

ELENCHIUS
AUCTORUM ET OPERUM

QUI IN HOCCE VOLUMINE CONTINENTUR.

~~—————~~

INTRODUCTIONIS PARS SECUNDA.

BECANUS.

Analogia veteris novique Testamenti.

HUETIUS.

Veteris Testamenti cum novo Parallelismus.

ACOSTA.

De Christo in Scripturis revelato.

EDITORES.

Index testimoniorum à Christo et Apostolis in novo Testamento citatorum ex veteri.

FRASSENIUS.

Conciliatorium Biblicum.

—

INTRODUCTIONIS PARTIS TERTIÆ INITIUM.

IAHN.

Archæologia Biblica.

—

INDEX RERUM.

EX TYPIS CATHOLICIS MIGNE,
In vico dicto : MONTROUGE,
Juxta portam Inferni Parisiorum,
Gallicè : PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER DE PARIS.

SCRIPTURÆ SACRÆ

CURSUS COMPLETUS,

EX COMMENTARIIS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS, ET A MAGNA

PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM

EUROPÆ CATHOLICÆ,

UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,

UNICÈ CONFLATUS,

*Plurimis annotantibus presbyteris
ad docendos levitas pascendosve populos altè positus.*

ANNOTAVIT VERO SIMUL ET EDIDIT

J.-P. M^{****}.

EDITIO NOVISSIMA.

TOMUS SECUNDUS.

Introductionis pars secunda et partis tertiæ initium.

Venit apud Editores, in vico dicto :

MONTROUGE,

Juxta portam Inferni Parisiorum,

Galliccè : PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER DE PARIS.

—
1842.

BECANI VITA ⁽¹⁾.

BECANUS (Martinus), natione Belga, patriâ Brabantis, ex Hilvarenbecâ, Campaniæ municipio, oriundus, ad Jesuitarum societatem accessit, anno 1585, et votorum quatuor professionem emisit. Vir fuit magno ingenio, et ad omnem litteraturam nato; in philosophiâ et theologiâ clarus, illam quadriennium, hanc totos annos 22, Herisipoli, Moguntiae, Viennæ Austriacæ, rarâ cum admiratione et constanti auditorum applausu, doctor et magister eximius explanavit è cathedrâ. Celeberrimam ejus famam reddidit facilis quædam in interpretando Thomâ Aquinato, fideique controversiis omnibus enodandis perspicuitas, brevis et plena doctrinæ sanæ soliditas, quam humanissima religiosæ modestiæ comitas exornabat, ut Mathias imperator Martinum tanquàm absolutissimum theologum ad Viennensem academiam illustrandam evocârit. Demùm Ferdinando II, Cæsari Augusto factus à confessionibus, triennio, quo munus sustinuit, incredibile dictu est quàm charus Palatinæ nobilitati fuerit, eo maxime nomine quòd in tantâ opportunitate agendi nequaquàm pateretur se ad politica negotia, atque ab suo instituto aliena tractanda pertrahi. Interim summâ domesticæ disciplinæ observantiâ, summâ sui despicientiâ, insigni morum simplicitate, cum spirituali prudentiâ temperatâ, omnibus erat exemplo, ut vel solo suo conspectu cæteros componeret ad modestiam et sincerum animi candorem. Omnibus erat in amoribus, ob insignem facilitatem suavitatemque, solitus ipsos etiam hæreticos honore prævenire, ut tali eos officio demereretur. Cum externis haudquaquàm longos sermones ducebat, ut sui congressûs desiderium potiùs illis quàm fastidium relinqueret. Ipse sibi, vel cum imperatoris confessionibus præset, aquam è puteo haurire, ipse sibi in omnibus famulari. Tandem acutissimis choliciæ doloribus paucis diebus confectus, obiit Viennæ mense Februario, anno salutis 1624, ætatis 63, Religionis 41, cum magno Cæsaris, sodalium, imò et totius reipublicæ christianæ luctu, cui operam hæreticis, Calvinistis præsertim confutandis et refellendis, insignem navavit, ut et meritò Calvino-Mastyx et Calvinistarum Malleus sit nuncupatus.

Edidit Becanus opuscula plurima, quæ variis locis ac temporibus seorsim edita, tandem comprehensa tomis duobus prodierunt Moguntiae, 1630-1631, in f°. Complectitur autem tomus primus: *Opuscula polemica, seu de controversiis fidei contrâ hæreticos*, quæ superfluum est singillatim recensere. Accessit *Tractatus de jure et justitiâ*. Prodidit præterea his duobus tomis minimè comprehensa *Analogia veteris et novi Testamenti*, Moguntiae, 1620, in-8°. *De statu animarum post hanc vitam. De censuris ecclesiasticis. De resurrectione, etc. Compendium Manualis* (ejus quod habetur inter opera polemica, tom. 2) *controversiarum hujus temporis de fide ac religione*. Ultimus Becani partus in variis Germaniæ ac Belgii provinciis, insigni animarum lucro diversis formis excusus.

(Ex quo brevem hanc notitiâ evulgavit de Becano P. Alegambe, typis non semel recusa sunt *Analogia veteris Testamenti cum novo*, cæteraque ejusdem opera. Recentissimè *Analogiam* separatim edidit Mechlinæ D. Hancq, bibliopola archiepiscopalis. Quæ editio visa est nobis correctissima.)

(1) Auctore P. Alegambe, *Biblioth. scrip. soc. Jes.*

MONITUM MARTINI BECANI.

Vetus Testamentum differt à novo, sicut figura Christi ab ipso Christo (1 Cor., 10-6.): sicut umbra imaginis ab imagine (Heb., 10-1.): sicut promissio à donatione (Act. 3, 18; et Rom., 1-2.): sicut epistola atramento scripta, ab epistolâ spiritu Dei scripta (2 Cor., 3, v. 3.): sicut servitus à libertate, ancilla à dominâ, Agar à Sarâ (Galat., 14-24): sicut timor ab amore (Rom., 8-15.): sicut sanguis hircorum à sanguine Christi (Heb., 9-12.): sicut occultum à patefacto (Aug., lib. 16 de Civ. Dei., c. 26.): sicut inchoatum à perfecto, semen ab arbore, spica à frumento. D. Th., 1-2, q. 107, art. 3. Hinc sequitur primò, nos Christianos in novo Testamento feliciores esse quàm fuerint Judæi in veteri. Nam illi erant servi; nos liberi: illi filii Agar; nos Saræ. Illi habebant solum figuram; nos rem figuratam. Illi umbram imaginis; nos ipsam imaginem. Illis promissus erat Christus; nobis donatus. Illi timore ducebantur; nos

amore. Illis occulta erant mysteria Incarnationis et Redemptionis; nobis patefacta. Illi offerebant sanguinem hircorum; nos sanguinem Christi redemptoris. Illi habebant litteram; nos spiritum. Illi semen, nos arborem. Illi spicam; nos triticum. Illi testamentum inchoatum; nos perfectum. Illi mortem, nos vitam. Secundò sequitur, cognitionem unius testamenti multum prodesse ad cognitionem alterius. Qui enim videt figuram Christi conspirare cum ipso Christo; et umbram imaginis cum ipsâ imagine, plenior habet cognitionem, quàm qui alterum sine altero cognoscit, nec unius cum altero consensum et proportionem advertit. Similiter qui confert servitutem cum libertate, timorem cum dilectione, mortem cum vitâ, semen cum arbore, spicam cum tritico, melius percipit utriusque naturam et conditionem, quàm si alterum sine alterius collatione spectaret. Denique qui mysteria Incarnationis, Passionis, Mortis et Resurrectionis Chri-

sti, prout jam impleta sunt, confert cum iis ipsis, prout in veteri Testamento sub umbrâ ac velamine occultabântur, magis confirmatur in fide ex illâ collatione et consensu, quàm si vel sola mysteria sine umbris, vel solas umbras sine mysteriis, per se seorsim consideraret. Ob hanc causam propositum mihi est, expliare doctrinam veteris Testamenti, ut ex eâ ple-

nior et perfectior habeatur doctrina novi Testamenti, et ex consensu, conspiratione, et analogiâ utriusque doctrinæ inter se collatæ certò constet, eam veram esse fidem et religionem novi Testamenti, quæ retinet consensum, conspirationem, et analogiam cum doctrinâ veteris Testamenti. Eam esse falsam et adulterinam, quæ non retinet.

ANALOGIA

VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI.

CAPUT PRIMUM.

DE SCRIPTURA ET TRADITIONE VET. TESTAM.

Quæritur: 1° Quinam sint libri canonici veteris Testamenti? 2° Qui fuerint primi scriptores illorum librorum? 3° An omnes linguâ Hebraicâ primùm scripti sint? 4° An omnes perierint tempore captivitatis Babylonice, et postea ab Esdrâ restaurati sint? 5° An septuaginta I. terpretes post captivitatem Babylonicam transtulerint omnes in linguam Græcam? 6° An quondò libri veteris Testamenti citantur in novo, semper citentur in sensu proprio et litterali? 7° An in vetere Testamento, præter Scripturam, fuerint etiam aliquæ traditiones?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quinam sint libri Canonici veteris Testamenti?* — Suppono libros Scripturæ vocari Canonicos à canone. Canon autem duo significat: 1° normam seu regulam, quam sequimur; 2° catalogum seu numerum aliquarum rerum. Utroque sensu libri Scripturæ vocantur Canonici. Priori quidem, quia continent normam seu regulam quam in fide et in moribus sequi debemus: posteriori, quia in catalogum librorum divinatorum relati sunt. Hoc posito, quæstio est, quinam libri veteris Testamenti sint Canonici, hoc posteriori sensu, id est, quinam relati sint in catalogum seu canonem librorum Scripturæ veteris Testamenti? Respondeo: Canon seu catalogus librorum veteris Testamenti duplex est: unus Judaicus, qui tempore Esdræ seu ab ipso Esdrâ, vel à concilio sacerdotum, cui ipse interfuit, confectus est (1). In isto canone consignati sunt hi libri: Pentateuchus Moysis, liber Josue, Judicum, Ruth, Regum quatuor, Paralipomenon duo, Esdræ duo, Job, Psalterium centum quinquaginta psalmodum, Proverbia, Ecclesiastes, Canti-

(1) Ita Hebræi communiter; quibus favere videtur II Machab., c. 2, v. 13. Confer Calmet in hunc locum. Vide etiam Clem. Alex. l. 1 Stromatum; Tertull. l. 1 de Cultu femin., cap. 3; S. Irenæum, l. 3, cap. 21, al. 25; S. Athan. in Synopsi; S. Hilarius in prologo in psalm.; S. Chrys., homil. VIII, in epist. ad Hebræos; S. Hieron., contra Helvid., cap. 5. Vide et infra quæ. l. IV.

cum Canticorum, Prophetæ majores quatuor, Prophetæ minores duodecim. Alter Christianus, qui auctoritate Innocentii I. confectus est. In quo, præter libros jam enumeratos, continentur etiam hi: Tobias, Judith, Esther, Sapientia, Ecclesiasticus, Baruch, et duo libri Machabæorum. Itaque tam hi quàm illi priores, Canonici sunt. Et quidem de prioribus, qui continentur in canone Judæorum, non est disputatio. Omnes, tam Judæi, quàm Christiani agnoscunt illos pro Canonicis. De posterioribus aliqua disensio est. Judæi, Lutherani et Calvinistæ negant esse Canonicos. Affirmant Innocentius I, epist. 3 ad Exuperium, cap. 7, Aug. lib. 2 de Doct. Chr. c. 8, Patres concilii Carthaginensis, Gelasius in concilio Romano, conc. Florentinum apud Bartholomæum Caranzam in Summâ conciliorum, concil. Trident. sess. 4, et omnes catholici, qui hoc concilium secuti sunt.

Notandum tamen est, non satis constare, an liber Esther positus fuerit in canone Judæorum, necne. Magni auctores negant, ut Melito apud Euseb. lib. 4, hist. cap. 26. Athanasius in synopsi, et Greg. Naz. in eo carmine, quod scripsit de genuinis Scripturis. Affirmant Hieron. in prologo Galeato, Lyranus, et multi alii in commentario illius libri. Nobis sufficiat, positum esse in canone Christianorum, et ab Ecclesiâ catholicâ pro Canonico recipi et approbari. Et major debet esse apud nos auctoritas Ecclesiæ, quàm Synagoge: præsertim cum certò constet, qui libri sint Canonici juxta definitionem Ecclesiæ, et tamen non certò constet qui sint Canonici juxta definitionem Synagoge.

QUÆSTIO II. — *Qui fuerint primi Scriptores librorum veteris Testamenti?* — Hic quædam certa, quædam dubia sunt. Primò certum est Moysen scripsisse Pentateuchum, seu quinque libros, qui vulgò libri Moysis appellantur. Quorum primus dicitur *Genesis*, quia in eo describitur generatio cœli et terræ et aliarum rerum. Secundus, *Exodus*, quia in eo describitur egressio filiorum Israel de Ægypto. Tertius, *Leviticus*, quia in eo describitur officium Levitarum circa tabernaculum, sacrificia et alias ceremonias legales. Quartus,

Numeri, quia in eo numeratur multitudo filiorum Israel per tribus et familias suas. Quintus, *Deuteronomium*, id est, lex secunda, quia in eo repetitur et explicatur lex Domini, quæ fuerat data in monte Sinai. Quæ tamen in fine Deuteronomii leguntur de morte Moysis, vel à Josue, vel ab aliquo alio addita sunt. Certum est Davidem scripsisse Psalterium. Est tamen dubium, an scripserit omnes psalmos in eo contentos. Affirmant Chrysost. Theodoret. Cassiodor. Euthym. Aug. et alii apud Bellarm. lib. de Script. Eccles. Negant Hilar. et Hieron. apud eundem, asserentes compositos esse ab iis auctoribus, qui in titulis psalmorum nominantur, ut sunt Moyses, David, Salomon, Asaph, Core, Idithun. Priorem sententiam sequitur Bellarm. loc. cit. et Alphonsus Salmeron tom. 1, prolog. 19, can. 5. Certum est Salomonem scripsisse Proverbia, Ecclesiasten et Canticum canticorum. De lib. Sapientiæ quæstio est. Aliqui tribuunt Philoni Judæo, alii perique Salomoni, quibus assentior. Nam auctor cap. 9, v. 7-8, de seipso sic loquitur: *Tu elegisti me regem populo tuo, et judicem filiorum tuorum et filiarum: et dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo.* Quæ verba non possunt intelligi, nisi de Salomone. Quamquam fieri potuerit, ut omnes et singulæ sententiæ, quæ continentur in illo libro, fuerint Salomonis, et postea ab aliquo alio in unum corpus redactæ sint. Et sic censet Bellarm. loco citato. Certum est quatuor prophetas majores, et similiter duodecim prophetas minores, vel scripsisse, vel saltem dictasse suas prophetias, quæ nunc extant: Jeremias dictavit, ut ipsemet factur cap. 36, num. 1 et seq. Certum est Esdræ scripsisse librum primum Esdræ. Dubium est de secundo. Isidorus, lib. 6 Originum, cap. 2, putat utrumque ab Esdrâ: Bellarm. et Salmeron priorem ab Esdrâ, posteriorem à Nehemiâ conscriptum esse. Certum est librum Ecclesiastici scriptum esse à Jesu filio Syrach, ut ipsemet testatur in præfatione ejusdem libri, tum cap. 50, v. 29, his verbis: *Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Syrach Jerosolymita.*

De aliis libris nihil certi est. Dicam, quod boni auctores dicunt. Liber Josue scriptus est, vel ab ipso Josue, ut multi colligunt ex cap. ult., v. 26, vel ab alio, ut contendit August. Tornielus lib. in Annal. Judicum et Ruth, à Samuele. Duo priores libri Regum, ab eodem Samuele. Duo posteriores, itemque duo libri Paralipomenon, ab Esdrâ, vel ab aliquo alio. Liber Job, vel ab ipso Job, vel à Moysæ, qui post illum vixit. Liber Tobie, vel à Tobia seniore, vel à juniore, ut multi colligunt ex cap. 12, v. 20. Liber Judith ab Eliachim, magno sacerdote. Nam apud Judæos, teste Josepho, lib. 1 contra App., munus sacerdotum erat res gentis suæ celebriores litteris consignare. Liber Esther à Mardocheo, qui rei gestæ interfuit. Liber primus Machabæorum à Joanne Hircano Pontifice. Secundus ab incerto auctore, qui fatetur se omnia compendiosè desumpsisse ex libris Jasonis Cirenæi. (2 Mach. 2, 24.)

QUÆSTIO III. — An omnes libri veteris Testamenti

primum scripti sint linguâ Hebraicâ? — Serarius in proleg. Bibliacis c. 3, q. 2, dicit omnes linguâ hebraicâ scriptos esse, si nomen linguæ hebraicæ sumatur latiùs. Bellarm. lib. 2 de Verbo Dei, c. 4, ait, vel hebraicè, vel chaldaicè, vel græcè scriptos esse. In re non dissentiunt. Pro quo notandum, triplicem linguam (præter græcam) hoc loco distingui posse. Unam purè hebraicam, alteram purè chaldaicam: tertiam mixtam ex utrâque, quam syriacam vocant. Judæi antè captivitatem babilonicam usi sunt linguâ purè hebraicâ. At tempore captivitatis babilonicæ, cœperunt loqui chaldaicè, non quidem perfectè; sed partim chaldaicè, partim hebraicè. Hinc orta est tertia lingua, quâ Judæi post captivitatem babilonicam usi sunt usque ad Christum, ac deinceps. Et hæc tertia vocabatur vel syriaca, ut dixi, vel hebraica, latè sumendo nomen linguæ hebraicæ. Undè patet linguam hebraicam dupliciter accipi posse. 1. Pro purè hebraicâ. 2. Pro mixtâ ex hebraicâ et chaldaicâ. Priori modo sumitur Gen. 39, v. 14; et 4 Reg., 18, v. 26; et Dan. 1, v. 4; et Dan. 2, v. 4. Posteriori sumitur Joan. 5, v. 2; et Joan. 19, v. 15. Vide auctores citatos.

His positis, dicendum est omnes libros V. T. qui habentur in canone Judæorum, scriptos esse linguâ purè hebraicâ, nisi quòd in libro Esdræ et Danielis, quædam partes sermone chaldaico annexæ sunt. De aliis libris, qui sunt extra canonem Judæorum, sic sentiendum est. Liber Esther scriptus est purè hebraicè. Libri Tobie et Judith, purè chaldaicè; ut cum D. Hieron. docet Serarius in comment. utriusque libri, et Bellarm., lib. 2 de Verbo Dei, c. 3. Liber Sapientiæ, Ecclesiastici, Baruch, et duo Machabæorum extant græcè. An autem aliqui ex illis, primò syriacè scripti sint, dubium est. (Vide Bellarm., c. 4.)

QUÆSTIO IV. — An omnes libri veteris Testamenti perierint tempore captivitatis Babilonicæ, et postea ab Esdrâ restaurati sint? — Hoc intelligitur de iis libris veteris Testamenti qui fuerunt hebraicè scripti antè captivitatem Babilonicam. Magni auctores putant illos periisse tempore captivitatis, quando Hierosolyma fuit eversa, et templum Salomonis, in quo libri illi servabantur, à Chaldæis incensum. Sed postea ab Esdrâ ex suggestione Spiritûs S. fuisse restauratos, et iisdem verbis, quibus antè conscriptos. Hæc sententia tribuitur Clementi Alexand. Theodoro, Irenæo, Basilio, Tertull., Eusebio, Hieron. apud August., Torniel. in annal., anno mundi 3447, num. 4. Et nititur duplici fundamento: prius est quòd unicum tantum fuerit exemplar Scripturæ veteris Testamenti quod in templo Salomonis servabatur. Si ergò illud exemplar in conflagratione templi periit, necesse est nullum aliud superfuisse, ac proindè fuisse necessarium ut ab aliquo novum exemplar conscriberetur. Posterius est, quia lib. 4 Esdræ c. 14, v. 44, legimus, Esdræm divino Spiritu afflatum per 40 dies dictasse multos libros, eosque à quinque viris, ipso dictante, fuisse scriptos. Quos verisimile est, non alios fuisse, quàm libros veteris Testamenti qui perierant in eversione templi. Hanc sententiam refellit Bellarm., lib. 2 de

Verbo Dei c. 1; Tornii. loco cit., et alii recentiores. Et meritò, quia nititur infirmis fundamentis. Quod sigillatim sic ostendo. Primò, incertum est an exemplar Scripturæ perierit in conflagratione templi. Imò certius est non periisse; nam illud exemplar asservabatur in latere arcæ Domini. (Deut. 31, v. 26.) At arca Domini fuit erepta ex incendio per Jeremiam prophetam. (2 Mach. 2, v. 4.) Ergo et exemplar Scripturæ fuit ereptum. Secundò, falsum est, præter illud unicum exemplar, quod erat in arcâ vel juxta eam, non fuisse aliud: nam rex habebat aliud, quod ex illo erat transcriptum. (Deut. 17, v. 18.) Tertiò utrumque exemplar, tam illud quod servabatur in arcâ, quàm aliud, quod habebat apud se rex, erat tantùm exemplar Deuteronomii, seu legis Mosaicæ, non autem aliorum librorum veteris Testamenti. Ergo saltem alii libri non perierunt in conflagratione templi. Quartò, liber quartus Esdræ, ex quo contraria sententia confirmatur, apocryphus et fabulosus est. Et hæc ipsa fabula de qua agimus, refelli potest ex lib. 2 Esdræ qui Canonicus est. Nam c. 8, v. 1-2, sic legimus... : *Congregatus est omnis populus... et dixerunt Esdræ scribæ, ut afferret librum legis Moysi, quam præceperat Dominus Israeli. Attulit ergo Esdras sacerdos legem coram multitudine virorum et mulierum.* Ubi non dicitur conscripsisse, sed attulisse librum Deuteronomii, quem apud se, utpote sacerdos, asservabat. Neque obstant citati Patres. Non enim asserunt Esdræ ex memoriâ dictasse omnes libros veteris Testamenti, quasi jam antea periissent; sed dispersos collegisse, et in ordinem redigisse: ac, si quid in iis fuisset depravatum, emendasse. Simile quid scribit Athan. in Synopsi: *Narratur, inquit, et hoc de Esdrâ: cum libri sacri per incuriam populi, et diuturnam captivitatem perirent, ipsum, cum esset vir industrius, et lector perditigens, verique ac recti studiosissimus, eos omnes libros apud se custodivisse, et postea eos in commune protulisse, atque ita ab interitu quodammodo vindicatos conservasse.*

QUÆSTIO V. — An 70 Interpretes, post captivitatem Babylonicam, transtulerint libros veteris Testamenti in linguam græcam, et quomodo id factum sit? — Certum est, tempore Ptolomæi Philadelphii, qui vixit trecentis ferè annis ante Christum, 72 seniores Judæorum, in Ægyptum vocatos esse ab eodem Ptolomæo, ut Scripturam veteris Testamenti ex hebraicâ transferrent in linguam græcam. Ita refert Aristæus in historiâ de hæc ipse à re, qui tunc præsens erat (1). Joseph. lib. 12 Antiq., c. 2. Philo, lib. 2 de vitâ Moysis. Tertull. in Apolog. Athan. in Synopsi. Epiphanius de mens. et pond. Aug., lib. 18 de Civit. Dei c. 24, de doct. Christ. c. 15, et alii passim. Nisi quòd Irenæus lib. 3, c. 23, et Clem. Alex. lib. 1 Stromat., putent hoc factum esse sub Ptolomæo Lagi filio, qui Philadelphum proximè antecessit. At dubium est: 1° An isti 70 se-

(1) Primus omnium, teste Calmeto in Diet. Aristæi meminît Flav. Jos. ejusque historia plerisque recentioribus criticis fabulosa videtur: quod ex Scalligero paucis probat Valesius in annot. ad cap. 9, l. 5 hist. Eccles. Eusebii; pluribus verò ex Hodio, Andreas Pauly, proleg. in S. Script. Diss. VII, c. 2.

niores transtulerint omnes libros veteris Testamenti, an tantum aliquos. 2° Quomodo id fecerint. 3° Quantæ auctoritatis sit hæc translatio. 4° An adhuc extet. Circâ primum duplex est opinio. Una, quòd transtulerint solam legem Mosaicam. Itâ Hieron. in quæst. hebraicis, et in c. 2 Ezech., et in c. 2 Michæ. Et probat ex Aristæo, Josepho, et Philone, qui solius Pentateuchi mentionem faciunt. Altera, quòd transtulerint omnes libros veteris Testamenti. Itâ Irenæus, Clemens, Epiphanius et Aug. locis cit. Hanc sententiam sequitur Bellarm. lib. 2 de Verb. Dei, c. 6, et probat tripliciter. Primò, quia apostoli in citandis testimoniis prophetarum, usi sunt græcâ translatione. At tempore apostolorum, nulla erat græca translatio, nisi 70 Interpretum. Secundò, quia verisimile est, Ptolomæum regem, qui ex toto terrarum orbe comparabat libros pro suâ bibliothecâ, habuisse etiam libros prophetarum, et consequenter curasse eos transferri. Tertiò, quia omnes dicunt miraculosè factum esse, quòd translatio spatii 72 dierum fuerit absoluta. At nullum esset miraculum, si sola lex Mosaica fuisset translata. Nec obstat quòd Aristæus, Josephus et Philo solius legis mentionem faciant, nam nomine legis sæpè intelligitur totum vetus Testamentum, ut Joan. 10, v. 34. *Nonne scriptum est in lege vestrà: Quia ego dixi, Dii estis?* Quod tamen scriptum est in psalmis (Psal. 81, v. 6), et Joan. 15, v. 25. *Ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: quia odio habuerunt me gratis.* Quod etiam scriptum est in psalmis (Psal. 24, v. 19), et 1 Cor. 14, v. 21. *In lege scriptum est: quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic.* Quod scriptum est in Isaiâ c. 28, v. 11. Circâ secundum, consentiunt quidem auctores, 72 senes Hebræos (videlicet sex ex unaquâque tribu) utriusque lingue peritissimos, spatii 72 dierum mirabili consensione, libros veteris Testamenti ex hebraico sermone in græcum transtulisse: sed in eo discrepant, an singuli separatim, an verò bini et bini, an denique omnes simul inter se conferentes, id fecerint. Triplex opinio est. Prima, singulos separatim inclusos fuisse in singulis cellulis, et divino miraculo factum esse, ut singulorum translationes non solum in sensu, sed etiam in verbis ipsis consentirent: ita ut fuerint 72 exemplaria, ne in minimo quidem puncto discrepantia. Ita Justinus in orat. exhortatoriâ ad Gentes (ubi etiam asserit se apud Alexandrum vidisse vestigia cellularum), Cyrillus Catech. 4, Irenæus, Clemens et Aug. locis citatis. Altera, binos et binos in cellulis inclusos fuisse; ita ut fuerint 36 exemplaria, quæ mirè inter se conspirarent. Ita Epiphanius loco citato. Tertia, omnes simul in eadem basilicâ sedisse, et inter se conferentes, unum exemplar conficere. Ita Hieron. præfatione in Pentateuchum. Et probat ex Aristæo et Josepho. Nam Aristæus, qui fuit præsens, apertè scribit, eos simul contulisse singulis diebus usque ad horam nonam. Et Josephus qui etiam narrat rem gestam, nequidem meminît cellularum, quod tamen fecisset pro honore suæ gentis, si putasset itâ contigisse. Circâ tertium, omnes auctores la-

tentur translationem 72 Interpretum divinitus factam esse, ac proinde magnam habere auctoritatem. Solus Hieronymus videtur aliter sentire. Nam præfatione in Pentateuchum asserit, non fuisse vates, sed tantum interpretes. Et alibi sæpè reprehendit illorum versionem, præsertim in questionibus hebraicis, in libro de optimo genere interpretandi, in epistolâ ad Suniam et Fretellam et in commentariis prophetarum. Quanquàm, ut verum fatear, non reprehendat ipsam versionem, sed vitia quæ postea in eam irrepserunt. Nam præfatione 1 in libros Paral. sic scribit: Si 70 Interpretum pura, et ut ab eis in græcum versa est, editio permaneret, superflue me impelleres, ut hebræa tibi volumina latino sermone transferram. Nunc verò, cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, et germana illa antiquaque translatio corrupta sit atque violata. Et præfatione 2: Nec hoc 72 Interpretibus; qui Spiritu S. pleni, ea quæ vera fuerunt, transtulerant; sed scriptorum culpæ adscribendum, dum de emendatis inemendatè scriptitant, et sæpè tria nomina subtractis è medio syllabis, in unum vocabulum cogunt. Et præfat. in Esdram et Nehemiam: Si quis autem vobis 70 opposuerit Interpretes, quorum exemplaria varietas ipsa lacerata et inversa demonstrat, mittite eum ad evangelia, in quibus multa ponuntur de veteri Testamento, quæ apud 70 Interpretes non habentur, velut illud: QUONIAM NAZARÆUS VOCABITUR: et, EX ÆGYPTO VOCAVI FILIUM MEUM: et, VIDEBUNT IN QUEM COMPUNXERUNT; multaque alia, quæ latiori operi reservamus: et quærite ab eo, ubi scripta sunt, cumque proferre non poterit, vos legite de his exemplaribus, quæ nuper à nobis edita, maledicorum linguis quotidie confodiuntur. Circa quartum, aliqui putant græcam versionem 70 Interpretum planè periisse. Alii rectius non quidem periisse, sed valdè corruptam ac vitiosam esse. Hoc patet ex verbis Hieronymi jam citatis. Deinde, ex Justino, qui in dialogo cum Triphone ait, multis locis depravatam esse à Judæis. Tertio, ex Philone et Aristæo, qui asserunt, primam versionem, quæ à 70 Interpretibus facta est, non solum quoad sensum, sed etiam quoad verba exactè consonasse cum hebræo textu. Addit Aristæus, diligenter fuisse examinatam, antequàm poneretur in bibliothecâ regis; et omnibus acclamatum, sanctè, et singula esse translata, ut nihil addi, nihil demi posset. At versio græca, quæ nunc extat, in multis dissentit ab hebræo textu; nam multa habet, quæ in hebræo non sunt. Multa non habet, quæ in hebræo sunt. Multa habet falsa. (Videatur Hieron. locis citat., et Bellarm. l. 1, c. 6.)

QUÆSTIO VI.—An, quando libri veteris Testamenti citantur in novo, citentur tantum in sensu litterali?—Suppono testimonia Scripturæ tripliciter citari posse. Primo, in sensu litterali, qui à Spiritu S. intentus est. Secundo, in sensu mystico, qui etiam à Spiritu S. intentus est. Tertio per quamdam accommodationem, quam quisque pro suo arbitrio facere potest, modò piè ac prudenter id faciat, sine ullâ falsitate vel absurditate. (Vide Gabr. Vasquez 1 p., d. 13, c. 2, in fine.)

Nunc quæstio est, an Christus et apostoli, quandò

citant testimonia Moysis et prophetarum, citent ea in sensu tantum litterali? An aliquando etiam in sensu mystico, vel per accommodationem? Resp. quædam citant in sensu litterali; quædam in sensu mystico quædam per accommodationem.

Exempla primi generis passim obvia sunt. Matth. 19, v. 4, citatur illud Gen. 1, v. 27.... masculinum et feminam creavit eos. Et Act. 3, v. 25, citatur illud Gen. 12, v. 3.... In semine tuo benedicentur omnes familie terræ. Et Rom. 4, v. 3, citatur illud Gen. 15, v. 6: Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam. Et Rom. 13, v. 9, citatur illud Exod. 20, v. 14: Non adulterabis; non occides; non furtum facies. Hæc et multa alia citantur in sensu litterali, quem ipsa verba proximè et immediatè significat. — Exempla secundi generis. Primum, Gen. 21, v. 10: Ejice ancillam hanc, et filium ejus; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Hoc secundum litteram intelligitur de Agar, quæ erat ancilla Abraham, et de filio ejus Ismaele. At Apost. (Gal. 4, v. 50) citat in sensu mystico de Synagogâ. Nam quod in veteri Testamento secundum litteram scriptum est, Abrahamum habuisse unam ancillam, quæ erat Agar, et unam liberam, quæ erat Sara, hoc mysticè significabat Deum habiturum Synagogam tanquam ancillam, et Ecclesiam Christi tanquam liberam. Item quod in veteri Testamento secundum litteram scriptum est, Agar cum suo filio Ismaele fuisse ejectam et repudiatam: Saram verò cum suo filio Isaac mansisse cum Abrahamo: hoc mysticè significabat, Synagogam Judæorum repudiandam, non item Ecclesiam Christianorum. Secundum, Exod. 12, v. 46, et Num. 9, v. 12: Nec os illius confringetis; quod secundum litteram dictum est de agno paschali cui non frangebantur crura, cum in sacrificio mactabatur. At evangelista citat in sensu mystico de Christo, qui per agnum paschalem fuit præfiguratus. (Joan. 19, v. 36.) Tertium, Deuter. 25, v. 4: Non ligabis os bovis... Quod secundum litteram intelligitur de vero bove, qui in arâ triturat, seu grana frumenti excutit. At Apostolus mysticè his verbis... Non alligabis os bovi trituranti, explicat de prædicatoribus evangelii, quibus alimonia seu sustentatio neganda non est. (1 Cor. 9, v. 9.) Quanquàm aliqui putent per accommodationem illis applicari. Quartum, Osee 11, v. 1... Ex Ægypto vocavi filium meum. Quod secundum litteram intelligitur de populo Israel, qui ex Ægypto per Moysen eductus est in terram promissionis. Evangelista mysticè intelligit de Christo, qui cum Mariâ matre et Josepho revocatus est ab Ægypto per Aegyptum. (Matth. 2, v. 15.)

In his et similibus exemplis, notandum est sensum mysticum esse, qui proximè significatur, non per verba Scripturæ, sed per res ipsis verbis significatas. Quo pacto Synagoga et Ecclesia mysticè significantur per Agar et Saram, Christus per agnum paschalem: prædicatores evangelii per boves triturantes. Reditus Christi ex Ægypto, per reditum filiorum Israel ex Ægypto, et sic deinceps.

Exempla tertii generis; primum, Zach. 4, v. 3:

Duæ olivæ super illud (candelabrum aureum). Quod secundum litteram intelligitur de Jesu filio Josedech, et de Zorobabele duce Juda. At apost. Joan. per accommodationem appnecat duobus testibus, Enoch et Heliæ, qui ab Antichristo interficiendi sunt. (Apoc. 11, v. 4.) Vide Vasquez 1. part. disp. 14, c. 10. Secundum, Isaia c. 29, v. 15 : *Populus iste..... labiis suis glorificat me, cor autem ejus longè est à me*. Quod secundum litteram intelligitur de illis Judæis, qui erant tempore Isaia. At Christus accommodat Scribis et Pharisæis sui temporis. (Matth. 15, v. 8.) Vide Vasquez ibid., cap. 5.

Hic modus utendi testimoniis Scripturæ per accommodationem, valdè frequens est apud Patres et concionatores. Sic Ecclesia accommodat B. Virgini quod scriptum est Cant. 1, v. 4 : *Nigra sum, sed formosa*. Sic Aug. illud apostoli, 2 Cor. 3, v. 6 : *Littera..... occidit, spiritus autem vivificat*, per accommodationem explicat de litterâ et sensu Scripturæ. Sic Bonifacius VIII, Luc. 22, v. 38..... *Ecce duo gladii hæc...*, accommodatè intelligit de duplici potestate Pontificis, spirituali et temporali. Sic Greg. illud Gen. 1, v. 16 : *Fecit Deus duo luminaria magna*. ..., intelligit de Pontifice et Imperatore. Hujusmodi exempla propè infinita sunt.

QUÆSTIO VII. — *An in vetere Testamento, præter Scripturam, fuerint etiam aliquæ traditiones?* — Judæi præter Scripturam habebant etiam traditiones, et quidem duplices. Nam aliæ erant Pharisæorum quas Christus in Evangelio reprehendit : aliæ Mosaicæ quæ erant laudabiles, et ad salutem necessarie. Traditiones prioris ordinis erant hæc : Prima, quod ante sumptionem cibi lavandæ essent manus. Matth. 15, v. 1-2 : *Accesserunt ad eum..... Scribæ et Pharisæi, dicentes : Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem manducant*. Secunda, quod etiam inter comedendum illa lotio sæpius esset repetenda. Marci 7, v. 3 : *Pharisæi et omnes Judæi, nisi crebrò laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum*. Hinc in nuptiis Canæ Galilææ, erant sex hydrice positæ secundum purificationem Judæorum. (Joan. 2, v. 6.) In quibus hydris erat aqua ad lavandas manus inter prandendum. Tertia, quod venientes è foro non deberent cibos capere nisi loti essent. Marci 7, v. 4 : *Et à foro nisi baptizentur, non comedunt : et alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicum, et urceorum, et æramentorum, et lectorum*. Quarta, quod cum peccatoribus non esset sumendus cibus. Matth. 9, v. 11 : *Et videntes Pharisæi, dicebant discipulis ejus : Quare cum Publicanis et peccatoribus manducat magister vester?* Suxillia habentur Lucæ 5, v. 30. Quinta, quod nequidem permittendum esset, ut quis à peccatoribus tangeretur. Lucæ 7, v. 39 : *Videns autem Pharisæus qui vocaverat eum, ait intrâ se dicens : Ille si esset propheta, sciret utique, quæ, et qualis est mulier, quæ tangit eum : quia peccatrix est*. Ubi manifestè apparet, Pharisæum fuisse miratum, quod Christus à muliere peccatrice pateretur se contractari, eò quod hoc esset con-

tra morem et traditionem Pharisæorum, quorum vox erat hæc : *Recede à me, non appropinques mihi, quid immundus es.....* Isaia 65, v. 5. Sexta, quod in sabbato non liceret ægros sanare. Lucæ 6, v. 7 : *Observabant autem Scribæ et Pharisæi si in sabbato curaret : ut invenirent, unde accusarent eum*. Et Joan. 9, v. 16 : *Dicebant ergo ex Pharisæis quidam : Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit.....* Loquebantur de Christo, qui caeco visum restituerat in sabbato. Septima, quod famelici non possint spicas vellere et comedere in sabbato, Matth. 12, v. 1-2 : *Abit Jesus per sata sabbato : discipuli autem ejus esurientes cæperunt vellere spicas, et manducare. Pharisæi autem videntes, dixerunt ei : Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere sabbatis*. Octava, quod frequenter esset jejunandum et orandum. Matth. 9, v. 14 : *Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter; discipuli autem tui non jejunant?* Et Luc. 5, v. 33 : *Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et obsecrationes faciunt :..... tui autem edunt et bibunt?* Nona, quod omnium rerum, etiam minimarum, decimæ offerendæ essent Deo. Matth. 23, v. 23 : *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, anethum, et cyminum; et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium et misericordiam et fidem! Hæc oportuit facere, et illa non omittite*. Hic decimare, idem est quod decimas dare. Est ergo hic sensus : Vos, Pharisæi, datis decimas omnium rerum, etiam minimarum, quod non facitis ex præcepto Dei scripto in lege Mosaicâ, sed ex vestrà traditione non scriptâ : et interim negligitis ea, quæ vobis in lege præcepta sunt. Hæc debebatis facere, et illa non omittite.

Ibi notandum est, triplici titulo potuisse dari decimas : 1° Ex præcepto legis Mosaicæ. 2° Ex voto. 3° Ex traditione. Ex præcepto debebant dari decimæ de frugibus, de pomis arborum, de bobus, ovibus et capris. (Levit. 27, v. 30.) Ex voto, poterant dari pro arbitrio voventium. (2 Paralip. 31, v. 6.) Ex traditione solebant Pharisæi dare decimas, menthæ, anethi, cymini, et similibus rerum minimarum, quas alii non dabant; nec ex præcepto legis tenebantur dare, ut docet D. Thomas 2-2, q. 87, art. 2, ad 3. Jansenius in concord. Evang. c. 84. Maldonat. in c. 18 Lucæ v. 11, Francisc. Lucas in c. 23 Matth. v. 23. Quo nomine gloriatur quidam ex Pharisæis in Evangelio, cum ait : *Non sum sicut cæteri homines : Jejuno bis in sabbato : decimas do omnium quæ possideo*. Quasi dicat : hoc cæteri homines non faciunt. Dant quidem decimas vini, frumenti et olei; sed non omnium bonorum etiam minimorum, ut ego et reliqui Pharisæi facimus.

Decima, quod qui juraret per templum vel altare, non esset reus criminis : qui autem juraret per aurum templi, vel per oblationes, quæ in altari fiebant, esset reus. Matth. 23, v. 16 et seq. : *Væ vobis, duces cæci, qui dicitis : Quicumque juraverit per templum, nihil est : qui autem juraverit in auro templi, debet! Stulti et cæci. quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque juraverit in al-*

tare, nihil est; quicumque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet. Cæci: quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum? Undecima, quod filii non tenerentur reipsa parentes suos honorare aut illis benefacere: sed quod abundè sufficeret, munus aliquod Deo offerre. Matth. 15, v. 3 et seq.: *Quare vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem et matrem, et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri, munus quodcumque est ex me, tibi proderit: et non honorificabit patrem suum aut matrem suam: et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* Hæ fuerunt præcipuæ traditiones Pharisæorum, quantum ex evangelio licet colligere. Et quantum aliquæ earum essent bonæ ex suo genere; aliæ malæ, aliæ indifferentes, aut utiles, Pharisæi tamen propter omnes reprehendebantur à Christo, ob has causas. Primò, quia ipsi ex earum observatione quærelabant inanem gloriam, et opinionem sanctitatis apud homines, cum nihil minùs quàm sancti essent. Matth. 23, v. 5: *Omnia verò opera sua faciunt ut videantur ab hominibus.....* Hinc passim in Evangelio vocantur hypocritæ, et sepulcra dealbata. Secundò, quia ex quarundam observatione sectabantur etiam opes ac divitias; præsertim ex longis orationibus, quas in eum finem recitabant. Matth. 23, v. 13: *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ: quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes!.....* Et Marci 12, v. 38-40: *Cavete à Scribis..... qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis.* Ubi comedere seu devorare domos viduarum, nihil aliud est quàm spoliare seu exhaurire. Nam viduæ veniebant ad Pharisæos, tanquam ad homines sanctos (quippe qui sanctitatem simulabant), et eorum orationes pretio emebant. Tertio, quia superstiosè minutiora quædam servabant, et alia majora negligebant, ut paulò antè dictum est. Dabant enim decimas rerum etiam vilissimarum, et interim negligebant iudicium et misericordiam in dijudicandis causis, quæ ad ipsos deferebantur. Et hoc sensu accipi potest illud Matth. 23, v. 24: *Excitant culicem..... camelum autem glutientes.*

Traditiones posterioris generis (de quibus hic potissimum agimus) erant tres præcipuæ. Prima, quod omnes et singuli libri, qui in canone Judæorum consignabantur, essent verè divini et à Deo inspirati. Hoc fide credebant Judæi, et tamen nusquam in veteri Testamento scriptum est. Secunda, quod femellæ haberent aliquod remedium contra peccatum originale, non minùs quàm masculi, quaecumque tandem fuerit illud remedium. Nec hoc ullibi in veteri Testamento scriptum est. Tertia, quod cruenta ipsorum sacrificia significaverint mortem Christi. Hoc etiam erat dogma fidei; nec tamen in veteri Testamento scriptum est.

Duas posteriores traditiones sic explico. Judæi fide credebant femellas concepti in peccato originali, non minùs quàm masculos. Nihil certius. Ergo fide credebant illas salvari non posse, nisi per aliquod reme-

dium à Deo institutum. Debebant autem scire in particulari, quod et quale esset hoc remedium; alioqui omnes femellæ periissent sine remedio. At nusquam scriptum est in veteri Testamento quod et quale fuerit hoc remedium in particulari: ergo per solam traditionem hoc sciebant. Hæc autem traditio erat ad salutem necessaria; quia sine remedio non poterant salvari femellæ: quaecumque tandem fuerit illud remedium, sive fides parentum, sive aliquid aliud. Similiter fide credebant, quædam cruenta sacrificia à Deo instituta esse pro expiatione peccatorum. Vel ergo putabant ejusmodi sacrificia per se, et propria virtute expiare peccata; vel virtute in morte et passionis Christi, quæ per illa sacrificia significabantur. Si prius putabant, erant hæretici: si posterius, erant fideles. Sed undè habebant hanc fidem et firmam persuasionem? Non ex Scripturâ, quia nusquam in veteri Testamento scriptum est: ergo ex traditione. Hæc autem traditio erat necessaria ad salutem: non quod necesse fuerit singulos de populo credere, futuram Christi mortem per cruenta sacrificia præfigurari; sed quod necesse fuerit aliquos id credere, præsertim sacerdotes et doctores, quibus incumbbat cura docendi et instruendi alios: alioqui tota Synagoga in hoc quidem puncto, quod sanè erat gravissimum, fuisset sine fide. Quod absurdum est. (Vide D. Th. in 2 2, quæst. 2, art. 7.) Hinc sequitur Judæos habuisse quædam per Scripturam, quædam per traditionem. Magis tamen usi sunt traditione, quàm Scripturâ; non solum in iis rebus, quæ habebantur per solam traditionem, sed etiam in iis quæ erant scriptæ. Quod patet ex sequentibus testimoniis. Exodi 13, v. 8-9: *Narrabisque filio tuo in die illo, dicens: Hoc est quod fecit mihi Dominus quando egressus sum de Ægypto. Et erit quasi signum in manu tuâ... Et Dent. 32, v. 7: Memento dicrum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi; majores tuos, et dicent tibi. Et Judic. 6, v. 13... Ubi sunt mirabilia ejus, quæ narraverunt patres nostri, atque dixerunt: De Ægypto educauit nos Dominus... Et Psal. 43, v. 1-2: Deus auribus nostris audivimus: Patres nostri annuntiaverunt nobis opus, quod operatus est in diebus eorum, et in diebus antiquis. Et Psal. 77, v. 5-6...: Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis: ut cognoscat generatio altera; filii qui nascentur et exurgent, et narrabunt filiis suis.*

Ex his testimoniis duo colliguntur. Primò, quod traditio fuerit Judæis à Deo mandata seu præcepta. Secundò, quod multa ex iis, quæ jubebantur docere vel discere per traditionem, apertè haberentur in Scripturâ: et tamen non remitterentur ad Scripturam, sed ad traditionem. Cujus rei duplex est ratio. Una quia eo tempore Scriptura nondum erat redacta in formam integri voluminis, sed dispersa in variis chartis et annalibus, ut commodè ab unoquoque legi non posset. Primus, qui eam rededit in formam voluminis, fuit Esdras post captivitatem Babylonicam. Altera, quia liber Deuteronomii, qui erat præcipuus inter libros veteris Testamenti, non habebatur passim in po-

pulo : sed unum exemplar à rege , alterum à sacerdotibus custodiebatur in arcà Domini , qui septimo quoque anno (nempè anno remissionis) jubebantur illud populo prælegere. (Deut. 31, v. 10.) Et hi ipsi sacerdotes fuerunt tam negligentes in eo custodiendo , ut longo tempore amissum fuerit , et tandem ab Helcià Pontifice (tempore Josiæ regis) inventum , ac populo prælectum. (4 Reg. 22, v. 8.) Undè necesse est populum in plerisque usum fuisse traditione , de quâ in præcedentibus testimoniis dictum est. Quod contigit Judæis , etiam contingit nobis Christianis. Multa habemus per solam traditionem , quæ ad fidem et salutem necessaria sunt. De quibus generatim Apostolus Thess. 2, v. 14 : *Itaque, fratres, state, et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.* Speciatim verò sunt hæc et similia. Primò, quòd tota Scriptura veteris ac novi Testamenti sit verè divina et à Deo inspirata. Secundò, quòd Symbolum fidei sit verè canonicum et apostolicum. Tertio, quòd infantes sint baptizandi. Quarto, quòd baptizati ab hæreticis non sint rebaptizandi. Quintò, quòd in baptismo pronuntiarì debeat hæc forma verborum : *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Sextò, quòd certus ac determinatus sit Sacramentorum numerus in novo Testamento.

CAPUT II.

DE FIDE ET SYMBOLO.

Tres sunt virtutes theologice, de quibus agendum est, fides, spes, charitas. (1 Cor. 13, v. 13.) Dicuntur autem theologice, quia immediatè versantur circa Deum; in quo differunt ab aliis virtutibus. Et quidem fides versatur circa Deum, quatenus est verax in dicendo seu revelando, spes circa Deum, quatenus est bonus respectu nostrum, seu quatenus est suprema et æterna nostra beatitudo, quam speramus. Charitas circa Deum, quatenus in se bonus est. Fides est in intellectu: spes et charitas in voluntate. De singulis dicam. Ac primò de fide, cujus mysteria nobis revelata sunt, vel in Scripturâ, vel per traditionem. Et quæritur: 1° An fides sit donum Dei, quo assentimur iis quæ à Deo revelata sunt? 2° Quid in veteri Testamento revelatum sit de Deo? 3° Quid de SS. Trinitate? 4° Quid de Christo? 5° Quibus nominibus in veteri Testamento appellatus sit Christus? 6° Quis primus crediderit in Christum? 7° An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem? 8° An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta, quàm est fides evangelica?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quid sit fides?* — Respondeo: Fides est donum Dei ac lumen, quo illustratus homo, certò ac firmiter assentitur iis quæ à Deo obscurè revelata sunt, et nobis ad credendum legitimè proposita. In quâ definitione aliqua notanda sunt. Primò, quòd fides sit *donum Dei* (Ephes. 2, v. 8.) de quo disputat August. lib. de prædest. Sanctor. c. 2, contra Pelagianos et Semipelagianos. Ili dicebant initium fidei esse à nobis; non tamen fidem perfectam. Illi utrumque attribuebant solis naturæ viribus. Utrosque

refellit Augustinus. Secundò, quòd fides sit *lumen*. Solet autem distingui triplex lumen in intellectu hominis. 1. Lumen naturale, (Ps. 4, v. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine...*) 2. Lumen fidei. (1 Pet. 2, v. 9... *Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.*) 3. Lumen gloriæ. (Ps. 35, v. 10... *In lumine tuo videbimus lumen.*) Primum reperitur in quovis homine. Secundum, in homine tantum fidei. Tertium, in homine beato, qui clarè videt essentiam divinam. Tertio, quòd actus fidei, sit assentiri vel credere. (Philipp. 1, v. 29, et Heb. 11, v. 6.) Possimus autem rem aliquam credere. Primò, propter auctoritatem hominis asserentis. Et tunc est fides humana. Secundò, propter auctoritatem Dei asserentis et revelantis. Et tunc est fides divina, de quâ hic agimus. Quarto, quòd materiale objectum fidei, quod credimus, sint res à Deo revelatæ; formale, auctoritas Dei revelantis. Nam, ut dixi, nos fide divinâ credimus vera esse mysteria, quæ nobis proponuntur; non ideò, quia ab homine, sed quia à Deo revelata sunt, qui nec falli potest, nec fallere. Undè etiam vocatur *prima veritas*. Hæc autem veritas includit duo attributa divina, nempe infinitam bonitatem, et infinitam sapientiam. Nam Deus quia infinite bonus est, non vult fallere: et quia infinite sapiens est, non potest falli. Quintò, quòd actus fidei circâ suum objectum, id est, circâ res à Deo revelatas, habeat duas proprietates, nempe certitudinem et obscuritatem. Certitudo oritur ex infinitâ Dei sapientiâ et bonitate. Obscuritas ex revelatione. Quod sic explico. Actus fidei, quo credo mysterium SS. Trinitatis, est certus et infallibilis, quia nititur certo et infallibili fundamento, nempe auctoritate Dei revelantis, qui nec falli potest propter infinitam sapientiam, nec fallere propter infinitam bonitatem. Idem actus est obscurus, quia nititur divinâ revelatione, quæ respectu nostri obscura est. Et quidem ex duplici capite: primò ex parte Dei revelantis: non enim constat nobis clarè et evidenter, revelationem mysterii SS. Trinitatis quæ facta est, à Deo factam esse. Secundò, ex parte rei revelatæ: nam revelatio non ostendit nobis clarè et intuitivè rem revelatam; sed tantum obscurè et abstractivè. Hoc patet in simili exemplo. Quando enim Virgilius narrat mihi aliquid de rebus absentibus, quas nunquàm vidi, non efficit per suam narrationem, ut clarè incipiam videre res ipsas, de quibus narrat; sed solum efficit, ut obscuram et abstractivam de iis habeam notitiam et cognitionem. Sic etiam, quando Deus revelat nobis mysterium SS. Trinitatis, quod nunquàm vidimus, non efficit per suam revelationem, ut clarè et intuitivè videamus hoc mysterium; sed solum, ut obscurè et abstractivè credamus tale esse, quale à Deo revelatur. Et hoc docet experientia. Hinc Apostolus Heb. 11, v. 1, ait *fidem esse argumentum rerum non apparentium*; quia nimirum res illæ, quas fide credimus, non apparent, seu non videntur à nobis clarè. Et 1 Cor. 13, v. 12, dicit: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*: id est, in hac vitâ obscurè cognoscimus mysteria fidei:

in alterâ clarè intuebimur. Undè sequitur actum fidei esse voluntarium et liberum, non autem necessarium; vel, quod idem est, nos voluntariè et liberè assentiri rebus à Deo revelatis, non autem necessariò. Loquor autem de necessitate objecti, non præcepti. Nam ex parte præcepti quod nos obligat, necessariò debemus assentiri rebus à Deo revelatis, si volumus salvi esse; at ex parte objecti non necessariò, sed liberè. Quod sic probo. Tunc intellectus necessariò assentitur alicui objecto, vel propositioni, quando propter ipsius rei evidentiam convincitur et quasi necessitatur ad assensum, ità ut non possit non assentiri. Tunc autem voluntariè ac liberè assentitur, quando propter rei obscuritatem non convincitur aut necessitatur ad assensum; sed potest assentiri vel dissentiri, prout voluntati visum est. Do exemplum. Quando quis clarè videt solem ortum esse, tunc intellectus, si advertat, propter rei evidentiam, necessariò convincitur ad formandum hunc assensum: *Sol ortus est*. Quando autem non videt ortum esse (ut si cæcus sit), sed tamen ab alio audit ortum esse; tunc intellectus ejus non necessariò convincitur, sed à liberà voluntate ad assensum movetur. Idem fit in mysteriis fidei. Beati in cælo, qui clarè intuentur mysterium SS. Trinitatis, necessariò præbent assensum: nos in hac vitâ, qui non intuemur, liberè præbemus assensum. Et si voluntas pia est, credimus Deum esse trinum et unum: si impia, non credimus, et infideles effimur. Hæc omnia prolixè disputantur à theologis in 2-2, q. 1 et 2. Nos pauca diximus pro hoc loco et instituto.

QUÆSTIO II. — *Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Deo?* — Respondeo: Hæc tria potissimum. Primò, Deum esse. Exod. 3, v. 14: *Ego sum qui sum*. Secundò, Deum esse unum. Deut. 6, v. 4: *Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est*. Et Deut. 52, v. 39: *Videte, quòd ego sim solus, et non sit alius Deus præter me*.... Tertiò, Deum habere providentiam circa homines; id est, salvare bonos, et punire malos. Sap. 6, v. 8.... *Æqualiter cura est illi de omnibus*. Et Deut. 7, v. 9-10: *Et scies, quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his qui custodiunt præcepta ejus, in mille generationes: et reddens odientibus se statim, ità ut disperdat eos, et ultrà non differat, protinus eis restituens quod merentur*.

Præter hæc tria, sunt multa alia, quæ ad illa revocantur. Cujusmodi sunt hæc. Deum esse bonum. (Ut Ps. 62, v. 1.) Esse infinitum. (Ps. 144, v. 3.) Esse ubique præsentem. (Ps. 158, v. 7.) Esse immutabilem. (Num. 23, v. 19.) Æternum. (Ps. 89, v. 2.) Omnia scientem. (1 Reg. 2, v. 3.) Omnipotentem. (Gen. 17, v. 1.) Creasse cælum et terram. (Gen. 1, v. 1.) Creasse hominem ad imaginem et similitudinem suam. (Gen. 1, v. 26.) Dedisse illi præcepta, et promisisse vitam, si ea servaret: mortem, si non servaret. (Gen. 2, v. 17, et alibi.)

QUÆSTIO III. — *Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de SS. Trinitate?* — Respondeo: Nusquam in vetere Testamento expressè revelatum est tres esse

personas divinas, unius et ejusdem essentiae, ac realiter in se distinctas, nempe Patrem, Filium et Spiritum sanctum: sed tamen quibusdam locis obscurè et confusè insinuatam est, plures esse personas, quàm unam. Solent autem produci varia testimonia, quibus id insinuatam est, quæ breviter recensebo. Primum est, Gen. 4, v. 1: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Ac paulò post, v. 2.... *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*. Ubi aliqui putant, Patrem significari nomine, *Deus*; Filium, nomine, *principii*; Spiritum sanctum, nomine, *Spiritus Domini*. Idem Orig. et Rupertus in illum locum, quibus favet Aug. libro de Genesi ad litteram imperfecto, cap. 1. Et confirmari potest hæc expositio ex eo, quòd Filius Dei de seipso dicit, Psal. 59, v. 8: *In capite libri scriptum est de me, id est, in initio libri Geneseos*. Vide Hieronymum in Questionibus Hebraicis in Genesim. Secundum est, Gen. 1, v. 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*.... Ubi Deus loquitur de se in plurali numero, propter pluralitatem Personarum, ut notant Origenes, Basilus, Chrysostomus et Ambrosius in illum locum. Item Athanasius in oratione contra idola circa finem; Aug. lib. 6 de Civitate Dei, cap. 6; Concilium Syrmienne canone 13, et plures alii. Simile est illud Gen. 3, v. 22: *Ecce Adam, quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum*.... Et Gen. 11, v. 7: *Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum*.... Tertium est, Gen. 19, v. 24: *Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem à Domino de cælo*. Ubi cum dicitur, *Dominus à Domino*, insinuantur duæ, ut minimùm, Personæ, ut sensus sit: *Pluit Filius à Patre*. Ità Ignatius in epist. ad Antiochenos, Justinus in dialogo cum Triphone, Athanasius in oratione contra Gregales Sabbellii, Hilarius lib. 5 de SS. Trinit., Concil. Syrmienne cap. 15, et alii. Quartum est, Psal. 66, v. 8: *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus*. Ubi nomen *Deus* ter ponitur: bis quidem absolutè pro Patre et Spiritu sancto, et semel cum pronomine *Noster*, pro Filio, qui propter humanam naturam assumptam vocatur *Deus noster*. Eòdem spectat illud Isaia 6, v. 3.... *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum*. In quem locum sic scribit Rabbi Simeon: *Sanctus hic est Pater: Sanctus hic est Filius: Sanctus hic est Spiritus sanctus*. Vide Galatinum lib. 2 de Arcanis capite 9, et Vasquez 1 parte, disp. 108, cap. 2. Confer. Joan. c. 12, v. 41. Quintum est, Zachariæ 2, v. 10-11: *Lauda et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habito in medio tuò, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illà, et erunt mihi in vopulum, et habitabo in medio tuò. Et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te*. Ubi bis ponitur nomen Domini: semel pro Deo mittente, et semel pro Deo misso, id est, semel pro Patre, et semel pro Filio. Plura testimonia adducam quæstione sequenti.

Nota, trinitatem Personarum variis modis cognosci posse in hac vitâ. Primò, per revelationem supernaturalem, factam in vetere Testamento, de quà jam dixi: et hæc obscura est. Secundò, per revelationem

supernaturalem, factam in novo Testamento, de qua infra dicam, questione decimâ. Et hæc quoad verba clarior et apertior est. Tertio, per congruentias naturales. Cujusmodi sunt hæc: 1° Natura boni est diffundere et communicare seipsum: ergo natura infiniti boni est communicare se infinitè. At Deus est infinitum bonum: ergo infinitè se communicat. At non communicat se infinitè extrâ se per productionem creaturarum: ergo debet se infinitè communicare intrâ se, per productionem personarum ejusdem essentialitatis et naturæ. 2° Ad perfectam beatitudinem requiritur consortium æqualium Personarum: at Deus est perfectissimè beatus; ergo debet habere consortium æqualium Personarum. 3° Melius est Deum ab æterno aliquid produxisse, quàm otiosum fuisse: at ab æterno non produxit creaturas extrâ se: ergo produxit Personas divinas intrâ se. Quarto, potest cognosci trinitas Personarum per vestigia creaturis impressa. Nam omnes creaturæ, propter ternarium numerum quem in se habent à suo Creatore, videntur clamare à SS. Trinitate creatas se esse. Quod aliquot exemplis demonstrabo. Primò: in unâquâque creaturâ sunt tres passiones entis, *unum, verum, bonum*. Secundò, tota universitas creaturarum dividitur in tria genera. Nam aliæ sunt spirituales, ut Angeli; aliæ corporales, ut cœli, elementa, lapides, plantæ, bruta animalia; aliæ mixtæ ex corpore et spiritu, ut homines. Tertio, Angeli dividuntur in tres hierarchias, supremam, mediam et infimam; et singulæ hierarchiæ in tres ordines. Quarto, unusquisque Angelus, sicut etiam unâquæque anima rationalis habet tres facultates, memoriâ, intellectum, voluntatem. Memoria repræsentat Patrem qui habet ideas omnium rerum in se. Intellectus Filium, qui est sapientia Patris. Voluntas Spiritum sanctum, qui est amor procedens à Patre et Filio. Vide August. lib. 9 de SS. Trinit. et seq., Bellarm. lib. 2 de Christo, cap. 6.

QUESTIO IV. — *Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Christo?* — Respondeo: Multa de Christo fuerunt revelata. Et speciatim hæc. Primò, quòd esset nasciturus ex semine Abraham. (Gen. 22, v. 18.) Secundò, ex familiâ David. (Jeremiæ 23, v. 5.) Tertio, quòd ex Virgine. (Isaiæ 7, 14.) Quarto, quòd in Bethleem. (Michææ 5, v. 2.) Quintò, quòd certo tempore. (Gen. 49, v. 10, et Daniel 9, v. 24, et Aggæi 2, v. 7.) Sextò, quòd prædicaturus Evangelium salutis et pacis. (Isaiæ 61, v. 1.) Septimò, quòd facturus miracula. (Isaiæ 35, v. 5.) Octavò, quòd redempturus genus humanum, et pro humano genere moriturus. (Isaiæ 53, v. 4, et Daniel 9, v. 26.) Nonò, quòd descensus ad inferos, et tertiâ die resurrecturus. (Psalm. 15, v. 10, et Jonæ 3, v. 1.) Decimò, quòd ascensus ad cælum. (Psalm. 67, v. 19.) Undecimò, quòd sessurus ad dexteram Dei Patris. (Psalm. 109, v. 1.) Duodecimò, quòd missurus Spiritum sanctum. (Isaiæ 44, v. 3, et Joëlis 2, v. 28.) Decimotertiò, quòd judicaturus vivos et mortuos. (Psal. 95, v. 13.) Hæc omnia clariùs constant ex novo Testamento.

Quæres, an etiam revelatum fuerit in vetere Testamento, Christum fore Deum simul et hominem? Respondeo: Clarè revelatum fuit fore hominem, obscurè Deum. Prior pars patet ex dictis: quia clarè revelatum fuit Christum nasciturum et moriturum; quod non potest intelligi, nisi secundùm humanitatem. Posterior colligitur ex variis Scripturæ locis. Psal. 2, v. 7: *Filius meus es tu, ego hodiè genui te*. Ex quo probat Apost. Heb. 13, Christum esse majorem Angelis, quia ab æterno genitus est à Deo Patre per divinam generationem. Idem Psal. 96, v. 7: *Adorate eum omnes angeli ejus*. Quo etiam loco utitur apost. ibid. Item Psal. 109, v. 1: *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis*. Quem locum explicat ipsemet Christus, Matth. 22, v. 44. Item Isaiæ 35, v. 4: *Deus ipse veniet, et salvabit vos*. Ubi apertè loquitur de Christo, ut ex contextu patet. Item Baruch. 3, v. 36: *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum*. Ubi etiam est sermo de Christo, quia sequitur v. 38: *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*. Item Michææ 5, v. 2: *Et tu, Bethleem Ephrata, parvulus es in millibus Juda. Ex te mihi egredietur qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis*. Ubi insinuatur duplex Christi generatio: una humana, cùm dicitur: *Ex te mihi egredietur*; altera divina, cùm additur: *Et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis*.

Hic obiter notandum est, hæc testimonia veteris Testamenti, in quibus agitur de Christi Divinitate, per se quidem obscura esse; sed tamen, quia pleraque in novo Testamento clarioribus verbis explicata sunt, faciliùs intelligi à Christianis, quàm olim intellecta fuerint à Judæis: quia Judæi non habuerunt illam explanationem, quam Christiani habent. Quomodo autem hæc claritas novi, et illa obscuritas veteris Testamenti intelligenda sit, dicitur q. 9.

QUESTIO V. — *Quibus nominibus fuerit Christus appellatus in vetere Testamento?* — Respondeo. His potissimum. 1. Deus. Isaiæ 35, v. 4, et Baruch 5, v. 36. — 2. Emmanuel, id est, nobiscum Deus. Isaiæ 7, v. 14. — 3. Dominus Davidis. Psal. 109, v. 1. — 4. Dominus legifer noster, rex noster, judex noster. Isaiæ 33, v. 21. — 5. Christus. Dan. 9, v. 26. — 6. Salvator et propugnator. Isaiæ 49, v. 20. — 7. Redemptor. Isaiæ 59, v. 20. — 8. Propheta. Deut. 18, v. 16. — 9. Sanctus Sanctorum. Dan. 9, v. 24. — 10. Desideratus cunctis gentibus. Aggæi 2, v. 8. — 11. Expectatio gentium. Gen. 49, v. 10. — 12. Brachium Domini. Isaiæ. 59, v. 1. — 13. Dominator. Malach. 3, v. 1. — 14. Angelus testamenti. Ibidem. — 15. Sol justitiæ. Malach. 4, v. 2. — 16. Pastor. Isaiæ 40, v. 11, et Ezech. 34, v. 23. — 17. Agnus. Isaiæ 53, v. 7. — 18. Semen Abraham. Gen. 22, v. 18, ut explicat Apostolus. Gal. 3, v. 16. — 19. Stella oriens. Num. 24, v. 17. — 20. Lux gentium. Isaiæ 9, v. 2. — 21. Lumen Jerusalem. Isaiæ 60, v. 1. — 22. Sacerdos in æternum. Psal. 109, v. 4.

Multò luculentiora nomina sortitur in novo Testamento, cujusmodi ferè sunt hæc: — 1. Deus. 1 Joan. 5, v. 20. — 2. Filius Dei. Ibid. — 3. Filius Dei Unigenitus. Joan. 1, v. 18, et 3, v. 16. — 4. Imago Dei invi-

altilis. Col. 1, v. 15.—5. Agnus Dei. Joan. 1, v. 29.—6. Figura substantiæ Dei. Hebr. 1, v. 3.—7. Sermo Dei. Heb. 4, v. 12.—8. Dominus noster Jesus Christus. Galat. 1, v. 3, et alibi sæpius.—9. Mediator Dei et hominum. 1 Tim. 2, v. 5.—10. Mediator N. T. Heb. 9, v. 15.—11. Salvator mundi. Joan. 4, v. 42, et alibi.—12. Redemptor. Act. 7, v. 35, et alibi.—13. Advocatus noster apud Deum. 1 Joan. 2, v. 1.—14. Messias. Joan. 1, v. 41, et Joan. 4, v. 25, non alibi.—15. Pastor bonus. Joan. 10, v. 11.—16. Primogenitus omnis creaturæ. Coloss. 1, v. 15.—17. Primogenitus ex mortuis. Ibid. v. 18.—18. Caput Ecclesiæ. Ibid.—19. Heres universorum. Heb. 1, v. 2.—20. Apostolus et Pontifex confessionis nostræ. Heb. 3, v. 1.—21. Pontifex magnus. Heb. 4, v. 14.—22. Sacerdos in æternum. Heb. 5, v. 6.—23. Minister circumcisionis. Rom. 15, v. 8.—24. Lux mundi. Joan. 8, v. 12.—25. Via, veritas, et vita. Joan. 14, v. 6.—26. Ostium ovium. Joan. 10, v. 7.—27. Magister bonus. Matth. 19, v. 16.—28. Propheta magnus. Luc. 7, v. 16.—29. Oriens ex alto. Luc. 1, v. 78.—30. Lapis offensionis et petra scandali. Rom. 9, v. 33, et 1 Petri 2, v. 8.—31. Radix David. Apoc. 5, v. 5.—Leo de tribu Juda. Ibid.—32. Principium et finis, alpha et omega. Apoc. 1, v. 8.—33. Princeps regum terræ. Apoc. 1, v. 5.

QUÆSTIO VI.—*Quis in veteri Testamento primus crediderit in Christum?*—Respondeo: Adamus in paradiso, cum dixit: Gen. 2, v. 23, 24: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne meâ: hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne unâ.* Nam his verbis, non solum locutus est de præsentis sui matrimonio cum Evâ; sed etiam prophetavit de futurâ conjunctione Christi cum Ecclesiâ, quæ præfigurabatur per conjunctionem Adæ et Evæ, ut interpretatur Apostolus Ephes. 5, v. 32, ubi explicans prædicta verba, sic ait: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo, et in Ecclesiâ.* Undè D. Hieron. lib. 3 Commentariorum in Epistolam ad Ephesios, ait Adamum fuisse, et primum hominem, quia primò creatus est, et primum vatem, quia primus de Christo et Ecclesiâ prophetavit. Similia habent alii Patres. Sunt autem duæ partes prophetiæ ipsius. Una, quia prædixit foret ut Christus relinqueret Patrem suum, qui est Deus, et matrem suam, quæ est cœlestis Jerusalem, et veniens in hanc terram adhærebat uxori suæ, quæ est Ecclesia. Vide Hieron. loco cit. Altera, quia prædixit fore ut, sicut ipse per carnale matrimonium conjunctus fuit cum Evâ, sic Christus per spirituale matrimonium conjungendus esset cum Ecclesiâ, juxta illud Osee 2, v. 19: *Sponsabo te mihi in sempiternum.* Et hoc sensu, quem multi sequuntur, matrimonium Adami et Evæ fuit figura seu typus conjunctionis Christi cum Ecclesiâ. Vide Cornelium à Lapide in cap. 5 ad Ephes. v. 32.

Quæres, de quâ conjunctione Christi cum Ecclesiâ hoc intelligendum sit? Aliqui putant, solum intelligi de illâ quâ Christus, ut Deus, conjunctus est Ecclesiæ per fidem et charitatem; non autem de illâ quâ Chri-

stus, ut homo, conjunctus est Ecclesiæ per Incarnationem. Alii rectius de utrâque intelligunt. Nam Christus etiam, ut homo, dicitur caput Ecclesiæ, sicut vir est caput mulieris. (Ephes. 4, v. 23.) Vide Franc. Suarez 3 p., q. 1, art. 3, in commentario.

Dices: Si Adam præscivit venturum Christum, ergo etiam præscivit se peccaturum: quia Christus non erat venturus, nisi propter peccatum Adæ. Undè est vulgatum illud theologorum axioma: *Si Adam non peccasset, Christus non venisset.* Resp. Non sequitur, quia potest fieri, ut aliquis cognoscat effectum, et non cognoscat causam. Et hoc modo, Adam præscivit venturum Christum in hunc mundum, non tamen præscivit causam, propter quam esset venturus. Ita D. Thomas 3 p., q. 1, art. 3, ad 6, et in 2-2, q. 2, art. 7, in corpore.

QUÆSTIO VII.—*An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem in veteri Testamento?*—Resp.: Fuit necessaria. Omnes enim, ut minimum, tenebantur credere in venturum Christum, tanquam Redemptorem seu Mediatorem, per quem liberandi essent à peccatis. Ita docet Aug., Epist. 89 ad Hilar. q. 3, et Epist. 157 ad Optatum, et lib. 1 contra duas Epistolas Pelagianorum. cap. 7, ubi asserit, justos veteris Testamenti non fuisse liberatos à peccatis, nisi per eandem fidem Christi, per quam et nos liberamur. Sicut enim nos credimus Christum venisse in hunc mundum, et per hanc fidem justificamur; sic illi credebant Christum venturum in hunc mundum, et per illam fidem justificabantur. Et hoc probat variis Scripturæ testimoniis. Act. 4, v. 12: *Non est in alio aliquo salus (nisi in Christo), nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri.* Et 1 Cor. 15, v. 22: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Et 2 Cor. 4, v. 13: *Habentes autem eundem spiritum fidei.* Et Gal. 2, v. 16: *Scientes autem, quòd non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi...* Et Gal. 3, v. 21-22: *Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, verè ex lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.* Et ratio est, quia Deus non vult nos salvare nisi nostro labore et cooperatione, juxta illud Augustini: *Qui creavit te sine te, non salvabit te sine te.* Vult enim, ut queramus et desideremus medicum, qui nos sanet à corruptione peccati. At homines in veteri Testamento non poterant querere et desiderare medicum, nisi aliquo modo illum cognoscerent. Nec poterant illum certò cognoscere in hac vitâ, nisi per fidem: ergo hæc fides fuit illis ad salutem necessaria.

Quæres, cum multa fuerint revelata de Christo in veteri Testamento, ut suprâ dictum est, an necesse fuerit omnia credere, quæ erant de illo revelata? Respondeo cum distinctione. Nam aliud est loqui de prophetis et patriarchis, quibus immediate fuit facta revelatio de Christo; aliud de aliis, qui à prophetis et patriarchis acceperunt revelationem. Priores tenebantur explicitè credere ea omnia, quæ unicuique erant revelata, ut Adam tenebatur credere futuram

Christi conjunctionem cum Ecclesiâ : Abraham, Christum ex suo semine nasciturum : Moyses, fore prophetam suæ gentis : David, descensurum ad inferos, resurrecturum à mortuis, ascensurum in cælos, sessurum ad dexteram Patris : Isaias, nasciturum ex Virgine, prædicaturum Evangelium salutis, facturum miracula, redempturum genus humanum per passionem et mortem, missurum Spiritum sanctum : Michæas, nasciturum in Bethleem : Daniel, venturum tali tempore. Hæc enim ipsis erant explicitè à Deo revelata, sive per externam vocem, sive per internam inspirationem, sive alio modo. Debebant igitur explicitè ea credere : alioqui magnam injuriam fecissent Deo, quasi non esset verax et fide dignus. Reliqui, quibus non fuit immediatè à Deo facta revelatio, erant duplices : alii sacerdotes et doctores Synagogæ; alii subditi. His satis erat, si crederent venturum Christum, qui ipsos liberaret, juxta ea quæ initio quæstionis dicta sunt. At illi ulteriùs tenebantur plura alia credere : 1° Quòd Christus esset futurus Deus. 2° Quòd per passionem et mortem redempturus esset humanum genus; et quæ similia sunt. Cujus rei duplex est ratio. Una, quia sacerdotes erant doctores populi, et judices controversiarum fidei : ergo ratione officii tenebantur omnia scire et perscrutari, quæ à Moyse et prophetis erant scripta de Christo : alioqui non potuissent alios instruere, nec in supremo concilio, cui intererant, definire controversias, quæ de venturo Christo et Moyse, et prophetis, solent proponi et disputari. Altera, quia sacerdotes tenebantur scire, cruenta sacrificia animalium, quæ ipsi offerebant, esse figuras seu typos futuræ mortis Christi : itemque, sanguinem animalium, qui effundebatur, non habere ex se vim remittendi peccata, sed omnem vim accipere ex sanguine Christi, cujus effusionem præfigurabat. Hebr. 9, v. 12. Vide D. Thom. in 2-2, q. 2, art. 7.

Ex dictis constat, tria potissimùm spectari posse in Christo : 1. Officium Redemptoris. 2. Divinitatem conjunctionem cum humanitate. 3. Passionem et mortem. Sacerdotes tenebantur hæc omnia explicitè credere. Populus non item. Satis erat, si explicitè crederet venturum aliquem prophetam qui redempturus esset Israel. Hunc enim omnes expectabant, clamantes cum prophetis: *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant justum; aperiat terra, et germinet Salvatorem.* Quòd autem is futurus esset Deus, et quòd per passionem et mortem redempturus esset Israel, non necesse erat omnes explicitè credere. Vide D. Thomam loco citato.

QUÆSTIO VIII. — *An sola fides in veteri Testamento fuerit sufficiens ad salutem et justificationem?* — Ratio dabitur, quia Scriptura insinuat, Abraham fuisse justificatum per solam fidem: Genes. 15, v. 6, et Rom. 4, v. 3, et Gal. v. 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Respondeo: Contrarium docet Scriptura, justificatum esse, non solum per fidem, sed etiam per spem, obedientiam, et alia pia opera. Rom. 4, v. 18: *Qui contra spem in spem credidit.* Et Jacobi 2, v. 21-22: *Abraham pater noster, nomine ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum su-*

per altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, et ex operibus fides consummata est. Et Hebr. 11, v. 8: *Fide, qui vocatur Abraham, obedivi in locum exire, quem accepturus erat in hereditatem, et exiit, nesciens quò iret.* Ex quibus locis colligitur, fidem, quæ Abraham justificatus est, non fuisse nudam et solitariam, sed conjunctam cum spe, obedientiâ et aliis piis operibus. Illud porrò, *contra spem in spem credidit*, sic debet intelligi: Contra spem naturæ, credidit in spem gratiæ, et promissionis. Vel clariùs: Credidit se generaturum filium, quod quidem non poterat sperare, spectando cursum naturæ, quia jam erat senex, et habebat uxorem sterilem: sed tamen sperabat, spectando gratiam et promissionem Dei, quæ non fallit. Quod dixit de Abraham, dicendum est etiam de aliis qui in veteri Testamento justificati sunt. Non enim per solam fidem, sed etiam per alia bona opera justificati sunt, ut colligitur ex illo Jac. 2, v. 25: *Similiter et Rahab meretrix, nomine ex operibus justificata est, suscipiens nuntios, et aliâ viâ ejiciens?* Et causam addit, cur non ex solâ fide: *Sicut enim corpus, sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est.* Ubi illa particula, *fides sine operibus mortua est*, conferri debet cum illâ superiùs positâ: *Fides cooperabatur operibus*, quam alius apostolus expressit quidem aliis verbis, sed simili ferè sensu, Gal. 5, v. 6: *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium; sed fides, quæ per charitatem operatur.*

Ut res tota fiat clarior, repeto quod alibi dixi, duplicem esse justificationem: primam, et secundam. Prima est, quæ quis ex impio fit justus et Deo gratus. Secunda, quæ ex justo fit justior et Deo gratior. In primâ acquiritur justitia; in secundâ augetur. Itaque fides et alia bona opera non eodem modo concurrunt ad primam et secundam justificationem. Ad primam concurrunt dispositivè; ad secundam meritoriè. Nam homo impius seu peccator non potest acquirere justitiam et remissionem peccatorum, nisi priùs sit dispositus per actum fidei, timoris, spei, dilectionis et contritionis. Eccl. 1, v. 28: *Qui sine timore est, non poterit justificari.* Prov. 28, v. 25..... *Qui verò sperat in Domino sanabitur.* 1 Joan. 5, v. 14..... *Qui non diligit, manet in morte.* Act. 3, v. 19: *Pœnitentini igitur et convertimini, ut deleantur peccata vestra.* At, postquàm justificatus est, tunc per similes actus meretur augmentum justitiæ, et fit Deo gratior. Unde sequitur, supradictos actus dupliciter spectari posse. 1. Quatenùs præcedunt justitiam. 2. Quatenùs sequuntur. Priori modo dispositivè, posteriori modo meritoriè se habent. Vide conc. Trid. sess. 6, cap. 6 et 10.

QUÆSTIO IX. — *An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta quàm est fides novi Testamenti?* — Respondeo: Essentialiter fuit æquè perfecta; non tamen accidentaliter. Prior pars patet, quia essentia assensus fidei in eo consistit, ut credamus aliquid propter auctoritatem Dei revelantis. At tam Judæi in veteri, quàm Christiani in novo Testamento, quidquid credunt fide divinâ, hoc credunt propter auctoritatem Dei revelantis: ergo assensus utrorumque est ejusdem

rationis et essentia. Posterior probatur, quia fides novi Testamenti perfectior est in duobus. Primò, quia ad plura objecta se extendit. Nam multa mysteria fidei sunt expressè revelata in novo Testamento quæ non erant expressè revelata in vetere, ut mysterium Baptismi, Eucharistiæ, vocationis apostolorum, abrogationis caeremoniarum, et similia. Secundò, quia ea mysteria, quæ in utroque Testamento revelata sunt, multò clariùs et perfectiùs revelata sunt in novo, quàm in vetere; ut mysterium SS. Trinitatis, Incarnationis, Passionis, Resurrectionis, vocationis Gentium. Hæc enim obscurè revelata sunt in vetere, clarè in novo.

Objicies: Supra dictum est divinam revelationem semper esse obscuram, nunquam clara m. Resp.: Semper est obscura ex parte Dei revelantis, et ex parte rei revelatae, ut q. 1 explicatum est. At ex parte verborum quibus fit, aliquando est obscura, aliquando clara. Et hoc sensu hic loquimur; v. g., revelatio SS. Trinitatis in N. T. est clara ex parte verborum. Matth. 28, v. 19..... *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Et 1 Joan. 5, v. 7: *Tres sunt qui testimonium dant in celo: Pater, Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt.* Tres, quoad personam; unum, quoad essentiam. At in vetere fuit obscura, ut quæst. 3 ostensum est. Idem dico de mysterio Incarnationis, et vocationis Gentium. Hoc enim obscurè fuit revelatum Judæis; clarè Christianis. Juxta illud Ephes. 3, v. 4-5-6: *Prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi: quod aliis generationibus non est agnitus filiis hominum, sicut nunc revelatum est Sanctis apostolis ejus et prophetis in Spiritu. Gentes esse coheredes, et concorporales, et participes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium.*

Nota, in mysterio vocationis Gentium duo spectari posse: 1° Quòd Gentiles essent vocandi ad fidem Christi. 2° Quòd essent salvandi sine onere circumcisionis et legis Mosaicæ. Priùs fuit revelatum in vetere Testamento per Isaiam et alios prophetas. Posteriùs non item. Ex hæc parte, Apostoli habuerunt pleniorum cognitionem vocationis Gentium, quàm antiqui prophetæ. De hoc mysterio dicam iterùm cap. 15, de observantiis legalibus, § 10. Ratio autem, cur mysteria fidei in novo Testamento sint clariùs explicata, quàm in vetere, patet ex supra dictis, quia servi non tam perfectè sciunt et consilia et secreta patris-familiæ, quàm filii juxta illud Christi, Joan. 15, v. 15: *Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quia faciat dominus ejus.* At Judæi erant servi, nos filii: illi ex ancillâ, nos ex liberâ, Galat. 4, v. 31. Ad hoc significandum, Moyses, cum loqueretur ad populum, faciem velabat. Nobis autem Christus *revelatâ facie locutus est*, teste Apostolo 2 Cor. 3, v. 13.

Quæres, an Apostolus loquatur de fide veteris Testamenti cum, ait, Rom. 1, v. 17: *Justitia enim Dei in eo (Evangelio) revelatur ex fide in fidem?* Magni auctores affirmant, ut Origenes, Chrysostomus, et alii quos citat et sequitur Toletus in illum locum, et aiunt,

hunc esse sensum: *Ex obscurâ fide veteris Testamenti in claram fidem novi Testamenti.* Itaque juxta hos auctores, sententia Pauli sic est explicanda: *Non erubesco Evangelium: virtus enim Dei est, in salutem omni credenti, Judæo primùm, et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, etc.* Quasi dicat: Non erubesco prædicare Evangelium, quia tametsi appareat vile (est enim *gentibus stultitia, Judæis scandalum*, 1 Cor. 1, v. 23), tamen habet vim et efficaciam conferendi salutem omni credenti, tam Gentili, quàm Judæo. Nam in Evangelio manifestatur nobis, quòd non aliter possimus salvi et justi esse, nisi per fidem: non jam ampliùs per fidem veteris Testamenti, sed per fidem evangelicam. Si ergo salvi esse volumus, transcendendum est ex fide Judæorum, quæ credebant, Christum venturum, ad fidem evangelicam, quæ credimus Christum jam venisse. Et sic mutandus est status fidei. Judæi quidem in vetere Testamento poterant salvari per fidem venturi Christi; sed jam per eam ampliùs salvari non possunt; sed necesse est ut, relicta suâ fide, amplectantur fidem evangelicam, et credant Christum jam venisse. (Vide Riberam in cap. 2 Habac. v. 2.) Hinc iterùm colligitur, quod ante dixi, fidem evangelicam perfectiorem esse fide veteris Testamenti. Nam evangelica supponit Christum jam venisse, et omnia mysteria redemptionis impleta esse. At fides veteris Testamenti expectabat Christum adhuc venturum, et supponebat mysteria redemptionis nondum esse inchoata. Et ob hanc causam fit, ut fides veteris Testamenti aliquando non mereatur nomen fidei, sed tantùm fides novi Testamenti, ut Gal. v. 3-23: *Priùs autem quàm veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ revelanda erat.*

CAPUT III.

DE SPE, PROMISSIONE ET ORATIONE.

Sicut fides duplex est: una divina, quæ credimus Deo; altera humana, quæ credimus homini: ita spes duplex est: una divina, quæ speramus aliquid à Deo; alia humana, quæ speramus aliquid ab homine. De divinâ hic agimus. Et quia, quæ speramus à Deo, solent etiam promitti à Deo, et per orationem impetrari, agam simul de promissione et oratione. Idque hoc ordine: 1° Quid sit spes? 2° Quæ bona in veteris Testamenti fuerint promissa à Deo? 3° An etiam vita æterna fuerit promissa? 4° An oratio fuerit necessaria ad impetrandum ejusmodi bona? 5° Quæ fuerit formula orandi in vetere Testamento? 6° An in vetere Testamento licuerit invocare Sanctos? 7° An licuerit orare pro defunctis?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quid sit spes?* — Respondeo: Est donum à Deo infusum, quo confirmatus homo, certâ cum fiducia expectat ea bona quæ à Deo promittuntur. Hic aliqua notanda sunt. 1. Quòd spes sit donum Dei, sicut fides. 2. Quòd actus sit spei sperare, seu expectare. 3. Quòd objectum spei sint bona à Deo promissa et ab eo obtinenda. In quo multùm differt à fide. Nam fides versatur circâ præterita, præsentia, et futura. Credimus enim Christum natum esse, quod

est præteritum : Christum sedere ad dexteram Patris, quod est præsens : Christum venturum ad iudicium, quod est futurum. At spes versatur tantum circa futura. Non enim speramus præsentia, sed futura, quæ nondum habentur. (Rom. 8, v. 24.) Nec quæcumque futura, sed tantum bona; nec quæcumque bona, sed à Deo promissa et obtinenda. Undè sequitur, non esse actum spei theologicæ, seu divinæ, de qua hic agimus, si speres te obtenturum aliquod bonum à principe vel imperatore; sed actum spei humanæ, quæ sæpè vana est.

QUÆSTIO II. — *Quæ bona in veteri Testamento fuerint promissa à Deo?*—Respondeo: Hæc tria principaliter. Primò, terra sancta, flucns lacte et melle. (Gen. 12, v. 7. Et Exod. 13, v. 3. Et ibid. 33, v. 1. Et Deut. 19, v. 8.) Secundò, affluentia bonorum temporalium. (Levit. 26 per totum, et Deut. 28 per totum.) Tertio, Christus Salvator. (Deut. 18, v. 5.) Duo priora promittebat Deus hæc conditione: si populus servaret legem Dei: sin secus, contraria mala ipsi minabatur. Hoc patet Deut. 19, v. 8-9: *Cum autem dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut juravit patribus tuis, et dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus est (si tamen custodieris mandata ejus, et feceris quæ hodiè præcipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus omni tempore).* Et Deut. 28, v. 1-2: *Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, quæ ego præcipio tibi hodiè, faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus quæ versantur in terrâ: venientque super te universæ benedictiones istæ, et apprehendent te: si tamen præcepta ejus audieris.* Et Levit. 26, v. 3-4: *Si in præceptis meis ambulaveritis, et mandata mea custodieritis, et feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus suis, et terra gignet germen suum, et pomis arbores replebuntur. Hinc factum est primò, ut nullus Israelitarum ex tot millibus, qui egressi erant ex Ægypto cum Moysè et Aarone, pervenerit ad terram sanctam quæ ipsis erat promissa, nisi Caleb et Josue, quia omnes, præter hos duos, murmuraverant contra Deum. Num. 14, v. 27 et seq.: *Utsquequò multitudo hæc pessima murmurat contra me? Querelas filiorum Israel audivi. Dic ergo eis: Vivo ego, ait Dominus: sicut locuti estis audiente me, sic faciam vobis. In solitudine jacebunt cadavera vestra. Omnes, qui numerati estis à viginti annis et supra, et murmurastis contra me, non intrabitis terram super quam levavi manum meam, ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, et Josue filium Nun. Et Num. 32, v. 10 et seq.: *Qui iratus juravit, dicens: Si videbunt homines isti, qui ascenderunt ex Ægypto à viginti annis et supra, terram, quam sub juramento pollicitus sum Abraham, Isaac et Jacob: et noluerunt sequi me, præter Caleb filium Jephone Cenezæum, et Josue filium Nun: isti impleverunt voluntatem meam.* Secundò, factum est ut illi, qui postea habitabant in terrâ sanctâ, quotiescumque desererent legem Dei, afflicti fuerint fame, bello et peste; et rursùm, quotiescumque per veram pœnitentiam redirent ad Deum, habuerint pa-**

cem, fertilitatem, et salubritatem. Legantur libri Judicum et Regum.

QUÆSTIO III. — *An etiam vita æterna fuerit promissa in veteri Testamento?*—Respondeo: Non fuit expressè promissa. Undè hoc est discrimen inter novum et vetus Testamentum, quòd in veteri promitterentur bona terrena et temporalia; in novo, celestia et æterna. In veteri dicebatur, Isaïæ 1, v. 19: *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comeditis.* In novo dicitur, Matth. 5, v. 3: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Hinc Aug. in Psal. 73: *Deus, inquit, se utriusque Testamenti voluit esse auctor, ut et terrena promitteret in veteri, et celestia in novo.* Quæ causa? quia alia est conditio servorum, alia filiorum. Servi accipiunt temporalem mercedem à suis dominis, et sic dimittuntur. Filii succedunt in perpetuam hæreditatem. Hoc insinuat Apostolus ad Gal. 4, v. 30, cum ait: *Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.* Quod dixi de promissione, dicendum etiam est de oppositâ comminatione. In veteri Testamento minabatur Deus pœnas et supplicia temporalia; in novo æterna. In veteri dicebat, Isaïæ 1, v. 20: *Si.... me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos.* In novo dicit, Matth. 5, v. 22....: *Qui autem dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis.* Undè hoc discrimen? Ex disparitate servorum et filiorum, ut dictum est. Servi qui malè se gerunt, minis et flagellis coerceri solent; filii, si degeneres sint, à paternâ hæreditate excluduntur.

Objici potest illud Levit. 18, v. 5: *Custodite leges meas atque judicia; quæ faciens homo, vivet in eis....* Et Ezech. 20, v. 11: *Dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi eis; quæ faciens homo, vivet in eis.* Utroque loco promittit Deus vitam æternam servantibus legem. Respondeo. Non promittit vitam æternam, ut aliqui putant, sed vitam longam, quietam et omnibus bonis affluentem in hoc mundo. Ita explicant magni auctores quos citabo. Et colligitur ex Apostolo, Rom. 10, v. 5-6, ubi allegans prius testimonium, sic ait: *Moses enim scripsit, quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in eâ. Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit, etc.* Hic distinguit duplicem justitiam: unam legalem seu Mosaicam, quæ consistit in observatione legis Mosaicæ; alteram fidei, quæ consistit in fide Christi per charitatem operante. De priori dicitur: *Homo qui fecerit justitiam legis, vivet in eâ*, id est, non incurret pœnam mortis, quæ transgressoribus legis posita est. De posteriori dicitur: *Si.... in corde tuo credideris quòd Deus illum suscitavit à mortuis, salvus eris.* (Rom. 10, v. 9.) Ita Theodoretus, Ambrosius, Anselmus, Toletus, Cornelius et alii in commentario illius loci. Et confirmatur primò ex eodem apost. Hebr. 8, v. 6, ubi expressè ait, novum Testamentum melioribus repromissionibus sancitum esse, quàm vetus. At hoc verum non esset, si in utroque promissa esset vita æterna. Secundò, ex aliis Scripturis veteris Testamenti, ubi Deus vitam temporalem promittit servantibus legem, et mortem temporalem non servantibus legem Exod. 20, 12:

Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram. Et cap. 21, v. 17: *Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur.* Et alibi sæpiùs.

QUÆSTIO IV. — *An oratio fuerit necessaria ad obtinendam id quod in vetere Testamento promittebatur?* — R.: Fuit necessaria, non quidem absolutè, sed quia Deus sæpè non volebat dare quod promiserat, nisi per orationem ab eo peteretur. Idque propter duplicem hominum utilitatem. Una est, ut frequenter orando et impetrando, inquirerent majorem fiduciam recurrendi ad Deum. Altera, ut cognoscerent et profiterentur, Deum esse honorum omnium auctorem, et ab eo solo vera bona obtineri posse. Ità D. Thom. in 2-2, q. 83, art. 3, ad 3. Exemplo rem demonstrabo. Deus promiserat populo Judæorum pacem et tranquillitatem, et tamen non dabat nisi orantibus. Judic. 3, v. 9: *Clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit illis salvatorem, et liberavit eos.* Et cap. 6, v. 6 et seq.: *Humiliatus est Israel valdè in conspectu Madian: et clamavit ad Dominum, postulans auxilium contra Madianitas. Qui misit ad eos virum prophetam, etc.* Similiter promiserat, se missurum Messiam: et tamen prophætæ orabant, ut eum mitteret. Exod. 4, v. 13: *Obsecro, inquit, Domine, mitte quem missurus es.* Et Isaïæ 45, v. 8: *Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum: aperiatur terra, et germinet Salvatorem.* Et cap. 64, v. 1: *Utinam dirumperes cœlos, et descenderes!... Imò, quod ampliùs est, Daniel suis precibus impetravit ut citiùs mitteretur, quàm putabatur mittendus. Dan. 9, v. 23-24: Ab exordio precum tuarum egressus est sermo, etc. Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et implcatur visio et prophetia, et ungetur Sanctus Sanctorum.*

QUÆSTIO V. — *Quæ fuerit formula orandi Deum in vetere Testamento?* — Respondeo: Fuit longè diversa ab eà formulà quæ est in novo Testamento. Nam Judæi, cum Deum orabant, vocabant illum *Dominum*: nos ex mandato Christi, vocamus *Patrem*. Illi orabant ut servi: nos oramus ut filii. Illi dicebant cum Nehemià: *Quæso, Domine, Deus cœli, fortis, magne atque terribilis, fiunt aures tuæ auscultantes, et oculi tui aperti, ut audias orationem servi tui, quam ego oro coràm te hodiè.* 2 Esd. 1, v. 5-6. Nos dicimus cum Christo: *Pater noster qui es in cœlis.* Matth. 6, v. 9. Quo nomine sæpiùs utitur apostolus: ut Rom. 1, v. 7... *Gratia vobis et pax à Deo patre nostro.* Et Rom. 8, v. 15: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterùm in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater).* Et 2 Cor. 1, v. 3: *Pater misericordiarum.* Et alibi. Item Christus in Evangelio, Matth. 5, v. 46: *Sic luceat lux vestra coràm hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est.* Et ibid., v. 44-45: *Diligite inimicos vestros... ut sitis filii Patris vestri, qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos.* Et v. 48: *Estote ergò vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est, etc.* Hinc sequitur primò,

verum esse, quod sæpè dixi, Judæos fuisse in statu servorum; nos autem in statu filiorum. Illos habuisse Deum pro Domino; nos pro Patre: illos accepisse mercedem temporalem; nos æternam: illos timore impulsos fuisse ad serviendum; nos amore. Secundò sequitur, nos esse fratres et cohæredes Christi; illos non fuisse. Quò spectat illud Rom. 8, v. 17: *Si autem filii et hæredes: hæredes quidem Dei: cohæredes autem Christi.* Et Hebr. 2, v. 11, loquens de Christo ait: *Non confunditur fratres eos vocare.* Et ratio est, quia habemus eundem Patrem cum Christo.

Dices: Etiam in vetere Testamento Deus vocabatur Pater Judæorum; ut Isaïæ 63, v. 16: *Tu enim Pater noster, et Abraham nescivit nos.* Et Jer. 31, v. 9... *Factus sum Israeli Pater, et Ephraïm primogenitus meus est.* Ergò ex hâc parte, nullum est discrimen inter Judæos et Christianos; nec inter vetus ac novum Testamentum. Respondeo: Magnum est discrimen. Primò, ex parte legis seu præcepti. Nam Judæi secundum legem Mosaicam, non utebantur nomine *Patris*, quandò orabant Deum, sed nomine *Domini*, ut dictum est. At Christiani, secundum legem evangelicam, jubentur usurpare nomen *Patris*: jubentur enim sic orare: *Pater noster, qui es in cœlis.* Secundò, ex parte consuetudinis. Nam in vetere Testamento non erat consuetum, ut vel sacerdotes, vel populus Deum appellaret Patrem: soli prophætæ aliquandò id fecerunt extraordinariè, et quidem duplici sensu: Primò, prædicando fore, ut Deus, qui tunc erat Dominus Judæorum, futurus esset Pater Christianorum; sic intelligendum est illud Jerem. loco citato: *Factus sum Israeli Pater, et Ephraïm primogenitus meus est.* Q. d.: In novo Testamento, quandò Judæi convertentur ad fidem christianam, tunc ero Pater Israelis et Ephraïm. Et sic explicat apost. 2 Cor. 6, v. 18, citans testimonium Jer. his verbis: *... Ero vobis in Patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus.* Ubi illæ duæ particulæ, *ero et eritis*, denotant tempus novi Testamenti. Porrò per nomen Israelis possunt intelligi Judæi, qui erant convertendi ex tribu Juda et Benjamin: et per nomen Ephraïm, qui erant convertendi ex decem tribubus, quales fuerunt Petrus, Andreas, Philippus, Nathanael. Secundò, insinuando, Deum non quidem vocatum fuisse Patrem Judæorum, potuisse tamen vocari, si servassent legem à Deo præscriptam. Sic intelligendum est illud Isaïæ 1, v. 2: *Filios enutrivit et exaltavit: ipsi autem spreverunt me.* Et Malach. 1, v. 6: *Filius honorat patrem, et servus dominum suum. Si ergò Pater ego sum, ubi est honor meus?* Et alia similia. Vide D. Aug. lib. 2 de Serm. Dom. cap. 4, ubi hæc omnia prosequitur.

Hic notandum est, Deum triplici titulo posse appellari Patrem: Primò, titulo creationis et conservationis. Sic omnium creaturarum potest dici Pater. Et sic vocatur Pater pluvie. (Job. 38, v. 28.) Secundò, titulo redemptionis. Tertiò, titulo regenerationis et adoptionis. Utroque titulo vocatur Pater justorum novi Testamenti, juxtà illud Joan. 1, v. 12: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Quæres, quare in vetere Testamento vocatus sit Deus deorum? Ut Ps. 49, v. 1: *Deus deorum Dominus locutus est.* Ps. 135, v. 2: *Confitemini Deo deorum.* Et Dan. 11, v. 36: *Adversus Deum deorum loquetur magnifica.* Resp.: Illa phrasis dupliciter usurpata fuit in Scripturis. Primò à Judæis, quia agnoscebant unum Deum. Et tunc sensus est: *Deus deorum*, id est, Deus noster, qui est solus Deus. Vel Deus noster, qui non solùm est suprâ homines, sed etiam suprâ deos Gentilium, qui sunt falsi dii. Et sic intelliguntur testimonia citata. Idem sensus aliis verbis exprimitur, Psal. 134, v. 5: *Ego cognovi quòd magnus est Dominus, et Deus noster orâ omnibus diis.* Secundò, ab infidelibus, qui agnoscebant plures deos. Et tunc sensus est, *Deus deorum*, id est, præcipuus inter deos. Et sic videtur intellexisse Nabuchodonosor rex, cùm dixit Danieli: ..... *Verè Deus vester Deus deorum est.* (Dan. 2, v. 47.) Vide Maldonatum in illum locum.

QUÆSTIO VI.— *An in vetere Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos?* — Respondeo: Usitatum fuit invocare sanctos Angelos, non tamen sanctos homines qui ex hac vitâ decesserant. Prior pars probatur ex variis Scripturæ testimoniis. Primò, ex illo Gen. 48, v. 15-16: *Deus, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei Abraham et Isaac: Deus, qui pascit me ab adolescentiâ meâ usque in præsentem diem: Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis.* Ubi Jacob patriarcha, primò quidem invocat Deum; deindè Angelum custodem, petens ab utroque benedictionem pro filiis Josephi, nempe pro Ephraim et Manasse. Secundò, ex illo Job. 5, v. 1: *Voca ergò, si est tibi qui respondeat, et ad aliquem Sanctorum convertere.* Ubi nomine *Sanctorum* intelligit Angelos, ut exponit Aug. in annotat. in Job. Bellarm. lib. de Sanctis, cap. 10. Emmanuel Sâ in Notationibus. Similis est modus loquendi, Job. cap. 15, v. 15: *Ecce inter Sanctos ejus (id est, inter Angelos) nemo immutabilis.* Est igitur hic sensus: *Convertere ad aliquem Sanctorum*, id est, recurre ad aliquem Angelum, qui causam tuam defendat apud Deum. Et hoc fecit Job, ut patebit ex sequenti testimonio. Tertiò ex illo Job. 19, v. 21: *Miseremini me, miseremini me, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.* Ubi Job, sicut illi suum erat, invocat amicos suos, id est, Angelos: ut auctores citati interpretantur. Et colligitur ibid. ex capite 33, v. 23-24: *Si fuerit pro eo Angelus loquens, unus de millibus, ut annuntiet hominis æquitatem, miseretur ejus, et dicet: Libera eum, ut non descendat in corruptionem: inveni in quo ei propitius.* Sensus est: Si aliquis Angelorum (quos invocavit Job, dicendo, *Miseremini me*) intercesserit pro eo apud Deum, futurum est, ut Deus misereatur Job propter ejusmodi intercessionem, et dicat Angelo intercessori: *Libera eum*, etc. Posterior pars probatur; quia nunquam legimus in vetere Testamento, quòd aliquis directè invocaverit sanctos patriarchas aut prophetas, qui ex hac vitâ decesserant.

Dices: Moyses invocavit sanctos patriarchas, Exod. 32, v. 13: *Recordare Abraham, Isaac et Jacob, servo-*

rum tuorum. Respondeo: Hæc tria distinguenda sunt. Primò, directè invocare Sanctos, dicendo: *Sancte Abraham, ora pro me*; hoc nunquam factum est in vetere Testamento. Secundò, directè orare Deum, ut sit nobis propitius, propter merita sanctorum; hoc factum est in vetere Testamento: nam Salomon oravit Deum, petendo ab illo subsidium, propter merita patris sui David, jam defuncti, ut Ps. 131, v. 1: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus.* Et infra, v. 10: *Propter David servum tuum, non avertas faciem Christi tui*, id est, propter fidele obsequium quod tibi præstitit Pater meus, cùm in hac vitâ mortali esset, rogo te, ne confundas faciem meam, qui loco Patris mei unctus sum in regem. Tertiò, directè orare Deum ut sit nobis propitius, propter pactum cum Sanctis initum; hoc etiam factum est in vetere Testamento, loco Exod. suprâ cit.: *Recordare Abraham, Isaac et Jacob, servorum tuorum, quibus jurasti per te ipsum dicens: Multiplicabo semen vestrum, sicut stellas cæli, et universam terram, de qua locutus sum, dabo senini vestro, et possidebitis eam semper.* Hinc sequitur, quæ sit differentia inter vetus et novum Testamentum quod attinet ad invocationem Sanctorum. Nam tametsi veteres soliti sint invocare Angelos, sicut nos facimus, non tamen soliti sunt directè invocare alios Sanctos, sicut nos facimus. Non enim dicebant: *Sancte Abraham, ora pro nobis*, sicut nos dicimus: *Sancte Petre, ora pro nobis.* Ratio est, quia Sancti in vetere Testamento non erant in cælo nec in cælesti gloriâ, sed in loco subterraneo, quasi in carcere inclusi (1 Petr. 3, v. 19), ac proindè non poterant ordinariè ac infallibiliter cognoscere viventium preces et invocationes. At Sancti in novo Testamento sunt in cælo, ubi clarè vident divinam essentiam, et in eâ, tanquam in vivo speculo, nostras necessitates et orationes intuentur. Undè D. Greg. lib. 4 Dial., cap. 33, de illis sic scribit: *Quid est, quòd ibi nesciunt, ubi scientem omnia sciunt?* De quo plura dixi in opusculo de invocatione Sanctorum.

QUÆSTIO VII.— *An in vetere Testamento usitatum fuerit orare pro defunctis?*—Resp.: Fuit usitatum, ut colligitur ex lib. 2 Machab., cap. 12, v. 42 et seq., ubi Judas Machabæus curavit offerri sacrificium pro mortuis. Textus sic habet:.... *At verò fortissimus Judas hortabatur populum conservare se sine peccato, sub oculis videntes quæ facta sunt pro peccatis eorum qui prostrati sunt. Et factâ collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Jerosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, benè et religiosè de resurrectione cogitans. (Nisi enim eos qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur et vanum orare pro mortuis.) Et quia considerabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam. Sancta ergò et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur.* Ubi tria notanda sunt. 1. Quòd Judas curaverit orari pro mortuis. 2. Quòd id fecerit ad exsolvenda illorum peccata. 3. Quòd laudabiliter fecerit.

Dices 1º: Libri Machabæorum non sunt canonici, quia

non habentur in canone Judæorum.—Resp. Sunt eanonici, ut docet Innocentius, Augustinus, et alii passim, quos citavi cap. 1, q. 1. Nec obstat, quod non sint positi in canone Judæorum: quia ille canon factus est antequam libri Machabæorum conscriberentur. Non ergo mirum est, si in illo canone non habeantur. Habentur tamen in canone christianorum, ut patet ex auctoribus citatis. Undè Aug. lib. 18 de Civ. Dei, cap. 56: *Machabæorum libros, non Judæi, sed Ecclesia pro canonicis habet.* Dices 2°: Etiam si constet Judam Machabæum curasse offerri sacrificium pro mortuis, non ideò sequitur legitime id factum esse. Nam multa narrantur in Scripturâ, quæ non legitime facta sunt.—Respondeo. Sicut constat Machabæum id fecisse, sic etiam constat laudabiliter fecisse. Quod tripliciter probo. 1° Ex verbis Scripturæ: *Sancta ergo et salubris est cogitatio pro defunctis exorare.* 2° Ex consensu totius Ecclesiæ catholicæ, quæ imitatur factum Judæ. 3° Ex personâ ipsius Judæ. Fuit enim vir laudatissimus, et tantæ auctoritatis apud Judæos, ut instituerit festum Encæniorum (lib. 1 Machab. 4, v. 59), quod adhuc tempore Christi publicè celebrabatur, et ab ipso Christo fuit coonestatum. (Joan. 10, v. 22.) Dices 3°: Illi pro quibus Judas curavit offerri sacrificium, erant sacrilegi, quia furati erant donaria idolorum, quod apertè pugnat cum ipsorum lege, Deut. c. 7, v. 25-26: *Sculptilia eorum igne combures; non concupisces argentum et aurum, de quibus facta sunt, neque assumes ex eis tibi quidquam: ne offendas; propterea, quia abominatio est Domini Dei tui. Nec inferes quidpiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est.* Undè constat, mortuos fuisse in peccato mortali. At peccatum mortale non tollitur post hanc vitam.—Respondeo: Illic aliqua certa sunt, aliqua incerta. 1° Certum est, eos de quibus agitur, contrâ legem peccasse, sive mortaliter, sive venialiter. 2° Peccatum mortale, quoad culpam, non tolli post hanc vitam. 3° Si ergo aliqui ex illis mortui sunt in peccato mortali, non profuisse illis sacrificium. 4° Si autem verè doluerint de peccato antè mortem, profuisse, non ad tollendam culpam, quam suppono per contritionem sublatam esse, sed ad pœnam temporalem expiandam. Hæc incerta. 1° An omnes peccaverint mortaliter in illo facto; quia poterant aliqui excusari à peccato mortali vel propter parvitatem materiæ, quam abstulerant, vel ex aliquo alio capite. 2° An omnes qui peccarunt mortaliter, mortui sint in peccato mortali; quia aliqui fortè habuerunt veram contritionem antè mortem. Si ergò aliqui vel non peccaverint mortaliter, vel certè doluerint de peccato mortali, rectè pro illis sacrificium oblatum est. Et quavis Judas Machabæus id certò non sciverit, fecit tamen laudabiliter, pro omnibus sacrificium offerendo. Sicut etiam nos, quandò oramus pro absentibus, sæpè nescimus in quo statu illi sint: an scilicet viventes, an mortui; benè, an malè dispositi, digni, an indigni; prædestinati, an reprobi: et tamen non malè facimus, pro illis orando. Habemus similia exempla in Scripturis. Certè Stephanus cum oraret pro lapidantibus, non sciebat in quo statu quisque illorum esset: an scilicet

ex eorum numero, quibus profutura esset oratio, sicut profuit Saulo: an ex aliorum numero, quibus profutura non esset, cujusmodi erant plerique Pharisæi. Et tamen pro omnibus sine exceptione oravit: *Ne statuas illis hoc peccatum.* An ideò oratio illius culpanda? absit. Similiter apostolus Paulus, dum Romæ esset in vinculis, scribebat Ephesiis et Colossensibus, ut instanter et omni tempore pro ipso orarent. (Ephes. 6, v. 19. Colos. 4, v. 3.) Nec dubium est, quin id fecerint. Et tamen, dum postea, elapso temporis intervallo, pro absente orarent, meritò poterant dubitare, in quo statu ipse tunc esset: an adhuc Romæ teneretur in vinculis, an capite jam plexus, aut aliò ablegatus esset. An ideò non rectè orarunt? Idem ergo judicium esto de Judâ Machabæo. Nescierit sanè in quo statu mortui essent illi pro quibus sacrificium offerebat: non ideò malè fecisse putandus est.

CAPUT IV.

DE CHARITATE ET PRÆCEPTIS CHARITATIS.

Duplex est charitas. Una naturalis, quâ diligimus Deum et proximum secundum dictamen luminis naturæ. Altera supernaturalis, quâ diligimus Deum et proximum secundum dictamen luminis fidei. Prior potest esse in ethnicis; posterior tantum in fidelibus. Ille agimus de posteriori. Et quaeritur 1°: Quid sit charitas? 2° An in vetere Testamento fuerint duo præcepta charitatis: unum de diligendo Deo ex toto corde: alterum de diligendo proximo sicut seipso? 3° An prius præceptum de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ? 4° An posterius præceptum de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico? 5° Quid sit diligere proximum sicut seipsum?

QUÆSTIO PRIMA.—*Quid sit charitas?*—Respondeo: Charitas est virtus à Deo infusa, quâ Deus diligitur propter se, et proximus propter Deum. Hæc partim convenit cum fide et spe, partim discrepat. In eo convenit, quod sit supernaturalis et à Deo infusa, sicut fides et spes: in eo discrepat, quod sit perfectior fide et spe juxtâ illud 1 Corinth. 13, v. 13: *Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc; major autem harum est charitas.* Est autem ex duplici capite perfectior. Primò, quia fides et spes, sicut etiam aliæ virtutes, nihil præsumunt sine charitate; prolixè ostendit Apostolus loco citato. Et hoc sensu docent theologi cum D. Thomâ 2, 2, q. 23, art. 8, charitatem esse formam, animam, et vitam aliarum virtutum. Nam sicut corpus humanum habet omnem vim et valorem operandi ab animâ, quæ est vita et forma corporis, sic aliæ virtutes habent omnem vim ac valorem merendi à charitate. Undè August. lib. 15, de sanctâ Trinitate, cap. 18: *Ipsam fidem non facit utilem, nisi charitas. Sine charitate quippe fides potest quidem esse, sed non et prodesse.* Secundò, quia fides et spes includunt quamdam imperfectionem: Fides quidem, obscuritatem; spes verò, dilationem boni, quod speratur. At charitas nullam includit imperfectionem. Hinc infert apostolus, fidem, et spem, quia imperfectæ sunt, non manere in beatis in cælo;

charitatem, quia perfecta est, manere. (1 Corinth. 13, v. 8.) Propter hanc perfectionem dici solet, charitatem eminere inter virtutes, sicut aurum eminet inter metalla, ignis inter elementa, sol inter planetas, cœlum empyreum inter orbis cœlestes, Seraphim inter Angelos. Nam charitas, quâ diligimus Deum et proximum, est quasi aurum pretiosissimum, quo comparamus nobis bona cœlestia: est ignis quo accenditur et inflammatur animus: est sol qui illuminat, fecundat, vivificat: est cœlum empyreum, in quo habitat Deus cum beatis: est virtus seraphica, quæ homines ardentem efficit.

QUÆSTIO II. — *Quæ fuerint præcepta charitatis in veteri Testamento?* — Respondeo: Hæc duo principalia: Unum Deut. 6, v. 5: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ.* Alterum Lev. 19, v. 18: ... *Diliges amicum tuum sicut teipsum.* Christus utrumque conjunxit in Evangelio et expressis his verbis, Matth. 22, v. 37 et seq.: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ mente tuâ: hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ.* Prius præceptum, de diligendo Deo ex toto corde, jubebantur Judæi ligare in manibus, collocare inter oculos, et scribere super januas et postes domuum suarum. Sic enim habetur Deut. 6, v. 4 et seq.: *Audi, Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ. Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodiè, in corde tuo, et narrabis ea filiis tuis, et meditaberis in eis sedens in domo tuâ, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens. Et ligabis ea, quasi signum in manu tuâ, eruntque et movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine, et ostiis domûs tuæ.* Et infra cap. 11, v. 20: *Scribes ea super postes et januas domûs tuæ.*

Quæres, quo sensu hoc intelligendum sit? — Resp.: Duplex est expositio. Una veterum Judæorum qui propriè intelligebant, sicut verba sonant. Itaque apud illos erat consuetudo, ut scriberent legem Dei in membrana, et affigerent fronti, brachio, fimbriis et ostio domûs suæ. Hinc Christus, Matth. 23, v. 5, de Scribis et Pharisæis ait: ... *Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias.* Ubi per phylacteria intelligit membranulas, in quibus lex Dei scripta erat, quas Pharisæi in fronte versùs utramque aurem, et in brachiis circâ manus et in fimbriis vestimentorum gestabant, ut perpetuò legem Dei ante oculos haberent. Dicta autem sunt à Græcis *phylacteria*, id est, conservatoria, quòd ad conservandam legis memoriam instituta essent. Vide Maldonat. in comment. illius loci (1).

(1) Judæorum vestitus erat valdè simplex; tunica ex lanâ vel lino confecta, laxa et usque ad talos defluens, quæ cingulo cuti adstringebatur, et pallium quod erat quadratum oblongum frustum panni, duobus extremis lateribus annexas fimbrias, et quatuor angulis vittas crerulei coloris alligatas habens, erant totus eorum ornatus. — Pallium multiplicem habe-

Alter nostrorum interpretum, qui non intelligunt propriè de externâ scriptione legis in membranis, et affixione ad frontem, brachia et ostia; sed de jugi memoriâ et recordatione illius præcepti: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* Ut hic sit sensus: ita constantem et continuam illius præcepti habebis recordationem, ac si frontalibus, dextralibus, ac liminaribus inscriptum esset, et tuis oculis perpetuò obiceretur et observaretur. Itâ Lyranus, Abulensis, Rabanus, Cornelius. Itaque secundum hos auctores, eadem res semel propriè, semel metaphoricè proposita est. Propriè, cum dictum est: *Eruntque verba hæc in corde tuo, et meditaberis in eis, sedens in domo tuâ, et ambulans in itinere.* Metaphoricè, cum additum est: *Et ligabis ea, quasi signum in manu tuâ: eruntque et movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine et ostiis domûs tuæ.* Hæc posterior expositio passim recepta est. Prior tamen est valdè probabilis et magis accommodata statui Judæorum, et analogiæ veteris ac novi Testamenti, quæ, ut suprâ dixi, in eo consistit, quòd Judæi fuerint servi, Christiani sint filii; illi habuerint externam litteram; hi habeant internum spiritum; illi fuerint quasi carnales, hi spirituales. Itaque illi per externa et sensibilia signa debent instrui ac doceri de rebus spiritualibus. Sic per mactationem boum et ovium, instructi sunt de futurâ Christi passione: per externam circumcisionem carnis, de internâ cordis contritione: per transitum maris Rubri, de effectu Baptismi. Ergo verisimile est, quòd etiam per externam scriptionem legis, et affixionem ad frontem, brachia, fimbrias, parietes, moniti fuerint de observandâ lege. Et itâ sentit D. Thomas in 1-2, q. 102, à 6 ad 7, ubi cum alteram nostrorum interpretum expositionem proposuisset, postea subdit: *Potest tamen dici, quòd, quia populus ille carnalis erat, et duræ cervicis, oportuit etiam per hujusmodi sensibilia eos ad legis observantiam excitari.*

QUÆSTIO III. — *An prius præceptum de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ?* — Negat Calvinus. Afirmant Catholici, et probant exemplo Davidis et aliorum sanctorum qui illud servârunt. Psalm. 118 v. 10: *In toto corde meo exquisivi te.* Et 3 Reg. 14 v. 8: ... *Non fuisti sicut servus meus David, qui custodivit mandata mea, et secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo.* Et 4 Reg. 23, v. 25 de Josiâ: *Similis illi non fuit antè eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in totâ animâ suâ et in universâ virtute suâ, juxtâ omnem legem Moysi.* Et rursus Ecclesiastici 47, v. 10, de Davide: *De omni corde suo... dilexit Deum.* Ille apertè videt, Davidem et Josiâ dilexisse Deum ex toto corde, juxtâ præceptum decalogi. Nec dubium, quin idem fecerint Abraham, Moyses, Samuel, Elias, Elisæus, Jeremias, et alii Prophetæ. Et in novo Testamento usum, et capitis tegumento adversus calores et imbres quoque inserviebat. Calcei eorum sandalia fuisse videntur. Pro vestitu et ornato mulierum; vide Judith. cap. 16. Confer si lubet Calmetum, qui peculiarem scripsit dissertationem de re vestiariâ Hebræorum. et Vanh. *Archæolog. Bib.*

mento, beata Virgo, apostoli, Stephanus, Timotheus, Titus, et alii non pauci, præsertim cum de his prædictum sit, Deut. 30, v. 6: *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, ut possis vivere.* Porrò, ut res tota clariùs percipiatur, explicandum est, quis sit sensus illius præcepti, quo jubemur diligere Deum ex toto corde. Sic enim facilè constabit an servari possit necne. Potest autem triplex esse sensus. Primus, ut diligamus Deum ex toto corde, id est, ut totum cor nostrum, quantum est, in eo solo diligendo occupetur, nec aliud amemus aut diligamus, quàm ipsum. Hoc sensu non præcipitur Dei dilectio: alioqui non liceret proximum diligere, quod tamen facere jubemur. Alter est, ut diligamus Deum ex toto corde, non quòd totum cor nostrum in eo diligendo debeat occupari, sed quòd tanto conatu in eum ferri debeat, quanto fieri potest. Nec hoc sensu præcipitur, quamvis si præciperetur, servari posset. Quis enim dicat impossibile sibi esse, diligere Deum tanto conatu, quanto diligere eum potest? Tertius est, ut diligamus Deum ex toto corde, id est, ut diligamus eum super omnia, ut præferamus illum rebus aliis, ut nullius rei amorem Dei amori anteponamus, ut nullius creaturæ timore vel amore velimus Deum offendere, et ab illius amore recedere. Hic verus ac germanus sensus est. Hunc expressit Apostolus Rom. 8, v. 39: *... Neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei,* id est, nulla poterit efficere, ut ejus amori postponamus dilectionem Dei. Et Christus, Matth. 10, v. 37: *Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus,* id est, qui amorem parentum præfert amori Dei, non diligit Deum super omnia. Undè è contrario, qui amori parentum (qui in filiis solet esse maximus) præfert amorem Dei, convincitur diligere Deum super omnia. Hoc sensu laudatur Abraham (Genes. 22, v. 16, et seq.), quòd cum haberet unicum filium Isaac, quem intimè diligebat, ejus tamen dilectioni præferret dilectionem Dei. Nam si inter omnes creaturas, nullam tantoperè amabat, sicut filium unigenitum; et nihilominùs hunc ipsum filium paratus erat offerre Deo in sacrificium; evidens signum erat, eum diligere Deum super omnia, vel, quod idem est, ex toto corde. Hinc concludo, hoc præceptum non esse impossibile, si eo sensu explicetur, quo jam explicatum est.

Sed óbicitur Augustinus in lib. de Spir. et Lit. cap. ult. et in lib. de Perfectione Justitiæ resp. 17, ubi ait, hoc præceptum non posse impleri in hac vitâ, sed in aliâ. At prompta est responsio. Nam duo nititur ostendere Augustinus, quæ verissima sunt. Unum est præceptum illud, *Diliges Deum ex toto corde, et ex totâ animâ, et ex totis viribus,* posse quidem impleri in hac vitâ, quoad obligationem, quam inducit; non tamen quoad verba, quibus proponitur. Alterum est, in hac vitâ non tam perfectè diligi Deum, quàm in alterâ, quod probat hac ratione: Dilectio supponit cognitionem; in hac vitâ cognoscimus Deum obscurè per fidem; in alterâ clarè per visionem: quid ergo mirum,

si in hac vitâ minùs perfectè, in alterâ perfectiùs Deum diligamus? Hanc esse mentem Augustini, ex ipso textu colligitur. Nec in minimo nobis repugnat.

QUÆSTIO IV. — *An posterius præceptum, de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico?* — Ratio dubitandi est, quia Levit. 19, v. 18, expressè dicitur: *... Diliges amicum tuum, sicut teipsum.* Ubi inimicus videtur excludi. Unde in Evangelio dicit Christus Matt. 5, v. 43-44: *Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros.* Ut sit discrimen veteris ac novi Testamenti, quòd in vetere datum fuerit præceptum de diligendis tantum amicis: in novo, de diligendis omnibus, tam amicis, quàm inimicis. Auget hanc difficultatem, quòd quidam legisperitus in Evangelio interrogaverit Christum, quis deberet intelligi per proximum quandò dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* (Luc. 10, v. 27.) Nam ex illâ interrogatione apparet Christum in hac re dissensisse à Judæis, eò quòd Judæi putarent solos amicos, Christus etiam inimicos, nomine proximi, comprehendi. Magni sanè auctores ità sentiunt. Qui primò quidem generatim docent Christum non solum interpretatum esse legem Mosaicam, et à corruptelis Pharisæorum vindicasse (Matth. 5, v. 21 et seq.), sed reverà novas quasdam leges addidisse, quæ in vetere Testamento non erant. Ac nominatim addidisse hanc: *Diligite inimicos vestros,* quæ in lege Mosaicâ nusquam legitur. Itaque hoc interesse inter Judæos et Christianos, quòd Judæi, vi præcepti Mosaici, debuerint diligere solos Judæos, qui nomine proximorum designabantur, non autem Gentiles, qui hostes seu inimici illorum erant; Christiani verò, vi præcepti evangelici, debeant omnes diligere, etiam hostes et inimicos.

Dices: Etiam in vetere Testamento fuit præceptum de diligendis inimicis, ut patet ex illo Exod. 23, v. 4: *Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum.* — Resp.: Ibi per inimicum non intelligitur verus inimicus, id est, Gentilis; sed Judæus, cum quo Judæus inimicitias gerere prohibebatur. Hoc indè constat, quia qui illic inimicus dicitur, alibi frater appellatur, ut Deut. 22, v. 1: *Non videbis bovem fratris tui, aut ovem errantem, et præteribis, sed reduces fratri tuo.* Alioqui quando de veris inimicis, id est, de Gentilibus sermo est; tunc Judæi jubentur eos interficere, ac penitus delere. Deut. 20, v. 19: *... Delebis nomen ejus sub cælo.* Hanc sententiam sic explicatam, Maldonatus, in cap. 5 Matth., v. 21; et ex eo Serrarius, lib. 2 Trihæresii, cap. 8.

QUÆSTIO V. — *Quid sit diligere proximum sicut seipsum?* — Difficultas est, quid significet illa particula, *sicut.* — Resp.: Non significat æqualitatem, sed similitudinem: Primum patet, quia homo, secundum ordinem charitatis, debet seipsum magis diligere quàm proximum; et hoc sensu dici solet: *Charitas incipit à seipso.* Posterius etiam patet, quia tametsi debeat seipsum magis diligere quàm proximum, tenetur tamen similia dilectionis signa exhibere proximo,

atque sibi ipsi. Et hoc significat particula, *sicut*.

Quæres, in quo consistat hæc similitudo?— Respondeo: In tribus, 1° in materiâ; 2° in modo et qualitate; 3° in affectu. Vult enim Deus ut ea bona quæ tibi optas, optes etiam proximo; ut sicut teipsum diligis propter Deum, sic etiam diligas proximum propter Deum, ut eo affectu et conatu, quo diligis teipsum, diligas etiam proximum, salvo semper ordine charitatis, de quo fusè suprâ disputatum est.

Dices: Homo sæpè optat sibi noxia, ut honores, voluptates, divitias; quæ non tenentur optare proximo. Ergo falsum est, Deum velle, ut quæ quisque sibi optat, optet etiam proximo.— Respond.: Nos hic agimus de eo qui ex verâ charitate diligit seipsum; non de eo qui servit suis cupiditatibus et concupiscentiis. Vide Maldonatum in cap. 22, Matth. v. 36.

CAPUT V.

DE LEGE MOSAICA

Lex Mosaica triplex est, moralis, cæremonialis et judicialis. Moralis summam continetur in decalogo, Et duo potissimum præcipit, cultum Dei et justitiam cum proximo. Cæremonialis, speciatim determinat, quibus ritibus ac cæremoniis colendus sit Deus. Judicialis, quibus modis justitia cum proximo servanda. Itaque triplicia sunt præcepta Mosaica, de quibus Deuter. 5, v. 31 :..... *Loquar tibi omnia mandata mea, et cæremonias, atque judicia.* Et cap. 6, v. 1: *Hæc sunt præcepta, et cæremoniæ atque judicia quæ mandavit Dominus Deus noster, ut docerem vos.* (Vide D. Thomam in 1-2, quæst. 99, et sequentibus.) Hoc posito, multa possunt disputari. 1° An lex Mosaica fuerit bona? 2° An utilis? 3° An perfecta et sufficiens ad salutem? 4° An à Deo data? 5° Ubi, quando et quomodò data? 6° An obligaverit solos Judæos? 7° Quam arctè obligaverit? 8° An nunc penitus abrogata sit? 9° An in ejus locum successerit lex evangelica, et quæ illa sit?

QUÆSTIO PRIMA. — *An lex Mosaica fuerit bona?* — Manichæi, teste Augustino (in lib. contrâ Adimantum, et lib. 22 contrâ Faustum), docuerunt fuisse malam et injustam: Primò, quia concessit usuram et libellum repudii, quæ mala et injusta sunt. (Deut. 33 et 34.) Secundò, quia fuit tyrannica, ut patet ex illo Exod. 21, v. 24: *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Tertiò, quia fuit intolerabilis, et observatu impossibilis. Act. 15, v. 10: *Quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?* Hinc sæpè reprehenditur in Scripturis, Ezech. 20, v. 25: *Ego dedi eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivent.* Et Rom. 4, v. 15: *Lex enim iram operatur...* Et Rom. 5, v. 20: *Lex autem subintravit ut abundaret delictum.* Et Rom. 7, v. 8-9 :..... *Sine lege enim peccatum mortuum erat.... sed cum venisset mandatum, peccatum revixit.* Et Hebr. 8, v. 7: *Si illud prius (testamentum) culpâ vacasset, non utique secundi locus inquireretur.*— Respond.: Lex Mosaica fuit bona, justa, sancta, ut patet ex illo Rom. 7, v. 12: *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum et bonum.* Ubi

mandatum legis Mosaicæ dicitur sanctum, propter præcepta cæremonialia: justum, propter judicialia: bonum propter moralia, ut notat D. Th. 1-2, q. 99, art. 4, in corp. Et ratio est, quia Deus fuit auctor illius legis, ut postea demonstrabo: at Deus non potest esse auctor malæ et injustæ legis; quia, ut inquit Job. 36, v. 22: *Nullus ei similis est in legislatoribus.* Et ut habetur Prov. 8, v. 15: *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Ad argumenta Manichæorum sic respondeo. Ad 1: Libellus repudii et usura, si spectentur eo modo, quo Judæis concessa sunt, non sunt mala, sed licita, ut infrâ suo loco probandum est. Ad 2: Lex Mosaica præsertim judicialis, non quidem fuit tyrannica, sed tamen servilis, et accommodata statui Judæorum. Sicut enim Christiani sunt in statu filiorum ac libertatis, sic Judæi erant in statu timoris ac servitutis. Debebant igitur metu poenarum à peccatis absterreri. Quò spectat illud Deut. 19, v. 20: *Ut audientes cæteri timorem habeant, et nequaquam talia audeant facere.* Ad 3: Fuit quidem difficilis observatu, non tamen impossibilis. Fuit autem difficilis, si conferatur cum lege evangelicâ, quæ est facillima. Rationem hujus discriminis jam insinuavi. Nam lex Mosaica data fuit Judæis, qui erant servi: lex evangelica data est Christianis, qui sunt filii: servorum autem conditio difficilior est, quàm filiorum. Testimonia Scripturæ, quæ ultimo loco adducebantur, nihil aliud probant, quàm quod dicturus sum in 3 q., nempe legem Mosaicam fuisse imperfectam, et non potuisse quempiam liberare à peccato.

QUÆSTIO II. — *An lex Mosaica fuerit utilis?* — Resp.: Ad multa fuit utilis. Hoc insinuat Apost. ad Gal. 3, v. 24, cum ait: *Lex pædagogus noster fuit in Christo:* vel, ut græcè est, *ad Christum.* Constat autem, pædagogum ad multa utilem esse, respectu puerorum, quos habet sub suâ disciplinâ ac potestate. Nam primò ostendit illis in quo peccent, ut emendantur. Secundò, coercet illos metu virgarum, ne in posterum peccent. Tertiò, docet illos prima rudimenta grammaticalia, et sic paulatim disponit ac præparat ad altiora studia capessenda. Hæc omnia, servatâ proportionem, præstabat lex Mosaica, respectu Judæorum, qui veluti pueri, subiacebant legi, tanquàm suo pædago. Ac primò ostendebat illis, in quo peccarent, ut testatur apost. Rom. 3, v. 20: *Per legem enim cognitio peccati.* Nam sicut pueri, antequàm datur illis pædagogus, sæpè delinquant; et propter ignorantiam, non advertunt se delinquere: ita homines antequàm daretur illis lex scripta, sæpè peccabant, et propter cæcitate cordis non sciebant se peccare. Rom. 1, v. 21: *Obscuratum est insipiens cor eorum.* At post legem datam, cœperunt agnoscere sua peccata. Rom. 7, v. 7 :..... *Peccatum non cognovi, nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret; non concupisces:* hæc autem cognitio erat necessaria via ad suscipiendum Christum. Cum enim Christus in Evangelio dicitur venisse ad delenda peccata, certè si Judæi non cognovissent se esse peccatores, non utique Christum suscepissent. Secundò, lex Mosaica coercerat Judæos

metu pœnarum, ut in posterum à peccato abstinere. Hinc spectant omnia præcepta pœnalia, terrores et comminationes, quæ à lege intenduntur. Exod. 21, v. 15: *Qui percusserit patrem suum aut matrem, morte moriatur.* Et v. 24: *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Et alibi sæpius. Tertio, lex Mosaica docebat Judæos prima rudimenta fidei christianæ, et sic disponebat et præparabat illos ad perfectam Christi cognitionem, suo tempore capesendam. Proponebat illis umbras, figuras, involuera, sub quibus Christus abscondebatur. Proponebat, inquam, cruenta animalium sacrificia, ut inde assurgerent ad investigandum cruentum sacrificium in cruce. Proponebat circumcisionem, figuram baptismi: purificationes, figuram pœnitentiæ: agnum paschalem, figuram Eucharistiæ: æneum serpentem, figuram Christi, et sic deinceps.

QUÆSTIO III. — *An lex Mosaica fuerit perfecta et sufficienti ad salutem?* — Respondeo. Non fuit. Hebr. 7, v. 19: *Nihil enim ad perfectum adduxit lex, et ratio est, quia non conferebat gratiam, quam confert lex evangelica.* Joan. 1, v. 17: *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Hoc sensu apost. cæremonias legis Mosaicæ vocat *infirmas et egenas elementa.* (Gal. 4, v. 9.) Et cum alibi dicit legem Mosaicam non vacasse culpâ, intelligendum est non vacasse imperfectione, seu fuisse imperfectam. Hebr. 8, v. 7. Eodem sensu multi interpretantur illud Ezech. 20, v. 23: *Dedi eis præcepta non bona, id est, imperfecta: Et judicia, in quibus non vivent, id est, non sufficientia ad vitam spiritualem.* Hinc sumitur differentia inter legem Mosaicam et evangelicam. Nam Mosaica dirigebat quidem Judæos, præscribendo et ostendendo quid agendum aut omittendum esset, non tamen præbebat vires et gratiam, quæ legis præcepta implerentur: evangelica, utrumque facit. Docet enim quid facere et omittere debeamus, et præterea confert gratiam, quæ nos juvat et corroborat, ut possimus exequi quod præscriptum est. Hanc differentiam pulchrè explicat Aug. in lib. de Spiritu et Litterâ, cap. 13, et passim contra Pelagianos, in hunc ferè modum: 1. Lex vetus continet præceptum; lex nova auxilium. 2. Lex vetus dat lucem, ut sciamus; lex nova dat virtutem, ut faciamus. 3. In lege vetere dicit Dominus: *Fac quæ jubeo: in novâ nos dicimus: Da quod jubes.* 4. Lex vetus præscribit multas externas cæremonias: nova dirigit internas actiones. Ex quâ iterum oritur aliâ differentia. Nam lex vetus seu Mosaica, non poterat per se prodesse homini ad salutem, quia id sine gratiâ fieri non potest: at nova seu evangelica per se sufficienti est ad hunc effectum. Et hoc est, quod toties inculcat apost. in epist. ad Rom. et Galat., neminem justificari ex operibus legis, sed ex fide in Christum. Quò etiam spectat illud 2 Cor. 3, v. 6: *... Littera enim occidit, spiritus autem vivificat:* Nam reverà lex Mosaica, præter externam litteram, nihil confert. Externa autem littera minatur mortem, nisi legem observes: neque tamen dat subsidium gratiæ, quo adjutus, observare possis. Hoc subsidium à novâ lege petendum

est, quæ præter externam litteram præcipientem, præbet internum spiritum corroborantem, ac adjuvntem, qui vitæ spiritualis principium est.

Dices: Quomodo ergo sancti veteris Testamenti, qui vixerunt sub lege Mosaicâ, justificati sunt? — R.: Non sunt justificati ex lege Mosaicâ quam habebant præsentem, sed ex evangelicâ, quæ tametsi præsens non esset, tamen virtus illius per quamdam anticipationem, ad eos usque porrigebatur. Quomodo hoc? Quia credebant in venturum Christum, qui per sua merita, tunc quidem nondum exhibita, sed tamen suo tempore exhibenda, conferebat illis gratiam justificantem, per quam poterant à peccatis liberari, et in adoptionem filiorum Dei transire. Vide D. Thom. in 1-2, q. 98, art. 2, ad 4.

QUÆSTIO IV. — *An lex Mosaica fuerit à Deo data?* — Sicut Manichæi, ut supra dixi, negarunt legem Mosaicam fuisse bonam, sic consequenter affirmarunt, non à Deo, sed à diabolo datam esse, ut refert August. partim locis supra citatis, partim in duobus libris contra adversarium legis et prophetarum: et in libro de Hæresibus cap. 46, ubi ponit hoc eorum dogma: *Deum, qui legem per Moysen dedit, et in Hebræis prophetis locutus est, non esse verum Deum, sed unum ex principibus tenebrarum.* — R.: Idem est auctor Mosaicæ et evangelicæ legis, nempe Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi. Ita concil. Trid., sess. 4. Et apertè colligitur ex Scripturâ. Nam Christus, Matth. 15, v. 6, loquens de lege Mosaicâ, appellat mandatum Dei, cum ait: *.... Irritum fecistis mandatum Dei, propter traditiones vestras.* Et apost. non semel affirmat, Patrem Christi fuisse auctorem veteris Testamenti, ut Rom. 1, v. 1 et seq.: *Paulus servus Jesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod antea promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo.* Et Hebr. 1, v. 1-2: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis: novissimè, diebus istis, locutus est nobis in Filio.* Et probatur ratione D. Thomæ in 1-2, q. 98, art. 2, quia ejusdem est proponere finem, et disponere media ad finem: sed lex evangelica est finis legis Mosaicæ juxta illud Rom. 10, v. 4: *Finis enim legis, Christus:* ergo idem Deus, qui est auctor legis evangelicæ, est etiam auctor legis Mosaicæ. Et confirmatur hæc ratio, quia auctor legis Mosaicæ hoc potissimum spectavit, ut per illam legem deduceret homines ad Christum. Quod duobus modis præstitit: Primò, per vaticinia prophetarum, qui multa de Christo prædixerunt. Secundò, per sacrificia Mosaica, quæ erant figuræ mortis Christi. At diabolus non conatur homines hoc modo perducere ad Christum, sed potius ab illo abstrahere. Ergò ipse non est auctor legis Mosaicæ.

Dices primò: Opera Dei sunt perfecta, ut habetur Dent. 3, v. 24. At lex Mosaica non est perfecta, ut quæst. præced. dictum est: ergò Deus non est auctor legis Mosaicæ. — R.: Major potest dupliciter intelligi. 1. Opera Dei sunt perfecta, id est, unumquodque opus Dei tale est, cui absolutè nihil desit. Sic falsa est. 2. Opera Dei sunt perfecta, id est, unumquodque opus

Dei tale est, cui in suo genere nihil desit. Sic vera est. Jam applico. Lex Mosaica non est absolute perfecta, quia deest illi aliquid, quod habet lex evangelica, nimirum virtus et efficacia justificandi. Est tamen perfecta in suo genere, quia cum ex suo genere debeat esse umbra seu figura legis evangelicæ, in eo genere nihil illi deest. (Vide D. Thom., loco citato ad 1.) Bices secundò : Scriptura ait : Legem Mosaicam ab Angelis datam esse, Gal. 3, v. 19 : *Lex propter transgressiones posita est... ordinata per Angelos in manu Mediatoris.* Et Act. 7, v. 53 : *Accepistis legem in dispositione Angelorum.* — R.: Lex Mosaica tribuitur Deo, Angelis et Moysi ; sed diverso modo : Nam Deus fuit auctor illius legis, Angeli promulgaverunt illam Moysi, Moyses populo. Simile est de lege evangelicâ. Deus fuit illius auctor : Christus quâ homo, promulgavit illam apostolis, apostoli toti mundo.

QUÆSTIO V. — *Ubi, quando, et quomodo data fuerit lex Mosaica?* — Tria queruntur : primò, ubi data sit? — Resp : Data est in Monte Sinai, ut patet ex illo Levit. 26, v. 45 : ... *Hæc sunt judicia atque præcepta, et leges, quas dedit Dominus inter se et filios Israel in monte Sinai per manum Moysi.* Hoc tamen interest, quòd lex decalogi data sit in ipso monte (Exodi c. 19 et 20); at lex cæremonialis et judicialis in tabernaculo ad radicem montis. (Levit. 1, v. 1.) Queritur secundò, quando data sit? — R.: Lex decalogi data est die quinquagesimo ab egressu filiorum Israel ex Ægypto, id est, in Pentecoste. Nam tertio die mensis tertii venerunt ad montem Sinai, juxta illud Exodi 19, v. 1 : *Mense tertio egressionis de terrâ Ægypti, in die hæc venerunt in solitudinem Sinai.* Ubi illa particula, *in die hæc*, significat in die ejusdem numeri cum mense tertii, nempe tertio die mensis tertii. Rur. ùm, tertio die post adventum, data est lex. (Ibid., v. 11.) Tertius autem dies post adventum, fuit sextus dies mensis tertii. At lex cæremonialis et judicialis postea data est : non quidem uno die, sicut lex decalogi, sed successivè per varios dies, ut patet Levit. 9, v. 1 ; item 16, v. 1 et alibi. Queritur tertio, quomodo data sit? — R.: Judæi antequàm daretur ipsis lex decalogi, jubebantur se sanctificare, et præparare per duos dies, ut tertio die cum debita reverentiâ legem acciperent. Hæc autem sanctificatio et præparatio consistebat in tribus. Primò, ut abstinerent ab uxoribus. Secundò, ut lavarent vestimenta sua. Tertio, ut non ascenderent montem Sinai ac nequidem attingerent illum, tanquàm curiosi scrutatores præsentiae et majestatis Dei, sed potiùs ex reverentiâ divini Numinis continerent se in castris, alioqui morte puniendi. (Exod. 10, v. 10 et seq.) Finitâ sanctificatione, cum adesset tertius dies, quo lex decalogi esset promulganda, sex terribilia signa contigerunt in monte Sinai. 1. Totus mons ardebat igne. 2. Totus fumabat, quia ex igne, tanquàm ex fornace ascendebat fumus. 3. Nubes densissima montem operiebat. 4. Audiebantur tonitrua. 5. Micabant fulgura. 6. Clangor tubæ seu buccinæ perstrepebat. (Exod. 19, v. 16 et seq. Hebr. 12, v. 18.) Tum demùm Angelus tubali et horribili voci decalogum proclamabat (Exod.

20, v. 1), ut posset exaudiri à toto populo circumstante, id est, à tribus hominum millionibus qui tunc aderant in circuito montis.

Nota, duplicem fuisse sonum buccinæ, unum confusum, quo populus evocabatur ex remotioribus castrorum partibus, ut veniret ad radicem montis in circuito, et ibi legem decalogi paulò post promulgandam audiret. Alterum, distinctum et articulatam, quo Angelus in ipso monte existens, et Dei personam gerens, populo ad radicem montis jam collecto, decalogum promulgabat. Qualis autem fuerit illa buccina, disputant interpretes. Judæi fabulantur fuisse cornu illius arietis, qui ab Abrahamo pro Isaac fuit immolatus. (Gen. 22, v. 13.) Nostri docent fuisse arcem, non corneam, et Angelum per collisionem aeris edidisse talem sonum, qualis ab inflatâ buccinâ vel tubâ pro dire solet. Vide Cornel. in cap. 19 Exodi.

Hæc omnia, quæ jam recensui, fuerunt figuræ seu umbræ eorum quæ postea in promulgatione legis evangelicæ facta sunt. Nam primò, sicut lex Mosaica promulgata est die quinquagesimo post Pascha, id est, in Pentecoste ; sic etiam lex evangelica (Act. 2, v. 1). Secundò, sicut illa in monte Sinai, ita hæc in monte Sion (Isai. 2, v. 3) : ... *De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Tertio, sicut ibi audita sunt tonitrua et fulgura ; ita hic *factus est repente de caelo sonus, tanquàm advenientis spiritus vehementis.* (Act. 2, v. 2.) Quartò, sicut ibi apparuit ignis et fumus ; ita hic... *dispertitæ linguæ, tanquàm ignis.* (Ibid., v. 3.) Quintò, sicut ibi timore percussi sunt Judæi ; ita hic *apostoli repleti sunt Spiritu sancto.* (Ibid., v. 4.) Sextò, sicut Angelus clangore buccinæ verba decalogi perstrepebat ; ita hic tuba evangelica apostolorum ore insonuit. (Ibidem.) Videatur D. Hier. ad Fabiolam, Beda in Homil. Vigil. Pentecost., Cornel. in cap. 19 Exod.

QUÆSTIO VI. — *An lex Mosaica obligaverit solos Judæos?* — Distinguendum est. Nam lex Mosaica, ut supra dixi, fuit triplex : Moralis, cæremonialis et judicialis. Igitur moralis non solum Judæos, sed etiam Gentiles obligabat. Nota : Lex moralis tripliciter spectari potest. 1. Nudè secundum se. Sic semper obligavit Gentiles. 2. Quatenus habet annexas minas, terrores, et pœnas temporales à Moyse conscriptas. Sic obligabat solos Judæos. 3. Quatenus habet annexam gratiam Evangelii. Sic obligat Christianos. Lex cæremonialis et judicialis obligabat solos Judæos, quia solis Judæis fuit promulgata, ut patet Exod. 19 et seq. Quò etiam spectat illud, Deut. 4, v. 8 : *Quæ est enim alia gens sic incluta, ut habeat cæremonias justaque judicia, et universam legem?* Et Ps. 147, v. 9 : *Non fecit taliter omninationi et judicia sua non manifestavit eis.* Et Rom. 3, v. 1-2 : *Quid ergo amplius Judæo est?... Mutum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.* Et Rom. 9, v. 4 : *Quorum adoptio est filiorum et gloria, et testamentum, et legislatio.* Ex quibus testimoniis duo colliguntur : 1, legem fuisse datam soli populo Judæorum ; 2, fuisse quamdam prærogativam illius populi, quòd ipsi soli data sit.

Dices : Non videtur fuisse prærogativa, sed onus ;

nam difficile fuit servare legem cæremonialem et judicialiam. Nec Judæi poterant salvari, nisi illam servarent : Gentiles sine isto onere salvari poterant.—Resp.: Fuit simul onus et prærogativa, quia Judæi per illud onus magis erant Deo conjuncti et consecrati, quàm Gentiles sine illo onere; nam ratione legis habebant sacerdotium, sacrificia, sacramenta et promissionem venturi Christi : quæ omnia faciebant illos melioris conditionis, quàm Gentiles qui ista non habebant. Et hoc colligitur ex Scripturis citatis. Simile est de clericis et religiosis, qui tametsi plus oneris in se suscipiant, et ad plura obligentur quàm laici, sunt tamen melioris conditionis, quia Deo magis conjunguntur et consecrantur, quæ magna prærogativa est. (Vide D. Th. 1-2. q. 98, art. 5, ad 3.)

Quæres 1°: An hoc factum sit propter merita Judæorum, quòd ipsis solis data sit lex, et non aliis?—Respond.: Non propter ipsorum merita, sed propter promissionem Dei, quæ Abrahæ facta est. Deus enim promiserat Abrahæ, quòd ex ipsius semine et posteritate nasciturus esset Christus. (Gen. 22, v. 18; et Gal. 3, v. 16.) Itaque propter hanc promissionem voluit populum illum, ex quo Christus erat nasciturus, peculiari quodam modo ab aliis distinguere, dando illi legem, prophetas, sacrificia et alia specialia ornamenta, quibus cæteras nationes antecelleret, et Deo magis consecraretur, juxta illud Exod. 19, v. 5: *Eritis mihi in peculium de cunctis populis*. Et ratio est, quia lex, propheta, et sacrificia, tanquàm figuræ quædam ordinabantur ad Christum venturum. Ergo quibus promissus erat Christus, illis danda erat lex, propheta, et sacrificia. Quæres 2°: An Gentiles in nullo casu fuerint obligati ad observationem legis Mosaicæ?—Respondeo.: Tunc erant obligati, quando volebant se aggregare populo Judæorum, et illorum religionem amplecti, ut patet ex illo Exodi 12, v. 48. *Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, et facere phase Domini, circumcidetur prius omne masculinum ejus, et tunc ritè celebrabit, eritque sicut indigena terræ*. Dices : Illuc solùm colligitur, quòd Gentiles, acceptà circumcissione, potuerint celebrare Pascha cum Judæis; non autem, quòd fuerint obligati.—Resp.: Utrumque colligitur. Nam circumcisio perindè se habebat in veteri Testamento, sicut se habet baptismus in novo. Undè sicut omnes baptizati obligantur ad legem evangelicam, ita omnes circumcisi obligabantur ad Mosaicam. Quod confirmat apost. cum ait, Gal. 5, v. 2 : *Testificor omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ*. Quæres : 3° An lex Mosaicæ (nempe cæremonialis, et judicialis) nullo modo pertinuerit ad Christianos?—Resp.: Sicut pertinuit ad Judæos, quoad obligationem et observationem, sic etiam pertinuit ad nos quoad significationem. Erat enim figura quædam eorum quæ per Christum adimpleta sunt. Ità Aug. lib. 19, contra Faustum, cap. 7. et sequentibus. Et colligitur ex illo generali principio 1 Cor. 10, v. 6 : *Hæc autem in figurâ facta sunt nostris*. Et Hebr. 10, v. 1 : *Umbram enim habens lex futurorum bonorum*.

QUÆSTIO VII. — Quàm strictè Judæos lex Mosaicæ

obligaverit?—Resp. Obligavit strictissimè, ut patet ex illo Psal. 118, v. 4 : *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*. Quod confirmari potest ex duplici capite : 1 Ex benedictionibus, quas Deus promisit servantibus legem ; 2 ex maledictionibus, quas comminatus est transgressoribus. Utraque habentur Levit. 26, et Deut. 28. Aliquas ex iis recensebo. Benedictiones sunt hæc : *Si in præceptis meis ambulaveritis, et mandata mea custodieritis* : 1. Dabo vobis pluvias temporibus suis. 2. Terra gignet germen suum. 3. Pomis arbores replebuntur. 4. Apprehendet messium tritura, vindemiam, et vindemia occupabit sementem. 5. Comeditis panem vestrum in saturitate. 6. Dabo pacem in finibus vestris, et non erit qui exterreat. 7. Auferam malas bestias. 8. Persequimini inimicos vestros, et corruent coram vobis. 9. Persequentur quinque de vestris centum alienos : et centum de vobis decem millia. 10. Crescere vos faciam, et multiplicabimini. 11. Comeditis vetustissima veterum ; et vetera, novis supervenientibus, projicietis. 12. Ponam tabernaculum meum in medio vestri : ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus, Levit. 26, v. 3 et seq. Nunc sequuntur maledictiones. *Si non faciatis ea quæ à me constituta sunt* : 1. Visitabo vos in egestate et ardore. 2. Frustrà seretis sementem, quæ ab hostibus devorabitur. 3. Ponam faciem meam contra vos, et corruetis coram hostibus vestris, et subiciemini his qui oderunt vos et fugietis nemine persequente. 4. Dabo vobis cælum desuper, sicut ferum et terram æneam. 5. Immittam in vos bestias agri quæ consumant vos et pecora vestra. 6. Inducam super vos gladium ultorem fœderis mei. 7. Mittam pestilentiam in medio vestri. 8. Cadetis inter ruinas idolorum vestrorum. Et quæ sequuntur, Levit. 26, v. 16 et seq. His addantur benedictiones et maledictiones quæ habentur, Deuter. 28, v. 15 et seq. Hinc constat, falsum esse, quod aliqui docent, legem Dei, observatu esse impossibilem. Nam si servari non posset, cur Deus servantibus promitteret benedictiones? Cur transgressoribus minaretur tot maledictiones? Hoc posterius esset tyrannicum : illud prius inane ac supervacaneum. Si enim lex servari non potest, inane ac supervacaneum est dicere : si servaveris legem, dabo tibi multa bona ; et tyrannicum est dicere : puniam te multis calamitatibus, si non servaveris. Utrumque absit à Dei bonitate.

QUÆSTIO VIII. — An lex Mosaicæ nunc penitus abrogata sit?—Respondeo. Abrogata est, quoad præcepta cæremonialia et judicialia, non tamen quoad moralia, quæ in decalogo continentur, quatenus illa sunt juris naturalis. Prior pars patet ex Scripturis, Lucæ 16, v. 16 : *Lex et prophetæ usque ad Joannem*. Et Gal. 3, v. 24-25 : *Lex pædagogus noster fuit in Christo.... At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo*. Et Hebr. 7, v. 12 : *Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat*. Est autem abrogata propter has causas. Primò, quia erat imperfecta. (Hebr. 7, v. 18.) Secundò, erat grave jugum, quod Judæi vix poterant portare. (Actor. 15, v. 10.) Tertiò, continebat figu-

ras, quæ per Christum impletæ sunt. (August. , lib. 19, contra Faustum cap. 13.) Quartò, sicut majus lumen offuscat minus; ita lumen Evangelii, et Sol justitiæ Christus offuscavit cæremonias legales, ut notat D. Hieron, in Com. cap. 4, ad Galat. Huc spectat illud Theodreti ad Philipp. 3. *Supervacaneus est tychnus, si sol apparuerit.* Et illud Bernardi, Hom. 1, super Missus est: *Prodeunte fructu, flos decidit.* Quintò, Christus, teste Apostolo (Ephes. 2.... v. 14), *fecit utraque unum*, id est, duobus populis ethnico et Judaico, fecit unum ovile; ac proindè debuit dissolvere medium parietem legis Mosaicæ, qui separabat unum populum ab alio, et ambos unâ eademque lege evangelicâ concludere.

Dices: Scriptura docet legem Mosaicam duraturam in æternum, ut Baruch. 4, v. 4: *Hic liber mandatorum Dei, et lex quæ est in æternum.*— Respond.: Lex Mosaicæ duobus modis dici potest æterna. Primò, quoad præcepta moralia, quæ adhuc durant. Secundò, quoad cæremonialia, quæ quidem abrogata sunt quoad significationem, tamen adhuc durant quoad rem significatam. Ita D. Thomas 12, quæst. 105, art. 3 ad 1.

Posterior pars probatur, quia ratio naturalis dictat, præcepta decalogi, quatenus sunt juris naturalis, servanda esse. Dico quatenus sunt juris naturalis, propter duas causas: 1. Propter observationem sabbati, quæ non erat juris naturalis, et ideò abrogata est; 2 propter minas et terrores, quæ annexa erant præceptis decalogi, respectu eorum qui ea non observarent. Hæc etiam abrogata sunt, quia similiter non erant juris naturalis, sed positivi.

QUÆSTIO IX. — *An in locum legis Mosaicæ successerit lex evangelica, et quæ illa sit?* — Christus instituit novam legem, quæ evangelica appellari solet, ad Christianos pertinentem; adeòque non solum Redemptor, sed etiam Legislator dicendus est, juxta illud Isai. 53, v. 2: *Dominus enim Judex noster, Dominus Legifer noster, Dominus Rex noster, ipse salvabit nos.* Et in Evangelio passim loquitur de suâ lege, Joan. 14, v. 15: *Mandata mea servate.* Joan. 15, v. 10: *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione meâ.* Matth. 28, v. 20: *Docete eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.* Et Apost. 1 Cor. 7, v. 10: *Iis autem qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere.* Et 1 Cor. 9, v. 21: *Iis qui sine lege erant..., factus sum tanquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi.* Et Hebr. cap. 2, confert inter se Christum et Moysen, tanquam duos legislatores, alterum veteris, alterum novi Testamenti, et ait, si transgressores legis à Moyse datæ puniti sunt, multò magis transgressores legis à Christo latæ puniendos esse. Lex evangelica, quæ à Christo data est, continet triplicia præcepta, nempe moralia, sacramentalia, et fidei. De moralibus constat, Matth. 5, v. 6-7, ubi Christus explicat et perficit præcepta decalogi, quæ propriè ad mores pertinent; et Matth. 19, v. 6, ubi prohibet divortium et libellum repudii, ac decernit, ut vinculum matrimonii deinceps non dissolvatur. De sacramentalibus patet ex illo

Joan. 3, v. 5: *Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Et ibid., 6, v. 54: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Denique de præcepto fidei, ex illo Marci 16, v. 16: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.* Et Joan. 8, v. 24: *Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.* Hoc tamen interest inter hæc triplicia præcepta, quòd sacramentalia sint verè et propriè à Christo instituta: reliqua non tam instituta, quàm aucta vel explicata. Et quidem moralia, cum sint juris naturalis non egebant institutione, sed explicatione. Præceptum autem fidei aliquo modo auctum est. Nam Christi nativitas, passio, mors, et reliqua mysteria, quæ à Judæis implicite et obscure credebantur, jam expressè et distinctè creduntur à Christianis.

Objici potest illud Joan. 1, v. 17: *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Hinc etiam videtur colligi, Moysen fuisse legislatorem, non autem Christum.— Respond.: Hoc posterius perperam indè colligitur. Nam sensus illorum verborum est hic: Moyses dedit Judæis nudam legem sine gratiâ, id est, legem præcipientem, sed non juvantem. Christus dedit nobis legem cum gratiâ, id est, legem præcipientem et juvantem. Hinc fit ut lex Moysis, quia tantum præcipientem et non juvabat, retinuerit nomen legis: lex verò Christi, quia pauca præcipit et plurimum gratiæ confert, obtineat nomen gratiæ, ab effectu magis principali. Eadem ob causam vocatur à Christo, *jugum suave et onus leve.* Et ab Apostolo, *lex enim spiritus vitæ,* Rom. 8, v. 2. Vide Aug. in lib. de Spir. et Lit.

Quæres an lex Evangelica nos obliget ad sui observationem? Calvinistæ tria docent. Primò, præcepta moralia, seu decalogi, non posse à nobis servari, ac proindè Christum liberâsse nos ab eorum observatione, juxta illud Apost. ad Gal. 3, v. 13: *Christus nos redemit de maledicto legis.* Fundamentum est, quia putant peccatum originale manere in nobis quamdiù in hæc vitâ sumus, ideòque omnia nostra opera, quibus conamur legem decalogi implere, vitiata et inquinata esse, propter contagionem peccati originalis: per ejusmodi autem opera legi satisfieri non posse; atque hoc sensu legem servatu impossibilem esse. Secundò, docent baptismum et alia sacramenta, non esse absolutè necessaria ad salutem, et ideò præcepta sacramentalia non obligare Christianos. Fundamentum est, quia putant solam fidem justificare, et sacramenta solum adhiberi ad excitandam et nutriendam fidem: ac proindè esse quidem utilia, non tamen necessaria, præsertim, cum sine sacramentis fides excitari et nutriri possit per verbum Dei. Tertio, docent præceptum fidei obligare omnes mortales, et hoc solum præceptum sufficere ac necessarium esse ad salutem, juxta illud Rom. 1, v. 17... *Justus autem ex fide vivit.* Et Luc. 8, v. 50... *Crede tantum, et salva erit.* Ex his omnibus concludunt libertatem christianam seu evangelicam in eo consistere, quòd simus liberi ab observatione legis: et sic interpretantur illud

1 Tim. 4, v. 9 : *Lex justo non est posita. Hæc tria Calvinistarum puncta damnata sunt in conc. Trid. sess. 6, can. 18, et seq. Et jam paucis refutanda per totidem conclusiones.*

Dico 1° : Præcepta decalogi possunt servari ab iis qui operantur ex gratiâ Dei, neque Christus ab eorum observatione nos liberavit. Prior pars probatur ex manifestis Scripturæ testimoniis, Psal. 118, v. 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Ezech. 36, v. 27 : Spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis. Matth. 11, v. 30 : Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. 4 Joannis 5, v. 3 : Hæc est enim charitas Dei, ut mandata ejus custodiamus; et mandata ejus gravia non sunt. Quid clariùs? Accedunt exempla eorum qui in Scripturis narrantur legem servasse. Servavit illam David, juxta illud 3 Reg. 14, v. 8.... Non fuisti sicut servus meus David, qui custodivit mandata mea, et secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo. Servavit Zach. et Elizabeth. Luc 1, v. 6 : Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querelâ. Servavit adolescens evangelicus, Matth. 19, v. 20 : Omnia hæc custodivi à juventute meâ. Plura de hæc re invenies in opusculo nostro de justitiâ honorum secundum Calvinistas cap. 4, ubi etiam objectiones Calvinistarum solutæ sunt. Posterior pars conclusionis, quod scilicet Christus non liberaverit nos ab observatione præceptorum decalogi, patet ex Evangelio et apostolis. Ac primùm ex verbis Christi, Matth. 5, v. 17... Non veni solvere (legem), sed adimplere. Matth. 7, v. 19 : Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Matth. 19, v. 17... Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Deinde ex verbis apostoli Jacobi 2, v. 8 et seq. : Si tamen legem perfecistis regalem secundum Scripturas : diliges proximum tuum sicut teipsum, benè facitis : Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege fueritis, offendat autem in uno, factus est omnium servus. Vide plura apud Bellarm. lib. 4, de Justificat. cap. 2, et seq.) Fundamentum Calvinistarum, de peccato originali in nobis manente, falsum est, et prolixè refutatum in opusculo nostro de auctore peccati cap. 4. Illud porrò, *Christus redemit nos de maledicto legis*, non sic debet intelligi, quasi Christus voluerit nos esse liberos ab obligatione legis, ut fingunt Calvinistæ (hoc enim falsum est, ut jam ostendi); sed quòd dederit nobis gratiam, quâ possimus legem implere, et maledictionem, quæ legis transgressoribus constituta est, evitare. Dico 2°. Præcepta sacramentalia de Baptismo et Eucharistiâ etiam nos obligant, nec sine eorum observatione salutem consequi valemus. Hoc manifestè patet ex illo Joan. 3, v. 5 : *Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Et Joan. 6, v. 54 : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Quomodò autem hæc duo præ-**

*cepta intelligenda sint, et an obligent solos adultos, an etiam infantes, alio loco explicandum est. Intereâ videri potest Bellarm. et alii. Loquor autem de solo Baptismo et Eucharistiâ, quia adversarii vix admittunt plura sacramenta. Dico 3° : Præceptum fidei obligat omnes mortales, sed non solum obligat. Prior pars conceditur à Calvinistis; et patet ex illo Marci 16, v. 16 : *Qui verò non crediderit, condemnabitur.* Posterior sequitur ex dictis, quia præter præceptum fidei, obligant nos etiam præcepta decalogi et sacramentalia. Hæc infero contra Calvinistas, libertatem christianam non consistere in eo, quòd simus liberi ab observatione præceptorum Dei. In quo ergo consistit? In his tribus. Primò, in libertate à peccato et morte, juxta illud Joannis 8, v. 34, 36 : *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Si ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis. Et Rom. 6, v. 18 : Liberati autem à peccato, servi facti estis justitiæ.* Secundo, in libertate à jugo legis cæremonialis et judicialis Judæorum, Gal. 4, v. 9 : *Quomodò convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuò servire vultis?* Tertio, in libertate à dominio et reatu legis moralis, Rom. 6, v. 14 : *Non enim sub lege estis, sed sub gratiâ. Et 2 Cor. 3, v. 17 : Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Et Gal. 5, v. 18 : Si Spiritu ducimini, non estis sub lege.* Hic notandum est cum Aug. in explicatione primi psalmi, quòd aliud sit hominem esse sub lege, et aliud sit hominem esse in lege. Judæi erant sub lege, quia tanquàm servi subjecti erant pœnis et terroribus legalibus. Nos sumus in lege, quia tanquàm filii ex amore et charitate vivimus secundum legem. Hoc sensu apost. 1 Cor. 9, v. 21. Negat se esse sub legē, et affirmat se esse in lege. Et D. Aug. in lib. de Continentiâ, cap. 3, explicans illud Apostoli : *Non estis sub lege, sed sub gratiâ*; sic habet : *Non sumus sub lege, bonum quidem jubente, non tamen dante; sed sumus sub gratiâ, quæ id, quod lex jubet, faciens nos amare, potest liberis imperare.* Et in lib. de Nat. et Grat., c. 57 : *Si Spiritu ducimini, non estis sub lege; utique lege quæ timorem incutit, non tribuit charitatem.* Illud apostoli, quod adversarii objiciunt : *Justo non est lex posita*, facilè explicatur ex dictis. Tametsi enim lex, secundum se spectata, æquè posita sit justis et injustis (utrisque enim præscribit lex, quid faciendum aut omitendum sit), non tamen pœna legis imponitur justis, qui amore legem servant, sed injustis, qui ex defectu amoris legem prævaricantur. Hoc sensu dixit idem apostolus ad Gal. 3, v. 19 : *Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est.* (Vide Aug. in lib. de Spir. et Lit. cap. 10.)*

CAPUT VI.

DE SYNAGOGA VETERIS TESTAMENTI.

Nomen Synagogæ sumitur tribus modis in Scripturâ. Primò, pro totâ congregatione seu Ecclesiâ Judæorum, Num. 27, v. 20... *Audiat cum omnis Synagoga filiorum Israel.* Et Eccl. 50, v. 15.... *Coram omni Synagoga Israel.* Et alibi sæpè. Et hoc sensu fuit typus seu figura Ecclesiæ Christi, ut postea explicabo. Secundo, pro congregatione seu conventu malorum, Psal. 85, v. 14 : *Deus, iniqui insurrexerunt super me,*

¶ *Synagoga potentium quæsierunt animam meam, et non proposuerunt te in conspectu suo.* Et Eccli. 3, v. 30 : *Synagoga superborum non erit, sanctas.* Et Apoc. 2, v. 9... *Blasphemaris ab his, qui se dicunt Judæos esse, et non sunt, sed sunt Synagoga Satanæ.* Et cap. 3, v. 9 : *Ecce dabo de Synagoga Satanæ, qui dicunt se Judæos esse, et non sunt, sed mentiuntur.* Tertiò, pro quibusdam ædificiis seu domibus, in quibus Judæi singulis sabbatis solent Scripturam legere et explicare. De his frequens est mentio in Evangelio. Matth. 4, v. 23 : *Circuibat Jesus totam Galilæam, docens in Synagogis eorum.* Et Marci cap. 1, v. 21 : *Et statim sabbatis ingressus in Synagogam, docebat eos.* Et Luc. 4, v. 16-17 : *Intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam; et surrexit legere, et traditus est illi liber Isaïæ prophetæ.* Et Joan. 9, v. 22... *Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret, id est, interdiceretur publicis conventibus, qui in Synagoga celebrabantur.* Quod nos dicimus, excommunicari. — Nos hic agimus de Synagoga primo modo sumptâ, id est, de totâ Judæorum congregatione seu Ecclesiâ, quatenus constabat ex populo et sacerdotibus. Et quaeritur, 1 an fuerit visibilis? 2 An aliquando erraverit, vel defecerit à fide? 3 An fuerit figura Ecclesiæ Christi? 4 An fuerit tam perfecta, quàm Ecclesia Christi est? De Synagoga tertio modo sumptâ dicam aliquid cap. 12.

QUÆSTIO PRIMA. — *An Synagoga fuerit visibilis?* — De Synagoga statuendum est, sicut de quâlibet communitate vel republicâ : in quâ tria spectari possunt. Primò, multitudo seu collectio eorum hominum, qui in republicâ sunt. Secundò, externum regimen, quo magistratus politicus gubernat suos subditos. Tertiò, interna affectio, quâ subditi inter se, et cum suo magistratu, tanquam membra cum capite uniuntur. Duo priora sunt visibilia, et externis sensibus percipiuntur. Tertium est invisibile. Nam externis oculis videmus cives et magistratum, qui in republicâ sunt : videmus externam politiam et gubernationem ; sed non videmus internum affectum, quem quisque habet, aut habere debet. Idem dico de Synagoga. Tria in eâ spectari poterant. Primò, multitudo seu collectio Judæorum, qui erant in Synagoga. Secundò, externum regimen ecclesiasticum, sacrificia, sacramenta, purificationes, oblationes et similes cæremoniæ Mosaicæ. Tertiò, interna fides et charitas, quâ omnes vel erant, vel esse debebant inter se uniti. Duo priora erant visibilia, tertium invisibile. Idem de Ecclesiâ Christi. Sunt in eâ visibiles Christiani : est visibile regimen, quo prælati gubernant suos subditos, docendo, hortando, judicando, puniendo, sacramenta administrando. Est interna fides et charitas, quâ inter se conjuncti sunt. Undè sequitur, non aliter de Synagoga et Ecclesiâ, quàm de republicâ vel civitate statuendum esse. Sicut ergo absolutè loquendo, rectè dicimus, rempublicam Venetam, aut civitatem Viennensem esse visibilem et conspicuam, ita similiter Synagogam et Ecclesiam esse visibilem et conspicuam. Est enim par ratio, ut explicatum est.

QUÆSTIO II. — *An Synagoga aliquandò erraverit, vel à fide defecerit?* — Lutherani et Calvinistæ docent sæpè illam errasse, et à fide defecisse. Primò tempore Moysis, quando Aaron cum toto populo adoravit vitulum. (Exodi 32, v. 4.) 2. Tempore Eliæ, quando nullus mansit fidelis, nisi solus Elias, ut ipsemet conqueritur, 3 Reg. 19, v. 14... *Derelictus sum ego solus, et quaerunt animam meam.* 3. Tempore Isaïæ et Jeremiæ quando omnes recesserunt à Deo, Isaïæ 1, v. 3 : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non cognovit.* Et adde Jerem. 2, v. 13 : *Duo mala fecit populus meus : me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.* Et 2 Paral. 15, v. 3 : *Transibant autem multi dies in Israel absque Deo vero, et absque sacerdote doctore et absque lege.* 4. Tempore passionis Christi, quando tota Synagoga cum omnibus cæremoniis suis — expiravit. Resp. : Hic multa asseruntur, quæ examinanda sunt. Primum est, Synagogam tempore Moysis in adorando vitulo defecisse à fide. Falsum est. Non defecit tota Synagoga, sed pars ejus. Non enim defecit Moyses nec Levitæ et sacerdotes, ut patet ex illo Exodi 32, v. 25-26 : *Videns ergo Moyses populum... ait : si quis est Domini, jungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi.* Erant autem filii Levi viginti duo millia, ut habetur Num. 3, v. 39. Alterum est, Synagogam tempore Eliæ, Isaïæ, Jeremiæ, defecisse à fide. Hic opus est distinctione. Nam duo regna pertinebant ad Synagogam : alterum Juda, quod constabat duabus; alterum Israel, quod constabat decem tribubus. Hoc posterius statim à principio, sub primo rege Jeroboam, defecit à verâ fide, et publicè cœpit idola adorare (3 Reg. 12, v. 19), et in eo statu permansit usque ad captivitatem : juxta illud 4 Reg. 17, v. 22-23 : *Ambulaverunt filii Israel in universis peccatis Jeroboam, quæ fecerat, et non recesserunt ab eis, usquequò Dominus auferret Israel à facie sua... in Assyrios.* Nihilominus semper aliqui fuerunt in illo regno, qui abstinerent ab idololatriâ, et verum Deum agnoscerent, etiam tempore Eliæ. Nam cum ipse putaret se solum relictum esse in cultu veri Dei, audivit responsum à Domino 3 Reg. 19, v. 18 : *Dereelinquam mihi in Israel septem milia virorum, quorum genua non sunt incurvata ante Baal.* Et similiter de Tobia legimus, Tobia 1, v. 5-6 : *Cum irent omnes ad vitulos aureos quos Jeroboam fecerat rex Israel, hic solus fugiebat consortia omnium : sed pergebat in Jerusalem, ad templum Domini, et ibi adorabat Dominum Deum Israel.* In regno Juda aliter res se habuit. Nam aliqui reges fuerunt boni et cultores veri Dei, ut Asa, Josaphat, Azarias, Joathan, Ezechias, et Josias, sub quibus vera religio, vel restaurata, vel conservata est. Alii mali et idololatræ, ut Achaz, Manasses, Amon. Alii denique non quidem idololatræ, sed tamen mali. Semper tamen in templo Salomonis videtur mansisse usus sacrificiorum secundum legem Mosaicam usque ad captivitatem Babylonicam, ut colligitur ex illis verbis 2 Machab. 4, v. 19 : *Cum in Persidemducerentur Patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei*

erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle, ubi erat puteus altus et siccus. Loquitur de igne cœlitus à Deo misso, quo utebantur sacerdotes in quotidianis sacrificiis. (Levit. 9, v. 24.) Igitur ignis ille fuit conservatus in templo, usque ad illud tempus, quo Judæi in Persidem captivi abducebantur. Tertium est, Synagogam tempore Christi expirasse. Hoc verum est, non quòd tunc defecerit à verâ fide quam antea profitebatur, sed quia tunc repudiata est cum suis cœremoniis et sacrificiis, ac in ejus locum successit Ecclesia Christi. Ubi obiter notandum est, potuisse hæc quinque spectari in Synagogâ. 1. Legem Mosaicam. 2. Prophetiam de Christo. 3. Sacerdotium et sacrificia legalia. 4. Supremam potestatem judicariam, quæ erat in pontifice et concilio. 5. Infallibilem Dei assistentiam, quæ illi potestati erat annexa. Quandò et quomodò singula expiraverint, dicam paucis. Lex Mosaica, quoad obligationem abrogata est in morte Christi, ut docet S. Thomas in 1-2, q. 103, art. 3, ad 2 et alii passim. Tunc enim amisit vim obligandi, quia tunc velum templi scissum est in duas partes à summo usque deorsum. (Matth. 27, v. 51.) Ft tunc Christus dixit in cruce: Consummatum est. Unde sequitur, ante mortem Christi, viguisse simul legem Mosaicam et evangelicam: post mortem, solam evangelicam. Prophetia de Christo fuit multiplex: alia de venturo Christo in hunc mundum; alia de ejus doctrinâ et miraculis; alia de morte et passione; alia de descensu ad inferos, alia de resurrectione. Unaquæque earum tunc expiravit, quandò impletum fuit id quod per eam prædicabatur. V. G. Prophetia de venturo Christo, expiravit per adventum Christi, Luc. 16, v. 16: *Lex et prophetæ usque ad Joannem*. Et sic deinceps. Sacrificia legalia sunt etiam abrogata per mortem Christi, sicut lex Mosaica. Quod maximè verum est de cruentis sacrificiis, in quibus mactabantur animalia. Erant enim figuræ seu umbræ cruenti sacrificii, quo Christus in arâ crucis erat mactandus. Itaque adveniente hoc sacrificio, necesse fuit illa expirare; sicut adveniente sole, facessunt tenebræ. Suprema potestas judicaria, itemque divina assistentia illi annexa, non videtur simul, seu eodem momento tota expirasse, sed successivè, et quasi per partes. Nam primò certum est, Christum habuisse majorem potestatem judicariam, et uberiorem Dei assistentiam, quàm habuerit pontifex in vetere Testamento juxta illud Matth. 28, v. 18: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terrâ*. Itaque pontifex, respectu Christi, non potuit ampliùs habere supremam, tametsi habuerit supremam in suo ordine ac statu. Deinde, assistentia divina paulatim subtracta est, quod faciliè ostendi potest in iis conciliis, quæ post Christi Nativitatem à pontifice et sacerdotibus celebrata sunt. Tria potissimùm recensebo. Primum, tempore Herodis, quandò tres magi venerunt Jerosolymam. Alterum, tempore Lazari resuscitati, quandò disputabatur, quid de Christo tot miracula faciente, statuendum esset. Tertium, tempore captivitatis Christi, quandò à Caiphâ ad mortem condemnatus est. In primo mansit integra assistentia divina, in altero di-

minuta est, in tertio penitus sublata. Quod sic demonstro: Primum concilium convocatum est propter Herodem, qui à principibus sacerdotum seiscitabatur, ubi Christus, juxta prophetarum vaticinia, esset nasciturus? Matth. 2, v. 56. Et responsum est: *In Bethlehem Judæe*. Sic enim scriptum est per prophetam: *Et tu, Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel*. Quæ decisio fuit vera et infallibilis, ac proindè ex verâ et infallibili Dei assistentiâ profecta. Alterum celebratum fuit occasione miraculi, quo Christus Lazarum resuscitavit, Joan. 11, v. 47 et seq.: *Collegerunt ergo Pontifices et Pharisei concilium et dicebant: quid facimus? Quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem. Unus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit; sed cum esset Pontifex anni illius, prophetavit, quòd Jesus moriturus erat pro gente, etc.* Ex his manifestè constat, Caipham ex unâ parte errasse, ex alterâ non errasse: et partim ex odio, more humano, partim ex assistentiâ Spiritus sancti, more prophetico, locutum esse. In eo errabat, quòd Christum innocentem morti adjudicaret; et hoc ex invidiâ et æmulatione (Matth. 27, v. 18); in eo non errabat, quòd prædiceret Christum moriturum pro salute Judæorum; et non ex semetipso, id est, ex proprio judicio et affectu humano, sed ex divino instinctu, qui Pontifici, ratione sui officii, solet assistere. Tertium celebratum fuit, instante Christi passione, Matth. 26, v. 59, ubi sacerdotes querebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent. Et tandem lata est hæc sententia, *Reus est mortis*: quæ sine dubio fuit iniqua, nec ullo modo à Deo inspirata, sed potiùs à diabolo, ut jam antea dictum erat à Christo, Joan. 8, v. 44: *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio*. Nec quidquam in illo concilio gestum est, ex quo constare possit, divinam assistentiam adfuisse.

QUESTIO III.—*An Synagoga fuerit figura Ecclesie Christi.* — In figurâ duo spectari debent. Primò, quòd representet rem figuratam; quo pacto cruenta sacrificia Mosaica representabant cruentum sacrificium Christi in cruce. Secundò, quòd sit imperfectior figuratâ, sicut umbra est imperfectior quàm corpus, et rudis delineatio imaginis est imperfectior quàm ipsa imago consummata; et vetus Testamentum est imperfectius quàm novum. Utrumque accommodandum est Synagogæ respectu Ecclesie. Primò ergo quæritur, in quo Synagoga representaverit Ecclesiam?—Resp.: In his punctis: Primò, sicut Synagoga ædificata fuit à Moyse, qui erat famulus Dei; ita Ecclesia à Christo, qui est Filius Dei. (Hebr. 3, v. 56.) 2. Sicut Moyses fuit primus monarcha, seu visibile caput Synagogæ; ita Christus Ecclesie. (Ephes. 5, v. 23.) 3. Sicut Synagoga post mortem Moysis sem-

per gubernata fuit ab uno visibili capite, nempe à Pontifice; sic etiam Ecclesia post mortem Christi. (Joan. 21, v. 17: *Pasce oves meas.*) 4. Sicut Synagoga habuit sua sacramenta, sacrificia, et alias cæremonias ad cultum Dei pertinentes; sic etiam habet Ecclesia. 5. Sicut Synagoga fuit visibilis, quoad externam populi gubernationem, et invisibilis, quoad internam fidem; ita etiam Ecclesia.

Hic notandum est, sicut Synagoga fuit figura Ecclesie, ut jam dixi, ita Moysen fuisse figuram Christi. Est autem multiplex analogia inter utrumque. Primò, uterque natus est in aliena terrâ: Moyses in Ægypto; Christus in Bethlehem. 2. Moyses positus est in fiscella; Christus in præsepio. 3. Rex Pharaon persecutus est Moysen, et reliquos infantes Hebræorum in Ægypto: Herodes persecutus est Christum et reliquos infantes in Bethlehem. 4. Moyses eduxit populum ex servitute Ægypti: Christus ex servitute diaboli. 5. Moyses duxit populum per mare Rubrum: Christus per baptismum. 6. Moyses fuit mediator veteris Testamenti: Christus novi. 7. Moyses dedit legem veterem: Christus novam seu Evangelicam. 8. Moyses antequam daret legem, jejunavit quadraginta diebus: Christus similiter. 9. Moyses accepit sponsam Æthiopiassam; Christus sponsam Ecclesiam de qua scriptum est, *Nigra sum, sed formosa.* 10. Moyses instituit septuaginta seniores: Christus septuaginta discipulos. 11. Moyses misit duodecim exploratores in Palæstinam: Christus duodecim apostolos in orbem universum. 12. Moyses per virgam suam fecit magna miracula: Christus majora per lignum crucis.

QÆSTIO IV. — *An Synagoga fuerit tam perfecta, quam Ecclesia Christi?* — Respond.: In multis fuit imperfectior. Primò, Synagoga fuit ancilla: Ecclesia est domina, Galat. 4, v. 31: *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* 2. Synagoga quia erat ancilla, fuit repudiata: Ecclesia cum sit domina, nunquam repudiabitur. De illâ dictum est Galat. 4, v. 30: *Ejice ancillam et filium ejus.* De hac verò, Isai. 54, v. 5: *Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces.* 3. Synagoga habuit prophetas et sacerdotes, per quos Deus populo loquebatur; Ecclesia habet ipsum Filium Dei incarnatum, qui in propriâ personâ locutus est nobis. (Hebr. 1, v. 2.) 4. Synagoga accepit à Moysen nudam legem præcipientem, Ecclesia accepit à Christo legem præcipientem et gratiam adjuvantem. (Joan. 1, v. 17.) 5. Synagoga fuit exigua, et intra Palæstinæ terminos comprehensa: Ecclesia est catholica, et toto orbe diffusa. (Marci 16, v. 15; et Rom. 10, v. 18.) 6. Synagoga non fuit mater omnium fidelium, sed tantum aliquorum, quia multi fideles extra Synagogam salvabantur, ut Ninivitæ, de quibus Matth. 12, v. 41. Ecclesia est mater omnium fidelium, et nemo extra illam salvari potest. Hoc pulchrè ostendit Aug. lib. de Unit. Eccles., cap. 19, cum ait: « Ad ipsam salutem ac vitam æternam nemo pervenit, nisi qui habet caput, Christum. Habere autem caput Christum nemo poterit, nisi qui in ejus corpore fuerit, quod est Ecclesia. » Quod etiam variis rationibus confirmat

serm. 181, de temp. 1. Quia in solâ Ecclesiâ immolatur hostia Salvatoris. 2. In solâ vineâ laborantes accipiunt mercedem denarii. 3. Omnes qui extra arcam Noe fuerunt, diluvio extincti sunt. 4. Membrum, quod non manet in corpore, vitam habere non potest. 5. Ramus præcisus ab arbore, non potest germinare. 6. Rivus à fonte separatus, exarescit.

Alii hanc addunt: Christus est sponsus Ecclesie: at Christus non est adulter, nec generat filios ex adulterâ. Ergo non generat filios, nisi ex sponsâ suâ Ecclesiâ. Nemo igitur filius Christi est, nisi matrem agnoscat Ecclesiam. Quò spectat illud Cypriani lib. de Unit. Eccles.: *Non habet Deum Patrem, qui Ecclesiam non habet Matrem.* Quod etiam repetit Aug. lib. 4, de Symbolo ad Catechum. cap. 13.

CAPUT VII.

DE MINISTRIS SYNAGOGÆ ORDINARIIS, QUI ERANT LEVITÆ, SACERDOTES ET PONTIFEX.

In statu naturæ, qui duravit ab Adamo usque ad Moysen, omnes primogeniti erant sacerdotes, et divino cultui peculiariter mancipati. At in statu legis Mosaicæ, qui duravit à Moysen usque ad Christum, voluit quidem Deus omnes primogenitos sibi sanctificari (Exodi 13, v. 2); sed tamen in illorum locum, ex duodecim tribubus Israel, elegit tribum Levi, eamque divino servitio præ cæteris destinavit, juxta illud Num. 3, v. 12: *Ego tuli Levitas à filiis Israel pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Israel, eruntque Levitæ mei.* Et cap. 8, v. 6: *Tolle Levitas de medio filiorum Israel, et purificabis eos.* Et infra, v. 13 et seq.: *Status Levitas in conspectu Aaron et filiorum ejus, et consecrabis oblatos Domino ac separabis de medio filiorum Israel ut sint mei. Et postea ingredientur tabernaculum fœderis, ut serviant mihi.* Et iterum, v. 18 et 19: *Tuli Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Israel, ut serviant mihi in tabernaculo, et orent pro eis, ne sit in populo plaga.* Porrò in tribu Levi, tria hominum genera distingui solent. Primò, Levitæ propriè dicti. 2. Sacerdotes. 3. Summus Sacerdos seu Pontifex. Tametsi enim omnes qui erant ex tribu Levi generatim vocati fuerint Levitæ, seu filii Levi; tamen, ex usu Scripturæ, Levitæ propriè dicti distinguebantur à sacerdotibus et Pontifice; nam illi soli vocabantur sacerdotes, qui offerebant victimas et sacrificia. Illi verò Levitæ, qui sacerdotibus ministrabant. Inter sacerdotes, qui erat Summus, vocabatur Pontifex. De his omnibus, ac potissimum de Pontifice agendum est hoc ordine. Primò, ex quâ familiâ fuerit Pontifex? 2. Quæ fuerit successio Pontificum? 3. Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, sacerdotes et Pontifex? 4. Quod fuerit illorum officium? 5. Quo vestitu et ornatu fuerint usi? 6. Quos et quantos reditus habuerint. 7. An aliquandò debuerint servare continentiam ab uxoribus? 8. Quanta fuerit illorum, et potissimum Pontificis auctoritas apud populum? 9. Quæ utilitas ex his omnibus colligi possit?

QÆSTIO PRIMA. — *Ex quâ familiâ fuerit Pontifex?* In tribu Levi erant multæ familiæ, quæ omnes servi-

tio divino destinabantur. Pontificatus, seu summum sacerdotium, secundum legem ordinariam, erat in solâ familiâ Aaronis. Habuit autem Aaron quatuor filios, Nadab, Abiu, Eleazar et Ithamar. (Num. 3, v. 2.) Ili omnes simul à Moysè consecrati sunt; Aaron quidem in summum sacerdotem seu Pontificem; filii ejus in simplices seu minores sacerdotes. (Exodi 29, per totum.) Duo primi, Nadab et Abiu, occisi sunt à Deo, quòd ignem alienum obtulissent (Levit. 10, v. 1), et sine liberis decesserunt. (1 Paral. 24, v. 2.) Reliqui duo, Eleazar et Ithamar, manserunt in officio sacerdotali, cum hoc tamen discrimine ut Eleazar succederet patri in pontificatu, non autem Ithamar; et rursus Eleazaro succederet filius ejus primogenitus; et huic etiam primogenitus, et sic deinceps. Alii omnes essent simplices sacerdotes.

QÆSTIO II. — *Quæ fuerit successio Pontificum.* — Aaron fuit primus Pontifex à Deo constitutus, et à Moysè consecratus cum jure successionis. (Ecclesiast. 45, v. 8.) Quod addo propter Moysen, qui fuit etiam Pontifex, et quidem ante Aaronem; sed extraordinarius, et sine jure successionis. Nam filii Moysis non erant Pontifices; imò nec sacerdotes quidem, sed tantum Levitæ, qui serviebant sacerdotibus. (1 Paral. 23, v. 14.) Aaroni successit Eleazar, filius ejus, cum pari potestate; et huic similiter Phinees, cui propter zelum divini honoris promisit Deus sempiternum pontificatum, juxta illud Num. 25, v. 15: *Erit tam ipsi quam semini ejus pactum sacerdotii sempiternum, quia zelatus est pro Deo suo, et expiavit scelus filiorum Israel.* Et 1 Mach. 2, v. 54: *Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii æterni.* Idem repetitur Eccl. 45, v. 28.

Hic dux occurrunt difficultates. Una, cur Deus promiserit Phineæ et semini ejus pontificatum sempiternum, cum ei deberetur jure successionis? Nam Phinees erat primogenitus Eleazari: primogenitus autem ex Dei ordinatione, succedebat patri in pontificatu. Altera, quomodò hæc promissio fuerit impleta, cum constet Heli et multos alios fuisse Pontifices, qui tamen non erant ex semine Phineæ, sed ex familiâ Ithamar? — Ad priorem sic respondeo. Jus successionis in eo consistebat, ut patri succederet filius primogenitus, si viveret. Si autem patre adhuc superstite, moreretur primogenitus, tunc secundogenitus in ejus locum subrogaretur. Itaque primogenitus nunquam erat certus se successorum patri in pontificatu, nisi mortuo patre. Nam illo vivo, non erat certus se victurum post patrem. Deus ergo, vivente adhuc Eleazaro, promisit fore ut Phinees, qui erat primogenitus Eleazari, superstes esset parenti suo, et ei in pontificatu succederet cum suis posteris, quod etiam factum est. Ad posteriorem duplex est responsio. Una, promissionem illam fuisse verè impletam, quia jus pontificatus semper mansit apud posteros Eleazari, et Phineæ; tametsi usus illius juris aliquandù fuerit in familiâ Ithamar. Itaque posteros Eleazari et Phineæ semper fuisse Pontifices de jure; posteros verò Ithamar fuisse aliquandò Pontifices de facto. Altera, pro-

missionem illam non fuisse absolutam, sed conditionatam, ac proindè, quamdiù servata est conditio, validam fuisse promissionem: quandò autem desiit servari, revocatam esse. Fuisse autem hanc conditionem, ut jus Pontificatus maneret apud posteros Eleazari et Phineæ, quamdiù benè ac legitimè eo fungerentur: si secùs facerent, privarentur illo jure. Fecisse autem secùs, itaque privatos esse. Ego, salvo meliori judicio, puto utramque responsionem temperandam esse hoc modo. Duo spectari possunt in pontificatu. 1° Jus seu potestas ordinaria. 2° Usus seu exercitium. Jus absolutè promissum est Phineæ et posteris ejus. Usus seu exercitium sub conditione, si non offenderent. Itaque posteri Phineæ semper fuerunt Pontifices de jure; posteri verò Ithamar, fuerunt aliquandò de facto (1). Post Phinees in eadem lineâ successerunt hi tres, Abisue, Bocci, Ozi. Deindè translatus est pontificatus ad posteros Ithamar; ac primùm ad Heli, ut tradit Joseph, lib. 5 Antiq., in fine, et alii. Illic tria disputari solent. 1° Quare hæc translatio facta sit? — Respondeo, in pœnam peccati et negligentie cultûs divini. 2° Quamdiù manserit pontificatus in familiâ Heli? — R.: Usque ad tempora Salomonis, qui ejecit Abiathar, et assumpsit Sadoc (ut paulò post dicam). 3. Quis successerit Heli in pontificatu? — Resp.: Heli habuit duos filios sacerdotes, Ophni et Phinees. (1 Reg. 1, v. 3.) Uterque mortuus est ante patrem. (1 Reg. 4, v. 41.) Itaque neuter potuit illi in pontificatu succedere (2). Porrò Ophni nullum legitur reliquisse filium. Phinees reliquit duos, Achitob et Ichabod, posthumum. (1 Reg. 4, v. 21; et 1 Reg. 14, v. 3.) Achitob successit Heli avo suo in Pontificatu, et alii deinceps hoc ordine: I. Heli, Pontifex et judex. (1 Reg. 1, v. 3 et 4, v. 18.) II. Achitob, nepos Heli. (1 Reg. 14, v. 3.) III. Achias, filius Achitob, sub Saùle. (Ibid.) IV. Achimelech, filius Achitob, et frater Achiz (1 Reg. 14, v. 3.), qui Davidi fugienti dedit panes propositionis et gladium Goliath (1 Reg. 31, v. 6 9.), et ob eam causam à Saùle, cum aliis sacerdotibus, occisus est. (1 Reg. 22, v. 21.) V. Abiathar, filius Achimelech, qui evasit manum Saùlis et fugit ad Davidem. (1 Reg. 22, v. 20.) Mansit autem in pontificatu usque ad tempora Salomonis. (3 Reg. 2, v. 27.)

Post Abiathar, iterùm rediit pontificatus ad familiam Eleazari et Phinees. Nam Salomon, ut insinuavi, ejecit Abiathar, propter conspirationem cum Adoniâ

(1) Pro valore solùm requirebatur, ut Pontifex constituendus è sacerdotali esset familiâ: non enim Salomon duntaxat, sed et Antiochus Epiphanes, Aristobulus et Herodes legitimos Pontifices deposuerunt et alios intruserunt, qui et functiones pontificales exercuere et à Synagogâ ut tales agniti fuere, 2 Mach. cap. 4, Jos. lib. 15. Ant. cap. 2 et 3.

(2) Capita familiarum sacerdotium, principes sacerdotum summi et primi sacerdotes, nonnunquam vocantur, quod notare juvat ob difficultates quasdam, hinc inde occurrentes, dum idem Pontifex plura habuisse nomina, vel, quod magis torquet interpretes, plures simul Pontifices fuisse videntur. Sic à quibusdam solvitur antilogia, Marc. 2, v. 26; 1 Reg. cap. 21, v. 1, etc.

factam, et in locum ejus subrogavit Sadoc, qui erat ex lineâ Eleazari. (3 Reg. 2, v. 27, 35.) Porrò à Sadoc usque ad captivitatem Babylonicam, fuit hic ordo Pontificum, quantum ex Scripturis colligi potest: I. Sadoc ungiur in Pontificem sub Salomone. (1 Paralip. 29, v. 22.) II. Achimaas, et III. Azarias, filii Sadoc. IV. Amarias, sub Josaphat rege. (2 Paral. 19, v. 11.) V. Joiada, sub Athalia et Joas. (4 Reg. 12, v. 7.) Uxor ejus fuit filia regis Joram. (2 Paralip. 22, v. 11.) Mortuus est cum esset annorum 150. (2 Paralip. 24, v. 15.) VI. Zacharias, filius Joiadæ, sub fine regni Joas, (2 Paral. 24, v. 20) qui jussu regis, à populo lapidatus est in atrio domus Domini. (Ibid., v. 21.) VII. Azarias, qui reprehendit Oziam regem eò quòd vellet adolere incensum super altare thymiamatis. (2 Paralip. 26, v. 17.) VIII. Urias, sub rege Achaz. (4 Reg. 16, v. 10.) IX. Azarias sub Ezechiâ. (2 Paral. 31, v. 10.) X. Sobna, sub eodem, contra quem prophetat Isaias 22, v. 15, usque ad finem capitis. XI. Eliacim, filius Helciae, sub Manasse, quem Isaias capit. v. 20, pradicat, loco Sobnae collocandum in pontificatu. XII. Helgias, sub Josiâ. (4 Reg. 22, v. 4-8; item 25, v. 24.) XIII. Saraïas, qui cum Sedeciâ rege ductus est in captivitatem Babylonicam. (4 Reg. 25, v. 18.)

Sub initium captivitatis, cum Saraïas Pontifex ductus esset in Babylonem, successit illi Phassur, filius Emmer, qui Jeremiam vinxit in carcerem. (Jerem. 20, v. 1.) An autem fuerit verus et legitimus Pontifex, meritò a quibusdam dubitatur. Porrò post captivitatem Babylonicam, primus Pontifex fuit Josue, filius Jossedec, ex familiâ Eleazari, cum hac successione: I. Josue, filius Jossedec, sub Cyro et Dario (1 Esdræ 3, v. 2.), cœpit cum Zorobabel ædificare templum in Jerusalem. (1 Esdræ 3, v. 2.) II. Joachim, filius Josue. III. Eliasib, filius Joachim. (2 Esdræ 12, v. 10.) IV. Joiada, filius Eliasib. (Ibid.) V. Joathan, filius Joiadæ. (Ibid.) VI. Jeddo, filius Joathan (ibid., v. 11), qui ab aliis vocatur Jaddus. Hunc Alexander Magnus, Jerosolymam accedens adoravit, teste Josepho lib. 3, cap. ult. Cujus frater Manasses ædificavit templum Samaritanum in Garizim apud eundem Joseph. lib. 11, cap. 7. VII. Onias I, Jaddi filius. VIII. Simon, filius Oniæ, cognomento Justus. (Joseph. lib. 12, cap. 3.) IX. Eleazarus, frater Simonis, qui petente Ptolomæo Philadelpho, misit in Ægyptum LXXII Interpretes, qui vetus Testamentum ex hebraico sermone in Græcum transtulerunt. (Joseph. lib. 12, cap. 2.) X. Manasses Jaddi filius, Oniæ frater. (Joseph. lib. 12, cap. 3.) XI. Onias II, Simonis Justi filius, qui jam senior tributum Ptolomæo Evergetæ negavit. Undè multa mala fuissent consecuta, nisi Josephus, Tobia et sororis Pontificis filius, legationem suscepisset ad Ptolomæum. XII. Simon II, frater Oniæ II, de quo Joseph. lib. 12, cap. 4, sub. fin., XIII. Onias III, filius hujus Simonis, ad quem rex Spartiarum Arius misit legationem cum litteris. (1 Machab. 12, v. 20.) De hoc Oniâ, viro sanctissimo, multa habentur. (2 Mach. 3 et 4.) XIV. Jason, frater Oniæ, qui, vivente adhuc Oniâ, malis artibus ab Antiocho

rege Pontificatum obtinuit per triennium. (2 Mach. 4, v. 7.) XV. Menelaus, qui cum non esset de genere sacerdotali (erat enim ex tribu Benjamin), Jasonem post tres annos de Pontificatu dejecit, et sibi illum à rege deferri curavit. (1 Mach. 4, v. 24.) Sed cum promissas regi pecunias non solveret, iterum depositus est, subrogato in ejus locum Lysimacho. (2 Mach. 4, v. 29.) XVI. Lysimachus, Menelai frater, qui à populo interfectus est. (2 Mach. 4, v. 42.) XVII. Alcimus, ex familiâ Aaronis, qui meritò Pontificatum amisit, eò quòd ritibus gentilium se contaminasset. (2 Mach. 14, v. 5.) XVIII. Mathathias, Machabæorum pater, quem alii affirmant, alii negant fuisse Pontificem. Vide nostrum Serar. in Commen. in lib. 1, Mach. cap. 2. XIX. Judas Machabæus, Mathathiaie filius, de quo Joseph. lib. 12, cap. 17. XX. Jonathas, frater Judæ. (1 Mach. 12, v. 6.) XXI. Simon, Judæ et Jonathæ frater. (1 Mach. 14, v. 20.) XXII. Joannes Hircanus, Simonis filius. (1 Machab. 16, v. 24.) Reliqui Pontifices, qui deinde secuti sunt, usque ad tempora Christi et apostolorum, ex profanâ historiâ petendi sunt. Nam in Scripturâ sacrâ nulla sit eorum mentio. Solum ex Evangelio constat Annam et Caipham fuisse Pontifices, de quibus hic nihil dicendum est. Illud porrò in hac totâ serie et successione Pontificum notari debet: generalem fuisse legem seu ordinationem Dei, ut nullus Pontificatu, nisi per mortem, defungeretur; nec alius, priore adhuc vivente, subrogari posset. Quæ tamen lex, præsertim quandò reges et principes seculares immiscuerunt se rebus ecclesiasticis, aliquoties servata non fuit. 1° Sub Salomone, qui eiecit Abiathar à summo sacerdotio, et subrogavit illi Sadoc. 2° Sub Antiocho rege, cujus auctoritate, primum quidem Onias pontificatu abire compulsus est: tum Jason et Menelaus successivè substituti; demùm illi ipsi, de gradu iterum dejecti sunt. 3° Sub Herode, qui pro suo arbitrio posuit, et removit, quos voluit. Et quidem Antiochus et Herodes in hac re abusi sunt potestate regiâ, et meritò ab omnibus reprehenduntur. De Salomone, rectè an secus fecerit, quæstio est; de quâ alibi.

QUÆSTIO III.—*Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, sacerdotes et Pontifex?*—Tam tsi Levitæ, sacerdotes, et Pontifex, jure successionis, haberent sua officia, non tamen poterant ea actu exercere, nisi prius certo ac legitimo ritu consecrati essent. Ritus consecrandi Levitas habetur Num. 8, v. 6. Et tria potissimum in eo spectanda sunt: 1° Purificatio; 2° Consecratio; 3° Applicatio ad usum ministerii. Purificabantur Levitæ, antè consecrationem, quatuor modis: 1° Aspersione aquæ lustrationis; 2° Ratione pilorum totius corporis; 3° Lotione vestimentorum; 4° Oblatione sacrificii pro peccato. Aqua lustrationis seu expiationis dicebatur, cui cineres vaccae rufæ infusi erant. Hujus aspersiohè mundabantur quicumque contraxerant aliquam immunditiam legem, sive ex contactu cadaveris, sive aliundè. (Num. 19, per totum.) Nec ulli immundo licebat accedere tabernaculum, nisi prius hac aquâ mundatus et expiatus esset. (Ibid.) Rasio pilorum totius

corporis, et lotio vestimentorum, non solum in purificatione Levitarum, sed etiam in expiatione leproso-
rum adhiberi solita erat. (Levit. 14, v. 8.) Diverso
tamen modo. Nam leprosi ideò radebant pilos capitis,
barbæ, superciliarum, et totius corporis, et lavabant
vestimenta, ut nihil apud se haberent in quo lepra
posset foveri aut occultari: Levitæ verò, ut per illam
externam mundationem monerentur se interitis ab
omni leprâ spirituali purgatos esse oportere: nec Deum
minùs abhorrere ab iis ministris qui animo ac mente
inquinati, quàm homines ab iis qui leprâ corporali
infecti sunt. Post peractam hanc purificationem Levi-
tarum, sequebatur eorum consecratio, quæ in eo
consistebat, quòd Aaron acciperet eos à filiis Israel, loco
primogenitorum, et offerret illos Deo in ministerium
tabernaculi, et pro illis oraret, ut benè fungerentur
suo officio. Hoc significant illa verba Num. 8, v. 11:
*Offerret Aaron Levitas, munus in conspectu Domini à
filiis Israel, ut serviant in ministerio ejus. Et terùm v.
21..... Elevoit eos Aaron in conspectu Domini, et oravit
pro eis.* Cùm hoc modo jam essent consecrati, appli-
cabantur ad usum ministerii, eo ipso quòd intronit-
rentur in tabernaculum fœderis Domini, juxta illud:
*Ut purificati ingrederentur ad officia sua in tabernaculum
coràm Aaron et filiis ejus. Hæc de Levitis.*

Ritus consecrandi Pontificem et sacerdotes, quo
usus est Moyses in consecratione Aaronis et filiorum
ejus, habetur Exod. 29, et Levit. 8 per totum. In quo
etiam tria spectari debent: 1 Purificatio Pontificis et
sacerdotum; 2 Consecratio; 3 Applicatio ad usum
ministerii. Purificatio fiebat duobus modis: 1 Lotione
totius corporis; 2 Oblatione sacrificii pro peccato.
Consecratio perficiebatur hoc ordine: 1 Post lotionem,
Pontifex ornato pontificali, et sacerdotes sacerdotali
induebantur; 2 Pontifex ungebatur oleo unctionis in
capite, non item sacerdotes; 3 Tam pontifex, quàm
sacerdotes, in extremo auriculæ dextræ, et similiter
in pollice manûs ac pedis dextri, tingebantur sanguine
arietis immolati; 4 Non solum Pontifex et sacerdotes,
sed etiam vestes eorum, sanguine arietis et oleo un-
ctionis aspergebantur. Denique multa ex canistro pa-
num, et ex ariete immolato, dabantur illis in manus,
ut ea levarent coràm Domino: quo signo, non solum
dabatur illis potestas sacrificandi, sed simul applica-
bantur ad usum ministerii, quod potissimum consiste-
bat in sacrificando. Cæterùm, ut major esset solemnitas
hujus actionis, triplex in eâ sacrificium offerebatur:
1 Vitulus in hostiam pro peccato; 2 Arius unus in ho-
locaustum; 3 Arius alter in hostiam pacificam. Igitur
tota series actionis procedebat hoc modo et ordine:
1 Aaron et filii ejus, qui erant consecrandi, publicè
coràm toto populo adducebantur ad tabernaculum, et
ibi lavabantur aquâ; 2 Aaron induebatur habitu pon-
tificali, et super caput ejus fundebatur chrisma, seu
oleum unctionis; 3 Filii Aaronis induebantur habitu
sacerdotali; non tamen fundebatur oleum unctionis
super capita illorum; 4 Adducebantur ad ostium taber-
naculi vitulus et duo arietes; et præterea afferebantur
panes azymi in canistro, cum quibusdam aliis ad cum-

dem usum pertinentibus. Deindè sequebatur primum
sacrificium, id est, immolatio vituli pro peccato, hoc
modo: 1° Aaron et filii ejus imponebant manus super
caput vituli, qui mactabatur; 2° Pars sanguinis ejus
ponebatur super cornua altaris; pars altera fundebatur
ad basim ejus; 3° Totus adeps qui operit intestina,
reticulum jecoris, et duo renes cum suo adipe, incen-
debantur super altare; 4° Carnes, corium, et sinus
comburebantur foris, extra castra. Mox succedebat
secundum sacrificium, id est, immolatio unius arietis
in holocaustum hoc ordine: 1° Impositis super caput
ejus manibus mactabatur; 2° Sanguis ejus spargebatur
super altare per circuitum; 3° Corpus secabatur in
partes; 4° Intestina lavabantur; 5° Pedes et intestina
jam lota ponebantur super caput et alias partes; 6° Hæc
omnia incendebantur super altare. Postea mactabatur
alter aries in hostiam pacificam, hoc ritu: 1 Moyses
sumebat de sanguine ejus, et obliniebat extremum
auriculæ dextræ Aaronis et filiorum ejus, itemque
pollicem manûs ac pedis dextri; 2 Spargebat sanguinem
super altare per circuitum; 3 Sumebat de sanguine,
qui erat super altare, et de oleo unctionis, et asperge-
bat Aaronem, et filios ejus, et vestes eorum; 4 Sume-
bat adipem, caudam, pinguedinem, quæ operit intes-
tina, reticulum jecoris, duos renes cum adipe eorum,
armum dextrum, portionem panis, crustulam olealem
et laganum, et tradebat Aaroni et filiis ejus, ut levarent
coram Domino; 5 Suscipiebat iterùm omnia de mani-
bus eorum, et incendebat super altare in holocaustum.

Quæres primò, quamdù duraverit hæc tota actio
consecrationis Aaronicæ? Resp. Duravit septem diebus,
ut expressè habetur Exod. 29, v. 35..... *Septem diebus
consecrabis manus eorum.* Et Levit. 8, v. 33: *De ostio
quoque tabernaculi non exibitis septem diebus, usque ad
diem, quo complebitur tempus consecrationis vestræ.
Septem enim diebus finitur consecratio.* Quod tamen
duobus modis intelligi potest. Primò, quòd tota actio
consecrationis paulatim et successivè, spatio septem
dierum peracta sit, ita ut Aaron et filii ejus, primum
quidem loti sunt; deindè sacro habitu ornati; tum
uncti, tincti et aspersi; ac sic deinceps, donec tandem
die septimo finis actioni sit impositus. Secundò, quòd
tota consecratio cum omnibus ritibus ac cæremoniis,
primo die fuerit integrè absoluta, et postea per se-
quentes dies quotidie integrè repetita; ita ut Aaron et
filii ejus, septies fuerint loti aquâ, septies induti sacro
habitu, septies uncti, tincti et aspersi; et septies terna
sacrificia Deo oblata. Hoc posterius tenent Josephus,
Lyranus, et plures alii: et colligitur ex verbis paulò
antè citatis: *Septem diebus consecrabis manus eorum.*
Dices: indè non sequitur, quotidie omnes cæremonas
fuisse repetitas, sed tantùm aliquas. Fateor, non sequi
evidenter, sed solum probabiliter. Et ideò, præter
duas expositiones jam allatas, potest dari tertia, quæ
sit media inter utramque. Nimirùm, quòd tota conse-
cratio, cum omnibus ritibus ac cæremoniis primo die
fuerit integrè absoluta: et postea per sequentes dies
aliquæ tantùm cæremoniæ fuerint repetitæ; præsertim
hæc quatuor: 1 Uinctio manuum sacerdotum; 2 Immo

latio vituli; 3 Mundatio altaris; 4 Unctio altaris. Nam harum peculiaris fit mentio Exodi 29, v. 35. Vide Cornelium ibid.

Quæres secundò, quare tot cæremoniæ adhibitæ fuerint in consecratione Pontificis et sacerdotum? Respondeo. Tres causæ assignari possunt. Una ex parte officii sacerdotalis: altera ex parte ipsorum sacerdotum: tertia ex parte populi seu subditorum. Igitur prima causa est, quia Deus, per tot ritus, cæremonias ac solemnitates, voluit ostendere præstantiam, dignitatem et sanctitatem officii sacerdotalis; et quòd nemo ad officium tam sanctum ac divinum deberet accedere, nisi priùs à Deo speciatim electus, et publicè coràm populo in hunc finem esset consecratus. Hinc gravissimè puniti sunt, qui ingresserunt se in officium sacerdotale, cum non essent consecrati. Exemplum habemus in Core, Jeroboam et Ozià. Core vivus à terrà absorptus est (Num. 16, v. 31 *et seq.*) Jeroboamo manus repenti exaruit. (3 Reg. 13, v. 4.) Oziàs leprà percussus est. (2 Paralip. 26, v. 19.) Secunda causa est, ut ipsimet Pontifices et sacerdotes ex illis ritibus ac cæremoniis caperent duplicem utilitatem. Primò quidem, ut meminissent se debere esse sanctos et puros coràm Domino, qui ad tam sanctum et purum ministerium electi à Deo et consecrati essent: et sanè tantò majorem sanctitatem ac puritatem ab ipsis, quàm à populo requiri, quantò ipsi, quàm populus, in sanctiori gradu ac statu essent collocati. Secundò, ut in adversitatibus et periculis, quæ sæpè occurrunt in tali officio, possent seipos solari et erigere. Nam sicut illi qui præsent aliis in rebus temporalibus, sæpè vel à suis subditis, vel ab hostibus affliguntur; sic multò magis contingit illis, qui in curà animarum principatum tenent. Hoc in vetere Testamento experti sunt Aaron. (Num. 16.) Zacharias. (2 Par. 24, v. 11.) Azarias. (2 Paral. 26, v. 17.) Et in novo apostoli, Matth. 10, v. 22: *Eritis odio omnibus propter nomen meum.* Et nominatim S. Paul. 2 Cor. 11, v. 23, 25..... *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci,* etc. Cum ergo hujusmodi viri tot miseriis expositi sint, necesse est ut habeant aliquid quo se solentur ne oneri succumbant. Id in vetere Testamento factum est per solemnes ritus ac cæremonias, quibus sacerdotes et pontifices ex mandato Dei consecrabantur. Nam indè certò illis constabat, se à Deo speciatim electos ac designatos esse, ut in tali officio Deo ministrarent; ac proindè ut omnia adversa, quæ tali officio annexa essent, libenti ac forti animo sustinerent. Ex quo ulteriùs facilè sibi persuadebant, quidquid ratione vocationis acerbum ac molestum eveniret, non nisi in bonum exitum, divinà ordinatione cesserum. Simile est in novo Testamento. Tertia causa est, ut etiam subditi ex tali cæremoniarum solemnitate fructum aliquem perciperent. Qui quidem fructus erat duplex. Alter, quòd ex publicà consecratione certò agnoscerent suos pastores, quibus ipsorum salus commissa esset. Alter, quòd scirent quantum honorem et reverentiam propter sanctitatem officii

præstare illis oporteret. De quo puncto alibi iterum dicendum est. Hinc etiam apparet analogia veteris ac novi Testamenti. Nam sicut in vetere, nemo poterat exercere officium sacerdotale, nisi à Deo vocatus et à Pontifice solemniter ritu consecratus esset; sic etiam fit in novo. Quod disertè asserit apostolus Hebr. 5, v. 4: *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquàm Aaron,* id est, sicut Aaron vocatus est. Ubi per vocationem intelligit etiam consecrationem. Ritus autem qui in novo Testamento usurpantur sunt varii. Nam aliqui habentur ex Scripturà, ut impositio manuum Episcopi. (1 Tim. 4, v. 14, et 2 Tim. 1, v. 6.) Alii ex traditione apostolorum, ut unctio, teste Dionys. Areop. cap. 4, de hierarchià eccles. (1). Alii ex usu et praxi Ecclesiæ, ut multi ex iis, quorum fit mentio in Pontificali.

Solent Lutherani et Calvinistæ ridere unctionem sacerdotalem, quæ usurpatur à Catholicis, tanquàm cæremoniam Judaicam, ac proindè minimè tolerandam. Sed temerè: primò, quia impositio manuum non minùs fuit usitata à Judæis, quàm unctio. Si ergò impositio manuum potest tolerari, et reipsà ab apostolis tolerata et usurpata est, cur etiam unctio tolerari et usurpari non possit? Deindè, aliud est, uti aliquà cæremonia, quæ usi sunt Judæi; aliud, uti ad eum finem ad quem usi sunt Judæi. Nos prius facimus, non posterius; v. g., utebantur ipsi ablutione aquæ ad abstergendam immunditiam legalem; nos etiam utimur ablutione aquæ in baptismo, sed ad abstergendam maculam peccati originalis. Similiter, utebantur ipsi impositione manuum, unctione olei, pane sanctificationis, aquà lustrationis, quibus etiam nos utimur: sed alium ipsi, alium nos finem et intentionem habemus. Ipsi erant in umbrà, nos in luce sumus. Illi Christum venturum præfigurabant; nos præsentem honoramus. Vide Bellarm. de sacram. Ordin. c. 14, in fine.

Quæres tertio, an, quotiescumque post Aaronem facta fuit consecratio alicujus Pontificis, semper adhibitæ sint omnes cæremoniæ, quæ in consecratione Aaronis adhibitæ sunt: nimirum lotio, ornatus, unctio in capite, tinctio, aspersio, sacrificium et solemnitas septem dierum? Non videtur id factum esse in consecratione Eleazari, qui proximè successit Aaroni. Nam nihil aliud in eà factum est, quàm quòd in monte Hor induerit vestem pontificalem, quæ usus fuerat Aaron, et cum eà descenderit ad populum. (Num. 20, v. 26.) In hac difficultate sunt tres opiniones. Prima, quòd Eleazarus ex speciali Dei voluntate ac dispositione factus sit Pontifex, sine solemniter ritu consecrationis, per solam assumptionem vestis pontificalis. Altera, quòd ritus consecrationis verè adhibitus sit non quidem in monte Hor (propter defectum tabernaculi, quòd manserat in inferiori loco, in medio castrorum), sed postea, cum ex monte rediissent ad tabernaculum; vel certè cum expugnassent et occupassent ter-

(1) Hodiedum eruditi penè omnes libros illos J. Dionysio adjudicant, consentque eorum auctorem non vixisse ante seculum V. Vide Danes., *Notio temporum*, cum notis Paquot.

ram duorum regum Amorrhæorum; vel denique cum post transitum Jordanis venissent in terram promissionis. Tertia, quod non opus fuerit adhibere totam solemnitatem, sed solam unctionem et ornatum pontificalem. Ratio est, quia Eleazarus jam antè solemniter consecratus fuerat sacerdos, cum tribus fratribus et Aaron patre. Ergò jam adhibitæ fuerant omnes cæremoniæ, quæ erant communes sacerdotibus et Pontifici: ergò solum necesse erat, eas adhibere, quibus Pontifex distinguebatur à sacerdotibus. Illæ autem erant duæ tantùm, nempe unctio in capite, et assumptio ornamenti pontificalis. Utraque potuit adhiberi in monte Hior. Et de alterà quidem constat; de alterà verò credibile est adhibitam fuisse. Ego, salvo meliori iudicio, sic sentio: Primò, ex præcepto divino necessarium fuisse, ut quicumque Pontifex crearetur, septem diebus maneret in tabernaculo, in habitu pontificali. Secundò, ut ungeretur oleo unctionis in capite. Tertiò, ut pollex dextræ manûs ac pedis, itemque extremum auriculæ, tingeretur sanguine arietis immolati. Hæc tria colliguntur ex verbis Exod. 29, v. 29: *Vestem autem sanctam, quæ utetur Aaron, habebunt filii ejus post eum, ut ungantur in eâ, et consecrentur manus eorum.* Nec dubito quin servata sint in consecratione Eleazari, tametsi Scriptura expressè id non dicat. De lotionè nihil certè definiri potest.

QUÆSTIO IV. — *Quod fuerit officium Pontificis et sacerdotum?* — Respondeo. Pontifex habebat quædam officia communia cum aliis sacerdotibus; quædam sibi propria ac peculiaria. Communia erant hæc decem: Primum, offerre victimas, seu sacrificia super altare holocausti (Levit. 1, v. 2-3); 2 In eodem altari, in usum sacrificiorum, alere seu nutrire perpetuum ignem, subjiciendo illi quotidie ligna (Levit. 6, v. 12); 3 Bis quotidie, id est, mane et vespere ponere et adolere incensum super altare thymiamatis (Exodi 30, v. 7-8); erant enim duo altaria legitima: unum holocausti, in quo victimæ seu sacrificia offerbantur; alterum thymiamatis, in quo aromata suavissimi odoris incendebantur: hoc aureum, illud æneum; 4 Bis quotidie, affuso oleo olivarum, concinnare lucernas, quæ erant in candelabro aureo, juxta altare thymiamatis (Exodi 25, v. 37, et Levit. 24, v. 2); 5 Singulis sabbatis duodecim panes calidos ponere super mensam propositionis, et veteres inde removere ac comedere (Exod. 25, v. 30; et Levit. 24, v. 5-6-8); 6 Inmolare vaccam rufam extra castra (Num. 19, v. 3); 7 Adjuvare mulieres in casu zelotypiæ (Num. 5, v. 18); 8 Discernere inter lepram et lepram (Levit. 13, per totum); 9 Expiare seu mundare leprosos, puerperas, menstruas et seminifluos (Levit. 12 et seq.); 10 Legem Dei scire, interpretari, et alios docere (Aggæi 2, v. 12; et Malach. 2, v. 7.) Propria erant hæc quatuor: Primum semel in anno, nimirum in solemnitate expiationis seu propitiationis introire in Sanctuarium, seu in Sancta Sanctorum (Hebr. 9, v. 7); et instituere publicam expiationem totius populi, ab omnibus neccatis et immunditiis toto anno contractis.

(Levit. 16, per totum.) Ubi notandum est, duplicem fuisse expiationem in veterè Testamento: unam privatam et particularem, quæ vel leprosi, vel puerperæ, vel alii qui habebant aliquam immunditiam legalem, expiari solebant: alteram publicam et universalem, quæ tota multitudo seu Ecclesia Israelitarum mundabatur. Prior fiebat sæpè in anno; posterior, de quâ hic agimus, semel duntaxat. Prior à quovis sacerdote; posterior à solo Pontifice. Prior extra Sanctuarium; posterior partim in Sanctuario, partim extra. Fiebat autem hoc ritu: 1° totus populus cessabat eo die ab omni opere servili, et jejunabat usque ad vesperam. 2° Pontifex lavabat se aquâ, et induebat vestes pontificales. 3° Antequàm inciperet publicam expiationem, præmittebat tres alias, quæ tamen publicæ subserviebant. Unam sui ipsius et familiæ suæ, oblatione vituli pro peccato, et arietis in holocaustum; alteram tabernaculi et Sanctuarii, partim vapore seu nebulâ accensorum aromatum, partim septenâ aspersione sanguinis ex immolato vitulo et hirco. Tertiam altaris thymiamatis, solâ aspersione sanguinis. His peractis, sequebatur publica expiatio, hoc modo: Pontifex, qui ab initio miserat sortem super duos hircos, ut alter immolaretur pro peccato, alter vivus mitteretur in desertum, hunc statuebat in conspectu multitudinis, et positâ utrâque manu super caput ejus, confitebatur omnes iniquitates et peccata filiorum Israel, eaque capiti adstantis hirci imprecabatur, et sic mittebat eum in desertum, quasi auferentem et portantem peccata totius populi. Undè et hircus seu caper Emisarius dictus est. Hæc omnia prolixè habentur Lev. 16, v. 21. Secundum officium Pontificis erat consecrare Levitas et sacerdotes, juxta eum ritum qui describitur Exodi 29, Levit. 8, et Num. 8. De quo ritu superius actum est. Hoc officium Pontificis designabatur per unctionem capitis, ut rectè notat D. Thomas in 1-2, q. 102, art. 5, ad 8. Et ratio est, quia sicut oleum unctionis, seu sacrum chrisma, quod effundebatur in caput Pontificis, defluebat inde ad alia membra, juxta illud Psalm. 152, v. 2: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron,* sic potestas offerendi sacrificia et ministrandi in tabernaculo, à Pontifice, per legitimam consecrationem, descendebat ad sacerdotes et Levitas, tanquàm à capite, synagoga: in membra inferiora. Tertium officium Pontificis erat in controversiis legalibus agere supremum judicem, et pronuntiare ultimam sententiam, cui omnes sub pœnâ mortis tenebantur obedire seu acquiescere. De hoc plura dicam cap. 11, ubi expressè agitur de iudice controversiarum veteris Testamenti. Quartum erat, in rebus gerendis, quæ majoris momenti essent, consulere Deum, et ab eo responsum accipere. Undè quotiescumque circa res gerendas aliqua dubitatio majoris momenti oriebatur, recurrendum erat ad Pontificem, qui consulebat Deum; et accepto ab eo responso, docebat alios quid faciendum esset. Erat autem duplex obligatio in hoc officio. Una eorum, qui volebant rem aliquam majoris momenti aggredi. Nam antequàm hoc facerent,

nebantur accedere Pontificem, et ab eo consilium petere. Altera Pontificis, qui debebat rem illam Deo proponere, et ab eo sciscitari, rectene, an secus suscipi posset. Utraque obligatio colligitur ex illo Num. 27, v. 18 et seq. : *Dixit Dominus ad Moysen : Tolle Josue filium Nun, virum in quo est Spiritus, et pone manum tuam super eum. Qui stabil coram Eleazaro sacerdote, et omni multitudine : et dabis ei præcepta, cunctis videntibus, et partem gloriæ tuæ, ut iudicat eum omnis Synagoga filiorum Israel. Pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat Dominum. Ad verbum ejus egredietur et ingredietur ipse et omnes filii Israel cum eo, et cætera multitudo.* Hæc posteriora verba huc spectant, quorum sensus est : Josue, qui erit dux populi, non progredietur cum exercitu, nec suscipiet bellum cum vicinis hostibus, nec ullam rem aliam magni momenti aggredietur, nisi ad mandatum et directionem Eleazari Pontificis, qui in hujusmodi casibus, quid faciendum sit, à Deo sciscitabitur, et Josue deinde certiore faciet. Porrò non solus Josue, sed alii quoque principes ac reges, qui deinceps secuti sunt, hoc præcepto obligabantur. Semper in negotiis arduis debebant recurrere ad Pontificem, et arbitrio illius vel agere quidpiam, vel omittere. Et bene cum iis actum est, qui hoc fecerunt; malè cum iis, qui nelexerunt. Exempla prioris generis sunt hæc. Primò David rex cum intell xisset insidias sibi parari à Saùle, acce sit Abiathar Pontificem, et per eum quæsit à Deo, an tutò posset esse in urbe Ceilà? et an cives Ceilàe es ent eum tradituri Saùli? (1 Reg. 23, v. 9.) Secundò idem David alio tempore per eundem Pontificem consuluit Deum an deberet persequi Amalecitas qui spoliaverant et succenderant urbem Siceleg? (1 Reg. 30, v. 7-8.) Quòd autem Davidi familiare fuerit, hoc modo interrogare Deum, patet 1 Reg. 22, v. 15, ubi Achimelech pontifex accusatus apud S iùlem quòd Davidi adhæreret, et pro eo Dominum consulisset, respondit regi : *Num hodiè cepi pro eo consulere Deum?* Quasi dicat, sæpiùs ante hæc tempora id feci. Exempla posterioris generis sunt hæc. Primò Josue et alii principes filiorum Israel decepti sunt à Gabaonitis, eò quòd fœdus cum illis pacti essent, non consulto priùs per Pontificem Deo. (Josue 9, v. 14.) 2 Saùl elatus victorià, et præcisus suis viribus, cum vellet, inconsulto Deo, Philistæos persequi, monitus à Pontifice est, ne id faceret : et cum postea consulisset Deum, nullum responsum ab eo impetravit. Itaque non potuit uti victorià, sicut animo destinaverat. (1 Reg. 14, v. 36-37.) 3 Filii Israel pugnaturi cum Benjamitis, consuluerunt quidem Deum per Pontificem, sed tamen quia magis confidebant suis copiis quàm Dei oraculo, multi ex iis cæsi ac fugati sunt (Judic. 2, v. 22.)

Quæres, quo modo vel ritu solitus fuerit Pontifex consulere Deum in hujusmodi casibus? Resp. Aliter Moyses, aliter alii Pontifices soliti fuerunt id facere. Moyses ingressus tabernaculum fœderis, facie ad faciem cum Deo loquebatur, sicut solet homo cum amico loqui. (Exod. 33, v. 11.) Alii Pontifices, qui

postea secuti sunt, induti ephod, loquebantur cum Deo, non quidem facie ad faciem, sed aliquo alio peculiari modo; qui tamen apud auctores et interpretes non satis compertus est, ut latiùs dicam in seq. q. 5.

QUÆSTIO V. — *Quo vestitu et ornatu usi sint sacerdotes et Pontifex?* — Levitæ non habebant sacrum ornatum, sed soli sacerdotes et Pontifex. Nec tamen illo utebantur, nisi eo tempore, quo in tabernaculo vel templo ministrabant. Erant autem octo ornamenta Pontificis : 1° Feminalia linea, 2° vestis linea, 3° balteus seu cingulum, 4° tunica hyacinthina, 5° Ephod, seu superhumeralis, 6° rationale judicii, 7° cidaris seu tiara, 8° lamina aurea. De his agitur Exod. 28, per totum. Et quidem quatuor ex iis erant propria Pontifici, ut tunica hyacinthina, Ephod, rationale et lamina aurea : reliqua communia cum aliis sacerdotibus. De singulis aliquid dicendum est.

Igitur Pontifex, cum ad ministrandum accederet, primo loco induebat feminalia seu femoralia linea, *ad operiendam carnem turpitudinis suæ, à renibus usque ad femora*, ut loquitur Scriptura. (Exod. 28, v. 42.) Erant autem hæc feminalia veluti caligæ quædam, quas pedibus insertas (ut ait Josephus) quasi dimidiatas braccas ad ilia constringebat. Aliqui putant ex bysso reortà fuisse confecta. Nobis sufficit quòd à Moysè linea appellentur.

Post feminalia, proximè induebat tunicam lineam, quæ duplici nomine fuit appellata. Primò, linea stricta. (Exod. 28, v. 4.) Secundò, subucula linea. (Levit. 8, v. 7.) Invenio duas causas cur stricta fuerit appellata. Una est, quia ad cutem stringebatur. Non enim erat laxa et ampla, sed quantitati corporis commensurata. Altera, quia balteo seu cingulo stringebatur. (Levit. 8, v. 7.) Probabile est, fuisse similem tunicæ Joab, de quâ 2 Reg. 20, v. 8..... *Porrò Job vestitus erat tunica stricta ad mensuram habitus sui; nisi quòd hæc fuerit exterior, illa interior.*

Hæc vestis linea constringebatur balteo seu cingulo, inter umbilicum et pectus. De quo D. Hieron. ita scribit ad Fabiolam : *Hoc cingulum, in similitudinem pellis colubri, qui exiit senectutem, sic in rotundum textum est, ut marsupium longius putes. Textum autem est sub tegmine cocci, purpurâ, hyacintho, et stamine byssino, ob decorem et fortitudinem : atque ita polymita arte distinctum ut diversos flores ac gemmas, artificis manu non textas, sed additas arbitraris. Lineam tunicam, inter umbilicum et pectus, hoc stringunt balteo.* Similia habet Josephus lib. 3 Antiq., cap. 8.

Post balteum sequebatur tunica hyacinthina, quæ erat per modum vestis talaris. In ejus simbrâ inferiori per circuitum pendebant alternatim mala punica et tintinnabula aurea, ut ex eorum sonitu perciperetur ingressus et egressus Pontificis, quando intrabat vel exibat Sanctuario (Exod. 28, v. 35.) Dicebantur autem mala punica, non quòd reverà essent, sed quia ex hyacintho, purpurâ et cocco bis tincto, confecta erant instar malorum puniceorum. (Exod. 28, v. 35.)

Super tunicam hyacinthinam erat Ephod, seu superhumale, quod tegebat humeros et anteriorem

partem usque ad cingulum. Erat autem contextum ex auro, hyacintho, purpurâ, cocco bis tincto, et bysso retortâ. (Exodi 28, v. 6.) In utroque latere versùs humeros habebat duos lapides onychinos auro inclusos : unum à dextris, alterum à sinistris; in quibus scripta erant nomina duodecim filiorum Israel; sex nomina in uno lapide, et sex in altero, juxta ordinem natiuitatis eorum. (Exod. 28, v. 9.)

In anteriori parte superhumerali, ad pectus Pontificis, ligabatur rationale iudicii. Hebræi vocant *hoien*, id est, pectorale. Græci *logion* vel *logeion*, id est, rationale. Conficiebatur autem ex eadem materiâ quâ Ephod, nempe ex auro, hyacintho, purpurâ, cocco bis tincto, et bysso retortâ; figurâ, quadrangulum; densitate, duplex ad Ephod relatum; longitudine et latitudine, mensurâ palmi. (Exod. 28, v. 16.) In hoc rationali erant duodecim lapides pretiosi, inclusi auro, et distincti per quatuor ordines : in quibus etiam sculpta erant duodecim nomina filiorum Israel. (Ibid., v. 17.) Atque ita confectum et exornatum, catenis aureis et fasciis tam firmiter affigebatur superhumerali, ut à se invicem separari non possent. (Ibid., v. 28.) Porrò in rationali posita erat *doctrina et veritas*, super pectus Pontificis. (Ibid. v. 30. Hebræicè *Urim et Tumim*).

In capite erat cidaris seu tiara, id est, mitra quædam ex bysso confecta, cui affigebatur lamina aurea supra frontem Pontificis, cum hæc inscriptione : *Sanctum Domino* (Exod. 28, v. 36 et seq.). Sic enim loquitur textus : *Facies et laminam de auro purissimo : in quâ sculpetur opere cælatoris : Sanctum Domino. Ligabisque eam vittâ hyacinthinâ, et erit super tiaram, imminens fronti Pontificis.*

Quæres 1° quid significaverint ornamenta Pontificis ? D. Th. 1-2, q. 102, art. 5, ad 10, adfert duas significationes : unam litteralem, alteram mysticam. Secundùm litteralem, inquit, ornamenta Pontificis designabant dispositionem hujus mundi, hoc modo : 1° feminalia linea, et vestis linea, significabant terram, ex quâ linum nascitur. 2° Balteus, Oceanum, qui cingit terram. 3° Tunica hyacinthina, aerem qui hyacinthini coloris est. 4° Tintinnabula illius tunicæ, tonitrua aeris. 5° Mala punica, coruscationes quæ fiunt in aere. 6° Ephod seu superhumerali, cælum siderum. 7° Duo onychini, duo hemisphæria, ve certè solem et lunam. 8° Duodecim gemmæ in pectore, duodecim signa Zodiaci. 9° Tiara, cælum empyreum. 10° Lamina aurea, Deum omnibus præsentem. At mysticè designabant virtutes quæ debent esse in Pontifice. Ac primò, feminalia linea significabant castitatem : vestis linea, puritatem vitæ : cingulum, discretionem : tunica hyacinthina, cœlestem conversationem : tintinnabula aurea, sanam doctrinam : mala punica, bonos mores : superhumerali, sufferentiam infirmitatum populi : rationale in pectore cum nominibus filiorum Israel, charitatem et sollicitudinem pro fidelibus : tiara in capite, rectam intentionem : lamina aurea in fronte, memoriam ac recordationem Dei. Hæc ex D. Thomâ,

Alii non malè de Christo interpretantur. Nam ille

fuit verus ac primarius Pontifex, cujus typum gesserunt Aaron et successores ejus. In illo perfectissimè fuerunt omnes virtutes per ornamenta Pontificalia designatæ. Ille suis humeris portavit duas gemmas, id est, pretium redemptionis duorum populorum, Judæorum scilicet et gentilium. Ille in suo pectore insculpta habuit nomina electorum. Ille quæcumque incessit, ex strepitu prædicationis evangelii, et suavissimo virtutum odore, percipi potuit ac observari.

Quæres 2° : An solus Pontifex usus fuerit Ephod seu superhumerali ? Ratio dubitandi est, quia legimus alios quoque, præter Pontificem, usos esse, nempe Levitas, sacerdotes, reges. Nam de Samuele, qui erat Levita, sic habemus 1 Reg. 2, v. 18 : *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini, puer, accinctus Ephod lineo.* De sacerdotibus 1 Reg. 22, v. 18. *Doeg Idu-mæus irruit in sacerdotes, et trucidavit in die illâ octoginta quinque viros vestitos Ephod lineo.* De David rege 2 Reg. 6, v. 14 : *David..... saltabat totis viribus ante Dominum, accinctus Ephod lineo.* Resp. Duplex fuit Ephod seu superhumerali in veteri Testamento. Unum contextum ex auro, purpurâ, hyacintho, cocco bis tincto, et bysso retortâ. Alterum simplex, lineum, candidum. Priori solus Pontifex utebatur, posteriori alii. Ita D. Hieron. in epist. 127 ad Fabiolam, et epist. 130 ad Marcellam ; Abulensis lib. 1 Reg. cap. 22, q. 27 ; Ribera lib. 3 de Templo, cap. 10, et alii passim.

Quæres 3° in quem finem solitus fuerit Pontifex gestare Ephod ? Ex Scripturâ constat in tribus casibus solitum esse gestare. Primo, in consecratione ; quando enim, mortuo Pontifice, alius subrogabatur, necesse erat solemniter eum consecrari, quod fiebat assumptione habitus pontificalis, et unctione capitis (Exod. 29, v. 29) ; 2 In ingressu Sanctuarii, quando sacrificabat et deprecabatur pro populo (Exod. 28, v. 29) ; 3 Quando consulebat Deum in rebus dubiis. De hoc casu potissimùm hic agimus. Igitur notandum est in veteri Testamento fuisse tres modos consulendi Deum in rebus dubiis, et accipiendi ab eo responsa : 1 Per visiones et somnia ; 2 Per sacerdotes ; 3 Per prophetas : hoc colligitur ex illo, 1 Reg. 28, v. 6 : *Consulitque (Saul) Dominum, et non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas.*

Modus consulendi per sacerdotes (de quo solo hic agimus) sic habebat : Rex aut princeps, aut populus Israelitarum, si quando dubitabant quid in rebus magni momenti agendum sibi esset, jubebantur adire Pontificem seu summum Sacerdotem, qui indutus Ephod consulebat pro ipsis Deum. (Num. 27, v. 21). Ejus rei varia exempla allata sunt quæst. præced. Nilominus supersunt quædam dubia, quæ hoc loco discutiri possunt. Ac primò quæritur, an is qui per Pontificem consulebat Deum debuerit in propria personâ præsens esse Pontifici ? Respondetur : Talem, sicut absens poterat agere cum prophetâ, sic etiam potuisse cum Pontifice. 2 An immediatè suam quæstionem proposuerit Pontifici ? An Deo coràm Pontifice ? Respondetur : Proposuisse immediatè Pontifici, et Pontificem Deo. Ita plures sentiunt. 3 An hæc propositio debuerit

fieri coram Arcâ? Resp. Fiebat coram Arcâ, si adesset; secus, si abesset. 4 Quomodo Deus solitus fuerit dare responsa Pontifici interroganti? Resp. Auctores dissentiunt. Aliqui putant per Angelum voce humanâ loquentem; alii per occultam Spiritûs sancti revelationem; alii per shedulam; alii, inter quos Josephus, per splendorem gemmarum seu lapidum, qui erant in rationali supra pectus Pontificis. Hoc sic explicant. Si lapides seu gemmæ plus solito splenderent, signum erat feliciter successurum: si minus solito, malè successurum: si nec plus nec minus, sed more naturali splenderent, signum erat Deum non velle respondere. Et sic putant accidisse, quando Saül consuluit Deum per sacerdotem.

Ultimò quæri potest, quando cessaverit hic modus consulendi Deum per Pontificem et accipiendi ab eo responsa? Abulensis putat cessasse eo tempore quod inter Alexandrum Magnum et Machabæos intercessit. Genebrardus, eo tempore quo Joas rex occidit optimum Pontificem Zachariam. Alii denique, ab initio captivitatis Babylonicæ, quando sacrificium cessavit. Nam verisimile est, Judæos propter sua peccata, uno eodemque tempore, et oraculo et sacrificio spoliatis fuisse, quod contigit ad initium captivitatis Babylonicæ. Quò videtur spectare illud Osee 3, v. 4: *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim* (1).

QUESTIO VI. — *Quos et quantos redditus habuerint sacerdotes et Pontifex?* — Sicut Deus ex XII tribubus Israel elegit unam pro divino servitio, ut suprâ dictum est, nempe tribum Levi, in quâ erant Levitæ, sacerdotes, et Pontifex: sic eandem tribum, tanquam sibi peculiariter mancipatam, voluit in suam curam suscipere, et de certis redditibus paternè illi providere, juxta illud Num. 18, v. 20: *Dixitque Dominus ad Aaron: In terrâ eorum nihil possidebitis nec habebitis partem inter eos: ego pars et hæreditas tua in medio filiorum Israel.* Hinc etiam postea factum est, ut in divisione terræ promissionis, singulæ tribus acceperint suam portionem, exceptâ tribu Levi, quæ per reliquas tribus dispergebatur. Porrò Deus in stipendium pro ministerio, liberaliter illis concessit, quæ sequuntur: 1° Ut haberent quadraginta octo urbes cum agris suis, ad pastum jumentorum (Num. 35, v. 2-7); 2° Ut aliarum tribuum decimis alerentur; 3° Ut acciperent primitias; 4° Ut haberent oblationes quæ fiebant à populo. De his singulis breviter agendum est.

Igitur urbes quadraginta octo erant hæ: 1° Hebron; 2° Lobna; 3° Jether; 4° Esthemo; 5° Holon; 6° Dabir; 7° Ain; 8° Jeta; 9° Bethsames; 10° Gabaon; 11° Gabae; 12° Anathot; 13° Almon; 14° Sichem; 15° Gazer; 16° Sibsaim; 17° Bethoron; 18° Eltheco; 19° Gabathon; 20° Ajalon; 21° Gethremmon; 22° Tanach; 23° Gethremmon; 24° Gaulon; 25° Bosra; 26° Cesion; 27° Dabereth; 28° Jaramoth; 29° Enganim;

(1) Adi cæterum, si lubet, Wilh. Smits, qui fusè de his omnibus disserit T. II in Exodum.

30° Masal; 31° Abdon; 32° Helcath; 33° Rohob; 34° Cedes; 35° Hammoth Dor; 36° Carthan; 37° Jecnam; 38° Gartha; 39° Damna; 40° Naalol; 41° Besor; 42° Jaser; 43° Jetson; 44° Mephaad; 45° Ramoth in Galaad; 46° Manaim; 47° Hesebon; 48° Jaser.

Ex his 48 civitatibus, tredecim primæ datæ sunt sacerdotibus; reliquæ Levitis. (Josue 21, 4-5.) Porrò ex omnibus, sex erant civitates refugii, quarum nomina recensentur, Josue 20, v. 7. Sunt autem hæc: 1 Cedes in Nephtali; 2 Sichem in Ephraim; 3 Hebron in Juda; 4 Bosor in Ruben; 5 Ramoth in Galaad; 6 Gaulon in Manasse. Tres primæ citrà, reliquæ trans Jordanem. (Josue 20, v. 8.) Omnes æquali spatio inter se distabant. (Deut. 19, v. 7.) Omnes sitæ erant in montibus, ut eminè videri possent, exceptâ Bosor, quæ sola erat in plano, sed tamen patente loco et conspicuo. (Josue 20, v. 7-8.)

DE DECIMIS. — Duo certa sunt, duo controversa. Primò certum est, Levitas accepisse decimas fructuum, pecorum et jumentorum à filiis Israel, id est, ab aliis tribubus, ut patet ex illo Num. 8, v. 21: *Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israelis in possessionem, pro ministerio quo serviunt mihi in tabernaculo fœderis.* 2° Certum est, Levitas ex his decimis quas accipiebant ab aliis tribubus, iterum dedisse decimas summo Sacerdoti seu Pontifici, id est, dedisse decimas decimarum, ut patet ex eod. cap. v. 26 et seq.: *Præcipe Levitis, atque denuntia: Cum acceperitis à filiis Israel decimas, quas dedi vobis, primitias eorum offerte Domino, id est, decimam partem decimæ, ut reputetur vobis in oblationem primitivorum, tam de areis quàm de torcularibus et universis, quorum accipitis primitias, offerte Domino, et date Aaron sacerdoti.* Prior controversia est, an Levitæ communiter dicti (id est, tota tribus Levi, ut complectitur Levitas propriè dictos, sacerdotes et Pontificem), an potiùs Levitæ propriè dicti, quatenus distinguuntur à sacerdotibus et Pontifice, acceperint decimas ab aliis tribubus filiorum Israel? Abulensis et quidam alii intelligunt de Levitis propriè dictis. Alii rectiùs cum Josepho, de Levitis communiter dictis, id est, de totâ tribu Levi. Quod colligitur ex illo 2 Esdræ, 10, v. 37... *Ipsi Levitæ decimas accipient ex omnibus civitatibus operum nostrorum.* Et v. 38: *Erit autem sacerdos filius Aaron cum Levitis in decimis Levitarum. Et Levitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri.* Igitur Levitæ et sacerdotes simul accipiebant decimas à filiis Israel, et postea Levitæ ex suis decimis dabant alias decimas sacerdoti seu Pontifici. Hinc jam oritur posterior controversia, an decimæ decimarum, quæ dabantur à Levitis propriè dictis, datæ fuerint soli Pontifici seu summo sacerdoti, an generatim omnibus sacerdotibus? Lyranus et Abulensis putant soli Pontifici fuisse datas, ex illo Num. 18, v. 28... *Date Aaron Sacerdoti.* Josephus non solum Pontifici, sed generatim omnibus sacerdotibus. Alii denique, soli quidem Pontifici datam fuisse, sed ad eas custodiendum et distribuendum sacerdotibus, juxta illud Num. 18, v. 8: *Locutusque est Dominus ad Aaron: Ecce dedi custodiam primitiarum mearum, et*

est, ut custodias et distribuas filiis tuis sacerdotibus : sicut mox eod. v. sequitur : *Omnia quæ sanctificantur à filiis Israel tradidi tibi et filiis tuis, pro officio sacerdotali legitima sempiterna.* Quò etiam spectat illud 2 Esdræ, 10, v. 58..... *Levitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri, ad gazophylacium in domum thesauri, id est, ut custodiatur in gazophylacio, et inde sacerdotibus suo tempore distribuatur.*

Igitur summa omnium hæc est. Tribus Levi, quæ tota erat divino servitio consecrata, accipiebat decimas ab aliis tribubus, quæ erant laicæ. Porrò, cum in tribu Levi essent tria hominum genera, nempe Levitæ propriè dicti, sacerdotes et Pontifex, Levitæ ex suis decimis dabant iterùm decimas Pontifici et sacerdotibus, quia hi in altiori gradu et ordine serviebant Deo, quàm Levitæ; ac proindè sicut plus honoris, sic etiam plus bonorum temporalium pro sustentatione illis debebatur. Pro majori explicatione eorum quæ dicta sunt, notandum est, apud Hebræos fuisse tria decimarum genera. Primum earum, quas cæteræ tribus singulis annis tenebantur dare tribui Leviticæ pro sustentatione. De his jam dictum est. Alterum earum, quas singuli patres-familiàs debebant quotannis apud se servare, et postea cum Levitis comedere in loco ubi erat tabernaculum vel templum, idque tribus anni temporibus : nempe in Paschà, Pentecoste, et festo Tabernaculorum. De his intelligendum est illud Deut. 14, v. 22-23 : *Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis, qui nascuntur in terrà per annos singulos, et comedes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, ut in eo nomen illius invocetur, etc.* Tertium earum, quas tertio anno singuli separare debebant in propriis domibus, et cum Levitis peregrinis, pupillis et viduis communicare, juxta illud Deut. 14, v. 28-29 : *Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore : et repones intrà januas tuas. Venietque Levites, qui aliam non habet partem, nec possessionem tecum, et peregrinus, ac pupillus et vidua, qui intrà portas tuas sunt, et comedent et saturabuntur : ut benedicat tibi Dominus Deus tuus.* Et Deut. 26, v. 12 : *Quando compleveris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Levitæ et advenæ, et pupillo, et viduæ, ut comedant intrà portas tuas, et saturentur.* Igitur Levitæ, tametsi omnium harum decimarum essent aliquo modo participes, tamen ex primo genere potissimùm sustentabantur, ut dictum est.

DE PRIMITIIS ET PRIMOGENITIS. Soli sacerdotes et Pontifex, non autem Levitæ propriè dicti, accipiebant primitias et primogenita à filiis Israel. Porrò primitiæ solvebantur ter in anno, ut notat Lyranus et alii. Primò in Paschate, de novis spicis. Secundò in Pentecoste, de novis panibus. Tertio in septembri, in festo Tabernaculorum, de novis fructibus. Nam illis tribus anni temporibus tenebantur omnes mares venire ad locum quem elegerat Dominus. (Deut. 16, v. 16.) De primitiis spicarum quæ in Paschate offerebantur, intelligitur illud Levit. 23, v. 10-11 : *Cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, et messueritis sægetem, feretis manipulos spicarum, primitias messis vestræ ad*

sacerdotem, qui elevabit fasciculum coram Domino, ut acceptabile sit pro vobis, altero die sabbati, et sanctificabit illum. Ritus autem offerendi describitur Levit. 2, v. 14-15, his verbis : *Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebis igni, et confringes in morem farris, et sic offeres primitias tuas Domino, fundens supra oleum, et thus imponens, quia oblatio Domini est.* De primitiis panum, quæ offerebantur in Pentecoste, intelligitur illud Levit. 23, v. 15 et seq. : *Numerabitis ergo ab altero die sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas, usque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est, quinquaginta dies; et sic offeretis sacrificium novum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini, etc.* De primitiis novorum fructuum quæ offerebantur in septembri, intelligitur illud Num. 18, v. 13 : *Universa frugum initia, quas gignit humus, et Domino deportantur, cedent in usus tuos : qui mundus est in domo tuâ, vescetur eis.* Et Deut. 18, v. 3-4... *Dabunt sacerdoti... primitias frumenti, vini et olei.* Et Deut. 26, v. 2-3 : *Tolles de cunctis frugibus tuis primitias, et pones in cartallo, pergesque ad locum quem Dominus Deus tuus elegerit... accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, etc.*

Est autem magna differentia inter hæc tria genera primitiarum : 1° Quia primitiæ in Paschate erant ex sòlis spicis; in Pentecoste, ex solis panibus; in septembri, ex variis terræ fructibus; 2° Primitiæ spicarum dabantur in ipsà collectione fructuum terræ, nec ulli licebat quidquam comedere de novis fructibus, antequàm primitiæ spicarum Deo oblatæ essent. (Levit. 23, v. 14.) At primitiæ in Pentecoste et septembri offerebantur ex fructibus jam collectis, et domi asservatis (D. Aug. q. 32 super Numeros); 3° Primitiæ panum et fructuum cedebant integrè in usum sacerdotum; primitiæ verò spicarum non integrè. Nam unus manipulus spicarum consumebatur per modum sacrificii; reliqui comedebantur à sacerdotibus.

Porrò sicut primitiæ, sic etiam primogenita dabantur Pontifici et sacerdotibus. (Exod. 13, v. 2, et Num. 3, v. 13.) Erant autem tria genera primogenitorum : alia hominum, alia pecorum mundorum, alia immundorum. Igitur singula primogenita primi et tertii generis redimebantur pretio quinque siclorum, quod dabatur sacerdotibus; primogenita secundi generis, per se illis offerebantur. (Num. cap. 18, v. 15.)

DE OBLATIS. Per oblata generatim loquendo, intelliguntur ea quæ à filiis Israel offerebantur Deo in usum sacerdotum. Erant autem triplicia. Nam quædam ex præcepto offerebantur, ut decimæ, primitiæ, et primogenita, de quibus jam dictum est. Alia spontè et ex merà devotione : alia denique ex voto. De hoc duplici genere multa habentur Levit. 22, v. 18; ibid. 23, v. 38; Num. 16, v. 3, et alibi. Hæc iterùm erant varia. Nam quilibet, vel spontè, vel ex voto poterat offerre hostias, libamenta, panes, pecuniam, et quæ similia sunt. Id autem potissimùm fiebat in tribus anni temporibus, ut suprà dictum est, nempe in Pascha-

te, Pentecoste, et festo Tabernaculorum. Tunc enim tenebantur venire omnes ad locum ubi erat templum vel arca propitiatorii. (Deut. 16, v. 16.)

Ex dictis colligi potest, quàm divites fuerint sacerdotes in vetere Testamento præ aliis omnibus. Nam primò accipiebant decimas à duodecim tribubus Israel. Ubi notandum est, præter tribum Levi fuisse duodecim tribus filiorum Israel, nempe tribum Ruben, Simeon, Juda, Zabulon, Issachar, Dan, Gad, Aser, Nephtali, Ephraim, Manasse, Benjamin. Igitur singulæ hæc tribus dividebant sua bona in decem partes, et unam dabant tribui Levi, reliquis novem sibi reservatis. Quo fit, ut tribus Levi multò fuerit ditior quàm cæteræ. Nam singulæ cæterarum habebant tantum novem partes; tribus autem Levi duodecim. Præter has decimas, quæ communes erant omnibus in tribu Levi, sacerdotes iterum accipiebant decimas decimarum à Levitis; et sic non solum erant ditiores quàm homines aliarum tribuum, sed etiam quàm Levitæ. Deindè accedebant primitiæ, primogenita, oblata; quæ si omnia computentur, in magnum thesaurum excrecere necesse erat redditus et possessiones sacerdotum.

QUÆSTIO VII. — *An sacerdotes et Pontifex aliquando debuerint servare continentiam ab uxoribus?* Resp. Jure divino debebant servare continentiam ab uxoribus, pro toto eo tempore quo in tabernaculo vel templo ministrabant. Hoc testantur Scripturæ et Patres. Ex Scripturis habemus aliquot testimonia. Primum Exod. 19, v. 22: *Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, sanctificentur*, id est, abstineant ab uxoribus. In eo enim potissimum consistebat sanctificatio, ut patet ex eodem capite: nam v. 10 dicebat Deus ad Moysen: *Vade ad populum, et sanctifica illos hodiè et cras, laventque vestimenta sua*. Moyses autem intellexit illam sanctificationem de abstinentiâ ab uxoribus. Nam mox accedens ad populum, et explicans illi voluntatem Dei, dixit eod. c., v. 15: *Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris*. Ubi notandum est, illam sanctificationem, seu abstinentiam ab uxoribus, de quâ agitur citato capite, tam populo, quàm sacerdotibus fuisse præceptam, quia tam populus, quàm sacerdotes, debebant audire promulgationem legis Moisaicæ, et illam toto biduo se disponere per abstinentiam ab uxoribus et per lotionem vestimentorum, et castrorum purgationem. Speciali tamen titulo præceptam fuisse sacerdotibus pro omni eo tempore quo fungebantur officio sacerdotali, sive orando pro populo, sive hostias et sacrificia offerendo, sive aliquid aliud sacrum ministerium exhibendo. Hoc enim significatur illis verbis Exod. 19, v. 22: *Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, sanctificentur*. Nam tunc dicebantur accedere ad Dominum, quando vel erant oraturi, vel sacrificium oblaturi, vel aliquid simile facturi. Secundum testimonium 1 Reg. 21, v. 1: *Venit autem David in Nobe ad Achimelech sacerdotem*. Et infra, v. 4-5: *Respondens sacerdos ad David, ait illi: Non habeo laicos panes ad manum, sed tantum panem sanctum: si mundi sunt pueri, maximè à mulieribus*. Et respondit David sacerdoti, et dixit ei: *Equidem si de mulie-*

ribus agitur, continuimus nos ab heri et nudius tertius, quando egrediebamur, et fuerunt vasa puerorum sancta. Porro via hæc polluta est, sed et ipsa hodiè sanctificabitur in vasis. Hic vides non licuisse comedere panem sanctum, nisi præmissâ sanctificatione, quæ in duobus consistebat. Primò ac potissimum in abstinentiâ ab uxoribus. Secundò, in purificatione corporis, si quid maculæ in viâ contraxisset. Et certè si homines laici debebant hoc modo sanctificari, multò magis sacerdotes; quippè qui ad majorem puritatem ratione statûs ac officii obligabantur. Quod sic ulterius declaro: Duo hic præcepta distinguenda sunt: Unum, quo laici prohibebantur comedere panes sanctificatos, vel, ut alibi vocantur, panes propositionis. De quo Christus, Matth. 12, v. 3-4: *Non legistis quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant: quomodò intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus?* Alterum, quo jubebantur abstinere ab uxoribus, qui manducaturi erant hujusmodi panes. De hoc quæstio est, quosnam obligaverit? Aliqui putant obligasse solos laicos; ego contrâ obligasse etiam sacerdotes; et quidem per se primariò sacerdotes. Quod tripliciter probo: Primò ex dictis, quia sacerdotes tenebantur ad majorem puritatem quàm laici, quia esus panum propositionis per se pertinebat ad solos sacerdotes: ergò etiam sanctificatio requisita ad esum istorum panum per se pertinebat ad solos sacerdotes. Undè sicut laici non poterant comedere hujusmodi panes, ita non tenebantur se sanctificare, nisi tantum per accidens, et in casu necessitatis, quia si præceptum de abstinentiâ ab uxoribus pertinuisset ad solos laicos, vel fuisset illis datum à Deo, antequàm Achimelech loqueretur cum Davide, vel ab ipso Achimelech, cum jam loqueretur cum ipso: non priùs, quia nusquam legimus in Scripturâ quòd Deus dederit tale præceptum pro solis laicis, antequàm Achimelech loqueretur cum Davide; nec posterius, quia Achimelech, cum dicebat Davidi: *Si mundi sunt pueri, maximè à mulieribus*, non dabat novum præceptum, sed supponebat jam antè à Deo datum esse. At non erat aliud à Deo datum, nisi quo sacerdotes obligabantur abstinere ab uxoribus, quotiescumque fungerentur officio sacerdotali, seu quotiescumque aliquid sacri ministerii, sive orando, sive hostias offerendo, sive panes sanctos comedendo, peragerent. Itaque sensus Achimelech est hic: Vobis quidem non licet comedere panes sanctificatos, sed solis sacerdotibus: si tamen vultis propter præsentem necessitatem comedere, cum alii panes haberi non possint, necesse est, vos eâ puritate et sanctitate id præstare, quâ sacerdotes facere consueverunt, qui abstinent ab uxoribus quotiescumque hujusmodi panes comesturi sunt: idem ergò à vobis exigo.

Tertium testimonium. 1 Paral. 24, v. 7-8: *Exivit autem sors prima Joiarib, secunda Jedei, tertia Harin, etc.*, ubi recensentur viginti quatuor familiæ sacerdotum, qui per vices debebant ministrare in domo Domini, juxta illud Luc. 1, v. 5: *Fuit..... sacerdos*

quidam nomine Zacharias, de vice Abiâ. Et paulò post v. 8-9: *Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret.* Constat autem sacerdotes, quando ministrabant Domino secundum vicem suam, debuisse multos dies perseverare in ministerio. Nam ibid. v. 23 de Zachariâ sic legimus: *Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam.* Plerique auctores putant fuisse octo dies unicuique destinatos, nempe à sabbato usque ad sabbatum, ut Josephus, Ambrosius, Theophylactus, et alii apud Maldonatum in Comment. illius loci. Et colligitur ex illo 2 Par. 23, v. 8: *Fecerunt ergo Levitæ, et universus Juda juxta omnia quæ præceperat Joiada pontifex, et assumpserunt singuli viros qui sub se erant, et veniebant per ordinem sabbati, cum his qui impleverant sabbatum, et egressuri erant.* Igitur sacerdotes per octo dies, relictis domibus et uxoribus suis, remanebant in templo, et ibi ministrabant. Et quidem tempore sacrificii, erant in eâ parte templi ubi sacrificia offerbantur. Reliquo tempore, habitabant in atrio templi, in domunculis ad id destinatis: quò non licebat uxores introducere. Undè consequens est, debuisse à cohabitatione uxorum abstinere. De quâ re sic scribit Siricius Papa in epist. ad Himerium Taracon. episcopum, cap. 7: *Dicat mihi nunc, quisquis ille est sectator libidinum, præceptorque vitiorum, si aestimat, quòd in lege Moysis passim sacris ordinibus à Domino laxata sint frena luxuriæ, cur eos quibus committebantur Sancta sanctorum, præmonet, dicens: « Sancti estote, quia et ego sanctus sum, Dominus Deus vester? » Cur etiam procul à suis domibus, anno vicis suæ, in templo habitare jussi sunt sacerdotes? Hæc videlicet ratione, ne vel cum uxoribus possent carnale exercere commercium, ut conscientiæ integritate fulgentes, acceptabile Deo munus offerrent. Quibus etiam, expleto deservitionis suæ tempore, uxorius usus, solius successionis causâ, fuerat relaxatus, quia non ex aliâ, nisi ex tribu Levi, quisquam ad Dei ministerium fuerat præceptus admitti. (Tom. 1 Concil.)*

Idem, quod ad rem attinet, sentiunt alii Patres. Hieron. lib. 1 contra Jovin., longè post medium: *Nam et in veteri lege, qui pro populo hostias offerebant, non solum in domibus suis non erant, sed purificabantur ad tempus, ab uxoribus separati; et vinum et siceram non bibeant, quæ solent libidinem provocare.* Similia habet Innocentius I. Epistol. 2 ad Victricium Rhotomagensis episcopum cap. 9; et Beda in cap. 1 Lucæ.

QUÆSTIO VIII. — *Quanta fuerit auctoritas Pontificis apud populum?* — Resp. Deus multis modis in veteri Testamento voluit Pontifici astruere et conciliare auctoritatem apud populum: Primò, publicâ et solemnî consecratione, quæ præsentem populo durabat per septem dies; 2 Uctione sacri olei, quod in nullum usum profanum adhiberi poterat; 3 Ornatu Pontificali, qui et gemmis pretiosis, et aur. à laminâ, et tintinnabulis aureis, et malis puniceis, omnem alium ornatum, etiam regium longè superabant; 4 Magnâ copiâ reddituum annuorum, quæ quidem apud illum populum magni

erat momenti; 5 Frequenti colloquio cum Deo, præsertim in rebus dubiis proponendis; 6 Variis ac illustribus miraculis. Ex his aliqua recensere. Primum contigit in primo sacrificio, quod Aaron obtulit in suo Pontificatu. Tunc enim ignis de cælo descendit, qui coràm populo holocaustum devoravit. Quo miraculo ostendit Deus, se approbare sacerdotium seu Pontificatum Aaronis. Levit. 9, v. 23-24: *Apparuitque gloria Domini omni multitudini: et ecce egressus ignis à Domino, devoravit holocaustum et adipem qui erant super altare. Quod cum vidissent turbæ, laudaverunt Dominum, ruentes in facies suas.* Vide simile exemplum 3 Regum 18, à 19 v. ad 40 usque. Secundum contigit in seditione Core, Dathan et Abiron, qui cum suis sociis vivi à terrâ absorpti sunt, eò quòd rebellionem excitassent contra primatum Moysis et Aaron. Num. 16, v. 1 et seq.: *Ecce autem Core... et Dathan atque Abiron... surrexerunt contra Moysen, aliique filiorum Israel ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ, et qui tempore concilii per nomina vocabantur. Cùmque stetissent adversum Moysen et Aaron, dixerunt: Sufficiat vobis, quia omnis multitudo Sanctorum est, et in ipsis est Dominus: cur elevamini super populum Domini? Et infra v. 31 et seq.: Confestim... dirupta est terra sub pedibus eorum: et aperiens os suum devoravit illos cum tabernaculis suis, et universâ substantiâ eorum: descenderuntque viri in infernum.* Tertium contigit in seditione populi, qui partim incendio periit, partim per intercessionem Aaronis salvatus est. Num. 16, v. 41 et seq.: *Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Moysen et Aaron, dicens: Vos interfecistis populum Domini. Cùmque oriretur seditio, et tumultus incresceret, Moyses et Aaron fugerunt ad tabernaculum fœderis. Quod postquam ingressi sunt, operuit nubes, et apparuit gloria Domini. Dixitque Dominus ad Moysen: Recedite de medio hujus multitudinis; etiam nunc delebo eos. Cùmque jacerent in terrâ, dixit Moyses ad Aaron: Tolle thuribulum, et hausto igne de altari, mitte incensum desuper, pergens citò ad populum, ut roges pro eis: jam enim egressa est ira à Domino, et plaga desèvit. Quod cum fecisset Aaron, et cucurrisset ad mediam multitudinem, quam jam vastabat incendium, obtulit thymiama: et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit. Fuerunt autem, qui percussi sunt, quatuordecim millia hominum et septingenti, absque his qui perierant in seditione Core.* Quartum contigit circa virgam Aaronis, hoc modo: cùm populus sæpè murmuraret contra Aaronem Pontificem, et aliæ tribus filiorum Israel ægrè ferrent quòd ex solâ tribu Levi assumeretur Pontifex, qui aliis omnibus imperaret, voluit Deus in posterum præcavere hujusmodi murmura, et manifesto signo declarare, Aaronem legitimè à se electum esse, cui omnes tanquàm summo Sacerdoti deberent obsequi. Itaque mandavit Moysi ut acciperet duodecim virgas à duodecim tribubus Israel, in quibus singulis notata essent singula nomina tribuum Israel: has cum virgâ Aaronis poneret in tabernaculo testimonii, et sequenti die iterùm produceret; tunc enim fore ut una ex omnibus

miraculosè floreret; et is deinceps, cujus virga florisset, tanquàm legitimus Pontifex haberetur. Quod et factum est: sequenti etenim die, sola virga Aaronis inventa est germinâsse, et turgentibus gemmis emisisse flores, qui, foliis dilatatis, in amygdalas deformati videbantur. Ex quo omnes manifestè collegerunt deinceps soli Aaroni, tanquàm Pontifici à Deo electo et designato, non autem aliarum tribuum principibus, in rebus Deum spectantibus, obtemperandum esse. Et ne posteros id lateret, mandavit Deus ut virga Aaronis, ad perpetuam rei memoriam, in Arcâ conservaretur. Hæc omnia habentur Numerorum 17, per totum.

QUÆSTIO IX. — *Quæ utilitas colligi possit ex dictis.* — Resp. Duplex utilitas potest colligi. Una ex parte Catholicorum: altera ex parte adversariorum. Nam Catholicum ex iis quæ dicta sunt sic possunt ratiocinari: Noster Pontifex multò excellentior et dignior est, quàm fuerit Pontifex veteris Testamenti, sicut anima perfectior est quàm corpus, spiritus quàm littera, imago quàm umbra, libertas quàm servitus. Si ergo Hebræi, qui murmurabant contra suum Pontificem, à Deo severè puniti sunt, quid nobis fiet, si similiter murmuremus? Et sanè Apostolus de hac ipsâ re nos præmonuit, 1 Cor. 10, v. 4 et seq., his verbis: *Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari: et omnes eundem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt (bibeant autem de spiritali consequente eos petrâ: petra autem erat Christus). Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figurâ facta sunt non tria, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt: neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis; quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere: neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et ceciderunt unâ die viginti tria millia: neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et à serpentibus perierunt: neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figurâ contingebant illis: scripta sunt autem ad correctionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt.* Ex quibus verbis tria colligimus, quæ maximè huc spectant. Primum est, quòd omnes Hebræi magnis beneficiis à Deo affecti fuerint. Nam omnes miraculosè transierunt mare Rubrum; omnes sub nube protecti sunt; omnes biberunt ex petrâ consequente. Alterum, quòd multi illorum abusi sint beneficiis sibi concessis, et ingrati in Deum extiterint; et nominatim quòd aliqui murmuraverint contra Moysen et Aaron Pontificem. Tertium, quòd propter graviter à Deo puniti sint. Hinc infert Apostolus, si nos Christiani, qui majora beneficia à Deo consecuti sumus, peccemus in Deum, et nominatim si murmuramus contra Pontificem, fore ut multò gravius à Deo puniamur. Et sic est. Maneamus ergò conjuncti cum Pontifice et episcopis; et sequamur consilium ejusdem

Apostoli, qui nos alibi sic hortatur: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes: hoc enim non expedit vobis.* (Hebr. 13, v. 17.)

Adversarii sic possunt ratiocinari: Certè si prudenter æstimemus ea quæ in veteri Testamento scripta sunt de Pontifice Hebræorum, iniquè agimus cum Pontifice Romano, et in multis eum accusamus, ubi innocens est. Primò, objicimus illi arrogantiam, quòd Pontificem maximum se appellet. Et tamen constat hunc titulum concessum fuisse in veteri Testamento, et quidem ab ipso Deo. Sic enim legitur Levit. 24, v. 10: *Dixit Dominus ad Moysen.... Pontifex, id est, Sacerdos maximus inter fratres suos.... caput suum non discooperiet.* Qui titulus frequenter reperitur in libris Machab. et in Evangelio sub hac voce, *summus Sacerdos.* Si ergò Pontifici in veteri Testamento licuit usurpare hunc titulum, cur in novo non liceat, præsertim cum Pontifex in novo major et excellentior sit quàm fuerit in veteri?

Secundò, objicimus illi pompam et splendorem in ornatu pontificali. Et tamen scimus Pontificem in veteri Testamento, ex peculiari Dei institutione, gestasse purpuram, hyacinthum, byssum, tintinnabula aurea, et mala punica in sacrâ veste, tiaram cum aureâ laminâ in capite, duodecim gemmas in pectore, duos lapides onychinos in humeris auro inclusos. An etiam accusabimus, quia hunc tam rarum et insignem ornatum præscripsit Pontifici in Synagogâ Hebræorum? Dicamus potiùs cum Davide, Psal. 25, v. 8: *Dilexi decorem domus tuæ.* Nec usurpemus illam Judæ proditoris vocem: *Ut quid perditio hæc?*

Tertiò, objicimus ipsi divitias et potentiam temporalem. Sed immeritò. Nam constat Pontificem in veteri Testamento fuisse longè ditissimum: et quidem Deo sic disponente. Accipiebat decimas à duodecim tribubus Israel, decimas decimarum à Levitis, primitias, primogenita, et oblationes à toto populo. Sanè si Pontifex Romanus singulis annis acciperet decimas decimarum ab Ecclesiasticis et Religiosis; si denique primitias, primogenita et oblationes omnium fidelium, fortassè ditior esset quàm modò est. Si ergò Deus in veteri Testamento voluit Pontificem hoc modo locupletare, cur nos similem fortunam invidemus Pontifici in novo Testamento?

Quartò, objicimus illi nimiam auctoritatem, quæ utitur in Ecclesiâ Christi. In quo similes sumus Hebræis, qui etiam suum Pontificem Aaronem hac calumniâ onerabant. Sed Deus et miraculo et ultione testatus est se velle ut omnes Aaroni obedirent. Quid ergò nos volumus et molimur? Singuli superiores esse non possumus. Unum aliquem esse necesse est, qui aliis præsit. Si is pontifex est, quid molesti illi sumus? Nimirum hæc nostra cæcitas et infirmitas est, ut semper aliquid carpamus. Et certum est, si abrogato Pontifice, rex aliquis vel imperator præsesset omnibus in Ecclesiâ, simili calumniæ illum fore obnoxium. Igitur posthàc moderatius agendum nobis est,

et si verè Christiani esse volumus, ab omni iniquâ criminatione abstinendum.

Quintò, objicimus illi, quòd gloriatur de continuâ serie et successione suorum antecessorum in Ecclesiâ Romanâ. At nihil culpæ hic est. Nam etiam in vetere Testamento successio Pontificum accuratissimè servata est, et speciali miraculo à Deo confirmata. Voluit enim Deus successionem Pontificum manere in tribu Levi, et nullo modo transire in alias tribus. Et in ejus rei perpetuam memoriam efficit, ut virga solius Aaronis, non autem virgæ aliarum tribuum, repente floresceret. Nos hic impingimus. Nam relicta legitimâ successione, quæ est in Ecclesiâ Romanâ, instituimus novos ministros, qui alios ante se nullos agnoscunt. In quo similes sumus Jeroboamo, qui ascivit sacerdotes, qui non erant de tribu ac successione Levi. (3 Reg. 12.)

Sextò, objicimus illi, sicut et aliis sacerdotibus, cœlibatum; et urgemus matrimonium. Sed profectò non aliâ de causâ, quàm ut nostram lasciviam et turpitudinem excusemus. Alioqui, si ex vetere Testamento prorsus res est, sic argumentari oportebat: Pontifex et alii sacerdotes Levitici, propter sanctitatem officii quod gerebant, tenebantur abstinere ab usu matrimonii toto illo tempore quo in tabernaculo vel templo ministrabant: at in novo Testamento major est sanctitas officii sacerdotalis, et in illo officio assiduè versandum illis est. Ergò magis debent colere castimoniam vite quàm in vetere Testamento factum est. At nos Lutherani et Calvinistæ id non facimus, quia nullâ habitâ ratione ministerii nostri manemus in perpetuo matrimonii usu, non minùs quàm homines seculares: in quâ re nec sacerdotes Leviticos nec Pontificios, sed nescio quos lascivos ac petulcos homines videmur imitari. Præstaret sequi consilium Apostoli 1 Cor. 7, v. 7: *Volo enim omnes vos esse sicut meipsum.* Et infra, v. 8: *Dico autem non nuptis et viduis: Bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego.* Et rationem adjungit, v. 32-33.... *Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est.* Hoc saluberrimum documentum nos contemnimus.

Septimò, objicimus illi, quòd tam ipse, quàm alii episcopi et sacerdotes, solemnibus ritu ungantur et consecrantur: et per contemptum solemus appellare unctos; sed parùm prudenter: nam constat Deum in vetere Testamento præcepisse, ut Pontifex in capite ungeretur oleo sanctæ unctionis; et similiter, ut tam Pontifex quàm sacerdotes, et eorum vestimenta, sanguine et oleo aspergerentur. Et quanquàm hujusmodi ceremoniæ, quæ in vetere Testamento servatæ sunt, non necessariò servari debeant in novo, tamen cum à Deo introductæ et approbatæ fuerint, male esse non possunt. Cur ergò vel easdem, vel similes usurpari non liceat, si bono fine et intentione adhibeantur? Alioqui quid dicemus de unctione regum et imperatorum in novo Testamento? An et illa repudianda est? Nemo hoc dixerit. At si illam retinere fas est, cur in

alteram tam iniqui sumus? Nostri ministri, qui sine unctione et consecratione, sine successione et vocatione, vel ex tonstrinis, vel ex popinis, in officia ecclesiastica subito sese ingerunt, nullum possunt proferre exemplum ex totâ antiquitate, quo tueri se queant.

CAPUT VIII.

DE MINISTRIS SYNAGOGÆ EXTRAORDINARIIS QUI ERANT PROPHETÆ.

Duplices erant prophetæ in vetere Testamento: aliqui veri, qui à Deo mittebantur; alii falsi, qui à Deo non mittebantur. Priores vel vocabantur prophetæ absolutè, vel prophetæ Domini, vel Videntes. Posteriores, vel pseudoprophetæ, vel prophetæ Baal, vel prophetæ lucorum. Quibus annumerandæ sunt Pythoniæ. De his omnibus dicam hoc ordine: 1 Quinam fuerint veri prophetæ in vetere Testamento? 2 Quod fuerit illorum officium? 3 Quomodo probaverint se à Deo missos? 4 An omnes de Christo prophetaverint? 5 Quis illorum fuerit præcipuus, Moyses, an Joannes Baptista? 6 Quomodo intelligendum sit, quod Christus ait in Evangelio: *Omnes prophetæ usque ad Joannem?* 7 Quomodo verum sit, omnes prophetas Hierosolymis occisos esse? 8 Quinam fuerint falsi prophetæ? 9 Quomodo veri à falsis discernentur? 10 Quid de Pythoniis sentiendum? 11 An etiam in novo Testamento sint veri et falsi prophetæ?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quinam fuerint veri prophetæ in vetere Testamento?* — Respondeo. Hi fuerunt præcipui: — 1. Moyses. Num. 12, v. 7; et Deut. 34, v. 10. — 2. Josue. Eccles. 46, v. 1. — 3. Samuel 1 Reg. 9, v. 6. — 4. David. — 5. Gad. 1 Reg. 22, v. 5. — 6. Nathan. 2 Reg. 7, v. 2; et 2 Par. 9, v. 29. — 7. Ahias Silonites. 3 Reg. 11, v. 39; et 2 Paral. 9, v. 29. — 8. Addo. 2 Paral. 9, v. 29. — 9. Michæas, filius Jemla. 3 Reg. 22, v. 8. — 10. Elias Thesbites. 3 Reg. 17, v. 1. — 11. Elisæus. 3 Reg. 10, v. 16.

Deindè quatuor illi, qui vocantur majores Prophetæ, quorum nomina sunt hæc: 1° Isaias, filius Amos; 2° Jeremias, filius Helciæ, de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth; 3° Ezechiel, filius Buzi, sacerdos; 4° Daniel, qui et Balthasar. Et alii duodecim, qui vocantur minores prophetæ, ut Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas Morasthites, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias. Quibus addi possunt tres alii, qui vixerunt sub finem veteris et initium novi Testamenti. Primus, Joannes Baptista, de quo dictum est Luc. 1, v. 76: *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis.* Secundus, Zacharias pater Joannis Baptistæ, de quo ibidem, v. 67-68: *Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto: et prophetavit dicens: Benedictus, etc.* Tertius, Simeon, de quo Luca 2, v. 26: *Responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini.* Præter hos fuerunt etiam aliquot faminae prophetissæ, ut Maria, soror Moysis (Exod. 15, v. 20); Debhora uxor Lapidoth (Judic. 4, v. 4); Holda, uxor Sellun filii Thecæ (4 Reg. 22, v. 14); Elizabeth, mater

Joannis Baptiste (Luc. 1, v. 41); Anna, filia Phanuel de tribu Aser (Luc. 2, v. 36); et quatuor filiae Philippi diaconi (Act. 21, v. 9). Quibus omnibus præferenda est beata Dei Genitrix Maria, quæ prophetauit dicens: *Beatam me dicent omnes generationes, non Gentilium, Turcarum, Judeorum, sed verè fidelium.*

Quæres: an non fuerint plures prophetae veteris Testamenti quàm qui jam enumerati sunt? Videntur fuisse plures. Nam 1 Reg. 10, v. 5-6 et 10 legimus, gregem prophetarum ivisse obviam Saùli, postquam à Samuele in regem unctus est. Resp. Nomen prophetæ sumitur variis modis in Scripturâ. Primò, pro iis qui futura prædicunt. Et hoc sensu nos agimus hic de prophetis. Eorum officia paulò post explicabimus. Secundò, pro iis qui ex peculiari motione Spiritûs sancti, Deum laudant in citharis, psalteriis, et cymbalis. Sic sumitur loco citato, ubi Samuel ait ad Saùlem:.... *Obvium habebis gregem prophetarum descendentium de excelso, et ante eos psalterium, et tympanum, et tibiam, et citharam, ipsosque prophetantes (id est, Deum laudantes), et insiliet in te Spiritus Domini, et prophetabis cum eis (id est, Deum pariter laudabis)* Sic etiam sumitur Num. 11, v. 25, ubi de septuaginta senioribus, qui Moysi adjuncti erant, ita legimus:.... *(Cumque requiescit in eis Spiritus, prophetaverunt, id est, Dei laudes celebrarunt. Et 1 Reg. .... 19, v. 20: Qui cum vidissent cuneum prophetarum vaticinium, et Samuelem stantem super eos, factus est eis in Spiritus Domini in illis, et prophetare ceperunt etiam ipsi, id est, Deum laudare. Ita Emmanuel Sa, ibi l., Abulensis et Cornelius n. 11, 23. Tertio, pro iis qui divino Spiritu vel Scripturam explicant, vel ad pietatem exhortantur. Sic sumitur 1 Cor. 14, v. 3: «Qui prophetat, hominibus loquitur ad edificationem, et exhortationem, et consolationem.»*

QUÆSTIO II. — *Quodnam erat officium prophetarum in veteri Testamento.* — Resp. Primarium officium erat docere, instruere et reformare populum in cultu veri Dei, eumque hoc modo ad Christi adventum dispo- nere. Et quidem Moyses docuit populum, quando dedit et explicavit illi legem decalogi et Deuteronomii. Alii prophetae, qui diversis temporibus secuti sunt, reformarunt populum, et aberrantem à lege revocârunt in viam. Quò spectat illud Joan. 4, v. 37-38: *Alius est qui seminatur, et alius est qui metit. Ego misi vos mittere, quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* Ubi Christus loquitur de prophetis et apostolis. Prophetae seminaverunt; apostoli messuerunt. Prophetae laboraverunt, apostoli eorum laboribus frui sunt. Quomodo hoc? Quia prophetae, antequàm venirent apostoli, multum laborarunt in erudiendo populo, et eorum corda ad Christum recipiendum præpararunt. Quod si non fecissent, plus laborandum fuisset apostolis. (Vide Orig. Iren. August. Chrysost. et alios apud Maldonatum in illum locum.) Huic primario officio annexa erant tria alia. Primum est, arguere, reprehendere, et objugare eos qui vel

à vero Dei cultu, vel ab aliquâ aliâ divinâ lege recederent. Sic Samuel reprehendit Saùlem regem, eò quòd non obedivisset voci Domini. (1 Reg. 15, v. 19.) Sic Nathan reprehendit Davidem propter adulterium et homicidium. (2 Reg. 12, v. 9.) Sic Elias populum claudicantem in duas partes. (3 Reg. 18, v. 21.) Daniel duos senes, quòd falsò accusassent Susannam de adulterio (Dan. 13, v. 52); et ita deinceps. Alterum est, prædicere futura, quod fiebat dupliciter. Nam prophetae aliquando prædicebant futura bona, ad populi consolationem, ut adventum Messiae, et alia mysteria redemptionis humani generis. Isai. 7, v. 14.... *Virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Et cap. 11, v. 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet.* Et cap. 14, v. 4: *Propè est ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob.* Et cap. 40, v. 1: *Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester.* Aliquando prædicebant et minabantur futura mala, quæ imminebant populo propter sua peccata, ut famem, pestem, bellum, captivitatem. Jerem. 1, v. 14: *Ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ.* Et cap. 5, v. 15-17: *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, ait Dominus... Et comedet segetes tuas, et panem tuum: devorabit filios tuos et filias tuas: comedet gregem tuum et armenta tua: comedet vineam tuam, et ficum tuam; et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam.* Et cap. 19, v. 3-4.... *Ecce ego adducam afflictionem super locum istum, ita ut omnis, qui audierit illam, timeant aures ejus: eò quòd dereliquerint me.* Et infra, v. 11: *Sic conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.* Tertium est, secreta seu occulta cognoscere. Sic Samuel sciebat omnia quæ erant in corde Saùlis querentis asinas patris sui. (1 Reg. 9, v. 19.) Sic Elisæus sciebat omnia quæ à famulo absente erant perpetrata (4 Reg. 5, v. 26); itemque omnia secreta consilia regis Syriæ. (4 Reg. 6, v. 12.) Sic Daniel sciebat occultum somnium Nabuchodonosoris. (Dan. 2, v. 29.) Hinc obiter colligo, mirum non esse, si Sancti in cælo sciant ea quæ apud nos geruntur.

QUÆSTIO III. — *Quomodo prophetae probabant se à Deo missos esse?* — Necessè erat ut prophetae, qui dicebant se immediatò à Deo missos esse ad reformandum et arguendum populum, certis ac evidentibus signis confirmarent suam missionem; alioqui populus non credidisset ipsis, sed pro impostoribus habuisset. Quod fatetur Moyses de scipso. Cùm enim Deus dixisset illi, Exodi 3, v. 10: *Veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel, de Ægypto;* respondit Moyses, cap. 4, v. 1: *Non credent mihi, neque audient vocem meam, sed dicent: Non apparuit tibi Dominus.* Dupliciter autem probabant se à Deo missos esse. Primò, per miracula. Sic probavit Moyses, quando virgam in serpentem mutavit; aquas Ægypti in sanguinem convertit, et alia prodigia patravit, quæ plagæ Ægypti appellari solent. Sic Samuel, sic Elisæus, sic alii prophetae plures. Luculentum ha-

bemus exemplum in Eliâ, quod est hujusmodi: Tempore Achab regis, fuit disceptatio inter Eliam et prophetas Baal. Tam hi, quam ille, legitimè se missos affirmabant. Quid factum? Elias convocato universo populo, qui in duas partes claudicabat, non alio argumento usus est, quam quòd diceret se suam missionem evidenti miraculo confirmare posse; prophetas Baal non posse. Quod etiam contigit hoc modo: Duo boves in frustra concisi, et super ligna positi sunt in holocaustum: alter pro Eliâ; alter pro prophetis Baal. Ili, invocato nomine Dei sui, non potuerunt de cælo impetrare ignem, quo holocaustum consumeretur. Elias, invocato Deo Israel, impetravit. Itaque holocaustum ab eo positum, igne de cælo misso, consumptum est. Quo miraculo permotus populus, Eliam tanquam à Deo missum acceptavit: et prophetæ Baal veluti impostores interfecti sunt. (3 Reg. 18, v. 21.) Omitto similia exempla. Secundò, probabant suam missionem per veracem predictionem eorum quæ brevi erant eventura. Sic Elias prædixit, tribus proximis annis non fore rorem et pluviam. (3 Reg. 17, v. 1.) Sic Michæas, regem Achab infeliciter pugnaturum in Ramoth Galaad. (3 Reg. 22, v. 17.) Sic Elisæus, post unum diem fore tantam annonæ vilitatem, ut duo modii hordei emantur uno statere. (4 Reg. 7, v. 1.) Sic Isaias, proximo anno fore abundantiam frugum; sequenti, pomorum copiam; tertio, plenam messem et vindemiam. (Isaiæ 37, v. 30.) Sic Jeremias, brevi futurum, ut Nabuchodonosor rex vastaturus sit terram Ægypti. (Jerem. 46, v. 13.) Et quia hæc omnia evenerunt eo modo quo ab illis prophetis dicta sunt, ideò magnam auctoritatem sibi conciliârunt. Sicut è contrario quia non eveniebant ea quæ à falsis prophetis prædicebantur, nulla illis fides habebatur. Et hoc signo discernendum esse inter veros et falsos prophetas, constat ex illo Deut. 18, v. 21-22: *Quòd si tacità cogitatione responderis: Quomodò possum intelligere verbum, quod Dominus non est locutus? Hoc habebis signum: quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit, et idcirco non timebis eum.* Undè D. Hieron. in cap. 37 Isaiæ, super illud: *Tibi autem hoc erit signum, sic scribit: Idcirco vel maximè prophetæ apud populum habebant fidem, quia non solùm de his quæ multa post secula futura erant, sed etiam quæ in continenti et post non grande temporis spatium essent implenda, memorabant: ut quòd intrà biennium rex Assyrius interiret, et urbi Jerusalem securitas redderetur.* Et Rupertus in Prologo in Oseam: *Cùm prophetæ mitterentur ad pronuntiandum de longinquo Christi adventum, simul etiam de propinquo datum vel injunctum est illis prophetare illud in quo citiùs veraces comprobari possent, scilicet imminentem ab Assyriis Israeli captivitatem; itemque instantem Judæ quoque Babylonis transmigrationem; et præterea nonnulla etiam minora quæ litteris eorum legimus inserta. Cùm igitur citò evenisset captivitas seu transmigratio illa, sicut per illos veritas prophetica prædixerat, palàm constitit, quòd veraciter fuissent lo-*

cuti in nomine Domini, et quòd Deus misisset eos. Atque ità completa prophetiæ pars, illud quoque quod reliquum, vel maximum erat de promissione et adventu Messie, verum fore convincebat.

QUÆSTIO IV.—*An omnes prophetæ veteris Testamenti de Christo prophetaverint?*—Resp. Omnes vel clarè, vel obscurè, de Christo vaticinati sunt. Quod generalitèr colligi potest ex duobus Scripturæ testimoniis. Unum est Luc. 1, v. 68 et seq.: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ. Et crevit cornu salutis nobis in domo David proci sui; sicut locutus est per os Sanctorum qui à seculo sunt, prophetarum ejus;* id est, Deus prædixit per omnes prophetas, qui fuerunt ab initio mundi, venturam redemptionem ex familiâ David. Alterum Luc. 24, v. 27: *Et incipiens (Christus) à Moyse, et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant.* Si ceciatim verò potest sic ostendi. Prophetia dupliciter fieri solet: 1° Verbis; 2° signis vel figuris. Igitur aliqui prophetæ verbis de Christo vaticinati sunt: aliqui signis et figuris. Priori modo, Moyses, Deut. 18, v. 15: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies.* (Vide Act. 3, v. 22.) David Psal. 15, v. 10: *Non derelinques animam meam in inferno; nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* (Idem habetur Act. 2, v. 27-31.) Et Psal. 95, v. 13: *Judicabit orbem terræ in æquitate, et populos in veritate sua.* Et Psal. 96, v. 7: *Adorate eum, omnes Angeli ejus.* (Hebr. 1, v. 6.) Et Psal. 109, v. 1: *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Matth. 22, v. 44. Isai. 7, v. 14: *Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* (Luc. 1, v. 31.) Et Isai. 35, v. 4-5: *Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt.* Et Isai. 44, v. 3: *Effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam.* Et ejusd. 35, 4: *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* Et infra, v. 7: *Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet.* Et infra, v. 12: *Cum sceleratis reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.* Luc. 22, v. 37. Jerem. 23, v. 3: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus; et suscitabo David germen justum; et regnabit rex, et sapiens erit; et faciet judicium et justitiam in terrâ.* Et cap. 31, v. 22: *Creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum.* Ezech. 32, v. 7: *Et operiam, cum extinctus fueris, cælum, et nigrescere faciam stellas ejus; solem nube tegam, et luna non dabit lumen suum.* Dan. 9, v. 24: *Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus Sanctorum.* Osee 6, v. 3: *Vivificabit nos (Dominus) post duos dies; in die tertiâ suscitabit nos.* Et cap. 11, v. 1: *Ex Ægypto vocavi filium meum.* Et cap. 13,

v. 14 : *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos : ero mors tua, ð mors! morsus tuus ero, inferne.* Joel 2, v. 28 : *Et erit post hæc. Effundam Spiritum meum super omnem carnem : et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae.* Amos 9, v. 11 : *In die illà suscitabo tabernaculum David, quod cecidit; et reedificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant instaurabo.* Act. 15, v. 16. Michæas 5, v. 2 : *Et tu, Bethlehém Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur qui sit Dominator in Israel, egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.* (Matth. 2, v. 6.) Mich. 7, v. 6-7 : *Filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam; et inimici hominis, domestici ejus. Ego autem ad Dominum aspiciam, exspectabo Deum Salvatorem meum.* Matth. 10, v. 35. Nahum 1 v. 15 : *Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem.* (Rom. 10, v. 15.) Habac. 2, v. 3 : *Adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur. Si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit.* Sophon. 3, v. 14-15 : *Lauda, filia Sion; jubila, Israel; lætare, et exulta in omni corde, filia Jerusalem : Abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos; Rex Israel, Dominus in medio tuò, non timebis malm ultrà.* Et ibid, v. 17 : *Dominus Deus tuus in medio tuò fortis ipse salvabit.* Aggæus 2, v. 7-8 : *Hæc dicit Dominus exercituum : Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cælum, et terram, et mare, et aridam. Et movebo omnes gentes; et veniet Desideratus cunctis gentibus.* Zachar. 2, v. 10 : *Lauda et lætare, filia Sion : quia ecce ego venio, et habitabo in medio tuò, ait Dominus.* Et cap. 3, v. 8 : *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.* Et cap. 6, v. 12 : *Ecce Vir oriens nomen ejus.* Et cap. 8, v. 3 : *Hæc dicit Dominus exercituum : Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem : et vocabitur Jerusalem civitas veritatis.* Et cap. 9, v. 9 : *Ecce rex tuus veniet tibi, justus et salvator; ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.* Et cap. 11, v. 12 : *Et appenderrunt mercedem meam triginta argenteos.* Et cap. 12, v. 10 : *Effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et precum : et aspicient ad me, quem confixerunt.* Et cap. 13, v. 7 : *... Percute pastorem, et dispergentur oves.* Malach. 1, v. 11 : *Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda.* Et cap. 3, v. 1 : *Ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis.* Et cap. 4, v. 2 : *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ.* Posteriori modo, nempe per signa et figuras, multi prophetæ de Christo vaticinati sunt : 1° Jonas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus. 2° Omnes illi qui prædixerunt Judæis liberationem ex captivitate babilonica, quæ erat figura liberationis totius mundi, quæ Christus nos erat liberaturus à captivitate peccati. 3° Omnes illi qui expresserunt typum vel figuram

Christi, sive quoad incarnationem, sive quoad mortem et passionem, sive quoad resurrectionem, sive quoad alia mysteria. De quibus videri potest Prosper in lib. de Prædict.

QUÆSTIO V.—*Quis fuerit præcipuus omnium prophetarum veteris Testamenti?*—Aliqui Moysen, alii Joannem Baptistam præferunt. Uterque enim habet peculiare testimonium suæ eminentiæ. Moyses quidem, Num. 12, v. 6 et seq : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo meâ fidelissimus est. Ore enim ad os loquor ei, et palàm, et non per ænigmata et figuras, Dominum videt.* Joannes verò, Matth. 11, v. 9, ubi Christus de illo loquitur : *Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quàm prophetam.* Resp. Moyses fuit præcipuus; non quidem simpliciter et omni modo, sed in duplici sensu. Primò, quia Deus loquebatur illi facie ad faciem, sicut amicus amico loquitur; reliquis non item, ut constat ex testimonio allato. Et hæc comparatio procedit de Moyse et aliis prophetis excludendo Joannem Baptistam, juxtà illud : *Lex et prophetæ usque ad Joannem.* Quia in multis gessit typum seu figuram Christi, ut prolixè explicatum est, cap. 6, q. 3, n. 3. Nihilominus aliqui alii prophetæ, e' aliâ parte, præferendi sunt Moysi. Nam Isaias plura de Christo in particulari vaticinatus est quàm Moyses. Joannes Baptista non venturum, ut Moyses, sed præsentem annuntiavit : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Nota. Tria de Joanne Baptistâ legimus : 1° Quòd fuerit propheta. 2° Quòd non fuerit propheta. 3° Quòd fuerit plus quàm propheta. Primum asseruit Zacharias, pater ejus, Luc. 1, v. 76 : *Et tu puer, propheta Altissimi vocaberis.* Alterum asseruit ipse. Cùm enim interrogaretur à sacerdotibus : *Propheta es tu?* Respondit : *Non sum.* Tertium asseruit Christus : *Quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quàm prophetam.* Quæ omnia benè inter se cohærent. Fuit enim propheta, quia spiritu prophetico agnovit Christum, nemine indicante. Non fuit propheta, more aliorum, qui de Christo longè post venturo vaticinabantur. Fuit plus quàm propheta, quia reliqui prophetæ ad homines, Joannes ad ipsum Christum missus est. Undè peculiari modo de illo prædixit Deus per Malachiam, cap. 3, v. 1 : *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam.* Est enim Angelus, non qualiscumque, sed missus antè faciem Christi, quod de aliis prophetis dici non potest. (Vid. Maldonat. in cap. 11 Matth., v. 10.)

QUÆSTIO VI.—*Quomodò intelligendum sit illud Christi : Omnes prophetæ usque ad Joannem?* Ratio dubitandi est, quia etiam post Joannem fuerunt aliqui prophetæ, ut Joannes evangelista, Paulus, Agabus, et alii, de quibus quæstione 11 dicendum est. Resp. Verba Christi sunt hæc, Matth. 11, v. 11 : *Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Quorum verborum varia est explicatio, sed duæ præ cæteris probabiliores. Una, Christum loqui de omnibus prophetis veteris Testamenti qui Joannem et

Christum præcesserunt. Ut hic sit sensus : Omnes prophetæ veteris Testamenti prædixerunt Christum venturum ; Joannes fuit primus qui præsentem annuntiavit. Ità Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Euthymius. Altera, legem et prophetas usque ad Joannem profectâsse, id est, viguisse, vim habuisse, officio suo sanctos esse, durâsse. Ità Maldonatus. Et hoc colligit ex antitheto, quod sequitur : *A diebus autem Joannis Baptistæ, regnum cælorum vim patitur.* Ubi regnum cælorum opponitur legi et prophetis, id est, novum Testamentum opponitur veteri. Ut hic sit sensus : Lex et prophetæ viguerunt usque ad Joannem Baptistam ; at à tempore Joannis Baptistæ incœpit Evangelium, seu novum Testamentum.

Dices : Lex duravit etiam post Joannem Baptistam, quia non fuit abrogata, nisi per mortem Christi. Resp. Illa particula, *usque ad Joannem*, non significat, usque ad nativitatem Joannis, quasi tunc lex abrogata sit ; sed usque ad prædicationem Joannis, quia tunc cœpit paulatim deficere, sicut tenebræ paulatim deficiunt, quandò aurora accedit. Verumtamen est, non fuisse penitus abrogatam, nisi per mortem Christi, ut cap. 6, q. 2, n. 6, dictum est.

QUÆSTIO VII.—*An verum sit omnes prophetas Hierosolymis occisos esse?*—Ratio dubitandi sumitur ex verbis Christi, Luc. 13, v. 35... *Non capit prophetam perire extrâ Jerusalem.* Græcè est, *ὄχι ἐδέχεται*, id est, non contingit, seu impossibile est occidi aliquem prophetam extrâ Jerusalem. Quod tamen non videtur verum. Primò, quia Jeremias in Ægypto, Ezechiel in Chaldaea occisi sunt, ut testatur Epiphanius in eorum Vitis, et Dorotheus in Synopsi. Secundò, multi prophetæ occisi sunt à Jezabel in Samariâ, ut habetur 3 Reg. 19, v. 10. Resp. Christus non vult significare, nunquàm omninò contingere, ut aliquis propheta extrâ Jerusalem occidatur (quia hoc constat falsum esse), sed rarò contingere. Utitur autem hyperbole, ut exaggeret ingratitude illius civitatis, quæ non agnoscebat beneficium à prophetis acceptum, sed eos, ubicumquè poterat, persequebatur et occidebat. Et hinc colligit Christus, se etiam ibi occidendum, quod et factum est. Hæc expositio patet ex ipso textu, qui sic Luc. 13, v. 31 et seq. habet : *Accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi : Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis : Ite, et dicite vulpi illi : Ecce ejicio dæmonia, et sanitates perficio hodiè et cras, et tertiâ die consummor. Verumtamen oportet me hodiè et cras et sequenti die ambulare, quia non capit prophetam perire extrâ Jerusalem. Jerusalem ! quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, etc.* Hæc facta sunt in Galilæâ, ubi Herodes dominabatur. Distabat autem Galilæa à Jerusalem itinere trium dierum. Et propterea dixit Christus : *Oportet me hodiè et cras et sequenti die ambulare*, nempe ut ex Galilæâ veniam in Jerusalem ; quia communiter fit, ut prophetæ non alibi quàm in Jerusalem moriantur. Itaque sensus verborum Christi consistit in his duobus : 1° Non est in potestate Herodis ut anticipet tempus moriendi quod mihi à Deo constitutum est.

2° Ibo hinc in Jerusalem, ut ibi occidar, ubi omnes ferè prophetæ occisi sunt.

QUÆSTIO VIII.—*Quinam fuerint falsi prophetæ in veteri Testamento?*—Resp. Duplices erant falsi prophetæ apud Judæos, ut patet Jerem. 23, à v. 9 usque ad finem. Alii in Samariâ qui prophetabant in Baal ; alii in Jerusalem, qui quidem dicebant se prophetare in vero Deo, et ab eo se missos esse, sed mentiebantur. Priores erant idololatræ ; posteriores non item. De prioribus est frequens mentio in libris Regum, præsertim 3 Reg. 18, v. 19, ubi Elias interfecit quadringentos et quinquaginta prophetas Baal, et quadringentos prophetas lucorum, qui comedeabant de mensâ Jezabel. Item 3 Reg. 22, v. 6, ubi quadringenti prophetæ prædixerunt regi Israel victoriam contrâ Ramoth Galaad. Item 4 Reg. 10, v. 19, ubi omnes prophetæ Baal, qui tunc erant, à Jehu rege interfecti sunt in templo Baal. De posterioribus fit mentio in libris prophetarum, ut Jerem. 14, v. 14 : *Dixit Dominus ad me : Falsò prophetæ vaticinantur in nomine meo ; non misi eos, et non præcepi eis, neque locutus sum ad eos : visionem mendacem, et aivinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis.* Et cap. 23, v. 21 : *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant ; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant.* Et Ezech. 13, v. 6 : *Vident vana, et divinant mendacium, dicentes : Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos, etc.* Ex priori genere fuit Sedecias, filius Chanaana, qui percussit Michæam in maxillam. (3 Reg. 22, v. 24.) Ex posteriori Hananias, filius Azur, propheta de Gabaon. (Jerem. 28, v. 1) Item Achab, filius Coliæ, Sedecias filius Maasie, et Semeias Nehelamites, qui cum populo Judæorum in Babylonem erant translati, et falsò prophetabant, brevi fore finem captivitatis. (Jerem. 29, v. 21, et seq.) Item, senex quidam propheta in Bethel, qui decepit alium prophetam vaticinantem contrâ altare, quod erexerat Jeroboam. (3 Reg. 14, v. 11.) Hi, et similes falsi prophetæ, semper ferè contradicebant veris prophetis, ut quandò veri prædicebant famem, bellum, captivitatem, et alias pœnas à Deo infligendas propter peccata populi, tunc falsi prædicarent fertilitatem, pacem et prosperitatem, ut patet Jerem. 14, v. 13-14 : *Et dixi... Domine Deus : Prophetæ dicunt eis : Non videbitis gladium, et fames non erit in vobis, sed pacem veram dabit vobis in loco isto. Et dixit Dominus ad me : Falsò prophetæ vaticinantur in nomine meo.* Hujus rei multa occurrent exempla. Sedecias, qui erat unus ex prophetis Baal, contradicebat Michææ, qui erat propheta Domini. Ille asserebat regem Israel feliciter expugnaturum Ramoth Galaad ; quod negabat Michæas. (3 Reg. 22, v. 11.) Item Hananias contradicebat Jeremiæ. Ille asserebat vasa templi, quæ abstulerat Nabuchodonosor, post biennium remittenda esse in Jerusalem ; Jeremias negabat id tam citò futurum. (Jerem. 28, v. 2.) Item Achab, Sedecias, et Semeias contradicebant eidem Jeremiæ. Illi dicebant, populum mox rediturum ex captivitate babilonica ; hic, septuaginta annis mansurum in captivitate. (Jerem. 29, v. 10, 22.)

Quæres, quæ fuerit causa hujus contradictionis?

Resp. Fuit hæc: Veri prophetæ quærebant salutem populi Judæorum; ideòque minabantur captivitates et afflictiones, ut populum revocarent à peccatis, et per pœnitentiam Deo reconciliarent. At falsi prophetæ studebant proprio commodo et utilitati; ac proindè, ut populo placerent, et ab eo munera acciperent, promittebant pacem, prosperitatem, et rerum omnium abundantiam. Et sic miserè decipiebant populum. Hoc conqueritur Deus (Isaie 3, v. 12): *Populum meum exactores sui spoliaverunt, et mulieres dominatæ sunt eis. Populus meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt.* Et Ezec. 13, v. 10: *Deceperunt populum meum dicentes Pax, et non est pax.* Et infra, v. 19: *Violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei et fragmentum panis, ut interficerent animas.* Et cap. 22, v. 25: *Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens, rupiensque prædam, animas devoraverunt, opes et pretium acceperunt.*

Dices: Præter falsos prophetas, qui erant in Jerusalem et Samariâ, fuerunt etiam alii, ut Balaam, Num. 22, v. 5, et 2 Pet. 2, v. 15. Resp. Nos hic tantùm agimus de illis qui fuerunt apud Judæos, sive fuerint in Judæâ, sive in Samariâ. Inter eos non fuit Balaam. An autem Balaam, quem constat fuisse gentilem, fuerit propheta Dei, an diaboli, quæstio est. Eugubinus putat fuisse prophetam Dei. Primò, quia rogatus à Balac rege Moabitarum, ut malediceret populo Israel, voluit priùs consulere Deum, qui etiam suggestit illi quid faciendum esset. (Num. 23, v. 3.) Secundò, quia Hebræi tradunt fuisse amicum Job (qui in libro Job vocatus est Eliu), et initio quidem fuisse virum sanctum et prophetam Dei; sed postea propter inobedientiam et avaritiam, factum esse malum. Quod posterius etiam testatur S. Petrus loco citato. Nec obstat quòd fuerit gentilis, quia multi gentiles à Deo consecuti sunt donum prophetiæ: ut Mercurius Trismegistus; Sybyllæ apud Ægyptios; Zoroastres apud Persas; Orpheus apud Græcos; Abaris apud Hyperboreos; Zamolxis apud Getas. Alii docent non Dei, sed diaboli prophetam fuisse; quod videtur probabilius. Primò, quia vocatur *ariolus*. (Num. 22, v. 5.) Et ob hanc causam magni auctores aiunt, fuisse malum, ut Cyrillus, lib. 6 de Adoratione; Theodoretus, q. 40; Aug., serm. 103 de Tempore, et alii. Secundò, quia quæsitivum augurium. (Num. 22, v. 1.) Et ad illud captandum septem aras extruxit ipsi Baal, eique victimas immolavit. (Num. 22, v. 41, et cap. 23, v. 1.) Tertio, quia sicut aliis sæpè maledixerat, ita etiam rogatus à Balac, rege Moabitarum, voluit maledicere populo Israel, et in hunc finem captavit auguria et vaticinia diaboli. At Deus præveniens, occurrit illi, et quasi invitum coegit populo Israelis benedicere, quod alioqui non erat facturus. Quarto, nec verum est Balaam fuisse Eliu amicum Job. Nam Eliu fuit Idumæus, seu ex regione Ausitidis, ut dicitur septuaginta Interpretes, cap. 32, Job. 2; Balaam verò fuit ex Mesopotamiâ, ut patet Deut. 23, v. 4. (Vide Cornelium, in cap. 22 Num. v. 5.)

CAPUT IX.

QUO MODO FALSI PROPHETÆ A VERIS DISCERNEBANTUR.

Resp. Duobus modis, ut colligitur ex iis quæ quæst. 3 dicta sunt. 1° Per virtutem miraculorum. Nam veri prophetæ, ut probarent se missos esse à Deo, suam missionem miraculis confirmabant. At falsi non poterant id præstare, ut patet exemplo prophetarum Baal, qui non poterant ignem de cœlo impetrare, ad comburendum sacrificium quod offerebant; Elias autem impetravit. 2° Per veraces prædictiones. Nam veri prophetæ prædicebant aliqua quæ statim fiebant; et sic fidem et auctoritatem astruebant sibi apud populum. At falsi falsas habebant prædictiones. Et ex hoc capite populus jubebatur discernere, an quisvis, qui prophetam se dicebat, missus esset à Deo, necne, ut habetur Deut. 18, v. 22. Quod confirmari potest variis exemplis. Nam prophetæ Baal prædixerunt regi Israel: « Ascende in Ramoth Galaad, et vade prosperè, et tradet Dominus in manus regis. » 3 Reg. 22, v. 12. Quod tamen non est factum. Similiter Hananias prædixit: *Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contrivi jugum regis Babylonis. Adhuc duo anni dierum, et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa domus Domini, quæ tulit Nabuchodonosor, rex Babylonis, de loco isto, et transtulit ea in Babylonem.* Jerem. 28, v. 2-3. Neque hoc factum. Idem dici potest de Achab, Sedeciâ, Semeiâ et aliis, quorum prædictiones constat fuisse falsas.

QUÆSTIO PRIMA.— *Quid de Pythonibus et Pythonisis sentiendum? — De illis exstant aliqua Scripturæ testimonia, quæ hic recensebo. Primum est, Deut. 18, v. 9 et seq.: Quando ingressus fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominaciones illarum gentium, nec inveniatur in te, qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem; aut qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria, nec sit maleficus, nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos, aut quærat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus, et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo.* Secundum est 1 Reg. 28, v. 3 et seq.... *Saül abstulit magos et ariolos de terrâ. Congregatique sunt Philistim.... et vidit Saül castra Philistim, et timuit, et expavit cor ejus nimis. Consuluitque Dominum, et non respondit ei neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas. Dixitque Saül servis suis: Quærite mihi mulierem habentem pythonem, et vadam ad eam, et sciscitabor per illam. Et dixerunt servi ejus ad eum: Est mulier pythonem habens in Endor. Mutavit ergo Saül habitum suum: vestitusque est aliis vestimentis, et abiit ipse, et duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte, et ait illi: Divina mihi in pythone, et suscita mihi quem dixeris tibi.* Tertium est 4 Reg. 21, v. 6: « Traduxit (Manasses) filium suum per ignem; et ariolatus est, et observavit auguria, et fecit pythones, et aruspices multiplicavit. » Quartum est 4 Reg. 23, v. 24: *Sed et pythones et ariolos, et figuras idolorum, et immunditias et abominaciones, quæ fuerant in terrâ Juda et Jerusalem, abstulit Josias.* Quintum, Isaie 8,

v. 19. *Cum dixerint ad vos: Querite à pythonibus et a divinis, qui strident in incantationibus suis; numquid non populus à Deo suo requireret, pro vivis à mortuis?* Septimum, Isaia 19, v. 3: *Dirumpetur spiritus Ægypti in visceribus ejus, et consilium ejus præcipitabo: et interrogabunt simulacra sua, et divinos suos, et pythones, et ario.aa.* Septimum, Isaia 29, v. 4: *Humiliaberis, de terrâ loqueris, et de humo audietur eloquium tuum; et erit quasi pythonis de terrâ vox tua, et de humo eloquium tuum mussitabit.* Octavum, Act. 16, v. 16 et seq.: *Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quamdam habentem spiritum pythonem obviare nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis divinando. Hæc subsecuta Paulum, et nos, clamabat dicens: Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus, et conversus, spiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab eâ. Et exiit eadem horâ.*

Circa hæc testimonia solent multa disputari. 1° Quid sit lustrare filium vel filiam per ignem? 2° Qui dicantur arioli, aruspices, pythones, divini, incantatores? 3° Quid somnium et augurium? 4° Quid sit quærere veritatem à mortuis? Et quæ similia sunt. Nobis sufficiat explicare quod proposui, nempe qui sint pythones et pythonissæ. Nihil dicam de etymologiâ nominis, sed de usu. Usus obtinuit, ut illi dicantur pythones, qui ex instinctu dæmonis divinant de rebus futuris. Et quidem, si viri sunt, vocantur pythones, pythonici, pythii: si feminae, pythonissæ, pythæ, pythonem aut spiritum pythonis habentes. Ut hoc melius intelligatur, notanda sunt quæ sequuntur. Prædictio futurorum, quatenus excedit captum humanum, duplex est: una fit ex instinctu Dei, altera ex instinctu dæmonis. Prior ordinariè vocatur prophetia, à quâ prophetæ; posterior, divinatio, à quâ divini dicti sunt. D. Thom. in 2-2, q. 85, a. 1 et 2. Rursùm, divinatio duplex est: una per explicitam. Tunc aliquis censetur explicitè invocare dæmonem, quandò vel expressis verbis illum invocat; vel cum eo pactum init; vel aliquid reipsâ facit ex pacto jam inito: sciens et volens aliquid usurpat, quo dæmon solet futura prædicere. Tunc implicitè, quandò id quod occultum est seu tacitè, conatur investigare per media vana et indebita, quæ per se nihil prosunt ad certam futurorum cognitionem. Tametsi enim in tali casu non petat expressè subsidium à dæmone, tamen dæmon spontè se ingerit, et homini curvioso persuadet eventurum id, quod per hujusmodi vana et indebita media futurum esse significatur. (D. Th. ibid., a. 3; Sanchius, lib. 2 Moral., cap. 48, n. 3; et alii ab illo citati.) Prior divinatio, quæ est per explicitam dæmonis invocationem, variis modis fieri solet, prout variis modis dæmon consulitur, aut respondet. Primò, consulitur per suos pythones et pythonissas, de quibus nunc agimus, et tunc per eosdem respondet. Quomodò autem respondeat, quæstio est. Quamvis enim certum sit dæmonem præsentem esse in ventre pythonicorum et pythonissarum, tamen non

satis constat inter auctores an loquatur per os eorum, more humano; an verò per umbilicum, aut vicinas partes. Aliqui hoc, aliqui illud asserunt. Nec obstat, quòd veteres ventriloquium appellent; hoc enim potest utroque sensu accipi: vel quòd loquatur per umbilicum, aut vicinas partes, quæ circa ventrem sunt, vel quòd vox illius, tametsi exeat per os, humano more, tamen ex imo ventre prodire videatur. (Vide Lorinum, in cap. 16 Act., v. 16.) Secundò, consulitur per sacrificia animalium, et tunc respondet per signa quædam apparentia in extis animalium. Hoc genus divinandi vocatur aruspicium: undè aruspices dicti sunt. Tertio, consulitur per invocationem et preces in idolis; et tunc respondet per idola; quod vocatur oraculum. Quarto, consulitur per somnia; ut quandò quis cubat, vel certo loco, vel cum certâ unctione, vel cum aliis cæremoniis, eo fine, ut inter somnium accipiat à dæmone notitiam rerum futurarum. Quintò, consulitur per præstigiū; ut quandò dæmon ex pacto apparet alicui in externâ formâ, quæ oculis præstringat, et de occultis illum instruit. Sextò, per varia signa, sive in corporibus terrestribus apparentia, ut in ligno, metallo, lapide: sive in aere, sive in aquâ, sive in igne. Septimò, per mortuos; ut quandò quis petit à dæmone excitari mortuum, qui respondeat de aliquo futuro eventu. Sic fecit Saül, petens à Pythonissâ, ut ope diaboli suscicaret Samuelem. (1 Reg. 28, v. 11.) An autem Samuel apparuit ope dæmonis, an potius virtute Dei, quæstio est alterius loci. (Vide D. Th. 22, q. 195, art. 4, ad 2; Sanchium, loc. suprâ cit., et Lessium, cap. 43, dub. 5.)

QUÆSTIO II. — *An etiam in novo Testamento sint veri et falsi prophetæ?* — Novum Testamentum incipit à Christo et apostolis. Est ergò quæstio, an à tempore Christi et apostolorum fuerint aliqui prophetæ, qui futura prædixerint? Ratio dubitandi sumitur ex illo Matth., v. 13: *Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Ergò nullus post Joannem Baptistam prophetavit. Item ex illo Hebr. 1, v. 1-2: *Olim Deus loquens patribus in prophetis; novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio;* quasi dicat: Olim loquebatur per prophetas, jam non ampliùs per prophetas, sed per Filium. Resp. In novo Testamento sunt etiam veri et falsi prophetæ. Veri sunt hi: Primò, Christus ipse, qui prædixit suam mortem et passionem (Matth. 20, v. 19) crucifixionem, (Joan. 3, v. 14, et cap. 8, v. 28, cap. 12, v. 23), ascensionem (Joan. 3, v. 13, et cap. 6, v. 63.) Spiritus sancti missionem (Joan. 7, v. 39, et cap. 14, v. 16, et cap. 15, v. 26) et multa alia. Secundò, Joannes evangelista, qui prædixit multa in Apocalypsi, quæ, teste Hieronymo in Epist. ad Paulin., *tot habet sacramenta quot verba.* Tertio, Paulus apostolus, qui duo potissimùm prædixit: Primò, sua vincula, Act. 20, v. 23: *Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens: Quoniam vincula et tribulationes Jerosolymis me manent;* denique suam et sociorum liberationem à tempestate maris, Act. 27, v. 22 et seq.: *Et nunc suadeo vobis bono animo esse; amissio enim nullius animæ erit et*

vobis, præterquam navis. Adstitit enim mihi hæc nocte Angelus Dei, cujus sum ego, et cui deservio, dicens: Ne timeas, Paule; Cæsari te oportet assistere: et ecce aonavit tibi Deus omnes, qui navigant tecum. Propter quod bono animo estote, viri: credo enim Deo, quia sic erit quemadmodum dictum est mihi. Quartò, Agabus, qui etiam duo legitur prædixisse. Primò, futuram famem. Act. 11, v. 27, 28: *In his autem diebus supervenerunt ab Jerusalem prophetæ Antiochiam: et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum, famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio.* Secundò, Paulum à Judæis vincendum. Act. 21, v. 10-11: *Supervenit quidam à Judæa propheta, nomine Agabus. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli: et alligans sibi pedes et manus, dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cujus est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Judæi, et tradent in manus Gentium.* Quintò, filiæ Philippi diaconi, de quibus, Act. 21, v. 9: *Huic (Philippo) erant quatuor filie virgines prophetantes.* Quid prophetaverint, non constat. Nec audiendus Lutherus, qui in libro de abrogandâ Missâ privatâ, ait, fuisse prophetantes, id est, prædicantes seu docentes verbum Dei; ut inde convincat, etiam mulieres posse docere et concionari, quod est contrâ Apostolum, 1 Tim. 2, v. 11-12: *Mulier in silentio discat cum omni subjectione; docere autem mulieri non permitto; et 1 ad Corinth. 14, v. 34: Mulieres in Ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse.* Præter hos prophetas novi Testamenti, quorum fit mentio in Scripturis, fuerunt multi alii post tempora Apostolorum, qui etiam prophetiæ donum consecuti sunt: de quibus videri possunt vitæ sanctorum et martyrologia. Porro prophetæ novi Testamenti partim conveniunt cum veteri Testamento, partim ab eis discrepant. In duobus conveniunt: Primò, quòd utriusque vel per miracula, vel per veracem prædictionem, probaverint se à Deo missos esse. Secundò, quòd aliquandò verbis, aliquandò externis signis futura prædixerint. Hoc posteriori modo multa prædixerunt Isaias, Jeremias, Ezechiel, Oseas, Agabus et alii. Isaias quidem, dum nudus et discalceatus ambularet per plateas. (C. 20, v. 2.) Jeremias, dum indueret lumbare lineum, et postea absconderet illud juxtâ Euphratem in foramine petræ, et putrefactum indè extraheret. (Cap. 13, à v. 1 usque ad 12) Ezechiel, dum in latere describeret obsidionem civitatis Jerusalem, et panem stercore conspersum comederet. (Cap. 4, v. 1 et seq.) Oseas, dum acciperet uxorem fornicariam, et ex eâ prolem generaret. (Cap. 1, v. 2.) Agabus, dum alligaret manus et pedes suos zonâ Pauli apostoli. (Act. 21, v. 11.) In eo discrepant, quòd prophetæ veteris Testamenti prophetaverint de Christo venturo. Prophetæ novi Testamenti de aliis rebus, quæ post Christum futuræ erant. Undè illud, quod initio objiciebatur: *Omnes prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt, sic debet intelligi: Omnes usque ad Joannem prophetaverunt de venturo Christo; Joannes Christum præsentem demonstravit: Ecce Agnus Dei; ecce qui tollit peccata mundi.*

Hæc de veris prophetis. De falsis generatim loquitur Christus, Matth. 7, v. 15-16: *Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: à fructibus eorum cognoscetis eos.* Et Matth. 24, v. 11: *Multi pseudo-prophetæ surgent et seducent multos.* Et Joan. Epist. 1, cap. 4, v. 1: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint; quoniam multi pseudo-prophetæ exierunt in mundum.* Talis fuit Elymas magus (aliter Barjesu) quærens Sergium proconsulem avertere à fide. (Actor. 13, v. 6.) Tales Hymenæus et Philetus, qui docebant resurrectionem esse jam factam, et subvertebant quorundam fidem. (2 Tim. 2, v. 17.) Tales illi, de quibus Apostolus ad Gal. 1, v. 7: *Sunt aliqui, qui vos conturbant.* Tales Marcus, Montanus, Marcianus, apud Baronium, tom. 2 Annal. Tales deniquè, ut uno verbo dicam, omnes hæretici, non modò veteres, sed etiam moderni, qui simillimi sunt falsis prophetis in veteri Testamento. 1° Quia falsi prophetæ dicebant se missos esse à Deo. 2° Non poterant probare se missos esse. 3° Semper fausta, et quæ populo grata erant, vaticinabantur, ut pacem, victoriam, fertilitatem, et rerum omnium abundantiam. (Jerem. 14, v. 13.) Et ideò à plerisque libenter audiebantur. Similiter faciunt moderni nostri prophetæ. Primò, aiunt se à Deo missos esse ad reformandam Ecclesiam. Secundò, non possunt probare se missos esse; nec ullo miraculo, aut veraci prædictione id hactenus probârunt. Prædixit quidem Lutherus: *Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, Papa:* sed fuit mendax prædictio: mortuus est Lutherus; vivit adhuc Papa. Tertiò, semper fausta, et quæ populo grata sunt, vaticinantur. Eorum vox est: Per fidem salvabimini; bona opera nihil proderunt; non opus est jejuniis et castigatione corporis; crescite et multiplicamini; si non vult uxor, veniat ancilla. Hanc vocem plerique libentiùs audiunt, quàm illam Christi et Apostolorum: *Pœnitentiam agite. Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram. Abstinetes à carnalibus desideriis. Sobrii estote, et vigilate.*

CAPUT X.

DE RELIGIOSIS SYNAGOGÆ, QUI ERANT NAZARÆI ET RECHABITÆ.

Præter Levitas, sacerdotes, Pontificem, et prophetas, de quibus dictum est; erant etiam alii in veteri Testamento qui à communi populo distinguebantur. Primò quidem, Nazaræi et Rechabitæ, qui erant quasi Religiosi. Deindè Esseni, Pharisei et Sadducei, qui erant quasi sectarii. De utrisque agendum est. De prioribus in hoc capite. De posterioribus in sequenti.

Nazaræi. — Igitur Nazaræi, apud Judæos, erant homines religiosi (seu viri, seu femine), qui voto se consecrabant Deo, se à communi aliorum consuetudine separabant. Erant autem duplices. Alii temporarii, qui ad certum tempus obligabant se voto, ut ad unum mensem, duos, tres, vel ultrâ. (Num. 6, v. 13 et seq.) Alii perpetui, qui ad totam vitam erant obstricti, ut Samson et Samuel. (Judic. 13, v. 7, et 1 Reg. 1, v. 28.) Vocabantur autem Nazaræi, id est, separati

consecrati, comati (Cornelius in cap. 6 Num., v. 9, et Castrius in cap. 4 Lamentat. Jerem.); et poterant esse ex quavis tribu; nec, quatenus præcisè erant Nazaræi, ad ullam leviticam aut sacerdotalem functionem obligabantur. (Serarius in cap. 13 Judic., q. 5.) Statuta eorum describuntur à Moyse, Num. 6, per totum. Erant autem hæc: 1° Abstinebant à vino, et ab omni potu qui inebriare potest; itemque ab aceto, et uvis, tam siccis quam recentibus. 2° Alebant comam toto tempore separationis suæ; vel, ut Scriptura loquitur: *Novacula non transibat per caput eorum.* 3° Non ibant ad funus vel cadaver mortui, nequidem patris aut matris; et generatim, non debebant super mortuo contaminari. 4° In fine voti seu separationis (quod intelligendum est de temporariis), offerebant ad ostium tabernaculi tres victimas: 1° Agnum anniculum in holocaustum. 2° Agnam anniculum in sacrificium pro peccato. 3° Arietem in hostiam pacificam. Et præter hæc, canistrum panum azymorum, qui conspersi erant oleo; et lagana absque fermento uncta oleo; ac libamina singulorum. His peractis, radebantur antè ostium tabernaculi, et capilli eorum, qui erant Deo consecrati, igne comburebantur. Et sic erat finis voti ac separationis. (Vide ejus capitis v. 15 et seq.) Circa tertium statutum, notandum est, Judæos variis modis solere contaminari super mortuo: 1° Si essent in domo in qua quis erat moriturus. 2° Si tangerent cadaver mortui, aut ossa illius. 3° Si attingerent vasa quibus fuerat usus. 4° Si tangerent illius sepulcrum. 5° Si irent ad funus mortui. (Num. 19, v. 11 et seq.) His omnibus modis contaminabantur etiam Nazaræi; et iusuper alio peculiari modo, si nimirum essent in aliquo loco ubi quis moreretur. Si ergò aliquo istorum modorum fuissent contaminati tempore separationis suæ, debebant raso capite, et oblato sacrificio expiari, et de novo consecrari, non secus ac si antea non fuissent Nazaræi. (Num. 6, v. 9.) Itaque si quis illorum vovisset separationem per decem menses, et in aliquo istorum mensium fuisset contaminatus, debebat ab initio inchoare decem menses, perinde ac si antea non fuisset separatus. (Num. 6, v. 12.) Erant autem Nazaræi in magno honore apud Judæos; et meritò, nam ipsemet Deus per prophetam Amos, cap. 2, v. 10, recensens beneficia quæ præstiterat populo Judæorum, commemorat potissimum hæc tria: 1° *Ego sum qui ascendere vos feci de terrâ Ægypti.* 2° *Duxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi.* 3° *Suscitavi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos.* Quod etiam confirmatur ex lib. 4 Mach. 3, v. 49-50. Cùm enim Judæi congregati essent in Maspà, et audirent appropinquare exercitum Antiochi regis, maximè fuerunt solliciti de Nazaræis, ut illi in tuto collocarentur. Textus sic habet: *Attulerunt ornamenta sacerdotalia, et primitias, et decimas; et suscitaverunt Nazaræos, qui impleverant dies, et clamaverunt voce magnâ in cælum dicentes: Quid faciemus istis, et quò eos ducemus?*

Quæres 1° Quamdiù duraverit institutum Nazaræorum?—Resp. Duravit ab initio legis Mosaicæ, usque ad

S. S. M.

tempora apostolorum; nam Moyses descripsit illorum institutum, ut paulò ante dixi. Et Paulus Apostolus cum quibusdam aliis hoc institutum amplexus est, ut patet Act. 18, v. 18, et Act. 21, v. 23. Nec obstat quòd Joseph patriarcha, qui diù vixit ante legem Mosaicam, vocetur Nazaræus. (Gen. 49, v. 26.) Non enim vocatur Nazaræus ratione instituti seu voti, sed ratione vocabuli, quia Nazaræus idem est quòd separatus. Joseph autem fuit separatus à fratribus. Et quidem multis modis: 1° Moribus et innocentia. 2° Conversatione, quia fratres oderant illum, et abhorrebant ab illius consortio. 3° Loco, quia fuit venditus in Ægyptum, et per multos annos separatus à fratribus habitantibus in Chanaan. 4° Carcere, in quo mansit in tonsis crinibus, ac quasi Deo relictus et consecratus. (Vide Cornelium in cap. 49 Gen., 26.)

Quæres 2°: Qui apud Christianos similes Nazaræis Judæorum?—Resp. Religiosi, quorum typum seu figuram gesserunt Nazaræi, ut notat Nazianzenus orat. in laudem S. Basilii, Gregorius lib. 2. Moral. cap. 39, D. Th. in 2-2, q. 186, art. 6. Figura consistit in his: Primò, sicut Nazaræi speciali gratiâ à Deo suscitabantur (Amos 2, v. 11), ita etiam Religiosi. 2° Sicut illi erant separati à communi hominum convictu et consuetudine, ita et hi. 3° Sicut illi ratione voti, abstinebant à vino et omni potu qui inebriare potest, ita et hi, ratione voti, sectantur paupertatem et frugalitatem. 4° Sicut illi cavebant ab omni immunditiâ legali, etiam minimâ, ita et hi à minimâ labe peccati. 5° Sicut illi non ibant ad funera parentum suorum, ita et hi deponunt omnem affectum carnalem erga parentes et amicos. 6° Sicut illi alebant in capite comam Deo consecratam, ita et hi alunt pias meditationes de rebus ad Deum pertinentibus. 7° Sicut illi, quia Deo consecrati erant, à populo honorabantur, ita et hi. Denique sicut illi in fine separationis offerebant Deo victimas immaculatas, ita et hi in fine vitæ offerunt Deo animas immaculatas. (Vide eundem Cornelium in c. 6 Num., v. 9.)

Rechabitæ.—Rechabitæ dicti sunt à Rechab, qui fuit pater Jonadab. Hic Jonadab præcepit filiis et posteris suis hæc tria. 1° Ut non biberent vinum. 2° Ut non ædificarent domos, sed habitarent in tabernaculis. 3° Ut non sererent sementem, nec plantarent vineas. Quæ omnia accuratissimè ipsi servabant. (Jer. 35, v. 6 et seq.) Ob hanc causam monachi à D. Hieron. appellati sunt. (Epist. 13 ad Paulinum.)

Vixit autem Jonadab sub Jehu, rege Israel; nam 4 Reg. 10, v. 15 et seq., sic legimus: *Cùmque abiisset inde (nempe Jehu) invenit Jonadab, filium Rechab, in occursum sibi, et benedixit ei. Et ait ad eum: Numquid est cor tuum rectum, sicut cor meum cum corde tuo? Et ait Jonadab: Est. Si est, inquit, da manum tuam. Qui dedit ei manum suam. At ille levavit eum ad se in currum; dixitque ad eum: Veni mecum, et vide zelum meum pro Domino. Et impositum in curru suo duxit in Samariam, etc.* Porrò Rechab, à quo dicti sunt Rechabitæ, fuit filius Hemath, ducens originem ex socero Moysis Raguele, qui alio nomine dictus est Jethro, princeps Madian (Exod. 3, v. 1), et Cinæus, quia

4

erat ex stirpe Cin. (Judic. 1, v. 16.) Undè sæpè pro eodem usurpantur hæc duo nomina, Cinæi et Rechabitæ; ut 1 Paralip. 2, v. 55: *Hi sunt Cinæi, qui venerunt de calore patris domus Rechab.* Vel ut Hebræi et Septuaginta dicunt: *Qui venerunt de Hemath patre domus Rechab*, id est, familiæ Rechabitarum. Quòd autem placuerit institutum Rechabitarum, apertè constat ex Jerem. 35, v. 1 et seq. ubi sic legimus: *Verbum quod factum est ad Jeremiam à Domino, in diebus Joakim filii Josiæ regis Juda, dicens: Vade ad domum Rechabitarum; et loquere eis, et introduces eos in domum Domini in unam exedram thesaurorum, et dabis eis bibere vinum... Et introduci eos in domum Domini... Et posui coràm filiis domus Rechabitarum scyphos plenos vino, et calices; et dixi ad eos: Bibite vinum. Qui responderunt: Non bibemus vinum, quia Jonadab, filius Rechab, pater noster, præcepit nobis, dicens: Non bibetis vinum, vos et filii vestri usque in sempiternum: et domum non ædificabitis, et sementem non seretis, et vineas non plantabitis, nec habebitis; sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus multis super faciem terræ, in quâ vos peregrinamini. Obedivimus ergo voci Jonadab, filii Rechab, patris nostri, in omnibus quæ præcepit nobis, ita ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris, nos et mulieres nostræ, filii et filiæ nostræ; et non ædificaremus domos ad habitandum; et vineam, et agrum, et sementem non habuimus: sed habitavimus in tabernaculis, et obedientes fuimus, juxta omnia quæ præcepit nobis Jonadab pater noster... Et factum est verbum Domini ad Jeremiam dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vade, et dic viris Juda, et habitatoribus Jerusalem: Numquid non recipietis disciplinam, ut obediat verbis meis, dicit Dominus? Prævaluerunt sermones Jonadab, filii Rechab, quos præcepit filiis suis, ut non biberent vinum, et non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt præcepto patris sui. Ego autem locutus sum ad vos, de mane consurgens et loquens, et non obedistis mihi. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque et dicens: Convertimini unusquisque à viâ suâ pessimâ, et bona facite studia vestra.... Et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. Firmaverunt igitur filii Jonadab, filii Rechab, præceptum patris sui, quod præceperat eis. Populus autem iste non obedivit mihi. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce ego adducam super Juda, et super omnes habitatores Jerusalem universam afflictionem, quam locutus sum adversum illos, eò quòd locutus sum ad illos, et non audierunt; vocavi illos, et non responderunt mihi. Romi autem Rechabitarum dixit Jeremias: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel, pro eo quòd obedistis præcepto Jonadab, patris vestri, et custodistis omnia mandata ejus, et fecistis universa, quæ præcepit vobis; propterea hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non deficiet vir de stirpe Jonadab, filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus. Ubi tria notanda sunt: 1° præceptum illud, quod datum fuit Rechabitis, fuisse difficillimum. Quid enim difficilius, quàm viros et uxores, filios et filias, non tantùm ad breve tempus, more Nazaræorum, sed in perpe-*

tuum abstinere ab omni vino, nunquàm habitare in domibus, nunquàm plantare vineas? 2° Hoc præceptum non fuisse divinum, sed humanum, ut patet ex antithesi, quam Deus facit. Sic enim argumentatur: Si Rechabitæ servant præceptum quod ab homine acceperunt, quantò magis Judæi debebant servare præceptum quod à Deo acceperunt? 3° Rechabitis non solum rectè ac laudabiliter fecisse, quòd observarint præceptum parentis sui Jonadab, sed etiam meritos esse à Deo peculiarem benedictionem, sicut è contrario, Judæos meritos esse pœnam et afflictionem. Nam Rechabitis dicitur: *Non deficiet vir de stirpe vestrà, stans in conspectu meo cunctis diebus.* Judæis autem: *Ego adducam super vos afflictionem.* Hinc si sapiunt, colligant adversarii nostri hæc pauca: 1° præcepta hominum non esse contemnenda. 2° Sicut Rechabitæ laudabiliter fecerunt, servando præceptum parentis sui Jonadab, ita laudabiliter facere catholicos, servando præceptum Matris Ecclesiæ. Imò tantò laudabiliùs, quantò major est auctoritas Ecclesiæ, quàm privati hominis. 3° Catholicos propterea non deficere (deficientibus Manichæis, Pelagianis, Donatistis, et aliis hæreticis), quia servant præcepta Ecclesiæ; et quòd quisque accuratiùs ea servat, eò majoribus à Deo beneficiis cumulari. Alios verò propterea sensim deficere, quia ex unâ parte contemnunt præcepta Ecclesiæ, in quo deficient à Rechabitis; et ex alterâ, non servant præcepta Decalogi, in quo similes sunt Judæis. Et ut aliquam suæ ignaviæ prætexant excusationem, aiunt præcepta Decalogi esse impossibilia. In quo fingunt Deum tyrannum, quasi præcipiat homini sub gravi pœnâ, quod ab homine præstari nullo modo possit.

CAPUT XI.

DE SECTARIIS SYNAGOGÆ, QUI ERANT PHARISÆI SADDUCEI, ESSENI.

Communis sententia est, tres fuisse Judæorum sectas, nempe Pharisæorum, Sadducæorum et Essenorum. Ità Flavius Josephus, lib. 2, c. 12; Hieronymus lib. 2 contra Jovinianum; Chrysost. Theophylact. Oecumenius in cap. 22 Actuum Apostolorum; Abulensis in cap. 3 Matth., q. 63; Serarius lib. 1 Trihæresii, c. 3, et alii. De hoc triplici sectariorum genere breviter agendum est hoc ordine: 1° Undè dicti sunt Pharisæi? 2° Ex quâ tribu et familiâ fuerint? 3° Quæ fuerint illorum dogmata? 4° Qui mores et instituta. 5° Quandò et quo auctore cœperint? 6° An fuerint distincti à Scribis? 7° Sadducæi undè dicti? 8° Quæ illorum dogmata et instituta? 9° Qui hoc tempore similes Pharisæis et Sadducæis? 10° Esseni undè dicti, et quæ illorum dogmata et instituta?

QUÆSTIO PRIMA. — Unde dicti sint Pharisæi? — Dicti sunt Pharisæi à Parasch, quod tria significat: 1° Expandere seu explicare. 2° Exponere, declarare, interpretari. 3° Dividere seu separare. Hæc tria conveniebant Pharisæis. 1° Quia expandebant seu explicabant se oculis hominum, ut fierent conspicui, et illustres in populo. *Dilatabant enim phylacteria sua: anabant*

salutationes in foro; primum locum ambiabant in conviviis. (Matth. 23, v. 5.) 2° Exponebant et interpretabantur legem Mosaicam. Quò pertinet illud: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei.* (Matth. 23, v. 2.) 3° Separabant se ab aliis, quasi sanctiores, et peritiores essent. Undè Hieron. lib. tradit. in Genesin: *Pharisei, inquit, qui se quasi justos separarunt, divisi appellantur.* Et Aug. serm. 13, de Verbis Apostoli: *Primarii quidam erant, et quasi ad nobilitatem judaicam segregati, non contemptibili plebi commixti, qui dicebantur Pharisei. Nam dicitur hoc verbum segregationem interpretari; quomodo in latina lingua egregius, quasi à grege separatus.* Vide Maldonat. in cap. 3. Matth., v. 7, et Sarar., lib. 2 Trihæresii, cap. 1.

QUÆSTIO II.—*Ex quâ tribu et familiâ fuerint Pharisei?*—Respondeo. Poterant esse ex omni tribu et familiâ. Nam illorum institutum non erat alligatum ad certam tribum, sicut institutum Levitarum et sacerdotum erat alligatum ad tribum Levi; nec ad certam familiam, sicut institutum pontificum erat alligatum ad familiam Aaron, et quidem ad primogenituram illius familiæ, ut supra dictum est. Undè Chrysostomus, in cap. 15 Matth., ait: *Per omnes tribus, in duodecim partes disseminati erant Pharisei.* Et patet in exemplis. Nam Paulus fuit ex tribu Benjamin, ut ipse de se sâtur, Philipp. 3, v. 5: *Circumciscus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Phariseus.* Hircanus et Flavius Josephus ex tribu Levi; et alii ex aliis tribubus.

Quæres, an fuerint ex ordine nobilium, an plebeiurum?—Respondeo: Ex utroque poterant esse. Porrò nobilitas apud Judæos, ex triplici potissimum capite æstimabatur. Primò, ex zelo religionis judaicæ. Hoc sensu Paulus fuit nobilis Phariseus; nam et contrâ nascentem Christi Ecclesiam, et contrâ hæresim Sadducæorum, zelosè pugnabat pro suâ religione, Philipp. 3, v. 5-6... *Secundum legem Phariseus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei.* Et Act. 23, v. 6: *Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadducæorum, et altera Phariseorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Phariseorum, etc.* Undè August., serm. 13 de Verbis Apostoli, introducit Paulum de se loquentem his verbis: *Non eram piger Judæus. Quidquid erat, quod legi meæ adversarium videbatur, impatienter ferebam, acriter insequer. Et mox subjungit: « Hæc apud Judæos nobilitas. »* Secundò, ex eminentiâ honoris. Sic Nicodemus fuit nobilis Phariseus, de quo Joan. 3, v. 1: *Erat autem homo ex Phariseis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum.* Porrò principes Judæorum vocabantur, vel, qui inter Judæos erant locupletissimi, vel certè, qui erant capita familiarum; sicut etiam principes sacerdotum dicti sunt, qui sacerdotallum familiarum erant capita, ut notat Maldonatus in commentario illius loci. Tertiò, dignitate sacerdotali. Sic Hircanus et Flavius Josephus (1)

(1) Josephus sacerdos quidem, at pontifex nunquam fuit.

fuerant nobiles Pharisei, quia summi sacerdotes. Sic etiam illi, qui ad Joannem Baptistam legatione functi sunt, de quibus Joan. 1, v. 19: *Miserunt Judæi ab Hierosolymis sacerdotes et Levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es?* Postea subditur, ibid., v. 24: *Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis.* Hinc constat aliquos Phariseorum fuisse Levitas, alios sacerdotes, alios pontifices. Addo, alios etiam Scribas et legis doctores, ut quæst. 6 videbimus.

QUÆSTIO III.—*Quæ fuerint dogmata Phariseorum?*—Magna difficultas est, an doctrina Phariseorum fuerit vera an falsa? Falsam fuisse insinuat Christus, Matth. 16, v. 6, cum ait: *Cavete à fermento Phariseorum et Sadducæorum;* ubi per fermentum intelligit doctrinam eorum, ut patet ex sequentibus verbis v. 12: *Tunc intellexerunt (Apostoli) quia non dixerit cavendum à fermento panum, sed à doctrinâ Phariseorum et Sadducæorum.* Contrâ, veram fuisse insinuat, Matth. 23, v. 2-3, cum ait: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite.* Hoc non dixisset, si doctrina illorum fuisset falsa. Eodem spectat illud Apostoli Pauli Act. 26, v. 5: *Secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus.* Si fuit certissima, non potuit esse falsa. Hæc tria testimonia explicanda sunt, et ex eorum explicatione patebit, quid de propositâ quæstione statuendum sit. Illud igitur: *Cavete à fermento*, id est, *doctrinâ Phariseorum*, manifestè significat aliqua saltem eorum dogmata fuisse falsa. Quænam illa fuerint, ex variis auctoribus colligi potest. 1° Docebant omnia fato evenire, ut refert Epiphanius, hæresi 16. 2° Valdè addicti erant astronomiæ; et majorem, quàm par est, efficaciam tribuebant planetis et sideribus, teste eodem Epiphanio. 3° Dicebant animas justorum migrare de corporibus in corpora, non item animas malorum. (Joseph. l. 2 Capt., cap. 12.) Hinc natus ille Judæorum error, quòd alii dicerent Christum esse Eliam, alii Jeremiam, alii unum ex aliis prophetis. Putabant enim animam alicujus prophetæ migrasse in corpus Christi. 4° Nimiùm urgebant traditiones seniorum, inter quas aliquæ erant inutiles. Quod sæpè illis objicit Christus in Evangelio. 5° Malè sentiebant de pietate filiorum erga parentes, ut cap. 1 explicatum est. 6° Similiter malè de religione juramenti, ibidem. 7° Respuebant baptismum Joannis. (Luc. 7, v. 30.) Negabant Christum esse Deum, et Salvatorem à prophetis promissum; quæ omnia repugnabant veritati. Itaque propter ejusmodi dogmata, meritò dixit Christus: *Cavete à fermento Phariseorum.* Alterum testimonium est: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite.* Quæritur quid significet illa particula, *omnia*? An absolutè omnia, quæcumque dixerint? Nullo modo. Alioqui oportuisset etiam facere, quæ falsò docebant Pharisei. Quæ ergò omnia? Variæ sunt interpretationes. M. Maldonat. sic interpretatur: *Omnia quæcumque lex, et Moyses vobis dixerint, Scribis et Phariseis recitantibus, servate, et facite.* Alii sic: *Omnia quæcumque Scribæ et*

Pharisæi, prælegendo libros Moysis dixerint vobis, servate, et facite. Sensus idem est, sed manet quæstio, an omnia quæ dixerint Scribæ et Pharisæi, recitando verba Moysis, an etiam quæ dixerint, explicando verba Moysis? Hoc posterius multi concedunt, cum hac limitatione: Quæ dixerint, explicando verba Moysis in cathedrâ, id est, publicâ auctoritate. (Vide Aug. lib. 4 de Doct. Christ., cap. 17, et lib. 16 contrâ Faustum, cap. 29, et epist. 166, et Serarium, l. 2 Trihæresii, cap. 6.)

Dices: ergo Judæi debebant credere Christum non esse Prophetam illum quem Deus promisit per Moysen, Deuter. 18, v. 15. Sequela patet; quia Scribæ et Pharisæi publicâ auctoritate et in pleno concilio damnârunt Christum, nec agnoverunt pro tali prophetâ. Si ergo quæcumque illi dicebant publicâ auctoritate, debebant fieri necesse erat, Judæos non agnoscere Christum, tanquàm Prophetam à Deo promissum. — Resp. Propter hanc objectionem, nonnulli aliter explicant verba Christi, nimirum sic: Omnia præcepta legis Mosaicæ, moralia, cæremonialia et judicialia, quæ à Scribis et Pharisæis publicâ auctoritate vobis proponuntur, servate et facite: *Secundum verò opera eorum nolite facere.* Causam addit: *Dicunt enim, et non faciunt.* Quæ sunt illa, quæ dicunt et non faciunt? Sequitur: *Alligant enim onera gravia, et importabilia (nempe præcepta legis Mosaicæ, quæ servatu difficilia sunt), et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere,* id est, alios onerant multitudine præceptorum; et ipsi nullum ex illis servant. (Vide Chrysostomum in Catenâ aureâ, et Emmanuelem in Notationibus.)

Tertium testimonium est, Act. 26, v. 5.... *Secundum certissimam sectam nostræ religionis, vixi Pharisæus.* Græcè est, *Acribesatin*, exquisitissimam, accuratissimam. Syriacè primam, seu præcipuam et principalem. Quo sensu id dixerit, quæstio est. Respondeo: Secta Pharisæica dupliciter spectari potest: Primò, quoad primam suam originem et institutionem. Secundò, quoad vitia, quæ postea irrepserunt. Priori modo fuit certissima et accuratissima; posteriori, in multis erravit, non quòd singuli errârint, sed major pars, ut latius explicabo sequenti quæstione.

QUÆSTIO IV.—*Qui fuerint mores et instituta Pharisæorum?*—Hoc generatim constat ex iis quæ Christus in Evangelio illis objecit; nam 1° vocavit illos hypocritas, avaros, stultos, inanis gloriæ cupidos, sepulcra dealbata, plenos rapinâ et immunditiâ, plenos hypocrisi et iniquitate, serpentes, genimina viperarum, filios gehennæ, generationem malam et aduleteram. 2° Dixit de illis: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum celorum.* 3° Objecit illis Matth. 15, v. 3: *Quare vos transgredimini mandatum Dei, propter traditionem vestram?* 4° Gravissimè ac sæpiùs in eos invectus est repetendo illud: *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi!* (Matth. 23, v. 13; et Luc. 11, v. 42.) Speciatim hæc illis objecta sunt: 1° *Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus.* (Matth. 23, v. 5.) 2° Quando dant elee-

mosynam, vel orant, faciunt hoc publicè in plateis et Synagogis, ut honorificentur ab hominibus. (Matth. 6, v. 2, 5.) 3° Isaias 29, v. 13, de illis prædixit: *Appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me; cor autem ejus longè est à me.* (Idem habet Matth. 15, v. 8.) 4° *Dilatant phylacteria sua, et magnificant fimbrias.* (Matth. 23, v. 6-7.) 5° *Amant primos recubitus in cænis, et primas cathedras in Synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi.* 6° Claudunt regnum cælorum ante homines, ibid., v. 13: *Ipsi enim non intrant, nec introeuntes sinunt intrare,* 23, v. 15. 7° Circumeunt mare et aridam, ut faciant proselytum, et cùm factus fuerit, faciunt eum filium gehennæ duplò quàm seipsum. 8° *Decimant mentham et rutam, et omne olus;* et relinquunt judicium, misericordiam et fidem. 9° Exteriùs mundi sunt; interiùs pleni spurcitiâ. 10° *Ædificant sepulcra prophetarum, et dicunt: Si fuissetis in diebus Patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum.* Itaque testantur se esse filios eorum qui prophetas occiderunt. Hæc et similia habentur Matth. 23.

Quæres: An omnes Pharisæi fuerint tales? Repeto quod suprâ dixi: Aliud est loqui de sectâ Pharisæicâ secundum se, et quoad primam institutionem; aliud de vitiis quæ postea irrepserunt. Secta Pharisæica secundum se, et ex primâ suâ institutione, fuit bona et laudabilis, sive doctrinam, sive mores spectemus. Et hoc sensu intelligitur illud: *Secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.* At postea, ut fieri solet, exortæ sunt superstitiones, et falsa dogmata, quibus obnoxii fuerunt posteriores Pharisæi, tempore Christi, ideòque graviter ab eo reprehensi, non quòd omnes, sed plerique fuerint tales. Nam consta aliquos fuisse immunes ab illis vitiis; ut Nicodemum, Gamalieleum, et discipulum ejus Paulum, qui de seipso scribit, Actorum 22, v. 3... *Eruditus juxta veritatem paternæ legis.* Et Philipp. 3, v. 5-6: *Secundum legem Pharisæus... secundum justitiam, quæ in lege est, conservatus sine querelâ.* Idem fit in novo Testamento. Multi ordines religiosi ab initio bonam ac salutarem regulam professi sunt, qui postea in multis à regulâ deflexerunt, non vitio sui instituti aut vocationis, sed negligentia humanæ fragilitatis. Contrâ accidit Calvinistis, qui si primam Calvinii doctrinam et institutionem sequantur, boni non esse possunt; sin ab eâ deflectant, melioris vitæ spem ac subsidium habent.

QUÆSTIO V.—*Quandò, et quo auctore cæperint Pharisæi?*—Serarius, lib. 2 Trihæresii, cap. 11, putat eos cæpisse ante tempora Jonathæ Machabæi, plus quàm 130 annis ante adventum Christi, quod tripliciter probat: Primò, ex illis Josephi verbis: *Circâ hoc tempus (Jonathæ) erant tres Judæorum hæreses.* Secundò, quia Pharisæi antiquiores sunt Sadducæis, at hi fuerunt tempore Jonathæ; ergo multò magis illi. Tertio, quia constat ex historiis, tempore Joannis Hircani, qui vixit 24 annis post Jonathan, fuisse maximum numerum et auctoritatem Pharisæorum. Ex quo colligi potest, eos cæpisse antè tempora Jonathæ; quia si tunc primùm cæpissent (quod aliqui putant), non potuissent

tam paucis annis in tantum numerum excrecere; præsertim cum nonnisi viri docti ad eorum sectam admitterentur. Quod attinet ad ipsorum auctorem seu institutorem, putat D. Hieronymus, in cap. 8 Isaïæ, Scribas et Phariseos à Schammai et Hillel, duobus magnis Synagogæ viris, ortos esse; at Serarius, cap. 12, ab iis quidem propagatos, sed ab aliis initium sumpsisse. Quod etiam sentit Genebrardus in Chronologiâ: Nota, docent Judæi Moysen in monte Sinai, non solum à Deo accepisse legem, quam scripsit; sed etiam intelligentiam legis, quam non scripsit, eamque vivâ voce tradidisse Josue, successori suo. Hunc eandem tradidisse senioribus, qui ipsum secuti sunt; hos, prophetis; prophetas, viris magnis Synagogæ, post reditum ex captivitate Babylonicâ; ex his viris ortam esse sectam Phariseorum, ac postea ab Hillel et Schammai propagatam. (Vid. Serar. loco citat.)

QUÆSTIO VI. — *An Pharisei fuerint distincti à Scribis?* — Tria hic statuenda sunt. Primò, Scribas fuisse legisperitos, seu legis doctores, qui græcè *nomica* vel *nomodida scaloi* appellati sunt, ut notat Maldonatus in cap. 2 Matth., v. 4, et Serarius, lib. 2 Trihæresii, c. 7. Et constat ex Luc. 7, v. 30, et c. 11, v. 54. Secundò, Scribas, seu legisperitos, fuisse distinctos à Phariseis, ut passim patet ex Evangelio, Matth. 23, v. 13: *Væ vobis, Scribæ et Pharisei?* Tertio, aliquandò tamen factum esse, ut iidem simul essent Scribæ et Pharisei: Scribæ quidem, ratione officii, quia legem docebant; Pharisei autem, ratione sectæ, quia sectam Phariseorum profitebantur. Sicut apud nos, aliquandò iidem sunt doctores academici, et Dominicani; doctores, ratione officii: Dominicani, ratione instituti. Hoc patet Matth. 22, v. 34-35: *Pharisei autem audientes quòd silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis, legis doctor.* Ecce unus ex Phariseis erat legis doctor, id est, Scriba. Sic enim interpretatur Marcus cap. 12, v. 28: *Et accessit unus de Scribis.* Nempè ille idem, quem Matthæus dixit esse unum ex Phariseis. Perindè ac si aliquis de me diceret: Accessit ad eum Becanus, unus ex doctoribus academicis; et alter: Accessit ad eum Becanus, unus ex Jesuitis. Ubi notandum est aliter inter se distingui Scribas et Phariseos, aliter Phariseos et Sadducæos; nam Scribæ et Pharisei distinguuntur inter se, sicut doctores theologiæ et religiosi, vel sicut medici et milites. Nam, sicut fieri potest ut unus idemque homo simul sit doctor theologiæ et religiosus; aut simul medicus et miles; sic etiam ut unus idemque homo simul sit Scriba et Phariseus, ut ex Evangelio ostensum est. At Pharisei et Sadducæi distinguuntur inter se, sicut duæ sectæ oppositæ, ita ut nullus Phariseus simul possit esse Sadducæus, nec ullus Sadducæus simul Phariseus. Vide Abulensem in cap. 23 Matth., q. 12.

QUÆSTIO VII. — *Undè Sadducæi dicti?* — Resp. Vel à Sadoc, seu Tsadok, primo sectæ illius conditore; vel à Zaddic, seu Tsedek, quod est justus; quasi nominati essent justus, seu justitarii. Priorem etymologiam tradunt Philastrus et multi Rabbinii apud Sera-

rium, q. 19. Posteriores Epiphanius, hæresi 14: Hieron., in cap. 22 Matth.; Abulensis in idem cap., q. 123. Porrò Sadoc, primus sectæ Sadducæorum auctor, fuit discipulus magni illius et veteris Pharisei Antigni; sed postea adjunxit se Dositheo, qui ex Judæo factus fuit Samaritanus, de quo sic scribit Tertul. lib. de Præscript. cap. 45: *Taceo Judaismi hæreticos, Dositheum, inquam, Samaritanum, qui primus ausus est Prophetas, quasi non in Spiritu sancto locutos, repudiare. Taceo Sadducæos, qui ex hujus erroris radice surgentes, ausi sunt ad hanc hæresim, et resurrectionem carnis negare.* Vide plura apud Epiphanius, hæresi 13.

Ex dictis duo colligo. Primò, Phariseos antiquiores esse quàm Sadducæos; nam Sadoc, primus auctor Sadducæorum, fuit discipulus Antigni, qui erat ex sectâ Phariseorum. Secundò, Sadducæos aliquo modo ortos esse ex Samaritanis. Nam Sadoc auctor Sadducæorum, desertâ Antigni Pharisei disciplinâ, confugit ad Dositheum, è Judæo Samaritanum factum. Non tamen secutus est sectam Dosithei in omnibus; sed nova quædam dogmata commentus est, ut jam videbimus.

QUÆSTIO VIII. — *Quæ fuerunt dogmata et instituta Sadducæorum?* — Resp. Hæc potissimum: Primò, non admittebant Prophetas, aut alios libros veteris Testamenti nisi libros Moysis, ut refert Hieron. in cap. 2 Matth., Tertul. lib. de Præscript. cap. 45, Mald. in cap. 3 Matth. v. 7, et alii. Hinc Christus, disputans contrâ Sadducæos de resurrectione mortuorum, non aliis testimoniis quàm Pentateuchi usus est; quia solum Pentateuchum ipsi pro verâ Scripturâ agnoscebant. Alioqui ex Psalmis et Prophetis potuissent multò clariora testimonia adducere. (Vide Hieron. loco citato.) Secundò, nullam admittebant traditionem, nullam Scripturæ interpretationem à Moysè, vel prophetis, vel doctoribus acceptam, ut refert Elias in Thisbi, verbo Sadoc, ubi sic scribit: *Duos discipulos habuit Antignus, vir Sochæus, quorum alteri Zadek, alteri verò Bajethos nomen erat: qui, deficientes à præceptore ad homines malos, cæperunt negare legem ore tamen traditam, neque fidem habuerunt, nisi ei quod in lege scriptum erat; hancque ob causam vocati Caraim.* Hinc nata est illa distinctio Judæorum, ut alii dicantur Rabbinitæ, qui admittebant traditiones et interpretationes Rabbiorum; alii Caraim, id est, lectionarii, scriptuarii, textuarii, qui illas respuunt. (Vide Scaligerum, lib. 2 de Emendatione temporum, et Serar., lib. 2 Trihæresii, c. 31.) Tertio, non credebant resurrectionem, nec animarum immortalitatem, neque Angelum, neque Spiritum, neque aliud quippiam, quod non sensu, aut manifestâ ratione comprehenderent. Matth. 22, v. 23: *Accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem.* Hinc perpetua erant dissidia inter duas illas sectas, Sadducæorum et Phariseorum. Quod Act. cap. 23, v. 7-8, etiam insinuatur, his verbis: *Facta est dissensio inter Phariseos et Sadducæos.... Sadducæi enim dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum; Pharisei autem utraque confitentur.* Quarto, ubique molesti erant Christo, et quidem variis modis: Primò petendo ab eo signum de cælo. (Matth. 16, v. 1.) 2º Propo-

nendo illi captiosas quæstiones. (Matth. 22, v. 23 et seq.) 3° Ægrè ferendo quòd discipuli ejus docerent populum. (Act. 4, v. 2.) 4° Eisdem capiendò et in carcerem conjiciendo. (Act. 5, v. 17.) 5° Illos in iudicium adducendo. (Act. 23, v. 6.)

QUÆSTIO IX. — *Qui hoc tempore sint similes Pharisæis et Sadducæis?* — Resp. Si ulli alii, maximè prædicantes Lutherani et Calviniani sunt illis similes. Hoc facilè demonstratur ex dictis in hunc modum: Primò, Pharisæi et Sadducæi introduxerunt novam doctrinam, discrepantem à doctrinà Synagogæ. Hi quidem negando resurrectionem, Spiritum et Angelum; illi verò asserendo omnia fato evenire, et animas bonorum de corporibus in corpora transmigrare. Idem faciunt Lutherani et Calvinistæ; introducunt novam doctrinam, discrepantem à doctrinà Ecclesiæ. Hi quidem asserendo, Deum esse auctorem peccati, et prædestinare homines ad æternam damnationem, sine ullà ipsorum culpà; illi verò docendo corpus Christi esse ubique; in Eucharistià manere substantiam panis cum substantià corporis Christi; infantes in Baptismo habere propriam fidem actualem. Secundò, Pharisæi et Sadducæi inter se quidem erant hostes infensissimi, sed in oppugnando Christo mirè inter se conspirabant. Sic Lutherani et Calvinistæ, dum inter se agunt, multis convitiis se mutuò proscindunt ac lacerant, at in oppugnandà Christi Ecclesià malitiosè inter se consentiunt. Utrique docent, Ecclesiam multis seculis ante Lutheri adventum errasse in fide, et, ut ipsi loquuntur, adulteram ac meretricem factam esse. Undè consequenter fateri debent, omnes filios qui illis seculis in Ecclesià per baptismum nati sunt, adulterinos fuisse ac spurios: nec Christum iisdem seculis nisi spurios et adulterinos fetus ex suà sponsà suscepisse ac educasse, quæ est magna in Christum blasphemia. Tertiò, Sadducæi pro suo arbitratu, quosdam Scripturæ libros admittebant, alios rejiciebant. Admittebant libros Moysis; rejiciebant reliquos. Idem faciunt Lutherani et Calvinistæ. Utrique rejiciunt libros Judith, Tobie, Sapientiæ, Ecclesiastici, Machabæorum. Lutherani insuper, Apocalypsim, Epistolam Jacobi et nonnullas alias, prout ipsis opportunum. Catholici admittunt omnes quos antiqui Patres, Innocentius I, Augustinus et alii, communi consensu admiserunt. Quartò, Sadducæi nullam admittebant traditionem, nullam Scripturæ interpretationem à Moysi, vel prophetis, vel doctoribus acceptam. Similiter faciunt Lutherani et Calvinistæ. Rejiciunt traditiones divinas et apostolicas, contra illud Apostoli 2 Thessal. c. 2, v. 14: *Tenete traditiones, quas didicistis.* Rejiciunt interpretationem Scripturæ, quam per traditionem ab Apostolis et aliis Ecclesiæ doctoribus accepimus. Suo arbitrio Scripturam interpretantur. Quintò, Sadducæi nihil volebant credere, nisi quòd sensu aut manifestà ratione comprehenderent. Idem faciunt Calvinistæ. Non credunt Christum præsentem esse in Eucharistià. Quare? Quia aiunt se non posse ratione naturali comprehendere, quomodò idem corpus eodem tempore possit simul esse in duobus locis. Cùm ergò constet Christum esse in cælo, pu-

tant evidenter sequi, non esse in altari vel Eucharistià. Sextò, Sadducæi in oppugnandà resurrectione mortuorum, ridiculo argumento utebantur contrà Christum, hoc modo: Una mulier successivè habuit septem viros. Si ergo resurrectio admittenda, quis illorum in resurrectione recepturus est illam mulierem? Quibus respondit Christus: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* Similiter faciunt Calvinistæ: ridiculè argumentantur contrà præsentiam corporis Christi in Eucharistià, in hunc modum: Scriptum est Matth. 13, v. 17: *Omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur.* Si ergò corpus Christi est præsens in Eucharistià, et intrat in os, ut Catholici asserunt, ergo in ventrem vadit, et in secessum emittitur. Quibus, quid aliud respondendum, quàm quòd Sadducæis responsum est? *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.*

Hæc de doctrinà. Si mores spectemus, fateor non modò Lutheranos et Calvinistas, sed etiam aliquos catholicos posse similes esse Pharisæis, et illorum vitia imitari; nam, ut ait poeta:

Iliacos intrà muros peccatur et extrà.

Sed tamen duo Pharisæorum vitia præ cæteris expendenda sunt. Unum est, quòd fuerint superbi, arrogantes, ambitiosi, amantes honorum et titulorum. Sic faciunt nostri adversarii. Superbi ac arrogantes sunt, quia contemnunt antiquos Patres, et suam sententiam ac iudicium ipsis præferunt. Amantes sunt titulorum, quia volunt vocari Evangelici, Orthodoxi, Reformati, à Deo docti. Alterum est, quòd ad opinionem sanctitatis occupandam, soliti fuerint legem Dei scribere in membranis, et affigere fronti, brachijs et parietibus, nec aliud insonare, quàm legem et prophetas. Sic etiam nostri adversarii nihil aliud ore habent, quàm *verbum Dei.* Ubique in templis, in hospitibus, in parietibus affigunt hanc sententiam: *Verbum Domini manet in æternum.*

QUÆSTIO X. — *Esseni undè dicti; et quæ illorum dogmata et instituta?* — Undè dicti sint Esseni (quos alii vocant Essæos, alii Hasidæos vel Asidæos) non satis constat. Serar., lib. 3. Trihæresii, cap. 1, affert varias conjecturas et opiniones. Non est res tanti momenti, ut magnoperè laborandum sit. Quisque sequatur opinionem, quam velit. Quæ autem fuerint eorum dogmata et instituta, paucis explicandum est ex Josepho et Serario. Præcipua fuerunt hæc: Abhorrebant voluptate, et vivebant cœlibes. Habebant bona communia, more religiosorum. Non utebantur famulis, sed ipsi sibi ministrabant. In victu sectabantur austeritatem. Albis utebantur vestibus. In quâlibet urbe erant multi simul. Maxima apud eos hospitalitas. Sine viatico faciebant iter, quia ubique ferè inveniebant suæ sortis homines, à quibus gratuito habebant hospitium. Peculiari ratione dediti erant pietati. Manè autè solis ortum nihil profani loquebantur, sed precibus ac orationibus erant intenti. Post preces, quisque conferebat se ad suos labores. Deindè iterum in unum collecti, et lineis velaminibus præcincti, frigidâ aquâ se lavabant et purificabant. Post hanc lotionem, ibant

modestè ad cœnaculum, ubi sacerdos ante et post cibum orabat, reliquis adstantibus. Finito prandio, redibant ad consuetos labores. Quibus finitis, eo ritu cœnabant, quo antea pransi erant. Servabant accuratè silentium. Nihil ferè agebant nisi ex curatorum suorum imperio. Sine curatorum facultate, nihil consanguineis poterant dare. Novitios quadriennio probabant. Accuratè servabant sabbatum. Credebant animarum immortalitatem. Aliqui inter illos futura prædicebant. Hæc omnia fusè prosequitur Serarius ex Josepho Flavio, qui etiã affirmat multos Essenorum ad fidem christianam fuisse conversos.

CAPUT XII.

DE JUDICE CONTROVERSIARUM IN VET. TESTAMENTO.

Queritur 1° an Pontifex in vetere Testamento fuerit judex controversiarum? 2° An pontifex in dirimendis controversiis fuerit infallibilis judex, ità ut non potuerit errare? 3° An etiã in novo Testamento sit aliquis judex infallibilis, et quis ille sit?

QUESTIO PRIMA. — An Pontifex in vetere Testamento fuerit judex controversiarum? — Resp. Certum est fuisse. Hoc testatur Josephus, lib. 2 contrà Appionem, cum ait: *Pontifex ante alios sacerdotes Deo sacrificat, leges custodit, dijudicat controversias, convictos delicti punit; cui qui non obedit, is pœnas luit, tanquàm in Deum impius.* Et manifestè colligitur ex illo Deut. 17, v. 8 et seq.: *Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram; et judicium intrà portas tuas videris verba variari, surge, et ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus. Veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem, qui fuerit illo tempore; quæresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem. Et facies quodcumque dixerint qui præsent loco quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum; nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram. Qui autem superbia, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto iudicis, morietur homo iste.* Circa hunc locum aliqua notanda sunt. Primum est, quòd variæ fuerint controversiæ in populo Judæorum; hic quidem duæ speciatim recensentur: una de sanguine, altera de leprâ. Alibi tamen summatim insinuantur quatuor genera, ut 2 Paral. 19, v. 10: *Ubi quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus.* Nam aliqur, ut ibi interpretatur Lyranus, oriebantur ex lege Decalogi: aliæ ex mandatis moralibus, quæ sunt extrà legem Decalogi; aliæ ex præceptis cæremonialibus, ad divinum cultum spectantibus; aliæ denique ex præceptis judicialibus, quæ ad externam pacem et justitiam conservandam erant accommodata. Alterum, quòd in singulis civitatibus constituti fuerint inferiores iudices, qui ex officio debebant hujusmodi controversias dirimere, ut habetur Deut. 16, v. 18-19: *Judices et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas; ut judicent populum justo iudicio, nec in alteram partem declinent.* Et 2 Paral. 19, v. 5: *Consti-*

tuitque iudices terræ in cunctis civitatibus Juda munitis per singula loca. Tertium est, quòd, quandò inferiores iudices non poterant inter se convenire, nec controversias ad se delatas, propter peculiarem aliquam difficultatem, dirimere, necesse fuerit confugere Hierosolymam ad superiores iudices, quibus tanquàm supremus iudex, præsidebat Pontifex; et illius sententias, sub pœnâ mortis, oportebat acquiescere. Hoc patet ex verbis paulò antè citatis: *Si difficile et ambiguum apud te* (id est, in civitate tuâ, in quâ habitas) *judicium esse perspexeris, etc.* Hinc colligimus, duplex apud Judæos fuisse tribunal et concilium, unum majus, alterum minus. Inter ea fuit multiplex discrimen, quia majus erat tantum in Jerusalem; minus in singulis civitatibus. In majori dijudicabantur majores controversiæ; in minori, faciliores. In majori præsidebat Pontifex; non item in minori. A minori licebat appellare ad majus, non contrà, à majori ad minus. In majori erant septuaginta personæ præter Pontificem; in minori, viginti tres. Majus vocabatur Sanhedrin, vel Synedrin, vel concilium seniorum; minus, non item. De majori sæpè fit mentio in Evangelio, ut Marci 14, v. 55; Et Luc, 9, v. 22; et Act. 4, v. 5. Videantur interpretes. Utrumque concilium habuit suam originem sub Moysè. Et minus quidem institutum est ex consilio Jethro; majus verò, mandato Dei. Occasione minoris instituendi describitur Exod. 18, v. 13 et seq., his verbis: *Alterà autem die, sedit Moyses ut iudicaret populum, qui assistebat Moysi à mane usque ad vesperam. Quod cum vidisset cognatus ejus, omnia scilicet quæ agebat in populo, ait: Quid est hoc, quod facis in plebe? Cur solus sedes, et omnis populus præstolatur de mane usque ad vesperam? Cui respondit Moyses: Venit ad me populus, quærens sententiam Dei. Cumque acciderit eis aliqua discrepatio, veniunt ad me, ut iudicem inter eos, et ostendam præcepta Dei, et leges ejus. At ille: Non bonam, inquit, rem facis; stulto labore consumeris et tu, et populus iste qui tecum est. Ultrà vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere; sed audi verba mea, atque consilia et erit Deus tecum. Provide de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicent populum omni tempore; quidquid autem majus fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodò judicent; leviusque sit tibi, partito in alios onere... Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat. Et electis strenuis viris de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui iudicabant plebem omni tempore; quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodò judicantes.* De majoris concilii institutione sic legimus Num. 11, v. 16-17: *Et dicit Dominus ad Moysen: Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti, quòd senes populi sint ac magistri: et duces eos ad ostium tabernaculi fæderis; faciesque ibi stare tecum, ut descendam, et loquar tibi; et auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent tecum onus populi, et non tu solus graveris,*

Et inf., v. 21, 25 : *Venit igitur Moyses, et narravit populo verba Domini, congregans septuaginta viros de senibus Israel, quos stare fecit circa tabernaculum. Descenditque Dominus per nubem, et locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Moyse, et dans septuaginta viris. Cùmque requievissent in eis spiritus, prophetaverunt, nec ultrà cessaverunt.*

Porro cùm utrumque concilium progressu temporis penè collapsum esset, iterùm restitutum et renovatum fuit à Josaphat, rege Juda, ut habetur 2 Paral. 19, v. 4, et seq., his verbis : *Habitavit ergo Josaphat in Jerusalem rursùmque egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim, et revocavit eos ad Dominum Deum Patrum suorum. Constituitque iudices terræ in cunctis civitatibus Juda munitis per singula loca. Et præcipiens iudicibus : Videte, ait, quid faciatis : non enim hominis exercetis iudicium, sed homini : et quodcumque judicaveritis, in vos redundabit. Hæc omnia intelliguntur de minori concilio. Jam sequitur de majori, v. 8 et seq. : In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas, et sacerdotes, et principes familiarum ex Israel, ut iudicium et causam Domini judicarent habitatoribus ejus. Præcepitque eis, dicens : Sic ageris in timore Domini fideliter et corde perfecto. Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis inter cognationem et cognationem, ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non peccent in Dominum, et ne veniat ira super vos, et super fratres vestros.... Amarias autem, sacerdos et Pontifex vester, in his quæ ad Deum pertinent, præsidebit ; porro Zabadias, filius Ismael, qui est dux in domo Judæ, super ea opera erit, quæ ad regis officium pertinent. Ubi vides Pontificem fuisse præsidem, seu caput concilii seniorum. Igitur, ut verbo repetam quæ dicta sunt, sub Moyse in deserto res ita gesta est : primò, solus Moyses (qui erat Pontifex extraordinarius) iudicabat omnes omninò controversias quæ in populo oriebantur. Deindè, ut in hoc onere non nihil sublevaretur, additi sunt illi tribuni, centuriones, quinquagenarii et decani, qui minores causas judicarent, et graviore ad illum remitterent. Denique ad majus solatium septuaginta seniores electi sunt, qui etiam in causis gravioribus illi assisterent. Post mortem Moysis, cùm jam filii Israel venissent in Terram promissionis, duplex tribunal ac iudicium constitutum est, unum Hierosolymis, pro causis difficilioribus, alterum in singulis civitatibus pro faciliioribus. Hoc posterius respondebat concilio tribunorum ac decanorum ; illud prius concilio septuaginta seniorum. Hic addi potest, aliter in deserto sub Moyse, aliter in Terrâ promissionis sub aliis Pontificibus, actum esse. Et quidem duplici discrimine, altero ex parte Pontificis, altero ex parte concilii seniorum ; nam Pontifex, post ingressum in Terram promissionis, non dirimebat controversias, nisi ex lege scriptâ ; at Moyses, præsertim antequàm lex integrè scripta esset, multas dirimebat ex vivâ Dei voce et oraculo, cujusmodi sunt illæ tres : Prima, quid faciendum esset cum iis qui, propter immundi-*

tiam legalem, non poterant cum aliis celebrare Pascha? (Num. 9, v. 6.) Secunda, quâ poenâ deberet affici, qui inventus erat colligere ligna in die sabbati? (Num. 15, v. 32.) Tertia, an filiæ Salphaad possent habere hæreditatem inter cognatos patris sui? (Num. 27, v. 1.) De his controversiis nihil tunc erat scriptum in lege. Igitur Moyses vivâ voce consuluit Deum, et accepto responso, voluntatem Dei executus est. Ac tunc primùm hæc omnia in legem scriptam relata sunt. Ex parte concilii seniorum, hoc erat discrimen : Septuaginta seniores, qui à Moyse electi sunt, acceperunt Spiritum Prophetiæ in ipsâ electione. (Num. 11, v. 25.) De aliis qui postea in illorum locum per intervalla temporis subrogati sunt, non constat accepisse. Hoc tamen credibile est, singulari assistentiâ usos esse, quoties de rebus difficilioribus consultandum esset ; et maximè hanc assistentiam Pontifici, qui omnibus præsidebat, speciatim concessam fuisse, quandò supremi iudicis officio in ferendâ sententiâ fungebatur. De quâ re dicam aliquid paulò post.

Dices : Hæc omnia procedunt de controversiis legalibus, in quibus Pontifex erat supremus iudex, ut benè probatum est ; non autem de controversiis fidei, in quibus sola Scriptura erat iudex. — Respondeo : Hoc sine fundamento dicitur ; nam omnes controversiæ, sive essent de fide, sive de aliis rebus, vocabantur legales, duplici de causâ : Primò, quia oriebantur ex ipsâ lege, non satis benè intellectâ ; Secundò, quia per veram legis interpretationem erant dirimendæ. (Deut. 17, v. 10.) Omnes porro, sine ullâ exceptione, pertinebant ad Pontificem, tanquàm ad supremum iudicem, etiam illæ quæ erant de fide et religione. Hoc manifestè constat ex illis verbis, paulò antè citatis : *Amarias, Pontifex vester, in his quæ ad Deum pertinent, præsidebit.* At controversiæ de fide et religione maximè ad Reum pertinent ; ergò Pontifex in illis controversiis præsidebat. Quid autem est, præsidere in controversiis, nisi iudicem agere ? Item, ex verbis præcedentibus : *Ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus*, omnes hæc quæstiones deferebantur ad Pontificem ; et præter has, non erant ullæ aliæ ; ergò nulla erat exempta à jurisdictione Pontificis. Et confirmatur exemplo ; nam inter controversias fidei (de quibus maximè nunc agimus) erat una præcipua de Messiâ. At hæc ipsa, quandò dubitatum fuit tempore Herodis, an Messias jam natus esset, deferebatur ad concilium sacerdotum, in quo Pontifex præsidebat, ut patet ex Evangelio Matth. 2, v. 3 et seq. : *Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum, et Scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei : In Bethlehæm Judæ ; sic enim scriptum est per Prophetam : Et tu, Bethlehæm, terra Juda, nequaquàm minima es in principibus Juda ; ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel.* Ubi tria notanda sunt, primò, quòd rex Herodes et totus Hebræorum populus dubitaverit de loco in quo Messias esset nasciturus ; secundò, quòd hanc dubitationem non ausi fuerint ipsi per se

discutere, sed detulerint illam ad ordinarium concilium sacerdotum; tertio, quod sacerdotes, ut satisfacerent officio suo, dissolverint hanc dubitationem ex Scripturâ, tanquam ex normâ et regulâ cui se conformabant.

QUÆSTIO II. *An pontifex fuerit infallibilis iudex?*

— Aliqui ex Lutheranis concedunt quidem fuisse iudicem controversiarum, sed negant fuisse infallibilem, quod nos affirmamus, et tripliciter probari potest: primo, ex discrimine quod erat inter summum Pontificem et alios inferiores iudices; nam quando oriebatur aliqua controversia difficilior, in cuius decisione inferiores iudices vel dissentiebant, vel veritatem attingere non poterant, volebat Deus ut partes litigantes deferrent eam ad Pontificem, in superiori concilio presidentem, cum hac promissione, quod ab eo accepturi essent iudicii veritatem. (Deut. 17, v. 9.) At si Pontifex in tali casu fuisset fallibilis, non accepissent ab eo iudicii veritatem, nec promissio Dei fuisset impleta; ergo dicendum est, in tali casu falli non potuisse; secundo, ex mandato Dei; nam Deus sub poenâ mortis mandabat omnibus ut acquiescerent sententiæ Pontificis. (Deut. 17, v. 21). At certum est non mandasse ut acquiescerent sententiæ falsæ, præsertim in negotio fidei ac religionis; non potuisse esse falsam, sed ex peculiari Dei assistentiâ infallibilem; tertio, ex parte litigantium; nam si Pontifex quando publicè in concilio pronuntiabat sententiam, potuisset falli, vel à legitimo Scripturæ sensu aberrare, nunquam litigantes qui illum consulebant fuissent securi. Cur ergo sub poenâ capitis tenebantur sequi illius decisionem? Cur altera pars cum tanto onere debebat subiacere sententiæ contrâ se latæ, quam poterat suspicari falsam et iniquam esse? Denique cur totus populus in negotio religionis jubebatur id sequi quod Pontifex iudicabat sequi oportere, si Pontifex errare poterat?

Objiciunt Lutherani, Pontificem etiam cum toto concilio sæpè errasse in negotio religionis; quod probant variis exemplis. 1° Quia Aaron Pontifex fuit auctor idololatriæ, quando proposuit populo vitulum adorandum. (Exod. 32, v. 5.) 2° Quia Urias contrâ legem Dei exstruxit novum altare in templo, ad formam altaris Damasceni, et in eo sacrificia obtulit. (4 Reg. 16, v. 11). 3° Quia omnes speculatores populi, erant cæci. (Isaiæ cap. 56, v. 10.) 4° Quia tempore Jeremiæ, à prophetâ usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. (Jerem. 6, v. 13). 5° Quia idem Jeremias propter verbum Domini, publico decreto omnium sacerdotum et prophetarum, fuit condemnatus ad mortem. (Jer. 26, v. 11.) 6° Quia Christus à Pontificibus, Scribis, et senioribus populi, in publico concilio, morti adjudicatus est. — Resp. Frustrâ hæc objiciuntur; primo, quia Aaron nec erat Pontifex, quando vitulum ex auro conflagit, nec fuit auctor idololatriæ. Nihil ergo juvat Lutheranos hoc exemplum. Quod non fuerit Pontifex, certum est; nam à Moysese consecratus est in Pontificem, anno secundo egressionis ex Ægypto, primâ die mensis primi, quando tabernacu-

lum fuit erectum. (Exod. 4, v. 15.) At vitulus jam antea conflatus erat, dum adhuc Moyses erat in monte Sinai cum Deo, et acceptis ab eo tabulis lapideis, jubebatur constituere tabernaculum per Beseleel, filium Uri. (Exod. 31 et 32.) Similiter, quod populus fuerit auctor idololatriæ, non autem Aaron, disertè habetur, Exod. 32, v. 1: *Videns autem populus quod moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus adversus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant.* Secundo, Urias non erravit, tanquam iudex et præses concilii, in dirimendis controversiis legalibus, sed extrâ concilium erravit in facto, volens satisfacere mandato regis Achaz, quod non negamus. Itaque nec hoc exemplum ad rem facit. Non enim est quæstio inter nos, an Pontifex nullâ in re potuerit errare, aut peccare. Potuit certè in multis, non minùs, quàm alii. Sed quæstio est, an in sententiâ publicè ferendâ circa controversias legales, potuerit errare, vel falsam sententiam dicere? Non potuit, nec Urias hoc modo erravit. Tertio, Isaias per speculatores, quos ait cæcos esse, non intelligit Pontifices sui temporis, sed Scribas et Phariseos, qui erant futuri tempore Apostolorum, quando Jerusalem erat vastanda à Romanis, sub Vespasiano imperatore, ut interpretatur S. Hieron. Et patet ex ipso contextu, qui sic habet Isaiæ 56, v. 8 et seq.: *Ait Dominus Deus qui congregat dispersos Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus. Omnes bestie agri, venite ad devorandum, universæ bestie saltus. Speculatores ejus cæci omnes, nescierunt universi; canes muti non valentes latrare.* Sensus est: ait Dominus Deus: Ego post captivitatem Babylonicam, in quâ dispergentur Judæi, iterum congregabo illos in Jerusalem (quod contigit sub Cyro, Persarum rege, 1 Esdræ 1). Deinde etiam gentiles eis aggregabo (quod factum est tempore Christi et Apostolorum, quando gentiles ad lucem Evangelii vocati sunt, et ex utroque populo coaluit una Ecclesia). Postea, dicam Romanis (qui propter infidelitatem vocantur bestie agri): *Venite ad devorandum*, id est, ad devastandam et evertendam civitatem Jerusalem. Sed ob quam causam? Quia speculatores ejus, Scribæ scilicet et Pharisei, merebuntur hanc poenam, duplici titulo: primo propter suam cæcitatem et incredulitatem, nam neque ipsi volunt Christum agnoscere pro Messia, neque permissuri sunt ut Judæi in eum credant, et sic utrique propter incredulitatem digni erunt qui puniantur. Undè Christus, Matth. 15, v. 14: *Cæci sunt, et duces cæcorum.* Et cap. 23, v. 13: *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines! vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.* Secundo, quia erant canes muti, non valentes latrare, id est, ignavi pastores, non defendentes gregem sibi concredidum, nec vitia subditorum reprehendentes. Ex hac interpretatione, quæ textui et Hieronymo conformis est, nihil potest colligi, quod sit contrâ nos; nam nostra assertio est, Pontificem in veteri Testamento non potuisse errare in definiendis legalibus controversiis, quæ ad ipsum in concilio defere-

bantur. Hæc non evertitur per hoc quòd Pharisæi, tempore Apostolorum, fuerint ceci et increduli in Christum. Quartò, nec dictum Jeremiæ, quod Lutherani objiciunt, ipsis patrocinator. Non enim intelligendum est de errore vel mendacio Pontificis in decisione controversiarum legalium, sed de dolo seu mendacio sacerdotum, et prophetarum in prædictione futurorum. Cùm enim Jeremias, et alii prophætæ à Deo missi, prædicarent fore ut populus propter scelera sua puniretur, et in captivitatem duceretur; sacerdotes et pseudo-prophætæ blandiebantur populo, et omnia prospera vaticinabantur; et sic miserè illum decipiebant. Hic sensus colligitur ex ipso textu; nam Jeremiæ prædictio erat hæc, cap. 6, v. 11 et seq.: *Vir cum muliere capietur, senex cum pleno dierum. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri, et ucores pariter, quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippè usque ad majorem omnes avaritiæ student.* Quid porrò sacerdotes et pseudo-prophætæ? Sequitur: *A prophetâ usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. Et curabant contritionem filii populi mei cum ignominia, dicentes, pax, pax; et non erat pax.* Vel, ut Septuaginta vertunt: *A sacerdote et usque ad pseudo-prophetam omnes fecerunt mendacium, et curabant contritionem populi mei, parvi pendentis et dicentes: pax, et ubi est pax?* Quasi dicat: quidquid ego ædifico, hoc mali sacerdotes et Prophætæ destruant. Ego reprehendo scelera populi, et prædico illi captivitatem, ut hæc ratione permoveam ad dolorem et contritionem; illi contrà dolo et mendacio decipiunt populum, promittendo prosperitatem et pacem, et sic conantur abstergere et curare contritionem, quam ex meâ comminatione conceperat. Ex hoc sensu quid inferent adversarii? Vel nihil, vel hoc: Sacerdotes et Prophætæ in veteri Testamento mentiebantur in prædictione futurorum; ergo Pontifex errabat in decisione controversiarum legalium: illatio adversariis digna. Quintò, quod objicitur, Jeremiam publico decreto sacerdotum et prophetarum fuisse condemnatum ad mortem, non spectat ad præsentem quæstionem. Primò, quia tamesti sacerdotes et Prophætæ peccârunt in hoc facto, non tamen errârunt in decisione alicujus controversiæ legalis (de quo errore hic disputamus), sed tantùm in eo, quòd dicerent falsam esse prædictionem Jeremiæ de imminente eversione Jerusalem, ut jam explicavi. Deindè, non soli sacerdotes et Prophætæ, sed etiam populus condemnavit illum ad mortem. Cùm enim dixisset Jeremias ex personâ et mandato Dei, cap. 26, v. 6: *Dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ; mox sequitur, v. 7: Et audierunt sacerdotes, et Prophætæ, et omnis populus Jeremiam loquentem verba hæc in domo Domini. Et paulò post, v. 8: Apprehenderunt eum sacerdotes, et Prophætæ, et omnis populus, dicens: Morte moriatur. Quare prophetavit in nomine Domini dicens: sicut Silo erit domus hæc, et urbs ista desolabitur, eò quòd non sit habitator?* igitur sententiâ condemnationis non fuit legitimè et judicia-

liter lata in concilio seu Synedrio, in quo legales controversiæ decidebantur, sed in tumultuario concursu ac seditione vulgi, ut etiam ab Hieronymo notatum est; et hoc patet ex eventu; nam principes Juda, eùm audissent tumultum populi, et conspirationem factam contrà Jeremiam, venerunt ad introitum templi (ubi seditio excitabatur), et liberârunt Jeremiam à sententiâ mortis, quòd non facile fecissent, si sententiâ à summo Pontifice in concilio fuisset pronuntiata. Inspiciatur textus. Ad id denique, quòd affertur de Christo à Pontifice et senioribus morti adjudicato, facilis responsio est. Fateor Caipham, qui tunc erat Pontifex, errasse cum concilio, nec ampliùs habuisse infallibilem Dei assistentiam, quia Synagoga jam ferè expirabat. (Vide quæ dicta sunt de hoc puncto, cap. 6, q. 2.)

QUÆSTIO III. — *An etiam in novo Testamento sit aliquis judex controversiarum, et quis?* — Certum est aliquem esse. Quis ille sit, quæstio est. Lutherani et Calvinistæ volunt Scripturam esse; nos, non Scripturam, sed Ecclesiam, seu Pontificem, qui est pastor et caput Ecclesiæ, quòd probavi sex argumentis in peculiari tractatu de Judice controversiarum, quæ breviter hic reponam. Primum sumitur ex officio, hoc modo: Qui est judex inter duos litigantes, debet ità pronuntiare sententiam, ut uterque litigantium clarè intelligat, quænam sit sententia judicis; et alter eorum fatentur illam pro se, alter contrà se latam esse: alioqui nisi id fiat, non cessabunt à lite, sed uterque suam causam prosequetur; at Scriptura non potest hoc præstare: ergo non potest esse judex controversiarum. Major per se clara est; minorem probo, quia Lutherani et Calvinistæ multis jam annis litigant de his punctis: 1° De baptismo parvulorum. 2° De reali præsentia Christi in Eucharistia. 3° De prædestinatione. 4° De personâ Christi. 5° De exorcismo. 6° De numero et Canone librorum Scripturæ. Et tamen Scriptura, quam volunt esse judicem, non potest dirimere aut finire has ipsas controversias; nec hæcenus auditum est, ità pronuntiatam esse. Hoc constat ex eventu; nam utrique pergunt in studio et ardore litigandi, quòd sine dubio non facerent, si putarent sententiam clarè semel esse latam. Tunc enim, vel ultrò cessarent à susceptâ contentione, et sententiæ acquiescerent; vel certè, si existimarent injustè secum actum esse, ad alium judicem provocarent. Neutrum fit. Secundum argumentum sumitur ex parte Scripturæ, in quâ duo spectanda sunt, littera et sensus; sicut in homine, corpus et anima. De illis, ut aliqui interpretantur, locutus est Apostolus, 2 Corinth. 3, v. 6, cum ait: *Littera occidit, spiritus autem vivificat, q. d. Si sequaris verum Scripturæ sensum, qui est quasi spiritus et anima vivificans, proderit tibi ad salutem. Si autem, neglecto vero et legitiimo sensu, hæreas tantùm in externâ litterâ, et contendas illum esse sensum quem externa littera præ se fert, sæpè errabis.* Quam interpretationem sequitur Aug., serm. 70 de tempore. Hoc posito, duo probanda sunt: unum est, quòd Scriptura, si litteram spectes, non possit

esse iudex controversiarum; alterum, quod neque, si sensum spectes, possit esse iudex. Priorem partem sic probō: Ille non potest esse infallibilis iudex controversiarum, qui ducit homines in errorem et hæresim; at Scriptura, si nudam illius litteram spectemus, ducit homines in errorem et hæresim; ergo non potest esse infallibilis iudex controversiarum. Major per se nota est, quia propterea quærimus infallibilem iudicem, ne erremus; ergo qui ducit nos in errorem, non est infallibilis iudex. Minor patet ex Apostolo, quia Scriptura secundum litteram occidit, id est, in lapsum et errorem ducit. Sic olim occidit Judæos, quia omnia quæ in Moysse et prophetis prædicta erant de Christo, intelligebant secundum externam litteram, et sensum interius latentem non percipiebant. Et hoc est, quod ait Apostolus, 2 Cor. 3, v. 15: *Usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum*, id est: adhuc Judæi non intelligunt Moysen, quem quotidie legunt, quia non penetrant internum ipsius sensum, sed externam litteram contenti sunt; vel clarius: non agnoscunt Christum, qui in Moysse sub externis cæremoniis ac sacrificiis, tanquam sub velamine occultatus est. Adhuc hærent in ipso velamine, et non considerant quid sub illo lateat reconditum. Quod etiam illis objicit Christus, Joan. 5, v. 39-40: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me; et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis*; q. d.: Si vultis certò cognoscere me esse Messiam à Deo promissum, de quo Moyses et Prophetæ scripserunt, non tantum debetis legere Scripturas, quoad externam litteram, sed multò magis scrutari internum sensum et spiritum, qui sub externâ litterâ quasi sub umbrâ aut figurâ delitescit. Hoc hactenus non fecistis. Tametsi enim persuasum vobis sit, in Scripturis sitam esse vitam æternam, tamen nescitis in quâ parte sita sit. Non est sita in externâ litterâ, in externis cæremoniis, et figuris, ut vos putatis; sed in spiritu, in sensu, in mysterio; ibi me quærite, et invenietis. Posteriorem sic probō: Scriptura, quoad verum et legitimum sensum, sæpè est obscura et difficilis intellectu, ac proinde sæpè oritur controversia de vero et legitimo ipsius sensu; omnis autem controversia requirit aliquem iudicem; debet ergo esse aliquis iudex qui definiat hunc esse legitimum sensum, illum non esse. At hic iudex non potest esse ipsa Scriptura, de cuius mente et sententiâ controversia movetur; ergo aliquis alius, distinctus à Scripturâ. Tertium argumentum sumitur ex parte controversiarum; multæ enim sunt controversiæ circa fidem et religionem, quarum vel nulla fit mentio in Scripturâ, vel certè non sufficiens ad hoc, ut Scriptura de illis sententiam ferre possit; ergo in iis dirimendis, alius iudex quærendus est. Ejusmodi autem controversiæ sunt hæc. 1° An libri Tobie, Judith, Sapientie, Ecclesiastici et Machabæorum, sint canonici et divini, necne? 2° Quot sint sacramenta novæ legis? 3° An exorcismus et aliæ cæremoniæ in Ecclesiâ catholicâ usitate, possint adhiberi in baptismo? 4° An baptizati

ab hæreticis, sint rebaptizandi? 5° An baptismus unâ mersione conferri debeat? 6° An Christiani, loco sabbati, debeant colere diem Dominicam? 7° An B. Maria manserit Virgo post partum? 8° An Petrus Apostolus fuerit romanæ Ecclesiæ episcopus? 9° An Symbolum fidei sit verè canonicum et apostolicum? 10° An in vetere Testamento fuerit aliquod externum remedium pro feminis contra peccatum originale? Quartum sumitur ex usu et praxi veteris Testamenti; nam omnes controversiæ legales quæ erant majoris momenti à summo sacerdote seu Pontifice, tanquam à supremo in terris iudice, non autem à Scripturâ, debebant dirimi ac definiri, ut supra copiosè ostensum est. Quintum, ex usu et praxi novi Testamenti, ubi idem hactenus servatum est; nam tempore Apostolorum fuit orta controversia de circumcissione, an scilicet novi Christiani, qui tunc fidem Evangelii recipiebant, non possent salvari, nisi circumciderentur, et legalia servarent? Quæ controversia potissimum intelligebatur de gentilibus ad fidem conversis. Erat autem duplex de hac re sententia: una quorundam, qui ex Judæis facti erant Christiani, qui dicebant gentiles per fidem Christi non posse salvari, nisi circumciderentur, et cæremonias legis Mosaicæ observarent; altera Pauli et Barnabæ, qui asserebant, non opus esse circumcissione, et observatione legalium. (Act. 15, v. 1.) At quomodò decisa et definita est hæc controversia? An ad solam Scripturam, tanquam ad communem iudicem delata est? Nihil minus; sed potius ex consensu utriusque partis delecti sunt aliqui, qui Hierosolymam irent ad Apostolos, ut ipsi in solemnî concilio de totâ re cognoscerent, et definitivam sententiam pronuntiarent, quod et factum est; nam ex unâ parte designati sunt Paulus et Barnabas, et ex alterâ alii qui, simul Hierosolymam profecti, Apostolos et seniores adierunt. Hi, coacto concilio, et invocato Spiritu sancto, responderunt his verbis, Act. cap. cit., v. 28-29: « Visum est enim Spiritui sancto et nobis nihil ultrâ imponere vobis oneris quàm hæc necessaria, ut abstineteis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione. » Post tempora Apostolorum, aliæ atque aliæ controversiæ, diversis locis atque ætatibus exortæ sunt, quas similiter à Pontifice romano, vel à conciliis ab eo approbatis, decisas ac direptas esse, notum est ex Historiis ecclesiasticis. Et qui illorum sententiæ noluerunt acquiescere, pro hæreticis habiti, et damnati sunt. Hujus rei multa exempla adduxi in nostro tractatu de Iudice controversiarum. Sextum sumitur ex analogiâ iudicis controversiarum civilium, quod sic propono: Inter res fidei ac religionis ex unâ parte, et inter res civiles ac politicas ex alterâ, potest spectari multiplex analogia. Sicut in politicis ac civilibus sæpè oriuntur lites et controversiæ, quæ requirunt aliquem iudicem, qui sententiam ferat inter partes litigantes; sic etiam fit in fide ac religione. Sicut in controversiis civilibus distinguuntur hæc tria: iudex, lex scripta et consuetudo, sic etiam in controversiis fidei, hæc tria: iudex, Scriptura utriusque Testamenti et traditio,

Sicut princeps vel magistratus secularis fungitur officio iudicis in decisione controversiarum civilium, sic etiam princeps Ecclesiae, vel Synodus ecclesiastica, fungitur officio iudicis in decisione controversiarum fidei. Sicut lex scripta est quasi norma quaedam seu regula, quam sequitur iudex secularis in decidendis controversiis civilibus; sic etiam Scriptura utriusque Testamenti est quasi norma quaedam seu regula, quam sequitur iudex ecclesiasticus in decidendis controversiis fidei. Sicut sola lex scripta non est sufficiens et integra norma omnium controversiarum civilium, sed lex scripta et consuetudo simul; sic etiam sola Scriptura utriusque Testamenti non est sufficiens et integra norma omnium controversiarum fidei, sed Scriptura et traditio simul. Hæc clara sunt. Objectiones alibi solutæ.

CAPUT XIII.

DE INSTRUMENTIS DIVINI CULTUS.

Dixi hactenus de ministris Synagogæ, qui ad divinum cultum erant deputati; nunc dicendum est de instrumentis, quibus divinus cultus peragebatur; deinde de ipso cultu, qui consistebat in sacrificiis, sacramentis et observantiis legalibus. Et quidem instrumenta divini cultus erant hæc: 1° Tabernaculum. 2° Templum, quod successit in locum tabernaculi. 3° Arca fœderis, quæ prius fuit in tabernaculo, postea in templo. 4° Propitiatorium, quod erat suprâ Arcam. 5° Candelabrum habens septem lucernas. 6° Mensa panum propositionis. 7° Altare thymiamatis. 8° Altare holocausti. 9° Vasa sacra. 10° Vestes sacerdotales, de quibus D. Thomas in 1-2, q. 102, art. 4. Et quidem de vestibus sacerdotalibus jam antea dictum est, cap. 8, q. 5. De reliquis hic dicendum. Addam aliquid de Synagogâ et cathedris, in quibus Scriptura legebatur et explicabatur.

TABERNACULUM ET TEMPLUM. — Tabernaculum erat mobile et portabile, quod per partes poterat dissolvi et convasari, quando movenda erant castra, Exodi 26. Templum verò à Salomone ædificatum, erat fixum et immobile, de quo 3 Reg. 6 et seq. Ratio duplex est, una litteralis, altera mystica. Litteralis est, quia Judæi ab egressu ex Ægypto, usque ad tempora Salomonis, non fuerunt quieti; nam primò per 40 annos errarunt in deserto; postea habuerunt perpetua bella cum vicinis gentibus in Palæstinâ. Itaque conveniens fuit, ut haberent tabernaculum mobile, quod possent transferre de loco in locum, non autem fixum et immobile, ne à gentibus occuparetur. At, tempore Salomonis, cum essent in summâ pace et quiete, poterant sine ullo periculo habere templum fixum et immobile, in quo Deo servirent. Mystica est, quia per tabernaculum, quod erat mobile et mutabile, significabatur status vitæ præsentis, quæ similiter mutationibus obnoxia est. Per templum verò, quod erat fixum et stans, significabatur status futuræ vitæ immutabilis. Unde etiam legimus, quòd in ædificatione templi, non sit auditus sonitus mallei vel securis (3 Reg. 6, v. 7), quia nec in futurâ vitâ erit ullus strepitus aut turba-

tio. (Apocal. 21, v. 4.) Quod ad structuram utriusque attinet, tabernaculum erat longum triginta cubitis, latum decem, altum decem; et divisum in duas partes, quarum una dicebatur *Sanctum*, habens viginti cubitos in longitudine; altera, *Sanctum sanctorum*, habens decem cubitos. Itaque *Sanctum* erat quadrangulum, habens longitudo linem viginti, latitudinem decem cubitorum. Inter utrumque erat velum, quo *Sanctum* dividebatur à *Sancto sanctorum*. Et quidem in Sancto erat candelabrum, mensa panum propositionis, et altare thymiamatis; in *Sancto sanctorum*, Arca fœderis cum propitiatorio. In Sanctum quotidie ingrediebantur sacerdotes mane et vespere, tum ut adolerent thymiamata, tum etiam ut vespere accenderent lucernas candelabri, et mane eas exstingerent; at in *Sanctum sanctorum* solus Pontifex ingredi poterat, idque semel in anno, nempè in festo expiationis. (Lev. 16.) Erat autem tabernaculum constructum ex viginti tabulis lignorum Setim inauratis in longitudine versùs meridiem, et totidem in longitudine versùs septentrionem; at versùs occidentem, ubi erat latitudo, habebat octo tabulas, versùs orientem, nullam. Ibi enim erat ingressus in tabernaculum, ideòque nihil aliud ibi erat, nisi quinque columnæ inauratæ, quæ velo tegebantur; ita ut sacerdotes, elevato velo, possent introire. (Exod. 26, v. 25, et seq.) Tegebatur autem tam supernè quam ad latera, primò quidem, decem cortinis factis ex cocco, purpurâ, hyacintho ac bysso; quæ per modum tentorii erant tensæ et expansæ. Secundò, undecim sagis seu stragulis cilicinis. Tertio, pellibus arietum rubricatis. Quarto, pellibus ianthinis, contrâ pluvias et procellas. (Exod. 26.) Dices: Si tabernaculum fuit undique tectum et velatum, quomodo potuit lumen admittere? — Resp. Admittat lumen per illam partem orientalem, ubi sacerdotes, submoto velo, ingrediebantur. Ibi enim nulla erat tabula, ut dictum est, sed tantum quinque columnæ inauratæ.

In circuitu tabernaculi erat atrium, supernè patens, sub dio, quod undequaque ambiebat tabernaculum, ita ut tabernaculum staret in medio atrii, sicut apud christianos templum solet stare in medio cœmeterii. (Exod. 40, v. 31.) Hoc atrium erat quadrangulum, habens centum cubitos in longitudine et quinquaginta in latitudine, et quinque in altitudine. (Exod. 27, v. 17.) Cingebatur sexaginta columnis æneis, quarum viginti erant ad meridiem, viginti ad aquilonem, et decem ad occidentem, et decem ad orientem. In istis columnis eminebant paxilli, id est, clavi, è quibus tentoria, id est, vela vel cortinæ suspendebantur. (Exod. 27, v. 10, et seq., et Exod. 35, v. 17.) In introitu atrii, erat tentorium, seu cortina cubitorum viginti, pendens ex quatuor columnis. (Exod. 27, v. 16.) Ab introitu atrii usque ad tabernaculum, erat longitudo et latitudo quinquaginta cubitorum, ut caperet populum; nam locus erat quasi templum laicorum, in quo orabant, et sacrificia offerebant. Non enim poterant intrare in tabernaculum. In eodem atrio, non quidem versùs introitum, sed versùs tabernaculum, erat altare holocausti sub

dio; et inter altare et tabernaculum, erat labrum æneum ad lavandum Exod. 30, v. 18.

Templum, quod Salomon postea ædificavit, fuit multò majus ac capacius, quàm tabernaculum; et tria in eo spectari debent. 1° Templum ipsum. 2° Atria circa templum, sub dio. 3° Porticus Salomonis, sub tecto. Porrò templum ipsum, sicut etiam de tabernaculo dictum est, continebat duas partes. Una respondebat *Sancto*, in quâ erant candelabra, mensæ, et altare thymiamatis; altera *Sancto sanctorum*, in quâ erat arca foederis, cum propitiatorio. Inter utramque partem erat velum de quo Matth. 27, v. 51: *Et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo usque deorsum.*

De atriis, quæstio est quot fuerint? Constat unum tantum fuisse juxta tabernaculum; plura quàm unum juxta templum. At quot? Aliqui distinguunt: aiunt duo fuisse tempore Salomonis, unum interius juxtâ templum, pro Levitis et sacerdotibus, ubi erat altare holocaustorum et mare æneum; alterum exterius, pro populo, ubi laici orationis causâ conveniebant. De utroque intelligitur illud 2 Paral. 4, v. 9: *Fecit etiam atrium sacerdotum, et basilicam grandem.* Tria verò tempore Herodis, primum pro sacerdotibus, secundum pro laicis, tertium pro immundis et gentilibus. (Vide Azorium, lib. 6, Inst. Mor. cap. 53, et Cornelium, in cap. 27 Exod., v. 9.) Nota, secundum atrium fuisse quasi templum laicorum, in quo orabant, victimas sacerdotibus offerebant, sacrificia spectabant, hostias pacificas comedebant, ideòque in Evangelio, templi nomine appellari, Matth. 21, v. 12 et seq.: *Intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas numulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit; et dixit eis: Scriptum est: Domus mea, domus orationis vocabitur.* Et infra: *Videntes... Scribæ... pueros clamantes in templo, dicentes: Hosanna filio David, etc.* Quæ omnia intelliguntur de atrio laicorum; nam in templum propriè dictum nulli licebat ingredi, nisi sacerdotibus Aaronicis. (Hebr. 9, v. 9.) Nec Christus aut pueri unquam illud ingressi sunt. (Vide Maldonatum in cap. 21 Matth., v. 12, et Cornelium, loco citato.)

De porticu Salomonis similiter quæstio est, an fuerit aliquid distinctum ab atrio seu templo laicorum; probabile est fuisse distinctum. 1° Quia porticus erat sub tecto, atrium sub dio. 2° In porticu ambulabant Judæi; in atrio orabant. De porticu dicitur Joan. 10, v. 23: *Ambulabat Jesus in templo, in porticu Salomonis;* de atrio: *Domus mea, domus orationis vocabitur.* (Vide Azorium lib. 6, cap. 53, q. 3. Confer, si lubet, Joseph. de Bello Jud. l. 4, cap. 6.)

ARCA FOEDERIS. — Arca foederis (de quâ Exod. 25, v. 10), primò fuit in tabernaculo, postea in templo. Et quidem, quamdiù fuit in tabernaculo, sæpè de loco in locum translata est. Nam, post finitam peregrinationem in deserto, cum jam filii Israel ingressi essent Terram promissionis, primò posita fuit in Galgalis; secundò, in Silo; tertio, in Nobe; quartò, in Gabaon; quintò, in Hierusalem. Ratio litteralis est, quia Arca

manebat ordinariè in illo loco, ubi Pontifex residebat; at ille sæpè mutabat locum, antequàm templum esset ædificatum à Salomone; mystica est, quia Arca fuit figura cœtus beatorum. At beati in hac vitâ erant variis mutationibus obnoxii; in alterâ, sunt quieti et constantes. Nam hæc vita comparatur tabernaculo, quod movebatur; altera, templo Salomonis, quod certo loco consistebat.

Forma Arcæ erat quadrangula, non quadrata. Habebat enim duos cubitos et dimidium longitudinis, unum cum dimidio latitudinis, et unum cum dimidio altitudinis. In quatuor angulis habebat quatuor circulos aureos, quibus inducebantur vectes inaurati, ad portandum. Erat autem facta ex lignis Setim inauratis, in eum finem, ut in eâ reponerentur tabulæ legis Decalogi; undè etiam dicta est Arca testimonii, id est, legis, quia lex continebat attestationem divinæ voluntatis; et in eâ Deus testatum reliquerat quid à nobis fieri vellet. Item, Arca testamenti seu foederis, quia lex quæ servabatur in Arcâ, erat conditio foederis inter Deum et Hebræos initi. Et ob hanc causam summa erat veneratio Hebræorum erga Arcam; quod etiam ex his colligi potest; 1°, quia ponebatur in Sancto sanctorum, tanquàm in loco honoratissimo. (Hebr. 9, v. 2.) 2° Præcedebat castra, quandò populus proficisceretur, et super illam columna nubis incubebat. (Num. 10, v. 33, 34.) 3° Portabatur ordinariè à Levitis (1 Par. 15, v. 15); extraordinariè à sacerdotibus, ut in transitu Jordanis, et in demolitione murorum Jericho. (Josue 6, v. 6.) Nunquàm à laicis; undè etiam morte punitus est Oza, quòd cum laicus esset, ausus fuisset, non dico portare, sed vel manu attingere Arcam Domini. (2 Reg. 6, v. 7.) 4° Quandò à Levitis elevabatur Arca, ut præcederet castra, tunc orabat Moyses coràm illâ, dicens: *Surge, Domine, et dissipentur inimici tui, et fugiant, qui oderunt te, à facie tuâ.* Quandò verò reponebatur, dicebat Moyses: *Revertere, Domine, ad multitudinem exercitûs Israel.* (Num. 10, v. 35-36.) Propter has et similes causas vocabatur gloria Israel. Undè uxor Phinees, 1 Reg. 4, v. 21: *Translata est, inquit, gloria de Israel, quia capta est Arca Dei.*

Est autem vetus quæstio an præter duas tabulas legis Decalogi, fuerit aliquid aliud in Arcâ? Nam quòd nihil aliud in eâ fuerit, colligi potest ex illo, 3 Reg. 8, v. 9: *In Arcâ autem non erat aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuerat in eâ Moyses in Horeb, quandò pepigit Dominus fœdus cum filiis Israel.* Et Apostolus affirmat, præter duas tabulas fuisse etiam manna, et virgam Aron; sic enim scribit, Hebr. 9, v. 3-4: *Tabernaculum... habens... Arcam testamenti... in quâ urna aurea, habens manna, et virga Aaron, quæ fronduerat, et tabulæ testamenti.* Ad hanc quæstionem respondent Chrysostomus et Theophylactus, tempore Moysis in Arcâ nihil fuisse nisi tabulas legis; sed postea à Jeremiâ, circâ tempus captivitatis Babylonicæ, appositam fuisse urnam cum mannâ et virgâ Aaronis, idque Paulum Apostolum per traditionem accepisse à Gamaliele, præceptore suo, de quo ipse meminit Act.

22, v. 3. Alii aliter respondent, ut videre est, apud Riberam et Cornelium in cap. 9 Hebr.

Est et alia quæstio, an Arca, quæ primò fuit in tabernaculo, deindè in templo Salomonis usque ad tempus captivitatis Babylonicæ, postea etiam fuerit in templo secundo, quod post reditum ex captivitate Babylonicâ ædificatum est?—Resp. Non fuit. Quod sic ostendo: Jeremias propheta, antequàm templum Salomonis vastaretur, ex instinctu Dei abstulit tabernaculum, Arcam, et altare thymiamatis, et portavit (ope angelorum, ut multi volunt) in montem Nebo, et ibi in quâdam speluncâ occultavit, ut expressè habetur 2 Mach., c. 2, v. 4-5, his verbis: *Erat autem in ipsâ Scripturâ, quomodò tabernaculum et Arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequò exiit in montem, in quo Moyses ascendit, et vidit Dei hæreditatem. Et veniens ibi Jeremias, invenit locum speluncæ, et tabernaculum, et Arcam, et altare incensæ intulit illuc, et ostium obstruxit.* Et mox additur, v. 6 et seq.: *Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, ut notarent sibi locum; et non potuerunt invenire. Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos, dixit: quòd ignotus erit locus donec congreget Deus congregationem populi, et propitius fiat; et tunc Dominus ostendet hæc, et apparebit majestas Domini.* Ex quo colligit Epiphanius in vitâ Moysis, Dorotheus in Synopsi, et alii boni auctores, tabernaculum, Arcam, et altare thymiamatis occultanda usque ad finem mundi; et tunc demùm manifestanda, ad conversionem Judæorum. Si ita est, sequitur primò non fuisse Arcam in templo secundo, quod post reditum ex Babylone ædificatum est; secundò, falsum esse, quod aliqui asserunt, eo tempore, quo templum secundum à Romanis eversum est, Arcam à Tito in triumphum ductam esse; quod ideò sibi persuadent, quia Romæ in arcu Titi triumphali apparet depicta Arca; sed errant. Non est Arca, sed mensa panum propositionis, ut affirmat Josephus, qui triumphî spectator fuit. Vide Cornelium, in cap. 25 Exodi, et Serarium, in cap. 2, lib. 2 Machab., q. 17, 18 et 19.

PROPI TIATOR IUM. Super Arcam, quæ supernè patebat, erat operculum ex puro auro factum, quod dicebatur propitiatorium, vel oraculum; super illud stabant duo Cherubim, seu duo angeli Cherubini, similiter ex puro auro; alter in dextero latere, alter in sinistro, qui expansis et conjunctis alis, tegebant propitiatorium; et super illas alas sedebat Deus, tanquàm in throno, habens sub se Arcam cum operculo, id est, cum propitiatorio tanquàm scabellum pedum suorum. (Exod. 25, v. 17 et seq.) Quò etiam spectant hæc testimonia 4 Reg. 19, v. 15: *Dominus Deus Israel, qui sedes super Cherubim, id est, super alas Cherubimorum.* Et 1 Paral. 28, v. 2... *Cogitavi ut ædificarem domum, in qua requiesceret Arca fœderis Domini, et scabellum pedum Dei nostri.* Et Psal. 98, v. 5: *Adorate scabellum pedum ejus, id est, adorate Arcam; vel, prosternite vos antè Arcam, quæ est scabellum pedum Domini Dei, sedentis super alas Cherubim.* Vide Bellarm. in comment. illius Psalmi, Cornelium in cap. 25 Exodi, Azo-

rium, lib. 6 Instit. moral., cap. 44 et 45. Porrò operculum Arcæ dictum est, vel propitiatorium, vel oraculum. Propitiatorium, quia erat locus placationis, ubi Deus loquens cum Moyse, placabatur, et propitiabatur populo. Exod. 25, v. 22: *Loquar ad te suprâ propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt super Arcam testimonii.* Oraculum verò, quia Deus dabat ibi responsa, seu vivæ vocis oracula, quandò Moyses consulebat illum de rebus dubiis, vel futuris (Num. 7, v. 89.): *Cumque ingrederetur Moyses tabernaculum fœderis, ut consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio quod erat super Arcam testimonii inter duos Cherubim. Undè et loquebatur ei.* Vide quæ dicta sunt cap. 7, q. 4 et 5.

CANDELABRUM. — Dictum est de Arcâ et propitiatorio, quæ erant in Sancto sanctorum; nunc dicendum est de candelabro, mensâ panum propositionis, et altari thymiamatis, quæ erant in Sancto. Candelabrum quidem ad meridiem, mensa ad septentrionem, altare in medio utriusque. (Exod. 40, v. 20 et seq.) Loquor autem de unico candelabro, quod fuit in tabernaculo, non de decem candelabris, quæ fuerunt in templo Salomonis. Igitur candelabrum constabat ex auro purissimo. Ex illius hastili procedebant sex calami seu rami, qui omnes æqualiter cum hastili in altum assurgebant. Superiùs erant septem lucernæ, una in hastili, reliquæ in sex ramis. (Exodi 25, v. 31.) Hæ lucernæ illuminabant mensam panum propositionis, et altare thymiamatis, sed tantùm nocte. Quod intelligitur ex illo Exodi 27, v. 20-21. *Præcipe filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloquo contusum, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii, extrâ velum quod oppansum est testimonio. Et collocabunt eam Aaron et filii ejus, ut usque manè luceat coràm Domino.* Ubi notandum est illud, *usque manè*, ut sensus sit, luceat nocte, et non die. Igitur quotidie per totum annum vespere sacerdotes accendebant lucernas, ut totâ nocte arderent. Manè verò eas exstinguebant, mundabant, componebant, et oleum infundebant. Quod apertiùs explicatur Levitici 24, v. 2-3: *Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum, ac lucidum, ad concinnandas lucernas jugiter, extrâ velum testimonii in tabernaculo fœderis. Ponetque eas Aaron à vespere usque ad manè coràm Domino.* (Vide etiam 1 Reg. 3, v. 3; et 2 Paral. 13, v. 11.) Præter candelabrum, erant emunctoria ex auro purissimo, quibus lucernæ emungebantur, et thuribula, seu vasa, in quibus ea, quæ emuncta erant, exstinguebantur. (Exod. 25, v. 38.)

MENSA PANUM PROPOSITIONIS. Hæc mensa facta erat ex lignis Setim, auro obductis; longa duos cubitos, lata unum alta unum, et medium. Supernè labio, seu limbo aureo, et clausurâ aureâ circumdata, ne panes deciderent, habens quatuor pedes, quibus fulciebatur. Singuli pedes habebant singulos annulos, in quos vectes lignei, et auro obducti inserebantur, ad mensam tollendam, et de loco in locum transportandam, Exodi 25, v. 23 et seq. In hæc mensâ ponebantur duodecim panes, de quibus notanda sunt hæc:

1° Erant duodecim, quia totidem erant tribus filiorum Israel. 2° Dicebantur panes propositionis, vel panes faciles, quia in conspectu Dei proponebantur. (Exod. 25, v. 30.) 3° Erant azymi ex similâ purissimâ, et singuli ponderabant duas decimas. (Lev. 24, v. 5.) 4° Sex ponebantur in unâ parte mensæ, et totidem in alterâ. (Ibidem, v. 6.) 5° His panibus imponebatur thus, ad significandum Deo oblatos esse. (Ibid., v. 7.) 6° Singulis sabbatis auferebantur veteres, et ponebantur novi, adhuc calidi. (Ibid., v. 8.) 7° Veteres comedebantur à solis sacerdotibus. (Matth. 12, v. 4.) 8° Novi pinsebantur à Levitis. (1 Paral. 9, v. 32.) 9° Simila ex quâ fiebant, offerebatur à populo. (Levit. 24, v. 5.) Undè sequitur et laicos, et Levitas, et sacerdotes aliquid egisse circâ hos panes. Laici offerebant materiam; Levitæ pinsebant; sacerdotes manducabant. Falsa igitur est Hebræorum traditio, de quâ Hieronymus in cap. 1 Malach: *Panes propositionis, juxta traditiones Hebraicas, ipsi sacerdotes serere, ipsi demetere, ipsi molere, ipsi coquere debebant.*

ALTARE THYMIAMATIS. — Altare erat duplex: unum thymiamatis seu incensi, in quo incendebatur thus, et alia aromata suavissimi odoris; alterum holocaustorum, in quo omnes victimæ offerebantur. Igitur de altari thymiamatis, de quo nunc sermo est, hæc notanda sunt. (Exod. 30.) Primò, factum erat ex lignis Setim inauratis, longum cubitum unum, latum cubitum unum, altum cubitos duos; habens quatuor cornua, et coronam auream per gyrum, in medio habens craticulam reticulatam, per quam favillæ et cineres aromatum incensorum decidebant sub altare, ut inde suo tempore eximerentur; habens insuper quatuor annulos, per quos inserebantur duo vectes, quibus portabatur per desertum. Secundò, hoc altare positum erat in *Sancto* inter candelabrum et mensam panum propositionis, obversum propitiatorio seu oraculo, quod erat in *Sancto sanctorum* super Arcam. Unde etiam vocari solet altare oraculi, quia ita erat obversum oraculo, ut per aperturam, quæ erat supernè in pariete dividente Sanctum à Sancto sanctorum, ascenderet fumus aromatum ex altari thymiamatis, et perveniret ad ipsum oraculum, ubi Deus residens super alas Cherubim, dabat responsa; idque eo fine, ut Deus isto sufflito ac odore aromatum, tanquàm supremus omnium Dominus, honoraretur. Tertiò, in hoc altari nullæ victimæ, sed tantùm thymiamata, seu aromata suavissimi odoris incendebantur, non tantùm à pontifice, sed etiam à minoribus sacerdotibus; qui quotidie bis, semel mane, et semel vespere illud præstabant, ut cap. 7, quæst. 4, n. 1, dictum est. Non quòd Deus delectaretur ejusmodi odoribus (cùm sit incorporeus), sed quòd esset signum magnæ venerationis, ac reverentiæ erga Deum, tanquàm supremum Dominum, ut jam antè insinuavi.

ALTARE HOLOCAUSTI. — Hoc altare, in quo holocausta, et quævis alia sacrificia Deo immolabantur et cremabantur, non erat in tabernaculo, sed in atrio sacerdotum, sub dio positum propter ignem, fumum et nidorem victimarum, ut suprâ dixi. De quo similiter

hæc notanda sunt. (Exod. 27, à v. 1, usque ad 8.) Primò, erat factum ex lignis Setim, quæ æneis tabulis interiùs et exteriùs tegebantur, ne ab igne læderentur. Longum cubitos quinque, latum totidem, altum tres. Interiùs cavum et inane, ad continendum ignem pro comburendis sacrificiis. (Exod. 27, à v. 1 usque ad 8.) Habebat supernè craticulam æneam, foraminibus plenam, instar retis, quæ totam altaris longitudinem et latitudinem occupabat. Huic craticulæ imponebantur victimæ, ut à subjecto igne cremarentur, et earum cinis per foramina craticulæ sub altare decideret. Ex eadem craticulâ pendebarula ænea, vel focus æneus, in ipsâ altaris cavitate; in quo focus erat ignis ad comburendas carnes, quæ in superiori craticulâ ponebantur. Hic ignis (qui de cælo fuerat missus) quotidie novis lignis apposis fovebatur à sacerdotibus, ne unquam exstingeretur. Focus, in quo erat ignis, pendeat in cavitate altaris, et supernè per quatuor catenulas alligabatur ad quatuor altaris et craticulæ cornua. Altare habebat quatuor annulos aureos, per quos duo vectes inserebantur ad portandum altare. Totidem annulos et vectes habebat craticula, distinctos ab annulis et vectibus altaris, ut seorsim portari posset. In hoc altari, mane et vespere quotidie, primò immolabatur agnus, quasi jure sacrificium, de quo sequenti capite. Deindè aliæ victimæ, sive essent votivæ, sive spontaneæ, sive præceptæ ob aliquod festum incidens.

LABRUM ÆNEUM, ET RELIQUA VASA SACRA. — Vasa quæ serviebant pro tabernaculo et atrio, erant potissimum hæc: Primò labrum æneum. (Exod. cap. 30, v. 18, et cap. 38, v. 8.) Secundò, acetabula, phialæ, thuribula, cyathi. (Exod. 25, v. 29.) Tertiò, lebetes ænei; (Exod. 27, v. 3.) Quartò, mortariola et crateres. (Num. 4, v. 7.) De singulis dicam aliquid. Labrum æneum erat vas quoddam ex ære factum, ut in eo lavarentur sacerdotes, antequàm accederent ad sacrificia, et similiter partes victimarum, antequàm immolarentur. Erat autem factum ex æneis speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi, ut habetur Exod. 38, v. 8. Apud Hebræos vocatur *Concha*; apud septuaginta Interpretes, *loutis*, id est, lavatorium. Huic simile curavit fieri Salomon, sed multò capacius, quod ob magnitudinem dictum est *mare æneum*, de quo 3 Reg. 7, v. 23: *Fecit quoque mare fusile decem cubitorum à labio usque ad labium, rotundum in circuitu..... et stabat super duodecim boves, à quibus tres respiciebant ad aquilonem, et tres ad occidentem, et tres ad meridiem, et tres ad orientem.* Acetabula, phialæ, cyathi, thuribula, facta erant ex puro auro, et serviebant in usum mensæ, et in eâ tanquàm in repositoario asservabantur. Hoc sensu intelligendum est illud, Exod. 37, v. 16: *Et vasa ad diversos usus mensæ, acetabula, phialas, et cyathos, et thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina.* Vilalpand., l. 4 de Templo, cap. 57, per acetabula intelligit crateres aureos, quibus singuli panes imponebantur. Per thuribula, eorum opercula, ne panes à pulveribus, vel à muscis fœdarentur. Per phialas, vasa, quibus vinum

pro panibus libabatur. Alii sic explicant : Acetabula erant scutellæ, vel catini, ad excipiendam et continendam similam, quæ offerebatur. Phialæ erant vasa parva et concava parata ad vinum et alia libamina in sacrificiis fundenda. Septuaginta vocant *thyscas*, id est, mortaria. Hieronymus sæpè appellat *mortariola*. Cyathi ad eundem usum serviebant. Thuribula facta erant ad duplicem usum : 1° ad offerendum thymiam quod adolebatur. 2° Ad asservandum thus, quod ponebatur super panes propositionis. (Levit. 24, v. 7.) Noster alibi *crateres*; Septuaginta, *libatoria* vertunt. Lebetes ænei (de quibus Exod. 27, v. 3) subserviebant altari holocaustorum, ad suscipiendos cineres victimarum, qui cadebant per foramina craticulæ positæ supra altare, ut habetur loco citato : *Faciesque in usus ejus (altaris) lebetes ad suscipiendos cineres*, etc.

Quæres : Quid hæc omnia significaverint? vel, cujus rei figura fuerit tabernaculum, et reliqua, quæ jam recensita sunt? — Resp. Tabernaculum fuit figura Ecclesiæ Christi, quatenus complectitur Ecclesiam militantem in terris, et triumphantem in cœlis, quod declaro : Tria spectari poterant in tabernaculo. 1° Atrium, quod erat circa tabernaculum. 2° Sanctum, quod erat una pars tabernaculi. 3° Sanctum sanctorum, quod erat altera pars tabernaculi. Igitur atrium fuit figura Ecclesiæ militantis, quoad communem vitam Christianorum; nam in atrio erant tria. 1° Locus orationis laicorum. 2° Labrum æneum ad abluendas sordes. 3° Altare holocausti ad cremanda animalia. Similiter tria sunt in communi vitâ Christianorum : Communer oratio, Sacramentum poenitentiae quo abluuntur peccata : mortificatio vitiorum per jejunium, et alia opera. *Sanctum* fuit figura ejusdem Ecclesiæ militantis, quoad vitam perfectorum; nam in Sancto erant tria, mensa panum propositionis, altare thymiamatis, candelabrum lucens. Sic tria sunt in vitâ perfectorum, Sacramentum Eucharistiæ, quod fuit significatum per panes propositionis, ut docent Hieronymus, Cyrillus, Damascenus, et alii; jugis oratio et contemplatio, quæ fuit præfigurata per aromata, quæ incensebantur in altari thymiamatis (Apoc. 5, v. 8); doctrina et sanctitas cujus typum gessit candelabrum lucens. (Matth. 5, v. 15.) *Sanctum sanctorum* fuit figura Ecclesiæ triumphantis : nam tria erant in Sancto sanctorum : Arca fœderis, Propitiatorium, Cherubini. Sic tria sunt in cœlo : Cœtus beatorum, Humanitas Christi gloriosa, Angeli sancti. Rursum in Arcâ erant tabulæ Decalogi, urna cum mannâ et virga Aaronis florescens. Sic in cœtu beatorum est perfecta charitas Dei et proximi, abundantia divinæ suavitatis, et gloriosa sanctorum corpora.

SYNAGOGÆ ET CATHEDRÆ. — Synagogæ, ut initio capituli sexti dictum est, erant ædificia sacra, in quibus Judæi singulis sabbatis solebant Scripturam legere et explicare. Dictæ sunt autem Synagogæ, id est, congregationes, quia erant domus seu Ecclesiæ, in quibus Judæi congregabantur. Sicut enim Christiani hoc tempore solent congregari in templis, ad audiendas conciones diebus festis; ita Judæi soliti erant congregari

in Synagogis, ad legendam et audiendam legem Mosaicam. (Marci 1, v. 21; et Lucæ 4, v. 16; et Act. 13, v. 14.) In singulis Synagogis, erant cathedræ, seu sedilia, in quibus sedebant, tùm illi qui legebant et explicabant legem Mosaicam, tùm illi qui audiebant, ut patet Matth. 23, v. 6, ubi de Scribis et Phariseis dicitur : *Amant... primas cathedras in Synagogis*. Ex quo sequitur, quasdam fuisse cathedras honoratiores pro Phariseis et legis doctoribus; alias minùs honoratas pro populo, qui ab illis instruebatur.

Quæres 1° : In quem usum fuerint ædificatæ Synagogæ? — Resp. In triplicem usum ut colligitur ex Scripturâ. 1° Ad docendum et prædicandum Moysen ac prophetas. 2° Ad orandum. 3° Ad puniendos delinquentes. Itâ Toletus in cap. 16 Joan., annot. 2, et Torniell., in annal., Anno 2594, n. 12. Nam primò, solebant doctores populi singulis sabbatis convenire ad Synagogas, ibique legere et explicare libros Moysis ac prophetarum, Act. 15, v. 21 : *Moses à temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in Synagogis, ubi per omne sabbatum legitur*. Et quidem ordinarii doctores erant Scribæ et Pharisei, Matth. 23, v. 2 : *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei*. Quod tamen officium sæpè usurpavit Christus, Marc. 1, v. 21 : *Sabbatis ingressus in Synagogam, docebat eos*. Et Luc. 4, v. 15 : *Et ipse docebat in Synagogis eorum*. Et alibi. Solebant aliquandò ordinarii doctores, postquàm legissent et explicassent aliquem Scripturæ locum, offerre etiam aliis potestatem legendi et explicandi, præsertim aliud accedentibus; sic obtulerunt Paulo et Barnabæ, Act. 13, v. 14. et seq. : *Ingressi Synagogam (Paulus et Barnabas) die sabbatorum, sederunt. Post lectionem autem legis et prophetarum, miserunt principes Synagogæ ad eos, dicentes : Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus, et manu silentium indicens, ait : Viri Israelitæ, etc.* Sic etiam videntur obtulisse Christo, Luc. 4, v. 16 et seq. : *Intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaïæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat : Spiritus Domini super me... Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in Synagogâ oculi erant intendentes in eum. Cæpit autem dicere, etc.* Certè minister, qui obtulit illi librum Isaïæ, fecit hoc jussu Scribarum et Phariseorum, qui Synagogæ præsidebant. Secundò, solebant etiam Judæi, orationis causâ, venire ad suas Synagogas, ut patet, Judith. 6, v. 21 : *Convocatus est omnis populus, et per totam noctem intrâ Ecclesiam oraverunt, petentes auxilium à Deo Israel*. Ubi per Ecclesiam non potest intelligi aliud quàm Synagoga illius loci. Sicut etiam Psal. 25, v. 12 : *In Ecclesiis benedicam te, Domine*. Et Psal. 67, v. 27 : *In Ecclesiis benedicite Deo Domino*. Quod apertè confirmatur ex illo Matth. 6, v. 5 : *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in Synagogis, et in angulis platearum stantes orare*. Ubi reprehenduntur Scribæ et Pharisei, non idèò præcisè, quòd orarent in Synagogis (quia hoc erat lici-

tum et usitatum) sed quòd ibi orarent, ut viderentur ab hominibus. Itaque non tam oratio in Synagogis, quàm inanis gloria fuit à Christo reprehensa. Tertiò, solebant denique in suis Synagogis punire eos, qui vel verè deliquerant, vel falsò putabantur deliquisse, quod faciebant dupliciter: primò, ejiciendo illos extrà Synagogam; quam pœnam valdè formidabant Judæi. Joan. 9, v. 22: *Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos; jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extrà Synagogam fieret.* Et Joan. 12, v. 42: *Ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut è Synagogâ non ejicerentur.* Secundò, alias poenas corporales, in ipsis Synagogis, infligendo. Matth. 10, v. 17...: *In Synagogis suis flagellabunt vos.* Et Matth. 23, v. 34: *Mitto ad vos Prophetas... et ex eis flagellabit in Synagogis vestris.* Et Act. 22, v. 19: *Ego (Paulus) eram concludens in carcerem, et cœdens per Synagogas eos qui credebant in te.* Et cap. 26, v. 11: *Per omnes Synagogas frequenter puniens eos compellebam blasphemare.*

Quæres 2°: Quando primùm cœperint ædificari Synagogæ? Aliqui putant tempore captivitatis Babylonicæ. Tunc enim Judæi, in exilio constituti, non habebant templum, in quo orarent, et legis Mosaicæ explicationem audirent. Itaque necesse fuit, ut ædificarent quasdam domos, in quibus id præstare possent. Alii rectius sentiunt, nullò antè id factum esse, ut Toletus et Tornielus, loco citato. Ratio est, quia antè captivitatem Babylonicam, tempore regum ac judicium, necesse fuit Judæos habere aliquem locum in quo singulis sabbatis orationi et lectioni legis Mosaicæ vacarent; hoc autem non potuit fieri in eo tantum loco, ubi erat tabernaculum vel templum; quia moraliter erat impossibile, omnes Judæos singulis sabbatis ex totâ Judæâ in unum locum convenire (hoc enim ter solum fiebat in anno, nempe in Paschate, Pentecoste, et festo tabernaculorum, ut habetur Deut. 16, v. 16.) Ergo, necesse est in variis locis fuisse Synagogas, in quibus commodè id fieret. Et hoc probant testimonia superius citata, Psal. 25, v. 12; et Psal. 67, v. 27. Itaque illud 2 Paral. 17, v. 9: *Docebant populum in Judâ, habentes librum legis Domini, et circuibant cunctas urbes Juda, atque erudiebant populum.* Quod sine dubio factum est in Synagogis, quæ erant in urbibus Juda.

Quæres tertiò, quæ fuerit antiquissima inter omnes Synagogas? Toletus, Tornielus, et Rabbinii putant illam fuisse antiquissimam, quæ erat in Maspâ. Ibi enim constat fuisse domum quamdam, seu Ecclesiam, tempore judicium et regum, ad quam devotionis causâ solebant convenire Israelitæ; Judic. 11, v. 11...: *Locutusque est Jephthe omnes sermones suos coràm Domino in Maspâ.* Et cap. 20, v. 1: *Egressi sunt omnes filii Israel, et pariter congregati... ad Dominum in Maspâ... et cunctæ tribus Israel in Ecclesiam populi Dei convenerunt.* Et 1 Reg. 7, v. 5: *Dixit autem Samuel: Congregate universum Israel in Maspâ, ut orem pro vobis Dominum.* Et 1 Machab. 3, v. 46: *Congregati*

sunt, et venerunt in Maspâ contrâ Jerusalem: quia locus orationis erat in Maspâ antè in Israel. Ex his testimoniis tria colligo. 1° In Maspâ fuisse Ecclesiam populi Dei. 2° Fuisse ibidem locum orationis. 3° Idque tempore Jephthe, Samuelis et Machabæorum.

Dices: Hæc omnia possunt intelligi de tabernaculo et Arcâ fœderis quæ erant in Maspâ. — Resp.: Non possunt; nam tabernaculum et Arca, nec tempore Jephthe, nec tempore Samuelis, nec tempore Machabæorum, fuerunt in Maspâ: imò nunquàm ibi fuisse, verisimile est, quod sic ostendo: Tabernaculum primò fuit in Galgalis, tempore Josue. (Jos. 5, v. 10.) Deindè, in Silo, tempore Samuelis. (1 Reg. 4, v. 3.) Tertiò, in Nobe, tempore Davidis. (1 Reg. cap. 21, v. 1, et cap. 22, v. 19.) Quartò, in Gabaon, tempore Salomonis. (3 Reg. 3, v. 4, et 1 Paral. 21, 29.) Quintò in Jerusalem, in templo Salomonis. (3 Reg. 8, v. 1.) Ubi autem manserit tempore captivitatis Babylonicæ, non constat. Similiter Arca fœderis primò quidem fuit in ipso tabernaculo, in Galgalis et in Silo, usque ad tempora Samuelis; deinde separata fuit à tabernaculo, et ex Silo translata in castra Israelitarum pugnantium contrâ Philistæos, sub eodem Samuele. (1 Reg. 4, v. 3.) Postea capta fuit à Philistæis, et in Azoto posita, in templo Dagon. (Cap. 5, v. 1-2.) Indè translata in Accaron. (V. 10.) Indè in agrum Josue Bethsamitæ. (Cap. 6, v. 14.) Indè Cariathiarim in domum Abinadab in Gabaâ. (Cap. 7, v. 1.) Indè in domum Obededom Gethæi. (2 Reg. 6, v. 10.) Indè in civitatem David. (V. 12.) Nunquàm legitur fuisse in Maspâ; undè sequitur domum seu ecclesiam quæ fuit in Maspâ, à tempore Josue usque ad Machabæos, nihil aliud fuisse quàm Synagogam, in quam orationis causâ conveniebant Israelitæ.

Quæres 4° quàm multæ fuerint Synagogæ? — Resp. Initio fuerunt paucae; sed postea, crescente populo, multiplicatæ sunt; adeò quidem, ut tempore excidii Jerosolymitani, numeratæ fuerint 480 Synagogæ in solâ urbe Jerusalem, quarum aliæ erant pro civibus, aliæ pro Judæis advenis, qui religionis causâ veniebant Jerosolymam, ut tradunt Toletus, et Tornielus, loco cit., et Genebrardus in Chronologiâ, ubi agit de rebus gestis sub Joachim summo sacerdote. Quòd enim Judæi advenæ habuerint Jerosolymis suas Synagogas, constat ex illo Act. 6, v. 9: *Surrexerunt autem quidam de Synagogâ, quæ appellatur Libertinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum qui erant à Ciliciâ et Asiâ.* Erant etiam plurimæ extrà Jerusalem in aliis civitatibus, quarum fit mentio Matth. 4, v. 23, et Luc. 4, v. 15, et alibi.

Quæres 5° an in solâ Judæâ fuerint Synagogæ? — Resp. Etiam extrà Judæam fuerunt multæ; ut Damasci, Salaminæ, Antiochiæ, Pisidiæ, Iconii, Thesaloniciæ, Bercæ, Athenis, Corinthi, Ephesi, ut habetur in Actibus Apostolorum, cap. 9, v. 2, cap. 13, v. 5 et seq., cap. 14, v. 1, cap. 17, v. 1 et seq.; nam in illis civitatibus habitabant Judæi permixti cum gentilibus, ut patet ex locis citatis. Undè etiam Synagogæ quæ ibi erant, non appellabantur Synagogæ Gentilium,

sed Judæorum. Act. 13, v. 5 : *Cum venissent Salamnam, prædicabant verbum Dei in Synagogis Judæorum.* Et cap. 14, v. 1 : *Factum est autem Iconii, ut simul introirent in Synagogam Judæorum.* Et cap. 17, v. 1 : *Venerunt Thessalonicam, ubi erat Synagoga Judæorum.*

Quæres 6° an omnes Synagogæ ædificatæ fuerint à solis Judæis?—Resp. Non omnes; nam etiam Gentiles, qui benè affecti erant ergà Judæos, solebant Synagogas pro illis exstruere. Habemus exemplum in Centurione, de quo seniores Judæorum ad Christum Luc. 7, v. 4-5 : *Dignus est ut hoc illi præstes; diligit enim gentem nostram, et Synagogam ipse ædificavit nobis.*

Epilogus hujus capituli.—Ille obiter notandum est, instrumenta divini cultûs, de quibus actum est hæcenus, fuisse magni momenti apud Deum et homines, quod ex triplici capite colligi potest. 1° Ex parte ipsius Dei; nam ipse speciatim mandavit fieri tabernaculum, Arcam, propitiatorium, et alia instrumenta, quæ recensuimus. 2° Ex parte Judæorum, qui fuerunt valdè prompti ac liberales in faciendis expensis, quæ ad fabricam erant necessariæ. Exodi 35, v. 20 et seq. : *Egressaque omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Moysis, obtulerunt mente promptissimâ atque devotâ primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi testimonii, quicquid ad cultum, et ad vestes sanctas necessarium erat, viri; cum mulieribus præbuerunt armillas et inauras, annulos et dextralia, etc.* 3° Ex parte gentilium, qui et ipsi, ex instinctu Dei, multa conferebant ad promovendum Dei cultum, ut Cyrus rex Persarum, de quo 1 Esdræ 1, v. 2 : *Hæc dicit Cyrus, rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli, et ipse præcepit mihi ut ædificarem ei domum in Jerusalem, quæ est in Judæâ.* Et Seleucus, rex Asiæ, ac alii vicini reges, de quibus 2 Mach. 3, v. 1 et seq. : *Igitur cum sancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optimè custodirentur, propter Oniæ pontificis pietatem, et animas odio habentes mala, fiebat ut et ipsi reges et principes locum summo honore dignum ducerent, et templum maximis muneribus illustrarent, itâ ut Seleucus, Asiæ rex, de redivitibus suis præstaret omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.*

Hinc discant christiani pontifices, reges, subditi, quid sui officii sit in promovendo Dei cultu. Pontifices imitentur Oniam in pietate; reges, Cyrum et Seleucum in liberalitate; subditi, populum Israeliticum in conferendis expensis. Nisi hoc faciant, eveniet ipsis quod Judæis, quandò defecerunt à cultu Dei, contigit: Jerusalem eversa est; templum incendio conflagravit; omnes in captivitatem abducti sunt.

CAPUT XIV.

DE SACRIFICIIS MOSAICIS.

Sacrificia Mosaica tripliciter dividi possunt. 1° Ratione materiæ. 2° Ratione formæ et finis. 3° Ratione temporis. Et quidem, ratione materiæ dividuntur in victimas, oblationes et libamenta; ratione formæ ac finis in holocausta, hostias pacificas, et hostias pro peccato; ratione temporis, in jure sacrificium, quod

quotidiè, et in sacrificium agni paschalis, quod in Paschate, et in alia sacrificia, quæ in aliis solemnitatibus offerebantur, de quibus dicam hoc ordine. 1° De victimis, immolationibus et libaminibus. 2° De holocaustis, hostiis pacificis, et hostiis pro peccato. 3° De jugi sacrificio. 4° De agno paschali. 5° De sacrificiis aliarum solemnitatum. 6° De igne, quo utebantur sacerdotes in sacrificiis. 7° Addam aliquid de sacrificio novi Testamenti, quod per sacrificia Mosaica fuit præfiguratum.

DE VICTIMIS, IMMOLATIONIBUS ET LIBAMENTIS. — Igitur ratione materiæ, triplicia erant sacrificia Mosaica. 1° Victimæ seu hostiæ. 2° Immolationes. 3° Libamenta. Erat enim triplex materia à Deo designata, quæ in Judæorum sacrificiis offerri poterat ac debebat. Primò, animalia, ut oves, capræ, hœdi, boves, vituli, columbæ, passerres, turtures; secundò, fructus terræ, ut panis, simila, sal, thus, manipulus spicarum virentium, et triticum; tertio, liquores, ut sanguis, vinum, oleum, aqua; nec aliquid his ampliùs. Cùm ergò fiebat sacrificium ex animalibus, vocabatur hostia seu victima; cùm ex fructibus terræ, immolatio; cùm ex liquoribus, libamen seu libamentum. Erat autem diversus modus offerendi in hoc triplici rerum genere; nam animalia offerebantur mactatione et combustione; fructus terræ, immutatione; liquores, effusione. Porrò, illa immutatio fructuum erat etiam varia; nam panis in frusta dissecabatur; simila, in sartagine, elibano, vel craticulâ coquebatur; thus adolebatur; manipulus spicarum torrebatur; triticum contrebatur.

Ille quæri potest cur non alia animalia, nec alios fructus, nec alios liquores, licuerit offerre in sacrificiis Mosaicis, quàm quæ jam numerata sunt?—Ratio dubitandi est, quia præter illa, sunt alia multò præstantiora. Optima autem quæque Deo offerenda sunt. Hinc sacrificium Abelis fuit Deo gratum, non autem Cain, quia Abel obtulit de primogenitis animalium, Caia verò non de primitiis frugum, sed de communibus frugibus.—Resp. In hæc re debet nobis sufficere voluntas Dei, qui in lege Mosaicâ sic voluit et ordinavit. Nec tamen desunt rationabiles causæ, cur id factum sit; de quibus videri potest D. Thom. in 1-2, q. 101, et 105.

DE HOLOCAUSTO, SACRIFICIO PRO PECCATO, ET HOSTIA PACIFICA. — Ratione formæ ac finis erat etiam triplex sacrificium in lege Mosaicâ. 1° Holocaustum. 2° Sacrificium pro peccato. 3° Hostia pacifica. (Vide D. Thom. 1-2, q. 102, art. 3, ad 8. Holocaustum erat sacrificium perfectissimum, quia in eo tota res oblata comburebatur, et in fenum resoluta, sursùm ad Deum ascendebat; itâ ut nihil indè cederet in usum humanum. Per hoc enim perfectissimè designabatur, omnia esse ipsius Dei, et omnia ad ipsius honorem referenda. Et in hunc finem erat potissimum institutum hoc genus sacrificii; tametsi interdum etiam pro peccato populi et sacerdotum offerri posset. Sacrificium pro peccato, partim cremabatur, partim cedebat in usum sacerdotum, qui in atrio templi ex eo vescebantur. Per hoc significabatur (ut notat D. Thom.), quòd expiatio

peccatorum fiat quidem à Deo, sed per ministerium sacerdotum. Solet autem offerri pro peccatis quibusdam externis, et pro peccatis commissis per ignorantiam, vel negligentiam circa cæremonias legis, Levit. 4, v. 1 et seq., et cap. 5, v. 1. Item pro peccato furti, perjurii, calumniæ, Levit. 6 et 7. Porro, sicut diversa erant peccata, et diversæ personæ, quæ peccabant, ita etiam diversa erant sacrificia pro peccato. Aliud enim offerebatur pro perjurio, aliud pro aliis peccatis. Similiter, aliud pro pontifice, aliud pro rege, aliud pro Synagogâ, aliud pro privatis hominibus.

Hostia pacifica poterat ex duplici titulo offerri. 1° In gratiarum actionem, pro beneficiis à Deo acceptis. 2° Ad nova beneficia à Deo impetranda. Dividebatur autem in tres partes, quarum una comburebatur ad honorem Dei, altera cedebat in usum sacerdotum, tertia in usum offerentium. Per hoc significabatur, quòd salus hominis procedat à Deo, per directionem sacerdotum, et cooperationem illius qui salvatur.

Ab hac divisione, quæ jam explicata est, parùm differt illa, quâ sacrificium dividitur in latreuticum, eucharisticum, impetratorium et propitiatorium. Latreuticum dicitur, quòd solùm fit ad Deum colendum, testando ejus principatum, et nostram servitatem seu subjectionem. Hoc potissimum fit holocausto. Eucharisticum dicitur, quòd fit in gratiarum actionem pro beneficiis acceptis. Impetratorium, pro beneficiis accipiendis. Utrumque in veteri lege dicebatur *hostia pacifica*. Propitiatorium est, quòd offertur pro peccatis, et pro peccatorum pœnis ac flagellis avertendis. Hoc idem est, quòd sacrificium pro peccato.

Adhuc tria notanda sunt ex D. Thom., q. 102, art. 3, ad 8 et 10. Unum est, quòd si conferamus hæc sacrificia Mosaica inter se, ratione sanctitatis et præstantiæ, primum locum obtineat holocaustum; secundum, hostia pro peccato; tertium, hostia pacifica pro beneficio accepto; quartum, hostia pacifica pro beneficio accipiendo. Ratio est, quia hæc sacrificia instituta sunt ad cultum et honorem Dei. Ergo, quò major vel minor est obligatio colendi Deum, eò major vel minor dignitas est sacrificii, quo illum colimus. Obligamur autem hoc ordine. 1° Propter infinitam ipsius majestatem. 2° Propter offensam in ipsum commissam. 3° Propter accepta beneficia. 4° Propter sperata beneficia. Ergo, juxtà hunc ordinem, primoloco censeri debet holocaustum; secundo, hostia pro peccato; tertio, hostia pacifica pro beneficio accepto; quarto, hostia pacifica pro beneficio accipiendo. Idem ordo dignitatis colligi potest ex parte ipsius sacrificii. Nam holocaustum totum comburebatur in honorem Dei, cætera non item; ergo ex hac parte, cæteris erat præstantius. Hostia pro peccato, partim cremabatur ad honorem Dei, partim comedebatur, sed à solis sacerdotibus, non à populo, et in solo atrio, non alibi, et ipso die sacrificii, non alio. Hostia pacifica pro beneficio accepto, partim cremabatur ad honorem Dei, in quo erat pars hostiæ pro peccato; partim comedebatur, non tamen à solis sacerdotibus, sed etiam à populo; nec in solo atrio, sed ubique in Jerusalem;

et in hoc erat inferior. Hostia pacifica pro impetrando beneficio, poterat comedi, non solùm à populo, et extrà atrium, sed etiam extrà diem sacrificii. Poterat enim conservari in sequentem diem; in hoc erat infrà sanctitatem hostiæ pro beneficio accepto (1). Alterum est, quòd, tametsi carnes victimarum sæpè venirent in usum sacerdotum et populi, ut jam dictum est, nunquam tamen sanguis aut adeps. Nam sanguis effundebatur ad crepidinem altaris in honorem Dei; adeps verò adurebatur igne. Hujus rei varias assignat causas D. Thomas. (Vide infrà cap. 16.) Tertium est, quòd, tametsi pro diversitate peccatorum diversa fuerint instituta sacrificia, non tamen servaretur illa proportio ut quò majus esset peccatum, eò præstantior esset res oblata in sacrificio; sed contrà potius, quò majus esset peccatum, eò vilior species animalis offerebatur, ut ex Rabbi Moyse notavit D. Thomas. Nam capra, quòd est vilissimum animal, offerebatur pro idololatriâ, quòd est gravissimum peccatum. Pro ignorantia verò sacerdotis, offerebatur vitulus; pro negligentia principis hircus. (Levit., 4 et seq.)

DE JUGI SACRIFICIO, QUOD QUOTIDIE OFFEREBATUR. — Judæi ex præcepto divino, jubebantur quotidie offerre duos agnos a miculos, et quidem immaculatos in holocaustum, alterum manè et alterum vespere: et cum illis similam conspersam oleo, et vinum pro libamine. Hæc autem oblatio vocabatur *juge sacrificium*, vel *holocaustum sempiternum*, quia quotidie fiebat, et nunquam intermittebatur. Sic enim legimus Exod. 29, v. 38 et seq.: *Hoc est quod facies in altari: agnos anniculos duos per singulos dies jugiter; unum agnum manè, et alterum vespere, decimam partem similæ conspersæ oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem hin, et vinum ad libandum ejusdem mensuræ in agno uno. Alterum verò agnum offeres ad vesperam juxtà ritum matutinæ oblationis, et juxtà ea quæ diximus, in odorem suavitatis; sacrificium est Domino, oblatione perpetuâ in generationes vestras, ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ubi constituam ut loquar ad te.* Et Num. 28, v. 3, 4: *Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis: Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum; unum offeretis manè, et alterum*

(1) Sacrificiorum significatio hæc erat: Sanguinis sparsione et effusione fideles protestabantur se mortis esse reos; idcirco Deo offerebant animam innocentem, id est, animalis sanguinem in quo anima esse dicebatur; nam fide agnoverant Deum talem oblationem ritè factam acceptare, eaque placari. Ita Lev. c. 17: *Quia anima carnis in sanguine est; et ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expietis pro animabus vestris.* Quotidie fiebat hæc sacrificialis effusio, ut monerentur de Christi sanguine pro animabus omnium hominum effundendo, quem eo fine offerendum esse, certè Isaias didicerat, c. 53. Fertum expressa erat figura inconcruenti novæ legis sacrificii; de eo loquitur Malachias c. 1, v. 10. *Munus (minha) non suscipiam de manu vestrà; et v. 11: Ab ortu enim solis, etc., offertur nomini meo (minha) oblatio munda.* Soli Romanæ Ecclesiæ sacrificio catholico hæc conveniunt. *Minha*, licet ubique ferti significationem habeat, à Vulgatâ diversimodè vertitur. Lev. c. 2, v. 1, 3, 4, 7, 9, 11, 13, sacrificium, v. 14 et 15, oblatio; Mal. supra, *Munus*; et Mal. cit. v. 11, oblatio munda.

ad vesperum. Hoc iuge sacrificium veteris Testamenti fuit figura sacrificii Missæ in novo Testamento. 1° Ratione rei oblatæ. Nam sicut in illo offerebatur agnus immaculatus, ita in hoc offertur Christus, qui est agnus sine maculâ, Joan. 1, v. 29: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* 2° Ratione loci. Sicut ille offerebatur in tabernaculo, ita hic in Ecclesiâ. 3° Ratione durationis. Sicut ille offerebatur quotidie, ita Christus offertur quotidie. Unde etiam apud Danielem 12, v. 11, vocatur *iuge sacrificium.* 4° Ratione determinationis temporis. Sicut ille offerebatur manè et vespere, ita Christus à principio mundi usque ad finem. Apoc. 13, v. 8: *Agnus qui occisus est ab origine mundi,* non quidem reipsâ, sed per energiam. 5° Ratione adjuncti. Sicut ille offerebatur cum similâ et vino, ita Christus quotidie offertur sub specie panis et vini.

DE AGNO PASCHALI. — Hoc sacrificium agni paschalis à Deo institutum est paulò antè egressum filiorum Israel ex Ægypto: ac primò celebratum pridie egressionis ad vesperam, cum mandato ut postea singulis annis, primo mense anni, die 14 mensis ad vesperam repeteretur. Quod, an semper factum sit, postea videbimus. Ad majorem illius notitiam, hæc breviter examinanda sunt: 1° Qualis debuerit esse agnus? 2° An pro agno licuerit aliud animal immolare? 3° Quo tempore immolandus fuerit agnus? 4° Quo loco? 5° Quo ritu? 6° Quinam potuerint ex illo comedere? 7° In quem finem institutum sit hoc sacrificium agni? 8° Quoties celebratum à Judæis? Est ergo prima quæstio: Qualis debuerit esse agnus?—Resp. Debuit habere tres conditiones. 1° Ut esset masculus. 2° Ut anniculus, seu unius tantum anni. 3° Ut sine maculâ, id est, sanus et integer, non morbidus aut vitiosus. Hoc patet ex illo Exod. 12, v. 3 et 5: *Decimâ die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas...; erit autem agnus absque maculâ, masculus, anniculus.* Quæ autem maculæ seu vitia arcerent quodcumque animal à sacrificio, explicat Moyses, Levit. 22, v. 21-22, his verbis: *Homo qui obtulerit vitium... tam de bobus, quàm de ovibus, immaculatum offeret, ut acceptabile sit: omnis macula non erit in eo. Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut scabiem, aut impetiginem; non offeretis ea Domino, nec adolebitis ex eis super altare Domini.* Altera quæstio est, an pro agno licuerit aliud immolare, nisi hædum, qui similiter debebat esse masculus, et sine maculâ. Sic enim legimus Exod. 12, v. 5: *Erit autem agnus absque maculâ, masculus, anniculus: juxtâ quem ritum tolletis et hædum.* Objici potest illud Deut. 16, v. 2: *Immolabisque phase Domino Deo tuo, de ovibus et de bobus.* Ergo præter agnum et hædum, licebat etiam bovem aut vitulum immolare. — Resp. Nomen *phase*, dupliciter sumi solet. Primò, propriè et strictè pro agno paschali, qui immolabatur decimo quarto die mensis primi ad vesperam; et hoc sensu, non licebat pro agno immolare aliud animal, nisi hædum, ut dictum est. 2° Impropiè et latè, pro hostiis pacificis, quæ durante solemnitate paschali,

offerebantur in diebus azymorum qui sequebantur vesperam et immolationem agni paschalis. Hujusmodi autem hostiæ poterant sumi etiam ex bobus. Et hoc sensu intelligitur quod allatum est ex Deuteronomio. Vide quæ scripta sunt Num. 28, v. 15 et seq. Unde patet, tam agnum paschalem, quàm cæteras victimas illius solemnitatis, vocari phase in Scripturâ. Hinc facillè explicatur illud Joan. 18, v. 28: *Erat autem manè; et ipsi non introierunt in pratorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha.* Ubi per pascha non intelligitur agnus paschalis, quem Judæi pridie ad vesperam comederant: sed victimæ pacificæ, quæ sequentibus azymorum diebus comedi solebant, non tamen nisi à mundis et purificatis. Tertia quæstio est, quo tempore immolandus fuerit agnus? Resp. Die decimo quarto mensis primi ad vesperam. Sic enim præceperat Deus, Exod. 12, v. 3-6: *Decimâ die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas... Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus: immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam.* Hoc præceptum, quoad posteriorem partem, semper servatum est; nam Hebræi, non solum in Ægypto antè egressionem, sed etiam postea in monte Sinai et alibi, solebant immolare agnum paschalem die decimo quarto mensis primi ad vesperam (1). Excipio unum casum. Nam si eo die immundi essent, poterat differri usque ad diem decimum quartum sequentis mensis; quod aliquandò etiam factum est. Prior pars difficultatem habet. Nam aliqui putant Judæos nunquam, nisi in Ægypto, jussos fuisse quærere agnum die decimâ, quem postea immolarent die decimâ quartâ ad vesperam; sed unicuique liberum fuisse, ut quæreret, quo die vellet. Ità Abulens. in cap. 12 Exod., q. 4, Ribera lib. 5 de Templo, cap. 5 et nonnulli alii. Et duplex illorum ratio est. Una, quia postea quotiescunque fit mentio immolationis agni, nunquam repetitur illa pars præcepti de die decimo, quo debebat quærri agnus; sed solum altera pars de die decimo quarto, quo debebat immolari. Ergo signum est, quòd illa pars, de die decimo non obligaverit, nisi in Ægypto. Altera, quia erant legitime causæ cur in Ægypto debuerint agnum prius quærere et præparare, quàm veniret dies immolationis; quæ tamen causæ postea locum non habuerunt. Erant autem hæc. 1° Quia sciebant se post paucos dies egressuros esse ex Ægypto, et idèd erant valdè occupati circa ea paranda, quæ ad futuram profectionem putabantur esse necessaria. Ne ergo propter hanc occupationem obliviscerentur agni paschalis, jussi sunt tempestivè illum quærere et præparare. 2° Ut tantò plus temporis haberent ad explorandum, an agnus esset talis, qualis ex præscripto Dei requirebatur, nempe anniculus, masculus, sine maculâ. 3° Ut illis diebus, quibus agnus asservabatur, ex ipsius aspectu et balatu, facilius cogitarent de futurâ liberatione ex Ægypto.

Neutra ratio videtur convincere. Non prior, quia

(1) Confer, si vacat, Iahn, *Archæolog. Biblic.*

etiam postea, quotiescumque fit mentio immolationis agni, nunquam repetitur illa pars præcepti, quòd deberet comedi cum capite, pedibus, et intestinis. Et tamen ita fieri oportebat. Nec posterior, quia illæ tres causæ non magnoperè urgent. Imò prima et tertia non cohærent inter se. Nam si in futuram profectionem ita intenti erant Israelitæ, ut periculum esset ne obliviscerentur agni paschalis, quid necesse fuit, ut ex aspectu et balatu agni reducerentur in recordationem futuræ profectionis? Secunda nihil efficit; cur enim in Ægypto indigebant certis diebus ad explorandum, an agnus esset anniculus, masculus et sine maculâ, si postea non indigebant? An minus cauti et solertes erant in Ægypto, quàm extrâ Ægyptum? Non video cur id asseramus.

Quarta quæstio est, quo loco immolendus fuerit agnus paschalis?—Resp. Distinguenda sunt quatuor tempora. Primum egressionis ex Ægypto. Secundum, peregrinationis in deserto. Tertium, ingressus in Judæam. Quartum, habitationis in Judæâ. Igitur, cum adhuc in Ægypto essent Hebræi, singuli patresfamiliâs in suâ domo jubebantur immolare et comedere agnum. (Exod. 12, v. 3.) At tempore peregrinationis immolârunt et comederunt in deserto Sinai. (Num. 9, v. 4 et seq.) Porro in ingressu in Judæam, post transitum Jordanis, in campestribus Jericho (Josue 5, v. 10); denique tempore habitationis in Judæâ, nusquam licebat id facere, nisi in illo loco, ubi esset tabernaculum, juxta illud Deuter. 16, v. 5-6: *Non poteris immolare phase in quâlibet urbium tuarum quas Dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi; immolabis phase vespere ad solis occasum, quando egressus es de Ægypto.* Locus autem, in quo habitavit nomen Domini, fuit variis temporibus varius. 1° Galgala. 2° Silo. 3° Nobe. 4° Gabaon. 5° Jerusalem, ædificato templo Salomonis. Et hæc causa est cur sæpè in sacris litteris fiat mentio eorum, qui tempore paschali Hierosolymam ascendebant, ut secundo Paralip. 30, v. 4; Luc. 2, v. 41, et alibi. Quinta quæstio est, quo ritu coquendus et comedendus fuerit agnus?—Resp. In primâ immolatione, quæ in Ægypto contigit, servatus est hic ritus et ordo. 1° Mactabatur agnus, et sanguis ejus ponebatur super utrumque postem januæ, et super liminare domûs in quâ edendus erat. 2° Excoriabatur, diffundebatur et eluebatur. 3° Assabatur igne. 4° Assatus comedebatur cum capite, pedibus et intestinis. 5° Adhibebantur azymi panes cum lactucis agrestibus. 6° Nihil ex eo licebat conservare in sequentem diem; sed si quid residuum fuisset, igne comburendum erat. 7° Qui illum comesturi erant, debebant accincti esse renibus, calceati, baculum manibus gestantes, festinantes. Vide Exod. 12 à v. 6 ad 14 usque. Duo hic quæri solent. 1° An hæc omnia sint etiam servata? 2° An Judæi comedentes agnum, debuerint stare, an sedere? Nihil certi de utroque (1). Sexta quæstio est, quinam potuerint co-

(1) Discrimen inter pascha Ægyptiacum et alia secutura ægrè probabitur; textus Num. cap. 9 apertus

medere de agno paschali?—Resp. Soli Judæi; non autem alienigenæ, nisi prius essent circumcisi. (Exod. 12, v. 43.) Et ratio est, quia circumcisio erat figura Baptismi: et agnus paschalis, sacrificii Eucharistiæ. Sicut ergò in novo Testamento nemo potest esse particeps sacrificii Eucharistiæ, nisi sit baptizatus, ita in veteri Testamento nemo poterat edere de agno paschali, nisi esset circumciscus. Sed an omnes circumcisi possent? Certum est immundos non potuisse. Undè si qui Judæi, vel alienigenæ circumcisi, eo die, quo ordinariè immolabatur agnus paschalis, immundi fuissent, debebant prius mundari et expectare usque ad diem decimum quartum sequentis mensis, sicut factum est, Num. 9, v. 6; et 2 Paral. 30, v. 15. Septima quæstio est, in quem finem institutum fuerit hoc sacrificium agni?—Resp. In duplicem finem. Primò in memoriam illius beneficii, quod Judæi consecuti sunt eâ nocte, quæ secuta est immolationem agni paschalis in Ægypto. Tunc enim Deus percussit omnia primogenita Ægypti, intactis primogenitis Judæorum; et liberavit Judæos à servitute Pharaonis. Secundò in typum et figuram Christi, qui tanquàm agnus innocens immolandus et occidendus erat pro humano genere. De priori fine intelligitur illud Exod. 12, v. 14: *Habebitis hanc diem in monumentum, et celebrabitis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno.* Et v. 26-27: *Et cum dixerint vobis filii vestri: Quæ est ista religio?—Dicetis eis: Victimam transitus Domini est, quando transiit super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios, et domos nostras liberans.* De posteriori loquitur Apostolus, 1 Cor. 5, v. 7: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Duo autem spectanda sunt in agno. 1° Immolatio, quæ erat figura Christi cruce immolandi. 2° Comestio, quæ erat figura Christi in ultimâ cenâ comedendi sub specie panis et vini. Prior figura in his consistit. 1° Sicut per immolationem agni paschalis, et per aspersionem sanguinis ejus super postes et liminaria, liberati sunt Israelitæ à captivitate Pharaonis, et ab angelo percutiente, sic per immolationem Christi in cruce, et per effusionem sanguinis illius, liberatum est genus humanum à servitute peccati, et diaboli. 2° Sicut agnus vespere immolatus est, sic Christus in fine seculorum mortuus est pro nobis. 3° Sicut agnus immolabatur à totâ multitudine populi Israelitici, sic Christus morti addictus est, clamante totâ Judæorum multitudine, *crucifige, crucifige.* 4° Sicut agnus erat masculus, anniculus, et sine maculâ, sic Christus in patiendo fortis, in flore ætatis, et sine ullo peccato. 5° Sicut os non confringebatur in agno, sic Christi crura in cruce non sunt fracta; quam figuram expressit Evangelista. (Joan. 19, v. 36.) 6° Sicut pro agno poterat hædus subrogari, sic Christus, tametsi agnus esset, tamen inter iniquos, id est, inter hædos repu-

est: Locutus est Dominus ad Moysen... dicens: Faciant filii Israel phase in tempore suo... Juxta omnes caremonias et justificationes ejus. Igitur omnes præscripti ritus, utpotè mysteriosi semper observandi fuerunt.

tatus est. Et sicut hœdus solebat esse victima pro peccatis, sic Christus pro peccatis totius mundi oblati est. Hinc etiam Jacob patriarcha hœdini pellibus involutus fuit, ut Christum præfiguraret. Posterior figura consistit in his. 1° Sicut agnus fuit comestus à Judæis, sic Christus in Eucharistiâ comeditur à christianis. 2° Sicut ille, à solis Judæis et circumcisis, et in solâ civitate Jerusalem, ita hic à solis christianis et baptizatis, et in solâ Ecclesiâ. 3° Sicut ille assatus igne corporali, ita hic assatus igne charitatis. 4° Sicut ille cum azymis panibus, et lactucis agrestibus, ita hic cum magnâ puritate et dolore de peccatis. 5° Sicut ille cum capite, pedibus et intestinis, ita hic cum divinitate et humanitate, jacente sub specie panis et vini. Denique, sicut ille à Judæis succinctis et peregrinantibus ad terram promissionis, ita hic à christianis, properantibus ad cœlestem patriam.

Octava quæstio est, quoties à Judæis celebratum sit pascha? — Resp. Constat ex Scripturâ, et sæpè celebratum, et sæpè omissum esse. Ac 1° celebratum est in egressu ex Ægypto. (Exod. 12, v. 28.) 2° In deserto Sinai, anno secundo egressionis. (Num. 9, v. 4.) 3° In campestribus Jericho. (Josue 5, v. 10.) 4° In Jerusalem, sub Ezechîâ rege. (2 Paral. 30, v. 1.) 5° In Jerusalem, sub Josiâ rege. (4 Reg. 23, v. 21, et 2 Paral. 35, v. 1.) 6° Post reditum ex captivitate Babylonicâ in Jerusalem. (1 Esdræ 6, v. 19.) 7° Tempore Christi et Apostolorum. (Matth. 26, v. 17.) Omissum est autem primò, toto tempore peregrinationis, exceptis duobus primis annis. Nam primo anno celebratum est in Ægypto; secundo, in deserto Sinai, ut dictum est. Ab eo tempore, per 58 annos, usque ad transitum Jordanis, omissum est. Non enim Judæi, qui transibant Jordanem, erant circumcisi, ac proindè non poterant celebrare Pascha. Undè Josue, cum vellet post transitum Jordanis in Galgalâ, seu in campestribus Jericho, renovari immolationem agni, priùs mandavit omnes circumcidi. (Josue 5, v. 2.) Deindè tempore regum sæpè omissum est. Undè Ezechias et Josias hortati sunt populum, ut omnes venirent Jerosolymam, et ibi juxtâ legem celebrarent phase. (4 Reg. 23, v. 21, et 2 Paralip. 30, v. 1.) Denique intermissum est tempore captivitatis Babylonicæ. Undè post captivitatem, cum Judæi rediissent Jerosolymam, cœperunt iterum immolare. (1 Esdræ 6, v. 19.) Atque hæc ex Scripturis dicta sufficiant.

DE ALIIS ALIARUM SOLEMNITATUM SACRIFICIIS. — Præter jube sacrificium, quod quotidie, et præter Agnum paschalem, qui in Paschate offerebatur, erant alia sacrificia, quæ in reliquis solemnitatibus offerri debebant ex præscripto legis. Erant autem hæc solemnitates. 1° Sabbatum. 2° Neomenia, seu initium mensis lunaris. 3° Solemnitas Azymorum, quæ incipiebat postridiè Paschatis. 4° Pentecoste. 5° Festum tubarum. 6° Festum expiationis. 7° Scenopegia, seu festum tabernaculorum. 8° Festum cœtûs atque collectæ, de quibus fusiùs cap. 16. Sacrificium sabbati describitur Num. 28, v. 9-10, his verbis: *Die autem sabbati offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et*

duas decimas similæ oleo conspersæ in sacrificio, et liba quæ ritè funduntur per singula sabbata in holocaustum sempiternum. Sacrificium Neomeniæ, ibid., v. 11 et seq.: In calendis autem offeretis holocaustum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos septem immaculatos, et tres decimas similæ oleo conspersæ in sacrificio per singulos vitulos, et duas decimas similæ oleo conspersæ per singulos arietes, et decimam decimæ similæ ex oleo in sacrificio per agnos singulos. Holocaustum suavissimi odoris atque incensi est Domino. Libamenta autem vini, quæ per singulas fundenda sunt victimas, ista erunt: media pars hin per singulos vitulos, tertia per arietem, quarta per agnum. Hoc erit holocaustum per omnes menses, qui sibi anno vertente succedunt. Hircus quoque offeretur Domino pro peccatis. Sacrificium solemnitatis Azymorum, ibid., v. 16 et seq.: Mense autem primo, quartâ decimâ die solemnitas: septem diebus vescentur azymis. Quarum dies prima venerabilis et sancta erit: omne opus servile non facietis in eâ. Offeretisque incensum holocaustum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem; et sacrificia singulorum ex similâ, quæ conspersa sit oleo, tres decimas per singulos vitulos, et duas decimas per arietem, et decimam decimæ per agnos singulos, id est, per septem agnos. Et hircum pro peccato unum, ut expietur pro vobis, præter holocaustum matutinum, quod semper offeretis. Itâ facietis per singulos dies septem dierum in fomitem ignis, et in odorem suavissimum Domino, qui surget de holocausto, et de libationibus singulorum, etc. Sacrificium Pentecostes, Lev. 23, v. 15 et seq.: Numerabitis ergo... Septem hebdomadas plenas... id est, quinquaginta dies; et sic offeretis sacrificium novum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini. Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos, anniculos, et vitulum de armento unum, et arietes duos, et erunt in holocaustum cum libamentis suis, in odorem suavissimum Domino. Facietis et hircum pro peccato duosque agnos anniculos hostias pacificorum. Cumque eleverit eos sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in usum ejus. Et vocabitis hunc diem celeberrimum, atque sanctissimum. Sacrificium festi tubarum, Lev. 23, v. 24-25: Mense septimo, primâ die mensis, erit vobis sabbatum memoriale, clangentibus tubis... et offeretis holocaustum Domino. Quale autem deberet esse hoc holocaustum disertè explicatur, Num. 29, v. 1 et seq.: Mensis etiam septimi prima dies venerabilis et sancta erit vobis. Omne opus servile non facietis in eâ, quia dies clangoris est et tubarum. Offeretisque holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulum de armento unum, arietem unum, et agnos anniculos immaculatos septem; et in sacrificiis eorum, similæ oleo conspersæ tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, unam decimam per agnum, qui simul sunt agni septem; et hircum pro peccato, qui offertur in expiationem populi; præter holocaustum calendarum cum sacrificiis suis, et holocaustum sempiternum cum libatio-

nibus solitis. Ubi nota, in festo tubarum, tria fuisse sacrificia offerenda. Unum, ratione festi tubarum. Alterum, ratione neomeniæ. Tertium, iuge sacrificium, quod quotidie offerebatur. Et hoc significat Scriptura, cum dicit, *præter holocaustum calendaram, et holocaustum sempiternum*; quasi dicat, præter illa duo sacrificia offeretis etiam illud tertium, quod jam præscripsi. Sacrificium festi expiationis, Lev. 23, v. 27: *Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationum erit celeberrimus, et vocabitur sanctus; affligetisque animas vestras in eo, et offeretis holocaustum Domino*. Hoc holocaustum describitur, Num. 29, v. 7 et seq., his verbis: *Decima dies mensis hujus septimi erit vobis sancta... offeretisque holocaustum Domino... vitulum de armento unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem, et in sacrificiis eorum, similæ oleo conspersæ tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, decimam decimæ per agnos singulos, qui sunt simul agni septem; et hircum pro peccato, absque his quæ offerri pro delicto solent in expiationem et holocaustum sempiternum, cum sacrificio et libaminibus eorum*. Ubi iterum nota, præter hircum pro peccato, debuisse offerri, primò, vitulum, cujus sanguis inferebatur in sanctuarium; secundò, hircum alium, super quem sacerdos confitebatur peccata populi, et sic emittebatur in desertum. (Lev. 16, v. 10.) Tertio, iuge sacrificium. Vide Lyran. in cap. 19 Num. Sacrificium Scenopægiæ, seu tabernaculorum, Lev. 23, v. 34-36: *A quinto decimo die mensis hujus septimi, erunt feriæ tabernaculorum, septem diebus Domino... Septem diebus offeretis holocausta Domino*. Hæc holocausta septem dierum sigillatim exprimuntur, Num. 29, v. 13 et seq., his verbis: *Offeretis... vitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim, et in libamentis eorum, similæ oleo conspersæ tres decimas per vitulos singulos... Et duas decimas arieti uno, id est, simul arietibus duobus, et decimam decimæ agnis singulis, qui sunt simul agni quatuordecim; et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, et sacrificio, et libamine ejus. In die altero, offeretis vitulos de armento duodecim, etc. Die tertio, vitulos undecim, etc.* Et sic deinceps. Hoc solum adverte, quòd illis septem diebus, omnia sacrificia sint eadem, excepto numero vitulorum. Nam primo die offerebantur 13 vituli, secundo 12, tertio 11, quarto 10, quinto 9, sexto 8, septimo 7. Singulis autem diebus, 2 arietes, 14 agni, hircus pro peccato, et iuge sacrificium. Sacrificium cæteris atque collectæ, quod transactis septem diebus tabernaculorum, celebrabatur octavo die, describitur, Lev. 23, v. 36 et seq.: *Dies quoque octavus erit celeberrimus atque sanctissimus, et offeretis holocaustum Domino; est enim cæteris atque collectæ*. Et Num. 29, v. 55 et seq.: *Die octavo, qui est celeberrimus, omne opus servile non facietis, offerentes... vitulum unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem; sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos ritè celebrabit; et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine*. Sequitur communis clausula: *Hæc offe-*

retis Domino in solemnitatibus vestris; præter vota, et oblationes spontaneas in holocausto, in sacrificio, in libamine, et in hostiis pacificis: undè constat, generatim loquendo, duplicia fuisse sacrificia, quædam necessaria ex præscripto legis, alia spontanea ex arbitrio et devotione offerentium. De prioribus, quæ fiebant in solemnitatibus, dictum est hæctenus. De posterioribus nihil necesse dicere in particulari, quia parum ad nostrum institutum.

DE IGNE, QVO UTEBANTUR SACERDOTES IN SACRIFICIIS.

—Quinque certa sunt ex Scripturis. Primum est ignem quemdam à Deo cœlitus datum esse, qui consumpsit primum sacrificium, quod obtulit Aaron in deserto, postquam sacerdos à Moysè consecratus est; quod contigit anno secundo egressionis filiorum Israel ex Ægypto. Sic enim legimus, Lev. 9, v. 23-24... *Apparuit gloria Domini omni multitudini; et ecce egressus ignis à Domino, devoravit holocaustum, et adipem qui erant super altare*. Quod cum vidissent turbæ laudaverunt Dominum, ruentes in facies suas. Alterum est, hunc ignem debuisse perpetuò nutriri et conservari à sacerdotibus, ne unquam in altari deficeret. Lev. 6, v. 12: *Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutrit sacerdos subjiciens ligna manè per singulos dies*. Et infra v. 13: *Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari*. Tertium est, non alio, quam isto igne potuisse uti sacerdotes ad sacrificia. Hoc indè constat, quia Nadab et Abiu, filii Aaronis, à Deo puniti sunt, quòd alieno igne usi essent. Lev. 10, v. 1-2: *Arreptisque Nadab et Abiu, filii Aaron, thuribulis, posuerunt ignem et incensum de super, offerentes coràm Domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat*. Egressusque ignis à Domino, devoravit eos, et mortui sunt coràm Domino. (Vide de Aug. in quæst. super Levit., q. 31. Quartum) est, hunc ignem à secundo anno egressionis ex Ægypto, quo cœlitus à Deo datus est, perpetuò conservatum fuisse in altari tabernaculi usque ad tempus captivitatis Babylonicæ, quo et templum incensum est, et Judæi in Babylonem abducti sunt. Tunc enim in quodam puteo à sacerdotibus abscondus est. 2 Machab. 1, v. 19: *Cum in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle, ubi erat puteus altus et siccus, et in eo contutati sunt cum, ita ut omnibus ignotus esset locus*. Hinc sequitur ignem illum, in toto tempore quod præcessit captivitatem, toties mutasse locum, quoties tabernaculum cum altari de loco in locum translatum est. Fuit ergo per 39 annos in solitudine. Postea cum filii Israel, transito Jordane, venissent in Terram promissionis, fuit successivè in variis locis, in Galgala, in Silo, in Nobe, in Gabaon, in Jerusalem, ædificato jam Salomonis templo; ibique mansit usque ad captivitatem, ut dictum est. Quintum est eundem ignem, post solutam captivitatem, jubente Nehemiâ, quæsitum fuisse à nepotibus eorum sacerdotum qui illum in puteo absconderant; nec tamen inventum, sed pro eo repertam fuisse aquam crassam, quæ, oblato sacrificio, divinitus in ignem conversa est. 2 Mach. 20, v. 20 et seq.:

Cum autem præterissent anni multi, et placuit Deo, ut mitteretur Nehemias à rege Persidis, nepotes sacerdotum illorum qui absconderant, misit ad requirendum ignem; et sicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam. Et jussit eos haurire, et afferre sibi; et sacrificia, que imposita erant, jussit sacerdos Nehemias aspergi ipsâ aquâ, et ligna, et quæ erant superposita. Atque hoc factum est, et tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, itâ ut omnes mirarentur. Porrò, diem illum, quo ignis hic divinitus accensus est, habuerunt Judæi pro solemnitate, et deinceps festum, seu dies dati ignis appellatus est. Et postea in secundo templo, eodem igne usi sunt in sacrificiis.

Porrò in hoc igne, de quo hactenus dictum est, tria spectanda sunt, quæ mysterium habent. 1° Quòd sit à Deo datus. 2° Quòd illo solo, et non alio licuerit uti in sacrificiis. 3° Quòd cum periisset, ex aquâ crassâ per ministerium sacerdotum, non sine magno miraculo, recuperatus sit. Hæc, inquam, tria mysterium habent. Ex primo, discimus ignem illum, quo nos in novo Testamento perficimus sacrificium, cœlestem esse, nec alium quàm ignem divinæ charitatis. Ex secundo, nullum sacrificium Deo gratum esse sine hoc igne charitatis. 1 Cor. 13, v. 3...: *Si tradidero corpus meum itâ ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Ex tertio, hunc ignem charitatis aliquandò in nobis perire per peccatum mortale, quod habet se instar aquæ crasse; sed postea, accedente absolute sacerdotali, non sine magno miraculo reviviscere et recuperari. De hoc igne loquitur Christus, Luc. 12, v. 49: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* (Vide Aug. in Psal. 69.)

DE SACRIFICIO NOVI TESTAMENTI QUOD PER SACRIFICIA MOSAICA FUIT PRÆFIGURATUM. — In novo Testamento duplex est sacrificium, unum cruento, quo Christus in arâ crucis Deo Patri oblatus est pro expiatione nostrorum peccatorum; alterum incruentum quo idem Christus quotidie sub specie panis et vini offertur in altari, partim in memoriam cruenti illius sacrificii, partim ob has causas: 1° Ad colendum Deum; 2° ad gratiarum actionem pro beneficiis acceptis; 3° ad impetranda nova beneficia; 4° ad placandum Deum. Hæc duo sacrificia possunt dupliciter spectari, 1° quoad rem oblatam; et sic non sunt duo, sed unum. Nam in utroque est una et eadem res oblata, nempe Christus Dominus; 2° quoad modum et ritum offerendi; et sic duo sunt. Nam Christus in altero oblatus est cruento modo, et in propriâ specie humanâ per realem sui occisionem; in altero offertur incruento modo, et sub specie alienâ, sine reali sui occisione. Utrumque sacrificium est quasi primarium prototypum, ad quod præfigurandum omnia sacrificia veteris Testamenti ordinata sunt; sive illa fuerint Mosaica, de quibus actum est; sive antiquiora Mosaicis, ut sacrificium Abrahæ, Melchisedech, Job, ut omittam reliqua. Nam hæc omnia fuerunt typi, seu figuræ nostri sacrificii. Quod breviter sic explico. In sacrificio cruento, quo Christus in cruce oblatus est, multa spe-

ctari possunt, 1° quòd fuerit unigenitus Dei Filius; 2° quòd à Patre oblatus in mortem; 3° quòd Patri obsequentissimus. Hæc tria optimè præfigurantur per sacrificium Abrahæ, quo obtulit unigenitum filium suum Isaac; 4° quòd reipsâ occisus sit. Hoc significant omnia sacrificia Mosaica, quæ erant ex animalibus; 5° quòd effusione sanguinis liberaverit nos à servitute diaboli. Hoc significat sanguis agni paschalis, qui super postes domorum aspersus, liberavit filios Israel à servitute Pharaonis; 6° quòd suo sanguine mundaverit nos à peccatis nostris. Hoc significat sanguis hircorum et aliorum animalium, teste Apostolo, Heb. 9, v. 13-14: *Si enim sanguis hircorum et taurorum et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi... emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis!* 7° quòd innocens occisus sit. Hoc significat mactatio agni paschalis. Undè Isaias cap. 53, v. 7...: *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum;* 8° quòd tametsi innocens fuerit, tamen cum latronibus deputatus sit. Hoc significat hircus, qui loco agni paschalis offerri poterat. Hircus enim animal foetidum est; 9° quòd crura ejus non sint fracta. Hoc significat agnus paschalis, de quo scriptum est, Exodi 12, v. 46... *Nec os illius confringetis;* 10° quòd se totum Patri obtulerit, nullâ parte sibi reservatâ. Hoc significant omnia holocausta.

Similiter in sacrificio incruento multa spectari possunt: 1° Quòd quotidie offeratur in Eucharistiâ. Hoc significat juge sacrificium, de quo supra. 2° Quòd caro Christi verè comedatur in hoc sacrificio, Joan. 6, v. 56: *Caro enim mea verè est cibus.* Hoc significat caro agni paschalis, quæ verè comedebatur ab offerentibus. 3° Quòd Christus sumatur sub specie panis et vini. Hoc significat sacrificium Melchisedech, qui panem et vinum obtulit. 4° Quòd comesturi ex hoc sacrificio, debeant esse puri à peccatis, ne indignè accedant, 1 Cor. 11, v. 29: *Qui enim manducat et bibit indignè, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini.* Hoc significat sanctificatio filiorum Job; 5° Quòd debeant habere veram contritionem et dolorem de peccatis præteritis. 1 Cor. 14, v. 28: *Probet autem seipsum homo.* Hoc significant lactucæ agrestes in esu agni paschalis. 6° Quòd debeant esse parati ad currendam viam mandatorum Dei, et contendere ad cœlestia. Hoc significant Judæi, qui accincti lumbis, et calceati, et tenentes baculum in manibus, festinanter comedebant agnum paschalem. Hæc ferè præcipua sunt. Alia minutiora omitto.

CAPUT XV.

DE SACRAMENTIS MOSAICIS.

Sacramenta sunt quædam externa signa, seu cæremoniæ, quæ ex Dei institutione habent vim significandi et efficiendi aliquam sanctitatem, ut passim docent theologi. Est autem duplex sanctitas, una vera et interna, quæ est idem quod gratia justificans; altera legalis et externa, quæ consistit in quâdam munditiâ legali, id est, à lege Mosaicâ præscriptâ. Sicut enim lex Mosaicâ reputabat quosdam immundos seu irregu-

lares, qui hoc vel illo modo affecti essent, aut certa quædam opera facerent, ita etiam reputabat quosdam mundos et sanctos, si certas quasdam cæremonias à Deo institutas usurparent. Hoc posito, quæritur primò, quæ et quot fuerint sacramenta Mosaica? 2° Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint? 3° An fuerint tam perfecta quàm nostra sacramenta? 4° Quid de singulis in particulari statuendum sit?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quæ et quot fuerint sacramenta Mosaica?* — Generatim loquendo, fuerunt duplicia. Quædam pertinebant ad totum populum, ut circumcisio, esus agni paschalis, purificationes ab immunditiis munditiis, expiationes à peccatis. Quædam ad ministros Synagogæ, ut consecratio sacerdotum, ablutio manuum ac pedum, rasio pilorum, esus panum propositionis, et quorundam aliorum quæ sacerdotum usibus deputabantur. (D. Thom. in 1-2, q. 102, art. 5.) Hæc omnia erant figuræ seu typi sacramentorum novæ legis. Nam 1° circumcisio erat figura Baptismi. 2° Esus agni paschalis et esus panum propositionis, figura Eucharistiæ. 3° Purificationes et expiationes, figura Pœnitentiæ. 4° Consecratio sacerdotum, figura Sacri Ordinis. (D. Th. ibid. art. 5. ad 3.)

Quæres cur nulla fuerit figura reliquorum sacramentorum, ut Confirmationis, Extremæ Unctionis et Matrimonii. D. Thomas assignat hanc causam, quia confirmatio est sacramentum plenitudinis gratiæ. (Galat. 5, v. 4; Hebr. 7, v. 19.) Similiter extrema unctio est quasi immediata quædam præparatio ad introitum regni cœlestis. At in veteri Testamento nemini patebat introitus ad regnum cœleste, quia janua regni cœlestis nondum erat aperta, eò quòd Christus nondum persolverat pretium redemptionis nostræ per effusionem sui sanguinis. (Hebr. 9, v. 8; et cap. 10, v. 19.) Denique, sacramentum matrimonii significat indissolubilem conjunctionem Christi cum Ecclesiâ, quam matrimonium Judæorum non poterat significare, quia per libellum repudii poterat dissolvi. (Deut. 24, v. 1.)

Dices 1° Videntur plura fuisse sacramenta, quàm quæ jam enumerata sunt, ut manna et aqua scaturiens de petrâ, quæ erant figuræ sacramenti Eucharistiæ. — Respondeo. Erant quidem figuræ sacramenti Eucharistiæ, ut benè objicitur; sed tamen non erant propriè sacramenta. Non enim erant externæ cæremoniæ à Deo institutæ, quæ ordinariè deberent usurpari, quamdiù duraret Synagoga. Nota, in veteri Testamento fuerunt duplices figuræ nostrorum sacramentorum. Quædam erant figuræ et sacramenta simul, ut circumcisio, esus agni paschalis, et reliqua superiùs enumerata. Quædam non erant sacramenta, sed tantum figuræ, quo pacto transitus maris Rubri erat figura Baptismi, et manna, figura Eucharistiæ. Neutrum tamen sacramentum. (D. Thom. 3, p. q. 70, art. 1, ad 2.)

Dices 2° Si non fuerint alia sacramenta Mosaica, quàm quæ enumerata sunt, necesse est pauciora fuisse Mosaica, quàm sint nostra, quod est contra Augustinum in Psal. 37, asserentem plura fuisse Mosaica.

Sequela patet, quia nostra sacramenta sunt septem, sed tantum quatuor, correspondentia Baptismo, Eucharistiæ, Pœnitentiæ, Sacro Ordini, ut dictum est. — Resp. Mosaica fuerunt multò plura quàm quatuor; fuerunt enim variæ purificationes ab immunditiis legalibus, et similiter variæ expiationes à peccatis. Quæ tametsi inter se diversæ essent, repræsentabant tamen unum sacramentum Pœnitentiæ. Eodem modo fuerunt multa, quæ repræsentabant Eucharistiam.

QUÆSTIO II. — *Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint sacramenta Mosaica?* — Sensus est: quam sanctitatem significaverint et effecerint sacramenta Mosaica? Tria probanda sunt. 1° Quòd significaverint gratiam justificantem, quæ est vera et interna sanctitas. 2° Quòd tamen non effecerint aut contulerint gratiam justificantem. 3° Sed quòd contulerint sanctitatem, seu munditiam legalem. Sit ergo prima conclusio: Sacramenta Mosaica erant signa gratiæ justificantis, quæ in novo Testamento danda erat per Christum. Ita passim theologi, qui asserunt sacramentum in genere nihil aliud esse, quàm signum rei sacræ, vel invisibilis gratiæ signum visibile; et hoc interesse inter sacramentum veteris ac novi Testamenti, quòd hoc sit signum gratiæ præsentis, illud fuerit signum gratiæ per Christum dandæ. Nam sicut nos in novo Testamento credimus Christum venisse, ita Judæi in veteri Testamento credebant venturum esse. Unde, sicut nostra sacramenta significant gratiam quæ reipsâ datur per Christum, ita illorum sacramenta significabant gratiam quæ danda erat per Christum. Et hoc sensu dicit Apostolus, Hebr. 10, v. 1: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Secunda conclusio: Sacramenta Mosaica non efficiebant gratiam justificantem, quam significabant; vel non erant signa practica gratiæ justificantis; vel, non habebant vim justificandi, aut remittendi peccata, quoad culpam. (Quæ omnia serè pro eodem usurpantur.) Ita D. Th. in 3 p., q. 62, art. 6, et alii passim, exceptis paucis. Et probatur primò ex iis Scripturæ locis, ubi sacramenta Mosaica vocantur egena, infirma et inutilia. Egena, quia non continebant gratiam; infirma, quia non poterant à peccato liberare; inutilia, propter eandem causam, Galat. 4, v. 9... *Quomodo convertimini iterum ad infirma, et egena elementa?* Id est, ad cæremonias et sacramenta Mosaica. Et Hebr. 7, v. 18: *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus, et inutilitatem.* Ubi per mandatum, intelligit legem Mosaicam quæ ideò reprobata est quia erat infirma, et inutilis. Tametsi enim præscriberet multas cæremonias et sacramenta, non tamen per ea poterat hominem salvare. Quod etiam confirmatur ex sequentibus testimoniis, Joan. 1, v. 17: *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* id est, Moyses dedit populo nudam legem, nudas cæremonias, nuda sacramenta; at Christus dedit etiam gratiam quam Moyses dare non potuit. Et Gal. 3, v. 11: *In lege nemo justificatur apud Deum,* id est, vi legis, vel vi sacrificiorum et sacramentorum, quæ à lege præscripta sunt. Et ibid. v. 21... *Si enim*

data esset lex, quæ posset vivificare, verè ex lege esset justitia. At ex lege non est justitia; ergo lex non potest vivificare. Ratio sumitur ex præcedenti conclusione, quia si sacramenta Mosaica contulissent gratiam, jam fuissent signa præsentis gratiæ, et non futuræ; nec Apostolus dixisset: *Umbram habens lex futurorum bonorum*; sed potius, habens præsentia bona, id est, præsentem gratiam, justitiam et salutem. Tertia conclusio: Sacramenta Mosaica conferbant quamdam munditiam et sanctitatem legalem: quæ quidem non erat vera et interna sanctitas, sed tamen figura veræ et internæ sanctitatis.

Hæc conclusio clara est, si loquamur de purificationibus ab externis peccatis. De reliquis sacramentis sic ostenditur. Consecratio sacerdotum (quod etiam spectat ablutio manuum et rasio pilorum) efficiebat ut aliqui è numero aliorum segregati, speciatim deputarentur ad cultum divinum peragendum; quæ deputatio erat quædam sanctitas legalis, quam non habebant laici. Similiter, circumcisio efficiebat ut homo, qui antea reputabatur inter immundos et incircumcisos, transferretur ad populum sanctum, et à Deo peculiariter electum, de quo scriptum est, Exodi 19, v. 6: *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta.* Et Deut. 7, v. 6: *Populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram.* Ad hunc populum nemo admittebatur, nisi per circumcisionem. Denique, esus agni paschalis et panum propositionis efficiebat, ut homines fierent participes cibi sanctificati, quæ erat quædam sanctitas legalis.

QUÆSTIO III. — *An sacramenta Mosaica fuerint tam perfecta, quàm nostra?* — Lutherani et Calvinistæ docent, nihil interesse inter sacramenta Mosaica et nostra, quoad vim et efficaciam justificandi, et proinde eandem vim et efficaciam habuisse Mosaica, quam habent nostra. Quod perinde est, ac si dicas, nihil interesse inter nubram et imaginem; inter figuram et rem figuratam; inter ancillam et dominam; inter servos et filios; inter Moysen et Christum. Quæ omnia absurda sunt.

Catholici assignant duplex discrimen. Unum, quod Mosaica non contulerint gratiam justificantem, ut ostensum est; nostra conferant, ut patet Act. 2, v. 38: *Pœnitentiam agite, baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum.* Et ad Titum 5, v. 6... *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis.* Hoc discrimen agnoscit Augustinus in Psalm. 75: *Alia sunt, inquit, sacramenta dantia salutem; alia promittentia Salvatorem. Sacramenta novi Testamenti dant salutem; sacramenta veteris Testamenti promittebant Salvatorem.* Et ibid.: *Mutata sunt sacramenta; facta sunt faciliora, pauciora, salubriora, felicitiora.* Vide eumd. epist. 118, ad Januarium, et lib. de Doct. Christ., cap. 9, et lib. 19 contra Faust. cap. 13. Alterum est, quod Mosaica constarent rebus, et non verbis; nostra rebus et verbis. Ita D. Th. 3, p. q. 80, art. 6, ad 2 et 3. Et probatur, quia in veteri Testamento, ubi præscribuntur præcipui ritus sacramentorum,

nulla fit mentio verborum, ut patet Gen. 17, v. 10 et seq., ubi præscribitur ritus circumcisionis. Et Exod. 12, ubi præscribitur ritus agni paschalis. Et Levit. 8, ubi præscribitur ritus ordinationis. Et sic deinceps. At in novo, non tantum rerum, sed etiam verborum fit mentio. Nam in Baptismo, est ablutio aquæ, et verba baptizantis. (Matth. 28, v. 29.) In Eucharistiâ, est panis et vinum, et verba consecrationis. (Matth. 26, v. 26.) In Confirmatione, est impositio manuum, et oratio. (Act. 8, v. 15-17.) In Extremâ Unctione, est unctio et oratio. (Jac. 5, v. 14.) Rationem hujus discriminis assignat D. Th., quia status veteris Testamenti erat imperfectior, quàm est status novi Testamenti; et habebat fidem obscuriorem ac magis implicitam, quàm nos habemus; ergo etiam debebat habere sacramenta obscuriora, id est, magis obscure significantia. Cum ergo verba sint clariora ad significandum, quàm externæ cæremoniæ, non debebant sacramenta Mosaica constare verbis, sed solis cæremoniis: alioqui fuissent aquæ clara ac nostra, quod est contra analogiam et differentiam veteris ac novi Testamenti, quæ initio hujus libri explicata est.

Contra prius discrimen objicit Calvinus illud 1 Cor. 10, v. 3-4: *Omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt.* Ex quo colligit, Judæos eandem escam manducasse in manna, quam nos manducamus in Eucharistiâ; ac proinde manna et Eucharistiam esse ejusdem virtutis et efficaciæ. Et confirmatur, quia esca illa, teste Apostolo, erat spiritualis; ergo habebat effectum spirituale, et non tantum corporalem aut legalem. Undè Aug., tract. 26 in Joan., disputans de illo loco Pauli, dicit sacramenta nova et vetera fuisse diversa specie visibili, et paria virtute spiritali. — Resp.: Apostolus non confert nos cum Judæis, sed Judæos inter se; neque dicit Judæos eandem escam nobiscum manducasse, sed omnes Judæos, inter se collatos, eandem escam manducasse, ut patet ex contextu, qui sic habet: *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt; et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari; et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt.* Quod non potest secundum sensum litteralem intelligi de Christianis, sed de solis Judæis. Sensus igitur Apostoli est hic: Quemadmodum Judæi, tametsi omnes idem manna cœleste manducarent, et eandem aquam divinitus datam biberent, non tamen omnes salvi facti sunt, sed in deserto perierunt, propter sua peccata; ita nos Christiani, tametsi omnes eodem baptismo, et eadem Eucharistiâ utamur, non tamen omnes salvabimur, nisi à peccatis abstineamus. Nec obstat Augustinus, cujus verba sunt hæc: *In signis diversa sunt, sed in re, quæ significatur, paria sunt;* id est, sacramenta vetera et nova sunt paria, quoad rem significatam, quia eundem Christum significant. Hinc non sequitur, esse paria quoad efficaciam, sed solum quoad significationem. Nam vetera significabant Christum venturum; nova significant Christum præsentem. Et hoc sensu, tam vetera quàm nova dicuntur spiritalia.

Contra posterius discrimen objici potest, quòd etiam in vetere Testamento, quòd præscribuntur ritus sacramentales, fiat mentio verborum, ut patet Lev. 4, v. 26, ubi describitur ritus sacrificii pro peccato, et postea subditur: *Rogabitque pro eo sacerdos, et pro peccato ejus, et dimittetur ei.*—Resp.: Non est certum quòd illud sacrificium fuerit sacramentum. Et, si non fuit sacramentum, cessat objectio. Deinde, oratio sacerdotis non erat de essentiâ sacrificii pro peccato, sed solum addebatur ad faciliùs impetrandam peccati remissionem. Hoc indè colligitur, quia in sacrificio pro peccato sacerdotis, nulla oratio adhibebatur; sed solum in sacrificio pro peccato alicujus de populo, ut patet ex loco citato.

QUÆSTIO IV. — *Quid statuendum sit de circumcissione?* — Hactenus dixi de sacramentis in genere. Nunc speciatim agendum est 1° de circumcissione, 2° de purificationibus ab externis immunditiis. De reliquis actum est ante; præsertim de esu agni paschalis, cap. 14. De expiationibus à peccato, ibidem. De consecratione sacerdotum, cap. 7, quæst. 3.

Igitur de circumcissione quædam certa, quædam dubia sunt apud theologos. Certa sunt hæc. Primò, quòd circumcissio à Deo instituta sit pro Abrahamo et totâ ejus posteritate masculâ. (Genes. 17, v. 10 et seq.) Secundò, quòd debuerit fieri octavâ die. (Ibidem, v. 12.) Nec poterat citiùs fieri, quia ante illum diem propter infantis teneritatem, fuisset periculum mortis. Poterat tamen justâ de causâ differri post octavam diem; sicut dilata est in deserto per quadraginta annos, ob continuam peregrinationem. (Josue 5, v. 6.) Vide ibi Serarium, et Vasq. in 3 p. disp. 163, cap. 2. Tertio, quòd debuerit fieri in carne præputii. (Gen. 17, v. 11.) Quia Adamus in isto membro sensit primum effectum suæ inobedientiæ, nempe rebellionem carnis. (Gen. 3, v. 11.) Quarto, quòd ob varios fines instituta sit. 1° Ut esset signum fœderis seu pacti inter Deum et Abraham cum suis posteris. (Gen. 17, v. 11.) *Ut sit in signum fœderis inter me et vos.* Hoc autem fœdus, ex parte Dei tale est: *Ut sim Deus tuus, et seminis tui post te.* Ex parte Abrahami: *Et tu ergo custodies pactum meum, et semen tuum post te, in generationibus suis.* (Gen. 17, v. 7-9.) Uno verbo, Deus promittebat Abrahamo et posteris ejus perpetuam protectionem. Hi vicissim perpetuam promittebant Deo obedientiam et legis observationem. 2° Ut esset signum fidei Abrahæ, et justitiæ per fidem adeptæ. (Rom. 4, v. 11.) 3° Ut esset typus seu figura baptismi. (Col. 2, v. 11.) Nam sicut Baptismus est signum quo Christiani distinguuntur à non Christianis; ita circumcissio fuit signum, quo Judæi distinguebantur ab aliis gentibus. Et sicut nemo potest usurpare alia Christianorum sacramenta, nisi priùs sit baptizatus; ita nemo poterat usurpare sacramenta Mosaica, nisi priùs fuisset circumcissus. Denique, sicut susceptio baptismi est quædam protestatio fidei Christianæ; ita susceptio circumcissionis fuit quædam protestatio fidei Abrahæ. (Vide D. Thom. 3, p. q. 70, art. 1.)

Dubia sunt hæc. 1° An circumcissio debuerit fieri

cultro lapideo? 2° Quare Moyses non circumciderit filium suum? 3° Quare Judæi non fuerint circumcisi in deserto per 40 annos? 4° An etiam gentiles debuerint circumcidi? 5° An licuerit circumcidere filios gentilium, invitis parentibus? Et alia similia de quibus Vasq. in 3 p. disp. 163, cap. 3, et disp. 164, cap. 1, et disp. 165, cap. 8; item Cornelius in cap. 4 Exodi, v. 24, et in cap. 17 Gen. v. 12, et alii.

Præcipua dubitatio est, an etiam circumcissio fuerit instituta in remedium peccati originalis? Et consequenter, an contulerit gratiam justificantem? Multi affirmant cum Augustino. Alii rectiùs negant cum Justino, Irenæo, Chrysostomo, ut Bellarm. lib. 2 de Sacram. cap. 15 et 17, et Vasq. in 1-2, disp. 130, cap. 2. Et probatur primò ex illo Gen. 17, v. 10-11: *Hoc est pactum meum quod observabitis inter me et vos, et semen tuum post te: circumcidetur ex vobis omne masculinum; et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me et vos.* Ubi assignatur finis ob quem instituta fuit circumcissio; et nulla fit mentio remedii contra peccatum originale. Secundò, ex illo Rom. 3, v. 1-2: *Quid ergo amplius Judæo est, aut quæ utilitas circumcissionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.* Ubi Apostolus ex professo quærit, quid circumcissio profuerit Judæis? Nec dicit profuisse ad remissionem peccati originalis (quod tamen maximè dicere debuisset, si verum esset), sed solum ad hoc profuisse, quòd Judæi per circumcissionem separati à gentilibus acceperint legem Mosaicam. Idem docent ipsimet Judæi, præsertim Philo in libro de Circumcissione, et Joseph., lib. 1 Antiq. cap. 12, qui ambo rerum Judaicarum fuerunt peritissimi. Accedit duplex ratio, una, quia circumcissio debebat differri usque ad octavam diem. Si ergo fuisset remedium peccati originalis, omnes infantes qui moriebantur ante octavam diem, caruissent illo remedio, quod est durum asserere. Altera, quia Judæi per 40 annos in deserto non fuerunt circumcisi. (Josue 5, v. 6.) Quis autem credat, remedium peccati originalis tamdiù fuisse neglectum, sciente Moysè?

Solet objici illud Gen. 17, v. 14: *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit.* Ex quo colligit Augustinus, omnes masculos non circumcisos perire, quia peccârunt in Adamo, et irritum fecerunt pactum de non comedendo fructu arboris; circumcisos autem non perire, quia per circumcissionem liberati sunt ab illo peccato.—Resp. Illud pactum cujus ibi fit mentio, non est pactum de fructu arboris non comedendo, ut putat Augustinus; sed est pactum, quod inter Deum et Abrahamum, ejusque posteros initum est, ut ante explicavi. Est igitur hic sensus: Quicumque masculus ex posteris Abrahæ non fuerit circumcissus, non censebitur pertinere ad populum Dei electum, quia feci hoc pactum cum Abrahamo et posteris ejus, ut nemo, nisi circumcissus, ad populum admittatur.

Secundò objicitur: Circumcissio fuit figura Baptismi;

at Baptismus institutus est in remedium peccati originalis, ergo et circumcisio.—Resp... : Non sequitur, ut patet in hoc simili discursu : Agnus paschalis fuit figura Eucharistiæ; at Eucharistia instituta est ad conferendam gratiam ex opere operato; ergo et agnus paschalis. Vel in hoc : Salomon fuit figura Christi; at Christus est redemptor humani generis; ergo et Salomon. Vel in hoc : Synagoga fuit figura Ecclesiæ; at Ecclesia est catholica seu universalis; ergo et Synagoga. Ratio est, quia figura in duobus deficit à re figuratâ. 1° Quòd non repræsentet rem figuratam in omnibus; sed in aliquo tantum. 2° Quòd in eo ipso, in quo illam repræsentat, imperfectior sit quàm res figurata, v. g., circumcisio est figura Baptismi. In Baptismo multa spectari possunt. 1° Quòd sit signum discernens sui segregans christianos ab aliis. 2° Quòd conferat gratiam sanctificantem, et eâ mediante, tollat peccatum originale. 3° Quòd fiat per abluionem aquæ. 4° Quòd perficiatur per invocationem SS. Trinitatis. Circumcisio non est figura Baptismi, vel non repræsentat Baptismum in his omnibus, sed tantum in primo. Et in eo ipso adhuc deficit. Est enim carnale signum, discernens Judæos ab aliis. Baptismus est spirituale signum, discernens christianos à non christianis. Item Baptismus est signum necessarium ad salutem, quia nemo sine Baptismo salvari potest. (Joan. 3, v. 5.) Circumcisio non est signum necessarium ad salutem, quia Ninivitæ et alii sine circumcissione salvati sunt. Eodem modo, manna est figura Eucharistiæ. At in Eucharistiâ multa spectari possunt. 1° Quòd sit cibus et potus. 2° Quòd contineat verum corpus et sanguinem Christi. 3° Quòd conferat gratiam justificantem; et plura alia. Manna non repræsentat Eucharistiâ in his omnibus, sed in eo quòd sit cibus. Et in hoc ipso deficit. Non enim est cibus animæ, sicut Eucharistia, sed tantum corporis. Neque confert immortalitatem, sicut Eucharistia, sed relinquit hominem mortalem. (Joan. 6, v. 49-50 :) *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens; ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.* Idem dicendum est de Salomone respectu Christi, et de Synagogâ respectu Ecclesiæ. Ex hoc duplici defectu satis apparet non licere argumentari à re figuratâ ad figuram, secundum æqualitatem aut paritatem, sed tantum secundum quamdam analogiam, qualis est inter umbram et corpus; inter rudem delineationem imaginis, et perfectam imaginem. Itaque non valent hæ consequentiæ 1° : Circumcisio est figura Baptismi; at Baptismus tollit peccatum originale : ergo et circumcisio. 2° Baptismus spiritualiter discernit christianos ab aliis : ergo et circumcisio. Baptismus fit per abluionem aquæ, et invocationem SS. Trinitatis : ergo et circumcisio. Hæc tamen valet : Circumcisio est figura Baptismi; ergo debet esse aliqua analogia inter utrumque, qualis est inter umbram et corpus, inter inchoatum et perfectum. Hæc in eo consistit, quòd sicut circumcisio in carne distinguit Judæos à gentilibus, ita Baptismus in animâ distinguit christianos à non christia-

nis, nempe per spiritualem characterem, qui animæ indebiliter impressus est.

Tertiò objicitur : Non potest assignari aliud remedium peccati originalis in vetere Testamento quàm circumcisio : vel si potest, assignetur.—Resp. : Assignetur hujusmodi remedium pro femellis, quæ non circumcidebantur; tunc assignabo pro masculis. Aut si nos latet, quo remedio usæ sint femellæ, quid mirum si lateat, quo remedio usi sint masculi? Judæi debebant utrumque scire per traditionem. Nam ex Scripturâ nihil certi haberi potest. (Vide quæ cap. 1, qu. ult. de Traditionibus dicta sunt.)

QUÆSTIO V. — *Quid statuendum de purificationibus ab immunditiâ legali?* — Judæi, qui contraxerant immunditiam legalem, debebant purificari, antequàm admitterentur, vel ad ingressum templi, vel ad sacras oblationes, vel ad aliorum consortium. De hæc purificatione breviter agendum est per sequentes quæstiunculas.

Quæres 1° quinam secundum legem Mosaicam erant immundi?—Resp. : Erant duplices immundi. Alii in se; alii ex contactu rei immundæ. In se immundi erant hi. 1° Puerperæ. (Lev. 12, v. 2.) 2° Leprosi. (Levit. cap. 13, et cap. 14.) 3° Seminiflui. (Lev. 15, v. 2.) 4° Polluti ex coitu, sive legitimo, sive illegitimo. (Lev. 15, v. 16.) 5° Menstruatæ. (Lev. 15, v. 19.) 6° Hæmorrhoidisæ, id est, quæ multis diebus patiuntur fluxum sanguinis, extrâ tempus menstruale. (Levit. 15, v. 25.) Ex contactu autem rei immundæ fiebant immundi, qui sequuntur. 1° Qui tangebant leproso, seminifluos, pollutos ex coitu; menstruatæ, hæmorrhoidisæ, aut illorum vel illarum vestes, aut sedilia, ut patet ex locis allegatis. 2° Qui tangebant reptilia, aut alia animalia immunda, quibus non licebat vesci. (Lev. 11, v. 43.) 3° Qui tangebant cadavera animalium immundorum. (Lev. 11, v. 24.) 4° Qui tangebant cadavera animalium mundorum, quæ spontè erant mortua. (Lev. 11, v. 39.) 5° Qui tangebant cadavera, aut ossa, aut sepulcra hominum mortuorum. (Num. 19, v. 14.) 6° Qui ingrediebantur domum vel tentorium, in quo jacebat mortuus. (Num. 19, v. 14.) 7° Qui tangebant aquas expiationis, quibus immundi expiabantur. (Num. 19, v. 21.)

Quæres 2° quomodo purificabantur qui erant immundi in se?—Resp. : non omnes eodem modo.... Puerperæ purificabantur hoc modo. Si peperissent masculum, immundæ erant septem diebus, et manebant triginta diebus in sanguine purificationis. Et tunc offerebant agnum anniculum in holocaustum, et pullum columbæ sive turturem pro peccato. Vel, si pauperes essent, duos pullos columbarum. Si autem peperissent femellam, immundæ erant quatuordecim diebus; et sexaginta sex diebus manebant in sanguine purificationis. Et tunc offerebant pro femellâ, sicut pro masculo. (Levit. 12, per totum.) Leprosi, antequàm curata esset lepra, jubebantur hæc præstare. 1° Habere vestes dissutas. 2° Caput nudum. 3° Os veste contactum. 4° Clamare sordidos se esse. (Lev. 13, v. 44 et seq.) Quandò autem curata erat lepra,

expiabantur hoc modo : 1° Sacerdos aspergebat illos sanguine passeris, per alium passerem alligatum baculo cedrino, cum cocco et hyssopo; et mox passerem vivum permettebat avolare. 2° Ipsimet lavabant vestes suas, radebant pilos corporis, ac deinde lavabant seipsos. 3° Die octavo, si divites erant, offerebant agnum pro delicto, et agnum pro peccato, et ovem anniculam in holocaustum, cum tribus decimis similæ, et olei sextario. Sin pauperes, offerebant agnum pro delicto, et duos turtures, vel duos pullos columbarum, unum pro peccato, et alterum in holocaustum, cum tribus decimis similæ, et olei sextario. 4° Sacerdos sanguine agni tingeat aurem illorum dexteram, et pollices dexteræ manûs et pedis. 5° Ex oleo aspergebat septies coram tabernaculo; reliquum olei fundens super auriculam dexteram, et super pollices manûs ac pedis dextri, et super caput. (Lev. 14, per totum.) Simili modo lustranda erat vestis aut domus, quandò à leprâ erat curata. Seminiflui, id est, qui durante seminis fluxum patiebantur ex debilitate naturæ, debebant sic purgari. Quandò sanati erant, numerabant septem dies; et tunc lotis vestibus ac toto corpore erant mundi. Die autem octavo offerebant duos turtures, vel duos pullos columbarum; unum pro peccato, et alterum in holocaustum. (Levit. 15, v. 13.) Polluti ex coitu (sive viri, sive feminæ) lavabant totum corpus aquâ, et erant immundi usque ad vesperam. (Levit. 15, v. 16.) Menstruatæ septem diebus separabantur. (Ibid., v. 19.) Hæmorrhoiisæ, quandò sistebatur sanguis, numerabant septem dies, sicut seminiflui, et octavo die, offerebant duos turtures, vel duos pullos columbarum; unum pro peccato, et alterum in holocaustum. (Ibid. 28 et 29.)

Quæres 3° quomodò purificabantur, qui erant immundi ex contactu rei immundæ? — Resp.: Hæc ferè regula servabatur. Eo die, quo tangebant rem immundam, manebant immundi usque ad vesperam, seu usque ad solis occasum, et loti aquâ expiabantur, ut patet Levit. 15, ubi hæc verba sæpè repetuntur, v. 22: *Qui tetigerit...* (hanc vel illam rem immundam), *lavabit vestimenta sua; et ipse lotus aquâ, immundus erit usque ad vesperam.* Excipiebantur tamen qui fiebant immundi ex contactu mortui, vel morticini, vel sepulcri hominis mortui. Nam illi manebant immundi septem diebus; et die tertio, et septimo aspergebantur aquâ lustrali, et sic expiabantur. (Num. 10, v. 11-12.)

Quæres 4° an omnes immundi, quamdiù erant immundi, debuerint extra castra habitare? — Resp.: Omnes quidem arcebantur ab ingressu templi, et à sacris oblationibus; non tamen omnes ejiciebantur extra castra; sed hi soli: Primò, leprosi, seminiflui, et polluti super mortuo. (Num. 5, v. 2.) Secundò polluti ex nocturno somnio. (Deut. 23, v. 10.) Præter hos immundos, omnes omninò, sive mundi, sive immundi, debebant egredi castra, quoties ibant ad requisita naturæ, juxtà illud Deut. 23, v. 12-13. *Habebis locum extrâ castra, ad quem egredieris ad requisita naturæ,*

gerens paxillum in balteo: cumque sederis, fodies per circuitum, et egestâ humo operies quo revelatus es. Idque ob duas causas, ut ibidem insinuatur. 1° Ut castra servarentur munda contra morbos. 2° Propter honorem Arcæ fœderis, in quâ Deus habitabat in medio castrorum.

Quæres 5° an omnes immundi, qui contrahebant immunditiam legalem, simul contraxerint peccatum? vel, an omnis immunditia legalis fuerit peccatum? — Resp. non omnis. Erat enim duplex immunditia Hebræorum. Una erat vetita præcepto Dei, ut comedere carnes immundas, sanguinem, adipem. (Lev. 11, per totum.) Item comedere morticinum, vel laniatum à bestiis. (Lev. 22, v. 8.) Item, tangere morticina immundorum, et tangere reptilia. (Lev. 11, v. 43.) Igitur per horum esum vel contactum, non tantùm contrahebatur immunditia legalis, sed etiam peccatum. Altera immunditia non erat vetita præcepto Dei, sed solùm indicata et statuta, ut tangere leprosum, vel seminifluum; pati lepram, fluxum seminis, menstrua. Nam de his non dicitur: *Ne tangatis ea*, sed, *qui tetigerit, immundus erit.* Undè hæc non erant peccata, sed tantùm inducebant irregularitatem legalem. (Vide Cornelium, in cap. 13 Lev.)

Quæres 6° qualis erat illa aqua, quâ immundi aspergebantur et mundabantur? — Resp. Erat aqua lustralis, seu aqua lustrationis, vel expiationis, cui cineres rufæ vaccæ erant infusi. Fiebat autem hoc modo: Sacerdos accipiebat rufam vaccam sine maculâ, quæ non portaverat jugum; hanc immolabat extrâ castra, et totam comburebat cum ligno cedrino, cocco bis tincto et hyssopo. Illius cineres collecti spargebantur in aquam vivam, id est, fontanam, seu fluentem. Et tunc aqua illa cineribus inspersa adhibebatur ad immundos purificandos. (Num. 19, v. 2 et seq.)

Nota 1°: Hæc vacca in deserto immolabatur extrâ castra. In terrâ verò Palæstinâ immolabatur Jerosolymis extrâ portam, et inde cineres deferebantur ad singula oppida, ut ubique haberent aquam lustrationis pro usu quotidiano. Omnes enim immunditiæ per hanc aquam tollebantur, ut colligitur ex illo Hebr. 9, v. 13: *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis*, etc.

Nota 2°: Tradunt Hebræi, et ex eis Burgensis addit, 2 in cap. 19 Num., quòd sex tantùm vaccæ rufæ fuerint immolatæ per totam durationem à Moysè usque ad Christum. Prima, tempore Moysis. Secunda tempore Esdræ. Tertia et quarta tempore Simeonis justii, qui fuit Pontifex per annos octoginta. Quinta et sexta tempore Joannis pontificis, qui fuit pater Mathiæ, à quo descenderunt Machabæi. Quod tamen non est verisimile. Nam pauci cineres unius vaccæ, quæ tempore Moysis immolata est, non poterant sufficere per tot annos, quot inter Moysen et Esdram elapsi sunt; præsertim pro tantâ Judæorum multitudine, et pro quotidianis purificationibus, quæ ex præcepto Dei fiebant. Undè verisimilius est, quod tradunt Lyræ. et

Cornel., singulis annis unam vaccam esse immolatam (1).

Quæres 7° quid significabant tot ac tam diversæ purificationes Judæorum? — Resp.: Erant figuræ sacramenti Pœnitentiæ, et significabant quàm seria futura esset contritio, confessio, purificatio et munditia christianorum; quàm accuratum examen conscientiæ; quàm diligens sollicitudo ad eluendam vel minimam labeculam animæ.

CAPUT XVI.

DE OBSERVANTIIS LEGALIBUS.

Observantiæ legales quibus Judæi discernebantur à gentilibus, erant variæ. 1° Discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° Abstinencia à sanguine et adipe. 3° Jejunia. 4° Vota. 5° Juramenta. 6° Solemnitates festorum. 7° Annus remissionis. 8° Jubilæum. 9° Rasio, vel tonsio capitis ac barbæ. 10° Certus usus vestium. (Vide D. Thom. in 1, 2, q. 102, a 6.) Dicam aliquid de singulis.

De discretione ciborum mundorum ab immundis. —

De hac discretione potissimum agitur Lev. 11, et Deut. 14. Ex quibus locis colligi possunt aliquot regulæ, de pecoribus, de piscibus, de avibus, de aliis. Et quidem de pecoribus est hæc regula generalis: Omne animal, quod in duas partes findit unguam, et ruminat, comedetis, ut bovem, ovem, capram, cervum et capream, bubalum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum. (Lev. 11, v. 3; Deut. 14, v. 4.) Ex quo deducuntur aliæ tres. Prima, quod nec ruminat, nec unguam dividit, immundum est. (Lev. 11, v. 26.) Secunda, quidquid autem ruminat quidem, sed unguam non dividit, etiam immundum est, ut camelus, lepus, chærogrillus. (Lev. 11, v. 4, et Deut. 14, v. 7.) Tertia, quidquid non ruminat, etiamsi unguam dividat, immundum est, ut sus. (Lev. 11, v. 7, et Deut. 14, v. 8.) De piscibus sunt duæ regulæ. Prior: Omne quod habet pinnulas et squamas, tam in mari quàm in fluminibus et stagnis, comedetis. Posterior: Quidquid non habet pinnulas et squamas, immundum et abominabile est. (Lev. 11, v. 9-10. Deut. 14, v. 9-10.) Aves immundæ, quibus non licebat vesci, erant hæc: Aquila, gryps, haliaëtus, ixion, milvus, vultur, corvus, struthio, noctua, larus, accipiter, bubo, mergulus, ibis, cygnus, onocrotalus, porphyrio, herodius, charadrion, upupa, vespertilio. (Lev. 11, v. 13, et Deut. 14, v. 12.) De aliis erant hæc regulæ. Prima, omne de volucris, quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis. (Lev. 11, v. 20.) Secunda, quidquid autem ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retrò crura, per quæ salit super terram, comedere debetis, ut est

(1) Vacca rufa figura erat Salvatoris nostri, quæ summam in eo consistit, quòd pontifex unà cum vaccà rufà peccata populi symbolicè portante, extrà castra, seu portam civitatis dimitteretur, ut Christum tinctis sanguine vestibus, et peccatis totius mundi onustum, sacerdotem simul et hostiam, extrà portam passurum præsignaret (Hebr. c. 13).

bruchus, attacus, ophiomachus, locusta. (Lev. 11, v. 21.) Tertia, immunda seu polluta sunt, mustela, mus, crocodilus, mygale, chamæleon, stellio, lacerta, talpa. (Levit. 11, v. 29.) Quarta, omne quod reptat super terram, abominabile erit. (Levit. 11, v. 41.) Quinta, quidquid super pectus quadrupes graditur, et multos habet pedes, sive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile est. (Lev. 11, v. 42.)

Nota 1°: Immundum dupliciter sumitur in Scripturà. Primò pro polluto, abominabili, execrando, quod non liceat comedere. Sic sumitur locis jam citatis. 2° Pro debili vel maculoso, quod liceat quidem comedere, sed non offerre in sacrificium. Sic sumitur Deut. 12, v. 15-16: *Sin autem comedere volueris, et te esus carniū delectaverit, occide et comede justà benedictionem Domini Dei tui, quam dedit tibi in urbibus tuis; sive immundum fuerit, hoc est, maculatum et debile; sive mundum, hoc est integrum et sine maculâ, quod offerri licet, sicut capream et cervum, comedes absque esu duntaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes.*

Nota 2°: Præter immunda animalia, de quibus jam dictum est, erant etiam alia quæ tametsi ex suo genere munda essent, tamen censebantur immunda propter aliquam circumstantiam. De quibus intelligi debent hæc Scripturæ testimonia, Exodi 21, v. 28: *Si bos cornu percusserit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur; et non comedentur carnes ejus.* Et Exodi. 22, v. 31: *Carnem, quæ à bestiis fuerit prægustata, non comedetis, sed projicietis canibus.* Et Lev. 7, v. 19: *Caro, quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni.* Et Lev. 11, v. 34: *Omnis cibus, quem comedetis, si fusa fuerit super eum aqua, immundus erit.* Et Deut. 14, v. 21: *Quidquid autem morticinum est, ne vescamini ex eo.*

Quæres 1°: Quid significabat illa discretio ciborum mundorum ab immundis in veteri Testamento? Resp.: Significabat discretionem Judæorum et gentilium. Nam Judæi in veteri Testamento censebantur mundi, sancti, impolluti; Gentiles verò immundi, et polluti. De Judæis dictum est Deut. 14, v. 2: *Populus sanctus es Domino Deo tuo.* De gentilibus verò, Matth. 7, v. 6: *Nolite dare sanctum canibus; neque mittatis margaritas vestras ante porcos.* Et Matth. 15, v. 26: *Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.*

Quæres 2°: Quis sustulit hanc discretionem inter Judæos et Gentiles? Resp.: Christus, qui ex Judæis et Gentilibus fecit unam Ecclesiam, et abstulit medium parietem, quo à se mutuò dividebantur. Ephes. 2, v. 14. Huc etiam spectat illud, Rom. 3, v. 29: *An Judæorum Deus tantum? Nonne et Gentilium?* Et Rom. 10, v. 12: *Non enim est distinctio Judæi, et Græci.* Et Galat. 3, v. 28: *Non est Judæus, neque Græcus; non est servus, neque liber: non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.*

Quæres 3°: Quis primò cognovit hoc mysterium? Respondeo: In veteri Testamento fuit incognitum. Ephes. 3, v. 5. In novo, primo omnium revelatum est Petro, quandò vidit cælum apertum, et descendens

vas quoddam, velut linteum magnum, in quo erant simul animalia munda et immunda, quo significabatur in Ecclesiâ simul fore Judæos et Gentiles. Act. 10, v. 11 et seq. Hoc intellige eo sensu quo explicatum est cap. 2, q. 9.

Quæres 4°: An etiam in novo Testamento sit discretio ciborum mundorum ab immundis? Resp.: Non est. Nam, ut ait Apostolus ad Titum 1, v. 15: *Omnia munda mundis*. Et 1 Timoth. 4, v. 4: *Omnia creatura Dei bona est, nihil rejiciedum quod cum gratiarum actione percipitur*. Ubi nota discrimen inter Judæos, christianos et hæreticos. Judæi abstinebant à quibusdam cibus, ex præcepto Dei, propter immunditiam legalem. Christiani abstinent in Quadragesimâ à carnibus sed præcepto Ecclesiæ, non propter immunditiam, ex propter devotionem. Hæretici abstinent à quibusdam cibus ex errore, propter falsam persuasionem. (1 Timoth. 4, v. 2.)

De abstinentiâ à sanguine et adipe. — De hâc abstinentiâ exstat præceptum, Lev. 3, v. 16-17: *Omnia adeps, Domini erit jure perpetuo in generationibus et cunctis habitaculis vestris; nec sanguinem, nec adipem omninò comedetis*. Ubi aliqua nolanda sunt. Primò, quòd Judæis in lege Mosaicâ non tantùm prohibitus fuerit sanguis immolatus, id est, sanguis victimarum, sed etiam sanguis quorumcumque animalium, quæ domi ad esum mactabantur, ut patet Levit. 17, v. 10-11: *Homo quilibet de domo Israel, et de advenis qui peregrinantur inter eos, si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, et disperdam eam de populo suo, quia anima carnis in sanguine est*. Et infra, v. 14: *Sanguinem universæ carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est*. Secundò, quòd hoc præceptum non tantùm Judæis fuerit datum in lege Mosaicâ, ut jam ostendi: sed etiam Noe et posteris ejus in lege naturæ, Gen. 9, v. 3 et seq.: *Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum; quasi olera virentia tradidi vobis omnia; excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum*. Et postea novis christianis in lege Evangelicâ, Act. 15, v. 29: *Ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato*. Itaque tribus vicibus prohibitus est esus sanguinis. 1° In lege naturæ, antequàm introducta esset discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° In lege Mosaicâ, quandò vigeat illa discretio. 3° In lege Evangelicâ, quandò eadem discretio fuit abrogata. Hæc triplex prohibitio facta est ob triplicem causam. Prima causa est, ut homines abstinerent ab effusione sanguinis humani. (Gen. 9, v. 5.) Altera est, quia sanguis est vehiculum, nutrimentum, et tutela vitæ ac spirituum vitalium. Vita autem solius Dei est; ergo et sanguis soli Deo offerri debet. Quæ causa adducitur in secundâ prohibitione, Levit. 17, v. 11: *Quia anima carnis in sanguine est*. Tertia, ut Judæi et Gentiles faciliùs possent uniri seu coalescere in unam Ecclesiam. Quæ causa fuit, cur Apostoli interdicerent esum sanguinis. Nam Gentiles comedebant sanguinem: Judæi non item. Ne ergo fieret inter illos

dissensio, utrique jussi sunt abstinere à sanguine (saltem ad initium nascentis Ecclesiæ) ut esset firmitior illorum concordia et unitas. Hæc abstinentiâ à sanguine multùm differebat ab abstinentiâ ab adipe. 1° Quia abstinentiâ à sanguine præcepta fuit in lege naturæ, in lege Mosaicâ, et in lege Evangelicâ; ut dixi. Abstinentiâ verò ab adipe, solùm in lege Mosaicâ. 2° Judæi debebant abstinere ab omni sanguine, non tamen ab omni adipe. Debebant quidem abstinere ab adipe, qui seorsim in intestinis continetur; non tamen ab eo qui carni adhæret et illi quodammodò immixtus est. Rursùm, debebant abstinere ab adipe illorum animalium, quæ erant munda ad sacrificium; ut ab adipe ovis, capræ, bovis; non tamen ab adipe aliorum, quæ tantùm erant munda ad comedendum; ut ab adipe cervi, bubali, et similium, de quibus suprâ. (Vide Cornel. in cap. 3 Lev., v. 17.)

De jejuniis. — Duplicia erant Judæorum jejunia, alia communia seu publica, alia privata. Communia rursùm duplicia; alia stata et ordinaria, quæ singulis annis repetebantur; alia extraordinaria, quæ indicebantur ob aliquam præsentem, vel ingruentem calamitatem, et non repetebantur singulis annis. De prioribus intelligitur illud Zach. 8, v. 19: *Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium, et lætitiâ, et in solemnitates præclaras*. Ubi insinuatur quatuor jejunia, quæ ordinariè à Judæis servabantur, ut notant S. Hieronymus, Rupertus et Ribera in locum citatum; Torriell. in Annal. anno mundi 2545, n. 42; Cornel. in cap. 32 Exodi, v. 19 et alii. Primum erat jejunium quarti mensis, quod Judæis indictum fuit ob tabulas legis contractas. Cùm enim Moyses descendens de monte Sinai, deferret tabulas legis ad castra, et videret populum choros ducere, et vitulum aureum adorare, iratus est, et ex pio zelo projecit tabulas ad radicem montis, et confregit. (Exodi 32, v. 19.) Putabat enim indignum esse, si tabulas legis, quas jejunio quadraginta dierum obtinuerat, offerret populo, qui per ebrietatem, et idololatriam factus erat transgressor legis. Hoc sensu Ambr. lib. de Heliâ et jejunio, cap. 6, ait: *Tabulas legis, quas accepit abstinentia, conterit fecit ebrietas*. Et quia hæc contractio tabularum facta est die 17 quarti mensis, ideò indictum fuit jejunium eodem die, ut patet ex kalend. Hebræorum apud Genebrardum in Comment. super Psalmos. Secundum erat jejunium quinti mensis, quod ideò fuit indictum, quia Hebræi quinto mense prohibiti sunt ex Cadesbarne, ascendere montem Idumæ, et sic brevi compendio recta transire in proximam terram promissionis; sed jussi redire in solitudinem per viam maris Rubri, et quadraginta annis errare in solitudine, in poenam murmurationis contra Deum. Et quia non obtemperaverunt Deo, sed in montem Idumæ ascenderunt, plerique occisi sunt ab Amorrhæis qui in illo monte habitabant. Num. cap. 14, v. 33, 41 et seq.; et Deut. 1, v. 40 et seq. Tertium erat jejunium septimi mensis, quod indictum fuit ob cædem Godolæ, quæ fuit Hebræis valdè perniciosâ. (4 Reg. 25, v. 25.)

Quartum erat jejunium decimi mensis quod ideò indictum fuit, quia illo mense Ezechiel et ceteri qui erant cum illo in captivitate Babylonicà, audierunt Jerusalem esse captam, et templum incensum. Vide auctores suprà citatos, qui hoc ferè modo explicant hæc quatuor jejunia.

Præter hæc ordinaria jejunia, erant alia extraordinaria, quæ indicebantur ob aliquam præsentem vel imminentem calamitatem. Sic Josaphat, rex Juda, indixit jejunium universo populo, quandò Moabitæ, et Ammonitæ veniebant contrà illum ad bellum. (2 Paralip. 20, v. 3.) Sic Esdras indixit jejunium pro felici itinere, ne ab hostibus infestaretur, quandò cum sociis suis, ex consensu regis Artaxerxis, è captivitate Babylonicà profectus est in Jerusalem ad domum Domini instaurandam. (1 Esdræ 8, v. 21.) Sic filii Israel jejunarunt totà die, quandò à Benjamitis cæsi et fugati sunt. (Judic. 20, v. 26.) Similiter, quandò à Philisthæis propter sua peccata affligebantur. (1 Reg. 7, v. 6.) Item, quandò Holofernes venit contra illos cum ingenti exercitu. (Judith 4, v. 8.) Itemque quandò crudele edictum regis Assueri contra ipsos promulgatum est. (Esther 4, v. 3.) Ac denique quandò volebant avertere iram Dei, tempore Joachim, filii Josiæ, regis J da. (Jerem. 36, v. 9.) Hæc de publicis seu communibus jejuniis. Privata erant, quæ quisque sibi, vel ex propriâ devotione, vel ex Dei instinctu assumebat. Sic Moyses accepturus à Deo legem Decalogi jejunavit quadraginta diebus. (Exodi 34, v. 28.) Sic Helias, fugiens persecutionem Jezabelis, et tendens in montem Dei Horeb, jejunavit totidem diebus. (3 Reg. 19, v. 8.) Sic David audità morte Abner, jejunavit usque ad occasum solis. (2 Reg. 3, v. 35.) Sic idem David, ægrotante filiolo, deprecatus est pro eo Dominum, et jejunavit. (2 Reg. 12, v. 16.) Sic Sara, filia Raguelis, cum objiceretur ipsi, quòd septem viros occidisset, jejunavit tribus diebus et tribus noctibus. (Tob. 3, v. 10.) Sic Daniel orando et jejunando obtinuit à Deo, ut abbreviarentur anni desolationis Jerusalem. (Dan. 9, v. 3, et seq.)

Christus in novo Testamento tribus potissimum modis commendavit nobis jejunium. 1° Suo exemplo, quia jejunavit 40 diebus et 40 noctibus in deserto. (Math. 4, v. 2.) 2° Ostendendo quanta sit vis et efficacia jejunii Math. 17, v. 20: *Hoc autem genus (dæmoniorum) non ejicitur nisi per orationem et jejunium.* Tertio, prædicando fore ut ipsius discipuli, id est, veri christiani, post ipsius mortem essent jejunaturi, Math. 9, v. 15: *Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt.* Et hoc factum est tempore Apostolorum. Act. 13, v. 2: *Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus.* Ecce Spiritus sanctus loquitur jejunantibus. Idem post tempora Apostolorum observatum est, ab omnibus veris christianis, usque ad hæc nostra tempora, ut patet partim ex Historiis ecclesiasticis, partim ex praxi et antiquâ consuetudine, quam à majoribus nostris accepimus. Videant nunc, an sint veri christiani, qui nunquam jejunant? An de illis Chri-

stus locutus sit cum dixit: *Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt?*

De votis. — Vovere nihil aliud est, quàm Deo aliquid promittere. Porrò in lege Mosaicâ, de quâ nunc potissimum agimus, erant variæ leges circâ votum. Una generalis, aliæ speciales. Generalis erat hæc. Deut. 23, v. 21 et seq.: *Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requirit illud Dominus Deus tuus; et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, observabis, et facies sicut promisisti Domino Deo tuo.* Speciales erant tripliees: aliæ de valore et irritatione voti; aliæ de redemptione; aliæ de materiâ. Leges primi generis, de valore et irritatione voti, erant hæc: Prima, de voto Nazaræorum, Num. 6, v. 2-3: *Vir, sive mulier, cum fecerint votum ut sanctificentur, et se voluerint Domino consecrare, à vino, et omni quod inebriare potest, abstinebunt.* Hoc votum erat ratum. Poterat tamen irritari, quoad mulieres, ut patebit ex sequentibus. Secunda, de voto filiæ, quæ erat sub potestate patris. Nam si aliquid vovisset, et pater, re cognitâ, eodem die non contradixisset, votum erat ratum, et servandum; si contradixisset, erat irritum. (Num. 30, v. 4.) Quod dicitur de filiâ, debet etiam intelligi de filio, sub potestate patris existente. Et quod de patre, debet etiam intelligi de tutore, qui, mortuo patre, succedit in jus et regimen paternum. Nota, si pater semel absolutè consensisset in votum filiæ, non poterat illud postea irritare. Tertia, de voto uxoris, quæ similiter, si aliquid vovisset, et vir ejus, re intellectâ, non statim eodem die contradixisset, ratum erat votum; irritum, si secus. (Ibid., v. 7.) Nota, si sponsa antequàm nuberet, fecisset votum, patre consentiente, juxtâ secundam legem; et postea nupsisset, poterat sponsus statim post contractum matrimonium votum ejus irritare; non minus quàm si votum fecisset in matrimonio. Ita Abulens. in cap. 30 Num., quæst. 35. Quod intellige, si sponsus ante initum matrimonium nihil sciebat de hujusmodi voto. Ratio est, quia alioquî potuisset fieri, ut ipsi sponso, etiam invito et ignoranti, per hujusmodi votum præcedens, injiceretur aliquod onus, quod ipse nec voluisset, nec tenebatur acceptare. Quarta, de voto viduæ et repudiatæ, quæ si aliquid vovissent, votum erat ratum, et tenebantur servare, ibid., v. 10. Non enim subjectæ erant vel patri vel marito, à quo votum ipsarum irritari posset.

Leges secundi generis, de redemptione voti erant hæc: Prima, homo qui seipsum Deo obtulerat per votum, ut serviret in tabernaculo, redimebat se pretio à lege taxato. (Lev. 27, v. 2.) Hoc intellige de laicis, non autem de Levitis et sacerdotibus. Erant enim duplicia munia in tabernaculo. Alia propria sacerdotum aut Levitarum; alia quæ poterant præstari à laicis, ut portare aquam, et ligna pro sacrificiis; verrere atrium; sarta tecta templi curare. Ad priora, soli sacerdotes et Levitæ poterant se offerre per votum. Ad posteriora, laici. Si ergo sacerdotes et Levitæ vovissent, se semper in suis officiis ministraturos Domino, teneban-

tur id facere. Sic fecit Samuel levita, quem mater Deo devoverat. (1 Reg. 1, v. 11.) Si autem laici vovissent, se reliqua munia obituros, id est, portaturos aquam et ligna in usum tabernaculi, debebant votum suum pretio redimere. Idque duplici de causâ. 1° Ut illud pretium daretur levitis et sacerdotibus pro sustentatione. 2° Quia non necesse erat Hebræos portare aquam et ligna, cum Gabaonitæ, in pœnam fraudis, quâ deceperant Hebræos, ad id essent destinati. Josue 9, v. 23. Secunda lex; si quis vovisset Deo animal, quod immolari non poterat, debebat vendi pretio à sacerdote taxando. Quod pretium si ipse vovens dare voluisset, debebat insuper addere quintam pretii partem. Lev. cap. 27, v. 11 et seq. Nota: omnia animalia, quæ Deo vovebantur, poterant redimi à vovente, exceptis animalibus mundis ad sacrificium. Quando autem redimebantur à vovente, tunc ultrâ pretium à sacerdote taxatum, debebat addi quinta pars pretii pro ipso sacerdote qui sustinebat onus taxandi et revendendi. Quòd si vovens noluisse redimere animal, quod Deo voverat, poterat sacerdos illud retinere, vel alteri vendere aut donare, ut colligitur ex illo Num. 18, v. 14: *Omne quod ex voto reddiderint filii Israel, tuum erit.* Tertia lex: Si quis vovisset Deo domum suam, debebat vendi pretio à sacerdote taxando. Quòd si vovens voluisset illam redimere, debebat ultrâ taxatum pretium addere quintam pretii partem. (Lev. cap. 27, v. 14-15.) Hæc lex est similis præcedenti. Quarta lex: Si quis vovisset Deo agrum suum hæreditarium, debebat æstimari pretium agri juxtâ mensuram sementis. Et si vovens voluisset illum redimere, addebat quintam pretii partem, ut in præcedentibus. (Lev. cap. 27, v. 16-19.) Nota, qui vovebant Deo rem aliquam immobilem, ut domum vel agrum, libenter illam redimebant, etiamsi ultrâ taxatum pretium deberent addere quintam pretii partem. Ratio est, quia si non redemissent, illa nunquam ad eos fuisset reversa, nequidem in jubilæo, sed absolutè transivisset in dominium sacerdotum, qui quidem poterant eam vendere, sed itâ ut in jubilæo ad eos, tanquam ad veros dominos reverteretur. (Lev. 27, v. 21.) Quinta lex: Si vovens agrum, non fuisset hæres illius, sed emptor, debebat illum redimere pretio à sacerdote taxando, et illud pretium dare sacerdoti: itâ ut ager in jubilæo posset redire ad dominum hæreditarium. (Levit. 27, v. 22.) Lex tertii generis, de materiâ voti, erat hæc: primogenita munda ad sacrificium, ut primogenitum bovis, ovis, capræ, non debebant Deo voveri. Lev. 27, v. 26, et Num. 18, v. 17. Ratio ibidem insinuat, quia illa primogenita jam antea erant Deo consecrata et debita, ratione primogenituræ: ergo non debebant iterum consecrari, et offerri per votum, ne votum videretur aliquid derogare priori consecrationi, quasi illa non fuisset plena et perfecta, sed voto potuisset perfici et firmari. Primogenita verò, quæ non poterant immolari, vel debebant redimi à vovente, vel si ipse noluisse redimere, sacerdos poterat ea sibi reservare, aut alteri vendere vel donare. (Lev. 27, v. 27.)

s. s. n.

Tres supersunt difficultates. 1° De voto Jephthe. 2° De votis christianorum. 3° An liceat rem præceptam Deo vovere? Vel, an res, quæ est in præcepto, possit esse materia voti? Est ergo prima quæstio, quid statuendum sit de voto Jephthe? In quo duo spectanda sunt. 1° Ipsum votum. 2° Impletio voti. Votum ipsum describitur Judic. 11, v. 30-31, his verbis: *Votum vovit Domino (Jephthe), dicens: Si tradiderit filios Ammon in manus meas, quicumque primus fuerit egressus de foribus domus meæ, mihi que occurrerit revertenti cum pace à filiis Ammon, eum holocaustum offeram Domino.* Impletio voti consistit in eo quòd ipse filiam suam unigenitam, quæ ei revertenti ex bello præcipua occurrebat, obtulerit Deo in holocaustum. Nunc quæritur an ipse et vovendo, et votum implendo, peccaverit, necne? Aliqui dubitant, ut Aug. quæst. 49 super Judices; qui ubique utramque partem statuit esse probabilem. Item Cajet. in cap. 11 Judicum. Alii putant illum peccasse, primò, quia votum ipsius, ratione materiæ, repugnabat legi Mosaicæ. Vel enim voverat se immolaturum Deo, quemcumque hominem primò egredientem et occurrentem, vel quodcumque animal. Neutrum licebat. Non prius, quia vetitum erat lege Mosaicâ immolare hominem. (Deut. 12, v. 31.) Nec posterius, quia similiter vetitum erat immolare quodcumque animal. Non enim licebat immunda animalia immolare. Num. 18, v. 15. Secundò, quia si Deus approbasset ipsius votum, fuisset contentus solo voto, et impedivisset executionem, non permettendo filiam ipsius interfici; sicut fuit contentus piâ voluntate Abrahami, et impedivit executionem, non permettendo filium ejus Isaac immolari. Hanc sententiam sequuntur Tertullianus, lib. 3 contra Marcionem cap. 4: Anastas. Nicæn. q. 36; Procopius in cap. 11 Judic.; auctor Quæstionum veteris Testamenti, q. 43 apud Aug., et multi Rabbini, qui hoc insuper addunt, votum Jephthe (quod aiunt fuisse stultum ac temerarium) potuisse quidem irritari à Phinees pontifice, qui tunc vivebat; sed tantam fuisse superbiam utriusque, ut nec Jephthe, utpotè princeps populi, dignatus sit petere ab eo voti relaxationem; nec Phinees, utpotè pontifex, dignatus sit eam illi offerre. Idèò utrumque à Deo punitum esse. Vide Serarium, in cap. 11 Judic., quæst. 17. Alii rectius putant, illum non peccasse. Primò, quia quod fecit, ex instinctu Spiritus sancti fecit, ut docent Chrysost., hom. 14 ad populum Antiochen., serm. de Natali virginum; Joannes Aboreus, lib. 9, cap. 6, Lorinus in cap. 23 Actorum. Et patet ex illo Judic. 11, v. 29: *Factus est ergo super Jephthe Spiritus Domini.* Et mox sequitur: *Votum vovit Domino.* Sicut ergo Abraham non peccavit, offerendo filium suum unigenitum ad immolandum, quia ex instinctu divino fecit, itâ nec Jephthe peccavit, offerendo filiam suam unigenitam ad immolandum, quia similiter ex instinctu divino fecit. Secundò, quia per illud votum impetravit à Deo victoriam contra Ammonitas: ergo signum est Deo placuisse ipsius votum, et si votum placuit, etiam voti impletionem placuisse necesse est, præsertim cum à Deo non sit impedita. Et confirmat

6

tur, quia Scriptura nunquam reprehendit ipsius votum, aut voti impletionem. Ipsum verò sæpè laudat, præsertim Hebr. 11, v. 32, ubi ait illum per fidem vicisse regna, et operatum esse justitiam. Tertio, si peccasset votendo, fuisset monitus ab aliquo propheta, vel sacerdote, ne impletet votum. At à nullo monitus est toto spatio duorum mensium, quod inter votum et voti impletionem intercessit. Ergo verisimile est non peccasse votendo, maxime cum constet alios reges ac principes populi, si quando peccarent, fuisse monitos ac reprehensos. Quarto, populus non fuisset passus filiam Jephthe occidi et immolari, nisi putasset votum fuisse ratum et Deo acceptum; sed eripuisset illam à morte, sicut Jonatham, filium Saulis, quando Saul, ratione juramenti, quo se obstrinxerat, volebat illum interficere. (1 Reg. 14, v. 45.) Est enim par ratio. Nam populus putabat juramentum Saulis fuisse stultum ac temerarium; et ideo impedivit impletionem. Si ergo similiter putasset votum Jephthe fuisse stultum ac temerarium, etiam illius impletionem impedivisset. At non impedivit: putavit igitur votum, et voti executionem fuisse bonam. Quinto, sicut Abraham offerendo filium suum Isaac ad immolandum, expressit typum passionis et mortis Christi, quoad voluntatem, non quoad executionem; ita consentaneum fuit, ut aliquis exprimeret typum illius non solum quoad voluntatem, sed simul etiam quoad executionem. Hoc fecit Jephthe, qui non solum paratus fuit immolare filiam suam unigenitam, sed reipsa immolavit. Et sicut prior typus erat in sexu virili, ita posterior in sexu femineo, quia pro utroque sexu passus et immolatus est Christus. Et sanè filia Jephthe videtur optimè expressisse figuram Christi, quoad promptam moriendi voluntatem. Nam sicut Christus, quando ipsi à Deo Patre proponebatur mors, promptum se obtulit dicens: *Ecce venio; in capite libri scriptum est de me: ut faciam, Deus, voluntatem tuam* (Hebr. 10, v. 7); ita filia Jephthe, quando intellexit à patre, se ab ipso morti destinatum esse, respondit: *Pater mi, si aperuisti os tuum ad Dominum, fac mihi quodcumque pollicitus es.* (Judic. 11, v. 36.)

Ad argumenta contraria sic respondeo. Ad primum: Jephthe voverat se immolaturum, non generatim, quodcumque animal, sed speciatim quemcumque hominem primò egredientem et sibi occurrentem. Ità Aug., q. 49 super Judices. Et probatur 1º Quia Jephthe, ad tanti momenti victoriam impetrandam, voluit aliquid magnum vovere Deo. At non fuisset magnum, si vovisset bovem, aut ovem, aut capram. 2º Quia illa ipsius verba: *Quicumque primus fuerit egressus, et occurrerit mihi revertenti cum pace*, non possunt intelligi, nisi de homine. Soli enim homines solent obviàm ire victori, et ipsi de victorià gratulari. Quod objicitur, vetitum fuisse lege Mosaicà immolare hominem, verum est; sed Deus, qui vetuit, potuit suà auctoritate permittere. Ad secundum, negatur consequentia. Non enim sequitur: Deus approbat hoc vel illud votum; ergo impedit illius impletionem. Alioqui impediret impletionem omnium votorum, quæ laudabiliter facta

sunt; quod est absurdum. Impedivit quidem impletionem boni propositi in Abrahamo, non tamen ideo necesse est, ut impediatur etiam in aliis; hoc ipsius arbitrio ac dispositioni relinquendum est. Ipse habet justas causas, cur in uno impediatur, in altero non impediatur. Et quidem cur non impediverit in filià Jephthe, dari possunt hæ causæ: 1º Ut esset typus Christi, promptè offerentis se ad mortem. 2º Ut fides Jephthe, et religio ergà Deum magis inclaresceret. 3º Ut similiter pietas filia ergà Deum, ergà parentem, ergà patriam, et simul magnitudo animi in sexu femineo commendaretur. 4º Ut nos discamus hoc exemplo quàm promptè præstanda sint quæ vovemus Deo, etiamsi videantur difficilia, et naturæ maxime contraria (1).

Alterà questio est, an etiam christianis in novo Testamento licitum sit vovere, sicut licuit Judæis in veteri?—Resp.: Omnino licitum est. 1º Quia propheta prædixit hoc futurum. Isai. 19, v. 21... *In die illà, et colent eum in hostiis et in muneribus; et vota vovebunt Domino, et solvent.* Ubi sermo est de christianis, ut notant Hieronymus, Cyrillus et alii interpretes. Quò etiam spectat illud Psalm. 75, v. 12: *Vovete et reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu ejus assertis munera.* Quod etiam Augustinus interpretatur christianis dictum esse. *Quisque, inquit, quod potest, voveat et reddat. Non sitis pigri ad vovendum; non enim viribus vestris implebitis.* 2º Idem constat ex eventu. Nam quod prædictum est in veteri Testamento de voto, hoc in novo impletum est, et quotidie impletur. Ejus rei habemus triplex exemplum in Scripturà. Primum, B. Mariæ Virginis. Secundum, eunuchorum, qui se castraverunt propter regnum cælorum. Tertium, quarundam feminarum, quæ propter voti continentia transgressionem ab Apostolo reprehensæ sunt. De B. Virgine sic legimus, Luc. 1, v. 34: *Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Quomodo fieri potest, ut ego concipiam et pariam filium, cum propter votum continentia non liceat mihi virum cognoscere? Sic explicat Aug. in lib. de Virginit. cap. 4, ubi ita scribit: *Quomodo fiet illud, quoniam virum non cognosco? Quod profectò non diceret, nisi Deo virginem se antè vovisset.* Similiter alii Patres. De eunuchis sic legimus, Matth. 19, v. 12: *Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi qui se ipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.* Quid est seipsum castrare propter regnum cælorum? nihil aliud, quàm ex desiderio obtinendi regnum cælorum, obstringere se voto continentia, et amputare libertatem contrahendi matrimonium. D. Aug. in lib. de S. Virg. cap. 23: *Quid, inquit, veracius, quid lucidius dici potuit? Christus dicit, veritas dicit, virtus et sapientia Dei dicit, eos, qui pio proposito ab uxore ducendâ se continuerint, castrare se ipsos propter regnum cælorum. Et contrà, humana vanitas,*

(1) Plerique recentiores censent filiam Jephthe fuisse Deo oblatam non per mortem corporis, sed eo modo quod licitum erat hominem Deo offerri. (Vide Estium in Ep. ad Hebr. 11, v. 32.)

impia temeritate, contendit (notent hoc Lutherani et Calvinistæ) eos, qui hoc faciunt, præsentem tantummodò necessitatem molestiarum conjugialium devitare; in regno cælorum amplius quidquam cæteris non habere. De feminis sic legimus, 1 Tim. 5, v. 11-12: *Adolescentiores autem viduas devita; cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt; habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* Ubi per primam fidem intelligitur votum continentiæ, ut omnes antiqui Patres interpretantur. D. Aug. in lib. de S. Virginit. (quem adversarii non libenter legunt) cap. 33: *Habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt, id est, in eo, quod primò voverunt, non steterunt.* Et lib. 1 de adulterinis Conjugiis, cap. 24: *Undè Apostolus de quibusdam, quæ continentiam evoent et postea nubere volunt: « Habentes, inquit, « damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt. Et in Ps. 75: Quid autem ait de quibusdam, quæ voverunt, et non reddiderunt? « Habentes, inquit, « damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt; « voverunt, et non reddiderunt. »*

Objicit Petrus martyr. in lib. de Votis et Cœlib., vota pertinere tantum ad Judæos, et non ad christianos. Et probat quatuor argumentis: 1° Quia in vetere Testamento fit mentio votorum, non in novo, saltem quoad christianos. 2° Quia christiani sunt toti ac penitens obstricti Christo per fidem: ergo supervacaneum est quòd se obstringant per votum. 3° Quia libertas evangelica minuitur per votum. Nam qui voto se obstringit ad continentiam, amittit libertatem ducendi uxorem. 4° Quia qui vovet continentiam, injuriam facit Deo. Quod enim Deus reliquit illi liberum, hoc ipse vult esse necessarium. — Resp.: Petrus martyr, et sibi ipsi, et aliis repugnat. Sibi quidem dupliciter. Primò, quia ex unâ parte dicit, eos qui aliquid Deo voverunt, facere injuriam Deo; ex alterâ, Judæis licita et usitata fuisse vota. Hæc autem pugnant, nisi dicas Judæis licitum et usitatum fuisse facere Deo injuriam, quod absit. Secundò, ex unâ parte dicit supervacaneum esse, per votum obstringere se Deo, cui jam totus per fidem obstrictus sis; ex alterâ, votum obstare libertati christianæ; hæc etiam pugnant. Nam si per fidem æquè obstringimur Deo, ac per votum, quomodò libertas potest consistere cum fide, et non cum voto? Quòd etiam aliis repugnet, certo certius est. Omnes enim antiqui Patres, non modò admittunt, sed etiam confirmant vota in novo Testamento, Epiphanius in Panario her. 61: *Tradiderunt sancti Dei Apostoli peccatum esse, post decretam virginitatem ad nuptias reverti.* Et infra: *Si quæ vidua fuit, ac Deo dicata, postea nupsit, judicium et condemnationem habebit, quòd primam fidem rejecit. Quantò magis, quæ Deo dicata virgo fuit et nupsit, contra Christum lasciviit, et majorem fidem rejecit, et judicium habebit!* Videatur etiam Amb. ad Virginem devotam; Basil. in constitut. Monast.; Cypr. in Ep. ad Pompon.; Hier. l. 1 cont. Jovin.; Chrys. ad Theodorum monachum; Aug. Ep. 137 ad clerum et popul. Hipponens.; et alii. Nec obstant argumenta Petri martyris. 1° Quia, licèt in

novo Testamento non fiat mentio votorum inter christianos, quoad nomen, fit tamen quoad rem significatam. Quid enim aliud est *seipsum castrare*, quàm vovere continentiam? Et quid aliud *primam fidem irritam facere*, quàm voti transgressorem esse? 2° Quia christiani per fidem non ita sunt obstricti ut teneantur servare continentiam. Igitur ad eam servandam possunt se obstringere per votum. 3° Quia libertas evangelica non consistit in eo, ut quisque faciat quod velit, sed in eo, quòd per Christum liberati simus à servitute peccati; ad Rom. 6, v. 18: *Liberati autem à peccato, servi facti estis justitiæ.* 4° Quia si Judæi non fecerunt Deo injuriam per vota, quomodò christiani faciunt? Nec Christus, quandò hortatur nos ad continentiam, hortatur ad injuriam Deo faciendam, sed ad statum perfectionis.

Tertia quæstio est, an liceat nobis aliquid vovere Deo, quod aliàs ex præcepto tenemur facere? v. g., an liceat vovere quòd velimus Deum colere, parentes honorare, non occidere, non furari? Aliqui negant, asserentes eas tantum quæ sunt consilii, non autem, quæ sunt præcepti, posse nos Deo promittere seu vovere. 1° Quia Judæi non poterant Deo vovere primogenita munda ad sacrificium, ut suprâ dictum est, idque propterea, quia jam antè per præceptum legis Mosaicæ debebantur Deo; ergo quod cadit sub præceptum, non potest cadere sub votum. 2° Quia votum est oblatio spontanea: at quod debitum est ex præcepto, hoc non spontè offerimus Deo, sed necessariò; ergo quod debitum est ex præcepto, non possumus vovere. Alii contrà sentiunt, etiam ea, quæ præcepti sunt, voveri posse. Ratio est, quia bonum et laudabile est, eandem rem præstare ex duplici virtute, nempe ex virtute obedientiæ, ratione præcepti, et ex virtute religionis, ratione voti. Sic fecit Jacob, quandò vovit Deo, se non culturum deos alienos, sed solum verum Deum. (Gen. 28, v. 20.) Quod tamen tenebatur facere ex præcepto naturali. (Vide Lessium de Jure et Justitiâ, cap. 40, dub. 7, et alios ibidem.) Nec obstat, quod objicitur de primogenitis. Illa enim propterea non debebant ab homine voveri ex consecrati Deo, quia ipsemet Deus jam antea perfectè et integrè sibi ea consecraverat. Nota. Triplicia erant primogenita: alia hominum; alia animalium mundorum ad sacrificium; alia animalium immundorum, ut cap. 7, q. 6, dictum est. Igitur primogenita primi et tertii generis erant quidem Deo debita et consecrata, sed non integrè et perfectè, quia poterant redimi, et reipsa redimebantur. At primogenita secundi generis tam perfectè erant Deo debita et consecrata, ut non possent redimi. Et quia ipsemet Deus ea sibi consecraverat, non decebat ut iterùm ab homine per votum ipsi consecrarentur; ne priori consecrationi videretur aliquid defuisse, quod per posteriorem perfici et compleri posset. Quod 2° objicitur, votum esse oblationem spontaneam, distinguendum est. Nam duo spectari possunt in voto: 1° Actus voventis. 2° Res ipsa quæ vovetur. Igitur votum est oblatio spontanea, quoad actum voventis. Nam qui vovet, spontè vovet, nec

ullo præcepto ad votendum obligatur. (Deut. 23, v. 22.) Non tamen semper est spontanea, quoad rem ipsam, quæ vovetur; potest enim fieri, ut res illa, quam quis Deo vovet, non sit ipsi spontanea, sed præcepta. Non quidem præcepta, quòd teneatur eam vovere, sed quòd teneatur eam præstare, etiam secluso voto.

Nota. Res præcepta potest dupliciter spectari: 1° Quatenus præcepta est, sic propriè non cadit sub votum, sed præceptum. 2° Quatenus bona, honesta, et Deo grata est, abstrahendo ab obligatione præcepti, sic propriè cadit sub votum. Undè sequitur, quòd quis vovet rem præceptam, duplicem concurrere obligationem, unam voti, alteram præcepti; et unam ab alterà non pendere, v. g.: Jejunium quadragesimale præceptum est; si voveam hoc jejunium, teneor duplici titulo illud observare: 1° ex obligatione præcepti; 2° ex obligatione voti. Et prior obligatio non pendet à posteriori, quia tametsi non obligarer jejunare ex voto, obligarer tamen ex præcepto. Nec vicissim posterior pendet à priori; quia posset fieri ut durante obligatione voti cessaret obligatio præcepti, si nimirum præceptum abrogaretur, aut in eo dispensaretur.

De Juramentis. — Jurare nihil aliud est, quàm Deum, qui falli aut mentiri non potest, in testem invocare, quòd dupliciter fit: vel enim vocamus eum in testem, quòd aliquid asserimus, vel quòd aliquid promittimus. Undè duplex solet distingui juramentum: unum assertorium, quo nostram assertionem; alterum promissorium, quo nostram promissionem confirmamus. In priori, vocamus Deum in testem, quòd assertio nostra sit vera; in posteriori, quòd promissio nostra sincerè facta sit. (D. Thom. in 2-2, q. 89, art. 1.)

Hoc posito, quæritur, 1° quæ leges in vetere Testamento datæ sint Judæis de juramento? 2° Quid Pharisæi ex suis traditionibus ad has leges addiderint? 3° Quid hoc tempore servant Judæi in praxi? 4° Quid christiani servant, aut servare debeant? Igitur, quòd ad primum attinet, hæc leges in vetere Testamento à Deo datæ sunt: 1° *Per nomen Domini Dei tui jurabis.* (Deut. 6, v. 13.) 2° *Per nomen externorum deorum non jurabitis.* (Exod. 23, v. 13.) 3° *Non perjurabis in nomine meo.* (Lev. 19, v. 12.) 4° *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.* (Exod. 20, v. 7.) Vel: *Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustrà.* (Deut. 5, v. 11.) Hæc quarta lex differt à tertià. Nam tertia prohibet solùm perjurium, quarta non solùm perjurium, sed generatim omnem irreverentiam, et abusum divini nominis. Ità Theodoretus in cap. 20 Exod. et Cornel. in cap. 5 Deut. Ad has leges addiderunt Pharisæi, quæ sequuntur. Primò. *Quicumque juraverit per templum, nihil est; qui autem juraverit in auro templi, debet.* (Matth. 23, v. 16.) 1° *Quicumque juraverit in altari, nihil est; quicumque autem juraverit in dono, quòd est super illud, debet.* (Matth. 23, v. 18.) Utrumque reprehendit Christus. Prius quidem his verbis: *Stulti, et cæci: quid enim majus est, aurum, an templum, quòd sanctificat aurum?* Posterius his: *Quid enim majus est,*

an altare quòd sanctificat donum? Et mox addit. *Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, et in omnibus quæ super illud sunt. Et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in ipso; et qui jurat in cælo, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum, v. 20 et seq.*

Judæi hoc tempore servant duplicem praxim: unam ex reverentià divini nominis; alteram ex cæcitate et superstitione. Prior est: non audent expressè jurare per nomen Dei tetragrammaton, eò quòd hoc nomen sit ineffabile; sed sub hac formulà per illud jurant: *Juro per Jod, He, Vau, et Jod*; quæ sunt quatuor litteræ nominis tetragrammati. Hoc juramentum habetur apud eos sacratissimum. (Cornelius in cap. 6 Exodi, v. 2-3.) Posterior est: putant se non obligari ullo juramento, nisi jurent manu imposità super librum legis Mosaicæ. Quòd si alio ritu jurent, audacter jurabunt falsum. (Cornelius in cap. 5 Lev., v. 1.) Notent hoc principes et magistratus christiani; nec facilè admittant Judæos ad juramentum præstandum in rebus forensibus contrà christianos, quia plerùmque falsum jurant. Audio quidem Norribergenses, et quosdam alios, jampridem advertisse hanc fraudem; nec ampliùs admittere Judæos ad juramentum, nisi admotà manu ad librum legis suæ Synagoge. Sed neque hoc satis tutum est ex alio capite. Nam Judæi in festo expiationis à Rabbiniis suis absolvuntur ab omnibus votis et juramentis, quæ malitiosè facta sunt. Et ex fiducia hujus absolutionis, facilè præsumunt falsum jurare, et christianos decipere. Christus in novo Testamento dedit nobis hanc legem, Matth. 5, v. 33 et seq.: *Audistis quia dictum est antiquis: Non perjurabis; reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omninò, neque per cælum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester: Est, est; Non, non: quòd autem his abundantius est, à malo est.* Quam legem repetit Jacobus Apostolus in epist. suà canonicà cap. 5, v. 12, his verbis: *Antè omnia autem, fratres mei, nolite jurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quòd-cumque juramentum. Sit autem sermo vester: Est, est; Non, non.*

Hinc oritur quæstio apud theologos, an omne juramentum christianis sit prohibitum? Hoc enim videtur colligi ex verbis citatis. Resp.: Juramentum non est absolutè prohibitum christianis, sed abusus juramenti. Prior pars patet, quia Apostolus Paulus sæpè legitur jurasse, ut infrà ostendam. Et Hebr. 6, v. 16, affirmat omnem controversiam finiri per juramentum. Quòd etiam confirmari potest ex quotidianà praxi, quæ viget apud christianos in judiciis et tribunalibus. Quòd enim reus suam innocentiam non potest probare per testes, jubetur illam juramento confirmare. Et sic cessat lis ac controversia. Posteriores partem sic explico: Abusus juramenti in eo consistit, quòd aliqui soleant facilè, etiam in rebus parvi momenti,

et sine ullâ necessitate, Deum in testem vocare, sicut faciebant Judæi; hoc non licet. Nam qui id faciunt, peccant contrâ reverentiam Deo debitam. Est enim contrâ reverentiam Deo debitam, si quis illum sine necessitate, et in rebus exiguis, in testem adhibeat. Imò nemo nostrum auderet principem et regem, sine necessitate, in testem adducere. (D. Thom. in 2-2, q. 89, art. 2.) Hunc abusum prohibet Christus. Et jam antè prohibitus fuit. Eccli. 23, v. 9: *Jurationi non asuescat os tuum, multi enim casus in illâ.* Eodem sensu intelligitur illud. Exod. 20, v. 7: *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.* Et Deut. 5, v. 11: *Non umbrabis nomen Domini Dei tui frustra. Nam illæ duæ particulæ, in vanum, et frustra, idem valent ac si dicas, temerè et sine necessitate.* Undè Aug. lib. de Mendac. cap. 15, circa medium, sic ait: *Apostolus in Epistolis suis jurans, ostendit, quomodò accipiendum esset quod dictum est: « Dico vobis, non jurare omninò; » ne scilicet jurando ad facilitatem jurandi perveniatur, et ex facilitate jurandi ad consuetudinem, et à consuetudine in perjurium decidatur. Et ideò non invenitur jurasse, nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam præcipitem.*

Quæres 1° quæ fuerit olim formula jurandi, et quæ nunc sit?—Resp.: In veteri Testamento reperiuntur hæc formulæ, Gen. 31, v. 53: *Juravit ergo Jacob per timorem patris sui Isaac.* Et Gen. 42, v. 15: *Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus.* Et Deut. 4, v. 26: *Testes invoco hodiè cælum et terram, citò perituros vos esse de terrâ, etc.* Et 1 Reg. 19, v. 6: *Quod cum audisset Saül.... juravit: Vivit Dominus, quia non occidetur.* Et 1 Reg. 25, v. 34: *Vivit Dominus Deus Israel.* Et 28, v. 10: *Juravit ei Saül in Domino, dicens: Vivit Dominus, quia non eveniet tibi quidquam mali propter hanc rem.* Et 2 Reg. 3, v. 35.... *Juravit David, dicens: Hæc faciat mihi Deus, et hæc addat, si antè occasum solis gustavero panem.* Et cap. 19, v. 7.... *Juro enim tibi per Dominum, quòd si non exieris, ne unus quidem remansurus sit tecum.* Et Jerem. 4, v. 2: *Et jurabis: Vivit Dominus in veritate, et in judicio, et in justitiâ.* In novo Testamento, sunt hæc formulæ ab Apostolo Paulo usurpatæ: Rom. 1, v. 9: *Testis enim mihi est Deus.* Et 2 Cor. 1, v. 23: *Testem Deum invoco in animam meam.* Et Philip. 1, v. 8: *Testis enim mihi est Deus, quomodò cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Et 1 Tim. 5, v. 21: *Testor coram Deo et Christo Jesu.*

Quæres 2° quæ fuerit cæremonia adhibita in veteri Testamento, quandò quis jurabat?—Resp. duplex: una, levare manum in cælum, Gen. 14, v. 22: *Levo manum meam ad Dominum Deum excelsum,* id est, juro, levando manum meam in cælum, quasi ad Deum, quem testem invoco. Hæc cæremonia adhuc hodiè usitata est. Solent enim, qui jurant, manum vel digitos in altum tollere, et Deum, qui in cælo est, testem invocare. Altera, ponere manum subter femur illius, cui jurabatur. Quam cæremoniam exigit Abraham à famulo suo jurante, Gen. 24, v. 2-3: *Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te (ut jurare faciam), per Dominum Deum cæli et terræ, ut non accipias uxorem*

rem filio meo de filiabus Chananæorum, id est: *Pone sub femore meo manum tuam, et hoc ritu ac cæremonia jura mihi, quòd filio meo non accipies uxorem Chananæam.*

Nota, per femur intelliguntur etiam partes genitales, quæ inter femora sunt. Quo sensu filii Israel dicuntur egressi esse de femore Jacob, id est, de genitalibus illius. Gen. 46, v. 26, et alibi. Duplex igitur fuit causa cur Abraham peteret à jurante, ut poneret manum suam subter femur ipsius. Una naturalis, quia femur, propter partes genitales, est causa generationis et vitæ. Itaque qui jurabant, tangendo femur, testabantur Deum auctorem vitæ ac generationis, quasi dicerent: Si verè et sincerè juro, Deus det mihi longam vitam; sin secus, peream. Ità Martinus de Boa lib. 4 Singularium, cap. 4, et ex illo Cornel. in cap. 24 Gen. v. 2. Altera mystica, quia Abraham per hanc cæremoniam significabat, ex suo femore nasciturum Messiam à Deo sibi promissum. Ità Ambros., lib. 1 de Abrahamo, cap. ult.; Hieron. in Tradit. Hebraicis ad Gen.; Aug. serm. 75 de tempore; Gregorius et alii, quos sequitur Delr. in cap. 24 Gen., et Cornelius ibid. Hebræi aliam adferunt causam, teste Hieron. loco citato, ubi ait: *Tradunt Hebræi, quòd in sanctificatione ejus, hoc est, in circumcissione juraverit. Nos autem dicimus, jurasse eum in semine Abrahamæ, hoc est, in Christo, qui ex illo nasciturus erat.*

De solemnitatibus festorum.—Apud Judæos erant duplicia festa: alia instituta à Deo, alia ab ipsis Judæis. A Deo instituta erant hæc octo: Sabbatum, Neomenia, Pascha, Pentecostes, festum tubarum, festum propitiationis seu expiationis, festum tabernaculorum seu scenopegia. Festum cæctis seu collectæ. Hæc omnia (exceptâ Neomeniâ) describuntur Levit. 23, per totum. De Neomeniâ agitur Num. 18, v. 11. Ac primò, sabbatum erat institutum in memoriam creationis mundi. Neomenia, seu initium mensis lunaris, seu Kalendæ, pro beneficio divinæ gubernationis. Nam initio mensis lunaris seu in novilunio, magis apparet divina gubernatio in hisce inferioribus, quia tunc est magna corporum mixtorum mutatio. Pascha, in memoriam liberationis Judæorum, cui annexa erat solemnitas azymorum, quæ postridiè Paschatis incipiebat, in memoriam egressionis ex Ægypto. Pentecoste, seu solemnitas hebdomadarum, in memoriam legis datæ in monte Sinai. Festum tubarum, in memoriam Isaac liberati. Cum enim Abraham vellet illum immolare, invenit arietem inter vepres hærentem cornibus, quem ipsius loco immolavit. Hebræi, ut illius facti memoriam retinerent, soliti erant tubis corneis clangere; ideòque festum tubarum, seu festum Cornu appellatum est. Festum expiationis, in memoriam illius beneficii, quo Deus ad intercessionem Moysis propitius est peccato populi, vitulum adorantis. Festum tabernaculorum, in memoriam illius beneficii, quo Deus Judæos voluit habitare in tabernaculis, cum egressi ex Ægypto, versarentur in solitudine. Festum cæctis atque collectæ, in quo colligebantur à populo ea, quæ erant necessa-

ria ad expensas flivini cultûs, ut notat D. Th. in 1-2. q. 102, art. 4, ad 10.

Quatuor posteriora festa, id est, festum tubarum, expiationis, tabernaculorum, et collectæ incidebant in mensem septimum. Nam sicut dies septimus, ita mensis septimus, et similiter annus septimus apud Judæos erat in honore. Et quidem primus dies septimi mensis habebat duo festa, unum neomeniæ, quod erat illi commune cum aliis mensibus; alterum tubarum, quod erat illi peculiare. Decimo die, erat festum expiationis. Decimo quinto incipiebat festum tabernaculorum, et durabat per septem dies sequentes. Vigesimo secundo die, erat festum cœtûs atque collectæ. In his festis tria spectari debent: Vacatio à laboribus; oblatio sacrificiorum, de quibus suprâ; cæremonia cuique festo peculiaris. In festo Paschæ seu azymorum, fiebat oblatio manipuli spicarum; in Pentecoste, oblatio novorum panum; in festo tubarum erat clangor tubarum; in festo expiationis, afflictio et jejunium; in festo tabernaculorum, habitabant in tabernaculis, et ibi cum ramis et fructibus exultabant.

Porrò, inter omnia ista festa præcipuum erat sabbatum. Exod. 16, v. 29. Nam in eo non licebat cibum parare, nec ignem accendere, Exod. 35, v. 3. Quæ tamen licebat facere in aliis festis. Habebat insuper hanc prærogativam, quòd nomen sabbati aliquandò communicaretur aliis festis; ita ut alia etiam festa vocarentur sabbata. Sic festum primi diei azymorum, vocabatur sabbatum. Lev. 23, v. 11. Et similiter festum tubarum, ibid., v. 24. Et festum expiationis, ibid., v. 32. Et generatim omnia alia festa. (Ibid.) Imò, et tota hebdomada à potiori sui parte et die, vocabatur sabbatum, ut patet ex Evangelio: *Jejuno bis in sabbato*, id est, in hebdomadâ.

Deus volebat festa à se instituta diligenter servari à Judæis. Et quidem servantibus promittebat hæc tria, Isaïæ 58, v. 14: *Tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæreditate Jacob patris tui. Ubi insinuantur tres fructus. 1° Suavis quædam voluptas spiritûs in rebus ad Deum pertinentibus. 2° Contemptus rerum terrenarum. 3° Hæreditas Jacob, de quâ Lev. 26, v. 2 et seq.: Custodite sabbata mea; et statim subditur: Si in præceptis meis ambulaveritis... et feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus suis, et terra gignet germen suum, et pomis arbores replentur, etc. Transgressoribus verò dictum est, Jer. 17, v. 27: Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati; succendam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non extinguetur. Et Ezech. 20, v. 13... Sabbata mea violaverunt vehementer; dixi ergo ut effunderem furorem meum super eos. Et 2 Esdræ 13, v. 15-17: Vidi in Judâ calcantes torcularia in sabbato, portantes acervos, et onerantes super asinos vinum et uvas, et ficus, et omne onus, et inferentes in Jerusalem die sabbati... Et objurgavi optimates Juda, et dixi eis: Quæ est hæc res mala, quam vos facitis, et vrophanatis diem sabbati? Notent hoc christiani, qui parvi faciunt dies festos.*

Festa à Judæis instituta, erant hæc quatuor: 1° Festum Sortium, die 14 adar seu february, in memoriam liberationis Judæorum per Esther. (Esther 9, v. 17.) 2° Festum Encæniorum, seu purgationis templi quæ facta est sub Judâ Machabæo. (1 Machab. 4, v. 49 et seq.) 3° Festum recepti è cælo ignis sacri. (2 Machab. 1, v. 18.) 4° Festum ob cæsum Nicanorem. (1 Machab. 7, v. 49, et 2 Machab. 15, v. 37.) De quibus vide Riberam, lib. 5 de Temp. cap. 17 et seq.; Genebrardum in Kalend. Hebr.

De anno septimo seu sabbatico, qui etiam vocatus est annus remissionis. — Annus septimus in lege Mosaicâ vocabatur sabbaticus, quia sicut Deus sex diebus operatus est, et septimo die, id est, in sabbato quievit; sic voluit ut Judæi sex annis colerent terram, et septimo anno cessarent ab omni culturâ. De hoc anno sic legimus, Lev. 25, v. 2 et seq.: *Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Quando ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbatizes sabbatum Domino. Sex annis seres agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, coligesque fructus ejus; septimo autem anno sabbatum erit terræ, et requiescentis Domini. Habebat autem hic annus quatuor privilegia. Primum, quòd Judæi eo anno non possent serere aut metere, putare aut vindemiare, sed quies daretur agris et vineis, ut patet partim loco citato, partim Exod. 23, v. 10-11: Sex annis seminabis terram tuam, et congregabis fruges ejus. Anno autem septimo dimittes eam, et requiescere facies. Voluit hoc Deus ob has causas, ut Judæos à nimiâ curâ et sollicitudine hujus vitæ abduceret; ut terra post quietem unius anni, quasi resumpto vigore, fieret deinceps feracior; ut septimus ille annus esset symbolum et memoriale septimi diei, quo Deus cessavit ab opere creationis mundi; ut pauperes septimo anno gauderent fructibus agri, qui spontè nascuntur, juxtâ illud Exod. 23, v. 11: Anno autem septimo dimittes eam (id est, terram), et requiescere facies, ut comedant pauperes populi tui. Nempè ea quæ spontè nascuntur, ut explicatur Lev. 25, v. 5.*

Dices: Si Judæi anno septimo non poterant terram colere, undè vivebant illo anno et sequenti? — Resp.: Hanc objectionem proponit ipse Deus et solvit, Lev. 25, v. 20 et seq., his verbis: *Quòd si dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto; et faciet fructus trium annorum; seretisque anno octavo, et comedetis veteres fruges usque ad nonum annum; donec nova nascantur, edetis vetera. Hinc colligitur, fertilitatem terræ sanctæ non fuisse purè naturalem, sed etiam divinam, seu ex dono et promissione Dei. Nam Deus hic promittit Judæis, si servent legem de quiete anni sabbatici, se daturum ipsis anno sexto fructus terræ pro tribus annis, nempè pro anno sexto, septimo et octavo.*

Secundum privilegium anni septimi seu sabbatici, erat, quòd eo anno fieret remissio omnium debitorum, si is qui debebat genere Judæus esset; non autem si peregrinus, aut gentilis. Deut. 15, v. 1-2: *Septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur.*

Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini. A peregrino et advenâ exiges; civem et propinquum repetendi non habebis potestatem. Hic duo notanda sunt. 1° Quòd sermo sit de debitore qui Judæus natus est, non autem de proselytâ qui Judæus factus est. 2° Quòd hoc intelligendum sit de debito ex mutuo aut vendito, non autem ex commodato. Hoc enim propriè non est debitum, sed alienum, seu res ad alterum spectans. (Vide Abulens. et Corn. in illum locum.)

Dices: Hæc lex videtur esse iniqua respectu creditoris seu mutuam dantis. Posset enim dicere proximo suo, instante anno septimo remissionis: Si dem tibi mutuam, non restitues mihi, quia instat annus remissionis. Non ergò dabo mutuam.— Resp.: Hæc obiectio ponitur et solvitur cap. 15 cit., v. 9-10, his verbis: *Cave ne fortè subrepat tibi impia cogitatio, et dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis, et avertas oculos tuos à paupere fratre tuo, nolens ei quod postulat mutuam commodare; ne clamet contrâ te ad Dominum, et fiat tibi in peccatum. Sed dabis ei: nec ages quidpiam callidè in ejus necessitatibus sublevandis, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore, et in cunctis, ad quæ manum miseris.* Solutio est hæc: Si in tali casu non des mutuam, peccabis in fratrem tuum. Si des, Deus suâ benedictione abundè compensabit. Quòd spectat illud Prov. 19, v. 17: *Fœneratur Domino qui miseretur pauperis; et vicissitudinem suam reddet ei.*

Tertium privilegium erat, quòd anno septimo fieret remissio servitutis. Servi enim hebræi manumittebantur. Exod. 21, v. 2: *Si emeris servum hebræum, sex annis serviet; in septimo egredietur liber gratis.* (Quod etiam repetitur Deut. 15, v. 12, et Jerem. 34, v. 14.) Sin servus non esset hebræus, sed alienigena, perpetuò manebat servus. Lev. 25, v. 44 et seq.: *Servus et ancilla sint vobis de nationibus quæ in circuitu vestro sunt. Et de advenis, qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terrâ vestrà, hos habebitis famulos; et hereditario jure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in æternum.* Quartum privilegium erat, quòd anno septimo deberet à sacerdotibus publicè legi Deuteronomium coràm toto populo. Deut. 31, v. 10-11: *Post septem annos, anno remissionis, in solemnitate tabernaculorum, convenientibus cunctis ex Israel, ut appareant in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coràm omni Israel, etc.*

Quæres 1° quòd primùm cœperit inchoari numeratio anni septimi seu sabbatici? — Resp. 1°: Non cœpit in deserto, quòd lex data est. Nam annus sabbaticus fuit institutus ad remissionem culturæ, debitorum et servitutum, ut ex dictis patet. At Judæi in deserto non colebant terram, sed alebantur pane de cælo misso; nec habebant debita aut servitutes, quæ postea propter necessitates corporales inducta sunt.— Resp. 2°: Cœpit post ingressum filiorum Israel in terram sanctam, et post ejusdem terræ divisionem, quæ à Jo-

sue facta est. Tunc enim primùm cœperunt terram colere et putare vineas. (Vide Serarium in cap. 13 Josue, q. 14, in fin.; Cornel. in cap. 25 Lev., 2-3.) Et colligitur ex textu ibid.: *Quandò ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbatizetis sabbatum Domino, sex annis seres agrum tuum.* Ubi illa particula, *agrum tuum*, satis insinuat, quòd post divisionem terræ, quòd quisque habuit proprium suum agrum, cœperit inchoari numeratio anni sabbatici. Igitur primus annus possessionis et culturæ erat primus annus respectu sabbatici; ità ut annus sabbaticus fuerit septimus post inchoatam possessionem et culturam.

Quæres 2° an Judæi semper servaverint annos sabbaticos? — Resp.: Non semper, ut patet Jer. 34, v. 16, ubi Deus per Prophetam conqueritur, quòd anno septimo non dimiserint suos servos in libertatem, sed eos perpetuà servitute oppresserint. Et idèd puniti sunt à Deo variis pœnis, quæ ibidem recensentur. Et insuper privati beneficio fertilitatis sexti anni, ut aliqui colligunt ex 1 Mach. 6, v. 49 et 53.

Quæres 3° quid christiani hinc discere debeant? — Resp.: Hæc duo potissimùm, 1° ut sint benigni erga servos, ancillas, et debitores; 2° ut diebus festis libenter abstineant ab agriculturâ, et aliis quæstuosis operibus; neque putent propterè fore defectum in frumento, vino et aliis ad vitam necessariis. Nam si Deus concessit Judæis tantam fertilitatem sexto anno, ut sufficeret pro tribus annis, non negabit hoc beneficium Christianis, si parati sint dies festos colere, et ipsi obtemperare. Hoc docet experientia. Aliquandò uno anno crescit tantùm vini et frumenti, quantum satis est pro duobus vel tribus annis. Aliquandò, propter nostra peccata, pereunt omnia per grandinem, pruina, et alias tempestates.

De anno Jubilæo. — Præter annum septimum seu sabbaticum, habebant Judæi aliam annum solemnem, nempe annum quinquagesimum seu Jubilæum, qui erat etiam annus remissionis. De quo Levit. 25, v. 10: *Sanctificabis annum quinquagesimum, et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ; ipse est enim Jubilæus.* Initium numerationis hujus anni cœpit cum initio numerationis anni sabbatici. Undè sicut primus annus sabbaticus fuit septimus à primo anno possessionis et culturæ terræ sanctæ, ità primus Jubilæus fuit quinquagesimus ab eodem primo anno possessionis et culturæ terræ sanctæ.

Privilegia jubilæi erant hæc tria: 1° Quòd in eo remitterentur omnia debita; 2° quòd servi manumitterentur, et fierent liberi; 3° quòd avitæ possessiones, quæ erant venditæ et alienatæ, redirent ad legitimos et pristinos hæredes, sine ullo pretio aut compensatione. Propter hæc tria vocabatur remissio, seu annus remissionis; quia in eo fiebat remissio debitorum, servitutum, et honorum alienatorum, Lev. 25, v. 10 et seq. (Vide Abulens. et Cornel. ibid.) Primum privilegium erat illi commune cum anno sabbatico; nam in utroque fiebat remissio debitorum. Secundum erat etiam commune, sed majus ac perfectius in anno Jubilæo quàm in sabbatico. Nam servi qui in anno sab-

batiao, non erant egressi è servitute, propter legitima causam, egrediebantur in Jubilæo. Tunc enim non poterant amplius detineri. Tertium erat peculiare Jubilæo. Nam in solo Jubilæo, non autem in sabbatico, redibant possessiones venditæ vel alienatæ ad suos pristinos dominos. Nota : Quandò quis vendebat agrum aut vineam, eo carius vendebat, quò magis distabat annus jubilæus, et eò vilius, quò magis appropinquabat. Lev. 25, v. 14 et seq.

Quæres 1° quare Deus instituit hujusmodi Jubilæum? Resp. : Ob has causas : 1° Ut consuleret pauperibus, ne illi perpetuò excluderentur à bonis et hæreditate paternâ, sed liberati ab omnibus debitis et ære alieno, redirent ad suas possessiones. 2° Ut annus sabbaticus et Jubilæus serviret chronologiæ. Nam sicut apud Græcos omnia divendebantur, censebantur, et computabantur secundum olympiadas, et apud Romanos secundum lustra; ita apud Judæos secundum annos sabbaticos et Jubilæos. 3° Ut Jubilæus Hebræorum esset typus seu figura Jubilæi christianorum, in quo per Christum liberamur ab omni servitute diaboli, et asserimur in perfectam libertatem filiorum Dei.

Quæres 2° an etiam christiani in novo Testamento habeant annum Jubilæum ad imitationem Hebræorum? Resp. : Habent, nam Bonifacius VIII instituit Jubilæum anno Christi 1300, et simul ordinavit, ut anno centesimo renovaretur. Postea Clemens VI instituit Jubilæum anno Christi 1350, et ordinavit, ut anno quinquagesimo renovaretur. Postremò, Sixtus IV reduxit illum ad annum vigesimum quintum. Legantur auctores, qui ex professo de Jubilæo disputarunt.

De ratione et tonsione capitis ac barbæ. — De hac re variæ exstant leges cæremoniales. Prima pro Nazareis, qui toto tempore voti, seu separationis, nec radebantur, nec tondebantur, sed alebant comam usque ad completum tempus separationis. Et tunc radebantur, et coma ipsorum comburebatur. (Vide sup. cap. 10, n. 3.) Secunda pro Levitis, qui quandò initiabantur ministerio levitico, debebant radere omnes pilos carnis suæ. (Vide sup. cap. 7, q. 3.) Tertia pro leprosis qui idem tenebantur facere, sed ob aliam causam quàm Levitæ; sup. cap. 7, q. 3. Quarta pro sacerdotibus, Ezech. 44, v. 20 : *Caput autem suum non radent, neque comam nutriant; sed tondentes attondent capita sua.* Quinta pro reliquis Judæis in communi. Lev. 19, v. 27 : *Neque in rotundum attondebitis comam; nec radetis barbam.* Ubi duplex prohibitio comprehenditur, una : *Non attondebitis comam in rotundum*, id est, non imitabimini Ægyptios et alios Gentiles, qui id facere soliti sunt, ut patet Jerem. 9, v. 26; et cap. 25, v. 25; et cap. 49, v. 32.

Nota : Ægyptii et alii Gentiles putabant suos deos figurâ rotundâ utpotè omnium capacissimâ et perfectissimâ, præ cæteris delectari. Ideòque in illorum gratiam, capita sua in rotundum attondebant. Imò, etiam templa rotunda suis diis ædificabant, ut Numa Pompilius, Vestæ; Augustus Cæsar, omnibus univer-

sim diis; alii, aliis speciatim. Igitur Judæi, ne similes essent Gentilibus, prohibiti sunt sectari hanc superstitionem.

Altera prohibitio est : *Non radetis barbam.* Nota : Hæc duo distincta sunt, radere barbam, et tondere barbam. Rasio fit per novaculam; tonsio per forficem. Ratione tota barba usque ad cutem excinditur; tonsione, decurtatur, et in decentem formam redigitur. Voluit igitur Deus Hebræos non excindere suas barbas usque ad cutem, sed eas retinere, ut etiam in vultu quamdam virilitatis et sapientiæ formam ferre viderentur. Nam barba virilitatis ac virtutis insigne est.

Quæres 1° an omnes Hebræi hæc lege fuerint obligati? Resp. : Excipiebantur et Levitæ et leprosi, qui in legali purificatione, ut supra dixi, omnes corporis pilos radere jubebantur.

Quæres 2° an hæc lex pertineat etiam ad christianos? Resp. : Non pertinet; quia cum sit cæremonialis, abrogata est. Undè liberum est christianis, vel radere barbam, vel tondere, vel integram relinquere. Si tamen alicubi consuetudo invaluit radendi, vel tondendi, servari potest.

De certo usu vestium. — De vestibus pontificum et sacerdotum dictum est cap. 7, q. 5. De populi vestitu exstat præceptum. Num. 15, v. 38-39 : *Loquere filiis Israel, et dices ad eos, ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas; quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini*, etc. Hic tria insinuantur, primò quòd Judæi debuerint in extremitate vestium seu palliorum gestare fimbrias. Hoc etiam fecit Christus, ut patet Lucæ 8, v. 44, ubi mulier hæmorrhœissa legitur tetigisse fimbriam vestimenti Christi, et continuo sanata esse; 2° quòd super has fimbrias circumcirca debuerint inducere et extendere filum, vel tæniam, seu vittam hyacinthinam ut hoc signo à Gentilibus distinguerentur; 3° quòd gestando et videndo hujusmodi fimbrias, debuerint esse memores mandatorum Dei. Refert Hieron., in cap. 23 Matth., Judæos solitos esse acutissimas spinas inserere suis fimbriis, ut ambulantes, per carum puncturam, divinæ legis recordarentur. Utinam christiani sint tam solliciti circa memoriam mandatorum Dei!

CAPUT XVII.

DE REGIBUS VETERIS TESTAMENTI.

Hactenus actum est de iis quæ spectant ad Synagoga et regimen ecclesiasticum veteris Testamenti. Nunc agendum de iis quæ concernunt regimen et politiam temporalem. Ac primò de iudicibus et regibus, qui in regimine temporali præfuerunt. De quibus hæc breviter discutienda sunt : 1° Quæ fuerit differentia inter reges et iudices? 2° Qui et quot fuerint iudices? 3° Qui et quot fuerint reges? 4° Qui fuerint boni, et qui mali reges? 5° Quomodò creati fuerint reges? 6° Quomodò inaugurati? 7° Quomodò uncti? 8° Quod fuerit officium regum? 9° Quod jus in subditos? 10° An potuerint habere plures uxores? 11° An magnas

divitias? 12° An copiosum equitatum? 13° Quales fuerint ipsorum consilarii? 14° Quid ex his omnibus discere debeant reges et principes christiani?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quæ fuerit differentia inter reges et iudices?* — Respublica Hebræorum ab exordio sui usque ad captivitatem Babylonicam, variis modis fuit gubernata. 1° Per Moysen in deserto. 2° Per Josue in ingressu et divisione Terræ promissionis. 3° Per iudices post divisionem terræ, usque ad Samuelem. 4° Per reges, usque ad captivitatem Babylonicam. Nunc quæstio est, quæ fuerit differentia inter iudices et reges? Resp.: Fuit triplex potissimum differentia. Primò, iudices erant principes populi, qui extraordinariè et necessitate à Deo suscitabantur, eo fine, ut populum à servitute et de manu hostium liberarent. Undè et salvatores dicti sunt. Judic. 2, v. 16: *Suscitavit Dominus iudices, qui liberarent eos de vastantium manibus.* Et cap. 3, v. 9: *Clamaverunt ad Dominum; qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos.* Et 2 Esdræ 9, v. 27.... *Dedisti eis salvatores, qui salvarent eos de manu hostium suorum.* Tametsi enim Deus fuerit primarius populi Salvator, 1 Reg. 14, v. 39, tamen iudices erant secundarii et subordinati, ut notat Aug. q. 18, super Judices. At verò reges, ut plurimum non excitabantur à Deo extraordinariè; sed multi, vel jure successione, vel electione, vel per vim et tyrannidem regnum occupabant, ut quæstione 5 videbimus. Nec eo duntaxat fine, ut liberarent populum à servitute hostium, sed ut illum, sive pacis, sive belli tempore, gubernarent. Secundò, iudices non succedebant sibi invicem immediatè, sed post intervallum temporis. Nam quandò unus iudex, qui liberaverat populum ab unâ servitute, moriebatur, non succedebat alius, nisi populus, propter nova peccata, novâ servitute oppressus, peteret novum à Deo salvatorem, Judic. 3, v. 9, et cap. 4, v. 3. Undè fiebat aliquandò, ut per multos annos nullus omninò esset iudex, v. g., post mortem Othonielis, qui fuit primus iudex, inter eos quorum fit mentio in libro Judicum, transierunt 18 anni antequàm Aod, secundus iudex, à Deo suscitaretur. Nam populus nonnisi post tot annos afflictionis petivit à Deo liberari, Judic. 3, v. 14. At, mortuo uno rege, mox alius succedebat. Nam reges, ut dixi, non tantùm belli et servitutis, sed etiam pacis tempore, gubernabant populum. Certè Salomon 40 annis in summâ pace gubernavit; undè et rex pacificus appellatus est, 1 Paralip. 22, v. 9. Tertiò, tempore iudicum, non tam ipsi iudices, quàm Deus qui eos suscitabat, dicebantur regere populum. At tempore regum, reges ipsi censebantur gubernare. Nam cùm populus, tempore Samuelis, qui tunc erat iudex, non ampliùs vellet habere iudices, sed reges, dixit Dominus Samueli: *Non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos* (1 Reg. 8, v. 7); et Samuel populo: *Vos autem hodiè projecistis Deum vestrum, qui solus salvavit vos de universis malis et tribulationibus vestris.* (Ibid. cap. 10, v. 19.) Et iterum: *Dixistis mihi: Nequaquam, sed rex imperabit nobis; cùm Dominus Deus vester regnaret in vobis.* (Cap. 22, v. 12.) Ex quibus testimoniis constat, Deum re-

gnâsse tempore iudicum; reges, tempore regum; et Judæos ideò fuisse reprehensos, quòd non ampliùs vellet à Deo per iudices, sed à regibus, more gentilium, gubernari. Quò etiam spectat illud Judic. 7, v. 18: *Quandò personuerit tuba in manu meâ* (inquit Gedeon iudex), *vos quoque per castrorum circuitum clangite et conclamate: Domino et Gedeoni!* Et ibid., v. 20: *Clamaveruntque: Gladius Domini et Gedeonis!* ubi Deo tribuitur primarium officium, iudici secundarium.

QUÆSTIO II. — *Qui et quot fuerint iudices Hebræorum?* — In libro Judicum numerantur hi: Othoniel, ex tribu Judâ; Aod, ex tribu Benjamin; Samgar, filius Anath; Debbora, prophetissa, uxor Lapidoth; Barac, filius Abinoem; Gedeon, ex tribu Manasse; Abimelech, filius Gedeonis; Thola, ex tribu Issachar; Jâir, Galaadites; Jephthe; Abesan, Bethleemites; Ahialon, Zabulonites; Abdon, Pharathonites; Samson, filius Manue, de tribu Dan. Hos secuti sunt Heli et Samuel, de quibus lib. 1 Regum.

Othoniel liberavit Israelitas de manu Chusan, regis Syriæ; Aod, de manu Eglon, regis Moabitarum; Samgar, de manu Philistinorum; Debbora et Barac (qui simul iudicârunt), de manu Jabin, regis Chanaan; Gedeon, de manu Madianitarum et Amalecitarum; Jephthe defendit illos contrâ Ammonitas; Samson contrâ Philistæos, Abimelech non tam fuit iudex, quàm tyrannus, quia vi principatum invasit, interfectis septuaginta fratribus suis, excepto Joatham, qui solus evasit. Thola, Jâir, Abesan, Ahialon, Abdon, fuerunt quidem iudices; sed à quibus hostibus defenderint Israelcem, non constat ex libro Judicum.

De plerisque narraturaliquid speciale in lib. Jud. De Aod: *Utrâque manu pro dexterâ utebatur*, cap. 3, v. 15. De Samgar: *Percussit de Philistiim sexcentos viros vomere*, cap. 3, v. 31. De Jâir: *Habens triginta filios sedentes super triginta pullos asinarum, et principes triginta civitatum*, cap. 10, v. 4. De Abesan: *Habuit triginta filios et totidem filias*, cap. 12, v. 9. De Abdon: *Habuit quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes*, cap. 12, vers. 14. Plura de Gedeone, Jephthe et Samson; et quidem de Gedeone hæc potissimum: Ab Angelo vocatus, ut liberaret populum de manu Madianitarum, petivit duo miracula pro confirmatione suæ vocationis: unum, ut, posito vellere in siccâ arçâ, ros matutinus madefaceret vellus, et non aream; alterum, ut madefaceret aream, et non vellus: utrumque factum. Antè pugnam obtulit Deo sacrificium, igne de petrâ miraculosè erumpente, et sacrificium consumente. Destruxit aram Baal, et ædificavit altare Domino. Ex omni populo assumpsit trecentos tantùm viros pro bello contrâ Madianitas. Ex alterius somnio, et somnii interpretatione intellexit se fore victorem. Mox ipse, et trecenti viri cum eo cœperunt buccinis clangere, et confringere lagenas in circuitu castrorum hostilium, clamantes: *Gladius Domini et Gedeonis!* Hostes territi subito fugerunt, et plerique propriis gladiis perierunt; reliqui à Gedeone fugati et interfecti sunt, Judic., cap. 6, et duobus seq. De Jephthe hæc: Fuit filius meretricis; ejectus est à fratribus tanquam

spurius, et habitavit in terrâ Tob. Indè revocatus à Galaaditis, ut pro ipsis pugnaret contrâ Ammonitas, consensit eâ lege, si, devictis Ammonitis, facerent illum populi principem. Iturus ergo contrâ Ammonitas, fecit votum Deo. (De quo voto sup. cap. 16.) Feliciter pugnavit, Judicum cap. 11, per totum. De Samsone hæc: Natus fuit ex sterili matre, sicut angelus futurum prædixerat. Vinum et siceram non bibit, erat enim Nazaræus. Suis manibus leonem dilaceravit. In Ascalone percussit trecentos viros. Cœpit trecentas vulpes, et ligatis ad caudas earum facibus, combussit segetes Philistinorum. Dirupit vincula, quibus erat ligatus. Arripiens mandibulam asini, interfecit in eâ mille viros. Sitiens bibit aquam miraculosè egredientem ex dente maxillæ. Apprehendit ambas portæ fores cum postibus suis et serâ, et impositas humeris suis portavit ad verticem montis. Significavit Dalikæ meretrici, in quo haberet vires suas. Ablatis viribus, et effossis oculis, catenis vinctus est à Philistæis, et in carcerem positus. Indè in locum convivii ductus, ut ludibrio afficeretur. Tunc, invocato Domino, recepit vires, et apprehendit columnas domûs convivii, et sic tota domus corruit; ex cujus lapsu et ipse, et tria millia Philistinorum perierunt. (Judic. 13, v. 14 et seq.)

Quidam ex supradictis iudiciis commendantur in Scripturâ, tanquàm sancti, et nominatim Barac, Gedeon, Jephthe, Samson. (Hebr. 11, v. 32.) Ex quo sequitur, falsum esse, quod aliqui Calvinistæ asserunt, spurios seu illegitimè natos salvari non posse. Nam Jephthe fuit spurius; et tamen, teste Apostolo, salvatus est. Aliqui etiam miraculosè vel nati sunt, ut Samson ex sterili matre; vel vocati, ut Gedeon; vel victoriam consecuti, ut plerique omnes.

QUÆSTIO III. — *Qui et quot fuerint reges Hebræorum?* — Ante divisionem regni, fuerunt hi tres: Saül, David, Salomon. Post Salomonem, secuta est divisio regni, et ex uno, duo facta sunt: alterum Juda, quod continebat duas tribus, Juda et Benjamin; alterum Israel, quod reliquas tribus complectebatur. Et quidem reges Juda habitabant in Jerusalem; reges Israel, primò in Sichem, deindè in Thersâ, postremò in Samariâ.

Reges Juda fuerunt hi: — 1. Roboam, filius Salomonis. — 2. Abia, filius Roboam. — 3. Asa, filius Abiæ. — 4. Josaphat, filius Asæ. — 5. Joram, filius Josaphat. — 6. Ochozias, filius Joram. — 7. Athalia, mater Ochoziæ, uxor Joram. — 8. Joas, filius Ochoziæ. — 9. Amasias, filius Joæ. — 10. Azarias, seu Ozias, filius Amaziæ. — 11. Joathan, filius Azariæ. — 12. Achaz, filius Joathan. — 13. Ezechias, filius Achaz. — 14. Manasses, filius Ezechiæ. — 15. Amon, filius Manassis. — 16. Josias, filius Amon. — 17. Joachaz, filius Josiæ. — 18. Joakim, seu Eliacim, filius Josiæ. — 19. Joachin, seu Jechonias, filius Joakim. — 20. Sedecias, seu Matthanias, patruus Joachin.

Reges Israel fuerunt hi: — 1. Jeroboam, filius Nabat, Ephratæus. — 2. Nadab, filius Jeroboam. — 3. Baasa, filius Abiæ, de domo Issachar. — 4. Ela, filius Baasæ. — 5. Zambri, filius Elæ. — 6. Amri. — 7.

Achab, filius Amri. — 8. Ochozias, filius Achab. — 9. Joram, frater Ochoziæ. — 10. Jehu, filius Josaphat filii Namsi. — 11. Joachaz, filius Jehu. — 12. Joas, filius Joachaz. — 13. Jeroboam, filius Joæ. — 14. Zacharias, filius Jeroboam. — 15. Sellum, filius Jabes. — 16. Manahem, filius Gadi. — 17. Phaceia, filius Manahem. — 18. Phacee, filius Romeliæ. — 19. Osce, filius Ela.

Hic triplex differentia notanda est inter reges Juda et Israel. Prima, quòd omnes reges Juda fuerint ex eadem tribu, nempè ex tribu Juda; et omnes ex familiâ David (excipio Athalia, quæ habuit quidem maritum ex familiâ David, nempè Joram regem, sed ipsa fuit filia Achab filii Amri). At reges Israel fuerunt ex diversis tribubus et familiis. Altera, quòd reges Juda, si non omnes, saltem multi manserint in cultu veri Dei. At reges Israel, nullo excepto, fuerunt omnes idololatræ; etiam Jehu. (4 Reg. 10, v. 29.) Tertia, quòd reges Juda, ut plurimum, jure successionis, pervenerint ad regnum. At reges Israel variis titulis ac modis, ut quæst. 5 explicandum est.

QUÆSTIO IV. — *Qui fuerint boni, et qui mali Hebræorum reges?* — Ratio dubitandi sumitur ex Scripturâ, quæ uno loco asserit, tres tantùm fuisse bonos, ut Eccli. 49, v. 5: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt.* At alibi significat, etiam alios fuisse bonos, ut Asam, Josaphat, Joam, Amasiam, Azariam, et Joathan. Nam in gestis singulorum ponit hanc laudem: *Fecit rectum in conspectu Domini*, ut patet 3 Reg. 15, v. 14, et cap. 22, v. 43; et 4 Reg. 12, v. 2, et cap. 14, v. 3, et cap. 15, v. 5.

Hæc difficultas sic solvitur: Hi sex posteriores fuerunt quidem boni, sed non zelosi in religione et cultu Dei. Et ideò laudantur quidam, quòd fecerint rectum in conspectu Domini; sed simul reprehenduntur, quòd excelsa non abstulerint, neque impediverint cultum idololatriæ. Nam sicut de singulis dicitur: *Fecit rectum in conspectu Domini*; ita mox additur: *Veruntamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus sacrificabat et adolebat incensum in excelsis.* (3 Reg. 22, v. 44, et alibi.)

At David, Ezechias et Josias, non tantùm fuerunt boni, sed etiam zelosi in religione. Nam de Ezechiâ et Josiâ disertè legimus, quòd abstulerint excelsa, ad impediendam idololatriam. (4 Reg. 18, v. 3, et cap. 23, v. 8.) De Davide verò, quòd in excelsis non immolaverit. (3 Reg. 3, v. 3.) Quòd cum magnâ solemnitate deduxerit arcam Domini in Jerusalem. (2 Reg. 6, v. 12.) Quòd desideraverit Deo templum ædificare. (Ibid., cap. 7, v. 2.) Quòd in rebus majoris momenti nihil voluerit aggredi, nisi consulto priùs Deo. (1 Reg. 22, v. 15, et cap. 30, v. 7 et seq.) Quòd ad placandum erexerit altare in areâ Ornan, et obtulerit holocausta et pacifica. (1 Paral. 21, v. 26.)

Illud ergo: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt*, sic debet intelligi: Omnes reges Juda, præter illos tres, in eo peccârunt, quòd ex quodam neglectu religionis, non abstulerint excelsa,

nec impediverint idololatriam in suis subditis. Qui sensus colligitur ex ipso contextu. Nam initio capituli laudatur Josias à zelo religionis, quòd abstulerit *abominaciones impietatis*. Id est, excelsa, lucos, sculptilia, statuas, ut explicatur 4 Reg. 23, v. 4, et 2 Paral. 34, v. 4. Item, quòd gentem suam, id est, Judæos, qui sub Amon et Manasse erant impii et idololatræ, perduxerit ad pœnitentiam et pietatem, quod etiam prolixè recensetur, 2 Paralip. 35, per totum. Mox additur, nullum alium regem fuisse parem Josiæ in hoc genere, nisi Davidem et Ezechiam; cæteros omnes peccasse, permittendo idololatriam, et relinquendo legem Altissimi (4 Reg. 22, v. 13), et hoc modo dedisse occasionem, ut regnum Juda in pœnam delicti occuparetur ab alienigenis, id est, à Chaldeis, et vasa templi cum populo transferrentur in Babylonem.

Dices: Non videtur ille esse sensus istius loci; nam etiam Asa et Josaphat abstulerunt excelsa, ut expressè habetur 2 Paral. 14, v. 2, et cap. 17, v. 6. Falsum ergo est, omnes, præter Davidem, Ezechiam et Josiam, in eo peccasse, quòd, ex neglectu religionis, excelsa non abstulerint.—Resp.: Asa abstulit quædam, sed non excelsa omnia. Prius patet ex illo 2 Paral. 14, v. 2: *Subvertit altaria peregrini cultus, et excelsa*. Posterius ex illo 3 Reg. 15, v. 12: *Purgavitque universas sordes idolorum quæ fecerant patres ejus*. Postea sequitur, v. 14: *Excelsa autem non abstulit*. Josaphat verò cum primùm cœpit regnare, non ausus fuit auferre excelsa, in quo fuit culpabilis, juxtà illud 3 Reg. 22, v. 44: *Verumtamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus sacrificabat, et adolebat incensum in excelsis*. Postea tamen factus audacior, abstulit, 2 Paral. 17, v. 6: *Cumque sumpsisset cor ejus audaciam propter vias Domini, etiam excelsa et lucos de Juda abstulit*. Uterque ergo, tam Asa quàm Josaphat, in hac re peccavit: ille quidem quòd non abstulerit omnia excelsa; hic verò, quòd tardè abstulerit.

Nota: Per excelsa, intelliguntur fana, vel sacella, vel altaria in altioribus locis, ut in montibus et collibus, ad colendum Deum ædificata. Erant autem duplicia. Quædam facta ad cultum falsorum deorum, et severè prohibita, Num. 22, v. 41: *Duxit eum ad excelsa Baal*. Et Num. 33, v. 51-52: *Quando transieritis Jordanem, intrantes terram Chanaan, disperdit cunctos habitatores terræ illius; confringite titulos, et statuas comminite, atque omnia excelsa vastate*. Et Deut. 12, v. 2-3: *Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes... deos suos super montes excelsos et colles... Dissipate aras eorum, et confringite statuas*. Et 3 Reg. 11, v. 7: *Tunc ædificavit Salomon fanum Chamos, idolo Moab, in monte qui est contra Jerusalem*. Et cap. 12, v. 31: *Fecit (Jeroboam) fana in excelsis*. Et 4 Reg. 17, v. 9: *Ædificaverunt sibi (filii Israel) excelsa in cunctis urbibus suis*. Et Ibid., v. 29: *Unaqueque gens fabricata est Deum suum; posueruntque eos in fanis excelsis*. Alia ad cultum veri Dei facta, antequàm templum esset ædificatum. De quibus 3 Reg. 3, v. 2: *Populus immolabat in excelsis; non enim ædificatum erat templum nomini Domini usque in diem*

illum. Inter illa præcipuum erat in Gabaon, ut habetur ibidem, v. 4: *Abiit itaque in Gabaon, ut immolaret ibi; illud quippè erat excelsum maximum*. Et 2 Paral. 1, v. 3: *Abiit (Salomon) cum universâ multitudine in excelsum Gabaon, ubi erat tabernaculum fœderis Dei*. Hæc etiam excelsa, non tantum post, sed etiam antè templum ædificatum, fuerunt prohibita, ut docent Theodoretus, q. 11, Procopius et Abulensis, in 3 Reg., cap. 3, Ribera, lib. 1 de Templo, cap. 2. Ratio est, quia Deus expressè mandavit Judæis, ut non offerrent sacrificia in variis montibus et collibus, more Gentilium, sed tantum in uno certo loco, ubi vel tabernaculum esset, vel templum. Deut. 12, v. 2: *Subvertite omnia loca in quibus coluerunt gentes... deos suos super montes excelsos et colles*. Et paulò post sequitur, v. 4 et seq.: *Non facietis ita Domino Deo vestro; sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi et habitet in eo, venietis, et offeretis in loco illo holocausta et victimas vestras*. Et infra, v. 13-14: *Cave ne offeres holocausta tua in omni loco quem videris, sed in eo quem elegerit Dominus*. Hinc Salomon fuit reprehensus, quòd antè templi ædificationem immolaret in excelsis, 3 Reg. 3, v. 3: *Dilexit autem Salomon Dominum, ambulans in præceptis David patris sui, excepto quòd in excelsis immolabat*. Et reliqui reges, qui illum secuti sunt, similiter fuerunt reprehensi, quòd excelsa non abstulerint; tam ea, quæ facta erant ad cultum veri Dei, quàm reliqua quæ facta ad colendos falsos deos. Excipio Ezechiam et Josiam qui illa, ut suprâ dixi, abstulerunt. Excipio etiam excelsum Gabaon, in quo licuit offerre et immolare, ratione tabernaculi, quod ibi conservabatur. (2 Paral. 1, v. 3.) In reliquis non licuit. Atque hæc obiter dicta sint ad concilianda Scripturæ loca, initio quæstionis allata, quæ videbantur inter se pugnare. Nunc, ut clariùs constet de probitate vel malitiâ singulorum regum, de singulis in particulari agendum est. Ac primò de Saùle, Davide, de Salomone, qui regnarunt antè divisionem regni. Deinde de regibus Juda, et de regibus Israel, qui postea secuti sunt.

Igitur Saül, initio regni fuit bonus, rectus ac simplex, 1 Reg. 9, v. 2: *Saül, electus et bonus; et non erat vir de filiis Israel melior illo*. Et cap. 13, v. 1: *Filius unius anni erat Saül cum regnare cœpisset, id est, erat innocens, sicut puer unius anni, ut explicatur cap. 15, v. 17: Nonne cum parvulus esses in oculis tuis, caput in tribus Israel factus es? Unxitque te Dominus in regem super Israel*. Mansit autem in illâ probitate duobus annis, 1 Reg. 13, v. 1: *« Duobus autem annis regnavit super Israel. »* Postea à Deo desertus est propter inobedientiam. Fuit autem duplex illius inobedientia: una, quia Samuel dixerat illi, ut differret offerre holocaustum, donec ipse adesset; non paruit. (1 Reg. 13, v. 9.) Altera, idem Samuel mandaverat illi, ut interficeret omnes Amalecitas, nullo excepto; neque tunc paruit. (1 Reg. 15, v. 3.) Propter utramque inobedientiam privatus est regno, sicut primi parentes propter unam inobedientiam expulsi sunt

ex paradiso. Et ab eo tempore cœpit deseri à Deo, nec jam ampliùs bono, ut solebat, sed malo spiritu agitabatur, 1 Reg. 15, v. 23 : *Pro eo ergò quòd abjecisti sermonem Domini, abjecit te Dominus, ne sis rex.* Et cap. 16, v. 14 : *Spiritus autem Domini recessit à Saül, et exagitabat eum spiritus nequam.* Et tunc, in locum illius, unctus est David. (1 Reg. 16, v. 13.) Nihilominùs Saül adhuc vixit in regno 58 annis; et toto illo tempore Davidem persecutus est, quem sciebat à Samuele unctum esse in regem. (1 Reg. 18, v. 29.)

David fuit bonus et vir secundùm cor Dei, juxtà illud 1 Reg. 13, v. 14 : *Quæsivit Dominus sibi virum juxtà cor suum.* Et Act. 13, v. 22 : *Suscitavit illis David regem; cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David, filium Jesse, virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.* At peccavit, inquit. Verum est. Neque hoc dissimulavit Scriptura, cùm ait, 3 Reg. 15, v. 5 : *Eò quòd fecisset David rectum in oculis Domini, et non declinasset ab omnibus quæ præceperat ei cunctis diebus vitæ suæ, excepto sermone Uriæ Hethæi, id est, excepto duplici peccato. Uno, quòd adulterium commiserit cum uxore Uriæ. Altero, quòd ad occultandum hoc adulterium, curaverit occidi ipsum Uriam.* (2 Reg. 11, v. 4 et 15.) Quomodò ergo vir secundùm cor Dei? Id triplici sensu intelligi potest: primò, spectando ipsius zelum in religione, de quo suprâ; secundò, conferendo illum cum plerisque aliis regibus, qui non fuerunt tam boni quàm David, 3 Reg. 11, v. 4 : *Nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris ejus,* et alibi; tertio, conferendo illum speciatim cum Saüle, ut hic sit sensus: Quia Saül fuit inobediens Deo, privatus est regno, et successit illi David, qui erat obediens, et faciens omnes voluntates ejus. Illic sensus colligitur ex ipso textu. Nam 1 Reg. 13, v. 14, sic legimus: *Dixitque Samuel ad Saül: Stultè egisti, nec custodisti mandata Domini Dei tui, quæ præcepit tibi. Quòd si non fecisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum, sed nequaquam regnum tuum ultrà consurget. Quæsivit Dominus sibi virum juxtà cor suum; et præcepit ei Dominus ut esset dux super populum suum, eò quòd non servaveris quæ præcepit Dominus.* Et Act. 13, v. 21-22 : *Exindè postulaverunt regem; et dedit illis Deus Saül, filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta. Et amoto illo, suscitavit illis David regem; cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David, filium Jesse, virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.* Utrobique fit comparatio inter Saulem et Davidem. Hujus obedientia commendatur; illius inobedientia reprehenditur. Et juxtà hunc sensum, qui est litteralis, hæc duo idem sunt: *Vir secundùm cor Dei, et, faciet omnes voluntates Dei.* Ubi per voluntates non intelligit præcepta Dei, quæ in lege Mosaicâ scripta sunt, quia certum est, Davidem hoc sensu non fecisse omnes voluntates Dei, cùm peccaverit contrà præcepta Decalogi, per homicidium et adulterium; sed intelligit mandata, quæ vivâ voce solent dari per Prophetas aut Pontifices. Hæc enim servavit David; non item Saül. Itaque in eo est differen-

tia inter utrumque, quòd, quandò mandabatur aliquid circà regni administrationem, David pareret, Saül non pareret.

Salomon, initio bonus ac sapiens, postea per mulieres alienigenas depravatus est, et idololatra factus, 3 Reg. 11, v. 1 : *Rex autem Salomon adamavit mulieres alienigenas multas.* At deindè subditur, v. 4 : *Cùmque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur deos alienos.* In pœnam hujus peccati, divisum est regnum ipsius, et major pars data Jeroboam, ibid., v. 11 : *Quia... non custodisti pactum meum, dirumpens scindam regnum tuum, et dabo illud servo tuo.* An autem egerit pœnitentiam, et salvatus fuerit, disputat Pineda, lib. 8, de Reb. Salom., et alii plures.

Roboam, filius Salomonis, fuit malus. Peccavit autem tribus potissimùm modis: primò, quia initio regni, spreto consilio senum, secutus est consilium juvenum, et sic dedit occasionem divisionis regni quam Salomon suo peccato erat promeritus. (3 Reg. 12, v. 8, et 2 Paralip. 10, v. 3.) Secundò, quia post tres annos, tam ipse quàm subditi ejus deseruerunt Deum. (2 Paralip. 11, v. 17, et cap. 12, v. 1.) Tertio, quia idololatriam et multas alias impuritates concessit. (3 Reg. 14, v. 22.) Et ideò, quinti regni sui anno, punitus est à Sesac, rege Ægypti. (2 Paral. 12, v. 2 et seq.) Mansit autem in suâ impietate usque ad finem vitæ. (Ibid., v. 14.)

Abia fuit etiam malus. Initio quidem regni coluit Deum, et spem suam in illo collocavit, ut patet ex concione ipsius quam habuit in bello contrà Jeroboam, regem Israel. (2 Paral. 13, v. 4 et seq.) Ideòque insignem victoriam obtinuit. Et postea, *ambulavit in omnibus peccatis patris sui, quæ fecerat antè eum; nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo.* (3 Reg. 15, v. 3.)

Asa, filius ejus, fuit bonus. Abstulit effeminatos de terrâ; purgavit omnes sordes idolorum, quæ fecerant Roboam et Abia; Maacham, matrem suam, amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in luco ejus, quem consecraverat: subvertit specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron. (3 Reg. 15, v. 11 et seq.) Hæc tamen in illo reprehenduntur: primò, quòd excelsa non abstulerit. Aliqua quidem abstulit (2 Paral. 14, v. 2), non tamen omnia. (3 Reg. 15, v. 14.) Secundò, quòd pugnaturus contrà Baasam, regem Israel, habuerit fiduciam in rege Syriæ, et non potiùs in Domino Deo, sicut fecerat in bello contrà Æthiopes. Quod objecit illi Hanani propheta. (2 Paral. 16, v. 7.) Tertio, quòd eundem prophetam, propter hanc increpationem, conjecerit in vincula. (Ibidem v. 10.) Quarto, quòd circà finem vitæ, cùm laboraret podagrâ, non quæsierit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus sit. (Ibid. v. 12.)

Josaphat fuit bonus, et multa præclare gessit. Misit Levitas et sacerdotes per omnes civitates Juda, ut docerent populum legem Dei. (2 Paral. 17, v. 8.) Abstulit reliquias effeminatorum, quæ remanserant in diebus Asa patris ejus. (3 Reg. 22, v. 47.) Cùm antea non ausus fuisset auferre lucos et excelsa (3 Reg. 22,

v. 44), tandem, factus audacior, abstulit. (2 Paral. 17, v. 6.) Progressu temporis, instituit novam populi reformationem. (Ibid., cap. 19, v. 4.) Cùm Moabitæ et Ammonitæ contrà illum insurgerent, ipse, publico jejuniò indicto, supplex ad Deum confugit, et insigne victoriam obtinuit. (Ibidem, cap. 20, v. 3.) In duobus tamen reprehensus, Primò: quòd Achab, regi Israel, præbuerit auxilium contrà regem Syriæ, in oppugnandâ Ramoth Galaad. Hoc objecit illi Propheta, 2 Paral. 19, v. 2-3: *Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitiam jungeris, et idcirco iram quidem Domini merebaris; sed bona opera inventa sunt in te, eò quòd abstuleris lucos de terrâ Juda.* Secundò, quòd amicitiam contraxerit cum Ochoziâ, filio Achab. Quod etiam illi objectum est à Prophetâ, Paral. 20, v. 35 et seq.: *Post hæc inivit amicitias Josaphat, rex Juda, cum Ochoziâ reges Israel, cujus opera fuerunt impiissima. Et particeps fuit ut facerent naves, quæ irent in Tharsis; fecerunt classem in Asiongaber. Prophetavit autem Eliezer... ad Josaphat dicens: Quia habuistis fœdus cum Ochoziâ, percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis.*

Joram fuit malus. Acta ejus sunt hæc: Accepit uxorem idololatram, nempè Athaliam, filiam Achab, regis Israel. Occidit omnes fratres suos gladio, et quosdam de principibus Israel. Derelicto Deo, fabricavit excelsa in urbibus Juda, et prævaricari fecit habitatores Jerusalem. Ideò ab Eliâ prophetâ per litteras reprehensus est (quod contigit multis annis post raptum Eliæ), et graviter à Deo punitus. Pœnæ fuerunt hæc: Defecerunt ab eo Idumæi, et rebellârunt. Defecit etiam urbs Lobna, quæ erat in tribu Judâ. Philisthæi et Arabes vastaverunt terram Juda, et diripuerunt omnem substantiam regis Joram; et insuper occiderunt ejus uxores et filios, excepto unico Joachaz, qui et Ochozias dictus est. Deus percussit illum insanabili languore alvi, quo toto biennio affligebatur. Et tandem longâ tabe consumptus, egressit viscera, et mortuus est. Populus non fecit illi exequias, nec sepelivit in sepulcro regum. Hæc omnia habentur, partim 4 Reg. 8, v. 17 et seq., partim 2 Paralip. 21, v. 4 et seq.

Ochozias fuit etiam malus. Nam 1° seductus est à matre suâ Athaliâ. 2° Utebatur consiliariis ex domo impiissimi Achab, qui erat pater Athaliæ. 3° Cum Joram, filio Achab, rege Israel, ivit ab bellum contrà Hazael, regem Syriæ, in Ramoth Galaad. 4° Eundem Joram in bello vulneratum, et reversum in Jezrahel invisit. 5° Ibi superveniens Jehu, utrumque occidit, ac simul delevit totam domum Achab, ut ipsi erat mandatum à Deo per prophetam. (4 Reg. 8, v. 25, et cap. 9, v. 7, et 2 Paral. 22, v. 1.)

Athalia, mater Ochoziæ, fuit impiissima. Mortuo filio, occupavit regnum; et, ut sola posset regnare, interfecit omnes maseulos stirpis regiæ, præter Joas, filium Ochoziæ, qui à sorore suâ Josabâ, uxore Joiadæ pontificis, occultè subtractus et absconditus est. Deindè anno septimo, Joas auctoritate ejusdem pontificis publicè promulgatus est rex, et Athalia inter-

fecta. (4 Reg. cap. 11, et 2 Paral. 22, v. 10 et seq.)

Joas, primò bonus, postea pessimus, optimè se gessit quamdiù vixit Joiada pontifex, ex cujus directione et consilio hæc fecit: Curavit instaurari templum quod sub Athaliâ, Ochoziâ et Joram fuerat neglectum, et ferè collapsum; liberavit Jerusalem à periculo obsidionis. Misit enim Hazaeli, regi Syriæ, magnam pecuniæ summam, partim ex thesauro templi, partim ex palatio regio, ut non obsideret Jerusalem, cùm ad eam obsidendam appropinquaret. At, mortuo pontifice, delinitus est obsequiis principum Juda, et hæc patravit: Concessit exercitium idololatriæ. Interfecit Zachariam, filium Joiadæ pontificis, qui ipsum et principes Juda, totumque populum increpabat, propter idololatriam. Sed non impunè. Nam sequenti anno post mortem Zachariæ, tam rex ipse, quàm alii omnes, ab exercitu Syrorum puniti sunt. Et tandem rex à servis interfectus. (4 Reg. 12, et 1 Paralip. 24.)

Amasias, imitatus est patrem suum. Nam initio fuit bonus, deindè malus. Gesta ejus describuntur 4 Reg. 14, et 2 Paralip. 25. Sunt autem hæc: Confirmato regno, jussit jugulari eos qui interfecerunt patrem suum Joas. Non tamen filios eorum, propter legem, quæ prohibet filios occidi pro patribus. Tunc enim adhuc erat observans legis Mosaicæ. Collegit duplicem exercitum contrà Idumæos qui jampridem rebelnaverant: unum ex populo Juda, alterum ex populo Israel. Monitus à Prophetâ, ut dimitteret exercitum Israel, utpotè impium et à Deo alienum, obtemperavit, et victoriam obtinuit contrà Idumæos. Ex quibus interfecit decem millia, et totidem ex altissimâ petrâ præcipitavit. Hactenus benè. Deinceps malè: Rediens ex victoriâ, asportavit secum deos Idumæorum, quos cœpit in Jerusalem adorare, et incensum illis adolere, ob quam causam missus ad eum Propheta, dixit illi, 2 Par. 25, v. 15-16: *Cur adorasti deos, qui non liberaverunt populum suum de manu tuâ? Cui respondit Amasias: Num consiliarius regis es? quiesce, ne interficiam te.* Tunc abiens Propheta, inquit: *Scio quòd cogitaverit Deus occidere te, quia fecisti hoc malum, et insuper non acquievisti consilio meo.* Post hæc traditus est in reprobum sensum; et insolentior factus propter supradictam victoriam, inito pessimo consilio, provocavit regem Israel ab bellum, putans quòd et illum posset sibi subjugare. Rex Israel, miratus temeritatem hominis, proposuit illi parabolam de carduo et cedro Libani, volens significare, quòd sicut carduus nullo modo potest comparari cum cedro, ita rex Juda nullo modo possit comparari cum rege Israel. Non acquievit Amasias. Itaque rex Israel venit cum exercitu in Bethsames, quod est oppidum Juda, et ibi fugavit exercitum Amasiæ. Ipsum Amasiam cœpit captivum, et duxit in Jerusalem; ibique diripuit omnem thesaurum templi, et palatii regis; ac tandem, relicto ibidem Amasiâ cum obsidibus, reversus est in Samariam. Interea moritur rex Israel. Contrà Amasiam verò conspirant cives in Jerusalem, eò quòd propter ipsius defectionem à cultu Dei, et introductam idololatriam, multas calamitates paterentur. Iose cœgnitâ

eorum conspiratione, fugit in Lachis; sed frustrà. Nam iib à conspiratis interfectus est.

Ozias seu Azarias, filius Amasiæ, cùm esset 16 annorum, à toto populo electus est rex. Fuit quidem bonus, sed propter usurpatum officium sacerdotale, quod ipsi non congruebat, à Deo punitus est leprà. Acta ejus describuntur 4 Reg. 15, et 2 Paral. 26. Sunt autem triplicia. Nam quædam contingerunt tempore belli; alia tempore pacis; alia circà finem vitæ. Tempore belli fecit hæc, ex consilio et directione Zachariæ videntis. Muniuit Jerusalem multis turribus. In turribus collocavit machinas diversi generis, quæ sagittas et saxa jaciebant. Instruxit exercitum trecentorum et septem millium, et quingentorum. Comparavit illis omnia armorum genera, clypeos, hastas, galeas, loricas, arcus, fundas, et his similia. Ædificavit Ailath, sive Eliath, sive Ailam, in finibus Idumæorum, et restituit eam Judæ. Sæpè feliciter pugnavit contra Philistæos. Destruxit murum urbis Geth, et Jabnia, et Azoti. Ædificavit oppida in ditione Philistin. Vicit etiam Arabes et Ammonitas, qui postea coacti sunt illi dare tributum. Et propter tam celebres victorias divulgatum est nomen ejusque ad introitum Ægypti. Tempore pacis, deditus erat agriculturæ. Habebat plurimos vineas in Carmelo et alibi. Fodiebat cisternas ad colligendam aquam pro pecoribus, quorum numerosissimos alebat greges. Tandem circà annum regni sui 43, propter multa præclarè gesta in superbiam elatus, sacerdotale officium ausus est usurpare. Nam ingressus in templum Domini, voluit adolere incensum super altare thymiamatis, obsistente pontifice. Mox leprà in fronte percussus, et à sacerdotibus à templo eiecus est. Et sic mansit leprosus usque ad finem vitæ suæ, habitans in domo separatà extrà Jerusalem. Interea Joatham, filius ejus, administrabat regnum.

Joatham, filius Ozias, fuit bonus. De quo scriptum est 2 Paral. 27, v. 2: *Fecitque quod rectum erat coràm Domino, juxtà omnia quæ fecerat Ozias pater suus, excepto quòd non est ingressus templum Domini*, ad usurpandum officium sacerdotale. In quo præcelluit patri. Unum in eo reprehenditur, 4 Reg. 15, v. 35: *Verumtamen excelsa non abstulit*. De cætero in omnibus bene se gessit, juxtà illud 2 Paral. 27, v. 6: *Corroboratusque est Joatham, eò quòd direxisset vias suas coràm Domino Deo suo*.

Achaz, filius Joatham, fuit impius. De quo 4 Reg. 16, et 2 Paral. 28, habemus hæc. Derelicto Domino Deo patrum suorum, secutus est idololatriam regum Israel. Fecit statuas, et coluit eas in excelsis, in collibus, et sub omni ligno frondoso, immolando victimas, et incensum adolendo. Lustravit filios suos in igne, et consecravit eos idolis. Propter has causas tam ipse, quam subditi ejus, gravissimè puniti sunt, et sæpiùs bello oppressi: à Rasin, rege Syriæ; à Phacee, rege Israel (3 Paral. 28, v. 5 et seq.); ab utroque conjunctim (4 Reg. 16, v. 5, et Isaiæ 7, v. 5;) ab Idumæis, à Philistæis, à rege Assyriorum. Hæc omnia contigerunt propter peccata regis Achaz. (2 Paral. 28, v. 17 et seq.)

Ezechias, filius Achaz, fuit optimus; juxtà illud 4 Reg. 18, v. 5: *Post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Juda, sed neque in his qui antè eum fuerunt*. Et ibid., v. 7: *Undè et erat Dominus cum eo, et in cunctis, ad quæ procedebat, sapienter se agebat*. Gesta ejus describuntur, partim loco citato, partim 2 Paral. 29, et tribus sequentibus. Præcipua sunt hæc: Sustulit idololatriam, et verum Dei cultum restituit, hæc ordine: Contrivit statuas et idola, quæ Achaz, pater ejus, fabricaverat. Dissipavit excelsa, et succidit lucos. Confregit serpentem æneum, quem fecerat Moyses, quia filii Israel adolebant ei incensum. Curavit per Levitas et sacerdotes repurgari templum, tabernaculum, vasa sacra, quæ à patre ipsius fuerant contaminata. Ipsos quoque Levitas ac sacerdotes monuit sui officii, ut offerrent sacrificia, et restituerent usum organorum, psalteriorum, cithararum. Curavit celebrari phase in Jerusalem, convocatis eò non tantùm subditis qui erant in regno Juda, sed etiam filiis Israel qui remanserant ex aliis tribubus, et non erant cum reliquis ducti in captivitatem à rege Assyriorum. His peractis, venit Sennacherib, rex Assyriorum, cum ingenti exercitu, contra Ezechiam; et obsedit Jerusalem. Ezechias totam spem suam ponebat in Deo, eumque supplex orabat pro liberatione. Nec frustrà. Nam quâdam nocte Angelus Domini venit in castra Assyriorum, et percussit centum octoginta millia hominum. Mox fugit Sennacherib, et rediit in Ninive, ibique à filiis suis interfectus est.

Post hæc ægrotavit Ezechias, et ab Isaiâ prophetâ monitus est, ut disponeret se ad mortem. Iterùm oravit cum fletu; et responsum est illi à Domino per eundem prophetam (4 Reg. 20, v. 5-6), his verbis: *Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas; et ecce sanavi te; die tertio ascendes templum Domini. Et addam diebus tuis quindecim annos*. Ezechias, auditâ hæc promissione, petivit signo seu miraculo eam confirmari. Factum est. Erat autem hoc signum: umbra rediit decem gradibus retrorsùm in horologio, quibus descenderat.

Rex Babylonis, cùm intellexisset de morbo Ezechias, misit ad eum legatos et munera; quibus ipse lætatus est. Et ostendit legatis omnem suum thesaurum. Quo nomine reprehendit illum Isaias, ac prædixit fore ut omnis thesaurus regius auferetur à Babyloniis. Quod postea, tempore captivitatis Babylonicæ, factum est.

Manasses, filius Ezechias, fuit pessimus, sicut Achaz avus ejus. Duo generatim fecit mala: Primò, abrogavit cultum Dei quem Ezechias pater ejus instauraverat. Secundò, revocavit idololatriam, quam Achaz introduxerat. Speciatim hæc: Ædificavit excelsa. Erexit aras Baal. Fecit lucos, et adoravit omnem militiam cœli. Exstruxit aras idolorum in templo Domini. Traduxit filium suum per ignem. Ariolatus est; observavit auguria; fecit pythones; multiplicavit aruspices. Fudit sanguinem innoxium. Propter hæc minatus est Deus per Prophetas: *Ecce ego inducam mala super Jerusalem et Judam; ut quicumque audierit, timiant am-*

bæ aures ejus. (4 Reg. 21, v. 12.) Postea venerunt principes Assyriorum cum exercitu, et Manassen vincum catenis ac compedibus duxerunt in Babylonem. Ibi præ angustia animi, cepit orare Deum, et agere cepit poenitentiam. Deinde reversus in Jerusalem, sustulit idololatricam, et cultum Dei restauravit. (2 Paralip. 33, v. 11.) Aliqui putant Isaiam prophetam, jubente Manasse, serrâ lignea in duas partes dissectum esse, ut Epiphanius, Isidorus, Eusebius, Hieronymus, et alii apud Torniel. in Annalib. anno mundi 3338, num. 4. (Vide Baron. in Martyrol., die 6 julii.)

Amon, filius Manassis, fuit impius. Secutus est impietatem patris, sed non poenitentiam. In propria domo à suis subditis interfectus est. (Reg. 21, v. 19 et seq.; et 2 Paral. 33, v. 21 et seq.)

Josias, filius Amon. fuit optimus. Cœpit regnare cum esset octo annorum. Et multa præclare gessit ut habetur 4 Reg. 22, et 2 Paral. 34-35. Abstulit ex Judâ et Jerusalem, itemque ex universâ terrâ Israel omnia excelsa, lucos, aras Baalim, sculptilia et simulacra. Iis ablatis, curavit per Helciam sacerdotem instaurari templum Domini. In instauracione templi inventus est liber legis, seu Deuteronomii, quem Helcias misit regi legendum. Rex, lecto libro, scidit vestimenta sua, et exterritus est propter maledictiones quæ in illo libro habebantur contra transgressores legis. Sciebat enim multos reges ex suis antecessoribus, unâ cum populo, deseruisse legem Dei, et coluisse idola, ac proinde meritò timebat, ne omnes istæ maledictiones venirent super Judam et Jerusalem. Itaque misit Helciam et alios primarios, ut orarent Dominum ad averteudas hujusmodi maledictiones, et simul consulerent, quid facto opus esset. Quod cum regi nuntiatum esset, convocavit universum populum, et lecto publicè libro Deuteronomii, pepigit fœdus cum Deo, et adjuravit omnes, ut idem facerent, ac promitterent se servaturos præcepta legis, quæ in libro illo continebantur. Quod etiam factum est. His peractis, celebravit phase in Jerusalem, et curavit ut sacerdotes et Levitæ juxta ordinem suum distributi ministrarent in templo, et officia sua peragerent. Tandem, cum Nechao, rex Ægypti, veniret cum exercitu contra regem Assyriorum, occurrit illi Josias, ut ipsum impediret. In pugna, quæ fiebat in campo Mageddo, vulneratus et mortuus est. De quo sic legimus, 2 Paral. 35, v. 24-25: *Universus Juda et Jerusalem luxerunt eum, Jeremias maximè.*

Joachaz, filius Josiæ, à populo terræ constitutus fuit rex, quod indignè ferens Nechao, rex Ægypti, venit post tres menses in Jerusalem. Ac primò deposuit Joachaz, et captivum duxit in Ægyptum. Deindè exegit à populo centum talenta argenti, et talentum auri, eò quòd sine ipsius auctoritate constituisset sibi regem. In locum quoque depositi regis subrogavit Eliacim, alterum filium Josiæ, quem alio nomine vocavit Joakim. Fuit autem Joachaz impius, et in Ægypto mortuus est. (4 Reg. 23, v. 31 et seq., et 2 Paral. 36, v. 1 et seq.)

Joakim, seu Eliacim, fuit etiam impius. Sub illo, et sequentibus regibus, completæ sunt maledictiones et

captivitates, quas Deus, propter peccata Manassis et aliorum regum, minatus erat Judæis. (4 Reg. 24, v. 3.) Nam anno regni ejus tertio, venit Nabuchodonosor rex in Jerusalem, et ipsum regem Joakim, cum magnâ populi parte et vasis templi, captivum duxit in Babylonem. (2 Paral. 36, v. 6, et Dan. 1, v. 1.) Postea tamen regno fuit restitutus, cum certum quotannis tributum promississet. Solvit hoc tributum tribus tantum annis, et tunc conjunxit se Ægyptiis, et regi Nabuchodonosori rebellavit. (4 Reg. 24, v. 1.) Quod agrè ferens Nabuchodonosor, rediit in Jerusalem, anno undecimo regni Joakim, et cepit illum captivum, et extrâ Jerusalem interfecit, ac insepultum reliquit. Quod Deus prædixerat per prophetam Jerem 22, v. 18: *Hæc dicit Dominus ad Joakim, filium Josiæ, regem Juda: Non plangent eum.* Et infra, v. 19: *Sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extrâ Jerusalem.*

Joachim, filius Joakim (qui et Jechonias dictus est), fuit similiter malus, et tribus tantum mensibus regnavit. Tunc iterum venit Nabuchodonosor rex in Jerusalem, et captivos abduxit regem, matrem ejus, uxores, servos, principes, et decem millia virorum fortium in Babylonem; et asportavit omnia vasa templi et thesauros domus Domini, et thesauros domus regis; nihil reliquit in Judâ et Jerusalem, nisi pauperes populi terræ. Pro Joachim verò constituit alium regem, Matthaniam, patrum ejus, et vocavit illum Sedeciam. (4 Reg. 24, v. 11 et seq.)

Sedecias, seu Matthanias, à Nabuchodonosore constitutus rex, fuit malus. Hic, confirmato regno, cepit rebellare contra Nabuchodonosorem; itaque Nabuchodonosor venit cum ingenti exercitu, et obsedit Jerusalem, ab anno nono regni Sedeciæ usque ad undecimum. Quo anno, cum fames prævaleret in civitate, nec haberent amplius panem quem comederent, quadam nocte fugit rex Sedecias, et omnes bellatores cum eo, per viam quæ ducit ad campestris solitudinis. Tunc exercitus Nabuchodonosoris persecutus est illum, et comprehendit in planitie Jericho. Omnes bellatores qui erant cum eo dispersi sunt, et reliquerunt eum. Indè ductus est ad Nabuchodonosorem in Reblathâ; ubi hæc contigerunt: Nabuchodonosor occidit omnes filios Sedeciæ coram eo. Oculos ejus effodit. Vincum catenis duxit in Babylonem. Postea misit Nabuzardan, principem exercitus sui, in Jerusalem, qui hæc patravit. Templum Domini, domum regiam, et omnes domos Jerusalem combussit igne. Muros Jerusalem in circuitu destruxit. Omnia vasa et ornamenta templi abstulit. Quotquot residui erant in civitate, vel occidit, vel abduxit: relictis tantum vinitoribus et agricolis. His præfecit Godoliam. Et hæc fuit tertia captivitas Babylonica, sub quâ periit regnum Juda. (4 Reg. 25, et 2 Paral. 36, v. 13 et seq.) Nota, Hæ tres captivitates contigerunt propter peccata Judæorum. Cum enim Deus per prophetas nihil apud eos efficeret, voluit illos bellis cædibus et captivitatibus castigare, ut sic tandem ad sanioerem mentem redirent.

Hæc sufficiant de regibus Juda. Sequuntur reges Israel, qui omnes, post factam regni divisionem, fuerunt impii et idololatræ. Auctor idololatriæ, ut paulò post dicam, fuit Jeroboam. Habuerunt primariam regni sedem, primò quidem in Sichem, tribùs Ephraim : deinde in Thersà, tribùs Manasse ; postremò in Samarià, quæ erat in finibus tribùs Ephraim, propè tribum Manasse. Duravit hoc regnum usque ad annum sextum regni Ezechix, regis Juda. Tunc enim filii Israel ab Assysiis in captivitatem ducti sunt.

Igitur primus rex Israel, post mortem Salomonis, fuit Jeroboam, filius Nabat, Ephrataeus, et à Deo speciatim electus per Ahian, Silonitem prophetam, cum promissione, ut si Deo adhæreret, et mandata ejus custodiret, in regno confirmaretur, non solùm ipse, sed etiam posteri ejus (3 Reg. 11, v. 29 et seq.) ; sed dupliciter peccavit. Primò, quia fuit ingratus pro beneficio. Nam statim accepto regno, recessit à Deo, et factus est idololatra. Secundò, fuit incredulus. Non enim credebatur regnum suum stabiliendum à Deo, sed per propriam prudentiam et industriam. Res sic contigit. Soliti erant filii Israel ter singulis annis ire in Jerusalem, ut ibi orarent, et Deo offerrent sacrificia. Timebat ergo Jeroboam ne, si deinceps id facerent, redirent ad obedientiam Roboam, regis Juda, filii Salomonis, qui habitabat in Jerusalem et erat legitimus regni hæres, à quo defecerant ; et sic ipse regni administratione excluderetur. Ne id fieret, excogitato pessimo consilio, conflavit duos vitulos aureos, et dixit filiis Israel : *Nolite ultrà ascendere in Jerusalem ; ecce dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terrâ Ægypti. Posuitque unum in Bethel, alterum in Dan.* (3 Reg. 12, v. 28-29.) Et sic effecit, ut filii Israel, relicto Deo, fierent idololatræ, et vitulos aureos adorarent. Undè sæpè de illo dicitur : *Qui peccare fecit Israel.* Et quia reliqui reges Israel exemplum ipsius imitati sunt, solet de illis dici : *Ambulavit in viâ Jeroboam, et in peccatis ejus quibus peccare fecit Israel.*

Deindè extruxit altare in Bethel ; constituit novos sacerdotes ex infimâ plebe, qui non erant de filiis Levi ; instituit solemnitatem, mense octavo, die 15 mensis celebrandam, similem eique celebrabatur in Jerusalem ; et in istâ solemnitate ipse tanquàm pontifex obtulit solemnes victimas et incensum adolevit. (3 Reg. 12, v. 31 et seq.) Propter hanc impietatem variis modis à Deo punitus est. Altare scissum est in quo ipse incensum adolebat. Exaruit manus illius. Abia, filius ejus, mortuus est. Tota familia paulò post deleta. Omnes, qui ex familiâ ipsius interfecti sunt, manserunt insepulti, et à canibus et feris dilacerati sunt. Regnum ad aliam familiam translatum. Quæ omnia fusè narrantur, 3 Reg. 13 et 14. De reliquis regibus, qui Jeroboam successerunt, nihil necesse est dicere. Constat fuisse impios.

QUÆSTIO V. — *Quomodò creati sint reges Hebræorum?* — Dicam : 1° De creatione. 2° De inauguratione. 3° De unctione. Igitur quod ad creationem attinet, notandum est, reges variis titulis creati, seu jus regni adipisci posse. 1° Electione. 2° Successione. 3° Jure

belli. 4° Vi et tyrannide. 5° Donatione. 6° Emptione aut permutatione. 7° Adoptione. 8° Superioris aut potentioris auctoritate. Et si qui alii sunt.

Est ergo quæstio : Quo titulo reges Hebræorum ad regnum pervenerint? Alii putant, electione seu suffragiis populi creatos esse, et regnandi potestatem accepisse. Ità Carolus Sigonius, et Guillelmus Barclaius, apud Pinedam, lib. 2 de Rebus Salomonis, c. 2. Quod dupliciter probari potest. Primò, quia Deus permisit populo jus suffragii in eligendo rege, juxta illud Deut. 17, v. 15 : *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* Secundò, quia constat multos à populo electos esse. Sic electus est Saül, 1 Reg. 12, v. 13 : *Nunc ergo præstò est rex vester, quem elegistis et petistis.* Sic David, 2 Reg. cap. 5, v. 1-3 : *Venerunt universæ tribus Israel ad David in Hebron... unxeruntque David in regem super Israel.* Sic Salomon, 1 Paral. 29, v. 23 : *Seditque Salomon super solium Domini in regem pro David patre suo, et cunctis placuit, id est, cuncti consenserunt et suffragati sunt.* Sic Roboam, 3 Reg. 12, v. 1 : *Venit autem Roboam in Sichem, illic enim congregatus erat omnis Israel ad constituendum eum regem.* Sic Jeroboam, ibid., v. 20 : *Factum est autem cum audisset omnis Israel, quòd reversus esset Jeroboam, miserunt, et vocaverunt eum, congregato cætu, et constituerunt eum regem super omnem Israel.* Sic Ochozias, 2 Par. 22, v. 1 : *Constituerunt autem habitatores Jerusalem Ochoziam, filium ejus minimum, regem pro eo.* Sic Ozias, 2 Paral. 26, v. 1 : *Omnis autem populus Juda, filium ejus Oziam annorum sedecim, constituit regem pro Amasiâ, patre suo.* Sic Josias, 2 Par. 33, v. 25 : *Reliqua populi multitudo, cæsis iis qui Amon percusserant, constituit regem Josiam, filium ejus, pro eo.* Sic Joachaz, 2 Par. 36, v. 1 : *Tulit ergo populus terræ Joachaz, filium Josiæ, et constituit regem pro patre suo in Jerusalem.* — Resp. : Aliud est loqui de jure, aliud de facto. Si loquamur de jure, non poterat alius constitui vel creari rex à populo, nisi qui à Deo electus et designatus esset, juxta illud Deut. 17, v. 15 : *Eum constitues (regem) quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum.* Et quia hoc non semper servatum est, ideò conqueritur Deus apud Oseam, cap. 8, v. 4 : *Ipsi regnaverunt, et non ex me.* Si autem loquamur de facto, servandæ sunt sequentes conclusiones.

Prima conclusio. Aliqui per electionem divinam creati sunt reges Hebræorum, ut Saül, David, Jeroboam, Baasa, Jchu. Nam Saül à Samuele jussu Dei privatim unctus est in regem, nec præsentem, nec soiente populo, 1 Reg. 10, v. 1 : *Tulit autem Samuel lenticulam olei, et effudit super caput ejus... et ait : Ecce, unxit te Dominus super hæreditatem tuam in principem.* Hoc enim mandaverat Deus Samueli, 1 Reg. 9, v. 16 : *Hæc ipsa hordâ, quæ nunc est, crâs mittam virum ad te de terrâ Benjamin, et unges cum ducentis ovibus ovulum meum Israel.* Postcâ per sortes, Deo item dirigente, publicè electus est, 1 Reg. 10, v. 20-21 : *Applicuit Samuel omnes tribus Israel et cecidit sors tribùs Benjamin. Et applicuit tribum Benjamin et cognationes ejus,*

et cecidit cognatio Metri, et pervenit usque ad Saül, filium Lis. Huic electioni à Deo factæ consentit populus dicens: *Vivat rex!* Non tamen omnis populus, sed pauci duntaxat, quorum tetigerat Deus corda, ut loquitur Scriptura ibid., v. 26. Idem constat de Davide. Cum enim Saül à Deo rex constitutus, ut dixi, non obediret Deo, abiecit illum Deus, et regnum ejus transtulit in Davidem, 1 Reg. 13, v. 13-14: *Dixitque Samuel ad Saül: Stultè egisti, nec custodisti mandata Domini Dei tui, quæ præcepit tibi. Quod si non fecisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum; sed nequaquam regnum tuum ultra consurget. Quæsiuit Dominus sibi virum juxta cor suum; et præcepit ei Dominus ut esset dux super populum suum.* Et cap. 15, v. 28: *Et ait ad eum Samuel: Scidit Dominus regnum Israel à te hodie, et tradidit illud proximo tuo, meliori te.* Et Act. 13, v. 22: *Et amoto illo (Saüle) suscitavit illis David regem.* Similiter de Jeroboam, qui à Deo per Prophetam monitus est, quod facta regni Salomonis divisione, ipsi futurus esset rex super decem tribus, 3 Reg. 11, v. 31: *Et ait (Ahias) ad Jeroboam: Tollet tibi decem scissurus; hæc enim dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus.* Et de Baasà, cui Dominus dixit per Prophetam, 3 Reg. 16, v. 2 et seq.: *Pro eo quod exaltavi te de pulvere et posui te ducem super populum meum Israel; tu autem ambulasti in viâ Jeroboam, et peccare fecisti populum meum Israel, ut me irritares in peccatis eorum; ecce ego demetam posteriora Baasa, et posteriora domus ejus, et faciam domum tuam sicut domum Jeroboam, filii Nabat. Qui mortuus fuerit de Baasà in civitate, comedent eum canes; et qui mortuus fuerit ex eo in regione, comedent eum volucres cæli.* Et de Jehu, qui à prophetâ jussu Dei in regem Israel unctus est, 3 Reg. 19, v. 15-16: *Ait Dominus ad eum (Eliam intellige): Vade, et revertere in viam tuam per desertum in Damascum; cumque perveneris illuc, unges Hazael regem super Syriam, et Jehu, filium Namsi, unges regem super Israel.* Et 4 Reg. 9, 1 et seq.: *Tolle lenticulam olei..., et vade in Ramoth Galaad. Cumque veneris illuc, videbis Jehu... Tenensque lenticulam olei, fundes super caput ejus, et dices: Hæc dicit Dominus: Unxi te regem super Israel.* De unctione dicam plura quæst. 7.

Secunda conclusio. Aliqui facti sunt reges per successionem, ut Salomon, Roboam, et plerique alii reges Juda. Itemque ex regibus Israel, Nadab, Ela, Achab, Ochozias, Joram, Joachaz, Joas, Jeroboam, Zacharias, Phaceia. Hi enim suis parentibus in regno successerunt, ut ex Scripturâ patet. Sed notandum est, hanc successionem aliquandò conjunctam fuisse, vel cum expressâ Dei, vel cum expressâ hominum electione. Prius patet exemplo Salomonis, qui quidem successit Davidi, patri suo, in regno, sed ex peculiari Dei ordinatione, ut fatetur ipsemet David, 1 Paral. 28, v. 5: *De filiis meis (filios enim mihi multos dedit Dominus) elegit Salomonem, filium meum, ut sederet in throno regni Domini super Israel.* Et similiter Salomon 2 Paral. 1, v. 9: *Tu enim me fecisti regem*

super populum tuum multum. Et Sapient. 9, v. 7: *Tu elegisti me regem populo tuo.* Posterius constat exemplo Abiæ, quem Roboam, pater ejus, præ aliis suis filiis designavit regem (2 Paral. 11, v. 22-23): *Constituit verò in capite, Abiam, filium Maucha, ducem super omnes fratres suos; ipsum enim regem facere cogitabat, quia sapientior fuit, et potentior super omnes filios ejus.*

Tertia conclusio. Aliqui facti sunt reges per vim et tyrannidem, ut Athalia in regno Juda, et Zambri, Sellum, Manahem, Phacee, Osee, in regno Israel. De Athalia sic legimus, 4 Reg. 11, v. 1: *Athalia verò, mater Ochoziæ, videns mortuum filium suum, surrexit et interfecit omne semen regium.* Et postea, v. 3, subditur: *Porro Athalia regnavit super terram.* De Zambri, 3 Reg. 16, v. 9: *Rebellavit contra eum (Elam filium Baasa) servus suus Zambri.* Et infra, v. 10: *Irruens ergò Zambri, percussit et occidit eum.... et regnavit pro eo.* De Sellum, 4 Reg. 15, v. 10: *Conjuravit autem contra eum (Zachariam regem) Sellum filius Jabes; percussitque eum palam, et interfecit, regnavitque pro eo.* De Manahem, ibid., v. 14: *Et ascendit Manahem, filius Gadi, de Thersà; venitque in Samariam, et percussit Sellum, filium Jabes, in Samariâ et interfecit eum, regnavitque pro eo.* De Phacee, ibid., v. 25: *Conjuravit autem adversus eum (Paceiam, filium Manahem) Phacee, filius Romeliæ, dux ejus, et percussit eum in Samariâ, in turre domus regiæ...; et cum eo quinquaginta viros de filiis Galaaditarum, et interfecit eum, regnavitque pro eo.* Denique de Osee, ibid., v. 30: *Conjuravit autem, et tetendit insidias Osee, filius Ela, contra Phacee, filium Romeliæ, et percussit eum, et interfecit; regnavitque pro eo.*

Quarta conclusio. Aliqui facti sunt reges Hebræorum à regibus Gentilium; ut Joakim à Pharaone, rege Ægypti, et Sedecias à Nabuchodonosore, rege Babylonis. Nam Pharaos deposuit Joachaz, regem Juda; et vincitum duxit in Ægyptum, ac in ejus locum substituit Eliacim, filium Josiæ. (4 Reg. 23, v. 34.) Similiter Nabuchodonosor, captâ Jerusalem, deposuit Joachim, regem Juda, et captivum transtulit in Babylonem, subrogato in locum ejus Sedeciâ. (4 Reg. 24, v. 15.)

Argumenta, quæ initio allata sunt, nihil aliud probant, quàm populum publice ac solemniter approbasse quorundam regum, vel electionem, vel successionem, quod non negamus. Sic enim fieri solet, etiam hoc tempore. Quandò etiam eligitur novus princeps aut rex, vel quandò filius succedit patri in regno vel principatu, solet populus applaudere et consentire.

QUÆSTIO VI. — *Quo ritu inaugurati fuerint reges Hebræorum?* — Boni auctores tradunt varios ritus ac cæremonias quæ adhiberi solent in publicâ regum consecratione, seu inauguratione. Sunt autem hæc potissimum: Futurus rex in throno seu solio collocabatur. (3 Reg. 1, v. 48.) Ungebatur à summo sacerdote. (3 Reg. 1, v. 39, et 2 Paral. 23, v. 11.) Ponebatur diadema super caput ejus. (4 Reg. 11, v. 12, et 2 Paral. 23, v. 11.) Dabatur illi in manus liber Deuteronomii, in quo lex erat scripta. (2 Paral. 23, v. 11.) Jurabat in legis observationem. (Psal. 118 v. 116.) Clamaba-

tur à populo : *Vivat rex!* (1 Reg. 10, v. 24, et 8 Reg. 1, v. 39, et 4 Reg. 11, v. 12.) Fiebant sacrificia omnis generis. (1 Reg. 11, v. 15.) Edebantur varia lætitiæ et approbationis signa. (1 Reg. 11, v. 15, et 3 Reg. 1, v. 40.) Vide Abulens. 3 Reg. 1, quæst. 37, et Serar. 1 Reg. 10, in Comment.

Notandum tamen est, aliquandò plures, aliquandò pauciores ritus fuisse adhibitos, nec semper eo ordine, quo jam enumerati sunt. Quod aliquot exemplis demonstrabo. Inauguratio Saülis describitur 1 Reg. 10, v. 24 : *Clamavit omnis populus, et ait : Vivat rex!* Et cap. 11, v. 15 : *Perrexit omnis populus in Galgalá, et fecerunt ibi regem Saül coràm Domino in Galgalá, et immolaverunt ibi victimas pacificas coràm Domino. Et lætatus est ibi Saül, et cuncti viri Israel nimis.*

Inauguratio Salomonis, 3 Reg. 1, v. 38 et seq. : *Descendit ergò Sadoc sacerdos, et Nathan propheta, et Banaias, filius Joiadæ, et Cerethi, et Phelethi; et imposuerunt Salomonem super mulam regis David, et adduxerunt eum in Gihon. Sumpsitque Sadoc sacerdos cornu olei de tabernaculo, et unxit Salomonem; et cecinerunt buccinã; et dixit omnis populus : Vivat rex Salomon!* Et ascendit universa multitudo post eum, et populus canentium tibiis, et lætantium gaudio magno, et insonuit terra à clamore eorum. Et infrã, v. 47-48 : *Et ingressi servi regis benedixerunt Domino nostro regi David, dicentes : Amplificet Deus nomen Salomonis super nomen tuum, et magnificet thronum ejus super thronum tuum. Et adoravit rex in lectulo suo; et locutus est : Benedictus Dominus Deus Israel, qui dedit hodiè sedentem in solio aneo, videntibus oculis meis.* Inauguratio Joas, 4 Reg. 11, v. 13 : *Produxitque (Joiada sacerdos) filium regis, et posuit super eum diadema, et testimonium; feceruntque eum regem, et unxerunt : Et plaudentes manu, dixerunt : Vivat rex!* Et 2 Par. 23, v. 11 : *Et eduxerunt filium regis, et imposuerunt ei diadema, et testimonium; dederuntque in manu ejus tenendam legem, et constituerunt eum regem; unxit quoque illum Joiada pontifex, et filii ejus; imprecatique sunt ei, atque dixerunt : Vivat rex!*

QUÆSTIO VII. — *Quomodò uncti fuerint reges Hebræorum.* — Duplex erat unctio regum apud Hebræos, una privata, altera publica. Privata fiebat ante solemnem inaugurationem; publica in ipsã solemnè inauguratione. Privatim uncti sunt Saül, David, Jehu. Saül à Samuele, in extremã parte civitatis, nullo alio præsentate. (1 Reg. 9, v. 27.) David ab eodem Samuele, in domo patris sui in Bethlehem. (Reg. 16, v. 13.) Jehu à filio prophetæ, in cubiculo seorsim, nullo alio consocio. (4 Reg. 9, v. 6.) Publicè uncti sunt David, Salomon, Joas, Joachaz. Et quidem de unctione Salomonis et Joas dictum est questione præcedente. De unctione Joachaz sic legimus, 4 Reg. 23, v. 30 : *Tulitque populus terræ Joachaz, filium Josiæ, et unxerunt eum, et constituerunt eum regem pro patre suo.* De Davide notandum est, ter unctum fuisse in regem : 1° privatim à Samuele, in domo patris sui, ut paulò antè dixi. 2° Publicè in Hebron, in regem Juda. (2 Reg. 2, v. 4.) 3° Publicè in Hebron, in regem Israel. (2 Reg. 5, v. 3.)

Quæres an fuerit aliquod discrimen inter unctionem regum et pontificum apud Hebræos? Resp. Fuit triplex discrimen : 1° Quia omnes pontifices ex præscripto legis ungebantur; et nisi uncti essent, non admittebantur ad officium pontificale. (Exod. 29, v. 7, et Levit. 8, v. 2.) At nullum exstabat præceptum Dei, quo omnes reges ad unctionem adstringerentur. 2° Pontifices semper ungebantur publicè coràm populo apud Tabernaculum Domini. (Exod. 29, v. 4, et Lev. 8, v. 3.) At reges aliquandò privatim, aliquandò publicè, ut dictum est. 3° Pontifices ungebantur oleo sancto, id est, unguento composito ex oleo, myrrhã, cinnamomo, calamo, casiã. (Exod. 29, v. 7, et Exod. 30, v. 23.) At reges oleo simplici, id est, non composito ex supradictis aromatibus, quod tametsi aliqui negent, verissimum tamen est, et tribus argumentis probari potest. Primum sumitur ex lege Dei. Nam Deus præceperat, ut nullus hominum ungeretur oleo sancto, quale jam descriptum est, nisi pontifex et sacerdotes. Sic enim legimus Exod. 30, v. 30 et seq. : *Aaron et filios ejus unges, sanctificabisque eos, ut sacerdotio fungantur mihi. Filiis quoque Israel dices : Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi in generationes vestras. Caro hominis non ungetur ex eo, et juxta compositionem ejus non facietis aliud, quia sanctificatum est, et sanctum erit vobis. Homo quicumque tale composuerit, et dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo.* Ex quo præcepto duo colligimus. 1° Quòd nemo, præter Aarone et filios ejus, id est, præter pontificem et sacerdotes, potuerit ungi oleo sancto, quod ex variis aromatibus confectum erat. 2° Quòd nulli licuerit conficere simile oleum, aut alicui alteri communicare. Alterum sumitur ex phrasi Scripturæ. Nam oleum sanctum, quo pontifex et sacerdotes utebantur, nunquàm in Scripturã appellatur oleum simpliciter; sed oleum unctionis, vel oleum unctionis sanctum, vel oleum sanctæ unctionis, vel unguentum. Exod. 26, v. 7 : *Oleum unctionis fundes super caput ejus.* Et cap. 30, v. 25 : *Faciesque unctiois oleum sanctum, unguentum compositum opere unguentarii.* Et infrã, v. 31 : *Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi.* Et Lev. 21, v. 12 : *Oleum sanctæ unctionis Dei sui super eum est.* Et alibi sæpiùs. Et ratio est, quia non erat oleum simplex ac purum, sed unguentum confectum ex oleo et variis aromatibus, ut jam antè dixi, proindè non oleum simpliciter, sed oleum unctionis, vel unguentum appellari debuit. At oleum, quo reges ungebantur, nunquàm appellatur oleum unctionis, aut unguentum, sed oleum simpliciter, quia non erat compositum ex oleo et aromatibus, sed purum ac simplex oleum. 1 Reg. 10, v. 1 : *Tulit autem Samuel lenticulam olei, et effudit super caput ejus,* id est, Saülis. Et cap. 16, v. 13 : *Tulit ergo Samuel cornu olei, et unxit eum (Davidem scilicet) in medio fratrum ejus.* Et 4 Reg. 9, v. 1 : *Tolle lenticulam olei... et fundes super caput ejus,* nempe Jehu. Hinc infero, reges non fuisse unctos oleo composito, quo pontifex et sacerdotes ungebantur, sed oleo puro ac simplici. Tertium sumitur ex illis verbis Lev. 21, v. 10 et seq. : *Pontifex, id est, sacerdos maximus inter*

fratres suos, super cuius caput fustum est unctionis oleum, et cuius manus in sacerdotio consecratae sunt, vestitusque est sanctis vestibus, caput suum non discooperiet, vestimenta non scindet, et ad omnem mortuum non ingredietur omninè; super patre quoque suo et matre non contaminabitur. Nec egredietur de Sanctis, ne polluat sanctuarium Domini, quia oleum sanctae unctionis Dei sui super eum est; ego Dominus. In quibus verbis continetur hæc lex, ut pontifex externo ritu non lugeat mortuorum, nec egressus è sanctuario, prosequatur funera mortuorum, nequidem parentum suorum. Et ratio legis additur, quia oleum sanctae unctionis fustum est super caput ejus, ac proinde nullo modo debet contaminari. Contaminaretur autem si lugeret mortuos, aut funera eorum prosequeretur. Undè sic argumentor: Ideò pontifex non poterat lugere mortuos, aut eorum funera prosequi, quia oleum sanctae unctionis fustum erat super caput ejus. At reges poterant lugere mortuos, et prosequi funera mortuorum. Hoc enim fecit David in morte Saulis et Jonathæ, juxtà illud 2 Reg. 1, v. 11-12: *Apprehendens autem David vestimenta sua scidit, omnesque viri qui erant cum eo, et planserunt, et fleverunt, et jejunaverunt usque ad vespertinam, super Saul et super Jonathan filium ejus.* Ergò oleum sanctae unctionis non erat fustum super caput regum.

Ubi notandum est discrimen inter pontificem, sacerdotes et reges. Solus pontifex ungebatur oleo unctionis in capite, et ideò non lugebat ullos mortuos, nequidem parentes. Sacerdotes non ungebantur quidem in capite, sed tamen in vestibus aspergebantur, partim in sanguine arietis immolati, partim oleo sanctae unctionis. (Exod. 29, v. 21.) Et ideò poterant quidem lugere propinquos et consanguineos, non tamen alios. (Levit 21, v. 2.) Reges nec in capite, nec in vestibus habebant oleum sanctae unctionis, sed oleum simplex et vulgare; et ideò poterant lugere omnes mortuos, quos volebant. Sic David luxit filium suum Absalonem. (2 Reg. 18, v. 33 et cap. 19, v. 1.) Sic luxit Abner, filium Ner, et feretrum illius ad sepulturam secutus est. (Reg. 3, v. 31.)

Præter hæc tria argumenta, quæ videntur esse solida, accedunt alia tria, valde probabilia. Primum, quia oleum sanctae unctionis non poterat attraheri, nisi à pontifice et sacerdotibus: at Saul, David, Jehu, non sunt uncti à pontifice vel sacerdotibus, sed à prophetis; non ergò uncti sunt oleo sanctae unctionis. Alterum, quia Elias propheta à Deo jussus est ungere Jehu in regem Israel, et Hazaelem in regem Syriæ, et Eliseum in prophetam. (3 Reg. cap. 19, v. 15-16.) Et verisimile est, quòd ex eadem lenticulà, vel ex eodem cornu olei potuisset eos ungere. At Hazaelem non poterat ungere oleo sanctae unctionis, quia erat homo gentilis; ergò verisimile est, nec Jehu, nec Eliseum oleo sancto, sed simplici unctos esse. Tertium, quia David ter unctus est, ut suprà dixi. Nec credibile est, toties unctum esse oleo sancto; quia nequidem pontifex, pro quo factum erat oleum sanctum, toties ungebatur.

Dices: David et Salomon videntur uncti esse oleo

sancto. De Davide constat ex illo, Psal. 88, v. 21: *Inveni David, servum meum; oleo sancto meo unxi eum.* De Salomone, ex illo, 3 Reg. 1, v. 39: *Sumpsitque Sadoc sacerdos cornu olei de tabernaculo, et unxit Salomonem.* At oleum quod in tabernaculo asservabatur erat sanctum. Resp. Auctores hic dissentiunt. Aliqui putant, oleum sanctum commune fuisse regibus et sacerdotibus. Hoc jam refutatum est. Alii Davidem et Salomonem ex peculiari dispensatione unctos esse oleo sancto. Ità Genebrard. in Psal. 88, v. 21, ubi ex cabalà et traditione Hebræorum hæc asserit, 1° ex consilio Samuelis et prophetarum illius temporis, dispensatum fuisse cum Davide et reliquis regibus familie Davidicæ, ut ungerentur oleo sacerdotali; non autem cum aliis regibus. Itaque Saulem, Jehu, Hazaelem, non fuisse unctos oleo sacerdotali. 2° Id propterea factum esse, quia Christus erat nasciturus ex familia Davidis. 3° Externam et corporalem unctionem Davidis et Salomonis, fuisse typum et figuram internæ et spiritualis unctionis Christi. 4° Tametsi pontifices et reges familie Davidis fuerint uncti eodem oleo sancto, reges tamen unctos fuisse per modum coronæ: pontifices, per modum crucis decussatæ. 5° Illud oleum sanctum (quod à Moyse confectum erat) durasse à tempore Moysis usque ad captivitatem Babylonicam, id est, per nongentos annos; et tametsi omnes pontifices et reges familie Davidis, ex eo fuerint uncti, nunquam tamen diminutum esse, sed per miraculum integrum perstitisse. 6° Pontifices post captivitatem Babylonicam unctos fuisse oleo novo, quod ad similitudinem prioris erat confectum. Alii tamen sentiunt, nec Davidem, nec Salomonem, nec ullum alium regem potuisse ungi oleo pontificali. Ità Oleaster, Cajet. Lipoman. quos citat et sequitur noster Lorin. in Psal. 88, v. 21. Et hoc convincunt argumenta superius à nobis allata. Nec obstat illud: *Oleo sancto meo unxi eum*, nam inde non sequitur, Davidem unctum fuisse oleo unctionis, seu unguento composito ex oleo et variis aromatibus (de quo solo hic disputamus), sed tantum, unctum fuisse oleo sancto; at oleum sanctum latius patet quàm oleum unctionis pontificale. Cùm enim duplex oleum fuerit usitatum in lege Mosaicà, alterum compositum ex oleo et aromatibus, alterum simplex ac purum, utrumque poterat dici sanctum, sed diverso modo. Oleum unctionis dicebatur sanctum, quia per illud sanctificabantur et consecrabantur pontifices et sacerdotes. Oleum simplex, quo unctus est David, et alii reges et prophetae, dicebatur sanctum, ratione mysterii, quia erat figura illius olei, quo postea sanctificatus est Christus. Undè sicut de Davide dicitur: *Oleo sancto meo unxi eum*; ità de Christo: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ, præ consortibus tuis.* (Ps. 44, v. 8.)

Neque verum est, quod objicitur, non aliud oleum quàm oleum unctionis, quo ungebantur pontifices et sacerdotes, asservatum fuisse in tabernaculo. Nam præter illud asservabatur etiam oleum, quo quotidie lucernæ instaurabantur à sacerdotibus, de quo Levit. 24, v. 2-3: *Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum ac lucidum, ad conseriendas lucernas jugi-*

ter, extrâ velum testimonii in tabernaculo fœderis. Cur similiter non poterat asservari oleum pro unguendis regibus et prophetis?

Quod dicitur de factâ dispensatione, non est probabile. Nam neque Samuel, neque alii prophete poterant dispensare in lege divinâ, quæ vetabat ne quis alius præter pontifices et sacerdotes ungeretur oleo unctionis. Multò minùs alii, ex eorum consilio, poterant dispensare. Quod additur, unctionem Davidis fuisse figuram unctionis Christi, lubens concessero. De quo paulò post. Nec improbabile est oleum unctionis per nongentos annos, sine ullâ sui diminutione, suffecisse pro unguendis pontificibus et sacerdotibus. Nam etiam Remis in Galliâ, conservatur ampulla cum sacro chrismate, quæ similiter sine ullâ sui diminutione, per mille et centum annos sufficit pro unguendis regibus. De quâ Genebrard. et Lorin. loco cit. Reliqua quæ adferuntur, parùm ad rem faciunt.

Quæres quare reges fuerint uncti in veteri Testamento; non disputo jam de genere olei, de quo satis dictum est, sed de ipsâ unctione, quare adhibita fuerit in regum inauguratione? Resp. Adhibita fuit propter has causas, scilicet ut sicut per unctionem pontificum significabatur summa illorum dignitas et excellentia inter ministros Synagogæ; ita per unctionem regum significaretur summa illorum dignitas et excellentia inter principes seculares. (Abul. in 1 Reg. 10, quæst. 4.) Ut etiam per hanc cæremoniam insinuaretur regibus dari gratiam et robor animi ad defensionem religionis et subditorum (Augustinus, Triumphus de potestate. Eccles. quæst. 38, art. 2). Ut insuper repræsentarent Messiam, sive Christum regem: sicut enim pontifices per suam unctionem erant figura Christi pontificis, ita reges per suam unctionem erant figura Christi regis. Undè reges in Scripturâ vocabantur Christi Domini, ut patet 1 Reg. 24, v. 7, ubi David, loquens de Saûle, ait: *Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem Domino meo, Christo Domini, ut mittam manum meam in eum, quia Christus Domini est.* Et 2 Reg. 1, v. 14, de eodem: *Quare non timuisti mittere manum tuam, ut occideres Christum Domini?* Et Psal. 104, v. 15: *Nolite tangere Christos meos.* Et Isai. 45, v. 1: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro.* (Vide Serar., l. 1 Reg. cap. 10, in Comment.)

QUÆSTIO VIII. — *Quod fuerit officium regum apud Hebræos?* — Officium regis summatim describitur Deut. 17, v. 18 et seq. his verbis: *Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine accipiens exemplar à sacerdotibus leviticæ tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et cæremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt. Nec elevetur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus super Israel.*

Hic tria potissimum præscribuntur regi. Primò, ut habeat apud se exemplar legis Deuteronomii; illud assidue legat, præcepta ejus custodiat. Quod etiam mandatum fuit Josue, cap. 1, v. 8: *Non recedat volumen*

legis hujus ab ore tuo; sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias et facias omnia quæ scripta sunt in eo; tunc diriges viam tuam, et intelliges eam. Contrâ hoc peccârunt aliqui reges Juda, præsertim qui Josiam proximè præcesserunt. Nam tempore Josiæ, repertus est liber Deuteronomii in domo Domini, ubi multo tempore latuerat occultus et incognitus. (2 Paral. 34, v. 14.) Undè necesse est, proximos illius antecessores, Manassen et Amon, nec habuisse, nec servasse legem Deuteronomii. Quod etiam dicendum est de regibus Israel, qui omnes, ut dixi, fuerunt idololatræ. Longè aliter David, qui de seipso fatetur, psal. 118, v. 97: *Quomodo dilexi legem tuam, Domine? Totâ die meditatio mea est.* Secundò, ut non superbè efferat se suprâ fratres suos, id est, suprâ Hebræos, vel suprâ gentem suam. Rex enim debebat eligi ex gente Hebræorum, Hebræus ex Hebræis, juxtâ illud Deut. 17, v. 15: *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* At frater non debet se superbè ele are suprâ fratrem. Non quòd non possit auctoritate vel jurisdictione, aut alio titulo esse superior suo fratre; sed quòd non debeat prætextu regni dignitatis et eminentiæ, vel opprimere subditos, vel facere contrâ fraternam charitatem. Contrâ hoc peccavit Salomon, qui gravissimum jugum imposuit suis subditis, immoderatas exactiones et tributa ab iis exigendo. (3 Reg. 12, v. 4.) Et Roboam, filius ejus, qui rogatus ut minueret aliquid de gravissimo illo jugo, respondit: *Pater meus posuit super vos jugum grave; ego autem addam super jugum vestrum; pater meus cæcidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus* (ibid.). Et Achab, qui injustè occidit Naboth, et vineam ejus occupavit. (3 Reg. 21, v. 14 et seq.) et alii multi. Tertio, ut non declinet in partem dexteram vel sinistram. Quod potest dupliciter intelligi, vel ut servet justitiam, et ab eâ non declinet, vel in dexteram vel in sinistram partem; quod solet fieri vel ex favore et acceptione personarum, vel ex spe lucri et utilitatis; vel ex odio, aut aliâ perversâ affectione. Etiam ut constanter et perfectè custodiat legem Dei. Hic sensus colligitur ex illo Dent. 28, v. 13: *Si tamen audieris mandata Domini Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodiè... ac non declinaveris ab eis, nec ad dexteram, nec ad sinistram, etc.* Et cap. 31, v. 29: *Novi, quòd post mortem meam iniquè ageris, et declinabitis citò de viâ, quam præcepi vobis, id est, non eritis constantes in observatione legis Dei.* Et Josue 1, v. 7. *Confortare igitur, et esto robustus valdè; ut custodias, et facias omnem legem, quam præcepi tibi Moyses servus meus; ne declines ab eâ, ad dexteram vel ad sinistram.* Ubi hortatur illum ad constantiam in observatione legis. Hanc constantiam habuit David, ps. 118, v. 157: *Multi què persequuntur me et tribulant me; à testimoniis tuis non declinavi.* Non habuit Saûl, Salomon, Roboam, Jero-boam, Joas, Amasias, qui initio quidem servârunt legem, sed postea ab eâ declinaverunt, et impii facti sunt. De quibus suprâ.

Præmium autem temporale, quod constitutum est regi, qui hæc tria servaverit, insinuatur illis verbis:

Ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus super Israel. Quod non contigit Saùli, qui post biennium amisit jus regni, nec potuit illud transferre in filios suos, sed in familiam Davidis à Deo translatum est. Nec Salomoni, qui filio suo reliquit minimam regni partem; nec Jero-boam, Baasa, Jehu; et similibus, qui propter peccata sua in ruerunt spoliari regno, vel in se, vel in proximis filiis suis; neque potuerunt ultrà tertium aut quartum haeredem illud propagare. Quò spectant sequentia testimonia, 1 Reg. 15, v. 15-14: *Dixitque Samuel ad Saùl: Stultè egisti, nec custodisti mandata Domini Dei tui, quæ præcepit tibi. Quòd si non fecisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum; sed nequaquam regnum tuum ultrà consurget.* Et cap. 15, v. 26: *Projecisti sermonem Domini, et projecit te Dominus ne sis rex super Israel.* Et infrà, v. 28: *Scidit Dominus regnum Israel à te hodiè, et tradidit illud proximo tuo meliori te.* Et Eccli. 10, v. 8: *Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos.* Non desunt exempla christianorum regum ac principum.

QUÆSTIO IX. — *Quod fuerit jus regum in subditos? —* Hoc Samuel ostendit, 1 Reg. 8, v. 11 et seq., his verbis: *Hoc erit jus regis, qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet et ponet in curribus suis, facietque sibi equites et præcursores quadrigarum suarum, et constituet sibi tribunos, et centuriones, et aratores agrorum suorum, et messorum segatum, et fabros armorum et curruum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias, et focarias, et panificas. Agros quoque vestros, et vineas et oliveta optima tollet, et dabit servis suis. Sed et segetes vestras, et vinearum redditus addecimabit, ut det eunuchis et famulis suis. Servos etiam vestros, et ancillas et juvenes optimos, et asinos auferet, et ponet in opere suo; greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei servi. Et clamabit in die illà à facie regis vestri, quem elegistis vobis; et non exaudiet vos Dominus in die illà, quia petistis vocis regem.*

Quæres 1° quale fuerit hoc jus regale? Resp. Fuit jus tyrannicæ potestatis, quod reges gentium solent sibi usurpare, ut rectè docet D. Thom. in 1-2, quæst. 105, art. 1 ad 6; Serar. 1 Reg. 8. Tornieill. in Annal. anno mundi 2959, n. 3; Azor 2 p. Instit. moral., lib. 11, cap. 4, et plures alii. Et probatur primò, quia tria potissimum continentur hoc jure. 1° Subditos, qui liberi sunt, facere mancipia et in servitutem redigere. 2° Eorum filios et filias pro libito in propria servitia et commoda destinare. 3° Eorum vineas, agros, oliveta, et alia bona externa, vel penitus auferre, vel omni tributorum genere vexare. At hæc tria, nec jure naturali, nec divino licita sunt; sed tantum usurpantur jure quodam, seu consuetudine tyrannorum. Secundò, quia populus petiverat à Samuele talem regem sibi dari, qualem habebant aliæ gentes, 1 Reg. 8, v. 5: *Constitue nobis regem, ut judicet nos, sicut et universæ habent nationes.* Et infrà, v. 19-20: *Rex enim erit super nos, et erimus nos quoque sicut omnes gentes.* Itaque volens Samuel, eos deterrere ab hac petitione (quæ graviter Deum offendebant), prædixit illis jus, quo uti solent

reges gentium, ut eo audito mutarent sententiam. Tertio, quia si illud jus, de quo Samuel loquitur, esset verum ac legitimum jus regum, certè Achab rex non peccasset petendo vineam Naboth, quia usus fuisset suo jure; sed potius peccasset Naboth, non obtemperando regi utenti suo jure. At hoc falsum est; ergo et illud ex quo sequitur. Quarto, consentit Clem. Alexand., lib. 3 Pædagog. cap. 4. ubi sic ait: *Deus petenti regem populo, non humanum pollicetur dominum, sed quemdam se insolentem daturum eis minatur tyrannum, libidini et voluptati deditum.* Et D. Gregor., l. 4 exposit. cap. 1: *Jura hominum proponuntur contemnentibus jura Dei, et his qui mitia et salubria Divinitatis consilia spreverant, dura et importabilia humanæ servitutis onera prædicuntur.* Et ibid.: *Ad hoc propheta grave jus regis exposuit, ut nequaquam peteretur.*

Quæres 2° An hoc jus fuerit concessum regibus, ità ut licitè potuerint illud usurpare? Duplex sententia est. Una, fuisse jus concessum, tanquam bonum, sed respectu Judæorum contumacium, quos tyrannicè gubernari expediebat, in perpetuam eorum poenam et correctionem. Altera, fuisse jus pravum et illegitimum, ac malè usurpatum; sed tamen à Samuele propositum, per modum prædictionis, non approbationis. Prædixit enim, si Judæi peterent sibi regem dari, fore ut rex abuteretur suo jure, et redigeret ipsos in servitutem. Et hac ratione, ut antè dixi, voluit eos deterrere à petendo rege. Hæc sententia verior est, quam sequitur D. Thomas, Serarius, Azor et Tornieillus, locis suprà citatis. Et juxtà hanc sententiam, nomen juris non sumitur pro vero jure, sed pro jure vel consuetudine usurpatà tyrannis, ut sensus sit: *Reges vestri sequentur consuetudine tyrannorum, redigendo vos in servitutem, et vestra iniquè diripiendo.* Quod etiam factum est à Salomone, Roboam et Achab.

Notandum est aliud esse regem uti personis et bonis subditorum, quandò id postulat commune bonum totius regni; aliud uti personis et bonis subditorum, in proprium commodum ac libidinem. Prius licet, posterius non licet. Et de posteriori loquitur Samuel. (Vide D. Thomam ibid.)

QUÆSTIO X. — *An reges Hebræorum potuerint habere plures uxores? —* Dicam, 1° quid reipsà factum sit; 2° quo jure factum. Primò igitur constat, ali quot reges habuisse plures uxores. Saùl habuit duas, unam primariam, nomine Achinoam; alteram secundariam, nomine Respha (quæ aliquandò vocatur concubina; ut 2 Reg. 3, v. 7) Ex priori genuit tres filios, Jonathan, Jessui, et Melchisua; et duas filias, Merob e Michol. (1 Reg. 14, v. 49.) Ex posteriori, duos filios, Arnoni et Miphiboseth. (2 Reg. 21, v. 8.) David, antequàm regnaret, habuit duas, nempe Achinoam, Jezraelitidem, et Abigail, quæ fuerat uxor Nabal Carmeli. (1 Reg. 25, v. 39 et 43.) Deindè septem annis regnavit in Hebron, super solam tribum Juda. (2 Reg. 2, v. 11, et 3 Reg. 2, v. 11.) Intrà hoc septennium, præter duas suprædictas uxores, accepit alias quatuor: Macha, filiam Tholmai, regis Gesur; Aggith; Abital; Eglam. Habuit igitur sex uxores, et ex iis genuit sex

filios in Hebron, singulos filios ex singulis uxoribus : Amnon, primogenitum, ex Achinoâ; Cheleab, ex Abigail; Absalonem, ex Maachâ; Adoniam, ex Agith; Sephatiam, ex Abisal; Jethraham, ex Eglâ, 2 Reg. 3, v. 2, et 1 Paral., v. 3. Postea verò cum factus esset rex super reliquas tribus, et habitaret in Jerusalem, duxit aliam uxorem, nempe Bethsabee, ex qua natus est Salomon, qui postea successit in regno, 2 Reg. 11, v. 27. Et hæ omnes fuerunt fecundæ. Præter has habuit unam, ex qua nullam suscepit prolem, nempe Michol, filiam Saülis regis, quæ primò quidem fuit illi desponsata à Saüle, 1 Reg. 18, v. 21, deinde rursum abducta, et alteri tradita, ibidem, cap. 25, v. 44, postremò Davidi restituta, 2 Reg. 3, v. 14. Fuit autem sterilis in pœnam peccati; quia illuserat Davidi, coram Arcâ Domini saltanti, 2 Reg. 6, v. 20 et 23.

Salomon habuit uxores quasi reginas septingentas, et concubinas trecentas, ut Scriptura loquitur, 3 Reg. 11, v. 3, ubi nomine concubinarum intelliguntur uxores minores principales, ut notat Serarius. Habuit igitur uxores mille, quarum septingentæ dicuntur quasi reginæ, qui vel regio cultu utebantur, vel regum ac principum erant filia. Mirum autem est, quòd ex tanto uxorum numero, non nisi unum filium genuerit, nempe Roboam; eumque ex matre Ammonitide, ut notat Suidas, et ex eo Serarius, 3 Reg. 12; sine dubio, fuit pœna peccati, ut paulò post dicam.

Roboam, filius Salomonis, habuit uxores octodecim, et concubinas sexaginta. Et genuit 28 filios, et 60 filias, 2 Paral. 11, v. 21. Similiter Abia, filius Roboam, confortato regno suo, accepit uxores 14; et procreavit 22 filios et 16 filias, 2 Paral. 13, v. 21.

Nunc quæstio est, an jure potuerint habere plures uxores, necne? Ratio dubitandi ex unâ parte est, quia polygamia ex peculiari Dei dispensatione fuit Hebræis concessa; ex alterâ, quia regi speciatim fuit prohibita, Deut. 17, v. 17: *Non habebit uxores plurimas*. Et quia Salomon transgressus est hoc præceptum, ideò peccavit, et punitus est, ut colligitur ex illo 3 Reg. 11, v. 4: *Depravatum est cor ejus per mulieres*. Resp. Polygamia fuit concessa populo Hebræorum, cum hæc duplici limitatione. Primò, ut non alio fine, quam prolis propagandæ causâ acciperent plures uxores, ut docet D. Thom. in Suppl. q. 5, a. 2, et alii. Secundò, ut non acciperent uxores alienigenas, seu idololatricas, propter periculum subversionis. Exod. 34, v. 16, et Deut. 7, v. 5. Et huc spectat illud citatum: *Non habebit plurimas uxores quæ alluciant animum ejus*, nempe ad cultum falsorum deorum. Itaque duplici nomine poterat quis peccare contrâ concessionem polygamie, vel si voluptatis aut libidinis gratiâ plures uxores acciperet, vel si acciperet alienigenas seu idololatricas. Utroque modo peccavit Salomon, tunc quia plures accepit libidinis gratiâ, juxtâ illud 3 Reg. 11, v. 2: *His itaque copulatus est Salomon ardentissimo amore*. Et in pœnam hujus peccati non habuit ex tot uxoribus et concubinis, nisi unum filium in gratiam Davidis, ne regia Davidis familia deficeret; tùm quia accepit plures alienigenas, à quibus depravatus est, et idololatra factus. (Ibidem.)

Et in pœnam hujus peccati, scissum est regnum illius, et datum Jeroboam, 3 Reg. 11, v. 41. Verùm de polygamia dicam plura inferiùs, cap. 21.

QUÆSTIO XI. — *An reges Hebræorum potuerint habere plures equos?* — Videtur hoc illis prohibitum esse, Deut. 17, v. 16: *Cùmque fuerit constitutus (rex) non multiplicabit sibi equos*. Et ita sentiunt Haymon et Arias Montanus apud Pinedam, 1, 7, de rebus Salom., cap. 14. Et probatur primò quia in Scripturâ nusquam legimus de equo regio, sed tantùm de mulo vel mulâ regiâ, 2 Reg. 13, v. 29: *Omnes filii regis ascenderunt singuli mulas suas, et fugerunt*. Et cap. 18, v. 9: *Accidit autem, ut occurreret Absalon (filius regis) servus David, sedens mulo*; et 3 Reg. 1, v. 38: *Imposuerunt Salomonem super mulam regis David*. Secundò, quia Scriptura solet ferè in malam partem loqui de equitibus, tanquàm de rebus propriis Ægyptiorum et aliorum gentilium, ut Exod. 15, v. 1: *Cantemus Domino; gloriosè enim magnificatus est, equum et ascensorem deiecit in mare*. Et Ps. 19, v. 8: *Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini, Dei nostri, invocabimus*. Et Ps. 32, v. 17: *Fallax equus ad salutem*. Et Ps. 75, v. 7: *Dormitaverunt qui ascenderunt equos*. Et Ps. 146, v. 10: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit*. Et Isaïæ 31, v. 1: *Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes!* Et infrâ, v. 8: *Ægyptus, homo, et non Deus; et equi eorum, caro, et non spiritus*. Et Zach. 10, v. 5: *Confundentur ascensores equorum*. Undè etiam Dominus exprobrat Judæis quòd more gentilium alant equos, Isaïæ, 2, v. 8: *Repleta est terra ejus equis; et innumerabiles quadrigæ ejus*. Tertiò, idem sentiunt Patres, qui asserunt non solùm regi, sed toti Hebræorum populo prohibitum fuisse usum equorum; ut Origenes, hom. 15 in Josue, et Hieron. in illud Psal. 75, v. 17: *Dormitaverunt qui ascenderunt equos*. Ubi sic ait: *Præceptum est in lege, ut Hebræus non habeat equos; et confirmari potest, tùm ex illo Josue 11, v. 6: Equos eorum subnervabis, ubi Deus mandat Josue, ut pugnaturus contrâ reges gentilium, non accipiat eorum equos, sed potiùs subnervet, id est, pedes et crura eorum incidat, et inutilis reddat. Quarè hoc? Quia volebat populum Hebræorum habere equos more gentilium. Volebat potiùs debilitari et interfici, quàm ab Hebræis possideri; tùm ex illo Isaïæ 36, v. 8: Dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorum; ubi Rabsaces, missus à rege Assyriorum, objicit Ezechia regi, quòd non habeat homines, qui possint equos ascendere, eò quòd nullus esset equorum usus apud Hebræos, vel, ut interpretatur Hieron., quòd Hebræi non auderent ascendere equos propter legem Dei, quæ id prohibebat. Insuper ex illo 3 Reg. 10, v. 28: Educebantur equi Salomoni de Ægypto; quia scilicet in Judæâ non erant equi, sed aliundè habebantur: ut notat Hieron. priori loc. cit.: Salomon, inquit, non habebat equum de Jerusalem aut de Judæâ, sed emebat sibi de Ægypto.*

His non obstantibus, dicendum est, in Deut. non fuisse regi absolutè prohibitum usum equorum, sed

excēssum et abusum. Hoc enim significat illud : *Non multiplicabit sibi equos*. Excēssus autem, seu multiplicatio equorum fuit illi prohibita, triplici de causā, nempe ne tempore belli confideret in multitudine et robore equorum, contrā illud Psal. 32, v. 17 : *Fallax equus ad salutem ; in abundantia autem virtutis suae non salvabitur*. Et illud Isaiaē 31, v. 11 : *Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes ! Ne quoque erigeretur in superbiam, ex nimio equorum fastu ac pompā. Ne tandem ad alendos tot equos et ad pompam sustinendam, imponeret subditis gra via onera ac tributa*. Contrā hanc prohibitionem peccavit Salomon, qui alebat mille quadringentos currus, et duodecim millia equitum, 3 Reg. 10, v. 26, et ad eos alendos onerabat subditos, ut ipsi postea apud filium ipsius Roboam conquesti sunt, 3 Reg. 12, v. 4 : *Pater tuus durissimum jugum imposuit nobis*.

Ad contraria argumenta sic respondetur : Primum falsum est reges habuisse tantum mulas, et non equos. Nam David, cum in bello superasset Adarezer, regem Soba, et cepisset equos et quadrigas ipsius, quosdam ex illis sibi reservavit, juxta illud 1 Paral. 18, v. 4 : *Cepit ergo David mille quadrigas ejus, et septem millia equitum... subnervavitque omnes equos curruum, exceptis centum quadrigis, quas reservavit sibi*. Ex quo facto Davidis duo colligimus, unum, quod regibus Hebraeorum licuerit habere aliquos equos ; alioqui peccasset David aliquos sibi reservando ; alterum, quod non licuerit illis habere nimis multos ; et ideo plerosque subnervavit juxta mandatum Dei, quod Josue datum esse diximus. Secundò, illa testimonia nihil aliud probant, quam quod Hebraei tempore belli non debuerint fiduciam ponere in multitudine equorum et curruum, sicut faciebant Aegyptii et alii gentiles, sed potius in virtute et protectione Dei. Hoc enim disertè significatur illis verbis : *Hi in curribus, et hi in equis ; nos autem in nomine Domini*. Et similiter illis : *Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multae sunt, et super equitibus, quia praevalidi nimis, et non sunt confisi super sanctum Israel, et Dominum non requisiverunt !* Tertio, eodem sensu, quo regi prohibitum fuit multiplicare equos, fuit etiam prohibitum aliis Hebraeis. Nam neque illi debebant tempore belli confidere in equis, sed in Deo. Atque hinc factum est, ut rarus fuerit usus equorum apud Hebraeos, ante tempora Salomonis, quia ad agriculturam, vel ad onera portanda utebantur asinis et aliis jumentis. Salomon introduxit copiam equorum, ad luxum et splendorem ; Joram et alii reges, ad usum belli, 2 Paral. 21, v. 9 : *Cumque transisset Joram cum principibus suis, et cuncto equitatu, qui erant secum, etc.* Reliqua quae objecta sunt, ex dictis facile diluuntur. Illud solum, quod Rabsaces objecit Ezechiae : *Dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te praeberere ascensores eorum*, indiget explicatione. Sensus est : Vis tu resistere regi meo potentissimo, cum habeas tam paucos et imbelles tecum homines, ut ex iis non sint bis mille, qui possint equos ascendere et pugnare ? In quo erravit Rabsaces.

QUAESTIO XII. — *An reges Hebraeorum potuerint habere magnas divitias ?* — Hoc etiam videtur prohibitum, Deut. 17, v. 16, 17. Nam sicut ibi dicitur : *Non multiplicabit sibi equos ; et rursus : Non habebit uxores plurimas ; ita etiam additur : Neque argenti et auri immensa pondera*. Sed facilis est responsio. Sicut enim non prohibetur usus uxorum, ita nec usus auri et argenti. Et è contrario, sicut prohibetur excēssus et abusus uxorum et equorum, ita etiam excēssus et abusus divitiarum. Et quidem triplici titulo, videlicet ne reges, cupiditate auri et argenti, incidant in peccatum avaritiae. Ne etiam ex eadem cupiditate spoliarent suos subditos. Ne tandem, si habeant copiam auri et argenti, in factum et luxuriam diffuant. Quae omnia contigerunt Salomoni. Is enim, primò quidem ex cupiditate factus est avarus, ut ipse confitetur, Eccles. v. 2, 8 : *Coaccervavi mihi argentum et aurum, et substantias regum ac provinciarum*. Deinde, spoliavit suos subditos, exigendo immodica tributa et vectigalia, ut supra ostensum est ex querelā ipsorum subditorum. Tertio, in libidinem ac luxuriam prolapsus est, accipiendo septingentas uxores et trecentas concubinas.

Quaeres an reges et principes non debeant habere fiscum, in quo recondant aurum et argentum ? Resp. : Dehent habere quantum necesse est ad conservationem justitiae et defensionem patriae. Sed non debet esse immodicus. Quod eleganter expressit Trajanus imperator, cum dixit, fiscum suum esse lienem. Sicut enim crescente et intumescente liene caeteri artus et membra tabescunt, ita crescente et intumescente fisco, signum est subditos exhauriri et spoliari. Nota : Duplex vitium cavendum est, unum, ne reges et principes omnia consumant, vel in privata commoda et luxum conferendo, vel in aulicos et consiliarios dissipando. Alterum, ne avaritiae dediti, inique exhauriant subditos, ut accumularent thesauros sine modo in mensurā. Utrumque reprehensione dignum.

QUAESTIO XIII. — *Qui et quales fuerint consiliarii regum Hebraeorum ?* — Primò certum est ex Scripturā, reges gentiles habuisse apud se viros sapientes, ex quorum consilio agerent omnia, quae alicujus essent momenti ; ut constat de Assuero, rege Persarum, de quo legimus, Esther 1, v. 13 : *Rex... interrogavit sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, et illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges ac jura majorum*. Secundo certum est, reges Hebraeorum de quibus nunc agimus habuisse etiam suos consiliarios, ut nominatim constat de Davide, Salomone, Roboam, Ochosiā, Joā, Oziā. Davidis consiliarii fuerunt, hi duo potissimum, Achitophel et Chusai Araobites. (2 Reg. 15, v. 12, et cap. 16, v. 16.) Achitophel postea defecit à Davide, et adhæsit filio ejus Absaloni. Fuit autem vir prudentissimus, cui Scriptura dat hoc testimonium : *Consilium autem Achitophel, quod dabat in diebus illis, quasi si quis consuleret Deum ; sic erat omnino consilium Achitophel, et cum esset cum David, et tunc esset cum Absalon*. (cap. 16, v. 23.) Tandem, cum videret consilium suum, quod dederat Absaloni contrā Davidem, negligi, et consilio Chusai postponi, laqueo

se suspendit, cap. 17, v. 23: *Porrò Achitophel videns quòd non fuisset factum consilium suum, stravit asinum suum, surrexitque, et abiit in domum et in civitatem suam; et disposità domo suà, suspendio interiit.* Chusai mansit fidelis Davidi. Et ut magis illi prodesset, accessit ad Absalonem, et simulavit se illi fideliter servitorem, sicut antea fideliter servierat Davidi patri ipsius (cap. 16, v. 18). Idque propterea fecit, ut coram intelligeret, quid Absalon ex consilio Achitophelis moliretur contra Davidem; ut etiam hoc ipsum consilium suo consilio dissiparet; ut denique Davidem de his omnibus certiore faceret. Quæ tria ex animi sententiâ successerunt (cap. 17, per totum) An autem Chusai hæc suâ simulatione mentitus sit, disputant interpretes: Serarius putat ab officioso mendacio excusari eum non posse. Quod probabile est. Et colligitur ex his ipsius verbis, quæ dixit Absaloni cap. 16, v. 18-19: *Illius ero, quem elegit Dominus, et omnis hic populus, et universus Israel, et cum eo manebo. Sed, ut et hoc inferam, cui ego serviturus sum? Nonne filio regis? Sicut parvi patri tuo, ita parebo et tibi.* Priora prudenter, posteriora mendaciter dicta sunt.

Consilarii Salomonis post mortem ipsius facti sunt consilarii Roboami, filii Salomonis. Habuit autem Roboam duplices consilarios, alios senes et expertos, quos acceperat à patre suo; alios juvenes et inexertos, qui cum ipso fuerant enutriti (3 Reg. 12, v. 6-8). Priores dabant illi sanum consilium, posteriores perniciosum. Hos secutus est Roboam, idcirco et stultè fecit, et majorem regni sui partem amisit. Quò spectat illud Eccli. 47, v. 26 et seq.: *Finem habuit Salomon cum patribus suis, et dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam, et imminutum à prudentiâ Roboam. Qui convertit gentem consilio suo, id est, consilio juvenum quod ipse approbavit.*

Ochozias, seductus ab Athalia, matre suâ, usus est consiliariis ex domo impiissimi Achab qui erat pater Athaliæ. De quo 2 Paral. 22, v. 4-5: *Fecit (Ochozias) malum in conspectu Domini, sicut domus Achab; ipsi enim fuerunt ei consilarii post mortem patris sui, in interitum ejus; ambulavitque in consiliis eorum. Et perrexit cum Joram filio Achab, rege Israel, in bellum contra Hazael, regem Syriæ.* Eventus consilii et belli fuit malus, uti ibidem patet. Et hoc insinuat illa particula: *In interitum ejus.*

Joas initio regni habuit optimum consiliarium, Joiadam pontificem. Et optimè se gessit, quamdiu illius consilio usus est; pessimè, quandò, mortuo pontifice, consilio principum aulicorum acquievit, 4 Reg. 12, v. 2: *Fecit Joas rectum coram Domino cunctis diebus, quibus docuit eum Joiada sacerdos.* Et 2, Paral. 24, v. 17-18: *Postquam autem obiit Joiada, ingressi sunt principes Juda, et adoraverunt regem, qui, delinitus obsequiis eorum, acquievit eis. Et dereliquerunt templum Domini, Dei patrum suorum, servieruntque lucis et sculptilibus, et facta est ira contra Judam et Jerusalem propter hoc peccatum.*

Ozias multa præclarè gessit ex consilio et directione Zachariæ videntis. Sic enim de illo legimus, 2 Paral.

26, v. 5: *Exquisivit Dominum in diebus Zachariæ intelligentis et videntis Deum; cumque requireret Dominum, direxit eum in omnibus.* Iste Zacharias (ut notat Lyranus, Dionysius, Cajetanus,) putatur fuisse filius Zachariæ pontificis, occisi à rege Joà; et consueverat nepos Joiadæ pontificis, de quo jam dictum est. Itaque per illum, tanquam prophetam, Ozias rex requirebat, id est, consulebat Deum, et per illum à Deo in suis actionibus dirigebatur. Nota. Joiada pontifex, et Zacharias videntis, quorum alter fuit consiliarius Joæ, alter Ozias, debent dupliciter spectari, 1° quatenus erant viri boni et prudentes; 2° quatenus alter erat pontifex, alter propheta. Utroque modo poterant dare consilium: priori quidem, ex prudentiâ humanâ, posteriori verò, ex oraculo seu responso Dei. Nam pontifices solebant coram propitiatorio consulere Deum et ab eo responsa accipere. Similiter prophetæ vel per internam locutionem, vel per visiones, vel per alia signa docebantur à Deo de futuris rerum eventibus. Hic posterior modus erat certior priori. Et in eo pontifices et prophetæ superabant alios consiliarios, qui solum ex solertiâ et prudentiâ humanâ dabant consilium; et ideò poterant errare. Undè David, Josaphat, et quidam alii reges, ut essent tutiores in conscientiâ, soliti erant in rebus majoris momenti consulere pontifices aut prophetas, ut cap. 7, qu. 5, item. c. 8, explicatum est.

Nota etiam: Joas et Ozias, quod attinet ad præsens institutum, in duobus fuere similes. 1° Quia ambo benè se gesserunt initio regni, eò quòd ambo habent bonos consiliarios ac directores, Joas videlicet Joiadam pontificem, Ozias verò Zachariam videntem; 2° Ambo postea, mortuis illis consiliariis, degenerarunt. Nam Joas, mortuo Joiadâ pontifice, concessit publicum idololatriæ exercitium; et Ozias, mortuo Zachariâ vidente, temerè usurpavit sibi officium sacerdotale. Ex quo manifestè apparet, salutem regum ac principum magnâ ex parte, pendere à consiliariis. Qui, si tales sint quales esse necesse est, benè agitur; secus, si tales non sint. Quod etiam ostendunt alia exempla jam allata. Quales autem esse debeant dicam seq. quæst. num. 4.

QUÆSTIO XIV. — *Quid christiani reges ac principes discere debeant ex iis quæ hoc capite dicta sunt? —* Multa sanè. Et hæc quidem generatim. Primò, ut sint viri boni, vel ut faciant, *quod rectum est in conspectu Dei*; sicut fecit David, Asa, Josaphat, Joathan, Ezechias, Josias. Non possunt autem esse viri boni, nisi sint catholici, nisi conjuncti cum Deo, nisi justitiæ amantes. Ut autem sint tales, postulat illorum dignitas et tituli, quibus ornati sunt. Vocantur enim dii, (Exod. 22, v. 8, et Psal. 81, v. 6.) Vocantur Christi, seu uncti Domini. (1 Reg. 24, v. 11, et Psal. 104, v. 15 et Isaia 45, v. 1.) Vocantur servi, ministri, vicarii Dei (2 Paral. 6, v. 16, et Rom. 13, v. 4.) Vocantur lucernæ populorum. (2 Reg. 21, v. 17.) Nutritii Ecclesiæ. (Isaia 49, v. 25.) Ili tituli, ut veri sint, requirunt magnam sanctitatem. Secundò, ut non solum sint boni, sed etiam zelosi in catholicâ fide et religione;

neque patiantur in suis regnis et provinciis ullam aliam fidem doceri et exerceri, quam catholicam. Non sint similes illis, de quibus dictum est: *Fecit bonum in conspectu Domini; veruntamen excelsa non abstulit. Adhuc enim populus sacrificabat, et adolebat incensum in excelsis.* Tertio, ut non contrahant matrimonia, vel affinitates, vel amicitiam, vel societatem belli cum infidelibus. In quo genere peccarunt. et puniti sunt Salomon, Joram, Josaphat, et alii. Nam Salomon contraxit matrimonium cum filia regis Ægypti, que erat idololatrica; Joram cum Athalia, filia regis Israel, que similiter erat idololatrica. Uterque matrem, et malo eventu. Josaphat, tametsi aliam bonam, inuit societatem belli cum impio Achabo, et negotiationis cum Ochozia, filio Achabi. Propterea dictum est illi: *Impro peribis auxilium, et his, qui oderunt Dominum amicitiam, junges; et idcirco iram quidem Domini merba is; sed bona opera inventa sunt in te, eo quod abstuleris lucos de terra Juda, et preparaveris cor tuum ut requireres Dominum Deum patrum tuorum.* (2 Paral. 19, v. 2-5.) Et iterum: *Quia habuisti fœdus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua, contriteque sunt naves; nec potuerunt ire in Tharsis.* (Ibid., cap. 20, v. 37.) Audiant hoc christiani principes. Si volunt uxores ducere, amicitias contrahere, belli aut navigationis societatem inire; abstineant à consortio Turcorum et aliorum infidelium. Alioqui dicetur ipsis, quod pio Josaphat dictum est: *Quia habuisti fœdus cum infidelibus, percussit Deus opera vestra; contrite sunt naves vestre; amissa victoria; thesauri consumpti; subditi ad egestatem redacti; familiæ extinctæ. Non desunt exempla, quibus id confirmem; sed quia nota et recentia, malim præterire.* Quarto, ut habeant apud se bonos consiliarios, non juvenes, imperitos, inexpertos, sicut habuit Roboam; non idololatrias aut hæreticos, sicut habuit Ochozias; non perfidos et infideles, qualis fuit Achitophel; sed qui sincerè catholici sint; qui periti, prudentes, experti, cordati; qui immunes ab avaritiâ et adulatione, qui liberi à passionibus et inordinatis affectibus; qui pacis, justitiæ, patriæ amantes, qui religionis et Ecclesiæ patroni; denique quibus unicus scopus sit, ubique Dei honorem et bonum publicum promovere. Procul verò facessant, et ab omnibus regum ac principum aulis arceantur illi, qui per suam quidem suam operam adducunt principi catholico, et ordinarium stipendium ab eo percipiunt: sed occultâ conspiratione de duplicato vel triplicato percipiunt cum alio principe hæretico aut infideli, eâ conditione, ut quidquid apud catholicos in secreto consilio decussum est, et integrè aperiant, et de omnibus certiores faciant. Non consiliarii isti, sed proditores sunt; et tamen non paucos esse, fama est.

Et hæc quidem communia sunt que discant reges et principes christiani. Speciatim, verò, hæc imitentur. David in rebus magni momenti consulcbat Deum. Asa matrem suam, que erat princeps in sacris Priapi, amovit ab officio, malens illam offendere, quam Deum. Josaphat misit Levitas et sacerdotes, ut in omnibus civitatibus docerent populum legem Dei. Joas curavit

instaurari templum Domini. Amasias, collecto duplici exercitu contra Idumæos, altero ex populo Juda, altero ex populo Israel, monitus à prophetâ, ut posteriorem tanquam hæreticum dimitteret, mox obtemperavit, et victoriam obtinuit, quam non obtinisset, si utroque exercitu pugnasset. Ozias in omnem eventum maturè prospexit regno suo de firmis munitionibus, et omni belli apparatu. Ideoque terrori erat vicinis hostibus. Ezechias reformavit cultum Dei, et in quavis occurrente necessitate ad Deum confugebat. Josias populum adjuravit, ut inito cum Deo fœdere, promitteret se servaturum legem à Deo datam.

Hæc verò caveant. Saül amisit regnum, quia non obedivit Deo et Samueli. David, tempore pacis et prosperitatis, in adulterium lapsus est. Salomon, regum sapientissimus, per mulieres depravatus et idololatra factus est. Roboam, quia relicto seniorum consilio, secutus est consilium imperitorum juvenum, qui præter delicias aulicas nihil noverant, majori parte sui regni spoliatus est. Asa, cæteroque bonus, cum laboraret podagrâ, magis in medicorum arte, quam in Dei ope confidebat. Quod in illo reprehensum est. Joram, cum antea esset catholicus et catholico natus parente, accepit uxorem hæreticam, et in gratiam illius hæreticus factus est. Sed non impunè. Nam insanabili dolore alvi per biennium cruciatus, tandem egestis visceribus, miserè periit. Ochozias, patri similis, à matre in hæresim pertractus est, et in pœnam defectionis, à Jehu rege Israel interfectus. Joas, rex catholicus, mortuo Joiadâ pontifice, à quo dirigebatur, concessit publicum exercitium falsæ religionis in gratiam nobilium aulicorum. Et postea à servis suis interfectus est. Amasias, propter eandem culpam, à civibus trucidatus. Ozias, ob usurpatum temerè officium sacerdotale, leprâ percussus. Achaz, propter cultum impiiæ religionis, sæpè bello oppressus. Manasses, quia restituit idololatriam, quam pater ejus exterminaverat, catenis vincetus, et in captivitatem abductus. Amon, simili de causâ, in propria domo à suis subditis jugulatus. Sedecias, quia non servavit fidem Nabuchodonosori datam, effossis oculis, in Babylonem ductus. Denique, ut alia omittam, Jeroboam, primus rex Israel, ut regnum suum confirmaret, subditos abstraxit à verâ religione, ut hoc modo, verâ religione destitutos facilius contineret in rebellionem, ne ad legitimum suum regem, à quo defeecerant, reverterentur. Nam sicut catholica religio aptissima est, ut subditos efficiat pios, et magistratui suo obtemperantes; ita hæresis ad rebellionem, et defectiones concitandas efficacissima. Res nota, et multis exemplis, tum hoc tempore, tum superiori seculo confirmata.

CAPUT XVIII.

DE BELLO, CASTRIS ET MUNDITIA CASTRORUM.

Queritur 1° an bellum fuerit licitum in veteri Testamento? 2° Quænam fuerint leges belli à Deo præscriptæ? 3° Quæ justæ causæ gerendi bellum? 4° An Judæi potuerint bellum gerere contra Judæos? 5° An contra quosvis gentes? 6° An in bello potuerint im-

plorare auxilium à gentilibus, seu infidelibus? 7° Quinam Judæorum reges aut principes feliciter gesserint bellum? 8° Quid in lege Mosicâ statutum fuerit de munditiâ castrorum?

QUÆSTIO PRIMA. — *An bellum fuerit licitum in veteri Testamento?* — Manichæi docuerunt, bellum ex naturâ rei illicitum esse; et ideò Moysen, Josue, Davidem, et alios veteris Testamenti reges ac principes qui bella gesserunt, tanquàm impios accusabant, ut refert Aug. l. 22. cont. Faust. cap. 74 et seq. Nos duo asserimus, 1° bellum ex naturâ rei licitum esse; 2° ex eo rectè colligi, etiam Judæis in veteri Testamento fuisse licitum, præsertim cùm illis specialiter non fuerit prohibitum.

Prima conclusio. Bellum ex naturâ rei tunc licitum est, quandò adsunt hæ tres conditiones: 1° Legitima auctoritas indicendi bellum, qualis est in principe vel republicâ, non agnoscente superiorem in temporalibus; 2° justa causa; 3° recta intentio. Tunc illicitum, quandò vel omnes, vel aliqua earum conditionum deest. Ità D. Thom. 2-2, qu. 40, art. 1. Et quidem, si desit prima vel secunda conditio, non solùm charitati, sed etiam justitiæ contrarium est, cum onere restitutionis. Si desit sola tertia, non est contrarium justitiæ, sed charitati, ut benè notat Bellarm., lib. de Laicis, cap. 15. Ratio conclusionis est, quia bellum vel est defensivum, quod solius defensionis causâ suscipitur, vel offensivum, seu aggressivum, quod ad vindicandam seu compensandam injuriam offertur. Si defensivum, constat ex naturâ rei licitum esse. Nam si jure naturali licitum est homini privato, vim vi repellere; multò magis id licitum est principi aut communitati. Si offensivum, tunc etiam licitum est propter similem rationem. Nam si homo privatus potest adversario suo intentare litem, vel actionem injuriarum per viam juris, cur princeps vel communitas non possit idem facere per viam belli, quandò via juris non est sufficiens? Alioquin publica injuria, quæ principi vel communitati factâ est, nunquàm posset resarciri aut vindicari; et consequenter, nec publica justitia et indemnitas custodiri, quod est absurdum.

Dices: Etiamsi serventur conditiones quæ in conclusione assignatæ sunt, nihilominus bellum videtur esse contrarium paci charitatis. Nam inter illos, qui bellum contra se mutuò gerunt, non est pax, sed pugna et dissensio. Resp. Ex parte illius qui injustam causam fovet, aut malam intentionem habet, contrarium est paci charitatis. De hoc nemo dubitat. At ex parte alterius, qui justam causam fovet, et reclam habet intentionem, non est contrarium, sed conforme charitati. Quod sic ostendo: Homo privatus, qui ex charitate diligit se et proximum suum, potest secundùm ordinem charitatis præferre se proximo. Ut si occurrat casus, in quo vel ipse, vel proximus debeat pati aliquod damnum, vel incommodum; potest salvâ charitate seipsum salvare, cum damno vel incommodo proximi, modò non faciat injuriam proximo; ut theologi constanter docent. Idem dico de principe, vel communitate. Si ergò principi inferatur injuria ab alio

principe, potest salvâ charitate vindicare injuriam per bellum, et se indemnem conservare. In quo facto servatur simul charitas et justitia. Charitas, quia servatur regula charitatis, *Proximus sum egomet mihi*. Justitia, quia officium justitiæ est illatam injuriam legitime vindicare.

Secunda conclusio. Bellum fuit licitum in veteri Testamento, servatis illis conditionibus, quæ suprâ positæ sunt. Ratio sumitur ex dictis. Nam quod ex naturâ suâ licitum est, hoc etiam licitum fuit Judæis; nisi speciali mandato fuerit Judæis prohibitum; at bellum ex naturâ suâ licitum est, ut dixi; nec ullo speciali mandato fuit Judæis prohibitum, cùm nullum exstet tale mandatum in veteri Testamento. Et confirmatur tripliciter. Primò, quia Deus non solùm permisit bellum in veteri Testamento, sed etiam imperavit. (Num. 25, v. 16, et 1 Reg. 15, v. 5, et alibi.) Secundò, præscripsit leges et præcepta gerendi bellum, ut dicam sequenti quæstione. Tertiò, laudantur in Scripturâ, qui in veteri Testamento fortiter se gesserunt in bello. Sic laudatur Abraham. (Gen. 14, v. 19.) Sic Levitæ. (Exod. 32, v. 29.) Sic Gedeon, Barac, Samson, Jephthe, Samuel David, et alii. (Heb. 11, v. 32.)

QUÆSTIO II. — *Quæ fuerint leges belli à Deo præscriptæ in veteri Testamento?* — Resp.: Erant variæ; nam quædam obligabant, quandò castra erant movenda de loco in locum. Aliæ, quandò eundem ad prælium. Aliæ, quandò jam inchoandum prælium. Aliæ, quandò civitas obsidenda. Aliæ, quandò obsidio continuabatur. Aliæ denique, quandò victoria parta. Primò igitur, quandò castra erant movenda, obligabat hæc lex. Num. 10, v. 2 et seq.: *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem, quandò movenda sunt castra. Cùmque increperis tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium tabernaculi sæderis. Si semel clangueris, venient ad te principes, et capita multitudinis Israel. Si autem proluxior atque concisus clangor increperit, movebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam. In secundo autem sonitu et pari ululatu tubæ, levabunt tentoria qui habitant ad meridiem, et juxtâ hunc modum reliqui facient, ululantibus tubis in profectionem. Quandò autem congregandus est populus, simplex tubarum clangor erit, et non concisus ululabunt. Filii autem Aaron sacerdotes clangent tubis; eritque hoc legitimum sempiternum in generationibus vestris.* Hæ tubæ debebant esse argenteæ, tum propter reverentiam divini cultûs, tum ut essent magis sonoræ. Serviebant autem ad varios usus, nempe ad convocandum populum ad concionem, juxtâ ostium tabernaculi; ad convocandos principes ad consultationem; ad movenda castra. Quæ tria patent ex cit. textu; ad bellum, ad festa et sacrificia. Hæc duo patent ex textu sequenti eodem capite. Debebant autem inflari à sacerdotibus; et ex modo inflandi constabat, in quem usum inflaretur ut ex textu colligitur.

Secundò, quandò eundem erat ad prælium, triplex lex obligabat. Prima, Num. 10, v. 9: *Si exieritis ad bellum de terrâ vestrâ contra hostes qui dimicant adver-*

sum vos, clangetis ululantibus tubis, et erit recordatio vestri coram Domino Deo vestro, ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum. Secunda, Deut. 25, v. 9: Quando egressus fueris adversus hostes tuos, in pugnam custodies et ab omni re malâ, id est, ab omni peccato, ut à scortatione, ebrietate, rapinis, juramentis, blasphemis, duellis, æmulationibus, itemque ab omni immunditiâ legali. Tertia, Deut. 20, 5 et seq.: Duces quoque per singulas turmas, audiente exercitu, proclamabunt: Quis est homo qui ædificavit domum novam, et non dedicavit eam? Vadat, et revertatur in domum suam, ne fortè moriatur in bello, et alius dedicat eam. Quis est homo qui plantavit vineam, et necdum fecit eam communem, de quâ vesci omnibus liceat? Vadat, et revertatur in domum suam, ne fortè moriatur in bello, et alius homo ejus fungatur officio. Quis est homo qui respondit uxorem, et non accepit eam? Vadat, et revertatur in domum suam, ne fortè moriatur in bello, et alius homo accipiat eam. Itaque, ut summam dicam, quandò ibatur ad prælium, hæc tria debebant servari: nempe inflandæ erant tubæ per modum ululatus, ad implorandum à Deo subsidium; et omnes debebant esse puri à peccato et immunditiâ legali; et non admittebantur pavidi, sponsi, novam domum aut vineam ædificantes.

Tertiò, quandò jam prælium erat inchoandum, servabatur hæc lex, Deut. 20, v. 2 et seq.: Appropinquante autem jam prælio, stabit sacerdos ante aciem, et sic loquetur ad populum: Audi, Israel: vos hodiè contrâ inimicos vestros pugnam committitis; non pertimescat cor vestrum; nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos; quia Dominus Deus vester in medio vestri est, et pro vobis contrâ adversarios dimicabit, ut eruat vos de periculo. Magna consolatio.

Quartò, quandò civitas erat obsidenda, dabatur hæc lex, Deut. 20, v. 10 et seq.: Si quandò accesseris ad expugnandam civitatem, offeres ei primum pacem; si receperit, et aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in eâ est, salvabitur, et serviet tibi sub tributo. Sin autem fœdus inire noluerit, et cæperit contrâ te bellum, oppugnabis eam. Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tuâ, percutes omne quod in eâ generis masculini est, in ore gladii, absque mulieribus et infantibus, jumentis, et cæteris quæ in civitate sunt. Omnem prædam exercitui divides, et comedes de spoliis hostium tuorum, quæ Dominus Deus tuus dederit tibi. Sic facies cunctis civitatibus, quæ à te procul valdè sunt, et non sunt de his urbibus, quas in possessionem accepturus es. De his autem civitatibus, quæ dabuntur tibi, nullum omnino permittes vivere, sed interficies in ore gladii, Hethæum videlicet, et Amorrhæum, et Chananæum, Pherezæum, et Hevæum, et Jebuzæum, sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus: ne fortè doceant vos facere cunctas abominationes, quas ipsi operati sunt diis suis; et peccetis in Dominum Deum vestrum.

Quintò, quandò subsidium civitatis continuabatur, debebat servari hæc lex, Deut. 20, v. 19-20: Quando obsederis civitatem multo tempore, et munitionibus circumdederis ut expugnes eam, non succides arbores, de

quibus vesci potest, nec securibus per circuitum debes vastare regionem; quoniam lignum est, et non homo; nec potest bellantium contrâ te augere humerum. Si quæ autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, et in cæteros apta usus, succide, et instrue machinas, donec capias civitatem quæ contrâ te dimicat.

Sextò, quandò victoria erat parta, ordinariè non licebat occidere innocentes, ut mulieres, infantes et pecora. Hoc colligitur ex dictis, Deut. 20, v. 13, 14: Percutes omne quod in eâ generis masculini est, in ore gladii, absque mulieribus et infantibus, jumentis et cæteris quæ in civitate sunt. Non obstante hæc lege ordinariâ, mandabat aliquandò Deus, ut etiam mulieres, infantes et jumenta interficerentur, ut 1 Reg. 15, v. 3: Vade et percutite Amalec, et demolire universâ ejus; non parcas ei.... sed interfice à viro usque ad mulierem, et parvulum atque lactantem, bovem et ovem, camelum et asinum. Aliquandò, ut omnes mulieres, exceptis puellis et virginibus, Num. 31, v. 17-18: Cunctos interficite, quidquid est generis masculini, etiam in parvulis; et mulieres, quæ noverunt viros in coitu, jugulate; puellas autem, et omnes feminas virgines reseruate vobis. In his et similibus casibus, Dei jussio pro lege est, ut ex Aug. notat Serar. in cap. Josue qu. 36.

Quæres quid Deus promiserit Judæis, si servarent has leges bellicas? Resp.: Hæc duo: Primò, Persequemini inimicos vestros, et corruent coram vobis; Levit. 26, v. 7-8. Persequentur quinque de vestris centum alienos, et centum de vobis, decem millia; cadent inimici vestri gladio in conspectu vestro; si autem non servarent, minatus est contrarium: Ponam faciem meam contrâ vos, et corruetis coram hostibus vestris, et subjiciemini his qui oderunt vos; fugietis nemine persequente; ibid., v. 17. (Vide plura Deut. 28, v. 7-25.)

Hinc discant christiani quomodò se gerere debeant in bello. Tametsi enim quædam ex supradictis legibus fuerint cæremoniales, quæ jam abrogatæ sunt, tamen aliquæ erant morales, quæ nunquàm abrogantur, sed æquè nunc obligant Christianos, ac olim Judæos obligant. Cujusmodi sunt hæc, nempe ut sint puri ab omni peccato; ut servent ordinem præscriptum in castris, ut confidant in Deum, et ab ipso petant subsidium; ut parcant innocentibus, quantum fieri potest; ut hosti offerant prius pacem, antequàm illum bello offensivo invadant. Si servarentur hæc leges à Christianis, felicius pugnarent contrâ hostem quàm hæctenus pugnarunt. At rarò servantur. Nam multi inter milites ac duces solent esse scortatores, ebriosi, blasphemis, raptores et similibus flagitiis inquinati, qui meritò à Deo deseruntur, et infeliciter rem gerunt.

QUESTIO III. — Quæ fuerit justa causa gerendi bellum in veteri Testamento? — Suppono justam causam indicendi bellum, generatim loquendo, esse gravem injuriam, quæ alicui principi aut reipublicæ vel imminet, vel facta est. Si imminet, ut impediatur per bellum defensivum jure defensionis; si facta, ut vel resarciatur per bellum offensivum jure justitiæ vindicativæ, vel vindicetur jure justitiæ commutativæ. (Vide Aug. q. 10, super Josue; D. Th. 2-2, q. 40,

art. 4; Molinam de Jure et Just., disp. 102.) Hoc posito, quæstio est, quænam fuerint speciales causæ belli in veteri Testamento? vel propter quas injurias, legitimè indicta fuerint bella in veteri Testamento? Resp.: Ex Scripturâ colliguntur hæ causæ. Prima, publica principis contumelia. Sic David movit bellum contrâ Hannon, regem Ammonitarum, eò quòd nuntios à Davide missos affecisset magnâ ignominia, quæ describitur 2 Reg. 10, v. 4, his verbis: *Tulit itaque Hannon servos David, rasisque dimidi in partem barbæ eorum, et præscidit vestes eorum medias usque ad nates, et dimisit eos.* Secunda, rebellio subditorum. Sic idem David suscepit bellum contrâ Seba, filium Bochri, qui cum quibusdam aliis separaverat se à Davide, legitimo suo rege, 2 Reg. 20, v. 1 et seq. Tertia, defensio malefactorum, ne justè puniantur. Sic filii Israel pugnauerunt contrâ Benjamitas, eò quòd nollent tradere quosdam ex suâ tribu, qui nefandum flagitium perpetraverant. Quin eos potiùs defendebant. Judic. 20, v. 14 et seq. Quarta, suppetiæ inimicis latæ. Sic David percussit viginti duo millia virorum de Syriâ Damasci, quia suppetias tulerant Adarezer, regi Soba, 2 Reg. 8, v. 5. Quinta, negatio innoxii transitûs per alienam terram, qui jure naturali negari non potest. Sic Israelitæ indixerunt bellum Arad, regi Chananeò, quòd negaret illis transitum per suam provinciam, Num. 21, v. 1. Sexta, violatum fœdus. Sic rex Joram indixit bellum regi Moab, qui volebat illi solvere centum millia ovium, quæ ex antiquo federe tenebatur solvere, 4 Reg. 3, v. 5 et seq. Septima, idololatria subditorum. Sic Moyses cum filiis Levi bello aggressus est filios Israel, et interfecit triginta tria millia hominum, propterea quòd aureum vitulum adorassent, Exod. 32, v. 26 et seq.

QUÆSTIO IV.—*An Judæi potuerint bellum gerere contrâ Judæos?*—Ratio dubitandi est, quia, quandò Roboam rex cum domo Juda et Benjamin, voluit bellum gerere contrâ domum Israel (qui omnes ex utrâque parte erant Judæi), dixit illi Deus per Prophetam: *Non ascenditis neque bellabitis contrâ fratres vestros filios Israel,* 3 Reg. 12, v. 24. Et tamen Roboam habuit legitimam causam indicendi bellum, quia volebat subditos rebelles ad obedientiam revocare. Ergò, quòd prohibitus fuerit gerere bellum, non erat alia causa, quàm quia volebat illud gerere contrâ Judæos, fratres suos.

Sed contrarium facilè probari potest ex dictis. Primò, exemplo Moysis et Levitarum, qui pugnârunt contrâ fratres suos, propter peccatum idololatriæ commissum, Exod. 32, v. 26. Secundò, exemplo filiorum Israel, qui communi consensu, et consulto priùs Deo, pugnârunt contrâ Benjamitas, et totam ferè ipsorum tribum extinxerunt, Judic. 20 per totum. Tertiò, exemplo Davidis, qui pugnavit contrâ subditos rebelles, 2 Reg. 20, v. 1. Accedit ratio, quia si Judæi contrâ Judæos non potuissent bellum gerere, non potuissent inter illos conservari justitia, nec injuria vindicari. Nam sæpè contingit, ut injuria ab unâ parte illata non possit vindicari, nisi bello. Et si non vindicaretur, nulla servaretur justitia in communitate, quod est absurdum.

Denique conditiones illæ, quæ efficiunt, ut bellum sit justum et legitimum, tam benè reperiri possunt inter homines ejusdem gentis, quàm inter extraneos. Nec obstat exemplum Roboam. Nam is non est jusus cessare à bello, ex eo præciè, quòd illud suscepisset contrâ fratres suos; sed ex eo, quòd vellet illos ad suum regnum reducere, quod erat contrâ Dei ordinationem. Nam Deus volebat regnum Salomonis, propter ipsius peccata in duas partes dividere; et majorem partem dare Jeroboam, servo Salomonis, minorem verò relinquere Roboam, filio Salomonis. Roboam autem nitebatur totum regnum solus obtinere, et omnes qui adhærebant Jeroboam ad se reducere. Et quia hoc volebat perficere armatâ manu, monitus est à Deo ut à cepto desisteret, 3 Reg. 12, v. 21 et seq.

QUÆSTIO V.—*An Judæi potuerint bellum gerere contrâ quosvis gentiles?*—Resp.: Poterant, servatis conditionibus suprâ positis. Nam si gentiles, quicumque tandem illi fuissent, vel injustè invasissent Judæos, vel gravem aliquam injuriam irrogassent, poterant ipsi se defendere, et illatam injuriam vindicare. Sic fecerunt contrâ Chananeos, Amorrhæos et Madianitas, tempore Moysis. Sic contrâ habitatores Jericho, et Hai, et vicinarum civitatum, tempore Josue. Sic contrâ Syros, Madianitas, Amalecitas, Ammonitas, Philistæos, tempore Judicum. Sic contrâ eosdem Philistæos, Syros, Arabes, Æthiopes, Moabitas, Idumæos, tempore regum. Sic contrâ Antiochum, Appollonium, Nicanorem, Lysiam, Gorgiam, Bacchidem, Triphonem, Alexandrum, tempore Machabæorum. Et ratio est, quia sicut homo privatus, jure naturali, potest se legitimè defendere contrâ quemcumque injustum invasorem, aut injuriantem, ita etiam princeps vel respublica potest.

Dices: Deus per prophetam prohibuit Judæis, ne susciperent bellum contrâ Nabuchodonosorem, regem Babylonis, sed spontè se illi subjecerent. Jerem. 27, v. 12. Resp. Verum est, quia Judæi non poterant justo bello, de quo hîc agimus, contrâ regem illum pugnare, idque ex duplici capite. Primò, quia Deus dederat Nabuchodonosori regnum Juda, et omnia regna vicina, Jerem. 27, v. 6. Ergò nec Judæi, nec vicini populi poterant justo bello hanc donationem impedire. Secundò, quia Judæi propter sua peccata meriti erant hanc pœnam, ut servirent Nabuchodonosori, et, nisi vellent spontè eam subire, futurum erat ut graviolem pœnam sustinere cogerentur, v. 13. Ergò non poterant justo titulo reluctari.

QUÆSTIO VI.—*An Judæi in bello potuerint implorare auxilium à gentilibus et infidelibus.*—Aliqui affirmant, quia Asa, rex Juda, imploravit auxilium Benadad, regis Syriæ, in bello contrâ regem Israel, 2 Paral. 16, v. 2. Similiter Judas Machabæus iniit fœdus cum Romanis gentilibus, ut in bello se mutuò juvarent, 1 Machab. 8, v. 1. Alii negant, quia Deus severè prohibuit Judæis, ne contraherent fœdus et amicitiam cum infidelibus, et graves pœnas comminatus est, nisi obtemperarent. Deut. 7, v. 2, et Josue 23, v. 12, et Judic. 2, v. 2. Et quia non obtemperârunt, puniti sunt. Nam

Deus permisit illos à gentilibus opprimii, et in servitutum redigi, ut patet ex lib. Judicium, et lib. 4 Regum et libro Tobie, Esther, Prophetarum. Sed distinguendum est, juxta sequentes conclusiones. Prima conclusio. Per se, et ex naturà rei licitum est in bello justo implorare auxilium infidelium, etiam contrà fideles. Ità Dominicus Bannes in 2-2, qu. 40, art. 1, dub. 3, et alii ab eo citati. Ratio est, quia infideles possunt ex se suscipere justum bellum contrà quoscumque hostes; ergò possunt etiam alios juvare in justo bello contrà quoscumque hostes: ergò licitum est ab iis petere, ut nos juvent in justo bello. Et confirmatur, tum quia actus justitiæ, loquendo præcisè ex naturà rei, potest ab omnibus, tam fidelibus, quam infidelibus exerceri; at gerere justum bellum, vel juvare in justo bello est actus justitiæ; ergò potest ab omnibus exerceri; tum etiam quia in justo bello licitum est uti subsidio equorum, elephantorum, et aliorum brutorum animalium; ergò etiam hominum infidelium. Insuper, licitum est in justo bello præbere auxilium infidelibus contrà fideles; ergò etiam licitum est ab eis petere auxilium, cum sit par ratio. Antecedens patet exemplo Davidis, qui auxilium præbuit Achis, regi Philistinorum, contrà populum Israel, 1 Reg. cap. 28, v. 1-2, et cap. 29, per totum. (Videatur ibidem Abulensis, cap. 28, q. 5.) Secunda conclusio. Nihilominus Judei triplici titulo prohibebantur inire fœdus cum infidelibus. Primò, ratione periculi subversionis, quia periculum erat, ne ex tali fœdere et societate desererent cultum Dei, et fierent idololatræ. Exodi 34, v. 12, et Deut. 7, et alibi. Secundò, ratione periculi perfidiæ, ex parte infidelium. Nam infideles sæpè non servabant pacta cum Judæis inita. Non servavit rex Moab, 4 Reg. 3, v. 5; nec Demetrius, 1 Machab. 11, 53; nec Tryphon, 1 Mach. 12, à versu 42 ad 50 usque; nec Ptolomæus, 1 Mach. 16, v. 16; nec multi alii. Tertiò, ratione scandali, quod erat duplex: unum, quia qui in bello petebant auxilium ab infidelibus videbantur fiduciam suam in illis potiùs ponere, quàm in Deo, quod, quia erat contrà legem Dei, erat scandalosum. Et hoc nomine reprehensus fuit Asa, rex Juda, qui à Benadad, rege Syriæ, petiverat auxilium, juxta illud 2 Paral. 16, v. 7: *Venit Hanani propheta ad Asa, regem Juda, et dixit ei: Quia habuisti fiduciam in rege Syriæ, et non in Domino Deo tuo, idcirco evasit Syriæ regis exercitus de manu tuâ.* Alterum, quia sicut erant socii et fautores infidelium in bello, sic etiam putabantur esse socii et fautores in impietate, quod æquè erat scandalosum. Undè dictum est Josaphat, regi Juda, qui auxilium præbuerat impio regi Achab, 2 Paral. 19, v. 2-3: *Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum, amicitia jungeris; et idcirco iram quidem Domini merebaris; sed bona opera inventa sunt in te, eo quod abtuleris lucro de terrâ Juda.*

QUÆSTIO VII.—*Quinam Judæorum reges aut principes feliciter gesserunt bellum?*—Resp. Illi potissimum, qui servarunt leges belli à Deo præscriptas, et maximè qui spem suam ponebant in Deo, et ab eo subsidium petebant. Sic fecerunt Moyses, Josue, Othoniel, Aod, Barac, Gedeon, Jephthæ, Samson. Sic fecit rex David,

quandò, consulto, priùs Deo, pugnavit contrà hostes. Sic Abia, rex Juda, quandò pugnaturus contra Jeroboam, regem Israel, totam suam fiduciam collocavit in Deo, 2 Paral. 13, v. 4 et seq. Sic Josaphat, rex Juda, qui omnibus in circuitu hostibus erat terrori, quia Deus pugnavat pro ipso, 2 Paral. 17, v. 3-10. Sic Ezechias, quandò obsessus à Sennacherib, rege Assyriorum, cum ingenti exercitu, oravit Dominum pro liberatione, et obtinuit. Nam Angelus Domini missus in castra Assyriorum unà nocte percussit centum octoginta quinque millia hostium, 2 Paral. 32, v. 20-21, et 4 Reg. 19, v. 35. Sic Machabæi, quorum bella et victoriæ describuntur in libris Machabæorum. Illi verò infeliciter punârunt, qui neglecto Deo confidebant in multitudine et potentiâ suorum exercituum.

QUÆSTIO VIII.—*Quid in lege Mosaicâ statutum fuerit de munditiâ castrorum?*—Generalis lex erat hæc. Deut. 23, v. 14: *Sint castra tua sancta, et nihil in eis appareat seditatis.* Ratio additur: *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, ut eruat te et tradat tibi inimicos tuos.* Speciatim verò statuta fuerunt hæc tria. Primò: *Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus sit somnio, egredietur extrâ castra, et non revertetur, priusquàm ad vesperam lavetur aquâ; et post solis occasum regredietur in castra.* (Ibid. v. 10-11.) Secundò: *Habebis locum extrâ castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ, gerens passillum in balteo. Cumque sederis, fodies per circuitum, et egestâ humo operies, quo revelatus es.* (Ibid. v. 12 et seq.) Tertiò: *Præcipe filiis Israel, ut ejiciant de castris omnem leprosum, et qui semine sinit, pollutusque est super mortuo.* (Num. 5, v. 2.) Igitur castra debebant esse munda à pollutione et semine, stercore, et leprâ, et immunditiâ legali ex mortuo contractâ. Idque duplici de causâ. Primò, propter Arcam Dei quæ erat in medio castrorum, in quâ Deus dicebatur habitare. Secundò, ad conservandam in castris valetudinem. Quæres, an ista lex semper obligaverit Judæos? Abulensis putat, tunc solùm obligasse, quandò Judæi erant in deserto, non autem postea, quandò habitabant in terrâ promissionis. Nihilominus Esseni, de quibus suprâ, cap. 10, dictum est, dicuntur etiam in Judæâ observasse eandem legem, ut refert Josephus, lib. 2 de Bello Judaico, cap. 7. Erant enim valdè studiosi legis et puritatis. (Vide Cornel. in cap. 23 Deut.)

CAPUT XIX.

DE FURTO ET USURA.

Duo quæri possunt. 1° Quæ fuerint leges circâ furtum? 2° An usura Judæis fuerit licita necne? Ad prius sic respondeo: Principalis lex circâ furtum fuit hæc: *Non furtum facies*, Exod. 20, v. 15. Ad hanc revocari debent sequentes.

Prima: *Non.... decipiet unusquisque proximum suum.* Levit. 19, v. 11.—2. *Vidua et pupillo non nocentis. Si læseritis eos, miserabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum; et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, et erunt uxores vestræ viduæ, et filii vestri ovuilli.* Exod. 22, v. 22 et seq., et Deut.

10, v. 18. — 3. *Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regulâ, in pondere, in mensurâ.* Lev. 19, v. 35. — 4. *Statéra justa et æqua sint pondera; justus modius, æquusque sextarius,* ibid. v. 36. — 5. *Non habebis in sacco diversa pondera, majus et minus; nec erit in domo tuâ modius major et minor. Pondus habebis justum et verum; et modius æqualis et verus erit tibi.* Deut. 25, 13 et seq. — 6. *Non assumes et transferes terminos proximî tuî, quos fixerunt priores in possessione tuâ.* Deut. 19, v. 14. — 7. *Non facies quod iniquum est, nec injustè judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Justè judica proximo tuo.* Levit. 19, v. 15. — 8. *Qui percusserit animal, reddet vicarium, id est, animam pro animâ.* Levit. 24, v. 18. — 9. *Si quis furatus fuerit bovem aut ovem, et occiderit vel vendiderit, quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro unâ ove.* Exod. 22, v. 4. — 10. *Si inventum fuerit apud eum quod furatus est, vivens, sive bos, sive asinus, sive ovis, duplum restituet,* ibid., v. 4. — 11. *Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venundabitur,* ibid., v. 3. — 12. *Occidens furem nocturnum, innocens habeatur, occidens verò furem diurnum, occidatur,* ibid. v. 2. — 13. *Qui damnum fecerit proximo suo, confitebitur peccatum suum, et compensabit damnum; et insuper addet quintam partem.* Num. 5, v. 6. — 14. *Si læserit quispiam agrum vel vineam, et dimiserit jumentum suum ut depascatur aliena, quidquid optimum habuerit in agro suo vel in venedâ, pro damni æstimatione restituet.* Exod. 22, v. 5. — 15. *Si egressus ignis invenerit spinas, et comprehenderit acervos frugum, sive stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit,* ibid., v. 6. — 16. « Plagiarius, qui furatur hominem ut vendat, occidatur », Deut. 24, v. 17.

Dices : Aliquæ ex illis legibus videntur inter se pugnare, ut octava, nona, et decima. Nam octava præcipit simplum restitui; nona, quadruplum aut quintuplum; decima duplum. Resp. : Non pugnant, sed discrepant. Primò, quia octava est moralis, sumpta ex jure naturali; reliquæ duæ sunt judicales, sumptæ ex liberâ voluntate legislatoris. Deindè, octava præcipit, quod jure naturali debitum est; reliquæ duæ, quod per modum liberæ pœnæ à iudice vel legislatore imponi potest. Juxtâ octavam, qui furatur bovem, tenetur jure naturali illum restituere. Juxta reliquas, tenetur jure positivo et pœnali vel duplum, vel quadruplum, vel quintuplum restituere, pro arbitrio legislatoris. Itaque qui unum bovem pro bove restituit, satisfacit jure naturali, non tamen positivo : vel quod idem est, satisfacit justitiæ commutativæ, non tamen vindicativæ.

Quæres, quare fur pro uno bove debuerit quinque boves restituere, et pro unâ ove quatuor tantum oves, et non quinque? Respondet Theodoretus, quia majus furtum majori pœnâ plectendum est; at majus furtum est bovis, quàm ovis; quia bos est majoris pretii, quàm ovis. D. Th. in 1-2, qu. 103, art. 2, ad 9, sic respondet : Jubet Deus, ut fur pro uno bove reddat quinque; quia bos habet quinque utilitates. Nam immolatur; pascit nos carne suâ; arat; dat lac; dat corium. At ovis

adfert quatuor tantum commoda: Immolatur; pascit nos suâ carne; dat lac; dat lanam. Alii addunt mysticam causam; quia bos significat doctorem populi; ovis discipulum et auditorem. At gravius punitur, qui auferit vel pervertit doctorem, quàm qui auditorem. Ità Rabanus, Exodi 22, v. 1. Quæ omnia probabilia sunt. Vera causa est, quia Deo, qui est supremus legislator, ità placuit.

Quæres etiam quare furem nocturnum licebat occidere, non autem diurnum? Resp. : Ob hæc causas, nempe quia non constat, an fur nocturnus veniat tantum ad furandum, an etiam ad occidendum; et quia præsumitur ad utrumque venire, occidi poterat in veteri Testamento.

Alia causa est, tum quia noctu agnosci non potest, et ideo is qui damnum patitur non potest eum postea in iudicio accusare, et rem suam repetere; tum quia nocturnus non potest tam citò ac facile deprehendi, ac diurnus. Nam nocte omnes dormiunt; ac proindè paterfamiliâs non potest statim habere famulos paratos, qui furem apprehendant. Secus est de die. Eadem distinctionem furis diurni ac nocturni, quoad ejus occisionem, habet Augustinus, et ex eo translata est in jus canonicum. (Extrav. de Homicidiis, cap. *Si perfodiens.*) Notandum tamen est, si fur diurnus non tantum furaretur, sed etiam gladio vel armis vellet tueri suum furtum, licere etiam illum occidere. Ità Aug., qu. 54, suprâ Exodum. Et sancitum est in jure civili, L. Furem, ff. ad legem Corneliam, de Sicariis (1).

De Usurâ. — De usurâ erat duplex lex: una Exod. 22, v. 25: *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes;* altera Deut. 23, v. 19 20: *Non fenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno. Fratri autem tuo absque usurâ id, quo indiget, commodabis; ut benedicti tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo.* Hic duo decernuntur, nempe ut Judæi non exigant usuram à Judæis, id est, à fratribus suis; ut etiam possint exigere ab extraneis.

Quæstio est, quomodo hoc posterius sit intelligendum? Triplex est opinio. Prima Judæorum, qui putant sibi concessum esse à Deo, ut à quolibet extraneo possint usuram exigere sine peccato, ac proindè etiam hoc tempore se non peccare, exigendo usuram à Christianis et gentilibus. Altera quorundam theologorum, qui asserunt, Judæis non quidem concessum, sed tamen permissum esse, ut exigant usuram ab extraneis, propter duritiam cordis ipsorum; ac proindè ipsos quidem peccare usuram exigendo, non tamen per legem Mosaicam puniri. Ratio illorum est, quia usura absolutè et sine ullâ distinctione fratris aut extranei, mala et prohibita est, ut patet Psal. 14, v. 5, et Psal. 54, v. 12, et Ezech. 18, v. 8. Ergò non

(1) Hæc lex pro solius iudicis directione lata est, præcipitque ut occidens furem nocturnum non sit reus sanguinis in foro externo, id est, mortè non plectatur.

potuit licitè concedi Judæis. Potuit tamen permitti, tanquàm minus malum, ad vitandum majus malum, ne scilicet suos fratres per usuram exhaurirent. Ità D. Th. in 2-2, qu. 78, art. 1, ad 2, et multi alii. Tertia est, Judæis non tantùm permissum, sed etiam concessum fuisse exigere usuram à vicinis hostibus, nempe Chananzæis, Amorrhæis, Amalecitis; ità ut exigendo non peccarent. Ratio est, quia Deus concesserat illis, ut occiderent vicinos hostes, et eorum bona diriperent. Itaque sicut non peccabant occidendo Amorrhæos et Chananzæos in bello, ità non peccabant accipiendo illorum pecuniam per usuram. Ità Conradus qu. 24 de Contract. ; Medina, qu. 2 de Usurà, et apertè, D. Ambr., lib. de Tobia, cap. 15, ubi inter cætera sic ait : *Cui jure inferuntur arma, huic legitimè indicantur usuræ.* Item : *Ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere.* Item : *Ubi jus belli, ibi etiam jus usuræ.* Itæ duæ posteriores opiniones sunt probabiles; prima manifestè falsa.

CAPUT XX.

DE HOMICIDIO, ET CIVITATIBUS REFUGII.

Homicidium est duplex : unum voluntarium, quod culpabiliter; alterum involuntarium, quod sine culpà committitur. De priori hic agam; posterius pertinet ad civitates refugii, de quibus paulò post. Igitur de homicidio voluntario exstat una lex moralis, Exod. 20, v. 13 : *Non occides;* et una cæremonialis, Deut. 21, v. 1 et seq. : *Quando inventum fuerit... (in agro) hominis cadaver occisi... seniores civitatis illius (vicinioris scilicet)... ducent (vitulam) ad vallem asperam... et cædent in eà cervices vitulæ. Et venient majores natu civitatis illius ad interfectum, lavabuntque manus suas super vitulam... et dicent : Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi viderunt. Propitius esto populo tuo Israel, quem redemisti, Domine, et ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui Israel. Et auferetur ab eis reatus sanguinis; tu autem alienus eris ab innocentis cruore, qui susus est, cum feceris quod præcepit Dominus.* (Videatur interpres illius loci.) Judiciales sunt plures : Prima : *Qui percusserit et occiderit hominem, morte moriatur.* (Lev. 24, v. 17.) — 2. *Non accipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis; statim et ipse morietur.* (Num. 35, v. 31.) — 3. *Qui irrogaverit maculam cuilibet civium suorum, sicut fecit, sic fiet ei; fracturam pro fracturâ, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet. Qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur.* Lev. 24, v. 19-20. — 4. *Qui percusserit servum suum vel ancillam virgâ, et mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit. Sin autem uno die vel duos supervixerit, non subjacebit pænæ, quia pecunia illius est, q. d. : Emit eos suâ pecuniâ.* Exod. 21, v. 20-21. — 5. *Si rixati fuerint viri, et percusserit quis mulierem prægnantem, et abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subjacebit damno quantum maritus mulieris expetierit, et arbitri judicaverint. Sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddet animam pro animâ.* Ibid., v. 22-23. — 6. *Si percusserit quispiam oculum servi sui aut ancillæ, et luscus eos fecerit, dimittet eos liberos pro*

oculo quem eruit; pari modo si dentem ejus excusserit. Ibid., v. 26-27. — 7. *Facies murum tecti per circuitum, ne (si ex eo labatur aliquis) effundatur sanguis in domo tuâ, et sis reus labente alio.* Deut. 22, v. 8. — 8. *Sin autem eum qui peccavit dignum viderint (judices) plagis, prosternent et coram se facient verberari. Pro mensurâ peccati erit et plagarum modus; sed numerum quadragenarium non excedent.* Deut. 25, v. 2. — 9. *Qui percusserit hominem, volens occidere, morte moriatur.* Exod. 21, v. 12. — 10. *Si rixati fuerint viri, et percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo; si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit; ita tamen ut operas ejus et impensas in medicos restituat.* Ibid., v. 18.

De civitatibus refugii. — Levitæ et sacerdotes (ut cap. 7, q. 6, dictum est) habebant quadraginta octo civitates sibi deputatas. Ex illis sex erant civitates refugii, ad quas, tanquàm ad asylum, confugere poterant illi, qui suâ culpâ homicidium commiserant. (Josue 20, v. 4, et Num. 35, v. 11.) Erant autem hæc civitates refugii : Cedes in Nephtali; Sichem in Ephraim; Hebron in Judâ; Bosor in Ruben; Raamoth in Galaad; Gaulon in Manasse. Tres primæ citra, reliquæ trans Jordanem. (Josue 20, v. 7.) Omnes æquali spatio inter se distabant. (Deuteron. 19, vers. 7.) Omnissitæ erant in montibus, ut eminè videri possent, exceptâ Bosor, quæ sola erat in plano, sed tamen patente loco et conspicuo. (Josue 20, v. 8.) Hic aliqua notanda sunt. Primò, ad unam ex his civitatibus, tanquàm ad asylum poterat confugere homicida, et coram senioribus illius loci, qui omnes erant levitæ et sacerdotes, probare suam innocentiam, id est, se sine suâ culpâ homicidium fecisse, juxta illud Josue, cap. 20, v. 2 et seq. : *Separate urbes fugitivorum... ut confugiat ad eas, quicumque animam percusserit nescius; et possit evadere iram proximi, qui ultor est sanguinis. Cum ad unam harum confugerit civitatum, stabit ante portam civitatis, et loquetur senioribus urbis illius ea quæ se comprobent innocentem; sicque suscipient eum, et dabunt ei locum ad habitandum.* Secundò, debebat autem in aliquâ istarum civitatum, ad quam confugerat, manere usque ad mortem summi pontificis. Quòd si ante mortem pontificis inventus fuisset extra civitatem refugii, poterat interfici à propinquis illius quem interfecerat. (Num. 35, v. 25 et seq.) Tertio, præter sex civitates refugii, erat aliud asylum, ad quod confugere poterant homicidæ, nempe altare et tabernaculum. Eò confugit Joab, qui occiderat Abner et Amasam, 3 Reg. 2, v. 28 : *Fugit ergo Joab in tabernaculum Domini, et apprehendit cornu altaris.* Sed quia non erat innocens, jussu Salomonis interfectus est, nec profuit illi asylum ad quod confugerat. (Ibid., v. 31.) Erat enim lex data, ut homicida voluntarius abstraheretur ab asylo, et interficeretur. Exod. 21, v. 14 : *Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur.* Quarto, sicut Judæi poterant confugere ad asylum, sic etiam advenæ et peregrini. (Num. 35, v. 15.) Disputant in-

terpretes, an quilibet advenæ et peregrini, etiam gentiles? firmant Masius, et Magalianus, in cap. 20 Josue. Negant Abulensis et Serarius, ibid., asserentes, advenas et peregrinos ad Judaisum conversos, id est, proselytos, non autem gentiles in gentilismo manentes, habuisse hoc privilegium. Nota: Judæi ex genere habebant quædam privilegia propria, quibus creabant proselyti; quædam communia cum proselytis. Propria erant hæc tria: Primum, servus, genere Judæus, anno septimo et quinquagesimo fiebat liber; non autem proselytus. (Deut. 15, v. 12 et seq.) Secundum, Judæi gaudebant privilegio remissionis debitorum anno septimo, non autem proselyti. Deut. 15, v. 3. Tertium, Judæi non poterant dare ad usuram Judæis, sed proselytis. Deut. 23, v. 19. Reliqua erant communia. Ita ex Abulensi Cornelius in cap. 35 Num., v. 15. Quinto, homicidæ voluntarii, ut supra dictum, non gaudebant privilegio asyli, sed tantum involuntarii. Excipiebatur unus casus, ut si quis voluntariè occidisset injustum invasorem, vim vi repellendo. Is enim habebat jus asyli; et si probaret suam innocentiam, statim ex loco asyli domum remittebatur, nec tenebatur expectare mortem pontificis; quia non erat propriè homicida, sed inculpatus vitæ suæ defensor. Ita Abul. in cap. 20 Josue, qu. 3; Serarius, ibid., qu. 2; Cornel. loc. cit. Quid autem dicendum de eo qui in ipso asylo, seu in ipsis refugii civitatibus homicidium perpetrasset? Abul., ibid., qu. 19, putat non habuisse jus asyli.

Quæres, an etiam Christiani habeant aliqua asyla pro homicidis? Resp.: Habent, sed in multis differunt à Judæis. Nam Christiani habent asyla jure humano; Judæi habebant jure divino constituta. Apud Christianos omnes ecclesiæ, cœmetaria, cœnobita, domus religiosæ et ecclesiasticæ, sunt asyla; apud Judæos erant multò pauciora, ut ex dictis patet. Judæi poterant extrahi ab asylo ut causa eorum examinaretur; Christiani non possunt extrahi, nequidem à iudice aut magistratu. Asyla Judæorum erant tantum pro homicidis involuntariis; asyla Christianorum pro omnibus ferè reis. Excipiuntur nocturni agrorum depopulatores, publici latrones, et viarum obsessores. (Cap. *Inter alia*, de immunit. Eccl.) Item raptores virginum, proditores, sacrilegi, blasphemii, hæretici, apostatæ, Judæi, et quotquot in ipsis asyulis delinquant. (Vide Serar., in cap. 20 Josue, q. 9.)

CAPUT XXI.

DE MATRIMONIO VETERIS TESTAMENTI.

De matrimonio exstant hæc leges in vetere Testamento. Prima: Nemo contrahet matrimonium in gradu prohibito. (Lev. 18, v. 6.) Secunda: *Ad mulierem quæ patitur menstrua non accedes.* (Ibid., v. 19.) Tertia: Si unus ex fratribus mortuus fuerit sine prole, uxorem illius accipiet alter frater, et suscitabit semen fratri suo, et primogenitum nomine illius nominabit. (Deut. 25, v. 5.) Quarta: Si alter frater noluerit accipere uxorem fratris sui, tunc uxor mortui, coram senioribus, tollet calcamentum de pedibus ejus, et spuet in faciem illius, dicens: *Sic fiet homini, qui non ædifi-*

cat domum fratris sui. (Ibid., v. 9.) Quinta: Si quis in bello captam mulierem alienigenam adamaverit propter pulchritudinem, et voluerit habere uxorem, introducet eam in domum suam; quæ radet caput suum, et præcidet ungues, et mutabit vestem, et flebit patrem et matrem suam uno mense. Et tunc fiet uxor illius. Si postea ei displicuerit, non vendet, sed liberam dimittet. (Deut. 21, à v. 10 ad 15 usque.) Sexta: Si quis habuerit duas uxores, *unam dilectam, alteram odiosam*, et filius odiosæ fuerit primogenitus, dabit ei jura primogenituræ, nec præferet ei filium dilectæ. (ibid., v. 15.) Septima: *Omnes viri ducent uxores de tribu et cognatione suâ; et cunctæ feminæ de eadem tribu maritos accipient; ut hæreditas permaneat in familiis, nec sibi misceantur tribus, sed iâ mancant, ut à Domino separatæ sunt.* Num. 36, v. 7 et seq.

Circa has leges aliqua examinanda sunt. 1° An matrimonium fuerit præceptum in vetere Testamento? In quo gradu licuerit, vel non licuerit matrimonium contrahere? 3° An Judæi potuerint accipere uxores alienigenas? 4° An potuerint accipere uxores extra suam tribum et familiam? 5° Quæ sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti?

QUÆSTIO PRIMA. — *An matrimonium fuerit præceptum in vetere Testamento?* — Ratio dubitandi est, primò, quia Genes. 1, v. 28, et Gen. 9, v. 1, præcepit Deus: *Crescite et multiplicamini.* Secundò, quia Deut. 7, v. 14, similiter præcipit: *Non erit apud te sterilis utriusque sexus.* Tertiò, quia non legimus aliquos in vetere Testamento vixisse cœlibes. Quartò, quia ignominiosum erat, non habere prolem, undè vulgare erat omnium axioma: *Maledictus, qui non reliquerit semen in Israel.*

Resp.: Neque naturali, neque divino præcepto, singuli in vetere Testamento fuerunt obligati ad matrimonium. Prior pars patet, quia, tametsi tota communitas naturali præcepto fuerit obligata, sicut etiam nunc est, con trivare se per procreationem prolis, et consequenter per matrimonium, hoc tamen præceptum non obligat singulos de communitate, sed totam communitatem generatim, ut docet D. Th. in Suppl., q. 41, art. 2. Simile est de agriculturâ. Nam præceptum naturale est colere agros ad conservandam vitam humanam, non minùs quàm procreare prolem; et tamen præceptum illud non obligat singulos; alioqui singuli deberent agros colere, quod est contrâ communem hominum sensum ac consuetudinem. Posterior pars probatur, quia in vetere Testamento nullum exstat divinum præceptum, quod obliget singulos ad matrimonium. Nam illa verba: *Crescite et multiplicamini*, non continent præceptum, sed benedictionem. Nam Deus bis legitur dixisse illa verba hominibus, semel primis parentibus in paradiso, et semel Noe et filiis ejus post diluvium, cum ex arcâ egressi essent. Utrisque dixit post matrimonium jam contractum. Igitur per illa verba non præcepit illis ut matrimonium contraherent, quod jam contractum erat; sed impertivit illis benedictionem, ut copiosam sobolem procrearent ad multiplicandum genus humanum, quod tunc valdè exiguum erat. Hoc constat ex ipso textu. Nam, primò certum est, Noe et

filios ejus, antequam arcam ingrederentur, habuisse suas uxores, Gen. 7, v. 7: *Ingressus est Noe et filii ejus, uxor ejus et uxores filiorum ejus cum eo, in arcam propter aquas diluvii.* Secundo, certum est, eundem Noe et filios ejus cum suis uxoribus, peracto diluvio, egressos esse ex arca, Gen. 8, v. 18: *Egressus est ergo Noe, et filii ejus, uxor illius, et uxores filiorum ejus, cum eo.* Tertio, certum est, postquam cum suis uxoribus egressi sunt ex arca, tunc illis dictum esse à Deo: *Crescite et multiplicamini.* Hoc enim disertè habet historia. Undè evidenter sequitur, his verbis non contineri præceptum de matrimonio ineundo, quia matrimonium jam initum erat, sed benedictionem in propagandâ posteritate. Et hoc significat textus, cum ait, Gen. 9, v. 1: *Benedixitque deus Noe et filiis ejus, et dixit ad eos: Crescite et multiplicamini, et replete terram.* Idem dico de primis parentibus. Nam matrimonium inter illos statim contractum est, quando Deus ex costâ Adæ dormientis formavit Evam. Tunc enim vigilans ex somno, dixit Adam, Gen. 2, v. 23-24: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne meâ; hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhærebit uxori suæ.* Quibus verbis tria indicat, tum Evam esse uxorem, tum majus esse vinculum inter virum et uxorem, quam inter parentes et filios; tum denique hanc conjunctionem conjugalem, quæ tunc inter ipsum et Evam facta est, fuisse figuram conjunctionis Christi cum Ecclesiâ. Sic enim verba Adami interpretatur Apostolus ad Ephes. 5, v. 32, cum ait: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesiâ.* Igitur quod postea dictum est primis parentibus: *Crescite et multiplicamini*, non continet præceptum de matrimonio contrahendo, sed solemnem benedictionem in propagando humano genere. Similiter illa verba, Deut. 7, v. 14: *Non erit apud te sterilis utriusque sexûs*, habent eundem sensum. Est autem hic sensus: Si custodieritis præcepta mea, dabo vobis benedictionem temporalem, tam in procreatione liberorum, quam in aliis rebus. Hoc etiam constat ex textu, qui sic habet, Deut. 7, v. 12 et seq.: *Si postquam audieris hæc judicia, custodieris ea, et feceris, custodiet et Dominus Deus tuus pactum tibi, et misericordiam quam juravit patribus tuis; et diliget te, ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, et fructui terræ tuæ, frumento tuo, atque vindemiæ, oleo, et armentis, gregibus ovium tuorum super terram, pro quâ juravit patribus tuis, ut daret eam tibi. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te sterilis utriusque sexûs, tam in hominibus quam in gregibus tuis.*

Quod autem objicitur, nullum in vetere Testamento fuisse cœlibem, verum non est. Cœlibes fuerunt Melchisedech, Josne, Elias, Elisens, Jeremias, Joannes Baptistas, ut testatur S. Ignatius in Epist. ad Philadelphos. Item Abel, frater Cain, ut tradunt Hieronymus, Basilius, Ambrosius, et alii apud Cornel. in cap. 4 Gen., v. 2. (Vide Genebrardi. in Chronologiâ.)

Nec obstat, ignominiosum fuisse apud Hebræos, non habere prolem. Nam hæc ignominia non proveniebat ex virginitate vel cœlibatu, sed ex sterilitate matrimo-

nii. Cum enim Deus promisisset iis qui in matrimonio vivebant, benedictionem et fecunditatem, sub hac conditione, si custodirent legem Dei, suspicio erat illos puniri à Deo, qui non habebant prolem, tanquam legis transgressores. Quæ erat magna ignominia. [Nota: Aliqui in vetere Testamento propter suam culpam non habebant prolem, ita ut sterilitas esset poena peccati; aliqui sine suâ culpâ. Prioris generis fuit Abimelech, rex Geraræ, qui non potuit habere prolem in suâ familia, propterea quod eripuisset Abraham suam uxorem, juxta illud Gen. 20, v. 18: *Concluserat enim Dominus omnem vulvam domûs Abimelech, propter Saram, uxorem Abraham.* Item Michol uxor Davidis, quæ quod derisisset Davidem saltantem coram arcâ Domini, mansit sterilis usque ad finem vitæ. (2 Reg. 6, v. 23.) Item, illæ de quibus Osee 9, v. 14: *Da eis, Domine. Quid dabis eis? Nempè propter peccata sua.* Sequitur: *Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.* Posterioris generis fuerunt sanctæ feminæ, Sara, uxor Abraham; Rebecca, uxor Isaac; Rachel, uxor Jacob; Anna, uxor Elcanæ; Sara, filia Raguelis; Elisabeth, uxor Zachariæ, et aliæ plures. Quæ quidem longo tempore fuerunt steriles, non propter suam culpam, sed ut Deus novo miraculo ostenderet, filios, qui ex illis nascerentur, non naturæ viribus, sed Dei beneficio natos esse. Et quamquam supradictæ feminæ coram Deo non fuerint passæ opprobrium, aut ignominiam, quia Deus sciebat sanctas esse; tamen passæ sunt coram hominibus: putabant eas à Deo puniri per sterilitatem. Hoc sensu dixit Rachel, postquam peperisset, Gen. 30, v. 23: *Abstulit Deus opprobrium meum.* Et Sara, filia Raguelis, post longam sterilitatem, oravit Deum, dicens: *Peto, Domine, ut de vinculo improprietatis hujus absolvas me, aut certè desuper terram eripias me.* (Tob. 3, v. 15.) Et Elisabeth, ablata sterilitate, cum jam concepisset in utero, occultabat se mensibus quinque, dicens: *Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.* Luc. 1, v. 25. (Vide Maldon., ibid., v. 25.)

QUESTIO II. — *In quo gradu licuerit vel non licuerit contrahere matrimonium in vetere Testamento?* — Vel, qui gradus consanguinitatis et affinitatis fuerint prohibiti in lege Mosaicâ? Resp.: Ex Lev. cap. 18, colliguntur hæc duo: primò, ratione consanguinitatis, non licebat contrahere cum his, nempè cum patre vel matre; vel, quod idem est, cum filio vel filiâ, nec cum sorore; nec cum nepte, nec cum amitâ vel materterâ. Secundo, ratione affinitatis, non licebat cum his, scilicet cum novercâ, cum sorore privignâ, cum filiâ aut nepte privignâ, cum uxore patris, cum uxore fratris relictâ (nisi frater reliquisset illam sine prole, juxta tertiam regulam supra assignatam); cum uxore filii, cum sorore uxoris propriæ, uxore adhuc viventis. Nam si mortua esset uxor, licebat.

Quæres an iidem gradus sint etiam prohibiti apud Christianos? Resp.: Omnino sunt; et præter hos alii plures; ut patet ex Conc. Trid. sess. 24, can. 3. Et quidem in consanguinitate, prohibiti sunt quatuor gradus vel, quod idem est, consanguinitas usque ad

quartum gradum inclusivè reddit matrimonium invalidum. (Cap. *Non debet*. De Consanguin.) Similiter in affinitate prohibiti sunt quatuor gradus. (cap. cit.) Nisi quòd in Conc. Trid. sess. 24, cap. 4, statutum sit, ne affinitas ex fornicatione orta extendatur ultrà secundum gradum.

Illic pro majori intelligentià duo notanda sunt. Primò : Consanguinitas est propinquitas duarum personarum, orta ex naturali propagatione ; quarum vel una descendit ex alterà, ut filius ex parente, nepos ex avo, pronepos ex proavo ; vel ambæ descendunt ex eadem, ut duo fratres ex eodem patre, duo nepotes ex eodem avo, duo pronepotes ex eodem proavo. (Valentia q. 5 de Matrim. puncto 3, § Cognatio, et alii passim.) Affinitas est propinquitas duarum personarum, orta ex carnali copulà unius cum alterius consanguineo vel consanguineà ; sive copula fuerit licita, sive illicita. Quo pacto inter novercam et privignum est affinitas, quia intercessit carnalis copula inter novercam et consanguineum privigni, nempe privigni patrem. (Valentia ibid., § Affinitas.) Hinc sequitur gradus affinitatis distinguendos esse per ordinem ad gradus consanguinitatis, ut paulò post clariùs explicabo. Secundò, ut autem sciatur, quoto gradu consanguinitatis, una persona distet ab alià, tres regulæ servandæ sunt, prima : In lineà rectà quæ est ascendentium et descendentium, tot gradus numerandi sunt, quot numerantur personæ, exceptà primà. Itaque filius est in primo gradu consanguineus patri, nepos in secundo, pronepos in tertio, et sic deinceps. Secunda : In lineà transversà, quandò utraque persona æqualiter distat ab eodem stipite communi, totidem gradibus distant inter se, quot gradibus distant à stipite. Undè fratres, qui æqualiter distant à patre, sunt consanguinei in primo gradu, quia quilibet illorum est consanguineus patri in primo gradu. Similiter filii fratrum sunt consanguinei in secundo gradu, propter eandem causam. Tertia in lineà transversà, quandò utraque persona inæqualiter distat à communi stipite, quot gradibus distat persona remotior à stipite, totidem etiam distat ab alterà. Undè filius fratris distat à suo patruo in secundo gradu. Hæc tres regulæ valent in jure canonico, et servantur in causis matrimonialibus. (Vide Valentiam, loco cit., Bellarm. de matrim. cap. 24, et alios.)

Ad cognoscendos autem gradus affinitatis, tradi solet hæc regula : Positâ copulâ carnali inter virum et feminam, quo gradu aliquis viro consanguineus est, eodem est affinis feminæ. Et vicissim, quo gradu consanguineus est feminæ, eodem affinis est viro. Nota : Licet omnes consanguinei viri contrahant affinitatem cum uxore illius, et rursùm, omnes consanguinei uxoris contrahant affinitatem cum viro ; consanguinei tamen viri et uxoris non contrahunt affinitatem inter se. (Cap. *Super his*, de Consanguinitate.)

Jam facilè intelligitur differentia veteris ac novi Testamenti quoad gradus consanguinitatis et affinitatis. In veteri prohibiti erant duo gradus consanguinitatis in lineà rectà. Primus, inter patrem et filiam, vel inter matrem et filium ; secundus, inter avum et neptem, vel in-

ter aviam et nepotem. In lineà transversà, similiter duo. Primus, inter fratrem et sororem. Secundus, inter nepotem et amitam vel materteram. Non tamen inter nepotem et patruum vel avunculum, ut notat Bellarm. c. 17. At in novo prohibiti sunt quatuor gradus in utrâque lineà. In rectà quidem primus, inter patrem et filiam ; inter matrem et filium. Secundus inter avum et neptem. Tertius inter proavum et proneptem. Quartus inter abavum et abneptem. In transversà autem, primus, inter fratrem et sororem ; secundus inter fratrem et fratris, vel sororis filiam ; inter nepotem et amitam, vel materteram ; inter neptem et patruum vel avunculum. Tertius inter fratrem et fratris vel sororis neptem ; inter pronepotem et amitam vel materteram magnam. Quartus inter fratrem et fratris vel sororis proneptem.

Rursùm, in vetere Testamento prohibiti erant tres gradus affinitatis. In primo, non licebat contrahere cum novercâ ; cum sorore privignâ ; cum filiâ privignâ ; cum uxore fratris ; cum uxore filii ; cum sorore uxoris. In secundo cum uxore patru. In tertio, cum nepte privignâ. At in novo, prohibetur etiam quartus gradus affinitatis. Itaque non licet contrahere cum uxore avi, vel pronepotis.

Solet disputari an omnes gradus qui lege Mosaicâ erant prohibiti, sint etiam jure naturali prohibiti ? Resp. : Non omnes ; nam Ecclesia in quibusdam potest dispensare, ut desinivit conc. Trident. sess. 24, Can. 3. Non posset autem dispensare, si omnes jure naturali essent prohibiti. Qui ergò hoc modo prohibiti sunt ? Primò, certum est, omnes gradus consanguinitatis lineæ rectæ inter ascendentes et descendentes, jure naturali prohibitos esse ; an autem primus gradus in lineà transversà, qui est fratris cum sorore, prohibitus sit, dubium est. Plerique affirmant. Cajetanus negat, quia Cain Filius Adami, accepit sororem suam in uxorem. Nec peccavit contrà jus naturale. Bellarm., cap. 27, componit hanc litem. Ait quidem esse præceptum naturale, non contrahere cum sorore, sicut est præceptum naturale, non accipere alienum ; sed non obligare in extremâ necessitate. Sicut ergò licitum est, in extremâ necessitate, accipere alienum panem et comedere, sic etiam licere in extremâ necessitate, contrahere matrimonium cum sorore. Fuit autem extrema necessitas in principio mundi ; nam Cain non poterat aliam uxorem habere, nisi sororem suam. Secundò, probabile est, primum gradum affinitatis, qui est inter privignum et novercam, lege naturali prohibitum esse, ut docet Bellarm., loco citato. Et probat ex eo, quia qui contrahebant matrimonium in gradibus lege naturali prohibitis, puniebantur morte ; qui autem contrahebant in gradibus lege tantùm Mosaicâ prohibitis, puniebantur leviori pœnâ, Levit. 20. At contrahentes cum novercâ puniebantur morte ; ergò verisimile est, lege naturali prohibitum esse, contrahere cum novercâ. Ex dictis sequitur, reliquos gradus consanguinitatis et affinitatis, qui lege naturali non sunt prohibiti, prohibitos tantùm esse lege humanâ apud Christianos ; quia tametsi apud Judeos prohibiti fuerint lege divinâ Mosaicâ, tamen illa lex nunc abrogata

est, neo Christianos obligat. Secundò sequitur, Pontificem in illis omnibus gradibus, qui lege naturali prohibiti non sunt, posse dispensare, sicut in multis dispensatum est.

QUÆSTIO III. — *An potuerint accipere uxores alienigenas?* — Videtur non potuisse. Primò, quia Deus severè id prohibuit in vetere Testamento, Exod. 34, v. 16, et Deut. 7, v. 3, et 3 Reg. 11, v. 2; secundò, quia graviter punivit illos, quòd contrà prohibitionem ipsius accepissent alienigenas, post mortem Josue. (Judic. 3, v. 5 et seq.) Tertiò, quia cùm Samson vellet accipere uxorem Philistæam, dixerunt ei parentes ejus: *Numquid non est mulier in filiabus fratrum tuorum, et in omni populo meo, quia vis accipere uxorem de Philistiim, qui incircumcisi sunt?* Judic. 14, v. 3. Quibus verbis significabant, non licere accipere uxorem Gentilem. Quartò, quia juxtà septimam legem superiùs assignatam, omnes viri debebant ducere uxores ex suâ tribu et cognatione. Sed contrà est, primò, quia lex quinta superiùs assignata concedebat illis, ut acciperent alienigenas in bello captas. Secundò, quia multi acceperunt alienigenas, sine ullâ culpâ aut reprehensione. Sic Jacob accepit filias Laban idololatræ, Gen. 29, v. 28; Joseph filiam Putipharis, Ægyptiam, Gen. 41, v. 45; Moyses filiam Jethro, Æthiopiassam, Exod. 2, v. 21; Mahalon et Chelion, uxores Moabitidas, Ruth 1, v. 4. Similiter Booz, Ruth Moabitidem, Ruth 4, v. 10; Salmon, Rahab Chananzæam, Matth. 1, v. 5; Samson, Philisthæam, Jud. 14, v. 2; David filiam regis Gessur, 2 Reg. 3, v. 3; Salomon filiam Pharaonis regis Ægypti, 3 Reg. 5, v. 1; denique Esther nupsit Assuero, regi Persarum, qui erat Gentilis, Esther 2, v. 17.

Respondeo cum distinctione. Ordinariè non licebat Judæis accipere uxores alienigenas seu Gentiles; extraordinariè licebat in tribus casibus. Prior pars patet, quia erat illis prohibitum, propter periculum subversionis et idololatriæ. Hoc patet ex locis citatis. Exod. 34, v. 16: *Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis; ne, postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant et filios tuos in deos suos, id est, ne sint illis occasio idololatriæ.* Et Deut. 7, v. 2 et seq.: *Non inibis cum eis fœdus... neque sociabis cum eis conjugia. Filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies filio tuo; quia seducet filium tuum, ne sequatur me, et ut magis serviat diis alienis.* Et 3 Reg. 11, v. 2: *Non ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad vestras; certissimè enim avertent corda vestra, ut sequamini deos earum.* Quæ testimonia intelliguntur potissimum de feminis Chananzæis, quarum terram possessuri erant Judæi. Et quia post mortem Josue contempserunt hanc prohibitionem, meritò à Deo puniti sunt, juxtà illud Judic. 3, v. 5 et seq.: *Filii Israel habitaverunt in medio Chananzæi, et Hethæi, et Amorrhæi, et Pherezæi, et Hevæi, et Jebusei; et duxerunt uxores filias eorum, ipsique filias suas filiis eorum tradiderunt, et servierunt diis eorum. Feceruntque malum in conspectu Domini, et oblitii sunt Dei sui servientes Baalim et Astaroth, iratusque contrà Israel Dominus,*

tradidit eos in manus Chusan Rasathaim, regis Mesopotamiæ, servieruntque ei octo annis. Posterior pars probatur; quia extraordinariè poterant accipere uxores gentiles, in his tribus casibus. Primò, si uxores, relicto Gentilismo, converterentur ad cultum veri Dei; tunc enim cessabat periculum subversionis et idololatriæ. Sic conversa fuit Ruth Moabitidis; sic Rahab; sic aliæ plures; et hoc sensu concessum fuit accipere alienigenas bello captas, Deut. 21, v. 11 et seq. Nor. enim fuit concessum, nisi priùs raso capite, præcisiss unguibus, mutatâ veste, desseto patre et matre. Nam per hujusmodi cæremonias significabatur, quòd priùs deberent ejurare ritus et mores patriæ, ac præcipuè cultum falsorum deorum. (Vide Serar. in cap. 6 Josue, q. 50.) Secundò, si Deus excitaret aliquem Judæum, ut acciperet uxorem gentilem, etiam in gentilismo permanentem. Sic excitavit Samsonem, ut acciperet Philistæam; quod parentes illius ignorabant, juxtà illud Judic. 14, v. 4: *Parentes autem ejus nesciebant, quòd res à Domino fieret, et quæreret occasionem contrà Philistiim.* Sic excitavit Estherem, ut nuberet Assuero regi gentili; quia ex tali matrimonio multa bona toti Judæorum genti erant obventura. Tertiò, si esset aliqua necessitas vel urgens causa, cur acciperent uxores alienigenas. Sic excusari poterant Mahalon et Chelion, accipiendo uxores Moabitidas. Erant enim juvenes in fervore ætatis; erant in alienâ patriâ, erant egentes et famelici. Nullum apparebat remedium, vel contrà fervorem libidinis, vel contrà famem et egestatem, nisi ducerent uxores illius loci, à quibus sustentarentur. Undè Rupertus, lib. 1 in Matth.: *Illum (Mahalonem intellige) non lex justificat, sed necessitas excusat, scilicet fames, quæ facta fuerat, et propter quam, ut Scriptura refert, abiit homo de Bethlehem.* Et ibidem: *Nisi necessitas illos excusaret, nec ipsi uxores ducere debuissent Moabitidas.* Quod enim spectat illud Valentini imperatoris in Novellis L. 11. Theodosiani codicis: *Nihil turpe, nihil vitium credit esuries, sola cura est, ut qualicumque sorte vivatur.* (Vide Serarium in cap. 1, Ruth, q. 11.) Porrò, an omnes illi, quos antè diximus accepisse uxores gentiles, potuerint excusari uno istorum casuum, non est hujus loci disputare. Constat aliquos excusari potuisse, ut jam dictum est; Salomonem non potuisse, ut patet 3 Reg. 11, v. 1 et seq. De reliquis disputant suo loco interpretes. Quod ultimo loco objiciebatur, viros debuisse ex suâ tantùm tribu et cognatione accepisse uxores, jam examinandum est.

QUÆSTIO IV. — *An Judæi potuerint accipere uxores extrâ suam tribum et cognationem?* — Dictum est, ordinariè non potuisse accipere uxores gentiles, sed tantùm hebræas. Nunc quæstio est, an promiscuè potuerint accipere hebræas ex quâcumque tribu? An verò necesse fuerit, unumquemque accipere ex suâ tribu, et non ex aliâ? Ratio dubitandi sumitur ex illâ lege, quam suprâ allegavi: *Omnes enim viri ducent uxores de tribu et cognatione suâ; et cunctæ femine de eadem tribu maritos accipient; ut hæreditas permaneat in familiis, nec sibi misceantur tribus, sed ita maneant, ut à*

Deiño separate sunt. (Num. 33, v. 7 et seq.) Quae sanè lex, si spectemus verba, videtur falsè generalis, ità ut nulli liceat contrahere matrimonium extra suam tribum aut cognationem. Et sic sentiunt Lyran. et Abulens. in illum loc. et Tornell. in anal. anno mundi 2583, n. 31; nisi quod excipiant Levites. Nam illis lex propere lata est, ne patrum hereditates, per matronam diversarum tribuum, de unà tribu in alias transferrentur, sed singulae hereditates manerent in suis tribubus. At Levite nos habebunt paternas hereditates, nec alius alterius hereditatis erant capoces; ac proinde nos fuisset translate hereditates ex unà tribu in aliam, etiam si Levite contraxissent matrimonia cum hominibus aliarum tribuum. Alii probabiliter putant, non fuisse legem generalem, sed tantum obligasse eas feminas, quæ succedebant in hereditatem patris, propter defectum masculæ proli; et similiter eas tantum viros, qui tales feminas ducebant in matrimonium. Hujusmodi enim viros ac feminas debuisse esse ejusdem tribus et cognationis. Ità Burgensis, Cajetanus, Olesaster, Vatablus, Cornelius in cap. 50 Num. Ratio sumitur ex occasione illius legis, quæ fuit hujusmodi: Deus dederat duplex præceptum Moysi in deserto, unum, ut filii Israel, quomodo venissent in terram promissionis, secte cum dividerent, et unaquæque tribus ac familia haberet suam certam portionem, ac hereditatem, exceptâ tribu Levi. Alterum, ut si aliquis paterfamilias moreretur sine filiis, filie essent hæredes. (Num. 27, v. 8.) Contigit postea, ut Salphaad, qui erat de tribu Manasse, moreretur sine filiis et relinquere tantum filias. Ità filie erant hæredes. Hinc oriebatur questio, an istæ filie possint nubere maritis aliarum tribuum? Nam si nubere, hereditas illarum erat transitura ad alias tribus. Sin minus, non erat libertas nubendi, quibus vellent. Igitur ad hanc questionem respondit Deus per Moysen, ut non nubere, nisi in sua tribu: ne, si extra suam tribum nubere, hereditas ad alias tribus derivaretur. hæc autem responsio non erat generalis, sed pertinebat ad eas tantum feminas, quæ erant hæredes suorum parentum; ad alias minus. Hæc sententiâ dupliciter confirmari potest. Primò, ex Hebræo textu, qui sic habet: *Omnia femina hereditatis israeliticæ, nubet sibi ex tribu sua.* Deinde, exemplo eorum, qui, quod isto casu non comprehendebatur, extra suam tribum contraxerunt matrimonia. Sic David, qui fuit de tribu Juda, dedit Michal, filiam Saulis, de tribu Benjamin. Sic filii Israel jurarunt, quod non vellent filias suas dare Benjaminitis. (Judic. 21, v. 4.) Ex quo colligimus, vias ad antea fieri solitas. Sic denique omnes illi, quos supra diximus accepisse uxores Gentiles seu alienigenas.

QUESTIO V. — *Quo sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti?* — Resp. Unum differt ab altero, sicut Synagoga ab Ecclesiâ, vel sicut matrimonium Abrahæ cum ancilla, à matrimonio ejusdem cum liberâ, vel generatio, sicut mulas imaginis, ab ipsâ imagine. Nam sicut Synagoga illi imperfectior enim Ecclesiâ; et matrimonium cum ancilla imper-

fectius, quàm cum liberâ; et umbra imaginis imperfectior, quàm ipsa imago: ità matrimonium mosaicum fuit imperfectius, quàm matrimonium nostrum. Et quidem multis modis. Primò, quia nostrum matrimonium est sacramentum à Christo institutum, quod confert gratiam, sicut baptismus et alia sacramenta. (Trident. Sess. 24. Can. 1; D. Thom. in Suppl., q. 42, art. 4 et 5, et alii passim.) At mosaicum non fuit sacramentum. Itaque duo spectanda sunt in nostro matrimonio. 1° Contractus civilis. 2° Ratio sacramenti, quæ contractui supervenit. In priori convenit cum mosaicum; in posteriori differt. Secundò, mosaicum poterat dissolvi per libellum repudiij, ut dicam cap. 25. Nostrum non potest hoc modo dissolvi. (Trid. Can. 5 et 7.) Sicut Synagoga à Deo repudiata est; Ecclesiâ verò nunquam repudiabitur. Et hoc aptè significatur per Abraham, qui repudiavit Agar, quæ erat ancilla, non autem Saram, quæ erat libera. Tertio, mosaicum admittebat polygamiam; nostrum non admittit. Itaque licet per legem Mosaicam, habere plures simul uxores (cap. seq.) per, evangelicam non licet. (Trid. Can. 2.) Sicut Deus in veteri Testamento non solum habebat filios adoptivos ex Synagoga, sed etiam ex gentilitate; at in novo nullum habet, nisi ex Ecclesiâ, quam solum agnoscit pro sua sponsâ. Quarto, in mosaicis, duo tantum gradus consanguinitatis, et tres affinitatis erant prohibiti; in nostro, plures. (Suprà quest. 2.) Quintò, mosaicum, et plurimum, debebat contrahi inter virum et feminam ejusdem tribus; nostrum non adstringitur ad certam tribum. Sextò, in lege Mosaicâ, frater debebat accipere uxorem fratris sui defuncti, si mortuus esset sine prole; in evangelicâ nulla talis est obligatio.

In eo tamen conveniunt, quod, sicut juxta legem Mosaicam non licebat contrahere matrimonia cum infidelibus et idololatris; ità juxta evangelicam non licet cum infidelibus et hæreticis. Hoc interest, quod si Christianus contrahat cum feminâ infidelis non baptizata, matrimonium sit irritum; si cum hæreticâ, sit quidem illicitum, non tamen irritum.

CAPUT XXII.

DE POLYGAMIA.

Polygamia idem est, quod pluralitas uxorum; est ergo questio, an in veteri Testamento liceret uni viro habere simul plures uxores? Ratio dubitandi est, quia nec Adam, nec ullus alius ab initio mundi, usque ad diluvium, habuit simul plures uxores, nisi solus Lamech. (Gen. 4, v. 19.) Qui adiecit reprehenditur à Nicæno Papâ in epist. ad Lotharium regem, ubi libam vocat adulterum. (Cap. an non 24, quest. 3.) At si licuisset habere plures, cur Lamech eo nomine reprehenderetur? Cur nullus alius, ex tot millibus virorum, qui vixerunt antè diluvium, plures habuit? At contra est, quia multi sancti viri post diluvium, polygamâ usi sunt, quod non fecissent, si fuisset prohibita. Nam Abraham habuit duas uxores: Saram et Agar; Jacob duas: Liam et Rachelam; Elcam duas: Annam et Phenemam; David plures: Achinossam, Abigail,

Maacha, Haggith, Abigail, Eglam, Bethsabee, Michol, et sic deinceps.

Respondetur : Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiso; repugnat etiam aliquo modo legi naturæ; Deus tamen concessit, ut post diluivum liceret habere plures uxores, quod antè diluivum non licebat. Hæc concessio, quam alii dispensationem vocant, confirmata est per legem Mosaicam; sed revocata per evangelicam, quia Christus in evangelio reduxit matrimonium ad primam institutionem, ita ut non amplius liceat habere plures simul uxores. Hæc singula confirmanda sunt per totidem conclusiones.

CONCLUSIO PRIMA.—*Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiso.*— Sic docent Hieron., Chrysost., Theophil., Beda, Anselm. in cap. 19 Matth., Ambr. in lib. de viduis circa fin., Aug. lib. 1 de Nuptiis et Concupisc. cap. 9, asserentes matrimonium initio institutum fuisse inter unum et unam, et consequenter exclusam polygamiam; quod dupliciter probari potest. Primò ex Scripturâ, quæ utitur numero singulari. Genes 1, v. 27: *Masculum et feminam creavit eos.* Et cap. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem suum et matrem, et adheret uxori suæ; et erunt duo in carne unâ.* Non dixit in plurali, masculum et duas vel tres feminas creavit; nec adheret uxoris suis; nec erunt plures in diversâ carne. Secundò, ex ipsâ hominis creatione. Nam si Deus voluisset Adamum habere plures uxores, sine dubio creasset illi plures feminas, quas in uxores ducere potuisset, at unam tantum creavit; voluit ergò unâ uxore contentum esse. Undè Innocentius, cap. *Gaudemus*, de Divortiiis, accommodatè ait unam tantum costam in unam feminam, non plures in plures feminas fuisse conversas.

CONCLUSIO II.—*Polygamia repugnat etiam aliquo modo legi naturæ.*— Ità Innoc. loco cit., D. Th., supp. quæst. 63, art. 1, et alii passim theologi, excepto Durando, et aliis pauculis. Et probatur ex dictis, quia si polygamia omninò conformis esset naturæ, Deus, qui est auctor naturæ, ab initio illam instituisset, præsertim cum eo tempore fuisset maximè necessaria ad propagandum genus humanum; at Deus non instituit tunc polygamiam, sed monogamiam; ergò polygamia non est omninò conformis legi naturali. Secunda ratio est quòd contrà legem naturæ fit, quandò res uni tradita, et ab eo legitime possessa, alteri traditur possidenda; sed maritus in matrimonio tradit corporis sui potestatem uxori; ergò jure naturæ non potest illam alteri tradere. Insuper, quidquid repugnat fini matrimonii à naturâ intento, hoc repugnat legi naturali; at pluralitas uxorum repugnat fini matrimonii à naturâ intento. Et quidem duplici fini. Alter est, mutuum obsequium viri et feminæ, alter remedium concupiscentiæ. Utrique repugnat pluralitas uxorum; priori quidem, quia nihil magis repugnat mutue charitati et obsequio conjugum in domesticâ vivendi ratione, quàm rixæ et contentiones; at si unus vir haberet plures uxores,

facillimè inter eas oriretur contentio, æmulatio et invidia; maximè si una plus, alia minus à viro diligeretur; vel si una esset sterilis, altera fœcunda. Exempla sunt in Scripturis; nam Sara non potuit ferre Agur. (Gen. 21, v. 10.) Rachel invidabat Liæ propter fœcunditatem. (Gen. 30, v. 1.) Pheenna affligebat Annam. (1 Reg. 1, v. 6.) Posteriori verò, quia qui plures habet uxores, non potest omnibus et singulis satisfacere quoad ipsarum libidinem et concupiscentiam. Dixi in conclusione, *aliquo modo*; non enim absolutè et simpliciter contrà naturam est, habere plures uxores, sed tantum ex parte; quod sic explico: Finis matrimonii triplex est, primus, procreatio seu propagatio prolis; secundus, mutuum obsequium conjugum in domesticâ vivendi ratione; tertius, remedium concupiscentiæ. Primus, est primarius, seu principalis; reliqui duo, secundarii. Igitur polygamia non repugnat fini primario, id est, procreationi et propagationi prolis, quia quò quis plures habet uxores, potest plures liberos procreare; sed repugnat finibus secundariis, ut ostensum est. Undè sequitur, polygamiam ratione finis primarii, conformem esse legi naturæ; ratione secundarii repugnantem. Et hoc probant tria argumenta pro conclusione allatâ. Sed secundum debet explicari hoc modo: contrà legem naturæ fit, quandò res uni tradita ad certum finem, ità traditur alteri, ut ille finis impediatur; non autem, quandò res uni tradita ad certum finem, ità traditur alteri, ut ille finis non impediatur. Si ergò vir daret potestatem sui corporis uni feminæ, vel ad mutuum obsequium, vel ad remedium concupiscentiæ, faceret contrà legem naturæ, si eandem traderet alteri feminæ ad eundem finem; quia tunc finis ille impediretur. Si autem daret uni ad procreationem prolis, et alteri ad eundem finem, non faceret contrà legem naturæ, quia per hoc finis ille non impediretur.

CONCLUSIO III.—*Deus concessit post diluivum, ut liceret habere plures uxores, quod antè non licebat.*— Ità auctores citati; ratio sumitur ex ipso facto: nam constat, ut initio dixi, quosdam sanctos viros habuisse plures uxores, quas procul dubio non accepissent, nisi fuisset illis à Deo concessum; et quamvis aliqui dubitent de Abraham (de quo paulò post), tamen de Jacob, Elcanâ, Davide, et quibusdam aliis dubitari non potest. De Jacob constat ex illo Genes. 30, v. 25-26: *Dixit Jacob socero suo... da mihi uxores, et liberos meos, pro quibus servivi tibi, ut abeam.* De Elcanâ, 1 Reg. 1, v. 1-2: *Elcana... habuit duas uxores: nomen uni Anna; et nomen secundæ Phenenna.* De Davide, 1 Reg. 25, v. 42-43: *Surrexit Abigail... et secuta est nuntios David, et facta est illi uxor. Sed et Achinoam accepit David de Jezrael, et fuit utraque uxor ejus.* Et 2 Reg. 2, v. 2: *Ascendit ergò David, et duæ uxores ejus, Achinoam Jezraelites, et Abigail.*

Quæres 1º An hæc concessio polygamie primo omnium facta sit Abraham? Respondeo: Non legimus quemquam post diluivum habuisse plures uxores, antè tempora Abrahami. De Abrahamo quæ-

stio est; plerique docent, habuisse illum duas uxores, Saram et Agar. Alii contrà, Saram fuisse legitimam uxorem, Agar non uxorem, sed concubinam. Quod tripliciter probant. Primò ex illo Gen. 15, v. 5-6: *De ditque Abraham cuncta quæ possederat Isaac, filiis autem concubinarum largitus est munera*. Ubi per concubinas intelliguntur Agar et Cetura. Secundò, ex verbis Judæorum, Joan. 8, v. 41: *Nos ex fornicatione non sumus nati*, id est, non sumus nati ex Agar, concubinâ Abrahæ, sed ex Sarâ, legitimâ ejus uxore. Tertiò, quia aliqui Patres ita sentiunt, ut Ambr. lib. 1 de Abrahamo, cap. 4, et Aug. lib. 2 contrà advers. Leg. et proph. cap. 19 et lib. 22 contr. Faust. cap. 30, et lib. 16 de Civit. Dei, cap. 25: ambo enim excusant Abrahamum, quòd vivente legitimâ uxore quæsierit filium ex ancillâ; asserentes eum id fecisse, non ex libidine, sed ex amore posteritatis. Quòd si putassent Agar fuisse legitimam ejus uxorem, non opus erat tali excusatione. Hæc tamen sententiâ non placet, primò, quia magnam injuriam facit Abrahamo, quasi sciens commiserit adulterium; quod absit à tanto patriarchâ; secundò quia repugnat Apostolo ad Gal. 4, v. 22, ubi ait Abrahamum habuisse duos filios, unum de ancillâ, et unum de liberâ; et per hoc *l* isse significatum, quòd Deus habiturus esset duos populos, unum ex Synagoga, alterum ex Ecclesiâ. Ergò ex sententiâ Apostoli, Abraham fuit figura Dei; duo filii Abrahæ, Ismael et Isaac, fuerunt figura duorum populorum, nempe populi judaici, et populi Christiani; Agar, mater Ismaelis, fuit figura Synagoga; et Sara, mater Isaac, figura Ecclesiæ; at sicut Ecclesia est legitima, non autem adulterina mater Christianorum, ita Synagoga fuit legitima, non autem adulterina mater Judæorum: ergò similiter, sicut Sara fuit legitima mater Isaac, ita Agar, legitima mater Ismaelis; et consequenter, utraque legitima uxor Abrahæ.

Ad argumenta contraria sic resp.: Ad primum, nomen concubinarum sæpè sumitur pro veris uxoribus, secundariis scilicet et ignobilioribus. Nam inter plures unius viri uxores solebat una esse primaria, quæ erat domina et gubernatrix familiæ, cui reliquæ deferebant. Sic Sara erat domina, Agar ancilla, utraque tamen uxor. Tametsi igitur Agar et Cetura, loco citato, vocentur concubinæ Abrahami, erant tamen uxores; et alibi sic vocantur; Agar quidem Gen. 16, v. 3, Cetura verò Gen. 25, v. 1. (Vide Pererium et Corneliolum in cap. 25 Gen. 1, v. 5, et Bellarm. de Matrim. cap. 11.) Nota, Abraham habuit tres uxores, unam primariam, quæ erat Sara; duas secundarias, quæ erant Agar et Cetura. Non tamen habuit tres simul, sed tantum duas, Saram et Agar. Nam post mortem Saræ, duxit Ceturam, (Gen. 25, v. 1.) Ad secundum, Judæi non loquuntur de fornicatione carnali, sed de spirituali, id est, de idololatriâ. Itaque sensus illorum non est hic: Nos non sumus nati ex Agar, concubinâ Abrahæ, sed hic potius: Nos non sumus idololatræ, sed cultores veri Dei. Hoc patet ex illis ipsorum verbis: *Nos ex fornicatione non sumus nati; unum patrem habemus Deum*. Quæ poste-

riora verba non cohærent cum prioribus, si esset sermo de fornicatione carnali. Non enim esset bona connexio, si dixissent: Nos non sumus nati ex concubinâ Abrahæ, sed unum patrem habemus Deum. Hæc autem est bona connexio: Nos non sumus cultores idolorum, sed unius veri Dei; vel nos non descendimus ex gentilibus idololatræ, sed ex Patriarchis unius Dei cultoribus. (Vide Aug. et Maldon. in illum locum, et Bellarm. de Matrim. cap. 11.) Ad tertium Ambr. et Aug. non dissentiant à nobis. Nam Ambr. tripliciter excusat Abrahamum, primò, quòd eo tempore nondum esset prohibitum adulterium per legem scriptam; secundò, quòd amore posteritatis, non ardore libidinis id fecerit, uxore consentiente et tandem penitentiam egerit; tertiò quòd non peccaverit, sed futurum mysterium significaverit, nempe illud mysterium, quod explicat Apost. ad Galat. 4, v. 24. (De quo suprâ.) Hæc tertia excusatio est vera; ex quâ sequitur, Abrahamum ex instinctu Dei fecisse, quod fecit; et in suo facto significaret, fore aliquandò ut Deus conjungeret sibi Synagoga et Ecclesiam, sicut ipse conjunxerat sibi Agar et Saram. Porrò Aug. non negat Agar fuisse uxorem Abrahami (cùm Scriptura disertè hoc affirmat, Gen. 16, v. 3), sed solum defendit Abrahamum contrà Manichæos, asserendo illum, vivente adhuc Sarâ uxore, accepisse Agar ancillam, non ex libidine, ut putabant Manichæi, sed ex amore posteritatis; et quidem Sarâ consentiente et instigante. Quod est verissimum, ut patet Gen. 16, v. 2. Notandum est autem quòd Sara, cùm adverteret se esse sterilem, videtur ex divinâ inspiratione instigasse Abrahamum, ut acciperet Agar ancillam, et ex illâ prolem suscicaret, ad præfigurandum mysterium, de quo dictum est. Sicut etiam Rebecca, ex divino instinctu, instigavit Jacob, filium suum, ut fingeret se esse primogenitum, et hoc prætextu peteret à patre suo Isaac benedictionem; quæ res etiam non carebat mysterio.

Quæres 2°: Quare Deus post diluvium concesserit polygamiam, quæ antea non erat concessa. Respondeo: Concessit illam duplici de causâ, primò, ad propagandam prolem, qui est primarius finis matrimonii; secundò, ut esset figura seu typus pluralitatis seu multitudinis gentium, quæ Christo, tanquam sponso, erat conjungenda. (Aug. lib. de Bono conjug. cap. 18; D. Thom. suppl., qu. 65, art. 2 ad 5; Valentia, qu. 1 de Matrim., p. 3.) Sed quare propter easdem causas, non concessit illam in principio? Respondeo hoc pendere ex liberâ ipsius voluntate. Potest tamen dari hæc causa, quia monogamia, quam instituit in principio mundi, poterat utrumque præstare, tum, quia erat sufficiens ad propagandam prolem, tum quia erat typus seu figura conjunctionis Christi cum Ecclesiâ. Notare est Christum posse conferri vel cum Ecclesiâ, quæ est una, vel cum multitudine gentium, quæ recipiuntur in Ecclesiam; priori modo fuit representatus per monogamiam; posteriori per polygamiam: nam sicut antè diluvium, vir conjunctus unum tantum uxori, erat figura conjunctionis Christi cum unâ Ecclesiâ, ita post diluvium, vir conjunctus pluri-

bus uxoris erat figura conjunctionis Christi cum multis populis ac gentibus. Sed cur Deus ad eundem planè finem, nempe ad propagandam prolem, primò ordinavit monogamiam, deindè polygamiam? Respondeo quòd Deus solet pro diversitate temporum, ordinare diversa media ad eundem finem. Sic ad dirigendum hominem in suis actionibus, ordinavit primò legem naturalem, deindè legem Mosaicam, postremò legem evangelicam. Similiter ad sustentationem hominis, concessit primò carnes animalium, sine ullà restrictione; postea restrinxit hanc concessionem ad carnes eorum tantum animalium, quæ in lege Mosaicà habebantur munda; tandem sublatà hanc restrictionem rediit ad primam concessionem. Idem dico in proposito. Ad propagationem prolis ordinavit primò monogamiam, deindè concessit polygamiam; demùm, exposà polygamià, revocavit monogamiam, et simul commendavit cœlibatum ac virginitatem.

Dices: Polygamia est utilior ad propagandam prolem, quàm monogamia. Resp.: Ità quidem nos putamus; sed aliter res habet in consilio et providentià Dei. Quod patet ex eventu. Nam quandò instituit monogamiam in paradiso, dixit Adamo et Evæ: *Crescite et multiplicamini*: quibus verbis dedit illis et posteris eorum benedictionem et fœcunditatem. Itaque monogamia, conjuncta cum hâc benedictione, erat sufficientissima ad humani generis propagationem. Quandò autem cessante hâc benedictione, cœperunt femine esse steriles, tunc concessit polygamiam, ut hâc ratione sterilitatem compensaret. Sic contigit Abrahamo; habebat uxorem sterilem; concessa est illi alia uxor, ut prolem susciperet, Gen. 16, v. 2. Postea, multæ aliæ steriles femine subsecutæ sunt, ut Rachel, uxor Jacob, Anna, uxor Elcanæ. Michol, uxor David; et sic deinceps.

Dices præterea: Polygamia, ut suprâ ostensum est, repugnat secundario fini matrimonii, qui est mutuum obsequium conjugum, et remedium libidinis. Cur ergò Deus illam concessit? Respondeo: Deus pro suâ providentiâ, obtulit sufficientias subsidium, vel ad tollendam illam repugnantiam, vel certè ad cavendum ne obsesset, sed potius ut prodesset, primò, quia feminas, quæ nubebant uni viro, hortabatur ad conservandam concordiam. Sic per Angelum hortatus est Agar ancillam Abrahamæ, ut se submitteret et accommodaret Saræ, ad cavendas contentiones, Gen. 16, v. 9; secundò, aliquandò permittebat hujusmodi contentiones ad exercitium patientiæ, et postea magno beneficio compensabat. Sic permisit Annam affligi à Phenennâ; et postea consolatus est eam concessionem insperatæ prolis, 1 Reg. 1 v. 20, et cap. 2, v. 4. Tertiò, aliquandò mitigabat ac tum libidinis, ut non opus esset frequenti u. n. matrimonii. Sic fecit Saræ, filiæ Ragueelis, quod ipsa fatetur, Tob. 5, v. 16: *Tu scis, Domine, inquit, quia nunquam concupiivi virum, et mundam servavi animam meam ab omni concupiscentiâ*. Et infrâ, v. 18: *Virum autem cum timore tuo, non cum libidine meâ consensui suscipere*.

CONCLUSIO IV. — *Hæc concessio divina, quâ licebat*

habere plures uxores, confirmata est per legem Mosaicam. — Hoc tripliciter probari potest, 1° quia nusquam est revocata per legem Mosaicam; 2° quia viri sancti, qui vixerunt in lege Mosaicà, habuerunt plures uxores, ut Elcana, David et alii; 3° quia lex Mosaicà videtur polygamiam approbare, Deut. cap. 21, v. 15] et seq.: *Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam et alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, et fuerit filius odiosæ primogenitus, volueritque substantiam inter filios suos dividere; non poterit filium dilectæ facere primogenitum, et præferre filio odiosæ; sed filium odiosæ agnoscat primogenitum*. Ubi sermo est de veris uxoris, tum quia in textu vocantur uxores, tum quia filii illarum poterant esse hæredes patris, et dividere substantiam illius; quod non licuisset, si altera fuisset uxor, et altera tantum concubina; nam filii concubinæ non potuissent esse hæredes.

CONCLUSIO V. — *Hæc concessio revocata est à Christo, ut jam non liceat habere plures uxores.* — Sic definitum est in conc. Trid., sess. 24, can. 2, contrà Luther. et Anabaptistas. Kemnitius et alii Lutherani idem sentiunt contrà Lutherum; et meritò: nam Christus in Evangelio reducit matrimonium ad primam institutionem, et revocat concessionem, quæ Judæis erant factæ: nam duo erant illis concessa ex indulgentiâ. 1° Ut dato libello repudii, possent suas uxores dimittere, et alias ducere. 2° Ut possent plures simul habere uxores; utrumque à Christo revocatum est, Matth. 19, v. 6; prius quidem his verbis: *Quod ergò Deus conjunxit, homo non separet*. Et infrâ, v. 8-9: *Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras; ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mæchatur; et qui dimissam duxerit, mæchatur*. Posterius verò his, v. 4-5 ejusdem capituli: *Qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos; et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ*. Ubi illa particula, *ab initio non fuit sic*, manifestè significat, ea quæ Judæis erant permissa, fuisse contrà primam matrimonii institutionem. Et est hic sensus: Ab initio non licebat dimittere uxores; ab initio fecit Deus masculum et feminam, id est, uni viro dedit unam tantum uxorem. Igitur ab initio, nec fuit libellus repudii, nec polygamia; sed utrumque permissum fuit Judæis ex quâdam indulgentiâ. Nunc permissio illa revocatur, et reditur ad primævam institutionem; sic explicant interpretes. Eodem sensu loquitur Apostolus, Rom. 7, v. 3: *Mulier... vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est à lege viri, ut non sit adultera si fuerit cum alio viro*. Quod est contrà concessionem repudii. Et 1 Cor. 7, v. 2: *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque virum suum habeat*. Et rursùm, v. 4: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir*. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Quod est contrà concessionem polygamie.

Ex dictis colligo tria argumenta contrà polygamiam: primum, Christus vult eo modo servari matrimonium

apud Christianos, quo ab initio fuit institutum in paradiso; sed ab initio fuit institutum inter masculum et unam feminam, non inter masculum et plures feminas; ergò Christus vult eo modo servari apud Christianos. Alterum, Christus dicit eum mœchari, qui dimissâ uxore aliam duxerit; ergò nec licet priorem dimittere, nec plures simul habere. Nam si non licet novam accipere, priore vivente, certè pluralitas uxorum prohibita est. Tertium, sicut mulier non habet potestatem sui corporis, ità nec vir; sed et mulier, ex eo præcisè, quòd non habeat potestatem sui corporis quam viro tradidit, non potest alterum virum accipere, priore adhuc vivente; ergò similiter de viro dicendum est. Hoc argumentum fundatur in jure evangelico, quidquid sit de jure naturali. Nam secundùm legem evangelicam, vir et mulier, in hâc parte, sunt paris conditionis. Sicut ergò secundùm legem evangelicam, non licet mulieri habere duos viros, ità nec viro duas uxores; quare? quia, sicut uxor dat viro plenam potestatem sui corporis, quoad usum matrimonii, ità vicissim vir uxori; ergò sicut illa non potest alteri viro eandem potestatem dare, nisi per injuriam, ità nec ille potest alteri uxori dare, nisi per injuriam. (Vide Aug. de adul. conjug., cap. 8 et 9, ubi pulchrè expliquat æqualitatem viri et uxoris, de quâ hîc agimus.)

Dices: Valentinianus imperator, qui fuit pius et catholicus, legem promulgavit ut liceret unicuique duas uxores habere, teste Socrate, lib. 4. Historiar., cap. 27. Resp.: Valentinianus meritò reprehenditur ab omnibus catholicis. Et quidè duplici titulo, primò, quòd arrogaverit sibi potestatem, quam non habuit. Non enim licebat illi abrogare legem evangelicam à Christo latam, et aliam contrariam statuere; secundò, quòd prætextu hujus legis, voluerit suam turpitudinem et libidinem occultare. Nam ipse, cum haberet legitimam uxorem, nomine Severam, ex quâ susceperat Gratianum, aliam insuper duxit, nomine Justinam, cujus amore tenebatur. Ne igitur solus esset polygamus, quæsivit socios sui sceleris, permitiendo omnibus polygamiam.

Juxta ea, quæ hactenùs dicta sunt, tria tempora di lingui possunt, primum, ab initio mundi usque ad Abrahamum; secundum ab Abrahamo usque ad Christum; tertium à Christo usque ad finem mundi: in primo, fuerunt primi parentes cum suis posteris; in secundo Judæi cum suis progenitoribus, Abrahamo, Isaac et Jacob; in tertio sunt Christiani. In primo viguit sola monogamia; in secundo concessa est polygamia; in tertio reducta est monogamia, et explosa polygamia. Quid hoc significat? Nihil aliud, quàm quòd Deus initio mundi instituerit matrimonium in perfecto statu, deindè, ex quâdam indulgentiâ permisit quædam Judæis, quæ multùm derogabant perfectioni matrimonii; denique reduxit matrimonium ad primævam perfectionem. Hoc in multis aliis solet evenire, v. g.: Natura humana ab initio fuit creata in suâ perfectione; paulatim degeneravit per peccatum; tandem per Christum restaurata est. Omitto similia exempla, quæ nota sunt.

CAPUT XXIII.

DE ZELOTYPÏA.

1. Zelotypia, ut hic sumitur, frequens inter conjuges malum est; in eo consistit, quòd alter alterum de adulterio suspectum habeat. De quâ lata fuit lex Moisaica, Num. 5, v. 14 et seq., præscribens modum investigandi, an mulier, quam vir suspectam habebat de adulterio, verè adultera esset, necne? Adulteria enim solent occultè committi, ut per testes probari non possint. Deus igitur, qui occultorum judex est, præscripsit hunc modum explorandi: Vir suspectam uxorem ducebat ad sacerdotem coràm tabernaculo; offerebat ibi oblationem zelotypiæ, nempe, farinam hordeaceam, sine oleo et thure; sacerdos accipiebat aquam sanctam in vase fictili, et in eam immittebat pauxillum terræ de pavimento tabernaculi, et ista aqua terræ permixta vocabatur *aqua amarissima*; super hanc aquam proferebat maledictiones; discooperiebat caput mulieris, et in manibus ejus ponebat oblationem zelotypiæ, id est, farinam hordeaceam; tùm similiter proferebat maledictiones super mulierem, dicens: Si innocens es, non nocebit tibi aqua ista amarissima, in quam maledicta congressi; sin rea, subjacebis his maledictionibus: *Dominus...* (in cujus conspectu stas) *putrescere faciat femur tuum; et tumens uterus tuus dirumpatur.* (Num. 5, v. 21.) Mulier respondebat: *Amen, amen*; sacerdos has secundas maledictiones scribebat in libro; mox scripturam abluebat aquâ, quam habebat in vase fictili; farinam hordeaceam accipiebat ex manu mulieris, et partem illius adolebat, et partem sibi reservabat; aquam maledictam dabat mulieri bibendam. Et si erat rea, statim femore putrescente, et utero intumescente, dirumpebatur, et sic expirabat. Addunt Rabbini, eodem tempore, quo adultera puniebat, divinitus punitum fuisse adulterum, etiam absentem, cum quo occultè peccaverat. Quod, an verum sit, non satis constat.

Quæres 1° quare Deus instituerit hunc modum investigandi adulterium? Resp.: Quia volebat ostendere se esse præsidem ac vindicem fidei conjugalis; se esse testem et protectorem innocentæ, ne scilicet zelotypia, si nullus esset innocentæ testis, gigneret in matrimonio lites, rixas, homicidia; se occulta scelera videre, manifestare, punire; adulterium esse gravissimum scelus, publicâ pœnâ et confusione plectendum, ut uxores, si non amore castitatis, saltem timore pœnæ et confusionis, in officio continerentur.

Quæres 2° quid significaverint illæ cæremoniæ, quæ adhibebantur. Resp.: Erant variæ cæremoniæ, quæ adhibebantur: primò, oblatio farinæ hordeacæ, sine thure et oleo. Quare sine thure? quia thus symbolum est devotionis et bonæ famæ; at zelotypia infamiâ plena. Quare sine oleo? quia oleum est symbolum lenitatis et misericordiæ, at zelotypia crudelis, tùm ex parte adulteræ, tùm ex parte pœnæ, quæ illi imponitur. Secundò, terra de pavimento sump'ta, et aquam immissa, utrumque vile et abjectum. Et clarat adulteram esse vilem instar lutosi pulveris,

qui pedibus calcatur, juxtà illud Eccli. 9, v. 10 : *Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in viâ calcabitur.* Tertio aqua amarissima. Quorsùm? quia adultera coràm sacerdote et populo afficiebatur magnâ amaritudine animi, propter publicam confusionem. Quarto, aqua maledictionibus sacerdotis onusta, quæ significabat, adulteras divinis maledictionibus obnoxias esse. Quinto, caput mulieris discoopertum, nempe, quia omnia Deo nuda et aperta sunt; nec adulteria, quia in occulto fiunt, latere eum possunt. (Vide Theodorct., qu. 10.)

Quæres 3°, an etiam in novo Testamento sit similis modus explorandi adulteria? Resp.: Olim inter Christianos fuit hic modus usitatus, ut mulier quæ erat suspecta de adulterio probaret suam innocentiam tangendo ferrum candens; et si adureretur à ferro candente, habebatur adultera; sin minus, innocens. Verùm cum talis probatio seu purgatio non sit à Deo instituta, meritò à Canonibus damnata est (cap. *Omnibus.* et cap. *Consulvisti* 2 qu. 4.) Vide Martin. Delrium, lib. 4 de Magiâ, cap. 4.

CAPUT XXIV.

DE LIBELLO REPUDI.

Certum est permissum fuisse Judæis, uxores suas dimittere, et dare illis libellum repudii, juxtà illud Deut. 24, v. 1 et seq. : *Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam antiò oculos ejus propter aliquam fœditatem; scribet libellum repudii, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo suâ. Cùmque egressa alterum maritum duxerit, et ille quo jure oderit eam, dederitque et libellum repudii, et dimiserit de domo suâ, vel certè mortuus fuerit; non potest prior maritus recipere eam in uxorem; quia polluta est, et abominabilis facta est coràm Domino.* Illic aliqua examinanda sunt, 1° quo sensu permissum fuerit Judæis dimittere, seu repudiare suas uxores? an ità, ut dimittendo non peccarent? An verò, ut peccarent quidem, sed lege non punirentur? 2° Quibus de causis licuerit uxores dimittere, seu repudiare? 3° Quæ cæremoniæ adhiberi solitæ? Et quæ fuerit formula verborum, quâ libellus repudii scribebatur? 4° An sicut viri poterant repudiare uxores, ità vicissim uxores potuerint repudiare viros?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quo sensu permissum fuerit Judæis uxores dimittere?* — Multi putant, non fuisse licitum Judæis dimittere, seu repudiare suas uxores, sed solum permissum, ut impunè facerent, ad majus malum evitandum. Ità Magister in 4 dist. 33, Bonavent. et Richard. ibid., ac nonnulli alii. Et juxtà hanc sententiam peccabant Judæi dimittendo suas uxores, nec matrimonii vinculum dissolvebatur; ac proinde, si uxores acciperent novos maritos, non erat novum matrimonium, sed adulterium. Probatur primò quia loco cit. (Deut. 24, v. 4) dicitur mulierem repudiatam, si alteri nupserit, fieri *pollutam et abominabilem coràm Deo*; quia scilicet nuberet alteri, committit adulterium: quod etiam repetitur Jerem. 3, v. 1, his verbis: *Vulgò dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum; numquid rever-*

tetur ad eam ultrà? Numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te. Secundò, quia repudium fuit Judæis permissum propter duritiam cordis eorum. (Matth. 19, v. 8.) Ergò fuit permissum, tanquam minus malum, ad evitandum majus malum, ne scilicet Judæi suas uxores occiderent, si non permitterentur eas dimittere. Nam minus malum erat dimittere illas, quam occidere. Alii rectius docent, permissum fuisse Judæis dimittere uxores, non solum impunè, sed etiam licitè, ità ut non peccarent dimittendo; sic D. Thom., Scotus, Durand. et Paludan. in 4 dist. 33; Bellarm. de Matrim. cap. 17, ad object. 14; Maldon., in cap. 19 Matth.; Abul., ibid., qu. 49 et 50. Et juxtà hanc sententiam, quandò quis dato libello repudii, dimittebat uxorem, verè dissolvebatur matrimonium, et uterque tam vir quam femina poterat cum altero contrahere.

Probatur primò quia si matrimonium non fuisset solutum per libellum repudii, deterioris conditionis fuissent feminae, quam viri. Nam viri poterant alias uxores ducere, cum eo tempore licita esset polygamia, ut suprà dixi. At feminae non potuissent alios viros accipere, quia nunquam licuit uni feminae habere plures simul viros. Itaque debuissent fieri adulteræ, vel perpetuam continentiam servare. Non est autem verisimile, coactas fuisse ad perpetuam continentiam, cum id in veteri Testamento esset planè inusitatum. Secundò, quandò mulier à suo viro repudiata, nuberet alteri viro, poterat impunè cum altero manere usque ad mortem illius. (Deut. 24, v. 4.) Ergo manens cum illo, non erat adultera, sed legitima uxor; si enim fuisset adultera, debuisset secundum legem Mosaicam lapidari. (Joan. 8, v. 3-5, et Levit. 20, v. 10.) Tertio, quandò nupserat alteri viro, poterat etiam ipse dare illi libellum repudii, sicut prior maritus. (Deut. 24, v. 3.) Ergò non minus erat ipsius uxor, quam antea fuerat prioris mariti. Nam libellus repudii non fuit concessus viro, nisi ratione sui uxoris. Quarto, lex prohibebat ne repudiata, post mortem secundi mariti, rediret ad priorem maritum. (Deut. 24, v. 4.) At si per repudium non fuisset solutum vinculum matrimonii, non erat prohibendum, sed potius optandum ut uxor rediret ad suum legitimum maritum. Quintò, neque Moyses, neque alii prophetae unquam reprehenderunt matrimonia cum repudiatis. At si ejusmodi matrimonia fuissent adulterina, sine dubio debuissent illa palàm reprehendere, sicut reprehendebant alia vitia. Sextò, lex vetabat sacerdoti, ne duceret viduam, aut repudiatam, aut meretricem, sed tantum virginem. (Levit. 21, v. 13.) Ergò aliis, qui non erant sacerdotes, licebat ducere repudiatas, sicut licebat ducere viduas et meretrices.

Ad contraria argumenta sic respondeo. Ad primum: Mulier repudiata vocabatur polluta et abominabilis coràm Deo, non ideò, quòd alteri viro nupsisset, sed quia à priori viro publicè infamià erat notata, hoc ipso, quòd publicè esset repudiata. Ac proinde non decebat, ut ab illo iterum reciperetur. (Bellarm. loc.

cit.) Nec aliud colligi potest ex loco Jeremiæ, ubi sic Deus argumentatur: si vir non recipit repudiatam, quæ nupsit alteri; multò minus ego deberem te recipere, quæ non nupsisti alteri, sed cum multis amatoribus fornicata es. Ad secundum: Verum est Deum permisisse Judæis repudium, propter duritiam cordis eorum, ne scilicet suas uxores, quas repudiare non possent, occiderent; sed indè non sequitur, eos peccasse repudiando suas uxores, ex divinâ permissione. Potuit enim Deus hoc permittere, ut non peccarent, quia potuit dissolvere matrimonium inter ipsos contractum, et dare potestatem, ut viri acciperent alias uxores, et repudiatæ nubent aliis viris. Nec illa permissio carebat mysterio. Nam Deus per illam volebat significare, se repudiatum Synagogam Judæorum, et in locum illius desponsaturum sibi Ecclesiam ex Gentibus colligendam.

QUÆSTIO II.—*Quibus de causis licuerit uxores dimittere, seu repudiare?*—Resp.: Non satis constat; tametsi enim Scriptura dicat, licuisse eas dimittere propter aliquam *foeditatem*, disputant tamen interpretes, quid per illam foeditatem intelligendum sit. Tertull. lib. 4. contra Marcion, cap. 34, intelligit solum adulterium seu fornicationem; quod alii auctores refellunt. Primò, quia mulier adultera, secundum legem Mosaicam, non dimittebatur, sed vel lapidabatur, si constaret adulteram esse; vel per aquas zelotypiæ examinabatur, si suspecta esset de adulterio. Secundò, quia Pharisei interrogabant Christum, *An quicumque ex causâ licet uxorem dimittere*, Matth. 19, v. 3. Ergo supponebant varias esse causas, sed cupiebant intelligere an Christus omnes approbaret. Quæ autem fuerint istæ cause in particulari, non omnes eodem modo explicant. Lyranus putat fuisse quæcumque rem turpem, matrimonio supervenientem, quæ posset bonum proles impedire; sive in corpore, ut est sterilitas, lepra, morbus caducus; sive in animâ, ut si uxor esset pravis moribus prædita. Consentit Cornel. qui assignat has causas, lepram, et sterilitatem, veneficium, rixas perpetuas, ebriositatem, et alios pravis mores incorrigibiles. Adulterium videntur excludere. Pro quo notandum est, dimissionem uxoris potuisse fieri dupliciter, vel palam, vel occultè. Prior dimissio fiebat per libellum repudii. De posteriori intelligendum est illud Matth. 1, v. 19: *Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam*, nempe Mariam, sibi desponsatam, eò quòd videret illam, antequàm convenirent, gravidam esse. Quomodò occultè id facere voluerit, variæ sunt sententiæ apud Maldon. quæ non faciunt ad nostrum propositum. Itaque prior dimissio per libellum repudii, vel nunquam, vel raro fiebat propter adulterium. Nam tribus modis possumus loqui de muliere adulterâ: primò, si in adulterio esset deprehensa, sic jubebatur lapidari; secundò, si solum esset suspecta de adulterio, sic debebat examinari per aquas zelotypiæ. Tertiò, si quidem constaret adulteram esse, sed nec publicè constaret, nec in adulterio esset deprehensa, sed maritus aliundè id sciret; sic fortassè poterat occultè dimitti. Si tamen maritus vo-

luisset illam publicè accusare, et dato libello repudii solemniter dimittere, non video cur id fieri non potuerit.

QUÆSTIO III.—*Quæ ceremoniæ fuerunt adhibitæ in repudio, et quibus verbis libellus repudii consignatus?*—Ceremoniæ, et cautiones, quibus libellus repudii solebat dari, recitantur decem ab Hebræis, ut notat Maldonatus. 1° ut uxor non discederet, nisi volente marito; 2° ut libellus in manu uxoris traderetur; 3° ut scriberentur ut minimum nomina duorum testium; 4° ut exprimerentur tres generationes viri, et tres mulieris, ut ex libelli formulâ intelligetur; 5° ut scriberetur libellus litteris rotundis, distinctis, atque perspicuis, ita ut una aliam non attingeret, ne aliquod scripturæ vitium irreperet; 6° ut si inter scribendum aliqua atramenti guttula in chartam decideret, libellus auctoritatem non haberet, sed alius de novo scriberetur; 7° ut in libello nullum rasuræ vestigium apparet, ne posset esse suspectus de vitio; 8° ut charta longior esset, quàm latior; 9° ut omnes testes, qui aderant, suum quique sigillum adhiberent; 10° ut maritus diceret: *Accipe libellum repudii, et esto à me abjecta, et quicumque viro permissa.*

Formula libelli repudii, secundum Hebræos, erat hæc: Ego Rabbi Simeon, filius Rabbi Abraham, filii Rabbi David, filii Rabbi Salomonis, die primâ mensis secundi, anno 5296 à creatione mundi, hic et in hac civitate, ex animi mei consensu et sine ullâ coactione repudiavi Rachel, filiam Rabbi Moysis, filii Rabbi Joseph, filii Rabbi Jacob; et dedi illi libellum repudii in manu, schedam abscissionis, et signaculum divisionis, ut sit à me abjecta, et abeat quòcumque velit, et nemo possit illi prohibere, juxta constitutiones Moysis et Israel. Ità referunt Vatablus, Oleaster, Cornelius in cap. 24 Deut. et Maldon. in cap. 19 Matth.

Quæres an libellus repudii datus fuerit publicè coràm judice, et in formâ judiciariâ? Resp.: Id verisimile est, tum quia datus fuit coràm testibus, ut ex dictis patet; tum quia repudium apud Romanos fiebat coràm judice, ut patet ex jure civili, titulo de divortiiis, ubi etiam describitur hæc formula apud Romanos usitata: *Res tuas curato, res tuas tibi habeto.* An etiam alii, præter Judæos et Romanos, usi fuerint repudio? Resp.: Etiam Medi et Persæ usi sunt, ut patet exemplo Assueri regis, qui uxorem suam Vashti repudiavit. (Esther 1, v. 19 et seq.)

QUÆSTIO IV.—*An sicut viri poterant repudiare uxores, ità vicissim uxores potuerint repudiare viros?*—Resp.: Non poterant. Nam solis maritis concessum fuit jus repudii; nusquam enim in lege Mosaicâ invenies, uxoribus concessum esse. Quod etiam fatetur Joseph, lib. 15, cap. 11, ubi refert, Salome sororem Herodis præter legem Mosaicam fecisse, quòd maritum suum Costobarum repudiaverit: *Lex enim nostra, inquit, solis maritis jus repudii permittit: mulieribus autem, ne dimissis quidem, fas est nubere, nisi prioris viri permissu.* Quæ posterior pars non habetur expressè in lege Mosaicâ. Videtur tamen colligi ex formulâ libelli repudii, in quâ vir dimittens uxorem, sic ait: *Abeat quòcumque velit.* Quibus verbis concedit illi potestatem nubendi.

alteri marito. Et clariùs ex decimâ cæremoniâ superiùs recensità, in quâ maritus dicit: *Esto à me abjecta, et cuicumque viro permissa.* An ergò mulieres nullo modo poterant dimittere suos viros? Resp.: Aliud est repudium, aliud divortium: non poterant illos dimittere per repudium; poterant tamen eos deserere per divortium, vel propter adulterium, vel propter alias legitimas causas. Hoc enim et Christianis, et Gentilibus mulieribus, jure naturali permissum est. Nota: In divortio fit tantum separatio cohabitationis et thori, manente vinculo matrimonii. In repudio, etiam hoc vinculum dissolvitur, ut patet ex auctoribus, quæst. 1 allegatis.

CAPUT XXV.

DE ADULTERIO ET STUPRO.

In lege Mosaicâ prohibentur et puniuntur hæc potissimum peccata carnis. 1° Adulterium. 2° Incestus, id est, congressus cum consanguineâ, vel affine intrâ gradus prohibitos. 3° Stuprum, id est, violatio virginis, maximè si per vim fiat. 4° Scortatio. 5° Sodomia. 6° Bestialitas. De singulis dicam aliquid.

Primò igitur, de adulterio exstant tres leges. Prima moralis. *Non mæchaberis.* (Exod. 20, v. 14.) Secunda, judicialis: *Si mæchatus quis fuerit cum uxore alterius... morte moriantur et mæchus et adultera.* (Levit. 20, v. 10.) Tertia, partim judicialis, partim cæremonialis, quæ præscribit modum investigandi occultum adulterium, de quo suprâ dictum est, cap. 23, de zlotypia.

De incestu exstat una generalis, et plures speciales. Generalis est: *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus.* (Levit. 18, v. 6.) Speciales sunt hæc, prima: *Qui dormierit cum novercâ suâ, et revelaverit ignominiam patris sui, morte moriantur ambo.* (Levit. 20, v. 11.) Secunda: *Si quis dormierit cum nuru suâ, uterque moriatur.* (Ibid., v. 12.) Tertia: *Qui suprâ uxorem filiam, duxerit matrem ejus, scelus operatus est; vivus ardebit cum eis.* (Ibid., v. 14.) Quarta: *Qui acceperit sororem suam filiam patris sui, vel filiam matris suæ... occidentur in conspectu populi sui.* (Ibid., v. 17.) Quinta: *Qui coierit cum uxore patris, vel avunculi sui, et revelaverit ignominiam cognationis suæ, portabunt ambo peccatum suum, absque liberis morientur.* (Ibid., v. 20.) Sexta: *Qui duxerit uxorem fratris sui... absque liberis erunt.* (Ibid., v. 21.)

De stupro duo exstant. Una, si quis in civitate concubuerit cum puellâ virgine, quæ alteri desponsata est, et illa non clamaverit, educes utrumque ad portam civitatis illius, et lapidibus obruentur. Si autem in agro id fecerit, ipse morietur solus; puella nihil patietur; præsumitur enim clamasse; sed quia sola erat, non potuit audiri et liberari. (Deut. 22, v. 23 et seq.) Altera, qui vim intulerit puellæ non desponsatæ, ducet illam in uxorem, nec unquam poterit eam dimittere; et insuper patri illius dabit quinquaginta siclos argenti. (Ibid., v. 28-29.)

De scortatione similiter dicitur, una: *Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel.* (Deut. 23, v. 17.) Altera: *Ne prostituas filiam tuam, ne conta-*

minetur terra, et impleatur pinculo. (Levit. 19, v. 29.)

De sodomia sic statutum est: *Cum masculo non commiscearis coitu femineo, quia abominatio est.* (Levit. 18, v. 12.) Et iterum: *Qui dormierit cum masculo coitu femineo, uterque operatus est nefas, morte moriantur; sit sanguis eorum super eos.* (Levit. 20, v. 13.) Solet hoc vocari peccatum contra naturam, de quo Apost. ad Roman. 1, v. 27: *Masculi relicto naturali usu femineæ, exarscrunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes.*

De bestialitate sic: *Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbet jumento, nec miscebitur ei, quia scelus est.* (Levit. 18, v. 23.) Et iterum: *Qui cum jumento et pecore coierit, morte moriatur; pecus autem occidite. Mulier, quæ succubuerit culibet jumento, simul interficietur cum eo.* (Levit. 20, v. 15-16.)

Hæc de legibus. Porro, quæ calamitates ex supradictis in veteri Testamento secuta sint, notum est. Ego paucis insinuabo. David commisit adulterium cum Bethsabee, uxore Uriæ, Hethæi. Punitus est octo modis: 1° morte filii ex adulterio nati. 2° Incestu primogeniti filii sui Amnon cum Thamar. 3° Ejusdem primogeniti cæde; quia Absalon frater Thamar, occidit Amnon propter incestum. 4° Rebellionem Absalonis. 5° Publicâ violatione uxorum. 6° Bello contra se illato ab Absalone. 7° Morte Absalonis. 8° Novâ seditione à Sebâ, filio Bochri, excitatâ. (2 Reg. 12 et seq.) Amnon, filius Davidis, de quo jam dixi, oppressit Thamar sororem Absalonis. (2 Reg. 13, v. 1 et seq.) Absalon invitavit illum ad convivium; et cum temulentus esset, curavit illum occidi. (Ibid., v. 28.) Quidam ex tribu Benjamin, in Gabaâ, abusi sunt uxore cujusdam Levitæ peregrinantis. (Judic. 19, v. 25.) Hoc facinus uli sunt filii Israel, et communi consensu progredientes ad bellum contra Benjamitas, occiderunt ex illis viginti quinque millia armatorum hominum. (Judic. 20, v. 46.) Adeò, ut ex toto numero Benjamitarum, remanserint tantum sexcenti viri. (Ibid., v. 47.) Zambri ex tribu Simeon, publicè ingressus est in lupanar ad feminam Madianitidem. Pœna sequitur: *Quod cum vidisset Phinees, arrepto pugione... percudit ambos simul... in locis genitalibus.* Et propter hoc factum laudatus est Phinees, tanquam vir zelosus pro honore Dei. Et loco præmii accepit à Deo promissionem sempiterni sacerdotii in suâ familiâ. (Num. 25, v. 6 et seq.) Sichem, filius Hemor, oppressit Dinam, filiam Jacob et Liâ, sororem Simeonis et Levi. Gen. 34, v. 2. Secuta est ultio. Nam Simeon et Levi, arreptis gladiis, occiderunt non tantum Sichem et Hemor, sed omnes masculos totius civitatis, et civitatem deprædati sunt, auferentes eorum oves, armenta, asinos, uxores, parvulos. (Ibid., v. 26 et seq.)

De Sodomitis quomodo puniti sint, narratur Gen. 19, v. 24-25: *Dominus pluit super Sodomam et Gomorrhham sulphur et ignem à Domino de caelo, et subvertit civitates has et omnem circum regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terræ virentia.*

Hæc omnia, teste Apostol., 1 Corinth. 10, v. 11, scripta sunt ad correptionem nostram, ut caveamus ab

adulteriis, et aliis peccatis carnalibus, quæ jam recensita sunt; ne similiter, ac Judæi, à Deo puniamur. Potest et aliud hinc colligi, nempe, legem Mosaicam, ut alibi dixi, multò fuisse imperfectiorem, quàm sit evangelica. Illa etenim prohibebat peccata externa; hæc etiam interna. Quò spectat illud Christi in Evangelio: *Audistis quia dictum est antiquis: non mœchaberis. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Matth. 5, v. 27-28.

CAPUT XXVI.

DE SERVIS ET ANCILLIS, DE MERCENARIIS, PEREGRINIS ET PAUPERIBUS.

De servis et ancillis multa statuta sunt in lege Mosaicà, præsertim Exod. 21, Levit. 15, et Deut. 15. Compendium omnium est hoc. Scilicet Hebræi non poterant ex suo populo habere servum vel ancillam per modum mancipii, sed tantùm ex Gentilibus. Itaque soli Gentiles (quod etiam intelligitur de proselytis ad Judaismum conversis) poterant esse perpetui et hereditarii Hebræorum servi. Si aliquis Hebræus fieret servus Gentilium, debebat redimi ab Hebræis. Si fieret servus Hebræorum, non tractabatur ut mancipium, sed ut mercenarius. Nec serviebat perpetuò, sed ad certum tempus. Si habebat uxorem Hebræam, serviebat usque ad annum septimum, seu sabbaticum: et tunc ambo liberi exibant. Si autem herus ipsius, qui ipsum emerat, dedisset illi uxorem gentilem (nam hebræam dare non poterat) quæ verè esset serva seu mancipium, et ex illà haberet liberos; tunc quidem poterat liberari anno septimo, si vellet, sed relicta apud herum uxore et liberis. Si tamen maluisset manere apud herum suum, et apud uxorem et liberos, poterat quidem id facere, sed tantùm usque ad annum jubilæum. Uxor tamen et liberi manebant in perpetuà servitute; nisi vel redimerentur à suis Gentilibus, vel certè, nisi herus excussisset illi dentem aut oculum. Tunc enim pro compensatione illius injuriæ debebat eos liberos dimittere.

Hic tria notanda sunt. Primò, libertas Hebræorum erat corporalis, et opponebatur servituti corporali. At libertas Christianorum est spiritualis, et opponitur servituti spirituali. De quo loquitur Joan. 8, v. 34: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati.* Et paulò post, v. 36: *Si vos filius liberaverit, verè liberi eritis.* Et Apostolus ad Roman. 8, v. 2: *Lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis.* Et ad Galat. 4, v. 31: *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ; quò libertate Christus nos liberavit.* Secundò, sicut vetus Testamentum fuit figura novi Testamenti, ita libertas mosaica fuit figura libertatis evangelicæ. Et sicut Moyses eduxit Hebræos ex corporali servitute Ægyptiorum, ita Christus eduxit nos ex spirituali servitute diaboli et peccati. Tertiò, tanta est perfectio et prærogativa libertatis evangelicæ, ut non curet aut timeat servitutem corporalem. Undè Apost. 1 Cor. 7, v. 20-21: *Unusquisque in quâ vocatione (id est, vitæ*

conditione) *vocatus est, in eâ permaneat. Servus vocatus es? Non sit tibi curæ; sed et si potes fieri liber, magi- utere; scilicet servitute, et ob majorem utilitatem et patientiam.*

DE MERCENARIIS. — De mercenariis hic statutum est: *Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque manè.* (Levit. 19, v. 13) Quod alibi sic explicatur: *Non negabis mercedem indigentis, et pauperis fratris tui, sive advenæ, qui tecum moratur in terrâ, et intra portas tuas est; sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, et ex eo sustentat animam suam; ne clamet contra te ad Dominum, et reputetur tibi in peccatum.* (Deut. 24, v. 14-15.) Eodem sensu senior Tobias dixit juniori: *Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue, et merces mercenarii tui apud te omninò non remaneat, cap. 4, vers. 15.*

Nota. Nomen mercenarii in novo Testamento sumitur dupliciter, vel sensu jam dicto, nempe pro famulis, seu operariis qui mercede conducuntur ad laborandum, ut Marc. 1, v. 20: *Et relicto patre suo Zebedæo in navi cum mercenariis, secuti sunt eum.* Et Luc. 15, v. 17: *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hîc fame pereò!* Vol pro pastoribus Ecclesiæ, qui etiam accipiunt mercedem pro labore prædicandi evangelium, et sacramenta administrandi. Hi iterùm duplices sunt. Alii boni pastores, qui nihil aliud accipiunt, quàm necessariam vitæ sustentationem, neque tam pecuniam subditorum desiderant, quàm salutem; de quibus Apost. 1 Tim. 5, v. 18: *Dignus est operarius mercede sua.* Et 1 Cor. 9, v. 11: *Si nos vobis spiri.ualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Et infra, v. 14: *Ita et Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Alii mali, qui magis querunt mercedem et proprium commodum, quàm salutem et utilitatem ovium sibi commissarum. De quibus Christus Joan. 10, v. 11-12: *Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit.* Et paulò post: *Non pertinet ad eum de ovibus.* De similibus conqueritur Deus per prophetam Ezech. 34, v. 2-3: *Væ pastoribus Israel, qui pascabant semetipsos; nonnè greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis, et lanis operiebamini et quod crassum erat occidebatis; gregem autem meum non pascabatis.* Tales non pauci hoc tempore.

DE PEREGRINIS ET PAUPERIBUS. — De his sancita sunt hæc. Primò: *Cum messueris segetes terræ tuæ, non tondebis usque ad solum superficiem terræ; nec remanentes spicas colliges. Neque in vineâ tuâ racemos et grana decidentia congregabis, sed pauperibus et peregrinis carpenda dimittes.* (Lev. 19, v. 9-10.) Idem facies in manipulo, quem oblitus es in agro, et in frugibus olivarum. (Deut. 24, v. 19.) Secundò: *Indigens et mendicis non erit inter vos; ut benedicat tibi Dominus, Deus tuus, in terrâ quam traditurus est tibi in possessionem.* (Deut. 15, v. 4.) Duplex potest esse sensus. Prior: *Ne patiaris*

Hebræum mendicare, sed subveni, ut benedicat tibi Deus; posterior: Tanta erit honorum abundantia, si legem Dei serves, ut nemo cogatur mendicare. (Vide Emmanuel Sâ in Notationibus.) Tertiò: *Si unus de fratribus tuis... ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum, nec contrahas manum, sed aperies eam pauperi, et dabis mutuum quo eum indigere perspexeris.* (Ibid., v. 7-8.) Hac sententia conformis est priori sensui præcedentis.

In lege evangelicâ, omnes debent se æstimare peregrinos, juxta illud 1 Petri 2, v. 11: *Charissimi, obsecro vos tanquam adventus et peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis, quæ militent adversus animam.* Et 2 Cor. 5, v. 6: *Dum sumus in corpore, peregrinamur in Domino.* Sicut enim Judei quadraginta annis peregrinati sunt in deserto, antequam venirent ad terram promissionis; ita nos, toto tempore hujus vite, peregrinamur in hoc mundo, antequam perveniamus ad patriam nostram cælestem. Illorum peregrinatio fuit figura nostræ peregrinationis.

Paupertas, propter exemplum Christi, desiit esse ærummosa et pudenda: Luc. 6, v. 20: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei.* Et Jac. 2, v. 5: *Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?* Et 1 Cor. 1, v. 28: *Ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus.* Et cap. 4, v. 11: *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus.* Et infra, v. 16: *Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi.*

CAPUT XXVII.

DE REFORMATIONE.

Respublica Hebræorum ab initio fuit benè à Deo constituta, et optimis ac sanctissimis legibus roborata. Sed quia sæpè defecit à primævâ suâ perfectione, et in varios abusus degeneravit; necesse fuit sæpè illam reformare, et in pristinum statum restituere. De hac reformatione aliquid dicendum est. Fuit autem triplex reformatio: prima, circâ cultum Dei; altera, circâ justitiam inter Hebræos servandam; tertia, circâ bellum. Incipiam à primâ.

REFORMATIO CIRCA CULTUM DEI. — Igitur reformatio circâ cultum Dei fuit valdè frequens, quia Hebræi sæpè à cultu veri Dei ad idololatriam delapsi sunt; primò sub Moyse, quandò vitulum aureum adorârunt. (Exodi 32, v. 4.) Secundò, post mortem Josue, quandò cœperunt adorare Baal et Astaroth. (Judic. 2, v. 11, et cap. 3, v. 7.) Tertiò, post mortem singulorum judicum sequentium. (Judic. 2, v. 19.) Et hoc duravit usque ad initium Samuelis. (1 Reg. 7, v. 3.) Quartò, tempore Salomonis, quandò et ipse, et uxores illius colebant idola. (2 Reg. 11, v. 5.)

Post Salomonem, factâ regni divisione, cœperunt esse duo regna, alterum Juda, in quo erant duæ tribus; alterum Israel, in quo erant decem. Et quidem regnum Israel, sub primo suo rege Jeroboam, defecit à cultu veri Dei, et cepit vitulos aureos adorare.

3 Reg. 12, v. 28. In quâ defectione permansit. At in regno Juda, sæpè quidem defectio facta est, sed non duravit; nempe facta est sub Roboam, 2 Paral. 12, v. 1. Deindè sub Joram, 2 Paral. 21, v. 11. Insuper sub Joas, mortuo Joiadâ pontifice, ibid., cap. 24, v. 18. Sub Amasiâ etiam, cap. 25, v. 14. Sub Achaz denique, cap. 28, v. 2, et sub Manasse, 4 Reg. 21, v. 3. Hæ sunt præcipuæ defectiones.

Reformatio fuit etiam multiplex. Prima à Moyse facta per interfectionem viginti trium millium hominum, qui vitulum adoraverant. Exodi 32, v. 28. Secunda à Deo, per varias calamitates et oppressiones, tempore judicium. Judic. 2, v. 14, et deinceps. Tertia à Samuele, per paternam monitionem, 1 Reg. 7, v. 3. Quarta ab Asâ, qui purgavit terram à sordibus idolorum, 3 Reg. 13, v. 12. Quinta à Josaphat, qui perfecit purgationem ab Asâ inchoatam, ibid., cap. 22, v. 47. Sexta à Joas, vivente adhuc Joiadâ pontifice, per instaurationem templi, 2 Paral. 24, v. 4. Septima ab Ezechiâ, qui abstulit omnem idololatriam, et verum Dei cultum restituit, 4 Reg. 18, v. 4, et 2 Paral. 29, v. 3. Octava à Josiâ, qui iterum abstulit omnia idola, excelsa, lucos, et instauravit templum Domini; et fecit phase Domino; et adjuravit subditos, ut promitterent se legem Dei servaturos, 4 Reg. 22, et 3 Paral. 34 et 35.

Hæ reformationes factæ sunt in regno Juda. Porrò in regno Israel bis aliquid tentatum. 1º Ab Eliâ prophetâ, qui tempore Achab et Jezabelis, reduxit populum in duas partes claudicantem ad Deum, miraculo ignis de cœlo missi super sacrificium, et occidit 450 prophetas Baal, 3 Reg. 18, v. 21 et seq. Secundò à Jehu rege Israel, qui delevit totam familiam Achab; et interfecit omnes prophetas et sacerdotes Baal; quique statuum Baal combussit igne, et ædem Baal convertit in latrinam, 4 Reg. 10, v. 1. Nihilominus non restituit cultum veri Dei. Sic enim habet textus ibidem, v. 28 29: *Delevit itaque Jchu Baal de Israel; verumtamen à peccatis Jeroboam, filii Nabat, qui peccare fecit Israel, non recessit, nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Bethel, et in Dan.* Tametsi ergò sustulit unam sectam idololatriæ, quæ adhærebat Baal, non tamen sustulit, sed promovit aliam sectam idololatriæ, quæ vitulos aureos adorabat.

Similis vicissitudo in Ecclesiâ Christi hactenus servata est. Multæ factæ sunt defectiones à verâ fide: non quidem universales, sed particulares. Prima, tempore Apostolorum, per Simonem Magum, Cerinthum, Ebionem, Menandrum, Nicolaum Antiochenum. Aliæ per alios hæreticos subsequentes; ut per Saturninum, Basilidem, Cerdonem, Valentinum, Marcionem, Montanum, Novatianos, Donatistas, Manichæos, Sabellianos, Arianos, Macedonianos, Priscillianistas, Pelagianos, Nestorianos, Eutychianos, Berengarios. Novissimè, per Hussitas, Lutheranos, Calvinistas, Anabaptistas.

Multæ etiam reformationes adhibitæ, per vigilantiam Apostolorum; per alios Ecclesie prælatos et do-

ctores, inter quos excelluerunt Irenæus, Cyprianus, Athanasius, Hilarius, Optatus Milevitanus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Prosper; per concilia generalia, in quibus hæretici damnati sunt, ut Ariani in Nicæno, Macedoniani in Constantinopolitano, Nestoriani in Ephesino, Eutyches et Dioscorus in Chalcædonensi, et sic deinceps; per synodos provinciales; per religiosos. Nam sicut in vetere Testamento multi extraordinarii iudices à Deo excitabantur ad liberandum populum à servitute et oppressione, ita in Ecclesiâ Christi, varii variis temporibus religiosi ordines excitati sunt, qui populum in doctrinâ et moribus reformarent, hæreticos everterent, sanam fidem restituerent; per severas principum et imperatorum leges et pœnas in hæreticos constitutas, quales multæ sunt in codice Justiniani; per violentam hæreticorum extirpationem; per disputationes, et scriptiones, et similia certamina contra hæreticos suscepta et iusta. Denique, quæ optima reformandi ratio est, per seriam cleri ac prælatorum emendationem. Quæ si non adest, parùm proficitur. Et, ut nihil deesset ad plenam analogiam veteris ac novi Testamenti, sicut in veteri idololatræ idololatrias aliquandò persequebatur, ita in novo hæretici hæreticis infesti sunt; in quâ re imitantur exemplum Jehu. Nam is quidem, ut jam dixi, erat idololatra, et colabat vitulos aureos; et tamen ex quodam zelo reformationis, interficiebat Prophetas et cultores Baal. Sic faciunt hæretici. Non proferam vetera exempla, nova sufficiunt. Lutherani infesti sunt Calvinistis. Calvinisti se ipsos lacerant, perdunt, execrantur. Nam alii Arminiani sunt, alii Gomaristæ. Hi illos acerrimè persequuntur. Illi vicissim hos damnant, et diris omnibus devovent. Utrobique zelus præten-ditur.

REFORMATIO CIRCA JUSTITIAM INTER HEBRÆOS SERVANDAM. — Hujus reformationis illustre exemplum habemus in Josaphat, rege Juda, qui factâ prius reformatione circa cultum Dei, voluit etiam externam politiam reformare, et pacis ac justitiæ conservandæ normam præscribere. Quo pacto id præstiterit, refertur 2 Paral. 19, v. 4 et seq. his verbis: *Habitavit ergo Josaphat in Jerusalem; rursusque egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim, et revocavit eos ad Dominum Deum patrum suorum. Constituitque iudices terræ in cunctis civitatibus Juda munitis per singula loca, et præcipiens iudicibus: Videte, ait, quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini; et quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite; non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.*

Et v. 8 et seq.: *In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas, et sacerdotes, et principes familiarum ex Israel, ut iudicium et causam Domini iudicarent habitatoribus ejus. Præcepitque eis, dicens: Sic ageris in timore Domini fideliter et corde perfecto. Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis in terra vestra et conjugationem, ubicum-*

que quæstio est de lege, de mandato, et cæremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non peccent in Dominum, et ne veniat ira super vos, et super fratres vestros; sic ergo agentes non peccabitis.

Et v. 11. *Amarias autem sacerdos et pontifex vester, in his quæ ad Deum pertinent, præsidebit. Porro Zabadias, filius Ismahel, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad regis officium pertinent.*

Dixi cap. 12, qu. 1, duplex fuisse tribunal seu iudicium apud Judæos, unum majus, quod erat in Jerusalem, ad difficiles controversias decidendas; alteram minus, quod erat in aliis civitatibus Juda, ad communes et quotidianas causas iudicandas. Utrumque progressu temporis fuerat penè collapsum. Hoc loco Josaphat utrumque restituit ac reformat. Et primò generatim monet iudices, ut cogitent se non hominis, sed Dei iudicium exercere. Et hoc sensu vocari solent dii, id est, vicarii Dei. (Exod. 23, v. 8.) Deindè speciatim, ut abstineant à tribus peccatis quæ solent esse in corruptis et perversis iudici-bus. 1° Ab iniquitate. 2° A personarum acceptione. 3° Ab acceptione munerum. Hujusmodi perversi iudices fuerunt filii Samuelis, 1 Reg. 8, v. 5: *Non ambulaverunt filii illius in viis ejus; sed declinaverunt post avaritiam, acceperuntque munera, et perverterunt iudicium.*

DE REFORMATIONE CIRCA BELLUM. — In hac reformatione duo spectanda sunt. 1° Leges belli à Deo præscriptæ, de quibus cap. 18, quæst. 2, dictum est; 2° apparatus belli, de quo hic dicendum. Est autem duplex apparatus. Unus consistit in munitionibus, præsiidiis militaribus, armaturâ, comæatu; alter in ipsâ exercitûs dispositione, ductione, et ad certamen itione. De priori agam. Est autem hæc regula servanda, quòd ejusmodi apparatus non debeat fieri in ipso belli initio aut progressu; sed longè ante belli susceptionem, juxtâ illud Christi Luc. 14, v. 31-32. *Quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se? Alioquin adhuc illo loco agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt.* Quod hic dicitur de apparatu militum, debet etiam intelligi de apparatu armorum, munitionum, et aliorum, quæ ad bellum necessaria sunt. Ex hæc parte fuit magnus defectus tempore Saulis, quando filii Israel debebant pugnare contra Philistæos, vel quia erant tantum sexcenti Israelitæ (reliqui enim præ timore erant delapsi) contra infinitam Philistæorum multitudinem; vel quia nullus in toto exercitu Israelitarum habebat gladium aut hastam, nisi solus Saül, et filius ejus Jonathas, 1 Reg. 12, v. 5: *Philistiim congregati sunt ad præliandum contra Israel, triginta millia currum, et sex millia equitum, et reliquum vulgus sicut arena quæ est in littore maris plurima.* Et infra, v. 6: *Quod cum vidissent viri Israel... absconderunt se in speluncis et in abditis.* Et iterùm, v. 15: *Recensuit Saül populum, qui invenerant fuerant cum eo, quasi sexcentos viros.* Et ibid. v. 19: *Porro fabri ferrarii non inveniebantur in omni terrâ Israel.*

*Caverant enim Philistiim, ne fortè facerent Hebræi gladium, aut lanceam. Et denique v. 22: Cùmque venisset dies prælii, non est inventus ensis et lancea in manu totius populi, qui erat cum Saùle et Jonathà, excepto Saul et Jonathà, filio ejus. Hunc defectum restituit Azarias, seu Ozias, rex Juda, qui et in munitionibus, et in militibus, et in omni armorum genere et in comœtatu, fecit magnum belli apparatus; ita ut omnibus vicinis hostibus esset terrori. Sic enim de eo legimus, 2 Paral. 26, v. 9 et seq.: *Ædificavit Ozias turres in Jerusalem super portam anguli, et super portam vallis, et reliquas in eodem muri latere, firmavitque eas. Extruxit etiam turres in solitudine, et effodit cisternas plurimas, eò quòd haberet multa pecora, tum in campestribus, quam in eremi vastitate; vineas quoque habuit et vitutores in montibus, et in Carmelo; erat quippè homo agriculturæ deditus. Fuit autem exercitus bellatorum ejus qui procedebant ad prælia, sub manu Jehiel scribæ, Maasæ præ doctoris, et sub manu Hana-niæ, qui erat de ducibus regis, omnisque numerus principum per familias virorum fortium, duorum militum**

sexcentorum. Et sub eis universus exercitus, trecentorum et septem millium quingentorum; qui erant apti ad bella, et pro rege contra adversarios dimicabant. Præparavit quoque eis Ozias, id est, cuncto exercitui clypeos, et hastas et galeas, et toricas, arcusque et fundas ad jaciendos lapides. Et fecit in Jerusalem diversi generis machinas; quas in turribus collocavit, et in angulis murorum, ut mitterent sagittas, et saxa grandia; egressumque est nomen ejus procul, eò quòd auxiliaretur ei Dominus, et corroborasset illum.

Et hæc Ozia exemplo discant reges et principes, quo potissimum esse necessaria ad apparatus bellicum, nempe ut sint conjuncti cum Deo; hoc enim significatur ultimis verbis, eò quòd auxiliaretur ei Dominus. Ut etiam adhibeant humana præsidia, cujusmodi sunt tam munitiones: *Ædificavit Ozias turres in Jerusalem; tum exercitus: Universus exercitus trecentorum et septem millium quingentorum; insuper armatura: Præparavit cuncto exercitui clypeos, et hastas, et galeas; denique comœtatus: Eò quòd haberet multa pecora et vineas.*

HUETII VITA

HUETIUS, Gallicè HUET (Petrus-Daniel) inclytus inter viros quorum se parentem esse jactat Neustriaca tellus, decus insignis, Cadomi natus est octavâ februarii die, anno reparatæ salutis 1630. Vix vicenarius erat cùm jam multiplici doctrinarum, geometriæ scilicet, theologiæ, archæologiæque et poeseos ornamento conspicuus, Lutetiam venit, ibique cartesianæ studuit philosophiæ, cujus errores tantâ judicii securitate erat postea profligaturus. Eodem propè tempore seriùs incubuit, ut tot et tantis cognitionibus geographiæ sacræ cognitionem adderet, auxiliantibus libris colloquiisque Bocharti, quocum aliquantò post in Succiam profectus est. Juvenem sciolum non aliter excepit ac viros ingenio illustrissimos Christina, Suecorum regina, honoribusque cum cumulavit.

Huetius redux academiam in patriâ procreavit, cui Ludovicus XIV crebra munificentiæ testimonia impertitus est. Mox adjutor accessit Bossuetio, cui Delphinum instituendum rex crediderat, præclarèque adeò gessit munus illud difficillimum, ut Alnetanâ primùm abbatia et paulò post episcopali Suessionis sede donatus fuerit; voluntariâ autem permutatione, priùs quàm in possessionem induceretur, sedi Abrincensi præpositus est. Mira quâ ardebat scientiæ aviditas malè cum novo ministerio consentiebat, hujusque detrimento eum aliquoties litterariis occupationibus inserviisse fatendum est. Quod persuasum habens ipsemet Huetius, episcopatus pondere deposito, Fonteniacus abbas haud procul à Cadomo fuit institutus. Denique ut studio plenius posset indulgere, in parisiacam Jesuitarum societatem secessit, cui bibliothecam legavit testamento. Obiit vigesimâ sextâ januarii die, anno salutis 1721, ætatis 91.

Multa scripsit opera Huetius, et propè omnis generis: inter quæ eminet celebris *Demonstratio evangelica*, ex quâ *Parallelismum veteris et novi Testamenti* litteraliter deprompsimus.

Quod opus plus quàm satis est ad vindicandam auctori immortalitatem: adeò mirabiliter ordinatam factorum, prophetiarum, figurarumque seriem, atque argumentorum omnis generis quasi catenam indestructibilem in Religionis gratiam suppeditat. Cetera ejusdem opera longum foret hic recensere. Etenim paucis admodum contigit scriptoribus, ut tantam disciplinarum varietatem complecterentur, studiique sudores tantos sustinerent. Nonnullos suffiebat ingenii fetus, præter supradictum, enuntiare: 1° *De claris interpretibus, et de optimo genere interpretandi*, Hugæ-Comitis, 1683, in-8°. *Editio commentariorum Origenis in Scriptur. Sacr. Rothomadi*, 1668, 2 vol. in-1° græco-latine; et iterùm Agrippinæ Coloniae, 1685, 3 vol. in-1°. *Questiones Alnetanæ de concordia rationis et fidei*, Cadomi, 1690, in-4°. *Desitu Paradisi terrestri*, Amstelodami, 1701, in-12. *Historia mercaturæ et navigationis apud veteres*, in-12; quæ Lugduni Galliarum recusa est 1763, in-8°. *Commentarius de rebus ad Deum pertinentibus*, 1718, in-12. *Censura philosophiæ cartesianæ*, in-12. *Cadomi Origines*, Rothomagi, 1706, in-8°. Multa præterea texuit Huetius, tum græco, tum latino sermone poeseos volumina, multasque de litteris aut de philosophiâ dissertationes; in quibus quid magis mirare, stylum comptum ac facilem, an judicii rectitudinem infinitamve ingenii dexteritatem, incertum est.

Huetium inter sodales recipere sibi honori duxit gallica Academia.

VETERIS TESTAMENTI CUM NOVO PARALLELISMUS

IN IIS QUÆ AD MESSIAM PERTINENT.

Prædicta in veteri Testamento. — Completa in novo.

CAPUT PRIMUM.

JESUS DE SEMINE ABRAHAM.

Gen. c. 12, v. 1, 3 : *Dixit Dominus ad Abraham.... In te benedicentur universæ cognationes terræ.*

Gen. c. 18, v. 17, 18 : *Dixitque Dominus : Nùm celare potero Abraham quæ gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam, et benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ?*

Gen. c. 22, v. 15, 18 : *Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundò de cælo, dicens... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

Matth. c. 1, v. 1 : *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.*

Luc. c. 3, v. 23, 34 : *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, ... qui fuit Isaac, qui fuit Abraham.*

Gal. c. 3, v. 16 : *Abraham dicitur sunt promissiones et semini ejus. Non dicit : Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno : et semini tuo, qui est Christus.*

CAPUT II.

JESUS DE SEMINE ISAACI.

Gen. c. 26, v. 2, 4 : *Apparuitque ei (Isaaco) Dominus, et ait... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

Matth. c. 1, v. 1, 2 : *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob.*

Luc. c. 3, v. 23, 34 : *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac.*

CAPUT III.

JESUS DE SEMINE JACOBI.

Gen. c. 28, v. 12, 14 : *Viditque (Jacob).... Dominum innixum scalæ, dicentem sibi : Benedicentur in te et in semine tuo cunctæ tribus terræ.*

Num. c. 24, v. 15, 17 : *Dixit Balaam filius Beor :... Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel : et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.*

Matth. c. 1, v. 1, 2 : *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam et fratres ejus.*

Luc. c. 3, v. 23, 34 : *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham.*

Nobile hoc Balaam prædictum nobis eripere con-

tendunt Judæi recentiores, ac in primis R. Lipman in Libro Nitzachon, qui et totum κατὰ λέξιν exponendum censet. Undè cum juxtà hanc interpretationem nec duces Moab interfecerit Jesus, nec vastaverit filios Seth, nec Idumæam possederit, nec Israelis opes ac robor à Jesu temporibus creverint, perperam hæc in Jesum conferri arbitratur. Grotius, qui pleraque Prophetarum de Christo oracula eruditus quidem et acutus interpretationibus, at non itidem veris labefactavit, Judæos illos novitios ferè assectatur, atque hæc ad Davidem flectit, quod et antea fecisse Julianum imperatorem notat Cyrillus. (Libr. 8, contr. Julian., 2 Reg. 8, 2.) A Davide autem attritos esse Moabitas et Idumæos traditum est in libro secundo Samuelis, et ipsi Davidis Psalmi indicant. Mysticè tamen ad Messiam hoc Balaam prædictum Grotius referri posse concedit. Nos hæc negamus sumi posse κατὰ λέξιν, sed tantum κατὰ μεταληπτικὸν τρόπον interpretanda esse affirmamus, eoque sensu Christum Jesum notari. Nam quid hæc sibi volunt, si sumantur κατὰ λέξιν, *Orietur stella ex Jacob? quid ista, Et consurget virga de Israel?* atque hæc, *Vastabit omnes filios Seth?* an universum genus humanum vastavit David? Grotium appello: an id facturus est Messias ille à Judæis expectatus? Lipmannum, gregalesque ipsius interrogo. Nam quòd Sethum nescio quem Moabitarum regem comminiscitur Grotius, vel imaginariam quamdam urbem Mohabitidum R. Nathan, alique Rabbinum absurdissimas interpretationes excogitant, nonnè fuit satius apertis oculis lucem intueri, quam micare in tenebris? Hæc igitur, quæ merè metaphorica sunt, quæ eundem sit in reliquæ prædictionis expositione manifestè demonstrant. Stellam dicimus Jesu Christi symbolum esse, quem solis itidem, et lucis, et ignis symbolis significari ostendemus infra in Parallelismo. Virga quoque appellatur, שבט hoc est, *sceptrum*; id regiam dignitatem ac potestatem signat, quam Jesu quoque convenire Parallelismus declarabit. At septuaginta Interpretes reddunt ἑβδομηκοντάς : in quo præclaram Christi notationem animadverto. Nam cum R. Abraham Seba in Fasciculo myrrhæ observaverit שבט per cabalisticam artem Dei nomen continere, שבט Interpretes Septuaginta exposuerunt ἑβδομηκοντάς, ut intelligeremus divinitatem pariter et humanitatem Messiae eodem commate significari. Principes Moab, quæ gens fuit idolorum cultui impensè dedita, et hoc nomine in Libris sacris sæpè perstricta, simulacrorum cultores expriment, quorum superstitionem Christus Jesus

emendavit et repressit, ut probabit quoque noster Parallelismus. Filios Seth intellige mortales omnes: à Setho enim ortus est Noe, humani generis reparator. Optimè itaque vertit hanc clausulam Onkelos: *Et dominabitur omnium filiorum hominum*; quod in Christum quàm aptè quadret abundè discetur ex Parallelismo. Unum hic proferam Isaiæ testimonium, undè alteri huic Balaami lux et robur accedet (Isa. c. 11, v. 1, 4, 10): *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet... et percutiet terram virga oris sui.* Ergo veteres Judæorum magistri Messiam hinc à Balaamo fuisse prædictum bonà fide fatentur, atque hoc oraculum præ cæteris admiratione dignum arbitrantur. Sic intellexit et interpretatus est Onkelos; sic Jonathan ben Uziel; sic et impius ille Bar-Cokeba, qui cum Messiam se ferret, temporibus Adriani, id nominis ex hoc Balaami vaticinio adscivit, ac si *Filium stellæ* diceret, et in se oraculum hoc exitum habere jactavit: quod et R. Akibam, ab eo ità deceptum, ut apud ipsum armigeri munus obiverit, dicere consuèssè legitur in Midrasch Threnorum, et in libro Taanith Thalmudis Hierosolymitani, et apud Maimonidem in Jad Chazacah. (Jad Chaz., libr. de Reg., cap. 2.) Hic verò suam prædicti hujus interpretationem ità temperat in *Sententiis*, ut partim ad Davidem, primum nempè Messiam, partim ad secundum, verumque Messiam spectare velit; atquæ hæc quidem ad Davidem: *Videbo eum, sed non modò. Orietur stella ex Jacob. Percutiet duces Moab. Et erit Idumæa possessio ejus*; ista verò ad Messiam: *Intuebor illum, sed non propè. Consurget virga de Israel. Vastabitque omnes filios Seth. Hæreditas Seir cedet inimicis suis.* Messiaë autem convenire ista: *Vastabitque omnes filios Seth*; probat ex his Zachariæ, c. 9, v. 10: *Et potestas ejus à mari usque ad mare*: quod ut hic totius orbis, ità illic omnium hominum significetur imperium. Eandem opinionem persecutus est R. Joseph Albo in libro *Fundamentorum*, quam et à magistris suis accepisse se ait.

CAPUT IV.

JESUS DE SEMINE JUDÆ.

Gen. c. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium.*

Matth. c. 1, v. 3, 16: *Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar.... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph... qui fuit Phares, qui fuit Judæ.*

Hebr. c. 7, v. 14: *Manifestum est enim quòd ex Judâ ortus sit Dominus noster.*

Apoc. c. 5, v. 5: *Et unus de Senioribus dixit mihi: Ne flevieris, ecce vicit Leo de tribu Judâ, radix David.*

1° Ex omnibus, quæ in Scripturâ sacrâ venturi Christi prænuntia exstant, oraculis, ut splendidum inprimis ac illustre, ità controversis etiam et disputationibus vexatissimum illud est, quod Judæ filio moriens Jacob edidit, cum cæteris quoque filiis futuros

rerum exitus panderet: *Juda, inquit, te lauaabunt fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda, ad prædam, fili mi, ascendisti: requiescens accubivisti ut leo, et quasi læna; quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium. Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, ò fili mi, risinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores.* Venturi Messiaë prædictionem his inesse constans est et perpetua christianorum omnium opinio. Idem quoque priscorum Judæorum arbitrium fuit. Verùm inter utrosque id discriminis interest, quòd nondùm exitum habuisse vaticinationem hi existimant; illi in Christo Jesu fuisse completam certissimè credunt. At recentiores Judæi nova doctrinae suæ jam labascentis ac convictæ colligentes præsidia, et christianorum argumenta declinare conantes, aliò clarissimi oraculi deflexerunt sententiam, ullamque Messiaë prædictionem his contineri præfractè negarunt. Nos hic illorum, vetustiorumque Judæorum, et si quorum par insanitas est, vanitatem oppugnabimus.

2° Quod ut ordine fiat, præcipuè primùm et magis probabiles exponendæ sunt nostrorum interpretum sententiæ, quibus diligenter excussis, nostram deindè subjiciemus; ac Judæos demùm veritati officias prætereundere studentes refellemus. Cùm multe sint à christianis excogitatæ vaticinii hujus interpretationes, tùm quinque occurrunt, vel plurium roboratæ consensu, vel similiore veri. Prima statuit semper è tribu Judâ exstitisse principes, donec Christus Jesus advenerit; non ergo postremum Sedeciam è Judæa tribu sceptrum gessisse, sed transiisse illud ad ipsius posteros, atque in eadem hâc tribu ad Christum usque per Assamonæos perseverasse, quorum suprema inter Judæos potestas erat; his autem ab Herode sublati, à quo et regnum Judaicum usurpatum est, tùm unâ defecisse sceptrum de Judâ; Assamonæos porrò, quamvis paterno genere Levitæ essent, per matres tamen Judæ esse prognatos: conjugatas quippè per matrimonia fuisse tribus Levi et Juda, atque id ex sexto capite Exodi probari, in quo Aaron Aminadabi filiam duxisse uxorem legitur; et ex vicesimo secundo libri Paralipomenon posterioris, in quo Joiada pontifex, filiam Joram regis in matrimonio narratur habuisse.

Hujus doctrinae antesignanus Origenes (Hom. 17, in Gen.), plerosque è Patribus sequaces habuit. Verùm validè obtrita ea est à viris eruditis, quorum in propatulo scriptiones sunt, neque nunc à nobis eas compilari decet. Paucis tantùm dicam eam apertè à Jeremiâ jugulari, cujus de Jechoniâ insigne illud exstat oraculum (Jer., c. 22, v. 30): *Hæc dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Judâ.* Adde juxta Thalmudicum scitum nullo numero maternam stirpem censi. Arbitrantur prætereà R. Moses ben Nachman, et R. Bechai, idcirco periisse

infeliciter Saulem et Assamonæos, quod nequiquam orti genere regio alieni juris sceptrum usurpassent; quodque lege ac priscis Judæorum decretis in Thalmude collectis cautum sit ne sacerdotes regnum capessant; quæ etsi ferè falsa sunt, ut dicemus paulò post, ostendunt tamen quàm translaticium fuerit, nullum ex hæc cum tribu Judà affinitate jus ad sceptrum Judaicum Assamonæis accessisse. Quæ cum intellexissent Genebrardus (Chron.) et Baronius (Appar., cap. 5), Assamonæorum stemma paternum ad Judam retulerunt, freti hoc testimonio libri prioris Machabæorum (1 Mach. c. 5, v. 63): *Et viri Juda magnificati sunt valdè in conspectu omnis Israel*; quo Machabæos, Machabæorumque patrem Judam significari voluit. Aliter haud dubiè sensissent, si ad Græcum exemplar attendissent, quod verba hæc præfert: *Καὶ ὁ ἀνὴρ Ἰουδαίος, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ*. Idem habet interpretes Syrus. Neque hanc patitur interpretationem Pauli Epistola ad Hebræos, quæ de tribu Judà *nullum altari præstò fuisse docet* (Hebr. c. 7, v. 13); nec liber Numerorum (c. 16, v. 39), in quo legitur Eleazarum sacerdotem, Dei jussu, impiorum Core, Dathanis et Abironis thuribula ænea produxisse in laminas et affixisse altari, *ut haberent postea filii Israel, quibus commonerentur ne quis accedat alienigena, et qui non est de semine Aaron, ad offerendum incensum Domino, ne patiatur sicut passus est Core*. Rem verò apertissimè conficit secundum caput Machabaici prioris v. 1, in quo Mathathias, Machabæorum parens, Joaribo prognatus fuisse legitur, cujus sors prima exiit in descriptione stationum et ἀσημεριῶν, quas ordine debebant obire Aaronitides familiæ, ut habetur vicesimo quarto capite prioris Paralipomeni, v. 7. Eodem Machabaici prioris loco, cap. 2, v. 54, se Phineà oriundum prædicat Mathathias eo qui, Elezari filius, Aaronis nepos fuit. Itaque hæc agnovit demùm Baronius, prioremque sententiam homo candidi et ingenui moris ejuravit. Fac tamen Judæa tribules fuisse Assamonæos; an verò hoc ipsum de sacerdotibus aliis poterit approbari, penès quos jamdiù antè hæc tempora suprema potestas fuit? Verùm demus id quoque, et à Sedecià ad Christi usque tempora propagatam fuisse in tribu Judà regiam dignitatem constet, at certè à Judà ipso ad Davidem, nequiquam id juris suprà reliquas obtinuisse certum est. Ruit ergo pessum prior hæc sententia.

3° Altera è Judæa tribu exstitisse principes ad Christi usque tempora definit; quod supremus Hebræorum consessus, à Mose Dei jussu institutus, ut habetur undecimo Numerorum capite, septuaginta viris conflatus, in Evangelio dictis *πρεσβυτέροις*, et *ἀρχοῦσι*, et *πρώτοις τοῦ λαοῦ*, quem *Synedrium magnum*, sive *Domum judicii magni Hierosolymitani* appellabant, cui commissam fuisse cabalam et legis interpretañdæ munus ferunt Judæi, penès quem summa erat auctoritas; quod hic, inquam, consessus totus senatoribus tribu Juda prognatis constaret. *Δικαστήριον* autem illud Hierosolymis Jebanam captivum fuisse abductum quadraginta annis antè secundi templi excidium narratur in Thalmude, nempè circa tempora mortis

Christi, ac penitè demùm fuisse sublatum. Designatos autem hos arbitrantur à Jacobo, dictione *בְּרַבִּי*. Cùm ergo ad Messia usque tempora non defuerint *בְּרַבִּי* de tribu Judà, sic oraculum completum fuisse volunt; atque eo pacto sceptrum in Judà non defecisse, quoad venit ille qui mittendus erat. Ex Beresith Rabba ferè hausta hæc sunt, quæ *בַּבִּשׁ*, *virgam judicis* interpretatur, et *בְּרַבִּי*, *scribam*; et utroque designari statuit, Synedrium magnum, quod ex Judæa stirpe ad venturum usque Messiam semper propagandum sit.

Nutat ea sententia, quod neque probari possit, neque verisimile sit, ex unà tribu Judà selectos fuisse Synedrii viros, cùm tulisse videatur populi Judaici consuetudo, et præceperit Deus, ut ex senibus Israel deligerentur hi principes viri. Quod si ex unà tribu Judà sumpti fuissent, minimè id profectò à Mose fuisset prætermisum. Quod cùm animadvertissent eruditi homines, non totum senatum ex Judà prodiisse dixerunt, sed principem tantum senatùs. Princeps ille successerat in locum Mosis, qui pro jure suo senatùs à se instituto præfuerat, et præter septuaginta illorum numerum censebatur. Dicebatur autem à Judæis, *caput scholæ*; dicebatur et *princeps*, et *princeps in omni loco*; cui secundarius alter addebatur, vulgò dictus *pater domùs judicii*. Hunc ergò *אֲבִי הַבַּיִת* Hebrææ gentis velut sceptrum tenuisse volunt, eamque ex legis statutis rexisse, ac judicia exercuisse (cùm alter ex alià familià, puta Assamonæorum, etiam regis titulum gerens et insignia, munia obiret militaria); et in tribu Judà quà oriundus erat, Jacobi vaticinationem complevisse cujus *π)πρωμάτος* signum publicè ut exstaret, sceptrum suspensum fuisse in medio conclavi supremi illius Hierosolymitani Synedrii. Verùm cùm hæc Thalmudicorum solum librorum fide nitantur, neque ullam in sacro codice probationem habeant, celebratissimi oraculi ambagibus explicandis parùm videntur idonea, cùm præsertim jam inde à captivitate et post solutam captivatem Babylonicam, verum ac supremum Judaicæ gentis imperium penès Persarum et Macedonum reges fuerit; umbram verò tantum summæ potestatis, idque precariò, retinuerint Judæi, quam inter illos non posterius quidem Judæa, sed pontifices, postquam Hierosolymam reversi sunt, ferè exercuerunt. Quà ergo fide dici potest sceptrum tenuisse illum Nasi, qui sub pontificum erat potestate, ab alieno ferè arbitrio pendentium? Quid quod nequiquam inter Rabinos constat de tribu Judà semper delectum fuisse Nasi, sed ex alià quà vis deligi potuisse eorum plerique censent.

4° Tertia sententia hoc oraculum, non ad Judæa tribum separatim, sed ad eandem cum reliquis conjunctam, at præstantià quãdam et excellentià florentem, inque iis primas tenentem refert: quod perindè sanè est ac si ad omnes tribus referret. Id igitur sibi velle Jacobum statuunt, non defuturos ex Judaicà gente principes, ex quâlicumque ortos tribu, eamque gentem legibus suis usuram, quoad Messias veniat: qui cùm venit, ad Herodem, hominem, ut ipsi volunt, extraneum, sceptrum transiisse. Magni sententiæ hujus patroni, Justinus, Eusebius, Diodorus Tarsensis,

aliique Patres à recentioribus ejus defensoribus Pererio (in Gen. 49) et Casaubono (adv. Bar., Exerc. 1, ad App.) laudantur. Cujus hæc afferuntur argumenta. Complures post Jacobum exstiterunt Judaicæ gentis duces ac principes, ad Davidem usque, Judâ neutiquàm prognati: puta Moses è Leviticâ tribu; Josue et Debora ex Ephraimiticâ; Barac è Nephthaliticâ; Gedeon è Manassæ; Samson è Daniticâ; Saül è Benjamiticâ. Rursùm à Roboamo, Salomonis filio, defecerunt tribus decem, seque principibus ex tribu Judâ neutiquàm ortis permiscerunt, ac primùm quidem Jeroboamo Ephraimi nepoti. Post solutam autem Babylonicam captivitatem, ad ætatem Messie, per quingentos et ampliùs annos, aristocratice formam assumpsit Judæorum respublica, cum summæ rerum sacerdotes præessent, non Judæi posterii. Undè id effici volunt, cum sceptrum tribules Judæ non semper tenuerint, sed aliis aliisque tribubus orti principes ac magistratus, primas tamen tenente tribu Judâ præ aliis, tantùdem valere oraculi verba, ac si dixisset Jacobus: Non desinet Judaica gens autonomiam et imperii majestatem ac formam retinere, præstante ac præcellente inter reliquas tribu Judâ. Quod jam indè à Jacobo ita se habuisse contendunt; quippe Judæi jussis fratres paruisse, cum Josephum exemit letho, et ut Ismaelitis venderetur persuasit; Judæi potestatem à Jacobo patre factam Benjaminis ad Josephum in Ægyptum deducendi, cum idem Rubeno jam antè negasset; Judam præ cæteris fratribus oratum accessisse propiùs ad Josephum, ne Benjaminem apud se detineret. Aiunt præterea, secundo capite Numerorum, in castris metandis, primas partes Judæ dari; item et septimo libri ejusdem capite et decimo, locum eundem assignari Nahassoni de tribu Judâ, in muneribus offerendis, et castris movendis; priore quoque loco numerari tribum Juda tricesimo quarto Numerorum capite, in recensendis Chanaanæ terræ ereiscundæ præfectis, et in ipsâ divisione terræ primam sortem tulisse, ut est in decimo quinto capite libri Josuæ; in designatione quoque Leviticarum urbium primùm locum obtinere vicesimo primo capite Josuæ; post obitum Josue, in bellis adversus Chanaanæos gerendis ducatum eidem Dei oraculo concedi Deumque cum eâ esse dici; quamdiù populum rexerunt Judices, etiamsi è variis illi tribubus seligerentur, semper tamen præcelluisse tribum Juda, quoad rege creato Davide rerum summæ præfuit tribus Juda, ad Zorobabelem usque: rursùm in Paralipomeni priore numero inter Israelitas recenseri tribules Judæ. (1 Par. c. 2, v. 3.) Atque hanc denique dignitatem retinuisse aiunt ad Christi tempora, unde factum ut et genti toti nomen de se fecerit; ab eâ quippè Judæos et Judæam terram nomen traxisse. Quamvis autem tribui huic, totique adeò genti complures duces ex aliis tribubus orti præfuerint, tribum tamen Juda primas habuisse, ac tenuisse imperium dici et credi jubent; quemadmodùm Romani populos imperio regere dicti ac crediti sunt, etiamsi Romanum imperium tenuerint imperatores plurimi exteris gentibus orti. Hanc autem nominationem, quam ex Judâ tribus ista habuit, præ-

cipuum argumentum habent, quo suam opinionem approbent, in eaque præcipuè completum esse statuunt Jacobi vaticinium. Puribus ista persequitur Eusebius (Dem. Evang. lib. 3 et 8, et Hist. Eccl. l. 1, c. 5), quæ nos in pauca contraximus. Nec longè hinc abit R. Isaac Abrabaniel, qui veterem quemdam magistrum secutus, tenuè aliquod imperium et exiguam jurisdictionem Judæi promitti vult à Jacobo, quâ ad Messie usque adventum fruatur. Hujus sententiam exponens R. Manasses in conciliatore, (quæst. 65) argumenta eadem affert quæ mox adduximus; atque hoc præterea, seorsùm à reliquis Hebræis numeratos fuisse à Saule Judæi posteros, cum exercitum Israelitarum lustraret (1 Reg. c. 2, v. 8, et c. 15, v. 4); quòd propter tribus præstantiam supra cæteras factum putat. Sed et in secundam sententiam prolabitur, cum ut perpetuum Judæi imperium et ἀρχὴν fuisse ostendat, principes illos Synedrîi commemorat, et capita captivitatis cum Babylonicæ, tum etiam ejus quâ per universum orbem Judæi ad hanc ætatem premuntur. Cui probando affirmat nunquàm defuisse per Europam Davidis nepotes. Quod et de liberis suis jactabat, per matrem oriundis stirpe Abrabanielum, qui genus ad Davidem referebant. Sed nos cum Judæis velitabimur infra: nunc cum christianis tertiæ sententiæ defensoribus rem geramus.

Horum etsi una videtur simplexque sententia, multiplex tamen reipsâ est ac varia. Nam Pererius (in Gen. c. 49, v. 10) Eusebii sententiam impugnat, quòd sceptrum significare voluerit præstantiam tribus Juda, cum supremus principatus voce hæc exprimitur; quòdque sceptrum remansisse docuerit in aliâ tribu, Leviticâ nempè, post solutam captivitatem; præstantiam verò et honorem in tribu Judâ, quasi sceptrum, dignitatem videlicet regiam, præstantia et honos non consequantur. Idem tamen Pererius Eusebii auctoritate sententiam suam confirmat, quòd sceptrum Judæi intellexerit sceptrum Judaicæ gentis, non tribus Juda, sceptrumque in stirpe Judaicâ non defecisse doceat, usque ad Herodem, externum hominem et peregrinum. Arbitrabatur enim Pererius Judæi vocabulo hic notari totam gentem Hebræam, atque id sibi velle Jacobum, Hebræos ex suâ stirpe, suoque sanguine principes habituros, quoad Messias veniat; propterea autem Judæi nomen toti genti accommodasse Jacobum, et partem pro toto posuisse, quòd populi Judaici pars esset nobilissima; quemadmodùm Jerusalem et Sion pro Judæis, Babylon pro Chaldæis, Samaria pro regno tribuum decem, nonnunquàm posita sunt. Verùm ne sibi quidem satis constat Pererius, hæc enim magno apparatu propositâ sententiâ, multisque Patrum suffragiis et rationibus suffultâ, aliam statim affert, quam verisimiliorem et ad intelligendum planiorem esse agnoscit: prophetiam nempè hanc propriè ad tribum Juda pertinere, principatumque ipsi spondere nunquam ab eâ auferendum, donec veniat Messias; atque id eventum fuisse comprobatum; postquam enim sceptrum adpta est tribus Juda per Davidem, id retinuisse ad captivitatem usque Babylonicam, quâ solutâ nec id ami-

sisse; quamvis enim leviticæ personæ tùm sceptrum venerint, id tamen sceptrum Judaicum fuisse, sive tribus Juda, quòd et regio et subditi essent de tribu Judà; atque id esset verè regnum Juda, et de tribus hujus nomine, et tota gens, et regnum ipsum appellaretur; tùm autem defecisse illud, cùm ad Herodem ἀλλόφυλον transiit. Cùm ergo à seipso discrepat Pererius, tùm etiam ab Eusebio dissentire se putat, quòd hic sceptrum Judæ, præstantiam tantùm et dignitatem tribus illius præ aliis significare velit; Pererius verò supremam potestatem et imperium, quod in tribu Judà fuisse ait, etiam cùm aliarum trium personæ sceptrum gererent, sive post solutam captivitatem Babylonicam, cùm gens tota de nomine hujus tribus nomen haberet, sive post Ægyptiacam, cùm tribui Juda ducatus in gerendis bellis à Deo concessus est. Verùm hoc ipsum sensisse Eusebium, nec ullà re à Pererio discrepare, manifestum est ex eà quam proponit, et nos suprâ attulimus, Romani imperii comparatione, cui præfuerunt externi imperatores et peregrini; licet tùm quoque Romani rerum domini et dicerentur, et essent, sceptrumque ac suprema potestas penès illos esset, non præstantia tantùm præ aliis gentibus et excellentia.

Pererii vestigia assectatus Casaubonus, eandemque sententiam persecutus, ducem tamen suum tùm deserit, cùm completa hæc in Herode Ascalonitâ, viro nempè extraneo et alterius gentis Pererius decernit; nam et Herodem hunc non fuisse extraneum eruditè probat (quod et jam antè fecerat Scaliger, in Euseb. Chron. lib. 2); et multò prius Nicolaus Damascenus (apud Jos. Ant. lib. 14. cap. 2), Herodis regis familiaris, qui ex primis Judæis oriundum fuisse docet; et Strabo (lib. 16), qui ἀνέρα ἐπεχώριον appellat; et Josephus (Antiq. lib. 20, c. 6), qui genere Judæum esse scripsit, quibus viri docti assensi sunt, neque ante sceptrum amisisse Judaicam gentem, quàm Hierosolyma cum templo diruta est. Is porrò in Jacobæo oraculo quatuor contineri prædictiones observat: primam, adventus Messia: *Donec veniat Siloh*; secundam, vocationis gentium: *Et ipse erit expectatio gentium*; tertiam, desiturae reipublicæ Judaicæ: *Recedet sceptrum et dux*; quartam, temporis quo venturus erat Messias: *Priusquam recederet sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus*. Has autem prædictiones quatuor ad omnes tribus in commune spectâsse docet Casaubonus, non ad unam aliquam singularem; atque id tamen in hoc vaticinio præcipuum habuisse tribum Juda, quòd ex illâ oriturum Messiam prædictum sit; quòd prærogativa natalium Judæ attribuat his verbis: *Juda, te laudabunt fratres tui*; quæ Rubeno ablata fuerat: *Prior in donis, major in imperio; effusus est sicut aqua; non crescas*. Prærogativa scilicet honoris et dignitatis; nam quæ ad facultates et bona pertinebant, ea in Josephum fuisse translata traditur quinto capite prioris Paralipomeni, v. 2. Hanc autem præcellentiam tribui Juda concessam esse ait propter Messiam ex eà olim proditutum. Observat præterea ἀρχιμαλωτάρχας Babylonios, quos Judæi, *capita*, sive *duces captivitatis* appellant, de tribu Judâ semper fuisse delectos, hodièque deligi, uti

quidem præ se ferunt Judæi; nam in hæc confusione trium fieri id posse credibile non est, et jamdiù notavit Origenes (lib. 4, περὶ ἀρχ. cap. 1), et alii, falsò jactare ipsos Patriarcharum suorum ortum ex Davide. Atque id affert Casaubonus, ut ostendat, ne post solutam quidem captivitatem, tribum Juda principatu excidisse. Docet postremò ex Justino (Dial. cum Tryph.), *sceptrum*, non regnum præcisè notare, sed potestatem rectorum omnium reipublicæ Judaicæ, sive regum, sive magistratum, vel etiam sacerdotum; tùmque oraculum verè esse completum, non cùm Herodes regnum invasit, sed cùm omnis magistratus civilis et hierarchicus abolitus est, captâ nimirum et delectâ urbe; minimè verò esse existimandum semel ac simul contigisse reipublicæ excidium, sed diversis temporibus, uti evenit in priore captivitate; initium que postremæ hujus fuisse, cùm à Pompeio domiti Judæi ac libertate mulctati sunt; ad quam calamitatem variis subindè accessionibus factis, extremam demùm gentis cladem totiusque reipublicæ eversionem consecutam esse, captâ per Titum urbe et solo æquatâ, temploque funditùs diruto.

Multa sunt quamobrem his non assentior. Nam primum si quis negaverit (quod ego tamen libenter concesserim) tribubus aliis præcelluisse semper tribum Juda, et à Jacobo ad Davidem ullam apparere ipsius præstantiam, non ità facilè convinci ipsum posse puto. Nam quòd suasioni Judæ morem gesserunt fratres, cùm auctor ipsis fuit, ut Josephum Ismaelitibus venderent; aliud est impetrare quippiam precibus vel consilio, quod hic fecit Judas, aliud pro imperio jubere. Deindè Rubeno (Gen. c. 37, v. 21-22) jam antè paruerant suadenti, *ne interficerent animam Josephi, nec effunderent sanguinem, sed projicerent eum in cisternam, manusque suas servarent innocias*: nec indè tamen Rubeniticæ tribui primas quisquam arrogare velit. An et Judæ auctoritati id tribuisse Jacobum patrem dicent, ut licentiam ei concederet Benjaminis in Ægyptum ducendi, an potius urgenti fami et penuriæ frumenti, quâ nondum ita premebatur, cùm idem postulanti Rubeno abnuvit? Quòd autem ad Josephum confidenter accessit Benjaminis libertatem flagitaturus, nempè patri fidem suam pro reditu fratris obligaverat, itaque polliciti memor rem ipse suam procurabat, quæ in fratris salute agebatur. Cæterùm nihil ipsi præ fratribus vel juris vel honoris tùm fuisse concessum cognoscitur ex convivio quo apud Josephum excepti sunt; illic siquidem *sederunt coram eo* (Gen. c. 43, v. 33), *primogenitus juxta primogenita sua, et minimus juxta ætatem suam*. Quòd in tribuum recensione prior nonnunquam numeratur tribus Juda, nullum ideiròd prærogativæ jus ipsi attribuitur, nihilò certè magis quàm Rubeno, qui variis Scripturæ locis prior recensetur, potissimum verò hoc Geneseos capite quod tractamus, in quo Jacobus primas Rubeno partes in recensione filiorum, non Judæ concedit, *prioremque eum in donis* (v. 3, 4) *majorem in imperio* esse ait. Quod addit autem: *Non crescas*, hoc ipsum est quod de eo postmodum prædixit Moses (Deut. cap. 33, v. 6) jam mortui proximus: *Sit parvus in numero*. Nam יר, non quali-

tatem solùm, excellentiam nempè et præstantiam, sed et quantitatem, frequentiam scilicet, abundantiam et multitudinem notat. Nec enim in magnum numerum Rubenitica tribus excrevit. Id sibi vult Septuaginta virorum interpretatio: *Ne effervesces*, sumptà metaphora ab aquà ebulliente, quæ proximè usurpata fuerat à Jacobo, cum diceret: *Effusus es sicut aqua*. Clariùs etiam Aquila: *Ne redundes*: Symmachus: *non eris copiosior*. Sin bonorum copiam intelligi velis, quæ jure prærogativorum ad Rubenum pertinebant, Josepho concessam esse, non Judæ, docet quantum caput prioris Paralipomeni, ut dixi. Primum quoque locum in recensendis tribubus Rubeno Moses tribuit; at prior ab eodem recensetur Simeon vicesimo septimo capite Deuteronomii, cum ordinem præscribit, quo ab Israelitis pii faustis precationibus, impii contrà diris executionibus de montibus Garizim et Hebal erant prosequendi. Exodi præterea sexto capite, Rubenitarum, Simeonitarum, et Levitarum stemmata describuntur, ne memorata quidem tribu Judà. In castrorum metatione erecto tabernaculo ad ortum ea statui jubetur, capite Numerorum secundo, non prærogativorum jure, sed opinor propter tribulium multitudinem, quæ in libris Numerorum (cap. 1 et c. 2, 9) et Samuelis (2 Reg. cap. 24, v. 9) tanta fuisse narratur, ut eam alia nulla exæquaverit, vel propter fortitudinem, quæ pollebat præ reliquis: *Porrò Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes generati sunt*; verba sunt Paralipomeni prioris, cap. 5, v. 2, cum alioquin ex hoc loco non magna videatur tribui Juda facta esse dignitatis accessio; non major certè quàm tribubus Issachar et Zabulon, quæ ad eandem partem locatæ sunt, præ aliis ejusdem sortis, vel tribubus Ruben, Gad et dimidiæ Manasse, quas in divisione Terræ sanctæ sitas ad ortum reliquæ tribus habuerunt. His robur conciliatur ex Bemidbar Rabba, ubi legitur ad eandem partem quæ tendebat Judas, tetendisse quoque Mosem et Aaronem, de gente Levitarum, quorum in studio legis valdè nobilitata est industria, Issacharem etiam et Zabulonem, qui insigni quoque legis peritià præstabant. Capite enim duodecimo prioris Paralipomeni scriptum id exstat: *De filiis quoque Issachar viri eruditi, qui noverant singula tempora, ad præcipiendum quid facere deberet Israel, principes ducenti*; de Zabulone verò istud quinto Judicium, v. 14, juxta Hebræum exemplar, quod interpretationes omnes præter Vulgatam secuti sunt: *Et de Zabulon scribentes calamo scribæ*. Quasi id velit interpretes, ad ortum sitas esse has tribus, perindè ut illam Judæ, quod ut hæc fortitudine et numero superabat reliquas, sic illæ peritià legis cæteris præcallebant. Atqui indè potest colligi, tantùm his tribubus concessisse illam Judæ, quantum sacræ legis doctrina potior est audacià et multitudine. In castris autem movendis, muneribusque offerendis, idem ordo servatus est qui in metandis castris, proindèque et in recensione loco priorè recenseri Judas debuit. In deligendis erciscundæ terræ præfectis, priores numerantur tribus Judæ, Simeonis, Benjaminis, et Danis, quæ ternionum ad quatuor mundi plagas

in castris sitorum principes erant: singulas enim plagas terræ tribus hæc respiciebant. Prior in divisione Chanaanæ terræ sors tribus Juda recensetur, non, ut videtur, prærogativæ causà, sed quod proximè fuerit narratum quemadmodum Calebo, qui fuit de hæc tribu, Hebron ἀκλῆρωσι concessa sit; undè data occasio est uno tenore commemorandi, ecquam sortem reliqua tribus tulerit. Sed et tribubus Ruben, Gad et dimidiæ Manasse, sortes suæ jam ante fuerant attributæ. Obtinet quoque locum præcipuum in designatione urbium Leviticarum tribus Juda, quod à meridionali plagà initium numerandi factum sit, versus quam sita est, itidem ut Benjamitica tribus et Simeonitica, quæ cum illà Judæ priores appellantur. Israelitis bella gerentibus præire jubetur, propter insignem ejus in adeundis periculis fortitudinem, ingentemque bellantium numerum. Nec plus ipsi indè accessit dignationis ac excellentiæ, quàm Rubenitis, Gaditis et dimidiæ tribui Manasse, quod fratribus suis in subigendis Chanaanæ terræ incolis duces se præbuerint. Addit ad superiora R. Manasse in Conciliatore (quæst. 65) seorsum numeratos fuisse à Saule Judæ tribules in exercitùs Israelitici recensione (1 Reg. c. 11, v. 8, et c. 15, v. 4): quod nos, non ob gentis ἀξίωμα, sed ob bellicam virtutem quæ superabant reliquos, factum interpretamur. Quòd autem in Paralipomeni priorè loco numerantur nepotes Judæ, factum id propter reverentiam dignitatis regiæ, quam tribus hæc multò antè obtinuerat, quàm liber iste scriberetur. Priscis igitur reipublicæ Hebraicæ temporibus, nullum prærogativæ jus videtur habuisse tribus Juda. Largiamur id tamen, ne omnia negemus Josepho, apud quem (Antiq. lib. 7, cap. 10) David pronuntiat disertis verbis Judam, Jacobi filium inter fratres fuisse delectum, qui rex designaretur; non tamen quòd prior fuerit, sequitur sceptrum habuisse, quod futurum prædixit Jacobus. *Me verò illud argumentum non magis movet*, inquit verè et appositè Cuncæus (lib. 1 de Rep. Hebr., c. 9), *quàm si Romæ, aut Athenis quispiam sceptri majestatem, non apud populum Romanum aut Atheniensem, sed apud unam dicat tribum fuisse, quæ cæteris nobilior florentiorque erat*. Sed neque post solutam captivitatem Babylonicam, eximium aliud habuit tribus Juda, quàm pristinæ dignitatis regiæ memoriam. *Porrò Judas*, inquit Paralipomenon prius (cap. 5, v. 2), *qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes generati sunt*. Quo quid ad illam præcipuum haberet tribus ista, significatur. Adde et nominis à se impositi prærogativam, non toti quidem genti, ut scribunt Eusebius, et Casaubonus, sed imperio huic quod tribu Judæ, et Benjamiticæ ac Leviticæ parte constabat; cum interea Levitica tribus, præter honorem sacerdotii perpetuum, regno etiam ac suprèma potestate aucta esset, et suprà reliquas tribus longo intervallo. Nomen autem ut his tribubus de se faceret tribus Juda, ex eo contigit, quòd in defectione Jeroboami, sola tribus Juda Roboamo adhæsit. Sic enim habet tertius Regum undecimo capite, v. 32: *Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus: porrò una tribus*

remanebit et; sic et capite sequenti, v. 20, de Jeroboamo: *Constituerunt eum regem super omnem Israel, nec secutus est quisquam domum David præter tribum Juda solam.* Sola enim, ut dixi, Roboamo tota hæsit, cum tamen Simeoniticæ tribus pars aliqua, ea videlicet quæ Judæ finibus continebatur, Benjamiticæ verò longè major ei se adjunxerit. In hunc autem censum neuti-quam venire solet Levitica tribus, quæ inter alias tribus minime numerabatur. Hinc illud è duodecimo capite libri tertii Regum, v. 21, 22, 23: *Venit autem Roboam Jerusalem, et congregavit universam domum Juda, et tribum Benjamin, centum octoginta millia electorum virorum bellatorum, ut pugnarent contra domum Israel, et reducerent regnum Roboam, filio Salomonis. Factus est autem sermo Domini ad Semeiam, virum Dei, dicens: Loquere ad Roboam, filium Salomonis, regem Juda, et ad omnem domum Juda et Benjamin, et reliquos de populo, dicens: Hæc dicit Dominus: Non ascendetis, neque bellabitis contra fratres vestros filios Israel.* Ergo Roboamum sequebantur domus Juda et Benjamin; illa quidem tota, hæc verò ex parte tantum. Quocirca hic rex Juda solum, non rex Juda et Benjamin dictus est, uti neque successores ejus. Postquam autem à Theglathphalasar et Salmanasare in Assyriam deportati sunt ii qui regibus Israel parebant, sola tribus Juda pristini imperii imaginem retinuit. Sic quartus Regum decimo septimo capite v. 18: *Iratusque est Dominus vehementer Israeli, et abstulit eos à conspectu suo, et non remansit nisi tribus Juda tantummodo.* Undè evenit ut, sequentibus annis de ejus nomine superstes hæc ditio dici coepta sit. In quo Eusebium, ejusque sectatorem Casaubonum longè fefellit ratio, qui tribus duodecim à tribu Judæ nomen traxisse scribunt. Decem quippè ex illis trans Euphratem degentes longa procul longis terris via dividebat, nec ulla iis erat cum tribu Judæ consuetudo. Hunc errorem merito castigavit Cunæus (lib. 1 de Rep. Hebr., cap. 10). Minime verò πρωτοκλειων jure, nec propter tribus hujus dignitatem et excellentiam in socias tribus nomen ipsius defluxit, sed propterea quòd post secessionem decem tribuum, quæ pars erat Hebraici regni, jam de se solà regnum effecit; tùm deindè regno Israel deleto, sola superfluit quæ reipublicæ retineret formam, quæ patrias sedes servaret, et veteris imperii Hebræorum majestatem tueretur; cùm tamen hoc tempore, ut dixi, longè potior esset Leviticæ tribus dignatio, cui ad avitum sacerdotium, quo exciderat nunquam, regius præterea splendor accesserat. Agamus tamen liberaliter, præcipuamque fuisse demus tribus Juda præcellentiam à Jacobo ad Christum. Demus quoque aliquam πρωτοκλειων adumbrationem penès ipsam fuisse, quod persuadere potest Jacobi denuntiatio: *Juda, te laudabunt fratres tui... adorabunt te filii patris tui.* (Gen. c. 49, v. 8.) Similia enim sunt istorum quibus Isaacus πρωτοκλειων dignitatem Esau transfert ad Jacobum: *Esto Dominus fratrum tuorum et incurventur ante te filii matris tuæ.* (Gen. c. 27, v. 29.) Quanquam ne id quidem satis valet ad πρωτοκλειων Judæ adscribenda, quæ in Josephum fuisse transcripta docet prius Paralipomenon,

atque his quidem verbis, quibus velut refellantur ii qui propter ortos ex Judæ principes, et huic indè conflata dignitatem, πρωτοκλειων ipsi attributa poterant arbitrari: *Filii quoque Ruben primogeniti Israel: ipse quippè fuit primogenitus ejus; sed cùm violasset thorum patris, data sunt primogenita ejus filiis Joseph, filii Israel, et non est ille reputatus in primogenitum.* Porrò Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt; primogenita autem reputata sunt Joseph 1 Paralip. 5, 1, 2. Sed fateamur nihilominus translata fuisse ad Judam πρωτοκλειων, non sic tamen causam obtinebunt sententiæ istius, quam tractamus, patroni. Volunt enim hæc verba: *Non auferetur sceptrum de Judæ, res duas planè diversas significare, Judaicæ nempe gentis αδρομελων, et tribus Juda præ reliquis tribubus præstantiam: quod neuti-quam pati potest ratio. Qui enim prius illud aiunt, cùm indè urgentur quòd nihil in hoc vaticinio peculiare habitura sit tribus Juda, si ad omnes tribus in commune referatur, cùm singulæ tamen tribus in testamento Jacobi suas sibi prædictiones habeant, tùm ad tribus Juda dignitatem confugiunt, quam hic secundum congruam quamdam applicationem intelligendam esse pertendunt. Quod perindè est, ut si partem pro toto sumi dicerent. Et ita sanè sensit Pererius, opinionis hujus insignis assertor: *De Judæ, inquit, idem valet atque de populo Judaico; vel de Juda, significat propriè tribum Juda; sed posita est pars illius populi nobilissima pro toto populo.* Adde et ex præcedentibus ac sequentibus significationem verborum istorum esse spectandam: nam si ad tribus duodecim referri nequeunt præcedentia, frustrà ad eas sequentia detorqueantur. Quis ista autem ad duodecim Hebraicæ gentis tribus pertinere dicat: *Juda, te laudabunt fratres tui; et ista: Adorabunt te filii patris tui?* Nonnè et hæc fertilitatem indicant regionis quam insedit tribus Juda: *Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, 6 filii mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores.* Frustrà autem Justinianæ auctoritas obducitur; nam si verba illius expendantur attentè, nihil indè elicietur hujusmodi. Sic ille in Dialogo cum Tryphone: *Igitur in gente vestrà destitisse unquam prophetam, aut principem, ab ipsis ejus primordiis, quoad is Jesus Christus et natus et passus est, non aded estis impudentes ut dicere audeatis, neque demonstrare potestis. Nam Herodem, sub quo passus est, Ascalonitem fuisse dicentes, nihilominus tamen in gente vestrà summum sacerdotem esse dicitis.* Ex his concluditur visum esse Justino, Judæ nomine Jacobum totam gentem, non tribum solam appellasse: quòd non est ita. Notandum quippè est Justino propositum esse solum ostendere hoc oraculo præsignificatum esse adventum Christi, tùmque esse completum cùm Jesus advenit. Ergo ad id satis ipsi fuit declarare, tùm destitisse Judæos regibus suis parere, cùm Jesus apparuit. Nihil autem conducebat ad ipsius propositum accurata vocabulū *Juda* interpretatio. Utrùm enim totam gentem Judæicam, ac solam tribum Juda significari dixisset, planè*

idem erat quoad vim argumenti. Totum itaque usurpavit pro parte, aliud haud dubiè facturus, si interpretem egisset. Quemadmodum enim qui Romæ natus est, in Italiâ natus meritò dici potest, et principem Borboniâ stirpe ortum, rectè Francicâ domo prognatum dicas, proptereâ quòd in toto continetur pars, et quæ ad partem pertinent, de toto prædicari possunt; ità qui ex tribu Judâ proditurus erat, jure eum ac meritò Justinus genere Judaico nascendum esse dixit. Id sibi voluisse ipsum manifestò probat pericope alterâ ex Apologiâ secundâ: *Vestrùm est igitur accuratè disquirere et discere, quousque princeps fuerit et rex apud Judæos ipsorum proprius, nempe quoad apparuit Jesus Christus, magister noster, et ignorabilium prophetiarum interpres; quemadmodum prædictum est à divino sancto prophetico Spiritu per Moysen, non defore principem ex Judæis, donec veniat is quem regia dignitas manet. Judas enim Judæorum progenitor fuit, à quo et Judæorum nomen habuerunt.* Vides hic Judæ posteros designari, non totam gentem, sed tribum solam. Nec aliter sumenda sunt verba Athanasii, quæ afferuntur è libro de Incarnatione Verbi: nam cum ait Moysen hæc *ῥήσιν*, quam nunc expendimus, circumscripsisse regnum Judæorum, neque ullum superesse apud Judæos regem vel prophetam, totum pro parte nominavit; et de gente Judaicâ generatim dixit, quæ de tribu Judâ Moses pronuntiaverat. Ex hæc enim propositione: tribus Juda semper potietur sceptro, necessariò consequitur isthæc: Gens Judaica semper potietur sceptro. Idem est verborum Ambrosii intellectus in libro de Benedictionibus Patriarcharum, aliorumque Patrum, qui in hujus sententiæ subsidium adducuntur.

5° Quarta autem loci hujus interpretatio, cujus vindices laudantur Epiphanius, Cyrillus, Augustinus, et recentiores plerique, nimis latè patentem sententiam superiorem in arctum cogit, et Jacobæi oraculi vim, quæ pertinebat ad tribus duodecim, in unâ tribu Judâ concludit, ab eâque vult non antè ablatum iri sceptrum, formam nempe reipublicæ legibus suis utentis, seque ipsam regentis ac gubernantis, postquam semel ad eam pervenerit, quàm Messias exoritur; quo tempore solutum iri communitatem ac regimen tribus Juda; atque id rerum ipsarum eventum confirmare; nam decem tribubus in dissitas oras expulsis ac dissipatis, solam tribum Juda sedibus propriis ac pristinis restitutam, jurisdictionem suam, imperium, civilis corporis formam, et *πολιτείαν* servasse, quoad Christus in terras venit. Duo autem hic notari jubent sententiæ hujus defensores, ad illius oraculi intellectum necessaria; primum, ad locum ac terram quam insessura erat tribus Juda respectum habuisse Jacobum: quemadmodum enim promissa Zabuloni, Issachari, aliisque à Jacobo data, ad portionem Chanaanæ terræ sortitò ipsis eventuram spectant; sic quod Judæ datum est promissum, ad sedes posteris ejus in Terrâ sanctâ olim tribuendas pertinet; ac si dixisset Jacobus, ad Messiam usque tempora tribum Juda in portione promissæ Terræ olim ipsi assignandâ mansionem ac reipublicæ formam habitu-

ram. Alterum hoc est, quod et superioris sententiæ patronis visum est, non hic determinari punctum aliquod temporis, quo cum affuerit Messias, cum tribus Juda momento eodem potestate excidat, regiminisque formam amittat: verum intelligendam diuturnitatem aliquam temporis, quæ à Pompeio vel ab Herode cœpta, videlicet antè Christi ortum, in clade Hierosolymis à Tito illata desinat. Enimverò qui sic sentiunt, oraculo huic exitum præparasse aiunt Spiritum sanctum jam indè ab Jeroboami divortio, cum altera populi Hebraici pars Israel dici cœpta est, altera assumpto Judæ nomine veteris regni formam retinuit, et legitimorum regum seriem propagavit. Quarum populi partium altera profligata et in longinquas terras abducta est, nec unquam postea in patriam restituta; altera ad Christi tempora *πολιτείαν* suam et *αὐτονομίαν* habuit. Hoc ergo à primâ et tertiâ discrepat quarta hæc sententia, quòd statuit prima nunquam defuturos aliquos Judâ satos, qui Hebraicæ gentis teneant imperium, ad Messiam usque; tertiâ non singularibus quibusdam personis, sed toti Hebraicæ genti id adscribit, ut de se rectores det populi sui, quoad Messias existat; quarta verò neque certis aliquibus hominibus, neque duodecim tribubus, sed toti Judæ tribui regimen ac imperium ad id usque tempus esse destinatum velit. Quanquam et tertiæ assertores sententiæ in quartam istam prolabantur, Pererius certè postquam in defendendâ tertiâ sententiâ multum astutavit, aliam demùm subjicit, ut suprâ jam monui, quam esse fatetur non minùs quàm superiorem probabilem, quinimò planiorem ad intelligendum, et ad credendum proclivior, totam nempe hanc prophetiam ad tribum Juda pertinere; atque his deindè exponendis ea affert, quæ adstruendæ quartæ sententiæ utilia esse possunt.

Sententiam hanc multum habere probabilitatis fatendum est, et ad similitudinem veri longè propius accedere, quàm superiores. Sed tamen id concoquere non possum quòd *sceptrum* interpretatur totius tribus Juda *πολιτείαν* et *αὐτονομίαν*, cum principes aliquos Juda oriundos intelligi debere sequentia ista liquidò demonstrant: *Neque dux de femore ejus.* Nec enim ullam afferunt distinctionis notam, undè probent ad diversa pertinere, *sceptrum* et *ducem*. Atqui *dux* ad totam tribum hic referri haudquaquam potest. Id ostendit hæc locutio *de femore ejus*, quâ *ῥήσιν* patrem virilem Scriptor sacer significavit. Sic et capite vicesimo octavo Deuteronomii sumitur, et apud Isaiam non semel. (Isa. c. 7, v. 20, et 36, 12.) Vertunt ergo Onkelos et Hierosolymitanus interpres, *De filiis eorum: Jonathan, de semine ejus.* Quæ eò refero, ut appareat notari hic singularium quarumdam personarum successionem, quarum interitus gignendo reparatur; cujusmodi sanè nihil de totâ tribu vel dici vel cogitari potest; nam singulares homines generantur, et intereunt, sibi que hoc pacto succedunt alii ex aliis progeniti: at cœtus hominum coguntur et dissipantur, minimè verò gignuntur et obeunt. Quod cum intelligerent quartæ hujus sententiæ patroni, veram ac ge-

nuinam veroorum istorum explicationem aspernati, Aben Ezram sectari maluerunt, qui Judam, ut in superioribus, sic et in istis leoni assimilari censuit. Ut enim prædam inter pedes firmissimè retinet leo, nec eam sibi extorqueri patitur, sic à Jacobo prædictum esse volunt, *παλτεία*, imperium, ac sceptrum, quod olim habiturus erat Judas, haudquaquam ab eo ereptum iri. Cujus statim interpretationis velut pertasi ad aliam decurrerunt, quæ proponitur in Beresith Rabba, et est hujusmodi: respexisse Jacobum ad consuetudinem scribarum et actuariorum, qui ad judicum pedes sedere solent. Hæc quàm inepta sint et sale Rabbifico digna, nihil attinet pluribus demonstrare. Cùm ergo ex ipsorum doctrinâ ad eadem referantur *sceptrum* et *dux*; cùmque *ducis* nomen ad certas quasdam personas de tribu Judâ referri debeat, *sceptri* quoque vocabulum ad eas itidem pertinere, non ad tribum Juda universam dicendum est. Hoc insuper in eadem sententiâ improbo, quòd non ad solam tribum Juda, sed ad Levitas quoque, et Benjamitas, qui Judæ nomine continebantur, et unum cum eâ tribu imperium conflabant, vim oraculi prorogant. Atqui ad unam tribum Juda id spectare clarissimè indicat Moses eodem Geneseos capite v. 28: *Omnnes hi in tribubus duodecim: hæc locutus est eis pater suus, benedixitque singulis benedictionibus propriis*. Quippè suam sibi habet Benjamin, suam Levi; ergo tota illa Judæ propria est, neque cum ullis aliis tribubus ipsi communis esse potest. Neque argumenti hujus robur frangunt ea quæ è libris Regum suprâ attulimus testimonia in quibus sola tribus Juda Roboamo hæsisse dicitur, cùm tamen Benjamitica tribus, et Simeoniticæ pars, ac item Leviticæ, eum sint secutæ: usitatum quippè est et familiare scriptoribus nobiliorem partem pro toto nominare, si modò partes ipsæ discernendæ inter se, vel à toto distinguendæ non sint. Nam id si sit, tùm certè hoc figuræ genere abstinetur, quæ opacaret stylum, et res confunderet. Roma ad Romanum imperium significandum nominari et potest et solet, cùm ab ipso Romano imperio, vel ab ejus partibus distinguenda non est. Sin roget aliquis, ecqua sit Romani imperii præcipua urbs, et Romam eam esse dicam; vel quærat alter, ecquæ fuerint Romani imperii nobilissimæ urbes, et Romam ac Constantinopolim nominem; tùm sanè Romam haudquaquam Romanum ipsum imperium vel Constantinopolim significare censendum est. Par est de tribu Judâ ratio, cujus nomine sociæ tribus tùm sunt comprehensæ, cùm earum discrimen afferre nihil necesse erat; at cùm segregandæ invicem erant, singularumque futuræ dotes prædicandæ, quòd facere instituerat Jacobus, tùm vero alteri alterius nomen commodari nec potuit nec debuit. Adde Judæos, post Babylonicam captivitatem, ex Babyloniis Persarumque nutibus pependisse, iisque ac Græcis deindè tributa solvisse; non supremum igitur ac verum penès ipsos fuisse imperium, sed precarium et alienis arbitriis obnoxium, proindèque sceptrum à tribu Judâ tùm fuisse ablatum. Id tertiam sententiam, perindè ut quartam impugnat, et à nobis adversus secundam op-

positum est. Aliud præterea subjiciam argumentum, quo propositæ omnes sententiæ ex æquo convelluntur. Cùm enim Messia prodeunte sceptrum Judæ ablatum esse volunt, regiâ utique potestate Judam excidisse statuunt. Nam cum hic vox *donec* rem cui inseritur, desitiram indicet, sequitur sceptri possessionem amisisse Judam, cùm prodiit Christus. Atqui id adversâ fronte pugnat cum clarissimis prædictionibus Prophetarum, quas mox sum allaturus, quibus regnum æternum posteris Judæ spondetur.

6° Quinta denique sententia patronos habet Caietanum cardinalem (in Gen. c. 49, v. 10), et anonymum quemdam virum Hebraicis litteris eruditum, Isidoro Clario (in Gen. c. 49, v. 10) conmemoratum, quam ipsi ex recentiorum Hebræorum apothecis eruerunt. Hæc quoniam strictim ab iis est proposita, neque ullis roborata argumentis, uberius à nobis pro ratione instituti dilatanda est, suisque rationibus fulcienda. Aiunt illi res duas valdè notabiles et omni observatione dignas hic prædici à Jacobo, primùm fore ut prodeat aliquandò Messias è tribu Judâ, deindè ut æternum eadem tribus Juda regnum obtineat, à Messia videlicet tribuli Judæ propagandum. Æternitatem igitur imperii posteris Judæ his verbis promitti volunt: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus*: quippè si nunquàm de hac tribu sceptrum ac ducatus auferendus est, nullâ utique sine possessionem ejus circumscriptum iri, proindèque æternam fore manifestum est. Sequentia verba liquidò declarant futurum ut perpetuitas hæc imperii tribui Judæ per Messiam olim ex ipso proditurum contingat: *Donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium*. Sed enim aliud omninò, inquires, sonare videntur verba ipsa, nempe tùm desitiram Judæ imperium cùm venerit ille qui mittendus est. Hic verò unica oraculi hæret difficultas, quam sexcentis tamen Scripturæ sacræ exemplis, sexcentis interpretum suffragiis, sexcentis scriptorum exoticorum testimoniis eximere promptum est. Jamdiù enim monuerunt nos doctissimi Librorum sacrorum explanatores vocem *דך*, quam habet Hebraicum exemplar, quamque dictione *donec*, retulit Vulgatus interpres, septuaginta verò Senes vocabulo *ἕως*, non semper finem, cessationem, ac *παύσιν* ejus rei notare de quâ sermo fit, sed ejus nonnunquàm continuationem, cum inventu alterius cui dictio *donec*, adjungitur. Sic octavo Geneseos capite, v. 7, de Noetico corvo: *Non revertebatur, donec siccaentur aquæ super terram*: an ergo postquàm siccae sunt aquæ, corvus reversus est? minimè vero. Itaque *donec* nunquàm reversum corvum significat, ne post siccitas quidem aquas. Sic vicesimo octavo Geneseos capite, v. 15, Jacobo ait Deus: *Nec dimittam te, דך דך, donec fecero quod locutus sum tibi*; an postquàm ea fecisset Deus, Jacobum deserturus erat? neutiquàm sanè; sed interpretum omnium consensus est, auxilli divini Jacobo exhibendi perpetuitatem hic sponderi, cum inventu eorum quæ ipsi Deus fuerat locutus. Sic Job vicesimo septimo capite v. 5: *Donec deficiam, non recedam ab innocentia meâ*; an cùm de-

fecit Jobus, innocens esse desiit? Sic sexto capite secundi libri Samuelis (2 Reg. c. 6, v. 25): *Igitur Michol filia Saül non est natus filius, וַי, usque in diem mortis suæ: an die mortis suæ filios parere coepit Michol? Imò verò perpetua ejus significatur sterilitas, cum mortis interventu, quam cum obiit Michol, sterilis esse non desiit, sed longè magis sterilis facta est, utpotè quæ in vivis esse desiit. Sic apud Homerum (Iliad. α) Agamemnon Chryseidem se patri redditurum negat, quoad ipsam Argis apud se telam texentem senectus invadat; quod perindè esse docet Eustathius, ac si nunquam se redditurum dixisset. Sic Achilles (Iliad. ζ) nulla sibi futura dixit cum Hectore foedera, quoad alter alterum confecerit. Multa in eam sententiam collegit Hieronymus (adv. Helvid., cap. 3), quibus impii Helvidii obtrivit hæresim, et veram sententiam celeberrimi hujus loci defendit, in quo de Josepho et Mariâ ità disserit Matthæus cap. 1, v. 25: *Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum*; an post uxoris Mariæ partum eam cognovit Josephus, quòd sentiebat impius hæreticus? haudquaquam certè; verùm perpetuam Mariæ virginitatem prædicat Evangelista, cum interventu partûs, quo primogenitum suum edidit. Ergo vocis hujus similem intellectum esse vult Caietanus in Jacobi vaticinio, assentientibus recentiorum Judæorum eruditissimis, ut sensus hic indè exurgat; imperii firmam ac perpetuam possessionem tribui Juda promitti; quod à Davide, posterisque ejus per aliquot ætates gestum, et ad alios deindè nonnunquam translatum est, cùmque ab his gereretur, merè terrenum erat; tùm pervenit demùm ad Messiam, unum ex ipsius posteris, à quo ex terreno cœleste factum est et æternum, ità ut ab eo auferri deinceps et extorqueri nunquam possit.*

Hæc ex officinis Rabbinicis (Fag. et Tost. in Gen. c. 49, v. 10) ferè deprompta Caietanus interpolavit. Adscribit ea quippè Judæis Fagius, et refellit et Tostatus, qui contineri ea ait Rabbinica quâdam scriptione, cui titulus est: *Defensorium fidei*. Congruum huic præterea quippiam proponitur in Rabboth, et in Schebet Jehudâ, et alibi, nempè sceptrum à Judâ nunquam iri ablatum, postquam semel venerit Siloh. Id probant ex accentu musico Jethib, qui voci וַי adjungitur, cuique vim διακριτικὴν inesse volunt; ità ut וַי, cui inhæret, divellat à sequentibus, et dictio hæc exponenda sit in æternum: ut locus sic interpungendus sit et interpretandus: *Non recedet sceptrum ex Judâ, et legislator de inter pedes ejus in æternum, quandò veniet Siloh*. Duo habet hæc expositio sententiæ Caietani planè consona, et quòd regni perpetuitatem spondet Judæ, et quòd voci וַי, donec, cessationis significationem non adscribit: verùm in quibusdam discrepat; primùm quòd regni tempus à Messia inchoat, cùm longè vetustiora regni hujus initia statuat Caietanus; deindè quòd regnum illi temporarium et cum mundo finem habiturum intelligat; adò ut וַי, tempus indefinitum, non infinitum notet, cùm Caietani doctrina regnum primo temporarium solum esse decernat, quod per Messiam spiritale fiat et æter-

num, ne ipso quidem mundi occasu finiendum. Præterea futilis est interpunctio illa, quâ וַי à sequentibus disjungunt, cùm sequatur וַי, quod cum וַי præcedenti conjungendum esse sciunt qui litteris Hebraicis vel leviter tincti sunt. Tùm verò וַי significat donec, uti exponi vulgò solet, non in æternum, quod illi volunt. Nec quicquam juvantur accentu Jethid, qui non semper διακριτικὸς est, velut in commate sequenti dictionem נָא, cui adnexus est, à sequentibus non divellit. Adde nec vocem וַי rectè exponi, quandò.

Quantùmvis probabilis videatur hæc Caietani sententia, causas habeo tamen cur ab eâ cogar discedere. Nam primùm notam et significationem temporis, quo venturus erat Christus, detrahit vaticinio Jacobi, adversus constantem et consentientem, non omnium modò Patrum Ecclesiæ, sed et vetustiorum etiam Judæorum opinionem, qui hoc oraculo tempus adventûs Messie signari fassi sunt. De Patribus satis multa jam diximus, undè res appareat. Ex Judæis sic intellexisse videtur Josephus (de Bell. Jud. l. 3. c. 28, et lib. 7, c. 31), et cùm Vespasianum palpo percuteret, huic ejus exitum adscripsisse, uti superius à me observatum est. Sic intellexerunt et ii qui ab Origenis ævo ad hoc tempus, æchmalotarcham de tribu Judâ, gentis suæ principem ac ducem esse, et porrò fore ad ortum usque expectati sibi Messie, censuerunt; quos jamjam sumus adorturi. Sic intellexerunt etiam R. Moses ben Nachman, ejusque sequaces, qui vocibus שבט et מַחֲקֵק, sceptrum et dux, notari volunt sæva imperia, quibus ubique gens eorum premitur, quæque veniente Messia abroganda sint. Idem præterea Nachmanides, et R. Bechai, hunc ex eâ prædictione sensum elici posse crediderunt, licèt non semper Israelis imperium teneat tribus Juda, non alios tamen quàm tribules Juda legitimè id arrepturos, donec oriatur Messias. Sic intellexerunt denique, qui υποθετικὸς sceptrum Judæ promissum esse rati sunt ad Christi usque adventum, si nimirum Dei præceptis morigeram se tribus illa præstet. Quæ quamvis inepta omnia sint, et proximè à nobis refellenda, perpetuus tamen ille priscorum Rabbinorum cum sanctis Ecclesiæ Patribus consensus, et constans ac παροπαράδοτος traditio in assignandâ Jacobæ huic prophetiæ notâ ac significatione temporis ortus Messie, mihi non videtur temerè spernenda. Aliud præterea vitium inhæret Caietani sententiæ, quod nimirum iisdem Jacobi verbis, sceptrum et dux, duas res planè diversas signari putet, regnum nempè temporarium et regnum æternum, licèt nullam distinctionis interpositam notam assignet, quâ aliud secernatur ab alio, temporarium ab æterno; nullam conjunctionis, quâ duo hæc prorsus disjuncta simul comprehendi debere approbet.

7° Expositis præcipuis nostrorum hominum interpretationibus et sentiis, ac explosis, nostra nunc proponenda superest, suisque probationibus et argumentis instruenda. Res quatuor dico his notari Jacobi verbis: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit in aspectu gentium*. Prima prædictionis pars hæc est:

Non auferetur sceptrum de Judâ, quâ æterna sceptri possessio Judæ spondetur. Alterum prophetiæ membrum hoc est : Et dux de femore ejus, quo temporarius et caducus Judæ præsignificatur principatus. Tertium est istud : Donec veniat qui mittendus est, quo temporarii hujus regni finis et Messiæ adventus prædicuntur. Postremum hoc : Et ipse erit expectatio gentium, quo Messiæ regnum, non Chananææ terræ claudendum angustiis, sed quaquaversus per omnem orbem patens, et spiritale futurum nuntiatur. Harum quatuor prædictionis partium inobservata distinctio, maximam opinionum diversitatem nec minorem rerum perturbationem ac confusionem peperit. Caietano suboluit legitimus primi, secundi ac postremi membri sensus, quibus regnum Judæ ex temporario æternum, ex terreno spiritale promittitur : sed tertii sententiam, quo mutatio isthæc et tempus adventus prædicuntur, non olfecit. Temporarii et terreni regni pollicitationem his inesse, ac notam præterea temporis quo proditurus erat Messias, perviderunt plerique interpretes, ac ferè omnes ; reliqua non attigerunt. Cautè hæc distinxeris, omnibus angustiis ac difficultatibus nullo negotio te expediveris. Sed planum id ut fiat, accuratius perscrutanda loci sententia est. Dico priorem oraculi partem : Non auferetur sceptrum de Judâ, generale quippiam proponere, et Judam erigere in spem æternæ regni possessionis posteris tribuendæ ; sed ita tamen ut modum, quo continget æternitas isthæc, non exponat, nec regni hujus genus designet, futurumne sit spiritale, an temporarium. Pars altera à genere et indistinctâ rerum propositione descendit ad species, et promissi principatus naturam enucleatè definire incipit ; nam verba isthæc : Et dux de femore ejus, temporarium quid denotant et caducum, per humanam generationem et personarum mortalium successionem reparandum. Sic enim suprâ intelligendum esse dixi istud, de femore ejus, sive, ut sonant Hebraica, de inter pedes ejus ; quod vertit Jonathan, de semine ejus, Onkelos et Hierosolymita, de filiis eorum. Deindè dictio מִשְׁכָּבֶיךָ, quam Vulgatus interpretes exponit dux, aliud quid sonat ac שבטו, sceptrum, quod præcedit, uti proximè ostendam : hoc enim regiam dignitatem simpliciter sonat, illud potestatem duntaxat tradendorum præceptorum, et juris dicendi ac præscribendi, ut significetur principatum temporarium ac terrenum, quo potituri erant Judæ posteri, angustum fore, accisum, et sæpè alienis imperiis obnoxium, velut in Zorobabele ; ita ut possent quidem jus dicere inter suos, sed supremo tamen imperio libero, omnique aliâ dominatione soluto, et verè regio interdum exciderent, quoad adesset Messias, per quem hæc qualiscumque potentia abroganda erat, juxtâ illud Osee, c. 3, v. 4 : Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine the-raphim. At solutâ hæc potentiâ, nova constituenda erat per eundem Messiam, sed diversa et generis alterius, spiritualis nimirum et æterna, nullis temporum curricula definita, nullis locorum spatiis contracta, nec jam Israelitas solum regens, sed orbis universi gentes

ditioni suæ subjiciens. Id clarissimè prædixit Amos, cap. 9, v. 8 et seq. : Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud à facie terræ : verumtamen conterens non conteram domum Jacob. Pollicetur Deus non contriturum se penitens domum Jacobi, sed ejus ἑσπεύω servaturum, quod eventu comprobatum est, primùm dissipatis per universum orbem Israelitis ; quippè subjicit Amos : Ecce enim mandabo ego, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur in cribro ; deindè terreno Israelitarum et caduco imperio reformato in spiritale et æternum per Messiam, Davidis nepotem et hæredem ; subnectit enim Propheta : In die illâ suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reedificabo aperturas murorum, et ea quæ corrueant instaurabo ; et reedificabo eum sicut in diebus antiquis ; ut possideant reliquias Idumææ et omnes nationes, eò quòd invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus. Quamobrem addit Jacobus : Et ipse erit expectatio gentium. Designare autem isthæc spiritalem et æternam potestatem, cum alia plurima evincunt oracula Prophetarum, quæ recitabimus infrâ, cum Christi legem et regnum, spiritualia fore et æterna demonstrabimus, tum istud maximè è Psalmo septuagesimo primo, v. 1 et seq. : Deus, judicium tuum regida, et justitiam tuam filio regis.... et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine utque ad terminos orbis terrarum..... et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei ; quæ de Davidis et regum Hebræorum ipsius successorum regno sumi non possunt ; nec enim id ad terminos orbis terrarum propagatum est ; nec omnibus regibus terræ, omnibusve gentibus jura posuit ; at aliud quoddam regnum notant, tantum quantum nullus unquam rex obtinuit, quod tamen posteritas Davidis obtinebit. Clarum hoc quoque è Psalmo octogesimo octavo, v. 21 et seq. : Inveni David servum meum ; oleo sancto meo unxi eum.... et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi, et ponam in seculum seculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli. Memorabilis verò et prorsus apposita ad rem nostram vaticinatio hæc Isaïæ, cap. 9, v. 6, 7 : Parvulus enim natus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis ; super solium David et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio et justitiâ, à modò et usquè in sempiternum. Ecce Davidis regnum Messiæ spondetur in posterum tempus, sic ut postquam ad ipsum pervenerit, nullo casu intercidat, sic ut immensum sit ac pacificum, ut judiciorum æquitate firmetur, et per Messiam, Deum fortem et admirabilem, in perpetuum administratur. Quibus succinit Daniel, cap. 7, v. 13, 14, cum ait Antiquum dierum Filio hominis dedisse potestatem, et honorem, et regnum ; omnes populos, tribus, et linguas ipsi servituras ; potestatem ejus fore æternam, nunquam ab eo auferendam, nec regnum ejus unquam iri corruptum. Etsi testimonia hæc, aliaque multa hæc

pertinentia infrà sum corrasurus in hoc Parallelismo, abstinere tamen non possum, quin et istud Jeremiæ, cap. 33, v. 20, 21, quod causam hanc juvat, in antecessum proferam: *Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.* Addam et hoc Michææ, c. 5, v. 2: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.* Duo hic prædicuntur, quæ in Jacobæo itidem oraculo prædicta sunt; proditurum nempè Messiam è tribu Judæ, et æterno regno potiturum. Quæ et Mariæ Virgini pollicitus est angelus Gabriel, cum de Christo ex eâ nascendo talia prænuntiaret (Luc. c. 1, v. 32, 33): *Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regni ejus non erit finis.* Quorum promissorum memores Christi discipuli, postquam hunc vitæ restitutum viderunt, interrogabant eum dicentes: *Si in tempore hoc restitues regnum Israel?* (Act. c. 1, v. 6.) Adjiciam præterea id Isaïæ, cap. 11, v. 1 et seq.: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timorè Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitiâ, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ, et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu laborum suorum interficiet impium.* His apertissimè prædicatur spiritale fore Messiae regnum, quanquam satis est æternum dixisse, ut spiritale intelligatur. Sententiæ nostræ plurimum lucis et roboris affert illud Ezechielis, è vicesimo primo capite, v. 26, 27: *Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam; nonne hæc est quæ humilem sublevavit, et sublimem humiliavit? Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: et hoc non factum est, donec veniret cujus est judicium, et tradam ei.* Sedeciam regem Juda, qui postremus filiorum Davidis qui regnavère fuisse dicitur Josepho (Antiq. libr. 10, cap. 11), his perstringit Deus, et regio fastigio dejectum iri denuntiat. Nam quod Vulgata reddidit *iniquitatem*, si Hebraicum exemplar consulas, reperies *וַיִּלֶךְ*, hoc est, *perversam*, coronam videlicet, quam se conversurum promittit Deus, temporariam nempè istam Sedeciæ in æternam, cum is venerit de quo dixit Deus apud Isaïam, cap. 42, v. 1: *Dedi Spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet;* et Joannes, cap. 5, v. 22 et seq.: *Nec enim Pater judicat quemquam, sed o ne judicium dedit Filio;.... et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Atque huic coronam illam regum Juda traditurum se denique Deus affirmat. Tum vero id eveniet quod apud Amosum, cap. 9, v. 11, prædixit Deus: *In die illâ suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reedificabo illud sicut in diebus antiquis.* Rivos hosce claudam, postquam reci-

tavero voces magnas de cælo editas, quas memorat Joannes in Apocalypsi, cap. 11, v. 15: *Factum est regnum hujus mundi, Domini nostri et Christi ejus, et regnabit in secula seculorum;* quibus temporarium hoc regnum, Domino Jesu Christo attributum, et æternum factum esse sine ambage declaratur. Et verò vel ipsa, quam tractamus, Jacobi prædictio, si rectè intelligas, rem conficit. Nam cum prædicit desitutum ducem de posteris Judæ, ejusque abolitum iri potestatem temporariam et terrenam prodeunte Messia, à quo novum statuendum sit et erigendum imperium, alterius utique generis esse debet imperium illud; alioqui nec prius abolere fuisset necesse, atque id continuare potius diceretur Messias, quippè in eadem gente, iisdemque locis paternum administrans regnum, quam novum fundasse. Itaque dictio *donec*, rerum, quibus inserta est, cessationem significans, vim suam hoc loco depromit quidem in secundum oraculi membrum: *Et dux de femore ejus*, quibus terrena et caduca potestas notatur; verum ad superiora isthæc non prorogat: *Non auferetur sceptrum de Judæ*, quod regnum æternum, nec à Messia abrogandum Judæ nepotibus pollicetur. Ergo querimonias omnes ac dissensiones interpretum hæc expositione sopimus; nam satisfacimus iis, et qui notationem temporis ab oraculo Jacobi detrahi sine piaculo non posse censent, et qui regni Judæ, quod Prophetæ perpetuum fore clamant, mutationem ac finem his prænuntiari nolunt.

8° Quin et egregiè refellemus eos, si qui causabuntur falsam esse hanc quam damus partis primæ Jacobi vaticinii interpretationem, quæ æternum posteris Judæ sceptrum sponderi volumus; atque item secundæ partis, quæ statuimus iisdem promitti continuam ac perpetuam ducum sive dominorum ac principum ex eadem tribu successionem, quæ Messia temporibus finem sit habitura; cum certum sit à Jacobo ad Davidem usque, et post solutam etiam captivitatem Babylonicam, principes nullos exstitisse qui Israelitis jura legesque posuerint. At nos cum firmam sceptri possessionem promissam Judæ posteris et attributam fuisse dicimus, *κτῆρε* quidem et mancipio ac proprietate ad eos pertinuisse intelligimus, etiamsi *χρησις* et ususfructus ad alios interdum transierit; atque id demum regnum agnationis jure Messiam recuperasse, et velut debitam sibi hæreditatem crevisse, at immutatam, longèque auctiorem ac nobiliorem, maximisque incrementis et insigni accessione amplificatam; quam enim terrenam, angustam et temporariam reliquerat David, immensam, cœlestem, æternam, nullisque deinceps mutationibus obnoxiam Christum cepisse. Mutabile enim fuit regnum Davidis et caducum, adeò ut id ex asse tertius hæres non possederit; perpetuum verò est illud Christi, neque ullis finibus circumscribendum, quod totum nos hæredes quidem Dei, *coheredes autem Christi* (Rom. c. 8, v. 17) adituri sumus. Ut autem Christi typus fuit David, quod inferiùs à me demonstrabitur, sic regnum Davidis typus fuit regni Christi; seu regnum potius idem unumque primus è tribu Judæ David obtinuit, postremus Messias. Igitur

etsi ususfructus sceptri à tribu Judà sit aliquandò ablatum, ipsa tamen proprietas, ipsum jus auferri non potuit, illiusque aliquandò per Messiam de se nascentium recuperandi spes in eà superfuit. Atqui jus ad sceptrum, sive sceptri *κρῆστις*, sceptrum rectè appellari potest et solet. Dicere enim possumus non ablatum fuisse Angliæ sceptrum à Stuartorum gente, postquam in eam semel concessit, quamvis per multos annos Carolus II ex patriâ regnoque depulsus vixerit; nam tùm quoque jus suum retinebat. Hunc sensum, præter alios quos indicavimus Judæos, ferè secutus est Onkelos in interpretatione vaticinii Jacobæi de Judà: dicit quippè non defuturos principem et scribam de tribu Judà, *in æternum*. Secutus est eandem expositionem R. Selomoh, eique confirmandæ attulit locum hunc ex Daniele, cap. 2, v. 44: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur.*

9° Opponi quoque nobis potest id quod Caietano objicit Pererius, non de spiritali potestate agere Jacobum, quæ in Hebræo populo nunquam fuit; et ut fuerit in tribu Levi, non Juda fuisse, sed tantùm de terrenâ; hæc autem excidisse tribum Juda, neque postea recuperâsse, ne per Messiam quidem, cujus regnum non fuit de hoc mundo, quique prognatus est hoc Jechoniâ, de quo futurum prædixit Jeremias, ut nepotum ipsius nullus imperium teneat. At ista discutere facile est; temporariam enim solùm et terrenam potestatem in Hebræo populo fuisse fatemur antè exortum Messiam, sed quæ deinde in æternum regnum conversa sit per eundem Messiam, qui et ipse Hebræus fuit, Hebræis prognatus, tribulis Judæ, Davidis nepos; sic ut prior illa potestas, velut rudimentum esset quoddam et adumbratio posterioris. Quemadmodùm enim Pharamundi successor verè est et habetur Ludovicus XIV, cujus imperiis Francia felicissimè gubernatur, licèt hujus ne minimam quidem dititionis partem tenuerit Pharamundus, alterique ac planè diversæ regioni præfuerit; ità verus ac legitimus Davidici regni successor habendus est Christus, licèt alterius generis imperium obtineat, præsertim cùm hic Davidico sanguine cretus sit, ille Pharamundino non sit. His ità distinctis et explicatis, irritum cadit argumentum Pererii: potestatem enim spiritalem in tribu Judà vel populo Hebræo fuisse dicimus, quatenùs Messias tribùs Juda et populi Hebræi pars hanc tenuit et exercuit; quo factum est ut, cùm terrenâ potestate excideret tribus Juda, cœlestem per Messiam recuperaret. Utamque autem à Jacobo præsignificatam et prædictam fuisse meritò arbitramur.

10° Facile quoque telum hoc alterum Pererii retundimus, quo per Caietani latus nostrum petitur, cùm ait nuHam sceptri vel *κρῆστις* vel *χρῆστις* habuisse tribum Juda temporibus iis quæ Davidem præcesserunt; defecisse itaque saltem hoc tempore sceptrum de Judà, quod oraculo repugnat. Quo telo non nostram solùm, sed et alias etiam quas attulimus loci hujus interpretationes, suamque ad eò Pererius oppugnat, cùm probari non posse adversus eum disputantes

ostenderimus, ullum prærogativæ jus in hæc tribu fuisse antè Davidem. Ut est, malè certè hæc Pererio temporibus divisa sunt; nec enim id sibi vult Jacobus, statim post suam prædictionem Judam regni possessionem aditurum; imo verò prospiciebat in longitudinem cùm hæc diceret; ait enim (Gen. c. 49, v. 1). *Congregamini ut annuntiem quæ ventura sunt vobis in diebus novissimis.* Igitur tùm primùm Judæ jus ad regnum Israeliticum declaravit et attribuit Deus, spemque ei dignitatis hujus fecit; non ipsi statim, sed posteris ejus post aliquot ætates concedendæ.

11° Postquam christianorum super hoc oraculo sensus satis exploravimus, nostrosque ipsi proposuimus et confirmavimus, superest nunc ut adoriamur Judæos, quorum non uniusmodi opinio est, sed in duas sectas dissipatur. Alii enim Messiam quidem hic prænuntiatum agnoscunt, at Jesum hunc fuisse negant; alii ad Messiam id ullo modo pertinere inficiantur. Ex his duobus fontibus sententiæ oriuntur complures, quas collegit horum temporum clarissimus Judæus Manasse ben Israel (Conc., quæst. 65, in Gen.), et ad undecim capita revocavit. Ad convincendum simul errorem utrumque, totam hanc prædictionem in Jesu completam fuisse palàm faciam. Ac ista primùm manifestò ad Jesum spectant: *Juda, te laudabunt fratres tui; manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui.* Ad filium Judam verba facit Jacobus, quatenùs Messiæ pater futurus est, vel Messiam potiùs in patre alloquitur. Nam quemadmodùm Davidis avi nomen Messiæ nepoti tribuunt Prophetæ, quod declarabimus in hoc Parallelismo, sic et Messiæ Jacobus avi ejus nomen tribuit. A fratribus suis laudatus et adoratus est Jesus, christianis videlicet, quos fratrum loco habere se profitetur apud Matthæum 12, 50: *Quicumque, inquit, fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.* Itaque fratres non semel appellat, cùm in Evangelio, tùm et in Psalmo vicesimo primo, v. 23, sub personâ Davidis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Undè et cohæredes Christi Paulus non esse ait. (Rom. c. 8, v. 17.) Ab iis autem primùm laudatus est, cùm prodigiosa eum patrantem opera aspexerunt; postquam autem viderunt eum ad vitam rediisse, tùm verè Deum esse cognoverunt, eoque nomine adorârunt. Quamobrem servos se Christi in Epistolis sæpè Apostoli profitentur. Et nos hodièque, qui fidem ipsius amplexi sumus, divinos ipsi honores exhibemus. Cervices verò inimicorum vel cædit, vel sub jugum mittit; quippè (Apoc. c. 19, v. 11 et seq.) *de ore ejus procedit gladius ex utrâque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes, et ipse reget eas in virgâ ferreâ.... et cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.* Principem hujus mundi se foràs ejecturum jactat. (Joan. c. 12, v. 31.) *Expoliavit principatus, et potestates traduxit confidenter, palàm triumphans illos in semetipso.* (Col. c. 2, v. 15.) Quod et futurum præsenserat Balaamus, cùm diceret (Num. c. 24, v. 17): *Et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth;* item David (Psalm. c. 17, v. 38 et

seq.) : *Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant : confringam illos, nec poterunt stare, eadent subius pedes meos ; et præcinxisti me virtute ad bellum, et supplantasti insurgentes in me subius me ; et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti ; et alibi (Psalm. 109, 1, 2) : Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Pergit Jacobus (Gen. c. 47, v. 9) : *Catulus leonis Juda ; ad prædam, fili mi, ascendisti ; requiescens accubisti ut leo et quasi læna ; quis suscitabit eum ?* Quæ de Christi Jesu potentia dixerat : *Manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, leonis comparatione illustrat, quo inter quadrupedes nihil validius, quippè earum princeps et rex habetur. Hæc ergo similitudine significatur et Christi Jesu robor, et regium genus, quæ ipsi competere in Parallelismo à nobis demonstrabitur. Ascendit ad prædam, tum cum ex orci faucibus, dæmonumque tyrannide humanum genus eripuit. Deinde victoriæ hujus modum, rationemque adumbrat, cum ait : *Requiescens accubisti ut leo, quæ mortem Christi exprimunt ; dormitionis enim ac somni vocabulis mortem significare consueverunt Scriptores sacri ; et utramque notionem habet Hebraica dictio שכב ; et somnus Homero dicitur κασιγνητος θανάτοιο. Prædicta Jesu morte consequens fuit ipsius reditum ad vitam prædicere ; quod et fecit his verbis : *Quis suscitabit eum ?* ac si dicat : Non alius præter ipsum ac Patrem potest eum ad vitam revocare. Id sibi volebat Jesus, cum diceret (Joan. c. 2, v. 19) : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.... Ille autem dicebat de templo corporis sui ; id Paulus, cum Patris potentiam ac virtutem prædicaret hoc modo (Eph. c. 4, v. 20) : *Quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in celestibus. Igitur Christum Jesum respiciebat Balaamus, cum de Israele, undè ortum erat habiturus, sic vaticinaretur (Num. c. 21, v. 3) : *Accubans dormivit ut leo, et quasi læna quam suscitare nullus audebit.*****

Sic deinde futurorum prædictionem Jacobus prosequitur : *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est ; et ipse erit expectatio gentium.* Hæc jam satis excussimus. Addeamus id tamen, geminis istis vocibus, *sceptrum* et *dux*, regiam dignitatem, et jus condendarum legum, esse expressa. Nam qui rex est leges condere potest et vendi normam præscribere. Undè fit ut in Psalmo centesimo septimo, v. 9, Juda, ad quem pertinebat sceptrum, quique à septuaginta Interpretibus vocatur βασιλεύς, in Vulgata *rex*, Hebraicè dicatur מַלְכָּא. Apud Isaiam (c. 33, v. 22), Deus, qui Rex regum est, eodem afficitur nomine, quod exponunt Septuaginta ἄρχων, Vulgata *Legifer*, cui adsonat et *Jonathan*. At non quisquis leges ferre potest, proindè et rex est. Jura Hebræis posuit Moses, Atheniensibus Solon, Lacedæmoniis Lycurgus, quorum tamen nullus verè rex fuit. Quamobrem Aben Ezra, et R. David Kimchi, et R. Selomoh, vocabulum istud in oraculo Jacobi reddunt, *Dominum et Principem ; R. Lipman in libro Nit-*

zachon, מַלְכָּא, *Dominatorem ; non verò dixerunt Regem.* Ergo regis potestas major est, legumlatoris angustior. Priorem potestatem, juxtà Prophetarum vaticinationes, verè obtinuisse Christum Jesum, et paulò superiùs ostendimus, et in Parallelismo etiam infra probabimus. Legum quoque ferendarum jus, etsi regià potestate continetur, seorsum tamen Christo tribuitur ; uti, præter alia testimonia in Parallelismo quoque à nobis afferenda, vel unum hoc Isaiæ declarat : *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrâ judicium ; et legem ejus insulæ expectabunt.* Ait deinde Jacobus : *Donec veniat qui mittendus est ;* Hebraicè, *donec veniat* וַיָּבֵא : quâ voce Messiam notari consentiunt Chaldæi Paraphrastæ, et Thalmudistæ, alique magistri quos suprâ adduxi in testimonium. Existimârunt multi legisse Hieronymum, וַיָּבֵא וַיָּבֵא, *misit* : quæ lectio Judæis nonnullis, et Steucho postmodum, Huntæo ac Grotio placuit ; Chaldæos quoque ipsam fuisse secutos, at Judæos deindè adulterasse, censet Steuchus ; Grotius verò approbare eam satagit, cum ex aliis Scripturæ sacræ locis, in quibus Messias à Patre missus esse dicitur, adhibitis ad id significandum verbis ἀποστέλλειν et πέμπειν, tum maxime ex nono capite Joannis, vers. 7, ubi agitur de *natatoris Siloe, quod interpretatur Missus ;* quæ loca ad id Jacobi vaticinium spectare putat. Fuit in eadem opinione Eusebius, eamque libro septimo Demonstrationis prodidit, et Grotio id argumentum ex Siloe petitum subministravit. His addi poterant testimonia quædam auctorum sacrorum, in quibus nomen ἐρχόμενος, *venturus, Messia* proprium videtur esse et characteristicum. Quale illud est discipulorum Joannis ad Christum (Matth. c. 11, v. 3) : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* et hoc Pauli ad Hebræos (Hebr. c. 10, v. 37) : *Adhuc enim modicum aliquantulum : qui venturus est veniet, et non tardabit ;* quod ex secundo capite Habacuc, v. 3, depromptum est ; et hoc Epistolæ ejusdem (Hebr. c. 10, v. 7) ex personâ Messia : *Tunc dixi : Ecce venio ;* quod è tricesimo nono Psalmo prodiit. Quò refertur et hoc Samaritanæ ad Christum (Joan. c. 4, v. 26) : *Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus ; cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia ;* atque id etiam Aggæi (2, 8) : *Et veniet desideratus cunctis gentibus.* Venturus autem et mittendus reciproca sunt. Verùm tantis licèt suffragiis, tantisque argumentis se tueatur hæc opinio, ab eâ tamen me revocet unius Samaritani exemplaris auctoritas, ex cujus ductibus intelligitur, eam, quæ nunc obtinet in Hebraico contextu, scripturam esse vetustissimam, nec ullius vitiositatis suspectam. Nec abhorret à vero legisse Hieronymum וַיָּבֵא, etiamsi vocis hujus originem repctiverit à וַיָּבֵא ; quidni enim crediderit וַיָּבֵא in וַיָּבֵא, ejusdem instrumenti litteram, mutari posse per variationem dialectorum, uti mutatur nonnunquam in וַיָּבֵא ? Nihilò magis septuaginta Senum interpretationi assentiri possum : *ὡς ἂν εἴθῃ τὰ ἀποκαίμενα αὐτῷ, vel, ut alii legunt, ὡς ἀπόκειται, vel, juxta nonnullos, ὡς ἀπίκεται.* His significatas putat Eusebius (Euseb. Dem. lib. 8) Dei promissiones, quibus futurum spondit

(Gen. c. 35, v. 11) ut in Abrahami, Isaaci, et Jacob semine, benedicerentur omnes cognationes terræ, et reges de lumbis Jacobi egrederentur. At idem paulò post ἀποκαλυμνα illa aliter explicat, eaque opinatur esse, quæ Judæ Jacobus mox pollicitus est: *Juda, te laudabunt fratres tui; manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda; ad prædam, fili mi, accendisti; requiescens accubuisti ut leo et quasi læna: quis suscitabit eum?* At Onkelos, et Hierosolymitanus Paraphrastes, et Syrus Interpres, et Arabs, et R. Selomoh, regnum putant id fuisse quod Messiaë erat ἀποκαλυμνον. Quam interpretationem Chrysostomus (Chrysost. in Gen. 49), et Hieronymus (Hieron. Epit. Paul. cap. 4, et alibi sæpè) arripuerunt. Ità videntur eamdem lectionem secuti ac Septuaginta, nempe של, hoc est, juxtà ipsorum interpretationem, quod ei, ut ה pro ו usurpetur, et ו pro אש; quæ sanè nimis coacta videntur, et parùm omninò verisimilia: nam præter ה in ו mutatum, vides ו intrusum; deindè antè Davidis tempora contractum fuisse אש in ו, nullo exemplo probari potest, ut notavimus ad Origenem. Esto tamen, contractionem hanc tulerit ista ætas, quodnam hoc loquendi genus est, unà duabusve dictionibus triplicem involvens ἀποσιώπησιν. Ut enim aliquis indè exculpatur sensus, τὸ quod primum præfigendum est regnum; subjungendum verbò, repositum est: at τὸ ei subjiciendum Messiaë; quæ connexa hanc sententiam dabunt: *Donec veniat regnum quod repositum est ei Messiaë.* Pateremur, si ulla præcessisset, vel regni, vel Messiaë mentio: quod cum non ità sit, explicationem hanc meritò repudiamus. Nec illi antefereamus alteram R. Davidis Kimchi, quam proponit in libro Radicum. Is שלה exponit בני, filius ejus, et vocem derivat à שלה, quod secundas significat, sive χορίον. Id ut constare possit, dictio hæc parte sui ultimà mutanda est, et pro affixo ו supponendum ה, deindè ו inferendum, et dicendum demùm secundas pro foetu συσταδοχαῖς hic usurpanti. Hæc sententia, quantumvis ab oratione communi abhorrens, recentioribus tamen plerisque interpretibus christianis placuit, quòd Messiaë ortus ex matre, absque ullo patris opere, his designari visus sit. Nos verò, non quæ acutiora cogitatu, vel dictu pulchriora, sed quæ veriora sunt persequimur. Ea mihi arridet præ reliquis vocabuli hujus interpretatio, quæ pacificum reddit, à שלה, quod est: *Quiévit, in pace et otio fuit.* Id quàm Christo conveniat, liquet ex Davide, qui de eo prædixit (Psalm. 71, v. 3, 7) futurum ut *oriatur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna:* et ex Isaià (Isa. c. 9, v. 6, 7), qui hæc de eo: *Vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis; multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis.* Quid quod conceptis de eo verbis præcinit Michæas, cap. 5, v. 5: *Et erit iste pax:* et Zacharias cap. 9, v. 10: *Et loquetur pacem gentibus?* Quæ in Domino Jesu res fuisse completa evincet noster Parallelismus. An et vocis hujus veriloquium tangitur apud Isaiam, cap. 8, v. 6, cum ait aquas Siloe vadere cum silentio, ἡσυχῆ πο-

ρεύουσαι, juxta septuaginta Interpretes? Fieri enim potuit, ut quemadmodum in oraculo Jacobi שלה Hieronymus aliique arcessiverunt à שלה, misit, ita Isaias שלה, quod fontis nomen est, derivaverit שלה, quiévit, tranquillus fuit. Jam verò quatenus Messias fuerit expectatio gentium, vel, juxtà Onkelon et Hierosolymitam, quatenus ipsi dicto audientes fuerint populi; vel, juxta Kimchium et alios, quatenus ad eum aggregati fuerint populi, præclarè R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba ostendit ex Isaià (c. 41, v. 10, et c. 42, v. 4, et c. 49, v. 8, et c. 55, v. 4), qui futurum prædicit ut *ipsum gentes deprecentur, ut legem ejus insulæ expectent, ut Deus det eum in sædus populi, ut suscitet terram et possideat hæreditates dissipatas, ut Deus testem populis det eum, ducem ac præceptorem gentibus.* His adde et istud Aggæi (2, 8): *Et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus.* Simili promisso Deus Patriarcharum Messiaë proavorum, Abrahami, Isaaci, et Jacobi spes sustentabat, futurum spondens, ut in illis benedicerentur universæ cognationes terræ. (Gen. c. 12, v. 3.) Hinc ista Simeonis viri sancti, cum Jesum in sinu gestaret (Luc. c. 2, v. 30 et seq.): *Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti antè faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium.* Sin R. Jonam Gerundensem quis sequatur, qui βῆται hanc sic intelligit: *Non à Judâ abscedet virga exactoris, quoad veniat filius ejus, qui gentium robur franget,* uti quoque poterit Davidis suffragio, qui Deum inducit sic alloquentem Christum (Psalm. 2, v. 7): *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodiè genui te. Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virgâ ferred, et tanquam vas figuli confringes eos.*

His demùm verbis Jacobi oraculum concluditur (Gen. c. 49, v. 11, 12): *Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, ô fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores.* Quadrare et hæc in Christum ex Joanne intelligitur, apud quem Jesus hæc de se prædicat (Joan. c. 15, 1 et seq.): *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est; tum: Ego sum vitis, vos palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum.* Asinam autem et asellum, quibus invecus Hierosolyma iniit juxtà Zachariæ vaticinium, Judæorum et ethnicorum symbola esse uno ore asseverant interpretes. Porrò significari à Jacobo his verbis eundem, qui à Zacharià, cap. 9, v. 9, deindè asinà equitans descriptus est, traditur in Beresith utrâque, Rabbâ et Ketannâ. Cum illos ergo cœlestis gratiæ laqueis irretitos ad se pertrahit, sibique adjungit, tum verè ad vitem pullus et asina religantur. Flectimus hæc nos quidem in allegoricum sensum, quod et fecerunt Chaldaei Paraphrastæ. Onkelos vitem interpretatur Deum, Deique doctrinam, tum et ipsius templum ac civitatem; asinam verò et asellum exponit Israellem et ethnicos, tum et æqui bonique amantes homines ac divina præcepta facessentes. Onkelon sequitur R. Selomoh. Jonathan et Hierosolymitanus Interpres iis quæ se-

quantur cruentas Messiae victorias portendi putant. Ego verò aio Jesu Christi supplicium his præsignificari, isto Isaiae loco c. 63, v. 1, 2, fretus, quem ad Messiam pertinere arbitratur optima pars interpretum: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosrà, iste formosus in stolâ suâ?... Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* Quamobrem in sacrosancto Eucharistiæ sacramento de vino sanguinem suum fieri voluit, seque cruentâ veste indutum obtulit in Apocalypsi (c. 19, v. 13). Nec ipse solum suo sanguine stolam tingit, at discipulorum quoque suorum vestes eodem ablu jubeat: *Hi sunt*, inquit unus de senioribus Joannem alloquens, *qui venerunt de tribulatione magnâ, et lavaverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.* Alio loco sic ipse Jesus (Apoc. 12, 14): *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni.* Quæ sequuntur de oculorum pulchritudine et candore dentium, valent ea ad Messiae speciem ac decorem commendandum; non eum qui in externâ corporis formâ, sed qui in animi dotibus ac virtute positus est. Quod pertinet illud è Psalmo quadragesimo quarto, v. 3: *Speciosus formâ pro filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum.* An æternum illum Dei favorem formâ corporis quisquam promereri potest? minimè profectò. Simile est et hoc Isaiae, v. 17: *Regem in decore suo videbunt oculi ejus.* Eundem igitur sensum accommoda et Cantico, in quo Sponsi pulchritudo tenerrimis et mollissimis verbis describitur: accommoda verò his præcipuè: *Dilectus meus candidus et rubicundus;* quibus candidi mores et, ut Virgilii utar verbis, ardens virtus denotantur, quorum symbola sunt lac et vinum. Rubor autem oculis maxime Messiae tribuitur, perinde ut vis flammea in Apocalypsi (c. 1, v. 14, et c. 2, v. 18, et c. 19, v. 12), et apud Danielelem (c. 10, v. 6), et Deo ipsi apud Ezechielem (c. 1, v. 27), nimirum ut perspicacitas ejus significetur, et oculorum vis omnia pervadens, etiam intima cordis. Quocirca Christus Jesus in Apocalypsi, postquam flammeos et ignitos sibi esse oculos dixit, subjicit continuò (Apoc. c. 2, v. 18, 23): *Novi opera tua; et deinde: Ego sum scrutans renes et corda.* Sic et Paulus ad Hebræos (4, 13): *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus.* Cui vi exprimendæ nihil excogitari potest igne aptius, qui calore suo omnia penetrat, lumine collustrat universa. Candor autem adscribitur dentibus, propter fandi vim lacteam, quâ Christum valuisse ex his Lucæ (4, 22) discimus: *Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius;* id quod tantò autè præmonitum fuerat in Psalmo quadragesimo quarto, v. 3: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Id sibi quoque volebat Matthæus, c. 7, v. 29, cum diceret: *Erat enim docens eos sicut potestatem habens:* et ministri Pontificum et Phariseorum apud Joannem c. 7, v. 46: *Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo.* Nihil est enim ad persuadendum efficacius, nihil accommodatius ad delectandum, nativâ hâc oratione et simplici, quæ de-

tracto omni ornatu verborum, rebus ipsis placet quas expromit, in earumque delectu laborem omnem et industriam consumit.

12° His animadversis, videant nunc Judæi an commentitias suas loci hujus interpretationes nostræ possint opponere, et levi saltem aliquâ veritate comprobare. Eorum, ut dixi, de Prophetiæ hujus intellectu duplex exstat opinio; alii enim Messiae quidem prædictionem ei fatentur inesse, at Jesum eum fuisse negant; alii ad Messiam id ullo modo pertinere inficiantur. Qui in priori versantur hæresi, non in eamdem omnes conspirant sententiam: quidam enim Messiam à Jacobo promissum nondum venisse arbitrantur, venturumque exspectant: quæ sententia tradita exstat in Thalmudico libro Sanhedrin; item in Beresith utrâque, Rabbâ et Ketannâ; et in Echâ Rabbathi; apud Onkelon quoque, et alios Paraphrastas Chaldæos, Jonathanem et Hierosolymitam; apud R. Davidem Kimchi, R. Abrahamum Aben Ezram, R. Salomonem Jarchi, et R. Josephum in Ikkarim sive Fundamentis fidei, qui et id Onkelon accepisse narrat à Schemaiâ et ab Thalionem, stante etiam templo secundo; cujus rei fides penès auctorem esto. Eadem est etiam persuasio eorum qui Babylonicæ captivitatis principem, quem *Æchmalotarcham* appellant, magnis Judæorum copiis, uti quidem fingunt, Bagdadi præfectum, de tribu Judâ nunquam non diligè aucti; undè oraculi veritatem peti censent; quippè nondum ablatum esse sceptrum de tribu Judâ, nec proinde Christum venisse. Vigebat hæc jam inter Judæos opinio Origenis temporibus, quam plerique partium harum gregales sectati sunt. Pluribus de eâ re disserunt Benjamin Tudelensis in Itinere, et R. Abraham Zachuthus in libro Juchasin. Quidam verò Messiam geminum hoc Jacobi oraculo promissum arbitrantur; Mosem alterum Messiam *מֹשֶׁה אֶפְרַיִם* dictum: quem errorem secutus est R. Bechai. Adde et alios jam supra confutatos à nobis, qui Judæ hic promissam agnoscunt perpetuitatem regni, in Messia initium habituri. Qui verò nullam Messiae his inesse prædictionem contendunt, vocem hebraicam, quam reddit Vulgatus Interpres, *Qui mittendus est*, vel ad Davidem, vel ad Saulem, vel ad Jeroboamum, ipsamque aded Siloh urbem, vel ad Nabuchodonosorem referunt; quam postremam opinionem Julianus Apostata (apud Cyrill. lib. 8) tueri videtur. Has sententias, utpotè insigniores refellisse contenti erimus; alias quas scimus in Beresith Rabbâ, aliisque locis esse propositas, studiosorum industria discutiendas relinquemus.

13° Ac priores quidem, qui Messiam hoc oraculo prædictum fatentur, at nondum venisse eum contendunt, nullum opinionis suæ afferunt argumentum, neque verò ullum aliud afferre possunt, præterquam quòd nondum exstitit quisquam, in quem partes oraculi hujus omnes aptè congruerent. Quod manifestè falsum esse probavimus. Deinde cum supra docuerimus cum labendum esse Messiam, cui uni Prophetiæ omnes veteris Testamenti de Messia conveniunt, hinc efficitur eum in quem appositè quadrabit Prophetia

hæc Jacobi, si modò reliqua veteris Testamenti vaticinia consentiant, Messiam esse habendum. Hanc autem Jacobi prophetiam in Jesum convenire luculenter demonstravimus, et reliquas præterea veteris Testamenti vaticinationes huic consentire suis à me probatur locis. Undè efficitur Jesum esse Messiam, proindeque jam Messiam venisse.

14° Vanissima verò præ cæteris eorum opinio est, qui *Æchmalotarcham* quemdam confingunt, Judæorum imperium in Asiâ tenentem, et tribu Judâ oriundum, quem Patriarcham appellant, perpetuâque successione dignitatem eam ad Christum usque exstituram asseverant. Vetus illud quidem Judæorum commentum est, ut intelligi potest ex Seder olam Zuthâ; jam in dè ab Origenis, ut dixi, superioribusque deductum temporibus; quod ita recentiores amplificârunt magistri, ut Patriarcham hunc genealogiæ suæ seriem detexere, scriptisque ac legitimis instrumentis approbare posse putent. Atque ad hanc fabulam ordiendam una ipsis causæ videtur fuisse Jacobi de Judâ prophetia, quam in *Æchmalotarchâ* exitum habuisse prisci Rabbini existimabant, ut auctor est Maimonides in *Jad Chazacah* (libr. ult., cap. 4). Opinioni huic profligandæ, inconstantiam ipsius et varietatem satis est prodidisse: nam Benjamin Tudelensis, qui in Itineris sui historiâ Israelitarum multitudinem ac potentiam fictiliis narrationibus commendare unicè videtur habuisse propositum, multa de *Æchmalotarchâ* congerit, ac ipsum Bagdadi sedem habere narrat, et imperium ejus Asiæ finibus circumscribit. Tùm paulò post infinitas Judæorum copias versùs Eurum statuit, sui juris, rerum omnium ubertate affluentes, amplissima et beatissima loca latè incolentes, et ab omni commercio ac reliquorum hominum aditu seclusas, propter vastissimas solitudines interjectas. Pleraque tamen horum se fando tantùm accepisse fateatur, quæ deindè R. Isaac ben Aramah in suis Legis explanationibus dicendo dilatavit. Auctor est etiam Aben Ezra ætate suâ nepotes quosdam Davidis exstitisse Bagdadi. Sed et narrat R. Gedalias ben Jechaia in Catenâ cabalæ, atque item auctor Schevet Jehuda, posteris Davidisse apud Persas summum honorem habitum fuisse. Multa quoque de maximis Judæorum ἀποδοσμοίς et regnis in deserto Chabor et ad mare Rubrum sitis disserit R. Abraham Peritzol in *Orchath olom* (cap. 14), s. d. de quibus nihil ipse quoque præter auditum habere se agnoscit. Multa idem, multa et ad nauseam usque insignis mendaciorum et ineptiarum fictor Eldad Danita, qui quatuor Israelitarum tribus, Danitidem, Gaditidem, Aseritidem, et Nephthalitidem in Æthiopiâ locat, Sabbathio flumine septas, et omnibus copiis circumfluentes; reliquas sex in Asiâ suis legibus utentes; nonnulla et R. Simeon in libro *Sanhedrin*, cap. 10, de Judæis ultrâ Sabbathium flumen, quod ab aliis plerisque in Mediâ statuitur, habitantibus, et regna illic obtinentibus; quos et mœnibus igneis protectos, et ab omni hominum commercio sejunctos esse quidam per summam vecordiam

affirmare ausi sunt. Idem Peritzol Judæus versùs orientem solem locat, et montibus immensis circumclusos fingit. Postellus (*Hist. Orient.*, part. 1, cap. 5 et 6), popularis meus, vir magni, sed immoderati et effrænis ingenii, intrâ has montium angustias diù latitasse decem tribus ait, sed tandem prognatos ex iis Tartaros et Turcas indè erupisse, vastissimasque regiones armis occupasse. Quod ex Haythoni Armeni Historiâ (cap. 17) probare conatus, viris gravibus et cruditis persuasit. Magni etiam Judæorum exulum cœtus in Indiâ, magni ad Daphnen Antiochiæ suburbium statuuntur. Quidam et in Americâ decem tribus requirunt. In quem errorem mirarer animum suum demisisse, eique defendendo studium suum et operam accommodasse doctissimum Manassem ben Israel, Amstelodami olim familiariter mihi notum, nisi Judæum fuisse meminissem. At res est omnibus cachinnis digna, asseverasse ipsum in Conciliatore, inter Judæos, qui per Hispaniam et Galliam antè annos aliquot dispersi erant, duces ac principes Davide prognatos semper exstitisse, videlicet Abrabanieles; et post excidium secundi templi duas ex hæc gente familias in has oras migrasse; quarum altera eorum erat qui Beni Daud, *Filii David*; altera eorum qui Abrabanieles appellabantur. Quod et R. Isaaci ben Guiat auctoritate confirmat. In quo tamen non gentiliolum solum suorum, sed et suam ipsius causam agit homo non incallidus; nam duxerat uxorem de stirpe Abrabanielum, magnoque sibi ducebat honori Davidicam gentem affinitate contingere. Itaque Davidis nepotes se genuisse jactabat. Redeamus verò ad decem tribus, quas Thalmud Hierosolymitanum, omnes ineptias putidissimo figmento superans, nubibus protectas et à reliquis mortalibus hujusmodi sepimento separatas comminiscitur, proindeque et ab *Æchmalotarchæ* ipsius imperio discretas. Quomodò enim ultrò citròque ad eum illinc commeare, vel ab eo illuc penetrare legati potuissent, cum omnis aditus esset interclusus? Nisi dicant fortassè solis Judæis hanc facultatem divinitus fuisse concessam, quod *credet Judæus Apella*, non ego Scio memoriæ proditum esse à Josepho (*Antiq. libr. 11, cap. 5*) tribus decem trans Euphratem deportatas in immensam multitudinem suâ ætate excrevisse, quod ab eo edoctus Orosius (*lib. 2, cap. 7*) retulit; verùm nulla illic regna commemorant; imò barbarorum imperiis fuisse subjectas optimè à Sulpitio Severo observatum est. (*Sulpit. Sev., Hist. sacr. l. 2.*) Nec moror auctoritatem scriptoris libri quarti Esdræ, qui decem tribus in longinquas terras abiisse somniat (*4 Esdr. 13, 41 et seq.*), ut ritus suos sine impedimento possent observare; discessisse illis aquas Euphratis, ut olim Rubri maris et Jordanis; et post anni unius iter in regionem Arsareth pervenisse, quæ nemo hactenùs penetraverat, ibique summâ pace fuit, quoad ipsis reditum Deus paret. Quæ impuri auctoris et otio suo abutentis mera figmenta sunt.

Atqui nos argumenta non deficiunt, quibus inanem hanc Jacobæi prædicti expositionem possimus diffilare.

Nam primùm constat ad eò permistas esse Judæorum tribus ac confusas, ut ne levi quidem suspitione origines familiarum internosci queant, nedùm scriptis comprobari. Atqui ineptum est credere ea venientis Messia signa præmonstrasse Jacobum, eventuram nempe tribui Juda sceptri amissionem et ducum defectum, quæ deprehendi haudquaquam possent; cùm ne ipsa quidem tribus Juda secerni ab aliis ac distinguatur. Aio prætereà nusquam gentium jus sceptri, ditionemve ullam aut imperium Judæos obtinere. Hæc enim ætate frequentibus mercatorum commerciis, et longinquis viatorum peregrinationibus, satis accurata terræ habitabilis percepta notitia est, ut fabulosa hujusmodi imperia confingere nemini liceat. Scimus verò quoquoque dissipatam infelicem hanc gentem alienis parere legibus, nec quidquam eorum attentare fas ipsi esse, quibus constat regia potestas; puta reos morte plectere, bella denuntiare, monetam cudere, leges proponere; imò verò, ludibrio ubique ac despicatui habitam, velut in celeberrimo orbis universi theatro atrocissimas scelerum suorum pœnas luere. Mirum foret profectò tantam hominum multitudinem, bonis omnibus florentem, ita delituisse ad hanc diem, ut post tot ac tantas hominum nostrorum peregrinationes adiri non potuerit. At jamdiù est quòd Origenes (*περὶ ἀρχ.*, lib. 4, cap. 1) et Theodoretus (in ἀτρεπτ.) Patriarcharum originem de tribu Judà arcessitam vanitatis insinularunt. Nec uno loco scribit ille, jus gladii Judæis fuisse ademptum, eòque exitum habuisse Jacobi vaticinium Judæ filio editum. Quòd si in reos aliquandò animadvertisse leguntur ipsorum etnarchæ, id quod suis factum temporibus, seque expertum affirmat Origenes in Epistolà ad Africanum, hoc sibi juris sumpsisse illos ait, vel dissimulantibus Romanis, vel gratificantibus. Proditum deinde est variis locis à Maimonide, quàm angustis finibus coercita fuerit Judæorum potestas et jurisdictio. Iis quidem extrà terræ Chanaanitidis limites judicia capitalia exercere fas jusque non erat; itaque Babylone, et Alexandria, et Antiochiæ, ab iis, quibus subditi erant, principibus capitalia jura petebant, vel eorum reddendorum licentiam impetrabant. At intrà Chanaanitidem soli Palæstini Judæi jure gladii pollebant, non Babylonii, aut Ægyptii, aut Antiocheni, quibus id nullibi gentium erat concessum; undè efficitur ineptum esse, Babylonii Judæis, quorum accisa ad eò potestas erat, sceptrum et regiam dominationem adscribere. Quid quod et *æchmatotarcham* ipsum à Mahummedanorum Caliphâ potestatem per sigilli traditionem accipere solitum Benjamin testificatur; quo minimè proprium, sed fiduciarium dominium habuisse confitetur. Sed ne Synagogas quidem, collegia, aut scholas, nisi de principum licentiâ, habere poterant; et si quibus fruebantur privilegiis, totum id benignitati principum eorundem acceptum referebant. Hæc quidem pro temporibus variè mutarunt. Id juris quo pollebant olim Palæstini Judæi, ad hanc diem minimè retinuerunt; penès Turcas est suprema potestas, à quibus omni juris dicendi facultate mul-

ctati sunt. Quod ad regna verò illa imaginaria è decem tribubus propagata atinet, etiamsi nunc exstare fateremur, quis ea credat se hominibus tribu Juda prognatis subjecisse? Quamvis enim legamus in Beresith Rabbâ deportatas esse decem tribus in certum quemdam locum; in omnes verò regiones quoquoque dispersas fuisse tribus Juda et Benjamin, ità ut unum aliquem ex tribu Judà apud se reperire potuerint, quem sibi præficerent; ex quo tamen Israel de trectavit imperium tribus Juda, seque ab illà segregavit, *Non contuntur Judæi Samaritanis*, quemadmodum ex Christi Jesu et Samaritanæ mulieris colloquio cognoscimus (Joan. c. 4. v. 9). Itaque R. Isaac Abrabaniel in suâ Isaiæ interpretatione, quæ de Christi contumeliis et tormentis quinquagesimo tertio capite prædicta sunt, ea ad popularium suorum miseras detorquet, eorumque calamitates et ærumnas multis exaggerat; immemor beatorum illorum Orientis regnorum, præclaræque *æchmatotarchæ* dignitatis et potentia, regiæque potestate, scepro, ac dominio Israelitas penitus excidisse, nec ullum Synedrium habere fatetur. Enimverò futurum id animo præsentiebat Amos (cap. 9, v. 8, 11), cùm diceret: *Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud à facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus: hoc est, regnum illud temporarium ut terrenum Judæorum excidam; at in aliud æternum deinde reparabo. Subjicit enim: In die illà suscitabo tabernaculum David quod cecidit; et reedificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerunt instaurabo.* Caduci quoque hujus Israelitarum regni ruinam prævidebat Osee, cùm diceret c. 3, v. 4: *Dies multos sedebunt Filii Israel, sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.* Quà prædictione Origenes Judæorum meritò contundit vecordiam, qui tribum Juda ad Messiam usque per Patriarchas suos sceptrum retenturam esse jactabant. Jonathan quoque tempus illud eadem vaticinatione prænuntiari docet, quo nullis regibus Davide oriundis Judei parebunt. Candidiùs etiam R. David Kimchi (in Ose. 3, 4) præsens popularium suorum exilium illic indicari censet, quo regibus ac principibus generis sui penitus destituti barbararum gentium imperiis continentur. Atque hæc prophetia jam compleri cœperat, cùm dicebat Azarias (Dan. c. 3, v. 38): *Non est in tempore hoc princeps, et dux, et propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coràm te.* Candidè quoque R. Bechai, et R. David Ganz, et R. Manasse, à nullis gentis suæ regibus vel principibus populares suos regi testantur. Disertissimè verò omnium R. Isaac Akrisch, narrationes hujusmodi fictitias esse declarat, et ad sublevandos suorum animos excogitatas. Esto tamen, tantum patuerit Babyloniorum Judæorum ditio, quantum gentiles ipsorum volunt, constat certè nunc attonsam ac resectam ubicumque terrarum ità esse, ut extincta potiùs et sublata penitus dicenda sit, ac proinde oraculo Jacobæo neitiquam accommodari posse. Nec

enim ad id satis est, verum aliquandò fuisse quod de fictitio illo et stamineo gentis suæ sceptro commemorant, sed ad Messiam usque in expectatum perseverare debuit. Quod cum secus evenit, nullaque h. diè sceptri umbra apud ipsos supersit, nullà ratione defendi potest ea quam afferunt prædicti Jacobei interpretatio.

15° Nihilò validior illa est quam proposuit R. Bechai, à quo libri Mosis explanationibus sunt illustrati. Is super hoc loco Geneseos, et in libro quem, *Mensam quadratam* inscripsit, geminum hic Messiam prædictum esse opinatur, Mosem alterum, alterum Messiam propriè dictum quem Judæi expectant. Nec enim credibile esse ait Jacobum futura animo prospicientem, longinquam et remotam Israeliticæ gentis liberationem prædicendam suscepisse; instantem verò et proximam, cujus auctor futurus erat Moses, silentio prætermisisse; utramque ergò uno vaticinio prænuntiâsse; præsertim cum altera alterius typus et exemplar, juxtà doctrinam à Prophetis traditam, futura esset; præterea Siloh Mosem esse per artem gematricam; nam si vocabulorum שילה, et בושא, valorem arithmeticum colligas, habebis utrobique summam 345; ad Mosis verò tempora Israelitarum sceptrum tenuisse tribum Juda, et ab eà demùm ad Levitas per Mosem translatum esse. Regem porrò fuisse Mosem probat hoc testimonio Deuteronomii, cap. 33, v. 5: *Erit apud rectissimum rex congregatis principibus populi, cum tribubus Israel*: quod adsonat huic prædicto Jacobi: *Et ei erit aggregatio populorum*; sic enim Hebraica verba reddi possunt. Israelitæ autem populorum nomine afficiuntur eodem loco Deuteronomii v. 5: *Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt*. Hæc Bechai, cui respondeo nugatoriam esse et futilem gematricam artem, per quam ex hoc Jacobi oraculo, et ex quocumque Scripturæ loco sexcenta ejusmodi signa quivis queat extundere. Aio deindè etsi sceptri jus in tribu Judâ semper fuerit, usum tamen non fuisse antè Davidem, quod vult Bechai; nedùm antè Mosem, cujus ævo Judaica tribus, totaque Israelitica gens durissimà apud Ægyptios servitute premebatur. Fac tamen sceptro tum potitam fuisse tribum Juda, repugnantia sibi contraria implicabit hæc opinio: nam ut ei accedat fides, dicendum est, reipsaque dicit R. Bechai, sceptrum de tribu Judâ fuisse ablatum, postquàm venit prior Messias Moses. At sciscit idem magister, non ablatum iri sceptrum de Judâ, antequàm postremus Messias advenerit. Igitur Mosis ætate nequiquàm ablatum fuit. Corruit ergò sententia hæc, seque ipsa jugulat.

16° R. Moses ben Nachman, R. Joel ben Suib, alique partium illarum Magistri, dictiones שבט, *sceptrum*, et בחקק, quod Vulgata *ducem* reddit, designare putant sævum et impotentem dominatum, quo misera ipsorum gens passim vexatur. Cui calamitati tum à Deo finem impositum iri censent, cum Christus advenerit. Facile enim verò confutatur opinio hæc ex verbis à Scriptore sacro adjectis, quibus בחקק, *ducem*, sive *legislatorem* hunc de femore Judæ prodi-

turum præcinit. Unde liquet, non externos, quibus parere coguntur, principes, sed gentiles eorum ac tribules prædici. Indè se ut expediant alii, exponunt *doctores Legis*: ut sententia hæc sit, legis Doctores semper fore inter Judæos, qui eos officii sui commonefaciant, nec legis oblivisci patiantur, etiamsi iniquum ethnicorum principatum et dominationem tolerare cogantur. Verùm ne id quidem defendi potest: nam si sacrorum annalium replicemus memoriam, falsum esse reperiemus, duris semper Judæos imperiis fuisse afflictos, cum mitissimis et æquissimis regibus, quos gens hæc plerosque tulit, paruerint. Nego denique vocem שבט, si solitaria sit, tyrannicum imperium sonare. Dominationem generatim significat, tam æquam et legitimam, quàm impotentem; quæ sanè adjuncto epitheto determinanda erat, cum in eo rei totius cardo verteretur; uti in Psalmo secundo, v. 9, determinata est: *בשבט ברזל, in virgâ ferreâ*. Qui verò שבט hic tribum sonare rentur, ut sensus sit: Non ablatum iri tribum Juda, ità ut decem tribus ab Assyriis in longinquas regiones deportatæ sunt, semperque suos ipsam doctores habituram, veritati manifestè contradicunt, cum Judaicæ gentis reliquiæ ablatæ, deportatæ, miserrimis exiliis mulctatæ sint. Igitur si patriam ac penates servare debuit tribus Juda ad Messiam usque, Messiam jam pridem venisse necesse est.

17° Existimârunt præterea R. Selomoh Alcabitzius, in libro Manoth hallevi, R. Obadias Saphornus in suis legis expositionibus, proximè memoratus R. Moses ben Nachman, alique hujus gregis, non hoc sibi voluisse Jacobum, ad Messiaæ usque ætatem temporarii sceptri possessionem penès tribum Juda semper futuram, cum eà sæpè excidisse ipsam certum sit, sed non alios reges quàm tribu Juda ortos Israelitis imperaturos: sin res secus eveniat, causæ futura ipsorum peccata; regnumque à Judâ ad tempus ablatum, ipsi aliquandò restitutum iri; proindèque punitos fuisse à Deo, quicumque aliis prognati tribubus sceptrum usurpârunt: cum ergò Saül, qui Benjamita fuit, et Assamonæi, qui Levitæ fuerunt, sceptrum sibi arrogassent, infeliciter ipsos periisse, Deo sic jus tribus Juda persequente. Meminissent doctrinæ hujus patroni, quibus verbis Saulem Samuel compellaverit (Reg. c. 10, v. 1), cum uncturâ regem eum Israelitarum consecraret: *Ecce unxit te Dominus super hæreditatem suam in principem*. Meminissent quibus eum verbis Samuel regem renuntiaverit (1 Reg. c. 10, v. 24): *Certè videtis quem elegit Dominus, quoniam non sit similis illi in omni populo*. Eane injusta est regni possessio, cujus auctor est Deus? Meminissent quàm demisso sermone Samueli responderit Saül, cum in amplioris fortunæ spem excitaretur (1 Reg. c. 10, v. 24): *Numquid non filius Jemini ego sum, de minimâ tribu Israel, et cognatio mea novissima inter omnes familias de tribu Benjamin? quare ergò locutus es mihi sermonem istum?* quasi regni honorem refugiens ac detrectans. Ex his intelligitur Judæ sceptrum non contra jus, sed Deo sic volente et jubente Saulem occupasse; adeò ut qui secus sentiunt, apertissimo Dei judicio et clarissimis Scri-

pturæ sacræ verbis contraire videantur. Meminissent etiam Jeroboamum tribu Judæ haudquaquam oriundum certo Dei nutu Israelitis imperasse: sic enim ipsum Ahas Silonites compellat (2 Reg. c. 11, v. 31, 37, 38): *Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus; et deinde: Te autem assumam, et regnabis super omnia quæ desiderat anima tua, erisque rex super Israel. Si igitur audieris omnia quæ præcepero tibi, et ambulaveris in viis meis, et feceris quod rectum est coram me, custodiens mandata mea, sicut fecit David servus meus, ero tecum, et ædificabo tibi domum fidèlem, quomodo ædificavi David domum, et tradam tibi Israel.*

18° Futilis verò penitens et absurda est eorum interpretatio, qui prophetiam hanc, non planam ac simplicem, sed hypotheticam, et connexis quibus determinatam esse statuunt: atque eâ lege et omine principatum ad Messiam usque tempora esse Judæ promissum, si modò legi divinæ obsequatur. Cùm enim opinionem istam nulla Scripturæ sacræ prosequantur testimonia, nec nullo jure proponitur, sic optimo jure repudiatur. Cùm aliqui pari exceptione, si huic adhibetur fides, omnia sanctorum Prophetarum vaticinia eludi possint.

19° Proponitur præterea hæc loci interpretatio in Beresith Rabbâ: Judæos, dispersos licet et captivos, non ita tamen vexatum et afflictum iri, ut omni penitens præsidio careant; futurumque semper ut ex uno loco expulsi, in alium benignè suscipiantur, quoad Messias veniat; haud aliter atque à Machiro, Ammielis filio, David Absalomum fugiens exceptus est, et omnibus copiis liberaliter adjutus. Atqui hoc non tribus Juda privatim proprium est, sed ad omnes Israelitas generatim pertinet; eam tamen demonstrandum fuerit promissionem hanc, Judæ privatam et propriam fuisse; nam Jacob (Gen. c. 49, v. 25) *benedixit singulis benedictionibus propriis.* Deinde vix assignari regem, gentemve posse puto, quæ eos ita fovcat ac protegat, vel tam certis prosequatur auxiliis, quam Machir Davidem; cùm per universum orbem, quantum fando accepimus, æquè viles habeantur, despiciantur sint, gravissimis tributis obruti spolientur, diripiuntur.

20° Postremam hanc ex R. Manassis Conciliatore proponam oraculi Jacobæi expositionem; nunquam ita sublatum iri tribum Juda, et ex hominum notitiâ ac commercio segregatum, uti decem tribubus contigit, sed semper doctores suos per quos erudiatur ad Messiam usque ortum habituram. Ego verò aio non magis ex hominum societate et usu sepositas esse decem tribus, ac illam Judæ; nam qui per orbem sparsi sunt Judæi, quibusnam prodierint tribubus, an ex decem, an ex Judæâ tribu, valde incertum est; tamque credibile est decem tribus ab Assyriis in orientem abductas, Judæos illic superstites progenuisse, quam quæ à Romanis in has oras dissipatæ sunt, Judæos in occiduis partibus habitantes procreasse. Præterea, post deportatas decem tribus, aliqui tamen iis orti in patriâ reperti sunt, velut Anna Prophetissa, quæ fuit de tribu Aser. Nunc verò cùm inter tot in-

flictas à Deo genti huic calamitates, non postrema sit tribuum confusio et permistio, et certæ stirpium serie ac stemmatum ignoratio, et post tot direptiones, sectiones, publicationes, proscriptiones, vetustorum instrumentorum jactura; unam aliquam à reliquis, Judæam ab aliis decem, nunc internoscere velle, id verò est Judæum agere, hoc est, desipere.

21° Nunc ii refellendi veniunt Judæi, qui, majorum suorum spectâ auctoritate, ad Messiam ullo modo pertinere hoc oraculum præfractè inficiati sunt; qui ut à viâ veritatis recesserunt semel, in varios protinus errores sunt delapsi. Quidam Siloh, nominis hujus urbem sonare censent, et verba hæc: *Donec veniat Siloh,* exponunt: Donec desinat Siloh et finem habeat; ista autem: *Non auferetur sceptrum de Judâ,* id putant sibi velle: Præstantia Judæ in regium dominatum mutabitur, ut loci totius hæc sit sententia: Dignitas tribus Juda et præstantia in regnum mutabitur, cùm Siloh arcæ sedes esse desinet. Hanc sententiam qui tuentur, vocem *donec* ita exponant necesse est, quemadmodum à Cajetano exponi suprâ diximus, sic nempe ut cessationem ejus rei, de quâ habetur sermo, non significet, sed continuationem potius cum alterius interventu; continuationem videlicet possessionis sceptri, hoc est, præstantiæ, cum interventu finis Siloh. Sic intellexerunt doctissimi magistri, quos inter præcipua est suprâ jam memorati R. Bechai auctoritas; atque id completum esse arbitrati sunt, cùm rerum potitus est David et regiam potestatem est consecutus. Verùm enim verò quid tandem est locum corrumpere, si hoc non est? partem enim hæc cum historiæ veritate, partim cum manifestâ loci ipsius pugnant sententiâ. Falsum enim est tùm regnum capessivisse Davidem, cùm de Siloh arca sublata est; nam Saül Davidis decessor hoc tempore rex nondùm fuerat creatus. Quænam præterea hæc animi perversitas est, ut verba hæc: *Donec veniat Siloh,* significare existimentur: *Donec desinat Siloh?* Ait Jacobus non ablatum iri sceptrum de Judâ, quoad venerit Siloh, quod significat jam antè non venisse Siloh; aiunt Rabbini tunc sceptrum capessiturum Judam, cùm desinet Siloh, quod significat jam antè venisse Siloh. Vides in quam rerum repugnantiam imprudentes magistri se induxerint. Cùm enim בִּי אֵי significare pertendunt, *occidit, occubuit,* indoctorum credulitati illudunt, nam non tantùm sonat, *venit,* sed etiam, *iiit, abiit;* quo sensu in solem occidentem convenit, qui cùm à vobis abit, occumbere et occidere dicitur. Sic in Genesi, cap. 15, v. 17: *זָרַח שֶׁמֶשׁ בָּאָה וַיָּרֶד, Et fuit sol abiens,* hoc est, occidens. Ergò ea vox propriè significat *abiit,* quod reddi potest, *occidit,* tùm cùm de sole agitur, nunquam verò aliàs. Deinde quò sequentia verba pertinebunt: *Et ipse erit expectatio gentium?* nulla quippè antecessit Davidis mentio. Nempe hiulca erit prædictionis sententia, nisi quid suppleveris, puta: *Et nascatur David;* quod si fieri patimur, jam verò vanis Rabbidorum somniis Scripturam sacram inquinari patiamur necesse est. Perspectum id aliis fuit, qui notatum hic quidem Davidem senserunt, at *שִׁילֹה* exponunt בגו, quasi שִׁילֹה idem sit quod שֶׁל,

qui ejus; nempè Judæ. Hæc interpretatio est Aben Ezra, et R. Levi ben Gerson, haud paulò quidem superiore tolerabilior, sed historiae tamen fidei contraria.

22° Nonnulli urbem Siloh hic quidem intelligendam esse putant, non quatenus ad Davidem, sed quatenus ad Saulem pertinet, qui in eà rex à Samuele per unctionem creatus et consecratus est. Ut loci hic sit intellectus: Non auferetur sceptrum de Judà, quoad veniat tempus Silohensis uncturæ, quâ Saül est consecrandus. Sed hæc quoque veritati historiae adversantur; non enim in Siloh, sed in Ramathaim Sophim unctus est Saül à Samuele; in Maspah verò rex ab eo renuntiatus est, ut liquet ex nono et decimo capite prioris libri Samuelis. Deinde quonam auctore Jacobæis verbis sensum hunc affingunt, ut voce Siloh uncturam Silohensem notari decernant? Largiamur hæc tamen: ne sic quidem litem vincent; nec enim ad id usque temporis sceptrum obtinuit Juda, ut dixi, quod non multò post unctionem hanc contigit.

23° Iisdem propemodum argumentis alios convincimus, qui Siloh urbis nomen hic expressum, et ad Jeroboamum in Siloh, uti contendunt, regem creatum referunt. Nam quo auctore probabunt in Siloh regem creatum fuisse Jeroboamum, quod in Sichem factum longè verisimilius est? Quis credet nomine Siloh, Silohense hoc factum fuisse notatum? Quæ tamen si concedamus, tum sceptrum amisisse tribum Juda non proinde fatebimur, quod penes Roboamum et reliquos Davidis nepotes ad Sedeciam usque mansisse certum est. Utilior etiam est eadem hæc ratio refellendo Ezechie auctori Chazcuni, qui in dictione Siloh latere autumat Ahiam Silonitem prophetam, eum qui Jeroboamo prædixit futurum ut decem tribuum rex crearetur. Quo jure verò, *Expectationem gentium*, Ahiam dictum fingent? cur prædictum, cum de Jeroboamo sileatur? quo exemplo de patriæ nomine appellatum? ut si Nathan Salomonis ortum Davidi prænuntians dixisset: *Suscitabo Jerusalem post te*, Salomone patriæ nomen sic gerente.

24° Jam verò suprâ ex auctoritate vetustissimi exemplaris Samaritani eos castigavimus, qui pro לַיְיָ legunt לַיְיָ, qui mittendus est. Quidam enim etiam, è Judæis, lectionem hanc præferunt, et Nabuchodonosorem hic prænuntiatum opinantur, qui Judaicum abolevit imperium, capto Sedeciâ et Babylonem deportato. Verùm ut dixi, non patitur lectionem hanc Samaritanus codex. Ut præteream regium titulum, decus, et ornamenta Jechoniæ concessa ab Evilmerodacho, Nabuchodonosoris successore et filio; licèt dominatus ipse et regia potestas in Sedeciâ à Nabuchodonosore extincta essent.

25° Concludemus disputationem hanc in tollendo scrupulo, quem movet Pererius, nec eximit. Quæri posse ait cur hoc Jacobi oraculum ad fidem sibi conciliandam, neque Christus Jesus, neque Apostoli, neque Evangelistæ in testimonium adduxerint. Tum respondet propterea id evenisse, quòd indè cognosci tantum potuerit hoc tempore venturum fuisse Messiam, quo natus est Jesus; at Jesum esse Messiam illum, ne utiquam indè colligi. Quæ mihi parùm omninò roboris

videtur habere responsio: nam pari ratione prædictio hæc Osee: *Ex Ægypto vocavi filium meum*, Filium quidem ex Ægypto vocatum iri prænuntiat; at eum esse Jesum non ostendit. Itaque ab eâ proferendâ Matthæus poterat abstinere, quod tamen non fecit. Nos hanc in Parallelismum retulimus, non quasi solam per se probare existimemus Jesum esse Messiam, sed quòd unâ cum aliis omnibus spectata, in unum Jesum quadrare possit. Quocirca poterat Matthæus aliique Evangelistæ nobilem hanc Jacobi prophetiam non omittere. Plurima occurrunt in veteri Testamento generis ejusdem vaticinia, quæ Messiam respicere fatentur Judæi, ad Jesum autem pertinere præcisè negant: quorum tamen auctoritatem usurpârunt Evangelistæ; plurima etiam è contrario occurrunt ab iis prætermittenda, quæ Christum Jesum merè respiciunt. Aliud igitur causæ fuisse censeo, quamobrem hoc Jacobi testimonium in novo Testamento non compareat: nempè quòd neque Christo, neque Apostolis, neque scriptoribus sacris propositum unquam fuerit Prophetarum oracula sigillatim recensere; cùm Testamentum vetus ad unum Christum spectare, in eoque finem ac *pleroma* nactum esse scirent. Totum igitur Testamentum vetus sibi recitandum putassent, si prophetiis pugnare voluissent. At pauculis his verbis rem totam Christus concludebat (Luc. 16, 29): *Habent Moysem et Prophetas, audiant illos*; rursùm (Joan. 5, 39, 45, 46): *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*; et paulò post: *Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem; est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit*. His admonitionibus Christus Jesus Judæos in memoriam vaticiniorum ad se pertinentium revocabat; ut quotiescumque ea sibi prælegerentur, quod in Synagogis fieri consueverat quotis quibusque sabbathis, pium adhiberent animum et veritatis studiosum, et in se exitum hæc habuisse agnoscerent (1).

CAPUT V.

JESUS DE SEMINE JESSE ET DAVIDIS.

2 Reg. c. 7, v. 4, 5 et seq.: *Ecce sermo Domini ad Nathan, dicens: Vade et loquere ad servum meum David.... Cùm completi fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse ædificabit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium.... Et fidelis erit domus tua, et regnum tuum usque in æternum antè faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter. Et 1 Par. c. 17, v. 11 et seq., et 12, 6, et 28, 6.*

(1) Disputationis hujus difficultates propè sustulit, aut saltem multum elucidavit R. P. Tournemine, propositâ levi punctationis mutatione. Quippè qui Jacobæam prædictionem sic legendam existimat: *Non auferetur sceptrum de Judâ et dux, de femore ejus donec veniat*, etc.

Psalm. c. 88, v. 4 et seq. : *Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, usque in æternum præparabo semen tuum... Et ponam in seculum seculi ejus.... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus in æternum manebit.*

Isa. c. 11, v. 1, et seq. : *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini... In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Jerem. c. 23, v. 5, 6 : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justus noster.*

Jerem. c. 33, v. 15 et seq. : *In diebus illis et in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ; faciet judicium et justitiam in terrâ... Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.*

Matth. c. 1, v. 1 et seq. : *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham... Jesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem... genuit Joseph, virum Mariæ, de quâ natus est Jesus qui vocatur Christus.*

Matth. c. 1, v. 20 : *Joseph, filii David, nolî timere accipere Mariam conjugem tuam.*

Matth. c. 9, v. 27 : *Et transeunte indè Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes: Miserere nostri, fili David.*

Matth. c. 12, v. 23 : *Et stupebant omnes turbæ, et dicebant: Numquid hic est filius David?*

Matth. c. 15, v. 22 : *Et ecce mulier Chananæ à filiabus illis egressa clamavit dicens ei: Miserere mei, Domine fili David.*

Matth. c. 20, v. 30, 31 : *Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Turba autem increpabat eos, ut tacerent; at illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Et Marc. c. 10, v. 46, et Luc. c. 18, v. 38, 39.*

Matth. c. 21, v. 9 : *Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David.*

Matth. c. 22, v. 41, 42 : *Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei, David. Et Marc. c. 12, v. 35, et Luc. c. 20, v. 42.*

Luc. c. 1, v. 26, 27 : *In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David.*

Luc. c. 1, v. 31, 32 : *Vocabis nomen ejus Jesum: hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis.*

Luc. c. 1, v. 69, 70 : *Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à seculo sunt, Prophetarum ejus.*

Luc. c. 2, v. 4 : *Ascendit autem et Joseph à Galilæâ, de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, ed quòd esset de domo et familiâ David.*

Luc. c. 3, v. 23, 31 : *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli... qui fuit Nathan, qui fuit David.*

Joan. c. 7, v. 42 : *Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?*

Act. c. 13, v. 23 : *Hujus (David) Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israel Salvatorem Jesum.*

Rom. c. 1, v. 1 : *Paulus segregatus in Evangelium Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis, de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem.*

Rom. c. 15, v. 12 : *Et rursus Isaias ait: Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes; in eum gentes sperabunt.*

2 Tim. c. 2, v. 8 : *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse à mortuis, ex semine David.*

Apoc. c. 5, v. 5 : *Ecce vicit leo de tribu Judâ, radix David.*

Apoc. c. 22, v. 16 : *Ego Jesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis; ego sum radix et genus David.*

1° Depromptum è libri secundi Samuelis capite septimo testimonium, quo Davidi templum Deo excitare paranti futurum denuntiat Nathan, ut id olim exequatur prognatus ipso filius, cujus regnum secula durando vincet; hoc, inquam, testimonium, quoniam anceps est et vocari potest in controversiam, nos Christo Jesu certis argumentis addicemus. Id ex eo est vaticinium genere, quibus multiplex inest significatio. Quædam enim ejus partes Christo Jesu et Salomoni communes sunt, puta Davide prognatum esse, Dei Filium esse, Christum naturâ, Salomonem gratiâ; Deo templum extruere; regem esse. Quædam ad Salomonem solum spectant: *Si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virgâ virorum, et in plagis filiorum hominum.* Christo autem soli hæc competunt: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum; atque hoc etiam: Et fidelis crit domus tua, et regnum tuum usque in æternum antè faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter.* Regnum enim Salomonis æternum non fuit. Perennitatem sine carituram illic designari ostendit hoc loquendi genus, עַד עוֹלָם, quo utitur Scripto- sacer. Scitum est enim Maimonidæ (More Nevoch. Part. 2, c. 28): עוֹלָם non necessariò significat æternitatem, nisi ei jungatur עַד, idque vel post illud, ut עַד עוֹלָם, vel antè, עַד עוֹלָם. Idem arguitur præterea ex compluribus Scripturæ sacræ testimoniis, in quibus Davidi regnum promittitur, non diuturnum solum, quod in temporario Judææ regno verum fuit, sed nullis

omnino annorum curriculis determinandum, quod in solo Christi Jesu regno evenit. Tale hoc est ex octogesimo octavo Psalmo v. 28 et seq.: *Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in seculum seculi semen ejus et thronum ejus sicut dies cæli... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar: semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cælo fidelis.* Et illud Isaïæ de Christo, cap. 9, v. 7: *Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David, et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud et corroboret in judicio et justitiâ, à modò et usquè in sempiternum.* Necnon illud Jeremiæ, cap. 33, v. 17: *Quia hæc dicit Dominus: Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domûs Israel;* deindè, cap. 33, v. 20, 21: *Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.* Et istud Danielis de Christi regno, cap. 2, v. 44: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum;* atque hoc quoque ejusdem Prophetæ, cap. 7, v. 14, 27: *Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Vides omnem omnino extremitatem et determinationem à regno Davidis et à regno Christi excludi. Undè Gabriel Angelus apud Lucam, cap. 1, v. 33: *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum: et regni ejus non erit finis.* Nempè hæc pertinent ad ea quæ attulimus Prophetarum prædicta, quibus non hunc affluxisset sensum Evangelista, nisi communi omnium consensu sic intelligi solita hoc tempore fuissent. Perperam ergo Grotius testimonium hoc Christanis eripit, nec quicquam aliud hic significatum esse vult, quàm temporarii Davidis regni diuturnitatem, quæ annorum quingentorum spatium excessit. Ad Jesum item istud congruit, 2 Reg. cap. 7, v. 13: *Ipse ædificabit domum nomini meo;* Ecclesiam videlicet, quæ domûs symbolo sæpè in libris sacris exprimitur. Sic David in Psalmis 92, v. 5: *Domum tuam decet sanctitudo, Domine.* Sic Angelus apud Lucam, cap. 1, v. 33: *Et regnabit in domo Jacob in æternum.* Sic Paulus ad Timotheum, Ep. 1, cap. 3, v. 15: *Ut scias quomodò oporteat te in domo Dei conversari, quæ est ecclesia Dei vivi.* Ergò hæc Nathanis vaticinatio, tanquàm Christum Jesum sine dubio præmonstrans, à Paulo usurpatur, Hebr. cap. 1, v. 5: *Cui enim dixit aliquandò Angelorum: Filius meus es tu, ego hodiè genui te? Et rursus: Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in Filium?*

2° Si quis Isaïæ prædictum, quod ex undecimo capite attulimus, ut Jesum Jesse prognatum esse proba-

remus, aliò detorquere paret quàm ad Messiam, refragantes Judæos omnes experietur, ut suprâ demonstravimus. Messiam certè germinis, et floris, et virgæ, et radicis symbolis sæpè à Prophetis expressum ostendimus infrâ in hoc Parallelismo, et iisdem quoque à novi Testamenti Scriptoribus Jesum fuisse signatum. Spiritum Domini super Jesum requievisse manifesto indicio declaravit Deus, tum cùm Spiritus Dei descendit sicut columba, et venit super eum recens à Joanne baptizatum. Stetit Jesus in signum populorum, quod et de eo post Isaïam futurum prædixit Simeon, Luc. c. 2, v. 34: *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur.* Ipsum gentes deprecari cœperunt, tum cùm ad eum vocatæ, Apostoli dicto audientes fuerunt. Judicavit in justitiâ pauperes, ità ut Justus *κατ' ἐξοχήν* sit dictus. Percussit terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interfecit impium; bellator quippè Jesus. Idem tamen pacificus, quod lupi et agni, pardi et hædi concordia Isaïas significavit. Quæ omnia suis locis apparebunt in hoc Parallelismo.

CAPUT VI.

DAVIDIS NOMEN JESU TRIBUTUR.

Isa. c. 55, v. 3: *Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles.*

Jerem. c. 50, v. 9: *Servient (Israel et Juda) Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.*

Ezech. c. 34, v. 23: *Hæc dicit Dominus Deus: .... Suscitabo super eas (oves meas) pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David.*

Ezech. c. 37, v. 23 et seq.: *Ego ero eis Deus, et servus meus David rex super eos.... Et David servus meus princeps eorum in perpetuum.*

Ose. c. 3, v. 5: *Post hæc revertentur filii Israel, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum.*

Act. c. 13, v. 34: *Quod autem suscitavit eum à mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem, ità dixit, quia dabo vobis sancta David fidelia.*

CAPUT VII.

JESUS DE SEMINE SALOMONIS.

Psal. 71, v. 1, 6: *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis.... Permanebit cum sole et antè lunam in generatione et generationem.*

Matth. c. 1, v. 1 et seq.: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. David autem rex genuit Salomonem ex eâ quæ fuit Uriæ. Salomon autem genuit Roboam... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariæ, de quâ natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

CAPUT VIII.

TEMPUS ADVENTUS JESU.

Gen. c. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est.*

Psal. c. 71, v. 1, 7: *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis.... Orietur in diebus justitia et abundantia pacis.*

Isa. c. 2, v. 2 et seq.: *Et erit in novissimis diebus*

præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit Lex, et verbum Domini de Jerusalem; et judicabit gentes, et arguet populos multos; et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces; non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: Et egredietur virga de radice Jesse.... Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit.... Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo.... In die illâ radix Jesse qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.

Isa. c. 40, v. 3 et seq.: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quòd os Domini locutum est.

Jerem. c. 30, v. 18 et seq.: Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor, et ædificabitur civitas in excelsu suo, et templum justâ ordinem suum fundabitur..... Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producet, et applicabo eum, et accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi, ait Dominus?

Dan. c. 2, v. 40 et seq.: Et regnum quartum erit velut ferrum; quomodò ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc. Porrò quia vidisti pedum et digitorum partem testæ figuli, et partem ferream; regnum divisum erit, quod tamen de plantario ferri oriatur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto; et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fictiles; ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum. Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testæ. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consummet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum.

Dan. c. 9, v. 24 et seq.: Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungetur Sanctus Sanctorum. Scito ergò et animadvertite: Ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt, et rursùm ædificabitur platea, et muri in angustiâ temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est, etc.

Agg. c. 2, v. 7 et seq.: Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cælum, et terram, et mare, et aridam; et movebo omnes

gentes, et veniet Desideratus cunctis gentibus; et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum; magna erit gloria domus istius novissimæ plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum; et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Zach. c. 3, v. 8, 10: Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.... In die illâ, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem et subter ficum.

Malach. c. 3, v. 1: Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis, et Angelus Testamenti quem vos vultis.

Matth. c. 2, v. 1: Cùm ergò natus esset Jesus in Bethlehém Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam.

Matth. c. 14, v. 1: In illo tempore audivit Herodes Tetrarcha jamam Jesu.

Luc. c. 2, v. 1 et seq.: Factum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehém; eò quòd esset de domo et familiâ David, ut profiteretur cum Mariâ, desponsatâ sibi uxore prægnante. Factum est autem, cùm esset ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et peperit Filium suum primogenitum.

Luc. c. 3, v. 1 et seq.: Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarchâ autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarchâ Iturææ et Trachonitidis regionis, et Lysaniâ Abilenæ tetrarchâ, sub principibus sacerdotum Anna et Caipha, factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto. Et venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum.... Factum est autem cùm baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est cælum.... Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta

1° Ut major constet fides testimoniis, quibus ortum Christi et obitum prædicto à Prophetis tempore contigisse demonstravimus, exponenda sunt nonnulla, undè toti disputationi lux accedet. Certum est, quo tempore natus est Jesus, receptissimam fuisse inter Judæos et ethnicos opinionem, nasci tunc debere Messiam. De ethnicis egimus suprâ; egimus et de Josepho; videamus de reliquis Judæis. Persuasione hæc imbutus erat Simeon, quem testificatur Lucas (c. 2, v. 25, 38) expectasse consolationem Israel; eadem et ii quos alloquebatur Anna prophetissa, Phanuelis filia, quos ait idem Lucas expectasse redemptionem Israel. Eadem mens erat Samaritanæ, cùm Christo diceret (Joan. c. 4, v. 25): Scio quia Messias venit. Redemptio illa, sive consolatio Israel, Messiae adventus est quem et Regnum cælorum et Regnum Dei sacri scri-

ptores appellant; Thalmudici, *consolationem*; et iurejurando asfirmantes quippiam, per consolationem hanc, velut sanctissimum religionis mysterium, jurare solent. Pleni sunt sacramenti hujus eorum libri, in quibus, ut et in reliquorum porrò Rabbiorum scriptis, doctrina eadem consignata est. Legimus in libro Sanhedrin, capite ultimo, Scholam Eliæ, non prophetæ hujus celebris, sed Hebræi doctoris, mundi tempus sex annorum millibus definivisse, quorum duo millia priora fuerint Thobu, duo sequentia Lex, postrema duo futura sint Messias. Atqui circà finem quartæ chiliadis reipsà venit Christus Jesus. Itaque ex eorum doctrinâ sequitur tempus adventûs Messie præterisse. Fertur et in libris Rabbiorum, confesos esse majores ipsorum, qui temporibus Christo Jesu paulò superioribus vixerunt, Messie adventum imminere; qui non multò recentiores fuerunt, et templum excindi viderunt, Messie tempus jam venisse. Sunt qui non alium quàm Ezechiam fuisse velint. Quam sententiam penitè damnari posse negat R. Joseph Albo in libro Ikkarim. Tradit R. Selomoh Jarchi asseverasse vetustos gentis suæ doctores, jam venisse Messiam, eoque die esse natum quo excisa Hierosolyma. Referunt R. Gedalias in Catenâ cabalæ, et R. Azarias, in Lumine oculorum, quid ipsi de tempore adventûs Messie, quid R. Bechai, quid R. Saadias, quid is quem proximè laudavi R. Selomoh Jarchi, quid R. Levi ben Gherson, quid R. Abraham Hannasi, quid R. Moses Gerundensis, quid Abrabaniel senserint, quid et in libro Zohar proditum sit: ex quorum rationibus sequitur, jam id tempus esse elapsum. Quocirca in eodem libro Sanhedrin venisse quidem Messiam aiunt de verporum grege nonnulli, at Romæ inter ægros lepris laborantes latitare (nam ex his Isaie cap. 53, v. 4, verbis: *Et nos putavimus eum quasi leprosum*, nomen ipsi Leproso esse fingunt); ratum verò tempus, quo ex his latebris emersurus sit, non assignant. Quidam inter horti Eden delicias ævum agitare volunt cum Eliâ, à quo ungendus sit olim lætitiæ oleo, cum ad muneris sui administrationem foras prodibit. Nam quamvis Messie adventum negare per Judaicas leges fas non sit, ejus tamen tempus non ex Scripturæ sacræ prædictionibus, sed ex cabalâ tantùm cognosci posse censent. Verùm egregiè refelluntur hæc commenta ex Daniele ipso, qui post hebdomades sexaginta duas occisus iri Christum pronuntiat; et paulò post desitutum sacrificium et hostiam. Jam ante ergò venerat Christus, et fuerat trucidatus, ac pactum Dei cum hominibus confirmaverat, omnibusque officiis et muniis fuerat defunctus, quibus explendis missus erat et promissus.

2° Constat prætereà apud plerosque è veteribus magistris, stante templo secundo vel venturum fuisse Christum, vel venisse. Testis Cantici canticorum Thargumista (Cant. 7, 8); testis et Echa Rabbathi, et sæpiùs jam memoratus liber Sanhedrin, capite ultimo, qui in hunc sensum traxisse R. Akibam narrat celeberrimam vaticinationem Aggæi, in quâ Deus eâ spe Zorobabelem

et Jesum Josedeci filium, solatur, ut cum venerit *Desideratus cunctis gentibus*, templum tantâ gloriâ completurus sit, ut prioris templi gloriâ superet (Agg. 2, 7, 8). Atqui res quinque enumerant Thalmudici doctores, quibus templum prius posteriori antecelluit, Urim et Thummim, Arcam, Ignem, Oleum unctionis (pro quo liber Thalmudicus Joma, Jarchi, et Kimchi, præsentiam Dei ponunt) et Spiritum sanctum. Adjicit Sepher Aemana et laminam auream, in Pontificis fronte gestari solitam. Adjicit et multa Abrabaniel prioris templi decora, quæ in secundo desiderabantur. Adde et prioris magnificentiam, quâ posterius tanto post se intervallo reliquit, ut qui illud viderant, cum secundum aspicerent, à lacrymis temperare non possent; undè Aggæus (2, 4): *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloriâ suâ primâ? et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Gloria igitur templo promissa, per eum concilianda ipsi erat qui à cunctis gentibus desiderabatur, et erat expectatio gentium, Messiam videlicet, tùm cum loco huic pacem erat daturus. Aggæum mirificè illustrat Malachias, cap. 3, v. 1, cum ait: *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos vultis.* Dominatorem enim hunc esse Messiam palàm agnoscunt Hebræi, ut suprâ docuimus. Quod per Aggæum spondet Deus, idem jam antè per Jeremiam fuerat luculentis verbis pollicitus, cap. 30 v. 18 et seq.: *Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor, et edificabitur civitas in excelso suo, et templum juxtâ ordinem suum fundabitur.... Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producet; et applicabo eum et accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi? ait Dominus. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.* Hæc in Messiam congruere docet Jonathan; docet et R. Jehuda in libro Sanhedrin.

3° Clarissimam quoque adventûs Christi notam præmonstravit Deus, cum futurum prædixit ut *oriatur in diebus ejus justitia et abundantia pacis* (Psalm. 71, v. 7); ut gladii consentur in vomeres; ut habitet lupus cum agno; ut deprimantur montes; ut complanentur valles, et scabra ac prærupta terrarum exequentur (Isai. c. 2, v. 4, et cap. 11, v. 6, et c. 40, v. 3); ut amici curis omnibus soluti sub ramis arborum conveniant (Zach. c. 3, v. 8, 10). Quibus læta pax, summaque tranquillitas significatur. Atque hæc partim κατὰ σχῆμα, partim κατὰ λέξιν interpretanda sunt. Ac priori quidem modo sumpsisse ea videtur Jonathan in Thargum. Nam cum initium undecimi capitis Isaie allegoricè intelligendum esse docuerit, sequentia similiter interpretatum esse credi par est. Jonathanem assectatur Selomoh Jarchi, assectantur et alii. Sumpsit quoque allegoricè R. David Kimchi; sumpsit et Maimonides in Jad Chazacha, popularesque suos luculenter refellit qui lupum inter et agnum futuras Mes-

siâ veniente inducias, aliasque rerum vices stolidissimè imaginati sunt, cùm Israelitarum, in nefariorum et impiorum hominum colluvie, securitas tantùm et tranquillitas promittantur. Nos gentium vocationem hic præmonstratam censemus, quæ superbâ et morum feritate depositâ, mansuetactæ doctrinâ Christi Jesu, et ad ejus obsequium ac fidem tractæ sunt. Insignis enim hic est et propè singularis Christi Jesu ipsiusque sectatorum character, mansuetudo ac lenitas; cujus præscius Michæas, non pacis tantùm amatorem, sed Pacem futurum ipsum præcinuit. Undè discipulos suos Jesus ad sui imitationem his verbis provocabat (Matth. c. 11, v. 29): *Tollite jugum meum super vos, et discite à me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.* Sed hæc fusiùs in Parallelismo prosequemur. Sic intellexit Justinus, Apol., sic Eusebius Dem., lib. 2, sic Hieronymus in Isai. 2, sic Christiani interpretes universi. At iidem etiam oraculum hoc κατὰ λέξιν completum esse docent, nato Domino Jesu Augusti temporibus, quâ tempestate omnes bellorum resederant motus, quibus quassatus paulò antè fuerat universus propemodùm orbis, altissimâque pace genus humanum fructuratur. Nec multò antè templum Jani obseraverat Augustus, quod per multos annos clausum Variana clades aperuit. Inscriptio vetus Emeritæ, quam proponit Gruterus, p. 149:

IMP. CAES. DIVI. F. AUG. PON. MAX.
COS. XII. TRIBUNIC. POTEST. X. IMP. VIII.
ORBE. MARI. ET TERRA. PACATO.
TEMPLO. JANI. CLUSO. ET. REP. PO.
ROM. OPTIM. LEGIB. SANCTISS.
INSTIT. REFOR.

Ubi non pax solùm terrâ marique constituta, sed et legibus optimis, ac sanctissimis institutis reformata Romana respublica dicitur. Quippè non pacem solùm, sed et justitiam ætati huic sacer Vates sponderat, Psalm. 71, 1: *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis.* Quibus ista consonant è Psalmo octogesimo quarto, vers. 11: *Misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatæ sunt.* Audiendus quoque Suetonius: *Janum Quirinum semel atque iterùm à conditâ Urbe memoriam antè suam clausum, in multo brevioris temporis spatio, terrâ marique pace partâ conclusit.* Disertissimum verò et ad rem nostram aptissimum est Orosii testimonium, lib. 6, cap. 22: *Anno ab U. C. DCCLII. Cæsar Augustus ab Oriente in Occidentem, à Septentrione ad Meridiem, ac per totum Oceani circum, cunctis gentibus unâ pace compositis, Jani portas tertio ipse tunc clausit. Quas ex eo per duodecim ferè annos quietissimo semper obseratas otio ipsa etiam rubigo consignavit: nec priùs unquam nisi sub extremâ senectute Augusti pulsata, Atheniensium seditione, et Dacorum commotione patuerunt. Clausis igitur Jani portis, rempublicam, quam bello quæsierat, pace enutrire atque amplificare studens, leges plurimas statuit, per quas humanum genus liberâ reverentiâ disciplinæ morem gereret. Domini appellatio-*

nem, ut homo, declinavit. Verus quippè rerum Dominus, omnis justitiæ ac pacis auctor, sanctissimarumque legum conditor nascebatur; de quo cecinit Isaias, cap. 9, v. 7: *Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis.* In eum enim annum, quem notat Orosius, vel proximos certè annos, de communi doctissimorum chronologorum consensu, incidit ortus Christi Jesu. Neque verò prætermittendus hic est Tacitus, qui pacis hujus, quam Augustus sanxit, diuturnitatem commemorat in eo fragmento, quod idem promittit Orosius, lib. 7, cap. 3: *Deindè, ut verbis Cornelii Taciti loquar, sene Augusto Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sæpè ex usu, et aliquandò cum damno quærentur, usquè ad Vespasiani duravit imperium.* Quibus hæc subjungit Orosius: *Cæterùm et tunc captâ eversâque urbe Hierosolymorum, sicut Prophetæ præmuntiârunt, extinctisque Judæis, Titus, qui ad vindicandum Domini nostri Jesu Christi sanguinem judicio Dei fuerat ordinatus, victor triumphans cum Vespasiano patre Janum clausit. Igitur etsi sub extremis Cæsaribus temporibus apertus est Janus, tamen per multa ex eo tempora, quamvis in procinctu esset exercitus, nulla bella sonuerunt.* Consentanea sunt istis quæ subjicit Eusebius utrique prædictioni, ex Psalmo septuagesimo primo, et ex secundo capite Isaiæ suprâ allatæ (Euseb. Præp. Evang. libr. 1, cap. 4): *Consentaneæ prædictionibus res consecutæ sunt. Satim enim sublatas est apud Romanos dominatus ille à multis usurpatus, cum ad unum Augustum imperii summa sub ipsum Servatoris nostri ortum rediisset. Ab eo enim tempore, ad hanc usque ætatem, minimè videas civitates cum civitatibus ut priùs decertantes, neque gentem cum gente præliantem, neque res hominum omni perturbationis genere attritas. Pacem hanc orbi per Christum conciliatam, jus sancitum, refrenatam licentiam, res in melius compositas, Augusto gratificaturus Virgilius splendidis versibus prædicavit, Eneid. lib. 1, v. 295 et seq.:*

*Aspera tùm positis mitescent secula bellis:
Cana fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt; diræ ferro et compagibus arcis
Claudentur belli portæ; furor impius intus
Sæva sedens super arma, et centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.*

Duplex igitur per Christum Jesum pax hominibus parta est, temporaria, et æterna. Hæc ea est quam Jesus moriturus discipulis suis reliquit; aiebat enim (Joan. c. 14, v. 27): *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis; non quomodò mundus dat, ego do vobis.* Hæc motus animorum sedat, et mentes humanas etiam dum inquietis illigatæ sunt corporibus, tranquillat et componit, et beatitatis æternæ nulli unquam rerum turbini obnoxia compotes efficit; illa verò Christo Jesu venienti orbem præparavit, sopitis bellis, et pace terrâ marique sancitâ; quæ etiam post Christum diù perseveravit. Utramque pacem statim post natum Jesum beati Angeli cantibus celebrabant; et æternam quidem ac cœlestem, his verbis (Luc. c. 2, v. 14): *Gloria in altissimis Deo; terrenam verò ac*

temporariam, istis: *Et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis.* Undè facilis est adversariorum depulsio, qui pacem illam Augusti ævo florentem, post annos aliquot turbatam fuisse causantur; quamobrem ad Jesum minimè pertinere volunt istud Prophetæ, Ps. 71, v. 7, quod attulimus: *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna; nec istud quoque Isa. c. 9, v. 7: Et pacis non erit finis: nec illud Isa. c. 54, v. 10: Fœdus pacis meæ non movebitur.* Perperam enim ad terrenam pacem flectuntur ista, quæ pertinent ad æternam. In eundem trahi possunt sensum et ista Isaïæ, cap. 2, v. 4: *Nec exercebuntur ultrà ad prælium: et hæc Ezechielis, cap. 34, v. 28: Et non erunt ultrà in rapinam in gentibus;* quamvis et pacem temporariam notare possunt: dictio enim *ultrà*, sive, ut hebraicè concepta est, *לְעֵלְיָ*, nonnunquam æternitatem, diurnitatem aliquam nonnunquam, sæpè etiam brevitate temporis significat. Postremum hoc docet R. David Kimchi in libro Radicum, et exemplis probat. Aliquandò etiam particulæ neganti conjuncta aliquam rei partem detrahit, non totam inficiatur. Sic tricesimo quinto Geneseos capite, vers. 10, Jacobo dixit Deus: *Non vocaberis ultrà Jacob;* quamvis sæpè deinceps, et hoc ipso capite aliquoties vocatus sit Jacob. Plura ejusmodi exempla sunt in promptu. Non ergò penitèns id negatum est vocibus iis, *non ultrà*, sed pars tantùm aliqua detracta est: nam eùm semper deinceps Israel vocari debuisset, Jacob aliquandò vocatus est. Similem iis significationem tribue in allatis Isaïæ et Ezechielis testimoniis, non ut in æternum, sed ut in multos annos magnâque ex parte extinctum iri bella intelligas.

4° Ad hæc florente Romanorum imperio proditum Messiam prædixit Daniel, quo certum adventus ipsius indicium continetur. Atque hic Judæorum consensu juvatur, apud quos commune effatum est, vigente imperio Idumæorum (quo nomine Romanos signare solent) proditum Messiam. Cùm enim Nabuchodonosoris somnium interpretaretur Daniel, futurum prænuñtiavit, ut regno ipsius succedat regnum aliud argenteum, Persarum videlicèt et Medorum; huic tertium æreum, quo latè dominaturum sit, Alexandri nimirum, qui maxima terrarum spatia subegit; atque isti demùm quartum ferreum, robore longè præstans, quod reliqua hæc domet et conterat, quemadmodùm omnia ferrum comminuit. De quarto hoc regno magna apud interpretes controversia est, aliis Seleucidarum et Lagidarum regna, Romanum aliis imperium eo signari contendentibus. Ego verò postremam hanc opinionem sequi me profiteor. Extat quippè ex his ipsis vaticiniis verbis prioris confutatio: *Et regnum quartum erit velut ferrum: quomodò ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc* (Dan. 2, v. 40); aureum nimirum Nabuchodonosoris regnum argenteum Cyri, æreum Alexandri. Regna autem Lagidarum et Seleucidarum, regnum ipsum Alexandri ex parte fuerunt. At quamvis magnis sese oppugnârunt et appetierunt bellis, minimè tamen se comminuerunt; uti neque regnum Macedo-

nix, quod ærei regni Alexandri caput fuit. Deindè regnum illud quartum, regnum unicum fuit; duo verò Lagidæ et Seleucidæ regna tenuerunt. Quantò aptius hæc ad Romanum imperium congruunt, quod priora hæc regna contrivit! Sequitur (Dan. c. 2, v. 41-42): *Porro quia vidisti pedum et digitorum partem testæ figuli, et partem ferream, regnum divisum erit; quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferreum mistum testæ ex luto, et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fictiles; ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum.* Aio bella Cæsaris et Pompeii, Augusti et Antonii his portendi. Tempora enim hæc pedibus comparantur, quòd Messix ortum proximè præcesserint. Romana respublica bellis hisce civilibus scissa in duas partes et divisa est. Cæsariana pars robore pollens prævaluit; Pompeiana et Antoniana contritæ sunt. Utraque autem pars victrici gente et fortissimis majoribus prodiit. Labascit hic eorum ratio, qui imperii Romani divisionem in veterem novamque Romam comminiscuntur; utram enim partem luteam, utram ferream esse dicent? utraque enim contrita est. Addit Propheta (Dan. c. 2, v. 43): *Quod autem vidisti ferreum mistum testæ ex luto, commiscébuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicut ferrum misceri non potest testæ.* Connubia significat, quibus Cæsarem inter et Pompeium, Augustum et Antonium affinitates contractæ sunt; minimè tamen animi coaluerunt, conjunctionem dirimente insanâ regnandi cupiditate. Tùm hæc subnexa sunt (ibid. 2, 44): *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum.* Grotius, aliique Grotio vetustiores, qui quarto regno notari censent Ægypti et Syriæ regna, ad Romanum imperium ista referunt, quatenus futurum erat sedes Ecclesiæ. At hoc eùm aiunt, vel sibi volunt in Romano imperio Ecclesiam solam spectari, vel Ecclesiam cum Romano imperio. Si primum, profectò verisimile non est Danielem vaticiniis suis nobilissima notantem imperia, longè omnium nobilissimum, Romanum præterisse; si postremum, at falsum est quod affingunt Danieli, Romanum imperium nunquam iri dissipatum, cujus vix umbra nomenque superest, nec alteri populo traditum, quod Francis, Germanis, Turcis, aliisque traditum est. Suscitandum præterea fuit regnum illud æternum *in diebus regnorum illorum*, quæ proximè commemoravit. Atqui penitèns jam conciderant regna Syriæ et Ægypti, cùm Ecclesiæ regnum fundavit Christus; nondùm verò excitata illa erant, cùm Romanum regnum exortum est. Undè sequitur stantibus regnis Syriæ et Ægypti, neque Romanorum, neque Ecclesiæ regnum fuisse suscitatum: igitur vel regna Syriæ et Ægypti regna illa non sunt, quibus stantibus regnum illud æternum suscitandum esse prædicit Daniel, vel regnum hoc æternum, neque Romanorum imperium neque Ecclesiæ regnum est. Ego verò regno ferreo notari censeo Romanum imperium, ut dixi; regno verò æterno, regnum Christi, quod æternum fore sacra

Litteræ passim docent, et nos in Parallelismo accedimus. Regna autem universa consumpturum apertissime testificatur Paulus in priore Epistolâ ad Corinthios, cap. 15, v. 24. *Deindè finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem; oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus; et in posteriore, cap. 10, v. 4 et seq.: Nam arma militiæ nostræ, non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitio; consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Et David in secundo Psalmo, v. 8-9: *Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ; reges eos in virgâ ferreâ, et tanquàm vas figuli confringes eos.* Isaias quoque, cap. 60, v. 12: *Gens et regnum quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur.* Præcipuè verò Daniel, optimus sui interpres, cap. 7, v. 13, 14, 27: *Et ecce cum nubibus cæli, quasi Filius hominis veniebat, et usquè ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Deindè: *Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi; cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei et obediant.* Lapidem prætereà hunc, de monte sine manibus abscissum, qui statuâ aureâ, argenteâ, æreâ, et ferreâ disjectâ et comminutâ, mons evasit magnus, et universam terram replevit (Dan. c. 2, v. 34, 35, 45), Christi symbolum esse certissimis argumentis supra vicimus. Sed et regnum illud æternum, regnum esse Christi, ibidem tum auctoritate Scripturæ sacræ, tum et Rabbiorum suffragiis abundè probavimus.

5° In nono vero capite Danielis luculentum et haud scio an clarissimum omnium quotcumque sacri Codices veteris Testamenti suppeditant, vaticinium proponitur; idemque longè obscurissimum. Ac clarissimum quidem, quoad Christum pertinet, qui disertis illic prænuntiatur verbis; Jesum videlicet, cujus ætas illic, undecumque tandem computandi ducantur exordia, tam manifestò indicatur, ut indè potissimum ad spem venturi circâ hæc tempora Messiaë excitatos Judæos et ethnicos plerosque crediderim. Obscurissimum verò, quoad prædictarum illic septuaginta hebdomadum initia spectat et exitus. Quidquid igitur chronologorum est, quidquid theologorum, quidquid Scripturæ sacræ interpretum, eorum uberrimæ exstant argumenti hujus disceptationes. Verùm tantis undiquè angustiis ac difficultatibus circumsepta quæstio est; tot, tamque diversæ ac pugnantibus proponuntur sententiæ, ut penitus molesta sit ac operosa earum dijudicatio; novum verò aliquid ac certius afferre, longè etiam operosius. Quod cum nuper vir cæteroquin eruditus tentasset, in magnas ineptias delapsus est. Libenter ergò ab hæc tractatione manum abstinuissem, nisi eam à me invito propositi operis ratio exprimeret.

6° Cum in hujus prædicti interpretatione multiplex

extiterit opinionum diversitas, quæ diligenter ab aliis collectæ sunt et expositæ, complures ex illis *ἀλογιστὰς* convictæ exoleverunt. Quamvis autem virorum aliquot doctorum patrociniis sese etiamnum tueantur benè iustæ, nos tamen consulentes brevitati, tres duntaxat afferemus in medium, quarum præcipua inter cæteras auctoritas est, quæque majoris nominis patronos habent. Prima in anno Artaxerxis Longimani septimo septuaginta hebdomadum ponit exordium, quas in Christi morte concludit. Quod spatium quadringentorum nonaginta annorum est, sive hebdomadam septuaginta. Hanc opinionem magnâ contentione defendunt Jacobus et Ludovicus Cappelli, viros graves chronologicæ et astronomicæ disciplinæ peritos secuti, accuratisque hujus annorum curriculi delineatis tabulis, et rationibus subtiliter disputatis fidem sibi conciliare conati sunt.

Fatendum sanè est veri eos quàm simillima disserere atque hanc quæsitæ annorum numeri cum historiæ veritate convenientiam penè nobis assensum extorquere. Verùm ad hanc calculi fidem reliqua non congruunt; inchoandas quippe hebdomadas esse definit apud Danielem Angelus Gabriel, *ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem* (Dan. c. 9, v. 24), ab edicto videlicet, quo Hierosolymorum instauratio permissa est. At in Artaxerxis edicto, quo Esdræ reditum anno regni sui septimo concessit, de reparandis Hierosolymis, nulla omninò mentio fit, sed de instaurando tantum templi cultu, et Lege restituendâ. Nec nodum solvit Ludovicus Cappellus, cum ait licentiam reficiendorum murorum, etsi verbis non expressam, at re ipsâ fuisse Esdræ concessam: *Cur enim, inquit, instauracionem murorum vel prohibuisset, vel non concessisset Artaxerxes ille, qui se usque adè benevolunt ergà Judæos eo edicto præbet?* Eadem nimirum ob causam, quæ Cyrum ergà Judæos itidem benevolunt, quæ Darii absterruit, quominus id iis permitterent, experta nimirum gentis pervicacia et mobilitas, et cupidus rerum novarum animus. Quòd si promovendi cultus templi expressa verbis facultas tacitam instaurandi muri continet facultatem, jam igitur non à septimo anno Artaxerxis, sed à primo Cyri, vel à secundo Darii septuaginta hebdomadum sumenda sunt initia, qui Judæis restituendi templi fecit potestatem. Veri profectò simile non est hoc Artaxerxis edictum, cum res alias momenti minoris sigillatim exprimat, sumptusque ad templi cultum conferendos minutatim percenseat, concessam murorum et urbis extruendæ facultatem, sic tanquàm rem nihili, silentio præternisisse. Crederemus fortassè, si rem in edicto prætermisissam opere ipso Esdras complevisset. Verùm nec ex edicti verbis, nec ex gestis ab Esdrâ rebus ulla sumi possunt opinionis hujus argumenta; proptereaquæ à nobis exploditur.

7° Altera Scaligeri sententia est (lib. 6 de Emend. Temp.) quam à Sulpitio Severo, aliisque, ut ipse ait, scriptoribus antiquis acceptam renovavit, virisque eruditus, Joanni Drusio (in Sulp. Sever. Hist. lib. 2) et Constantino l'Empereur (Const. l'Emp. Præf. in

Jach., et Jach. in Dan. cap. 9, 1. Esdr. c. 4, v. 24, et c. 6, v. 5), ut eandem defenderent pro suâ auctoritate persuasit. Is in anno Darii Nothi secundo septuaginta hebdomadam exordium statuit, finem in annum Neronis duodecimum, quo anno Judæos inter et Romanos bellum tumescebat: undè si annos tres dimidio numeres, incidēs in excidium Hierosolymitanum. Darium ergò illum, cujus anno secundo inchoatam templi refectionem sexto absolutam esse tradit Esdræ liber, non Hystaspiden Darium esse credit, uti vulgò creditur, sed Nothum Artaxerxis Longimani successorem, alterius Artaxerxis, cognomento Memoriosi, decessorem. Præterea aliter spectari vult hanc septuaginta septimanarum ὁμάδα, aliter expressam à Daniele ipsarum partitionem in septem, sexaginta duas, et unam; sexaginta quippè et duas hebdomadas, ductas à quinto anno Artaxerxis Memoriosi, quo anno de restituendâ Hierosolymâ edictum promulgatum fuisse ait, cadere in interitum Christi. Septem reliquæ septimanæ quò pertineant nescire se fatetur. De postremâ nihil certiora affert. Probationes doctrinæ suæ nullas dat Sulpitius; has Scaliger et Scaligerani suæ: Tria lata sunt de instaurandis Hierosolymis et templo edicta: prius à Cyro, alterum à Dario, quem Nothum esse volunt, tertium ab Artaxerxe, quem Mneumonem esse statuunt. Non patitur annorum disputatio ut inchoatum ab edictis Cyri vel Artaxerxis illius Memoriosi intervallum, quod præscripsit Daniel, desinat in assignatis ab eo temporibus: igitur Dari Nothi edictum à Daniele notatur. Alterum ex his Zachariæ verbis cap. 7, v. 5, depromunt argumentum: *Cum jejunaretis et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta annos, numquid jejunium jejunastis mihi?* Ex jejuniis, inquit, illis, per septuaginta annos celebratis, intelligitur septuaginta jam annos Hierosolymis ritus suos et cæremonias obiisse Judæos; nam ejusmodi solemnibus in Captivitate Judæi abstinebant. Atqui à reditu ad Darium Hystaspiden tot anni non effluxerant. Ergò Darius ille, cujus ævo hæc vaticinabatur Zacharias, Nothus erat, non Hystaspides. Deindè verba hæc ex quarto Esdræ capite, lib. 4, vers. 5 et seq., proferunt: *Conduxerunt autem adversus eos consiliatores, ut destruerent consilium eorum omnibus diebus Cyri regis Persarum, usquè ad regnum Darii, regis Persarum. In regno autem Assueri, in principio regni ejus scripserunt accusationem adversus habitatores Judæ et Jerusalem. Et in diebus Artaxerxis scripsit Beselam Mithridates, et Thabeel, et reliqui qui erant in consilio eorum, ad Artaxerxem regem Persarum. Quibus hæc ad calcem capitis subjiciuntur: Tunc intermissum est opus Domini in Jerusalem, et non fiebat usquè ad annum secundum Darii, regis Persarum. Proferunt et ista è sexto capite vers. 14, 15: Seniores autem Judæorum ædificabant, et prosperabantur, juxta prophetiam Aggæi prophætæ, et Zachariæ, filii Addo; et ædificaverunt, et construxerunt jubente Deo Israel, et jubente Cyro, et Dario et Artaxerxe, regibus Persarum; et compleverunt domum Dei istam, usquè ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darii re-*

gis. Ordine, inquit, hic recensentur Persarum reges, sub quibus inchoata, effecta et perfecta demùm est templi exstructio, Cyrus, Darius, Assuerus, Artaxerxes, Darius alter, sive Nothus; Artaxerxes verò alter, à quo Esdras ad templum colendum missus est, is est Artaxerxes Memoriosus. Magnum insuper sententiæ hujus propugnaculum statuunt in spatio temporis quod Cyri edictum inter et annum Darii secundum intercessit. Nam cùm necesse habuerit Darius hoc Cyri edictum consulere, et archiva lustrare, ut de concessâ olim Judæis à Cyro redeundi facultate constaret, liquet utique rem fuisse non novam, neque heri vel nudius tertius factam; fuisset autem, si Darius ille esset Hystaspides; nam à primo anno Cyri, quo latum est de Judæorum postliminiò edictum, ad secundum Hystaspidæ annum, omninò elapsi sunt anni, ut ipse putat, duodecim, vel, ut rectius putare debuit, octodecim, brevius scilicet intervallum, quàm ut archivorum reserandi fuerint foruli, et lustranda tabularia, ad rem explorandam, cujus testes in vivis ferè supererant. Undè efficitur Darium illum fuisse Nothum, ad cujus secundum annum, à primo Cyri, excurrunt anni aliquot suprâ decem et centum.

His nititur rationibus isthæc sententia, quas si revocamus ad examen, fidem amittent. Nam in eo quòd disserunt de tribus edictis, Cyri, Darii, et Artaxerxis, non uno modo peccant: quatuor enim de Hierosolymæ et templi restitutione lata sunt edicta, primum anno primo Cyri, secundum secundo Darii, tertium et quartum septimo et vicesimo Artaxerxis. Deinde tria illa priora ad templum duntaxat, vel templi cultum instaurandum, non ad urbem ipsam spectarunt. Nam neque in edicto Cyri, neque in Darii rescripto, neque in illo priore Artaxerxis, ulla apparet instaurandæ urbis mentio. Quærit Scaliger (Proleg. de Emend. Temp.): *Quare Nehemias non solum miratur, sed etiam dolet, mœnia Hierosolymorum adhuc diruta jacere, nisi quia putabat jam instaurata esse? Dolere fatemur, mirari negamus; nam mœnia et præcipua ædificia urbis in ruinis jacere noverat. Verùm ex Hanani relatu, rei indignitatem exaggerantis, atque oculis penè subjicientis, novum animo concepit dolorem, et ad impetrandam reficiendæ urbis facultatem accensus est. Exstat quidem quarto capite Esdræ exemplar epistolæ præfectorum Persicorum ad Artaxerxem, quâ Judæos instauratæ urbis ac mœnium accusant, ac responsum quoque regis ad præfectos, quo jubentur providere ne urbs reficiatur. Sed si animum diligenter velimus advertere, confictam hanc fuisse deprehendemus ac falsam nefariorum hominum et Judæis invidentium expostulationem; qui cùm domos in urbe excitari viderent, quod necessariò faciendum Judæis erat, urbem reædificari conquesti sunt ambigua et flexiloga accusatione. Aliud enim est domos in urbe habitandi causâ exstruere, quod pro jure suo Judæi faciebant, aliud publica ædificia et munita loca instaurare, quod concessum ne antiquam erat, nec faciendi potestatem Judæi sibi arrogaverant. Et utrumvis tamen qui faciunt, urbem condere dici possunt. Addunt iidem ac-*

cusatores, muros urbis reparari. Ambiguum hoc quoque, nam mœnia templi, eadem urbis mœnia dici poterant et firmissimum munimentum, ab eâ parte quæ obversa erat ad orientem. Ancipiti ergo hæc denuntiatione regi persuaserunt, postremum hoc à Judæis fuisse attentatum: atque hic porro ne id facere pergerent, edicto sanxit. Verissima hæc esse, quæ proponimus, sequentia illa demonstrant: *Tunc intermissum est opus domus Domini in Jerusalem; non opus urbis dixit, sed opus domus Domini.* (1 Esdr. c. 4, v. 24.) Deinde verò cum hoc edicto ab urbis, non templi instauratione prohiberi se intellexissent demùm Judæi, Aggei et Zachariæ hortatu rursùm se ad absolvendam templi exstructionem anno secundo Darii accinxerunt, nullâ prius impetratâ vel postulatâ veniâ, cum hoc Artaxerxis edictum aliò pertinere cognovissent. At iterùm opus à præfectis interpellatum est. Refertur ad Darium de eâ re; is edictum Cyri confirmat, quo permissa fuerat templi instauratione. Atque ea denique sexto anno Darii absoluta est. Scio aliter visum doctissimo viro Dionysio Petavio (de Doctr. Temp. lib. 12, cap. 21). Existimat ille Persarum reges, quicumque reparandi templi licentiam Judæis dederunt, ædificandæ urbis vis iisdem tribuisse. Pugnât autem auctoritate Isaïæ, cujus hæc denuntiatio est quadragesimo quarto capite: *Qui dico Cyro: Pastor meus es, et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem: Ædificaberis, et templo: Fundaberis;* atqui hæc etiam capite sequenti: *Ego suscitavi eum (Cyrum) ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam: ipse ædificavit civitatem meam.* Pugnât et auctoritate Josephi, qui conceptis verbis docet, Cyrum Judæis instaurandæ urbis et Templi potestatem fecisse. (Joseph. Antiq. lib. 11, cap. 5.) At urbs instaurari, ut monui, duplici modo dici potest, vel excitatis ad habitandum domibus, vel exstructis publicis ædificiis, mœnibus ac munimentis. Priore modo reædificari Hierosolymam permiserunt Persarum reges; quidni enim permisissent, qui Judæos in unam civitatem coalescere, et templum exstrui permiserant? Arcendi profectò fuerunt imbres, æstus et frigora; non sub dio agitandum. De publicis ædificiis reparandis nihil omninò concessum est, usque ad annum vicesimum Artaxerxis. Id præsignificabat Gabriel Angelus, cum diceret Danieli: *Rursùm ædificabitur plutea et muri in angustia temporum* (Dan. 9, v. 25); ædificia nimirum publica, et munimenta urbis ac mœnia. Cum ergo Darii deinde temporibus Judæos insimularet Aggæus Propheta, quòd magnificas sibi ædes construerent, neglectâ templi structurâ, apertè indicat, non de securitate et mœnibus urbis cogitasse ipsos, quod procul dubio non tacuisset Propheta, sed de commodis suis. Cum verò in apocrypho libro tertio Esdræ, cap. 4, vers. 43, revocatur Darius in memoriam voti de ædificandâ Jerusalem suscepti, ædificationem domorum intellige, quæ ad excipiendos Judæos templum exstructuros necessaria erat; nam ex iis quæ in eodem libro subnexa sunt, apparet templi solùm exstructionem, non mœnium fuisse quæsitam. Nec causæ suæ utile quicquam con-

ficere potest Petavius ex his verbis septimi capitis libri prioris Esdræ cap. 7, v. 6: *Ipse Esdras ascendit de Babylone... et dedit ei rex secundum manum Domini Dei ejus super eum, omnem petitionem ejus.* Cultum templi, ac Legis observationem sibi proposuerat Esdras; id sibi juris tantum depoposeit à rege et impetravit; de mœnibus reficiendis neque transactum fuisse neque omninò actum, gestæ rei narratio indicat. Parùm quoque juvatur ex iis quæ nono capite refert Esdras; lib. 1, v. 9, Dei nempe nutu fuisse factum, ut permitteret Persarum rex domus Dei solitudines exstrui, quod ad urbis instaurationem pertinere vult, non templi solius, cujus exstructionem sexto Darii anno fuisse absolutam sextum Esdræ caput ostendit. (1 Esdr. c. 6, v. 15.) Certè precatione hæc noni capitis, non res tantum quæ temporibus iis, sed et quæ superioribus sibi suisve evenerunt, commemorare Esdras instituit, majorum videlicet suorum flagitia, urbis excidium, Judæorum captivitatem, reditum et templi instaurationem. Adjicere poterat Petavius, quæ subnectit Esdras, cap. 9, v. 9: *Et daret nobis septem in Judâ et Jerusalem;* nam dictione *sepsis*, hebraicè *שֶׁסֶס*, mœnia urbis possunt intelligi. At longè frequentior ejus usus est ad significandam maceriam, infirmum nempè parietem, rudi et tumultuario opere fabricatum, quales erant illi domuncularum, quas Judæi reduces properanter videntur Hierosolymis extruxisse. *שֶׁסֶס* etiam notat septa cratitia ovium. Quâ significatione vocem adhibere potuit Esdras, nempè *κατὰ σχῆμα*, præsertim Deum alloquens gentis suæ pastorem: ac si id vellet, dissipatas oves, Judæos nempè, jam à Deo pastore coactas, et ad pristinas caulas ac antiqua ovilia esse reductas. Sed hæc nihil ad mœnia Hierosolymorum, his temporibus disjecta etiamnùm et diruta, et à Nehemiâ deinde excitata. Manifestissima rei probatio consistit in primo Nehemiæ capite, in quo de statu Hierosolymorum interrogatos à se Judæos quosdam narrat Nehemias id sibi responsum dedisse: *Murus Jerusalem dissipatus est, et portæ ejus combustæ sunt igni*, ibid. c. 2, v. 13. Quòd cum ipse pervenisset, vidisse se ait *murum Jerusalem dissipatum, et portas ejus consumptas igni* (2 Esdr. c. 2, v. 3); tùm deindè Judæorum magistratus sic fuisse allocutum: *Vos nòstis afflictionem in quâ sumus, quia Jerusalem deserta est, et portæ ejus consumptæ sunt igni; venite, et ædificemus muros Jerusalem.* (2 Esdr. c. 2, v. 17.) Quæ cum à Judæis fieri accepisset Sanaballat: *Numquid ædificare poterunt*, inquit (1 Esdr. c. 4, v. 2, 7), *lapides de læceris pulveris qui combusti sunt?* deindè hæc subjungit Nehemias: *Factum est autem cum audisset Sanaballat, et Tobias, et Arabes, et Ammonitæ, et Azotii, quòd obducta esset cicatrix muri Jerusalem, et quòd cœpissent interrupta concludi, irati sunt nimis.* His adjunge hoc Nehemiæ elogium ex libro Ecclesiastici, cap. 49, v. 15: *Et Nehemias in memoriâ multî temporis, qui erexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, qui erexit domos nostras.* Ex quibus omni luce clarius est ad Nehemiam usque, et ad annum Artaxerxis vicesimum, disiecta penitùs iacuisse Hierosolymorum mœnia ne-

que ante hunc diem esse relecta, *utpotè rei hujus potestate non facta*, inquit Africanus (apud Euseb. Dem. lib. 8); quod non ita profectò fuisset, si rei tam necessariae, tantisque votis à se expetendæ Judæi jus fasque habuissent. Nunc redeamus ad Scaligerum. Patet ex superioribus nullum anno secundo Darii de urbe extruendâ latum esse edictum; unde sequitur ab hoc anno capi non posse initium hebdomadum septuaginta quæ juxta Daniele, cap. 9, v. 25, decurrerunt *ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem*. Demus tamen instaurationem urbis his edictis fuisse permisam, negamus certè ducto calculo à septimo Artaxerxis anno, congruere prædictionem Danielis cum eventibus rerum ab eodem notatis, quod Cappello utriusque contra visum esse diximus. Artaxerxem dico, non Memoriosum, quod putat Scaliger, sed Longimanum, quem in Esdrâ significatum esse, ac Darium Hystaspidem, non Nothum, adversus Scaligerum à Petavio validè demonstratum est. Quod autem causæ suæ præsidium collocat Scaliger in ultimo Zachariæ capite, et jejuniis quæ per septuaginta annos observata fuisse narrantur, solidis argumentis disjecit Petavius (de Doctr. temp. l. 12, c. 31), et nos quoque supra, cum de Aggæi et Zachariæ prophetiis ageremus. Undè comoda quoque peti potest responsio ad ῥήσεις duas è quarto capite Esdræ depromptas, in quibus reges Persarum recensentur hi, Cyrus, Darius, Assuerus, Artaxerxes; Darius, cujus sexto anno absoluta est templi instauration, quemque ex positâ hæc regum serie non alium esse concludunt quàm Nothum. Illic enim docuimus ex optimorum chronologorum doctrinâ, Darium illum utrobique designatum, Hystaspidem esse; insertos verò Assuerum et Artaxerxem, vel Cambysem unicum et πολυώνυμον, pro more à regibus Persarum usurpato, nomina Xerxis et Artaxerxis asciscendi, postquam summa rerum tradita ipsis fuisset. Cassa quoque est ratio ex intervallo petita, quod Cyri edictum inter et annum Darii secundum interjacet. Nec enim idcirco ad tabularia recurrere opus fuit, quòd de facultate à Cyro concessâ dubitaretur, sed ut facultatis hujus conditiones, ac cuncta item edicti, ad quod provocaverant Judæi, capita cognoscerentur, ad ejusque formam illud Darii conscriberetur. Quod haud secus fuisset factum, si ante mensem vel annum edictum hoc tulisset Cyrus, quod ante octodecim annos latum fuisse dixi. Frustrâ ergò Dario Notho adscribuntur illa, quæ ad Hystaspidem egregiè congruunt. Nihil verò ad rem faciunt *μικροβιότητος καὶ πολυετίας* exempla à Scaligero, ipsiusque sequacibus collecta, ut mirum non esse probent, quod ex doctrinâ ipsorum consequitur, Zorobabelem et Jesum Josedeciden vitæ humanæ diuturnitatem excessisse, ut qui centum et quinquaginta annos vivendo superâsse fatendi sint, si Scaligeri opinio admittatur. Ducentesimum verò annum attigerit, vel superaverit Esdras, si septimo anno Artaxerxis Memoriosi, ut putat, non Longimani, Babylone profectus sit, utpotè Saraiâ Pontifice natus, qui eodem anno quo Sedecias captus est, à Nabuchodonosore fuit interfectus. Minus id fortassè mirum esset in uno aliquo vel altero, cum

vivace; et diurnos homines identidem oriri sciamus; verùm hos, quos dixi, coætaneos viros, eodem genere oriundos, ejusdem consilii ac negotii participes et socios, iisdem casibus exercitos, in iisdem locis moratos, velut de compacto in eandem ætatis longinquitatem conspirâsse incredibile sanè est. Quod cum subjicit Scaliger, factum esse à Deo in eorum gratiam, quos populo suo et Ecclesiæ suæ præfecerat, et imaginariis miraculis causam suam fulcire conatur, tum verò maximè ejus infirmitatem prodit. Neque hos solum, quos dixi, tam diurnos et vivaces facere cogit Scaliger, sed illos etiam, quos his verbis compellere jubetur Aggæus cap. 2, v. 4: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloriâ suâ primâ? et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Cujus loci frivolam quoque expositionem affert Scaliger: nam perindè hoc esse putat, ac si dixisset Propheta: Si quis vestrâ domum priorem olim vidisset, hanc illi minimè æquiparandam esse fateretur. Sed vanitatem interpretationis hujus supra jam patefecimus. Adversatur insuper Scaligeri ratiocinium Judæorum verbis, qui secundo capite Joannis, v. 20, sic alloquuntur Christum: *Quadragesima et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud?* nam à locatis sub Cyro templi fundamentis, ad positum sexto anno Darii Nothi fastigium, anni interjacent centum et viginti. Apparet quoque vel maximè opinionis hujus absurditas, cum ad septuaginta hebdomadum partitionem confertur, quam exposui suprâ, quamque exposuisse, refutâsse est; id quod à Petavio quoque factum abundè est.

8° Tertiam proponemus Joannis Lucidi sententiam, qui ab anno vicesimo Artaxerxis Longimani ducto septuaginta hebdomadum initio, in quarto post Christi mortem anno exitum ipsarum constituit, mediumque inter extrema hæc intervallum annorum esse putat quadringentorum et nonaginta, sive hebdomadum septuaginta. Nulla certè convenientior loci hujus excogitari posset interpretatio, si mediorum annorum constaret ille, quem ponit Daniel, numerus. Nam rectissimè positum initium est in vicesimo anno Artaxerxis Longimani; quo anno sine controversiâ de restituendâ urbe Hierosolymâ edictum latum est, rei que conficiendæ curam Nehemias suscepit, atque opus effectum dedit. Egregiè quoque finem huic annorum curriculo præscripsit in anno quarto ab obitu Christi, juxta illud Danielis cap. 9, v. 7: *Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium*. Verùm in medii intervalli numerandis annis toto decennio aberrat Lucidus; tot enim ad explendas septuaginta hebdomadas desunt anni.

Hanc opinionem exagitans Pererius (Comm. in Dan. libr. 11, part. 2, Opin. 15), et in omnem partem excutiens, omniaque effugia præcludens, hanc sibi ipse opponit exceptionem, non ab obitu Xerxis numerandum esse initium regni Artaxerxis, in cujus regni vicesimo anno caput septuaginta hebdomadum Lucidus posuit sed à duodecimo circiter anno Xerxis, quo anno in

regni societatem adscivisse Artaxerxem filium Xerxes videri potest, pro more Persicorum regum, quibus ad bella extrâ Persidem gerenda proficiscentibus regni hæredem designare solemne fuit, ut non uno loco Herodotus asseverat (libr. 1 et 7); atque hoc eò videri verisimilius, quòd Thucydides (apud Plut. in Them.), Charon Lampsacenus lib. 1, alique probatissimi auctores tradant Themistoclem Græciâ profugum ad Artaxerxem Xerxis filium, νεωστὶ βασιλεύοντα, recens, regnantem, litteras dedisse; scribere verò Diodorum Siculum, anno secundo septuagesimæ septimæ olympiadis Themistoclem adisse ad Xerxem, non ad Artaxerxem, quod et à claris historicorum scriptoribus, Ephoro, Dinone, Clitarcho, et Heraclide litteris mandatum esse Plutarchus docet; idem quoque apud Strabonem, lib. 14, et Eusebium (in Chron.) reperiri; atque hæc contraria et repugnantia ita conciliari posse, si simul regnasse detur patrem Xerxem, et Artaxerxem filium, hoc ad participandum regnum assumptum. Conjectura hæc Petavio placuit (de Doctr. temp. lib. 10, cap. 25, et lib. 12, cap. 32), et totam in suum de temporum Doctrinâ librum transtulit, quasque adversus suum hoc commentum præscriptiones attulerat Pererius, partem earum Petavio discutere et solvere conatus est, ipsumque commentum adversus ejus auctorem lueri. Sic autem disputat Pererius: Si Xerxes ad bellum proficiscens regni successorem designare debuit, profectò eum anno primo septuagesimæ quinquæ olympiadis ferale bellum adversus Græciam moveret, jam inde regni participem facere debuit Artaxerxem. Ab eo igitur initio si septuaginta annorum decurrant hebdomades, eitrâ obitum Christi consistent. Nihil huic argumento obduxit Petavio. Querit præterea Pererius, cur regni socium allecturus Xerxes Dario natu majori filio Artaxerxem minorem ac impuberem, et rebus gerendis imparem prætulit. Acute sanè et eruditè respondet Petavio, Darium Xerxe nondum regnum adeptum, sed privato genitum fuisse, proptereaque antepositum ipsi fuisse Artaxerxem in purpurâ natum, et patre jam rege procreatum, quem admodum Xerxes ipsemet ob easdem causas Artobazani fratri à patre Dario fuerat antelatus. Cùm autem per conjecturam proposuisset Xerxe nondum rege natum esse Darium, id alia firmat conjectura ex Herodoti libro nono, cap. 107, ducta, ubi legimus Xerxem post Salaminiam pugnam Sardibus agentem, Masistis fratris filiam Artayntam in matrimonium Dario filio dedisse; cùm autem commissa fuerit pugna Salaminia octo circiter annis postquam regni consors factus est Xerxes, sequitur ante id tempus natum esse Darium: nam alioqui nuptiis maturus non fuisset. Verùm quid proderit hoc argumentum, si dicamus non expectatâ fortassè maturitate ætatis uxorem duxisse Darium, uti sæpè fit inter principes viros? quid si ante annos nuptiis in regionibus nostris præfinitos, maturitatem, et pubertatem, et genitalem vim adipisci solitos fuisse Persas? Apud Indos quidem, Persarum vicinos, septennes pueri nuptias contrahunt, ac liberos etiam gignunt. Nihilâ opportuniora sunt verba è Diodoro, lib.

11, deprompta, quibus Artabanus, post interfectum à se Xerxem, significavit Artaxerxi sceleris auctorem esse Darium, καὶ τὴν βασιλείαν εἰς ταυτὸν περιεπῆ, et regnum affectare. Nec enim hujus loci sententiâ est, regnum Artaxerxi jure debitum intervertere canari Darium, sed regnum quod jure Xerxes pater obtinebat, parricidio ad se traducere. Corruit ergò conjectura hæc Petavii. Sed et alia nobis suppetunt argumenta, quibus ejus sententiam oppugnemus; hoc primum, aliud esse regni designare successorem, aliud regni socium adsciscere. Prius hoc Persis solemne fuisse fateor; at Artaxerxem ad successionem regni à patre fuisse destinatum si concessero, nihil inde causæ suæ opportunitum Petavio eliciet. Scribit præterea Plutarchus in Themist. ex Thucydide, Charonte Lampsaceno, et vetustis quibusdam chronicis, defuncto jam Xerxe Themistoclem ad Artaxerxem venisse. Quo testimonio labefactatur penitè Petavii opinio, quippè quòd apertè demonstrat neutiqum fuisse persuasum Plutarcho, vel iis quos laudat scriptoribus, simul regnasse patrem et filium eum in Persidem Themistocles secessit. Id si fuisset, aliqua procul dubio ejus exstaret apud auctores significatio, quæ penitè nulla est: nec in diversis eorum referendis sententiis laborarent Cornelius Nepos et Plutarchus; nulla enim tùm foret eorum discrepantia. Ad hæc consentaneum est rationibus Petavii, puerum fuisse Artaxerxem, cùm ad eum venit Themistocles; nam post interfectum quoque patrem fuisse etiam tùm puerum testificatur Justinus lib. 3; longè igitur magis puer fuit, cùm patre etiamnum vivo, ut Petavio sentit, Themistoclem excepit. Deindè à Xerxe jam rege procreatum eum esse Petavio asseverat; adscitum verò in communionem regni duodecimo circiter anno postquam rex Xerxes creatus est. Ergò minor erat duodecim annis, cùm princeps regni factus est. Atqui ad Artaxerxem recens regnantem fugisse Themistoclem narrat locuples auctor Thucydides. Ex quibus colligitur nondum eum excessisse pueritiæ annos hoc tempore. Id verò manifestè repugnat Thucydidis et Plutarchi testimonio, qui adveniente Themistocle ea gesta ab Artaxerxe, dictaque referunt, quæ non nisi ab homine virilem prudentiam jam adepto poterant proficisci. Nec satis Petavio constat ratio in reperienda causâ, quamobrem tùm abesset Xerxes. Abfuisse enim tunc temporis à Perside et urbe regiâ, et in aliquam expeditionem profectum disertis verbis affirmat. Expeditionem autem hanc adversus Græcos fuisse susceptam conjectat, post detectam Pausaniæ, Lacedæmoniorum regis, conjurationem, sumptumque de eo supplicium; atque id bellum causæ fuisse cur Artaxerxes regni socium faceret. Fulcit alteram hanc conjecturam Petavio auctoritate Justinii, cujus hæc verba sunt: *Nec multò post accusatus Pausanias damnatur. Igitur Xerxes, cùm proditoris dolum publicatum videret, ex integro bellum instituit. Græci quoque ducem instituunt Cimonem Atheniensem, filium Miltiadis. Bellum illud significat Justinus, quo Græci, Cimone duce, Persas navali prælio ad Cyprium, terrestri ad Eurymedontem fluvium uno die fuderunt.*

Id contigit tertio anno septuagesimæ septimæ Olympiadis, qui annus Themistoclis fugam proximè consecutus est. Fraus autem Pausaniæ supplicio compressa fuit sub finem septuagesimæ quintæ olympiadis. Igitur inter Pausaniæ obitum et Cimonis victoriam anni intercesserunt septem. Allectum verò ad regnum à Patre Artaxerxem anno tertio septuagesimæ sextæ olympiadis statuit Petavius, videlicet inter Pausaniæ casum et Cimonis prælium. Sanè si filium allegit Xerxes, cum Græcos esset invasurus, eoque allecto profectus est ad id bellum gerendum, quo Persæ fracti à Cimone et profligati sunt, quod Petavio dicendum omninò est, cur Babylonem ad Artaxerxem contendit Themistocles tanto locorum intervallo dissitum, cum labori ac temporì parcere potuisset, Xerxem ipsum conveniens in propinquis locis bellum administrantem? Quod attinet ad Justinum, non id sibi vult, statim ab interitu Pausaniæ Xerxem adversus Græcos bellum movisse: Diodorus quippe, lib. 2, prius illud bellum Persicum, quod duorum annorum fuit, finem habuisse ait post fractos Persas ad Plataeas et Mycalen, et captam ab Atheniensibus Sestum, quæ anno secundo septuagesimæ quintæ olympiadis contigerunt; nec quicquam deinceps adversus Græciam Persas apertè moliri fuisse ausos antè Cimonis expeditionem, ex ipsius apparet narrationibus; sollicitatum tantummodò fuisse ad defectionem Pausaniam, sed clam et occultè. Quod ergo ex Justini verbis excipit Petavius, nimirum detectis Pausaniæ fraudibus, Xerxem in Græcos arma movisse, propterea quod filium regni socium fecisse, historiæ haudquaquam consentaneum est, cum inter Pausaniæ supplicium et Cimonis res gestas ac victoriam adversus Persas, nullum Xerxis memoratur bellum, propter quod filium in regni societatem adsciscere debuerit, Cimonis autem expeditio nimio distet temporis intervallo à Pausaniæ obitu, quàm ut ex eo bellum hoc ortum censi possit, et longiùs quoque absit à fictitià illà cooptatione, quàm ut ei causam præbuisse putemus. Hunc potiùs credamus Justini verborum esse intellectum: post publicatum Pausaniæ dolum, irrogatamque ipsi pœnam, dolore accensum Xerxem ulciscendæ injuriæ desiderium concepisse animo, bellique olim molienti facultatem optasse sibi dari, ad rem tamen non pervenisse. Nulla ergò in potentatùs communionem cooptandi filii tunc occasio Xerxi, vel necessitas fuit, neque ullum conjecturæ huic præsidium Justinus subministrat. Concedamus tamen liberaliter, quod meritò pernegavimus, adscitum fuisse in regni societatem Artaxerxem hoc tempore quod præfinit Petavius; aio enim verò non propterea annos regni Artaxerxis computantem Nehemiam, ab hoc tempore initium computandi fuisse ducturum, sed ab eo quo post defunctum Xerxem plenam ac integram potestatem adeptus est, ac solus regnavit. Postulabat id historiæ ratio, et historicorum omnium consuetudo, quam in hoc opere suo Petavius ipse tenuit; nam tempus regni Xerxis definiens, annos ei viginti assignavit, petito nempè initio ab obitu Darii, cum duos tamen supra viginti assignare de-

buisset annos, si ab eo tempore numerum inivisset, quo à Dario regni successor institutus est.

9° Discussis aliorum sententiis, quæ majorem veritatis speciem præ se ferunt, iis verò prætermisissis, quarum deprehensa jam ab aliis falsitas est, vel quæ à viris eruditis propositæ tantum, nullis autem allatis argumentis fultæ sunt, nobis nunc ipsis in arenam descendendum est. Ergò existimo septuaginta hebdomadam initium non aliundè peti posse, quàm à vicesimo anno Artaxerxis Longimani, quo anno *exiit sermo, ut iterum ædificaretur Jerusalem*, cum nullam antè id tempus restituendæ Hierosolymæ potestatem Judæis factam fuisse approbaverim. Vicesimum autem hunc annum à Xerxis obitu et aditâ ab Artaxerxe regni hæreditate numerari velim, non à commentitiâ hæc Artaxerxis cooptatione, quæ superiori disputatione confutata est. Septuaginta verò hebdomadam finem, non in mortem Christi præcisè, sed in inferiora tempora conjicio, ut sexagesima nona hebdomada antè Christi mortem desinat, Christi verò mors intrâ septuagesimæ hebdomadis spatium contingat. Nam si conveniret septuagesimæ hebdomadis finis in mortem Christi, occisus utique fuisset Christus post septuaginta hebdomadas, quod secus esse debuit; Danieli quippè prædixerat Angelus, futurum ut post hebdomades sexaginta novem occideretur Christus. Quod et apertè significavit cum diceret, cap. 9, v. 24: *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.* Hæc completa sunt cum natus est et obiit Christus, et ad vitam rediit. Contractas autem ac decurtatas fuisse ait septuaginta hebdomadas, quia non effluxerant totæ, nec curriculum suum absolverant, cum prædictum hoc evenit; septuagesima quippè adhuc erat in cursu. Atque hæc est simplicissima loci hujus interpretatio, et iis longè verisimilior quæ hactenùs allatæ sunt; si Hebraicam dictionem quæ usus est Propheta, ita intelligas, ut intellexit Vulgatus interpres, et ut intellexerunt Senes Septuaginta, qui verterunt, *σπευμαθ-θραων*. Quæ notio dictionis hujus aptissimè in nostram sententiam convenit. Atque ea quoniam verbis non satis perspicuis expressa videri poterant, clariora subjicit Angelus, quæ rem apertè explanant: *Scito ergò, et animadvertite; ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt: et rursus ædificabitur platea et muri in angustiâ temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus.* (Dan. c. 9, v. 25, 26.) Nunc autem instituenda ratio est, quæ demonstrare possimus sexagesimam nonam hebdomadam antè Christi obitum effluxisse, septuagesimam verò antè eundem obitum inchoatam post eum desiisse, atque intrâ ejus decursum Christum fuisse in crucem actum. Facili id consequemur negotio, si à vicesimo anno Artaxerxis computemus sexaginta novem hebdomadas, sive quadringentas octoginta

tres lunares annos, quorum singuli sint trecentorum quinquaginta et quatuor dierum. Constituto enim anni vicesimi initio in quarto olympiadis octogesimæ tertie, sive periodi Julianæ 4269, fine verò anni ejusdem vicesimi in primo olympiadis octogesimæ quartæ, sive periodi Julianæ 4270, edictum Artaxerxis, quo Nehemiæ facultatem Hierosolymæ restituendæ concessit, datum mense Nisan, incidere potuit in annum periodi Julianæ 4270, qui primus est olympiadis octogesimæ quartæ. Hinc si annos solares addideris quadringentos sexaginta novem, incidet in annum periodi Julianæ 4739, qui secundus est olympiadis ducentesimæ primæ, Tiberii decimus tertius. Atqui anni solares quadringenti sexaginta novem, annos lunares efficiunt quadringentos octoginta tres, sive sexaginta novem hebdomadas cum dimidiâ circiter anni parte. Cùm autem mortem obierit Christus anno Tiberii decimo octavo, periodi Julianæ 4744, olympiadis ducentesimæ secundæ tertio, convenit id in quintum annum septuagesimæ hebdomadis, quæ proinde absoluta est duobus post Christi obitum annis. Superest nunc ut afferamus causam, cur hoc septuaginta hebdomadam systema in septem, sexaginta duas et unam Angelus distribuerit. Scaliger (Proleg. de Emendat. temp., et lib. 6) et Grotius (Grot. in Dan. c. 9, v. 24, 25) nullum partitioni huic subesse mysterium arbitrantur, non plùs quàm isti distributioni minæ in siclos apud Ezechielem, 45, 12: *Porrò viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli, minam faciunt.* Ego et minæ, et hebdomadam partitionem, non vanam esse et inutilem, sed occulti alicujus mysterii argumentum continere puto. Ac minam quidem Ezechielis non sine causâ sic divisam esse testantur Semoloh Jarchi, David Kimchi, atque in primis Abrabanel, qui singulas distributionis hujus partes nummos fuisse usitati ac vulgaris commercii asseverât. De Danielis hebdomadibus sic statuo, priores septem definire spatium, quo urbis instauratio planè est absoluta; sexaginta duas, ut dixi, ad eam usque decurrere, quâ interfectus est Christus, quæ postrema septuagesima est. Itàne verò, inquires, quadraginta novem annis resecta urbs est, cujus murus quinquaginta duobus diebus est absolutus, ut habet liber Nehemie? — Respondeo propter circumstantes adversarios summâ festinatione muros fuisse excitandos, quibus absolutis lentiores in reliquis operibus fuisse progressus. Non enim muri duntaxat, sed et plateæ fuerunt reficiendæ, juxta Gabrielis prædictum, Dan. 9, v. 25: *Rursum ædificabitur platea et muri.* Nec muros solùm, sed et fossam simul intellige, ut significat Hebraicum exemplar; neque solùm plateas, sed et publica ædificia, strata viarum, fora, porticus, cisternas, aquæductus, aliaque hujus generis quàmplurima, quæ disturbaverat Nabuchodonosor. Domus etiam tumultuario opere antea exstructæ, in meliorem formam directis ordinibus metandæ fuerunt. Audiamus Nehemiam (2 Esdr. c. 7, v. 1, 4): *Postquàm autem ædificatus est murus, et posui valvas... Civitas erat lata nimis et grandis, et populus parvus in medio ejus, et non erant domus ædificatæ.* Audiamus et Sirachiden (Eccli. 49, v. 15): *Et Ne-*

s. s. 11.

hemias in memoriâ multi temporis, qui erexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, qui erexit domos nostras. Quæ non minùs postulabant spatium temporis, quàm templi ipsius ædificatio, cui quadraginta sex annos fuisse impensos, Judari testificatur apud Joannem cap. 2, v. 20, ac tres præterea externo templi ornatui perficiendo, quemadmodùm ex Josepho Eusebius observat. (In Dem. lib. 8.) Eò pertinent verba isthæc Gabrielis angeli ad Danielelem, cap. 2, v. 25: *Et rursum ædificabitur platea et muri, in angustia temporum.* Angustiam temporum dicit, pro Hebræorum consuetudine, quod nos angustum tempus diceremus, ut paulò inferiàs. *Abominationem desolationis*, quod nos abominandam desolationem. Sic apud Isaïam, cap. 48, v. 1, *cymbalum alatum*, pro eo quod est cymbalum alatum: sic apud Osee, 1, 2, *uxor fornicationum*, hoc est, uxor meretrix; sic Paulus dicitur in Actis 9, 15, *Vas electionis*, hoc est, vas electum; sic in Epistolâ ad Romanos, 8, 3, *caro peccati*, dicitur caro facinorosa. Alter præterea locutioni huic inest Hebraismus, usurpato *θεραπεία ἀδύτι τοῦ συζηρηταίου*; nam *angustum tempus*, hic sonat, angustius tempus. Sic in Genesi, cap. 25, v. 23: *Major serviet minori*, ubi Hebraica sonant: Magnus serviet parvo. Cùm igitur divisisset Angelus sexaginta novem hebdomadas in septem et sexaginta duas, subjungit: *Et rursum ædificabitur platea et muri, in angustiore tempore*; è duobus nempe illis temporibus quæ proposuerat; altero septem hebdomadam, quod angustius est; altero sexaginta duarum, quod longius. Hoc igitur cùm dixit, perindè est ac si dixisset: *Et rursum ædificabitur platea et muri intrâ septem illas hebdomadas.*

Primus ea, quas indicavimus, numerandarum Danielis hebdomadam, et intricatæ ac perplexæ prophetiæ exponendæ vias iniiit Julius Africanus, cùm peculiari opere de septuaginta hebdomadibus et prophetiâ Danielis, tùm libro quinto *Χρονολογικῶν*, unde totam ejus dissertationem repræsentarunt Eusebius lib. 1 Chron., Gr., et lib. 8 Dem., Hieronymus, in Dan., et Georgius Syncellus, Sync. chronogr. ad A. M. 5534. Hunc secuti sunt deindè Theodoretus, Beda, Zonaras, alique complures. Verùm aliter rationes suas disputat; nam vicesimum annum Artaxerxis addicit anno quarto olympiadis octogesimæ tertie, nos primo octogesimæ quartæ; annum verò secundum olympiadis ducentesimæ secundæ, Tiberii decimo sexto, vel potiùs decimo quinto, ut vertit Hieronymus, proclivi in numerorum notis lapsu, nos anno decimo septimo. Finem ille septuagesimæ hebdomadis collocat in morte Christi, nos in anno à morte Christi secundo. Mortem Christi confert in annum decimum quintum, vel decimum septimum Tiberii, quem secundum esse putat olympiadis ducentesimæ secundæ, nos in decimum octavum Tiberii, quem tertium esse statuimus hujus olympiadis. Decurtatas denique ideò dici ab Angelo hebdomadas septuaginta censent Africani sequaces, quòd consentent lunaribus annis, qui breviores sunt solaribus, nos sic arbitramur dictas, quòd nondùm totæ præterissent, cùm prædictæ res exitum habuerunt.

10° At enim gravi pulsamur argumento, quod tantum apud Scaligerum et Petavium valuit, ut non aliam ob causam ab hac sententiâ discesserit uterque; ille etiam, Scaligerum dico, pro suâ ἀθάδελα, anilem, ridiculam, asininam appellare non dubitavit, cum ipse tamen in absonam penitus et vitiosam incurrerit. Cujus persuasionis argumentum hoc habuit, lunari anno non usos fuisse Hebræos, sed Agarenos; hos quidem lunarem annum simplicem observasse, nullâ intercalatione adhibitâ; Hebræos verò, etsi ad lunæ motus menses accommodabant suos, annum tamen juxta solarem cursum determinasse, et utriusque anni conciliandi et ad idem principium revocandi gratiâ, embolismos menses lunaribus annis jam inde à Mosis temporibus adjecisse, in quam rem præclara exstat Aben Ezræ testificatio; nec probabile esse Angelum verba facientem ad hominem Hebræum, alterius significationem anni adhibuisse, quàm qui inter Hebræos usu communi erat receptus. Non id utique nesciebat Africanus (apud Euseb., lib. 8 Dem.), qui opinionem suam proponens, hanc eam admonitione præmunit: *Græci et Judæi tres embolimos menses ad octo annos adjiciunt*. Non est ergo cur cum inscitæ quisquam insimulet. Porrò petitionem istam sic excipit Pererius (in Dan. lib. Quæst. 9), idcirco annos lunares præfinito vaticinii sui tempore adhibuisse Gabrielem, quòd Hebræis parùm cogniti, nedùm usitati forent, quò nimirum majori prædictionem suam obscuritate involveret, pro more in vaticiniis recepto; eandem ob causam per hebdomadas Angelum septem annorum designasse curricula; et in superioribus capitibus vocabulo *temporis*, anni spatium non semel expressisse; his ambagibus et involucris rerum futurarum exitus datâ operâ contegentem, ut ab intuendâ nudâ veritate profani vulgi oculos prohiberet; atque idcirco præmonuisse, *septuaginta hebdomadas abbreviatis esse super populum*, ut de vulgâtâ et populari annorum hebraicorum formâ delibandum aliquid et decerpendum Daniel intelligeret.

Optimè id quidem, sed et aliâ responsione frangere possumus oppositum argumentum. Danieli prædictionem hanc edidit Gabriel angelus in ditione Darii Medi, quem ait ipse Daniel, *imperasse super regnum Chaldæorum*. Hinc sequitur probabile esse in annorum designandis intervallis ad eam anni formam spectasse Angelum, quæ popularis et pervulgata iis erat gentibus, inter quas versabatur Daniel, ad quem tùm verba faciebat. Daniel enim, unus è Darii Medi purpuratis, in actis scriptisve et communi vite usu eam temporum putandorum procul dubio rationem tenuit, quam gens illa, cui pro suâ parte regendæ præfectus erat, quam rex ipse, cujus continebatur imperio, tenere consueverat. Etsi ratio id suadet, nec ampliori probatione indiget, minimè tamen possum quiddam prætermittere, quo res validè confirmatur. Antè Babylonicam captivitatem, menses non aliter appellare consueverant Judæi, quàm ex numero et ordine quem ii inter se continebant. At postquàm transmigrarunt in Babyloniâ, Chaldaica mensium nomina paulatim adsciscere cœperunt, atque ea in libris suis frequen-

ter adhibuerunt quicumque è Scriptoribus sacris captivitate recentiores sunt. Adeò vulgare est ac proclive, ad eorum, quibuscum versamur et vivimus, mores et usus nos nostraque componere. Ergo vel anni Chaldaici, vel Medici, vel Persici formam Daniel observabat. Qui anni solaresne fuerint, an lunares, incertum planè est, neque de iis quicquam à veteribus scriptoribus est traditum. Nam quæ à Josepho Scaligero super hoc argumento disputata sunt (de Emend. temp. lib. 2 et 3), ea ex proprio conjecturarum suarum penu, nullis veterum subnixus præsidis, homo confidens et ἰδιογνώμων deprompsit, et à Petavio (de Doctr. temp. lib. 3, cap. 4, et 5, et 16) sunt confutata. Et ille tamen lunari anno usos fatetur Chaldæos et Persas, etsi non mero ac simplici. Cum igitur ex veterum monumentis anni Chaldaici, Medici, et Persici ratio haudquaquàm satis possit intelligi, superbè sanè et confidenter faciunt, cui Julium africanum, priscum scriptorem, eruditum, et chronologicæ consultissimum artis, de quâ libros ævo sequenti laudatissimos reliquit, et antiquorum commentariis, quibus nunc caremus, instructum reprehendere audent, et de anni lunaris formâ ab Angelo et Daniele usurpatâ pronuntiantem ac statuentem in crimen vocare. Concedamus tamen ultrò Gabrielem Angelum cum Hebræo homine de rebus Hebræorum disserentem, earumque intervalla ac tempora metantem, ad anni inter Hebræos pervigati rationem ea exegisse; non sic tamen labefiet Africani sententia. Nam de formâ prisici Hebræorum anni, magna est inter chronologos controversia. Solarem ad Macedones usque fuisse ostendere conatus est in Eclogis chronicis astronomus doctrinâ et ingenio præstans, Joannes Keplerus. At Petavius, *ibid.*, lib. 1, cap. 8, à quo oppugnatus est Africanus, geminum statuit Hebræorum fuisse annum, lunarem et solarem. Operæ pretium est verba ipsius referre: *Judæi veteres, quorum civilem annum fuisse lunarem omnes existimant, licet in civilibus actionibus reliquis ac solemnibus lunarem annum observarent, tamen cum de anno simpliciter loquebantur, ejusque conversione, solarum intelligebant*. Tùm alio loco, lib. 2, cap. 27, ex Josephi, Philonis et Agathobulorum duorum auctoritate hæc colligit: *Quare aliquot antè Christum seculis saltem lunarem observatum esse annum extrâ controversiam habetur; antè illud verò tempus, atque ex Moysis instituto, crediderim idem factitatum, tametsi nihil ex Scripturis evinci posse videatur*. Hoc ergo teste, duplex erat hebraicus annus, lunaris et solaris, quos certis temporibus ad eandem metas revocare necesse fuit, ad determinandos nimirum annos Schemtah sive Remissionis, hoc est, Sabbaticos, tùm et Jubilæos. In describendis quoque annalibus, solaris anni rationem fuisse habitam non inficior; in communi verò et populari usu lunarem adhibitum fuisse verisimile est, utpotè notiozem populo, cujus captum subtilis hæc embolismorum doctrina superabat; adeò ut gemina fuerit Judæis temporis putandi consuetudo, altera eruditiorum hominum ac Sacerdotum, per solares annos, perque lunares solaribus ac-

commodatos et intercalationibus emendatos; altera profani vulgi et indocti, per lunares annos simplices embolismis mensibus solutos. Quod ne cui novum videatur, simile quid de Arabibus et Ægyptiis Scaliger opinatus est; sic enim ille libro tertio Canonum Isagogicorum: *Et sanè videtur ipse embolismus apud peritiores (Arabes) fuisse; annus autem retextus apud vulgus remansisse; quemadmodum apud Ægyptios anni vagi usus apud vulgus, intercalatio diei ex quatuor quadrantibus collecti penes Hierophantas et Sacerdotes erat.* Græcos quoque veteres duplici usos esse anno constat, altero civili ac vulgari, ad lunæ motus ordinato, recondito alterò et Sacerdotibus tantum cognito, ad solis nimirum curricula exacto. Contrà vero nos Christiani hoc tempore annum habemus duplicem, civilem alterum et popularem, ex motu solis constitutum, alterum ecclesiasticum, paucis intellectum, ad lunæ motus digestum, Sacerdotibus in festis diebus designandis usitatum. Minimè ergo mirandum est duplicem Hebræis fuisse annorum modum, lunarium et solarium, atque horum usum inter doctos, illorum in vulgo fuisse acceptum; Angelum verò in præfniendo annorum intervallo vulgi tenuisse morem, et popularem annum adhibuisse. Audiendus omninò super eà re Theodoretus in Dan. 9: *Sciendum est enim Hebræos, ad lunæ cursum annum ordinantes, undecim dies superstites facere, quos nos etiam intercalares appellamus. Nam lunæ cursus intrà viginti novem dies et horas sex absolvitur. Sic autem numerantes, trecentorum quinquaginta quatuor dierum annum faciunt. Cum ergo sanctus Archangelus beatus Danielem, virum Hebræum alloquens, ipsumque docens annorum numerum, usitatum annum omninò significaret, necessariò addendi sunt anni et intercalationibus collecti.* Atque ex lunæ cursu tempora sua descripsisse vulgus Hebræorum eò credibilis est, quòd à finitimis gentibus idem factitatum videbant. Phœnices enim, Madianitas, Arabes, aliasque lunæ cultui impensè deditas Orientis gentes, anni formam juxtà ejus cursum crediderim digessisse.

11° Alterum, quo sententiam nostram oppugnat Scaliger (Proleg. de Emendat. temp.), telum hoc est: perperam ab ejus regis temporibus septuaginta hebdomadam duci initium, cujus toto tempore cessavit ædificatio; quod planè, inquit, est, dicere *Esdras falli aut mentiri* (adsit verbis reverentia), cujus quarto capite legimus, Artaxerxis edicto jussos præfectos, darent operam ne Hierosolyma à Judæis instauraretur, tantà alacritate rem præstitisse, ut templi constructio ad annum secundum Darii intermitteretur. Gesta hæc esse fatemur; falli verò *Esdras* aut mentiri, nec dicimus, nec dictum volumus. *Di meliora piis.* Artaxerxem hunc esse Longimanum, id verò pernegamus. Consulantur interpretes, quorum alii *Cyrum*, alii *Cambysem* esse putant.

12° Postremum hoc nobis objici potest, pugnare doctrinam nostram cum ipsis Angeli ad Danielem verbis, cap. 9, v. 27: *Et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium*; quibus significatur in dimidio septuagesimæ hebdomadis letho datum iri Christum; nos verò, non in dimidium postremæ hujus hebdomadis,

quartum videlicet annum, sed in quintum conjicere mortem Christi. Hujus argumenti facilis depulsio est; nam quod vertit, *Vulgatus* interpres, et in dimidio, hebraicè scriptum est, *וְצִוּוּ* à verbo *וְצִוּוּ*, *divisit, distribuit in duas partes*, sive æquales illæ sint, sive non sint. Sic decimo sexto capite tertii Regum, v. 21: *Tunc divisus est populus Israel in duas partes*, *וְצִוּוּ*. In hac divisione qui accuratam partium æqualitatem quæsiverit, hallucinabitur. Indè fit, ut interpretes quidam, non tempus inter partes duas æquales medium hic significatum velint, sed alteram è dimidiis partibus, quâ se circumagente Christus obiturus sit.

13° Perrogandæ nobis deinceps supersunt Judæorum sententiæ; quod priusquam facere ingrediamur, ut facilius earum confutatio sit, in Domino Jesu eventum habuisse hoc Danielis oraculum probabimus. Ubi cumque enim septuaginta putandarum hebdomadam ponas initium, planè elapsas eas esse necesse est. Atqui exactis iis ungi debuit Sanctus sanctorum, nasci Christus, et occidi. Ergo unctum esse Sanctum sanctorum, natum et occisum Christum fatendum est. Hoc deindè occiso, dirui debuerunt templum et urbs. Atqui hæc diruta sunt. Ergo ille occisus est. Præterea in dimidio postremæ hebdomadis abrogari debuerunt sacrificia et veteris legis cæremonia. Atqui abrogata ea sunt. Ergo postrema hebdomas præterit. Ad hæc, septuaginta hebdomadibus hic præstitutus est finis, ut obliterentur delicta hominum, ut æterna adducatur justitia, et ut compleantur vaticinia Prophetarum. Atqui hæc in Christo nacta esse exitum, partim demonstravius suprâ, partim demonstraturi sumus. Ergo venit Christus. Adversus ea nulla valere potest exceptio. Itaque apud Hieronymum (in Dan.) sic disserit Africanus: *Nulli dubium, quin de adventu Christi prædictio sit, qui post septuaginta hebdomadas mundo apparuit, post quem consummata sunt delicta, et finem accepit peccatum, et deleta est iniquitas, et annuntiata justitia sempiterna, quæ legis justitiam vincet, et impleta est visio et prophetia.* Primores quidem Rabbiorum ad Christum pertinere hoc Gabrielis oraculum haudquaquam sunt inficiati: non R. Barachias in Beresith Rabba; non R. Moses ben Nachman in Danielem; non is R. Samuel, cujus Epistolam ad R. Isaac exhibet Dionysius Carthusianus. Verum quò liquidius appareat, rectè id eos, atque item Christianos, meritòque sentire, singulas hujus prædicti partes attentius paulò perlustremus. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungetur Sanctus sanctorum.* (Dan. c. 9, v. 24.) Noxas hominum eluere, eosque redimere, præcipuum fore Christi munus Prophetæ omnes uno ore cecinerunt, atque id in Jesu completum fuisse manifestò docebimus infrâ ex Evangeliiis. Præclarum hoc Isaia c. 64, v. 1 et seq., *Spiritus Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indul-*

gentiam, et clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino. Utrobique prædicitur Unctus, sive Christus, ad id mittendus, ut hominum eluat peccata, et Deum propitiat. Præclarum et illud Zachariæ cap. 3, v. 8, 9: *Ecce enim adducam servum meum Orientem... et auferam iniquitatem terræ illius in die unâ.* Hinc Petrus in Actis (cap. 10, v. 43) de Jesu: *Hinc omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Hinc de eodem Paulus ad Romanos, cap. 3, 24 et seq.: *Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem, in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore; ut sit ipse justus, et justificans cum, qui est ex fide Jesu Christi, et ad Colossenses (cap. 2, v. 13, 14): Et vos, cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.* Plura qui volet, Parallelismum consulat, unde intelligi poterit delicta hominum, quæ lex vetus detergere non potuerat, ea sanguinem Christi, quantum in ipso erat, eluisse, cujus fructu nemo nisi volens fraudari queat. Valdè sanè ineptus est R. Selomoh, qui hæc interpretans, ait, post templi ac urbis cladem, futurum ut peccatis abstineat Judaica gens, jusque et fas colat. Nam cui persuadeat Judæos, tum cum idolorum cultui dediti essent, et in omnem impietatem profusi, levi brachio à Deo fuisse castigatos, paternamque ipsius benignitatem identidem sensisse, laribus suis, undè ejecti fuerant, restitutos, et hostium, à quibus oppressi fuerant, dominatu exemptos; nunc verò, cum nullius sunt culpæ affines, uti quidem vult Selomoh, justitiamque incorrupto tenore retinent, tot annorum affligi calamitatibus, opprobriis, suppliciis, nulla melioris statûs ostentatâ spe? Adde perversos Judæorum mores in Thalmudè non semel carpi; et in primo capite Thalmudici libri Joma causam moræ Messix conferri in supra virginibus oblata Nahardæ, ubi celebris fuit Judæorum academia; contrà verò affirmare R. Judam in libro Sanhedrin, capite undecimo, quo tempore venit Messias, infames fore impudiciâ et corruptelâ doctorum Judæorum conventus. Justitiam porrò illam sempiternam, quid aliud esse dicamus quàm Christum ipsum, vel individuum Christi comitem justitiam, de quâ Jeremias, cap. 33, v. 15: *In diebus illis, et in tempore illo, germinare faciam David germen justitiæ; faciet judicium et justitiam in terrâ.* Et Malachias, cap. 4, v. 2: *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ.* Isaias quoque, cap. 45, v. 8: *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul; tum alibi, cap. 61, v. 11: Sicut enitit terra profert germen suum, et sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam.* Sanè R. Levi in hujus prædictionis interpretatione pessimè versatus, non aliud tamen

justitiam sempiternam hic significare quàm Messiam fatetur. Ergo Paulus in priore ad Corinthios cap. 1, v. 30: *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia: et in sequenti Epistolâ cap. 5, v. 21: Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* Quod autem subjicit Gabriel: *Et impleatur visio et prophetia,* hujus duplex præcipuè potest esse intellectus; nam vel finem prophetiis Christo nato impositum iri vult, quod confirmat Jesus apud Matthæum, cap. 11, v. 13: *Omnes enim Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Quò pertinet et istud in Epistolâ ad Hebræos, cap. 1, v. 1, 2: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio.* Atque hoc eventu completum cernimus; cum nulli in hæc Judæorum fæce ac colluvie Prophetæ existant, nulla eos Dei aspiratio prosequatur, nullisque miraculis Dei adversum se favorem agnoscant. Vel ad Christum spectare omnia Prophetarum oracula significat Angelus, quod et de se in Joanne prædicat Jesus: *Scrutimini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Joan. cap. 5, v. 39. Et apud Matthæum, cap. 5, v. 17: *Nolite putare quomam veni solvere Legem aut Prophetas; non veni solvere, sed adimplere.* Prædicat et Paulus in Epistolâ ad Romanos, cap. 10, v. 4: *Finis enim Legis Christus, ad justitiam omni credenti.* Eum denique Sanctum sanctorum, quem ungendum esse vaticinatur Angelus, Messiam esse demonstrat istud è Psalmo quadragesimo quarto, v. 8: *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis;* quæ in Jesum confert Paulus in Epistolâ ad Hebræos, cap. 1, v. 8, 9. Et hoc Isaiæ, cap. 61, v. 1: *Spiritus Domini super me, ed quòd unxerit Dominus me;* quod de se itidem prædictum esse Jesus in Nazarenâ Synagogâ palàm professus est. (Luc c. 4, v. 17 et seq.) Petrus etiam in Actis, cap. 10, v. 37, 38: *Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam; incipiens enim à Galilæâ, post baptismum quod prædicavit Joannes, Jesum à Nazareth, quomodò unxit eum Dominus Spiritu sancto.* Adscribitur et Jesu in Actis, cap. 4, v. 26, 27, prædictio hæc è Psalmo secundo: *Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus. Convenerunt enim verè in civitate istâ adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti Herodes et Pontius Pilatus;* ubi Sanctus et Unctus, perindè ut apud Danielem Jesus nuncupatur. Sic et homo ille dæmone vexatus apud Marcum, cap. 1, v. 23, 24: *Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio quis sis, Sanctus Dei.* Sic et Petrus in priore Epistolâ, cap. 1, v. 14 et seq.: *Secundum eum qui vocavit vos Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis: quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.* Joannes quoque in primâ itidem Epistolâ, cap. 2, v. 20: *Sed vos unctionem habetis à Sancto;* et in Apocalypsi, cap. 3, v. 7: *Et Angelo Philadelphix Ecclesiam scribe: Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem*

David. Plura è Parallelismo nostro peti poterunt. At qui hoc Danielis oraculum, etsi apertam continet Messiae prædictionem, plus tamen suo cum aliis prophetiis consensu valuisse puto, ad exprimendam ab Hebræis magistris veritatis confessionem, quos suprâ docui hoc ad Christum retulisse.

Pergit Gabriel angelus (Dan. c. 9, v. 25, 26) : *Scito ergo et animadvertite : Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ erunt; et rursus ædificabitur platea et muri, in angustiâ temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est. Christum illum ducem, Jesum esse probant ista Matthæi cap. 2, v. 4, 5 : Sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur; at illi dixerunt ei : In Bethlehem Judæ; sic enim scriptum est per Prophetam : Et tu, Bethlehem, terra Judæ, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiit dux qui regat populum meum Israel. Propheta ille, Michæas est, cui concinit Isaias, cap. 55, v. 2 : Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. In nece verò ejus prædicendâ Prophetæ consentiunt. Sic David, Psalm. 21, v. 15 : In pulverem mortis deduxisti me, quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me, foderunt manus meas et pedes meos. Sic Isaias, cap. 53, v. 7 : Sicut ovis ad occisionem ducetur. Sic Zacharias, cap. 12, v. 10 : Aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planctu, quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. Quæ in Jesum Dominum convenire docebit noster Parallelismus, et de se Jesus ipse apud Emmauntios viatores prædicabat : Tunc aperuit illis sensum, inquit Lucas, cap. 24, v. 45, 46, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis : Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati. Prædicabat et de eo Philippus apud Eunuchum Candaces reginæ, quem cum proximè memoratam Isaia de Christi interitu prædictionem legentem offendisset, incipiens à Scripturâ istâ evangelizavit illi Jesum. (Act. c. 8, v. 30 et seq.) Quod autem subest : Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est, aliter hebraicè scriptum exstat : $\text{וְלֹא יִהְיֶה עִמּוֹ}$, Et non ei, sive potius, et non sibi, hoc est : Et non propter se occidetur; quæ postrema vox ἀπὸ κοινοῦ repetenda est. Nempè hoc ipsum est, quod de eo nuntiaverat Isaias, cap. 53, v. 4 et seq. : Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit... Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus... Propter scelera populi mei percussi eum... et ipse peccata multorum tulit. Cui adstipulatur Jeremias in Threnis, cap. 4, v. 20 : Christus Dominus captus est in peccatis nostris. Atque id muneris obiisse Jesum Christum, et de se ipse sæpius, et novi Testamenti scriptores passim affirmant, ut constabit ex nostro Parallelismo.*

Sic demùm prophetiam hanc Angelus absolvit, Dan. c. 9, v. 26, 27 : Et civitatem et Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post

finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium : et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. Hanc propter interemptum Christum irrogandam Judæis pœnam jam antè præviderat David, cum diceret, Psal. 68, v. 26, 27 : Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet : quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Præviderat item Zacharias, cum diceret, cap. 13, v. 6 et seq., et cap. 14, v. 1 et seq. : Et dicitur ei : Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit : His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me... Ecce veniunt dies Domini, et dividentur spolia in medio tui; et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et vastabuntur domus. Præviderat et Osee, cum diceret, cap. 3, v. 4 : Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege et sine principe. Atque hæc clarissimis ac repetitis oraculis à veteris Testamenti Prophetis tantò antè prædicta Jesus ipse Judæis denuntiavit : Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. (Matth. c. 23, v. 38.) Item de templo : Non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruat... Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat; tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. (Matth. c. 24, v. 1 et seq.) Rursus de Hierosolymâ : Venient dies in te, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternent te, et filios tuos qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoveris tempus visitationis tuæ. (Luc. c. 19, v. 41 et seq.) Quæ nos item complectemur in Parallelismo, ubi et pacti illius, quod confirmatum iri prædicit Gabriel, sequestrum fore Christum Jesum demonstrabimus. Nam quid aliud sibi velle dicas istud Isaia, cap. 42, v. 6, et cap. 49, v. 8, et cap. 55, v. 3, 4 : Dedi te in fœdus populi; et hoc : Feriam vobis scum pactum sempiternum, misericordias David fideles; ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus? Similia his habent Ezechiel, cap. 16, v. 60, 62, et Osee, cap. 2, v. 18 et seq., et sæpè Jeremias, potissimum verò cum ait, c. 31, v. 31 et seq. : Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum... pactum quod irritum fecerunt;... sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus : Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam. Quam prædictionem per Jesum fuisse perductam ad exitum in Epistolâ Pauli ad Hebræos accuratè declaratum est. (Hebr. c. 8, v. 6 et seq.) Sacrificiorum Judaicorum abrogatio, quæ deinceps ab Angelo prædicta subest, à Davide quoque præcinebatur his verbis, Psal. 39, v. 7 et seq. : Sacrificium et oblationem nolui, aures autem perfecisti mihi. Holocaustum, et pro peccato non postulasti; tunc dixi : Ecce venio. Quæ in Jesu contigisse probat Paulus in Epistolâ ad Hebræos, cap. 40, v. 4 et seq., et nos in Parallelismo probabimus. Quo loco et

Oream de Israele sic disserentem producemus : *Cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitati ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus.* (Osee, c. 3, v. 4.) Producemus eundem momentem Israelitas, futurum ut diu sedeant, non sine rege solum, et sine principe, sed *et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.* Producemus et hoc Amosi, cap. 5, v. 21 : *Odi et projecit festivitates vestras, et non capiam odorem cœtuum vestrorum;* et hoc Malachiæ, cap. 1, v. 10, 11 : *Quis est in vobis qui claudit ostia, et incendat altare meum gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suspiciam de manu vestra; ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* Id significabat Christus Jesus, cum moriens diceret : *Consummatum est* (Joan. 19, v. 30); et cum *velum templi scissum est.* (Matth. c. 27, v. 51.) Ruinas deinde urbis et templi nunquam instauratum iri prædicit, quod populares suos jam antè monuerat Isaias, c. 24, v. 2 : *Posuisti, inquit, Deum alloquens, civitatem in tumultum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in sempiternum non ædificetur;* et alibi, cap. 5, v. 25 : *Idè iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.* Eadem est sententia istorum Jeremiæ, cap. 19, v. 11 : *Hæc dicit Dominus exercituum : Sic conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.* Id suffragio suo Jesus ipse confirmavit, cum hæc denuntiatione Judæos perterrefaceret : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* (Matth. c. 23, v. 27.) Rei veritatem comprobavit eventus; nam cum ad instaurandum templum sese comparassent Judæi sub Adriano et Constantino, ab his quidem fuerunt prohibiti; sed id tertium Juliani imperatoris nutu attentantes vis divina prodigialiter compressit; nam inceptum opus motu primum terræ disturbatum est, deinde è fundamentis erumpentes flammæ Judæos rei auctores invasere. Christianorum scriptorum temporis illius et proximè sequentis vix ullus rem pressit silentio. Adiri præcipuè velim Chrysostomum, cum alibi passim, tum maximè sermone tertio contra Judæos. Quodque omnem dubitationem tollit, Ammianus Marcellinus, lib. 23, scriptor ethnicus, minimè vanus, qui sub Juliano stipendia meruit, portentum illud testificatione confirmavit suâ. Nec nos ista in Parallelismo prætermittemus.

14° Nunc exploremus Judæorum sententias. Horum alii, nec postremi inter illos, nec recentes, vi veritatis convicti, in Messiam oraculum hoc, ut dixi, contulerunt. Scribunt Thalmudistæ Jonathanem Chaldæum paraphrasten Prophetarum, cum ad interpretanda hagiographa se accingeret, monitum fuisse per Bathcol, ne faceret; quippè ab iis, Daniele nimirum, prædictum esse tempus adventus Messie, qui finis est.

Alii contra insimulare erroris Daniele m fœdissimis ipsi erroribus impliciti per summam impudentiam ausi sunt, cum non aliâ adversus oraculi perspicuitatem præscriptione uti possent. Pari audaciâ Porphyrius, nullis prolatis rationibus, librum hunc Antiochi Epiphani temporibus conscriptum finxit, rerumque gestarum narrationes, non futurarum prædictiones, illic contineri. Quam insaniam suo loco castigavimus. Tolerabiliore alii errore legitimum sententiæ intellectum pervertere conati sunt. Quidam enim, non hic hebdomadas annorum, sed decenniorum, quos Origenes secutus est (in tract. 29 in Matth.), vel Jubilæorum, vel centum annorum intelligunt, sed parata eorum est confutatio. Nam civitatem et templum excisum iri post septuaginta hebdomadas, sacrificia verò in medio postremæ hebdomadis abolitum iri prædicit Daniel. Atqui multò ante hæc evenerunt, quàm forent elapsæ hebdomades decem vel quinquaginta vel centum annorum, undecumque tandem numerandi ducatur exordium, cum alioquin hujusmodi hebdomades nullo Scripturæ sacræ, vel sui Thalmudis testimonio Judæi nobis approbare queant. Pudit hujus commentum magistros plerosque, et repudiatis his hebdomadibus, cum hebdomades dierum nihilò magis locum haberent, in hebdomadibus annorum, quas idoneo Leviticis loco, cap. 25, v. 8, niti sciebant, quadringentorum videlicet et nonaginta annorum spatio acquirerunt. Sic Saadias Gaon, et Aben Ezra in Daniele; sic auctor libri qui *Domus Israel* inscribitur; sic et Seder Olam.

15° Verùm in hebdomadum metandis intervallis, per summam historiæ et chronologicæ artis inscitiam immaniter lapsi sunt. Narrat enim Hieronymus veteres quosdam ex hoc grege, hebdomadum putandarum exordium à primo anno Darii Medi repetere, quo anno oraculum hoc Gabriel effatus est; sexaginta verò duarum hebdomadum finem conjicere in tempora excisi à Tito templi, auspiciis Vespasiani; undè rursùm deductas hebdomades septem in clades ab Adriano Judæis illatas conferri; postremam verò hebdomadem, seorsùm ab Angelo commemoratam, juxtà nonnullos ex illis, in Vespasianum et Adrianum ex æquo distrahi. Verùm qui nobis absurdum hoc commentum retulit Hieronymus, idem ejus refellendi argumentum subministravit, ex chronologiâ petitum. Certè à primo Darii Medi anno, ad initum ab Adriano imperium, anni plus septuaginta suprâ sexcentos excurrunt. Consultius paulò factum est ab Origene, libro decimo Stromatum, et Tertulliano, libro quem adversus Judæos scripsit, cum exordium hebdomadum sumpto ab eo tempore, quo prædictionem hanc Danieli Angelus edidit, primo nempe anno Darii Medi, eas in adventu Christi aut morte concludunt. Quanquàm et ipsi in magno errore versantur; nam hebdomadum est novem et septuaginta intervallum, inter Darii primum annum, et ortum Christi.

16° Stolidus quoque Judæis iis error illusit, qui posito hebdomadum initio in primâ templi eversione, finem in secundâ constituunt, et per septuaginta annos jacuisse templum volunt, viginti verò suprâ qua-

dringentos toto huic adscribunt spatio, quo templum secundum stetit; ex quibus numeris summam quadringentorum et nonaginta annorum, sive septuaginta hebdomadum colligunt, ut inter templi utriusque cladem, et quæ per Nabuzardanem primò, et quæ per Titum securò illata est, spatium illud decurrat. Hanc sententiam tuentur, non R. Selomoh solùm, et Saadiaz Gaon, et Seder Olam Rabba, sed ipsum etiam Thalmud in primo capite Avoda Zara. At ejus vitiositatem solerter deprehendit Aben Ezra, et in Saadia castigavit. Et meritò quidem: nam si à captis undecimo Sedeciae anno Hierosolymis, et incenso templo, ad Vespasiani secundum, quo Hierosolyma et templum à Tito deleta sunt, numerum ducas, nonaginta quatuor hebdomades annorum exsurgent.

17° Cùm autem ad singulas vaticinii partes exponendas ventum est, valdè æstuant. Nam à sequentibus excerpunt verba hæc Angeli: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem*: et Christum illum R. Saadiaz et R. Selomoh Cyrum, R. Levi Jesum Josedeciden, alii Zorobabelem esse putant, contrà veterum Hebræorum sententiam, quos refert Hieronymus Messiam hic significatum sensisse. Verùm præterquàm quòd decurtata Angeli verba proferunt, ac postremà sui parte mutila, quæ sicut jacent representari debuerant: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt* (quanquàm et hæc à Pagnino disjuncta sunt), perperàm priora commatis verba accipiunt, ac si scriptum foret: *Ab exitu sermonis, ut excindatur Jerusalem*.

18° De Christo etiam, quem post hebdomades sexaginta duas occisum iri prædicit Angelus, nihilò meliora afferunt Judæi. Sacerdotium interpretantur R. Levi in Daniele, et Saadiaz Gaon in Sepher Haemunoth; templum Jachiades. In Agrippam verò Juniorem id confert R. Selomoh, quem à Romanis trucidatum fuisse scribit, cùm templum secundum excinderetur. Magna inest his opinionibus labe, quòd hebdomadas Hierosolymitanam usque *ἡμερῶν* proferunt. Alterum quoque vitium acutè animadvertit Raymundus Martini (Pug. Fid., part. 2, cap. 3, § 29), quòd neque sacerdotes, neque reges, qui post solutam captivitatem Judæis præfuerunt, Christi, sive uncti fuerunt. Quinque enim rebus templum primum secundo anteceluisse Judæi docent, quarum duæ fuerunt oleum unctionis, et Spiritus sanctus, sine quibus nulla esse potest legitima unctio, nec quisquam Christi titulum meritò consequi. Cùm iis ergo templum secundum caruerit, qui eo cadente regium et pontificale obtinebant munus, Christi haudquaquàm fuerunt. Alio prætereà, eoque gravi laborat vitio ea opinio, quæ Agrippam Minorem decernit Christum hunc esse cujus mortem prædixit Angelus. Eum quippè Romanorum partes fuisse secutum, et Hierosolymis, tùm cùm expugnarentur, abfuisse, belloque huic annos aliquot fuisse superstitem, Josephi (de Bell. Jud. lib. 2, cap. 16, et de Vitâ sub) et Taciti (Hist. lib. 5) historizæ de-

monstrant. At prisci illi Hebræi, quorum sententiam retulit Hieronymus (in Dan. c. 9), hæc ad Messie mortem pertinere candidè, ut dixi, confessi sunt.

19° Privatim refellendus venit Aben Ezra, cùm propter insignem hominis apud suos auctoritatem, tùm quòd suos ipse populares, velut meliùs quidpiam allaturus, refellere instituit. Primùm is Saadiaz arguit, quòd septuaginta annos à primi templi clade ad secundum Darii interposuerit. Hæc enim sunt verba Saadiaz in Dan. c. 9: *Septuaginta anni captivitatis Babylonicae, jam indè ex quo Nabuchodonosor evertit templum, usque ad annum secundum Darii, Hystaspidae nimirum. Septuaginta annos interesse negat Aben Ezra (in Dan. 9); quadraginta solùm et novem annos interesse vult. In quo suus ipsum calculus fallit: nam juxtà computationem Petavii (quam alii aliter ineunt), ab excidio primi templi ad solutam per Cyrum captivitatem, anni intercedunt circiter quinqueaginta; indidem verò ab excidio templi hujus ad secundum annum Darii Hystaspidae, anni excurrunt propemodùm septuaginta. Tùm ipse deindè Aben Ezra hebdomadam numerum proficisci vult, ab exitu sermonis, in oratione, nempe ab anno primo Darii Medi, quo Daniel orationem hanc fudit ad Deum, quæ exstat nono ipsius capite. Indè computat septem hebdomadas ad perfectionem Nehemiae, quæ in annum Artaxerxis Longimani vicesimum incidit, cùm intercedant hebdomades plus quindecim. Ab hoc deindè Artaxerxis anno numerat sexaginta duas hebdomadas cum dimidià ad secundi templi conflagrationem, cùm plus tres suprâ septuaginta intercedant. Indè patet *Christum ducem*, ex ipsius sententiâ, esse Nehemiam, ac si dixisset Angelus id tantùm: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem*; cùm dixerit: *Hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt*. Secundum denique Christum, quem occidendum prænuntiat Angelus, regiam potestatem denotare putat, quæ inter Judæos cum templo et urbe delenda esset. In quo multiplex inest hallucinatio; nam, ut dixi, legitimâ unctione post templi primi occasum caruerunt Judæi; proptereaque Christi haudquaquàm fuerunt, qui populum Judæum stante templo secundo rexerunt. Deindè nec cùm templo secundo regia potestas inter Judæos extincta est, cùm et Agrippa rex cladi huic diù fuerit superstes, ut cognoscitur ex Josephi vitâ à Josepho ipso conscriptâ.*

CAPUT IX.

JESUS NATUS DE VIRGINE.

Isa. c. 7, v. 14: *Propter hoc dabit Dominus vobis signum: Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Jerem. c. 31, v. 22: *Usquequò delictis dissolveris, filia vaqa? quia creavit Dominus novum super terram: Femina circumdabit virum.*

Ezech. c. 44, v. 2, 3: *Hæc dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit: non aperietur, et vir non transibit per eam; quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa principi. Princeps ipse sedebit in eâ, ut comedat panem coràm Domino; per viam*

portæ vestibuli ingrediatur, et per viam ejus egrediatur.

Matth. c. 1, v. 18 et seq. : *Christi autem generatio sic erat : Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens : Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in eâ natum est, de Spiritu sancto est; pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem : Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmonuel. Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum.*

Luc. c. 1, v. 26 et seq. : *In mense autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David, et nomen Virginis Maria... et ait Angelus ei : Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum; ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum... Dixit autem Maria ad Angelum : Quomodò fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens Angelus dixit ei : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideòque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.*

1° Ostendimus jam supra pertinere ad Messiam celeberrimum hoc Isaia oraculum : *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum : Ecce Virgo concipit, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Multa verò illic attulimus ad præsens institutum opportuna, quæ antè repeti jubemus et cognosci, quàm progressus fiat ad sequentia, quibus idem hoc oraculum in Jesu demùm, qui Mariâ Virgine natus est, eventu completum esse probaturi sumus. Tribus adversus prophetiæ hujus veritatem et Christianorum interpretationem exceptionibus uti solent Judæi. Ac primùm hebraicam dictionem hoc loco usurpatam, עלמה, non virginem, sed puellam adolescentulam, sive integram, sive corruptam significare portendunt. Aiunt præterea, etiamsi concedatur vocabulo עלמה, virginem notari, non indè efflci virginem notari quæ virginitatem in conceptu et partu retinuerit, sed quæ aliarum more puellarum delibatâ virginitate filium conceperit et enixa sit. Denique ut ea significetur virgo, quæ integritatem in partu et conceptu servaverit, id tamen in Mariam matrem Jesu neutiquàm convenire volunt; quo in errore, non Judæi solum, sed Judæorum etiam fraterculi, Carpocrates, Cerinthus, et Ebion, Nazaræi quoque et Helcesæi sunt. Nos hæc silligatim refellemus.

2° Judæi igitur de significatione vocabuli עלמה sic disputant: eâ notari puellam quamcumque, sive virum expertam, sive intactam; sive nuptam, sive innuptam. Sic R. David Kimchi in libro Radicum, qui et עלמה nihil differre ait à בערה, quâ dictione puella quæcum-

que, sive integræ virginitatis, sive imminutæ, vulgò significatur. Quæ vero virgo sit, eam proprio vocabulo בתולה exprimi contendunt; itâ ut עלמה ætatem indicet, בתולה virginalem corporis integritatem; proindè interpretes Aquilam, Theodotionem, et Symmachum vertisse νεάνισσα, non παρθένος; in Cantico etiam Salomonis, cap. 1, v. 1, 3, et 6, 7, in eundem sensum usurpari vocem עלמה, quippè amatoris rebus virgines adhibere fuisse indecorum; in Proverbiis dictione hæc manifestò eam notari, cap. 50, v. 19, quæ viriles congressus experta sit. Quæ cùm itâ sint, absurdum fuisse dicunt in prædicandâ re tanti momenti, quanti fuit Christum de Virgine matre nasci, quoad christiani nominis pertineret decus, ancipiti voce uti Prophetam.

Nos verò dictionem עלמה, ancipitem esse, et in puellam, sive quæ virum passa sit, sive quæ ejus sit experta, congruere præcisè negamus; sed ei convenire affirmamus, quæ virginitatem adhibita custodiâ servaverit, ad eamque custodiendam abstinuerit publico, et intrâ παρθενώσις septa sese continuerit; עלמה enim idem esse ac absconditam, à themate עלם; quamobrem vocabulum hoc, quod Rebeckæ tribuitur in Genesi, cap. 24, v. 43, vertisse Aquilam absconditam, ut observatum est ab Hieronymo in Isai. c. 7. Magnâ à veteribus diligentia asservabantur virgines, et ab omni ferè virorum accessu prohibebantur. Mentio fit in libro Esther, cap. 2, v. 11, 13, domûs in quâ electæ virgines servabantur apud Persas, appositis earum custodiæ eunuchis. Alexandrum laudat Plutarchus hoc nomine, quòd Darii uxorem ac filias ab omni petulantia itâ tutas præstitit, ac si non in hostilibus castris, sed in occulto intrâ sacros παρθενώσις ab hominum conspectu remotæ fuissent. Judæi quoque concludebant virgines, ut ex secundo Machabaico, et ex tertio apocrypho cognoscitur. Est apud Josephum, lib. 7 Antiq., cap. 7, Amnonem, Davidis filium, vix Thamaris sororis, quam amabat, fieri compotem potuisse, propter ipsius virginitatem, propter accuratam custodiam quâ servabatur. Philo ait : *Feminis autem convenit custodia domûs, et assidua intûs mansio; et virginibus quidem, intrâ penetralia quæ mediâ casâ continentur, mulieribus verò jam matutis, intrâ reliquam domum.* Heliodorus, Æth. lib. 5 et 6, Charicleam in Ægypto cum Nausicleâ puellâ, in gynæceum seorsum secessisse ait; et deindè, dùm hæc Cnemoni nuberet, illam solam ab aliis segregatam in solitum conclave venisse, et fores ad securitatem clausisse, vecte nempè intûs objecto, quem nisi dimoveret ipsa, ostium aperire nemo posset. Elegans est in Achillis Tatii Eroticâ, lib. 2, historiâ, thalami descriptio, Tyri in viri opulenti ædibus constructi, et mulieri cuidam, filiæ, ancillæ, ad habitandum, penumque asservandum concessi. Is in aliquot cellas, seu cubacula distributus erat; ad ea per angustam semitam erat aditus; semitæ ipsius linen porta muniebat, quâ quæcumque intrâ thalamum erant omnia continebantur. Hanc mater cubitum discedens, intûs ipsa quidem claudebat, foris verò claudi curabat, sibi que per foramen claves tradi. Quæ eò refero, ut appareat quanta in his oris matrum esset in filiarum tuendâ

virginitate sollicitudo. Intrà munitas etiã turrea à Græcis fuisse aliquandò conclusas ostendunt Danae, Herus, et filiarum Lycomedis fabulæ. Ad quarum exemplum Rhodanthen suam in turrulam à patre conclusam finxit Theodorus Prodromus, lib. 2, p. 65, undè vix unquam pedem huic licebat efferre, ne lascivis obtutibus virorum objiceretur. Ferè autem intrà materni thalami claustra cohibebantur. Undè Hesiodus ventorum frigoribus obnoxiam non esse virginem ait :

*Quæ intrà domum propè charam matrem manet,
Nondum operum aureæ Veneris perita.*

Hero puellam Scribit Musæus intrà turrim, ut dixi, à parentibus inclusam, pudoris et castitatis studio æqualium suarum ac juvenum cœtus et tripudia vitasse. In Euripidis Phœnissis, regia puella Antigone, cum exercitum Argivorum de summo tecti fastigio spectare vellet, conclavi non exit sine matris licentiã, et senis nutritii, viri gravis ac sapientis comitatu; qui priusquam virgo prodeat, vicina ipse lustrat loca, ne in curiosi alicujus oculos temerè hæc incurrat. Phœnydes in Præceptis :

*Virginem autem custodi intrà thalamos diligenter,
Neque eam sinas antè domum videri, quoad nupserit.*

In Terentii eunucho, quæ Comœdia palliata est, Thais, quamvis meretrix, Chæreæ habitum eunuchi, speciemque gerenti commendat virginem, edicit ne vir quisquam ad illam adeat, et ne ab eã abscedat ipse imperat, in interiore parte ædium maneat solus cum solâ. Virginem Catullus, Carm. Nupt., comparat flori secreto in septis hortis nascenti, tutoque à pecoris aut aratri accessu. Sibylla eadem et virgo dicitur à Virgilio, et intrà immanis antri secreta dilitescere fingitur, proptereaque *Alma* non semel appellatur, *ἐπιθῆτω* ex re concinne adjuncto. Statius ex Virgilio virginem dicit domum et penates servare. Eustathius Eroticorum scriptor dentes virginibus comparat, quòd labellis obsepti sint et contacti. Apud eundem viris et feminis ad Jovis templum sacrificandi causâ proficiscentibus, sola Ismene virgo in cubiculo relicta est, quòd *virgines non deceat in virorum conspectum venire*. Atque indè est, quòd munera quædam novæ nuptæ dabantur à sponso et cognatis, cum primùm videndi sui potestatem faciebat, quæ et *ὑπὸ τῆρα*, et *θεώρητα*, et *ἀθρήματα*, et *ἀνακαλυπτῆρια* dicebantur; quòd nempè revelatâ tùm facie videndam se præberet, cum antea latuisset in abdito, hominumque visus studiosè vitasset. Itaque Phurnutus, sive potiùs Cornutus (de nat. Deor. de Neptun.), novas nuptas censet *νύμφας*, idcirco dici, quòd tùm primùm prodeant in publicum, cum antea latuissent. Indè etiam est quòd apud Romanos è matris gremio rapi ad nuptias virgo simulabatur, quasi ad id tempus in gremio matris abdita fuisset. Patet ergò intrà domorum latebras, et in secretis locis et à virorum consortio semotis eductas fuisse virgines, proptereaque dictionem hanc *עלמה*, quæ *occultam* significat, non cuilibet feminæ, sed ei quæ occultam coluerit vitam congruere, quod vitæ genus virgines persequi solebant. Præclarè Hieronymus in hunc locum Isaïæ : *Alma, non solùm puella vel virgo, sed cum*

ἐπιτάσει virgo abscondita dicitur et secreta, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magnâ parentum diligentia custodita sit; quod et repetit in libris contrà Jovinianum. Undè sequitur hoc inter *עלמה*, et *בתולה* discriminis interesse, quòd hoc virginem simpliciter, illud virginem accuratâ septem custodia significet. *Virginem abditam* appellat Horatius (lib. 3, Od. 16) Danaen, utpotè intrà turrim æneam et robustas fores inclusam. Imò verò, ne vox quidem *בתולה*, *Virginem* simpliciter, propriè, ac semper sonat; nam apud Joëlem, cap. 1, v. 8, manifestò usurpatur ad significandam viduam; undè sequitur solam dictionem *עלמה* habere Hebræos, quâ virginem propriè designent. Probabilis alia afferri potest vocis *עלמה* notatio, quasi sic dicatur virgo, quòd tegendas corporis sui partes nulli patefecerit unquam, sed occultas eas ac diligenter velatas servaverit; ut *עלמה* perindè sit ac si *tectam, velatam, amictam*, dicas. Moses in Levitico, cap. 18, v. 6, incestos affinium et consanguineorum vetans concubitus, *σεμνός* rem sic expressit : *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus*; et in Deuteronomio, cap. 22, v. 30 : *Non accipiet homo uxorem patris sui, nec revelabit operimentum ejus*; et postmodum, cap. 27, v. 20 : *Malcdictus qui dormit cum uxore patris sui, et revelat operimentum lectuli ejus*. Simili ergo locutionis figurâ puella cujus nunquam turpitudine vel operimentum revelatum fuisse, hoc est, quæ tecta semper ac velata fuisse dicitur, ea virgo ac *עלמה* planè intelligenda est. Id etiam nomen virgini eã de causâ adscriptum suspicari possumus, quasi *clausam, obseratam et ob-signatam* dicas, quòd inviolatam virginitatis suæ sigillum, et integra claustra servaverit. Quòd spectat istud Salomonis in Cantico : *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus* (Cant. c. 4, v. 12). Quamobrem virginem integram veteres *signatam* dixerunt, ut notat Novius, quod et Lucilli auctoritate confirmat. Nihilominus tamen fac ambiguum esse vocabuli *עלמה* intellectum, et ad virgines integras æquè ac imminutas referri, priorem certè obtinere hic significationem verba ipsa Isaïæ indicant. Conceptum enim virginis, tanquam signum proponit, hoc est, velut rem novam, inusitatam, et prodigalem. Quod fuisset secus, si puella post delibatam virginitatē more communi feminarum concepisset. Hoc argumentum, ut opportunum et utile, validè urgent Justinus in Tryph., Tertullianus adv. Jud. cap. 9, Origenes contr. Cels. lib. 1 Eusebius, lib. 7 Dem., Hieronymus, Basilius, Cyrillus, et Procopius in Isaï. c. 7, v. 14. Porrò quod ab Isaïâ *Signum* appellatum est, à Jeremiâ dictum est *Novum*, seu *Novitas*. *Creavit, inquit, Dominus novum super terram : femina circumdabit virum*. Quibus mirabilem Jesu ortum prædici, ex iis quæ suprâ diximus liquidum est. Cum ergo signum hoc loco inusitatum videlicet quippiam et præter communem naturæ legem promitti intelligerent R. Selomoh Jarchi, et R. David Kimchi, filii ortum hic prædici aiunt, non ex virgine quidem integrâ, sed ex puellâ quæ viro nondum matura esset. Ergo

his animadversis, septuaginta Interpretes עלמה nullâ circuitione usi verterunt παρθένον, et Syrus Interpres novi Testamenti in primo Matthæi capite, בתולה. Virginem etiam Punicâ linguâ, quæ hebraicæ propago est, *Alma* appellari testificatur Hieronymus in Isaiam; qui et subindè addit haudquaquàm se meminisse vocabulum hoc ad mulierem nuptam significandam unquam fuisse adhibitum, sed ad notandam virgunculam. Idem fusè exaggerat Traditionibus Hebraicis: *Alma*, inquit, quod interpretatur ABSCONDITA, id est, virgo nimîâ diligentîâ custodita, majoris mihi videtur laudis esse quam virgo. Virgo quippè, juxtâ Apostolum, potest esse corpore, et non spiritu. Abscondita verò, quæ virgo est, ἐπιτασι virginitatis habet, ut et virgo sit, et abscondita; et quæ abscondita est, juxtâ idioma linguæ hebrææ, consequenter et virgo est: quæ autem virgo, non statim sequitur ut abscondita sit. Atque hæc demùm sic concludit: Ostendant igitur *Judei* in Scripturis alicubi positum *Alma*, ubi adolescentulam tantum, et non virginem sonet, et concedimus eis illud, quod in Isaiâ apud nos dicitur: « Ecce Virgo concipiet et pariet, » non absconditam virginem, sed adolescentulam significare jam nuptam. Fidem sibi prætereâ exemplis conciliat Hieronymus, in quibus vox עלמה, ad notandam virginem adhibetur; velut in Geneseos vicesimo quarto capite, v. 16 et 43, Rebecca etiam tum virgo, בתולה, et עלמה, promiscuè appellatur. Et in secundo Exodi, v. 8, Mariæ sorori Mosis, quæ virgo erat, id ipsum nomen tribuitur. Nam quod objiciunt quidam, Rebeccam, quæ appellatur עלמה, non fuisse tamen absconditam, utpotè quæ aquationis causâ non thalamo solum materno, non paternâ domo, sed urbe etiam exiret, id facili negotio refellitur. Nec enim volumus itâ fuisse absconditas virgines, ut extrâ limen nunquam omninò pedem efferrent; sed prodiisse foràs, vel sacrorum causâ, vel ubi necessitas aliqua, aut patria consuetudo postularet; custodiam verò noctu maximè fuisse circa illas adhibitam, ut ab omni virorum accessu seclusæ penitus ac tutæ essent. Patet id ex illis Machabaici secundi. cap. 3, v. 19: *Accinctæquæ mulieres ciliis pectus, per plateas confluebant; sed et virgines, quæ conclusæ erant, procurrebant ad Oniam, aliæ autem ad muros, quædam verò per fenestras aspicebant;* et ex istis Machabaici tertii, cap. 1, v. 18: *Virgines etiam in thalamis cum matribus conclusæ exierunt, et pulvere ac cinere capita conspersæ fletibus et gemitibus plateas impleverunt.* Hero licèt in turre conclusa à parentibus, foràs tamen exit festo Veneris die ad sacrificium, seque publicè videndam præbet. Achilles Tatius (de Amor. Clit. et Leuc. lib. 1) in eâ quam commemoravimus thalami descriptione, quo Leucippe cautè à matre asservabatur, narrat fores noctu diligenter fuisse clausas, mane verò ex oriente aurorâ easdem fuisse apertas. Quamvis igitur domesticis ministeriis interdium vacaret Rebecca, juxtâ patrios mores, haud minùs sollicitè propterea à parentibus, noctuque præcipuè custodiebatur; undè meritò עלמה sive Abscondita dicta est. Adstipulatur R. David Kimchi in libro Radicum, et huic nomini quod Rebecca adscriptum

est, absconsionis significationem inesse docet. Aquila quoque, ut dixi, hoc Geneseos loco vertit, *Absconditam*. Quæ verò ex Salomonis Cantico, cap. 1, v. 3 et 6, 7, testimonia proferunt adversarii, in quibus vocabulum עלמה, puellas jam virum passas notare putant, quippè virgines parùm decuisse amatoris colloquiis interesse, valdè eos sua fallit opinio; innupti enim pueri sponsum, innuptæ puellæ sponsam comitabantur ad nuptias; et carminibus, tum κατακοιμητικοῖς, tum διεγερτικοῖς prosequabantur. Testis Theocritus in Helenæ epithalamio, ubi virgines antè Menelai et Helenæ thalamum tripudiis et cantionibus indulgent. Testis Aristænetus Epist. 10, in narratione amorum Acontii et Cydippes. Testis et Catullus in epithalamio Juliae et Manii:

Vos item sixul, integræ

Virgines, quibus advent

Par dies, agite, in modum

Dicite.

Et in carmine nuptiali:

Cernitis, innuptæ, juvenes?

Et Deindè:

Aspicite, innuptæ secum ut meditata requirant.

Ex Cantico autem Salomonis ethnicos epithalamiorum modum formamque sumpsisse docet nos Origenes, Hom. 1 in Cant. Quapropter illas עלמה, virgines fuisse credendum est. Thori quoque expertes illas fuisse aio, de quibus sic in eodem Cantico Salomon: *Sexaginta sunt reginæ et octoginta concubinæ, et adolescentularum (עלמה) non est numerus.* Nam quis non videt virgines intelligi, quæ si imminutæ fuissent, vel in reginarum, vel in concubinarum numerum referrentur.

3° Magna quoque explicandâ hâc clausulâ è Proverbiorum tricesimo capite controversia est: *Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro, viam aquilæ in cælo, viam colubri super terram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentiâ.* Hebraica habent, בעלמה, in virgine; quibus Christi ortum è Virgine præsignificasse Salomonem christianorum plerique conjectant; integris quippè virginitatis septis ex utero virgineo Christum Jesum prodiisse. Itâ intellexerunt Raymundus Martini (Pug. fid. part. 3, dist. 3, c. 7), et Nicolaus de Lyra in Prov. 30, 19, aliique subindè, qui et tria superiora ad Christum referunt: viam aquilæ in cælo, ad ejus ascensum in cælum; viam colubri super terram, ad reditum ejus à morte ad vitam, cum saxum ostio monumenti appositum penetravit, nullumque exitus sui reliquit vestigium; viam denique navis in medio mari, ad mirabilem ejus inter homines et mundi tempestates vitam; adeò ut ortus ejus, vita, reditus à morte ad vitam, et ascensus in cælum ordine præpostero hic prædicta sint. Cujus interpretationis auctorem fuisse vetustum quemdam hebræum ferunt. Nos simpliciter locum hunc possumus explicare, difficile esse virginis à viro clam imminutæ vestigia deprehendere, si ea cautè et studiosè occulere studeat; quod non magno negotio fieri notum est, cum et impuras quasdam mulieres operam ad id suam venditare et præstare nimis verum sit, ut celent

viam viri in adolescentulâ ; exponunt alii amatorias artes à viris ad virginum devinciendos animos adhiberi solitas. Quarum expositionum quamlibet secteris, dictio עלמה propositum à nobis retinebit intellectum, et virginem significabit. Nam quod objicere pergunt Judæi, aliam loco huic explicationem postulare subjecta Salomonis verba : *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit : Non sum operata matum* ; cum עלמה mulieri corruptæ comparatur, proindè que puellam vitiatam significet, nullâ id ratione concludunt ; cum עלמה, juxtâ ipsos, de nuptis æquè dicatur et innuptis ; atque itâ idem secum compararet, aut quod proximum est, scortum concubitûs sui celans indicia, cum muliere adulterâ idem agente ; quæ quod eadem sint, vel certè quàm proxima, inepta penitûs et absurda esset comparatio. Dicendum potius id sibi voluisse Salomonem, tantâ arte virginem oblatum sibi vitium celare, ut vix majore mulier adultera usu perita uti possit. Parùm verò auctoritatis est in Aquilâ, Theodotionis, et Symmachi interpretatione, qui עלמה vertunt νεάνισσα. Proselyti quippè fuerunt Aquila et Theodotus ; Ebionita verò Symmachus, ac iis proindè adhæserunt sectis, quæ virginitatem Mariæ Jesu matri derogarent. Νεάνισσα præterea vox anceps est, puellam vel integram vel vitiatam notans : quo verò eam usurpaverint sensu ambiguum est. His demùm opponimus Senes septuaginta, ac interpretem Vulgatum, quorum longè potior nobis auctoritas est. Cadunt ergo omnia hæc Judaicæ expositionis fulcimenta.

4° At aliud præterea adversariis præcludendum effugium est, quo scilicet se proripiunt, postquam vocabuli עלמה legitima ab eis significatio extorta est. Aiunt enim non ex eo rectè concludi Virginem illam, de quâ futurum prædixit Isaïas, ut concipiat filium et pariat, in hoc conceptu et partu haudquaquàm imminentum iri, sed id tantùm posse colligi virginem fore ad hunc usque conceptum, ac proindè Isaïam, cum dixit : *Ecce Virgo concipiet et pariet filium*, id sibi voluisse, tùm concepturam et parituram Virginem, postquam virgo esse desierit. Verùm ecquod erit signum illud quod pollicetur Deus, si virgo amissâ virginitate concipiat et pariat, more matrum omnium ? — Respondet Bodinus in pestifero et exitiali libro nondùm edito, et nunquàm edendo, quem *de abditis rerum sublimium Arcanis* inscripsit, conceptum hunc et partum signum quidem fuisse, at non prodigium. Quasi verò vocabulum, אִוֶּת, quo utitur Propheta, non prodigium quoque significet, atque eo sensu in Libris sacris sæpè adhibitum reperiat, quasi Jeremias rem eandem prænuntians, וְדוֹשָׁה, *Novum* non appellaverit, quod Isaïas אִוֶּת, *Signum* dixerat. Neque sanè est cur verum hunc Christi Jesu ortum prædicantibus nobis, religionis nostræ perduelles detrahant fidem, quam de Homeri, Platonis, aliorumque simili ortu falsa jactantibus ethnicis habuerunt. Ex Apolline enim, et Perictione ab omni mortalium complexu integrâ, natum Platonem ferunt ; Remum et Romulum ex Iliâ virgine et Marte. Jove satos esse Alexandrum et Scipionem incredibile visum non est. Ponticæ cuidam muliercule

ex Apollinis congressu gravidam se dicenti, multos adhibuisse fidem narrat Plutarchus in Lysandr. ; tùm Sileno puero ex eâ nato fraudibus suis texendis uti decrevisse Lysandrum, virosque insignes produxisse, qui rei confirmabant famam, rumoreque spargebant Delphis petitem, sacerdotes in arcanis habere sacra quædam oracula, quæ nemini legere fas esset, nisi qui patrem haberet Apollinem. Adèd incredibilis non habebatur ortus hujusmodi. Scribit Hieronymus adversus Jovinianum lib. 1, cap. 26, creditum Buddam Gymnosophistarum principem è latere virginis prodiisse. Alterum Buddam, Terebinthum priùs dictum, commemorat Socrates lib. 1, cap. 22, qui ortum quoque suum ad virginem referebat ; prioris Buddæ usurpato nomine et ortu commentitio. Minervâ natum se credi volebat Domitianus, ut est apud Philostratum de Vit. Apoll. lib. 7, cap. 12. Celebrem illum Anglorum vatem Merlinum sine virili congressu procreatum fabulantur. Sunt apud Turcas pueri, quos ἀπάτρεις et virginibus tantùm prognatos vulgus credit. Animæ filii, *Nephes-ogli* appellantur Turcico idiomate, et miranda facinora edere putantur. Scribit Pomponius Mela, lib. 1, cap. 2, Apim, Ægyptiorum deum, qui *bos niger erat, certis maculis insignis, et caudâ linguâque dissimilis aliorum, rarè nasci, nec coitu pecoris, ut aiunt, sed divinitus et cælesti igne conceptum*. Adamum sine patre et matre de luto à Deo confictum, Evam ex Adami costâ procreatam Judæi fatentur. Qui mundum factum putant, quod Græcorum philosophorum plerisque placuit, primos homines sine patre et matre editos fuisse dicant necesse est ; quod minùs credibile est, quàm ex matre tantùm, sine patre Christum Jesum prodiisse, ut optimè adversus Celsum disputat Origenes, lib. 1 contr. Cels. Ex sexto Geneseos capite arbitrati sunt plerique memoratos illic gigantes haudquaquàm à viris esse progenitos. Optimè quoque Justinus Thryphoni objicit, steriles feminas et genitales annos prætergressas, Saram, Annam Samuelis matrem, et Elizabetham, Dei beneficio fœcundas extitisse. Et Judæi ipsi in Midrasch Echâ futurum tradunt, ut Redemptor à se exspectatus sine patre nascatur. Idem habet R. Simeon ben Jochai in Genesin, et R. Moses Hadarsan in Psalmum octogesimum quintum. Falsus est ergo Plutarchus in Præc. conjug., cum scripsit feminam omninò nullam dictam esse sine viri consortio infantem peperisse.

5° Nunc verò nobis incumbit probandum prædictionem hanc Isaïæ, quâ futurum prænuntiat, ut Virgo concipiat et pariat filium, integrâ etiam in conceptu et partu virginitate, in Mariâ matre et Jesu filio esse completam. Christi enim Jesu adversarii, tùm splendidum ei testimonium ut eriperent, ex adulterio natum prodiderunt. Impii maximè Judæi impuro suo et maledico ore Mariam matrem Jesu, ornatricem fuisse, hoc est, commendis mulierum crinibus operam suam locasse blaterant. Quod artificium quæ exercebant feminæ, quàm parùm pudicæ essent, ex Nape et Cypassi, quæ in libris Amorum Sulmonensis poetæ memorantur satis notum est. Proindè Mariam appel-

lare solent *Adulteram*; Jesum verò *Adulteræ filium*; quod equidem sine indignatione referre non possum. Sic sæpè Thalmud utrumque. Sed et illic quoque, et in Midrasch Coheleth, et in damnoso libro, quem *Generationes Jesu* inscripserunt, eum *filium Pantheræ*, et *Jesum Pantherinum* nuncupant. Atqui Pantheram illum Mariæ maritum fuisse narrat in libro Thalmudico Sanhedrin, cap. 7; verùm adulterum eam admisisse Pombeditanæ scholæ magistri illic asseverant. Celsus verò, utpotè Judaicarum rerum parùm consultus, Pantheram, non Mariæ maritum, sed adulterum fuisse dixit; atque eam demùm in adulterio à marito deprehensam, domo ejectam, Jesum ex illicito hoc Pantheræ concubitu procreatum clam peperisse. Verba ipsa Celsi hæc adversùs Christum Jesum vomentis refert Origenes lib. 1. Nempè familiare progenitorum Jesu cognomentum in ludibrium contumeliamque versum est: nam Jacobum, Josephi patrem, Pantherem cognomine appellatum fuisse tradit Epiphanius in Hæresi Antidicomarianitarum. At Joannes Damascenus de orth. Fid. lib. 4, cap. 15, genealogiam Christi per texens, Mariam narrat patrem habuisse Joacimum, Barpantheris filium, hujus patrem fuisse Pantherem. Undè fit verisimile, Pantheris cognomentum à Mariæ, vel quod potius credimus, Josephi parentibus gestum, Josepho quoque ipsi inhæsisse. Nos quod dant accipimus, Jesum Josepho non esse progenitum, adulterii verò crimen sanctissimæ et integerrimæ Virgini impactum facillè diluimus. Nam quod adulterum ejus appellat Celsus Pantheram, quem Judæi ipsius maritum fuisse volunt, id calumniam coarguit. Deindè quis credat tantà patientiâ fuisse Josephum, ut manifestam criminis ejus, quod legibus Judæorum tam severà animadversione puniebatur, securam vivere permiserit? Quis credat infamem mulierem, inter consanguineas et affines, inter infensos filio suo legisperitos magistròs, Sacerdotes et Phariseos tutam fuisse, ità ut de Mariâ Virgine Evangelistæ prodiderunt? Quis credat Jesum ipsum, tam spurco et damnato genitum concubitu, cujusmodi homines Mamzeri dicebantur in Ecclesiam Domini fuisse admissum, contrà Mosis interdictum? neque id ipsi ab invidis et inimicis, quos complures sua ei virtus pepererat, objectum publicè et exprobatum? Quis credat Nazarenos Jesu populares, quibus nemo meliùs noscere potuerat ipsius parentes, spurcum hunc et probrosum ortum ità esse oblitos, ut fabrum eum, Josephi fabri et Mariæ filium esse, fratresque ejus ac sorores apud se manere palàm prædicarent? *Nonne*, inquit Joan. c. 6, v. 42, *hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem?* Quamobrem Nathanaeli dicit Philippus Joan. c. 1, v. 45: *Quem scripsit Moyses in Lege et Prophetæ, invenimus Jesum, filium Joseph à Nazareth.* Ecquid fuit causæ duobus illis cæcis, quid Chananææ mulieri, quid populo Hierosolymitano, cur hominem furtivis et illegitimis procreatum amplexibus, Filium Davidis altà voce nuncuparent? Quis credat denique Evangelistas et Apostolos in manifestâ re tam præfractè mentiri ausos (absit dictis impietas) et adversùs rei pro-

palàm editæ notitiam, superstitionibus etiam pervulgatâ facinoris testibus, mirabilem quemdam Jesu ortum fuisse commentos, et ad Davidem retulisse?

Tantum verò abest, ut adulterino satu conceptum Jesum tempora ipsius mentita sint, ut eum potius Virgine matre natum crediderint. Simon enim, Jesu simius, quique Jesus ipse Christus haberi voluit, ut ei perquam similem se præstaret, non aliam ob causam virgine natum se ferebat, quam quòd id ipsum de Christo Jesu accepisset. De Jesu hæc scribit Matthæus cap. 1, v. 18: *Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequàm convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* De se hæc jactabat Simon, ut perhibent Recognitiones Clementis lib. 2, cap. 7 et 14: *Antequàm mater mea Rachel conveniret cum eo (Antonio), adhuc virgo concepit me.* Domitianum quoque, nisi mea me fallit conjectura, Christi de Virgine nati fama adduxit, ut matrem sibi Minervam virginem adscisceret. Jam enim Romæ pervulgatæ erant res Christianorum, nec ignorare poterat Domitianus, quid de Christi ortu ferretur. Meminerat idem præterea Josephum, Mattathia filium, Vespasiano patri suo accommodasse vaticinium à Jacobo patriarchâ Judæ filio editum: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium;* quod, ut erat rerum Judaicarum parùm consultus, hæreditario forsitan jure ad se quoque pertinere posse arbitrabatur, subdolè præsertim id ipsi fortassè suadente Josepho. Cùm ergo ab Isaiâ prædictum accepisset, futurum ut de Virgine Messias nasceretur, atque id de Jesu christiani vulgò dicerent, id sibi decus arrogare conatus est, Minervâ se natum fingens. Messiaë quippè dignitatem ipsum affectâsse vel id persuadet, quòd cùm inaudivisset esse in oraculis Davide genus ducturum esse Messiam, potentissimum videlicet regem quemdam, Davidis extinguere reliquias ac de medio tollere tentavit; quòd Vespasianum eandem ob causam hoc ipsum jam antè aggressum esse sciret, seque in genus inserere non posse intelligeret. Nam quòd adducti ad eum nepotes quidam Davidis, Christi Jesu consanguinei, intacti abierunt, id fortunæ suæ tenuitate meriti sunt, ut apud Eusebium narrat Hegesippus. Nec enim humiles adeò ac viles homines ad regni Christo destinati opes assurgere posse existimavit, quas jam possidere se credebat. Muhammedus ipse qui pleraque Jesu ornamenta ac dotes detraxit, Mariæ virginitati pepercit, eamque laudavit in Alcorano Sur. 3, et 20, et Jesum Adamo comparavit, qui sine virili congressu in lucem editus est. Non abs re erit priscam hùc afferre historiam, quam ex traditione ad sua tempora propagatam narrant Origenes in tract. 26 in Matthæum, et Basilium de Hum. Christi gener. Fuisse tradunt in templo locum, quò solis virginibus pateret aditus, exclusis reliquis quæ thorum virilem fuissent expertæ; illuc ingressa Maria Virgo jam Jesum enixa cùm arceretur, atque ad mulieres ablegaretur, intercessisse Zachariam, quominus illa loci dignitatem amitteret; quâ re offensos Judæos Zachariam interfecisse, vel quòd in

templo inter virgines mulierem contra jus fasque consistere pateretur, vel quod feminam jam filio auctam, virginem haberi vellet. Traditioni huic tantum tribuct fidei unusquisque, quantum volet; eam certè à gravissimis auctoribus memoriæ proditam prætermittere piguit. Longè etiam minor est apud me traditionis alterius auctoritas, quam refert Suidas, in Ἰησοῦς, è vetustis, ut ipse ait, Judæorum commentariis Tiberiade servatis exceptam; Jesum nempe Dominum in Sacerdotum numerum fuisse cooptatum aliquandò, cumque ipsius patris item ac matris nomina in codicem de more essent referenda, matrem ad ea ex ore ipsius cognoscenda accitam, suum quidem ac filii dedisse nomen, Patrem verò Deum ipsum indicasse; quippè quæ Filium illibatà virginitate, Spiritùs sancti afflatu peperisset, et integritate demùm ipsius testibus idoneis, accuratoque examine comprobata, non alium patrem quam Deum vivum codici fuisse adscriptum. Hæc temerè admitti nolumus, narrante præsertim Suidà, levissimo scriptore; nam Jesus Judà prognatus inter Sacerdotes, qui Levitici generis erant, admitti haudquaquam potuit. Respondet quidam apud Suidam, mistum fuisse genus Josephi patris Jesu, sed frustratè; ait quippè Paulus eà tribu oriundum esse Christum Jesum, *de quâ nullus altari præstò fuit; manifestum esse enim quòd ex Judà ortus sit Dominus noster; in quâ tribu nihil de Sacerdotibus Moyses locutus est.* (Hebr. c. 7, v. 13, 14.) Adde per Leviticæ mares in tribum Juda insertas, non eam fieri misionem generis, ut quis indè procreatus possit Levita censerì. Scitum est enim Hebraici juris, in Thalmude sæpè traditum, familiam maternam, neque appellari familiam, neque esse, et deficiente masculà prole, superstitionibus licet filiabus, genus interire.

6° At futile est quod objicitur ex his verbis Epistolæ ad Galatas: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere.* Quasi Paulus postremam hanc dictionem eo sensu adhibuerit, quo virgini opponitur: quemadmodum et in priore ad Corinthios palam adhibuit dicens: *μεμρίσται ἡ γυνή καὶ ἡ παρθένος.* At res aliter se habet; nam sexum tantum et naturam denotat ea vox priore loco, ut et aliàs sæpè, et ad integras vitiatasque feminas ex æquo congruit. *Naturale vocabulum est femina,* inquit Tertullianus; *naturalis vocabuli generale mulier; generalis etiam speciale virgo, vel nupta, vel vidua, vel quot etiam ætatis nomina accedunt.* (Tert. de Virg. veland. c. 4.) Quorum hæc sententia est, dictionem *Femina*, hominum et brutorum esse communem; dictionem *Mulier*, generalem esse, et ad virgines, nuptas et viduas pertinere. Quod probat subindè ex his secundi capitis Geneseos, v. 22: *Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, et adduxit eam ad Adam.* Illic enim Eva *mulier* appellatur, Hebraicè נִשְׂאָה, Græcè γυνή, priusquam Adamo traderetur. Probat et ex Gabrielis salutatione; nam cum conceptum Mariæ et partum salvà virginitate sponderet, ait nihilominus Luc. c. 1, v. 28: *Benedicta tu in mulieribus.* Observatum est etiam grammaticorum filiis, Græcam vocem γυνή, ut et Latinam *mulier*, naturam simpliciter non-

nunquam significare. Utrumque vocabuli intellectum optimè distinxit, ut reliquos taceam, Eustathius, cum alibi, tum præcipuè in hunc versum Odysseæ è Rhapsodià χ.

Cum mulieribus autem ancillis vi concumbebatis, Meique viventis ambiebatis mulierem.

Mulieres, inquit, *ancillas dicit, juxta id quod natura significat Mulier, nempe, homines feminas. Continuò autem subjungens: Ambiebatis mulierem, eam notat quæ est sub viri potestate.* MULIEREM verò Plautus vocat in Curculione, act. 2, sc. 3, v. 64, 69, quam proximè *virginem* dixerat. Et in Pœnulo, act. 5, sc. 4, v. 81, sic filias suas virgines Hanno compellat: *Adverte animum, mulieres.* Cicero in oratione de Præturâ urbanâ, Philodami Lampsaceni filiam, quæ cum patre habitabat, propterea quòd virum non haberet, mulierem sapius appellat. Ulpianus quoque jurisconsultus, libro quadragesimo quarto ad Sabinum, ait: *Mulieres omnes dici, quæcumque sexus feminini sunt;* et libro primo ad edictum Ædilium Curulium, eam quæ propter corporis vitium mulier fieri non possit, *mulierem* tamen appellat.

7° Nec incastigatam dimittemus Joannis Bodini calumniam, qui in quinto libro *de abditis rerum sublimium Arcanis*, ex Judæi personâ, duo priora Lucæ capita, in quibus splendidissimum exstat virginatis Mariæ testimonium, germana ac legitima esse negat, hoc argumento, quod tertii capitis initium operis totius exordium esse videatur; præfixâ nimirum notatione temporis, undè ordo sequentis historiæ profisciscitur, quemadmodum ab auctoribus sacris plerisque scripta sua ordientibus factum est. Fuit ea quidem Marcionis teterrimi hæretici sententia, multas inesse corruptelas et vitia Evangelio Lucæ, quod unum tamen, repudiatis cæteris, admittebat. Depravatum id quoque Helvidius credidit. Cum pleraque autem falsitatis suspecta habebat Marcion, tum præcipuè priora duo capita, sic tanquam insinceras partes recidebat. Cujus opinionis cum rationes nullas, vel valdè infirmas proferret, ut ex *ψευδωνύμοις* Origenis dialogo contra Marcionistas intelligitur, solâ suâ temeritate fretum id attentasse apparet. Quam verò dat Bodinus, petitam ex notatione temporis, quæ capiti tertio præfixa est, siculneam prorsus esse vel hoc ipsum, quo utitur, auctorum sacrorum exemplum manifestè arguit. Solent enim illi mediis quoque suis scriptionibus temporum notationes inserere. Undè si quis colligat antecedentia esse supposita, risum movebit. Nec aliter sanè constare possunt rerum præteritarum historiæ, nisi descriptæ res temporibus commodè dividantur. Quid quod Regum et Paralipomenon libri, nullis præmissis temporum notis, subindè tamen, procedente narratione, certis distinguuntur temporum cardinibus? Adde tertium caput Lucæ ab his inchoari verbis: *ἔπει δὲ πεντηκοντάτω,* in quibus particula *δὲ*, conexum esse indicat cum superioribus. Nam quod regerit Bodinus, facile ei fuisse, qui duo priora supposuerat capita, et hanc particulam in tertium intrudere, inane est; quippè quam representent vetustis-

simi codices et interpretationes antiquæ, si unam Æthiopicam excipias, quæ cum ad Græcum et Syrum exemplar sit expressa, in quibus ea comparet particula, interpretationis id esse vitium fatendum est. Eodem præterea tertio capite virgine matre natum esse Jesum satis ostendit Lucas, cap. 3, v. 22, 23, cum ait : *Descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum, et vox de cælo facta est : Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph* : quæ declarant Josepho natum eum non esse, nec alium ipsi patrem tribuunt, quàm qui clarà voce de cælo missà prolem suam ipsum esse fassus est. Ac mihi quidem cogitanti quasnam maximè ob causas priora hæc duo capita resecanda esse hæretici illi censuerint, quos dixi, hæc mihi præter alias veri quoque similis visa est, quemadmodum à Joannis missione et baptismo initium capit Marci Evangelium, nec aliud inchoandum illud Lucæ absurdè eos collegisse. Verùm si quis librorum amborum inter se conferat exordia, non leve discrimen deprehendet. Marcus quippe, cap. 1, v. 1, *την αρχην τῆς προσηγορίας* operi suo præfixit : *Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei*, quo totius libri series præmonstratur et promittitur. Tùm postquàm de Joannis baptismo paucis disseruit, deque ipsius concionibus, quibus de instante Christi adventu et *οἰκονομίας* populum commonefaciebat, statim subjicit : *Et factum est in diebus illis, venit Jesus à Nazareth Galilææ, et baptizatus est à Joanne in Jordane*. Quæ rectè sanè et ordine procedunt. At de Lucæ Evangelio si duo priora capita detraxeris, nihil de Jesu, ad quem tamen unum totum hoc Evangelium pertinet, præfatum Lucam reperies, sed ejus mentionem velut obiter et aliud agentem injecisse. *Factum est autem*, inquit Luc. c. 3, v. 21, *cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato, et orante, apertum est cælum*. Quæ cum de viro historicæ artis haudquaquam imperito, ut Evangelium hoc et Acta Apostolorum indicant, existimare non liceat; omninò dicendum est, jam antè ipsum Christi Jesu, in primis nempe duobus capitibus meminisse. Denique vel ex Actorum Apostolorum exordio, quo Theophilum compellat Lucas, judicare possumus eandem in Evangelio præmittendi quoque exordii rationem tenuisse. Quod si exordio Evangelii *γενεσθῆς* sua constet, constabit utique et sequentibus duobus capitibus.

CAPUT IX.

JESUS NATUS BETHLEHEMI.

Mich. c. 4, v. 8, 9 : *Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet; et veniet potestas prima, regnum filie Jerusalem. Nunc quare mærore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periiit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem?*

Mich. c. 5, v. 2 : *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.*

Matth. c. 2, v. 1 : *Cùm ergo natus esset Jesus in*

Bethlehem Juda... congregans (Herodes) omnes principes Sacerdotum, et scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei : In Bethlehem Judæ; sic enim scriptum est per Prophetam : Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel.

Luc. c. 2, v. 4 et seq. : *Ascendit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem; eò quòd esset de domo et familiâ David, ut profiteretur cum Mariâ, desponsatâ sibi uxore prægnante. Factum est autem cum esset ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et peperit filium suum primogenitum.*

Joan. c. 7, v. 40 et seq. : *Ex illâ ergo turbâ, cum audissent hos sermones ejus, dicebant : Hic est verè Propheta; alii dicebant : Hic est Christus; quidam autem dicebant : Numquid à Galilæa venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?*

Quæ duo Michææ prædicta de Jesu Bethlehemi orituro à nobis allata sunt, ea signare Messiam luculenter suprâ probavimus. Nunc superest ut ostendamus ipsa hæc in Domino Jesu habuisse exitum, ut Messiam hunc esse efficiamus. Quamvis enim Bethlehemi natum eum esse Evangelistæ prodiderint, testes idonei, ac cœvi scriptores, eorumque hæc in parte valere debeat auctoritas ex secundo nostro axioma; et tam distincta fuerit à primordio Judæa gens per tribus, et populos, et familias, et domos, inquit Tertullianus (adv. Marc. lib. 4, cap. 36), ut nemo facilè ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus adhuc tunc fortassè pendentibus, ac per ea etiam me silente obteratur Bodini impietas, qui adversus Bethlehemiticum Christi ortum argumenta aliquot attulit; hæc nos tamen sigillatim retundemus.

Primum hoc est, Jesum Nazarethi esse natum; patriamque hanc, utpotè ignobilem, opprobrio ipsi fuisse; atque hinc Nathanaelem Philippo, Jesum Nazarenum eum esse quem Moses et Prophetæ prædixerant sibi nuntianti, respondisse : *A Nazareth potest aliquid boni esse?* (Joan. c. 1, v. 45, 46.) Jesum quoque ipsum, cum Paulum de cælo compellaret (Act. c. 22, v. 8), seipsum Nazarenum, non Bethlehemitam dixisse. Quibus testimoniis consimilia afferri plura possunt, in quibus non populus solùm Judaicus, sed Jesu etiam discipuli et sequaces, Nazarethum patriam hunc habuisse, atque hinc prodiisse fatentur, ac Nazarenum, et Nazaræum, et Galilæum dicunt; quo postremo nomine Julianus Apostata ipsum contumeliæ causâ appellabat. Adde et ad Herodem, Galilææ tetrarcham, à Pilato esse remissum, ut hominem Galilææ ditionis. At benè est, quòd qui Nazarenum vel appellant ipsi, vel appellatum narrant Scriptores sacri, Bethlehemi natum esse iidem asseverant, undè manifestum est de Nazarethi nomine ipsi fecisse vocabulum, ad significandum locum, non in quo natus

erat, sed quem ejus parentes incolebant, et in quo ipse fuerat eductus. Sic Virgilius Trojanum Cæsarem dixit, lib. 1 Æneid., quod Trojâ majores ipsius venissent. Augusto cognomen Thurino fuisse narrat Suetonius, c. 7, in memoriam majorum originis. Idem inter illustres grammaticos quintum Cæcilium Epirotam, Tusculi natum refert de illustr. Gram., cap. 16, cognomine, non à loco ortus, sed à loco originis indito. Florentissimus etiam Homeri interpres Eustathius, patriam eam esse ait, non in quâ quis natus sit, sed in quâ educatus. Ejus verba in Hom. Odys., quoniam ad hanc quæstionem mihi videntur esse per opportuna, referre dignum est: *Hæc est patriæ definitio: patria enim urbs est quædam, in quâ quis post ortum eductus est. Adeo ut qui talis non sit, sed post ortum patriâ sit privatus, is urbe hujusmodi exciderit, neque tàm eam habeat patriam, ac illam quæ ipsum deinceps aluit.* Verè igitur Vajiera Rabba, et Bemibdar Rabba Messia patriam Aquiloni assignant, rerum verò ab eo gerendarum locum, Austro.

2° Alterum hoc objicit Bodinus, censum ab Augusto indictum, et à Cyrenio actum, cum historiâ Jesu haudquaquam congruere, quippè auctorem esse Dionem, evenisse id anno qui mortem Augusti proximè præcessit, atque eo anno Jesum jam annum decimum quartum attingisse. Ad id autem quod opponi potest, duplicem ab Augusto factam descriptionem, postremam eam quam commemorat Dio, priorem verò per Cyrenium à Lucâ memoriæ proditam, quæ cum ageretur natus est Christus; ad id, inquam, subjicit Bodinus, rem aliter se habere, quippè hoc tempore Quintilium Varum Syriæ præsidem fuisse, non Cyrenium, qui multò post Herodis obitum Judææ censum egit; quorum omnium testem citat Josephum. A Bodino hic exagitari Beza manifestum est, cujus hæc est opinio, Augustum, ut breviarium illud imperii conficeret, cujus Suetonius, cap. ult. Aug., et Dio, lib. 56, meminerunt, necesse habuisse orbis totius, quâ Romanum patebat imperium, descriptionem instituere, citrà ullam tributorum exactionem; id autem in Syriâ factum per Cyrinum, sive Quirinum, illuc eâ tantùm de causâ cum potestate missum, cum præses esset, sive Saturninus, sive Varus; post Archelai verò exilium, rursus eodem missum Quirinum, ut Archelai confiscaret pecunias, Syrorumque omnium, ac jam Syriæ contributorum Judæorum facultates censeret; posteriorem hunc censum litteris à Josepho proditum, lib. 18 Antiq., cap. 1, priorem à Lucâ. Itaque inane est quod adversus ea objicit Bodinus, Quintilium Varum præsidem fuisse, cum prior census actus est, non Quirinum; cum præmonuerit eum Beza Varo muneris participem ac socium adjunctum fuisse Quirinum, quemadmodum Saturnino collegam datum Volumnium scribit idem Josephus, lib. 16, c. 14. Quæ verane sint, jam non inquiri; absque examine certè, et confutatione à Bodino haudquaquam debuerant prætermitti. Verùm sic agitur: quod boni est, excerpit; dicit quod mali est, vel quod mali esse putat, cum nihil sit quin malè narrando depravari possit.

Profectò in Beza sententiam concesserunt viri eruditionis famâ nobilissimi, Scaliger, Casaubonus, Drusius, Petavius, Grotius; plurimumque juvari videtur causa hæc ipsis Lucæ verbis: *Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ, Cyrino: quasi innuens post primam illam descriptionem à Cyrenio factam, aliam deindè fuisse institutam ab eodem, nempè postquam Archelai pecuniæ in fiscum sunt redactæ, quæ et ab eodem Lucâ in Actis, cap. 5, v. 37, commemoratur.* Nos quoque tantorum virorum sententiæ poteramus adherere, et Bodini cavillationum securi ad alia pergere; verùm quoniam dignus vindice nodus hic est, in eo industriam quoque nostram experiemur.

3° Aliorum igitur acutè excogitatis super illo Quirini censu à Lucâ memorato interpretationibus compendii causâ prætermisissis nostram proferemus. Censum Romani imperii ab Augusto ter actum fuisse testificatur Suetonius (Aug. cap. 17). Docent idem nos Ancyranæ tabulæ, quas in Pandectis suis Turcicus Leunclavius, et in inscriptionibus suis Gruterus representant; atque id insuper, primum censum habitum fuisse Augusto VI, Agrippa II, Coss., qui annus congruit cum Juliano 18; secundum, Marcio Censorino et Asinio Gallo Coss., anno nimirum Juliano 38; tertium, Sexto Pompeio et Sexto Apuleio Coss., Juliano anno 59. Aio secundum hunc censum eum esse, qui cum ageretur, natum Christum Lucas refert. Sciendum enim est rem fuisse censum diuturnioris operæ, quæque in plurium annorum spatium excurreret. Cum Davidis Hebræos percensuit Joab, decem propè menses in eam rem insumpsit, quamvis in censum non venerint Levitæ et Benjamitæ, ut habet Josepnus, lib. 7, cap. 10. Hinc existimari potest, quantæ fuerit molis ac temporis Romanum totum imperium lustrare et censere. Facile ergo crediderim ab anno 38 Juliano cœptum hunc censum, ad Christi usque ortum perseverasse. Atqui Q. Sentius Saturninus, vir consularis, præses in Syriam missus est circâ hunc ipsum annum Julianum 38, Syriamque per quinquennium circiter rexit. Extremis itaque præfecturæ suæ temporibus, eum puto mandatum accepisse de censu habendo per Syriam. Nam priùs per Italiam, finitimasque provincias institui censum oportuit, quàm in extremis imperii finibus. Etsi enim res eodem tempore per universas provincias administrari potuit, quoniam tamen tabulæ censuales ad Augustum, postquam perfectæ erant, mittebantur, ut imperii facultates haberet perspectas, vix credibile est tot rebus simul cognoscendis, et ad examen suum revocandis animum adhibere potuisse; quod perfacile erat, si res ordine gesta esset. Ex his autem censualibus tabulis videtur breviarium imperii Suetonio et Dioni memoratum Augustus confecisse. Igitur si meditullio imperii percensendo tribuamus quadriennium, censum agi cœptum in Syriâ dicemus eo anno, qui postremus fuit Saturnini. Cum autem res abiret in diem, videtur excessisse magistratu antè absolutum censum, ejusque peragendi curam successoribus suo P. Quintilio Varo reliquisse. Quæ cum instaret operi, tum natus est Jesus Dominus.

Præsides Quintilio Varo natum esse Jesum colligi potest ex Josephi Antiquitatum libro decimo septimo, capite septimo, ubi legimus ab aliquo jam tempore Varum præfuisse Syriæ, cum ad patrem Herodem Antipater rediit. Aliquantum etiam intercessit temporis inter Antipatri reditum et Herodis obitum. Atqui anno ipso quo natus est Christus Jesus, vel proximo certe obiisse Herodem, optimorum chronologorum sententia est. Ergo mihi veri videtur quam proximum, Syriam regente Quintilio Varo Jesum Christum natum esse, atque in censum venisse à Saturnino inchoatum, cum eum Quintilius Varus absolveret. Omnes igitur omnino extricaverimus difficultates, si apud Lucam pro Κυρηνης legamus Κυριαιου, quod facile patitur similitudo nominum et characterum affinitas. Ut sic recudatur totus ille versiculus Lucæ: *Αυτη η απογραφη πρώτη εγενετο ηγεμονεουτος της Συριας Κυριαιου*. Prima dicitur illa descriptio, quod non antea vocata fuisset ad censum Judææ. Patet ex Justino adversus Tryphonem: *Cum primus ille census sub Cyrenio tunc ageretur, ascendit (Joseph) Nazaretho, ubi domicilium habebat, Bethlehemum, undè erat oriundus, ut in censum referretur*. Jam verò promptus est et liquidus Tertulliani intellectus, qui libro quarto adversus Marcionem, cap. 19, sic disserit: *Sed et census constat actos sub Augusto nunc in Judæam per Saturninum, apud quod genus ejus inquirere potuissent*. Census ait actos per Saturninum, qui eos inchoavit et provexit, sed magistratu abire jussus opus absolvendum Quintilio reliquit. Si quis nostram hanc opinionem cum aliis omnibus hactenus propositis contendat, longè simplicior esse angustisquè longè sese expedire facilius et minùs sibi permittere reperiet. Nam Beza, cujus expositionem Scaliger, alique quos dixi, tanto consensu, illaudato ipsius auctore, exceperunt, fingit duos à Quirinio census actos, quod nullius defendi potest auctoritatis suffragio, et à Josepho fuisse prætermisum vix credibile est. Multò minùs etiam probabile est *Συριας ηγεμωνα*, Syriæ præsidem appellari, qui censor et *τιμητης* tantùm fuit. At enim temeritatis fortasse aliquis non arcesset et audaciæ, qui receptam in Evangelio Lucæ lectionem sollicitemus, quasi sacros illos apices refingamus ad libitum, et divina oracula ad arbitrium nostrum revocemus. A quo tantùm certè absumus, ut summam illis reverentiam à nobis et ab aliis exhiberi velimus. Neque verò quicquam hæc in parte putamus esse peccatum, cum viros orthodoxos, habeamus itidem et heterodoxos, quorum exemplum sequamur. Præterea in Lucæ Evangelium maximas Marcionitarum, priscorumque hæreticorum corruptelas incubuisse memoriæ ab Epiphano, hæc. 42, c. 11, proditum est. Legi velim quæ in eam rem scripta sunt à Sixto Senensi libro Bibliothecæ septimo, hæc. 4. Neque hunc duntaxat, sed reliquos etiam Testamenti utriusque libros mendis fuisse obnoxios, cum variantes lectiones quæ à multis sunt collectæ, et veterum interpretationes quas observare licet, tum et crebræ sanctorum Patrum, Origenis præsertim, Chrysostomi et Hieronymi testificationes nos edocent. Objici id

etiam potest, probabile non esse censum illum secundum ab Augusto institutum, à magistratu Romano habitum fuisse in Judæa, cujus rex erat Herodes summo et optimo jure, et ad cujus pertinebat officium tributa exigere à subditis.—Respondeo à beneficiario jure regnum hoc Herodem tenuisse, proptereaque certa tributa Romanis pependisse, quemadmodum tradit Appianus (Bell. civil., lib. 5). Census autem agebantur non ad exigenda solùm tributa, sed ad cognoscendas etiam singulorum facultates, ætates, familias, artes, et officia. Intererat autem Romanorum perspectas habere vires Judææ terræ, cujus supremum dominium ad se pertinebat; et ex quâ stipendia Pompeius, alique Romanorum magistratus jam antè perceperant. Venerunt ergo in censum Judæi, sed pro suâ conditione; alius enim fuit eorum census, qui jure Quiritium, alius eorum qui jure Latii, vel qui jure Italico, vel qui jure Provinciarum, vel qui jure beneficiario censebantur. Nec regnorum solùm et provinciarum, sed et urbium etiam diversa erant jura. Patet id ex Digestorum titulo de censibus. Suo ergo jure ad censum venit Judæa, cum ab Augusto census est institutus, nempe citra indictionem tributii.

4° Tertio hoc argumento Evangelii Lucæ veritatem oppugnat Boonius, quod ad hunc censum neutiquam vocati sint peregrini, aut socii, aut vectigales, sed cives tantùm Romani; testemque citat Eusebium (Chron. lib. 2), qui et civium hoc censu descriptorum numerum designat; Jesus autem, cum non fuerit Romanus civis, censi non debuerit. Verùm etsi Romanorum civium numerum expressit Eusebius, non indè rectè colligitur cives tantùm professionem edidisse; nec civium omnium, sed eorum tantùmmodò qui arma ferre possent, nomina in publicum edi solebant. Livius de primo censu quem fecit Servius Tullius: *Millia octoginta civium censa dicuntur. Adji- cit scriptor antiquissimus Fabius, eorum qui ferre arma possent eum fuisse numerum*. (Lib. 1, cap. 44.) Nihilominus tamen in tabulas censuales reliquorum quoque omnium relata fuere nomina. Undè Justinus, Tertullianus et Chrysostomus, apographas consuli jubent, in quibus Jesu nomen à Quirinio descriptum erat. Porrò provinciarum, itidem ut civium, habebantur census lustrales aliquandò, hoc est, quibus completis lustrum conderetur, aliquandò sine lustrum. Extrà lustrum missus est ab Augusto in Syriam Quirinius, *qui jus genti redderet, et facultates censeret*: verba sunt Josephi lib. 18, cap. 1. Extrà lustrum quoque censum à tribus Galliis egit Augustus, cum Narbone conventum ageret; et deinde Germanicus, et Claudius, et Volusius, Africanus, ac Trebellius sub Nerone, et Adrianus et Julianus. At census ille in Syriâ per Saturninum et Varum actus, cum secundi census Augusti pars fuerit, ut dixi, per lustrum actus fuit; tres enim Augusti census, de quibus suprâ diximus, lustrales fuisse docet nos monumentum Ancyraum. Præterea per ordinarios magistratus, aliquandò census habebantur, velut iste, nascente Christo, actus fuit per Saturninum et Varum, Syriæ præsidem, iter

alter ille post Archelai exilium in Syriâ per Quirinium præsidem actus. Aliquandò verò agebantur per extraordinarios magistratus, censûs tantùm habendi causâ missos. Velut ille, quem commemorat Dio, lib. 56, ab Augusto institutus penultimo vitæ anno, aliis aliò ob hanc causam missis. Viginti viros spectatæ probitatis ad id ab Augusto delectos fuisse scribit Suidas in *Ἀπορρ.*, tit. 57, de cens. et censit. et Peræq. et Inspect. Cod. lib. 11. Hanc curam qui suscipiebant, censitores, et peræquatores, et inspectores appellantur in codice. Græci *ἐπισώτας* dicunt cujusmodi fuerunt Hellenius et Julianus, in Cappadociam ad id munus missi, quos scriptis suis celebravit Gregorius Nazianzenus in Orat 94 ad Jul. *ἐπισώτας*. Igitur manifesta est Bodini Semijudei inscitia, qui Christum Jesum censum fuisse negat hoc argumento, quòd vectigales, socii, et peregrini minimè censi fuerint.

5° Summæ etiam imperitiæ ac supinitatis illud est, quod objicere pergit Bodinus, nullum unquam fuisse tam acerbum censorem, qui homines censendi causâ loca mutare coegerit; molestiæ futurum id fuisse intolerabilis, et sumptûs infiniti; sed illic censum fuisse unumquemque, moribus Romanorum, ubi domicilium habuit; Cæsarem ipsum dictatorem, cum censum populi haberet, ad singulas domos civium Romæ tunc habitantium adisse. Respondeo primò censum hunc Julii Cæsaris fuisse extraordinarium, nec more, nec loco solito habitum, ut observat Tranquillus, c. 42, in Jul., nec cum censum fuisse lustralem, nec à Cæsare tanquam censore, sed tanquam præfecto morum actum, cujusmodi censum et ab Augusto fuisse deindè initum, præter tres eos census suprâ memoratos; itaque non *censum* à Suetonio, sed *recensum* appellari, quemadmodum et in Epitome Livii, lib. 115. Aliò præterea falsum esse, neminem coactum fuisse censendi causâ loca mutare. Notat Livius, lib. 38, cap. 37, et lib. 42, cap. 9, Coss. Valerio Messalâ, et Livio Salinatore, Campanos ex Senatusconsulto Romæ censi fuisse coactos, cum incertum fuisset antea ubi censerentur. Notat idem, C. Popilio Larnate et P. Ælio Ligure Coss., cum lustrum conderent censes Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus, minorem aliquantò fuisse numerum, quia *Postumius consul pro concione edixerat, qui socium Latini nominis, ex edicto C. Claudii consulis redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis civitatibus censerentur*. Ulpiani libro tertio de Censibus verba hæc sunt: *Is verò qui agrum in aliâ civitate habet, in eâ civitate profiteri debet, in quâ ager est; agri enim tributum eam civitatem debet levare, in cujus territorio possidetur*. Exstat id l. Forma, § 2, d. de Censibus. Habetur quoque lex imp. Theodosii et Valentiniani, cod. de naturalibus liberis, quam hic refertur operæ pretium est: *Si quis, seu liber ipse, seu curiæ sit nexibus obligatus, et tradendi filios naturales, vel omnes, vel quos quemve mauerit; ejus civitatis curiæ, undè ipse oritur, et in solidum hæredes scribendi liberam ei concedimus facultatem. Quòd si cui, non ex urbe, sed ex vico, vel possessione quolibet oriundo naturales liberi contigerint, eosque velit*

S. S. II.

sub definitione prædictâ curiæ splendore honestare, et hæreditatis opibus adjuvare, civitatis adscribendi sunt ordini, sub quâ vicus ille ac possessio censetur. His adsonat Novellâ 89, cap. 2., § 2: *Si quis igitur ex quolibet oriatur civitate, sive curiulis, sive etiam liber hujusmodi sit fortuna, licebit ei suum naturalem offerre filium curiæ illius undè oritur civitatis. Si verò nec civis ipse consistat, sex ex villâ quâdam aut vico sit oriundus, illi à patre offeratur ciuitati, aut semetipsum offerat, sub quâ civitate villa aut vicus tributa persolvit*. Ex his sequitur professionem, legibus Romanis, sequi debuisset locum undè origo ducebatur. Peculiare etiam id Judæis fuit, qui in tribus, familias et domos distribuerant. Cum censuri populum jussit David, censum tribus Juda seorsum adnotavit sacer historicus, quod non fecisset utique, nisi seorsum censa fuisset Moribus ergò Romanorum et Judæorum conferre se Josephus debuit in tribum suam, quæ Judæa fuit, et in patriam Davidis patrumque ipsius, undè genus ducebat, quæ Bethlehem fuit.

6° Nec minoris tarditatis plenum est ac stuporis postremum Bodini argumentum, quo feminas in censum venisse negat, nedum gravidas et partui proximas (cujusmodi fuit Maria, Christi Jesu mater, cum censendi causâ Bethlehemum venit), ad tantum iter suscipiendum fuisse coactas. Cui probando Livium citat, quem ait, quotiescumque civium numerum ex censibus describit, hæc ferè verba subjicere: *Præter mulieres*; neque verò Mosem aut Davidem, habitis à se censibus, feminas aut pueros annis viginti minores censuisse. Ego verò existimo verba, quæ post descriptionem censuum aliquibus locis adjecit Livius: *Præter orbos, orbasque, vel, Præter pupillos et viduas*, longè aliter explicanda esse ac à Bodino explicantur; non enim censu exclusos significant *orbos et orbas*, sed potius in censum eos quoque venisse, etsi numerum non exprimit Livius. Locupletem damus fidejussorem Dionysium Halicarnasæum, lib. 1 et 5, et 9. Is de censûs institutione disserens, cujus auctor fuit Servius Tullius, singulorum ait relata fuisse in censum nomina, parentum item, liberorum, et conjugum. Idem alibi censum à Servio Tullio rege institutum docet à T. Largio primo dictatore fuisse instauratum, descriptis singulorum nominibus, uxorumque et liberorum. Liqueat id etiam ex Ciceronis libro tertio de Legibus: *Censores populi, ævitates, soboles, familias pecuniasque censento*. Factum id dicit Bodinus Romæ, non in provinciis, proindèque nec in Syriâ. At os illi occludet Ulpianus, homo Syrus, Tyro oriundus, cujus verba hæc sunt è libro secundo de Censibus: *In Syriis, à quatuordecim annis masculi, à duodecim feminæ, usque ad sexagesimum annum, tributo capitis obligantur*. Id legas lib. 3 D. de Censibus. De nihilo est quod subjicit Bodinus, censibus à Mose et Davide actis exclusos fuisse pueros et feminas; nam etiamsi eorum expressa sint duntaxat nomina qui arma ferre possent, non ex eo colligitur reliquam multitudinem, senum, feminarum et puerorum in censum non venisse; sæpè enim et Livius, ut monui, eorum tantum describit

12

numerum, qui armis erant idonei, quamvis et alii quoque, cujuscumque tandem ætatis essent vel sexûs, censerentur. Præterea Mariam matrem Christi fuisse *ἐπιλεγομένην*, propterea Josepho proximo agnato ex lege Mosis nupsisse, à viris eruditis demonstratum est. Quo posito, eam certè ad censum venisse oportuit, alioqui sublato fuisset nomen patris illius de familiâ suâ, quia non habuit filium; atque ita violata esset lex à Deo sancita, cum Salphaadi filiabus *ἐπιλεγομένης* paterna hæreditas adjudicata est. Rectè ergo Tertullianus: « Apud Romanos in censu descripta est « Maria, ex quà nascitur Christus. »

CAPUT XI.

DE NOMINE JESU, QUOD SERVATOREM SONAT.

Isa. c. 12, v. 5: *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.*

Isa. c. 51, v. 5: *Propè est Justus meus; egressus est Salvator meus.*

Isa. c. 62, v. 1, 11: *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur..... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ: Dicite filiæ Sion: Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coràm illo.*

Isa. c. 63, v. 8, 9: *Et dixit (Dominus): Verumtamen populus meus est, filii non negantes; et factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvavit eos.*

Habac. c. 3, v. 13, juxtà Sextam editionem: *Ἐξήλωες τοῦ σῶσαι τὸν λαόν σου διὰ Ἰησοῦν Χριστόν σου. Existi ad servandum populum tuum per Jesum Christum tuum.*

Habac. c. 3, v. 17: *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo.*

Zach. c. 9, v. 9: *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus venit tibi, justus et Salvator.*

Matth. c. 1, v. 20 et seq.: *Angelus Domini apparuit in somnis ei (Josepho), dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in eâ natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum..... Et non cognoscebat eam (Joseph), donec peperit Filium suum primogenitum, et vocabit nomen ejus Jesum.*

Luc. c. 1, v. 30, 31: *Et ait Angelus ei: Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum.*

Luc. c. 2, v. 21: *Et postquàm consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab Angelo, priusquàm in utero conciperetur.*

Hebraicum Christi nomen est *ישוע*, unde prisci Judæi et recentiores postremam litteram detriverunt, ut superesset *ישו*, sive quòd litteram illam pronuntiare difficile sit, sive quòd salutare hoc nomen Christo esu tribuere verpi illi recusarent. Rem enim dubiam relinquit Elias in Thisbi. Utut est, vulgatum inter

illos Christi Jesu nomen est *ישו*, quod in aliquibus veteris Testamenti locis ad Christum pertinentibus reperitur; collectis *ראשי תיבות*, capitibus dictionum, per eam Cabalæ artem quam Rabbinii appellant *כתיב וקריב*, hoc est, *scripturam quæ fit per notas*. Velut in quadagesimo nono capite Geneseos, commate decimo, quod Messiam prædicere satis constat ex iis quæ superius disseruimus, hæ voces extant: *וְלֹא יָבִיא שִׁלְחָה*, quarum achrostichis est *ישו*. Item in Psalmo septuagesimo primo, qui venturi Messie vaticinium est, hæc legas commate decimo septimo: *יְהִי שִׁמְךָ, וְיִתְקַבְּרְךָ*, quarum dictionum si summa elementa junxeris, exurget dictio *ישו*. Messiam quoque prænuntiat Psalmus nonagesimus quintus, cujus duodecimus versiculus ab his vocibus capit initium: *יְעַלְמֵךְ שִׁדְּי וְכָל*, quarum siglia dant vocabulum *ישו*. Quæ quanquàm sunt Judaicæ vanitatis plenissima, suis tamen artibus impuri homines revincendi sunt, et suo sibi gladio jugulandi. Quin et serpentium morsus, et haustus veneni, nomine Jesu sanatos fuisse Thalmudistæ referunt in libro de Sabbato, capite decimo quarto, et in Avoda Zara, secundo capite.

CAPUT XII.

DE NOMINE EMMANUEL, QUOD SIGNIFICAT: NOBISCUM DEUS.

Isa. c. 7, v. 14: *Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Matth. c. 1, v. 20 et seq.: *Angelus Domini apparuit in somnis ei (Josepho), dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in eâ natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus.*

Joan. c. 1, v. 14: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*

Etsi gematricæ artis Judæorum summa inanitas est, quoniam tamen ad oppugnandam Christianorum causam eâ utuntur aliquandò Judæi, retorquenda in auctores hæc stoliditas est. Legitur in Sepher Aemana, cap. 2, juxta disciplinæ hujus ratiocinia, *לסוף היות* esse, dictionem hanc *Emmanuel*, *עִמָּנוּאֵל*, et illam *Jesus*, *ישוע*. Undè unum eundemque esse Emmanuel illum ab Isaiâ prænuntiatum, ac Jesum Dominum, si sibi constare et doctrinæ suæ præceptis consentanea loqui velint, fateri omninò necesse habent Masorethæ.

CAPUT XIII.

MAGI JESUM ADORANT, EIQUE MUNERA OFFERUNT.

Psal. 71, v. 9 et seq.: *Coràm illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent..... Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ.*

Isa. c. 8, v. 3, 4: *Et dixit Dominus ad me: Voca*

nomen ejus, accelera spolia detrahere, festina prædari; quia antequàm sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariorum coràm rege Assyriorum.

Isa. c. 60, v. 6: *Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes.*

Matth. c. 2, v. 1 et seq.: *Cùm ergò natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolimam, dicentes: Ubi est, qui natus est Rex Judæorum?... Intrantes domum invenerunt puerum cum Mariâ matre ejus; et procidentes adoraverunt eum, et apertis thesauris suis obtulerunt ei mûnera, aurum, thus et myrrham.*

CAPUT XIV.

JESUS FUGIT IN ÆGYPTUM, ET POST DIUTURNAM MORAM REDIT IN PATRIAM.

Osee, cap. 2, v. 1: *Ex Ægypto vocavi filium meum.*

Matth. c. 2, v. 14 et seq.: *Qui (Joseph) consurgens accepit puerum et matrem ejus nocte, et recessit in Ægyptum, et erit ibi usque ab obitu Herodis; ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum..... Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto, dicens: Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel; defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel.*

CAPUT XV.

INFANTUM CÆDES AB HERODE PERPETRATA.

Jerem. c. 31, v. 15: *Hæc dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, luctus, et fletus Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt.*

Matth. c. 2, v. 16 et seq.: *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valdè, et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus, à bimatu et infra, secundùm tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicentem: Vox in Ramâ audita est, ploratus et ululatus multus: Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt.*

Memorable est, et ad fidem Evangelicæ historiæ conciliandam peropportunum Augusti dictum, de Herodis sævitiâ in Judæorum Infantes, ipsumque adeò ejus filium, quod refertur à Macrobio lib. 2, cap. 4: *Cùm audisset, inquit, inter pueros, quos in Syriâ Herodes, rex Judæorum intrâ bimatum jussit interfici, filium quoque ejus occisum, ait: Melius esse Herodis porcum esse quàm filium. Filius ille Herodis inter pueros Judæos Bethlehemitas à patre interfectus, equis tandem fuerit, variè est ab eruditis disceptatum. Baronius aliique censent fuisse eum infantem recens natum, jussu patris cum aliis interfectum, ne is foret ad quem, ex Magorum vaticinio, regnum Judæorum esset perventurum; ejus mentionem fuisse prætermisam à Josepho, quem alias res complures memoriâ dignas silentio quoque pressisse constat; velut Jobi*

historiam et Piscinæ ad Probatam portam, cujus præter Joannem Benjamin quoque meminit in Itinerario. Hanc opinionem meritò refellit Casaubonus. (adv. Baron. Exercit. 2, cap. 16.) Opinatur Grotius, in Matth. c. 2, v. 16, duas historias in unam confudisse Macrobius, alteram de Bethlehemitarum infantium cæde, quam ex libris Christianorum, Christianus fortassè et ipse acceperat; alteram de cæde Antipatri à patre Herode interfecti; cujus opinionis argumenta profert nonnulla. Equidem Antipatrum à Macrobio notari existimo, sic tamen ut non duas in unum confuderit historias, sed unicam historiam, eamque distinctam ac veram narraverit. Nam quod scribit, occisum eum fuisse inter pueros Bethlehemitas, non sic intelligendum est, quasi unus fuerit ex his pueris, sed quo tempore trucidati illi sunt, eodem et hunc morte fuisse affectum. Inane ergò est quod objicit Grotius, Antipatrum jam provectum ætate, quique Bethlehemi non erat, cùm interficerentur Bethlehemitici infantes, non satis rectè dici inter eos fuisse occisum. Cædes modo Antipatri et infantium eodem circiter tempore, ejusdemque hominis jussu patrata sit, etiamsi magnum inter hos illumque fuerit discrimen ætatis, nec eodem loco casi sint, jure dicitur inter illos fuisse necatus: cùm præsertim non intrâ Bethlehemi oppidi muros laniena hæc grassata sit, sed omnes ejus fines fuerit pervagata, ut habet Evangelista. Addit Grotius Antipatrum quinto antè Herodis mortem die fuisse occisum: puerorum autem cædem aliquantò antè contigisse, idque intelligi ex eo quòd defuncto Herode in patriam ex Ægypto statim Joseph cum Jesu et Mariâ redierit. Si tempora rectè distinxeris, plana omnia fiunt. Nam post discessum Magorum, de capessendâ in Ægyptum fugâ admonitus Joseph ab Angelo, illuc statim profectus est. Secuta est deindè aliquantò post cædes. Hanc excepit Antipatri interitus. Exstinctus est quinto post die Herodes ipse. Rumor postmodum confusus, ut fit, et indistinctus de cæde infantium et Antipatri dissipatur, venitque ad Augustum; qui re nondum accuratè exploratâ, neque discrimine locorum, aut facinoris modo, causisve intellectis, memor jam duos ab Herode filios priùs interfectos, Alexandrum et Aristobulum, melius esse dixit Herodis porcum esse quàm filium. Instat Grotius, atque dictum ad Antipatri, non ad puerorum cædem pertinere, atque indè apparere priùs illud solum ad Augustum esse perlatum, Macrobius verò illuc *παίδωνολογίας* mentionem perperam attexuisse. Quod ità se habere non concedimus: nam ut atrocius Augusto visum est, Herodem in provectæ jam ætatis filium, regni que sui successorem testamento designatum, ac suæ jam dignitatis participem sævisse, quam in ignobile puerorum vulgus, ità illud potiùs dicto falso, quàm istud persecutus est. Fortassè et de *παίδωνολογία* quid sentiret adjecit, sed à Macrobio, vel ab eo undè accepit Macrobius, prætermisum, hoc est, cui jocos tantùm Augusti referre fuerat propositum. Constet ergò hæc in parte sua fides Macrobio, qui illustri testimonio Evangelicam hanc historiam asseruit.

CAPUT XVI.

JESUS HABITAT NAZARETHI, ET NAZARÆUS APPELLATUR.

Judic. c. 13, v. 5, 7: *Concipies et paries filium, cujus non tanget caput novacula; erit enim Nazaræus Dei ab infantiâ suâ, et ex matris utero; et ipse incipiet liberare Israel de manu Philistinorum... Ecce concipies et paries filium; cave ne vinum bibas, nec siceram, et ne aliquo vescaris immundo; erit enim puer Nazaræus Dei ab infantiâ suâ, ex uero matris suæ, usque ad diem mortis suæ.*

Isa. c. 11, v. 1, juxta hebraicum exemplar: *Et egredietur virga de radice Jesse, et Nazaræus de radice ejus ascendet.*

Isa. c. 53, v. 2: *Et ascendet sicut virgultum, et sicut radix de terrâ sitiienti.*

Matth. c. 2, v. 22, 23: *Admonitus (Joseph) in somnis, recessit in partes Galilææ. Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur.*

Luc. c. 9, v. 39 et seq.: *Et ut perfecerunt (Joseph et Maria) omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat... Et descendit (Jesus) cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis.*

CAPUT XVII.

JOANNES CHRISTI PRÆCURSOR.

Isa. c. 40, v. 3 et seq.: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quòd os Domini locutum est.*

Mal. c. 3, v. 1: *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis, et Angelus Testamenti quem vos vultis.*

Matth. c. 3, v. 1 et seq.: *In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. Hic est enim qui dictus est per Isaiam Prophetam fidentem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.*

Matth. c. 11, v. 7, 10: *Cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne... Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum antè faciem tuam, qui præparabit viam tuam antè te. Et Luc. c. 7, v. 27.*

Marc. c. 1, v. 1 et seq.: *Initium Evangelii Jesu Christi, filii Dei: sicut scriptum est in Isaiâ Prophetâ: Ecce ego mitto Angelum meum antè faciem tuam, qui præparabit viam tuam antè te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.*

Luc. c. 1, v. 76: *Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis; præibis enim antè faciem Domini, parare vias ejus.*

CAPUT XVIII.

SPIRITUS SANCTUS DESCENDIT SUPER JESUM RECENS BAPTIZATUM; CUI ET TESTIMONIUM PERHIBETUR A DEO PATRE, TUNC ET CUM TRANSFIGURATUS EST.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini.*

Isa. c. 42, v. 1 et seq.: *Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi Spiritum meum super eum; judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiat personam, ne audietur vox ejus foris, calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet; in veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrâ judicium, et legem ejus insulæ expectabunt.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: *Spiritus Domini super me, eo quòd unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro.*

Matth. c. 3, v. 16, 17: *Baptizatus autem Jesus confessum ascendit de aquâ, et ecce aperti sunt ei cœli; et vidit Spiritum Dei descendantem sicut columbam, et venientem super se. Et ecce vox de cœlis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Et Marc. c. 1, v. 9 et seq., et Luc. c. 3, v. 21, 22.*

Matth. c. 12, v. 15 et seq.: *Jesus autem sciens recessit indè, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes: et præcepit eis ne manifestum eum facerent; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus, in quo benè complacuit animæ meæ. Ponam Spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus; arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non exstinguet; donec ejiciat ad victoriam judicium: et in nomine ejus gentes sperabunt.*

Matth. c. 17, v. 5: *Adhuc eo loquente: Ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui: ipsum audite. Et Marc. c. 9, v. 6, et Luc. c. 9, v. 34, 35.*

Joan. c. 1, v. 32 et seq.: *Et testimonium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendantem quasi columbam de cœlo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aquâ, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendantem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.*

2 Petr. c. 1, v. 17: *Accipiens enim à Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsâ ad eum hujuscemodî à magnificâ gloriâ: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite.*

CAPUT XIX.

JESUS UNCTUS A DEO.

Psal. 2, v. 2: *Adstiterunt reges terræ, et principes*

convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus.

Psalm. 44, v. 8 : *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem ; propter eam unxit te, Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Isa. c. 61, v. 1 : *Spiritus Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me.*

Thren. c. 4, v. 20 : *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris ; cui diximus : In umbrâ tuâ vivemus in gentibus.*

Luc. c. 4, v. 17 et seq. : *Et traditus est illi liber Isaïæ Prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat : Spiritus Domini super me, propter quòd unxit me... Cæpit autem dicere ad illos : Quia hodiè impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.*

Act. c. 2, v. 36 : *Certissimè sciat ergò omnis domus Israel, quia et dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.*

Act. c. 4, v. 26, 27 : *Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus : convenerunt enim verè in civitate istâ adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus.*

Act. c. 10, v. 37, 38 : *Vos scitis quòd factum est verbum per universam Judæam ; incipiens enim à Galilæa, post baptismum quod prædicavit Joannes, Jesum à Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute.*

Hebr. c. 1, v. 8, 9 : *Ad Filium autem : Thronus tuus, Deus, in sculum seculi ; virga æquitatis, virga regni tui ; dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem ; propter eam unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.*

CAPUT XX.

JESUS JEJUNAT ET ESURIT.

Psalm. 33, v. 13 : *Humiliabam in jejunio animam meam.*

Psalm. 68, v. 11 : *Et operui in jejunio animam meam.*

Psalm. 108, v. 24 : *Genua mea infirmata sunt à jejunio.*

Matth. c. 4, v. 2 : *Et cum jejunasset (Jesus) quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Et Luc. c. 4, v. 2.*

Matth. c. 21, v. 18 : *Mane autem revertens (Jesus) in civitatem, esuriit. Et Marc. c. 11, v. 12.*

CAPUT XXI.

JESUS VERBUM DEI.

Psalm. 106, v. 20 : *Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum.*

Isa. c. 55, v. 10, 11 : *Quomodo descendit imber et nix de cælo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen serenti, et panem comedenti : sic erit Verbum meum quod egredietur de ore meo ; non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud.*

Joan. c. 1, v. 14 : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*

Apoc. c. 19, v. 11, 13 : *Et vidi cælum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum vocabatur Fidelis et Verax... et vestitus erat veste aspersâ sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei.*

Christum Jesum esse Verbum Dei agnoscunt Muhammedani ; adè ut Verbum Dei proprium ipsi nomen Alcoranus assignet in sur. 4, quod et à Rabbis observatum est. Sed et R. Isaac ben Aramah librum Numerorum explanans hanc clausulam, quam hic è Psalmo centesimo sexto proponimus : *Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum*, non in Messia solum, sed et in Jesu eventum habere satis clarè docet ; venisse enim ait ad sanandos omnes, sed non ab omnibus fuisse receptum, verum ab aliquibus tantum, iisque rudioribus et obtusi ingenii viris, picaturam in mari exercentibus. Quod et probat sequenti Psalmi ejusdem commate : *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini et mirabilia ejus in profundo.* Quæ Christi Jesu Apostolos haudquaquam obscurè notant. Plurima asseruntur Thargumistarum loca, quibus תורת redditur *Verbum Dei*. Scio quid contrà asserat Theodoricus Hackspanus (de Usu libror. Rabbinc. cap. 2), ut ostendat מִיָּדוֹר idem significare ac ἀπόδος, quemadmodum et נַפְשׁוֹ, *Anima* ; adè ut *Verbum meum* et *Anima mea* nil aliud sonent quàm, *Ego* : ut in Levitico, c. 25, v. 46 : *Hæc sunt judicia, atque præcepta et leges quas dedit Dominus inter se, et inter filios Israel.* Pro, *inter se*, Onkelos habet : *Inter Verbum suum.* Sexcenta hujusmodi preferuntur. Sed alia sunt, in quibus locum habere non potest hæc interpretatio ; cujusmodi est istud è Psalmi centesimi noni primo commate : *Dixit Dominus Domino meo*, quod Christum haud dubiè respicit, vel ipsis priseis Judæis testibus, ut supra ostendi. Id ita exponit Jon than : *Dixit Dominus Verbo suo.* Ex quo conjicere possumus in aliis quoque Thargumistarum sententiis vocem מִיָּדוֹר, licet ambiguae sit significationis, et ad Deum simpliciter, vel ad Verbum Dei referri possit, non semper tamen priorem obtinere sensum, quod vult Hackspanus, sed et aliquandò secundum.

CAPUT XXII.

JESUS FILIUS DEI.

2 Reg. c. 7, v. 13, 14 : *Ipse ædificabit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus usque in æternum. Ego ero ei in Patrem, et ipse erit mihi ir Filium.*

Psalm. 2, v. 7 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodiè genui te.*

Psalm. 88, v. 28, 20 : *Ipse invocabit me : Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ.*

Psalm. 109, v. 1 et seq. : *Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis.... Ex utero autè luciferum genui te.*

Prov. c. 8, v. 22 et seq. : *Dominus possedit me in ini-*

tio viarum suarum, antequàm quidquam faceret à principio.... Nondùm erant abyssi, et ego jam concepta eram.... antè colles ego parturiebar.

Prov. c. 30, v. 4: Quis ascendit in cælum atque descendit? Quis continuit spiritum in manibus suis? Quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nōstī?

Sap. 2, v. 1, 12 et seq.: Dixerunt cogitantes apud se non rectè.... Circumveniamus Justum, quoniam inutilis est nobis.... Promittit se scientiam Dei habere, et Filium Dei se nominat.... gloriatur patrem se habere Deum.... Si est verus Filius Dei, suscipiet eum.

Isa. c. 45, v. 8: Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul: ego Dominus creavi eum.

Osee. c. 11, v. 1: Ex Ægypto vocavi Filium meum.

Mich. c. 5, v. 2: Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel: et egressus ejus ab initio, à diebus eternitatis.

Matth. c. 3, v. 17, et c. 17, v. 5: Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Et Marc. 1, v. 11, et Luc. 3, v. 22, et Joan. c. 1, v. 34.

Matth. c. 4, v. 3, 6: Et accedens tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.... Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Et Luc. c. 4, v. 3, 9.

Matth. c. 8, v. 29: Et ecce clamaverunt dicentes: Quid nobis et tibi, Jesu, Fili Dei? Et Marc. c. 5, v. 7, et Luc. c. 8, v. 28.

Matth. c. 10, v. 32: Omnis qui confitebitur me coràm hominibus, confitebor et ego eum coràm Patre meo, qui in cælis est; qui autem negaverit me coràm hominibus, negabo et eum coràm Patre meo, qui in cælis est. Et Luc. c. 9, v. 26, et Apoc. c. 3, v. 5.

Matth. c. 11, v. 27 et seq.: In illo tempore respondens Jesus dixit: Confitèor tibi, Pater Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ità, Pater, quoniam sic fuit placitum antè te. Omnia mihi tradita, sunt à Patre meo, et nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Et Luc. c. 10, v. 21 et seq., et Joan. c. 3, v. 34, et c. 13, v. 3, et c. 17, v. 1, 2.

Matth. c. 12, v. 50: Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.

Matth. c. 14, v. 33: Qui autem in naviculâ erant, venerunt, et adoraverunt eum dicentes: Verè Filius Dei es.

Matth. c. 16, v. 15 et seq.: Dicit illis Jesus: Vos autem, quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus, Filius Dei vivi. Respondens autem Jesus dixit ei: Beatus es, Simon Barjona; quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est. Et Joan. c. 6, v. 69.

Matth. c. 26, v. 63, 64: Jesus autem tacebat, et princeps Sacerdotum ait ei: Adjuro te per Deum vivum, ut

dicas nobis, si tu es Christus, Filius Dei. Dicit illi Jesus: Tu dixisti.

Matth. c. 27, v. 39 et seq.: Prætereuntes autem blasphemabant eum.... dicentes:... Si Filius Dei es, descende de cruce...., Dicit enim: quia Filius Dei sum,

Matth. c. 27, v. 54: Centurio autem, et qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræ motu, et his quæ fiebant, timuerunt valdè, dicentes: Verè Filius Dei erat iste.

Similia apud reliquos novi Testamenti Scriptores per se quisque passim reperire potest, quæ brevitatīs studio prætermittimus.

Tertullianus adversus Praxeam, cap. 24, sic disserit: Nobis omnes Scripturæ, et veteres Christum Dei, et novè Filium Dei præfinitunt. Hæc Judæorum fermentum sapiunt, qui in veteri Testamento prædictum quidem fatebantur esse Christum, Filium verò Dei futurum præsignificasse ullo modo vetus Testamentum negabant. Origenes contra Celsum, lib. 1, ait: Judæus verò haudquaquam sanè fateatur Prophetam aliquem dixisse venturum Filium Dei. Quod enim dicunt, hoc est, venturum nempe Christum Dei. Et sæpè in disputationibus quærunst statim à nobis de Filio, quasi nullus sit hujusmodi vel à Prophetis prædictus. Aliter tamen Philoni visum est, qui non semel verbum Dei, primogenitum ipsius Filium appellat. Atqui proximè ostendimus Verbum Dei Hebræos Messiam interpretari. Undè sequitur juxta Hebræos Messiam esse Filium Dei. Adde illustrem hæc ῥήσις ἐς Psalmo secundo, v. 7: Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodiè genui te; et alteram illam ἐς Psalmo centesimo nono, v. 1, 3: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis; quibus et Filium Dei esse Messiam, et divinæ naturæ consortem significatur. Sic Apollinem (sī sacra licet profanis miscere) ad dextram Jovis sedere canit Callimachus, quod Jovis esset filius. Itaque cū istis ad dignitatem suam asserendam uteretur Christus, in Matth. c. 22, v. 46: Nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illâ die eum amplius interrogare. Subdit Psaltes: Ex utero antè Luciferum genui te; quod itidem ut superiora ad Messiam Hebræorum doctissimi referunt, ut supra declaravimus. Notabilis quoque est ad rem nostram accommodata priscorum Judæorum observatio, quæ ex his septuagesimi primi Psalmi verbis: Antè solem permanet nomen ejus; ubi hebraica habent, לְבַי שֶׁל יְהוָה שֶׁכָּנִס, finxerunt יְהוָה unum esse ex Messia nominibus. Sic Thalmud in libro Sanhedrin, capite ultimo; sic Beresith Rabbah R. Mosis Hadarsan; sic Echa Rabbathi; sic Midrasch Thebillim; sic R. Selomoh in Michæam. Atqui יְהוָה sit à radice בְּיָ, quæ dictio filium sonat; ut יְהוָה idem sit ac ὑιοθετῆς, in filium adscitus. Quamobrem ex ipsorum sententiâ Messias antè orbem conditum vocabatur יְהוָה, hoc est, ὑιοθετῆς. Cujus autem filius esse vel dici potuit? non alterius certè quàm Dei. Nam quod sic dictum volunt, ὑιοθετῆς sive ortum dabit mortuis, ut habet Beresith Rabbah, frustrâ sunt, cū יְהוָה sit in niphâl, et habeat significationem passivam, quemadmodum optimè docet R. David Kimchi in Mi-

chol. Hæc observatio Rabbinnica est, hoc est, frigida et insulsa; verum prætermitti non debuit, ut intelligat lector credidisse illos Messiam fore Filium Dei. Quid quòd de Messia dictum hoc fatentur Hebræi, quod exstat in Psalmo octogesimo octavo: *Ipsè invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meæ; et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ;* ut apertè docetur in Veelle Schemoth Rabbah. Cavillantur hic Judæi pro more suo, et Messiam Dei filium dici censent, quod cum sic amaturus sit Deus, ut pater filium suum amare solet, hoc est, Deum Messie patrem fore amore, non naturà; quemadmodum Israel filius Dei primogenitus appellatur; proptereaquè dixisse: *Filius meus es tu;* non: *Filius mihi es tu;* quod dixisset utique, si naturà pater fuisset. Hæc leges in Midrasch Thehillim. Ergò affectu et amore, non naturà, Jacobi filius erat Judas, quem sic compellabat pater moriens: *Ad prædam, fili mi, בני, ascendisti,* non *לי בני*; amore item filius Davidis Absalom, quem mortuum desiderii impatiens pater sic affabatur: *Absalom, fili mi, fili mi, Absalom; בני, non, לי בני.*

CAPUT XXIII.

JESU DISCIPULI, FILII DEI.

Sap. c. 5, v. 3 et seq.: *Hi sunt quos habuimus aliquandò in derisum, et in similitudinem improprietatis. Nos inæternitati vitam illorum æstimabamus insaniam, et finem illorum sine honore: ecce quomodò computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.*

Ecclesi. c. 4, v. 10 et seq.: *In judicando esto pupillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum; et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tui magis quam mater.*

Isa. c. 1, v. 2, 4: *Audite, cæli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est: Filios enutri vi, et exaltavi; ipsi autem spreverunt me.... Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.*

Isa. c. 63, v. 16: *Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; tu Domine, pater noster, redemptor noster, à seculo nomen tuum.*

Isa. c. 64, v. 8: *Et nunc, Domine, pater noster es tu; nos verò lutum.*

Jer. c. 3, v. 19: *Ego autem dixi: Quomodò ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.*

Oso. c. 1, v. 10: *Et erit numerus filiorum Israel, quasi arena maris, quæ sine mensurà est, et non numerabitur; et erit in loco ubi dicitur eis: Non populus meus vos; dicitur eis: Filii Dei viventis.*

Matth. c. 5, v. 16, 44 et seq.: *Sic luceat lux vestra coràm hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.... Orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est.... Estote ergò vos perfecti sicut*

et Pater vester cælestis perfectus est. Et Matth. c. 6, v. 1, 4, 6, 14, 15, 18, 26, 52; et c. 7, v. 11; et c. 10, 20, 29; Luc. c. 11, v. 13; et c. 12, v. 30, 32; Joan. c. 8, v. 38.

Matth. c. 6, v. 9: *Sic ergò vos orabitis: Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum. Et Marc. c. 11, v. 25, 26; Luc. c. 11, v. 2 et seq.*

Matth. c. 23, v. 9: *Et patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim Pater vester, qui in cælis est.*

Joan. c. 1, v. 12: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

Joan. c. 20, v. 17: *Dicit ei Jesus:.... Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum.*

Rom. c. 1, v. 17: *Gratia vobis et pax à Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. Et 1 Cor. c. 1, v. 3, et 2 Cor. c. 1, v. 2, et Ephes. c. 1, v. 2, et Phil. c. 1, v. 2, et c. 4, v. 20, et Col. c. 1, v. 3, et 1 Thess. c. 1, v. 3, et c. 3, v. 11, 13, et 2 Thess. c. 1, v. 2, et c. 2, v. 15, et Phil. c. 3.*

Rom. c. 8, v. 14 et seq.: *Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei; si autem filii, et hæredes, hæredes quidem Dei; cohæredes autem Christi.... Nam expectatio creaturæ, revelationem filiorum Dei expectat; vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe; quia et ipsa creatura liberabitur à servitute, in libertatem filiorum Dei.... ipsi intrà nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri.... Nam quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.*

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: *Non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ; neque qui semen sunt Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen; id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.... Sicut in Osee dicit: « Vocabo non plebem meam plebem meam, et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam; » et erit in loco ubi dictum est eis: « Non plebs mea vos, » ibi vocabuntur filii Dei vivi.*

Gal. c. 3, v. 26: *Omnes enim filii Dei estis per fidem quæ est in Christo Jesu.*

Gal. c. 4, v. 4 et seq.: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quòd si filius, et hæres per Deum.... nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus.*

Eph. c. 1, v. 5 : *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum.*

Phil. c. 2, v. 15 : *Ut sitis sine querelâ, simplices filii Dei.*

1 Joan. c. 3, v. 1 et seq. : *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus.... Charissimi, nunc filii Dei sumus.... Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non fecit; quoniam semen ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli.*

1 Joan. c. 4, v. 4, 7 : *Vos ex Deo estis, filioli.... Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognoscit Deum.*

1 Joan. c. 5, v. 1, 4, 18 : *Omnis qui credit quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est.... Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum.... Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo non peccat, sed generatio Dei conservat eum.*

CAPUT XXIV.

JESUS PRIMOGENITUS.

Psalm. c. 88, v. 28 : *Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ.*

Eccli. c. 24, v. 5 : *Ego (Sapientia) ex ore Altissimi prodivi, primogenita antè omnem creaturam.*

Zach. c. 12, v. 10 : *Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ et precum : et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu, quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Rom. c. 8, v. 19 : *Nam quos præscivit, et prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.*

Col. c. 1, v. 15 et seq. : *Qui (Jesus) est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ : quoniam in ipso condita sunt universa in cælis et in terrâ, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est antè omnes, et omnia in ipso constant.*

Hebr. c. 1, v. 6 : *Et cum iterum introducit (Deus) primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei*

Apoc. c. 1, v. 4, 5 : *Gratia vobis et pax à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum.*

CAPUT XXV.

JESUS DEUS.

Gen. c. 19, v. 24 : *Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrhâ sulphur et ignem à Domino de cælo.*

Psalm. c. 44, v. 7, 8 : *Sedes tua, Deus, in seculum seculi : virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem : propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Psalm. 109, v. 1 et seq. : *Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis.. Ex utero antè luciferum genui te.*

Isa. c. 7, v. 14 : *Propter hoc dabit Dominus ipse*

vobis signum : Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium; et vocabitur nomen ejus Emmanuel.

Isa. c. 9, v. 6 : *Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus; et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis.*

Isa. c. 25, v. 8 et seq. : *Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illâ : Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, et salvavit nos; iste Dominus, sustinuvimus eum, exultabimus et lætabor in salutari ejus.*

Isa. c. 35, v. 4 et seq. : *Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt; tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum.*

Isa. c. 40, v. 3 et seq. : *Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri... Dic civitatibus Juda : Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur; ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, factas ipse portabit. Quis mensus est pugillo aquas, et cælos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in state-râ? Quis adjovit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi?*

Isa. c. 45, v. 14, 15 : *Hæc dicit Dominus : Labor Ægypti, et negotiatio Æthiopiæ, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt; post te ambulabunt, victi manibus pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus. Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.*

Isa. c. 48, v. 12 et seq. : *Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco : Ego ipse, ego primus, et ego novissimus. Manus mea mensa est cælos, ego vocabo eos, et stabunt simul... Accedite ad me, et audite hoc : Non à principio in abscondito locutus sum; ex tempore antiquam feret, ibi eram; et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus.*

Isa. c. 51, v. 16 : *Posui verba mea in ore tuo, et in umbrâ manûs meæ protexi te, ut plantes cælos, et fundes terram, et dicas ad Sion : Populus meus es tu.*

Jerem. c. 23, v. 5, 6 : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. Et Jerem. c. 33, v. 1, 16.*

Barn. c. 3, v. 36, et seq. : *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus.*

Hab. c. 3, v. 38 : *Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo.*

Zach. c. 2, v. 8 et seq. : *Hæc dicit Dominus exercituum : Post gloriam misit me ad gentes , quæ spoliaverunt vos ; qui enim tetigerit vos , tangit pupillam oculi mei ; quia ecce ego levo manum meam super eos , et erunt prædæ his qui serviebant sibi ; et cognoscetis quia Dominus exercituum misit me. Lauda , et lætare , filia Sion , quia ecce ego venio , et habitabo in medio tui , ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illâ , et erunt mihi in populum , et habitabo in medio tui ; et scies quia Dominus exercituum misit me ad te.*

Zach. c. 12, v. 19 : *Et effundam super domum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et precum ; et aspicient ad me quem confixerunt , et plangent eum planctu quasi super unigenitum ; et dolebunt super eum , ut doleri solet in morte primogeniti.*

Malach. c. 3, v. 1 : *Ecce ego mitto Angelum meum , et præparabit viam antè faciem meam : et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis , et Angelus testamenti quem vos vultis.*

Matth. c. 3, v. 3 : *Hic est enim (Joannes) qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem : « Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini ; rectas facite semitas ejus. » Et Marc. c. 1, v. 2 et seq. , et Luc. c. 1, v. 76.*

Joan. c. 1, v. 1 : *In principio erat Verbum , et Verbum erat apud Deum , et Deus erat Verbum.*

Joan. c. 5, v. 18 : *Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere ; quia non solum solvebat sabbatum , sed et Patrem suum dicebat Deum , æqualem se faciens Deo.*

Joan. c. 10, v. 30 et seq. : *Ego et Pater unum sumus... Responderunt ei Judæi... Tu homo cum sis , facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus... Quem Pater sanctificavit , et misit in mundum , vos dicitis : Quia blasphemias , quia dixi : Filius Dei sum.*

Joan. c. 14, v. 1 et seq. : *Creditis in Deum , et in me credite... Si cognovissetis me , et Patrem meum utique cognovissetis , et amodò cognoscetis eum , et vidistis eum. Dicit ei Philippus : Domine , ostende nobis Patrem , et sufficit nobis. Dicit ei Jesus : Tanto tempore vobiscum sum , et non cognovistis me ? Philippe , qui videt me , videt et Patrem.*

Joan. c. 16, v. 15 : *Omnia quæcumque habet Pater , mea sunt. Et Joan. c. 17, v. 10.*

Joan. c. 20, v. 27, 28 : *Deindè dicit Thomæ : Insuper digitum tuum huc , et vide manus meas , et affer manum tuam , et mitte in latus meum , et noli esse incredulus , sed fidelis. Respondit Thomas , et dixit ei : Dominus meus , et Deus meus.*

Act. c. 20, v. 28 : *Attendite vobis , et universo gregi , in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos , regere Ecclesiam Dei , quam acquisivit sanguine suo.*

Rom. c. 9, v. 3 : *Ex quibus est Christus secundum carnem , qui est super omnia Deus benedictus in secula.*

Rom. c. 14, v. 10, 11 : *Omnes enim stabimus antè tribunal Christi ; scriptum est enim : « Vivo ego , dicit Dominus , quoniam mihi flectetur omne genu , et omnis lingua confitebitur Deo. »*

1 Cor. c. 10, v. 9 : *Neque tentemus Christum , sicut quidam eorum (patrum nostrorum , Num. c. 21, v. 5) tentaverunt , et à serpentibus perierunt.*

Gal. c. 1, v. 1, 11, 12 : *Paulus Apostolus , non ab hominibus , neque per hominem , sed per Jesum Christum , et Deum Patrem... Notum enim vobis facio , fratres , Evangelium quod evangelizatum est à me , quia non est secundum hominem ; neque enim ab homine accepi illud , neque didici , sed per revelationem Jesu Christi.*

Philipp. c. 2, v. 5, 6 : *Hoc enim sentite in vobis , quod et in Christo Jesu ; qui cum in formâ Dei esset , non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.*

Col. c. 1, v. 15 et seq. : *Qui est imago Dei invisibilis , primogenitus omnis creaturæ ; quoniam in ipso condita sunt universa in cælis et in terrâ , visibilia et invisibilia , sive Throni , sive Dominationes , sive Principatus , sive Potestates ; omnia per ipsum et in ipso creata sunt , et ipse est antè omnes , et omnia in ipso constant.*

Hebr. c. 1, v. 2 et seq. : *Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio , quem constituit hæredem universorum , per quem fecit et secula... Ad Filium autem : « Thronus tuus , Deus , in seculum seculi , virga æquitatis , virga regni tui. Dilexisti justitiam , et odisti iniquitatem ; propterea unxit te , Deus , Deus tuus , oleo exultationis præ participibus tuis. Et : Tu in principio , Domine , terram fundasti , et opera manuum tuarum sunt cæli ; ipsi peribunt , tu autem permanes , et omnes ut vestimentum veterascent , et velut anictum mutabis eos , et mutabuntur. Tu autem idem ipse es , et anni tui non deficient. »*

1 Joan. c. 5, v. 7 : *Tres sunt qui testimonium dant in cælo : Pater , Verbum , et Spiritus sanctus ; et hi tres unum sunt.*

1 Joan. c. 5, v. 20 : *Scimus quoniam Filius Dei venit , et dedit nobis sensum , ut cognoscamus verum Deum , et simus in vero filio ejus. Hic est verus Deus , et vita æterna.*

Apoc. c. 1, v. 7, 8 : *Ecce venit (Jesus Christus) cum nubibus , et videbit eum omnis oculus , et qui eum pupugerunt , et plangent se super eum omnes tribus terræ ; etiam , amen. Ego sum Alpha et Omega , principium et finis , dicit Dominus Deus , qui est , et qui erat , et qui venturus est , omnipotens.*

Apoc. c. 4, v. 8 : *Sanctus , sanctus , sanctus , Dominus Deus omnipotens , qui erat , et qui est , et qui venturus est.*

Non hic referre instituo quæcumque adversus horum temporum Samosatenos à recentioribus theologis feliciter disputata sunt. Nihilò magis ea mihi repetere consilium est , quæ suprâ disseruimus , cum ea ferè vaticinia , quibus contextum est hoc caput , Christi prænuntia esse probaremus ; nec ea referre , quæ à Kimchio et Lipmanno sunt opposita , ut præcipuas quasdam ex allatis hoc capite prædictionibus Christo Jesu detraherent , cum solitis responsionibus jam ab aliis excepta sint. Proponam duntaxat paucula quædam , quæ ad hanc Parallelismi nostri partem illustrandam pertinent , in quâ Christi Jesu divinitatem ex utriusque Testamenti consensu asseruimus. Ac pri-

mum adversus splendidum illud ex nono Isaïæ capite vaticinium, in quo futurum prænuntiatur, ut parvulus ille, quem Messiam esse supra declaravimus, appellatur *Deus*, אלהים; et adversus alterum ex Prophetæ ejusdem septimo capite, in quo prædicatur futurum ut Filius ille ex Virgine nascendus, quem et Messiam esse evicimus, vocetur *Emmanuel*, hoc est, *nobiscum Deus*; opponunt Judæi, eorumque gregalis Bodinus in opere de Rerum subl. Arcan. lib. 5, vocem אלהים, nihil aliud sonare, quàm *fortem, robustum, et potentem*, proptereaque principibus interdum et optimatibus aptari. Cujus exceptionis levitatem vel ipsa Isaïæ verba manifestò aperiunt: *Et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis*, אלהים גבור. Si אלהים *fortem* hic significat, quid attinebat vocem גבור subjicere, cui idem inest intellectus? Scio Aquilam et Symmachum vertisse ισχυρός, δυνατός, Theodotionem verò, ισχυρός, δυνατός. Verùm quid à proselytis Judæis Aquilà et Theodotione, quid ab Ebionitâ Symmacho fidei exspectemus? His opponimus septuaginta Interpretes, qui sic reddiderunt verba ista, Θεός ισχυρός, εξουσιαστής, *Deus, robustus, potens*. Ità quidem habet Aldina editio; ità Complutensis, ità vetustissimi Patres Irenæus, lib. 4, cap. 66, et Ignatius, Epist. ad Antioch., ità Eusebius, Dem. lib. 7 et 9, testimonium hoc conceptum referunt. Procopius in Isai., cap. 9, v. 6, quoque vocabulum Θεός, exstare apud Senes septuaginta disertè testificatur. Quamobrem Aquilam falsi meritò accusat Theodoretus, quòd hebraica אלהים reddiderit ισχυρός, δυνατός, cum reddere debuisset Θεός ισχυρός. Rem verò planè conficit, quod observat Procopius, ipsa hæc verba אלהים גבור in sequenti capite ad Deum manifestè referri. Hic enim locus, quòd controversus non esset, adulteras interpretum manus non sensit. Certè dictio אלהים in sacris codicibus sæpè Deo tribuitur, vel idolis, quæ pro diis ab Ethnicis habentur. Nec alii præterea quàm Deo adscribi, optimè à Pagnino observatum est (Thes. in אלהים). Unicum excipit locum, qui est in tricesimo primo capite, v. 11, Ezechielis, ubi Chaldæorum rex, אלהים גויים appellatur, quanquàm et illic Munsterus et Vatablus legunt, אלהים גוים, hoc est, *Fortis gentium, in gentes potestatem habens*. At אלהים, quod ab אלהים accessunt plerique, alii ab אלהים per contractionem fieri volunt, ut אלהים à אלהים.

2° Ad infringendum loci hujus robur, aliam quoque Judæi fallaciam excogitarunt; nam ויקרא, quod vertendum est: *Et vocabitur*, ipsi reddiderunt, *et vocabit*; totamque pericopem sic interpretati sunt: *Et Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, vocabit eum Principem pacis*. Ergò isti אלהים significare sentiunt *Deum*, et in congerrones suos proximè castigatos incurrunt. Verum est dictionem ויקרא, pro diversitate punctorum, vel activam vel passivam significationem habere; sæpius tamen passivam. Cur autem hic activam inesse velint, nullam probabilem causam asferre possunt. Nam quo nobis approbabunt argumento, hoc potiùs modo intelligendum esse locum hunc: *Et Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, vocabit eum Principem pacis*, quàm

isto: *Et Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, vocabit eum Patrem futuri seculi, Principem pacis*; vel illo: *Et Admirabilis, Consiliarius, vocabit eum Deum fortem, Patrem futuri seculi, Principem pacis*; aut hoc denique, *Et Admirabilis vocabit eum Consiliarum, Deum fortem, Patrem futuri seculi, Principem pacis*. Quam igitur gratis nobis dant interpretationem, gratis possumus repudiare. Verumtamen sine fide jussoribus tantum nobis non arrogamus. Ergò septuaginta Senes vertunt καλεῖται, *vocatur*; Aquila, ἐκλήθη, *vocatus est*, juxta Eusebium; nam juxta Procopium vertit ἐκάλεσεν, *vocavit*; juxta alios, καλεῖται: Symmachus κληθήσεται, *vocabitur*.

3° Legitimum præterea prophetiæ hujus sensum obtundit Grotius, cum verba hæc: אלהים גבור, sic vertenda autumat: *Consultator Dei fortis*, ab interpretum omnium auctoritate desciscens, qui reddunt: *Consiliarius, Deus fortis*. Septuaginta, σύμβουλος, Θεός ισχυρός, εξουσιαστής. Aquila, σύμβουλος, ισχυρός, δυνατός. Theodotion, βουλευων, ισχυρός, δυνατός. Symmachus, βουλευτικός, ισχυρός, δυνατός. Deindè vocem hanc גבור usurpare consueverunt Scriptores sacri, in eum qui consilium dat, non qui petit; nec unum puto facilè reperiri posse locum, in quo eum obtineat sensum, quem hic ipsi Grotius affingit. Promptiùs itaque nobis est interpretationem hanc respuere, quàm Grotio nobis eam approbare.

4° Postremum Zachariæ testimonium è duodecimo capite, v. 10, fallaciis Judæorum adulteratum est: nam pro eo quòd Hebraici codices habent, אלהים יראו, *et aspicient ad me*, legunt, אלהים, *ad eum*, nimirum ne idem sit, qui effundit spiritum gratiæ, et qui confixus est; sive ne Deus sit qui in crucem actus est, Jesus nempe Dominus noster. Dei quippè solius est spiritum gratiæ largiri. Verùm falsitatem evincunt septuaginta Senes qui vertunt, καὶ ἐπιθήψονται πρὸς μέν, *et aspicient me*; quos sequuntur Syrus et Arabs. Jonathan ben Uziel: *Et rogabunt de antè me*. Nec corruptum Uzielidem causari possunt, cum sic scripsisse eum fateatur R. Selomoh Jarchi. Eandem sequuntur lectionem Thalmudistæ in libro Sucah; eandem R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba, et Aben Ezra. Cum ergò fraudem hanc non aliam ob causam commentos esse Judæos liquidum sit, quàm ne divinitatem ejus cogenter agnoscere, qui fuerat confixus, quemque Messiam esse confitebantur, ut inferiùs suo loco probabitur, patefactà hæc fraude et revictà, consequens est, vel Judæorum judicio, Deum esse Messiam qui confixus est, et magno planctu comploratus. Præterea etsi legendum concedamus, אלהים, eodem redibit sententia, cum prima persona, si relativum sequatur, per tertiam sæpè in his libris exprimitur, ut verè à Grotio observatum est. Sequentia id ostendunt: *Et plangent עליו, super eum*, hoc est, *super me*.

5° Prisci porrò Hebræi recentioribus candidiores, Messie divinitatem in veteri Testamento clarissimis consignatam monumentis perspexerunt. Alii jam antè nos Rabbīnorum collegerunt testimonia, quibus Messiam futurum Deum et hominem prædicarunt, atque

ea etiam quibus tetragrammaton Dei nomen in sacris Voluminibus scriptum ad Messiam congruere docuerunt. Item in eâ, quam mox excussimus, Isaïæ clausulâ è nono capite, filium illum nascendum, quem אלה Propheta appellat, Deum et Messiam fore Jonathanis Paraphrasis apertè significat. Aiunt præterea Rabbinii verba hæc è centesimo septimo Psalmo, sibi Jesum accommodasse: *Exaltare super cælos, Deus*. Sæpè etiam Chaldæi Paraphrastæ nomen sanctum Dei, יהוה, vertunt כְּיִמְרֵי יְהוָה; quod in Messiam, atque aded in Jesum convenit. Idem et à Philone traditum reperias in libro de Somniis. Nec illud præterire decet, quod habetur apud R. Abraham Seba, in צוֹרֵר רִמְמוֹ, videlicet vocem כִּכְכָּ, quæ *stellam* sonat, et à Balaamo ad Messiam præsignificandum usurpata est, cabalisticè nomen יהוה, exprimere; cum priores duæ litteræ ככב eundem numerum dent ac quatuor litteræ יהוה, nempe 26: reliquæ duæ efficiunt numerum 22, qui numerus est litterarum quibus descripta est Lex Dei, quæ tùm complebitur cum Messias advenit. Undè ex magistri hujus sententiâ efficitur, Dei simul et Messie mysterium in unâ eademque voce contineri, proindèque Messiam Deum futurum. Est præterea apud Ludovicum Carretum in libro Visorum divinatorum, priscos Judæos, comma hoc Isaïæ, c. 52, v. 13, quod Messie *πολλὰταύδον* est: *Ecce intellige: servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valdè, sic esse interpretatos: Exaltabitur supra Abrahamum, elevabitur plusquam Moses, et sublimis erit plusquam Angeli ministerii*. Undè colligit Carretus Deum ex horum sententiâ fore Messiam, cum Deum inter et Angelos medium nihil s't. Ergò Jesus Dominus, Messiam se, ut erat, apud Judæos ferens, *θεότητα* quoque suam prædicabat apud Joan., c. 10, v. 50 et seq.: *Ego et Pater unum sumus*. Quod indignantes Judæi respondebant: *Tu homo cum sis, facis teipsum Deum*. Validissimum hoc est adversus dogmatis nostri adversarios argumentum; nam vel Jesum fatebuntur fuisse Messiam, proindèque cum seipsum Deum fecerit, Deum fuisse fateri cogentur; nam si non fuisset, quis credat Messiam, virum quippe sanctum et piùm, tam nefariæ et atrocis impietatis sese alligasse, ut non divinos solum honores ambiret, sed Dei quoque interverteret titulos, sibi que adscisceret? Vel Jesum Messiam fuisse negabunt; et necesse saltem habebunt agnoscere, cum se Messiam simul et Deum esse jactaret; haudquaquam id fuisse facturum nisi Judæis persuasum fuisse scisset, eum quem expectabant Messiam Deum fore. Ex his quoque Jesu, Judæorumque apud Joannem verbis, manifestus est Lactantii error, qui Jesum nunquam seipsum Deum dixisse ausus est, asseverare. Juliani verò τοῦ παραβάτου impudentia, qui dixit neque Paulum neque Matthæum, neque Marcum, neque Lucam Christo Jesu *θεότητα* tribuisse, cum ex Parallelismo nostro, tùm et ex Cyrilli disputationibus contr. Jul. lib. 10, facilè retunditur. Plerique sanè è recentioribus Judæis dicere solent, non aliam ob causam gentem suam diuturnis calamitatibus et mirabili exilio esse damnatam, quam quòd unus ex eâ, Jesus nempe,

se Deum facere ausus sit. Desino in testimonio ex Epistolâ 97, lib. 10, Plinii ad Trajanum, in quo priscos Christianos solitos fuisse affirmat *carmen Christo, quasi Deo, dicere secum invicem*. Tertullianus Epistolæ hujus auctoritate in Christianorum defensionem utens, sic ista Plinii reddit: *Nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quam cætus antelucanos; ad canendum Christo ut Deo*. Sic enim legendum esse indicant Plinii verba; non ut vulgò, *Christo ut Deo*. Quod jam antè observavit Scaliger in Animadversionibus ad Eusebium, à quo sic exponitur Tertulliani locus, *Χριστὸν ὡς Θεὸν ὑμνεῖσθαι*, Hieronymus interpres ipsis utitur Tertulliani verbis: *Ad canendum Christo ut Deo*. Hoc ipsum aliis dictionibus, at non alio sensu transtulit Eusebius Chronici in quibusdam et Historiæ locis: *τὸν Χριστὸν Θεὸν δίκην ὑμνεῖν*, *Christum sic tanquam Deum, hymnis concelebrare*; aded constans erat vel primævis illis Christianæ religionis initiis opinio, Christum à Christianis Deum haberi. Alibi etiam Eusebius (Hist. l. 5, c. 28) ex vetustis quibusdam Commentariis docet Justinum, Miltiadem, Tatianum, Clementem, Irenæum, Melitonem aliosque complures Christo divinitatem tribuisse; tùm subjicit, jam indè à primis Ecclesiæ temporibus Christianos Christo ut Deo carmina cecinisse; *Quot autem Psalmi et Odæ fratrum, ab initio à fidelibus scriptæ, Verbum Dei Christum ut Deum prædicant*.

CAPUT XXVI.

JESUS HOMO.

Gen. c. 3, v. 13: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, semen tuum et semen illius.*

2 Reg. c. 7, v. 4, 5, 12: *Ecce sermo Domini ad Nathan dicens: Vade, et loquere ad servum meum David.... Cum completi fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus.*

Isa. c. 7, v. 14: *Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Isa. c. 9, v. 6: *Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis.*

Isa. c. 43, v. 8: *Rorate, cæli, de super, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem.*

Isa. c. 52, v. 14, et c. 53, v. 2, 3: *Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.... Vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem.*

Jerem. c. 31, v. 22: *Creavit Dominus noster super terram: femina circumdabit virum.*

Dan. c. 7, v. 13: *Aspiciebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit.*

Dan. c. 9, v. 26: *Post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus.*

Matth. c. 1, v. 25: *Peperit Filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum.*

Matth. c. 4, v. 2: *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit.* Et Luc. c. 4, v. 2.

Matth. c. 8, v. 20: *Filius hominis non habet, ubi caput reclinet.* Et Matth. c. 9, v. 6; et sic passim appellatur in novo Testamento.

Matth. c. 12, v. 46: *Adhuc eo loquente ac turbas, ecce mater ejus, et fratres stabant foris, quærentes loqui ei.* Dixit autem ei quidam: *Ecce mater tua, et fratres tui foris stant quærentes te.* Et Marc. c. 3, v. 31 et seq. Et Luc. c. 8, v. 19 et seq.

Matth. c. 21, v. 18: *Mane autem revertens (Jesus) in civitatem esuriit.* Et Marc. c. 11, v. 12.

Matth. c. 26, v. 71 et seq.: *Exeunte autem illo (Petro) januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento: Quia non novi hominem.... Tunc cepit detestari, et jurare quia non novisset hominem.*

Luc. c. 1, v. 31: *Ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum.*

Luc. c. 2, v. 52: *Et Jesus proficiebat sapientiâ, et ætate, et gratiâ apud Deum et homines.*

Luc. c. 23, v. 4 et seq.: *Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas: Nihil invenio causæ in hoc homine.... Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset: ... Pilatus... dixit ad illos... Nullam causam inveni in homine isto.*

Luc. c. 23, v. 46, 47: *Hæc dicens (Jesus) expiravit. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Verè hic homo justus erat.*

Joan. c. 1, v. 14: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*

Joan. c. 7, v. 3 et seq.: *Dixerunt autem ad eum fratres ejus: Transi hinc..... Neque enim fratres ejus credebant in eum.... Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad diem festum.*

Joan. c. 18, v. 17: *Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis es hominis istius?*

Joan. c. 19, v. 28: *Postea sciens Jesus, qui omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio.*

Act. c. 2, v. 14, 22: *Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis: ... Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis.... interemistis.*

Act. c. 5, v. 27, 28: *Interrogavit eos princeps Sacerdotum, dicens: .... Vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.*

Rom. c. 5, v. 15: *Gratia Dei et donum in gratiâ unius hominis Jesu Christi in plures abundavit.*

Cor. c. 15, v. 47: *Primus homo de terrâ, terrenus; secundus homo de cælo, cælestis.*

Gal. c. 1, v. 19: *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.*

Phil. c. 2, v. 7: *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.*

Tim. c. 2, v. 5: *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.*

Hebr. c. 2, v. 17: *Undè debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

Hebr. c. 4, v. 15, 16, et c. 5, v. 1: *Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Omnis namque Pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum.*

CAPUT XXVII.

JESUS FRATER HOMINUM.

Psalm. 21, v. 23: *Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te.*

Psalm. 68, v. 9: *Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ.*

Matth. c. 12, v. 48 et seq.: *At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, et fratres mei; quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.* Et Marc. c. 3, v. 31 et seq.; et Luc. c. 8, v. 19 et seq.

Matth. c. 25, v. 40: *Et respondens Rex dicit illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.*

Matth. c. 28, v. 10: *Tunc ait illis Jesus: Nolite timere; ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt.*

Joan. c. 20, v. 17: *Dicit ei Jesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum; vade ad fratres meos.*

Rom. c. 8, v. 16, 17: *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filii Dei; si autem filii, et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.*

Hebr. c. 2, v. 11 et seq.: *Qui enim sanctificat, et qui sanctificatur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: « Nuntabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te..... » Undè debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

CAPUT XXVIII.

JESUS SACERDOS.

Psalm. 48, v. 8: *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Psalm. 109, v. 4: *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

Hebr. c. 2, v. 17: *Undè debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

Hebr. cap. 3, v. 1: *Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ Jesum.*

Hebr. c. 4, v. 14, 15: *Habentes ergò Pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem. Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris.*

Hebr. c. 5, v. 5 et seq.: *Sic et Christus, non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: « Filius meus es tu, ego hodiè genui te; » quemadmodum et in alio loco dicit: « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.... » appellatus à Deo Pontifex justà ordinem Melchisedech.*

Hebr. cap. 6, v. 19, 20: *Usque ad interiora velaminis, ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.*

Hebr. cap. 7, v. 3, 11, 20 et seq.: *As imilatus Filio Dei (Melchisedech) manet sacerdos in perpetuum..... Si ergò consummatio per sacerdotium Leviticum erat..... quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dici?..... Alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt; hic autem cum jurejurando per eum qui dixit ad illum: « Juravit Dominus, et non penitebit eum: Tu es sacerdos in æternum..... » Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd morte prohibentur permanere; hic autem eò quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium.... Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, et excelsior cœlis factus, qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deindè pro populi; hoc enim fecit semel seipsum offerendo. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes, sermo autem jurisjurandi, qui post Legem est, Filium in æternum perfectum.*

Hebr. c. 8, v. 1, 2: *Capitulum autem super ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui concedit in dexterà sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, et non homo.*

Hebr. c. 9, v. 10, 11: *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, æternà redemptione inventa.*

Hebr. c. 10, v. 11, 12: *Omnis quidem sacerdos præstò est quotidie ministrans, et easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterà Dei.*

Splendidum est, et ad reprimendam Judæorum contumaciam accommodatum predictum illud, quod exstat in Psalmo centesimo nono, ubi Christus futurus esse prædicatur sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Ac Psalmum quidem hunc humano generi Christum promittere satis probavimus. Jesu verò imaginem in Melchisedecho positam fuisse ostendemus ad calcem Parallelismi, ubi varios Jesu typos colligimus è veteri Testamento. Quo uno argumento Messiam sive Christum, hoc est, Unctum, meritò dici,

ac reverà esse Jesum Dominum facilè vincimus. Triplex enim hominum genus inter Hebræos unctionis cæremoniis consecrabatur, Sacerdotes, Reges et Prophetæ. At utramque saltem dignitatem Sacerdotis ac Regis gessit Melchisedech, rex Salem, et Dei altissimi sacerdos: gessit utramque et Jesus, rex justitiæ et pacis, æternus Pontifex, *semper vivens ad interpellandum pro nobis* (Hebr. c. 7, v. 25); gessit et propheticam prætereà, ut suo docebimus loco; proindèque verè Christus est sive Messias, Unctus videlicet, non oleo illo de arboribus expresso, sed oleo lætitiæ, cum nimirum gratià et virtute Spiritus sancti natura ejus humana perfunderetur; quod et ipse de se prædicat apud Isaiam cap. 61: *Spiritus Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me.* Egregiè hoc argumentum prosequitur Eusebius non uno loco. *Cautum erat, inquit, Judæorum legibus, ne quis sine unctione sacerdotium gereret; quamobrem et sacerdotes dicebantur Christi. Quem ergò sacerdotem Psalmus declarat, unctum fuisse necesse est.* Tùm subjicit, juxtà doctrinam capite octavo Epistolæ ad Hebræos traditam, unctionem illam Aaronis à Mose administratam, secundum exemplar ipsi in monte monstratum, figuram fuisse unctionis Christi, ipsumque Aaronem *σκιώδη καὶ εἰκονικόν* sacerdotem fuisse, typum videlicet ac simulacrum veri sacerdotis Christi, Filii Dei, qui in cœlo Patri assidet. Cùm ait autem Philo in libro de Somniis, et in libro de Exilibus, Primogenitum Verbum Dei esse Pontificem, consentit popularium suorum doctrinæ, qui Filium Dei et Verbum Dei fore Messiam credunt, Messiam autem sacerdotem; atque id in Psalmo centesimo nono significatum esse arbitrantur. Cæterùm notabile est, quod in Midrasch Thehillim legitur, sacerdotii dignitatem ab Israelitis propter peccata ablatam, ad gentes fuisse translata. Quà re et gentem suam reprobam, et vocatos esse à Deo ethnicos, proindèque et Christum jam venisse fatentur. Messiam quippè vocationis gentium auctorem suis hic sæpè probatur locis.

CAPUT XXIX.

JESUS PROPHETA.

Deut. c. 18, v. 15 et seq.: *Prophetam de gente tuà, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies... Et ait Dominus mihi: Bend omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum tuorum, et similem tuì; et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi; qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.*

1 Mach. c. 14, v. 41: *Judæi et sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum et summum Sacerdotem in æternum, donec surgat Propheta fidelis.*

Matth. c. 10, v. 16 et seq.: *Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. Estote ergò prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in conciliis, et in Synagogis suis flagellabunt vos; et ad præsides et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus... Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium; et in-*

surgent filii in parentes, et morte eos afficient; et eritis odio omnibus propter nomen meum. Et Marc. c. 13, v. 9; Luc. c. 12, v. 11, et c. 21, v. 16.

Matth. c. 12, v. 39, 40 : Qui respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus.

Matth. c. 13, v. 57 : Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis : Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, et in domo sua. Et Marc. c. 6, v. 4; Luc. c. 4, v. c. 24; Joan. 4, v. 44.

Matth. c. 16, v. 21 et seq. : Exinde cœpit Jesus ostendere Discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymanam, et multa pati à Senioribus et Scribis et Principibus Sacerdotum, et occidi, et tertiâ die resurgere. Et Matth. c. 17, v. 21, 22, et c. 20, v. 17 et seq., et c. 21, v. 33 et seq. Marc. c. 8, v. 31, et c. 9, v. 30, et c. 10, v. 32 et seq., et c. 13, v. 1 et seq. Luc. c. 9, v. 22, et c. 17, v. 25, et c. 18, v. 31, 32, et c. 20, v. 9 et seq., et c. 24, v. 7. Joan. c. 2, v. 19 et seq., et c. 3, v. 14, et c. 8, v. 28, et c. 12, v. 32, 33.

Matth. c. 21, v. 11 : Populi autem dicebant : Hic est Jesu propheta à Nazareth Galilææ.

Matth. c. 21, v. 43 et seq. : Idèd dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus... Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant.

Matth. c. 24, v. 1 et seq. : Et egressus Jesus de templo ibat. Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis : Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes : Dic nobis quando hæcerunt, et quod signum adventus tui, et consummationis seculi. Et respondens Jesus dixit eis : Videte ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo dicentes : Ego sum Christus, et multos seducent. Audituri enim estis prælia, et opiniones præliorum... consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentæ, et famæ, et terræ motus per loca. Hæc autem initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem, et multi Pseudoprophetæ surgent et seducent multos... Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio... Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet... Surgent Pseudochristi et Pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum commovebuntur. Et tunc parebit signum Filii hominis in cælo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli

cum virtute multâ et majestate. Et mittet Angelos suos cum tubâ et voce magnâ; et congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summis cælorum, usque ad terminos eorum. Et Marc. c. 13, v. 4 et seq.; Luc. c. 17, v. 20 et seq.; et c. 21, v. 5 et seq.

Matth. c. 26, v. 13 : Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus. Et Matth. c. 24, v. 14. Marc. c. 13, v. 10.

Matth. c. 26, v. 31 et seq. : Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me in istâ nocte.... Postquàm autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus ait illi : Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquàm scandalizabor. Ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia hæc nocte, antequàm galus cantet, ter me negabis. Et Marc. c. 14, v. 27 et seq. Luc. c. 22, v. 34. Joan. c. 13, v. 38.

Marc. c. 16, v. 17 et seq. : Signa autem eos qui crediderint hæc sequentur : In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægros manus imponent, et benè habebunt. Et Joan. c. 14, v. 12, et c. 16, v. 23.

Luc. c. 7, v. 16 : Accepit autem omnes timor, et magnificentabant Deum dicentes : Quia Propheta magnus surrexit in nobis.

Luc. c. 7, v. 39 : Videns autem Pharisæus qui vocaverat eum, ait intrâ se dicens : Hic si esset Propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum.

Luc. c. 13, v. 33 : Verumtamen oportet me hodiè, et cras, et sequenti die ambulare, quia non capit Prophetam perire extrâ Jerusalem.

Luc. c. 19, v. 41 et seqq. : Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam dicens : Quia si cognovisses et tu, et quidem in hæc die tuâ, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undiquè : et ad terram prosternent te, et filios tuos qui in te sunt; et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoveris tempus visitationis tuæ. Et Luc. c. 21, v. 20. Matth. c. 24, v. 15. Marc. c. 13, v. 14.

Luc. c. 24, v. 19 : De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta.

Joan. c. 1, v. 45 : Invenit Philippus Nathanael, et dixit ei : Quem scripsit Moyses in Lege, et Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph à Nazareth.

Joan. c. 4, v. 19 : Dicit ei mulier : Domine, video quia Propheta es tu.

Joan. c. 5, v. 43 : Ego veni in nomine Patris mei; et non accipitis me : si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

Joan. c. 6, v. 14 : Illi ergò homines cum vidissent quòd Jesus fecerat signum, dicebant : Quia hic est verè Propheta, qui venturus est in mundum.

Joan. c. 6, v. 71, 72 : Respondit eis Jesus : Nonna ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est? Dicebat autem Judam Simonis Iscariotem; hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

Joan. c. 1, v. 40 : *Ex illâ ergo turbâ, cum audissent nos sermones ejus, dicebant : Hic est verè Propheta.*

Joan. c. 9, v. 17 : *Dicunt ergo cæco iterum : Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit : Quia propheta est.*

Joan. c. 10, v. 16 : *Et alius oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere; et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor.*

Joan. c. 13, v. 19 : *Amodò dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.*

Joan. c. 16, v. 16 : *Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem.*

Joan. c. 16, v. 20 et seq. : *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et febitis vos, mundus autem gaudebit; vos autem contristabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium.... In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum.*

Joan. c. 18, v. 32 : *Ut sermo Jesu impleretur quem dixit, significans quòd morte esset moriturus.*

Joan. c. 21, v. 17, 18 : *Dixit ei : Pasce oves meas. Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extends manus tuas, et alius te cinget, et ducet quòd tu non vis. Hoc autem dixit, significans quòd morte clarificaturus esset Deum.*

Act. c. 1, v. 8 : *Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ.*

Act. c. 3, v. 21 et seq. : *Quem oportet quidem cælum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à seculo Prophetarum. Moyses quidem dixit : « Quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris; tanquam me ipsum audietis, juxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis; erit autem, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe. » Et Act. c. 7, v. 37.*

Inter Messiaë virtutes, prophetica facultatem non postremam recensent Thalmudistæ. Quin et futurum perhibent ut Messias de odore virum nequam à probo secernere possit et internoscere. Atqui facultate hæc prophetica floruisse Jesum ne ethnici quidem inficiati sunt. Fasset id quidem Phlegon Trallianus in Chronicis, teste Origene contra Celsum. Sed quid testimonii pugnare attinet, cum nos plerasque Jesu prophetias, ab Evangelistis memoriæ proditas, et hoc capite à me expositas, in exoticis historiis, Evangelio recentioribus, eventu comprobatas fuisse legamus? Cum autem initio operis hujus prophetica facultatem à Deo solo esse, tanquam axioma vulgò receptum ac confessum sumpserimus, sequitur Christum Jesum à Deo afflatum ac veracem fuisse. Atqui se ipse Messiam dixit; undè sequitur verè Messiam fuisse.

CAPUT XXX.

PROPHETIÆ POST JESUM DESITÆ.

Dan. c. 9, v. 24 : *Septuaginta hebdomades abbrevia-*

tæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.

Matth. c. 11, v. 13 : *Omnes enim Prophetæ et Lex usque ad Joannem prophetaverunt. Et Luc. c. 16, v. 16.*

De prophetiis hic agimus, adventus Christi prænuntiis. Vaticinia protulisse Agabum, et quatuor virgines Philippi filias, Apostolorum Acta referunt. Quid aliud esse dicas Apocalypsin Joannis, quam futurorum prædictiones? *Quandò ergo dicitur, inquit Hieronymus, omnes Prophetæ et Lex usque ad Joannem prophetaverunt, Christi tempus ostenditur, ut quem illi dixerunt esse venturum, Joannes venisse ostenderet (Hier. in Matth. 11).*

CAPUT XXXI.

JESUS PASTOR.

Psal. 94, v. 7 : *Ipse est Dominus Deus noster, et nos populos pascuæ ejus, et oves manus ejus.*

Isa. c. 40, v. 10, 11 : *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur; ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet; in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, factas ipse portabit.*

Isa. c. 53, v. 6 : *Omnes nos quasi oves erravimus; unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.*

Jerem. c. 31, v. 10 : *Qui dispersit Israel, congregabit eum; et custodiet eum, sicut pastor gregem suum.*

Ezech. c. 34, v. 11 et seq. : *Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas; sicut visitat pastor gregem suum, in die quandò fuerit in medio ovium suarum dissipatarum, sic visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerint in die nubis et caliginis, et educam eas de populis, et congregabo eas de terris, et inducam eas in terram suam, et pascam eas in montibus Israel, in rivis, et in cunctis sedibus terræ. In pascuis uberrimis pascam eas, et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum; ibi requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus.... Salvabo gregem meum, et non erit ultra in rapinam, et judicabo inter pecus et pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas servum meum David; et ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem.*

Ezech. c. 37, v. 24 : *Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum.*

Mich. c. 2, v. 12 : *In unum conducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum tumultuabuntur à multitudine hominum.*

Zach. c. 13, v. 7 : *Framea, susciare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum; percutite pastorem, et dispergentur oves.*

Matth. c. 25, v. 32, 33 : *Congregabuntur autè eum*

omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis : et statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris.

Matth. c. 26, v. 31 : Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me istà nocte. Scriptum est enim : « Percutiam pastorem, et dispergentur oves gre-
gis. » Et Marc. c. 14, v. 27.

Joan. c. 10, v. 11 et seq. : Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis ; mercenarius autem et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit ; et lupus rapit, et dispergit oves ; mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovibus.

Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili ; et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor.

Hebr. c. 13, v. 20 : Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnum ovium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono.

1 Petr. c. 2, v. 25 : Eratis nunc sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum.

1 Petr. c. 5, v. 4 : Cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.

CAPUT XXXII.

ANGELI MINISTRANT JESU.

Psalm. 96, v. 8 : Adorate eum, omnes Angeli ejus.

Psalm. 103, v. 4 : Qui facis Angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem.

Matth. c. 4, v. 11 : Et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei. Et Marc. c. 1, v. 13.

Luc. c. 2, v. 10 et seq. : Et dixit illis Angelus : Nolite timere ; ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo ; quia natus est vobis hodiè Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.... Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum, et dicentium : Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis.

Joan. c. 1, v. 51 : Et dicit ei : Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes suprâ Filium hominis.

Hebr. c. 1, v. 6, 7 : Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei ; et ad Angelos quidem dicit : Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.

1 Petr. c. 3, v. 22 : Profectus in cælum, subjectis sibi Angelis, et Potestatibus et Virtutibus.

Apoc. c. 5, v. 11, 12 : Et vidi, et audivi vocem Angelorum multorum in circuito Throni, et animalium, et seniorum, et erat numerus eorum millia millium, dicentium voce magnâ : Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem, et sapientiam, et for-

titudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem.

CAPUT XXXIII.

JESUS VENIT IN GALILÆAM ET CAPHARNAUM.

Isa. c. 9, v. 1, 2 : Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthalim ; et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium : populus qui habitabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. »

Matth. c. 4, v. 12 et seq. : Cum autem audisset Jesus quòd Joannes traditus esset, secessit in Galilæam ; et relicta civitate Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephthalim ; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam : « Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilææ gentium : populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam ; et sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. »

CAPUT XXXIV.

JESUS INTER HOMINES FREQUENTER VERSATUR.

Prov. c. 8, v. 31 : Deliciæ meæ esse cum filiis hominum.

Isa. c. 7, v. 24 : Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.

Isa. c. 12, v. 6 : Exulta et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel.

Bar. c. 3, v. 38 : Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.

Soph. c. 3, v. 15 : Rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultrâ.

Agg. c. 2, v. 5, 6 : Ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum ; verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terrâ Ægypti ; et spiritus meus erit in medio vestrum ; nolite timere.

Matth. c. 1, v. 22, 23 : Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem : « Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum : Nobiscum Deus. »

Matth. c. 28, v. 20 : Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi.

Joan. c. 1, v. 14 : Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre ; plenum gratiæ et veritatis.

CAPUT XXXV.

JESUS CONCIONATOR, DOCTOR ET MAGISTER.

Psalm. 2, v. 6 : Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus.

Psalm. 21, v. 23 : Narrabo nomen tuum fratribus meis : in medio Ecclesiæ laudabo te.

Psalm. 59, v. 10 et seq. : Annuntiavi justitiam tuam in ecclesiâ magnâ ; ecce labia mea non prohibebo ; Domine, tu scisti, justitiam tuam non abscondi in corde meo,

veritatem tuam et salutare tuum dixi : non abscondi misericordiam tuam et veritatem tuam à concilio multo.

Isa. c. 2, v. 3 : *Ibunt populi multi, et dicent : Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exiit lex, et Verbum Domini de Jerusalem.*

Isa. c. 30, v. 19, 20 : *Miserans miserebitur tui ad vocem clamoris tui; statim ut audierit respondebit tibi, et dabit vobis Dominus panem arctum, et aquam brevem, et non faciet avolare à te ultrà doctorem tuum, et erunt oculi tui videntes præceptum tuum.*

Isa. c. 50, v. 4, 10 : *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lassus est verbo.... Quis ex vobis timens Dominum, et audiens vocem servi sui?*

Isa. c. 52, v. 6, 7 : *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illà, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus!*

Isa. c. 55, v. 4 : *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : *Spiritus Domini super me, ed quòd unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis, misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes.*

Joel. c. 2, v. 23 : *Filii Sion exultate, et lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ.*

Mich. c. 4, v. 2 : *Et properabunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus; quia de Sion egredietur lex, et Verbum Domini de Jerusalem.*

Nahum c. 1, v. 15 : *Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem; celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua : quia non adjiciet ultrà ut pertranseat in te Belial; universus interiit.*

Matth. c. 4, v. 17, 23 : *Exindè cœpit Jesus prædicare et dicere : Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum..... Et circuibat Jesus totam Galilæam docens in Synagogis eorum, et prædicans Evangelium regni. Et c. 5, v. 1 et seq.; et c. 7, v. 29; et c. 9, v. 35. Et c. 11, v. 1. Et c. 13, v. 54. Marc. c. 1, v. 14 et seq. Et c. 1, v. 21, 22. Et c. 1, v. 38, 39, 45. Et c. 2, v. 13. Et c. 4, v. 1. Et c. 5, v. 20. Et c. 6, v. 2, 34. Et alibi sæpè. Et Luc. c. 4, v. 15. Et c. 5, v. 3, 17. Et c. 6, v. 6. Et alibi sæpè. Et Joan. c. 6, v. 60. Et c. 7, v. 14, 28. Et c. 8, v. 2, 20.*

Matth. c. 8, v. 19 : *Et accedens unus Scriba ait illi : Magister, sequar te quòcumque ieris. Et c. 12, v. 38. Et c. 19, v. 16 et alibi sæpè. Et Marc. 9, v. 16, 37, et alibi sæpè. Et Luc. c. 3, v. 11, et c. 7, v. 40, et alibi sæpè. Et Joan. c. 11, v. 28.*

B. S. II.

Matth. c. 23, v. 10 : *Magister vester unus est Christus.*

Matth. c. 26, v. 55 : *Quotidiè apud vos sedebam docens in templo. Et Marc. c. 14, v. 49. Luc. c. 19, v. 47, et c. 21, v. 37. Joan. c. 18, v. 20.*

Luc. c. 2, v. 46, 47 : *Et factum est post triduum, in venerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, et audientem illos, et interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentià et responsis ejus.*

Luc. c. 4, v. 16 et seq. : *Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagoga, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaie prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat : « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, dimittere contractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis. » Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos : Quia hodiè impleta est hæc Scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius.*

Luc. c. 5, v. 5 : *Et respondens Simon dixit illi : Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus. Et Luc. c. 8, v. 24, 45; et c. 9, v. 33, 49; et c. 17, v. 13; et c. 21, v. 7.*

Luc. c. 23, v. 5 : *At illi invalescebant dicentes : Commovet populum, docens per universam Judæam, à Galilæâ usque nunc.*

Joan. c. 1, v. 38 : *Qui dixerunt ei : Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magister, ubi habitas? Et c. 20, v. 26.*

Joan. c. 3, v. 1, 2 : *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei : Rabbi, scimus quia à Deo venisti, nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.*

Joan. c. 13, v. 13, 14 : *Vos vocatis me, Magister et Domine; et benè dicitis, sum etenim. Si ergo lavi pedes vestros, dominus et magister; et vos debetis alter alteri lavare pedes.*

Act. c. 10, v. 36 : *Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum; hic est omnium Dominus.*

Hebr. c. 2, v. 11, 12 : *Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens : « Nuntiabo nomen tuum fratribus meis : in medio Ecclesiæ laudabo te. »*

CAPUT XXXVI.

JESUS IN GALILÆA DE DEO PREDICAT.

Isa. c. 9, v. 1, 2 : *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthalim; et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis. lux orta est eis.*

Matth. c. 4, v. 12 et seq. : *Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam, et relictâ civitate Nazareth venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephthalim, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam : « Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, et sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. » Exindè cœpit Jesus prædicare et dicere : Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum.*

Marc. c. 1, v. 14 : *Postquàm autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilæam, prædicans Evangelium regni Dei.*

Luc. c. 4, v. 14, 15, 31 : *Et regressus est Jesus in virtute Spiritûs in Galilæam, et fama exiit per universam regionem de illo; et ipse docebat in synagogis eorum, et magnificabatur ab omnibus... Et descendit in Capharnaum, civitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis.*

Joan. c. 4, v. 43 : *Post duos autem dies exiit indè, et abiit in Galilæam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in suâ patriâ honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo; et ipsi enim venerant ad diem festum. Venit ergo iterum in Canâ Galilææ, ubi fecit aquam vinum. Et alibi passim.*

CAPUT XXXVII.

JESUS PARABOLIS INTER CONCIONANDUM ET DOCENDUM SÆPISSIMÈ UTITUR.

Psalm. 77, v. 2 : *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio.*

Matth. c. 13, v. 3 et seq. : *Locutus est eis multa in parabolis... Et accedentes discipuli dixerunt ei : Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis... Idè in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt... Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem : « Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. » Et Marc. c. 4, v. 2 et seq.; et c. 12, v. 1. Luc. c. 8, v. 9, 10; et aliàs sæpè.*

Joan. c. 16, v. 25, 29 : *Hæc in proverbii locutus sum vobis. Venit hora, cum jam non in proverbii loquar vobis, sed palàm de Patre annuntiabo vobis... Dicunt ei discipuli ejus : Ecce nunc palàm loqueris, et proverbium nullum dicis.*

Septuagesimum septimum Psalmum ab antecedente haudquaquàm disjungendum esse Judæi quidam tradiderunt. Atqui præcedens ille Psalmus, juxtâ Midrasch Psalmorum, querimonia est Israeliticæ gentis Sponsæ ad Deum Sponsum; quorum uterque in Cantico canticorum exhibetur. Sponsum verò huius, Messiam esse fatentur iidem Hebræi; proindèque consequens est eam *περιοχή*, quam ex septuagesimo septi-

mo Psalmo hic affert Matthæus, totumque adèb Psalmum, juxtâ Hebræorum doctrinam ad Messiam referri.

CAPUT XXXVIII.

SERMONUM JESU VIS ET EFFICACIA.

Isa. c. 11, v. 4 : *Percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

Isa. c. 49, v. 2 : *Posuit os meum quasi gladium acutum.*

Apoc. c. 1, v. 16 : *De ore ejus gladius utraqûe parte acutus exibat. Et c. 2, v. 12, 16.*

Apoc. c. 19, v. 15, 21 : *Et de ore ejus procedit gladius ex utraqûe parte acutus, ut in ipso percussat gentes; et ipse reget eas in virgâ ferreâ... Et cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.*

CAPUT XXXIX.

JESUS MIRANDA FACINORA EDIT, ET OMNIS GENERIS LANGUORES SANAT.

Psalm. 4, v. 4 : *Et scitote quoniam mirificavit Dominus Sanctum suum.*

Psalm. 102, v. 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis; qui sanat omnes infirmitates tuas.*

Isa. c. 42, v. 6, 7 : *Ego Dominus dedi te in sædus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. c. 53, v. 4 : *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : *Spiritus Domini super me, eò quod unxit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis nisit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem; ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro; ut consolarem omnes lugentes; ut ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.*

Ezech. c. 14, v. 15, 16 : *Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus. Quod perierat, requiram; et quod abjectum erat, reducam; et quod confractum fuerat, alligabo; et quod infirmum fuerat, consolidabo; et quod pingue et forte, custodiam.*

Matth. c. 4, v. 23, 24 : *Et circuibat Jesus totam Galilæam, docens in synagogis eorum, et prædicans Evangelium regni, et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio ejus in totam Syriam, et obtulerunt ei omnes malè habentes variis languoribus et tormentis comprehensos, et qui dæmonia habebant, et lunaticos, et paralyticos; et curavit eos. Et Matth. c. 9, v. 20 et seq., et c. 9, v. 35, et c. 11, v. 20, et c. 15, v. 22 et seq., et c. 21, v. 15. Marc. c. 1, v. 32 et seq., et c. 5, v. 2 et seq., et c. 6, v. 5, et c. 7, v. 25 et seq. et c. 7, v. 32 et seq., Luc. c. 4, v. 33 et seq., et c. 4, v. 40, 41, et c. 5, v. 18 et seq., et c. 8, v. 2, 27 et seq., et c. 9, v. 38, et seq. et c. 11, v.*

14 et seq., et c. 13, v. 11 et seq., et c. 14, v. 2 et seq. Joan. c. 2, 1 et seq., et c. 4, 46 et seq., et c. 5, v. 5 et seq., et c. 6, v. 2, et sæpissimè in Evangeliiis.

Matth. c. 8, v. 16, 17 : *Vespere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes, et eiciebat spiritus verbo, et omnes malè habentes curavit, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes nostras portavit.*

Luc. c. 4, v. 17 et seq. : *Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et ut revoluit librum, invenit locum ubi scriptum erat : Spiritus Domini super me; propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem et cæcis visum, dimittere contractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in synagogâ oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos : Quia hodiè impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.*

Luc. c. 6, v. 18, 19 : *Qui vexabantur à spiritibus im-mundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tan-gere, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes. Et Luc. c. 7, v. 21, et c. 8, v. 43 et seq., et c. 19, v. 37.*

Joan. c. 2, v. 11 : *Hoc fecit initium signorum Jesus in Canâ Galilææ.*

Joan. c. 2, v. 23 : *Cum autem esset Jerosolymis in Paschâ in die festo, crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus quæ faciebat.*

Joan. c. 3, v. 1, 2 : *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei : Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister; nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.*

Joan. c. 6, v. 2 : *Sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.*

Joan. c. 7, v. 31 : *De turbâ autem multi crediderunt in eum, et dicebant : Christus cum venerit, numquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit?*

Joan. c. 11, v. 47 : *Collegerunt ergo Pontifices et Pharisæi concilium, et dicebant : Quid faciemus, quia hic homo multa signa facit?*

Joan. c. 12, v. 37, 38 : *Cum autem tanta signa fecisset coràm eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiæ Prophetæ impleteretur, quem dixit : Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini, cui revelatum est?*

Joan. c. 20, v. 30 : *Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.*

Act. c. 2, v. 22, 23 : *Viri Israelitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis... interemistis.*

1° Miracula Jesum edidisse, inter Judæos confessa res est. Ac ne iis quidem temporibus, quibus inter eos versabatur Jesus, et prodigia edebat, rem inficiabantur; sed vel magicis artibus fieri hæc causabantur,

cùm dicerent : *Hic non eiecit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum, ut est apud Matthæum : vel id querebantur fieri die sabbati, ut refert Joannes* Hæc operatum Christum nec vos diffitemini, ait Judæis Tertullianus de miraculis Jesu, utpotè qui dicebatis, quòd propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat. Mirabilium operum editorem fuisse Jesum disertis verbis scripsit quoque Josephus. In libro Thalmudico Avoda Zara, et in Midrasch Coheleth, aliisque veterum Hebræorum libris, vim veneni per nomen Jesu repressam fuisse traditur, quod et futurum Jesus prædixerat. Nominis ejusdem invocatione dæmones expellere tentabant circumforanei quidam Judæi exorcistæ, Paulum saluari hæc arte morbos sanantem, et impuros spiritus abigentem imitari conantes. Quod filiis Scevæ Principis Sacerdotum infelicitè cessit, cum malè mulcicaret eos dæmon, atque his verbis incesset : *Jesum novi, et Paulum scio; vos autem qui estis?* quod in Actis memorat Lucas. Narrant Evangelistæ, discipulis Joannis Jesum interrogantibus, essetne ipse Messias à Judæis expectatus, respondisse illum : *Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis : cæci vident, claudî ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt.* Quod tantumdem erat, ac si Messiam se esse dixisset, cum ex factis à se miraculis quisvis eum posset agnoscere. Quamobrem contumaciam eorum alibi damnat, qui tot perspectis prodigiis, nihil de pertinaciâ suâ remittebant : *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent,* ait Joan. 15, v. 24. Atqui maximâ patratorum prodigiorum facultate præditum fore Messiam, ac Mose longè superiorem, ab iisdem Thalmudistis et Midrasch Coheleth traditum est. Revocaturum quoque eumdem mortuos ad vitam scripsit R. Levi ben Gerson. Quæ cum à Domino Jesu præstita iidem sentiant, hoc certè signo, quod illustrissimum est, Messiam hunc esse vel palàm fateri, vel suspicari saltem debuerunt.

2° Ad ethnicos etiam mirandorum Jesu facinorum fama pervasit. Relata ea fuisse in publicos Pilati commentarios testificatur Justinus in Apologiâ secundâ, ad eosque illic et affibi provocat : quod non fecisset utique, Christianorum causam apud imperatores agens, nisi re exploratâ. Julianus Apostata nihil præclarum gessisse Jesum ait, apud Cyrill. lib. 6 adv. Jul. *nisi quis existimat, sanasse claudos et cæcos aliquos, et dæmone correptos adhibitis obstationibus liberasse in vinculis Bethsaidâ et Bethaniâ, maxima opera esse.* Quod mihi stolidissimè dictum videtur; quasi nihil magnum aut memorabile sit, quàm quod magnis sumptibus, et in magnâ hominum frequentâ administratur; plusque admirabilitatis insit acutis ingeniosorum hominum repertis, aut magnificis regum molitionibus, vel exercitibus comparandis, urbibus vel exstruendis vel expugnandis, gentibus vel regendis vel domandis, quæ omnia sunt intrâ naturæ artis-que fines, et ab hominum industriâ et ingenio proficiscuntur, quàm iis quæ naturæ superant vires, quæ suprâ humanum captum posita sunt, et peculiari Dei

nutu certoque consilio geruntur; quæ verè maxima et miranda opera sunt. Longè itaque majoris potentiae est mortuo vitam restituisse, quàm vel Ægyptiacas ædificasse Pyramides, vel totum orbem subegisse armis, et in suas leges coegisse. Hæc ab hominibus fieri possunt, istud à Deo solo. Muhammedani verò non solum prodigiis à Christo Jesu perpetratis adiungunt fidem, sed pleraque etiam ipsi affingunt in Alcorano, quæ vel ex incertis auditionibus, vel, quod potius reor, ex apocryphis libris à fœneo ipsorum Prophetâ hausta sunt.

3° Atenim quam Jesu concesserunt virtutem *θαυματοποιαν* Judæi, in dedecus et ignominiam trahere conantur, patrum suorum secuti vestigia, qui Jesu ipsi in os objiciebant, ut dixi, in Beelzebub dæmonum principe dæmones ipsum expellere. Magum ergò fuisse causantur, *clandestinis artibus omnia illa perficisse, Ægyptiorum ex adytis Angelorum potentium nomina et remotas furatum esse disciplinas*. Verba sunt Arnobii idem hoc argumentum tractantis. Quanquam nec ab omnibus Judæorum magistris damnatur ea ars, quam cabalæ genus esse volunt. Cabalam practicam appellant, quâ nec se usum diffitetur R. Moses ben Nachman. In eliciendis autem dictionum ac elementorum sacræ Scripturæ occultis quibusdam virtutibus consistit omne hoc, qualecumque est, artificium. Quin et ex his Jesu apud Matthæum cap. 24, verbis: *Tum si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi; ecce prædixi vobis*, Judæus quidam apud Celsum colligebat ultrò confessum esse Christum Jesum se præstigiatorum esse, pseudochristum, et pseudopropheta; quippè qui iisdem uteretur artibus, quibus qui utuntur, jure existimantur præstigiatores, pseudochristi, et pseudoprophetae. Egregiè verò calumniam hanc depellit Origenes, ostenditque hoc monitu discipulos suos præmuniisse Christum, adversus eorum fraudes qui incantationibus et præstigiis sibi Christi nomen arrogare vellent. Tantùm verò abest, ut prodigiorum editores damnaverit Christus, ut potius miraculorum perpetratorum facultatem discipulis suis pollicetur. *Signa autem, inquit, eos qui crediderint hæc sequentur: in nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocet, super ægros manus imponent, et benè habebunt* (Matth. c. 16). Non ergo portentificam vim aversatur Christus, quâ pollebat ipse, et fore spondebat, ut discipuli quoque sui pollerent; at eam quâ futurum sciebat, ut ad munus suum ac titulos usurpandos impii olim homines abuterentur, eam, inquam, probabat, quam ad conciliandos sibi hominum animos suis quandòque largitur Deus, quæque reformandis in melius hominum moribus adhibetur; eam repudiabat, quæ in hominum perniciem, et divini cultûs corruptelam, dæmonem auctorem habet. Eam denique jubebat admitti, quæ Mosaicæ similis esset; eam respui quæ Ægyptiarum incantationum.

4° Impietatem suam alio mendacio cumulârunt Christiani nominis hostes, supposito sub Jesu nomine libro magicas artes complexo, quibus eum miracula fecisse volunt. Verùm inscitè in fallaciam ingressi sunt, cum Petro et Paulo inscriptum à Jesu opus finxerunt. Nam hos, præ reliquis, Christi discipulos magicæ insimulant: uti factum ab Hierocle, in libro cui titulus, *Φιλαλήθης*, quem refellit Eusebius. Quasi Jesu familiaris fuerit Paulus, qui aliquantò post Jesu mortem in Christianorum castra transiit. Adversus conditores figmenti hujus vehementer excandescit Augustinus, libro primo de Consensu Evangelistarum c. 9; quæritque cur qui librum hunc legere possunt, in quo portentifica Jesu ars tradita est, eadem quæ ipse patrare miracula non possunt. Quærit præterea, an qui tantùm *γοητείας* suis et *τερατουργίαις* vivus mortuusque valuit, iisdem antequàm natus esset efficere potuit, ut sancti Prophetæ divino Spiritu afflati de se ea prædicerent, quæ opere deindè completa sunt. Quod argumentum alibi quoque urget non segniter. Adde nemini sano persuaderi posse huic doctrinæ favere dæmonem, quæ dæmonis cultum evertit, et idola pessumdat. Quâ ratiocinatione adversus Judæos Christus Jesus utebatur apud Matth. cap. 12. *Omne, inquit, regnum divisum contrà se, desolabitur; et omnis civitas, vel domus divisa contrà se, non stabit. Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est; quomodo ergo stabit regnum ejus?* Homines præterea ab omni, non actorum solum et verborum, sed cogitationum etiam pravitate revocabat Jesus; ad quam eosdem impellit dæmon. Docet nos etiam Lucas in Actis, cap. 19, Ephesi Pauli discipulos, *qui fuerant curiosa sectati, contulisse libros, et combussisse coram omnibus*. Curiosa hæc fuerunt magicæ artes, quarum studio infames fuisse Ephesios antiqui scriptores produnt. Memorabile est Porphyrii Christianorum adversarii testimonium, ab Eusebio recitatum libro quinto Præparationis Evangelicæ, quo nullam hominibus opem præstari ait à Diis ethnicorum, ex quo Jesus coli cœptus est; morbosque vulgò grassari, ejecto jam et profligato Æsculapio, aliisque Diis. Quamobrem Dionysius Alexandrinus, in Epistolâ ad Hermammoneum apud Euseb. Hist. lib. 7, cap. 10, Christianos dicit *sceleratis et execrandis incantationibus adversari et impedimento esse*. Tum subjicit: *Poterant enim, ac etiamnum possunt, si adsint et cernantur, flatu solummodo, vel verbo omnes impiorum dæmonum technas discutere*. Narrat quoque Constantinus imperator, in Edicto ad Provinciales de eorum errore qui plures deos colunt, Appollinem ex oraculo esse profatum, impedimentum sibi esse viros quosdam justos, Christianos videlicet, quominus verâ ex tripode prædiceret. Huc adjungendus oraculorum defectus, cujus causam curiosè scrutati sunt, cum alii scriptores, tum potissimum Plutarchus, ex quo discas, paulatim ea conticescere cœpisse, ad Christi usque tempus, quo obmutuerunt, quasi fractâ tum penitus dæmonum vi, silentioque ipsis imposito. Respondebat Julianus *ὁ παραβάτης*, Prophetas apud Christianos, perindè ut oracula apud ethnâ

cos defecisse. At falsitatem convincit liber *Actorum*, in quo et Agabus propheta, et quatuor Philippi Evangelistæ filiae prophetides commemorantur, juxtâ id Joelis cap. 2, quod in iisdem Actis descriptum est: *Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae, et juvenes vestri visiones videbunt, et juvenes vestri somnia somniabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas, in diebus illis effundam de spiritu meo, et prophetabunt.* Scribit præterea Justinus adversus Tryphonem, ad suam usque ætatem prophetiæ donum in Ecclesiâ viguisse. Idem tradit Irenæus lib. 3, cap. 57. Quodque majus est, scriptor quidam vetus apud Eusebium libro quinto Historiæ, affirmat, auctore Apostolo, prophetiæ donum ad postremum usque Christi adventum in Ecclesiâ minimè desitutum.

5° Pervulgata est et ab aliis jam obtrita Rabbiorum quorundam de Christo Jesu fabula, quæ nec à nobis sileri debet. Narrant Helenæ reginæ temporibus in Hierosolymitano templo exstitisse lapidem, cui olim arca imponi solita fuerat, in eoque descriptum fuisse nomen Dei propriis elementis expressum; cujus ea vis erat, ut quicumque illud didicisset, omnium prodigiorum potens esset; veritos ergo Sapientes ne quis eâ facultate abuteretur, canes æreos portæ custodes apposuisse, qui hæc arte fuerant fabricati, ut si quis memoriæ mandato nomine pararet exire, magnis eorum territus latratibus sacri nominis oblivisceretur; horum igitur gnarum Jesum descripsisse nomen in membranâ, eamque vulnere deindè facto cruri insuisse; sicque egressum templo, membranâ extractâ oblitum nomen iterum didicisse, et ejus ope tot deindè prodigialis virtutis opera edidisse. Placet enim verò hæc Judæorum confessio, non præstigiis, aut incantationibus, non dæmonum ope, sed divini nominis virtute miracula Jesum patrâsse. Verùm equem nobis narrationis hujus testem dabunt? quis lapidis hujus et descripti in eo divini nominis? quis canum æneorum latrantium? an libros sacros? an Josephum, qui templum, et quidquid templo memoratu dignum inerat, accuratè recensuit? minimè sanè. Quis sacri nominis saxo insculpendi auctor fuit? an Salomon? quæso cur Salomon, aut quicumque rei artifex fuit, arte ipse suâ usus non est, et nullis miraculis inclauit? cur non Sapientes ipsi canum æreorum fabricatores, *prodigiosâ* virtute, in gentis suæ salutem, urbisque ac templi tutelam usi sunt? Helenam illam, quæ regnante id contigisse ferunt, Adiabænorum reginam fuisse sciendum est, Monobazi uxorem, Izatæ matrem, quæ susceptâ Judæorum religione venit Hierosolymam, maximisque beneficiis affectâ gente, et clarissimis in regione excitatis monumentis, perpetuam apud eos nominis sui memoriam reliquit. Cùm autem post Agrippæ regis obitum, vel iisdem circiter temporibus sacros Judæorum ritus sequi instituerit, ac deindè etiam Hierosolymam sit profecta, facilè intelligitur Claudio imperante hæc evenisse, quod optimè vidit R. Azarias in Meor enajim, proindèque insignem

esse Rabbiorum ἀπιστορησάντων, qui horum temporum æqualem Jesum faciunt. Quo etiam commenti hujus vanitas deprehenditur.

6° Postremò ad extenuanda Christi Jesu prodigia, alia afferuntur ab ethnicis aut impiis edita, de quibus universè dici potest, vel conficta esse et commentitia, vel magicâ arte, ac præstigiis facta. Mirifica illa quidem Vespasiani opera, quibus cæco, cuidam visum restituisse, et alium manu ægrum sanâsse fertur, à subdolis Ægyptiorum artibus videntur profecta, inter quos acta res est. Famâ acceptant illi, fortassè à Judæis, quorum multitudo ingens erat Alexandriæ, Josephum sacra quædam oracula Vespasiano accomodâsse, quemadmodum alibi diximus, quæ in Judæorum Messiam conveniebant. His ne quid in adulatoriâ arte concederent Ægyptii, deum facere, divinæ virtutis opera ipsi affingendo, voluerunt, quem Judæi Messiam fecerant. Cùm ergo inaudissent Jesum, qui Messias habebatur à plerisque, cæcum illito oculis sputo sanâsse, et claudos ac debiles morbo liberâsse, duos in eum cultum subornant, quasi ille manu, hic oculis captus esset. Tabè oculorum notum hunc fuisse scribit Tacitus in Hist. lib. 4: quibus notum? an Vespasiani comitibus recens illuc appulsis? haudquaquam certè; sed Ægyptiis commenti artificibus, qui falsò id testificabantur. *Vespasianus primò irridere, aspernari, verba sunt Taciti; quippè fraudem et palpum sentiens: tandem vocibus adulantium in spem induci; medicis præsertim rem fieri posse suadentibus, quippè doli fortassè consciis, cùm dicerent huic non esse exesam vim luminis, et redituram, si pellerentur obstantia; illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari.* Agnoscis, lector, simulatos morbos, quales illi sunt mendicorum æruscatorum, qui ad movendam misericordiam agrorum habitu sese componunt. Re intellectâ, Vespasianus falsis morbis falsam medicinam adhibuit, alterius calcatâ manu, insputatis alterius oculis. Ergo mirabile non est quod addit Tacitus: *Utrumque qui interfuere nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.* Rem geri visam fuisse non negamus, gestam fuisse negamus. Alium præterea dolum imperatori instruxerunt. Serapeum adveni visus ponè tergum adesse Basilides, unus è primoribus Ægyptiorum, qui tunc morbo implicitus octoginta millium itinere aberat. Nempè hominem aliquem corporis filo Basilidis consimilem in fanum clam inductum imperatori admovent, ut ex Basilidis nomine regni omen caperet, visumque statim subducunt. At de Christo Jesu similes strophas fucosque suspicari non possumus; nam quis viro tenui et obscuro ad fraudem, mimumque subservire in animum induxisset? quis fallaciæ fructus? quàm facilè à magistratibus suspiciosus ac invidis, et Jesum exosis fraus omnis resecta fuisset! An in hominibus valetudinis incertæ ac dubiæ? an in cæcis, quibus non exesa esset vis luminis? imò, in eo quem captum esse oculis ab ipso ortu parentes, vicini, populus universus sciebat, in mortuo jam fœtente. Igitur non Judæi, non ethnici miraculis Jesu fidem derogare audent.

Simili arte febriliter laborantem Adrianum, et vitæ per-
læsum, ac manus sibi inferre volentem aggressus est
Antoninus; mulierem induxit, quæ in somnis moni-
tam se diceret brevi convaliturum Adrianum, atque
id imperatori renuntiare jussam, quod cum non fecis-
set, esse cæcatam; iterum deinde jussam esse eadem
facere, et genua ipsius osculari; quod si fecisset, vi-
sum esse recepturam; paruit demum illa, et oculos
aquâ, quæ in fano erat, ablutos recepisse se finxit.
Subornavit Antoninus et Pannonium quemdam, cæ-
cum natum, qui febrientem Adrianum tangeret; quo
facto sanatum utrumque. His commemoratis subjicit
Spartianus, ADR. CAP. 25: *Quamvis Marius Maximus
hæc per simulationem facta commemoret.* Quibus op-
portunè monemur, quid de supposititiis his Adriani
miraculis æstimare debeamus; quid quod et homi-
num quorundam ea est εὐχρασία, seu potius ἰδοχρασία,
ut certos aliquos morbos contactu sanare possint :
quale est quod de Hiberno quodam et litteris et ser-
mone multorum nuper ad nos ex Angliâ perlaturum est;
et quod de Pyrrho narrat Plutarchus, splene ægros
sanasse, pede dextro visceribus supinorum leviter
impresso. At non certos aliquos, verum omnis gene-
ris languores Jesus Dominus sanavit.

CAPUT XL.

JESUS CÆCIS VISUM RESTITUIT.

Psalm. 145, v. 8: *Dominus illuminat cæcos.*

Isa. c. 29, v. 18: *Et audient in die illâ surdi verba
libri, et de tenebris et caligine oculi cæcorum videbunt.*

Isa. cap. 35, v. 4, 5: *Deus ipse veniet, et salvabit
vos; tunc aperientur oculi cæcorum.*

Isa. c. 42, v. 6, 7: *Et dedi te in fœdus populi, in lu-
cem gentium, ut aperires oculos cæcorum.*

Isa. cap. 42, v. 16 et seq.: *Et ducam cæcos in viam
quam nesciunt, et in semitis quas ignoraverunt ambu-
lare eos faciam; ponam tenebras coram eis in lucem, et
prava in recta..... Surdi, audite, et cæci, intuemini ad
videndum.*

Matth. c. 9, v. 7 et seq.: *Et transeunte inde Jesu,
secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes: Misi-
rere nostri, fili David. Cùm autem venisset domum, ac-
cesserunt ad eum cæci: et dicit eis Jesus: Creditis quia
hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Utique, Domine.
Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem
vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum.* Et Matth.
c. 20, v. 30. Marc. c. 10, v. 46 et seq. Luc. c. 18, v.
35 et seq.

Matth. c. 11, v. 4, 5: *Et respondens Jesus ait illis:
Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: cæci
vident.* Et Luc. c. 7, v. 18 et seq.

Matth. c. 12, v. 22: *Tunc oblatus est ei dæmonium
nabens, cæcus et mutus, et curavit eum, ita ut loqueretur
et videret.* Et Luc. c. 11, v. 4.

Matth. c. 15, v. 30, 31: *Et accesserunt ad eum turbæ
multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles,
et alios multos; et projecerunt eos ad pedes ejus, et cu-*

*ravit eos, ita ut turbæ mirarentur videntes mutos lo-
quentes, claudos ambulantes, cæcos videntes.*

Matth. c. 21, v. 14: *Et accesserunt ad eum cæci et
claudi in templo, et sanavit eos.*

Marc. c. 8, v. 22 et seq.: *Et veniunt Bethsaidani, et
adducunt ei cæcum, et rogabant eum ut illum tangeret;
et apprehensâ manu cæci eduxit eum extrâ vicum; et
exspuens in oculos ejus, impositis manibus suis, inter-
rogavit eum si quid videret; et aspiciens ait: Video ho-
mines velut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit
manus super oculos ejus, et cæpit videre; et restitutus
est, ita ut clarè videret omnia.*

Luc. c. 4, v. 17 et seq.: *Et traditus est illi tiber Isaie
prophetæ; et ut revolvit librum, invenit locum ubi scri-
ptum erat: « Spiritus Domini super me, propter quod
« unxit me; evangelizare pauperibus misit me, sanare
« contritos corde, prædicare captivis remissionem, et
« cæcis visum. »..... Cæpit autem dicere ad illos: Quia
hodiè impleta est hæc scriptura in auribus vestris.*

Luc. c. 7, v. 21: *In ipsâ autem horâ multos curavit
à languoribus et plagis, et spiritibus malis, et cæcis mul-
tis donavit visum.*

Joan. c. 9, v. 6, 7: *Hæc cùm dixisset, exspuit in ter-
ram, et fecit lutum ex sputo, et linivit lutum super ocu-
los ejus, et dixit ei: Vade et lava in natatoriâ Siloe
(quod interpretatur Missus.) Abiit ergo, et lavit, et ve-
nit videns.*

Joan. c. 10, v. 21: *Alii dicebant: hæc verba non sunt
dæmonium habentis. Numquid dæmonium potest cæcorum
oculos aperire?*

Joan. c. 11, v. 37: *Quidam autem ex ipsis dixerunt:
Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere
ut hic non moreretur?*

CAPUT XLI.

JESUS SURDORUM AURES APERIT.

Isa. c. 29, v. 18: *Et audient in die illâ surdi verba
libri, et de tenebris et caligine oculi cæcorum videbunt.*

Isa. c. 35, v. 4, 5: *Deus ipse veniet, et salvabit vos,
tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum pa-
tebunt.*

Isa. c. 42, v. 1: *Surdi, audite, et cæci, intuemini
ad videndum.*

Matth. c. 11, v. 4, 5: *Et respondens Jesus ait illis:
Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: cæci
vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi au-
diunt.* Et Luc. c. 7, v. 22.

Marc. c. 7, v. 32 et seq.: *Et adducunt ei surdum
mutum, et deprecabuntur eum ut imponat illi manum.
Et apprehendens eum de turbâ seorsum, misit digitos
suos in auriculas ejus; et exspuens tetigit linguam ejus;
et suspiciens in cælum ingemuit, et ait illi: Ephphetha,
quod est: Adaperire; et statim apertæ sunt aures
ejus, et solutum est vinculum linguæ ejus, et loqueba-
tur rectè.*

Marc. c. 9, v. 24: *Et cùm videret Jesus concurren-
tem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens
illi: Surde et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo.*

et amplius ne introeas in eum; et exclamans, et multum discerpens eum exiit ab eo.

CAPUT XLII.

JESUS MUTORUM LINGUAM SOLVIT.

Sap. c. 10, v. 21: Sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas.

Isa. c. 35, v. 4, 6: Deus ipse veniet, et salvabit vos..... Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum.

Matth. c. 9, v. 32, 33: Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, demonium habentem; et ejecto demonio, locutus est mutus. Et Luc. c. 11, v. 14.

Matth. c. 12, v. 22: Tunc oblatus est ei demonium habens, cæcus, et mutus; et curavit eum, ita ut loqueretur et videret.

Matth. c. 15, v. 30, 31: Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, et alios multos, et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes.

Marc. c. 7, v. 32 et seq.: Et adducunt ei surdum et mutum, et deprecabantur eum, ut imponat ei manum. Et apprehendens eum de turbâ seorsum, misit digitos suos in auriculas ejus, et exspuens tetigit linguam ejus, et suscipiens in cælum ingemuit, et ait illi: Ephphetha, quod est: Adaperire; et statim apertæ sunt aures ejus, et solutum est vinculum linguæ ejus et loquebatur rectè.

Marc. c. 9, v. 24, 25: Et cum videret Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi: Surde et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, et amplius ne introeas in eum. Et exclamans, et multum discerpens eum, exiit ab eo.

CAPUT XLIII.

JESUS CLAUDOS SANAT.

Isa. c. 35, v. 4, 6: Deus ipse veniet, et salvabit vos... Tunc saliet sicut cervus claudus.

Matth. c. 11, v. 4, 5: Et respondens Jesus ait illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: cæci vident, claudi ambulant. Et Luc. c. 7, v. 22.

Matth. c. 15, v. 30, 31: Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, et alios multos, et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes.

Matth. c. 21, v. 14: Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos.

CAPUT XLIV.

JESUS DEBILES SANAT.

Isa. c. 35, v. 3, 4: Confortate manus dissolutas, et genua æbilis roborate..... Deus ipse veniet, et salvabit vos.

Matth. c. 4, v. 24: Obtulerunt ei omnes malè habentes

variis languoribus, et tormentis comprehensos, qui dæmonia habebant, et lunaticos, et paralyticos, et curavit eos.

Matth. c. 8, v. 5 et seq.: Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et malè torquetur. Et ait illi Jesus: Ego veniam, et curabo eum..... Et dixit Jesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti fiat tibi; et sanatus est puer in illâ horâ.

Matth. c. 9, v. 2 et seq.: Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto... tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit et abiit in domum suam. Et Marc. c. 2, v. 3 et seq. Luc. c. 5, v. 18 et seq.

Joan. c. 5, v. 5 et seq.: Erat autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate suâ.... Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula; et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.

CAPUT XLV.

JESUS MORTUOS REVOCAT AD VITAM.

Psalm. 102, v. 2 et seq.: Benedic, anima mea, Domino; et noli oblivisci omnes retributiones ejus; qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuam.

Isa. c. 26, v. 19: Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent; expergiscimini, et laudate qui habitatis in pulvere.

Matth. c. 9, v. 18 et seq.: Ecce Princeps unus accessit, et adorabat eum dicens: Domine, filia mea modò defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam et vivet.... Et cum ejecta esset turba, intravit et tenuit manum ejus, et surrexit puella. Et Marc. c. 5, v. 22 et seq. Luc. 8, v. 41 et seq.

Matth. c. 11, v. 4, 5: Et respondens Jesus ait illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt. Et Luc. c. 7, v. 18 et seq.

Luc. c. 7, v. 12 et seq.: Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur, filius unicus matris suæ.... et accessit et tegegit localum.... et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, et cepit loqui; et dedit illum matri suæ.

Joan. c. 11, v. 43, 44: Hæc cum dixisset, voce magnâ clamavit: Lazare, veni foràs. Et statim exiit qui fuerat mortuus.

CAPUT XLVI.

JESUS ESURIENTES CIBO REFCIT.

1 Reg. c. 2, v. 5: Israhelæti saturati sunt, donec sterillis peperit plurimos, et quæ multos habebat filios infirmata est.

Psalm. 21, v. 27: Edent pauperes, et saturantur.

Psalm. 32, v. 18, 19: Ecce oculi Domini super metuentes eum, et in eis qui sperant super misericordiâ ejus, ut eruat à morte animas eorum, et alat eos in fame.

Psalm. 36, v. 18, 19 : *Novit Dominus dies immulatorum, et hæreditas eorum in æternum erit; non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur.*

Psalm. 106, v. 4 et seq. : *Erraverunt in solitudine in inaquoso, viam civitatis habitaculi non invenerunt; esurientes et sitiennes, anima eorum in ipsis defecit. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eripuit eos.*

Psalm. 131, v. 15 : *Pauperes ejus saturabo panibus.*

Psalm. 145, v. 7 : *Qui custodit veritatem in seculum, facit judicium injuriam patientibus, dat escam esurientibus.*

Prov. c. 10, v. 3 : *Non affliget Dominus fame animam justii.*

Isa. c. 23, v. 18 : *His qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducant in saturitatem.*

Isa. c. 49, v. 8 et seq. : *Hæc dicit Dominus..... Dedi te in sedes populi, ut suscitares terram, et possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt: Exite, et his qui in tenebris: Revelamini; super vias pascentur, et in omnibus planis pascua eorum; non esurient, neque sitiient.*

Isa. c. 65, v. 13 : *Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus: Ecce servi mei comedent, et vos esurietis.*

Jeremi. c. 21, v. 25 : *Omnem animam esurientem saturavi.*

Joel. c. 2, v. 23, 26 : *Et filii Sion, exultate et lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ..... Et comedetis vescentes, et saturabimini, et laudabit nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum.*

Matth. c. 14, v. 15 et seq. : *Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: Desertus est locus, et hora jam præterit; dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas; Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire; date illis vos manducare. Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. Et cum jussisset turbam discumbere super sænum, acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in cælum benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes; discipuli autem turbis. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque milia virorum, exceptis mulieribus et parvulis. Et Marc. c. 6, v. 35 et seq. Luc. c. 9, v. 12 et seq. Joan. c. 6, v. 5 et seq.; et c. 6, v. 26 et seq.*

Matth. c. 15, v. 32 et seq. : *Jesus autem convocatis discipulis suis dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducant, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in viâ. Et dicunt ei discipuli: Undè ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Jesus: Quot habetis panes? Et illi dixerunt: Septem, et paucos pisciculus. Et præcepit turbæ ut discumberent super ter-*

ram. Et accipiens septem panes et pisces, et grutas agens, fregit, et dedit discipulis suis, et discipuli dederunt populo. Et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt, quatuor millia hominum, extrâ parvulos et mulieres. Et Marc. c. 8, v. 1 et seq.

Luc. c. 1, v. 53: *Esurientes implevit bonis.*

Joan. c. 6, v. 32 et seq. : *Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim Dei est qui de cælo descendit, et dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ; qui venit ad me non esuriet, et qui credit in me non sitiet unquam..... Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt: hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi: si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vitâ. Vide et reliquum caput.*

Apoc. c. 7, v. 15, 16 : *Idè sunt antiè thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo ejus: et qui sedet in throno, habitabit super illos; non esurient, neque sitiient amplius.*

CAPUT XLVII.

APOSTOLOS, DISCIPULOS ET SECTATORES DE GENTE JUDAICA JESUS DELIGIT, ET AD SE VOCAT; A QUIBUS DEINDE PROPAGATA EST CHRISTIANA RELIGIO. DELECTUS ET VOCATIO QUÆ FIT PER JESUM, INITIUM EST SALUTIS.

Psalm. 67, v. 27, 28 : *In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Principes Juda duces eorum; principes Zabulon, principes Nephthali.*

Isa. c. 1, v. 9 : *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis, et quasi Gomorrha similes essemus.*

Isa. c. 4, v. 2, 3 : *In die illâ erit germen Domini in magnificentiâ, et gloria et fructus terræ sublimis, et exultatio his qui salvati fuerint de Israel. Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vitâ in Jerusalem.*

Isa. c. 9, v. 1 : *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthaim, et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

Isa. c. 10, v. 20 et seq. : *Et erit in die illâ, non adjiciet residuum Israel, et hi qui fugerint de domo Jacob, inniti super eo, percutit eos; sed innitetur super Dominum sanctum Israel in veritate. Reliquiæ convertentur; reliquiæ, inquam, Jacob, ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiæ convertentur ex eo: consummatio abbreviata inundavit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.*

Isa. c. 17, v. 4 et seq. : *Et erit in die illâ, attenuabitur*

gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescet. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel. In die illâ inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad Sanctum Israel respicient, et non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus ejus.

Isa. c. 28, v. 5: In die illâ erit Dominus exercituum corona gloriæ, et sertum exultationis residuo populi sui.

Isa. c. 37, v. 31, 32: Et mittet id quod salvatum fuerit de domo Juda, et quod reliquum est, radicem deorsum, et faciet fructum sursum, quia de Jerusalem exhibunt reliquiæ, et salvatio de monte Sion. Zelus Domini exercituum faciet illud.

Isa. c. 65, v. 8, 9: Hæc dicit Dominus: Quomodo si inventiatur granum in botro, et dicatur: Ne dissipet illud, quoniam benedictio est, sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum. Et educam de Jacob semen, et de Judâ possidentem montes meos; et hæreditabunt eam electi mei, et servi mei habitabunt ibi.

Jerem. c. 3, v. 14, 15: Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester; et assumam vos, unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxtâ cor meum, et pascent vos scientiâ et doctrinâ; cùmque multiplicati fueritis et creveritis in terrâ in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultrâ: Arca testamenti Domini; neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultrâ.

Jerem. c. 16, v. 16: Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos (Israelitas), et post hæc mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte, et de omni colle, et de cavernis petrarum.

Mich. c. 2, v. 12: Congregatione congregabo Jacob totum te; in unum conducam reliquias Israel; pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum; tumultuabuntur à multitudine hominum.

Mich. c. 5, v. 2 et seq.: Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens parturiet, et reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel. Et stabit, et pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ. Et erit iste pax, cùm venerit Assyrius in terram nostram, et quandò calcaverit in domibus nostris; et suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines... Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros à Domino, et quasi stillæ super herbam quæ non expectat virum, et non præstolatur filios hominum. Et erunt reliquiæ Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis silvarum, et quasi catulus leonis in gregibus pecorum; qui cùm transierit, et conculcaverit, et ceperit, non est qui eruat.

Soph. c. 3, v. 12 et seq.: Et derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum, et sperabunt in nomine Domini. Reliquiæ Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, et non inveniatur in ore eorum lingua dolosa... Lauda, filia Sion... rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultrâ. In die illâ dicitur Jerusalem: Noli timere, Sion; non dissolvantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit... Nugas, qui à lege recesserant, congregabo, quia ex te erant, ut non ultrâ habeas super eis opprobrium. Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo, et salvabo claudicantem, et eam quæ ejecta fuerat, congregabo; et ponam eos in laudem, et in nomen, in omni terrâ confessionis eorum.

Zach. c. 13, v. 7 et seq.: Framea, suscitare super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum; percutite pastorem, et dispergentur oves; convertam manum meam ad parvulos. Et erunt in omni terrâ, dicit Dominus; partes duæ in eâ dispergentur, et deficient, et tertia pars relinquetur in eâ. Et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es tu; et ipse dicet: Dominus Deus meus.

Matth. c. 4, v. 18 et seq.: Ambulans autem Jesus juxtâ mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare (erant enim piscatores), et ait illis: Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuo, relictis retibus, secuti sunt eum. Et procedens inde vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem, fratrem ejus, in navi cum Zebedæo, patre eorum, reficientes retia sua, et vocavit eos. Illi autem, statim relictis retibus et patre, secuti sunt eum. Et Matth. c. 9, v. 9, Marc. c. 1, v. 16 et seq.; et c. 2, v. 14. Luc. c. 5, v. 2 et seq. Joan. c. 1, v. 37 et seq.

Matth. c. 10, v. 1 et seq.: Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et infirmitatem... Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis, sed potius ite ad oves, quæ perierunt, domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes: Quia appropinquavit regnum cælorum.

Marc. c. 3, v. 13 et seq.: Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse, et venerunt ad eum. Et fecit ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates et ejiciendi dæmonia. Et Marc. c. 6, v. 7; Luc. c. 6, v. 13; et cap. 9, v. 1 et seq.

Rom. c. 9, v. 27: Isaias clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquàm arena maris, reliquiæ salvæ fient; verbum enim consummans et abbrevians in æquitate, quia verbum brevium faciet Dominus super terram; et sicut prædixit Isaias: « Nisi Dominus reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissetus. »

Rom. c. 11, v. 1 et seq.: Dico ergo: Numquid Deus

replit populum suum? absit: nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non replit Deus plebem suam, quam præsavit. An nescitis in Eliâ quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deum adversum Israel? « Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, et quærent animam meam. » Sed quid dicit illi divinum responsum? « Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua antè Baal. » Sic ergo et in hoc tempore, reliquæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.

1 Cor. c. 1, v. 25 et seq.: Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non gloriaretur omnis caro in conspectu ejus.

Jac. c. 9, v. 5: Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?

Operæ pretium erit testimonii è Psalmo sexagesimo septimo hic allati prophetica sententiam exponere. In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel. Ad laudes Deo concinendas hortatur Propheta Ecclesiæ Christianorum, qui Israelitarum sunt propago. Nam ex stirpe Jacobi prodiit Christus Jesus, prodierunt et Apostoli ac discipuli Christi complures. Ab Israeliticis Prophetis prædicta est Christi *ἀποστολία*, ita ut Lex et Testamentum vetus Israeliticum, umbra sit et antecessio, fons etiam et origo novi Jesu Christi Testamenti. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Paulum Apostolum hic præsignari manifestum est, qui fuit de tribu Benjamin, et per mentis alienationem à Deo vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei. Dicitur à Prophetâ adolescentulus, quemadmodum adolescens à Lucâ in Actis: Et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus (Act. c. 7, v. 57). An potius quod postremus Apostolorum vocatus sit? Sic enim ille de se ad Corinthios 1, cap. 15, v. 8 et 9: Novissimè omnium tanquam abortivo visus est et mihi; ego enim sum minimus Apostolorum. Et alibi, 1 Cor. c. 4, v. 9: Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit. Subjungit Propheta: Principes Juda, duces eorum; principes Zabulon, principes Nephthali. Principes Juda ii sunt, qui fratres Christi appellantur in Evangelio, tribu Judâ oriundi. Principes verò Zabulon et Nephthali, reliqui ferè Apostoli, qui Galilæâ sunt orti, in quâ Zabulonitis tribus et Nephthalitis. In eadem sententiam conspirat Isaias hoc prædicto, quod subjungimus in Parallelismo: Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthali, et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.

Sibi itaque lucem commodant Psaltes et Isaias, sibi que consentiunt. Qui plura volet, consulat Eusebium libro nono Demonstrationis; item Theodoretum, Hilarium, Augustinum, et auctorem Expositionis Psalmarum, quæ Hieronymi operibus subnecti solet.

2° Interim hoc etiam obiter adnotare libet, quod in Martini Martini Historiâ Sinicâ, lib. 4, memini me legere, insignem illum philosophum Sinensem Confucium septuaginta duos sibi delegisse discipulos, quorum è numero duodecim præ cæteris potiori curâ instituendos suscepit; sive hebraicæ reipublicæ formam secutus, quam Moses per duodecim tribuum principes et septuaginta senes administrabat; sive jam tum Deo scintillis aliquibus et radiis veritatis animum ejus collustrante, futurum prospiciens, ut Messias, cujus notitiam aliquam ex Librorum sacrorum lectione perceperat, quemadmodum suprâ monui, ad Mosis exemplum totidem duces ac magistros Ecclesiæ suæ præficeret.

CAPUT XLVIII.

APOSTOLI JESU PISCATORES.

Psal. 106, v. 20, 23, 24: Misit Verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo.

Jerem. c. 16, v. 16: Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos.

Ezech. c. 47, v. 8 et seq.: Aquæ istæ quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens, quæ serpit, quocumquæ venerit torrens, vivet; et erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ, et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens. Et stabunt super illas piscatores; ab Engaddi usque ad Engallim siccatio sagenarum erit; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimie.

Math. c. 4, v. 18: Ambulans autem Jesus juxtâ mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare, erant enim piscatores, et ait illis: Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. Et Marc. c. 1, v. 10 et seq. Luc. c. 5, v. 2 et seq.

Math. c. 13, v. 47, 48: Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti; quam cum impleta esset, educentes, et secus litus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt.

Comma istud è Psalmo centesimo sexto, non in Messiam solum, sed et in Jesum quoque satis apertè confert R. Isaac Aramæus in Expositionibus libri Numerorum. Nam Verbum Dei ad omnes sanandos missum fuisse dicit, verum ab omnibus non fuisse receptum, sed ab aliquibus tantum tardioris ingenii viris, iisque piscatoribus, qui cum rudes essent et hebetes,

veritatem tamen prophetiæ receperunt, et Verbo Dei fidem habuerunt. Quibus Christi Jesu Apostoli manifestè designantur.

CAPUT XLIX.

PAUCOS NUMERO JESUS DELIGIT.

Isa. c. 17, v. 4 et seq. : *Et erit in die illà, attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescet. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel.*

Isa. c. 24, v. 13 et seq. : *Hæc erunt in medio terræ, in medio populorum : quomodò si paucæ oliuæ quæ remanserunt excutiantur ex olivâ, et racemi, cum fuerit finita vindemia? Hi levabunt vocem suam atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hincient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam Justi.*

Isa. c. 65, v. 8, 9 : *Hæc dicit Dominus : Quomodò si inveniatur granum in botro, et dicatur : Ne dissipet illud, quoniam benedictio est; sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum. Et educam de Jacob semen, et de Juda possidentem montes meos, et hæreditabunt eam electi mei, et servi mei, habitabunt ibi.*

Jerem. 3, 14 : *Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester, et assumam vos unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion.*

Ezech. 12, 15, 16 : *Et scient quia ego Dominus, quandò dispersero illos in gentibus, et disseminavero eos in terris, et relinquam ex eis viros paucos, à gladio, et fame et pestilentia, ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus ad quas ingredientur, et scient quia ego Dominus.*

Matth. c. 9, v. 37, 38 : *Tunc dicit discipulis suis : Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.*

Et Luc. c. 10 v. 2.

Matth. c. 10, v. 1, 5 : *Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem.... Hos duodecim misit Jesus. Et Marc. c. 3, v. 13 et seq.; et c. 6, v. 7. Luc. c. 9, v. 1 et seq.*

Matth. c. 20, v. 16 : *Multi sunt vocati, pauci verò electi. Et Matth. c. 22, v. 14.*

Luc. c. 6, v. 33 : *Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit.*

CAPUT L.

APOSTOLI PRÆCONES JESU ET NUNTII.

Psalm. c. 18, v. 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.*

Psalm. c. 147, v. 4 : *Qui emittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo ejus.*

Isa. c. 24, v. 14 : *Hi levabunt vocem suam atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hincient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam Justi.*

Isa. c. 28, v. 9 et seq. : *Quem docebit scientiam (Dominus), et quem intelligere faciet auditum? ablactatos à matre, avulsos ab uberibus. Quia manda, remanda, manda, remanda; exspecta, reexpecta; exspecta, reexpecta; modicum ibi, modicum ibi. In loquellâ enim labii, et linguâ alterâ loquetur ad populum istum. Cui dixit : Hæc est requies mea, reficite lassum, et hoc est meum refrigerium.*

Isa. c. 29, v. 22 et seq. : *Propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abraham : Non modò confundetur Jacob, nec modò vultus ejus erubescet, sed cum viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, et sanctificabunt Sanctum Jacob, et Deum Israel prædicabunt, et scient errantes spiritu intellectum, et mussitatores discent legem.*

Isa. c. 52, v. 6 et seq. : *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illâ, quia ego ipse loquebar, ecce adsum. Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus! Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion.*

Isa. c. 66, v. 19, 20 : *Mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam et Lydiam tendentes sagittam, in Italiam et Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres de cunctis gentibus donum Domino.*

Nahum. c. 1, v. 15 : *Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem; celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua, quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial; universus interit.*

Matth. c. 10, v. 5 et seq. : *Hos duodecim misit Jesus præcipiens eis, dicens... Euntes prædicate dicentes : Quia appropinquavit regnum cælorum... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et Marc. c. 3, v. 14. Luc. c. 9, v. 1, 2; et c. 12, v. 3.*

Matth. c. 24, v. 14 : *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus. Et Marc. c. 13, v. 10.*

Matth. c. 28, v. 19 : *Euntes ergo docete omnes gentes.*

Marc. c. 6, v. 12 : *Et exeuntes prædicabant, ut penitentiam agerent.*

Marc. c. 16, v. 15, 20 : *Et dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis.*

Luc. c. 24, v. 46, 47 : Sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertià die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolymâ.

Act. c. 2, v. 4 : Repleti sunt omnes (discipuli Jesu) Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.

Act. c. 5, v. 42 : Omni autem die non cessabant (Apostoli) in templo et circa domos, docentes et evangelizantes Christum Jesum.

Act. c. 8, v. 5 : Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum.

Act. 9, v. 20 : Et continuò in synagogis prædicabat (Paulus) Jesum, quoniam hic est Filius Dei.

Act. c. 10, v. 42 : Et præcepit (Jesum) nobis (Apostolis) prædicare populo, et testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo judex vivorum et mortuorum. Et Act. c. 11, v. 26, et c. 13, v. 2 et seq., et c. 21, v. 31, et alibi sæpè in Actis.

Rom. c. 1, v. 8 : Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiat in universo mundo.

Rom. c. 10, v. 14 et seq. : Quomodò credent ei, quem non audierunt? quomodò autem audient sine prædicante? quomodò verò prædicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est : Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio; Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dico : Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.

Rom. c. 15, v. 19 et seq. : Ita ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem; sed sicut scriptum est : Quibus non est annuntiatum, de eo videbunt; et qui non audierunt, intelligent. Et 1 Cor. c. 1, v. 23, et c. 2, v. 1, et c. 9, v. 14, et c. 15, v. 1, 2, et 2 Cor. c. 1, v. 19, et c. 4, v. 5; et Gal. c. 2, v. 2, et 1 Thess. c. 2, v. 9, et alibi sæpè in Epistolis.

Col. c. 1, v. 23 : Immobiles à spe Evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universâ creaturâ quæ sub cælo est; cujus factus sum ego Paulus minister.

1 Joan. c. 1, v. 2, 3 : Annuntiamus vobis vitam æternam quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis; quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis.

Hoc è decimo octavo Psalmo testimonium, ut Davidis verbum à Paulo in Epistolâ ad Romanos allegoricè expositum, non ut prophetiam in argumentum propositam afferimus. Quod contestatò denuntiatum volumus, ne nobis negotium facessant adversarii, quasi Scripturæ sacræ vim inferamus.

CAPUT LI.

APOSTOLI ET DISCIPULI JESU, RUDES ET INDOCTI.

Psalm. 93, v. 8 : Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquandò sapite.

Isa. c. 39, v. 14 : Idèd ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendo; peribit enim sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur.

Isa. c. 32, v. 4 : Et cor stultorum intelliget scientiam et lingua balborum velociter loquetur et planè.

Isa. c. 33, v. 18 : Cor tuum meditabitur timorem. Ubi est litteratus? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum?

Matth. c. 5, v. 3 : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.

Matth. c. 11, v. 25 : In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Et Luc. 10, 21.

Joan. c. 7, v. 46 et seq. : Responderunt ergo eis Pharisæi : Numquid et vos seducti estis? numquid ex principibus aliquis credidit in eum?

1 Cor. c. 1, v. 17 et seq. : Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare; non in sapientiâ verbi, ut non evacuetur crux Christi. Verbum enim crucis perentibus quidem stultitia est; iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim : Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi? nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quia in Dei sapientiâ non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt; nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam, quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes.

1 Cor. c. 3, v. 18, 19 : Nemo se seducat : si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens : sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim : Comprehendam sapientes in astutiâ eorum. Et iterum : Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.

1 Cor. c. 4, v. 10 : Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles.

CAPUT LII.

APOSTOLI ET DISCIPULI JESU MIRANDA FACINORA EDUNT, ET OMNIS GENERIS LANGUORES SANANT.

Psalm. 67, v. 36 : Mirabilis Deus in sanctis suis; Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ; benedictus Deus.

Isa. c. 8, v. 18, 19 : Ecce ego et pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum et in portentum Israel, à Domino exercituum qui habitat in monte Sion. Et cum dixerint ad vos : Quærite à Pythonibus et à divinis, qui

strident in incantationibus suis, numquid non populus à Deo suo requirit pro vivis ac mortuis?

Matth. c. 10, v. 1, 5, 8: *Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem..... Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens... Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, demones ejicite.* Et Marc. c. 3, v. 14, 15, et c. 6, v. 7, 13. Luc. c. 9, v. 1 et seq.

Marc. c. 16, v. 15, 17: *Dixit eis... Signa eos qui crederunt, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia ejicient, linguas loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægros manus imponent, et benè habebunt... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis.*

Luc. c. 10, v. 17 et seq.: *Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio dicentes: Domine, etiam dæmonia subjiuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis... Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit.*

Joan. c. 14 v. 11, 12: *Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora horum faciet.*

Act. c. 2, v. 43: *Multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant.*

Act. c. 5, v. 12 et seq.: *Per manus autem Apostolorum fiebant signa et prodigia multa in plebe, ita ut in plateas eicerent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis.*

Act. c. 6, v. 8: *Stephanus autem, plenus gratiâ et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo.*

Act. c. 8, v. 6 et seq.: *Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, et videntes signa quæ faciebat. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magnâ, exibant. Multi autem paralytici et claudi curati sunt... Tunc Simon et ipse credidit; et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa et virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.*

Act. c. 14, v. 3: *Multo igitur tempore demorati sunt fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, dante signa et prodigia fieri per manus eorum. Et c. 15, v. 12; et c. 19, v. 11 et seq. Vide etiam Act. c. 2, v. 4; et c. 3, v. 2 et seq.; et c. 5, v. 3 et seq.; et c. 9, v. 32, 36; et c. 10, v. 46; et c. 13, v. 11; et c. 16, v. 18, 26; et c. 19, v. 6; et c. 20, v. 10; et c. 28 v. 6, 8.*

Rom. c. 15, 18, 19: *Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritûs sancti.*

2 Cor. c. 12, v. 12: *Signa tamen apostolatûs mei facta sunt super vos, in omni patientiâ, in signis et prodigiis, et virtutibus.*

Hebr. c. 2, v. 3 et seq.: *In nos confirmata est (salus), contestante Deo signis, et portentis, et variis virtutibus, et Spiritûs sancti distributionibus, secundum suam voluntatem... Ecce ego, et pueri quos dedit mihi Deus.*

CAPUT LIII.

JESUS SUPER MARE INCEDIT.

Job. c. 9, v. 8: *Qui extendit cælos solus, et graditur super fluctus maris.*

Matth. c. 14, v. 25, 26: *Quartâ autem vigiliâ noctis, venit ad eos super mare. Et videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt. Et Marc. c. 6, v. 48, 49. Joan. c. 6, v. 19.*

Ne huic quidem Jobi verbo è nono capite, prophetiam inesse volumus, sed ex eâ manifestum peti posse argumentum divinitatis Christi Jesu. Nam quæ divinæ virtutis opera hic recenset Jobus, ad Deum unum pertinere vult; neque alii præterea cuiquam posse adscribi manifestum est. Undè efficitur eum esse Deum, qui eadem prodigia ediderit. Atqui unum ex illis est, incedere super mare, quod Christus Jesus fecit, et propriâ quidem virtute, atque idem ut faceret Petrus, effecit; undè sequitur Christum Jesum esse Deum. Adiri velim librum nonum Eusebianæ *Demonstrationis*, in quo exponuntur verba hæc Jobi, et Christo Domino accommodantur.

CAPUT LIV.

JESUS LUX.

Psalm. 35, v. 10: *Quoniam apud te est fons vitæ et in lumine tuo videbimus lumen.*

Psalm. 118, v. 105: *Lucerna pedibus meis Verbum tuum, et lumen semitis meis.*

Psalm. 131, v. 17: *Illuc producam cornu David, paravi lucernam Christo meo.*

Sap. c. 7, v. 25, 26: *Vapor est enim (sapientia) virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera, et idèd nihil inquinatum in eam incurrit; candor est enim lucis æternæ.*

Isa. c. 9, v. 2: *Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

Isa. c. 42, v. 6: *Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium.*

Isa. c. 49, v. 6: *Parùm est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et sæces Israel convertendas; ecce dedi te in lucem gentium.*

Isa. c. 60, v. 1 et seq.: *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortûs tui.*

Isa. c. 60, v. 19, 20: *Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna*

tua non minuetur quia eris Dominus in lucem sempiternam.

Isa. c. 62, v. 1 : *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur.*

Dan. c. 2, v. 22 : *Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta; et lux cum eo est.*

Mich. c. 7, v. 8 : *Consurgam cum sedero in tenebris; Dominus lux mea est.*

Matth. c. 4, v. 13 et seq. : *Relicta civitate Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum maritimâ, in finibus Zabulon et Nephthalim, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam : Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedit in tenebris vidit lucem magnam, et sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.*

Matth. c. 17, v. 2 : *Et respandit facies ejus sicut sol; vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. Et Marc. c. 9, v. 2. Luc. c. 7, v. 29.*

Matth. c. 24, v. 27 : *Sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis. Et Luc. c. 17, v. 24.*

Luc. c. 1, v. 78, 79 : *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto; illuminare his qui in tenebris et in umbrâ mortis sedent.*

Luc. c. 2, v. 32 : *Lumen ad revelationem gentium.*

Joan. c. 1, v. 4 et seq. : *In ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo, missus à Deo, cui nomen erat Joannes : hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Joan. c. 3, v. 19 : *Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem.*

Joan. c. 8, v. 12 : *Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens : Ego sum lux mundi; qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Et Joan. c. 9, v. 5; et c. 12, v. 46.*

Joan. c. 12, v. 35, 36 : *Dixit ergo Jesus : Adhuc modicum lumen in vobis est; ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant; et qui ambulat in tenebris nescit quòd vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.*

Act. c. 13, v. 47 : *Sic enim præcepit nobis Dominus : Posui te in lucem gentium, ut sis salus usque ad extremum terræ.*

2 Cor. c. 4, v. 4, 6 : *Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei... quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu.*

Eph. c. 5, v. 14 : *Propter quod dicit : Surge qui dormis, et exsurge à mortuis, et illuminabit te Christus.*

2 Tim. c. 1, v. 10 : *Manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, et incorruptionem per Evangelium.*

Heb. c. 1, v. 3 : *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.*

Apoc. c. 21, v. 23 : *Civitas non eget sole neque luna, ut luceant in eâ; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus.*

Quæcumque testimonia hoc capite deprompsimus è veteri Testamento, ea ferè à Judæis ad Messiam referuntur. Velut prius è Psalmo tricesimo quinto, juxta Beresith Rabba et Midrasch Thehillim, in Christum congruit. Aliud quoque è Psalmo centesimo primo, Christo addicitur in Midrasch Thehillim. Suprà etiam ostendimus Christum, ex Judæorum sententiâ, ista sibi vindicare testimonia propemodum omnia, quæ ex Isaiâ attulimus. Denique et eam quam ex Daniele petivimus prophetiam, Christo adjudicant Beresith Rabba et Echa Rabbathi.

CAPUT LV.

JESU DISCIPULI LUX.

Psal. 96, v. 11 : *Lux orta est eis, et rectis corde lætitia.*

Psal. 109, v. 3 : *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum.*

Prov. c. 9, v. 18 : *Justorum autem semita, quasi lux splendens.*

Prov. c. 15, v. 9 : *Lux justorum lætificat.*

Sap. c. 3, v. 7 : *Fulgebunt justii, et tanquàm scintillæ in arundineto discurrunt.*

Isa. c. 58, v. 7, et seq. : *Cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despereris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum.... Cum effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris, oriatur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut merides.*

Dan. c. 12, v. 3 : *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

Matth. c. 5, v. 14 et seq. : *Vos estis lux mundi..... luceat lux vestra coràm hominibus.*

Matth. c. 13, v. 43 : *Tunc justii fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.*

Luc. c. 12, v. 35 : *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris.*

Luc. c. 16, v. 8 : *Filii hujus seculi prudentiores filiis lucis in generatione suâ sunt.*

Joan. c. 5, v. 35 : *Ille (Joannes) erat lucerna ardens et lucens; vos autem voluistis ad horam exsultare in luce ejus.*

Joan. c. 12, v. 36 : *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.*

Eph. c. 5, v. 8, 9 : *Eratis enim aliquandò tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate : fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitiâ, et veritate.*

Philipp. c. 2, v. 15 : *Ut sitis sine querelâ et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.*

1 Thess. c. 5, v. 5 : *Omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei; non sumus noctis, neque tenebrarum.*

CAPUT LVI.

JESUS IGNIS.

Exod. c. 3, v. 2 : *Apparuitque ei Dominus in flammâ ignis de medio rubi; et videbat quòd rubus arderet, et non combureretur.*

Exod. c. 15, v. 21 : *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam, per diem in columnâ nubis, et per noctem in columnâ ignis.*

Exod. c. 19, v. 18 : *Totus autem mons Sinai fumabat, eò quòd descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace.*

Exod. c. 24, v. 17 : *Erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens super verticem montis.*

Deut. c. 4, v. 24 : *Dominus Deus tuus ignis consumens est.*

Deut. c. 9, v. 3 : *Scies ergo hodiè quòd Dominus Deus tuus ipse transibit antè te, ignis devorans atque consumens.*

2 Reg. c. 22, v. 9, 13 : *Ascendit fumus de naribus ejus, et ignis de ore ejus vorabit : carbones succensi sunt ab eo..... Præ fulgore in conspectu ejus succensi sunt carbones ignis. Et Psalm. 17, 9, 13, 14.*

1 Par. c. 21, v. 26 : *Et ædificavit ibi altare Domino; obtulitque holocausta et pacifica, et invocavit Dominum, et exaudivit eum in igne de cælo super altare holocausti.*

Psalm. 49, v. 3 : *Deus manifestè veniet, Deus noster, et non silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida.*

Psalm. 96, v. 3, 4 : *Ignis antè ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ.*

Isa. c. 10, v. 16, 17 : *Propter hoc mittet Dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem; et subitùs gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen Israel in igne, et sanctus ejus in flammâ, et succendetur, et devorabitur spina ejus, et vepres in die unâ.*

Isa. c. 31, v. 9 : *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion. et caminus ejus in Jerusalem.*

Isa. c. 66, v. 15, 16 : *Ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus, reddere in indignatione furorè suum, et increpationem suam in flammâ ignis, quia in igne Dominus dijudicabit.*

Ezech. c. 1, v. 26, 27 : *Super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsecus ejus per circuitum; à lumbis ejus et desuper, et à lumbis ejus usque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu.*

Ezech. c. 8, v. 2 : *Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis; ab aspectu lumborum ejus et deorsum ignis; et à lumbis ejus et sursum quasi aspectus splendoris, ut visio electri.*

Joel. c. 2, v. 3 : *Antè faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma.*

Matth. c. 3, v. 11 : *Ego quidem baptizo vos in aquâ in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est..... ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. Et Luc. c. 3, v. 16.*

Luc. c. 12, v. 49 : *Ignem veni mittere in terram; et quid volo, nisi ut accendatur?*

Hebr. c. 12, v. 29 : *Etenim Deus noster ignis consumens est.*

Apoc. c. 1, v. 14 : *Et oculi ejus (Filii hominis) tanquàm flamma ignis.*

Apoc. c. 2, v. 18 : *Hæc dicit Filius hominis, qui habet oculos tanquàm flammam ignis.*

Apoc. c. 19, v. 11 et seq. : *Et vidi cælum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitiâ judicat et pugnat : oculi autem ejus sicut flamma ignis..... et vestitus erat veste aspersâ sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei.*

CAPUT LVII.

JESUS SOL.

Isa. c. 60, v. 19, 20 : *Non erit tibi ampliùs sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam.*

Mal. c. 4, v. 2 : *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ.*

Matth. c. 17, v. 2 : *Et transfiguratus est antè eos, et respanduit facies ejus sicut sol.*

Apoc. c. 1, v. 16 : *Et facies ejus sicut sol lucet in virtute suâ.*

CAPUT LVIII.

JESUS STELLA.

Num. c. 24, v. 17 : *Orietur stella ex Jacob.*

Apoc. c. 1, v. 16 : *Et habebat in dexterâ suâ stellas septem.*

Apoc. c. 22, v. 16 : *Ego Jesus nisi Angelum meum, testificari vobis hæc in Ecclesiis : Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina.*

CAPUT LIX.

JESUM GERMIN SIVE ORIENS, RADIX, FLOS, VIRGA.

Num. c. 24, v. 17 : *Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel.*

Cant. 2, v. 1 : *Ego flos campi et lilium convallium.*

Isa. c. 4, v. 2 : *In die illâ erit germen Domini in magnificentiâ et gloriâ, et fructus terræ sublimis, et exsultatio his qui salvati fuerint de Israel.*

Isa. c. 11, v. 1 : *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet.*

Isa. c. 45, v. 8 : *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiat terra, et germinet Salvatorem.*

Isa. c. 55, v. 1, 2 : *Quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitiendi.*

Jerem. c. 23, v. 5 : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum.*

Jerem. c. 33, v. 15 : *In diebus illis, et in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ.*

Ezech. c. 34, v. 29 : *Et suscitabo eis germen nominatum.*

Zach. c. 3, v. 8 : *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.*

Zach. c. 6, v. 12 : *Hæc ait Dominus exercituum, dicens : Ecce vir, Oriens nomen ejus.*

Luc. c. 1, v. 78 : *Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto.*

Joan. c. 15, v. 1 : *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est.*

Rom. c. 6, v. 5 : *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.*

Rom. c. 11, v. 16 : *Si radix sancta, et rami.*

Apoc. c. 5, v. 5 : *Et unus de Senioribus dixit mihi : Ne flevieris; ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum.*

Apoc. c. 22, v. 16 : *Ego Jesus nisi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis : Ego sum radix et genus David.*

1° Præclaram affert ex Philone Zachariani hujus loci expositionem Eusebius Præp. l. 11, cap. 15. Inusitatum est, inquit, vocabulum hoc, Oriens, si eum intelligas qui corpore et animo constet. Quod si incorporum illum divinam imaginem gerentem accipias, aptissimè in eum convenire fateberis dictionem istam : hunc quippè antiquissimum Filium oriri fecit rerum omnium parens Deus, quem alibi Primogenitum appellat, qui Patris vias secutus, et ad primigenia illius exemplaria respiciens, formas effinxit.

2° Porrò quemadmodum Germen, et Radix, et Virga, et Flos dicitur Christus, ita heroas suos antiqui deorum germina appellabant. Scitent exemplis libri poetarum. Hic, *germen Martis*, ille, *Jovis germen*, et *Jovis ramus*. At Christus Germen est, et Radix Davidis, Virga Israelis, Virga Jesse, Vitis vera, Radix sancta.

CAPUT LX.

DISCIPULI JESU, GERMINA, PLANTÆ, PALMITES, RAMI.

Psalm. 79, v. 15 et seq. : *Deus virtutum, convertere; respice de caelo, et vide, et visita vineam istam : et perface eam quam plantavit dextera tua, et super Filium hominis quem confirmasti tibi..... Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super Filium hominis, quem confirmasti tibi.*

Isa. c. 35, v. 1 et seq. : *Lætabitur deserta et invia, et exsultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germians germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans; gloria Libani data est ei; decor Carmeli et Saron; ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri.*

Isa. c. 60, v. 21 : *Populus autem tuus omnes justus, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : *Spiritus Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me..... ut ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro lactu, pallium laudis pro spiritu mæroris, et vocabuntur in eâ fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.*

Jerem. c. 32, v. 41 : *Et lætabor super eis, cum benè eis fecero, et plantabo eos in terra istà in veritate.*

Matth. c. 15, v. 13 : *At ille respondens ait : Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur.*

Joan. c. 15, v. 5 : *Ego sum vitis, vos palmites : qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum.*

Rom. c. 6, v. 5 : *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.*

Rom. c. 11, v. 16 et seq. : *Si radix sancta, et rami. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis, et pinguedinis olivæ factus es; noli gloriari adversum ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.*

1 Cor. c. 3, v. 6 et seq. : *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Dei enim sumus adjutores; Dei agricultura estis.*

CAPUT LXI.

JESUS FONDS.

Psalm. c. 35, v. 10 : *Quoniam apud te est fons vitæ; et in lumine tuo videbimus lumen.*

Eccli. c. 1, v. 5 : *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis.*

Eccli. c. 24, v. 40 et seq. : *Ego Sapientia effudi flumina; ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio; ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæ ductus exivi de Paradiso. Dixi : Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo prati mei fructum; et ecce factus est mihi trames abundans, et fluvius meus appropinquavit ad mare.*

Isa. c. 41, v. 9 : *Repleta est terra scientiâ Domini, sicut aquæ maris operientes. Et Hab. c. 2, v. 14.*

Isa. c. 12, v. 3 : *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.*

Isa. c. 35, v. 6, 7 : *Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum, quia scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine; et quæ erat arida, erit in stagnum, et sitiens in fontes aquarum.*

Isa. c. 44, v. 2, 3 : *Hæc dicit Dominus..... Effundam aquas super sitiendem, et fluenta super aridam.*

Isa. c. 49, v. 10 : *Non esurient, neque sicient, et non percutiet eos æstus et sol, quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabit eos.*

Isa. c. 55, v. 1 : *Omnes sitientes, venite ad aquas.*

Isa. c. 59, v. 19 : *Et timebunt qui ab occidente nomen Domini, et qui ab ortu solis gloriam ejus, cum venerit*

quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, et venerit Sion Redemptor.

Isa. c. 65, v. 13: Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus: Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitiētis.

Jerem. c. 2, v. 13: Duo enim mala fecit populus meus; me dereliquerunt, fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

Jerem. c. 17, v. 25: Expectatio Israel, Domine: omnes qui te derelinquunt, confundentur; recedentes à te in terrâ scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum.

Ezech. c. 36, v. 25: Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos.

Ezech. c. 47, v. 8 et seq.: Et ait ad me: Aquæ istæ quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare et exibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens quæ serpit, quocumquæ venerit torrens, vivet; et erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ, et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens; et stabunt super illas piscatores. Ab Engaddi usque ad Engallim siccatio saganarum erit; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimie.

Joel. c. 3, v. 18: Et erit in die illâ, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte; et per omnes rivos Juda ibunt aquæ; et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum.

Zach. c. 13, v. 1: In die illâ erit fons patens domui David et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.

Zach. c. 14, v. 8: Et erit in die illâ, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem; medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum, in æstate et in hyeme erunt.

Joan. c. 4, v. 13 et seq.: Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis qui bibit ex aquâ hæc, sitiet iterum; qui autem biberit ex aquâ quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

Joan. c. 6, v. 35: Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiēt unquam.

Joan. c. 7, v. 37, 38: In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.

Apoc. c. 21, v. 6: Ego sum Alpha et Omega, initium et finis; ego sitiēti dabo de fonte aquæ vivæ gratis.

Apoc. c. 22, v. 1: Et ostendit mihi fluvium aquæ vivæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni.

Apoc. c. 22, v. 17: Et qui sitit, veniat; et qui vult, accipiat aquam vitæ gratis

s. s. II.

JESUS NOVI ET ÆTERNI FŒDERIS, A DEO CUM HOMINIBUS PACTI, SEQUESTER ET FINIS.

Psalm. 88, v. 4, 29 et seq.: Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo: Usque in æternum præparabo semen tuum.... In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi: et ponam in seculum seculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli.... Neque profanabo testamentum meum, et quæ procedunt de labiis meis, non faciam irrita. Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus in æternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cælo fidelis.

Eccli. c. 17, v. 10: Testamentum æternum constituit cum illis.

Eccli. c. 45, v. 31: Et testamentum David regi, filio Jessæ, de tribu Juda, hæreditas ipsi et semini ejus, ut daret sapientiam in cor nostrum, judicare gentem suam in justitiâ, ne abolerentur bona ipsorum, et gloriam ipsorum in gentem æternam fecit.

Eccli. c. 47, v. 13: Dominus purgavit peccata ipsius (David), et exaltavit in æternum cornu ejus; et dedit illi testamentum regni et sedem gloriæ Israel.

Isa. c. 42, v. 6, 7: Ego Dominus vocavi te in justitiâ, et apprehendi manum tuam, et servavi te; et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.

Isa. c. 49, v. 8, 9: Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitates terram, et possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt: Exite, et his qui in tenebris: Revelamini.

Isa. c. 55, v. 3, 4: Inclinate aurem vestram, et venite ad me; audite, et vivet anima vestra; et seriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.

Isa. c. 61, v. 8, 9: Dabo opus eorum in veritate, et fœdus perpetuum seriam eis; et scient in gentibus semen eorum, et germen eorum in medio populorum; omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus.

Jerem. c. 31, v. 31 et seq.: Ecce dies veniēti, dicit Dominus, et seriam domui Israel et domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terrâ Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod seriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia pro-

14

pitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabo amplius.

Jerem. c. 32, v. 40 : *Et feriam eis pactum sempiternum, non desinam eis benefacere; et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.*

Jerem. c. 50, v. 5 : *Venient, et apponentur ad Dominum sedes sempiterno, quod nullà oblivione delebitur.*

Bar. c. 2, v. 35 : *Et statuarum illis testamentum alterum sempiternum, ut sim illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum.*

Ezech. c. 16, v. 60, 62 : *Recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ, et suscitabo ego pactum sempiternum... Et suscitabo tibi pactum meum tecum, et scies quia ego Dominus.*

Ose. c. 2, v. 18 et seq. : *Et percutiam cum eis sedes in die illà..... Et sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitià et iudicio, et in misericordià et in miserationibus; et sponsabo te mihi in fide, et scies quia ego Dominus.*

Zach. c. 9, v. 11 : *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.*

Mal. c. 3, v. 1 : *Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos vultis.*

Matth. c. 26, v. 27, 28 : *Bibite ex hoc omnes; hic enim sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Et Marc. c. 14, v. 24, Luc. c. 22, v. 20; et 1 Cor. c. 11, v. 25.

Luc. c. 1, v. 72, 73 : *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti. Susjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis.*

Act. c. 3, v. 25 : *Vos estis filii Prophetarum et testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham : Et in semine tuo benedicentur omnes familie terræ.*

Rom. c. 11, v. 25 et seq. : *Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est : Veniet ex Sion qui eripiat et avertat impietatem à Jacob; et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.*

2 Cor. c. 3, v. 5, 5 : *Sufficiencia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non litterà, sed spiritu.*

Gal. c. 3 v. 15 et seq. : *Fratres (secundum hominem dico), tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit : Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno : Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo; quæ post quadringentos et triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem..... Quid igitur lex? propter transgressionem posita est donec veniret semen cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est.*

Gal. c. 4, v. 24 et seq. : *Hæc enim sunt duo testamenta; unum quidem in monte Sinà, in servitute ge-*

nerans, quæ est Agar : Sina enim mons est in Arabià, qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis : illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra.

Eph. c. 2, v. 12, 13 et seq. : *Eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne suà; legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuistis, et pacem iis qui propè, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.*

1 Tim. c. 2, v. 5 : *Unus enim Deus, unus et Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.*

Hebr. c. 7, v. 20 et seq. : *Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum : Juravit Dominus, et non poenitebit eum : Tu es sacerdos in æternum), in tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus.*

Hebr. c. 8, v. 6 et seq. : *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantum et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpà vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit : Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda, testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Egypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus; quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus : Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum; quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum non memorabor. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, propè interitum est. Et c. 10, v. 15 et seq.*

Hebr. c. 9, v. 15 et seq. : *Et ided novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hereditatis. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.*

Hebr. c. 10, 28, 29 : *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ullâ miseratione duobus vel tribus testibus moritur;*

quantò magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem Testamenti pollutum dixerit, in quo sanctificatus est?

Hebr. c. 12, v. 22 et seq.: Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in cœlis, et iudicem o: nium Deum, et spiritus justorum perfectorum, et Testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quàm Abel.

Hebr. c. 13, v. 20: Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aplet vos in omni bono.

CAPUT LXIII.

JESUS PACIFICUS.

Psal. 45, v. 9, 10: Venite, et videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram; auferens bella usque ad finem terræ. Arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni.

Psal. 71, v. 3, 7: Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam..... Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna.

Psal. 75, v. 1 et seq.: Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus; et factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum.

Psal. 84, v. 9, 11: Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam.... Misericordia et veritas obviaverunt sibi; justitia et pax osculate sunt.

Psal. 119, v. 7: Cum his qui oderunt pacem eram pacificus; cum loquebar illis, impugnabant me gratis.

Isa. c. 2, v. 4: Constabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces; non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium.

Isa. c. 9, v. 6, 7: Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: Et egredietur virga de radice Jesse..... Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit; vitulus et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur simul, requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo.

Isa. c. 40, v. 3 et seq.: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri; omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur; et erunt prava in directa, et aspera in vias planas; et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.

Isa. c. 52, v. 7: Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem!

Isa. c. 55, v. 5: Disciplina pacis nostras super eum.

Isa. c. 54, v. 10: Misericordia autem mea non recedet à te, et fœdus pacis meæ non movebitur, dicit misorator tuus Dominus.

Isa. c. 55, v. 11, 12: Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo; non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud, quia in lætitiâ egrediemini, et in pace deducemini.

Isa. c. 65, v. 25: Lupus et agnus pascentur simul, leo et agnus comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus; non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.

Jerem. c. 33, v. 6, 9: Ecce ego obducam eis cicatricem et sanitatem, et curabo eos; et revelabo illis deprecationem pacis et veritatis.

Ezech. c. 34, v. 25, 29: Et faciem cum eis pactum pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terrâ; et qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus..... Et non erunt ultra in rapinam in gentibus, neque bestie terræ devorabunt eos, sed habitabunt confitenter absque ullo terrore.

Ose. c. 2, v. 18 et seq.: Et percutiam cum eis fœdus in die illâ, cum bestia agri, et cum volucre cœli, et cum reptili terræ; et arcum, et gladium, et bellum conteram de terrâ, et dormire eos faciam fiducialiter.

Mich. c. 4, v. 2 et seq.: Et properabunt gentes multe, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus, quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem; et judicabit inter populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum: et coincident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones; non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare. Et sedebit vir subius vitem suam, et subius ficum suum, et non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est.

Mich. c. 5, v. 2, 5: Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel..... Et erit iste pax.

Nahum. c. 1, v. 15: Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem.

Agg. c. v. 8, 10: Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum..... Et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Zach. c. 3, v. 8, 10: Ecce enim ego adducam servum meum Orientem..... In die illâ, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem, et subter ficum.

Zach. c. 9, v. 9, 10: Exsulta satis, filia Sion; jubilata, filia Jerusalem, ecce rex tuus veniet tibi Justus et Salvator, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ..... Et loquetur pacem gentibus.

Matth. c. 5, v. 38 et seq.: Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, et dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram, et si quis vult tecum judicio contendere, et tunicam tuam tollere,

dimitte ei et pallium; et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.

Matth. c. 11, v. 29, 30 : *Tollite jugum meum super vos, et discite à me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum meum suave est, et onus meum leve.*

Luc. c. 1, v. 79 : *Illuminare his qui in tenebris et in umbrâ mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.*

Luc. c. 2, v. 14 : *Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis.*

Luc. c. 24, v. 36 : *Dùm autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis : Pax vobis; ego sum, nolite timere.*

Joan. c. 14, v. 23, 27 : *Respondit Jesus, et dixit ei : ..... Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodò mundus dat, ego do vobis.*

Joan. 16, v. 32, 33 : *Respondit ei Jesus..... Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.*

Joan. c. 20, v. 26 : *Dixit ergo eis iterum : Pax vobis..... Venit Jesus, januis clausis, et stetit in medio, et dixit : Pax vobis.*

Act. c. 10, v. 36 : *Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum.*

Rom. c. 5, v. 1 : *Justificati ergo ex fide, pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.*

Rom. c. 10, v. 15 : *Quomodò verò prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est : Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!*

Rom. c. 14, v. 17 : *Non est enim regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto.*

Eph. c. 2, v. 13, 14 : *Nunc autem in Christo Jesu, qui aliquandò eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi; ipse enim est pax nostra.*

Eph. c. 6, v. 14 : *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis.*

Phillipp. c. 4, v. 7 : *Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu.*

Col. c. 3, v. 15 : *Et pax Christi exsulet in cordibus vestris, in quâ et vocati estis in uno corpore.*

Hebr. c. 7, v. 2, 3 : *Deindè autem et rex Salem, quod est, rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogiâ, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.*

Judæi referunt ad tempora Messiae hæc Isaiæ effata, quibus non hominum solùm, sed animalium quoque futuram inter se concordiam prænnuntiavit. Ostendimus verò suprâ, ubi egimus de tempore adventûs Jesu, Judæos ac Judaisantes quosdam Christianos, jam indè ab Hieronymi temporibus, hæc κατὰ λέξιν sumi voluisse; undè validissimum adversus religionem Christianam telum cudere se posse rentur Judæi, cum aiunt temporibus Jesu, quem Messiam esse volumus, neque habitasse lupum cum agno, neque pardum ac cubuisse cum hædo, neque ulla auræ hujus ætatis

ad hanc diem apparuisse vestigia, proindèque nec Messiam fuisse Jesum. Hæc verò allegoricè ex Rabbino-
 norum ipsorum suffragio sumenda sunt. Has gregalium
 suorum ineptias, alias rerum vices nato Christo ex-
 spectantium, deridet R. Moses ben Maimon, in Jad
 Chazacah, parte quartâ, libro quarto, et docet lupum,
 pardum, leonem, feraque hæc animalia, impiarum
 gentium esse simulacra; agnum verò, hædum et vitu-
 lum et mansuetas pecudes, Israelitas significare, quo-
 rum summa erit inter gentes pax et tranquillitas. De-
 mùm sic rationem concludit doctus ille magister :
 « Hæc et reliqua ejusmodi, quæ de Messie temporibus
 « scripta exstant, sunt parabolæ. » Ea quoque trahit
 non semel in allegoricum sensum R. David Kimchi.
 Frequens itaque est in ore Judæorum R. Samuelis
 dictum, nullum discrimen futurum inter tempora no-
 stra et tempora Messie, præter regnorum servitutem,
 hoc est, præterquàm quòd regna omnia, excusso re-
 gum suorum jugo, sub unius Messie imperium cogen-
 tur. Consulitor liber Sanhedrin, capite ultimo. Præ-
 dicit Isaias futurum Messie temporibus, ut *omnis val-
 lis exaltetur, et omnis mons et collis humilietur, et sint
 prava in directa et aspera in vias planas. Nemo sanus
 sibi persuadet, tunc ita complanatum iri terræ sola,
 ut nulli penitus montes existant, cum hic ipse Isaias
 ac Michæas de eodem Messie ævo talia præcinent : Et
 erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini
 in vertice montium, et elevabitur super colles. Isaias quo-
 que alibi cap. 30, v. 25 : Et erunt super omnem mon-
 tem excelsum, et super omnem collem elevatum, rivi
 currentium aquarum. Optimè Tertullianus lib. 3 contr.
 Marc. cap. 5 : « Alia species erit, inquit, quâ pleraque
 « figuratè portenduntur per ænigmata, et allegorias, et
 « parabolas, aliter intelligenda, quàm scripta sunt.
 « Nam et montes legimus distillaturos dulcorem; non
 « tamen ut sapam de petris, aut defrutum de rupibus
 « speres. Et terram audimus lacte et melle manan-
 « tem, non tamen ut de glebis credas te unquam pla-
 « centas et samias coacturum, quia non statim aqui-
 « licem et agricolam se Deus repromisit dicens :
 « Ponam flumina in regione sitiendi, et in solitudine
 « cedrum et buxum. Sicut et prædicans de nationum
 « conversione : Benedicent me bestie agri, sirenes et
 « filie passerum; non utique ab hirundinum pullis et
 « vulpeculis, et illis monstrosis fabulosisque cantri-
 « cibus fausta omnia relaturus est. » Tum verissimam
 hanc doctrinam tuetur Apostoli auctoritate, qui legem
 bobus messes terentibus os alligari vetantem, spectare
 ad nos docet; et petram potum in deserto submini-
 strantem, Christum signasse; et Abrahami filios duos,
 Testamenti utriusque symbola fuisse; et institutam
 à Deo, in rerum primordiis, societatem individuum
 viri et femine, Christi et Ecclesie conjunctionem no-
 tare. Messie certè spiritale regnum est, ut et evince-
 mus in Parallelismo, et quæcumque eò pertinent, spi-
 ritualia ferè sunt; et pax illa per Christum promissa
 et parata, animorum et conscientie pax est, pax etiam
 Deum inter et homines per Christum conciliata. Quo-
 circa res ad Messiam spectantes, futuras esse spiritua-*

les ac coelestes meritò asseverat R. Juda in libro quem Æternitatem Israelis inscripsit. At proprium prætereà et simplicem huic Isaïæ prædictioni inesse sensum, supra à nobis declaratum est; nam circà ortùs Christi Jesu tempora pacem colebat orbis universus, et clausum fuerat ab Augusto Jani templum. Præclara est, et omnem exceptionem respuit, Hieronymi in hanc Isaïæ prophetiam dissertatio; quærit enim à Judæis, ecquid virga, radix, flos, κατὰ σχῆμα, hoc ipso loco sumenda sint, an procedens ex ore Messïæ virga terram percutiet, an oris sui spiritu noxios is sit interfecturus, an justitiâ aut fide cingulum texet, quo lumbos suos præcingat. Quæ cùm allegoricè dicta esse fatendum sit, de sequentium sensu non præjudicium, sed planè judicium factum esse putandum est. Id patet vel maximè ex prædicto Aggæi c. 2, v. 8, 10: *Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum.... et in loco isto dabo pacem.* Quæram à Judæis an pax templo secundo contigerit, quod creberrimis bellis appetitum, et postquam ab Herode fuit instauratum, funditùs demùm à Romanis excisum est. Falletur profectò quisquis hæc intellexerit κατὰ λέξιν. Ad allegoriam igitur recurrendum est, et dicendum pacem hanc significari, quam Jesus hominibus sanguine suo quæsivit, placato Deo et hominibus conciliato, sedatisque conscientiæ terroribus ac stimulis, quæ facinorosis hominibus terriberrimum bellum indicunt.

CAPUT LXIV.

PAX ET SECURITAS DISCIPULORUM JESU.

Psalm. 72, v. 3, 7: *Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam..... Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna.*

Psalm. 84, v. 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad cor.*

Psalm. 90, v. 1 et seq.: *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur; dicit Domino: Susceptor meus es tu et refugium meum; Deus meus, sperabo in eum. Quoniam ipse liberavit me de laqueo venantium et à verbo aspero. Scapulis suis obumbravit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veritas ejus; non timebis à timore nocturno..... Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo, quoniam angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis; in manibus portabunt te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.*

Psalm. 111, v. 5 et seq.: *Jucundus homo qui miseretur et commodat, disponit sermones suos in judicio, quia in æternum non commovebitur..... confirmatum est cor ejus: non commovebitur, donec despiciat inimicos suos.*

Psalm. 118, v. 165: *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.*

Psalm. 120, v. 3 et seq.: *Non det in commotionem pedem tuum, neque dormitet qui custodit te..... Dominus protectio tua, super manum dexteram tuam. Per*

diem sol non uret te, neque luna per noctem. Dominus custodit te ab omni malo.

Psalm. 124, v. 1 seq.: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion; non commovebitur in æternum, qui habitat in Jerusalem..... pax super Israel. Et Psalm. 127, 6.*

Prov. c. 1, v. 33: *Qui autem me (Sapientiam) audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.*

Prov. c. 3, v. 1, 2: *Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat; longitudinem enim dierum, et annos vitæ, et pacem apponent tibi.*

Eccli. c. 6, v. 29: *In novissimis enim invenies requiem in eâ (Sapientiâ), et convertetur tibi in oblectationem.*

Isa. c. 32, v. 17: *Et erit opus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas usque in sempiternum.*

Isa. c. 53, v. 5: *Disciplina pacis nostræ super cum, et livore ejus sanati sumus.*

Isa. c. 54, v. 10: *Montes enim commovebuntur, et colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te, et fœdus pacis meæ non commovebitur, dixit miserator tuus Dominus.*

Isa. c. 55, v. 11, 12: *Sic erit verbum meum, quod egrediatur de ore meo: non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud.*

Isa. c. 58, v. 10, 11: *Cùm effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris; oriatur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies; et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam.*

Ezech. c. 34, v. 14, 15, 25: *In pascuis uberrimis pascam eas (oves meas), et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum; ibi requiescent in herbis virentibus et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel: ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus..... et faciam cum eis pactum pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terrâ; et qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus.*

Ezech. c. 37, v. 14, 26: *Et requiescere vos faciam super humum vestram, et scietis quia ego Dominus locutus sum et feci, ait Dominus Deus... et percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis.*

Agg. c. 2, v. 8 et seq.: *Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ... et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.*

Zach. c. 9, v. 9: *Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi Justus et Salvator.... et loquetur pacem gentibus.*

Matth. c. 5, v. 9: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.*

Matth. c. 10, v. 12, 13: *Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui; et siquidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et Luc. 10, 5 et seq.*

Matth. c. 11, v. 29: *Tollite jugum meum super vos,*

et discite à me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris.

Marc. c. 9, v. 49 : Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos.

Luc. c. 1, v. 79 : Illuminare his qui in tenebris et in umbrâ mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

Luc. c. 2, v. 13, 14 : Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum, et dicentium : Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis.

Luc. c. 24, v. 36 : Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dixit eis : Pax vobis. Et Joan. c. 20, v. 19, 21, 26.

Joan. c. 14, v. 27 : Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.

Joan. c. 16, v. 33 : Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.

Act. c. 10, v. 36 : Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum.

Rom. c. 1, v. 17 : Gratia vobis et pax à Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo. Et Rom. c. 2, v. 10, et 1 Cor. c. 1, v. 3, et 2 Cor. c. 1, v. 2, et Gal. c. 1, v. 3, et Eph. c. 1, v. 2, et c. 6, v. 23, et Phil. c. 1, v. 2, et Col. c. 1, v. 3, et 1 Thess. c. 1, v. 2, et 2 Thess. c. 1, v. 2, et 1 Tim. c. 1, v. 2, et 2 Tim. c. 1, v. 2, et Tit. c. 1, v. 4, et Philem. c. 3, et 1 Petr. c. 1, v. 2, et 2 Petr. c. 1, v. 2, et 2 Joan. c. 3, et 3 Joan. c. 14, et Jud. c. 2, et Apoc. c. 1, v. 4.

Rom. c. 5, v. 1 : Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.

Rom. c. 10, v. 15 : Quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est : Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!

Rom. c. 12, v. 14 et seq. : Benedicite et nolite maledicere... nulli malum pro malo reddentes..... si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.

Rom. c. 14, v. 17, 19 : Non est enim regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.... Itaque quæ pacis sunt sectemur.

Rom. c. 15, v. 13 : Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo.

1 Cor. 7, v. 15 : In pace autem vocavit nos Deus.

2 Cor. c. 13, v. 11 : De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.

Gal. c. 6, v. 15, 16 : In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura. Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei.

Eph. c. 2, v. 17 : Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuistis, et pacem iis qui propè.

Eph. c. 4, v. 1 et seq. : Obsecro itaque vos, ego vincus in Domino, ut dignè ambuletis vocatione quâ vocatis estis.... solliciti servari uniatem spiritûs in vinculo pacis.

Eph. c. 6, v. 14, 15 : State ergo succinti lumbos

vestros, et induti lorica m justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis.

Col. 3, v. 15 : Et pax Christi exsulet in cordibus vestris, in quâ et vocati estis in uno corpore.

2 Thess. c. 1, v. 6, 7 : Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu.

2 Thess. c. 3, v. 16 : Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco.

2 Tim. c. 2, v. 22 : Sectare verò justitiam, fidem, charitatem, et pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro.

Hebr. c. 3, v. 18 : Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt.

Hebr. c. 4, v. 3 et seq. : Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit : Sicut juravi in ira meâ, si introibunt in requiem meam.... Festinemus ergo ingredi in illam requiem.

Hebr. c. 12, v. 14 : Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam, sine quâ nemo videbit Deum.

1 Petr. c. 3, v. 10, 11 : Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos,.... inquirat pacem, et sequatur eam.

CAPUT LXV.

JESUS BELLATOR ET VICTOR.

Num. c. 24, v. 14 : Orietur stella ex Jacob, et surget virga de Israel; et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.

Psalm. c. 44, v. 3 et seq. : Speciosus formâ præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime.... Sagittæ tuæ acutæ; populi sub te cadent, in corda inimicorum regis.

Psalm. 109, v. 5 et seq. : Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges; judicabit in nationibus, implebit ruinas; conquassabit capita in terrâ multorum; de torrente in viâ bibet, propterea exaltabit caput.

Isa. c. 8, v. et seq. : Et dixit Dominus ad me : Sume tibi librum grandem et scribe in eo stylo hominis; velociter spolia detrahe, citò prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, et Zachariam, filium Barachiæ; et accessi ad prophetissam, et concepit, et peperit filium, et dixit Dominus ad me : Voca nomen ejus : Accelera spolia detrahere, festina prædari, quia antequàm sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.

Isa. c. 11, v. 4, 5 : Percutiet terram virgâ aris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium; et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus.

Isa. c. 41, v. 2 : Quis suscitavit ab oriente Justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit? dabit quasi pulverem gladiæ ejus, sicut stipulam vento raptam arcu? ejus?

Isa. c. 2, v. 15 : Dominus sicut fortis egredietur,

sicut vir præliator suscitabit zelum; vociferabitur et clamabit; super inimicos suos confortabitur.

Isa. c. 49, v. 1, 2: Dominus ab utero vocavit me; de ventre matris meæ recordatus est nominis mei; et posuit os meum quasi gladium acutum. In umbrâ manûs suæ protexit me, et posuit me sicut sagittam electam; in pharetrâ suâ abscondit me.

Isa. c. 66, v. 15, 16: Ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus reddere in indignatione furororem suum, et increpationem suam in flammâ ignis, quia in igne Dominus adjudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem, et multiplicabuntur interfecti à Domino.

Jerem. c. 12, v. 12: Gladius Domini devorabit ab extremo terræ usque ad extremum ejus: non est pax universæ carni.

Joel. c. 2, v. 11: Et Dominus dedit vocem suam antè faciem exercitûs sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia et facientia verbum ejus: magnus enim dies Domini, et terribilis valdè; et quis sustinebit eum?

Hab. c. 3, v. 8 et seq.: Qui ascendes super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio, suscitans suscitabis arcum tuum..... Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum; ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. In fremitu concalabis terram, in furore obstupescies gentes; egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

Zach. c. 9, v. 11 et seq.: Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti victos tuos de lacu, in quo non est aqua. Convertimini ad munitionem victi spei; hodiè quoque annuntians duplicia reddam tibi. Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum, implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos Sion; super filios tuos, Græcia, et ponam te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur, et exhibit ut fulgur jaculum ejus; et Dominus Deus in tubâ canet, et vadet in turbine austri. Dominus exercituum proteget eos; et devorabunt, et subjicient lapidibus fundæ, et bibentes inebriabuntur quasi à vino, et replebuntur ut phialæ et quasi cornua altaris. Et salvabit eos Dominus Deus eorum in die illâ, ut gregem populi sui.

Matth. c. 10, v. 34: Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam; et inimici hominis, domestici ejus. Et Luc. c. 12, v. 49, 51.

Matth. c. 26, v. 52, 53: Tunc ait illi Jesus.... An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modò plusquàm duodecim legiones angelorum?

Luc. c. 22, v. 36: Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter et peram; et qui non habet, vendat tunicam suam et enat gladium.

Joan. c. 16, v. 33: In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum.

Rom. c. 6, v. 13: Sed neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo,

tanquàm ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo.

Rom. c. 13, v. 12: Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq.: Sed in omnibus exhibemus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multâ patientiâ.... in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ, à dextris et à sinistris.

2 Cor. c. 10, v. 3 et seq.: In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.

Eph. c. 6, v. 11 et seq.: Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in caelestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succinti lumbos vestros in veritate, et induti lorica justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis; in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere; et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.

1 Tim. c. 4, v. 18: Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam.

2 Tim. c. 2, v. 4, 5: Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat cui se probavit; nam et qui certat in agone, non coronatur nisi legitime certaverit.

Apoc. c. 4, v. 16: Et de ore ejus gladius utrâque parte acutus exibat.

Apoc. c. 2, v. 12 et seq.: Et angelo Pergami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam utrâque parte acutam.... Habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum; similiter pœnitentiam age, si quominus veniam tibi citò, et pugnabo cum illis in gladio oris mei.

Apoc. c. 19, v. 11 et seq.: Et vidi cælum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitiâ-judicat et pugnat... et vestitus erat veste aspersâ sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. Et exercitus qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo et mundo; et de ore ejus procedit gladius ex utrâque parte acutus, et in ipso percutiat gentes, et ipse reget eas in virgâ ferreâ, et ipse calcet torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.... et cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius, et omnes aves saturatæ sunt carnibus eorum.

Jesum pacificum esse supra ostendimus; hic eum exhibemus bellatorem, nec nobiscum tamen ipsi pu-

gnamus, allegorica modò adhibeatur interpretatio. Quod quo jure fiat, sanè quàm egregiè demonstrat Isaias, cùm ait de puero, qui Messiæ typus est: *Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus: Accelera spolia detrahere, festina prædari, quia antequàm sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Quæ sic pulchrè interpretatur Tertullianus, lib. 3 adv. Marc. cap. 13. « Ante est inspicias ætatis demonstrationem, an hominem jam Christum exhibere possit, nedùm imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans, et signa belli, non tuba, sed crepitacillo daturus; nec ex equo, vel de curru, vel de muro, sed de nutricis aut gerulæ suæ collo, sive dorso hostem destinaturus; atque ità Damascum et Samariam pro mamillis subactus. » Demùm sententiam his verbis concludit: « Enimverò si nusquàm hoc natura concedit, ante militare quàm vivere, ante virtutem Damasci sumere, quàm patris et matris vocabulum nòsse, sequitur ut figurata pronuntiatio videatur. » Subjicit alia deinde multa, pariaque his apud eum alibi reperias (contr. Jud. cap. 9), quibus quod addam, nihil habeo. Allegoriam præterea demonstrant et hæc Isaiæ cap. 11, v. 4, 5: *Percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium; et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus.* En arma quibus bellum gerit Christus, verba, spiritus, justitia, et fides. Hinc Paulus ad Corinthios 2, c. 10, v. 3 et seq.: *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus; nam arma militiæ nostræ carnalia sunt;* et ad Ephesios c. 6, v. 11 et seq.: *Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualis nequitiae in cælestibus.* Tùm arma recenset quibus geri vult hujusmodi bellum; nempe loriceam justitiæ, scutum fidei, galeam salutis, et gladium spiritûs.

CAPUT LXVI.

JESUS LAPIS, FUNDAMENTUM, MONS.

Psalm. 117, v. 22: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Isa. c. 8, v. 13, 14: *Dominum exercituum, ipsum sanctificate; ipse pavor vester, ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, et in petram scandali duabus domibus Israel; in laqueum, et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.*

Isa. c. 22, v. 16, 18: *Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundamentum, qui crediderit non festinet... Et delebitur sædus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit.*

Dan. c. 2, v. 34 et seq.: *Videbas ità, donec abscessus est lapis de monte sine manibus, et percussit statuam*

in pedibus ejus ferreis et fictilibus et comminuit eos. Tunc contrita sunt pariter, ferrum, testa, æs, argentum et aurum, et reducta quasi in favillam æstivæ aræ, quæ rapta sunt vento; nullusque locus inventus est eis; lapis autem qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et implevit universam terram... In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum. Secundùm quòd vidisti, quòd de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam, et ferrum, et æs, et argentum, et aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea.

Zach. c. 3, v. 8 et seq.: *Ecce enim ego adducam seruum meum Orientem, quia ecce lapis quem dedit coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt, ecce ego cælabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terræ illius in die unâ.*

Zach. c. 4, v. 7, 10: *Quis tu, mons magne, coram Zorobabel! in planum: et educet lapidem primarium, et exæquabit gratiam gratiæ ejus... et lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.*

Matth. c. 21, v. 42 et seq.: *Dicit illis Jesus: Nunquàm legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli; à Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Idèò dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus; et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem verò ceciderit, conteret eum. Et Marc. c. 12, v. 10 et seq. Luc. c. 20, v. 17, 18.*

Act. c. 4, v. 11: *Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli, et non est in alio aliquo salus.*

Rom. c. 9, v. 32, 33: *Offenderunt in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali; et omnis qui credit in eum, non confundetur.*

1 Cor. c. 3, v. 11: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.*

1 Cor. c. 10, v. 4: *Bibebant autem de spirituali consequente eos petrâ; petra autem erat Christus.*

Eph. c. 2, v. 19, et seq.: *Ergo jam non estis hostes et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu.*

1 Petr. c. 2, v. 4: *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum; et ipsi tanquàm lapides vivi superædificamini.*

CAPUT LXVII.

JESU DISCIPULI LAPIDES.

Zach. c. 9, v. 16: *Et salvabit eos Dominus eorum in*

die illâ, ut gregem populi sui; quia lapides sancti ele-
buntur super terram ejus.

Eph. c. 2, v. 19 et seq. : Ergo jam non estis hospites
et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei,
superædificati super fundamentum Apostolorum et Pro-
phetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in
quo omnis ædificatio constructa crescit in templum san-
ctum in Domino, in quo et vos cœdificavi in habitacu-
lum Dei in spiritu.

1 Petr. c. 2, v. 4, 5 : Ad quem accedentes lapidem
vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem
electum et honorificatum; ipsi tanquàm lapides vivi su-
perædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum,
offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum
Christum.

CAPUT LXVIII.

JESUS SCANDALUM ET RUINA.

Psalm. 109, v. 6 : *Judicabit in nationibus, implebit
ruinas.*

Isa. c. 8, v. 13, 14 : *Dominum exercituum ipsum sancti-
ficat; ipse pavor vester, et ipse terror vester, et erit
vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis,
et in petram scandali duabus domibus Israel, in la-
queum et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent
ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et
cipientur.*

Matth. c. 11, v. 6 : *Beatus est qui non fuerit scanda-
lizatus in me. Et Luc. c. 7, v. 23.*

Matth. c. 13, v. 57 : *Et scandalizabantur in eo. Et
Marc. c. 6, v. 3.*

Matth. c. 15, v. 12 : *Tunc accedentes discipuli ejus,
dixerunt ei : Scis quia Pharizæi audito verbo hoc scanda-
lizati sunt?*

Matth. c. 26, v. 31 et seq. : *Tunc dicit illis Jesus :
Omnes vos scandalum patiemini in me in istâ nocte.
Scriptum est enim : Percutiam pastorem, et dispergen-
tur oves gregis... Respondens autem Petrus, ait illi : Etsi
omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquàm scandali-
zabor. Et Marc. c. 14, v. 27 et seq.*

Luc. c. 2, v. 34 : *Et benedixit illis Simeon, et dixit
ad Mariam, matrem ejus : Ecce positus est hic in ruinam,
et in resurrectionem multorum in Israel.*

Rom. c. 9, v. 32, 33 : *Offenderunt enim in lapidem
offensionis, sicut scriptum est : Ecce pono in Sion lapi-
dem offensionis et petram scandali; et omnis qui credit
in eum non confundetur.*

1 Cor. c. 1, v. 23 : *Nos autem prædicamus Christum
crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem
stultitiam.*

Gal. c. 5, v. 11 : *Ego autem, fratres, si circumcisio-
nem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior ?
ergo evacuatum est scandalum crucis.*

1 Petr. c. 2, v. 7, 8 : *Vobis igitur honor credentibus ;
non credentibus autem lapis, quem reprobaverunt ædifi-
cantes; hic factus est in caput anguli, et lapis offensio-
nis et petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt
in quo et positi sunt.*

CAPUT LXIX.

JESUS DUX.

Isa. c. 55, v. 4 : *Ecce testem populis dedi eum, Ducem
ac Præceptorem gentibus.*

Jerem. c. 30, v. 21 : *Et erit Dux ejus ex eo, et prin-
ceps de medio ejus producet, et applicabo eum, et acce-
det ad me.*

Dan. c. 9, v. 25 : *Scito ergo et animadvertite : Ab ex-
itu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad
Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades
sexaginta duæ erunt.*

Matth. c. 2, v. 6 : *Sic enim scriptum est per Pro-
phetam : Et tu, Bethlehem, terra Juda, nequaquàm mi-
nima es in principibus Juda : ex te enim exiet Dux qui
regat populum meum Israel.*

CAPUT LXX.

JESUS OSTIUM.

Psalm. 117, v. 20 : *Hæc porta Domini; justi intra-
bunt in eam.*

Joan. c. 10, v. 7 et seq. : *Dixit ergo eis iterum Jesus :
Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ovium;
omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones, et non
audierunt eos oves. Ego sum ostium; per me si quis in-
troierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pa-
scua inveniet.*

CAPUT LXXI.

JESUS VIA.

Isa. c. 30, v. 21 : *Et aures tuæ audient verbum post
tergum monentis : Hæc est via, ambulate in eâ, et non de-
clinatis neque ad dexteram, neque ad sinistram.*

Isa. c. 35, v. 8 et seq. : *Et erit ibi semita, et via, et
via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus, et
hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per
eam. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per
eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt qui liberati fuerint,
et redempti à Domino convertentur.*

Jerem. c. 6, v. 16 : *Hæc dicit Dominus : State super
vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quæ sit
via bona, et ambulate in eâ et invenietis refrigerium ani-
mabus vestris.*

Joan. c. 14, v. 6 : *Dicit ei Jesus : Ego sum via, et ve-
ritas, et vita; nemo venit ad Patrem nisi per me.*

CAPUT LXXII.

JESUS VERITAS.

Psalm. c. 42, v. 3 : *Emitte lucem tuam, et veritatem
tuam; ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem san-
ctum tuum, et in tabernacula tua.*

Psalm. c. 84, v. 12 : *Veritas de terrâ orta est, et ju-
stitia de cœlo prospexit.*

Eccli. c. 24, 25 : *In me gratia omnis viæ et veritatis;
in me omnis spes vitæ et virtutis.*

Joan. c. 8, v. 31, 32 : *Dicebat ergo Jesus ad eos qui*

crediderunt ei Judæos : Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.

Joan. c. 14, v. 6 : Dicit ei Jesus : Ego sum via, veritas et vita.

2 Cor. c. 1, v. 20 : Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illa est, idèd et per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.

1 Joan. c. 5, v. 6 : Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

CAPUT LXXIII.

JESUS VITA.

Deut. c. 30, v. 20 : Elige ergo vitam, ut et tu vivas, et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhæreas ; ipse est enim vita tua et longitudo dierum tuorum.

Psal. c. 35, v. 10 : Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen.

Prov. c. 8, v. 35 : Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem à Domino.

Eccli. c. 4, v. 12 et seq. : Sapientia filiis suis vitam inspirat, et suscipit incurrentes se, et præbit in viâ justitiæ ; et qui illam diligit, diligit vitam ; et qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus. Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt.

Eccli. c. 21, v. 16 : Scientia sapientis tanquàm inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet.

Isa. c. 25, v. 27 et seq. : Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illâ : Ecce Deus noster iste ; expectavimus eum, et salvavit nos ; iste Dominus, sustinimus eum ; exultabimus, et lætabitur in salutari ejus, quia requiescet manus Domini in monte isto.

Joan. c. 1, v. 4 : In ipso vita erat, et vita erat lux hominum.

Joan. c. 6, v. 35, 48, 49 : Dixit autem eis Jesus : Ego sum panis vitæ.... Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt ; hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.

Joan. c. 11, v. 25, 26 : Dixit ei Jesus : Ego sum resurrectio et vita ; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet ; et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum.

Joan. c. 14, v. 6 : Dicit ei Jesus : Ego sum via, veritas et vita.

Act. c. 3, v. 15 : Auctorem verò vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit à mortuis, cujus non testes sumus.

Rom. c. 6, v. 11 : Ita et vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Domino nostro.

1 Cor. c. 15, v. 22 : Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.

Gal. c. 2, v. 20 : Vivo autem jam non ego, vivit verò in me Christus. Quod autem non vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.

Phil. c. 1, v. 10 : Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.

Col. c. 3, v. 3, 4 : Mortui enim estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.

Hebr. c. 2, v. 14 : Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolus.

1 Joan. c. 1, v. 2 : Vita manifesta est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem et apparuit nobis.

1 Joan. c. 5, v. 11 et seq. : Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus : et hæc vita in Filio ejus est. Qui habet Filium, habet vitam ; qui non habet Filium, vitam non habet. Hæc scribo vobis, ut sciat is quoniam vitam habetis æternam, qui credit is in nomine Filii Dei.

CAPUT LXXIV.

JESUS SAPIENTIA.

Prov. c. 8, v. 12 et seq. : Ego Sapientia habito in consilio, et eruditus intersum cogitationibus.... Meum est consilium et æquitas ; mea est fortitudo. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.... Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me, inveniunt me ; necum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ et justitia ; melior est enim fructus meus auro et lapide pretioso, et gemina mea argento electo.... Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequàm quidquam faceret à principio : ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequàm terra feret. Nondùm erant abyssi, et ego jam concepta eram, necdùm fontes aquarum eruperant, nec dùm montes gravi mole consisterant ; ante colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terræ. Quandò præparabat cætos, aderam... cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies, ludens coràm eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, et deliciæ meæ esse cum filiis hominum. Nunc ergo, filii, audite me : Beati qui custodiunt vias meas... Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei ! Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem à Domino, qui autem in me peccaverit, lædet animam suam. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem.

Sap. c. 7, v. 21 et seq. : Omnium artifex docuit me Sapientia, est enim in illâ spiritus intelligentiæ sanctus, unicus... omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus, intelligibilis, mundus, subtilis. Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia. Attingit autem ubique propter suam munditiam ; vapor est enim virtutis Dei et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera, et idèd nihil inquinatum in eam incurrit. candor est enim lucis æternæ et speculum sine maculâ

Dei majestatis, et imago bonitatis illius; et cum sit una, omnia potest, et in se permanens omnia innovat, et per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit.

Sap. c. 9, v. 4 : *Da mihi sedium tuarum assistricem Sapientiam.*

Sap. e. 9, v. 9 : *Tecum Sapientia tua, quæ novit opera tua, quæ et affuit tunc cum orbem terrarum faceres; et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in præceptis tuis.*

Eccli. c. 1, v. 5 et seq. : *Fons sapientiæ, verbum Dei in excelsis, et ingressus illius mandata æterna. Radix sapientiæ cui revelata est, et astutias illius quis agnovit? Disciplina sapientiæ cui revelata est et manifestata? et multiplicationem ingressus illius quis intellexit? Unus est altissimus Creator omnipotens, et rex potens et metuendus nimis, sedens super thronum illius, et dominans Deus. Ipse creavit illum in Spiritu sancto, et vidit, et dinumeravit, et mensus est; et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem secundum datum suum, et præbuit illam diligentibus se.*

Eccli. c. 24, v. 1 et seq. : *Sapientia laudabit animam suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi sui gloriabitur, et in Ecclesiis Altissimi aperiet os suum, et in conspectu virtutis illius gloriabitur, et in medio populi sui exaltabitur, et in plenitudine sanctæ admirabitur, et in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur, dicens : Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cælis, ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columnâ nubis. Gyrum cæli circumivi sola, et profundum abyssi penetravi, in fluctibus maris ambulavi, et in omni terrâ steti, et in omni gente primatum habui; et omnium excellentium et humilium cordu virtute calcavi, et in his omnibus requiem quæsi, et in hereditate Domini morabor. Tunc præcepit, et dixit mihi : Creator omnium et qui creavit me requievit in tabernaculo meo, et dixit mihi : In Jacob inhabita, et in Israel hereditare, et in electis meis mitte radices. Ab initio, et antè secula creata sum, et usque ad futurum seculum non desinam, et in habitatione sanctâ coram ipso ministravi.*

Matth. c. 11, v. 19 : *Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicunt : Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et justificata est sapientia à filiis suis. Et Luc. c. 7, v. 34, 35.*

Luc. c. 11, v. 49 : *Propterea et sapientia Dei dixit : Mittam ad illos Prophetas et Apostolos, et ex illis occident et persequentur.*

Cor. c. 1, v. 23, 24 : *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam.*

Cor. c. 1, v. 30 : *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo.*

Col. c. 2, v. 4 : *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.*

CAPUT LXXV.

JESUS PRINCIPIUM ET FINIS, PRIMUS ET NOVISSIMUS, ALPHA ET OMEGA.

Gen. c. 1, v. 1 : *In principio creavit Deus cælum et terram.*

Psal. 101, v. 26 et seq. : *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli; ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.*

Psal. 109, v. 3 : *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum; ex utero ante luciferum genui te.*

Prov. c. 8, v. 22 : *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequàm quidquam faceret à principio; ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequàm terra feret.*

Eccli. c. 24, v. 14 : *Ab initio, et ante secula creata sum, et usque ad futurum seculum non desinam.*

Isa. c. 41, v. 4 : *Ego Dominus, primus et novissimus ego sum.*

Isa. c. 43, v. 10 : *Antè me non est formatus Deus, et post me non erit.*

Isa. c. 44, v. 6 : *Hæc dicit Dominus rex Israel, et redemptor ejus Dominus exercituum : Ego primus et novissimus, et absque me non est Deus.*

Isa. c. 48, v. 12 : *Audi me, Jacob et Israel quem ego voco : Ipse, ego primus, et ego novissimus.*

Isa. c. 53, v. 2, 3 : *Vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum.*

Joan. c. 1, v. 1, 2 : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.*

Joan. c. 8, v. 25 : *Dicebant ergo ei : Tu quis es? Dixit eis Jesus : Principium, qui et loquor vobis.*

Rom. c. 10, v. 4 : *Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti.*

Col. c. 1, v. 18 : *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.*

Hebr. c. 1, v. 8 et seq. : *Ad Filium autem (dicit Deus) : Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli; ipsi peribunt, tu autem permanebis; et omnes ut vestimentum veterascent, et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.*

Apoc. c. 1, v. 8 : *Ego sum alpha et omega, principium et finis, Dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens. Et Apoc. c. 1, v. 11, juxtâ Græcum exemplar.*

Apoc. c. 1, v. 17 : *Et posuit dexteram suam super me dicens : Noli timere, ego sum primus et novissimus.*

Apoc. c. 3, v. 14 : *Et angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe : Hæc dicit : Amen, testis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei.*

Apoc. c. 21, v. 6 : *Ego sum alpha et omega, initium et finis.*

Apoc. c. v. 22, v. 13 : *Ego sum alpha et omega, primus et novissimus, principium et finis.*

CAPUT LXXVI.

JESUS CAPUT.

Psalm. 17, v. 44 : *Eripies me de contradictionibus populi ; constitues me in caput gentium.*

Psalm. 117, v. 22 : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Matth. c. 21, v. 42 : *Dixit illis Jesus : Nunquàm legistis in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli ? Et Marc. c. 12, v. 10, Luc. c. 20, v. 17, Act. c. 4, v. 11 ; et 1 Petr. c. 2, v. 7.*

1 Cor. c. 11, v. 3 : *Volo autem vos scire quòd omnes viri Caput Christus est.*

Eph. c. 1, v. 22, 23 : *Et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit Caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur.*

Eph. c. 4, v. 15, 16 : *Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus ; ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundùm operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem suã in charitate.*

Eph. c. 5, v. 23 : *Quoniam vir captus est mulieris, sicut Christus captus est Ecclesiæ, ipse Salvator corporis ejus.*

Col. c. 1, v. 18 : *Et ipse (Jesus) est caput corporis Ecclesiæ.*

Col. c. 2, v. 10 : *Et estis in illo (Jesu) repleti, qui est caput omnis principatûs et potestatis.*

Col. c. 2, v. 18, 19 : *Nemo vos seducat... non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.*

CAPUT LXXVII.

IN JESU OMNIA A DEO CONDITA.

Psalm. 32, v. 6 : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.*

Psal. 103, v. 24 : *Quàm magnificata sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientiã fecisti.*

Prov. c. 3, v. 19, 20 : *Dominus sapientiã fundavit terram, stabilivit cælos prudentiã ; sapientiã illius eruperunt abyssi.*

Prov. c. 8, v. 27 et seq. : *Quandò præparabat cælos, aderam ; quandò certã lege et gyro vallabat abyssos, quandò æthera firmabat sursùm, et librabat fontes aquarum ; quandò circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos, quandò appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens.*

Sap. c. 9, v. 9 : *Et tecum sapientiã tua, quæ et affuit tunc cum orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in præceptis tuis.*

Jerem. c. 10, v. 12 : *Præparat orbem in sapientiã suã.*

Joan. c. 1, v. 3 : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.*

Eph. c. 2, v. 10 : *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu, in operibus bonis quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.*

Eph. c. 3, v. 11 : *Secundùm præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro.*

Col. c. 1, v. 15 et seq. : *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa in cælis et in terrã, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates ; omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.*

Hebr. c. 1, v. 2 : *Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et secula.*

CAPUT LXXVIII.

JESUS ELECTUS.

Psalm. c. 88, v. 20 : *Tunc locutus es in visione sanctis tuis, et dixisti : Posui adjutorium in potente, et exaltavi electum de plebe meã.*

Isa. c. 42, v. 1 : *Ecce servus meus, suscipiam eum ; electus meus complacuit sibi in illo anima mea.*

Isa. c. 43, v. 19 : *Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi, ut sciatis et credatis mihi, et intelligatis quia ego ipse sum.*

Isa. c. 49, v. 2 : *Posuit me sicut sagittam electam, in pharetrã suã abscondit me.*

Matth. c. 12, v. 17 et seq. : *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Ecce puer meus quem elegi ; dilectus meus, in quo benè complacuit animæ meæ.*

Luc. c. 23, v. 35 : *Et stabat populus spectans, et deridebant eum principes cum eis dicentes : Alios salvos fecit, se salvum faciat, si hic est Christus Dei electus.*

1 Petr. c. 2, v. 4 et seq. : *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, et honorificatum ; et ipsi tanquàm lapides vivi superædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod continet Scriptura : Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum et qui crediderit in eum, non confundetur.*

CAPUT LXXIX.

JESUS JUSTITIA.

Psalm. 71, v. 7 : *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna.*

Psalm. 84, v. 12 : *Veritas de terrã orta est, et justitia de cælo prospexit.*

Isa. 11, v. 4 : *Judicabit in justitiã pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ.*

Isa. c. 45, v. 8 : *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant Justum ; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul.*

Isa. c. 61, v. 11 : *Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus germen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam.*

Isa. c. 63, v. 1 : *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosrà, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suae? Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.*

Jerem. c. 33, v. 15 : *In diebus illis, et in tempore illo, germinare faciam David germen justitiae.*

Dan. c. 9, v. 24 : *Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna.*

Mal. c. 4, v. 2 : *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiae.*

1 Cor. c. 1, v. 30 : *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio.*

2 Cor. c. 5, v. 21 : *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*

CAPUT LXXX.

JESUS JUSTUS DICTUS $\kappa\alpha\tau'$ $\epsilon\dot{\iota}\xi\omicron\chi\lambda\upsilon$.

Sap. c. 2, v. 12 : *Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et impropere nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinae nostrae; promittit se scientiam Dei habere, et filium Dei se nominat.*

Isa. c. 45, v. 8 : *Rorate, caeli, desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem.*

Isa. c. 51, v. 4, 5 : *Attendite ad me, popule meus, et tribus mea, me audite, quia lex à me exiit, et judicium meum in lucem populorum requiescet. Propè est Justus meus, egressus est Salvator meus.*

Isa. c. 53, v. 11 : *In scientia sua justificabit ipse Justus, servus meus, multos et iniquitates eorum ipse portabit.*

Isa. c. 62, v. 1, 2 : *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum, et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit.*

Jerem. c. 23, v. 5, 6 : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus Justus noster. Et Jerem. cap. 33, v. 16.*

Zach. c. 9, v. 9 : *Exsulta satis, filia Sion; jubilata, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi Justus et Salvator.*

Matth. c. 27, v. 3, 4 : *Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum.*

Matth. c. 27, v. 19 : *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus dicens: Nihil tibi et Justo illi.*

Luc. c. 23, v. 47 : *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: Verè hic homo justus erat.*

Act. c. 33, v. 14 : *Vos autem sanctum et Justum negastis, et petistis virum homicidam dari vobis.*

Act. c. 7, v. 52 : *Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? et occiderunt eos qui praenuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores et homicidæ fuistis.*

Act. c. 22, v. 14 : *At ille dixit: Deus patrum nostrorum praordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres Justum, et audires vocem ex ore ejus.*

Rom. c. 5, v. 26 : *Ut sit ipse Justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.*

Jac. c. 5, v. 6 : *Addixistis, et occidistis Justum, et non restitit vobis.*

1 Petr. c. 3, v. 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, Justus pro injustis.*

1 Joan. c. 1, v. 9 : *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate.*

1 Joan. c. 2, v. 1 : *Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum Justum.*

1 Joan. c. 2, v. 29 : *Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam et omnis qui facit justitiam ex ipso natus est.*

CAPUT LXXXI.

JESUS SANCTUS DICTUS $\kappa\alpha\tau'$ $\epsilon\dot{\iota}\xi\omicron\chi\lambda\upsilon$.

Psal. 4, v. 4 : *Et scitote quoniam mirificavit Dominus Sanctum suum.*

Psal. 15, v. 10 : *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

Isa. c. 12, v. 6 : *Exsulta, et lauda, habitatio Sion, quia magnus, in medio tui Sanctus Israel.*

Dan. c. 9, v. 24 : *Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.*

Marc. c. 1, v. 23, 24 : *Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, et exclamavit dicens: Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio qui sis, Sanctus Dei. Et Luc. c. 4, v. 33, 34.*

Luc. c. 1, v. 35 : *Et respondens angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.*

Luc. c. 2, v. 22, 23 : *Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, Sanctum Domino vocabitur.*

Act. c. 2, v. 27 : *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

Act. c. 3, v. 14 : *Vos autem Sanctum et Justum*

negastis et potestis virum homicidam donari vobis.

Act. c. 4, v. 27 et seq. : *Convenerunt enim verè in civitate istà adversus Sanctum puerum tuum Jesum.... Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducià loqui verbum tuum; in eo quòd manum tuam extendas ad sanitates, et signa, et prodigia fieri per nomen Sancti filii tui Jesu.*

1 Cor. c. 1, v. 30 : *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo justitia, et sanctificatio, et redemptio.*

Hebr. c. 7, v. 6 : *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, Sanctus, Innocens, Impollutus.*

1 Petr. c. 1, v. 14, et seq. : *Quasi filii obedientiæ, non configurati prioribus ignorantia vestra desiderii, sed secundum eum, qui vocavit vos, Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis, quoniam scriptum est : Sancti eritis, quoniam ego Sanctus sum.*

1 Joan. c. 2, v. 20 : *Sed vos unctionem habetis à Sancto, et nòstis omnia.*

Apoc. c. 3, v. 7 : *Et angelo Philadelphie Ecclesie scribe : Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David.*

Apoc. c. 6, v. 10 : *Et clamabunt voce magnà dicentes : Usquequò, Domine (Sanctus et Verus), non judicas et non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terrà.*

Consentanea est his veteris Testamenti effatis Judæorum sententia; nam R. Abraham Schalom in libro Neve Schalom, popularium suorum, ut videtur, vestigiis inhærens, sanctissimum omnium Messiam fore docet.

CAPUT LXXXII.

JESUS TESTIS DEI.

Isa. c. 43, v. 10 : *Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi.*

Isa. c. 55, v. 4 : *Ecce Testem populis dedi eum, Ducem ac Præceptorem gentibus.*

Joan. c. 3, v. 10, 11 : *Respondit Jesus, et dixit ei : Tu es Magister in Israel, et hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, et testimonium nostrum non accipitis.*

Joan. c. 3, v. 31, 32 : *Et quod vidit et audivit, hoc testatur, et testimonium ejus nemo accipit. Qui accepit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est.*

Joan. c. 8, v. 14, 18 : *Respondit Jesus, et dixit eis : Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum..... Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso.*

Joan. c. 18, v. 37 : *Respondit Jesus : Tu dicis quia rex sum ego; ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.*

1 Tim. c. 2, v. 5, 6 : *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis.*

1 Tim. c. 6, vers. 15 : *Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia in Christo Jesu, qui testimonium*

reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem.

1 Joan. c. 5, v. 7 : *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, et Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt.*

Apoc. c. 1, v. 4, 5 : *Gratia vobis et pax.... à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ.*

Apoc. c. 3, v. 14 : *Et angelo Laodicie Ecclesie scribe : Hæc dicit : Amen, testis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei.*

CAPUT LXXXIII.

JESUS HUMILIS.

Psal. 21, v. 7 : *Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis.*

Psal. 34, v. 14 : *Quasi lugens et contristatus, sic humiliabar.*

Psal. 87, v. 16 : *Pauper sum ego, et in laboribus à juventute meà; exaltatus autem et humiliatus sum et conturbatus.*

Psal. 88, v. 39 et seq. : *Tu verò repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum; evertisti testamentum servitui, profanasti in terrà sanctuarium ejus; destruxisti omnes spes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem; diripuerunt eum omnes transeuntes viam; factus est opprobrium vicinis; exaltasti dexteram deprimentium eum; lætificasti omnes inimicos ejus, avertisti adjutorium gladii ejus et non es auxiliatus ei in bello; destruxisti eum ab emundatione, et sedem ejus in terram collisisti; minorasti dies temporis ejus, persudisti eum confusione.*

Isa. c. 52, v. 14 : *Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius est, inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.*

Isa. c. 53, v. 2 et seq. : *Non est species ei, neque decor; et vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, undè nec reputavimus eum..... et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo et humiliatum..... et Dominus voluit contere eum in infirmitate..... et cum sceleratis reputatus est.*

Jerem. c. 22, v. 30 : *Hæc dicit Dominus : Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Judà.*

Thr. c. 3, v. 45 : *Eradicationem et abjectionem posuisti me in medio populorum.*

Dan. c. 2, v. 34 et seq. : *Videbas ità, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, et percussit statuam in pedibus ejus ferreis et fictilibus, et comminuit eos..... lapis autem qui percusserat statuam factus est mons magnus, et implevit universam terram..... Secundum quòd vidisti quòd de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam, et ferrum, et æs, et argentum, et aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea.*

Matth. c. 11, v. 29 : *Discite à me quia mitis sum et humilis corde.*

Act. c. 8, v. 3 et seq. : *Locus autem Scripturæ quem legebat, erat hic.... In humilitate iudicium ejus sublatum est.... Respondens autem eunuchus Philippo dixit : Obsecro te, de quo propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os suum et incipiens à Scripturâ istâ, evangelizavit illi Jesum.*

2 Cor. c. 13, v. 4 : *Nam etsi crucifixus est Jesus ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.*

Phil. c. 2, v. 8 : *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem.*

Hebr. c. 4, v. 15 : *Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.*

Hebr. c. 5, v. 7 et seq. : *Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido ac lacrymis offerens, exauditus est pro suâ reverentiâ; et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex illis quæ passus est obedientiam.*

CAPUT LXXXIV.

JESUS CONTEMPTUS ET ODIS HABITUS.

Psalm. 17, v. 18, 41, 44 : *Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me quoniam confortati sunt super me... Et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti... Eripies me de contradictionibus populi; constitues me in caput gentium.*

Psalm. 21, v. 8 : *Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, et moverunt caput.*

Psalm. 54, v. 16, 19 : *Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione, frenderunt super me dentibus suis... Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, et annuunt oculis.*

Psalm. 68, v. 6 et seq. : *Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis; confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei injustè; quæ non rapui tunc exsolvebam... Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ; quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me, et operui in jejuniis animam meam, et factum est in opprobrium mihi, et posui vestimentum meum cilicium, et factus sum illis in parabolam; adversum me loquebantur qui sedebant in portâ, et in me psallebant qui bibebant vinum... Tu scis improprium meum et confusionem meam, et reverentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, improprium expectavit cor meum et miseriam: et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non inveni.*

Psalm. 88, v. 42 et seq. : *Diripuerunt eum omnes transeuntes viam; factus est opprobrium vicinis suis; exultasti dexteram deprimentum eum, lætificasti omnes inimicos ejus... minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione.*

Psalm. 108, v. 1 et seq. : *Deus laudem meam ne taueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est; locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi; ego autem*

orabam; et posuerunt adversum me mata pro bonis, et odium pro dilectione meâ.

Psalm. 117, v. 22 : *Lapidem quem reproba-verunt ædificantes, hic factus est in caput unguis.*

Psalm. 119, v. 7 : *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus; cum loquebar illis, impugnabant me gratis.*

Sap. c. 2, v. 19 : *Contumeliâ et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius.*

Isa. c. 1, v. 2 : *Audite, cæli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est; Filios enutrivit, et exaltavit, ipsi autem spreverunt me.*

Isa. c. 8, v. 13 : *Dominum exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis et in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem; et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.*

Isa. c. 49, v. 7 : *Hæc dicit Dominus Redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, et ad servum dominorum.*

Isa. c. 53, v. 14 : *Sicut obsuperunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.*

Isa. c. 53, v. 3 : *Despectum et novissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem, et quasi absconditus vultus ejus et despectus, undè nec reputavimus eum.*

Isa. c. 65, v. 2 : *Expandi manus totâ die ad populum incredulum, qui graditur in viâ non bonâ post cogitationes suas.*

Jerem. c. 3, v. 20 : *Sed quomodò si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus.*

Jerem. c. 14, v. 8, 9 : *Expectatio Israel, Salvator ejus in tempore tribulationis, quare quasi colonus futurus es in terrâ, et quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus, ut fortis qui non potest salvare?*

Jerem. c. 32, v. 35 : *Et verterunt ad me terga, et non facies, cum docerem eos diluculo, et erudirem, et nollent audire, ut acciperent disciplinam.*

Jerem. c. 33, v. 8 : *Propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me.*

Thren. c. 3, v. 30, 45 : *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis... eradicationem et abjectionem posuisti me in medio populorum.*

Dan. c. 9, v. 26 : *Et post hebdomades septuaginta duas occidetur Christus; et non erit ejus populus, qui eum negaturus est.*

Matth. c. 8, v. 34 : *Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu: et viso eo rogabant, ut transiret à finibus eorum.*

Matth. c. 9, v. 34 : *Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum ejicit dæmones. Et Matth. c. 12, v. 24; Luc. c. 11, v. 13; Joan. c. 7, v. 20; et c. 8, v. 48, 52; et c. 10, v. 20.*

Matth. c. 13, v. 57 : *Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis : Non est propheta sine honore, nisi in patriâ suâ, et in domo suâ. Et Marc. c. 6, v. 3, 4; Luc. c. 4, v. 24; Joan. c. 4, v. 44.*

Matth. c. 21, v. 42 : *Dicit illis Jesus : Nunquàm legis in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Et Marc. c. 12, v. 10; Luc. c. 20, v. 17.*

Marc. c. 3, v. 21 et seq. : *Et cùm audissent sui, exierunt tenere eum; dicebant enim, quoniam in furorem versus est. Et Scribæ qui ab Hierosolymis descendunt, dicebant quoniam Beelzebub habet, et quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia.*

Marc. c. 5, v. 39, 40 : *Et ingressus ait illis : Quid turbamini, et ploratis? puella non est mortua, sed dormit; et irridebant eum.*

Marc. c. 9, v. 11 : *Qui respondens ait illis : Elias cùm venerit primò, restituet omnia; et quomodò scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, et contemnatur?*

Luc. c. 16, v. 14 : *Audiebant omnia hæc Pharisæi qui erant avari, et deridebant illum.*

Joan. c. 1, v. 10, 11 : *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit; in propria venit, et sui eum non receperunt.*

Joan. c. 7, v. 5 : *Neque enim fratres ejus credebant in eum. Dixit ergo eis Jesus : Tempus meum nondùm advenit; tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit.*

Joan. c. 7, v. 47 et seq. : *Responderunt ergo eis Pharisæi : Numquid et vos seducti estis? numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis?*

Joan. c. 8, v. 49 : *Respondit Jesus : Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.*

Joan. c. 9, v. 29 : *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.*

Joan. c. 12, v. 37 et seq. : *Cùm autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiaæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaia : Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.*

Joan. c. 15, v. 18 et seq. : *Si mundus vos odit, scitote quia me priore vobis odio habuit... Nunc autem et viderunt, et oderunt, et me, et Patrem meum; sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est : Quia odio habuerunt me gratis.*

Act. c. 4, v. 11 : *Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli.*

Rom. c. 9, v. 32, 33 : *Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est : Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali.*

Hebr. c. 12, v. 2 : *Aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemptâ.*

1 Petr. c. 1, v. 11 : *De quâ salute exquisierunt atque*

scrutati sunt prophetæ, qui de futurâ in vobis gratiâ prophetaverunt; scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, et posteriores glorias.

1 Petr. c. 2, v. 4 : *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tanquàm lapides vivi superædificamini.*

Ex prædictis quæ hoc capite collegimus, aliisque quæ subindè proferentur à nobis, optimè intellexerunt Judæi futuros Christi labores, angustias, ignominias, violentam denique mortem, sædumque supplicium. Verùm cùm et supremos ipsi paratos honores, maximam potentiam, regnumque aded ex prophetarum vaticiniis perspectum haberent, huic discrepantiæ oraculorum, quibus duo portenduntur Christi adventus, humilis alter et inglorius, splendidus alter et magnificus, optimè occurrere se posse sperârunt, si duos Messias futuros comminiscerentur; alterum Josepho illo prisco, Jacobi et Rachelis filio oriturum, qui Nehemias Uzielis filius dicendus esset; infelicem hunc et ærumnis devotum ac cruentæ morti in prælio obeundæ adversus impium et monstrosum Armillum; alterum ex Davidis prosapiâ proditurum, Israelitici regni vindicem, summam gesturum gloriam, dispersos Israelitarum congregaturum, per quem Messias Josephi filius ad vitam sit revocandus, postquàm Armillum Deus et universum Armilli exercitum igne et sulphure de cœlo emissis deleverit. Traditur doctrina hæc in libro sexto partis secundæ Thalmudis, qui est de festo Tabernaculorum, capite quinto; traditur et in Beresith Rabba, et apud R. Davidem Kimchi, Aben Ezram, R. Makirum in pulvere aromatico, aliosque Rabbinos complures è recentioribus. In quo mirabile est quantus ipsis error illuserit. Prædicatur unicus Messias, duplex adventus; duplicem illi Messiam, unicum adventum exspectant. Cujus commenti si quis rationem ab iis postulet, vel nullam dabunt, vel ineptam. Proferunt verba hæc Isaiaë : c. 32, v. 20 : *Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.* Sationem illam interpretantur stipem in egenos collatam, quam qui erogaverit, dignum illum fore aiunt Eliâ, et utroque Messia : ac Eliam quidem notari dictione, *immittentes*, idcirco quòd apud Malachiam scriptum est cap. 4, v. 5 : *Ecce ego mitto Eliam prophetam.* Pedem bovis exponunt Messiam Josepho oriturum, quod de Josepho dixerit Moses morti proximus : *Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus.* (Deut. c. 33, v. 7.) Asinum verò interpretantur Messiam, Davidis filium, quæ prædixit Zacharias futurum pauperem, et asinâ victum iri. (Zach. cap. 9, v. 9.) Piget has nugas referre, quæ exstant tamen in Beresith Rabba; sed utile est sectæ hujus perspectam habere vecordiam. Puduisset verò recentiores respiscere. Itaque patrum suorum auctoritatem sequuntur. At eorum errorem vel hoc ipsum ex Beresith Rabba testimonium coarguit, ubi Messiam Davidis filium, pauperem futurum ex Zachariæ vaticiniis agnoscunt. Igitur pescireq

se fatetur Aben Ezra, utrùm Messiam illic indicet Zacharias : cùm Saadias Gaon eundem indicari velit, cui Daniel septimo capite, v. 14, potentiam, opes et regnum æternum spondet. Altera verò Mosis περιουσία, quã Josephus primogenito tauro comparatur, quamque in Messiam, Josephi filium, conferunt, adscribitur Messia Davidis filio in Misdrach Thehillim. Aiunt Judæi hæc de Messia Davidis filio prædixisse Jacobum, Gen. cap. 49, v. 10 : *Donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium*, et ista Psalmen 71, v. 17 : *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum*. At in libro Thalmudico Sanhedrin eadem testimonia referuntur ad eum Messiam, de quo dixit Isaias c. 53, v. 4 : *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit*. R. Selomoh Jarchi, in Expositionibus suis ad Gemaram Sanhedrin, et R. Moses Alschech, ad Davidicum Messiam pertinere aiunt quinquagesimum tertium Isaia caput, quo Messia narratur dolores, ignominia et interitus. Quam opinionem aliquot locis retinet R. Isaac Abarbaniel. Messiam hic quidem Davidicum iis significari docet, quæ habentur apud Isaiam, capite undecimo, v. 3, 4 : *Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitiâ pauperes*. At liber idem Sanhedrin poësis à Deo affectum iri docet Messiam ab Isaia illic prædictum. Messias Ruthe prognatus, is ipse est qui Davidis nepos fuit; tamen in Ruth Rabbathi legitur, regnum Messia huic et calamitates portendi his verbis, quæ sunt in capite libri Ruth : *Veni huc, et comedere panem, et intinge buccellam tuam in aceto*. Itaque Rabbini quidam, nec infimi nominis, Messiam unicum, sed bis venturum esse consentiunt.

CAPUT LXXXV.

JESU DISCIPULI CONTEMPTI, VEXATI ET CONTUMELIOSI AFFECTI.

Psalm. 43, v. 8 et seq. : *Salvasti enim nos de affligentibus nos, et odientes nos confundisti... Nunc autem repulisti et confundisti nos... Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros; et qui oderunt nos, diripiebant sibi. Dediti nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui sunt in circuitu nostro. Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis. Totâ die verecundia mea contra me est, et confusio faciei meæ cooperuit me, à voce exprobrantis et obloquentis, à facie inimici et persequentis. Hæc omnia venerunt super nos, nec oblii sumus te, et iniquè non egimus in testamento tuo, et non recessit retrò cor nostrum; et declinasti semitas nostras à viâ tuâ. Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis... Quoniam propter te mortificamur totâ die, æstimati sumus sicut oves occisionis... Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terrâ venter noster.*

Psalm. 63, v. 10 et seq. : *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum; induxisti nos in laqueum; posuisti tribulationes in dorso*

nostro; imposuisti homines super capita nostra; transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium.

Psalm. 78, v. 4 : *Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et illusio his qui in circuitu nostro sunt.*

Psalm. 122, v. 3 : *Miserere nostri, Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione; quia multum repleta est anima nostra, opprobrium abundantibus, et despectio superbis.*

Sap. c. 5, v. 3 et seq. : *Hi sunt quos habuimus aliquandò in derisum, et similitudinem improprietatis. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, et finem illorum sine honore; ecce quomodò computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.*

Isa. c. 60, v. 14 et seq. : *Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quòd fuisti derelicta, et odio habita, et non erat qui per te transiret, panam te in superbiam seculorum.*

Thren. c. 4, v. 19, 20 : *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cæli; super montes persecuti sunt nos; in deserto insidiati sunt nobis. Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris.*

Matth. c. 5, v. 10 et seq. : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati estis cùm maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me: gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis; sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt antè vos... Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est. Et Luc. c. 6, v. 22.*

Matth. c. 10, v. 21 et seq. : *Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium; et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient, et eritis odio omnibus propter nomen meum. Et Marc. c. 13, v. 12, 13. Luc. c. 21, v. 12, 16, 17.*

Matth. c. 23, v. 34 : *Idèc ecce ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in Synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem. Et Matth. c. 10, v. 16. Luc. c. 10, v. 2, et c. 11, v. 49.*

Matth. c. 24, v. 9 : *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos; et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.*

Joan. c. 15, v. 17 et seq. : *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret; quiavero de mundo non estis sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est servus major domino suo; si me persecuti sunt, et vos persequentur.*

Joan. c. 16, v. 2 : *Absque Synagogis facient vos; sed*

venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.

Joan. c. 17, v. 14 : Ego dixi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo.

Act. 14, v. 21 : Et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

Rom. c. 5, v. 3 : Gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem.

1 Cor. c. 1, v. 28 : Ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.

1 Cor. c. 4, v. 12, 13 : Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.

2 Cor. c. 1, v. 5 et seq. : Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione et salute; sive consolamur pro vestra consolatione et salute, quæ operatur tolerantiam earundem passionum quas patimur; ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quòd sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere.

2 Cor. c. 2, v. 4 : Nam ex multâ tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas.

2 Cor. c. 4, v. 8 et seq. : In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus; semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq. : Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multâ patientiâ, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis.

2 Cor. c. 7, v. 4, 5 : Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra; nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus; foris pugnae, intus timores.

2 Cor. c. 12, v. 10 : Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo.

1 Thess. c. 2, v. 2 et seq. : Sed antè passi, et contumelias affecti (sicut scitis) in Philippis fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multâ sollicitudine... Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu, quia passi estis et vos à contribulibus vestris, sicut et ipsi

à Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et Prophetas, et nos persecuti sunt.

1 Thess. c. 4, v. 4, 7 : Nam et cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes; sicut et factum est, et scitis... idèd consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate, et tribulatione nostra.

3 Thess. c. 1, v. 4 et seq. : Ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientiâ vestrâ, et fide, et in omnibus persecutionibus vestris, et tribulationibus quas sustinetis, in exemplum justii judicii Dei, pro quo et patimini: si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant; et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu.

2 Tim. c. 3, v. 10 et seq. : Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Ichnii et Lystris; quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes qui piè volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem partientur.

Hebr. c. 10, v. 32 et seq. : Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum, in altero quidem opprobriis et tribulationibus, spectaculum facti; in altero autem, socii taliter conversantium effecti. Nam et vincis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.

1 Joan. c. 3, v. 13 : Nolite mirari, si odit vos mundus.

Apoc. c. 7, v. 14 et seq. : Hi sunt qui venerunt de tribulatione magnâ, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.... Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus æstus: quoniam Agnus, qui in medio throni est, veget illos, et deducet eos ad vitæ fontes aquarum, et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAPUT LXXXVI.

JESUS IGNOTUS.

Psal. 141, v. 5 : Considerabam ad dexteram, et videbam; et non erat qui cognosceret me.

Isa. c. 1, v. 3 : Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit.

Isa. c. 45, v. 4, 5 : Vocavi te nomine tuo, assimilavi te, et non cognovisti me. Ego Dominus, et non est amplius, extrâ me non est Deus; accinxi te, et non cognovisti me.

Isa. c. 45, v. 15 : Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.

Isa. c. 53, v. 3 : Quasi absconditus vultus ejus et despectus, undè nec reputavimus eum.

Jerem. c. 4, v. 22 : Quia stultus populus meus me non cognovit.

Jerem. c. 9, v. 3 : De malo ad malum egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus.

Jerem. c. 10, v. 25 : Effunde indignationem tuam super gentes, quæ non cognoverunt te.

Osee. c. 5, v. 4 : Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt.

Matth. c. 11, v. 25 : In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater, Domine cæli ac terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.

Matth. c. 17, v. 12 : Dico autem vobis, quia Elias jam venit, et non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt : sic et Filius hominis passurus est ad eis.

Matth. c. 26, v. 69 et seq. : Petrus verò sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla dicens : Et tu dum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus, dicens : Nescio quid dicis. Eveunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant tibi : Et hic erat cum Jesu Nazareno ; et iterum negavit cum juramento, quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro : Verè et tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit ; tunc cepit detestari, et jurare quia non novisset hominem. Et Marc. c. 14, v. 66 et seq. Luc. c. 22, v. 55 et seq. Joan. c. 18, v. 17, 25.

Luc. c. 23, v. 34 : Jesus autem dicebat : Pater, mitte illis, non enim sciunt quid faciunt.

Joan. c. 1, v. 10, 11 : In mundo erat, et mundus eum non cognovit ; in propria venit, et sui eum non receperunt.

Joan. c. 9, v. 29 : Nos scimus quia Moysi locutus est Deus ; hunc autem nescimus undè sit.

Joan. c. 16, v. 2, 3 : Venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo ; et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me.

Act. c. 3, v. 17 : Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri.

Act. 13, v. 27 : Qui enim habitabant Jerusalem, et principes ejus, hunc ignorantes, et voces prophetarum quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt, et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato ut interficerent eum.

Act. c. 17, v. 22 et seq. : Stans autem Paulus medio areopagi, ait : Viri Athenienses, per omnia quasi superstitioniosiores vos video, præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram, in quâ scriptum erat : Ignoto Deo. Quod ergò ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.

1 Cor. c. 1, v. 21 : Nam quia in Dei sapientiâ non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.

1 Cor. c. 2, v. 7, 8 : Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus seculi cognovit : si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.

2 Cor. c. 3, v. 13 et seq. : Non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum : usque in hodiernum enim diem idipsum

velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur), sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses : Velamen positum est super cor eorum ; cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

CAPUT LXXXVII.

JESUS PAUPER.

Psalm. 39, v. 18 : Ego autem mendicus sum et pauper. Et Psalm. 69, v. 5.

Psalm. 68, v. 30 : Ego sum pauper et dolens.

Psalm. 87, v. 16 : Pauper sum ego, et in laboribus à juventute meâ.

Psalm. 103, v. 23 : Libera me, quia egenus et pauper ego sum.

Zach. c. 9, v. 9 : Exsulta satis, filia Sion ; jubila, filia Jerusalem ; ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator ; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.

Matth. c. 8, v. 20 : Et dicit ei Jesus : Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos ; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. Et Luc. c. 9, 57, 58.

Marc. c. 6, v. 2, 3 : Et multi audientes admirabantur in doctrinâ ejus dicentes : Nonne hic est faber, filius Mariæ ?

2 Cor. c. 8, v. 9 : Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopiâ vos divites essetis.

CAPUT LXXXVIII.

JESU DISCIPULI PAUPERES ET HUMILES.

1 Reg. c. 2, v. 8 : Suscitavit de pulvere egenum, et de stercore elevavit pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriæ teneat. Et Job. c. 5, v. 11, et c. 12, v. 18 et seq.

Psalm. 11, v. 6 : Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus ; ponam in salutari, fiducialiter agam in eo.

Psalm. 17, v. 28 : Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis.

Psalm. 33, v. 19 : Juxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, et humiles spiritu salvabit.

Psalm. 43, v. 24 : Quare faciem tuam avertis, oblivisceris inopiæ nostræ, et tribulationis nostræ ?

Psalm. 67, v. 11 et seq. : Parasti in dulcedine tuâ pauperi, Deus. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multâ. Rex virtutum dilecti dilecti ; et speciei domus dividere spolia.

Psalm. 68, v. 33, 34 : Videant pauperes, et lætentur ; quærite Deum, et vivet anima vestra ; quoniam exaudivit pauperes Dominus, et vincos suos non despexit.

Psalm. 71, v. 4, 12, 13 : Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum... quia liberabit pauperem à potente, et pauperem cui non erat adjutor ; parces pauperi et inopi, et animas pauperum salvas faciet.

Psalm. 101, v. 17, 18 : Quia ædificavit Dominus Sion, et videbitur in gloriâ suâ ; respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum.

Psalm. 106, v. 40, 41 : *Effusa est contemptio super principes, et errare fecit eos in invio, et non in viâ; et adjuvit pauperem de inopiâ, et posuit sicut oves familias.*

Psalm. 112, v. 5 et seq. : *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in cælo et in terrâ? Suscitans à terrâ inopem, et de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui.*

Eccli. c. 10, v. 18, 21 : *Radices gentium superbarum arefecit Deus, et plantavit humiles ex ipsis gentibus... Memoriam superbiorum perdidit Deus, et reliquit memoriam humilium sensu. Et Eccli. c. 20, v. 11.*

Isa. c. 28, v. 18, 19 : *Et audient in die illâ surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi cæcorum videbunt; et addent mites in Domino lætitiâ, et pauperes homines in sancto Israel exsultabunt.*

Isa. c. 41, v. 17, 18 : *Egeni et pauperes quærent aquas, et non sunt; lingua eorum siti aruit: ego Dominus exaudiam eos; Deus Israel non derelinquam eos.*

Isa. c. 49, v. 13 : *Laudate, cæli; et exsulta, terra; jubilate, montes, laudem; quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur.*

Isa. c. 61, v. 10 : *Spiritus Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem.*

Soph. c. 3, v. 12 : *Et derelinquam in medio tuâ popululum pauperem et egenum, et sperabunt in nomine Domini.*

Soph. c. 3, v. 19 : *Salvabo claudicantem, et eam quæ ejecta fuerat congregabo, et ponam eos in laudem, et in nomen, in omni terrâ confessionis eorum.*

Matth. c. 6, v. 19 : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terrâ.*

Matth. c. 10, v. 9, 10 : *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in vitâ, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam; dignus est enim operarius cibo suo. Et Marc. c. 6, v. 8. Luc. c. 9, v. 3; et c. 10, v. 4; et c. 22, v. 35.*

Matth. c. 11, v. 5 : *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.*

Matth. c. 18, v. 3, 4 : *Et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicumque ergò humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cælorum.*

Matth. c. 19, v. 21 : *Ait illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus; et habebis thesaurum in cælo; et veni, sequere me. Et Marc. c. 10, v. 21. Luc. c. 42, v. 33; et c. 18, v. 22.*

Matth. c. 20, v. 26 et seq. : *Quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus; sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Et Matth. c. 23, v. 10 et seq. Luc. c. 14, v. 11; et c. 18, v. 14. Jac. c. 4, v. 6; et 1 Petr. c. 5, v. 5.*

Luc. c. 1, v. 48 et seq. : *Quia respexit humilitatem*

ancillæ suæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes... Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles; esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.

Luc. c. 4, v. 17 et seq. : *Et traditus est illi liber Isaïæ Prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum: ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quòd unxit me, evangelizare pauperibus misit me... Cæpit autem dicere ad illos: Quia hodiè impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.*

Luc. c. 6, v. 20 et seq. : *Et ipse elevatis oculis in discipulos suos dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei.*

Joan. c. 7, v. 47 et seq. : *Responderunt ergò eis Pharisei: Numquid et vos seducti estis? numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti sunt.*

1 Cor. c. 1, v. 26 et seq. : *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non gloriatur omnis caro in conspectu ejus.*

1 Cor. c. 4, v. 10 et seq. : *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris.*

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq. : *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multâ patientiâ, in tribulationibus; per gloriam, et ignobilitatem; per infamiam, et bonam famam... sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquàm nihil habentes, et omnia possidentes.*

Jac. c. 2, v. 5 : *Audite, fratres mei dilectissimi: Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?*

CAPUT LXXXIX.

JESUS SERVUS.

Isa. c. 42, v. 1 : *Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea.*

Isa. c. 43, v. 10 : *Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi.*

Isa. c. 43, v. 24 : *Veruntamen servire me fecisti in peccatis tuis, præbuiisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Isa. c. 49, v. 5, 6 : *Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur; et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit: Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et sæces Israel convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

Isa. c. 50, v. 10 : *Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui?*

Isa. c. 52, v. 13 : *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valdè.*

Isa. c. 53, v. 11 : *In scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit.*

Ezech. c. 34, v. 23, 24 : *Et suscitabo super eas pastorem unum qui pascat eas, servum meum David; ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum, et ego Dominus locutus sum. Et Ezech. c. 37, v. 24, 25.*

Zach. c. 3, v. 8 : *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.*

Matth. c. 20, v. 27, 28 : *Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus; sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Et Marc. c. 10, v. 45.*

Luc. c. 22, v. 27 : *Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.*

Joan. c. 13, v. 12 et seq. : *Postquàm ergò lavit pedes eorum, et accepit vestimenta sua, cum recubisset iterum, dixit eis : Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me, Magister et Domine; et benè dicitis, sum etenim. Si ergò ego lavi pedes vestros, Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis.*

Phil. c. 2, v. 5 et seq. : *Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.*

CAPUT XC.

JESU LABORES ET ANGSTIÆ.

Psalm. 39, v. 3 : *Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi : et exaudivit preces meas, et eduxit me de lacu miseriæ, et de luto faciis.*

Isa. c. 53, v. 8, 11 : *De angustia et de judicio sublatus est... Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit et saturabitur.*

Luc. c. 19, v. 41 : *Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam.*

Joan. c. 4, v. 6 : *Jesus ergò fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.*

Hebr. c. 5, v. 7 : *Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro suâ reverentiâ.*

CAPUT XCI.

JESUS MANSUETUS ET MISERICORS.

Isa. c. 42, v. 1 et seq. : *Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris : calamus quassatus non conteret, et linum fumigans non exstinguet, in veritate educet judicium; non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrâ judicium.*

Isa. c. 50, v. 5 : *Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii.*

Isa. c. 53, v. 7 et seq. : *Oblatus est quia ipse voluit,*

et non aperuit os suum; sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum... Et dabit impios pro sepultura, et divitem pro morte suâ, eò quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus... et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.

Jerem. c. 11, v. 9 : *Et ego quasi agnus mansuetus : qui portatur ad victimam.*

Matth. c. 9, v. 13 : *Euntes autem discite quid est : Misericordiam volo et non sacrificium. Et Matth. c. 12, v. 7.*

Matth. c. 9, v. 36 : *Videns autem turbas, misertus est eis. Et Marc. c. 6, v. 34.*

Matth. c. 11, v. 29, 30 : *Tollite jugum meum super vos, et discite à me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve.*

Matth. c. 12, v. 15 et seq. : *Jesus autem sciens recessit inde, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes; et præcepit eis ne manifestum eum facerent. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Ecce puer meus quem elegi; dilectus meus, in quo benè complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus; arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non exstinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium; et in nomine ejus gentes sperabunt.*

Matth. c. 14, v. 14 : *Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis.*

Matth. c. 15, v. 32 : *Jesus autem convocatis discipulis suis, dixit : Misereor turbæ. Et Marc. c. 8, v. 1, 2.*

Matth. c. 20, v. 34 : *Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum.*

Matth. c. 26, v. 62, 63 : *Et surgens princeps Sacerdotum ait illi : Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat. Et Matth. c. 27, v. 12 et seq.*

Marc. c. 1, v. 41 : *Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam.*

Luc. c. 7, v. 13 : *Quam cum vidisset Dominus, misericordiâ motus super eam, dixit illi : Noli flere.*

2 Cor. c. 10, v. 1 : *Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi.*

Hebr. c. 2, v. 17 : *Undè debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

2 Petr. c. 2, v. 23 : *Qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem judicanti se injustè.*

CAPUT XCII.

JESUS OBIEDIENS.

Psalm. 39, v. 9 : *In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam : Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.*

Isa. c. 50, v. 5 : *Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico.*

Luc. c. 2, v. 51: *Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis.*

Phil. c. 2, v. 8: *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

CAPUT XCIII.

JESUS AGNUS, PASCHA, OVIS.

Exod. c. 12, v. 43 et seq.: *Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: Hæc est religio Phase... In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringetis.* Et Num. c. 9, v. 9 et seq.

Isa. c. 16, v. 1: *Emitte agnum tuum, dominatorem terræ, de petrâ deserti ad montem filie Sion.*

Isa. c. 53, v. 7: *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.*

Jerem. c. 11, v. 19: *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.*

Joan. c. 1, v. 29 et seq.: *Alterâ die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi... Alterâ die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo, et respiciens Jesum ambulantiem dicit: Ecce Agnus Dei.*

Joan. c. 19, v. 31 et seq.: *Judæi ergo (quoniam Parasceve erat), ut non remaneret in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. Venerunt ergo milites; et primi quidem fregerunt crura et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura... Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo.*

Act. c. 8, v. 27 et seq.: *Et ecce vir Æthiops... legens Isaiam Prophetam... Locus autem Scripturæ quem legabat, erat hic... Tanquam ovis ad occisionem ductus, et sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum... Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ, evangelizavit illi Jesum.*

1 Cor. c. 5, v. 7: *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.*

1 Petr. c. 1, v. 18, 19: *Scientes quòd non corruptilibus auro vel argento redempti estis de vanâ vestrà conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, et incontaminati.*

Apoc. c. 2, v. 6 et seq.: *Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor animalium, et in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum... Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, et viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno. Et sæpissimè in reliquâ Apocalypsi.*

Comparisonem infrà instituemus, Jesum Christum inter et paschalem agnum. Aliqua nunc afferenda sunt agni naturam generatim sumptam spectantia, quibus Jesu similis est. Velut patientia et mansuetudo, quæ in Christo quantæ fuerint docet hic Parallelismus. agnina carne vescimur, alimur, et vitam toleramus;

suam carnem edere jubet nos Christus apud Joannem, cap. 6, v. 54; qui secus faxit, vitam non habiturum pronuntiat; carnem quippe verè cibum esse. Agnina lanâ induimur; induimus et Christum, quicumque in Christo baptismum suscepimus, ut decernit Paulus in Epistolâ ad Galatas, cap. 3, v. 27, qui et Romanos ad induendum Jesum Christum hortatur (Rom. c. 13, v. 14). Sacrificium juge, quo ex Mosis præscripto horni agni duo quotidie mactabantur, alter matutinis horis, alter vespertinis, imago fuit, non cruenti solùm sacrificii, quo postquam Christus unam pro peccatis obtulit hostiam, in sempiternum sedet in dexterâ Dei, quâ cruentâ sed oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos, sed jugis etiam et incruenti sacrificii, quo ad placandum propitiandumque Deum, Christum quotidie sacerdotes ad altaria offerunt.

CAPUT XCIV.

JESUS LEO.

Gen. c. 49, v. 9: *Catulus leonis Juda; ad prædam, fili mi, ascendisti; requiescens accubuisti ut leo, et quasi lævna; quis suscitabit eum?*

Apoc. c. 5, v. 5: *Et unus de senioribus dixit mihi: Ne flevetis, ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, et solvere septem signacula ejus.*

CAPUT XCV.

JESUS PRINCEPS.

Isa. c. 9, v. 6: *Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis.*

Jerem. c. 30, v. 21: *Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producet, et applicabo eum, et accedet ad me.*

Ezech. c. 34, v. 23, 24: *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascet eas, servum meum David; ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus David in medio eorum. Ego Dominus locutus sum.*

Act. c. 5, v. 30, 31: *Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dexterâ suâ.*

Col. c. 1, v. 17 et seq.: *Et ipse est ante omnes et omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.*

Col. c. 2, v. 11: *Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis.*

Apoc. c. 1, v. 4, 5: *Gratia vobis et pax à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum et princeps regum terræ.*

CAPUT XCVI.

JESUS DOMINUS ET REX ÆTERNUS.

Gen. c. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.*

1 Reg. c. 2, v. 10: *Dominus judicabit fines terræ, et*

dabit imperium Regi suo, et sublimabit cornu Christi sui.

2 Reg. c. 7, v. 12, 13 : *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus. Ipse ædificabit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.*

Psalm. 2, v. 5 et seq. : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodiè genui te. Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virgâ ferred.*

Psalm. 21, v. 29 : *Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium.*

Psalm. 23, v. 7 et seq. : *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ.*

Psalm. 44, v. 5, 7 : *Specie tuâ et pulchritudine tuâ, intende prosperè, procede et regna... Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui.*

Psalm. 46, v. 1 et seq. : *Omnes gentes, plaudite manibus; jubilate Deo in voce exultationis; quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram... Psallite Deo nostro, psallite : psallite regi nostro, psallite; quoniam rex omnis terræ Deus, psallite sapienter : regnabit Deus super gentes.*

Psalm. 71, v. 1 et seq. : *Deus judicium tuum regi da, et judicium tuum filio regis... et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coràm illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei.*

Psalm. 73, v. 12 : *Deus autem rex noster antè secula; operatus est salutem in medio terræ.*

Psalm. 88, v. 28 et seq. : *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi; et ponam in seculum seculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus æternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cælo fidelis.*

Psalm. 109, v. 1 et seq. : *Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.*

Isa. c. 9, v. 6, 7 : *Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David, et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio et justitiâ, amodo et usque in sempiternum.*

Isa. c. 11, v. 1, 4, 10 : *Et egredietur virga de radice*

Jesse, et flos de radice ejus ascendet... judicabit in justitiâ pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ, et percutiet terram virgâ oris sui... In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.

Isa. c. 16, v. 1 : *Emitte Agnum, Domine, dominatorem terræ.*

Isa. c. 52, v. 1 : *Ecce in justitiâ regnabit rex.*

Isa. c. 40, v. 10 : *Ecce Deus vester; ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur.*

Isa. c. 49, v. 7 et seq. : *Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum; reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te... Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levabo ad gentes manum meam, et ad populos exultabo signum meum; et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.*

Isa. c. 52, v. 7 : *Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus!*

Jerem. c. 23, v. 5 et seq. : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. Et Jerem. c. 33, v. 15, 16.*

Jerem. c. 30, v. 8, 9 : *Et erit in die illâ, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula ejus dirumpam, et non dominabuntur ei amplius alieni, sed servient Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.*

Jerem. c. 30, v. 21 : *Et erit dux ejus ex eo; et princeps de medio ejus producet, et applicabo eum, et accedet ad me.*

Jerem. c. 33, v. 17 et seq. : *Quia hæc dicit Dominus : Non interibit de David vir, qui sedeat super thronum domus Israel... Hæc dicit Dominus : Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius, qui regnet in throno ejus.*

Ezech. c. 37, v. 22 et seq. : *Et faciam eos in gentem unam in terrâ in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans... et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum.*

Dan. c. 2, v. 44 : *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum.*

Dan. c. 9, v. 13 et seq. : *Aspiciebam ergò in visione noctis, et ecce cæli nubibus quasi filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum; et dedit ei*

potestatem, et honorem; et regnum; et omnes populi, tribus, et linguae ipsi servient; potestas ejus, potestas aeterna quae non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur... Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quae est subter omne caelum, detur populo sanctorum Altissimi; cujus regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient.

Ose. c. 3, v. 5: *Et post haec revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum.*

Mich. c. 4, v. 2 et seq.: *Quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem... et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in aeternum.*

Mich. c. 5, v. 2: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis.*

Zach. c. 6, v. 12, 13: *Haec dicit Dominus exercituum dicens: Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orientur, et aedificabit templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo.*

Zach. c. 9, v. 9: *Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce Rex tuus veniet tibi justus et salvator; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinae.*

Malach. c. 3, v. 1: *Ecce ego mitto angelum meum, et praeparavit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quaeritis, et Angelus testamenti quem vos vultis.*

Matth. c. 2, v. 1 et seq.: *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolimam, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judaeorum?... Sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiit Jux, qui regat populum meum Israel.*

Matth. c. 16, v. 17 et seq.: *Respondens autem Jesus dixit ei: Beatus es, Simon Bar-Jona..... Et tibi dabo claves regni caelorum.... Amen dico vobis, sunt quidem de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.*

Matth. c. 21, v. 4, 5: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Dicite filiae Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugalis. Et Joan. c. 12, v. 15.*

Matth. c. 25, v. 31 et seq.: *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suae... Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt: Venite, benedicti Patris mei.*

Matth. c. 27, v. 11 et seq.: *Jesus autem stetit ante praesidem, et interrogavit eum praeses, dicens: Tu es rex Judaeorum? Dicit illi Jesus: Tu dicis... Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei; et placentes coronam de spinis posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus. Et genu flexo ante eum, illu-*

debant ei, dicentes: Ave, rex Judaeorum... Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam: HIC EST JESUS, REX JUDEORUM... Similiter et principes sacerdotum illudentes, cum scribis et senioribus dicebant:... Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Et Marc. c. 15, v. 2, 9, 12 et seq. Luc. c. 23, v. 2, 3, 37 et seq. Joan. c. 18, v. 33, 39; et c. 19, v. 3, 12, 14 et seq.

Matth. c. 28, v. 18: *Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra.*

Luc. c. 1, v. 32, 33: *Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum; et regni ejus non erit finis.*

Luc. c. 19, v. 37, 38: *Coeperunt omnes turbae discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit in nomine Domini; pax in caelo, et gloria in excelsis.*

Luc. c. 22, v. 29, 30: *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.*

Joan. c. 1, v. 49: *Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei; tu es rex Israel.*

Joan. c. 11, v. 13: *Acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel.*

Joan. c. 17, v. 1, 2: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut filius tuus clarificet te; sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.*

Joan. c. 18, v. 36, 37: *Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judaeis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis, quia rex sum ego.*

Act. c. 2, v. 33 et seq.: *Dexteram igitur Dei exaltatus et promissione Spiritus sancti acceptam a Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis; non enim David ascendit in caelum; dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.*

Act. c. 10, v. 36: *Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum: hic est omnium Dominus.*

Act. c. 17, v. 7: *Hi omnes contra decreta Caesaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum.*

Rom. c. 14, v. 9: *In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur.*

Rom. c. 15, v. 8 et seq.: *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; gentes autem super misericordiam honorare Deum, sicut scriptum est... Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.*

Cor. c. 2, v. 8 : Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.

1 Cor. c. 15, v. 24, 25 : Deindè, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.

Eph. c. 1, v. 19 et seq. : Secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, et omnia subiecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.

Eph. c. 5, v. 5 : Hoc enim scitote, intelligentes quòd omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.

Col. c. 1, v. 12, 13 : Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine; qui eripuerit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ.

2 Tim. c. 4, v. 1 : Testificor coràm Deo et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius et regnum ejus.

Hebr. c. 1, v. 2 et seq. : Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et secula; qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis; tantò melior Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquandò Angelorum : Filius meus es tu, ego hodiè genui te? Et rursùm : Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium? Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes Angeli ejus. Et ad Angelos quidem dicit : Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis; ad Filium autem : Thronus tuus, Deus, in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui : dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.

Hebr. c. 2, v. 9 : Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, glorià et honore coronatum.

Hebr. c. 7, v. 1 et seq. : Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abraham regresso à cæde regum, et benedixit ei; cui et decimas omnium divisit Abraham; primum quidem qui interpretatur, rex justitiæ, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogiâ, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.

1 Petr. c. 4, v. 11 : Ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria, et imperium in secula seculorum. Et 1 Petr. c. 5, v. 11.

2 Petr. c. 1, v. 11 : Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi.

Jud. c. 4 : Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præscripti sunt in hoc judicium) impii, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum dominatorem et Dominum nostrum Jesum Christum negantes.

Apoc. c. 3, v. 21 : Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

Apoc. c. 11, v. 15 : Et septimus Angelus tubâ cecinit, et factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes : Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus, et regnabit in secula seculorum, amen.

Apoc. c. 12, v. 5, 10 : Et peperit filium masculum, qui reclusus erat omnes gentes in virgâ ferreâ, et raptus est filius ejus ad Deum, et ad thronum ejus... Et audivi vocem magnam in cælo dicentem : Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus.

Apoc. c. 17, v. 14 : Hi cum Agno pugtabunt, et Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et Rex regum.

Apoc. 19, v. 11, 12, 15 : Et vidit cælum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitiâ judicat et pugnat; oculi autem ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus diademata multa... et de ore ejus procedit gladius ex utràque parte acutus, ut in ipso percutat gentes; et ipse reget eas in virgâ ferreâ.

CAPUT XCVII.

JESU DISCIPULI REGES.

Psalm. 44, v. 17 : Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram.

Sap. c. 3, v. 7, 8 : Fulgebunt justii, et tanquàm scintillæ in arundinetò discurrunt; judicabunt nationes, et dominabuntur populis.

Sap. c. 5, v. 16, 17 : Justii autem in perpetuum vivent; et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio illorum apud Altissimum. Idè accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini.

Sap. c. 6, v. 21 : Concupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.

Dan. c. 7, v. 18 et seq. : Suscipient autem regnum Sancti Dei Altissimi, et obtinebunt regnum usque in seculum et seculum seculorum..... Aspiciebam, et ecce cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et prævalebat eis, donec venit Antiquus dierum, et judicium dedit sanctis Excelsi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti... Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi.

Luc. c. 12, v. 32 : Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.

Luc. c. 22, v. 29, 30 : Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel.

Rom. c. 5, v. 17 : Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multò magis abundantiam gratiæ, et donationis, et justitiæ accipientes in vitâ regnabunt per unum Jesum Christum.

1 Cor. c. 4, v. 8 : Jam saturati estis, jam divites facti estis, sine nobis regnatis; et utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus.

1 Cor. c. 9, v. 25 : Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.

Hebr. c. 12, v. 28 : Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam per quam serviamus, placentes Deo cum metu et reverentiâ.

Jac. c. 2, v. 5 : Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod reponisit Deus diligentibus se?

1 Petr. c. 2, v. 9 : Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta.

Apoc. c. 1, v. 6, 9 : Fecit nos regnum et sacerdotes Deo et Patri suo.

Apoc. c. 2, v. 26, 27 : Et qui vicerit et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virgâ ferreâ, et tanquàm vas figuli confringentur, sicut et ego accepi à Patre meo.

Apoc. c. 3, v. 21 : Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

Apoc. c. 4, v. 4 : Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, et super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, et in capitibus eorum coronæ aureæ.

Apoc. c. 5, v. 10 : Et fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes, et regnabimus super terram.

Apoc. c. 20, v. 4, 6 : Et vidi sedes, et sederunt super eas, et iudicium datum est illis; et animas decollatorum propter testimonium Jesu... et vixerunt, et regnaverunt cum Christo mille annis... Beatus sanctus qui habet patrem in resurrectione primâ; in his secunda mors habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis.

Apoc. c. 22, v. 5 : Et nox ultrâ non erit, et non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis; quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabunt in sæcula sæculorum.

CAPUT XCVIII.

JESU CLARITAS ET GLORIA.

Psal. 8, v. 5, 6 : Quid est homo, quòd memor es ejus? aut Filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulò minus ab Angelis; gloriâ et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum.

Psal. 23, v. 7 et seq. : Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ.

Psal. 109, v. 1 et seq. : Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendo-

ribus sanctorum... De torrente in viâ bibit, propterea exaltabit caput.

Eccli. c. 24, v. 1 et seq. : Sapientia laudabit animam suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi sui gloriabitur, et in Ecclesiis Altissimi aperiet os suum, et in conspectu virtutis illius gloriabitur, et in medio populi sui exaltabitur, et in plenitudine sanctâ admirabitur, et in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur.

Isa. c. 4, v. 2 : In die illâ erit germen Domini in magnificentiâ et gloriâ, et fructus terræ sublimis.

Isa. c. 49, v. 5 : Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur, et glorificatus sum in oculis Domini.

Isa. c. 52, v. 13 : Ecce intelliget servus meus, et exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valdè.

Dan. c. 7, v. 13, 14 : Aspicebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ, ipsi servant; potestas æternæ, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Zach. c. 6, v. 12, 13 : Hæc ait Dominus exercituum, dicens : Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orietur, et ædificabitur templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo.

Zach. c. 44, v. 6 : Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo.

Matth. c. 16, v. 27 : Filium enim hominis venturus est in gloriâ Patris sui cum Angelis suis; et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et Matth. c. 19, v. 28; et c. 24, v. 30; et c. 25, v. 31; et c. 26, v. 69. Marc. c. 8, v. 38. Luc. c. 9, v. 26; et c. 21, v. 27.

Matth. c. 17, v. 1 et seq. : Et post dies sex assumit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, et ducit illos in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est antè eos; et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix... Ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui; ipsum audite. Et Marc. 9, v. 2 et seq. Luc. c. 9, v. 28 et seq.

Luc. c. 24, v. 26 : Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?

Joan. c. 1, v. 14 : Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti à Patre, plenum gratiæ et veritatis.

Joan. c. 2, v. 11 : Hoc fecit initium signorum Jesus in Canâ Galilææ, et manifestavit gloriam suam, et crederunt in eum discipuli ejus.

Joan. c. 7, v. 39 : Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. Et Joan. c. 12, v. 16.

Joan. c. 11, v. 4 : Audiens autem Jesus dixit eis :

Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloriâ Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

Joan. c. 12, v. 25 : *Jesus autem respondit eis dicens : Venit hora, ut clarificetur Filius homini.*

Joan. c. 13, v. 31, 32 : *Cum ergo exisset, dixit Jesus : Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso, et continuo clarificabit eum.*

Joan. c. 14, v. 13 : *Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hæc faciam, ut glorificetur Pater in Filio.*

Joan. c. 16, v. 14 : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.*

Joan. c. 17, v. 1 et seq. : *Hæc locutus est Jesus, et sublevatis oculis in cælum, dixit : Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te... Et nunc clarifica me tu, Pater, apud teipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te... Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et clarificatus sum in eis.*

Act. c. 3, v. 13 : *Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus Patrum nostrorum, glorificavit Filium suum Jesum.*

Act. 5, v. 31 : *Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dexterâ suâ, ad dandam poenitentiam Israeli, et remissionem peccatorum.*

1 Cor. c. 2, v. 8 : *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

2 Cor. c. 4, v. 4 : *In quibus Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.*

Eph. c. 1, v. 19 et seq. : *Nos qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in cælestibus supra omnem principatum, et potestates, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.*

Phil. c. 2, v. 9 et seq. : *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

Col. 2, c. v. 10 : *Estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis.*

Thess. c. 1, v. 9, 10 : *Qui poenas dabunt interitu æternas à facie Domini, et à gloriâ virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.*

Hebr. c. 1, v. 3 et seq. : *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus... sedet ad dexteram majestatis in excelsis; tantò melior Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditavit... Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent*

eum omnes Angeli Dei... Thronus tuus, Deus, in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui. Ad quem autem Angelorum dixit aliquandò : Sede à dexteris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

Hebr. c. 2, v. 5 et seq. : *Non enim Angelis subjecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens : Quid est homo, quod memor es ejus; aut Filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulò minis ab Angelis; gloriâ et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modicò quàm Angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloriâ et honore coronatum.*

Hebr. c. 3, v. 3 : *Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quantò ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam.*

1 Petr. c. 1, v. 11 : *Spiritus Christi prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, et posteriores glorias.*

1 Petr. c. 4, v. 11 : *Ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria et imperium in secula seculorum.*

2 Petr. c. 1, v. 16, 17 : *Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem et præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim à Patre honorem et gloriam, voce delapsâ ad eum hujusmodi à magnificâ gloriâ : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite.*

Apoc. c. 5, v. 12, 13 : *Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, et super terram, et sub terrâ, et quæ sunt in mari, et quæ in eo, omnes audivi, dicentes : Sedenti in throno, et Agno benedictio, et honor, et gloria, et potestas in secula seculorum.*

CAPUT XCIX.

DISCIPULORUM JESU CLARITAS ET GLORIA.

1 Reg. c. 2, v. 30 : *Nunc autem dicit Dominus : Absit hoc à me; sed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum.*

Psalm. 36, v. 35 : *Expecta Dominum, et custodi viam ejus, et exaltabit te.*

Psalm. 85, v. 10 et seq. : *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Quia misericordiam et veritatem diligit Deus; gratiam et gloriam dabit Dominus. Non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te!*

Psalm. 90, v. 15 : *Clamabit ad me, et ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione; eripiam eum, et glorificabo eum.*

Psalm. 3, v. 1 et seq. : *Beatus vir qui timet Dom-*

num; in mandatis ejus volet nimis: potens in terrâ erit semen ejus; generatio rectorum benedicetur; gloria et divitiæ in domo ejus... Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum seculi, cornu ejus exaltabitur in gloriâ.

Psalm. 149, v. 4 et seq.: Quia beneplacitum est Domino in populo suo, et exaltabit mansuetos in salutem; exsultabunt sancti in gloriâ, lætabuntur in cubilibus suis; exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum; ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis; ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis; ut faciant in eis iudicium conscriptum: gloria hæc est omnibus sanctis ejus.

Prov. c. 4, v. 7, 8: Posside sapientiam, et in omni possessione tuâ acquire prudentiam; arripe illam, et exaltabit te; glorificaberis ab eâ, cum eam fueris amplexatus.

Prov. c. 28, v. 12: In exultatione justorum multa gloria est.

Prov. c. 29, v. 23: Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria.

Eccli. c. 1, v. 11, 24: Timor Domini gloria et gloriatio... Scientiam et intellectum prudentiæ sapientia compartietur, et gloriam tenentium se exultat.

Eccli. c. 6, v. 30 et seq.: Et erunt tibi compedes ejus (sapientiæ) in protectionem fortitudinis, et bases virtutis, et torques illius in stolam gloriæ; decor enim vitæ est in illâ, et vinculo illius alligatura salutaris; stolam gloriæ indues eam, et coronam gratulationis superpones tibi.

Eccli. c. 11, v. 1: Sapientia humiliati exaltabit caput ejus, et in medio magnatorum consedere illum faciet.

Eccli. c. 14, v. 23 et seq.: Qui excogitat vias illius (sapientiæ) in corde suo... protegetur sub tegmine illius à fervore, et in gloriâ ejus requiescet.

Eccli. c. 15, v. 1 et seq.: Qui timet Deum, faciet bona; et qui continens est justitiæ, apprehendet illam; et obviavit illi quasi mater honorificata, et quasi mulier à virginitate suscipiet illum. Cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aquâ sapientiæ salutaris potabit illum, et firmabitur in illo, et non flectetur; et continebit illum, et non confundetur, et exaltabit illum apud proximos suos, et in medio Ecclesiæ aperiet os ejus, et adimplebit illum spiritu sapientiæ et intellectus, et stolâ gloriæ vestiet illum: jucunditatem et exultationem thesaurizabit super illum; et nomine æterno hæreditabit illum.

Eccli. c. 23, v. 38: Gloria magna est sequi Dominum.

Isa. c. 60, v. 14 et seq.: Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fuisti derelicta, et odio habita, et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiâ seculorum, gaudium in generationem et generationem; et suges lac gentium, et mamillâ regum lactaberis; et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

Isa. c. 62, v. 1 et seq.: Propter Sion non tacebo, et

propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur... Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.

Jerem. c. 30, v. 18, 19: Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor, et ædificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium; et multiplicabo eos, et non minuentur; et glorificabo eos, et non attenuabuntur.

Agg. c. 2, v. 8 et seq.: Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum... Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum.

Matth. c. 19, v. 28: Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et Luc. c. 22, v. 29, 30.

Matth. c. 23, v. 12: Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur. Et Luc. c. 1, v. 52; et c. 14, v. 11; et c. 18, v. 14. Jac. c. 4, v. 6; et 1 Petr. c. 5, v. 5. Job. c. 22, v. 29.

Rom. c. 2, v. 6, 7, 10: Qui reddet unicuique secundum opera ejus, iis quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem quaerunt, vitam æternam. Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum.

Rom. c. 5, v. 1 et seq.: Justificati ergo ex fide, pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in quâ stamus, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.

Rom. c. 8, v. 18 et seq.: Existimo enim quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis... quia et ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei... Quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit.

Rom. c. 9, v. 3, 4, 23: Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa... ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.

1 Cor. c. 2, v. 7: Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus antè secula in gloriam nostram.

2 Cor. c. 3, v. 18: Nos verò omnes revelatâ facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquàm à Domini spiritu.

2 Cor. c. 4, v. 17: Id enim quod in præsentem est momentaneum, et leve tribulationis nostræ, suprâ ma-

dum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.

Col. c. 1, v. 27 : Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ.

Col. c. 3, v. 4 : Cum Christus apparuerit in vitâ vestrâ, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloriâ.

1 Petr. c. 2, v. 7 : Vobis igitur honor credentibus.

1 Petr. c. 5, v. 4 : Et cum apparuerit princeps pastorum percipiatis immarcescibilem gloriæ coronam.

CAPUT C.

JESU FORTITUDO ET POTESTAS.

Psal. 23, v. 7, 8 : Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens Dominus potens in prælio.

Psal. 109, v. 1 et seq. : Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emitet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum... Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges; judicabit in nationibus, implebit ruinas; conquasabit capita in terrâ multorum; de torrente in viâ bibet; propterea exaltabit caput.

Eccli. c. 24, v. 7, 11 : Ego (Sapientia) in altissimis habitavi... et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi.

Isa. c. 8, v. 1 et seq. : Et dixit Dominus ad me : Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis : Velociter spolia aetrahe, citò prædare... Et accessi ad Prophetissam, et concepit, et peperit filium. Et dixit Dominus ad me : Voca nomen ejus : Accelera spolia detrahere, festina prædari.

Isa. c. 9, v. 6 : Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis.

Isa. c. 11, v. 1 et seq. : Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet : et requiescet super eum spiritus Domini; spiritus sapientiæ et intellectus; spiritus consilii et fortitudinis... et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium.

Isa. c. 41, v. 2 : Quis suscitavit ab oriente Justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit; dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus.

Isa. c. 42, v. 13 : Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum; vociferabitur et clamabit, super inimicos suos confortabitur.

Isa. c. 49, v. 25, 26 : Quia hæc dicit Dominus : Equidem et captivitas à forti tolletur, et quod ablatum fuerit à robusto salvabitur; eos verò qui judicaverunt te, ego judicabo; et filios tuos ego salvabo : et cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi musto sanguine suo inebriabuntur : et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

Dan. c. 7, v. 13, 14 : Aspicebam ergò in visione no-

ctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum. Et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Zach. c. 9, v. 9, 10 : Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce Rex tuus veniet tibi justus et salvator; ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ; et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et dissipabitur arcus belli, et loquetur pacem gentibus, et potestas ejus à mari usque ad mare, et à fluminibus usque ad fines terræ.

Matth. c. 3, v. 11 : Ego quidem baptizo vos in aquâ in pœnitentiam : qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni. Et Luc. c. 3, v. 16.

Matth. c. 7, v. 29 : Erat enim docens eos, sicut potestatem habens. Et Marc. c. 1, v. 22. Luc. c. 4, v. 32.

Matth. c. 11, v. 27 : Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et Joan. c. 3, v. 24; et c. 13, v. 3; et c. 17, v. 2.

Matth. c. 24, v. 30 : Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multâ et majestate. Et Marc. c. 13, v. 26. Luc. c. 21, v. 27; et c. 2. Thess. c. 1, v. 7 et seq.

Matth. c. 28, v. 18 : Et accedens Jesus locutus est eis, dicens : Data est mihi omnis potestas in cælo et in terrâ.

Marc. c. 1, v. 27 : Et mirati sunt omnes, ita ut conquirent inter se dicentes : Quidnam est hoc? quoniam doctrina hæc nova? quia in potestate etiam spiritibus imundis imperat, et obediunt ei. Luc. c. 4, v. 36.

Luc. c. 24, v. 49 : De Jesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere et sermone, coram Deo et omni populo.

Joan. c. 5, v. 26, 27 : Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso, et potestatem dedit et judicium facere, quia Filius hominis est.

1 Cor. c. 1, v. 23 et seq. : Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Cor. c. 5, v. 4 : Congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi.

1 Cor. c. 15, v. 24 et seq. : Deindè finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Cum autem dicat : Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus

erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.

2 Cor. c. 12, v. 9 : Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.

2 Cor. c. 13, v. 3 : An experimentum queritis ejus, qui in me loquitur, Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis?

Eph. c. 1, v. 20 et seq. : Suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus suprâ omnem Principatum, et Potestatem, et Virtutem, et Dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro; et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsam dedit caput suprâ omnem Ecclesiam.

2 Thess. c. 2, v. 8 : Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui.

Hebr. c. 1, v. 3 : Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.

Hebr. c. 2, v. 6 et seq. : Testatus est autem in quodam loco quis dicens : Quid est homo quod memor es ejus; aut Filius hominis quoniam visitas eum? minuisti eum paulò minus ab Angelis, gloriâ et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modicò quàm Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloriâ et honore coronatum.

2 Petr. c. 1, v. 2 et seq. : Gratia vobis et pax adimpleatur in cognitione Dei, et Jesu Christi Domini nostri, quomodo omnia nobis divinæ virtutis suæ, quæ ad vitam et pietatem donata sunt, per cognitionem ejus qui vocavit nos propriâ gloriâ et virtute.

Apoc. c. 5, v. 12, 13 : Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cœlo est, et super terram, et sub terrâ, et quæ sunt in mari, et quæ in eo, omnes audivi dicentes : Sedit in throno, et Agno benedictio, et honor, et gloria, et potestas in secula seculorum.

Apoc. c. 12, v. 10 : Et audivi vocem magnam in cœlo dicentem : Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus.

CAPUT CI.

DISCIPULORUM JESU FORTITUDO ET POTESTAS.

Psalm. 67, v. 36 : Mirabilis Deus in sanctis suis; Deus Israel ipse dabit virtutem, et fortitudinem plebi suæ.

Isa. c. 12, v. 2 : Ecce Deus Salvator meus; fiducialiter agam, et non timebo, quia fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem.

Isa. c. 25, v. 3 : Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timebit te.

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : Spiritus Domini super me,

eo quod unxerit Dominus me... ut ponerem lugentibus Sion, et darent eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, et vocabuntur in eâ fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.

Dan. c. 7, v. 27 : Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo Sanctorum Altissimi.

Matth. c. 10, v. 1 : Et convocatis duodecim discipulis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem. Et Marc. c. 3, v. 15; et c. 6, v. 7. Luc. c. 9, v. 1.

Luc. c. 10, v. 19 : Ecce dedi vobis potestatem calcandi suprâ serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit.

Act. c. 6, v. 8 : Stephanus autem, plenus gratiâ et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo.

2 Cor. c. 12, v. 10 : Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo; cum enim infirmor, tunc potens sum.

1 Joan. c. 2, v. 14 : Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicisti malignum.

Apoc. c. 2, v. 26 : Et qui vicerit, et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virgâ ferreâ, et tanquàm vas figuli confringentur.

CAPUT CII.

JESU DIVES.

Psalm. 2, c. 8 : Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.

Prov. c. 8, v. 17, 18 : Ego (Sapientia) diligentes me diligo, et qui manè vigilant ad me, inveniunt me. Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et justitia.

2 Cor. c. 8, v. 9 : Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives.

Eph. c. 1, v. 7 : In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis.

Eph. c. 3, v. 8 : Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi.

Col. c. 1, v. 26, 27 : Mysterium quod absconditur fuit à seculis, et generationibus, nunc autem manifestum est Sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ Sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus.

CAPUT CIII.

JESU DISCIPULI DIVITES.

Psalm. 36, v. 3 : Spera in Domino, et fac bonitatem; et inhabita terram, et pascere in divitiis ejus.

Psalm. 111, v. 1 et seq. : *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis; potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur; gloria et divitiæ in domo ejus.*

Prov. c. 1, v. 33 : *Qui autem me (Sapientiam) audierit, absque terrore requiescet, et abundantia præferuet, timore malorum sublato.*

Isa. c. 4, v. 19 : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis.*

Isa. c. 49, v. 8 : *Hæc dicit Dominus : In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitaras terram, et possideres hæreditates dissipatas.*

Matth. c. 5, v. 4 : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

Matth. c. 6, v. 20 : *Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. Et Matth. c. 19, v. 21. Marc. c. 11, v. 21. Luc. c. 12, v. 33.*

Matth. c. 13, v. 44 : *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum.*

1 Cor. c. 4, v. 4, 5 : *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu, quod in omnibus divites facti estis in illo.*

1 Cor. c. 4, v. 8 : *Jam saturati estis, jam divites facti estis; sine nobis regnatis, et utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus!*

2 Cor. c. 4, v. 6, 7 : *Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus.*

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq. : *Sed in omnibus exhibemus nosmetipsos... sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.*

2 Cor. c. 8, v. 9 : *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.*

Phil. c. 4, v. 18 : *Habeo autem omnia, et abundo; repletus sum, acceptis ab Epaphrodito quæ misistis.*

Col. c. 2, v. 2, 3 : *Ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, et Christi Jesu, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.*

1 Tim. c. 6, v. 17 et seq. : *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum) benè agere, divites fieri in bonis operibus, facillè tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.*

Hebr. c. 11, v. 24 et seq. : *Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiarum Pharaonis, magis eligens af-*

fligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improprium Christi; aspicebat enim in remunerationem.

Jac. c. 2, v. 5 : *Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?*

Apoc. c. 2, v. 8, 9 : *Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe : Hæc dicit primus et novissimus, qui fuit mortuus, et vivit : Scio tribulationem tuam et paupertatem tuam, sed dives es.*

CAPUT CIV.

JESUS LEGUMIATOR.

Deut. c. 18, v. 15 et seq. : *Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies... Et ait Dominus mihi : Bened omnia sunt locuti : Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui; et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.*

Psalm. 9, v. 20, 21 : *Exsurge, Domine, non confortetur homo; judicentur gentes in conspectu tuo. Constitue, Domine, legislatorem super eos, ut sciant gentes quoniam homines sunt.*

Isa. c. 2, v. 3 : *Et ibunt populi multi, et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et Mich. c. 4, v. 2.*

Isa. c. 33, v. 22 : *Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.*

Isa. c. 42, v. 4 : *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrâ judicium, et legem ejus insule expectabunt.*

Isa. c. 51, v. 4 : *Attendite ad me, popule meus, et tribus mea, me audite, quia lex à me exiit, et judicium meum in lucem populorum requiescet.*

Jerem. c. 31, v. 33 : *Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam.*

Matth. c. 5, v. 21 et seq. : *Audistis quia dictum est antiquis : Non occides; qui autem occiderit, reus erit judicio; ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio; qui autem dixerit fratri suo : Raca, reus erit concilio; qui autem dixerit : Fatue, reus erit gehennæ ignis... Audistis quia dictum est antiquis : Non mæchaberis? ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mæchatus est eam in corde suo... Dictum est autem : Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudiæ. Ego autem dico vobis quia omnis qui dimiserit uxorem suam, exceptâ fornicationis causâ, facit eam mæchari; et qui dimissam duxerit, adulterat. Et per totum caput rolíquum, et sequentia duo; et cap. 10; et Luc. c. 16, v. 9 et seq.; et c. 17, v. 1 et seq.*

Juan. c. 13, v. 34 : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem.*

Joan. c. 14, v. 15, 21 : *Si diligitis me, mandata mea servate... Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me.* Et Joan. c. 15, 17, et passim apud reliquos Evangelistas.

Rom. c. 8, v. 2 : *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis.*

1 Cor. c. 9, v. 20, 21 : *Et factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucraver... iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (cùm sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi), ut lucrificerem eos qui sine lege erant.*

Gal. c. 6, v. 2 : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.*

Hebr. c. 8, v. 10 : *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus; dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas.* Et c. 10, v. 16.

Jac. c. 1, v. 25 : *Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, et permanserit in eâ, non auditor obli-viosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.*

Jac. c. 2, v. 12 : *Sic loquimini, et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari.*

CAPUT CV.

JESUS CLAVEM GERIT DOMUS DAVID.

Isa. c. 22, v. 22 : *Et dabo clavem domus David super humerum ejus; et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat.*

Apoc. c. 3, v. 7 : *Et Angelo Philadelphie Ecclesie scribe: Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit.*

Quoniam Christi typum gessit Eliacimus Helciæ filius, cui hic promittit Dominus apud Isaiam, futurum ut det clavem domus David super humerum ejus, istis verbis inesse liquet prædictionem præcipui cujusdam Christi officii, et potestatis ipsi à Patre traditæ. Cæterum non injucundum, certè non supervacuum erit disquirere, cur dicat Isaias traditum iri clavem super humerum Eliacimi, cùm hic gestandarum clavium mos nobis planè ignotus sit. Nam etsi hæc videri possumus disputare præter institutum, utile tamen est quidquid ad Scripturæ intelligentiam conferre potest. Varias interpretum expositiones ambitiosè colligere ac confutare non vacat, quæ, postquam legitimam firmaverò sententiam, spontè ipsæ corruent. Sciendum ergò est vetustissimum fuisse clavium genus, quæ curvatæ erant, non absimili formâ curvarum falcium. Hæ januis intus clausis per foramen inserebantur ad excutiendos pessulos et repagula; nec ignoratur penitus hodièque earum usus; furibus præcipuè, alienas domos hoc instrumento clam reserantibus et suppilantibus; sed et fabris ferrariis, oclusas fores, cùm propriæ claves amissæ sunt, vicariâ hæc clave aperientibus; et monachis etiam quibusdam nostratibus simili cla-

vium genere interiora domum claustra reserare solitis. Vulgatus olim fuit, et communis earum usus, præcipuè inter eos quorum munus erat pretiosam suppellectilem κειμήλια, pecuniam, et fruges asservare. Eburneis vel ligneis capulis præfigebantur, undè scias fuisse prælongas. Citabimus testes idoneos. Narrat Homerus, vicesimo primo Odysseæ, Penelopen Palhadis suasu arcum, aliaque depromptum ivisse ex ταμειῶ, seu ἀποθήτη, quæ erat in thalamo: tum subjicit:

Sumpsit autem clavem benè curvatam manu crassâ, Pulchram, æneam; capulus autem eburneus additus erat.

Quo loco sic disserit Eusthathius: « Antiquum dicit clavis genus, neque, ut recentiora, multis foraminibus pertusum. Perseverat autem ad hoc tempus ejusmodi clavium usus, quæ per portæ foramen inseruntur, et seram intus excutiunt ad aperiendum ostium. » En tibi antiquissimam clavium formam, longè diversarum ab iis quæ multifores sunt, et à Laconibus subindè inventæ, atque immittuntur illæ, ut dixi, per januæ foramen, ad dimovendum obicem et fores reserandas. Addit deinde: *Capulum eburneum dicit, manubrium significans, quod tale fingit, ut sit pretiosus. Alia enim lignea sunt, ut verisimile est.* Ligneis ergò vel eburneis manubriis instruebantur. Subjungit denique: « Non ergò gladius solùm capulo instruitur, sed ecce et falcata ista clavis, quæ et propterea benè curvata appellatur. » Inflexam, igitur dixit Homerus, quod falcis figuram præferat. Facile intelligitur ejusmodi clavem fuisse, quam humero gestabat Eliacimus gazæ regiæ custos. Isa. 22, 15. Hoc enim munus exprimitur dictione כַּדָּבָר, quam Isaias Sobnæ tribuit eodem vicesimo secundo capite v. 15. Sobnæ autem in eo munere successit Eliacimus. Claves quippè hujusmodi graves et benè longas fuisse persuadet curvatura illa et eburneus capulus; tum et quòd eam ait Homerus arripuisse Penelopen, *crassâ et validâ manu.* Atqui vix aliter gestari commodè poterat clavis illa falcata, propter pondus et curvaturam, quam humero imposita; quemadmodum rusticos nostrates sæpè videmus humeris gestantes messarias falcas complures in unum fasciculum colligatas. Indè est quod κατωμάδια vocabantur hæc claves, hoc est, *humero gestari solitæ.* Scribit Callimachus Hymno in Cererem, floreas coronas et papaver manu quidem tulisse Cererem Nicippe sacerdoti suæ assimilatam; at gestasse κατωμαδιαν κλειδα. Clavis ista humero ferri solita, videri possit insigne fuisse sacerdotii hujus; Ceres quippè frugibus condendis et custodiendis præest. Sed aliarum tamen dearum sacerdotibus tributum id reperimus. Sic Junonis Argivæ clavigera dicitur callithoe ab auctore Phoronidis, quem citat Clemens Alexandrinus. Nemo, opinor, inducet in animum claves Laconicas, nostris breviores, cæterum haud absimiles, humero fuisse gestatas; quod cogitare absurdum est.

CAPUT CVI.

ABROGATIO MOSAICÆ LEGIS.

Isa. c. 4, v. 41 et seq. : *Quòd mihi multitudinem victi-*

marum vestrarum? dicit Dominus, plenus sum; holocausta arietum, et arietem unguum, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum nolui. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quæsit hęc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis? ne offeratis ultrà sacrificium frustrà; incensum abominatio est mihi. Neomeniam, et sabbathum, et festivitates alias non feram; iniqui sunt cœtus vestri; calendas vestras et solemnitates vestras odit anima mea; facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. Et Jerem. c. 6, v. 20. Amos. c. 5, v. 21, 22. Mich. c. 6, v. 6 et seq.

Isa. c. 43, v. 18 et seq.: Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, et nunc orientur; utique cognoscetis ea; ponam in deserto viam, et in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo electo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit. Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me, Israel.

Isa. c. 65, v. 17: Ecce enim ego creo cœlos novos, et terram novam, et non erunt in memoriâ priora, et non ascendent super cor.

Isa. c. 66, v. 22, 23: Quia sicut cœli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbathum ex sabbatho; veniet omnis caro, ut adoret coram facie meâ, dicit Dominus.

Jerem. c. 3, v. 16: Cumque multiplicati fueritis, et creveritis in terrâ in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultrà: Arca testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultrà.

Jerem. c. 7, v. 11 et seq.: Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in quâ invocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum à principio, et videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel: et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, et locutus sum ad vos manè consurgens, et loquens, et non audistis; et vocavi vos, et non respondistis; faciam domui huic, in quâ invocatum est nomen meum, et in quâ vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo, et projiciam vos à facie meâ.

Jerem. c. 31, v. 31 et seq.: Ecce dies veniet, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educrem eos de terrâ Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus, et in corde eorum scribam eam.

Ezech. c. 7, v. 26: Conturbatio super conturbationem veniet, et auditus super auditum, et quærent visionem de Prophetâ, et consilium à senioribus.

Ezech. c. 34, v. 10: Hęc dicit Dominus meus: Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos ut ultrà non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos, et liberabo

gregem meum de ore eorum, et non erit ultrà eis in escam.

Dan. c. 9, v. 24 et seq.: Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum... Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis; et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.

Dan. c. 12, v. 11: Et à tempore cum ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.

Ose. c. 5, v. 4, 5: Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim.

Mal. c. 1, v. 10, 11: Quis est in vobis, qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrâ. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda.

Mal. c. 2, v. 11, 12: Transgressus est Juda, et abominatio facta est in Israel et in Jerusalem; quia contaminavit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam Dei alieni. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentem munus Domino exercituum.

Matth. c. 11, v. 12, 13: A diebus autem Joannis Baptistæ, usque nunc, regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Omnes enim Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt. Luc. c. 16, v. 16.

Joan. c. 4, v. 21: Dicit ei Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerusalem adorabitis Patrem.

Act. c. 10, v. 28: Dixitque ad illos: Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo conjungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem.

Act. c. 13, v. 38, 39: Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari, in hoc omnis qui credit justificatur.

Act. c. 15, v. 5 et seq.: Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderunt dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque servare legem Moysis. Conveneruntque Apostoli et seniores de verbo hoc. Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos: Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod ne patres nostri, neque nos portare potuimus? Et postquam...

runt, respondit Jacobus dicens... Propter quod ego iudico non inquietari eos qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstineant à contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocatis, et sanguine... Tunc placuit Apostolis et senioribus cum omni Ecclesiâ, eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam.... scribentes per manus eorum : Apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochiæ...., Salutem... Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra vobis imponere oneris quàm hæc necessaria, ut abstinere vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione.

Rom. c. 3, v. 21, 28 : Per legem enim cognitio peccati; nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege et Prophetis... Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.

Rom. c. 6, v. 14, 15 : Peccatum enim vobis non dominabitur; non enim sub lege estis, sed sub gratiâ. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratiâ? Absit.

Rom. c. 7, v. 4 et seq. : Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ desinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritûs, et non in vetustate litteræ.

Rom. c. 8, v. 2 et seq. : Lex enim spiritûs vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, damnavit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis.

Rom. c. 10, v. 4 : Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.

2 Cor. c. 5, v. 17 : Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.

Gal. c. 2, v. 16, 21 : Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi, non ex operibus legis; propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.... Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

Gal. c. 3, v. 24, 25 : Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur. At ubi venit fides, jam non sumus sub pædago.

Gal. c. 5, v. 18 : Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.

Gal. c. 6, v. 15 : In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, sed nova creatura.

Eph. c. 2, v. 14, 15 : Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceris solvens, inimicitias in carne suâ; legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.

Eph. c. 4, v. 20 et seq. : Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, si in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu, deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur se-

cundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitiâ et sanctitate veritatis.

Col. c. 3, v. 9 et seq. : Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum; ubi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scythæ, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christus.

Hebr. c. 7, v. 11 et seq. : Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit), quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron? Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de aliâ tribu est, de quâ nullus altari præstid fuit; manifestum est enim quod ex Judâ ortus sit Dominus noster, in quâ tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis; contestatur enim : Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus, et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adducit lex, introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando per eum qui dixit ad illum : Juravit Dominus, et non penitebit eum; tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech), in tantum melioris Testamenti sponsor factus est Jesus.... Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes; sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

Hebr. c. 8, v. 6 et seq. : Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantò et melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repositionibus sancitum est; nam si illud prius culpâ vacasset, non utique secundi locus inquirere. Vituperans enim eos dicit : Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus : Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas.... Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, propè interitum est.

Hebr. c. 9, v. 6 et seq. : In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes; in secundo autem, semel in anno summus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro suâ et populi ignorantia, hoc significante Spiritu sancto nondum propalata esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum; quæ parabola est temporis instan-

lis, juxtā quam munera et hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxtā conscientiam perfectum facere servientem, solummodò in cibis et in potibus, et variis baptismatibus et justitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis.

Hebr. c. 10, v. 11 et seq.: *Et omnis quidem sacerdos præstò est quotidie ministrans, et easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterā Dei; de cætero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Unde enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas, et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato..... Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia.*

Apoc. c. 3, v. 12: *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, et nomen meum novum.*

Apoc. c. 21, v. 5: *Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt et vera.*

CAPUT CVII.

SANCTIO NOVÆ LEGIS.

Deut. c. 18, v. 15 et seq.: *Prophetam de gente tuā et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus; ipsum audies, ut petisti à Domino Deo tuo in Horeb, quandò concio congregata est, atque dixisti: Ultrā non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi: Benè omnia sunt locuti; Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui; et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.*

Isa. c. 2, v. 2: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi mei, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibat lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.*

Isa. c. 4, v. 2, 9: *Quæ prima fuerunt, ecce venerunt; nova quoque annuntio; antequàm oriantur, audita vobis faciam.*

Isa. c. 43, v. 18 et seq.: *Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea, ponam in deserto viam, et in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in in-*

vio, ut darem potum populo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.

Isa. c. 56, v. 4, 5: *Quia hæc dicit Dominus eunuchis, qui custodierint sabbatha mea, et elegerint quæ ego volui, et tenuerint fœdus meum: Dabo eis in domo meâ et in muris meis locum, et nomen melius à filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.*

Isa. c. 62, v. 2, 3: *Et videbunt gentes Justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum, et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultrā, Derelicta; et terra tua non vocabitur amplius, Desolata; sed vocaberis, Voluntas mea in eâ, et terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur.*

Isa. c. 65, v. 15 et seq.: *Et dimittetis nomen vestrum in juramentum electis meis, et interficiet te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomine alio..... Ecce enim ego creo cælos novos, et terram novam, et non erunt in memoriâ priora, et non ascendent super cor: sed gaudebitis et exultabitis usque in sempiternum his quæ ego creo.*

Isa. c. 66, v. 22: *Quia sicut cæli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum.*

Jerem. c. 4, v. 3, 4: *Hæc enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas; circumcidinani Domino et auferite præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem.*

Ezech. c. 11, v. 19, 20: *Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum; et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.*

Ezech. c. 18, v. 31: *Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus pravocati estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum.*

Jerem. 31, v. 31 et seq.: *Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domum Israel et domum Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educrem eos de terrâ Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit ultrā vir proximum suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.*

Jerem. c. 34, v. 10, 11: *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultra non pascant gregem, nec pascant amplius pastores in ipsos, et liberabo gregem mei de ore eorum, et non erit ultrā eis in escam. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas.*

Ezech. c. 36, v. 25 et seq.: *Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum; et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis et operemini.*

Dan. c. 9, v. 24: *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungetur Sanctus sanctorum.*

Mal. c. 4, v. 4 et seq.: *Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta et judicia. Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis; et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum; ne foris veniam, et percutiam terram anathemate.*

Matth. c. 26, v. 27, 28: *Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes; hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Marc. c. 14, v. 24. Luc. c. 22, v. 20; et 1 Cor. c. 11, v. 25.

Marc. 14, v. 24: *Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicentes: Quidnam est hoc, quænam doctrina hæc nova?*

Joan. c. 4, v. 21 et seq.: *Dicit ei Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitur Patrem. Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.*

Joan. c. 13, v. 34: *Mandatum novum de vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem.* Et c. 15, v. 12.

Act. c. 17, v. 19, 20: *Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes: Possumus scire quæ est hæc nova, quæ à te dicitur, doctrina? nova enim quædam infers auribus nostris.*

Rom. c. 3, v. 28: *Arbitramur enim justificari hominem per fidem, sine operibus legis.*

Rom. c. 7, v. 6: *Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ.*

2 Cor. c. 3, v. 6: *Qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non litterâ, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat.*

2 Cor. c. 5, v. 17: *Si quis ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova.*

Gal. c. 6, v. 15: *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.* Et Rom. c. 6, v. 4, et c. 12, v. 2; et 1 Cor. c. 5, v. 7; et Eph. c. 4, v. 20 et seq.

Eph. c. 2, v. 14, 15: *Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum, et medium parietem maceræ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum de-*

cretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.

Col. c. 3, v. 9 et seq.: *Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum, ubi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scythæ, servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus.*

Hebr. c. 7, v. 12 et seq.: *Reprobatio quidem sit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adducit lex; introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non pœnibit eum: Tu es sacerdos in æternum), in tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus.*

Hebr. c. 8, v. 6 et seq.: *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantum et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpâ vacasset, non utiquè secundum locum inquireretur. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum ut educerem illos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum... Dicendo autem novum, veteravit prius.*

Hebr. c. 9, v. 11 et seq.: *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta æternâ redemptione inventâ. Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantum magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi! Et ideo novi testamenti mediator est ut, morte intercedente in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis.*

Hebr. c. 10, v. 11 et seq.: *Et omnis quidem sacerdos præstid est quotidie ministrans, et easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterâ Dei, de cetero exspectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus; unâ enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos et Spiritus Sanctus; postquam enim dixit: Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas, et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor*

amplius; ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam et viventem per velamen, id est, carnem suam, et sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei.

Hebr. c. 12, v. 22 et seq.: *Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et multorum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis, et iudicem omnium Deum, et spiritus justorum perfectorum, et testamenti novi mediatorum Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.*

2 Petr. c. 3, v. 13: *Novos verò caelos, et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus, in quibus iustitia habitat.*

1 Joan. c. 2, v. 7, 8: *Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum quod audistis. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est et in ipso, et in vobis; quia tenebrae transierunt, et verum lumen jam lucet.*

Apoc. c. 3, v. 12: *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novae Jerusalem, quae descendit de caelo à Deo meo, et nomen meum novum. Et Apoc. c. 2, v. 17.*

Apoc. c. 21, v. 1, et seq.: *Et vidi caelum novum et terram novam. Primum enim caelum et prima terra abiit, mare jam non est. Et ego Joannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam descendentem de caelo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo..... Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec verba fidelissima sunt et vera.*

1° Quem è quadragesimo tertio Isaiae capite locum depromimus, Messiae temporibus non Paulus solum adscribit in secundâ ad Corinthios, c. 5, cum ait: *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova;* sed et Thalmudicus liber Beracoth. Iisdem temporibus adscribunt quoque Rabbini sententiam alteram ex sexagesimo sexto capite Isaiae, ubi non statis ac certis diebus, sed continenter, nulloque intermisso tempore, vel dierum habito discrimine, futurum vaticinatur ut ad Dei cultum homines conveniant. Quibus consonant ista Pauli ad Colossenses, cap. 2: *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte dñei festi, aut neomeniae, aut sabbathorum; quae sunt umbra futurorum; corpus autem Christi.*

2° Nobilissimum etiam Jeremiae oraculum è tricesimo primo capite R. Moses ben Nachman refert ad Messiae aetatem. Inepta verò est, quam proponit R. David Kimchi, interpretatio: non novam enim praesignificari legem statuit, sed priscam illam Mosis in Judaeorum animos insinuandam penitus et obsignandam. Tum Malachiae suffragium ambit, cujus praecipuum hoc est: *Mementote legis Moysi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, praecepta et iudicia.* Undè colligit Malachiam, postremum Prophetarum, hanc pra-

ceptione non vaticinia tantum sua, sed et aliorum Prophetarum claudentem, apertè docere in unica lege Mosaicâ esse acquiescendum, nec aliam porrò exspectari debere. Sed hominis commentum liquidò refellunt ipsa verba Jeremiae, quibus non solum promittit Deus futurum ut novum foedus paciscatur cum Israelitis, sed foedus etiam illud novum veteri opponit, ipsumque adeò vetus excludit, utpote quod ab Israelitis violatum et solutum sit. *Feriam, inquit, domui Israel et domui Juda foedus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terrâ Aegypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.* Ad Malachiae verò testimonium quod attinet, id sibi vult, observandam esse quidem legem Mosis, sed tamdiù, quoad per novam Christi legem abrogetur; quod et indicant quae proximè subjicit, cap. 4: *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Ac si diceret fore ut ad Joannem usque lex vigeat; quod clariùs pronuntiavit Christus Jesus apud Matthaeum, cap. 11: *Omnes Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt; et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est;* quae planissima est Malachianæ illius *προφήτης* interpretatio. Addit Malachias de Eliâ illo venturo, cap. 4, v. 6: *Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum; ne fortè veniam, et percutiam terram anathemate.* Nempè hoc loco Jeremiae quem scrutamur: *Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius;* accedit Malachiae ipsius testificatio, quo meliorem ipsi interpretem dare non possumus: *Non est, inquit, cap. 1, v. 10, 11, mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda; quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

3° Quae Malachiae sententia, ut illustris est inprimis ac splendida, cum eam popularibus suis vitio ac dedecori verti intellerunt Rabbini, pro sua vafricitate per-versis etiam interpretationibus cludere tentarunt. Sunt qui dicant Deum id sibi velle: Quantumlibet in idolis, vel stellis, minutisque diis compluribus colendis effusa sit ethnicorum impietas, unum tamen summum ac supremum Deum venerantur, quod mihi longè est gratissimum. Hujus expositionis auctor est R. Delomoh Jarchi, assertores R. David Kimchi et R. Aben Ezra. Ea verò quam absona sit et falsa, liquet ex eo quod inter gentes idolorum cultui addictas obscura sit supremi Dei ac ferè nulla notitia, neque ulla ipsi sacrificia fiant. Id ergo quodcumque honoris est, impiis caeremoniis ac nefario cultu idolis exhibito, tot verò Dei sanctionibus

vetito conjunctum, videant quo jure, quâve ratione *oblationem mundam* appellare queant. Impia quidem hæc est absurda interpretatio; commentitia verò et ad arbitrium conficta altera, quam proponit idem Jarchi, Deum nempe significare, Judæorum qui inter gentes dispersi versantur comprecationes sibi etiam sine victimis fusas perplacere. Quæ cum Prophetæ verbis pugnant ex adverso; quippe honores à gentibus sibi habitos Deus opponit cultui à Judæis præstito, et apertis verbis affirmat sibi ab his sacrificari; id enim sonant verba hæc: *Munus non suscipiam de manu vestra*. Aliam præterea prædictionis hujus explicationem, haud minus futilem, proponunt David Kimchi et Aben Ezra, hanc videlicet: Si à Gentibus, itidem ut à vobis, munera mihi offerri vellem, munda ea et selecta offerrent; vos verò strigosas et malè habitas hostias mihi offertis. Atqui non lege aliquâ seu conditione propositio hæc conjuncta est, sed simplex; nec id fore, aut fieri posse, sed esse reipsâ ac fieri dixit Deus. Cùm igitur in testimonio hoc retundendo vana sit Rabbino- rum opera, germanus ei sensus restituendus est. Primum cùm munera Judæorum respuere se pronuntiat Deus, abrogatio Mosaicæ legis futura notatur. Tùm ad- jicit agnitas fore nomen suum gentes, et per totum orbem mundis offermentis sese propitiatum iri. Ante Christi Jesu ortum haudquaquam id contigit; tùm enim mundum penè universum profana religio inside- bat. Statim verò post Jesum superstitiones suas dedi- cecerunt homines, et cunctas regiones Christi doctrina pervasit; adeò ut ad hanc diem puris sacrificiis Deus placetur. Purum autem sacrificium, et *oblationem mun- dam*, in animi omni noxarum labe purgati, et ad Dei obsequium parati, sinceritate et candore positam esse perspicias ex consentaneis Jeremiæ et Malachiæ tes- timoniis, quæ proximè recitavimus. Tunc autem mun- dus ille ac sincerus cultus Deo præstitus est, cùm veterem abrogavit Christus Jesus. Id quod decla- ravit ipse apertè, cùm Samaritanæ mulieri diceret, Joan. c. 4, v. 23: *Venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate*. Hæc nimirum offeruntur *spirituales hostiæ, acceptabiles Deo per Jesum Christum* (1 Petr. c. 2, v. 5). Ad Mala- chiam profectò respexisse videtur Paulus, cùm scribe- ret ista ad Timotheum: *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine irâ et disceptatione*. Sed et aliud præterea sacrificium, propriè ac strictè sum- ptum, Malachiæ verbis adumbratur, incrementum nem- pè, quod Deo in Ecclesiâ Christi offertur quotis qui- busque diebus. Geminum igitur hic notatur et prædi- catur sacrificium, vel latius sumpto vocabulo sacrificii, quod fit per preces ac vota puro pectore concepta, vel strictè sumpto, ejus videlicet quod fit ad altaria per Sacerdotes Christi. Jure ergo vetustæ Ecclesiæ Patres, Justinus, Irenæus, Cyprianus, alique plures: tesimo- nio hoc, sic tanquam validissimo telc adversus Ju- dæos dimicârunt.

4° Attingendum hic quoque obiter, quod infra expo- nemus, Josuam in locum defuncti Mosis successum, symbolum esse legis Christi Jesu, per quam Mosis ab-

rogata lex est. Deindè quemadmodum secundæ cir- cumcisionis auctor Josue Hebræis fuit, ita per Jesum Christum circumciduntur corda nostra; et hæc qui- dem secundæ circumcisio est, cùm vetus Mosaica trun- caret corpus, nova hæc animum purget. Denique quòd prisca lex abolita sit, rectè concludit Tertullianus Christum venisse. *Inprimis, inquit, definiendum est, non potuisse cessare legem antiquam et Prophetas, nisi venisset is qui per eandem legem, et per eosdem Prophe- tas venturus annuntiabatur*.

5° At enim æternitatem Mosaicæ legis sibi promissam obijciunt Judæi. *Erit vobis hoc legitimum sempiternum*, inquit Dominus, Exod. c. 30, v. 21. Et alibi, Levit. c. 16, v. 29: *Quod præcipio tibi, hoc tantum facito Do- mino; nec addas quidquam, nec minuas*. Ex quibus ver- bis colligit Maimonides in Misnâ suâ, libro de Fun- damentis legis, legem esse æternam, nec ulli mutationi obnoxiam. Nos verò alibi docuimus voces illas, *עולם*, et *לעולם*, et *עולם עד*, non semper æternitatem tempo- ris, sed sæpè diuturnitatem; non semper infinitum tempus, sed sæpè indefinitum, quandòque etiam fini- tum notare. Nihil autem facit ad rem testimonium à Deuteronomio, cap. 12, v. 32, petitum: nam, ut op- timè pro nobis respondet R. Joseph Albo, libro tertio Fundamentorum, cap. 16, monemur hoc præcepto, ne legem vel addendo, vel detrahendo refingere au- deamus. Sibi verò eam penitus abolendi jus Deus non detrahit. Sed opprimamus Judæos auctoritate magis- trorum suorum. Est in Thalmudis libro Avoda Zara, ab Eliâ traditum fuisse sex annorum millibus definitam esse mundi diuturnitatem, quorum priora duo millia futura sint sine lege; sequentibus duobus milli- bus vigeat lex; quibus succedat, et per duo postrema millia servetur Messicæ doctrina. Unde liquet post duo annorum millia abrogandam esse legem Mosis. Est in Midrasch Coheleth, *Legem quam homo discit in hoc se- culo, vanitatem esse præ lege Messicæ*. Est denique apud R. Simeonem in Jalkut, Deum per Messiam novam legem esse daturum.

6° Christianam quoque causam plurimum labefactari putant Judæi his Jesu Christi verbis, apud Matth. c. 5, v. 17, 18: *Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cælum et terra, iota unum, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis mini- mis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum*. Tantùm abest ergo, inquit, ut Jesus Mo- saicam legem antiquaverit, ut id ne fieret, disertè ca- verit. At falluntur Judæi, perperam sumpto legis vo- cabulo, quæ non hic præscriptos cæremoniaram ritus, vel judicialia et moralia præcepta signat, sed legis ip- sius summam ac finem, quò præcepta singula privatim spectabant. Finem verò hunc præscribit alibi Jesus ip- se, Matth. c. 22, v. 37 et seq.: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, et in totâ mente tuâ. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pen-*

det et prophetæ. Præclare Paulus ad Romanos, cap. 3, v. 8 et seq. : *Qui diligit proximum, legem implevit; nam : Non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur : Diliges proximum tuum, sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.* Itaque Judæorum insaniam castigat in priore ad Timotheum, c. 1, v. 5 et seq., qui legem callere se putantes, quod ipsa pertineret haudquaquam intelligebant, summam ejus in rituum quorundam observatione ponentes : *Finis autem præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta : à quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* Sed et ipse Moses ad Legis finem digittum intenderat dicens, Deut. c. 30, v. 6 : *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tuâ, ut possis vivere.* Cùm autem in lege ipsa satis præsidii non esset ad hunc finem assequendum, subsidio fuit Christus, ac opem laborantibus ferens, et ad optatum deducens finem, imbecillitatem atque defectum legis resarsit. Prædicabat id Paulus apud Pisidas, ut refert Lucas in Actis, cap. 13, v. 38 : *Ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysis justificari, in hoc (Christo) omnis qui credit justificatur.* Fusè hoc argumentum tractatum habes nono et decimo capite Epistolæ ad Hebræos, undè cognoscas inopiam legis, cui quæcumque deerant, ea Christus Jesus abundè supplevit. Nam quamvis in decimo octavo Psalmo lex dicatur perfecta, non idèò summam ipsi perfectionem tribui censendum est, sed eam tantùm quam postulabant tempora illa quibus condita est. Hæc responsione utitur R. Joseph Albo, libro tertio Iccarim, cap. 36 ; qui et familiari comparatione rem explanat : *Lac cibus est puero accommodatus, quo perfectè nutritur ; secus erit, si idem viro adhibeas. Præterèà Messiam unum spectabant Testamenti veteris oracula, adèò ut prisci hujus complementum sit Testamentum novum. « Finis legis Christus ad justitiam omni credenti, » inquit Paulus in Epistolâ ad Romanos, cap. 10, v. 4. Idem ad Galatas, cap. 3, v. 24 : « Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, « ut ex fide justificemur ; at ubi venit fides, jam non sumus sub pædago. » Et ad Colossenses, cap. 2, v. 16, 17 : « Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte dici festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum ; corpus autem Christi. » Docet quoque in Epistolâ ad Hebræos, cap. 10, v. 1, legem habere umbram futurorum bonorum, eorum videlicet quæ per Christum adepti sumus. Itaque Christus legem non solvit, sed absolvit, cùm ejus prædictiones in se ad exitum perducat ; cùm ad propositum præceptionibus legis finem, pietatem nempe in Deum et charitatem ergà homines, quæ tamen per legem ipsam haudquaquam fuisset consecuti, gratiâ ipsius et benignitate pervenimus. « Legem ergo destruiimus per fidem ? » ait Paulus ad Rom. c. 3, v. 31, « absit ; legem statuimus. » Ac meritò Judæos his verbis casugat, 2 Cor. c. 3, v. 14, et seq. :*

« *Obtusi sunt sensus eorum ; usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur ; sed usque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cùm autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.*

CAPUT CVIII.

JESU LEX SPIRITUALIS ET ÆTERNA.

Deut. c. 30, v. 6 : *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in totâ animâ tuâ, ut possis vivere.*

1 Reg. c. 15, v. 22 : *Et ait Samuel : Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediat voci Domini ? Melior est enim obedientia quàm victimæ, et auscultare magis quàm offerre adipem arietum.*

Psalm. 36, v. 31 : *Os justî meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium : lex Dei ejus in corde ipsius.*

Psalm. 49, v. 7 et seq. : *Audi, populus meus, et loquar ; Israel, et testificabor tibi ; Deus Deus tuus ego sum. Non in sacrificiis tuis arguam te ; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tuâ vitulos, neque de gregibus tuis hircos..... Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo ? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua ; et invoca me in die tribulationis ; eruam te, et honorificabis me.*

Psalm. 50, v. 12 et seq. : *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis ; ne projicias me à facie tuâ, et Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiâ salutaris tui, et Spiritu principali confirma me.*

Psalm. 103, v. 30 : *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.*

Psalm. 110, v. 6 et seq. : *Memor erit in seculum testamenti sui..... Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in seculum seculi, facta in veritate et æquitate. Redemptionem misit populo suo : mandavit in æternum testamentum suum.*

Psalm. 142, v. 10 : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.*

Isa. c. 1, v. 14 et seq. : *Calendas vestras et solemnitates vestras odit anima mea ; facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. Et cùm extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis, et cùm multiplicaveritis orationem, non exaudiam ; manus enim vestræ sanguine plene sunt. Lavamini, mandi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis ; quiescite agere perversè, discite benefacere, quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. Et venite, et arguite me, dicit Dominus ; si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur ; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Et Mich. c. 6, v. 6 et seq.*

Isa. c. 44, v. 2, 3 : *Noli timere, serve meus Jacob, et rectissime, quem elegi ; effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam, effundam Spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam.*

Isa. c. 51, v. 7 : *Audite me, qui scitis justum, populus meus ; lex mea in corde eorum.*

Isa. c. 57, v. 15: *Quia hæc dicit Excelsus et sublimis habitans æternitatem; et sanctum nomen ejus in excelso, et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum.*

Isa. c. 58, v. 5 et seq.: *Numquid tale est jejunium quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? numquid contorquere quasi circumlocum caput suum, et saccum, et cinerem sternere? numquid istud vocabis jejunium, et diem acceptabilem Domino? nonne hoc est magis jejunium quod elegi? dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes, dimitte eos qui contracti sunt liberos, et omne onus dirumpe; frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam; cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. Tu te erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur, et anteibit faciem tuam justitia tua, et gloria Domini colliget te; tunc invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicit: Ecce adsum; si absteris de medio tui catenam, et desideris extendere digitum, et licui quod non prodest. Cum effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies, et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: *Spiritus Domini super me, eod quod unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro, ut consolarem omnes lugentes, ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mæroris.*

Jerem. c. 4, v. 4: *Circumcidimini Domino, et auferte præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem.*

Jerem. c. 9, v. 25, 26: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, et super Juda, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto; quia omnes gentes habent præputium; omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.*

Jerem. c. 24, v. 7: *Et dabo eis cor, ut sciant me, quia ego sum Dominus, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo.*

Jerem. c. 31, v. 31 et seqq.: *Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terrâ Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.*

Jerem. c. 32, v. 38 et seq.: *Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum: et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis, et filiis eorum post eos; et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.*

Baruch. c. 2, v. 35: *Et statuam illis testamentum æternum sempiternum,*

Ezech. c. 11, v. 19: *Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapineum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum. Et Ezech. c. 36, v. 26, 27.*

Ezech. c. 18, v. 31: *Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, et facite vobis cor novum, et spiritum novum.*

Ezech. c. 39, v. 29: *Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eod quod effuderim Spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.*

Osc. c. 6, v. 6: *Quia misericordiam volui, et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta.*

Joel. c. 2, v. 12 et seq.: *Nunc ergo, dicit Dominus, convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, et in fletu, et in planctu. Et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra; et convertimini ad Dominum Deum vestrum... Et erit post hæc, effundam Spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filie vestrae; senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.*

Zach. c. 12, v. 10: *Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ et precum.*

Malach. c. 1, v. 10 et 11: *Quis est in vobis qui claudit ostia, et incendat altare meum gratuito? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Matth. c. 3, v. 11: *Ego quidem baptizo vos in aquâ in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calcamenta portare; ipse baptizabit vos in Spiritu sancto et igni. Et Marc. c. 1, v. 8. Luc. c. 3, v. 16. Act. c. 11, v. 16.*

Matth. c. 10, v. 20: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Et Marc. c. 13, v. 11. Luc. c. 12, v. 12.*

Luc. c. 1, v. 15, et seq.: *Et Spiritu sancto replebitur (Joannes) adhuc ex utero matris suæ; et ipse præcedet autem illum in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam.*

Luc. c. 11, v. 13: *Si ergo vos, cum sitis mali, nōstis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se!*

Joan. c. 3, v. 5 et seq. : Respondit Jesus : Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixi tibi : Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis undè veniat, aut quò vadat; sic est omnis qui natus est ex spiritu.

Joan. c. 4, v. 23 : Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.

Joan. c. 6, v. 64 : Spiritus est qui vivificat : caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.

Joan. c. 7, v. 35 : Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum erat enim Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.

Joan. c. 14, v. 16 et seq. : Et ego rogabo Patrem, et alium paraclietum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit... Hæc locutus sum vobis, apud vos manens; Paraclietus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis.

Joan. c. 15, v. 26 : Cum autem venerit Paraclietus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

Joan. c. 16, v. 7 et seq. : Expediit vobis ut ego vadam; si enim non abiero, Paraclietus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos... Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso; sed quæcumque audit, loquetur; et quæ ventura sunt, annuntiabit vobis.

Act. c. 1, v. 5 et 8 : Quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies... Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos.

Act. c. 2, v. 2 et seq. : Et factus est repente de cælo sonus, tanquam adventientis de cælo spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes... et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis... Sed hoc est quod dictum est per Prophetam Joël : Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem... Et quidem super servos meos, et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo... Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. Dexterà igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti acceptà à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis... Petrus verò ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissione peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti.

Act. c. 4, v. 31 : Et cum orâssent, motus est locus in quo erant congregati, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia.

Act. c. 6, v. 3 : Considerate ergò, fratres, viros ex

vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto, et sapientiâ, quos constituamus super hoc opus.

Act. c. 7, v. 55 : Cum autem esset plenus Spiritu sancto (Stephanus), intendens in cælum, vidit gloriam Dei.

Act. c. 8, v. 15 et seq. : Quia cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebat manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens : Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum : Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniâ possideri.

Act. c. 9, v. 17, 31 : Et abiit Ananias, et introivit in domum, et imponens ei manus dixit : Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via quâ veniebas, ut videas, et implearis Spiritu sancto... Ecclesia quidem per totam Judæam, et Galilæam, et Samariam, habebat pacem, et ædificabatur ambulans in timore Domini, et consolatione sancti Spiritus replebatur.

Act. c. 10, v. 44 et seq. : Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt ex circumcissione fideles, qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.

Act. c. 11, v. 15 et seq. : Cum autem cœpisset loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut et in nos in initio. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat : Joannes quidem baptizavit aqua; vos autem baptizabimini Spiritu sancto... Et miserunt Barnabam..., qui erat vir bonus, et plenus Spiritu sancto et fide.

Act. c. 13, v. 9 et seq. : Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum dixit : O plene omni dolo !... Discipuli quoque replebantur gaudio et Spiritu sancto.

Act. c. 15, v. 8, 28 : Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis (gentibus) Spiritum sanctum, sicut et nobis... Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil ultra vobis imponere oneris, quam hæc necessaria.

Act. c. 16, v. 6 : Transeuntes autem Phrygiam, et Galatiæ regionem, velati sunt à Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asiâ.

Act. c. 19, v. 2 et seq. : Dixitque ad eos : Si Spiritum sanctum accepistis credentes?... Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos.

Act. c. 20, v. 22, 23 : Et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Jerusalem, quæ in eâ ventura sint mihi ignorans, nisi quòd Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens quoniam vincula et tribulationes Jerosolymis me manent.

Rom. c. 1, v. 4 : Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis.

Rom. c. 2, v. 28, 29 : Non enim qui in manifesto, Judæus est; neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio : sed qui in abscondito, Juaæus est; et circum-

cisio cordis in spiritu, non litterâ, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

Rom. c. 5, v. 5 : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.*

Rom. c. 7, v. 6, 14 : *Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ deinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritûs, et non in vetustate litteræ... Scimus enim quia lex spiritualis est.*

Rom. c. 8, v. 2 et seq. : *Lex enim spiritûs vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis.... Ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum...; nam prudentia carnis, mors est; prudentia autem spiritûs, vita et pax... Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis... Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Jesum Christum à mortuis, vivificabit et mortalia corda vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. Ergo, fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus: si enim secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater). Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.*

Rom. c. 14, v. 17 : *Non est enim regnum Dei, esca et potus; sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.*

Rom. c. 15, v. 13 : *Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe, et virtute Spiritûs sancti. Et c. 15, v. 19.*

1 Cor. c. 2, v. 12 et seq. : *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ et loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrinâ spiritûs, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritûs Dei; stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem judicat omnia, et ipse à nemine judicatur.*

1 Cor. c. 3, v. 16 : *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?*

1 Cor. c. 6, v. 11 : *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.*

1 Cor. c. 9, v. 11 : *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus?*

1 Cor. c. 10, v. 1 et seq. : *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, et in mari, et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali consequente eos petra; petra autem erat Christus).*

1 Cor. c. 12 v. 13 : *Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gen-*

tiles, sive servi, sive liberi, et omnes in uno spiritu potati sumus.

1 Cor. c. 14, v. 1 : *Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia.*

1 Cor. c. 15, v. 45 : *Factus est primus homo Adam, in animam viventem; novissimus Adam, in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terrâ, terrenus; secundus homo de cælo, celestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis celestis, tales et celestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.*

2 Cor. c. 1, v. 21, 22 : *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritûs in cordibus nostris.*

2 Cor. c. 3, v. 6 : *Epistola estis Christi, ministrata à nobis, et scripta, non atramento, sed Spiritu Dei vivi...; qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non litterâ, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat.*

2 Cor. c. 5, v. 5 : *Deus qui dedit nobis pignus Spiritûs.*

Gal. c. 3, v. 2, 5 : *Hoc solum à vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum recepistis, an ex auditu fidei?... Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?*

Gal. c. 4, v. 6 : *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem Abba (Pater).*

Gal. c. 5, v. 16 et seq. : *Dico autem: Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficiatis.... Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis... Fructus autem Spiritûs est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex... Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus.*

Gal. c. 6, v. 8 : *Quoniam qui seminat in carne sud, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.*

Eph. c. 1, v. 13 et seq. : *In quo (Jesu) et vos cum audissetis verbum veritatis (Evangelium salutis vestræ), in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius... Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi, pater gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis in agnitione ejus.*

Eph. c. 4, v. 23, 24 : *Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitiâ, et sanctitate veritatis.*

Eph. c. 5, v. 18, 19 : *Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in Psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino.*

Eph. c. 6, v. 11 et seq. : *Induite vos armaturam*

Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum; contrà spiritualia nequitiæ in caelestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succinti lumbos vestros in veritate, et indui lorica justitiæ, et calceati pedes in præparatione evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo positis omnia tela nequissimi ignea extinguere; et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei, per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu.

Phil. c. 3, v. 3: Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes.

Col. c. 2, v. 11, 12: In quo et circumcisi estis circumcissione non manu factâ, in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, consepulti ei in baptismo, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.

Col. c. 3, v. 9 et seq.: Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum, ubi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scythia, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christus. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, prudentiam.

1 Thess. c. 1, v. 5: Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute et Spiritu sancto.

Tit. c. 3, v. 4, 5: Cùm autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei; non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Jesum Christum Salvatorem nostrum.

Hebr. c. 8, v. 6 et seq.: Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantum et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repositionibus sancitum est. Nam si illud prius culpâ vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum, quia provitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor.

Hebr. c. 13, v. 20: Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnum ovium, in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum.

Jac. c. 4, v. 8: Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis; emundate manus, peccatores; et purificate corda, duplices animo.

1 Petr. c. 2, v. 5: Et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Jesum Christum.

1 Joan. c. 3, v. 24: Et in hoc scimus quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis.

1 Joan. c. 4, v. 13: In hoc cognoscimus quoniam de Spiritu suo dedit nobis.

1 Joan. c. 6, v. 6: Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

Jud. v. 19, 20: Ili sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. Vos autem, charissimi, superædificantes vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei, in Spiritu sancto orantes, vosmetipsos in dilectione Dei servantes.

CAPUT CIX.

JESU REGNUM SPIRITUALE ET ÆTERNUM.

Psalm. c. 2, v. 6 et seq.: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodiè genui te; postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virgâ ferreâ, et tanquam vas figuli confringes eos.

Psalm. 44, v. 7: Sedes tua, Deus, in seculum seculi, virga directionis, virga regni tui.

Psalm. 71, v. 1 et seq.: Deus, judicium tuum regida, et justitiam tuam filio regis; judicare populum tuum in justitiâ, et pauperes tuos in judicio.... Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem; et permanebit cum sole et antè lunam, in generatione et generationem... et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum... Et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei.... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum.

Psalm. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum; ex utero ante Luciferum genui te.

Isa. c. 9, v. 9, 7: Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis; multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud et corroboret in judicio et justitiâ, à modò et usque in sempiternum.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: Et egredietur virga de ra-

dice Jesse, et flos de radice ejus ascendet; et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed judicabit in justitiâ pauperes et arguet in æquitate pro mansuetis terræ; et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit justitiâ cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus. Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit; vitulus et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur; simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas; et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in cavernâ reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittet.

Dan. c. 2, v. 44: In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cæli regnum quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: comminet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum.

Dan. c. 7, v. 13, 14: Aspicebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Ose. c. 1, v. 7: Et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo; et non salvabo eos in arcu, et gladio, et in bello, et in equis, et in equitibus.

Mich. c. 4, v. 7, 8: Regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum. Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet; et veniet potestas prima, regnum filię Jerusalem.

Zach. c. 9, v. 9: Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.

Matth. c. 25, v. 31 et seq.: Cum autem venerit Filius hominis in majestate suâ et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ... Tunc dicet rex his qui à dextris ejus erunt: Venite, benedicti Patris mei.

Matth. c. 28, v. 18: Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo et in terrâ.

Luc. c. 1, v. 32, 33: Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David, patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum; et regni ejus non erit finis.

Luc. c. 22, v. 29, 30: Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.

Joan. c. 14, v. 27: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis; non quomodo mundus dat, ego do vobis.

Joan. c. 18, v. 36: Respondit Jesus: Regnum meum

non est de hoc mundo; si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judæis; nunc autem regnum meum non est hinc.

1 Cor. c. 15, v. 24, 25: Deindè finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus.

Eph. c. 1, v. 19 et seq.: Secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in cælestibus suprâ omnem principatum, et potestatem et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput suprâ omnem Ecclesiam,

Eph. c. 5, v. 5: Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.

Phil. c. 2, v. 9 et seq.: Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriâ est Dei Patris.

Col. c. 1, v. 12, 13: Gratias agentes Deo Patri qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ.

2 Tim. c. 4, v. 1: Testificor coram Deo et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius, et regnum ejus.

Hebr. c. 1, v. 3 et seq.: Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.... Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ participibus tuis.

2 Petr. c. 1, v. 11: Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi.

Apoc. c. 3, v. 21: Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

Apoc. c. 11, v. 15: Et septimus Angelus tubâ cecinit; et factæ sunt voces magnæ in cælo, dicentes: Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus, et regnabit in secula seculorum. Amen.

Apoc. c. 12, v. 5, 10: Et peperit Filium masculum qui rectorus erat omnes gentes in virgâ ferreâ; et raptus est Filius ejus ad Deum, et ad thronum ejus... Et audivi vocem in cælo dicentem: Nunc facta est scelus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus.

Apoc. c. 14, v. 14: Et vidi, et ecce nubem candidam, et super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream.

Apoc. c. 17, v. 14: Hi cum agno pugnabunt, et

Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et rex regum.

Apoc. c. 19, v. 11, 13: *Et vidi cælum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum iustitiâ iudicat et pugnat; oculi autem ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus diademata multa.*

In Judæorum animis falsa hæc et perversa hæserat opinio, ut proximè à nobis dictum est, religionis suæ summam in externis quibusdam cæremoniarum et sacrificiorum ritibus esse positam; ex quorum observatione maxima præmia, egregiumque pietatis fructum laturos se arbitrabantur; cum sincerâ ac intimâ ergâ Deum pietate et amore tota contineretur religio, et ad universum hominum genus lex illa ac legis fructus pertinet, non ad eos solùm qui ab Abrahamo, Isaaco, et Jacobo ortûs sui originem repetebant. Id agnoscebat Isaias, cum Israeliticæ totius gentis nomine apud Deum profiteretur, haudquaquam in Abrahamicâ illâ stirpe, sed in uno Deo spes suas esse repositas. *Tu enim, aiebat, pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; tu, Domine, pater noster, redemptor noster* (Isai. c. 63, v. 16). Deus ipse homines, non ex natalibus, sed ex pietate spectare se, nec *προσωπολήπτην* esse denuntiat. *Dominus Deus vester, inquit Moses, ipse est Deus Deorum, et Dominus dominantium, Deus magnus, et potens, et terribilis, qui personam non accipit, nec munera; facit iudicium pupillo et viduæ, amat peregrinum, et dat ei victum atque vestitum.* Ferebatur olim dictum illud tanquàm à Mose per traditionem propagatum: *Neque circumcisio est aliquid, neque præputium, sed nova creatura.* Sic ipse Deus apud Isaiam, cap. 56: *Et non dicat filius advenæ, qui adhæret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus à populo suo... Fikos advenæ qui adhærent Domino, ut colant eum, et diligant nomen ejus, ut sint ei in servos, omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud, et tenentem fœdus meum, adducam eos in montem sanctum meum, et lætificabo eos in domo orationis meæ; holocausta eorum, et victimæ eorum placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis.* Israelitis, si Dei mandata spreverint, idem ac Gentibus minatur exitium. *Sicut gentes, inquit Moses, Deut. c. 8, v. 20, quas delevit Dominus in introitu tuo, ita et vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri.* Quod cum facturos prævidisset Deus, sacrificia eorum repudiat, exhibendum verò sibi ab ethnicis cultum probat apud Malachiam, cap. 1: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrà; ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus.* Alibi facturum se nova spondet, oblitteratis prioribus, arcâ testamenti neglectâ, exciso templo, abrogato Aaronis sacerdotio, soluto prisco fœdere, novo icto, novâ conditâ Hierosolymâ, novisque inductis colonis; Israelitis rege, principe, sacrificio, et arcâ carentibus. Frustrâ ergò Abrahamicam originem, sancta Deum inter et Abrahamum fœdera,

et Dei promissa jactabant Israelitæ, in iisque spem collocabant suam; quæ câ lege data erant, si Deum non externo cultu, sed verè et ex animo revererentur et diligerent. *Non sum locutus, inquit Deus apud Jeremiam, cap. 7, v. 22, 23, cum patribus vestris, et non præcepi eis in die quâ eduxi eos de terrâ Ægypti, de verbo holocaustatum et victimarum: sed hoc verbum præcepi eis dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus; et ambulate in omni viâ quam mandavi vobis, ut benè sit vobis.* Et in Deuteronomio, cap. 6: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ. Eruntque verba hæc quæ ego præcipio tibi hodiè, in corde tuo.* Et alio loco, Deut. c. 30: *Testes invoco hodiè cælum et terram, quòd proposuerim in vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergò vitam, ut et tu vivas et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhæreas (ipse est enim vita tua, et longitudo dierum tuorum), ut habitet in terrâ, pro quâ juravit Dominus patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret eam illis.* Samuel quoque, 1 Reg. c. 15: *Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediat voci Domini? melior est enim obedientia quàm victimæ, et auscultare magis quàm offerre adipem arietum.* Et David, Ps. 50: *Quoniam, si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias.* Undè istud expressit Porphyrius libro secundo *περὶ ἀποχῆς*, veritatis sibi conscius: *Θεοῖς δὲ ἀρίστη μὲν καταρχὴ τοῦς καθαροῦς καὶ ψυχῆ ἀπαθῆς. Optima enim et Diis acceptissima libatio est mens pura, et animus affectibus vacuus.* In præcedente Psalmo sic Deus inducitur loquens: *Non in sacrificiis tuis arguam te; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper... Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua.* Et apud Oseam, cap. 6: *Misericordiam volui, et non sacrificium; et scientiam Dei plus quàm holocausta.* In memoriam ista me revocant celebris oraculi, à Jove Ammonie Atheniensibus editi, à Platone verò in Alcib. 2 litteris consignati, cum quærenter quamobrem sua gens, magnificentissimis sacrificiis deos placare solita, à Lacedæmoniis, circâ deorum cultum perparcis et socordibus, tam sæpè vincerentur. Respondit Ammon malle se Lacedæmoniorum *εὐφημίας*, sinceras videlicet et pias preces, quàm omnia Græcorum sacrificia. Jam tùm nempè permanerat ad Ammonios doctrina hæc in sacris Hebræorum libris frequenter tradita. Luculenta Davidis Kimchii, egregii inter suos magistri, sententia reliquis ipsius congerronibus documento esse potest, quò pertinerent instituta à Mose sacrificia. Is in suis Psalmi 50 explanationibus disertè docet non ad aliud spectare sacrificiorum institutionem, quàm ad cordis contundendam duritiem; et per exustionem adipis nos moneri de rescelandis corporis voluptatibus et animi cupiditatibus elidendis. Acceptissimam esse Deo circumcissionem cordis declarat Jeremias, cap. 4, v. 4:

Circumcidimini Domino, et auferte præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem. Circumcisione cordis cupiditatum resectio signatur, quam cum negligenter Israelitæ, cervicosa gens et refractaria, contumaciam hanc cum eis expostulat Deus alio apud Jeremiam loco, cap. 9, v. 24 et seq. : *Sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire et nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et iudicium, et justitiam in terrâ; hæc enim placent mihi, ait Dominus. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem qui circumcisus habet præputium, super Ægyptum, et super Juda, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto: quia omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.* Nullam se circumcisionis hujus corporeæ rationem habiturum, et in Israelitas corpore circumcisos, corde incircumcisos, animadversurum denuntiat. Quin et sanctæ illius et *πνευματικῆς* circumcisionis ministrum fore Deum ipsum pollicetur Moses in Deuteronomio, cap. 30 : *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, ut possis vivere.* Detrahit enim variis cupiditatibus, purgatus animus ad amorem Dei se convertet. *Sed hoc erit pactum, inquit Dominus apud Jeremiam, cap. 31, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum.* Quorsum verò isthæc? nempè ut appareat totum cæremoniæ Judaicarum apparatus solidam animi pietatem respexisse, ac veterem legem verè fuisse spiritualem. Quod cum parùm perspexissent Israelitæ, Israelitarumque omnium peritissimi, uti sibi quidem videbantur, et acutissimi Pharisei, miserabiliter lapsi sunt. Itaque gravissimè eos increpabat Christus Jesus, apud S. Marc., cap. 7, v. 6 et seq. : *Benè prophetauit Isaïas de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me; in vanum autem me colunt, docentes doctrinas et præcepta hominum; relinquentes enim mandatum, tenentis traditionem hominum, baptismata urceorum et calicum, et alia similia his facitis multa.* Isaïæ verbis ipsos coarguit, undè agnoscat eundem fuisse priscorum et recentiorum Judæorum errorem, eandem quoque Isaïæ ac Christi Jesu doctrinam; et legem utramque, veterem et novam, verè spiritualem fuisse. *Finis præcepti, inquit Paulus in priore ad Timotheum, cap. 1, est charitas de corde puro, et conscientiâ bonâ, et fide non fictâ; à quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, si quis eâ legitimè utatur; sciens hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis.* Nobilitate quoque generis feroces Judæos, et Abrahamo patre superbientes sic Joannes castigabat : *Ne velitis dicere intrâ vos: Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ* (Matth. c. 3, v. 9). Alibi verò

filius Abrahami esse docet Jesum, qui Abrahami pietatem ac virtutem factis in se expresserit; proborum hominum patrem esse Deum; flagitiosos ac scelestos, quales ipsi erant, diabolo patre esse prognatos. Cum ergò Judæorum animis inolitum errorem eximere volens, Christus eos commonefaceret non in Mosaica legis cortice hærendum esse, sed ad interiora penetrandum, quibus animi ad pietatem colendam, Deumque amandum informantur, eundem hunc legis utriusque propositum fuisse finem perspicuum est; quò nempè emendatis hominum moribus, salubri doctrinâ mentibus imbutis, et in obsequium suum subactis, cœlestis eas gratiæ donis Deus instrueret, ac æternis demùm præmiis remuneraret, et spirituali suæ legi obsecutos regni sui spiritualis faceret participes.

CAPUT CX.

JESU ASINA PULLO COMITATA VECTUS HIEROSOLYMAN INTRAT.

Gen. c. 49, v. 10, 11 : *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium. Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, ô fili mi, asinam suam.*

Zach. c. 9, v. 9 : *Exsulta satis, filia Sion; juba, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus, et Salvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.*

Matth. c. 21, v. 2 et seq. : *Tunc Jesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum eâ; solvite, et adducite mihi... Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugalis. Euntes autem discipuli fecerunt, sicut præcepit illis Jesus; et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt.* Et Marc. c. 11, v. 2 et seq. Luc. c. 19, v. 29 et seq. Joan. c. 12, v. 14, 15.

Huc quoque referunt Muhamedani istud Isaïæ : « Hæc enim dixit mihi Dominus : Vade, et pone speculatorem; et quodecumque viderit, annuntiet. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli, et contemplatus est diligenter multo intuitu (Isai. c. 21, v. 6, 7). » Ascensorem asini Christum Jesum esse volunt, et ascensorem cameli Muhamedum. Cujus interpretationis argumenta nulla habent. Sed et alium locum ex Isaïâ proferunt, ejusdem rei *προλεπτικόν*, qui tamen in ejus prophetiâ non comparet : *O populi, certè ego vidi speciem sedentis super asino, vestitum lumine solis: et vidi insidentem camelo; lux ejus velut lux lunæ.* Hæc profert Theodoricus Hackspan, de Usu libror. rabbin., c. 2, ex epistolâ Muhamedani cujusdam Romam missâ.

CAPUT CXI.

JESU HOSANNA CONCINITUR.

Psalm. 8, v. 3 : *Ex ore infantium et lactentium per-*

fecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem.

Psalm. 117, v. 22 et seq. : *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc est dies quam fecit Dominus; exsultemus et lætemur in eâ. O Domine, salvum me fac; ð Domine, benè prosperare; benedictus qui venit in nomine Domini. Benediximus vobis de domo Domini: Deus Dominus, et illuxit nobis. Constituite diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris.*

Math. c. 21, v. 9 et seq. : *Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David; benedictus qui venit in nomine Domini: Hosanna in altissimis... Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes: Hosanna filio David, indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quæ isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique. Nunquàm legistis: Quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? Et Marc. c. 11, v. 9, 10. Luc. c. 19, v. 38. Joan. c. 12, v. 13.*

CAPUT CXII.

JESU VENDITORES ET EMPTORES TEMPLO EJICIT, ALIAQUE IN EO MIRANDA OPERA EDIT.

Psalm. 68, v. 9 et seq. : *Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.*

Ezech. c. 43, v. 4 : *Et majestas Domini ingressa est templum per viam portæ quæ respiciebat ad Orientem.*

Agg. c. 2, v. 7 et seq. : *Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cælum, et terram, et mare, et aridam. Et movebo omnes gentes, et veniet Desideratus cunctis gentibus; et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius novissimæ, plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum; et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.*

Zach. c. 14, v. 21 : *Non erit mercator ultrâ in domo Domini in die illo.*

Malach. c. 3, v. 1 : *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam, et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis, et Angelus quem vos vultis.*

Math. c. 21, v. 12 et seq. : *Et intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit; et dicit eis: Scriptum est: Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo et dicentes: Hosanna filio David, indignati sunt. Et Marc. c. 11, v. 15 et seq. Luc. c. 19, v. 45, 46.*

Joan. c. 2, v. 15 et seq. : *Et propè erat pascha Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam, et invenit in templo vendentes boves, et oves, et columbas, et nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et nummulariorum effudit æs, et mensas subvertit. Et his qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. Recordati sunt verò discipuli ejus quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me.*

CAPUT CXIII.

JESU HOMINUM VITIA REPREHENDIT.

Sap. c. 2, v. 12 et seq. : *Circumveniamus ergò Justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et impropereat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit se scientiam Dei habere, et Filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, et immutata sunt viæ ejus. Tanquàm nugaces æstimati sumus ab illo, et abstinuit se à viis nostris tanquàm ab immunditiis, et præfert novissima justorum, et gloriatur Patrem se habere Deum.*

Isa. c. 2, v. 3, 4 : *Quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, et arguet populos multos. Et Mich. c. 4, v. 2, 3.*

Isa. c. 11, v. 1 et seq. : *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. Et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus... Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitiâ pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ, et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium*

Math. c. 23, v. 13 et seq. : *Væ autem vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum antè homines; vos enim non intratis, nec introeuntes sititis intrare. Et per totum reliquum caput.*

Luc. c. 11, v. 29 et seq. : *Turbis autem concurrentibus cepit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est... Pharisæus autem cepit intrâ se reputans dicere, quare non baptizatus esset antè prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos, Pharisæi, quod desoris est calicis et catini, mundatis: quod autem intus est vestrûm, plenum est rapinâ et iniquitate... Sed væ vobis, Pharisæi, quia decimatis mentham, et rutam, et omne olus, et præteritis judicium et charitatem Dei; hæc autem oportuit facere, et illa non omittere. Et per totum reliquum caput.*

Joan. c. 3, v. 19, 20 : *Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem; erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus.*

Joan. c. 7, v. 7 : *Non potest mundus odisse vos; me autem odit, quia testimonium perhibeo de illo, quòd opera ejus mala sunt.*

Joan. c. 8, v. 44 et seq. : Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere : ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo... Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

CAPUT CXIV.

PRINCIPES JUDEORUM CONGREGANTUR ADVERSUS JESUM.

Psalm. 2, v. 2 : Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus.

Psalm. 34, v. 15 : Et adversum me lætati sunt, et convenerunt.

Matth. c. 26, v. 3, 4 : Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caïphas, et concilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent et occiderent. Et Marc. c. 14, v. 1; et c. 15, v. 1. Joan. 11, v. 47.

Luc. c. 23, v. 6 et seq. : Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset. Et ut cognovit quòd de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat illis diebus.... Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illudit indutum veste albâ, et remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsâ die : nam antea inimici erant ad invicem.

Act. c. 4, v. 24 et seq. : Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, et dixerunt : Domine, tu es qui fecisti cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt ; qui Spiritu sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti : Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania ? Adstiterunt reges terræ, et populi convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. Convenerunt enim verè in civitate istâ, adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel, facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri.

CAPUT CXV.

JESU PRODITUR A JUDA. JUDÆ MORS ET ÆTERNUS INTERITUS.

Psalm. 34, v. 19, 20 : Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi iniquè ; qui oderunt me gratis, et annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacificè loquebantur, et in iracundiâ terræ loquentes, dolos cogitabant.

Psalm. 40, v. 10 : Etenim homo pacis, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.

Psalm. 54, v. 15 et seq. : Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique ; et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu verò homo unanimis, dux meus, et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu.

Psalm. 68, v. 21 et seq. : Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit ; et qui consolaretur, et non inveni ; et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto. Fiat mensa eorum coràm ipsis in laqueum, et

in retributiones, et in scandalum : obscurerent oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum super incurva ; effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos ; fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnere meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in justitiam tuam ; deleantur de libro vivnee tui, et cum justis non scribantur.

Psalm. 108, v. 1 et seq. : Deus, laudem meam nō tacueris ; quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi ; ego autem orabam ; et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione meâ. Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet à dextris ejus. Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus alter accipiat. Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua.... Fiant contra Dominum semper, et dispereat de terrâ memoria eorum, pro eo quòd non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, et mendicum, et compunctum corde mortificare. Et dilexit maledictionem, et venit ei : et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo.

Matth. c. 26, v. 14 et seq. : Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, et ait illis : Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam ? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.... Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis ; et edentibus illis dixit : Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valdè cœperunt singuli dicere : Numquid ego sum, Domine ? At ipse respondens ait : Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo ; væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur ! bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit : Numquid ego sum, Rabbi ? Ait illi : Tu dixisti.... Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, missi à principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Jesum, dixit : Ave Rabbi, et osculatus est eum. Et Marc. c. 14, v. 10 et seq. Luc. c. 22, v. 3 et seq. Joan. c. 18, v. 3 et seq.

Joan. c. 13, v. 2 et seq. : Et cœnâ factâ, cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ.... dixit eis.... Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim ; sed ut adimpleatur Scriptura : Qui manducat meum panem, levabit contra me calcaneum suum. Amodo, dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.

Joan. c. 15, v. 24, 25 : Si opera non fecissem in eis,

quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem viderunt, et oderunt et me et patrem meum. Sed ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis.

Joan. c. 17, v. 12: Quos dedisti mihi, custodivi; et nemo ex iis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.

Act. c. 1, v. 16 et seq.: Viri fratres, oportuit impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per David de Judâ, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum, qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii hujus. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem; ita ut appellaretur ager ille lingua eorum, Haceldama, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui habitet in eâ; episcopatum ejus alter accipiat.

CAPUT CXVI.

SACRIFICIUM INCRUENTUM JESUS INSTITUIT.

Mal. c. 1, v. 10 et seq.: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen ejus in gentibus; in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.

Matth. c. 26, v. 26 et seq.: Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite, et comedite; hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes; hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et Marc. c. 14, v. 22 et seq.

Luc. c. 22, v. 19 et seq.: Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur; hoc facite in meum commemorationem. Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

Joan. c. 6, v. 54 et seq.: Dixit ergo eis Jesus: Amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die; caro enim mea verè est cibus, et sanguis meus verè est potus; qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivet propter me. Hic est panis qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

Act. c. 2, v. 42, 46: Erant autem perseverantes in doctrinâ Apostolorum, et communicatione fractionis panis, et orationibus... Quotidiè quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant

S. S. II.

cibum cum exultatione et simplicitate cordis. Et Act. c. 20, v. 7, 11.

1 Cor. c. 10, v. 16, 17: Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus.

1 Cor. c. 11, v. 23 et seq.: Ego enim accepi à Domino, quod et tradidi vobis: Quoniam Dominus Jesus in quâ nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens, fregit, et dixit: Accipite et manducate; hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meum commemorationem. Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. Itaque quicumque manducaverit panem hunc, et biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis et sanguinis Domini.

CAPUT CXVII.

JESUS PANIS.

Mich. c. 5, v. 2: Et tu, Bethlehem (בית-רחם), hoc est, Domus panis) Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.

Joan. c. 6, v. 35 et seq.: Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ; qui venit ad me, non esuriet.... Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi.... Respondit ergo Jesus, et dixit eis.... Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi: si quis manducaverit ex hoc pane, caro mea est pro mundi vitâ.... Hic est panis, qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt; qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

CAPUT CXVIII.

AGONIA JESU.

Psalm. 54, v. 4, 5: Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me. Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ.

Psalm. 108, v. 22: Libera me, quia egenus et pauper ego sum, et cor meum conturbatum est intrâ me. Sicut umbra cum declinat, ablatus sum; et excussus sum sicut locustæ.

Matth. c. 26, v. 36 et seq.: Et assumpto Petro, et duobus filiis Zebedæi, cœpit constriari et mœstus es se. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem; sustinete hic, et vigilate mecum. Et progressus pusillum procidit in faciem suam orans, et dicens: Pater mi, si possibile est transeat à me calix iste; verumtamen non

sicut ego volo, sed sicut tu. Et Marc. c. 14, v. 53 et seq. Luc. c. 22, v. 42 et seq.

CAPUT CXIX.

JESUS COMPREHENDITUR, ET FUNIBUS CONSTRINGITUR.

Psalm. 58, v. 1 et seq.: *Eripe me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me. Quia ecce ceperunt animam meam: irruerunt in me fortes.*

Psalm. 70, v. 10, 11: *Quia dixerunt inimici mei mihi; et qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum, dicentes: Deus dereliquit eum; persequimini, et comprehendite eum, quia non est qui eripiat.*

Thren. c. 5, v. 53: *Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis.*

Thren. c. 4, v. 20: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris.*

Matth. c. 26, v. 50 et seq.: *Tunc accesserunt, et manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum..... In illâ horâ dicit Jesus turbis: Tanquam ad latronem existis cum gladiis et sustibus, comprehendere me. Quotidiè apud vos sedebam docens in Templo, et non me tenuistis. Hoc autem factum est, ut adimplerentur scripturæ prophetarum. Et Marc. c. 14, v. 46 et seq. Luc. c. 22, v. 52 et seq. Joan. c. 18, v. 12.*

Matth. c. 27, v. 2 et seq.: *Et vincitum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Et Marc. c. 15, v. 1.*

CAPUT CXX.

JESUM DISCIPULI SUI DESERUNT, PETRUS PALAM EJURAT.

Psalm. 21, v. 12: *In te projectus sum ex utero; de ventre matris meæ Deus meus es tu; ne discesseris à me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet.*

Psalm. 68, v. 9: *Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meæ.*

Psalm. 68, v. 21: *In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; improprium exspectavit cor meum et miseriam. Et sustinui qui simul contristaretur, et non fui; et qui consolaretur, et non inveni.*

Psalm. 87, v. 9 et seq.: *Longè fecisti notos meos à me; posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, et non egrediebar; oculi mei languerunt præ inopiâ..... elongasti à me amicum et proximum, et notos meos à miseriâ.*

Psalm. 141, v. 5: *Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me. Periit fuga à me, et non est qui requirat animam meam.*

Isa. c. 8, v. 14: *Et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensioris, et in petram scandali duabus domibus Israel; in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem.*

Isa. c. 63, v. 5: *Circumspexi, et non erat auxiliator; quæsiui, et non fuit qui adjuvaret.*

Dan. c. 9, v. 26: *Et non erit ejus populus, qui cum negaturus est.*

Zach. c. 13, v. 7: *Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum; percutite pastorem, et dispergentur oves.*

Matth. c. 26, v. 31 et seq.: *Tunc dicit illis Jesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in istâ nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis: Respondens autem Petrus, ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte antequàm gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo..... Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt..... Petrus verò sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento: Quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro: Verè et tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit. Tunc cepit detestari et jurare quia non novisset hominem. Et continuè gallus cantavit. Et recordatus est Petrus verbi Jesu, quod dixerat: Priusquàm gallus cantet, ter me negabis. Et Marc. c. 14, v. 27 et seq. Luc. c. 22, v. 51 et seq. Joan. c. 16, v. 32; et c. 18, v. 17 et seq.*

Quam ex Zachariâ prædictionem hic afferimus, quæque notari se Christus Jesus morti proximus apud discipulos suos testificatus est, eam Christum directè respicere negat Grotius in Matth. 26, v. 31, at pastorem alium, eumque non bonum, quem esse conjectat hunc ipsum, de quo agit Zacharias in fine undecimi capituli. *Ubi inquit, itidem ille quisquis est, vocatur Pastor meus, et gladius illi dicitur imminere; usurpari verò verba ista Zachariæ à Christo ut γρόμην nullâ ratione habitâ occasio, quâ primitus dicta est. Hæc quàm pia et Christiano homine digna sint, non inquiri; quàm aliis hominis ejusdem sententiis consona sint, videndum est. Pastorem illum nequam Zachariæ undecimo capite commemoratum, Manassem esse vult; decimo tertio, Judam Machabæum; illum impietate nobilitatum et flagitiis, illum fortitudine et pietate. Et tamen utrumque pastorem unum eundemque esse statuit. Pastorem decimo tertio capite laudatum, non bonum aliquem pastorem esse docet: isne verò pastor malus habendus est, quem Deus pastorem suum appellat, sibi que adherere ait? Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum. At et pastor undecimi capituli, Pastor meus itidem appellatur inquit, Grotius. Utrobique certè est, פֶּסֶר; verùm priore loco veteres interpretes, græcus, chaldæus, syrus, arabs, pronomen possessivum non addunt. Denus tamen esse addendum, quod et verum est, omnes projecti pastores populorum à Deo sunt: Non est enim potestas, nisi à Deo, inquit Paulus. cecinerat: Ho-*

nor autem ex Jove est. Tum addit Jovem regibus dedisse, (Hom. Iliad. c.)

Sceptrum et jura, ut rex eorum sit.

Undè et *Jove prognati et à Jove educati*, reges à poetis appellantur. Suum ergò Deus appellaverit pastorem undecimi capitis; at decimi tertii pastorem, et suum appellat, et sibi cohærere ait; quo pietas ipsius Deo accepta esse comprobatur, cum alterius scelera ulturum se denuntiet. Nos verò Christo Jesu addicimus totum decimum tertium Zachariæ caput. Jesus est ille *fons patens domui David in ablutionem peccatoris*. Supplicium Jesu indicant ista: *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me*. Reliqua Jesu mortem, discipulorum fugam, martyria quoque eorum et constantiam, et gentium denique vocationem designant, uti fusius infra declarabitur. Atque hic suffragatorem adversus Grotium habemus Aben Ezram, qui in Messia: Josephi nepotis tempora, prædictionem hanc Zachariæ confert.

CAPUT CXXI.

FALSI TESTES JESUM ACCUSANT.

Psalm. 2, v. 12: *Ne tradideris me in animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi.*

Psalm. 34, v. 11 et seq.: *Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me... quoniam mihi quidem pacificè loquebantur, et in iracundiâ terræ loquentes, dolos cogitabant; et dilataverunt super me os suum; dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri.*

Psalm. 40, v. 6 et seqq.: *Inimici mei dixerunt mala mihi: Quando morietur, et peribit nomen ejus? Etsi ingrediebatur ut videret, vana loquebatur, cor ejus congregavit iniquitatem sibi; egrediebatur foras et loquebatur in idipsum. Adversum me susurrabant omnes inimici mei; adversum me cogitabant mala mihi. Verbum firmum constituerunt adversum me.*

Psalm. 63, v. 1 et seqq.: *Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor; à timore inimici eripe animam meam: protexisti me à conventu malignantium, à multitudine operantium iniquitatem; quia exacerunt ut gladios linguas suas: intenderunt arcum rem amaram, ut sagittarent in occultis immaculatum. Subito sagittabunt eum, et non timebunt; firmaverunt sibi sermonem nequam.*

Psalm. 108, v. 1 et seqq.: *Deus, laudem ne taceris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis.*

Psalm. 119, v. 2, 3: *Ad Dominum, cum tribularer, clamavi, et exaudivit me. Domine, libera animam meam à labiis iniquis et à lingua dolosa.*

Psalm. 139, v. 1 et seq.: *Eripe me, Domine, ab homine malo, à viro iniquo erip me. Qui cogitaverunt iniquitates in corde, totâ die constituiebant prælia. Acuerunt linguas suas sicut serpentis; venenum aspidum sub labiis*

eorum. Custodi me, Domine, de manu peccatoris, et ab hominibus iniquis eripe me.

Matth. c. 26, v. 59, 60: *Principes autem sacerdotum, et omne concilium, quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent, et non invenerunt, cum falsi testes accessissent. Novissimè autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, et post triduum reedificare illud. Et Marc. c. 14, v. 56 et seq.*

CAPUT CXXII.

JESUS ACCUSATUS SILET.

Isa. c. 53, v. 7: *Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum; sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.*

Matth. c. 26, v. 62, 63: *Et strgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat: Et Marc. c. 14, vers. 60.*

Matth. c. 27, v. 12 et seq.: *Et cum accusaretur à principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quantum adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer. Et Marc. c. 15, v. 4, 5.*

Luc. c. 23, v. 8 et seq.: *Herodes autem, viso Jesu, gavisus est valdè... Interrogabat autem eum multis sermonibus; at ipse nihil ei respondebat.*

Petr. c. 2, v. 23: *Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem judicandi se injustè.*

CAPUT CXXIII.

JESUS CONTUMELIIS AFFICITUR.

Psalm. 21, v. 7 et seq.: *Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, et moverunt caput... Quoniam tribulatio proxima est; quoniam non est qui adjuvet. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me; aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens.*

Psalm. 34, v. 16: *Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione; frenduerunt super me dentibus suis.*

Psalm. 55, v. 1 et seq.: *Miserere mei, Deus, quoniam conculcavit me homo; totâ die impugnans tribulavit me; conculcaverunt me inimici mei totâ die; quoniam multi bellantes adversum me... Totâ die verba mea execrabantur; adversum me omnes cogitationes eorum in malum.*

Psalm. 68, v. 1 et seq.: *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas denersit me... Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei injustè; quæ non rapui tunc exsolvebam... Quoniam propter te sustinui opprobrium; operuit confusio faciem meam. Extraneus factus sum fratribus meis, et pere-*

grinus filii matris meæ. Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me; et operum in jejuniis animam meam, et factum est in opprobrium mihi; et posui vestimentum meum cilicium, et factus sum illis in parabolam, Adversum me loquebantur qui sedebant in portâ, et in me psallebant qui bibebant vinum... Tu scis improprium meum, et confusionem meam, et reverentiam meam; in conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; improprium expectavit cor meum et miseriam.

Psalm. 75, v. 22, 23 : *Exsurge, Deus; judica causam tuam; memor esto impropriorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt totâ die. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum; superbia eorum qui te oderunt ascendit semper.*

Psalm. 78, v. 12 : *Et redde vicinis nostris septiplum in sinu eorum, improprium ipsorum, quod exprobraverunt tibi, Domine.*

Psalm. 87, v. 16 : *Pauper sum ego, et in laboribus à juventute meâ: exaltatus autem, humiliatus sum et conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, et terrores tui conturbaverunt me; circumdederunt me sicut aqua; totâ die circumdederunt me simul.*

Psalm. 88, v. 39 et seq. : *Tu verò repulisti, et despectisti; distulisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, profanasti in terrâ sanctuarium ejus, destruxisti omnes sepes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem; diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis; exaltasti dexteram deprimentium eum; lætificasti omnes inimicos ejus; avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello; destruxisti eum ab emundatione, et sedem ejus in terram collisisti; minorasti dies temporis ejus; perfudisti eum confusione... Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum (quod continui in sinu meo), multarum gentium, quod exprobraverunt commutationem Christi tui.*

Psalm. 142, v. 3, 4 : *Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliavit in terrâ vitam meam: collocavit me, in obscuris, sicut mortuos seculi; et anxians est super me spiritus meus, in me turbatum est cor meum.*

Sap. c. 2, v. 19 : *Contumeliâ et tormento interroga eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius.*

Isa. c. 53, v. 4 : *Nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo, et humiliatum.*

Thren. c. 3, v. 30, 61 : *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis... Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me.*

Matth. c. 27, v. 27 et seq. : *Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in Prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem, et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei, et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextrâ ejus; et genu flexo antè eum, illudebant ei, dicentes: Ave, rex Judæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde. Et Marc. c. 15, v. 16 et seq. Joan. c. 19, v. 1 et seq.*

Luc. c. 18, v. 31, 32 : *Assumpsit autem Jesus duodecim, et ait illis: Ecce ascendimus Jerosolymam, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis; tradetur enim Gentibus et illudetur.*

Luc. c. 23, v. 11 : *Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illudit indutum veste albâ, et remisit ad Pilatum.*

Rom. c. 15, v. 3 : *Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Impropria impropriorum tibi, ceciderunt super me.*

1° Quoniam ad sequentia latè patet Psalmus 21, locus postulat ut paulò eum accuratiùs examinemus. Aio igitur illum ex eo vaticiniorum genere esse, quorum anceps significatio est; quæque præsentia dum tractant, futurorum simulacra adumbrant. Quædam enim Davidem simul et Christum Jesum, quædam Jesum unum respiciunt; sed ita tamen, ut longè plura Christo convenient; et quæ Davidi accommodari possint, in Christum Jesum aptiùs etiam congruant. Ad Jesum quidem merè ista spectant, Psalm. 21 : *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ; nam quis de Davide verè id dici posse putet? at Christus Jesus ab ipso ortu sanctus fuit. Conveniunt et ista Christo Jesu soli, ut pluribus approbatur infra: Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt, et insperaverunt me (quod congruit ad istud Zachariæ, cap. 12 : *Et aspicient ad me, quem confixerunt*). Hæc sunt ejusmodi, ut quantumvis flexa et contorta, nec Davidi, nec alii cuiquam, præter Jesum, aptari queant. Nec illa ejusdem psalmi Davidi adjungi possunt, quæ vocationem gentium per Christum partam præsignificant: *Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ familie gentium; manducaverunt, et adoraverunt omnes pingues terræ. Quorum consimilia de Christo prædicta habes in Psalmo 71, vers. 8 et seq.: *Et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis, et insulæ munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes gentes terræ, et omnes gentes servient ei... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum.* Quadrant quoque in Christum isthæc, etsi in Davidem etiam utrumque conveniunt: *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti? quæ moriens, Christus vociferabatur. Deinde: *Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis; quibus humilitatem suam testatur Jesus, ut aliàs sæpè in utroque testamento, quod comprobat Parallelismus noster. Subjicit Psalter: *Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, et moverunt caput: Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Prorsus Psalter dicat animo hæc versasse, quæ narrat Matthæus his verbis cap. 27 : *Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo illud reedificas, salva te metipsum; si filius*****

Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum scribis et senioribus, dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere; si rex Israel est, descendat nunc de cruce et credimus ei: confidit in Deo; liberet nunc, si vult, eum; dixit enim: Quia Filius Dei sum. Recta quoque et κατὰ λέξιν cadunt ista in Christum Jesum: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Sed et obliquè et κατὰ σχῆμα Davidi aptari possunt, quod à Theodoro Mopsuesteno et Grotio factum est; ut sensus sit, Davidis supellectilem fuisse vi direptam, et sorte inter raptos divisam. Quod subest in Psalmo: Erue à frameda, Deus, animam meam, et de manu canis tunicam meam: salva me ex ore leonis, et à cornibus unicornium humilitatem meam; hoc ipsum Jesum Patrem orabat in villà Gethsemani; Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste (Matth. c. 26, v. 38). Pergit Psalter: Narrabo nomen tuum fratribus meis; in medio ecclesie laudabo te, quæ Jesu propria esse docet Paulus in Epistolà ad Hebræos, cap. 2. Psalmo sanè huic inesse prædictiones de Messia Hebræi consentiunt in Midrasch Thehillim: et in capite 11 Thalmudici libri Sanhedrin, iis verbis Messie describuntur tempora, quæ ex Psalmi ejusdem 17 commate petita esse apparct.

2° Verùmenimverò sententiæ nostræ repugnare videntur isthæc: Longè à salute meâ verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi; quæ causæ fuisse testatur Theodoretus, quamobrem septuaginta interpretes ad Christum congruere Psalmum hunc non dicerent. His etiam abutebatur Theodorus Mopsuestenus in interpretatione duodecim Prophetarum, quemadmodum narratur in Collatione quartâ concilii secundi Constantinopolitani, ut hæc ad Christum peperam referri ostenderet. Certum quidem est Christum Jesum fuisse tentatum per omnia pro similitudine, absque peccato (Hebr. c. 5, v. 15). Docent etiam nos Isaias cap. 53 et Petrus, Epist. 2, cap. 2 Christum peccatum non fecisse, nec inventum esse dolum in ore ejus. Docet nos Joannes, Epist. 1, cap. 3, peccatum in eo non esse. Verùm id quidem: at Deus tamen Christum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso, inquit Paulus, in secundâ Epistolâ ad Corinthios. Et in illâ ad Galatas: Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. De quo jam ante Isaias cap. 53, v. 6: Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Quid si dicamus hæc ad unum Davidem spectare, ut permistus est aliquandò vaticiniorum sensus? velut in secundo libro Samuelis, Dei verbis Nathan ea Davidi spondet, quæ partim in Christum, partim in Salomonem cadere possint: et hæc quidem in Christum; Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum; ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium: hæc verò in Salomonem: Qui si iniquè gesserit, arguam eum in virgâ virorum. Hujusmodi tamen exceptionibus omissis, aio nihil eorum quæ obijciuntur, comparere in Hebraico exemplari. Nam pro eo quod habet Vulgata, delictorum meorum, et Septuaginta, τῶν παραπτωμάτων μου, he-

braicè legitur, רגלתי, hoc est, rugitûs mei. Thargum, רגלתי, clamoris mei. Aquila, βορυχματός μου, rugitûs mei. Theodotion, βορυχμός μου, clamoris mei. Sexta, τῆς δεήσεώς μου, precationis meæ. Hieronymus in interpretatione Psalmorum, juxtâ hebraicam veritatem, rugitûs mei. Commentaria in Psalmos ipsi adscripta: Est sensus juxta cæteros interpretes: Gemitus mei atque conatus quibus semper populum Israel salvare quæsiui, longè facti sunt à salute meâ, quam populo tribuere cupiebam; quia ipsi noluerunt recipere sanitatem. At Septuaginta senes, quos sequitur vulgata interpretatio; legebant, רגלתי, errorum meorum.

3° Captiunculis etiam suis legitimam Psalmi hujus sententiam adulterare conati sunt R. David Kimchi et Lipmannus, quarum pleræque christiani dogmatis insciis scrupulum fortassè aliquem injicere, ejusdem verò consultos haudquaquàm permovere possunt. Pauculas tantum attingemus de præcipuis. Penultimo versu, inquit, utuntur Christiani, ut probent Jesum in vivis manere noluisse, ne suæ nimirum mortis fructu fraudarentur, qui noxarum suarum vinculis in infernis locis atinebantur: quorsum igitur clamabat moriens: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? (Matth. c. 27, v. 46,) cur querebatur se non exaudiri, qui exaudiri volebat? cur Deum appellat, Laudem Israel, cum ab Israele Jesus ipse Deus cruciaretur? Deum ait non despexisse preces suas, nec avertisse faciem suam à se, cum preces tamen ejus despectæ sint. Futurum prædicit, ut adoret in conspectu suo omnes familie gentium, cum nullus illi cultus à Judæis aut Ismaelitis præstitus sit. Nos Jesum respondemus Deum fuisse et hominem, nec humani quidquam, præter peccatum, ab eo alienum fuisse, ac idcirco nobis à naturâ insitum doloris et mortis horrorem verè eum sensisse, ideòque in querelas more humano erupisse; sic tamen ut compresso et devicto humanæ imbecillitatis sensu, paternis imperiis prono animo obsequeretur. Cæterum duplex est Israel: Non enim omnes, qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ, inquit Paulus ad Rom. c. 9; neque qui semen sunt Abraham, omnes filii. Non enim qui in manifesto, Judæus est; sed qui in abscondito, Judæus est (Rom. c. 2, v. 28, 29). Ergò Christus in Psalmo Deum appellat Laudem Israel, utpote qui laudaretur à piis et sanctis Israelitis, cum à nefariis et scelestis Israelitis torqueretur. Neque verò à Deo spretus ac despectus est Jesus, qui datam sibi omnem potestatem in cælo et in terrâ redivivus gloriatur. Et sanè postulatis ejus annuit Deus; nam et vitam illi restituit, quam nec retinere Jesus voluerat, et hominibus criminum veniam benignè indulsit, cujus impetrandæ gratiâ mortem Jesus obierat. Falsum denique est, neque Judæos neque Ismaelitas Christo nomen dedisse, cum ex utroque grege complures ad Christi castra transierint; non enim prædicit Propheta singulos quosque ex omni hominum genere, sed aliquos Christi doctrinam suscepturos.

CAPUT CXXIV.

JESUS CONSPUITUR ET CÆDITUR.

Psalm 34, v. 15 : *Et adversum me lætati sunt, et convenerunt; congregata sunt super me flagella, et ignoravi.*

Psalm. 68, v. 27 : *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Sap. c. 2, v. 18, 19 : *Si enim est verus Filius Dei, suspiciet eum, et liberabit eum de manibus contrariorum. Contumeliâ et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius.*

Isa. c. 50, v. 6 : *Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus; faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me.*

Isa. c. 53, v. 3 et seq. : *Despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, undè nec reputavimus eum. Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo, et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus.*

Thren. c. 3, v. 36 : *Dabit percutienti se maxillam; saturabitur opprobriis.*

Matth. c. 20, v. 18, 19 : *Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum et Scribis; et condemnabunt eum morte; et tradent eum Gentibus, ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum. Et Marc. c. 10, v. 33, 34. Luc. c. 18, v. 31, 32.*

Matth. c. 26, v. 67, 68. *Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt; alii autem palmas in faciem ejus aederunt, dicentes: Propheta nobis, Christe, quis est qui te percussit? Et Marc. c. 14, v. 65. Luc. c. 22, v. 63, 64.*

Matth. c. 27, v. 26 : *Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur. Et Marc. c. 15, v. 15.*

Matth. c. 27, v. 30. *Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus. Et Marc. c. 15, v. 19.*

Joan. c. 18, v. 22 : *Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens: Sic respondes Pontifici?*

Joan. c. 19, v. 1 et seq. : *Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpureâ circumdederunt eum. Et veniebant ad eum, et dicebant: Ave rex Judæorum; et dabant ei alapas.*

CAPUT CXXV.

JESUS VENDITUR: CUJUS VENDITIONIS PRETIO AGER FIGLINCUS EMITUR. JUDÆ PRODITORIS INTERITUS.

Psalm. 68, v. 25 et seq. : *Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio*

eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.

Psalm. 108, v. 4 et seq. : *Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi; ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilactione meâ. Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet à dextris ejus. Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum; fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus accipiat alter; fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua.*

Amos. c. 2, v. 6 : *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eam; pro eo quod vendiderit pro argento Justum.*

Zach. c. 11, v. 12, 13 : *Et appendunt mercedem meam triginta argenteos; et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appetiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projecit illos in domum Domini ad statuarium.*

Matth. c. 26, v. 14 : *Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, et ait aliis: Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam? At alii constituerunt ei triginta argenteos. Et Marc. c. 14, v. 10 et seq. Luc. c. 22, v. 3 et seq.*

Matth. c. 27, v. 3 et seq. : *Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, penitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, et senioribus dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos, tu videris. Et projectis argenteis in templo, recessit, et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldama, hoc est, Ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appetiati, quem appetiaverunt à filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.*

Joan. c. 17, v. 12 : *Quos dedisti mihi, custodi mihi; et nemo ex eis perit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.*

Act. c. 1, v. 16 : *Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Judâ, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum, qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii hujus. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille, linguâ eorum, Haceldama, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui habitet in eâ, et episcopatum ejus accipiat alter.*

Clarissima illa Zachariæ prædictio, ita ut à Matthæo relata est, adversariorum petitionibus patuit. Querun-

tur primum Jeremiæ eam tribui ab evangelistâ, cum sit Zachariæ; deinde aliis conceptam esse verbis apud prophetam, aliis apud evangelistam: demum nec sententiam congruere. Adversus ea à Christianis interpretibus multa disputantur, quibus commemorandis supersedebimus in præsentia querelis istorum sic occurrisse contenti. Verisimile primum est librariorum oscitantia evenisse, ut Jeremiæ nomen extruderet nomen Zachariæ. Nam cum propria nomina contrahere librarii soleant, illa Jeremiæ et Zachariæ sic videntur expressisse, *Ιερεας, Σφλας*: in his proclive fuit primam nominis utriusque litteram permutare; nam primam in *Ιερεμιας*, non pusillam et brevem pingebant, quemadmodum nunc typographi, sed productam et bene longam; primam verò in *Ζαχαριας* non semper ita sinuatam et contortuplicatam, uti in libris editis hodiè pingitur, sed à summo ad imum satis directam, paululum inflexam et prominentem in medio, ansulam in vertice gerentem: quæ si parùm accuratè notata erant, et in faciliè degenerabat. Hæc fatebuntur, qui græca exemplaria versare consueverunt. Ergò apicis similitudine deluso imperito et supino librario, quod uni aut alteri codici inhaeserat vitium, in alios ita propagatum est, ut universis propemodum, ac interpretationibus deinde inoleceret; quanquam non omnibus. Nam nec Jeremiæ, nec Zachariæ nomen præfert syriaca interpretatio, neque persica, neque latini codices quidam, ut testificatur Augustinus, de Cons. Evang. lib. 4, c. 7. Simile quippiam Origeni et Eusebio suboluerat; quorum ille in Matthæum, hic libro decimo Demonstrationis errorem hunc, mendam scripturæ esse conjectant. At apocryphus ille Jeremiæ liber hebraicè scriptus, Hieronymo communicatus à Nazariæ sectæ homine hebræo, in quo testimonium illud propriis extabat conceptum verbis, haud scio an post Matthæum fuerit suppositus, et ad fidem ipsi faciendam confictus, ac Hebræis deinde obtrusus. Id quidem dissimulavit Hieronymus; sed inde tamen depromptam esse Matthæi *ῥῆσιον* haudquaquam credere se declaravit, verum ex ipso Zachariæ repetiit. Minimè verò ait Origenes visum sibi hunc Jeremiæ librum apocryphum; at ad priorem suspicionem alteram addit, ex aliquâ nempe apocryphâ scriptione, Jeremiæ nomen præ se ferente, depromptam esse hanc quam profert Matthæus, prædictionem; quemadmodum alia quædam novi Testamenti Scriptores ex apocryphis libris deprompsere. Opinionem hæc nullo pacto, ne ut suspicionem quidem, probare possum; apocryphorum enim testimonia à Paulo apostolo in tradendis præceptionibus usurpari cum fructu potuerunt, at ab Evangelistâ in mortis Christi historiâ prolatam fuisse falsam prædictionem, et librum *ἀκαθάρτου* sic tanquam canonicum, nullâ distinctionis adhibita notâ fuisse citatum, haudquaquam mihi persuaderi potest. Utcumque est, liquet certè vetustissimum hoc esse mendum, ut et Augustinus asseverat. Quod ad evangelistæ et prophetæ dissonantiam attinet, manifestum est ad prophetæ sententiam attendisse evangelistam, verba neglexisse, quemadmodum ab interpretibus re-

ctè observatum est; tantum abest ut in sententiâ inter illos disconveniat. Atque hunc morem in testimoniis à Scripturâ sacrâ recitandis tenuisse evangelistas et apostolos hoc loco observat Hieronymus. Idem in libro de optimo genere interpretandi, hunc nodum solvens: *Absit hoc, inquit, de pedissequo Christi dicere* (Matthæum significat) *cui curæ fuit, non verba aut syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere*. Queritur apud Zachariam Deus mercedem suam triginta argenteis esse appensam; atque tam exiguum et vile sui pretium indignatus, jubet id prophetam projicere, ad figulum; quod et ab hoc factum est, projectis iis in domum Domini ad figulum. Planè cum iis congruit Matthæus, si sententiam duntaxat spectes; nec multum abluunt verba. Perspicuum est præterea ejusmodi esse vaticinationem nanc, ut in Jesum Christum propriè conveniat, accuratè designatâ venditione, pretio venditionis, ac numero nummorum, projectione nummorum, loco etiam projectionis, ac nomine loci. Quæ si in Zachariæ tempora conteras, vix sanè, ac ne vix congruent; num quid hoc esse dicas, Deum pretio æstimari se voluisse ab Israeliis, ac, illos æstimatione Dei factâ, triginta argenteos Dei pretium appendisse? Sin hæc in allegoriam trahere velis, non nisi adhiat vi id efficies. Quid hoc verò est quod fieri jubet Deus, projici pretium illud ad statuarium? nam quod ait Grotius agrum fuisse in quem projiciebantur fracta templi fœticia, gratis omnino dicitur, nec rationi convenit; nam quis putet agrum excipiendis templi fœtilibus fractis fuisse destinatum? non his potius certè, quàm reliquis sordibus; unde nec à fœtilibus, potius quàm à sordibus nomen habuerit. Itaque vix legitimum inde sensum extundas; cum proprium et verum reperias in historiâ Christi Jesu. Etsi verò notavimus propositum id fuisse Grotio, ut proprios et directos vaticinorum sensus eriperet historiæ Christi, remotos solum et obliquos relinqueret, hoc tamen loco veritate quippè victus, allegoricam tantum expositionem concessit temporibus Zachariæ propriam in historiâ Christi quadrare fassus est.

CAPUT CXXVI.

JESUS A JUDÆIS ET ETHNICIS CAPITIS DAMNATUR.

Psalm. 2, v. 2: *Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus.*

Psalm. 21, v. 17: *Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obsedit me.*

Psalm. 40, v. 6 et seq.: *Inimici mei dixerunt mala mihi: Quando morietur et peribit nomen ejus?... Adversum me susurrabunt omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi; verbum iniquum constituerunt adversum me.*

Psalm. 68, v. 13: *Adversum me loquebantur, qui sedebant in portâ.*

Psalm. 93, v. 21: *Captabunt in animam justî, et sanguinem innocentem condemnabunt.*

Sap. c. 2, v. 19, 20: *Contumeliâ et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et*

probemus patientiam illius. Morte turpissimâ condemnemus eum.

Isa. c. 53, v. 8 : *De angustia et iudicio sublatu est.*

Jerem. c. 11, v. 9 : *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam; et non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium, et nomen ejus non memoretur amplius.*

Matth. c. 20, v. 18 : *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et condemnabunt eum morte. Et Marc. c. 10, v. 33.*

Matth. c. 26, v. 66 : *At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis. Marc. c. 14, v. 64.*

Matth. c. 27, v. 3 : *Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos.*

Matth. c. 27, v. 26 : *Tunc dimisit illis Barrabam; Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur. Et Marc. c. 10, v. 33; et c. 15, v. 15. Luc. c. 23, v. 24, 25; Joan. c. 19, v. 13 et seq.*

Luc. c. 23, v. 6 et seq. : *Pilatus autem audiens Galilaeam, interrogavit si homo Galilaeus esset. Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat illis diebus. Herodes autem, viso Jesu, gravisus est valde; erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eò quod audierat multa de eo, et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum et scribae, constanter accusantes eum. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illusit indutum veste alba, et remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die; nam antea inimici erant ad invicem.*

Act. c. 4, v. 24 et seq. : *Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, et dixerunt: Domine, tu es qui fecisti caelum et terram, mare, et omnia quae in eis sunt: qui Spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. Convenerunt enim verè in civitate ista, adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxisti, Herodes et Pilatus, cum gentibus et populis Israel, facere quae manus tua et consilium tuum decreverunt fieri.*

CAPUT CXXVII.

JESU CRUCI SUFFIGITUR.

Gen. c. 22, v. 6 et seq. : *Tulit quoque (Abrahamus) ligna holocausti, et imposuit super Isaac filium suum... Cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum.*

Exod. c. 12, v. 4 et seq. : *Dixit quoque Dominus ad Moysen et Aaron in terra Aegypti... Loquimini ad universum coetum filiorum Israel, et dicite eis: Decima die*

mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas... Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus... Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus, immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactucis agrestibus... Erit autem sanguis vobis signum in aedibus, in quibus eritis, et videbo sanguinem, et transibo vos... Habebitis autem hanc diem in monumentum, et celebrabitis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno.

Num. c. 21, v. 1 et seq. : *Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes, ad quorum plagas et mortes plurimorum, venerunt ad Moysen, atque dixerunt: Peccavimus, quia locuti sumus contra Dominum ad te, ora ut tollat à nobis serpentes. Oravitque Moyses pro populo, et locutus est Dominus ad eum: Fac serpentem aeneum, et pone eum pro signo; qui percussus aspexerit eum, vivet. Fecit ergo Moyses serpentem aeneum, et posuit pro signo; quem cum percussi aspicerent, sanabantur.*

Psalm. 21, v. 17 : *Foderunt manus meas, et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me; dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.*

Isa. c. 53, v. 5 : *Ipse autem vulneratus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrae super eum, et livore ejus sanati sumus.*

Ezech. c. 9, v. 4 et seq. : *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem, et signa Thau super frontes virorum gementium et dolentium, super cunctis abominationibus quae fiunt in medio ejus. Et illis dixit, audiente me: Transite per civitatem sequentes eum, et percutite; non parcat oculus vester, neque misereamini. Senem, adolescentulum et virginem, parvulum et mulieres interficite usque ad interneccionem; omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis, et à sanctuario meo incipite.*

Zach. c. 12, v. 10 : *Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiae et precum; et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolent super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Zach. c. 13, v. 6 : *Et dicetur ei: Quid sunt plagae tuae in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.*

Matth. c. 20, v. 19 : *Tradent eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum.*

Matth. c. 26, v. 2 : *Scitis quia post biduum pascha fiet, et filius hominis tradetur ut crucifigatur.*

Matth. c. 27, v. 22 et seq. : *Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis praeses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur... Tunc dimisit illis Barrabam, Jesum autem flagellatum tradidit*

eis ut crucifigeretur... Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem; hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum; et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes. Et Marc. c. 15, v. 12 et seq. Luc. c. 23, 21 et seq. Joan. c. 19, v. 6 et seq.

Matth. c. 28, v. 5 : Respondens autem Angelus dixit mulieribus : Nolite timere vos ; scio enim quòd Jesum, qui crucifixus est, quæritis. Et Marc. c. 16, v. 6.

Luc. c. 24, v. 20 : Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes, et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum.

Joan. c. 3, v. 14, 15 : Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.

Joan. c. 8, v. 28 : Dixit ergò eis Jesus : Cùm exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Joan. c. 12, v. 32, 33 : Et ego si exaltatus fuero à terrâ, omnio traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans quâ morte esset moriturus.

Act. c. 2, v. 36 : Certissimè sciat ergò omnis domus Israël, quia et Dominum Deum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis. Et Act. c. 4, v. 10.

Act. c. 5, v. 30 : Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Et Act. c. 10, v. 39 ; et c. 13, v. 29.

1 Cor. c. 1, v. 23 : Nos autem prædicamus Christum crucifixum.

1 Cor. c. 2, v. 2, 8 : Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, hunc crucifixum... Si enim cognovissent, nunquàm Dominum gloriæ crucifixissent.

1 Cor. c. 5, v. 7 : Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.

2 Cor. c. 13, v. 4 : Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.

Gal. c. 2, v. 19 : Christo confixus sum crucei.

Gal. c. 3, v. 1, 2 : O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, antè quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, in vobis crucifixus?

Galat. c. 6, v. 14 : Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.

Phil. c. 2, v. 8 : Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis,

Hebr. c. 12, v. 2 : Aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemptâ.

Apoc. c. 1, v. 7 : Ecce enim venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pugerunt, et plangent se super eum omnes tribus terræ.

Apoc. c. 7, v. 2, 3 : Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi, et clamavit voce magnâ quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ et mari, dicens : Nolite nocere terræ et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. Et audivi numerum signatorum ; centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel.

Apoc. c. 11, v. 8 : Et corpora eorum jacebant in plateis civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma et Ægyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est.

1° Psalmo 21 Christum prædici ad centesimum vigesimum tertium hujus Parallelismi caput evicimus. Non semel ergò petita ex eo oracula in testimonium adduxerunt Novi Testamenti scriptores, quod non fecissent utique, nisi psalmum vulgò in eandem flecti sententiam exploratum habuissent. At non levis controversia mota est super decimo septimo commate, quo supplicium Christi Jesu clarissimè præsignatum est Nam quod habet Vulgata interpretatio : *Foderant manus meas et pedes meos*, hebraicè in Keri sic conceptum est : כר די ורגלי. Hanc lectionem secuti sunt septuaginta Interpretes ; verterunt enim : *ἄρξαν χεῖρας μου καὶ πόδας*. Sic syrus interpretes, sic arabs. At in Ketib, pro כר scribitur כאר ; ut sensus sit : *Sicut leo manus meas et pedes meos*; quæ cum pendula sint et imperfecta, ad explendam sententiam addi volunt hujus lectionis assertores : *Observaverunt*, vel *momorderunt*, vel *laceraverunt*, aut aliquid hujusmodi. Quod videtur secutus paraphrastes chaldæus, adjectâ dictione ad integritatem sententiæ. Ita et R. Selomoh Jarchi. Aben Ezra repeti jubet ἀπὸ κοινῶς, *circumdederunt*, quod est in superiori commate. כאר Judæorum fraude confictum fuisse querunt Christiani ; contrâ à Christianis nativam scriptionem in כר recoctam Judæi causantur, ac inter eos præcipuè R. David Kimchi. Utri veriùs, existimare promptum est. Nam כר legerunt septuaginta Senes, ut dixi, vetustissimi interpretum omnium Scripturæ sacræ qui supersunt, Christo Jesu antiquiores ; verterunt quippe ἄρξαν. Deinde ex keri et ketib apparet utramque lectionem Hebræorum libros habuisse. Habuerunt certè codices quidam כר, ut ipsi testantur Masorethæ, quod à Christianorum lectione differt unicâ litterâ מ. Eam esse paragogicam Judæi nonnulli fatentur. Atqui certum est abfuisse illam ab optimis quibusdam exemplaribus Christianorum, quorum Judæi ipsi integritatem et fidem agnoverunt. Quid quod traditur in parvâ Masorâ, vocis ipsius כר significationem eodem ac significationem vocis כר recidere? nempè, opinor, quòd sive unguibus, sive dentibus utatur leo ad capiendam et vorandam prædam, carnes pungit et perfodit. Quod cùm ita sit, mihi ea longè videtur præferenda lectio, quæ integra est, καὶ ἀπαρτίζει τὴν διάνοιαν, ei quæ trunca est et pendula, et animum relinquit incertum. Probabile est hoc provenisse ex tikkun sopherim, sive *correctione scribarum*, qui ut præclari hujus oraculi vim aliò con-

verterent, incrustârunt vas sincerum, quod et alibi sæpè factum ab iis alii observârunt.

2° At crimen in Christianos retorquet R. Lipman in Nitzachon, atque vaticinium hoc ab iis adulteratum ex eo probat, quòd à Judæorum moribus abhorreret, noxios cruci suffigere. Verùm quo tempore interfectus est Christus Jesus, jus vitæ et necis Judæis erat ademptum. *Nobis*, inquiunt, *non licet interficere quemquam* (Joan. c. 19, v. 31). At iudicium capitalia et supplicia moribus romanis tunc exercebantur. Supplicium ergò juxta alienos mores Jesu irrogandum esse prædixit David; irrogatum Evangelistæ retulerunt. Cæterùm à Lipmanni criminatione Christianos satis vindicant interpretes Septuaginta, qui, ut jam notavi, כר legerunt, et velerunt, ἀρξάν.

3° De lectione non disputat Theodorus Mopsuestenus, coll. 4 conc. Constant. 11, verùm nullam hic futurorum, sed præsentium duntaxat significationem contineri pertendit. Totum ergò ad allegoriam convertit; atque id, *Foderunt manus meas et pedes meos*, exponit: Arcana mea scrutati sunt, et hoc translatum putat ex iis quæ scrutando et fodiendo eruuntur. *Dinumeraverunt omnia ossa mea*, tractum esse vult ex eorum consuetudine, qui devictorum hostium bona recensent. Violenta sanè et inverecunda fuerit utraque translatio hæc, si translatio est. *Ipsi verò consideraverunt et inspexerunt me*; ea nimirùm, inquit, patientem quæ volebant. Rectè; nam id christianæ expositioni congruit. *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*; hoc est, inquit, facultates meas vi ademptas sorte inter se partiti sunt; quam interpretationem amplectitur Grotius. Paulò quidem tolerabilior illa est, sed non ità tamen, ut eam quæ est κατά λέξιν, et nativos ac obvios verborum sensus in rebus gestis quaerit et invenit, aspernemur, vel aliorum pro libitu flectamus. Nam cui persuaserit Theodorus, casu factum, ut quæ metaphoricè dixerat Psaltes, ea κατά λέξιν pedum manumque Christi fisionem, nec non dirum illud ac triste spectaculum, quod de cruce pendens Jesus præbuit, ac vestium quoque ipsius partitionem sorte factam accuratè referrent? sed hunc psalmum nos supra jam satis excussimus.

4° Crucis Christi non rudem aliquam et obscuram informationem, sed expressam effigiem dedit Ezechiel seu potiùs apud Ezechielem Deus ipse, cùm piorum hominum frontes signari jussit litterà Thau; interfici verò eos qui eà notati non essent. Hoc tempore priscis elementis samariticis Hebræi utebantur; Samaritæ verò litteras singulas multiplici formâ depingebant. Et Thau quidem, quæ postrema erat, præter alias formas, crucis speciem obtinebat; non ejus duntaxat, in quâ lignum transversum sustinet stipes arrectarius, sed alterius etiam quæ χαιδής est, sive decussata. Utramque crucis formam habet littera Thau in vetustis hebræorum siclis, qui servantur in eruditorum oculis, et in illorum libris pinguntur. Unde à Scaligeri animadversione defenditur Origenes, qui hoc Ezechielis testimonium exponens, accepisse se scribit

ab Hebræo quodam, Christi doctrinam amplexo, in antiquis elementis Hebræorum Thau formam crucis habere. Antiqua elementa appellat, ἀρχαία στοιχεία, samariticæ litteras; quas ab hebraicis recentioribus, seu potiùs babilonicis, quibus post babilonicam captivitatem uti coperunt Judæi accuratè distinguit his verbis, quæ è veteri Catenâ in Psalmos translata excerpimus: «Et in accuratioribus exemplaribus scriptum est verbum tuis litteris hebraicis, non hodiernis. Narrant enim Esdræ post captivitatem aliis esse usum.» Hieronymus Thau Ezechielis *perfectam in viris gementibus et dolentibus scientiam demonstrare* suspicatur; conjecturâ ductâ à voce טת, quæ *perfectum* sonat: vel notari observationem legis, quæ תורה dicitur; quam expositionem Hebræis adscribit. Tùm subjicit: «Et ut ad nostra veniamus, antiquis Hebræorum litteris, quibus usque hodiè utuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, et frequenti manûs inscriptione signatur.» At cùm Origeni et Hieronymo fidem detrahere nititur Scaliger, audacter facit et inconsultè; audaciùs etiam, cùm ad siclos provocat, qui præcipitem ipsius temeritatem arguunt, et Origeni ac Hieronymo faciunt fidem. Probabile quidem est post Christi mortem Samaritas, subdolan gentem, ut Christianorum causam hoc Ezechielis testimonio nudarent, litteræ Thau figuram σταυροειδῆ rarissimè uti urpasse; alias vero litteræ ejusdem formas in libris suis adhibuisse. Itaque in grammaticis libris Samaritarum, quos consuluerat Scaliger, unica fuit forma litteræ Thau, à crucis signo diversa. Verùm qui vel R. Azariam, vel Angelum è Rocchâ adiverit, et in consilium adhibuerit, Scaligeri errorem deprehendit. Porrò non apud Samaritas solum, et veteres Hebræos, sed ipsos etiam Pœnos, proindeque et Tyrios, apud Æthiopes quoque, necnon et apud Græcos et Latinos, Thau caret illo vertice supra lignum transversum eminente in quo αἰτλα, sive titulus noxii scribebatur; quem verticem Thau aliarum gentium retinet. Quanquàm et in veteribus Græcorum libris et inscriptionibus nonnullis, Thau cum apice nonnunquàm visitur. Apud Coptos Dau simile est Tau Græci sine apice; sed penultima littera quæ est Dei, prorsus similis est æthiopici et samaritici Thau, quod verticem gerit. Quamobrem et Saleb dei nominari aiunt, hoc est, *Dei cruciforme*. Crucem enim Saleb appellant. Ergò Copti Dau suum habuere à Maedonibus alexandrinis: at Dei littera videtur esse ægyptiæ originis. Utcumque est, ex hæc dissertatione colligimus singulas has gentes apud quas præcipuè Christi doctrina propagata est, in litteris suis reperire, undè vaticinium Ezechielis Christi crucem prænuntiare comprobetur.

Scio plerosque τῆ Ezechielis, non Thau litteram, sed signum interpretari. Sic Septuaginta, et Jonathan; sic Syrus et Arabs; sic Aquila et Symmachus, juxtà Hieronymi testimonium. Sic Cyprianus: «Apud Ezechielem, inquit, dicit Deus: *Notabis signum super frontes virorum.*» Rursùm: *Omnes autem super quem signum scriptum est.* Matthæus quoque Ezechielem re-

apexisse videtur, cum diceret : *Et tunc parebit signum Filii hominis in caelo.* Apertissimè verò Joannes in Apocalypsi : *Et praeceptum est illis ne laederent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem; nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis :* Verùm aliter Theodotion, qui litteram hebraicam *Thau* expressit, teste Hieronymo in Ezech. c. 9, v. 4 : quod et ab Aquilâ factum docet Origenes ; cujus verba representat romana editio Scripturæ sacræ. Tertullianus quoque, adv. Jud. c. 41, *Thau* reddidit, vel, quod potius reor, in veteri interpretatione latinâ sic reddidit excerpit : at samariticæ linguæ imperitus *Thau* græcum, et *T* latinum ab Ezechiele præsignari censuit. « Ipsa est enim, inquit adv. Marc. lid. 3, c. 22, littera Græcorum, *Tau*, nostra autem *T* species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris, apud veram et catholicam Jerusalem. » Atqui vetus illa latina interpretatio, undè hæc sumpsit Tertullianus, excusa erat ad editionem, Septuaginta senum. Quamobrem facillè ducor ad suspicandum, pro eo quod apud illos vulgò legitur : *ἐπι δὲ πάντας ἐπ' οὐς ἐστὶ τὸ σημεῖον, καὶ ἐγτίθητε*, legendum esse : *ἐπι δὲ πάντας ἐπ' οὐς ἐστὶ τὰυ σημεῖον*. Proindeque et paulò superius emendandum erit : *καὶ ἔδδ; τὰυ σημεῖον ἐπι τὰ μέτρα τῶν ἀνδρῶν τῶν κατασκευάζοντων*. Quod ad Matthæum et Joannem atinet, propositum non habuerunt ipsa Ezechielis verba rependere, sed ad sententiam tantùm alluserunt.

5° Postrema illa duo, quæ Zacharias suppeditavit oracula, in Christo Jesu completa esse, ultima Prophetæ hujus capita, si simul spectentur, manifestum facient. Nam si ab eo undecimi capitis ordiamur loco, in quo venditionem Jesu prædictam esse proximè ostendimus, statim subest Judæ et Israelis disjunctio, quæ notat consanguineorum dissociationem per Christum prædictam et factam, his ipsius capessentibus doctrinam, illis Mosis, istis ethnicorum instituta sectantibus. Undè sic Jesus ipse de se apud S. Luc. c. 12, v. 51 et seq. : *Putatis quia pacem veni dare in terram? non, dico vobis, sed separationem; erunt enim ex hoc quinque in domo unâ divisi; tres in duos, et duo in tres dividuntur; pater in filium, et filius in patrem suum; mater in filiam, et filia in matrem; socrus in nurum suam et nurus in socrum suam.* Tùm objurgat pastores nequam Zacharias, quemadmodùm et Jesus decimo Joannis capite v. 11. Eclesiæ deindè victorias spondet, hostibus verò Ecclesiæ certum minatur exitium. His subnectitur missio Spiritûs sancti, de quâ luculenter agemus infrâ. Explicat postmodùm Christi Jesu supplicium : *Et aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* In Christum Jesum quadrare istud tradit Joannes c. 19, v. 36, 37 : *Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur : Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit : Videbit in quem tranfixerunt.* Eodem pertinet istud ex Apocalypsi, c. 1, v. 7 : *Ecce venit eum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui cum pupugerunt, et plangent se super eum omnes tribus terræ.* Atqui in Christum Jesum hæc torquere minimè fuissent ausi

Novi Testamenti scriptores, ut sæpè jam dixi, nisi receptam esse in vulgus opinionem hanc scivissent. Indidem petitum videtur istud Christi Jesu apud Matthæum : *Et tunc parebit signum Filii hominis in caelo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multâ et majestate.* Quorsùm *Unigenitus* appelletur Christus Jesus, nihil attinet dicere. Septuaginta habent : *ὡς ἐπ' ἀγαπήτω.* Quasi *super dilecto*; quippè Jesum Deus Pater de caelo Filium suum dilectum non semel appellavit. Equid verò dicatur Primogenitus, demonstrat suprâ Parallelismus. Quàm simile verò Zacharianum hoc istis psalmi 21, quæ Christo addiximus : *Foderunt manus meas et pedes meos. Ipsi verò consideraverunt et inspexerunt me.* Jam verò ille *fons patens domui David et habitantibus Jerusalem in ablutionem peccatorum*, Christus Jesus est, quem sub fontis, et aquæ, et fluvii noxiorum sordis elucens symbolo Testamento utriusque auctores exhibent in Parallelismo. Idola deindè conterit, quod Christi Jesu munus esse approbat itidem Parallelismus. Tùm pseudopphetas exterminat, et spiritus nequam profligat. Quippè sic et Christus Jesus apud Matthæum, c. 7, v. 15 : *Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium; intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Et alibi : *Videte, ne quis vos seducat; multi enim veniunt in nomine meo, dicentes : Ego sum Christus, et multos seducunt* (Matth. c. 24, v. 4 et seq.). Et mox : *Si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere, surgent enim pseudochristi, et pseudopphetæ; et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Idem argumentum fusè tractat Paulus in posteriore Epistola ad Timotheum, c. 3, v. 1 et seq. nimirùm Christi Jesu præceptis imbutus. Joannes quoq; e, eodem præceptore usus, sic disserit in primâ Epistolâ c. 4, v. 1 et seq. : *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint, quoniam multi pseudopphetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur Spiritus Dei : omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est; et omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, et nunc jam in mundo est.* Tangit postea Zacharias supplicium Christi, atque id claris aded et perspicuis designat notis, ut rem præsentem describere, non futuram prædicere videatur : *Et dicetur ei : Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum?* Et dicet : *His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Scio equidem quid postulet verborum istorum connexio cum superiori bus, et ἀλλήλοισι. Agit Zacharias de pseudoproph etâ, qui postquàm falsiloquia sua Dei nomine prætexu erit. *Configet eum, inquit, pater ejus, et mater ejus.* Tùm subjungit : *Et dicetur ei : Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum?* Et dicet : *His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Planè hæc cohærent. Verumtamen non eadem prorsus subjacet βήσσει utriusque sententia : nam quem à parentibus confixum dixit, quemadmodùm verterunt Aquila, Theodotion, Symmachus, Jonathan et Vulgatus interpres, ferro ad

mortem confossum utique significavit : hic enim videtur esse sensus vocis דקדק, et capitale scelus fuit prophetiæ munus temerè usurpare, juxta legem Moysis. Atqui lethalia vulnera non sunt, quæ manibus infliguntur. Vides Zachariæ mentem à pseudoprophetæ supplicio ad Christi ipsius Prophetarum ultoris supplicium sensim et *καλῶς* converti. Undè continuò hæc subnectit : « Fræma, suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum ; percutite pastorem, et dispergentur oves : convertam manum meam ad parvulos ; » quæ Christo Jesu manifestis rationibus supra adjudicavimus. Itaque prius illud comma de manibus transfossis est ejusmodi, ut accommodari possit ad præsentia, in quibus de pseudoprophetæ supplicio agitur ; et ad sequentia, in quibus agitur de supplicio Christi Jesu, veri quidem Prophetæ, at pseudoprophetæ habiti ; sed ita tamen ut Jesu longè aptius conveniat. Pergit Zacharias, et postquam Christi mortem, et discipulorum Christi dispersionem prædixit. Evangelium promulgandum prænuntiat, et homines quosdam ad salutem eligendos, plures reprobandos ; quibus consona sunt ista Christi Jesu apud Matthæum, c. 7 : *Quàm angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!* et ista c. 20 : *Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.* Undè Paulus in priore ad Corinthios Epist., c. 4 : *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles ; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes ; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia ; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non gloriaretur omnis caro in conspectu ejus.* Stulta illa Pauli, et ignobilia, et contemptibilia, et quæ non sunt, *parvulos* Zacharias appellat, eosque manu suâ sublevatum se Deus pollicetur. At variis tamen tormentis fidem eorum et virtutem exploratum iri docet Propheta ; martyriis nempe ac suppliciis, quæ discipulis Jesu Christo irrogata sunt, juxta prædictiones veteris Testamenti in novo completas, quas in Parallelismo collegimus. Decimo quarto demùm capite excidium Hierosolymitanum, Evangelii promulgationem, gentium vocationem, Ecclesiæ constitutionem, et pios omnes in unum ovile sub uno pastore cogendos vaticinatur : quæ omnia suis locis Parallelismus iste pertractat. Ergò ex totâ Zachariæ hujus prophetiæ compage et consensu intelligitur, duo commata hoc capite à nobis inde deprompta, ad exitum in Christo Jesu, itidem ut reliqua, pervenisse. Neque Judæi inficiantur. Gemara Thalmudici libri Suceb, ad Messiam Josephi filium, quem olim interficiendum esse opinantur, prius refert Zachariæ vaticinium : *Et aspicient ad me quem confixerunt* ; cui assentitur Aben Ezra. At R. Moses Hadarsan in Beresith Rabbâ refert ad Messiam, Davidis filium. In altero verò oraculo Messiæ adscribendo adstipulatorem quoque habemus Aben Ezram, qui in Messiam filium Josephi, hæc flectit.

Verùmenimverò prius hoc Zachariæ testimonium non una labes occupavit ; undè genuina ejus sententia

in dubium vocari possit. Primùm vitio incidentur hæc verba : *והביטו אלי*, *Et aspicient ad me.* Quibus cum Christi divinitatem probari animadverterent Judæi (quippe cum idem se confixum fuisse dicat, qui spiritum gratiæ se effusurum promittit, quod Dei solius est), adulteras iis admoverunt manus, et pro *אלי*, scriperunt *אלו*, *ad eum*, ut alius sit gratiæ largitor, alius plagis confixus, et lamentis ac planctibus comploratus. At nos supra certis indiciis deprehensam hanc fallaciam convicimus. Subest deinde : *והביטו אלי*, *Quem confixerunt.* Septuaginta reddunt : *ἀνθ' ὃν καταρχήσαντο.* Nempè transpositis elementis, *רקדד*. Quanquàm nec satis constanter lectionem hanc retinent codices septuaginta senum ; nam Aldina edito habet : *εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.* Sic quoque vetustissimus codex Barberinus. Sic legit et Cyprianus, sic Theodoretus, sic alii. Et antè illos Joannes Evangelista, c. 19, v. 37 : *affert Joannes : ὅφονται ἰς ὃν ἐξεκέντησαν.* *Videbunt in quem transfixerunt.* Quantum aliter visum Hieronymo, qui hic hebraica secutum Joannem arbitratur. Sed cum inter Græcos, et à Græcis rogatus Evangelium suum scripserit, id haud dubiè assectatus est græcum exemplar, quod tùm maximè usurpabatur vulgò, et *κοινὴ ἀκδοσις* appellabatur. Illud autem fuisse certum est septuaginta senum. Nam, ut id obiter moneam, Evangelium in Judæorum gratiam et inter Judæos scripsit Matthæus, auctore Irenæo, Marcus in gratiam Romanorum, utpotè quòd Romæ, iis postulantis, scripserit, testibus Eusebio et Hieronymo ; Lucas Hellenistarum, quippè Antiochensis, inter Hellenistas natus ; Joannes Græcorum, Ephesi nimirum, rogatus ab episcopis Asiæ, ut docet ex Irenæo Eusebius, ex Eusebio Hieronymus ; sic tamen ut Evangelia sua scriptores hi quatuor, totius etiam Ecclesiæ communia esse vellent ab eaque uno consensu recepta sint. Facile itaque satisfacimus Hieronymo quærenti : « Si quis non recipit, det testimonium de quo sanctarum scripturarum loco Joannes ista protulerit, et cum non repererit, cogetur ingratis suscipere veritatem. » Protulisse ista Joannem ex Zachariæ duodecimo capite, juxta septuaginta senum interpretationem, respondemus. Scio notasse alibi Hieronymum, Apostolos et Evangelistas hebraicum sequi potius Veteris Testamenti exemplar, quàm Interpretes septuaginta, si quandò hi discrepent ab hebraicis. At nos id semper ab iis factum negamus ; imò verò contrarium sæpè observavimus, et rarissimè hebraicis eos hæsisse possumus asseverare. Plurimis id exemplis probare possumus, si ea res ageretur. Quamobrem de græcâ interpretatione sic ad Hieronymum scribit Augustinus : « Nam parvum pondus habet illa, quæ sic meruit defamari, et quâ usos Apostolos non tantum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. » Hæc erat *κοινὴ* editio, quæ cum varias passa esset depravationes, in aliquibus hebraicæ veritati consentiebat, dissentiebat in aliis. Hinc factum est, ut cum Evangelistæ et Apostoli *κοινὴ* assectarentur, tantum consonarent hebraicis, quantum iisdem *κοινὴ* consonabat. Cum verò postmodum Origenes, aliique deinde Interpretationem

septuaginta senum emendassent, novæ prodierunt editiones. quarum aliæ magis, minùs aliæ hebraicis consentiebant. Ergò Hieronymus aliique recentiores, deprompta in Novo Testamento testimonia exigentes, ad sua septuaginta Seniorum editionis exemplaria, κοινῆς nimirum, ut videtur, quippe frequenti usu ab omnibus teri solitæ, si quandò ab iis discrepare, hebraicis verò consentire illa notassent, ex hebraico accessita ea ab Evangelistis et Apostolis opinati sunt. Velut hanc clausulam ex Zachariâ à Joanne prolatam, ab hebraicis manasse censet Hieronymus, cum ex κοινῆς profecta videatur. Demus tamen, ità scripsisse septuaginta Interpretes, quemadmodum hodierni codices habent, ἀνθ' ἧν καταρχήσαντο, non obscura hæc erit contumeliarum Christi Jesu significatio, cum ludibrio ac derisui Judæis habitus est. Ità quidem loci hujus sententiam exponit Hieronymus. At verò Vulgatam scriptio nem secutus est Aquila, vertit enim : Σὺν ᾧ ἐξέκλυθησαν. Secutus est Theodotion, qui habet : ὁ ἐξέκλυθησαν, et Symmachus, cujus hæc est interpretatio : Ἐμπροσθεν ἐπέκλυθησαν.

7° Nec incastigatam præterire sinam, quam dedit Grotius, oraculi hujus expositionem. Præfert ille quidem interpretationem vulgatam : *Et aspicient ad me, quem confixerunt.* At alium indè sensum elicit, ac vulgò fit : *Nam configere, inquit, Deum dicuntur, qui eum probis lacessunt :* quo commento splendidam supplicii Jesu Christi prædictionem obtundit. Ego verò vocabulum קָפַד, hæc significatione nusquam usurpari aio; neque hic apud Zachariam ullo modo pati connexionem sequentium, ut in eum sensum trahi possit. Nam quid sibi velle dicamur ingentem planctum et lamenta, quibus futurum prædicat ut Judæorum familiæ prosequantur eum qui fuit confixus? Cuilibet attento patet, lessum in defuncti alicujus funere habitum describi : *Et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut dolori solet in morte primogeniti.* Nec sibi constat Grotius; nam septimum comma capituli primi Apocypseos, quod Zachariani illius germanum est, mala ecclesiis illata notare censet. At res profectò diversæ sunt, Deum conviciis proscindere, et Ecclesiæ mala inferre. Quæ opinionum levitas earumdem vanitatem arguit.

8° Non abs re erit celeberrimum repetere Psalmi nonagesimi quinti comma, multis controversiis agitatum; quo, si integrum esse constaret supplicium Christi clarissimè prædici fatendum esset : *Dicite in gentibus, quia Dominus regnavit à ligno.* Postrema hæc verba à Judæis fuisse inducta et oblitterata queritur Justinus adversus Tryphonem. Eadem repræsentant vetustiores latini patres, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, alii, et prisca item codices nonnulli. Sed tamen cum tale nihil exstet, vel in exemplaribus hebraicis, vel in Thargum, vel in interpretibus exoticis; neque ea agnoscant Symmachus, aut Theodoretus, aut alii, nullum in hoc testimonio causæ nostræ firmiter collocabimus. In quo quàm bonâ fide, quàmque moderatè agamus, adversarii possunt agnoscere.

CAPUT CXXXVIII.

JESUS INTER DUOS LATRONES CRUCI SUFFIGITUR.

Isa. c. 53, v. 12 : *Idè dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animum suam, et cum sceleratis reputatus est.*

Math. c. 27, v. 38 : *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus à dextris, et unus à sinistris.* Et Luc. c. 23, v. 33. Joann. c. 19, v. 18.

Marc. c. 15, v. 27 : *Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum à dextris, et alium à sinistris ejus. Et involuta est Scriptura quæ dicit : Et cum iniquis reputatus est.*

Luc. c. 22, v. 37 : *Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me : Et cum iniquis deputatus est.*

CAPUT CXXXIX.

JESUS SIGNUM.

Num. c. 21, v. 9 : *Fecit ergò Moyses serpentem æneum, et posuit eum pro signo, quem cum percussis aspicerent, sanabantur.*

Isa. c. 11, v. 10, 12 : *In die illà radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum..... Et levabit (Dominus) signum in nationes.*

Isa. c. 49, v. 22 : *Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levabo ad gentes manum meam; et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.*

Isa. c. 55, v. 11, 13 : *Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo : non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud.... Pro salivuncâ ascendet abies, et pro urticâ crescet myrtus, et erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur.*

Isa. c. 61, v. 10 et seq. : *Transite, transite per portas : præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, et elevate signum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filiæ Sion : Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coràm illo; et vocabunt eos : Populus sanctus, redempti à Domino.*

Isa. c. 66, v. 18 et seq. : *Ego autem opera eorum, et cogitationes eorum; venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis; et venient, et videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare, in Africam, et Lydiam tendentes sagittam, in Italiam, et Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam, et annuntiabunt gloriam meam gentibus.*

Math. c. 12, v. 38 et seq. : *Tunc responderunt ei quidam de scribis et pharisæis dicentes : Magister, volumus à te signum videre. Qui respondens ait : Generatio*

mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur nisi signum Jonæ prophete. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Et Matth. c. 16, v. 4 et seq. Luc. c. 11, v. 16, 29.

Matth. c. 24, v. 29, 30: Statim autem post stipulationem dierum illorum, sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum commovebuntur. Et tunc parebit signum Filii hominis in cælo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli, cum virtute multâ et majestate.

Luc. c. 2, v. 34: Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur.

CAPUT CXXX.

JESUS PENDENS IN CRUCE SUBSANNATUR A PRÆTEREUNTIBUS.

Psalm. 3, v. 1, 2: Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt adversum me; multi dicunt animæ meæ: Non est salus in Deo ejus.

Psalm. 21, v. 7 et seq.: Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, et moverunt caput: Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum.

Psalm. 34, v. 15 et seq.: Quasi lugens et contristatus, sic humiliabar; et adversum me latati sunt, et convenerunt; congregata sunt super me flagella, et ignoravi: dissipati sunt, nec compuncti; tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione.

Psalm. 68, v. 18 et seq.: Et ne avertas faciem tuam à puero tuo; quoniam tribulor, velociter exaudi me. Intende animæ meæ, et libera eam; propter inimicos meos eripe me. Tu scis improperium meum, et confusionem meam, et reverentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; improperium expectavit cor meum et miseriam. Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non inveni. Et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto.

Psalm. 108, v. 21: Et ego factus sum opprobrium illis; viderunt me, et moverunt capita sua.

Thren. c. 3, v. 14 et seq.: Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum totâ die..... Aperuerunt super nos os suum omnes inimici... Audi ti opprobrium eorum, Domine; omnes cogitationes eorum adversum me; labia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me totâ die. Sessionem eorum, et resurrectionem eorum vide; ego sum psalmus eorum.

Matth. c. 27, v. 39 et seq.: Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et aicentes: Vah! qui destruis templum Dei; et in triduo illud reedificas, salva temetipsum; si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum, illudentes cum scribis et senioribus dicebant: Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere: Si Rex Israel

est, descendat nunc de cruce, et credimus ei; confidit in Deo; liberet nunc si vult eum; dixit enim: Quia filius Dei sum. Idipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo, improperebant ei. Et Marc. c. 15, v. 28 et seq. Luc. c. 23, 35 et seq.

CAPUT CXXXI.

JESUS MORIENS VENIAM ADVERSARIIS SUIS A DEO PREGATUR.

Psalm. 34, v. 11 et seq.: Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me; retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ. Ego autem, cum mihi molesti essent, inducbar cilicio; humiliabam in jejunio animam meam, et oratio mea in sinu meo convertetur.

Psalm. 108, v. 1 et seq.: Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi; ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione meâ.

Isa. c. 53, v. 12: Et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.

Luc. c. 23, v. 34: Jesus autem dicebat: Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.

CAPUT CXXXII.

JESU VESTIMENTA PARTE DIVIDUNTUR.

Psalm. 21, v. 17 et seq.: Foderunt manus meas, et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt, et inspercerunt me; dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.

Matth. c. 27, v. 35: Postquam autem crucifixi erant eum, dividerunt vestimenta ejus sortem mittentes, ut impletur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et Marc. c. 15, v. 24. Luc. c. 23, v. 34. Joan. c. 19, v. 23, 24.

CAPUT CXXXIII.

MORIENTE JESU SOL DEFICIT, ET TERRA MOVETUR.

Psalm. 17, v. 5 et seq.: Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me; dolores inferni circumdederunt me; præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione meâ invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus, introivit in aures ejus. Commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata et commota sunt, quoniam iratus est eis.

Amos. c. 8, v. 8 et seq.: Numquid super isto non commovebitur terra, et lugebit omnis habitator ejus; et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et desuet quasi rivus Ægypti? Et erit in die illâ, dicit Dominus Deus, occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis; et convertam festivitates vestras in luctum et omnia cantica

vestra in planctum, et inducam super omne dorsum vestrum succum, et super omne caput calvitium, et ponam eam quasi luctum unigeniti.

Agg. c. 2, v. 7 et seq. : *Quia hæc dicit Dominus exercituum : adhuc unum modicum est, et ego commovebo cælum et terram, et mare et aridam ; et movebo omnes gentes ; et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum..... Et factum est verbum Domini secundò ad Aggæum in vigesimâ et quartâ mensis, dicens : Loquere ad Zorobabel, ducem Juda, dicens : Ego movebo cælum pariter et terram.*

Zach. c. 14, v. 6 et seq. : *Et erit in die illâ : Non erit lux, sed frigus et gelu ; et erit dies una quæ nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vesperi erit lux. Et erit in die illâ. Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem ; medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum in æstate in hyeme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram, in die illâ erit dominus unus, et erit nomen ejus unum.*

Matth. c. 27, v. 45, 51 : *A sextâ autem horâ tenebræ factæ sunt super universam terram, usque ad horam nonam. Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo usque deorsum, et terra mota est, et petre scissæ sunt. Et Marc. c. 15, v. 33.*

Luc. c. 23, v. 44 : *Erat autem hora serè sexta, et tenebræ factæ sunt per universam terram usque in horam nonam. Et obscuratus est sol, et velum templi scissum est medium.*

Heb. c. 12, v. 25 et seq. *Videte ne recusetis loquentem. Si enim non effugerunt recusantes eum qui super terram loquebatur, multò magis nos, qui de cælis loquentem nobis avertimus ; cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit dicens : Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cælum.*

Zacharianum illud adjudicamus Christo Jesu, Eusebium auctorem, ac totius vaticinii connexionem, rationemque proinde ipsam secuti. Ac connexionem quidem postremorum quatuor Zachariæ capitum luculenter suprâ demonstravimus. Istam verò sententiam sic Jesu applicat Eusebius : *Et erit in die illâ, inquit Propheta, non erit lux, sed frigus et gelu ; quippè quâ nocte caput est Jesus, frigus erat, teste Evangelistâ : Stabant autem servi et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se, erat autem cum eis et Petrus stans et calefaciens se. Euseb. Dem. lib. 10).* Quæ deinde convertit in allegoriam, Judæis propositam fuisse dicens lucem ac tenebras, eosque lucem tenebris postputasse : frigus verò illud, tarditatis eorum, ac in rebus divinis supinitatis symbolum fuisse, quod et prædixerat Christus apud Matth. c. 24, v. 12 : *Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Pergit Propheta : *Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox, et in tempore vesperi erit lux :* quo tempore in crucem actus est Jesus Christus, tantæ tenebræ obortæ sunt, ut dies nec esset, nec dici posset ; neque sanè nox erat, quæ sit per occasum solis ; sol autem medium tunc orbem tenebat. *Vesperi autem, post horam videlicet nonam, abscesserunt te-*

nebræ, et lux rursùm affulsit. Addit Zacharias. Et erit in die illâ : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem : quo Christi Jesu doctrinæ promulgatio et propagatio significatur, ipso Jesu auctore apud Joan. c. 4. *Qui biberit ex aquâ, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Subjicit demùm Propheta : *Et erit Dominus rex super omnem terram, in die illâ erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum, cui succinebant voces hæ cœlestes in Apocalypsi, cap. 11 : Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus et regnabit in secula seculorum.* Jesus quoque apud Joannem. cap. 10 : *Fiet unum ovile et unus pastor.* Juvat hanc interpretationem veterum Judæorum suffragium ; nam in Beresith Rabbâ, et in Midraschoth Thehillim et Ruth, Messiæ tribuitur hoc Zachariæ caput. Et mirabili huic solis defectioni conciliat fidem, non christianorum solum scriptorum, sed ethnicorum etiam, Thalli, Phlegontis, Tabulariorum romanorum et sinensium auctoritas.

CAPUT CXXXIV.

JESUS MORIENS PATREM INCLAMAT.

Psalm. 3, v. 2 et seq. : *Multi dicunt animæ meæ : Non est salus ipsi in Deo ejus... Voce meâ ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo, ego dormivi, et soporatus sum, exsurrexi, quia Dominus suscepit me.*

Psalm. 17, v. 7, 8 : *In tribulatione meâ invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi : et exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus. Commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, et commota sunt, quoniam iratus est eis.*

Psalm. 21, v. 1 et seq. : *Deus, Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti ? longè à salute meâ verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem et non exaudies ; et nocte, et non ad insipientiam mihi. Tu autem in sancto habitas, laus Israel. In te speraverunt patres nostri ; speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt, in te speraverunt, et non sunt confusi. Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, et moverunt caput : Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum.*

Psalm. 68, v. 1 et seq. : *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limbo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. Laboravi clamans, raucae factæ sunt fauces meæ, defecerunt oculi mei, diu spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei injustè ; quæ non rapui, tunc exsolvebam.*

Psalm. 87, v. 1 et seq. : *Domine Deus, salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. Intret in conspectu tuo oratio mea, inclina aurem tuam ad vocem meam. Quia*

repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit. Estimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tuâ repulsi sunt. Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, et in umbrâ mortis. Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me. Longè fecisti notos meos à me, posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, et non egrediebar, oculi mei languerunt præ inopiâ. Clamavi ad te, Domine, totâ die, expandi ad te manus meas.... Ut quid, Domine, repellis orationem meam, avertis faciem tuam à me? Pauper sum ego, et in laboribus, à juventute meâ, exaltatus, autem humiliatus sum et conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, et terrores tui conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua totâ die, circumdederunt me simul. Elongasti à me amicum et proximum et notos meos à miserâ.

Psalm. 141, v. 1 et seq. : Voce meâ ad Dominum meum clamavi, voce meâ ad Dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu ejus orationem meam tribulationem meam antè ipsum pronuntio, in deficiendo ex me spiritum meum, et tu cognovisti semitas meas. In viâ hâc quâ ambulabam, absconderunt luqueum meum. Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me. Periiit fuga à me, et non est qui requirat animam meam. Clamavi ad te, Domine, dixi: Tu es spes mea, portio mea in terrâ viventium. Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persequentibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodiâ animam meam ad confitendum nomini tuo, me expectant justî, donec retribuas mihi.

Thren. c. 3, v. 18 : Et dixi : Periiit finis meus et spes mea à Domino.

Thren. c. 3, v. 55, 66 : Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo. Vocem meam audisti, ne avertas aurem tuam à singultu meo et clamoribus.

Matth. c. 27, v. 46 et seq. : Et circâ horam nonam clamavit Jesus voce magnâ, dicens : Eli, Eli, lamma sabacthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid reliquisti me? Quidam autem illic stantes, et audientes dicebant : Etiam vocat iste. Et continuò currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere. Cæteri verò dicebant : Sine, videamus an veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magnâ, emisit spiritum.

Marc. c. 15, v. 34 et seq. Et horâ notâ exclamavit Jesus voce magnâ, dicens : Eloi, Eloi, lamma sabacthani? quod est interpretatum : Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant : Ecce Etiam vocat. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo potum dabat ei dicens : Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum. Jesus autem, emissâ voce magnâ, expiravit. Et velum templi scissum est in duo, à summo usque ad deorsum. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset, ait : Verè hic homo Filius Dei erat

Luc. c. 23, v. 46 : Et clamans voce magnâ Jesus ait : Pater, in manus tuas commendo spiritum meum... Et hæc dicens expiravit.

Hebr. c. 5, v. 7 : Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro suâ reverentiâ.

CAPUT CXXXV.

JESU FEL ET ACETUM PROPINANTUR.

Psalm. 68, v. 22 : Et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto.

Thren. c. 3, v. 5 et seq. : Edificavit in gyro meo, et circumdedit me felle et labore, in tenebrosis collocavit me quasi mortuos sempiternos... Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio... Recordare paupertatis et transgressionis meæ, absinthii et fellis.

Matth. c. 27, v. 34, 48 : Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum : et cum gustasset, noluit bibere... Et continuò currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere.

Marc. c. 15, v. 23, 36 : Et dabant ei myrrhatum vinum, et non accepit. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei.

Luc. c. 23, v. 36 : Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei.

Joan. c. 19, v. 28 et seq. : Postea sciens Jesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit : Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit : Consummatum est.

1° Ex omnibus oraculis quæ in veteri Testamento à Deo per Prophetas edita sunt, præcipua ea et ad fidem faciendam utilissima esse constat, quæ res futuras, non per ambages circuitionesque, sed nudè et apertè prædicunt. Tale est, quod exstat in sexagesimi octavi Psalmi commate vicesimo secundo, in quo queritur Christus sitienti sibi propinatum fuisse fel et acetum. Id queri Christum aio; nam ex scriptorum Veteris Testamenti consensu, et ex Aben Ezræ suffragio clarum est prænuntiata illic fuisse Christi mysteria. Tùm quæ dantur Evangelistarum et Apostolorum testificationes, manifestè evincunt in Jesu eadem hæc ad eventum pervenisse. Jure igitur inhumanam et amaram propinationem ad eum quoque referimus, quam in ipsius historiâ Evangelistæ disertè commemorant. Utut enim obliquè et κατά στήμα ad Davidem referri ista possunt (quod profectò non negamus, cum communi inter Judæos adagio locutionem hanc tritam fuisse sciamus), tàm oppositè tamen, tàmque aptè hunc Christi casum exprimunt, ut non temerè, nec humanitùs contigisse putandum sit. Notabile est quod legitur in Misdrach Ruth, sermonem nempè istum Boaz ad Ruth, cap. 3, v. 14 : Quando hora vescendi fuerit, veni huc, et comede panem, et intinge buccellam tuam in ace-

to, futurorum Messiae casuum symbola continere, ac verba quidem ista: *Veni huc*, id sibi velle: *Veni ad regnum*; panem deinde illum, panem esse regni; inunctum verò offae in acetum, Messiae contumelias et tormenta notare. Igitur cum toto Psalmo Messiam praenuntiari fateantur Judaei; quae verò hoc specialiter continentur commate, tormentorum Messiae notae sint et indicia, atque eadem denique in Jesu κατὰ λέξιν exitum habuisse evangelica doceat historia, equidem non video quo rationum colore uti possint, si qui oraculi hujus fidem elevare audeant, cum praesertim constet inter omnes omnino interpretes, frustra recurri ad allegoriam, cum res κατὰ λέξιν completæ sunt.

2° Inanis ergo est Theodori Mopsuesteni cavillatio, qui hoc quidem comma, aliaque Psalmi hujus, quæ in Jesu videntur fuisse completa, de Judæis κατὰ σχῆμα à Davide dicta fuisse contendit; quod et à Thargumistâ et Jarchio factum est; ab Apostolis autem et Evangelistis fuisse usurpata è re natâ, et argumentis quæ tractabant accommodata κατὰ κέλλησιν, utpotè ipsis consentanea; non verò quòd ea haberent pro vaticiniis; nec enim rerum adeò diversarum prædictiones in unum eundemque Psalmum fuisse congestas. Atqui aliter visum est Petro, qui allocutionem suam ad Fratres sic exorsus est, Act. c. 1, v. 16 et seq.: « Viri fratres, oportet impleri Scripturam quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Judâ, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum.... Scriptum est enim in libro Psalmorum: « Fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui inhabitet in eâ. » Cum narrat Joannes cap. 2, v. 17, discipulos Jesu, deturbante eo venditores templo, recordatos esse oraculi hujus: *Zelus domus tuæ comedit me*, quæro an ut ῥήσεως, rei præsentis convenientis meminerint, an ut προῤῥήσεως non utiquè tanquam ῥήσεως, alias quippè complures habebant in memoriâ, quæ eidem rei poterant adjungi, verum προῤῥήσεις esse non credebant; hujus autem præ cæteris recordati sunt, quòd et ipsi vaticinium inesse scirent, et ex eo Psalmo esset excerpta, quem totum fatidicum esse et futurorum Christi casuum μαντευτικὸν compertum habebant. Quod autem addit, veri haudquaquam esse simile, diversa adeò oracula simul fuisse congesta, de nihilo est; nec enim idem ordo rerum, idem narrationis contextus à Propheta divinitus afflato et ventura canente expectandus est, atque ab historico præteritorum seriem persequente. Præterea ne poetæ quidem, maximè lyrii, præterita celebrantes, rerum gestarum ordinem exequentur: minimè id patitur poeticus ille ἐθουσιασμός, quo rapti feruntur. « Non enim res gestæ versibus comprehendendæ sunt, inquit satyricus, quod longè meliùs historici faciunt; sed per ambages, deorumque ministeria, et fabulorum sententiarum tormentum præcipitandus est liber spiritus, ut potiùs furentis animi vaticinatio appareat, quàm religiosæ orationis sub testibus fides. » (Petron. cap. 78). Testis Horatius, quàm multa his ac diversa unius odes ambitu comprehendit; quàm multa Pindarus, quem amni ripas et aggeres prætergresso ac superfuenti comparat idem Horatius; in alio

laudans, quòd feliciter imitatus ipse laudari meruit. David quoque, quàm varias sæpè res in unum Psalmum congerit! Adde multas inesse Psalmo 68 huic locutiones, undè colligas unum aliquem hominem non plures signari, cujusmodi sunt istæ: *Laboravi clamans, rauce factæ sunt fauces meæ; defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis.* Deinde: *Opevit confusio faciem meam; extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ.* Et postea: *Et posui vestimentum meum cilicium.... Adversum me loquebantur, qui sedebant in portâ. Tum à populo eum secernunt et distinguunt ista: Non confundantur super me qui quærunt te, Deus Israel.* Et mox: *Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ.* Rursùm: *Videant pauperes, et lætentur, quærite Deum, et vivet anima vestra*

3° Oppugnandæ quoque nostræ interpretationis assam ista suppeditant: *Et dederunt in escam meam fel;* cum Matthæus fellis potui dati meminere, non esui. Undè factum suspicatur Bellarminus in hunc Psalmum, ut Matthæus Prophetarum prædictiones referre solitus, hanc prætermiserit. Itaque hæc traducit ad allegoriam, quod ob eandem causam jam antè fecerat Augustinus. Respondeo primùm, etiamsi hæc parte nutaret prædicti fides, at alteram certè integram manere: *Et in siti meâ potaverunt me aceto.* Aio deinde, escæ nomine, Hebraicè *חַמְצָה*, intelligi omne esculentum et potulentum quod ad corpus alendum sumitur. Σδοσειτοι dicuntur, non solum qui cibum simul capiunt, sed et qui simul potant. Συμπόται; itidem, et compotores rectè dicas, non solum qui unâ bibunt, sed et qui unâ edunt. Combibones illos epicureos, Ciceroni memoratos (epist. ad famil. lib. 9), quis putet vinum tantum bibisse simul, cibos nequaquam attigisse? Dixit Alcman, *Τοὺς θεοὺς νεκτάρ ἐδμεναι, Deos nectar edere.* Cum ait ergo Propheta inimicos suos felle escam suam aspersisse, id sibi vult, ea quæ sibi ad alimoniam et refectionem corporis parata erant, noxiis succis infecta fuisse ab adversariis. Valeant igitur morosi illi argutiores, et inepti λεπτολογησαί.

CAPUT CXXXVI.

MORS JESU.

Psalm. 17, v. 5 et seq.: *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumdederunt me: præoccuperunt me laquei mortis. In tribulatione meâ invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi.*

Psalm. 21, v. 15 et seq.: *Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei. Aruit tanquam testa virtus mea, et lingua mea adhæsit faucibus meis, et in pulverem mortis deduxisti me; quoniam circumdederunt me canes multi; concilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi verò consideraverunt et inspexerunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.*

Psalm. 34, v. 7 et seq.: *Quoniam gratis absconde-*

runt mihi interitum laquei sui, supervacaneè exprobraverunt animam meam... Domine, quandò respicies? restitue animam meam à malignitate eorum, à leonibus unicam meam. Confitebor tibi in Ecclesià magnà: in populo gravi laudabo te.

Psalm. 87, v. 4 et seq.: Quia repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit. Estimatus sum cum descendantibus in lacum; factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tuà repulsi sunt. Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, et in umbrà mortis.

Psalm. 88, v. 59 et seq.: Tu verò repulisti et despezisti; distulisti Christum tuum; evertisti testamentum servi tui; profanasti in terrà sanctuarium ejus, destruxisti omnes sepes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram deprimentium eum; lætificasti omnes inimicos ejus; avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello. Destruxisti eum ab emundatione, et sedem ejus in terram collisisti. Minorasti dies temporis ejus; operuisti eum confusione.

Sap c. 2, v. 18 et seq.: Si enim est verus Filius Dei, suscipiet eum, et liberabit eum de manibus contrariorum. Contumelià et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius. Morte turpissimà condemnemus eum.

Isa. c. 53, v. 7 et seq.: Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coràm tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. De angustia et de judicio sublatus est; generationem ejus quis enarrabit? quia abscissus est de terrà viventium; propter scelus populi mei percussus eum. Et dabit impios pro sepulturà, et divitem pro morte suà, eò quòd iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate; si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum.... Idè dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem ani iam suam.

Jerem. c. 21, v. 19: Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, et non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terrà viventium, et nomen ejus non memoretur amplius.

Thren. c. 5, v. 6, 43, 53: In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos.... Operuisti in furore, et percussisti os; occidisti, nec pepercisti.... Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me.

Dan. c. 9, v. 26: Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus.

Zach. c. 12, v. 10: Et effundam super domum David et super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ et precum: et à picient ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.

Zach. c. 13, v. 6, 7: Et dicetur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. Framea, suscitare

super Pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum; percutite pastorem, et dispergentur oves

Matth. c. 16, v. 21: Exindè cæpit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati à senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi. Et Matth. c. 17, v. 22; et c. 20, v. 18, 19. Marc. c. 8, v. 31; et c. 9, v. 30; et c. 10, v. 34. Luc. c. 9, v. 22; et c. 18, v. 33.

Matth. c. 27, v. 50: Jesus autem iterum clamans voce magnà, emisit spiritum. Et Marc. c. 15, v. 37. Luc. c. 23, v. 46. Joan. c. 19, v. 30.

Act. c. 2, v. 22, 23. Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis; hunc definito consilio et præscientià Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis.

Act. c. 3, v. 13 et seq.: Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit filium suum Jesum, quem vos quidem tradidistis, et negastis antè faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem Sanctum et Justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis; auctorem verò vitæ interfecistis.

Act. c. 5, v. 30: Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis suspendentes in ligno. Et Act. c. 10, v. 39.

Act. c. 7, v. 52: Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? et occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc prodores et homicidæ fuistis.

Act. c. 8, v. 30 et seq.: Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaiam Prophetam et dixit: Putasne intelligis quæ legis? Qui ait: Et quomodò possum si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum, ut ascenderet et sederet secum. Locus autem Scripturæ quem legebat erat hic: Tanquàm ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coràm tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? quoniam tolletur de terrà vita ejus. Respondens autem eunuchus Philippo dixit: Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturà istà, evangelizavit illi Jesum.

Act. c. 13, v. 27 et seq.: Qui enim habitabant Jerusalem, et principes ejus, hunc ignorantes, et voces Prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt; et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato ut interficerent eum. Cumque consummasset omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento

Rom. c. 5, v. 10: Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus; multo magis reconciliati, salvi erimus in vità ipsius.

Rom. c. 6, v. 3, 4: An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius bapti-

zali sumus? consequuti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.

Philip. c. 3, v. 8 : *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

1° Thess. c. 2, v. 14, 15 : *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu, quia eadem passi estis et vos à contribulibus vestris, sicut et ipsi à Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum et Prophetas, et nos persecuti sunt.*

Hebr. c. 2, v. 9, 10 : *Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis gloriâ et honore coronatum, ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare... Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolus, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.*

Jac. c. 5, v. 6 : *Addixistis et occidistis Justum et non restitit vobis.*

Apoc. c. 5, v. 6 et seq. : *Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor animalium, et in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum habentem cornua septem... et cantabant canticum novum, dicentes : Dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signacula ejus : quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo... Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem.*

Apoc. c. 13, v. 8 : *Quorum non sunt scripta nomina in libro Vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.*

1° Non verbis solum aut scriptis, sed typis etiam ac symbolis prædicta Christi Jesu mors est. Cujusmodi fuit aries ab Abrahamo pro filio Isaaco immolatus, paschalis Agnus, hircus emissarius, quorum comparationem cum Christo infra instituimus. Addeamus huc et vaccam rufam, ex ejus cineribus aqua expiationis fiebat, juxta ritum capite decimo nono Numerorum traditum. Ac primum color ille rufus peccatum signatum, auctore Isaia : *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbantur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* Jesum autem peccata hominum portasse docebit noster Parallelismus. Lapis expers esse jubetur vacca; Jesus sanctus, innocens, impollutus esse dicitur in Epistolâ ad Hebræos; Agnus immaculatus et incontaminatus in primâ Petri Epistolâ, ἀζωγῆ esse debuit vacca: veteris Igitur jugum excussit Christus Jesus, eique nos subduxit. Extrâ castra immolabatur vacca, in conspectu omnium : *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extrâ castra. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extrâ portam passus est. Exeamus igitur ad eum extrâ castra, improprium ejus portantes.* Verba sunt è decimo tertio capite Epistolæ ad Hebræos. Immolationis hujus minister designatur Eleazarus, sacerdos alter à summo

pontifice; Caiphæ principis sacerdotum jussu captus est Jesus, eodemque quæsitore et giudice morti adductus. Typus autem veri et primarii sacerdotis Christi Jesu fuit summus Judæorum pontifex, ac veluti secundarius sacerdos. Quamobrem *συμβολικῶς* dicitur ab Origene : *Postquam, inquit, venit verus Pontifex, pontifex symbolicus esse desiit.* Eusebius *adumbratum et simulatum, non verum Christum et pontificem, cælestis Christi et pontificis figuram* appellat. Jubetur Eleazarus digitum in vaccæ rufæ sanguinem intingere, et septem tabernaculi fores aspergere; et ex crematâ dentium cineribus aquam expiationis conficere, quâ imputitates abluantur : auctor Epi tolæ ad Hebræos, c. 9 : *« Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatōs sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi! »* Atque verâ hæc est sacrificii vaccæ rufæ significatio, quam sibi ignotam et incognitam queruntur Rabbini; quippè *incrassatum est cor populi hujus*, juxta Isaie prædictionem.

2° Alius præterea ac valde illustris mortis Christi Jesu typus in summi Hebræorum sacerdotis morte positus fuit. Assignatæ erant certæ quædam urbes, ex præscripto Mosis, in quas tutum haberet receptum, qui non voluntariam neque ex destinato, sed fortuitam cædem perpetrasset; quod qui confugissent, tamdiu illic tolerarent exilium, quoad summus pontifex obiisset. Quæ sic intelligenda sunt : quicumque sese noxis alligaverint, tamdiu cælesti patriâ carere, quoad mortis Christi Jesu perceperint fructum, ejusque Beneficio patriæ suæ sint restituti. Non id omnino fugit Philonem Judæum, qui in libro de Exiliis dissertens de hæc lege Mosis sacerdotem illum, non hominem intelligendum esse ait, sed Verbum Dei, Patre Deo, matre Sapientiâ progenitum : *« Dicimus enim, inquit, summum Pontificem, non hominem esse, sed Verbum Dei, omnium non spontanearum solum, sed et involuntariorum noxarum expers... patrem quidem habens Deum, qui et omnium pater est, matrem verò Sapientiam. »* Reliquam legis partem aliò detorquet.

3° Non sine observatione prætermittendum est, quod libro quarto operis sui refert Galatinus, ex R. Simeone ben Jochai, magnæ antiquitatis et eximie inter suos auctoritatis magistro, editisque lucubrationibus percelebri. Hic Oseam inducit hominum peccata desentem, quorum gratiâ Filium suum corpore humano indutum Deus esset missurus; homines verò adversus salutaria ipsius præcepta contumaces letho eum essent daturi. Gravior etiam est Josephi auctoritas, qui et Christi Jesu mortem et mortis genus, in lib. Antiq. 18, c. 4, retulit. Quæ fatentes tanti nominis doctores minorum Rabbiorum turbæ possumus opponere. Neque desunt inter illos, qui propter supplicio affectum Jesum, Judæos malè mulctatos, cladibus affectos, in omnes terras dissipatos, et mōsificam legem abrogatam fuisse fateantur.

4° Ethnicis verò stupendo miraculo Christi Jesu

significata mors est, quod in libello de desitis Oraculis Plutarchus refert. Id quanquam à vulgo scriptorum tritum est, minimè tamen ob admirabilitatem rei pigebit hic adscribere. Cùm in Italiam tenderet Thamus Ægyptius, navis rector, jamque Echinadas præternavigaret, subito remisit ventus, et ad Paxas insulas audita vox est, quæ Thamum appellaret, juberetque ipsum, simul ac appulisset ad portum Pelodem, clamare magnum Pana esse mortuum; paruit Thamus, eaque, quam jussus fuerat, voce edita, ejulatus auditi sunt, quasi Panos obitum mirantium et gementium. Vectores Romam delati portentum vulgârunt. Pervenit illud ad Tiberium Cæsarem, qui et à Thamo ipso de re gestâ certior factus, hominum eruditorum sententiam super ea exquisivit. Narrat id apud Plutarchum Æmilianus rhetor, ut sibi à Patre Epitheres rei teste traditum. Atqui id convenit in tempus mortis Christi Jesu, qui verus Pan est, rerum omnium parens, ac naturæ totius auctor, quam Panos symbolo mythologi signatam voluerunt.

CAPUT CXXXVII.

CRURA JESU, PERINDÈ UT LATRONUM CRUCI ITIDEM
SUFFIXORUM, NON FRANGUNTUR.

Exod. c. 12, v. 43 et seq. : *Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron : Hæc est religio Phase... In unâ domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringetis.*

Num. c. 9, v. 9 et seq. : *Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : Loquere filiis Israel : Homo qui fuerit immundus super animâ, sive in viâ procul in gente vestrâ, faciat Phase Domino. In mense secundo, quartâ decimâ die mensis ad vesperam, cum azymis et lactucis agrestibus comedent illud; non relinquent ex eo quippiam usque mane, et os ejus non confringent; omnem ritum Phase observabunt.*

Joan. c. 19, v. 31 et seq. : *Judæi ergo (quoniam Parasceve erat) ut non remaneret in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. Venerunt ergo milites; et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cùm venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura... Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleatur : Os non comminuetis ex eo.*

CAPUT CXXXVIII.

LATUS JESU PERFODITUR.

Zach. c. 10, v. 12 : *Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ et precum, et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Joan. c. 19, v. 33 et seq. : *Ad Jesum autem cùm venissent, ut viderunt eum jam mortuum non fregerunt ejus crura; sed unus militum lanceâ latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua.... Facta sunt enim hæc ut*

Scriptura impleatur : Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit : Videbunt in quem transfixerunt.

Apoc. c. 1, v. 7 : *Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt; plangent se super eum omnes tribus terræ.*

CAPUT CXXXIX.

JESU CORPUS POLLINCIUNT ET SEPELIUNT JOSEPH ET
NICODEMUS.

Isa. c. 53, v. 9 : *Et dabit impios pro sepulturâ, et divitem pro morte suâ.*

Matth. c. 27, v. 57 et seq. : *Cùm autem serò factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæâ, nomine Joseph, et qui ipse discipulus erat Jesu; hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus, et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone mundâ, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petrâ. Et Marc. c. 15, v. 42 et seq. Luc. c. 23, v. 50 et seq.*

Joan. c. 19, v. 38 et seq. : *Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæâ (eò quòd esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primùm, ferens mixturam myrrhæ et aloes quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire.*

Quam hic ex Isaia vaticinationem damus, obscurissima semper ab interpretibus habita est. Mihi simplex illa et nativa videtur expositio, quam et hebraica facillè admittunt : *Et posuit cum impiis sepulcrum ejus, et cum divite monumentum ipsius. Vel, in mortibus ipsius. Jam clarissima sententia est : Mortem eo loco passus est Christus Jesus, quo afficiebantur scelerati supplicio, illicque idem quod alii sepulcrum erat habiturus; at in Josephi Arimathæi, hominis divitis conditorium, ipsius atque Nicodemi viri optimatis manibus corpus ejus illatum est. Egregiè hæc conveniunt verbis Isaia. Interpretationem istam secuti sunt Munsterus, Clarius et Vatablus, et recentiorum magna pars.*

CAPUT CXL.

JESU SEPULCRUM.

Isa. c. 11, v. 10 : *In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum.*

Isa. c. 53, v. 9 : *Et dabit impios pro sepulturâ, et divitem pro morte suâ, eò quòd iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus.*

Thren. c. 3, v. 53 : *Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me.*

Matth. c. 27, v. 59, 60 : *Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone mundâ, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petrâ. Et Marc. c. 15, v. 46. Luc. c. 23, v. 52, 53. Joan. c. 19, v. 41, 42. Cyrillus Hierosolymitanus, Catech. 14 : *Et deivdè**

juxta eandem Scripturæ connexionem dicit : Propterea expecta me, dicit Dominus, in diem resurrectionis meæ in martyrium. Vides et locum, in quo rediit ad vitam, Prophetam prænovisse, qui martyrii nomen erat habiturus. Quam enim ratione locus ille Golgothæ et Resurrectionis non appellatur Ecclesia, pro more reliquarum Ecclesiarum, sed Martyrium? At fortisan propter Prophetam, qui dixit : In diem resurrectionis meæ in martyrium. — Et Eusebius, de Vita Constantini lib. 3, cap. 29, et lib. 4, cap. 40, 45, 46, 47; Athanasius in Apologetic.; Hieronymus in Chronico, et alii.

Hoc Sophoniæ prædictum sic repræsentavit Hieronymus, sui in hebraicis præceptoris Judæi auctoritatem secutus : « Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum. » Exemplar hebraicum habet, *וַיֵּבֶן*, quod universam recipit expositionem. Quidam vertunt, ad spoliū; alii, in futurum; Jonathan, ad judicandum. At Septuaginta, in martyrium. Itā Aquila et Theodotion. et Symmachus, teste Hieronymo; itā Syrus et Arabs; itā Cyrillus uterque, et Theodoretus. Atqui his verbis eximia inest prædictio augusti illius et magnifici templi, quod à Constantino imperatore ad sepulcrum Christi, in monte Golgothā excitatum est, et martyrium dictum; uti fusè narrat Eusebius in libris de Vita Constantini. Porrò probantur ad Christum quæ commati huic apud Sophoniam subnexa sunt; undè existimare licet non temerè nos facere, si in eandem sententiam hoc quoque conferamus.

CAPUT CXLI.

JESUS DESCENDIT AD INFEROS, ET PATRIARCHAS INDE EDUCIT.

Psalm. 67, v. 5, et seq. : Cantate Deo; psalmum dicite nomini ejus; iter facite ei qui ascendit super occasum : Dominus nomen illi... Qui educit victos in fortitudine; similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris... Ascenditis in altum, cepistis captivitatem; accepistis dona in hominibus.

Psalm. 106, v. 10 et seq. : Sedentes in tenebris et umbrā mortis... educit eos de tenebris et umbrā mortis; et vincula eorum dirupit... Quia contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit... Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum.

Psalm. 141, v. 7, 8 : Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persecutibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo; me expectant justī, donec retribuas mihi.

Eccli. c. 24, v. 45 : Penetrabo omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino.

Isa. c. 25, v. 7, 8 : Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes; præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universā ferrā, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illā : Ecce

Deus noster iste, exspectavimus eum, et salvavit nos; iste Dominus, sustinimus eum, exsultabimus et lætabitur in salutari ejus.

Isa. c. 42, v. 6, 7 : Et dedit te in sædus populi in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.

Isa. c. 49, v. 8, 9 : Dedi te in sædus populi, ut suscitares terram, et possideres hæreditates dissipatas; ut diceres his qui vincti sunt : Exite; et his qui in tenebris : Revelamini.

Isa. c. 53, v. 12 : Idè dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est.

Ose. c. 6, v. 3, 4 : Vivificabit nos post duos dies; in die tertiā suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum, quasi diliculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ.

Ose. c. 13, v. 14 : De manu mortis liberabo eos, de morte redinam eos; ero mors tua, ò mors; morsus tuus ero, inferne.

Zach. c. 9, v. 11, 12 : Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua. Convertimini ad munitionem vincti spei; hodiè quoque annuntians duplicia reddam tibi.

Matth. c. 12, v. 39, 40 : Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus.

Matth. c. 27, v. 52, 53 : Et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierunt, surrexerunt; et exeuntes de monumentis, post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis.

Joan. c. 12, v. 32 : Et ego, si exaltatus fuero à terrā, omnia traham ad meipsum.

Rom. c. 10, v. 6, 7 : Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendet in cælum? id est Christum deducere; aut : Quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis revocare.

Eph. c. 4, v. 8, 9 : Propter quod dicit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem; dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ? qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia.

Col. c. 2, v. 15 : Et exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palām triumphans illos in semetipso.

Hebr. c. 2, v. 14 : Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolus.

1 Petr. c. 3, v. 18 et seq. : Quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem

spiritu; in quo et his qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit; qui increduli fuerant aliquandò, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca.

1 Petr. c. 4, v. 6: *Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est, ut iudicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu.*

1° In Christo Jesu finem habuisse prophetiam, quam è Psalmo 67 hic depromimus, testificatur Paulus in Epistolâ ad Ephesios, cujus verba quoque recitamus. Iis autem prædictum fuisse declarat descensum Jesu in inferiores partes terræ, quas inferna loca, et inferos appellamus; ascensum ejus in cœlum, et donorum Spiritûs sancti erogationem. Atqui vaticinio hoc in suam sententiam abuti haudquaquam fuisset ausus, nisi in Messîâ eventum ejus communi Judæorum consensione expectari scisset. Quod iterum iterumque monui. Itaque prisci Judæi in Schemoth Rabbâ, aliisque vetustis monumentis Messîæ applicant isthæc indidem petita: *Venient legati ex Ægypto*. Nos quoque paulò superius in Apostolis et discipulis Christi completa hæc ostendimus: *In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel*, et quæ iis subnexa sunt.

2° Ad aliud verò testimonium, ex Isaïæ capite 53 petitem quod attinet, satis jam superque probavimus totum id Messiam prænuntiare. Hoc verò commate Patriarcharum liberationem ex inferis signari vincimus his argumentis. Dico primùm eorum animos qui mortem effugerunt, *spolia* in codicibus sacris appellari. Jeremias non semel: *Sed erit tibi anima tua in spoliis*. (Jerem. c. 59, v. 18, et c. 45, v. 5.) Meminerimus præterea Isaïæ capite 8 nomen hoc Messîæ inditum esse: *Accelera spolia detrahere, festina prædari*; suis enim locis à me probatum est ad Messiam istud spectare. Fortes à Messîâ spoliati quinam sint docet nos Apostolus in Epistolâ ad Colossenses, cap. 2: *Et exspoliatis principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso*. Potestates appellat et in Epistolâ ad Ephesios, cap. 6, v. 12: *Principes mundi rectores tenebrarum harum, quos Isaïas fortes appellaverat*. Mortis quoque et orci fortitudo prædicatur in Cantico, cap. 8: *Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio*. Et in Psalmis: *Quis est homo qui vivet et non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi*? Ex his colligere promptum est spolia illa fortium, quæ dividenda prædicat Isaïas, animos esse ex inferis locis à Christo Jesu eductos, et in cœlum vectos, tum et animos vivorum hominum, laqueis peccatorum et dæmonum tyrannide exemptos; atque eos etiam qui corpora sua subière rursùm, postquam mortem pertulit Christus. Profectò in veteri Judæorum libro Siphre, et in Gemarâ libri Sotah, torquentur hæc ad allegoriam, verùm nullis subnixam rationibus, et quam Aben Ezra refellit; cùm nos nostram Scripturæ consensu tueamur. Parata ergò nobis est ad explodendum Abrahænielem ratio, qui, quòd bella non gesserit Jesus Domi-

nus, minimè hæc in eum quadrare contendit; quasi κατὰ ἔξω sumenda sint; quod ne à suis quidem factum congerronibus scire debuit.

3° De Oseæ oraculo, quod è capite 13 excerptimus, tantùm hoc dicam, sic illud intelligi et explicari in Baresith Rabbâ R. Mosis Hadarsan, quemadmodum hic à nobis intelligitur. Quo loco quoniam doctrina de Messîæ descensu ad inferos et captivorum liberatione, nostræ doctrinæ persimilis continetur, utile fuerit totum exponere. At R. Josue ben Levi, æ Messîâ filio Davidis comitatum, abiisse cum Kippod, angelo mortis, gehennæ præfecto, quoad ad portas gehennæ perventum est; captivos autem illuc detrusos, viso Messîæ lumine, summis eum excepisse lætitiis, sperantes futurum, ut ab eo tantis tenebris eximerentur, juxta hoc effatum Oseæ: *De manu mortis liberabo eos; de morte redimam eos*; et illud Isaïæ, cap. 35, v. 10: *Et redempti à Domino convertentur, et venient in Sion cum laude et lætitiâ sempiternâ super caput eorum; gaudium et lætitiâ obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus; Sion autem paradysum illic significare*. Tum paulò post addit septem nominibus appellari gehennam, quorum primum est, *orcus*, deindè *gehenna*, *puteus perditionis*; *silentium*; *lutum cæni*; *umbra mortis*; *terra inferior*. Ex quibus nominibus noscitur quomodò plerasque Scripturæ sanctæ ἁπλοῦς intellexerint veteres Judæi.

CAPUT CXLII.

JESUS REVIVISCIT.

Psalm. 3, v. 6: *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi, quia Dominus suscepit me.*

Psalm. 15, v. 9 et seq.: *Propter hoc lætatum est cor meum, et exsultavit lingua mea; insuper et caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitiâ cum vultu tuo; delectationes in dextera tuâ usque in finem.*

Psalm. 29, v. 1 et seq.: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, eduxisti ab inferno animam meam; salvasti me à descendantibus in lacum.*

Psalm. 40, v. 9 et seq.: *Verbum iniquum constituerunt adversum me. Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat? Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. Tu autem, Domine, miserere mei et resuscita me, et retribuam eis.*

Psalm. 48, v. 16: *Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferni, cùm acceperit me.*

Psalm. 55, v. 12, 13: *In me sunt, Deus, vota tua, quæ reddam laudationes tibi; quoniam eripuisti animam meam de morte, et pedes meos de lapsu.*

Psalm. 70, v. 20: *Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas, et conversus vivificasti me, et de abyssi terræ iterum reduxisti me!*

Psalm. 87, v. 5: *Æstimatus sum cum descendantibus in lacum; factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber.*

Psalm. 114, v. 3 et seq. : *Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me... Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi, quia eripuit animam meam de morte, oculos meos à lapsu.*

Psalm. 141, v. 7, 8 : *Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persecutibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodia animam meam, ad confitendum nomini tuo : me expectant justì, donec retribuas mihi.*

Psalm. 142, v. 11, 12 : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, propter nomen tuum, Domine, vivificabis me in aequitate tua. Educes de tribulatione animam meam, et in misericordia dispartes inimicos meos, et perdes omnes qui tribulant animam meam.*

Isa. c. 25, v. 8 : *Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est.*

Ose. c. 6, v. 3, 4 : *Vivificabit nos post duos dies; in die tertià suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum; quasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ.*

Ose. c. 13, v. 14 : *Ero mors tua, ò mors; morsus tuus ero, inferne.*

Jon. c. 2, v. 1 et seq. : *Et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus, et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis..... Et dixit Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam.*

Soph. c. 3, v. 8 : *Quapropter, exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum, quia Judicium meum, ut congregem gentes, ut colligam regna.*

Matth. c. 12, v. 39, 40 : *Qui respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Et Matth. c. 16, v. 4. Luc. c. 11, v. 29.*

Matth. c. 16, v. 21 : *Exindè cepit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolimam, et multa pati à senioribus, et scribis, et principibus Sacerdotum, et occidi, et tertià die resurgere. Et Matth. c. 17, v. 9, 22; et c. 20, v. 17, et seq. Marc. c. 8, v. 31; et c. 9, v. 8 et seq.; et c. 10, v. 34; Luc. c. 9, v. 22; et c. 18, v. 31 et seq.*

Matth. c. 26, v. 32 : *Postquàm autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Et Marc. c. 14, v. 28.*

Matth. c. 27, v. 52, 53 : *Et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt; et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem.*

Matth. c. 27, v. 62 et seq. : *Alterà autem die, quæ erat post Parasceven, convenerunt principes sacerdotum et pharisæi ad Pilatum, dicentes : Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens : Post tres dies resurgam. Jube ergò custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne fortè veniant discipuli ejus, et suren-*

tur eum, et dicant plebi : Surrexit à mortuis; et erit novissimus error pejor priore.

Matth. c. 28, v. 5 et seq. : *Respondens autem Angelus dixit mulieribus : Nolite timere, vos; acio enim quòd Jesum qui crucifixus est queritis; non est hic; surrexit enim, sicut dixit. Venite, et videte locum, ubi positus erat Dominus. Et citò euntea dicite discipulis ejus quia surrexit, et ecce præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis; ecce prædixi vobis. Et exierunt citò de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus. Et ecce Jesus occurrit illis : dicens : Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Et Marc. c. 16, v. 5 et seq. Luc. c. 24, v. 5 et seq.*

Luc. c. 24, v. 45, 46. *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis : Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertià die.*

Joan. c. 2, v. 19 et seq. : *Respondit Jesus, et dixit eis : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Judæi : Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergò resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat, et crediderunt Scripturæ, et sermòni quem dixit Jesus.*

Joan. c. 10, v. 17 et seq. : *Propter eam me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à Patre meo.*

Joan. c. 20, v. 14 et seq. : *Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est. Dicit ei Jesus : Mulier, quid ploras? quem queris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei : Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi visuisti eum, et ego eum tollam. Dicit ei Jesus : Maria. Conversa illa dicit ei : Rabboni (quod dicitur, Magister)..... Cum ergò serò esset die illo, una sanctorum, et foras essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, et stetit in medio, et dixit eis : Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus.*

Act. c. 1, v. 1 et seq. : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, ò Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere, usque in diem quâ præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est; quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei.*

Act. c. 1, v. 21 : *Oportet ergò ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens à baptismo Joannis, usque in diem quâ assumptus est à nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis. Et Act. c. 4, v. 10; et c. 5, v. 30; et c. 17, v. 3; et c. 26, v. 25. Rom. c. 6, v. 4, 9; et c. 7, v. 4; et c. 8, v. 11, 34; et 10 v. 9; et c. 14, v. 9; et 1 Cor. c. 6, v. 14; et 2. Cor. c. 5, v. 15. Gal. c. 1, v. 1.*

Eph. 1, v. 20. Phil. c. 3, v. 10. Col. c. 2, v. 12; et 1 Thess. c. 1, v. 10; et c. 4, v. 13; et 2 Tim. c. 1, v. 10, et c. 2, v. 8; et 1 Petr. c. 1, v. 3, 21; et c. 3, v. 22.

Act. c. 2, v. 24 et seq. : *Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum : Providebam Dominum in conspectu meo semper ; quoniam à dextris est mihi, ne commovear. Propter hoc lætatum est cor meum, et exsultavit lingua mea ; insuper et caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, et replebis me jucunditate cum facie tuâ. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de Patriarchâ David, quoniam defunctus est et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et sciret quia jure jurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hunc Jesum resuscitavit Deus ; cujus omnes nos testes sumus.*

Act. c. 3, v. 15 : *Auctorem verò vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit à mortuis ; cujus nos testes sumus.*

Act. c. 4, v. 33 : *Et virtute magnâ reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri.*

Act. c. 10, v. 40, 41 : *Hunc Deus suscitavit tertiâ die, et dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo, nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.*

Act. c. 13, v. 30 et seq. : *Deus verò suscitavit eum à mortuis tertiâ die ; qui visus est per dies multos his qui simul ascenderant cum eo de Galilæâ in Jerusalem, qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est ; quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut et in Psalmo secundo scriptum est : Filius meus es tu, ego hodiè genui te. Quòd autem suscitavit eum à mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem ita dixit : Quia dabo vobis sancta David fidelia. Idèdque et aliàs dicit : Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem. David enim in suâ generatione, cum administrasset voluntati Dei, dormivit, et appositus est ad patres suos, et vidit corruptionem. Quem verò Deus suscitavit à mortuis, non vidit corruptionem.*

Rom. c. 4, v. 24, 25 : *Et propter nos quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.*

1 Cor. c. 15, v. 3 et seq. : *Tradidi enim vobis in primis quod et accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertiâ die secundum Scripturas : et quia visus est Cephæ, et post hoc undecim. Deindè visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. Deindè visus est Jacobo, deindè Apostolis omnibus. Novissimè*

autem omnium, tanquam abortivo visus est et mihi ..... Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergò prædicatio nostra, inanis est et fides vestra : invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quòd suscitaverit Christum ; quem non suscitavit, si mortui non resurgunt..... Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium.

1 Petr. c. 3, v. 18 et seq. : *Quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo ; mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu..... qui est in dexterâ Dei deglutiens mortem ut vitæ æternæ hæredes efficeremur*

1° In fronte disputationis hujus, notandum est nihil esse in hac causâ, quamobrem Judæis Christiana doctrina invidiosa esse debeat, cum popularis eorum Josephus, in celeberrimâ illâ de Christo Jesu περιουχθῆ, hæc scripserit in libr. Antiq. 18, cap. 4 : « Post triduum enim redivivus ipsis apparuit, cum divini Prophetæ hæc aliaque innumera prodigia de eo nuntiassent. » Cumque vetustissimus præterea ac celeberrimus doctor eorum et princeps R. Jehuda Hacadosch, in libro R. Abrahami, qui revelans arcana inscribitur, sic disserat : « Post triduum verò anima Messiae ad corpus suum revertetur, et exhibit ex illo lapide, in quo erit sepultus ; sicut dictum est Exod. c. 35, v. 21, 22 : *Ecce locus est apud me, stabis super petram ; cumque transierit gloria mea, ponam te in foramine petræ.* » Quibus ex fide Galatini propositis, nunc argumenta adversariorum diluamur.

2° Scribit Matthæus, cap. 28, v. 11 et seq., reverso ad vitam Jesu, et aperto sepulcro, milites custodiendo ei appositos, rem principibus sacerdotum nuntiassent ; quâ acceptâ, hos habuisse senatum, et de communi sententiâ subornasse pecuniâ milites, qui dicerent sibi sopitis et somno oppressis noctu subtractum fuisse corpus Jesu ab ipsius discipulis ; quæ confessio quoniam fraudi militibus esse poterat, utpotè stationis desertoribus, si ad præsidem pervenisset, culpam se præstaturus sacerdotes promississe ; paruisse milites, remque ita in vulgus dissipatam ad illam diem fuisse. Hinc adversus Christianos conflatur argumentum, quasi commentitia sit Christi Jesu à morte suscitati historia. At prorsus hebes esse telum hoc et plumbeum ostendet narratio rerum simplex, sed attentè perspecta. Mortuum Christi corpus linteis involutum, monumento novo et in petrâ exciso illatum est. Saxum ingens ad ostium monumenti advolutum. Et quoniam Christus, dum viveret, de futuro suo post tres dies ad vitam reditu verba quædam jecerat, postulant à Pilato principes sacerdotum et pharisæi, ut custodes apponantur sepulcro usque ad diem tertium, ne discipuli ipsius subrepto clanculum corpore, vitam eum recepisse fingant, atque ita illudant credulitati plebis, nefariumque et damnosum errorem in vulgus spargant. Annuit Pilatus : obsignant illi lapidem sepulcro impositum, et custodes addunt.

At die tertio, editus est terræ motus ingens, Christo Jesu reviviscente, et Angelus cælo lapsus revoluto lapide vacui sepulcri ostium patefecit. Quo viso, consternati metu custodes, ac propè exanimes corruerunt. Horum nonnulli in urbem reversi, ad principes sacerdotum de iis rebus retulerunt. Intereà verò alia quoque sepulcra patuerunt, sanctorumque hominum corpora vitâ functa ac sepulta, postquam revixit Christus, rediviva et ipsa Hierosolymis apparuerunt. Hæc Matthæus; quæ, Deo sic disponente, ita contigerunt, ut fidem ipsa ex sese ab adversariis extorquere, et omnem pertinaciam frangere possint. Nam primum positum est corpus Jesu in sepulcro novo, in quo nondum ullum fuerat conditum, « Ne post resurrectionem, inquit Hieronymus, cæteris corporibus remanentibus, resurrexisse alius fingeretur. » Pollicitatio Christi de futuro suo ad vitam reditu Judæorum excitavit diligentiam ad præcavendas fraudes. Cùm ergò sepulcrum obsignârint, custodes apposuerint, modisque omnibus caverint ne fraus sibi fieret à Christi discipulis, eadem operâ caverunt, ne factam sibi fraudem causari possent, postquam verè Christus revixisset. Qui cùm revixerit, minimè jam iis competit de dolo malo actio vel exceptio. Hæc enim ita fieri Deus voluit, inquit Chrysostomus, « ne quis doctrinam hanc de reditu ad vitam labefactare possit; » quam facultatem non aliis solum, sed et sibi ipsi præciderunt. « Quantò enim ampliùs reservatur (Christi corpus), tantò magis resurrectionis virtus ostenditur. » Verba sunt Hieronymi. Strenuè sanè et acutè argumenta hæc adversùs Judæos urget Chrysostomus in Matth. cap. 27, quem si quis consulat, operæ fructum feret. Neque verò latenter monumento Jesu erepit; magno res agitur apparatu; terra movetur; cælo descendit Angelus, et orto jam die sepulcrum reserat. Ad ea pavore ingenti consternantur custodes: nonnulli etiam rem apud sacerdotes testificantur. En testes locupletes, et nulli exceptioni obnoxios. Nec credibile est hæc Matthæum confinxisse; nam quo tempore ea scribebat, complures supererant portentorum illorum vel oculati testes, vel auriti. Quis putet præterea Apostolos, viros simplices, rudes, imperitos, meticulosos etiam, et ad satellitum adventum, vel ad ancillæ vocem paulò antè trepidantes, tantum ausos esse facinus, ut corpus Christi Jesu subriperent, et deceptus custodibus toti Synedrio os sublinerent? Quis credat tantum ipsis superfuisse otii, ut ingentem lapidem sepulcri ostio appositum amovere, et sudarium ac institas corpori Christi unguentis delibuto inhærentes explicare et disjungere possent, dum propè erant semisomni satellites, quos vel levissimum murmur poterat excitare? Rectè Sedulius:

Anne beati

*Corporis ablator, velocius esse putavit
Solvere contextum, quam devectare ligatum,
Cùm mora sit furtis contraria?*

Quæ et à Chrysostomo eleganter tractata sunt. Quis adeò insanisse censeat Apostolos, ut nullo proposito operæ pretio fraudem universo hominum generi, sibi-

que ipsi struere vellent, et vitam pro mendacio, cuius erant sibi conscii, et fictitiâ religione pacisci ac profundere? Quis fingat sibi tot homines in periculosum adeò flagitium, cujusmodi erat raptio corporis Christi, falsamque de eo redivivo opinionem spargendam conspirasse? Ad hæc incallidè prorsus excogitatum est commentum illud de custodum somno: nam quomodò sopiti homines deprehendere per somnum potuerunt corpus Jesu ab Apostolis fuisse subreptum? Qui id resciverunt, quod inscisi ipsis et incautis factum est? Denique quod de redivivis sanctorum corporibus et in urbe visis Matthæus prodidit, est ejusmodi, ut multos exstitisse necesse sit portenti hujus conscios ac memores, cùm scriptis mandaretur. Quapropter verisimile non est, pudori suo tam malè consuluisse Matthæum, ut stolidum adeò crassumque configeret mendacium, quod promptum fuisset univique refellere.

Ad stolidam majorum suorum fabulam, stolidiorem hanc adjecerunt Judæi recentiores, corpus Christi ab Apostolis furto sublatum, et in proximis locis occultum, non multò post per pontificum excursos et emissarios fuisse repertum. Nam quo id auctore referunt, quod veterum nullus scriptis mandavit? Cur palàm spectandum non proposuerunt corpus, quo conspecto rumor omnis de redivivo Christo conticisset?

3° Erunt fortassè, qui dicant Apostolos ad sepulcrum cuniculos egisse, suffossaque humo corpus Christi subtraxisse; quâ arte facile fuerit custodes fallere. At repugnat Matthæus, cùm ait finxisse pontifices subreptum fuisse corpus Christi dormientibus custodibus: nam si per cuniculos ablatum est, etiam vigilantibus custodibus fieri id potuit, neque ad hujusmodi fabulam recurrere necesse fuit. Eæ præterea fuerunt angustiae temporis, ut per eas è longinquo agi potuissent cuniculos, tantumque terræ egeri, quantum necesse fuit, haudquaquam credibile sit. Verùm, his omissis, unâ responsione totum hoc refellitur. Aio enim verò ὑπόπετρον fuisse solum hoc, ipsumque adeò Christi sepulcrum in rupe fuisse incisum, vel potius fuisse rupem ipsam ferro excavatam: ita ut per subterraneos meatus penetrare illuc, res fuerit immensi operis et temporis. Quamvis enim discamus ex Josepho, cuniculis perfossum fuisse aliquandò Hierosolymitanum solum, puta obsidente urbem Herode, et deindè Tito, et in seditione Manahemi; quod et multò post à Saladino urbem oppugnante factum discimus ex Abulfaragio; et quamvis scriptum reliquerit Philo Senior in Hierosolymæ descriptione, et Aristæus in libro de Legis Mosaicæ interpretatione, è fonte templi derivatas fuisse et distributas aquas per subterraneos canales et occultas fistulas; quamvis denique molle ac fossile terrenum fuisse demus in aliquibus Hierosolymæ locis; at neque hujusmodi fuisse Golgothæ montis solum, aut horti cui inerat sepulcrum Christi, certissimum est; nec tantum otii aut audaciæ fuit Apostolis, ut per duram silicem tam longos agere cuniculos possent; et manifesta in suffossâ rupe exeti-

tissent furti indicia, quæ nullâ arte, vel humo ingestâ, vel infartis lapidibus et cæmentis celari potuissent ab Apostolis, quæque Judæorum principes ad patefaciendam fraudem, refossâ scrobe, palàm laud dubiè fecissent; neque absurdam suam de custodum sopore calumniam vulgassent.

4° Sed audiamus contradicentem Salmasium. Ait ille Domini Jesu sepulcrum, cryptam fuisse in terrâ excavatam, lapide stratam, et inædificatam, concameratam desuper, et foramine in medio fornice apertam, quod injecto extrinsecus lapide clauderetur. Itaque in horto, cui inerat Domini monumentum, rupem fuisse negat ullam, sed subactam humum, qualem horti esse oportuit. Quæ Brocardus monachus cæterique recentiores secus narrant, tanquàm falsa aut suspecta repudiat; Bellonium affirmare dicens, templum sepulcro Christi impositum in plano situm esse, non in monte. In quibus sanè turpissimè se dat vir apprimè cæteroquin litteratus. Nam primùm constat Hierosolymam saxosam esse, et rupibus impositam. Testis Strabo, qui Hierosolymorum solum ait esse *πετρώδες καὶ ὑπόπετρον*. Testis Hieronymus, qui Hierosolymam *totius provinciæ deterrimam esse, et saxosis montibus asperari docet*. Wilbrandus Oldenburgensis, qui Terram sanctam adiit anno Domini 1211: *Conscendimus, inquit, montana Hierusalem, quæ sunt admodum alta, lapidosa et asperrima; et, quod mirabile est, multum vini, olei et frumenti afferentia*. Testes et peregrinatores universi, quicumque urbem hanc lustrarunt. In his Bellonius ipse, cujus auctoritatem Salmasius præterdit. Tradit is scruposis insidere montibus Hierosolymam, quorum magna pars jam indè à vetustis temporibus hominum labore complanata et æquata, et aggestâ humo contacta, frugibus ferendis idonea facta sit. Hujusmodi fuisse hortum illum Josephi Arimathæensis, cujusmodi loca vicina omnia, haud dubium est, saxosum nempè, sed comportatâ ad aliquantam altitudinem terrâ, culturæ idoneum. Idcirco *lapidosum et arenosum lectum*, appellat Nonnus Christi sepulcrum. Brocardi verò fidelis et diligentis scriptoris, res non fando auditas, sed sibi visas exponentis, reliquorumque omnium ipsi suffragantium auctoritatem nullo probabili argumento rejicere, quod facit Salmasius, hominis non est satis æqui, resque ex merito pensitantis. Nam quod ii de duplici cryptâ sepulcri Jesu referunt, id hodieque visitur, et nos ab oculatis testibus et fide dignis, plerisque accepimus. Una præcipua est et intima, in quâ reconditum fuit Christi corpus; extrema altera, et tanquàm aditus ad aliam, et vestibulum. Angeli Sacellum appellant, quòd illic Angelus revixisse Christum mulieribus nuntiârit. Joannes Phocas in Descriptione sacrorum locorum Palestinæ, quam anno quinto et octogesimo supra centesimum et millesimum perlustravit: « Specus autem, quæ dominico corpori sepulcri usum præbuit, duplex est: et in uno quidem jacet revolutus lapis, candido marmore circumseptus; in alterâ parte, versùs Boream, lapis ferro excisus, uno circiter cubito suprâ pavimenti solum eminet, in

quo mortuus et nudus vitæ dator depositus est. » Accuratissimam speluncæ utriusque, totiusque ædificii desuper exstructi descriptionem, formis expressam edidit Bernardinus Amicus Franciscanus, tractat. de Ædific. Terræ Sanct., ut non magis de eâ re, quàm de Hierosolymâ ipsâ dubitare liceat. Scriptor antiquus Itinerarii hierosolymitani, quem Brocardo opponit Salmasius, unius quidam cryptæ meminit, ejus nempè in quâ positum est corpus Christi, sed illuc per aliam penetrari non negat; tantùm ait: « Indè quasi ad lapidem missum est crypta, ubi corpus ejus positum fuit. » De situ vero templi sepulcro impositi, quod disputat Salmasius ex testimonio Bellonii, in plano situm esse, non in monte, quid ad rem pertineat, non intelligo; nam quod indè colligit, in rupe incisum non fuisse Christi sepulcrum, minime sequitur. Bellonius strictim se hæc causâ brevitatis fatetur attigisse. At Bernardinus Amicus, alique sexcenti, unius hujusce templi septis, sepulcrum Christi, cryptasque alias in rupe excavatas, quædam etiam loca infrâ templi solum depressa, et ipsum Calvariæ montem contineri referunt, et montem hunc conscendi gradibus octodecim, quorum aliquot in rupe sunt excisi. Cùm templum exstrueretur, ad aream ædificii æquandam, partem aliquam Golgothæ montis cædi oportuit, ut optimè notavit Petrus Vallensis; sed magna tamen ejus pars superest, templi ejusdem ambitu comprehensa. Brocardus, in Descript. Terræ sanct.: « Mons Calvariæ, in quo Dominus crucifixus est, distat à loco sepulcri centum et octo pedibus, et est ascensus à superficie pavimenti Ecclesiæ, ad locum ubi crux rupi infixâ fuit, viginti octo pedum (scribe 28 pedum). » Nec multo post: « Non longè ab hoc loco, ubi Christus flagris cæsus est, descenditur per 48 gradus ad locum ubi Helena invenit crucem Domini defossam. » Anonymus ab Allatio editus, in Descriptione Hierosolymorum: « Sinistra Bematæ sancti Sepulcri ascendit gradus quindecim, et ingreditur Golgotham. » Ubi legendum, ni fallor, *σκαλονια τῆς*. Epiphanius Hagiopolita scribit illuc ascendi gradibus triginta sex; sed tùm fortassè aliis scalis in Golgotham evadebatur. Denique Wilbrandus Oldenburgensis: « Et sciendum quia mons Calvariæ, qui modicus est, ut quidam colliculus, intrâ parietes Ecclesiæ continetur. »

Quinetiam Salmasius verba Evangelii manifestè sibi adversa, sententiæ suæ accommodare tentat. Nam quod scribit Marcus, monumentum Christi fuisse *λαλατομημένον ἐκ πέτρας*, perperam ait redditum fuisse à Vulgato interprete: *Quod erat excisum de petrâ*: vel ut aliis placet, *de rupe*. Petram quidem fatetur olim rupem significasse, at à mediæ ætatis scriptoribus pro cæmentitio et *σκαλοδομικῶ* lapide usurpatum. Ego verò aio vocem hanc, apud auctores græcos et latinos, Evangelistarum ætati suppare, pro rupe fuisse acceptam. Nec aliam obtinet significationem apud Evangelistas ipsos, qui sententiarum dictionumque suarum certissimi interpretes haberi debent. Prudens ille ædificator, quem Christus fundamentum posuissæ

aiebat ἐπὶ τὴν πέτραν, super rupem domum extruxisse utique censendus est. Petrum petræ, hoc est, rupi immobili comparabat, cum super eum Ecclesiam suam ædificaturum se pollicebatur apud Matth. c. 27, v. 51. Petras, hoc est, rupes, moriente Christo, scissas Evangelista tradidit. Petram illam, cujus fluentia in deserto potasse Israelitas scribit Paulus 1 Cor. c. 10, v. 4, non cæmentitium et οἰκοδομικὸν lapidem fuisse constat. Addit Salmasius dicendum fuisse λελατομημένον ἐκ τῆς πέτρας, si excisum intellexisset ex rupe quæ ibi fuisset. Si præfixus articulus certum quid semper notat, rem profecto conficit Matthæus, qui sic habet: ὁ λατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ, nam certam quamdam petram significari necesse est. Verùm nego eam semper esse vim articuli. Cum ait apud Matthæum, cap. 7, Christus Jesus, de canto illo ædificatore: ὁμοίωσά αὐτὸν ἀδριφρονίῳ, ὅστις ὠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, an certam aliquam petram intellexit? In parabolâ de seminare, cum dixit Christus semina quædam cecidisse ἐπὶ τὴν πέτραν, nùm petram quamdam bis verbis notatam voluit? Quemadmodùm autem non certum quid semper notat additus articulus, ita non incertum quid et indefinitum et ἀπαρέμφρατον notatur semper, cum omittitur. Obvia sunt passim exempla. Sed ut à novo Testamento non discedamus, genealogiam Christi pertexens Matthæus, cap. 1, v. 2, iisdem nominibus indiscriminatim addit et demit articulum: Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ. Ἰσαάκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. En tibi Isaaci nomen articulo auctum et multatum, cum certa tamen persona eadem utrobique signetur. Matthæus alibi, cap. 1, v. 20, 24, de Gabriele Angelo: Ἄγγελος Κυρίου κατ' ἄνω ἐφάνη αὐτῷ. Prætermittit articulum, cum certum quemdam Angelum indicet. At paulò post: Ἐποίησεν ὡς προστάξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου. Eundem Angelum significans, adjungit articulum. Vitiligat deinde in voce λατομεῖν, quam vulgò fatetur id significare, quod hic significatum volumus, nempe lapides ex lapidicinâ excidere, undè λατομικαὶ dicuntur lapidicina; idem verò negat hoc loco sonare, sed lapides polire et quadrare ad ædificandum; atque hinc λατόμους esse dictos, sectores lapidarios, λιθεῖρους: itaque ἀνημῶν λελατομημένον ἐκ πέτρας, esse sepulcrum ex lapide secto et polito ædificatum, atque idcirco à Lucâ appellari μνημα λαξευτὸν, quod non aliter intelligi et exponi potest, quàm lapidibus cæsis et quadratis constructum. Nos fatemur voces λατομεῖν et λαξεύειν id nonnunquam sonare quod vult Salmasius; eundem verò intellectum neutiquàm hic obtinere dicimus, nec aliud sibi velle, quàm rupem ferro excavare; et μνημα λαξευτὸν non aliud esse, quàm monumentum in silice incisum. Quicumque enim silicem cædit et quadrat, sive radicibus suis et lapidicinæ inhærentem, sive indè excisum et extractum, alibique collocandum, is λατομεῖ et λαξεύειν rectè dicitur. Latomi quibus ad parandum sibi monumentum usus est Josephus Arimathæensis in cædendâ intus et quadrandâ rupe vivâ, eandem adhibuerunt artem, iisdem utebantur λαξευτηρίοις, quibus usi fuissent in cædendis et quadrandis lapidibus aliundè exsectis, et in cryptâ extruendis;

eosque λαξευτάς, itidem ut λατόμους, meritò appellâsses; et opus λαξευτὸν, itidem ut λελατομημένον. Glossæ veteres: λαξευτής: Lapidiciniarius, qui lapides ex lapidicinis eruit et excidit; quod faciendum necessariò fuit iis operi, quæ Josephi monumentum excavârunt. Imò verò, lapis quomodocumquè sectus, λαξευτὸς dici potest. Septuaginta interpretes vicesimo primo Numerorum capite, hebraicum illud, in capite Pisga, σίψ, ἐκ vertex montis, verterunt, ἀπὸ κορυφῆς τοῦ λελαξευμένου, supple, θρους, quòd mons ille præruptus esset, ἀπορῥαίξ, quem nemo sanus scalpro excisum à lapidum scalptore dixerit. Frustrâ ergo Lucæ verba nobis Salmasium obducit Est apud Strabonem, lib. 16, Hierosolymæ præductam fuisse τσφρὸν λατομητὴν, templum verò exstructum fuisse è lapide indè exciso, ἐκ τοῦ λίθου τοῦ λατομηθέντος. Vides rimum quale fuerit solum hierosolymitanum, lapido um videlicet, quod non aliter excavari posset, quàm excisis lapidibus. Vides prætercâ λατομητὴν dici eam fossam, quæ in rupe fuerat inci a, ut λ λατομητέ οἱ μνημεῖον dixit Marcus, quod in petrâ; neque solum fossam è quâ lapis exciditur, dici λατομητή, sed et lapidem ipsum indè excisum dici λατομηθέντα. Quòd si scalpro fuisset intus quadrata fossa, et aliquantum æquata, quale fuerat Josephi monumentum, λαξευτὴ jure dicta fuisset. Hoc enim λαξευτής differt à latomo, si rem propius inspicias; quod rude est et à forme λαξευτοῦ opus, latomî verò politius et accuratius; quanquam sæpius confunduntur. Septuaginta interpretes, λατομεῖν λάκκους, variis locis dixerunt, quòd cum Palæstina multis locis esset ὑπόλιθος, in silice excidendæ erant cisternæ. Nonnunquam etiam dictione ἐκλατομεῖν u i sunt: Φρέαρ ἐκλατομησαν, puteum in rupe incidit; λάκκους λελατομημένους, οὓς οὐκ ἐκλατομησας, cisternas excavatas, quas non excavâsti. Sic igitur intelligendum illud Marci: λελατομημένον ἐκ πέτρας, ac si ἐκλατομητέ ον dixisset, excavatum, incisum. Sed quid aucupamur v ocular, cum ex rebus ipsis Evangelistarum sententia spectari possit. Certum est locum in quo excisum est monumentum Christi, saxosum fuisse, ut non aliter quàm à mōne ferro excavatis silicibus perfodi potuerit. Visuntur hodièque in eodem loco saxa viva pleraque, suis radicibus hærentia. Observavit Petrus Vallensis bases columnarum complurium templi, proximarum ædiculæ cui sepulcrum inest, vivo lapide constare, non aliundè importato, sed αὐτοφυεῖ. Saxum exstat in sacello Angeli nativum, et rupi suæ conjunctum. Cypriæ in vicinis locis saxo incisæ cernuntur plurimæ; velut illa in quâ sepultos ferunt Arimathæensem Josephum et Nicodemum; atque aliæ etiam, in quas recipere se consueverunt peregrinatores plerique ex Orientis partibus illuc confluentes. Totum denique templum rupi inædificatum est. Ac de sepulcro scriptores testificantur universi qui viderunt. Adamnanus Scotus, qui ex narrationibus Arculphi, galli episcopi, ex Palæstinâ aliisque Orientis locis reducis, librum congesserat de locis Terræ sanctæ, monumentum Christi petrâ excisum fuisse scripsit, ut est apud Bedam in Ecclesiasticâ Historiâ Anglorum. Vixerunt autem Arculphus ille et Adam-

nanus circiter annum sexcentimum nonagesimum, Justiniani junioris temporibus. Ac interior quidem crypta, in quam conditum fuerat corpus Christi, tota vivo silici insculpta est; extima verò, quam vocant, sacellum Angeli, partim in silice incisa, partim cæsis et extractis constat lapidibus. Sectili marmore obducta hodiè hæc rupes est, sed per rimas tamen aliquas oculis digitisque ad silicem nativum aditus datur. Tota etiam intus patebat Brocardi ævo, nullo marmore contacta. « Spelunca, inquit, sepulcrum Domini continens, habet in longum aliquot pedes, foris quidem « marmore tecta, intus verò adhuc nuda conspicitur, « sicut tempore passionis fuit. » Secturæ quoque, scalprique vestigia observaverat Arcualphus, quemadmodum ex Adamnano refert Beda. Lapidem, cui sacrum Christi Domini corpus fuit impositum, licet marmore obseptum, in tribus locis patuisse tactui et oculis peregrinorum affirmat Wilbrandus Oldenburgensis. Atque hæc vetustiorum scriptorum testimoniis consentiunt. Nonnus in interpretatione Evangelii secundum Joannem :

Erat autem in vicino horto

Sepulcrum è rudi silice excavato,

Totum insculptum, recens fabricatum.

Hieronymus : « Undè et in monumento novo, quod excisum fuerat in petrâ, conditus est, ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, suffossis tumuli fundamentis, ablatus furto diceretur. Quòd autem in sepulcro ponendus esset, Prophetæ testimonium est « dicentis : *Hic habitabit in excelsâ speluncâ petræ fortissimæ.* Statimque post duos versiculos sequitur : « *Regem cum gloriâ videbitis.* » Hæc Salmasii opinionem funditus subvertunt; nam sepulcri Christi formam ignorare non poterat Hieronymus, Bethlebemi habitans, frequentesque illuc et ad alia Terræ sanctæ loca peregrinationes tum fuisse suscipi solitas, docet ipse in Epitaphio Paulæ : « Ingressa, inquit, sepulcrum resurrectionis, osculabatur lapidem quem ab ostio monumenti amoverat Angelus, et ipsum corpus in quo Dominus jacuerat, quasi sitiens desideratas aquas, fideli ore lambebat. »

Nec mirum vivo silici incisum fuisse Christi sepulcrum, cum sepulcra hujusmodi plurima Hierosolymæ et in vicinis locis cernere liceat. Talia sunt sepulcra quæ regum Juda dicuntur, magnifici et vere regii operis ac sumptus. Talia et sepulcra judicum Israel, et illa Prophetarum. Tale et sepulcrum quod sanctæ Virginis Mariæ fuisse fertur, et illa Absaloni, et Josaphati, et his proximum sepulcrum Zachariæ, aliaque multa in vicinâ posita. Sed et clarè id ipsum demonstrat Isaias, cum ait, cap. 22, v. 16 : *Quia excidisti tibi hic sepulcrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petrâ tabernaculum tibi.* Atque hujusmodi sepulcra, quoniam nec incendiis obnoxia sunt, nec ruinis, in magnam integra servantur temporis diuturnitatem; adeò ut hæc quæ commemoravi, à vetustissimis temporibus excisa esse dubitare nemo possit; ac illud præsertim quod Christi Jesu dicitur, verè ipsius fuisse probat, præter situm descriptioni Evangelistarum consentaneum,

constans per omnes retrò ætates, ad hoc usque tempus, scriptorum ac peregrinatorum testificatio. Undè Salmasii confidentiam satis mirari non possum, qui tantum *στοχαστικῆ* suæ tribuit, ut et clara Evangelistarum verba, et auctorum veterum ac recentiorum testimonia, ipsiusque *ἀποφαι* fidem præ ea contempserit.

5° Tertium argumentum adversariis suppeditant decantatæ à veteribus historiæ de divinis, uti crediderunt, quibusdam viris, quos ad vitam rediisse, vel stolidi sibi persuasit superstitio, vel mentiendi licentia confinxit. Tales, Aristeas Proconnesius, Cleomedes Astypalæensis, Hermotimus Clazomenius, Epimenides, Er Harmonii filius, Romulus, Apollonius Tyanæus, aliique quos, ad elevandam reviviscentis Christi admirabilitatem Christianis Celsus opposuit. Horum nonnullos, aliosque præterea complures, qui elati revivisse dicti sunt, toto capite celebravit Plinius : quorum plerique mortui falsò crediti fuerant, cum morbi vehementiâ exanimati tantum essent. Multos etiam, qui à morte ad vitam reducti fuisse dicuntur, recenset Æneas Gazæus in Theophrasto, sed è mediis ferè mythologorum quisquiliis petitos, velut Glaucum à Polydio, Hippolytum ab Æsculapio, Alcestin ab Hercule; quæ ut per ludum sunt conficta, ita seriam responsionem non postulant. De reliquis pressius agamus, et præcipua hujus generis exempla spectemus.

6° Aristeam Proconnesium ferunt animam pro libitu posuisse, et resumpsisse. Addit Plinius, lib. 7, cap. 52, visam eam ex ore ipsius evolantem corvi effigie. Scribit Herodotus, lib. 5, c. 14, 15, narratum sibi fuisse in Proconneso et Cyzici, cum Aristeas quondam in fullonis officinâ decessisset, significasse id continuò fullonem Aristeæ propinquis, reque per urbem vulgatâ advenisse quemdam nuntiantem, visum sibi Aristeam Cyzici, vel, ut vult Plutarchus, in viâ quæ tendit Crotonem, secumque congressum; adcurrentes postea in officinam fullonis propinquos Aristeæ, neque vivum eum, neque mortuum vidisse; post septimum deinde annum, cum in Proconneso comparuisset, carmen suum de Arimaspis elucubrâsse, ac rursùm deinde evanuisse. Didicisse se quoque Metaponti ait Herodotus, Aristeam Metapontinis aliquandò videndum se dedisse, et aram Apollini jussisse extrui, sibi que statuam juxtâ poni, quòd ad eos solos ex omnibus Italiotis adisset Apollo, se tum comite, non utique Aristeæ, sed corvi specie; quo viso perterritos Metapontinos misisse Delphos oracula Phœbi sciscitatum, quid opus factu esset; ac juxtâ Pythiæ demum responsum Aristeæ jussis paruisse. Hoc autem ducentis et quadraginta annis evenisse, postquam in Proconneso denuò evanuit Aristeas, subductis temporum rationibus Herodotus suspicatur. Adjicit ad superiora Æneas Gazæus, Metapontinos tempore ab hoc communia sacrificia Apollini et Aristeæ, tanquam diis fecisse. De Cyzicenis et Metapontinis silet Apollonius Dyscolus; at in Sicilia visum esse Aristeam litteras docentem tradit, quâ horâ in Proconneso mortuus est; cumque sæpius illic apparuisset, aram ipsi erexisse Siculos, et

tanquam heroi sacrificasse. Quam fabulosa sit hæc narratio, suo more demonstravit Origenes in libris contra Celsum. Nos diversam insistemus viam, et alia falsitatis argumenta proferemus. Nam primùm multum inesse constat discrepantiæ iis quæ de Aristæa tradita sunt. Vixisse eum docet Suidas Croesi et Cyri temporibus; at à quibusdam Homeri magister fuisse perhibetur, ut testantur Strabo et Eustathius. Ante illum quidem scripsisse asseverat Tatianus. Eundem alii fuisse tradunt ac alterum hunc Aristæum, poetarum carminibus celebrem, Apollinis et Cyrenes filium, mellificii, coagulationis lactis, olivarumque culturæ inventorem, Autonoes, Cadmi filix, maritum, Actæonis patrem. Hunc enim à Siculis pro Deo habitum tradit Diodorus Siculus, quod Aristæa Proconnesio tribuit Apollonius Dyscolus. Hic Apollinis filius fuit; Apollo etiam à Pindaro dictus, 66, 9, νόμιος quoque ab illo et Apollonio Rhodio, quod unum est ex Apollinis cognominibus; Proconnesius Apollinis comes fuit, et communibus cum Apolline victimis apud Metapontinos placatus, statuam propè Apollinis aram habuit. Atque hic obiter genuinam Pindari sententiam adversus Scholiasten tuebimur: nam quod de Aristæo ait ille: *Et facient illum immortalem Jovem et Apollinem*; sic explicat Interpres: *Et illum facient immortalem, ut Jovem et Apollinem*. Atqui non immortalis solum, ut Jupiter et Apollo, sed Jupiter etiam ipse et Apollo habitus est. Athenagoras in legatione Christianis: *Cei Aristæam eundem ac Jovem et Apollinem existimantes*. Servius Aristæum dicit ab Hesiodo Apollinem pastoralem, hoc est νόμιον appellari. Idem quoque discas ex Scholiis Apollonii Rhodii. Sed ad rem: Aristæum Apollinis filium, post perlustratam magnam orbis partem, ex hominum oculis subito evanuisse scribit Diodorus Siculus; quod de Proconnesio quoque Aristæa proditum est. Vides multa utriusque communia, ut unius res ad res alterius fuisse expressas appareat. Igitur cum quæ de Aristæo illo priore narrantur, merè fabulosa esse constet, idem de Proconnesii rebus censendum est. Itaque commentitia ea esse, ethnicorum cordatiorum prædicant, Plinius, Plutarchus, Iamblicus, Gellius. At Strabo præstigiis homines delusisse censet Aristæam, ut quæ non faciebat, facere videretur. Haudquaquam mortuum fuisse, sed mortuo similem inter suos jacuisse sentit Maximus Tyrius, Dissert. 28: *Jacebat corpus, spiritum quidem ducens, sed tenuem, et ut morti proximum esse videretur*. Quærit Joannes Tzetzes, ecquis, cum Metaponti revixit Aristæas, testificari potuit eum esse, qui antè ducentos et quadraginta annos in Proconneso vixerat: Nisi fortè Apollinem Pythium fidejussorem dent, quorum apud nos tanti est auctoritas, quanti apud viros non ineptè credulos esse debet. A Pythagoreis conficta hæc esse auctore Iamblico docuit Heinsius. Philosophorum omnium deditissimi hi fuere παραλογαίς, ut pueros et anus credulitate, poetas fingendi audaciâ superârint. Pleni sunt eorum libri monstrosi ejusmodi narrationibus, quarum nonnullas recenset Heinsius. Aristæa præterea fabulam commentos esse mihi persuadent loca in qui-

bus apparuisse dicitur, Metapontum et Croton, Pythagoreorum philosophorum sedes. Occasionem autem figmenti sumpsisse eos conjicio ex propositione quam poemati suo de Arimaspiis Aristæas præfixerat, vel quisquis Aristæa id supposuit. Falsa enim et supposititia fuisse Arimaspea hæc, multis suâ ætate, sibi que adèd persuasum fuisse monet Dionysius Halicarnasæus. Et verò jam à vetustissimis temporibus scriptiones supponebantur, et antiquis inscribentur nominibus, velut Cadmi Milesii historia, teste eodem Dionysio. Onomacritus quoque poemata sua splendido Orphei nomine decoravit, eaque traditâ ab Orpheo doctrinâ refersit. Crater Zopyri Heracleotæ Orpheo quoque adscriptus est; adscriptus eidem descensus ad inferos Prodicæ Samii, vel juxtâ Epigenem, Cercopis Pythagorei; quædam et à Pythagorâ ei adscripta sunt, ut narrabat Ion Chius in Tigrammis; adscriptus ei et Peplus, et Physica Brontini Metapontini, Pythagorei philosophi, Theanus mariti. Hæc aliæque hujus argumenti Clemens Alexandrinus et Suidas commemorant, quorum pleraque à Pythagoreis conficta sunt; undè scias, quàm ad libros alienis nominibus inscribendos, et ad omne mendaciorum genus cudendum proclives fuerint hujus sectæ homines. Igitur Aristæa Proconnesii nomine Arimaspea scripta fuerunt, in quibus poeta, quicumque tandem ille fuit, sub Aristæa personâ, Phœbo se correptum Issedonas, et Arimaspos, aliosque populos adisse dicebat. « Aristæas, inquit Herodotus, Caustrobii filius, vir Proconnesius, cum scriberet versus, narravit se adivisse Issedonas, cum Phœbo esset agitatus. » Frequens hoc est apud poetas. Sic Horatius Phœbi citharâ excitatum, et amabili insanâ delusum per lucos errare se ait (Horat. Carn. lib. 3, Od. 4). Idem alibi, Od. 19:

Quò me, Bacche, rapis tuâ

Plenum? quæ in nemora, aut quos agor in specus,

Velox mente novâ?

Musarum amore instinctos per avia Parnassi raptari se canunt Lucretius et Virgilius. Διόφοιτον οίστρον appellat auctor Argonauticorum, quæ Orphel nomen præferunt. Dionysius Periegetes Caspium mare descripturus, non id quidem se vidisse fatetur:

Sed me Musarum impellit animus, quæ possunt

Sine erratione ingentes maris tractus emetiri,

Et montes, et continentem, et æthereum astrorum curriculum.

Simile quippiam præfatus fuerat Aristæas ille: quod ἀλληγορικῶς, et poetico more dictum, κατὰ λέξιν interpretati sunt Pythagorei, atque indè πλατὸν λήρον (sic appellat Tzetzes) καὶ ψυχρομυθουργίαν contexuerunt. Conjecturam nostram penitus confirmat maximus Tyrius: scribit enim Aristæam philosophum, cum parùm fidei inter suos meruisset, quòd esset ἀνοδιδακτος, finxisse animam suam, relicto corpore, sublimem evolasse, et ex æthere universas orbis perlustrasse gentes, earumque ritus, et totam naturæ didicisse historiam, cælumque ipsum cognovisse. Tum subjungit Maximus, plus hæc artè fidei consecutum esse Ari-

steam, ἢ τὴν Xenagoram, aut Xenophanem, rerum naturam simplicius experiantes : « Nec enim satis, inquit, noverant homines peregrinationem animæ, nec quibus illa oculis singula respiciat; sed persuasum habebant animæ reipsâ peregrinandum esse, si de singulis vera protoqui vellet. » At ubi etiam docet, quia sit peregrinatio illa animæ, et se junctio à corpore, contemplatio nimirum, quam à rebus abducta corporeis ad veritatis cognitionem mens instituit. Multiplici igitur mendacio obsita sunt, quæ de Aristæa Proconnesio narrantur. Falsum est Aristeam Arimaspea scripsisse. Quæ in Arimaspeis scripta erant, gerræ erant meræ et nugæ persolæ. Quæ in Arimaspeis poetico more et κατὰ σχῆμα dicta fuerant, verperam exposita sunt κατὰ λέξιν. Quæ de prisco Aristæo, Cadmi genero, Apollinis et Cyrenes filio, dicta sunt, eorum pleræque Aristææ Proconnesio sunt adscripta. At hæc ipsa denique, quæ de veteri illo Aristæo legimus, poetarum figmenta sunt et fabulæ. Quibus cognitis, quisquamne erit tam supinæ stoliditatis, ut veteri huic natiæ de Aristææ reditu ad vitam credulam aurem præbere velit?

7° Nihilò veriora sunt quæ de Cleomede Astypalæensi perhibentur. Ferunt eum pugilatu Iccum quemdam interfecisse; verum cum ab Hellanodicis victoriæ præmio fraudatus esset, mentis impotem esse factum; tum reversum deinde Astypalæam, introisse in litterarium ludum, in quo pueri complures instituebantur; convulsâque columnâ, quæ totius ædificii culmen sustinebat, labefecisse domum, et pueros oppressisse; tum permotos injuriâ Astypalæenses hominem lapidibus esse insectatos; ipsum verò in Minervæ confugisse templum, et in arcam fortè illic repertam sese conclusisse, cujus operculum aperire cum diu frustrâque tentassent cives, arcam refregisse tandem, nec intus Cleomedem vel vivum vel mortuum apparuisse, consultumque super eo porte to oraculum, jussisse sacrificia Cleomedi heroum postremo fieri. Unam hanc esse è commentitiis Græcorum fabulis, non Origenes modò adversus Celsum, sed Plutarchus quoque in Romulo asseverat; qui et addit, non minoris esse vecordix terram cœlo miscere, hoc est, fœneum hominem in deos referre, quàm virtuti divinitatem detrudere. Lepidè quoque putidum figmentum deridet OEnomaus apud Eusebium; ut laceam prodiisse isthæc ex Samsonis historiâ.

8° Anills quoque de Hermotimo Clazomenio fabula jactatur, solitam ipsius animam corpore excedere, et longè diùque evagari; quæ in remotis locis fierent explorare, et in corpus reversam palàm nuntiare; futurorum etiam assequi notitiam, dum erat extrâ corpus, et siccitates, terræ motus, aliasque calamitates prædicere; quoad corpus animâ defectum, de licentiâ uxoris nacti ipsius inimici, sic tanquam mortuum cremarunt; redeuntemque animam, nec tectum quo reciperetur habentem, nunquam postea reversuram evolâsse; Clazomenios verò religione tactos fanum ipsi excitâsse, quò mulieribus ingredi nefas esset. Pro fabulâ merâ id habent Lucianus et Apollonius Dysco-

lus, quamvis ethnici; ut de Tertulliano et Origene sileam. Plinius verò Hermotimi corpus, non planè mortuum, sed semivivum jacuisse tradidit.

9° Quod de diuturno illo Epimenidie Cretensis somno memoratur, scœnium est ex eburneâ portâ Narrant enim rus à patre missura, cum meridiani æstus vitandi causâ declinasset de viâ, et in antro recubisset, per annos plus quàm quinquaginta sopitum jacuisse; ac tandem exergectum rediisse domum, ignotosque omnes offendisse, ignotum ipsum omnibus, præterquam minori fratri, ex quo rerum quæ gererentur notitiam habuit; deinde vero intrâ tot dies senem esse factum, quot annos obdormierat; atque hinc porrò magnam eius fuisse inter Græcos celebritatem, et charum diis esse habitum, ita ut post mortem sacrificiis ipsum Cretenses, haud secus ac deum, prosequerentur. Magnam esse horum fabulositatem testem dabo Plinium, dabo et Diogenem Laertium, qui negare quosdam scribit dormiisse ipsum tot annos, sed exspatiantem rei herbariæ diù vacasse; Maximum quoque Tyrium dabo, qui fabulam hanc ab Epimenide confictam esse putat, ut vitam humanam diuturno somnio similem esse doceret. Id tamen commentum causæ fuisse puto, cur animam ad libitum emisisset et revocasse dictus sit ab Hesychio Milesio et Suidâ. Quamquam Diogenes Laertius auctor est, id ipsum de se jactâ se, sibi arrogasse.

10° At mulieri illi, quæ per septem, vel juxtâ alios, per triginta dies cum ἀπνοῦς jacisset, ad vitam revocata est, nihil præter naturam contigit. Hysterico morbo laborantes femine similibus obnoxia sunt affectibus. Quòd si morbide parti medicamentis succurratur, spiritus redit, et revixisse videntur, quæ nec obierant. Plinius in eo capite, quo de his disserit quæ elati revixerunt, in eam quam dixi causam confer mulieris hujus casum, quæ obiisse credita, vitæ restituta est. Galenus in libris περὶ τῶν πεπονθότων τόπων, jacuisse quidem ait mulierem hanc ἀπνοῦν καὶ ἀσφυκτον, à mortuis verò hoc solo discrepantem, quod mediæ corporis partes aliquam tùm caloris retinere videbantur; et magnam inter medicos temporum illorum concertationem fuisse addit ex Heraclide, extinctane penitus fuisset; tùm deinde ostendit mulieres nonnunquam morbis uteri ita esse affectas, ut vitæ à mortuis inter nosci possint. Cæterum Diogenes Laertius indicat mulierem illam Empedoclis ope sanitatem recepisse. Undè et magnam hunc gloriam et medici titulum fuisse consecutum; rei autem historiam Pausaniæ Geloo subindè narrasse Empedoclem, atque à Pausaniâ fuisse relatam in litteras. Multò post deinde librum super eodem argumento conscripsit Heraclides Ponticus.

11° Legitur apud Platonem libro decimo de Republicâ, Erem quemdamm, genere Pamphylium, Harmonii filium (perperam eum legitur vulgò, ἦρδς τοῦ Ἄρμενίου, cum legi debeat, τοῦ Ἄρμου, hoc est, Eris, qui Harmonii filius fuit, ut ex Plutarchi Symposiacis, et ex Ænæ Gazæ Theophrasto cognoscitur), cum in bello cecidisset, et post decem dies cum aliis cadaveribus jam tabefactis fuisset sublatus, corpore integro

esse repertum. Post biduum deinde rogo impositum revixisse, et quæ sibi visa essent apud inferos commemorasse. Quid ex hac narratione colligi possit, facile perspicit qui tam perlegerit, adeo profane vanitatis plena est. Sirenes illic, et Parcas Necessitatis filias reperias, aliaque similia mythologorum deliria. Itaque Plato, quidquid hujus est, *mythum* et *apologum* appellat. A multis irrisam hanc historiam dicit Cicero, ut refert Macrobius, qui à Platone hoc omnino confictum non pronuntiat, sed innuit visum fuisse Erem vitam effundere, animamque recipere, quam revera non amiserat. Auctor est etiam Augustinus, sub finem operis de Civitate Dei, lib. 22, cap. 28, hanc Platonis historiam sic tetigisse Tullium in libris de Republica, ut eum *luisse potius, quam quod id verum esset, affirmet dicere voluisse*. Nec dubitat Plutarchus fabulam eam appellare, unde allegoricus sensus sit expromendus; Erem enim, Harmonii filium, de animorum statu disserentem fuisse introductum, ut doceremur animos secundum Harmoniam generari, et adungi corporibus, à quibus digressos in aërem se conferre, ut denuo nascantur.

12° Quam verò puellam ad vitam revocare visus est Apollonius Tyaneus, eam animi passam esse deliquium, extinctam penitus non fuisse, ipse rei narrator satis indicat Philostratus: *τεθνηκυια εδδραει*, inquit, *obiisse videtur*. Deinde: *Puellam excitavit ex hac morte quam videbatur oppetiisse*. Tum subnectit: *Sive scintillam animæ in eâ repererit, quæ medicos latuerit* (aiunt enim tunc exiguum rorem de cælo cecidisse, illam verò halitum ore emisisse), *sive animam extinctam resoverit et recreaverit, difficilis est rei cognitio, non mihi solum, sed et his qui aderant*. Adde fictitium hoc portentum ex veris Christi Jesu miraculis esse constatum, cum Jairo archisynagogi filiam, et viduæ Naimitæ filium ad vitam redire jussit. Ut autem vires eundo signa acquirunt, quod ab hæsitante et incerto Philostrato fuerat proditum, id confidenter Vopiscus asseveravit. Verum vel coetaneorum, vel proxime sequentis ætatis scriptorum nullus tanti meminit miraculi; quibus tamen non prodigia solum, sed insolitos etiam quoslibet eventus superstitione colligere mos est. Legatur Eusæbii libellus adversus Hieroclem, in quo fabulam hanc, ut alias Philostrati plerasque, argumentis obrivit. Plures superiorum istarum consimiles proferuntur historie, sed ferè commentitiæ ac falsæ; quod aperte prædicat Plinius, apertius etiam Plutarchus, cum vanitatem patefecit fatuæ illius Romanorum opinionis, quam de Romuli raptu in cælum temerè susceperunt.

Demus tamen vitam recepisse plerosque, quod et sæpius factum esse sacræ nos Litteræ docent, nihil hæc certè ad Christum Jesum, qui ita revixit, ut jam amplius morti non sit obnoxius; alii verò ita morte exempti sunt ut vitam iterum amiserint. Unde in irritum cadunt, quæcumque inde adversus reditum Christi ad vitam Celsus procedit.

CAPUT CXLIII.

JESU HOMINES PECCATIS ABSOLVIT.

Gen. c. 3, v. 15: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo illius.*

I a. c. 1, v. 18: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.*

Isa. c. 4, v. 3, 4: *Et erit: Omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem; si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii, et spiritu ardoris.*

Isa. c. 25, v. 7: *Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est.*

Isa. c. 27, v. 9: *Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Jacob; et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris, sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci et delubra.*

Isa. c. 42, v. 6: *Ego Dominus vocavi te in justitiam, et apprehendi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusionibus vinculum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. c. 43, v. 24, 25: *Verumtamen servare me fecisti in peccatis tuis; præbuiisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui delco iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non redorabor.*

Isa. c. 44, v. 22: *Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua.*

Isa. c. 49, v. 8, 9: *Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui; et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, et possideres hæreditates dissipatas, ut dices his qui vincti sunt: Exite; et his qui in tenebris: Revelamini.*

Isa. c. 52, v. 15: *Iste asperget gentes multas*

Isa. c. 53, v. 11: *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me; ad annuntiandum humilis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem; ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro.*

Jerem. c. 31, v. 31 et seq.: *Eccè dies venient, dicit Dominus, et seriam domui Israel et domui Juda fœdus novum... omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.*

Jerem. c. 35, v. 6 et seq.: *Eccè ego obducam eis catricem, et sanitatem, et curabo eos, et revelabo illis*

deprecationem pacis et veritatis; et convertam conversionem Juda, et conversionem Jerusalem; ædificabo eos sicut à principio, et emundabo illos ab omni iniquitate sua, in quâ peccaverunt mihi, et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me.

Jerem. c. 50, v. 20 : In diebus illis, et in tempore illo, ait Dominus, quæretur iniquitas Israel, et non erit; et peccatum Juda, et non inveniatur, quoniam propitius ero eis quos reliquero.

Ezech. c. 11, v. 17 et seq : Hæc dicit Dominus Deus : Congregabo vos de populis, et adunabo de terris in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel : et ingredientur illuc, et auferent omnes offensiones, cunctasque abominaciones ejus de illâ. Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.

Ezech. c. 36, v. 25 et seq : Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis, et operemini.

Dan. c. 9, v. 24 : Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.

Mich. c. 7, v. 18 et seq : Quis Deus similis tui, qui auferis iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Non immittet ultra furorem suum, quoniam volens misericordiam est. Revertetur et miserebitur nostri; deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham; quæ jurasti patribus nostris à diebus antiquis.

Zach. c. 3, v. 8, 9 : Ecce enim adducam servum meum Orientem, quia ecce lapis quem dedi coram Jesu; super lapidem unum septem oculi sunt; ecce ego cælabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terræ illius in die unâ.

Zach. c. 13, v. 1 : In die illâ erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.

Matth. c. 9, v. 2 et seq : Et videns Jesus fidem illorum, dixit paralytico : Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis dixerunt intrâ se : Hic blasphemat. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere; Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere : Surge et ambula? Ut autem sciat quia Filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, tunc ait paralytico : Surge, tolle lectum tuum, et vade

in domum tuam. Et surrexit, et abiit in domum suam. Et Marc. 2, v. 1 et seq. Luc. c. 5, v. 18 et seq.

Matth. c. 9, v. 10 et seq : Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes Pharisæi dicebant discipulis ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat Magister vester? At Jesus audiens ait : Non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus. Euntes autem discite quid est : Misericordiam volo, et non sacrificium; non enim veni vocare justos, sed peccatores. Et Marc. c. 2, v. 15 et seq. Luc. c. 5, v. 29 et seq.

Matth. c. 16, v. 19 : Et tibi dabo claves regni cælorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis. Et c. 18, v. 18.

Matth. c. 26, v. 27, 28 : Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens : Bibite ex hoc omnes; Hic est enim sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et Marc. c. 14, v. 24. Luc. c. 22, v. 20, et 1 Cor. c. 11, v. 25 et seq.

Luc. c. 4, v. 16 et seq : Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaïæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum, ubi scriptum erat : Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, dimittere contractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis... Cæpit autem dicere ad illos : Quia hodiè impleta est hæc scriptura in auribus vestris.

Luc. c. 7, v. 44 et seq : Et conversus ad mulierem dixit Simoni : Vides hanc mulierem?... Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum... Dixit autem ad illam : Remittuntur tibi peccata. Et cæperunt qui simul accumbebant dicere intra se : Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

Luc. c. 24, v. 45 et seq : Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis : Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertid die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum in omnes gentes.

Joan. c. 20, v. 22, 23 : Hæc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.

Act. c. 5, v. 30, 31 : Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem exaltavit Deus dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israeli, et remissionem peccatorum.

Act. c. 10, v. 43 : Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.

Act. c. 13, v. 38, 39 : Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annun-

tiatur, et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari, in hoc omnis qui credit, justificatur.

Act. c. 26, v. 15 et seq. : *Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Sed exsurge, et sta super pedes tuos; ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem eorum quæ vidisti, et eorum quibus apparebo tibi, eripiens te de populo et gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem; et de potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter sanctos per fidem quæ est in me.*

Rom. c. 3, v. 24 et seq. : *Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem, per fidem, in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.*

Rom. c. 4, v. 24, 25 : *Qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.*

Rom. c. 5, v. 9 et seq. : *Christus pro nobis mortuus est: multò igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius salvi erimus ab irâ per ipsum... Sed non sicut delictum, ità et donum; si enim unius delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei, et donum in gratiâ unius hominis Jesu Christi in plures abundavit... Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multò magis abundantiam gratiæ, et donationis, et justitiæ accipientes, in vitâ regnabunt per unum Jesum Christum. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ità et per unius obedientiam justii constituentur multi. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia; ut sicut regnavit peccatum in mortem, ità et gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum.*

Rom. c. 7, v. 6 : *Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ delinebamur.*

Rom. c. 11, v. 25 et seq. : *Nota enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobis ipsis sapientes), quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fiet, sicut scriptum est: Veniet in Sion, qui eripiat et avertat impietatem à Jacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.*

1 Cor. c. 6, v. 11 : *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi.*

1 Cor. c. 15, v. 3 : *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas.*

Gal. c. 2, v. 16 : *Scientes autem quòd non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis.*

Eph. c. 1, v. 7 : *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis. Et Col. c. 1, v. 14.*

Col. c. 2, v. 13, 14 : *Et vos cum mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo donans vobis omnia delicta; delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palmam triumphans illos in semetipso.*

Tit. c. 2, v. 13, 14 : *Expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mandaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.*

Heb. c. 1, v. 3 : *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.*

Heb. c. 2, v. 17, 18 : *Undè debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur auxiliari.*

Hebr. c. 7, v. 25 : *Undè et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis.*

Hebr. c. 8, v. 8 et seq. : *Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum.... Omnes scient me à minore usque ad majorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor.*

Hebr. c. 9, v. 13 et seq. : *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi?.... Nunc autem semel in constitutione seculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium, sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.*

Hebr. c. 10, v. 10 et seq. : *In quâ voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel. Et omnis quidem sacerdos præsidè est quotidie ministrans, et easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterâ Dei..... undè enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos..... Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu Sanctorum, in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam, et viventem per velamen, id est carnem suam, et sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde, in plenitudine fidei.... Irritam quis faciens legem Moysi, sine ullâ miseratione, duobus vel tribus testibus moritur; quantò magis putatis dele-*

rora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est?

Hebr. c. 13, v. 12: Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extrâ portam passus est.

1 Petr. c. 1, v. 2: Secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritûs, in obedientiam, et aspersionem sanguinis Jesu Christi.

1 Petr. c. 3, v. 18: Quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo.

1 Joan. c. 1, v. 7, 9: Sanguis Jesu Christi, filii ejus, emundat nos ab omni peccato.... Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate.

1 Joan. c. 2, v. 1, 2, 12: Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi... Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.

1 Joan. c. 4, v. 10: In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

Apoc. c. 1, v. 5: Et à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ, qui delexit nos, et lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo.

In primo testimonio, quod è tertio Geneseos capite depromptum est, à Vulgatâ recessimus, quæ sic habet: *Inimicitias ponam inter te, et mulierem; et semen tuum, et semen illius; ipsa conteret caput tuum.* Nos vertimus: *Ipsum conteret caput tuum*, ut intelligatur, *Semen*, hebraicè שֵׁנָה, quod cum sit generis masculini, sequitur נָרָה, masculini item generis. Auctores sequimur Irenæum, et Cyprianum, et Onkelon. Nonnulli quoque Vulgatæ editionis codices manuscripti habent ipse, ut in variis lectionibus adnotârunt Lovanienses theologi. Sic Septuaginta reddiderunt ἀδελφός, licet præcedat σπέρμα, semen, ratione nimirum habitâ significati, non significantis. Quanquàm Vulgata interpretatio suâ defensione non caret, quæ peti potest ex Belarmino, de verb. Dei, lib. 2, cap. 42, aliisque eruditissimis scriptoribus. Frustrâ autem in dubium vocata est hebraici exemplaris fides, quam samariticum confirmat, iisdem expressis elementis.

CAPUT CXLIV.

JESUS PECCATA HOMINUM IPSE PORTAVIT.

Isa. c. 53, v. 4 et seq.: *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo, et humiliatum, ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus; unusquisque in viam suam declinavit,*

et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum... propter scelera populi mei percussi eum.... Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum.... in scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideb dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quodd tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est; et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.

Thren. c. 4, v. 20: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbrâ tuâ vivemus in gentibus.*

Joan. c. 1, v. 29: *Alterâ die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*

2 Cor. c. 5, v. 21: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*

Gal. c. 3, v. 13: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.*

1 Petr. c. 2, v. 24: *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus, cujus livore sanati estis.*

1 Joan. c. 3, v. 5: *Et scitis quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est.*

Hominum noxas laturum Messiam Judæi nobiscum sentiunt. Testis R. Samuel in libro Sanctorum; testis et R. Abraham Schalom; quocirca Messias Judæis dicitur, vir expiationis, ut habetur in Midrasch Schir hasschirim.

CAPUT CXLV.

JESUS HOMINES SANGUINE SUO REDEMIT.

Gen. c. 49, v. 11: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum.*

Job. c. 19, v. 25: *Scio enim quodd redemptor meus vivit, et in novissimo die de terrâ surrecturus sum.*

Psalm. 13, v. 7: *Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum averterit Dominus captivitatem plebis suæ, exultabit Jacob, et lætabitur Israel.*

Psalm. 33, v. 23: *Redimet Dominus animas servorum suorum, et non delinquent omnes qui sperant in eo.*

Psalm. 106, v. 2 et seq.: *Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici... Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos, et eduxit eos de tenebris et umbrâ mortis, et vincula eorum dirupit.... Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum.*

Psalm. 110, v. 9: *Redemptionem misit populo suo, mandavit in æternum testamentum suum.*

Psalm. 129, v. 7, 8: *Quia apud Dominum misericordia, et copiosa apud eum redemptio; et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus.*

Isa. c. 42, v. 6, 7: *Ego Dominus vocavi te in justitiâ, et apprehendi manum, et servavi te, et dedit te in*

foedus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cœcorum, et educeres de conclusione vincum, de domo carceris sedentes in tenebris.

Isa. c. 43, v. 1 : *Et nunc hæc dicit Dominus creans te, Jacob, et formans te, Israel : Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo; meus es tu.*

Isa. c. 45, v. 22, 23 : *Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua; revertere ad me, quoniam redemi te. Laudate, cœli, quoniam misericordiam fecit Dominus, jubilate, extrema terræ; resonate, montes, laudationem, saltus et omne lignum ejus; quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur.*

Isa. c. 45, v. 17 : *Israel salvatus est in Domino salute æternâ.*

Isa. c. 49, v. 7 et seq. : *Hæc dicit Dominus redemptor in Israel; sanctus ejus ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum... Hæc dicit Dominus : In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in foedus populi, ut suscitares terram, et possideres hereditates dissipatas; ut diceretis his qui vincti sunt : Exite, et his qui in tenebris : Revelamini... Et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.*

Isa. c. 50, v. 1, 2 : *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram; quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui audiret. Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea, ut non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum?*

Isa. c. 52, v. 1 et seq. : *Consurge, consurge, induere fortitudinem tuâ, Sion; induere vestimentis gloriæ tuæ, Jerusalem, civitas Sancti : quia non adjiciet ultrâ, ut pertransseat per te incircumcisus et immundus. Excute de pulvere, consurge, sede, Jerusalem; solve vincula colli tui, captiva filia Sion; quia hæc dicit Dominus : Gratis venundati estis, et sine argento redimemini.*

Isa. c. 59, v. 19 et seq. : *Et timebunt qui ab occidente nomen Domini; et qui ab ortu solis gloriam ejus; cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, et venerit Sion redemptor, et eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. Hoc foedus meum cum eis, dicit Dominus : Spiritus meus qui est in te, et verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, et de ore seminis tui, et de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, à modò et usque in sempiternum.*

Isa. c. 63, v. 11, et seq. : *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosrà; iste formosus in stola suâ, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.... Dies enim ultionis in corde meo; annus redemptionis meæ venit... Et dicit : Verumtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvavit eos : in dilectione suâ, et in indulgentiâ suâ ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus seculi... Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; tu Domine, pater noster, redemptor noster, à seculo nomen tuum.*

Jerem. c. 31, v. 10, 11 : *Audite verbum Domini,*

gentes, et annuntiate in insulis quæ procul sunt, et dicite : Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum, sicut pastor gregem suum. Redemit enim Dominus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris.

Zach. c. 9, v. 11 : *Tu quoque in sanguine testamenti emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.*

Matth. c. 20, v. 28 : *Sicut Filius hominis non veni ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. Et Marc. c. 10, v. 45.*

Matth. c. 26, v. 28 : *Hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et Marc. c. 14, v. 24. Luc. c. 22, v. 20 et 1 Cor. c. 11, v. 25 et seq.*

Luc. c. 1, v. 68 : *Benedictus Dominus Deus Israel quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ, et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à seculo sunt Prophetarum ejus. Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti. Jujurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis : ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.*

Luc. c. 24, v. 21 : *Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel.*

Joan. c. 6, v. 54 et seq. : *Dixit ergo eis Jesus : Amen, amen, dico vobis : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; et ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea verè est cibus, et sanguis meus verè est potus : qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.*

Joan. c. 8, v. 31 et seq. : *Dicebat ergò Jesus ad eos qui crediderunt ei Judæos : Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. Responderunt ei : Semen Abraham sumus et nemini servivimus unquam; quomodò tu dicis : Liberi eritis? Respondit eis Jesus : Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati; servus autem non manet in domo in æternum; filius autem manet in æternum. Si ergò vos Filius liberaverit, verè liberi eritis.*

Joan. c. 12, v. 32 : *Et ego si exaltatus fuero à terrâ, omnia traham ad meipsum.*

Act. c. 20, v. 28 : *Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.*

Rom. c. 3, v. 24 et seq. : *Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore; ut sit ipse justus, et justificans eam qui est ex fide Jesu Christi.*

Rom. c. 5, v. 9 : *Christus pro nobis mortuus est : multò igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab irâ per ipsum.*

1 Cor. c. 1, v. 30 : *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et justificatio, et redemptio.*

1 Cor. c. 7, v. 22, 23 : *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini; similiter qui liber vocatus est, servus est Christi, Pretio empti estis; nolite fieri servi hominum.*

Gal. c. 1, v. 5, 4 : *Gratia vobis et pax à Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de præsenti seculo nequam.*

Gal. c. 3, v. 13 : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.*

Gal. c. 4, v. 4, 5 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*

Eph. c. 1, v. 7 : *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis, in omni sapientiâ et prudentiâ.*

Eph. c. 2, v. 13 : *Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquandò eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi.*

Col. c. 1, v. 14 et seq. : *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum... quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt. Et vos cum essetis aliquandò alienati, et inimici sensu in operibus malis; nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem exhibere vos sanctos et immaculatos, et irreprehensibiles coràm ipso.*

1 Tim. c. 1, v. 5, 6 : *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus; qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.*

Tit. c. 2, c. 12, 14 : *Expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis; ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.*

Hebr. c. 2, v. 14, 15 : *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant serviuti.*

Hebr. c. 9, v. 11 et seq. : *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta, æternâ redemptione inventa.... Et idèd novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt æternæ hereditatis.*

1 Petr. c. 1, v. 18, 19 : *Scientes quòd non corruptilibus auro vel argento redempti estis de vanâ vestrà*

conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi.

Apoc. c. 5, v. 9 : *Et cantabant canticum novum decentes: Dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signacula ejus, quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, et linguâ et populo, et natione.*

Apoc. c. 7, v. 14 : *Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magnâ, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.*

Apoc. c. 23, v. 14 : *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni, ut sit potestas eorum in ligno vitæ, et per portas intrent in civitatem.*

Evicimus suprâ signatum esse Christum eâ prædictione Zachariæ, quæ habetur noni capituli commate undecimo. Alloquitur Deus filiam Sion, quæ typus est Ecclesiæ Christi. Fœdus autem icit Ecclesia cum Deo per sanguinem Christi, cujus beneficio libertatem sunt adepti, qui diaboli, inferorum, ac peccati vinculis obstricti tenebantur. Porrò pro eo quòd habet Vulgatus interpres, *Emisisti*; Septuaginta, *ἐξαπέστειλας*, in hebraico exemplari legitur, *emisi*; apud Jonathanem, *redemi*, quod pro futuro sumendum est, *emittam*, redimam; ità ut totius pericopes is sit intellectus: Ad te verò quod pertinet, ó Ecclesia, propter fœdus quod tecum per Filii mei sanguinem contraham, gnatos tuos inferorum, dæmonum ac peccatorum vinculis oppressos captivitate eximam. Messiam hîc notari sciunt Thalmudistæ, et R. Selomoh Jarchi. Hunc autem laboribus, pœnisque attritum, nobis felicitatem promeriturum traditur in Siphre. Sciscunt præterèa Thalmudistæ in libro Joma nonnisi effuso sanguine peccata iri condonatum; atqui proximè probatum est per Christum nos solutum iri peccatis; undè sequitur per Christi sanguinem homines veniam peccatorum esse adepturos. Atqui nota quoque hæc in Jesum pulchrè convenit, qui et morti proximus sanguinem suum dixit *pro multis effusum iri in remissionem peccatorum*, et idem jam discipulos suos futurum præmonerat. Quæ cum ità sint patet nihil hîc videre eos qui aliorum prædictionem Zachariæ convertunt, puta Jonathanem ejusque sequacem Grotium, qui Agnum Paschalem, et ægyptiacam servitutem, et aridos Arabiæ campos, auctorem Prologi Echa Rabbathi, qui circumcisionem, aut eos denique qui captivitatem babylonicam testimonio hoc notari putant.

CAPUT CXLVI.

BAPTISMUM JESUS INSTITUIT.

Psal. c. 50, v. 9 : *Lavabis me et super nivem dealbabor.*

Isa. c. 1, v. 16 : *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.*

Isa. c. 12, v. 3 : *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris; et dicetis in die illâ: Confitemini Domino, et invocare nomen ejus.*

Isa. c. 52, v. 15 : *Iste asperget gentes multas; et manus inquam continebunt reatas eius.*

Ezech. c. 36, v. 25 et seq. : *Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab omnibus idolis vestris mundabo vos, Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri.*

Ezech. c. 47, v. 8 et seq. : *Et ait ad me : Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens quæ serpit, quocumquæ venerit torrens, vivet; et erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens. Et stabunt super illas piscatores, ad Engaddi usque ad Engallim siccatio sagenarum erit; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimix.*

Zach. c. 13, v. 1 : *In die illâ erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.*

Zach. c. 14, v. 8 : *Et erit in die illâ : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem; medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum, in æstate et in hieme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illâ erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum.*

Matth. c. 3, v. 11 : *Ego quidem baptizæ vos in aquâ in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calcamenta portare; ipse eos baptizabit in Spiritu sancto et igni. Et Marc. c. 1, v. 7, 8. Luc. c. 3, v. 16. Joan. c. 1, v. 33. Act. c. 12, v. 16.*

Matth. c. 28, v. 18, 19 : *Et accedens Jesus locutus est eis dicens : Data est mihi omnis potestas in cælo et in terrâ; euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

Marc. c. 16, v. 15, 16 : *Et dixit eis : Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ; qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.*

Act. c. 2, v. 38, 41 : *Petrus verò ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum..... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt.*

Act. c. 8, v. 12 et seq. : *Cum verò credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres. Tunc Simon et ipse credidit, et cum baptizatus esset, adhaerebat Philippo.... Cum autem audissent Apostoli qui erant Jerosolymis, quòd recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Et Act. c. 16, v. 15, 33; et et c. 18, v. 8.*

Act. c. 8, v. 35 et seq. : *Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ evangelizavit illi Jesum. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam, et ait eunuchus : Ecce aqua; quid prohibet me baptizari? Dixit autem Philippus : Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait : Credo Filium Dei esse Je-*

sum Christum. Et jussit stare currum, et descenderunt uterque in aquam, Philippus et eunuchus, et baptizavit eum.

Act. c. 9, v. 18 : *Et confestim ceciderunt ab oculis tanquam squamæ, et visum recepit, et surgens baptizatus est. Et Act. c. 22, v. 16.*

Act. c. 10, v. 47. 48 : *Tunc respondit Petrus : Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? et iussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi.*

Act. c. 19, v. 3 et seq. : *Ille verò ait : In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt : In Joannis baptismate. Dixit autem Paulus : Joannes baptizavit baptismate pœnitentiæ, dicens : In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, in Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu.*

Rom. c. 6, v. 3, 4 : *An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.*

1 Cor. c. 1, v. 13 et seq. : *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo, quòd neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Caium : ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanæ donum. Cæterum nescio si quem alium baptizaverim : non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.*

1 Cor. c. 6, v. 11 : *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.*

Gal. c. 3, v. 27 : *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.*

Eph. c. 4, v. 5 : *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*

Eph. c. 5, v. 25 et seq. : *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsam tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.*

Col. c. 2, v. 12 : *Consepulti ei in baptismo, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.*

Tit. c. 3, v. 5 : *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti.*

Hebr. c. 10, v. 22 : *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia malâ, et abluti corpus aquâ mundâ.*

1 Petr. c. 3, v. 20, 21 : *Octo animæ salvæ factæ sunt per aquam; quod et vos nunc similis formæ salvos fecit baptisma; non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi.*

CAPUT CXLVII.

JESUS ASCENDIT IN COELUM.

Psalm. 23, v. 7 et seq. : *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex*

gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens; Dominus potens in prælio. Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum; ipse est rex gloriæ.

Psalm. 46, v. 6 et seq.: Ascendit Deus in jubilo, et Dominus in voce tubæ..... Regnabit Deus super gentes; Deus sedet super sedem sanctam suam.

Psalm. 67, v. 5 et seq.: Cantate Deo; psalmum dicite nomini ejus; iter facite ei qui ascendit super occasum; Dominus nomen illi..... Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus..... Regna terræ, caritate Deo; psallite Domino, psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli ad Orientem. Ecce dabit voci suæ vocem virtutis; date gloriam Deo super Israel; magnificentia ejus, et virtus ejus in nubibus.

Prov. c. 30, v. 4: Quis ascendit in cælum; atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod est nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nōsti?

Isa. c. 52, v. 15: Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valdè.

Dan. c. 7, v. 13, 14: Aspicebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli, quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur; et regnum ejus quod non corrumpetur.

Zach. c. 14, v. 4: Et stabunt pedes ejus in die illà super montem Olivarum, qui est contrà Jerusalem.

Marc. c. 16, v. 19: Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cælum. Et Luc. c. 24, v. 51.

Joan. c. 3, v. 13: Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.

Joan. c. 6, v. 63: Si ergò videritis Filium hominis ascendentem ubi erat priùs?

Joan. c. 16, v. 16, 28: Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem..... Exivi à Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.

Joan. c. 20, v. 17: Dicit ei Jesus: Noli me tangere, nondùm enim ascendi ad Patrem meum, et Patrem vestrum; Deum meum, et Deum vestrum.

Act. c. 1, v. 1 et seq.: Primùm quidem sermonem feci de omnibus, ò Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere, usque in diem quã præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est..... Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cumque intuerentur in cælum euntem illum, ecce duo viri adstiterunt juxtà illos in vestibus albis, qui et dixerunt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? hic Jesus, qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodùm vidistis eum euntem in cælum. Et c. 1, v. 22.

Act. c. 2, v. 33: Dexterà igitur Dei exaltatus, et pro-

missione Spiritus sancti acceptà à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in cælum; dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Act. c. 5, v. 21: Quem oportet quidem cælum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à seculo Prophetarum.

Act. c. 5, v. 31: Hunc principem et salvatorem Deus exaltavit dexterà suà, ad dandam pœnitentiam Israeli, et remissionem peccatorum.

Eph. c. 4, v. 8 et seq.: Propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quòd autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primùm in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia.

Phil. c. 2, v. 9 et seq.: Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in glorià est Dei Patris.

1 Petr. c. 3, v. 21, 22: Per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dexterà Dei, deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur; projectus in cælum, subjectis sibi Angelis, et potestatibus, et virtutibus.

4° Ad elevandum Christi in cælum erecti miraculum, idem Apolloniò Tyaneo contigisse veteres mentiti sunt. Philostratus quidem, à quo pluri hujus vita ac res gestæ octo celebrantur libris, non eum duntaxat in cælum fuisse elatum prædicat, sed tot etiam ac tanta de eo jactat miracula, ut occasionem indè habuerit Hierocles comparationis instituendæ Apollonium inter et Jesum Dominum, eo libro quem *πελαγοθή* inscripsit. Eunapius quoque, homo superstitionibus ad delirium usque deditus, et christiano nomini infensissimus, Philostrati opus, non Apolloniū vitam, sed Dei adventum ad homines inscribi debuisse proauniat. Eadem latinis litteris consignare propositum habuerat Vopiscus, ut declarat ipse in vità Aureliani, ubi et talibus eum extollit præconiis, ac si non hominem laudare, sed Deum sibi conciliare vellet. Quodque miremur amplius, Sidonius Apollinaris, libr. 8, Epist. 3, hæc Philostrati lucubratione, exscriptisque indè à Nicomacho, et ex illis Nicomachi à Tascio Victoriano schedis, in fraudem illectus, eas in Apollonium contulit laudes, quæ christianum hominem parùm deceant, neque ullam tot mendaciorum suboluisse ipsi auram demonstrant. In eadem culpâ est Joannes Tzetzes, qui non Philostratum solùm, et eos quos secutus est Philostratus, sed et magnum prætercà historicorum numerum prodigia ab Apollonio edita in litteras retulisse ait. Quæ quanquàm ita sunt, non alii tamen antè Philostratum hoc videntur tractasse argumentum, præter Damidem Ninivitam, individuum Apolloni comitem, Maximum Ægiensem, et Mœragenem, quos se secutum profitetur Philostratus. Atque hi partes historiæ hujus delibaverant aliquas; totam verò primus

Philostratus complexus est (de Vit. Apoll., lib. 1, cap. 3, et alibi passim). Fons ergo hic est, undè tot de Apollonio fabulæ manarunt. Ut autem intelligant homines christiani dogmatis excellentiam, cui quod opponeret cum anxie sollicitèque quæsierit impietas, pueriles solùm fabulas anilesque nugas potuit comminisci, mihi ab instituto alienum haudquaquam videtur esse fallaciæ hujus scenam aperire. Factum id quidem feliciter jam antè ab Eusebio, in eo opere quo refellendum suscipit librum *φιλολογία* Hieroclis, qui non solùm adversùs Christianos atrocissimis suppliciis sæviit, cum esset Ægypti præfectus, sed christianam quoque doctrinam impiâ scriptione oppugnavit. Nonnulla tamen observata sunt à me, quibus illustrari hoc argumentum, magisque enitescere possit.

2° Philostratus primùm, plus centum annis Apollonio recentior, res ab eo gestas nonnisi ex alieno testimonio cognitæ habuit; cum Christi Jesu vitam coætanei ferè scriptores, actorumque ipsius oculati testes prodiderint. Testes historiæ suæ laudat Philostratus, civitates quas adiit Apollonius, templa quorum ritus collapsos restituit, vulgi sermones, Apollonii ipsius epistolas. At quamvis magnam orbis partem se peragrâsse jactet Philostratus, vix tamen nobis persuaserit, ab indicis aut æthiopicis civitatibus, quas Apollonius adiit, ejusmodi se testimonia habuisse. Deindè paucis ac sæpè nullis testibus acta sunt prodigia pleraque Apollonio adscripta. Præterea quæ Philostrati ipsius fidem, testimonia hæc præ se ferentis, præstare velit? Vulgi sermones jactat, stolidi scilicet et inepti, de rebus antè centum annos actis temerè disserentis. In Apollonii verò epistolis, non de rebus ab ipso gestis, sed de gentium, quas lustraverat, moribus agebatur. Testes dat præterea Philostratus Damidem, quem dixi, assyrium, perpetuum Apollonii socium, à quo omnia ejus facta dictaque in litteras diligenter relata esse ait; Maximum Ægiensem, et Mæragenem. Ad primum quod attinet, quàm parùm ipsi habendum sit fidei, mihi satis liquet; nam si planus fuit Apollonius, uti fuisse sequentia probabunt, deceptorem quoque et vaniloquum fuisse Damidem putandum est, qui arcanorum ejus omnium mendaciorumque particeps fuit. Deindè nec suos in luccm commentarios ipse edidit; sed per quemdam ejus familiarem cum Juliæ Severi uxori innotuissent, hujus jussu recognovit eos Philostratus, et in ordinem digessit. Annon hæc confingere amicus ille Damidis potuit, et Damidi affingere, ut vendibilior esset ea merx et Juliæ faciliùs obtrudi posset? Perpauca verè erant quæ in librum suum retulerat Maximus, ea nimirùm duntaxat, quæ Ægis Apollonius egerat. Mærageni fidem palàm detrahit ipse Philostratus, quippè multorum viri actorum ignaro.

3° Nullis ergo certis ac solidis incumbit fundamentis tota hæc Philostrati moles, sed caduca, ac in ruinam prona est: cujus ad speciem extruendæ causam hanc habuit præcipuam, ut Juliæ ac Caracallæ gratificaretur. Caracallam enim testatur Dio summis Apollonium extollere laudibus solitum esse et monumento,

qualia heroibus extruuntur, decorâsse. Juliam verò philosophiæ studiis deditam fuisse memorant idem Dio et Philostratus, sophistarumque, rhetorum ac geometrarum choro plerùmque stipata erat. Quamobrem et de priscorum philosophorum moribus ac studiis edoceri se volebat, atque hanc Apollonii potissimum historiam à Philostrato tradi litteris optavit, eique Damidis commentarios suppeditavit. Altera Philostrato accessit causa concinnandi hujus operis, vana nimirùm collectæ per otium eruditionis expromendæ ac ostentandæ cupiditas. Quorsùm enim ambitiosi illi excursus, et importunæ dissertationes, de rebus ad Apollonium haudquaquam pertinentibus? de pantheris armeniis, de elephantis, de mantichorâ, de gryphibus, de phœnice ave, de satyris? tum de Oxydracis, Pygmæis, Tauro monte, et Caucaso? de fonte Tyaneo, Indo flumine, Hyphaside, Nilo, Pactolo, et mari Rubro? de Prometheus, Tantalos, Hercule, Baccho, Memnone, Alexandro, Poro, et Phraorte? de mirabilibus Indiæ et Æthiopiæ? de Templo Taxilensi, de Gaditano? Quorsùm otiosæ illæ disputationes, utri proniores sint in somnum, vini, an aquæ potores? an arbores terrâ antiquiores? de creatione mundi et elementis, de medicinâ, de fabulis Æsopi? de Laconum flagris et inhospitalitate? Id præterea spectâsse inprimis videtur Philostratus, ut invalescentem jam Christi fidem ac doctrinam deprimeret; opposito hoc omnis doctrinæ, sanctitatis ac mirificæ virtutis flectitio simulacro. Itaque ad Christi exemplar hanc expressit effigiem, et pleraque ex Christi Jesu historiâ Philostrato accommodavit, ne quid ethnici Christianis invidere possent. Quâ re Christi gloriam incautus amplificavit, dum veram ejus virtutem, alteri falsò adscriptam, meritis extulit laudibus, aliisque laudandam et mirandam proposuit. Atque id paucis ut demonstramus, res postulat.

4° Mariæ Virgini videndum se obtulit Angelus, deque prodituro ex eâ filio, qui Dei filius esset dicendus ipsam præmonuit; Apollonii mater adstantem sibi vidit Proteum, ægyptium deum, à quo futurum didicit, ut ipse ex eâ nasceretur. Apollonius autem Jovis filius à popularibus credebatur, et si ipse se Apollonii filium prædicabat; Jesus Dei filius erat, Josephi filius vulgò putabatur. Aliqua monentur in somnis Josephus et Maria de puero Jesu; aliqua et mater Apollonii de filio suo. Natum Jesum magnâ luce fulgens Angelus pastoribus nuntiat; nascente Apollonio, fulgur è caelo in terram delapsum, rursùm in cælum evolavit. Præterea cum nasceretur Jesus, Angeli in æthere sublimes dicebant: *Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus*; cum nasceretur Apollonius, cyni matrem ipsius circumstantes cantus edidère; eodemque è terris migraturo, virgines auditæ sunt canticum hoc concinentes: *Veni de terrâ, in cælum*. Quòd de Christo scriptum legisset Philostratus: *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratiâ apud Deum et homines*; idcirco scripsit Apollonium procedentibus annis egregiâ ingenii et memoriæ dedisse specimina, et formæ elegantiam omnium in se oculos convertisse. Quoniau

Christi typus fuit Samson Nazaræus, et comam alere tenebantur Nazaræi, ut est in libro Numerorum, propterea cæsariem promississe Apollonium Philostratus tradidit. Tùm addit eum etiam tùm adolescentem in templo plurimùm fuisse, valdè eum mirantibus qui sacra procurabant, quæ his Lucæ de Christo adhuc puero consentanea sunt apud Luc. c. 2, v. 46, 47: *Et factum est post triduum, invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentiâ et responsis ejus.* Ac sæpè deinde, et ferè quotidie Judæos in templo docuit. Christum Jesum Deum Filium palàm agnoscit; Apollonio pietatis ac sanctitatis Æsculapius dat testimonium. Magni ad Jesum fiebant hominum concursus; ad Apollonium Ægas visendi causâ magna hominum multitudo confluit. Futurorum præsentationem Apollonio tribuit Philostratus, quòd Jesum prophetam fuisse comperisset. Tacitas Judæorum cogitationes perspectas habuisse Jesum non semel affirmant Evangelistæ: hoc ipsum de se jactat Apollonius. Secretos Samaritanæ mulieris concubitus vi divinâ cognoscit Christus Jesus et coarguit apud Joannem, eamque ad meliorem frugem convertit; Apollonius incesti à divite quodam Cilice cum privignâ admissi, nullo monente, notitiam habuit; deprehendit item occultos Menippi cum Lamiâ congressus, palàmque nefariæ consuetudinis convictum sanioribus consiliis instruxit. Subjicit deinde: *Lacrymanti simile spectrum erat, rogabatque ne se torqueret*, quippè legerat dæmonem, misero illi Geraseno insidentem, sic Christum Jesum compellasse: *Obsecro te, ne me torqueas.* Multa ex eâdem dæmoniaci illius Geraseni historiâ in Corcyrensis adolescentis, dæmone agitati, historiam transtulit Philostratus; utrobique pro imperio increpatur dæmonium; jubetur ille à Jesu porcorum corpora subire, relicto Geraseno; hic jubetur ab Apollonio, relicto Corcyrensi, statuam dejicere: liberatus à Jesu Gerasenus, mente receptâ, decenti veste induitur, sedet ad pedes Jesu, eique comitem sese vult adjungere; Corcyrensis adolescens omni mollium vestimentorum, luxuriæ, ac deliciarum deposito apparatu, Apollonii sectam et institutum persequitur. Puellam Jairi archisynagogi filiam vitæ reddidit Jesus; puellam Romæ à morte ad vitam excitasse dictus est Apollonius, ut superius diximus. Illius manum apprehendit Christus, et altâ voce jubet surgere; quo dicto suscitata puella feretro exiit, suisque ambulare pedibus cœpit; hanc tetigit Apollonius, et secretò aliquid admurmurans revocare eam à morte visus est; quæ et statim est locuta, et paternam domum repetiit. Castissimam et ab omni muliebri consuetudine alienissimam vitam coluit Jesus; idem de Apollonio Philostratus asseverat. Christum Jesum Hierosolymam ire et destinata sibi supplicia, mortemque adeò ipsam perferre cogitantem, à proposito frustrâ deterrere conatur Petrus; Apollonium à suscepto visendæ Romæ consilio frustrâ nititur abducere Philolaus, metu Neronis; et iterùm Demetrius, metu Domitiani; qui philosophos pessimis modis accipere

soliti erant. Jesus supplicio proximus deseritur à discipulis; quod et sibi evenisse in alterâ ad Thimotheum queritur Paulus; Apollonium imminente periculo, sui itidem deserunt. Causam dixit Jesus apud Pilatum; Apollonius apud Domitianum. Discipulis post mortem redivivus adstat Jesus, et præcepta quædam tradit; adolescenti cuidam in somnis videndum se obtulit Apollonius jam fato functus, eumque de naturâ animorum docuit, de quâ jamdiù anxius erat et sollicitus. Thomæ Jesus verè revixisset dubitanti tangendum se præbet, item Apollonius Demetrio et Damidi dubitantibus vivusne esset an mortuus. Jesus ascendit in cœlum; nec hâc parte inferiorem esse Apollonium suum voluit Philostratus. Verùm ne suum ipse figmentum præstare teneretur, tanquàm ab aliis proditum retulit. Ait ergò auditas nympharum cantantium voces, cùm is templum Dictynnæ in Cretâ esset ingressus, quæ eum ad deserendas terras et cœlum conscendendum invitarent, nec uspiam postea comparuisse. Quæ quàm inconcinne et absurdè conficta sunt, clarissimè patefaciunt ea, quæ à Philostrato præmissa sunt; nam quo ætatis suæ anno decesserit Apollonius ignorare ait; cùm alii octoginta, nonnulli nonaginta, quidam centum annos excessisse affirmant; discrepantes quoque esse de loco obitûs ipsius sententias, Ephesi aliis, aliis Lindi, aliis in Cretâ interisse ipsum narrantibus; sepulcrum verò ejus nullibi gentium reperiri. In tantâ ergò omnium, quæ ad Apollonii interitum pertinent, ignoratione, temporis præsertim ac loci, quid afferri probabile potuit? Sed pergamus. In Christi Jesu cultum consentiebant totæ gentes; templa ipsi passim ponebantur, et Deus vulgò habebatur: idem ergò de Apollonio jactat Philostratus, imagines nempè in templis ipsi constitutas, divinosque honores exhibitos, et naturam ejus divinam fuisse, ac humanâ superiorem; imò verò, Proteum ipsum esse, deum ægyptium. Atque indè porrò Alexander Severus Apollonii, perindè ut Jesu Christi, imaginem in larario habuit, et utrumque Lampridius deum appellavit. Indè et adoratores habuisse Apollonium scripsit Eunapius, et Philostrati historiæ titulum apponi debuisse, ut dixi, non Apollonii vitam, sed Dei adventum ad homines. Hieroclem etiam graviter increpat Lactantius in libro de Justitiâ, quod Apollonium ut deum coluerit; at falsus est, cùm ab eo solo factum id arbitratur. Quippè hæc ipse subjicit paulò post Lactantius: *Maximè cùm dicas et adoratum esse (Apollonium) à quibusdam sicut deum, et simulacrum ejus sub Herculis Alexicaci nomine constitutum ab Ephesiis etiam nunc honorari.* (Lactant. Inst. lib. 5, c. 2.) Falsus quoque ipse Hierocles est (quem, perindè ut Philostratum, eruditum scriptorem, ut parùm veracem verissimè dixit Eusebius), cùm Christianos culpât, quòd Christum Jesum Deum esse statuunt, propter prodigia quædam ab eo edita, cùm Apollonium post tot miracula, non Deum, sed diis amicum hominem esse admiratores ejus existiment. Dixit increpari Hieroclem à Lactantio; nam quamvis nomen Hierocli non expresserit, iis tamen designavit notis quæ du-

bium omne tollant, ut nuper ostendit doctissimus Pearsonus in Prolegomenis ad Hieroclem. Ex Apostolorum quoque historiâ quædam delibavit Philostratus, et in Apollonium transcripsit. Oblatam sibi à Simone pecuniam respuit Petrus; aurum et argentum Abgari, Edessenorum regis, repudiâsse Thaddæum commemorat Eusebius; se verò neque argentum, neque aurum, neque vestem concupivisse prædicat Paulus in Actis: satrapæ præfecti Babylonæ finibus, ac Vardanis deinde regis thesauros aspernatur Apollonius, et magnam deinde nummorum copiam, in revocata ad vitam puellæ mercedem sibi à parentibus oblatam, puellæ ipsius doti jussit accedere. Petrus in vincula conjectus ab Herode, iisdem ab Angelo exsolvitur, sic ut caderent de manibus ejus catenæ, et portæ spontè paterent; Apollonius nervo constrictus crus compede eximit ad libitum eique inserit; ex oculis Domitiani, ad quem causam dicturus accesserat, evanescit; idem in Cretâ à Dictynnæ sacerdotibus colligatus, vinculis spontè solutis, foribusque reseratis ergastulo elabatur. Apostoli spiritu sancto afflati, omnium linguis loquuntur; Apollonius nullam ignorare se linguam prædicat, etiamsi nullam didicerit. Cujus vanitatis oblitus Philostratus subjungit paulò post, ad alloquendum Phraotem interprete Apollonium opus habuisse. Ex his cognoscitur eò quòd sibi exemplum ad imitandum Philostratus, in adornando hoc dramate proposuerit. Quamobrem Hierocli comparationem Apollonii cum Christo instituenti argumentum non defuit. Verùm scire debuerat imaginem sese cum eo, ad cujus speciem delineata fuerat, ore composuisse; omnemque à se in elevandis Christi Domini miraculis ac meritis collocatam operam, eadem confirmasse, cum virtutem omnium ac mirificorum operum laudes in commentitium suum heroem conferre cupiens, non meliùs aliundè quàm ex verâ Jesu Christi historiâ accessere eas potuerit.

Verùm enim verò dùm ad rei veritatem infuscandam plurima ingenio suo apte fingit, haudquaquam sensit in magnam rerum, opinionumque discrepantiam sese esse delapsus, sibi que ipsum sæpè, quod mendacibus evenire solet, contradicere ac repugnare. Multis id exemplis ab Eusebio demonstratum est in libello adversùs Hieroclem. Quibus etiam plura adjici possent. Adde tot fabulas, tot somnia, tam nullius acuminis, tam nullius saporis, ut cum ea legerem (mihi autem tùm primùm id contigit, cum vixdùm excessissem ex ephebis, quâ ætate animi adolescentum logis et fabulis mirificè capi solent), continuò me caperet satietas et fastidium, et nutriculam ad somnos pupo suo conciliandos de Lamiæ turribus et pectinibus solis disserentem mihi audire viderer. Adeòne fungum fuisse quemquam, vel ut persuaderet ipse sibi, vel ut aliis persuadere se posse speraret, prægnanti Apollonii matri Proteum, et aliis in templo Ægiensium aspectabilem præbuisse se Æsculapium? animalium voces intellexisse Apollonium, facultate hæc ab Arabibus imbutum, qui vel corde vel hepate draconis comeso futura ex avium garritu præsevant?

quam peritiam et Indis Paracensibus largitur. Interitine funditus genus illud hominum τετραπύχων, Caucasum incolentium, quorum nonnullos Apollonius, ac nemo deinde vidit? Quis eum credat vidisse Empusam? Quis credat mulieres Veneri dicatas, supernè nigras, infernè albas apud Indos reperiri? quid factum hoc mulierum genere, quod hodiè occurrit nuspiam, nisi quas fortè sol fuscavit superiore corporis parte, quâ velatæ non erant? Quanti stuporis est figmentum illud de Puteo culpæ, per quem Indi jurare solent, de Cratere veniæ, de Doliis duobus, imbrum uno, altero ventorum, quibus apertis regio ventis perflatur et rigatur imbribus, secùs verò si occludantur? Jocularis verò est tota hæc Brachmanum scena, qui vel aspectabiles se faciunt pro libitu, vel oculorum obtutus effugiunt; nec ipsi solùm choreas ducunt, sed terram etiam virgis ferientes, assurgere ac velut tripudiare faciunt, ipsi verò in aerem tolluntur. Hinc metempsychoseos recoquit dogma, et nugas ad nauseam fundit. Tùm in convivio Brachmanum tripodas describit, crateras, et fercula, spontè et ἀδρομάτως ad convivas accidentia, et Tantali deinde poculum illud amicitiae nunquàm deficiens. Quàm insulsum est, quod de Ephesinâ peste, sub pannosi et mendici senis, ac deinde sub molossi specie delitescente excogitavit! Apollonii verò nocturna pervigilatio ad tumulum Achillis, eisque cum Achille congressus, pueriles sunt ac germanæ gerræ: inter quas palmarium hoc est, quod ait Achilles, Nereides ad sepulcrum suum sæpè ventitare. Nereidem etiam quamdam Selera insulam tenere alio loco garrit. Quid quòd ulmus apud gymnosophistas loquens inducitur à nugivendo illo historico et Apollonium salutans? Æneas Gazæus, in Theophrasto, Brachmanas à metempsychoseos errore vindicare conatur hoc argumento, quòd neque Ctesias, neque Arrianus, neque Indi ipsi, vel in suis cum Alexandro congressibus, vel in suis ad Græcos Epistolis, neque ulli denique, vel recentiorum, vel veterum, in hæc ipsos hæresi versari testentur. In quo Æneam falli certum est; eam enim sectam hodièque pertinacissimè sequuntur Brachmanes, ut uno ore consentiunt quicumque hæc adierunt loca, et cum ipsis paulò familiarius sunt conversati. Atqui vetustissimam esse ipsorum doctrinam, et ab omni retrò ævo eandem apud ipsos perse verasse constans est fama. Hanc ipsam ratiocinatio nem haud minùs verè adhibere possumus adversùs; Philostratum, qui tot affingit Brachmanibus deliramenta, et de Indiâ ac Ethiopiâ tot narrat aniles rugas, aliis orationibus indictas et inauditas, sive qui eorum temporum fuerunt æquales, sive qui ea postmodum sunt insæcuti, ut omnem apud cordatos homines fidem amittat. Nunc existimari potest haud æquiorè ab Hierocle institutam esse comparationem inter Christi Jesu et Apollonii historicos, ac inter Christum ipsum et Apollonium. Petrum et Paulum ait, à liosque, à quibus res à Jesu gestæ memoriæ proditiæ sunt, mendaces fuisse, illiteratos, et præstigiatores; qui verò Apolloni vitam retulerunt in litteras, Dardidem, Maximum, Philostratum, viros fuisse

eruditos et veritatis studiosos. Nos è contrario Apostolos, vel ob simplicitatem et imperitiam, remur minus esse debere doli falsitatisque suspectos; Philostrati verò aliorumque qui in Apollonio celebrando ipsi praeiverunt, propter ingenii acumen et doctrinam quam praedicant, dubiam esse fidem. Constat enim rudes et indoctos homines, ferè candidos esse eosdem, veraces, et incallidos; qui verò doctrinam et usu rerum peritiores exstiterint, vafricie eos versutiisque praestare. Quod et res ipsa satis indicat; cum manifesto ex supra dictis appareat totam mendacis ac fallaciloquentiam consutam esse Philostrati historiam, doctrinamque eum suam haudquaquam tamen satis acutè et solerter, imò verò inscitè et ineptè ad ludificandos homines, consarcinandasque fabulas valde esse abusum.

5° Mihi verò rem introsipienti, Pythagoricæ philosophiæ penitus videtur addictus fuisse Philostratus. E quâ disciplinâ quicumque prodierunt, quod jam supra monui, in miraculosa et paradoxalia fuerunt pronissimi, nihil non fingere prompti et credere. Testis aureum Pythagoræ femur; testis Abaridis sagitta, et quaecumque de Epimenide, Empedocle, aliisque ex Italicâ scholâ profectis memorantur. Vel primum legatur Philostrati caput, ex quo, velut ex ungue leonem, hominis propensum in Pythagoræ deliramenta animum et superstitiosam credulitatem deprehendas. Pythagoræ sese assimilabat Alexander ille Pseudomantis Luciani. Eunapius quoque Pythagoricis opinionibus instructus, inanes passim fabulas colligit, easque lectoribus haudquaquam persuadet ipse; persuasum duntaxat esse se declarat. Vitio hoc laborasse eruditos harum partium gregales causatur Iamblicus (Vit. Pyth. cap. 28); commemoratisque aliquot eorum signis, subiungit: *Omnibus enim hujusmodi rebus adhibent fidem; multas etiam ex consimilibus rebus, quæ fabulosæ videntur, narrare ipsi quoque aggrediuntur. Et deinde: Ad hæc omnia, non se quidem, verum qui se incredulos præstitierint, stolidos esse rentur; nec enim quædam esse in deorum potestate, quædam verò secus, opinantur qui incumbunt sapientiæ studiis, sed omnia à diis fieri posse.*

6° Interim, si quis ex me percontetur quid de Apollonio censeam, vaferrimum eum, sæ errimumque fuisse magum respondebo. Vulgò receptam hanc fuisse suam ætate opinionem ipse fatetur Philostratus initio operis, eamque præcipuè evellendam sibi proposuit. Hoc ipsi crimen impegit Euphrates Tyrius, philosophus, vel Apollonii ipsius testimonio, sapientissimus. Eandem ob causam Eleusiniis ipsum sacris arctis Hierophanta, et ab antro Trophonii sacerdotibus exclusus erunt. Pro mago à Domitiano captus, et in carcerem detrusus est. Magis ipse Babylonis, neciæ et occultæ magiæ studiosus, sapientiæ laudem tribuit. Brachmanes, quos præstigiatores agnoscit Philostratus, deos ac magistratos suos, sapientes ac beatos. Apollonius nuncupat. Lucianus Alexandri Aboniticæ sutelas et dolos elegantissimè narrans, eum ait applicuisse se præstigiatori cuidam Tyaneo: *Uni ex iis quibus magna necesserant cum Apollonio Tyaneo familiaritas, quippe ejus tragediam noverant* (Lucii in Pseud.). Quibus verbis sa-

tis indicat vir solertissimus suam de Apollonio senti m. Murragenes ipse, qui viam Apollonii litteris commendavit, non dubitat cum appellare magum, atque etiam veneficum et philosophis habitum fuisse testimonio suo confirmat, auctore Origene in libris contra Celsum. Atque Murrageni, ob hanc, opinor, ipsius confessionem fidem detrabi Philostratus iussit. Xiphilinus ex Dione tradit Caracallam magis et præstigiatoribus adeò delectari solitum, ut Apollonium honoribus et monumento etiam, qualia consecrantur heroibus, coluerit. Magi denique nomine vulgò esse affectum testatur Hieronymus, Epist. ad Paulin. Frustrà verò in purgando Apollonio et magiæ notâ ab eo eluendâ se torquet Philostratus; nec quidquam in causam ipsius prodest, quod offert, futura Apollonium non prænovisse, vel idola scitando, vel inhumanis quibusdam sacrificiis, vel incantamentis, aut unctio-nibus, sed ex signis quæ ipsi à diis portenderentur, et ex rerum serie, quam fata ipsa contuissent; nam nec signa illa expressit Philostratus, nec ex rerum contextu ea prænosci potuerunt ab Apollonio, quæ prænovisse ipsum scribit. Noxia præterea et magica carmina secretò pronuntiari possunt, etiam insciis qui proximè adstant. Deinde sexcenta sunt alia arcana divinationis genera, à viris doctis accuratè distincta et notata, quibus uti Apollonius potuit. Quod autem alio loco queritur Philostratus, propterea in magiæ suspicionem venisse Apollonium, quòd babylonios magos, Brachmanas, et gymnosophistas adierit, frustrà est; graviore enim longè exstant causæ, propter quas magiæ reus peragitur. Quanquam ob hæc ipsa, si minus convictum, at hujus certæ impietatis suspectum habere possumus; nam ex veteri barbarorum horumque philosophorum magiâ multum deflexerat recentior illa, et à præclaris naturæ studiis ad damnosas et nefarias artes sese demiserat, quod tota Philostrati narratio patefacit. Quis verò eum putet, qui cum magis conversatus, eorum præceptis institutus, eos demiratus, mirificisque laudibus extollere solitus sit, ipsum veritæ hujus magiæ expertem mansisse, præservatim qui ea edere opera consuevisset, in quibus edendis præcipuum artis suæ fructum magi collocant?

CAPUT CXLVIII.

JESUS EST AD DEXTERAM DEI PATRIS.

Psalm. 15, v. 10, 11: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ; adimplebis me lætitiâ cum vultu tuo; delectationes in dexterâ tuâ usque in finem.*

Psalm. 109, v. 1 et seq.: *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis.... Dominus à dextris meis.*

Matth. c. 22, v. 41 et seq.: *Congregatis autem Phariseis, interrogavit eos Jesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergò David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus domino meo: Sede à dextris meis? I. t. Marc. c. 12, v. 35 et seq. Luc. c. 20, v. 41 et seq.*

Matth. c. 26, v. 64 : Dixit illi Jesus : Tu dixisti ; verumtamen dico vobis, à modò videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei. Et Marc. c. 24, v. 62. Luc. c. 22, v. 69.

Marc. c. 16, v. 19 : Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, et sedet à dextris Dei.

Act. c. 2, v. 32 et seq. : Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. Dexterâ igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritûs sancti acceptâ à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in cælum ; dixit autem ipse : Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Act. c. 7, v. 55 : Cùm autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cælum vidit gloriam Dei, et Jesum stantem à dextris Dei.

Rom. c. 8, v. 35, 34 : Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat. Quis est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, in dõ qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Eph. c. 1, v. 20 : Suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus.

Col. c. 3, v. 1 : Igitur et consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dexterâ Dei sedens.

Hebr. c. 1, v. 3 et seq. : Qui cùm sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis... Ad quem autem angelorum dixit aliquando : Sede à dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

Hebr. c. 8, v. 1 : Capitulum autem super ea quæ dicuntur : Talem habemus pontificem, qui consedit in dexterâ sedis magnitudinis in excelsis.

Hebr. c. 10, 12, 13 : Hic autem pro peccatis offerens hostiam in sempiternum sedet in dexterâ Dei, de cætero exspectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus.

Hebr. c. 12, v. 2 : Aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemptâ, atque in dexterâ sedis Dei sedet.

1 Petr. c. 3, v. 21, 22 : Quòd et vos nunc similis formæ salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dexterâ Dei.

CAPUT CXLIX.

JESUS MITTIT SPIRITUM SANCTUM AD DISCIPULOS.

Isa. c. 32, v. 15 : Gaudium onagrorum pascua grærum, donec effundatur super nos Spiritus de excelso.

Isa. c. 44, v. 3 : Effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam ; effundam Spiritum meum super semen tuum, et benedictionem super stirpem tuam.

Isa. c. 59, v. 21 : Hoc fœdus meum cum eis, dixit Dominus : Spiritus meus qui est in te, et verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, et de ore se-

minis tui, et de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, à modò et usque in sempiternum.

Ezech. c. 36, v. 26, 27 : Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri ; et auferam cor lapideum de carne vestrà, et dabo vobis cor carneum. Et Spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiat, et operemini.

Ezech. c. 39, v. 29 : Et non abscondam ultrâ faciem meam ab eis, ed quòd effuderim Spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.

Joel. c. 2, v. 28, 29 : Et erit post hæc, effundam Spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ ; senes vestri somnia somniant, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.

Zach. c. 12, v. 18 : Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ et precum, et adspicient ad me quem confixerunt ; et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.

Luc. c. 24, v. 49 : Et ego mitto promissum Patris mei in vos ; vos autem sedete in civitate, quoad usque induamini virtute ex alto.

Joan. c. 7, v. 37 et seq. : In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, et clamabat, dicens : Si quis sitit, veniat ad me et bibat : qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viva. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum ; nondùm enim erat Spiritus datus, quia nondùm erat glorificatus.

Joan. c. 14, v. 16 et seq. : Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclætum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere ; quia non videt eum, nec scit eum ; vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit... Hæc locutus sum vobis apud vos manens : Paraclætus autem Spiritus, quem mittit Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixerò vobis.

Joan. c. 15, v. 26 : Cùm autem venerit Paraclætus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

Joan. c. 16, v. 7 et seq. : Sed ego veritatem dico vobis ; expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paraclætus non veniet ad vos ; et cùm venerit, ille arguet mundum de peccato, et de justitiâ, et de judicio... Cùm autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem ; non enim loquetur à semetipso ; sed quæcumque audit, loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

Joan. c. 20, v. 22 : Hæc cùm dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum sanctum.

Act. c. 1, v. 4 et seq. : Et convalescens præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum,

quia Joannes quidem baptizavit aquâ; vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies.... accipietis virtutem supervenientis Spiritûs sancti in vos. Et Act. c. 11, v. 15, 16.

Act. c. 2, v. 1, et seq. : *Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, et factus est repente de cælo sonus, tanquam advenientis spiritûs vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispersitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et ceperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.... Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis.... Hoc est quod dictum est per Prophetam Joel : Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ, et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somniant : et quidem super servos meos, et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt.... Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. Dexterâ igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritûs sancti acceptâ à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis.... Petrus verò ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritûs sancti.*

Act. c. 8, v. 15 et seq. : *Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manûs Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens : Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque imposero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum : Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniâ possideri. Et Act. 9, v. 17.*

Act. c. 10, v. 44, 45 : *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt ex circumcissione fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritûs sancti effusa est. Et Act. c. 13, v. 2, 3, 4, 9, 52; et c. 15, v. 7, 8; et c. 19, v. 2, 6.*

Rom. c. 5, v. 5 : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Et 1 Cor. c. 2, v. 12, 13; et 2 Cor. c. 5, v. 5. Gal. c. 3, v. 5, 14. Eph. c. 1, v. 13, 17; et 1 Thess. c. 4, v. 8; et 2 Tim. c. 1, v. 7, 14; et 1 Petr. c. 1, v. 11, 12; et 1 Joan. c. 3, v. 24.*

1 Cor. c. 3, v. 16 : *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?*

Gal. c. 4, v. 6 : *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem : Abba, Pater.*

1 Joan. c. 4, v. 13 : *In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo fedit nobis.*

CAPUT CL.

ECCLESIA JESU.

Psalm. 2, v. 6 : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus.*

Psalm. 47, v. 1 et seq. : *Magnus Dominus, et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exultatione terræ mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. Deus in domibus ejus cognoscetur, cum suscipiet eam. Quoniam ecce reges terræ congregati sunt, convenerunt in unum. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.... Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri : Deus fundavit eam in æternum.*

Psalm. 68, v. 36, 37 : *Quoniam Deus salvam faciet Sion, et ædificabuntur civitates Juda : et inhabitabunt ibi, et hæreditate acquirant eam ; et semen servorum ejus possidebit eam ; et qui diligunt nomen ejus habitabunt in eâ.*

Psalm. 86, v. 1 et seq. : *Fundamenta ejus in montibus sanctis ; diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei : memor ero Rahab et Babylonis, scientium me. Ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Æthiopum ; hi fuerunt illic. Numquid Sion dicet : Homo et homo natus est in eâ, et ipse fundavit eam Altissimus ? Dominus narrabit in Scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in eâ. Sicut lætantium omnium habitatio est in te.*

Psalm. 117, v. 22 : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Psalm. 149, v. 1 : *Cantate Domino canticum novum ; laus ejus in Ecclesiâ sanctorum.*

Isa. c. 2, v. 2 et seq. : *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes ; et ibunt populi multi, et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus ; quia de Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem ; et judicabit gentes, et arguet populos multos. Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.*

Isa. c. 24, v. 23 : *Et erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.*

Isa. c. 28, v. 16 et seq. : *Idcirco hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum ; qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere judicium, et justitiam in mensurâ, et subvertet grando spem mendacii, et protectionem aquæ inundabunt. Et delebitur fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit.*

Isa. c. 33, v. 20 et seq. : *Respice, Sion, civitatem solennitatis nostræ ; oculi tui videbunt Jerusalem, nationem opulentam. tabernaculum quod nequaquam*

transferri poterit; nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur; quia solummodò magnificus est Dominus noster.... Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.

Isa. c. 43, v. 19 et seq. : Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea; ponam in deserto viam, et in invio flumina; glorificabit me bestia agri, dracones, et struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum illum formavi mihi, laudem meam narrant.

Isa. c. 49, v. 14 et seq. : Et dixit Sion : Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est me. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tu. Ecce in manibus meis descripsi te; muri tui coràm oculis meis semper. Venerunt structores tui; destruentes te, et dissipantes à te exhibunt. Leva in circuitu oculos tuos, et vide; omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his, velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos, quasi sponsa; quia deserta tua, et solitudines tuæ, et terra ruinæ tuæ, nunc angusta erunt præ habitatoribus; et longè fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilis, et non pariens; transmigrata et captiva, et istos quis enutrivit? ego destituta et sola, et isti ubi erant? Hæc dicit Dominus Deus: Ecce levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.

Isa. c. 54, v. 1 et seq. : Lauda, sterilis, quæ non paris; decanta laudem et hinni, quæ non pariebus; quoniam multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum.... ad dexteram enim et ad lævam penetrabis; et semen tuum gentes hæreditabit, et civitates desertas inhabitabit. Noli timere, quia non confunderis neque erubesces; non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis amplius; quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen ejus; et redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur; quia ut mulierem derelictam, et mærentem spiritu vocavit te Dominus, et uxorem ab adolescentiâ abjectam dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, et in misericordiâ sempiterna misertus sum tui; dixit redemptor tuus Dominus.... Montes enim commovebuntur, et colles contremiscent; misericordia autem mea non recedet à te, et fœdus pacis meæ non movebitur, dixit miserator tuus Dominus. Pauperula, tempestate convulsa, absque ullâ consolatione; ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in saphiris, et ponam jaspidem pro-

pugnacula tua, et portas tuas lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles; universos filios tuos, doctos à Domino, et multitudinem pacis filiiis tuis.

Isa. c. 60, v. 1 et seq. : Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est; quia ecce tenebræ operient terram, et caligo populos; super te autem oriatur Dominus, et gloria ejus in te videbitur; et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.... Gens enim et regnum quod non servierit tibi, peribit; et gentes solitudine vastabuntur.... Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quòd fuisti derelicta, et odio habita; et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem et generationem, et suges lac gentium, et mamillâ regum lactaberis, et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.... Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultrâ sol tuus, et luna non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes justi in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manûs meæ ad glorificandum.

Isa. c. 62, v. 1 et seq. : Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egredietur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt Gentes Justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum; et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultrâ Derelicta, et terra tua non vocabitur amplius Desolata; sed vocaberis Voluntas mea in eâ, et terra tua inhabitata; quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur... Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; totâ die et totâ nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, et ne detis silentium ei, donec stabiliat, et donec ponat Jerusalem laudem in terrâ... Transite, transite, per portas, præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, et elevate signum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ: Dicite filiæ Sion: Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coràm illo, et vocabunt eos: Populus sanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis Quæsitâ civitas, et non Derelicta.

Isa. c. 65, v. 17 et seq. : Ecce enim ego creo cælos novos, et terram novam; et non erunt in memoriâ priora, et non ascendent super cor. Sed gaudebitis et exultabitis usque in sempiternum, his quæ ego creo; quia ecce ego creo in Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium; et exultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo; et non audietur in eo ultrâ vox fletus, et vox clamoris... electi mei non laborabunt frustrâ, neque generabunt in conturbatione; quia semen benedictorum Do-

mini est, et nepotes eorum coram eis. Eritque, antequam clament, ego exaudiam; adhuc illis loquentibus, ego audiam.

Isa. c. 66, v. 22, 23: Quia sicut cæli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato; veniet omnis caro, ut adoret coram facie meâ, dicit Dominus.

Jerem. c. 3, v. 14 et seq.: Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus; quia ego vir vester, et assumam vos unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientiâ et doctrinâ. Cūque multiplicati fueritis, et creveritis in terrâ in diebus illis, ait Dominus: non dicent ultra: Arca Testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra. In tempore illo vocabunt Jerusalem solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini, in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.

Ose. c. 2, v. 14 et seq.: Propter hoc ecce ego lactabo eam, et ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus... Et erit in die illâ, ait Dominus, vocabit me Vir meus, et non vocabit me ultra Baalim: et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum... Et sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitiâ et judicio, et in misericordiâ et in miserationibus; et sponsabo te mihi in fide, et scies quia ego Dominus. Et erit in die illâ: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, et illi exaudient terram... Et miserebor ejus quæ fuit sine misericordiâ; et dicam non populo meo: Populus meus es tu; et ipse dicet: Deus meus es tu.

Soph. c. 3, v. 14 et seq.: Lauda, filia Sion, jubila, Israel, lætare, et exulta in omni corde, filia Jerusalem; abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos; Rex Israel Dominus in medio tuâ; non timebis malum ultra. In die illâ dicetur Jerusalem: Noli timere, Sion: non dissolvantur manus tuæ: Dominus Deus tuus in medio tuâ fortis, ipse salvabit; gaudebit super te in justitiâ, silebit in dilectione suâ, exultabit super te in laude.

Zach. c. 2, v. 4, 5: Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem, præ multitudine hominum et jumentorum in medio ejus; et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloriâ ero in medio ejus.

Matth. c. 16, v. 18, 19: Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum; et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis.

Act. c. 20, v. 28: Attendite vobis et universo gregi, in

quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.

1 Cor. c. 3, v. 11: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.

1 Cor. c. 12, v. 28: Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro; et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesiâ, primùm Apostolos, secundò Prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum.

Gal. c. 4, v. 26, 27: Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: Lætare, sterilis, quæ non parit; erumpe et clama, quæ non parturit; quia multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum.

Eph. c. 2, v. 19 et seq.: Ergò jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu.

Eph. c. 5, v. 22 et seq.: Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino; quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ; ipse Salvator corporis ejus. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.

Col. c. 1, v. 18: Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis.

Col. c. 1, v. 24: Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne meâ, pro corpore ejus, quod est Ecclesia.

1 Tim. c. 3, v. 14, 15: Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire citò; si autem tardaverò, ut scias quomodò oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi columna et firmamentum veritatis.

Hebr. c. 12, v. 22, 23: Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in cælis.

1 Petr. c. 2, v. 4 et seq.: Ad quem accedentes lapidem vivum, à Deo autem electum et honorificatum; et ipsi tanquàm lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum, et qui crediderit in eum, non confundetur.

Apoc. c. 3, v. 12: Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius; et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, et nomen meum novum.

Apoc. c. 44, v. 1 et seq. : *Et vidi, et ecce Agnus stabat super montem Sion, et cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen ejus, et nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis. Et audivi vocem de cœlo, tanquàm vocem aquarum multarum, et tanquàm vocem tonitruu magni; et vocem quam audivi, sicut citharædorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum novum antè sedem, et antè quatuor animalia, et seniores; et nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terrâ. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt; hi sequuntur Agnum quòcumque ierit; hi empti sunt ex omnibus, primitiæ Deo et Agno; et in ore eorum non est inventum mendacium; sine maculâ enim sunt antè thronum Dei.*

Apoc. c. 21, v. 2 et seq. : *Et ego Joannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam, descendantem de cœlo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo. Et audivi vocem magnam de throno dicentem : Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus; et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum; et mors ultrâ non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultrâ, quia prima abierunt. Et dixit qui sedebat in throno : Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi : Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt et vera.*

Apoc. c. 21, v. 9 et seq. : *Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum dicens : Veni, et ostendam tibi sponsam uxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendantem de cœlo à Deo, habentem claritatem, et lumen ejus simile lapidi pretioso, tanquàm lapidi jaspidis, sicut cristallum. Et habebat murum magnum et altum, habentem portas duodecim, et in portis Angelos duodecim, et nomina inscripta quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.... Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum... Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide; ipsa verò civitas aurum mundum, simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum jaspis; secundum, saphirus; tertium chalconius; quartum smaragdus; quintum, sardonix; sextum, sardius; septimum chrysolithus; octavum, beryllus; nonum topazius; decimum, chrysoprasus; undecimum, hyacinthus; duodecimum, amethystus. Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt, per singulas; singulæ portæ erant ex singulis margaritis; et platea civitatis aurum mundum, tanquàm vitrum perlucidum. Et templum non vidi in eâ; Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est et Agnus. Et civitas non eget sole, neque lunâ, ut luceant in eâ; nam claritas Dei illuminavit eum, et lucernâ ejus est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine ejus; et reges terræ afferent gloriam suam, et honorem gentium in illam.*

CAPUT CLI.

JESU ECCLESIA VERAX.

Psalm. c. 88, v. 6 : *Confitebuntur cœli mirabilia tua,*

Domine; etenim veritatem tuam in Ecclesiâ Sanctorum.

Soph. c. 3, v. 15 : *Reliquiæ Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, et non inveniatur in ore eorum lingua dolosa; quoniam ipsi pascentur, et accubabunt, et non erit qui exterreat.*

Zach. c. 8, v. 3 : *Hæc dicit Dominus exercituum : Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem, et vocabitur Jerusalem Civitas veritatis, et mons Domini exercituum, mons sanctificatus.*

Matth. c. 16, v. 18 : *Et ego dico tibi, Quia tu es Petrus, et super hanc petram œdificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.*

Eph. c. 5, v. 25 et seq. : *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ quæ in verbo vitæ : ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.*

1 Tim. c. 3, v. 14, 15 : *Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire citò; si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.*

Apoc. c. 14, v. 5 : *Hi empti sunt ex omnibus primitiæ Deo et Agno; et in ore eorum non est inventum mendacium; sine maculâ enim sunt antè thronum Dei.*

Apoc. c. 21, v. 9 et seq. : *Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum, dicens : Veni, et ostendam tibi sponsam, uxorem agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendantem de cœlo à Deo, habentem claritatem Dei.... Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens et mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.*

CAPUT CLII.

SACERDOTES JESU.

Isa. c. 61, v. 6 : *Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini : Ministri Dei nostri, dicetur vobis.*

Isa. c. 62, v. 6 : *Super muros tuos Jerusalem constitui custodes, totâ die et totâ nocte in perpetuum non tacebunt.*

Isa. c. 66, v. 20 et seq. : *Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis, et in quadrigis, et in lecticis, et in mulis, et in carrucis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini. Et assumam ex eis in Sacerdotes et Levitas, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum.*

Jerem. c. 18, v. 18 : *Non enim peribit lex à sacerdote, neque consilium à sapiente, nec sermo à propheta.*

Jerem. c. 33, v. 17 et seq. : *Quia hæc dicit Dominus : Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israel; et de Sacerdotibus et de Levitis non interibit*

vir à facie meâ, qui offerat holocausta, et incendat sacrificium, et cædat victimas omnibus diebus. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David, servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus, et Levitæ, et Sacerdotes ministri mei. Sicuti enumerari non possunt stellæ cæli, et metiri arena maris; sic multiplicabo semen David servi mei, et Levitæ ministros meos.

Malach. c. 2, v. 7: Labia enim Sacerdotis custodiunt scientiam, et Legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est.

Act. c. 14, v. 22: Et cum constituissent illis per singulas Ecclesias presbyteros, et orassent cum jejuniationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt.

Act. c. 15, v. 2 et seq.: Factâ ergo seditione non minimâ Paulo et Barnabæ adversus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex aliis, ad Apostolos et Presbyteros in Jerusalem super hæc questione.... Cum autem venissent Jerosolymam, suscepti sunt ab Ecclesiâ, et ab Apostolis et Senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis. Et Act. c. 15, v. 22, 23, 41; et c. 16, v. 4; et c. 21, v. 18. Et Phil. c. 1, v. 1.

1 Tim. c. 3, v. 2 et seq.: Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse.... Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?... Diaconos similiter pudicos.

1 Tim. c. 5, v. 17: Qui benè præsumt presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime qui laborant in verbo et doctrinâ.

Tit. c. 1, v. 5 et seq.: Hujus rei gratiâ reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi; si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem.

Jac. c. 5, v. 14: Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini.

1 Petr. c. 2, v. 5, 9: Et ipsi tanquàm lapides vivi superedificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum... Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.

Apoc. c. 1, v. 6, 7: Qui dilexit nos, et lavit nos à peccatis nostris in sanguine, et fecit nos regnum, et sacerdotes, Deo et Patri suo. Et Apoc. c. 5, v. 10.

Apoc. c. 20, v. 6: Beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione primâ; in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis.

CAPUT CLIII.

JESU APOSTOLI, PASTORES ET DOCTORES.

Isa. c. 30, v. 20, 21: Et dabit vobis Dominus panem

arctum, et aquam brevem; et non faciet avolare à te ultrâ doctorem tuum; et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis: Hæc est via, ambulate in eâ; et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.

Isa. c. 62, v. 6: Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; totâ die et totâ nocte in perpetuum non tacebunt.

Jerem. c. 3, v. 15: Et dabo vobis pastores juxtâ cor meum, et pascent vos scientiâ et doctrinâ.

Jerem. c. 23, v. 1 et seq.: Væ pastoribus qui disperdunt et dilacerant gregem pascuæ meæ! dicit Dominus. Ideò hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitastis eos; ecce ego visitabo super vos multitudinem studiorum vestrorum, ait Dominus; et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero vos illuc, et convertam eos ad rura sua, et crescent, et multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos; et non formidabunt ultrâ, et non pavebunt, et nullus quæretur ex numero, dicit Dominus.

Matth. c. 10, v. 5, 6: Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domûs Israel.

Joan. c. 21, v. 15 et seq.: Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei iterum: Simon Joannis diligis me? Ait illi: Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me? contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? et dixit ei: Domine, tu omnia nosti; tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas.

Act. c. 13, v. 1: Erant autem in Ecclesiâ quæ erat Antiochiæ, Prophetæ et doctores.

Act. c. 20, v. 28: Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.

1 Tim. c. 3, v. 2: Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem.

CAPUT CLIV.

PROMULGATIO EVANGELII.

Psal. 117, v. 45: Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi.

Psal. 67, v. 12: Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multâ.

Isa. c. 2, v. 3: Et ibunt populi multi, et dicent. Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et Mich. c. 4, v. 2.

Isa. c. 12, v. 3, et seq.: Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris, et dicetis in die illâ: Confitemini Domino, et invocate nomen ejus; notas facite in populis adventiones ejus; mementote quoniam excelsum est no-

men ejus : cantate Domino quoniam magnificè fecit, annuntiate hoc in universâ terrâ.

Isa. c. 40, v. 9 et seq. : Super montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exalta, noli timere, dic civitatibus Juda : Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur, ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo.

Isa. c. 41, v. 27 : Primus ad Sion dicet : Ecce adsum, et Jerusalem evangelistam dabo.

Isa. c. 52, v. 7 et seq. : Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem; annuntiantis bonum prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus! Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion..... Iste asperget gentes multas; super ipsum continebunt reges os suum, quia quibus non est narratum de eo, viderunt; et qui non audierunt, contemplati sunt.

Isa. c. 53, v. 1 : Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?

Isa. c. 66, v. 19, 20 : Et mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes, in mare, in Africam et Lydiam tendentes sagittam, in Italiam, et Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam; et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis donum Domino.

Nahum. c. 1, v. 15 : Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. Celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua; quia non adjiciet ultrâ ut pertranseat in te Belial : universus interit.

Matth. c. 10, v. 7, 27 : Euntes autem prædicate; dicentes : Quia appropinquavit regnum cælorum..... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et Marc. c. 3, v. 14; Luc. c. 9, v. 2; et c. 12, v. 3.

Matth. c. 24, v. 14 : Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio. Et Marc. c. 13, v. 10.

Matth. c. 26, v. 13 : Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit, in memoriam ejus. Et Marc. c. 14, v. 9.

Matth. c. 28, v. 19, 20 : Euntes ergò docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritûs sancti; docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.

Marc. c. 6, v. 12 : Et exeuntes prædicabant ut pœnitentiam agerent.

Marc. c. 6, v. 15, 20 : Et dixit eis : Euntes in mundum universum prædicate evangelium omni creaturæ..... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis.

Luc. c. 9, v. 6 : Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes et curantes ubique.

Luc. c. 9, v. 60 : Dixitque ei Jesus : Sine ut mortui

8. 8. II.

sepeliant mortuos suos; tu autem vade, et annuntia regnum Dei.

Luc. c. 10, v. 8, 9 : Et in quancumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis, et curate infirmos qui in illâ sunt, et dicitis illis : Appropinquavit in vos regnum Dei.

Luc. c. 16, v. 16 : Lex et Prophetæ usque ad Joannem; ex eo enim regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit.

Luc. c. 24, v. 46, 47 : Et dixit eis : Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiâ die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolymâ.

Act. c. 2, v. 14 et seq. : Stans autem Petrus cum undecim, levavit vocem suam, et locutus est eis..... Viri Israelitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hunc definito consilio et præscientiâ Dei traditum, per manus inimicorum affligentes, interemisistis..... Qui ergò receperunt sermonem ejus, baptizati sunt in die illâ animæ circiter tria millia..... Dominus autem augebat, qui salvi ferent quotidie in id ipsum. Et Act. c. 3, v. 12 et seq. c. 4, v. 10, 18, 31, 33; et c. 10, v. 34 et seq. et c. 13, v. 16 et seq.

Act. c. 4, v. 1 et seq. : Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt Sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducæi, dolentes quòd docerent populum, et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis..... Multi autem eorum qui audierant verbum, crediderunt, et factus est numerus virorum quinque millia.

Act. c. 5, v. 21 et seq. : Qui cum audissent, intraverunt diluculò in templum, et docebant..... Et interrogavit eos Princeps Sacerdotum, dicens : Præcipiendo præcipimus vobis ne doceretis in nomine isto; et ecce replèstis Jerusalem doctrinâ vestrâ, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius..... Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu consilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Omni autem die non cessabant in templo et circâ domos docentes, et evangelizantes Christum Jesum.

Act. c. 8, v. 4 et seq. : Igitur qui dispersi erant, pertransibant evangelizantes verbum Dei. Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes et videntes signa quæ faciebat.... Cum verò credidissent Philippo evangelizante de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres..... Et illi quidem testificati et locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangelizabant..... Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ, evangelizavit illi Jesum..... Philippus autem inventus est in Azoto, et pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis. Et Act. c. 21, v. 8.

Act. c. 9 v. 20 : Et continuò in Synagogis prædicabat

20

Jesum, quoniam hic est Filius Dei. Et Act. c. 16, v. 9 et seq. et c. 17, v. 1 et seq. p r totum caput. et c. 18, v. 4 et seq. et c. 19 v. 8 et seq. et c. 20, v. 7, 20 et seq. et c. 22, v. 1 et seq. et c. 26, v. 20; et c. 28, v. 23, 31.

Act. c. 10, v. 42: Et praecepit nobis praedicare populo, et testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo iudex vivorum et mortuorum.

Act. c. 11, v. 20 et seq.: Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam loquebantur et ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiae, quæ erat Ierosolymis, super istis; et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam.... et apposita est multa turba Domino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulum, quem cum invenisset, perduxit Antiochiam; et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia. Et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani. Et Act. c. 13, v. 5; et c. 14, v. 1, 6, 20 et seq. et c. 15, v. 35 et seq.

Act. c. 18, v. 24 et seq.: Judæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat edoctus viam Domini, et fervens spiritu loquebatur, et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu, sciens tantum baptisma Joannis. Hic ergo cepit fiducialiter agere in Synagogâ.

Rom. c. 1 v. 1 et seq.: Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei.... Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus... ita (quod in me) promptum est et vobis, qui Romæ estis, evangelizare: non enim erubescere Evangelium. Et Rom. c. 2, v. 16; et c. 10, v. 8, et 1 Cor. c. 1, v. 17; et c. 2, v. 1 et seq. et c. 4, v. 15; et c. 9, v. 12 et seq. et c. 15, v. 1 et seq. et 2 Cor. c. 2, v. 12; et c. 4, v. 3 et seq. et c. 10, v. 14, 16; et c. 11, v. 4, 7. Gal. c. 1 v. 6 et seq. et c. 2, v. 2 et seq. et c. 4, v. 13. Eph. c. 3, v. 6 et seq. et c. 6, v. 19. Phil. c. 1, v. 5 et seq. et c. 4, v. 15; et 1 Thess. c. 1, v. 5, et c. 2, v. 4 et seq. et 1, 2 Thess. c. 2, v. 13, et 1 Tim. c. 1, v. 11, et c. 2, v. 7, et 2 Tim. c. 1, v. 10, 11, et c. 2, v. 7, 9, et c. 4, v. 17; Tit. c. 1, v. 3, Philem. c. 13.

Rom. c. 10, v. 14 et seq.: Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei qui non audiverunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio; Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dico: Numquid non audierunt? et quidem in omnem terram exivit sonus eorum.

Rom. c. 15, v. 19, 20: Ita ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi non inatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem.

1 Cor. c. 1, v. 21 et seq.: Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærent; nos autem prædicamus Christum crucifixum.

2 Cor. c. 4, v. 19: Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, et Syllanum, et Timotheum, non fuit Est et Non, sed Est in illo fuit. Et Phil. c. 2, v. 22; et 1 Thess. c. 3, v. 2; et 2 Tim. c. 1, v. 8; et c. 4, v. 2, 8.

2 Cor. c. 8, v. 18: Misimus etiam cum illo fratrem, ejus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.

Eph. c. 1, v. 13: In quo et vos, cum audissetis verbum veritatis, Evangelium salutis vestræ in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto.

Eph. c. 4, v. 11: Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Evangelistas, alios autem pastores et doctores.

Phil. c. 1, v. 12 et seq.: Scire autem vos volo, fratres, quis quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii, ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio, et in cæteris omnibus; et plures à fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem, quidam autem et propter donum voluntatem Christum prædicant, quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum. Quidam autem ex contentione Evangelii annuntiant non sincerè, existimantes pressuram se evocitare vinculis meis. Quid enim? dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.

Philipp. c. 4, v. 2, 3: Evodiam rogo, et Syntychem deprecor, idipsum sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.

Col. c. 1, v. 5 et seq.: Propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat, et crescit.... si tamen permanetis in fide fundati et stabiles, et immobiles à spe Evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universâ creaturâ quæ sub cælo est, cujus factus sum ego Paulus minister.

1 Tim. c. 3, v. 16: Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

1 Petr. c. 1, v. 12, 25: Quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea quæ nunc nuntiata sunt vobis.... Verbum autem Domini manet in æternum; hoc est autem verbum quod evangelizatum est in vos.

1 Joan. c. 1, v. 1 et seq.: Quod factum ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contractaverunt de verbo vitæ, et

vita manifestata est, et vidimus et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit vobis; quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis, ut et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre, et eum Filio ejus Jesu Christo. Et hæc scribimus vobis, ut gaudeatis, et gaudium vestrum sit plenum. Et hæc est annuntiatio, quam audivimus ab eo, et annuntiamus vobis.

CAPUT CLV.

DISCIPULI JESU, TESTES EJUS.

Isa. c. 45, v. 10, 12: Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi.... Ego autem annuntiavi et salvavi: auditum feci, et non fuit à vobis alienus; vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus.

Isa. c. 44, v. 8: Nolite timere, neque conturbemini; ex tunc audire te feci, et annuntiavi: vos estis testes mei.

Matth. c. 10, v. 18: Ad præsidēs et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus. Et Marc. c. 13, v. 9.

Luc. c. 24, v. 45 et seq.: Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis, quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertià die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolymâ. Vos autem testes horum.

Joan. c. 1, v. 6 et seq.: Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes; hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine... Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat, dicens: Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, antè me factus est, quia prior me erat... Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendantem quasi columbam de celo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aquâ, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendantem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui quia hic est Filius Dei. Et Joan. c. 3, v. 26; et c. 5, v. 33.

Joan. c. 12, v. 17: Testimonium ergò perhibebat turba quæ erat cum eo, quandò Lazarum vocavit de monumento.

Joan. c. 15, v. 26, 27: Cùm autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

Joan. c. 19, v. 34, 35: Sed unus militum lanceâ latus ejus aperuit, et continuò exivit sanguis et aqua. Et qui vidit testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus. Et Joan. c. 21, v. 24.

Act. c. 1, v. 8: Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusa-

lem, et in omni Judæâ, et Samariâ et usque ad ultimam terræ.

Act. c. 1, v. 21, 22: Oportet ergò ex his vris qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens à baptismo Joannis, usque in diem quò assumptus est à nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum et istis.

Act. c. 2, v. 32. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. Et Act. c. 5, v. 15; et c. 4, v. 33.

Act. c. 5, v. 31, 32: Hunc principem et Salvatorem Deus exaltavit dexterâ suâ, ad dandam pœnitentiam Israel, et remissionem peccatorum; et nos sumus testes horum verborum, et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

Act. c. 10, v. 39 et seq.: Et nos testes sumus omnium quæ fecit in regione Judæorum et Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. Hunc Deus suscitavit tertià die, et dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo; nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis. Et Act. c. 13, v. 30, 31.

Act. c. 22, v. 14, 15: At ille dixit: Deus Patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres Justum, et audires vocem ex ore ejus; quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti et audisti. Et Act. c. 26, v. 16.

Act. c. 22, v. 20: Et cùm funderetur sanguis Stephani testis tui, ego adstabam, et consentiebam et custodiebam vestimenta interficientium illum.

2 Tim. c. 1, v. 8: Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.

1 Petr. c. 5, v. 1: Seniores ergò, qui in vobis sunt, obsecro consenior et testis Christi passionum.

1 Joan. c. 1, v. 1, 2: Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt, de verbo vitæ, et vita manifestata est, et vidimus, et testamur.

Apoc. c. 1, v. 1, 2, 9: Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere servis suis, quæ oportet fieri citò, et significavit, mittens per Angelum servo suo Joanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium Jesu Christi, quæcumque vidit... Ego Joannes frater vester, et particeps in tribulatione, et regno, et patientiâ in Christo Jesu, sui in insulâ, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, et testimonium Jesu. Apoc. c. 6, 9; et c. 20, v. 4.

Apoc. c. 2, v. 13: Et in diebus illis Antipas, testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitat.

CAPUT CLVI.

MARTYRIA DISCIPULORUM JESU.

Psalm. 33, v. 18 et seq.: Clamaverunt Justi et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Juxtâ est Dominus iis qui tribulationes sunt corde, et humiles spiritu salvabit. Multæ tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus.

Psalm. 43, v. 11 et seq. : Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros, et qui oderunt nos diripiebant tibi. Dedisti nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos... Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te, et iniquè non egimus in testamento tuo, et non recessit retrò cor nostrum, et declinasti semitas nostras à vitâ tuâ; quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis... Quoniam propter te mortificamur totâ die; æstimati sumus sicut oves occisionis... quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terrâ venter noster.

Psalm. 65, v. 10 et seq. : Quoniam probasti nos, Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum; induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro; imposuisti homines super capita nostra; transivimus per ignem et per aquam, et eduxisti nos in refrigerium.

Psalm. 78, v. 1 et seq. : Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam; polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam; posuerunt morticina servorum tuorum, escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ; effuderunt sanguinem eorum, tanquam aquam in circuito Jerusalem, et non erat qui sepeliret... Ultio sanguinis servorum tuorum qui effusus est; introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum.

Psalm. 123, v. 1 et seq. : Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel, nisi quia Dominus erat in nobis, cum exurgerent homines in nos, fortè vivos deglutissent nos; cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransivit anima nostra; forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem. Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum. Anima nostra, sicut passer, erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus.

Thren. c. 4, v. 19 : Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cæli; super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus : In umbrâ tuâ vivemus in gentibus.

Zach. c. 13, v. 7. Fræma, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum. Percute pastorem, et dispergentur oves; convertam manum meam ad parvulos. Et erunt in omni terrâ, dicit Dominus; partes duæ in eâ dispergentur et deficient, et tertia pars relinquetur in eâ; et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos, sicut uritur argentum; et probabo eos sicut probatur aurum.

Matth. c. 10, v. 16 et seq. : Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergò prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus; tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos; et ad præsides, et ad reges ducemini, propter me, in testimonium illis et gentibus. Et Luc. c. 10, v. 3; et c. 21, v. 16 et seq.

Matth. c. 23, v. 34 et seq. : Ideò ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas; et ex illis occidetis

et crucifigetis; et ex eis flagellabitis in synagogis vestris et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ, filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare. Et Luc. c. 11, v. 47 et seq.; et c. 21, v. 12, 13.

Matth. c. 24, v. 9, 10 : Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos; et eritis odio omnibus gentibus, propter nomen meum, et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem. Et Marc. c. 13, v. 11 et seq. Joan. c. 16, v. 2.

Act. c. 4, v. 1 et seq. : Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducæi, dolentes quòd docerent populum, et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis, et iniecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiam.

Act. c. 5, v. 40, 41 : Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt, ne omninò loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habitii sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.

Act. c. 6, v. 12; et c. 7, v. 57 et seq. : Commoverunt itaque plebem, et seniores, et scribas, et concurrentes rapuerunt eum, et adduxerunt in concilium... et ejicientes eum extrâ civitatem lapidabant... et lapidabant Stephanum invocantem, et dicentem : Domine Jesu, suscipe spiritum meum. Positis autem genibus, clamavit voce magnâ, dicens : Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino.

Act. c. 8, v. 1, 3 : Factum est autem in illâ die persecutio magna in Ecclesiâ, quæ erat Jerosolymis, et omnes dispersi sunt per regionem Judææ, et Samariæ, præter Apostolos... Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, et trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam. Et Act. c. 22, v. 19.

Act. c. 9, v. 15, 16 : Dixit autem ad eum Dominus : Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coràm gentibus, et regibus, et filiis Israel. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et Act. c. 20, v. 19.

Act. c. 12, v. 1 et seq. : Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesiâ. Occidit autem Jacobum, fratrem Joannis, gladio. Videns autem quia placeret Judæis, posuit ut apprehenderet et Petrum. Erant autem dies azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum; volens post pascha producere eum populo.

Act. c. 14, v. 18 : Supervenerunt autem quidam ab Antiochiâ et Iconio Judæi; et persuasis turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extrâ civitatem, existimantes eum mortuum esse.

Act. c. 16, v. 19 et seq. : Apprehendentes Paulum et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, dixerunt : Hi homines conturbant civitatem nostram, cum sint Judæi; et annuntiant morem, quem non licet nobis suscipere, neque facere, cum simus Romani. Et cucurrit plebs adversus eos, et magistratus, et scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis cædi; et cum

multas plagas imposuissent, miserunt eos in carcerem, præcipientes custodi, ut diligenter custodiret eos. Quia cum tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno.

Act. c. 21, v. 30, 33 : Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extrâ templum... Tunc accedens tribunus apprehendit eum, et iussit eum alligari calenis duabus.

Act. c. 22, v. 24, 25 : Jussit tribunus induci eum in castra, et flagellis cædi, et torqueri eum, ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei. Et cum adstrinxissent eum loris, dicit adstanti sibi Centurioni Paulus : Si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare?

Act. 23, 1, 2. Intendens autem in concilium Paulus ait : Viri fratres, ego omni conscientiâ bonâ conversatus sum antè Deum usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi, percutere os ejus.

Rom. 8, 35, 36 : Quis ergò nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est : Quia propter te mortificamur totâ die, æstimati sumus sicut oves occisionis.

1 Cor. c. 4, v. 9 et seq. : Puto enim quòd Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tanquàm morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus.... Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris; maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus; tanquàm purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.

1 Cor. c. 15, v. 31, 32 : Quotidiè morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Si (secundùm hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?

2 Cor. c. 1, v. 5, 6 : Quoniam sicut abundant passionem Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur pro vestrà exhortatione et salute, sive consolamur pro vestrà consolatione, sive exhortamur pro vestrà exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam earundem passionum quas et nos patimur.

2 Cor. c. 4, v. 8 et seq. : In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus; semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostrâ mortali.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq. : Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multâ patientiâ, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate... per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductores et veraces, sicut qui ignoti et cogniti; quasi morientes, et ecce

vivimus, ut castigati, et non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut equentes, multos autem locupletantes; tanquàm nihil habentes, et omnia possidentes.

2 Cor. 11, v. 23 et seq. : Ministri Christi sunt (ut minùs sapiens dico), plus ego; in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis suprâ modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquies, quadragenas, unâ minùs, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui; in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus; in labore et ærumnâ, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt; instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Et 2 Cor. c. 1, v. 10, et c. 4, v. 11.

Gal. c. 6, v. 17 : De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.

Et Phil. c. 3, v. 10 et 2 Tim. c. 2, v. 11, 12 et 1 Petr. c. 4, v. 13.

Col. c. 1, v. 24 : Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne meâ, pro corpore ejus, quod est Ecclesia.

1 Thess. c. 2, v. 14, 15 : Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæâ, in Christo Jesu; quia eadem passi estis et vos à contribulibus vestris, sicut et ipsi à Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et Prophetas, et nos persecuti sunt.

Hebr. c. 16, v. 32, 33 : Rememoramini autem pristinorum dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum; et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti; in altero autem socii taliter conversantium effecti; nam et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam.

CAPUT CLVII.

CONCORDIA DISCIPULORUM JESU.

Jerem. c. 32, v. 38, 39 : Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus.

Ezech. c. 11, v. 19, 20 : Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.

Soph. c. 3, v. 9 : Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno.

Matth. c. 22, v. 34 et seq. : Pharisei autem audientes quòd silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum : Magister, quod est mandat im magnum in lege? Ait illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex

toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, et in totâ mente tuâ. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Dilige proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et Prophætæ. Et Marc. c. 12, v. 28 et seq. Luc. c. 10, v. 25 et seq. Rom. c. 13, v. 8, 9. Gal. c. 5, v. 14. 1 Thess. c. 4, v. 9. Jac. c. 2, v. 8; et 1 Petr. c. 1, v. 22; et 1 Joan. c. 2, v. 9 et seq. et c. 3, v. 11 et seq. et c. 4, v. 7 et seq. et 2 Joan. c. 5.

Luo. c. 13, v. 34, 35: Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si delectionem habueritis ad invicem. Et c. 15, v. 12, 17.

Act. c. 1, v. 14: Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, et Mariâ, matre Jesu, et fratribus ejus.

Act. c. 2, v. 44, 46: Omnes etiam qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia... Quotidiè quoque perdurantes unanimiter in templo.

Act. 4, v. 32: Multitudinis autem credentium erat et cor unum et anima una; nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

CAPUT CLVIII.

VOCATIO GENTIUM.

Gen. c. 12, v. 1 et seq.: Dixit autem Dominus ad Abraham.... In te benedicentur universæ cognationes terræ. Et Gen. c. 18, v. 18.

Gen. c. 22, v. 15, 18: Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundò de cælo, dicens.... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Et Gen. c. 26, v. 4. Et c. 28, v. 14.

Gen. c. 39, v. 16: Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.

Deut. c. 28, v. 43: Advena qui tecum versatur in terrâ, ascendet super te, eritque sublimior; tu autem descendes, et eris inferior.... Ipse erit in caput, et tu eris in caudam.

Deut. c. 22, v. 21: Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in vanitatibus suis; et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stultâ irritabo illos.

1 Reg. c. 2, v. 3 et seq.: Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes; recedant vetera de ore vestro.... Arcus fortium superatus est, et infirmi accincti sunt robore.... donec sterilis peperit plurimos; et quæ multos habebat filios, infirmata est.... Dominus judicabit fines terræ, et dabit imperium regi suo, et sublimabit cornu Christi sui.

2 Reg. c. 22, v. 44: Custodies me in caput gentium; populus quem ignoro serviet mihi.

Psalm. 2, v. 8: Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.

Psalm. 17, v. 44 et seq.: Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obediit mihi.

Psalm. 21, v. 28 et seq.: Remiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium; quoniam domini est regnum, et ipse dominabitur gentium.

Psalm. 44, v. 17: Pra patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram.

Psalm. 46, v. 9: Regnabit Deus super gentes.

Psalm. 66, v. 5: Lætentur et exsultent gentes, quoniam judicas populos in æquitate, et gentes in terrâ dirigis.

Psalm. 67, v. 32, 35: Venient legati ex Ægypto; Æthiopia præveniet manus ejus Deo. Regna terræ, cantate Deo.

Psalm. 71, v. 8 et seq.: Et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coràm illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei.... Et vivet, et dabitur ei de auro Arabia, et adorabunt de ipso semper; totâ die benedicent ei.... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum.

Psalm. 81, v. 8: Surge, Deus, judica terram; quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.

Psalm. 85, v. 9: Omnes gentes, quascumque fecisti, venient, et adorabunt coràm te, Domine, et glorificabunt nomen tuum.

Psalm. 86, v. 2 et seq.: Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Memor ero Rahab et Babylonis scientium me; ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Æthiopum, hi fuerunt illic. Numquid Sion dicet: Homo, et homo natus est in eâ, et ipse fundavit eam Altissimus? Dominus narrabit in scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in eâ.

Psalm. 95, v. 2 et seq.: Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.... Afferte Domino, patriæ gentium, afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus; tollite hostias, et introite in atria ejus; adorete Dominum in atrio sancto ejus; commoveatur à facie ejus universa terra; dicite in gentibus, quia Dominus regnavit. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur; judicabit populos in æquitate.

Psalm. 97, v. 3, 4: Notum fecit Dominus salutare suum; in conspectu gentium revelavit justitiam suam.... Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.

Psalm. 101, v. 16: Et timebunt gentes nomen tuum... Scribantur hæc in generatione alterâ, et populus qui creabitur, laudabit Dominum.

Psalm. 109, v. 2: Virgam virtutis tuæ emitet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.

Psalm. 116, v. 1: Laudate Dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi.

Isa. c. 2, v. 2, 3: Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos

vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem; et iudicabit gentes, et arguet populos multos.

Isa. 11, v. 9, 10 : Quia repleta est terra scientiâ Domini, sicut aquæ maris operientes. In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.

Isa. c. 18, v. 7 : In tempore illo deferetur munus Domino exercituum à populo divulso et dilacerato, à populo terribili, post quem non fuit alius, à gente expectante, expectante et conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus; ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

Isa. c. 19, v. 18 et seq. : In die illâ erunt quinque civitates in terrâ Ægypti, loquentes linguâ Chanaan, et iurantes per Dominum exercituum. Civitas solis, vocabitur una. In die illâ erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini justâ terminum ejus erit in signum et in testimonium Domino exercituum in terrâ Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, et mittet eis Salvatorem, et propugnatorem qui liberet eos, et cognoscetur Dominus ab Ægypto, et cognoscent Ægyptii Dominum in die illâ, et colent eum in hostiis et in muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent.

Isa. c. 25, v. 6 et seq. : Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defecatæ. Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est, et dicet in die illâ : Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, et salvavit nos; iste Dominus, sustinimus eum; exultabimus et lætabimur in salutare ejus.

Isa. c. 27, v. 13 : Et erit, in die illâ clangetur in tubâ magnâ, et venient qui perditii fuerant de terrâ Assyriorum, et qui ejecti erant in terrâ Ægypti, et adorabunt in monte sancto in Jerusalem.

Isa. c. 31, v. 7 : In die enim illâ abjiciet vir idola argenti sui, et idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestras in peccatum.

Isa. c. 35, v. 4 et seq. : Lætabitur deserta et invia, et exultabit solitudo, et florebit quasi liliûm, germinans germinabit, et exultabit lætabunda et laudans.... Deus ipse veniet, et salvabit vos.... quia scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine; et quæ erat arida, erit in stagnum; et sitiens, in fontes aquarum, in cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et junci; et erit ibi semita et via, et via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus.... Et redempti à Domino convertentur, et venient in Sion cum laude; et lætitia sempiterna super caput eorum; gaudium et lætitiâ obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus.

Isa. c. 42, v. 4 et seq. : Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus pro-

feret.... Et legem ejus insulæ expectabunt.... Ego Dominus vocavi te in justitiâ, et apprehendi manum tuam, et servavi te, et dedi te in sædus populi, in lucem gentium.... Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ; qui descenditis in mare, et plenitudo ejus; insulæ, et habitatores earum.... Laudate, habitatores petræ; de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriam, et laudem ejus in insulis nuntiabunt.... Et ducam cæcos in viam quam nesciunt; et in semitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in rectu: hæc verba feci eis, et non dereliqui eos.... Surdi audite, et cæci, intuemini ad videndum.

Isa. c. 43, v. 19 et seq. : Ecce ego facio nova, et nunc orientur; utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, et in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, et struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.

Isa. 45, v. 5, 6 : Ego Dominus, et non est amplius: extrâ me non est Deus. Accinxi te, et non cognovisti me; ut sciant hi qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est.

Isa. c. 45, v. 14 et seq. : Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti, et negotiatio Æthiopiæ, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt; post te ambulabunt, victi manicis pergunt, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est, Deus, et non est absque te Deus; verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.... Congregamini, et venite, et accedite simul, qui salvati estis ex gentibus.... Convertimini ad me, et salvati eritis, omnes fines terræ; quia ego Deus, et non est alius. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiæ verbum, et non revertetur, quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua. Ergò in Domino, dicet, meæ sunt justitiæ et imperium; ad eum venient, et confundentur omnes qui repugnant ei.

Isa. c. 49, v. 1 et seq. : Audite, insulæ, et attendite, populi de longè, Dominus ab utero vocavit me.... Et nunc dicit Dominus formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur; et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea, et dixit: Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et sæces Israel convertendas. Ecce dedit te in lucem gentium, ut sit salus mea usque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum Dominorum. Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te. Hæc dicit Dominus: In tempore placito exauivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in sædus populi, ut suscitares terram, et possideres hæreditates dissipatas.... Ecce isti de longè venient, et ecce illi ab aquilone et mari, et isti de terrâ Australi.... Leva in circuitu oculos tuos, et vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, et solitudines tuæ, et terra

ruinæ tuæ, nunc angusta erunt præ habitatoribus, et longè fugabuntur qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ : Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo : Quis genuit mihi istos? ego sterilis, et non pariens, transmigrata, et captiua, et istos quis enutrit? ego destituta, et sola, et isti ubi erant? Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum; et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt; et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ : vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.

Isa. c. 51, v. 5 : Propè est Justus meus, egressus est Salvator meus, et brachia mea populos judicabunt; me insulæ expectabunt, et brachium meum sustinebunt.

Isa. c. 52, v. 10 et seq. : Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium; et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.... Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum : quia quibus non est narratum de eo, viderunt; et qui non audierunt, contemplati sunt.

Isa. c. 54, v. 1 et seq. : Lauda, sterilis, quæ non paris, decanta laudem, et himni, quæ non pariebas; quoniam multi filii desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas : longos fac funiculos tuos, et clavos tuos consolida; ad dexteram enim et ad lævam penetrabis, et semen tuum gentes hereditabit, et civitates desertas inhabitabit.... Ecce accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.

Isa. c. 55, v. 4, 5. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorum gentibus. Ecce gentem quam nesciebas, vocabis; et gentes, quæ te non cognoverunt, ad te current, propter Dominum Deum tuum, et sanctum Israel, quia glorificavit te.

Isa. c. 59, v. 19 : Et timebunt qui ab occidente nomen Domini, et qui ab ortu solis gloriam ejus; cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, et venerit Sion redemptor.

Isa. c. 60, v. 3 et seq. : Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide; omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; filii tui de longè venient, et filia tuæ de latere. Tunc videbis, et afflues; et mirabitur, et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian et Epha; omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes.... Me enim insulæ expectant, et naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longè, argentum eorum, et aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui, et sancto Israel, quia glorificavi te. Et ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, et reges eorum ministrabunt tibi; indignatione enim meâ percussi te; et in renonciatione meâ misertus sum tui; et aperientur portæ tuæ jugiter; die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges earum adducantur.... Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliave-

runt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te Civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fuisti derelicta, et odio habitata, et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem et generationem; esuges lac gentium, et mamillâ regum lactaberis; et scies quia ego Dominus salvans te, redemptor tuus fortis Jacob.

Isa. c. 62, v. 2, 11, 12 : Et videbunt gentes Justituum, et cuncti reges inclytum tuum... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ : Dicite, filia : Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo. Et vocabunt eos : Populus sanctus, redempti à Domino; tu autem vocaberis Quæsitâ civitas, et non derelicta.

Isa. c. 65, v. 1 : Quæsierunt me qui antè non interrogabant; invenerunt qui non quæsierunt me. Dixi : Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non invocabat nomen meum.

Isa. c. 66, v. 18 et seq. : Ego autem opera eorum, et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis; et venient, et videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, et Lydiam tendentes sagittam, in Italiam, et Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam : et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus, donum Domino, in equis, et in quadrigis, et in leccis, et in mulis, et in carrucis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini. Et assumam ex eis in Sacerdotes et Levitas, dicit Dominus.

Jerem. c. 3, v. 17 : In tempore illo vocabunt Jerusalem, Solium Domini; et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.

Jerem. c. 4, v. 2 : Et jurabis : Vivit Dominus, in veritate, et in judicio, et in justitiâ, et benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.

Jerem. c. 16, v. 19 et seq. : Domine, fortitudo mea, et robur meum, et refugium meum in die tribulationis; ad te gentes venient ab extremis terræ, et dicent : Verè mendacium possederunt patres nostri, vanitatem quæ eis non profuit. Numquid faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii? Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam, et virtutem meam, et scient quia nomen mihi Dominus.

Jerem. c. 31, v. 34 : Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus.

Thren. c. 4, v. 20 : Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus : In umbrâ tuâ vivemus in gentibus.

Ezech. c. 27, v. 24 : Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, et exaltavi lignum humile; et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum aridum.

Ose. c. 1, v. 10 : *Et erit in loco ubi dicitur eis : Non populus meus vos, dicitur eis : Filii Dei viventis.*

Ose. c. 2, v. 24 : *Et dicam non populo meo : Populus meus es tu.*

Joel. c. 2, v. 28 : *Et erit post hæc : Effundam spiritum meum super omnem carnem.*

Amos. c. 9, v. 11, 12 : *In die illâ suscitabo tabernaculum David quod decidit; et reedificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerunt instaurabo, et reedificabo illud sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumææ et omnes nationes, ed quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc.*

Mich. c. 4, v. 1 et seq. : *Et erit in novissimo dierum, erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, et sublinis super colles, et fluent ad eum populi, et properabunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus, quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et iudicabit inter populos multos, et corripiet gentes sortes usque in longinquum, et concident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones, non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare. Et sedebit vir subtilis vitem suam, et subtilis ficum suam, et non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est.*

Soph. c. 2, v. 11 : *Horribilis Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terræ, et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gentium.*

Soph. c. 3, v. 9, 10 : *Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. Ultra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei; filii dispersorum meorum deferent munus mihi.*

Agg. c. 2, v. 7, 8 : *Quia hæc dicit Dominus exercituum : Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cælum et terram, et mare et aridam. Et movebo omnes gentes, et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum.*

Zach. c. 2, v. 10, 11 : *Lauda et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tuâ, ait Dominus; et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illâ, et erunt mihi in populum; et habitabo in medio tuâ.*

Zach. c. 8, v. 20 et seq. : *Hæc dicit Dominus exercituum : Usquequid veniant populi, et habitent in civitatibus multis, et vadant habitatores, unus ad alterum dicentes : Eamus, et deprecemur faciem Domini, et quæramus Dominum exercituum, vadam etiam ego. Et venient populi multi, et gentes robustæ ad quærendum Dominum exercituum in Jerusalem, et deprecandam faciem Domini. Hæc dicit Dominus exercituum : In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes : Ibinus vobiscum, audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est.*

Zach. c. 9, v. 10 : *Et loquetur pacem gentibus, et potestas ejus à mari usque ad mare, et à fluminibus usque ad fines terræ.*

Zach. c. 13, v. 8 : *Et erunt in omni terrâ, dicit Do-*

minus, partes duæ in eâ dispergentur, et deficient, et tertia pars relinquetur in eâ.

Zach. c. 14, v. 16 : *Et omnes qui reliqui fuerint de universis gentibus, quæ venerunt contra Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent regem Dominum exercituum.*

Malach. c. 1, v. 10, 11 : *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrà. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Matth. c. 2, v. 1 et seq. : *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt Jerosolymam, dicentes : Ubi est qui natus est Rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum.*

Matth. c. 3, v. 9 : *Et ne velitis dicere intra vos : Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ.*

Matth. c. 8, v. 5 et seq. : *Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio rogans, et dicens : Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et malè torquetur. Et ait illi Jesus : Ego veniam et curabo eum. Et respondens Centurio ait : Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus; nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic : Vade, et vadit; et alii : Veni, et venit; et servo meo : Fac hoc, et facit. Audiens autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit : Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel; dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac, et Jacob, in regno cælorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium. Et dixit Jesus Centurioni : Vade, et sicut credidisti fiat tibi. Et Luc. c. 7, v. 2 et seq.*

Matth. c. 10, v. 18 : *Ad præsides et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus.*

Matth. c. 12, v. 17 et seq. : *Ut adimpleretur quod dictum est per Jeremiam prophetam, dicentem : Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo benè complacuit animæ meæ; ponam spiritum meum super eum, et iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus : arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam iudicium; et in nomine ejus gentes sperabunt.*

Matth. c. 15, v. 21 et seq. : *Et egressus inde Jesus secessit in partes Tyri et Sydonis. Et ecce mulier Chananæa à finibus illius egressa, clamavit, dicens ei : Miserere mei, Domine, fili David; filia mea malè à dæmonio vexatur... Qui respondens ait : Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa dixit : Etiam, Domine, nam catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensâ dominorum suorum. Tunc respondens Jesus, ait illi : O mulier, magna est fides tua; fiat tibi sicut vis.*

Et sanata est filia ejus ex horâ illâ. Et Marc. c. 7, v. 24.

Matth. c. 21, v. 40 et 41 : Cum ergo veniet Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi : Malos malè perdet, vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Et Marc. c. 12, v. 9. Luc. c. 20, v. 16.

Matth. c. 24, v. 14 : Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus. Et Marc. c. 13, v. 10.

Matth. c. 28, v. 19 : Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomina Patris, et Filii et Spiritûs sancti. Et Luc. c. 24, v. 47.

Marc. c. 16, v. 15 et seq. : Et dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ... Illi autem profecti prædicaverunt ubique.

Luc. c. 2, v. 30 et seq. : Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quòd parâsti antè faciem omnium populorum; lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel.

Joan. c. 10, v. 16 : Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiat unum ovile, et unus pastor.

Joan. c. 11, v. 51, 52 : Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.

Act. c. 2, v. 4 et seq. : Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi, ex omni natione quæ sub cælo est... Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes : Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt, et quomodò nos audivimus unusquisque linguam nostram in quâ nati sumus? Parthi, et Medi, et Ælamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam, et Cappadociam, Pontum, et Asiam, Phrygiam, et Pamphyliam, Ægyptum, et partes Libyæ quæ est circà Cyrenen, et advenæ Romani; Judæi quoque, et Proselyti; Cretes et Arabes; audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.... Petrus verò ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritûs sancti; vobis enim est repromissio, filiis vestris, et omnibus qui longè sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster.... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt; et appositæ sunt ad illum animæ circiter tria millia.

Act. c. 8, v. 27 et seq. : Et ecce vir Æthiops, eunuchus potens Candaces, reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem.... Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ evangelizavit illi Jesum, et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam. Et ait eunuchus : Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? Dixit autem Philippus : Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait : Credo Filium Dei esse Jesum Christum. Et jussit stare currum, et descenderunt uterque in aquam, Philippus et eunuchus, et baptizavit eum.

Act. c. 9, v. 15, 29 : Dixit autem ad eum Dominus : Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel....

Loquebatur quoque gentibus, et disputabat cum Græcis : illi autem quærebant occidere eum.

Act. c. 10, v. 21 et seq. : Descendens autem Petrus ad viros, dixit : Ecce ego sum quem quæritis : quæ causa est, propter quam venistis? Qui dixerunt : Cornelius centurio, vir justus, et timens Deum et testimonium habens ab universâ gente Judæorum, responsum accepit ab Angelo sancto, accersire te in domum suam, et audire verba abs te.... Et loquens cum illo intravit, et invenit multos qui convenerant, dixitque ad illos : Vos scitis quomodò abominatum sit viro Judæo, conjugi aut accedere ad alienigenam; sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem; propter quod sine dubitatione veni accersitus; et Cornelius ait... Nunc ergò omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt à Domino. Aperiens autem Petrus os suum, dixit : In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt ex circumcissione fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritûs sancti effusa est; audiebant enim illos loquentes linguis, et magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus : Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi.

Act. c. 11, v. 1 et seq. : Audierunt autem Apostoli, et fratres qui erant in Judæa, quoniam et gentes receperunt verbum Dei... Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens, si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis qui credimus in Dominum Jesum Christum, ego quis eram, qui possem prohibere Deum? His auditis tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicentes : Ergo et gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam... Et illi quidem qui dispersi fuerant à tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicen et Cyprum, et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis, super istis : et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cum pervenisset, et vidisset gratiam Dei, gavisus est, et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino; quia erat vir bonus et plenus Spiritu sancto et fide. Et apposita est multa turba Domino. Profectus est autem Tarsum, ut quæreret Saulum; quem cum invenisset, perduxit Antiochiam : et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesiâ. Et docuerunt turbam multam; ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli, Christiani.

Act. c. 13, v. 42, 45 et seq. : Tunc proconsul cum vidisset factum, credidit admirans super doctrinam Domini... Videntes autem turbas Judæi, repleti sunt zelo, et contradicebant his quæ à Paulo dicebantur blasphemantes. Tunc constanter Paulus et Barnabas dixerunt :

Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes; sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. Audientes autem gentes gavisæ sunt, et glorificabant verbum Domini, et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam. Disseminabatur autem verbum Domini per universam religionem.

Act. c. 14, v. 23 et seq.: Transeuntes Pisidiam, venerunt in Pamphyliam, et loquentes verbum Domini in Perge, descenderunt in Attaliam, et navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. Cum autem venissent, et congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, et quia aperuissent gentibus ostium fidei.

Act. c. 15, v. 3 et seq.: Illi ergo deducti ab Ecclesiâ, pertransibant Phœnicem, et Samariam, narrantes conversionem gentium, et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus... Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dicit ad eos: Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire gentes verbum Evangelii, et credere. Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum, sicut et nobis; et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum... Tacuit autem omnia multitudo, et audiebant Barnabam et Paulum, narrantes quanta Deus fecisset et prodigia in gentibus per eos. Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus dicens: Viri fratres, audite me. Simon narravit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo. Et huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est: Post hæc revertar, et reedificabo tabernaculum David quod decidit, et diruta ejus reedificabo, et erigam illud, ut requirant cæteri hominum Dominum et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc. Notum à seculo est Domino opus suum. Propter quod ego judico non inquietari eos qui ex gentibus convertuntur ad Deum.

Act. c. 16, v. 14: Et quedam mulier, nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit: cujus Dominus aperuit cor, intendere his quæ dicebantur à Paulo. Cum autem baptizata esset, et domus ejus, deprecata est.

Act. c. 18, v. 5, 6: Cum venissent autem de Macedonia Silas et Timotheus, instabat verbo Paulus testificans Judæis esse Christum Jesum. Contradicientibus autem eis, et blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum; mundus ego; ex hoc ad gentes vadam.

Act. c. 21, v. 18 et seq.: Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque collecti sunt Seniores. Quos cum salutasset, narrabat per singula quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi cum audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei: De his autem qui crediderunt ex gentibus nos scripsimus, judicantes ut abstineant se ab idolis, immolato, et sanguine, et suffocato, et fornicatione.

Act. c. 22, v. 21: Et dixit ad me: Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.

Act. c. 26, v. 1, 20: Tunc Paulus extendit manum cepit rationem reddere... his qui sunt Damasci primum, et Jerosolymis, et in omnem regionem Judææ, et gentibus annuntiabam, ut penitentiam agerent, et converterentur ad Deum.

Act. c. 28, v. 28: Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient.

Rom. c. 1, v. 5, 13: Per quem acceptimus gratiam et apostolatam, ad obediendum fidei in omnibus pro nomine ejus; in quibus estis et vos vocati Jesu Christi.

Rom. c. 3, v. 29, 30: An Judæorum Deus tantum? nonne et gentium? imò et gentium: quoniam quidem unus est Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per fidem.

Rom. c. 4, v. 16 et seq.: Et secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solus, sed et ei qui ex fide est Abraham, qui pater est omnium nostram (sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te), ante Deum cui credidit, qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum.

Rom. c. 9, v. 24 et seq.: Quos et vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus: sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit: In loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi... Quid ergo dicemus? quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam; justitiam autem quæ ex fide est.

Rom. c. 10, v. 17 et seq.: Sed dico: Numquid non audierunt? et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, in fines terræ verba eorum. Sed dico: Numquid Israel non cognovit? Primum Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem; in gentem insipientem in iram vos mittam, Isaias autem audet, et dicit: Inventus sum à non querentibus me; patam apparui his quia me non interrogabant.

Rom. c. 11, v. 17 et seq.: Sed illorum delicto satus est gentibus, ut illos æmulentur. Quod si delictum illorum, divitiæ sunt mundi; et diminutio eorum, dititæ gentium, quantum magis plenitudo eorum! Vobis enim dico gentibus: Quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo... Quod si delictio sancta est, et massa; et si radix sancta, et ramus. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radices et pinguedinis oliivæ factus es, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radicem te. Dices ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene.... Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret.

Rom. c. 15, v. 8 et seq.: Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis; propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum; gentes autem

super misericordiâ honorare Deum, sicut scriptum est : Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, et nomini tuo cantabo. Et iterum dicit : Lætamini gentes, cum plebe ejus. Et iterum : Laudate omnes gentes Dominum, et magnificate eum, omnes populi. Et rursus Isaias ait : Erit radix Jesse, et qui exurget regere gentes; in eum gentes sperabunt... Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos reducens propter gratiam quæ data est mihi à Deo, ut sim minister Christi Jesu in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut sit oblatio gentium accepta, et sanctificata in spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis; in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritûs sancti; ita ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est : Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent.... Nunc igitur proficiscar in Jerusalem ministrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia et Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Jerusalem. Placuit enim eis, et debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent et in carnalibus ministrare illis.

Rom. c. 16, v. 4 : Quibus non solus ego gratias ago; sed et cunctæ Ecclesiæ gentium.

Rom. c. 16, v. 26 : Qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti (quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obedientiam fidei) in cunctis gentibus cogniti.

1 Cor. c. 1, v. 26 : Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret; ut non gloriatur omnis caro in conspectu ejus.

Gal. c. 1, v. 15, 16 : Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuò non acquievi carni et sanguini.

Gal. c. 2, v. 2 et seq. : Contuli cum illis Evangelium quod prædico in gentibus... Sed neque Titus qui mecum erat cum esset gentilis, compulsus est circumcidi... Sed contra, cum vidissent quoddam creditum est mihi Evangelium præputii, sicut et Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes), et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem.

Gal. c. 3, v. 8, 14 : Providens autem Scriptura, quia per fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abraham :

Quia benedicentur in te omnes gentes.... ut in gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Jesu.

Gal. c. 4, v. 22 et seq. : Scriptum est enim : quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancillâ et unum de liberâ. Sed qui de ancillâ, secundum carnem natus est; qui autem de liberâ, per repromissionem; quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta; unum quidem in monte Sinâ, in servitute generans, quæ est Agar; Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est; quæ est mater nostra. Scriptum est enim : Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpere et clama, quæ non parturis; quia multi filii desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus.

Eph. c. 2, v. 11, 12 : Propter quod memores estote, quod aliquandò vos gentes in carne, qui dicimini præputium, ab eâ quæ dicitur Circumcisio, in carne, manu factâ; quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquandò eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum... Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuistis; et pacem iis qui propè... Ergò jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum.

Eph. c. 3, v. 1 et seq. : Hujus rei gratiâ ego Paulus, vinculus Christi Jesu, pro vobis gentibus, si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis... gentes esse cohæredes et concorporales; et participes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium... Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi.

Col. c. 1, v. 25, 27, 28 : Si tamen permanetis in fide fundati, et stabiles, et immobiles à spe Evangelii, quod audistis quod prædicatum est in universâ creaturâ quæ sub cælo est, cujus factus sum ego Paulus minister... quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, et docentes omnem hominem, in omni sapientiâ, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu.

Col. c. 3, v. 9 et seq. : Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum; ubi non est Gentilis et Judæus, Circumcisio et Præputium, Barbarus et Scythia, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christus.

1 Thess. c. 2, v. 26 : Prohibentes nos gentibus loqui, ut salvæ fiant.

1 Tim. c. 2, v. 7 : In quo positus sum ego prædicator et Apostolus (veritatem dico, non mentior), doctor in fide et veritate.

1 Tim. c. 3, v. 16 : Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, ju-

stificatum est in Spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus.

2 Tim. c. 1, v. 11 : In quo positus sum ego prædicator, et Apostolus, et magister gentium.

2 Tim. c. 4, v. 17 : Dominus autem mihi adstitit, et confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, et audiant omnes gentes.

1 Petr. c. 2, v. 10 : Qui aliquandò non populus, nunc autem populus Dei; qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.

Apoc. c. 7, v. 9 : Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, et tribubus, et populis, et linguis; stantes ante thronum et in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum.

Apoc. c. 10, v. 10, 11 : Et accepi librum de manu Angeli, et devoravi illum, et erat in ore meo tanquam mel dulce; et cum devorasset eum, amaricatus est venter meus; et dixit mihi : Oportet te iterum prophetare gentibus, et populis, et linguis, et regibus multis.

Apoc. c. 14, v. 6 : Et vidi alterum Angelum volantem per medium cæli, habentem Evangelium æternum, ut evangelizaret sedentibus super terram, et super omnem gentem, et tribum, et linguam, et populum.

Apoc. c. 15, v. 4 : Quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus prius es; quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo.

Apoc. c. 21, v. 23, 24 : Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in eâ; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus; et ambulabunt gentes in lumine ejus, et reges terræ afferent gloriam suam, et honorem in illam.

1° Rerum omnium, quas prænuntiari hominibus voluit Deus, nulla omninò est in quam prædicandam majori consensu, crebrioribusque prophetiis conspirarint sacri vates, quam gentium vocatio ad notitiam veritatis. Nam cum vanissimis religionibus et multiplici idolorum cultu tenerentur implicitæ gentes, Judæi verò clarissimâ divinæ et salubris doctrinæ luce fruerentur, hi tamen caligârunt ad præsentis et inter ipsos versantis Messias splendorem; illæ sanctis ejus ultrò paruerunt præceptis, et in ipsius obsequium concesserunt; arcano videlicet et mirabili Dei consilio, cujus gratiam satius est nos memori mente recolere, quam causam anxie perscrutari. Neque verò id ita evenire debuisse, vel ignorârunt vetustiores Judæi, vel recentiores inficiati sunt. Quod cum jam ex parte fieri Apostolorum temporibus cœptum esset, hi Judæis palam in concionibus et coronis ingerebant oracula Prophetarum; hand ignari scilicet quorsum ea receptis vulgò sententiis explicari solerent. Haudquaquam igitur reclamabant circumstantes Judæi, nec patrum suorum patientiam aut inscientiam recentiores arguerunt, imò verò, easdem amplexi sunt interpretationes prophetiarum; puta nobile illud prædictum est Psalmo secundo, v. 10 : *Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Ei quoque in Schemoth Rabba

adjudicatur istud, quod ex Psalmo 67, v. 32 excerptissimus : *Venient legati ex Ægypto; Æthiopia præveniet manus ejus Deo. Regna terræ, cantate Deo.* Effatum istud Isaia, quod attulimus è capite 49, quodque sic Judæis apud Pisidas Antiochenos exposuerunt Paulus et Barnabas : *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus : « Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. » Audientes autem gentes gavisæ sunt, et glorificabant verbum Domini, non aliter intellexit R. David Kimchi : ex eo quippè colligit gentes salutis Israelitis promissæ fore participes post bellum Gog et Magog, quod Messias temporibus conflatum iri Judæi autumant. Eodem refert Aben Ezra περιχρη alteram è capite 65 Isaia huc depromptam : *Quæsierunt me qui antè non interrogabant; invenerunt qui non quæsierunt me.* Dixi : *Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non invocabat nomen meum* : quam περιχρη Paulus in Epistolâ ad Romanos, cap. 10, in ejusdem doctrinæ probationem prius usurpaverat. Ad vocationem etiam gentium in Gemarâ, tractatu de Paschate, confertur istud Osee, cap. 2, v. 24 : *Et dicam non populo meo : Populus meus es tu; et ipsa dicet : Deus meus es tu;* quod in Epistolâ ad Romanos, cap. 9, in eandem sententiam flectitur. Idem significari docetur in Beresith Rabbâ his Amosi verbis : *In die illâ suscitabo tabernaculum David, quod decidit; et reedificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerunt, instaurabo, et reedificabo illud; sicut in diebus antiquis (Amos. c. 9, v. 11);* atque his item Sophoniæ, cap. 3, v. 9 : *Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno* : quarum περιχρη priorè in eundem sensum utitur Jacobus in Actis, cap. 15, v. 16. Adde Maimoniden in Jad, libro ultimo, capite de Regibus; scribere Judæorum hanc esse sententiam, futurum ut Messias hortamentis excitatæ ad poenitentiam gentes veram legem capessant. Thalmudici etiam expectatam sibi gentium vocationem insigni Parabolâ adumbrârunt; equi nimirum, inriti stabulum claudi bovis.*

2° Atque hæc gentium adoptio, et Judæorum rejectio, clarissimis prætereà designata est typis in Veteri Testamento. Utramque in Abrahami liberis, uno Agare ancillâ nato, altero Sarâ liberâ, expressam Paulus in Epistolâ ad Galatas, cap. 4, accuratè exposuit; et Judæi quidem filii sunt Synagogæ, quæ legi subdita est, in ejusque obsequium mancipata; nos verò filii coelestis Hierosolymæ, Ecclesiæ nimirum, quæ libera est, *quâ libertate Christus nos liberavit.* Quod et significatum esse docet Paulus præclaro Isaia χρησθη quem et huc attulimus : *Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe, et clama, quæ non parturis. quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum (Isai. cap. 54, v. 1 et seq.).* Synagogæ etiam et Ecclesiæ in Phenennâ et Annâ uxoribus Elcanæ, accurata constat effigies, Phenenna complurium liberorum mater Annæ sterilitatem suam exprobrabat. At hæc precibus tandem suis exorato Deo, sanctâ et felici

prole aucta est. Quæ cum ob susceptam sobolem Deo ageret gratias, cœlesti commota afflatu eas edidit voces, quas hic è prioris libri Samuelis capite 2 representavimus, futuram gentium per Christum vocationem, Judæorum verò damnationem liquidò prædicentes.

5° Contuli hæc quoque memorabilem prophetiam, ex Isaiæ capite 19 petitam, quæ futurum prædicat, ut in mediâ Ægypto ara statuatur Deo, hostiæque ac munera publicè offerantur. Psammetichi et Sennacheribi ætati hoc adscriperunt nonnulli. Verius Josephus Heliopolitanum Oniæ templum signari censuit. Sed quamvis læta sensum hunc tribuamus, alium tamen sensum obtinere potest *εχθρα*, et vocationem gentium notare, juxtà illud Malachiæ, cap. 1, v. 11: *In omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda.*

CAPUT CLIX.

DOCTRINA CHRISTIANA CORRUPTOS HOMINUM MORES
EMENDAT.

Isa. c. 11, v. 6 et seq.: *Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit; vitulus, et leo, et ovis, simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur, simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in cavernâ reguli qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo; quia repleta est terra scientiâ Domini, sicut aquæ maris operientes.*

Isa. c. 35, v. 6 et seq.: *Scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudines; et quæ erat arida, erit in stagnum; et sitiens, in fontes aquarum; in cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, oriatur viror calami et junci; et erit ibi semita et via, et via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus, et hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt qui liberati fuerint. Et redempti à Domino convertentur.*

Isa. c. 40, v. 4: *Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas.*

Isa. c. 65, v. 25: *Lupus et agnus pascentur simul, tæ et bos comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus; non nocebunt, neque occident in monte sancto meo, dicit Dominus.*

Jerem. c. 32, v. 59, 40: *Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et benè sit eis, et filii eorum post eos. Et seriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere; et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.*

Matth. c. 5, v. 20 et seq.: *Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra, plus quàm Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, Raca, reus erit concilio. Qui autem dixe-*

rit, fatue, reus erit gehennæ ignis... Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo... Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum reptidii. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, exceptâ fornicationis causâ, facit eam mœchari; et qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non perjurabis, reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis: Non jurate omninò, neque per cœlum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester: Est, est; non, non: quod autem his abundantius est, à malo est. Audistis quia dictum est. Oculum pro oculo, et dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram. Et ei qui vult tecum iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo. Qui petit à te, da ei; et volenti mutuari à te, ne avertaris. Audistis quia dictum est: Dilige proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros; benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus, et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in cœlis est; qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos quos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne et ethnici hoc faciunt? Esote ergò vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est. Et Luc. c. 6, v. 27 et seq.

Rom. c. 12, v. 14 et seq.: *Benedicite persequentibus vos; benedicite, et nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus, flete cum stentibus; id ipsum invicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos; nulli malum pro malo reddentes; providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes; non vosmetipsos defendentes, charissimi; sed date locum iræ; scriptum est enim: Mihi vindicta; ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.*

1 Cor. c. 4, v. 12, 13: *Maledicimur, et benedicimus, persecutionem patimur, et sustinemus; blasphematur, et obsecramus.*

1 Cor. c. 6, v. 7 et seq.: *Jam quidem omninò delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed vos injuriam facitis, et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare; neque fornicari, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculo-*

rum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis; sed ablusi estis, sed sanctificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.

1 Thess. c. 5, v. 15 et seq.: Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; sed quod bonum est, sectamini in invicem, et in omnes.

1 Petr. c. 2, v. 21 et seq.: In hoc enim vocati estis, quia et Christus, passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus; qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem se injuste; qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum; ut peccatis mortui, justitiæ vivamus; cujus livore sanati estis. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum.

1 Petr. c. 3, v. 8 et seq.: In fine autem omnes unanimis, compatiens, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed à contrario benedicentes; quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hereditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos, coercet linguam suam à malo, et labia ejus ne loquantur dolum; declinet à malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et sequatur eam. Quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum; vultus autem Domini super facientes mala. Et quis est qui vobis nocet, si boni æmulatores fueritis? Sed et si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, et non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad sanctificationem omni poscenti vos rationem de eâ quæ in vobis est, spe; sed cum modesti et timore, conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim beneficientes (si voluntas Dei velit) pati, quàm malefacientes, quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo.

CAPUT CLX.

IDOLORUM EVERSIO.

Isa. c. 2, v. 17 et seq.: Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illâ; et idola penitus conterentur; et introibunt in speluncas petrarum, et in voragine terræ, à facie formidinis Domini, et à gloriâ majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. In die illâ projiciet homo idola argenti sui, et simulacra auri sui, quæ fecerat sibi ut adoraret talpas et vespertiliones.

Isa. c. 17, v. 7, 8: In die illâ inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad sanctum Israel respicient; et non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus ejus, et quæ operati sunt digiti ejus; non respiciet lucos et delubra.

Isa. c. 19, v. 1: Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Ægyptum, et commovebuntur

simulacra Ægypti à facie ejus. Et Ezech. c. 30, v. 13.

Isa. c. 30, v. 22: Et contaminabis laminas sculpsilium argenti tui, et vestimentum confatilis auri tui, et disperges ea sicut immunationem menstruatæ.

Isa. c. 31, v. 7: In die illâ abjiciet vir idola argenti sui, et idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum.

Isa. c. 46, v. 1, 2: Confractus est Bel, contritus est Nabo; facta sunt simulacra eorum bestis et jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem. Contabuerunt et contrita sunt simul; non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitatem ibit.

Ose. c. 2, v. 16 et seq.: Et erit in die illâ, ait Dominus: Vocabit me: Vir meus; et non vocabit me ultra: Baali. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum.

Ose. c. 14, v. 9: Ephraim, quid mihi ultra idola? ego exaudiam et dirigam eum ego ut abietem virentem: et me fructus tuus inventus est.

Mich. 5, 12, 13: Et perire faciam sculpsilia tua et statuas tuas de medio tui; et non adorabis ultra opera manuum tuarum: et evellam lucos tuos de medio tui.

Soph. 1, 4 et seq.: Et extendam manum meam super Judam, et super omnes habitantes Jerusalem, et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et nomina veditorum cum sacerdotibus et eos qui adorant super tactu militiam cæli; et adorant, et jurant in Domino, et jurant in Melchom. Et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quaesierunt Dominum, nec investigaverunt eum.

Soph. 2, 11: Horribilis Dominus super eos, et tenuabit omnes Deos terræ.

Zach. 13, 1, 2: In die illâ erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in abtutionem peccatoris et menstruatæ. Et erit in die illâ, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terrâ, et non memorabuntur ultra.

Act. c. 19, v. 24 et seq.: Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum; quos convocans, et eos qui hujusmodi erant opifices, dixit: Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio: et videtis, et auditis quia non solum Ephesi, sed pend totius Asiæ, Pantus hic suadens avertit multam turbam, dicens quoniam non sunt dii, qui manibus sunt. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur; sed et destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit.

Eusebius, De vitâ Constantini, lib. 3, cap. 34: Hæc omnia ad salutaris virtutis gloriam confertens agebat imperator. Et Deum quidem Sospitorem suum hæc ratione colere perseverabat. Ethnicorum vero superstitiosum errorem omnibus modis convincebat. Unde templorum, quæ in urbe erant, vestibula meritis nudabantur, valvis jussu imperatoris detractis. Altorum etiam lectum, quod in summo erat, abtatis tegulis corrumpebatur. Aliorum augustæ effigies venæ, quibus majorum error jam indè à vetustis temporibus gloriabatur, per fora regis

urbis in omnium conspectu ponebantur; ita ut turpe spectaculum videntibus præberent, hic quidem Pythius, illic Sminthius; in ipso verò hippodromo tripodes Delphici, et musæ Heliconides in Palatio. Tota verò urbs, imperatori cognominis, referta erat simulacris æneis, summâ industriâ elaboratis, quæ per omnes gentes fuerant consecrata; quibus deorum nomina gerentibus postquam complures hecatombas et holocausta homines erroris morbo laborantes per multa secula immolaverunt, serò tandem sapere didicerunt; cum his ipsis imperator, sic tanquam ludicris, ad risum spectantium et oblectamentum esset usus... Vincit igitur dii illi fabularum jam effætarum, ciliciis contacti advehebantur. Vide et cap. 55 et 56.

Eusebius, de Vitâ Constantini, lib. 3, cap. 57: Quicumque verò superstitionibus antea impliciti tenebantur, errorem suum convictum cum oculis ipsi suis cernebant, et omnium ubique templorum ac simulacrorum vastitatem reipsâ intuerentur, hi quidem ad salutarem doctrinam confugiebant; illi, etsi id neutiquam faciebant, avitam tamen vanitatem damnabant, eosque quos olim esse existimaverant, ludibrio ac derisui habebant.

Eusebius de Vitâ Constantini, lib. 4, cap. 23: Sic ipse quidem Deo suo sacra faciebat; universè verò cunctis plebeis, et militibus imperio romano subditis idolorum cultus occlusæ erant fores, et omnis sacrificandi mos vetitus erat.

Et cap. 25: Undè meritò crebris legibus et constitutionibus vetitum erat universis, ne idolis sacrificarent, ne oraculorum responsa sectarentur, neve simulacra erigerent. Et Paulus Orosius, lib. 7, cap. 28, Nicephorus lib. 7, cap. 46 et 49.

Imp. Constantinus Aug. ad Magdalianum. Cod. Theod. lib. 16, tit. 10: Cesset superstitio sacrificiorum; sacrificiorum aboleatur insania. Nam quicumque contra legem divi principis parentis nostri, et hanc nostræ mansuetudinis jussionem ausus fuerit sacrificia celebrare, competens in eum vindicta, et præsens sententia exequatur.

Imp. Constantius Aug. ad Taurum. Cod. Theod. lib. 16, tit. 10: Placuit omnibus locis, atque urbibus universis claudi protinùs templa, et accessu vetitis omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. Volumus etiam cunctos sacrificiis abstinere. Quod si quis aliquid fortè huiusmodi perpetraverit, gladio ultore sternatur. Facultates etiam perempti, fisco decernimus vindicari: et similiter affligi rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint.

Idem Aug. et Julianus Cæsar, ibidem: Pœnæ capitis subjugari præcipimus eos quos operam sacrificiis dare, vel colere simulacra constiterit.

Theodoretus, Ecclesiasticæ Historiæ lib. 5, c. 21: Fidelissimus autem imperator adversus errorem ethnicorum studium suum convertit, et leges scripsit, quibus idolorum fana dirui jubebat. Magnus enim Constantinus, omni laude dignissimus, qui primus imperium pietate exornavit, cum orbem universum insanientem videret, omninò vetuerat ne quisquam dæmonibus sacrificaret; eorum verò non destruxerat fana, sed adiri vetuerat. Ac

paterna quidem vestigia filii ejus sunt persecuti. Julianus verò impietatem instauravit, et pristini erroris flammam suscitavit. At Jovinianus postquam capessivit imperium, rursùm idolorum cultum interdixit. Et magnus Valentinianus iisdem legibus usus, Europam rexit. Valens autem cæteris quidem omnibus permisit, religiosum quem vellent cultum persequi et quos colerent cæremoniis placare; solos eos oppugnare non destitit, qui apostolica dogmata propugnarent. Quamdiù ergò rerum potitus est, ignes ad altaria accendebantur; et libamina ac sacrificia offerebant idolis, et in foro publica convivia agitabant. Et qui Bacchi erant initiati sacris, cum pellibus caprinis cursitabant, canes discerpentes, furentes, et bacchantes, aliaque agentes, quæ magistri ipsorum celebritatem notant. Hæc omnia cum fidelissimus imperator Theodosius reperisset, radicitus sustulit, et oblivioni mandavit. Et Idatius in Fastis consularibus, Theodosio Aug. 2, et Cynegio, Coss.; Zosimus Hist. lib. 4.

Prudentius, contra Symmachum lib. 2, sic Honorium Augustum alloquitur:

Arripe dilatam tua, dux, in tempora famam;
Quodque patris superest, successor laudis habeto.
Ille urbem vetuit taurorum sanguine tingui,
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari.

CAPUT CLXI.

JUDÆORUM PERTINACIA, PERFDIA ET CÆCITAS.

Deut. c. 28 v. 15 et seq.: Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui... Percutiat te Dominus amentia, et cæcitate, ac furore mentis, et palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris, et non dirigas vias tuas.

Psal. 47, v. 44: Eripies me de contradictionibus populi.

Psal. 68, v. 24 et seq.: Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva.... Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in justitiam tuam.

Sap. c. 2, v. 21, 22: Hæc cogitaverunt et erraverunt; excæcavit enim illos malitia eorum; et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiæ, nec judicaverunt honorem animarum sanctarum.

Isa. c. 1, v. 3, 4: Filios enutrivit et exaltavi: ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit. Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filii sceleratis: dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.

Isa. c. 5, v. 13: Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, et nobiles ejus interiorunt fame, et multitudo ejus siti exaruit.

Isa. c. 6, v. 8 et seq.: Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit nobis? Et dixit: Vade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere; et videte visionem, et nolite cognoscere. Ex-

cæca cor populi hujus, et aures ejus aggravata, et oculus ejus claudet, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum. Et dixi: Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore; et domus sine homine, et terra relinquatur deserta.

Isa. c. 29, v. 9 et seq. : *Obstupescite, et admiramini, fluctuate, et vacillate; inebriamini, et non à vino; moveamini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros; prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum; signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diciturque ei: Lege, et respondebit: Nescio litteras. Et dixit Dominus. Eò quòd appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longè est à me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis; idèd ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic, miraculo grandi et stupendo; peribit enim sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur.*

Isa. c. 42, v. 19 et seq. : *Quis cæcus, nisi servus meus? et surdus, nisi ad quem nuntios misi? quis cæcus, nisi qui venundatus est? et quis cæcus, nisi servus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies? Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, et magnificaret legem, et extolleret. Ipse autem populus direptus et vastatus; laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt; facti sunt in rapinam, nec est qui dicat, redde. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, et auscultet futura?*

Isa. c. 55, v. 1 : *Quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est?*

Isa. c. 65, v. 2 et seq. : *Expandi manus meas totà die ad populum incredulum, qui graditur in vià non bonà post cogitationes suas. Populus qui ad iracundiam provocat me antè faciem meam semper; qui immolant in hortis, et sacrificant super lateres; qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt; qui comedunt carnem suillam, et jus profanum in vasis eorum; qui dicunt: Recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens totà die. Ecce scriptum est coràm me; non tacebo, sed reddam et retribuam in sinum eorum iniquitates vestras, et iniquitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus; qui sacrificaverunt super montes, et super colles exprobraverunt mihi; et remetiar opus eorum primùm in sinu eorum.*

Jerem. c. 5, v. 21, 25 : *Audi, popule stulte, qui non habes cor; qui habentes oculos non videtis; et aures, et non auditis... populo autem huic factum est cor incredulum, et exasperans; recesserunt, et abierunt.*

Jerem. c. 8, v. 7 et seq. : *Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti. Attendi, et auscultavi, nemo quod bonum est loquitur; nullus est qui agat penitentiam super peccato suo, dicens: Quid feci? omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens ad prælium. Milvus in caelo cognovit tempus suum; turtur,*

et hirundo, et ciconia custodierunt tempus adventus sui, populus autem meus non cognovit iudicium Domini.... Confusi sunt sapientes, perterriti, et capti sunt: verbum enim Domini projecerunt, et sapientia nulla est in eis.

Ezech. c. 12, v. 1, 2 : *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, in medio domus exasperantis tu habitas; qui oculos habent ad videndum, et non vident; et aures ad audiendum, et non audiunt, quia dominus exasperans est. Et Ezech. c. 2, v. 5 et seq. et c. 3, v. 9, 26, 27, et alibi sæpè.*

Ose. c. 4, v. 1 et seq. : *Audite verbum Domini, filii Israel, quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ; non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terrâ... Verumtamen unusquisque non iudicat, et non arguatur vir; populus enim tuus, sicut hi qui contradicunt sacerdoti... Conticuit populus meus, ed quòd non habuerit scientiam, quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.*

Matth. c. 13, v. 13 et seq. : *Idèd in parabolis loqueris eis: quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt; et adimpletur in eis prophetia Isaia, dicens: Auditum audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non videbitis; incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clausurunt; ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Et Marc. c. 4, v. 11, 12. Luc. c. 8, v. 10. Joan. c. 12, v. 39 et seq. Act. c. 28, 25 et seq.*

Matth. c. 15, v. 7 : *Hypocritæ, benè prophetavit de vobis Isaias, dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Sine causâ autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.*

Matth. c. 15, v. 12 et seq. : *Tunc accedentes discipuli ejus dixerunt ei: Scis quia Pharisæi, audito verbo hoc, scandalizati sunt? At ille respondens, ait: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur. Simite illos; cæci sunt, et duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Et Luc. c. 6, v. 39.*

Matth. c. 23, v. 16 et seq. : *Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est; qui autem juraverit in auro templi, debet; stulti et cæci, quid enim majus est, aurum an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque juraverit in altari, nihil est; quicumque autem juraverit in dono quod est super illud, debet; cæci, quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum?*

Luc. c. 2, v. 34 : *Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur.*

Joan. c. 12, v. 37, 38 : *Cum autem tanta signa fecisset coràm eis, non credebant in eum; ut sermo Isaia prophetae impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? E Rom. c. 10, v. 16.*

Act. c. 28, v. 22 : *Rogamus autem à te audire quod*

sentis, nam de sectâ hâc notum est nobis, quia ubique ei contradicitur.

Rom. c. 10, v. 20, 21 : *Isaias autem audet et dicit : Inventus sum à non quærentibus me : palàm apparui his qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit : Totâ die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.*

Rom. c. 11, v. 7 et seq. : *Quid ergo? quod quærebat Israel, hoc non est consecutus; electio autem consecuta est, cæteri verò excæcati sunt, sicut scriptum est : Dedit illis Deus spiritum compunctionis; oculos ut non videant, et aures ut non audiant usque in hodiernum diem. Et David dicit : Fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et in scandalum, et in retributionem illis; obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva.*

2 Cor. c. 3, v. 12 et seq. : *Habentes igitur talem spem, multâ fiduciâ utimur; et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur; sed obtusi sunt sensus eorum; usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur); sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses : Velamen positum est super cor eorum, cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.*

1 Petr. c. 2, v. 7, 8 : *Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem, lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensivus et petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo et positi sunt.*

1° Ne hic quidem repugnantes habemus Judæos suæ sibi contumaciæ et impietatis conscios. Nullâ alioquin arte eludere possent Josephi testimonium, de popularium suorum horrendis flagitiis sic disseverentis, de Bell. Jud. lib. 6, cap. 37 : « Dicere equidem non verebor, quæ me dolor jubet. Sic existimo, si hos impios adoriri cunctati fuissent Romani, vel voragine absorbendam fuisse civitatem, vel undis obruendam, vel iisdem elidendam fulminibus, quibus Sodomitica olim regio obtrita est. Nequicem enim tulit progeniem, et Dei magis contemptricem, quam qui hæc perpassi sunt. » Idem alibi lib. 7, cap. 30 : « Tempus enim illud omnigenæ inter Judæos nequitiae ferax fuit; adeo ut nullum pravitatis facinus admittere prætermiserint, nec si quis aliquid animo vellet confingere, ullum magis inusitatum possit reperire. Adeo in omnes privatim et publice morbus hic incubuerat, et ut se invicem superarent, tum impietate in Deum, tum et in proximos flagitiis, contendebant. » Quasumque ergo pertulerunt calamitates, à Deo ipso injurias suas persequente ii inflictæ sunt. Plenis id buccis ad suos vociferabatur Josephus, cura maledictus peteretur; pejora meritum se fatebatur, qui contra Dei decretum eos servare vellet, à Deo jam damnatos; prædixitque prius vates tum hæc eventura, cum civili bello sese contere et demum miserabili hâc exclamacione convitia sua et

querelas clauderebat : « Deus profectò, Deus ipse cum Romanis ignes lustrales (Templo) ipsi injicit, et civitatem tot piaculis plenam excindit. » Idem ipse Titus in hierosolymitanâ obsidione, quasi divino afflatus spiritu, palàm inter suos his verbis prædicabat : « Seditio, et fames, et obsidio, et muri sine machinamentorum nostrorum ope spontè procumbentes, quidnam indicant aliud, quàm Deum ipsis iratum esse, nobis verò opitulari? » Et alio loco : « Titus ergò solidâ murorum altitudine conspectâ, et singulorum lapidum magnitudine, et accuratâ compage, et quantum hi in latum, quantum item in altum paterent : Deo, inquit, favente, bellum gessimus, et Deus ab istis munitionibus Judæos detraxit; nam quid manus hominum vel machinæ possunt adversus has tures? » (Vide Joseph. de Bello judaico.) Thalmudistæ etiam in Rabâ metziâ, majores suos I eo pœnas dedisse aiunt, quòd legi verba sua anteferrent. Item in parte *De festis*, libro septimo, capite tertio, Israelitarum perverciacia, canis, galli, hirci, et spinæ proterviæ comparatur. Scribit vero Aben Ezra *פרש* illud, quod ex Isaia cap. 65 sumpsimus, in quo totâ die manus suas ad populum incredulum expandisse se dicit Dominus, à R. Mose Haccoben Israeliticæ genti adscribi. Quod à Paulo factum est in Epistolâ ad Romanos.

2° Ergò cum Judæorum pertinacia manifestis oculis prædicta sit, atque idem Spiritus, qui venturi Jesu *χρητίμα* in Libris sacris consignabat, hanc Judæorum obstinationem et obfirmatam dissensionem in iis prænuntiaverit, dum doctrinæ Christi Jesu veritatem oppugnant Judæi, tum eam utique vel maxime confirmant; quippe perverciaciâ suâ libris iisdem adstruentes fidem, qui Christum Jesum nuntiant.

CAPUT CLXII.

JUDÆORUM REJECTIO ET DISPERSIO, EORUMQUE ABOLENDA SACRIFICIA.

Deut. c. 28, v. 28-29 : *Percutiat te Dominus amentiam, et cæcitate, ac furore mentis, et palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris, et non dirigas vias tuas, omnique tempore calumniâ sustineas, et opprimaris violentiâ, nec habeas qui liberet te.*

1 Reg. c. 15, v. 22 : *Et ait Samuel : Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediat voci Domini? Melior est enim obedientia quàm victimæ, et auscultare magis quàm offerre adipem arietum.*

Psal. 17, v. 40 et seq. : *Supplantasti insurgentes in me subtus me; et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti. Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret, ad Dominum, nec exaudivit eos. Et comminuum eos ut pulverem ante faciem venti, ut lutum platearum delebo eos.*

Psal. 39, v. 7 et seq. : *Sacrificium et oblationem non habisti, aures autem perfecisti mihi. Holocaustum et pro peccato non postulasti : tunc dixi : Ecce venio.*

Psal. 41, v. 8 et seq. : *Non in sacrificiis visor quam te; holocausta autem tua in conspectu meo sunt*

semper. Non accipiam de domo tuâ vitulos, neque de gregibus tuis hircos... Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua... Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu verò odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum..... Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc fecisti, et tacui.

Psalm. 58, v. 12: Deus ostendet mihi super inimicos meos, ne occidas eos; nequandò obliviscantur populi mei. Disperge illos in virtute tuâ, et depone eos, protector meus, Domine.

Psalm. 68, v. 24 et seq.: Obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva. Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.

Psalm. 109, v. 4: Juravit Dominus, et non pœnitet eum: Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.

Isa. c. 1, v. 11 et seq.: Quòd mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus; plenus sum; holocausta arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum et agnorum et hircorum nolui. Cùm veniretis antè conspectum meum, quis quæsit hęc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis? Ne offeratis ultrà sacrificium frustrâ; incensum abominatio est mihi. Neomeniam, et sabbatum, et festivitates alias non feram; iniqui sunt cœtus vestri; calendæ vestras, et solemnitates vestras odivit anima mea; facta sunt mihi molesta; laboravi sustinens. Et cùm extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis; et cùm multiplicaveritis orationem, non exaudiam; manus enim vestræ sanguine plene sunt.

Isa. c. 2, v. 2 et seq.: Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multî, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.... Projecisti enim populum tuum, domum Jacob.

Isa. c. 5, v. 1, et seq.: Vineam factam dilecto meo in cornu filio olei; et sepivit eam, et lapides elegit ex illâ, et plantavit eam electam, et ædificavit turrim in medio ejus, et torcular extruxit in eâ; et exspectavit ut faceret uvas, et fecit labruscas. Nunc ergò, habitatores Jerusalem, et viri Juda, judicate inter me et vineam meam; quid est quod debui ultrà facere vineæ meæ, et non feci ei? an quòd exspectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas? Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ; auferam sepem ejus, et erit in direptionem; diruam maceriem ejus, et erit in conculcationem, et ponam eam desertam; non putabitur, et non sodiatur, et ascendent vepres et spinæ; et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. Vineam enim Domini exerci-

tuum, domus Israel est: et vir Juda, germen ejus delectabile; et expectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor.

Isa. c. 8, v. 14-15: Et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, et in petram scandalî, duabus domibus Israel; in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.

Isa. c. 28, v. 14 et seq.: Propter hoc, audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Jerusalem. Dixistis enim: Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum; flagellum inundans cùm transierit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum; qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere judicium, et justitiam in mensurâ; et subvertet grande spem mendaciî, et protectionem aquæ inundabunt; et delebitur fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans cùm transierit, eritis ei in conculcationem: quandocumquè pertransierit, tollet vos, quoniam manè diluculo pertransibit, in die, et in nocte, et tantummodo solq̄ vexatio intellectum dabit auditui.

Isa. c. 42, v. 14 et seq.: Tacui semper; silui, patiens fui; sicut parturiens loquar; dissipabo, et absorbebo simul. Desertos faciam montes, et colles, et omne gramen eorum exsiccabo, et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam.... Quis cæcus, nisi servus meus? et surditus, nisi ad quæ in nuntios meos misi? quis cæcus, nisi qui venundatus est? et quis cæcus, nisi servus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies? Et Dominus voluit, ut sanctificaret eum, et magnificaret legem et extolleret. Ipse autem populus, direptus et vastatus, laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt; facti sunt in rapinam, nec est qui eruat; in direptionem, nec est qui dicat: Redde. Quis est in vobis, qui audiat hoc, attendat, et auscultet futura? quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus? nonne Dominus ipse cui peccavimus? et noluerunt in viis ejus ambulare, et non audierunt legem ejus. Et effudit super eum indignationem furoris sui, et forte bellum, et combussit eum in circuito, et non cognovit; et succendit eum, et non intellexit.

Isa. c. 50, v. 1 et seq.: Hęc dicit Dominus: Quis est hic liber repudiî matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in scleribus vestris dimisi matrem vestram; quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui audiret.... Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus; faciem meam non averti ab increpantibus, et conspuentibus in me.... Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui?... De manu meâ factum est hoc vobis; in doloribus dormietis.

Isa. c. 66, v. 22, 23: Quia sicut cœli novi, et terra

nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato; veniet omnis caro, ut adoret coram facie meâ, dicit Dominus.

Jerem. c. 5, v. 3 et seq. : Domine, oculi tui respiciunt fidem; percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam; induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti. Ego autem dixi: Forsitan pauperes sunt, et stulti ignorantes viam Domini, iudicium Dei sui; ibo igitur ad optimates, et loquar eis; ipsi non cognoverunt viam Domini, iudicium Dei sui; et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula. Idò percussit eos leo de sylva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum; omnis qui egressus fuerit ex eis, captus, quia multiplicatæ sunt pravaricationes eorum, et fortitatæ sunt aversiones eorum.... Prævaricatione enim prævaricata est in me domus Israel, et domus Juda, ait Dominus; negaverunt Dominum, et dixerunt: Non est ipse.... Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?

Jerem. c. 6, v. 16 et seq. : Hæc dicit Dominus: State super vias, et viaete, et inter ogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulat in eâ; et invenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt: Non ambulabimus. Et constitui super vos speculatores; audite vocem tubæ. Et dixerunt: Non audiemus. Idèò audite, gentes; et cognosce, congregatio, quanta ego faciam eis. Audi, terra, ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus, quia verba mea non audierunt, et legem meam projecerunt. Ut quid mihi thus de Saba offeris, et calamum suaveolentem de terrâ longinquâ? holocausta vestra non sunt accepta, et victimæ vestre non placuerunt mihi. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo in populum istum ruinas.

Jerem. c. 12, v. 7, 8 : Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam; dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus. Facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in sylva; dedit contra me vocem; idèò odivi eam.

Jerem. c. 31, v. 31, 32 : Ecce dies venient, dicit Dominus, et seriam domui Israel et domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educrem eos de terrâ Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.

Dan. c. 9, v. 26 : Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus; et non erit ejus populus qui eum negaturus est: et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio... et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium.

Ose. c. 2, v. 10 et seq. : Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus; et vir non eruet eam de manu meâ; et cessare faciam omne gaudium ejus, et solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus.

Ose. c. 3, v. 4 : Quia dies multos sedebunt filii Israel

sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.

Ose. c. 4, v. 6 : Conticuit populus meus, ed quòd non habuerit scientiam; quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi; et oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum et ego.

Amos. c. 5, v. 18 et seq. : Væ desiderantibus diem Domini! ad quid eam vobis? dies Domini ista tenebræ, et non lux. Quomodo si fugiat vir à facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingreditur domum, et innitatur manu suâ super parietem, et mordeat eum coluber. Numquid non tenebræ dies Domini, et non lux; et caligo, et non splendor in eâ? Odi, et projecit festivitates vestras; et non capiam odorem cætuum vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocausta et munera vestra, non suscipiam; et vota pinguium vestrorum non respiciam. Aufer à me tumultum carminum tuorum, et cantica lyræ tuæ non audiam; et revelabitur quasi aqua iudicium, et justitia quasi torrens fortis.

Zach. c. 11, v. 9 : Et dixi: Non pascam vos; quod moritur, moriatur; et quod succiditur, succidatur.

Malach. c. 1, v. 10, 11 : Qui est in vobis qui claudit ostia, et incendat altare meum gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrà. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus; et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.

Matth. c. 21, v. 40, 41 : Cum ergò veniet dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos malè perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Marc. c. 12, v. 9. Luc. c. 20, v. 15, 16.

Act. c. 13, v. 40, 41 : Videte ergò ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte, contemptores, et admiramini, et disperdimini: quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non creditis, si quis enarraverit vobis.

Rom. c. 11, v. 19, 20 : Dices ergò: Fracti sunt rami, ut ego inserar. Benè; propter incredulitatem fracti sunt.

1 Cor. c. 1, v. 23, 28 : Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitium... Et ignobilis mundi, et contemptibilis elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.

Hebr. c. 8, v. 8 et seq. : Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum, quod feci patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educrem illos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus.... Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, propè interitum est.

Hebr. c. 10, v. 4, et seq. : Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata; idèò ingrediens mundum dicit: Hostium et oblationem nolui,

corpus autem aptasti mihi: holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio; in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens: Quia hostias et oblationes, et holocaustomata pro peccato noluit, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam; aufert primum, ut sequens statuat. In quâ voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Jesu Christi simul. Et omnis quidem sacerdos præstò est quotidie ministrans, et easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterâ Dei, de cætero exspectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Unâ enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.

Sacrificium juge, aliisque sacrificia omnia abolitum iri, præter laudi, sacrificium, legitur in Midrasch libri Numerorum. Legitur illic etiam Sabbatum ab eo solvi posse, qui Dei præcepta tradit hominibus. Unde fateri eos necesse est, meritò de se Jesum Christum prædicasse, Filium hominis dominum esse Sabbati. Traditur libro eodem sublatum iri ciborum discrimina, veniente Messia: quod et in Beresith Rabbâ disertè scriptum est. Sed et Midrasch Thehillim scriptum habet, Israelitas ob scelera sua excidisse sacerdotio, atque id ad gentes transiisse, quod jam superius à me notatum est. Addam hic etiam, horum temporum Judæos palàm fateri, jam nullos sibi superesse sacerdotes; multos quidem levitico genere se prognatos ferre, sed legitimis instrumentis genus suum approbare non posse; proindeque etiamsi suum sibi restitueretur templum, se haudquaquam sacrificaturos, ut qui non habebant כֹּהֲנִים, oraturos tantùm, unumque sibi laudis sacrificium esse concessum.

CAPUT CLXIII.

EXCIDIUM HIERSOLYMITANUM.

Psalm. 68, v. 25 et seq.: *Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt; et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Isa. c. 6, v. 8 et seq.: *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit: Vade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere: et videte visionem, et nolite cognoscere. Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravata, et oculos ejus claude, ne fortè videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum. Et dixi: Usquequò, Domine? et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore; e domus sine homine, et terra relinquatur deserta.*

Isa. c. 25, v. 1, 2: *Domine, Deus meus es tu, exaltabo te, et confitebor nomini tuo; quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas, fideles, amen. Quia posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in sempiternum non ædificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timebit te,*

Jerem. c. 19, v. 10, 11: *Et conteres lagunculam, in oculis virorum qui ibunt tecum. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultrà instaurari.*

Dan. c. 9, v. 26: *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio.*

Zach. c. 13, v. 6 et seq., c. 14, v. 1 et seq.: *Et dicitur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, et dispergentur oves.... Ecce venient dies Domini, et dividentur spolia in medio tui; et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et vastabuntur domus, et mulieres violabuntur, et egredietur media pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non auferetur ex urbe.*

Math. c. 23, v. 38: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

Luc. c. 19, v. 41 et seq.: *Et ut appropinquavit, videns civitatem fleit super illam, dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tuâ, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undiquè, et a terram prosternent te, et filios tuos qui in te sunt; et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.*

Josephus, De Belli Judaico, lib. 7, cap. 47: *Sic quidem capta est Hierosolyma, anno secundo imperii Vespasiani, octavo die mensis Gorpiaz.*

Suetonius, in Tito, cap. 5: *Novissimâ Hierosoly-morum oppugnatione, duodecim propugnatores totidem sagittarum confecit ictibus; cepitque eam natali filia suæ.*

Joannes Xiphilinus, Epitom. Dion. in Vespasiano: *Titus autem, Judaico bello præfectus, Hierosolymanis cepit, et templum cremavit. Judæis verò, non mors, sed victoria, et salus, et felicitas visa est cum templo interire.*

CAPUT CLXIV

HIERSOLYMITANI TEMPLI EVERSIO.

Dan. c. 9, v. 26, 27: *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit ejus populus qui eum negaturus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ; et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium; et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.*

Osc. c. 3, v. 4: *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.*

Matth. c. 24, v. 1 et seq.: *Et egressus Jesus de templo, bat. Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat; tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. Et Marc. c. 13, v. 1 et seq. Luc. c. 21, v. 5 et seq.*

Josephus de Bello Judaico, lib. 7, c. 26: *Sic igitur templum invito Cæsare incenditur.*

Joannes Xiphilinus, Epitom. Dion. in Tito: *Titus ritem judaico bello præfectus, Hierosolymam cepit, et templum cremavit; Judæi verò, non mortis, sed victoriæ, et salutis et felicitatis duxerunt loco, simul cum templo interire.*

CAPUT CLXV.

URBIS ET TEMPLI INSTAURANDI SPES OMNIS JUDÆIS ADEMPTA.

Isa. c. 5, v. 25: *Idè iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt morticina eorum, quasi stercus in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.*

Isa. c. 25, v. 2: *Posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum; ut non sit civitas, et in sempiternum non ædificetur.*

Jerem. c. 19, v. 11: *Hæc dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem istam sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.*

Dan. c. 19, v. 26, 27: *Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ; et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium; et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.*

Amos. c. 5, v. 1: *Audite verbum, quod ego levo super vos planctum: Israel cecidit, et non adjiciet ut resurgat; virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.*

Matth. c. 23, v. 38: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

Ammianus Marcellinus, lib. 23 de Juliano: *Ambitiosum quondam apud Hierosolymam templum, quod post multa et interneciva certamina, obsidente Vespasiano, posteaque Tito, ægrè est oppugnatum, instaurare sumptibus cogitabat immodicus; negotiumque maturandum Alypio dederat antiochensi, qui olim Britannias curaverat pro præfectis. Cum itaque rei idem instaret Alypius, juvaretque provinciæ rector, metuendi globi flammarum propè fundamenta crebris assultibus erumpentes fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum: hocque modo elemento destituti repellente, cessavit inceptum.*

Joannes Chrysostomus, Orat. 3 in Judæos: *Prædixit Daniel futurum ut hæc servitute premuntur usque ad finem. Et his dictis testimonium præbet tam diuturnum tempus jam indè elapsum, nullum ipsis vestigium vel initium felicitatis mutationis ad hunc usque diem ostentans; cum tamen instaurare templum sæpius tentaverint. Hoc enim semel, bis, ac tertio aggressi, sub Adriano, et Constantino, et Juliano, repressi sunt, tunc quidem à militibus; postremò tandem ab igne è fundamentis erumpente et intempestivos eorum conatus reprimente. Vido et Chrysostomum, Homil. 4 in Matth., et Homil. 41 in Acta, et Serm. 2 in Babylam, et Serm. 2 in Judæos, et in Demonstrat. 3: τὸ θεῖον; ὁ κτιστὸς. Gregorium Nazianz., Orat. 4; Philostorgium, Hist. Eccl. lib. 12, cap. 9; Theodoretum, Hist. Eccl. lib. 3, cap. 20, Socratum, lib. 3, cap. 20; Sozomenum, lib. 5, cap. 22; Ambrosium, Epist. 29 ad Theodosium; Rufinum, Hist. lib. 1, cap. 38 et 39; Sulpitium Severum, Hist. lib. 2; Cassiodorum, Hist. Tripart. lib. 6, cap. 43; Freculphum Lexoviensem, Hist. lib. 4, cap. 9.*

CAPUT CLXVI.

JESUS JUDEX.

Psalm. 44, v. 4 et seq.: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tuâ, et pulchritudine tuâ intende, prosperè procede, et regna, propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam; et deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis. Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui. Dillexisti justitiam, et odisti iniquitatem.*

Psalm. 71, v. 1 et seq.: *Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis; judicare populum tuum in justitiâ, et pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatores; et permanebit cum sole, et antè lunam, in generati ne et generationem.*

Psalm. 97, v. 8, 9: *Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terrarum in justitiâ, et populos in æquitate.*

Isa. c. 2, v. 3, 4: *Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem; et judicabit gentes, et arguet populos multos. Et Mich. c. 4, v. 2, 3.*

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed judicabit in justitiâ pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ; et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

Isa. c. 13, v. 9 et seq.: *Ecce dies Domini veniet, crudelis, et indignationis plenus, et iræ, furorisque ad vendendam terram in solitudinem, et peccatores ejus contemendos de cæ: quoniam stellæ cæli, et splendor earum,*

non expandent lumen suum; obtenebratus est sol in ortu suo, et luna non splendebit in lumine suo. Et visitabo super orbis mala, et contra impios iniquitatem eorum, et quiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo. Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obryzo. Super hoc caelum turbabo, et movebitur terra de loco suo, propter indignationem Domini exercituum, et propter diem irae furoris ejus.

Isa. c. 33, v. 22: Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.

Isa. c. 42, v. 1: Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum; iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet, in veritate educet iudicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrâ iudicium, et legem ejus insulæ expectabunt.

Isa. c. 49, v. 25: Eos verò, qui iudicaverunt te, ego iudicabo, et filios tuos ego salvabo.

Isa. c. 51, v. 5: Propè est Justus meus; egressus est salvator meus, et brachia mea populos iudicabunt, me insulæ expectabunt, et brachium meum susinebunt.

Isa. c. 66, v. 15 et seq.: Quia ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus; reddere in indignatione furorem suum, et increpationem suam in flammâ ignis; quia in igne Dominus dijudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem.

Jerem. c. 23, v. 5, 6: Ecce dies veniunt, dicit Dominus; et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium, et justitiam in terrâ. Et Jerem. 33, 15.

Ezech. c. 34, v. 17 et seq.: Vos autem greges mei, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego iudico inter pecus et pecus, arietum et hircorum... Propter hæc dicit Dominus Deus ad vos: Ecce ego ipse iudico inter pecus pingue et macile tum: pro eo quòd lateribus et humeris impingebatis, et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foràs, salvabo gregem meum, et non erit ultrâ in rapinam, et iudicabo inter pecus et pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David.

Dan. c. 7, v. 9 et seq.: Aspiciebam, donec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit... iudicium sedit, et libri aperti sunt... et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Joel. c. 2, v. 1 et seq.: Canite tubâ in Sion, ululate in monte sancto meo; conturbentur omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini, quia propè est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis... Et dabo prodigia in cælo, et in terrâ sanguinem, et ignem, et vaporem fumi; sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem,

antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit: Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.

Mich. c. 4, v. 1 et seq.: Et erit: In novissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, et sublimis super colles; et fluent ad eum populi. Et properabunt gentes multæ, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus; quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et iudicabit populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum.

Soph. c. 3, v. 8: Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum, quia iudicium meum, ut congregem gentes, et colligam regna, et effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei; in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra.

Matth. c. 9, v. 2 et seq.: Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jesus fidem illorum dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua... Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et Marc. c. 2, v. 5 et seq. Luc. c. 5, v. 18 et seq.

Matth. c. 16, v. 17, 19: Respondens autem Jesus dixit ei: Et tibi dabo claves regni cælorum: et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis. Et Matth. c. 18, v. 18. Joan. c. 20, v. 23.

Matth. c. 5, v. 27: Filius enim hominis venturus est in gloriâ Patris sui cum Angelis suis, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et Matth. c. 21, v. 30; et c. 26, v. 64. Marc. c. 8, v. 38; et c. 13, v. 24 et seq. Luc. c. 21, v. 25 et seq. Act. c. 1, v. 11; et c. 3, v. 20, 21. Rom. c. 2, v. 6, et 1 Thess. c. 1, v. 10; et c. 4, v. 14 et seq.; et 2 Thess. c. 1, v. 10. Apoc. 1, 7, et 2, 5.

Matth. c. 25, v. 31 et seq.: Cum autem venerit Filius hominis in majestate suâ, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ; et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis; et statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. Tunc dicit Rex his qui à dextris ejus erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi... Tunc dicit et his qui à sinistris erunt: Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus... Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.

Joan. c. 5, v. 22 et seq.: Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio... et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est... Non possum ego à me ipso facere quidquam: sicut audio, iudico, et iudicium meum justum est.

Joan. c. 8, v. 3 et seq.: Adducunt autem Scribæ et Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, et steterunt eam in medio, et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses

mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis?... Erigens autem se Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jesus: Nec ego te condemnabo; vade, et jam amplius noli peccare.

Act. c. 10, v. 32: Et præcepit nobis prædicare populo, et testificari quia ipse est, qui constitutus est à Deo iudex vivorum et mortuorum.

Act. c. 17, v. 31: Eò quòd statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum à mortuis.

Rom. c. 14, v. 10: Omnes enim stabimus antè tribunal Christi; scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. Et 2 Cor. c. 5, v. 10.

2 Thess. c. 1, v. 7 et seq.: In revelatione Domini Jesu de cælo cum Angelis virtutis ejus, in flammâ ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi, qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, et à gloriâ virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.

2 Tim. c. 4, v. 8: In reliquo deposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illâ die, justus iudex, non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt adventum ejus.

CAPUT CLXVII.

APOSTOLI JESU JUDICES.

Sap. c. 3, v. 7, 8: Fulgebunt justî, et tanquàm scintillæ in arundinetis discurrunt, iudicabunt nationes, et dominabuntur populis, et regnabit Dominus illorum in perpetuum.

Matth. c. 19, v. 28: Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et Luc. c. 22 v. 28 et seq.

CAPUT CLXVIII.

JESU OMNIS POTESTAS A PATRE DATA.

Dan. c. 7, v. 13, 14: Aspicebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus et linguæ ipsi servient, potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur.

Matth. c. 28, v. 18: Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo et in terrâ.

Joan. c. 13, v. 3: Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.

Joan. c. 17, v. 1, 2: Hæc locutus est Jesus, et sublevatis oculis in cælum, dixit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut filius tuus clarificet te; sicut dedisti ei potestatem omnis carnis; ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam.

Hebr. c. 1, v. 2: Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum.

Hebr. c. 2, v. 8: Omnia subiecisti sub pedibus ejus. In eo enim quòd omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei.

CAPUT CLXIX.

JESU SERVATOR.

Psalm. 71, v. 1 et seq.: Deus, iudicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis... iudicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem. Et permanebit cum sole, et antè lunam, in generatione et generationem.

Psalm. 73, v. 12: Deus autem rex noster antè secula, operatus est salutem in medio terræ.

Psalm. 97, v. 1 et seq.: Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus. Notum fecit Dominus salutare suum; in conspectu gentium revelavit justitiam suam. Recordatus est misericordiæ suæ, et veritatis suæ domui Israel. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.

Psalm. 117, v. 21 et seq.: Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in eâ. O Domine, salvum me fac! O Domine, benè prosperare! benedictus qui venit in nomine Domini... Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem.

Isa. c. 12, v. 2, 3: Ecce Deus Salvator meus, fidecialiter agam, et non timebo, quia fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.

Isa. c. 19, v. 19, 20: In die illâ erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini iuxta terminum ejus erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terrâ Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, et mittet eis Salvatorem et propugnatorem, qui liberet eos.

Isa. c. 25, v. 8, 9: Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illâ: Ecce Deus noster iste, exspectavimus eum, et salvavit nos; iste Dominus, sustinuvimus eum, exultabimus, et lætabimur in salutare ejus.

Isa. c. 35, v. 22: Dominus enim iudex noster, Dominus legis noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.

Isa. c. 35, v. 4 et seq.: Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite timere; ecce Deus vester ultionem adducet retributionis; Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt; tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum.

Isa. c. 45, v. 8: Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul; ego Dominus creavi eum.

Isa. c. 46, v. 12, 15: Audite me, duro corde, quòd

longè estis à justitià; propè feci justitiam meam, non elongatur, et salus mea non morabitur. Dabo in Sion sicut item, et in Israel gloriam meam.

Isa. c. 49, v. 6, 25: Et dixit: Parùm es ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et facies Israel convertendas; ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ... Quia hæc dicit Dominus: Equidem et captivitas à forti tolletur, et quod ablatum fuerit à robusto salvabitur. Eos verò qui judicaverunt te, ego judicabo; filios tuos ego salvabo.

Isa. c. 51, v. 5: Propè est Justus meus, egressus est Salvator meus; et brachia mea populos judicabunt; me insulæ expectabunt, et brachium meum sustinebunt.

Isa. c. 52, v. 10: Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.

Isa. c. 60, v. 16: Et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

Isa. c. 62, v. 1, 11: Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ: Dicit filia Sion: Ecce Salvator tuus venit; ecce merces ejus cum eo et opus illius coràm illo.

Isa. c. 63, v. 8, 9: Et dixit: Verumtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvavit eos; in dilectione suà et in indulgentià suà ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus seculi.

Jerem. 23, v. 5, 6: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. Et Jerem. c. 33, v. 16.

Joel. c. 2, v. 31, 32: Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequàm veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit: Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, et in residuis quos Dominus vocaverit.

Habac. c. 3, v. 13, 18: Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo... Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo.

Zach. c. 9, v. 9: Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce Rex veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.

Matth. c. 1, v. 21 et seq.: Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Et Luc. c. 1, v. 31, et c. 2, v. 21.

Matth. c. 18, v. 11: Venit enim Filius hominis salvare quod perierat. Et Luc. c. 9, v. 56, et c. 19, v. 10.

Matth. c. 27, v. 39 et seq.: Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua et dicentes: Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo illud reedi-

ficat, salva temetipsum; si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum, illudentes cum scribis et senioribus dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Et Marc. c. 15, v. 28, 29. Luc. c. 23, v. 35 et seq.

Luc. c. 1, v. 69 et seq.: Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui; sicut locutus est per sanctorum, qui à seculo sunt, Prophetarum ejus; saltem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos.

Luc. c. 2, v. 10: Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodiè Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

Luc. c. 2, v. 29, 30: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti antè faciem omnium populorum.

Luc. c. 3, v. 4 et seq.: Sicut scriptum est in libro Sermonum Isaiaë prophetæ: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectus facite semitas ejus... et videbit omnis caro salutare Dei.

Joan. c. 3, v. 14 et seq.: Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Et Joan. c. 12, v. 47.

Joan. c. 4, v. 22, 42: Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est... Et mulieri dicebant: Quia jam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim audivimus, et scimus, quia hic est verè Salvator mundi.

Joan. c. 5, v. 34: Ego autem non ab hominibus testimonium accipio, sed hæc dico ut vos salvemini.

Joan. c. 10, v. 9: Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur.

Joan. c. 17, v. 1, 2: Hæc locutus est Jesus; et sublevatis oculis in cælum, dixit: Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te; sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam.

Act. c. 4, v. 10 et seq.: Notum sit omnibus vobis, et omni plebi Israel, quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit à mortuis, in hoc iste adstat coràm vobis sanus. Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli; et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Act. c. 5, v. 30, 31: Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos in eremitis suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dextra suâ.

Act. c. 13, v. 23: Hujus Deus ex semine, secundum prophetiam, eduxit Israel Salvatorem Jesum.

Act. c. 13, v. 47: Sic enim præcepit nobis Dominus

Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.

Act. c. 29, v. 28 : *Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei.*

Rom. c. 5, v. 9, 10 : *Christus pro nobis mortuus est : multò igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multò magis reconciliati, salvi erimus in vitâ ipsius.*

Eph. c. 2, v. 8 : *Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratiâ estis salvati.*

Eph. c. 5, v. 23 : *Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ; ipse Salvator corporis ejus.*

Philipp. c. 3, v. 20 : *Nostra autem conversatio in cælis est, undè etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.*

1 Tim. c. 1, v. 15 : *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quòd Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum.*

Tit. c. 1, v. 4 : *Tito dilecto filio, secundum communem fidem, gratia et pax à Deo Patre, et Christo Jesu Salvatore nostro.*

Tit. c. 2, v. 13 : *Expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi.*

Tit. c. 3, v. 4 et seq. : *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Jesum Christum, Salvatorem nostrum, ut justificati heredes simus secundum spem vitæ æternæ.*

Hebr. c. 2, v. 10 : *Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerunt, auctorem salutis eorum per passionem consummare.*

Hebr. c. 5, v. 8, 9 : *Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam; et consummatus factus est auctoritate obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.*

Hebr. c. 7, v. 25 : *Undè et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum.*

Hebr. c. 9, v. 28 : *Sic et Christus semel oblatum est ad multorum exhaurienda peccata; secundò sine peccato apparebit expectantibus se in salutem.*

2 Petr. c. 1, v. 1 : *Simon Petrus, servus et Apostolus Jesu Christi, iis qui cœqualem nobiscum sortiti sunt fidem, in iustitiâ Dei nostri, et Salvatoris Jesu Christi. Et c. 1, v. 11, et c. 2, v. 20; et c. 3, v. 2, 18.*

1 Joan. c. 4, v. 9, 14 : *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum... Et nos vidimus, et testificamur quoniam Pater misit Filium suum, Salvatorem mundi.*

CAPUT CLXX.

VARIJ JESU TYPI COLLIGUNTUR E VETERI TESTAMEN. VO.

1° Subjecimus lectorum oculis prophetias omnium veteris Testamenti ad Christum Jesum pertinentes,

quibus illarum exitus continetur. Prophetias omnes dico, nam si quæ fortassè in tantâ copiâ diligentiam effugit nostram, vel brevitatis studio prætermissa fuit, vel præ tot aliis clarissimis et apertissimis, quas proferimus, non magnè certè momenti censenda est; si tamen ita loqui fas est, cum prædictio nulla *προλετικῆ* Christi Jesu, pondere ac dignitate careat. Nunc quoniam diximus suprâ duplex in sacris codicibus vaticiniorum genus exstare, alterum per verba, per signa alterum; cum jam priori generi satisfecerimus, aliud nobis superest exequendum, quod breviorè gyro circumscribemus. Primum dat Jesu typum, hominum omnium parens Adamus; vel ipso monstrante Apostolo, qui formam eum esse futuri pronuntiat. Tum deindè hanc inter ipsos comparisonem instituit : *Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius iustitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obeditionem, iusti constituuntur multi.* Tum alibi 1 Cor. c. 15, v. 20 et seq. : *Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium; quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Deindè : *Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem... Primus homo de terrâ, terrenus; secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis cælestis, tales et cælestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis.* Huc adde, utrumque fuisse Filium Dei; nam stemma Christi Jesu pertexens Lucas, Adamum appellat filium Dei, et à Jesu Filio Dei hanc seriem auspicatus, in Adamo Dei filio desinit. Sex o die creatur Adamus; sexto die mortem subit Christus. Ad imaginem Dei creatus est Adamus; Jesus est imago Dei invisibilis, et figura substantiæ ejus, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius, Col. c. 1, v. 15. De terrâ virgine fictus est Adamus; Jesus de puellâ virgine. Adamum jussit Deus dominari piscibus maris, et volatilibus cæli, et universis animantibus quæ moventur super terram, Gen. c. 1, v. 28; datam sibi omnem potestatem in cælo et in terrâ prædicat Jesus. Conjugium Adamii et Evæ, individuum Christi Jesu et Ecclesiæ connubium referre auctor quoque est Paulus in Epistolâ ad Ephesios, cap. 5, v. 31, 32. Evæ suasu admittitur peccatum; Mariæ partu oritur peccati remedium. Per lignum morti nos tradit Adamus; per lignum, vitæ nos restituit Jesus. Fructum arboris, per quem bonum et malum noscebatur, degustat Adamus; de Christo Jesu prædixit Isaias, c. 7, v. 15 : *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum.* Nudus peccavit Adamus; nudus peccatum in cruce reparavit Christus. Post admissum peccatum, terrestri paradiso exit Adamus; post reparatum peccatum, cælestem paradysum subit Jesus. Dormiente Adamo creatur Eva; moriente Jesu nascitur Ecclesia. Ex Adamo et Eva nascuntur homines; ex Christo et Ecclesiâ renascun-

tur homines. Quin et Hebræi sepultum in Golgothâ monte Adamum fabulati sunt. Penès eos rei fides esto; palàm certè refragatur Hieronymus. Hanc comparationem à contrariis petiisse Paulum rectè observatum est ab Origene; ità ut in genere similitudo, in specie oppositio inter utrumque appareat.

2° Alteram Jesu Christi figuram exhibet nobis Abelis et Caini historia. Quemadmodùm enim Abeli, integerrimo viro, Caini fratris invidiam conflavit eximia pietas; ità Jesu, hominum omnium innocentissimo, fratrum Judæorum odium virtutes suæ pepererunt. Fuit Abel ovium pastor, Jesus hominum. Abeli mortem parat Cainus, Jesu Judæi. Abelum foràs ad mortem educit Cainus; Jesum Judæi ad supplicium extrà Hierosolymam rapiunt. Vox sanguinis Abelis clamat ad Deum de terrâ; de Jesu sic disserit Paulus ad Hebræos, cap. 12, v. 24 : *Accessistis ad Testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quàm Abel.* Hanc Caino pœnam criminis irrogat Deus, ut sacer et detestabilis sit in terrâ hâc, quam fraterno sanguine respersit; Judæos vulgò execrabiles esse videmus, in Ecclesiâ præsertim Christianâ, quæ Jesu sanguine lota ac murdâta est. Futurum præterea addit Deus, ut terram à se fœdatam vanis laboribus Cainus exerceat, nullos ipsi fructus, operæ pretium nullum reddituram; miseranda quippè hæc est Judæorum conditio, ut priscam et antiquatam Synagoga, et abrogatos ritus frustrâ concelebrent, nec quidquam proficiant ad salutem. Exilio quoque Cainum muletat Deus, patriisque sedibus eiecit; sic tamen ut tutam ei et incolumem vitam præstet; profugi passim et extorres errant Judæi, nec penitens tamen excinduntur, sed certa gens, ab aliis discreta esse pergunt, juxtâ illustre hoc Jeremiæ oraculum, cap. 31, v. 35, 36 : *Hæc dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ et stellarum in lumine noctis; qui turbat mare, et sonant fluctus ejus; Dominus exercituum nomen illi: Si defecerint leges istæ coràm me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coràm me cunctis diebus.* Signo quodam Cainum notavit Deus, quo agnitus vulgò mortem effugeret; Judæi variis in locis certo colore vel notâ insignes esse jubentur. Hanc Christi Jesu et Abelis comparationem prosecutus est Rupertus Abbas Tutiensis, lib. 3, Comment. in Gen. cap. 6.

3° Alius etiam Christi typus in Noe consistit, cujus nomen petitur à verbo נח, cui consolationis et quietis significatio inest; id de se pollicetur Jesus cum ait, Matth. 11, v. 28, 29 : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos; et discite à me quia mitis sum et humilis corde; et inveniatis requiem animabus vestris.* Noe, inquit Moses, Gen. c. 6, v. 8, 9, *invenit gratiam coràm Domino; Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis; cum Deo ambulavit. Jesus, inquit Lucas, cap. 2, v. 40, 4, et cap. 52, v. 22, proficiebat sapientiâ, et ætate, et gratiâ apud Deum et homines. Gratia, inquit Joannes, cap. 1, v. 17, et veritas per Jesum Christum facta est.* Justum præterea κατ' ἐξοχήν

dictum fuisse Jesum ostendimus; in æternum verò perfectus esse scribit Paulus ad Hebræos, cap. 7, v. 38. Terras inundante diluvio, totumque humanum genus delente, ii tantum perniciem instantem effugiunt, quos servat Noe; grassante per terras peccati luce, hominesque in certum interitum adducente, ii tantum imminenti subducuntur exitio, quos Jesus salvos voluit. *Nec enim, inquit Petrus, aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, Act. c. 4, v. 12.* Et uterque homines per lignum præstat incolumes. In arcâ verò Ecclesiæ figuram deprehenderunt prisci ac novitii Scripturæ sacræ interpretes; extrâ quas si qui deprehensi sunt, certissimo interitu, hi temporario, illi æterno sunt consumpti. Nudatus Noe à Chamo filio irrisus est; cum intercæ filii ejus alii duo singularem ipsi pietatem ac reverentiam præstiterunt, ac propterea illum pater diris devovit, his fausta omnia apprecatus est; nudus in cruce pendens Christus Jesus ab Israele filio ludibrio habitus est, cum verus Israel et populus gentium, ejus quoque filii, in ipsius obsequium cultumque concesserint; et idcirco Deo ille abominatus extrema per omnia infelicem vitam trahit, dum huic cælestis gratia aspirat.

4° Præclarum in Melchisedech Jesu exemplar agnoscit Paulus in Epistolâ ad Hebræos. Ait enim, cap. 7, v. 2, 3 : *Primum quidem interpretatur rex justitiæ; deindè autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogiâ; neque initium dierum, neque finem vitæ habens; assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.* Hæc in Jesu *χρηστία* exstant valdè manifesta; nam et regia ejus potestas, et præstans justitia, et insigne pacis studium prædicantur in veteri Testamento ac in novo, ut probatum est à me in Parallelismo. Sine patre natus est, quippè ex Virgine; sine matre, quippè Filius Dei; cujus genealogia nulla est, utpotè Dei, parentum majorumque seriem haudquaquàm percensentis. Neque initium habet, neque finem; quippè ab omni retro ævo à Patre natus est, nullâ temporum diuturnitate unquam extinguendus; cui dixit Deus, Psalm. 109, v. 3 : *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum; ex utero autè Luciferum genui te;* qui ipse de se hæc prædicat : *Ab initio et autè secula creata sum, et usque ad futurum seculum non desinam, Eccli. cap. 24, v. 14, qui primum se et novissimum esse ait, alpha et omega, principium et finem.* Undè Paulus comparationem Jesu cum Melchisedecho persequens : *Melioris Testamenti, inquit, sponsor factus est Jesus; et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere; hic autem èd quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium.* Undè et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis. Hebr. cap. 7, v. 22 et seq.; quod et subindè repetit. Sacerdos fuit Jesus, non oleo illo ex arborum fructibus expresso unctus, sed oleo lætitiæ præ consortibus suis; non Hebræorum solum sacerdos, sed ethnicorum quoque, et, ut Tertulliani verba usurpem, *præputiâ sacerdotii Pontificis, perindè ut Melchisedech, qui non inter*

ethnicos solùm, sed erga Abrahamum etiam Hebræorum parentem sacerdotio functus est. Ethnicorum etiam rex fuit Melchisedech, Christus *judicabit in nationibus*, ut est in centesimo nono Psalmo. Incircumciscus fuit Melchisedech, ut est in Gen. c. 14, v. 18; Christus circumcisionem abrogavit. Denique et hæc Mosis verba: *At verò Melchisedech rex Salem, proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi benedixit ei*, Melchisedech similitudinem aliam declarant cum Jesu Christo, à quo sacrificium panis et vini in Eucharistiæ sacramento institutum est; quod etiam Malachiæ vaticinatione celebratur. Atque hæc Christi et Melchisedech similitudine ductus Petrus Cunæus, homo acutus et eruditus, unum eundemque fuisse ausus est asseverare, et in eâ formâ quam Christus Jesus gessit deindè in terris, Abrahamo victori sese Filium Dei obtulisse. Quam opinionem expendere, atque eam etiam quam defendit Hieronymus in Epistolâ ad Evagrium, instituti mei non est.

5° Multas quoque Jesu similitudines gessisse Isaacum deprehendimus. Isaacum genuit centenarius pater, et, ut sacris utar locutionibus, plenus dierum: *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum*; verba sunt Pauli ad Galatas. Qui Christi Pater *Antiquus dierum* à Daniele appellatur. Matre vetulâ, et ad ñlam diem sterili, Dan. 7, 9, 23, natus est Isaacus; Synagogæ filius fuit Jesus, matris pulchræ quidem, et decoris ritibus ac splendidis cæremoniis ornatæ, sed jam effætæ et infæcundæ, quippè non conferentis gratiam Spiritûs sancti, per quam cordibus humanis charitas infunditur; gratiam, inquam, illam, quæ, ut ait Paulus, vita æterna est. Promissionis filius fuit Isaacus; Jesum Deus *promisit per Prophetas suos in Scripturis sanctis*, inquit Paulus, Rom. c. 1, v. 2. Unigena uterque fuit. Isaacus à patre sacrificio destinatus, et ad mortem ductus est; Deus Jesu *proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*; uti scribit Paulus ad Romanos. Isaacus ligna, quibus imponendus et immolandus erat, itidem ut Jesus crucem, in montem ipse portavit.

6° Sed et aries ipse, quem immolavit Abrahamus, plurimas venturi Christi notas in se habuit. Eadem quippè in ariete *χρυσίρια* ad Christum pertinentia reperio, ac in agno et ove, quæ suprâ in Parallelismo observari possunt: simpliciter dico, innocentiam, patientiam, et quod morti vel ab ipso ortu destinatur. Quibus et hæc adjiciemus: hortari nos Apostolum, ut induamus Christum, quòd detonsâ ex arietibus lanâ vestiamur; hortari nos Jesum ipsum apud Joannem, ut carnem suam edamus, quòd arietinâ et agninâ carne vescamur; cornibus hæsisse in vepreto arietem Abrahami; spinis Jesum coronatum fuisse, totoque vitæ decursu summas difficultates et angustias tolerasse; Abrahamum post tergum conspexisse arietem; sed et Jesum post multos annos de se oriturum prævidisse; atque id significasse Jesum cùm diceret: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; vidit, et gavisus est*; Abrahamum Deo sacrificasse arietem, Isaaco filio succidaneum; passum quoque esse

Deum, ut pro hominibus à se procreatis sibi Jesus mactaretur. Eadem denique loca sacrificio utriusque celebrata sunt, illius Moria, hujus Golgotha, mons uterque hierosolymitanus. Quamquam in ipso Golgothâ, in quo mortem tulit Christus, arietem Abrahami immolatum esse Judæi opinantur.

7° Damus et aliam Christi Jesu imaginem. Josephum, qui itidem ut Isaacus patre jam sene natus fuit, eoque diurnam Christi expectationem significavit. Cùm præ fratribus à patre diligeretur, fratrum sibi concivit invidiam et odium, quod et Jesu contingit. Josephi somnia, quæ summam illi dignitatem portendebant, in Jesu eventuum habuerunt; à fratribus suis adoratus est, nec allegoricè tantùm, sed reverà etiam sol et luna, ac reliquæ stellæ, ad Jesu Dei nutum orbem suos decurrent. Advenienti Josepho mortem fratres meditantur: *Venite*, inquit, *occidamus eum*, Gen. c. 37, v. 20; veniente ad homines Jesu, *Morte turpissimâ*, inquit, *conlemnemus eum*, Sap. c. 2, v. 20. Venditur Josephus à fratribus, viginti, vel, ut alii interpretes habent, triginta nummis, testibus Ambrosio, lib. de Patriar., c. Joseph, cap. 31, et Augustino, serm. de Temp. 81; Jesus à Judâ triginta quoque nummis venundatur. Cruenta Josephi tunica ad Jacobum perlata, cruentam Jesu mortem significat. Apud Putipharem eunuchum servitutem serviit Josephus; Jesus *semetipsum exinanivit, formam servi accipiens*. Josephus carcere clausus inter duos reos, alteri mortem, salutem alteri et libertatem vaticinatur, oratque ut dignitati restitutus sui meminerit, Jesus cruci affixus inter duos latrones, altero in extremis interitu digna loquente, æternam alteri felicitatem spondet, cùm ab eo rogaretur, ut regnum adeptus sui memor esset. Decoram Josephi et elegantem formam non semel laudat Moses; sic laudatur et illa Christi in Psalm. 44, v. 3: *Speciosus formâ præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum*. Ad Josephi nutum frumenta populis vendebantur, ait Moses, Gen. c. 42, v. 6: Jesus escas populis esurientibus non semel subministravit; ipse se panem vitæ, panem vivum qui de cælo descendit, esse profitetur; qui venerit ad se, non ampliùs esuriturum, qui panem hunc manducaverit, non moriturum. Josephus suis exstitit causa salutis, proptereaque eos sic alloquitur in Gen. cap. 45, v. 5, 7: *Pro salute vestrâ misit me Deus antè vos in Ægyptum... præmisitque me Deus, ut reservemini super terram.... Non vestro consilio, sed Dei voluntate hùc missus sum.* Nec suos solùm, et Ægyptios, sed exterâs quoque gentes fame laborantes sublevavit, et *salvator mundi* à Pharaone dictus est; quæ in Christum Jesum tam aptè cadunt, ut non tam de Josepho, quàm de ipso scripta esse videantur. Fratres dimittens Josephus, præceptum hoc dat proficiscentibus: *Ne irascamini in viâ*; à discipulis abiturus ad Patrem Jesus: *Pacem*, inquit, *relinquo vobis, pacem meam do vobis*, Joan. 14, v. 27. Pharao Ægyptios coràm Josepho in genua jubet procumbere, totamque Ægyptum ex ipsius arbitrio pendere, et alterum eum esse à rege. *Deus exaltavit Je-*

sum, inquit Apostolus, Phil. c. 2, v. 9 et seq., et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et in fernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriâ est Dei Patris. De Josepho sic fatur moriens Jacob: *Filius accrescens Joseph, filius accrescens*; de Christo Jesu sic Joannes Baptista, Joan. c. 3, v. 29: *Illum oportet crescere, me autem minui*; cujus et figura est lapis ille Danieli, cap. 2, v. 35, memoratus, *quasi factus est mons magnus, et implevit universam terram*.

8° Jesum expressit et paschalis agnus: *Etenim*, inquit Paulus, 1 Cor. c. 5, v. 7, *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Quæ comparatio cum instituta sit à nobis supra in Parallelismo, et accuratissimè à Bocharto in Hierozoico, part. 1, lib. 2, cap. 50, pauca tantum nonnulla commemorabimus. Quo anni, mensis, et diei tempore paschalis agnus, hoc ipso immolatus est Christus Jesus. Nam cum alio die Christus, alio Judæorum primores Pascha celebraverint, factum est ut incidere veri Agni Christi mors in eum ipsum diem, quo agni typici sacrificium fieri Moses sauxerat. Notant Steuchus Eugubinus in Exod. c. 12, v. 6, et Masius in Jos. c. 5, v. 10, persuasum esse Judæis, hoc ipso die se à Messia iri redemptum, quo in Ægypto per Agni esum in Phase Domini libertatem adepti sunt. Convenit quoque locus, Hierosolyma, ubi postquam arca constituta est, paschale sacrificium ille fieri necesse fuit. Agnum mactari oportuit *sine maculâ*: Jesum agnum *ἀμωμον καὶ ἀσπίλον* appellat Petrus in primâ Epistola. Paschalem Agnum comedere festinanter, pedibus calceatis, baculos manibus tenentes, et ad iter expediti jubentur Israelitæ, Christus Jesus intra paucas horas captus, damnatus, et mortui datus est. Agni et Christi Jesu mors cruenta, utraque in gratiam populi. Sanguis Agni domorum foribus aspersus Hebræis saluti fuit, perinde ut Jesu sanguis universis hominibus, quicumque eo abluuntur. Unde Isaias de Christo: *Iste asperget gentes multas*. Ne agni ossa confringerentur lege cautum erat; de Jesu sic Joannes, cap. 19, v. 31 et seq.: *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non frugerunt ejus crura... Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleatur: Os non comminuetis ex eo.* Agni reliquias ulas in crastinum servari nefas erat; Christus de cruce depositus est, et in monumentum conditus ipso interitûs sui die. Fermenti usus Paschalibus festis vetitus fuit; et ab Agni esu polluti et incircumcisi arcebantur; ad sacrum corporis Christi epulum accedere debemus, juxta Pauli præceptum, *non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et ritatis*. Post agni paschalis esum ægyptiacâ statim servitute exempti sunt Israelitæ; per corporis Christi esum, vitiorum, dæmonum ac mortis tyranu ude liberamur. Sed et hic Israelitici populi ex Ægypto in Chanaanitidem reditus, typus fuit reditûs Christi ex eadem regione in patriam. Unde et utrumque reditum unâ *ῥήσιν* Oseas significavit, cap. 11, v. 1: *Ex Ægypto vocavi Filium meum*. Israellem quidem filium suum

primogenitum appellat Deus in Exodo, et apud Jeremiam, quæ Christo Jesu convenire ostendimus in Parallelismo.

9° Paulus Apostolus in priore ad Corinthios Epistola, hæc scribit: *« Nolo enim vos ignorare, Fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt et omnes mare transierunt; et omnes in Moyse baptizati sunt in nube, et in mari; et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt (bibeant autem de spiritali consequente eos petrâ; petra autem erat Christus). »* Quibus intelligimus, et nubem illam igneam Hebræis prælucentem, et cœlo depluens Manna, et petram quæ ad tactum Mo-is aquis fluxit, futurorum mysteria continere. Tunc baptizati sunt in nube, ac deinde baptizati sunt in nomine Jesu Christi, ut sæpè loquitur Lucas in Actis; undè liquidum est nubem illam Christi typum fuisse. Quid quod et dux dicitur Christus à Prophetis, et lux, et ignis, ut docuimus in Parallelismo; quæ in columnam illam noctu igneam, nubilam interdiu conveniunt. Quid quod in Exodi decimo quarto capite Angelus Dei castra Israelitarum dicitur præcessisse; cum superiori capite, et nono Nehemiæ, et Psalmo septuagesimo septimo, Deum ipsum se itineris ducem iis præbuisse legamus. Manna verò, panis cœli, et panis Angelorum appellatur in Exodo, et in Psalmis non quòd panis Angelorum, vel cœlestis panis reipsâ esset, sed quòd veri Angelorum panis, et de cœlo lapsi, Jesu Christi figura esset. Sic ergo Jesus de se apud Joannem: *Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim Dei est qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo*. Et deinde: *Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur*. Verè enim hic est cibus cœlestis, quo animos nostros refici decet, spretis jam Ægyptiis cupediis, terrenarum videlicet rerum studiis. Tum subjicit: *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vitâ*. Huc referenda sunt quæ de manna in libro Sapientiæ scripta exstant: *Angelorum escâ nutriti populum tuum, et paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat; et deserviens uniuscujusque voluntati, ad quam quisque volebat, convertebatur*. Dei substantiam Christum appellat, utpote qui sit *splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*. At illud est absconditum manna, quod vincenti daturum se pollicetur Spiritus in Apocalypsi, alludens ad manna in aurâ urnâ reconditum, et in arcâ Testamenti asservatum. Nec veteres Judæos fugit hæc manna significatio, nam id Philo esse docet *Verbum divinum rerum omnium antiquissimum, cœleste contemplatoris animi, et incorruptum alimentum*. Idem et Petram esse ait *firmam et infractam Dei sapientiam, altricem eorum qui incorruptæ vitæ appetentes sunt*. (Phil. lib. *Pejorem meliori insidiari*, et lib. *Quis sit rerum divinarum hæres*.)

Petram autem Christum esse dixit Paulus, *τρυφῶν*; videlicet et *συμβολικῶς*. Quemadmodum enim in desertis et arenis locis sitiēti populo aquam percussa à Mose rupes emisit; ita in squalidâ mundi hujus solitudine, hominibus cœlestem gratiam sitiētibus, Jesus plagis ad mortem ictus largos de cœlo divinæ gratiæ imbres aspersit. Quocirca sic ipse de se: *Qui biberit ex aquâ quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Rursùm: *Ego sitiēti dabo de fonte aquæ vivæ gratis*; quæ jam attulimus in Parallelismo, cum fontem esse Jesum probaremus. Consequitur autem nos petra isthæc, cum gratiæ suæ donis prosequitur Christus, et se nobiscum futurum pollicetur *omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*.

10° Quin et hircus illæ emissarius, cujus capiti mala imprecabatur pontifex, quique Israelitarum noxis velut onustus in loca sola abigebatur, Christum denotabat, *qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo*; atque hæc ipsi sarcinâ impositâ, urbe Hierosolymâ exactus, et ad mortem deductus est.

11° Aeneo serpenti, ad sanandos serpentium morus proposito à Mose in solitudine, se confert Jesus Dominus apud Joannem: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exultari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam*. Quemadmodum enim serpentis hujus aspectus venenatam et alurentem serpentium vim extinguēbat, ita peccati ac diaboli, à quibus in ignem æternum mergi possumus, in omnibus sumentes scutum fidei, possumus omnia tela ignea extinguere. Per fidem enim intuemur Christum. Serpentium Israelitis infestorum figuram habuit æneus serpens, at eorumdem veneno caruit: *Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati*, ait Apostolus ad Rom. 8, v. 3, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis. Et 1 ad Cor. 1, v. 21: *Eum qui non novet peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitiâ Dei in ipso*. Sed quamvis Adamo similis factus sit Jesus, ejus tamen peccatum, exitiale nobis et damnosum, non habuit: *Tentatus per omnia pro similitudine, absque peccato* (Hebr. c. 4, v. 15). Moses serpentem æneum posuit pro signo; de Jesu hæc vaticinatus est Simeon ad Mariam matrem: *Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur* (Luc. c. 2, v. 34). Quod et de eo jam antè prædixerat Isaias, cap. 41, v. 10, 12: *In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur*. Sublatus est uterque in altum, serpens tigillo, Jesus cruce. Novitii quidem Judæi, dum arcanam mysterii hujus significationem rimantur, tradunt eos qui serpentium ignitorum morsibus in deserto appetiti, in salutari ænei serpentis aspectu remedium quærebant, non tam iis ad quærendam salutem hæerere debuisse, quæ sub sensum cadebant, quàm feræ serpentis antiqui, peccati videlicet, ictus recordari, et ad Dei misericordiam palàm omnibus propositam mentis oculos convertere. Narrat autem Justinus in Dialogo cum

Tryphone, cum aliquandò quæreret à Judæis, annon subesse videretur occultum aliquod mysterium mandato huic de æneo serpentis simulacro palàm proponendo, quod præscriptæ in Decalogo simulacrorum interdictioni manifestò contraibat, quemdam ex iis ingenuè id esse fassum, dein subjecisse, sæpiùs à se rogatos super eâ re doctores suæ gentis, expediendi sui rationem nullam invenisse.

12° Christum sui similem olim proditurum vaticinabatur Moses cum diceret, Deut. c. 18, v. 15: *Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies*. Hujus oraculi veritatem in Jesu eluxisse palàm testati sunt Petrus et Stephanus in Act. cap. 3, v. 21, et cap. 7, v. 37; et accuratâ ac luculentâ comparatione probavit Eusebius libro Demonstrationis Evangelicæ tertio. Cujus dissertationis summa sequar fastigia. Utrumque Deus principem ac ductorem misit; Mosem Hebræorum, hominum omnium Jesum. Uterque se à Deo missum magnis approbavit miraculis. Moses Hebræos ex Ægyptiorum servitute vindicavit in libertatem; Jesus homines dæmonum omnium mancipatos vinculis exemit. Moses Hebræis per desertum ad terram promissam, Jesus hominibus per vitæ hujus angustias ad cœlestem patriam, ducem se præbuit. Moses nutu mare sisit et exsiccat; Jesus sævientes ventos frænât, et tumidos fluctus dictis sedat. Moses Hebræos trans mare salvos ducit et incolumes; Jesus fluctibus suspensus graditur suprâ mare, et Petro idem posse concedit. Moses Hebræos, Jesus homines ab idolorum cultu avertit. Moses Hebræis, Jesus universo generi humano leges sanxit. Moses Hebræos, trajecto mari Rubro, Ægyptiorum tyranni subduxit; Jesus hominibus per baptismum jugum dæmonum detraxit. Moses Deum inter et Hebræos conciliatorem ac proxenetam se gessit. *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*, ait Paulus in Priore ad Timotheum cap. 2, v. 5. Fuit Moses cum Domino quadraginta dies et quadraginta noctes, panem non comedit et aquam non bibit, Exod. cap. 34, v. 28; Jesus cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit (Matth. cap. 4, v. 2). Moses splendidâ facie descendit de monte; Jesus consensu cum tribus Apostolis monte, *transfiguratus est antè eos, et resplenduit facies ejus sicut sol*. Esurientibus Hebræis coturnices et manna de cœlo, et aquam de rupe sitiētibus, Deus per Mosem administrum et interpretem in deserto largitus est; Jesus turbæ in deserto fame languenti cibaria non semel suppeditavit, et aquam vitæ se gratis daturum pollicitus est. Septuaginta viros de senibus Israeliticis, populi magistros ac duces constituit Moses, cujus et spiritum cum illis communicat Deus; Jesus discipulos septuaginta duos quoquoversus dimittit, doctrinæ suæ præcones, et Spiritu suo afflatus. Mariam lepris laborantem sanat Moses; hominem Jesus eodem morbo affectum sanitati restituit. Moses duodecim exploratores in terram Chanaan, Jesus duodecim Apostolos in universam terram mittit. Osææ filio Nun, Josuæ nomen imponit Moses, Simonem Jesus Petrum dici jubet. Veteris Testamenti

sequester Moses, novi conditor Jesus. Hæc ad le-
Mosem ac reliquos etiam Israelitarum liberos, statim
ab ortu nefario Pharaonis mandato sui se morti addi-
ctos; Jesum nascentem ab Herode fuisse ad mortem
quæsitum, reliquos etiam Bethleemnitici tractus infan-
tes trucidatos; Mosem verò et Jesum parato sibi letho
à parentibus fuisse subductos. Denique quemadmodum
reliquis Prophetis longè præstitit Moses, sive prophe-
ticam facultatem spectes, sive patrata miracula, quod
toto capite probavit Maimonides; ita eos, atque ipsum
etiam Mosem, Christus longo intervallo superavit, et
quoad vim futurorum præsciam, et quoad prodigiorum
edendorum facultatem.

13° In Aaron quoque Christi Jesu constat simula-
crum. Hic novæ legis pontifex, quod fusà disputatione
probat Paulus in Epistolâ ad Hebræos, ille prisæ.
Unctus ille oleo ex bacis arborum expresso, hic
oleo lætitiæ. *Dixit Dominus ad Moysen: Ecce consti-
tui te deum Pharaonis; et Aaron, frater tuus, erit pro-
pheta tuus; de Christo Jesu dixit Moses, Deut. c. 18,
v. 15: Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis,
sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum au-
dies.* Semel ille in anno Sancta sanctorum inibat so-
lus, non sine sanguine, quem offerebat pro suâ et po-
puli ignorantia; Christus Jesus per proprium sangui-
nem introivit semel in sancta, æternâ redemptione inventa
(Hebr. c. 9, v. 6 et 12). De Aaron sic Deus ad Mosem,
Exod. c. 28, v. 38: *Portabit Aaron iniquitates eorum
quæ obtulerunt et sanctificârunt filii Israel; de Christo
Jesu sic Isaias, cap. 53, v. 4 et seq.: Verè languores
nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos
putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo, et
humiliatum; ipse autem vulneratus est propter iniquita-
tes nostras, altritrus est propter scelera nostra; disciplina
paciæ nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus.*
Deum inter et homines sequester fuit Aaron, 1 Tim.
c. 2, 5; *Unus mediator Dei et hominum homo Christus
Jesu* (Hebr. c. 9, v. 15). Deum Aaron resperso san-
guine Testamenti veteris, quod mandaverat ad Israe-
litas Deus facinorosis hominibus reddebat propitium;
Christus Jesus novi Testamenti mediator est, ut morte in-
tercedente in redemptionem earum prævaricationum quæ
erant sub priori Testamento, repositionem accipiant,
qui vocati sunt æternæ hæreditatis (Hebr. c. 9, v. 15).
In seditione Core, Dathanis, et Abironis, cum gras-
saretur incendium, et noxios sacer ignis corripere,
Aaron stans inter mortuos ac viventes, pro populo de-
precatus est, et plaga cessavit, Num. c. 16, v. 48; sæ-
vientie peccatorum lue, et humanum genus depascen-
te, in tutum subduxit nos Christus, et periculo exem-
it: *Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per
semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum
pro nobis* (Hebr. c. 7, v. 25). Neque solùm ad
vivos, ac porrò victuros, sed ad defunctos etiam
mortis suæ beneficium pertinere voluit, et veteris Tes-
tamenti promissiones novi beneficiis abundè per-
solvit.

14° Egregium verò, non nomine solùm, sed et
etiam Jesu typum gerit Josue; hic enim successit

defuncto Mosi; Jesus abrogatâ Mosis lege, novam
proposuit; *Omnes enim prophetae et lex usque ad Joan-
nem prophetaverunt, inquit Jesus ipse apud Matthæum,
et Paulus ad Romanos: Finis Legis Christus.* Mosis
minister fuit Josue. *Ubi venit plenitudo temporis,
misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum
sub lege.* Legem autem Mosis nomine intelligi mani-
festum est ex eo quod in Evangelio ait Abrahamus
apud Luc. cap. 19, v. 27: *Habent Moysen et Pro-
phetas, audiant illos; et ex eo quod scribit Paulus
ad Corinthios 2, cap. 3, v. 13: Sed usque in ho-
diernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum
est super cor eorum.* Moses ad Chanaanitidis terræ
fines Hebræos deduxit; in terram ipsam inducere non
potuit, quod præstitit Josue; quomodò id in Christo
Jesu expressum sit, sic Paulus Galatas docuit: *Scien-
tes autem quòd non justificatur homo ex operibus leg-
is, nisi per fidem Jesu Christi; et nos in Christo Jesu
credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex
operibus legis; propter quod ex operibus legis non ju-
stificabitur omnis caro.* Appositum quoque et illud ex
Epistolâ ad Hebræos cap. 7 v. 18, 19: *Reprobatio
quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem
ejus et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adducit lex,
introdactio verò melioris spei, per quam proximamus ad
Deum.* Quam itaque per legem Mosis obtinere homo
non poterat, Jesu Christi beneficio promissam ter-
ram, cœlestem nempe patriam assequitur. Chanaan-
itidis terræ, Jordane trajecto, compotes Hebræos
facit Josue; in patriam cœlestem ablutos nos baptismi
aquis inducit Jesus. Duodecim lapides de Jordanis
alveo sublatos ad posteritatis memoriam in castris
statui jubet Josue, atque alios item duodecim in ipso
Jordanis alveo; Jesus duodecim seligit Apostolos,
quorum principi derivatum à petrâ nomen imposuit;
ipsos verò fundamentum mysticæ suæ domus esse
jussit. De his Paulus ad Ephesios, cap. 2, v. 19 et seq.:
*Estis cives Sanctorum, et domestici Dei, superædifica-
ti super fundamentum Apostolorum et Prophetarum,
ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis
ædificatio constructa crescit in templum sanctum in
Domino.* De iis multò antè Zacharias in hæc verba:
*Et salvabit eos Dominus eorum in die illâ, ut gre-
gem populi sui; quia lapides sancti elevabuntur su-
per terram ejus.* Secundæ Circumcisionis Hebræis ad-
minister fuit Josue; in Jesu circumcisi sumus, cir-
cumcisione non manu factâ, in expoliatione corporis
carnis; sed in circumcisione Christi, circumcisione
cordis in spiritu, non litterâ. Josue circumcidit Israe-
litas in Galgalis, undè et loco nomen, quòd oppro-
brium incircumcisæ Ægypti ab Hebræis illic fuisset
amotum et devolutum; Jesus opprobrium nostrum
morte suâ amovit et devolvit in Golgothâ; cujus no-
minis origo eadem est quæ vocabuli Galgal, nimirum
גלגל. Bellator Josue; bellator et Jesus, cujus ex ore
gladius anceps exibat. Sic Israelitæ denique de Jo-
sue: *Sicut obedivimus in cunctis Moysi, ita obediemus
ei; sic Jesus ad Israelitas: Si crederetis Moysi,
crederetis forsitan et mihi.*

15° Insunt de Samsonē note plurimæ, ut s ad Christum Jesum meritò referre possis. Matre sterili natus est Samson; Virgine matre natus est Jesus. Samsonis matri apparuit Angelus Domini, et dixit ad eam: *Sterilis es et absque libris, sed concipies, et paries filium; cave ergò ne bibas vinum ac siceram, nec immundum quidquam comedas;* Judic. 13, 3, 4. Mariæ matri Jesu ait Angelus: *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum; ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum.* Luc. 1, 30, 31. Pergit Angelus ad Samsonis matrem: *Erit enim Nazaræus Dei;* Judic. 13, 5. De Jesu sic Matthæus: *Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur,* Matth. 2, 23. Iterum Angelus de Samsonē: *Ipse incipiet liberare Israel de manu Philistinorum,* Judic. 13, 5. de Jesu sic Angelus: *Ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum,* Matth. 1, 21, et apud Lucam, 1, 32: *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus; et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis.* Manuæ Samsonis patri, de filii ortu dubitanti, visus est Angelus; apparet et Angelus Josepho patri Jesu, conjugis pudicitiam suspectam habenti. Addit auctor libri Judicium de Samsonis matre, cap. 13, 24, 25: *Peperit itaque filium, et vocavit nomen ejus Samson; crevitque puer, et benedixit ei Dominus; cepitque Spiritus Domini esse cum eo;* de Mariâ sic Matthæus: *Peperit Filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum,* Matth. 1, 25; de quo sic Elizabeth apud Lucam, 1, 44: *Benedictus fructus ventris tui;* et iterum Matthæus: *Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aquâ, et ecce aperti sunt ei cæli, et vidit Spiritum Dei descendantem sicut columbam, et venientem super se,* Matth. 3, 16. Samsonis nomini Solis significatio inest; שמש enim Solem sonat, שמשו verò Solem eorum; sic enim exponit Hieronymus, lib. de Nomin. hebr.; de Jesu sic Malachias: *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ,* Malacl. 4, 2. Uxorem philistæam ducit Samson, eique intimos animi sensus aperit; Ecclesiam ex ethnicis cogit, sibi que adjungit Christus, eamque decretorum suorum interpretem constituit. Samson ad uxorem visens, obvium leonem interficit, in cujus ore post aliquot dies favum mellis reperit; Jesus Ecclesiam constitutus ait, Joan. 16, 35: *Confidite, ego vici mundum.* Atque hic quidem mundus adversus Jesum prius ferox, ab eo tandem domitus suave ipsius accepit jugum, mellis que Evangelii dulcedinem degustavit. *Samson sitiens valde clamavit ad Dominum;* Jesus animam agens sitire se dixit. Samson Gazæ dormit ad mediam noctem; tùm experrectus postmodum ipsas portæ fores detrahit, et humeris impositas defert ad verticem montis; Jesus lethi somno excitus, de mortis exit potestate. Quod prævidens David, ait, Ps. 67, 21: *Domini, Domini exitus mortis;* de quo item Petrus Act. 2, 24, sic disserebat Hierosolymis: *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quòd impossibile erat teneri illum ab eo. Samson multò plures interfecit mortens, quàm antè vivus occiderat;* Jesus morte suâ

d monem, peccatum, ac mortem ipsam devicit.

16° En tibi in Samuele aliam etiam Christi Jesu imaginem. Partus ille fuit matris sterilis, perindè ut Samson; Christus Virginis. Nazaræus etiam fuit, eaque, itidem ut Samson, Christo similis fuit. Unigena Samuel, unigena et Christus. De Samuele hæc legimus: *Puer autem Samuel proficiebat, atque crescebat, et placebat tam Deo quàm hominibus,* 1 Sam. 20, 26; hæc de Christo Jesu: *Et Jesus proficiebat sapientiâ, et ætate, et gratiâ apud Deum et homines,* Luc. 2, 52. Iterum de Samuele: *Crevit autem Samuel, et Dominus erat cum eo;* sic quoque Lucas de Christo: *Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientiâ et gratia Dei erat in illo.* Sacerdos fuit Samuel: sacerdos et Christus. Propheta etiam uterque.

17° Sed et David non vaticiniis duntaxat suis, nec quòd Bethlehemo ortus itidem ut Jesus, sed gestis etiam rebus toto vitæ curriculo Christum Jesum præmonstravit, expressumque ejus typum postfuturis proposuit: et cum jussu Dei unctus est, et rex creatus; et cum esu panum propositionis sacerdotem se gessit utraq; in se conjunctâ et sacerdotii et regni potestate; et cum singulari adversus Goliathum certamine, populum jugo Philistæorum exemit; perindè ut Jesus expugnato diaboli imperio humanum genus in libertatem filiorum Dei restituit; et cum variis illum laboribus et angustiis exercuit Deus, priusquàm ad regiam dignitatem eveheret; et cum arcam à Philistæis prius captam de domo Abinadab reduxit Hierosolymam; itidem ut Jesus Ecclesiam, fractâ diaboli potestate, certis sedibus constituit; et cum post traditum illi regnum, filiorum suorum perduellionem et scelera expertus est; perindè ut adversus Jesum regem patremque nostrum nova quotidie flagitia designamus; et cum pacem per eum Deus populo suo peperit, et adversas ipsi gentes subjecit, quemadmodum pacis à Deo nobis concessæ sequester est Jesus, cui potestas omnis à Patre tradita est. Indè adeò apud Prophetas, Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, et Ozeam ipsum, Davidis nomen Christo tribuitur.

18° Nec minùs in Salomone agnoscì potest Jesus. A pace Salomoni nomen; quàm pacificus fuerit Jesus fusè in Parallelismo probavimus. Appellatus quoque est Salomon שְׁלֹמֹן, hoc est, *Dilectus Domini;* idem de Jesu clarâ voce Deus ipse de cælo non semel testatus est, cum diceret: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui,* Matth. 3, 17 et 17; ipse se à Deo Patre suo dilectum esse Jesus sæpè declaravit. קְרִיָה præterè, hoc est, *ἐκκλησιαστής* seu Concionator cognominatus est Salomon; quod quàm Christo Je u conveniat cognosci potest ex parallelismi tricesimo quinto capite. Salomon ædificavit templum à Deo Jesus Ecclesiam. Davidis filius uterque, uterque r x Regina illa Saba, quæ Salomonis famâ excita venit ad eum, ejusque sapientiam et opes mirata est, Ecclesiam refert, quæ ethnicis ferè conflata, Jesu doctrinâ, virtutibus et gratiâ capta ei sese applicuit.

19° In Jonâ sui propositam esse figuram palam Jesus declaravit: *Sicut enim, inquit, fuit Jonas in ven-*

tre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Matth. 12, 39. Habes hic itaque eximium Jesu ad vitam redeuntis simulacrum. Jonas, sæviante tempestate, et nautis de vitâ sollicitis, dormit securus; quod et Christo contigit. Jonas pro nautarum salute mittitur in mare, silent fluctus, et tempestas sedatur; in Jesu complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum; pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt. Col. 1, 19, 20. Nautæ Jonam in mare missuri Deum orant ne sibi crimini detur viri innocentis interitus. Quæsumus, Domine, ne pereamus in animâ viri istius, et ne des super nos sanguinem innocentem, Jon. 1, 14; Pilatus Jesum letho daturus, acceptâ aquâ, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum à sanguine justî hujus; vos videritis! Matth. 27, 46. Sic de se ad Deum Jonas in ventre ceti: *Abjectus sum à conspectu oculorum tuorum*; sic de se ad Deum Jesus in cruce: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Jonas maris periculo functus Ninivitas ad obsequium Dei compellit; gentes post vitam à Jesu receptam, ad Dei cultum vocantur. Jonas concionator, perindè ut Jesus. Ad pœnitentiam Ninivitas hortatur Jonas: *Pœnitentiam agite, inquit Jesus, appropinquavit enim regnum cælorum.*

20° Apparet itidem in Eliacimo, Helciæ filio, Jesu Christi imago; nam quæ de Eliacimo dixit Isaias, huic datum iri clavem David, idem Christo accommodat Angelus Ecclesiæ Philadelphię, apud Joannem in Apocalypsi: *Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David; qui aperit, et nemo claudit; claudit et nemo aperit*; quæ ex Isaiâ *πρὸς λέγειν* sumpta sunt. Scribit prætercâ Isaias Sobnam regię Ezechiez præfectum, cùm officio suo nequiter abuteretur, magistratum abdicatum fuisse, sufflecto Eliacimo, viro frugi et pio; hæc figura est veteris legis, priscique pontificatûs Aaronici, quo impiè abusi sunt nefarii sacerdotes, eoque abrogata nova lex, et sacerdotium secundum ordinem Melchisedech priore melius, per Christum introducitur. Sic Isaias ad Sobnam, 22, 17, 19: *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, et quasi amictum sic sublevabit te. Coronans coronabit te tribulatione; quasi mittet te in terram latam et spatiosam; ibi morieris, et ibi erit currus gloriæ tuæ ignominia domûs Domini tui.* Scilicet hoc est quod pleno ore decantârunt Prophetæ, sedibus suis depulsum iri israeliticam gentem, et in varias orbis partes dissipatum. Nos eorum repræsentamus testimonia in Parallelismo, ubi agimus de abrogatione mosaicæ legis, de novæ legis sanctione, et de dispersione Judæorum. Unum hic dabimus pro multis depromptum ex Daniele, 19, 26: *Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio... et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium.* Subjicit Isaias, 22, 19, et seq.: *Et expellam te de statione tuâ, et de ministerio tuo deponam te; et erit in die illâ, vocabo servum meum Eliacim, filium Helciæ.*

et induam illum tunicâ tuâ, et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuam dabo in manu ejus; et erit quasi pater habitantibus Jerusalem, et domui Juda. Similibus minis israeliticis proceres incessebat Ezechiel, cùm diceret, 34, 6 et seq.: *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultrâ non pascant amplius pastores semetipsos, et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultrâ eis in escam.* At de Christo Jesu sic Paulus in Epistolâ ad Hebræos, 8, 6 et seq.: *Nunc autem melius sortitus est ministerium quantum et melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpâ vacasset, non utique secundi locus inquireretur.* Servum suum Deus Eliacim appellat, quemadmodum et Christum aliis apud Isaiam locis: *Ecce servus meus, suscipiam eum.* Deindè: *Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi.* Sic Jesu ipse de se: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Rursùm: *Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* Non Dei solum servus, sed et hominum. Prædicit deindè Isaias futurum Eliacimum Hierosolymitarum et Judæ domûs patrem; paternos suos effectus ergâ Hierosolymitas his verbis testabatur Jesus Dominus, Matth. 23, 32: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluiti? Filiolos etiam Discipulos suos appellat: Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.* Sed et Pater futuri seculi dicitur ab Isaiâ. Clavis ista domûs David, Eliacimi humero imponenda, symbolum erat muneris ipsi traditi, ejus nimirum quod antè gesserat Sobna. Fuerat autem ille *כֹּהֵן*, ut hoc ipso loco docet Isaias. *כֹּהֵן* ærarii tribunum, et regię gazæ custodem interpretor, cujus officii insigne erat clavis. Præclarè id in Christum Jesum convenit, qui habet claves mortis et inferni, qui Petro tradidit claves cæli thesaurorum æternorum penûs, quò sur non appropriat, neque tinea corrumpit, quod et ipsum simile est thesauro in agro abscondito. Quin etiam Colossenses docet Apostolus, in Christo Jesu absconditos esse thesauros omnes sapientiæ et scientiæ. Addit Isaias: *Et figam illum paxillum in loco fideli; quibus regni Christi diuturnitas ac firmitas significantur.* Hanc itidem prædixit Psaltes: *In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi; et ponam in seculum seculi semen ejus, et thronum ejus, sicut dies cæli.* Indè Angelus ad Mariam de Jesu: *Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis.* Pergit Isaias: *Erit in solium gloriæ domui patris ejus, et suspendent super eum omnem gloriam domûs patris ejus.* Consonant istis verba Jesu: *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio; potissimum verò hæc: Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso,* Joan. 13, 31, 32.

21° Cernere licet et in Jeremiâ expressam Christi Jesu imaginem. Nam primùm sanctitate præditus est uterque, priusquàm ab utero matris in lucem exiret. Virginitatem uterque coluit. Uterque etiannùm puer populi docendi munus exequi aggressus est. Uterque ab idolorum cultu multos ad veram pietatem traduxit. Utrique pietas sua et beneficentia fraudi et ignominia fuit, cum à suis, quos à sceleribus retrahere et imminente calamitati subducere volebant, pessimis modis accepti sint. Uterque summâ patientiâ et lenitate inflictas sibi pœnas tulit. Uterque percussoribus suis et vexatoribus à Deo veniam precatus est. At utriusque demùm vicem Deus, excisâ gente, severissimè ultus est.

22° Magnum etiam in Zorobabele Jesu Christi instar fuit. Davide prognatus uterque fuit. Ille babilonicâ captivitate liberatis Judæis, et Hierosolymam redeuntibus ducem se præbuit; hic homines mundi hujus, quem propter confusionem meritò Babylonem dicas, vinculis exemptos deducit in patriam, cœlestem nempe Jerusalem. Templum Hierosolymitanum instaurat Zorobabel; Ecclesiam Dei ex vivis lapidibus Jesus extruit. Oriens appellatur Zorobabel apud Zachariam; idem Lapis cui inesse dicuntur oculi septem, cujus temporibus futurum promittitur ut terræ crimina auferantur, ut gloriâ floreat ipse, ut sedeat in imperium, et alia pace componat; quæ Christo ut convenient, sciri potest ex Parallelismo nostro, in quo Orientis et Lapidis symbolis agnoscitur, pacis auctor esse ostenditur, eique gloria ingens ac imperium æternum spondetur.

23° Denique Jesum Josedeciden, et Christum Jesum componit inter se Eusebius ad calcem libri quarti Demonstrationis evangelicæ. Eâ nos adjectis nonnullis decerpemus. Nomen primò utrique idem. Pontifex uterque, quod de Christo declaratur in Epistolâ ad Hebræos, et à nobis in Parallelismo. Adversatur utriusque Satanas. Ille Babylone redeuntium in patriam Judæorum cum Zorobabele dux fuit; hujus ductu mundi hujus captivitate liberati homines cœlum petunt. Ille vestibus indutus est sordidis; hic peccata nostra ipse tulit, humanum et infirmum corpus subiit, ac supplicii demùm ignominia fœdatum. Ille noxis purgatus novas vestes ac mundas induit, eique cidaris imposita est; Christus mundo, morte, peccato, ac diabolo edomit, veste immortalitatis assumptâ, et diademate suscepto triumphat, et cœlo invehitur. Jesu Josedecidæ ait Deus: *Judicabis domum meam, et custodies atria mea*; Christum Deus orbis universi judicem constituit, ut in Parallelismo docuimus, totiusque Ecclesiæ custodem præposuit. In templo reparando socium Zorobabeli se præbuit Josedeci filius; Ecclesiam Dei vivi templum, Christus ædificavit. Præclarum sanè est, et proposito nostro conveniens illud Hieronymi in Agg. 1: « Unus atque idem est Dominus noster atque Salvator, Rex et magnus Sacerdos; cujus typum, secundùm id quòd rex erat, portabat Zorobabel; secundùm id autem quòd pontifex erat, portabat cognominis eius Jesus. »

CAPUT CLXXI.

DE NATURA, VI, ET USU PROPHETIARUM.

1° Plures superiorum similes poteramus typos conquirere, in quibus Deus venturi Messiaë indicia hominibus longè antè proposuit. Multos collegerunt prisci, noviquæ Scripturæ sacræ interpretes; sed cui non satisfecerint, quos attulimus, nihil ei sanè futurum est satis. Ex hâc porrò typorum Christi serie, et ex superiore Parallelismo, accurata quædam Messiaë et mirifica, non adumbratio, sed descriptio exurgit. Nec enim iis obscura aliqua criteria, sed aperta; non aliqua Christi Jesu notæ, sed universæ continentur; stirps ab ultimâ retrò origine, tempus nascendi, patria, nomen, mores, dignitates, studia, negotia, acta, casus vitæ universi, mors, ipsumque aded genus mortis, sepultura, et quæ mortem consecuta sunt, mirabilis ille ad vitam reditus, et stupendî eventus rerum, quarum gratiâ vitam et mortem Jesus obierat, et omnes denique characteres, quibus discerni et distingui potuit. Nam etiamsi horum signorum aliquod in alio, si fortè, idem appareat; puta si quem alium vel Davide ortum reperias; vel Bethlehemem natum, vel Prophetam, vel sacerdotem, vel pastorem, vel concionatorem, vel pacificum, vel sanctum, vel humilem, vel pauperem, vel principem, vel regem, vel fortem, vel legumlatorem, vel falsò accusatum, vel nefariâ morte extinctum; at hæc in se qui complexus fuerit universa, si veteres replicemus memorias, præter Jesum reperiemus omninò neminem. Sacra quædam veteris Testamenti oracula Prophetæ suo Muhammedo accommodare conati sunt Islamitæ, sed quòd ex iis, propter paucitatem, nihil certi colligere se posse cernerent, in uno Aleo-rano omne doctrinæ suæ præsidium posuerunt. Ex his projecta et insana Celsi apparet impudentia, qui Prophetarum prædictiones innumeris aptiùs, quàm Jesu, convenire, nefariè prorsùs et impudenter ausus est dicere. Quodque maximâ admiratione dignum est, et exceptionem omnem aut cavillationem respuit, non unus aliquis Propheta omnia hæc solus de eo prænuntiavit; quod ipsum tamen vel pertinacissimam obstinationem frangeret; sed ab ipsis mundi incunabulis, per quatuor annorum millia, uno ore venturum Christum prædixerunt viri complures, in ejusque ortu, vitâ, virtutibus, rebus gestis, morte, ac totâ deniquè *ὀικονομία* præmonstranda consenserunt. Quæ si quis casu evenisse dicat, casus hujusmodi in rerum natura aliquandò eontigisse ostendat; quorum nulla omninò exempla vel recens præbet vel vetus historia. Egregiè Eusebius, Orat. de Laudib. Constant. c. 17: « Age verò, eum præterea cujus animus lapidis in modum induruit hujusmodi interrogationibus in nostram sententiam pertrahamus, sic ex eo sciscitantes: Hæc tu, dic mihi, vocem eo qui ratione præditus sit dignam emittens; non ex stolido pectore, verùm ex animo rationis et intelligentiæ compote fructum proferens; dic, inquam, re apud te sæpiùs expensâ, quis alius antehac, ex omnibus iis qui olim Sapienter appellati sunt, apud charos Deo quondam He-

« bræorum filios, compluribus retrò seculis, itidem
« ut Sospitator noster, vaticiniis Prophetarum cogni-
« tus et prænuntiatus est? Qui quidem et locum in quo
« natus est, et tempora adventus, et vitæ rationem, et
« edita ab eo prodigia, et sermones, et res præclare
« gestas animo præcipientes, in libros sacros retu-
« lerunt. »

2° Quòd si singulare aliquod vaticinium, ab aliis se-
positum et excerptum, aut è typis unum aliquem seor-
sum expendas; rei fortassè veritas, vel propter ambi-
guitatem minds elucescet. Verùm non ex singularum
partium conflictu, sed ex totius comparatione efflo-
rescit et spectatur similitudo; neque ex digiti extremi,
aut pedis inspectu, vel imæ auriculæ, hominem alio-
qui notissimum possis agnoscere, sed ex corporis in-
tègri filo, et eâ specie quæ ex partium omnium com-
page et convenientiâ exurgit. Igitur non sigillatim su-
mendæ sunt Parallelismi partes, neque ex detruncatis
membris arbitrium faciendum; quæ suis emota locis
robur amittunt, ordini suo restituta vim recipiunt; sed
spectanda tota series est, cùm altera res alterius opem
poscat, et amicè conjuret. Quam seriem in Jesum qua-
drare universam si deprehenderimus, uti certè qua-
drat, tùm facilis existimatio erit, non casu aliquo, aut
fortuitâ rerum consensione, sed certo Dei nutu ac
consilio hæc ità provenisse; ut homines ad oracula
divina attentî, eorumque sententiam piâ mente ac
docili perscrutantes, de salutari Messicæ adventu ad-
monerentur, ab eoque malorum suorum levamen ex-
pectarent. Neque tamen concedimus, nulla in toto hoc
Parallelismi contextu exstare vaticinia, quæ non aliorum
flecci queant; cùm reperiri pleraque in eo possint,
quorum exitum in alio, præterquam in Jesu, frustrâ
quæsieris. Quo argumento Origenes vehementer ur-
gebat impurum sophistam Celsum, has Prophetarum
prædictiones fanaticis quibusdam convenire affirman-
tem, qui se Dei filios de cælo venisse jactabant. At-
que hanc assumit in exemplum, quâ Bethlehemo pro-
diturum Israelitarum principem Michæas asseveravit,
eamque nemini illorum accommodari posse ostendit,
quæ tamen ex amussim in Jesum congruit. Assumit et
alteram hanc Jacobi, Gen. 49, 10: *Non auferetur sce-
ptum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui
mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.* Hæc si
quis alteri cuiquam aptare voluerit, ostendat necesse
est, quomodò regiam potestatem Juda retinuerit,
quoad Siloh ille advenerit; ostendat quoque gentes in
eo spem suam et expectationem collocasse; quæ in
Christum Jesum omnia rectè cadunt.

3° Notandum prætercà est, quasdam Prophetarum
vaticinationes, non solum cum pertinentibus eodem
prædictionibus, sed et cum toto locorum, undè excer-
ptæ sunt, contextu esse spectandas. Quemadmodum
enim alia est rei nudæ, alia ejusdem cum adjunctis
spectatæ existimatio; ità περιχρησ separated sumptæ,
vel imperfecta erit significatio, vel diversa ab eâ, quæ
ex totius operis, vel totius loci, undè ipsa prodiit, at-
tentâ consideratione existet. Adhibenda itaque magna
cautio est, non quam suggerit pervicax animus, et

contradicendi cupidus; sed quam recta postulat ratio
et constans perscrutandæ veritatis studium, quamque
in aliorum librorum lectione adhibere solemus.

4° Quod non eò tamen pertinere velim, ut quæcum-
que huc attulimus vaticinia, quoscumque proposuimus
typos Christi, fidem ipsis nullam haberi postulem, nisi
in eandem planè sententiam ac antecedentia et con-
sequentia conspirant. Nam quòd Salomonem, exempli
gratiâ, figuram Christi gerere dixerimus, si quis insa-
nis ejus amoribus et vetito idolorum cultui consenta-
neum quippiam requirat in Christo, parùm is æquus
sit profectò rerum æstimator. Hunc narrationis ordi-
nem et connexionem vix patitur afflatus ille divinus,
quo agitati Prophetæ futura præcinebant. Scabrum
quid, salebrosum, ac dissipatum edere solet *Exortatio*,
et per varias species rerum sibi obversantes præcipi-
tatur instinctus animus, nec ullis sese legibus sermonis
coerceri patitur. Scio hoc Patres Ecclesiæ discrimen
observasse sanctos inter Prophetas et pseudoprophe-
tas, quòd hi furore perciti, illi tranquilliori et seda-
tiori mente futura profarentur; atque hoc potissimum
argumento convicisse Montanum, Priscam et Maximil-
lam, propheticam sibi vim arrogantes, quòd emotâ
mente furiosis et insanis similes raptarentur; cùm Pro-
phetæ sui compotes, placido, serenoque animo edere
soleant oracula. Quapropter scripserat Miltiades li-
brum, *non oportere prophetam in extasi loqui.* Verùm
extasim intelligit furorem, qui mentem statu suo de-
pellit, et adigit ad insaniam, qualis erat divinatorum,
pseudoprophetarum, et Montanistarum. At sancti Pro-
phetæ, etiamsi divino correpti spiritu effervescent
dicendo, et præter solitum incalcescerent, mente ta-
men constabant, nec quidquam præter intellectum
proferebant. Atque hæc propriè dicta erat quali corre-
ptum Petrum, quali Paulum narrat Lucas in Actis;
quo sensu vocem illam sæpè usurpant Dionysius Areo-
pagita, Cyprianus, alique ecclesiastici scriptores.
Pseudoprophetarum autem furor, et alienatio mentis,
παρέξτασις dicebatur; quâ voce non semel utitur ano-
nymus Cataphrygarum adversarius apud Eusebium,
quâ cùm corripere pseudopropheta, prolabi eum
aiebat in licentiam et audaciam, et à spontaneâ insci-
tiâ exorsam, desinentem verò in mentis furorem non
voluntarium. Ex his sequitur prophetarum mentem,
etsi pacatior est quàm pseudoprophetarum, Deo tamen
agitante præter morem exardescere, neque ab his
eandem orationis constructionem, et compositionem,
connexionemque rerum, atque ab historicis, esse ex-
pectandam. Quæ cùm ità sint, patet iniquè eos agere,
qui propositos Christi Jesu typos ità cum eo confi-
gunt, ut totos consentire velint, detrahendamque his
fidem censeant, si vel minimâ sui parte nutet simili-
tudo. Quocircà nonnullos meritò carpebat Hierony-
mus, qui quod in Adamo Christi figuram positam esse
tradidisset Paulus, quæcumque in Genesi de Adamo
et Evâ scripta sunt, ad Christum referre conabantur.
Scitum quippè est, ac vulgi consensu tritum adagium,
quamlibet comparisonem aliquâ ex parte vacillare.
Idem de reliquis etiam, quæ proposuimus vaticiniis

dictum velim; iniquum esse videlicet, non eorum solum, sed et totorum librorum, aut capitum, undè illa deprompta sunt, veritatem et πληροφορία in rebus prædictis quærere; puta totum Nathanis oraculum, quo Davidi Messiam nepotem spondet Deus, ad Christum referre; cùm quædam Christo, Salomoni nonnulla, aliqua utrique conveniant. Ad Christum quidem pertinere isthæc: *Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium*, affirmat Paulus in Epistolâ ad Hebræos; quæ et Salomoni aptari possunt, quanquàm diverso modo. Uni verò Christo ista conveniunt: «*Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum;*» et hæc quoque: «*Et fidelis erit domus tua, et regnum tuum usque in æternum antè faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter.*» Contrà, in unum Salomonem hæc cadunt: *Qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virgâ virorum, et in plagis filiorum hominum.* Utrumque autem spectant illa: *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse ædificabit domum nomini meo.* Indoctus fuerit qui universum Isaïæ librum ad Christi Jesu vitam et acta velit exigere, quod in quinquagesimo tertio capite mors ejus præsignificetur. Probat hoc ipsum Theodoretus exemplo Christi, qui de Hierosolymitano excidio, et de fine rerum ac orbis interitu, simul et promiscuè disseruit: *Scripturæ verò divinæ mos est vaticinia permiscere; sermonibus enim de captivitate, eos qui pertinent ad revocationem adjungunt. Et in Evangeliiis Dominus simul conjungit sermones de Jerusalem et de consummatione.* Iniquè ergò faciunt, qui allegoriæ cuspiam mysteria scrutantes, rem totam perspectam habuisse non contenti, inquireunt in verba singula, eaque ad allegoriæ sensus exigere satagunt. Infelicem hanc diligentiam gravi et luculentâ oratione castigat eximius ille Judæorum doctor Maimonides in More Nevochim: «*Hoc ergò, inquit, diligenter observa; est enim fundamentum magnum ad ea quæ tibi explicare volo. Proindè cùm videbis me in aliquo capite explicare parabolam aliquam, et in genere summam et scopum illius tibi indicare, noli postulare rationem et applicationem omnium verborum et rerum in parabolâ contentarum ad rem significatam. Nam si id feceris, in alterutrum duorum horum incidis: vel declinabis à scopo et intentione parabolæ; vel defatigabis te in quærendâ explicatione illorum quæ explicari nequeunt, et ex hoc studio incidis in vanitatem et vanitatem, inter multos nostro hoc tempore adeò familiarem, qui conantur quædam invenire et eruere è verbis auctorum, de quibus auctores ne unquam quidem somniârunt. Tuum autem propositum in majori parabolarum parte esse debet, ut scias summam illius rei, de quâ te auctor Parabolæ cupit erudire.*» Aliud quidem nobis suadere velle videtur Augustinus libro decimo septimo de civitate Dei, cùm de Psalmorum prædictionibus ita scribit: «*Testimonium quod profertur, de contextione totius Psalmi debet habere suffragium, ut certè nihil sit quod ei refragetur, si non omnia suffragantur, ne more centonum ad rem quam volumus, tanquàm*

versiculos decerpere videamur; velut de retrogrado carmine, quod non de re nullâ, sed de aliâ longèquæ diversâ reperitur esse conscriptum. Hoc autem ut in quocumque psalmo possit ostendi, exponendus est totus.» Quibus id tantùm postulat Augustinus, ut si minùs totius psalmi contextus in ejusdem prædictionis sententiam conspiret, nihil ei certè habet contrarium. Et meritò; nam quis adeò ineptus sit, ut ex aliquo Scripturæ loco hanc eliciat conclusionem, quæ cohærentibus ex adverso repugnet? Dedimus nos quidem operam, ne in Parallelismi hujus testimoniis simile quidquam peccaremus; nec hujusmodi reprehensiones veremur.

5° Nam quòd impios quosdam homines blaterantes audivi aliquandò, vitam ac res Christi gestas, non aliter in veteris Testamenti libris prædictas reperiri, quàm in Homero aut Virgilio, ex quorum libris ὁμηρογενετρα, et Probæ Falconiæ Centones consuti sunt, dignum eorum insitiâ est, quibus Centonum concinnandorum ars parùm perspecta est. Animadvertas siquidem constare illos locutionibus Homericis et Virgilianis, non verò sententiis. Quemadmodùm enim scriptio quævis iis constat elementis, quæ in indice litterarum, quem Alphabetum appellant, singula reperias; iis verò dictionibus, quæ in lexico; ità Centones illi ejusmodi consarcinati sunt locutionibus, quas ex Homero et Virgilio in tantâ narrationum varietate facilè colligas. Verùm totam aliquam narratiunculæ comprehensionem haudquaquam ex iis transferre queas; imò verò id vetat lex Centonum, quæ duos ad summum versus simul transferri patitur. Multùm verò discrepat ea prædictionum colligendarum ratio, quæ non verba tantùm aut enuntiationes, sed certæ alicujus et definitæ sententiæ circumscriptionem, et singulare ac notis suis distinctum pronuntiatum continent; suisque personis, vel locis, vel temporibus adstrictæ sunt et adjunctæ; nec in alium, aliumve sensum conferri queunt, itidem ut Centones. Uno verbo dicam: longè aliud est, vestimenta tantùm, quæ locutionum instar sunt, ministrare, quòd Homerus et Virgilius Centonum consarcinatoribus faciunt; aliud cum vestimentis corpus ipsum exhibere, quod Prophetarum proprium est.

6° Hoc si fieret, quod postulant adversarii, nullique proferebantur Christi Jesu typi, nullæ ipsius prænuntiæ Prophetiæ, nisi totius contextus, præcedentiumque ac sequentium consensione roboratæ; si perpetuâ orationis serie, et apertissimis verbis, nullâ rerum aliarum permistione confusis, Christum prophetæ prædixissent, jam utique non prophetiæ essent, sed historiæ; nec quidquam relictum esset piorum fidei; jam, ut verbis utar Apostoli, *exinanita esset fides*. Est enim *fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. Juxta fidem*, inquit ille quoque in eadem Epistolâ ad Hebræos, *defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longè eas aspicientes et salutantes*. Hinc David ignorantæ suæ sibi conscius, et obscuritatis quâ obseptum animum suum sentiebat, Deum his verbis interpellat, Psalm. 42: *Emitte lucem tuam et veritatem tuam; ipsa me deduxerunt et adduxerunt*.

runt in montem sanctum tuum et in tabernacula tua; et introibo ad altare Dei. Memorabile et illud Habacuc Prophetae, c. 2, v. 2, 3: *Et respondit mihi Dominus, et dixit: Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum: quia adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur; si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit. Ecce qui credulus est, non erit recta anima ejus in semetipso; justus autem in fide sua vivet.* Ergo Prophetis res eminens fuerant ostentatae, nondum clarè apparuerant. Illic spectat sigillis septem signatum sacrum illud volumen, Joanni visum, quod solus Leo de tribu Judæ aperire potuit. Nempè his promissionum et prædictionum involueris fidem sanctorum hominum exercebat Deus, per quam potissimum beneficiis ab eo ornari promeriti sunt. *Credidit Abraham Deo*, ait Moyses, Gen. 15, 6, *et reputatum est illi ad justitiam.* Quod sanè parendo duntaxat legi, nentiquàm fuisset consecutus. *Non enim per legem promissio Abrahamæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi, sed per justitiam fidei.* Quantum igitur apud Deum valuerit Patriarcharum et Prophetarum fides, Hebræis Apostolus fusè exposuit. At fidei, cui tantum tribuebat Deus, locum relinqui oportebat; nullus autem fuisset relictus, nisi res futuras velut per nebulam, obscuras, hiulcas, et imperfectas Deus prophetis, prophetæ hominibus præmonstrassent. Nam cum triplici modo res attingere soleamus, vel per sensum, vel per intellectum, vel per voluntatem, majorem esse animadvertimus intellectus amplitudinem et capacitatem quàm sensuum; majorem item voluntatis quàm intellectus. Undè sequitur majorem inesse nobis ad intelligendum facultatem, quàm ad sentiendum; majorem item ad volendum, optandum at amandum, quàm ad intelligendum. Quamobrem Deus magis à nobis vult, quàm cognosci; magis item cognosci, quàm sentiri. Perfectè enim amari vult, aliquà tantum ex parte cognosci, nullo modo sentiri. Illic illud Moysis à Christo iteratum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota animâ tuâ, et in tota mente tuâ. Hoc est maximum et primum mandatum.* De cognitione Dei sic Paulus ad Corinthios: *Videmus nunc per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem; nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum.* Idem sibi volebat David, cum de Deo diceret: *Et posuit tenebras latibulum suum; et alibi: Nubes et caligo in circuitu ejus.* Et Isaias: *Verè tu es Deus absconditus.* De sensibus verò sic Paulus ad Philippenses: *Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu.* Optat pacem Dei, quæ supra corporeos sensus posita est, eorumque effugit captum, intellectus eorum et voluntates custodire. Idem ad Timotheum: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Deus ipse Mosi præcisè edixit: *Non poteris videre faciem meam; non enim videbit me homo, et vivet.* Quo respiciebat Joannes, cum diceret: *Deum nemo vidit unquam.* Illic Petro gratulatur Christus, quòd ea de se crederet, quæ ipsi caro et sanguis non revelassent. Illic

spiritum promptum esse sciscit, carnem verò infirmam. Paulus quoque docet *prudentiam carnis, mortem esse; prudentiam autem spiritus, vitam et pacem.* Quod et pluribus locis inculcat. Cum igitur perfectam sui cognitionem nobis Deus impertiri nolit, quamdiu corporis hæc vinculis constricti tenemur, suæ *ἀνομοίας* signa et indicia sic temperavit, ut in creperâ luce ambulantes errabunda vestigia fidei ductu regeremus. *Dùm sumus in corpore*, inquit Apostolus, *peregrinamur à Domino; per fidem enim ambulamus, et non per speciem.* Juxta hanc facultatum nostrarum distinctionem, triplex hominum genus agnovisse reor vetustos Ecclesiæ Patres, *carneos*, seu *terrenos* qui rebus sensibilibus dediti sunt; *animalium*, quorum omne est in animis ad Dei cognitionem attollendis studium; *spiritualium*, quorum eximius est in Deum amor, ac pietas singularis. In his defectum intellectus fides sarcit; et Prophetiarum mysteria, ad quæ mens humana caligat, fides irretortis oculis intuetur. Has quippè ambages iis extricaturum se promisit Deus, quorum dedita sibi mens esset, quique rectis studiis veritatem sectarentur. *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ*, inquit Christus, *quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater quoniam sic fuit placitum ante te.* Quibus adsonant ista Pauli ad Corinthios: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam verò non hujus seculi, neque principum hujus seculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus antè secula, in gloriam nostram, quam nemo principum hujus seculi cognovit; si enim cognovissent, nunquam gloriæ Dominum crucifixissent. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum; nobis autem revelavit Deus per spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei; et in sequenti Epistolâ: Quòd si etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum; in quibus Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* Rursùm ait Jesus Discipulis: *Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum; illis autem non est datum; qui nempè superbis et elatis animis imbecillitatis humanæ parùm memores insolescerent.* Stuporem quippè ipsis et tenebras effudit Deus, ut quæ occurrunt in oculos, ne ea quidem videre possint. Quem in numerum Israelitas retulit Isaias, sic eos disertis verbis incessens: *Miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros; prophetas, et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum; signatus est enim. Et dabitur liber nescienti, diceturque ei: Lege; et respondebit: Nescio litteras.* Par est istorum hæc a quo Danielem sententia: *Tu autem, Daniel, claudes sermones, et signa librum usque ad tempus statutum.* Et deinde: *Et ait: Vade, Daniel, quia elausi sunt signatique sermones usque ad præfinitum tempus.* Nec aliud sibi volebat *Am s, cum diceret: Væ desiderantibus diem Domini*

ad quid eam vobis? dies Domini ista; tenebræ, et non lux... Numquid tenebræ dies Domini, et non lux? caligo, et non splendor in eâ? Idem etiam significabat velamen, quo faciem obnupsit Moses, cum de monte descenderet. *Moses*, inquit Paulus, *ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum; usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur; sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.* Hoc autem velum oculis suis obductum esse recentiores quidam Judæi inficiantur, olimque sibi ab hominibus quibusdam detractum iri fatentur; tùm videlicet, cum ab iis Scripturæ intelligendæ modum rationemque condiscunt. Nempe respiciunt ad hoc effatum Isaia: *Et præcipitabit (Dominus) in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes.* Quam prædictionem ad Christum pertinere sequentia manifestò indicant, et Hebræi ipsi fatentur. Porro non omnes prædictiones involueris obsepsit Deus, sed Prophetas quandoque claris, apertisque verbis oracula sua pandere jussit; eaque præsertim quæ ad morum emendationem, vel ad instantiam malorum cautionem, aut emolumentum denique eorum conducerent, quos præsentibus auxiliis Deus prosequi vellet; alias verò Prophetias, quibus graviora, et supra plebis captum posita inessent mysteria, intrâ quasdam obscuritatis latebras reclusit; ad excitanda videlicet piorum hominum studia, et profani vulgi obtutus arcendos. « Prophetæ igitur quæcumque auditoribus utilia cognitu jam inde esse poterant, et moribus emendandis opportuna, nullâ adhibita occultatione, Deo sic volente, prolocuti sunt. Quæcumque verò secretiora erant, ac iis tantùm tradi digna, quibus inimica patebant mysteria, quæque disciplinæ erant reconditoris ac studii, utpotè quæ vulgarem captum superarent, hæc per obscuros sermones, per ænigmata et allegorias, per parabolas et paræmias explicarunt; et ut qui labori suo non parcerent, sed pro virtute et veritate operam omnem subire essent parati, disquisitione adhibita illarum assequerentur intellectum; et eoque reperto, quemadmodùm ratio postulat, uterentur. » Verba sunt Origenis adversus Celsum disputantis.

7° Animadvertendum præterea est prophetiarum quasdam unicam admittere interpretationem, quæ Christum merè respiciat; cujusmodi ea est quæ habetur in nono Danielis, quæque venturi Messia tempus definit: quasdam verò duplici interpretatione gaudere, alia *κατὰ λέξιν*, *κατὰ σχῆμα*, sive, ut Rabbinicè loquar, alia *juxta sonum suum*, hoc est, litteræ suæ sensum; alia *juxta sensum suum allegoricum*; sive, ut Origenicè, alia *πρὸς τὸ ῥητόν*, alia *πρὸς διάνοιαν*: harum autem duplex esse genus, cum alia rectè referantur ad Christum, ad alia verò obliquè; alia contrâ allegoricè pertineant ad Christum, juxta obviam verò et simplicem significationem aliò spectent. Prioris generis ea

est, quæ habetur in vicesimo primo psalmo, quamque adnotarunt Evangelistæ: *Diviserunt sibi vestimenta meu, et super vestem meam miserunt sortem*: hoc enim reverà et *κατὰ λέξιν* Christo contigit, Davidi verò obliquè. Alterius generis hoc exemplum suppeditat idem psalmus: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*; quæ de se quidem David *κατὰ λέξιν*, de Christo verò *κατὰ σχῆμα* prædixit. Quanquàm et *κατὰ λέξιν* potest in Christum congruere. Postremo huic generi duplex inest futurorum indicium, ut rectè à Grotio observatum est; bis, inquam, vaticinia hæc rem præsignificant; primùm quidem, cum ipsum edictur oraculum, secundò in eo exitum habet, quem directè spectavit. Exemplo erit mox allatum Nathanis vaticinium, quo Davidem Deus sic compellat: *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse ædificabit domum nomini meo*, 2 Reg. 7, 12. Cùm ea enim ad Salomonem directò, obliquè ad Christum spectent; et per verba hæc Christus primùm prædictus est, tùm cum vaticinium ipsum edidit Nathan; iterùm quoque prædictus est Christus, per typum, cum ortus est Salomon, ad quem directò spectaverat Nathanis oraculum, quemque Christi figuram gerere ostendimus; et cum templum construxit, quod Ecclesiæ à Christo ædificatæ imago fuit. Sed de hoc prædictorum genere, quæ fiunt per figuras, jam suprâ egimus; quod attinet ad ea quæ fiunt per verba, triplicem his, lotique ad eò Scripturæ, inesse sensum docuit Origenes, ut in Origenianis nostris observavimus, triplexque proindè ejus interpretandi genus agnovit, et quod litteræ adhaeret, et quod *σχῆμα* persequitur, et quod utrumque. Sed verba ipsa egregii doctoris afferre satius est: « Ostendimus, ut opinor, auctoritate Scripturæ divine, ex iis quæ in lege scripta sunt, aliqua penitus refugienda esse et cavenda, ne secundùm litteram ab Evangelii discipulis observentur, » (nempe ea quæ Christum *κατὰ σχῆμα*, alia verò *κατὰ λέξιν* respiciunt, in quibus cavendum omninò est, ne ità inhæreamus litteræ, ut latentem figuram omittamus, tùm enim verè littera occidit; de quo genere sic idem in primo capite Philocaliæ: « Sed quoniam sunt quædam Scripturæ, quæ nihil habent corporeum, ut deinceps ostendemus, animam tantùm et spiritum nonnunquàm quærere oportet. » Nempe id sibi vult, Scripturis hujusmodi vel corporeum nihil inesse, sensum videlicet nullum *κατὰ λέξιν*, vel si quis insit, levem eum esse, momenti nullius, ac pro nihilo ducendum). « Quædam verò, et ut scripta sunt, obtinenda (ea videlicet quæ merè ad Christum pertinent), alia autem habere quidem secundùm litteram veritatem sui; recipere tamen utiliter et necessariò etiam allegoricum sensum » (nimirùm quæ ad Christum spectant *κατὰ λέξιν*, ad alia verò *κατὰ σχῆμα*). Triplicem hunc sensum distinguere videtur Josephus in Antiquitatum suarum Proœmio, cum legem à Mose sic conscriptam esse docet: « Hæc quidem ænigmatis, uti par est, involvente legislatoris; alia exponente allegoricè cum dignitate; quæcumque verò directè proponere utile fuit, ea planè

et disertè explicante. Quorum omnium causas privatim exponere sibi Josephus proposuerat.

8° In interpretando eo genere prophetiarum, aliisque Scripturæ locis, quæ allegoricum sensum recipiunt, plerorumque Judæorum desudavit industria. Testis Philo, qui totis allego-riarum voluminibus Scripturam sacram explanavit. Testis et Aristobulus, itidem Judæus, Philone antiquior, et in Machabaico secundo laudatus, qui Mosem interpretans allegoriis usus est, cujus insigne fragmentum ad id probandum attulit Eusebius. Testes et Therapeutæ à Philone celebrati, sive Judæi, sive Christiani Judaica instituta servantes, à quibus *explicationes sacrarum Scripturarum fiebant tropicè per allegorias*, quique morem hunc à majoribus acceperant. Testis Eleazarus pontifex apud Aristeam; qui Aristæas, germanusne sit, an supposititius, operum nostrorum non est nunc inquirere; satis est hoc veterum Hebræorum institutum ex eo cognoscere. Testis denique Josephus, in loco proximè notato. Veniunt et in hunc sensum Deuterotæ, Scripturarum sacrarum interpretes, quos scribit Eusebius exponere solitos fuisse, quæ per ænigmata in eis essent adumbrata. Quos inter ii tantùm admittebantur, qui robustà ac præstanti quâdam animi maturitate et vi præditi essent. Conferendi illud quoque quos *concionatores* appellant. Porro *ἡγήγησιν* illam δὲ ὑπονοίας, Philoni memoratam, quam τῆ φανερώς λεγομένην opponit Plutarchus, explicandis Homeri poematis jam olim adhibitam fuisse discitur ex Platone, cum Homeri *θεομαχίας* minimè recipiendas esse docet, *ὅτι ἐν ὑπονοίας περιουμίας, ὅτι δὲ αὖτε ὑπονοίας*, cum non facilè dignoscere possit adolescens, quid sit *ὑπονοία*, quid non. *ὑπονοίας* intellige, quæ deinde allegoriæ dicte sunt; veterum enim scriptorum ea vox est, teste Plutarcho. Has *ὑπονοίας*, sive *διανοίας* (utroque enim nomine appellantur) Judæi *בדדישי* dixerunt, iisque libros *סוֹפֵרוֹת* refererunt; nec minùs iis tribuunt nonnulli auctoritatis et fidei, ac cabalicois ipsis traditionibus, ut auctor est Maimonides in *Morè Nevochim*. Ii quoque significationem allegoricam *אגדה* et *דבר גודל* appellant, eosque aiunt valdè falli, qui eam exponant *tanquàm locutiones ab hominibus usurpari solitas*; cum exponenda sit *tanquàm parabola*; nudam verò et simplicem appellant, *פשוט*, et *דבר קביר*. Et jam olim scitum est inter ipsos omni Scripturæ sensum inesse utrumque, *simplicem eum occulto*. Hinc Agadici dicti, in Midrasch Thehilim, aliisque Judæorum scriptis memorati, qui in eruendis profundioribus mysteriis operam consumebant omnem, nec cabalicois nugis abstinabant. Perpauci hi erant numero, fortassè ob studii difficultatem, quæ plures deterrebat; eorum quoque scriptiones erant oppidò raræ; fortassè quòd vulgi captum præteriront. Idem Maimonides in *Jad Chazakah*, libro de Conversione, tertio capite, terram Chanaan significare ait, *terram viventium*; *hanc autem esse seculum futurum*. Idem libro de Regibus, postquàm lupi et agni conoordiam allegoricè exposuit, universè concludit *has ἡγήγησιν*, iisque similes, quæ pertinent ad Messiam, *allegorias esse*. Plerasque hujusmodi proponit; et

Præfatione in Misnajothe, dictatà Thalmudis, quæ κατὰ λέξιν sumpta, ridendæ absurditatis plena esse videbat, ad *εχθρα* detorsit. Eadem aliorum multorum ratio est. Thalmudistæ, capite quinto Beracoth, omnem tabernaculi mosaici suppellectilem ad cœlestium significationem revocant. R. Isaac Abrabaniel, vir celebris inter suos, docet omnem tabernaculi apparatus ad id præcipuè esse instructum, ut sit, *velut liber sapientiæ sublimioris, et rei gloriosæ ad quam ista referuntur*. Idem apud R. Mosem Albeldam reperias. Quid reliquos commemorem, qui nudà litteræ doctrinà non contenti, ad allegorias mentem extulerunt, quales inter cæteros Rabba ben Nachmoni in Beresith Rabbà, et R. Jacob Baal Hatturim in Genesin, et R. Simeon in Jalcut, et Ellsah in Ecclesiasten, et R. Joseph Samiga in convocatione sanctitatis, et auctor libri, cui titulus est: *Pomum et flos*. Circumfertur liber Rabbincus, cui titulus: *Fundamentum Cantico- rum*, expositio videlicet libri Ruth, quâ ostenditur geminam in Scripturâ contineri sensum, apertum et opertum. Istarum ὑπονοίας diversa genera exposita sunt à R. Azarià in Meor enajim, et ab Aben-Ezrà in Threnos. Laudatus jam sæpiùs Maimonides, in præfatione præclari operis *Morè Nevochim*, multa de Scripturæ sacræ parabolis et ænigmatis disserit. Ac primùm ostendit, non solùm perplexo hoc docendi genere usos esse sapientes, sed et necessariò hoc fecisse, nec aliter facere potuisse. Tùm multiplices ait esse parabolarum formas, ad idque potissimùm susceptum sibi hoc opus, ut ad Prophetarum parabolas intelligendas lectori viam muniret; nec enim ad propheticarum vaticinationum intelligentiam posse perveniri, nisi enodandarum parabolarum ratio teneatur. Atque id confirmat hoc loco Oseæ: *Ego visionem multiplicavi, et in manu Prophetarum assimilabo, sive, similitudines proponam*. Id enim sonat hebraicè vox, *אדמה*. Utitur et hoc Ezechielis, 17, 2: *Fili hominis, propone ænigma, et narra parabolam ad domum Israel*: et hoc altero, Ezech. 20, 49: *Et dixi, A, a, a, Domine Deus; ipsi dicunt de me: Numquid non per parabolas loquitur iste?* Quibus addit et ista Salomonis, Prov. 1, 5, 6: *Audiens sapiens sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit; animadvertet parabolam et interpretationem, verba capientium, et ænigmata eorum*. Deindè ex *בדדישי* docet de parabolâ ad parabolam progressum fieri, velut per funes connexos ac cohærentes, ad intelligentiam legis, sic tanquàm in profundo puteo latentem; et quæcumque in eâ de ritibus ac cæremoniis tradita sunt, occulta mysteria continere. Demùm verba, quæ parabolam continent, candela parvi pretii comparat; latentes verò in eo sententias, margaritæ, quæ cum in tenebris prolapsa intercidit, diobolaris illa ad eam conquirendam et reperiendam candela accenditur. At Therapeutæ apud Philonem, aptissimâ comparatione legem animalis similem esse dicunt, et verba quidem, corporis; animæ verò, sensus verbis inclusos. Aben-Ezra Scripturæ sacræ sensus, corporis instar esse dicebat, allegorias, vestimentorum. Neque eandè solùm existat prisco Judæos admississe allegoricum interpretandi

genus; sed litteræ etiam corticem præ eo sæpè sprevisse, et præcepta legis, non prout concepta sunt verbis, sed juxtà mysticum sensum servasse, Eusebio affirmanti credendum est: « Quoniam, inquit, autem de sacrarum legem præceptis, et allegorico qui inest sensu disseruimus, sequitur ut notemus genus universum Judæorum in duas partes esse divisum, et multitudinem quidem legum præceptis, prout verbis concepta exstant, subjecisse; reliquam verò partem, eorum videlicet quorum firmiores mentes sunt, hâc necessitate solutos, ad diviniorem quamdam philosophiam, et supra vulgi captum positam, et ad allegoricorum sensuum, qui in lege reconditi sunt, investigationem animum adjuvare voluisse. » Onkelon nobilissimum Mosis interpretem allegorias nonnunquam persequi, et ipsa res clamat, et declarat Aben-Ezra, allegoricis licet interpretationibus valdè adversarius Videant nunc Judæi recentiores, atque imprimis perveracissimi inter ipsos Caraitæ, quantum ab hâc doctrinâ recesserint, dum legis verbis adhærentes, mysticos sensus et allegoricas interpretationes respuunt; spreto majorum suorum more, quorum qui cordatiores erant, neglectâ in multis, quoad litteræ sensum, lege, eidem juxtâ allegoriam serè obsequabantur. Notabilis est imprimis clarissimi doctoris Aben-Ezræ audacia, qui in Dissertatione quâdam, quâ legis explanandæ diversos modos proposuit, eum solum amplectitur, qui litteræ inhæret ac verba persequitur, allegorias omnes repudiat. Quamquam aliquibus Scripturæ locis inesse mysteria, ad eaque assurgendum esse fateri cogitur. Et verò nisi de suâ pertinaciâ remitteret hoc verporum genus, et multa *ל דוד כשל* interpretanda esse fateretur, in quam absurda incurreret, naturæ, rerumque ordini, legi etiam mosaicæ, prophetarum sententiis, ac veritati ipsi contraria? Nihil hic de Joanne attinet dicere, qui occultos veteri Testamento sensus inesse passim docuit; nihil de Christo Jesu, à quo idem crebro traditum est, quique doctrinæ suæ præcepta parabolis tegere ac dissimulare solitus, monitum hoc subjiciebat: *Qui habet aures audiendi, audiat*; quasi auditoribus denuntians, nisi allegoricâ interpretatione adhibita reconditas sententias evolverent, frustrâ hæc à se proponi. Contenti simus testimonio Pauli, qui Judæos, apud quos suâ jam ætate gliscebant ea labe, gravissimis sæpè verbis castigat: *Circumcisio cordis, inquit, in spiritu, non litterâ*, Rom. 2, 28. Idem alibi mysticum et interiore sensum faciei Mosis comparat; exteriorem verò velamini faciei Mosis imposito: *Usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum; cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur velamen*, 2 Cor. 3, 15. Idem passim novi Testamenti mysteria in veteris historiis adumbrata esse docet: *Hæc autem, inquit, in figurâ contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, id quod fines seculorum devenerunt*. Indè adèd psalmo septuagesimo septimo parabolæ appellantur prodigia à Deo edita, in gratiam, vel in emendationem Hebræorum. Et psalmo centesimo decimo

octavo, his verbis Deum orat propheta: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tuâ*; futurorum nempe præsignificationes. Atque ii sunt verè clausi, significantique sermones, de quibus futurum prædicit Daniel, 12, 10, *ut neque intelligant omnes impii, porrò docti intelligant*. Hoc argumentum eruditè prosecutus est contrà Celsum Origenes noster, et libro quarto de Principiis, quem qui studiosè legerit, operæ fructum feret. Unum hùc addam, quod jam suis locis monui, undè obfirmata Judæorum pertinacia deprehenditur, ipsos quantumvis exosos allegoricas explanationes, easdem tamen admittere, ad eludenda vaticinia prophetarum, quæ in Christo Jesu *κατὰ λέξιν* completa sunt. Velut illud Davidis: *Foderunt manus meas, et pedes meos*; tum istud: *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*; atque hoc etiam: *Et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto*; et id quoque Isaïæ: *Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum*, necnon et illud Zachariæ: *Ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ*; tum et illud ejusdem: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos*. Quæ ἀλληγορικῶς Judæi pro arbitrio detorquent. Sed et inter novitios Judæos R. Manasse in opere de Resurrectione multas patrum suorum ineptias, in Thalmude Rabbiorumque libris consignatas, flectit ad allegoricum sensum, sese que singulari tractatu acturum spondet de allegoriis, quæ his scriptionibus continentur. Suo sibi denique gladio jugulantur ipsi, cum pervulgatum hoc inter eos usurpant effatum: *Ne unica quidem in lege littera exstat, à quâ non pendeant montes magni*.

9 Abeamus ad ethnicos, quorum plerique hoc genere delectati sunt. Homeri, ut dixi, poemata in allegorias jam olim à plerisque tracta fuisse, vel ex uno hoc, quod attuli, Platonis effato colligitur. Exstant olim Homericæ allegoriæ Metrodori Lampsaceni; exstant hodièque et illæ Heraclidis Pontici, et Porphyrii. Nonnullas etiam Plutarchus in libro de vitâ et poesi Homericâ proposuit. Idem in libro de audiendis Poematibus egregium earum exemplum affert, undè intelligas quos intrâ fines eæ debuerint consistere, ne vel progredierentur longiùs nimis curiosi et ingeniosi interpretes, mysteria Homero affingentes de quibus ne in somnis quidem cogitavit; vel in nudo verborum sensu hærerent. Longè verò plurimas reperias apud Eustathium. Notabile est illud Dionis Chrysostomi in Oratione de Homero, solitum fuisse Homericis temporibus res naturales fabulis implicare. Addidisset, res quoque pertinentes ad mores et ad politica, et cujuscumque tandem generis, figmentis dissimulare. Hieroglyphica Ægyptiorum, eorumque significationes retulit in litteras Chæremon, Augusti ætate. Nec multò post Cornutus Græcorum mythologiam naturæ rationibus accommodavit, eo libro, qui sub Phurnuti nomine circumfertur. Ab utroque, Cornuto, et Chæremon, *Græcancorum mysteriorum allegoricè interpretandorum rationem*, accepisse Origenem testificatur

Porphyrius. Edidit Palæphatus Ægyptius : *Solutiones eorum quæ fabulosè dicta erant*. Totus est in hujusmodi fabularum Græcarum allegoriis evolvendis Fulgentius Placiades. Quasdam et illarum anagogas scripsit Michael Psellus. At consumpsit diuturnitas temporis, Zenonis, Chrysippi, et Diogenis Babylonii libros, quibus fabularem historiam à nugis dejectam, traduxerunt ad Physiologiam, et Orphei ac Musæi nominibus præscriptas fabellas, tum et illas Homeri ac Hesiodi, ad suas de Diis opiniones applicarunt. Vana sanè fuisset eorum opera, qui doctrinam suam velarunt figmentis, nisi fuissent qui dispellere tenebras, et arcana eruere studuissent. Imò verò fatendum est, quæcumque gens fabulatores habuit, eandem et suos fabularum interpretes habuisse. Id quod de Assyriis et Arabibus Lucianus commemorat. Plura afferre poteramus in eam sententiam, si incerta res aut controversa ageretur. Satis profectò ex istis intelligitur metalepticum hoc interpretandi genus hebræis scriptoribus pariter et τὸς ἔθους acceptum ac familiare fuisse; ac iniquè porro facturos, si qui in nobis culpæ audeant, quod in aliis probare coguntur.

10° Nunc antequàm manum tollamus de tabulâ, postulare locus, ut de ethnicorum oraculis disputaremus, quæ propheticæ facultatis specie quâdam vulgi stoliditati diutissimè illuserunt, et christianæ legis adversariis ad prædictionum veteris Testamenti vim oppugnandam argumentum præbere possunt. Nam si prophetias, quibus se tutetur, habet etiam mendacium et impietas, quid in iis præsidii veritas collocabit? Verùm jam tum etiam cum maximè vigerent oracula, ita prolapsa erat eorum fides apud sanæ mentis homines, ut nihil inter eos esset contemptius. Pythiam auro à Philippo corruptam, facere dicebat Demosthenes φιλίππειον. Chrysippum superstitionibus valdè deditum, ut Stoicum decuit, oraculis totum volumen implexisse ait Cicero, *partim falsis, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissimè; partim flexiliquis et*

obscuris, ut interpretes egerint interprete, et sors ipsa referenda sit ad sortes; partim ambiguas, et quæ ad dialecticum referenda sint. Audiamus prætereà Origenem sic disputantem contra Celsum: « Possumus quidem, si Aristotelis et Peripateticorum scripta compilare velimus, non pauca afferre ad ea labefactanda, quæ de Pythiâ et reliquis oraculis feruntur. Possumus quoque, si expromamus quæ de iisdem rebus ab Epicuro, ejusque sectatoribus disputata sunt, ostendere, nonnullos Græcorum refellere et aspernari oracula, quæ per universam Græciam communi et tralatitio usu, etiam cum admiratione recipiuntur. » Vanitatem verò oraculorum apertè confitetur Porphyrius, rei apprimè consultus, ut qui librum scripserat de Philosophiâ ex oraculis petita. Rem pluribus testimoniis, tum exemplis ac rationibus confirmare promptum esset; sed cum Eusebius toto id libro Præparationis Evangelicæ sexto præstiterit, amandari se illuc lector benignus patiat. Idem omninò de sibyllinis carminibus putandum est; non recentioribus istis, quæ circumferuntur et καὶ ἄλλαις, vulgò damnata sunt, sed de antiquis etiam, quorum meminerunt veteres. « Callidè, inquit Cicero, qui illa composuit, perfecit, ut quodcumque accidisset, prædictum videretur, et hominum et temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus aliâ in aliam rem posse accommodari viderentur. » Et deinde: « Quamobrem Sibyllam quidem sepositam et conditam habeamus, ut id quod proditum est à majoribus, injussu Senatûs ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potiùs, quàm ad suscipiendas religiones. » Post operam ad scriptionum illarum futilitatem demonstrandam utiliter à Blondello positam, in longiori argumenti hujus tractatione, nihil ingratus, lectori inutilis labor poneretur. Quanquàm et ea, quæ in contrarium attulit Joannes Crassetius, pietate insignis et doctrinâ, cum fructu et voluptate legi possunt.

ACOSTÆ VITA.

ACOSTA (Josephus), natione Hispanus, patriâ Methymnensis, à puero se Societati Jesu addixit anno salutis 1553, nondum expleto ætatis suæ 14. Quatuor alios natu majores fratres habuit in eadem Societate, Hieronymum, Jacobum, Christophorum et Bernardinum, quorum postremus obiit Mexici 29 maii, anno 1613, ob virtutem eximiam cum insigni doctrinâ conjunctam, magno sui desiderio relicto. Vir fuit ingenio præstanti, acri judicio, labore indefesso, facundiâ doctrinâque excellens, qui omne disciplinarum genus didicit, et professus est. Primus de suâ Societate Ocaniæ Theologiam docuit; deinde in Occidentis solis Indiam navigavit anno 1574 et Peruanam Societatis Jesu provinciam præpositus provincialis gubernavit. In Hispaniam reversus, rexit domum professam Vallisoletanam. Interfuit Congregationi generali quintæ, ex dispensatione speciali cum jure suffragii. In Aragoniæ et Bœtiæ provinciis visitoris partes egit, et aliis etiam regendi muneribus functus est. Demùm Salmanticensis collegii habenas cum teneret cum laude prudentiæ, integritatis, et doctrinæ, morbo oppressus mortalitatem exiit, die 15 Februarii, anno sæculari 1600, ætatis suæ 60, professionis quatuor votorum 30.

Scripsit: *De Christo Revelato Libros 9*. Romæ apud Jacobum Tornierum 1590, in 4°, et Lugduni apud Joannem Baptistam Buysson 1592, Salmanticæ, et Venetiis; — *De Temporibus Novissimis Lib. 4*. Ibidem apud eosdem, iisdem annis; — *De naturâ Novi Orbis Libros 2* quos etiam Hispanicè vertit. — Et *De Promulgatione Evangelii*

apud Barbaros, sive de procurandâ Indorum salute Libros 6. Coloniae apud Arnoldum Mylium 1596 in 8°, et prius 1589 et 1595. — *Historiæ naturalis, et moralis Indiæ Libros 7*, 1590 in 4°, et 1591 in 8°, et 1610 in 4°. Eos transtulit Italicè Joannes Paulus Gallutius 1596 in 4° et Latinè Theodotus de Bry, inseruitque parti 9 auz Historiæ Occidentalis. — *Concionum Tomos 3*. Gravi, et eleganti stylo, Salmanticae apud Joannem et Andream Renault, 1596 et sequenti in 4° et Venetiis, 1599, Coloniae 1600 in 8°. — *Concilium Limense lib. 3* digessit, et latinè conscripsit.

DE CHRISTO

IN SCRIPTURIS REVELATO.

CAPUT PRIMUM.

UNIVERSÆ SCRIPTURÆ SCOPUM ESSE CHRISTUM.

Quisquis divinas et arcanas litteras legit, neque Christum novit, et cogitat, legere quidem potest; quod legit, intelligere nullo modo potest. Accidat enim ei necesse est, quod de eunucho illo Æthiopico Lucas refert, qui cum Isaïæ præclarissimum vaticinium de Christi passione voveret, atque ex eâ urbe revertetur, in quâ non ita pridem illa ipsa quæ ille propheta commemorat, palàm gesta perfectaque essent, tamen à Philippo rogatus, an quæ legeret intelligeret, professus est planè, se nisi idoneum esset nactus interpretem, intelligere minimè posse. Quæ hominis et humilis, et vera confessio, adjuncto pio discendi studio, salutem attulit ignorantibus quidem, sed veritatis cognitionem desiderantibus. Nam Christo, per Philippi ministerium annuntiato, et prophetica oracula luce velut allatâ perspexit, et ipsum qui ibidem continetur, Christum amplexus, Evangelicam gratiam cœlesti lavacro tinctus, assecutus est. Itaque prius discere oportet Christum, quàm Scripturæ sacræ arcana nobis penetranda existimemus, cum ne primus quidem aditus sine illo pateat, qui cœlestis hujus litteraturæ primum elementum se proficitur. *Ego*, inquit, *sum α et ω, principium et finis*. Quod si impossibile est, primis elementis ignoratis, librum tenere, quo pacto cœlestem doctrinam consequi quisquam poterit, Christum nesciens, qui, à primo sermonis initio usque ad summum, unus scopus est, ac veluti magni et pulchri corporis ipsa mens, quæ sensum, vitam, vires, decorem, atque omnia omnibus partibus administrat? In capite libri scriptum est de me, dicit in psalmo ipse Christus, quemadmodum Apostolus Paulus exposuit, qui finem legis eundem affirmat ad justitiam omni credenti. Quod si, ignorato sine cujusvis vel actionis, vel orationis, quid rei agatur, aut significetur, cognoscere penitus non possumus, sed hæreamus prorsus, aut aliud pro alio cogitemus necesse est, quis non videat, si Christus est legis finis, legem sine Christo nihil aliud quàm magnas tenebras legenti, periculosos errores intelligentiam sibi usurpanti allaturam? Sicut ergo, cum in narrantem aut sermocinantem aliquem

virum incidimus, cujus initium et institutum nascimus, quamvis multa audiamus parùm admodum aut nihil percipimus, estque nobis tota ipsa oratio insuavis et molesta, donec de quo sit sermo narratione doceamur, edocti verò per jucundè audimus, ac facillimè intelligimus, quòd summam totius orationis teneamus: ita sanè qui Christum Jesum in sacrâ Scripturâ cogitat, cum sibi non ita difficilem, tum verò dulcissimam experitur, adde utilissimam etiam, quamvis non ita multa ullius evolvat. At Christum qui vel non credit, vel parùm cogitat, quamvis multa, ac proluxa Scripturarum spatia percurrat, nihil is propemodùm intelligit, nihil omninò fructus suavitatisque percipiet. Quare in omni legis divinæ paginâ sedulò Christum meditari, quærere, et cogitare debemus. *Ego sum via, veritas, et vita; et principium verborum tuorum veritas; et: In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. Neque est alia vita æterna, nisi ut cognoscant homines te solum Deum verum et quem misisti Jesum Christum*. Itaque universa non solùm novi, sed veteris etiàm Testamenti scriptura huc spectat, ut Christus agnoscat, fidelique obedientiâ colatur, in eoque uno salus hominum sita esse intelligatur.

CAPUT II.

LEGEM EVANGELIO DECLARARI ET PERFICI.

Ex quibus fit, ut Testamenti veteris nulla sit ratio melior interpretandi atque intelligendi, quàm novi ejusdem æterni Testamenti cognitio. Quod enim illud annuntiat, hoc exhibet, quemadmodum Christus suos docuit, cum dixit: *Nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas: non enim veni solvere legem, sed adimplere. Amen quippè dico vobis donec cælum et terra transeat, iota unum aut unus apex non præteribit à lege donec omnia fiant*. Usquè aded exactè veteri respondet novum Test., legi Evangelium. Ut enim eximiâ picturâ solet peritus artifex prius rudi materiâ delineare atque adumbrare formam, quam vis postea perfectis coloribus exprimit, ac priora vestigia ruditer impressa sequens, et perficiendo quodammodò delet, et delendo quodammodò perficit: ita evangelica gratia, olim præfigurata, legem et implet, et tollit. Nihil

enim illic prædictum est, nihil præsignatum, quod non sit hic exhibitum, atque perfectum. Quare nullo modo illa pugnant: *Non veni solvere legem, sed adimplere*; et: *Lex et prophetæ usque ad Joannem*. Neque illa rursus: *Evacuati estis à Christo, qui in lege justificamini*; et: *Legem destruiamus? Absit: sed legem statuimus*. Etenim cum legis finis sit Christus, tunc maximè lex statuitur, cum Christus tenetur, tunc egregiè consistit, cum cedit evangelio. An qui fornici futuro fulcra præstruit, cum fuerit opus perfectum, conqueritur quòd perpetuæ structuræ supposita ad tempus materia cedat? Nonne hoc agunt, hoc expetunt fulcra ipsa, ut moles cui fabricandæ serviunt, perpetuâ firmitate consistat? Quòd si ipsa disjiciantur, opere absoluto, nulla est artificis accusatio. Utrumque enim ratione idoneâ excogitavit, atque inter se cohærere fecit. Quod totum argumentum de lege et evangelio à Paulo præclaro est simili explicatum. *Lex, inquit, pædagogus noster fuit in Christo*. Notum est et quotidie fit, ut pueri nobiles ac regii severo pædagogo tradantur nutriendi atque instituendi, non ipsi quidem, sed patri potiùs, à quo hæreditatem percipitur, et in cuius disciplinam liberam atque ingenuam ex illâ veluti servili, jam confirmatâ ætate et maturâ, transeunt. Itaque et pater, et pædagogus optimè inter se conveniunt, quamvis pro diversâ puerorum ætate et captu, diversam educationis formam teneant, atque ab hoc certè perficitur quicquid illius curâ rudioribus annis inchoatum traditur. Quare tantum abest, ut lex et gratia pugnent inter sese, ut altera alteri perquam necessaria sit, ut lex præparet quod gratia perficiat. Et vetus quidem Testamentum aut vix aut nullo pacto intelligi potest, nisi novum credatur. Ut novum verò credatur, magnoperè confert vetus, in quo testata ea ipsa omnia, quæ Spiritus idem in novo docet. Benè ergò Isaïas dixit: *Nisi credideritis, non intelligetis*, quod oporteat novum credere, ut vetus intelligatur. Benè quoque Salvator noster admonuit: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit*. Nam revelatur justitia Dei ex fide in fidem, ut Paulus loquitur; id est, ex fide veteris in fidem novi Testamenti evangelicam.

CAPUT III.

EVANGELIUM LEGE ET PROPHETIS COMPROBARI.

Hoc, ut-divinam sapientiam, omnia consilio suo moderantem, decebat, Christus tenens, mirabile est dictu, quoties et quantâ diligentia fidem suam ex veteris Scripturæ documentis asseruerit, confirmârit, astruxerit. Idque jam cum impiis et infidelibus agens, jam cum suis mitioribus quidem et ad discendum benè paratis, sed tamen crassis adhuc, et parùm ingenio promptis. Ac Judæis quidem tum Moysen suum objicit, quem aut oscitanter legerent, aut infideliter acciperent; propterea scrutari jubet Scripturas, quoniam ipsæ de illo testimonium perhiberent, et Davidem opponit de Christo canentem: *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*. Et cum accepisset Isaïæ volumen, ac locum fortè aperuisset ex capite sexago-

simo primo, in auribus illorum tunc esse prophetiam illam impletam docuit, quòd ipse ille esset quem Spiritus Domini unxisset, atque ad evangelizandum pauperibus misisset, ut sanaret contritos corde, ut prædicaret redemptionem captivis, et cæcis visum largiretur, et contractos dimitteret liberos, et tempus salutare Deoque gratum annuntiaret hominibus: quæ omnia sanè ille egregiè præstabat, ut ipsè rei veritate evicti testimonium redderent, vel ii homines qui mox ipsum præcipitem acturi fuerant. Jam verò discipulos quàm frequenter, quàm dilucidè Scripturarum admonet, atque in iis præsertim, quæ ab illorum et sensu et studio maximè aliena intelligebat, hoc est, de passione suâ et morte et opprobrio crucis: *Ecce, inquit, ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis*. Quæ statim explicat: *Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur; et postquam flagellaverint, occident eum, et tertiâ die resurget*. Atque alio loco: *Quod scriptum est oportet impleri in me; et: Cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent*. Et rursus: *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo*. Mox etiam ad Petrum: *Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri? Et postquam à mortuis resurrexit, duobus iter facientibus ac de ipso sermocinantibus sese comitem adjungens: O, inquit, stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ. Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moysè et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant. Atque eadem die, Apostolis apparens, repetit quæ pridem de Scripturis in ipso complendis commonefecerat. Hæc, ait, sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiâ die, et prædicari in nomine ejus penitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes. Quæ scripturarum intelligendarum Apostoli luce perfusi, sensu et Spiritu à Domino accepto, cum mysteria Christi vel narrando traderent, vel disputando et scribendo docerent, ad fidem conciliandam Evangelio prophetarum oracula tanti ubique fecerunt, ut non dubitet Petrus ipsi oculorum testimonio præferre, ad hunc modum scribens: *Et hanc vocem nos audivimus de cælo allatam cum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris*. Ex quâ re animadvertimus, cur sancti Evangelistæ, Matthæus præcipuè ac Joannes passim, cum Christi res gestas referunt, etiâ testimonia veteris scripturæ adhibenda sibi putent. Matthæus quidem, cum Virginis conceptum et partum narrat, cum urbem Christi natalem, tum puerorum cædem ab impio rege perpetratam, cum Christi ex Ægypto regressum, cum Joannis prædicationem, cum*

Christi evangelizandi exordia, cùm conversationis suavitatem, et miram mansuetudinem, cùm beneficia et curationes allatas miseris, cùm ingressum in Hierosolymas illum illustrem atque aselli equitationem, cùm Judæ prodicionem et inanem pœnitentiam, cùm vestimentorum sortitionem, cùm alia deniquè commemorat, quæ modò memoriæ non occurrunt. Porrò Joannes scripturam impletam profert, cùm à Christo flagello deturbatos è templo mercatores scribit, cùm asello vectum Dominum et ipse commemorat, cùm in cruce pendens sitire se dixit, ut aceto potaretur, cùm crucifixum quidem, sed nullum ipsius os comminutum, deniquè cùm narrat resurrectionis aperta indicia sese ac Petrum vidisse, nec tamen resurrectionem credidisse, quòd nondùm scripturam didicissent: cæteras quoque scripturas tunc fuisse ab Apostolis intellectas, cùm jam Dominus esset glorificatus. Tunc enim et gestorum esse recordatos, et Scripturæ attestacione commonitos penitus credidisse. Tanti apud primos Ecclesiæ principes fuit veteris scripturæ auctoritas ad novam de Christo fidem asserendam. Itaque videre est in omni ferè concione aut collatione Apostolorum, Christi Evangelium testamenti veteris prædictionibus comprobatum. *Huic, inquit Petrus, omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus. Idem aliàs quoque: Deus autem qui prænuntiavit per os omnium Prophetarum pati Christum suum, sic implevit. Et infrà: Et omnes Prophetæ à Samuel et deinceps qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos. Similiter Stephanus: Et occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores et homicidæ fuistis. Eodem modo Paulus ad Antiochenos: Qui enim habitabant, inquit, Hierusalem et principes ejus hunc ignorantes et voces prophetarum quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt. Cùmque consummâssent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno posuerunt in monumento. Et Romæ in vinculis positus: Exponebat, inquit, testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Moysi et Prophetis à mane usque ad vesperam. Atque ad Romanos scribens: Segregatus in Evangelium Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis. Immensum erit hujus argumenti percurrere singula; sed præclarum adluc Petri documentum non prætermittam, quod ità habet: De quâ salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futurâ in vobis gratiâ prophetârunt, scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores glorias: quibus revelatum est, quia non sibimetipsis, vobis autem ministrabant ea, quæ nunc nuntiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis. Passiones Christi quas dicat, perspicuum est: irrisiones certè, et convicia, flagella, alapas, cæteraque gravia, quæ Evangelistæ narrant; atque inprimis abjectissimum mortis genus, opprobrium crucis. In his enim prænuntiandis tanta est prophetici Spiritûs magnitudo, ut longè copiosius in Prophetis, quàm in Evangelistis legantur. Posteriores verò glorias, resurrectionem mirabilem*

ad Patrem ascensum et consessum ad dexteram, tùm potestatem in omnia humana et cœlestia datam, et regnum immortale sanctorum, atque ipsam judicii extremi majestatem significat; quæ futura quidem, partim è spiritu familiari occulta et incerta sapientiæ Dei docente, didicerant; sed desiderio tanta mysteria assequendi ardentes, jussi sunt Prophetæ divinitûs, aliis potiùs scribere quàm sibi ipsis videnda expetere. Atque hoc insinuat Petrus, quemadmodùm Abacuc disertè loquitur: *Contemplabor, inquit, ut videam, quid dicatur mihi, et quid respond'am ad arguentem me. Et respondit mihi Dominus et dixit: Scribe visum et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum. Quia adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur. Si moram fecerit, expecta illum, qui veniens veniet et non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide suâ vivet.* Quo testimonio sæpè Paulus ostendit sive antiquos sive posteriores justos ex Christi fide justificatos. Quibus argumentis satis illud effectum est, quod initio diximus, vetus quidem Testamentum sine novo intelligi minimè posse: novum verò veteri comprobari, quòd unus Christus fidei auctor, juxta Apostolum, consummatorque sit.

CAPUT IV.

JUDEOS IN LEGE CÆCOS ESSE, QUÒD CHRISTUM IGNORENT.

Quæ cùm ità habeant, facile est Judaicæ cæcitatibus causas pernoscere, quibus cùm nihil magis in manibus sit, nihil frequentius in ore, quàm Scriptura divina, nihil est tamen obscurius atque infructuosius. Quin potiùs noxium et exitiale malitiâ illorum redditum est, quod est unicè ad salutem ipsorum divinitûs institutum, ità vaticinante Spiritu sancto: *Fiat mensa eorum coràm ipsis in laqueum et in retributiones et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva.* Verè enim ex mensâ cœlestis Scripturæ, quâ pasci et ali debuerant, scandalum potiùs et laqueum, et dignam iræ retributionem accipiunt: quòd oculi illorum clausi sint, et dorsum in terram incurvum, ut æterna ac cœlestia videre non possint, terrenis his infimisque affixi, dùm in spiritali lege nihil nisi carnale cogitant, nisi animale, vel desiderant vel expectant. Propterea Isaias audivit: *Claude oculos populi hujus, et aures ejus obtura, ut videntes non videant, et audientes non intelligant.* Vident divinos codices et legunt atque audiunt, sed in iis ipsis cæci sunt, et surdi ac trunci. Ipsi enim oculos suos compresserunt. Nam quòd illa dixerit Isaias, propterea quòd Christum repellentes, quæ de Christi excellentiâ prophetæ docent, Judæi intelligere non possint, apertè Joannes indicat, cum recitato illo testimonio adjungit: *Hæc dixit: Isaias quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo. Itaque accidit iis quoad ab eodem prophetâ alibi scriptum est: Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum somporis, claudet oculos vestros, Prophetas et Principes vestros, qui vident visiones, operiet.* Quo pacto verò oculos perfidorum claudat, et operiat majores natu ac magistros docet consequenter: *Et*

erit vobis visio omnium sicut verba libri signati : quem cum dederint scienti litteras, dicent : *Lege istum; et respondebit : Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei : Lege; et respondebit : Nescio litteras.* Ità declarat sacram Scripturam ab illis non esse quidem auferendam (quos catholice Ecclesie Scriuarios esse oportere præclare Augustinus dixit) sed tamen ità clausam et illibatam futuram, ut æquè et litteras scienti et ignoranti ex usu sit. Causam hujus in illà gente stupendæ cæcitatæ atque infatuationis è vestigio ponit Spiritus sanctus. Et dixit Dominus : *Ed quoddam appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longè est à me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis : idèd ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, et stupendo; peribit enim Sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur.* En undè et quòd venerit infelicitas et absurditas hominum, qui repellentes bonam conscientiam, fidei quoque jacturam fecerunt. Christum enim non recipientes neque agnoscentes, ut oportuit, lucem Scripturarum sanctarum, quæ unus est Christus, amiserunt. Quàm hoc præclare Paulus eloquitur, quàm divinè philosophatur hoc loco : *Habentes igitur, inquit, talem spem, nullà fiducià utimur; et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur.* Velus Testamentum dicit per Moysem figuratum, quòd non erat futurum æternum sicut novum, ac proindè evacuandum quod cæremonias et promissiones terrenas contineret. Sequitur verò : *Sed obtusi sunt sensus eorum. Usquè in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur), sed usquè in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.* Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Quid igitur prodest intendere in Mosem, cum velatus opertusque sit? Quid per illius apices oculos clausos ducere? Usquedùm enim convertantur ad Dominum, et David regem suum agnoscant, ut est ab Osee dictum : *Populus ille jacebit in tenebris.* Velamen autem legis et prophetiæ nullum est aliud, quàm ignorantia Christi. Quoniam in Christo, inquit, evacuatur. Uno verbo dixit omnia. Lex enim Evangelio cedit, neque est alia illius utilitas quàm ut præparet Evangelio, quo veniente non habet ultrà locum. Obscuritas quoque, et intelligendi impedimentum omne tollitur simul atque in lege Christus prædictus et multis modis ac variis significatus agnoscitur. Legem enim sine spiritu legis, qui est Christus (Spiritus oris prophetici, ut dixit Jeremias), intelligere est impossibile. Itaque stentem et querentem Joannem quòd librum divinæ præsentia clausum atque obsignatum sigillis septem nemo aperire posset, aut legere, neque in cælo, neque in terrà, neque subtùs terram, unus de senioribus illis throno Dei astantibus benè sperare jussit ac sedato esse animo, quòd leo de stirpe David, idemque agnus pro nobis occisus, solus esset librum explicaturus, quem clausum Isaias populo infideli prædixerat.

CAPUT V.

ADVERSUS GnosticOS, ALIOSQUE HæRETICOS VETUS TESTAMENTUM REPUDIANTES.

Sicut vetus Testamentum Judæi, novo repudiato, amplectentes, nihil nisi onus inutile portant, magnisque et perniciosis erroribus involvuntur, quòd litteram occidentem teneant, spiritum vitalem abjiciant : ità ex diametro oppositi quidam Christiani nomine, repagani, cum novum Testamentum laudant et probant, vetus improbant atque rejiciunt, utrumque æquè perdunt. Etenim cum sit idem Spiritus fidei, ut Apostolus docet, qui tam veteris quàm novi Testamenti ministros afflavit, atque in iis elocutus est, haud fieri potest, ut aliàs mendax iniquusque sit, aliàs sanctus et verax. Initio sanè nascentis Ecclesie à Satanà introducti sunt homines pessimi, qui Christianum sibi nomen usurpantes, et fedissimam vitam agerent, et portenta dogmatum inveherent, quibus omnia Scripture sanctæ munimenta convellerent, ut dùm à veris Christianis minùs internoscuntur, vulgus vocabulo ipso deceptum pessimam de Christi Ecclesia, ut Justinus atque Eusebius conqueruntur, opinionem conciperet. In his fuère Carpocrates, Cerdon, Marcion, cæteræque Gnosticorum pestes, quos Irenæus et Tertullianus, et Epiphanius, cæterique hæresum oppugnatores referunt, legem et prophetas damnasse, veteris Testamenti Deum recusasse, neque patrem Domini nostri Jesu Christi esse voluisse. Quorum nugas etiam auxit tempore procedente Manes, cujus impietatem et vanitatem incredibilem cum aliis in multis, tum maximè in damnando Deo veteris Testamenti non solum refert, sed copiosè etiam refellit Augustinus. Quòd si monstra hæc hominum rogites, quàm fronte Christianum sibi nomen imponant, Evangelium recipiant, Christum profiteantur, et tamen Deum illius, mundi hujus conditorem, legis et Prophetarum auctorem aversentur, quem Evangelia Epistolæque omnes apostolicæ unum Deum eundemque Patrem Domini nostri Jesu Christi apertè crebròque prædicent, quid responsuros putas? Id prorsus quod impudentem ac vesanam talium licentiam respondere par est. Depravatam esse novi Testamenti scripturam, quoties veteris auctoritatem tuetur. Ità pro libidine vetera vellunt, nova decurtant. Sed nihil hinc immorari amplius aut libet aut expedit. Illud confessione vel mendacii ipsius teneamus, non posse novum Testamentum sine fide veteris stare. Quanquàm admonuisse nihil vetat propter illorum pestilentes errores tempore jam Apostolico pullulantes à Petro et Judà, et ipso Paulo, atque à Joanne quoque contrà corruptorum fidei venena, Apostolicæ doctrinae antidoto in Epist. ecclesias fuisse munitas.

CAPUT IV.

COLLATIONEM UTRISQUE TESTAMENTI ESSE PERUTILEM AD INFIDELES COARGUENDOS.

Si quis igitur utriusque Testamenti de Christo sententias diligenter colligat, atque inter sese pari fide

ferat, tùm ità concinnet ac coaptet, ut quæ in Evangelio leguntur exhibita, in lege demonstret prædicta, magnum is, meâ sententiâ, operæ pretium facturus est. Ac vix dicere possum, quantos hujus laboris fructus, si ut par est adhibeatur, futuros putem. Primus ille est certus et expeditus ad refellendos ac debellandos eos, qui vel evangelicam legem aspernantur, cùm veterem mordicis retineant, vel contrà novo suscepto atque probato Testamento rejiciunt vetus. Nam confundendi expugnandique Judæos nulla est ratio, nulla via, nisi ex scripturis ipsorum Jesus Christus demonstretur: in quò omnia à lege et prophetis prædicta penitus expleta sint, ut amentix et furoris sit, alium, in quò illa fiant, præstolari. Incubuit in id studii vehementer Paulus, egregius Christi prædicator, cujus indefessam in hoc Judæis probando operam cùm aliàs sæpè, cùm apud Thessalonicenses maximè Actus Apostolici commendant. Cùm *perambulassent*, inquit, *Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat Synagoga Judæorum. Secundùm consuetudinem autem Paulus intravit ad eos, et per Sabbata tria disserebat eis de Scripturis, adaperiens et insinuans quia Christum oportuit pati, et resurgere de mortuis, et quia hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis.* Cui præceptoris optimi industrix par nobilium auditorum cura respondit: *Nam nobiliores*, inquit, *eorum qui sunt Thessalonicæ susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ità se haberent.* Quo tempore eloquentissimi ac Scripturarum potentissimi fratris Apollinis, in Evangelico negotio promovendo et Judaicâ perversitate confutandâ extitit mirabilis vis. *Judæus*, inquit, *quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum potens in Scripturis. Hic erat edoctus vitam Domini; et fervens spiritu, loquebatur, et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu.* Ac mox: *Qui cùm venisset in Achatam, contulit multum his qui crediderant, vehementer enim Judæos revincebat publicè, ostendens per Scripturas esse Christum Jesum.* Hoc Apostolorum studium imitati in conciliandis fidei Christianæ Judæis, vel si sponte insanire mallent, obstruendis, ac pudentiis, posteriores nonnulli, non verbo solùm, sed litteris etiam egerunt, ut Christus in utroque Testamento pariter ostenderetur. Extat præclara ac proluxa disputatio Justini Martyris cum Thryphone, principe Synagogæ. Extant libri sancti etiam martyris Cypriani ad Quirinum adversus Judæos, in quibus breviter certis capitibus Scripturas utriusque Testamenti congruentes adhibet. Et quia non Judæis tantùm, quibus familiares erant Scripturæ, sed gentibus etiam efficax atque Invictum argumentum ad fidem Jesu asserendam, fuit semper mirabilis prædictio prophetarum de iis quæ Christiani tenemus et sapimus, tantò tot seculis antè prodita; propter quam causam plerosque ex gentibus Thessalonicensibus et feminas et viros credidisse Lucas refert (quem e im vel mediocri prudentiâ præditum non moveat et flectat divina vis, quæ in rebus gestis Christi christianæque reipublicæ oraculis prophetarum tam longâ ante ætate, tam minutè, tam certò, tam copiosè, tam uno tot virorum consensu

prædictis denuntiatisque admirabili veritate elucet?) Eam ob rem etiam ad gentes hoc argumentum persecuti sunt sancti Patres, ut quæ religio christiana tenet, in libris Judæorum consignata per viros à Deo afflatos exponerent, quod in utràque apologiâ pro Christianis idem martyr Justinus effecit. Communiter verò ad omnes sive Judæos, sive Gentiles, sive etiam Christianos perscripsit Cæsariensis Eusebius doctissimum opus de evangelicâ demonstratione, totis decem libris copiosissimè ostendens omnia quæ de Christo religio nostra tenet asserta divinitus, atque innumerabilibus prophetarum oraculis prædicata. Divus verò Augustinus etsi minùs operosè, sed aptè satis ipse quoque eundem modum secutus est in quâdam magni illius de Civitate Dei operis parte, hoc est, in decimo sexto, in decimo septimo, et decimo octavo libro. Quod argumentum etiam beatus Prosper, et copiosè tractavit et eleganter, in suo de divinis prædictionibus opere. Nam qui ex novo Testamento, legis et prophetarum adversarios expugnarent Manichæos, et Gnosticos et Cerdonianos, fuere complures quos jam retuli, inprimisque is ipse Pater in toto opere adversus Faustum atque aliàs sæpè defendens veterum Patrum innocentiam et mores pro illâ ætate justissimos, quod etiam facit Epiphanius, atque utroque superior Irenæus. Quare ex mutuâ collatione legis et Evangelii triplicem fructum capimus, si vera sunt ea quæ diximus, quòd Judæi confunduntur, quòd gentiles conciliantur, quòd hæretici deteguntur.

CAPUT VII

FIDELES VALDÈ CONFIRMARI UTRIQUE TESTAMENTO
MUTUO COLLATO.

Neque verò inferior est utilitas fidelium in utràque Scripturâ comparandâ. Primùm enim fides stabilitur et crescit, deindè intelligendis Scripturis quædam magnitudo lucis affertur, tùm meditandis salutaribus mysteriis, atque animo altè infundis de unâquaque re congestæ utrinque divinæ voces plurimùm valent: demùm instructioni populi christiani, ut aptè copiosèque fiat ab iis quorum interest Dei verbum tractare, conducit. Quæ à me breviter enumerata uberius paulò exponenda sunt. Ergò fidem in nobis, ut gignitur divino verbo, eodem quoque ali et augeri ac perfici, nemo contradicet. Consensus verò celestium omnium verborum atque idem ubique veritatis spiritus, nisi de unoquoque capite sententiæ variæ locis ac temporibus, non solùm auctoribus maximè diversis, mirificè inter se conspirantes uno velut aspectu objiciantur, perspicere facile non potest: simul verò composita, atque ex longissimè distantibus locis in unum collata, dici non potest, quam fidei lætitiâ, quos cumulos afferat. Apollinem per Scripturas Jesum probantem multum contulisse iis qui crediderant, suprâ jam ex Lucâ protulimus. Quare a se quidem plantatos Paulus Corinthios admonet, ab Apolline autem rigatos. Ut enim stirpes teneræ imbrum copiâ coalescant et auferantur, ità novi fideles sapientiâ illius viri eloquentis et Scripturarum imbre creverunt, Deo scilicet præstante incrementum,

Ac cùm multa et magna sint argumenta, qui testimonia Dei nostri credibilia facta sunt nimis, ut habet psalmus, illud nullo modo inferius est cæteris, fortassis etiam superat omnia, quod in maximâ eloquiorum Dei et multitudine et varietate mirabilis quidem consensus et suprâ omnem humanam cogitationem atque artem sibi undique constans pulcherrimè elucet. Est enim summæ veritatis solius ut sibi per omnia constet. Humana ingenia quantacumque industriâ et facultate polleant, vel sibi ipsis vel veritati interdum contradicant necesse est. Itaque summi philosophi atque excellentes legum latores discrepare ac dissidere quodammodò à se, ab iis qui accuratius eorum scripta relegunt, deprehendi solent. At divinas Scripturas, cùm ab auctoribus non solùm diversis, sed multis seculis, et toto dicendi genere inter se maximè remotis proditiæ sint, quicumque legunt, quâ par est attentione, et Dei dono intelligunt, omninò est incredibile dictu quàm ex illarum mutuò collatarum concordantiâ, et veluti symphoniâ, reddantur attoniti: ut cogantur quemadmodum singula Dei opera bona, omnia autem bona valdè probantur; ità eloquia illius singula quidem vera per se, sed omnia simul pronuntiare verissima. Quia enim omnes utriusque Testamenti Patres eumdem fidei Spiritum acceperunt, eumdem Deum, eumdem Christum Dominum nobis consonant, tanquàm per diversa foramina fistulæ, ejusdem spiritûs vox artificiosa concentum jucundissimum faciat. Hæc planè sunt duo illa seraphim, ut scriptores haud vulgares volunt, sibi mutuò respondentia ac reddentia vocem eandem in laudatione ter sancti atque omnipotentis Dei. Duo quippè Testamenta unum atque eumdem regem gloriæ celebrantia sibi perpetuò consonant. Quare Thessalonicenses illi nobiles, quorum suprâ mentionem fecimus, cùm ab Apostolo Christi Evangelium audissent atque assensi essent, tamen quotidianâ diligentia veteres scripturas investigantes, utrùm ne illa ipsa ibi essent, quæ docebat Paulus, ubi omnia convenire deprehenderunt, robustas in fide radices egère.

CAPUT VIII.

LUCEM MAGNAM AFFERRI COGNITIONI SCRIPTURÆ SACRÆ UTRIUSQUE FACINÆ COLLATIONE

Ad comparandam verò germanam Scripturarum intelligentiam, nihil æquè confert ac Testamenti utriusque de rebus iisdem auctoritates collatæ. Namque, ut Augustinus præclare docet, nusquam meliùs scripturæ sensum discimus quàm in scripturâ, quod apertè una doceat quod alia dixit obscuriùs. Ità fit ut familiaris veluti consuetudo divinorum eloquiorum promptam et expeditam quamdam facultatem pariat, intelligendis iis, quæ per ænigmata alioqui dici videntur, atque ità ambiguè, ut vix quò essent referenda constaret. Quid, quod totius veteris Testamenti, ut sæpè jam diximus, finis atque institutum Christus est, ejus novum nihil aliud est quàm manifesta annuntiatio? Itaque quicquid illuc occultum est, hic velut luce hæretâ patet, olivæque David allatâ, quod clau-

sum tradidère majores nostri ad felicitatem hæredis Christiani populi reseratum est. Nonne hoc dixit brevissimè et absolutissimè Paulus, cùm loquens de veteri Testamento in Christo evacuari, hoc est, aperiri prodique dixit? Meritò Apostoli cùm sine intellectu propemodum essent, usque adè ut apertè docentem futuram crucis passionem non intelligerent, tamen ubi et passus et crucifixus est, et surrexit à mortuis, spiritum ex ore ipsius hauserunt, ut intelligerent Scripturas. Neque enim est alia ratio sacras Scripturas intelligendi, nisi ex cognitione et fide Jesu qui mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Igitur si quæ gesta per Christum sunt, cum iis ordine conferamus, quæ à prophetis de illo prædicta sunt, dubium esse non potest, quin optimam atque clarissimam interpretandi rationem secuturi simus. Solent nautæ longam atque ignotam navigationem facturi descriptionem à peritis earum regionum laboratam diligentissimè inspicerè, et ad singula penè momenta cum iis conferre quæ occurrunt. Quæ littora, quæ promontaria, qui sinus, rupes, scopuli, vada, omnia illic examinant, atque ipsius picturæ ad vera quæ vident, comparatione, et multa meliùs in descriptione intelligunt, quæ erant obscura in expertis, et in ipso suo itinere animadvertunt notata non pauca; quæ nisi descriptâ chartâ admonerentur, facile præterirent. Tùm verò mirificè exultant atque instrumenti sui fidem probatam rebus, ad cælum tollunt. Ità prorsus mihi, in Prophetis et Evangelio accidere contemplanti, videtur. Nam quia antiquis omnia in figurâ contingebant, atque omnes prænuntiabant de adventu Justi, remissionem peccatorum per unum Christum pollicentes, quem proposuit propitiatorem omnibus in sanguine ipsius, ut divinæ literæ tradunt, nec esse profectò est, ut vicariam sibi operam lex vetus et nova mutuò præsent, atque ex cognitione alterius plenius alterum innotescat: ità, quod sæpè dixi, Propheta Evangelio testimonium perhibent fidemque conciliant; Evangelium Prophetis vicissim auctoritatem atque intelligentiam tribuit. Quæ omnia in unum collata, cùm caput quodvis consideratur, ut de Sacerdotio Christi, aut de regno, aut de opprobriis, et cruce, aut de adventu ultimo, admirabilem sibi mutuò lucem offerunt, fructusque pariunt gustatu jucundissimos, ac veluti thesauros exquisitos et copiosos sapientiæ studiosi produunt: quibus illud usu venit, quod beatus Psatesl de se canebat: *Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.* Id mihi quoque accidisse fateor, cùm adjeci animum ad colligendas utriusque Testamenti de Christo scripturas, atque ordine, qui mihi visus est commodissimus, de unoquoque capite congressi quæ memoriæ potuerunt occurrere ex nonnullâ sacrarum Bibliorum meditatione quæsita. Ità enim aliis scripturis et aperiri et ditari, et magnificentem Dei Spiritum omnia prospicientem inter se conjunctas referre, animadverti, ut quod regina illa de Salomonis sapientiâ dixit, plus longè se esse expertam quàm fama accèpisset, id ego mecum seriò jactarem, multò amplius

mihî contulisse cœlestis hujus sapientiæ verba, aure cordis auscultavisse, ac de re quavis quid illa vel in novo vel in veteri instrumento produceret, consuluisse, quam mirificis licet, et grandibus sanctorum Patrum præconiis credidissim.

CAPUT IX.

AD PIETATIS STUDIUM INFLAMMANDUM, VALERE PLURIMUM TESTIMONIA VARIA DE CHRISTO IN UNUM COLLATA.

Sed si adhuc etiam addiderim ad pietatis studium non parùm accessionis fieri, accuratâ de Christo revelato utriusque paginæ collatione, nihil vel novum vel inexpertum dixerò. Quamvis enim ad Christi Jesu divitias, quas meritò ininvestigabiles Paulus appellat, cognoscendas ac desiderandas Evangelica atque Apostolica doctrina sufficiat, tamen nescio quomodo his adjuncta ac benè commixta prophetica quoque tot oraculis prædictionibusque plenissima admirabili Christi suavitate animum implet. Ita Joannes vidisse se narrat *eos qui vicerunt bestiam, habentes citharas Dei, cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum agni*. Neque enim aliud est Moysi totiusque legis canticum, aliud Agni; sed unum atque idem omnes divini citharædi carmen sonant: regis nostri gloriam, atque agni nuptias epithalamiumque celebrantes. Hanc sanctarum Scripturarum meditationem pietate plenissimam, magnus doctor Paulus Timotheo illis verbis commendat: *Tu verò permane in iis quæ didicisti, et credita sunt tibi, sciens à quo didiceris, et quia ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem per fidem quæ est in Christo Jesu. Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitiâ, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus*. En tibi ex Paulo universæ Scripturæ sacræ fructum, ut instruamur ad salutem per finem et agnitionem Jesu Christi. Hic est ille cubitus apud Ezechielem, in quo uterque murus templi, id est, vetus et novum Testamentum jungitur, in quo etiam omnis fabricatio arcæ Noe consummatur, ut benè Hieronymus admonet. Omnis enim divina Scriptura, ut Augustino placet, nihil aliud quàm Christum annuntiat, et charitatem docet. Quare studiosa et sincera meditatio Scripturæ, quantum ad Christi Jesu cognitionem et dilectionem excitandam inflammandamque conducat, meliùs res ipsa quamvis docebit expertum, quam verbis ullis exprimi potest. Ego verò sæpè mirari soleo hujus seculi mores. Cùm nihil enim sit ad pietatem veramque in Deum devotionem parandam divinorum librorum lectione potentius, nihil à sanctis Patribus majoribus nostris vel in se usurpatum magis, vel aliis ad proficiendum in viâ Dei commendatum, tamen hâc ætate vix unum aut alterum reperias, qui Biblia sacra hoc instituto relegat; alios nescio quos libellos et opuscula adeunt, cùm mente in Deum assurgere cupiunt, atque animum expurgare à vitiis. Bona illa quidem et pia et salutaria opuscula, sed cum Evangeliorum aut apostolicæ doctrinæ, aut Sapientiæ aut prophetarum libris non magis comparanda, quàm cum sole lucerna exigua.

Itaque Biblia sacra cùm aperiunt, aut discunt, aut versant, totum illud negotium veluti artificiale habetur, in aliosque refertur, videlicet, ut concionentur, ut de cathedrâ doceant, qui optimè ut cognitionem Scripturæ sibi pariant tamquam scientiæ ejuspiam nobilioris. O nos planè hebetes, et ad divinas litteras hauriendas cæcos, ubi maximè vel unicè potiùs, spiritus loquitur, ibi spiritum minimè quærimus. Et putamus nos dulcissimos ac jucundissimos fructus vitalis ligni posse percipere, cùm alio instituto carpamus, alio alii producti sint. Quid aliud hoc quàm quod pueri faciunt nuces ad ludendum, nucleo neque aperto velentes? Quandò ille secùs, cui *eloquia Domini dulciora super mel et favum, cui super aurum et topazium cara, aut ille cui ignita jacula, et ad omnem hostis vim retundendam quovis clypeo fortiora, aut ille cui nullus alius cibus ad nutriendam vitam, nulla ad recreandam sitim fluenta uberiora?* Christus nempè erat petra, de quâ illi avidissimè hauriebant. Et sicut dicit Scriptura, si quis indè biberit, non solum fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, verùm et de ventre ejus fluent flumina aquæ vivæ ex quibus alii omnes, non solum homines mente præditi, sed jumenta etiam, hoc est, indocta et rudis plebs ubertim refici ac satiari queat. Hanc Scripturæ utriusque in Christo revelando ac celebrando concinnitatem, beatus pater Augustinus tanti facit, ut ad Januarium scribat: *Quis hanc lætitiâ divinorum sacramentorum, cùm sanæ doctrinæ luce clarestunt, non præferat universi mundi hujus imperiis, etiam inusitatâ felicitate pacatis? Nonne tanquam duo Seraphim clamant ad invicem concinentiam laudis Altissimo, SANCTUS, SANCTUS, SANCTUS, DOMINUS DEUS SABAOTH: ita duo Testamenta fideliter concordantia sacratam concinunt veritatem Deo? Occiditur ovis, celebratur pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur lex ad timorem, scripta digito Dei. Occiditur Christus, qui tanquam ovis ad immolandum ductus est, sicut Isaias testatur, celebratur verum pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur ad charitatem Spiritus sanctus, qui est dictus Dei, etc.* Hujus igitur generis divitias in lectione ac meditatione utriusque Scripturæ de Christo, plurimas invenit, quicumque studiosè quærit, ac copiosis scientiæ et intellectûs in Christo spoliis, ut David loquitur, vehementer delectatur atque exultat.

CAPUT X.

AD DOCENDI ATQUE EXHORTANDI MUNUS, OPUS ESSE NOTITIA ACCURATA UTRIVSQUE TESTAMENTI.

Neque verò cœleste talentum nactus occultandum putat, sed cum aliorum utilitate multiplicat: Et Sapientiam Dei, qui est Christus, ut sine fictione discit, ita sine invidiâ communicat. Infinitus enim est, ut ait Sapiens, thesaurus hominibus; quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitæ Dei. Erit ergò doctus scriba in regno cœlorum, qui de hoc thesauro profert nova et vetera, hoc est tum novi, tum veteris Testamenti de Christi mysterio electas distinctasque sententias. Ac jure nova priùs, deindè vetera commemoravit Chri-

stus, quemadmodum Augustinus exposuit, secutusque ipse est, quod in mysteriis Christi, et Ecclesie, quæ duæ veluti claves quicquid divini continent, signatum claudunt, primùm docendus sit populus fidelis quæ evangelica atque apostolica doctrina teneat, posthæc legis et Prophetarum oraculis eadem munienda, exoranda, amplificandaque sunt. Illic enim est aureus ille forceps apud Isaiam, ad cœlestem carbonem de altari prendendum, ac Prophetæ labia purganda comparatus, qui nexu duplicis aciei, utriusque Testamenti in Christo (cœlesti scilicet ignitoque carbone) comprehendendo atque exhibendo, ut sanctus Hieronymus vult, manifestè figuram tenet. Est rota quoque in medio rotæ quam vidit Ezechiel: quem locum quoniam explicat divinè Gregorius, verba illius subjiciam. Rota intrâ rotam est Testamentum novum, sicut diximus, intrâ Testamentum vetus, quia quod designavit Testamentum vetus, hoc Testamentum novum exhibuit. Et post nonnulla: Quid est quod in Tabernaculo propitiatorium fieri jubetur, super quò duo cherubim, unum à summitate unâ et alterum à summitate aliâ, ex auro mundissimo ponuntur expandentes alas, et operientes oraculum? Quid est, quòd se mutuo respiciunt, versis vultibus in propitiatorium, nisi quòd utraque Testamenta ita sibi in mediatorem Dei et hominum concordant, ut quod unum designat, hoc alterum exhibeat? quid enim per propitiatorium nisi ipse Redemptor humani generis designatur? De quo per Paulum dicitur: « Quem proposuit Deus propitiationem et per fidem in sanguine ipsius. » Quid verò per duo cherubim, quæ plenitudo scientiæ dicuntur, nisi utraque Testamenta signata sunt? Ex quibus unum à summitate unâ propitiatorii, alterum à summitate alterâ stat: quia quod Testamentum vetus de incarnatione nostri Redemptoris cepit prophetando promittere, hoc Testamentum novum perfectè narrat expletum: duo autem cherubim ex auro mundissimo facta sunt, quia utraque Testamenta purâ ac simplici veritate describuntur. Expandunt verò alas, et oraculum operiunt, quia nos qui omnipotentis Dei oraculum sumus, à culpis imminentibus Scripturæ sacræ ædificatione protegimur. Cujus dum sententias sollicitè aspiciamus, ab errore ignorantie ejus alis velamur. Duo ergò cherubim in se mutuo respiciunt, versis vultibus in propitiatorium, quia utraque Testamenta in nullo à se discrepant. Et quasi ad semetipsa vicissim facies tenent, quia quod unum promittit, hoc aliud exhibet, dum inter se positum mediatorem Dei et hominum vident. Facies quippè à semetipsis cherubim averterent, si quod unum Testamentum promitteret, aliud negaret. Sed dum concorditer de mediatore Dei et hominum loquuntur, ut vicissim se respiciant in propitiatorium intendunt. Rota ergò in medio rotæ est, quia inest Testamento veteri Testamentum novum. Prophetia ergò Testamenti novi Testamentum vetus est, expositio Testamenti veteris Testamentum novum. Tàm multa ex beato illo Patre repetivimus, quòd neque pulchrius quicquam, neque verius de utriusque Testamenti in Christo consonantiâ afferri posse videatur. Quamvis autem cognitio Christi ex Scripturis petenda sit, tamen possunt fideles homines simplicitate fidei contenti, per Christi imitationem us-

que ad ipsius perfectam notitiam pervenire; sed qui non solum seipsos, sed alios etiam ædificare atque instruere debent, omninò id sine diligenti Scripturarum tractatione præstare non possunt. Homo enim, ut Augustinus scribit, fide et spe et charitate subnixus, eaque inconcussè retinens, non indiget scripturis nisi ad alios instituendos. Itaque, multi, inquit, per hæc tria in solitudine sine codicibus vivunt. At eum quem familiæ suæ Dominus præficit, oportet, juxtà Paulum, esse doctorem, ut possit exhortari in doctrinâ sanâ, et eos qui contradicunt arguere. Itaque lectioni sacræ vacet necesse est. Confert verò magnoperè quæ fusè et mixtim in Scripturâ traduntur, ea in locos certos et capita distribuere: in quibus quæ sunt ejusdem rationis, ordine collocentur. Hoc et ad memoriam valet, et ad inveniendi promptitudinem, et ipsam demùm intelligentiam mirificè juvat.

CAPUT XI.

QUEMADMODUM ECCLESIASTICIS CONGIONIBUS HABENDIS, CHRISTI COGNITIO EX SCRIPTURIS USUI SIT.

Inter omnia verò quæ de divinis Scripturis erui possunt, nihil Christiano doctore, Ecclesiasticoque oratori perindè utile vel necessarium potiùs occurreret, ac de Christo Domino familiaria habere atque ordine collocata testimonia, ut cœlesti hoc promptuario in omnem usum locuples sit. Paulus quidem inter Corinthios nihil se arbitrabatur, scire, nisi Christum atque hunc crucifixum. Hunc discere atque in hoc edoctos esse omnes exhortabatur. Hæc est, inquit, lex, vestra sapientia coram populis. Quoniam ergo de Christo sermonem creberrimè incidere necesse est, permagni refert, quæ de Christo tradit Scriptura, in promptu habere. Deindè cum per anni curriculum, Christi et doctrinam et gestas res Ecclesia commemoret, atque ea potissimùm decantet, et tanquam propria Christiani populi instituta proponat, quis dubitat quantoperè instructum ad quasvis Ecclesiasticas conciones is se habiturus sit, qui Christi mysterium, magnitudinem, beneficia, exempla, cæteraque optimè teneat? Nam cum dies ii festi incidunt, incidunt autem per annum pluri, quibus peculiariter Christi mysteria celebrantur, de iis ipsis loqui ad ædificationem atque instructionem fidelium, non potest sine gravi querelâ prætermittere ecclesiasticus orator; quod aptè copiosè ac pro dignitate præstare minimè potest, cui non fuerint de eâ re cognita utriusque Scripturæ divinæ oracula. Itaque cum de natali Christi, cum de apparitione, cum de miraculis, cum de passione et morte, cum de resurrectione cæterisque dicendum erit, proferet sanè de thesauro suo nova et vetera: neque unquam exhaustum sibi queretur, aut causabitur, qui quò plura expenderit, eò sibi copiosius affluere experietur, modò sugere hæc sponsæ ubera premereque non cesset. Postremò si nulla est perfecta virtus, cujus non sit exemplum singulare Christus Jesus, de quâ, oro, re catholico ac pio viro esse sermo poterit, ex quo non statim ad Christum tanquam ad bonorum omnium lumen gradus fiat? Itaque de patientiâ, de humilitate, de contemptu se-

culi, de benignitate in proximos, de pietate ardente in Deum, de quovis denique argumento dicturus, nihil sibi potius existimabit, quàm ut illa ipse quæ vel celebrat vel commendat, vel admonet, in Christo qualia fuerint, ostendat, et vivâ veluti formâ ipsis oculis exhibeat. Est enim totius Christianæ ædificationis exemplar, quod divinitus est hominibus in excelso monte monstratum, secundùm quod cuncta quæ gerimus fabricare jubemur, in quo omnis structura crescit augmentum corporis factus: in quo et nos superædificamur lapides vivi, domus spiritualis, ut offerantur Deo hostiæ spirituales gratiæ atque acceptæ per Jesum Christum.

CAPUT XII

CUR DIVINA SCRIPTURÆ VOCETUR TESTAMENTUM.

Satis de scopo divinæ Scripturæ, qui unus est Christus, ac de utilitate conferendi ex utroque Testamento quæ de Christo traduntur, hactenus disseruimus. Jam de distributione differentiisque scripturarum, quæ Christum nobis annuntiant, aliquid necessariò dicendum erit, tam de ratione et phrasi divinorum eloquiorum, in quibus admirabili dispositione sermonum Dei, ita sunt omnia plena Christo, et tamen clausa, ut neque sapientes plura considerare, neque ignavi et indigni quicquam ferè percipere possint. Id enim ab Isaiâ prædictum est, ubi Dominus suos ad hunc modum alloquitur: *Et erit vobis in sanctificationem. In lapidem autem offensionis et in petram scandalum, duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Hierusalem. Et offendent ex eis plurimi et cadent et conterentur, et irretientur et capientur.* Hoc quoque à Prophetâ declaratum est cum dixit: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retributiones et in scandalum,* quòd in Christi cognitione vehementer inpegerint: quod ille considerans: *Beatus,* inquit, *qui non fuerit scandalizatus in me.* At oves Christi vocem ejus agnoscunt, cæteris diffugientibus eumque adversantibus. Itaque Isaias adjungit et sequitur: *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis; et expectabo Dominum qui abscondit faciem suam à domo Jacob.* Hanc igitur sermonum Dei mirabilem arcanumque facultatem, quantum Dei gratia suggesserit, explicare conabimur, si primum cur Scripturam suam Testamenti nomine Deus noster appellari voluerit, et cur duplex Testamentum sanxerit, exposuerimus. Omnis quidem scriptura divina Testamentum dicitur, quòd veluti pacta conventa inter Deum et homines contineat. Itaque Testamentum, pactum, fœdus, et si qua sunt talia, pro eodem habentur in divinis litteris: quòd vocabulum Hebraicum *Berith*, teste Hieronymo, satis indicat. Annotavit quippè, quòd ubicumque in Græco Testamentum legimus, ibi in Hebræo sermone sit, fœdus, sive pactum, id est, *Berith*. Idemque aliàs scribit, ad hunc modum: *Si quis diligenter Hebræa volumina, et cæteras editiones cum septuaginta Interpretum translatione contulerit, inveniet ubi Testamentum scriptum est, non Testamentum sonare, sed pactum, quod Hebræo sermone dicitur, BERITH.* Pactum verò

cur dici putamus Scripturam sacram, nisi quòd inde promissiones Dei, hinc hominum obsequia certâ stipulatione contineat? Ac si quis penitus consideret, animadvertet profectò, inter homines pactum de iis iniri, quæ cum antea non deberentur vel deberi non putarentur, ipso pacto certa, rata ac debita fiant. Itaque pactione efficitur, ut jus novum quæretur alterutri, vel potius ambobus, qui inter se de re aliquâ pascuntur. Sic se res habet, sive de servitute, sive de conjugio, de adoptione, de societate, de collegio, de ineundâ hæreditate, de cæteris denique humanæ vitæ contractibus omnibus ratio fiat, ut quæ pacto firman- tur, ea antea libera haberentur: deindè intervenit mutua fides utramque partem in unâ societate constringens. Exempli causâ, hic quidem ut militet paciscitur, ille ut stipendia præbeat: alteri incumbit ut serviatum famulatu se addicit, alteri cibo domoque ut excipiat. Ergo cum divinæ litteræ Testamentum, sive quòd idem est, pactum Dei nominant, illud primum cogitare debemus, aliquid novum, magnum, minimè- que hominibus debitum esse, quod sponte suâ summus ille rerum omnium Dominus offerat nobis. Hæ sunt promissiones honorum æternorum ac supercœlestium, quæ nulli creatæ naturæ debentur neque humanæ, neque angelicæ verò, quia sunt propria deitatis ipsius. *Maxima,* inquit B. Petrus, *et pretiosa nobis promissa donavit, ut divinæ efficiamur consortes naturæ.* Quo quid potuit altius dici? Quin potius ne cogitari quidem potuit, siquidem oculus non vidit neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus expectantibus se: nobis verò, ait, *revelavit Deus per Spiritum suum.* Jam verò quoniam bona tanta se daturum pepigit Deus, quæ nec naturæ hominum, nec meritis debebantur, quæ proindè supernaturalia theologi rectissimè appellant, atque hujus tantæ donationis nullum esse poterat firmamentum, ubi erat immensa disparitas, nisi Dei verbum, atque ejus qui non mentitur, neque mutatur, certa pollicitatio, ut utrinque contractus atque societas iniretur, necesse fuit, homines, primum ut Dei dictis fidem haberent, deindè ut ea sperarent, quæ ipsorum quoque captum excedunt, atque ita demùm obsequentes et sibi impræparata facientes, promissa bona consequerentur. Atque hoc est totum Dei testamentum, hoc pactum, hæc scriptura, hoc stipulationis sempiternæ monumentum. Ubi quis non videt totius humanæ justitiæ coram Deo, primum fundamentum esse fidem, quam pulcherrimè Apostolus definit, *sperandarum substantiam rerum, argumentum non apparentium?* Ut enim Deus vitam, ac felicitatem supernaturalem pollicetur, ita exigit fidem de iis quoque supernaturalem, idque meritò. Nam si verbo suo ac pollicitatione sese ipse astringit ad ea conferenda, quæ naturâ nostrâ omnibus modis superiora sunt, ac nullâ ratione debita, æquissimum est reverà, ut homo etiam fidem Deo habeat, quamvis omnem humanam rationem superent, quæ jubetur sperare, vitamque Deo dignam instituat. Atque hoc modo fit, ut pactum utrinque constet: siquidem Deus divinitatem pollicetur homini, homo Deo intellectum ac voluntatem ad

superhumana devovet ac devincit. Quod quoniam præstare ipse per se non potest, quòd omnes vires humanas excedat tanta res, ut possit, divinitus adjuvatur, eàdem ipsà gratià, quà vocatur ad divinum consortium, inspirante, et agente, et perficiente, ut credat, ut speret, ut diligat, ut denique dignè Deo vivat; atque hæc fide vivà erectus ad illa æterna bona, hæc caduca contemnat, adversa omnia patienter ferat, nihil in omni rerum humanarum eventu divinæ amicitie felicitatique præponat. Itaque Testamento pactoque sacro sancto Deo astringit fidem suam, et vitam æternam, et quæcumque ad illam opportuna sunt pollicetur: ac proindè fidem hominis exigit talem, ut vitæ æternæ cuncta postponat, quod solum potest præstare fides viva atque efficax, quæ per dilectionem operatur. Hinc omnis divina Scriptura tendit, hæc summa est totius Testamenti. *Quæcumque enim scripta sunt, ait Paulus, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, et consolationem Scripturarum, spem habeamus.* Quod autem pacti inierit Deus cum hominibus, propheta declarat illis verbis: *En Dominus elegit te hodiè, ut sis et populus peculiaris, sicut locutus est tibi, et custodias omnia præcepta illius, et faciet te excelsiorem cunctis gentibus quas creavit in laudem, et nomen et gloriam suam, ut sis populus sanctus Domini Dei tui.* Et in alio loco: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Quod rursus Apostolus explicat. Cum enim lege scriptum sit: *Ponam tabernaculum meum in medio vestri; et non abiciet vos anima mea: Ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus;* Paulus ad Ecclesiæ filios referens, ita loquitur: *Vos estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus. Quoniam inhabitabo in illis, et cætera ex Levitico, quibus adjungit Hieremiæ verba: Ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.*

CAPUT XIII.

TESTAMENTUM DICI SCRIPTURAM SACRAM NON SOLUM RATIONE COMMUNI PACTI, SED ETIAM SPECIALI, PATERNÆ HEREDITATIS ADEUNDÆ.

Divinum igitur statum suprâ omnem humanam conditionem positum, quem neque natura consequi, neque philosophia sapientum hujus seculi deprehendere potest, solâ Dei gratiâ et voluntate constantem, solâ etiam fide divinitus infusâ comprehensum, sacra et arcana nobis Scriptura declarat; quam idcirco maximè Testamentum sive pactum appellari, satis, ut opinor, ostendimus. Hujus enim superhumanæ civitatis societatisque gloriam, in quâ etiam ipse est ascriptus et annumeratus, qui eam fundavit Altissimus, Dominus narrat, juxta Psalmum: In Scripturis populorum et principum horum qui fuerunt in eâ. Et quoniam initum à Deo cum hominibus pactum ejusmodi est, ut nullâ verborum vi exprimi possit, imperitiæ nostræ consulens Spiritus sanctus multis diversisque vocabulis ex humano usu petitis, rei nobis magnitudinem proponit. Nullum enim humanæ societatis conjunctionisque genus est, quod inter Deum et homines

non usurpet. Joannes quidem communiter societatem vocat cum Paulo. Hic *vocatos nos esse in societatem filii Dei*: ille, *societatem nos habere cum Patre et cum Filio ejus Jesu Christo.* Ipse Christus *amicos nos dignatur, et vocat.* Servos Domini *acquisitos et charos omnibus* propemodum pagina sacra demonstrat. Regni ac Regis plurima mentio est. Uxorem quoque ac virum, sive sponsam et sponsum, et apostolicus et propheticus sermo celebrat: ubi etiam Deum nos sibi desponsasse in fide legimus, zelo quoque ardentem uxorio, violati thori jura expostulare. Quibus sanè modis illud agitur, ut arctissima quædam atque inenarrabilis creatoris cum suâ creaturâ conjunctio ex pacto ipsius, hoc est, ex merâ gratiâ, aliquâ ex parte deprehendatur. Sed inter omnes humanarum conjunctionum differentias, *paternam* maximè celebrat Scriptura, quòd parentis ac filiorum ratio, omnes propemodum leges divinæ nostræ conjunctionis declaret. Filios autem dico non naturâ, sed adoptione, qui in bona paterna succedunt non naturali debito, sed legali ac voluntariâ institutione parentis. Quam institutionem capessendæ hereditatis proprio jam nomine Testamentum vocandum censuit optimus pater Deus. Itaque Paulus utrumque conjungit, adoptionem et Testamentum: *Quorum adoptio est, inquit, filiorum et gloria, et Testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa.* Atque illud quod ex Hieremiâ sumptum apostolicâ auctoritate produxit: *Ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias.* Quod hic adoptionem dixit, alius Apostolus voluntariam generationem definiit: *Voluntariè, inquit, genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus gratiam, initium creaturæ appellans, quemadmodum novam creaturam Paulus.* Ex quo fit, ut hereditatis copiosæ atque æternæ creberrima in Scripturis mentio sit: *In hereditatem nos immarcescibilem et incontaminatam regeneratos, et secundum spem hæredes esse vitæ æternæ, et hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, et Deum esse partem nostram et sortem atque hereditatem, aliaque innumera legimus, quibus abundè instituimur, quæ sit species et ratio divini Testamenti.* Nam præter communem illam pacti rationem, etiam hanc peculiarem Testamenti didicimus, ubi filii adoptivi in paternam hereditatem gratiâ, non naturâ vocantur. Accedit ad hæc quòd inter omnia pacta conventa, nihil in rebus humanis Testamento certius aut firmitus. Ob eam rem promissionem suam Deus Testamentum vocari voluit, firmitudinem voluntatis suæ eâ voce declarans. Quod sanè Apostolus illis verbis ostendit: *Abundantiùs volens Deus ostendit pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.* Quibus expositis perspicuum est, cur divina Scriptura Testamentum vocetur, quàmque id aptè flatum ratione illâ communi pacti et fœderis inter Deum et homines initi, tum verò hæc propriâ et peculiari, quâ filii Dei adoptantur, et æternæ vitæ hæredes instituuntur.

CAPUT XIV

QUOD NOVUM TESTAMENTUM CHRISTI MORTE FIRMATUM SIT.

At interpellabit nos fortassè aliquis, falsò Testamenti propriam rationem et nomen divinæ pollicitationi à nobis asseri, cùm planè constet, hæreditatem non adiri ex Testamento, nisi è vivis decedente institutore. Itaque cœlestis regni possessionem ac promissionem et pactum quod Scriptura continet, donationis potiùs aut si quod est aliud melius verbum ad vivos pertinens, quàm Testamenti formam tenere. Neque enim Deus bona unquàm relinquet sua. Sed eam disputationem elegantissimè Paulus absolvet. Is ad Hebræos, commendans Christi passionem et mortem vel hæc ratione fuisse necessariam, ut hæreditatem nostram divino Testamento præstitam adire possemus, ita scribit: *Et idèò novi Testamenti mediator est Christus, ut morte intercedente in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento re promissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Ubi enim Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondùm valet, dùm vivit qui testatus est.* Prorsùs hoc agit Paulus, hoc vult: Dei promissa non fuisse habitura unquàm effectum suum, nisi Christi sanguis et mors intercederet. Atque ob eam causam hæredes jam olim vocatos, hoc est, justos antiquos, ab hæreditate dilatos, donec ipse qui instituerat Deus, morte suà pactum redderet firmum. Quare benè atque aptè Testamentum Dei eam pollicitationem appellatam, quòd hæreditatem divinam non nisi per mortem hominis Dei sibi cessuram sperarent. Id quod illorum unus scitè proclamat Christum alloquens: *Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua;* ita significans libertatem sanctorum qui in imo carcere tenebantur, non nisi Agni sanguine fuso futuram. Quem et sanguinem Testamenti appellat, quòd eo Dei promissio firmum ac immutabilem sortiretur eventum. Quare non solum sanguis Testamenti dictus est, sed etiam Testamenti æterni à Paulo: *Deus, inquit, pacis qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum.* Hic quis non altitudinem cœlestium eloquiorum admiretur? Cui non erit cum summà jucunditate mirabilis unius voculæ notio? cùm ex Apostolo didicerit, cur Dei ad patres facta promissio, Testamentum divinitùs sit vocatum, ut ità demùm se in Dei filios ascriptos, et divinæ gloriæ hæredes futuros scient, si Christi sanguine peccata, quibus tenebantur obnoxii, delenda cogitarent. An non disertè hoc et perspicuè jam moriturus ipse Christus exposuit, cùm in supremà cœnà Sacramentum calicis instituens suisque propinans, dixit: *Hic est sanguis novi et æterni Testamenti qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum?* Novi et æterni Testamenti dixit sanguinem suum, quamvis enim apud nullum Evangelistarum omnia ea verba extent, certissima tamen Ecclesiæ traditione, nec minori atque illorum est auctoritate dicta esse, qui Christiani sumus tenemus:

ergo propterea æterni Testamenti sanguinem dixit, quòd morte suà immutabilem prorsùs dispositionem, atque ut juridicè loquamur, ultimam voluntatem, suis quos in finem dilexit, atque omnium suorum hæredes fecit, testatus est. Neque enim sicut vetus Testamentum novo mutatum est, ità novum aliquo alio Testamento mutabitur, sed ratum, validum, efficax, æternumque erit. Namque *hominis confirmatum Testamentum nemo spernit, aut superordinat,* ait Paulus.

CAPUT XV.

QUID CONVENIAT; QUID ETIAM INTERSIT INTER NOVUM ET VETUS TESTAMENTUM.

Quid autem causæ fuerit, cur vetus mutatum sit, et quid inter utrumque differat, deinceps dicendum est. Neque aliundè petendum est hoc quoque quod quaeritur, quàm ex eodem optimo præceptore, qui postquàm novi Testamenti vim et efficaciam Christi morti tribuisset, illo themate posito: *Testamentum in mortuis confirmatum est, alioquin nondùm valet, dùm vivit, qui testatus est;* protinùs de vetere adjungit: *Unde nec primùm quidem sine sanguine dedicatum est: lecto enim omni mandato legis à Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum cum aquà et land coccineà et hyssopo ipsum quoque librum et omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis Testamenti, quod mandavit ad vos Deus.* Itaque vult prius Testamentum veluti simulacrum et characterem fuisse posterioris. Quare duo Dei Testamenta quodammodò unum sunt; neque enim, ut homines quia voluntatem mutant, Testamentum innovant, ita Deus se gessit; sed priore potiùs Testamento alterum futurum perfectum atque ultimum significavit; quod tunc condidit, cùm rerum ipsarum status commutatus est. Sunt ergò unum utraque, vel potiùs inter ambo convenit, primùm quòd ab eodem auctore atque eodem spiritu edita sunt: *Habentes,* ait Paulus, *eundem spiritum fidei et nos credimus, propter quod et loquimur.* Et in Hieremià legimus: *Feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum.* Igitur Deus idem, idemque auctor utriusque Testamenti, quicquid delirent Severiani, et Gnostici, et Manichæi. Deinde, *ut effector, sic et finis utriusque Testamenti idem nempè Christus, qui est finis legis ad salutem omni credenti. Lex enim spiritualis est.* Apostolo etiam teste, *et lex spiritus vitæ in Christo Jesu.* Quare uterque Cherubim in idem propitiatorium intendunt, eòdem respiciunt, ut est suprà satis expositum, per unius Christi sanguinem remissionem peccatorum, et vitam æternam monstrantes hominibus. Igitur idem Deus, idem Christus, idem spiritus utriusque, eadem vita æterna ab utroque promissa, eadem hæreditas ipse Deus. Sed tamen formà et modo discrepant plurimùm, tùm verò efficaciam et vi: postremò firmitate atque universitate. Formam prioris Testamenti fuisse imperfectam ac rudem nemo ignorat, quòd temporalia et terrena ut in plurimum sonet, quòd in externis corporeisque actibus edocendis plurimùm immoretur; quòd sacrificia, cæremónias, observationesque et ritus propemodùm pueriles exigat. Sed magno id consilio à Spiritu sancto

gestum est, quòd genus hominum tunc puerile et rude, instar puerorum erudiendum esset: *Cùm essemus*, inquit, *parvuli, sub elementis mundi eramus servientes*. Nonne legis antiquæ propemodùm pudeat, nisi pueros instrui cogitemus, cùm et de purgando ventre talia præcepta illi populo data legimus, qualia puerulus acciperet à nutrice? *Habebis*, inquit, *locum extra castra ad quem egrediaris ad requisita naturæ, gerens paxillum in baltheo, cùmque sederis, fodies per circuitum, et egestà humo operies quo relevatus es*. Attamen hoc tam puerile præceptum quo sensu lex, quæ spiritualis est, et carnales velut carnaliter alloquitur, accipi velit, sapienti indicat statim: Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, ut eruat te et tradat tibi inimicos tuos, et sint, castra tua sancta, et nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te. Ergò hæc eò spectant omnia, ut, qui conscientiam suam sordibus contractis exonerandam cupiat, ità sibi consulat, ut ne alios offendat, petat secretum, nec cæteros flagitiorum suorum fœtore corruptat. Denique confessionis sacramentalis secretum esse summum admonet, ut benè à nobis esse dictum intelligas, utrumque Testamentum sine esse idem, sed formà diversum. Quam exempli producti rationem, cùm ad cætera accommodaveris, invenes profectò quod dixi esse verissimum. Hinc jam secundùm illud discrimen oritur, ut vetus inefficax atque infirmum fuerit, novum perfectum et validum. Nam *lex per Moysem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est*. Quamobrem à Paulo omnia illa veteris legis externa signa nominantur *vacua, et egena elementa*, quòd spiritum gratiæ significarent quidem, sed minimè præberent; esse enim *impossibile sanguine hircorum et taurorum auferri peccata*. *Nihil igitur ad perfectum adduxit lex*. Contrà novi Testamenti vis et efficacia ea est, quâ possint omnia peccata solvi: et cœleste regnum patere credentibus atque obtemperantibus Christo, quemadmodùm copiosè ad Hebræos scribens Apostolus probat. Ad hæc illud accedit quòd vetus Testamentum ad paucos quosdam pertinuit, novum ad omnes omnium gentium homines. Ut enim demonstrat egregiè Eusebius Cæsariensis, ea fuit legis Mosaicæ dispositio, quæ nullo modo posset nisi in unâ quâdam provinciâ observari. Quo namque modo possent homines ad unum templum locumque definitum undiquè ascendere? Quonam modo purificari ibi mulieres edito partu, et masculos suos primogenitos offerre, et repræsentare homines frugum primitias, et pro peccatis expiandis deferre hostias? Ipsa profectò præceptorum Mosaicorum series perspicuè declarat constrictum quemdam, atque angustum principatum, ut insanire omnibus modis Judæi hodiè videantur, qui legem prorsùs contrà legem observare contendunt. Quid novum Testamentum? *Ite*, inquit, *in mundum universum, et prædicate Evangelium omni creature*. *Et venit hora, quandò neque in monte hoc, neque in Jerusalem adorabitis patrem*. *Spiritus est Deus, et eos qui adorant, in spiritu et veritate oportet adorare*. Igitur manifestum est hoc ad omnes gentes, illud ad exiguum populum pertinere. Ac si quis profundius rem inspi-

ciat, non dubitabit, quin lex sese ipsa quodammodo oppugnet atque evertat, hoc est, infirmam et inutilem, et quòd ampliùs, penè impossibilem declaret. Quod Apostolus confirmat Galatis cùm scribit ad hunc modum: « Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt; » scriptum est enim: « Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. » Hæc suâ collectione Paulus tanquam certum atque expeditum se prætermittere indicat, illud, neminem fuisse qui fecerit omnia legis præscripta, quod erat proposito necessarium. Sicut Petrus cæterique Apostoli etiam judicavère dicentes: *Ut quid tentatis Deum imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus?* Quare legem non sui gratiâ datam, sed Evangelio veluti suppositam, atque hactenùs vigentem, quatenùs id quod erat perfectum adesset. Nusquàm profectò meliùs discere possumus quàm in ipsâ lege, quæ multitudine præceptorum, inutilitate quoque rerum, angustiis demùm, vel potiùs impossibilitate ad implendum, satis nos commonet, aliud se agere, aliud spectare quod permansurum esset, seque ministram potiùs quàm principem esse.

CAPUT XVI.

CUR VETUS TESTAMENTUM FINITUM SIT, QUAVE RATIONE.

Quibus ordine expositis, facillimum est videre cur vetus Testamentum temporale fuerit, novum æternum. *Illa enim erant præcepta*, ut habet Ezechiel, *non bona*, hoc est, infirma, angusta, multiplicia, perquam difficilia, quæ corpora quidem hominum contingerent, sed ad ipsam conscientiæ puritatem minimè penetrarent. Pædagogus igitur disciplinæ paternæ providentia successit, legi Evangelium, umbræ ipsa rerum imago. Atque hoc modo vetus Testamentum simul et dissolutum est, et expletum. Nihil enim aliud sibi volebat, quàm ut populum Dei ad Christum deduceret. Ac quemadmodùm machinæ fabricando operi suppositæ, simul atque illud effectum est, concidunt sanè, neque id iniquè ferre videntur, quòd in eum usum tantummodò comparatæ fuerint: ità lex vetus nihil aliud fuit quàm fabricando novo supposita quardam machina, quæ ipso Dei opere effecto, potiùs impedimento nobis, quàm adjumento foret. *Prophetæ*, inquit, *Christus et lex usque ad Joannem*. Atque hoc modo intelligenda est illa differentia utriusque Testamenti, quam Apostolus insinuat, cùm scribit ad Corinthios: *Idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non litterâ, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat*. Ubi quæri non immeritò potest, cur litteram veteri Testamento tribuat, spiritum novo reservet, si lex etiam spiritualis est, ut ipse aliàs censet. Adde quòd eodem spiritu fidei locutos esse et novos et veteres patres ipse quoque confirmat. Quin etiam seipsum inter eos numerat, cùm carnales sunt, *et sub peccato venundatum queritur*. Quid igitur ministris novi Testamenti spiritum arrogat, veteribus Patribus litteram tantùm relinquit? Sed status diversus utriusque legis cogitari debet, ut quid proprium cuique sit intelligatur. Antè

enim quàm veniret veritas, et oriretur Sol justitiæ in terrâ populus tùm ad intelligendum rudis, tùm ad parendum rebellis, per externa et crassa elementa docendus fuit ac terroribus ad obedientiam compellendus, sive etiam bonis futilibus quidem, sed quæ stultis in pretio essent, invitandus. Hæc omnia litteram sapienter vocat Apostolus; quòd reverà sicut litteræ ad aliud significandum comparatæ sunt, quòd qui literatus non est, quia non percepit quamvis per paginas oculos ducat, nihil aliud quàm inani picturâ pascitur; ità Judæi atque alii omnes legem quæ spiritualis est, et spiritualia significat, carnaliter accipientes, nihil fructus referunt, quin etiam læduntur interdum, hoc est enim occidere litteram. At in novo Testamento, quia non solum præcepta data sunt, sed ipse spiritus gratiæ tùm mentem illustrans ad divina capienda, tùm animum inflammas ad amanda æterna, et contemnenda mortalia, rectissimè idonei ministri Evangelii, non litterâ sed spiritu donati dicuntur. Neque tamen negandum est in veteribus fuisse quàm plurimos qui spiritu ducerentur, habentes animum evangelicum, quamvis corpore legi servirent quod de Prophetis, de Patriarchis, de ipso legis interprete Mose, nullo modo dubitare potest, qui perfectionem sapientiamque illorum Patrum attenderit, ut nihil ferè sit in novo Testamento expromptum, ut Augustinus optimè sentit, quod illi Patres non dixerint aut cerò insinuaverint. Ut sunt contrà multi ac plerique homines Christianam atque Evangelicam legem profitentes, qui sensu carnali, vitæque valdè imperfectâ ad veteris quodammodò Testamenti statum pertinent. Neque de iis loquor qui Christum confitentur, factis negant, quos nullo modo hæredes esse divinarum promissionum constat; sed de eâ parte bonorum fidelium dico, qui terrenis rebus quodammodò affixi, ædificavit super Christi fundamentum, lignum, fœnum, stipulam, quos etiam more populi Judaici, utpotè animales, sapientiam docere non expedit, sed metu salutari deterritos et externis officiis bonis occupatos, summa Dei benignitas servat, infirmos scilicet atque alios tantum manducantes, et diem sapientes, et litteræ potius quàm spiritui adhærentes. Horum maximus grex est semperque fuit in Ecclesiâ Christi, qui sub novo agentes Testamento, tamen moribus et sensu vetus magis referre videntur. Contrà atque illi, quos dixi, patres antiqui, quorum status veteris fuit, sed fides et spiritus novo Testamento digna. Quin etiam in eodem homine reperiuntur suo quodam modo quæ ad utrumque statum Testamenti pertineant: est homo vetus et novus, interior et exterior, sensus et ratio, caro et spiritus. Nihil itaque mirum, si Paulus veteris hominis miseriam deplorans, *se carnalem et sub peccato venundatum* conqueratur, qui idem mente servit Deo, et legis spiritum approbat, et gratiâ novi Testamenti perfruitur.

Hanc autem omnem de differentiâ litteræ et spiritus, veteris et novi Testamenti disputationem absolvit nobis Hieremias Propheta, cujus producit Paulus testimonium in hæc verba: *Melioris Testamenti mediator est* (de Christo scilicet agit) *quod in melioribus repro-*

*missionibus sancitum est: vituperans enim eos dicit: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super Israel et super domum Juda Testamentum novum, non secundum Testamentum quod fecit Patribus eorum in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo; et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, et in corde eorum, superscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Hinc ergò redeunt, quæ diximus, omnia, ut brevissimâ periodo Joannes utriusque Testamenti diversitatem omnem exposuerit, eum dixit: *Legem quidem per Mosem datam; sed gratiam et veritatem per Christum esse factam.* Itaque quod interest inter eum qui jubet, et eum qui dat, quodque inter illud quod nihil est nisi quod designat, et quod per se est, id legem à gratiâ, Testamentum vetus à novo distare intelligamus.*

CAPUT XVII.

DE PARTITIONE VETERIS TESTAMENTI IN LEGEM ET PROPHEAS.

Quoniam universæ Scripturæ scopum ostendimus Christum, divino nobis verbo et promissum et exhibitum, ac de Testamento quâ ratione dicatur, idque duplex cur sit, exposuimus, breviter utriusque etiam Testamenti partes quatenus ad institutum nobis de Christo revelato sermonem pertinet, persequi oportere videtur. Mihi verò nulla melior distributio venit in mentem eâ, quam Gregorius Magnus inducit, eum locum illum Ezechielis explicat sanè obscurum: *Cumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram juxtâ animalia, habens quatuor facies: et aspectus rotarum et opus earum, quasi visio maris, et una similitudo ipsarum quatuor: et aspectus earum et opera quasi sit toto in medio rotæ. Per quatuor partes earum euntes ibant, et non revertebantur cum ambularent.* Rotam intelligi Testamentum, ac rotam in medio rotæ novum in vetere contentum non solum Gregorius, sed Hieronymus, et Ambrosius volunt. Quatuor verò facies rotæ, vel quod subditur, quatuor partes rotarum, optimè ab illo explicantur, quòd omnis divina Scriptura quadruplici distinctione constat. Vetus enim Testamentum lege et Prophetis; novum, evangelicâ et apostolicâ doctrinâ absolvitur. Ac communi quidem voce, vetus omne Testamentum legis nomine sæpenumerò comprehenditur. Nam quod Christus dixit, *ut fiat sermo, qui in lege eorum scriptus est: quia odio habuerunt me gratis,* manifestè in psalmis scriptum legimus, ita non solum Prophetas, sed etiam Psalmos legis nomine accipimus. *Nonne, inquit, scriptum est in lege vestrà, quia ego dixi: Dii estis?* quod itidem in Psalmis haberi nemo ignorat. Illud autem quod Apostolus scribit ad Corinthios, *in lege scriptum est, quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic, et, nec sic exaudient me, dicit Dominus,* ex Isaiâ depromptum est. Quare cum lex ab Evangelio secernitur, totum Testamentum vetus, etiam Prophetas et Psalmos comple-

cutur. Sed utitur frequenter Scriptura eâ voce contractiùs, ac totum vetus Testamentum in legem et Prophetas secat; quæ quidem est partitio percelebris. Sic Christus: *Lex et Prophetæ usque ad Joannem*, volens intelligi vetus Testamentum se adveniente finitum ac rursus: *Hæc est enim lex et Prophetæ*. Et illud: *In his duobus mandatis universa lex pendet et Prophetæ*. Et in Actis Apostolorum Paulus, se credere omnibus quæ scripta essent *in lege et Prophetis*. Idem suadebat Judæis Romæ de Jesu *ex lege Moysi et Prophetis*. Sed rogas quid hic legis, quid Prophetarum partibus cedat? Meo sanè iudicio, quæ à Moysè scripta sunt legis propriè sortita sunt vocem, quamvis ante datam legem facta referantur. Nam ad Galatas scribens Paulus: *Qui sub lege*, inquit, *vultis esse, legem non legistis?* et producit Scripturam de Abraham duos filios habentis, unum de ancillâ, alterum de liberâ. Alibi quoque mulieres subdî debere viris, ut lex præcipit, quod utrumque ex Genesi antè scriptam legem protulit. Prophetæ verò accipiuntur reliqui omnes sacri Scriptores, sive Historiam sacram, sive Agiographa, sive Psalmos, sive Prophetiam propriè dictam litteris mandaverint; videtur autem is ordo divinarum Scriptorum præcipuè à Samuele inchoare. Etenim Petrus Apostolorum princeps in eâ concione quam habuit ad populum Hierosolymitanum circumfusum, ac claudum subito integritati redditum obstupescentem, post multa de Christo, post testimonium ex lege Moysi assumptum, pergit dicere in hunc modum: *Et omnes Prophetæ à Samuel et deinceps qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos*. Ubi satis insinuat post Moysen Prophetas à Samuele numerari. Sed quoniam reperimus historias Josue, Judicum et Ruth ante tempora Samuelis, quæ Moysi voluminibus certum est non comprehendi, aut hi libri tanquam Appendices Moysi legi annumerantur, aut à Samuele scriptos possumus existimare, aut certè Petrum nihil aliud sibi voluisse, quam præcipua et maximè illustria de Christo oracula Prophetarum, à Samuele cœpisse, cum aliqui Scriptura divina, etiam ipsum Josue annumeret in Prophetis.

CAPUT XVIII.

DE ALIA PARTITIONE VETERIS TESTAMENTI IN LEGEM, ET PROPHETAS, ET PSALMOS.

Verùm testamētī veteris partitionem in legem et Prophetas, quæ est celebratissima ac familiarissima Scripturis, invenimus aliâ quoque ratione factam à Christo, qui pro duabus tres Scripturæ de se partes commemorat ad hunc modum: *Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis et Psalmis de me*. Quid, oro, causæ est, cur hic Dominus vulgatâ ac solemnī partitione legis et Prophetarum minimè contentus, etiam psalmodum mentionem peculiarem adhibendam putavit? An propheta David non fuit? An cum libri Prophetarum commemorantur, non in iis vel primus intelligi solet Psalmorum liber? Ità est planè,

dubitare non possumus. At Christus magnâ certè ratione non solum psalmos distinctè commemoravit, verùm etiam ultimo loco posuit, hoc est, proximo sibi, quamvis tempore anteriore cæteris prophetis scripti sint. Etenim ipso dicendi ordine insinuavit, tametsi omnis vetus Scriptura Christum annuntiat, legem tamen Moysi id parcius et obscuriùs facere, Prophetas apertius et copiosiùs: Davidicos psalmos omnium uberrimè. Quam ob rem ampliùs quàm cæteræ Scripturæ fidelibus sunt in ore, et toto anni curriculo frequentantur. Breviter verò distributionis commemoratæ, quod ad institutum nostrum pertinere videbitur, partes singulas persequemur.

CAPUT XIX.

IN LIBRIS MOYSIS PLERAQUE ALLEGORICÈ ET OBSCURÈ DICTA ESSE DE CHRISTO.

Ergo Moysen de Christo scripsisse, ipse Christus est auctor: Scripsisse autem tectè et obscurè pleraque, satis declarat, cum scrutari jubet illius Scripturas, et cum se illarum interpretem adhibet, incipiens à Moysè. Cur autem famulus Dei Moyses cum de facie Dominum viderit, ac mysteria salutis nostræ manifestè cognoverit, tamen vultum suum operuerit cum loqueretur ad populum, hoc est, divina mysteria non sine magnis involucris tradiderit, quemadmodum Paulus apostolus interpretatur? Causa illa fuit, quòd rudem et ineptam tantis rebus capiendis plebem nactus esset. Quod Scriptura significat cum dicit: *Ità ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus*. Est verò sapientis magistri, ad auditorum se captum accommodare. Quare imperium prorsus ac penè infantile genus humanum ità Spiritus sanctus maximas res edocuit, ut paulatim sensu crescente, etiam divinarum rerum atque altissimarum scientia proficeret. Offendit enim atque perstringit infirmos oculos, lucique non assuetos copia ipsa lucis; eadem adumbratione congruenti attemperata, miricè fovet ac recreat. Itaque libri Moysi pleni obscuritatibus et ænigmatibus sunt, rebusque ipsis, quas narrat, non minus prophetant quàm verbis, quòd proprium divinitatis sit per res ipsas gestas loqui, ut homines per verba solent, Notumque est Pauli documentum ad innumerabilia Scripturæ arcana aperienda summo-perè necessarium: *Omnia in figurâ contingebant illis; scripta sunt ad correptionem nostram*. Debemus autem in iis quæ in novo Testamento de veteri interpretata tenemus, etiam ad reliqua conjectanda institui. Nam quemadmodum parabolas quasdam suas ipse Christus exponere dignatus est suis, ut cæterarum etiam rationem interpretandarum exemplo proposito discerent, ut de eo qui semen jecit, cujus partes tres interierunt, reliqua fructum attulit plurimum, et de zizaniis non eruendis ante Judicium, et si qua sunt simili modo exposita; ità quoque non pauca in lege simpliciter narrata, quàm reconditos sensus de Christo, et Ecclesiâ admirabili sæcunditate gestarent, ab ipso Salvatore illiusque apostolis explicata sunt, ut quæ sit divini sermonis intelligendi ratio, eodem tramite disceremus. Quis enim cum duos filios habuisse Abraham

patriarcham legeret, in iis duo Testamenta intelligeret, nisi Paulus interpretaretur? Quis immensas diluvii aquas quibus mundus interiit, brevem baptismi nostri aquam, quâ homo vetus interit, et novus efformatur, acciperet, aut ita philosophantem non contemneret, nisi Petri auctoritate cohiberetur? Nonne talibus exemplis divinâ auctoritate introductis, supercilium illorum deprimitur, qui allegoricos sensus contemnunt, qui nullos adhibendos putant, nisi rebus valdè inter sese similibus? At certè Scriptura non solum ita tenuiter adumbrata commendat, ut nihil negligamus, nihil quamvis exilem de Christo et Ecclesiâ speciem præbeat, relinquendum putemus; verum etiam ex contrariis contraria interdum pronuntiat. Adam enim typum Christi facit, non in eo tantum quod primus homo de terrâ, terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis, ut sicut imaginem terreni portavimus, ita cœlestis quoque portemus; sed in eo maximè, in quo Christo plurimum adversatur, hoc est, in fraude, in peccato, in inobedientiâ, per quam peccatores constituti sunt multi, etiam qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ. Cur hoc? Ut planè intelligamus per obedientiam Christi justificari plurimos, atque in iis etiam multos qui non obedierunt in similitudinem Christi, hoc est, qui nullis bonis actibus sese Deo addixerunt, sed tantum merito Christi commendati sunt, quales esse omnes parvulos in ipso baptizatos catholica fides tenet. Idcirco Apostolus dixit: *Quis est forma futuri*. Quæcumque verò de sacrificiis et oblationibus in lege instituta sunt, Christi agni immaculati verum perfectumque sacrificium adumbrare, nemo dubitat, qui epistolam ad Hebræos legerit, in quâ his de rebus copiosè disserens Paulus *umbram lege attribuit futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum*. Quod, quam ob rem dixerit, mox declarat, quod *impossibile sit sanguine hircorum et taurorum auferri peccata*, quemadmodum psalmus habet: *Holococausta et pro peccato non postulasti, aures autem perfecisti mihi. In quâ voluntate*, inquit, *sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel*. Quam veterum victimarum cum uno vero perfectoque sacrificio commutationem Malachias quoque eleganter cecinit. *Non est*, inquit, *mihî voluntas in vobis, et munus non suscipiam de manu vestrà. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda*. Quod de Christianæ religionis singulari sacrificio Eucharistiâ dici, Patres omnes intellexerunt, et res ipsa nos abundè docet. Atque ut tam multis illis hostiis et oblationibus crucis unicum sacrificium, perfectamque oblationem significari rectè ex Apostolicâ doctrinâ accipimus, ita Sacramenta quoque nostra et populi Christiani cursum, ibidem debemus agnoscere. Quâ de re seriò nos Apostolus commonet: *Nolo*, inquit, *os ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eandem escam spirituales manducaverunt, et omnes eandem potum spiritualem biberunt; bibebant autem de spi-*

ritual consequente eos petrâ; petra autem erat Christus, (hoc est, non præsentem illam petram, sed futuram spiritualiter Christum debetis accipere), *sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Hæc autem in figurâ facta sunt nostrî*. Hic Baptismi atque Eucharistiæ, totiusque doctrinæ Evangelicæ insinuatio fit. Itaque ex hac regulâ erit facil cætera beneficia illi populo præstita ad spiritualia Ecclesiæ bona divinitus collata transferre. Jam quæ de animalium ciborumque vitiorum ratione lex præcipit, Cyrilli atque Augustini documento servato, ad actuum immundorum, quæ verè inquinant mentem, expultricem philosophiam accommodare, ejusdem operæ est. Idque nos Evangelium satis docuit uno illo verbo: *Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit de ore*. De corde enim exeant cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemix. Itaque secundum Apostolum *lex spiritualis est*; sed cum lata esset populo et duro, et rudi, spiritum carne, quasi gladium vaginâ, textit, ne temerè atrectatus noceret potiùs imperitis, qui prudenter districtus à spiritualibus viris, et fulget egregiè, et adversus hostes magno adjumento est.

CAPUT XX.

EXTARE IN LEGE NONNULLA DE CHRISTO TESTIMONIA
CLARISSIMA.

Quantum autem libri Mosaici, quod à Christo remotissimi sint, et auditores nacti maximè ineptos, obscurissimè pleraque de Christo pronuntiant, magisque per allegoriam quam per prædictionem apertam propriamque futura vaticinentur; tamen summus sacræ omnis Scripturæ auctor Spiritus sanctus, ut majestatem præscientiæ suæ ostenderet æquè remota ac propinqua perspicientis, in iis ipsis antiquissimis libris nonnulla usque adeò apertè et perspicuè de Christo dixit, ut apertiora neque in Prophetis neque in Psalmis legamus. Exempli causâ pauca subjungam. In ipso generis humani exordio serpenti dicitur: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum, et semina illius, ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus*. Quod de Christo per crucem diabolus vincente, vicissimque in illo suo exitu ab ipso appetito et impugnatione, dici certissimum est atque manifestissimum; cum præsertim Hebraica ad semen referant secundam illam clausulam: *Ipsam conteret caput tuum*. Quid illud? *Benedicentur in semine tuo omnes gentes*; quod tertio Abraham audivit ex Deo: *Isaac et Jacob semel atque iterum? Nonne manifestam de Christo continent Prophetiam? Aut quod usquam præclarius vaticinium extat, quam illud Jacob jam morituri? Non auferetur sceptrum de Judâ nec dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium*. Quamvis enim non facile sit demonstrare de tribu Juda, mansisse vel reges vel duces usque ad Christi adventum, tamen inter omnes constat, cum primùm alienigena atque Idumæus Herodes regnum Israelis adeptus est, tunc omninò Christum adventasse in mundum. Itaque Eusebius Cæsariensis intelligit non priùs defe-

cturum Ducatum de semine Jacob, quàm veniret Christus : quod velint, nolint Judæi, perquàm olim impletum est, ut frustrà suum Messiam præstolari vel hoc testimonio apertè coarguantur. Prætercà Balaam divinitus afflatus ita exclamat : *Videbo eum, sed non modò intuebor illum, sed non propè. Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel, et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.* Quod de vocatione Gentium, Christi ortum stellà indicante, prædictum, sicut à Matthæo narratur, nemo dubitat. Omnium autem præclarissimum notissimumque oraculum in Deuteronomio legimus : *Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Et mox : *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.* Quemadmodum verò de nullo alio Prophetâ hæc accipi possint, quàm de Jesu Nazareno, quoniam eruditè et copiosè ille ipse vir doctissimus Eusebius demonstrat, nihil opus est nobis ampliùs immorari. Sed cum Philippo, Petro, et Stephano hunc ipsum esse Jesum de quo illa scripta sunt, etiam cæcis ostendere possumus. Scripsisse igitur de Christo Mosem plerùmque quidem obscurè ali-quandò etiam expressè satis ostensum est.

CAPUT XXI.

PROPHETAS DE CHRISTO SCRIPSISSE COPIOSIUS ET APERTIUS.

Secundo loco Dominus Prophetas post legem commemoravit, cum illa discipulis excitatus à mortuis dixit, de quibus disputamus jam dudum : *Necesse est, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* Prophetas congruentiùs accipimus, qui majores quatuor, minores duodecim vulgò numerantur, quorum etiam Ecclesiasticus meminit, quamvis Danielem præterierit, fortassè quòd Chaldæo, non hebraico sermone sicut Esdras, quem itidem tacet, scriptus esset. Fuère verò præter hos alii complures, ut Samuel, ut Nathan, ut Elias, ut Elisæus. Sed hi vel nihil litteris commendârunt; vel Historias sacras scripsisse putantur, in quibus Christi venturi vestigia nonnulla posita sunt. Sed prophetico stylo revelationes sermonesque suos illi, quos dixi, digesserunt, ac proptereà prophetæ, veluti proprio nomine vocantur. Quanquàm Salomon ipse, et Job, et Sapientiæ auctor et Ecclesiastici eximias interdum de Christi mysteriis prophetias afferant; quippe qui spiritu Christi imbuti non moribus solùm, sed fidei quoque Christianæ plurimùm prosint. Sed in Prophetis illis sexdecim, quos dixi, sine dubio copiosior et illustrior est de Christi adventu cæterisque mysteriis ejus, oratio. Et quamvis pro temporum illorum opportunitate, multa de moribus tradant, multa in sceleratos ac desertores invehantur, multa vel mimentur tristia vel secunda polliceantur; tamen præcipuus maximusque conatus illorum ad Christi regnum celebrandum fertur, idque partim rerum præsentium occasione sum-

ptâ, partim absoluto prædicendi futura spiritu. Verum est enim quod Stephanus affirmat, hos omnes præ-nuntiâsse de adventu Justi, et quod Petrus, omnes prophetas Christo testimonium perhibere. In omnibus verò longè excellit Isaias, Christum, Christique omnia et acerba et præclara perspicuè celebraus, ut ab antiquis Patribus Evangelista meritò nominetur. Daniel quidem certissimè valdèque expressè Christi adventum tum priorem tum posteriorem denuntiat, Hieremias et Ezechiel etiam personis ipsis suis Christum sæpè prophetant, et illustra valdè de illo canunt. Cæteri quoque, præsertim Zacharias, et Michæas, et Joel, et Malachias, tanquàm stellas quasdam primæ magnitudinis, de Christi adventu et regno præclara multa suis monumentis insculpunt. Sed, ut dixi, Isaias longè superat cæteros, unusque hic ferè plusquàm reliqui omnes ad Christi regnum, illisque notitiam confert.

CAPUT XXII.

PSALMOS SUPRA OMNES SCRIPTURAS VETERES CHRISTUM CELEBRARE.

Utrum Isaias hæc parte etiam Davidis spiritum æquet, an ab illo uno vincatur potiùs, non facillè dixerim. Vide-tur mihi tamen in Christi mysteriis præcinendis, una Davidi palma concedi. Primum persona illius veluti imago quædam est Christi ipsius. Itaque vel nomine alterius alter sæpè vocatur, quemadmodum imaginibus præclaris usu venire solet. Nam cum Oseas dicit : *Quæsituros filios Israel Dominum Deum suum et David regem suum;* et cum Ezechiel : *Davidem principem futurum inter oves Domini;* et cum Hieremias : *Servituros Israelitis Deo, et David regi suo,* nemini est dubium Christum Davidis nomine intelligi. Neque enim genere solùm, quod cæteris regibus et patribus in Christi genealogiâ commune fuit, sed similitudine quâdam admirabili David Christum exhibuit : ex quo filius David insigniter vocari voluit, qui erat idem ipse naturâ filius Dei. Ex nomine igitur et gestorum similitudine non parvum argumentum ducitur ad excellentem regis Davidis de Christo cognitionem comprobendam. Hinc fit ut argumenta Psalmorum ex historiâ quidem plerùmque petenda sint; sed ad mysteria ea præu-cenda progredi semper inveniantur, quæ longo tractu historiæ angustias excedunt. Maxima enim Psalmorum pars in Christo celebrando consumitur. Quin etiam complures fuisse Hilarius meminit, qui omnia quæ in libris Psalmorum scripta sunt, ad personam Domini nostri unigeniti filii Dei existiment esse referenda, nihilque in eis aliud quàm quod ei sit proprium, contineri. Quæ eorum opinio, ait ille, argui non potest. Quam tamen non omninò probat, nisi quemadmodum in alio loco scribit : quia omnia in Christo et per Christum sunt, quicquid illud in Psalmis ei sub diversorum est nomine prophetarum, omne de ipso est. Quanquàm enim diversa sint argumenta Psalmorum, et quidam in eis historici, quidam prophetici magis, atque alii mysteria potiùs, alii mores legemque commendent, ac in omnem vitæ bene instituendæ partem copiosè instructi sint; tamen non falsò viri pii et docti

censent vix ullum esse in iis, qui Christi gustum aliquem non præ se ferat. Itaque et à sanctis Patribus majoribus nostris nulla Scripturæ pars et plenior et melior Christiano judicatur lectione Psalmorum, nulla æquè ab ipsâ matre omnium Catholicâ Ecclesiâ frequentatur, ut quemadmodum omnibus edulis panis adhibetur, ità toto decursu anni cùm cæteræ Scripturæ varientur, omnes tamen cantione Psalmorum consocientur. Ac deberent sanè Deo dicati viri Ecclesiastici, sicut hunc librum assiduè versant ac manibus terunt et ore petunt, ità animum intelligentiæ eorum quæ frequentant, adhibere, magnos sine dubio fructus, copiososque splendores divinarum illustrationum indè relaturi: quod experiuntur homines alioqui non insigniter litterati, sed qui juxta Apostolum *psallunt, spiritu et mente psallunt*. Quantum autem cæteros Prophetas antecedit in mysterio Christi unus David, videtur mihi Scriptura aptissimè declarare, cùm in libris Regum ad hunc modum de illo loquitur: *Hæc sunt autem verba novissima, quæ dixit David filius Isai: dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Jacob, egregius psalter Israel: Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam*. Ubi post recitatum psalmum in numero quidem nostri psalterii decimum septimum, sed ab auctore libri regnorum novissimum dictum, laudem egregiam Davidis ponit, quòd is vir sit, cui constitutum est de Christo, hoc est, cujus institutum omne fuit Christum canere. Illud namque quòd nos legimus, cui institutum est de Christo, alii explanatè, atque ad Hebraica, ut referunt viri doctissimi, magis accommodatè legunt, super Christo, id est, qui à Deo constitutus fuit ut de Christo loqueretur, et carmina ederet. Ob quam rem egregium psalter Israelis dicit, cujus os et linguam nequaquam Pythius, sed verè divinus Spiritus atque odor impleverit. Hic populi Israelitici, hoc est, fidelis et Deum verum colentis Pindarus, hic Faceus noster est, et si quo alio nomine divinus lyricus innotescere queat: egregius certè, atque omnium qui unquam vel fuere vel futuri sunt, vates elegantissimus. Cui singulare fuit perpetuumque Christum, Christique res admirandas carmine celebrare. Quod ipse Christus agnoscens, commemoratè lege et Prophetis in se prædicendo, summum dignissimumque locum Psalmis attribuit.

CAPUT XXIII.

EVANGELICAM ATQUE APOSTOLICAM DOCTRINAM LEGI ET PROPHETIS IN MYSTERIIS CHRISTI LUCEM CONSUMMATAM AFFERRE.

Quoniam verò quæ prædicuntur nullà meliùs ratione capiuntur, quàm cùm præsentia atque effecta narrantur, vetus Testamentum, quod in prædicendo Christo et regno ipsius totum versatur, excipit novum, ubi et Christus ipse per historiam evangelicam exhibetur atque Dei digito ostenditur, et per apostolicam tùm vitam, tùm doctrinam à toto mundo et auditur et colitur, quod est regnum ejus cœleste, hoc est, Ecclesia Christiana Deum piè colens, et feliciter assequens. Quare tota novi Testamenti ratio in has duas partes rectè à Patribus distributa est, in evangelicam atque apostolicam Scripturam. Evangelica quidem plurimà ex parte altior sensu, stylo humilior, quòd ad homines minùs purgatos Dei verbum loqueretur; Apostolica verò pleraque Dei mysteria apertiùs tradens, quippè cùm jam esset Spiritus datus, et Jesus per passionem suam glorificatus, aperiensque sensum suorum ut Scripturas intelligerent ac divina caperent: cùm sit auctor ipse et principium et finis, α et ω , nullam de Christo discendo meliorem aptioremque methodum tradi puto, quam ut à doctrinà evangelicâ inchoet omnis divinæ Sapientiæ studiosus, cui adjungat protinùs apostolicam, inde ad Psalmos et Prophetas, et legem gradum facturus, ex iisque omnibus rursùs ad Christi Evangelium reditu facto. Hæc enim illa est scala, quæ alios descendentes, alios ascendentes sustinet; quæ una est via in cœlum, quod verò Israelita Nathanaeli ait: *Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis*. Illic si cœlum apertum, Scripturam revelatam exponere velim, neque novam rem, neque à veritate alienam facturus sim; Angelos verò, Dei ministros et prædicatores, tùm anteriores, tùm posteriores in Christo, omnes sibi mutuò occurrentes, atque eundem fidei spiritum habentes, vel me tacente Paulus alloquitur. Itaque in Christo et per Christum atque ad Christum omne ministerium nostrum est, sive ascendamus in Deum, sive descendamus ad homines. *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. Charitas enim Christi urget nos*, aiebat ille.

INDEX TESTIMONIORUM

A CHRISTO ET APOSTOLIS

IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI;

Quæ huc in id congesta sunt, ut pii lectores nativam quorundam intelligentiam, quæ ab ipso Christo vero interprete, et Spiritu ejus per Apostolos sit tradita, assequantur, perspiciantque in quem usum ea Apostoli et Evangelistæ adduxerint.

GENESIS.

1. Masculum et feminam fecit eos, *Matth.* 19, 1. *Marci* 10.—2. Requievit Deus die septimâ ab omnibus operibus suis. *Hebr.* 4.—2. Factus est primus homo

Adam in animam viventem, *1 Cor. 15.* — 2. Dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori, *Matth. 19, Marc. 10; Ephes. 5, 1 Cor. 6.* — 2. Erunt duo in carne unâ, *Matth. 19, Marc. 10, 1 Cor. 6, Gal. 3.* — 12. Exi de terrâ tuâ et de cognatione tuâ, *Act. 7.* — 12. Et in semine tuo benedicentur omnes gentes, *Act. 3, Ephes. 5.* — 13. Sic erit semen tuum, *Rom. 4.* — 15. Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, *Rom. 4, Jacob. 2, Gal. 3.* — 15. Erit semen tuum peregrinum in terrâ non suâ, *Act. 7.* — 17. Quia patrem multarum gentium constitui te, *Rom. 4.* — 18. Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius, *Rom. 9.* — 21. Ejice ancillam et filium ejus, *Gal. 4.* — 21. In Isaac vocabitur tibi semen, *Rom. 9.* — 22. Nisi benedicens benedicam te, etc., *Hebr. 6.* — 22. Quia benedicentur in te omnes gentes, *Gal. 3, Act. 3.* — 25. Quia major serviet minori, *Rom. 9.*

EXODUS.

3. Ego sum Deus Abraham, etc., *Matth. 22, Marc. 12, Luc. 20.* — 9. In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam, *Rom. 9.* — 12. Os non comminuetis ex eo, *Joannis 19.* — 13. Omne masculinum adaperiens vulvam, *Luc. 2.* — 16. Qui multum, non abundavit, etc., *2 Cor. 8.* — 20. Non mœchaberis, *Matth. 5.* — 20. Non adulterabis, non occides, non furtum facies, non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, non concupisces, *Rom. 3.* — 20. Non concupisces, *Rom. 7.* — 20. Non occides, *Matth. 5, Luc. 18.* — 20. Honora patrem tuum et matrem tuam, *Matth. 15, Marc. 7, Ephes. 6.* — 21. Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur, *Matth. 15, Marc. 7.* — 21. Oculum pro oculo, dentem pro dente, *Matth. 5.* — 22. Principi populi tui non maledices, *Act. 23.* — 24. Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus, *Hebr. 9.* — 25. Vide, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est, etc., *Hebr. 8, Act. 7.* — 32. Fac nobis deos qui præcedant nos, *Act. 7.* — 33. Miserebor cui voluero, etc., *Rom. 9.* — 34. Non sicut Moyses ponebat velamen super faciem, *2 Cor. 2.*

LEVITICUS

12. Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum, *1 Petr. 1.* — 18. Qui fecerit homo, vivet in eâ, *Rom. 10, Gal. 3.* — 19. Non perjurabis, *Matth. 5.* — 19. Diliges proximum tuum sicut teipsum, *Roman. 13, Gal. 5, Jac. 2, Matth. 22, Marc. 12.* — 19. Diliges proximum tuum, *Matth. 5.* — 20. Qui maledixerit patri et matri, etc., *Matth. 15.* — 24. Oculum pro oculo, *Matth. 5.* — 26. Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo, etc., *2 Cor. 6.*

NUMERI.

9. Os non comminuetis ex eo, *Joan. 19.*

DEUTERONOMIUM.

4. Etenim Deus noster ignis consumens est, *Hebr. 12.* — 5. Non concupisces, *Rom. 7, 13.* — 5. Non occides, *Matth. 5, Luc. 18.* — 3. Non mœchaberis, *Matth. 5, Luc. 13.* — 5. Non furtum facies, *Luc. 18, Rom. 13.* — 5. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, *Luc. 18, Rom. 13.* — 5. In honore pa-

trem et matrem, *Matth. 15, Marc. 7, Ephes. 6.* — 6. Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, *Marc. 12.* — 6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, etc., *Matth. 22, Marc. 12, Luc. 10.* — 6 et 10. Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, *Matth. 4, Luc. 4.* — 6. Non tentabis Dominum Deum tuum, *Matth. 4, Luc. 4.* — 8. Non in solo pane vivit homo, *Matth. 4, Luc. 4.* — 10. Deus personam hominis non accipit, *Gal. 2.* — 18. Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus, *Act. 3, 7.* — 19. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum, *Matth. 18, Joan. 8, 2 Cor. 13.* — 19. Oculum pro oculo, dentem pro dente, *Matth. 5.* — 21. Maledictus omnis qui pendet in ligno, *Gal. 3.* — 25. Non alligabis os bovi trituranti, *1 Cor. 9, 1 Timoth. 5.* — 25. Si quis mortuus fuerit non habens filium, *Matth. 21, Marc. 12, Luc. 20.* — 27. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, etc., *Gal. 3.* — 30. Quis ascendet in cælum? *Rom. 10.* — 30. Propè est verbum in ore tuo, et in corde tuo. *Rom. 10.* — 32. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, etc., *Rom. 10.* — 32. Mihi vindictam, ego retribuam, *Rom. 12.*

JOSUE.

1. Non te deseram, neque derelinquam, *Hebr. 13.*

REGUM II.

6. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, *Hebr. 1.*

REGUM III.

19. Domine, prophetas tuos occiderunt, etc., *Rom. 11.* — 19. Reliqui mihi septem millia virorum. *Rom. 11.*

JOB.

5. Comprehendam sapientes in astutiâ eorum, *1 Cor. 3.*

LIBER PSALMORUM.

2. Quare fremuerunt gentes? *Act. 4.* — 2. Filius meus es tu, ego hodiè genui te, *Act. 13, Hebr. 5.* — 2. Reges eos in virgâ ferreâ, *Apoc. 2, 19.* — 4. Irascimini et nolite peccare, *Ephes. 4.* — 5. Sepulcrum patens est guttur eorum, *Rom. 3.* — 6. Discedite à me, omnes qui operamini iniquitatem, *Matth. 7, 25, Luc. 13.* — 8. Ex ore infantium et lactentium, etc., *Matth. 21.* — 8. Quid est homo quòd memor es ejus? *Hebr. 2.* — 8. Omnia subjecit sub pedibus ejus, *1 Cor. 15.* — 9. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, *Rom. 3.* — 13. Non est justus quisquam, non est intelligens, *Rom. 3.* — 13. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, *Rom. 3.* — 13. Providebam Dominum in conspectu, etc., *Act. 2.* — 15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, *Act. 2, 13.* — 17. Ego eram fidens in eum, *Hebr. 2.* — 17. Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, *Rom. 15.* — 18. Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, *Rom. 10.* — 21. Eli, eli, lamna sabacthani, *Matth. 27, Marc. 15.* — 21. Diviserunt sibi vestimenta mea, *Matth. 27, Joan. 19.* — 21. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, *Hebr. 2.* — 23. Domini est terra et plenitudo ejus, *1 Corinth. 10.* — 24. Odio habuerunt me gratis, *Joan. 15.* — 30. In manus tuas commendo spiritum meum, *Luc. 23.* — 31. Beati quorum remissa

sunt iniquitates, *Rom.* 4. — 33. Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos, *1 Petr.* 3. — 39. Hostiam et oblationem noluisti, *Hebr.* 10. — 40. Qui manducavit tecum panem, *Joan.* 13. — 43. Propter te mortificamur totâ die, *Rom.* 8. — 44. Thronus tuus, Deus, in seculum seculi, *Hebr.* 1. — 50. Ut justificeris in sermonibus tuis, *Rom.* 3. — 54. Jacta super Dominum curam tuam, *1 Petr.* 5. — 61. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet, *1 Cor.* 3. — 67. Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, *Ephes.* 4. — 68. Zelus domûs tuæ comedit me, *Joan.* 2. — 68. Improperia improperantium tibi ceciderunt super me, *Rom.* 15. — 68. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, *Rom.* 11. — 68. Fiat commemoratio eorum deserta, *Act.* 1. — 68. In siti meâ potaverunt me aceto, *Joan.* 19. — 77. Aperiam in parabolis os meum, *Matth.* 13. — 77. Panem cœli dedit eis, *Joan.* 6. — 81. Ego dixi: Dii estis, *Joan.* 17. — 88. Inveni David servum meum, *Act.* 13. — 90. Angelis suis mandavit de te, *Matth.* 4, *Luc.* 4. — 95. Dominus novit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt, *1 Cor.* 3. — 94. Hodie si vocem ejus audieritis, *Hebr.* 3. — 94. Sicut juravi in irâ meâ, *Hebr.* 4. — 96. Et adorent eum omnes Angeli ejus, *Hebr.* 1. — 101. Tu in principio, Domine, terram fundasti, *Hebr.* 1. — 103. Qui facit Angelos suos spiritus, *Hebr.* 1. — 108. Et episcopatum ejus accipiat alter, *Act.* 1. — 109. Dixit Dominus Domino meo, *Matth.* 22, *Luc.* 20, *Act.* 2. — 109. Sede à dextris meis, *Hebr.* 1. — 109. Donec ponam inimicos tuos scabellum, etc., *Hebr.* 1, *1 Cor.* 15. — 109. Tu es sacerdos in æternum, *Hebr.* 5, 7. — 109. Jura-vit Dominus, et non pœnitebit eum, *Hebr.* 7. — 111. Dispersit, dedit pauperibus, *2 Cor.* 9. — 115. Credidi propter quod locutus sum, *2 Corinth.* 4. — 115. Omnis homo mendax, *Rom.* 3. — 116. Laudate Dominum, omnes gentes, *Rom.* 16. — 117. Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo, *Hebr.* 13. — 117. Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, *Matth.* 21, *Marc.* 12, *Act.* 4, *1 Petr.* 2. — 117. Hosanna filio David, *Matth.* 21. — 131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, *Act.* 2. — 139. Venenum aspidum sub labiis eorum, *Rom.* 3.

PROVERBIA.

3. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, *Rom.* 12. — 3. Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, etc., *Hebr.* 12. — 3. Quem diligit Dominus corripit, etc., *Hebr.* 12, *Apocal.* 3. — 10. Charitas operit multitudinem peccatorum, *1 Petr.* 4. — 17. Videte ne quis malum pro malo alieni reddat, *1 Thess.* 5, *1 Petr.* 3. — 20. Qui maledixerit patri vel matri, *Matth.* 15, *Marc.* 7. — 25. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum. *Rom.* 12. — 26. Canis reversus ad vomitum, *2 Petr.* 2.

ISAIAS.

1. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, *Rom.* 9. — 5. Homo plantavit vineam, *Matth.* 12, *Luc.* 20, *Marc.* 12. — 6. Sanctus, Sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, *Apoc.* 4. — 6. Auditus audietis et non intelligetis, *Matth.* 15, *Marc.* 4, *Luc.* 8, *Act.* 28, *Joan.* 2, *Rom.* 11. — 7. Ecce virgo in utero habebit, *Matth.*

1. — 8. Ecce ego et pueri mei quos dedit mihi Deus, *Hebr.* 2. — 9. Terra Zabulon et terra Nephthali, *Matth.* 4. — 10. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, *Rom.* 9. — 11. Revelabitur ille iniquus quem Dominus interficiet spiritu oris sui, *2 Thess.* 2. — 11. Erit radix Jesse, *Rom.* 15, *Act.* 13. — 21. Cecidit, cecidit Babylon illa magna, *Apoc.* 14. — 22. Manducemus et bibamus, cras enim moriemur, *2 Cor.* 15. — 22. Hæc dicit sanctus et verus qui habet clavem David, *Apoc.* 3. — 25. Absterget Dominus omnem lacrymam ab oculis, *Apoc.* 7, 21. — 28. Quoniam in aliis linguis et labiis loquar populo huic, *1 Cor.* 14. — 28. Ecce pono in Sion lapidem offensio-nis, *Rom.* 9, *1 Petr.* 2, *Act.* 4. — 29. Populus hic labiis me honorat, *Matth.* 15, *Marc.* 7. — 29. Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam, etc., *1 Cor.* 1. — 33. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus seculi? *1 Cor.* 1. — 40. Vox clamantis in deserto, *Matth.* 3, *Marc.* 1, *Luc.* 3, *Joan.* 1. — 40. Omnis caro fœnum, *1 Petr.* 1, *Jac.* 1. — 40. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis instruxit eum? *1 Cor.* 2. — 40. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? *Rom.* 11. — 41 et 44. Ego sum primus et novissimus, *Apoc.* 1 et 22. — 42. Ecce puer meus quem elegi, *Matth.* 12. — 43. Ecce nova facio omnia, *Apoc.* 21, *2 Cor.* 5. — 45. Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, *Rom.* 9. — 45. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, *Rom.* 14. — 49. Posui te in lucem gentium, *Act.* 13. — 49. Tempore accepto exaudivi te, etc., *2 Cor.* 6. — 49. Non esurient neque sitient amplius, *Apoc.* 7. — 50. Tunc expuerunt in faciem ejus, *Matth.* 26. — 51. Quam speciosi pedes evangelizantium pacem! *Rom.* 10. — 52. Propter quod exite de medio eorum et separamini, etc., *2 Cor.* 6. — 52. Nomen Dei per vos blasphematur, *Rom.* 2. — 52. Quibus non est annuntiatum de eo videbunt, *Rom.* 15. — 53. Domine, quis credidit auditui nostro? *Rom.* 10, *Joan.* 12. — 53. Ipse infirmitates nostras accepit, *Matth.* 8. — 53. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, *Act.* 8. — 53. Et cum iniquis reputatus est, *Marc.* 15, *Luc.* 22. — 53. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, *1 Pet.* 2, *1 Joan.* 3. — 53. Qui peccata nostra pertulit in corpore, *1 Pet.* 2. — 54. Lætare, sterilis, quæ non paris, *Galat.* 4. — 55. Et erunt omnes docibiles Dei, *Joan.* 6. — 55. Et qui sitit, veniat; et qui vult accipiat aquam vitæ gratis, *Apoc.* 22. — 55. Dabo vobis sancta David fidelia, *Act.* 13. — 56. Domus mea, domus orationis vocabitur, *Matth.* 21, *Marc.* 11, *Luc.* 19. — 59. Contritio et infelicitas in viis eorum, *Rom.* 3. — 59. Galeam salutis assumite, *Eph.* 6, *1 Thess.* 5. — 59. Veniet ex Sion qui eripiat et avertat impietatem à Jacob, *Rom.* 11. — 60. Et portæ ejus non claudentur per diem, *Apoc.* 21. — 60. Et civitas non eget sole neque lunâ, *Apoc.* 21. — 60. Nox ultra non erit, *Apoc.* 22. — 61. Spiritus Domini super me, *Luc.* 4. — 62. Dicit filia Sion: Ecce rex tuus venit, *Matth.* 21. — 64. Quod oculus non vidit, nec auris audivit, etc., *1 Cor.* 2. — 65. Inventus

sum à non quærentibus me, *Rom.* 10. — 65. Totà die expandi manus meas ad populum non credentem, *Rom.* 10. — 65. Novos verò cœlos et novam terram, *2 Pet.* 1, *Apoc.* 21. — 66. Cœlum mihi sedes est, *Act.* 7. — 66. Ubi vermis eorum non moritur, *Marc.* 9.

JEREMIAS.

7. Vos autem fecistis illam speluncam latronum, *Matth.* 21, *Marc.* 1, 11, *Luc.* 19. — 9. Qui gloriatur, in Domino gloriatur, *1 Corinth.* 1 et 2, 10. — 10. Qui non timebit te, Domine? *Apoc.* 15. — 17. Ego sum scrutans renes et corda, *Apoc.* 2. — 31. Vox in Ramà audita est, *Matth.* 2. — 31. Ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios, *2 Cor.* 6. — 31. Ecce dies venient, dixit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum, *Hebr.* 8. — 31. Hoc autem testamentum quod testabor ad illos, etc., dabo leges meas in cordibus eorum, *Hebr.* 20. — 31. Cecidit Babylon magna, *Apoc.* 18.

EZECHIEL.

3. Accipe librum, et devora illum, *Apoc.* 10. — 20. Qui fecerit homo, vivet in eà, *Rom.* 10. — 32. Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, *Matth.* 24. — 36. Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes, *Rom.* 2.

DANIEL.

9. Cùm videritis abominationem desolationis quæ dicta est à Daniele prophetà. *Matth.* 24, *Marc.* 12, *Luc.* 21.

OSEE.

1. Eterit: In loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos, etc., *Rom.* 9. — 2. Vocabo non plebem meam, plebem meam, *Rom.* 9, *1 Pet.* 2. — 6. Misericordiam volo, et non sacrificium, *Matth.* 9, 12. — 10. Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos, *Luc.* 23. — 11. Ex Ægypto vocavi filium meum, *Matth.* 2. — 11. Absorpta est mors in victoria, *1 Cor.* 15.

JOEL.

2. Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effun-

dam de Spiritu meo, *Act.* 1. — 2. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit, *Rom.* 10.

AMOS.

5. Numquid victimas et hostias obtulistis mihi? *Act.* 7. — 6. Væ vobis divitibus! *Luc.* 6. — 9. Post hæc revertar, et reædificabo tabernaculum David *Act.* 15.

JONAS.

1. Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, *Matth.* 12, *Luc.* 11. — 3. Pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ, *Matth.* 12, *Luc.* 11.

MICHÆAS.

5. Et tu, Bethleem, terra Juda, *Matth.* 2. — 7. Veni separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem, *Matth.* 10, *Luc.* 12.

AGGÆUS.

2. Adhuc semel, et ego movebo non solùm terram, sed et cœlum, *Hebr.* 12.

HABACUC.

1. Videte contemptores, et admiramini et disperdimini; quia opus operor ego in diebus vestris, *Act.* 13. — 2. Justus autem ex fide vivit, *Rom.* 1, *Galat.* 3.

NAHUM.

1. Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem! *Rom.* 10.

ZACHARIAS.

8. Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, *Ephes.* 4. — Ecce Rex tuus venit, *Matth.* 21, *Joan.* 12. — 11. Et acceperunt triginta argenteos, *Matth.* 27. — 12. Videbunt in quem compunxerunt, *Joan.* cap. 19. — 15. Percutiam pastorem, *Matth.* 26, *Marc.* 14.

MALACHIAS.

1. Jacob dilexi, Esau autem odio habui, *Rom.* 9. — 3. Ecce ego mitto angelum meum, *Matth.* 11, *Marc.* 1, *Luc.* 7, *Joan.* 1. — 4. Ipse est Elias qui venturus erat, *Matth.* 11. — 4. Quid est quòd scribæ dicunt, quòd Eliam oporteat primùm venire? *Matth.* 17, *Marc.* 19. — 4. Ut convertat corda patrum in filios, *Luc.* 1.

FRASSENII VITA.

FRASSENIIUS, gallicè FRASSEN (Claudius), in Picardo propè Peronam viculo natus 1620, ordinis Franciscani defnitor generalis, doctor Sorbonicus Parisiacusque custos, obiit annis, doctrinà virtutibusque plenus, 1711. Vir eximix admodùm modestix, litteris sacris generosè deditus, curriculum longum in solitudine quantum fas erat ignotà ultrò degisset. Peractis verò Franciscanorum comitiis universalibus, Toletum 1682, Romamque 1688 accersitus est. Ubi cùm magnam apud sodales fecisset sui admirationem, tum perspicacià mentis, tum iudicii maturitate, solitariam vivendi rationem laboresque in latebris consuetos festinus repetiit.

Plurima inter quæ lucubravit opera, præcipuè notanda sunt: 1° *Philosophix Cursus*, 2 vol. in-f°, multis pretiosus longèque pretiosior, n̄ quæstiunculis inanibus, ut mos erat apud coætaneos, interdùm turbaretur. 2° *Theologiæ Cursus*, philosophico præstantior, Parisiis, 1672, 4 v. in-f° 3° *Disquisitiones Biblicæ*, Parisiis, 1682, 2 v. in-f°; quarum alterum volumen de Bibliis agit in genere, alterum de Pentateucho duntaxat disquiri, utrumque typicis non semel formis recusum.

CONCILIATORIUM BIBLICUM,

IN QUO PRÆCIPUI SACRI TEXTUS

SPECIE TENUS PUGNANTES CONCILIANTUR ET EXPLICANTUR.

Cùm Scriptura sacra sit ipsum Dei Verbum à viris prophetis interno S. Spiritus afflatu perscriptum, nemini dubium esse debet in sacris voluminibus, eodem regente divino atque dictante Spiritu veritatis conscriptis, nihil reverà pugnans et adversum inveniri: enimverò sicut à summâ Veritate falsum aliquid, aut mendacium etiam levissimum procedere nequit, ita verum sibi aliquâ ex parte repugnans videtur prorsus impossibile. Quamobrem præclarè omninò S. Justinus martyr (in Dialog. cum Triph. Judæo): *Nusquam audeo, inquit, vel hoc in animum inducere meum vel eloqui, ut dicam adversari sibi invicem Scripturas; verum si qua Scriptura ejusmodi esse videatur, et obtentum, quasi adversaria sic alteri, habeat; omnibus modis persuasum habens nullam scripturam ab aliâ diversam esse, ipse me potius quæ dicta sunt, non intelligere fatebor.* Aureum planè dictum, et quod omnibus sacræ Scripturæ studiosis animo constantissimè debet obversari. Nec minùs appositè S. Augustinus (lib. de Præd. et Grat., cap. 1): *Cùm in voluminibus sacrarum Litterarum, seu futurorum quid spiritu Prophetico prænantiantibus, seu præteritorum historicâ veritate narrantibus, seu vitæ monita Apostolicâ auctoritate tradentibus, aliquâ veluti diversum sonante sententiâ, vel movetur lector, vel sollicitatur auditor, certè et inconcussâ fide teneri debet, unius atque ejusdem Spiritus, et ejus præter quem nihil est veritatis, apertius alibi, paulò occultius alibi sonare mysteria. Ac proindè si quid occultâ significatione suspensum, aut à scribente breviter indicatum, minùsque quàm humani cordis obtusio poscebat, expositum est, hîc lucidiùs apparere, ibi altiùs latere, nusquam deesse noverit veritatem.* Hinc sedulò monebat (de Genes. ad lit. cap. 8): *Conandum est efficere, ne aliqua absurditas, vel repugnantia putetur esse in sacris Scripturis, quæ opinionem lectoris offendat.* Præciverat Origenes sacrum interpretem his verbis admonens (in cap. 3, ad Rom.): *Contraria quæ videntur esse in Scripturâ, non ita esse debet ostendere, qui fideliter et integrè sacrarum Voluminum colligit sensum.*

Consultò igitur postremam hanc præsentis voluminis partem damus in dissolvendis apparentibus antilogiis et conciliandis textibus in speciem pugnantibus, ne divini Codicis constantissima veritas aliquâ ex parte nutare videatur. Non me latet hoc argumentum jam à plurimis cum veteribus, tum modernis felicissimè fuisse occupatum: præluserunt olim in eo S. Hieronymus, in Quæstionibus Hebraicis, et suis in sacros Auctores Commentariis; S. Augustinus, Quæstionibus in Libros veteris Testamenti, atque eximio opere de Consensu Evangelistarum. Suam etiam præcipuam in

eo posuerunt operam è recentioribus Richardus Cluniacensis, sub ann. 1160; Andreas Altamerus, circâ annum 1081; Seraphinus Cumiranus, Jacobus Tiranus, Dominicus Magrius, Michael Vualtherus, Joanne Thaddæus et alii benè multi; quibus, quod spectat ad Pentateuchum, prævit R. Manasse Ben Israel. At fruuntur laude suâ, quotquot sunt illi viri clarissimi qui copiosos manipulos in hac messe fecerunt: nihil enim hac meâ lucubratione præclaris et ingentibus eorum operibus derogatum volo; imò qualecumque hoc spicilegium, non tam meis, quàm eorum studiis ex parte acceptum refero; tametsi ea mihi mens non sit, omnia illorum sectari vestigia, atque tempus ponere et perdere in conciliandis illis levioribus antilogiis, quarum solutio etiam tironibus passim fit obvia. Eos duntaxat commemorabo textus, qui viris eruditissimis nonnihil negotii facessunt. Ut autem ordine et concinnâ serie procedat hic labor, per singula veteris et novi Testamenti capitula leviter excurremus, et præcipuarum, si quæ in eis occurrant, specie tenus contradictionum decisionem, quâ fieri poterit nitidâ brevitate, proferemus.

EX LIBRO GENESIS.

Cap. 1, v. 5: *Appellavitque Deus lucem, diem; et tenebras, nocte.* Qui fieri potuit, inquires, ut jam esset dies, cum nondum existeret *luminare majus ut præeset diei*, v. 16, nec adesset sol, qui diem à nocte determinat? Responsio. Lux illa primigenia quæ tres priores mundi dies instituit et distinxit, solis brevi futuri vices agebat, et assiduo suo motu totum aeris terrarumque ambitum perlustrans, sui splendoris præsentiam vel absentiam, diei noctisque vicissim intervalla descripsit, donec quarto die conditum solis corpus, illi rerum omnium primigeniæ luci dignum ac triumphale vehiculum esset, ait præclarissimè S. Basilius (homil. 6, pag. 7).

Ibidem, v. 12: *Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram.* Non consentiunt ista cum sequentibus, v. 24: *Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta et reptilia.* Neque cum his, cap. 2, v. 19: *Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus cæli, etc.* Enimverò si aqua sit omnium reptilium et volatilium matrix, quâ ratione terra eorum origo affirmatur? Quòd si etiam aves ex aquâ prodierunt, cur non in aquis sicut pisces velut in nativo domicilio delicias? *Unumquodque enim* (ait Aristoteles, lib. 2, de Cælo, cap. 7), *in eo est ex quo est.*

Responsio ad primum. Reptilia dicuntur quæcumque pedibus carent, aut habent ita breves, ut ad gres-

sum non sint idonei; sunt autem hæc duplicis generis: terrestria simul et aquatilia; illa, jubente Deo, producta sunt à terrâ die mundi sexto; hæc verò die quinto ex aquis prodierunt. Porrò pisces idè reptilia noninavit Moyses, quòd in suo progressu speciem proreptionis ferant, et ventre aquis incubent quasi repentes et remigantes. Ad secundum, dico versimiliter videri aves simul cum piscibus ex aquâ veluti matrice prodississe: nam ait S. Basilius (homil. 8): *Volantibus ad natantia quasi consanguinitas quædam est; sicut enim pisces aquam secant agitatione quidem pennarum ad ulteriora quæ petunt proficiscentes, caudæ verò motatione flexiones sibi rectosque impetus gubernantes; sic et in volatilibus fieri conspici licet, aerem pennis alisque findentibus, simili natantibus modo; quare cum una sit utrisque conditio, ipsum, inquam, natare, sic una quædam affinitas ex aquarum generatione tributa est.*

Consentirem nihilominus S. Augustino dicenti (lib. 3, de Genesi ad litter., cap. 2) aves esse primitus factas ex aere terræ viciniori, qui cum totus sit aqueus, tum propter vapores ex aquis elatos, tum propter frequentem imbrium in terras delapsus, non absurdè aqua nominatur. Cui sententiæ favens Rupertus, ait (lib. 13, de Oper. Trin., cap. 50), aves esse productas non ex densâ aquæ materiâ, qualis est ejus quæ propriè appellatur aqua, sed ex aquâ tenuiori ac veluti nebulosâ. Undè posterioris suprâ laudati textus verba respectivè sunt exponenda, ut ad volatilibus non ad *de humo*, sed ad *formatis*, referatur; ut sit hic sensus: *Formatis de humo cunctis animantibus, et ex aquâ volucris, hæc duo animantium genera adduxit Dominus ad Adam, ut videret quid vocaret ea; hinc copulativa repetit quidem vocem FORMATIS, non autem vocem DE HUMO. Cum enim hic fiat recensio animalium à Deo productorum, et nomina sibi propria sortitorum ab Adamo, non sanè intererat dicere undè illa essent producta.*

Ibidem, v. 22: *Factum est vespere et mane dies sextus.* His verbis, et totius capituli decursu innuitur Deum sex dierum spatio universam mundi fabricam atque hominem illius moderatorem et incolam condidisse; quibus repugnant hæc cap. 2, v. 4: *Istæ sunt generationes cæli et terræ, quando creata sunt, in die quâ fecit Dominus Deus cælum et terram;* ubi in die, non in diebus, cælum et terra, et quæ eorum ambitu continentur, dicuntur esse *concreata*. Cui sententiæ favet etiam hoc Syracidis oraculum: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul.* Hinc S. Aug. (lib. 4 de Gen. ad litt., cap. 33) concludit, *Deum universa semel, simulque uno eodemque temporis momento è nihilo produxisse;* dierum verò plurium in singulis condendis mentionem factam, ad comprehensionis nostræ tarditatem juvandam. Quin etiam eo progressus est Philo (lib. alleg.), ut rusticantæ ac fatuæ simplicitatis esse pronuntiet, putare sex diebus mundum esse conditum. Undè ea verba: *Complevitque Deus die septimo, etc.*, interpretatur non de numero dierum aliquot, sed de perfectione universi, quæ per senarium numerum perfectum significatur.

Responsio. Verosimilius videtur Deum reverà sex dierum naturalium intervallo mundum condidisse, quod utique apertè satis docet Moyses, cum Exod. 20, ex hæc veluti constantissimâ sententiâ Judæis suadet sex quidem diebus licitum esse serviliter operari, at quiescendum die septimo: *Sex enim diebus, inquit, fecit Deus cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt; et requievit die septimo.* Censuit itaque Moyses dies in creatione mundi intercurrentes, reverà fuisse naturales; aliqui evanida foret illius conclusio, nec legitimè colligeret die septimâ exemplo Dei ab omni opere esse feriandum. Neque his obstant verba cap. 2; hic enim vox *dies*, sicut et alibi, sæpè pro indeterminato et indefinito tempore supponitur; sic Deuter. 32, v. 38: *Juxta est dies perditionis, etc.* Et 1 ad Corinth. 6: *Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te;* ubi numerus certus pro indefinito accipitur. Accedit quòd Hebræis mos sit interdum sufficere numerum singularem pro plurali, et pluralem pro singulari: undè cum ex Moysis narratione satis apertè constet sex dies intercurrisse in mundi fabricâ, argumentum est hic *diem* indefinitè et pro numero plurali esse positum.

Similiter vox *simul* ab Ecclesiastico memorata, non designat simultatem temporis, quasi res omnes eodem instanti fuerint productæ, sed simultatem vel operantis, vel operationis; ut significet omnes mundi partes in rerum exordio continuâ operatione et nullâ per sex dies interpositâ morâ, non ab alio quàm à Deo ipso rerum omnium Opifice esse formatas. Atque sic particula *simul* non ad verbum *creavit*, sed ad vocem *omnia* est referenda, ut sit nomen collectivum omnium specierum, significetque omnia communiter et universaliter esse à Deo condita.

Cap. 2, v. 1: *Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, et requievit die septimo ab universo opere quod patrârat.* Duæ sunt hujus versiculi partes, quæ inter se committuntur: nam si opus complevit Deus die septimo, non solido illo die requievit; completio enim operis est operatio.

Responsio. Septuaginta Interpretes ut primum nodum solvant, pro *die septimo* scripserunt *sexto*; sed repugnat Hebræus textus ubi legimus *baïom hassèbri*, id est, *die septimo*. Undè Hebraizantes censent præteritum *complevit* explicandum esse per præteritum plûs quàm perfectum, itâ ut futurum *כִּי הִיךְ* *hic* scriptum, per *vau* conversivum, idem sonet ac *compleverat*; unicum enim Hebræorum præteritum omnes præteritorum species complectitur. At cum Vulgata distinctè habeat *complevit*, ut illius servetur integritas, respondet Cajetanus Deum *sexta die* omnia opera sua implevisse actione positivâ; *septimâ* verò actione negativâ, seu per negationem ulterioris rerum productionis; Lyranus: Res omnes complevit Deus die sextâ secundum entitatem et virtutem; diè verò septimâ secundum ejusdem virtutis operationem et exercitium. Rectius meo judicio Sententiarum Magister: *Complevit Deus die septimo opus suum, quia benedixit ei et sanctificavit illum;* benedictio autem et sanctificatio omnium divinarum operum veluti consecrationem et con-

tonidem importat : porrò hæc benedictio tametsi quædam operatio sit, divinæ quieti non opponitur.

Ibidem, requievit Deus die septimo ab universo opere, pugnat cum his verbis Joan. 5 : « Usque modò Pater meus operatur et ego operor. »

Responsio prima. Deus quievit ab opere creationis, non ab opere conservationis et gubernationis, quæ rebus existentibus providet. Secunda. Requievit à novis speciebus in rerum naturâ constituendis, non à novis individuis in locum deficientium sufficiens.

Ibidem, v. 5 : *Et omne virgultum agri antequàm oriretur in terrâ.* Hæc pugnare videtur cum his antecedentibus verbis capituli 1, v. 12 : *Protulit terra herbam virentem et facientem semen juxtâ genus suum, lignumque faciens fructum*, etc. Etenim si tertio die mundi arbores simul et plantæ ad Dei mandatum ex terrâ exortæ sunt, quare Moyses recensitâ totius universi formatione, asserit eas nondùm exstitisse? Hanc difficultatem ut solvant Hebræi, hunc textum sic legunt : *Omne virgultum agri nondùm erat in terrâ*, etc. Causa, quia nondùm pluerat Dominus super terram. Unde factum est, inquit, ut terra nascentia tertio die producta, quæ adhuc tenera intrâ terræ sinum constiterant, mox atque pluvia esse cœpit, prodierunt in apertum, et ad præscriptam sibi à Deo naturalem magnitudinem succreverunt. Adjicit Moyses Bar Nachman, Moysen in præsentî loco non loqui de terræ crescentiis tertiâ die præcipiente Deo enatis, sed de herbis et arboribus quæ cœlestium pluviarum irriguo hominisque operatione et industriâ enascuntur; et istiusmodi arbores et herbas nullibi adhuc locorum exstitisse, eò quòd terra nondùm fecundata fuerat pluvix illapsu nec hominis operatione exulta. At genuinus sensus magis est, Moysen hic indicare Deum non tantùm cœli et terræ auctorem, sed etiam arborum et plantarum, quæ tertio die mundi conditæ, tametsi cœlestibus pluviis nondùm irrigarentur, nec excolerentur hominis labore, nihilominus virescebant et succrescebant beneficio fontis aut vaporis erumpentis è terrâ, qui noctis frigore concretus in rorem, terræ germina initio mundi irrigabat.

Ibidem, v. 18 : *Non est bonum hominem esse solum*, contradicit his 1, Corint. 7, v. 1 : *Bonum est homini mulierem non tangere*; Et his, v. 26 : *Bonum est homini sic esse*, id est, liberum à mulieris consortio et matrimonii vinculo.

Responsio. Priori loco loquitur Deus absolutè et de communi bono speciei humanæ per generationem propagandæ; in posterioribus agit Apostolus de bono personali hominis particularis et convenientiori viro christiano ad perfectam sanctimoniam anhelanti; sic enim liber ab uxoris et matrimonii vinculo tantùm cogitat quæ Domini sunt, ut sit sanctus corpore et spiritu; at cum hæc gratia non omnibus concedatur, aliquibus enim ait *ibidem melius est nubere quàm uri*; ideo etiam de eis verè nunc dicitur *non est bonum hominem esse solum*.

Cap. 3, v. 16 : *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tibi*, repugnat huic 1 Corinth. 7, v. 4 : *Vir sui*

corporis potestatem non habet, sed mulier. Deindè subjectio mulieris non videtur prævaricationis supplicium, sed conditionis debitum et naturæ obsequium; enimverò etiam ante lapsum, *vir erat caput mulieris*, 1 Corinth. v. 3.

Responsio. Mulier sub viri potestate est, in re domesticâ et regimine familiæ; sic enim ei ut corpus capiti subijci debet et obsequi : at ratione vinculi et fidei matrimonialis, vir sui corporis potestatem non habet; illud enim cessit in uxoris dominium et usum.

Ad secundum subjectio grata et voluntaria (qualis perpetuò fuisset, si stetisset primæva integritas) non fuisset pœna peccati; in eo namque statu nec vir ullatenus fuisset uxori molestus, nec uxor à viri voluntate abiisset in diversum : sed unus alteri, et uterque Deo plenissimè consensisset; at subjectio molesta et invita, qualis post lapsum in plerisque jam exstat, reverà est prævaricationis indicium et supplicium.

Cap. 4, v. 7 : *Sub te erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius*, non cohæret cum illo Jeremiæ 10, v. 24 : *Non est hominis via ejus, nec viri est ut ambulet et dirigat gressus suos*.

Responsio. In priori asseritur hominis libertas in moderandis suis affectibus et motibus componendis; in posteriori gratiæ necessitas ad id debitè et merito riè exequendum declaratur.

Ibidem, v. 26 : *Iste (Enos) cœpit invocare nomen Domini*, non consentit cum his v. 4 : *Respexit Dominus ad Abel et ad munera ejus*; neque vero simile sit Adamum, Seth, aliosque viros piissimos nomen Domini non invocasse.

Responsio. Iste cœpit invocare nomen Domini publicè, cogendo piorum hominum cœtus ad laudes et gratiarum actiones Deo persolvendas, atque etiam præscribendo ritus et cæremonias quibus in sacrificiis impensius et religiosius quàm antea coleretur Deus : ut dum nefaria Caini progenies pravis suis moribus et exemplis homines à pietate et cultu Dei averteret, ipse publicè hominum depravationi publicum objiceret religionis argumentum.

Aliter hunc textum legunt et interpretantur quidam Hebræi; nam vocem *huchal*, id est, *cœptum est*, ipsi deducunt à radice *chalal*, quæ in conjugatione *piel* et *niphal*, significat *profanare* : undè paraphrasis Chaldaica editionis Venetianæ præfata verba sic reddit : *In diebus ejus profanati sunt homines ut non amplius invocarent nomen Domini*; vel, ut explicat S. Hieronymus (quæst. in Gen.), *tunc primum in nomine Domini fabricata sunt idola*. Clavius R. Kimhi (in Radic.) : *In diebus Henos erraverunt homines post idololatriam et invocato nomine Dei tunc fuit profanata*. At interpretatio hæc videtur minus accurata, et redolens purum putum rabinicum figmentum, cum nullum idololatriæ et simulacrorum vestigium antè diluvium exstiterit, uti disertè probat S. Cyrillus (lib. 1 contra Julia., pag. 16) : « Omnes, inquit, ab Adamo usque ad Noe nati mortales Deum naturâ unum et verè omnium architectum ac Dominum coluerunt; traditur enim nullus antè alios

deos aut dæmones impuros veneratus, etc. » Idem habet, lib. 3, pag. 110. Rectius itaque vertit Interpres noster.

Cap. 5, v. 26 : *Mathusala postquàm genuit Lamech vixit septingentis octoginta et duobus annis.* Quæ si vera sint, vixit Mathusala usque ad finem diluvii ; at ubi inundante diluvio degebat ? non in arcâ, siquidem in eâ tantùm erant octo animæ, teste S. Petro, nimirùm Noe cum conjuge, atque tribus filiis et eorum uxoribus. Respondeo ultimum annum Mathusalæ non fuisse completum, sed inchoatum ; nam ut habet communis Hebræorum traditio, referente R. Salomone, paucis diebus antè diluvii initium, Mathusala è vivis excessit. Natus est enim Mathusala anno mundi 687, cùmque vixerit annos 969, sequitur eum obiisse anno mundi 1656, scilicet eodem anno quo factum est diluvium, paucis septem (si ut mox dicebam, Hebræis credimus) diebus antequàm illud inundaret. Ità S. Hieronymus ; quamobrem non accuratè satis S. Augustinus, lib. 1 Quæst. in Gen., censet eum obiisse sex annis antè diluvium ; sexto enim anno antè diluvium vitâ functus est, non Mathusala, sed Lamech ejus filius, qui fuit pater Noe, ut patet Gen. 5, v. 30 et 31. Sed audit eundem S. Augustinum initio quæst. in Gen. : *Quæri inquit, solet quomodò Mathusalem secundum annorum computationem, vivere post diluvium potuerit, cùm omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt periisse dicantur ? sed hanc quæstionem, plurium Codicum mendositas peperit. Non solum quippè in Hebræis aliter invenitur, verùm etiam in Septuaginta interpretatione, Mathusalem in codicibus paucioribus, sed veracioribus, sex annos antè diluvium reperitur fuisse defunctus, quæ cum Scripturâ non coherent.*

Cap. 6, v. 3 : *Erunt dies illius (hominis) centum viginti annorum.* Quæ si intelligantur de futurâ deinceps hominum ætate, contradicunt his cap. 11, v. 13 : *Vixitque Arphaxad, postquàm genuit Sale, trecentis tribus annis ;* necnon sequentibus, ubi plurium hominum vita ducentis annis major recensetur. Si verò sermo sit de concessis induciis hominibus antediluvianis ad agendam pœnitentiam : non 120 anni, sed tantùm 100 ab eo tempore ad diluvium usque effluerunt ; nam cap. 5, v. 31, Noe quingentorum annorum fuisse dicitur dùm procreavit liberos ; et cap. 7, v. 6 et 11, fertur ingressus in arcam sexcentesimo vitæ anno, hoc est centum annis post datam præfatam sententiam ; nam si spectemus Moysis relationem, ea verba à Deo dicta sunt cùm jam Noe filios genuisset.

Respondent SS. Hieronymus (in Trad. Hebr.) et Augustinus (lib. 15 de Civ. cap. 24), hic non præscribi certum humanæ vitæ terminum, sed inducias ad agendam pœnitentiam, quâ neglectâ, et eo tempore exacto, Deus nefarios illos homines aquis diluvii erat extincturus. Cur verò illi viginti anni non adjiciantur, rationem hanc præfert S. Hieronymus quæ etiam placet S. Chrysostomo (Homil. 15 in Genes.), quòd, quemadmodùm Deus ex misericordiâ interdùm pœnitentibus vitam prorogat, sicut Ezechie regi pœnitentiam agenti quindecim annos adjecit ; ità obduratis pecca-

toribus aliquandò diuturniorem futuram vitam abbreviat, ne illi graviora peccata peccatis adjicientes, majora sibi tormenta et supplicia mereantur. Undè Psalmista : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos.* At arridet magis expositio S. Augustini et aliorum dicentium hunc agendæ pœnitentiæ terminum à Deo fuisse Noe denuntiatum cùm hic ageret quadringentos et octoginta annos ; Moysen verò per synecdochen à maximâ parte quingentos annos numerâsse. Nam, ut observat idem S. Augustinus, quæst. 4 in Exod. : « Divina Scriptura solet tempora ità nuncupare, ut quod de summâ perfectionis numeri paululùm excrescit aut infrâ est, non computetur. » Proindè Noe tametsi natus esset duntaxat annos 480, cùm divinum mandatum de arcâ fabricandâ et promulgandâ pœnitentiâ accipit, nihilominus à Moysè dicitur per synecdochen natus annos 500, dùm uxore ductâ filiorum procreationi sese dedit. Cùm enim animadverteret se frustrâ impios homines ad pœnitentiam cohortari, ut denuntiata divinam ultionem declinarent, de conservandâ per matrimonium humanâ propagine, atque piâ instituendâ familiâ quæ à futurâ clade esset immunis, divino instinctu fuit sollicitus per illos sequentes viginti annos ; qui si adjiciantur illis 500, quos habuisse dicitur Noe dùm filios procreavit, meritò computantur 520, à divini illius mandati significatione ad diluvium usque, tametsi reverà essent tantùm quingenti : quibus si adjicias centum annos quos in arcâ conficiendâ insumpsit, verè dicitur, cap. 7, v. 6, fuisse *sexcentorum annorum quandò diluvii aquæ inundaverunt super terram.* Nulla igitur in his textibus pugna, sed facilè invicem coherent.

Ibidem, v. 6 : *Pœnituit Deum quòd hominem fecisset,* contradicit his primo Regum 15, 29 : *Porrò triumphator in Israel non parcat et pœnitentia non flectetur ; neque enim homo est ut agat pœnitentiam ;* atque etiam his Malachiæ 3, et Jacobi 4, ubi Deus dicitur immutabilis.

Respondet S. Augustinus (lib. 4, de Civ., cap. 7 et lib. 2, ad Simpl. quæst. 2, et lib. 86 quæst. 52), Scripturam hic, sicut et alibi sæpè de Deo more humano loqui, atque priora verba metaphoricè accipi, non secundùm affectum, sed effectum ; neque enim Deus pœnitentium more revocat affectum priorem quem invariabiliter habet ; sed retractat ea quæ fecerat et quæ ab æterno retractanda decreverit pro tali temporis et eventus circumstantiâ. Sic Jerem. 18 : *Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo quod locutus sum adversus eam, agam et ego pœnitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei.* Undè vulgatum S. Ambrosii in Lucam, *novit Deus mutare sententiam si tu noveris emendare delictum.* Pœnitere ergò dicitur Deus, quandò hominum scelera ità detestatur ut de eis cum auctoribus delendis statuit, aut revocat ea quæ in tali circumstantiâ revocanda decreverat : sic primo Regum 15, ait : *Pœnitet me quòd constituerim Saül regem.* Uno verbo *pœnitentia Dei*, ait Hugo Victorinus (Eruitionis Theol. titulo 90), *non est mutatio intentionis à primo proposito ; sed mutatio operis à primo instituto...*

nec est mutata voluntas in approbatione faciendi; sed ordo mutatus in institutione facti.

Cap. 9, v. 12 : *Porrò Arphaxad vixit triginta quinque annis et genuit Sale; dissonat cum hoc Lucæ 3, v. 36: Qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad; ubi Cainan medius inter Arphaxad et Sale consistit. Quod etiam habent septuaginta Interpretes in præfato Genes. loco: Et vixit Arphaxad centum triginta tribus annis, et genuit Cainan... et vixit Cainan centum triginta tribus annis, et genuit Sale.* Mirè se torquent interpretes in hujus nodi dissolutione. Se huic negotio imparem ingenuè profitetur venerabilis Beda (Præfat. comment. in Act. Apost.): *Lucas, inquit, testimoniis Græcis utitur, potius quàm Hebræis; ex quo accidit, quod maximè miror, et propter ingenii tarditatem vehementissimo stupore percussus, nescio perscrutari; quâ ratione, cum in Hebraicâ veritate à diluvio usque ad Abraham decem tantum generationes inveniantur; ipse Lucas, qui, Spiritu sancto calamum regente, nullatenus falsum scribere potuit, undecim generationes juxta septuaginta Interpretes, adjecto Cainan in Evangelio ponere maluit.* Alii verò Interpretes, ne nihil hâc in re dicerent, varias in sententias divisi sunt, quas omnes ad duas classes revocare licet. Quidam enim Cainanem retinendum censent in serie ac genealogiâ Patrum; alii verò omninò expungendum et removendum arbitrantur: qui omnes tametsi in alterutrâ sententiâ consistent, diversis tamen causis et rationibus invicem dissentiunt. Quorum varia judicîa copiosissimè referunt Fredericus Spanhemius (tertiâ part. dub. Evang. dub. 23), Jacobus Usserius (dissert. de Cainane), Michael Waltherus (In Harm. Biblic.) et alii benè multi. Quoniam autem brevitati sicut et claritati studemus, prætermissis variarum illarum sententiarum examine, quò magis anxie fatigatur lectoris animus, quàm jucundè reficiatur, respondeo verosimilius mihi videri hunc Cainanem esse omninò supposititium; atque in textum Septuaginta et S. Lucæ irrepsisse, et ab utroque (si accederet Ecclesiæ judicium) esse expungendum. Rationes quæ me in hanc sententiam, non tam alliciunt quàm rapiunt, sunt:

1. Altum de illo Cainane ipsius Moysis sicut et Auctoris libri primi Paralipomenon in Hebræo codice et Vulgatâ silentium. A quo enim tutius historiæ veteris ac Patriarcharum ætas exquiratur quàm à Moysè antiquissimo historiæ omnis parente? Nam, ut acutè ratiocinatur Pererius, *generatio Cainanis ignota fuit Moysi, aut nota. Ignotam fuisse Moysi, quæ perspecta fuerit et cognita septuaginta Interp. quis audeat dicere? Cùm Moyses tantò prior quàm illi fuerit et ætati, solusque illorum temporum historiam tantâ cum diligentia et curâ conscripserit. Sin autem ea generatio nota fuit Moysi, cur igitur eam prætermisit? præsertim autem cùm ejus generationis vel adjectio vel detractio non parùm variet chronologiam quæ inter diluvium et Abraham à Moysè describitur; quam quidem chronologiam voluisse Moysen integrè, exactè, ac perfectè tradere, illud est clarissimum indicium, quòd seriem generationum, quæ fuerunt inter diluvium et Abraham,*

distinctè et accuratè percenseat, et suos cuique generationi annos subtiliter computatos propriè assignet. Quis sit igitur credibile Moysen, generatione Cainan prætermisâ, vitiosam nobis chronologiam aut voluisse tradere, aut cùm minimè vellet, inscienter tamen tradidisse? Equidem diù multumque cogitans nullam rationem, quæ mihi animum expleret, reperire potui, cur Moyses generationem Cainan (siquidem ea inter Arphaxad et Sale intercessit) præterire debuerit aut potuerit. Nam quod aiunt quidam voluisse Moysen generationes quæ fuerunt antè et post diluvium ad duas tantum decades redigere, id nec probari ab istis potest, et leve ac futile est, nec tale ut propter id debuerit Moyses chronologiam, ejus exacta cognitio magni erat momenti, perturbare atque confundere. His adde, quòd saltim in libris Paralipomenon, in quibus supplentur, quæ alibi in sacris Litteris derelicta fuerant, undè nomen etiam illi habent, commemorata fuisset generatio hæc Cainan, siquidem in exordio prioris libri Paralipomenon series generationum quæ fuerunt antè et post diluvium similiter atque hic recensetur, nec ullum tamen verbum fit de generatione Cainan. Hæc ille.

2. Cainanem istum Chaldaici paraphrastes, Onkelosus et Jonathan non agnoscunt.

3. Eum etiam prætermittunt nobiliores et antiquiores auctores; in primis enim Julianus Africanus, Origenis æqualis, omisso illo Cainane, Arphaxadam annos 135 natum genuisse Salam dicit; et ab Adamo usque ad mortem Phaleg, annos elapsos enumerat, non recensitis annis ipsius Cainanis. Quia etiam ipsemet Origenes, tametsi interdum Cainanis hujus meminere, nihilominus tamen, Tract. 20 in Joannem, scribit decem esse generationes ab Adamo ad Noe: at si enumerandus esset ille Cainan, non decem sed undecim generationes essent computandæ. Theophilus quoque Antiochenus, temporum epilogismum juxta Septuaginta instituens, omisso Cainane, Arphaxadam Sale patrem facit. Imò et ipsorum Apostolorum temporibus, Dositheus, in textu Hebraico quem interpolatum Samaritanis suis dedit, Patrum post diluvium annis, ex Septuaginta editione desumptis, Cainanem cum suis annis prorsus prætermisit, numeratis hoc modo à diluvio usque ad primum Abrahami (vel 70 Tharæ potius) annis 942, quot erant et juxta Septuaginta, ut ex Eusebio refert Georgius Syncellus. Neque etiam Cainanis meminerat Josephus, cujus tempore Græci codices, quos aliàs sequi solet, procul dubio id nomen nondum habuerunt; alioquin vix reticuisset S. Hieronymus qui omnem dissonantiam lectionis quæ est in libro Genesis inter codices Hebræos et septuaginta Interp. curiosè pervestigans ac diligenter annotans, dissonantiam hanc ad eò insignem, nullo digitulo tangit. Epiphanius quoque datâ operâ ac certo consilio rationem temporum supputans, ut Melchisedechianorum dogma refelleret, Cainanem planè omisit. Idem facit Vulgatus Interpres tam in Genesi, quàm in Paralip. Insuper S. Irenæus, vetustissimus auctor, à generatione Domini usque ad Adamum in Lucâ numerat generationes 72, qui numerus, si Cainan absit, sibi

constat ; præsentè eo fallit. Indè non leve indicium est eo tempore Cainanem illum nec apud Septuaginta nec apud S. Lucam fuisse insertum. Accedit his Moysis institutum, Canonem videlicet et accuratam annorum seriem ab orbe condito ad suam usque ætatem attexere ; at si omisisset annos quos vixisset Cainan, haud dubiè turbaretur ille calculus sacer, nec haberetur accurata mundi chronologia. Adde quòd Abrahamum à diluvio esse decimum, qui Cainane interjecto esset undecimus, non Hebræi tantùm, quos inter Josephus, affirmant, sed et ex Chaldæis Berosus ab ipso Josepho productus, et ex Græcis Eusebius, cujus locum servavit Eusebius. Deniquè si admitteretur ille Cainan secundùm recensionem Septuaginta fatendum esset uno eodemque anno patrem et filium in lucem prodiisse ; nam, juxtà Hebræum codicem, Arphaxad genuit. Sale anno ætatis suæ 35 ; at illo ipso anno, juxtà septuaginta Interpretes, idem Arphaxad refertur genuisse patrem ipsius Sale, nimirùm Cainan ; subindèque si uterque textus subsisteret, uno eodemque anno pater et filius dicerentur geniti ; quod quàm absurdum sit nemo est qui non videat.

Excipero nituntur adversarii dicendo Arphaxadum genuisse Sale anno vitæ suæ 35, non *actu*, inquam, sed *virtute et prudentiâ*, quia eo anno genuit Cainan patrem ipsius Sale, qui in suo parente virtute continebatur. Neque, aiunt, id insolitum est in sacris Litteris, nam in Genealogiâ Salvatoris nostri apud S. Matthæum, dicitur Joram genuisse Oziam, non sanè actu, sed virtute, quia Joram genuit proximè Ochoziam, proavum Oziae. At exceptio hæc omninò insulsa est et rigida : tametsi enim interdùm in Scripturâ avi dicantur gignere nepotes, nullibi tamen referuntur illos gignere eodem anno quo illorum patres. Peccat etiam *Elencho parium* : enimverò in generatione Jorami apud S. Matthæum nulla temporum ratio obstat quominus Matthæi verba commodè de generatione mediata Oziae intelligantur, quia ibi non agitur de canone et calculo temporum generationum, sed duntaxat de linèâ Majorum Christi Domini, quos in tres tesseradecades consultò distribuendas fortè ob mysterium aliquod suscipit, uti præmonerat, v. 17. Secùs autem est in textu de quo agitur ; nam in codice Hebræo disertè assertitur annus generationis actualis Sale, qui simul non potest esse annus generationis actualis Cainan ; alioqui pater et filius uno eodemque anno fuissent geniti.

At, inquit, his obluantur septuaginta Interpretes et S. Lucas, qui Cainanem Arphaxadi filium et Sale patrem disertè pronuntiant. Responsio. Ità quidem legimus in exemplaribus hodiernis : verùm omnia antiquiora exemplaria hunc Cainanem non habuisse argumentum est, quòd plurimi veteres hujus Cainanis non meminerint. Undè concludere juvat cum Bened. Pererio (ad 41 cap.) generationem Cainan non fuisse in omnibus libris Septuaginta, atque probabiliter etiam conjicitur eam non fuisse traditam ab illis : adeòque eos libros qui eâ generatione carebant, ut qui cum Hebræis codicibus congruerent, veros et in-

tegrus esse judicandos ; eos autem qui generationem Cainan habebant, in hæc parte mendosos esse atque corrigendos. Facile autem fuit, aliquem nactum libros Septuaginta, in quibus erat generatio Cainan ; indè eam transtulisse in Evangelium S. Lucæ : quod à principio non animadversum, non solùm inhæsisse in uno eo libro, sed in eos postèa qui usque ad hanc diem exscripti sunt esse derivatum. At enimverò, si quod de veritate librorum Septuaginta circà generationem Cainan satis benè probatum est, idem quoque de libro Evangelico S. Lucæ probaretur ; equidem sententiam hanc toto assensu complecterer. Hæc ille. Atqui codex quatuor Evangeliorum et Actuum Apostolorum in antiquissimis membranarum litteris majusculis sine spiritibus et accentibus descriptus (quem grassante per universam Galliam Calviniano furore, Beza ex monasterio S. Juliani juxtà Lugdunum suffuratus, in Angliam profugus Cantabrigiensi bibliothecæ donavit) hic, inquam, codex vetustissimus Cainanem illum non habet.

Instabis : Minor fides esse debet huic uni codici, quàm tot antiquissimis auctoribus qui Cainanem illum retinent. In primis Syrus interpres, quem vetustissimum esse fatentur omnes, Cainanem interserit inter Arphaxad et Sale ; similiter et Eusebius in exordio Chronici sui, S. Epiphanius sub finem Ancreotâs sui et hæresi 66, et initio Panarii, et unus qui pro Latinis sufficit S. Augustinus, lib. 16 de Civit. Dei, cap. 3, ubi numerat Abrahamum in vigesimâ primâ generatione ab ortu rerum, qui in vigesimâ tantùm consisteret si Cainan esset prætermittendus.

At omnia ista momenta facilè concidunt. Nam ad auctoritatem Syri interpretis quod spectat, non videtur hæc in re magni ponderis ; quippè Cainan ille in Syrum codicem intrusus videtur à quodam amanuensi in descriptum à se exemplar bonâ quidem fide, videlicet ut Syrus interpres cum codicibus Septuaginta, et S. Lucæ consentiret, à quo exemplari vitiatò error in cætera Syræ versionis exemplaria demùm propagari potuit. Neque majorem fidem in hoc argumento meretur Eusebius, ut qui sibi non constat. Nam ibidem Arphaxad statuit genuisse Sale, tametsi paucis interpositis lineis scribat Arphaxad genuisse Cainan ; nisi fortè fraus facta sit in Eusebii codice. Eadem responsione fit satis auctoritati S. Epiphani ; tametsi enim locis prolatis Cainanem Arphaxadis filium adstruat, tamen in hæresi Melchisedechianorum constanter asserit Arphaxad genuisse Sale, nullâ Cainanis mentione factâ, cùm tamen id plurimùm conducere videretur ad ejus scopum ; nam hæc ratione plures intercessissent anni inter Sem et Abrahamum, adeòque Samaritas, quos impugnat, acriùs urgere potuisset Melchisedechum non esse Sem, utpotè cùm inter Melchisedechum et Sem plures intercedant anni vix Melchisedechum concedendi.

Ad S. Augustinum dico non mirum quòd Cainanis mentionem fecerit, cùm antè illius ætatem jam corrupti fuissent plerique codices Græci et Latini. Undè Georgius Syncellus lectos per omnes Christi Eccle-

sias sacros Geneseos libros Cainanem habere affirmat, et ob illam prætermisum, tum Eusebium, tum alium quemdam ætate suâ vetustiore erroris arguit; at magis arguendus ille quod interpolatis septuaginta Interpr. codicibus, nimiam fidem incautus fecerit. Probabiliorem itaque cum Petavio (lib. 9 de Doctrinâ temp. c. 17), Cornelio à Lapide (in cap. 2, Genes. 12). Petro Possino (in Diallactico geneal. Christi), Joan Cordesio (in libello Gallico de geneal. Christi), et aliis plurimis Catholicis auctoribus, puto sententiam quæ hunc Cainanem cum in Septuaginta tum in Lucæ codicem irrepsisse affirmat, à quo tamen non privato cuiusque, sed publico Ecclesiæ judicio esset expungendus.

Eodem cap. 11 : *Vixitque Thare septuaginta annis, et genuit Abram, Nachor et Aram*, non concordat cum hoc cap. 12, v. 4 : *Septuaginta quinque annorum erat Abram cum egrederetur de Aram*. Nam hic exitus contigit post Thare obitum, teste S. Lucâ de Abraham dicente : *Tunc exiit de terrâ Chaldæorum et habitavit in Charan; et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum Dominus in terram istam*, etc. Vixit autem Thare 205 annis, cap. 11, v. 32, ac subindè dum Abraham exiit de Haram, aut non erat natus de 75 annis, sed 130, aut non est dicendus genitus anno 70 patris sui. Si enim huic annorum calculo adjicias 135, qui supersunt ex Thare ætatis et vitæ serie, perspicuum erit Abrahamum patre mortuo natum esse annos 130; nam si septuaginta quinque demas à ducentis quinque, remanent centum triginta.

Respondeo apparentem hanc antilogiam Interpretum ingenia aded torsisse, ut S. Hieronymus (in Traditionibus Hebraicis) hunc locum *quæstionem indissolubilem* pronuntiârit, tametsi eam alibi enodare fuerit aggressus. Plures equidem ab auctoribus proferuntur horum textuum in speciem pugnantium conciliationes. 1° Andreas Masius (in caput ultimum Josuæ) verosimilius putat Abraham venisse in terram Chanaan septuagesimo quinto anno ætatis suæ, vivente adhuc patre et annum agente 145, qui tamen mortuus dicitur à S. Stephano, non quidem morte naturali, sed spirituali, quod inanium deorum cultui deditus recusaverat ire in Chananæam regionem, quò Deus illum cum Abrahamo filio vocabat. Verùm hæc interpretatio tropologica est et narrationem historicam avertit. 2° Sentiant alii cum S. Augustino (lib. 16 de Civit., cap. 15) Abrahamum reverà natum esse anno septuagesimo vitæ patris sui Tharæ, sed bis evocatum in terram Chanaan; primò quidem quandò, vivente adhuc patre suo et annum agente 145, ipse Abrahamus natus erat anno 75, atque de hoc adventu agit Moyses, Genesis 12; cum autem ad visendum patrem sæpius in terram Chaldæorum pergeret, illucque ivisset dum patrem mortuū proximū audivit, demùm patre mortuo, relicta quæ eum obtigerat hæreditate, atque ultimo Chaldæis vale dicto, venisse in terram Chanaan nusquam ampliùs in Chaldæam reversurus; atque de hoc adventu agere S. Stephanum. Hæc quidem explicatio non est omninò improbabilis. At verosimilior ea mihi

videtur quæ asserit Abrahamum reverà natum esse anno patris sui 130, neque his officere priorem Genesio textum; non enim intelligendus est Thare anno septuagesimo tres præfatos genuisse filios; sed tantum docere voluit ipsum nullos ante filios genuisse, uti explicat S. Augustinus (Quæstione 25 in Genesi). Quamobrem res sic videtur componenda, quod Thare eo anno genuerit Aran; deindè aliquot post annos Nachor; novissimè autem cum esset 130 annorum, genuerit Abrahamum, qui minor erat natu; tametsi omnium prior ratione dignitatis nominetur, quod ipsum elegisset Deus in cujus semine benedicendæ erant omnes gentes: quemadmodum 1 Par. 4, inter filios Abrahæ prior numeratur Isaac, quàm Ismael, et inter filios Isaac prior Jacob, quàm Esau.

Cap. 13, v. 15 : *Terram quam conspicias (Abraham) dabo tibi*, opponitur huic Actuum 7, v. 5 : *Non dedit illi hæreditatem in terrâ illâ, nec passum pedis*. — Resp. Abrahamo dedit regionem Chanaanitidem quoad jus, posteris autem ejus quoad possessionem: illi factæ sunt quidem reponmissiones; sed quæ essent in his implendæ: habuit ille (ut loquuntur jurisperiti) *jus ad rem*; hi verò *jus in re*. Stat igitur utriusque textus veritas.

Cap. 15, v. 13 : *Futurum erit semen tuum in terrâ non suâ; et subjicient eos servituti, et affligent eos quadringentis annis*. Idem reperitur Judith 5, v. 9 : *Descenderunt in Ægyptum, illucque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, ut dinumerari eorum non posset exercitus*. Similiter Actuum 7, v. 6 : *Semen ejus erit accola in terrâ alienâ... et malè tractabunt eos annis quadringentis*. Quin etiam diuturniorem adhuc et prolixiorē hunc incolatum fuisse significatur Exod. 12, v. 48 : *Habitatio autem filiorum Israel, quæ manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum*. Item ad Galatas 3, v. 17 : *Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos triginta annos facta est lex*. At hi omnes textus nec invicem, nec cum historiâ captivitatis Israeliticæ cohærere possunt; tantum enim abest ut Israelitæ vexati fuerint in Ægypto per 430 annos, ut vix suprâ ducentos ibi steterint. Tot enim numerandi sunt anni illius incolatûs, quot fluxerunt ab eorum ingressu cum Jacobo et duodecim Patriarchis ejus filiis, ad exitum duce Moysè; at intercedunt anni ducenti tantum aut paulò ampliùs: nam Caath, filius Levi, numeratur inter eos qui cum Jacobo descenderunt in Ægyptum; hic autem vixit tantum 135 annis: quibus si adjicias 137 vitæ Amram, ejus filii et Moysis patris, unâ cum 80 quot Moyses erat natus quandò fuit à Deo ad Pharaonem delegatus (Exod. 7, 7), efficies tantum annos 350. Ex quibus si detrahas annos ipsius Caath ante illam demigrationem; atque eos quot erat natus priusquam gigneret Amram, et quot post eum genitum vixit, eandemque computandi rationem serves in Amram; vix reperies annos 215. Confirmantur ista: Josephus triginta novem annos natus erat, dum ejus pater Jacob in Ægyptum descendit; vixit autem 110 annis, subindèque ab ingressu patris in Ægyptum ad mortem ejus sunt anni 71. At

verò ab ejus morte ad Moysis nativitatem intercesse-
runt anni 64, quibus si adjicias annos 80 Moysis dum
populum eduxit, erunt anni 215 : non itaque sunt 430.

Huic implicatæ difficultati varii varia respondent :
at prætermisiss aliorum expositionibus, respondeo tres
in primo vaticinio Israelitarum status præauntari,
1° eorum peregrinationis : *Peregrinum erit semen tuum;*
2° servitutis : *Et subjicient eos servituti;* 3° vexationis
et persecutionis : *Et affligent,* etc. Tempus peregrina-
tionis incipit à vocatione Abrahamæ et exitu de domo pa-
ternâ ut peregrinaretur in terrâ alienâ : nam tam ipse
quàm ejus filii usque ad exitum de Ægypto, nullum
habuerunt proprium solum; sed hinc inde indigenæ
et peregrini degerunt, et *pertransierunt de gente in
gentem et de regno ad populum alterum* (Psalm. 105);
quamobrem Jacob stans coram Pharaone dixit : *Dies
peregrinationis meæ 430 annorum* : hoc autem peregrina-
tionis tempus exordium habuit à tempore quo Abra-
ham, ut Deo vocanti et jubenti pareret, exiit de terrâ
suâ et de cognatione suâ et de domo patris sui. Indè
verò usque ad descensum in Ægyptum, ut notat Wal-
therus, fluxerunt anni 215, quod sic demonstratur :
ab egressu Abrahami ex Ur usque ad natum Isaacum
sunt anni 25; natus enim est Isaac anno ætatis Abra-
hæ centesimo Gen. 21 v. 5; à nativitate Isaaci sunt
60 anni usque ad nativitatem Esaü et Jacobi; sexa-
genarius enim Isaac erat, cum ei nascerentur parvuli,
Gen. 25, v. 27, à nativitate Jacobi usque nativitatem
Josephi sunt anni 91 (qui sic colliguntur : Joseph erat
annorum 30 cum veniret in conspectum Pharaonis
Gen. 41, v. 46; adde annos 7 fertilitatis ac duos steri-
lilitatis, de quibus Gen. 6, v. 45, habebis 39 annos.
Jam verò Jacobus, cum sisteretur Pharaoni, erat an-
norum 130, Gen. 47, v. 9; subtrahe hinc 39 annos,
quibus Joseph in Ægypto erat, relinquuntur 91 anni,
tempus nimirum à nativitate Jacobi ad nativitatem
Josephi). Joseph autem natus erat annos 39 quandò
pater ejus venerat in Ægyptum, ex quibus summam
conficiuntur 215 anni. Jam cum mansio Israelitarum
in Ægypto, quod antè subduximus, fuerit 215 anno-
rum, anni hi omnes simul juncti exactissimè produ-
cunt 439 annos, qui disertè numerantur Exodi 12, v.
40. Galat. 3, v. 17.

At, inquires, ista futura peregrinatio per 430 annos
denuntiatur, non Abrahamo, sed ejus semini. — Resp.
Dum à Deo evocatus Abraham exiit de Ur Chaldæo-
rum, jam tum declarabatur pater Israelitici populi;
dixerat enim ei Deus : *Facium te in gentem magnam.*
Undè jam in parente peregrinabatur semen; quem-
admodum Levi dicitur ab Apostolo decimatus, *cum
esset adhuc in lumbis Abrahamæ* : dum enim decimaretur
Abraham, decimabatur quoque ejus posteritas quæ
erat in lumbis ejus. Itaque illi 430 anni peregrinatio-
nis non absurdè numerantur ab exitu Abrahamæ de Ur
Chaldæorum. Anni autem servitutis computandi sunt
post mortem duodecim Patriarcharum, usque ad Pha-
raonem illum qui vitæ eorum infantium insidiabatur.
Nam Israelitas antè Ægyptiis inservisse patet Exod.
4, v. 11, ubi rex ille novus qui ignorabat Joseph, man-

davit præfectis operum ut aggravarent Israelitarum
onera; proindèque antè servituti erant addicti. Tem-
pus verò vexationis fuit ab hoc regio edicto ad Israe-
litarum exitum. Nam, v. 13, legimus : *Oderantque filios
Israel Ægyptii et affligebant illudentes eis, atque ad ama-
ritudinem perducebant vitam eorum operibus duris,* etc.
Quamobrem omnes præfati textus facili negotio co-
hærebunt, si 430 annos peregrinationis numeres à
vocatione Abrahamæ; 400 autem circiter à nativitate
Isaaci in quo reverà semen Abrahamæ coepit in seipso pe-
regrinum esse, usque ad promulgationem Legis, quæ
mense tertio egressum Ægypto subsecuta est; reliquos
verò annos servituti et vexationi deputes.

Instabis rursus : Peregrinatio et mansio illa dicitur
facta in Ægypto; at Abraham et Isaac non fuerunt
Ægypti indigenæ et inquilini nisi brevissimo tempore;
itaque non comprehenduntur in hæc peregrinationis
serie; ac proindè ab eis non est computanda. — Resp.
has voces, *in Ægypto*, intelligendas esse metaphoricè
et per synecdochem, quæ pars peregrinationis diutur-
nissima in uno loco, accipitur pro toto peregrinationis
tempore; maximè cum Abraham et Isaac etiam fuerint
in Ægypto advenæ, tametsi Chanaanitidem postmo-
dum repetierint. Quamobrem Septuaginta Interp. ap-
positè hunc textum sic reddunt : *Habitatio filiorum
Israel qui habitârunt ipsi et patres eorum in terrâ Ægypti
et in terrâ Chanaan fuit 430 annorum.* Causa verò cur
Moyses tantum nominavit mansionem in Ægypto,
fuit triplex, inquit Waltherus. 1° Enim totius illius
habitationis 430 annorum et initium fuit in Ægypto et
finis : de fine id clarum est; de principio patet idem
ex Gen. 12, ubi narratur, statim ut Abraham venit ex
Mesopotamiâ in terram Chanaan, cogente fame venisse
in Ægyptum. 2° Illius habitationis 430 annorum ma-
jor pars in Ægypto est consumpta, siquidem in terrâ
Chanaan diversis temporibus manserunt tres illi Pa-
triarchæ, Abraham, Isaac, et Jacob 1954 annis. At
continua Hebræorum mansio in Ægypto fuit ducento-
rum quindecim annorum. Accedit, quòd habitatio
Hebræorum in Ægypto tribus rebus fuit valdè insi-
gnita et nobilitata. Primùm enim Joseph eo tempore
summo cum imperio universam Ægyptum per octo-
ginta annos gubernavit, ubi Hebræi in magnâ fuerunt
prosperitate. Deindè post mortem Josephi perinsig-
nis et admiranda fuit Hebræorum multiplicatio, licet
laboriosissimâ servitute afflicterentur ab Ægyptiis. De-
nique liberationem eorum atque exitum ex Ægypto
tot et tanta tunc facta prodigia valdè memorabilem et
stupendum reddiderunt. Ob hæc itaque causas Moy-
ses solam Hebræorum in Ægypto mansionem com-
memorare voluit.

Ibidem, v. 15 : *Generatione autem quartâ revertentur
huc,* pugnant cum lib. 4 Paralip., cap. 4, ubi ab Abra-
hamo ad Caleb (qui ingressus est terram repromis-
sam) numerantur sex generationes in tribu Judæ;
nimirum Isaac, Jacob, Juda, Phares, Esron, Caleb;
et totidem in tribu Levi, ab Abrahamo usque ad
Moysem, scilicet Isaac, Jacob, Levi, Amram, Moses.

Respondeo vaticinium hoc intelligi de generatiõ-

bus aut genitis hominibus qui diutissimè peregrini erant futuri et advenæ in Ægypto, quique aut eorum filii seu nepotes indè erant aliquandò exituri, ut terram promissam occuparent. Sed Judas, Phares, et Esron, qui triplicem generationis gradum instituunt, steterunt in Ægypto; Caleb autem, qui quarto gradu distabat, ex Ægypto egressus terrâ sanctâ potitus est

Ibidem circâ finem numerantur decem gentes expugnandæ ab Israelitis : cùm tamen Josue 24, v. 11, et Actorum 13, v. 19, solùm septem fuerint exterminatæ. Resp. septem duntaxat equidem referuntur expugnatae; vel quòd hæ potentiâ et ditione præstarent, aliæ verò tunc eis essent subditæ, sicut plerùmque contigit minores principatus à potentioribus occupari, et cum eis incorporari : vel quòd illæ jam erant extinctæ aut aliò translatae cùm illuc Israelitæ accesserunt.

Cap. 29, v. 23 : *Major serviet minori*, contradicit his cap. 32, v. 5, ubi Jacob per nuntios ait Esaü : *Hæc dicit servus tuus Jacob*. Respondeo : Oraculum istud non spectabat immediatè personâs Esaü et Jacob, sed eorum posteros; habet enim : *Duæ gentes sunt in utero tuo, et duo populi ex ventre tuo dividuntur, populusque populum superabit, et major serviet minori*; quod utique impletum est cùm David Idumæos sibi fecit tributarios, 2 Reg. cap. 8, v. 14.

Cap. 45, v. 27 : *Omnes animæ domûs Jacob quæ ingressæ sunt in Ægyptum fuere septuaginta*; quod repetitur Exod. cap. 1, v. 5, etc. Deuter. 10, v. 22, cùm tamen S. Stephanus, Act. 7, v. 14, dicat : *Mittens Jacob accessivit patrem suum in animabus septuaginta quinque*. — Respondet S. Hieron. (in Quæst. Hebr.) : « Manifestum est, inquit, omnes animas, quæ ingressæ sunt Ægyptum de femoribus Jacob, fuisse septuaginta, dùm sexaginta sex postea ingressæ sunt, et reppererunt in Ægypto tres animas, Joseph scilicet cum duobus filiis ejus; septuagesimus autem ipse fuit Jacob. Hanc rem ne videamur adversùs Scripturæ auctoritatem loqui, etiam septuaginta Interpretes in Deuteronomio translulerunt, quòd in septuaginta animabus ingressus est Israel in Ægyptum. Et paulò post, quòd si nobis id opponitur, quomodò in Actibus Apostolorum, in mentione Stephani, dicatur septuaginta quinque animas ingressas esse Ægyptum, facilis excusatio est. Non enim debuit S. Lucas, qui ipsius historiæ scriptor est, in gentes Actuum Apostolorum volumen emittens, contrarium aliquid scribere adversùs eam Scripturam quæ jam fuerat gentibus divulgata; et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta interpretum habebatur auctoritas quàm Lucæ, qui ignotus, et vilis, et non magnæ fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter observandum, quòd ubicumque sancti Apostoli aut apostolici viri loquuntur ad populos, iis plerùmque testimoniis abutuntur quæ jam fuerant in gentibus divulgata, licèt plerique tradant Lucam Evangelistam, ut proselytum, Hebræas litteras ignorasse. » Hæc S. Hieronymus, quibus significat Moysen idè sexaginta sex tantùm numerasse, quòd non fuerit com-

plexus ipsum Jacobum atque Josephum, et duos ejus filios, Ephraim et Manassem in Ægypto natos; qui si adjiciantur, conficiunt numerum septuagesimum. S. Stephanus verò nedùm hos numerat, sed etiam eis accenset tres (codicem Septuaginta interp. secutus) Josephi nepotes, unum ex Manasse, nempè Machir; duos ex Ephraimo, Sutalaam et Taam; duosque pronepotes, videlicet Galaad ex Machir, et Edom, filium Sutalaam, qui prioribus septuaginta adjuncti, efficiunt septuaginta quinque; at cùm hi in Ægypto nati fuissent, eos cum ingredientibus in Ægyptum Moyses non recensuit.

Cap. 48, v. 22 : *Do tibi partem unam extrâ fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio et arcu meo*. At Genes. 33, v. 19, et Josue ultimo, v. 33, refertur hunc agrum emptum fuisse à Jacobo *pretio centum agrorum*; non ergò fuit vi armorum conquisitus. — Respondeo hunc agrum primùm reverà emptum fuisse centum agnis à Jacobo; at cùm propter cladem Sichimitis illatam inde metu excessisset Jacob, hunc agrum invaserunt Amorrhæi, quos postea Jacob, in eam regionem reversus, vi et armis expulit.

EX EXODO.

Cap. 14, v. 13 : *Ægyptios quos nunc videtis, nequam ultra videbitis usque in sempiternum*; et v. 31 : *Et viderunt Ægyptios mortuos super litus maris*. — Respondeo Israelitas non vidisse ampliùs Ægyptios vivos et persequentes, sed in aquis suffocatos et mortuos; quorum cadavera ad littora maris ejecta, in argumentum erant victoriæ Dei pro Israelitis pugnantis, et eorum hostes expugnantis.

Cap. 20, v. 5 : *Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam generationem*, militat cum hoc Ezech. 18, c. 20 : *Filius non portabit iniquitatem patris*, etc. — Resp. Prior textus intelligitur de filiis qui iniquorum patrum impia vestigia sectantes, eorum pravitatem æmulantur; posterior verò de filiis qui parentum iniquitatem et malitiam aversantur.

Cap. 20, v. 24 : *Altare de terrâ facietis mihi*, contradicit huic cap. 27, v. 1 : *Facies et altare de lignis Setim*. — Resp. Duplex erat altaris pars, interior et exterior; illa è terrâ, hæc è lignis Setim constabat.

Cap. 20 : *Reddet animam pro animâ, oculum pro oculo, dentem pro dente*, etc., proscibitur per hæc Christi verba Matth. 5, v. 38 : *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe ei et alteram*, etc. — Resp. Loquitur Moyses de judicio publico magistratûs quem de reddendâ ad æquitatem justitiâ et secundùm juris et legis apices informat; Christus verò de homine privato, qui si ad Evangelii normam sese conformare cupiat, non debet vim vi repellere, sed vincero in bono malum, et in patientiâ suâ possidere animam suam.

Cap. 31, v. 18 : *Deditque Dominus Moysen... duas tabulas testimonii lapideas scriptas digito Dei*; et cap. 32, v. 16 : *Scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis*; quibus significatur Deum seipso aut angelorum ministerio tabulas legis inscripsisse; at cap. 34, v. 28, de

Moyses dicitur : *Scriptis in tabulis verba fœderis.* — Respondet S. Augustinus (lib. 5 decem. cap. 15, in Deuter.) priores textus intelligi de prioribus tabulis digito Dei exaratis, quas Moyses ob adorationem vituli aurei indignabundus confregerat; posteriorem verò de reparatis aliis tabulis quas dictante Deo Moyses ipse descripsit; at posteriores hæc tabule dicuntur etiam scriptæ digito Dei. Exodi 30, v. 1, et Deuteron. 10, v. 4. Respondent alii posteriores tabulas dici à Deo scriptas, quòd ejus mandato et dictamine fuerint exaratae; à Mose verò, quòd Dei dictantis verba exceperit et insculperit. At hæc eadem ratione universa Scriptura sacra dici posset scripta digito Dei. Eis itaque consentio qui verbum, *scripsit*, cap. 34, v. 28, non ad Moysen, sed ad Deum referunt. Nec adversatur quòd versu 27 antecedente jubetur Moyses scribere; nam hoc non spectat ad legis tabulas, sed ad præcepta quæ prius referuntur. Undè signanter Moysi ait Deus : *Scribe tibi verba hæc*, etc. Quamobrem, quæ ipse scripserat, illa in medio versùs concluduntur per accentum atnach; igitur verbum construendum est cum nomine remotiori *וַיִּכְתֹּב* quod in primo versùs segmento ponitur; ac subinde hic repetendum aut subaudiendum est nomen *כִּתְּבָהּ*.

EX LEVITICO.

Cap. 2, v. 1 : *Anima cum obtulerit oblationem sacrificii Domino, similia erit ejus oblatio fundetque super eam oleum et ponet thus*; cujus contrarium mandatur cap. 5, v. 11 : *Offeret pro peccato suo similia partem ephi decimam; non mittet in eam oleum nec thuris aliquid imponet*; quod iteratur Numerorum 5, v. 15. — Resp. Duplex hic commemoratur sacrificii genus: aliud Eucharisticum et gratiarum actionis, pro beneficiis acceptis; aliud expiatorium et satisfactionis pro peccatis; in priori oleum et thus benignitatis et venerationis symbola, gratissima habet Deus; at illa prohibet in posteriori, in signum suæ aversionis à peccato.

Ibidem, v. 11 : *Omnis oblatio quæ offeretur Domino absque fermento fiet*; at cap. 23, v. 17 : *Offeretis sacrificium novum Domino... panes primitiarum duos de duabus decimis similia fermentatae.* — Resp. Duo pariter hic designantur sacrificia, alia quæ fiebant voluntariè et in signum venerationis: alia quæ præcipiebantur in gratiarum actionem: à prioribus arcetur fermentum quod est hypocrisis et insinceritatis symbolum, dicente Christo Matth. 16, v. 6 : *Cavete à fermento Phariseorum, quod est hypocrisis*, ut admonerentur Judæi, sacrificia non esse offerenda ad pietatis ostentationem; tametsi non recusaverit Deus oblationem similia fermentatae in signum gratitudinis ob concessa ad victum necessaria.

Cap. 18, v. 16 : *Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis*; at Deuter. 25, v. 5 : *Fratris defuncti uxorem accipiet frater ejus, et suscitabit semen fratris sui.* — Resp. Prioribus verbis prohibetur ducenda uxor fratris aut viventis dum ab eo repudiatur, aut mortui, quando ille posteritatem et filios habet. Posterioribus autem, hoc postremum conceditur ad suscitandam fratris

absque filiis mortui familiam, undè specialis hæc lex, illius generalis est exceptio.

EX LIBRO NUMERORUM.

Cap. 2, v. 17, præcipitur ut tabernaculum et arca Dei deferantur in medio castrorum, dum proficiscerentur; at cap. 10, v. 33, legimus : *Arca fœderis Domini præcedebat eos per dies providens castrorum locum.* — Resp. In priori textu significatur ordinaria arcæ deportatio et consistentia in medio castrorum, quatenus omnes tribus ratum haberent sibi divinum ex æquo adesse Numen, et pari cultu et observantiâ Deum sibi præsentem venerarentur; in posteriori explicatur extraordinaria Dei dispositio et sanctio quâ semel voluit ut Israelitarum è Monte Sinai recedentium arca itinere trium dierum præcederet castra, tum ad designandam eis viam quâ pergerent, tum ad firmandos eorum animos atque significandum nihil eis ab hostibus esse timendum.

Cap. 4, v. 3, præcipitur Levitis ut à trigesimo anno et suprâ usque ad quinquagesimum annum stent et ministrent in tabernaculo fœderis; at Paralip. c. 23, v. 3 et 24. Levitæ dicuntur fecisse opera domûs Domini à viginti quinque annis. — Resp. Multiplex fuit Levitarum munus; nam alii aut inserviebant senioribus, aut officia inferiora exequabantur; alii deputabantur ad militarem templi custodiam; alii denique Sacerdotibus manus dabant in sacrificiis et aliis sacris officiis exequendis. Ad primum munus idonea erat ætas 20 annorum; ad secundum requirebatur annus 25 transactus; ad tertium desiderabatur annus trigesimus.

Cap. 12, v. 1 : *Locutaque est Maria et Aaron contra Moysen propter uxorem ejus Æthiopissam*; at hæc Exod. 2, v. 21, dicitur filia sacerdotis Madian. — Respondent aliqui cum Josepho (lib. 2 Antiq., cap. 10) Moysen duas habuisse uxores, unam filiam Raguelis Madianitarum sacerdotis nomine Sephoram, aliam filiam regis Æthiopum, dictam Tarbin. Verùm istud commentitium omninò videtur, quippè cum istud commentitium omninò videtur, neque alii commemorantur filii Moysis quàm quos ex Sephorâ suscepit. Unde respondeo hanc dictam esse Æthiopissam, non ab Æthiopiâ occidentali et Africanâ quæ jacet sub zonâ torridâ, sed orientali quæ posterioribus temporibus dicta est Arabia, hebraicè Cusch, complectiturque non solum Madianitas, sed etiam eos populos qui ad Arabicum sinum vergunt, testibus Herodoto (lib. 7), Plinio (lib. 5, cap. 8,) et S. Augustino. Undè Habacuc cap. 3, v. 7, eandem Madianitarum et Æthiopum gentem significans, ait : *Pro iniquitate vidi teutoria Æthiopiæ; turbabuntur pelles terræ Madian*, ubi eadem natio diversis nominibus exprimitur, interprete S. Hieronymo.

Cap. 14, v. 30 : *Omnes qui numerati estis à viginti annis et suprâ, et murmurastis contra me, non intrabitis terram super quam levavi manum meam ut habitare vos facerem, præter Caleb, filium Jephone, et Josue, filium Nun.* Ad Josue 14, v. 1, et cap. 17, v. 4, summus sa-

cerdos Eleazarus, tametsi ex adultioribus, eam terram est quoque ingressus. — Respondeo illam interminationem ferri tantum in eos qui ad exploratorum terræ Chananitidis falsam relationem, murmur et seditionem fecerant in Moysem; quorum criminis cum reus non fuerit Eleazarus, et multi alii Levitæ, pari cum sonibus poenâ non debuerunt plecti. Nec officit quod v. 1 et sequentibus cuncti filii Israel dicantur vociferasse contra Moysem et Aaron; hæc enim vox omnis limitatè accipienda est et determinanda ad majorem partem, uti eam accepit S. Paulus, 1 Cor. 10, v. 10: *Neque murmuraveritis sicut quidam eorum murmuraverunt et perierunt ab exterminatore*; quosdam dicit, non omnes ad unum. Itaque vox illa, *universa multitudo*, sumenda est restrictivè, cum exceptione paucorum. Sic usurpatur Exod. 32, v. 3, ubi etiam dicitur omnem populum auream contulisse materiam ad vitulum, cum tamen plurimi Levitarum in idololatriam istam non consenserint, et propterea à Deo reportarint benedictionem, Exod. 32, v. 26, 29, et hujus ipsius expressam restrictionem habemus apud S. Paulum.

Cap. 20, v. 26, Eleazarus summus Pontifex adfuit Aaroni patri suo morienti; at Levit. 21, v. 11, interdicitur summo Pontifici ne sit præsens cuiquam morienti, etiam patri et matri. — Respondeo Eleazarum, quamdiu in vivis fuit Aaron, fuisse summum Pontificem designatione tantum, nondum ministerio et officio; quamobrem sacras pontificatus vestes eum induit Moyses Aarone mortuo, uti præceperat Deus: ibidem illa autem prohibitio, quæ est in Levitico, spectat tantum ad summum sacerdotem actu suo munere defungentem.

Cap. 22, v. 12: *Dixit Dominus ad Balaam, noti ire cum eis*; at v. 20: *Surge et vade cum illis*; v. 35: *Vade cum istis*. — Respondeo Deum noluisse primum ut Balaam iret maledicere populo Israelitico; tandem ob duritiam cordis ire ipsi permisit cum displicentiâ, eâ lege ne quid loqueretur aliud, quam quod præceperat ei.

Cap. 27, v. 12: *Ascende in montem Abarim, et contemplantur inde terram*; at Deut. 34, v. 1: *Ascendit Moyses super montem Nebo, in verticem Phasga, etc.* — Respondeo Abarim montem esse; Nebo et Phasga vertices ejus. Differunt itaque ut pars et totum, locus integer et membrum.

EX DEUTERONOMIO.

Cap. 2, v. 19: *Non dabo vobis de terrâ filiorum Ammon, quia filiis Loth dedi eam in possessionem*; at Josue 24, 25: *Dedit Moyses tribui Gad... dimidiam partem terræ filiorum Ammon*. — Respondeo, regionem quam Moysis tempore possidebant Ammonitæ, retinuerunt ex integro; at ea regionis pars jam pridem à Sehone, Rege Amorrhæorum, occupata, distributa fuit inter Israelitas.

Cap. 15, v. 4: *Indigens et mendicus non erit inter vos*; at ibid., v. 11: *Non deerunt pauperes in terrâ habitationis tuæ*. — Respondeo priori textu Moysem non prædicere nusquam inter Hebræos fore pauperes, sed hortari Judæos, ut suâ liberalitate et misericordiâ

in fratres efficiant ne quis eorum egeat, et illas in angustias agatur ut ad victum necessaria mendicet; quamobrem posteriori loco adjicit: *Idcirco ego præcipio tibi ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi qui tecum versatur in terrâ*. Itaque in his duobus textibus præcipitur Judæis, vel ut fratrum suorum egestatem futuram suis eleemosynis præcaveant, vel ut præsentem sublevent.

Cap. 17, v. 17: *Rex non habebit uxores plurimas quæ alliciant animum ejus, neque argenti et auri immensa pondera*; at ex primo Reg. constat Davidem et Salomonem habuisse plures uxores et argenti et auri immensam copiam. — Respond.: Interdicitur regi uxorum pluralitas sicut et nimia divitiarum copia, quæ ejus animum ad nefarias voluptates alliciant, atque à Dei cultu revocent, uti contigit Salomoni; non verò quæ disseminando generi humano et publicæ regni utilitati inserviant. Reges enim ad superbiendum, cum injuriâ subditorum argenti et auri pondera multa colligere non debent; aliàs multis pecuniis opus est ipsi ad regnum et regiam majestatem conservandam.

EX LIBRO JOSUE.

Cap. 1, v. 11: *Post diem tertium transibitis Jordanem*; at ista non cohærent cum totâ narratione: nam capite sequenti mittuntur exploratores qui per tres dies latitarunt in montanis, v. 22, unumque in domo Rahab. Rursus, cap. 3, v. 1, venerunt Israelitæ ad Jordanem, et ibi morantur tres dies. — Respondent aliqui cum S. Augustino (Quæst. 2, in 1 cap. Jos.) Josue hæc statuisse ex humanâ prudentiâ sperans exploratores ad se quamprimum redituros. Verum magis arridet eorum responsio qui censent per hysteron proteron hæc esse accipienda; ita ut missio exploratorum, adeoque ea omnia quæ secundo capite referuntur, præponi debeant illi Josuæ dicto per castra promulgato; ita ut tres dies quorum hic fit mentio, sint fidem cum tribus illis diebus qui cap. 3 referuntur; quæ est ipsa Josephi in libris Antiq. sententia.

Cap. 2, v. 14: *Anima nostra sit pro vobis in mortem*, etc.; quibus verbis exploratores promittunt Rahabæ et universæ ejus familiæ vitam et salutem si eos illa non prodiderit; at id contrariatur huic divino mandato Neuter. 20, v. 14: *Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam (terram Chanaan) in manu tuâ percuties omne quod in eâ generis masculini est in ore gladii*, etc. — Responsio. Percutiendi erant omnes Chanaanæ idololatræ et Israelitarum hostes; non verò amici et erga veri Dei cultum benè affecti, qualis erat Rahab et universa ejus familia, uti liquet ex ejus Rahabæ ad exploratores discursu.

Cap. 7, v. 15: *Quicumque in hoc facinore (furti) deprehensus fuerit, comburetur igni*; v. 25, Achan, qui repertus est hujus criminis reus, lapidatus est. — Respondet S. August. (Quæst. 9 super Josue) per ignem, intelligi quamcumque calamitatem et poenam, subindeque lapidationem. — Respondent alii Achan, cum filiis suis non vivos fuisse exustos, sed primum lapidatos, deinde cum re furtivè ablatâ et universâ supellectile

igne consumptos, Deo haud dubiè mitigante pœnam.

Cap. 10, v. 13 et 14 : *Stetit itaque sol in medio cœli; non fuit antea nec postea tam longa dies.* Undè Eccli. 46, v. 5 : *Una dies facta est quasi duæ.* At 1 Paralip. 4, v. 22, memoratur vir qui etiam stare cœcit solem; similiter Isaïæ 38, v. 8, sol reversus est decem lineis, per gradus quos descenderat, adeoque idem decem linearum spatium ter eodem die est emensus, sicque lumen emersit horarum circiter 32. — Respondet Masius diem Josuanum non conferri cum aliis in longitudine, sed cum simili fine et effectû; ita quòd nusquam Deus ad alicujus hominis preces cœdendi hostis gratiâ sic diem produxerit. At in historiâ cardinalis Ximenii idem miraculum ad ejus preces innovatum legimus in expugnatione Maurorum. — Respondet Lyranus stationem solis sub Josuâ contigisse in solstitio æstivo; Ezechie verò temporibus, in brumali, ac proinde illa longior fuit hæc; enimverò duplicata dies in æstate, quadruplicatæ hiemali correspondet. — Responsio communior est, in Josue libro sermonem esse de productione diei respectivè ad Palæstinæ climata, in quibus tam proluxa dies nusquam contigit.

Ibidem, v. 26, rex Hebron cum aliis quatuor dicitur suspensus et necatus in stipite; at v. 36, refertur cum suis civibus occisus *in ore gladii.* — Respondet Lyranus in posteriori versu agi de rege novo qui priori capto extrâ urbem Hebron et suspenso, in urbis regimine successerat, atque postmodum in ejusdem civitatis vastatione fuit trucidatus; nam inter suspensionem unius et alterius interemptionem, plures civitates cepit Josue, ac subindè de uno eodemque hæc diversa occisio non potuit referri.

Ibidem, civitates Hebron et Dabir dicuntur captæ et vastatæ à Josue; quod confirmatur cap. 11, v. 21 : *In tempore illo venit Josue et interfecit Enacim de montanis Hebron et Dabir, et Anab, et de omni monte Juda et Israel, urbesque eorum delevit.* At 1 Judicum Hebron et Dabir dicuntur expugnatæ à tribu Juda, duce Calebo post Josue obitum. — Respondet Masius ab utroque duce et Josue et Calebo has civitates fuisse expugnatas; accidisse enim potuit post Josue victoriam et vitam, ut Chananæi, præsertim gigantes, montivagum genus, qui tempore expeditionis Josue in speluncis latitarent, postmodum resumptis animis et armis eas urbes invaserint. Licet enim Josue, quos assequeretur Chananæos, perimeret minimèque parceret, nihilominus tamen cum potius raptim armatâ manu regionem illam transcurreret, satisque haberet victoriâ suâ terrorem omnibus Chananæis incutere, quàm omnes omnium locorum latebras extremâ diligentia perscrutari; indè factum est, ut plures ejus ultricem manum evaserint, confugerintque vel in speluncas, vel in civitates Palæstinæ vicinas, uti legimus cap. 11, v. 22, qui captatâ postmodum occasione in easdem civitates subactas à Josue irruerunt, undè tandem ab Israelitis, duce Calebo, fuerunt ejecti.

Cap. 1, v. 8 : *Oppugnantes ergò filii Juda Jerusalem ceperunt eam, et percusserunt in ore gladii, tradentes cunctam incendio civitatem;* at v. 21 : *Jebusæum autem habitatorem Jerusalem non deleverunt filii Benjamin;* nam Josue 18, v. 28, Jerusalem numeratur inter quatuordecim civitates quæ assignatæ sunt in sortem tribus Benjamin. — Respondeo verisimile esse, unam eandem urbem utrique tribui fuisse concessam; ita tamen ut septentrionalem partem, quæ quondam vocabatur *Salem*, Genes. 14, v. 18, cesserit in sortem Benjaminitarum; australis verò quæ dicebatur *Jebus*, à tribu Juda fuerit occupata. Undè tribus Juda et Benjamin communem in eadem civitate habitationem, et in Jebusæo hostem habebant. Tametsi enim civitatem hanc (fortè annuentibus Benjaminitis) ceperint et vastaverint Judæi, attamen ab eâ Jebusæos, qui ad arcem confugerant, non potuerunt expugnare; hinc Josue 15, v. 63 : *Jebusæum autem, habitatorem Jerusalem, non potuerunt filii Juda delere, habitavitque Jebusæus cum filiis Juda in Jerusalem usque, in præsentem diem.* Ex quibus manifestum fit duas tribus, Benjamin et Judam, conjunctim eandem civitatem Jerusalem incoluisse, et Jebusæis in arce sese tutantibus tandem dedisse manus ut pacificè tamdiù cohabitarent, donec à Davide captâ illâ arce, ab eâ civitate pulsi sunt 2 Reg. c. 5, v. 7.

Cap. 10, v. 1 : *Post Abimelech surrexit dux in Israel Thola, filius Phua, patrum Abimelech, vir de Issachar;* ex quibus apparet Tholam fuisse nepotem Gedeonis; nam Gedeon erat frater Phua; at c. 6, v. 15, Gedeon dicitur de tribu Manassis: itaque ejus frater ex tribu Issacharis non erat oriundus. — Respondet S. Augustinus (quæst. 47 in hunc lib.) Gedeonem et Phua fratres uterinos habuisse distinctos patres et ex diversis tribubus; mulieres enim poterant viris aliarum tribuum nubere, ubi non aderat periculum miscendarum hereditatum.

Ibidem, v. 4 : *Ex nomine ejus appellatæ sunt Havot Jair, id est, oppida Jair.* At Numer. 20, v. 41, hoc nomen illis oppidis factum fuerat ab alio Jair longè antiquiore. Responsio : Appellatio primùm facta est ab antiquiore Jairo qui ea occupaverat; cum verò hæc oppida meliorem in formam fuissent instaurata atque muris cineta, à posteriore Jairo, idem nomen, quod fortè temporum successu variatum fuerat, denuò restitutum est et innovatum.

Cap. 18, v. 1, *Tribus Dan quærebat possessionem sibi, ut habitaret in eâ, usque ad illum enim diem inter cæteras tribus sortem non acceperat.* At Josue c. 19, v. 40 : *Tribus Dan cum aliis tribubus, dum distribueretur terra Chananæorum, in sortem venit.* Respondeo reverà Dan tribum sortem cum aliis obtinuisse; at cum hæc esset angustior quæ numerosæ jam multitudini sufficeret, amplior fuit quærenda. Accedit quòd hæc tribus non potuerit eripere Amorrhæis fortissimis populis partem regionis sibi concessam; quomobrem

ab aliis populis minùs pugnacibus alia fuit occupanda.

EX LIBRO PRIMO REGUM.

Cap. 13, v. 1 : *Filius unius anni erat Saul cum regnare cœpisset; duobus autem annis regnavit super Israel.* At Act. 13, v. 20 : *Exindè postulaverunt regem, et dedit illis Saul, filium Cis, virum de tribu Benjamin annis quadraginta.* Duo hic pugnare videntur : primum quòd Saul dicatur *filius unius anni* dùm regnare cœpit, cùm jam esset adultæ ætatis, et altior aliis Israelitis ab humero et sursùm; secundum quòd referatur *duobus annis regnâsse*, cùm alibi regnaverit annis quadraginta. Responsio ad primum : Saul erat filius unius anni vel quandò regnum iniiit, ob innocentiam scilicet et mentem ab omni malitiâ immunem; quia, ut loquuntur doctores Hebræi, referente Jario, *nondùm gustaverat gustum peccati*; quibus concordat illud S. Pauli monitum 1 Cor. 14 : *Nolite pueri effici sensibus, sed malitiâ parvuli estote.* Vel jam ab anno regnum inierat dùm hæc agerentur, nimirùm illius regni in Galgalis innovatio et confirmatio. Ad secundum : Duobus annis regnavit legitimè et antequàm reprobaretur à Deo; vel regnaverat duobus annis cùm sibi eligeret tria millia virorum ex Israel, et copias militares contraheret. Sunt etiam qui sentiunt ex principatu Samuelis et Saulis confici quadraginta annos à S. Paulo memoratos; cùm enim Samuel iudicem egerit annis triginta octo, quia populo præfuit ab adolescentiâ, uti colligitur ex 1. Reg. 12, v. 2; quibus annis, si duos regni Saulis adicias, conflabuntur quadraginta, quos utique simul commemorare voluit S. Paulus, utriusque præfecturæ tempora conjungens et neutri seorsim definitè annos adscribens.

Ibidem, v. 13 : *Quod si non fecisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in æternum.* At Genes. 49, promittitur Judæ sceptrum non auferendum ex ejus familiâ donec Messias venerit; non potuit ergò regni perpetuitas concedi posteritati Saulis, qui erat ex tribu Benjamin.— Respondeo promissionem illam Sauli factam, fuisse tantùm conditionatam, et ex hypothesi quòd ipse fideliter in omnibus Deo paruisset : neque illa futura erat usque ad mundi finem, sed donec aliquis ex ejus stirpe virilis seminis exstitisset; at cùm prævidisset Deus Saulem ab hac conditione deflecturum, absolutè decrevit sceptrum ab eo auferendum et transferendum in tribum Juda, donec veniret Messias.

Cap. 15, v. 35 : *Et non vidit Samuel ultrà Saul usque in diem mortis sup* : at, c. 19, v. 21, refertur Saul propheta nudus coràm Samuele.— Responsio. Non vidit ampliùs eum Samuel regem agentem et salutaria morita excipientem et exequentem, sed ut à Deo reiectum et exauctoratum, atque mente motum.

EX LIBRO SECUNDO REGUM.

Cap. 8, v. 18 : *Filii autem David sacerdotes erant.* At David erat ex tribu Judâ, in quâ nihil de sacerdotibus Moyses locutus est, inquit Apostolus, Hebr. 7, v. 14. — Resp. Vocem *cohen*, hic positam, non solum sa-

cerdotes, sed et *principes, præsides et populi duces, ac militum præfectos* significare; undè Paral. 18, v. 17, hic locus sic redditur : *Filii David primi ad manum regis.* Quamobrem sacerdotes dici poterant justitiæ, et concilii regii principes et presbyteri.

Cap. 10, v. 18 : *Occidit David de Syris septingentos currus et quadraginta millia equitum* : at, Paral. 19, v. 18 : *Interfecit David de Syris septem millia curruum et quadraginta millia peditum.* Quæ prioribus non cohærent.— Respondeo in hoc bellicoso congressu ex Syrorum exercitu desiderata esse octoginta et septem militum millia, et in libro Paralip. suppleri quod in historiâ Regum fuerat prætermisum; prætermitti verò quod in illo libro fuerat narratum; proindè hic addit *peditum quadraginta millia*, quod ille omiserat, nec meminit *equitum*, quia istud in lib. Regum fuerat expressum. Cæsi sunt igitur in hoc bello octoginta septem armatorum millia, nimirùm quadraginta millia equitum vulgarium, et septem millia nobiliorum qui septingentis curribus vehebantur, uti refert liber Regum : et præterea quadraginta millia peditum, quod liber Paralip. narrat.

Cap. 15, v. 7 : *Post quadraginta annos dixit Absalon ad regem, etc.* Ista non concordant cum regno Davidis qui non multùm ultrà quadraginta annos imperavit.— Respondet S. Hieronymus (in quæst. Hebr.) hos 40 annos numerandos esse à tempore quo Saul interfecit Sacerdotes, ut denotetur divinam ultionem suscitari super David, quòd Achimelech Sacerdotem fefellerat fueratque in causâ cur hic cum aliis Sacerdotibus trucidaretur. Putant alii exordium horum 40 annorum ducendum esse à tempore quo Israelitæ petierunt regem, ut ex hac rebellione revocarent in memoriam Samuelis oraculum, quòd hæc petitio foret exitiosa. Aliqui petendum volunt ab unctione Davidis, quæ videtur contigisse anno secundo regni Saulis; ac subindè hæc Absalonis in patrem perduellio contigit ad minùs anno integro antè Davidis mortem.

Cap. 21, v. 19 : *Tertium quoque fuit bellum in Gob, contrà Philistæos in quo percussit Adodatus, filius Sathis polymitaris Bethleemites, Goliath Gethæum.* At Goliath occisum fuisse à Davide constat Reg. 18. — Respondeo hunc Goliath diversum esse ab eo quem David adolescens interfecit, ut constat ex textu, ubi in tertio bello contrà Philistæos hic gigas dicitur occisus cùm jam David annosus esset et viribus deficeret, ibidem, v. 15. Quamobrem Paralip., c. 20, v. 6, hic dicitur *frater Goliath Gethæi*, frater, inquam, si non sanguine et origine, certè similitudine roboris et vastâ corporis proceritate.

Cap. 24, v. 9 : *Et inventa sunt in Israel octingenta millia hominum fortium, qui educerent gladium et de Judâ quingenta millia pugnatorum.* At hic numerus non concordat cum eo qui assignatur 1 Paralip. cap. 21, ubi legimus : *Inventus est omnis numerus Israel mille millia et centum millia virorum educentium gladium : de Judâ autem quadringenta septuaginta millia virorum bellatorum.* — Respondeo. Census quem refert prior textus exhibitus est ab Joab, qui cùm esset ex tribu

Juda, exactius rem in sua tribu confecerat; in cæteris verò tribubus paulò negligentius; neque etiam tribum Levi et Benjamin numeraverat; imò territus plagà è cælo inmissà, accedente etiam inhibitione regis, à populi numeratione destiterat. Is verò census qui refertur in libro Paralip. videtur confectus à principibus militum, qui Joabo in hac populi numeratione aderant, quique partes suas in remotioribus tribubus numerandis implentes, antequàm illis innotuisset regis edictum, pergebant numerare populum, cum jam Joabus destitisset: undè collegerant alia trecenta millia virorum ex Israel. Pauciores verò referunt ex Judà, quia fortè cum huic negotio darent operam, inhibitionem regis acceperunt. Adjici potest quòd in priori numeratione virorum Israel, scribantur tantùm viri fortes; in posteriori verò etiam gregarii milites. Similiter in priori numeratione virorum de tribu Juda scribuntur milites cum ducibus et præfectis; in posteriori verò soli milites referuntur. Vel in libro Reg. non comprehenduntur legiones ordinariæ, quippè quæ jam antè in numerato erant pro regis custodia; expeditæ enim semper habebantur distributiones duodecim, una in unàquaque tribu habens viginti quatuor millia virorum stringentium gladium, qui numerus per duodecim subductus et multiplicatus, summam militum efficit ducenta et octoginta octo millia; his autem præerant sui duces duodecim cum suà quisque chiliade atque chiliarchis, ut ibidem dicitur, ex quibus assurgit summa duodecim millium; hoc numero addito priori, prodeunt præcisè trecenta millia, quæ in Paralip. excedunt numerum qui recensetur in libris Regum.

EX LIBRO TERTIO REGUM.

Cap. 7, v. 15: *Finxit duas columnas æreas, decem et octo cubitorum altitudinis columnam unam*; at 2 Par. 3, v. 15, illæ duæ columnæ dicuntur habuisse triginta et quinque cubitos. — Respondeo. In priori textu tribuuntur cubiti sacri decem et octo utrique columnæ; in posteriori verò 35 communes; et ideò idem planè dicitur utrobique; cubitus enim sacer duos continebat communes, ideòque 18 sacri 36 efficiebant communes; ex communibus verò deest unus in Paralipomenis, ex sacris nihil, quia in Regum libro docetur, quænam plena et perfecta fuerit columnarum longitudo, at in Paralipomenis, basis excipitur utriusque columnæ, quæ unius cubiti fuit communis, qui si addatur, exsurgit numerus triginta sex cubitorum.

Ibid., v. 26: *Mare æneum duo millia batos capiebat*; at lib. 2 Paralip., cap. 4: *Capiebat tria millia metretas*; quæ cum eadem sit mensura cum batis, hi textus non coherent. — Respondeo in priori referri batos sacros, in posteriori verò textu vulgares. Porrò hi tertià parte minores erant illis, subindèque metretæ erant minores illis batis. Adjici potest in hoc ingentissimum vas infundi quidem solere tantùm bis mille batos, licet capere posset tria millia, usque ad labri summitatem.

Cap. 15, v. 14: *Asa autem excelsa non abstulit*; at 2 Paralip., cap. 14: v. 15: *Abstulit de cunctis urbibus Juda aras et fana*, etc. — Respondeo e celsa fuisse duplicis generis, alia in quibus verò Deo cultus im-

pendebatur, alia in quibus colebantur falsa numina; hæc destruxit Asa, illa non abstulit.

EX LIBRO QUARTO REGUM.

Cap. 8, v. 26: *Viginti duorum annorum erat Ochozias cum regnare cœpisset*, etc., at 2 Paralip. 22: *Quadragesima duorum annorum erat Ochozias cum regnare cœpisset*; qui posterior locus non solum à priori dissidet, sed si ex integro admittatur, concedendum erit filium biennio seniorem esse suo patre. Nam Joram, Ochoziæ pater, mortuus est quadragenarius, quod vitâ functo, Ochozias regnum est auspicatus. Responso communis est mendum irrepsisse in libros Paralip., ex notis Hebraicis vitatis, ita ut pro כ et ב ex quibus conficitur numerus 22, positum sit ב et כ, ut fieret numerus 42. Ità sentiunt Cajetan, Mariana cum aliis plurimis. At cum istius mendii nec S. Hieronymus, nec Bibliorum correctores sub Pio V, et Clemente VIII meminerint, neque illud expunxerint, atque omnia exemplaria cujuscumque conditionis constanter habeant illum numerum 42 in libris Paralip. vix concederem errorem sic invaluisse, ut in omnia prorsus exemplaria irrepserit, nec ab aliquo veterum fuerit notatus. Unde meo judicio meliùs respondent cæteri qui sentiunt Ochoziam regnasse quidem viginti annis cum patre suo Joram et avo Josaphat, atque tunc fuisse natum viginti duos annos, ut fert textus libri Reg., mortuo autem patre suo Joram, qui sceptrum tenuerat octo annis, Ochoziam præfuisse solum per duos annos, atque tunc natum fuisse annos quadragesima duos, ità quòd in consortium regni venerit cum patre solo octo annis, et cum patre et avo duodecim; Josaphat namque regnavit viginti quinque annis.

At inquires, verosimile non fit Ochoziam cum patre et avo regnasse, tum quia nullum est ejusmodi regni consortii in Scripturâ sacrâ exemplum; tum quia Ochozias ipse minor erat natu inter fratres, qui non nisi post mortem Josaphat trucidati sunt per latrunculos Arabum: tum denique quia mortuo Joram, *habitatores Jerusalem constituerunt Ochoziam filium ejus minimum regem pro eo*, Par. 22. Itaque antè rex non erat. — At omnia hæc argumenta facilè dissolvuntur: Primum quidem omninò falsum est; nam Ezechias duobus annis regnavit cum patre; enimverò 4 Reg., cap. 18, dicitur regnasse viginti novem annis, cum tamen solus tantùm viginti septem regnaverit, duos autem cum patre suo. Ad secundum dico non videri insolitum filios natu minores spretis grandioribus ad regni consortium evocari; sic à Davide selectus est Salomon præ Adoniã; et Abia præ cæteris fratribus. Ad tertium respondeo novum non esse quòd qui priùs rex fuerat inauguratus, iterùm acclamante populo rex salutetur; sic Saul, 1 Reg. c. 10, ab Israelitis rex agnitus, iterùm c. 11, in Galgalis rex proclamatur; sic pariter Salomon Paralip., cap. ultimo, in regem denuò ungitur.

Adjicies iterùm: Si mortuo patre, Ochozias natus fuisset annos 42, ejus mater Athalia fuisset grandævæ ætatis, nec subindè apta regno; quis enim mulieri admodùm vetulæ atque nefariæ animo lubenti paruisset? — Verùm quis nescit quantum semper vigeat

iniquæ mulieri vafrities; quantumque valeat apud mercenarios aulicos prospera, si faveant, repromittens; et dira quæque obsistentibus interminans mulier crudelissima, quæ in proprios etiam nepotes regnandi libidine illecta desævierat?

Sunt etiam qui ut utrumque hunc textum concilient, dicunt quadraginta duos illos annos in libris Paralip. commemoratos, numerandos esse ex quo domus Amri usque ad regnum Ochoziæ regnare cœperat; istudque ratione Athaliæ, matris hujus Ochoziæ, quæ erat filia Amri regis Israel 4 Reg., c. 8, v. 7. Amri enim, cujus nomen hic ad familiam pertinet, ex quâ ipse primus regnavit, ut legitur 3 Reg., c. 16, sceptrum regni Israel tenuit octo annis, Achab ejus filius cum Ochoziâ filio viginti duobus, et Joram à Jesu sublatus duodecim.

Cap. 16, v. 3: *Achab filium suum consecravit transferens per ignem secundum idola gentium*; at 2 Paralip., cap. 28: *Reliquit filium Ezechiam regni successorem*. Resp. Probabile esse Achabum plures habuisse filios, ex quibus unum idolis immolavit, superstite Ezechia regni successore. Si verò unicum habuerit, dicerem illum non fuisse flammis extinctum, sed duntaxat eis expositum lustrationis gratiâ. Neque enim gentiles filios suos inanibus diis oblatos igne semper comburebant, sed etiam purgationis et expiationis causâ per medias flammâs transferebant, quod districtè prohibetur Judæis Deuteronomii cap. 25, v. 10, iis verbis: *Nec inveniatur in te qui lustrat filium suum, aut filiam ducens per ignem*. Quamobrem signanter præfatus textus habet, transferens per ignem, ut significetur filium Achabi more gentilium transmissum esse per medias flammâs, quasi consecrationis et purgationis gratiâ, non autem ustulatum et vitâ privatum.

Cap. 24, v. 6: *Dormivit Joachim cum patribus suis*, quæ juxtâ Scripturæ consuetudinem, et loquendi modum, significant eum obiisse in Judæâ et sepultum in sepulcris patrum. At 2 Paralip. cap. 36, v. 6, dicitur catenis vinculus à Nabuchodonosore ductus in Babylonem et sepulturâ asini sepultus, juxtâ vaticinium Jeremiæ, cap. 22, v. 18. Resp. quòd cum ex 4 Reg., cap. 23, v. 36 liquidò constet Joakimum regnâsse undecim annis, Jeremias verò, cap. 25, asserat Nabuchodonosor anno quarto ineunte regni Joakim, vel tertio finiente, ut tradit Daniel, venisse Jerosolymam, eam expugnâsse, atque captum Joachimum et partem vasorum sacrorum transtulisse in Babyloniam; aliundè verò Jeremias prædixerit eum projectum iri extrâ portam Jerusalem, et sepulturâ asini sepeliendum, necesse est eum rebus cum Nabuchodonosore compositis, ex victoris clementiâ remissum fuisse Jerosolymam, et restitutum in regnum sub conditione tributî. Nam Joakim tribus annis servisse Nabuchodonosori expressè traditur cap. 24 lib. 4 Reg., ac subindè anno quarto regni sui in regnum restitutus, promissum tributum solvit tribus annis sequentibus, quinto videlicet, sexto et septimo; at cum vanâ spe protectionis à rege Ægypti delusus, anno octavo Chaldæum procrastinationibus lactando tributum non solvisset, neque etiam

anno nono; tandem Nabuchodonosor expeditionem in Ægyptios aggressus, priùs in sibi perduellem Joakimum arma movit, Jerosolymam denuò in potestatem initio undecimi anni Joakimi recepit, non tam armorum vi, quàm fraude. Cum enim superiore jam anno aliquot menses in Jerosolymæ obsidione posuisset, eamque longiùs proferendam timeret, hujus anni principio consilium cepit obtinendi in urbem ingressum, promittens interpositâ jurisjurandi religione, pacificum fore ingressum suum, ut Josephus ait. Cui promissioni Joakimus eo faciliùs assensum præbuit, quominus erat destitutus à comœtu, et ejus clementiam jam fuerat expertus, Babylonem, tertio sui regni anno abductus, remissusque. Ergò Nabuchodonosorem cum exercitu suo mœnibus accepit. *At ille receptus, non servavit fidem, ut ait Josephus, sed florem juventutis Jerosolymitanorum cum ipso rege interfecit*; ratus videlicet scœdifrago frangendam fidem, quem etiam insepultum extrâ mœnia projici jussit, ut Jeremiæ vaticinium impleretur, qui prædixerat eum extrâ portas Jerusalem projiciendum, ad æstum per diem, et ad gelu per noctem, et putrefactum sepulturâ asini sepeliendum: nemine omninò in tanto populo reperto, qui nocturnam pietatem regio cadaveri exhiberet, exemplo Tobia. Sed oportuit Uriæ Prophetæ cadaver projectum super sepulcra ignobilis vulgi vindicari. Quòd autem nihilominus dicitur *dormisse cum patribus suis*, sciendum est eam locutionem etiam in morte violentâ aliquandò à Scripturâ usurpari, ut in Jorami et Achabi morte. Denique in secundo Paralip. significatur in ejus corpore inventas esse notas, quæ ostendebant eum alicujus idoli stigmaticum factum fuisse quales in magis et maleficis sæpè reperiuntur.

EX LIBRO PRIMO PARALIPOMENON.

Cap. 2, v. 15, David dicitur septimus et ultimus filius Isaï: at 1 Reg. 16, v. 41, cum Isaï coràm Samuele adduxisset septem filios, dixit unum adhuc superesse, nempe Davidem pascentem oves. — Respondent interpretes cum magistro historiæ Ecclesiasticæ Isaï præter istos septem filios à se immediatè genitos, alterum habuisse adoptivum, nempe Jonathan, filium Sammaa, seu nepotem ex tertio filio, quem cum haberet domi, etiam cum aliis filiis sistere voluit coràm Samuele, ne fortè is esset quem Deus seligeret in regem.

Cap. 3, v. 6: *Porrò in Jerusalem ei (Davidi) nati sunt filii Simmah, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee*; at Proverb. v. 3, Salomon, testatur se fuisse *unigenitum coram matre suâ*, proindè non potuit habere tot fratres uterinos. — Respond. Salomonem idcirco dici unigenitum, non quòd solus reverà esset à David ex Bethsabeâ genitus, sed quia velut unigenitus erat dilectissimus, undè Septuaginta reddunt, *unicè dilectum*.

Cap. 10, v. 6: *Interiit ergò Saul, et tres filii ejus, et omnis pariter domus ejus concidit*; ad Reg. 2, v. 8: *Abner Isboseth filium Saul regem constituit super Israel, etc.* — Respondeo reverà quidem Isboseth

aliquandù regis nomen obtinuisse; at cùm duobus annis regnasset specie tenùs, et non tam suà quàm Abneris auctoritate et virtute, tandem in lecto miserè trucidatum esse: ejus autem filius Miphiboseth erat in aulà Davidis ex gratià et sine imperio; undè familia Saulis cum eo concidisse dicitur, quippè quæ nullà ampliùs auctoritate ad posteros propagandà invaluit.

Cap. 21, v. 25: *Dedit ergò David Ornan pro loco siclos auri justissimi sexcentos*; at 2 Reg. cap. 24, v. 24: *Emit ergò David aream et boves argenti siclis quinquaginta*. — Respons. In priori loco emitur majori pretio locus et spatium amplissimum ubi oblatum fuerat sacrificium; in posteriori solum commemoratur emptio loci ubi constitutum fuerat altare, unà cum bobus immolatis, et lignis ad sacrificium necessariis. Undè non est eadem emptio, sed duplex; cùm enim David inter angustias sævientis pestis placare vellet Dominum, in eodem loco ubi percipientem Angelum conspexerat, primùm emit quinquaginta siclis argenteis locum altaris et necessaria ad holocaustum; postquàm verò (ait Waltherus) igne cœlitùs delapso, et sanatà lue, David intellexisset hunc ipsum locum esse quem Dominus ad ædificandam domum suam elegisset, jam exiguà illà areà quæ altari cesserat, noluit esse contentus, sed totum illum montem Moriah emit ab Areunà sexcentis siclis auri; hic enim clarissimè asseritur, quòd rex pretium hoc dedit pro loco; ibi autem commemorantur saltem boves, ligna et area. Hæc expositio robur etiam accipit ex 2 Paralip. 3, v. 4, ubi dicitur quòd Salomon ædificavit domum Domini in monte Moriah, qui demonstratus fuerat David, in loco quem paraverat David in areà Ornan Jebusæi.

EX LIBRO SECUNDO PARALIPOMENON.

Cap. 2, v. 14: *Misi tibi virum prudentem et scientissimum, patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan; cujus pater fuit Tyrius*; at 3 Reg., cap. 6, v. 14: *Tulit Hiram de Tyro filium mulieris viduæ de tribu Nephthali, patre Tyrio*. — Resp. Pater Hiram erat reverà ex tribu Nephthali, et dictus est Tyrius, non origine, sed incolatu, quòd Tyri diutissimè vixisset; mater verò illius ex tribu Dan, undè Hiram ille dictus est ex tribu Nephthali genere paterno, quod clarè exhibet textus Hebræus, posteriorem locum sic ad verbum reddens: *Filius mulieris viduæ ipse de tribu Nephthali*.

Cap. 24, v. 21 Zacharias dicitur interfectus in atrio domùs Domini: at Matth. 23, v. 35, dicitur *occisus inter templum et altare*. Resp. Hic *Templi* nomen accipitur vel in strictiori, vel in latiori significatione. Priori modo eam tantùm continebat partem tecto cooperatam: posteriori verò omnem ambitum muris cinctum, subindèque aream in quà sub dio erat altare holocaustorum. In priori significatione, occisus est Zacharias in atrio domùs Dei: in posteriori verò occisus fuit inter templum muris clausum, et istud altare holocaustorum, quod sub dio fuisse multis probat Glassius Phil. Sacr. pag. 119.

EX LIBRIS ESDRÆ ET NEHEMIÆ.

Pugnare videntur manifestè hi duo libri in recen-

sione eorum Judæorum qui è captivitate Babylonica redierunt Jerosolymam. Nam Esdræ 2, v. 5, filii Area numerantur 775. At Nehem. 7, v. 10, sunt 652. Insuper apud Esdræ, ibidem, v. 6, filii Phaath Moab, filiorum Josue, Joab 2812. Apud Nehemiam verò 2818; apud Esdræ, v. 8, filii Zethuas sunt 945, apud Nehemiam. v. 13, iidem sunt 845, etc. Respondeo discrimen hoc esse petendum ex duplici indice diversis in locis et diverso tempore edito. Nam recensio quæ exstat apud Esdræ, facta est in Babylonià, in quà scripta sunt nomina eorum qui ad exitum erant parati. Quæ verò est apud Nehemiam post illam Esdræ, annis 72, et confecta ab ipso Nehemià, si benè auguratur Grotius, eorum est qui reverà redierant Jerosolymam. Porrò ex iis qui nomina sua ad reditum consignaverunt, plurimi fortè mutato consilio, maluerunt stare in Babylonià; nonnulli etiam qui non fuerant scripti, sese exeuntibus comites dederunt; aliqui etiam fortè in vià defecerunt; indè fit quòd eadem familiæ vel numerosiores, vel minores in alterutro indice appareant. Undè rectè stat utriusque veritas.

Quæ ex libris Judithæ, Esther, Tobie et Jobi colligi possunt antilogiæ, mox enucleabuntur in eorum librorum discussione.

EX LIBRO PSALMORUM.

Psalm. 1, v. 5: *Non resurgent impii in judicio*, ait Actor. 17, 31, Rom 14, v. 10, et alibi sæpè asseritur futura omnium omninò hominum resurrectio. Resp. 1° Illa verba intelligenda esse non de Resurrectione generali hominum, et Judicio extremo, sed de judiciis temporalibus, in quibus impii non consistent, sed causà cadent; verbum enim *Kum* hic scriptum non solum significat *surget* et *resurgere*, sed etiam *stare* et *consistere*: hinc impii non consistunt in judicio emendationis, in quo stant justi, quia probantur velut aurum in fornace: impii verò in Deum blasphemantes et murmurantes velut arentes paleæ, in igne tribulationis cremantur et abeunt in favillas. Nec in judicio *discussionis*, in quo si nosmetipsos judicamus, non judicabimur, quia impii peccatorum suorum pondere ita deprimuntur, ut nullam emendationis spem habentes, in desperationem ruant. Si verò quis ea verba ad extremum judicium referat, etiam verum erit dicere impios in eo non resurrecturos, quia non resurgent in æternum victuri et coronandi, sed puniendi et morituri; nam sicut oves in inferno detrudentur, et mors depascet eos.

Psalm. 7, v. 7: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. At obstetricibus Ægyptiacis propter mendacium, quo Pharaonem ludentes salvârunt Hebræorum puerulos, ædificavit Deus domum; et Rahab, quia mendacio liberaverat exploratores Israelitarum, sortem in populo Dei, imò et in genealogià Christi obtinuit. Respondet S. Augustinus 1° obstetrices Ægyptias non fuisse præmio donatas ob mendacium, sed propter timorem in Deum et misericordiam in illos puerulos. Similiter Rahab gratiam obtinuit, non propter mendacium, sed propter beneficium; neque Deus in illis

probavit verbum mendacii, sed affectum obsequii. 2° Cùm triplex sit mendacium, *perniciosum, officiosum et jocosum*; istud lædit, illud prodest, hoc delectat, Deus absolutè perdet et castigabit graviter omnes qui loquuntur mendacium perniciosum, levius autem qui officiosum et jocosum.

Psalm. 31, v. 3: *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem totà die.* Si tacuit quomodo clamavit totà die? Resp. Tacuit dùm peccatum per novem menses occuluit, nec confessus est, donec à Prophetà publicè est objurgatus. Clamavit autem totà die, et rugiit à gemitu cordis, cùm propter gravitatem admissi sceleris, tùm propter sanitatem et vitam pueri ex adultério nati.

Psalm. 34, v. 21: *Custodit Dominus omnia ossa eorum; unum ex illis non conteretur;* at plurimum justorum, præsertim martyrum, ossa constat esse contusa, igne combusta ac in cineres et favillas dissipata. — Resp. duplicem cogitari posse ossium contritionem, unam in destructionem, aliam in reparationem; permittit quidem Deus ad tempus ossa justorum comminui; at in resurrectione omnia instaurabit ad unum, nec sinet aliquid ex eis perire.

Psalm. 37, v. 23: *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* At Luc. 16, Lazarus jacebat ad januam divitis cupiens saturari de micis quæ cadebant sub mensâ ejus, et nemo illi dabat, quin et ipse David viaticum pro se et suis petiit à Nabale, et panes à sacerdote. — Respondent aliqui oraculum istud intelligi de pane spirituali vrbis Dei, quo justorum animæ destituuntur. At sensus litteralis est, quòd licet justis interdùm et ad tempus egeant pane, et eas in angustias adigantur, ut à Deo videantur abjecti, atamen Deus non sinit eos diù conflictari cum adversis, sed eripiens eos ab omni egestate ità bonis cumulat, ut eorum posteritas abundet.

Psalm. 103, v. 5: *Fundasti terram super stabilitatem suam.* At Psalm. 135, v. 6: *Firmavit terram super aquas.* — Resp. Terræ basis et fulcrum est ipsa Dei potentia, quæ hoc universum virtute suâ sustinet; terra verò, utpotè centrum universi, velut in aquis consistere dicitur, quia aquis instar insulæ cingitur ac munitur.

Psalm. 112, v. 6: *Justus in æternum non commovebitur.* At Proverb. 204, v. 16: *Septies in die cadit justus.* — Resp. justus fide, spe et charitate firmatus, adversitatibus undique sævientibus non dejicitur, nec à justitiâ penitus declinat: dùm verò ex humanâ fragilitate tumultuantibus tentationum procellis jactatur, statim erectâ in Deum mente et fiduciâ resurgit et consistit.

Psalm. 116: *Omnis homo mendax.* At Apocal. 14, v. 15: *In ore eorum non est inventum mendacium.* — Resp. In priori textu admonemur ad quid inclinet inducta per peccatum humana fragilitas; in posteriori, à quo præservemur per Christi gratiam, quæ sanat omnes infirmitates nostras.

EX LIBRO PROVERBIORUM.

Cap. 1, v. 26: *Ego in interitu vestro ridebo: at*

Ezech. 18, v. 32: *No. o mortem morientis, etc.* — Resp. Deus ex misericordiâ non vult mortem peccatoris impœnitentis; at ex justitiâ delectatur in vindictâ et poenâ quâ ejus finalem perduellionem ulciscitur.

Cap. 6: *Vade ad formicam, ô piger, etc.* His verbis exemplo formicæ stimulat homines otiosos, ut sibi procurent in tempore opportuno quibus in adverso vescantur; at Lucæ 12, v. 22. Christus ait: *Notite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini, etc.* — Resp. In priori provocatur ad providendum sibi de necessariis: in posteriori nimia hæc sollicitudo damnatur; undè homo in labore vultus sui vesci quidem debet pane suo, ità tamen ut jactet cogitatum suum in Domino, qui ipsum enutriet.

Cap. 26, v. 4: *Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis.* At v. 5: *Responde stulto juxta stultitiam suam, ne videatur sibi sapiens.* — Resp. His admonemur non esse imprudenter agendum cum stultis, et excæcatis peccatoribus, nec eorum sannis et corviciis reciprocandum: at si illorum petulantia vergat in Dei offensam, proximi injuriam, et nostram infamiam, tunc pro viribus est coercenda.

EX LIBRO ECCLESIASTIS.

Cap. 1, v. 10: *Nihil sub sole novum.* At Jeremiæ cap. 31, v. 22: *Creavit Dominus novum super terram;* et Apocalypsis 21, v. 5: *Ecce nova facio omnia.* — Resp. 1° Nihil novi in rerum naturâ apparere intrâ ipsius naturæ seriem et primigeniam rerum constitutionem et consistentiam; res enim cœlestes et terrænæ eodem ordine consistent, quo primitivâ de rerum omnium opifice fuerunt constitutæ: eadem enim est terræ cæterorumque elementorum virtus, eadem animantium fecunditas ad alia sibi similia procreanda; iidem cœlorum et astrorum flexus et influxus, non solum in genere, sed etiam in specie; tametsi propter hominum prævaricationem minùs perfecta jam sint ista, si individua attendas, quàm fuerant in primariâ suâ formatione. 2° Si hoc Salomonis effatum ad mores referas, sensus erit omnia mortalium ad felicitatem et animi tranquillitatem studia, non esse nova: nam si quis res in primis seculis actas haberet in prospectu, distinctissimè animadverteret nihil jam ab hominibus tentari, quod à majoribus non fuerit auspiciatum; quæ interpretatio proximè ad Salomonis mentem collineare videtur; neque enim hic agit de naturalibus et artificialibus, multò minùs de supernaturalibus et divinis, in quibus nova pro libito quotidie Deus molitur.

Cap. 3, v. 19: *Unus est interitus hominis et jumentorum, et æqua utriusque conditio; sicut moritur homo, ità et illa moriuntur... Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum; at cap. 11, v. 7: Spiritus hominis redit ad Deum, qui dedit illum.* — Resp. In priori textu proferri sententiam hominis carnalis voluptatibus indulgentis, qui nihil aliud quàm corporeis deliciis inhians, sibi persuadere nititur non aliam esse

post mortem superandam felicitatem; sed homines quemadmodum et bruta totos interituros: in posteriori verò refertur sententia hominis fidelis, atque verè et piè de animæ immortalitate et futurâ post mortem alterâ vitâ sentientis.

Cap. 9, v. 2: *Nescit homo utrum amore an odio dignus sit*: at 2 ad Timotheum 4, v. 8, S. Paulus constanter asserit: *Reposita est mihi corona justitiæ quam reddet mihi Dominus*, etc. Responsio. Nescit homo naturali lumine et propriis suis viribus atque humanâ sapientiâ, an sit odio vel amore dignus, cum Deus bona temporalia sine ullo discrimine conferat probis et improbis; at istud nôsse potest, uti noverat Apostolus, ex sibi factâ divinâ revelatione.

EX LIBRO ECCLESIASTICI.

Cap. 7, v. 15: *Non iteres verbum in oratione tuâ*: at Matthæi 26, Christus Dominus *tertiò oravit eundem sermonem dicens*. — Resp. In priori textu prohiberi verborum reiterationem inutilem ex scrupulosâ nimiam conscientiâ; non verò piam et humilem eadem verba majori ac ferventiori affectu iterantem.

Cap. 40, v. 29: *Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas; melius est enim mori quàm indigere*: At Matthæi 19: *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus*. — Resp. Prioribus verbis damnari otiosorum hominum inertiam, quæ illos ad egestatem et mendicitatem adigit; non verò paupertatem Evangelicam quam suissectatoribus Christus Dominus instillat, quatenus liberi à rerum mundalium curâ et sollicitudine securius Deo famulentur, et suæ salutis consulant.

Cap. 49, v. 5: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt*; at David ipse etiam gravissimè peccavit, nec à peccatis et divinâ vindictâ immunis fuit Ezechias, ut apparet ex 4 Reg., cap. 20. — Resp. In illo textu sermonem esse de peccato idololatriæ ac fœdere cum idololatriis, à quo tres illi tantum reges Juda fuerunt immunes; nam hujus criminis Josaphat, alioquin pius, arguitur, 2 Paralip., 18.

EX ISAIA.

Cap. 1, v. 26: *Restituam tibi Judices tuos ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus*: at Judæi post restitutam à captivitate Babylonicâ libertatem, nusquam eandem obtinuerunt auctoritatem regiam et judicalem supremam quâ prius fuerant potiti. — Resp. Vaticinium istud intelligi de statu Judæorum, vel post captivitatem, vel post adventum Christi. In priori statu habuerunt Judices et duces, qui præcedentibus, si non eadem dignitate et imperii majestate, saltem eadem pietate, prudentiâ, et religione eis præfuerunt, ut Esdras, Nehemias, Machabæi. In posteriori vero statu, Deus pontificibus Judæis, scribis et pharisæis substituit Apostolos et eorum successores Ecclesiæ pastores et doctores, qui illos Synagogæ judices et duces vitæ innocentiam, sapientiâ ac vigilantiam longè superabant; igitur quovis sensu vaticinium accipias, habes impletum.

Cap. 2, v. 4: *Conflabunt gladios suos in vomeres, et*

lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultrâ ad prælium; quæ de hominum statu post adventum Christi dicta esse liquet; at Matth. 10, v. 34, Christus ipse ait: *Non lite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium*. — Respons. Isaia verba accipienda sunt de Ecclesiæ propagatione, eaque pacificâ, non autem armorum vi, nec adversariorum exterminatione, uti contigit in institutione et disseminatione Synagogæ, quæ nonnisi Chanæeorum aliorumque idololatrarum excisione, in Palæstinâ stabiliri et propagari potuit.

Cap. 7, v. 23: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo concipiet*, etc., quæ Matth. v. 23, et Lucæ v. 31, accipiuntur de Christi Domini ortu futuro. At isti interpretationi repugnant: 1° Prophetæ scopus qui, inquit Judæi, eò loci non agit de venturo Messia. 2° Promissæ liberationis ab instantibus adversariis signum, quod dari debuit Achazo de re præsentis, non verò futurâ post multa secula, quando nec Achazus ipse, nec aliquis ex ejus familiâ esset in vivis. 3° Nominis *alma* significatio, quæ non virginem intactam, qualis fuit Deipara, sed mulierem quamcumque etiam adulteram significat; ut Proverb. 30, v. 19. 4° Constructio participii temporis præsentis, quo juvenula, de quâ fit sermo, dicitur *concupiens et pariens*; subindèque illa tùm erat in vivis: Non agitur ergò, inquit, de matre Messia diù postmodum futurâ, sed vel de conjuge Ezechia Achabi filii, vel de conjuge filii ipsius Isaia Prophetæ. — Resp. Reverà Prophetam his verbis annuntiare futuram Messia ex Matre Virgine conceptionem et nativitatem; neque ullas ex Judæorum argutiis, his quidquam officere: non signum; cum enim Prophetæ, quoties specialem aliquam futuram liberationem à summis calamitatibus spondebant, solerent injicere mentionem Messia Salvatoris, cujus intuitu tam stupenda beneficia Judaico populo conferebantur, quòd ille ex eâ gente esset oriundus; appositè Isaia Christi Domini futuri ortus hic meminit, ut Achazi et Judæorum terrorem depelleret: cum enim hi audissent duos reges potentissimos Syriæ et Israel in regni Judaici perniciem et extinctionem conspirasse, et jam formidandos adesse eorum exercitus, de suâ fortunâ suisque rebus actum esse arbitantes, abjiciebant animos, quos ut erigeret Propheta et fidem faceret de proximâ liberatione, repetit promissionem factam de venturo Messia, ostenditque hostium conatus et minas fore inanes, quoniam non prius deficere debebat regnum istud et scoptrum, quàm Messias venisset. Porrò eum nondum adventasse demonstrat ex eo quòd ille oriundus esset ex Virgine, nulla autem virgo intacta permanens eò usque pepererat: quoniam verò Achazus ipse idololatriæ deditus unâ cum Judaico populo hanc liberationem à Deo quem graviter offenderant, concedendam inficiabatur, ut certam de illâ spem faceret Isaia, longè præstantius beneficium, nempè incarnationem Verbi eis spondet, cujus adventus signum erit virgo intacta concipiens et pariens: *Ecce Virgo concipiet*, etc., quasi hic

Propheta, agens non tam cum Achazo quam cum domo David, diceret : Vos non vultis, aut non audetis petere signum liberationis promissæ, Dominus interim ipse dabit aliud longè illustrius, non quo à duorum regum inflammato odio, et toties jam victricibus copiis ; sed quo ab antiquâ et longè duriori diaboli tyrannide liberemini. Quod signum eò etiam spectare videtur, ut animos confirmet languentes et consternatos metu imminenti belli. Nam si à majori illâ vi atque exitio liberabit aliquandò Deus populum oppressum, multò sane faciliùs id præstabit à *duabus caudis titionum fumigantium*, hoc est, duorum regum in perniciem Judæorum conspirantium : enimverò si casu amoris vis in Deo, ut Filium suum unigenitum daret, quomodò negaret alia, quæ infinitis spatiis leviora sunt ? Proindè à dono majori largitionem beneficii minoris Propheta hoc pacto confirmat, ut signum ipsi idem esset, quod argumentum.

Neque etiam his officit, imò ad ea confirmanda plurimum conducit vox *alma* : nam, ut aliàs observavimus, reverà virginem adolescentulam designat, de cuius pudicitia et integritate nullum sit dubium, uti planissimè constat ex perpetuo hujus vocis usu in Scripturâ, in quâ septies tantum usurpatur, videlicet Genes. 24, v. 45, ubi vocabulum istud tribuitur Rebeccæ dum adhuc esset virgo, quoniam additur eam non cognovisse virum. Et Exod. 2, v. 8. Maria, soror Moysis, quando adhuc adolescentula erat et virgo, dicitur *alma*. Idem nomen tribuitur virgini juvenule Psalm. 68, v. 26, et Cant. 1, v. 3. Quis itaque dubitabit idem nomen ab Isaiâ hic usurpatum, puram et illibatam denotare virginem, qualis fuit ante partum, in partu, et post partum Virgo Deipara ?

At, instant Judei, vox *alma*, Proverb. 30, v. 19, denotat juvenulam temeratam ; nam inter ea quæ nullum sui vestigium post se relinquunt, atque adeò difficilè cognoscuntur, Salomon adjicit, *viam viri in alma*, seu juvenulâ. — Resp. His verbis non significari juvenulam ex congressu virili temeratam et laxatam, sed è contrâ itâ clausam et absconditam, ut ad eam nullus viro ejus pudicitie insidanti pateat accessus ; nec subindè ullam operæ virilis vestigium in eâ deprehendere liceat, quia reverà nullum est. Ac si diceret Salomon : Faciliùs deprehenderes in aere aquilæ viam, aut navis in mari, aut serpentis repentis super petram, quàm vestigia viri ad januam illius adolescentulæ virginis, quæ se à virorum conspectu et insidiis subducit.

Urgent iterum, Hebræos significare virginem non voce *alma*, sed voce *betula*. — Respondeo vocem *betula* significare quidem virginem quamdiù illa intacta permanet, sive interim illa juvenis sit, sive annosa ; at vox *alma* significat juvenulam virginem à virorum conspectu et consortio semotam, qualis erat Deipara.

Cap. 25, v. 17 : *Et erit post septuaginta annos : Visitabit Dominus Tyrum, et reducet eam*. At Ezechielis 26, v. 14 : *Non ædificaberis ultrâ*, et v. 21 : *In nihilum redigam te, et non eris, et requisita non invenieris ultrâ in sempiternum*. — Respondet S. Hieronymus Tyrum

fuisse quidem restitutam et rursus ædificatam in civitate, non verò in auctoritatem et dignitatem regiam quâ plurimis insulis et populis imperabat ; nam deinceps paruit Chaldæis, Græcis et Romanis. Adjici potest eandem civitatem non fuisse restitutam, quippè cum illius cives et incolæ fuerint extincti, et in varias provincias dissipati ; alii verò novam civitatem loco prioris instauratam habitaverint.

Cap. 38, v. 1 : *Dispõe domui tuæ, morieris tu et non vives* ; at v. 5 : *Ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos* : quæ de eodem Ezechia rege dicta, aut in Scripturâ antilogiam, aut in Deo mutationem arguunt. — Resp. Ezechias juxtâ causarum naturalium seriem et dispositionem haud dubiè moriturus erat, nisi Deus ejus lacrymis, pœnitentiâ et pietate commotus, ipsi vitæ inducias concessisset ; itaque Propheta primum edixit quod Deus ex naturali rerum dispositione præviderat ab æterno futurum, nisi aliter statueret ; quod etiam se facturum præsciverat. Hæc egregiè explicat S. Augustinus, lib. 6 de Gen. ad litteram, cap. 17 : « Secundum quasdam futurorum causas, inquit, moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindecim annos ad vitam ; id utique faciens, quod ante constitutionem mundi se facturum esse præsciebat, et in suâ voluntate servabat. Non ergo id fecit, quod futurum non erat ; hoc enim magis erat futurum quod se facturum præsciebat ; nec tamen illi anni recte additi dicerentur, nisi aliquid adderetur, quod se aliter in aliis causis habuerat. Secundum aliquas igitur causas inferiores, jam vitam finierat ; secundum illas, quæ sunt in præscientiâ et voluntate Dei, qui ex æternitate noverat quid illo tempore facturum erat, et hoc verè futurum erat : tunc erat finiturus vitam quando finivit vitam. »

Cap. 55, v. 2 : *Non est species ei (Messiæ) neque decor*, etc. At Psalmo 45, v. 2, dicitur *speciosus formæ præ filiis hominum*, etc. Resp. Loquitur Propheta de Christo sputis sedato, flagris laniato, et plagis cruentato qualis apparuit in Passione, in quâ fuit despectus, humiliatus, et reverà vir dolorum : Psalmista verò eum representat secundum eximias corporis et animi dotes quibus à natiuitate fuit præditus, et quarum respectu speciosus erat præ filiis hominum.

EX JEREMIA.

Cap. 22, v. 30 : *Hæc dicit Dominus : Scribe virum istum sterilem*, quæ de Jechoniâ dicta sunt ; at I Paral. 3, v. 17, septem filii ejus numerantur, inter quos Salathiel, qui in genealogiâ Christi sedem habet. Resp. Sterilis fuit Jechonias, non defectu prolis, sed successoris in regiâ dignitate et auctoritate. Undè additur : *Nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultrâ in Judâ*. Tametsi enim Zorobabel ejus nepos dux fuerit reducum in terram Juda, ejusdemque operâ et auspiciis templum fuerit instauratum. nusquam tamen verè regiam auctoritatem est consecutus : neque enim ille absolutè, et solus, populo jus dicebat, sed consortes habebat Nehemiam et alios illustrium familiarum principes, qui omnes à regibus Persarum pendebant.

Cap. 34 : *Oculi tuī oculos regis Babylonis videbunt*, etc. At Ezech. 12, v. 13 : *Abducam Sedechiam in Babylonem, in terram Chaldæorum, et eam non videbit, ibique morietur.* — Resp. Sedechias, captus à Chaldæis, et ad Nabuchodonosoris præsentiam deductus, vidit equidem regem Babylonis, at cū ad ejus imperium fuisset visu privatus, in Babylonem dein captivus deportatus, eam videre non potuit.

Cap. 25, v. 1 : *In anno quarto Joakim, filii Josiæ, regis Juda, ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis*, quibus significatur ipsum Nabuchodonosorem expugnasse Jerosolymam anno quarto regni Joakim, et primo sui imperii. At Danielis, c. 1, id factum asseritur anno tertio regni Joakim; ubi Daniel primum Nabuchodonosoris annum asserit concurrere cum quarto anno regni Joakim, non verò cum tertio ut narret Jeremias. Resp. primum imperantis Nabuchodonosoris annum concurrisse cum exeunte tertio et ineunte quarto regni Joakim; quamobrem Prophetæ invicem non pugnant dū quartum vel tertium memorant. Porrò hic Joakim (ut diximus) putatur bis captus à Nabuchodonosore, ex eo quòd 4 Reg. 23, colligitur illum undecim regnasse annis; cū autem hic scribatur tertio anno, scilicet penè completo, migrasse in Babylonem, qui secundum Jeremiam primus fuit annus Nabuchodonosoris, iterum videtur rediisse in regnum, serviens regi Babel tribus annis 4 Reg. 24, v. 1. At postea rebellis effectus, denuò est captus, et in itinere mortuus. Hic autem Joakim erat filius Josiæ regis, pater Joachin, quem et Jechoniam appellant; frater autem Sedechiæ, qui et Sellum dicitur, sub quo Jerusalem destructa est; et frater Joachaz, quem Pharaon Neco adduxit vinctum in Ægyptum. Admonet etiam S. Hieronymus: « Non putandum esse eundem in Danielis principio esse Joacim qui in Ezech. exordio Joachin scribitur; iste enim extremam syllabam *cim* habet, ille *chin*. » Ille ergo fuit à Pharaone Neco pro fratre suo Joachaz constitutus rex Judæ.

Cap. 36, v. 3 : *Non erit ex rege Joachim qui sedet super solium David*; at 4 Reg., v. 24 : *Dormivit Joachim cum patribus suis, et regnavit Joachin, filius ejus, pro eo.* Resp. Solium quidem paternum ascendit Joachin, at in eo sedisse non est dicendus, quippe qui fixam sedem non habuerit, ei in eo brevissimo tempore steterit, nimirum circiter tribus mensibus; dein namque adductus fuit in Babylonem cum universâ familiâ; posteri verò illius qui Judaico populo præfuerunt, non egerunt ut reges, sed tantum ut principes qui regibus Persarum tributum pendebant.

EX EZECHIELE.

Cap. 1, v. 8, de mysticis animalibus dicitur : *Non revertentur cū ambularent*; at, v. 14 : *Ibant et revertentur in similitudinem fulguris.* Resp. Primus textus significat ea non animalia deflexisse à rectâ viâ, nec fuisse reversa priusquam designatum sui cursûs scopum tetigissent; at ubi illuc pervenire, rectâ viâ et pari velocitate reversa sunt, ut sive eundo, sive redeundo exactissimè Deo parerent.

Cap. 11, v. 13, vaticinatur Ezechiel ad viros qui

S. S. II.

erant Jerosolymis; at ipse Jerosolymis non stetit. — Resp. Cū in extasi vaticinaretur Ezechiel, ac sua oracula ad viros Jerosolymis consistentes dirigeret, sicut illos sibi videbatur habere præsentem, sic etiam eis verba fecit quæ dein mandavit scriptis ut ad eorum notitiam venirent. Accedit quòd non sit insolitum Prophetis verba ad absentes facere, quæ per nuntios divulgarentur ad quos spectabant. Sic nationibus remotissimis multa denuntiârunt Prophetæ, quæ demum vulgante famâ eis innotuerunt.

Cap. 20, 11 : *Dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi eis, quæ faciens homo vivet in eis*; at v. 27 : *Ergo et ego dedi eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivent.* Resp. in priori textu admonemur quantum divinorum mandatorum observantia conferat ad vitam æternam promerendam, ut legisperito inquirenti: *Quid faciendo vitam æternam possidebo?* meritò dixerit Salvator: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*; in posteriori verò significatur ejus divinæ legis transgressionem esse inobservantibus summè noxiam, et eis mortem æternam inferre. Quamobrem prævaricatores illos arguit Deus, quòd suâ pravitare fecerint, ut lex quæ certa est et secunda ad vitam æternam via, esset illius temeratoribus in perniciem et ruinam.

Cap. 30, v. 14 : *Faciam judicia in Alexandria*; at Alexandria exstructa fuit ab Alexandro ducentis post Ezechielem annis; eam ergò subvertere non potuit Nabuchodonosor, rex Babylonis, de quo ibi sit sermo. Resp. Hanc civitatem quæ Hebraicè dicebatur *No* et quæ, teste Nahum, cap. 3, v. 8, amplitudine æmularatur Niniven, complectebaturque suo ambitu viginti leucas, ut refert Diodorus Siculus (lib. 30, cap. 7), per anticipationem dicta est Alexandria, quoniam à Nabuchodonosore vastata, dein ab Alexandro Magno instaurata fuit, et ab ejus nomine dicta Alexandria.

EX DANIELE.

Cap. 1, v. 21 : *Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis*; quibus significari videtur eum illo anno obiisse at cap. 10, vers. 1 : *anno tertio Cyri, regis Persarum, verbum revelatum est Danieli, etc.* — Resp.: In priori textu non excluduntur anni posteriores duo quibus Daniel cum Cyro vixit; sed cū paulò antea mentio facta esset initii captivitatis Babylonicæ, quâ ipse Daniel cum aliis è nobilioribus Judæis fuerat in Chaldæam deportatus, significatur Deum vitam Danieli prorogasse usque ad illius captivitatis solutionem, quæ cœpit fieri anno primo Cyri regnantis, tametsi Daniel, jam grandævus et senio confectus, relictâ aulâ regiâ in quâ plurimum valebat, vitam privatam et quietam ad duos annos deinde egerit, atque in Judæam fuerit reversus, si qua Hebræorum traditioni fides.

Cap. 2, v. 1 : *In anno secundo, Nabuchodonosor vidit somnium, etc.* At cap. 1, v. 5, Daniel enutritus est cum sociis vescens cibo regio tribus annis priusquam appareret coram rege. — Respondeo somnium istud contigisse anno secundo non quidem regni quo solis Babyloniis et Chaldæis Nabuchodonosor imperabat, sed monarchiæ quâ devictâ Ægypto aliisque regniis

adjacentibus expugnatis, atque Asiâ subjugatâ, totius penè Orientis imperium obtinuit; itâ tradunt Josephus, lib. 10. Antiq., cap. 11, et ex eo S. Hieronymus, Lyranus, et alii benè multi. Unde consequens est ista evenisse anno post expugnationem Jerosolymæ septimo.

Ibidem, v. 3, in interpretatione somnii et stupendæ statuæ; quatuor tantùm describuntur futuræ monarchiæ, cùm tamen longè plures fuerint. Respondeo hic duntaxat repræsentari eas monarchias à quibus Judæi erant vexandi, videlicet imperia Babyloniorum, Persarum, Medorum et Romanorum, quorum regna tunc temporis jam florere cœperant. Regnante enim apud Hebræos Ezechîâ, regnabat in Babylouë Merodach Baladam, ut est Isa. 38, apud Macedonas verò Perdiccas, rex quartus; apud Romanos Romulus, rex primus; apud Medos Medidus, rex tertius. Quòd autem regnum Babylonicum aureo capiti comparetur, non videtur tantùm esse causa quòd longior fuerit monarchia, aut ditior, aut latior, sed fortassè ob hoc quòd ipsi victori, domitis vicinis et rebellibus, majori pace regnare contigerit quàm Cyro, Alexandro vel Julio, primis cæterarum monarchiarum assertoribus. Nam Nabuchodonosor invictissimus ultrâ quadragesimum annum regnavit, et senex quietum regnum filio Evilmerodach reliquit uti promissionem habuit per Jeremiam, cap. 27. Hinc apud Ezechielem, cap. 17, est *aquila grandis*: apud Isaiam *lucifer, filius auroræ*. Josephus, Antiq. lib. 10, ait Dioclem Philostratum, Berosum et alios externos scriptores honestam illius facere mentionem. Eusebius quoque Megasthenem citat, qui illum Hercule robustiorem fuisse, universamque Libyam et cæteram Asiam usque ad Armenios domuisse dicit. Orosius verò testatur Hispanos suos Iberos ad illum pro pace legatos misisse. Hinc patet quantæ potentæ rex fuerit.

Ibidem, v. 46: *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielelem adoravit, et hostias et incensum præcepit ut sacrificarent ei*: at Deuter. 6, v. 13, et alibi sæpè: *Dominum Deum adorabis, etc.* — Responsio verosimilior, Nabuchodonosorem ethnico more ratum Danielelem esse numen aliquod divinum, cultum ei voluisse exhibere, maximè cùm Chaldæos sapientes (à quibus et somnium et illius interpretationem sciscitatus fuerat) audisset respondentes: *Sermo quem tu quæris, rex, gravis est; nec reperietur quisquam qui indicet illum in conspectu regis, exceptis Diis*. At Nabuchodonosor à Daniele admonitus et meliùs informatus, propositum mutavit, et Deum verum adoravit. Cujus quidem conjecturæ argumentum est 1° ipsa Danielis pietas antea perspecta; qui enim regis cibariis vesci noluit, ne quid in Mosaicam legem peccaret, quomodò divinos honores sibi deferi pateretur? 2° Ipsa Nabuchodonosoris statim prolata Dei veri confessio; ait enim illicò Danieli: *Verè Deus vester Deus Deorum est, etc.*

Nonnullæ, ex Prophetis quos ob brevitate sermonis minores appellant, proferuntur etiam antilogiæ; verùm cum illæ sint minoris momenti, atque facilis

earum solutio viris in Scripturarum lectione tantillùm exercitatis occurrat, in iis elucidandis et dissolvendis tempus, ne perderem, non judicavi esse ponendum.

EX S. MATTHÆO.

Cap. 1, in recensendâ et explicandâ Christi genealogiâ invicem plurimùm discrepant SS. Matthæus et Lucas; maximè verò quantum ad ordinem et nomina eorum qui in hac majorum Christi serie referuntur. In ordine, ut notat Waltherus, est dissonantia triplex. Primò namque S. Matthæus ab Abrahamo per descensum ad Christum usque procedit; Lucas verò per ascensum à Josepho ad Adamum omnium hominum protoparentem. Secundò, Matthæus nullius antè Abrahamum meminit Patriarchæ; Lucas continuat seriem Patriarcharum ad Adamum usque per posteros Noë et Sethi. Tertiò, Matthæus à Davide usque ad Christum generationes 28, à Salathiele usque ad Joseph 12, numerat; Lucas autem à Davide usque ad Christum generationes 42, à Salathiele usque ad Joseph 21, recenset. Universè Matthæus tres tesseradecades, et personas 42, Lucas verò 77 profert. Quartò, Matthæus verbo *genuit* usus est; S. Lucas certo nullo. In nominibus quoque magna variatio est; Matthæus enim 1° per Salomonem; Lucas per Nathanem ejusque posteros genealogiam Christi recenset. 2° In tertiâ tesseradecade S. Lucas Jechoniæ loco nominat Neri et alios præterea à Matthæo omissos. 3° Josephi patrem, quem S. Matthæus Jacobum dicit, S. Lucas constituit Heli.

Resp. ad primum, ordinem numerandi disparem et retrogradum, rei ipsi nihil quicquam derogare; dummodò recta rerum series instituat. Ad secundum, dico, idcirco S. Matthæum in Abrahamo consistere, S. Lucam verò ad Adamum, Deumque progredi: 1° Quia S. Matthæus suum ad Judæos Evangelium dirigebat, quamobrem ut faciliùs Christi historiam, quam ordiebatur, ipsis gratam redderet, eumque verum Messiam comprobaret, sat judicavit illius genealogiam ab Abrahamo eorum protopatriarchâ deducere; Lucas verò cùm ad omnes prorsus nationes scriberet, necessarium duxit Christi genealogiam summâ diligentia ad Deum usque ducendam, quo faciliùs insinuaret eum esse qui nos à Deo in protoparente lapsos, ad eum suis meritis et monitis revocaret; ideò ascendendo processit. 2° S. Matthæus stetit in Abrahamo, quia ei Patriarchæ primò ex hominibus post diluvium dictæ sunt promissiones de Messia: undè cùm ille communis esset parens ejus populi ex quo oriundus esset Messias, ad confirmandam de re fidem, satis erat ostendisse Christum ex semine Abrahæ esse natum. Lucas verò ad communem omnium prorsus hominum parentem progressus est, ut ostenderet Christum esse propositum omnium hominum Salvatorem ab initio mundi; neque aliud esse nomen datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Ad tertium dissonantiæ momentum repono, nil mirum videri quòd plures à S. Lucâ quàm à S. Matthæo in Christi genealogiâ referantur; siquidem ille per Nathanem, hic per Salomonem Davidis ex Bethsabeâ filios, Christi proavos nominat, ac proindè ab utroque

diversi memorantur; potuit autem una prosapia in multò plures familias quàm alia sese effundere. Neque enim Salathiel et Zorobabel, qui apud Lucam, iidem sunt qui à S. Matthæo recensentur; illi enim ex stirpe Nathanis, hi ex stirpe Salomonis; illi vigesimum aut vigesimum primum in Christi Domini prosapia gradum obtinent, hi duodecim aut tredecim gradibus à Christo distant; illis alii patres et proavi alio nomine quàm his adscribuntur. Porrò eadem nomina pluribus interdum imponi solita nemini dubium est, præsertim dum illa sunt præstantium virorum et aliquid boni ominis portendunt; ità ergo duæ stirpes seu lineæ sunt, sicut nominibus, sic et gradibus et personis prorsus distinctæ et diversæ apud Lucam à Nathane per Neri usque ad Heli; et apud Matthæum à Salomone per Jechoniam usque ad Jacobum Josephi patrem.

Quorsum autem in texendâ Christi Domini genealogiâ diversam rationem et institutionem inierint SS. Matthæus et Lucas, non eadem est auctorum sententia et ratio. Sunt enim qui existimant à Matthæo recenseri genus Josephi per lineam Salomonis, quæ sceptrum regale diù tenuit; à S. Lucâ autem Mariæ Virginis ex Davide per lineam Nathanis, ad quam postea solum Davidis ducum titulo devolutum fuit: cujus rei duplex ratio assignari potest. Prior, ut constet Mariam esse ex domo Davidis, licet non per lineam Salomonis ejusque posterorum, penès quos plures annos fuit regia potestas; posterior, ut appareat, Mariam desponsatam Josepho non in domum alterius tribus, aut familiæ, sed in domum et familiam Davidis translata esse, ut ità undique firmissimè probeatur, Christum nostrum esse ex domo et familiâ Davidis, sive censeatur ex familiâ matris, ex qua Virgine natus est, sive ex illâ familiâ in quam Maria per desponsationem transiit. Verùm ista sententia nequaquam mihi videtur probabilis; nam cum S. Lucas eodem contextu dicat *Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat*, atque ità cætera deinceps filios patribus continuâ serie connectens, aut, Josepho omisso, velle Christum Heli nepotem dici, aut Josephum ipsius Heli non filium sed generum, à recto sermone ususque loquendi alienum est. *Fatendum est igitur, ait appositè Grotius, ejusdem Josephi genus ab altero prorsum, ab altero retrorsum censeri. Neque verò aliena à Christo existimanda est origo Josephi, cum natus sit Christus ex eâ quam Josephus in matrimonio retinuerit. Nam si eavis est legis, ut partus viduæ ex agnato defuncti viri conceptus in omne jus defuncti succedat, non aliter quàm si ex ipsius genitura ortum traxisset, quidni id quod sine humanâ operâ ex legitimâ illius conjuge natum est, quasi ipsius solo divinitus insitum, ipsius proprium censeatur? atque hinc est nimirum quòd non tantum ab Evangelii scriptoribus Josephus, pater Christi, nuptiis videlicet patrem demonstrantibus, nominatur; sed et Christus omnia obsequia atque operas illi præstitit quæ expectari possunt à filio in sacris paternis constituto. Quòd si ubique gentium adoptivi liberi ex ejus gentis cui velut insiti sunt nobilitate censentur, quanto justius omnia jura gentilitia Josephi ac promissiones divinæ ipsius majoribus factæ*

ad Dominum Jesum pertinebant! Hæc ille.

Neque necessum erat specialem Beatæ Virginis genealogiam texere, non solùm quia usitatum non erat apud Judæos ut in genealogiis feminæ censerentur; sed maximè quia Beatæ Mariæ stemma ex Josephi stemmate facilè colligebatur; hæc enim non modò extrâ tribum suam, sed ne extrâ familiam quidem nubere potuit, quippè quæ fratres consanguineos nullos habuerit. Nam puellæ Israelitides, quæ fratres non haberent, lege divinâ jubentur nubere agnatis proximis, uti definitum est Numerorum 36, ex specie facti quæ se in filiabus Salphaad Moysi obtulerat Deo ità decernente, cunctæ feminæ de eadem tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis; ubi vox כַּוְוֵה *Matte*, quæ sæpius ibi repetitur, non modò tribum, sed etiam stirpem, præsertim hoc loco significat: ità ut præfata verba, si hebraicum textum attendamus, propriè significent familiam stirpis paternæ uti egregiè hic demonstrat Grotius; quòd etiam, inquit, exigit ratio legi addita, quæ hæc est, ne bona avita mancipii jure ad extraneos deveniant: quod non tribuum tantum, sed et gentium, familiarumque conservandarum causâ constitutum esse ex simili lege, quæ est de redempturis, intelligi potest. Hinc est quòd is qui Tobix historiam scripsit, moris Judaici non indiligens observator, Saram virginem conquerentem introducit, quòd pater ipsius filios hæredes non haberet; neque verò esset frater ei, cujus filio se uxorem ex lege servaret, cap. 3, 15. Nec secus is qui Juditæ historiam scripsit, maritum ejus ait fuisse non modò τῆς φυλῆς αὐτῆς, τῆς πατρὸς αὐτῆς. Chrysostomus quoque et Epiphanius, quibus mores Judæorum ignoti vix esse poterant, iis in locis viventibus ubi maxima Judæorum erat multitudo, ità legem quam dixi Moysis interpretantur. Legibus sanè Atticis, quarum antiquissimas ex Moysis legibus desumptas, ac tantum non descriptas esse facillimum probatu est, idem quod diximus invenitur constitutum. Vocabatur autem puella talis, sive sola ex asse hæres esset patri, sive sorores, non etiam fratres haberet; ut idem Grotius probat plurimis exemplis petitis à veteribus ethnicis, quibus ea Mosaica lex non solùm innotuit, sed etiam fuit in usu.

Existimant nonnulli Matthæum lineam naturalem et regiam ducere; Lucam verò sacerdotalem, tùm ex eo quòd hic describat genealogiam Davidis per Nathane, quem existimant naturalem fuisse Uriæ sacerdotis filium, à Davide, inito cum Bethsabeâ matrimonio, adoptatum. Quamobrem istuc referunt hoc 2 Reg., c. 8, v. 18: *Filii autem Davidis Sacerdotes erant*; quam sententiam tradit S. Ambrosius, in tertium caput Lucæ scribens, quòd «per Salomonem Matthæus generationem derivandam putavit; Lucas verò per Nathan: alteram regalem, alteram sacerdotalem Christi familiam videtur otendere. Fuit enim verè et secundum carnem, regalis et sacerdotalis familiæ; Rex ex regibus, Sacerdos ex sacerdotibus, quoniam et Rex in Dei virtute latatur, cui judicium à patre rege defertur; et Sacerdos in æternum, secundum quod scriptum

est: *Tu es Sacerdos*, etc. Benè igitur uterque tenuit fidem, ut Matthæus per reges ductam originem comprobaret; et Lucas per sacerdotes à Deo transmissam in Christum seriem generis deducendo, sanctiorem ipsam originem declararet. » Hæc ille; cui concinunt Nazianzenus, in Carmine de Christi Genealogiâ, *A patre sacriscum duxit genus*; Hilarius, Canone 1 in Matth., Petrus Blesensis, Epistolâ 3. Ergò, etc.

Verùm hujus sententiæ plurima jugulum petunt. 1° Namque non constat Uriam fuisse sacerdotem, ac proindè nec Nathanem putatum ejus filium. 2° Quamvis Urias concederetur sacerdos, non idcirco evincitur ipsum fuisse patrem naturalem Nathanis, imò contrarium deduci videtur ex 1 Paralip., cap. 3, ubi numerantur filii à Davide in Jerusalem ex Bethsabeâ geniti: *Porrò in Jerusalem nati sunt ei filii Simmaa, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabeâ, filiâ Ammiel*, ubi Nathan eadem in serie scribitur cum Salomone, quem nullus dixerit adoptatum, et non verè à Davide genitum. 3° Si fuerit Nathan adoptatus, ex ejusque stirpe Christus prodierit, falsum erit Christum esse ex Davide oriundum secundum propagationem naturalem et fructum ventris Davidici, cui repositum erat à Deo patris solium et regnum. 4° Tametsi gratis concederetur Nathanem reverà fuisse sacerdotem, indè non esset consequens omnes qui in ejus serie numerantur, ad ultimum usque, summos sacerdotes existisse, quippè nullius eorum in pontificali serie meminit Josephus, lib. 13, cap. 16. Undè verosimilior mihi videtur eorum sententia, qui existimant S. Matthæum genealogiam naturalem Josephi, ac subindè Christi; Lucam verò tantum legalem scripsisse. Ità, post S. Justinum martyrem sensit Julius Africanus, in Epistolâ ad Aristidem, quam nobis servavit Eusebius, Lib. 1 Historiæ Ecclesiasticæ, cap. 8, ubi inter cætera scribit: *Cum igitur velut scopus nobis propositus sit Josephus, explicandum nobis est, quomodo uterque pater illius esse dicatur, tam Jacob, qui ex Salomone, quam Heli, qui ex Nathan originem ducit; ac præterea, quomodo isti duo Jacob et Heli fratres fuerint; deindè quâ ratione horum patres Matthan et Melchi, diverso genere prognati, avi Josephi fuisse probentur. Matthan et Melchi cum eadem uxorem, alter post alterum habuissent, liberos ex eâ, qui uterini fratres erant, susceperunt. Quippè Lex non vetabat ne mulier vidua, seu repudiata, seu viro ipsius mortuo, alteri nuberet. Igitur ex Esthâ (hoc enim mulieris nomen fuisse accepimus) primus Matthan, qui à Solomone genus ducebat, Jacobum filium sustulit. Post Matthanis autem interitum, Melchi, qui ad Nathanem originem referebat, cum ex eadem tribu sævè hærensâ familiâ editus esset, ut antea diximus, uxorem eam sortitus, Heli filium suscepit. Hoc modo Jacob et Heli, licet diverso genere prognatos, uterinos fratres reperiemus, quorum alter, Jacob scilicet, cum frater ipsius Heli sine liberis decessisset, viduam ejus conjugem sibi accipiens, tertium ex eâ Josephum genuit, naturali quidem ratione filium suum. Unde etiam scriptum est: « Jacob autem genuit Joseph; » sed secundum legem filius erat Heli, quippè cum ejus semen Ja-*

cobus frater suscitasset. Proindè nec generis per eum deducta series, vana ac futilis deprehendetur, quam Matthæus, quidem recensens, JACOB, inquit, GENUIT JOSEPH; Lucas verò, è contrario, à filiis ad parentes ascendens: JESUS, inquit, QUI ERAT, UT PUTABATUR (hoc enim disertè addit) FILIUS JOSEPH, QUI FUIT HELI, QUI FUIT MELCHI. Neque enim poterat disertius exprimi fictitia illa generandi ratio quæ ex Lege profecta est. Idèò in hujusmodi liberorum generatione, verbum istud, GENUIT, ad finem usque reticuit, cum ad ipsum usque Adamum, qui fuit Dei, gradatim ascendendo, totius generis seriem perduxisset. Neque verò id certâ ratione destitutum, aut temerè confictum est. Cognati enim Salvatoris nostri, sive ad ostendendam generis sui nobilitatem, sive ut simpliciter rem docerent, veraci utique sermone hæc nobis tradiderunt. Hæc Africanus, cujus sententiæ scopus est ostendere Jacobum fuisse fratrem uterinum Heli, ex unâ eademque matre Jeschâ; quæ cum ex Mathat genuisset Heli, jam vidua nupserit Mathano, et procreaverit Jacobum. Cum autem Heli sine liberis defunctus esset, ex præscripto legis Deuteronomi. 25, de suscitando semine fratri, uxorem Heli duxit Jacob, ejus uterinus frater, et ex eâ procreavit Josephum, naturalem quidem suum, legalem autem Heli filium, sicut Booz ex Ruthâ, Mahalonis vidua, genuit Obed, naturalem suum, Mahalonis verò filium legalem.

At, inquires, si Josephus fuisset filius legalis Heli, debuisset ejus nomine appellari: nam Deuter. 25, in descriptione juris et exercitii Levitatis, videtur præcipi, ut primogenitus suscitatus fratri defuncto, nomen ejus sortiatur. *Verum, ut egregiè docet S. Augustinus (quæst. 46, super Deuter.), hæc lege constituitur, non ut filius procreatus nomen defuncti patris, cui suscitatur, obtineat, sed quòd ille non sine posteritate mortuus esse videatur; et idèò permanet ejus nomen, hoc est memoria. Neque enim etiamsi ipse filium genuisset, nomen suum ei fuerat impositurus, ut nomen ejus non deleteretur ex Israel; sed ex hoc utique non deleteretur, quia non sine liberis ex hac vitâ emigraret; et hoc jâbetur in ejus uxore frater ejus implere quod ille non potuit. Nam etsi frater non fuisset, et propinquus ducebat uxorem ejus qui sine filiis mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo; sic' fecit Booz ducendo Ruth, ut semen excitaret propinquo suo, cujus fuerat illa uxor, nec de illo pepererat; et tamen qui de illâ natus est, ex nomine quidem defuncti constitutus est, quia filius ejus est dictus; atque ità factum est ut nomen defuncti non deleteretur ex Israel, nec tamen ejus nomine appellatus est. Hæc S. Augustinus.*

Nonnihil tamen peccat Africanus in hac recensione, præsertim dum ait in generatione illâ Christi quam refert S. Lucas, tertium esse Melchi; nam in Evangelio S. Lucæ tertius nominatur Mathat, avus scilicet Josephi, Melchi verò quintus, atavus scilicet Josephi. Itaque aut Africanum memoriâ lapsum esse dicendum est, aut certè in codice Evangelii quo usus est Africanus Melchi scriptum fuisse pro Mathat; quæ est conjectura Bedæ in cap. 3 Lucæ. Certè Gregorius Nazianzenus, in Carmine 38, de Christi genealogiâ, Afri-

canum sequens Melchi pro Mathat posuit, et Ambrosius, in lib. 3 Commentariorum in Lucam.

Ibidem, v. 8 : *Joram autem genuit Oziam*; at, 4 Reg. 8, 1 Paralip., cap. 3 : *Joram genuit Ochoziam, Ochozias genuit Joas, Joas genuit Amasiam*; hic verò Oziam, alio nomine Azariam genuit. Resp. Joram genuisse Amasiam generatione non immediatà, sed mediatà; quo sensu nepotes ab avis dicuntur geniti; et omnes homines ab Adamo protoparente procreati. Quare autem tres illi reges intermedii fuerint ab Evangelistà prætermitti, diximus suprà.

Ibidem : *Josias autem genuit Jechoniam in transmigratione Babylonis*; at, 2 Paralip., c. 34, v. 8 : *Colligam te ad patres tuos, et insereris in sepulcrum tuum in pace; nec videbunt oculi tui omne malum quod ego inducturus sum super locum istum*. Itaque filios non genuit in illà transmigratione, quæ nonnisi post ejus mortem contigit. Transmigratio enim facta est tertio mense regni Jechoniæ, 4 Reg. 24. Itaque inter natalem diem Joachim et transmigrationem interfuerunt triginta sex anni. Deindè Josias non genuit Jechoniam, sed Joachim, qui fuit pater Joachim, seu Jechoniæ. Josias enim quatuor genuit filios, primus fuit Johanan, secundus Eliakin, qui Joachim, tertius Joachas, qui et Sellum, quartus Sedecias, qui et Matanias. Porrò Joachas, licèt tertio genitus, proximè in regno successit Josiæ patri occiso; sed amovit eum Pharo, rex Ægypti, eique suffecit fratrem secundò genitum, puta Joakim; hunc post undecim annos regni cepit et occidit Nabuchodonosor, rex Babylonis, eique substituit filium nomine Joachim; quem post tres menses in Babylonem abducens, subrogavit ei in regno patruum, puta Sedeciam, quem tandem rebellantem abduxit et excæcavit, in coque desiit stirps regia Davidis.

Resp. 1° In transmigratione idem esse ac sub tempus transmigrationis, cum videlicet peccata Judæorum maximè Deum urgerent ad vindictam, ut illos perduelles exilio et captivitate plecteret. Porrò transmigratione Judæorum in Babylonem fuit triplex: prima enim contigit anno undecimo Joachim regis, in quà abductus fuit Daniel et Ezechiel; secunda contigit post tres menses, in quà cum rege Joachim, filio Joakim, abductus fuit Mardocheus, patruus Esther; tertia et generalis accidit post undecim annos, scilicet anno undecimo et ultimo Sedeciæ regis, quà penè omnes reliqui abducti sunt. 2° Censent interpretes filium Josiæ, et patrem Joachim, seu Jechoniæ, dictum fuisse etiam Jechoniam. Quare hic supplenda videtur una generatio, addendumque antè versum 12 : *Jechonias autem genuit Jechoniam*, uti ferunt nonnulli codicèes Græci et Latini, tametsi Joachim Josiæ filius in veteri Testamento nullibi dicatur Jechonias; solus enim hoc nomine donatur Joachim, 1 Paralip., cap. 3, v. 16. Censerem ego prætermisum esse illum Joachim, sive ab ipso S. Matthæo, ne scribendo Joachim et Joachim videretur idem repetere, uti existimat S. Augustinus (lib. de consensu Evangeliorum, c. 4), sive potius scriptorum vitio et ignorantia, putantium scilicet quendam esse Joachim et Joachim, quare alterum quasi

redundantem expunxerunt. Ità S. Epiphanius adversùs Epicureos; affirmat etiam Stapulensis vetustissimum quoddam exemplar Evangeliorum ita habere : *Josias genuit Joachim, Joachim autem genuit Jechoniam*.

Ibidem, v. 12 : *Post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel*. At quomodò potuit Jechonias post transportationem Babylonicam, seu in ipsà captivitate filios procreare, cum in carcere vinctus fuerit? — Resp. hanc generationem non contigisse tempore Nabuchodonosoris, qui ergà Joachim acerbissimè semper egit quamdiù fuit in vivis; at illo mortuo, Evilmerodhac, ejus filius, Joachim eduxit è carcere, et posuit thronum ejus super thronum regum qui erant cum eo in Babylone, 4 Reg., cap. 25, v. 27, quo tempore Joachim, cum liberè ageret, haud dubiè filios genuit, qui ideò in terram, quam ignorabant, projecti fuisse dicuntur Jerem. 22, 28, quia nempe captivi rati sunt; nam tempore transmigrationis, etsi Jechonias uxorem habebat, 4 Reg. 24, 15, tamen credibile est nondùm filios habuisse. Alioquin Nabuchodonosor, non Mathaniam, ejus patruum, sed aliquem potius ex ejus filiis regem pro ipso constituisset 4 Reg. 24, 17, et 2 Paralip. cap. 36, v. 8.

Ibidem : *Salathiel autem genuit Zorobabel*: ista non coherent cum 1 Paralip. cap. 3, v. 19, ubi Zorobabel dicitur *Filius Phadaïæ*, fratris Salathielis. — Respondet Alphonsus Tostatus, Zorobabelem istum, de quo in Paralipomenis, non esse eundem cum eo qui filius Salathielis à Matthæo constituitur, sed alium cognominem ex Pedaià genitum; rationem affert, quia Zorobabel à S. Matthæo commemoratus, dicitur genuisse filium Abiud. At 1 Paralip. c. 3, inter filios Zorobabelis, nullus nominatur Abiud, sed Mosollam, Hananias, et alii; sed parùm videtur probabile diversos fuisse Zorobabeles, quorum mentio in Paralipomenis et apud Matthæum. Quamobrem, omissis aliis solutionibus, verosimiliorem eam existimo, quæ tradit Salathielem fuisse Jechoniæ primogenitum, qui cum absque liberis fuisset extinctus, probabile est Phadaïam fratrem ejus pro jure Leviratùs ductà Salathielis uxore, semen ei suscitasse, et sic Zorobabelem ab illo genitum, censerì filium Salathielis, quasi ab eo fuisset procreatus. Quamobrem etiam Esdras cap. 3, v. 2, ut et Aggæus cap. 1, v. 1, Zorobabelem non Phadaïæ, sed Salathielis filium faciunt, quos dubio procul etiam secutus Matthæus: tametsi enim Phadaïæ filius naturalis fuerit, legalis tamen fuit Salathielis.

Ibidem, v. 13 : *Zorobabel autem genuit Abiud*; at 1 Paralip., c. 3, v. 19, ubi recensentur filii Zorobabel, nullus apparet Abiud; legitimum enim : *Zorobabel genuit Mosollam, Hananiam, et Salomith sororem eorum; Hasabam quoque et Obol, et Barachjam, et Hasadiam, et Josabhesed, quinque*,

Hujus nodi solutio negotium non modicum facessit interpretibus. Respondent enim aliqui Mosollam fuisse binominem, et vocatum etiam Abiud. Aliqui putant Hasabah vel Ohol posteritatem, quæ non describitur in Paralipomenon lib. à Matthæo recenseri. Alii arbitrantur Zorobabelem, præter filios, quorum nomina

habentur primo Paralipomenon libro, adhuc habuisse alios, et inter illos Abiud, cujus genealogia textitur à S. Matthæo. Addit Spanhemius, et ex eo Waltherus genealogiam à Matthæo contextam et ad Josephum deductam per Abiud, fuisse quidem hominum è Davidis familiâ descendendum, sed obscurorum admodum, et redactorum ex singulari Dei dispensatione ad statum privatum et conditionem vilem et abjectam; et quia ista declinatio facta est statim in Abiud, indè fortè factum quòd nec illius, nec posterorum ejus majorum Josephi, obscuram prorsus vitam agentium meminerit scriptor seriei genealogicæ in Paralipomenis, sed illos descripsit, qui tùm temporis in majori dignitate et æstimatione erant constituti. Si verò quis requirat unde S. Matthæus hanc genealogiam Abiud et omnium ex eo ad Josephum usque descendendum texuerit, responsio communis esse potest, id accepisse à Spiritu sancto dictante, qui ei in conscribendo Evangelio peculiari afflatu et instinctu adfuit. Verùm quoniam hoc responso non fieret satis argutiis et cavillis Judæorum et paganorum, reponerem S. Evangelistam hanc genealogiam scripsisse ex tabulis genealogicis Judæorum, in quibus illæ solebant summâ diligentia, et conscribi et asseruari, præsertim verò eorum qui erant oriundi, sive ex tribu Judâ, sive ex tribu Levi: ex tribu Levi quidem, ne sacerdotium quisquam invaderet, qui non esset ex tribu illâ, cui peculiari ratione Deus honorem illum destinaverat; ex tribu Judâ verò, ob Messiam ex illâ nasciturum.

Quia autem promissio generalis postmodum restricta fuit ad domum Davidis, dubium non est, quin posterorum Davidis quorumcumque major fuerit habitatio quàm aliorum, ut constaret qui à Davide, quâ linea, et quo gradu descenderent. Nam à Judæis conscriptas fuisse in tabulariis publicis origines et propagationes familiarum, uti rem exploratam et perspectam, constantissimè tradit Africanus apud Eusebium, adjiciens (Lib. 1 Historiæ Ecclesiasticæ, c. 7): *Qualiter Herodes priscaas illas Israelitarum familias nihil ad se pertinere intelligens, ignobilitatis suæ conscientia stimulat, omnia illa familiarum monumenta concremavit; ratus se tum demum nobilem visum iri, cum nemo esset qui ex publicis monumentis originem generis sui ad Patriarchas posset referre. Tametsi hanc narrationem non nihil peccare existimem; nam, ut appositè advertit Valesius ad hunc locum, Josephus, in libro de Vita sua, originem et antiquitatem stirpis suæ commemorans, ex publicis archivis eam repetit. Igitur restabant adhuc ætate Josephi publica tabularia, in quibus Judæicarum familiarum origines continebantur. Ac proinde falsum est Herodem ea omnia combussisse. Porro hæc tabularia erant in templo Jerosolymitano sub custodia Scribarum, ut equidem existimant rerum Judæicarum scriptores. Itaque optimè Ruffinus verba Africani ita vertit: Omnes Hebræorum generationes descriptæ, in archivis templi secretioribus habebantur.*

Censuram igitur ejusmodi tabulas existisse inter Judæos, etiam temporibus S. Matthæi, et illum indè aliqua derivasse, quæ in hoc capite proponit. Cùm enim

hoc ipso catalogo Judæos convincere vellet, Christum natum ex posteritate Davidis, utpotè oriundum ex matre desponsata viro de domo Davidis, nec tamen in omnibus secutus fuerit seriem genealogicam, prout exstat in veteri Testamento indè à Zorobabele, dubium non est quin ejusmodi tabulas descripsit, quæ et veritatem continerent, et quarum auctoritas esset indubitata inter Judæos: alioquin scopum suum non attigisset, et sine causâ obnoxium se fecisset cavillis hostium Christiani nominis, ut qui statim in limine adeò graviter impegisset; et sic totum suum de Christo Evangelium suspectum reddidisset. Nisi ergò genealogia hæc ex publicis documentis tunc temporis inter Judæos notis petita fuisset, Judæi Christi Domini adversarii hanc invehendi in Evangelicam ipsius historiam occasionem avidè arripissent.

Cap. 3, v. 15: *Ego debeo à te baptizari, et tu venis ad me!* Verba sunt S. Joannis Baptistæ, quibus dat intelligi se novisse divinam Christi majestatem et sanctitatem etiam antequàm ab eo baptizaretur. At Joan. 4, v. 33: *Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendantem, etc.* Respondet S. Augustinus (Lib. 2 de consensu Evangel., cap. 15) Joannem equidem novisse Christum esse Messiam, etiam antè baptismum, ex signo autem illo visibili cognovisse insuper aliud, quòd propriâ quadam excellentique potestate baptizaret, ut soli ipsi baptismi sanctitas tribuatur. At magis probatur expositio S. Chrysostomi Euthymii, et Theophylacti: *Non noverat ipsum*, id est, ex familiari consuetudine, et amicâ conversatione, antequàm Christus ipse accederet ad baptismum; quippè cùm Christus in Ægypto et Nazareth, Joannes verò in deserto ab infantia stetit. Simul autem atque vidit eum accedentem ad baptismum, divino afflatu cognovit illum ipsum esse ad cujus præsentiam exultaverat in utero matris; quem in medio Judæorum stare, nec tamen ab eis cognitum, cujus non esset dignus solvere corrigiam calcamenti, et quem post se venturum, et in Spiritu ac igne baptizaturum prædicaverat. Quemadmodum olim Samuel ait Rupertus, certò sciebat inter filios Isaï unum esse qui in regem unendus erat, cùm neminem eorum ex facie cognovisset; at simul atque Davidem vidit, Deo revelante, eum esse cognovit quem ungere deberet. Brevius, noverat antè Joannes Christum cognitione interiori et inchoatâ; at novit etiam notitiâ exteriori, et interiori plenissimè confirmatâ et consummatâ, cùm (quandò baptizaretur Christus) vidit cœlos apertos, et Spiritum Dei descendantem sicut columbam in eum, quæ manifestatio externa internæ revelationi et illuminationi conjuncta, eum induxit ut Christum verè Messiam affirmaret, et Agnum Dei, qui mundi peccata tolleret.

Cap. 4, v. 2: *Cùm (Christus), jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, esuriit; et accedens tentator; etc.; at Lucæ 1, v. 2: Agebatur à spiritu in desertum diebus quadraginta, et tentabatur à Diabolo;* quibus significat Christum à dæmone tentatum, non post quadraginta jejunii dies, ut ait S. Matthæus, sed toto

ipso jejunii et solitudinis tempore. Insuper SS. Matthæus et Lucas variant in ordine tentationum; quam enim ille tertiam, eam hic secundam recitat. — Resp. *quadraginta dies* ita scriptum à S. Lucà, ut possit vel ad superiora verba, nimirum *agebatur in desertum*, etc., vel ad inferiora et sequentia scilicet *tentabatur*, etc., referri. Certè Origenes, vel quisquis fuit alius auctor Homil. 29, ita legit, ut sentiat Christum quadraginta diebus tentatum; nec abhorret ab hac sententià quod scribit S. Marcus 1, 13: *Erat in deserto quadraginta diebus et quadraginta noctibus et tentabatur à Satanà*. Undè S. Augustinus (lib. 2 de cons. Evang. cap. 4), Beda (lib. 1, in Marc.), et alii plerique interpretes existimant, præter tres celebres illas tentationes, Christum per dies quadraginta, alias leviores, veluti præludia, fuisse perpassum. Ad secundum, dicit S. Augustinus, ibidem, cap. 16: « Ad summam rei nihil interesse, nec aliquid deperire veritati, quòd unus Evangelista easdem sententias aliis verbis, et alio interdum ordine, quàm alter explicat, dum manifestum sit omnia illa, quæ scribuntur, esse facta. »

Ibidem, v. 17: *Exindè cepit prædicare*, etc., nimirum cum audisset Joannis Baptistæ detentionem et incarcerationem; at Joannis 3, v. 22, Christus simul cum Joanne baptizabat; undè facta est contentio inter Discipulos Christi et Joannis; subindèque prædicabat antè Joannis incarcerationem. — Resp. S. Matthæum præterisse ea quæ tribus primis capitibus narrat S. Joannes; hic enim solum recenset ea quæ Christus egerit post suum baptismum, et antequàm ejus præcursor Joannes in vincula conjiceretur; quamobrem S. Matthæus non negat Christum antè prædicasse et baptizasse; sed tantum indicat illum eo munere præsertim functum esse cum jam S. Joannes ministerium istud implere non posset. Si verò quis requirat quamobrem S. Joannes, prædicante Christo, ab utroque munere non desierit, respondent S. Chrysostomus, Theophylactus, et Euthymius, idè non destitisse, ut semper aliqui ad se venirent, eosque baptizatos à se, et quodammodò initiatos mitteret ad Christum. Insuper si desiisset, majore adversus Christum æmulatione ejus Discipuli concitarentur, quasi causa esset ut ipsorum præceptor minus inlaresceret, et ab officio cessaret. Si enim tam sæpè ab eo moniti se nonnisi aquà baptizare, Christum verò Spiritu sancto baptizatum, in eoque jam baptizare, nihilominus tamen invidabant Christo; quid facturi essent si baptizare desiisset? Adde, inquirunt iidem auctores, quòd si baptizare cessasset, indignatione quãdam, quòd Christus etiam baptizaret, fecisse videretur.

Cap. 8, v. 5: *Accessit ad eum Centurio*: at Lucæ 7, v. 3: *Misit ad eum seniores*, et v. 6: *Misit amicos*. — Respondent communiter interpretes, centurionem ad Christum accessisse, cum ad eum amicos et seniores delegavit: quæ enim quis per legatos suos dici vel gerit ea ipsemet dicere aut gerere perhibetur, haud aliter ac si ipse præstò esset. Verùm probatur magis S. Chrysostomi et Theophylacti responsio centu-

tionem primò, delegasse seniores ad Christum, deinde amicos suos; tandem, cum Christus non longè abeset à domo, ipsemet ei processit obviam.

Ibidem, v. 20: *Occurrunt ei duo dæmonia habentes*; at Marci 5, 22: *Occurrit de monumentis homo in spiritu immundo*; S. Lucas similiter, cap. 8, v. 27, unius tantum meminit. — Resp. SS. Marcum et Lucam unius duntaxat dæmoniacci meminisse, quia hic famosior et truculentior erat, utpotè cum in eo integra dæmonum legio hospitaretur; quamobrem alterius dæmoniacci liberatione prætermissa, illustre Christi miraculum in hujus curatione potissimum enarrant, multaque de eo recensent quæ S. Matthæus prætermiserat.

Cap. 10, v. 10, prohibet Christus Apostolis quos ad prædicationem delegat, ne habeant in viâ *pecuniam, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam*; at Joan. 13, v. 23, Christus ipse excipiebat loculos, eos servante Judà, in Apostolorum victum et subsidium; similiter Christus plurima vestimenta habebat, Joann. 1, v. 23. Etiam Marci 6, v. 8, permittit virgam, et v. 9, usum sandaliorum. — Resp. ad primum, Christum in primà illà delegatione ad Judæos, Discipulis interdixisse usum pecuniæ ut expeditus suo munere defungerentur, quia noverat eis necessaria ab auditoribus esse copiosè ministranda: quamobrem Lucæ 22, v. 36, de primà hac prædicatione et velitatione loquens, ait: *Quando misi vos sine stuculo, et perà et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? et illi dixerunt, nihil*. Aliundè verò, quia apostolico cætui ministranda erant necessaria ad victum et vestitam, permisit acceptionem et usum pecuniæ, urgente necessitate impendendæ. Ad secundum dico, eum non prohibere ne quis duas tunicas simul habeat necessitatis et frigoris pellendi causâ, sed ne divitum instar plures mutatorias, et citrà necessitatem vestes habeat. Ad tertium, vetat calceos qui totum pedem tegant, non sandalia quæ plantam pedis muniunt, ne in saxa impingant; cum enim Judæa aspera et saxosa esset regio, eaque calida, sufficiebant sandalia quæ pedis plantam protegerent. Ad postremum velat usum virgæ, imperatoris et defensoris, non sustentatoris et portatoris. Triplex enim est usus virgæ: primus in signum potestatis et jurisdictionis. Sic Psalm. 44: *Virga æquitatis, virga regni tui*. Secundus, defensorius et vindicatorius, Psalm. 88: *Visitabo in virgâ iniquitates eorum*. Tertius, portatorius, quo pauperes innixi solent incedere ad fatigationis levamen. Duos priores usus virgæ vetat Apostolis, quos mittebat sicut oves in medium luporum: posteriorem verò permittit.

Cap. 11, v. 8: *Venit Joannes, neque manducans, neque bibens*: at cap. 3, v. 4: *Esca autem ejus erat locustæ et mel silvestre*. — Resp. Joannem Baptistam verissimè quidem dici non manducasse, neque bibisse, aut quia parcissimè victitabat, quasi nullo potu et cibo reficeretur, juxtà illud vulgare: *Parum reputatur pro nihilo*: aut quia non more aliorum hominum, sed veluti ferarum instar vivebat locustis, herbis et radicibus. Idè apud S. Lucam cap. 7, v. 33, signanter di-

citur *neque manducans panem, neque bibens vinum,* potu et victu apud homines usitatis.

Cap. 14, v. 15 : *Vespere autem facto, accesserunt ad eum Discipuli ejus, dicentes... Dimitte turbas* : at v. 24 : *Vespere autem acto, solus erat ibi.* — Resp. vesperam apud Judæos fuisse duplicem; unam *Solis*, quæ incipit declinare ad Occidentem; alteram *Luminis*, quod post solis occasum aliquandiu refulget, uti disertè tradit R. Aben Ezra : *Ecce, inquit, sunt duæ vesperæ : una vespera solis, hoc est, tempus quo occidit sol et absorbetur sub terram. Vespera secunda est lux, splendor, sive irradiatio illa, quæ post occasum ejus in nubibus aliquandò apparet. Durat autem hoc tempus, quod est inter occasum solis et irradiationem ejus in nubibus, ad integram horam tertiamque ejus partem.* De priori vesperâ sermo fit in primo textu; de posteriori in secundo.

Cap. 15, v. 22, mulier quæ Christum exorat, ut filiam à dæmone vexatam liberare dignetur, dicitur *Chananæa* : at Marci 7, v. 26, appellatur *Syrophenissa* et *ελληνισσα*, id est, *Græca*. Resp. Mulierem illam triplici hæc appellatione dictam, ratione prosapiæ, religionis, et habitationis, seu patriæ : ratione quidem prosapiæ, dicta est Chananæa, non à Cana majori, quæ urbs in Phœniciâ erat contermina tribui Azer, Josue 28, sed à posteris Chanaan; Chananæi enim fuere populus unus è septem, qui Palæstinam juxtâ mare, ut patet Numer. 15, v. 50, olim incoluere, et ab Hebræis, duce Josue, fuere expulsi, sed non ex toto; nam aliqui superstites fuerunt, et manserunt in Phœniciâ, puta in Tyro et Sidone, à Chanaanis posteris conditis; nam Chanaanis primogenitus filius, vocatus est Sidon, et Sidonis urbis conditor, Genes. 10, v. 15. Quamobrem Sidonii Syrophœnices dicti sunt, composito nomine, quia Phœniciam incolebant, ut distinguerentur ab aliis Phœnicibus, qui non in Syriâ, sed in Africâ habitabant dictique sunt Libyophœnices, id est, Phœnices habitatores Libyæ. Quamobrem hæc mulier dicta est Syrophœnissa, quòd Phœniciam Syriæ partem incoletet; unam enim partem Syriæ fuisse Phœniciam Plinius (lib. 5, cap. 12), et Strabo (lib. 6) auctores sunt. Phœniciam autem eam fuisse oram ubi conditæ erant Tyrus et Sidon, iidem docent. Tandem vocatur Græca, ratione religionis, quòd gentilis esset; nam in novo Testamento, maxime apud S. Paulum ad Rom. 7, v. 17, Gal. 3, v. 28, omnes gentiles vocantur Græci: atque etiam quia Græci olim dominabantur Phœniciæ et Sviræ; ideòque lingua eorum Græca latissimè, et ad Syriam usque propagabatur. Ità S. Augustinus, Epist. 200.

Cap. 21, v. 19 : *Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam; et nihil invenit in eâ nisi folia tantum, et ait illi : Nunquàm ex te fructus nascatur in sempiternum, et arefacta est continuò ficulnea; et videntes Discipuli mirati sunt, dicentes : Quomodò continuò aruit? At Marci 11, v. 13 : Cumque vidisset à longè ficum habentem folia, venit si quid fortè inveniret in eâ; et cum venisset ad eam, nihil invenit præter folia : non enim erat tempus ficorum; ubi tria pugnare videntur.* 1° Namque Matthæus dicit ficum fuisse secus viam;

Marcus verò à longè conspiciam. 2° Addit Marcus tunc nondum advenisse tempus fructuum : quorsum igitur intempestiva illa fructus postulatio, et quòd non adessent, fulminata maledictio? 3° Matthæus ait ficum maledictam continuò aruisse, atque miratos Apostolos, quòd tam citò aruisset; Marcus verò innuit Apostolos istud die sequenti deprehendisse. — Resp. ista minimè pugnare; non primum, quia tametsi ficus illa fuerit secus viam, nihilominus potuit à longè conspici priusquam ad eam Christus accederet; neque secundum, quia Christus rerum omnium supremus Dominus hanc arborem, tametsi nihil de se tale promeritam, suâ maledictione arefacere voluit, ut signum esset Judæis, quemadmodum Origenes in Matthæum 17, interpretatur, quòd Synagoga, arbor à Deo plantata et exulta, tandem propter infœcunditatem suam multò magis esset arefacienda et abjicienda. Hoc enim inter arbores et homines interest, quòd arbores naturâ suâ non nisi certo quodam anni tempore fructus ferre debeant; homines verò toto vitæ suæ tempore tenentur benefacere. Tota vita nobis est æstas, tota debet esse frugifera; nec quicquam nos præter voluntatem nostram steriles facit. Ad tertium dico, quòd tametsi fulminata Christi maledictione ficulnea continuò exaruerit, ejus tamen ariditas manè sequenti fuit manifestata Apostolis et turbæ.

Cap. 26, v. 22 : *Non bibam amodò de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei* : at Actor. 10, v. 41, testatur S. Petrus : *Manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.* — Resp. Christum à mortuis suscitatum, exutâ infirmitate et mortalitate corporis, sæpè quidem cum Apostolis manducasse et bibisse in testimonium veræ suæ Resurrectionis, non verò ut naturæ necessitati indulgeret : significat ergo hæc loquendi formulâ, mortem suam instare, ac deinceps se communi hominum more cum eis non conversaturum uti hactenus fecerat; tametsi post Resurrectionem suam jam immortalis, atque eâ ratione, in regno Patris constitutus esset eis appariturus.

Cap. 27, v. 44 : *Id ipsum autem, et latrones qui crucifixi erant cum eo improperebant ei*; ubi utrique latroni tribuitur quòd probra dixerint Christo patienti. At S. Lucas cap. 23, v. 39 : *Unus autem ex iis qui pendebant latronibus, blasphemabat eum.* — Resp. SS. Chrysostomum et Hieronymum existimare utrumque latronem initio Passionis Christo fuisse convitiatum, sed alterum postea, visâ Christi patientiâ, et conspectis tenebris, aliisque portentis et miraculis, resipuisse, atque socium increpasse, quemadmodum habet S. Lucas. Cæteri verò SS. Patres Ambrosius (lib. 10 in Luc.), Augustinus (lib. 3, de Consensu Evang.), Leo (in Sermone de Passione), et alii arbitrantur hæc à S. Matth. dicta esse per synecdochen, atque scriptum numerum pluralem pro singulari, quatenus significaret omnium hominum conditiones in Christi Passionem et mortem conspirasse, etiam et latrones qui cum eo crucifixi erant.

Cap. 28, v. 29 : *Illæ autem (piæ mulieres) accesserunt*

runt, et tenuerunt pedes ejus; at Joan. 20, v. 19, Christus à mortuis resurgens, dixit Magdalene: *Noli me tangere.* — Resp. quòd si ab utroque Evangelistà eadem Christi facta mulieribus et Mariæ Magdalene apparitio commemoretur, verosimile esse eas omnes simul ad Christi pedes prouisse, eosque fuisse amplextas: neque enim S. Joannes dicit Magdalenam Christi pedes non tetigisse, sed Christum illi dixisse: *Noli me tangere*, tametsi fortè cùm Christus hæc diceret, eum jam illa tetigisset, ut nonnulli interpretes, referente Maldonato, sentiunt. Si verò diversa referatur apparitio, fortè idcirco prohibita fuit Magdalena Christum tangere, quia de ejus Resurrectione, etiam testificante Angelo, dubitabat, et viventem cum mortuis adhuc quærebat.

EX S. MARCO.

Cap. 1, v. 24: *Quid tibi et nobis, Jesu Nazarene? venisti perdere nos; scio qui sis, Sanctus Dei;* verba sunt dæmonis, quibus profitetur se nosse Christum: at 1 Cor. 2, v. 8, dicit Apostolus principes hujus seculi (quos alibi dæmones appellat) et eorum ministros non agnovisse Christum. *Si enim cognovissent*, inquit, *nunquàm Dominum gloriæ crucifixissent.* — Respondeo dæmones cognovisse quidem Christum esse Messiam, tùm ex vaticiniis de Christo venturo, quæ longè perspicaciùs quàm homines noverunt impleta, tùm ex S. Joannis Baptistæ prædicatione, et designatione: *Ecce Agnus Dei*, etc., tùm fortè quia audierant vocem divini Patris: *Hic est Filius meus*, etc., tùm denique ex prodigiis et miraculis quæ Christus ipse in hujus veritatis confirmationem operabatur: hinc infra, v. 34: *Non sinebat ea loqui, quia sciebant eum;* et Lucæ 4, v. 41: *Exibant autem à multis dæmonia, clamantia et dicentia, quia tu es Filius Dei; et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum.* At ista noverant tantùm conjecturaliter, non certò et citrà omnem dubitationem. Undè dæmon Christi tentator ait: *Si Filius Dei es*, etc. Itaque loquitur S. Marcus de notitiâ conjecturali; Apostolus verò de notitiâ certâ et indubitâ.

Cap. 2, v. 4: *David intravit in domum Dei sub Abiathar principe Sacerdotum;* at Reg., cap. 21, v. 1: *Venit David in Nobe ad Achimelech*, etc., qui tunc erat summus sacerdos, et pater Abiathar. — Respondet venerabilis Beda hos textus nihil habere dissonantiæ: Abiathar enim jam tùm erat Pontifex cum patre Achimelech, atque eo vel ægrotante vel absente, Pontificis munia obibat. Neque enim apud Hebræos insolitum erit ut duo simul summo sacerdotio fungerentur, ut apparet Numer. 3, v. 4 et 32, Reg. 14, v. 4, etc., tametsi unus esset primus, alter secundus, 2 Reg. cap. 25, v. 18. Fungebatur itaque Abiathar sacerdotio cum patre; at hoc à Saule occiso, fugit Abiathar ad David, et comes factus est totius exilii ejus. Postea verò, eo regnante, summi sacerdotii gradum et dignitatem obtinuit, ac toto tempore regni illius in Pontificatu perseverans, multò majoris excellentiæ quàm pater effectus est; idèdque dignus fuit cujus memo-

riam Dominus, etiam vivente patre, quasi summi faceret sacerdotis.

Cap. 15, v. 27: *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum;* at S. Joannes cap. 20, v. 14: *Erat hora quasi sexta*, quandò videlicet Pilatus sedens pro tribunali, dixit Judæis: *Ecce Rex vester.* — Resp. in hujus difficultatis solutione, mirum in modum sese torquere interpretes. Sunt enim qui existimant in Marco itidem scriptum fuisse quòd Dominus Jesus Christus crucifixus fuerit horâ sextâ; verùm librariorum errore numerum 6 in 3 commutatum esse; ità auctor Commentariorum in Psalmos S. Hieronymi titulum referentium in explanatione Psalmi 77. Alii verò aiunt apud S. Joannem corruptum esse textum, et pro sextâ horâ legendum tertiam; sic Petrus Alexandrinus, in Disputatione de Paschate: *ERAT HORA QUASI TERTIA*, ait, *sicut habent libri accuratè descripti; atque aded ipsum autographum manu propriâ Joannis Evangelistæ scriptum, quod gratiâ Dei ad hanc diem salvatum exstat in sanctissimâ Ephesiorum ecclesiâ, et à fidelibus eò accedentibus magnâ cum reverentiâ invisitur.* Verùm cùm Evangelistæ non expresserint tempus crucifixionis notis numeralibus, sed dictionibus integris, suspicio de textûs interpolatione nequaquàm hic locum habere potest.

Itaque tam his quàm aliis plurimis omissis explanationibus, minùs rei veritati, et textûs sinceritati congruis, simpliciorum, et si benè augurer, congruentiorum ut subjiciam, paucula hic sunt advertenda, et præmittenda: 1° Apud Judæos et plurimas alias nationes, diem alium esse naturalem, alium civilem, seu astronomicum. Naturalis, est tempus ab exoriente sole ad occasum, cui opposita nox ab occasu solis ad ejusdem ortum decurrit. Civilis dies, est tempus quod ex uno cœli circumactu resultat, quo dies naturalis et nox continentur. Vicinæ quaternæ partes unius diei civilis horæ vocantur, quarum prima à diversis gentibus diversimodè inchoabatur. Nam Hebræi insistentes primæ rerum creationi, quâ tenebræ præcesserunt lucem, inchoabant diem civilem cum occasu solis, quos secuti sunt plures alii populi, maximè Athenienses; contra verò Babylonii inchoabant illum ab ortu solis, et veteres Umbri à meridie; Romani autem à mediâ nocte, quorum mos apud alias omnes penè nationes jam invaluit.

Alia prætereà apud Hebræos est diei civilis distributio, nimirum in octo partes, quarum quatuor assignabantur diei, et nocti totidem. Noctis quidem partes illæ dicebantur vigiliæ, tribus horis jam nobis communibus constantes, quòd milites vigiles tanto tempore excubias agerent: prima autem vigilia incipiebat cum solis occubitu; secunda desinebat cum nocte media, et ab eadem deindè incipiebat tertia; quarta verò cum solis seu diei ortu desinebat. Horarum diurnarum prima incipiebat ab ortu solis, complectebaturque tres horas jam nobis communes; secunda tot horis constabat, principiumque à fine tertiæ, undè vocabatur hora tertia. Apud eos namque vigeat cog-

suetudo, quam videmus apud nos etiam obtinuisse, ut horæ sequentes ex præcedentibus nomen acciperent; sicut nos, postquam meridianæ horæ signum datum est, usque ad horam primam, aut certè usque ad majorem horæ partem, meridianam horam appellamus, cum propriè non meridianam, sed prima postmeridianam; nam meridianam ea est quæ ab undecimâ inchoatur, et duodecima finitur. Itaque aliquandò dicimus, de spatio loquentes quod inter undecimam est, esse horam undecimam, aliquandò esse duodecimam, nunc à principio, nunc à fine nomen accipi ntes.

Quæ deindè sequebatur etiam tres horas nobis communes continens, quia incipiebat à meridie, in quâ sexta numerabatur, et etiam ipsa dicebatur sexta. Ultima denique, quod inciperet à communi nonâ finiente, etiam appellabatur hora nona, durabatque ad finem duodecimæ communis, seu ad occasum solis.

Ità Censorinus (lib. de Die natali, c. 25), et ex eo Jansenius, Baronius, Tirinus, et alii. Porrò inter illas horas, notiores vulgò et insigniores erant tertia, sexta, et nona; quòd, ut notat S. Hieronymus (in cap. 7 Danielis), sacrificia et preces publicæ illis horis fieri solerent, atque populus, festis maximè diebus, sono tubæ ad orandum convocabatur, ut docemur Numer. 10, v. 10.

His ità præmissis, facilis est textûs conciliatio. Nam, inquit Maldonatus, quia Christus, et damnatus, et crucifixus fuit eo temporis spatio quod est inter finem horæ tertiæ, quod idem sextæ initium erat, et finem sextæ, quod erat initium nonæ, S. Joannes ex fine spatium illud appellans, vocavit horam sextam; S. Marcus ex initio vocavit tertiam: sed quia non est verosimile Joannem sextam horam vocaturum fuisse, nisi spatium illud ad finem sextæ inclinatum fuisset, sicut non solemus horam primam postmeridianam appellare nisi cum meridianam et semis transacta est, credendum est Christum post horam decimam et semis, si nostro more horas numeremus, damnatum fuisse; respondebat enim hora tertia nonæ nostræ, sexta duodecimæ, tertia et semis erat decima et semis: eo ergò tempore damnatus est Christus. Ideò S. Joannes scribit *horâ quasi sextâ* damnatum esse, post unam circiter horam nostram, id est horâ decimâ et semis crucifixus est, quam Marcus *horam tertiam* appellat, quia totum illud spatium horarum ab horâ tertiâ usque ad sextam hora tertia vocabatur.

EX S. LUCA.

Cap. 2, v. 34: *Ecce positus est hic (Christus) in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel*; at cap. 9, v. 5, 6: *Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare*. — Resp. Christum equidem venisse quærere, et salvum facere quod perierat; nihilominus tamen in causam, seu veriùs in occasionem esse cur plurimi, ejus gratiam respicientes, atque salutaria dogmata contemnentes, majorem sibi damnationem acquirant. Neque enim existimandum est, hâc voce (*positus*), Christum ità compafatum; et à Deo Patre, definito consilio, datum hominibus, ut aliqui ruinam et casum

incurrerent. Sed, inquit Maldonatus, hujusmodi locutionibus, quales in Scripturâ multæ sunt, non Dei consilium, sed tam certus significatur eventus, ut divino consilio tribui posse videatur. Similis locus est, ex quo magnam hic lucem accipit, Isaïæ 18, vers. 13, 14, 15: *Dominus exercituum ipsum sanctificate, ipse pavor vester, et ipse terror vester, et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, et in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem, et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur*, Cum enim Deus non in ruinam se, sed in sanctificationem populo suo positum esse dicat, tamen multos eorum suâ culpâ casuros affirmat.

Itaque Christus Dominus per se et directè positus est in resurrectionem multorum à Deo, qui vult omnes homines salvos fieri; indirectè verò, et per accidens, in ruinam eorum videlicet qui fuerunt rebelles lumini.

Cap. 3, v. 2: *Sub principibus sacerdotum Anna et Caïpha*; at Joannis 18, v. 13, solus Caïphas dicitur Judæorum Pontifex. — Respondent communiter interpretes, Annam et Caïpham alternis vicibus pontificatum gessisse, at Josephus sententiam refellit, scribens multos fuisse Pontifices medios inter Annam et Caïpham, asseritque Caïpham creatum fuisse Pontificem à Valerio Graccho, qui Pilatum proximè antecessit, atque toto tempore Pilati summo pontificatu functum usque ad finem imperii Tiberii Cæsaris. Itaque dico Annam, quia socer erat Caïphæ, fueratque summus Pontifex, atque summi Pontificis filius, plurimumque autoritatis apud Judæos obtineret, hic Caïphæ adjungi tanquam præcipuum sacerdotum principem. Tametsi enim unus apud Judæos summus esset Pontifex, plures tamen erant sacerdotum principes, seu capita familiarum sacerdotium; undè passim in Christi Domini Passione nominantur *Principes sacerdotum et Pontifices*, qui Christum apud Pilatum accusarunt, et crucifixo insultarunt.

Cap. 18, v. 35: *Factum est autem cum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat*. At Matthæi 20, 29: *Et egredientibus illis ex Jericho secuta est eum turba multa; et ecce duo cæci, etc.* Ubi non unus sed duo nominantur, qui Christum, non ingredientem Jericho, sed indè egredientem dicuntur interpellasse ut eis visum restitueret. — Respondet S. Augustinus (lib. 2 de Consensu Evangelist., cap. 65), diversum esse cæcum de quo agit S. Lucas, ab eis quos S. Matthæus commemorat. Verùm cum omnes circumstantiæ non solum ab illis Evangelistis, sed etiam à S. Marco annotatæ in hâc cæci illuminatione consentiant, nimirum quòd sederit secùs viam, quòd audierit Jesum transire, quòd clamaverit dicens: *Jesu, fili David, etc.*, ideò verosimilius existimo unam eandemque cæcitatæ curationem ab illis narrari; unius verò duntaxat cæci à SS. Marco et Lucâ mentionem fieri, quòd ille notior esset in eâ civitate. Undè ejus nomen etiam annotavit S. Marcus dicens eum appellatum fuisse Bartimæum. hoc est, filium Timæi.

Quòd verò S. Lucas dicat eum fuisse illuminatum à Christo dùm intraret Jericho, alii verò Evangelistæ id accidisse referant cùm indè exiret, non omninò pugnat. Nam inquit S. Ambrosius (in cap. 23 S. Lucæ), verosimile est cæcum illum in ingressu urbis rogasse Christum ut illuminaretur; at cùm propter turbam fortè non audiretur ab Apostolis, vel Christus ipsemet se audire dissimularet, quatenùs fidem ejus et spem magis ac magis excitaret, postrediè iterùm stetit ad portam civitatis et elatiori voce clamans visum postulavit et impetravit.

Cap. 22, v. 24, S. Lucas contentionem Apostolorum de primatu refert post institutionem cœnæ; at S. Matthæus et S. Marcus, cap. 10, v. 41, eam referunt antè cœnam. — Resp. contentionem illam tribus vicibus et temporibus distinctis contigisse; primò, quidem dùm Christus existens Capharnaum jussit censum tam pro se quàm pro Petro solvi, ut refertur Matthæi 18, v. 4, Marci 9, v. 34, Lucæ 9, v. 46; secundò, dùm mater filiorum Zebedæi petiit à Christo sessionem ad dextram et ad sinistram in regno ejus pro duobus filiis, cujus meminit S. Matthæus præfato cap. 20; tertio, verò post institutionem cœnæ, quam solus S. Lucas commemorat; nulla itaque est hic verborum pugna, cùm diversa à diversis Evangelistis proferatur Apostolorum contentio.

Cap. 24, v. 33, duo discipuli euntes Emmaüs post cognitum Christum Dominum qui eis apparuerat, dicuntur regressi in Jerusalem et invenisse congregatos undecim; at tantùm decem Apostoli cum discipulis ibi convenerant, siquidem, teste S. Joanne cap. 20, v. 20, Thomas non erat cum eis dùm apparuit Jesus illis discipulis congregatis, quandò scilicet illi duo discipuli referebant quæ eis contigerant in viâ; et quomodò Christum cognoverant in fractione panis; insuper Judas etiam aberat, suspendio antèa necatus. — Resp. post Judæ suspendium, Apostolorum collegium id obtinuisse nomen, ut vocaretur undecim, quo à cæteris discipulis distinguerentur, tametsi pauciores essent; quoniam denominatio fieri consuevit à potiori parte, etiamsi unus et alter desit: sic triumviri et septemviri dicuntur congregati, tametsi fortè omnes non adsint. Hæc autem appellatio undecim ità facta est communis, ut etiam post Matthæi substitutionem in locum Judæ et restitutionem numeri duodenarii Apostolorum, dicatur Petrus, Actor. 2, v. 14, surrexisse cum undecim, licet jam suffecto Matthiâ in locum Judæ, duodecim Apostoli adessent. Hinc non aliter quàm Undecim nominantur Matthæi 23, v. 16, Marci 16, v. 14, et alibi.

EX SANCTO JOANNE.

Cap. 1, v. 8: *Non erat ille lux*, nimirum Joannes Baptista; at cap. 5, v. 5: *Ille erat lucerna ardens et lucens*. — Resp. hæc non pugnare; neque enim S. Joannes Baptista erat lux illa quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nimirum Messias, Doctor, et Salvator mundi; sed tantùm erat lucerna ardens et lucens, non propriâ quidem luce, sed à Christo acceptâ: *Non erat ille lux*, inquit Ori-

genes, *sed particeps luminis; suum non erat quod in se et per se fulgebat*.

Cap. 2, v. 11: *Hoc fecit initium signorum Jesu in Canâ Galileæ et manifestavit gloriam suam*. Quandò videlicet, aquam in vinum convertit. At Lucæ 2, cùm factus esset annorum duodecim, jam manifestam fecerat gloriam suam: nam sedens in medio doctorum, *Stupebant omnes qui eum audiebant, super prudentiâ et responsis ejus*. — Resp. reverà quidem Christum duodecennem egregium divinæ suæ majestatis et gloriæ specimen dedisse; at nullo adhuc sensibili et visibili miraculo id demonstrârat: quamobrem illa aquæ in vinum conversio reverà primum fuit ex miraculis sensibilibus ab eo editis cùm vitam publicam ageret, et commissum sibi officium impleret. Itaque illa in medio doctorum sessio et doctrinæ propalatio primum fuit signum sapientiæ, hoc verò divinæ potentæ; ad illud doctores quidem obstupuerunt, nec tamen ipsi adhæserunt; ad hoc verò, discipuli in eum crediderunt.

Ibidem, v. 21: *Quadráginta et sex annis ædificatum est templum hoc*, videlicet Jerosolymitanum; at ista non cohærent cum historiâ sacrâ, sive ista accipias de primâ hujus templi ædificatione à Salomone; sive de duplici illius instauratione à Zorobabele et Herode. Nam prima illius ædificatio à Salomone peracta est septem annis cum dimidio; restauratio verò illius post captivitatem Babylonicam à Zorobabele et sociis cœpit anno primo Cyri, non quidem regni, quo imperabat in Perside, sed monarchiæ, quæ, expugnata Babylone, Chaldæorum imperium transtulit ad Persas. Ab hoc itaque anno primo cœpit fabrica templi, duravitque ad annum sextum Darii Hystaspis; at in hac temporis serie non sunt quadráginta sex anni, sed tantùm quindecim: Cyrus enim tres annos regnavit ut monarcha; huic successit filius Cambyses, qui post Cyrum patrem sex duntaxat annis regnavit; deindè Magi per septem menses. Denique Darius Hystaspis, cujus anno sexto consummatum fuit templum. Ex quibus conficiuntur tantùm quindecim anni. Neque tandem hæc verba videntur accipi de instauratione templi per Herodem. Nam Josephus (lib. 15 de Antiq.) auctor est ædificationem Herodiani templi novem annis cum dimidio absolutam esse. — Resp. omissis aliorum sententiis, probabiliorem eam opinionem mihi videri quæ hos quadráginta sex annos quibus ædificatum est templum, adscribit illius templi instaurationi factæ ab Herode: cœpit enim opus illud Herodes anno regni sui 18 (computando scilicet regni ipsius annos ab eo tempore quo expugnatis Hierosolymis, et pulso Antigono, regnum occupavit; non verò ab eo tempore quo à senatu romano rex fuit declaratus), ac proinde annis ante mortem 16. Nam, inquit Ludovicus Cappellus, à depulso Antigono regnavit annos 34. Christus autem natus est sub finem regni Herodis, et (uti videtur) paulò ante ejus obitum. Cùm autem Christo ista dicerent Judæi, natus erat annos duntaxat 30. Hoc enim contigit paulò post Christi baptismum, Paschate, nimirum quod proximè secutum est ipsius baptisma. Itaque h

primis ab Herode jactis templi fundamentis ad id momentum, quo illud Christo objiciunt Judæi, fluxerunt præcisè anni 46. Nec obstant Josephi verba; tametsi enim eo tempore absoluta fuerit templi structura, planum est tamen ex eodem semper aliquid additum et exstructum ab eo tempore ad illius ornatum. Imò et pluribus post annis. Hinc idem Josephus (lib. 20, cap. 8) testatur Agrippæ demùm Junioris tempore, 60 circiter post Christum natum annis, absolutum fuisse totum templi ædificium et ornatum. Itaque nihil aliud videntur sibi voluisse hic Judæi quàm reponere Christo: *Jam ab annis quadraginta sex cæpta est ab Herode hujus templi structura, necdum est absoluta; tu verò illud brevi dierum trium spatio instaurabis collopsum?*

Cap. 5, v. 31: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.* At cap. 8, v. 14: *Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum.* — Resp. Christum in priori textu occurrere tacitæ objectioni adversariorum, qui cap. 8, v. 13, ipsi opponunt: *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum,* quia ex communi Judæorum sententiâ: *Nemo hominum testatur de seipso;* nam si testimonium unius firmum non est, evultò minùs firmum esse debet si quis de seipso testatur: undè vulgare apud Romanos adagium: *Neminem idoneum esse testem in re suâ,* cum videlicet ipse solus testimonium in sui favorem et patrocinium perhibet; quod ultrò juxtâ hominum opinionem etiam de seipso grâs admittit Christus. At ut adjicit in secundo textu, aliter sentiendum est dùm proprium hoc testimonium, alterius fide dignissimi etiam assertione firmatur. Undè sic eos urget, cap. 8, v. 17: *In lege vestrà scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: ego sum qui testimonium perhibeo de meipso; et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater.* Ex quo clarissimè conspicitur quòd Christus non excludat proprium de seipso testimonium, sed ex Patris testimonio cum suo exactissimè convenienti, proprium suum firmat, ut se verum Messiam esse demonstret.

Cap. 6, recenset S. Joannes miraculum in multiplicatione quinque panum et cibatione hominum quinque millium. Quam historiam describunt etiam S. Matthæus, cap. 14, et Marcus, cap. 6, et Lucas, cap. 9. At in eâ descriptione multiplex occurrit inter Evangelistas dissonantia, ut appositè observant, Pelargus, Witacherus, etc. Nam 1° tres posteriores Evangelistæ referunt Christum ab Apostolis sollicitatum ut turbam dimitteret; Joannes verò ostendit eum prævenisse discipulos et dixisse ad Philippum: *Undè ememus panes ut manducent hi?* 2° Joannes Philippo tribuit responsum: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis,* etc. Cæteri verò eam adscribunt omnibus Apostolis. 3° Joannes dicit Andræam Christo denuntiâsse unum esse puerum qui haberet quinque panes et duos pisces: at hanc præsentem escam alii Evangelistæ penès Apostolos fuisse memorant. 4° S. Lucas narrat homines discubuisse quinquagenos; Marcus verò centenos et quinquagenos. 5° Tres Evangelistæ

dicunt turbam dimissam esse peracto miraculo; Joannes verò asserit illos homines stetisse ut Christum raperent et facerent regem. Tandem Matthæus et Lucas narrant exindè Christum venisse Genezareth, Marcus Bethsaidam, Joannes Capharnaum.

Resp. ad primum, utrumque videri factum ex parte Apostolorum et Christi, ut simul illi cum eo fuerint solliciti de cibatione numerosissimæ turbæ; ita tamen quòd tres Evangelistæ prius, Joannes posterior enarret. Ad secundum, dico Philippum non tam suo, quàm omnium discipulorum nomine fuisse locutum; unde quod unus gessit, aliis tribuitur: neque enim id insolitum est in Scripturâ, ut unius actio alteri ejusdem consortii adscribatur. Ad tertium repono, quòd cum puer ille ab Andræa demonstratus Christo, unus esset ex eis qui collegio Apostolico ministrabant, meritò id quod habebat ille, dicitur fuisse penès discipulos, cum ille esset unus ex discipulis et sectatoribus Christi. Ad quartum dico, S. Lucam partis illius turbæ meminisse, S. Marcum verò omnem omninò expressisse numerum: vel illum duntaxat meminisse virorum; hic etiam puerorum et mulierum. Ad quintum respondeo utrumque accidisse, nempe ut post cibationem dimissa fuerit turba, quatenùs quisque ad propria rediret; omnes tamen aliquandù simul stetisse ut Christum regem salutarent. *Ad ultimum tandem, censeo Christum post illud insigne miraculum, plures quantociùs adisse civitates; ut ex illius miraculi, ab eis qui præsentés aderant, diffamatione per eam regionem, paratos homines ad excipiendam lucem evangelicam, suâ cœlesti prædicatione et doctrinâ imbueret.*

Cap. 7: *Non potest mundus odisse vos.* At cap. 15, v. 19: *Ego vos elegi de mundo, propterea odit vos mundus.* — Respondeo duos illos textus ad diversas personas dirigi; in priori namque Christus alloquitur parentes suos qui in eum non credebant, v. 15 nec ejus evangelicam doctrinam sectabantur; quippe qui nil aliud quàm inanem gloriam ambebant. Quamobrem Christum stimulabant ut manifestaret seipsum mundo, quatenùs eo per miracula et famam inclarescente, ipsi quoque ratione cognationis fierent illustres. Cum itaque secularibus desideriis urgerentur et hominibus terrena sectantibus in omnibus consentirent, non poterat mundus eos odisse, quos habebat sectatores et aseclas. Secùs autem de discipulis et Apostolis, qui cum omnibus mundi illecebris nuntium remisissent, non poterat eos mundus non odisse quos habebat suis desideriis et votis repugnantes; nemo enim Apostolorum est qui cum S. Paulo asserere non potuerit: *Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo.*

Ibidem, v. 54: *Ubi ego sum, vos non potestis venire.* At cap. 17, v. 24: *Pater, quos dedisti mihi, volo ubi sum ego, et illi sint mecum.* Respondeo Christum priori loco damnare Pharisæos carnales homines, evangelicam gratiam respuentes, quibus denuntiat, propter eorum perduellionem, nullam habituros cum eo societatem in æternâ beatitudine, quâ fruebatur. Posteriori verò agit de fidelibus omnibus qui ejus præcepta et dogmata sectantes, repromissam hæreditatem æter-

nam accipient: hinc cap. 12, v. 26, ait: *Ubi ego sum, illic et minister meus erit.*

Cap. 9, v. 39: *In iudicium ego in hunc mundum veni.* At cap. 12, v. 37: *Non veni ut iudicem mundum, sed salvificem.* — Resp.: Venit unigenitus Dei Filius per incarnationem in mundum ad iudicium redargutionis contra peruelles et superbos Pharisæos qui evangelicæ luci infidelitatis tenebras objiciebant, et ejus diffusioni pro viribus adversabantur. Venit etiam ad iudicium examinis et discretionis, ut discerneret credentes ab incredulis, et pios ab impiis: non autem venit ad iudicium reprobationis quo in mundi fine hædos separabit ab ovibus, et justos ab impiis; hos in inferno perpetuò cruciandos; illos verò in cælo æternum coronandos.

Cap. 15, v. 15: *Jam non dicam vos servos, sed amicos.* At Matth. cap. 25, v. 21 ait: *Fuge, bone serve, etc.* — Resp.: Discipuli Christi servi quidem sunt jure creationis, redemptionis, vocationis; amici verò jure adoptionis, communicationis, ac manifestationis secretorum, ut interpretatur S. Augustinus, tractatu 55 in Joannem. Quamobrem priori textui Christus Dominus adjicit: *Omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis.*

Cap. 20, v. 1: *Maria Magdalena venit manè cum adhuc tenebræ essent:* at Marci c. 16, v. 2, de mulieribus Mariam Magdalenam comitantibus legimus: *Valdè manè unà Sabbathorum veniunt ad monumentum, orto jam sole.* — Respondeo Mariam Magdalenam in ipso primo diei articulo, quando nonnihil illuxerat, exisse de domo et urbe, expectans alias pias feminas, cum quibus postea, orto jam sole, pervenit ad monumentum tametsi, ut notat Vatablus, S. Joannes videatur hic Hebræorum scribendi morem sectatus, præteritum pro futuro ponentium, ut, *orto jam sole*, idem significet ac *cum jam oriturus esset sol*, et adhuc essent tenebræ; non quidem illæ densiores, sed quales in crepusculo matutino, cælo jam albescente; undè S. Marcus dixit *valdè manè*; Lucas autem *valdè diluculo*.

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

Cap. 1, S. Lucas hujus libri auctor, testatur initio se sermonem fecisse *de omnibus quæ cœpit Jesus facere et docere*; at Joann. 21, v. 25: *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.* Respondeo ista nullatenus invicem pugnare: neque enim (ut appositè notat S. Chrysostomus) S. Lucas ait se scripsisse in Evangelio omnia, sed *de omnibus*; nimirum ordinem et seriem rerum gestarum; non verò singula quæ adorandus Salvator gesserit. Neque enim Evangelistæ omnes omninò Christi actus, omniaque ejus verba Scriptis tradiderunt, sed ea duntaxat annotârunt de illius Conceptione, Nativitate, Vitâ, Miraculis, Oraculis, Passione, Morto, Resurrectione, et in cælum Ascensione, quæ salutî credentium sufficere videbantur, ut exponit S. Augustinus, tractatu 58 in Joannem.

Ibidem, v. 18: *Et hic quidem (Judas) possedit agrum*

de mercede iniquitatis; at Matthæi 27, v. 3: *Pœnitentiâ ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, atque illicò suspensus, crepuit medius.* Respondeo hic esse τὴν κατάχρησιν quâ quod alicujus ære emptum est, hoc illius esse censetur. Porrò agri illius emptio tribuitur Judæ, non quòd ipse reverà ipsum emerit, vel possederit, sed quia pontifices ex triginta argenteis, quos Judas in mercedem traditionis acceperat, et retulerat, agrum illum coemerunt in sepulturam peregrinorum; undè acquisivit ille pecuniam, et pretium quo ager ille emptus est. *Accedit*, quòd proditor ille reverà acquisivit agrum, si non eventum, saltem respectu et effectu, quia ille in causâ fuit cur ager emptus diceretur *ager sanguinis.*

Cap. 2, v. 23: *Hunc (Christum) definito consilio, et præscientiâ Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemistis;* quibus significatur Christum à Deo traditum ad mortem: at ipsemet Christus, Joann. 12, v. 11, hanc traditionem hominibus tribuit, Pilato dicens: *Qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.* — Respondeo Christi traditionem ad mortem, Deo et hominibus tribui, diverso respectu: Deus enim ex nimia suâ charitate unigenitum Filium suum tradidit ad mortem, ut suo sanguine nostra peccata elueret, et suâ morte nobis æternam vitam promereretur. Judæi verò eum tradiderunt Pilato crucifigendum, ex odio et diaboli instinctu, ut nomen et gloriam illius cum vitâ exstinguerent.

Cap. 4, v. 27: *Convenerunt enim verè in civitate istâ adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, et Pontius Pilatus, cum gentibus, et populis Israel, facere quæ manus et consilium tuum decreverunt fieri;* ac si Deus decreto suo statuisset, ac prædefinisset ut Herodes, Pilatus, et populus Judaicus cruentas manus in Christum injicerent, eumque crucifigerent; quod utique variis Scripturæ sacræ textibus adversatur, in quibus Deus negatur malorum tentator et auctor. — Respondeo impietatem crucifigentium Christum nequaquam Deum prædefinisset, sed ita usum esse impio istorum hominum facto, ut fini à se intento, nempe humani generis per mortem Christi redemptioni, eorum malitia subserviret. Quâ de re audiendus est S. Leo, qui expendens hæc verba, *quæ manus tua, et consilium tuum decreverunt fieri*, ait: *Numquid iniquitas persequentium Christum ex Dei est orta consilio? et illud facinus, quod omni majus est crimine, manus divinæ præparationis armavit? Non hoc planè de summâ justitiâ sentiendum est, quia malum diversum, multumque contrarium est id, quod in Judæorum malignitate præcognitum, et quod in Christi est Passione dispositum. Non indè processit voluntas interficiendi, undè moriendi; nec de uno exstitit spiritu atrocitas sceleris, et tolerantia Redemptionis. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit; nec præsciendo quod faciendum esset, coegit ut fieret, cum tamen ad hoc carnem suscepisset, ut fieret. Et inferiùs: Quod itaque Dominus Jesus Christus furorem frementium peti voluit, in nullo auctor eorum criminum fuit, nec egit ut hæc vellent, sed cessit ut possent; et sic usus est ob-*

cæcatæ plebis insaniâ, quomodò et perfidiâ traditoris, quem ab immanitate concepti sceleris, et beneficiis est revocare dignatus et verbis, assumendo in Discipulum, provehendo in Apostolum, monendo signis, consecrando mysteriis, ut cui nihil benevolentiae deesset ad correctionem, nihil occasionis superesset ad crimen.

Cap. 9, v. 7: *Viri autem illi qui comitabantur, stabant stupefacti; audientes quidem vocem, neminem autem videntes.* At cap. 26, v. 14: *Omnesque nos cum decidissemus in terram, audiivi vocem loquentem mihi.* Cap. autem 22, v. 9: *Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum;* in quibus duæ videntur antilogiæ: Prima, quòd Sauli comites dicantur stetitisse stupefacti et simul prostrati: secunda, quòd in priori loco dicantur audivisse vocem, neminem autem vidisse; in posteriori verò, vocem non audivisse. — Respondeo illos comites Christi, tonante voce attonitos, initio quidem cum Saulo fuisse collapsos et prostratos, deinde verò surrexisse, atque præ metu penè exanimatos, non ausos ulterius progredi; unde *stabant*, id est, *sistebantur*: statio enim hæc opponitur, non tam sessioni aut prostrationi, quàm motui aut progressioni. Ad secundum, dico eos comites audivisse quidem vocem, seu potiùs vocis sonum, non distinctum et articulatum, sed confusum; ita ut nec quæ dicerentur, nec qui loqueretur possent deprehendere; quamobrem additur, *ejus qui loquebatur mecum*, id est, Christi. Cui non assimile est id quod refertur Joan. 22, v. 19, quòd cum vox de cælo ad Christum fieret, turba circumstantes sonum vocis audiens, verba autem, et sensum verborum non percipiens: *Alii dicebant tonitru esse factum, alii putabant Angelum Christo fuisse locutum.* Similiter viderunt quidem lumen circumfusum; Christum verò cum Saulo loquentem non viderunt.

Cap. 13, v. 2: *Segregate mihi Sautum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos;* quibus significat Christus Paulum ab Apostolis et fidelium suffragiis in Apostolum et Ecclesiæ Doctorem esse ordinandum: at ille ad Galat. 1, v. 1: *Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et per Deum Patrem.* — Respondeo segregationem illam Pauli ad opus, non fuisse primam illius vocationem ad apostolatam, ad quem jam, Christo vocante, fuerat electus initio suæ conversionis (dixit enim Dominus ad ananiam de ipso Paulo: *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coràm gentibus*, etc.), sed potiùs commissi ipsi à Christo apostolici muneris exercitium, nec non declarationem publicam eum reverà fuisse à Deo electum in Apostolum et Evangelii Doctorem, ut haberet etiam testimonium ab Ecclesiâ sinceritatis et veritatis suæ doctrinæ, ne quis de illius certitudine dubius esset.

Cap. 22, v. 39; *Ego homo sum quidem Judæus à Tarso Ciliciæ:* at cap. 22, v. 28, interrogatus à tribuno, an Romanus esset, dixit *etiam* et Romanum se esse natum. — Respondeo: Reverà Paulum fuisse patriâ Tarsensem, nihilominus civium Romanorum privilegiis et juribus donatum: Tarsus enim, ubi natus

erat, juribus et privilegiis civitatis Romanæ gaudebat, testibus Plinio (lib. 7, cap. 27), Dione et Cassio. Hæc ergò minimè pugnant; nempe origine et professione esse Judæum, Patriâ Tarsensem, privilegiis et juribus civem Romanum.

Cap. 25: *Ad Cæsaris tribunal sto, ibi me oportet judicari:* at, Cor. 1 cap. 6, v. 1, reprehendit fideles, qui in judicio contendebant coràm judicibus ethnicis: *Audet, inquit, aliquis vestrum habens negotium adversus alterum judicari apud iniquos!* — Respondeo hic esse distinguendum inter personas litigantes, quondò videlicet uterque, tam auctor, quàm reus, fideles sunt, et Ecclesiæ filii: tunc enim damnandus est ille qui fratrem suum Christianum ad tribunal ethnici magistratûs, præsertim pro re levissimâ, provocat, cum litis et contentionis suæ decisionem excipere possit ab adhibitis fidelibus arbitris, et pastoribus Ecclesiæ. Secus verò est, quondò alteruter litigantium infidelis est, nec potest aliundè damnum resarciri aut præpediri vexatio, quàm per judicium et sententiam ethnici magistratûs. Porrò S. Paulus à Judæis vim passus, et in extremo vitæ discrimine propter eorum insidias et infestationes positus, cum aliud tribunal et medium sese tuendi non haberet, licet provocavit ad tribunal Cæsaris: maximè cum non solum vitæ suæ, sed et Ecclesiæ consuleret, ut nempe fideles quos Christo pepererat verbis vel scriptis, posset in fide confirmare. Quin etiam divinis mandatis et monitis parebat; nam, ut legimus cap. 23, v. 11, Christus apparens ei nocte, ait: *Constans esto; sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Romæ testificari.* Ut ergò huic divinæ monitioni faceret satis, occasionem commodam nactus, appellat Cæsarem, ut sic tutò posset Romam proficisci, et ibi Evangelium disseminare.

Cap. 27, v. 33: *Quartâ decimâ die, hodiè expectantes, jejuni permanetis, nihil accipientes:* At homo, alioquin sanus, teste Hippocrate, non potest ultrâ septem dies, sine ullo cibo vivere. — Resp. Quòd etsi miraculo deputet S. Chrysostomus, quòd illi tamdiù jejuni steterint incolumes; nihilominus verius dicendum arbitror, verba ista *nihil accipientes*, sic esse intelligenda, quòd illi nihil comederint per modum statim et ordinarii convivii, sed tantum carptum et obiter quædam delibaverint, quantum scilicet necessarium erat ad vitam tuendam, et vires fovendas.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

Cap. 1, v. 8: *Gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra, annuntiat in universo mundo:* at eo tempore quo Apostolus hæc scribebat ad Romanos, Evangelium non erat ubique terrarum disseminatum. Respondeo: Quòd etsi fortè Evangelica lux eo tempore nondum singulis nationibus irradiasset; nihilominus tamen cum Roma esset caput imperii, et ex omnibus mundi nationibus homines in eam confluerent, fieri facile potuit, ut per numerosissimum gentium illuc affluxum, fides Christianorum ibi degentium longè, lateque inlaresceret. Accedit quòd cum Epistola ad Romanos una sit ex

postremis quas scripsit S. Paulus, verosimile est eo tempore Evangelicam prædicationem et lucem omnibus nationibus jam innovuisse.

Cap. 2, v. 13 : *Faciens legis justificabuntur* : at cap. 3, v. 20 : *Et operibus legis non justificabitur omnis caro*. Respondeo Apostolum in priori textu sermonem facere de legis observantiâ cum fide et gratiâ Christi, in his maximè quæ ex lege Mosaicâ per Evangelicam non fuerunt rescissa et innovata ; in posteriori verò de observatione purâ et nudâ ipsius legis Mosaicæ ; in quâ maximè Judæi gloriabantur ; quorum ut supercilium reprimeret Apostolus, ostendit perfectam non esse sperandam justitiam ex simplici istius legis observatione, quæ duntaxat immunditiam legalem eluebat : *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes qui credunt in eum*.

Cap. 3 : *Quæ utilitas Circumcisionis? multum per omnem modum* : Cap. 7, v. 19 : *Circumcisio nihil est* ; et cap. 5, ad Galat. : *Neque Circumcisio aliquid valet*. Respondeo Circumcisionem plurimum profuisse Judæis antè promulgationem legis Evangelicæ ; siquidem eis erat in signaculum fidei, et nota quâ in Dei peculium adlegebantur, ut essent *populus ejus, et ovis pascuæ ejus* ; quin etiam inserviebat ad remissionem peccati originalis, uti docent SS. Augustinus (lib. de Civit.), Bernardus et Gregorius (lib. quarto Moralium) : « Quod, inquit, apud nos valet aqua Baptismi, hoc egit apud veteres, vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sacrificii, vel pro iis qui de Abrahamæ stirpe prodierant mysterium circumcisionis ; » at promulgatâ Evangelicâ lege, illius, sicut et antiquæ legis Sacramentorum virtus omnis elanguit, et eorum utilitas rescissa fuit et abrogata. Quamobrem Apostolus ad Galat., cap. 5, v. 2, ait : *Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit*.

Cap. 4, v. 20, de Abrahamo dicitur : *In repromissione etiam Dei, non hæsitavit diffidentia* : at Genes. 15, cum audisset Deum sibi promittentem possessionem terræ Chanaan, illam promissionem signo confirmari petiit, dicens : *Undè scire possum, quòd possessurus sum etiam?* Similiter Genes. 17, auditâ promissione divinâ sibi factâ de futurâ prole, cum jam esset centenarius : *Risit dicens in corde suo ; putasne centenario nascetur filius?* Respondeo : 1° Ea verba Abrahamum non protulisse ex animi diffidentia : nam ibidem, v. 6, legimus : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* ; sed requisivit modum exsequendæ illius divinæ promissionis. Vel petiit signum, non sibi, sed posteris, ut ipsi, tametsi in terrâ alienâ captivi, certissimi essent se divinitus aliquandò in libertatem restituendos. Propter illam Abrahamæ factam repromissionem, et signo sensibili confirmatam. 2° Dico, Abrahamum ea dixisse, non ex incredulitate, et cordis hæsitazione ; sed ex admiratione, propter repromissum sibi tam insolitum et stupendum beneficium ; undè ibidem Apostolus paulò antè dixerat : *Et non infirmatus est in fide, nec consideravit corpus suum mortuum, etc.*

Cap. 5, v. 20 : *Lex subintravit ut abundaret deli-*

ctum : at cap. 7, v. 12 : *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum* ; — Respondeo reverà quidem legem esse immaculatam et sanctam, quippè cum nihil præscribat quod non ad Dei cultum, utilitatem proximi, et propriam hominis legem servantis sanctimoniam spectet. Triplicia enim erant veteris legis præcepta ; scilicet cæremonialia, quibus cultus et religio ergà Deum ; judicialia, quibus justitia ergà proximum, et moralia, quibus modi comparandæ et servandæ sanctitatis et virtutis erga seipsum præscribebantur. Nihilominus Lex fuit, non quidem causa, sed occasio ut abundaret delictum ; non per se et directè, sed indirectè et per accidens : *Nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata*. Undè S. Augustinus (in Psalm. 102) : *Lex ideò data est, ut crescente peccato, humiliarentur superbi ; humiliati confiterentur, confessi sanarentur* ; non quidem per legis istius virtutem, siquidem illa neminem ad perfectum adducebat : hinc idem S. Augustinus (Tractatu 5 in Joan. :) *Lex minabatur, non opitulabatur ; jubebat, non sanabat ; languores ostendebat, non auferbat, sed per gratiam Jesu Christi, qui sanat omnes infirmitates nostras*.

Cap. 6 : *Liberati autem à peccato, servi facti estis justitiæ* : at ibidem, v. 20 : *Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ*. — Respondeo fideles à peccatis solutos, et jugo Christi, atque Evangelicæ legi mancipatos, simul esse justitiæ servos et liberos. Servi quidem sunt, quia non habent licentiam quidvis agendi pro arbitrio, sed tenentur sectari normam vivendi à Christo et Ecclesiâ præscriptam. Liberi verò, quia durum peccati et dæmonis jugum excutientes voluntariè, et animo lubenti sese divinatorum mandatorum observationi subjiciunt. Unde in ipsis est libertas religiosa, non effrænata licentia, et voluntaria servitus, non violenta coactio, hoc est, libertas serva, et servitus libera.

Cap. 7, v. 6 : *Nunc autem soluti sumus à lege* : at Matthæi 5, v. 7 : Christus ait : *Non veni legem solvere, sed implere*. — Respondeo Apostolum significare nos esse per Christi gratiam solutos et liberos à gravissimo legis veteris jugo, et irritatione ad peccandum ; quo fiebat ut illa esset occasio mortis et divinæ animadversionis : non verò ab observantiâ præceptorum Decalogi, et aliorum quæ ad mores probè instituendos spectabant, et quæ Christus non venit solvere, sed implere, tam in se, quàm in suis sectatoribus.

Ibidem, v. 18 : *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio* : at Phil. 2, v. 13 : *Deus operatur in nobis velle et perficere*. — Respondeo Apostolum significare in se quidem jam ad Christum converso bonam esse propensionem ad volendum id quod bonum est, imò et ipsam bonam voluntatem à Spiritu S. excitatam ; at reluctantibus illecebris corporis et animi affectibus, non nisi cum difficultate, atque aliâ opitulante gratiâ, piam illam voluntatem executioni posse mandare. Quamobrem, v. 22, subjicit : *Condelector legi Dei, secundum interiorem hominem ; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*.

Cap. 14, v. 6 : *Qui sapit diem, Domino sapit* : at ad

Galat. cap. 4, v. 10: *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos*; quibus Apostolus reprobavit fideles, qui abrogatam legem Mosaicam, in festorum dierum observatione iterum sectabantur, igitur improbat quod prius approbaverat. — Respondeo Apostolum in priori loco indulgere infirmitati Judæorum, qui recens ad Christum conversi, præscriptos in Mosaicâ lege festos dies religiosè servabant, discernebantque diem sacrum à profanis, ut à cibis in ipsâ lege vetitis, illis præsertim diebus abstinerent; *Erant enim*, ait Theophylactus, *inter Romanos nonnulli ex Judæis Christiani, qui etsi à carne suâ illâ ordinariè non abstinerent, statutis tamen diebus ab eâ cavebant; alii verò qui illâ assiduè vescerentur, et qui abstinentes illos incusabant.* Quamobrem inter eos eâ de re non levis exoriebatur contentio, quam ut cohiberet Apostolus, quemque reliquit suo consilio, dummodò id solum ad Dei gloriam referat. Siquidem utrumque vacabat crimine, neutrumque justà erat reprehensione dignum; quoniam qui id sectabantur, non id præstabant quòd crederent legis Mosaicæ observantiam adhuc vigere: sed ea duntaxat ex devotione et pietate, in quâ fuerant instituti ab infantia, exsequabantur. Secus autem erat de Galatis, qui in eo errore versabantur, ut legem Mosaicam unâ cum Evangelicâ necessariò ad salutem servandam esse judicarent. Neque enim putandum est Apostolum his in locis damnare ciborum certis diebus abstinentiam, dierumque festorum observantiam ab Ecclesiâ præscriptam; quippè eum ejus præceptis alibi jubeat esse parendum, sed tantum id vetat fieri animo et ritu Judaico. Quâ de re audiendus S. Hieronymus (in hunc locum ad Galat.); *Dicit, inquit, aliquis: Si dies observare non licet, et menses, et tempora, et annos, nos quoque simile crimen incurrimus, quartam Sabbati observantes, et Parasceven, et diem Dominicam, et jejuniûm Quadragesimæ, et Paschæ festivitatem, et Pentecostes lætitiâ; et pro varietate regionum, diversa in honore Martyrum tempora constituta. Ad quod, qui simpliciter respondebit, dicet, non eosdem Judaicæ observationis dies esse quos nostros. Nos enim non azymorum Pascha celebramus, sed Resurrectionis et Crucis; nec septem juxta morem Israel numeramus hebdomadas in Pentecoste, sed Spiritûs sancti veneramur adventum. Et ne inordinata congregatio populi fidem minueret in Christo, proptereâ dies aliqui constituti sunt, ut in unum puriter omnes veniremus; non quòd celebrior sit dies illa quâ convenimus, sed quòd quâcumque die conveniendum sit, ex conspectu mutuo lætitiâ majoriatur. Qui verò oppositæ quæstioni accuratius respondere conatur, illud affirmat, omnes dies æquales esse, nec per Parasceven tantum Christum crucifigi, et die Dominicâ resurgere, sed semper sanctum Resurrectionis esse diem, et semper eum carne vesci Dominicâ; jejunia autem et congregationes inter dies propter eos à viris prudentibus constitutos, qui magis seculo vacant quàm Deo, nec possunt, imò nolunt toto in Ecclesiâ vitæ suæ tempore congregari, et antè humanos actus Deo orationum suarum afferre sacrificium. Quotus enim quisque est, qui saltem hæc pauca quæ statuta sunt, vel orandi, vel jejunandi semper exerceat? Itaque sicut nobis licet, vel jeju-*

nare semper, vel semper orare, et diem Dominicam, accepto Domini Corpore, indesinenter celebrare gaudentibus, non ita et Judæis fas est omni tempore immolare Agnum, Pentecosten agere, Tabernacula figere, jejuna quotidiè.

Idem quoque sensum indicans Apostoli tradit hunc locum plenius ab Apostolo explicari in Epistolâ ad Colos., ubi ita scribit: *Nemo vos judicet in cibo, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum.*

EX EPISTOLA PRIMA AD CORINTHIOS.

Cap. 1, v. 17: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare*; at Matth. 18, v. 19, Christus Apostolos delegans ad hominum conversionem et salutem, ait: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos*, etc. Respondeo duplex potissimum fuisse apostolici ministerii munus: nimirum Evangelii prædicationem, et Sacramentorum administrationem; istud principale, hoc minus præcipuum. Apostoli namque id potissimum debebant intendere, ut salutarem Evangelii doctrinam hominibus ingererent, quatenus illi ad Christum conversi per Baptismi gratiam regenerari possent, et in fidelium cœtum adlegi? quod cum per inferiores Ecclesiæ ministros, puta sacerdotes et diaconos, posset executioni demandari, prædicationi Evangelii potissimum Apostoli incumbebant.

Cap. 3, v. 11: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus*; at Ephes. 11, v. 20: *Ædificati estis supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum.* Respondeo Ecclesiæ et salutis nostræ fundamentum esse duplex, principale ac primarium, et minus principale ac secundarium: Christus solus est primarium, et Ecclesiæ cujusque animæ fidelis fundamentum, quod seipso constitit, et omnia propriâ virtute sustinet etiam Apostolos. *Ipsius enim gratiâ salvati sumus.* Quamobrem S. Augustinus (in Psalm. 86, v. 1) eum appellat *Fundamentum fundamentorum*, in quo omnium nostrum salus stabilitur et fulcitur. Nihilominus tamen Apostoli, qui Evangelicam fundamentalem doctrinam disseminârunt, quique in fide et charitate post adventum in eos S. Spiritûs steterunt inconcussi, etiam rectè dicuntur Ecclesiæ fundamenta secundaria et minus præcipua; utpotè qui plures fundârunt ecclesias, et fideles omnes suâ doctrinâ, constantiâ, et sanctimoniâ confirmaverint.

Cap. 4 v. 13: *Neque me ipsum judico*; at cap. 11, v. 31: *Si nos judicaremus, non judicaremur.* Respondeo Apostolum in priori textu proscribere judicium vanitatis, quo quis se aliis inani gloriâ anteponebat, dignitates aut honores ambit, optatque se aliis præferri. In posteriori verò, commendat judicium probationis et correctionis, quo quis proprios defectus investigans, et habens ob oculos, invigilat ut eos emendet.

Cap. 7, v. 1: *Bonum est homini mulierem non tangere*; at v. 2: *Unusquisque suam habeat uxorem.*—Respondet S. Hieronymus (lib. 1 contra Jovinianum). *Apostolum non dicere: Bonum est mulierem non habere, sed BONUM EST MULIEREM NON TANGERE, quasi et in tactu periculosum sit, quòd qui illam tetigerit, non evadat;*

nempè quæ virorum pretiosas animas rapit, et facit adolescentium evolare corda. Quis alligabit in sinu ignem, et non comburetur? aut ambulabit super carbones ignis, et non ardebit? quomodò igitur qui ignem tetigerit, statim aduritur, ita viri tactus et feminæ, sentit naturam suam, et diversitatem sexûs intelligit. Narrant et gentiliùm fabulæ Mithram et Erichthonium, vel in lapide, vel in terrâ de solo cæstu libidinis esse generatos. Undè et noster Joseph, quia tangere eum volebat Ægyptia, fugit ex manibus ejus, et quasi ad morsum rabidissimi canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat, abjecit. Hæc S. Hieronymus.

EX EPISTOLA SECUNDA AD CORINTHIOS.

Cap. 1, v. 8: *Suprà modum gravati sumus suprâ virtutem*; at 1 ad Corinth. 10, v. 13: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis*. — Respondeo Apostolum in hoc utroque textu intelligendum esse de tribulationibus et tentationibus, vel corporeis, vel spiritualibus, ab hominibus, aut à dæmone ingestis, eisque vel per solas naturæ vires, vel animo divinâ gratiâ vegetato et roborato subeundis. Certum est autem calamitates illas omnes interdum ita graves videri, ut in eis animus omninò deficeret, nisi cœlesti gratiâ et virtute roboraretur. Ubi verò divino vegetatur auxilio, gloriosum de iis tribulationibus triumphum agit. Quamobrem gloriabatur Apostolus ad Romanos 8, v. 38: *Certus sum quia neque mors, neque vita... poterit nos separare à charitate Dei*. Undè illud (suprà virtutem) significat suprâ vires naturæ et corporis, non suprâ vires animi et gratiæ; tantùm enim abest ut Apostolus divinâ gratiâ vegetatus, animum abjiceret, ut etiam diceret ad Romanos 5: *Gloriamur in tribulationibus, etc.*, quoniam, ut subjicit in hoc capite quod expendimus, v. 5: *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra*.

Cap. 5, v. 16: *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus*; at S. Paulus non fuit Christi discipulus, nec ejus conversationis in vitâ mortali comes. — Respondeo Apostolum his verbis significare, vel quòd si aliquandò Christum (quem haud dubiè vidit, aut saltem plurima de eo audivit dum viveret) judicavit hominem purè mortalem, jam deposito illo errore, noverat immortalem et impassibilem; vel quòd si olim gloriaretur de Christo, quòd ex suâ gente esset oriundus; et eâ ratione, longè majorem cum eo, tàm ipse quàm fideles ex Hebræis, haberent affinitatem, quàm ex gentibus conversi, jam vanâ et inani illâ jactantiâ abjectâ, illustriùs de Christo sentiret; eum videlicet esse hominem Deum, totius mundi Redemptorem et Doctorem, qui non solùm Judæis, sed et cunctis hominibus esset auctor gratiæ et salutis æternæ. Vel denique intendit Apostolus, quòd si, dum Christum, ejusque sectatores persequeretur, affectu carnali de eo sentiens, existimaret eum esse legis adversarium, et expugnatorem; jam pravâ illâ rejectâ sententiâ, religiosiùs et veritè de eo sentiret.

Cap. 11, v. 4: *Si quis aliud Christum prædicat quem nos non prædicavimus, aut aliud Evangelium quod non recepistis, rectè pateremini*: at Galat. 1, 8: *Licet*

S. S. II.

nos aut Angelus de cælo evangelizet vobis præter quod evangelizavimus, anathema sit. Respondeo Apostolum priori loco arguere Corinthios, quòd ejus prædicationi minùs quàm par erat deferrent, atque parati essent alteri etiam opposita iis quæ dixerat evangelizanti adhærere. Quamobrem subit: *Existimo me nihil minùs fecisse à magnis Apostolis: nam etsi imperitus sermone, sed non scientiâ*. In posteriori autem textu, loquitur de doctrinâ falsâ gratiam et meritum Christi evacuante, quam pseudo-apostoli disseminabant. Undè in utroque textu querimoniam adversùs novellorum fidelium inconstantiam instituit.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

Cap. 1, v. 17: *Non veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abi in Arabiam*; at Actor. 9, v. 26, refertur Paulum à conversione suâ Damasco ivisse Hierosolymam. — Respondent communiter interpretes S. Paulum post conversionem suam abiisse in Arabiam, cum rediisset Damascum post annos tres, indè ivisse Hierosolymam, ut videret Petrum, quemadmodum ipse testatur v. 6. Verùm cum S. Lucas in præfato loco Actuum subjiciat, omnes fideles Hierosolymis consistentes timuisse Paulum, *non credentes quòd esset discipulus; Barnabas autem apprehensum duxit illum ad Apostolos, et narravit illis quomodò in viâ vidisset Dominum*; verosimile non fit Apostolos et alios fideles Hierosolymis consistentes, nihil per triennium de miraculosâ Pauli conversione audivisse. Quamobrem dicendum arbitror cum S. Hieronymo, S. Paulum statim à conversione suâ ivisse Hierosolymam, sed clam et in abscondito, atque necessitate fugæ compulsus; non autem ut videret Petrum, et conferret cum eo Evangelium, quod tantùm se fecisse initio suæ conversationis hic negat; quippè cum id egerit solùm per tres annos: *Deindè, inquit, post annos tres veni Hierosolymam, ut viderem Petrum, etc.*

Cap. 5, v. 25: *Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, qui nunc est Jerusalem*: at mons Sina longissimo intervallo distat ab Hierosolymitanâ civitate. — Respondeo Sina Hierosolymæ esse conjunctum, non viciniâ loci, quasi esset confinis et conterminus Hierosolymæ, sed conformitate similitudinis, ut explicat Theophylactus. Hinc glossa ordinaria: *Conjunctus, inquit, hoc est, similis, est enim convenientia quadruplex (juxtâ mentem Apostoli) inter montem Sinai et Jerusalem: 1° quia sicut Sina mons sterilis est in deserto, sic Hierosolyma civitas brevi futura erat sterilis, et expugnanda atque vastanda à Romanis; jamque sterilis erat in suis sacramentis, sacrificiis, et legalibus cæremoniis, quarum virtus per Christi mortem fuerat evacuata. 2° Sicut Sina est extrâ terram promissionis; ita Jerusalem hæc legalis, et Synagoga à Deo reprobata, erat extrâ Ecclesiam Christi. 3° Quòd Hebræi illi (qui in monte Sinai, Moyse promulgante, divinam legem acceperant) Judæorum, qui Jerusalem ut metropolim suæ gentis incolebant, essent Majores. 4° Denique proximius ad mentem Apostoli, sicut montis Sinai Arabes incolæ, agrestem et servilem vitam ducebant; ita Jerusalem seu Synagoga à Sinâ ortum ha-*

bens, filios in servitute generabat, qui umbris et figuris delectati, solidam Evangelii doctrinam respuebant.—Hic enim probare vult Apostolus Testamentum vetus, quod in monte Sinai habuit exordium, filios duntaxat in servitute generare; quod utique hoc argumento evincit. Qualis fuit Sina, talis est Jerusalem; at testamentum in Sinâ conditum, fuit pro servis; igitur Jerusalem, seu Synagoga, tantum servos generat. Quamobrem signanter ait, *quæ nunc est Jerusalem*, quasi diceret, *præsens Judaica Jerusalem*; quam versu sequenti opponit Hierosolymæ cælesti, seu Ecclesiæ, quæ non est instar ancillæ. *Illâ autem, inquit, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est Mater nostra.*

Cap. 6, v. 2: *Alter alterius onera portate*; at v. 5: *Unusquisque onus suum portabit.*—Respondeo in priori loco agi de vitiis et infirmitatibus fratrum quæ nobis oneri quidem sunt, nihilominus ex charitate debent tolerari, ut datâ opportunitate possimus eos ad meliorem frugem revocare, maximè cum nos ipsi aliunde plurimis infirmitatibus et delictis laboremus. Undè præclare admonet Theodoretus: *Tu habes hoc delictum, illud verò non; ille contra quod tu non habes, sed aliud. Tu ser illius delictum, ille tuum; sic impletur lex charitatis.* Posterior locus intelligitur de extremo Judicio Dei, in quo cujusque propria opera probabuntur, et unicuique retribuet Deus secundum opera ejus; quæcumque enim homo gesserit, erunt illius onus et sarcina dum perget ad tribunal Christi, ut ab illo æquissimo iudice accipiat prout gesserit, sive bonum, sive malum.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

Cap. 1, v. 7: *In quo (Christo) habemus redemptionem per sanguinem ejus*; at idem Apostolus ad Romanos 7, v. 24, prætolatur et exorat liberationem suam de corpore mortis hujus.—Respondeo duplicem distinguere posse à Christo redemptionem: unam liberationis, quâ per sanguinem ejus erepti sumus è potestate dæmonum, qui nos peccatis inquinatos, atque criminum vinculis in retitos veluti captivos detinebant; alteram securitatis, quâ ab omni dæmonum infestatione, et carnis atque mundi illecebris futuri sumus immunes. Illam Christus nobis promeruit et contulit in cruce. Nam, inquit idem Apostolus ad Colossenses 2, 15: *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio affigens illud cruci, et exspolians principatus et p[ro]testas traduxit confidenter, palam triumphans illos in sequeipso*; hanc verò ex parte quidem jam obtinimus; at plenissimè tantum in cælo donanda est, cum videlicet nostrum corpus hoc corruptibile exuerit corruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. ad Corinthios, capite 15; de posteriori hæc liberatione agit Apostolus in Epistola ad Romanos; de priori verò in hoc loco.

Cap. 3, v. 8: *Data est gratia hæc mihi in gentibus evangelizare quæ sit dispensatio Sacramenti absconditi à sæculis*: at incarnatio Verbi revelata fuerat et reprobata per tribus veteris Testamenti, qui omnes illius adventum præstabantur; igitur mysterium illud non

erat à sæculis absconditum. Respondeo S. Paulum hic agere, non cum Judæis, quibus nota erant de venturo Messia Prophetarum oracula, sed cum gentibus, qui nihil omnino de eo audierant.

Ibidem, v. 15: *Ex quo (Patre æterno) omnis paternitas in cælis, et in terrâ nominatur*; at Joan. v. 44, Christus Judæos alloquens, ait: *Vos ex patre diabolo estis.*—Respondeo Apostolum hic agere de paternitate propriè dictâ, quæ importat generationem et originem ab aliquo vivente in ejus naturæ similitudinem; Christum verò de paternitate impropiè dictâ et similitudinariâ, quâ quis dicitur ejus esse filius, cujus affectus et opera sectatur; quo sensu reverè Judæi dici poterant filii diaboli, quia, inquit Christus, desiderium illius et opera maligna sectabantur.

Cap. 6, v. 2: *Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione*; at Exod. ubi recensentur præcepta Decalogi, primo præcepto, de cultu uni vero Deo impendendo promittitur *miseri-cordia in millia*, seu in millesimam usque generationem. Non itaque honor parentibus impendendus, est in primum præceptum in promissione.—Respondeo hoc præceptum esse primum secundæ tabulæ, cui facta sit repromissio longævitas; cæteris enim nulla similis divina promissio annexa est. Accedit quòd illa promissio, quæ præceptis primæ tabulæ adiungitur, non ad illa duntaxat spectet, sed etiam in aliorum præceptorum observatores diffundatur; quippè Deus sua beneficia repromittit legem servantibus; supplicia verò minatur iis qui divinorum illius præceptorum erunt transgressores.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

Cap. 2, v. 7, Christus dicitur *in similitudinem hominum factus*. Undè inferebant Manichæi illum verè humanam carnem non induisse. Cujus contrarium distinctè asserit S. Joannes, scribens: *Verbum caro factum est.*—Respondeo Christum fuisse in similitudinem hominum factum, non accidentaliter, sed substantialiter, quòd videlicet humanam naturam induerit cæteris hominibus persimilem: quâ ratione Adamus, Genes. 5, dicitur genuisse filium ad imaginem et similitudinem suam, hoc est, in naturâ consimilem. qualiter etiam ad Corinth. 5, dicitur gestare imaginem hominis terreni, quia in humanitate sumus Adamo similes, idem specie cum eo corpus gestantes, et eadem specie animâ viventes.

Cap. 4, v. 13: *Omnia possum in eo qui me confortat*; et ad Rom. 7, v. 18: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.*—Resp. Apostolum in priori textu sermonem facere de homine divinâ gratiâ vegetato et illustrato; eâ namque roboratus, omnia quæ occurrere possunt ad salutem obstacula, faciliè poterit devincere; secus verò de homine propriis suis viribus relicto, qui habere quidem potest aliquod desiderium boni, at propter repugnantes carnis et mundi illecebras illud sectari nequit, nec perficere.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSIS.

Cap. 1, v. 15, Christus dicitur *Primogenitus omnis creaturæ*; igitur, inquiiebant Ariani, Christus est inter

creaturas censendus. — Respondet S. Anselmus, illa Apostoli verba intelligenda esse de Christo ut homine, quâ ratione est *Primogenitus omnis creaturæ*, non tempore, sed dignitate; quippè cum sit finis quem Deus in mundi formatione primò intendit, et propter quem creavit omnia; verùm proximius ad Apostoli mentem hæc videntur de Christo, ut Verbum divinum est, intelligenda; in id enim collimant verba hæc quæ sequuntur: *Quoniam in ipso condita sunt universa in cælis et in terrâ, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt*; at Christus, quâ homo, non potest dici Apostolorum conditor. Igitur vox *Primogenitus* hic, sicut et Matthæi 1, v. 27, idem sonat ac *Unigenitus*, vel prius genitus quàm creatura, ut S. Paulus significet Christi generationem, utpotè æternam, longè anteriorem esse temporali creaturarum productione.

Ibidem, v. 24: *Adimpleo ea quæ desunt Passioni Christi in carne meâ*; at Passioni Christi nihil deesse potuit; siquidem ille testatur, Lucæ 23: *Ea quæ sunt de me finem habent*; et Joan. 17: *Opus consummavi*, etc. — Respondeo duplicem distingui posse Christi Passionem, et in duplici corpore, proprio scilicet, et mystico. Priori nihil deficit, nec ad doloris acerbitatem, nec ad meriti valorem et plenitudinem; posteriori verò plurima desunt, siquidem persecutiones ab Ecclesiâ et Sanctis subeundæ, nondum finem obtulerunt, sed ad consummationem usque seculi vigeant; oportet enim nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei. Igitur ea quæ desunt isti Passioni ex parte suâ, et respectivè ad se implebat Apostolus pro edificatione et profectu Ecclesiæ. Undè 2 ad Timotheum 2, ait *se sustinere omnia propter electos, ut salutem consequantur*. Cum Christo itaque S. Paulus patichatur, non expiando et redimendo, sed fideles exhortando, et exemplo suo ad constanter ferendas tribulationes excitando. Vel brevius, Apostolus implebat quæ deerant Passioni Christi in se, quia fructum Dominicæ Passionis sibi procurabat: tametsi enim Christus plenissimè pro nobis Deo Patri fecerit satis, et omnia cœlestia beneficia nobis fuerit promeritus, eodem S. Apostolo dicente ad Ephes. 1, v. 3: *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo*, nihilominus tamen participatio divinæ illius benedictionis per Sacramentorum receptionem, exercitium bonorum operum, et constantiam in adversis, nobis est concilianda.

EX PRIORI EPISTOLA AD THESSALONICENSES.

Cap. 1, v. 10, hortatur eos ut *expectent Christum è cælis*; at in Epistolâ posteriori, cap. 2. v. 2, ait *Diem Domini non instare*: frustrâ ergò ad præstolandum Christi adventum è cœlis excitabat. Resp. sensum Apostoli non esse, quòd brevi futurus esset Christi ad Judicium adventus, sed Thessalonicenses monebat ut erigerent animos, et firmissimam spem haberent se liberandos ab illis tribulationibus, quibus vexabantur; atque pro eis æternâ felicitate et gloriâ fore do-

nandos à Christo æquissimo hominum iudice, et bonorum operum remuneratore.

Cap. 2: *Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis neque ab aliis*: at v. 10 ait: *Vos testes estis, et Deus, quàm sanctè, et justè, et sine querelâ vobis, qui credidistis, fuimus*; et plurima his similia profert passim, quibus videtur inanem gloriam, et jactantiam sectari. Respondeo duplicem distingui posse gloriationem: unam hypocritarum, et vanitati studentium; alteram justorum, et ædificationi ac salutis proximi invigilantium, uti distinxisse videtur Apostolus 2 Cor. 5, v. 12: *Non iterum commendamus nos vobis, inquit, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde*. Hypocritæ gloriantur *in facie*; quippè cum sint sulpisius demiratores, laudumque suarum buccinatores vanissimi, licet eorum intus reclamans conscientia dictorum inanitatem demonstret. Justi verò habentes testimonium conscientie bonum, intus gloriantur *in corde*, nec nisi soli Deo placere gestiunt; et dum gloriantur, in Domino gloriantur; noverunt enim quòd qui seipsum commendat, ille non sit probatus, sed quem Deus commendat. Nihilominus tamen contingit interdum, ut suorum laborum et bonorum operum præcones fieri debeant, tum ad sui ministerii commendationem, tum ad confirmandos eos quos per Evangelii prædicationem Christo pepererunt; tum maximè ad reprimendum hypocritarum et pseudo prædicatorum evangelicorum supercilium, qui in proprias laudes excurrentes, infimæ plebis corda bonorum lenociniis demulcent, et eam in sui admirationem rapiunt; quem ob finem ingentes suos pro Christo et animarum salute labores, atque vitæ integritatem sæpius commendat Apostolus, ne quis ex minori de illo conceptâ æstimatione, ministerium ejus despectui haberet, et sic illius prædicationis fructum penitus evacuaret.

EX EPISTOLIS AD TIMOTHEUM.

Cap. 1, v. 9: *Lex justo non est posita*; at nemo justus, nisi qui divinæ legi sese conformat. — Respondeo Apostolum hic urgere Judæos, qui mosaicam legem etiam à Christianis observandam esse contendebant: quorum ut supercilium reprimeret, ait legem quidem adhuc urgere Judæos, qui servorum instar sub ejus sarcinâ et jugo vitam ducere gestiebant, non verò Christianos, qui per Baptismatis gratiam renati et justificati, grave illius severissimæ legis jugum excusserant, ut legi Evangelicæ ex amore colla subicerent.

Ibidem, v. 15: *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum*; et ad Philipp. 3, v. 6, asserit se *secundum justitiam quæ ex lege est, conversatum esse sine querelâ*, hoc est, *inculpate*; quomodò ergò fieri potuit, ut jam ad Christum conversus, reverà esset peccatorum omnium pessimus? maximè cum nosse posset Adamum, Cainum, Judam, Herodem, Caipham et Pilatum, tradentes Christum ad mortem, longè gravius peccasse. — Respondeo Apostolum ista dixisse, non solùm ex humi-

litate, ut plurimi interpretantur, vana quippè est humilitas, quæ contradicit veritati, sed ex proprio suæ conscientiæ iudicio : cùm enim ex divino sibi affulgente lumine suorum peccatorum gravitatem apprimè nòsset, illamque assiduè meditaretur, ac velut haberet in prospectu, in aliorum verò offensam oculos minùs intenderet, mirum non est quòd præ cæteris quasi omnium reorum maximus se accuset, atque tam humiliter de se sentiat, ut 1 Corinth. 15, v. 8, se reputet tanquam abortivum, et Apostolorum minimum, imò qui non sit dignus vocari Apostolus.

Cap. 2, v. 12 : *Docere autem mulieri non permitto : at ad Titum cap. 2, præscribit ut, anus sint benè doctes, quatenùs prudentiam doceant adolescentulas.*— Respondeo eum prohibere ne mulieres publicè, et in fidelium cœtu, doctoris et concionatoris Evangelici fungantur officio ; eis tamen concedit facultatem privatim filios et domesticos instruendi de rebus fidei, et ad salutem necessariis.

Ibidem, v. 14 : *Adam non est seductus* : at Genes. 3, Adamus ab uxore inductus est in prævaricationem, et ab eà fructum vetitum accepit et comedit.— Respond. Adamum non fuisse seductum à serpente, quemadmodùm Eva, quæ serpenti nimium credula, existimavit se tria, quæ promiserat, consecuturam, si de fructu prohibito comederet ; nimirum scientiam boni et mali, immortalitatem et perfectam cum Deo similitudinem. Undè illa ab ipso tentante serpente se deceptam fuisse ingenuè profitetur : *Serpens, inquit, decepit me* ; Adamus verò eandem excusationem non profert ; sed ait se illectum ab uxore ad esum illius fructus : *Mulier, inquit, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi.* Igitur mulier illa viro fuit offendiculo, et transgressionis causa. Quamobrem non tam dici potest Adamus seductus, quàm ab uxore inductus in crimen.

Cap. 5, v. 20 : *Peccantes coràm omnibus argue* : at Matth. 18, v. 15 : *Si peccaverit in te frater tuus, corripue eum inter te et ipsum solum.* Respondet S. Aug. (S. 16, de verb. Dom.) Christum loqui de peccato occulto et cognito soli homini in quem committitur, vel in cuius præsentia sit ; qui tunc corripitur ad emendationem, ex affectu charitatis, privatim est corripiendus ; ne si publicè argueretur, aut factum protervè negaret, aut adversùs arguentem excandesceret. Apostolus verò agit de peccato publico, atque de peccatore in iudicio convicto et manifesto, qui tam in criminis vindictam, quàm in aliorum terrorem et emendationem, publicè est arguendus. Undè in correctione fraternà attenditur hominis privati ad meliorem frugem receptio et conversio : at in reprehensione publicà, quam hïc præcipit Apostolus, providetur omnium illorum salutis quibus crimen istud innotuerat.

Ex posteriori Epistolà, cap. 1, v. 9 : *Data est nobis hæc (gratia) in Christo Jesu ante tempora secularia* : at nullus hominum erat ab æterno, qui gratiam exciperet.— Respondeo gratias omnes, quæ intuitu meritorum Christi nobis conceduntur, datas ab æterno censi, non in effectu, sed in decreto Dei ; ut idem

significet vox *data*, quod dari decreta et prædestinata. Undè ad Titum 1, v. 2, non dicit eam gratiam datam, sed promissam : *quam, inquit, promisit qui non mentitur Deus, antiè tempora secularia.* Vel data censetur, respectu Dei donantis, cui omnia præsentissima sunt ab æterno, tametsi futura esset respectu nostri, pro eà temporis differentià in quâ eramus existuri, et eam gratiam excepturi.

EX EPISTOLA AD TITUM.

Cap. 1, v. 12 : *Dicit quidam ex illis proprius ipsorum propheta, Cretenses semper esse mendaces* : at qui ista protulit, non fuit propheta, sed poeta ; et quidem ethnicus ; nimirum vel Epimenides, vel Callimachus, poeta Cyrenensis, qui, referente Origene (lib. 3, contra Celsum), cùm infinita poemata perlegisset, percurrissetque Græcam ferè omnem historiam, nihilque de Jove ejusque sepulcro, quod apud se repositum Cretenses gloriabantur, dictum intellexisset, illos hoc disticho, quem paulò aliter suprà dedimus, sic perstringit :

*Cretenses semper vani struxère sepulcrum,
Cretenses, Rex alme, tuum ; at succumbere morti
Non poteris ; etc.*

Verùm hos versus Epimenidis esse, et ab illo Callimachum eos fuisse mutuatum, asserunt S. Chrysostomus (Sermone 3 super hanc Epist.), et Epiphanius (lib. 1 Panarii), atque ex illo Apostolum superiora verba accepisse, communis est interpretum sententia.— Respondeo, omissis aliorum sententiis, verosimilius mihi videri, idcirco Epimenidem poetam ab ethnicis proprium Cretensium prophetam esse dictum, vel quòd existimaretur aliquo afflatus fuisse numine, quod scribenda suggereret, atque divinà quâdam virtute putaretur præditus : undè Laertius refert eum ab Atheniensibus accersitum lustrandæ urbis causâ, quin etiam ipsi tanquam numini à Cretensibus fuisse sacrificatum. Itaque Apostolus illum Cretensium prophetam nominavit, ex eorum quidem opinione, et ad pleniorum eorum convictionem. Fortè etiam prophetæ nomen ei indidit, quòd poetæ communiter appellerentur Vates, qui carmina sua divino quodam afflatu efferre putabantur, juxtà illud Ovidii :

*Est Deus in nobis, sunt hæc commercia cæli ;
Sedibus æthereis spiritus ille verit.*

Hinc Poetæ antiquitùs dicebantur, qui Phœbi et musarum interiori afflatu verba promerent. Accedit etiam quòd ille Epimenides scripserit librum *de Oraculis*. Neque etiam insolitum est apud ethnicos, prophetas quosdam censi : enimverò Clemens Alexandrinus, referens ordinem ministrorum sacrorum apud Ægyptios, novissimum dicit inter eos incedere prophetam : similiter auctor libri primi *Recognitionum*, nomine Clementis, non procul ab initio scribit : *Ægyptum petam, atque ibi Hierophantis vel prophetis, qui adytis præsumt, amicus efficiar ; et pecuniâ invitatum magnum precabor, ut educat mihi animam ab inferis.* Fuerunt etiam Idæi Jovis prophetæ in Cretâ, de quibus Porphyrius in lib. 8 de Abstinentiâ. Noti sunt etiam prophetæ Eaal, et aliorum ementitorum numinum ex Scripturâ sacrâ.

At, inquit, si Epimenides, sive Callimachus, meritò scripserint Cretenses esse mendaces, ut contendit Apostolus, quòd divina non sentiant dùm fingunt Jovem in eorum insulâ sepultum, consequens erit Jovem non esse mortuum, sed vivum, subindèque veram esse idololatrarum de Jove sententiam. Insuper aut Epimenidis carmen verum est, aut falsum; si verum, Cretenses ergò non sunt mendaces, quia Epimenides, auctor carminis, fuit Cretensis: si falsum, igitur Cretenses fallaces non sunt.

Ad primum respondet S. Hieronymus: « Sicut in eo quod ait Apostolus, *Corrumpunt bonos mores col- loquia prava*, et in illo: *Ipsius enim et genus sumus*, non statim totam Menandri comœdiam, et Arati librum probavit, sed opportunitate versiculi abusus est; ita et in præsentì loco non totum opus Callimachi, sive Epimenidis (quorum alter laudes Jovis canit; alter de Oraculis scriptitat) per unum versiculum confirmavit; sed Cretenses tantùm mendaces vitio gentis increpavit; non ob illam opinionem, quâ sunt arguti à poetis, sed ob ingenitam mentendi facilitatem, de proprio ejus gentis auctore confutavit. Et ut sciamus Apostolum, non fortuitò, et transitoriè, sed consideratè et circumspectè, et ex omni parte se protegendum adversùs Cretenses locutum: *Testimonium*, inquit, *hoc verum est*, non totum carmen, de quo testimonium sumptum est, non univèrsum opus, sed hoc tantùm testimonium, hic tantùm versiculus, quo mendaces vocantur. » Hæc S. Hieronymus.

Ad secundum dico propositionem illam, *Cretenses sunt mendaces*, vel particularem esse, et sic necesse non est ut Epimenidem includat; vel generalem, quatenus connotat innatum gentis illius vitium et proclivitatem ad mentiendum. Cùm autem non adeò commune est proprium cuique genti vitium, quin aliquis illius sit expers, ab eâ pravâ Cretensium inclinatione potuit immunis esse Epimenides. Accedit etiam quòd mendaces interdùm verum loquantur, quorum veritas alterius hominis fide digni testimonio fieri potest manifesta.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

Cap. 7, v. 3: *Melchisedech sine patre, sine matre, sine genealogiâ, neque initium dierum, neque finem vitæ habens*; at ista nulli hominum ab Adamo propagatorum conveniunt. — Respondeo reverà Melchisedechum habuisse patrem et matrem, atque aliorum hominum instar genitum et mortuum; dici autem *sine patre et sine matre*, quòd nec ejus generationis seriem, nec quamdiù vixerit, et quandò obierit Scriptura referat; nimirùm ut appareret eum differre à leviticis sacerdotibus, qui patre esse debebant Aaronide, matre autem Israëlitate, ut legitur Levit. 8, v. 1, et 24, v. 1. Quamobrem diligentissimè observari solebant census generis ipsorum, ut videre est Esdræ 2, v. 62, Cui explicationi favet Syrus interpres illa Apostoli verba sic reddens: *Cujus nec pater, nec mater scripti sunt in genealogiis*. Porrò ex silentio Mosis de ortu, propagatione, et obitu Melchisedechi, Apostolus colligit in eo

adumbratum fuisse Christum, non quidem respectu personæ et naturæ; nam Christus respectu personæ, patrem habet æternæ suæ generationis principium, matrem verò respectu humanæ naturæ, ratione cujus etiam habuit *initium dierum*, dùm conceptus est ex Spiritu S., et *finem vitæ*, dùm exspiravit in Cruce, et *genealogiam*, quam SS. Matthæus et Lucas describunt. Fuit ergò Melchisedech typus Christi, præsertim respectu Sacerdotii, in eo quòd quemadmodùm ille neminem habuit in Sacerdotio antecessorem cui fuerit subrogatus, nec successorem, cui officium moriendo consignaverit, sic Christus non habuit sibi à majoribus traditum sacerdotale munus nec moriendo transmisit ad alterum, uti fiebat ab Aaronicis sacerdotibus; neque enim sacerdotes novæ Legis sunt Christi in sacerdotio successores, sed ministri, in quibus, et cum quibus ipse seipsum quotidie sacrificat, idem simul Sacerdos et Victima.

Ibidem, v. 11, *populus sub sacerdotio Aaronis dicitur Legem accepisse*; at Lex fuerat Israelitis à Deo per Mosem præscripta ante institutionem Aaronici sacerdotii. — Respondeo *Legis* nomine hic non tantùm intelligi Decalogum, sed quæcumque ad disciplinam et institutionem Judæorum pertinebant, quorum plurima etiam post institutum sacerdotium Aaronicum sunt tradita.

Cap. 9, v. 6: *In priori quidem Tabernaculo semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummantes*; at victimæ non offerebantur in Tabernaculo, sed in atrio sub dio, ubi erat altare holocausti, ut videlicet fumus et nidor victimarum combustarum solveretur in aerem; fuisset enim fetor intolerabilis, si omnes hæ victimæ in Tabernaculo undiquè clauso fuissent crematæ. — Respondeo nomine *Tabernaculi* Apostolum comprehendere etiam illam atrii partem in quâ erat altare holocausti; id namque ad ejus scopum sufficiebat: nimirùm ad distinctionem prioris Tabernaculi à novo, quæ utique distinctio viget, etiamsi priori Tabernaculo locus altaris holocausti adjungatur. Vel voce *Sacrificii*, non intelligit oblationem victimarum, et ritum eas mactandi atque comburendi, sed officia sacerdotalia quæ fiebant in Tabernaculo; nimirùm oblationem sanguinis, candelabri, et lucernarum accensionem et extinctionem, panum Propositionis singulis Sabbatis appositionem, et thymiamatis, tam manè, quàm vesperè, post oblatum juge sacrificium, fumigationem.

Cap. 12, v. 24: *Novi Testamenti Mediator Jesus*; at fuit etiam Mediator veteris; nam, inquit Origenes (Apud Pamphil. martyrem in Apologiâ), *antè manifestum hunc in carne in fine seculorum adventum, nondùm erat homo, erat tamen et tunc Dei et hominum Mediator*; undè et *data Lex in ipsius Mediatoris manus dicitur, ut Lex esset sancta, et Mandatum sanctum et bonum, et hæc omnia à Christo sanctificarentur*. Quamobrem Apocalyp. 13, v. 8, dicitur *Agnus occisus ab origine Mundi*; quòd ejus Passionis virtus et gratia ab ipso mundi exordio jam in homines, quovis seculo fuerint diffusæ. Undè S. Leo (lib. 3 de Trinitate):

Non novo, inquit, consilio Deus rebus humanis, nec verà miseratione consuluit; sed à constitutione mundi unam eandemque omnibus causam salutis instituit. Gratia autem Dei quà semper est universitas justificata Sanctorum, aucta est Christo nascente, non cœpta. Et hoc magnæ pietatis sacramentum, quo totus jam mundus impletus est, tam potens etiam in suis significationibus fuit, ut non minus adepti sint qui in illud credidère promissum, quàm qui suscipere donatum. — Respondeo Christum revera quidem fuisse utriusque Testamenti Mediatorem et Auctorem sanctificationis; nihilominus tamen potiori jure appellari *Mediatorem Novi* quàm *Veteris*, quòd in novo fœdere et pacto inter Deum et homines sanciendo, impleverit omnia typica quæ in veteri Testamento ipsius adventum et passionem figurabant, uberioresque gratias contulerit, quàm quæ fuerint concessæ patribus Veteris Testamenti; atque etiam omnia Sacrificia, omnesque legales ritus antiquaverit, et suâ morte consummaverit.

EX EPISTOLIS S. PETRI.

Ex priori, cap. 1, v. 12: In quem desiderant Angeli prospicere; at Matth. 18, v. 10: Angeli eorum semper vident faciem Patris. — Respondeo S. Matthæum loqui de visione beatificâ, quâ sanctissimi Angeli fruuntur perpetuò; Apostolum verò, de mysterio Redemptionis factæ per Christum; cujus operis tanta est altitudo et profunditas, ut quamvis Angeli divinæ Sapientiæ luce collustrati, longè perspicaciorem illius quàm homines notitiam habeant, cum tamen eam penitus plenissimè apprehendere non possint, quodam desiderio tenentur, majorem et splendidiorem obtinendi. Undè colligere licet Angelos mirè delectari visione humanitatis Christi, et gloriæ, tum corporis, tum animæ quæ longè eos transcendit. *Vel, ait S. Julianus Toletanus, Angeli semper Deum vident, et videre desiderant. Ne enim sūt in desiderio anxietas, desiderantes satiantur; et ne sūt in satietate fastidium, satiati desiderant. Desiderant igitur sine labore, quia desiderium satietas comitatur, et satiantur sine fastidio, quia satietas ex desiderio accenditur.*

Cap. 2, v. 11: Obsecro vos tanquàm advenas et peregrinos; at S. Paulus ad Ephesios 1, v. 16: Jam non estis hospites et advenæ, sed cives Sanctorum, etc. — Respond.: Loquitur S. Paulus de statu gratiæ, atque conversis gentibus ad Christum, qui cum olim à Judæis haberentur pro peregrinis et alienis à vero Dei cultu, jam, discrimine sublato, fierent Ecclesiæ filii, et in unâ Christi familiâ adunarentur. S. Petrus verò loquitur de statu gloriæ, respectu cujus omnes fideles, quamdiù in terris militant, censentur advenæ et peregrini.

Ex posteriori, cap. 1, v. 19: Habemus firmiorem Propheticum sermonem; at vox Patris, quam in ipsâ Transfiguratione Christi audivit S. Petrus, scilicet: Hic est Filius meus, etc., non videtur minùs certa quàm vox ejusdem audita à Prophetis, maximè Davide, cum diceret: Filius meus es tu, etc. Igitur sermo propheticus non erat firmior visione et sermone S. Petri. — Respondet S. August., (Serm. 27 de verbis Domin. in cap. 4) propheticum sermonem dici quidem *firmiorem*, non autem *veriorum*, quia vocem illam

cœlo delapsam Judæi calumniatores tribuere possint magicis præstigiis, uti vocem similem Patris ad Christum tribuerant tonitruum; at idem de sermone prophético, dato quòd esset propheticus (quod ultrò concedebant), non poterant asserere, præsertim quâ Prophetæ multis seculis Christum præcesserant. Undè colligit S. Augustinus: *Nondum erat homo Christus, quando misit Prophetas: Si ergo magicis artibus fecit, ut coleretur et mortuus, numquid magus erat antequàm natus?* Re pondent alii oracula prophetarum per lumen fidei nota, firmiora et certiora censi omni cognitione sensitivâ et quovis testimonio oculari et aurito, quod habuerat S. Petrus in mysterio Transfigurationis; ita quòd vox divini Patris, tametsi eadem fuerit audita ab Apostolis et Prophetis, subjectivè tamen, quatenus in Apostolorum auribus resonabat, non tam videbatur certa et firma, quàm oracula prophetica, quæ verè esse divina, et à Deo esse derivata per fidem constabat. Verùm simplicius et ad mentem Apostoli proximius dicendum arbitror sermonem propheticum dici firmiorem, non absolutè et simpliciter, sed respectivè ad eos ad quos Apostolus scribebat, qui cum essent ex Judaismo conversi, haberentque scripta Prophetarum in summâ veneratione et auctoritate, quibus Apostolorum prædicatio nondum videbatur æquanda, quòd non adhuc constaret plenissimè eos esse à Spiritu S. illuminatos et instructos, idcirco S. Petrus cum Christi supremam dignitatem, ejusque doctrinæ veritatem ex iis quæ manifestata cœlitus fuerant in Transfiguratione probasset, huic quasi domestico testimonio adjungit aliud quod auditoribus videbatur firmius et majoris auctoritatis, scilicet oracula Prophetarum de Christo vaticinantium.

Cap. 2, v. 4: Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos; quod utique confirmat S. Judas in Epistolâ, v. 6, dicens Deum reservâs e Angelos in Judicium magni diei vinculis æternis sub caligine; at in priori Petri, cap. 5, v. 8, diabolus tanquàm leo rugiens circuit quærens quem devoret. Similiter dæmon ille Jobi tentator, dixit se circumvisse terram et perambulavisse eam; dæmones ergò non sunt alligati; quod insuper constat ex plurimis enegumenis aliisque hominibus, qui variis demonum infestationibus vexantur. — Respondeo reverà dæmones initio suæ prævaricationis et in Deum perduellionis, fuisse infernalis ignis carcere mancipatos, ibi cruciandos in æternum; nihilominus Deum in hominum vel peccatorum vindictam, vel justorum exercitium et probationem aliquandò permittere ut ex illo tenetrico carcere exeuntes, per aerem excurrant, et virus suum in homines eructent; tametsi nihil eis ex suppliciorum suorum acerbitate remittatur.

EX EPISTOLIS S. JOANNIS.

Cap. 1, v. 8: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est: at cap. 5, v. 9: Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non fecit... et peccare non potest. — Respondeo Apostoli sensum in priori textu hunc esse, neminem mortalium,

ità innocentem censi (nisi singulari et extraordinario Dei favore et privilegio præveniatur) quin alicujus peccati reus appareat; quippè cum *septies in die cadat justus*, Proverb. cap. 24, et, ut ait S. Jacobus, cap. 3: *In multis offendimus omnes*. Quamobrem S. Augustinus ait, (lib. de Naturâ et Gratiâ cap. 36,) *solâ B. Virgine exceptâ, si omnes illos Sanctos, cum hîc vîverent, congregare possemus et interrogare, utrum essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus? Utrum hoc quod iste dicit, an quod Joannes Apostolus? Rogo vos, quantalibet fuerit in hoc corpore excellentia sanctitatis, si hoc interrogari potuissent, nonne unâ voce clamassent: « Si dixerimus quia peccatum non habemus, » etc.*

In posteriori verò textu significat Apostolus hominem gratiâ Dei vivificatum et vegetatum, quamdiù semen gratiæ quâ renatus est, vigilanter servat, ejusque ductum sequitur, nusquam peccat, nec peccare potest, vel non potest peccare, nisi cum difficultate, et quâdam reluctantiâ propriæ conscientiæ, urgentis eum ne accepti divini beneficii fiat ingratus.

Cap. 2, v. 18: *Filioli, novissima hora est: et sicut audistis quia Antichristus venit; at 2 ad Thessalonicenses cap. 2, v. 3, testatur S. Paulus non prius futurum Judicium, nisi venerit discessio primùm, et revelatus fuerit Homo peccati, et Filius perditionis, hoc est, Antichristus, qui erit sceleratissimus et perditissimus.* — Respondeo Antichristum eum censi, qui Christo ejusque doctrinæ adversatur; cum verò temporibus S. Joannis, plurimi essent Christi fidelium persecutores, merito jure dixit jam adesse Antichristum, non quidem in se, sed in suis præcursoribus; verum nondum advenisse in propriâ personâ, uti asserit S. Paulus, licet jam adesset in suis fautoribus et præcursoribus.

EX LIBRO APOCALYPSIS.

Cap. 1, v. 1, Apocalypsis dicitur revelatio... eorum quæ oportet fieri citò: at à tempore quo facta fuit hæc revelatio S. Joanni, plurima jam effluerunt secula, nec tamen hactenus quæ in eo libro prænuntiata sunt, fuerunt executioni demandata. — Respondeo vocem *citò* significare res quæ in hoc libro prænuntiantur, quàm primùm esse incipiendas, tametsi non citò finiendas. Nam persecutiones Christianorum quæ hic revelantur, cœperunt sub Trajano, perseverabuntque ad finem mundi.

Cap. 4, v. 8: Quatuor animalia mystica quæ referunt sortem et statum Beatorum in cœlis cum Christo remanentium, dicuntur non habuisse *requiem die ac nocte*; at cap. 14, v. 13, mortuis in Domino dicit *Spiritus, ut requiescant à laboribus suis.* — Respondeo beatas mentes in cœlis non esse otiosas, sed a siduè occupari in Dei laudibus et gratiarum actionibus persolvendis, occupatione quidem, non quæ laborem et dolorem

inferat, sed quæ cœlesti voluptate eas repleat et reficiat. Quamobrem operantur quiescendo, et quiescunt operando.

Cap. 5, v. 1: *Vidi librum scriptum intus et foris; at v. 4, ait neminem dignum inventum aperire librum et videre eum.* — Respondeo Joannem nudâ et simplici visione vidisse quidem librum signatum sigillis septem, ac neminem præter Agnum inventum esse qui solveret signacula, et investigaret mysteria quæ in eo reserantur.

Cap. 7, v. 4, referuntur signati *ex omni tribu filiorum Israel*; at omittuntur tribus *Ephraim et Dan.* — Respondeo 1° tribum Ephraim non fuisse prætermittam, tametsi distinctè non exprimitur; siquidem nomine *Joseph* fuit declarata; cum enim tribus Manasse expressè recenseatur inter alias, necessariò consequitur per *tribum Joseph* versu octavo memoratam, non aliam intelligi quàm tribum Ephraim. 2° Omissa autem fuit tribus Dan, quòd ex eâ, ut tradunt SS. Irenæus (lib. 5, cap. 3), Ambrosius (lib. de Bened. Patriarcharum, cap. 7), Augustinus (Quæst. 22 in Josue), etc., oriundus sit Antichristus, cui præ cæteris, Danitæ tunc temporis superstites famulabuntur. At verius censerem idcirco hanc tribum fuisse prætermittam à S. Joanne, quòd illa jam olim redacta fuerit ad unam familiam *Hussin*, ut tradunt Hebræi, referente Grotio, quæ familia bellis et calamitatibus penitus interisse videtur, etiam antè Esdræ tempora; nam in Paralip. posteritas Patriarcharum omnium commemoratur, Dan autem omittitur.

Plures sunt aliæ hujusmodi apparentes antilogiæ et contradictiones in sacris Libris, sed minoris difficultatis et momenti; quas faciliè dissolvat lector quisquis erit in sacrorum Librorum lectione tantillum eruditus, quique noverit veram contradictionem, ut definiunt logici, esse pugnam duarum propositionum, ex affirmatione et negatione ejusdem subjecti, et eodem modo spectati, ortam. Indè vera oppositio requirit quinque conditiones: 1° ut fiat circâ eosdem terminos, tam numero quàm ordine; 2° circâ eandem partem subjecti; 3° circâ subjectum eodem respectu consideratum; 4° secundum eandem temporis circumstantiam; 5° denique, ut una propositio distinctè affirmet, altera neget: quæ si singula attendantur, omnis certè in sacris Libris antilogia evanescent; quæcumque enim proferri potest pugna textuum, vel non spectat ad idem subjectum, vel non ad eandem ipsius partem, vel non eodem respectu atque in eodem tempore consideratum; vel unûs textus apertè non affirmat quod alius negat. Quamobrem ne benigno lectori videar importunus, ab hoc opere, quod præter mentem, majorem in molem jam excrevit, manum tandem subducam.

Explicit Introductionis secunda pars.

INCIPIT
INTRODUCTIONIS TERTIA PARS.

IAHN VITA.

IAHN (Joannes), philosophiæ theologiæque doctor, Ecclesiæ metropolitanæ ad S. Stephanum Viennæ in Austriâ canonicus capitularis, archiepiscopalis consistorii consiliarius, archæologiam biblicam, theologiæ dogmata, linguasque orientales successim è Cathedrâ explanavit. Quibus in disciplinis omnibus consummatus visus est, sed præsertim in iis quæ ad archæologiam Librorum sacrorum spectant. Verùm, cùm scientiam suam non è puris usquè fontibus exhausisset, Protestantium videlicet scriptorum studio deditus, magnam dicendi libertatem non semel usurpavit, propter quam à publicis coactus abstinere lectionibus, plurimorum operum lucubrationem aggressus est. Tametsi secreto solitudinis afflatu maturior factus, Iahn in plurimis ideas suas represserit, non omninò audaculum professorem auctor exuerat. Cæteroquin, si pauca excipias quæ præsecundâ rerum imaginatione potiùs quàm naturâ nituntur, nullus certè erit philologus feliciori methodo, stylo elegantiori, sagaciori factorum æstimatione cognitioneque conspicuus. Ne defensore tam egregio sacra Religionis causa fraudaretur, pleraque Joannis Iahn opera doctissimus Ackermann labeculis expurganda suscepit. Quapropter speramus fore ut *Archæologiæ biblicæ* lectoribus nulla occurrant reprehendenda, multa autem miranda. Ejusdem præterea sætus supersunt qui sequuntur : 1° *Introductio* ad libros veteris et novi Fœderis, quam ipse è germanico sermone in latinum compendiosè redegit. 2° *Lexicon* arabico-latinum christomathiæ arabicæ accommodatum, Viennæ, 1802, in-8°. 3° *Bibliorum Editio*, hebraicè. 4° *Enchiridion hermeneuticæ generalis tabularum veteris et novi Fœderis*, in-8°. 5° *Appendix ad hermeneuticam sacram, sive fasciculi vaticiniorum de Messia*, 2 vol. in-8°.

Iahn Viennæ, anno 1817, vitâ defunctus est.

ARCHÆOLOGIA BIBLICA.

Praeliminaria.

§ 1. **ARCHÆOLOGIA.** — Archæologia subjectivè est scientia, objectivè, systema rerum antiquarum memorabilium, atque adèò et res gestas, et omnia reliqua antiqua memorata digna, uti ritus, consuetudines, mores, etc., complectitur; sensu verò arctiori ad sola hæc postrema restringitur. Quemadmodum autem memorabilia illa, vel ad rem domesticam, vel publicam seu politicam, vel ecclesiasticam seu sacram, spectant; ità quoque archæologia est vel domestica, vel politica, vel sacra. Biblica Archæologia de solis illis antiquis rebus memorabilibus tractat, quæ in Bibliis occurrunt, attinguntur, vel pro notis ponuntur.

§ 2. **NECESSARIA THEOLOGO.** — Archæologia Biblica omnibus quidem non modò jucunda, sed etiam utilis, theologo autem et Bibliorum interpreti etiam necessaria est, 1° ut se cogitatione totum in ætatem, regionem et adjuncta sacrorum scriptorum et coævorum lectorum transferat, veram objectorum quorumcumque naturam et indolem cognoscat, et quælibet rectè dijudicet; 2° ut allusiones ad ritus, consuetudines, leges, proprietates regionis, aliaque adjuncta, observet, et plenum horum locorum sensum percipiat; 3° ut adversariorum argumenta, quorum pleraque ignorantiae antiquitatis innituntur, rectè dissolvat; 4° ut illas divinas dispositiones, ad conservationem religionis inductas, illis temporum adjunctis congruisse, perspiciat; 5° ut vim argumentorum, quibus Libri sacri probantur esse genuini, penetret. Atque archæologiam Biblicam omninò tanti esse momenti patet quoque ex eo quòd

omnes, qui rerum antiquarum ignari, ad Biblia scrutanda accesserunt, innumeros gravesque errores prodiderunt. Cf. Joan. Steph. Menochii præfat. ad lib. octo de republ. Hebr. Parisiis 1648.

§ 3. **FONTES ARCHÆOLOGICÆ BIBLICÆ.** — Ut autem archæologia exoptata subsidia præstet, necesse est ut hauriatur ex genuinis et indubiis fontibus, et tandem rectus fiat ejusdem usus. Fontes sunt : I. Libri sacri, qui sunt testes domestici, et plerique etiam coævi, adèòque gravissimi. II. Monumenta antiqua, utpote testes adhucdum viventes; talia sunt arcus triumphalis Titi, quem Relandus in spoliis templi Jerosolymitani in arcu Titiano Romæ conspicuis repræsentavit; rudera Persepolitana; sepulcra seu cryptæ in Syriâ, Palæstinâ, et Ægypto, ubi etiam pyramides, obelisci et rudera diversorum ædificiorum, antiquitatem et perfectionem artium testantur. Rudera urbium Baalbeck et Palmyræ, quæ à Woodio æri incisa repræsentata fuerunt, ex recentiori quidem ævo descendunt, illustrent tamen ea quæ in Bibliis de ædificiis Herodis attinguntur. III. Nummi vetusti græci, phœnicii, ægyptiaci, romani, aliique non minùs ac judaici illi, quorum inscriptiones characteribus antiquis exaratae testantur non fuisse confictos. IV. Scripta Philonis Judæi et Josephi Flavii, qui ambo coævi erant Apostolis, et quorum ille quidem in Ægypto, hic verò in Judæâ et dein Romæ vixit. V. Auctores antiqui græci et latini, qui nonnunquàm res orientales, in libris sacris obiter memoratas, uberiùs exponunt, in-

primis Herodotus, dein Xenophon, Arrianus, Strabo, Plutarchus, Diodorus Siculus, et reliqui ferè omnes. Hos verò auctores exteros et multò recentiores, dissentientibus coævus aut saltem domesticis Bibliorum scriptoribus postponendos esse, sana ars critica docet. VI. Mischna, seu textus Thalmudis, qui ferè ab anno 190 usque ad annum 220 ex traditionibus compilatus, et demùm Gemaris duabus explanatus fuit, quarum altera, dicta Jerosolymitana, circa annum 280 conscripta; altera verò Babylonica nuncupata, anno 427 cœpta, et circa annum 500 ad finem perducta fuit. In usu notarum, quas hoc opus suppediat, permagnâ cautione opus est; multa enim recentiora, quæ antiquitati ignota erant, interposita sunt. VII. Scriptores illi ecclesiastici, qui in Syriâ aut aliis regionibus orientalibus vixerunt, imprimis Hieronymus et Ephraem Syrus; libri quoque alii syriaci et arabici, imprimis antiquiores; ipsa denique etiâ itineraria peregrinantium, qui recentiori ævo regiones illas lustrârunt, et indolem earum, atque mores, ritus et consuetudines incolarum in suis itinerum historiis exposuerunt. Sunt quidem hi omnes, testes de rebus multò recentioribus; ast quùm orientales non sint novationum amantes, et antiquis inhærere malint, pleraque antiquissima constanter retinuerunt, ex quibus permulta in Bibliis lucem capiunt. Quùm autem nihilominus non pauca quoque, tot seculorum decursu, mutata fuerint, cavendum est ne recentiora antiquitati obtudantur. Qui antiqua cæteris constantius tenuerunt, sunt Arabes, qui in desertis Arabiæ vagantur; his proximi sunt nomades in Palæstinâ, Syriâ, Mesopotamiâ, Babyloniâ seu Erak, atque demùm in Ægypto et Africâ septentrionali; cæteræ gentes, prout Hebræis propinquiores sunt, æstimandæ. Denique distinguenda sunt illa, quæ hi auctores ipsi viderunt et observârunt, ab his quæ duntaxat conjiciunt, et quibus sententiam suam interponunt; in illis enim sunt testes, in his verò iudicis sibi arrogat officium, quod unicuique nostrâ competit.

Pars prima.

DE ANTIQUITATIBUS DOMESTICIS.

CAPUT PRIMUM.

INTRODUCTIO GEOGRAPHICA.

§ 4. *Geographia Biblica.* — Primùm quidem situm et indolem locorum illorum, in quibus usitata erant ea quæ memorabilia exponenda veniunt, cognitam esse oportet; quare præcipua geographiæ Biblicæ capita præmittimus. Ne autem justo diutius in limine hæreamus, pro notis ponimus non modò sedes populorum, qui Gen. 10 (1) memorantur, sed etiam fontes et cursum fluviorum Euphratis et Tigridis, atque plura alia de Asiâ minori et Græciâ; situm duntaxat earum regionum, quæ in Bibliis sæpius memorantur, paucis exponemus.

§ 5. *Aramæa.* — Regio, quæ in Bibliis nomine Aram, venit, est tractus vastissimus, qui à monte Tauro

(1) Confer Comment. in Genes. cap. 10.

usque ad Damascum et Babyloniam, atque à mari Mediterraneo usque trans Tigridem in Assyriam protenditur. Diversæ autem partes diversis quoque nominibus insigniuntur.

I. Aram beth Rechob, Assyria, sensu strictissimo, parva provincia, seu peninsula Tigride et Zabo majori et minori cincta, quæ demùm septem aliis provinciis aucta fuit, et ætate Isaïæ et Achazi aliis occupationibus usque in Syriam et in Palæstinam progredientibus, in latissimum imperium assyriacum increvit. Nive, metropolis, in littore orientali Tigridis, ferè ubi nunc in littore occidentali Mosul cernitur, sita erat; primùm ab Arbace et Belysi anno 877 ante Chr. vastata, sed rursus restituta; demùm à Cyaxare I et Nabopolassare anno 625 ante Chr. eversa, et nunquam restaurata fuit.

II. Aram Naharaim, Mesopotamia, nunc al-Gezira, seu insula nuncupata; nam instar insulæ ferè undique Euphrate et Tigride cincta est. Provinciæ singulares sunt: 1° campi Mesopotamiæ, et 2° tractus Nesibenus.

III. Aram sine epitheto, est Syria, nunc al-Scham, seu regio sinistra dicta, quia facie in orientem converso Arabi, ad sinistram, id est, ad septentrionem sita est. Celeberrimæ ruderibus adhucdùm insignes urbes sunt Baalbek vel Baal-Gad, seu Heliopolis; et Thadmor, seu Palmyra; porrò חלב, nunc Haleb seu Aleppo, et Antiochia. Districtus singulares erant: 1° Regnum Damascenum; 2° Regnum Maacha, 3° Regnum Tob, 4° Regnum Hamath, et 5° Regnum Geschur, ad Orontem fluvium.

Orientalis (1) cœli regiones ad corporis situm definituri, vertunt faciem ad ortum solis; quare vocant ortum non modò צפון, sed etiam quod coram facie est. על פני צפון; septentrionem non solum צפון, sed etiam שפון; occidentem non tantum מערב, sed etiam posterius, מערב, ארז, et mare, ים, quia mare Mediterraneum hanc plagam occupat; denique austrum non modò דרום, sed etiam dexteram, ימי, תיבה dicunt.

§ 6. *Phœnice.* — Pars Syriæ et Palæstinæ ad littora maris Mediterranei, à fluvio Eleuthero, qui inter Orthosiam et Tripolim, 34° 26' lat., in mare se exonerat, usque ad Achzibam seu Ecdippam, 32° 50' lat., vel, ut quibusdam placet, usque ad ostium fluvii Beli ad Acco seu Ptolemaidem, Phœnice est regio, parva quidem, imprimis curta, sed à commerciis et artibus celeberrima et ditissima. Urbes erant celebres, Sidon, et Tyrus, quæ Sidone quidem recentior, sed demùm celebrior erat, à Nabucadnezare vastata, dein in adiacente insulâ restituta; rursus ab Alexandro Magno eversa, et denuò restaurata, antiquam celebritatem non recuperavit.

§ 7. *Media.* — Media, sub 32° 40' latid., contermina est ad occasum Assyriæ et Armeniæ, ad septentrionem mari Caspio, ad ortum Hyrcaniæ et Parthiæ, atque ad austrum Persiæ. Metropolis erat Ecbatana, nunc Hamdan dicta.

(1) Quod de Syr. Arab. et Mahum. intellige. Alii aliter cœli regiones definiunt.

§ 8. *Persia, Suziana, Elymais.* — Persia, est ille tractus qui à Mediâ usque ad mare Persicum à gradu lat. 34 ad 27 protenditur, atque Susianam et Elymaidem comprehendit; acriori verò sensu ad occasum habebat Susianam, et ortum Caramaniam. Susiana, cujus metropolis Susan erat, Persiam inter et Babyloniam media, ad austrum sinui Persico contermina est, et nunc Chuzistan dicitur. Elymais, in libris antiquioribus pro universâ Persiâ venit; strictiori verò sensu, est districtus, qui Susianæ ad septentrionem, et Babylonianæ ad ortum septentrionalem situs erat, conterminus aliunde Mediæ; limites accuratè definiri nequeunt.

§ 9. *Babylonia, Chaldaea.* — Babylonia, à metropoli celeberrimâ Babylone denominata, sensu latiori, ad septentrionem terminabatur Armeniâ, et hâc extensione olim dicebatur Sinar seu Singar; strictiori autem sensu, ad septentrionem confinis erat Mesopotamiæ, ad occasum Arabiæ Desertæ et ad austrum sinui Persico. Pars aliqua australis in occidentali littore Euphratis, à regibus Assyriæ, quibusdam tribubus Chaldæis concessa, inde Chaldaea dicta fuit; propriè autem sic dicta Chaldaea non erat ad littora ponti Euxini orientalia in austrum vergentia, ut Michaelis existimavit, sed pars Armeniæ orientalis et meridionalis, ut Xenophon Cyrop. 2, 3, et Expedit. Cyri 4, 5, docet.

§ 10. *Arabia.* — Arabia incolis Paestinae dicebatur regio orientalis, Ἀραβία, Babylonis verò occidentalis, Ἀραβία. Hinc Arabes jam orientales, jam occidentales dicebantur, 2 Paral. 9, 14, Jer. 3, 2, et ipsi quoque se utroque nomine compellabant, et adhucdum compellant, ita tamen, ut campestris seu scenitæ se dicant collectivè ארץ, incolæ autem urbium ארץ, conf. Jer. 23, 24. Divisio in Felicem, Petream et Desertam Arabiam, à Megasthene et Ptolomæo usurpata, orientalibus ignota est, et in Bibliis non observatur.

Arabia Felix dicitur peninsula, sinu Arabico (qui recentioribus mare Rubrum dicitur), oceano meridionali (qui olim in hâc plagâ mare Rubrum nuncupabatur), et sinu Persico cincta, ut linea, ab extremitate sinûs Persici, ad portum Ælan seu Aila, in orientali extremitate sinûs Arabici situm, ducta, claudatur. Pars verò illa, quæ ad ortum cingitur Arabiâ desertâ, et ad austrum sinu Arabico (qui hâc in parte duo brachia in septentrionem extendit), ad occasum autem Ægypto et mari Mediterraneo, et ad septentrionem Paestina circumdata est, ab urbe Petrâ, אֵילָן, dicitur Arabia Petrea. — Idumæa, etiam Scir dicta, pars est septentrionalis Arabiæ Petreae in orientem vergens. — Illa denique pars, quæ ad austrum Arabiæ Felici, ad ortum Babylonianæ et Euphrati, ad septentrionem Euphrati et Syriæ, atque ad occasum Gileatidi confinis est, audit Arabia deserta. Magni sunt in his regionibus, præsertim in Arabiâ Desertâ et Petrâ, tractus volubilibus arenis contacti, qui nomadibus pascuæ præbent.

§ 11. *Ægyptus.* — Ægyptus, ferè sub 31° 37' ad 25° 45' lat., ab ortu terminatur Arabiâ Petrâ à et sinu

Arabico, ab austro Æthiopiâ seu potius Nubiâ, ab occasu desertis Africae seu Libyæ, et à septentrione mari Mediterraneo. Divisa fuit in duas, nonnunquam etiam in tres partes, nempe inferiorem (septentrionalem), quæ Delta dicitur, et superiorem (meridionalem), quæ arabicè *Zaid*, græcè *Θρηάκτις*, et hebraicè *ציד* nuncupatur, nisi hoc nomine Phatros, solus veniat nomos Phaturites. Pars inferior Ægypti superioris tanquàm tertia, seu media, nonnunquam heptanomis dicta fuit, quia septem districtibus constabat. Nilus celeberrimus, qui ferè constanter nomine *Ν* venit, secat regionem in duas partes, et omni anno, mensibus augusto et septembri, vallem inundat, limoque suo nigro fœcundat, atque demùm in mare Mediterraneum se exonerat, olim quidem septem ostiis, quorum hodiè duo duntaxat majora supersunt. Urbes celebriores sunt Thebæ, seu Diospolis magna, metropolis Ægypti superioris, jam ab Homero à 100 portis laudata, et adhucdum à rudibus percelebris; Memphis, ferè in confinio Ægypti inferioris et superioris, ad littora Nili occidentalia; Tanis, quæ nunc in insulâ lacûs Tennis seu Mensale superest; atque Alexandria, ab Alexandro in littore maris Mediterranei ad limites occidentales Ægypti ædificata, portu insignis.

§ 12. *Terra Gessen seu regio Goschen et torrens Ægypti.* — Regio Goschen, in Vulgatâ Gessen, dicitur, Gen. 47, 6, 11, regio pascuosa; igitur nequaquam erat pars culta Ægypti. Ex 1 Paral. 7, 21, seq., liquet, hunc terræ tractum eò usque procurrisse, ut non procul ab urbe Gazâ terminaretur; itaque orientalis erat pars Ægypti inferioris, quæ ad littora maris Mediterranei in Arabiam Petream protendebatur; quare interpretes Alexandrinus, geographiæ hujus regionis optimè gnarus, vertit Gen. 45, 10, *Γεναν Ἀραβίας*. Ex his efficitur, regionem Goschen esse illum tractum, ferè triangularem, qui lineâ ab Heroopoli ad torrentem Ægypti ductâ, mari Mediterraneo et Pelusiaco Nili brachio clauditur.

Ubi autem quærendus sit commemoratus modò torrens Ægypti, qui in Bibliis sæpè recurrit, adhuc sub iudice lis est. Verosimillimum tamen est esse torrentem, qui ad Rhinocoluram, nunc al-Arisch dictam, tempore hyemis mare inluit; nam interpretes Alexandrinus vertit *Ρινοκολούρα*; et Epiphanius, harum regionum non minùs ac interpretes Alexandrinus gnarus, testatur Hær. 66, p. 703, Rhinocoluram ab incolis nuncupatam fuisse *αἰς*, quod est ipsum *אֵיל*, aliis vocalibus prolatum, atque peregrinator Helderich Reinsch Frankf. 1573, p. 385, scribit, venisse se 1565 ad al-Arisch in regionem, quæ dicebatur Nechile, quod rursus est ipsum *אֵיל* paulò inflexum. Conf. Brochard in Reisebuch Frankfurt S. 466 et Wansleb. in der Sammlung der Reisen von Paulus III, 164. Peregrinatores ibidem non invenisse torrentem, ratio non est alia, quàm quòd non advenerunt eâ hyemis parte, quâ vallis seu torrens aquâ non caret.

Quantum utilitatis habeat Paestinae notitia geographica ad S. Scripturam intelligendam, docet S. Hieronymus, in epistolâ ad Domnionem et Rogatian.;

« Quomodò Græcorum historias magis intelligunt, qui Athenas viderint, et tertium Virgiliti librum, quî à Troade per Leucatem et Acroceraunia ad Siciliam, et inde ad ostia Tiberis navigaverint; ità sanctam Scripturam lucidiùs intuebitur, qui Judæam oculis contemplatus sit, et antiquarum urbium memorias, locorumque vel eadem vocabula, vel mutata cognoverit. Unde et nobis curæ fuit cum eruditissimis viris hunc laborem subire, ut circumiremus provinciam, quam universæ Christi Ecclesiæ sonant.

§ 13. *Limites regionis Hebræorum.* — Chanaan, regio Abrahamo et posteris ejus à Deo promissa, et primitùs partim à Chananæis, posteris Chanaan filii Cham, partim ab Abrahamo, Isaac et Jacobo occupata, fluvio quidem Jordane et mari Mortuo, Arabiâ Petræâ, mari Mediterraneo atque Syriâ cingitur; ast promissiones simul ea respiciebant, quæ Hebræi, quondam ad arma provocati, in potestatem suam redacturi essent. Ita mox in principio, ut in regionem, quam patriarchæ occupaverant, penetrare possent, reges Gileatidis, qui arma arripuerant, expugnârunt, atque tractum trans Jordanem à fluvio Arnone usque ad radices montis Hermon seu Antilibani, jure belli occupârunt, Num. 21, 21 seq., et sequentibus seculis alias porrò vicinas regiones in ditionem suam redegerunt. Hâc extensione limites definiuntur Gen. 15, 18, 21. Num. 34, 1, 2. Deut. 11, 24. Jos. 1, 4, 11, 16, 17, 13, 1, 7, 15, 33.

Ad austrum, ab extremitate maris Mortui limites diversis anfractibus procurrebant penès Idumæam et Arabiam Petræam ad torrentem Ægypti, ut pascua Arabiæ Petrææ, et inprimis illius deserti, quod per Arabiam Petræam et Desertam usque ad sinum Persicum, et penès Euphratem in septentrionem protenditur, manerent libera; limites enim in his eremis præfiniri non poterant. Ne verò quidpiam ultra torrentem Ægypti occuparetur, singulari lege cautum fuit, Deut. 17, 16. Post victricia Davidis arma, Idumæa quoque tota usque ad sinum Elaniticum, Hebræis paruit. Extrema ex hâc cæli regione urbs commemorari solet Beerscheba.

Ad occasum, à torrente Ægypti usque ad urbem Acco seu Ptolemaidem, vel potiùs usque Achzibam seu Ledippam, Jos. 19, 28, 29, mare quidem Mediterraneum, præfinitus fuit terminus; Philistæi tamen in littoribus australibus persistebant, à Davide demùm quidem victi, deinceps autem denuò sæpiùs jugum excusserunt. Ab Achzibâ limites vertebantur in terram continentem, et penès Phœnicem, 17 milliaribus germanicis in septentrionem, usque ad 34° lat. procurrebant, ubi Apheca, inter Biblum seu Gible et Baal-Gad seu Baalbeck, sita erat. Phœnicæ itaque limitibus Hebræorum exclusa fuit, Jos. 15, 2, 6. conf. Num. 3, 6, et Jos. 19, 24, 31.

Limites septentrionales ab Aphecâ multis et magnis anfractibus procurrebant in orientem, attingebant in Cœlesyriâ fines regni l'amath et comprehendebant quoque urbem Baal-Gad sub 34° lat., in cujus confinio sita fuisse videtur illa urbs Dan, quæ sæpiùs extrema

in septentrione, allegatur. Inde limites ita vergebant in austrum versùs orientem usque in Arabiam desertam, ut regnum Damascenum excluderetur, quod totum cum urbibus quoque Betach et Bairuth, demùm à Davide armis occupatum fuit, sub successoribus verò rursùs libertatem suam vindicavit, et regno Israeli multa incommodo creabat.

In orientali plagâ limes quidem statutus erat Euphrates, Deut. 11, 24, neque tamen in desertis illis accuratè definiri poterat. Montes Gilead, sub Mose occupati, procurrunt usque ad desertum, quod littus Euphratis ambit, eò pascua præbebat Rubenitis et Gaditis, 1 Paral. 5, 9, 16. Magnum tractum armis subgerunt tribus trans Jordanem sub Saùlo, 1 Paral. 5, 19. Ammonite tenebant tractum trans Arnonem in oriente; atque Moabitæ habitabant regionem trans Arnonem in meridie, ut Arnon fluvius esset limes, qui Hebræos ex orientali plagâ difimeret ab Ammonitis, et ex australi plagâ à Moabitis, donec David hos populos subegisset, et limites in septentrionem quoque usque ad 35° 15' lat. extendisset; urbi urbs Thipasch, seu Tapsacus, sita erat.

Ex his liquet regnum Davidis et Salomonis fuisse vastissimum; à gradu enim lat. 28 usque ultra gradum 35, et à gradu longit. 52 usque ad gradum 59 porrigebatur.

§ 14. *Facies regionis. Montes.* — Chanaan est regio montosa. Duo montium juga, alterum cis, et alterum trans Jordanem, procurrunt ex Syriâ usque in Arabiam, quæ passim jam majori, jam minori planitie interrupta sunt. Montes præcipui sunt: 1° Libanus, duobus montium jugis constans, quæ ferè parallela à 35° 12' lat. in septentrionem usque ad 34° 32' procurrunt, et mediam relinquunt, magnam vallem, quæ Cœlesyria, *Κοιλησὺρία*, dicitur, Gen. 10, 23, Jos. 11, 17. Exsurgunt nempe hi montes ultra dimidium milliaris germ. ab antiquâ Tyro in septentrione, ubi fluvius Leontes, nunc Kasmie dictus (qui, inter ambos medius, ex Cœlesyriâ venit), mare ingreditur. Tractus occidentalis Græcis Libanus, et orientalis Antilibanus dicitur, quod discrimen nominum, Hebræi non observant; utrumque enim nomine Libani comprehendunt. Libanus ab ostio Leontis in septentrionem ita protenditur, ut paulisper vergat versùs orientem, et penès mare relinquat planitiem diversæ latitudinis; duo enim duntaxat promontoria in mare excurrunt, alterum ad ostium Lyci, qui nunc Nahr el Khalb dicitur, sub 33° 50'; et alterum sub 34° 16' *Θεοῦ πρόσωπον* dictum. In his montanis erant cedri, quarum adhucdum 20, 40, vel potiùs, ut Aryda Maronita archipresbyter Tripolitanus, quondam Viennæ professor LL. OO., testatus est, 14 antiquissimæ et prægrandes, minores autem quàm plurimæ super sunt. Antilibanus ab ostio Leontis primùm quidem vergit in orientem; tandem verò, Libano ferè parallelus, in septentrionem procurrit; multò altior est Libano, in vertice perpetuis nivibus tectus, Jer. 18, 14; ast in Libani quoque rimis et fissuris altioribus septentrioni obversis, nives tempore æstatis non deficiunt, quæ in urbes vicinas ad re-

frigerandum potum deportantur, Prov. 23, 13. Antilibani vertex altissimus, Hebræis dicebatur Hermon, Sidoniis Sirjon, et Amorrhæis Senir, Deut. 3, 9; ast recentiori ætate tria hæc nomina tribus diversis verticibus tribuebantur 1 Paral. 5, 23. Pars Damascus respiciens dicebatur Amana, unde torrentes, vel potius duo torrentis brachia, Amana et Pharphar descendunt, 2 Reg. 5, 12. Antilibanus alit abietes et pinos. Altitudo montium ferè est 1500 vel 1600 orgiarum, et spectaculum præbet grande et magnificentum unde plures tropi deprompti sunt. Isa. 10, 34; 29, 17; 55, 2.

2° Carmelus, jugum montium, quod tribus ferè miliaribus germ. ab austro Ptolemaidis, ubi mare sinum facit, exurgit, et versus meridiem protenditur miliaribus germ. duobus et dimidio. Latitudo in septentrione est duorum et dimidii, in meridie verò quinque milliarius germ. ambitus ferè est 8, vel, ut d'Arvieux contendit, 13 milliarius germ. Montes in septentrione et oriente altiiores sunt quàm in meridie et occidente, et in septentrione quoque in mare excurrunt; versus meridiem verò recedunt, et littus planum in formam dimidii circuli relinquunt. Horum montium et vallium indolem, ipsum nomen indicat; nam כרמל ex כרם contractum, est hortus Dei, seu regio peramœna. Vertices montium quercubus et abietibus, valles verò olivis et lauris consitæ sunt, nec ullibi desunt fontes et rivi orientalibus gratissimi. Quare plures à Carmelo deprompti occurrunt tropi Isa. 29, 17; 32, 15; 35, 2. Mich. 7, 14. Jerem. 48, 38. Notatu dignæ quoque sunt specus quàm plurimæ, quarum saltem multæ jam olim aderant, atque semitæ per continuos anfractus ductæ, ut quivis facilè in ipsis se abscondere, ibique latere possit à nemine reperiendus, Amos 9, 3, 2 Reg. 2, 25, 4, 25. Alius mons Carmelus cum urbe cognomine erat in tribu Juda, 1 Sam. 25, 5; 27, 3; 2 Sam. 3, 2.

3° Thabor, Ἰταβόριον, mons singularis, figurâ ab austro in septentrionem ovali, semitertio milliari germanico à Carmelo ad ortum, et ferè duobus miliaribus germanicis à Jordane ad occasum, ad latus septentrionale planitiæ Iizreel seu Ezdrelom, in altitudinem 30 stadiorum elevatur, ambitu ad radicem, trium horarum. In vertice est planities ovalis, cujus peripheria 26 stadia complectitur, in quo quondam fuit urbs, et hæc non videtur esse diversa ab urbe Thabor in tribu Zabulon, quæ 1 Paral. 6, 62 vel 77 commemoratur, et Jos. 21, 32, simpliciter urbs, seu Karthan dicitur. Alia autem prorsus est Terebinthus Thabor, quæ dimidio milliario germ. Jerosolymis distabat, 1 Sam. 10, 3.

4° Montes Israel, etiam montes Ephraim dicti, ferè meditullium totius regionis occupabant, et opponebantur montibus Judæ. In utrisque est uber solum, exceptis illis montium Israel jugis, quæ regionem Jordanis respiciunt, et illis quæ à monte Olivarum usque ad planitiem Jerichuntinam protenduntur; hæc enim sunt aspera et salebrosa, et postrema perpetuò latro- nibus latibula præbebant, Jos. 16, 18; 18, 17; Luc.

10, 30. Altissimus vertex hujus ultimi jugi montium est, qui nunc quidem Quarantania dicitur; olim autem saxum Rimmon dictus fuisse videtur, Jud. 20, 45, 47. Montes Ebal et Garizim, solâ valle divisi, ille ad aquilonem, hic ad austrum Sichemi, ex Deut. 27 et Jos. 8, 30, 35, celebres sunt. In montibus Judæ specus sunt permultæ et partim permagnæ, quarum celeberrima est Adullam, 1 Sam. 22, 1, 2; conf. quoque Gen. 23, 9, 19. Jos. 10, 16; erat autem et urbs hujus nominis, Jos. 15, 35.

5° Trans Jordanem sunt montes Gilead, qui ab Antilibano, seu à vertice Hermon usque in Arabiam Petræam procurunt. Pars septentrionalis Baschan nuncupatur, et à quercubus et pascuis celebris erat: media pars, Gilead arctiori sensu dicebatur; in Australi verò parte erant montes Abarim; inter hos è regione Jerichunti, eminebat mons Pheor seu Phegor, et vertex Nebo, è quo universa regio Chanaan conspicitur, Deut. 3, 27, 32, 48, 50, 34, 1, 2.

§ 15. *Planities.* — Planities celebriores sunt.

I. Littus maris Mediterranci, à torrente Ægypti usque ad Carmelum. Tractus à Gazâ usque ad Joppen, dicitur simpliciter *planities*, in quâ erant quinque urbes principes Philistæorum, Gaza, Ascalon, Azotus, Gath, et Ekron vel Accaron. Tractus à Joppe usque ad Carmelum, dictus fuit Scharon vel Saron, quibusdam collibus distinctus, à quo distinguendus locus Scharon, Thaborem inter et lacum Gennesareth, et tertius locus Scharon in tribu Gad trans Jordanem, à pascuis celebris.

II. Planities Iizreel, Ἰζρεὴλ, μεγάλη πῆδιον, à montibus Carmeli et mari Mediterraneo usque ad Jordanem è lacu Gennesareth egredientem, per mediam Palæstinam procurrit; longitudo est inter 5 et 6, latitudo verò inter 2 et 3 miliaria germanica. Pars orientalis, ut mox dictum fuit, Scharon, occidentalis verò planities Megiddo dicebatur. Conf. Jud. 4, 1, seqq. 6, 33, 7, 18; 1 Sam. 29, 1, 11, seqq.; Reg. 23, 29; 2 Paral. 35, 22; 1 Machab. 12, 49.

III. Regio, seu districtus Jordanis, sunt littora utraque Jordanis à lacu Gennesareth, usque ad mare Mortuum; latitudo ab occasu in orientem ferè est 3 milliarius germ., longitudo ab aquilone in austrum, à Josepho de Bell. Jud. l. 4, c. 8, § 2, juxta meliorem lectionem, dicitur esse 1200 stad. seu 30 mill. germanicorum. Hujus regionis pars erat, 1° planities Jerichuntina, fonte rigata et fœcundata, in longitudinem 70, et in latitudinem 20 stadiorum; — 2° vallis Salinarum ad mare Mortuum, 2 Reg. 14, 7; 1 Paral. 18, 3; 8, 12; 2 Paral. 23, 11; — 3° trans Jordanem campestris Moab, in quibus castrametati erant Hebræi, Num. 23, 1; 26, 3; hæc sunt eadem, quæ Num. 25, 1, et Jos. 2, 1, 3, dicuntur Vallis Acaciarum.

Loca plana, seu potius valles, pluribus nominibus distinguuntur, quorum discrepantia jam accuratè discerni nequit; id modò constat גליל esse vallem, quæ habet hyeme torrentem; גיא גי גי autem vallem sine torrente; quâ ratione ab his עמק differat, ignotum est, nisi fortè sit vallis profundior, prout בקעה est vallis.

latior seu planities. Valles has omnes enumerare non vacat; memoratu præ cæteris digna est vallis Hinnom, ad mœnia Jerosolymæ meridionalia, tum quia tribum Juda à tribu Benjamin separabat, Jos. 18, 16, tum etiam quia in aliquâ ejus parte, Thopheth, 2 Reg. 23, 10, idolo Molok infantes concremabantur, 2 Reg. 16, 13; 21, 20; Jer. 7, 31.

§ 16. *Sylvæ*. — Sylvæ commemorantur Jos. 17, 15, 1 Sam. 14, 25. Ps. 29, 9; 50, 10; 83, 15, 16; 96, 12. Isa. 10, 34; 29, 17; 32, 15. Mich. 7, 14. Jer. 21, 14. Ezech. 20, 46, 47. Loca hæc copiosa docent, minimè fuisse necessarium, ut Hebræi, sicut moderni regionis incolæ, excrementis pecudum ad ignem uterentur, quod ipsum ex Ezech. 4, 15, luculenter liquet. Conf. Deut. 29, 10, 11. Prov. 26, 21. Isa. 27, 11; 44, 12; 54, 16. Jer. 7, 16, 19. Sylvæ quæ in Bibliis laudantur, sunt: I. Sylva Cedrorum in monte Libano, conf. supra § 14, 1° et 1 Reg. 7, 2. 2 Reg. 19, 23. Ose. 14, 6, 8. II. Sylva abietum et pinuum in Antilibano, qui à Davide occupatus fuit, 2 Sam. 8, 5, 6. 1 Paral. 18, 4. III. Sylva quercuum in montibus Baschan, Zach. 11, 2. IV. Sylva Ephraim; quam Ephraimitæ quidem excindere cœperunt, Jos. 17, 15; superfuit tamen adhucdum ætate Davidis, 2 Sam. 18, 6; 8, 17. 1 Paral. 18, 4. Pars ejus fuisse videtur illa sylva ad urbem Bethel, quæ 2 Reg. 2, 24 memoratur. V. Sylva in finibus tribus Benjamin et Juda, ad urbem Baala, quæ inde etiam urbs Sylvarum dicta fuit, Jos. 15, 9, 10, 60. Jos. 26, 10. Esdr. 2, 15. Neh. 7, 29. VI. Sylva Chareth et sylva Chorscha, admodum ampla, in tribu Juda, 1 Sam. 22, 5, 23, 14, 16. VII. Fruticeta, quibus littora lacus Merom et Jordanis ubique obsita sunt, nomine celsitudo Jordanis, celebria, Zach. 11, 5. Jer. 12, 5; 49, 19; 50, 44. VIII. Sylva Joardes trans Jordanem, à Josepho Fl. de Bell. Jud. 1. 7, § 5, commemorata, à Romanis excisa. IX. Nec omittendæ sunt sylvæ in verticibus Carmeli et in declivi montis Thabor.

Si nostrâ ætate sylvæ in Palæstinâ sunt rariores, cogitandum est non modò plures saltus ab Hebræis ipsis excisos, sed etiam ab hostibus per tot seculorum decursum vastatos fuisse, ut mirandum minimè sit, si ligna nunc ignibus, usto sub illo climate non adeò frequentibus, non sufficiunt, et exsiccata jumentorum excrementa in alimentum ignis convertantur.

§ 17. *Deserta*. — Deserta quæ in Bibliis memorantur, sunt tractus terrarum inculti duplicis generis; alii enim sunt montosi, aquis minimè carentes; alii autem plani arenis sterilibus obducti, in quibus fontes sunt rarissimi, et hi ipsi paucissimi aquam propinant potabilem, quæ vix profluens à sitiendi arenâ absorbetur. Germinant nihilominus passim herbæ illiberales, quæ ovibus, capris et camelis parcum præbent pastum. Arenæ, caloribus solis exustæ, et hinc levissimæ, ventorum turbibibus, non secus ac maria, jactantur, jam hinc inde in montes accumulantur, qui alio orto turbine rursus dissipantur, et in alium locum transferuntur. Olim in his eremis non deerant pauci hinc inde viculi et oppida Jos. 15, 61, 62. 1 Sam. 25, 19,

26, quæ jam ætate Hieronymi (Proleg. Comment. in Amos.) desiderabantur. Deserta montosa paulò melioris sunt indolis. Deserta in regione Hebræorum, à locis quibus confinia erant, sortita sunt nomina. Celebrerrimum est magnum illud desertum, quod, teste Hieronymo, Proleg. Comment. in Amos., à Thecoâ urbe, quæ Bethlehemo versùs meridiem sex milliariibus gomanis (1 1/5 mill. Germ.) distabat, inchoat, et per Arabiam desertam usque ad sinum Persicum protrahitur, et denique in littore Euphratis versùs septentrionem ultra urbem Bir procurrit. Hic amplissimus terrarum tractus in Bibliis dicitur desertum Judæ, quia in tribu Juda inchoat. Jos. 19, 34, Ps. 65, 1, seqq. 2 Paral. 20, 20. Matth. 3, 1, 14, 19, 1. Marc. 1, 4, 10. Joan. 10, 39. Desertum Engedi, est ad littus occidentale maris Mortui, et desertum conterminum Ziph.; utrumque montes habet præaltos et multas specus. Magis ad austrum est desertum Maon, desertum Carmel, cum oppido cognomine, 1 Reg. 15, 12, et desertum Thecoa, ad urbem cognominem, quæ sunt partes deserti Judæ. Desertum Jericho, sunt illa montium juga, quæ montem Olivarum ab urbe Jerichunte disterminant. Desertum Bethaven pars esse videtur montium Ephraim, qui, teste Josepho Flavio, versùs regionem Jordanis glabri et asperi sunt, Jos. 18, 12.

§ 18. *Jordanes, lacus Meron et Gennesareth*. — Fluvius majorem aquarum molem vehens, est unicus Jordanes, qui, prout sub tetrarchâ Philippo detectum fuit, ex lacu Phialâ, ad radicem Antilibani oritur, et emensis primùm meatu subterraneo tribus milliariibus germanicis, ad Pancadem seu Cæsaream Philippî, cum ingenti strepitu è terrâ erumpit. Joseph de Bell. Jud. 1. 1, c. 21, § 3, l. 3, c. 10, § 7. Tribus rursus emensis milliariibus germanicis, aquis complet locum Merom seu Samochoitidem.

Lacus Merom tempore vernali, quo aqua est altissima, 60 stadia longus, et 30 stadia latus est; paludes verò usque Daphnen extenduntur, undè Jordanes minor egreditur, Joseph. ibid. 1. 4, c. 1, § 1. Æstate verò non est nisi palus, et solum ejus partim oryzâ conseritur, maximâ verò parte fruticetis conlectum est, quæ feris latibula præbent, Joseph. Arch. 1. 13, c. 10, § 7.

E lacu Merom egressus Jordanes, rursus tria milliaria germanica conficit, et ingreditur mare Gennesareth, quod etiam mare Galilææ et mare Tiberiadii dicitur. Hic lacus, 3 1/2 mill. germ. longus, et uno milliari latus, aquâ clarâ et dulci repletus est, atque ingentem alit piscium copiam, Strabo p. 714. Littora ferè collibus et montibus frugiferis obsita sunt, ex quibus plures rivi descendunt.

E lacu Gennesareth Jordanes egreditur 150 usque 200 pedes latus, et 7 pedes altus, atque multis anfractibus percurrit planitiem quæ ab ipso hoc fluvio regio Jordanis denominatur. Ex plagâ occidentali quinque recipit non satis nota flumina, ex orientali verò plagâ influunt: 1. Jabbok. 2. Jeser, flumen igne-

tum; 3. Krit, et 4, versùs austrum, torrens accaciarum, à valle cognomini ità dictus.

Jordanes originem suam perpetuis Antilibani nivibus debet; quare tempore messis, quæ altero aprilis dimidio incipit, liquefactis calore nivibus Antilibani, intumescit, rapidius fertur, et superiorem quoque alveum complet, ut omnibus littoribus plenus fluat, Jos. 3, 15; 4, 18; Jer. 49, 19, 1 Paral. 12, 14, 15; Sirach. 24, 26. Nam fluvio alveus circa Jerichuntem, de quo loco loquimur, est duplex, alter inferior ordinarius, 35 ulnas vel 70 aut 80 pedes latus, in quo profundior decurrit per annum fluvius, 10 vel 12 pedes altus, ut à ripà ad aquas 4 vel 5 pedes sint intermedii; alter verò alveus superior pro diversitate locorum jam 200, jam 600 orgiis latus, qui initio æstatis, ut max diximus, aquis intumescitibus completur. Peregrinatores vel antè, vel post hoc tempus Jordanem inviserunt; quare de hoc quidem fluvii incremento nihil referunt, Mirike tamen Reiseb. p. 119, testatur, se deprehendisse littora seu alveum superiorem adhuc madentem et lubricum. Sunt tamen non pauci qui censent, fluviorum excavasse profundiorum alveum, ut jam nunc littora ordinaria nunquam egrediantur.

§ 19. *Mare Mortuum.* — Jordanes aquas suas in mare Mortuum exonerat, quod aliàs mare orientale, et mare Siddim, atque mare planitie, dicitur, Deut. 3, 17, quia occupat planitiem illam Siddim, in quâ olim urbes Sodoma, Gomorrha, Adma, Zeboim et Zoar (Segor) sitæ erant, Gen. 18, 20; 19, 24, seq. Joël. 2, 20. Zach. 14, 8. Quùm Jordanes hoc loco, jam ante celebrem illam hujus planitie subversionem, exoneraret ingentem vim aquarum, quæ, in rivus deductæ solum fœcundabant; lacum jam illo antiquiori ævo subterraneo adfuisse, necesse est, Conf. Gen. 14, 3; erat autem tectus crustâ terrestri, asphalto sustentatâ, quod, è fundo lacûs emergens, tot seculorum cursu aggregatum fuerat, prout et usque in hodiernum diem sæpè è fundo lactis in superficiem aquarum emergit, et disruptum fœtentes vaporum nubes in aerem spargit, conf. Isa. 34, 9, 41. Sap. 10, 7, Juda 7; unde lacus nomen Asphaltites adeptus est. Id ità se habuisse liquet ex Gen. 14, 10, ubi memorantur multi in hac planitie putei, per quos asphaltum seu bitumen ex subterraneis aquis penetraverat. Hoc demùm bitumen, fulminibus à Deo positivè immissis ob immane scelus incolarum Gen. 19, 24, incensum, conflagravit, ut terrestris cortex, sustentaculo spoliatus in occultatas sub eo aquas subsideret, et lacus conspicuus prodiret (1).

(1) Calmet, Dict. de la Bible, art. *Sodome*: « In amœno et fertilij agro urbes illæ (Sodoma, Gomorrha, etc.) vitæ terrestris paradisi specimen exhibebant; dein verò terræ facies versa, nam fulmine cœlesti incensum scæteris in regione bitumen exarsit. Igni aquæ fluminis succedentes inundarunt solum; recedentibus subindè, mare Mortuum, seu lacus Sodome in loco sedit; cui etiam lacus Asphaltidis ex bitumine, seu Asphaltis ex aquis ebullienti nomen inditum est. » Dicit potest mare Mortuum longè antè Sodomi subversionem extitisse, sed tunc quàm plurimam amplitudinem accepisse, ut habet Robert. in

Lacus, ab aquilone in austrum 14 1/2, et ab occasu in ortum, in amplissimâ latitudine, 3 3/4 milliarium germanicorum esse dicitur; flexio autem littoris videtur esse versùs occidentem concava. Aquæ paucæ quidem alumine, tanto autem sale imprægnatæ sunt, quantum aquæ capere possunt; hinc descendit nomen maris Salsi. Gen. 14, 3. Num. 34, 12. Deut. 3, 17. Jos. 3, 17; 12, 3; 15, 2, 8; 18, 19. Ezech. 47, 8, 10. Quia verò eadem de causâ aquæ hæ nihil vivum alunt, lacus dicitur quoque mare Mortuum. Quæcumque his aquis immerguntur, demùm extracta, salis crustâ obducuntur.

Littora montosa sunt, exceptâ occidentali plagâ in septentrione, ubi solum planum, sale imprægnatum, sterile, exustum et cineribus contextum est, unde mos, loca vastata sale conspergendi, explicandus esset, nisi atquè ex aliis vallibus Salinarum, quæ in oriente sunt permultæ explicari posset, Deut. 29, 22. Jud. 9, 45, Ps. 105, 4. In hac planitie, crescit solanum melangenæ, quod etiam dicitur vitis Sodomæ, et fert mala Sodomæ, quæ botri venenati, et uvæ amara, dicuntur, pulchræ quidem exteriori formâ, interiori verò corruptæ, et in cineres solutæ sunt, Deut. 32, 32. Prov. 15, 19, Mich. 7, 4. Sap. 10, 7 (1). Vernali tempore, quo Jordanes majorem aquæ molem adfert, lacus intumescit; quare in littore foveæ excavantur, in quibus aquæ, decrescente lacu, stagnant, in vapores abeunt, et crustam salis relinquunt quo sale universa regio utitur, Zeph. 2, 9. Ezech. 47, 11.

Qui alii in mare Mortuum se exonerant fluvii, sunt: I. ex plagâ occidentali Kidron, Joan. 18, 1, qui in valle cognomini, Jerosolymam inter et montem Olivarum, oritur, nec aquas habet nisi hyeme; primùm quidem in austrum, deinceps verò versùs ortum per prærupta saxa deserti Tngedi, in quo quibusdam montium rivis augetur, descendit in mare Mortuum; II. in extremitate australi influit Saphia vel Saphria, fluvius haudquam exiguus; III. ex plagâ orientali, ferè in medio, ostium est torrentis Zered; et paulisper versùs aquilonem; IV. ostium torrentis Arnon, qui in vallibus montium Gilead, ex pluribus fontibus vel rivis oritur, primùm versùs austrum decurrit, deinde in occidentem vertitur, ut cum mari Mortuo, Jordane et Jabboko peninsulam formet. Alveus hujus fluvii non exigui, ab ortu Gaditas Rubenitasque ab Ammonitis atque ab austro Rubenitas à Moabitibus dirimebat, ut suprâ diximus.

§ 20. *Alia flumina.* — Reliqui rivi et torrentes celebriores sunt: I. Belus, ab antiquissimâ inventionè vitri celebris, et hinc vitri Schichor dictus est. Oritur in montibus tribus Ascher, et post cursum 250 passuum geometricorum, ad austrum Ptolemaidis marè influit.

II. Kischon ex aquilonaribus montis Thabor radicibus, quibuscum sic dicto parvo Hermon cohæret, or-

Geographiâ sacrâ, et alii quos consule. Vid. etiam Comment. ad Genes, 19, 24.

(1) Conf. r. Châteaubriand, *Itinéraire*.

tus, in duo mox brachia dividitur; nam aquarum ex his montibus subsidentium pars minor fluit versus ortum per vallem Iizreel in lacum Gennesareth; major autem pars decurrit per vallem Iizreel in occasum, et pluribus rivis aucta, penès Carmelum in mare effunditur, atque hoc fluvii brachium dicebatur aqua Megiddo, et olim tribum Issachar à tribu Zebulon determinabat. III. Torrens Arundineti, hyeme duntaxat aquas fert, et suo cursu ab ortu in occasum olim tribum Ephraim à tribu Manasse dirimebat, Jos. 17, 8, 9. Ostium in mare Mediterraneum est ad austrum Cæsareæ. IV. Torrens Botri, ex montibus Juda ortus, et ad Ascalonem mare Mediterraneum intrans, idem esse videtur cum torrente Sorek, vel saltem ambæ valles, hyemalem rivum alentes, coherent, Num. 13, 24. Jud. 16, 4, 21. V. Torrens Besor, qui ad Gazam mare influit, non videtur esse idem, qui Gen. 26, 18, et 1 Sam. 30, 9, 10, 21, vallem Gerar permeasse refertur, conf. Gen. 26, 17.

Observatu dignum est, נהל significare flumen vel torrentem; sive æstate fluat, sive deficiat; נהר autem fluvium magnum, et si cum articulo נהר נהר usurpetur, ferè Euj hratem designare.

§ 21. *Tempestas Palæstinæ.*—Cœli status, seu tempestas Palæstinæ pro diversitate locorum quidem diversa, sub hoc tamen climate generatim non admodum mutabilis est, ut in nostris regionibus, sed multò magis sibi constat. Variationem ad sex anni orientalis partes, quæ jam Gen. 8, 22, occurrunt, et in linguâ adhucdum arabicâ celebres sunt, narrabimus, conf. Colii Lex. Arab. p. 934.

Primâ anni parte, quæ Messis dicitur, à dimidio aprilis usque ad dimidium Junii, cœlum serenum, aura mox altero aprilis dimidio calida, imò etiam fervida, in minoribus tamen vallibus et ad maris littora temperata, progressu autem præfervida et æstuosa est. Secundâ parte anni, quæ Tempus fructuum vel Æstus dicitur, à dimidio Junii usque ad dimidium Augusti, æstus admodum ingravescit, ut et noctes quoque sint calidæ, et incolæ sub dio dormiant. Tertiâ anni pars, à dimidio Augusti usque ad dimidium Octobris, dicitur Æstus, quia initio calor adhucdum præfervidus est; sed progressu imminuitur.

A tempore messis seu medio aprili usque ad dimidium Septembris, nec pluvia, neque tonitrua sunt, Prov. 26, 1, 1 Sam. 12, 17, Hieronymus in Amos 4, 7. Initio quidem messis, seu altero dimidio aprilis cernitur nonnunquam nubes matutina, quæ, sole horizontem altius ascendente, mox disparet, Ose. 6, 4. Mensibus verò maio, junio, julio et Augusto neque nebula conspicitur, et terra nonnisi rore humectatur, qui ideo passim symbolum est beneficii divini, Gen. 27, 28, 29; 49, 25. Deut. 32, 2; 33, 13. Job 29, 19. Mich. 5, 6. Ros verò, etsi copiosus, ingravescente æstu non alit nisi herbas robustiores; debiliores omnes, nisi vel rivis, vel arte, vel labore hominum rigentur, æstu exuruntur et emoriuntur, Ps. 32, 4. Si hoc tempore vel scintilla cadat in gramina hæc arida, incendium oritur ingens, inprimis si vepretes, virgulta aut sylva

propinquæ sint, Ps. 83, 15. Isa. 9, 17; 10, 14. Jer. 21, 14; confer Exod. 22, 5. Joel. 1, 19; et Jer. 9, 9. Facies regionis squalida est; nam fontes quoque et rivi exarescunt, et solum ipsum admodum indurescit, ut rimas agat. Id omne eò magis acceleratur, si Eurus aliquot diebus spiret, qui segetibus et vitibus noxius, atque navibus quoque maris Mediterranei exitiosus est, Ose. 13, 15. Job 14, 2; 15, 2. Gen. 41, 6, 23. Isa. 2, 6, 40; 7, 8, 24. Ezech. 17, 10; 19, 12; 27, 26. Jona 2, 8. Ps. 48, 8. 103, 15. Act. Ap. 27, 14. Dicitur verò orientalibus Eurus, קוריו, omnis ventus, qui ex cœli regionibus, ortum inter et septentrionem, atque ortum inter et meridiem spirat, uli Shaw Reisebuch S. 285 et seq., et Prosper Alpinus de medicina Agypt. mox ab init. testatur. Quæ verò in illo climate, aliquot horis ante occasum solis, spirat refrigerans aura, in Persiâ hucusque, prout Gen. 3, 7, dicitur ventus diei, Chardin Voy. t. 4, p. 8. Circa æquinoctium vernum denique pluvie aliquot dierum ingruunt, quibus non modò a ira temperatur, sed omnia quoque rursus revirescunt.

Quartâ anni parte, quæ Sementis dicitur, nempe à dimidio Octobris usque ad dimidium Decembris, cœlum est varium, persæpè caliginosum, nebulosum, substillum, aut pluviosum. Mox altero Octobris dimidio ingruit pluvia prima seu autumnalis, ad sementem necessaria. Aura adhucdum persæpè calida, aut etiam fervida est; vergente autem tempore frigidior, et denum versus finem in montibus quoque nives cadunt. Rivi adhucdum aquâ carent, et fluvii minus altas vehunt aquas. Secundo Novembris dimidio folia arborum defluunt, et verò eju dem mensis finem molliores cubilia calefaciunt, quod continent usque ferè ad aprillem, Jer. 36, 22; alii totam hyemem absque calore ignis transigunt.

Quinta pars anni, à dimidio Decembris usque ad dimidium Februarii, continet hyemem; nives quidem minimè raræ, exceptis tamen montibus, vix per diem durant, et glacies tenuis est, atque liquescit, quamprimum sol altius horizontem scandit. Ast aquilo gelidus, et frigus, inprimis in montibus, qui nunc nivibus operiti sunt, vehemens et quoque mortiferum est. Vire sunt lubricæ et itinera molesta et periculosa, inprimis in semitis declivibus montium, Jer. 13, 16, 25, 12. Sirach. 43, 22. Matth. 24, 20. Aere verò tranquillo et sole è nubibus emicante, calor in vallibus et planitiebus est non rarò vehemens, ut Josephus de Bell. jud. l. 3, c. 9, § 4, de planitie Cæsareæ ad mare testatur. Tonitrua, fulgura, grandines frequentes; et campi floribus obsiti sunt. Rivi aquis complentur, et fluvii accrescunt. Vergente Januario et ingrediente Febuario segetes revirescunt, arbores foliis vestiuntur; amygdalus, prima arborum, circa dimidium Februarii floret.

Sexta denique anni pars, à dimidio Februarii usque ad dimidium Aprilis, dicitur frigus, quia initio aura admodum friget, sed progressu temporis calescit, atque etiam fervescit. Pluvie continentur, sed minuuntur; fulmina verò, tonitrua et grandines multiplicantur,

utraque autem versùs finem prorsùs desinunt. Ultima pluvia primo dimidio aprilis ingruit, et hinc serotina dicitur.

Pluvia prima seu autumnalis, et serotina seu vernalis, ad fecunditatem agrorum prorsùs necessaria, atque summopore exoptata erat, Lev. 26, 4. Deut. 8, 7, 11; 14, 71; Isa. 30, 23, Jerem. 3, 3, 5; 5, 24; Ose. 6, 3; Joel 2, 3; Zach. 10, 1; Ezech. 33, 26; Job 29, 23; Prov. 16, 15; 25, 14; Jac. 5, 7. Cæterùm pluvia quælibet in illis regionibus gelida est, Esdr. 10; 9; Cant. 2, 11, et præviis exortis turbinibus, pulverem jactantibus, annuntiantur, qui ab Arabibus dicuntur bonæ nuntiæ, atque *missæ* seu *nuntiæ* Koran 7, 55, 77, 1, 3, ab Hebræis verò nonnunquam *verbum* vel *sermo Dei*, aut *mandatum Dei*, vocantur Ps. 147, 15, 18. Inprimis favonius et aquilo indicant secuturam pluviam, 1 Reg. 18, 42, 43. Prov. 25, 23; alioquin si vespere cœlum rubebat, dies crastinus serenus; si autem mane rubebat, pluvia expectabatur, Matth. 16, 2.

§ 22. *Ubertas soli*. — Ubertas soli, à Mose celebrata, testimoniis omnium, qui regionem inviserunt, comprobatur. Tractus, qui observati sunt inculi et deserti, uberrimis quoque regionibus non desunt, quin laus fecunditatis imminuat. Si verò nostrâ ætate plura offenduntur Palæstinæ loca inculta, cogitandum est id ipsum à Mose Deut. 29, 22. seqq. fuisse prædictum, et regionem ab Assyriis, Chaldæis, Syris, Romanis, Saracenis, Turcis, etc., fuisse vastatam, et nostrâ ætate sub ditione gemere Turcarum, qui agricolas non modò ad industriam non excitant, sed ipsi quoque exsugunt, atque etiam ab incursionibus Arabum minimè tuentur, et nihilominùs peregrinatores testantur unanimes, terram, ubi cultores non desunt, esse fertilissimam. Arbores frugiferas et fruges terræ omnis generis alit, nec vites desunt, etsi Mohammedani vino abstinant. Jumentorum, ferarum aviumque tanta est copia, ut nihil desideretur. Josephus, de Bell. jud. 1. 3, c. 3, § 3, Peræam, quæ hodiè deserta est, à vineis et palmis laudat, et 1. 3, c. 10, § 8, 1. 6, c. 8, § 5, inprimis regionem ad lacum Gennesareth, et planitiem Jerichuntinam celebrat, quæ nostrâ ætate incolis orbata et deserta est; denique testatur Josephus, in Galilæâ fuisse 204 urbes et oppida, et majores quidem urbes 150,000, minima verò oppida 15,000 incolarum habuisse. Quare et ipse Josephus in hac exiguâ provinciâ, quæ vix 8 vel 9 mill. longa, et 6 mill. german. lata est, exercitum ferè 100,000 coegit, Joseph. de B. J. l. 2, c. 20, § 6. Tot homines, exiguo hoc terræ spatio coartati, ut necessaria sibi compararent, artes colere et commercia tractare debebant, quo casu etiam litteræ et scientiæ minimè negliguntur; atque hinc liquet Jesum edidisse miracula sua in regione, in quâ dijudicari poterant. Vilipensio Galilææ, Joan. 7, 52, ad id unum spectat, Prophetam seu Messiam nequaquam ex hac regione oriturum.

Fodinas in regione Chanaan fuisse, innuitur Deut. 8, 9, ast ab Hebræis cultas fuisse non legimus. Auctor

libri Job describit quidem c. 28 fodinas, sed non agit de regione Chanaan; alibi verò generalis modò mentio fodinarum occurrit, Ps. 95, 4. Isa. 51, 1. Posterioris ævi fodinas ad Sareptam, urbem Phœniciam, novimus. Metallurgia autem Hebræis apprimè cognita era, nam occurrit fornax ferri, Deut. 4, 20, 1 Reg. 8, 51s Jer. 11, 4; catinus ad separandam scoriam argenti, Ezech. 22, 18, 22; catinus auri, Prov. 17, 3; 27, 21, atque scoria quæ quidem duplicis est generis, altera concreta cum ære ex fodinâ eruto, quæ igni eliquata, operibus figulinis encausto pingendis adhibetur, Prov. 26, 23; altera est metallum ignobile, quod auro argentove ab artifice commixtum fuit, et per ignem rursùs eliquatur, Ps. 119, 4. Prov. 25, 4. Isa. 1, 22, 25. Ezech. 22, 18, 19. Cinis clavellatus, qui ex salicorniâ et quibusdam speciebus salsolæ conficiebatur, et ad eliquationem auri et argenti à scoriâ, atque etiam ad lotionem et purgationem vestium adhibitus fuit, notissimus erat, Malach. 3, 2. Jer. 2, 22.

§ 23. *Calamitates regionis*. — Regio hæc, utcumque prospera, pluribus tamen calamitatibus vexatur. I. Sæpè peste affligitur, quæ ex Ægypto et aliis regionibus immigrat; quare in Bibliis sæpè memoratur.

II. Regio, quia montosa et mari propinqua est, sæpè terræ motibus concutitur et vastatur, à quibus verò, testante Abdollatifo, Ægypti Descript. S. 355 ff., Jerosolyma vix unquam detrimentum capit. Conf. Ps. 46, 3 seqq. Hæc terribiles concussiones, plures prophetis et poetis tropos suppeditarunt, quibus rerum conversiones designantur, Ps. 60, 4. Isa. 29, 7; 54, 10. Jer. 4, 24. Agg. 2, 6, 22.

III. Quintâ et sextâ anni parte, id verò est, tempore hyemis, sunt tonitrua, fulgura, grandines, cataractæ nubium, inundationes et ecnephæ. Isa. 11, 15, quas Plinius Hist. nat. II. 49, describit, et Shav. Reiseb. S. 289, in Carmelo contingere testatur. Ab his phænomenis prophetæ et poetæ tropos quàm plurimos mutuati sunt, Ps. 18, 8, 15; 29, 1, 10; 42, 8; 55, 9; 83, 16. Isa. 8, 7, 8; 11, 15, 28, 30; 29, 6. Jer. 23, 19; 33, 23; 48, 15. Ezech. 1, 2, seqq.

IV. Regionem non rarò vastant agmina locustarum migrantium, quæ ab orientalibus dicuntur exercitus Dei, et repasè ferè ordinem exercitûs observant; vespere enim se demittunt, et quasi castra metantur; mane verò, sole altiùs ascendente, nisi pabulum invenerint, rursùs in aerem elevatæ, quo ventus fert, avolant, Prov. 30, 27, Nah. 3, 16, 17. Agmina sunt ingentia, Jer. 46, 47, et spatium occupant 2 vel 3 mill. germ. longum, et 1 vel 1 1/2 mill. latum, atque in altum quoque adeò profunda sunt, ut solem contegant, et terræ caliginem inducant, Joel 2, 2, 10. Exod. 10, 15. Concussione alarum insignem quoque strepitum edunt, Joel 2, 2. Subsidentes magnum terræ tractum altitudine cubiti contegant, Joel 1, 5; 2, 11. Jud. 6, 5; 7, 12. Exod. 10, 15. Si aura frigida aut humida est, aut si rore matutino madefactæ sunt, vix moventur, donec sole siccata et calefactæ fuerint, Nah. 3, 17. Repunt deinceps bono ordine, et ferè lineâ rectâ in septentrionem tendunt, nec impedimen-

tis quibuscumque cedunt; foveas enim effossas corpusculis suis complent, ignem excitatum multitudine suâ exstinguunt, mœnia et muros supergrediuntur, et per januas fenestrasque domûs intrant, Joel 2, 7, 9. Omne viride devorant, ipsos quoque arborum ramos decorticant, imò inhærentes pondere suo ipsos frangunt, Exod. 10, 12, 13, Joel 1, 4, 7, 10, 12, 16, 18, 20, 2, 3. Vorando strepitum non levem excitant, Jer. 51, 14. Summa mali est, si discedente hoc agmine, veniat secundum, tertium et quartum, quod consumit reliquias, ut regio quasi exusta appareat. Postquam omnia absumperunt, cum vento avolant, et non solum excrementa fœtenta, sed sua quoque ova, terræ infossa, relinquunt, è quibus sequenti verè nova mali progenies multò copiosior exoritur. Feruntur denique etiam super maria, quo elemento, ipsis ignoto, dum sese, ut in terram continentem, demittunt, suffocantur, et fluctibus ad littora appulsæ, et demùm putrescentes, fœtore suo hominibus etiam mortuæ molestiam creant, Exod. 10, 13, 20. Joel 2, 20. Hæ migrantes locustæ nostris majores sunt, ferè tres aut quatuor pollices longæ, et crassitudine facilè digitum hominis æquant. Forma, inprimis capitis, ferè equo similis est, ut alæ faciant quasi tegumentum dorsi; hinc sæpè equis comparantur. Aliæ sunt formæ humanæ similiores, ut longa tentacula sint quasi cæsaries feminea, Apoc. 9, 7. Dentes sunt acuti, et hinc dentibus leonum comparantur, Joel 1, 5, 2, 4. Species sunt diversæ, in Bibliis 8 vel 9 earum nomina occurrunt.

V. Vastationem locustarum, atque defectum pluvie autumnalis et serotinæ sequitur caritas annonæ, aut fames, quæ etiam aliàs in urbibus ab hoste obsessis, non rarè adèd invaluit, ut non modò animalia immunda, sed etiam carnes humanæ in cibum converterentur, Deut. 28, 22, 49. 2 Sam. 21. 2 Reg. 6, 25, 28, 25, 3. Jer. 1, 12; 14, 15; 19, 9; 42, 17. Lament. 2, 2, 19, 20. Ezech. 5, 10, 16; 6, 12; 7, 15, 16, 17. Amos 4, 9. Joel 1, 3. 1 Machab. 9, 27.

VI. Malum præ cæteris terribile, est ventus qui ad Arabibus dicitur Samum, à Turcis *Samyel*, et ab Hebræis זלעפה Ps. 11, 6, 117, 53, צה רוח Jer. 4, 11. רוח בער Isa. 4, 4., et שערות קרב Isa. 27, 8; 28, 2. Spirat in Persiâ, Babyloniâ, Arabiâ, et in desertis Ægypti, mensibus junio, julio et augusto, in Nubiâ verò quoque martio et aprili, atque septembri, octobri et novembri. Nunquàm quidem ultrà 7 vel 8, ex relatione verò G. A. Olivier (in Descriptione itineris sui per imperium Turcicum) rarè ultrà 2 aut 3 minuta instat; ast omnes homines, qui in campo sub dio erecti stant, momento interimit. Mortui primùm dormientibus similes jacent; verùm arrepta fortè manus, ut excitentur, abrumpitur; paulò post cadavera nigrum colorem induunt. Ventus hic, nec altè in aerem, neque infrà altitudinem duorum pedum à terrâ spirat; hinc homines, quùm illum imminere observant, proni in faciem prociidunt, pedibus plagæ, ex quâ venit, obversis, ore ad terram firmiter applicato, atque quod minimùm fieri potest, respirantes, ne quidquam

S. S. II.

de aurâ mortiferâ sorbeant. Indicia autem spiraturæ Samum sunt nebulæ, ferè ut iris, subrubræ, in aere è longinquo apparentes, et strepitus quipiam, de quo autem alii nihil referunt, imò referente G. A. Olivier aer est tranquillus et æstus ferè intolerabilis, antequàm spirare incipit Samum. In cubiculis et urbibus efficacia ejus non sentitur. Animalia, etiam libero aeri exposita, non perimuntur quidem, sed omnibus artubus contremiscunt, et instinctu quodam naturali caput demittunt. Cæterùm Arabes nomine Samum interdùm latius, pro quovis longiùs quoque durante calidiori vento utuntur, addito etiam nonnunquàm epitheto *perseverans*, atque hic etiam noctu spirat, quo tempore dicitur *hravor*. Hic lenior Samum est idem, qui Hebræis *orientalis* dicitur, de quo jam supra diximus, conf. Ps. 103, 15, 16; Ezech. 17, 10; 19, 12, Ose. 13, 15; Jer. 18, 17.

§ 24. *Divisio Palæstinæ inter Israelitas.*—Hanc regionem Hebræi armis occupârunt, et in duodecim tribus dividerunt; nam etsi posterius Josephi in duas tribus Ephraim et Manasse, dispertiti essent, tribus tamen Levi non obtinuit nisi 48 civitates, quæ in diversis tribubus dispersæ erant. Regio trans Jordanem, à Mose tribubus Ruben et Gad atque dimidiæ tribui Manasse concessa fuit, Deut. 3, 12, 17. Jos. 12, 1, 9; 13, 8, 33. Tribus Ruben obtinuit partem australem, quæ ab ortu et austro terminabatur Arnone flumine, trans quod confines erant ad ortum Ammonitæ, et ad austrum Moabitæ; limes verò occidentalis erat mare Mortuum et Jordanes. Tribus Gad sedem recepit Gileatidem, sensu strictiori sic dictam, ad septentrionem Rubenis, usque ad lacum Gennesareth. Dimidia tribus Manasse reliquam partem septentrionalem, quæ fuerat regnum Baschan, occupavit. Cis Jordanem sedes ceperunt reliquæ novem tribus et dimidia. Illa quidem pars, quæ à limitibus australibus usque ad ingressum Jordanis in mare Mortuum, ad vallem Hinnom et ad plagam aquilonarem urbis Ekron procurrit, tribui Juda tributa fuit Jos. 15, 1, 15; quia verò hæc pars, quùm deinceps regio descripta fuisset, justo major deprehensa fuit, decepta est pars quæpiam occidentalis, cujus portio australis tribui Simeon, Jos. 19, 1, 9, et septentrionalis tribui Dan sorte cessit. Limites trium Simeon et Dan, non definiuntur, sed urbes duntaxat earum nominantur, Jos. 15, 2, 12; 19, 1, 4; 40, 47. Cæterùm hæc tota pars meridionalis, geographicè divisa erat in partem australem, in planitiem occidentalem maritimam, in montem seu montana Judæ, et desertum Judæ, Jos. 15, 20, 62. Luc. 1, 38. Jeremias, 32, 44, 33, 12; his partibus addit regionem Jerosolymæ, et sortem tribus Benjamin, sed id ad tempora post schisma regni spectat.

Tribus Juda sequebatur, versùs septentrionem, tribus Benjamin, cujus limites boreales à Jordanis ingressu in mare Mortuum, procurrebant penès Jerichuntem ad septentrionalem Bethéis plagam, usque ad Kirjath-Jearim; littora verò maris Mediterranei tribui Dan cesserant. Jos. 18, 11, 14, 19, 49, 40, 47. Tractum ad septentrionalem Benjamin, sortita est tri-

27

bus Ephraim usque ad torrentem Arundinum, Jos. 16, 1, 4, 8; 17, 10. Eadem sorte expedita quoque fuit altera dimidia tribus Manasse, cujus limites ideò accuratè definiti non sunt, Jos. 16, 4; 17, 9; id verò liquet, tribum Manasse cepisse loca ad septentrionem tribus Ephraim et torrentis Arundinum, atque usque ad mare quidem Mediterraneum, nequaquam verò usque ad Jordanem pertigisse, Jos. 17, 10. Tribus Issachar, ad septentrionem dimidiæ tribus Manassis, obtinuit planitiem Iizreel, et penès Jordanem extendebatur in meridiem usque ad tribum Ephraim; à septentrione limes erat mons Thabor; ad occasum verò non videtur usque ad mare procurrisse, Jos. 17, 10; 19, 17, 23. Tribui Ascher sorte obtigit pars illa quæ à Carmelo, seu à limite, quo ad occasum dimidia tribus Manasse terminabatur, in septentrionem procurrebat, primùm quidem in littoribus maris Mediterranei, demùm verò penès Phœnicen, usque ad urbem Aphecã, Jos. 19, 24, 31. Tribus Zebulon sorte occupavit tractum ad orientem Ascheris, et ad septentrionem Issacharis, usque ad egressum Jordanis è lacu Gennesareth, Jos. 9, 10, 15. Matth. 4, 13. Hic districtus ad occasum et orientem arctus, in medio autem latior fuisse videtur, Jos. 19, 10, 16; 22, 26. Tribui Naphthali cessit reliqua pars, quæ terminabatur tribus Ascher et Zebulon, lacu Gennesareth, Jordane, et septentrionalibus totius regionis finibus, ubi tamen colonia quoque Danitarum in urbe Lais, deinceps Dan dicta, sedes fixit, Jos. 19, 32, 39. Jud. 18. Post obitum Salomonis, facto schismate, tota regio divisa fuit in regnum Juda et regnum Israel, et terminus utriusque erat limes septentrionalis tribus Benjamin.

§ 25. *Divisio Palæstinæ ætate Christi.*—Ætate Christiana erat regionis divisio. Cis Jordanem provinciæ erant tres: I. Galilæa, quo nomine, jam Jos. 12, 23; 20, 7, obvio, et dein sæpiùs recurrente, veniebat pars septentrionalis regionis, quæ Phœnice, Syriâ, Jordane et lacu Gennesareth, atque planitie Ezdrelom circumdata erat. Divisa erat in Galilæam inferiorem seu australem, et superiorem seu septentrionalem, quæ Galilæa gentium dicta fuit, Isa. 8, 23. 1 Mac. 5, 15, 21, 23. Matth. 4, 15. II. Samaria, ab oppidis Ginæâ et Scythopoli usque ad Acrabatnem et oppidum Annuath, media erat totius regionis pars, nequaquam verò usque ad mare Mediterraneum pertingebat, Joseph de B. J. l. 3, c. 3, § 4, 5; conf. Joan. 4. III. Judæa, quæ comprehendebat quoque Idumæam usque ad oppidum Jardan in Arabiâ Petræâ, et littus maris Mediterranei usque ad Ptolemaidem, cincta erat Samariâ, Jordane, mari Mortuo, Arabiâ Petræâ, et mari Mediterraneo, Joseph B. J. l. 3, c. 3, 4, 5.

In Peræâ seu trans Jordanem octo provinciæ vel districtus numerabantur. I. Peræa, arctiori significatione sic dicta, pars australis ab Arnone usque ad flumen Jabbok. II. Gilead ad septentrionem fluvii Jabbok. III. Decapolis seu districtus decem urbium, quæ ferè ab ethnicis habitabantur, circa Hippon, Pellam et Gadaram, neque tamen omnes in eodem districtu

sitæ, sed pleræque hinc inde dispersæ erant; Scythopolis enim cis Jordanem, reliquæ erant trans Jordanem, nempe Hippos et Gadara ad orientem lacus Gennesareth: Pella ad Jabbok, Philadelphia australior, olim Rabbath Ammon dicta; magis ad austrum Dion; porrò Canath, Gerasa, Raphana et fortassè Damascus; ast jam antiqui in enumerandis his urbibus non conveniebant, conf. Plinius Hist. nat. l. 5, c. 18. Marc. 5, 1. Luc. 8, 26. Matth. 8, 23. IV. Gaulonitis, tractus ad orientalia littora lacus Gennesareth et Jordanis usque ad Hermonem. V. Batanara, antiqua Baschan, sed arctioribus limitibus circumscripta, ad orientem Gaulonitidis, et ad septentrionem Gileaditidis. VI. Auranitis, olim Chauran vel Chavran, Ezech. 47, 16, 18, etiam Ituræa dicta, ad septentrionem Batanaræ, et ad orientem Gaulonitidis, Luc. 3, 1. VII. Trachonitis, ad septentrionem Auranitidis, et ad orientem districtus Paneados seu Cæsareæ Philippi, quo à Galilæâ dirimebatur, à specubus celebri, quæ adhucdum ætate Herodis habebant incolæ. VIII. Abilene in septentrione, inter Baalbeck et Damascus, 33° 30' usque ad 35° 40' lat., à prædone Lysaniâ, qui hunc districtum à Romanis conduxerat, Abilene Lysaniæ dicta, Luc. 3, 1.

CAPUT II.

DE DOMICILIIS.

§ 26. *Prima domicilia.*—Qualis fuit prima protoparentum habitatio prorsus ignoratur. Non certè tentorium, cum in Genesi c. 4, v. 20, Jabel dicitur *Pater habitantium in tentoriis*, id est, ut vulgò interpretes, primus eorum qui sub tentoriis habitârunt; sed jam nota erat solidior habitatio, ex ligno probabiliter constructa. Constat enim ex versu 17 capit. citat. Cainem antea struxisse urbem quam ex filii nomine Renoch vocaverat; quod de specuum excavatione intelligi non potest, ut volunt quidam. Attamen certum est multos ex antiquis specus inhabitasse, quæ mansiones non nimis incommodæ erant; nam et nunc adhucdum in monte Tauro, sub climate multo rudiori, agricolæ degunt in specubus, et nomades in Arabiâ Petræâ, partim sub umbrâ arborum, et partim in specubus et in rimis saxorum mansiones figunt.

§ 27. *Recentiores troglodytæ.*—Specus in Oriente non modò frequentes, sed etiam siccæ, et multæ quoque amplæ sunt. Gen. 19, 30; 21, 9, 19. Jos. 10, 16, 1 Sam. 22, 1; 24, 3, 5. 1 Reg. 13, 4. Quare hæc habitacula satis commoda erant, utpote hieme calida, æstate verò refrigerantia; hinc recentiori quoque ævo non pauci occurrunt troglodytæ, ast efferati prædones, qui nequidem matrimonii leges observabant, Job. 30, 1, 18, 26, 5, 6. Gen. 14, 6; 19, 32; 36, 20, 21. Deut. 2, 5, 12, 22. Jos. 24, 4. Herodot. l. 3, § 74. Strabo p. 775, 776. Diodor. Sic. l. 3, c. 31. Curtius l. 5, c. 6. Joseph. Fl. Archæol. l. 15, c. 4, § 1. Koran. 7, 71, seqq. 26, 141, seqq. 41, 64, 71, 89, 8. Qui in Bibliis occurrunt sunt: I. Seyritæ in montanis Seyr, usque in desertum Pharan in Arabiâ Petræâ, Gen. 14, 6, 21, 21, 36. 1, 2, 20, 30. Num. 10, 12,

Deut. 2, 12, 22. II. Rephaim, qui urbes quoque munitas habebant et in tres tribus divisi erant, nempe 1° Emim, in regione quam deinceps Moabitæ occuparunt, Deut. 2, 11, 2; 2° Zamzumim, homines staturæ proceræ, in regione quam deinceps Ammonitæ tenuerunt; et 3° Rephaim, strictè sic dicti, in regione Baschan, staturæ quoque proceræ, ab Hebræis expulsi, Deut. 2, 10, 25; 3, 3, 16. III. Troglodytæ dicti filii vel proles specuum, seu troglodytæ; staturæ erant proceræ, et ad Hebron habitabant, Deut. 1, 28; 2, 10; 9, 1, 2; 10, 11. Tribus eorum erant: 1° Nephilim Num. 13, 34; — 2° Achiman; Scheschai et Thalmal, Num. 13, 22, 23. Jos. 14, 15; — 3° strictè sic dicti Anakæi circa Debir, Anab et in montibus Juda, Jos. 11, 21, 22; — 4° Anakæi ad Gazam, Gatham et Azotum seu Aschdodum, 1 Sam. 17, 4.

Specus progressu temporis incolis destituta, conversæ sunt in domicilia mortuorum sepulcra Gen. 23, in refugia à persecutionibus hostium, et in latibula prædonum Jos. 10, 16, 22, 27. Jud. 2, 6, 15; 8, 20, 45. 1 Sam. 13, 6; 22, 1, seqq. 23, 25; 24, 4, 9. 2 Sam. 17, 9, 23, 13. 1 Paral. 11, 15. 1 Mach. 1, 56, 11, 41; Joseph Archæol. XIV, c. 9, § 2. B. J. l. 1, c. 10, § 5, et c. 16, § 4. Locum quoque commodum præbebant necromantis, 1 Sam. 28, 8, 24; denique feræ latebras in illis quærebant.

§ 28. *Tabernacula.* — Frondosæ arbores et fruticeta superius perplexa, excitabant mentem hominum, ut decerperent ramos arborum, eosque duabus lineis parallelis terræ infligerent, et superius invicem inflexos connecterent, atque ramis, frondibus, foliis, herbis, calamis, pellibus et latioribus quoque lapidibus contegerent, quibus frigora, calores et humores arcerentur. Ita edificabant tabernaculum seu umbraculum aut turgurium. Hæc mappalia, prout à Romanis nuncupabantur, dubio procul initio parva et humilia erant, progressu autem temporis in majorem altitudinem assurrexerunt.

Tabernacula, inventis etiam melioribus domiciliis, non mox obsoleverunt, sed longo deinceps tempore, jam ex necessitate, jam ex commoditate, jam etiam ex voluptate erigi solebant, et nunc adhuc à nomadibus Mesopotamiæ, tempore ætatis eriguntur, conf. Gen. 33, 17. Ps. 27, 5. Jon. 4, 5. Matth. 17, 5. Aggregata plura hujusmodi tabernacula nominibus *טבת* et *בית* veniunt, Num. 32, 47. Gen. 25, 16. Ezech. 25, 4; vox tamen *בית* etiam de ovilibus tecto carentibus, de speculis et castellis vel turribus usurpatur, 1 Paral. 6, 39, vel 54. Ps. 69, 26. Num. 31, 10. Cant. 8, 9.

§ 29. *Tentoria.* — Quùm tabernacula, quæ non facile de loco in locum transferri, et defectu materiæ non ubique nova construi possent, ex parte pellibus contegi solerent; subnasci facile poterat consilium, ex solis pellibus, circa perticam extensis, construendi mansiunculam, cujus facillima esset translatio. Hæc ratione Jabal invenit tentoria, Gen. 4, 10, quæ progressu temporis jam non pellibus, sed materiis coactilibus, pannis et linteis contexta fuerunt. His domiciliis hodie utuntur nomades orientales, eaque ponunt, ubi visum

fuerit, præ cæteris verò, si locus admittit, sub umbrâ arborum, Gen. 18, 4. Jud. 4, 5.

§ 30. *Conformatio tentoriorum.* — Prima tentoria dubio procul rotunda erant et parva; progressu temporis majora et oblonga facta sunt. Nomadibus in Arabiâ Patræa sunt minora, et majora, quæ domus dicuntur, Gen. 33, 17. Minora tribus palis sustentantur, et panno, ex lanâ vel pilis camelorum contexto, tecta sunt. Majora septem vel novem palis, tribus nempe altioribus unâ serie in medio, et aliis tribus aut duobus multò brevioribus, unâ in utroque latere serie fixis, innituntur, et pilis caprarum contexto panno operata sunt. Medius palus omnibus quidem reliquis eminet, altitudo tamen vix ultra 8 vel 10 pedes assurgit. Arabes castra in collibus rotunda metari amant, quæ eminens appropinquantibus perpulchrum nigro suo colore præbent aspectum, Cant. 1, 5. Spatium, circulo tentorium comprehensum, locus est in quo noctu greges collecti, à canibus custodiuntur, Job. 30, 1; ast pastorum quoque alternatim quispiam vigiliis agit, Isa. 56, 9, 11. Matth. 1, 10. Tentorium Emiri seu imperatoris cæteris majus et altius est, et meditullium castrorum occupat; à quo tentoria subditorum ferè 30 passibus distant. Emiro plura quoque sunt tentoria, quorum alteram pro sexu femineo, alteram pro famulis, et aliud quoque, viridi telâ tectum, ad excipiendos illos, qui honoris causâ, vel quidpiam rogaturi aut proposituri adveniunt. Castra Emirorum, qui à magno Emiro dependent, ad eandem normam disposita, et non multò plus milliari germanico remota sunt.

§ 31. *Tentorii dispositio.* — Tentoria majora velis in tres partes distributa sunt. In extimam partem minùs potentes recipiunt servos, et noctu quoque pullos quospiam, agnos nempe, capellas et vitulos, ne noctu matrem sugant. In secundâ parte sunt mares; si verò tentorium justo minus est, mares omnes et illa quoque animalia eodem ambitu continentur. Pars intima, *קברה* arabicè (conf. nostrum *alkobba*) dicta, pro sexu est femineo Num. 25, 8. Potentiores extimam partem soli famulatio concedunt, nec animalia recipiunt, atque potentissimi non modò pro famulatio, sed etiam pro sexu femineo seu *hare*m singuli habent tentoria. Gen. 24, 67. Nomades verò paulò minùs zelosi, alterum sexum non tam arctè custodiunt, ac urbium incolæ, Genes. 12, 15, 18, 6, 9, 34, 1, 2.

Pavimentum tentorii aulæ seu tapetibus, vel vilibus blattis, prout fert facultas domini, opertum est, et in his sedetur; potentioribus verò non desunt diversi panni, culcitæ, stringulæ et tegumenta nocturna pretiosa, quæ interdiu in angulo tentorii composita jacent, et noctu in pavimento sternuntur. Cæterùm curta quidem est horum pastorum supellex, non desunt tamen utres, vasa testacea et ænea, nempe ollæ, cacabi, patinæ et pateræ æneæ ex utràque parte stanno eleganter obductæ. Focus est terra, et vasa ponuntur super tres lapides in triangulum, in formam tripodis dispositos, in quorum meditullio ignis in quâpiam terræ fossulâ ardet. Mensa est pavimentum, et mappa non alia, quàm quæ omnibus Orientalibus communis est

nempe corium rotundum, quòd in pavimento sternitur. Vestes et arma clavo pali tentorii appensa cernuntur.

§ 32. *Domus*. — Quùm tabernacula temporis progressu fierent majora et aggesta humo et latis lapidibus contra aeris injurias munirentur; observatum fuit, ex solis quoque lapidibus et terrâ humefactâ, seu luto, construi posse domicilium. Defectus lapidum in pluribus regionibus, occasionem præbuit ex luto in massas formato, et æstu solis siccato, novum genus lapidum, id est, lateres conficiendi, quos demùm vehementius fortassè incendium igni coquere docuit. Antiquissima sunt hæc initia, Gen. 11, 3, 6, 16. Unde Deut. 8, 12, jam de domibus elegantibus et ornatis sermo est, et Deut. 27, 2, 4, usus calcis quoque pro usitatissimo et notissimo ponitur (1).

§ 33. *Magnitudo domuum*. — Primas domus fuisse minutas, quivis facillè intelligit; progressu autem temporis accreverunt ad magnas moles, inprimis in urbibus quibusdam, quæ erant majorum regnorum metropoles. Ars plures contignationes exstruendi, antiquissima est, uti ex navi Noachi et ædificio turris Babylonice apparet. Teste Herodoto l. 1, § 180, domus Babylone erant trium et quatuor contignationum, atque teste Diodoro Siculo, l. 1, c. 45, domus Thebis seu Diospoli in Ægypto, fuerunt quatuor et quinque contignationum. In Palestinâ verò ætate Josuæ domus videntur adhucdùm fuisse humiles; secunda quidem contignatio nullibi memoratur, fortassè tamen non deerat, occurrit autem ætate recentiori, 1 Reg. 6, 6, 7, 4. 2 Reg. 1, 2, conf. Os. 8, 4. Domus insigni architecturâ et eleganti symetriâ constructas Jeremias laudat c. 22, v. 14, et eas vocat *domus dimensas*. Ætate Christi domus potentum erant splendide, et ad regulas architecturæ græcæ dispositæ, conf. Joseph. Fl. de B. J. 1. 5, c. 5.

§ 34. *Ambitus et tectum domuum*. — Domus majores pleræque in tetragonum dispositæ erant, atque aream quadratam circumdebant. Hæc ædificia recentiori ævo veniebant nomine persico *הרדף*, *εαρυς*, palatium quod, teste Hieronymo, cujus ætate adhucdùm usitatum erat, (Ep. ad Princip. t. 2 op. p. 689) significat domus ex omni parte conclusas, et in modum ædificatas turrium et moenium publicorum.

Tecta domuum erant plana, qualia in oriente adhucdùm visuntur, et constabant vel terrâ aggestâ, vel in domibus divitum firmiori constructo pavimento, quod adhucdùm ex contusis carbonibus et lapillis, atque ex cineribus, calce et gypso componitur, et victuum in solidam materiam cogitur. Declivitas tecti, quæ vel ex centro ad utrumque latus, vel ex altero latere ad alterum protenditur, est perexigua, ut decem pedibus vix semialterum pollicem efficiat. In illis tectorum pavementis, quæ ex solâ terrâ aggestâ et compactâ parata sunt, quæpiam herbæ vel culmi tritici aut hordei crescunt, ast paulò post ardoribus

(1) Ex Genes. c. 11, v. 3, verbis: *Habueruntque lateres pro saxis et bitumen pro cæmento*, concludi potest, ut videtur, jam ante diluvium et lateres et lapides ad ædificandum usui fuisse.

solis exuruntur. Ps. 129, 7, 8. Isa. 37, 27. 2 Reg. 19, 26.

Orientalis hæc plana tecta persæpè ascendunt, non modò ut puriorem auram respirent, et libero in longinquum prospectu fruantur, aut eventum, qui in viciniâ contigit, cernant, 2 Sam. 11, 2, 6, 7. Isa. 22, 4. Matth. 24, 17. Marc. 13, 15, sed etiam in ætate sub dio dormiant, toto tamen corpore, operti, ne frigus nocturnum noceat; imò tentoria quæque figunt in tectis, vel tabernacula construunt, 2 Sam. 16, 22; fructus gossipii seu erioxylon, aut linum in tectis apri-co exponunt, Jos. 2, 6; ascendunt quoque tectum domus, ut clam alicui colloquantur, Jos. 2, 8. 1 Sam. 9, 25, ut solemnitates publicas spectent, Jud. 16, 26, 27, ut publicè gemant et lamententur, vel quidpiam omnibus annuntient, 2 Sam. 16, 22. Isa. 15, 3. Jer. 19, 15; 48, 38. Matth. 10, 27, denique etiam, ut Deum orent, et olim quidem ut diis sacrificarent, Jer. 19, 13. Act. Ap. 10, 9. Hinc tectum domus, ne quis deciderat, cinctum est loricâ seu muro, qui versùs plateam et aream domus tam altè assurgit, ut viro ferè usque ad pectus pertingat; versùs domus verò vicinas humilior est, ut si domus sunt contiguæ et ejusdem altitudinis facillè quis ex alterâ ad alteram transcendere possit. Consuetudo tectum loricâ cingendi, Deut. 22, 8, in legem conversa est; et hanc loricam illi viri Marc. 2, 4, Luc. 5, 19 demoliti sunt, ut paralyticum è tecto in impluvium seu aream domus demittere possent.

§ 35. *Janua, vestibulum, impluvium, gynæconitis*. — Janua domus est in medio frontis ædificii; quare Arabibus quoque *medium* dicitur. Januæ non modò domuum, sed urbium, inscriptione insigniri solebant, quam lex Mosaica, Deut. 6, 9, 13, 20, ex libro Legis depromendam esse statuit, undè *Mezuza* Judæorum, seu illa membrana, quæ inscripta exhibet loca Deut. 6, 5, 9, 11, 13, 20, et post januam inseritur, descendit. Porta perpetuò clausa erat, et hinc aderat janitor vel janitrix ex mancipiis, Act. 12, 13. Joan. 18, 16, 17.

Januam ingrediens, venit in vestibulum, quòd cubile quadratum est, ad parietes sedili humili instructum, excipiendis advenis destinatum, quos in domum admittere visum non fuerit. In hoc vestibulo, vel penès vestibulum sunt gradus, qui in superiores contignationes usque ad planum tectum ducunt, Matth. 24, 16, 17.

Ex vestibulo janua patet ad impluvium, seu aream, quatuor lateribus ædificii cinctam, quæ vocatur *medium* 2 Sam. 17, 18. Luc. 5, 19. Pavimentum hujus areæ plerumque vario marmore stratum est; et medullium, si loci situs admittit, occupant aquæ salientes. In quatuor ædificii lateribus, aut saltem in uno est porticus, et in alterâ contignatione ambitus, qui columnis à fabie factis sustentatur, et, ne quispiam deciderat, cancellis munitus est, 2 Reg. 1, 2, 16, 18. Hinc tot occurrunt allusiones ad columnas, Prov. 9, 4. Gal. 2, 9. 1 Tim. 3, 15. In hac areâ major hospitum numerus, uti in nuptiis, circumcisione filii etc., excipi solebat, Esth. 1, 5, 19. Quare supra in tecto, sicut

hodiedum in Oriente, crassus pannus ita præparatus erat, ut tota area contegi, et æstus solis arceri posset. Conf. Ps. 104, 2. Hoc tegumentum arææ, Luc. 5, 19. Marc. 2, 4, dicitur *ortyn*.

§ Latus ædificii posterius, fronti oppositum, domicilium est alterius sextus arabicè, *Haraem*, hebraicè fortassè *אֶרְמוֹן* et *דְּרִמֹן* dictum, locus soli marito patens, aliis autem omnibus inaccessus, cujus porta perpetuò serà clausa est, 1 Reg. 16, 18; 2 Reg. 15, 25; Amos 4, 3; Prov. 18, 19. Ministerium obeunt ancillæ, eunuchi nigri seu æthiopes, et dominis præ cæteris chari, ante portam verò alii albi eunuchi excubant, Isa. 52, 14, Jer. 13, 23, 38, 4, 1 Reg. 16, 18. 2 Reg. 15, 25. Potentiorum gynæconitis est ædificium singulare, 1 Reg. 7, 8. 2 Paral. 8, 11. Esth. 2, 3. Ex alterà facie gynæconitidis est hortus, in quem, parva quidem sed alta, cubilia feminarum parte anticà prospiciunt. In domibus minoribus, quæ unico tractu absolvuntur, gynæconitis est in superiori contignatione, prout et in Homeri Iliade et Odysseà observatur.

§ 36. *Cubilia et œci*. — Cubilia sunt alta et ampla, ac in structurà, quæ impluvium quadratum ambit, ita sita, ut januæ in porticum, atque in secundà contignatione, in elevatum illum ambitum pateant; patet autem janua quoque ex altero in alterum. Superius tegumentum vel planum, vel arcuatum et fornicatum est. Fornices autem ævo antiquiori non videntur fuisse cognitæ; rudera enim ædificiorum antiquorum reliquias fornicum non exhibent, nisi fortè diuturnitate temporis penitus corruerint, ut neque vestigium remanserit. Hebræis ævo jam antiquissimo, et deinceps, erant cubacula, et integra quoque palatia æstivalia et hiemalia, Jud. 3, 20. 1 Reg. 7, 2, 6. Amos 3, 15. Jer. 36, 22; æstivalia, prout in Asià hodiedum visuntur, amplitudine et altitudine nostris ecclesiarum ædificiis parùm cedunt; mox à fundamentis exsurgunt, imò non rarò tertià parte terræ infossa sunt, et pars antica septentrioni obversa est, ut ardentes solis radii evitentur. Pavimentum ut aer refrigeretur marmore stratum est, et meditullium, si situs loci admittat, aquæ salientes occupant. Adsunt quoque ventilatores, qui sunt vel foramina fistulis similia, altiozem muri septentrionalis partem penetrantia, exterius acri ingredienti latè patentia, interiùs verò multò angustiora; vel sunt meatus seu structuræ cavæ, instar parvarum turrium latitudine ferè 10 cubitorum, ex medio tecti exsurgentes, et versùs septentrionem simpliciter aperti, vel multò latiori ore, instar campanæ expanso, hiantes, ut spirantem auram frigidiorè excipiant, infernisque ædium locis demittant. Hujus generis erant cubacula spatiosa et refrigerata, Jud. 3, 20, 24. Jer. 22, 14.

Œcus quippiam, memoratu dignus, ità in aream seu impluvium patet, ut ex anteriori parte nullo pariete clausus sit, et nonnunquàm etiam aliquo spatio ultra porticum in aream procurrat, ubi tectum, ne prospectus ex œco impediatur, solis duabus columnis innititur. Potentibus hic œcus est simul locus, in quo legatos excipiunt, negotia tractant, et judicia agunt.

Hujusmodi fuit dubio procul structura œci, in quo Jesus, Matth. 26, 69, coll. Luc. 21, 61, 62, pro tribunali stetit. Conf. quoque 1 Reg. 7, 7. Esth. 5, 1.

Cubilia et palatia hiemalia fenestris ad austrum conversa erant, ut in aprico essent; teneriores ea nihilominùs calefaciebant vel carbonibus candentibus, vel igni in uroeo vel ollà accenso, quæ foveæ, ad id ipsum in meditullio pavimento paratæ, imponebatur, velut et adhucdum in Oriente mos est, ubi nonnunquàm ignis in hæc ipsà quoque foveà excitatur; fumus per fenestras exitum quærit, Jer. 36, 22. Isa. 44, 16, 47, 14.

Cubicula quidem quæcumque in altiori contignatione sita, dici possunt *ὕπερσων*: est tamen cubile quoddam singulare hoc nomine insignitum, et supra tectum ferè in loco, ubi infra penes terram est vestibulum, eminet, et janua ex ipso tecto patet. Usus est, si solitudini vacare, vel orare libet, aut peregrinus excipiendus est, 1 Reg. 17, 19. 2 Reg. 4, 10, 23, 12. Act. Apost. 9, 37, 39.

De culinis mentionem facit unicus Ezechiel, c. 46, v. 23, 24. Focus, Isa. 30, 14, Ezech. 24, 19, Isa. 30, 33, videtur fuisse ipsum pavimentum, ut sola ferè altaria, quæ erant foci, fuerint elevata. Hinc foci dicuntur Lev. 11, 35, quoque *כִּרְיִים*, nempe à fossulis in terrâ excavatis, in quibus ignis alebatur. Camini nostri, ad fumum excipiendum et educendum inventi, seculum XVI non superant; antiqui habebant, velut nunc quoque orientales, foramina seu fenestras, quæ fumo exitum præbebant, et ab Oseà c. 15, 3, vocantur *אֶרְבֵּה*, quod Hieronymus rectè explicat, foramen in pariete, per quod fumus egreditur, etsi in aliis Bibliorum locis foramen quodcumque, et inprimis fenestram significat.

§ 37. *Fores et seræ*. — Fores, vel bifores valvæ januæ, duobus axiculis, qui in valvis superiùs et inferiùs prostabant, movebantur, quorum superior, paulò longior, foramini superioris, inferior verò brevior foramini inferioris liminis inhærebat; atque hi sunt cardines, qui axiculi et foramen dicuntur Prov. 26, 14.

Fores clauderantur serà, Cant. 5, 5, vel vecte, aut etiam repagulo, seu pessulo Job, 38, 10. Deut. 3, 5. Jud. 16, 3. Neh. 3, 3. Vectes erant lignei; ferrei et ænei vel ferro aut ære obducti, non erant nisi in portis majorum munimentorum et gazophylaciorum, 1 Reg. 4, 14, Isa. 45, 2. Sera verò non erat nisi pessulus ligneus volubilis, valvæ portæ affixus, qui ingrediebatur in foramen postis, et incisus quibusdam dentibus incidebat in rastrum; quare lorum, aut fortassè duo lora, pessulo annexa, per foramen permeabant in exteriorè portæ faciem, quorum altero attracto, pessulus seræ in foramen postis promovebatur, et dentibus in illud rastrum incidebat, ut retrahi non posset. Aperiens habebat clavem ligneam satis magnam et instar falcis aduncam, Jud. 3, 23, quâ per foramen immissâ, pessulum ex rastro sublevabat, et altero loro subtrahebat, quod ut faciliùs perficeret, portam ad se attrahebat. Claves ex metallo confectæ, non erant nisi potentioribus, et nonnunquàm ansâ eburneâ ornatæ.

Clavis hujus generis ævo monarchiæ hebraicæ à dispensatore domûs regiæ, tanquàm insigne sui muneris, in humero gestabatur, Isa. 22, 25. Foramen autem ad immittendum clave interdum tantum erat, ut digitus immitti, et pessulus seræ elevari, atque ita porta absque clavi reserari posset, Cant. 5, 4, Teste Martino Del-Rio ad Cant. 3, 4, ferè tales erant seræ Arabum Bæticorum in Hispaniâ.

§ 38. *Fenestræ.* — Fenestræ in aream seu impluvium, et ex gynæcio in hortum respiciunt; in plateas duntaxat hinc inde quæpiam prodit fenestra, quæ perpetuò asseribus vel cancellis clausa est nec aperitur, nisi ingruentibus solemnitatibus publicis, Jud. 5, 28. Prov. 7, 6. 2 Reg. 9, 30. Cant. 2, 9. Fenestræ autem magnæ sunt, et ferè usque ad pavimentum extenduntur, ut in pavimento sedentes prospicere possint; patulæ enim esse solent, et vitro quoque carent, sæpè tamen clathris, vel cancellis, tempore hiemis verò velis pellucidis, vel valvis biforibus, quibus foramen ad immittendum lumen incisum est, clauduntur, 1 Reg. 7, 17, 18, 20, 41. Cant. 2, 9. In cubili supra fenestras clavi, eleganti capite ornati, muro conclusi sunt qui non modò transverso baculo cortinam striatam sustinent, sed etiam præcipuis ornamentis acceusentur; quare tropi à clavis deprompti, dignitate suâ non destituuntur, Isa. 22, 23. Zach. 10, 4. Eccl. 12, 11.

§ 39. *Materia ædificiorum.* — Etsi materia primorum ædificiorum fuerint lapides et lutum, usitatissimi tamen jam olim in Oriente erant et sunt adhucdum lateres, quorum nomen לבנה, ab albâ argillâ seu cretâ figulari, ex quâ conficiebantur et adhucdum conficiuntur, ductum est. Magnitudo diversa erat, nostros lateres paulisper superans. Plerumque æstu duntaxat solis siccabantur, ad ædificia tamen solidiora jam Genes. 11, 3, igni coquebantur. Lateraria occurrit 2 Sam. 12, 31. Nahum, 3, 14. Jer. 43, 9. Muri ex lateribus, æstu duntaxat solis siccatis, superstruuntur basi lapideæ, quæ et ipsa in fundo solidiori non rarò omititur. Domus hæ lateritiæ, et nonnisi tecto plano munitæ ultra generationem quidem perdurant, sed pluviis hiemalibus deluuntur, unde hieme lutum, et demùm æstate pulveres oriuntur, Isa. 5, 25; 10, 6. Zach. 9, 3. Imbres vehementes et cataractæ nubium eas facile lædunt, aut etiam subruunt. Matth. 7, 25. Confess. Ezech. 12, 5, 7. 13, 11, 14. Amos 5, 9.

In Palestinâ domus passim lapidibus, qui in hæc regione minimè desunt, ædificatæ erant; hinc Levit. 14, 43, 57, lex de leprâ ædium fertur, quæ, ut ex allatis ejus indiciis, et ex nomine quoque, *lepra recrudescens*, patet, vix aliud est, quàm nitrosus acor, qui lapides solvit, et vicinos quoque lapides corruptione inficit. Ubi adest hic murorum morbus, incrustatio muri non diù hæret; aerem quoque cubiculi corrumpit, et hinc supellectilibus, et sanitati incolarum noxius est.

Palatia saxis quadris, etiam serrâ sectis, nonnuncquàm quoque marmoreis et politis, ædificabantur, quæ omnia ברי גבית dicebantur, 1 Reg. 5, 31; 6, 36.

7, 9, 11, 12. Ezech. 4, 43. Paral. 22, 2; conf. quoque Exod. 20, 22. Isa. 9, 10. Amos 5, 11, 12. Cantic. 5, 15. In Persiâ insignis luxus in marmore invaluit, quem non modò rudera Persepolitana testantur, sed etiam Esth. 1, 6, legimus, ubi occurrit *marmor album, versicolor, rubrum et undatim crispum in vortices*. Quò splendidius aut magnificentius erat ædificium, eò majores moles erant lapidum quadrorum, 1 Reg. 7, 9, 12. Lapis fundamentalis, fortassè in angulo ædificii, hinc quoque lapis angularis dictus, majoris æstimabatur, et ex pluribus aliis singulari curâ seligebatur, atque in ædificis sacris jure asyli gavisus fuisse videtur. Ps. 118, 22. Isa. 28, 16. Matth. 21, 42. Act. Ap. 4, 11. 2 Timoth. 2, 19. 1 Petr. 2, 6. Apoc. 21, 24.

Lapides quadri, quatenus ex residuis ruderibus colligitur, interdum quidem fibulis ferreis, quarum foramina hinc inde observantur, vix autem cemento, calce arenatâ aut lithocollâ, nisi fortè tenuissimâ, connexi fuisse videntur. Lateres æstu solis siccati, primùm dubio procul nonnisi luto coagmentabantur. Paulò tamen post calx, arenæ mixta, seu cæmentum, saltem lateribus igni coctis et lapidibus adhibebatur, Lev. 14, 41, 42, 43, Jer. 43, 9.

Incrustatio parietum seu trullisatio, quæ cemento fit, ætate Mosis communis fuit; Lev. 14, 41, 42, 43, atque nostro ævo in Oriente est elegantissima, qualis et illa fuerit, quæ Dan. 5, 5, in cœnaculo regis Babylonii memoratur.

Ligna adhibebantur non modò ad fores et portas, ad valvas et cancellos fenestrarum, atque ad tecta plana, sed etiam ad laqueata, quibus parietes ornabantur, quæ ut affigi possent, trabes muris inserebantur, quibus clavi firmiùs inhærebant, Esdr. 6, 4. Hæc cubilia laquearibus condecorata, dicebantur *domus laqueatæ*, Agg. 1, 4; conf. Jer. 22, 14, et ornabantur nonnuncquàm incisis figuris, et auro, argento, gemmis et ebore, atque hinc veniunt domus eburneæ, palatia eburnea, seu cubilia ebore ornata, 1 Reg. 22, 39. 2 Paral. 3, 6. Ps. 45, 9. Amos 3, 15.

Ligna, præ cæteris usitata erant sycomori, quæ, in millia annorum perdurant; acaciæ, palmæ, inprimis pro columnis et pro tignis transversariis; abietes, oleastri; pretiosiores erant cedri, 1 Reg. 6, 18, 7, 3, 7, 11. Isa. 9, 9; pretiosissima verò ligna ætate Salomonis fuerunt אלגים vel אלכרם dicta; nomen quidem est arabicum, sed lignum per Arabiam ex Indiâ adventum fuisse viaetur, 1 Reg. 10, 11, 12. 2 Paral. 2, 7, 9, 10, 21. Occurrunt Isa. 41, 19, 44, 14, 60, 13, ligna תודר et תאשר, ignota; et תודר, fortassè quercus ilex.

§ 40. *Supellectilia.* — Supellex domestica antiquiori ævo erat curta. Mola manuarum et simplex furnus desesse non poterat, conf. Levit. 26, 26. Deut. 24, 6. Accedebant ollæ quæpiam, cacabi, patinæ, utres, urcei, pateræ; atque blattæ aut tapeta vel aulæa, quibus pavimentum operiebatur; denique lectisternia quæpiam, ut stragula viliora et crassiora vel villosa, Jud. 4, 18, et pretiosiora pulvinaria vel culcitæ, lanâ vel erioxylo factæ, Ezech. 13, 18, 21, quarum vicem

etiam pelles supplebant. Hæc omnia, uti nunc in Asiâ moris est, interdium in arcâ, parieti immissâ, jacebant. Fulcra lecti nunc quidem in Oriente non visuntur, sed lectus noctu in pavimento sternitur, in pagis tamen, teste Arydâ, locus lecti in angulo cubiculi tribus, imò et quinque pedibus altior et satis amplus est. Illud verò, quod nominibus *כושב, ערש, כמטה*, venit, jam est lectus in pavimento stratus, jam quod nunc vocatur *divân*, nempe pavimentum quatuor aut saltem tres cubiculi muros ambiens, latitudine ferè trium pedum, et altitudine spithamæ, culcitis, in fundo et in pariete munitum, atque panno pretioso connectum. In hoc requietorio pedibus plexis vel genibus flexis sedetur. In angulis vel uno saltem angulo duæ tresve culcitæ superpositæ sunt, et hic est locus cæteris honoratior, quem dominus domûs occupat, nisi hospes eminentior adsit, cui hanc sedem cedat. Ita retulit Aryda. Videntur tamen Hebræis fuisse quoque fulcra lectorum, quæ interdum nominibus *כמטה, ערש, כושב*, veniunt, et ebore ornata fuisse dicuntur, quo requietorium mox descriptum (*divân*) exornari non potest. Hæc fulcra lectorum sedilibus persicis, *sopha* dictis, similia fuisse videntur, quæ 6 pedes longa, tres pedes lata, et ferè spithamam alta sunt, cubitalia et in tergo parietem habent, atque culcitis strata sunt. Hæc lectorum vel scdilium fulcra in columnis, cubitalibus et pariete ebore exornari poterant et quanquam in illis, plexis pedibus vel flexis genibus sedetur, lectorum tamen quoque usum præstant, Amos 6, 4. Ps. 41, 4, 132, 3. Delicioribus erat *כושב*, 2 Reg. 8, 15, *κωωνετον*, velum culiculari, seu reticulum, quod dormitori, ne à culicibus infestarentur, vultui imponebant, 2 Reg. 8, 15. Pauperes verò, uti in Asiâ adhucdum fieri consuevit, et simplicioli olim adhucdum vitæ ratione etiam potentiores in itinere, pallio seu veste exteriori involuti, et lapide capiti supposito, dormiebant, Gen. 28, 11, 18, 22.

Pavimentum blattis vel tapetis stratum est; ne verò hæc inquinentur, sandaliorum usus non est, nec olim erat in cubiculis, quæ vel ideò rariùs mundari et verri opus fuit, Matth. 12, 15. In tapetis luxur effusus erat.

Lampas oleo olivarum aiebatur, et procul dubio totâ nocte ardebat, conf. Job 18, 5, 6, 21, 17. Prov. 13, 7, 20, 24, 20, 31, 18. Ditiorebus lampades fuisse pretiosas, ex lampade seu candelabro aureo sacri tabernaculi colligitur. Faces duplicis erant generis; aliæ enim restes seu funes erant, ex triboniis seu vetustis linteis contorti, et oleo vel bitumine imprægnati, qui nonnunquam integri flammâ corripiebantur, Judic. 15, 4, quare fulgura illis comparantur, Ps. 11, 6; aliæ autem erant clathra ænea scipioni infixæ, quibus immissa erant linteola oleo imbuta, ne verò defluens fortè oleum portantem macularet, scipioni infra vas illud, paterâ ferreâ vel æneâ circumdata erat, Matth. 23, 3. Le Bruyn. Voy. p. 185. Kaempfer Amoen. exot. p. 124. Chardin Voy. II, p. 145. Niebuhr Reiseb. II, Thl. S. 336.

§ 41. *Pagi, oppida, urbes.*— Ex aggregatis tabernaculis seu tuguriis orti sunt pagi, atque oppida et ur-

bes. Quum nempe quipiam se in habitaculis suis minus tutos esse observarent, domicilia munire ceperunt. Id primùm præstitit Cain, qui videtur aliquot tuguriola, fortè in colle sita, septo vel foveâ circumdedit, et dein fortassè tabulatum quodpiam addidit, ex quo lapides in hostes projici possent. Quidquid sit, tales profectò erant primæ urbes munitæ; progressu temporis, septum conversum est in mœnia, fossa multò latior et profundior excavata fuit, atque tabulatum excrevit in turre. Magna incrementa munitionibus jam ætate Mosis accesserant, Num. 13, 25, 34; in comparisonem tamen subsequentis ævi venire non possunt. Urbes in Palestinâ jam ætate Josidæ non nimis minutæ erant, siquidem in urbe Ai, quæ parva fuisse perhibetur, occisa sunt 12 millia hominum Jos. 7, 3; 8, 16; 10, 2. Hebræis sub Davide, numero adeò auctis, urbes quoque majores fuisse, necesse est; in primis Jerusalem augeri debuit, quia ad festa conveniebant multæ myriades hominum, et quanquam permulti in tentoriis circa urbem, et in pagis proximis hospitia quærent, multa tamen millia in ipsâ urbe excipiebantur. Quantæ fuerint urbes Galilææ ætate Christi, jam supra ex Josepho B. J. l. 3, 3, 2, ostendimus, et eo tempore ad festum paschale Jerosolymæ convenisse ferè trecentas myriades Judæorum, ex numero agnorum paschali, quem Josephus refert, colligitur; et à Romanis sub Tito festo paschatis appropinquantibus centum myriades urbe conclusæ fuerunt. Unde liquet, ambitum 33 stadiorum, quem Jerusalem ætate Christi occupabat, domibus plurium contignationum benè obsitum fuisse. Cæterùm notatu dignum est, in Thalmude oppida atque urbes munitas, sicut in N. T. distingui.

Plateæ in urbibus Asiæ non sunt nisi 2 vel 4 cubitos latæ, ut frequentiori umbrâ æstus solis arceatur; ast olim plures quoque multò latiores fuisse, patet vel ex eo, quòd currus in eis agitabantur, quibus hodiè Oriens caret. Ipse quoque Josephus persæpè angiportus seu plateas angustas à latioribus distinguit, quæ etiam peculiari nomine *רדבת רדב* insignitæ sunt. Lithostratum platearum nostrâ quidem ætate in Oriente rarò cernitur, olim autem, saltem ætate Herodis, benè notum erat, et satis frequens fuisse videtur.

Forum, quod etiam venit nomine *רדב*, antiquiori ævo erat ad januam urbis, plerùmque intra, nonnunquam extra mœnia, ubi merces sub dio, vel in tuguriis aut tentoriis venum exponebantur, 2 Paral. 18, 9, 32, 6; Neh. 8, 1, 5; 2 Reg. 7, 18; Job 29, 7; Deut. 13, 17. Ætate Christi autem, ut ex Josepho discimus, fora erant, qualia nunc in urbibus Orientis cernuntur, nempe plateæ, superiùs fornice clausæ, in quo foramina ad immittendam lucem adaptata sunt. Ex hæc platea, quæ portis instructa est, et noctu clauditur, patent cameræ mercatorum in utrâque serie domuum. In majoribus urbibus plures sunt hujus generis plateæ, et ferè pro quolibet specie mercium aliæ, in quibus quoque artificum sunt officinæ.

Domus in urbibus orientalibus rarò sunt contiguæ, et plerùmque hortos amplos annexos habent. Si igitur

Ninive et Babylon, spatium ferè incredibile occupasse perhibentur, cogitandum non est, id omne domibus arctè junctis fuisse obsitum. Babylonis partem ferè tertiam horti et agri occupabant, prout veteres scriptores testantur.

Aquæductus in urbibus orientalibus esse antiquissimos, testatur Menander apud Joseph. Flav. Arch. L. I. c. 14, § 2, et Jerosolymæ occurrit 2 Paral. 32, 30. 2 Reg. 20, 20. Isa. 7, 3, aquæductus piscinæ superior, quod nomen alium ponit aquæductum notissimum, et probabiliter eundem, cujus rudera insignia Bethlehemo Jerosolymam, adhucdum visuntur; ille autem superior quas à Gihon ex occidentali plagâ, Jerosolymam deducebat, cujus quoque rudera adhucdum deprehensa sunt. Hi et alii aquæductus omnes in Asiâ supra terram ædificati, et per valles, extractis columnis et arcibus sustentati sunt, unde colligitur, antiquis notum non fuisse, aquam conclusam in eandem, ex quâ decidit, altitudinem ascendere. Quanquàm verò aquæductus frequentes fuerunt, cisternæ tamen passim locum habebant.

Orientalis urbes tanquàm feminas cogitare solent, et eas vocant jam matres incolarum, jam uxores regis, quæ si à rege deficiunt, adulterantur; jam etiam virgines, quæ prostituuntur, et vestibus relectis nudatæ relinquuntur, si eversis munimentis, quæ vestibus comparantur, fundamenta denudantur, 2 Sam. 20, 19; 2 Reg. 19, 21. Ps. 137, 8. Isa. 25, 12; 47, 1, 8; 54, 5; 62, 4, 5; 66, 9, 10. Jer. 3, 8, 14, 20; 5, 7, 8; 13, 26; 31, 4. Lam. 1, 4, 8, 17. Nahum, 3, 5, 6. Ezech. 16, 14, 23, 29.

CAPUT III.

DE NOMADIBUS.

§ 42. *Nomadum antiquitas et honos.*—Genus nomadum antiquissimum, Gen. 11, 2, copiosum usque ad nostram ætatem, permagnos terræ tractus occupat, nec mirum; habet enim hæc vivendi ratio permulta et magna commoda, inprimis libertatem et facilè parvitas divitias. Pastores quidem hi in desertis sine fixâ sede vagantur, et præter rem pecuariam omnia alia negotia vilipendunt et negligunt; nequaquàm tamen sunt inculti et abjecti, sed graves, politi, magnanimes et potentes, uti fuere Abraham, Isaac et Jacob, atque posterius eorum Israelitæ, donec Chanaan armis occupassent. Greges ingentes et magnum servorum numerum alunt, atque domini quidem semper armati, veneratione, inspectione subditorum, et bellis vel prædationibus occupantur; servi autem partim armati sunt, ut prædones et belluas à gregibus arceant, partim verò non habent nisi baculum et peram, quæ instrumenta alioquin sunt et olim erant omnis apparatus peregrinantium et facultatibus minus valentium, nisi quòd loco peræ majorem saccum portabant, 2 Reg. 4, 42; conf. 1 Sam. 17, 40, 42. Ps. 23, 4. Mich. 7, 14. Judith. 10, 5, 13; 11, 17. Matth. 10, 10. Luc. 9, 3; 10, 4. Si itaque in Bibliis reges dicuntur pastores, nuncupatio nequaquàm est abjecta, sed sublimis et honorifica; quare hoc nomen persæpè etiam Deo tribuitur,

qui erat Rex Hebræorum; propriè hæc compellatio dicit rectorem et curatorem, conf. Ps. 23, 1, 4, 8, 2. Isa. 40, 10; 63, 11. Jer. 10, 21; 22, 22, 23, 1; 31, 11, 36, 49; 50, 6; 51, 23. Mich. 5, 5. Nahum, 3, 18. Ezech. 10, 24; 34, 2, 28; 37, 24. Zachar. 10, 3, 8, 26, 11, 5. In antiquo quidem fœdere hæc tropica pastorum notio perpetuò indicat reges, ætate verò Christi nomine pastorum condecorabantur præceptores Judæorum, quòd primum ex scholâ Stoicorum descendit, qui solos sapientes statuerunt esse verè reges. Hoc multò sanè modestiùs, quàm à Stoicis dictum fuit, à Judæis adoptatum est. Cæterùm scimus, Jesum et propterea etiam Apostolos pastorum nomine insignivisse eos, qui regerent et gubernarent fideles. Eph. 4, 21. Matth. 9, 36. Joan. 10, 12, 14. Hebr. 13, 10, 1 Petr. 2, 25; 5, 4. 1 Cor. 4, 8.

§ 43. *Pascua.*—Pascua nobilium horum pastorum, sunt supra memorata deserta, Job, 5, 10. Marc. 1, 45. Hi vasti terræ tractus omnibus pastoribus communes, et nalli proprii sunt, nisi quispiam jus singulare in eis acquisiverit. Tale pascuum commune olim erat quoque partim Chanaan quam Abraham occupavit, et Isaac et Jacob retinuerunt, atque Israelitæ ex Ægypto quoque cum gregibus invisisse videntur, donec à Chananæis multiplicatis excluderentur. Pascua certis gentibus propria, progressu temporis nonnunquàm in contentionem veniunt, conf. 1 Reg. 20, et idem quoque accidit regioni Chanaan, quam Hebræi deinceps armis repetiverunt. Conf. infra, § 289. Occupatâ posthæc Chanaan, Hebræis non modò patuisse vastissimum desertum Juda, sed et alia plura fuisse pascua, supra observavimus, conf. Isa. 65, 10. Jer. 50, 19. Quare ditissimos Hebræos nomades deprehendimus, 2 Sam. 17, 27 et seq. 19, 32. 1 Sam. 25. 1 Paral. 27, 29, 31.

§ 44. *Migrationes nomadum.*—In his pascuis nomades cum gregibus suis easdem ferè quotannis vias et tractus tenent, et æstate quidem in septentrionem vel montana, hieme verò in meridiem vel planities commigrant. Castra, instante migratione, duabus horis tolluntur, et jumentis imposita portantur usque in locum, in quo rursus figenda sunt. Greges diu noctuque per totum annum sub dio versantur; hinc lana ovium, à vaporibus stabulorum immunis, et libero semper aeri exposita, subtilior fit. Pecudes semitam, quam quotannis ambulant, ferè nòrunt ut ductoribus non multum opus sit; custodiuntur tamen à servis, mercenariis, filiis et filiabus, et quidem à filiabus quoque Emirorum seu imperatorum, quæ peregrinis adhucdum illa humanitatis officia Gen. 24, 17, 20, memorata exhibent. Conf. Gen. 29, 9. Exod. 2, 16. Servi subsunt œconomo, qui itidem mancipium est, et senior domus dicitur, atque oves vespere, et fortassè quoque mane, numerat, Gen. 24, 2, 47, 6. Lev. 27, 32. 1 Paral. 28, 29, 30. Jer. 33, 13. Si animal vel fœtus desideratur, jactura à mercenario resarcienda est, Gen. 31, 38, quod verò Exod. 22, 12, limitatum est. Conf. Amos. 3, 12. Mercenarii nonnunquàm mercedem capiebant quotam certam de augmento gregis, Gen. 29, 40. Servi, qui interdum etiam

nomine possessionis vel gregis comprehenduntur, hieme tentatoria, æstate verò persæpè tabernacula habent; domini verò toto anno tentoria habitant, nisi id tempus in viciniam concesserint, Gen. 19, 1, 26, 1, 42, 10, 20, 33, 17. Lev. 23, 43. Exstruunt quoque hinc inde speculam ex quo hostes fortè appropinquantes eminùs cernere possint, Mich. 4, 8. Ezech. 25, 4.

§ 45. *Fontes et cisternæ.* — Aqua, in desertis illis perrara, ingentibus tamen gregibus necessaria, magni æstimatur, et frugaliter dispensatur, Job. 22, 7, Num. 20, 17, 19. Deut. 2, 6, 28. Lam. 4, 5. Hinc nomades in illis tractibus, quos quotannis peragunt certis distantis fodiunt puteos et cisternas, quas ita occultare nòrunt, ut nullus alius eas observet, atque aquas furari, et easdem semitas peragere possit. Hæc ratione nomades certos tractus occupant et sibi proprios reddunt, uti Abraham, Isaac et Jacob Palæstinam. Hinc lites de illis puteis permagni fuerunt momenti, Gen. 21, 25, 26, 15, 22. Zephan. 2, 6. Aquarum verò receptacula diversa distinguuntur. 1° Scaturigines et fontes. Qui, si supernè aquas emittunt, omnibus communes sunt, sive aquas toto anno continuas, vel, ut Orientales eas compellant, *fideles* seu *veraces*, sive æstate deficientes, vel *menduces*, habeant, Job 6, 15, 22. Isa. 33, 16. Jerem. 15, 18. Qui verò supernè aquas non emittunt, putei proprii sunt illis, qui primi eos occuparunt vel foderunt; nonnquam tamen pluribus nomadibus communes sunt, qui constitutis diei temporibus, cum gregibus ad eos conveniunt, aquam ordine præfinito, situlis vel utribus, per gradus putei apportantes, in canales effundunt, et greges ex ordine ad potum admittunt, Gen. 29, 3, 12, 24, 11, 15. Exod. 2, 16. Jud. 5, 11. Aquæ fontium et puteorum aquæ vivæ, ducuntur, et majoris æstimantur, Lev. 14, 5; 50, 15, 13. Num. 19, 17; quare sunt symbolum prosperitatis, et ipse quoque Deus fonti aquarum vivarum comparatur, Isa. 43, 19, 20; 49, 10. Jer. 2, 13; 17, 13; Ps. 87, 7; 73, 10. Joan. 4, 10, 14, 7, 37. Symbolum hoc interdum audaciùs exaggeratur, Ps. 87, 7. Joel 4, 18. Ezech. 47, 1 et seq. Zach. 14, 18 et seq. 2° Cisternæ sunt illorum, qui eas effoderunt, Num. 21, 22. Veniunt hoc nomine cryptæ subterraneæ amplæ, et non rarè spatium jugeri occupantes, arcto verò ostio patentes, quod hieme aquas pluviarum et nivium immissas excipit, deinceps verò lato lapide clauditur, et arenâ aut terrâ ita contegitur, ut non facile observetur. In urbibus cisternæ erant melioris conditionis; nam muris subterraneis, qui incrustatione firmâ obducti erant, exstruebantur, aut in saxis excindebantur, uti hinc inde rudera testantur, et non paucæ adhucdum superstites sunt. Quòd si fortè aquæ nomadis, in cisternâ repositæ, terræ motu vel alio casu pereunt, vel furto auferuntur, instat pastoribus et gregibus periculum exitii, quod et peregrinatoribus ad fontem properantibus contingit, si aquæ in eo defecerint; quare defectus aquarum symbolum est permagnæ calamitatis aut etiam exitii, Isa. 41, 17, 18; 44, 3. Cisternæ aquis vacuæ, permultum in irò lutum

habent, ut, qui in eas projicitur, morte miserimè pereat, inprimis si ostium claudatur, ut neque clamor, ejus audiri possit, Gen. 37, 22 et seq. Jer. 38, 6. Lam. 3, 53, Ps. 40, 3, 69, 16; nihilominus cisternæ vacuæ usum carcerum præstabant, ut carceres, quoque supra terram extracti, nomen רַב retinuerint, Gen. 40, 15.

§ 46. *Pecudes minores nomadum.* Pecudes, quas nomades magno numero alunt, sunt oves et capræ, Jer. 49, 29. Ezech. 25, 4, quas utrasque Hebræi collectivè רְעוּלִים , sigillatim verò רִמָּה nuncupant. Oves sunt cornutæ, et omnes ferè albæ. Ps. 147, 16. Isa. 1, 18. Dan. 7, 9; perraræ sunt nigre, parvis maculis, vel majoribus maculis conspersæ; striatæ, et variis circulis quasi circumligatæ, vel ut aliis placet, variegatis pedibus, Gen. 30, 32, 34; 31, 10, 12. Oves rutili vel potiùs splendentis fuscii et subcinericei velleris, Ez. 27, 18, in Caramaniâ habentur. Alioquin tria sunt in Oriente genera ovium. 1° Oves communes, quas in nostris terris cernimus; 2° aliæ informes, cruribus brevioribus, corpore macilentiori, sed vellere optimo, Amos, 1. 2 Reg. 3, 4; et 3° oves nostris majores et vellere subtili, atque harum rursùm duæ sunt species; nam aliæ caudam habent ferè tribus cubitis longam et dimidiâ spithamâ crassam, quam interdum curriculo impositum trahunt. Exod. 29, 22. Lev. 3, 9; 11, 3; 8, 25; 9, 19; aliæ autem, brevi quidem caudâ præditæ, sed in clunibus magnam pinguedinis massam gestant.

Emolumentum ovium est lac, caro, et inprimis lana, quæ bis quotannis tondetur, et quanquam demptis expensis, de quâlibet ove vix florenum, tot tamen ferè millia florenorum importat, quot oves aluntur, et aluntur à nomade in vastissimis desertis multa millia, Job. 1, 3. 1 Sam. 25, 3, 4. 1 Paral. 5, 18, 21. Accedit annum gregis per agnos incrementum, quod eò majus est, quum oves non paucæ geminos pariant, Cant. 6, 5. Aries infra tres annos coit cum ove, vel vere, vel autumnò; et agni vernaes præstant autumnalibus. Hinc oves, quæ tanta emolumenta adferunt, charissimæ sunt nomadibus, qui illis etiam chara nomina imponunt. Aries, nomine à pastore evocatus, gregem præit; quare primores populi passim arietes nuncupantur, Jer. 25, 34, 35; 50, 8. Isa. 14, 9; 51, 40, Zach. 10, 3. Lingua arabica plures habet voces, quibus pastores suas oves errantes compeſcunt, vel eas advocant ad mulgendum, vel ad aquam; et oves pastoris vocem noscunt et sequuntur, Joan. 10, 3, 14. Interdum una alterave ovis in tentorio, non secus ac canis, educatur et alitur, quæ Arabibus familiaris dicitur, conf. 2 Sam. 12, 13, 19. Jer. 41, 19. Ante tonsuram oves in locum macerie cinctum subdivalem arctè coguntur, ut per evaporationem et sudorem lana fiat subtilior. Hujusmodi ovilia erant et aliàs usitata, Num. 32, 16; 24, 37. 1 Sam. 24, 4. 2 Sam. 7, 8. Zeph. 2, 6: stabula verò nomadibus ignota sunt. Tempore tonsuræ convivia celebrabantur, 1 Sam. 25, 2, 4, 8, 36. 2 Sam. 13, 23.

Capræ collectivè communi cum ovibus nomine רְעוּלִים

comprehenduntur, propriè verò dicuntur עזים, ab עז capra; hircus verò חירש, ושעיר העזים, et צפיר dicitur. Nigro sunt colore, versicolores raræ. Sub dio degunt, ut oves, nisi fortè capella aut hædus, גדי, noctu in tugurium recipiatur, ne matrem sugat. Emolumentum est lac, חלב, omni alio lacte præstantius, Prov. 27, 27; caro in illis regionibus lauta, atque pili, ex quibus feminæ pannum faciunt, quo tentoria Arabum operiuntur. Ex pellibus parantur utres, ita ut pars pilosa quidem sit exterior, si aquam aut aliud liquidum, interior verò, si vinum continere debeant. Ex pellibus hædorum et capellarum parvi utres conficiuntur, qui vicem lagenarum subeunt. Capræ Ancyranæ pilis serici naturam imitantibus (vulgò Kamehlhaar), videntur antiquis Hebræis notæ fuisse, et Schulz in der Sammlung der Raisen von Paulus VII, 108, 110, vidit gregem harum caprarum ex montibus non procul ab Acco et Ptolemaide descendere, sicut Cant. 4, 1, 2, 6, 5, describuntur. Diversas caprarum silvestrium species enumerare non vacat. Cæterùm notatu dignum est, inter pecudes nomadum antiquorum non modò deesse porcos, sed etiam gallinas et anseres. Gallinæ Hebræis recentiori ætate non defuerunt; nam gallina quæ pullos non suos allicit, memoratur à Jer. 17, 11, et ætate Christi cantat gallus Jerosolymæ; nec audiendi sunt Thalmuduci, qui ferè ducentis annis recentiores, gallos et gallinas Jerosolymæ alii veterunt.

§ 47. *Boves.* Boves, collectivè בקר, sigillatim שורים, אלופים, שור, אלופים, juvenes infra tres annos עגלים, עגלה, עגלה, עגלה, ultra tres annos פרה, פריה, פריה, פרוה, פרוה, dicuntur: אבדים nuncupantur à fortitudine, quod ferè epitheton est. Hæc pecora in Oriente, nostris minora, et in dorso supra pedes anteriores protuberantiâ quâdam notabilia, magis quidem ad agriculturam faciunt, à nomadibus tamen non minùs aluntur, Gen. 24, 25. Job. 1, 3. Bubulci, qui multò minoris sunt quàm pastores ovium, optima pascua habebant in Baschan, Scharon et Achior. Hinc boves vel tauri Baschan, fortiores et ferociores, symbolum erant hostium potentiorum. Ps. 22, 15; 68, 31. Isa. 34, 7. Ezech. 36, 18. Deut. 33, 17. Prov. 14, 4. Cornua boum, et nonnunquàm etiam hircorum, tropicè potentiâ veniunt. Ps. 75, 11; 89, 18, 25; 92, 11. Amos. 6, 15. Jer. 48, 15. Lam. 2, 3. Ezech. 29, 21. Dan. 7, 7, 8, 24; 8, 3, 5. Luc. 1, 63. Symbolum hoc insuperabilem et omnia conterentem potentiam indicat, si cornua sistuntur ferrea, 1 Reg. 22, 11. 2 Paral. 18, 10. Mich. 4, 13, 16. Hinc et antiqui nummi repræsentant reges cornutos, et Arabes Alexandrum præditum cornibus, et magnates cornibus præditos nuncupant.

Boves non tantùm jugo subdebantur, et plaustris aratrisque jungebantur, sed etiam, inprimis apud nomades, dorso onera portabant. Lac vaccarum in alimentum et potum adhibebatur, Gen. 18, 8; in caseum convertebatur, Jac. 9, 10. 2 Sam. 17, 19, et spissatum quoque utri infusum, percolatum asservabatur, ut dein secaretur in partes, quæ dicuntur segmenta lactis spissati 1 Sam. 17, 18. Butyrum verò

olim populis cultis usitatum non fuit, ejus locum tenebat oleum olivarum, quod non modò ad olera, sed ad omnes etiam alios cibos adhibebatur. In Bibliis quoque de butyro nulla mentio; דבש enim, quod in Vulgatâ butyrum vertitur, Jud. 5, 25, bibebatur; itaque spissum est lac. Lac et mel lautissimis ferculis accensebatur; ast iis quotidie vesci, indicabat, ingentem præcessisse regionis depopulationem, ex quâ nunc ampla et optima ubique pascua aderant, ut abundantia quoque lactis esset, atque etiam apes numerosiores ampliùs mellificarent. Confisa. 7, 15.

Boves vel tauri silvestres seu feri, in Bibliis non occurrunt; nam animalia quæ nominibus יחמור et ראם, רים, veniunt, sunt species gazellarum seu caprarum ferarum, quæ, quia quamdam similitudinem boum referunt, ab Arabibus boves feri dicuntur.

§ 48. *De asinis.*— Asini et asinæ (quæ ob pullos quos pariunt, masculis præferebantur, et hinc omni occasione sigillatim recensentur) nomadibus erant frequentes, atque in Oriente, si sedulò educantur, jumenta sunt impigra, alacria, specie pulchra et minimè ignobilia; quare magni æstimantur, et tropicè pro hominibus sedulis et industriis veniunt; Gen. 49, 14. Color ferè est ruber potiùs fuscus, ad quem nomen דבש alludere videtur; erant autem etiam asinæ versicolores, Jud. 5, 10; 10, 4; 12, 14; 19, 3, 5, nisi fortassè coloribus pictæ fuerint; Orientales enim adhucdùm equos et boves colore, quo visum fuerit, illinire amant. Jungebantur aratris et plaustris, atque recentiori ævo etiam majoribus molis, Matth. 18, 6; hinc Deut. 22, 10, cavetur, ne asinus cum bove aratro jungeretur. Plerùmque autem asini dorso onera, aut etiam homines vehabant, ad quod aptissimi sunt. Vectari asino, olim erat virorum gravium et principum, Gen. 22, 3, 5. Num. 22, 1, 21, 30. Jos. 15, 18. Jud. 1, 14; 5, 10; 10, 4; 12, 14. 1 Sam. 25, 10, 23. 2 Sam. 17, 23; 19, 26. 1 Reg. 2, 40; 13, 13, 2 Reg. 4, 22, 24. Zach. 9, 9, Matth. 21, 1, 7, Marc. 11, 1, 7. Luc. 19, 29, 36. Joan. 12, 12, 16. Equi enim ferè ad bellum destinati erant, et pacis tempore omnes asinis vehabantur, sicut Orientales adhucdùm, etiam nobiles, inprimis verò matronæ, asinis utuntur. Regebantur olim injecto, freno, Gen. 22, 3, Num. 22, 21. Jud. 19, 10. 2 Sam. 16, 1; 17, 25. Dorso verò non imponebatur nisi pannus aut superindumentum, cui vectus insidebat. Agaso cum baculo sequebatur, qui, si opus erat, jumentum ad celeritatem incitabat, Jud. 19, 3, 13. 2 Reg. 4, 24. Prov. 26, 3. Eccles. 33, 25.

Multi ætate Davidis occurrunt, 1 Paral. 12, 40. Ps. 32, 9. 2 Sam. 18, 9, 10; 13, 29. 1 Reg. 1, 33, 35, multò tamen antiquiores sunt, et probabiliùs jam ætate Mosis noti erant; nam etsi lex Lev. 19, 19, quâ cavetur, ne animalia diversi generis ad coitum admittantur, aversationem bestialitatis, quæ, teste Herodoto, in Ægypto interdùm etiam publicè committebatur, augendam spectet, notam tamen ponit hanc diversorum animalium consociationem; ast jam Gen. 36, 24, ימים esse mulos, probabile non est. Ad

Hebræos muli ab aliis populis adducti fuisse videntur, et recentiori ævo præstantiores veniebant ex Thogarmâ seu Armeniâ, Ezech. 27, 14, in Persiâ Esth. 8, 10, laudantur magni muli, à pernicitate celebres, quorum matres equæ erant.

Onagrorum in Oriente ingens est numerus. Duæ autem observatæ sunt species, altera *Dsigetai*, et altera *Kulan* dicta, quæ posterior ab asinis domesticis, qui datâ occasione libertatem vindicârunt, descendere existimatur, conf. Bocharti Hierozoic. I. 3. c. 16, p. 871. Illi onagri, Kulan dicti, animalia quidem sunt pavida et fugâ velocia, cicurari tamen possunt, si pulli capiantur. Dsigetai autem multò celeriores sunt, et cicurari nequeunt, Job 11, 12; 24, 6; 39, 5, 8. Gen. 16, 12. Dan. 5, 21. Eccles. 13, 19. Dsigetai esse פרא, et Kulan ערד, cum Job 39, 5, et cum usu loquendi arabico conciliari non potest, conf. Schulzens in Job 39, 8, p. 1111, et Bocharti Hieroz. I. 1. 3, c. 16, p. 869; quare פרא et ערד duo nomina unius speciei esse videntur. Hæc animalia specie pulchra et fugâ perniciosissima, desertissimas eremos incolunt, et homines in magnâ distantia fugiunt. Femellæ gregales sunt, et à masculo ducuntur, quo occiso, etiam ipsæ disperguntur, et sigillatim vagantur, Os. 8, 9. Pascua onagris sunt montes et valles salsuginosæ, Job 39, 9. Lascivi esse dicuntur, et odoratu cæteris præstare, Jer. 2, 24, atque instinctu præditi esse, quo aquas dissitas observant; quare peregrini penuriâ aquæ laborantes, eos sequi solent, Ps. 104, 11. Isa. 52, 14. Jer. 24, 6.

§ 49. *Cameli*. — Camelorum duo sunt genera, alterum Turcicum seu Bactrianum, duplici tubere præditum, atque majus et fortius, 800 imò et 1500 libras portans, sed caloribus impatiens; alterum unico tubere præditum, nonnisi 500 vel 700 libras portans, sed caloribus patientissimum, quod rursus est vel Turmanicum, vel Arabicum, vel genus quoddam perniciosius, quod nomine dromedariorum venit, Isa. 60, 6, 66, 20. Jer. 2, 23. Hæc animalia mansuetissima sunt excepto tempore uriginis, quo linguam ex ore pendulam et spunâ opertam habent, et immorigera sunt, Jer. 2, 10, 11. Paucissimis alimentis saturantur et sitim 16, imò et 40 dies tolerant; quare pro vastissimis illis desertis inaquosis quàm maximè faciunt, idèquæ à nomadibus magno numero aluntur, nec nobilis censetur arabs, nisi dominus sit camelorum. Gen. 24, 10, 64; 31. 17. 1 Paral. 5, 19, 21. Jer. 49, 29; conf. 1 Sam. 30, 17. 1 Reg. 10, 2. Isa. 50, 6. Ezech. 25, 4. Hinc consueta sunt jumenta ad transportanda omnis generis onera et sarcinas, Gen. 37, 25. Jud. 6, 5. 1 Paral. 12, 40. 2 Paral. 14, 14. 2 Reg. 8, 9. Isa. 30, 6, atque persæpè homines quoque iisdem vehuntur. 1 Sam. 30, 17. Onusti incedunt septeni, alter post alterum, quorum quilibet tenui funiculo laneo nexus est præcedenti, et ultimus campanulam in collo pendulam gestat, ut agaso, qui primum simili funiculo ducit, audiat, omnes reliquos sequi. Hujusmodi cameli septeni dicuntur ex quo explicatur Isa. 60, 6, quod Vulgata per *inundatio* camelorum vertit. Qui ca-

melis vehuntur, vel insident sicut equo, vel ita, ut ambo pedes ex uno alterove latere dependeant, vel sedent super qualos, utroque latere cameli in equilibrio suspensos, vel denique in sellâ seu pilentâ (כר), quæ quasi parva domuncula est, in dorso cameli firmata, in quâ sed et homo secum habens supellectilem, persæpè in duas partes divisa est, ut in quâlibet sedeatur viator. Hæc domuncula undique tecta est velis, quæ nonnisi in parte anteriori volubilia sunt, ut insidens, si visum fuerit, prospicere, videri autem non possit. Plerùmque mulieres, rariùs viri eâ utuntur, Gen. 31, 17, 34. 1 Sam. 30, 17. Si in viâ descendere visum fuerit, camelus non, ut aliàs, genua flectit, sed agaso inclinatur animalis baculum suum, in quo insidens delabitur, Gen. 24, 64. Cæterùm cameli, quibus divites vehebantur, passim ornati erant torquibus et lunulis eximiis, quæ שדרים dicuntur, Jud. 8, 21, 26.

Nomades omnia hujus animalis in usum convertere nórunt: lac bibunt, quanquàm glutinosum est, et, si acidum seu spissum sit, inebriat, Jud. 4, 19; 5, 25; carnibus vescuntur, quæ verò Hebræis Levit. 11, 4, interdixit erant; pilos, qui quotannis defluunt, in crassum pannum cogunt, quo plebei vestiuntur, Matth. 3, 4. Arabes plurimas quoque in linguam suam intulerunt allusiones ad camelos, et tropi ab illis deprompti tantâ gaudent dignitate, quantâ Hebræorum à bobus deprompti. Occurrunt quoque Matth. 19, 24; 25, 24, duæ à camelis desumptæ sententiæ.

§ 50. *De equis*. — Equi פיש, רכב, רכש et nonnunquàm etiam רכב dicuntur, Job 38, 22, 1 Sam. 8, 11. 2 Sam. 1, 6; 8, 4, 10, 18; 1 Paral. 18, 4. Isa. 21, 7; 28, 28. Nomen אבדיר Isa. 8, 16; 50, 11, epitheton fortitudinis est quod non solis equis, sed etiam bobus tribuitur. Hæc recentioribus nomadibus charissima animalia, antiquis non erant. Occurrunt primum in Ægypto, Gen. 47, 17; 49, 17. Exod. 9, 3; 14, 6, 28. Job 39, 6, 19, quæ regio et deinceps perpetuò ab equis celebris fuit, 1 Reg. 10, 28. Isa. 51, 1, 36, 9, Ezech. 17, 15. In Palestinâ septentrionali Josue c. 11, 4, 9, offendit currus bellicos et equitatum, sed equis captis nervi succisi fuerunt, quia in Palestinâ montosâ exiguum usum præstare poterant, conf. Jud. 4, 15, 5, 22, 28. Paulò post Philistæi quoque currus bellicos in prælium eduxerunt, Jud. 1, 19, conf. 1 Sam. 13, 5. Sam. 2, 6.

Olim equi ferè solùm ad bellum parati erant, Prov. 21, 31, quare asinis, tempore pacis usitatis, opponuntur, Os. 14, 4. Zach. 9, 9. Hebræi equitatum primum aluerunt sub Salomone, nam qui à Davide, ex prædâ reservati fuerunt 100 equi 2 Sam. 8, 4. 1 Paral. 18, 4, erant ad usum regis destinati, quod exemplum imitatus est Absalom, 2 Sam. 15, 1. Hinc David non tantùm canit rationem domandi equos, sed etiam subsannat exercitus equestres, Ps. 32, 9, 66, 12, 20, 8, 12; 33, 17; 76, 7; 147, 10. Salomon magnam simul equorum, ex Ægypto in Syriam, mercaturam fecit; adducebantur ex Ægypto et ex Kovâ, fortassè Kuâ, quæ in Africâ sita est, Reg. 10, 28. 2 Paral.

1, 16, 17; atque equus 150, quadriga 600 siclis venumibat. Ætate Ezechielis c. 27, 14, Tyrii equosemebant ex Thogarmâ seu Armeniâ. Post Salomonem Hebræi perpetuò habebant exercitus equestres et cursus bellicos. Qui equis vehebantur, nec ephippio, neque stapiâ utebantur, sed panno, qui dorso equi imponebatur, insidebant. Mulieres vix equis utebantur; si autem iis vehebantur, insidebant, prout asinis (sicut adhucdùm in Oriente) eâdem ratione, quâ viri. Equi ante seculum nonum quoque soleis ferreis carebant, Amos 6, 12, quare solidæ ungu læ magni æstimabantur, Isa. 5, 28. Notissimum autem erat frenum et capistrum, quo utroque etiam muli regebantur, Ps. 32, 9.

§ 51. *De canibus.* — Etsi nomadibus canes, ad custodiendos et agendos greges necessarii, et in urbibus quoque orientalibus perquam frequentes sunt, ab omnibus tamen, ut animalia immunda, spernuntur, exceptis solis venaticis qui mundi censentur. Hinc compellatio canis, mordax est convicium, contemptum spirans, Job. 30, 1, 1 Sam. 17, 43. 2 Sam. 3, 8. 2 Reg. 8, 13, Prov. 26, 11; conf. Luc. 16, 21. 2 Petr. 2, 22, et nomen canis mortui, simul imbecillitatem indicat, 1 Sam. 24, 13. 2 Sam. 9, 8; 16, 9, merces quoque pæderastræ ex contemptu dicebatur *merces canis*, Deut. 23, 18, ac Judæi ætate Christi, ethnicos nuncupare solebant canes, quod Jesus per diminutivum *caniculi*, emollivit, Matth. 15, 22, 28. Aliàs homines mordaces hoc scommate veniunt, Matth. 7, 6. Philipp. 3, 2. Gal. 5, 15. Exceptis venaticis canes in Oriente non habent dominos, sed liberi vagantur in plateis, et alimenta conquirunt, quæ illis hinc inde in foveas conjiciuntur, Lev. 22, 31. Matth. 15, 17; quia autem hæc vix sufficiunt; etiam cadavera vorant, et homines quoque noctu invadunt, Ps. 21, 17; 12. 1 Reg. 14, 2, 11; 16, 4; 20, 21; 21, 23; 22, 38. 2 Reg. 9, 36. Jer. 15, 3. Luc. 15, 21. Hæc animalia, tantâ copiâ vagantia, noctu, quolibet exorto tumultu, latratus ingentes edunt, et audito Orientalium planctu de mortuo, undique ululant; atque hinc explicandum est, Exod. 11, 7. Conf. quoque Jos. 10, 21.

Canes aurei seu feri, persicè *Schaghâl*, turcicè *Dschakâl* dicuntur, ab Hebræis verò, Aramæis et Arabibus nomine vulpium comprehenduntur, Job. 5, 13. Jud. 15, 4. Neh. 3, 15; 11, 27. Vulpes autem proprias Hebræi per epitheton *parvas* distinguunt, Cant. 2, 15, et canes aureos dicunt quoque nonnunquam דָּבָר et דָּבָר , Ps. 44, 20. Job. 30, 29. Isa. 13, 22. Mich. 1, 8. Jer. 9, 10. Ezech. 32, 2. Hæc animalia sunt inter canem, lupum et vulpem media, 3 1/2 pedes longa, vilis flavis in extremitate nigrescentibus, et caudâ pilosâ in nigrum colorem desinente. Gregalia sunt, interdum in antris latent, noctu vagantur et ululant. Job. 30, 29, 30; domus quoque irrepunt, ut alimenta furerentur. Cæterum ad eò fatua sunt, ut furto occupata, audito ululatu alterius socii utulent, et se ipsa prodant; aliàs quoque facillè capiuntur, Jud. 15, 4. Cadavera quoque vorant, Ps. 63, 11. Mordacia quidem, solo tamen baculo compescuntur. Magna est harum bestia-

rum in Palæstinâ copia, Inprimis in Galilæâ, ad Gazam et Jaffam seu Joppen, Jud. 15, 4. Vineis quidem dispensia, multò tamen majora vulpes inferunt Cant. 2, 15.

§ 52. *De venatione.* — Canes nomadum, utut copiosi, minimè tamen sufficiunt ad depellendas à grege belluas rapaces, nisi pastores ipsi eas dejeciant; quare facillè assuescunt venationi, eique eò diligentius operam navant, quia carnes ferinas lautissimis ferculis accensent. Primi ævi homines, ut se contra feras tuerentur, ad venandum cogebantur, et magnus venator de humano genere benè merebatur, qualem quipiam, non omnia adjuncta accuratè pensantes, Nemrodum fuisse statuunt, Gen. 10, 9. Tale verò non ampliùs erat ævum, quo Deus, per Mosen Hebræis leges tulit; quare de venatione duæ tantummodò leges latæ sunt, Exod. 23, 11, Lev. 25, 6, 7. Deut. 22, 6, 7, quæ ad conservanda ferarum Palæstinæ genera collineant. Venatio olim requirebat celeritatem et fortitudinem; hinc quipiam, leones quoque absque armis jugulaverunt, quod in Oriente hodie dùm aliqui præstant. Arma erant eadem, quorum in bello usus, nempe arcus et sagittæ; unde jam venator Ismael Gen. 21, 21, dicitur sagittarius; porrò hasta seu lancea, jaculum, gladius, astus quoque et insidiæ in subsidium vocabantur, uti retia, quibus etiam leones capiebantur, Ezech. 19, 8; porrò tendiculæ, laquei atque foveæ, quæ inprimis leonibus parabantur orbiculares, ita ut meditullium maneret elevatum, in quo fixus palus agnum retinebat; hujus balatus leones accersebat, qui, agnum rapturi, in profundam, ramis leviter contactam foveam delabebantur, ut evadere non possent, Ezech. 19, 4. Aves retibus capiebantur, Prov. 1, 17. Os. 5, 12. Amos 3, 5. Hæc technæ et machinationes passim tropicè usurpantur, et insidias, summum discrimen, vel præsens exitium significant, Ps. 9, 16; 57, 2; 60, 23, 24; 94, 13; 119, 85. Prov. 26, 27. Isa. 24, 17; 42, 22. Jer. 5, 27; 6, 21; 18, 22; 48, 44. Luc. 21, 35. Rom. 11, 9. Ipsa quoque mors sistitur venator, jaculo vel stimulo et reti armatus, quibus homines capiat et interficiat, Ps. 91, 3; Os. 13, 14. 1 Cor. 15, 55.

De cæteris animalibus, quæ in Bibliis occurrunt, consule Bocharti Hierozoicon, à Rosenmullero secundis curis editum 1793-96, Lipsiæ, et OEdmann Sammlungen aus der Naturkunde zur Erklärung der heil. Schrift, 1786, 96.

§ 53. *De prædationibus.* — Nomades probabilius à venatione ferarum ad deprædandos viatores delapsi sunt, quod negotium hucusque in vastis desertis, non secus ac piratæ in mari, tractant. Id jam de Ismaele ejusque posteris Gen. 16, 12, prædictum legitur, et hi prædictionem hucusque opere complent; indomiti enim perpetuò fuerunt et sunt adhucdùm prædones, quibus tamen plerique alii nomades parùm cedunt. Latitant sub arenarum collibus, et peregrinos expectant, atque usque ad cutem expoliant, conf. Jer. 3, 2, neque tamen quemquam interimunt, nisi quispiam ex ipsis interfectus fuerit; solent et laciniam spoliatis donare, ut nuditatem tegant; admittunt quoque, ut peregrini per-

legatos pretio satis æquo spoliationem redimant. Omnes quidem nomades perhumani sunt, advenas in castris omnibus humanitatis officiis liberaliter et gratis excipiunt, atque ab omnibus injuriis defendunt; ast prorsus alii sunt homines, si peregrinis in desertis occurrunt. Sunt tamen et erant omni ævo etiam nomades, qui infame hoc negotium minimè reputant honestum; ex quibus fuit Abraham, Isaac, Jacob et Israelitæ, quorum tamen aliqui ad hoc ipsum nonnunquam abrepti fuerunt, Jud. 9, 15; 11, 1, seqq. Mich. 2, 8.

CAPUT IV.

DE AGRICULTURA.

§ 54. *Emolumenta agriculturæ.*—Alterum hominum primæ ætatis negotium erat agricultura, Gen. 2, 15; 5, 17, 19, 4, 2, quæ maxima vitæ præstat commoda, et hæc antiquis illis, gentes agriculturâ destitutas cernentibus, magis perspicua erant. Conf. Xenophon in *ὀλιγοπραξία* V, § 1, 2, p. 299, 305. T. IV, ed. Thieme. Quare Noe post diluvium ad eam rursus reversus est, et quipiam quoque nomades eam minimè neglexerunt, Gen. 26, 12, 14; 25, 34; 37, 7, Job 1, 3. Civitates autem plures, agriculturâ diligentius tractatâ, brevi tempore creverunt, inprimis civitates Babyloniorum et Ægyptiorum, qui antiquis aliis gentibus in hoc genere præcelluerunt. His accedunt Hebræi, qui agriculturæ emolumenta in Ægypto didicerunt, et deinde singulari semper industriâ insignes fuerunt.

§ 55. *Leges Mosaicæ de agriculturâ.*—Lex Mosaicæ 1° fundamentum civitatis jecit agriculturam, et civi cuilibet præstinavit fundum, quem coleret, et hæredibus relinqueret, nec unquam in perpetuum, sed duntaxat usque ad proximè sequentem annum Jubilæum alienare posset, quâ lege cautum fuit, ne ditiores magnam agrorum multitudinem coerent, et pauperibus deinceps, elocarent, quod in Oriente nullo non tempore, ad adhucdum fieri consuevit. Huic legi additur 2° ut venditor, vel proximus consanguineus, agrum venditum, numerando pretium proventuum usque ad annum Jubilæum, redimere posset, Deut. 15, 19, 28, conf. Ruth 4, 4. Jer. 32, 7. Isa. 5, 8. Ezech. 7, 10. Decretum fuit 3° ut Hebræi non essent nisi hæreditarii prædiorum suorum conductores et coloni regis Jehovæ, conf. infra, § 208. 4° Consuetudo agrorum terminos lapidibus signandi, jam olim vigens, Job 24, 2, in legem conversa fuit, et anathema indictum illi, qui terminos clam dimovere auderet. Juxta has leges sub Josuâ, regio in tribus, et dein in Hebræos singulos funiculo mensorio divisa fuit, Jos. 17, 5, 14; conf. Amos 7, 17. Mich. 2, 5. Ps. 78, 55. Ezech. 40, 3. Zeph. 2, 5. Quare funis quoque pro prædio venit. Ps. 16, 6. Jos. 17, 5; 14, 19, 9. Cæterum res pecuaria non interdicta fuit.

§ 56. *Honos agriculturæ.*—Non modò emolumentum agriculturæ, sed etiam illa civitatis constitutio, quâ omnes Hebræi, tum in pagis et oppidis, tum in urbibus habitantes, sine discrimine essent rustici, huic conditioni conciliabat honorem, ut et ipsi ditiores, etsi

non perpetuò cum suis servis arvum colerent, manum tamen ad aratrum ponere non dedignarentur, 1 Sam. 14, 7, 1 Reg. 19, 19, conf. 2 Paral. 26, 10. Judith. 8, 2. Sacerdotes et Levitæ, aliis quidem negotiis occupati, agriculturam tamen, ex quâ proventus suos percipiebant, vilipendere non poterant. Hic agriculturæ honos, etsi deinceps ingruente luxu imminutus, non tamen prorsus desiit, et post exilium quoque, quùm multi Judæi essent mercatores, opifices et artifices, continuabat, inprimis sub ditione Persarum, qui, religione ducti, agriculturam maximi faciebant.

§ 57. *Media ampliandi ubertatem.*—Solum quidem Palæstinæ uberrimum est, si modò non desit ros, et pluvia autumnalis et vernalis; quare regio, opposita Ægypto, à pluviis laudatur, Deut. 11, 10. Nihilominus Hebræi solertiâ suâ telluri subveniebant, et non modò agros elapidabant, Os. 12, 11, sed etiam divis in canales rivis agros rigabant, ut ipsos æstate quoque instar hortorum colere possent, Ps. 1, 3; 65, 10. Prov. 24, 1. Isa. 30, 25; 32, 2, 20. Quare scaturigines, fontes et rivi, agricolis æquè chari erant ac nomadibus, Jos. 15, 9. Jud. 1, 15, et hinc Chanaan, Deut. 8, 7, quoque à scaturiginibus et fontibus, qui in Ægypto desunt, laudatur. Solum quoque fecundabatur cineribus, in quos stramen, stipulæ, gluma et vepretes atque herbæ, quibus anno sabbatico campi obducebantur, igni in agrum immisso, redigebantur, quo simul semina herbarum noxiarum destruebantur, Isa. 7, 23; 32, 13. Prov. 24, 32. Denique stercoratio quoque minimè neglecta fuit, Ps. 85, 11. 2 Reg. 9, 37. Isa. 25, 20. Jer. 8, 2; 9, 22; 16, 4; 25, 35. Luc. 14, 34, 35.

§ 58. *Genera frumentorum.*—Frumentum de quo mentio occurrit, est triticum, milium, zea seu spelta, holcus, hordeum, fabæ, lentes, cuminum pratense, melanthium, linum, gossypium; his accedunt diversæ species cucumerum, et fortassè orysa, Isa. 28, 25. Secale et avena hodie dùm in climatibus calidioribus non habetur, sed suppletur per hordeum, quod mixtum confracto stramine, pabulum est jumentorum. Triticum, quod etiam frumentum per excellentiam vocatur in Ægypto ætate Josephi crescebat, ut nunc in Africâ, in fruticeta seu ramos, quorum quilibet spicam progerminabat, Gen. 41, 47. Id quidem in Palæstinâ non obtinet, sed triticum Palæstinense multò est præstantius Ægyptio. Gossypium non solum in arboribus magnis et multis annos durantibus, sed etiam in fruticibus, qui quotannis seruntur, crescit in capsulis instar nucum, quæ maturescentes dissiliunt, demùm decerptæ atque aprico expositæ, intumescunt in magnitudinem magni mali, et exhibent gossypium cum aliquot granis, quæ sequenti anno rursus seruntur. Gossypium fruticum, *βύσσος*, albedine præstat.

§ 59. *Instrumenta agriculturæ.*—Cultura soli initio simplicissima, non aliis instrumentis quàm scipionibus acutis agebatur, quibus humus relaxabatur, donec pala seu spatha, et deinceps aratrum, excogitaretur, quæ utraque instrumenta ætate Mosis notissima erant, Deut. 23, 10. Gen. 45, 6. Job. 1, 14. Primum aratrum profectò non erat nisi ramus arboris solidior ex quo

alius ramus amputatus et acuminatus prominebat; hic in solum conversus sulcos ducebat, quum in altero rami oblongioris termino baculus transversus alligaretur, cui iumenta jungebantur. Adjiciebatur demum stiva, quæ hoc aratrum simplicissimum regi posset. Denique componebatur aratrum quatuor partibus, temone, jugo, quod temoni alligatum erat, stivâ et vomere, 1 Sam. 13, 20, 21. Mich. 4, 3 (Aratra rotis instructa Plinius Hist. nat. XVIII, 47, memorat, suâ ætate fuisse recenter inventa). Arator itaque stivam aratri, rotis carentis, manibus perpetuò et firmiter tenere, et ne loca quæpiam manerent intacta, cernuus et pronus incedere, oculosque in aratrum defigere debebat; Luc. 9, 62. Plinius, loc. cit. XVIII, 49, n. 2.

Rulla erat simul stimulus boum, atque hodièdum in Oriente est pertica, octo pedes longa, cujus extremitati crassiori rulla seu ferreum rutrum affixum est, quo glebæ à vomere abiguntur. Altera extremitas in cuspidem ferream seu stimulum desinit, cujus punctione arator boves alacritatis admonet. Hinc patet, rullam seu stimulum hunc potuisse quoque usum hastæ præstare, 1 Sam. 13, 21. 2 Sam. 17, 29. Jud. 3, 31. Aliàs et flagellum jumentis adhibebatur, Isa. 10, 26. Nah. 3, 2.

Occa nil aliud fuisse videtur, quàm quod adhucdum est in Ægypto, nempe asser crassus, pondere injecto vel viro insidente gravatus, et à jumentis super arvum aratum tractus, quo glebæ comminuebantur, et arvum complanabatur, quod verbum רדף , quia Isa. 38, 24, 25, conf. Job 39, 7, cum רדף , complanavit, permittitur, propriè significare videtur; recentiori ævo usitata fortè etiam erant crates vimineæ quarum Plinius ibidem, art. 43, meminit.

Modernus quidem Oriens, exceptâ Indiâ currus ignorat; ast olim non modò plaustra, Gen. 45, 7. Num. 7, 3, 6, 7, 8. 1 Sam. 6, 7, 8, 10, 11, 14. Amos 2, 13. Isa. 5, 18; 28, 28, et currus bellici, sed etiam rhedæ et carpenta splendida usitata erant, Gen. 41, 43; 45, 19, 21; 47, 29. 2 Reg. 5, 9. 2 Sam. 15, 1. Act. 8, 28. Omnes autem currus antiqui duabus duntaxat rotisolvebantur. Carpenta undique contexta matronis usitata fuisse novimus, in Bibliis autem non legimus.

§ 60. *Jumenta agriculturæ.* — Jumenta quorum ope labor agriculturæ sublevabatur, erant tauri, vaccæ, asini et asinæ. Job. 1, 14. 1 Sam. 6, 7. Isa. 30, 24; 32, 20. Cautum duntaxat fuit Deut. 20, 10, ne asinus fortiori jungeretur. Qui verò in Bibliis dicuntur boves, erant tauri; Hebræis enim Lev. 22, 2, omnis eviratio interdicta fuit, nisi fortè lex nonnunquam violata fuerit. Malach. 1, 14. Tauri sub calidioribus climatibus, præsertim si non admodum sagientur, non sunt adeò indomiti, ut aratro jungi non possent; si verò quippiam pinguioribus pascuis facti erant petulantiores, perforabatur eis nasi paries, et annulus ferreus vel ex pillis contortus ~~instituebatur~~ instabatur, cui lorum vel funis alligatus erat, et hoc attracto respiratio adimebatur, quo contumacior etiam taurus faciliè domabatur. Hoc anulo etiam cameli, elephantes et leones vivi capti,

gubernabantur, 2 Reg. 19, 28. Isa. 37, 27. Ezech. 19, 4. Job 40, 24. Tauri demum senescentes, carnem ad alimentum vix idoneam præbebant; quare morti naturali relictis fuisse videntur; nam antiquius ævum his animalibus, laborum sociis, admodum clementer utebatur. Hinc tauris apud Hebræos quoque sua erat dignitas, ut tropi, abipsis deprompti, elegantia minimè carerent. Num. 22, 4. Deut. 33, 17.

§ 61. *Agri præparatio.* — Sementis altero dimidio octobris inchoabat, quo, uti et sequenti etiam novembri et decembri, triticum terræ mandabatur; hordeum verò etiam januario et februario. Ager arabatur, et pars quæ jugo seu bigâ boum per diem arabatur, dicebatur quoque jugum, 1 Sam. 14, 14. Jugum ipsum collo et humeris jumentorum incubabat, et funibus, non cornibus taurorum et vaccarum, sed, ut nunc in Oriente usitatum est, temoni alligatum et adstrictum erat; unde tropi subjugationis desumpti sunt, Os. 10, 11. Isa. 9, 3; 10, 27. Jer. 5, 3; 27, 2; 8, 12; 30, 8. Nahum. 1, 5. Ps. 129, 3; 4. Matth. 11. 29, 30. Gal. 4, 1. Sulcus in Syriâ, attestante Plinio Hist. nat. XVIII, 3, non erat profundus. Canales transjectis sulcis orti, et elevationes, occubantur et complanabantur, Job 39, 10. Isa. 28, 24, 25. Os. 10, 11. Semen probabilius occasione terræ mandabatur, ut Plinius refert; videtur tamen non rarò, prout nunc in Oriente fieri solet, in sulcum fuisse conjectum, ut altero transjecto sulco contegeretur. Quum autem lege Lev. 19. Deut. 22, 9, cautum esset, ne ager aut vinea semine duplicis generis consereretur, et seges hujusmodi sacra esset, id est, sacerdotibus cederet; dubio procul semen frumenti à commixtis seminibus loliorum sedulo purgabatur, atque ita zizanium diligenter separabatur; nam id nequaquam est, ut Thalmudici censent, innoxia degeneratio tritici, sed lolium temulentum, quo panis, et etiam aqua decocta seu cerevisia, vim inebriantem concipit, et sanitati plurimum noxia est; quare hæc cerevisia, *aqua lolii* seu *venenata* dicitur, Deut. 29, 17, 18. Ps. 69, 22. Jer. 8, 14; 23, 15. Os. 10, 4. Hinc Matth. 13, 25, 40, lolium ab inimico, operariis somno meridiano indulgentibus, superseminatum fuisse dicitur.

§ 62. *Messis.* — Segetes in Palæstinâ, jam mense februario tantæ altitudinis sunt, quantæ in nostris terris maio cernuntur. Hoc tempore, quo triticum jam ad cubiti altitudinem excrevit, nonnunquam frigore vel vento frigido, ita læditur, ut spicam non faciat, hic morbus segetis dicitur רדף , et segetes læsæ dicuntur, קדיים שדכוות, Gen. 41, 6. Deut. 28, 22. 1 Reg. 8, 57. 2 Paral. 6, 28. Amos 4, 9. Agg. 2, 17. 2 Reg. 19, 26. Nonnunquam verò segetes, jam mense novembri, à vento orientali hinc inde læduntur, ut flavescant, nec grana concipiant, qui morbus ירקן dicitur, Deut. 28, 22. Amos 4, 9. Jer. 30, 6. 1 Reg. 8, 57. 2 Paral. 6, 28. Agg. 2, 19. Nos priorem morbum, uredinem (*Brand*), et posteriorem, rubiginem (*gesengte Saat*) dicimus; an autem sententia Orientalium, ventos esse horum morborum causam, veritate nitatur, multum abest ut constet.

Segetes, in partibus Palaestinae australibus et in locis planis circa dimidium aprilis, in borealibus et montanis verò tribus hebdomadibus posthàc, aut etiam seriùs maturescunt, et à vigilibus custodiuntur, qui lecto in arbore pendulo, vel contabulatæ lignæ speculæ insident, et aves, quadrupedia et fures abigunt, Jer. 4, 16, 17, conf. Isa. 24, 20. Job. 17, 18. Viatoribus verò lege Deut. 23, 26, indultum erat, spicas de alieno agro vellere, et grana manducare, dummodò falce non uterentur.

Secundà die Paschatis, i. e., 16 à primâ neomeniâ aprilis, primus manipulus hordei maturi ad altare offerebatur, et tum messis inchoabat, conf. Joan. 4, 55. Primùm metebatur hordeum, dein triticum, zea, milium, etc. Exod. 9, 31, 32. Ruth. 1, 22. 2, 23. Tempus messis, quod à Paschate per septem hebdomades, nempe usque ad Pentecosten extendebatur, et hinc nomine hebdomadam messis veniebat, erat festivum, Deut. 16, 9, 12. Jer. 5, 24. Messores erant domini, filii, servi, ancillæ et mercenarii, Ruth 2, 4; 8, 21, 23. Joan. 4, 56. Jac. 5, 4, qui hilares et læti operi vacabant, ut undique cantus resonaret, Isa. 9, 5; 61, 7. Ps. 126, 6. Transcuntes gratulabantur de locuplete messe, Ps. 129, 8.

Antiquissimo ævo spicæ decerpebantur, vel culmi radicibus evellebantur, quod adhucdum in quibusdam Orientis regionibus usitatum est, et hinc à Pharisæis pro labore servili, sabbatum profanante, habebatur, Matth. 12, 1, 5. Hebræi verò utebantur falce, Deut. 16, 9. Joel 4, 13. Jer. 50, 16, ut stipulæ, humi hærent. Demessæ segetes brachiis comportabantur, et in manipulos colligabantur, Gen. 37, 7. Lev. 23, 10, 15. Joan. 24, 10. Ruth 2, 7, 15, 16. Amos 2, 13. Mich. 4, 12. Jer. 9, 21, 22. Manipuli demùm in cumulum congebantur, aut plaustro convehantur, Amos 2, 13. Ps. 126, 6. Seges autem in angulo agri, atque spicilegium pauperibus reliquendum erat, Lev. 19, 9. Deut. 24, 19. Ruth. 2, 2, 22.

Regiones Orientis, nunc plerùmque decimâ, rarò vigesimâ aut tricesimâ fruge fœnus reddunt; ast Matth. 13, 8, ager tricesimâ, quinquagesimâ et centesimâ fruge reddidit et Gen. 26, 12, percipiuntur fruges centuplæ. Herodotus, Strabo et Plinius memorant fœnus frugum centesimum et quinquagesimum, imò etiam trecentesimum. Hæc tanta multiplicatio profectò indè venit, quod grana singula separatim, majori à se invicem distantia, terræ infigebantur, et in fructices succrescebant, Gen. 41, 5, 47, quorum quipiam, referente Plinio loc. cit. XVIII, 23, 51, etiam 300—400 spicas habebant, et in Africâ adhucdum saltem 10 et 15 spicas ferunt.

§ 63. *Area*. — Manipuli manibus hominum vel jumentis, aut etiam plaustis, Amos 2, 13, in aream, comportabantur, et in cumulum aggregabantur, Exod. 22, 5. Jud. 15, 5. Manipulus in agro, quin adverteretur, relictus, nequaquam repetendus, sed pauperibus in spicilegium cedendus erat, Deut. 24, 19. Area erat in ipso agro, et quidem in elatori ejusdem parte, et parietibus tectoque carebat; neque enim aliud quid-

quam erat, nisi spatium orbiculare diametro 30—40 passuum, in quo solum complanatum et contusum erat, Gen. 50, 10. 2 Sam. 24, 16, 23. Jud. 6, 37, etc. Aggregatio manipulorum in aream ad triturationem, tropicè asservationem ad futuras clades designabat, Mich. 4, 13. Isa. 21, 10. Jer. 51, 33.

§ 64. *Trituratio*.—Principio frumentum baculis excutiebatur, quod deinceps in minoribus duntaxat granis, aut in minori quantitate frumenti retentum fuit, Ruth. 2, 17. Jud. 6, 11. Isa. 28, 12, 17; aliàs enim subjiciebatur vel unguis boum, Isa. 28, 28. Deut. 23, 4, vel machinis, Job 41, 22, et quidem hisdem, quæ hodie dùm in Oriente usitatæ sunt. Hæc omnis triturationis quidem dicitur שׁוּר; machinarum autem triplex genus commemoratur. Primum, Jud. 8, 7, 16, non liquet; fortassè erat asser inferiùs acutis lapidibus munitus; secundum, quatuor trabibus in quadrum compositum, inter quas tres cylindriolvebantur, quorum quilibet tribus rotis ferreis, in modum serræ dentatis, instructus erat; tertium denique in modum præcedentis compositum, nisi quòd cylindri, non rotis ferreis, sed acutis fragmentis ferreis, 6 pollices longis, et 3 pollices latis, muniti fuerunt. Fortè hoc genus idem est cum primo. Hæc machinæ, quibus agaso insidebat, junctis bobus, super manipulos solutos et in circulo areæ altitudine 6 et 8 pedum depositos, circum agebantur, et ita grana ex spicis excutiebantur, atque ipsum etiam stramen concidebatur, quod ita contractum שׁוּרָא dicitur. Interim post machinæ cursum vir alius furcâ ligneâ ordinem strati restituebat.—Trituratio tropicè persæpè venit pro magnis cladibus, et si machina dicitur nova, quæ acutior esse solebat, clades designantur eò majores; interdum populus victor sistitur tanquam machina prægrandis, quæ colles et montes, ut stramen, triturat, seu comminuit; nonnunquam tamen victi reverà in terram, sicuti manipuli in aream, prosternebantur, et his machinis triturationis conterebantur, Jud. 8, 7. 2 Sam. 12, 32, Amos 1, 3, conf. Mich. 4, 13, 14. Quia verò Deut. 23, 4, prohibitum erat, ne bovi tritुरanti os ligaretur, conf. 1 Cor. 9, 9, 12. 1 Tim. 3, 18, jumenta machinam trahentia de spicis ad satietatem vorabant; quare hoc intuitu triturationis tropicè designat lautioris vivendi rationem, Os. 10, 10, 11.

§ 65. *Ventilatio*. — Quæ trituratione erant, in medullium areæ conjiciebantur, et deinceps furcâ ligneâ objiciebantur vento leniori Jer. 4, 11, 12, qui stramen et glumam abreptam dispergebat, ut grana, glebæ cum granis infixis, atque spicæ hucusque modum excussæ, in terram deciderent. Glebæ illæ, uti et nunc in Asiâ fieri consuevit, collectæ conterebantur, et cribro à granis separabantur, quod symbolum erat jactationis fortunæ, Amos 9, 9. Luc. 22, 31. Cumulus ventilatus, qui multas fractas, nec plenè excussas spicas complectebatur, rursus in aream exponebatur, et desuper plura juga boum circumagebantur, qui calcatione unguularum grana excutiebant. Demùm frumentum glumæ mixtum rursus palâ objiciebatur vento, qui glumam aufererat, ut grana pura in aream deciderent,

Ruth 3, 2. Isa. 30, 24. Hæc operatio symbolum erat dispersionis populi victi, quâ mali, ut quidem illo ævo existimatum fuit, à bonis separarentur, et tanquam stramen et gluma inutilis abriperentur, Isa. 41, 15, 16; Jer. 13, 24; 15, 7; 51, 2; Job 21, 18. Ps. 1, 4; 35, 5; 83, 14. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17.—Stramen dispersum, quantum quidem ad conficiendos lateres, et ad pabulum jumentorum requirebatur, colligebatur; residuum verò cum glumâ et stipulis, ut supra dictum est, incendio in cineres redigebatur, quod ipsum tropicè pro excidio hominum malorum venit, Isa. 5, 24; 38, 11; 47, 14; Joel 2, 5. Obed. 18. Nahum. 1, 10. Jer. 15, 7. Malach. 3, 17. Matth. 3, 12.—Frumentum in cryptis subterraneis seu horreis custodiebatur; ast progressu temporis non modò in Ægypto, sed etiam in Palæstinâ granaria super terram, ædificata fuerunt, Gen. 41, 35. Exod. 1, 11. 1 Paral. 27, 25.

§ 66. *De vineis.*—Alterum objectum agriculturæ sunt horti, in quibus vel vites, vel arbores frugiferæ et olera coluntur. Agemus primò de vineis. Vites, in quibusdam regionibus Orientis, uti circa littora australia maris Caspii, suâ sponte et absque culturâ crescunt, atque uvæ jucundi saporis ferunt, quæ, primâ mox ætate, homines non invitare non poterant, ut fructicem hunc colerent. Conf. Bonfrer. comment. ad Gen. 9, 20. Hinc paulò post vinum quoque occurrit, Gen. 9, 21; 14, 18; 19, 32, 35; 27, 25; 49, 7. Job 1, 18.—Hebræi in vineis non secus ac in agris colendis erant seduli, et solùm Palæstinæ ingenti fœnore optima vina reddebat. Præ cæteris verò à vino celebrantur montana Engedi, vallis Salinarum, atque valles Escholk, et Sorek, quæ autem postrema vox non modò nomen proprium erat vallis, sed etiam generosissimæ vitis, quæ acinos parvos quidem, sed dulcissimos et jucundissimos, nihil intus ligni habentes, fert, et in regno Maroccano adhucdùm *serki* vocatur, nomine ex Sorek inflexo. Conf. Plinius XVII, 35, 5, et Menochii de Republ. Hebr. L. 7, c. 8, quæst. 9. Aliàs in Bibliis vinum montis Libani et Chelbonense seu Aleppense laudatur Os. 14, 8. Ezech. 27, 18. In Palæstinâ ipsâ adhucdùm crescunt botri pondere 12 librarum; qui non modò permagnos acinos habent, sed etiam à viro unico illæsi procul portari non possunt, Num. 13, 24, 25. Cæterùm uvæ Palæstinæ pleræque sunt rubræ seu nigræ; unde descendit phrasis: *sanguis uvarum*, Gen. 49, 11. Deut. 32, 14. Isa. 27, 2, 3. Eccles. 39, 26. 50, 15.—Nonnullæ vites in illis terris, arboribus innixæ, in magnam excrescunt altitudinem et crassitudinem, atque ex his statuæ baculi ut sceptræ regum parabantur, Ezech. 19, 11.

Vitis spontè sine culturâ crescens, de quâ diximus, non est, quæ 2 Reg. 4, 39. 1 Reg. 6, 18, vitis campi dicitur; hæc enim est, sicut et in Vulgatâ nostrâ rectè vertitur, *colocynthis*, quæ Jer. 2, 21, *vitis peregrina* seu *degener* dicitur. Denique vitis Sodomæ est solanum melangenæ, cujus fructus, ut supra dictum est, *uvæ lolii temulenti*, seu *venenatæ* vocantur.

§ 67. *Situs et dispositio vinearum.*—Vineæ plerùmque in declivi collium et montium plantabantur, in quo

terra, persæpè super nudas petras aggesta, nonnisi macerie suffulciebatur, Isa 5, 1. Jer. 31, 5. Joel 4, 18. Amos 9, 13. Mich. 4, 6. Erant autem, testibus Strabone et Plinio, in locis quoque palustribus et irriguis vineæ percelebres, ubi vites altissimè excrescebant, et ex his inprimis supellectilia supra dicta conficiebantur, quum palmites aliarum vitium non essent nisi alimentum ignis, Ezech. 17, 1, 8; 9, 10, 11; 15, 1, 5; 19, 11.

Vites serbantur surculis aut malleolis. Plinius ibid. XVII, 35, n. 6, ait, vineas fuisse quintuplicis generis, nempe vel sparsis per terram palmitibus, vel per se vite subrectâ, vel cum adminiculo sine jugo, vel compluviatas quadruplici. Nostrum non est, hæc omnia persequi; id modò annotasse juverit, Plinium rem nequaquam acu tetigisse, si L. XVII, c. 35, 15, dicit, in Syriâ et totâ Asiâ morem prævalere, quo vites per terram sparguntur; id quidem convenit cum Ezech. 17, 6, 7; sed vites plerasque in altitudinem excrescentes, et arboribus, vel sustentaculis, vel jugo qualicumque innixas, vel per se ipsas consistentes, prodit phrasis proverbialis sæpius recurrens, *sedere sub vite suâ et sub ficu suâ*, i. e., vitâ tutâ et prosperâ frui, 1 Reg. 5, 5. Jer. 5, 17; 8, 13. Os. 2, 12. Mich. 4, 4. Zach. 3, 10. Quod Deut. 22, 9, cavetur, ne vinea duplici semine conseratur, et quæ ita consita esset, sacerdoti cederet; non de arboribus, sed de oleribus, quæ in intervallis vitium, quæ magna erant, serbantur, capiendum est.

Vineæ cinctæ erant veprete vel septo, vel macerie, Num. 22, 24, Ps. 80, 13. Prov. 24, 31, Isa. 5, 5; 27, 2, 3. Jer. 49, 3. Neh. 4, 3. Matth. 21, 33. Ædificatæ quoque in eis erant turres, Isa. 5, 2. Matth. 21, 25, quæ nunc quidem in illis terris, 30 pedes longæ et latæ, atque 80 pedes altæ sunt. Hæ turres erant speculæ custodum, qui fures, belluas et inprimis vulpes et canes aureos arcebant, Cant. 1, 6; 2, 15. Lege tamen Deut. 23, 25, cautum fuit, ne custos transeuntem prohiberet, uvas decerpere, quas manducaret in viâ, si modò eas non vase aliquo auferret.

§ 68 *Cultura vinearum.*—Modus vitem putandi, et ipse quoque singularis culter vin colæ, jam ævo Mosis notissimus erat, Lev. 25, 3, 4; conf. Isa. 2, 4, 5, 6; 18, 5, Mich. 4, 3. Joel 4, 10. Quum autem Exod. 34, 26, et Num. 18, 11, vindemia novæ vineæ primis tribus annis interdicta esset, et uvæ quarti quoque anni, usui sacro dedicatæ essent, vites dubio procul his primis annis, ita putabantur, ut paucæ gemmæ relinquerentur, et vites anno quinto, quo prima profana, i. e., libera erat vindemia, robustiores et fertiliores fierent. Triplicem putationem hinc inde consuetam fuisse, nempe martio, aprili et maio, non modò Brochardus, sed et Plinius XVI, 49 testatur, atque Homerus quoque pro noto ponit, Odys. VII, 420. Cæterùm Hebræi vineas elapidabant, et fodiebant. Isa. 5, 2. Palmites, nisi arbores obreperent, pedamentis vel jugis alligabantur, et vitibus, quæ per terram spargebantur, breves ad innitendum caveæ circumdabantur, scrobibus per ambitum factis, ne

vagi palmites inter se pugnarent occurrentes. Hæc solertia culturæ in allegoriis, quæ à vineis depromuntur, ritè æstimanda est, Isa. 5, 1; 27, 2, 6. Ps. 80, 9, 13. Matth. 21, 33, 46.

§ 69. *Vindemia et torcular.* — Vindemia in Syriâ mchoat medio septembri, et continuat usque in medium novembrem; quæpiam uvæ in Palæstinâ autem jam junio et julio maturæ sunt, quòd fortassè triplici putatione vitis venit, quâ positâ, etiam triplex est vindemia, prima mense augusto, secunda septembri, et tertiâ octobri; uvæ tamen in vitibus adhuc novembri et decembri habentur. Recematio ab Hebræis relinquenda fuit pauperibus, Lev. 19, 10.

Tempus vindemiæ erat lætissimum, Jud. 9, 27. Isa. 16, 10. Jer. 25, 30; 48, 34. Canticis undique resonantibus uvæ abscindebantur et comportabantur in torcular, quod erat in ipsâ vineâ, Isa. 5, 2. Zach. 14, 10. Agg. 2, 15. Matth. 21, 33. Apocal. 14, 19, et constabat duobus receptaculis, quæ vel lapidibus ædificata, et gypso obducta, vel grandiori saxo excisa erant. Alterum superius, נא dictum, nunc quidem in Persiâ est ferè 8 pedes longum et latum, et 4 pedes altum, in quod uvæ conjiciuntur, et à quinque viris calcantur, ut mustum, per foramen, quod in pariete penès fundamentum receptaculi adaptatum et elathratum est, in receptaculum inferius defluat. Calcatio torcularis erat molesta et squalida; vestes enim rubro musto inquinabantur, Isa. 63, læta tamen et cum cantu ad modum instrumentorum musicorum peragebatur, atque calcatores sæpè exclamabant *hedad*, ut saltatio quæpiam fuisse videatur, Isa. 16, 9, 10. Jer. 25, 30; 48, 32, 33. Tropicè vindemia, recematio et calcatio torcularis, prælia et ingentes clades significant, Isa. 17, 6; 63, 1, 3. Jer. 49, 9. Lament. 1, 15.

Mustum, ut hodièdum in Oriente usitatum est, in magnis amphoris asservabatur, quæ in terram defodiebantur; *cellæ vinariæ* non erant subterraneæ, sed super terram ædificatæ, in quibus amphoræ, ut nunc in Persiâ, in terram infossæ erant, vel humi consistebant. Olim tamen mustum quoque in utribus asservabatur, qui ne fermentatione rumperentur, novi erant, Job 32, 19. Matth. 9, 17. Marc. 2, 22. Mustum partim quoque coquebatur, ut syrupus fieret, qui nomine mellis comprehenditur, Gen. 43, 11. 2 Paral. 31, 5. Ipsæ etiam uvæ partim in aprico siccabantur, et in massas coagmentabantur, quæ צמרים ופירות אשכולים dicebantur, 1 Sam. 6, 19, 25; 18, 30; 2 Sam. 16, 1. 1 Paral. 12, 14. Os. 3, 1. Ex his uvis passis, vino impositis, et rursus expressis, vinum dulce conficiebatur, quod æquè mustum dicebatur, Act. 2, 13.

§ 70. *De Hortis.* — Olera et arbores frugiferæ, prima erant agriculturæ objecta; hinc horti sunt antiquissimi, et nullo non tempore frequentes erant. Ab Hebræis dicebantur גן, recentiori ævo nomine quoque persico פריה, παράδεισος, *paradisus*, veniebant, et sedulò colebantur. Hebræi recentiores ad hortorum culturam eò magis excitabantur exemplo Syrorum, quos Plinius ab hac culturâ præ cæteris laudat. Arbores multiplicabantur semine et surculis vel mal-

leolis, dein transplantabantur, fodiebantur, stercorabantur et putabantur, Job. 8, 16. Isa. 17, 10. Insertæ tropicè occurrit, Rom. 11, 17, 24. Nunc quidem horti in Persiâ hono ordine dispositi, sed in regno Othomanorum simplicissimi sunt; fons tamen, aut rivus, vel receptaculum aquarum nunquàm deest, Dan. 13, 4. Eccles. 21, 40, 41. In Bibliis horti à potiori parte arborum denominantur, ut *hortus nucum*; *paradisus malorum punicorum seu granatorum*, Cant. 6, 11; 4, 13, uti et sylva Palmarum erat hortus grandis in planitie Jeriehuntinâ, in quâ, teste Strabone p. 763, palmis aliæ quoque arbores interpositæ erant. Orientales hodierni hortos non minùs amant quàm antiqui Hebræi, non modò quia fructus delicatiores ferunt, sed etiam quia umbra est gratissima, et aquis, quibus horti carere non possunt, aura refrigeratur, 1 Reg. 22, 2. 2 Reg. 25, 4. Os. 9, 13. Cant. 4, 13; 6, 1. Eccl. 2, 5. Joan. 8, 1; 20, 15. Hebræi etiam post mortem in hortis quiescere amabant, idèoque in ipsis passim sepulcra parabant, 2 Reg. 9, 27; 21, 18, 26. Marc. 15, 46. Matth. 26, 39. Joan. 18, 1, 2. Hinc etiam regiones amœnæ dicuntur hortus Dei, i. e., paramœnus, et arbores quoque frequenter tropicè pro hominibus veniunt; semper virentes et frugiferæ significant probos; infructuosæ autem et aridæ improbos, et altissimæ cedri reges, Job 26, 19. Ps. 1, 3, 5; 92, 15. Os. 14, 6, 7. Jer. 17, 8. Dan. 4, 1; 7, 10. Luc. 23, 31. Matth. 3, 9; 7, 17, 20; 12, 33. Ezech. 17, 3; 4, 21; 31, 3, 13. Imò cætus quoque hominum sylvæ, atque multitudo improborum vepretibus assimilatur, Isa. 9, 10; 10, 19, 33, 34; 11, 1. Quaspiam arbores, in Bibliis sæpius commemoratas, et aliundè minùs notas paucis enarrabimus.

§ 71. *Oleæ.* — Antiquissimum et admodum quæstuosum objectum rei rusticæ, erant oleæ, quarum ramus jam Gen. 8, 12, et deinceps omnibus gentibus perpetuò fuit symbolum pacis et prosperitatis. Oleum jam occurrit Gen. 28, 18. Job 24, 11, quod culturam arboris multò antiquiorem fuisse docet. In Palæstinâ oleæ sunt optimæ indolis, et præbent oleum præstantissimum; hinc regio etiam ab his arboribus laudatur, inprimis opposita Ægypto bonis oleis carenti, Num. 18, 13. Deut. 7, 13; 11, 14; 12, 17; 18, 51. His arboribus conducit solum jejunum, arenosum, siccum et montosum; undè et mons Olivarum nomen duxit. Arbor, aspectu jucunda, et hieme quoque virescens, ramos latè porrigit; quare symbolum erat multarum prolium, Ps. 52, 10; 128, 3. Os. 14, 7. Jer. 11, 16, 17. Perdurat etiam 200 annos, et eâ vivente jam adsunt juvenes oleæ, quæ locum morituræ occupant; nihilominus etiam surculis plantari solent. Cultura non est alia, nisi fossio terræ, et putatio ramorum vel frondium. Fructus palato quidem suaves sunt, ferè omnes tamen in torcular conjiciuntur, ut oleum obtineatur, cujus ex unâ arbore nonnunquàm 1000 libræ percipiuntur. Hinc Hebræi cum Tyriis quoque magnam olei mercaturam faciebant, Ezech. 27, 17, conf. 1 Reg. 5, 25, et regibus Ægypti oleum dono mittebant, Os. 12, 2. Cætemum hæcæ olearum, antequàm maturescant,

manibus decerpuntur, vel leniter decutiuntur, Isa. 17, 6; 24, 13. Deut. 34, 20, atque, si adhuc virides sunt, et non torculentur, sed solum tundantur et exprimantur, oleum generosissimum fundunt, omphacinum, et etiam tusum et viride. Torcularia verò ad exprimendum oleum erant singularia, כַּשְׂרֵי נָרִי dicta (undè nomen Γρηδομασσυ, Matth. 26, 30. Joan. 18, 4, descendit), in quibus olivæ calcabantur, Mich. 6, 15, et primum flumen secundo, ac secundum tertio generosius erat. Maturæ baccæ olivarum fundunt oleum levius. Oleum generosissimum aromatibus mixtum, ad unctiones, reliquum ad omnes cibos adhibebatur; quare etiam in sacrificiis, quæ quasi convivium regis Dei erant, olei usus præcipitur, Lev. 2, 1, 7; 15, 6, 8, 9; conf. Bonfrer. Comment. ad Lev. 1, 1, 16, et Menochii de republ. Hebr. L. 2, c. 9, quæst. 1.

Cotinus, κότινος, et oleaster, ἀγριελαιος, dicuntur ambæ quidem olivæ sylvestres, diversæ tamen sunt arbores, etsi nonnunquam ab ipsis Græcis confunduntur. Fructus cotini nonnisi ad colores inducendos utilis; oleaster verò, seu agrippa elæagnus Linnæi, ipsa est olea sine culturâ, cujus ramusculi, teste Sculzio in der Sammlung der Reisen von Paulus VI, 290, sterilibus oleis cultis inseruntur, ut fertilitas promoveatur, conf. Rom. 11, 17, 24

§ 72. *Ficus*. — Non minùs frequentes in Palæstinâ sunt ficus, quæ in solo quoque arido et arenoso proficiunt, atque nequaquam, ut in nostris hortis, frutices, sed arbores sunt, non quidem rectè in altum excrecentes, attamen altæ et frondosæ, quarum umbra peramœna est, Hebræis benè cognita, Mich. 4, 4. Os. 2, 6. Pullulant æquinotio verno, Luc. 21, 27, 30, Matth. 24, 32, et primum fructus, nullis præcedentibus foliis et floribus, protrudunt; folia demùm circa finem martii progerminant, Matth. 21, 19. Marc. 11, 13. Fructus triplicis sunt generis: 1° ficus præcox, quæ æquinotio verno progerminat, nondùm matura grossus, et matura ficus præcox dicitur, Cant. 2, 13. Os. 9, 10. Jer. 24, 2; altero dimidio junii maturescit, conf. Marc. 11, 13. Matth. 21, 19, atque reliquis sapore præcellit, Os. 9, 10; 2° ficus æstivalis seu carica, circa dimidium junii prorumpit, et augusto maturescit; 3° ficus hyemalis quæ augusto protruditur, et non maturescit nisi defluis jam foliis arboris, circa finem novembriis. longior et colore magis fusco est. Ficus omnes, imprimis autem præcoces, maturæ spontè decidunt, Nah. 3, 12. Manducantur recentes, partim verò in aprico siccantur, et in massas coagmentantur, quæ דבליה דבליה dicuntur, 1 Sam. 25, 18; 30, 12; 2 Reg. 20, 7; 1 Paral. 12, 40. Cæterùm parabola Luc. 13, 6, seq., ex studio hortensi Orientalium deprompta, et à palmâ, cui sterili hâc ratione mederi posse fingitur, ad ficum translata est.

Sycomorî figurâ et magnitudine moris similes sunt, et non modò in Ægypto, sed in Palæstinâ quoque, imprimis in planis littoribus Judææ frequentissimæ sunt, 1 Paral. 27, 28. 2 Paral. 1, 15; 9, 27. 1 Reg. 20, 27. Ps. 78, 47. Stirps crassior, mox in plures ramos, ferè horizontaliter extensos, diffunditur, et altissimè q. a.

dem exrescit, facilè tamen in ramis conscenditur, Luc. 19, 4, 5. Semper viret et lignum ejus, quod nigrescens est, in millia annorum perdurat, ideòque in ædificiis præcipuus erat ejusdem usus, 1 Paral. 27, 28. Isa. 9, 9. Fructus, qui non ex ramis et inter frondes, sed ex ipso stipite prorumpunt, similes ficubus, granis tamen interioribus carent, et prædulces atque hinc stomacho molesti sunt; quare iis non vescuntur, nisi qui melioribus carent. Non maturescunt, nisi ungue vel ferro vellicentur, quo facto succum instar lactis emittunt, et vulnere deinceps nigrescente, permaturescunt, Amos 7, 14. Arbor est fertilissima; septies enim per annum hos largè profert fructus, qui à pauperibus quatuor mensibus manducantur.

§ 73. *Malus Punica*. — Malus punica (sive granatum) Persiæ, Arabiæ, Ægypto et Palæstinæ domestica, arbor generosissima, nequaquam tamen alta, et mox ab humo in ramos diffusa, ideòque à nonnullis accensetur fruticibus; verùm fructus est aspectu pulcherrimus, et gustu suavissimus, magnitudine magni mali, diametro nempe trium vel quatuor pollicum, superiùs quasi coronâ cinctus, colore primùm viridi, augusto et septembri autem rubescente et subfusco, cortice crasso et duro, sed tamen fragili. Interiora flava sunt, et pluribus pelliculis carnosis completa, quæ multum succum dulcem amarulentumque, et grana quoque alba purpureaque complectuntur, Num. 13, 24; 20, 5. Deut. 8, 8. Forma horum fructuum, arte expressa, non leve erat ornamentum, Exod. 28, 33, 34; 34, 39. 1 Reg. 7, 18.

Citri et mali aurantiæ recentiori ævo ex Persiâ in Palæstinam transplantatæ fuisse videntur; si enim Palæstinæ indigenæ essent, nomen quoque hebraicum non deesset; nam fructus arboris decoræ, Lev. 23, 40, nec citrum, neque malum aurantium, sed fructum cujuslibet arboris generosæ, uti malum punicum et dactylos significat.

§ 74. *Balsamum*. — Balsamum est frutex, et arbor; succus verò ille odorifer et saluberrimus, qui propriè balsamum dicitur, non ex arbore, quæ in Jaman *Abu Schæmm*, dicitur, sed ex frutice stillat, qui montibus Meccæ et Medinæ domesticus est. Quemadmodùm autem hi frutices admodùm seculo XVI et XVII in Ægypto ad Mataram non procul à Kaherâ (Cairo), in horto arte colebantur, sic quoque olim in Gilead, et demùm in vicinâ Jerichuntis et Engedi cultos fuisse, testes locupletissimi sunt Gen. 37, 25; 43, 11. Jeremias c. 8, 22; c. 46, 11; c. 51, 8. Ezech. c. 27, 17. Josephus Fl. de Bell. L. IV, c. 8, § 3. coll. Archæol. L. VIII, c. 6, § 6; L. XX, c. 4, § 2. Plinius Hist. Nat. L. XII, c. 2, 5; Solinus, c. 35, § 5; Tacitus Hist. L. 5, c. 6; Diodorus Siculus L. XIX, c. 98; Strabo pag. 763, et Justinus Ærog L. XXXVI, c. 3, ut conjecturæ, quæ in contrarium prolatae sunt, prorsus nihil evincant. Tres sunt hujus plantæ species, duæ quidem fruticum, et tertia arboris. Succum emittunt junio, julio, et augusto, qui vase testaceo excipitur; frutex quoque instrumento ferreo vel osseo vulneratur, ut copiosorem emittat succum, qui v. r. o.

minus generosus est. Hic succus dicitur *oppobalsamum*. Fructus fruticis, qui aliquot grana continet, expressus, fundit *carpobalsamum*. Rami denique abscissi, chemicis operationibus coguntur fundere *xylobalsamum*.

§ 75. *Palma*. — Palma in Oriente et Africâ frequens; in Palæstinâ verò nostro quidem ævo rarior est, cujus ratio non est, nisi defectus cultorum; hæc enim arbor, ut fructus saposos producat, solertes requirit colonos. Olim sub sedulis Hebræis erat frequentissima, uti non modò ex Levit. 23, 40. Deut. 34, 3. Jud. 1, 16; 3, 13; 4, 6; sed etiam ex Diodoro Sic. L. II, c. 48 et 53, et L. XIX, c. 98; Strabone p. 763, 800, 818; Tacit. Hist. L. V, c. 6; Plinio H. N. L. XIII, c. 6 et 8; Solino c. 35, § 12; Josepho Fl. de B. J. L. II, c. 9, § 1, L. III, c. 3, § 3, c. 10, § 8, L. IV, c. 8, § 2 Archæol. L. XV, c. 4, § 2, L. XVIII, c. 2, § 2, et ex nummis quoque Judæorum et Romanorum liquet, qui palmam æquè ac manipulum tritici et uvam tanquàm symbolum Judææ, exhibent.

Palma amat clima calidum et solum arenosum, argillosum et nitrosum, in quo tamen rivus aut aqua, quâ rigetur, non desit; hinc in vallibus et planitiibus lætè crescit. Exod. 15, 27. Stirps est rectus et altissimus, qui nonnisi in vertice coronam gestat frondium toto anno virentium. Quare Hebræis non modò figura ejus pro ornatu veniebat, 1 Reg. 6, 32, sed symbolum quoque erat personæ pulchræ, Cant. 7, 8, etiam hominis probi, Ps. 1, 3; 92, 13. Fructus crescunt in pediculis, qui ex ipso stirpe in angulis frondium progerminant; et quùm palmæ aliæ sint mares, aliæ feminæ; semen ex floribus palmæ masculæ tempore opportuno in arborem femellam transferendum est; quod si omittatur, aut justo citiùs vel seriùs fiat, palma femina, prout mascula, fructum non fert, Job 15, 31, 32. Si autem tempore opportuno impregnatus est fructus, excrescit in magnos botros dactylorum, qui augusto, septembre et octobre maturescunt, atque partim recentes manducantur, partim verò in torculari, ex salicibus plexo, exprimuntur, et expressi in massas compinguntur et asservantur. Succus expressus est vinum dactylorum, olim percelebre, cujus nomine etiam comprehendebatur ille potus, qui arefactis illis massis dactylorum, si aquis calidis macerati et expressi fuerant, parabatur. Frondes palmarum Hebræi festo tabernaculorum in manibus gestabant, Lev. 23, 40, et regibus solemniter urbem intrantibus in viâ sternebant, 1 Machab. 13, 51. Matth. 21, 18. Græci verò frondem palmæ victoribus athleticis porrigebant, conf. Apocal. 7, 6. Cæterùm hæc arbor Orientalibus præcipua et nobilissima est; unde est sententia: *Frons palmæ et arundo*, Isa. 9, 13; 19, 15, quæ permutatur cum *caput et cauda*, et idem valet, ac *summum et infimum, princeps et abjectissimus*.

§ 76. *Terebinthi et Pistacia*. — Terebinthi dicuntur תרבותיים Gen. 49, 21, אלה; quæ nomina à punctatoribus nonnunquàm cum אלה et אלה *quercus*, permutata fuisse videntur. Arbores sunt magnæ, multis ramis et foliis, toto anno virentes; per mille annorum

durant, et tandem emorientes, loci hæredem relinquunt surculum, qui sit arbor, ita ut terebinthi in locis suis sint quasi perpetuæ; quare loca ab illis, non secùs ac ab urbibus, dominantur, Gen. 13, 8. Jud. 6, 11. 1 Sam. 10, 3. 2 Sam. 18, 19, 21. Isa. 6, 13. Ezech. 6, 13. Nonnunquàm sunt symbolum proborum, qui Isa. 61, 3, צדק אלהי dicuntur.

Pistacium, est arbor terebintho simillima; fructus verò pistacii, qui Gen. 43, 11, *Botnim* dicitur, et octobre maturescit, est generosissima nucum species, aliquatenus amygdalo similis, sed sapore longè præstantior, et ideò Orientalibus charissimus. Nuces nostræ seu juglandes, in Palæstinâ sunt frequentes, Avellanæ autem seu Prænestinæ desiderantur, et ex Occidente in plagas orientales devehuntur; nam תל quod quipiam nucem Avellanam significare arbitrati sunt, amygdalorum nomen est.

Reliqua de culturâ hortorum et regno vegetabili, vide in Olai Celsii Hierobotanico. Upsalæ 1745-47. T. II, in-8, et in Walchii Calendario Palæstinæ 1785. Gottingæ in-4.

§ 77. *De Apibus et Melle*. — Quanquàm laus Palæstinæ, regionis lacte et melle manantis, Exod. 3, 8, 17; 13, 5; 33, 3, Levit. 20, 24. Num. 13, 28; 14, 8; 16, 14, Deut. 6, 3; 11, 9; 26, 9, 15; 27, 3, 31, 30. Jos. 15, 16, Jer. 41, 5; 32, 22, Ezech. 20, 5, est proverbialis, et hinc Num. 16, 13, de Ægypto quoque usurpatur; apes tamen habet frequentes, quæ non modò in alvearibus, quæ ex argillâ, confracto stramine mixtâ, parari solent, asservantur, sed etiam in arboribus concavis et fissuris rupium favos fingunt, Deut. 32, 13. Ps. 81, 17. Examina apium, Deut. 1, 44, in Oriente sunt numerosiora; apes quoque illos, à quibus offenduntur, majori rabie persequuntur, ac aculeus earum est vehementior, et inflammationem infert molestiorem, ut animalcula hæc non solum hominibus singulis, sed nonnunquàm gentibus quoque integris gravissimas molestias creaverint; quare symbolum sunt hostium ferocium, Deut. 1, 44. Ps. 118, 11, 12. Sibilo tamen seu potiùs tinnitu, uti in nostris regionibus, in certum locum pellici possunt, Isa. 7, 18.

Hebræos diligentem horum animalculorum curam gessisse, liquet ex copiâ mellis, quo magna cum Tyriis commercia tractabant, Ezech. 27, 17. Hinc mel in Bibliis frequenter memoratur, et quidem non modò favum, sed etiam eliquatum, quanquàm nomine דבש non semper venit mel apium, sed sæpè etiam syrupus dactylorum et musti, Gen. 43, 11, atque etiam μέλι ἀγριον, *mel agreste*, 1 Sam. 14, 25, 27, Matth. 3, 4, quod non est mel apium, quæ in fissuris rupium favos fingunt; hoc enim venit nomine דבש כסלע, Deut. 32, 13, Ps. 81, 17; neque, est manna liquidum, *terengabin* dictum, etsi olim mellis quoque nomine comprehensum fuit; sed est mel roscidum, seu excrementum, quod apes copiosissimum in folia arborum, in quibus sunt, ejiciunt, ut in terram quoque defluat, 1 Sam. 14, 25, 27.

Antiqui mel pro nostro saccharo usurpabant, et

multum adamabant; quare symbolum est amoenitatis et jucunditatis. Prov. 24, 13, 14. Cant. 4 11. Eccl. 24, 27. Quia verò majori quantitate gustatum, vomitum promovet, symbolum quoque est fastidii aut nauseæ, Prov. 25, 16, 17.

§ 78. *Piscatus.* — Pisces Hebræis sicut Orientalibus omnibus, in amore et deliciis erant, Num. 11, 5; quare piscibus Jordanis, lacus Gennesareth et maris quoque Mediterranei minimè parcebant. Lex Mosaica enim tantum illos qui pinnulis, vel squammis carent, interdixerat, Lev. 11, 9. Hinc occurrit porta Piscium Jerosolymæ, à foro piscium denominata, 2 Paral. 33, 14. Neh. 3, 3; 12, 39. Isa. 19, 8. Ezech. 26, 1; 5, 14; 47, 10, atque piscatores symbolum sunt hostium, Isa. 19, 8. Jer. 10, 16. Habac. 1, 15. Ad lacum Gennesareth fuisse magna piscium commercia tractata, Strabo testatur; hinc et Apostolorum aliqui, ex hac vicinìa oriundi, erant piscatores; atque hoc hominum genus fuisse impigrum et solers, liquet ex Luc. 5, 15; conf. Matth. 4, 19. Instrumenta piscatus erant hamus, Job 40, 25. Isa. 19, 8. Habac. 1, 15, jaculum ferreum, Job 40, 3, atque rete, Isa. 19, 8; 51, 20. Habac. 1, 15, 16. Job 19, 6.

§ 79. *Vervactum.* — Omni anno septimo res rustica per universam regionem intermittenda erat, nihil serendum, vites et oleæ non putandæ, et quæ spontè cresceret, non metendum, nec vindemia agenda, neque arborum fructus legendi, sed omnia, sine culturâ nata, pauperibus, peregrinis et feris relinquenda erant, Levit. 25, 1, 7. Deut. 15, 1, 10. Hæc lege cautum fuit, ut ferarum genera conservarentur, solum novas vires caperet, et pauperibus subveniretur; quare etiam anno sexto singularis ubertas à Deo promissa fuit. Levit. 25, 20, 24.

Neque tamen propterea Hebræi annum septimum prorsus otiosi transigere debuerunt; poterant enim piscari, venari, apes et greges curare, ædificia et suppellectilia reficere aut nova parare, lanam, gossypium, linum, et pilos caprarum, camelorum et asinorum in opus consumere, atque de eo quod abundabat, commercia tractare. Denique diutiùs quoque in sacro tabernaculo vel in templo, ubi hoc anno lex Mosis prælegebatur, commorandum fuit, ut de officiis et religione, atque de historiâ gentis, et de beneficiis à Deo impertitis instruerentur, Deut. 31, 10, 13. Hæc autem quies terræ, ut Moses Lev. 26, 33, 34, prædixit, longo tempore neglecta fuit, 2 Paral. 36, 21; post exilium accuratius observabatur.

CAPUT V.

DE ARTIBUS.

§ 80. *Origo artium.* Res arduæ, nisus consequendi commoda, atque casus fortuiti docuerunt prima artium rudimenta, et quidem pleraque initia inventa sunt mox primâ hominum ætate, quâ majores difficultates et incommoda urgebant, et longævitas subveniebat ut faciliùs paulisper perfici possent; hinc sequenti ævo, de quo fusior nonnihil historia restat, jam plures artes occurrunt, et seculo post hominis creationem

quarto, Gen. 4, 21, 23, cuprum quoque et ferrum malleo subjectum, atque instrumenta musica memorantur. Civitas, quæ cum agriculturâ non oriri non potuit, primis inventis refugium et fomentum præbebat, et locum tribuit inventa ad majorem perfectionem perducendi; id jam ante diluvium contigit, ut ex prægrandi navi Noachi colligitur.

Ferrum etiam inveniri solidum, testes sunt Bergmann Physische Erdbosohreibung I, 200, 451, 471, et Sonnerat Reis. 306, 361, Ausg. 1783.

§ 81. *Artes à diluvio usque ad Mosen.* — Noe atque filii ejus, qui tantam navem ædificârunt, artibus benè exercitati erant; alia quoque artificia saltem viderant, et post diluvium etiam ista, quâ potuerunt ratione, imitati sunt. Hinc inter Noachidas, qui in civitates coierunt; non multò post, plures artes et utensilia arte parata obvia sunt, Gen. 9, 20; 10, 3-9; 11, 1-16; 12, 7, 8; 15, 10; 17, 10; 18, 4, 5, 6; 19, 32; 21, 14; 22, 10; 23, 13, 16; 24, 22, 53, 61, 66; 26, 12, 15, 18; 27, 3, 4, 14; 31, 19, 27, 34; plura alia, quæ progrediente tempore occurrunt, attentum Bibliorum lectorem latere nequaquàm possunt.

§ 82. *Artes inter Hebræos sub Mose.* — Hebræi in Ægypto, quæ olim artibus præ aliis regionibus excellerebat, permulta didicerunt; hinc demùm in Arabiâ Petræâ inter eos erant, qui omnia artificia pro sacro tabernaculo conficiebant. Lex Mosaica quidem artes non fovit, nequaquàm tamen interdixit aut vilipendit, sed uti id temporis apud alias gentes moris erat, industriæ populi reliquit.

§ 83. *Artes Hebræorum in Palæstinâ.* — Paulò post obitum Josuæ, à Joabo ex tribu Juda, condita quidem fuit vallis artificum, 1 Paral. 4, 14, conf. Neh. 11, 35, et aderant eâ ætate fabri auri et argenti, Jud. 17, 3, 5; artes verò vix quidquam proficiebant, etsi quæ necessariae erant, nunquàm deessent, nisi fortè quando artifices ab hostibus abducti fuerunt, Jud. 3, 31; 5, 8, 1, Sam. 13, 19. Faciliora verò instrumenta, ad rem rusticam necessaria, quilibet sibi ipsi parabat. Feminae quoque, et quidem etiam matronæ probæ, fila ducebant, texebant, acu pingebant, et vestimenta non tantum pro suâ familiâ, sed etiam pro mercatu conficiebant, Exod. 35, 25. 1 Sam. 2, 19. Prov. 31, 18, 34. Act. 9, 39. Hinc non erat merces, nisi artificibus, qui difficiliora tractabant, uti qui currus construebant, lapides scindebant, idola sculpebant vel ex metallo fundebant, aut aurum, argentum, vel æs in opus convertebant, denique sigulis, et aliis similibus artificibus; Jud. 17, 4. Isa. 29, 16; 30, 14. Jer. 28, 23. Zach. 12, 13. Hi artifices non erant, ut inter Græcos et Romanos, servi, sed ingenui, Jer. 24, 1; 29, 3; 2 Reg. 24, 14, et crescente sub regibus luxu, augebantur. Jam sub Davide et Salomone aderant, qui palatia et templum exstruere possent, et ab artificibus Tyriis, qui Hebræis erant superiores, discebant, 1 Paral. 14, 1; 22, 15; in historiâ Hebræorum occurrunt plura instrumenta et artificia metallurgica, ex quibus colligitur plures artes cognitae fuisse.

§ 84. *Artes post exilium.* — In exilio multi Hebræi,

quia non ubique agros fertiles, quos colerent, reperiebant, artibus et mercaturæ se addicebant; quod demùm, quùm progressu temporis in quàm plurimas regiones dispergerentur, adeò invaluit, ut Thalmudici præciperent parentibus ne negligerent filios docere artem vel opificium; quare in Thalmude plures eruditi quoque Judæi memorantur, qui artem aut negotium quodpiam tractabant, et in novo quoque fœdere Josephus, nutritius Jesu, erat artifex, qui ligna in opus convertebat; Simon refertur fuisse coriarius in urbe Joppe, Act. Ap. 9, 43; 10, 32; Alexander, eruditus Judæus, dicitur ærarius, 2 Tim. 4, 14, atque ipse Paulus et Aquila erant *συναγογισται*. Quæpiam tamen negotia, non modò Græcis, sed etiam Judæis, hæc recentiori ætate infamia erant; agasones enim asinorum et camelorum, tonsores, remiges seu nautici, pastores et caupones, à Rabbiniis prædonibus accensentur. Ast illi *αισχροπρόδοις* Ephesii, 1 Timoth. 3, 8, et Cretenses, Tit. 1, 7, qui alioquin, testibus scriptoribus antiquis, nullum lucrum existimabant turpe, non erant alii quàm qui injustis artibus quæstum faciebant. Artifices Græci nobiliores, ævo Apostolorum jam societate quâpiam inter se nexi erant, Act. 19, 23, conf. Xenophon Cyrop. VIII, 2, 4. De quibusdam artibus sigillatim agendum est.

§ 85. *Antiquitas artis scribendi.* — An primùm scriptura symbolica, dein hieroglyphica, demùm syllabica, et denique litteralis, inventa sit, non liquet, neque id hoc loco quaritur, sed quâ ætate litteræ repperitæ sint. Omnes antiqui hoc ingeniosum inventum Asiæ vel regionibus orientalibus et ævo admodùm remoto, etsi de ipsâ ætate nil certum referunt, attribuant, et consentiunt quoque litteras in Græciam ex Phœnicæ allatas fuisse per Cadmum, et quidem si antiquo chronico Parenis fides est, anno 1519 ante Christum, seu 45 post obitum Mosis.

In Oriente litteræ profectò pluribus seculis translationem in Græciam præcesserunt. Anticlides apud Plinium Hist. Nat. VII, 57, litteras in Ægypto inventas esse tradit, et ex antiquis monumentis adprobare conatur, 15 annis ante Phoroneum, antiquissimum Græciæ regem, i. e., anno 409 post diluvium, et 117 Abrahami; inventio autem hæc profectò non est, nisi illatio antiquioris inventi Phœnicii in Ægyptum, ut litteræ apud Phœnices præcesserint. — Epigenes, qui est Plinio gravis inprimis auctor, apud Babylonios 720 annorum observationes siderum, coctilibus laterculis inscriptas, docet, qui minimum, eodem referente Plinio, Berosus et Critodemus, 480 annorum; unde Plinius colligit *æternum*, i. e., perantiquum *litterarum usum*. Simplicius, qui seculo quidem V vixit, sed sua ex Porphyrio, acuto historico, hausit, refert Callisthenem, comitem Alexandri, Babylone observationes siderum 1903 annorum consignatas reperisse, quarum itaque initia incidunt in annum 2254 ante Christ., et hoc ipsum ævum confirmat nomen mensis martii *Ἰῶν*, si, ut verisimillimum est, ab ariete depromptum fuit; nam illo tempore sol hoc mense in ariete versabatur. Quùm autem litteræ, dubio procul,

haudquaquàm ad consignandas observationes siderum, sed ad tractanda commercia inventæ fuerint; multò profectò antiquiores sunt, quod etiam libellus emptionis Gen. 23, comprobatur, qui, prout tenor ejus innuit, ætate Abrahami scriptus fuit.

Hinc nihil mirum, litteras in libris Mosis pro notissimis et pervulgatis sumi, Exod. 17, 14; 24, 4; 28, 9, 11, 17, 18; 32, 32; 34, 27, 28, Num. 17, 18; 33, 2, Deut. 27, 8, et adfuisse quoque jam tum longà abhinc ætate librarios publicos, qui genealogias in tabulas inferebant, et *שרטוטים* dicebantur. Exod. 5, 6; 14, Deut. 20, 59; imò ætate Jacobi jam sigilla, quibus in Oriente nomina insculpanitur, usitata fuisse, ex Gen. 38, 28; 41, 42, patet, undè multò major antiquitas litterarum colligitur.

Herodotus et Diodorus Siculus duplex antiquum scripturæ genus memorant, alterum sacrum, profanum alterum; Clemens verò Alexandrinus et Porphyrius triplex genus distinguunt, nempe hieroglyphicum, sacras litteras, et profanas, de quibus aliqui *אשרי*, *אשרי* Isa. 8, 1, explicant. Scriptura hieroglyphica, in Ægypto lapidibus incisa, nomine *כושית* Lev. 26, 1, Num. 33, 52, occurrit, quæ jam tum tanto abusu exposita fuit, ut hæc figuræ divino honore colerentur. Qui illam legebant, *הרבותים*, non modò Exod. 8, 3, 14, 15; 9, 11, sed jam Gen. 41, 8, erant dignitate inter Ægyptios conspicui.

§ 86. *Divulgatio litterarum.* — Litteræ, orientalibus populis antiquissimo jam ævo notæ, à Phœnicis mercatoribus et coloniis, et demùm etiam ab Ægyptiis emigrantibus latè per Orientem et Occidentem divulgatæ fuerunt, quod ipsum etiam cognatio litterarum diversarum, quæ communem originem produnt, confirmat. Patriarchæ Hebræorum, litteras à Phœnicibus seu Chananæis acceperunt, et posterius eorum in Ægypto, ubi alioquin id temporis iidem characteres valebant, conservabant uti ex eo liquet, quòd ætate Mosis jam longo abhinc ævo librarios publicos seu genealogos suos habuerunt, et Deut. 24, 1, 3; 17, 18, 19, lex lapidibus insculpi jubetur, ac scriptura ita insculpta, proprio suo nomine *דורות*, memoratur; conf. Exod. 32, 16, 32. Quare non pauci Hebræi legere et scribere noverunt, Jud. 8, 14; plurimi tamen erant illitterati. Hinc, qui artem scribendi pro aliis profitebantur, cuilibet petenti exarabant litteras, quæ necessariæ videbantur; hi, si non omnes, plerique tamen erant sacerdotes, qui, prout adhucdùm in Oriente moris est, atramentarium in cingulo gerebant, Ezech. 9, 2; 3, 11. In atramentario erant materiæ et instrumenta scripturæ, et culter, quo calamus acuebatur. Jerem 36, 23. Cæterùm ditiores habebant proprios, non modò notarios, sed etiam lectores; quare frequentior auditionis quàm lectionis est mentio, 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 12, 11. Isa 29, 18. Jer. 36, 4. Rom. 2, 13. Jac. 5, 11. Apoc. 1, 3. Hos librarios adibant juvenes, qui litteras discebant. Quipiam horum notariorum scholas quoque publicas habuisse videntur, quarum quæpiam deinceps, inprimis curâ Samuelis et aliorum prophetarum, inclaruerunt, et nomen à pro-

phetis duxerunt, 1. Sam. 19, 16, seq. 2 Sam. 10, 5, seq. 2 Reg. 2, 3, 5; 4, 38; 6, 1. Discipuli harum scholarum erant, non quidem infantes, sed juvenes, qui singularia ædificia incolebant, ferè ut mos in academiis Persarum obtinet. Docebantur musicam et cantum, et dubio procul quoque litteras, religionem Mosaicam et poesim. A prophetis cognominabantur prophetarum filii, i. e., discipuli; prophetæ verò et doctores nuncupabantur patres, 2 Reg. 1, 12. Post exilium, scholæ ad synagogas vel in ipsis erant, de quibus paulò post dicemus. Conf. Menochii de Republ. Hebr. L. 3, c. 14, quæst. quartâ.

§ 87. *Materia et instrumenta scripturæ.* — Quæ fuerit prima scripturæ materia, non liquet; usitatæ autem olim materiæ erant: 1° Ex regno vegetabili. 1. Folia arborum. 2. Liber, seu cortex arborum, ex quo demùm resolutum, et rursùm compactum, charta corticea parabatur. 3. Pugillaris, seu tabula lignea, Isa. 8, 4, Ezech. 37, 16, Luc. 1, 72, quæ tamen in Oriente vix, ut in Occidente, cerâ illinita fuit. 4. Linteum; hinc et Romæ erant libri linteï, à Livio sæpiùs memorati; aut etiam pannus xylinus, qui in Mumiis Ægyptiorum reperitur hieroglyphis inscriptus. 5. Charta papyracea, quæ ex divisis papyri arundinibus, jam ante bellum Trojanum parabatur, ut ostendit Plinius Hist. N. XIII, 21, 27.

2° Ex regno animali. Pelles animalium, quarum præparatio quidem rudior erat, donec sub Eumene rege Pergami, circa annum 200 ante Christ., melior inventa esset, quæ ab hoc loco adhucdùm Pergamena dicitur, et aliàs quoque *μέμβρανα* audit, 2 Tim. 4, 13.

3° Ex regno minerali. I. Tabulæ plumbeæ, Job. 19, 24. II. Tabulæ æneæ, quæ pro monumentis perpetuis usitatæ erant. 1 Mac. 8, 22; 14, 20, 26. III. Lapidis seu saxa, quibus imprimis monumenta publica insculpebantur, et litteræ insculptæ nonnunquàm quoque calce explebantur, Exod. 24, 12; 31, 18; 52, 19; 54, 1, seq. Deut. 5, 19; 27, 1, 9; conf. Jos. 8, 33, seq. Job. 19, 24. Ps. 16, 1; 56, 1; 58, 1; 60, 1. IV. Laterculi, qui, insculptis litteris, igni coquebantur, et adhucdùm ex ruderibus Babylonis effodiuntur; exstant autem in Oriente multò recentiores quoque hujusmodi inscriptiones. V. Arena in terrâ strata, in quâ adhucdùm in Indiâ proles scribendi artem discunt, et in quâ ipse quoque Archimedes figuras mathematicas delineabat; conf. Joan. 5, 1, 8. Cæterùm, si Ezech. 2, 9, Apoc. 10, 9, libri in visione manducantur, symbolum id est revelationis, nequaquàm verò argumentum, in alimentis quoque scriptum fuisse.

Instrumentum, quo scribebatur, erat stylus; 1° in materiâ durâ, uti lapidibus et tabulis æneis, stylus erat ex chalybe paratus, Isa. 19, 25, nonnunquàm cuspide adamantinâ munitus, Jer. 17, 1. 2° In tabulas ligneas, cerâ obductas, litteræ imprimebantur acuminato *γραφιφ*, quod erat ex alterâ extremitate latum et planum, quo, quod malè scriptum fuerat, deleri, et cerâ rursùm complanari posset. Ast obductio ceræ in calidis illis regionibus vix usitata erat; litteræ itaque in his tabulis atramento vel tincturâ pingebantur. 3° In

linteis, pannis xylinis, chartâ, pellibus et pergamenâ litteræ primùm pingebantur bacillo acuto, vel penicillo, fortassè *קריב*, demùm verò calamo, qui etiam fidebatur; hoc eleganti calamo Orientales adhucdùm, loco pennarum nostrarum, utuntur. Culter, quo calamus scindebatur, dicebatur *תער דבש*, Jer. 36, 23.

Atramentum jam Num. 5, 43, pro usitatissimo ponitur, conf. Jer. 36, 18, et diversis modis parabatur; quos Plinius XVI, 6, XXX, 25, narrat; simplicissimum autem, adeòque antiquissimum componebatur ex contusis carbonibus, aut etiam ex fuligine et aquâ, addito gummi. Utebantur verò antiqui aliis quoque coloribus, et, ut Cicero de Naturâ Deorum II, 20, et Persius III, 11, testantur, etiam atramento quod sepia effundit, etsi Plinius id negat. Hebræos quoque auro scripsisse sacros libros, Josephus testatur Archæol. XII, 2, 11, conf. Plin. XXXIII, 40.

§ 88. *De libris.* — Libri qui jam Job. 19, 23, Num. 21, 14, Exod. 17, 14, notissimi erant, scribebantur olim in pellibus, linteis, pannis xylinis et chartâ papyraceâ, et demùm quoque pergamenâ. Spatium materiæ in columnas plerumque minutas, Jerem. 36, 23, dividebatur. Si liber fusior erat, plures pelles, chartæ, panni xylini aut linteï connectebantur. Rarò ex utrâque parte inscribebantur. Ezech. 2, 9. Zach. 5, 1. An lineæ antiquissimo ævo fuerint *βουστρόφανον* scriptæ uti in inscriptione Sigæâ et in inscriptionibus Hetruscis, mox expeditum esset, si illi lapides Jos. 8, 32, reperirentur. An intervalla verborum relicta fuerint, discussimus in Introductione in V. T. P. I, § 98.

Libri, materiæ flexibili inscripti, circa baculum, vel si liber erat longior, ex duabus extremitatibus circa duos baculos convolvebantur, et lector librum vel locum libri revolvebat, *ἀναπτύξας τὸ βιβλίον*, et lecto loco complicabat, *πτύξας*, Luc. 4, 17, 20; unde descendit nomen *volumen*, Ps. 4, 7. Isa. 16, 1; 34, 4. Ezech. 2, 9; 2 Reg. 19, 14. Esdr. 3, 2. Liber, hujusmodi scipioni obvolutus, et filo vel funiculo ligatus, facilè poterat sigillo obsignari. Isa. 29, 11. Dan. 12, 4. Apoc. 5, 1; 6, 6. Libri verò, qui tabulis ligneis, plumbeis, æreis, vel eburneis inscripti erant, per annulos in tergo, æquali distantia dispositos, per quos bacilli trajiciebantur, conjungi solebant.

Orientales amant inscriptiones librorum tropicas et ænigmaticas, quales quipiam etiam censent esse inscriptiones Psalmorum 56, 1; 60, 1; 80, 1; et profectò negari nequit, 1 Sam. 1, 18, lessum Davidis super Saülèm et Jonatham, simili ratione *arcum* nuncupari.

§ 89. *De epistolis.* — Epistolæ, quæ eodem cum libris nomine veniebant, eò rariores sunt, quò ævum est antiquius. Prima memoratur epistola 2 Sam. 19, 14, seq. Deinde verò frequentior est epistolarum mentio, et interdùm etiam sub mentione nuntii latent, ut Esdr. 4, 15, 17. Mittuntur verò in Oriente plerumque sine sigillo; si autem ad magnatem scriptæ sunt, in crumenam pretiosam conduntur, quæ ligatur, et argillâ vel cretâ appositâ, et sigillo impresso signatur, conf. Isa. 29, 11. Neh. 6, 5. Job. 38, 14. Cæterùm,

epistolæ antiquissimæ sine salutatione inchoant, et sine valedictione finiunt; verum sub monarchiâ Persarum proluxa saluatio usitata erat, quæ Esdr. 4, 7, 10; 5, 7, in compendium redacta est. Apostoli in Epistolis salutatione quidem Græcis consuetâ usi sunt, omiserunt tamen consuetum *χαίρειν*, et adjecerunt benedictionem quampiam religioni christianæ consentientem. Paulus, qui Epistolas dictabat, in epilogo benedictionem propriâ manu adscribebat, 2 Thess. 3, 7; et generatim dictare notario magis consuetum erat, quàm scribere.

§ 90. *De Poesi.* — Poesis non modò apud Hebræos, sed etiam apud aliquas alias gentes, jam ætate Mosis ad summum perfectionis culmen evecta erat, Exod. 15. Deut. 31. Num. 21, 24. Conf. quoque lib. Job. Floruit deinceps apud Hebræos per mille ferè annos, et quovis honore digna reputabatur. Usus ejus erat non solum ad voluptatem, sed antiquissimâ ætate etiam ad conservandam historiam, quàm præclarè gesta carminibus comprehensa decantarentur; porrò quàm maximè ad laudem Numinis, et ad elegantiam quoque operum eruditorum, prout libros Jobi, Proverbiorum et Ecclesiastis carminibus exaratos comperimus.

§ 91. *Indoles poeseos hebraicæ.* — Poematibus et carminibus hebraicis insunt illa, quæ omnibus poematibus communia sunt, nempe sensus elati et ardentes, sententiarum lumina, figurarum atque imaginum pulchritudo et varietas, verborum denique vis, pondus et elegantia; sunt autem alia, quibus à poematibus occidentalium distinguuntur.

I. Tropi, imagines et figuræ sunt audaciores et insolentiores, quæ inprimis ex collatione poematum arabicorum lumen capiunt.

II. Ornamenta orationis à rebus orientalibus, inprimis Palæstinensibus et Hebraicis deprompta sunt: nempe 1° ab objectis naturalibus illius regionis, uti à Libano cedrisque ejus, à Carmelo, à quercubus Baschian, à vineis, hortis et arboribus, à jumentis et feris, inprimis à bobus, asinis, leonibus, aquilis, gazellis; à fontibus et fluminibus; à terræ motibus, etc. 2° ex repecuariâ et rusticâ; 3° ex historiâ; 4° ex vitâ communi et moribus, atque etiam à vitiis, uti ab ebrietate, impudiciâ, fornicatione et adulterio; 5° ex mythologiâ Orientalium, quâcum magnâ ex parte, sed nequaquàm omni, convenit mythologia græca et romana; sic occurrit quidem thalamus solis Ps. 19, 5, 6; ast sol non vehitur curru, sed volat alis, Ps. 139, 9. Isa. 18, 1, Malach. 3, 20; ætas aurea, Isa. 2, 4; 11, 6, 9; 24, 25; 50, 24-28; 60, 19, 20; 65, 4, 25; 66, 1, 5; porrò etiam orcus *אֲדָמָה*, in quem non modò milites, belliduces, imperatores et omnes morientes, sed etiam populi devicti, civitates et regna eversa personificata, imò et arbores, symbola civitatum, descendunt, et ibi in lectis cubant, armis capiti suppositis, Isa. 14, 9, 20, Ezech. 26, 20; 31, 14, 18; 32, 7, 8, 17, 30; ita quoque flumina orci, Ps. 18, 4, 6. 2 Sam. 22, 5, etc.

III. Carmina Hebraica fortassè quidem pedibus, et certo syllabarum vel verborum numero, magis tamen

sententiis parallelis dimensa sunt, quæ, syntaxi vel sensu, synonymæ, aut antitheticæ, sibi respondent. Hic parallelismus syntacticus, synonymus, antitheticus, constat jam solis duobus membris, se immediatè consequentibus, ut Ps. 114, 2, 8; jam tertio quoque membro impari, ut Os. 6, 1, 2; jam quatuor membris, quorum primum tertio, et secundum quarto respondet, ut Ps. 33, 13; jam etiam quinque membris, quorum duo prima et duo ultima sibi parallela sunt, et medium est impar, ut Isa. 31, 4; vel primum tertio et secundum quarto respondet, et quintum est impar, ut Ps. 19, 8, 10. Nonnunquàm observatur quidpiam singulare, ut Ps. 113, 5, 6. Mich. 1, 4. Hæc indoles poeseos hebrææ, benè cognita, non contemnendam opem fert interpreti et critico, uti Ps. 77, 18, 19; 139, 20. Isa. 47, 11; 49, 6, 16. In his membris observantur hinc inde aliqua similiter cadentia seu rhythmici, ut videtur, studio quæsiti, sicut Jud. 14, 18. Prov. 7, 15, 15; 29, 17. Isa. 26, 20, 21; 40, 24; 49, 8; 51, 1, 2, 5, 8; 53, 6, 7. Zach. 11, 1.

§ 92. *De musicâ.* — Cantus poesi cœvus est. Instrumenta verò musica invenit Jubal, Gen. 4, 21, atque Gen. 31, 27, jam de integro choro mentio fit. Musica deinceps pari semper cum poesi passu ambulabat, et poeta carmen suum ipse canebat, et instrumento accinebat. Hinc musica æquè ac poesis magni fiebat, et dubio procul, quamdiu poesis floruit, ad magnum perfectionis gradum evecta, nimis tamen sonora fuisse videtur; ast id à consuetudine aurium pendet.

§ 93. *Usus musicæ apud Hebræos.* — Hebræi musicâ utebantur festis diebus domesticis, civilibus et religiosis, ut in nuptiis, anniversario natalis, diebus quibus hostes devicti sunt, in inaugurationibus regum, in cultu divino, et in itinere ad festa majora in templo celebranda, Isa. 30, 29. In sacro tabernaculo, et deinceps in templo, Levitæ erant musici; aliàs autem quilibet sine discrimine instrumenta musica tractare poterat; sacræ duntaxat buccinæ argenteæ sacerdotibus reservatæ erant, qui clangore earum dies festos indicebant, primores convocabant, et in bello classicum ac receptui canebant, Num. 10, 1, 10. Musicam in sacro tabernaculo David in meliorem ordinem redegit, et 4000 levitas in 24 classes divisit, qui Psalmos canerent, et instrumentis accinerent. Quælibet classis per hebdomadam munus suum obibat, et præfecto parebat. Omnes verò classes à tribus directoribus regebantur, 1 Paral. 16, 5; 23, 4, 5; 25, 1, 31; conf. 2 Paral. 5, 12, 13. Hic ordo demùm sub Salomone in templum transiit, et conservatus fuit usque ad eversionem Jerosolymæ; etsi enim nonnunquàm sub regibus idololatri interruptus fuerit, sub successore tamen rursus restitutus est, 2 Paral. 5, 12, 17; 29, 27; 35, 15; imò et post exilium denuò restauratus fuit, Esd. 3, 10, 1 Mach. 4, 54; 13, 51, quanquàm musica recentiori hoc ævo, uti etiam poesis, eum perfectionis gradum, quem ante exilium adepta fuerat, nequaquàm attigerit.

§ 94. *Fides.* — Instrumenta chordis instructa, seu fides, erant :

I. Cithara, antiquissima, Gen. 4, 21, quæ ab octo chordis, Ps. 6, 1; 12, 1; 1 Paral. 15, 21, dicitur *octachorda*. In nummis Asmonæorum citharæ aliæ octo, aliæ tribus chordis instructæ sunt; duplex ergo fuit cithara; quare octachordum distinguitur. Fortassè prior est *αὐτάρη*, et posterior *αὐτοῦρα*; nam hæc duo nomina 1 Mach. 4, 54, distinguuntur. Josephus Flavius verò, Archæol. VII, 10, 3, citharæ 10 chordas tribuit, ut progressu temporis numerus chordarum auctus fuerit. Chordæ hujus instrumenti olim fortassè manu, ætate autem Josephi Flavii plectro tangebantur. Hoc instrumentum in Babyloniâ videtur nuncupatum fuisse פסנתר et פסנתר, Dan. 3, 5, 7, 10, 15, idem ac *ψαλτήριον*, quod Alexandrinis quidem interpretibus est nomen ferè omnium instrumentorum; erat tamen quoque singulare, uti nunc in Ægypto, duabus tabulis resonantibus, quæ duobus pollicibus distant, compositum.

II. Nablum, *nabla* vel *naula*, primùm in Psalmis Davidis occurrit, et Ps. 33, 2; 144, 9, quidem juncto *נָבֵל*; sed Ps. 92, 4, ab *נָבֵל*, *decachordo*, distinguitur. Josephus, Archæol. VII, 10, 3, ei tribuit 12 chordas, ut in hoc instrumento jam decem, jam duodecim fuerint chordæ. Non plectro, sed digitis tangebatur. Constabat, ut ipsum nomen נָבֵל intuit, ex utre seu corio, quod tabulâ resonante clausum erat; ex hoc utre duo obliquè procurrentes baculi cum tertio transverso triangulum seu Græcum delta inversum Δ formabant. Chordæ, super tabulam resonantem extensæ, in illo baculo transverso figebantur. Ita conformatum adhucdùm in Oriente reperitur, sed quinque tantùm chordis instructum, conf. 2 Sam. 6, 5. 1 Reg. 10, 12. 2 Paral. 6, 11. Aliud hujus instrumenti genus in Babyloniâ usitatum, æquè triangulare, est *sambuca*, *σαμβουκή*, Dan. 3, 5; 7, 10, 15, quod primùm quatuor, deinceps etiam viginti chordis instructum erat.

Chordæ erant fila, quæ ex lino, libro, et nervis, dein verò ex ilibus ovium conficiebantur, quæ ultimæ jam ab Homero, nequaquam ut recenter inventæ, memorantur.

§ 95. *Instrumenta, quæ instabantur.* — I. *Uggab*, Gen. 4, 21, antiquissima fistula pastoritia, quæ primùm quidem erat sola una alterave, demùm autem septem ferè fistulis, ex arundine paratis, longitudine deficientibus componebatur, ut *שֹׁפָרִים*. Ilujus species erat *maschrokitia*, in Babyloniâ usitata, Dan. 3, 5.

II. *Chalil*, *nechiloth*, et *nekeb*, tibiæ sunt, quæ ex arundine, cornibus, et ossibus parabantur. Nunc in Oriente tibiæ quoque triplicis generis consuetæ sunt; prima, quæ duplici fistulâ constat, videtur esse *נְחִילֹת*; simplex altera cum orificio, fortassè est *דְּלִיל*; et tertia sine orificio fortassè *נְקִב*, Isa. 5, 12; 30, 29. Jer. 48, 36. Ps. 5, 1. Ezech. 28, 3.

III. *סַפְּנִיָּה*, vel juxta k'ri. *סַפְּנִיָּה*, Dan. 3, 5, 10, fistula ex arundine parata, Syris Sambonja, Græcis Samponja; et Italijs Zampogna dicta, et quidem, ut Servius contestatur, obliqua.

IV. Cornu, instrumentum antiquissimum, ipsum erat cornu boum, in culmine abscissum, ut orificium

fieret. Temporis progressu etiam cornua arietum arte in hunc usum excavata fuerunt. Cornu aliò nomine dicebatur *schophar*, ut jam Josephus Fl. et Hieronymus viderunt; differentia, si quæ fuit, vix alia erat, nisi quòd *schophar* esset cornu arietis arte excavatum, vel fortassè progressu temporis ex ære in formam cornu paratum. In bello ejus usus latissimè patebat, et sonus ejus tonitruum comparabatur.

V. *Baccina* recta, cubitum longa, paulisper crassior quàm tibia, orificio instructa, et infra in formam campanulæ desinens. Tempore pacis, et si populus aut proceres congregandi erant, clangebatur leniùs; fortius verò, si castra movenda aut ad prælium procedendum, et id dicebatur, classicum canere.

§ 96. *Instrumenta pulsabilia.* — I. *תַּפְּסִים*, Gen. 31, 27, instrumentum tympanis aliquà ratione simile, nempe circulus ligneus vel æneus latitudine palmæ, qui pendulis annulis æneis vel tintinnabulis instructus, et pelle vel membranâ obductus est, qui manu sinistra tenetur et agitatur, atque manu dexterâ ad numerum musicæ pulsatur. Hoc instrumento mulieres adhucdùm per universum Orientem ad saltationem utuntur. Conf. Exod. 15, 20; Job. 17, 6; 21, 12; 2 Sam. 6, 5.

II. *Ziltzelim*, *metziloth*. Duplex eorum olim erat et est adhucdùm in Oriente genus; alterum, duæ magnæ patinæ aut cymbala, quorum alterum musicus manu dexterâ, alterum verò sinistrâ tenet, et utrumque invicem ad numerum musicæ concutit, ut in nostrâ musicâ militari observare licet; hinc quoque numero duali *בִּיצְלִיתִים* nuncupantur. Alterum autem genus, Ps. 150, 5, quatuor sunt exiguæ pateræ magnitudinè majoris nodi vestium nostrarum, quas mulieres saltantes pollicis vel indici et digito medio utriusque manûs affigunt, et, diversis manuum quoque gesticulationibus saltantes, ad numerum musicæ invicem concutiunt. At *בִּיצְלֹת*, Zach. 14, 20, nec hæc sunt instrumenta musica, neque, ut quidam opinantur, tintinnabula, quæ proprium habent nomen *פַּעֲכִים*, Exod. 28, 33, 36; 39, 25, 26, sed bractæ vel laminæ æreæ concavæ, quæ equis ad ornatum affigi solebant.

III. *Menaaneim*, 2 Sam. 6, 5, instrumenta musica erant, quæ agitabantur aut motabantur, adeoque sinistra, *מַעֲלָפָה* (à *מעו* moveo, *concutio*), quæ non erant aliud quàm ferrum in modum baculi tensum, et quâcumque ratione, plerùmque autem in rotunditatem ovalem, aut etiam in duos angulos rectos et duas rotunditates flexum, annulis mobilibus instructum, ut agitatum, et ferro alio ad numerum musicæ percussum, sonum et tinnitum ederet. Aliud genus hujus instrumenti videntur esse *schalischim*, *triangula*, usitata mulieribus, 1 Sam. 18, 6, quæ in Oriente non tractant nisi instrumenta, quæ artem non requirunt.

Reliqua nomina instrumentorum musicorum nondùm elucidata sunt, nempe I. *הַגִּיד*, Ps. 9, 17; 92, 4; Isa. 8, 19, nisi hoc nomen fortè carmen vel genus carminis designet; II. *גִּרְדִּיר*, Ps. 8, 1; 81, 1; 84, 1, à *תורcular*, instrumentum, quo ad calcationem torcularis caneatur; alii ab urbe Philistæorum Gath de-

nominatum esse censent; III. על-כחוד לב, Ps. 9, 1; fortassè meliùs עלכחוד לבב; nam *Ben* est 1 Paral. 15, 18, nomen alicujus musici ætate Davidis; quid sit עלכחוד et עלכחוד, Ps. 46, 1, 1 Paral. 15, 20, non liquet; fortassè genus citharæ, et hinc 1 Paral. 15, 21, permutatur cum שמעיית seu octachordo; IV. ידודת, instrumentum à musico hujus nominis denominatum, Ps. 42, 1; 67, 1; V. מחלה Ps. 35, 1; 88, 1, fortassè species fistulæ pastoritiæ, ut æthiopicum *mahlet*. Alia quæpiam verba, ut שושב עזות, Ps. 60, 1; 66, 1; 80, 1, et לכת אלים ודוקים, Ps. 56, 1, videntur esse tropicæ et ænigmaticæ Psalmorum inscriptiones.

§ 97. *De saltatione.* — Saltatio Muhamedanis lusus esse videtur, qui gravitatem viri minimè deceat, et hinc mulieribus, tanquàm adultis infantibus, relinquitur. Moderna Orientalium saltandi ratio obscœna est; olim autem erat alia, et apud Græcos quidem mimica imitatio actu humanorum, etiam militarium, quare in ludis quoque gymnasticis celebrabatur. Ex modernâ saltatione orientalium et græcarum mulierum colligitur, saltatum olim fuisse in orbem seu circum, ita quidem, ut quæpiam, quasi dux, præcederet, et diversas arte nequaquam carentes mutationes pedum, gesticulationes manuum, et inflexiones totius corporis formaret, quas omnes reliquæ, in orbem sequentes, ad justum musicæ numerum, qui instrumento דב indicabatur, imitabantur. Id consonat locis Bibliorum, in quibus de saltu sermo est, Exod. 15, 20. Judic. 11, 34. 1 Sam. 18, 6, 7. Jer. 3, 4, 13. Ex Ps. 68, 26, liquet, saltâsse quoque viros musicos; et cantores quidem in orbem præcessisse, secutos esse fidicines, et ex utrâque parte à virginibus saltantibus cinctos fuisse. Hujusmodi chorea dicebatur כחודל, quæ etiam in cultu divino et diebus festis ducebatur; ast proceres non saltabant plebeiis immixti, atque id est quod Michol, 2 Sam. 6, 16, 23, Davidi, qui inter populum ante arcam saltavit, vitio vertit. Proceres aliàs, ævo saltem recentiori, non nisi saltum juniorum puellarum spectabant, conf. Marc. 6, 21, 25.

Ars oratoria in Oriente nunquàm floruit; quare Paulus, inter Græcos, qui artem hanc, etsi tunc jam senescentem et degenerem, magni faciebant, non benè audiebatur, 1 Cor. 1, 17.

CAPUT VI.

DE SCIENTIIS.

§ 98. *Scientiarum origines.* — Quùm artes meditatione ad certas leges redigerentur, ortæ sunt scientiæ, quarum prima initia antiquissimo ævo offenduntur; de integro autem aliquo systemate nullum etiam ævo recentiori occurrit vestigium. Reliquis præcelluerunt Ægyptii et Babylonii; laudantur quoque Arabes 1 Reg. 5, 9, et Edomitæ, Jer. 49, 6. Hebræi inclaruerunt sub Davide et inprimis sub Salomone, qui ipse omnes alios doctrinâ et perspicaciâ superâsse refertur, et hinc à celeberrimis extraneis invisebatur, 1 Reg. 5, 9, 14. Exemplum tanti regis alios plurimos dubio procul in imitationem traxit. Excolebant autem præ cæteris morum disciplinam, philosophiam religionis, historiam suæ gentis, et historiam naturalem,

de quâ Salomo plurima scripsit, quæ ætatem non tulerunt. Post Salomonem Hebræi vix progressi sunt. In exilio notiones et ideas novas acceperunt, et dein quoque à Græcis permulta mutuati sunt; historiam verò non ita studiosè, ut majores eorum, excoluerunt; hinc annales postremorum seculorum antiquioribus similes desunt.

§ 99. *De Historiâ et Chronologiâ.* — Historiæ studium olim in oriente præ cæteris viguisse, ipsa testantur Biblia, quæ res præcipuas à creatione hominis usque ad tempora, quæ proximè Christum præcesserunt narrant, et multos alios libros historicos laudant, atque plura quoque monumenta, in memoriam rerum gestarum erecta, inscriptionibus quoque probabiliter instructa, referunt. Idem apud alias quoque gentes obtinebat; non solùm Ægyptii ordinem sacerdotum, scribendæ historiæ addictum, alebant, sed etiam Babylonii, Assyrii, Persæ et Tyrii suos habebant annales. Antiquissimâ ætate id munus apud pleasque gentes ad sacerdotes spectabat; recentioribus autem temporibus etiam reges suos habebant cancellarios, qui inprimis dicta regis et facta consignabant. Apud Hebræos etiam prophetæ historiam suorum temporum scribebant, et antiquiori ævo genealogi multa genealogiis inserebant; erat enim antiqua historia magis genealogica, quàm chronologica; quare genealogia, etiam pro historiâ venit, Gen. 6, 9; 10 1. Hinc æra Nabonassare antiquior non reperitur in Bibliis; tamen hic defectus per genealogias chronologicas et insertos hinc inde numeros annorum certæ temporis periodi, aliquâ ratione suppletus est. In compendiaris genealogiis sine chronologiâ Hebræi sicut Arabes, generationes pro arbitrio omittebant, Ruth 4, 20, 25. Esdr. 7, 1, 5. Matth. 1, 8; ast aliàs nomen per posteros in genealogiis conservari, magno honori ducebatur; quare jam à primâ origine Hebræis erant publici genealogi.

Antiqui, non modò Hebræi, sed etiam Ægyptii, ut ex Herodoto et Diodoro Siculo patet, adamabant cyclum generationum, quarum tres, centum annos efficiebant; ast antiquiori ævo, quo homines erant longævi, centum anni generationi deputabantur, ut ex Gen. 15, 13, 16, atque ex 215 annis liquet, quibus Abraham, Isaac et Jacob in regione Chanaan versati sunt, et duæ tantum generationes erant.

§ 100. *Arithmetica, Mathesis, Astronomia et Astrologia.* — Arithmeticæ species priores quatuor, in Pentateucho pro notis ponuntur, nec dubium est mercatores pluribus operationibus arithmeticis, quæ tamen non erant nostræ, usos fuisse, quùm et nomina myriadis רבלי רבבה, jam Gen. 24, 60, Lev. 26, 8, Deut. 32, 30, usitata fuerint.

Mathesis, quatenus ad rem rusticam et nauticam, atque ad artes necessaria fuit, deesse non potuit, eisi singularis ejus mentio non offenditur.

Quæpiam astronomia ad rem rusticam et nauticam necessaria erat; et menses omnes 30 dierum, qui Gen. 7, 11; 8, 3, 4, occurrunt, argumento sunt, jam id temporis tentatum fuisse, annum ad cursum solis

exigere. Hæc scientiâ præ cæteris Ægyptii, Babylonii et Phœniciæ excellerunt. Aliqua nomina stellarum occurrunt, Job. 9, 10; 37, 9; 38, 31, 32; Isa. 13, 10; 24, 12; Amos 5, 8, 26; 2 Reg. 23; 5. Hebræos verò astronomiæ non majorem operam navasse, mirari non subit; erat enim juncta astrologiæ, quæ illis, Exod. 22, 17; Deut. 18, 10, interdicta fuit, ab omnibus autem aliis gentibus magni fiebat, Isa. 47, 9; Jer. 27, 2; 50, 33; Dan. 2, 13, 48.

§ 101. *Divisio diei et noctis.* — Diem Hebræi juxta legem Mosaicam computabant à vesperâ usque ad vesperam; diem verò naturalem, ab ortu solis usque ad occasum, ante exilium dividebant ferè, ut nunc Arabes, in sex partes inæquales. I. Aurora seu crepusculum matutinum, quod recentiori ætate, exemplo Persarum, divisum erat in duas partes, quarum prima inchoabat quando orientalis, altera, quando occidentalis horizontis pars illustrabatur; à Thalmudicis Jerosolymitanis dividitur in quatuor partes, quarum prima אילת השחר, dicitur, quæ Ps. 22, 1, occurrit, et Marc. 16, 2, Joan. 20, 1, λαὸν πρῶτον nuncupatur. II. Mane, oriente sole. III. Calor diei, qui inchoat circa horam nonam, Gen. 18, 1, 1 Sam. 11, 11. IV. Meridies. V. Ventus diei, qui quotidie aliquot horis ante solis occasum inchoat, et usque ad vesperam spirat, Gen. 3, 8. VI. Vespera, in duas partes divisa, quarum prima inchoabat, juxta Karæos et Samaritanos, occidente sole, et altera ingruentibus tenebris; juxta Rabbinos autem prima, sole ad occasum vergente, et altera, eo occidente. Arabes cum Karæis et Samaritanis faciunt, et ita quoque Hebræi ante exilium computasse videntur, ut Rabbini ex græco δελή novam computationem desumpsisse videantur.

Horarum mentio prima occurrit Daniele 3, 6, 15; 4, 6, 30; 5, 5. Primum quidem horæ ad gnomones qui non nisi meridiem indicabant, dein ad σκιαδρίκον, seu horologium solare, denique etiam ad clepsydras exigebantur. Horologium solare sub rege Hizkiâ (Ezechia) occurrit, 2 Reg. 18, 9, 10, Isa. 38, 8, et à rege Achaz denominatur, qui illud ex Babyloniâ accepisse videtur, unde et Anaximenes Milesius recentiori ævo primum skiathericon in Græciam transtulit. Quia verò noctu, et celo obnubilato quoque interdiu, ejus nullus erat usus, inventa est clepsydra, quæ adhucdum seculo XVII in Persiâ erat simplicissima, nempe scutella ex tenui laminâ æreâ, in fundo exiguo foramine perforata, quæ in vas aquâ repletum posita, aquâ per foramen penetrante, tribus horis implebatur, ut submergeretur; quare minister clepsydræ, qui scutellam submersam ex aquâ elevaret, et vacuum super aquam reponeret, necessarius erat. Horæ præcipuæ erant tertia, sexta et nona, quæ jam Dan. 6, 11, precibus consecrabantur, conf. Act. Apost. 2, 15; 3, 2; 10, 9. Dies dividebatur, Joan. 11, 9, in duodecim horas inæquales, ætate longiores, breviores hyeme. Horæ numerabantur ab ortu solis, ut in æquinotio tertia nostræ nonæ, sexta nostræ duodecimæ, et nona nostræ tertiæ responderet; aliis anni temporibus hora, quâ sol in Palæstinâ oritur et

occidit, consulenda est, ut, quæ fortè memoratur hora, ad nostrum horologium redigi possit. Quare annotamus, solem in Palæstinâ solstitio æstivali oriri ferè nostrâ horâ quintâ, et occidere ferè septimâ, solstitio verò hyemali oriri horâ septimâ, et occidere quintâ.

Nox ante exilium divisa fuit in tres vigiliæ, quarum prima, *initium vigiliarum*, usque versùs mediam noctem, Thren. 2, 19; secunda *vigiliæ mediæ*, usque ad gallicinium, Jud. 7, 19; et tertia, *vigiliæ matutinæ*, usque ad ortum solis extendebatur; hæc nomina à vigiliis levitarum in sacro tabernaculo et templo, desumpta esse videntur. Exod. 14, 24. 1 Sam. 11, 11. Ætate Christi autem nox, exemplo Romanorum, in quatuor vigiliæ divisa erat, Thalmudicis frustra repugnantibus; prima dicebatur *ἄψα, vespera, conticinium*, ab ingruente nocte usque ad nostram horam nonam; secunda, inde usque ad mediam noctem, *μεσονύκτιον, media nox, intempestum*; tertia usque ad nostram horam tertiam matutinam, *ἀλακτοροπονία, gallicinium*; quarta denique usque ad crepusculum matutinum *πρωή, diluculum*.

§ 102. *De hebdomadibus.* — Periodus septem dierum jam in historiâ diluvii, Gen. 7, 4, 10, 8, 10; 12, et Gen. 29, 27, 28; nomen quoque ejus שבע occurrit; antiquissima itaque est, ut gentes, apud quas inventa fuit, eam à Noachi filiis accepisse et conservasse videantur, uti, e. gr., nigri in Africâ; conf. Oldendorps Gesch. der Mission 1, 308. Dies numerabantur à die solis, ut dies Saturni esset septima, quæ Hebræis erat sabbatum; nomina planetarum, ipsis imposita sunt ab Ægyptiis. A sabbato, tanquàm præcipuâ die, tota demùm hebdomas dicta fuit, שבת, in N. F. σάββατον et σάββατα, et dies numerabantur, una vel prima Sabbati, secunda Sabbati vel etiam Sabbatorum, etc., i. e., dies solis, dies lunæ, etc. Marc. 16, 2, 9. Luc. 18, 12; 24, 1. Joan. 20, 1, 19, etc. Hebræis, præter hebdomadem dierum, aliud triplex genus hebdomadam præscriptum erat. Exod. 22, 10, 11. Lev. 25, 1, 17, et Deut. 16, 9, 10. I. Hebdomas hebdomadam; periodus septem hebdomadam, seu 49 dierum à Paschate usque ad festum Pentecostis, quod, die 50 incidens, inde dicitur festum hebdomadam, Deut. 16, 9, 10; II. hebdomas annorum; periodus septem annorum, ita ut septimus esset sabbaticus, quo erat vervactum totius regionis; III. hebdomas septem annorum sabbathicorum; periodus 49 annorum, quæ anno quinquagesimo seu Jubileo clauderetur. Exod. 22, 10, 11. Lev. 25, 1, 22; 26, 34.

§ 103. *De mensibus et anno.* — Mutationes lunæ primam procul dubio temporis dimensionem suppeditarunt, neque tamen, ut quipiam opinantur, originem hebdomadibus dederunt, quia nequaquam quatuor hebdomades, sed 29 dies efficiunt; neque primitus computationibus annorum occasionem dedisse censerì possunt; nam anni profectò primum juxta reditum æstatis vel fructuum maturescentium, numerabantur. Quùm autem observaretur, post duodecim ferè menses lunares redire fructus maturos, annus ad 12 menses lunares seu 354 dies determinatus fuerit; ast post 17

annos quoque observabatur, eodem redeunte mense omnia esse contraria; quare, ut ex historiâ diluvii liquet, tentatum fuit menses ad cursum solis, 30 diebus definire; sed defectus 5 dierum post 10 vel viginti annos non observari non potuit. Hinc lex Mosaica Hebræis annum et menses lunares reliquit, sacerdotes verò adstrinxit ut secundâ die Paschatis, seu 16 post primam neomeniam aprilis, maturum manipulum ad altare offerrent; hæc ratione normam eis præbuit, annos lunares ad solares redigendi; si enim ultimo anni mense viderent, segetem statuto tempore non fore maturam, coacti erant mensem intercalare, quod ferè omni tertio anno accidebat.—Initium anni œconomici ducebatur à mense septimo (Tischri), seu à primâ neomeniâ octobris; ecclesiastici verò anni initium, Exod. 12, 2, statutum fuit à mense spicarum (Nisan) seu à primâ neomeniâ aprilis, quia Hebræi die 15 hujus mensis Ægypto egressi sunt; atque ab hoc prophetæ reliquos menses numerant, ut antiquior annus œconomicus tantum in re rusticâ et civili observaretur.—Præceptores Judæorum quidem septembrem et martium initium duplicis hujus anni statuunt; ast post excidium Jerosolymæ, à Romanis, anni initium à martio ducentibus, decepti fuisse videntur, ut quondam mensem intercalare omitterent; nam Josephus, et lingua quoque syriaca et arabica Rabbinis adversatur; et illa quoque, quæ majoribus tribus diebus festis præscripta erant, martio et septembri non congruunt.

Menses, qui מנחות et etiam à neomeniâ, à quâ incipiebant, מנחות, dicebantur, in singulis annis numerantur ordinariò *duodecim*. Olim etiam non propriis nominibus, sed numeris *primus, secundus, tertius, etc.*, distincti, Gen. 7, 11; 8, 4, 5, 13. Jerem. 1, 3; 28, 17; pedetentim tamen peculiare quædam appellationes ortæ sunt, ut *mensis abib*, Exod. 13, 4; *ziv*, 1 Reg. 6, vers. 1; *ierach hactanim*, 1 Reg. 8, 2, et *boul*, 1 Reg. 6, 38; donec tandem in captivitate Babylonica, Hebræi adoptarunt nomina mensium Babylonica, quæ sunt: I. Nisan, Neh. 2, 1, Esth. 3, 7, à primâ neomeniâ aprilis.—II. Ijjar, à primâ neomeniâ maii.—III. Sivan, Esth. 8, 9, à primâ neomeniâ junii.—IV. Thamuz, à primâ neomeniâ julii.—V. Ab, à primâ neomenia Augusti.—VI. Elul, Neh. 6, 75, à primâ neomeniâ septembris.—VII. Tischri, à primâ neomeniâ octobris; initium anni civilis.—VIII. Marcheschhan, à primâ neomeniâ novembris.—IX. Khislev, Zach. 7, 1, Neh. 1, 4, à primâ neomeniâ decembris.—X. Tebeth, Esth. 2, 16, à primâ neomeniâ Januarii.—XI. Schebat, Zach. 1, 7, à primâ neomeniâ februarii.—XII. Adar, Esth. 3, 7, 13; 8, 12; 9, 4, à primâ neomeniâ martii.—Mensis intercalaris à Judæis dicitur מנחה.

Divisio anni in sex partes, jam § 19 adducta, hic repetenda non est; ast longævitatem primorum hominum præterire non possumus; varia enim recentiores tentant quibus illos annos centenos in totidem decennia mutent; jam annos illos primævos in menses, jam in quadrantibus anni, jam in hyemes vel æstates redigere satagunt, immemores vel ignari, Orientales jam, Gen.

8, 22, prout et adhucdum Arabes, annum dividere in sex partes, et non tantum omnes sex partes, sed etiam menses, et quidem jam ad cursum solis exactos, memorari in historiâ diluvii, ne dicam, juxta hunc computum aliquos patriarchas jam quinto aut saltem decimo anno genuisse proles. Quæ veteres quipiam de anno multò breviori referunt, non sunt nisi, ut Diodorus Sic., L. I, cap. 26, disertis verbis dicit, conjecturæ, quibus immensum numerum annorum, quem Ægyptii alique nonnulli populi jactabant, explicarent. Conf. J. A. Kanne Bibl. Untersuchungen. Erlangen 1819. P. I, p. 1, 63.

§ 104. *De Geometriâ, Mechanicâ et Geographiâ.*—Mensuræ longitudinis Gen. 7, 15, 16, et planimetria Gen. 47, 20, 27, occurrunt. In libro Job et Josuæ, memoratur funiculus mensorius, allatus ex Ægypto, ubi, testibus omnibus antiquis, geometria inventa, et cogentibus Nili inundationibus, maximè exculta fuit. In hæc regione Hebræi quoque tantum de geometriâ combiberunt, ut dein regionem Chanaan geographicè delineare, et funiculo mensorio dividere potuerint. Conf. Menochii de Republ. Hebr. L. 7, c. 13, quæst. 6. Pondera libræ, quæ Gen. 23, 15, 16, attinguntur, quædam saltem rudimenta stereometriæ nota fuisse, docent.—De mechanicâ non quidem diserta mentio, sed plura alia, ex quibus ejus cognitio colligitur, occurrunt, ut navis Noachi, turris Babylonica, ædificia in Ægypto, currus, Gen. 41, 43; 45, 19; 50, 9; Exod. 14, 6, 7, et machinæ Ægyptiorum ad irrigandos agros, Deut. 11, 10. Ex his aliisque, quæ progressu temporis plura memorantur, colligitur plura instrumenta, quæ ad illa paranda necessaria erant, vel quæ aliunde præcedere debebant, cognita fuisse.—Notitiæ geographicæ in Bibliis tot obvix sunt, ut opus non sit plura de iis dicere, vide Gen. 10, 1, 50; 12, 4, 15; 14, 1, 16; 28, 2, 29; 42, 1, 4; 49, 13, etc.; mentionem tamen meretur, sub Josuâ regionem Chanaan geographicè descriptam fuisse, Jos. 18, 9. In his et similibus aliqua rudimenta scientiæ mathematicæ deesse non potuerunt.

§ 105. *Medicina.*—Ægroti Babylone, et fortassè in pluribus aliis regionibus primùm in viis publicis exponebantur, ut transeuntes consulerent, quæ ipsis simili morbo affectis conduxerint. Ægyptii in templa Serapis, et Græci in templa Æsculapii deferrebant ægrotos, et media quibus sanati, sunt scripta in his fanis conservabantur. Ex his, per experientiam cognitum medicamentis progressu temporis ars medica in scientiam redacta est, primùm in Ægypto, multò recentiori ævo in Græciâ, cujus tamen medici, paulò post, Ægyptios longè superarunt. Auxilia quoque ab inani-bus artibus petita fuisse, nil mirum, quum et Plinius plurimas medicinas referat, quæ profectò effectus, quos eis adscribit, producere nequeunt. Medici occurrunt primùm Gen. 50, 2. Exod. 21, 19. Job. 13, 14; chirurgicæ autem operationes quæpiam jam in circum-cisione, Gen. 17, 11, 14, latent. De cognitione diversarum internarum partium corporis humani plura in Bibliis occurrunt testimonia; et si cadavera usque in

ætatem Ptolemæorum secta non fuerunt, medicos internorum quoque morborum, ante Davidem, adfuisse testatur, quod 1 Sam. 16, 16, legitur consilium, Saül insano suppeditatum. Inter Hebræos ars medica sacerdotibus commissa fuit, qui, utpote magistratus reipublicæ theocraticæ, de leprâ cognoscebant, Levit. 13, 1, 14. Deut. 24, 8, 9. Occurrunt verò alii quoque medici, qui non videntur omnes fuisse sacerdotes, 1 Sam. 16, 16. 1 Reg. 1, 2, 4; 15, 33. 2 Reg. 8, 29; 9, 15. Isa. 1, 6. Jer. 8, 22. Ezech. 30, 21, Prov. 3, 18; 11, 30; 12, 18; 16, 15; 29, 1. Carpitur autem 2 Paral. 16, 12, rex Asa, non Dei, sed medicorum auxilium quævisse, quia medici illius ævi, frequenter non medicinis naturalibus, sed mediis superstitionis utebantur. Præ cæteris medicamentis laudatur balsamum, Jer. 8, 22; 46, 11; 51, 11. Recentiori ævo medici hebræi græcos legebant, et non tantum scientiâ proficiebant, sed etiam numero aucti sunt, Eccles. 38, 1, 12, Marc. 5, 26. Luc. 4, 23; 5, 31; 8, 43. Joseph. Arch. XVII, 6, 5.

§ 106. *Physica, Historia naturalis et Philosophia.* — Physica in Oriente parum culta fuit; major opera navabatur historiæ naturali, ex cujus tribus regnis quàm plurima in Bibliis occurrunt, atque regnum quidem vegetabile et animale ipse rex Salomo descripsit, 1 Reg. 5, 13. Philosophiæ strictè sic dictæ, occurrunt exempla in libro Jobi, in Psalmis 37, 59 et 73, atque in libris Proverbiorum et Ecclesiastis. Quum post exilium lingua librorum sacrorum jam non esset vernacula; in templo anno sabbatico, quo lex prælegebatur, et in synagogis, quæ demum extruebantur, necessarii erant interpretes, qui prælecta interpretarentur. Hi linguam hebraicam in scholis discabant, quarum doctores, qui ultimis duobus ante Christum seculis, philosophiam græcam noverunt, nequaquam simplici interpretationi idiomatis hebraici acquiescendum esse rati, illa quoque quæ verbis Bibliorum ediscebantur, ad normam philosophiæ exigere satagebant; hinc, paulò post, contentiones natæ sunt, quibus ortum suum debent sectæ Pharisæorum, Sadducæorum et Essenorum. Inter Pharisæos ætate Christi nova orta erant schismata; nam scholam Hillel inter et scholam Schammai agitabantur, ut Judæorum præceptores referunt, 18 acutissimæ quæstiones, ex quibus erat et hæc, quænam causa ad libellum repudii sufficiat. Matth. 19, 3. — Eruditi olim dicebantur חכמים, uti apud Græcos σοφοί, *sapientes*, ævo Christi autem nomine γραμματεὺς, *litteratus*, veniebant, et honoris compellatione רב vel רבי, i. e., *magnus*, nempe *magister*, salutabantur; septem autem celebriores, exemplo septem sapientum græcorum, ampliori nomine רבב insigniti fuerunt. Ipsi autem se dicebant filios seu discipulos sapientiæ vel sapientum, quod cum voce φιλόσοφος convenit, Matth. 11, 19. Luc. 7, 31. Auctores sectarum dicebantur patres, Matth. 12, 27; 23, 1, 9. Discipuli audiebant filii. Doctores Judæorum, saktem quipiam, propria quidem auditoria habebant, docebant tamen etiam in synagogis, in templo, et ubicumque auditores inveniebant. Methodus erat eadem, quæ apud Græcos valebat, ut discipulus quis-

piam quæstionem proponeret, de quâ doctor discreteret, Luc. 2, 46. Doctores nec ab ecclesiâ, neque à civitate instituebantur, nec salario gaudebant, nisi quod à discipulis dabatur; et honorarium τιμὴ dicebatur, 1 Tim. 5, 17; cæterum exercitio artis vel officii acquirebant, quibus vitam tolerarent. Cathedrâ sublimiori usos fuisse, ex Luc. 2, 46; 23, 5, quidem non efficitur, verisimile tamen est. Thalmudici tract. Berachoth præter alias modestiæ leges, quas eruditis ferunt, cavent ne cum muliere loquantur, et ne cum plebeis mensæ accumbant, Joan. 4, 27. Matth. 9, 11. Objecta doctrinæ permulta erant minutæ, quibus Thalmud scatet.

In scholis Judæorum, quæ post excidium Jerosolymæ Tiberiade et Babylone, seu Seleuciæ, floruerunt, introductus est aliquis gradus academicus, qui à Maimonide Jad chazaka L. VI, 4, describitur. Præcipua, quæ observabantur, erant: 1° Ratio vitæ et doctrina candidati examinabatur; 2° approbatus cathedram conscendebat, Matth. 23, 2; 3° pugillaris ei porrigebatur, in symbolum, ut omnia, ne memoriæ elabatur, scribat; 4° tradebatur ei clavis, symbolum, ut nunc aliis scientiam recludat. Luc. 11, 52. 5° Imponebatur ei manus, quod ex Num. 39, 18, sumptum est. 6° Committebatur ei jurisdictio, procul dubio duntaxat in discipulos. 7° Denique Tiberiade quidem רב magnus, Babylone verò רבב dominus salutabatur.

CAPUT VII.

DE MERCATURA

§ 107. *Antiquitas mercaturæ.*—Mercatura in Oriente, antiquissimo ævo orta, et paulò post multum provecta fuit; hinc viæ publicæ, vada fluviorum et pontes, iumenta et navigia quoque ad transvehendas merces, mensuræ, pondera atque pecunia, in historiâ etiam antiquiori passim occurrunt. Gen. 12, 5; 23, 16, 37; 25, 26; 42, 1, 5; 49, 3, 10, 4, 5. Jud. 5, 17. Exod. 20, 25; 25, 4. Lev. 20, 19. Deut. 3, 14; 19, 3. Jos. 13, 2; 12, 5; 13, 13; 19, 3; 1 Sam. 27, 8, 10. 2 Sam. 3, 3; 13, 37; 15, 8.

§ 108. *Commercium Phœnicum, Arabum et Ægyptiorum.* — Phœnices olim in mercaturâ primas tenebant. Merces ex toto oriente vel ipsi, vel per conciliatores coemebant, et navibus in mari Mediterraneo ad littora Africæ et Europæ devehebant, argentum et merces reportantes, quas in Oriente divendebant. Metropolis eorum prima erat Sidon, dein Tyrus, 240 annis ante templum Salomonis, seu 1251 ante Chr. condita. Emporia vix non ubique terrarum habebant; cæteris autem eminebant Carthago et Thartessus, in Hispaniâ, unde naves, quæ longinquiora itinera suscipiebant, naves Tharsis dicebantur. De commerciis eorum legitur Ezech. 27, 28, et Isa. 23. — Incolæ Arabiæ Felicis mercaturam cum Indis tractabant, et merces partim per fretum Babel-Mandeb in Abyssiniam et Ægyptum; partim verò per sinum Persicum et Euphratem, Babylonem; et partim per sinum Arabicum in portum Etziongeber deportabant; hinc eis venerunt illæ divitiæ, quas antiqui fortassè nimis extollunt.—Ægyptiorum

mercatura inchoat cum rege Necho vel Neco et ejus successore Psammeticho; eluctari tamen non potuit, donec ab Alexandro Tyrus eversa, et Alexandria condita fuisset.

§ 109. *Via mercatorum.* — Phœnices recipiebant merces Indicas partim ex sinu Persico, ubi in insulis Dedan, Arad et Tyro, colonias habebant; partim ab Arabibus, qui eas jam itinere terrestri per Arabiam, jam per sinum Arabicum usque in portum Etziongeber devehebant, unde itinere terrestri Gazam, et hinc in Phœnicen deportabant. Has extraneas merces Phœnices illis quas ipsi parabant, augebant, et mari Mediterraneo in omnes alias orbis plagas deportabant. Ægyptii olim merces recipiebant à Phœnicibus, Arabibus, Africanis, et Abyssiniis, in quorum regione adhucdum insignia rudera emporiorum supersunt; recentiori autem ævo ipsi quoque merces Indicas propriis navibus adportabant, et demum per mare mediterraneum in alias orbis plagas devehebant. Præcipuum verò in Oriente commercium erat terrestre; hinc in Bibliis naves ferè non memorantur nisi Ps. 107, 23, 30; et ubi sermo est de Phœnicibus, vel de Salomonis et Josaphati re nauticâ. — Ex Palæstinâ in Ægyptum duæ erant viæ notatu dignæ: altera in litoribus maris Mediterranei à Gazâ usque Pelusium, quæ tribus diebus conficiebatur; altera à Garâ ad brachium Elaniticum sinûs Arabici, quæ nunc ad montem Sinai flectitur, et ferè mense absolvitur.

§ 110. *De vecturâ mercium terrestri.* — Etsi antiqui orientales curribus utebantur, mercatores tamen merces camelis, qui in desertis facilius aluntur, et æstus patientiores sunt, vehebant, et, ne à prædonibus spoliarentur, multi congregati iter faciebant, sicut adhucdum in Oriente usitatum est, et major quidem societas peregrinantium dicitur *karvân* vel *karavân*, minor verò *kafle* vel *kafle*, *σοφοδία*, Job. 6, 18, 20. Gen. 37, 25. Isa. 21, 13. Jer. 9, 1. Jud. 5, 6. Luc. 2, 44. Suppellectilia itineris sunt. Stratum, stragulum, tapetum in quo sedatur, corium rotundum loco mensæ, lebetes vel oilæ aliquæ æreæ stanno obductæ, patera ærea stanno obducta, quæ sub veste ante pectus portatur, et ex quâ bibitur, 1 Sam. 26, 11, 12, 16; utres pro aquâ, et, prout facultates ferunt, tentorium, luminaria et annona, Ezech. 12, 3. — Per deserta conducitur dux viæ, qui fontes, cisternas, et semitas novit, quas ex lapidum cumulis, ex indole et odore soli, et, omnibus aliis deficientibus, ex stellis dignoscit, Num. 10, 29, 32. Jer. 31, 21. Isa. 21, 14. — Omnibus paratis, peregrinantes conveniunt aliquo ab urbe intervallo, et princeps, qui ab ipsis ex ditissimis itineris sociis eligitur, indicit diem discessûs. — Ita quoque actum fuit in itineribus Hebræorum ad sacrum tabernaculum, et ad templum Jerosolymæ. — Itinera quotidiana plerumque diluculo aut noctu inchoantur, et ita instituuntur, ut in statione in quâ, si fieri possit, sit aqua, Job. 6, 15, 20, tempestivè adveniant, atque adhuc interdiu omnia parare possint, quæ necessaria sunt. In itinere nocturno non rarò, ne quisquam facilè aberrare possit, faces seu lampades, in perticis fixæ, præferun-

tur, quarum vicem Hebræis in Arabiâ, supplevit nubes lucens. Nisi urbs quæpiam attingatur, peregrinantes castra metantur, et noctu securitatis causâ, alternis vigiliis agunt. In urbibus sunt hospitia publica, quæ *Chan* et *Karvanserai* dicuntur, in quibus habitatio gratis habetur. Ædificia sunt ampla, in quadrum disposita, in quorum medio area est. Hujusmodi hospitium primum Jer. 41, 17, occurrit, ad urbem Bethlehem situm, sub nomine *גרית כברה*; Græcis hæc ædificia nominibus *πανδοχείον, κατάλυσις* et *κατάλυμα* veniebant, Luc. 2, 7; 10, 34.

§ 111. *Commercium Hebræorum.* — Situs Palæstinæ, ad commercia quidem peropportunos erat, neque tamen in favorem mercaturæ ulke leges à Deo per Mo-sen late fuerunt, inprimis quia Hebræi, ad veram religionem conservandam consecrati, sine dispendio inter idololatrias dispergi non poterant. Itaque sola bona fides in emptione et venditione inculcatur, Levit. 19, 36, 37; 21, 9. Deut. 25, 12, 16. Mercaturæ tamen occasio fuit per tria festa majora, ad quæ omnes mares adulti quotannis in unum locum convenire debebant; nam inde factum est, ut, qui vendendum quid habebant, illud adferrent, ubi plures emptores sperabant; et qui emere quidpiam cogitabant, differren in illum locum, ubi plures venditores prævidebant, quod demum mercatores quoque attraxit; conf. Deut. 14, 26. — Quia verò per legem commercia extranea interdicta non fuerunt, Salomo non tantum mercaturam equorum fecit, ut supra dictum est; sed etiam naves ex portu Etziongeber per sinum Arabicum in Ophir, quæ probabilius est Africæ regio, et usque in Hispaniam emisit; 2 Reg. 9, 26; 2 Paral. 9, 21. Hoc commercium, etsi quæstuosum, post obitum Salomonis neglectum fuisse videtur, et quum Josaphat illud restituere vellet, naves in ipso portu scopulis allisæ perierunt, 1 Reg. 22, 49, 50, 2 Paral. 12, 36. Aliàs Joppe erat portus Jerosolymæ minùs quidem commodus, in quo tamen naves quoque majores, in Hispaniam tendentes, appellebant, Jon. 1, 3; et ætate Ezechielis Jerosolymæ tanta erant commercia, ut in invidiam Tyri incideret, Ezech. 26, 20. Post exilium Hebræi quàm plurimi erant mercatores, qui in omnes plagas diffundebantur, atque demum princeps Simon in Judæâ quoque portum ad Joppen commodiorem reddidit; hinc rex Antigonus Pompeio delatus est, emisisse piratas. Denique Herodes ad Cæsaream novum portum condidit.

§ 112. *De mensuris et ponderibus.* — Ad mercaturam pecunia, mensuræ et pondera necessaria sunt, quæ in Asiâ antiquissimo jam ævo definita fuerunt, et eorum normæ Hebræis in sacro tabernaculo suppeditatæ sunt, ut sacerdotes rectitudinem ponderum et mensurarum curarent. Hæ normæ transierunt deinceps in templum; eo autem everso perierunt, et jam caveri non poterat, ne mensuræ et pondera sensim mutarentur. Hebræi sub ditione alienâ, ponderibus et mensuris dominorum suorum non uti non poterant, uti jam Ezechiel cubitum recentiorem et minas novas memorat. Quare distinguenda sunt pondera et men-

suræ ante et post exilium, et ea quæ interpretes Alexandrini et Josephus Flavius referunt, in antiquius ævum transferenda non sunt. Quanta autem fuerint ante exilium pondera et mensuræ, accuratè definiti non potest.

§ 113. *Mensuræ longitudinis.*—Mensuras longitudinis gentes ferè omnes à corpore humano desumpserunt, et quantæ fuerint apud Hebræos ante exilium, nonnisi ex mediocri corporis humani habitudine colligi potest.—I. Digitus; nempe latitudo digiti, ætate Christi 10 linearum Parisiensium, quæ non æquant 10 lineas Viennenses, quia pes Viennensis 4 lincis minor est Parisiensi; ex quo sequentes mensuræ ævi recentioris facilè æstimantur.—II. Palma, seu quatuor digiti, 1 Reg. 7, 26, conf. 2 Paral. 4, 5. Jer. 52, 21.—III. Spithama, ab extremitate pollicis usque ad extremitatem digiti auricularis, seu tres palmæ, Exod. 28, 16; 39, 9, 1 Sam. 17, 4.—IV. Cubitus, à cubito usque ad radicem manûs, Ezech. 41, 8, seu quatuor palmæ, quæ sextam partem altitudinis corporis humani efficiunt, Deut. 3, 11. 1 Sam. 17, 4. Ezechiel memorat c. 40, 5, c. 43, 13, cubitum quinque palmarum, quæ æquant longitudinem à cubito usque ad elevationes ante digitos manus; hic esse videtur cubitus Babylo-nius, de quo etiam 2 Paral. 3, 5, 2, mentio fit, conf. Herodotum I, 178, et Solinum 56, 2.—V. גבד, Jud. 3, 16, ut videtur, longitudo totius brachii.—VI. Calamus mensorius sex cubitorum, seu longitudo corporis humani; Ezechiel c. 40, 5, memorat calamum Babylo-nium sex palmis longiorem.—VII. Σταδιον, stadium, mensura græca, à Judæis adoptata, 125 passuum geometricorum, ferè 100 orgiarum viennensium, seu sexcentesima pars gradûs, Luc. 14, 15. Joan. 6, 19; 11, 18. Apoc. 14, 20; 21, 16. Stadium verò ægyptiacum tantum est 67 orgiarum et 2 pedum.—VIII. ὄδιος σαββάτου, via sabbati, 6 aut 7 stadiorum, Act. 1, 12. Hanc mensuram recentiores Judæi ex Exod. 16, 29, exculperunt.—IX. Μίλιον, milliæ romanum, 1000 passuum geometricorum, seu 8 stadiorum, ferè milliæ italicum, Matth. 5, 41.—X. כבדת הארץ, Gen. 35, 16; 18, 7; 2 Reg. 5, 19, ex versione Alexandrinâ ἰππόδρομος, *cursus equi*, qui juxta Arabes ferè explet tres quadrantes milliæ germanici, seu perasangam, quæ voce Peshito interpretatur.—XI. Iter diei, quod jam majus, jam minus est, medium tamen est 150, ut apud Romanos, vel 160 stadiorum, ut Herodotus V, 53, exponit, seu quatuor milliæ Germanicorum.

§ 114. *Mensuræ cæve.*—I. Manipulus, vel pugillus, mensura non accuratè definita, Lev. 2, 2; 5, 12; 6, 8. II. Omer, pro aridis, ut ex Exod. 16, 16; 18, 22, 32; 35, 36, liquet, quantum personæ cuilibet pro victu quotidiano assignabatur; igitur idem ac χοιναί, *chaenix* Græcorum, etsi hinc inde variabat, Apocal. 6, 6, ferè 40^m au 36' pars modii viennensis.—III. עֶפָה *Epha*, Ægyptiacum עִפָּה, pro aridis, capiebat decem omer, ut annotatum legitur Exod. 16, 36, qui locus aliquibus quidem dubius, sed antiquissimus est, quia in omnibus versionibus, et in ipso quoque textu samaritano habetur. Epha itaque ferè 4' pars est modii viennensis.

Ejusdem quantitatis erat bathus, pro liquidis. Josephus verò, Archæol. VIII, 2, 9, comparat bathum 72 *ἑστιαίς*, et *μετρήται*, qui tertiâ parte major erat amphorâ seu pede cubico romano, adeoque, quum pes romanus æqualis sit ferè 11 1/2 pollicibus viennensibus, bathus ætate Christi Joan. 2, 6, fuit 15 3/4 seu ferè 16 pollices viennenses longus, latus et altus.—IV. Sea videtur esse nomen hebraicum ejusdem mensuræ, quæ nomine Ægyptiaco Epha dicta fuit, conf. Gen. 18, 6, cum Jud. 6, 19, et 2 Reg. 7, 16, 18. 1 Sam. 25, 18. Ab aliis putatur esse tertia pars Ephæ. In novo Fœdere satum, σάτον Matth. 13, 33. Luc. 13, 21. Ex Josepho definiendum est, qui Archæol. IX, 2, dicit esse *μοδίον καὶ ἡμισὺ τριακόντων*, qui erat tertia pars amphoræ; ex calculo Eisenschmidii σάτον erat 674 pollicum cubicorum parisiensium, seu ferè 15 pollices viennenses longum, latum et altum, sed, ut videtur, minus rectè.—V. Chomer, pro aridis et liquidis, etiam כֹּמֶר dictus, decem Ephas capiebat. Itaque כֹּמֶר, ejus dimidium quinque ephas æquale erat.—VI. Kab, de aridis duntaxat occurrit 2 Reg. 6, 25, ex quo loco liquet parvam fuisse mensuram.—VII. Hin, pro liquidis, cujus dimidia, tertia, quarta et sexta pars memoratur; reputatur sexta pars bathi, quod locis, in quibus occurrit, ut cumque congruit.—VIII. Log, duodecima pars Hin.—IX. Phura, Isa. 63, 2, est torcular; ast Agg. 2, 16, videtur esse nomen ignotæ mensuræ persicæ.—X. ἑστιαίς, *sextarius* romanus, 48 pars amphoræ.—XI. *Μοδίος*, *modius* romanus, pro aridis, tertia pars amphoræ seu pedis cubici romani.—XII. Μετρήτης, mensura græca, tertiâ parte major quàm amphora romana, seu 1 1/3 pedem Romanum longa, lata et alta.

§ 115. *De ponderibus et pecuniâ.*—In Oriente jam ætate Abrahami valor mercium ad certam quantitatem argenti definiebatur, cujus puritas à mercatore notata erat, Gen. 23, 16; de monetâ verò ante exilium nullum occurrit vestigium. Argentum olim nequaquam in partes certi ponderis divisum erat; quare in balance, rarè in lance seu vecte, Isa. 46, 6, ponderabatur, seu pendebatur, vel appendebatur. Hinc mercatores, vel qui quidpiam emere vel vendere cogitabant, bilancem et pondera, quæ è lapidibus parata erant, et hinc נֶבֶל et נֶבֶלִים dicebantur, in cingulo portabant, Lev. 19, 36. Deut. 25, 13, 18. Prov. 10, 20; 16, 11. Mich. 6, 11. Fraudulenti duplicia pondera, leviora et graviora gestabant, ut in rem suam, jam his, jam illis uterentur. Ex his liquet, pecuniam et pondera ad eandem normam æstimanda esse. Aurum usque ad Davidem non erat norma valoris, sed merces pretiosa, quæ æquè ad bilancem exigebatur.—Antiquissimum pondus et simul genus pecuniæ, est קֶשֶׁטִיָה, ignotæ quantitatis, Gen. 33, 19. Jos. 24, 52. Job. 42, 11.—Ætate Mosis autem pondus præcipuum dicebatur *siclus*, ejus dimidium *beka*, et pars vigesima *gera*. Centum sicli dicebantur *mina*, 2 Paral. 9, 16; conf. 1 Reg. 10, 17; et 30 minæ seu 3,000 sicli efficiebant *talentum*, Exod. 38, 25, 26. Talentum autem Græcorum pro varietate regionum variabat; atheniense 6,000 drachmis computabatur.

§ 116. *Valor ponderum et pecuniæ ante exilium.*—

Rabbini quidem, uti adhucdum Persæ, valorem ponderum ad numerum granorum hordei, æstimant; antiquæ autem gentes grana siliquarum pro minimo pondere usurpabant, et cum arbores, quæ hos fructus ferunt, in Palæstinâ sint copiosæ, dubio procul Hebræorum הַרְבֵּה , nomen minimi ponderis, granum siliquarum est, quocum concinit etymologia à רָבָה traxit, detraxit. Fannius, Augusto cœvus, dicit: *Semina sæ aliis siliquis latitantia curvis, attribuunt scripto....scripta tria drachmam faciunt.* Hinc drachma æquat 18 siliquas, quas Eisenschmied de Ponderib. et mens. p. 23, invenit esse æquales 87 vel 88 granis parisiensibus; quare viginti siliquæ seu geræ hebrææ, id est, siclus = 96 vel 97 granis parisiensibus, id est 26 $\frac{3}{4}$ cruciferis, et הַרְבֵּה ferè = 5 siliquis, ferè = 1 $\frac{3}{7}$ cruciferis nostris.—Sub monarchiâ Hebræorum erat etiam siclus et pondus regium, quo capilli Absalomi appendebat 200 siclos; quum autem optima coma viri reperta sit 10 semiunciarum, siclus regius erit 12; vel, si capilli Absalomi alterum tantum effecerint, 24 granorum parisiensium, = 2 $\frac{1}{2}$, vel ad summum = 5 cruciferis nostris.—Aurum, iisdem ponderibus appendebatur; valor autem definiri nequit, quia ratio ejus ad argentum non liquet; id modò constat, siclum aureum, 1 Paral. 12, 25, valuisse, quia siclus regius erat, quartam, vel ad summum tertiam partem nostri aurei, qui 65 grana parisiensia appendit.

Hæ definitiones non sunt accuratæ, imprimis si simul consideretur diversa metalli paritas, de quâ in Bibliis frequentior recurrit mentio, uti Ps. 12, 7, argentum septies defæcatum, et aliàs aurum quoque purius singularibus nominibus זָהָב , זָהָבִים , vel epithetis זָהָבִים , זָהָבִים distinctum, quod aurum solidum esse videtur.

§ 117. *Pondera et monetæ post exilium.* — In exilio et post reditum pondera et monetæ aliarum gentium invaluerunt. Hinc Ezechiel c. 45, 12, memorat minas exoticas 15, 20 et 25 siclorum. Dein Hebræi usi sunt monetâ Persarum, Græcorum et Romanorum; ast principes Asmonæi proprias quoque monetæ cuderunt.—Nummus antiquissimus est aureus persicus, 1 Paral. 29, 7. Esdr. 2, 69; 8, 27. Nehem. 7, 70, 72. *Δαρειδος*, nequaquam à Dario rege, sed à persicâ voce, *rex*, sonante, denominatur, quia erat pecunia regia, opposita argento à mercatoribus signato. Exhibebat effigiem regis, et alterâ facie sagittarium tiarâ acuminatâ ornatum, atque sinistrâ arcum, dexterâ verò sagittam tenentem. Pondus ab interprete Alexandrino drachmæ comparatur, = 87 granis parisiensibus, id est, 1 $\frac{1}{4}$ aurei imperialis; Suidas, scholiastes Aristophanis *ἐκκλησιᾶς*. v. 598, et Harpocration, Daricum valere dicunt 20 drachmas. — Præcipua moneta græca erat *στάτηρ*, qui Matth. 17, 26, 27, duobus dimidiis siclis, seu siclo integro æqualis ponitur. Quatuor drachmis constabat, unde et *τετραδραχμον* dicebatur. Juxta pondus siliquæ, supra expositum, esse deberet 348 granorum parisiensium; ast exemplaria, quæ multa supersunt, ferè pondus 302 usque 324, ad summam 333 granorum exhibent. Quò recentiores sunt hi nummi, eò quidem ele-

gantiores, minoris verò ponderis; unde liquet, sumptus excusionis in valorem fuisse computatos. Si illis exemplaribus, quæ superesse et bilanci appensa fuisse diximus, addatur, quod usu detritum fuit; pondus tamen ætate Christi non superavit 316 grana parisiensia, = 1 fl. et 24 cruciferis nostris. Scoria ferè $\frac{1}{24}$ reperta est. Exhibent plerumque caput Minervæ, atque alterâ parte noctuam et monogramma vel nomen. — Drachma itaque, *δράχμη*, erat quarta stateris pars, ferè = 21 cruciferis nostris. Alexandriæ autem drachma erat alterum tantum, adeoque 42 cruciferorum nostrorum. — Drachmæ in commercio quotidiano quidem æqualis habebatur denarius, *δηνάριον*, nummus romanus; verus autem valor septimâ parte minor erat. Exhibet alterâ facie deam Romam seu victoriam, alterâ verò currum, cui duæ bigæ equorum junctæ sunt, ævo autem recentiori effigiem Cæsaris, Matth. 22, 19.

Ad pondus stateris, princeps Judæorum Simon, 1 Mach. 15, 16, siclos cudit, qui itaque 316 ferè grana, seu 1 florenum et 24 cruciferos nostros æquabant. Qui adhucdum supersunt, characteribus antiqui insigniti, genuini censentur, etsi aliqua fortè exemplaria, recentiori ævo ad normam antiquorum fabricata fuerint. Signatio est varia.

Ἀσάριον, *as*, nummus romanus æneus, qui ætate Christi erat dimidiæ uncia; alterâ facie effigiem olii Jani, recentiori ævo Cæsaris, et alterâ puppim representabat Matth. 10, 29. Luc. 12, 6. Asses 16 erant æquales denario. — Quarta pars assis erat *Κοδράντης*, *quadrans*, nummus æneus; 64 quadrantes æquales erant denario, Matth. 5, 26. Marc. 12, 42. — *Λεπτόν*, *minutum*, moneta Græca ænea, dimidium quadrantis; adeoque 128 minuta æqualia erant denario. Marc. 12, 42, 59.

Pondus, *λίτρα* dictum, pro diversitate regionum variabat, ita quidem, ut merces plures ad litram regionis, ex quâ advectæ erant, venderentur; quare valor litrarum Joan. 12, 3; 19, 39, definiri nequit.

Notandum autem est, olim argentum et aurum fuisse rarius, et hinc eò majoris valoris; quarto seculo ante Christum valor se habebat ad valorem in Angliâ 1780 ferè ut 10 ad 1, ut tunc quis 440 granis argenti tantundem emere potuerit, quod dicto anno in Angliâ, 4400 granis, seu integrâ marcâ emebatur

CAPUT VIII.

DE VESTITU.

§ 118. *Materia vestium.* — Protoparentes primùm se foliis ficuum, dein pellibus contegebant, quæ progressu temporis certo modo subactæ sunt. Inventa demùm sunt coactilia, ex pilis animalium coagmentata, quæ novum quasi pellium genus præbebant, donec tandem pili, lana, gossypium et linum in fila ducerentur et texerentur, quæ omnes artes summam antiquitatem attingunt, Gen. 14, 33; 31, 13, 19; 37, 3; 38, 28; 41, 42; 45, 22. Job. 7, 6; 31, 20. Ægyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebræi tantum didicerunt, ut ipsis quoque Ægyptiis præcellerent, 1 Paral. 4,

21, et dein in Arabiâ pro sacro tabernaculo omnia, quæ erant hujus generis, pararent, atque acu quoque pingerent. Materia majoris æstimata erat pannus xylinus, sequebatur pannus laneus, dein lineus, et denique qui ex pilis animalium parabatur. — Sericum antiquiori ævo non occurrit, nisi fortè Ezech. 16, 10, 13, שרשׁ sericum sit; id saltem constat, Alexandrum in Persiâ sericum invenisse; et probabiliùs jam illæ vestes Medicæ, quas Persæ sub Cyro cum suis commutaverunt, sericæ erant. In Occidente sericum seriùs invaluit.

§ 119. *De coloribus vestium.* — Color panni xylini albus et purpureus cæteris præferebatur. *Xylinus albus*, qui olim שׁשׁ et בל, demùm etiam בלע, βύσσος, *bys-sus*, dicebatur, erat vestitus festus, quo inprimis divites et proceres utebantur. Fullones singulari arte splendens albedinem inducebant, ad quod cineres clavellatos herbæ ברית, et etiam urinam putrefactam adhibebant; quare, ne fœtor molestus esset, extra urbes habitabant, Isa. Jes. 7, 3. Xylinus pannus purpureus, sanguine venæ, in faucibus muricum hærentis, operosè tinctus erat; laus ei summa, color sanguinis concreti, nigricans aspectu idemque suspectu refulgens, et hujus generis erat purpura Tyria; color ruber nigricante deterior. — Hoc pretiosissimo colore utebantur reges et regiâ stirpe nati. Luc. 16, 19. Apoc. 18, 12. — Color coccineus primò Gen. 38, 28, et dein persæpè occurrens, magni æstimabatur. Parabatur ex cocco, seu ex ovis insectorum ilici immisis. Pannus xylinus hoc colore bis tingebatur: hinc etiam *dibaphus* dicebatur; Hyacinthinus color, à pisce sepiâ, ut videtur, cognominatus, non minùs placebat, Ezech. 23, 6. Color niger non erat nisi viliorum vestium, et inprimis lugubrium. — Versicolores vestes præcipuis accensebantur, Gen. 37, 3, 23. 2 Sam. 13, 18. — Materia vestium jam ætate Mosis quoque acu pingebatur, non modò filis gossypii et lini versicoloribus, sed etiam aureis, quæ ex subtilibus auri laminis scindebantur; si sola altera facies acu picta erat, ורקמת רקמה; si utraque, ורקמתים, dicebatur, Exod. 25, 36; 35, 33; Jud. 5, 30; Ps. 45, 10; Ezech. 16, 10. Quænam autem sit vestis, שעטנז, quæ ex lanâ et lino constabat, et Hebræis Levit. 19, 19, Deut. 22, 11, interdicitur, disputatur. Josephus testatur, suo ævo sententiam valuisse, vestes esse acu pictas, quas dicit fuisse prærogativam sacerdotum; verùm lex universalis erat, et etiam sacerdotes obligabat. — Aliis est illa vestium materia, teste Arydâ, adhucdùm in Oriente pervulgata, cujus subtegmen, ערב, est lana, stamen autem, שתי, est gossypium, ut Hebræis, communi aliis gentibus veste interdictum fuerit. — Aliis est quoddam vestimentum ægyptiacum pretiosius, variisque figuris ad supersticiosum cultum divinum pertinentibus splendidum.

§ 120. *De tunicis.* — Simplicissima, ideòquè anti-quissima vestis est plebeiis in Oriente adhucdùm usitata Efram dicta, nempe linteum vel pannus, qui cingulo circa lumbos in orbem alligatur, et usque ad genua pertingit. In Bibliis primùm nomine כתנת insi-

gnitur, dein verò sub nomine cinguli חגורת latet, et homo hoc solo panno cinctus, nudus esse dicitur, Job. 24, 7, 10. Isa. 20, 2, 4. Mich. 1, 8. Joan. 21, 7. — Quùm anterior pars hujus perizomatis, ne vento elevaretur, cum posteriori parte inter pedes colligaretur; ortæ sunt caligæ, quæ ætate Mosis non usque ad genua pertingebant, Exod. 28, 42; progressu verò temporis usque ad talos prolongatæ sunt. Exod. 28, 42, caligæ hæc breves sacerdotibus, ob adjuncta ministerii sacri, præscribuntur; unde colligitur, alias non multùm fuisse usitatas, quod et adhucdùm in diversis, Orientis regionibus observatur. Si Strabo, p. 734, refert Persas triplicibus caligis indutos fuisse, de recentiori ævo loquitur, ex quo sunt Dan. 3, 3, 21, caligæ exteriores. Orientales tamen, sive caligis careant, sive iis vestiti sint, micturi, locum remotum quærunt, et se demittunt, ut non nisi proletarii stantes, in parietem mingant, qui designantur expressione illâ *mingens ad parietem*, 1 Sam. 25, 22, 34. 1 Reg. 14, 10; 16, 11, 13; 21, 21. 2 Reg. 9, 8. — Hoc perizoma progressu temporis prolongatum fuit usque ad collum, et demùm etiam manica breviores, denique longiores, totum brachium tegentes, appositæ sunt, ut tunica perfecta prodiret, quæ primùm, ut illud perizoma, usque ad genua pertingebat, demùm autem usque ad talos prolongabatur. Hæc vestis dicitur כתנת חטטון, et primùm quidem arcè corpori adhæsit, demùm autem laxior facta est. — Babylonii, Ægyptii, et Persæ, super hæc tunicâ induebantur aliâ simili veste, plerumque pretiosiori, quâ etiam Hebræos potentiores usos fuisse comperimus, Prov. 31, 21. Matth. 10, 10. Luc. 9, 3. Marc. 6, 9.

§ 121. *Cingulum.* — Quùm illud perizoma in tunicam transformaretur, cingulum conservatum fuit, ne nempe tunica ambulanti impediret; quare, qui domi fortè discincti erant, exeuntes cingebantur, 2 Reg. 4, 29; 9, 1. Isa. 5, 27. Jer. 1, 17. Joan. 21, 7. Act. 12, 8. Erat et est adhucdùm in Asiâ duplex genus cingulorum; alterum commune coriaceum, ζώνη δερματίνη, latitudine dimidii pedis, et fibulis instructum, quibus ad ventrem clauditur, 2 Reg. 1, 8, Matth. 3, 4, Marc. 1, 6; alterum pretiosum ex gossypio, vel lino, nunc quidem etiam ex serico textum, olim autem acu pictum, latitudine palmæ, quod anteriùs ad ventrem colligabatur Jer. 13, 1. Feminæ cingulum non rarò bullâ vel umbilico pretioso claudebant, Cant. 7, 3, et gestabant etiam cingula pretiosissima, et fasciam pectoralem, atque ipsum quoque cingulum laxius, et aliquantùm infra lumbos ligabant, quùm viri cingulum perpetuò in lumbis gestarent; unde dicitur cingulum lumborum, et cingere lumbos, 1 Reg. 18, 46. Prov. 31, 17. Isa. 41, 5. Jer. 1, 17. Arabes cultrum vel pugionem in cingulo portant, quod etiam Hebræis consuetum fuit, 2 Sam. 20, 8, 10, et observatur quoque in ruderibus Persepolitianis. Cæterùm cingulum simul erat marsupium, in quo pecunia et quicquid necessarium erat, gestabatur, 1 Sam. 25, 13. 2 Sam. 18, 11, Matth. 10, 9. Marc. 6, 8.

§ 122. *De superindumentis.* — Vestis, quæ super-

tunicâ inducitur, שלמה, שמלה, nonnunquam etiam בגד, ἱματίον, dicta, simplicissima, idcòque antiquissima, est pannus quadratus diversæ magnitudinis, plerùmque autem 5-6 cubitos longus, et 5-6 pedes latus, qui corpori circumvolvitur; quum autem eundo rursùm decideret, caelo sereno commodiùs gestabatur; nempe vel duo anguli oppositi in brachia imponebantur, ut ipse pannus duobus aliis angulis in dorso penderet; illi duo anguli, in brachia inflexi, dicuntur alæ vestis, 2 Sam. 15, 20, Agg. 2, 12, Zach. 8, 23; vel pannus, juxta duos angulos oppositos convolutus, conjiciebatur in humerum sinistrum, et pars posterior per dorsum, anterior per pectus trahebatur sub axillam dexteram, ibique connectebatur, ut commodè penderet. Si pannus erat minoris formæ, ferè ut pallium gestabatur. Hoc panno etiam onera quæcumque involvi, et commodè portari poterant, Exod. 12, 34. 2 Reg. 4, 39. Pauperes noctu se totos hoc panno invollebant, et super cingulum expansum, lapide capiti supposito, decumbabant, uti in Asiâ adhucdum fieri consuevit; quare consuetudo, ne superindumentum oppignoratum, per noctem retineatur, in legem convertebatur Exod. 22, 25, 26. Deut. 24, 13. Ætate Christi creditores non superindumentum, sed tunicam, de quâ nulla lex exstabat, pignus accipiebant, quò collineat Jesus, Math. 5, 40. — Occasione violati sabbati, Num. 15, 32-41, mandatum fuit, ut Hebræi in quatuor angulis hujus amictûs, gestarent in vittis hyacinthinis fimbrias, ut in intuitu earum recordarentur legum divinarum, Matth. 9, 20. Luc. 8, 44. — Ex variis mutationibus hujus indumenti, prodiiit 1° Meil, vestis xyliua omni parte clausa, foraminibus duntaxat pro transmittendis brachiis et capite patens; pertingebat usque ultra genua; 2° Ephod, quod duabus partibus constabat, quarum altera per tergum, et altera per pectus et ventrem dependebat, et ambæ partes in humeris, fibulis connexæ erant; ætate autem Josephi, Archæol. III, 7, 5, habebat manicas, quæ Exod. 28, 6, 7, non memorantur. Cæterum Ephod et Meil erant vestes summo sacerdoti præscriptæ; gestabantur autem ab aliis quoque viris illustribus, Job 29, 14. 1 Sam. 18, 4. 2 Sam. 6, 14. Ezech. 26, 16. 3° שׂמית, subucula, Dan. 3, 21, quæ in ruderibus Persepolitianis conspicitur.

Etsi clima Orientis est calidum, pellicea tamen adeo usitata sunt, ut nomen eorum in Bibliis deesse non possit, nec aliud superest, nisi אדרת. Erat jam vile et pilosum, Gen. 25, 25, quo utebantur pauperes, et prophete, paucis contenti, 2 Reg. 1, 8; 2, 8, 13, 14; Zach. 13, 4; Hebr. 11, 37; jam erat pretiosum, quo utebantur divites et proceres, Jos. 7, 21, 24. 1 Reg. 19, 13, 19. Jon. 3, 6. — סדין et σιδών idem quidem nomen, nequaquam verò eandem rem significat; סדין, enim pretiosa erat tunica xyliua, Jud. 14, 12, 13, 19; Prov. 31, 24; Isa. 3, 23; σιδών verò erat xylinum tegumentum nocturnum. Marc. 14, 51, 52; 13, 46. Luc. 23, 53. — χαλμας est nomen pallii græci usque ad genua pertingentis, quod in pectore, vel ad dexteram pectoris partem connectebatur; ast χαλμας κωνική, quæ

Matth. 27, 28, Marc. 15, 17, juxta plebeium usum loquendi, πορφύρα dicitur, est pallium rubrum militum Romanorum ejusdem ferè cum pallio græco longitudinis. Cum hoc verbo χαλμας conferendum non est hebraicum גלרם; nam Ezech. 27, 24, גלרם תכלת nequaquam pallia sunt græca, sed panni coloris hyacinthini, ex Arabiâ advecti. — Φειδόμενος vel φαιδόμενος, pænula, vel penula, 2 Timoth. 4, 13, Romanum est pallium pluviale et itinerarium, undique clausum solo aperto foramine, per quod caput eminebat, ut ipsa vestis humeris insideret.

§ 123. *Sandalia, soleæ, calcei.* — Primum pedibus, ut ab acutis lapidibus, à solo frigido, vel solis ardoribus candente, munirentur, asserculi, vel frusta corii alligabantur. Utrumque hoc sandaliorum genus adhucdum in Oriente cernitur; accesserunt duntaxat soleæ, ocreæ, et in Persiâ quoque calcei, qui in ruderibus Persepolitianis conspiciuntur, et à Strabone quoque memorantur. Aliàs olim usitata non erant nisi sandalia, בעללים, σανδάλια, ὑποδήματα, quæ loris seu corrigiis, שרר, ἱμάτιες, ἱμάς, alligabantur, Gen. 14, 25. Exod. 12, 11. Isa. 5, 27. Jud. 10, 4. Matth. 3, 11; 10, 10. Marc. 1, 17; 6, 9. Joan. 1, 27. Hæc sandalia vilis erant pretii, Amos. 2, 6; 8, 6, Eccl. 46, 22; matronis autem non deerant elegantiora, Jud. 10, 3; 16, 11. Quale Ezech. 16, 10, pretiosum sit calceamentum שרר expedium non est. Ocreæ et calcei occurrunt in ruderibus Persepolitianis. Sandalia ingressuri cubile solvebant, et egredientes rursùm alligabant; unde descendunt phrases: *Solvit sandalia, et*; *Assumpsit sandalia*, Exod. 3, 5. Deut. 25, 9. Isa. 20, 5. Ruth 4, 6, 7. Ezech. 24, 17. Solvere et alligare sandalia, erat officium servorum infimorum, quod tamen discipuli quoque doctoribus præstabant; Rabbinus autem monet, ne coram ignotis id faciant, qui ipsos servis accenserent. Servorum recenter emptorum primum munus erat, domino sandalia solveere, et aliquo viæ spatio portare. Quare *corrigiam sandaliorum solveere*, Marc. 1, 7, et *portare sandalia*, Matt. 3, 11, proverbiales sunt phrases, quæ prorsùm idem sonant. Quia autem tibialium non erat usus, pedes ambulantium pulveribus vel luto contaminabantur; quare domum ingressi, depositis sandaliis, pedes lavabant, quod itidem servorum erat munus; insignioribus tamen hospitibus ipse quoque paterfamiliàs id officium præstabat, Gen. 18, 4, 5, Luc. 44. Pauperes quidem discalceati incedebant, aliàs tamen sandaliorum usus communis fuit, ut vir gravis nunquam incederet nudipes, nisi fortè in luctu, 2 Sam. 15, 30. Jer. 2, 25. Quia autem mos erat, ut venditor emptori, in signum contractûs, traderet sandalia; convicium *discalceatus*, prodigium significabat, Deut. 29, 9, 10. Ruth. 4, 7.

§ 124. *De barbâ.* — Barba Hebræis, ut nunc Orientalibus, erat insigne viri decus, quod nullus tangere, nisi ut oscularetur, audebat, 2 Sam. 20, 9; radi verò, vel aliâ ratione barbam lædi, summum dedecus erat, 1 Paral. 19, 3, 5. 2 Sam. 10, 4, 10. Hinc barba tropicè pro viris insignibus alicujus nationis, et rasura barbæ pro indicio servitutis veniebat, Isa. 7, 10. Ps. 9,

21. Jer. 48, 45. Barba diversis quoque modis colbatur, 2 Sam. 19, 24. Hebræis solum interdictum erat radere, i. e., illos angulos barbæ, quibuscom coma capitis concurrir, Lev. 19, 27, quia genus Arabum hæc rasurâ angulorum barbæ et capillorum cum barbâ concurrentium, se numini cuiquam quod Baccho simile erat, devovebat, Herod. III, 8. Jer. 9, 26; 25, 23; 49, 32. Sibi evellere vel scindere barbam, indicium erat summi luctûs, in quo consuetum erat, omnem ornatum deponere; alteri autem barbam evellere, summa erat contumelia. Isa. 50, 6.

§ 125. *De capillis.* — Capillos olim ferè soli Ægyptii et quipiam Arabes radebant; Hebræi verò, ut cæteræ gentes, eos alebant, et interdum novaculâ succidebant, quod solis interdictum erat Nazaræis, qui comam sine succisione gestabant, Num. 6, 5. Jud. 13, 15; 16, 7. 1 Sam. 1, 11. 2 Sam. 14, 16. Isa. 7, 20. Ezech. 5, 1. Calvities facilè contemptum afferebat, 2 Reg. 2, 23, et capilli ornatui deputabantur, 2 Sam. 14, 26, Cant. 5, 11, in ordinem redigebantur, vel comabantur, Jud. 16, 11, et ungebantur, inprimis diebus festis et in conviviis, Ps. 23, 5; 92, 11; 133, 2. 2 Sam. 14, 2. Ruth 3, 3. Prov. 21, 17; 3, 3. Isa. 3, 24, etc. Unguentum erat generosissimum olivarum oleum, mixtum aromatibus, quorum præcipuum erat nardus, ex Indiâ advecta, sed passim adulterata; hinc Marc 14, 3, *ἀρκυδι κισσάκη*, nardus genuina esse videtur. Color comæ sub illo climate ferè niger, rufus rarus, qui, quamvis de leprâ suspectus, singulari tamen decori ducebatur. Sexus femineus, ut aliàs ubique gentium, cæsariem alebat, Luc. 7, 38, Jud. 11, 1, 1 Cor. 11, 6, 12, eamque, ut ex Num. 5, 18, Jud. 10, 3, 1 Tim. 2, 9, 1 Petr. 3, 3, discimus, plectebat, auram gemmasque intertexens, 2 Reg. 9, 30.

§ 126. *De tegumentis capitis.* — Initio sufficiens capitis tegumentum erant capilli, qui demùm, ne vento diffuerent, funiculo capiti alligabantur, prout in rudibus Persepolitans conispicitur, et adhucdum agasonibus orientalibus usitatum est. Tandem capiti injiciebatur linteum vel pannus, quo coma diversis modis colligabatur. Denique pannus in diversas mitras conversus fuit. Duplex autem genus mitrarum antiquarum distinguitur: nempe tiara recta, quæ in Persiâ regibus, et illis qui à rege eâ donati erant, propria fuit, atque hæc est, quæ Esth. 8, 15, dicitur *tiara byssina et purpurea*, et ornata erat diademate aureo. Altera erat in modum trianguli acuminata, et quidem diversis modis, ut in antiquis monumentis videre est, et hæc est, quæ Dan. 3, 21, *כרבלא* et à Græcis *κύρβασις*, *κυρβασις* dicebatur. De linteo, quo Orientales mitram circumvolvunt, ante exilium nulla occurrit diserta mentio, neque ex nominibus *עניף* et *כרענפת* quidquam pro eo extundi potest; neque etiam in *עכורת* vel *ראש לית הו*, latere videtur; è contrario mitram capiti alligatam fuisse legimus. Ast Josephus, Archæol. 1. 3, c. 7, § 3 et 7, de ligatione silet, et linteum illud circumvolutum memorat.

Unde colligitur ejus usum demùm post exilium invaluisse. — Omnibus mitris, quas uterque sexus ge-

stabat, nomen commune est *עניף*; mitra autem sacerdotum dicitur *כנגבועה*, à majori altitudine; quare capiti alliganda fuit, Exod. 28, 40; 29, 9; 39, 28. Num. 8, 13. Mitra summi sacerdotis, solo diademate seu laminâ aureâ, quæ ei in fronte alligata erat, distincta fuisse videtur; quare Ezech. 21, 31, etiam regi tribuitur, Exod. 28, 4, 37; 29, 6; 39, 31. Num. 8, 9; 16, 4. Mitræ nempe sacerdotum et summi sacerdotis erant, quæ ab illustribus illius ævi viris gestabantur. Progressu temporis novæ invaluerunt elegantiores, ut *פאר*, utrique sexui communis, *תפארה עפירת*, et *עפירות*; ast *נוד* et *עכורה* non sunt nomina, sed diadematis. — Cæterum viri non minùs ac femine, prout et nunc in Oriente consuetum est, caput nunquam aperiebant, sed semper et in ipsis quoque precibus et in templo tecto erant capite, 2 Reg. 9, 30.

§ 127. *De peplo.* — Discrimen vestitûs muliebris à virili, exiguum quidem, sed tamen, præsertim pretio et subtilitate atque longitudine vestium, notabile fuit; capillorum verò ratio alterius sexûs, prout supra diximus, prorsus diversa erat, ad quam accedat peplum. Hinc Deut. 22, 5, cautum est, ne vestitus alterius sexûs assumatur. — Peplo omnes femine (exceptis ancillis et personis inferioris conditionis, Isa. 47, 2) utebantur, nec illud, prout adhucdum in Oriente mos est, deponere, nisi domi coram servis et illis consanguineis, quibuscum nuptiæ interdictæ erant, Lev. 18. In itinere quidem peplum super occupat rejiciebant; ast, sicut nunc in Oriente observatur, conspecto eminens viro, mox rursus demittebant, Gen. 24, 65. Domi suæ quoque hospiti non loquebantur, nisi velatæ et præsentibus quibusdam ancillis; nec cubiculum hospitis ingrediebantur, sed ante fores stantes, servo hospitis indicabant, quid domino dictum vellent, 2 Reg. 4, 13, quod etiam in Homero observatur. Meretrices peplum particulare certè habebant; Thamar enim, quæ pro meretrice haberi voluit, Gen. 38, 14, peplum sumpsit. Virgines peplo antiquiori non fuisse usas, ex Gen. 20, 16, efficitur. — Diversa autem sunt in Asiâ peplorum genera, quæ cum iis quæ in Bibliis leguntur, conveniunt. Matronæ quadruplici peplo utuntur, et olim quoque utebantur: primum *רדיד* dictum, contigit verticem, et per tergum dependet, Cant. 5, 7, Isa. 3, 23; secundum, *צכרה*, pectus, collum et mentum usque ad nasum operit, Cant. 4, 1, 3, 6, 7, Isa. 47, 2; tertium, *רעלה*, ab oculis super faciem pendulum; Isa. 3, 19; quartum denique, pro diversitate hiemis et æstatis, *כמעכפה* et *כמעפדה*, dictum, totum corpus à vertice usque ad plantam pedis contegit, Isa. 3, 2, 22. Ruth 3, 15. Gen. 38, 14. In quibusdam regionibus unicum est matronis majus peplum, quod, vertici impositum, à tergo et per faciem et pectus dependet; quare ut duplex respici potest, et hinc dubio procul nomine *עניף* designatur. In aliis locis pannum tenuiorem translucidum, per faciem pendulum, gestant, qui Isa. 3, 16, dicitur *שביסים*. Quale fuerit peplum, 1 Corinth. 10, v. 11, *ἐξουσία ἐπὶ τῆς κεφαλῆς* dictum ignoratur.

§ 128. *Baculus, sigillum, annuli.* — Hebræos bacu-

lum, non modò viatores pro sustentaculo, Exod. 12, 41, Jud. 6, 21, Matth. 10, 41. Marc. 6, 8, Luc. 9, 3; 10, 4; 22, 35, 36, sed etiam aliàs ad pompam, prout Babylonii solebant, gestasse, liquet ex Gen. 38, 18, 25. Eodem more Babylonio quoque sigillum funiculor ex rollo super pectus pendens, gestabant Gen. 38, 18. Cant. 8, 6. Agg. 2, 24. Sigillo solum nomen possessoris, et fortè nonnunquam, ut hodièdum in Asià, sententia quæpiam insculpta erat, atque atramento intinctum, loco subscriptionis, imprimebatur, quod Plinius XXXIII, 6, non intellexit. Si cista aut fores signandæ erant, opponebatur ligamen et arilla aut creta, cui sigillum imprimebatur. Non rarò sigillum insculptum erat annulo, cujus traditione reges supremos regni præfectos creabant, Gen. 41, 43. Esth. 3, 10, 12; 8, 2. Jer. 22, 24. Dan. 6, 10; 13, 17. Hinc annuli, quia simul sigilla erant, à tingendo טיבעה, טיבעה, dicuntur, et plerùmque ad ornatum in digito mantis dexteræ gestabantur, Isa. 22, 24. Exod. 35, 22. Luc. 15, 22. Jac. 2, 2.

§ 129. *Annuli mulierum.* — Mulieres in digitis plures annulos, et alios quoque non solum ex lobis aurium, sed etiam ex pariete nasi pendulos gestabant. Annulus nasi, נזם על אף, nomine quoque נזם, seu illius annuli venit, qui naso jumentorum ferociorum trajiciebatur; Gen. 24, 22. Exod. 32, 2, 5; 35, 22. Isa. 3, 21. Ezech. 15, 12. Job 42, 12. Prov. 11, 22; 25, 12. Hii annuli erant, prout facultates ferebant, ex auro, argento, vel alio metallo parati, aut constabant margaritis, filo appensis, Isa. 3, 19; 8, 26, aut globulis ex auro solido, Exod. 32, 2, Num. 41, 50, Ezech. 16, 11, qui etiam in auribus figurarum Persepolitianarum conspiciuntur; nam et viri aliarum gentium hæc ornamenta aurium gestabant; viris autem Hebræis perforatio auris erat servilis, Jud. 28, 24. Mulieres porrò in articulis pedum gestabant periscelides seu annulos ex argento, auro, aliisque materiis paratos qui nonnunquam catenis aureis, vel argenteis, ex pede altero alterum transcurrentibus nexi erant; hæc catenæ dicuntur צעצות; fortassè comprehenduntur quoque nomine עכסים, Isa. 3, 18. Prov. 7, 22.

§ 130. *Torques, armillæ, pericarpia.* — Mundus muliebri in Oriente nullo non tempore sumptuosissimus fuit, Gen. 24, 22, 23, 52. Exod. 25, 1, 7. Num. 31, 50. Isa. 3, 16, 26. Ezech. 16, 10, seqq. Gestant enim matronæ, et gestabant quoque olim, præter illos annulos pretiosos, etiam diversas torques, quibus viri quoque illustres, qui eas à rege dono accipiebant, ornabantur, ut in figuris Persepolitianis videre licet, Gen. 41, 42. Prov. 3, 4, 22; 6, 21; 14, 24. Cant. 1, 11. Dan. 5, 7; 16, 29. Ita quoque armillis et pericarpis condecorabant se non solæ matronæ, sed etiam viri principes, Gen. 24, 22; 30, 47. Num. 31, 50. Isa. 3, 19. Ezech. 16, 11; 23, 42. Jud. 10, 4. Hæc quoque ornamenta jam ex auro argentove, jam ex serie unio- num, ex globulis auri solidi, Exod. 35, 22, Num. 31, 50; vel ex coraliis parata erant, Exod. 25, 1, 7, Num. 31, 50. Matronæ orientales nunc quidem tres torques gestant, et in tertiâ, quæ usque ad zonam dependet, et

plerùmque aurea, et gemmis ornata est, pendent olfactoriola, musco et ambrâ impleta, quæ Isa. 3, 20, 24, dicuntur ברוי נפש ברוי. Lunulas quoque argenteas vel aureas illis olim usitatas fuisse, vel ipsum nomen שדרנים comprobatur; his Arabes colla quoque camelorum ornabant, Isa. 3, 18. Jud. 8, 21, 26.

§ 131. *Amuleta.* — Orientales ab antiquissimo ævo vim influxus siderum, incantationum et aliarum artium firmiter credunt, contra quam, ut se præmuniant, amuleta, ברוי ברוי dicta, gestant; quæ olim, non rarò erant pretiosi lapides, globuli auri solidi, aut gemmæ auro impositæ, aut schedæ characteribus inscriptæ, et rebus pretiosis exornatæ, ut simul ad decus conferrent, Ezech. 13, 17, 31. Hujus generis erant quoque effigies aureæ serpentum, quas matronæ hebrææ gestabant, Isa. 3, 20, Moses, Exod. 13, 9, 16, Deut. 6, 8, 18, 19, inde phrases deprompsit, unde Judæi φυλακται seu תפלים, exculpserunt, de quibus aliâ occasione loquemur.

§ 132. *Specula.* — Specula conflata erant ex ære polito; hinc etiam גלתיים, dicebantur, et Job 37, 18, cælum fuso speculo comparatur; hinc quoque ex speculis, quæ mulieres ad sacrum tabernaculum obtulerunt, fusum fuit labrum æneum Exod. 38, 8. Mulieres specula ad pompam in manu portabant, cubicalia illis non ornabantur; recentiori autem ævo interdum fores cubiculorum; ut essent translucidæ, ex lapidibus specularibus constabant, per quos tamen objecta non nisi obscure cernebantur, 1 Cor. 13, 12.

§ 133. *Marsupium, sudarium.* — Marsupii locum quidem cingulum subibat; matronæ tamen marsupia aurea, instar conii formata, et superius panno pretioso contacta, in cingulo pendula gestabant; Isa. 3, 22. 2 Reg. 5, 23. — Sudarium uterque sexus in cingulo, vel in manu, vel super brachio sinistro ferebat, quod potentibus erat pretiosum, etiam acu pictum. In sudario illa quæ custodire oportebat, asservabantur, et caput quoque cadaverum involvebatur, Luc. 19, 20. Joan. 11, 44; 20, 17. — Semicinctia, Act. Ap. 19, 12, erant genus sudariorum, quæ collo pro excipiendo sudore imponebantur.

§ 134. *Fucus et stigmata.* — Fucus quidem variis omnibus gentibus nullo non tempore usitatus fuit; nobis de eo duntaxat dicendum est, qui in Bibliis dicitur פז, de cujus usu usurpatur כתר. Stibium est, in Oriente usque in Indiam, adhucdum usitatum, quod stylo argenteo oculis, ut nigrescant et dilatentur, inferitur, et superciliis quoque illinitur ut ex utrâque parte prolongentur, quod decori deputatur 2 Reg. 9, 30. Jer. 4, 30. Ezech. 23, 40. 1 Paral. 29, 2. Apocal. 3, 8. De fucis, ex cineribus Alhennæ parato, quo matronæ orientales manibus, brachiis et pedibus colorem flavum et unguibus rubrum inducunt, etsi antiquissimo, in Bibliis non fit mentio; allusio autem occurrit Jer. 2, 22, in נכתם. Fucus ruber matronarum romanarum, qui idolis quoque diebus festis illiniri solebat, memoratur Sap. 13, 14. Consuetudo quoque antiqua, in Oriente usque in nostrum ævum perdurat, ut qui tem- plum invisit, vel deo cuiquam se devovet, effigiem

templi, aut nomen Dei brachio dextero, stigmatè inurat, quod, etsi Levit. 19, 28, sub nomine כְּעֵקֶץ בְּרַחֲבֵי, interdictum erat, pluribus tamen locis tropicè occurrit, et sæpè *signatio* vel *obsignatio hominis* dicitur, Isa. 44, 5; 49, 16. Ezech. 9, 2, 12. Act. 9, 5. Gal. 6, 17. Eph. 1, 13. Apoc. 7, 4, 8, 1, 5; 13, 17, 18.

§ 135. *Amictus festus et lugubris.* — Amictus festus nonnisi sumptuositate distinguebatur, et quia plerùmque albus erat, lavabatur, atque aromatibus quoque, imprimis myrrhâ, casiâ et aloë infumabatur, Gen. 27, 27. Ps. 45, 9. Cant. 4, 11. Gestabatur festis familiæ, civitatis et religionis, Ezech. 7, 20, dein autem rursus deponebatur. Enormis in his vestibus erat luxus, 2 Reg. 5, 5. Matth. 10, 10. Jac. 5, 2. Vestis lugubris seu cilicium, jam Gen. 37, 34, obvium, erat reapsè saccus, qui, foraminibus pro transmittendis brachiis instructus, usque ad genua descendebat, atque aliàs sacci usum præstabat; nomen verò traxit à laceratione, quæ à collo usque ad pectus, aut usque ad cingulum fiebat. Materia erat rudior, pannus niger, ex pilis caprarum paratus, Job. 5, 11; 16, 15. Jon. 3, 5. Luc. 10, 15.

Lepra vestium linteorum et laneorum pellium et corii, indicii quidem Lev. 13, 47, 57, designata est, neque tamen liquet; nam eruditorum de eâ conjecturæ non satisfaciunt; verisimillimum est, fuisse insecta, oculo inermi invisibilia, quæ materiam ardebant, unde nomen *plaga exulcerans* descendit

CAPUT IX.

DE ALIMENTIS ET CONVIVIIS.

§ 136. *De alimentis generatim.* — Prima hominum alimenta erant fructus arborum, herbæ, radices, semina, et si quid aliud ex regno vegetabili conducebat, atque id omne לַחֲמֵץ sensu latissimo dicitur, Gen. 1, 29; 2, 16. Demùm ars excogitata fuit, semina pinsendi, in massam subigendi, fermentatione perficiendi, et coquendi panem, qui dicitur לַחֲמֵץ sensu stricto. Denique farinæ, præter aquam, etiam lac, pinguedo, oleum, vel mel additum fuit, et coctæ inde sunt placentæ, quæ לַחֲמֵץ sensu medio dicuntur. Hæc jam ævo Abrahami ad aliquam perfectionem provecta erant. Post diluvium Gen. 9, 3, 6, animalia disertis verbis accensentur alimentis, quod antea licitum probabiliter non erat. Carnes autem sub illo climate calidiori minùs salubres sunt, et olim nequaquam erant cibus quotidianus, sed ferè, fructus, semina, panis, olera, et lac animalium, alimenta præbebant.

§ 137. *Præparatio per ignem.* — Casus, dubio procul, homines docuit ignis usu carnes assare, et demùm coquere, quibus semel gustatis, perpetuus ignis solenter alebatur, donec fomes repertus esset, quo scintillæ, lapidum aut lignorum affricu excitatæ, excipi, et in flammam redigi possent. Quæ ratio excitandi ignem per chalybem et lapidem, vel per affricu lignorum, in quo verbi לַחֲמֵץ etymologia hæret, Isa. 50, 11; 64, 1; an antiquior sit, facilè definitur.

§ 138. *De molis.* — Frumentum itaque primitus sine omni præparatione manducabatur, Lev. 2, 12. Deut. 23, 25. Invento usu ignis, cæperunt quipiam frumentum torrere, quod et deinceps fieri consuevit; hinc

tostum frumentum et ejusdem farina nominibus singularibus gaudet, 2 Sam. 17, 28. Lev. 2, 12; 14, 23, 24. Ruth. 2, 14, 18. Quùm tandem quipiam, ut molestiæ masticationis parcerent, grana frumenti lignis vel lapidibus contererent, inventa sunt mortaria, et denique molæ. Mortarium ætate Mosis ad parandam farinam jam non fuit usitatum, Exod. 2, 14, Num. 11, sed longo abhinc tempore mos obtinuerat, utendi molis. Farina quoque purior, Gen. 18, 6, distinguitur; unde patet, jam ætate Abrahami operationem hanc non fuisse recens inventam. — Molæ autem omnes erant manuariæ; asinariæ multò recentiori ævo inventæ sunt, Matth. 18, 6. Familiaris Hebræorum mola vix differebat ab eâ quæ adhucdùm in Oriente et Ægypto usitata est, et duobus orbicularibus lapidibus diametri duorum pedum, et crassitudine dimidii pedis, absolvitur; inferior, Job 41, 15, 16, Deut. 24, 6, circa medium paulisper elevatus, atque pavimento fixus est; superior verò mobilis, Jud. 9, 53, 2 Sam. 15, 21; in medio, ut inferiori ad amussim respondeat, aliquantùm excavatus, et in medio perfossus est foranine, per quod frumentum molendum immittitur; farina verò ex collisione lapidum per circuitum defluit. Adaptatum est superiori lapidi manubrium, quo circumvolvitur. Cribra, quibus farina à granis non penitùs contritis, ideòque molæ rursus immittendis, separabatur, ex junco contexta erant; quæ ex setis equinis parantur, ætate Plinii inventa sunt.

§ 139. *Molere.* — Quùm nec molæ publicæ, neque pistores, nisi regii, Gen. 40, 2, Os. 7, 4, 10, Jerem. 37, 21, essent; mola cuilibet necessaria erat: quare interdictum fuit, molam aut lapidem molarem in pignus accipere, Lev. 26, 26. Num. 11, 5. Deut. 24, 6. Primitus quidem molebatur hordeum, deinceps verò plerumque triticum, ut hordeo soli pauperes uterentur. Panis hordeaceus sub illo climate melior est quàm sub frigidiori cælo; alterà verò die asperior et insipidus, quod autem in Oriente etiam pani triticeo accidit; quare panis quotidie recens coquitur, et hinc quotidie circa vesperam molitur, unde strepitus in plateis auditur, Jer. 25, 10. Mola olim plerùmque à duabus sortis infimæ ancillis circumagebatur, quæ facie sibi obversæ sedentes, mediam habebant molam, ut altera lapidem manubrio moveret, et altera mox apprehenso manubrio eum plenè circumageret, Exod. 11, 5. Job 31, 10, 11. Isa. 47, 2. Matth. 24, 41. Labor erat molestus, ad quem nonnunquam etiam hostes capti, ad inurendam ignominiam, damnabantur, Jud. 16, 21. Thren. 5, 15.

§ 140. *Coctio panis in clibano.* — Parare et coquere panem, olim erat matris familiæ, etiam principis, Gen. 18, 6, Lev. 26, 26, 2 Sam. 13, 6, 8, Jer. 7, 18, 19; ast invalescente luxu matronæ hunc laborem ancillis suis reliquerunt, 1 Sam. 8, 13, quarum jam in Davidis aulâ tanta erat copia, ut ingenti hominum multitudini, cuilibet collyrida, חֲמֵץ לַחֲמֵץ, panis distribui potuerit, 2 Sam. 6, 19. His demùm pistores regii, qui in Ægypto ævo multò antiquiori fuerant, successerunt, Os. 7, 4; 7. Jer. 37, 21. — Mactra erat

patina lignea. Exod. 7, 28; 12, 34, Dent. 28, 5, 17, in quâ farina cum aquâ in massam miscebatur, et post aliquod temporis intervallum, adjecto fermento, deponatur. Quod si panes festinanter parandi erant, azymini coquebantur, Gen. 18, 6; 19, 3. Jud. 6, 9. 1 Reg. 17, 12. Exod. 12, 15, 34; 13, 3, 7. Lev. 2, 11. Deut. 16, 3. Amos 4, 5. Forma panum, Jud. 5, 13, erat rotunda, diametro 9 vel 10 pollicum; et azymus quidem non erat cultro crassior; fermentatus autem crassitimi digiti auricularis non superabat; quare panis haudquaquam cultro scindebatur, sed manu frangebatur, Isa. 58, 7. Lam. 4, 4. Matth. 14, 19; 15, 36; 26, 26.

Clibanorum genus erat quadruplex: 1° Arena humi, excitato igni calefacta, cui, ablato igni, massæ formatæ imponebantur, post aliquod tempus vertebantur, atque demùm igni cineribusque calidis contegebantur; quòd si versæ non fuissent, non perfectè coquebantur, Os. 7, 8. Hâc ratione parabantur panes subcinericii, Gen. 18, 6; 19, 3. 1 Reg. 17, 3; 19, 6. — 2° Rotunda fossa in terrâ, ferè ut puteus, cujus diameter in Persiâ est 2 1/2 pedum, et profunditas quidem diversa, interdùm etiâ 5 vel 6 pedum. Hæc fossa nomine כיריים, quod Lev. 11, 35, nomini תבן jungitur, venire videtur. Fundus sternitur lapidibus, et quùm fossa excitato igni calefacta est, aufertur ignis, et panes calentibus lapidibus imponuntur, atque orificium clauditur. — 3° Urceus testaceus, ferè 3 pedes altus, תבן dictus, qui intrinsecus et extrinsecus argillâ illinitur, et imponitur basi mobili. In ipso excitatur ignis, et parietibus ejus agglutinantur massæ farinacæ, quæ mox coquuntur, et vocantur תבן, Lev. 2, 4. — 4° Bractea ferrea, tribus lapidibus imposita, in quam, igni infra excitato calefacta, massæ farinacæ imponuntur. Hæc fortassè est בודבת, Lev. 2, 5, 6, 14. — In his clibanis non modò panis fermentatus et azymus, sed alia quoque genera placentarum coquebantur, quæ enumerare non vacat, uti et reliquum culinæ apparatus non exiguum præterimus.

§ 141. *De cibis.* — Cibos coquere erat matris familiæ, nisi mundo muliebri intenta, id negotium ancillis relinqueret. Cibi, ut jam diximus, ferè ex regno vegetabili depromebantur, inter quos in deliciis erant etiâ lentescens, quæ Orientalibus adhucdum charæ sunt, Gen. 25, 30, 34, necnon placentæ, melle mixtæ, Ezech. 16, 15. Carnes nonnisi præsentis hospiti et in conviviis apponebantur, Gen. 18, 7. Deut. 15, 20, conf. Luc. 15, 23. Orientales hodiedum parcè carnibus utuntur; longior tamen abstinentia ingentem carnis appetitum producit, Num. 11, 4, 12. Invalescens luxu, potentioribus carnes factæ sunt quotidianæ. Æstimabantur præ cæteris carnes ferinæ, et juvenes boves saginati, Gen. 18, 4, 20; 41, 2. 1 Sam. 16, 20; 28, 24. 2 Sam. 6, 13, etc. Carnes ovium et caprarum, et præsertim agnorum et capellarum, in illis regionibus lautissimæ sunt; quare agni et capellæ sacrificiis sacratæ erant. Ævo antiquissimo animal ab ipso patre familiæ, etsi princeps esset, à grege auferebatur et mactabatur, Gen. 18, 2, 6, Jud. 6, 19, uti præparatio

erat matris familiæ etiam principis Gen. 13, 6. Inter partes animalis crus cæteris præferabatur. 1 Sam. 9, 23, 24. Ars coquinaria jam Gen. 27, 3, 4, 9, 10, tam prompta erat, ut palatum fallere posset. Carnes animalis mactati, mox omnes, quia in climate calido non facillè incorruptæ conservantur, ad convivium parabantur; qui mos nunc quoque, etsi ars carnes in aprico siccandi, et etiam condiendi et conservandi nota est, à nomadibus observatur. Carnes, quæ coquebantur, in frusta minuta seu holos secabantur, et ex jusculo, quo Orientales non vescuntur, adjectis oleribus embamma parabatur, Jud. 6, 19, 20. Isa. 63, 4.

§ 142. *De assâ.* — Prima carniûm præparatio erat assatio, quæ, ut supra diximus, primùm casu innotuisse videtur, et demùm deliciis deputabatur. Nomades more antiquissimè scindunt carnes assandas in minuta frusta, eaque salita veru ligneo suffigunt; et ad ignem acclinant, atque hâc parte assatâ, in alteram vertunt. Gallinas autem integras assant in veru, quod in furcis ligneis, terræ circa ignem impositis, rotatur. Integras autem oves et agnos assandos baculo acuto, à caudâ usque ad caput, et altero transverso ad anteriores pedes trajecto, quasi crucifigunt, et in clibanum illum § 140, 11, descriptum suspendunt, qui assandi modus verbo *crucifixit*, exprimitur. — Assæ plebeiis in Oriente communes, sunt locustæ; evulsis enim alis, pedibus et intestinis, saliuntur, ligno acuminato suffiguntur, igni apponuntur, et demùm manducantur. Ast non est hic unicus modus locustas præparandi; nam etiam coquuntur; in aprico siccata moluntur, atque in panem convertuntur; denique etiam salita, et in utre compressæ asservantur, atque pro tempore, in orbiculos seissæ, manducantur, Lev. 11, 22. Matth. 3, 4. Aliquæ locustarum species reputantur noxiæ; quare Lev. 11, 12, certæ duntaxat species mundæ esse statuuntur.

Usus salis antiquissimus est; nam Num. 18, 19, jam salarium ab eo denominatur, conf. Esdr. 4, 14, et 2 Paral. 13, 6; imò Exod. 30, 35, sal purum à communi distinguitur. Cæterum sal Orientalibus est symbolum inviolabilis amicitie, atque hinc *foedus salis* idem valet ac foedus perpetuum et inviolabile; est autem quoque symbolum conservationis atque etiam sapientie. Marc. 9, 49, 50. Coloss. 4, 6, et si infatuatum, i. e., acido spoliatum sit, insipientie symbolum est, Matth. 5, 13.

§ 143. *Cibi interdicti.* — Cibi Hebræis interdicti, alii erant immundi, qui noxii vel saltem sordidi et abominabiles erant, alii autem altari consecrati erant, quibus ideò vesci nefas erat. Illis interdictis, cautum erat ne Hebræi cum gentilibus manducarent, aut epulas idololatrias frequentarent, et ita ad cultum deorum seducerentur (1); his posterioribus autem reverentia erga ea quæ ad cultum divinum spectabant, inculca-

(1) Dr. J. A. Ernesti opuscul. theol. p. 290: *Nec dubitem, in legibus de discrimine ciborum fuisse de consilio divino, disciplinam aliquam cupiditatum castigandarum et reprobandarum per necessitatem abstinendi à cibis iis*

batur. — Immunda erant, 1° quadrupedia, quæ vel non ruminant, vel ungulas non habent plenè fissas; 2° serpentes, et insecta reptantia, quæ non, ut locustæ, præter alas et quatuor pedes, simul habent duo longiora crura, quibus saliant; 3° volucrium certæ species, quarum nomina pleraque sunt obscura; 4° pisces, qui vel pinnulis vel squamis carent; 5° omnis cibus et potus in vase, et omne semen aquâ humefactum, in quod cadaver insecti immundi delapsum erat; aquæ verò in cisternis, puteis et fontibus, atque semen non madefactum hujusmodi casu non contaminabantur, Lev. 11, 1, 38; 6° omnis cibus et potus in vase, quod in tentorio vel cubiculo morientis aut mortui non erat alligato operculo contactum, Num. 19, 15; 7° omne quod à quocumque idolis aut diis consecratum fuit, Exod. 34, 15; id erat, quod in primitivâ Ecclesiâ quibusdam dissensionibus occasionem præbuit, quas Paulus sæpiùs, et in primis 1 Cor. 8, 10, corrigit; 8° hœdus in matre lactis coctus, Exod. 23, 19; 34, 26, Deut. 14, 21; probabilius hujus legis ratio est inculcatio mansuetudinis etiam erga animalia; aliis videtur spectari peculiaris nonnullarum gentium antiquarum superstitio, quâ adjunctis ritibus magicis agri, horti, arbores cocto ejusmodi lacte conspergebantur post finitam messem, quo feraciores redderentur in annum sequentem. — Cibi sacri, quibus vesci non licebat, erant 1° sanguis, Lev. 3, 9, 10, 17; 7, 26, 27; 17, 10, 14; 19, 26; Deut. 12, 16, 23, 25; 15, 13; 2° animal, quod à feris dilaceratum fuit, quia sanguis in corpore mansit, Exod. 22, 30, Deut. 14, 21; adeps tegens intestina, lobus major hepatis, renes et adhærens ei adeps, Exod. 29, 13, 22; Lev. 3, 4, 10, 15; 4, 9; 7, 4; 9, 10, 19, et cauda pinguis ovium, Exod. 19, 22; Lev. 3, 9; 7, 3; 8, 26; 9, 19, quæ omnia altari consecrata et sancta erant. — Consuetudine, ex Gen. 32, 25, 33, descendente, Hebræi quoque ligamento terete seu acetabulo abstinebant, quod nostri Judæi ad totam partem posteriorem animalium extenderunt.

§ 144. *Potus.* — Potus Mohammedanis est aqua, et illustribus et divitibus dulcis quæpiam potio, *schербet* dicta, quæ olim in solâ Ægypto locum habuit, Gen. 40, 11, ubi quoque cerevisia usitata erat; inventio fortassè ætate Mosis recentior. Orientales vino utebantur, non rarè usque ad ebrietatem, à quâ permulti tropi deprompti sunt, Isa. 5, 11, 22; 28, 1, 11; 49, 26. Jer. 8, 14; 9, 14; 16, 48. Deut. 32, 42. Ps. 78, 65, etc. Vina, etsi in illo climate aliunde generosa, nonnunquam tamen aromatibus, in primis myrrhâ condiebantur, et hæc vina myrrhata, dicebantur interdum simpliciter mixta; plerùmque autem mixtum dicitur vinum aquâ dilutum, quod, insciis ementibus factum, tropicè pro adulteratione venit, Isa. 1, 22, 2 Cor. 2, 17; scientibus autem bibentibus adeò consuetum erat, ut Arabes, etsi nunc vino abstineant, verba de hæc dilutione usitata conservaverint. Erant quoque vina ex

quibus alii populi delectarentur: probabiliter quæ falsis diis consecrabantur, ut sues Baccho, etc.

dactylis, et ex diversis seminibus et radicibus confecta, quæ omnia, ut jam Hieronymus vidit, nomine *sicera*, veniunt, quæ est omnis arte parata potio, quæ inebriare potest: hinc miscebatur aquâ, ut potatores eò plus consumere possent. Ex vino naturali et artificioso parabatur acetum, quod non modò ad olera et cibos, Ruth 2, 14, sed etiam ad potum adhibebatur, Num. 6, 3; unde est posca militum Romanorum, Matth. 27, 48. Ceterùm à Thalmudicis acetum quoque vinum dicitur, unde explicandus est locus Matth. 27, 34.

Ad potum adhibebatur, 1° patera simplex ærea, stanno obducta, quâ adhucdum viatores utuntur; erat plerùmque formâ lillii, non rarè etiam orbiculari; utraque in rudibus Persepolitianis exhibetur, conf. 1 Reg. 7, 26; 2° calix, etiam formâ lillii vel floris; nomen ejus גביע, calicem quoque floris significat, Exod. 25, 33; ast forma variâsse videtur, plura enim adsunt nomina; operculo per funiculum annexo tegebantur; ast quæ vocabantur קשורת, קשורה, גביע, operculo caruerunt; fortè nomina postrema tornatilem formam innuunt. Hæc vasa divitibus, jam ætate Mosis, fuisse aurea et argentea, ex Num. 7, 12, 83, apparet; conf. 1 Reg. 10, 21. Vasa majora, ex quibus vinum in pocula fundebatur, erant urcei, utres, minores utres, et testaceus urceus orificio angustiori.

§ 145. *Tempus et adjuncta refectionis.* — Prandium non tantum Orientalibus, sed Græcis quoque et Romanis, circa nostram horam 10 vel 11, erat minutum, atque ferè in fructibus, lacte, caseo et similibus consistebat. Refectio præcipua erat cœna, circa horam 6 vel 7; hinc convivia quoque omnia erant cœnæ; calores enim meridici in illis regionibus ciborum appetitum minuunt, et animi hilaritatem supprimunt, Eccl. 5, 16. Matth. 3, 26. Marc. 6, 21. Luc. 14, 24, 20, 45. Joan. 12, 2. Ante mensam lavabantur manus, quod ratio manducandi requirebat. Precum ante mensam primum 1 Sam. 9, 13, diserta fit mentio; ast ætate Christi, ante et post mensam à patrefamiliâs dicebatur congruens ferculis et potui benedictio vel gratiarum actio, cujus formulæ in Thalmude præfinitæ sunt, et ferè recidunt in verba: *Benedictus esto, Domine Deus noster! rex mundi! qui hunc cibum, vel hunc potum ex terrâ, vel ex vite producis*, Matth. 14, 9, 15; 36, 26, 27. Marc. 14, 26. 1 Cor. 10, 30. 1 Tim. 4, 4, 5. Hebræis quidem adeò accuratus ordo hospitum non erat, qualis olim in Ægypto invaluerat, Gen. 43, 32; neglectus tamen non fuit, 1 Sam. 9, 22. Ætate Christi, Pharisei arrogantes, qui ubique dignissimi haberi volebant, locum primum ambiebant, Luc. 14, 7.

§ 146. *Mensa et sedes.* — Ad cœnam pavimentum cœnaculi illo corio rotundo, quod supra memoravimus, sternebatur, super quo mensa parva et humilis scabello quàm mensæ similior, ponebatur, et hæc non portabat nisi patinam. Sedes erant ipsum pavimentum, blattis aut tapetibus vel etiam culcitis stratum, in quibus cœnantes, genibus flexis, dexterâ mensæ obversâ, quasi alter in alterius sinu recubaret, per orbem corii sedebant. Cultri, fuscinae et cochlearia non aderant;

pannus verò, prout nunc in Oriente moris est, circa peripheriam corii sternebatur, ne tapetes contaminarentur. Locum nostrarum paterarum seu orbium, subibant rotundi et tenues panes supra memorati. — Ætate verò Christi jamdudum invaluerat mos persicus, mensæ accumbendi. Aderant in cœnaculo lecti plerumque tres, aut pro numero hospitem plures, quorum quilibet capiebat tres personas; unde nomina triclinium et architriclinus descendunt. Convivæ accumbebant in latere sinistro, facie ad mensam conversâ, et quidem secundus occipite ad pectus primi, et tertius occipite ad pectus secundi, et ita rursus alter in sinu alterius recumbebat, conf. Luc. 7, 36, 38; 16, 22, 23. Joan. 2, 9; 13, 23. Lectus medius, et medius in eo locus erat honoratior, quem Pharisæi ambiebant, Luc. 14, 7, 10. Sexus alter olim quidem in Asiâ ad mensam virorum non admittebatur, sed mensam in gynæconitide habebat, Esth. 1, 6. Luc. 7, 39; 16, 21; 17, 7. Matth. 15, 27. Babylone verò et in Persiâ feminæ à conviviis virorum exclusæ non erant, Dan. 5, 2, et præsertim Babylone, testibus auctoribus antiquis, non rarè modestiæ limites excedebant.

§ 147. *Ratio manducandi.* Cibos digitis manûs dextræ, ex patinâ in os inferebant, prout in orientalibus plagis adhucdum mos viget, Ruth. 2, 14. Prov. 26, 15. Joan. 13, 16. Cultro et fuscina opus non erat; fuscina, quæ 1 Sam. 2, 12, memoratur, nequaquam ad mensam, sed ad focum spectat, ut nempe carnes ex ollâ efferrentur. — Antiquiori ævo cuilibet convivæ portio singularis apponebatur, et ille magis honoratus censebatur, qui duas aut plures portiones recipiebat, Gen. 42, 34; 1 Sam. 1, 4, 5; 9, 22, 24; 1 Paral. 16, 13; recentiori autem ævo omnes assidentes vel accumbentes ex communi patinâ manducabant. Potus in supra dictis pateris et calicibus, et antiquiori quidem ævo cuique præbebatur in calice singulari, qui ideò tropicè pro sorte hominis venit, Ps. 11, 6; 75, 9; 116, 3. Isa. 51, 22. Jer. 25, 15, 27; 35, 5; 49, 12. Ezech. 25, 31, 34. Matth. 26, 27, 30. Ægyptii, ut moderni Orientales, finitâ demum mensâ bibebant. Servi stantes, nutum domini observabant, atque mox euntes exequabantur; hinc coram domino stare, vel ambulare idem est, ac servire seu ministrare, quod etiam ad cultum Dei refertur, Gen. 5, 22, 24; 17, 1; 24, 40; 28, 15. 1 Sam. 2, 35. Ps. 25, 3, 24, 114, 9.

§ 148. *Convivia.* — Res secundæ socios lætitiæ desiderant, et ad convivia celebranda excitant; hinc non mirum est, ea jam antiquissimo ævo occurrere, Gen. 21, 8; 28, 22; 29, 22; 31, 27, 54; 40, 20. Lex Mosaica Hebræos ad secundas decimas, ex voto Jacobi Gen. 28, 22, descendentes, et sacrificiis conviviisque dedicatas, arctius adstrinxit. Deut. 12, 4, 19; 14, 22, 29; 16, 10, 11; 26, 19, 11; secunda etiam primogenita animalia, et secundas primitias fructuum addidit, et præcepit ut ad hæc convivia non modò proles, sed etiam servi, ancillæ, pauperes, viduæ, pupilli et Levitæ vocarentur, Deut. 16, 11, 14; 12, 12, 18, quod Jesus Judæis, qui pro conviviis à Deo remunerationem sperabant, in memoriam revocavit, Luc. 14, 12, 13. Ho-

spites per servos invitabantur, et tempore statuto accersebantur, Matth. 22, 24. Luc. 14, 7; pretioso oleo ungebantur, Ps. 23, 5; 43, 6. Amos 6, 6. Eccl. 9, 7. Matth. 14, 3. Luc. 7, 37, 38; atque antiquiori ævo, uti nunc in Asiâ, ante dimissionem, præsertim in barbâ, incensebantur. Hebræos in conviviis fortassè nonnunquam, ut Græcos, in capite coronas, ex floribus textas, gestasse, ex Isa. 28, 1 Sap. 2, 7, concludi vix potest. Omnes autem in vestimentis festis, id est, albis, comparebant, Eccl. 9, 8. Pompa in epulis ostentabatur jam majori quantitate ejusdem cibi, Gen. 18, 6; 27, 9; 35, 43 44. Job. 36, 16, jam etiam multitudine ferculorum, 1 Reg. 5, 2. Amos 6, 4, 5. Esth. 1, 5, 8; 7, 9. Neh. 5, 18, 24. Caro autem, et inprimis vinum, præcipuum erat, à quo ipsum quoque conviviorum nomen, *tempus potationis*, descendit Isa. 22, 13. Hæc compotatio, ingruente luxu, apud omnes gentes ita exorbitavit, ut à vesperâ usque ad mane protraheretur, atque hujusmodi convivia dicebantur recentiori ævo *καμοι*, quæ Rom. 13, 13, Gal. 5, 21, 1 Petr. 4, 3, damnantur. — Quùm convivia omnia essent cœnæ, cœnaculum lampadibus illustratum erat; et quùm sub illo climate, noctu semper, saltem diluculo, frigus esset, facilè explicabis loca Matth. 8, 12; 22, 13; 25, 30. Cæteroquin, in conviviis, quæ hilaria erant conventicula, joci, ænigmata et musica non deerant: quare convivia passim imago erant felicitatis, et exclusio à convivio erat symbolum miseriæ et calamitatis, Prov. 9, 2, seqq. Amos 6, 4, 5. Isa. 5, 12; 7, 9. Matth. 26, 20, 26. Luc. 7, 46, 50; 12, 1, 9. Hinc etiam regnum Messiæ, hoc symbolo adumbratur, Luc. 7, 39, 46; 14, 12, 13, 13, 29. Matth. 8, 11; 26, 29. Hic tropus notissimus erat, ut interpretes quoque antiqui voces lætari, lætitia, atque convivari, convivium, promiscuè usurpârunt, conf. Ps. 68, 4, et Esth. 9, 18, 19, cum versione Alexandrinâ et Vulgatâ. In novo quoque Fœdere *χαρὰ*, *gaudium*, pro convivio venit, Matth. 25, 21, 23. Quùm autem convivia Hebræorum pleraque ex sacrificiis pararentur, convivæ mundi seu sancti esse debebant; ad quod etiam in tropis et allegoriis respicitur, Ezech. 39, 16, 20, Isa. 54, 4, Apoc. 19, 17, 18.

§ 149. *Hospitalitas.* — Antiquè illo ævo, quo publica hospitia non erant, ultronea collectio hospitis insigne erat humanitatis officium, cui probi religiosè satisfaciebant; hæc laus hospitalitatis, exstructis demum hospitiiis publicis, haudquaquam mox desiit, et in Oriente usque in hodiernam diem perseverat. Job 22, 7; 31, 17. Gen. 18, 3, 9; 19, 2, 10. Exod. 2, 20. Jud. 19, 2, 10. Act. 16, 15; 17, 7; 28, 7. Matth. 25, 35. Marc. 9, 41. Rom. 12, 13. 1 Timoth. 3, 2; 5, 10. Hebr. 13, 2. Hinc non tantum nomades, peregrinos adventantes perhumaniter excipiunt, sed in urbibus quoque sunt, qui vicos obeunt, et cuilibet obvio aquam gratis offerunt; quare liberalitas hæc munusculo compensari solet; conf. Matth. 10, 42, Marc. 9, 41. Viget quoque adhucdum antiquissimæ honestatis ratio, quâ quicumque, etsi cæteroquin prædo, hospitem collegit, eum tueri, et se quoque ipsum præsentî pro eo vitæ periculo obijcere tenetur, nisi ab omnibus infamis.

haberi velit; et id quidem jam obtinet, si quis cum peregrino vel crustam panis manducavit, Gen. 19, 1, 9; Jos. 2, 1, 6; 9, 14, Jud. 4, 17, 22; ad hunc morem non rarò alludunt, Ps. 41; 10; 91, 1; 119, 19. 2 Sam. 12, 3. Jos. 9, 14. Luc. 7, 34. Joan. 13, 18; conf. Iliad. VI, 210, 231. Hospitibus, ut supra diximus, pedes lavabantur; unde demùm lotio pedum in symbolum hospitalitatis transiit. Gen. 18, 4, 29. Joan. 13, 15, seqq. 1 Tim. 5, 10.

CAPUT X

DE SOCIETATE DOMESTICA.

§ 150. *Præcautiones contra fornicationem.* — Primævâ institutione ad propagandum genus humanum per individuum consortium viri et mulieris, Gen. 1, 27, 28, damnata erat fornicatio, libido vaga, et communio uxorum; hinc pii patriarchæ hoc institutum religiosè observabant; alioquin autem jam ante ætatem Mosis, tanta erat morum corruptio, ut à pluribus gentibus, non modò fornicatio, sed etiam pæderastia in cultum deorum conversa fuerit, unde, *cynædus* et *meretrix*, propriè personas designat, quæ ad turpissima hæc flagitia consecratæ fuerunt, Deut. 23, 28. Gen. 38, 21, 22, Job. 36, 14. — Huic malo, cui demùm ipsi quoque philosophi græci et romani consenserunt, ut occurreretur, lex Mosaica statuit, 1° ut inter Israelitas, nec cynædus, neque meretrix toleretur, et filia sacerdotis, si corpus suum prostitueret, lapidetur et comburatur, Lev. 21, 9, quia hæc, ut Lev. 19, 29. Deut. 23, 18, 19, dicitur, magna coram Deo flagitia sunt. — Ne autem quipiam abjecti animi sacerdotes, avaritiâ inflammati, allicerentur ut hæc scelera, exemplo aliarum gentium, in cultum Dei verterent, interdixit 2° ne merces meretricum et cynædorum, etsi ex voto oblata esset, ad sanctuarium suscipiatur, Deut. 23, 19, quæ lex demùm 2 Reg. 23, 6, 7, potentia regum succubuit. Ut etiam origo mali præcaveretur, decretum est 3° ut seductor seductam teneretur uxorem emere, aut patri, qui filiam seductam nollet seductori vendere, consuetum sponsæ pretium (ut videtur, 50 siclos); si verò violentiâ quâpiam usus esset, 50 siclos solvere. Exod. 22, 15. Deut. 22, 23, 29. Id videtur ex antiquâ consuetudine descendisse, quæ Gen. 34, 1, 12, attingitur. Stuprum Moses non memorat, quia in foro probari non potest. — Denique, ut et pudicitia alterius sexûs, tanquàm singularis castitatis muliebris custos, corroboraretur, 4° statuitur ut sponsa, quæ, se virginem mentita, consummato matrimonio talis deprehensa non esset, ante januam domûs paternæ lapidaretur, Deut. 22, 20, 21. Etsi rigidæ erant hæc leges, meretrices tamen, et sub regibus idololatris etiam cynædi diis consecrati non dcerant, Prov. 2, 16, 19; 5, 3, 6; 7, 5, 27, 20; 6, 26, 30. Amos 2, 7; 7, 17. Jer. 3, 2; 5, 7. 1 Reg. 14, 24; 15, 12; 23, 47, etc.

§ 151. *Polygynæcia.* — Eadem institutione primævâ polygynæcia quoque exclusa fuit. Lamech primus duas uxores duxit, Gen. 4, 19, conf. Math. 19, 4, 8, et multos imitatores nactus est, nec post diluvium exemplum Noe et filiorum ejus quidquam profecit. Inter

Hebræos ætate Mosis polygynæciam permultùm invaluisse, ex numero primogenitorum 22, 373, inter 605, 530 viros, qui ultra 20 annos nati erant, colligere licet. Num. 3, 42. Ut hoc malum progressu temporis minucretur, Moses 1° attulit Gen. 1, 27, 28; 2, 23, 24, primævam matrimonii institutionem, primam ejus transgressionem Gen. 4, 19, atque omni occasione narravit incommoda quæ marito è pluralitate uxorum enascuntur, Gen. 16, 4, 10; 30, 1, 3, 15; et testibus viris gravibus, qui Orientem inviserunt, sanè non sunt exigua. 2° Interdicitur Deut. 17, 17, regibus, quos Hebræi aliquando electuri essent, magnus uxorum numerus, quem quidem lex non definivit, sed ex consuetudine pro noto sumpsit; fortassè non ultra quatuor, uti Rabbini et Muhamedani ex exemplo Jacobi Gen. 31, 50, interpretantur. 3° Vir Exod. 21, 10, 11, obligatur, ut uxori cuilibet tempore fixo debitum reddat; conf. Gen. 30, 14, 16. Excipitur solum tempus menstruorum, quo congressum sub mortis supplicio lex prohibuit. Denique 4° immundities, per concubitum contracta, ad integrum diem extenditur Lev. 25, 18, quo incommodo vir impediatur, ne facilè ultra quatuor uxores ducere posset. His dispositionibus polygynæcia progressu temporis permultùm imminuta fuit.

§ 152. *Delectus sponsæ.* — Sponsam filiis, et sponsum filiabus, paterfamiliàs seligebat, Gen. 21, 21; 24, 31. Exod. 21, 9. Deut. 22, 16. Jud. 14, 1, 4. 1 Cor. 7, 6. Si filius certam personam exoptabat uxorem, nihilominus pater sponsam à patre illius petebat, Gen. 26, 30; 34, 2, 5. Jud. 14, 1, 2. Hinc patet, Isa. 4, 1, 2, Jer. 31, 22, enormem virorum penuriam innui. Pater verò filiam sine consensu fratrum germanorum in matrimonium elocare non poterat, Gen. 24, 50; 34, 11, 27. 2 Sam. 13, 20, 29; conf. Gen. 12, 11, 13; 29, 2, 6; 26, 7, 17. Impedimenta matrimonii, quibus arbitrium patrumfamiliàs in delectu limitabatur, recensetur Lev. 8, 7, 18; 20, 11, 20, ex quibus locis apparet, ea secundum gradum consanguinitatis et affinitatis non excessisse. Præterea prohibita erant nuptiæ cum Chananæis, ne Hebræi per hæc connubia ad idololatriam pellicerentur, Exod. 34, 15, 16. Deut. 7, 5. Id ab Esdrâ et Nehemiâ ad omnia connubia cum alienigenis extensum est, quia illis eâ ætate idem seductionis periculum suberat, Esdr. 9, 2, 12; 10, 3. Neh. 13, 23, conf. Malach. 2, 13. Sacerdotibus interdicta quoque erat persona repudiata, lapsa, et meretrix, atque summo sacerdoti etiam vidua et quæcumque alienigena, Lev. 21, 7, 13, 14. Filia, quæ defectu fratrum hæredes erant, alicui viro tribùs suæ, et quidem propinquo remotioris gradûs, nubere jussæ erant, ne hæreditas ad aliam tribum et familiam devolveretur, Num. 27, 1, 11; 36, 1, 12; conf. Math. 1, 16. Luc. 2, 1, 5.

§ 153. *Sponsalia.* — Sponsalia erant pactum inter patrem fratresque germanos sponsæ, et patrem sponsi, presentibus testibus, recentiori ævo etiam litteris mandatum, cui interdum jusjurandum intercedebat, Prov. 2, 17, Ezech. 16, 8; Malach. 2, 14, ad quod

spectare videntur sacrificia nuptiala, quorum Josephus, Arch. IV, 8, 25, meminit. Per sponsalia non modò connubium, sed etiam dona, quæ germanis fratribus sponsæ ferenda essent, et pretium sponsæ, quod patri solvendum erat, definiiebantur; nam sponsæ olim soluto pretio emebantur; Gen. 29, 18, 27; 34, 11, 12; Jos. 15, 16; 1 Sam. 18, 25, 26; 3 Sam. 3, 4, quod pro varietate adjunctorum, varium fuit; ætate Mosis medium fuisse videtur 30 siclorum, et summum 50 siclorum. Exod. 21, 32; 22, 15; conf. Os. 3, 1, 2. Deut. 22, 29. Hinc uxores emptæ, à maritis ferè tantquam ancillæ habebantur, nihilominus non rarò maritos pro arbitrio flecebant et regebant. 1 Sam. 25, 19, 30. 1 Reg. 11, 2, 5; 19, 1, 2; 21, 7, 8. Honor, qui à Christianis alteri sexui habetur, ex doctrinâ Christi et Apostolorum originem ducit, Gal. 3, 8. Eph. 5, 25, 33. 1 Petr. 3, 7. — Divites verò filiam nonnunquam donabant sponso, cui autem jus, hæc invitâ alias uxores ducendi, ademptum erat, Gen. 16, 1, 3. Uxor donata liberaliùs habebatur, et ipsa quoque, dignitatis suæ sibi conscia, plura sibi arrogabat, Gen. 16, 5, 6; 21, 9, 11; conf. 31, 15. Aliqui in præmium fortitudinis sponsam acceperunt, Jos. 15, 15, 19. Jud. 1, 15. 1 Sam. 18, 24, 27. Singulare erat, si sponsa dotem à patre tulit, Jos. 15, 18, 19. Jud. 1, 16, 17. 1 Reg. 9, 16.

§ 154. *Nuptiæ*. — A sponsalibus usque ad nuptias, intervallum 10 vel 12 mensium relinquebatur, Gen. 24, 55, Jud. 14, 8; sed matrimonium, et sponsum inter et sponsam nullum prorsus vel sermonis commercium intercedebat, jam ratum erat, et sponsa dicebatur uxor sponsi sui. Si dein sponsus eam ducere nollet, ei, ut uxori, libellum repudii tradere tenebatur; vel si sponsa cum alio rem habuisset, accusata ut adultera, ad lapidationem condemnabatur; conf. Matth. 1, 18, 20. Luc. 2, 5. — Ingruente die nuptiarum, sponsa se balneabat, et omni mundo muliebri exornabatur, 2 Cor. 11, 2. Eph. 5, 26. Caput ejus coronâ cingebatur, unde nomen *coronata* descendit. Sponsus verò domi suæ convivium parabat, quod apud ditiores per hebdomadam continuabatur, Gen. 19, 27. Jud. 14, 17, 22. Tob. 11, 12. Circa vesperam, veste festâ indutus, Isa. 61, 10, cum juvenibus sibi coævis, *ἄοις τοῦ ὑμνεῖσθαι*, sub canticis et musicis instrumentis, sponsam, virginibus coævis cinctam, ex domo paternâ in domum patris sui deducebat, Jud. 14, 11, 16. 1 Mach. 9, 37, 47. Joan. 3, 9. Matth. 9, 18; conf. Jer. 7, 34; 25, 10. Recentiori ævo, in hæc vespertinâ sponsæ deductione, præferebatur in scipionibus lampades supra descriptæ, prout in Thalmude refertur, et Matth. 25, 1, 10, innuitur. Interim convivium virorum inchoabat, quum alter sexus in gynæconitide convivium celebraret. Denique nuptis ampla posteritas exoptabatur, et hæc erat omnis benedictio nuptialis, Gen. 24, 60, Ruth 4, 11, 12, quæ recentiori ævo paulisper solemnior facta est, Tob. 7, 15. Sponsa denique, quæ semper, à capite usque ad calcem velata erat, in thalamum deducebatur. Hæc omnes solemnitates dicuntur: *Sponsam domum deducere, uxo-*

rem accipere, intrare in domum, et convenire, ἔνελεθαι. Gen. 25, 63; 29, 23, 26. Joa. 15, 18; Matth. 1, 18, 20, 24.

§ 155. *Pellices*. — Hæc solemnitates duntaxat in nuptiis uxorum propriè dictarum, observabantur; pellices enim, *שׂלִּיפִים*, non modò ancillæ, sed etiam liberæ, absque solemnitate, solo mutuo consensu assumebantur, et matrimonium erat legitimum, ut pellex, etsi mancipium esset, nec jure uxoris privari, neque vendi posset, Deut. 20, 10, 12. Patres non rarò filiis, ne exorbitarent, pellicem tradebant ancillam, quæ mox ut filia seu nurus habenda erat, Exod. 21, 9, 12. Mulieri autem bello captæ, mensis, quo lugeret parentes et cognatos suos, indulendus erat, antequam hærus, vel filius eam pellicem acciperet, Deut. 20, 18, 14.

§ 156. *Fecunditas matrimonii*. — Fecunditas matrimonii erat valdè exoptata, et major prolium numerus singulare Dei beneficium reputabatur; multò tamen majoris aestimabantur filii, qui nomen patris in genealogiis propagabant. Sterilitas verò pro summo opprobrio habebatur, Gen. 25, 2; 49, 21, Deut. 18, 4, 1. Sam. 1, 6, 7, Ps. 127, 3, 5; 128, 4, Os. 9, 14, Prov. 17, 6, Eccl. 6, 3; hinc virginibus quoque tristissimum erat, innuptas et orbas mori, Gen. 16, 2, 4; 19, 30, 32; 30, 13. Jud. 11, 34. Isa. 4, 1; 47, 9. Quare uxores steriles varia tentabant philtrea, Gen. 50, 13, 16, Cant. 7, 14, vel maritis ancillas offerebant, quarum deinde proles adoptabant, Gen. 16, 1, 30, 3, 18.

§ 157. *Leviratus*. — Ne hoc desiderium prolium, incremento populi proficuum, minueretur, simulque ut familiarum distinctio, atque in iis avita bona conservarentur; Deus per Mosen jus leviratûs, etsi molestum et nonnunquam perniciosum, Gen. 38, 8, 12, non sustulit, sed ita circumscripit, ut esset innocuum. Nam cum viduam sine liberis defuncti frater aut proximus consanguineus teneretur uxorem ducere, primum filium ex eâ genitum nomine defuncti in genealogiam inserere, atque ei hæreditatem defuncti tradere, Deut. 25, 5, 10, decretum est ut qui fratrem ducere nollet, in foro coram iudicibus renuntiare posset, concessâ viduæ licentiâ ipsi sandalia solvendi, faciem ejus inspuendi, atque eum scommate *discalceati*, id est, *dilapidatoris*, compellendi. Contumelia à muliere, quæ repulsam passa fuit, illata, non ad eam magna, ut per eam qui fratrem ducere nollet, facilè deterreret posset, Ruth. 4, 7, 8. Matth. 22, 23, 28. Conf. Janssens l. c. v. I, p. 100, seqq.

§ 158. *De adulterio*. — In polygynaciâ adulterium reputatur solus concubitus cum nuptâ, vel desponsatâ, vel viduâ expectante matrimonium leviri, ut maritus, qui cum quâcumque aliâ personâ innuptâ rem habet, non nisi fornicationem committere censeatur. Adulteri, jam tempore patriarcharum, supplicio afficiebantur, Gen. 38, 24; in Ægypto adulteræ nasus et aures amputabantur, Ezech. 23, 25. Lex Mosaica mortis supplicium statuit, Lev. 20, 10, Deut. 23, 22; genus verò supplicii disertis verbis non præfixit, quia ex consuetudine notum erat; id autem non fuisse, ut Thal-

mudici contendunt, strangulationem, sed lapidationem, antiquiores Hebræi, Joan. 8, 5, Ezechiel 16, 38, 40, et ipse quoque Moses, testantur, si Exod. 31, 14; 35, 2, cum Num. 15, 35, 36, conferatur. Si verò adultera esset mancipium, ambo rei vapulabant taureâ בקרר, neque tamen pluribus quàm 40 ictibus; adulter præterea sacrificium pro delicto offerre tenebatur, Levit. 19, 20, 22.

§ 159. *Uxor suspecta.* — Marito, Num. 5, 11, 31, facultas concessa erat, uxori, de adulterio suspectæ, deferendi jusjurandum purgatorium, in sacro tabernaculo vel templo præstandum. Maritus eam ad aliquem sacerdotem ducebat simul cum ferto hordeaceo sine oleo et thure. Sacerdos postquàm eam accedere jussisset ad altare victimarum, sumebat de aquâ sanctâ, sive quæ in atrii labro erat ad sacros usus adhibenda, quam testaceo vasi injiciebat, pulvere, qui in atrii solo erat, commixtam. Tum detracto de facie populo manibus mulieris fertum imponebat, interea dum ipse aquas tenebat, ob acres dolores, qui inde et ex ipsâ imprecationum vi expectandi essent adulteræ, *amaras* dictos. Eamdẽ enim solemnẽ formulã, quam ipsa confirmare debebat, adjurabat, istasque diras in schedulã scribebat, quas aquis debebat à muliere mox bibendis. Denique oblationem manibus hujus eripiebat, et in altari adolebat; quo facto aquas imprecationum ei bibendas porrigebat; è quibus hæc nihil pateretur mali, si innocens esset; sin autem crimen, in cujus inciderat suspicionem, reverã admiserat, vehementissimis torquebatur doloribus intestinis, ut ejus venter intumesceret, ipsaque si superviveret, ad liberos procreandos in posterum inepta redderetur. — Ostendit Deus hoc modo investigandi adulterium, se esse vindicem fidei conjugalis, et innocentia protectorum. Præterea sic cautum fuit, ne mariti uxores culpã vacuas occiderent, aut certè ne familiae litibus, conviciis rixisque affligerentur. Insuper ostendere voluit occulta etiam crimina sibi nuda esse, et aperta, ac tandem adulterium grave scelus esse et publicã pœnã vindicandum.

Etsi verò uxores jusjurandum hoc formidabile horrebant, invalescente tamen licentiã, adulteria erant frequentia, et frequentissima quidem ultimis temporibus, prout ipsi quoque Thalmudici fatentur cum Sotã, c. 9, narrant hoc jusjurandum quadraginta ante excidium Jerosolymæ annis abrogatum fuisse, quia viri ipsi omnes erant adulteri, et Deus imprecationem jurisjurandi opere non compleret, si maritus ejusdem criminis reus esset, conf. Joan 8, 4, 8.

§ 160. *Libellus repudii.* — Quùm antiqui sponsas emerent, in eas pleno jure gaudere se opinabantur, cui pro arbitrio renunciare, et uxorem repudiare possent. Id esse iniquum, et alteri sexui injuriosum, quis facile intelligit; quare pro adjunctis illorum temporum lex Mosaica licentiam mariti saltem eatenus restrinxit, ut repudium sine interventu quidem iudicis, est non sine libello scripto, et non antequàm uxor repudiata cum libello repudii domo mariti excessisset, ratum esset; imò et porrò concessit, ut maritus

repudiatam recipere posset, non autem, si jam alii marito juncta esset, ut nempe fides secundo matrimonio adstrueretur, Deut. 24, 1, 4. Conf. Jer. 3, 1. Quæ ratio ad repudium sufficeret, Deut. 24, 1, 4, docetur, pro nobis quidem obscurè, pro antiquis autem Hebræis procul dubio satis clarè. Interim tamen recentiori tempore post reditum ex exilio de eã nata est acris contentio; schola enim Hillelis contendebat, quamlibet minimam causam marito ad repudium sufficere; schola Schammai verò statuebat adulterium. Conf. Matth. 19, 1, 10. — Uxores, quæ maritorum erant peculium, nequaquàm eodem jure, maritis porrigendi libellum repudii, gaudebant; ætate autem ultimã, potentiores sibi, exemplo matronarum romanarum, idem jus arrogabant, Joseph. Archæol. XV, 7, 10. Marc. 6, 17, 29; 10, 12. Si verò uxor se gravatam sentiebat, poterat, uti ipsa quoque ancilla pellex, per iudicem libellum repudii petere, Exod. 21, 10. Conf. Janssens l. c. vol. 1, pag. 101, seqq.

§ 161. *Puerperium.* — In puerperio solæ primùm matres, filiabus auxilio erant; alioquin puerperia in Oriente non magnã difficultate laborant, Exod. 1, 19; difficiliori partu, qui rarior erat, matres peritiores et perspicaciores vocabantur, unde ortæ sunt obstetrices, Gen. 35, 17; 38, 28. Natus infans, præciso umbilico, balneabatur, sale fricabatur et fasciis involvebatur, Ezech. 16, 4. Antiquiori ævo, pater recens natum, etiam resonante musicã, in sinum suum recipiebat, et hoc ritu, suum esse declarabat, Gen. 30, 31; 50, 25. Job 3, 12. Ps. 22, 11, quod uxores, quæ filios ancillarum suarum adoptabant, imitabantur, Gen. 16, 2; 30, 3, 5. Dies natalis, præsertim filii, erat festus, Gen. 21, 6, et quotannis convivio celebrabatur, Gen. 40, 20. Job. 1, 4. Matth. 14, 6. Herodot. I, 153. Cyropæd. I, 3, 9. Nuntius patri referens nativitatẽ filii, erat gratissimus, et, ut nunc in Persiã, domo excipiebatur, Job 3, 3. Jer. 20, 15. Puerpera post partum filii, 7 dies erat immunda, et 33 dies sequentes domi se continebat; post partum filia duplicabatur numerus dierum, quibus elapsis in sacrum tabernaculum vel templum veniebat, et agnum anniculum, vel, si pauper erat, duos turtures, vel duos pullos columbæ in sacrificium purificationis offerebat, Lev. 12, 1, 8. Luc. 2, 22.

§ 162. *Circumcisio.* — Octavo post partum die filii circumcidebantur, et in carne suã consecrabantur cultui Jehovæ et veræ religioni, Gen. 17, 10, cons. Rom. 4, 11, Gal. 5, 3, et sic à gentilibus distinguebantur (1). — Hebræi antiqui circumcisionem sibi honori ducebant, Gen. 34, 14, Jos. 5, 9, Isa. 9, 24, 25;

(1) Menochius, de Republ. Hebr. lib. 3, c. 17, quæst. 5: *Deus, Gen. 17, pactum iniiit cum Abrahamo: pacti signum instituit circumcisionem.... Continebat hoc pactum promissionem, quã Deus hæc tria pollicebatur: Primum fore, ut Abrahami posteritatem in immensum multiplicaret; alterum, ut eis terram Chanaan possidendam daret; tertium fore, ut ex Abrahami semine Messias nasceretur. Ex parte verò Abrahami et posterorum continebat hoc pactum obligationem Deum piẽ, sanetẽ et constanter colendã.*

ætate verò Machabæorum permulti, ad sacra Græcorum deficientes, et in Gymnasiis nudi prodeuntes, circumcisionem sibi dedecori esse reputabant, et præputium arte rursùs adducebant, quod dicebatur *ἐπιπρόσθεσι*; operationem describit Celsus L. VII, c. 25. 1 Mach. 1, 15. 1 Cor. 7, 18. Cæterùm dolores circumcisionis tertià die vehementissimos esse, edicunt renegati Muhamedani, conf. Gen. 34, 25.

§ 165. *Denominatio prolis.*—Antiquiori ævo, proli mox, post partum, recentioribus autem temporibus filiis saltem, primum in circumcisione imponebatur nomen, quod Orientalibus nunquàm significatione vacuum est, et antiquiori ætate ab adjunctis personæ, temporis vel historiæ depromebatur, Gen. 19, 41; 19, 38; 21, 36; 25, 25, 26, Exod. 2, 10; 18, 3, 4; sæpè quoque à nominibus Dei, atque inter idololatrias ab aliquo numine petebatur, adjecto quopiam epitheto vel alio nomine. Interdùm nomen quoque erat propheticum, Gen. 17, 5, 15. Isa. 7, 3; 8, 3. Os. 1, 4, 6, 9. Matth. 1, 21. Luc. 1, 15, 60, 63. Recentiori autem ætate nomina ex majoribus familiæ seligebantur; quare in libris postremis ferè antiqua nomina recurrunt, Matth. 1, 12. Luc. 1, 61; 3, 27. Orientales non rarò et levi ex causà mutant nomen suum; hinc tot occurrunt personæ binomines, ut Ruth. 1, 20, 21. 1 Sam. 14, 49; 31, 2. 1 Paral. 10, 2. Jud. 6, 32; 7, 1. 2 Sam. 23. Reges et magnates suorum quoque ministrorum et servorum nomina immutabant, in primis si eos recenter adquisiverunt, aut ad eminentiorem dignitatem evexerunt, Gen. 41, 45; 48, 5; 32, 28; 35, 10. 2 Reg. 23, 34, 35; 21, 25, 24. Dan. 1, 6. Joan. 1, 42, 43. Marc. 3, 17. Hinc nomen quoque pro dignitate venit, Phil. 2, 9. Hebr. 1, 4. Apoc. 2, 17; 13, 12. Mutabantur et nomina mortuorum, Gen. 4, 2, 8; aut vertebantur in aliam linguam. — Cæterùm Orientales nomini suo nomen patris, inò et avi, proavi, atavi, etc., addunt, ut ab aliis ejusdem nominis viris distinguantur.

§ 164. *De primogénito.*—Primogenitus, qui parentibus erat charissimus filius, dicitur quidem apertio uteri; nequaquàm tamen ille erat, quem pater ex uxore virgine, sed quem primùm ex uxore etiam viduà genuit. Temporibus Patriarcharum pater juniorem quoque filium poterat designare primogenitum; hoc autem jus ei Deut. 21, 15, 17, ademptum fuit, quia arbitrariæ hujusmodi dispositiones animos fratrum abalienabant, Gen. 25, 31, 32; nam primogenitus magnis gaudebat prærogativis: 1° capiebat duas portiones hæreditatis, quas Jacob à primogenito Ruben, ob incestum Gen. 35, 22, in Joseph, filios ejus duos adoptando transtulit, Gen. 48, 5, 8, Deut. 21, 17; in genealogiis verò Ruben scriptus erat primogenitus, 1 Paral. 1, 5. 2° Primogenitus erat sacerdos familiæ, quod Moses, jussu Dei, à tribu Ruben in tribum Levi transtulit, Num. 3, 12, 18; 8, 18; hinc primogeniti à sacerdotio redimendi erant, Num. 18, 15, 16, conf. Luc. 2, 22. 3° Primogenitus gaudebat insigni inter fratres auctoritate, et quasi patriâ potestate, Gen. 25, 23, 27, 29, Exod. 12, 29, 2 Paral. 21,

3, quam Jacob à Rubene in Judam transtulit, Gen. 49, 8, 10; quare hæc tribus, etiam antequàm reges Israelitis dabat, ubique à cæteris distinguitur. Hinc demùm primogenitus erat quoque successor in regno, excepto Salomone, quem, etsi juniorem, David singulari Dei nutu successorem designavit. Ex his patet, cur vox primogenitus interdùm singularem dignitatem, atque etiam superlativum exprimat, Isa. 14, 30. Ps. 89, 28. Rom. 8, 29. Coloss. 1, 15, 18. Hebr. 12, 13. Apoc. 1, 5, 11. Job 18, 3.

§ 165. *Educatio.*—Matres olim suas proles ipsæ lactabant, et quidem per 30 vel 36 menses, et delactatio erat dies festus, Gen. 21, 8. Exod. 2, 7, 9. 1 Sam. 1, 22, 24. 2 Paral. 31, 16. 2 Mach. 7, 27, 28. Matth. 21, 16. Joseph Archæol. II, 9. Nutrices, quæ præbebant lac infantibus, non substituebantur, nisi mater obiisset, aut lactando impar esset; recentiori verò ævo matronæ sæpiùs sibi infirmiores videbantur, et officium maternum in nutrices devolvebant, quæ autem præcipuis familiæ personis accensebantur; quare in historiâ quoque memorantur Gen. 35, 8. 2 Reg. 11, 2. 2 Paral. 22, 11. Filii usque ad annum ætatis quintum in gynæconitide versabantur, tandem transibant in disciplinam patris, et discebant negotia plerùmque ea quæ patris erant, et ab ipso etiam lege Mosaicâ et religione avitâ imbuebantur, Deut. 6, 20, 25; 7, 19; 11, 19. Qui filios suos aliquid amplius doceri volebant, nisi servos ad id idoneos haberent, eos mittebant ad quempiam sacerdotem vel Levitam, qui nonnunquàm etiam plures alumnos habebat; nam ex 1 Sam. 1, 24, 28, liquet, ad sacrum tabernaculum scholam educandæ juventuti dedicatam fuisse, cujus generis aliæ plures fuerint, quas dein Samuel restauravit, ex quo tempore discipuli, filii Prophetarum dicti, inclaruerunt.—Filix manebant in gynæconitide, nisi simpliciore vitæ genere, cum urceo, ad apportandam aquam exirent, Exod. 2, 16. Gen. 24, 16, 29, 10. 1 Sam. 9, 11, 12. Discebant œconomiam et artes muliebres, donec alicui sponso venderentur, vel meliori sorte donarentur, Prov. 1, 13. 2 Sam. 13, 1. Filix divitum in suis palatiis degebant, et, ut earum matres ferè nunnisi mundo muliebri occupabantur, cantu et saltatione se oblectabant, et sæpiùs tricâs habebant, prout peregrinatores de gynæconitide orientalium referunt, qui plura quoque scelera memorant in his mulierum palatiis patrari solita, Ezech. 23, 18. Rarò, et quò majoris sunt dignitatis, eò rariùs prodeunt, sed alias invisentes feminas facillè recipiunt. His contraria de muliere probâ laudantur, Prov. 31, 10, 31.

§ 166. *Potestas paterna.*—Potestas patris non modò in uxores, proles et servos utriusque sexus eorumque proles, sed etiam in proles filiorum porrigebatur; nam filii nupti olim in domo patris manebant, nisi filiam, quæ defectu fratrum, hæres erat, uxorem invenissent, vel per aliquod industrie genus, uti per locationem operarum suarum, aut per opificium vel artem aliquam, aut per commercium, tantùm acquisivissent, ut propriam filiam alere possent. Hæc patris potestas erat absoluta. et ad extre-

mum quoque supplicium pertinebat, Gen. 21, 14; 38, 24; quod per legem Mosaicam ita restrictum fuit, ut pater, si filium mortis reum judicaret, causam in foro ageret; sed simul statuit, ut iudex sententiam mortis ferret, si filius convictus esset maledixisse, vel verbera intulisse patri aut matri, aut si probatum esset filium esse luxuriosum nebulonem, protervum et contumacem, et emendari non posse, Exod. 21, 15, 17. Lev. 20, 9. Deut. 21, 18, 21. Cæteroquin potestas patris per leges fundamentales, Exod. 20, 12, consecrata fuit, nec finiebatur nisi morte patris. Qui autem antea, quæcumque ratione facultates acquisiverat, parentibus, non modò animo et verbis, sed etiam honorariis seu donis gratum animum testari iussus erat, Matth. 15, 5, 6. Marc. 7, 11, 13. Olim potestas paterna prolibus permagnæ erat auctoritatis, et ipsa quoque parentum benedictio vel maledictio magni fiebat, Gen. 9, 2, 7; 49, 2, 28. Exod. 20, 12.

§ 167. *Testamentum.* — Defuncto patre, filii propriam œconomiam obtinebant ex hæreditate, quæ plerùmque in æquales dividebatur; solus enim primogenitus duplicem portionem tulit. Pater ultimam voluntatem coram testibus, et probabilis quoque coram hæredibus, exponebat, 2 Reg. 20, 1; recentiori autem ævo testamenta scripta invaluerunt. Filii pellicum arbitrio et amori paterno relicti erant; Abrahamus non solùm Ismaelem, sed etiam filios ex secundâ uxore Ceturâ genitos, cum donis ante mortem suam expedivit; Jacobus autem filios quoque pellicum hæredes instituit, Gen. 21, 8, 21; 25, 1, 6; 49, 1, 17. Lex Mosaica arbitrium patris non restrinxit, et filiis pellicum æqualem hæreditatis partem tulisse videtur, quùm et Jiphtach seu Jephthe, filius meretricis, conqueratur se sine hæreditate domo paternâ pulsum fuisse, Jud. 11, 1, 7. Filia non modò exhæredes erant, sed et ipsæ, si cœlibes erant, ad hæreditatem pertinebant, et à fratribus in matrimonium vendebantur, ut duntaxat defectu fratrum ad hæreditatem vocarentur, Num. 27, 2, 8. Si quis, prole orbus, ab intestato decesserat, de patrimonio ejus disposuit lex Num. 27, 8, 11. Testamento verò quis quemcumque, etiam servum, hæredem instituere poterat, conf. Gen. 15, 3; imò et illi, qui hæredes necessarios habebant, nonnunquàm in favorem servorum fidelium disponebant, Prov. 27, 8, 11. Viduæ exhæredes erant à filiis vel consanguineis sustentandæ, conf. 1 Tim. 5, 8, nisi testamento aliter dispositum fuisset; quare nonnunquàm in domum paternam revertebantur; sustentatio enim, quam hæredes suppeditabant, votis persæpè non respondebat, aut non sufficiebat, Gen. 38, 11, Ruth 2, 15; hinc prophetæ persæpè in neglectum viduarum invehuntur, Isa. 1, 26; 10, 2. Jer. 7, 6; 22, 3. Ezech. 22, 7. Conf. Exod. 22, 22, 24. Deut. 10, 18; 24, 17.

§ 168. *Servi.* — Societas domestica per servos seu mancipia magnum incrementum cepit, quò plures patriarchæ, et postmodum quoque Græci et Romani, quasi reguli etiam 20,000 subditorum fiebant. Servitus jam ante diluvium introducta et pervulgata fuit, Gen.

9, 25. Hebræi habere poterant Hebræos et alienigenas servos et ancillas; alienigenæ verò circumcidendi erant, et unicum verum Deum colere tenebantur, Gen. 17, 13, 17. Excepti erant soli Chananæi, qui, si in servitum recepti fuissent, jam ipsâ suâ multitudine nocuissent, atque idololatriâ et malâ fide Hebræos in summum discrimen adduxissent. Gabœnitæ, Cephiritæ, Beerothitæ, et incolæ Cariathiarim, fœdere per subreptionem obtento, servis sacri tabernaculi additi sunt, Lev. 27, 1, 8. Jos. 9, 1, 27.

§ 169. *Via ad servitum.* — Origo servitutis conjecturis vix erui potest; quare vias, quæ ad hanc vite conditionem ducebant, sine discrimine proponimus: I. Captivitas, quam permulti primam servitutis originem esse arbitrantur, Deut. 20, 14; 21, 10, 11. Gen. 14.—II. Debita, quibus solvendis debitor par non erat, 2 Reg. 4, 1. Jer. 50, 1. Matth. 18, 25.—III. Furtum, cui resarciendo facultates furis non sufficiebant, Exod. 24, 2. Neh. 5, 4, 5. — IV. Plagium, quo homo liber tempore pacis in servitum redigebatur aut vendebatur, cui crimini, Exod. 21, 16, extremum supplicium decernitur, quod Deut. 24, 7, ad eum restringitur, qui liberum hebræum in servitum rapuisset, et eo tanquàm servo usus fuisset, aut vendidisset.—V. Nativitas ex contubernio servili, cujusmodi servi dicebantur *domi natî, filii ancillæ, filii domûs*, Gen. 14, 14; 15, 3; 17, 23; 21, 10. Ps. 86, 16; 116, 16. — VI. Venditio, sive homo liber, rerum angustiâ pressus, se ipse, sive dominus servum alteri venderet, et hæc erat ferè communis ratio servos acquirendi. Num. 31, 4; 14, 18, 35. Hinc servi vocantur *argento empti*. Pretium diversis temporibus, et pro diversâ mancipiorum ætate, sanitate, dexteritate et sexu, variabat; lex Exod. 21, 32, medium pretium, 30 siclos statuit, accuratius pretium, sed etiam medium, Lev. 27, 1, 8, definitur.

§ 170. *Conditio servorum inter Hebræos.* — Servi à dominis recipiebant victum et vestitum infimæ plerùmque sortis; quæ verò ab illis acquirebantur, domini erant, unde lucrum duplo majus quàm à mercenariis resultabat, Deut. 15, 18. Contubernia ferè omnes, nutu domini, inibant; ast proles, quas gignebant, erant servi domini, qui, etsi dominum, non compellarent patrem, Gal. 4, 6, Rom. 8, 15, ei tamen, tanquàm patri, addicti et fideles erant; quare patriarchæ illis arma credebant. Gen. 14, 14; 32, 6; 33, 1. Labores servorum erant, quoscumque dominus assignabat, plerùmque autem rem rusticam et pecuariam exercebant; ancillæ ad labores quoque domesticos adhibebantur. Servus perspicacior et fidelis cæteris præfectus erat, qui *οἰκονομος*, dicebatur, Gen. 24, 2; 47, 6; 1 Sam. 24, 7. 1 Paral. 28, 29, 30. Ruth 2, 5, et cæteris negotia assignabat, et victum distribuerebat, nisi hoc postremum solertior materfamiliâs curaret, Prov. 31, 15. 1 Cor. 4, 1, 2; 9, 17. Gal. 4, 2. Eph. 3, 2. Tit. 1, 7. 1 Petr. 4, 10. Quipiam erant instructores vel pædagogi filiorum, et quipiam domino ministrabant, uti et ancillæ quæpiam obsequia uxorum obibant. Hi paulò meliori sorte utebantur: ast apud dominos, nihil humani à se alienum putantes, etiam reliquorum con-

ditio tolerabilis erat, Job 31. Lex Mosaica verò, ut eorum conditio melior redderetur, statuit :

I. Ut servi humaniter habeantur; lex Lev. 25, 39, 45, de solis quidem servis origine Hebræis disertè loquitur; quùm autem alienigenæ per circumcisionem Hebræis inserti essent, aliquatenus saltem ad omnes servos pertinebat.—II. Ut dominus, qui servum cuiuscumque originis, sive baculo sive pugno occidisset, à iudice pro arbitrio puniretur; si verò mors servi percussus, post unum alterumve diem sequeretur, dominus impunis erat, quia consilium occidendi præsumi non potuit, et iactura servi, pœna sufficiens cenfebatur, Exod. 21, 20, 21.—III. Ut servus, qui à domino, oculo vel dente, id est, quocumque membro læsus esset, ipso facto libertatem nancisceretur, Exod. 21, 26, 27.—IV. Ut omnes servi sabbato et aliis quoque festis diebus, ab omni labore immunes quiescerent, Exod. 20, 10. Deut. 5, 14.—V. Ut ad convivia vocarentur, quæ ex secundis decimis instituenda erant, Deut. 12, 17; 18, 16; conf. Matth. 25, 21, 23.—VI. Ut, juxta jus antiquum Job 24, 10, 11, de iis quibus occupabantur, liberè manducare possent, Deut. 25, 4. Conf. 1 Tim. 5, 18. 1 Cor. 9, 9.—VII. Ut dominus ancillarum matrimonium provideret, nisi eas ipse pellices habere, vel filio tradere mallet, Exod. 21, 8.—VIII. Ut mancipia originis Hebrææ, sex duntaxat annis servirent, et anno septimo cum dono insigni, quo œconomiam instituere possent, et cum uxore, quam attulerant, manumitterentur, Exod. 21, 2, 4. Lev. 25, 1, 17; conf. Gen. 39, 13. Contubernalis, seu uxor servo à domino tradita, in servitute retinebatur, donec ejus annus septimus ingrueret, Exod. 21, 4. Lev. 25, 39, 41. Deut. 15, 12, 17; nam lex Exod. 21, 7, ancillis quidem hoc beneficium denegavit, sed Deut. 15, 12, 17, mutatâ rerum facie, concessit.—Libertus dicebatur פֶּטְרוּן. — Si verò servus amore domini, vel uxoris suæ, vel liberorum, quos in servitute genuit, oblatam libertatem recusaret, dominus non nisi coram iudice id acceptare poterat, procul dubio, ut publicè constaret servum spontè se perpetuæ servituti addicere. In signum verò servitutis perpetuæ, aurem servi ad postem januæ perforabat, quo simul perforatio aurium ad gestanda amuleta, servilis facta fuit, Exod. 21, 5, 6. Deut. 15, 16; ast neque hi servi alienigenis extra regionem Hebræorum, vendi poterant, Exod. 21, 7, 8. Si verò servus origine Hebræus alienigena, in regione Hebræorum habitanti, venditus fuisset; cum consanguineus, vel alius quicumque, vel etiam ipse servus se, si opes aderant, redimere potuit, solo duntaxat pretio pro residuis, usque ad septimum annum, servitiis, Lev. 25, 47, 55.—IX. Ut anno Jubilæo omnia mancipia hebrææ originis manumitterentur, Lev. 25, 39, 41.—X. Servos Hebræorum quæpiam habere propria potuisse, ipsa lex Levit. 25, 49, docet; conf. 2 Sam. 9, 10.—XI. Denique servus ex aliâ gente ad Hebræos profugus, ut hospes, humaniter excipiendus, nec illi genti rursus reddendus fuit, Deut. 23, 16, 17.

§ 171. *Conditio servorum in aliis gentibus.* — Moses

quidem hanc erga mancipia humanitatem sæpius inculcavit, et momentis fortissimis munivit; nihilominus nonnunquam durius in hoc hominum genus actum est, Jer. 54, 8, 22. Negari tamen nequit, mancipia Hebræorum meliori sorte, quàm aliarum gentium gavisâ fuisse, ut ex illis notissimis tumultibus servorum inter Græcos et Romanos liquet. Nec mirum; nam Hebræi ad humanitatis officia, his hominibus præstanda, momentis gravibus impellebantur, quæ aliis gentibus deerant, inter quas nulla mancipiis quies, nullum legum præsidium erat, et pœnæ atrocissimæ imminebant. Fugaces et de fugâ suspecti stigmatè plerùmque in fronte signabantur, ad quod Gal. 6, 17, Apoc. 14, 9; 22, 4, alluditur. Ab omnibus festis communibus et ab ipso religionis exercitio arcebantur, quod apud Hebræos secus erat, et in Ecclesiâ christianâ, ex gentibus collectâ, mox mutatum fuit, Gal. 3, 28, Coloss. 3, 10, 11. Phil. 4. 1 Cor. 12, 13. Eph. 6, 8. Prohibebantur vesci de illis, quibus occupabantur. Pollux in voce *καυσιάπη*: matrimonium seu contubernium eis non facilè concedebatur; peculium eorum in arbitrio dominorum erat, et de eo dominis dona ferre tenebantur. Quibus felicioribus esse licuit, ut manumitterentur, nomen tamen hæsit *libertorum*, *νόθων*, atque etiam libri eorum nomine *libertinorum* distinguebantur, ut taceam immanitatem dominorum. Misera ergo erat ubique conditio mancipiorum, et ingenui magnâ prærogativâ eminebant, de quâ Judæi Joan. 8, 53, gloriantur, et quam Paulus amplecti suadet, si jure obtineri possit, 1 Cor. 7, 21, 23. Rom. 8, 15. Hinc patet, quid sibi velit comparatio peccatoris, aut etiam Judæi sub lege Mosaicâ cum statu servitutis, atque christiani probi cum statu libertatis, Joan. 8, 52, 54. Rom. 6, 17. Jac. 1, 25. Comparatio illa peccatoris, jam philosophis usitata, Judæis ætate Christi apprimè nota fuit; quare Christum Joan. 8, 54, 54, facilè intelligere potuissent, nisi nodum in scirpo quærere maluissent.

CAPUT XI.

DE MORIBUS ATQUE RITIBUS CONVERSATIONIS

§ 172. *Mores Hebræorum.* — Indoles Hebræorum exhibet communia Orientalibus vitia, arrogantiam, luxum, pompam et mollitiem. Arrogantia Hebræorum ultimis temporibus erat maxima, Thalmod. Bab. metziap. 83, 1 Joan. 8, 53. Oppressiones et extorsiones, atque dolus sub specie amicitie erant vitia magnatum, quæ prophetæ perpetuò reprehendunt; occurrunt tamen insignia quoque magnanimitatis exempla, Gen. 14, 23; 44, 54. Jud. 8, 23. 1 Sam. 12, 3, 4; 18, 1; 20, 4, 8; 21, 14; 23, 16, 18; 24, 7, 12; 26, 9, 12. 1 Reg. 20, 31. Singularis Hebræorum per totam historiam est indocilitas et inflexibilitas Act. Ap. 7. Proclivitas ad idololatriam post exilium desiit; si hæc insania, ætate Machabæorum rursus Judæos permultos politissimos invasit, potiori tamen gentis parti non prævaluit. — Virtutes politicæ erant industria in rusticâ, et fortitudo in bello, quâ quibusdam temporibus, imprimis Davidis et Machabæorum, excelluerunt,

— Virtutes morales laudantur in Bibliis, præ cæteris justitia, quo nomine autem non raro omnis vitæ integritas, et puritas à scelere, comprehenditur; dein fides, fidelitas, sinceritas, humanitas, seu charitas proximi. Quàm maximè etiam celebrantur mites. Et reliqua quidem officia in Bibliis commendantur; ast cogitandum non est, Hebræos omnes his officiis satisfecisse; imò plerique longè ab illis aberant, et nunquam longius, quàm ultimis temporibus, quibus legem Mosis philosophicis argutiis pervertebant, et litteram tenentes, à spiritu et scopo alienissimi, et inter omnes gentes à mendaciis, imposturis et perjuriis infames erant, Tacitus Hist. V, 5; 1 Thess. 2, 5; Eph. 2, 14. Hæc vitia demùm in ultimo contra Romanos bello, in rabiem degenerarunt, ut ipse Josephus Judæus candidè fatetur; conf. Matth. 12, 43, 45.

§ 173. *Elegantia morum.* — Elegantia morum, etsi non ad nostrum modum conformata, Hebræis nunquam defuit, et Lev. 19, 32, momento religionis firmata erat. Tot in Bibliis occurrunt ejus argumenta, ut lector, potius excessum quàm defectum arguere posset. Verùm cuique terrarum plagæ, et cuivis genti propria est morum et humanitatis ratio, et quidem ubique, si verba et gestus ad vivum resecentur, exorbitans; et quùm Orientales sensa sua ferè verbis fortioribus exprimant; non mirum est, id obtinere quoque in illis verbis et gestibus, quibus civilitatis officia exhibent et non ampliùs dicunt, quàm nostra ejusmodi verba et gestus æquè exorbitantes; ità prostratio in terram, vix plus innuebat, quàm mos noster caput aperiendi, et se inclinandi. Orientales ferè omnes antiquissimos civilitatis ritus, qui Gen. 18, 1, 30; 19, 1, 3; 23, 7, 12; 41, 43; 42, 6, leguntur, et ab Herodoto aliisque antiquis referuntur, usque in nostram ætatem retinuerunt. Ætate Christi ex scholis honoris quoque compellatio רבירב, irrepsit; aliàs enim usitata non erat, nisi compellatio, domine, et ætate Christi κἀριστε, Luc. 1, 3; Act. 23, 26; 24, 3; 26, 25.

§ 174. *Salutatio.* — Salutatio et valedictio benedictionem quampiam complectebatur; hinc benedixit, etiam venit pro salutavit, valedixit, Gen. 47, 8, 11. 2 Reg. 4, 49; 10, 13. 1 Paral. 18, 10. Formulæ salutationis erant benedictus à Jehovà esto; benedictio Dei sit super te; Deus tecum, seu tibi præsto sit; communis autem formula erat: Pax (omnis prosperitas) sit tibi, Ruth. 2, 4. Jud. 19, 20. 1 Sam. 25, 6. 2 Sam. 20, 9. Ps. 129, 8. Phœnices salutabant per: Vive prosperè, mi domine! quod ab Hebræis nonnisi regibus acclamabatur. Græci dicebant χαίρει, Romani salve vel ave, Luc. 1, 27, 28. Matth. 26, 49; 28, 9. — Corporis gestus pro diversâ dignitate illius qui salutabatur, erat diversus, prout ab Orientalibus adhucdùm observatur; nam pronuntiando illas salutationis formulas, manum dexteram imponunt pectori sinistro, et caput graviter inclinant. Id in omni salutatione locum habet. Si verò Arabes salutant amicum, porrò sibi mutuò porrigunt dexteram, et quasi osculaturi elevant, uterque autem manum suam retrahit, eamque, loco manûs amici, osculatur, et mox fronti imponit; si verò alteruter

sublimioris est conditionis, alteri manûs osculandæ copiam facit. Tum salutantes sibi invicem barbam, manum eidem supponendo, osculantur, quo unico casu licet barbam attingere, 2 Sam. 20, 9; aliqui, loco osculi, duntaxat genas sibi mutuò apponunt. Persæ os, vel si alter altioris erat dignitatis, genas invicem osculabantur. 2 Sam. 20, 9. Gen. 29, 11, 13; 31, 55; 33, 4; 39, 11; 48, 10, 12. Exod. 4, 27; 18, 7. — Arabes porrò rogant de salute. Gn. 29, 6; 43, 27. 1 Sam. 16, 4. 2 Sam. 20, 8. Luc. 15, 20. Act. 20, 34. Deo de conspectu amici gratias agunt, orant pro eo Deum, et precantur omnem prosperitatem; atque salutationem, porrectionem manuum, osculum, interrogationem de salute, gratiarum actionem et preces, usque decies repetunt. Hæc amicorum salutatio longior est; hinc etiam olim festinantibus nuntiis inculcabatur, ut neminem per viam salutarent, 2 Reg. 4, 29. Luc. 10, 4. Joannes, 2 Epist. 11, vetat quoque ne Christiani hominem hæreticum salutarent, aut in domum reciperent, nempe eo solo titulo, quòd etsi Christianus, alterius sectæ est; nam hæc salutationis ratione, se ejusdem sectæ esse professi fuissent. — Coram magnatibus Orientales se ferè usque ad terram inclinant, et genu vel simbriam vestis ejus osculantur, eamque fronti imponunt; coram principibus et regibus verò se totos in terram prosternunt, vel genibus flexis fronte terram attingunt, et pedes illius vel terram osculantur. Hæc Hebræis quoque usitata fuisse, ipsa lingua testatur; nam קָדָד est caput inclinare; כָּרַע corpus profundè inclinare: אָפִים אָרְצָת נָפֵל אָרְצָה אָפִים אָרְצָת נָפֵל אָרְצָה, et se inclinare in terram, procumbere in terram, se facie in terram prosternere. Prostratio græcè προσκύνειν, et latinè adorare dicitur. Omnes hi gestus etiam in venerationem Deo exhibebantur; Græci autem et Latini adorationem soli numini reservabant, Act. 10, 26. Apoc. 19, 20; 22, 9. Verbum כָּרַע de solâ adoratione idolorum occurrit, Isa. 44, 15, 17, 19; 46, 6; Aramæis autem et Arabibus latiùs patet, Dan. 2, 46; 3, 5.

§ 175. *Visitatio.* — Qui alium invisebat, ante januam clamabat vel pulsabat, donec dominus egressus, illum, si ita visum esset, introduceret, facto antea signo, ut alter sexus se in locum suum subduceret, 2 Reg. 5, 9, 12. Act. 10, 17. Magnatibus, non modò adventus priùs significandus, sed etiam, prout nunc in Oriente mos est, dona convenientia ferenda erant; hospes demùm cum omni pompâ veniebat, et honorificentissimè excipiebatur, caput ejus ungebatur, et tandem aromatibus incensebatur, cujus vestigia Gen. 27, 27. Exod. 30, 37, 38. Prov. 27, 9. Num. 16, 6; 17, 18; 37, 38, occurrunt. Incensum nostro ævo est in Oriente indicium, hospiti redeundum esse.

§ 176. *Dona.* — Ferre dona, Num. 22, 7; 16, 37; 24, 11, 13, in Oriente pervulgatum est. Origo à primis regibus derivanda esse videtur, qui non mox tributa exigebant, sed comiter suscipiebant, quod spontè offerebatur, 1 Sam. 10, 27. Id demùm in consuetudinem abiit, ut, qui regem adibat, nunquam sine dono compareret, atque inde mos ad alios quoque magna

tes, imò et ad æquales, qui invisebantur, transivit, Prov. 18, 16. Reges verò ipsi quoque hunc morem observabant erga eos quos honorare volebant, quare donum ferè semper כֶּסֶף et כֶּהֱנָה dicitur; imò et aliis regibus dona mittebant, 1 Reg. 15, 19. Isa. 30, 2, 6; 31, 1, 2. 56, 9. 2 Reg. 16, 8; 18, 14, 18. Antiquiores quoque prophetæ dona sibi oblata non recusabant, nisi fortè ex indignatione, 2 Reg. 5, 6; 8, 9; quùm autem pseudoprophetæ vaticinia sua pro ratione donorum ederent, prophetæ veri dona respuebant, Amos 7, 14. Hæc dona confundenda non sunt cum dono שֶׁדֶר dicto, quo iudex corrumpitur; id enim omni ævo nefas reputatum fuit, Exod. 23, 8. Deut. 10, 17; 16, 19; 27, 25. Ps. 15, 5; 26, 10. Isa. 1, 23; 5, 25; 33, 15.

§ 177. *Conditio et apportatio donorum.* — Dono offerbatur, quodcumque utile esse poterat, non modò argentum, aurum, vestes, arma, sed etiam alimenta, quæ nonnunquam erant minutia, Gen. 43, 11. 1 Sam. 9, 7; 16, 20. Job 42, 11. Res tamen minutiores non ipsis magnatibus, sed in usum domesticorum offerri solebant, prout adhucdum in Oriente moris est, 1 Sam. 25, 27. Reges et magnates aliis, nempe ministris, legatis, aut peregrinis, eruditibus, etc., ferè vestes donabant, Gen. 45, 22, 23. Dan. 16, 29. Esth. 8, 15. Reges habebant, בִּלְתֹּרָה, seu conclave, in quo magna harum vestium copia asservabatur, 2 Paral. 9, 24. Major honor erat, si rex aut magnas vestem, quâ indutus erat, de corpore detractam donabat, 1 Sam. 18, 4. Quicumque autem adhucdum in Oriente à rege vestem recipit, eam mox induere, et homagium præstare tenetur, nisi iram regis excitare velit; conf. Matth. 22, 11, 12. Nonnunquam rex omnibus hospitibus ante convivium vestes donabat, quibus induti accumbabant, 2 Reg. 10, 22. Gen. 45, 22. Apoc. 3, 5. Cyropæd. VIII, 3. Iliad. XXIV, 226, 227. — Dona in Oriente adhucdum, ad reges et magnates, ab hominibus et jumentis singulari cum pompâ portantur, et quodlibet, etsi pondere levissimum, à singulari viro ambabus manibus, aut etiam à jumento fertur, Jud. 3, 18. 2 Reg. 8, 9.

§ 178. *Honores publici.* — Summus honor exhibetur in Asiâ magnatibus, legatis et regibus solemniter urbem vel aulam ingredientibus. Maximus est populi concursus; fenestræ illæ paucæ, in plateas respicientes, aliàs interclusæ, recluduntur, et, uti et ipsa tecta plana, spectatoribus complentur; plateæ, ne pulveres excitentur, aquis rigantur, et floribus, frondibus arborum et tapetis sternuntur, ut non maneat, nisi semita ingredientibus. Spectatores plaudunt manibus, et undique jubila resonant, quùm aliàs rex in silentio salutatur, 2 Sam. 16, 15. 1 Reg. 1, 40. 2 Reg. 9, 13. Isa. 62, 11. Zach. 9, 9. Matth. 21, 7, 8. Primi incedunt musici, 1 Reg. 18, 46, 1 Paral. 15, 27, 29, quos sequuntur ministri et servi, denique ipse rex, omnes generosis equis vecti; olim verò reges etiam curribus, affabrè factis, vehabantur, Gen. 41, 43. 2 Sam. 15, 1. 1 Reg. 15.

Quiddam simile in Asiâ exhibetur non modò illis qui

ad religionem Muhamedis deficiunt, sed etiam pueris, qui Koranum perdidicerunt; imponuntur enim generoso equo, et præcedentibus musicis, atque comitantibus et acclamantibus reliquis discipulis, deducuntur per urbem; unde loca Gen. 41, 43, Esth. 6, 7, 9, 1 Sam. 10, 5, 10, aliquam lucem capiunt.

§ 179. *Conversatio. Balneum.* — Conversatio, quâ antiqui Orientales tempus fallebant, erat in janua urbis, ubi spatium, prout adhucdum in Mauritiâ cernitur, pro consessu adaptatum erat, Gen. 19, 1. 2 Sam. 19, 5. Ps. 69, 13. Considerentes hoc loco otiosi spectabant introeuntes et exeuntes, nundinas et judicia, quæ hic quoque agitabantur. Gen. 19, 1; 34, 20. Ps. 26, 4, 5; 69, 13; 127, 5. Ruth. 3, 11. Isa. 14, 31; 15, 4. Confabulationes non quidem frequentes, neque tamen adeò raræ, ut in modernis Asiæ domibus Kahue, fuisse videntur; antiqui enim Orientales, qui vino indulgebant, multò erant vivaciores; Hebræi saltem, ut ex Isa. 30, 29; Jer. 7, 34; 30, 19; Amos 6, 4, 5, constat, musicâ delectabantur, confabulabantur, saltabant, et cantabant. Ast ambulare illis, sicut modernis Orientalibus, sub calido climate molestum fuisse, facile credimus; quare potiùs in urbis janua, vel sub sicu aut vite considerebant, 1 Sam. 22, 6. Mich. 4, 4. Hinc consessus persæpè memorantur, Ps. 1, 1; 107, 32; 89, 8, 111, 4; 134, 3; 50, 21; 26, 5. Balnea autem Orientalibus nullo non tempore erant acceptissima, Ruth 3, 3. 2 Sam. 11, 2. 2 Reg. 5, 10. Caloris enim sunt refrigeratio, et pulveres, corpori molestos, abstergunt; hinc, ab altero præsertim sexu, adeò frequentantur, ut meritò delectamentis accenseri possint. Antiquiores Ægyptii in Nilo se balneabant, Exod. 2, 5; 7, 13, 25. Herodot. II, 37. Hebræis balneum, munditiæ causâ, lege præscriptum erat, Lev. 14, 2; 15, 1, 8; 17, 15, 16; 22, 6. Num. 19, 6. Hinc probabile est, in Palæstinâ paulò post, publica balnea, qualia nunc in Oriente frequentia conspiciuntur, ædificata fuisse. — In colloquio Orientales æquissimi sunt, nec facile contradicunt, etsi observant mendacia ipsis narrari. Hebræis, reprobationis summum indicium erat cognominatio שׂוֹנֵן, *adversarius*, vel רִקְוֵה *sputatilis*, seu *contemptibilis*, aut etiam גִּבְלִי, *stultus*, quod idem sonabat ac atheus et sceleratus. Job. 2, 10, Ps. 14, 1. Isa. 32, 6. Matth. 5, 22; 16, 23. Thanchuma, p. 5, 2, p. 8. Si quid insanum prolatum fuit, dicebant: *Sufficit*, *τακ-σοδωθω*, Deut. 3, 26. Luc. 22, 38. Formula affirmandi: *Tu dixisti*, vel *rectè dixisti*, *εὖ εἶπας*, adhucdum, teste Arydâ, in monte Libano de eo usitata est, quod quis affirmaturus, disertis verbis exprimere non vult. — Exspuere coram alio in cubiculo, ubi pavimentum tapetis opertum est, rusticitatem olet; ast remoto tapeto in angulo exspuere, nemo vitio vertit. Quare locus Deut. 25, 7, 9, eò magis ad litteram explicandus est, quòd et aliàs quoque vehementiores in foro indignationis affectus occurrunt, Matth. 26, 67. Marc. 14, 65, conf. 1 Reg. 22, 24. Isa. 57, 4. Ezech. 2, 6, 25, 6. 2 Sam. 16, 6, 7. — Cæterùm abundè notum est, Orientales amare meridianum somnum, ad quem calores climatis invitant, 2 Sam. 4, 5; 11, 2 Matth.

25; quod dicit phrasis: *Pedes tegere*, Jud. 3, 24. 1 Sam. 24, 4.

§ 180. *Mores erga peregrinos.* — Humanitatem erga peregrinos, Moses gravissimis momentis inculcavit, et exemplis quoque in Genesi adductis, ad eam invitavit. Duplex quidem genus peregrinorum lex distinguit: alterum eorum qui, sive alienigenæ, sive Hebræi, domo carebant; et alterum alienigenarum, qui domum in Palæstinâ habebant, sed utrosque iisdem humanitatis officii prosequendos, et eodem cum civibus jure habendos esse statuit; rarissima in antiquo orbe alienigenarum prerogativa, Lev. 19, 33, 34; 24, 16, 22. Num. 9, 14; 15, 14. Deut. 10, 18; 25, 8; 24, 17; 27, 19. Prægrini inter Hebræos olim se benè habuisse videntur; à Davide et Salomone ad labores quidem dominicales adstricti fuerunt; id autem erat communis illo ævo juris 1 Paral. 22, 2. 2 Paral. 2, 1; 16, 17. Verùm ætate Christi Judæi alienigenas ab officii humanitatis excludebant, atque ipsum nomen עֲרָבִים, interpretatione ad solos amicos detorsērunt, etsi loca supra adducta repugnabant, Lev. 19, 18.

§ 181. *Pauperes et mendici.* — Pauperibus, ut supra passim vidimus, lex Mosaica abundè providit; ast de mendicis nullam facit mentionem. Primi mendici memorantur Ps. 37, 25; 109, 10, atque deinceps nunquam defuerunt. Ætate Christi sedebant in plateis, ad januas divitum, ad portas templi, et probabilius quoque ad januas synagogarum, Marc. 10, 46. Luc. 16, 20. Act. Ap. 3, 2. Dabantur ipsis jam cibi, jam etiam nummi, Matth. 26, 9. Marc. 10, 6. Luc. 16, 21. Nondùm ostiatim vagati fuisse videntur, prout nunc in Oriente, etsi minùs frequentes, quàm in Europâ, ostiatim quoque mendicant; morem autem, clangore buccinæ vel cornu, petendi eleemosynam, qui à Muhamedanis monachis, *Kalendar* vel *Karendal* dictis, observatur, jam ætate Christi obtinuisse, ex Matth. 6, 2, liquet; ubi *σαλπίσῃς* in *Hiphil* seu *Hiktil*, transitivè capiendum est, ut plura alia verba in novo Fœdere hoc sensu occurrunt, 1 Cor. 1, 20; 3, 6; 8, 5; 15, 1, etc. Cæterùm, stipe Orientales nequaquam misericordiam seu eleemosynam, sed justitiam compellere consueverunt, Job 22, 7; 31, 16; Prov. 3, 27, 28; 21, 21. Ps. 24, 5. Eccl. 4, 1; 14, 13, 14. Matth. 6, 1. Koran 17, 28; 50, 57; 702, 4. Lexic. Buxtorf. Chal. Th. Rabb. p. 1821.

§ 182. *Immunditiæ.* — Immunditiæ, quæ non solum à sacris, sed etiam à consortio hominum arcebant, erant adjuncta vel contagiosa, vel de periculo contagii suspecta, vel saltem abominabilia. Plerasque in lege recensitas Hebræi jam ante legislationem observabant, Gen. 31, 35. Lex Mosaica eas tantùm accuratius definiit, ut Hebræi per eas quoque, ab aliis gentibus scernerentur, et à periculo seductionis ad idololatriam remotiores essent; addidit quoque ritus, quibus muniti, societati restituerentur. Immundi neminem tangebant; quos verò attingebant, æquè immundos reddebant, et omnes sacro tabernaculo et templo exclusi erant, Lev. 15, 3. Immundi verò erant: I. Leprosi, qui extra urbes et pagos habitabant; veste lugubri et

laceratâ induti, nudo capite, operto mento incedere, et occurrentibus acclamare tenebantur; immundus, immundus, Lev. 15, 45. Num. 5, 1, seq. — II. Gonorrhæa, sive benignâ, sive virulentâ laborantes, Lev. 15, 3. — III. Qui quâcumque ratione, etiam concubitu legitimo, semen emisserant, immundi erant usque ad vesperam. Lev. 15, 16, 22. — IV. Puerperæ post partum filii, 7, post partum filia, 14 diebus immundæ erant, sequentibus 33 vel 66 diebus à sacro tabernaculo vel templo et sacrificii arcebantur, Lev. 12, 1, 6; 15, 16, 28. — V. Menstruatæ, et etiam morbido fluxu sanguinis laborantes, erant immundæ, quamdiù fluxus perdurabat, Gen. 31, 35. Lev. 15, 19, 21. Matth. 9, 10. — VI. Qui attingit cadaver hominis aut animalis ossa mortuorum, vel sepulcrum, et qui erat in tentorio, cubili vel domo morientis vel mortui, septem dies immundus erat. Sacerdotes per sola quoque signa luctûs de defuncto contaminabantur, idèque illis signa luctûs non nisi de mortuis parentibus, prolibus, fratribus, et sororibus virginibus, in domo paternâ existentibus, permissa, summo autem sacerdoti de quocumque mortuo prorsus interdicta erant. Lev. 5, 2; 11, 8, 11; 24, 31; 21, 1, 5; 10, 11. Num. 19, 11, 15.

CAPUT XII.

DE MORBIS.

§ 183. *De morbis generatim.* — Primâ mundi ætate homines, simplicissimâ vitæ ratione utentes, perpauca morbis fuisse obnoxios, et sequentibus demùm ætatibus, non rædè morbos novos invaluisse, sed etiam diversis ætatibus diversos fuisse morbos epidemicos, imò et perpetuò cuilibet ferè plagæ et regioni proprios fuisse et esse quosdam morbos, nemo harum rerum mediocriter peritus negabit. Quinam morbi in Ægypto et aliis ejusdem climatis regionibus plerùmque grassantur, paucis complexus est Prosper Alpinus de Medic. Ægypt. l. 1, c. 13, p. 13; sunt nempe oculorum lippitudines seu ophthalmiæ, lepræ, phrenitides, articulorum dolores, herniæ, renum et vesicæ calculi, phytyses, obstructiones hepatis lienisque, stomachi imbecillitates, febres tertianæ, ardentes, hecticae et pestilentes. Ex his ophthalmiæ, febres pestilentes et phrenitides epidemicè grassantur, alii verò morbi sparsim observantur. — Morbos in S. Scripturâ commemoratos, et aliunde minùs notos, paucis enarrabimus.

§ 184. *Morbus Philistæorum.* — Morbus Philistæorum, 1 Sam. 5, 6; 12, 6, 18, dicitur עֲבָלִים, quod nomen etiam Deut. 28, 27, occurrit, et ubique in kiri, nomine aramæo, כִּרִי, explicatur, quod syriacè, כִּרִי et כִּרִי, podicem, et nisum exonerantis ventrem, significat; igitur auctores hujus notæ marginalis, cum Josepho Arch. VI. 1, 1, dysenteriam intellexisse videntur. Apud Arabes, *exphal* est tumor in anteriori parte vulvæ, herniæ virorum similis, qui autem longè abest ab hæmorrhoidibus, de quibus aliqui עֲבָלִים explicarunt. His quoque mures non conveniunt, qui l. 1 Sam. 6, 5, 12, 16, 18, et in Alexandrinâ et Vulgatâ versione etiam 1 Sam. 5, 6; 6, 5; 11, 18, memoran-

tur. Quare Lichtenstein mures, עכברים, de solpugis fatalibus exposuit, quæ ad genus quidem aranearum pertinent, soricibus tamen similes sunt, ut mures dici possint. Vescuntur scorpionibus, et, cum eos quærunt, mordent homines, præsertim in podice et pudendis, unde tubercula mortifera (עפלים) oriuntur, Plinius, Hist. nat. L. XXIX, 4. S. Solpugæ itaque fatales in regione Philistæorum, singulari Dei providentiâ, illo tempore multiplicatæ sunt, et multos homines læserunt.

§ 185. *Morbus regis Joram.* — Rex Joram, idololatra et parricida fratrum, duos annos, sicut ipsi propheta Elias litteris, 2 Paral. 21, 12, 15, allegatis, prædixerat, intestinis laborabat, et tandem viscera egressisse dicitur, 2 Paral. 21, 18; 19. Hic morbus dubio procul erat dysenteria, seu fluxus ventris, quam tanto tempore continuare nequaquam inauditum est. Viscera hoc morbo exulcerantur, et ex ipsis cruor cum stercore aliquo, semper liquido, et cum quibusdam quasi mucosis manat, atque nonnunquam etiam carnosa quædam ramenta simul descendunt.

§ 186. *Mola ventosa.* — Hebræi solebant post calamitates, latiore rerum commutationem expectare; quare ærumnas laboribus et tremoribus parturientis, et meliorem tandem sortem læto demum partui comparabant, Isa. 13, 8; 26, 17; 2 Reg. 19, 3; Jer. 4, 31; 13, 21, 22, 25; 50, 6; Mich. 4, 9, 10; Joan. 16, 21, 22. Hinc longitius progressi, res adversas, quas alie rursus adversitates sequebantur, compararunt morbo, quo mulieres correptæ, gravidæ esse videntur, et omnia graviditatis incommoda sentiunt, demum verò non pariunt nisi molam ventosam, Isa. 26, 18; Ps. 7, 15.

§ 187. *Patria lepræ.* — Lepra Ægypto, Asiæ anteriori, et generatim climati calidiori proprius morbus est; hinc inter Hebræos, Ægypto emigrantes, plures eâ infectos fuisse nihil mirum; ast omnes eâ laborasse, et ideò Ægypto pulsos fuisse, Mætho somniavit, quem oscitantes secuti sunt Strabo, Tacitus, Justinus Trogi, et recentiores nonnulli. Morbus quidem est abominabilis, et hinc ab antiquis pro singulari poenâ Dei habebatur, atque ab Hebræis quoque *plaga*, et *plaga scuticæ* nempe divinæ, dicebatur, Num. 12, 1, 10. 2 Reg. 5, 25; 15, 5. 2 Paral. 26, seqq. Herodot. I, 138. Ast reges Ægypti, qui, testibus omnibus antiquis, frequentiam populi ritè æstimabant, longè aberant, ut ob morbum endemium, ultra ducentas myriades hominum regione suâ expellerent. Et alioquin id reliquæ historiæ repugnat, quæ nos docet, Pharaonem populum exitum postulantem, exire diu non permisisse, et egressum insectatum fuisse. Quod sanè non fecisset, si ob lepram populum exire compulisset.

§ 188. *Initia et progressus lepræ.* — Lepra se in cute quidem exteriori exerit; sed etiam telam cellulosa, imò ossa quoque et medullam, atque articulos ossium inficit, ut extremi membrorum articuli sensim emoriantur, dissolvantur et decidant, et corpus horrendum in modum mutiletur. Hinc liquet, materiam morbi in externas partes propelli ex internis, in quibus per plures annos, in infantibus plerumque usque ad puber-

tatem, in adultis 3 vel 4 annos latet, donec in cute se insinuet; abhinc progressus rursus lentus est, et post plures demum annos medium; atque post plures rursus annos extremum gradum assequitur. Qui à nativitate leprosus est, 50, et qui deinceps infectus fuit, adhuc 20 annos tristissimos vivere potest. — Eruptio morbi, non quidem semper eadem, plerumque tamen macula est exigua, instar puncturæ acûs, vel impetigo, vel serpigo. Macula plerumque subito, et quidem ferè in facie circa nasum aut oculos oritur, et per aliquot annos dilatatur, donec magnitudinem lentis assequatur hæc lentigo vel lenticula; si ex serpigine orta est, morphea alba; si autem ex impetigine, morphea nigra, dicitur, Lev. 13, 2; 12, 39; 14, 56. Hæc omnes maculæ, vel manifestè, vel occultè lepram indicant, à quibus Lev. 13, 6, 8, 29, distinguitur serpigo innoxia et impetigo innocua; Moses Lev. 13, distinctè explicat, quæ sint maculæ leprosæ, quæ innocuæ. Maculæ leprosæ sensim dilatantur, donec progressu temporis totum corpus occupent. Non solum universa cutis prorsus destruitur, sed tota quoque machina corporis afficitur. Dolor quidem non vehemens, sed debilitas magna, et tristitia est anxia, imò et impetus ad autochiriam frequentes, Job 7, 15. Denique morbus transit in quatuor genera perfectæ lepræ: nempe in lepram elephantiam, in quâ præsertim articuli membrorum solvuntur et decidunt, ac corpus horribili modo mutilatur; in elephantiam albam, in vitiliginem nigram, seu psoram, Deut. 28, 27, 35, Lev. 21, 2, 22, et in lepram rubram, seu alopeciam. Mors denique ægrotum plerumque inopinatè obrepit, sed morbum non finit; nam hic plerumque transit in posteros usque ad tertiam et quartam generationem. In generatione quartâ, si non ipsa lepra, saltem dentes immundi, halitus grave olens, et color morbidus adest. Nihilominus leprosi à procreandis liberis, quos miserrimos futuros prævident, vix abstinere; vehementissimis enim stimulis carnis jactantur. Morbus inficit quoque eos, qui concubitu, vel multâ contractatione cum ægrotis agunt; unde liquet, meritò latas fuisse leges illas de inspectione et separatione leprosum, in quibus tamen id solum spectabatur, ut verè leprosi dignoscerentur, et è societate hominum removerentur. Quæ non omnia indicia lepræ, aliunde indubia, sed ea sola, quæ in contentionem venire poterant, attinguntur, et sacerdotibus, quorum curæ ars medica commissa fuit, certa lepræ indicia notantur, ut leprosas maculas ab innocuis discernere possent. — Cæterum non omnis lepra ejusdem est malignitatis; gravior omnem medicorum artem fallit, levior in principio sanari potest; quòd si verò malum jam latius serpsit, remedium non est, quo æger sanari posset.

§ 189. *Pestis.* — Pestis morbus æquè terribilis, sed nequaquam tam diuturnus est; infectos enim plerumque citò aut post paucos dies interimit. Peste, ut multis videtur, etiam à Deo percussus fuit exercitus Sennacherib, 2 Reg. 19, 35, ubi pestis primo impetu, quo vehementissima esse solet, potuit 185,000 militum perimere, si prædæ ægypticæ, peste infectæ, per

castra dispersæ fuerunt; hinc funera primum mane observata fuisse referuntur (1).

§ 190. *Morbus Saülis*. — Spiritus Domini, qui à Saüle recessit, esse videtur coll. 1 Sam. 16, 15 (2) recta et generosa animi affectio; atque spiritus malus à Domino, qui 1 Sam. 16, 14, 15; 18, 10; 19, 9 (3); Saulem obrepsit, et exterruit, insania, quæ sibi ideam fixit se esse prophetam, et hinc se gessit prophetam, 1 Sam. 18, 10 (4). Ideò aulici Saulis Davidem vocarunt, ut modulamine suæ citharæ Saulem recrearet ejusque insaniam abigeret, quod David ei præstitit. Conf. Eman. Sâ ad 1 Reg. (Sam.) 18, 10. Janssens, l. c. vol. I, p. 317.

§ 191. *Morbus Nebucadnezaris (Nabuchodonosoris)*. — Quod attinet fata Nebucadnezaris, de quibus sermo est, Dan. 4, certum nobis est, ea, qualiacumque, Deo immediatè concurrente, illi accidisse. Id enim patet ex somnio, quod solus Daniel interpretabatur vv. 4, 6, 16, seqq., et ex voce v. 28, seqq. de cælo factâ, quæ triste nuntium, cum Danielis ad resipiscentiam exhortantis monitum v. 24, non audierit, regi repetit. Nec immediatus hic Dei concursus sine suo gravi destituitur, cum regem à superbiâ revocarct et ad agnitionem summi cælorum regis perduceret v. 34, sicque conferret ad cognitionem unius veri Dei inter gentiles propagandam divinamque Danielis legationem confirmandam. Cæterum quod Nebucadnezari immissum erat, habemus insaniam, quæ opinabatur, se in bestiam esse immutatum, ideòque, more bestiarum vivebat; hinc Dan. 4, 31, 33, ait se rursus usum rationis recepisse.

§ 192. *De paralyticis*. — Paralysis in novo Fœdere memorata, non est, ex usu loquendi recentiorum medicorum, explicandâ; antiqui enim, ut Ritcher Diss. Med. Theol. p. 73, seqq., demonstravit, plures hoc nomine infirmitates complexi sunt, nempe 1° apoplexiam, seu paralysis totum corpus afficientem;

(1) Menochius, Commentar. ad 4 Reg. 19, 35: *Quo genere mortis occubuerint, non habemus ex sacro textu. Tradunt Hebræi, et ex iis Abulensis, et Cajetanus, Assyrios ab angelo igne, i. e., pestilentia, ut ait Josephus, fuisse percussos.*

(2) Calmet Comment. in 1 Reg. (Sam.) 16, 23: *Directus est Spiritus Domini in Davidem. Deus communicavit illi spiritum fortitudinis, consilii, sapientie, prudentie, magnanimitatis, liberalitatis, atque ut verbo me expediam, omnes animi corporisque virtutes, quæ in optimo rege requiruntur.*

(3) Calmet l. c. ad v. 14: *Exagitabat eum spiritus nequam à Domino. Judæi doctores, quibus non pauci christiani auctores (Cajet., Corn., Sanct., etc.) adherent, asserunt Saülis morbum à melancholiâ, ac atrâ bile inflammatâ fuisse profectum; ita ut hypochondriacus et maniâ correptus esset; crebri morbi hujus accessus, symptomata, quæ eisdem comitabantur, ac medela, quæ illi solamen aliquod afferebat, sententiam hanc probè confirmant. Satis liquet, quoniam sint manie effectus, et quò eos, qui hunc morbo laborant, proripiat. S. Joannes Chrysostomus in hom. 1 de Davide et Saüle, de Saülis morbo loquens, eum maniam appellat, ac arti David, qui coram rege citharâ psallebat, videtur tribuere levamen, quod rex subinde percipiebat.*

(4) Calmet l. c. ad cap. 18, 10: *Saül hic spiritu malo torquetur, vel simpliciter atrâ bile succensâ agitabatur.*

2° hemiplegiam, quæ unius tantum lateris vires resolvit; 3° paraplegiam, quæ impotentiam motus parit in partibus sub cervice positis; 4° catalepsim, quæ ex contractione musculorum vel totius corporis vel partis, e. g., manûs oritur, et periculo mortis minimè caret, hoc morbo fit, ut, e. gr., manûs non possit extendi, vel extensa non possit retrahi, et simul minuatur, et quasi arescat; quare ab Hebræis dicitur *manus arida*, 1 Reg. 13, 4, 6, Zach. 11, 17, Matth. 12, 10, 13, Joan. 5, 3; denique 5° tetanum, morbum terribilem, in Oriente frequentiore, qui ex nocturnis refrigerationibus oritur; artus nempe quicumque, e. gr., manûs, fit immobilis, et jam introrsum flectitur, ut agrotus homini in questioni torto, βαρυνίζομενον, similis sit, et eosdem ferè dolores, βασανός, sentiat; mors paucis diebus sequitur, Matth. 8, 9, 10, conf. Luc. 7, 2, 1 Machab. 9, 55, 58.

§ 193. *De dæmoniis seu encrumentis*. — Accedimus ad tractandam quæstionem, quæ præsertim, inde à 50 annis multas excitavit turbas. Sententiam de accommodatione dogmaticâ Jesu et Apostolorum ad erroneas suæ ætatis vulgares opiniones, quam teste S. Irenæo excogitarunt Gnostici, locis quoque illis novi Fœderis in quibus de dæmoniis agit, applicare studuerunt Bekker in opere: Die bezauberte Welt, et Farmer in: Versuch über die Dämonischen des N. T., quos alii secuti, cum illis contendunt, omnes qui in libris novi Fœderis dæmoniaci vocantur, fuisse agrotos, puta epilepticos, melancholicos, insanos, vel furentes; quare expressiones de dæmoniis olim usitatas de solo modo exponunt, quo plerique priscis illis temporibus hos morbos explicabant, et denominabant. Ad stabiliendam suam sententiam provocant quoque ad experientiam medicorum. — His jure repugnant theologo et interpretes, imò et medici cordati antiquam Ecclesiæ doctrinam sequentes ob loca in novo Fœdere obvia, quæ, sine violentiâ et secundum sanas hermeneuticas regulas explicata, indicant dæmoniacos reverà à maligno spiritu fuisse agitados. — Notatu dignissimum est, quod scribit Dr. J. Pareau in Antiquit. hebr. Traj. ad Rhenum 1823, p. 465: *Negari quidem non potest sæpè à Judæis, cum recentiori ætate magnam dæmonibus vim in homines tribuere assuevissent, morborum nonnullorum causam quæsitam fuisse extraordinariam, ubi nulla nisi ordinaria adesset. Verumtamen salvâ Scriptorum sacrorum, ipsiusque Jesu divinâ auctoritate, nemo omnia loca, quæ de dæmoniis agunt, ex istâ opinione probabiliter exponat.*

Copiosius de hac controversiâ egerunt Augustin., Calmet, Dissert. de obsident. Dæmonibus, Dan. Tobenz opp. omn. tom XII, Dr. G. C. Storr. Dissert. de sensu histor. in opuscul. academ. vol. I. W. Fr. Gess Briefe über einige Theol. Zeit-Materien, besonders über den Accommodations-Grundsatz, W. T. Lang in Glatt et Süsskind Magazin für Dogmatik und Moral, Fasc. X. C. Fr. Eiferts Untersuchung, Fr. Leop. comes Stolberg in Historiæ religionis Jesu Christi P. V. append. 3. Eschenbach script. medic. Bibl. Rostochii, Dr. H. A. Schott in programm., quo sententia recen-

tius defensa de his naturis, quæ in libris novi Fœderis *δαίμονες* audiunt, ab angelis lapsis, et Satanâ prorsus distinguendis, examinatur. Ienæ 1821, etc.

Cæterùm cùm in hâc controversiâ sæpius necessariò provocetur ad accommodationem, quâ Jesus et Apostoli usi sint, non incongruum putamus breviter præcipere.

§ 194. *De accommodatione Jesu et Apostolorum.* — Ex lectione Evangeliorum resultat, Christum, cùm populum instrueret, se in multis hominum captui, locorum ac temporum adjunctis accommodasse; atque in hoc quàm maximè elucet divina ejus sapientia, et paternus affectus in homines. Hinc sermone usus est plano, et populari, et parabolico, quo Orientales valdè delectantur. Neque omnia omnibus passim, et sine discrimine tradidit, sed ad hominum captum et indolem ita doctrinam attemperavit, ut mox clariùs, mox obscuriùs eam proponeret, et primò quidem faciliora et notiora. Magistri exemplum secuti sunt discipuli, ut eorum acta et scripta testantur. Si igitur sub accommodatione nihil aliud intelligitur, hoc omni errore, et periculo caret. Ast si statuitur, Christum et Apostolos ad erroneas suæ ætatis sententias religiosas vulgares se accommodasse, easque nullo modo impugnasse, hoc falsum, imò impium est. Falsum est, Christum quidquam dixisse, aut egisse, quo erroris patrocinium suscepisse, et Judæos in erroneis, quibus imbuti erant, doctrinis confirmasse videretur; è contrâ tum factis, tum verbis gentis suæ præjudicia impugnavit, et ubicumque se occasio offerebat, testimonium perhibuit veritati, conf. Matth. 21, 33, 45; 23, 2, seqq. Joan. 2, 14, 16; 8, 34, seqq. Idem de Apostolis multis locis ex eorum scriptis confirmari potest.

Insuper ab impietatis notâ sententiâ haud purgari potest; nam cum Christi caractere divino conciliationem non admittit; nihil sibi in ejus doctrinâ, totâque agendi ratione cohæreret, ubique contradictio, et simulatio, veritatis pollicitatio, et falsitatis confirmatio. Accedit, quòd Judæis nullum jam medium remansisset exuendi erroris, quem vidissent tanti Magistri auctoritate, atque tot signis confirmatum. Tandem hâc methodo quis sine difficultate omne positivum et supernaturale ex Christi doctrinâ expungere potest, quamprimùm cum suis opinionibus non cohæret.

§ 195. *Num dæmoniaci tantum fuerunt ægroti?* — Dæmoniacos insanos, melancholicos, etc., fuisse, varii variis argumentis stabilire conantur. Præcipua sunt: I. Ævo Christi et Apostolorum Judæi æquè ac gentiles graves morbos dæmonibus adscribebant, hincque eis afflictos à dæmonibus vexatos, vel obsessos credebant, illosque dæmoniacos appellabant. II. *δαίμονες* et *δαίμονια* sunt animæ defunctorum ex sententiâ gentiliùm imò et Judæorum, consentientibus antiquis Ecclesiæ Patribus; dæmoniaci igitur erant ægroti, qui ab his animabus vexari putabantur. III. Hippocrates, aliique medici antiqui dæmoniacos habuerunt pro ægrotis naturalibus, præcipuè insanis, epilepticis; ipsisque remedia naturalia præscripserunt. IV. Jesus et Apostoli de dæmoniacis juxta usum loquendi tunc in

Palæstinâ vigentem expressionibus vulgaribus utebantur, ut à populo intelligerentur, neque prolixis disputationibus implicarentur. V. Jesus et Apostoli eradicare maluerunt perniciosos errores, quàm populare et inveteratum è dæmonologiâ Chaldæorum adoptatum præjudiciùm de dæmoniacis; quare se illi accommodarunt. VI. Miracula, quæ Christus sanando ægrotos, dæmoniacos dictos, patravit, nihil in hâc hypothese de suâ magnitudine perdunt. VII. Dæmoniaci in novo Fœdere leguntur sanati, et à dæmone seu spiritu immundo curati; igitur non à dæmone obsessi, sed naturali morbo affecti erant. VIII. Ex 2 Petri 2, 4, constat spiritus malos ad judicium asservari; quocum eorum adventus in terram, ut homines torqueant, conciliari non potest.

§ 196. *Crisis sententiæ dæmoniacos tantum ægrotos fuisse.* — Ad hæc argumenta respondemus, et quidem ad I: Judæi et gentiles graviore morbos dæmonibus attribuerint, inde haud sequitur, nullos à dæmone fuisse correptos. Verba Evangelistarum, agendi et loquendi ratio Christi et Apostolorum cum dæmoniacis verè obsessos indicant. — Ad II: Defunctorum animas à Gentibus dæmonum nomine appellari, et incommoda dæmoniacorum pro eorundem effectu habita fuisse facilè largimur. Neque etiam inficiamur à christianis et judæis scriptoribus externarum doctrinarum studiosis de animabus defunctorum cogitatum fuisse. Illud verò asserimus, de communi Judæorum Christi coævorum sententiâ, dæmoniaci malè causam in pravorum angelorum efficientiâ quaerendam, quàmque græcè locuturi, vocabulo, in simili causâ à Græcis jam recepto, uterentur, judaicam ei notionem tributam fuisse, ut ex ipsis quoque novi Fœderis libris liquet; nam dæmoniorum principem eundem etiam diabolum, sive malorum Angelorum principem existimârunt, quod ex Matth. 12, 24, coll. v. 36, Luc. 11, 15, coll. v. 18, intelligi potest. Luculenta enim res est, dæmoniorum principem eum esse, quem Christus Matth. 22, 26, τὸ Σατανᾶν appellat, quemque τὸ Σατανᾶν ejicere posse negat. — Loca PP., e. g., Athenagoræ Apol. p. 28, Clementis Alex. Strom. 6, p. 775, edit. Potter., Minutii Fel. in Octav. c. 26, 28, Athanasii op. de Incarnat., Eusebii Hist. Eccl. V, 16, Lactantii Divin. Instit. IV, 27, Augustini Gen. ad litt. XII, 17; Theodreti, in Ps. 90, 6, Cæsarii, quæst. 112, etc., quæ adduci solent, longè abest, ut dicta sint classica, ex quibus pateat, eos dæmonia et dæmones pro animabus defunctorum habuisse, ut cuius insipienti palam est. Unicus locus ex Justinii Apolog. I, 54 edit. Maur. alicujus est momenti, dicit enim: *Qui ab animabus mortuorum correpti projiciuntur, quos dæmoniacos et furiosos omnes appellant.* — Ast Justinus hoc loco, suadente contextû oratione, non videtur Christianorum, sed gentiliùm sententiam proferre; sed esto, tamen in aliis apologiarum locis ita de dæmonibus loquitur, ut in mente lectorum suspicio haud oriri possit, eum putasse dæmones esse animas defunctorum; imò Tatianus discipulus S. Justinii, disertè contrarium asserit orat.

ad Græc. num. 16 inter opera S. Justinii edit. Maur.: *Dæmones autem, qui hominibus imperant, non sunt hominum animæ... Ipsi etiam interdum habitum corporis nostri concutunt, sed verbo virtutis Dei percussi discedunt exterriti, et æger sanatur.* Ad III: Verum est, Hippocratem de libro de morbo sacro refutare sententiam de morbis, ut plurimum insaniam, epilepsiam à diis, præcipue ab Apolline et Dianâ immissis; sed si conferuntur ea, quæ de morbis sacris gentilium scimus, cum iis quæ ex libris novi Fœderis de dæmoniis discimus, gravissima resultat differentia, ita ut nullo modo idem phænomenon dici possit. Præterea ne hoc quidem exploratum est, dæmoniacos, in novo Fœdere commemoratos, insanos aut epilepticos omnes fuisse. Nulla certè talis morbi indicia apparent in dæmoniacis, de quibus Matth. 9, 32; 12, 22; Luc. 13, 11; 13, 16, sermo est. Quod verum asseri potest, est, non omnes, quos vulgus dæmoniacos habuit, tales fuisse; non verò omnes dæmoniacos solummodo fuisse ægrotos. — Ad IV: Si dæmoniaci tantum ægroti erant, e. g., insani, epileptici, an necessarium erat, ut Evangelistæ referentes Jesum tales ægrotos sanasse, eos dæmoniacos vocarent, ut à cœvis intelligerentur, neque prolixis implicarentur disputationibus? Finis ob quem Evangelistæ narrarunt miracula Christi, ad quæ sanationes ægrotorum quoque pertinent, fuit demonstrare, eum esse Messiam; num hunc assequi non poterant, si morbos, quos Jesus uno verbo sanavit, juxta eorum symptomata et effectus denominarent, et omitterent notare causam ex qua juxta sententiam popularem, ut prætenditur, aliqui horum morborum derivandi essent? Insuper iidem Evangelistæ narrant Jesum non tantum dæmoniacos sanasse, sed ita sanasse, ut dæmonia ab iis discedere juberet, Luc. 4, 33, 35; 9, 42, 43, etc., quo declaravit causam morbi esse dæmonem, sicut sanando socrum Petri Luc. 4, 39, imperans febri, ut dimittat illam, febrem morbum ejus fuisse notavit. E contra sanans lunaticos, quorum morbus lunæ influxui à vulgo tribuebatur, non imperavit lunæ, ut ab iis discederet, quia sic sententiam erroneam et superstitioni obnoxiam confirmasset. Ex his simul apparet, temerè sumi, morbum ipsum *δαίμονιον* vocatum fuisse, ideòque mandatum: *Exi ex eo*, non plus valere, nisi hoc, dæmonii efficientiæ tributum morbum discedere jussum esse. Certè ex eo quòd *δαίμονιζόμενοι* erant ægroti, quod solum probari potest, nequaquam sequitur, etiam morbum dici potuisse *δαίμονιον*, nisi etiam luna morbus est, quia lunatici Matth. 4, 24, sunt in ægrotorum numero. — Ad V: Duo in hoc argumento supponuntur: 1° Judæos plurima ex dæmonologia Chaldæorum in rem suam convertisse, et 2° sententiam de obsessionibus fuisse innocuum præjudicium, ex quo spontè sequatur Jesum et Apostolos se ei accommodare probè potuisse. Ast primùm quod attinet, ob aliquam aut veram aut fictam similitudinem inter sententias Chaldæorum et Judæorum hoc sine solido argumento historico sumitur; sed ponamus, rem sic se habere; de Jesu dici nullo modo potest, eum aut Chaldæorum, aut aliam quamcumque superstitionem

repetiisse, ut cuius evangelicam historiam legenti palam est. Altera assertio, sententiam Judæorum de obsessionibus, si falsa fuisset, innocuum præjudicium fuisse, nemini probabitur, qui non ignorat, aut ignorare vult, nexum hujus et similium sententiarum intimum cum doctrinâ religionis, quibus si veritate instituta sunt, latissimus campus superstitionis seminandæ, plantandæ, atque multiplicandæ aperitur. Tali igitur errori Christus et Apostoli non tantum non contradixerunt, ut sumitur, sed, ut Evangelia et Actus Apostolorum produnt, positivè cum confirmarunt, quod Dei Filio, et legatis divinis indignum esset. Suspicionem quoque incurrissent, quòd hominum credulitate ad sua compendia uterentur. — Ad VI: Dubio procul morbum verbo pellere, dignissimum Deo miraculum est; ast ejicere dæmones majoris, oppidò est momenti, quia Jesus eo demonstravit, se non tantum miraculo sanare infirmitates corporis, sed se quoque victorem esse potestatis adversariæ invisibilis. Accedit, Jesum, si in tali casu non verè dæmonem eiecisset, sed tantum morbum naturalem curasset usurpando consuetas formulas, quæ morbos aliquos malis angelis adscribebant, contra sinceritatem egisse, errorem superstitionem maximoperè promoventem patris etiam miraculis probasse, et sic studio animos hominum hoc errore inbutos confirmasse, quod de Jesu Deo et homine cogitare impium est, conf. supra, § 194. Ad VII: Cur à dæmone liberati, non item sicut naturali modo ægroti, sanati, curati dici possint, non facilè perspicitur, cum de omnibus dæmoniacis ex historiâ evangelicâ pateat eos aliquo quoque malo corporali affectos fuisse. Hinc facilè etiam explicabis, cur aliquoties inter recensitos ægrotos à Christo sanatos, dæmoniaci non comparent; utique quoniam sub ægrotis jam erant comprehensi. — Ad VIII: Ex hoc non spontè et legitime sequitur, eos hominibus nunquam nocere posse, sed tantum, id sine speciali Dei permissione non fieri.

Cæterum non præter rem facere putamus, si iis qui sessiones negant, ideòque putant Jesum et Apostolos se tantum ad erroneas opiniones cœvorum suorum accommodasse, expendendum commendamus, quod Dr. G. C. Storr in dissert. de Sensu histor. § 22 (p. 78, vol. 1 opusc. academ.) scripsit: *Nimis crebrò falsa et ridicula numeramus, quæ tamen rebus omnibus certiori judicio ponderatis, vel hoc solum nomine improbare consuevimus, quòd vera esse, nostro usu non didicimus, vel aliis de causis negamus, quæ accuratiùs exploratæ, precariæ ipsæ sunt; vel denique totum facilè rejicimus, quòd non tam ipsum ex toto falsum esse intelleximus, quàm cum ejusmodi adjunctionibus vulgò credi vidimus, quas falsitatis arguere quidem facilè possimus, sed quarum nihil in Scripturis traditur. Veluti non hoc quæritur, an multi tum à recentioribus Christianis, tum à veteribus vel Judæis vel gentilibus pro dæmoniacis falsò habiti sint, sed hoc unum quæritur, an ii propriè, quos Christus et Apostoli dæmoniacos declararunt, verè tales fuerint. Neque hoc disputatur, an mali spiritus omni tempore, et an ipsa quoque Christi et Apostolorum*

avitate suo arbitrato in certorum hominum corpora agere poterint; sed in hoc inquirendum est, quibus tandem rationibus liquidò probari possit, vel omninò non existere posse alias, nisi hominum mentes, easve, quamvis liberatas, non potuisse contaminari vitiiis et hominum quoque odio; vel à mentibus, quarum natura à nostrà valdè differat, nobisque universè incognita sit, nihil unquam effici posse, cujus rationem modumque nos explicare nequeamus; vel valetudinis hominum, quæ tot aliis ignotis et inevitabilibus morborum causis omni tempore patet, etiam graviter infestandæ licentiam certo tempore et consilio permitti iis potuisse à Deo, uno rerum omnium potentissimo, et sapientissimo moderatore.

§ 197. *Dæmoniaci à dæmonibus obsessi erant.* — Præmissis præcipuis adversariorum argumentis, iisque perpensis, progredimur ad breviter proponenda argumenta, quibus evincitur dæmoniacos verè à dæmonibus correptos fuisse. Præcipua sunt: I. Jesus sæpius ejectionem dæmonum ceu argumentum potentia: suæ divinæ, quæ inimici potentia profligata est, proponit, Matth. 12, 25, seqq. Luc. 11, 17, seqq. Conf. Luc. 10, 17, 18. Eodem modo loquuntur Apostoli, conf. Act. Apost. 10, 38, 16, 16, seqq.: et quidem post acceptum illum Spiritum veritatis, qui eos doceret omnem veritatem, Joann. 16, 13. Omnem fidem superat, Jesum, qui et præjudicia Phariseorum à plebe adeò æstimatorum publicè impugnavit, in colloquiis cum suis discipulis idem præstans, rectè sententiam Judæis eo tempore probatam de diabolo, ejusque in homines operationibus apparenter suam fecisse, conf. Matth. 17, 18, seqq. Luc. 8, 9, seqq. 10, 17, 20. Imò, cum opportunissima esset occasio, tantùm abest ab impugnatione judicæ opinionis de vi Satanæ in hominum ab ipso sanatorum corpora, ut propterea potiùs ejusmodi agrotos curare se posse affirmet, quòd divinà ipse virtute polleat; quid enim contra turpissimam Matth. 12, 24, seqq., Marc. 3, 22, seqq., Luc. 11, 15, ipsisque auditoribus periculosissimam (Marc. 3, 29, 30) criminationem plus valuisset, quàm judæici illius erroris aperta reprehensio? Nam si morbos efficere dæmonia non poterant, nec principis eorum auctoritas liberare ab his incommodis valebat. — III. Nunquam liberatis à dæmonio Christus vel levissimè innuit, dæmones non esse causam mali quod sufferebant; falsò igitur à dæmonibus derivari. Ex hoc rectè concludimus, Christum sententiam Judæorum probasse. IV. Jesus inquit, Matth. 12, 43, 45; Luc. 11, 24, 26, immundum spiritum ab homine egressum, ambulare per loca deserta, et quærere requiem, quæ non inventà, cogitare de reditu ad habitationem suam, atque reducem invenire eam mundatam et ornatam, et assumptis septem aliis spiritibus, qui nequiores sunt ipso, ingredi, et ibi habitare. Quis hæc de morbis dicat, aut intelligat? — V. Dæmoniaci novi Fœderis aliqua produnt, quæ ab epilepticis, melancholicis, insanis et furentibus aliena sunt, uti Matth. 8, 28, seqq., Marc. 5, 3, seqq., Luc. 8, 27, seqq.; sciunt, quæ à se ipsis scire non poterant, Jesum esse filium Dei, Messiam. Jesus dæmones alloquitur, de nomine eorum interrogat, et dæmones respondent. Marc. 1, 24; 5, 8;

9, 9; 12, 25. Matth. 8, 29, 31. Luc. 4, 35, etc. Jesus dæmonibus minatur, eos silere, egredi, et non rursus reverti jubet. Luc. 8, 31, 32. Dæmones ex illis duobus dæmoniacis in regione Gadarenorum (Gerasenorum) exeunt, et in porcos ingrediuntur; furor verò, seu phrenesis non egreditur ex hominibus, et ingreditur in porcos; neque dici potest, gregem porcorum ab aggredientibus dæmoniacis ipsis, in mare actum fuisse, quia porci per furentes terrefacti dispersi fuissent, nec congregati concurrissent, multò minùs omnes, ferè 2000, in lacum Gennesareth se præcipitassent. Accedit, secundùm relationem Matthæi, Marci et Lucæ, dæmoniacos jam fuisse liberatos, antequàm mali quid grex porcorum pateretur. Nam Matth. 8, 32, dicitur: Οἱ δὲ ἐξεληθόντες, quod relativum habet ad dicta v. 31: Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, Marc. 5, 13: Καὶ ἐξεληθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα, etc., et Luc. 8, 33: Ἐξεληθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, in oppositione ingressus in porcos. Hanc horum locorum interpretationem veram esse, patet ex usu formulæ, ἐξῆλθε τὸ δαιμόνιον, quæ constanter omnimodam liberationem notat. VI. Patres Ecclesiæ antiqui et recentiores omnes eam tenent sententiam, homines qui in libris novi Fœderis dæmoniaci dicuntur, verè à dæmonibus fuisse correptos. Extat igitur inde à temporibus Apostolorum continua series testium, quomodò loca de dæmoniacis fuerint explicata, et intellecta in Ecclesià. Egregiè igitur se commendat, quod dicit W. J. Lang. l. c., p. 202, Christianos Apostolis cœvos et succedentes, ducibus iisdem Apostolis, credidisse dæmoniacos verè à dæmonibus fuisse correptos.

CAPUT XIII.

DE MORTE, SEPULTURA ET LUCTU.

§ 198. *De morte.* — Hebræi vitam spectabant tanquam iter vel peregrinationem per hunc mundum, et mortem tanquam exceptionem in hospitio apud parentes et majores defunctos, Gen. 25, 8; 35, 29; 37, 35; Isa. 47, 4; 9, 49; Ps. 39, 13, conf. Hebr. 11, 13, 15. Eccl. 12, 7. Hospitium apud Deum Agg. 2, 23, et Eccl. 12, 9, occurrit. Hinc de morte usitate erant phrases: *Excipi apud populos suos*, Num. 20, 25, 26. Deut. 32, 50. *Venire ad patres suos*, Gen. 15, 15, à quo sepultura, Gen. 15, 15; 25, 8, 9; 35, 29; 37, 35; 49, 29; Jer. 8, 2; 25, 33, disertè distinguitur; unde rectè demonstratur notionem immortalitatis animæ apud Hebræos longè ante captivitatem viginisse; dicebatur porrò, uti nunc ab Arabibus, *ire, abire, παρῆσθαι, βαδίζειν, ἀπολυεσθαι ἀναλύειν*, Tob. 3, 6, 13. Joann. 7, 33; 8, 21; 16, 16, 17. 2 Cor. 5, 6, 9. Philipp. 1, 3. 2 Tim. 4, 6, 13. Luc. 2, 29; 22, 2; conf. vers. Alex. Gen. 15, 2, 15, et Num. 20, 26. In libris recentioribus usurpantur phrases: *Dormire, vel cubare apud patres*, seu *majores suos*, 2 Sam. 7, 12. 1 Reg. 11, 21. Aliàs dicitur quoque *expirare*, aut, ut Gen. 42, 15: *Non est*, vulg.: *Non est super*. — Haudquaquam autem perpetuò mortem adeò amicam intuebantur, sed persæpè etiam ut terribilem inimicum exhorrescebant, quem representabant venatorem, stimulo seu jaculo, κέρας, retibus et laqueis armatum, quibus homines captos interficiat, 2 Sam. 22, 6. Ps.

18, 6, 7, 176, 3. 1 Cor. 15, 55, 56. Poetæ mortem finxerunt regem terribilem orci, dederuntque ei palatium subterraneum, in quo omnibus defunctis, regibus, heroibus et militibus dominetur. De fluviis quoque orci mentio fit Ps. 18, 5. — Recentiores Hebræi, litteræ justo arctiùs inhærentes, et hæc ad verbum interpretantes, angelum aliquem mortis commenti sunt. Hunc putabant accusatorem hominum apud Deum, à quo mortem eorum postulet, et demùm ægrotis appareat, et guttam veneni instillet, quâ degustatâ moriantur. Hinc descendunt phrases: *Mortem gustare, calicem mortis bibere*, quæ Syris quoque et Arabibus et Persis usitatæ sunt. Conf. Calmet, diss. ad Isai. 57, 36.

§ 199. *Compositio cadaveris.* — Mortuo oculos clauderent filii vel amici, Gen. 46, 4. Tob. 14, 14. Cadaver lavabatur, Act. 9, 37, et porrò ad sepulturam præparabatur, atque nisi mox sepultum fuerit, in cœnaculum *ὑπέρωον*, deponeretur, 2 Reg. 4, 27. Act. 9, 49. Compositio cadaveris non omni ævo eadem fuit, et pro diversitate quoque gentium variabat. — Ægyptii cadaver, pro ratione divitiarum, triplici modo condiebant, quorum primus in funeribus Jacobi et Josephi obtinuit, et ultra 2000 fl. requirebat. Gen. 50, 2, 24. Herodotus II, 86, 88, refert, sacerdotem quempiam medicum designasse in latere defuncti sinistro infra costas locum, qui secandus esset, atque alium secuisse, et mox summâ celeritate aufugisse, atque, ut profanatorem funeris, ab omnibus præsentibus fuisse lapidibus impetitur. Demùm reliqui sacerdotes medici, exemptis intestinis, corpus aquâ lavabant, vino dactylorum perluebant, atque mumiâ seu bitumine, myrrhâ, casiâ et nitro condiebant. Cerebrum ferro adunco per nasum eximebatur, et cranium mox dictis aromatibus complebatur. Demùm totum corpus pollingebatur, sindone involvebatur, quodlibet autem membrum sigillatim longissimis fasciis illigabatur. Hæc conditio cadaveris 30 vel 40 diebus absoluebatur, Gen. 50, 2. Alii duo condiendi modi qui paucis perficiebantur, ad nos non pertinent. Conditum cadaver in loculum seu cistam, ex lignis sycomori paratam, quæ exterius ferè formam hominis referebat, imponebatur, et nonnunquàm per secula supra terram, domi suæ erectæ et parieti acclinatum, asservabatur, Exod. 13, 19, conf. Gen. 50, 24, 25. Jos. 24, 32. — Hebræi recentiores cadaver in sindonem, et caput in sudarium involvebant, et multis fasciis ligabant, Joann. 11, 44. Hæc omnia vocabantur *ὄδονια*. Imponebant quoque aromata, præsertim myrrham et aloë seu xylaloc, quod ex Arabiâ advehebatur. Hoc dicebatur *ἑταπίσσειν*, et à propinquis et amicis peragebatur, Matth. 16, 1; 26, 6, 14; 27, 15, 59. Joan. 19, 39, 40; 20, 7, 11, 44. Marc. 14, 8. Act. 9, 37. Antiquiores Hebræi eadem quidem observasse videntur, testimoniis tamen comprobari nequit.

§ 200. *De funere.* — Etsi funera diversis gentibus fuerunt diversissima, omnibus tamen ignominiosum erat, funere consueto privari, aut à canibus, avibus et feris devorari; hinc heres adversariis in prælio hoc dedecus minabantur, et ipsi quoque prophetæ clades

representant tanquàm convivia, quæ Deus avibus et feris de cadaveribus hominum occisorum præparet, 1 Sam. 17, 44, 46; 31, 8, 13. 2 Sam. 4, 12; 21, 9, 10. 1 Reg. 14, 11, 14. Jer. 7, 33; 8, 2; 16, 4; 34, 20. Ezech. 29, 5; 32, 4; 39, 17, 20. Ps. 63, 11; 79, 2, 3. Isa. 14, 19; 21, 18, etc. — Patriarchæ mortuos, aliquot post mortem diebus, sepeliebant, Gen. 23, 2, 4; 25, 9; 35, 29. Posteriores eorum in Ægypto, sepulturam diutiùs distulisse videntur. Hinc lex Mosaica immunditiæ, per cadavera contractam, usque ad septem dies extendit, ut hoc incommodo ad celerem humationem cogeret. Ast posteriori ævo, exemplo Persarum inducti, mortuos mox post obitum humabant, Act. 5, 6, 10. Funus Tabithæ, Act. 9, 37, dilatatum fuit, quia Petrus accersebatur. — Funus et ipsam etiâ depositionem in sepulcrum, curabant filii, propinqui et amici, aut servi, Gen. 23, 19; 25, 9; 35, 29; 48, 7. Num. 20, 28. 1 Reg. 13, 30. 2 Reg. 23, 50. 1 Mach. 2, 70. Tob. 14, 16. Marc. 6, 29. Matth. 27, 59, 60. Loculus seu cista, exceptâ Ægypto et Babylone, usitata non erat, sed cadaver sindone involutum et fasciis ligatum, feretro, Dent. 3, 11, imponebatur, et à quatuor aut sex propinquis ad sepulcrum portabatur; qui ætate Christi, ut nunc Judæi portitores funeris, properasse videntur, Luc. 7, 14. Lugentes feretrum comitabantur cum lessu, ad quem solemniorem reddendum conductæ erant præfixæ et musici, Gen. 50, 7, 11. 2 Sam. 5, 31, 32. Amos 5, 16. Matth. 9, 23; 11, 17. Magnates, qui rebus benè gestis favorem populi meruerant, quàm plurimum comitatu honorabantur, Gen. 50, 7, 14. 1 Sam. 25, 1. 2 Paral. 52, 33. 1 Reg. 14, 13.

§ 201. *Situs sepulcrorum.* — Sepulcra extra urbes, oppida et pagos sita erant, Isa. 14, 18, Eccl. 12, 5. Luc. 7, 12. Joan. 11, 52. Matth. 8, 28. Id quidem lex Mosaica de immunditiæ, requirebat; apud alias tamen gentes non minùs usitatum erat, et adhucdum in Oriente observatur, ubi nonnisi regibus et aliis personis benè meritis sepulcrum in urbe conceditur; conf. 1 Sam. 28, 3. 2 Reg. 21, 18. 2 Paral. 16, 14; 24, 16. Regum Hebræorum sepulcra erant in monte Sion, 2 Paral. 21, 20; 24, 25; 28, 27. 2 Reg. 14, 20. Alioquin Hebræi sepulcra sub arboribus frondosis et in hortis adamabant, Gen. 23, 17; 35, 8. 1 Sam. 31, 13. 2 Reg. 21, 18, 26; 23, 16. Joan. 19, 41. Quùm ejusmodi loca non essent communia, etiam sepulcra ferè omnia familiis certis propria erant, Gen. 23, 4, 20; 50, 13. Jud. 8, 30; 16, 31. 2 Sam. 2, 32. Occurrunt tamen quæpiam communia, 2 Reg. 23, 6, Jer. 26, 23, aut certo generi hominum destinata, Matth. 27, 7. Humatio in sepulcro paterno singularis honos; eo autem excludi, ignominiosum reputabatur; hinc corpora hostium jam tradebantur familiæ, jam, etiam petita, denegabantur, Gen. 49, 29; 50, 13, 25. Jud. 8, 30; 13, 2; 16, 21, 31. 2 Sam. 2, 13; 22, 12; 21, 19; 37, 38. 2 Reg. 9, 28. Jer. 26, 23. Hic honor quoque leprosis negabatur, 2 Paral. 26, 23. Exosi quoque reges sepulturâ regiâ privabantur, 2 Paral. 21, 20; 24, 2; 28, 27. Hinc aliàs annotari solet, defunctum

ultimos honores et locum in sepulcro paterno obtinuisse, 1 Reg. 11, 43; 14, 31; 15, 8, etc. Summum dedecus erat, sepultura asini, i. e., sine luctu clandestina, Jer. 22, 16, 19; 56, 30.

§ 202. *Sepulcra.* — Plebs mortuos dubio procul in terram defodiebat, quod nunc in Oriente generatim obtinet; at potentiores habebant specus seu cryptas subterraneas, quæ jam dicuntur כְּעֵרָה, jam, בֵּר, שְׂוִיָּה, שְׂוִיָּה, jam communi nomine sepulcorum קְבֵר, קְבֵרִים, τάφος, μνημειον, Gen. 23. Ps. 28. 30. Matth. 23, 27, 29; 27, 52, 53. Occurrit tamen Ps. 141, 7, etiam nomen שְׂוִיָּה. Hæ specus partim jam aderant, partim recenter effossæ, aut saxis excisæ erant, Gen. 23, 2, seqq. Jos. 10, 27. Isa. 22, 16. 2 Reg. 13, 21. Joan. 11, 38; 19, 41. Matth. 27, 52, 60. Talia sepulcra in Syriâ, Palæstinâ et Ægypto quàmplurima supersunt, quorum pulcherrima sunt ad plagam septentrionalem Jerosolymæ, dicta regia, opus fortè Helenæ reginæ Assyriæ, aut Herodum. Joseph. de B. J. V. 4, 2, p. 843. In hæc sepulcra per gradus descenditur, et pleraque constant duobus, aliqua tribus imò et septem cubiculis. In parietibus foramina excavata sunt, in quæ cadavera immittebantur, sæpè autem nonnisi humi deposita fuisse videntur. Cubilia postrema sæpè sunt profundiora, in quæ rursus per gradus descenditur, 2 Paral. 32, 33. Ps. 88, 7. Isa. 14, 15. Janua foribus lapideis, vel grandi lapide acclinato claudebatur, Ps. 5, 10. Joan. 11, 38; 20, 5, 11. Matth. 28, 2. Marc. 16, 3, 4. Hæ fores, et etiam superficies sepulcorum, nisi aliunde facilè agnoscerentur, quotannis mense ultimo seu adar dealbabantur, ne proficiscentes ad festum paschatis Jerosolymam, accederent et contaminarentur, Matth. 25, 27. Luc. 11, 44. In Ægypto supersunt rudera magnificentissimorum sepulcorum, unde desumpta sunt, quæ Job 3, 14; 17, 2, leguntur.

§ 203. *Mortuis in sepulcro adjecta.* — Plures antiquæ gentes mortuis sepeliendis aurum, argentum, vel alias res pretiosas addebant; ast Hebræi hæc, quæ mortuis nihil prosunt, pro vivis, quibus utilia sunt, retinebant, et mortuis non mittebant nisi fortè arma, quibus in vitâ usi erant, Ezech. 32, 27, et regibus insignia regia, quæ Herodes, aperto sepulcro Davidis, invenit. Si Joan. Hyrcanus, ut Josephus Arch. XVI, 1, 11, de B. J. 2, narrat, thesaurus in sepulcro Davidis reperit, profectò non erat nisi thesaurus templi, qui ætate Antiochi Epiphaniis, in hunc locum reconditus fuerit.

§ 204. *Monumenta sepulcralia.* — Monumenta sepulcralia, quæ בְּצֵבֵה, μνημειον, dicuntur, ab Abrahamo usque in ætatem Christi occurrunt, Gen. 19, 26; 55, 20. 2 Reg. 23, 16, 17. 1 Mach. 13, 25, 30. Matth. 23, 29. Arabes antiqui congerebant super sepulcrum acervum lapidum, Job 21, 22, qui autem Hebræis erat symbolum lapidationis et summæ ignominie, Jos. 7, 26; 8, 27, 29. 2 Sam. 18, 17. Progressu temporis seligebatur lapis unicus major, qui demùm quoque exscindebatur, et inscriptione ornabatur. Hi lapides sepulcrales sunt perantiqui, et in Oriente adhucdùm usitati. Ægyptii verò illos lapidum cumulos demùm in

pyramides semper altiores, et tandem in altissimos quasi montes lapideos exstruxerunt. Alia antiqua monumenta, in formam magnarum columnarum vel minorum obeliscorum constructa, adhucdùm in Syriâ cernuntur. Nostro ævo Muhamedani super sepulcra eorum quos sanctos venerantur, parvas adiculas, quatuor columnis innixas, et fornice contextas, extruunt, et magnates, qui favorem populi aucupantur, eas reparari curant; conf. Matth. 23, 19. Monumentum Machabæorum in Modeim, describitur 1 Mach. 13, 27, lapidibus quadris altè ædificatum; ante ipsum erant 7 pyramides, et in circuitu plures columnæ, quibus transversi grandes lapides incumbabant; delinatio alicujus partis, cernitur in nummis, et ex his quæpiam similitudo cum monumentis Muhamedanorum, quos sanctos putant, elucet.

§ 205. *Combustio funeris.* — Combustio mortuorum, antiquis Hebræis summa erat ignominia, quæ nonnisi quibusdam, ultimo supplicio affectis, contigit, Gen. 38, 25. Num. 20, 14; 21, 9. Saül, à Philistæis in mœnibus Betschan suspensus, ab incolis Jabesch Gilead depositus, et concrematus fuit, ne porrò ignominiosè tractari posset, 1 Sam. 31, 12. Annis 140 autem post Saülem, honoris causâ, cum multis aromatis combustum fuisse memoratur cadaver regis Ase, quod tamen nequaquam ut ritus aliquis novus narratur, ut omninò paulisper antiquior esse videatur. Abhinc combustio summæ amplitudini deputabatur, ut regibus dedecus esset, si non concremarentur 2 Paral. 16, 14; 21, 19, 29. Amos 3, 10. Isa. 50, 32, 33; 33, 12. Jer. 31, 14; 34, 5. Post exilium autem Judæi hunc ritum abominati sunt, ideòque Thalmudici adducta Scripturæ loca, interpretatione pervertunt, ac si duntaxat aromata incensa fuissent.

§ 206. *Luctus.* — Luctus Orientalium erat vehementis, et quantum ex collatione scriptorum antiquorum cum recentioribus itinerum historis colligere licet, nunc maximâ ex parte adhucdùm idem est. Quamprimùm nempe aliquis moritur, sexus femininus familiæ, altâ voce tristem lessum, quamdiù pectus uno halitu suffert, insonat, et singultu intimo finit; post aliquod temporis spatium eundem repetit, et ita continuat per octiduum, ut unoquoque die rarius et mitius sonet. Donec autem funus domo efferatur, sedent feminæ propinquæ in cubiculo quopiam humi in orbem; uxor, aut filia, vel propinqua defuncti, centrum occupat, et qualibet strophium manu tenet. Adsunt et aderant olim præficæ, quæ laudes defuncti carmine lugubri canunt; facto autem à sedente in medio signo, subsistunt, et reliquæ surgentes, et strophia convolventes, discurrunt quasi furibundæ; sedens verò in medio, fixa manet cæsariem sibi evellens, et faciem, brachia et pectus unguibus dilanians; conf. Gen. 50, 3. Num. 20, 29. Deut. 34, 8. 1 Sam. 31, 13. Eccl. 22, 13. Judith 16, 29. Addebantur olim etiam musici et cantores, Amos 5, 16. Jer. 9, 11; 19, 16; 48, 36. Matth. 9, 23. Luc. 7, 33. Hæ lamentationes, quæ inchoabant plerùmque: *Hoi hoi frat r!* vel, *hoi hoi soror!* vel, si defunctus erat rex: *Hoi hoi majestas!* A

Reg. 13, 29, 30. 2 Paral. 55, 25. 2 Sam. 1, 17, 5, 33. Jer. 34, 5. Ezech. 5, 11. Viri quidem hodie dùm plerùmque moderatiores sunt; non desunt tamen, nec defuerunt olim exempla majoris vehementie, 2 Sam. 1, 11, 12; 19, 4. Ezech. 4, 1, 6, 22. Mulieres post humationem quoque sepulcrum adibant, mortuum deploraturæ, Joan. 11, 31. — Signa luctûs erant multiplicia; præ cæteris autem usitata erat laceratio vestis interioris, vel exterioris, vel utriusque, antrorsum à collo usque ad cingulum, prout adhuc in Persiâ moris est, Gen. 37, 34. Jud. 11, 35. 2 Sam. 1, 2; 3, 31; 13, 3. 2 Reg. 5, 7, 8; 6, 30; 14, 1. Hinc descendit nomen vestis lugubris *שׂוּר*, à verbo *scidit, laceravit*. Hebræi in luctu incedebant discalceati et aperto capite; mentum veste exteriori velabant, capillos et barbam sibi evellebant vel absceindebant, aut in ordinem redigere negligebant. Interdictum autem erat, Deut. 14, 1, 2, supercilia detondere. Intermittebant denique unctio-nem capitis, balnea et colloquia cum hominibus, et pulveres aut cineres in caput, vel versus e-lum spargebant, vel cineribus incubabant, Job 1, 20; 2, 12. Levit. 10, 6; 15, 45; 21, 10. 2 Sam. 1, 2, 4; 14, 2; 15, 19; 15, 30; 19, 4. Isa. 3, 17; 15, 2, 3; 20, 12; 47, 4. Jer. 6, 26, etc. Manus compledebant, vel eas versis cœlum jactabant, pectus vel femur percutiebant, pede supplodebant, 2 Sam. 13, 19. Jer. 3, 19; 51, 19. Ezech. 6, 11; 21, 12. Esth. 4, 1, 3. Faciem unguibus laniabant, etsi in Lev. 19, 28, Deut. 14, 1, 2, interdictum fuit, Jer. 16, 4, 6; 41, 5. Jejunabant, vino abstinebant, aut epulas evitabant, 2 Sam. 1, 11, 12; 3, 36, 37; 12, 16. Jer. 25, 34. Ad mortuos insigniores carmina lugubria seu lessus componebantur. 2 Sam. 3, 35; 11, 18. 2 Paral. 34, 25. — Post humationem propinqui, ut lugentes exhilararent, convivium instituebant, quod dicitur *panis dolorum* et *calix consolationis*, 2 Sam. 3, 35. Jer. 16, 4, 7. Os. 9, 4. Ezech. 24, 16, 17. Ætate Christi verò, teste Josepho, ipse lugens convivium instituebat. — Mortuos lugebant propinqui per octiduum, reges verò et alios insigniores totus populus luctu 30 plerùmque dierum prosequabatur, Gen. 50, 4. 1 Sam. 25, 1. 1 Mach. 13, 26.

Luctus Græcorum, de quo Paulus 1 Thess. 4, 13, loquitur, ut plurimum cum luctu Orientalium conveniebat; erat tamen paulò vehementior, cujus stultitia ridetur à Luciano *de luctu*; nam inter cætera defuncto exprobrabant, quòd cum illis non manserit, et diis quoque imprecabantur, et alia his similia.

§ 207. *Aliæ causæ luctûs*. — Signa luctûs non modò de mortuis edebantur, sed etiam de ingruentibus quibuscumque calamitatibus, uti de sterilitate, fame, incursione hostium, cladibus et depopulationibus, in quas prophetæ carmina lugubria in antecessum edebant. Ezech. 26, 1, 18; 27, 1, 36; 27, 30, seqq., 52, 2, 32. Amos 5, 1, seqq. Ita David fugitivus à rebelle filio, nudipes, *עָרֵב*, et velato capite incedebat, quod exemplum omnes sequaces imitabantur, 2 Sam. 15, 30; conf. 1 Sam. 4, 12. Isa. 7, 6. 1 Reg. 21, 27. 2 Reg. 19, 1. Isa. 15, 2; 16, 2, 3; 22, 12; 61, 5. Joel 1, 12,

15. Mich. 2, 3, 5; 7, 16. Amos 5, 1, 2. Nahum 2, 7, etc. Inprimis laceratio vestis, audità blasphemìa, consueta erat, quà occasione ipse quoque summus sacerdos vestem lacerabat, 1 Mach. 11, 71, Matth. 26, 23; nam lex, Lev. 10, 6, ipsi duntaxat de mortuo signa luctûs interdixit, quibus contaminatus fuisset. Dies quoque jejunii erant dies luctûs, uti aliàs jejunium luctui jungebatur, 1 Reg. 21, 17. Jon. 3, 5, 7. 1 Mach. 3, 47. Quæcumque autem esset luctûs causa, nunquam omnia illa signa, sed jam hæc, jam illa edebantur.

Pars ij.

DE ANTIQUITATIBUS POLITICIS.

CAPUT PRIMUM.

DE REPUBLICA HEBREORUM.

§ 208. *Imperium patriarchale*. — Quùm posteri Jacobi in Ægypto auferentur, conservârunt imperium patriarchale, quale nomadibus esse solet. Quilibet pater familiàs potestatem paternam exercebat in suos domesticos, quælibet tribus parebat principi suo, qui primitus quidem erat primogenitus auctoris tribûs; progressu verò temporis electus fuisse videtur. Aucto populo, iures patres familiàs quempiam ex cognatis insigniorem, primatem elegerunt, vel tacito consensu suspexerunt, ejusque monitis parebant. Hujusmodi familiarum societates dicebantur *בית אב*, et *בית אב*, etiam *במשפחה*, Num. 3, 24; 30, 35, et *אלפ*, *אלפ*, *אלפ*, 1 Sam. 10, 19; 23, 23; Jud. 6, 15, etsi numerus fuit varius, Num. 26, 5, 50. Præfecti harum familiarum dicebantur *בית אבות ראשי* et *אלפים*, etiam *ראשי אלפי ישראל*, Num. 1, 16; 10, 4, et suberant principibus tribuum. Omnes hi primores populi veniunt communi nomine *senes*, seu *senatores*, et *capita tribuum*, atque regimine paterno juxta dictamen rationis, et juxta jus consuetudine introductum, gubernabant tribus et familias, bonum commune curantes; cætera enim patres familiàs sibi vindicabant. Quùm verò principes tribuum primùm quidem genealogias quoque scribebant, et paulò post notarios sibi adsciscerent; hi progressu temporis tantam auctoritatem nacti sunt, ut et ipsi, sub nomine *שׂוּר*, in partem regiminis venirent, Exod. 5, 14, 15, 19. Ab his magistratibus Hebræi in Ægypto regebantur, nec reges Ægypti hunc ordinem immutârunt, Exod. 5, 16; 5, 1, 14; 15, 19.

§ 209. *Lex fundamentalis reipublicæ hebraicæ*. — Quùm posteri Abrahami, Isaaci et Jacobi, ad veram religionem conservandam destinati essent, Gen. 18, 16, 20, conf. Gen. 17, 9, 14; et 12, 3; 22, 18, 26; 28, 14, jam nunc numerosiores, inter gentes idololatriæ deditas degerere non potuerunt, quin et ipsi omnes hæc luc inficerentur, sed singulari regione concludendi erant, quam, ut tanta copia hominum alimenta reperiret, non more nemadum pervagarentur, sed cohererent, et ita ope aliarum gentium non indigerent. Hebræi quoque plures in Ægypto ad idololatriam inducti, pluribus miraculis ad agnitionem veri Dei reducendi,

et omnes ad suscipienda ea quæ porrò ad custodiam religionis disponderentur, permovendi erant (1). Atque ad id collineant omnia, quæ à lege Mosaicâ præcepta sunt. Lex itaque fundamentalis lata fuit, ut solus verus Deus creator et gubernator universi, coleretur, atque, ut id eò certius obtineretur, Deus se per Mosen Hebræis regem obtulit, et ab universo populo acceptatus est; hinc etiam Chananaan, ab Hebræis occupanda, declarata fuit regio regis Dei, cujus Hebræi non essent nisi coloni hæreditarii. — Deus, electus in monte Sinai, sub perpetuis tonitribus et fulguribus, promulgavit fundamentales religiosæ civitatis leges, Exod. 20, quæ dein, territis Hebræis, ampliùs expositæ, et simul præmia obedientiæ, et pœnæ transgressionis annuntiatae sunt; Hebræi autem obedientiam solemnè jurejurando promiserunt, Exod. 21, 24, conf. Deut. 27, 30. Ut id perpetuò, quasi coram oculis Hebræorum versaretur, omnia ad Deum regem relata sunt, ut sacrum tentorium simul esset templum Dei et palatium regis; mensa cum panibus et vino, esset simul mensa regia (conf. Menochii de Republ. Hebr. L. 2, c. 9, quæst. 1); sacerdotes et Levitæ essent ministri regii, qui non modò cultum divinum curare, sed etiam munera civilia obire tenerentur, et primam decimam, quam Hebræi coloni Deo regi pendebant, salarium reciperent; atque sic de cæteris, ut etiam minutiora aliquid ad hunc finem conferrent. — Quòmodo itaque Deus simul esset rex Hebræorum et Palæstinæ, idololatria cujuscumque incolæ, etiam peregrini in hac regione, erat, præter summam impietatem, defectio à legitimo rege, et crimen perduellionis, et ultimo supplicio plectebatur. Quicumque ad idololatriam invitabat, erat eidem pœnæ obnoxius. Imò etiam incantatio, necromantia, et reliquæ artes idololatriæ seditionis criminibus accensitæ, et eidem supplicio subjectæ fuerunt. In his tantus, quantus aliàs in crimine perduellionis, rigor jubetur, ut etiam frater, filius, filia, uxor, vel intimus amicus ad idololatriam incitans, ad judicem deferendus esset, Deut. 14, 7, 12.

§ 210. *Hebræorum ratio ad alias gentes.* — Ne Hebræi, undique gentibus idololatriæ circumdati, ad defectionem à Deo et rege suo, seducerentur, necessarium erat ut à familiaritate horum populorum abstraherentur. Eò respiciunt leges de singularibus ritibus, qui aliis gentibus non erant usitati; nam Hebræi his semel imbuti, gentibus commisceri vix poterant, quia

(1) Neque aliò spectare propius videntur, quotquot antea contigerunt, gestaque sunt à primâ ætate ad ea usque tempora, quibus ab Ægyptiâ servitute Abrahami progenies, (Hebræi) crepta est, quàm ut legi Mosaicæ sensim veluti aperiretur aditus, et commodior aliquando via paulatim sterneretur. Nam cum illud propositum haberet Deus, ut, aberrante à priâ tinâ vitæ innocentia, ac Patrum exemplis universo genere humano, ipsamque jam oblitò nature vocem, in tantâ ac tam communi labe populum sibi veræ religionis custodem scerneret, hujusque mores restitueret ad veterem integritatem, paranda certè lex erat ad eam rem consentanea, suoque tempore promulganda.

difficillimum erat ea quibus à juventute assueti erant, deserere et damnare. Ne autem hæc separatio in odium aliarum gentium degeneraret, lex sedulò inculcat ut proximum, id est, omnem hominem, quocumque agendum habent, et peregrinos quoque amant, Exod. 22, 20; 23, 9; Lev. 19, 34; Deut. 10, 18, 19; 24, 17; 27, 19; quo sine decet, beneficia, quæ Deus ipsis præ aliis gentibus contulit, esse immerita, Deut. 7, 6, 8; 9, 4, 24. Quanquam autem Hebræi singuli, per diversos ritus, ab ineundâ ætiori cum idololatriæ amicitia arcebantur, civitas tamen Hebræorum poterat cum civitatibus gentilium fœdera pangere; excepti solummodò erant: 1° Chananaei et Philistæi, qui nec ad fœdus admittendi, neque in servitutem recipiendi, sed inter necino bello delendi, aut regione pellendi erant, non modò, quia regionem à Deo Patriarchis promissam tenebant, sed etiam quia sublestæ fidei fuissent socii vel servi, et præterea idololatriæ addicti, Hebræos in eam, hoc ipso, in crimen perduellionis, induxissent, Exod. 23, 32, 35; 34, 12, 16. Deut. 7, 1, 11; 20, 1, 18. Excepti tamen erant Phœnices, littora septentrionalia tenentes, qui, suis limitibus clausi, de terrâ Patriarchis promissâ nihil occuparunt. Hanc hostilitatem componi potuisse, legimus Jos. 11, 19, si nempe Chananaei solum vertere voluissent, quod permulti prætulerunt, confugientes ad Phœnices, à quibus in Africam deportati sunt, Procopius de Vandal. II, 10, p. 258. — 2° Amalecitiæ, seu Chananaei in Arabiâ Petraâ, æquè inter necione delendi, quia in itinere per Arabiam infirmos et defessos Hebræorum adorti sunt, et aliunde prædones, Palæstinæ ad meridiem contermini, Hebræis perpetuò molesti fuissent, quin ullâ ratione cocereri potuissent, Exod. 2, 17; 8, 14; Deut. 25, 17; conf. Jud. 6, 5, 5. 1 Sam. 15, 4, seqq. 27, 8, 9, 30. — 3° Moabitæ et Ammonitæ bello quidem non lacescendi, sed à fœderibus, et à jure civitatis hebraicæ in perpetuum exclusi erant, Deut. 2, 9, 19; 23, 7, quia Hebræis, quibus transitum in limitibus suis concesserunt, annonam, etiam soluto pretio, denegarunt, Deut. 2, 29; 25, 5; dein, quibusdam tribubus Madianitarum juncti, prophetam Bileam (Balaam), ut Hebræis malediceret, vocarunt, et demùm Hebræos ad idololatriam pellexerunt, Deut. 22, 2, 25; 23, 3, 8, conf. Deut. 2, 9, 19, 37. Hebræi quoque illis bellum non intulerunt, donec ab ipsis lacesciti fuissent, Jud. 3, 12, 30. 1 Sam. 14, 47. 2 Sam. 8, 2; seqq. 12, 26, seqq. Madianitas, qui cum Moabitibus conspirarunt, mox bello ultorio compescuerunt. Num. 25, 16, 17; 31, 1, 24. — Amorrhæis, qui olim regionem, trans Jordanem, Moabitibus et Ammonitis armis eripuerant, bellum decretum non fuit, neque enim quidquam de regione promissâ tenebant; ast reges eorum, Sichon et Og, Hebræis non modò transitum innoxium denegarunt, sed etiam cum exercitu occurrerunt, atque victi, ex regione pulsi sunt, quæ Hebræis in prædam cecit, Num. 21, 21, 35; 32, 5. Deut. 1, 4; 2, 24, 37; 3, 1, 18; 4, 46, 49, conf. Jud. 11, 15, 25. — Cum omnibus aliis populis fœdera permissa erant; hinc David cum regibus Tyri et Hamath, atque Salomo cum regibus Tyri,

Ægypti atque cum reginâ Saba amicitiam coluit, et ipsi quoque religiosi Machabæi cum Romanis fœdera pepigerunt. Prophetæ passim quidem carpunt fœdera cum gentibus, sed non, quia legi Mosis contraria erant, sed quia argumentum diffidentiae in auxilium divinum, et civitati noxia erant, quod demùm eventus comprobavit, Isa. 7, conf. 2 Paral. 22, 20, 41. Isa. 36, 37. 2 Reg. 18, 19. Os. 3, 8; 7, 11; 12, 4, seqq. Isa. 30, 2, 12; 31, 1, 3. conf. 2 Reg. 17, 4, seqq.

§ 211. *Proceres civitatis hebraicæ.* — In hac civitatis formâ manserunt pleraque, qualia priùs fuerant. Principibus tribuum, præfectis familiarum, et genealogis conservata est antiqua auctoritas, Num. 11, 16. Deut. 16, 18; 20, 5; 41, 28. Moses tamen, consilio socii sui Jethro, Exod. 18, 13, 26, addidit iudices, quorum alii erant 10, alii 50, alii 100, et alii 1000 virorum; hi plerique ex proceribus, alii à populo electi fuerunt. Inferiores iudices superioribus subordinati erant, ut causæ difficiliore ad superiores, et difficillimæ ad Mosen, post eum verò ad summum sacerdotem, vel ad rectorem reipublicæ, si aderat, devolverentur. Iudices, saltem superiores, Deut. 31, 28, conf. Jos. 8, 33; 13, 2; 14, 4, proceribus accensentur. Hi omnes proceres, demùm in Palestinâ per urbes dispersi, senatum loci formabant, qui totam vicinam regebat, Deut. 25, 4, 8; 19, 12; 22, 15; 25, 8, 9. Jud. 8, 14; 9, 3, 46; 11, 5. 1 Sam. 8, 4; 16, 4. Congregati unius tribus proceres, comitia tribus, et congregati omnes, comitia generalia constituebant, et universum populum representabant, Jud. 1, 4, 11; 11, 5; 20, 12, 24. Jos. 23, 1, 2; 24, 1. — His, Dei mandato, additi sunt proceres hæreditarii et litterati, Levitæ, Exod. 32, 29, Num. 36, 13; 8, 5, 26, qui ministeriis religionis, civitatis et aulae Dei regis, dicati fuerunt; et quia diversissima eorum officia erant admodum gravia, magna quoque commoda percipiebant, quæ quidem eis creaverunt invidiam; verùm tumultus, auctoribus Core, Dathan et Abiram ortus, singulari divino supplicio suppressus, et designatio tribus Levi, insigni miraculo confirmata fuit, Num. 16, 1, 47.

§ 212. *Nexus tribuum.* — Quælibet tribus à suis proceribus gubernabatur; itaque singularem, à cæteris tribubus independentem civitatem constitutebat, Jud. 20, 11, 46. 2 Sam. 2, 4. Jud. 1, 21, 27, 33. Si causa quæpiam ad plures tribus spectabat, ab ipsis conjunctis tractabatur, Jud. 11, 1, 11, 1 Paral. 5, 10, 18, 19, 2 Sam. 3, 17, 1 Reg. 12, 1, 24; aut si quæpiam tribus negotio se imparem sensit, cum aliâ tribu aut cum pluribus tribubus in societatem coibat, Jud. 1, 4, 3, 22; 4, 10; 7, 23, 24; 8, 1, 3. Quanquàm autem tribus quælibet per se subsistebat, omnes tamen inter se connexæ erant; nam non tantum communes majores, Abraham, Isaac et Jacob, et communes promissiones, quas ab his majoribus quasi hæreditate acceperant, erant indissolubile vinculum, quod indigentia mutui auxilii firmabatur, sed etiam communis Deus rex, commune palatium regis et templum Dei, et commune sacerdotale et leviticum ministe-

riam, omnes tribus in unam civitatem et ecclesiam consociabat. Hinc tribus quælibet in omnes alias jure quodam inspectionis gaudebat, ut lex observaretur; et si in aliquâ tribu neglecta esset, eam reliquis tribubus denunciare poterat, ut, si aliâ ratione fieri non posset, bello castigaretur; Jos. 22, 9, 34. Jud. 20, 1, seqq.

§ 213. *Comitia.* — Causæ omnibus tribubus communes agitabantur in universalibus comitiis procerum, qui à rectore reipublicæ seu iudice, vel eo deficiente, à summo sacerdote convocabantur, Num. 10, 2, 4. Jud. 20, 1, et 27, 28. Jos. 23, 2. Locus comitiorum ad januam sacri tabernaculi fuisse videtur, Num. 10, 3, Jud. 20, 1; 27, 28, 1 Sam. 10, 17, nisi alius locus, plerumque celebritate aliquâ insignis, indictus esset, Jos. 24, 1. 1 Sam. 11, 14, 15. 1 Reg. 12, 1. Quamdiù Hebræi in Arabiâ castra incolebant, comitia per sacerdotes clangore sacrarum buccinarum convocabantur; in Palestinâ verò, ob locorum distantiam, per nuntios indicenda fuerunt. Ex Num. 10, 2, 3, liquet, comitia alia fuisse, ad quæ soli principes tribuum et capita familiarum clangore unius buccinæ; alia autem, ad quæ duabus buccinis omnis cætus, nempe etiam genealogi, iudices, et, saltem interdum, omnis populus, vocabatur, Deut. 29, 9, 10; Jud. 20. Ast soli quoque principes tribuum et capita familiarum, populum universum representabant, ideòque nomine כל הקהל, כל העדה, כסד כל העדה, veniebant, et hinc dicuntur *principes cætus, vocati ad cætum, deputati ad cætum, et senes seu senatores cætus*, conf. Exod. 19, 7, 24, 3, 8; 34, 31, 32. Lev., 4, 13; 18, 3, 5; 9, 5. Ad hæc comitia Moses mandata Dei deferebat, quæ dein genealogi populo annuntiabant, Exod. 19, 7; 24, 3, 8; 35, 1, 4; Num. 11, 23, 30. In hoc senatu bella indicebantur, pax decernebatur, fœdera pangebantur, rectores et belli duces, atque demùm etiam reges eligebantur; proceres hi à regibus jusjurandum recipiebant, et eis vicissim nomine populi sacramentum dicebant, Exod. 19, 7; 24, 2, 8. Jos. 9, 15, 21. Jud. 20, 1, 11, 14; 21, 13, 20. 2 Sam. 2, 4; 3, 17, 19; 5, 1, 3. 1 Reg. 12. Deo verò qui seipsum regem Hebræis dederat, sacramentum ab omnibus etiam mulieribus et juvenibus dictum fuit, Exod. 24, 3, 8. Deut. 20, 9, 14. Cæterum populus quidem plerumque approbabat, quæ senatus decreverat; interdum tamen senatoribus excusatione opus erat, ut Jos. 9, 18, 19.

§ 214. *Forma regiminis.* — Quùm Deus ab Hebræis rex electus esset, eis leges civiles tulisset, eorum lites graviore dirimeret, Num. 17, 1, 11; 27, 1, 11; 36, 1, 10, et ad quæstiones propositas responderet, Num. 15, 32, 41; Jos. 7, 16, 22; Jud. 1, 1, 2, 20, 18; 27, 28; 1 Sam. 14, 37; 23, 9, 12; 30, 8, 2, 4. quùm porrò Deus pœnas minaretur, et contumaces nonnunquam modo etiam insolito puniret, Num. 11, 33, 35; 12, 1, 15; 16, 1, 50. Lev. 26, 3, 46. Deut. 28, 30; cùm denique prophetas, tanquàm legatos suos promisisset, et dein quoque mitteret, atque universum populum singulari providentiâ ita gubernaret, ut religio conservaretur; Deus profectò erat rex Israelitarum, et

forma regiminis erat theocratica, ab ipso Deo instituta. Sic verò differt regimen apud Hebræos ab illo reliquarum civitatum; quæ quidem cum religione connexæ erant, et deos tutelares regionum credebant; ast quod apud hos populos fictum erat, apud Hebræos veritate nitebatur; alibi religio erat medium ad salutem civitatis, apud Hebræos verò civitas erat medium ad conservandam religionem. Cæterum, quidquid peculiare inde à vocatione Abrahami fecerat Deus, hoc non nisi semina quasi continebat, è quibus justo tempore proveniret novum imperium, quod speciem habiturum esset terrestrem, sed solius religionis causâ institueretur.

§ 215. *Rector reipublicæ.* — Supremus civitatis Hebræorum rector itaque alius non erat nisi Deus, cujus præsentiam sacrum tabernaculum referbat; Moses, mediator Deum regem inter et Hebræos, rem publicam quidem administrabat, sed propriè erat dux populi ex Ægypto et legislator, qui finito hoc negotio successorem non habuit. Hinc quoque senatus 70 virorum, qui Mosi ad onus regiminis alleviandum, concessus fuit, post obitum ejus desiit. Josua, non successor Mosis, sed belli dux ad occupandam et dividendam regionem Chanaan, designatus fuit; quare et ipse, hoc negotio confecto, successore caruit. Quamquam autem ita constituta fuit civitas Hebræorum, ut præter Deum invisibilem regem et ejus ministrum summum sacerdotem, alius non esset totius reipublicæ rector; nihilominus, Num. 17, 9, pro noto sumitur, certis temporibus electum vel susceptum iri rectorem, qui nomine שרפּט compellatur, haudquaquam quod non esset nisi iudex, tenebat enim supremum imperium, sed quia שרפּט etiam rectorem, gubernatorem vel administratorem negotiorum publicorum significat; conf. Jos. 16, 31. 1 Sam. 8, 20. Isa. 41, 4. 1 Reg. 3, 9. Hi iudices bella quidem indicebant, exercitui imperabant et pacem concludebant, neque tamen hæc sola aut præcipua erant eorum negotia; plures enim iudices nihil horum præstiterunt, ut Jair, Ibzan, Elon, Abdon, Heli et Samuel. Erant ergo propriè administratores supremæ potestatis, qui jura quidem majestatica exercebant, et mandata edebant, jure verò ferendi leges et exigendi tributa carebant; honore quidem conspicui, nullo tamen signo externo distincti, nullo commodo fruebantur, nec dignitatem ad posterum transmittabant; sed bonum publicum sine proprio emolumento curabant, ut civitas salva esset, et per eam vera religio conservaretur, atque Deus solus rex esset in Israel, Jud. 28, 22, 25. Nequaquam tamen omnes hi rectores, toti civitati, sed plures aliquibus duntaxat tribubus præerant.

§ 216. *Regimen Dei regis.* — Deus rex per 16 secula Israelitas ad eam normam gubernavit, quam eis Exod. 29, 4, 5; 23, 20, 33, Lev. 26, 3, 46, Deut. 28, 30, per Mosén annuntiaverat, ut nempe rebus prosperis uterentur, si Deo regi fidem datam servarent; adversis verò conflictarerent, si eam fallerent. Ex hac notione fundamentali tota historia veteris Fœderis in prosperis et adversis est judicanda: à Josuâ rempe usque ad

Samuelem, id ipsum docet liber Judicum et 1 Sam. 1, 8. Quùm dein monarchia institueretur, electio regis per sortem Deo commissa est, ut providentia divina regem designaret, et rex non esset nisi vicarius Dei regis, ac eadem regiminis divini norma maneret, quæ ideò Hebræis 1 Sam. 8, 7; 10, 17, 23; 12, 14, 15; 20, 22; 24, 25, rursus inculcata fuit. Quia verò rex Saül non usquequaque se Dei vicarium gessit, ejusdem Dei regis audivit decretum, regnum in aliam familiam translatum iri, 1 Sam. 13, 5, 14; 15, 1, 31. David demùm, per Samuelem prophetam, Dei mandato designatus fuit rex, ut rursus pateret, Dei regis esse, sibi substituere vicarium, 1 Sam. 16, 1, 15. Undecim tribus se Davidi regi Judæ subjiciunt, quia *Deus rex eum vicarium suum designavit*, 2 Sam. 5, 1, 3, conf. 1 Paral. 28, 4, 6. David hanc normam regiminis Dei, religiosè secutus, et disertis quoque verbis professus est, 1 Par. 28, 7, 10; atque ejus regnum prosperum erat, quia omnis populus Deo firmiter adhærebat. Quùm Salomo deficeret, tumultus orti sunt. Hæc norma observatur quoque in libris Regum, Paralipomenon, etc. Prophetæ, quos Deus tempore regum miserat, sine intermissione fidem in Deum et custodiam mandatorum divinatorum urgent, atque nisi Hebræi se his conformaverint, minantur exilium, quod verè subsequutum est. Sed respicientibus Hebræis quoque prædicunt reditum in patriam, constantiam in religione, tranquillitatem et prosperitatem, ac propagationem cognitionis veri Dei ad omnes gentes, etc. Sic regente Deo vera inter Hebræos religio conservata, et demùm ad alias gentes propagata fuit, ita ut tempore quo Salvator inter homines comparuit, ubique locorum essent plurimi unicum verum Deum colentes. — Cæterum, notatu dignissimum est à Davide divinitus præsignificatum fuisse *Aliquem*, quem sibi longè superiorem prævidit, suumque Dominum ipsiusque divini imperii socium salutavit, quique et in religione summas partes habiturus, et ab Hebræorum summo sacerdote multum diversus futurus, et ad extremos usque terræ fines regnaturus esset, Ps. 2, et 110 (Vulg. 109). Quod ipsum novum, cum religione conjunctissimum imperium divinum, ex eo, quod jam adesset, proventurum, eò sæpius magnificentiusque deinceps descripserunt Prophetæ, quò magis præsens istud imperium ad interitum rueret. Tempus enim adventus Messie jam à Jacobo ceu finis hujus imperii prædictus fuit, Gen. 49, 10.

CAPUT II.

DE REGIBUS EORUMQUE MINISTRIS ET ALIIS MAGISTRATIBUS.

§ 217. *Unctio regum.* — Inauguratio regum hebræorum nomine *unctionis* venit, quia hæc erat præcipuus ejus ritus, 2 Sam. 2, 4; 5, 3; observata autem legitur duntaxat in regibus primis, Saule et Davide, atque deinceps in Salomone et Joascho, quorum jus ad regnum impugnari potuisset, 1 Sam. 10, 24, 25; 11, 15. 2 Sam. 2, 4; 5, 1, 3. 1 Paral. 11, 1, 2. 2 Reg. 11, 12, 20. 2 Paral. 23, 1, 21. Reliquis regibus unctio, quam auctor familie regie receperat, sufficere puta-

batur. In regno Israel reges aliis quibusdam solemnitatibus inaugurabantur, 2 Reg. 9, 15. Unctiones privatæ, quæ à Prophetis peractæ fuisse leguntur, 1 Reg. 19, 10, 2 Reg. 9, 3, conf. 1 Sam. 10, 1; 16, 1, 13, non erant nisi vaticinia symbolica de adipiscendo regno. 1 Reg. 11, 29, 40; 12, 20. 2 Reg. 8, 11, 14. Solemnitates inaugurationis regis, quæ in Bibliis attinguntur, sunt: I. Rex, militibus stipatus, in locum publicum, recentiori ævo in templum ductus, à summo sacerdote ungebatur oleo sacro; quare in regno Israel, ubi oleum hoc deerat, unctio non memoratur, 1 Reg. 1, 32, 34. 2 Reg. 11, 12, 20. 2 Paral. 23, 1, 21. Hinc rex dicebatur *unctus*, et quia erat vicarius Jehovah et à Jehovah designatus, etiam à *Jehovâ unctus*, seu inauguratus, nuncupabatur, 1 Sam. 24, 6, 10; 26, 9, 11, 16, 23. 2 Sam. 13, 22; 23, 1. Habac. 3, 12, etc. An rex quoque gladio cinctus fuerit, ex Ps. 4, non liquet. — II. Diadema capiti aut mitræ regis alligatum et sceptrum quoque ei traditum fuisse videtur, 2 Sam. 1, 10. Ezech. 21, 26. Ps. 45, 7. — III. Pactio quâ conditiones imperii præfiniebantur, atque etiam liber Mosis ei proponebatur; et rex jurabat, se juxta legem Mosis et juxta pactionem gubernaturum, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 3. 1 Paral. 11, 3. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11, conf. Deut. 17, 18. Proceres verò vicissim spondebant obedientiam, et se præstituros quæ promiserant, et hanc sponsionem etiam osculo, fortassè genuum aut pedum, confirmasse videntur. — IV. Inauguratus magnâ cum pompâ, et sub plausibus et acclamationibus populi: *Vivat* (felicitè) *rex*, musicâ quoque resonante, urbem intrabat, et sacrificia offerebat, quæ ad illud jusjurandum pertinuisse videntur, et demùm ad convivium adhibebantur, 1 Reg. 1, 1, 11, 19, 24, 34, 39, 40. 2 Reg. 11, 12, 19. 2 Paral. 23, 11; conf. Matth. 21, 1, 11. Ad lætum hunc urbis ingressum et acclamationes plura Scripturæ loca alludunt. Ps. 47, 2, 9; 83, 1, 2; 97, 1; 99, 1. — V. Rex denique in throno consedit, et gratulationes excepit, 1 Reg. 1, 35; 4, 48, conf. 2 Reg. 9, 15; 11, 19. — In inauguratione Saülis, quùm nec sceptrum, neque diadema, neque thronus adesset, hæc non fuisse observata, vix opus est monere. Pleraque quoque ommissa fuerunt, si victis regem designabat victor, qui ei aliud nomen imponebat, et fidem ab eo jurejurando firmatam recipiebat, ac convivium celebrabat, 2 Reg. 23, 24; 24, 17, 35. 2 Paral. 36, 4.

§ 218. *Vestitus regius, diadema, corona.* — Vestitus regum erat splendidus, et comitatus amplus et magnificus. Ezech. 28, 13, 20. 1 Reg. 4. Vestis erat pannus xylinus albus et purpureus, Luc. 16, 18. Apoc. 18, 12, 16. Reges Mediæ et Persiæ serico usi fuisse videntur, Esth. 6, 8, 10, 11; 9, 15. Inprimis mitra regum erat, et est quoque in Asiâ adhucdum pretiosissima, gemmis et unionibus ornata. Diadema, uti etiam torques et armillas pretiosas, reges perpetuò gestabant; in Persiâ cognati quoque regis, et alii, quibus rex concesserat, diadema quodpiam gerebant, Esth. 8, 8, 15. Erat autem diadema tania duos pollices lata, capiti vel mitræ circumligata, ut frontem et

tempora cingeret, et in occipite connecteretur. Ortum est ex illo fune, quo antiquissimo ævo capilli, et demùm mitræ capiti alligabantur. Color videtur fuisse diversus; regibus Persiæ, teste Curtio VI, 11, diadema erat purpureum albo distinctum. Ps. 89, 40. 2 Sam. 1, 10. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11. — Coronæ quoque usitatæ erant, 2 Sam. 12, 30. 1 Paral. 10, 2. Zach. 6, 11, 14. Ps. 21, 4. Nomen autem hoc non nunquam diadema designare videtur, et etiam ornatum capitis mulierum significat. An coronæ regis antiquiores ejusdem formæ fuerint, non constat.

§ 219. *Thronus.* — Thronus erat sella, crepidine à tergo, et cubitalibus instructa, tantæ altitudinis, ut pedibus scabello opus esset, Curtius V, 7. Gen. 41, 40. Ps. 110, 1. Hæc ratione quoque thronus Salomonis, deauratus et ebore exornatus, 1 Reg. 10, 18, 20, 2 Paral. 9, 17, conformatus fuit, nisi quòd crepido esset in aliquam rotunditatem flexa, et penès utrumque cubitale leonis effigies, symbolum regis, posita esset; locatus erat in pavimento sex gradibus elevato, in quorum quolibet ex utrâque parte leonis consistebat effigies. — Ante monarchiam summus quoque sacerdos sellæ altiori insedissee videtur, 1 Sam. 1, 9; 4, 18. — Cæterum thronus, et ipsa quoque sessio in throno tropicè pro gubernatione et regimine venit, 2 Sam. 3, 10. Ps. 9, 7; 61, 8; 89, 45; 102, 13. Isa. 47, 1, etc. Thronus regum Hebræorum etiam thronus Jehovah appellatur, quia reges Hebræi vicarii erant Dei regis, 1 Paral. 9, 8; aliàs tribuitur Deo, non modò ut regi Hebræorum, sed ut rectori quoque universorum thronus, Job 23, 3, Exod. 17, 16, Isa. 6, 2, 1 Reg. 22, 19, qui junctus כְּרֻבִים, Cherubim sistitur, Ezech., 1, 3, seqq. 2 Reg. 19, 15. 1 Paral. 13, 6. Ps. 18, 11. Figuræ Cherubim operculo arcæ fœderis impositæ, thronum Dei repræsentabant, uti arca, scabellum throni erat, Ps. 99, 55; 132, 7. 1 Paral. 28, 2. Hæc imagines amplificantur, cum cælum dicitur thronus Dei, et terra scabellum pedum ejus, Isa. 66, 1. Matth. 5, 34.

§ 220. *Sceptrum.* — Sceptrum regis Saülis erat jaculum, 1 Sam. 18, 10; 22, 6, prout et Justinus L. 43, C. 3, de antiquiori ævo refert, reges loco sceptri hastam gestasse. Aliàs verò, ut vel, ex Iliade patet, sceptrum erat baculus ligneus (Ezech. 19, 11), longitudine viri vix brevior, et in superiori extremitate globo ornatus, prout in ruderibus Persepolitans cernitur. Hoc sceptrum deauratum, vel, ut Homerus canit, annulis et clavis aureis condecoratum, ortum est ex baculo pastoralis, vel ex baculis, qui ab aliis quoque potentioribus ad pompam gestabantur; Gen. 38, 18. Num. 17, 17. Ps. 23, 4. Sceptrum tropicè præ dignitate regiæ et pro regimine, atque sceptrum rectum pro justâ gubernatione venit, Gen. 49, 10. Num. 21, 17. Amos 1, 5, 8. Jer. 48, 17. Ps. 43, 7.

§ 221. *Mensa regia.* — Mensa regia in Asiâ luxu exorbitat. Permulti ministri ex coquinariâ regis aluntur; hinc venit illa alimentorum multitudo, quæ 1 Reg. 4, 22, 25, quotidie consumpta fuisse refertur. Vasa pleraque sunt, et erant etiam olim aurea, 1 Reg.

10, 21, praesertim in conviviis, quæ frequentia sunt. In his adsunt musici, et saltatrices, quæ 2 Sam. 19, 53, non memorantur. De his omnibus, vel pluribus paucioribusve pro ratione adjunctorum, cogitandum est, ubi leguntur convivia regia, Gen. 40, 20. Dan. 5, 1. Matth. 22, 1, seqq. Marc. 3, 21. Mulieres nonnisi Babylone conviviis regis intererant, et in Persiâ aderat regina, donec viri vino incalescerent, Curtius V, 5. Herodot. I, 199. Dan. 5, 2, 3, 23. Esth. 1, 9; 5, 4, 8; 7, 1. Cæterum Hebræi, quorum rex erat Deus, majoribus festis, ex sacrificiis eucharisticis ad tabernaculum vel Jerosolymæ convivia instituentes, à Deo rege suo de allatis donis quasi convivio excipiebantur; quare sanguis ad pedem altaris effundebatur, et præcipuè quæpiam partes in altari concremabantur.

§ 222. *Regum ratio agendi.* — Reges in Oriente rarè conspiciuntur, neque facilis est ad eos accessus, qui apud Persas illis, qui vocati non erant, sub poenâ capitis interdictus erat, Esth. 4, 11, Herodot. III, 48. Antiquiores autem reges, qui multa ipsimet tractabant, non ad eò semoti vivebant, et ad reges Hebræorum aditus patebat, 2 Sam. 18, 4; 19, 7. 2 Reg. 22, 10. Jer. 38, 7; benè tamen et prosperè verti putabatur, si quis faciem regis videret, Prov. 29, 26, Isa. 53, 17; unde dictio: *Deum videre*, de magnâ felicitate explicatur. — Prodeuntes autem reges Asiae, magno et splendido comitatu stipati sunt. Si itinera in provincias suscipiunt, præcedit, qui adventum summi hospitis, ut viæ, et quæ alia necessaria sunt parentur, annuntiat, et in Persiâ lætus nuntius dicitur, Malach. 3, 1. Isa. 62, 10, 12. Thalmudici Deo quoque tribuunt hujusmodi præcursorem, quem *metatorem* nuncupant, et ex Malach. 3, 1, desumpserunt. Ex Zach. 2, 12, 15; 3, 1; 4, 9, 10. Gen. 16, 10, 14; 22, 16. Exod. 3, 4, 20; 20, 2, 3; 23, 20, 23. Isa. 48, 16; 43, 14, malè collegerunt, hunc metatorem esse supremum et increatum, Deo proximum angelum, qui Patriarchis apparuit, et nomine Dei locutus est, conf. Buxtorffii Lexic. Chald. Thalm. Rabbin. col. 4192. — Sic verò quasi inviti testimonium ferunt Filio Dei, qui juxta plures Patres jam temporibus veteris Fœderis circa hominum salutem occupatus, hominibus apparuit, omniaque pro præparatione in suum adventum disposuit; conf. J. D. Michaelis not. ad Exod. 3, 2, in ejus versione german. vet. Fœd. — Reges Hebræorum prodeuntes asinis et mulis, 2 Sam. 13, 29; 17, 20, 1 Reg. 1, 33, 58, aut curribus vebantur, ante quos milites prætoriani præcurrebant, 1 Sam. 13, 11, 17. 2 Sam. 23, 1. 1 Reg. 1, 5. 2 Reg. 8, 4, 44; 9, 21; 10, 15.

§ 223. *Palatia et horti regii.* — Famam aucupabantur reges ex magnificis palatiis et templis, quæ ædificabant; ex sepulcris saxo excisis; ex hortis, quos plantabant; ex munimentis urbium, quæ exstruebant; et ex aliis, quibus ornabant urbes et inprimis urbem regiam, cui tanta dignitas tribuebatur, ut diceretur, *in eam ascendere, ex eâ descendere*, etsi, ut Babylon, in planitie sita esset; 1 Reg. 12, 27, 28; 22, 2. Esdr. 7,

6, 7. Act. 8, 5, 15, 4, 27; 15, 2; 18, 22; 24, 1, etc. Inprimis magnificentum erat palatium regium, quod jam antiquissimo ævo, uti hodièdum, nomine portæ veniebat, 2 Sam. 15, 2 Dan. 2, 49. Esth. 19, 21; 3, 2, 3; 6, 6, 7.

§ 224. *Veneratio et nomina regum.* — Exod. 22, 27, interdicatur, magistratui etiam clam maledicere, et quamvis lex, nullâ poenâ sancita erat, religiosè tamen observabatur, et reges per magnâ veneratione colebantur, 1 Sam. 24, 4, 15; 26, 6, 20. Læse verò majestatis rei morte plectebantur, 2 Sam. 29, 22; 24, 5, 8. 1 Reg. 21, 10. Non defuerunt tamen, qui reges interimerent, inprimis in regno Israel, in quo mores magis corrupti erant. Magistratus quidem, non solum in poesi, sed nonnunquam etiam in prosâ, Exod. 4, 16; 7, 1; 21, 6, אֱלֹהִים compellabantur, quod ex etymologia est venerandus; regibus verò hoc nomen non fuit tributum. Aliàs usitata erat compellatio *dominus, rex*, à *Jehova inauguratus*, 1 Sam. 12, 3, 5; 24, 7, 11; 26, 9, 11, 16, 23. 2 Sam. 19, 22, 23. 1 Ps. 151, 17. כֹּשֵׁץ erat nomini כֹּלֵל synonymum; quare Isa. 43, 1, Cyrus quoque hoc nomine compellatur. Reges à plerisque gentibus communi quoque nomine compellabantur; à Romanis dicebantur *Cæsares*, ab Ægyptiis recentioribus *Ptolemæi*, ab Amalecitis Agag, 1 Sam. 15, 19, conf. Num. 24, 7; à Philistæis *Abimelech*, 1 Sam. 21, 20, Ps. 34, 1, Gen. 20, 2; 26, 10; à Syris *Adad*, vel *Hadad*, vel *Ben Hadad*, 1 Reg. 21, 1, 29; à Meroensibus reginæ, quas habebant, dicebantur *Candace*, Strabo, p. 281. Dio Cass. LIV, p. 525, conf. Act. 8, 29. Huc autem non pertinet nomen *Pharao*, quod non est aliud nisi *rex*; nec nomen *Darius*, Zendice Eanterafesch vel *Darafesch* דָּרִיֶשׁ, idem ac in Parsi דָּרַרַה, *rex*; ab Herodoto vero VI, 98 exponitur ἐφεστῆς. In poesi jam pastores, jam mariti civitatis, dicuntur, et è contrario civitas jam uxor regis, jam virgo, jam mater civium, etiam vidua, et orba sistitur; hinc Deus quoque, qui Hebræorum erat rex, maritus civitatis, et civitas Hebræa uxor ejus, ad idola verò deficiens, adultera et meretrix nuncupatur.

§ 225. *Officia regis Hebræorum.* — Reges olim propriè erant belliduces, judices, et summi sacerdotes, Gen. 14, 18, 19; hinc vox כֹּהֵן, sacerdotem et simul supremum magistratum civilem significat, Exod. 2, 16; 3, 1, de quo etiam ætate Davidis usurpatur, 2 Sam. 8, 18, conf. 1 Paral. 18, 19. Rex autem Hebræorum ministerium sacrum, tribui Levi et familiæ Aaronis delatum, sibi arrogare non potuit, 2 Reg. 15, 1, seqq. 2 Paral. 26, 16, seqq. Quà vicarius Dei regis verò, obstrictus erat curare, ut omnia ritè secundum legem peragerentur, quod David, Josaphat, Hizkias et Josias egregiè præstiterunt. Judicis et belliducis munus Hebræi à rege quem petebant, 1 Sam. 8, 5; 12, 12, expectabant, conf. 2 Paral. 26, 21, Isa. 16, 5, quod utrumque vel reges ipsi vel per alios, quos eligebant, præstiterunt. Belliduces jam Gen. 21, 22, erant regibus; hinc quoque David, etsi ipse bellidux, non semper bello intererat. Judices inferiores jam ex institutione Mosaicâ aderant, ut rex non haberet, nisi eos

seligere, et ipsis invigilare. 1 Paral. 23, 4; 26, 29, seqq., 2 Paral. 19, 5, 11, atque appellationes ab eorum tribunalibus, suscipere.

§ 226. *Jura regis.* — Reges in Asiâ arbitrarium et illimitatum exercent imperium; olim verò potestas aliquorum, ut regum Phœnicum et Philistæorum, restricta erat. Ità quoque, Deut. 17, 14, 20, regibus leges feruntur; et demùm proceres mox Saûli, et dein Davidi conditiones imperii scripto posuerunt, quas uterque jurejurando in se et successores suos recepit, 1 Sam. 10, 23, 2 Sam. 5, 3, conf. 1 Reg. 12, 1, 18. Accedit, quòd proceres quoque sub regibus magnâ auctoritate pollerent, et Prophetæ, utpote legati Dei regis, devios reges reprehenderent et arguerent. Nihilominus plures regiâ potestate abusi sunt. Ex lege Mosaicâ rex erat vicarius Jehovah, et jure gaudebat, omnia, quæ legi contraria erant, impediendi, atque illa, quæ ad custodiam legis Mosaicæ conducebant, mandandi et exsequendi. Hinc non modò, ut olim iudices, mandata dabant, sed etiam leges ferebant, 2 Paral. 19, 11, Isa. 10, 1, quæ verò nequaquam, ut in Persiâ, erant immutabiles, Esth. 1, 19. Dan. 6, 16. A pœnis, lege Mosaicâ statutis, interdùm dispensasse, ex 2 Sam. 14, colligi potest: id tamen, qui erant religiosi, rarissimè sibi sumebant; quare David, 2 Sam. 21, 1, 14, homicidas vindicibus sanguinis tradidit, et, 1 Reg. 2, 1, 9, alios reos, quos punire ipse non poterat, successori commendavit.

§ 227. *Promulgatio mandatorum et legum.* — Leges Mosaicæ uti mandata Josuæ, c. 1, 11, 12; 3, 2, seqq., per genealogos populo promulgabantur, mandata verò et leges regum per præcones proclamabantur, Jer. 34, 8, 9, Jon. 3, 5, 7, qui Dan. 2, 4, 5, 29, nomine מְדַבְּרִים veniunt. In provincias, urbes et pagos, per cursores mittebantur, 1 Sam. 11, 7. Amos 4, 5. 2 Paral. 36, 22. Esdr. 2, 1. Proclamationes hæ fiebant in portis et foro urbium, Jerosolymæ quoque in templo, ubi copia hominum non deerat; quare et Prophetæ sæpè in templo vaticinia sua, ut edicta supremi regis, promulgabant, et ævo recentiori eruditi et ipse quoque Jesus atque Apostoli ibidem docebant. Jer. 7, 2, 3; 11, 6; 17, 19, 20; 36, 9, 19. Joan. 10, 3. Luc. 2, 56. Matth. 26, 55. Marc. 12, 35. Act. Ap. 3, 11; 5, 12.

§ 228. *Proventus regis.* — A populis, qui armis subacti fuerunt, victores exigebant labores dominicales et tributa, quæ utraque nomine דָּם comprehenduntur, etsi interdùm tributa etiam vocantur dona, Exod. 1, 11. Jos. 16, 10. Isa. 51, 8. A proprio verò populo reges labores non postulabant, et reliqua quoque opera non poterant pro arbitrio exigere, Gen. 47, 19, 27. Herodot. III, 97. In civitate Hebræorum quid regi præstandum esset, singulari pactione definitum fuit, 1 Sam. 10, 23, 2 Sam. 5, 3, quæ nobis tamen ignota est. Proventus regum Hebræorum itaque non nisi ex iis, quæ aliàs in Oriente consueta erant, et ex quibusdam occurrentibus indicibus colligi possunt: I. Dona spontanea, 1 Sam. 10, 27; 16, 20. II. Greges regum, 1 Sam. 21, 7, 8. 2 Sam. 13, 23. 1 Paral. 26,

10; 32, 28, 29, conf. Gen. 47, 6. III. Agri, vineæ et horti olivarum regii, qui ex regionibus incultis parabantur, vel ex bonis perduellium fisco cedebant, et à mancipiis, fortè etiam à populis subactis colebantur, 1 Reg. 21, 9, 16. Ezech. 46, 16, 18. 1 Paral. 23, 28. 2 Paral. 26, 10. 2 Sam. 16, 4. IV. Hebræos regibus suis quæpiam tributa promississe, apparet ex 1 Sam. 17, 25, fortassè decimas, quas alii quoque populi regibus pendebant, 1 Sam. 8, 15. Has curasse videntur præfecti, qui 1 Reg. 4, 6, 9, 1 Paral. 27, 25, memorantur. Salomo aliquid amplius exegisse videtur, quod, post mortem ejus, Hebræi minui volebant, 1 Reg. 12, 18. 2 Paral. 17, 5. Aliquid in pecuniâ quoque paratâ, regi tributum fuisse videtur, quod nomine בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ veniebat, 2 Paral. 17, 5, conf. Ezech. 45, 13, 18. V. A devictis populis non modò pretiosissima præda regi cedebat, ex quâ David thesauros suos collegit, sed tributa quoque pendebantur, quæ etiam dona dicebantur, et partim in paratâ pecuniâ, partim verò in proventibus rei pecuariae, et rusticæ exigebantur, 1 Reg. 5, 1 Ps. 72, 10, Paral. 27, 5. VI. Denique vectigal mercatorum, qui per regionem Hebræorum transibant, 1 Reg. 10, 15. — In Persiâ non, ut Strabo p. 735, ex Polyerito refert, Darius Hystaspis fuit auctor tributorum, sed jam Darius Medus, seu Cyaxares II, tributa exegit, Dan. 6, 2, 3, quæ dein post pseudo-Smerdem, qui tributis ad tres annos renuntiaverat, per Darium Hystaspidem restaurata, et demùm per Xerxem aucta sunt. Esth. 10, 1. His accedebant, quæ ex rebus naturalibus pendebantur, et telonium Esdr. 4, 13, 19, 20.

§ 229. *Magistratus regii.* — Introductâ monarchiâ, principes tribuum, capita familiarum, genealogi et iudices auctoritatem suam retinuerunt, atque senatum urbium constituebant, 1 Reg. 12, 1, 24, 1 Paral. 23, 4; 26, 29, seq. 28, 1, 29, 5. Attamen genealogi et iudices designabantur à regibus, ut diversi alii regii præfecti, quorum præcipui sunt, I. Consiliarii regis, 1 Reg. 12, 6, 12. 1 Paral. 27, 32. Isa. 3, 2; 19, 11, 15. Jer. 26, 11; 36, 13, 27. II. Ad hos pertinent quoque prophetæ, à piis regibus consulti, 2 Sam. 7, 2. 1 Reg. 22, 7, 8. 2 Reg. 19, 2, 20; 22, 14, 20. Alii, ut reges ethnici, in consilium vocabant hariolatores et pseudoprophetas, 1 Reg. 18, 22; 22, 6, conf. Exod. 7, 12, 8, 14, 15. Dan. 1, 20; 2, 2; 4, 48. Jer. 27, 9. III. Cancellarius, qui omnia, quæ in regno contingebant, ad regem referebat, et hæc, prout quoque illa, quæ rex gerebat, dicebat, aut jubebat, litteris mandabat, 2 Sam. 8, 16; 20, 24. 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 18, 18, 37. 1 Paral. 19, 15. 2 Paral. 32, 8. Isa. 36, 3. Esth. 3, 12; 6, 1; 10, 2; conf. Herodot. VI, 100, VII, 9, VIII, 90. IV. Summus quoque sacerdos magistratibus seu consiliariis regis accensetur 2 Sam. 8, 17. 1 Paral. 18, 17, quod theocratia consentiebat.

§ 230. *Ministri aulici.* — Ministri aulici in Oriente, magno numero esse solent, quorum præcipui sunt: I. שְׂרֵי הַרְבֵּשׁ, 1 Paral. 27, 25, 31, qui 1 Reg. 4, 5, 7, 19, בְּצִבִּים, et 1 Reg. 20, 15, יִשְׂרָיִל הַבְּדִיחִית, dicuntur, et proventus ad mensam regis spectantes, curabant, non confundendi cum illis, qui tributa exige-

bant, 1 Reg. 4, 6. II. אשר על הבית נגיד על הבית aut אשר על הבית, gubernator aulae, qualis ditioribus quoque erat servus senior seu oconomus; hic ministris aulicis imperabat, et curabat quae ad aulam spectabant, 1 Reg. 4, 6; 18, 3. 2 Reg. 18, 18. 2 Paral. 28, 7. Isa. 36, 3; 37, 2; 22, 15, seq. In signum sui muneris singularem vestitum, cingulum pretiosum, et elegantem clavem super humerum gestabat, Isa. 22, 23. III. על המלחה אשר, praefectus cubiculo vestium, quas rex donabat illis quos honorare volebat, 1 Reg. 10, 22. IV. רעהו רב, amicus regis, seu quocum rex familiariter conversabatur, qui interdum simul magistratum regni, vel officium aulicum administrabat, 1 Reg. 4, 5. 1 Paral. 27, 33. — Ast 1 Machab. 10, 65; 11, 26, 27, amicus regis dicitur, qui praestabat, quod rex volebat, et ei proximus erat. V. Milites praetoriani, in Aegypto et Babylone טבדים; i. e., *mactatores*, et sub Davide כרתי *extirpatores* dicti, Gen. 37, 36; 39, 1. 2 Reg. 25, 8, 10, 11, 20. 2 Sam. 20, 23; 22, 17. 1 Reg. 1, 38; 2, 25, 34, 36. Parebant praefecto, qui שר הטבדים et שר רב הטבדים dicebatur, Gen. 40, 3, 4; 4, 10, 12. Jer. 39, 9, 11; 40, 1, 5; 41, 10; 43, 6; 52, 12, 20. Dan. 2, 14, 15. Nomen indè ducebant, quòd sententias mortis, ab ipso rege pronuntiatas, exsequebantur. Sub Davide etiam פליטי, *celeris*, atque sub Saule et demum post Davidem רצים, *cursores*, nuncupabantur: nam etsi milites erant, qui vigiliis aulae agebant, simul tamen mandata et leges regias in loca dissita ferebant, et ad pompam quoque antè rhedam regis currebant; dubio procul etiam, quandò rex cum uxoribus prodibat, viros de viâ pellebant, prout nunc in Oriente mos est, 2 Sam. 15, 1. 1 Reg. 14, 27. 2 Reg. 10, 15. Sub monarchiâ persicâ cursores regii singularem ordinem constituiebant, et, ut ab omnibus noscerentur, pugionem, *Changjar* dictum gestabant; jure enim gaudebant, quemlibet obvium cogendi, ut ipsis jumentum cederet, aut se ducem viæ praeberet, quod dicebatur ἀγγαρεύειν, *angariare*, Matth. 5, 41; 27, 32. Marc. 15, 21. Reges Asmonæi, et demum Herodes ejusque filii, milites praetorianos alebant peregrinos, qui spiculum gestabant, et hinc σπικουλαγωγοί nuncupabantur, Marc. 6, 27.

§ 251. *Gynaeconitis regum.*—Comitatu regio accensenda quoque est gynaeconitis; nam magnâ ex parte solùm ad pompam spectat. Lex Mosaica quidem Deut. 17, 17, hanc licentiam coercuit; sed reges, et imprimis Salomo, periculum à multitudine uxorum impendens, minimè curabant, 1 Reg. 11, 1, 3. 2 Paral. 11, 21; 13, 21, nec sumptibus parcabant, quos mundus muliebris, et eunuchi, praesertim nigri ad custodiam feminarum necessarii, requirebant; hi enim omnes, quum Hebraeis castratio, Lev. 22, 24, Deut. 23, 1, interdicta esset, ex aliis gentibus magno pretio emendi erant, 1 Reg. 22, 9; 24, 12, 15. 2 Reg. 8, 6; 9, 32, 33; 20, 18; 25, 11. Jer. 23, 25; 19, 2; 38, 4, 7; 39, 16; 41, 16. Quae in gynaeconitide adsunt ancillae, rege id volente, pellices fiunt. Successor regis est quoque haeres gynaeconitidis, cã tamen non utitur. Hinc Adonias, qui Abisag, Davidis pellicem, etsi intactam, uxorem

postulavit, tanquàm seditiosus, supplicio affectus est, 1 Reg. 2, 13, 15. Etsi autem rex illimitatâ et herili in gynaeconitidem potestate utitur, uxor tamen, quae regi praeter ceteris in amore est, et quàm maximè mater regis permulta et quidem politica quoque negotia evincit 1 Reg. 11, 3. 2 Paral. 21, 6; 22, 3. Hinc in libris Regum et Paralipomenon ubique mater regis nominatur, et à Jeremiâ c. 29, 2, consiliariis regis accensetur.

§ 252. *Ministorum ratio agendi cum rege.*—Quum rex in Oriente inaccessibilis sit, illi qui quidpiam petunt, vel accusationem, aut appellationem deferunt, fibellum exhibent alicui ministro, qui regi tradat, 2 Reg. 4, 13, vel, nullo suscipiente, regi in publicum prodeunti porrigant. Si verò incolae alicujus provinciae praesidem suum accusant, plures centeni, ad gynaeconitidem congregati conclamant, vestes suas lacerant, et pulveres in aerem spargunt, donec rex misso nuntio causam quae erat, Exod. 5, 15, 19. Ad reges Hebraeorum, uti jam monuimus, facilius erat accessus, 2 Sam. 14, 2, 3. — Qui autem regem adibant, etiam ministri, praemissâ adoratione, sicut servi coram domino suo, stabant; hinc *stare coram rege*, idem est ac munere regio fungi, Gen. 41, 46, 1 Sam. 22, 6, 7, 1 Reg. 10, 8; 12, 6, 8. Dan. 1, 18, quae expressio etiam de sacerdotibus et Levitis, ministris Dei Regis, et de cultu divino usurpatur, Deut. 10, 8; 17, 12. 1 Reg. 8, 4. Jer. 15, 1; 18, 20; 28, 5. Ps. 24, 3. Marc. 11, 15. Luc. 18, 11, 15. Ministri et magistratus regii, penitentiâ ab arbitrio regis pendebant; sed ipsi vicissim subditos pro arbitrio tractabant; hinc illæ querelae prophetarum de oppressionibus et violentiis. Omnes ministri nomine *servorum regis* veniebant, et ipsi se quoque hoc nomine nuncupare amabant, prout in Oriente adhuc usitatum est, atque huic denominationi annexi solet gloria promptae obedientiae, quae prompta omnino est, etsi mandata regis injusta sunt. — Qui in Oriente regios proventus curant, rationibus reddendis vix subsunt; si autem hæ petuntur, jam argumenta fraudis in promptu sunt, et exitium ferè certum est, Luc. 16, 2. — In Persiâ, regii magistratus provinciarum, quotannis visitabantur à legato regio qui, exercitu instructus, examinabat conditionem provinciae, et praefectorum rationem agendi.

§ 253. *Magistratus in exilio et post exilium.*—Hebraei in exilio et post exilium retinebant capita familiarum, et principes tribuum, qui sub imperio praefectorum regiorum gubernabant suas tribus aut familias, Ezech. 14, 1; 20, 1, 8. Esdr. 1, 5; 2, 6; 4, 3; 5, 5, 6, 8. Neh. 2, 16; 4, 13; 6, 17, 18. Joachimum, et demum Schealtielem (Salathielem) et Zorobabelem à Judæis habitos fuisse principes exsultantium, verosimillimum est. In aliis regionibus proprios habebant magistratus, et supremus in Aegypto *Atabarchus*, in Syriâ verò *Archon* dicebatur. In imperio romano praerogativâ quoque gaudebant, lites civiles deferendi arbitris, quorum sententiam praetor exsequi tenebatur; Cod. L. I. T. 9, l. 8, de Judæis. Hinc Paulus 1 Cor. 6, 1, 7, Christianis, qui tum Judæis accensebantur,

Act. 23, 24, vitio vertit, quòd causas suas coram prætore disceptabant, et non potius arbitris deferebant.

§ 234. *Tetrarchæ*.—Regno Judæorum demùm rursus collabente, quæpiam provinciæ acceperunt tetrarchas. Origo hujus dignitatis à Gallis descendit, qui, factâ irruptione in Asiam minorem, à rege Bithyniæ obtinuerunt eam regionem, quæ posthæc ab ipsis Galatia nuncupata fuit; tres tribus constituiebant, quarum quælibet divisa erat in quatuor partes seu tetrarchias, quæ suis tetrarchis parebant, ipsi verò tetrarchæ regi subjecti erant. Hæc nuncupatio, quæ propriè dicit magistratum summum quartæ partis alicujus tribus sub summo imperio regis, dein extensa fuit ad alios supremos præfectos, alicui regi, vel Cæsari subjectos, etsi non imperarent quartæ parti tribus aut populi. Tales tetrarchæ fuerunt Herodes Antipas et Philippus, Matth. 14, 1. Luc. 9, 7. Act. 13, 1. Etsi autem à rege vel Cæsare dependebant, potestate tamen regiâ gubernabant suos, dignitate verò cedebant ethnarchis, qui quidem regis nomine non utebantur, à subditis tamen hæc honoris compellatione colebantur, ut Archelaus Matth. 2, 22. Joseph, Archæol. XVII, 11, 4.

§ 235. *Procuratores romani*.—Quùm Judæa post Archelaum ethnarcham, et rursus post Herodem Agrippam regem, in formam provinciæ romanæ redacta esset, gubernabatur à procuratore, qui in novo Fœdere ἡγεμῶν, à Josepho Fl. verò ἐπίτροπος nuncupatur. Procuratores hi erant jam equites romani, jam liberti Cæsaris, uti Felix Act. 23, 24 26; 24, 3, 22, 27, qui, teste Suetonio in Claudio 28, Cæsari in paucis charus erat, sed provinciam pessimè administrabat, quod Tacitus Hist. V, 9, confirmat. Libertus quoque, teste Herodiano IV, 8, 11, fuit Festus, Act. 24, 27; 25, 12; 26, 24, 25. Hi præfecti non à senatu, sed à Cæsare in eas provincias, quæ in limitibus imperii sitæ et Cæsari reservate erant, mittebantur, ut tributa exigere, justitiam administrarent, et tumultus compescerent. Quipiam à proximo quidem proconsole aut præside dependebant, ut procuratores Judææ à præside Syriæ; magnâ tamen auctoritate, et jure quoque vitæ et necis gaudebant. Procuratores Judææ, tributa quidem per magistratus Judaicos colligi curabant, cætera verò ipsi administrabant, non rarò tamen alios quoque in consilium adhibebant, Act. 23, 24, 36; 24, 1, 10; 25, 23. Præsidium eorum erant sex militum cohortes, σπείραι, quarum quinque erant Cæsareæ, ubi procurator residebat; et una Jerosolymæ in palatio Herodis et in arce Antonia excubabat, ex quâ dominabatur templo, Act. 10, 4; 21, 52. Hi milites sententias procuratoris exsequabantur, et tumultus compescebant, Matth. 8, 5; 27, 27; 28, 12. Joan. 19, 2, 25. Marc. 15, 26. Majoribus festis, quibus ingens Jerosolymæ erat confluxus hominum, procurator ipse Jerosolymam veniebat, ut orto fortè tumultu, mox præsens, mediis convenientibus uti posset, Matth. 27, 2, 65. Joan. 18, 29; 19, 38.

§ 236. *De vectigalibus et semisiclo templi*.—Vectigalia provinciarum conducebantur ab equitibus roma-

nis, qui inde *publicani*, ἀρχιτελώναι aut τελωνάρχαι, dicebantur, et in provinciis conductis suos habebant portitores, seu exactores vectigalium, qui τελῶναι dicebantur. In Judæa vectigalia etiam Judæis locabantur, qui demùm prærogativâ equitum romanorum gaudebant, Luc. 19, 2. Josephus de Bello II, 14, 9. Portitores eorum, τελῶναι, qui in Vulgatâ dicuntur *publicani*, commorabantur in portibus et in viis publicis, ubi telonium, τελώνιον, erat, et perquirebant, quæ adducebantur, Matth. 9, 9. Marc. 2, 14. Luc. 5, 27, 29. Hi portitores, teste Cicerone, procliviores erant ad ampliùs exigendum, quàm ad fallendam fidem dominis suis promissam; hinc ubique, præsertim autem in Judæa exosi erant, et peccatoribus publicis accensebantur Luc. 5, 13. Marc. 2, 15, 16; conf. Thalmud. Baba kama c. 10, 113, col. 1. Nedarim c. 3; quare Pharisei illis non communicabant, et Jesu vitio vertebant, quòd cum eis mensæ accumbebat, Matth. 5, 46, 47; 9, 10, 11; 11, 19; 18, 7; 21, 31, 32.—A vectigali et tributo regibus, tetrarchis et ethnarchæ præstando, atque à censu romano distinguendus est semisiclus, qui post exilium, ex loco Lev. 30, 11, seq. pravè explicato, introductus fuit, ut à quolibet Judæo adulto quotannis templo solveretur. Pendendum autem erat numisma Judaicum, ad quod Jesus Matth. 22, 17, 19. Marc. 12, 14, 15, collineat; hinc, ut Thalmudici Schekalim I, 1, 3, dicunt, à 15 adar sedebant in templo nummularii, κολλυθισται, qui monetas romanas et græcas semisiclis judaicis permutabant; quùm autem lucrum, quod inde petebant, usura esset, quæ Deut. 23, 20, 21, inter Judæos vetita fuit, à Jesu templo expulsi sunt, Matth. 21, 12. Marc. 11, 15. Joan. 2, 15. In alias urbes mittebantur legati, qui semisiclum exigebant, Matth. 17, 25, et quidem mense adar, si Thalmudicis, Schekalim I, 1, 3, fides est, ubi addunt, die 25 adar pignus acceptum fuisse ab illis, qui semisiclum nondùm solverant. Judæi in regionibus exteris hanc pecuniam, quotannis collectam, mittebant Jerosolymam. Hinc confluebant enormes illæ templi divitiæ, Joseph. Archæol. XIV, 7, 2. Cicero pro Flacco 28.

CAPUT III.

DE JUDICIIS ET POENIS.

§ 237. *Judices*.—Ex lege Mosaicâ per omnes urbes erant iudices, qui etiam pagis adjacentibus jus dicebant; appellationes verò et causæ graviore ad summum iudicem seu rectorem reipublicæ, et, ejus defictu, ad summum sacerdotem, Deut. 17, 8, 9, et demùm ad regem spectabant, qui in casibus difficilioribus sententiam summi sacerdotis rogasse videtur. Post exilium rursus iudices inferiores et superiores designati sunt, Esdr. 7, 25, causæ verò graviore et appellationes deferebantur ad præfectum provinciæ, vel ad summum sacerdotem, donec ætate Machabæorum supremum tribunal institueretur, quod primùm sub Hyrcano II memoratur, Joseph. Archæol. XIV, 3, 9, et non est confundendum cum consiliariis, qui Mosi ad gubernationem rerum publicarum præsto erant, et nequaquam iudicium officioungebantur.

§ 238. *Synedrium*. — Hoc, ætate Machabæorum institutum tribunal, seu *Synedrium*, Thalmudicis *Sanhedrin* dictum, compositum erat 72 iudicibus. Præses, שׂוֹרֵר vel שׂוֹרֵרֵי דִּינֵי אֱבֵרֵי ferè semper erat summus sacerdos, secundus בִּיַּת דִּי אֱבֵרֵי et tertius דִּי אֱבֵרֵי, quorum ille ad dexteram, hic ad sinistram præsidis consedissee dicitur. Conf. Matth. 20, 22. Assessores erant triplicis generis. I. Ἀρχιερεῖς, summi sacerdotes, qui in novo Fœdere et à Josepho Fl. sæpius plures commemorantur, et partim sacerdotes erant, qui summo sacerdotio functi fuerant; partim verò principes 24 classium sacerdotum, qui hæc honoris compellatione gaudebant. II. Πρεσβύτεροι, seniores, nempe principes tribuum vel capita familiarum. III. Γραμματεῖς, scribæ seu eruditi. Nequaquam autem omnes eruditi aut omnes seniores erant assessores Synedrii, sed soli illi qui hoc munus, vel electione, vel nominatione regiâ, obtinuerant, quare perpetuò junguntur πρεσβύτεροι καὶ γραμματεῖς, *seniores et scribæ*, Matth. 26, 57, 59; 27, 3, 12, 20, 41. Act. 4, 5; 6, 12. Huic tribunali fuisse notarios et apparitores, Thalmudicis facillè credimus; de loco autem concessus, quem in templo fuisse statuunt, litem eis movet Josephus, qui de Bell. V, 4, 2, VI, 6, 3, βούλην et βουλευτήριον cum archivo, in castello Sion versùs templum, memorat. Ast in iudicio de Jesu, assessores præproperè in palatio summi sacerdotis congregati fuerunt, Matth. 26, 3, 57. Joan. 18, 24. A Thalmudicis dicuntur consedissee in orbem semicirculi, ut præses cum duobus propræsidibus suis medium locum occupaverit. In pavimento, tapete strato, vel in subjectis culcitis, cruribus plexis, prout in Oriente moris est, consedissee aliunde intelligitur. — Ad hoc tribunal pertinebant appellationes et aliæ causæ gravissimæ, ad quas Thalmudici, Sanhedrin I, 5, X, 89, referunt quoque quæstionem, an quispiam sit pseudopropheta, conf. Luc. 13, 33. Ætate Jesu limitata quidem per Romanos erat potestas; mittebat tamen legatos ad synagogas exteras, Act. 9, 2, et jure gaudebat, supplicium decernendi, exsequendi verò potestas ei adempta erat, et ad procuratorem romanum spectabat. Joan. 18, 31, Sanhedrin, p. 24, col. 2; Pilatus enim Joan. 18, 31; 19, 6, solum hoc unico casu, jus executionis illi obtulit. Lapidatio verò Stephani, Act. 7, non à synedrio executioni mandata, sed in tumultu peracta fuit. Jacobus, frater Joannis, Act. 12, 2, sententiâ regis Herodis Agrippæ interfectus est. Summus sacerdos Ananus quidem Jacobum fratrem seu cognatum Jesu, aliosque ad lapidationem condemnavit, verùm id absente procuratore factum, et ab ipsis Judæis improbatum fuit.

§ 239. *Alia tribunalia ætate Christi*. — Josephus Fl. Arch. IV, 8, 14, refert, in quâlibet urbe fuisse tribunal septem iudicum cum duobus apparitoribus levitis, et id pro institutione Mosaicâ venditat; ast, quod suo ævo usitatum vidit, incautè in antiquius ævum transtulit. Hæc tribunalia, quæ minoris momenti causas decidebant, κριταί, *iudicium*, dicebantur. Quod Thalmudici de synedrio 23 iudicum, et de alio trium iudicum referunt, Josephus ignorat. Illa synedria 23

iudicum, non sunt nisi tribunalia synagogarum, quæ Joan. 16, 2. 2 Cor. 11, 24, memorantur, et solas causas religionis tractabant, nec aliàs poenas quàm 40 ictus minùs uno, infligebant. Synedria autem trium iudicum sunt arbitri, quos leges romanæ Judæis in causis civilibus concedebant, quod ipsi Thalmudici produunt, scribentes, alterum iudicem ab accusatore, alterum à reo, et tertium ab utroque eligi, Sanhedrin 5: id enim erat arbitrii.

§ 240. *Tempus iudiciorum*. — Tempus, quo causæ foro agebantur, erat matutinum, Jer. 21, 12. Ps. 101, 8. Thalmudici Sanhedrin IV, interdiciunt, ne iudicia capitis noctu agantur, et ne unâ eademque die examen instituat, sententia feratur, et executioni mandetur, et jubent, ut executio saltem in sequentem diem differatur, quæ omnia in tumultuario de Jesu iudicio neglecta fuerunt, Matth. 26, 57. Joan. 18, 13, 18. Quod enim recentiores Judæi fabulantur, Jesu 40 dies relictos fuisse, antiquiores eorum contribules ignorant. Diebus festis iudicia agi, pluribus locis Thalmudis prohibetur; ast id fini poenarum capitalium, Deut. 17, 13, expresso, *ut omnis populus Israel audiat et timeat*, non congruit; nec verendum est, ne per iudicia, quæ in theocratia erant Dei, profanaretur festum. Judæi Matth. 26, 5, diem festum declinare student, ne tumultus oriatur in populo; occurrente autem demùm traditore, hanc quoque sollicitudinem dimiserunt.

§ 241. *De foro seu loco iudiciorum*. — Iudicia antiquiori ævo agebantur in januis urbium, quæ ad id adaptatæ erant. Publica igitur erant; nam non tantùm ingredientibus et egredientibus, sed etiam ad nundinas et ad tempus fallendum congregatis patebant, Gen. 23, 10 seq. Deut. 21, 19; 25, 6, 7. Ruth. 4, 1 seq. Ps. 127, 5. Prov. 22, 22; 24, 7. Id quoque post exilium observabatur Zach. 8, 16. Græcis forum, ἀγορά, erat quoque locus nundinarum, et ipse etiam areopagus, ἄρειος πάγος, *collis Martius*, primùm non erat nisi collis, in quo quondam Marti jus dictum fuisse ferebatur, Act. 17, 19. In hoc foro Græci quoque conveniebant, ut candidatos et magistratus examinarent seu *probarent*, quod dicebatur δοκιμαζέτω, conf. 1 Cor. 11, 28, ubi congregatio civium, ἐκκλησία, erat vel σύμκλητος, quæ extra ordinem convocabatur, vel κύρια, quæ statutis diebus, ἡμέραις κυριαίς, nempe intra 35 dies quater, conveniebat.

§ 242. *Forma iudicii*. — Iudicia olim erant ubique summaria, exceptâ Ægypto, ubi actor litem scripto intentabat, reus scripto respondebat; actor replicabat, et reus responsum suum duplicabat. Diod. Sic. I, p. 76, conf. Job 44, 17; 31, 25. In Ægypto iudex quoque codicem legum coram se habebat, quod adhuc in Oriente consuetum est, conf. Dan. 7, 10. Lex Mosaica tamen formam iudicii summariam, quæ apud populum nomadem obtinebat, non immutavit; frequenter autem inculcatur, iudicium esse forum Dei, ideòque studium partium vitandum esse; et severè interdicitur dæna, quæ iudices pervertunt, Exod. 22, 20, 21; 23, 1, 9. Lev. 19, 15. Deut. 24, 14, 15. Cautum quoque fuit, ne poenæ corporales et capitales, uti in aliis

gentibus, ultra reum, in parentes aut filios, extendantur, Exod. 23, 7. Deut. 24, 16; conf. Dan. 6, 25. Lex hæc saluberrima demùm à regibus neglecta fuisse videtur, 2 Reg. 9, 26, etsi aliàs forma iudicii, etiam contra innocios, quos regia potestas sublato volebat, observaretur, 1 Reg. 21, 7, 16. Talibus regum exemplis facilè inducebantur iudices ad imitationem; hinc illæ prophetarum de iniustitiis querelæ. Quæ de formâ iudicii nota sunt; ad sequentia redeunt. 1° Actor et reus se sistebant iudici vel iudicibus, Deut. 25, 1, qui pavimento, tapete culcitis strato, plexis cruribus insidebant; aderat, recentiori saltem ævo, notarius, qui prout adhucdùm in Oriente consuetum est, sententiam et alia acta, uti contractus, scribebat, Isa. 40, 1, 2. Jerem. 32, 1, 14. Judæi asserunt, præsi Synædrii adfuisse duos notarios, alterum ad dexteram, qui sententiam absolutionis, et alterum ad sinistram, qui sententiam condemnationis scribebat, conf. Matth. 25, 33, 46. Apparitorem adfuisse, aliunde intelligitur. 2° Actor et reus stabant, et quidem actor ad dexteram rei, qui saltem post exilium, in causis gravioribus veste lugubri indutus, et comâ incultâ comparebat. Actor dicebatur *satan*, i. e., *adversarius*, Ps. 106, 6, 7. Zach. 3, 1, 3. 3° Causa plerùmque testibus juratis agebatur, vel etiam actor, aut reus in ipsis quoque iudiciis captis, à iudice ad iurandum adstringebatur, Jos. 3, 19. 1 Sam. 14, 37, 40. Matth. 26, 63. Testes saltem duo, et numerato actore, tres requirebantur, qui separati in præsentia tamen rei, audiebantur. Num. 35, 30. Deut. 17, 1, 15. Matth. 26, 59. Argumenta ex documentis quoque aliis ducebantur, quò pertinebant scripti contractus emptionis et venditionis, quorum duo exemplaria, alterum obsignatum, alterum apertum, exarabantur, prout adhuc ætate Hieronymi usitatum fuit. Jer. 32, 10, 13. 4° Sortem in iudicio quoque locum habuisse, liquet ex Prov. 18, 18; sed dubio procul non nisi consentiente actore et reo. Sors sacra, Urim et Thummim, olim ad detegendos quoque reos adhibita fuit, Jos. 7, 14, 24. 1 Sam. 14. 5° Sententia mox post examen pronuntiabatur, et sine dilatione, etsi de capite agebatur, executioni mandabatur. Jos. 7, 22, seq. 1 Sam. 22, 18. 1 Reg. 2, 23.

§ 243. *Carceres et quæstio seu tormenta.* — Celerrima itaque erat administratio iustitiæ, quare carceres necessarii non erant, uti adhucdùm in Persiâ, apparitores reum duntaxat in quodam cubili iudicis custodiunt, conf. Gen. 40, 3, 4. Cippius, qui Job 13, 27; 33, 11, occurrit, ex Ægypto depromptus est. Apud Hebræos rei primitus custodiebantur, Lev. 24, 12, et quidem non rarò in cisternis aquâ vacuis; unde carceres nomen *fovea*, traxerunt, Gen. 40, 15. Exod. 12, 19, qui Gen. 39, 20, nomine, ut videtur Ægyptio בית הסוד, veniunt, aliàs autem aliter dicuntur Eccles. 4, 14, Jerem. 37, 15. 1 Reg. 22, 27. 2 Reg. 25, 29. Jerem. 37, 4; 52, 31; 1 Paral. 16, 11; et Isa. 42, 7; 24, 20. Ps. 142, 8. Multa hæc nomina argumento sunt, carceres Hebræis recentioribus fuisse frequentes, et non modò ad asservationem reorum, sed etiam ad penam adhibitos, Jer. 37, 15, 20. Qui carceribus

mandabantur, catenis, etiam æreis vinciebantur, Jer. 40, 4; 52, 11. Ps. 105, 18; 107, 10. Judæi post exilium, exemplo aliarum gentium, etiam debitores carceribus includebant, et, prout nunc in Oriente mos est, per apparitores βαρύντες verberibus castigabant, Matth. 5, 26; 18, 28, 34. Ita quoque tormenta, βαρύναι, quibus veritas à reis exigebatur, recentiori ætate à Græcis mutuati sunt, Sap. 2, 19. Diversa horum tormentorum genera in tractatu de Machabæis, qui Josephi operibus adjectus est, recensentur. — Romani quospiam captivos catenis utrâque vel unâ saltem manu militi connectebant, atque hi in proprio domicilio permanebant. Act. 28, 16. Seneca Epist. 5, et de Tranquill. c. 20. Custodibus carcerum non rarò pœna reo, qui elapsus fuit, imminens, irrogabatur.

§ 244. *Causæ debitorum.* — Creditores sibi securitatem debiti pignore, hypothecâ, vel etiam sponsore procurabant; cautum autem erat, I, ne creditor, pignus petens, domum debitoris ingrederetur, ut quidquid arrideret, sumeret, sed ante ostium exspectaret, donec debitor illud, quo carere facilè posset, pignus traderet, Deut. 24, 10, 11, conf. Job. 22, 6; 24, 3, 7, 9; II, ne mola aut lapis molaris, vel superindumentum in pignus traditum, per noctem retineatur; hæc verò pro omnibus rebus aliis, quibus debitor non facilè carere poterat, in exemplum nominantur. Exod. 22, 25, 26. Deut. 24, 6, 12; III, ne debita anno sabbatico ab Hebræo, qui vervactum agens, reditus non habebat, exigantur; quare hic annus quoque *dilatatio*, *remissio*, dictus fuit, Deut. 15, 1, 11. Aliàs debitore non solvente, ager aut domus ejus vendebatur; plerùmque autem agri creditoribus usque ad annum Jubilæum venditi fuisse videntur, Prov. 31, 16. Si hæc non aderant, vel non sufficiebant, debitor cum uxore et liberis, in servitutem vendebatur. Prov. 22, 27, Mich. 2, 9; si verò sponsor intercesserat, hic ad solutionem iisdem mediis urgebatur; unde monetur Prov. 6, 1, 4; 11, 15; 17, 18; 22, 26, ne quis facilè debitori coram creditore manum porrigat, id est, pro eo spondeat. Lex Mosaica autem non statuit, anno sabbatico vel Jubilæo, debita extinguere, seu novas tabulas fieri. Si Josephus Arch. III, 12, 1, de anno Jubilæo id asserit, testatur duntaxat de suâ ætate. Nehemias verò c. 5, 1, 12, ad sublevandos pauperes, novas tabulas extra ordinem evicit.

§ 245. *Usura.* — Exod. 22, 24. Lev. 25, 35, 37, cavetur ne à pauperibus accipiatur usura pro mutuâ pecuniâ vel pro frumento; quia verò lites oriebantur, quisnam pauper habendus esset, lex demùm Deut. 23, 20, 21, ad omnes Hebræos extendebantur, et usura tantùm à peregrinis permissa fuit; quare ad mutuum Hebræis dandum, tanquàm ad singulare opus charitatis, hortatur Moses Deut. 15, 7, 11; 24, 13. Hinc passim celebratur, qui mutuum dat, nec recipit usuram, Ps. 15, 5; 37, 21, 26; 112, 5. Prov. 19, 17. Ezech. 18, 8.

§ 246. *Pœna levissima.* — Deliberatæ transgressioni legum cæremonialium, excisio è populo, de quâ paulò post dicemus, constituta erat: qui autem errore, præ-

cliptantiâ vel indeliberatè legem cæremonialem vel etiam certas leges naturales civili pœnâ sancitas, transgressus fuit, sacrificio se ab excisione redimere poterat, si suâ sponte ad se rediit, et se timore excisionis liberare voluit, Num. 15, 27, 31. Ita peccatores invitabantur, ut in se redirent, læso satisfacerent, et emendarentur. Id verò valebat de aliquibus duntaxat peccatis, quæ dividuntur in peccata et in delicta; pro peccatis sacrificium pro peccato, quod æquè הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, dicitur et pro delictis sacrificium pro delicto, עֲשָׂה dictum, statutum erat. Discrimen paulò obscurius est; ex Lev. 4, 5, id modò elucet: peccata hoc sensu strictissimo, esse transgressiones legum negativarum, non sine testibus admittas; delicta autem esse transgressiones legum affirmatarum sine omni teste commissas; in adulterio enim cum ancillâ, Lev. 19, 20, 22, spectatur intermissio redemptionis ex servitute. Pœna erat, quòd reus jacturam victimæ faciebat, et, non quidem peccatum, sed delictum super caput animalis ad suam confusionem confitebatur, et, si neglexerat restitutionem injustè partorum, non modò aliena restituebat, sed etiam quintam partem pro indemnitate addebat, Lev. 6, 1, 5. Num. 4, 5, 10; restitutio enim domino, vel ejus hæredibus, vel horum defectu sacerdoti, tanquàm mini tro Jehovæ, præstanda, semper ad amissim exigebatur; quare, ut res notissima, in novo Fœdere non commemoratur Eph. 4, 28.

§ 247. *Mulcta*. — Mulcta alia ad arbitrium læsi, alia ad æstimationem arbitri, et alia ex lege præstanda erat. Ita כֶּפֶר נֶפֶשׁ, פְּדִיּוֹן נֶפֶשׁ, seu lytrum pro illis pœnis corporalibus, quæ jure talionis infligendæ venirent, arbitrio læsi, Exod. 21, 30; et lytrum, quod Dominus, monitus de tauro cornupetâ, qui dein hominem liberum interemit, arbitrio vindicis sanguinis relictum erat; hoc solo casu lytrum pro pœnâ capitis permisum fuit. Exod. 21, 28, 31. Si verò viri rixantes gravidam læsissent, ut citiùs pareretur; mulcta ad æstimationem mariti et arbitri solvenda fuit. Pro servo denique, qui à bove cornupetâ interemptus fuit, à domino, qui scivit, bovem esse ferocem, ex lege Exod. 21, 32, pendendi erant 30 sicli, conf. Deut. 22, 19. Mulctæ omnes læso solvebantur.

§ 248. *Pœna furti*. — Furtum et fraus quælibet, duplo resarcienda erat, Exod. 22, 3, 6, 8; si verò ovis, furto ablata, jam mactata vel vendita erat, ut, furem de restitutione non cogitasse pateret, quadruplo, et bos eodem casu quintuplo resarciri debuit, quia oves in desertis furto magis expositæ, et boves ad agriculturam necessarij erant, Exod. 21, 37. Si fur solvendo impar erat, cum uxore et liberis in servitute vendebatur, Exod. 22, 2. 2 Reg. 4, 1; conf. Gen. 43, 19; 44, 7. Capitis verò pœna duntaxat in furem qui de anathemate quidquam subripuerat, statuta fuit, Jos. 7, 25; nam quod David 2 Sam. 12, 5, de raptore ovis dicit: *Filius est mortis*, nihil aliud est, nisi, *reus pœnâ dignus est*; addit enim, ut raptor ovem raptam et mactatam, quadruplo resarciat; hinc simul apparet, furtum et raptum eodem jure venisse. Qui verò furem

noctu, ante solis ortum, parietes perfodientem, in conflictu occidit, impunis erat, quia non poterat scire, an non venerit consilio occidendi, neque eum agnoscere, ut illum in jus vocaret, Exod. 22, 1.

§ 249. *Pœnæ corporales*. — Pœnæ corporales erant ictus baculi, Lev. 19, 20. Deut. 22, 18; 25, 2, 3, nec dignitas personæ exceptionem admittebat; hinc verbera generatim pro pœnâ veniunt, Prov. 10, 13; 17, 26. Jer. 37, 15, 20. Ps. 89, 33. Id nunc, ut olim, est in Oriente jus commune, hoc solo discrimine, quòd nunc ictus plantis pedum, olim autem tergo infligebantur. Instrumentum erat baculus. Crudeles scorpionibus, i. e., flagellis, quæ cuspidibus ferreis munita erant, et à Romanis horribilia dicta sunt, utebantur; hæc verò non erant ex lege Mosaicâ, sed immanibus heris in servos usitata, 1 Reg. 12, 11. Ad ictus condemnatus, pronus in terram sternebatur, et præsentem judicem ad summum 40 ictibus cædebat, Deut. 25, 2, 3. Judæi recentiores, justo scrupulosiores, ne errore numerum excederent, ictus 40 uno dempto, seu 39, et quidem in synagogis infligebant, Matth. 10, 7, 17, 26, atque juxta Thalmudicos, Maccoth, 3, 10, flagello utebantur, quod tribus loris constabat, ut quolibet ictu triplicem plagam infligerent; quare nonnisi 13 ictibus percutiebant, qui conficiebant 39, 2 Cor. 11, 24. Cum his nequaquam confundenda est crudelis Romanorum flagellatio, nullo ictuum numero adstricta, à quâ tamen lege Porciâ, cives romani exempti erant, Cicero pro Rabirio, ad famil. X, 32, in Verrem V, 53, conf. Act. Apost. 16, 22, 25, 30, 37. Excæcatio Hebræis consueta non erat, nec in aliis gentibus ad pœnam decernebatur, sed ne excæcatus moliri quidquam posset. Ex hac causâ excæcabantur reges rebelles, et in Persiâ sec. XVII, filii regis, nempe stylus argenteus, quo oculi stibio fucari solent, candens admovebatur oculis ut acies destrueretur, et nonnisi debile lumen remaneret, quo objecta discerni non poterant.

§ 250. *Jus talionis*. — Qui alterum in rixâ ita percussit, ut lecto affligeretur, eum indemnem præstare tenebatur, Exod. 21, 18, 19. Qui verò mox initio rixæ, deliberatè vel ex insidiis, membrum aliquod alterius læsit, jure talionis eodem membro lædendus erat, ut non modò vita pro vitâ, sed etiam oculus pro oculo, dens pro dente, pes pro pede, manus pro manu, adustio pro adustione, vulnus pro vulnere, livor pro livore redderetur, Exod. 21, 23, 25. Lev. 24, 19, 22. Testis quoque mendax eodem talionis jure, illâ pœnâ afficiendus erat, quæ crimini, pro quo mendaciter deposuerat, decreta erat. Deut. 19, 16, 21. Ætate Christi, Matth. 5, 38, 40, cum disciplinâ morum confundebatur hoc jus criminale, ex quo solùm à judice ad actionem læsi, sententia ferenda erat, et ex quo læsus satisfactionem majorem petere non poterat, et neque hanc petere tenebatur, sed licebat, ante vel post sententiam judicis, de aliâ satisfactione transigere cum reo, qui profectò per se ipsum et per amicos, omnem lapidem moverit, ut læsus datâ pecuniâ, כֶּפֶר, פְּדִיּוֹן placaretur. Jus hoc omnibus antiquis gentibus commune erat, et medium profectò est efficacissimum, à læsio

nibus absterrendi; progressu autem temporis, quàm mores mansuescebant, transactiones in jus ordinarium abierunt, ut demùm satisfactio arbitrio prætoris relicta fuerit. Argumenta, quibus hoc jus impugnatum fuit, ad rem non faciunt; uti si dicunt, hoc jure cives mutilatos multiplicari; nam potiùs minuuntur, quia poena hæc à læsionibus efficaciter deterret; vel si dicunt, difficile esse, aut prorsùs fieri non posse, ut alteri vulnus non majus infligatur, quàm auctor injuriæ intulit; id enim ipse sibi imputet.

§ 251. *Supplicia Mosaica.* — Pœna mortis Gen. 9, 6, in homicidas statuitur, genus autem supplicii non definitur. Decollatio in Ægypto usitata fuit, Gen. 40, 17, 19, Hebræis itaque nota erat, et sub regibus non quidem ipsa; aliquid tamen simile occurrit, 2 Sam. 4, 8; 20, 14. 2 Reg. 10, 6, 8. Postremis temporibus reges, præsertim Herodes et ejus posterii, decollationis sententiam non rarò tulerunt, Matth. 14, 8, 12. Act. 12, 2. Lex Mosaica verò nequaquàm eam statuit, sed gladium, quo reus quæcumque ratione interimebatur, ut vel ex phrasibus liquet: *irruet in eum.... et irruit in illum*, Jud. 8, 21. 1 Sam. 22, 18. 2 Sam. 1, 15. 1 Reg. 2, 15; 29, 31, 34. Probabiliùs executor sententiæ gladio in ventrem rei irruerat. — Alterum supplicium ex lege Mosaicâ est lapidatio, pluribus antiquioribus gentibus usitata. Ut videtur, ex antiquâ consuetudine, statuit lex Mosaica ut testes conjicerent primos lapides in reum, et demùm universus populus lapidaret, Deut. 13, 10; 17, 7. Jos. 7, 25. Joan. 8, 7. Quod Thalmudici Sanhedrin 6, 1, 4, decernunt, ut reus primùm ex contabulato quopiam dejiciatur, et dein lapidetur, commentum est. Hoc supplicium intelligendum est, ubicumque genus mortis non definitur, adeoque etiam Lev. 20, 10. Deut. 23, 22, de adulteris, prout Ezech. 16, 38, 40. Joan. 8, 5, exponitur, conf. quoque Exod. 21, 14, et 35, 2, cum Num. 15, 35, 36, ut adeò auctoritas Thalmudicorum, qui strangulationem intelligunt, prorsùs nulla sit.

§ 252. *Excisio ex populo; excommunicationes.* — Si Deus dicit: *Excindam illum de populo*, de providentiâ divinâ intelligendum est, quâ futurum sit, ut familia ejus emoriatur, conf. 1 Reg. 14, 10; 21, 21. 2 Reg. 9, 8. Si autem dicitur, *de populo suo excindatur*, supplicium lapidationis intelligendum est, Lev. 17, 4; 20, 10, 18, conf. Exod. 31, 14; 35, 2. Hebr. 10, 28. Judæi verò recentiores excisionem de excommunicatione interpretati sunt, et tres ejusdem species introduxerunt. Levissima est separatio à Synagogâ et à consortio Judæorum, ipsius quoque uxoris et domesticorum ad quatuor cubitos, per 30 dies, qui, nisi excommunicatus resipiscat, duplicantur et triplicantur, etsi peccata, ob quæ infligitur, adeò grandia non sint, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 1504, seqq. — Gravius est anathema, quod cum imprecationibus, in cœtu 10 virorum pronuntiatum et reum ab omni communione Judæorum excludit, solùm victualia ab eis emere potest; Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 827, conf. Joan. 16, 1, 2. 1 Cor. 5, 2, 9. — Excommunicatio tertia est gravissima שְׁמִיטָה, solemnis exclusio ab

omni prorsùs communione Judæorum, ut reus judicio Dei relinquatur, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 2463, 2470. An nomen שְׁמִיטָה idem sit cum שֵׁם נֶרְמָה, *Nomen*, i. e., *Deus venit*, et cum שֵׁם אֲדֹנָי, *Domini noster venit*, disputatur; multò verisimilius est, illâ ætate secundam excommunicationem à tertiâ non fuisse distinctam, et 1 Cor. 5, 5. 1 Tim. 1, 20, exprimi verbis: *Satanæ tradere ad perditionem carnis*.

§ 253. *De infamiâ post supplicium.* — Infamia vivorum in lege mosaicâ non occurrit, in quospiam autem, supplicio affectos, triplex infamiæ genus decernitur. I. Combustio rei lapidati, ex consuetudine retenta, Gen. 38, 24. Lev. 20, 14; 21, 9. Jos. 7, 15, 25; præceptores Judæorum somniant, in os rei vivi plumbum liquefactum infusum fuisse. II. Sensusio cadaveris in arbore vel stipite, in Ægypto usitata, Gen. 40, 17, 19. Num. 25, 4, 5. Deut. 21, 22, 23. Suspensus respiciebatur tanquàm à Deo maledictus, i. e., à Deo punitus, abominationi expòsitus; quare eadem die deponendus et sepeliendus erat. Quod 2 Sam. 21, 6, narratur, Gabaonitarum, non Israelitarum est. Hæc suspensio à crucifixione Romanorum quidem longissimè distabat; ast Judæi legem Deut. 21, 22, 23, ad hanc quoque extendebant; Joan. 19, 21, seqq. Gal. 3, 13. III. Lapidatio cadaveris, vel loci, in quo effectus supplicii sepultus fuit. Jos. 7, 25, 26. 2 Sam. 18, 17. Hinc exurgebat acervus lapidum, cui posthàc quilibet transiens, ut aversionem criminis testaretur, lapidem adjiciebat. Conf. supra, § 204.

§ 254. *Supplicia exotica.* — Alia supplicia, quæ in Bibliis occurrunt sunt exotica, quæ recentiori ætate inter Hebræos quoque invaluerunt. I. Decollatio, Persis, Græcis, Romanis et multis aliis gentibus usitata. II. Strangulatio, ad quam 1 Reg. 20, 31, alluditur. Judæi recentiori ævo eam Mosi obruserunt; phrasim enim, *morte moriatur*, interpretantur de strangulatione, tanquàm levissimo supplicio, quod verò ab ipsis nequaquàm levissimum describitur, nam præcipiunt Sanhedr. 10, 3, ut reus strangulandus usque ad medium corporis in sinum defodiatur, et sudario, colle injecto, à duobus lictoribus ex utrâque parte attracto juguletur, et ori simul plumbum igni liquefactum infundatur. III. Combustio vivorum in clibano, qui, ut diximus, puteo similis erat, Dan. 3. Conf. Chardin *Voyage*, tom. 4, p. 276. Supplicium Chaldæis usitatum, Jer. 29, 22. IV. Fossa leonum, adhucdum in regno Fezz. et Marocco usitata, Dan. 6. V. Dichotomia chaldaica et persica, quâ reo manus sinistra et pes dexter, vel manus et pedes articulatim abscedebantur. Dan. 2, 5. Ezech. 16, 40; 23, 46, 47. Luc. 12, 46. Matth. 24, 51. Mutilatio supplicio affectorum occurrit 2 Sam. 12. VI. Τυμπάνισμος, supplicium græcum, servis præfinitum, quo reus in stipite suspensus, scipionibus ligneis verberabatur, donec moretetur, 2 Mach. 6, 10, 19, 28, 30. Hebr. 11, 35. VII. Reus nonnunquam, in primis in Persiâ, serrâ per longum dissecabatur, quo supplicio Isaiam à rege Manasse affectum fuisse, tradunt Thalmudici, Sanhedrin p. 103, c. 2, conf. Justinus dial. cum Tryphone. David eo usus est in devictos

incolas Rabbath Ammon, conf. 1 Paral. 20, 3. VIII. Romani cogebant reos, et captos quoque hostes, ad oblectamentum populi in theatris cum bestiis, vel etiam more gladiatorum contra se invicem, usque ad mortem decertare, Timoth. 4, 17. Conf. 1 Cor. 15, 32. XI. Persis erat septus altis parietibus locus, cinere completus, supposito ligno prominente, in quem magnates collocabantur, et benignè cibo et potu nutriebantur, donec somno sopiti in illam insidiosam congeriem deciderent, et lentà morte perirent. Hoc supplicium Macedones in Syrià imitati sunt, 2 Machab. 13, 4. X. Græci et Romani nonnullos, præsertim sacrilegos, suspensio lapide in collo, et sacco impositos, in mare vel fluvium præcipitabant, conf. Matth. 18, 6. Marc. 9, 4. XI. Crucifixio Persis, Carthaginiensibus et Romanis usitata erat; romanam reges quoque Asmonæi receperunt; Jesus verò Salvator, agentibus tumultuosè Judæis, à Romanis crucifixus fuit; quare de hoc supplicio plura dicenda veniunt.

§ 255. *Crucifixio romana.* — Crux à Romanis decreta erat facinorosis servis, latronibus, sicariis et seditiosis, quibus Judæi Jesum accensebant, quia se regem dicebat, Luc. 23, 4, 5; 13, 16. — Latà sententià: *Ibis ad crucem*, cruciarius omnibus vestibus spoliabatur, et stipiti humili, usque ad lumbos pertingenti, alligatus, interdum virgis, plerumque verò flagellis adeò dilaniabatur, ut ministrorum immanitate non pauci interierint. Jesus etiam spinis coronatus et illusus fuit; strictè id petulantix militum romanorum debetur, ad supplicium crucis non pertinebat, Matth. 27, 29, Marc. 15, 17. Joan. 19, 2, 5. Nam aliàs cruciarius flagellatus mox crucem ipse trahebat ad locum supplicii, qui erat extra urbem in aliquo colle penès viam publicam, et Jerosolymæ quidem in plagà occidentali versùs septentrionem. — Crux, quæ *infame lignum, infelix lignum, σταυρός*, id est, *stipes*, dicebatur, constabat stipite perpendiculari, et altero transverso, in formam litteræ T, eminente tamen supra stipite perpendiculari, cui scripta causa supplicii affigebatur. De suppedaneo silent veteres, qui hoc supplicium et cruces quàm plurimas viderunt, sed testantur, in medio ferè stipitis perpendicularis, eminentem clavum instar cornu, cui cruciarius, ne corporis pondus fixuram manuum rumpere, inequitabat; hinc illæ phrases: *Cruci inequitare, cruce invehì, acutà cruce sedere, acutà cruce requiescere*, conf. Irenæus contra Hæres. II, 42, Justinus dial. cum Tryph. Tertullianus adv. Nation. lib. 2, et adv. Marcion. l. 3, c. 18. — In loco supplicii, crux primùm erecta, terræque infixæ, firmabatur; altitudo vix 10 pedes superabat. Cruciarius prorsus nudus ad clavum in medio stipitis eminentem, elevabatur, vel funibus attrahebatur, ut eidem inequitanti mox manus ex utrâque parte trabi transversæ funibus alligabantur, et dein clavis per palmas transactis affigebatur. Hinc illæ phrases: *Tollere in crucem, ferre in crucem, agere in crucem, ascendere in crucem, salire in crucem, excurrere in crucem*, conf. Cicero in Verrem, V. 66, et Jos. de Bell. VII, 6, 4. Quospiam cruciarios non fuisse clavis affixos, sed duntaxat funibus alligatos,

nullo antiquorum testimonio probari potest. Pedes verò fuisse quoque clavis affixos, disertè legitur in Plauti Mostellarià Act. II, sc. I, 12 conf. Tertullianus adv. Judæos c. 1. adv. Marcion. l. 3, c. 19. Non ambos pedes unico clavo, sed singulos singulis clavis affixos fuisse, verisimilius est; nam Cyprianus, qui cruciarios vidit, de passione dicit, singulos clavos singulis pedibus adhibitos fuisse. — Ita cruciarius affixus hærebat, donec moreretur, et cadaver putresceret. Quamdiù vivebat, vigiliæ aderant, quæ eo mortuo discedebant, sed, ut cadaver humaretur, concessum non fuit, nisi ex singulari indulto, quod Cæsar nonnunquam die suo natali, uni alterive largiebatur. In Judæâ autem Romani, ob Dent. 21, 22, 23, concedebant, ut cruciarii eadem die humarentur; quare eos fumo, ex igne sub cruce excitato, suffocabant, vel bestias eis immittebant, vel malleo ossa ad crucem, tanquàm ad incudem, contundebant, vel lanceâ latus perforabant, ut morerentur, et humari possent.

Judæi his ultimis temporibus ex Prov. 31, 6, reo ante supplicium, vinum myrrhatum præbebant, ut mente turbaretur, et dolores minus sentiret, Sanhedrin I, p. 250. Hunc potum Jesus, ut serenà mente pateretur, recusavit, Matth. 27, 24. Marc. 15, 23. Ab hoc potu distinguendum est acetum, seu posca, quam miles romanus ei in cruce porrexit, Matth. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 23, 36. Joan. 19, 29.

§ 256. *Inmanitas crucifixionis.* — Quemadmodum ignominiosissimum, ita quoque crudelissimum et terribilissimum fuit crucis supplicium, quo Cicero in Verrem V, 64 et 66, dicit, ab oculis auribusque et omni cogitatione hominum removendum esse. Atrocitas sistitur à medico Georg., Gottl. Richter Diss. de Morto Servatoris in cruce p. 36, seqq. 1° Situs corporis violentus, brachiis sursùm extensis, per tantum tempus immobilis, ubi vel minima motitatio dolores manuum et pedum clavis perfossorum et tergi flagellatione laniati, exacerbabat. 2° Clavi per loca palmarum et pedum, nervis et tendinibus plena, trajecta, dolores ineffabiles creabant. 3° Tot vulnera sub acris liberimi circumfusi attactu inflammabantur, unde dolor omni momento magis incresebat. 4° In loca tensa et pressa plus sanguinis per arterias influebat, quàm reveli per venas potuit, et aorta, inter illa in extremis obstacula, fluxum sanguinis magis ad caput et ventrem determinans, ibi pressis carotidibus rubores faciei doloresque capitis pariebat, hic opportuniore ad stasim et corruptelam loca occupabat. Illud autem longè atrocius erat, aortam, quæ jam non, ut olim, æquali et placidiori rivo per patentia vasa se liberabat, omnem, quem sinister cordis sinus suggerit, sanguinem minimè suscepisse, neque pulmonali sanguini liberum huc aditum fuisse, adeoque et dextri cordis sinum, sub nixu expulsionis suæ in oppletum pulmonem, horrendà anxietate, quæ omni dolore et ipsâ morte intolerabilior erat, laborasse. Arteriæ et venæ pulmonales, coronariæ, intercostales, omniaque majora vasa circa cor, ob copiam huc redundantis et accumulati sanguinis, angores vehementissimè in-

tendebant. 5° In his perpetuò crescentibus tormentis, cruciarius plerùmque usque ad tertium, nonnunquam quoque usque ad septimum diem vivebat; hinc Pilatus audiens, Jesum obiisse, rei veritatem à centurione militum exquisivit, Marc. 15, 44; hinc quoque latronibus, cum Jesu crucifixis, ossa frangebantur, ut morentur, et hæc adhuc die sepeliri possent, Joan. 19, 37; hinc Jesu quoque latus sinistrum miles lanceâ perforavit, ut videret, an duntaxat deliquium passus, vel reapse mortuus esset; ast nullum vitæ signum observatum fuit, Joan. 19, 31, 37; quòd si mortuus non fuisset, ipsa hæc lateris perforatio ei vitam ademisset, prout medici Eschenbach opuscul. med. de *Servatore non apparenter, sed verè mortuo*, et Frid. Gruner Diss. inaug. med. de *Jesu Christi morte verà, non synoptica*, 1805, ostenderunt; pertusum enim fuit pericardium, hinc lymphæ et sanguis effluxit.

§ 257. *Executor supplicii*. — Sententias mortis à reges latas, milites prætoriani exequiebantur, sed etiam alius quicumque hoc officium sibi honori ducebat, 2 Sam. 1, 15, 4, 12. Reges Persiæ olim, ut hodièdum latam mortis sententiam revocare non poterant, Dan. 6, 15, 25. Rei quoque passim proprio cingulo vinciebantur, et ad supplicium rapiiebantur. Conf. Act. Ap. 21, 10, 14. Joan. 21, 18. — Homicidæ à vindice sanguinis, i. e., à proximo cognato interficiebantur, de quo mox plura dicemus. Lapidationem autem testes inchoabant, et omnis populus prosequabatur et consummabat, Deut. 17, 7. — Magistratus romani suos quidem habebant lictores; ast sententiam crucis ætate Cæsarum exequiebantur milites, ad quos vestes cruciarii quasi præda pertinebant, Matth. 27, 35. Marc. 15, 25. Luc. 23, 24. Joan. 19, 23, 24.

§ 258. *De vindice sanguinis, et de urbibus asyli*. — Executio supplicii, ex antiquissimo decreto divino, Gen. 9, 6, in homicidam statuti, devoluta est in fratrem aut proximum cognatum qui, nisi reum occideret, infamis erat, unde Hebræis dicitur *למנוח*, quasi *maculatus*, donec homicidium vindicaverit. Jus hujus generis, ubi non habetur tribunal, necessarium est; mutandum autem foret, quamprimum iudices constituuntur. Lex Mosaica verò ob adjuncta temporum jus quidem reliquit, sed abusus præcavit, decernendo asyla, *urbes refugii* tres trans, et tres cis Jordanem, ad quas viâ ex omni parte lineâ rectâ sternendæ et signandæ erant, ut qui quempiam inopinatè præter intentionem, vel iniquum vitæ aggressorem, vel furem ante solis ortum occidisset, eò fugeret; sed ex urbe demùm non egrederetur usque ad mortem summi sacerdotis, postquam jus vindicis extinctum esset. Ingratum hoc, et incommodum quasi exilium et imprudentiæ metum, et prudentiæ studium injiciebat: atque ostendebat maximum esse humanæ vitæ pretium quam nemo, ne casu quidem aut per imprudentiam, alteri eriperet, nisi et ipse aliquid inde pateretur. — Cæterum, in urbibus asyli, quæ sacerdotum et levitarum erant, et Deut. 19, 1, 13, 4, 41, 43; Num. 35, 9, 29, Jos. 20, 1, 9; 21, 11, 13, 21; 27, 32, 36, 38, nominantur, omnes quidem recipiebantur,

sed demùm examinabantur, et, si rei deprehendrentur, vindici sanguinis tradebantur, nam homicidæ strictissimo jure talionis tenebantur, ut nec altare asylum præberet, neque lytrum suscipiendum esset, Exod. 21, 12. Num. 35, 9, 35. Deut. 19, 5, 13. 1 Reg. 2, 28, 34. Cæterum antiquissima est Orientalium opinio, locum in quo sanguis hominis effusus est, nec rore, neque pluvîâ irrigari, donec homicida pœnas dedisset; conf. 2 Sam. 1, 21.

Ad mortem sibi ipsis inferendam nequaquam propensi videntur fuisse Hebræi; quare de suicidio, nihil in lege disertè occurrit. Sed leges, quæ summum vitæ humanæ et decus, et pretium declarabant, divinitus eadem ad naturalem unicuique propriæ vitæ amorem corroborandum efficacissimæ erant.

§ 259. *Homicida ignotus*. — Si occisus in campo inventus erat, nec homicida detegi poterat, exhibant seniores et iudices proximarum urbium, et examinabant, quæ urbs cadaveri sit proxima, atque hujus urbis seniores demùm vaccam, quæ nunquam jugum portavit, ad fluvium perennem adductam, ita mactabant, ut sanguis in fluvium descenderet, ac sic aquis ejus quasi auferretur, et presentibus sacerdotibus, manus in flumine lavantes, dicebant: *Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi (nostri effundi) viderunt; propitius esto, Domine, populo tuo Israel, quem redemisti, et ne reputes sanguinem innocentem (culpam homicidii) in medio populi tui Israel (populo tuo Israel)! Deut. 21, 1, 9. Hic ritus non modò innocentiam judicum et seniorum, et abominationem cædis, sed etiam pœnam, quam homicida meruit, testabatur.*

CAPUT IV.

DE RE MILITARI.

§ 260. *Conspectus rei militaris*. — Ex rixis singulorum natæ sunt progressu temporis pugnæ familiarum, prælia tribuum, et demùm bella gentium et populorum. Præda, quâ ditabantur victores, alliciebat potentiores ad capessenda arma, et viam sternebat ad feritatem, quam, ut patriarchæ post diluvium evitarent, servos armis instruebant, ut ad vim vi repellendam semper parati essent; erga alios autem æquitatem observabant, atque foedera cum vicinis pangebant, quibus sibi securitatem procurarent et aliis verecundiam incuterent. Quùm familiæ in tribus crevissent, servis armatis opus non erat, sed quilibet ingenuus armis assuescebat et contra hostes in arenam descendebat. Arma pleraque jam in Pentateucho occurrunt. Hebræi posthæc bello vicinis jam superiores, jam inferiores, generatim utcumque pares erant, donec sub Davide multò superiores fierent. David militem perpetuum, quem Saul induxerat, auxit, et Salomo etiam equitatum et currus bellicos invexit, qui sequenti ævo quidem retenti, et ingentes quoque exercitus coacti sunt atque munitiones et arma perficiebantur; ast ars militaris parùm profecit. Post exilium, rei militaris auctores fuerunt Machabæi; verùm eorum posterî præpotentibus Romanis succubuerunt.

§ 261. *Conscriptio populi.* Secundo anno post egressum ex Ægypto, conscripti sunt, qui ad tractanda arma erant idonei, nempe qui ætatem 20 annorum attingerant, et qui 50 annos nondum excesserant. Levitæ, qui vigilias sacri tabernaculi agebant, sigillatim conscripti sunt, Num. 1, 4, 54. Conscriptio anno quadragesimo post egressum ex Ægypto, repetita fuit, Num. 25, 19; seq. Principes tribuum, dubio procul per genealogos, conscriptiones curabant, ex quibus demum, nstante bello, milites legebantur; totus enim populus nonnisi singulari casu ad arma vocabatur. Jud. 20. 1 Sam. 11, 7, conf. Exod. 17. Num. 31. Jos. 7, 7, 11, 12. Conscriptio sub Davide, 2 Sam. 24, quæ ipsi Joabo displicuit, eò spectasse videtur, ut totus populus militiæ perpetuæ manciparetur; quare non per genealogos, sed per præfectos militares peracta fuit, nec de eà usitatum aliàs verbum כְּתוּבָה, sed דָּפַר usurpatur. Hæc universalis conscriptio populi interrupta quidem fuit; at sub regibus sequentibus invaluisse videtur, alioquin ingentes illi exercitus, qui in libris Regum memorantur, demptis etiam locis de mendo librariorum suspectis, cogi non potuissent.

§ 262. *Delectus militum.* — Delectum militum, instante bello, genealogi curabant, Deut. 20, 5, 9. Sub regibus erat quoque supremus genealogorum præfectus, qui numerum militum tenebat, et à summo præfecto militari distinguitur 2 Paral. 26, 41, conf. 2 Sa. 8, 17; 20, 25. 1 Paral. 18, 16. Lectis militibus à genealogis annuntiandum fuit, quinam vacatione à militia gaudeant, Deut. 20, 5, 8, nempe: 1° Qui domum ædificarant, et nondum incoluerant. 2° Qui vineam aut hortum olearum plantarant, et fructus nondum perceperant, adeoque primis quinque annis. 3° Qui sponsam emerant, nuptias verò non celebrarant, aut anno cum eà nondum vixerant. 4° Timidi, qui alioquin nonnisi aliorum animos dejecissent, et, quia ferè omnia ad magnum animum et fortitudinem redibant, periissent.

§ 263. *Divisio militum.* — Divisio exercitus in tria agmina, quæ Gen. 14, 14, 15. Job 1, 17. Jud. 7, 16, 20. 1 Sam. 11, 11. 2 Sam. 18, 2, memoratur, probabilius erat cornu dexterum, et sinistrum, atque centrum. Præfecti harum divisionum, שלשים dicti fuisse videntur, Exod. 14, 7; 15, 4. 2 Reg. 7, 2, 17, 19; 9, 25; 15, 25. Ezech. 23, 13, 23. — Hebræi egredientes ex Ægypto, more militari divisi, progrediebantur על צבאָתָם, Exod. 12, 51, quæ dictio Exod. 13, 18 permutatur cum חַמְשִׁים, fortasse meliùs חַמְשִׁים, ut divisio ad quinquaginta exacta fuerit, et 50 viri in longitudinem sese sequerentur; hinc occurrunt præfecti 50 militum, qui in capite lineæ consistebant, 1 Sam. 8, 12. 2 Reg. 1, 9, 14, 19, conf. Jos. 14; 3, 12. Jud. 7, 11. — Aliæ divisiones erant 100, 1000 et 10000 virorum, quarum cuilibet præerat præfectus, Num. 31, 43. Deut. 1, 15. Jud. 20, 10. 1 Sam. 8, 12; 18, 15; 29, 1. 1 Mach. 3, 55. Hæ divisiones juxta familias, 2 Paral. 25, 5; 26, 12, 13. Centuriones et chiliarchi consiliis bellicis participabant, 1 Paral. 13, 1, 3. 1 Sam. 18, 13, et videntur Jos. 10, 24. Jud. 11, 6, 11,

דָּפַר קָצֵינִים. Dux totius exercitus dicebatur דָּפַר וְעַל הַצִּבְאוֹת et qui conscriptionem ejus curabat, דָּפַר, qui non est confundendus cum דָּפַר רִבּוֹנוֹתִים, Isa. 33, 18. 1 Paral. 18, 15, 16; 27, 33. 1 Reg. 4, 4. 2 Paral. 17, 14; 26, 11. — Sub Davide ducenta octoginta millia virorum erant, quorum 24,000 cum suo duce, alterni per mensem militiam obibant, 1 Paral. 27, 1, 15. — Sub rege Josaphat exercitus in quinque inæquales partes divisus erat, quarum quælibet suo duci parebat, 2 Paral. 17, 14, 17. — Ex lege Deut. 20, 9, genealogi præfectos militum designabant, et dubio procul capita familiarum seligebant, quod sub regibus desiit; præfecti enim tum erant perpetui, partim principes familiarum, partim alii à rege selecti. — Duces et reges habebant armigerum, qui ex fortissimis viris selectus erat, et non modò arma domini sui portabat, sed etiam mandata ad alios præfectos deferbat, et domino suo in omnibus periculis præstò erat, 1 Sam. 14, 6; 17, 7, conf. Polybius X, 1.

Equitatus, currus bellici, et exercitus pedestris, diversa erant agmina, Exod. 14, 6, 7; exercitus quoque pedestris, juxta diversitatem armorum, divisus erat in velites et in hastatos, Gen. 49, 19. 1 Sam. 30, 8; 15, 23. 2 Sam. 3, 22; 4, 2; 22, 30. Ps. 18, 30, 2 Reg. 5, 2. Os. 7, 1. 10. Velites fundà, jaculis, arcu, sagittis, pharetrà, gladio, et recentiori saltem ævo etiam parmâ armati, hostem eminùs impetebant; hastati autem, gladiis, hastis et clypeis armati, cominùs pugnabant, 1 Paral. 12, 24, 34. 2 Paral. 14, 7; 17, 17. Velites inprimis ex tribu Benjamin et Ephraim legebantur, 2 Paral. 14, 7; 17, 7, conf. Jos. 20, 16, et Gen. 49, 27. Ps. 78, 9. — Milites romæi in legiones, legiones rursùs in 10 cohortes, σπεῖρας, cohortes in tres manipulos, et manipuli denique in duas centurias dividebantur, ut legio 30 manipulis seu sex milibus virorum, et cohors sexcentis viris constaret quanquàm numerus non fuit semper æqualis. In Palæstinà, ætate Josephi Fl. de Bell. III, 4, 2, quæpiam cohortes erant 1000 peditum, aliæ 600 et 120 equitum, conf. Matth. 27, 27, 28. Marc. 15, 16. Act. 10, 1; 21, 31; 27, 1. Cohortibus Palæstinensibus erant quoque velites δεξιολάβοι, hastis et jaculis armati, Act. 23, 23. — A militibus Romanis in novo Fœdere distinguendi sunt, non modò milites Herodis Agrippæ, Act. 12, 4, quorum quaterni more Romanorum, vigilias agebant; sed etiam Levitæ, vigiles templi, quorum præfectus erat spectabilis sacerdos, Luc. 22, 4, 52. Act. 4, 1, 5, 24, nec obstat, de his quoque Joan. 18, 3, 12, nomen cohors, σπεῖρα, usurpari. Conf. Menochius de Republ. Hebr. lib. 6, c. 12, quæst. 5.

§ 264. *Lustratio militum; divisio armorum.* — Quando milites lustrabantur, juxta armorum diversitatem in agmina divisi, inspiciebantur, quod verbum דָּקַדַּק, de lustratione militum usitatum, propriè dicit. Arma autem, quibus instructi se lustrationi sistebant, alia erant defensoria, 1 Sam. 17, 38, ut scutum, galea, thorax, ocreæ et armillæ; alia erant aggressoria, vel cominùs, ut gladius et hasta, vel eminùs, ut funda, sagittæ, jacula, catapultæ et ballistæ. De his jam si-

gillatim agendum est, addenda etiam quæpiam de munitionibus, de vallo seu aggere, de circumvallatione, de machinis, de equitatu et de curribus bellicis.

§ 265. *Clypei*. — Clypeus jam Gen. 15, 1, et deinceps sæpius tropicè pro tutelâ usurpatur, 2 Sam. 22, 31, 36. Prov. 30, 5. Ps. 47, 10; 144, 2. Alius clypeus, צַיִת, et tertius, סָדֵדָה, primitus Ps. 91, 4, cum כִּנְיָן occurrit. Discrimen horum clypeorum ex 1 Reg. 10, 16, 17, coll. 2 Paral. 9, 16, colligitur, כִּנְיָן nempe fuisse clypeum minorem, צַיִת verò majorem, qui totum corpus tegebat; hinc צַיִת semper hastæ, כִּנְיָן autem gladio et sagittis jungitur 1 Paral. 5, 18; 12, 8, 24, 34. 2 Paral. 14, 7; 26, 14. Nomen סָדֵדָה, ex etymologiâ, clypeum rotundum seu parmam significat. Quale genus clypei fuerint שְׁלֵבִים, שְׁלֵבִי, non liquet; clypeos autem fuisse, constat ex coll. 2 Reg. 11, 10, cum 2 Paral. 23, 9. 2 Sam. 8, 7. 1 Paral. 18, 7, 8. Clypei erant ex levi ligno parati, vel ex salicibus plexi, et pellibus taurorum cooperti, vel etiam ex pelle taurinâ duplicatâ vel triplicatâ concinnati. Pellis ungebatur, ut glabra esset, et ab humoribus præmuniretur, 2 Sam. 1, 21, 22. Isa. 21, 5. Clypei ærei erant rari, 1 Sam. 17, 6; interdum tamen laminâ æreâ, etiam argenteâ vel aureâ obducebantur, 1 Reg. 18, 16, 17; 14, 25, 28. 2 Paral. 13, 13, 16. — Meditullium clypei habebat umbonem, margo autem, ne clypeus terræ impositus, humoribus inficeretur, laminâ ferreâ cinctus erat. Ansa, quâ clypeus tenebatur, varia fuit. Tempore pacis clypei in armamentariis asservabantur, 2 Paral. 26, 14; 31, 27, atque etiam ad ornatum parietibus turrium affigebantur, 1 Reg. 10, 16, 17. Cant. 4, 4. Ezech. 27, 2, 3. Tempore belli verò milites clypeos loro, collum et brachium sinistrum ambiente, alligatos portabant, 1 Paral. 5, 18; 12, 8, 24. 2 Paral. 9, 15; 14, 7. Aggressuri hostem, clypeos manu sinistrâ in ansâ tenebant, et invicem complicatos, quasi murum, armis hostium objiciebant. Mœnia urbium adorturi, clypeos super capita mutuo compactos tenentes, testudinem, seu tectum omnibus missilibus impene-trabile, formabant, Job 41, 7. Hinc descendunt phras-es: *Arripere clypeum, implere (corpore) clypeum*, pro: *Se parare ad prælium*, 2 Paral. 25, 5. Ezech. 38, 4, 5. Jer. 46, 9; 51, 11. Clypeum in prælio amisisse, erat ignominiosum; præda autem clypeorum gloriosa, 1 Reg. 14, 26. 2 Paral. 12, 29. 2 Sam. 1, 21; conf. Caryophilus, de veterum Clypeis.

§ 266. *Galea. Lorica*. — Galea erat mitra, frontem, verticem et occiput contegens, et superius setis equinis et cristâ ornata. Antiquiori ævo soli hastati galeâ usi fuisse videntur; ast Chaldæi jam omnes galeâ muniti comparent, Ezech. 22, 24. Jer. 46, 4. Rex Uzias pro militibus galeas in armamentario asservabat, 2 Paral. 26, 14. Materia erat pellis bovina, plerumque tamen, recentiori præsertim ævo, ære obducta. Quia caput militis benè muniēbat, tropicè pro tutelâ et præsidio venit, Eph. 6, 17. — Lorica plerumque duabus partibus constabat, quarum altera pectus et ventrem, altera verò tergum tegebat, et ambæ fibulis, in utroque latere jungebantur. Lorica squamata Goliathi, 1 Sam.

17, 5, 38, ærea fuit, quæ et aliàs ducibus non erat insolita. Lorica ab ævo Davidis apud Hebræos invaluisse videtur, et Uzias inter alia arma quoque loricas in armamentariis deposuit, 2 Paral. 26, 14. Quum lorice corpus benè muniērent, tropicè pro tutelâ veniunt, Isa. 59, 17. Ephes. 6, 14. 1 Thessalonic. 5, 8. Apoc. 9, 17.

§ 267. *Ocreæ et vestitus militum*. — De munimento brachii dexteri, seu armillâ militari, nulla in Bibliis occurrit mentio, sed pes dexter Goliathi munitus erat tibialî æreo, 1 Sam. 17, 6; aliàs quoque usitata fuit ocrea, Isa. 9, 4. Hebræis hæc ratio pedes muniendi non videtur fuisse usitata. Milites tunicis longis, quæ impedimento fuissent, abstinebant, et sago utebantur. Inter vestes militares sæpius occurrit cingulum, quo gladius gestabatur, Isa. 5, 27. 1 Reg. 17, 39, Eph. 6, 14.

§ 268. *Munitiones*. — Munitiones primæ probabilius non erant nisi fossa circa aliquot tuguria, in colle vel monte exstructa; accedebat vallum, quod ex effossâ terrâ exsurgebat, septum, et fortassè contabulatum quodpiam, ex quo lapides in hostes majori vi conjici possent. Talem urbem ædificaverat Cain; nam *ædificare urbem*, Orientalibus est *munire*. Ætate Mosis et Josue mœnia quidem erant alta, et turribus instructa; sed reges Hebræorum muniendi artem magis excolebant, et Jerusalem omni tempore erat benè munita, præsertim castellum Sion; ultimis temporibus templum quoque vicem castelli subibat. — Munitiones jam nomine *urbis* veniebant, jam proprio nomine dicebantur כִּנְיָן. Sub regibus non carebant præsidii militum et armamentariis, 2 Paral. 17, 2, 19; 26, 14, 15, 32, 5; 33, 14. Partes autem munitionum erant 1° mœnia, quæ quibusdam urbibus erant duplicia et triplicia, 2 Paral. 52, 5. Solebant exstrui alta et lata; non facile transcendendi vel perforari possent, Jer. 51, 28. Superius latitudo paulisper deficiebat, ut spatium, in quo milites consisterent, superesset; et murus eminentens erat denticulatus, ut per incisuras missilibus pugnari posset. 2° Turres muris in certis distantiis altè eminebant, operæ tecto plano, quod lorica denticulatâ cinctum erat, hujusmodi turres quoque supra portas exstructæ erant. Tempore saltem regum erant perpetui in illis vigiles, qui omnia, quæ eminens conspiciebant, indicabant, et irruptione hostium conspectâ, cornu classicum insonabant, 2 Sam. 13, 34; 18, 26, 27. 2 Reg. 9, 17, 19. 1 Paral. 17, 2. Nahum. 2, 2. In aliis quoque per regionem locis, præsertim celsioribus, turres paulò majores exstructæ erant, in quibus præsidia excubabant, Jud. 8, 9, 17; 9, 46, 49, 51. Isa. 21, 6. Hab. 2, 1. Os. 5, 8. Jer. 51, 6. Hujusmodi turres solitariæ rotundæ, ab Arabibus adhucdum arces vel castella vocantur, Hebræis nomine כִּנְיָן veniebant, Jud. 9, 46, 49. 1 Sam. 13, 6. Illis excubiis comparantur prophetæ Ezech. 3, 16; 27, 11; 33, 1, 9. Os. 12, 13. Ab his turribus distinguendæ sunt speculæ pastorum, 2 Paral. 26, 11; 27, 4, quæ progressu temporis non rarò in turres, et demùm in urbes munitas conversæ sunt. Ex his explicandâ est

phrasis : *A speculâ pastorum usque ad urbem munitam.*

— 5° Muri introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus paterent, erant ultimo ævo Jerosolymæ, Tacitus Hist. V, 11. Orti hinc in mœnibus anguli, 2 Paral. 26, 15, ab Uzziâ rege, 810 ante Christ., inducti sunt, et à Zephaniâ, c. 1, 16, quoque memorantur. 4° Fossa augebat altitudinem mœnium, et difficiliorem reddebat accessum hostium, 2 Sam. 20, 15. Isa. 26, 1. Neh. 3, 8. Ps. 48, 14. Si situs loci, uti Babylone, admittebat, aquâ complebatur. 5° Portæ primùm quidem lignæ et parvæ erant, et fores vectibus ligneis clauderentur; demùm verò majores et validiores factæ, et, ne incendi possent, laminis æreis vel ferreis obducebantur, quod idem etiam in vectibus, ne clam incidi possent, observabatur, vel vectes ex ferro parabantur, et addita fuit sera, Ps. 107, 16. Isa. 45, 2.

§ 269. *Arma quibus cominûs pugnabatur.* — Arma, quibus cominûs pugnabatur, erant primùm quidem malleus et clava, sed ab Hebræis vix usurpata. Alia verò hujus generis arma erant : 1° Gladius, qui ab Hebræis singulari cingulo gestabatur, 2 Sam. 20, 8. 1 Sam. 17, 39; hinc phrases : *Accingere se gladio*, i. e., *bellum inchoare; et gladium solvere*, i. e., *bellum finire*, 1 Reg. 20, 11. 2 Reg. 20, 8. Gladii Hebræorum videntur fuisse breves; erant tamen etiam longiores, Jud. 3, 16, et alii geminâ acie instructi, Ps. 149, 6; Isa. 41, 15. Jud. 3, 16. Gladius conservabatur in vaginâ; unde phrasis : *Extraxit gladium*, Ps. 35, 3. Politurâ splendebat; quare tropicè pro fulmine venit, Ps. 7, 13; hinc Deo quoque tribuebatur gladius, qui à poetis, sanguine ebrius fingitur; imò quælibet pœna aut calamitas, et ipse quoque sceleratus, tanquàm gladius Dei ad puniendos alios repræsentatur, Ps. 17, 13. Jer. 12, 12. 47, 6. Cæterùm, חרב, non ubique gladium, sed sæpè ut Arabibus, bellum significat, Deut. 5, 3. Lev. 26, 6. Jer. 14, 12, 16. conf. μαχαίρα, Matth. 10, 34. 2° Hasta, Num. 25, 7, erat pertica lignea, cuspidè ferreâ munita; longitudo pro diversitate temporum et populorum variabat, sed nec 11 cubitis brevior, neque 24 cubitis longior erat.

§ 270. *Arma missilia seu jacula.* — Jacula videntur fuisse duplicis generis; nam 1° חנית ferè semper jungitur armis velitum, Ps. 57, 5. 1 Sam. 13, 21, 22; 18, 10, 21, 9; 22, 6. 2 Sam. 23, 18; in solis locis 1 Paral. 11, 11; 13, 34, majori scuto junctum legitur; quidquid sit, jaculum fuisse, liquet ex 1 Sam. 18, 11; 19, 10; 20, 33, quod fortassè nonnunquàm pro hastâ usurpabatur: hinc 1 Reg. 11, 10, distinguitur per epitheton חנית בסל. Hæc jacula erant lignea, et cuspidè ferreâ munita. 2° חידוד jaculum significare, colligitur ex Job. 39, 23, ubi cum חנית jungitur, conf. Job. 41, 20. Jos. 8, 18, 26. 1 Sam. 17, 6. Discrimen horum jaculorum ignotum quidem est; id modò ex Jos. 8, 18, 26, et 1 Sam. 17, 6, colligere licet, חידוד majus fuisse jaculum.

§ 271. *Arcus, sagittæ et pharetra.* — Arcus et sagittæ sunt arma antiquissima, Gen. 21, conf. Gen. 9, 14, 16.

Sagittarii Hebræis erant permulti, 1 Paral. 8, 18, inprimis ex tribu Benjamin et Ephraim Ps. 78, 13. 1 Paral. 8, 39; 21, 2. 2 Paral. 14, 7; 17, 17. Ad velites pertinebant, qui gladio, scuto et arcu armati dicuntur, 2 Paral. 11, 17. Aliàs, non tantùm à sacris scriptoribus, sed etiam à profanis, sagittarii Persarum laudantur, Isa. 13, 18. Jer. 49, 35; 50, 10, 14, 29, 42. — Arcus erant lignei, rariores ærei, Ps. 18, 35. Job. 20, 24. Verùm lignei quoque passim adeò validi erant, ut milites se mutuo ad eos tendendos provocarent. Ut arcus tenderetur, altera extremitas pede in humum imprimebatur, manu sinistrâ flectebatur altera extremitas, et manu dextrâ chorda seu nervus adstringebatur; hinc de tensione arcûs usurpatur verbum *calcare*, 1 Paral. 5, 18; 8, 40. 2 Paral. 14, 8. Isa. 5, 28; 21, 15. Jer. 46, 9. Si arcus laxior erat, dirigentem percutiebat, unde *arcus dolosus* dicebatur, Ps. 78, 57. Os. 7, 16. Ne itaque vitaretur, in capsam recondebatur. Nervus ex loris, setis equinis, et extendinibus boum plexus erat, Iliad IV, 116, 124. Milites arcum in brachio seu humero sinistro portabant. — Sagittæ primùm ex arundine, demùm verò ex levioribus lignis, parabantur, et cuspidè ferreâ muniebantur. Veneno quoque nonnunquàm infectas fuisse, ex Job 6, 4. Deut. 32, 24, vix concludi potest; frequentius per genistam ignitæ ejiciebantur, Ps. 120, 4. Job 30, 4. Hinc tropicè pro fulguribus usurpantur, Deut. 32, 23, 42. Ps. 7, 14; 28, 3. Zach. 9, 14. — Forma pharetræ, Gen. 27, 3, erat pyramidalis, et in tergo, parte angustiori deorsum versâ, gestabatur, ut miles, manu dexterâ super humerum protensâ, sagittas exprimeret.

§ 272. *Funda.* — Funda armis antiquissimis accensenda est, Job 14, 19, 20. Funditores ad velites pertinebant, et qui, ut Benjaminitæ, manu sinistrâ æquè ac dexterâ utebantur, præ cæteris laudantur, Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 2. Diuturno exercitio opus erat, ut scopus lapide tangeretur, 1 Sam. 17, 49. Funditores exercitui magna commoda præstant; Diod. Sic. L. XV, 85.

§ 273. *Tormenta, arietes.* — Tormenta arte fabricatæ machinæ, artificia artificis, à rege Josaphat super turres et angulos mœnium disposita sunt, 2 Paral. 26, 15; quare antiquiora esse videntur. Erant duplicis generis, catapultæ et ballistæ. Illæ erant, arcus majores, qui per machinam tendebantur, et non modò maximas sagittas et jacula, sed etiam grandiores trabes, summâ vi projiciebant. Ballistæ verò dici possunt majores fundæ, quæ æquè per machinam tendebantur, et magnos lapides et globos plumbeos jaciebant. — Arietes primùm ab Ezechiele, c. 4, 1, 2; c. 21, 22; cap. 26, 9, Chaldæis tribuuntur; ab his autem profectò excogitati non sunt; antiquior itaque est eorum ætas. Erant trabes longæ et robustæ, inprimis quercæ, quarum extremitas ærea in caput arielis conformata erat. Trabs hæc, à militibus brachiis portata, muro impellebatur, progressu temporis verò catenis in æquilibrio suspensa, à militibus contra mœnia, ut perforarentur, agitabatur. Milites hi sub tecto,

pellibus recentibus cooperto, à jaculis hostium tuti erant.

§ 274. *Equitatus*. — De re equestri jam alibi plura diximus, quibus id unicum addimus, Machabæos quoque perspexisse, equitatum in montosâ regione parùm prodesse, et hinc pedites eò magis curâsse, atque per hos vicisse. — Caramani in bello asinis utebantur, qui in exercitu Cyri equos hostium terrebant, et equites invitos in fugam conjiciebant, Isa. 21, 7. conf. Xenophon Cyropæd. VII, 1, 22. — Elephantès primùm in expeditionibus Alexandri occurrunt, et demùm celebres facti sunt. Illis jumentis machinæ instar turrium constructæ, imponebantur, ex quibus interdùm 32 milites pugnabant; elephantem verò pedites cingebant et tuebantur; qui iumentum regebat, dicebatur, ut hodièdum, Indianus, 1 Mach. 6, 37. Ipsi quoque elephantès proboscide simul contra hostes pugnabant, quare, ut ad id excitarentur, ante prælium vino myrrhato potabantur, 1 Mach. 6, 34, et 2 Mach. 5, 2. Conf. Serarii not. ad 1 Mach. 6.

§ 275. *Currus bellici*. — Arma, Hebræis quàm maximè terribilia, erant currus bellici, equitatu coævi, Exod. 14, 6, 9, 23, 28; 16, 18; sed nonnisi in planitie pugnare poterant, Deut. 20, 1. Jos. 17, 16, 18. Jud. 1, 19; 2, 4, 5; 4, 3, 7. Ab ætate Salomonis Hebræi quoque perpetuò hujusmodi currus habebant, et in illis magnam vim reponebant, 2 Paral. 1, 14. 1 Reg. 10, 26; 22, 32, 35. 2 Reg. 2, 12; hinc currus tropicè pro singulari præsidio venit, 2 Reg. 2, 12, 13, 4. His curribus, qui, ut alii omnes, duabus rotisolvebantur, jam equi duo, addito tertio collaterati, jam etiam duæ bigæ equorum junctæ erant. Heros pugnator currui insistebat. Currus in formam turrium constructos Xenophon, Cyropæd. VI, 1, 16, 17, refert, à Cyro excogitatos fuisse, et ex his singulis 20 milites pugnâsse. Currus erant in temone, in extremitatibus axium et etiam subtùs axes, falcibus ferreis longè procurrentibus muniti, quibus, summâ vi in hostes invecti, ingentes strages edebant.

§ 276. *Lusus armorum*. — Antiquissimo ævo milites usum armorum sigillatim discabant, ad quod venatio opportunam occasionem præbebat. Quùm verò ipsa quoque venatio usum armorum requireret, exercitium præcedere debuit; conf. Gen. 14, 14; 32, 6. Job. 10, 12, 14. Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 1. 1 Sam. 17, 52. 2 Sam. 18, 23. Hujusmodi lusus armorum apud Hebræos obtinuisse, ex locis innumeris liquet, et id est, quod dicitur *discere bellum*, et hoc lusu exacti audiunt *bellum edocti*, Jud. 3, 20. 1 Sam. 3, 3, 4; 20, 20, 35, 40. 2 Sam. 1, 22; 22, 35. Isa. 2, 4. Mich. 4, 3.

§ 277. *De ludis gymnasticis*. — Ludi gymnastici non erant quidem lusus armorum; quùm tamen initio militares essent, et juventutem ad tractanda arma et ad bellum præpararent, hoc loco de illis agendum est. Græcorum erant, deinceps ab aliis gentibus adoptati, et sub Antiocho Epiphane à multis quoque Judæis adoptati, 1 Mach. 4, 14, 15. 2 Mach. 4, 12, 14, et demùm ab Herode introducti sunt. Ampla erant illis dedicata ædificia, *γυμνασία*, in quadro oblongo exstructa, et ex-

terius porticu circumdata. Pars orientalis, muro separata, ultra dimidium totius spatii occupabat, et tria hujus partis latera interna porticus occupabat; in quarto autem latere erant cubicula pro balneis, pro unctione corporis et ad depositionem vestium; cubile medium dicebatur *ἐπιθετον*, unde nonnunquàm totum ædificium ephebiū denominatur. Area subdivalis unà cum porticu, quæ in latere septentrionali duplex erat, dicebatur *πάλαστρον*, ubi concertabatur saltu, luctâ, jactu disci, et cæstu; hinc totum ædificium interdum *palaestra* dicitur. Pars occidentalis erat area oblonga, porticu cincta, in quâ athletæ cælo non tractabili exercebantur; hæ porticus dicebantur *ἔστρον*, à quibus aliæ ejusdem ædificii partes dictæ *ἔστρον*, eo solo differabant, quòd porticus serie arborum cinctæ, superius nullo tecto opertæ, et deambulationi dedicatæ erant. Extrema pars occidentalis erat stadium, in formam majoris semicirculi dispositum, 125 passus geometricos longum, et per circuitum sedilibus gradatim altioribus instructum, in quibus spectatores considebant. In stadio concertabatur, inprimis cursu pedestri et equestri, et curribus.

Athletæ, à quarto ante Christum seculo, penitus nudi erant, ne vestibus impedirentur; soli qui discum jaciebant, et qui curribus vehebantur, levem quampiam vestem retinebant, 1 Mach. 1, 16. Hebr. 12, 1. Cæstus, ad quem 1 Cor. 9, 26, alluditur, erat lorum, quod athleta dexteræ manui et digitis alligabat, atque etiam involuto plumbo aut ferro aggravabat, et demùm omnibus intensis viribus adversarium iciebat, *πυρμεντιν*, ille verò ictum devitare studebat. Cursus in stadio, à quo Paulus 1 Cor. 9, 24, 27. 2 Tim. 4, 7, 8. Phil. 3, 11, 14, phrasas mutuatur, eâ ratione fiebat, ut quatuor simul ad scopum current, qui in alterâ extremitate stadii erat. Qui primus illum apprehendebat, victor erat; sed ipsi porrò cum aliis tribus, et demùm rursus cum aliis currendum erat, donec omnes cursu vicisset. Victor omnium in quocumque genere ludi, leve quidem referebat præmium, *βραβετον*, nempe coronam ex ramis certarum arborum textam, sed honorificentissimam, 1 Cor. 9, 24. Phil. 3, 14. Coloss. 3, 15. 2 Tim. 4, 8. Ubique locorum victor accipiebat quoque frondem palmæ, Apoc. 9, 9, et splendidè indutus cum summis honoribus in urbem et domum suam deducebatur. — Res athletarum autem minimè levis erat. Multùm quidem vorabant, ut vires acquirerent, id verò duntaxat vespere; prandium ex rudi pane erat parcum, nec omnibus quibuscumque cibis vescebantur. Victus plerumque 10 ficus arefactæ, nuges, mollior caseus, olera et panis, progressu temporis usus carnis optimæ et assæ cum rudi pane azymo permissus; vino autem et altero sexu prorsus abstinabant, nec eis licebat mulierem intueri, 1 Cor. 14, 25. — Certæ quoque ab eis leges pugnæ observandæ erant, et qui eas transgressus fuit, præmio, etsi victor esset, privabatur. Hinc erant ludorum iudices, qui non modò victorem designabant, sed etiam custodiæ legum invigilabant, 2 Tim. 2, 5; 4, 8. — Hos ludos jam olim plures Græci et Latini carpebant; hinc nihil mi-

rum, potiori parti Judæorum invisos fuisse. Erat verò Judæis aliud ludi genus, quod in Palæstinâ adhuc tempore Hieronymi vigeat. Juvenes nempe levatione gravioris lapidis exercebantur, et qui lapidem omnibus reliquis altius levabat, victor erat, Zachar. 12, 3.

Theatrum, quod ab Herode et ejus filis in Palæstinâ introductum fuit, erat ædificium formâ majoris semicirculi constructum, ut scena esset in diametro, seu in illâ lineâ, quâ dimidium circuli claudebatur. Si duo sibi obversa erant theatra, dicebantur amphitheatrum, quod formâ ovali extructum erat, ut scena esset in meditullio. Sedes verò spectatorum erant ædificatæ in orbem, gradatim altiores. Tectum non erat, nisi posteriori ævo Romæ; alias calores vel pluvix linteis vel pannis extensis arcebantur. In theatro hoc, non modò comœdiæ et tragœdiæ agebantur, sed etiam congregationes populi habebantur, et legati quoque excipiebantur, Act. 12, 20; 19, 29; Romani etiam ludos gymnasticos et quidem sanguinolentos, in theatris agebant; nam damnatos et hostes quoque captos cogebant, ut in theatro cum bestiis, vel inter se mutuò usque ad mortem pugnarent, aut etiam prælia representarent, conf. 1 Cor. 4, 9. Hebr. 10, 33.

§ 278. *Castra.* — Antiquissimo jam ævo procul dubio, ars quædam castra metandi viguit. Quæ apud Hebræos usu veniebant, sequentia sunt. Meditullium occupabat sacrum tabernaculum, tanquàm palatium regis, prout aliàs in Oriente tentorium ducis medium locum tenere solebat. Proxima tentoria erant Levitarum, qui, ut milites prætoriani, vigiliis ad sacrum tabernaculum obibant. Familia Gerschon ad occidentem, Kehat ad meridiem, Merari ad septentrionem, et sacerdotes ad orientem ante introitum sacri tabernaculi, considebant, Num. 1, 53; 3, 21, 38. In aliquâ distantia ad orientem erant Juda, Issachar et Zebulon; ad meridiem Ruben, Simeon et Gad; ad occidentem Ephraim, Manasse et Benjamin; et ad septentrionem Dan, Ascher et Nephthali. Ita populus in quatuor agmina divisus fuit; et quodlibet agmen trium tribuum, suum habebat signum, דגל. Familix tribuum habebant quælibet proprium signum, אריות, et quilibet Israelita se ad suum agmen et suum signum locare tenebatur. Hæc castra rotunda fuisse videntur, qualia nomades metari solent. Hanc castrorum conformationem subsequentibus temporibus in exemplum imitationis tractam fuisse, nulla occurrunt vestigia. In castris Saulis, 1 Sam. 16, 5, 16, neque nocturnas excubias deprehendimus, quæ tamen aliàs, si periculum imminebat, agebantur, et statuto tempore mutabantur, Jud. 7, 19. 1 Sam. 14, 16; 26, 14, 17. Quùm autem dein sub regibus perpetui essent in turribus mœnium vigiles, profectò in castris quoque nunquàm deerant. Ignes quidem nocturni ante castra alebantur; illam verò Hebræorum in Arabiâ Petreâ nubem, noctu splendentem, non fuisse, ut quipiam contendunt, hujusmodi castrorum ignem, ex Num. 9, 15, 23, evincitur. — Moses Num. 5, 1, 4. Deut. 23, 10, 15, præcepit: 1° ut immundi extra castra degerent; 2° ut quilibet præter arma, paxillo instructus esset, quo corpus deconeratu-

rus, terram effoderet, et excrementa rursum terrâ contereret, quod nunc quoque Othmani observant, Busbeque, epist. III, p. 250.

§ 279. *Itinera militaria.* — Similis ordo ab Hebræis observabatur in itinere. Quando nubes super sacro tabernaculo ascendeat, Num. 9, 15, 23; sacerdotes buccinis argenteis classicum canebant, et mox à plagâ orientali Juda, Issachar et Zebulon, motis castris, iter ingrediebantur. Clangore buccinarum secundo, ex plagâ meridionali Ruben, Simeon et Gad sequebantur. Nunc levitæ, partes sacri tabernaculi et arcam fœderis portantes, procedebant, quos ad tertium clangorem, ex plagâ occidentali sequebatur Ephraim cum Manasse et Benjamin, et ad quartum Dan, Ascher et Nephthali, ex plagâ septentrionali exsurgentes, tanquàm agmen ultimum, exercitum claudebant. Quilibet vexillum et signum suum sequebatur. Nube rursum descendente, eodem ordine castra metabantur, Num. 2, 1, 3, 10, 17, 18, 25, 31; 10, 5, 8, 23, 28. Hunc ordinem in Palæstinâ demùm non potuisse observari, vix opus est monere.

§ 280. *Signa militaria.* — Signa erant אריות cuilibet quatuor agminum proprium. Hæc quatuor signa videntur fuisse majora vexilla, solis quatuor coloribus præcipuis, albo, purpureo, coccineo et hyacinthino distincta; Judæi addunt in primo vexillo Judæ, leonem; in secundo Rubenis, hominem; in tertio Ephraimi, taurum; et in quarto Dani, Cherubim fuisse ac pictos, quod ex Gen. 49, 3, 17, 22 depromptum, sed incertum est. Conf. Bonfrer. ad Num. אריות cuilibet majori familix singulare, fortassè pertica vel hasta, in cujus extremitate frondes vel aliæ similes quæpiam res alligatæ erant, progressu temporis fortassè clypeus adstrictus fuit. אריות non erat signum portatile, sed stipes vel pertica terræ infixâ, ut ex Num. 21, 8, 9, liquet. Erigebatur in altis montibus, quo eminens conspecto milites congregarentur; quare ad erectam hanc perticam cornu quoque bellico clangebatur, et barritus ciebatur, Isa. 5, 26; 13, 2; 18, 3; 30, 17, 49, 22; 62, 10, 13. Hinc colligitur, in summitate vexillum affixum fuisse, quod vento agitatam, eminens conspicietur, Isa. 33, 22. Jer. 4, 6, 21; 51, 2, 12, 27. Ezech. 27, 7.

§ 281. — *Bellum.* Ante bellum ethnici interrogabant oracula, præstigiatores, astrologos, necromantas, 1 Sam. 28, 1, 10, divinos, et etiam sortem, quæ sagittis diversorum colorum jaciebatur, Isa. 41, 21, 24. Ezech. 21, 21. Hebræi, quibus hæc omnia interdita erant, olim consulebant Urim et Thummim, seu sortem sacram, Jud. 1, 1; 20, 27, 28. 1 Sam. 24, 37; 22, 5; 23, 2; 28, 6; 30, 8. Post Davidem autem reges, prout animo affecti erant, jam prophetas, jam pseudopphetas de exitu belli in consilium vocabant, 1 Reg. 22, 6, 13. 2 Reg. 19, 2, seq. 20, seq. Numini quoque sacrificia offerebantur, quod dicebatur *se ad bellum consecrare*, Isa. 13, 3. Jer. 6, 4; 51, 27. Joel. 4, 9. Obad. 1. — Bellum indicabatur quidem, et nonnunquàm etiam de compositione tractabatur, 2 Reg. 14, 8. 2 Paral. 25, 27. Jud. 11, 12, 28; ast id haud-

quaquam semper observatum fuit, 2 Sam. 10, 1, 12. Hoste inopinatè irruente, vel bello repentinè exorto, populus missis nuntiis, clangore cornu bellici, clamoribus in montibus, donec ex aliis montibus responderetur, et signis illis נֶחֱמָה ad arma vocabatur, Jud. 3, 27; 6, 24; 7, 22; 8, 23; 11, 10; 19, 29, 30. 1 Sam. 11, 7, 8. Isa. 5, 26; 13, 2; 18, 3; 30, 17; 49, 2; 62, 10. Expeditio plerumque inchoabat vere, 2 Sam. 11, 1, nec caloribus æstatis interrompebatur; hiemalia autem agebantur. Compositio belli per duellum, in Bibliis non occurrit; nam 1 Sam. 17, 3, 11, provocatio est, qualis in Homero frequens offenditur, quin ab eà compositio belli penderet. — Bellum ab Orientalibus, ut divinum iudicium respicitur, in quo Deus ipse gentibus jus dicit, et victricem absolvit, victam autem condemnat, 2 Paral. 20, 12. Isa. 66, 15, 16. Hinc in linguà hebraicà, aramæà et arabicà, verba, quæ puritatem, innocentiam, iustitiam significant, ad victoriam, et verba improbitatis et iniustitiæ ad cladem transferuntur, Ps. 7, 9; 9, 9; 26, 1; 35, 24; 43, 1; 75, 3; 76, 13; 78, 9; 82, 8, etc. Eadem quoque translatio observatur in vocibus auxiliium significantibus, quia Deus gentem victricem adjuvat.

§ 282. *Acies.* — Ante prælium arma parabantur, clypei ungebantur, atque cibus sumebatur, ne vires instantibus laboribus deessent. Jer. 46, 3, 4. Isa. 21, 5. Milites, et inprimis duces et reges, nisi fortè nosci nollent, Reg. 22, 30, 34, splendidissimum apparatus assumebant. — Exercitus in aciem ordinabatur, quod dicitur בלחמה דרעיק, et jam Gen. 14, 8, atque deinceps sæpè occurrit; nihil tamen attingitur, ex quo colligi possit, qualis fuerit acies; triplex modò agmen, ut videtur, cornu dexterum et sinistrum, atque centrum, uti et præfecti tertiæ partis, sæpiùs memorantur, Gen. 14, 14, 15. Jud. 7, 16, 19. Exod. 14, 7; 15, 4. 2 Reg. 7, 2; 17, 19; 9, 22; 25, 10, 25. Ezech. 15, 25. Genus quoddam phalangis fuisse, dubitari vix potest. Acies disposita nonnunquam, inprimis si periculum instabat, longa itinera conficiebat, uti quoque Hebræi in acie, ex Ægypto egressi sunt, Exod. 13, 18, conf. Jos. 1, 14; 4, 12, Jud. 7, 11. De exercitu appropinquante eminè non cernebatur nisi nubes pulverum; in minori distantia apparebat fulgor armorum, donec tandem ipsi ordines conspicui fierent, Ezech. 26, 10. Isa. 14, 51. Xenophon in Exped. Cyri 1, 8, 5. — Ante prælium milites Hebræi à sacerdotibus, sermone ad fortitudinem animandi erant, Deut. 20, 2, quod recentiori ævo duces et reges præstabant, 2 Paral. 15, 4; 20, 20. Nonnunquam à Prophetà, vel eo præsentem sacrificium offerebatur, 1 Sam. 13, 8, 15. Denique sacerdotes buccinis sacris classicum caneabant, Num. 10, 9, 10. 2 Paral. 13, 12, 14. 1 Mach. 3, 54.

§ 283. *Prælium.* — Græci ab acie hostili 4 vel 3 stadiis distantes, caneabant *Pæana*, cui simile quidpiam occurrit 2 Paral. 20, 21. Dein conclamabant, ἀλαλαξεν, quod Hebræis quoque usitatum fuit, et dicebatur תרוע בלחמה דרעיק, Jos. 5, 20 1 Sam. 17, 52. Isa. 5, 29, 30; 6, 5, 16, 20. Jer. 4, 19; 25, 30; 42, 13.

Clamor hic Jud. 7, 20, erat: *Gladius Jehovæ et Geonionis*; aliàs fortassè saltem nonnunquam erat clamor inconditus sine certis verbis. Ipsa quoque processio exercitûs cum armis, curribus et equitibus, ingentem strepitum excitabat, qui fremitibus maris aut exundantium aquarum comparatur, Isa. 17, 17, 20. Jer. 28, 2. — Prælia in Bibliis non describuntur, sed paucissimis attinguntur. Velites procul dubio, aut apud alias gentes, prælium inchoabant; tandem phalanx protensis hastis citissimo cursu in hostem irruibat; hinc velocitas cursûs in Bibliis magna laus militis, 2 Sam. 2, 19, 24. 1 Paral. 12, 8, 18. Ps. 18, 34, 35. Sæpè singuli milites cum singulis manus contulisse videntur, ut fortitudine ferè omnia agerentur; hinc milites exacerbati, magnas strages edebant, et clades erant ingentes, 2 Paral. 13, 17. Stratagemasæpè recurrens erat, diviso exercitu ex insidiis adoriri, Gen. 14, 1, 16. Jos. 8, 12. Jud. 20, 39. Dolus quoque malus in hostes licitus habebatur, in Bibliis verò non occurrit, nisi Gen. 34, 25, 34, ubi autem reprobat; nam factum Jahel Jud. 4, 17, 22, erat potius minùs recta exceptio in collisione officiorum, quàm dolus malus. Orientalium aggressio semper est, et erat quoque olim, vehemens; si verò in fortes irruunt adversarios, terga vertunt, mox rursùs majori impetu adorturi; Romanorum verò militum erat in acie stare, et impetum hostium sustinere, ad quod alluditur 1 Cor. 16, 3. Gal. 5, 1. Eph. 6, 14. Phil. 1, 17. 1 Thess. 3, 8. 2 Thess. 2, 15.

§ 284. *Obsidiones.* — Si hostis imminere urbi, excubiæ in turribus sedulò vigilabant, et etiam in verticibus montium constituebantur, et, quæ observabant, per signa vel per nuntios significabant; Jerosolymæ fontes quoque extra urbem obstruebantur, Isa. 22, 9, 11. — Hostes urbem, vel inopinatè opprimebant, vel ex insidiis, aut ex prodicione capiebant, vel assultu occupabant, vel fame et siti ad deditionem cogebant. Obsidiones, defectu machinarum, quibus moenia perumperentur, diuturniores erant, et hinc non suscipiebantur, nisi alia media fefellissent. Ante obsidionem urbs ad deditionem invitabatur, Deut. 20, 10. Isa. 36, 1, 20; 36, 8, 20. Si obsessi pactionibus se dedere cogitabant, proceres ex urbe in castra hostium egrediebantur; hinc *egredi* vel *exire* idem est ac, *pactionibus urbem dedere*. 1 Sam. 11, 3, 10, 11. 2 Reg. 18, 21; 21, 12. Jer. 21, 9, 38, 17, 18. 1 Machab. 6, 49. Antiquissimo ævo hostis urbem coronâ simplici, duplici, aut etiam triplici cingebat, et assultu urbem capiebat, quod et recentiori ævo fieri consuevit, si spes successûs affulgebat; hinc descendunt tritiæ de obsidione phrases: *Castra contra urbem metari*, et *angustiari*, quia obsessis jam fuga interclusa erat, Jos. 10, 5. Jud. 9, 50. 1 Sam. 11, 1. 1 Reg. 19, 17. 2 Reg. 25, 1. Isa. 29, 3. Nota autem jam ætate Mosis erat quoque circumvallatio, et vallum seu agger Deut. 20, 18, 20, etsi dein primùm 2 Sam. 2, 15, memoratur.

§ 285. *Circumvallatio.* — Circumvallatio ex coronâ militum circa urbem orta est; quàm enim exercitûs

sæpè longiori tempore urbem coronâ cingeret; castra per fossam contrâ eruptiones obsessorum muniebat, et, ne à tergo facilè impeti posset, aliam fossam extrinsecùs, priori parallelam, parabat. Hæc fossæ diuturniori obsidione dilatabantur, et ex terrâ effossâ utrinque murus et turres exstruebantur; ita novum contra urbem munitum munimentum exsurrexit in quo exercitus tutò degebat. Hæc circumvallatio, de quâ dicitur 2 Reg. 25, 1. Jer. 52, 4. Ezech. 4, 2; 17, 17; 21, 17; 27, 8, ita conclusit incolas urbis, ut fame, morbis, et hostium missilibus, lentè conficerentur, 2 Reg. 6, 28, 31. Ezech. 4, 10, 15; 5, 10, 15; 16, 17. Jer. 32, 24; 34, 17.

§ 286. *Vallum seu agger*. — Vallum seu agger primum medium fuit, quo alta et valida mœnia superabantur, nempe declivis mons, ex aggestâ terrâ paratus, trabibus ex utrâque parte, ne dirueret, munitus, versùs mœnia semper altior, ut tandem illa æquaret. Hic agger à circumvallatione obliquè versùs debiliorem munitionis partem exaggerabatur, et id dicitur: שֵׁשׁ סִלְלָה עַל הָעֵיץ, 2 Sam. 20, 15. 2 Reg. 19, 32. Jer. 6, 6; 32, 24; 33, 4. Ezech. 4, 2; 17, 17, 25; 26, 8. In aggerem missilibus pugnabant obsessi, et hostes ex aggere in mœnia arma mittebant, donec arietem admovere possent, ut mœnia perforarent vel perrumperent, ubi obsessi non rarò intrinsecùs secundum murum exstruebant, et proximas domos, ut materiam acquirerent, diruebant, Isa. 22, 10. Interdum captos hostes insigniores in mœnibus flagellabant, vel interficiebant, aut sacrificabant, ut hostes ad discessum permoverent, 2 Reg. 3, 27. Muro autem perrupto, Ezech. 21, 27, hostes mox irrumpentes, majorem partem mœnium diruebant, quod et aliàs fieri consuevit, si urbs pactionibus dedita fuit, 2 Reg. 14, 13. 2 Paral. 25, 23, 24. Cæterùm *funibus trahere urbem in vallem*, 2 Sam. 47, 13, est vana jactatio proverbialis.

§ 287. *Consecraria victoriæ*. — Victor olim arbitrario quidem jure in victos utebatur, humanitas tamen laudabatur. Victores omnia, non modò pecora, segetes, fructus ipsosque agros, hortos, domus et deos seu idola, sed etiam uxores et proles sibi attribuebant, et in servitute vendebant, imò crebrò quoque urbes ipsas evertabant, 2 Sam. 5, 21. 2 Paral. 25, 14. Os. 10, 5, 6. Jer. 46, 25; 48, 7; 13, 46. Virgines et uxores violabantur, Lam. 2, 11. Isa. 15, 16. Proceres, et quicumque insigniores, milites et opifices qui arma parare et munitiones exstruere possent, in dissitas regiones deportabantur. Victores tamen nequaquam omni suo jure utebantur, sed plerùmque reges ipsos populis permittebant, et solummodò fidei suæ adstringebant, ac tributa exigebant, ut nonnisi defectionibus et rebellionibus iteratis coacti, ad illa extrema descenderint, Gen. 14, 4. 2 Reg. 23, 34; 24, 1, 14. Isa. 24, 2. Jer. 20, 5, 6, etc. Capti autem omnibus spoliabantur, et nudi in servitute ducebantur. Si urbs vi capta fuit, omnes viri interficiebantur, mulieres et proles in servitute redigebantur, et levissimo quoque pretio vendebantur, Mich. 1, 11. Joel. 4, 3. Isa. 47, 3, 20,

34. 2 Paral. 28, 9, 15. Ps. 44, 13. — Hinc tantus planctus eorum qui victi erant. Fugiebant, qui poterant, Isa. 5, 6; 16, 1, 6. Jer. 4, 10, 13, 41, 5; 45, 6. Qui manebant aurum et argentum abjiciebant, ut ab immanitate militum tutiores essent, Ezech. 17, 19, confugiebant in specus in vertices montium, et in rupes, quæ ideò tropicè pro refugio et asylo veniunt, ut ipse quoque Deus sæpè rupes dicatur, Jud. 20, 47, 48. Jer. 4, 29; 16, 16; 22, 20. Ezech. 7, 7, 17. Isa. 26, 4. Hanc calamitatem prophetæ nonnunquam repræsentant tanquàm gravem ebrietatem, cujus incommoda à generosis illarum regionum vinis multò majora sunt; et quemadmodum sors hominis dicitur calix, ita quoque hæc sors tristissima dicitur calix titubationis, Jer. 25, 15, 31. Nah. 3, 11. Zach. 12, 2. Ps. 75, 9.

Victor, si erat ultor injuriarum, non rarò arbores succidebat, fontes obstruebat, agros lapidibus opplebat, et solum in multos annos reddebat sterile. Id Hebræis quidem, Deut. 10, 19, 20, interdictum erat, at prætermisum non fuit, 1 Paral. 20, 1. 2 Reg. 3, 18, 25. Capti reges et proceres vinciebantur, excæcabantur vel mutilabantur, humi prostrati pedibus calcabantur, et interficiebantur. Capti nonnunquam quoque super spinas prostrati, serrâ dissecabantur, vel machinis triturationis contrebantur, 2 Sam. 12, 21. 1 Paral. 20, 3. Jud. 8, 5. Non rarò senes et proles et mulieres interficiebantur, e. cadavera prolium in acervos accumulabantur, 2 Reg. 8, 12. Os. 10, 14; 14, 1. Isa. 13, 17, 18; imò uterus quoque gravidarum dissecabatur, Isa. 13, 16, 18. 2 Reg. 8, 12. Amos. 1, 13. — Lex Mosaica similia non præcepit; nam nec excisio Chananæorum, de quâ posthæc loquimur huc pertinet, neque etiam huc trahi potest anathema, seu votum irrevocabile, quo omnia viva internecioni, reliqua vel igni vel sacrario addicebantur, urbs solo æquabatur, et locus sale conspergebatur, maledicto addito in illum, qui rursùs urbem ædificaret, i. e., munitionem restitueret, Lev. 27, 21; 28, 29. Num. 18, 14. Deut. 13, 17; id enim in exemplum justitiæ vindicativæ, in urbes idololatrias, ad deterrandos alios statum erat. Alioquin populi victi solum tributarii fiebant, 2 Sam. 8, 6; 14, 2. 2 Reg. 14, 14; sed hoc ipsum olim erat magnæ ignominie, quæ in deos quoque, tanquàm imbecilles, redundabat, 2 Sam. 8, 16; 14, 2; 2 Reg. 19, 8, 13. Isa. 7, 20. Ps. 9, 21.

Victores gaudio et lætitiâ difflebant. Victoria undique ex montibus proclamabatur, Isa. 42, 11; 45, 9; 52, 7, 8. Jer. 50, 2, 25. Ezech. 7, 7, 17. Nah. 2, 1. Militibus et victoribus omnes, et ipsæ quoque mulieres cantantes et saltantes, occurrebant, Jud. 11, 34, 37. 1 Sam. 18, 6, 7. Epinicia exarabantur, et heroum quoque, qui ceciderant, laus canebatur, 2 Sam. 1, 17, 18. 2 Paral. 35, 25. Jud. 5, 1, 31. Deut. 15, 1, 21. Erigebantur victoriæ monumenta; 2 Sam. 8, 13. Ps. 6, 1, et arma hostium templis consecrabantur, 1 Sam. 31, 10. 2 Reg. 8, 7; 11, 10. 1 Paral. 11, 10. Beuè meritis dona et matrimonia honorifica offerebantur, Jos. 13, 7. 1 Sam. 17, 25; 28, 17, 2 Sam. 18, 11. Sub Davide ordo quoque heroum honorificentissimus in-

stitutus erat, 2 Sam. 23, 8, 39. 1 Paral. 11, 10, 50. — Cadavera hostium à pluribus gentibus, avibus et feris discernenda relinquebantur. Id prophetæ, ut convivium sistunt, quod Deus, iudex populorum, feris præparet, 1 Sam. 17, 44. Jer. 25, 53. Zeph. 1, 7. Non rarò quidem cadavera insigniorum consanguineis reddebantur, 2 Sam. 2, 32; 21, 14. Ezech. 39, 11, 14. 2 Mac. 12, 15; interdum verò contumeliis afficiebantur, Jud. 7, 27. 1 Sam. 31, 8. Hebræi ob leges de immunditie, cadavera sepelire, et milites se ab immunditie, tactu cadaverum contractâ, purificare tenebantur. Num. 31, 19, 24.

§ 288. *Rigor antiqui juris bellici.* — Jus belli olim ubique terrarum erat rigorosum et immane; quare Hebræis condonandum, si nonnunquam eodem rigore usi sunt, ut per huiusmodi exempla aliis gentibus terrorem incuterent, eas ab offensionibus deterrent, et suæ tranquillitati consulere. Nec omnia, quæ egerunt Hebræi, probanda aut excusanda sunt, 2 Reg. 15, 16. 2 Paral. 25, 12. Jud. 8, 4, 21, 20, 1, 30; neque etiam omnis rigor, quo usi sunt, damnandus est; nam jure gentium naturali licet hosti tot tantaque mala inferre, quot et quanta, ad alias gentes à læsionibus deterrendas, necessaria sunt. A mansuetudine autem et immanitate gentium dependet, quæ mala ad hunc finem sufficiant. Si mutatâ rerum facie nunc in Europâ jus belli, tacito consensu populorum, humanius est: hoc jure antiqui uti non poterant, nisi vellent omnibus aliorum læsionibus patere. Num. 31, 14, 15. 2 Sam. 12, 31, coll. 2 Sam. 10, 1, 5; 11, 1. Amos 1, 15, et 2 Sam. 8, 2, coll. 2 Reg. 3, 27. Amos 2, 1. Hebræi tamen plerumque erant aliquantum mitiores, 2 Sam. 8, 2. 1 Reg. 20, 30, 43. 2 Reg. 6, 21, 23. 2 Paral. 28, 8.

§ 289. *Hebræorum jus belli in Chananæos.* — Causa expulsionis Chananæorum, Gen. 15, 16, dicitur fuisse morum corruptio, quos descriptos invenies Sapient. c. 12. Moses quidem singula Chananæorum flagitia non enumerat; neque enim erat opus, quàm satis comperta ea essent Hebræis. Inquit tamen Deut. 12, 31: *Omnes abominationes, quas aversatur Dominus, fecerunt, diis suis offerentes filios et filias, et comburentes igni.* Tale igitur ac tam detestabile hominum genus delere volens Deus usus est operâ Hebræorum, quibus regionem Chanaan concessit, ut, adversus alteros justitiam suam exercens, suâ erga alteros beneficentiâ uteretur, atque ut hi alieno exemplo edocti divinis præceptis obtemperare, scædosque ac barbaros mores aversari discerent. His positis, quibus satis superque vindicatur occupatio regionis Palæstinensis per Hebræos, non erit tamen supervacaneum cætera supersequi, quæ, quamvis non disertè in S. Scripturâ dicuntur, tamen ex historiâ Patriarcharum legitimè concluduntur (1).

(1) Menochius, de Repub. Hebr. L. 1, c. 2, quæs. 9: « Nec desunt graves auctores, qui non tam primò occupatam, quàm repetitam ab Hebræis fuisse Chanaanitidem dicunt.... Porrò S. Augustinus etiam causam affert propter quam Chananæos solo, quod insederant, exturbare placuit, ita enim scribit: Quia Chananæi excepto illo peccato, quòd possessionem

Abraham cui Deus regionem Chanaan promisit cum servis et gregibus suis, pascua hujus regionis occupaverat, atque puteis, quos fodit, et altaribus, quæ edificavit, voluntatem, sibi hanc regionem propriam habendi, declaraverat, Gen. 12, 5, 6, 8, 9; 21, 25, 30, conf. 13, 4; 14, 18; 15, 7, 13, 21; 17, 8. Conf. supra § 45. Hic patriarcha eam dein non Ismaeli, sed Isaaco reliquit, qui rursus eam non Esau, sed Jacobo assignavit. Chananæi quidem jam erant in regione, Gen. 12, 6; sed pauci, qui aliquos duntaxat districtus tenebant. Patriarchæ itaque hæc pascua sibi propria reddiderunt, et 215 annos possederunt, neque Jacob et filii ejus, in Ægyptum migrantes, regionem abdicarunt; animo enim revertendi discesserunt. Gen. 38, 21, 22; 48, 4, 21, 22; 49, 1, 26, conf. 1 Paral. 7, 21, 24. Morantibus autem illis in Ægypto, Chananæi aucti, illa pascua occuparunt, atque Hebræos regione excluderunt, qui proinde jure suo regionem repetebant, et quàm spes cessionis spontaneæ nulla affulgeret, jure armis utebantur. Transactionem pacificam offerre, Chananæorum fuisset, quibus jus Hebræorum apprimè notum fuit; quòd si rem armis experiri maluerunt, omnia consecraria sibi imputare debebant. Jos. 11, 19; 3, 26. Conf. Janssens Hermen. sacra vol. I, p. 90, seqq.

§ 290. *Præda, stipendium.* — Ad consecraria victoriæ spectat inprimis præda, quæ militum labores remunerabatur, et hinc cis singularem lætitiâ creabat; Gen. 49; 27. Exod. 15, 9. Jud. 5, 30. Isa. 9, 2, 3. Joel 4, 11. Ezech. 29, 18, 20. Ps. 119, 162. Milites enim antiquiori ævo, etiam sub regibus, exceptis præfectis et prætorianis, stipendio carebant, sed ex suis facultatibus, et ex illis, quæ à parentibus submittabantur, victitabant, Jud. 20, 10. 2 Sam. 17, 17, 20. Recentiori demùm ævo reges annonam in urbibus deponebant, 2 Paral. 17, 12; 32, 28. Milites conducti, fortassè exemplo Phœnicum, Ezech. 28, 11, occurrunt quidem 2 Sam. 10, et 2 Paral. 25, 6, 9; sed de prædâ nihilominus participabant, ut merces non militibus, sed regi, eos elocanti, soluta fuisse videatur. Sub monarchiâ persicâ stipendium militare invaluit; ast prædâ præmium militare mansit. Machabæi, exemplo Græcorum, stipendia solvebant, 1 Mach. 14, 32. Hinc stipendium in novo Fœdere sæpè occurrit, et etiam tropicè usurpatur, Luc 3, 14, Rom. 6, 23. 1 Cor. 9, 7. 2 Cor. 11, 18. 2 Tim. 2, 4. — Prædæ autem deputabantur non modò bona quæcumque, sed etiam captivi

« alienam invaserant, multa nefanda et inaudita crimina committebant, in tantum, ut quando Dominus Sodomam et Gomorrhâ subvertebat, dixisse legatur: *Necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum* et expectabat Dominus, ut aut converterentur, et agerent penitentiam; aut certè si converterent, crimina criminibus cumulantes, et peccandi mensuram implentes, justissimam Dei sententiam sustinerent. Quia ergo eos dupliciter invenit reos divina censura, pro eo, quòd et *terras alienas invaserant*, et postea scelera et crimina inaudita commiserant, justo judicio puniuntur, et Israelitico populo antiquorum possessio reformatur. Hæc Augustinus.»

viri et mulieres, puellæ et pueri, inprimis in urbibus vi captis, in quibus omnes in servitutem redigebantur. Gen. 14, 11, 12. Jud 5, 30. Milites Hebræi, Num. 31, 48, 54, sibi attribuebant quidquid arripuerant, exceptis solis pecudibus et hominibus. Res magni pretii interdum bellidux sibi vindicabat, Jud. 8, 24, 25, quod David imitatus, thesauros pro exstructione templi collegit, 2 Sam. 8, 11, 12; 12, 30. 2 Paral. 28, 14, 19; 20, 2, 5. Pecudes autem et homines congregabantur; et numerati, in duas partes dividebantur, quarum altera cedebat illis qui domi remanserant, sed hi quinquagesimam partem levitis tradere tenebantur; altera vero ad milites pertinebat, qui quingentesimam duntaxat partem sacerdotibus tradebant; conf. Gen. 14, 20. Inter milites partitio erat æqualis, sive prælio interfuissent, sive interim castra custodiissent, 1 Sam. 30, 20, 25. Hinc, ut portiones fieri possent æquales, pecudes et homines capti, venditi, et pecuniæ distributæ fuisse videntur. Ast si urbs anathemati subjecta fuit, præda omnis interdicta erat; raro exceptio locum habuit, Deut. 2, 34; 3, 7. Num. 21, 3. Lev. 27, 28. Jos. 6, 24, 26, 28; 10, 28, 30; 11, 11.

Præda, quam retulerunt Hebræi ab Ægyptiis, Exod. 3, 22, 14, 2, cedebat, monente Bonfrerio ad Exod. 3, 22, in compensationem servitutis, et laborum, quos tot annis pertulerant Hebræi in Ægypto. Adde omnia que Hebræi secum sumere non poterant, Ægyptiis relicta fuisse.

Pars iij.

DE ANTIQUITATIBUS SACRIS.

CAPUT PRIMUM.

CONSPECTUS HISTORIÆ RELIGIONIS BIBLICÆ.

§ 291. *Religio usque ad diluvium.* — Protoparentes nostri, omni experientiâ destituti, ab ipso Deo educabantur, et ad agnitionem Creatoris et gubernatoris universorum, atque ad morum disciplinam ducebantur, inprimis per illud interdictum de arbore cognitionis boni et mali, id est, in cuius interdicto ratio hominis cognitione boni et mali moralis excolenda erat; id enim phrasis דָּעַת טוֹב וְרָע, ex usu loquendi hebraico, significat, Gen. 2, 8, 20. Hinc nempe primi homines observabant, non solum esse ens aliquod intelligens supremum, à quo ipsi et omnia alia dependerent, sed etiam, non pro lubitu quæcumque esse agenda, sed discernenda, quæ huic supremo rerum omnium Domino placerent et quæ displicerent. Ex castigatione quæ violationem interdicti subsecuta est, discebant protoparentes Justitiam Dei, ast simul etiam specimen misericordiæ ejus accipiebant. Deus enim, postquam pœnam serpenti inflictam exhibuerat, malorum, quæ iis, eorumque posteris annuntiare volebat, gravitatem temperavit, promisso iis *Aliquo*, qui olim ex feminâ nasciturus, et serpentem, invisum istum æ perennem inimicum, omniumque malorum auctorem, tandem conculcaturus esset. — Accessit redargutio Cœini in fratrem exacerbati, et ejusdem deinceps fra-

triciæ relegatio permolesta, quæ, cœvis et posteris ob oculos versans, perpetuè inclamabat, malum esse Deo exosum, et pœnâ dignum. — At progressu temporis quàm plura delicta manerent impunita, plurimi, sensualitate et levitate abrepti, negligebant illa monita divina in factis posita, atque potentiores opprimebant infirmos et debiles, omniaque cædibus et sanguine complebant. Res jam circa annum 235 post hominis creationem (Gen. 4, 26, 6, 1), eò delapsæ erant, ut Dei cultores necessarium esse duxerint, sese nomine filiorum seu cultorum Dei, distinguere à reliquis tantquam filiis hominum, qui, Dei obliti, humano impetu ad quæcumque audenda abripiebantur. Hoc malum per connubia cultorum Dei cum filiabus hominum, i. e., irreligiosorum, latius serpsit; hæc enim uxores, familias quoque piorum corrumpebant, quàm informationem prolium, ad quam matres plus quàm patres contribuunt, negligenter, atque ita progeniem nequiorum relinquerent. Hinc corruptio paulò post omne genus hominum ita pervasit, ut repetita Dei monita per spiritum propheticum, Gen. 6, 3, nihil proficerent; quare diluvium subsecutum est. Conf. infra, § 294.

§ 292. *A diluvio usque ad Abrahamum.* — Hæc terribilis omnium viventium strages, 120 annis antea, Gen. 6, 3, annuntiata fuit, ut Noachi familia agnosceret, eam esse à Deo immissam, ut insigni hoc facto, cujus memoria facilè per omnes generationes conservaretur, patefieret, esse summum universorum gubernatorem, cui vitia hominum displicent, et qui, etsi longanimis, nihilominus in sceleratos demùm asfirmadvertit. Accessit post diluvium monitio divina, omnem homicidam morte plectendum esse, et nullum porro diluvium fore; atque hæc securitatis spes signo visibili, arcui in nubibus, annexa fuit. Posteriores Noachi has doctrinas altâ mente reposuerunt, et, consilio adificandi turrim, ne dispergerentur, divinitus dissipato, facilè observabant id Deo displicuisse. Ita quoque illud, quod Nemrod aggressus est, vi regnum sibi condens, reprobabant, quod ipsum nomen Nemrod, *rebellis*, et proverbium: *Sicut Nemrod venator potens coram Jehovah*, innuit. Ast progressu temporis, homines rudes, sibi consulere non valentes, et imaginatione ducti, cœperunt diversis objectis vim sublimiorem et divinam tribuere, et ab iis opem expectare. Ita in numina transformata sunt saxa, arbores, animalia, venti, fluvii, sol, luna, astra, defuncti homines, etc. Accesserunt demùm imagines sculptæ, altaria, templa, etc. Primum quidem, Deum creatorem et gubernatorem universorum, et has creaturas simul venerabantur; paulò autem post, Dei obliti, has solas adorabant, et cum hæc ficta numina morum probitatem non curarent, disciplina quoque morum magis magisque negligebatur, ut tandem plurima gravissima scelera nihili fierent, imò et in cultum deorum vertentur.

§ 293. *Abraham, Isaac et Jacob.* — Corruptione hæc novâ se latius diffundente, Deus vocavit Abrahamum, cujus majores inde à primo homine religionem et morum probitatem custodiverant, Gen. 5, 1, 32; 11, 10,

32; ast demum quoque in idololatriam prolabeantur, Jos. 24, 2. Hunc Chaldaëum et posteritatem ejus, Deus decrevit custodem religionis usque in illud ævum, quo ad reliquas gentes propaganda esset. Hoc sine Deo promisit huic Semi generationis decimæ postero protectionem, amplissimam progeniem, possessionem regionis Chanaan, atque omnes gentes quondam per ipsius semen beandas fore, Gen. 12, 13; 18, 18; 22, 18. Has promissiones Deus nomini Abraham et Sara copulavit, atque obligationem, religionem custodiendi, Gen. 18, 19, circumcisioni annexit, ut hæc ipsa nomina et signa essent perpetua documenta et promissionum et custodiæ religionis. Has easdem promissiones Deus repetivit deinceps Isaaco et Jacobo Gen. 26, 4; 28, 14, qui quod suarum erat partium, sedulo præstabant, et cultum veri Dei domesticis suis præcipiebant et ad posteros suos propagabant, Gen. 28, 20, 22; 35, 2, 7, 9, 15; 39, 9; 50, 17, 20. Hæc promissiones atque hæc officia Abrahami et posterorum ejus per Isaacum et Jacobum, sunt cardo totius antiqui fœderis; quare omnia, quæ deinceps consecuta sunt ad illa referenda sunt, atque ipsum quoque novum fœdus cum illis arcissimo nexu coheret.

Qui promissa Abrahamo, posterisque ejus bona rerum caducarum possessione cohibent, immortalitatis illius beatæ et scientiæ et spe exclusâ, omninòque veteri Testamento nihil, nisi mortalium bonorum spem relinquunt, ii profectò nimis humiliter de religione divinitus traditâ, sentiunt, nec vim promissorum divinorum ullo modo adsequuntur. Paulus quidem (Tit. 1, 2,) spem vitæ æternæ cum ipsis rerum humanarum initiis adæquat. Eam enim Deum fallere nescium, ait: ὑπερβίβασθαι πρὸ χρόνων αἰώνων, PROMISSE ANTE ANTIQUISSIMA TEMPORA, i. e., initio rerum humanarum.... Χρόνοι αἰώνιοι, si non de infinitâ illâ æternitate capiuntur, quid aliud, quàm initia rerum humanarum, longè antiquissima tempore significare possunt?.. de quibus capiebat Aquinas, æternæ interpretans antiqua. In quo clarum est, Apostolum in animo habuisse promissiones quas Adamo, Abrahamo. Deus ipse, aliis deinde per prophetas fecerat, de vitâ æternâ per Christum sperandâ. Rom. 1, 2. Dr. J. A. Ernesti in vindiciis arbitrii divini in religione constituendâ p. 189, opusc. theol. Lipsiæ 1792.

§ 294. *Patriarcharum religio.* — Optimè Verschuir, opusc. p. 17, seqq. (ex edit. Lotze Traj. ad Rh. 1810) proposuit capita religionis Patriarcharum: « Omnium, piorum Patriarcharum religio ex revelatione divinâ hausta, atque per traditionem à Noacho accepta, cum omni ejus posteritate, atque toto humano genere communicata est; sed alibi citius, alibi tardius deperdita. Omnes illi prisca mortales, genuino Numinis cultui adherentes, firmâ fide credebant, unum verum esse Deum, spiritum perfectissimum, ac omnipotentem; eum totum hunc mundum, tam materiæ, quàm formæ respectu solo omnipotente jussu fecisse, creâsse, ut splendidam suarum virtutum et beneficiorum esset theatrum; homines in hoc terrarum orbe collocâsse atironales, qui hæc spectarent, admirarentur, mundi- que auctorem et Dominum venerentur, adorarent,

et colerent; eundem omnia à se facta providâ curâ curare, conservare, gubernare; speciaim hominibus consulere, eorumque vitæ casus dirigere; hominum esse, Dei imaginem exhibere in hæc terrâ, ejus justitiam, æquitatem, bonitatem, clementiam, misericordiam erga creaturas omnes, præcipuè naturæ consortes, imitari. Sed non minùs convicti erant de corruptione et peccatis humani generis à creationis scopo magis magisque aberrantis; hunc esse malorum omnium fontem, omnis miseræ, et lacrymarum scaturiginem; omnia bona à cœlesti origine derivanda, cum Deo optimus terram, jucundum hominum et animantium habitaculum innumeris bonis et oblectamentis referentem, ornatumque ad ejus incolas recreandos et oblectandos, fecerit. Quis in mutuo amore, concordia, et virtute persisterent, hic tanquàm in deliciarum paradiso viverent. Hominum culpæ mala, calamitates, miseriam omnem tribuendam esse, probè erant persuasi et convicti. Probè noverant imaginum, et falsorum deorum cultum, necnon scelera et peccata in Deum et homines omnia fugienda, pietati et virtuti operam esse dandam. Non latebat Abrahamum (conf. Joan. 8, 56) aliosque Israelitarum majores humani generis Servator, qui suo tempore peccata expiaret, cunctaque ad primævam revocaret integritatem, et felicitatem, quippe statim post tristem lapsum primis hominum parentibus promissus (conf. supra, § 291) quique crebrò tanquàm Jehovæ angelus, hominumque patronus et servator iis apparuit (conf. supra, § 222). Non omnis eorum spes intra angustos vitæ hujus limites conclusa tenebatur, sed ulterius ad veram atque perennem alterius vitæ felicitatem se extendebat (conf. § 293). Nemo probaverit, eos vitæ alterius ignaros, hæc parte gentilibus fuisse minores, quorum poætæ passim præmia et pœnas apud inferos canunt, quæ licet fabulis involuta sapientiores viderent, tamen illi probabilem vitæ futuræ conceperant spem. Prisci autem hujus ævi homines pii noverant, Enochum ob probitatem et virtutem Deo præ cæteris admatum, multò citius ex hæc vitâ raptum fuisse, quod utique factum non fuisset, si prorsus in morte periisset. Moribundi in Deo adhuc spem et fiduciam collocabant. Balaamus, etsi homo nequam, tamen hujus veræ religionis principiis imbutus, optat mortem suam fore instar mortis hominum proborum (Num. 23, 10); si autem nihil ex ejus opinione post mortem sperandum, aut metuendum, voti hujus probabilis ratio reddi nequit (1). » Hæc jam fuit religio piorum Patriarcharum, quam Moses præsumit Hebræis probè notam fuisse; quare in libro Gen. non omnia ejus capita disertè attinguntur, et tantum ea copiosius exponuntur, quæ præ reliquis ad legislationem Sinaiticam præparabant.

Cultus Dei ferè orationibus, altaribus sacrificiis, decimis, jurejurando, et votis absolvebatur, Gen. 4, 3, 4; 8, 20; 12, 7, 8; 13, 4, 18; 14, 20; 15, 8, 30, etc. De celebratione sabbati hoc solum est vestigium, quod

(1) Vide lib. Job. et historiam patriarch. in lib. Genes. contentam.

periodus septem dierum Gen. 7, 4, 10; 8, 12, et ipsum quoque hebdomadis nomen שבוע, Gen. 29, 27, occurrit; unde colligitur, diem septimum, juxta Gen. 2, 2, saltem singulari quopiam modo fuisse discretum.

§ 295. *Moses.*—Hebræi multi in Ægypto jam deos Ægyptiorum colebant, quum Moses divinitus mitteretur, ut eos à servitute liberaret, Jos. 24, 14. Ezech. 20, 7, 8. Exod. 3, 13. Ut igitur veræ religionis custodes, non solum ex Ægypto, ubi ulteriori temporis progressu cultum Dei dimisissent, educerentur, sed etiam ut ii, qui à Deo defecerant, ad agnitionem veri Dei reducerentur, necessaria erant miracula, quæ ita simul et prædicerentur et patrarentur, ut Dei omniscii et omnipotentis argumenta essent manifesta, et non modò Pharaonem ad dimissionem Hebræorum cogerent, et exercitum ejus, ne Hebræos persequi posset, perderent, sed etiam Hebræos convincerent, opera hæc esse Dei gubernatoris universorum, et Mosen, per quem hæc prædicta et patrata sunt, esse ejusdem Dei legatum, Exod. 6, 7; 7, 5; 9, 14, 16, 29, 10, 2; 11, 9, 10; 12, 9; 14, 4, 17, 18, 31; 16, 12; 19, 4, 9. Deut. 4, 35, 39. His operibus simul ostendendum fuit, alia numina, quæ suos cultores Ægyptios à plagis immissis liberare non poterant, esse inania, et viribus carere, Exod. 12, 12. Nisi autem Hebræi deinceps in Arabiâ, porrò similibus omniscientiæ et omnipotentiae testimoniis confirmati, et divinis hujus generis auxiliis adjuti fuissent; nec in cultu veri Dei perseverassent, neque eas dispositiones et leges suscepissent, sine quibus inter gentes, quæ idololatriam et multitudinem deorum sanæ rationi deputabant, veram unius Dei invisibilis religionem non conservassent, ut vel ex eo liquet, quòd sub providis licet his cautionibus constituti, nihilominus toties ad diversas superstitiones abrepti fuerunt.

Qui Mosis miracula præstigiis, vel imposturis, vel mythis deputant, aut conficta esse contendunt, assertum suum, nec cum egressu Hebræorum ex Ægypto, neque cum subsequente certâ historiâ conciliare, neque etiam originem hujus ideæ Dei, quæ in his scriptis exhibetur, explicare possunt, ut adeò ipse hic egressus, et subsequens historia, atque hæc Dei idea testetur, illa miracula verè patrata fuisse.

§ 296. *An Moses docuit Deum merè nationalem?*—Mosen non docuisse, nisi Jehovah Deum tutelarem Hebræorum, seu nationalem, tot loca reclamant, ut mirum sit, quospiam in hanc delapsos esse sententiam. Nam nomine Jehovah compellat illum, qui creavit cælum et terram, Gen. 1. Exod. 20, 8, 12; 31, 17. Deut. 4, 23; qui diluvium immisit, Gen. 6, 9; qui ab Abrahamo et Melchisedeicho dicitur celsissimus, Dominus cæli et terræ, et Judex universæ terræ, Gen. 14, 18, 20; 17, 1; 18, 16, 35; à Josepho agnoscitur omniscius gubernator universorum, Gen. 39, 10; 45, 5, 8; 50, 20; qui se Jehovah semper eundem esse dicit, Exod. 6, 3; qui illa miracula in Ægypto et in Arabiâ et prædixit et patravit, quibus, se omniscium et omnipotentem esse manifestavit, Deut. 4, 32, 36; 10,

21. Exod. 6, 7; 7, 5; 10, 1, 2; 14, 18, 31; qui est auctor vitæ omnium viventium, Num. 16, 22, 27, 16; invisibilis (apparitiones enim factæ erant in symbolis) Exod. 33, 18, 23. Deut. 4, 12, 20, 39; cujus est cælum et terra et omne quod in eis est, et qui etiam peregrinos amat, Deut. 10, 14, 18; præter quem denique nullus est Deus, Deut. 4, 39; 6, 4; 32, 39. Moses Jehovah ubique proponit omnipotentem omnium hominum et populorum gubernatorem, qui nec donis, neque sacrificiis corrumpi potest, respicientibus verò se misericordem et clementem exhibet. Hunc verum Deum docet esse illum, qui ab Hebræis colendus sit, non tantum, quia unicus est Deus, sed etiam quia Patriarchis eorumque posteris permagna beneficia promisit, et partim jam præstitit, eos ex Ægypto eduxit, legibus instruxit, et jamjam in Chanaan introducturus est, atque futuro quoque ævo proteget; denique quia Deum hunc elegerunt regem. Conf. Janssens l. c. vol. 1, p. 74.

§ 297. *An Moses non sistit Deum nisi formidabilem?*—Deum à Mose sæpius sisti judicem justum, qui in sceleratos severè animadvertit, mirandum non est, non solum, quia populus levis, juveniliter exultans, indocilis et inflexibilis, non aliâ ratione coerceri, et ad custodiam legis permoveri poterat; sed etiam, quia Deus erat simul rex Hebræorum, cujus est, delinquentibus pœnas indicere et irrogare, ut bonos cives à læsionibus malorum communiat; alioquin omnes leges irritæ fuissent, si mox transgressionis venia annexa fuisset. Ast Deum à Mose non sisti nisi judicem inexorabilem, prout plures contendunt, oppidò falsum est; nam illæ promissiones divinæ, Patriarchis et Hebræis toties repetitæ, et ipsa quoque liberatio ex Ægypto, legislatio, et deductio in regionem Chanaan, beneficia sunt divina, quæ Deum sistebant beneficentissimum, Deut. 7, 6, 9; 8, 2, 20; 9, 4, 8; 10, 1, 11. Hinc Hebræis sæpius inculcatur, ut per custodiam legis gratum erga Deum animum testentur, imò discretis quoque verbis amor Dei præcipitur, quod utique ponit, Deum esse beneficum et clementem; Deut. 6, 4, 5; 11, 12, 15, 22. Moses Deum compellat, Deut. 8, 5; 32, 6, patrem populi atque Exod. 34, 6, 7. Num. 14, 18. Deut. 7, 9, 10; 32, 6, Jehovah dicit misericordem, clementem, benignum et fidelem, qui amorem paternum, probis et piis cultoribus suis, in mille generationes conservat, prævaricationem et iniquitatem condonat, neque tamen perpetuò ignoscit, sed castigat iniquitatem patrum in filiis ac nepotibus in tertiam et quartam generationem. Hæc quidem castigatio usque in quartam generationem, nempe per calamitates publicas, quarum consecraria etiam posteri sentiunt, legibus quoque fundamentalibus Exod. 20, 5, 6, inserta, multis offendiculo est, qui non advertunt vel advertere nolunt, eam patribus, qui illis temporibus de sorte posterorum suorum perquam solliciti erant, magnam fuisse pœnam, quum prospicerent, dilectissimos filios, nepotes, pronepotes et abnepotes, fore miseros; aliunde autem intelligitur, hæc mala posteris non fuisse pœnas, sed monitiones, ut respicerent, et à peccatis

caverent, ut etiam reapsè contigit, prout magnum exemplum Hebræorum in Assyriâ et Babyloniâ exulum, docet, qui monente hâc diuturniori castigatione resipuerunt, ut constantes demùm cultores Dei essent, quod et Moses prædixit. Deut. 4, 28, 31; 30, 1, 10. Conf. Janssens l. c. vol. 1, p. 78.

§ 298. *Dispositiones ad conservandam religionem.*— Ut Hebræi, quorum multi in Ægypto idola coluerant, nunc per extraordinarias divinas operationes, vix ad cultum Dei reducti, in religione constantes essent, nec facilè exemplo aliarum gentium, inter quas versaturi erant, ad idololatriam inducerentur; Deus se illis, ut § 209 diximus, regem obtulit, et ab ipsis acceptatus fuit, atque hinc omnis Dei cultus simul fuit obsequium erga regem. Hæc theocratica reipublicæ forma, in quâ omnes leges regis, erant leges Dei, perpetuò verum Deum in mentem revocabat. Ita etiam rigida observatio sabbati, festi Pentecostis post septem hebdomades messis, anni septimi seu sabbatici, anni Jubilæi post septem annos sabbatici, erat symbolica confessio Dei creatoris et gubernatoris omnium. Pascha quoque et festum tabernaculorum in memoriam revocabat, eundem Deum creatorem fuisse, liberatorem ex Ægypto, et ductorem per Arabiam; et quùm festis Pentecostis et Tabernaculorum, grates rependerentur pro collectis fructibus, docebantur Hebræi, hos quoque eidem Deo creatori in acceptis referendos esse. — Ut autem assuescerent Deum credere invisibilem, omnes effigies Jehovæ interdictæ fuerunt, ne ipsis quæpiam vis tribueretur, aut multiplicatione earum etiam plures Jehovæ introducerentur. Sacrum duntaxat tabernaculum concessum, quod Apotheosim admittebat. Ne autem et in hoc sacro loco superstilitio irreperet, omnes minutiores quoque ritus legibus definiti fuerunt, atque præceptum fuit, ut omnia sacrificia in uno hujus sacri loci altari offerentur, ubi mutua sacerdotum et Levitarum observatio accederet, ne quisquam superstitione viam ad idololatriam sterneret. — Parentibus quoque sedulò inculcatum fuit, ut omni occasione, præsertim verò celebrantes festa, et observantes ritualia præscripta, proles suas religionem et historiam gentis edocerent; et ne hæc instructio, fallente memoriâ, vel ignorantia degeneraret, cautum fuit, ut liber legis omni septennio in sacro tabernaculo prælegeretur, ubi non modò parentes errores, quos fortassè fovebant, corrigere, sed etiam adolescentes audire possent, an doctrina, quam perceperunt, libris sacris consentiret. Denique ipsa Dei nomina: *Jehova, Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi*, atque possessio regionis Chanaan, unicum sacrum tabernaculum, unicus summus sacerdos, unica familia sacerdotum, unica tribus Levitarum, imò et ipsæ decimæ, sacrificia, redemptio primogenitorum, primitiæ, immunditiæ, purificationes immundorum et reliqua, quæ præscripta uerunt, perpetuò monebant Hebræos, Deum esse unicum omnium gubernatorem, qui eos ex Ægypto in hanc regionem deduxit, atque hæc omnia observanda præcepit. Conf. in primis Deut. 26, 1, 11. Exod. 12, 25, 28; 13, 4, 16. Canticum quoque Deut. 32.

Hebræi memoriæ mandare jussi erant, ut esset perpetuus monitor officii et futuræ sortis suæ, si officio suo deessent.

§ 299. *An religio Mosaica ad morum disciplinam spectat?* — Quùm Moses præparationem ad legislationem, librum Geneseos, in quo religio est moralis, præmisit: expectandum est, religionem quoque illam, quam ipse inculcat, ad moralem disciplinam spectare. Atque id in lege, quam ex mandato divino promulgavit, ubique deprehenditur; omnia enim ad Deum creatorem et gubernatorem universorum referuntur, cui omnes homines gratum animum et obedientiam debent. Cùm autem Hebræi à Deo singularia recepissent beneficia, et alia, porrò promissa, jure expectarent; eò pluribus quoque et gravioribus rationum momentis Deo devincti erant, Exod. 20, 2. Lev. 11, 45; 25, 38. Deut. 4, 32, 40; 5, 24, 28; 16, 12, 15; 20, 25; 7, 6, 11; 8, 1, 6; 10, 18; 9, 4, 5; 10, 12; 11, 1, 26, 4, 10; 32, 6. Quare Deum, non modò creatorem et rectorem universorum, qui omnes homines innumeris beneficiis ornat, sed etiam peculiariter liberatorem et benefactorem suum, qui ipsos tot tantisque beneficiis cumulavit, et futuris quoque temporibus fovere promisit, ex toto corde, ex totâ animâ et ex omnibus viribus amare, et ex hoc amore atque ex grato erga Deum animo, mandata observare jubentur, quia non nisi per hanc custodiam legum, Dei benevolentiam promereri, atque ulteriorum beneficiorum divinatorum capaces se præstare possent, Deut. 6, 4, 5; 11, 1, 13, 14; 15, 4, 5. Non modò per abstinentiam à cibis immundis, Lev. 11, 45; 20, 26. Deut. 14, 1, 2, 21, sed etiam morum probitate sancti esse monentur, sicut Deus sanctus est, Lev. 19, 2; 20, 7, 8. Præcipitur, ut, sicut ipsi se, ita etiam proximum ament, Lev. 19, 18, non modò Hebræum, sed etiam peregrinum, Lev. 19, 33, 35. Exod. 22, 20, 21, 23, 9, 12. Num. 15, 14. Deut. 10, 18, 19; 24, 17; 27, 19. Interdicitur inimicitia et vindicta, Exod. 23, 4, 5. Lev. 19, 16, 18. Deut. 23, 7, 8, conf. Job 31, 29, 31. Cavetur, ne in servos quidem immites aut inhumani sint, Exod. 20, 10, 11; 21, 2, 11, 20, 26. Lev. 25, 39, 55. Deut. 5, 14, 15; 12, 17; 15, 12, 15; 16, 11, 14; 25, 16, 17; 24, 1, 4; 25, 4, conf. Job. 31, 14, 15, et beneficentia in pauperes, viduas et pupillos inculcatur, Exod. 22, 24, 26. Lev. 19, 9, 13; 25, 22; 25, 5, 6. Deut. 12, 5, 7; 14, 22, 24; 15, 7, 15, 16, 10, 12; 24, 10, 22; 26, 11, 15; 27, 19. His incitamentum additur ex eo quòd et ipsi in Ægypto peregrini et servi fuerunt, atque adeò pro notissimo ponitur, alteri esse præstandum, quod nobis ab aliis præstari optamus; et alteri non esse faciendum, quod nobis fieri nolumus. Imò et crudelitas in pecudes prohibetur, Exod. 20, 10, 11; 25, 11, 18; 31, 26. Lev. 22, 28; 25, 7. Deut. 14, 21, 22, 6, 7, 10; 25, 4. Monentur, ne surdo maledicant; aut cæco obstaculum ponant, Lev. 19, 14. Deut. 27, 18; ne mentiantur, Exod. 23, 1, 7; ne tanquàm delatores regionem obambulent, Lev. 19, 18, 19. Vetatur, ne magistratibus, quos fortè sibi non favere opinantur, maledicant Exod. 22, 27, 28. Jubentur, omnem frau-

dem, tanquam abominationem coram Deo, fugere, Deut. 25, 13, 16, res inventas restituere, et dominum earum sedulo indagare, Deut. 22, 1, 3, à fornicatione et pederastiâ, atque ab incestu et bestialitate, imò etiam à concupiscentiâ impudicâ abhorre; quia hæc enormia et abominabilia sunt coram Deo crimina, Lev. 18, 1, 30. Deut. 23, 18, 19; 2, 25. Exod. 20, 17. Leges quoque civiles eo incitamento observandæ erant, quòd leges erant Dei creatoris, gubernatoris et benefactoris sanctissimi, Lev. 11, 41, 45; 18, 3, 5, 11, 30; 19, 10, 12, 14, 18, 25, 28, 30, 32, 34, 37; 22, 3, 8, 30, 33; 23, 22, 43; 25, 17, etc. Moses custodiam legum ubique memoratis modò momentis urget, et perpetuò inculcat, alia omnia, sine hæc religioâ observatione legum, nullius esse momenti, imprimis Deut. 4, 1, 40; 5, 1, 6, 25; 8, 1, 19; 10, 12; 11, 1; 29, 1; 30, 20, quæ loca lege et relege. — Sacrificia, quæ permulta mandantur, exercitium erant grati in Deum animi, vel pœnam peccatori debitam, quasi in effigie, representabant, et graviter monebant, peccata esse cavenda, simulque promissiones à Deo factas in memoriam revocabant, et magnum novi Fœderis sacrificium præfigurabant, conf. infra, § 370. — Promissiones bonorum temporalium, et minæ malorum quæ indoli adeò sensuali Hebræorum accommodatæ erant, morum probitatem non amplius impediabant, quàm hujusmodi promissiones et minæ nostram moralem prolium educationem impediunt, conf. supra §§ 294 et 297. Religio igitur Mosaica morum probitatem promovebat; hinc conspicimus in Bibliis plures viros, quorum integerrimos mores admiramur, conf. Janssens l. c. vol. 1, p. 168, seqq.

Cæterum, multis offendiculo est, in lege nullam disertam fieri mentionem conditionis hominis post mortem, indeque rectè concludere putant, antiquos Hebræos nullam futuræ vitæ notitiam habuisse. — Ast contrarium apparet 1° ex libro Jobi, in quo spes future vitæ apparet, c. 19, 23, seqq., 14, 12, 19, 25, seqq., 26, 5, etc. conf. Rosenmulleri schol. in lib. Job. Lips. 1824, edit. 2. — 2° Ex Gen. 5, 24; 15, 15. Accedit Hebræos distinxisse orcum, בְּרַחַם שְׂאֵל, à sepulcro, קֶבֶר, Gen. 25, 8; 37, 38; 49, 33; 50, 2, 10. Num. 20, 24, 26. Deut. 34, 7. 1 Reg. 2, 20; 11, 43; 2 Paral. 13, 23. — 3° Ex necromantiâ, quâ animi defunctorum excitari posse credebantur, Lev. 19, 31; 20, 6, 7. Deut. 18, 11; 1 Sam. 28, 3, 10, etc. Quod enim quipiam opponunt, supersticiosos sibi minimè constare, eo certè non valet, ut supersticiosus animos defunctos, quos non esse credit, suscitari et de arcanis et futuris interrogari posse credat, conf. supra, § 294. Successu temporis à Davide et Prophetis hæc doctrina magis insertè proposita fuit. Vitam autem felicem probis tantum expectandam testantur, non improbis, Ps. 16, 8, 11; 17, 14, 15; 49, 15, 16; 73, 23, 28. Quanquam verò sæpissimè rationum momenta ad benè agendum ex hæc vitâ desumebant, satis tamen caverunt, ne piii ad desperationem redigerentur, cum se calamitatibus obrui, impius autem res benè cedere viderent: tandem enim aliquando virtutis præmia, impietatisque pœnas

instare annuntiabant, conf. Eccles. 11, 9; 12, 7, 14. — Vide quoque Cæsti Innoc. Ansaldi de futuro seculo ab Hebræis ante captivitatem cognito.

§ 300. *An typi in lege Mosaicâ?* — Typos non tantum historicos et morales, sed et propheticos esse in lege Mosaicâ testem habemus luculentissimum Apostolum Paulum, Ep. ad Hebr. 9, 8, coll. 8, 5, seqq. 9, 24; 10, 1, etc., docentem legibus, caremoniis et sacrificiis lege Mosaicâ institutis, spem fuisse factam legum, et rerum sacrarum longè meliorum, imprimis sacrificii illius, quo Jesus Christus hominum peccata esset expiaturus. Hinc peculiariter pertinent ritus lustrales, quorum hæc omninò erat indoles symbolica, ut peccati fœditatem, quæ tollendo esset, oculis quasi subjicerent; atque universè piacularium sacrificiorum, ut et plerorumque, quæ à summo pontifice peragenda erant expiationis die, ea erat ratio, ut in iis animadverteretur, homini reo opus esse morum emendatione, et peccatorum veniâ, licet non nisi umbra conspiceretur harum ipsarum rerum, quæ demùm per Christi doctrinam, instituta et acta, in plenam lucem evocatæ fuerunt. Cæterum prophetæ id omni ævo perspexerunt, atque persæpè disertis verbis prædixerunt. — Si non omnes Hebræi æquè clarè perspexerunt hunc finem typorum in lege Mosaicâ, veritati typorum non obstat, sicut veritati religionis christianæ ejusque dogmatum non adversatur, quòd non omnes eam clarè intelligant. Vide Luc. 18, 31, 33; 24, 25, 27, 44, 47, conf. Act. 3, 18; 26, 22, 23. Joan. 20, 9, cum Act. 2, 27, 31, 35; 13, 34, 37, et § 370.

§ 301. *Religio à Mose usque post exilium Babylonicum.* — Hæc Mosaica institutio per omnes sequentes ætates efficaciam suam exeruit. Deus æterno decreto pro illis temporibus, quibus religio periclitabatur, mala et calamitates disposuerat, quæ gentem monebant, ut iudices seu rectores reipublicæ acceptaret vel eligeret, qui patriam et religionem restituerebant; vel legatos Prophetas mittebat, qui reges et proceres graviter monebant, et ausibus nefariis, quibus idolatriam introducere nitebantur, grandia impedimenta objiciebant, ne perficere possent, quæ moliebantur, imprimis quum divina providentia, pios regum impiorum successores disposuisset, qui prophetas audiebant, quæ sub antecessoribus malè acta erant, rescindebant, idololatriam tollebant, et cultum Dei rursus restituerebant, Quum verò monitiones demùm vix quidquam proficerent, et omnia perpetuò in pejus ruerent; respublica Israelitica anno 253 post schism. (722 ante Chr.) eversa est, et cives ab Assyriis in Gozan, Calachenem, Assyriam et urbes Mediæ deportati sunt; regnum verò Juda 387 post schism. (588 ante Chr.) per Chaldæos eversum est, et cives ad ripas fluvii Cabor et in Babyloniam adducti sunt. Hæc contigerunt, prout jam Moses, et dein prophetæ prædixerant. — Discrimen, quod inter conditionem Hebræorum sub iudicibus, et dein sub regibus, intercessit, in eo versatur, quòd ævo iudicum, per 450 annos, non erat qui idololatriam juberet, aut auctoritate sua promoveret, sed gens spontè in hoc vitium ruebat;

quare hæc lues nunquam tam latè grassabatur, ut ipsum sacrum tabernaculum hæc fœditate contaminaretur. Reges verò impii idololatriam jubebant, aut auctoritate suâ promovebant; quare et in templum usque penetravit. Pessimi erant in regno Judâ, Achâz et Manasses, qui filios suos Molocho immolaverunt, et Achaz denique ipsum quoque templum clausit. In regno Israel, Achab cum Sidoniâ uxore Jezabel, reliquos omnes superavit. Ultimis annis in utroque regno, præsertim verè in regno Judâ, omnis generis superstitione, et morum corruptio invaluit. Nullum itaque aliud restabat medium, quàm extrema severitas, quâ gens universa è patriâ in longinquas regiones dispersa, humiliata et afflicta disceret, se sine Deo nihil posse, nec deos ullam opem ferre. — Quùm demùm qui à Mose et prophetis prædictus fuit redivit, per Cyrum inopinatè contingeret, atque templum et urbs Jerusalem restauraretur; gens, per tot insignia et latissimè patentia vaticinia opere completa, convicta fuit, Jehovam omnipotentem et omniscium esse gubernatorem universorum, et inanes esse omnes alios deos; quare abhinc Deo adèdè constanter adhæsit ut demùm nec Antiochi Epiphani mandatis, neque ejusdem supplicii cederet, sed omnis generis tormenta subiret, arma pro religione arriperet, libertatem vindicaret, et alias quoque gentes ad suam religionem pertraheret. Judæi reliqui, in Oriente et Occidente latissimè dispersi, ubique locorum proselytos acquirebant, et reliquis ethnicis innouit, esse gentem, quæ unicum Deum invisibilem creatorem et gubernatorem universorum coleret. — Judæi id temporis sperabant, jam appropinquare illud ævum, quo promissus Messias veniret, et vera religio ad omnes gentes propaganda esset, sicut Patriarchis promissum, et à Prophetis prædictum fuerat; res quidem eorum, discordiâ principum, rursus magis magisque collabebantur, et ruinam minabantur, nihilominus illud ipsum, quod antiquissimis temporibus promissum fuerat, per Jesum, qui finis est omnis legis Rom. 10, 4, præstitum fuit.

§ 302. *Hebræorum post exilium perseverantia in religione.* — Hebræorum post exilium in religione perseverantia, cujus meminimus, inprimis complemento vaticiniorum de eversione regnorum Israel, Juda, Assyriorum et Chaldæorum, atque de reditu Hebræorum ex captivitate, nitebatur, uti ex Zach. 1, 2, 6. Esdr. 9, 7, 15. Neh. 9, 32, 37; 17, 18, liquet. Nam illa Hebræorum, per diuturnum exilium castigatio, quam dii alii, quos coluerant, avertere non poterant; et redivit, qui solâ providentiâ illius Dei, qui hæc omnia annuntiaverat, sine ullâ gentis cooperatione demùm contigit, animos, tot casibus afflictos excitabat, ut hæc et omnia reliqua, quæ, prout prædicta fuerant, acciderant, et antiquiora quoque singularia Dei beneficia, tranquillo animo perpenderent, quod, ut sæpius fiet, institutæ sunt synagogæ in quibus omni sabbato lex Mosis, et non multò post etiam alii sacri quipiam libri, inprimis Prophetæ prælegebantur, preces fundebantur, hymni sacri decantabantur, et populus exhortationibus quoque ad religionem et morum probi-

tatem excitabatur. His accesserunt scholæ, in quibus juventus accuratiùs de religione edocebatur, quàm à parentibus instrui potuit. — Judæos his temporibus Deum ex principiis philosophicis cognovisse, atque hinc eorum in religione avità perseverantiam descendere, repugnat 1° argumento librorum, qui ex his temporibus supersunt; nam ex Aggæo, Zachariâ, Esdrâ, Nehemiâ et Malachiâ, ex libro Ecclesiastici et Sapientiæ apparet, religionem historiæ antiquiori, et præsertim antiquis miraculis et complemento vaticiniorum superstructam fuisse. Imò 2° ex philosophicâ Dei cognitione hæc persuasionis firmitas nequaquam orta fuisset, siquidem antiquiori ævo nequaquam deprehenditur, etsi in Psalmis et scriptis antiquorum Prophetarum, plura adfuerunt argumenta, quæ ex rerum naturâ ad confirmandam doctrinam de vero Deo, et ad ostendendam deorum inanitatem, deprompta sunt. Accedit, doctrinam philosophorum de Deo subtilioribus rationibus superstructam fuisse, quas plebs Hebræorum dijudicare, et ad confirmandum in religione animum adhibere non poterat.

§ 303. *Propagatio Judaismi.* — Judæi ultimis quatuor ante eversionem Jerosolymæ seculis, latissimè dispergebantur, et ubique locorum nanciscebantur proselytos. Id non parùm promovit persecutio Antiochi Epiphani, quâ Deus ille, qui Judæis tantas victorias per Machabæos conferebat, attentionem gentilium excitabat; quare demùm integræ gentes, ut Idumæi, Ituræi et Moabitæ, per circumcisionem ad Judaismum transierunt. In Jaman seu Jemen, regione Arabiæ Felicis, centum et aliquot annis ante Christum, rex erat Judæus, et religionem judaicam tuebatur et propagabat. Judæi in Asiâ minori, Græciâ, et demùm Romæ plures ad religionem suam alliciebant. Romæ præsertim multiudine proselytorum, non rarè in comitiis prævalebant, et, quia inquieti erant, demùm à Tiberio Italiâ, atque à Claudio Româ discedere jussi sunt, quin tamen jussa effectui mandarentur, Tacitus Annal. 21, 85; Suetonius in Tiberio, § 36, et in Claudio, § 26; Dio Cassius L. 60, p. 669. Prærogativæ, quæ ipsis sat amplæ à Romanis concessæ erant, removebant impedimenta, quæ ethnicos à transitu ad Judæos retinere potuissent. Hinc proselyti et inprimis proselytæ, à doloribus circumcisionis exemptæ, perpetuò augebantur, et in novo fœdere sæpè commemorantur. Act. 2, 11; 6, 5; 13, 43; 16, 14, 17; 18, 7, 13; 19, 20; 13, 50; 16, 13, 15; 17, 4. Joseph. de B. J. H. 20, 2; Archæol. Jud. XVIII, 3, 5. Circa tempora Christi Izates, rex Adiabenis, per feminas edoctus, circumciscus est, et religionem judaicam in regno suo propagabat, Joseph. Arch. XX, 2, 1, 5. Hæc ratione Providentiæ sternebat viam, quâ religio christiana in totum orbem deferri posset; ubique enim erant Judæi et synagogæ, in quibus Apostoli Jesum prædicabant, et ethnicis quoque præsertim per proselytos, annuntiabant, Act. 2, 5, 11; 11, 19; 13, 4, 6, 13, 52; 14, 1, 28; 16, 1, 40; 17, 1, 17, etc.

§ 304. *Rerum Judaicarum conditio.* — Judæi, ubique locorum concordés, peculiarem quampiam socie-

talem constituiebant, et, etsi magnis terrarum tractibus dissiti, inter se tamen juncti erant per templum Jerosolymitanum, quo omnes quotannis undique semisiculum mittebant, et, qui poterant, etiam ad festa proficiscebantur, qui verò non poterant, dona, templo aut sacrificiis dicata, aliis transferenda tradebant. Judæis Ægyptiis, Leontopoli in nomo Heliopolitano, ab anno 149, ante Chr. usque ad 73 post Chr., templum quidem erat peculiare, nihilominus nexus cum Jerosolymitanis constabat. Concordia hæc minimè turbabatur per tres sectas scholasticas, usu philosophiæ in interpretatione Bibliorum, ortas; nam, ut ipse Josephus Archæol. XV, 10, 4, observat, Pharisei Stoicis, Sadducei Epicureis, et Essæi vel Esseni Pythagoræis simillimi erant. — Pharisei familiarem inter se amicitiam colebant, et, quia illis plebs et nobiles femine adhærebant, potentissimi, hincque audaces in tumultus proni, et ipsis regibus summisque sacerdotibus formidabiles erant, Joseph. Archæol. XIII, 10, 5, 6. XVII, 2, 4; XVIII, 1, 3. Scissiones quæpiam inter ipsos, uti assectæ Schammæi, Hillelis, et demùm Judæ Galilæi, concordiam non turbabant. Sadducei non erant nisi divites et magnates, qui, si muneribus publicis fungebantur, sententiis Phariseorum se accommodare coacti erant, ut à plebe tolerarentur. Jos. Arch. XIII, 10, 6; XVIII, 1, 3, 4. — Esseni, arctissimo nexu conjuncti, quasi ordinem quempiam monachorum constituiebant, et non modò in Ægypto, sed aliis quoque regionibus; et ferè 4000 in ipsâ etiam Palæstinâ, præsertim ad occidentalia maris Mortui littora degebant, Jos. Arch. XVIII, 1, 5. Plin. Hist. nat. 1. 5, c. 17.

§ 305. *Ætas harum sectarum.* — Ex narratione Josephi Archæol. XIII, 10, 5, 6, Joannem Hyrcanum, per suam à Phariseis ad Sadduceos defectionem, familiæ suæ multa incommoda creâsse, liquet hunc principem jam olim juvenem, i. e., circa annum 150 ante Chr., fuisse Phariseum et has duas sectas jam illâ ætate fuisse celebres. Josephus, Arch. XIII, 5, 9, quoque disertè dicit, jam sub principe Jonathane, i. e., ann. 159, 144 ante Chr., omnes tres sectas inclausisse, et addit, eas esse *ἐκ τοῦ πάντων ἀρχαίου*. In libris quidem Machabæorum non memorantur; ast ex allegato mox Josephi loco liquet, eas illâ ætate certò adfuisse. Sunt tamen, qui arbitrantur, Phariseos sub *ἀσιδαίους*, i. e., piis, 1 Mach. 2, 42; 7, 13. 2 Mach. 14, 6, latere, eosque idèd nomine piorum venisse, quod ampliùs, quàm lege præscriptum erat, præstare voluerunt, quùm è contrario alii, qui litteræ legis inhærebant, justî compellati fuerint, et hos esse Sadduceos. Similis quidem origo harum sectarum negari vix potest; verùm hæc antiquior est Machabæis. Accedit, *ἀσιδαίους*, 1 Mach. 2, 42 esse *πάντας ἐκουσιαζομένους ἐν νόμῳ*, qui spontè pro religione militabant; et 2 Mach. 14, 5, omnes milites Judæ, dici *ἀσιδαίους*, conf. 1 Mach. 7, 13. Josephus quoque Arch. XII, 10, 3, *ἀσιδαίους* non compellat Phariseos, sed *ἀγάθους καὶ δαίους τοῦς ἔθλους*. — Quod in Pirke Aboth de Zaddok et Bajthos, discipulis Antigoni Sochæi, auctoribus Sad-

duæorum, refertur, eos nempe omnem et virtutis remunerationem, et vitii pœnam futuram negasse, et minùs probari potest, quòd Josepho Flavio ignotum est; id modò verum subesse videtur, ætate Antigoni Sochæi discipuli Simeoniis justî, vel paulò post, i. e., circa initium vel medium seculi 3 ante Chr., has sectas natas fuisse. — Esseni orti sunt in Ægypto; quàm ingens eorum in hâc regione multitudo et Philonis quoque testimonium *de vit. contempl.*, comprobatur, qui Essenos seu Essæos et Therapentas (*θεραπεύτας*) quidem distinguit, sed distinctio in minutiis quibusdam versatur. Utrumque nomen significat medicos, quia medicinam non solùm corporis, sed etiam animi profitebantur.

§ 306. *Doctrina theoretica Phariseorum.* — Pharisei se, ob accuratam legis et religionis cognitionem, Deo acceptissimos esse gloriabantur, Joseph. Archæol. XVII, 2, 4, de B. J. II, 8, 14. Luc 11, 52; 18, 11. Sententias autem eorum duntaxat eas, quæ in novo Fœdere attinguntur, exponemus: 1° Docebant Dei decreto, regimini ac Providentiæ subjectas esse actiones humanas, etsi in se liberrimas. Act. Ap. 5, 38, 39. — Docebant 2° animos hominum esse immortales, et in receptaculo quopiam subterraneo asseruari; animos improborum pœnis æternis excrucitari, proborum verò animos præmiis frui, et demùm, si vellent, in alia corpora humana transire, Joseph. Archæol. XVIII, 1, 3, de B. J. II, 8, 14. III, 8, 5. Matth. 14, 2; 16, 14. Joan. 9, 2, 34. Resurrectionem corporum Josephus non memorat, ast ab ipsis creditam fuisse, ex novo Fœdere liquet, Matth. 22, 24. 33. Marc. 2, 18, 23. Luc. 20, 27, 36. Joan. 11, 24. 2 Mach. 7, 9, 11, 14, 23, 29. 36, 12, 40, 45. — Docebant 3° existere angelos, seu eminentiores spiritus bonos et malos, qui in homines vim haud levem subinde habeant. Denique 4° contendebant Deum jure stricto teneri Judæis benefacere, et eos omnes regni Messie participes reddere, justificare et æternùm beatos reddere, nec ullum posse damnare. Causam justificationis verò ex meritis Abrahami, ex cognitione Dei, ex circumcisione, et ex oblatiis sacrificiis repetebant, Jos. Flav. Arch. XVII, 2, 4. de B. J. II, 8, 4. Justinus Dialog. cum Tryphone. Pirke Aboth. Rom. 1, 11. Hebr. 10, 1, 18. Conf. Menochii de Republ. Hebr. 1. 3, c. 15, quæst. 5.

§ 307. *Phariseorum disciplina morum.* — Pharisei morum quidem probitati studebant juxta sectæ suæ disciplinam, quæ autem magnâ ex parte perversa et laxa erat; nam 1° plura, quæ à lege Mosaicâ, civiliter permissa fuerant, etiam moraliter recta esse statuebant, ut repudium uxoris ex quâcumque causâ, et jus talionis, Matth. 5, 31, seqq. 19, 3, seqq. — 2° Leges quaspiam Mosaicas ad litteram premebant, et ad suam philosophiam contorquebant; ita legem de amore proximi, de solo amore amici exponebant, e odium inimici licitum esse docebant, Matth. 5, 43, conf. Luc. 10, 33; jusjurandum in quo nominatum non esset nomen Dei, non obligare pronuntiabant, aut saltem minutiis deputabant, Matth. 5, 23; prohibebat

sabbato evellere paucas spicas, sanare ægrotum, etc. Matth. 12, 1, seqq. Luc. 6 6, seqq. 14, 1, seqq. 3° Leges naturales, quæ in lege Mosaicâ nullâ pœnâ sancitæ erant, mandatis parvis seu minutiis accensebant, quibus leges cæremoniales, tanquàm mandata magna, longè præferebant, Matth. 5, 19; 22, 34; 15, 4; atque alia, quæ nequaquàm erant mandata, commendabant; hinc iram absque causâ, et impudica desideria parvi faciebant, Matth. 5, 21, 22, 27, 30; proselytos facere studebant, parùm curantes, ut mores corumdem emendarent, Matth. 23, 15; felicitatem in hac vitâ et divitias maximi pendentes, opes per fas et nefas corradebant, Matth. 5, 1, 12; 23, 4. Jacob. 2, 1, 8. Luc. 16, 14. Joseph. Arch. XIII, 3, 4, 5; vanæ gloriæ cupidi, preces in omnium oculis, non sine sensu sanctitatis-suæ, peragebant, Matth. 6, 2, 5; 18, 41. Luc. 18, 11, et sepulcra prophetarum ornare amabant, Matth. 23, 29. Conf. Menochius, l. c.

§ 308. *De traditionibus Phariseorum.* — Quàmplurimas observabant traditiones seu decreta majorum, quæ ex parte ab ipso Mose repetebant, et legibus divinis non modò æquiparabant, sed etiam præferebant, Matth. 15, 2, 3, 6. Marc. 7, 3, 13. Thalmud, Roschhaschana, p. 19, 1. Zebachim, p. 101, 1 Joseph. Arch. XIII, 10, 6. Hæc decreta demùm collecta et aucta sunt in Thalmude, ex quo aliqua in novo Fœdere obvia, exponemus. Lotionem manuum ante mensam, quam mos cibos digitis ex patinâ in os inferendi postulabat, in officium religionis vertebant, quia si quis insecus immundum quidpiam tetigisset, illotus cibos quoque contaminaret. Omissionem hujus lotionis statuebant esse crimen fornicationi æquale, et exterminatione dignum, Thalmud. Babyl. Aboda Zara, p. 11, 1. Sota, p. 4, 2. Berachoth, pag. 46, 2. Thaanith, pag. 20, 2, conf. Matth. 15, 1. Si quis domum non fuerat egressus, præcipiebant, ut manus sine distensione digitorum aquâ perfundantur, et demùm eleventur, quo aqua ad cubitos defluat; dein, rursus affusâ aquâ, demittantur, ut aqua ad digitos defluat. Hoc innuitur Marc. 7, 3. Qui verò domo egressi erant, se balneo abluebant, aut saltem manus distensis digitis in aquam immergebant. Id Marc. 7, 4, dicitur *ἐὰν μὴ βαπτίζωνται*. Hæc mundatio vasis quoque ante sabbatum contingebat, Marc. 7, 4. Ad purificationes hujusmodi spectârunt illæ hydriæ, quæ Joan. 2, 6, memorantur. Ab his distinguenda est symbolica lotio manuum, Deut. 21, 6. Ps. 26, 6. Matth. 27, 24. — Ita etiam potum percolabant, ne inseci animalculum immundum deglutirent, Matth. 23, 24. De immunditiæ aded anxii erant, ut non tantùm ethnicis, sed etiam illis Judæis, qui negotium invisum tractabant, uti porçitoribus et publicanis, nequaquàm convalescerent, et omnes, qui non essent Pharisei, spernerent, et peccatoribus accenserent, quibus, ne contaminarentur, non communicabant, Thalmud Chagiga, 2, 7. Luc. 7, 39. Matth. 9, 11. — Per hebdomadem bis jejunabant, nempe die Jovis, quo Mosen ascendisse montem Sinai arbitrabantur, et die lunæ, quo eum descendisse credebant, Thaanith II, p. 9, Schabb. I, 21, conf.

Luc. 18, 11. Fimbrias superindumenti, et phylacteria gestabant majora, Matth. 23, 5. Fimbrias illa supra, § 122, descripsimus; phylacteria verò, quæ ex Exod. 13, 16. Deut. 6, 8; 11, 18, exsculperunt, erant membranæ, quibus quatuor loca. Exod. 13, 1, 10, 11, 16. Deut. 5, 4, 9; 11, 13, 21, inscripta erant, dein in formam litterarum vocis *שׁר* convoluta, capsulis coriaceis imponebantur, et loris exteriori parti manus sinistrae supra carpum et fronti inter oculos, alligabantur. Conf. Menochius, l. c.

Pharisei itaque erant corruptam genus hominum; ast id non de omnibus et singulis valet; occurrunt inter illos viri morum probitate conspicui, Matth. 27, 21. Marc. 15, 43. Luc. 2, 25, 25, 51. Joan. 19, 38. Act. 5, 34. Hoc ipsum colligitur etiam ex utroque Thalmude; nam Thalmud Jerosolymitanum refert Berachoth p. 13, 2. Sota p. 20, 3, et Babylonicum Sota p. 22, 2, septem Phariseorum genera valdè dissimilia, quorum duo duntaxat referemus, nempe Phariseos, qui dicebantur Sichemitæ, qui Pharisæismum ob commoda temporalia profitebantur, Matth. 23, 5, 14; et eos, qui disciplinæ moralis studiosi, et ad exequenda officia prompti erant, unde nomen eis inditum: *Phariseus*, qui dicit: *Scire volo, quòd sit officium meum, ut illud præstem*, conf. Luc. 18, 18.

§ 309. *Galilæi et Zelotæ.* — Anno Christi 12, quo Archelaus relegatus fuit, nova ex Pharisæis prodiit secta Galilæorum; nam quum sub Quirino, præside Syriæ, cui Judæa, nunc provincia romana, attributa fuit, census ageretur, Judas Galilæus, etiam Gaulonites dictus, Zaduko Sadducæo junctus, publicè docuit, id genus tributi repugnare legi Mosis, ex quâ Judæi non nisi Deo regi subsint. Tumultus, quos cievit, suppressi quidem sunt, Act. 5, 37; ast discipuli ejus qui Galilæi dicebantur, doctrinam hanc propagabant, et præterea etiam à proselytis omnibus exigebant, ut circumcidantur. Conf. Joseph. Arch. XVIII, 1, 6. de B. J. II, 17, 7, 9. VII, 8, 1, 6, 9, 1, 2. Hinc Matth. 22, 17, seqq. Jesu proponitur captiosa quæstio, an liceat dare censum Cæsari. Galilæi, quos Pilatus Luc. 13, 1, 2, in templo occidit, hujus sectæ fuisse videntur. — Inter Apostolos Jesu Luc. 6, 15, Simon dicitur *Καυανίτης*, seu *Ζηλότης*, et Act. 21, 20; 22, 3, sunt etiam inter Christianos Jerosolymæ Zelotæ; ast hi solummodò observationem legis Mosaicæ urgebant, et nequaquàm ita exorbitabant, ut illi Zelotæ, quos in historiâ Belli Judaici deprehendimus.

§ 310. *Sadducæi.* — Sadducæorum sententiæ singulares erant, 1° præter Deum nullum existere spiritum bonum vel malum, et animos quoque hominum cum corporibus emori, nec resurrectionem expectandam esse, et nequidem fieri posse Matth. 22, 23. Act. 23, 8. 2° Non esse Providentiam, sed omnia à liberis hominum actionibus pendere; 3° traditiones Phariseorum, seu decreta majorum non obligare, Josephus Arch. XIII, 5, 9, 10, 6. XVIII, 1, 4, et de B. Jud. II, 8, 14. Alias quidem quaspiam opiniones fovebant, sed non fervidè propugnabant, neque arctam societatem inter se colebant. Cæterum, in judiciis et

in vitâ communi aliis se ostendebant sæviorese erga eos, qui delinquerunt, et universè duriores et austriores. Solum autem Pentateuchum suscepisse et reliquos libros rejecisse Josephus Arch. XIII, 10, 6, non dicit; nam legem hoc loco non opponit reliquis libris, sed traditionibus non scriptis, quas Sadducæi repudiabant; hinc in Thalmude ex aliis libris non solum oppugnantur, sed etiam ipsi pro suis sententiis argumenta depromunt, Sanhedrin p. 90, 2. Cholin. p. 87, 1.

§ 311. *Esseni et Therapeutæ.* — Discrimen præcipuum Essæos inter et Therapeutas erat, quòd illi fuerunt Judæi Hebræi, seu aramæam loquentes, hi autem Judæi Græci prout innuunt ipsa nomina. Esseni præsertim in Palæstinâ, Therapeutæ verò inprimis in Ægypto morabantur, et rigidiores erant quàm Esseni, qui majores duntaxat urbes fugiebant, pagos verò et oppida inhabitabant, et agriculturam, artes et opificia (solis quæ arma parabant exceptis) exercebant; Therapeutæ autem omnia loca habitata fugiebant, in desertis, campis aut hortis commorabantur, et contemplationi vacabant. Esseni et Therapeutæ quidem omnia habebant communia, et ex gazophylacio communi vitæ necessaria recipiebant; sed candidati Essenorum sua societati offerebant, Therapeutarum autem ea propinquis relinquebant, et utrique post annos probationis professionem integerrimæ probitatis emittebant.

Esseni ante solis ortum fundebant preces, post quas quilibet à præposito ad agriculturam vel artem suam mittebatur. Horâ undecimâ ad panem et pulmentum conveniebant, et ad operationem suam remittebantur. Vespere similis erat cœna communis. Ante et post mensam sacerdotes preces voce præibat. Die sabbati in synagogâ legis prælectionem et allegoricam explicationem audiebant, atque etiam singuli privatim libros legebant. — Arcana nomina angelorum habebant, quæ profanis evulgare nefas erat. Integri vitæ, inprimis veracitatem colebant, quare jjurandum reprobabant, nec jurabant nisi emittendo professionem ordinis sui. Servitutem repugnare naturæ asserebant. Quipiam donum prophetiæ sibi arrogabant. Matrimonium non inibant, nisi Esseni alicujus classis singularis, neque tamen hi cum uxore congredebantur, quam primùm gravidam esse animadvertiebant. Reliqui erant cœlibes, non quòd matrimonium damnabant, sed quòd feminas omnes censebant esse adulteras. Qui de quopiam crimine convictus erat, è societate excludebatur. — Doctrina eorum ferè eadem erat, quæ Phariseorum. 1° Deum dicebant auctorem omnis boni, non autem mali, seu cooperari ad bona, non autem ad mala; 2° animos statuebant esse immortales, et post mortem, probos in insulis beatorum trans mare præmia recipere, improbos verò sub terrâ pœnas subire æternas; 3° sacrificia cruenta reprobabant; quare templum non frequentabant, Joseph. Archæol. XV, 10, 5; XVII, 13, 3; XVIII, 1, 5; 10, 5, de B. J. II, 8, 2, 12, Philo, quòd omnis probus liber, p. 867, seqq.

Therapeutæ in plerisque cum Essenis faciebant;

ast omnes erant cœlibes; suscipiebant quidem in ordinem suum puellas, sed hæc manebant virgines, et eandem vitæ rationem tenebant. Solo die sabbati communem habebant mensam, ubi viri à dexteris, virgines autem separatæ, à sinistris sedentes, solo pane et sale, atque interdum hyssopo vescebantur. Nocte sabbati vigiliam agebant, et, ut olim Israelitæ post transitum sinûs Arabici, hymnos cantabant, et sacras choreas ducebant, Philo, de Vit. contempl.

§ 312. *Hellenistæ.* — Hellenistæ, qui Act. 6, 1; 9, 29; 11, 20, occurrunt, dicebantur illi Judæi, qui non solum in Ægypto, Asiâ minori, Græciâ, sed ubicumque locorum vernaculâ utebantur græcâ, ideòque non sunt prorsus iidem, qui Joann. 7, 35. Jac. 1, 1, 1 Petr. 1, διασπῶρα τῶν ἑλλήνων compellantur; nam Hellenistæ etiam Jerosolymæ erant, Act. Ap. 6, 1; atque inter Græcos dispersi quoque erant Judæi Hebræi, aramæâ dialecto utebantur, uti ipse Paulus, Tarso oriundus, 2 Cor. 11, 12. Philipp. 3, 5. Nempe aramæam loquentes se hoc ævo Judæis Græcis longè præstare arbitrabantur, ideòque contendeabant in aliis quoque locis, vernaculam suam aramæam ad posteros propagare. — Hellenistis Onias filius Oniæ III, ut supra diximus, in Ægypto Leontopoli, circa annum 149 ante Chr., templum exstruxit, in quo sacerdotes de genere Aaronis et levitæ ministrabant, et omnia erant eadem, quæ Jerosolymæ cernebantur, nisi quòd candelabrum aureum non insistebat basi, sed catenâ aureâ in aere pendeat, Joseph. Arch. XIII, 3, 1, 3. Onias hoc ausu suo innitebatur quidem loco Isa. 19, 18, seqq., qui verò nequaquam ita ad litteram capiendus est. Templum itaque hoc erat illegitimum, nec ab aliis Hellenistis, nisi Ægyptiis et Cyrenensibus frequentabatur, qui tamen non rarò quoque templum Jerosolymitanum invisebant, Act. 6, 9. Thalm. Jerus. Megilla, p. 73, 4. Propter tumultus Judæorum, templum hoc anno 73 post Chr., mandato Cæsaris Vespasiani, clausum fuit, Joseph. de B. J. VII, 10, 4. Archæol. XX, 10, 1.

§ 313. *Proselyti.* — Proselyti, προσήλυτοι, advenæ, ἀπὸ τοῦ προσεληθῆναι dicti, olim memorantur, ferè duntaxat in itinere per Arabiam, et demùm in Palæstinâ sub Davide et Salomone; à Mose dicuntur יִשְׂרָאֵל, si domo carerent; יִשְׂרָאֵלִים verò, si domum haberent. Ætate autem Christi et Apostolorum ubique terrarum erant frequentes, et quidem vel circumcisi, *proselyti justitiæ*, vel incircumcisi, *proselyti portæ*, in novo Fœdere, *colentes Deum*, et *timentes Deum*, nuncupantur, Act. 2, 5; 10, 2, 22; 13, 16; 18, 7, conf. 2 Reg. 5, 17, 19. His antiqui illi Schenitæ et Rechabite (posteriores Chobab, leviri Mosis) accensendi sunt; nam unum quidem verum Deum coluisse, sed legem Mosaicam minimè observasse videntur, Num. 10, 29. Jud. 1, 16; 4, 11. 1 Sam. 15, 16. Jer. 35. Judæi aiunt, his proselytis observanda fuisse præcepta, quæ dicuntur *Noachica*, nempe, 1° ab idololatriâ abstinere; 2° solum verum Deum colere; 3° ab incestu abhorreere; 4° homicidium non committere; 5° non furari aut prædari; 6° homicidam morte punire; 7° sanguinem,

et omne, in quo sanguis est, ut suffocatum, non manducare. Cæterum cum Judæis synagogas frequentabant, et quamvis ubique Deo sacrificare potuerint, templum tamen Jerosolymitanum invisabant, et per sacerdotes sacrificia offerebant. — Proselyti justitiæ autem non solum circumcissione genti judaicæ inserebantur, sed etiam, sanato circumcissionis vulnere, præsentibus tribus testibus seu patrinis, baptizabantur, seu aquis immergebantur, in symbolum, eos non modò à sordibus idololatriæ esse purgatos, sed etiam quasi in aquis sepultos, novos homines resurgere, seu regenerari tanquam filios Abrahami, Joan. 3, 3, seqq. Judæi hunc proselytorum baptismum jam Exod. 14, 24; 19 10, et Gen. 33, 2, commemorari, et necessarium esse, atque per eum proselytos fieri omninò novos homines asserunt, ut omnis cognatio cum carnalibus propinquis pereat, et proselytus propriam matrem ducere possit uxorem, conf. 1 Cor. 5, 1, seq. — Post baptismum proselytus sacrificium duorum turturum vel pullorum columbæ offerebat. Ad hanc oblationem et ad baptismum, etiam feminæ, quæ legem Mosaicam suscipiebant, tenebantur. Seldenus de Jure nat. et Gent. II, 25, c. 4, p. 158; seqq.

§ 314. *Samaritani*. — Coloni, à Salmanassare et Assarrhadone ex Cuthà, Awà, Hamath et Sepharvaim in regionem tribùs Ephraim et Manasse missi, 2 Reg. 17, 24. Esdr. 4, 2, 11, cum relictis Israelitis in unum populum coaluerunt, atque à metropoli Samarià, dicti sunt Samaritani. Primùm quidem deos patrios colebant; quùm autem in regione desolatà à leonibus laccessiti essent; petierunt et receperunt à rege Assyriæ exulem sacerdotem Israeliticum, qui, fixà in Bethelle, antiquo vituli aurei sacrario, sede, eos ex libris Mosis cultum Jehovahæ, dubio procul sub effigie vituli, edocuit, ut nunc quidem Jehovaham et idola simul colebant, 2 Reg. 17, 26, 34, conf. 2 Paral. 30, 1, 10. Hebræis, post reditum ex captivitate, templum ædificantibus, se socios obtruserunt; quia verò magis beneficiorum à Cyro concessorum, quàm templi et religionis communionem querebant, neque diis patriis valedixerant, repulsam passi sunt, ideòque implacabili in Judæos odio concepto, templi restorationem, quantum in ipsis erat, impediabant, atque per obreptionem à pseudo-Smerde interdictum ædificii impetrarunt. Judæi vicissim exacerbati, et simul timidiores facti sunt, Esdr. 4, 4, 24; quare demùm, sub Dario Hystaspis templum ædificantes, ab Aggeò et Zacharià sæpiùs, magno animo esse jubentur. Nehemià mœnia Jerosolymæ restituente, Samaritani, ut opus impedirent, irritò conatu omnem lapidem movebant, unde aversio Judæorum aucta fuit, Neh. 6, 1, 14. — Quùm autem Nehemias, circa annum 408 ante Chr., uxores alienigenas, ob periculum seductionis, è populo submoveret: Manasses, filius summi sacerdotis Joiadæ, uxorem suam, filiam Sanaballati præfecti Samaritanorum, dimittere nolens, ad Samaritanos transivit, Neh. 13, 28, et Sanballat, impetratà à Dario Notho facultate, Samaritanis templum in monte Garizim ædificavit, ac illum transfugam Judæum, gene-

rum suum, sacris præfecit. Hoc summo sacerdote agente, Samaritani idololatriam dimisisse videntur; quare deinceps plures Judæi, legis transgressores, ut pœnas effugerent, ad illos transibant, unde odium utrinque augebatur. — Sub Antiocho Epiphane, 167 Chr., Samaritani templum suum Jovi consecrarunt, 1 Mach. 3, 10. Joseph. Arch. XII, 5, 5; ast demùm rursùs ad religionem Mosaicam redierunt. Anno autem 129 ante Chr., Joannes Hyrcanus templum eorum evertit, Joseph. XIII, 9, 1. Cæterum, ubi poterant, Judæos vexabant et lædebant, Josephus Arch. XII, 4, 1. XVIII, 2, 2. Unde odium mutuum perpetuò alebatur; quare ætate Christi nullum erat horum populorum commercium, Luc. 17, 16. Joan. 4, 9, seqq., ut Judæi, ex Galilæà Jerosolymam proficiscentes, non faciliè per Samariam transirent, sed trajecto Jordane iter per Gilead conficerent, et ad Jericho rursùs Jordanem trajicerent. Judæi hoc odio impulsì, nomen urbis Sichem, cum nomine Sichar, *ebrius*, commutârunt, Joan. 4, 5. Controversiæ autem erant, quòd 1° Samaritani solum Pentateuchum, quem ab illo ex Assyrià misso sacerdote receperant, venerabantur, Mesiam tamen Prophetam exspectabant, Joan. 4, 25, seqq., probabiliùs Gen. 12, 13; 18, 18; 22, 18; 26, 4; 28, 24, et aliis quibusdam locis nixi; 2° quòd contendebant, locum adorationis, nequaquam Jerusalem, sed montem esse Garizim, Joan. 4, 20 Joseph. XIII, 3, 4.

CAPUT II.

DE LOCIS SACRIS.

§ 315. *De locis sacris generatim*. — Ævo antiquissimo Deus sine discrimine locorum colebatur, ubicumque homines interno religionis sensu movebantur, præsertim verò in locis in quibus prosperum successum aut favorem Dei experti, aut periculo erepti fuerant, et aliàs sub umbrà frondosarum arborum, et in collibus et montibus. — Primum altare, quod occurrit, est Noachi, Gen. 8, 20; Abraham, Isaac et Jacob plura in Chanaan exstruxerunt, præsertim in locis in quibus eis revelationes divinæ obtigerant, Gen. 12, 7; 13, 4, 18; 26, 25; 33, 20; 35, 1, 3, 7. — Moses et auctor libri Josuæ commemorant idola, altaria et lucos; de templis verò silent; primùm Sichemi, deo Baal-Berith dedicatum, sed jam turri munitum, legitur; quare omnium primum putandum non est. Jud. 9, 4.

§ 316. *Sacrum tabernaculum*. — Locus publicus divini cultûs, à Mose usque ad Salomonem, erat sacrum tabernaculum, quod *tentorium*, *habitaculum*, *sanctuarium*, *domus*, *habitaculum gloriæ Jehovahæ*, *tentorium Jehovahæ*, et *tentorium congregationis*, et nonnunquam etiam *palatium*, dicitur. Tripartitum erat: prima pars erat vestibulum, area quadrata, 100 cubitos longa, et 50 lata, undique sipariis byssinis, altitudine quinque cubitorum, cincta. Siparia pendebant ex perticis argenteis, quæ columnis innitebantur, et hæ in plagâ australi et aquilonari erant, ubique 20, in plagâ occidentali et orientali 10, dubio procul ex lignis acaciarum concinnatæ; ne verò ab humoribus terræ faciliè

læderentur, æneis basibus insistebant. In capite autem argentei uncini adaptati erant, quibus perticæ argenteæ, siparia sustinentes, infigebantur. Ostium erat ex plagâ orientali, 20 cubitis patens, ubi siparia quatuor columnis innixa opere phrygionico ornata seu acupicta erant, et quidem colore hyacinthino, purpureo, coccineo et albo, ut ingressus pateret, attollebantur, Exod. 27, 9, 19; 38, 9, 20.

In medio lateris occidentalis hujus aræ erat sanctuarium, seu tabernaculum, quadratum oblongum, undique coopertum, ab occidente in orientem 30 cubitos longum, ab aquilone in austrum 10 cubitos latum. Parietes compositi erant 48 asseribus, qui ex lignis acaciarum, longitudine 10 cubitorum, et latitudine cubiti et dimidii, parati, et laminis aureis obducti, basibus argenteis innitebantur, vectibus deauratis jungebantur, et ita dispositi erant, ut in latere occidentali 6, in latere aquilonari et australi utrinque 20 asseres, et duo quidem in duobus angulis duplicati essent, latus verò orientale pateret, Exod. 26, 15, 30. — Hoc oblongum quadratum, asseribus constructum, quatuor operimentis contextum erat, quorum primum seu intimum strictissimè dicitur כִּשְׂמֹת erat byssinum, et cherubinos colore purpureo, hyacinthino, coccineo et albo acupictos exhibebat; in lateribus ferè cubito à terrâ distabat, Exod. 26, 1, 6. Secundum operimentum, strictissimè אֶרֶל dictum, ex pilis caprinis contextum, undique ferè usque ad terram pertingebat, Exod. 26, 7, 13. Tertium operimentum ex rubris pellibus arietum, et quartum ex pellibus cæruleis, vel juxta alios phocarum compositum erat, et utrumque כִּכְמָה appellatur. Latus orientale apertum, sipario seu velo gossipino acupicto claudebatur, quod ex perticis argenteis, per quinque columnas deauratas sustentatis, pendeat. — Interius spatium bifariam divisum erat; primum 20 cubitos longum, et 10 latum et altum, ab intimo, quod cubus 10 cubitorum erat, separabatur per siparium acupictum, quod ex quatuor columnis aureis pendeat, et δευτερον καταπετασμα dicebatur, Exod. 26, 36, 37. Primum conclave est Sanctum; Hebr. 9, 2; intimum verò seu adytum nuncupabatur, Sanctum sanctorum, seu sanctissimum.

§ 317. *Altare et labrum æneum.* — In mediâ ferè aræ exteriori erat altare, Exod. 40, 29, tres cubitos altum, et 5 longum et latum, ex lignis acaciarum in formam cistæ ita constructum, ut inferior pars quatuor tantum columnis ceu pedibus insisteret, et latera æneo opere reticulato clausa essent, ubi sanguis victimarum effundebatur. Superior pars, parietibus ligneis ære obductis conclusa, replebatur terrâ, super quâ ignis ardebat. Quatuor anguli eminebant superiùs instar cornuum; in medio autem altitudinis columnis quatuor annuli ænei, æquali intervallo inserti erant, per quos perticæ trajiciebantur, ut altare commodè portari posset. Ascensus ex parte meridionali erat clivus ex terrâ aggestus, Exod. 20, 23, 24, 4; 27, 1, 8; 38, 1, 7. Lev. 9, 22. Ad hoc altare pertinebant urnæ ad deportandos cineres, palæ ad cineres colligendos, pelves ad excipiendum et spargendum sangui-

nem victimarum, fuscinae ad vertendas in igne partes victimarum, thuribula seu vasa ad recipiendas prunas, et alia instrumenta ænea, Exod. 27, 3; 38, 3. — Inter altare et Sanctum, aliquantum versùs meridiem, erat labrum, quod unâ cum basi suâ, ex speculis æneis, quæ matronæ obtulerant, formâ rotundâ fusum erat, Exod. 30, 18; 40, 8. Ex hoc labro sacerdotes, obituri functiones, manus pedesque lavabant.

§ 318. *Candelabrum aureum.* — Lychnuchus seu candelabrum aureum, in primo conclavi sanctuarii, ad latus australe positum, insistebat basi, ex quâ stipes lineâ rectâ in altum surgebat; utrinque æqualibus distantis tres rami, lineâ incurvâ procurrebant in eandem cum stipite altitudinem, ut Judæi dicunt, 18 palmarum, cum latitudo esset 12 palmarum. Stipes et rami globis, floribus aliisque ornamentis aureis condecorati erant. Septem extremitates totidem portabant lampades aureas, quæ noctu omnes, interdium autem tantum tres ardebant, Exod. 30, 8. Num. 34, 3. Jos. Arch. III, 8, 5. Sacerdos mane et vespere lampades forcipibus aureis disponebat, et sordes in vasis aureis efferebat. Aurum totius lychnuchi appendebat talentum, seu 4477 solidos aureos nostros, Exod. 25, 31, 40; 27, 20; 37, 17, 24. Lev. 24, 1, 4. Num. 4, 9.

§ 319. *Mensa panum propositionis.* — In eodem primo sanctuarii cubiculo, ad latus septentrionale erat mensa ex lignis acaciarum constructa, duos cubitos longa, lubitum lata, atque cubitum et dimidium alta, tota caminis aureis obducta. Ambitus tabulæ cinctus erat limbo seu coronâ, et mox infra tabulam erat cingulum palmare, itidem limbo cinctum. Penes hoc cingulum palmare in quatuor pedibus, æquali distantia, affixi erant quatuor annuli aurei, quibus immittebantur deaurati vectes, quibus mensa portabatur, Exod. 25, 23, 28; 37, 10, 16. Annuli, exceptâ arçâ fœderis, deinceps in templo omissi sunt. In hac mensâ duodecim panes asymi, thure, et, ut Alexandrina versio Lev. 24, 7, addit, sale conspersi, duplici ordine dispersiti erant, qui omni sabbatho à sacerdotibus permutabantur, atque panis propositionis, faciei (quia coram facie, seu throno Jehovæ jacebant), panis dispositus, panis perpetuus, dicebantur, Lev. 24, 6, 7. 1 Paral. 23, 29. Appositum quoque erat vinum in scutellis profundis et minoribus, in calicibus operculo tectis, atque in urceis, ex quibus vinum in scutellas et calices infundebatur, et in quos rursus effundebatur, Exod. 25, 29, 30; 37, 10, 16; 40, 4, 24. Lev. 24, 5, 9. Num. 4, 7.

§ 320. *Altare suffitus.* — Inter mensam et candelabrum aureum, versùs siparium Sanctissimi, erat altare thymiamatis, ex lignis acaciarum constructum, cubitum longum et latum, et duos cubitos altum, in 4 angulis cornibus ornatum, et totum laminis aureis obductum; quare altare aureum, et altari victimarum oppositum, altare interius, dicitur. Superficies erat limbo cincta, et ad duo latera, æquali distantia; gemini annuli aurei affixi erant, per quos perticæ auro obductæ, quibus portabatur, transmittabantur. In hoc altari quotidie, mane et vespere, incensum offerebatur.

tur, quod Exod. 30, 34, 37, describitur, conf. Exod. 30, 1, 10; 37, 25, 29; 40, 5, 26. Jos. Arch. III, 6, 8, et de B. J. V, 3, 5.

§ 321. *Arca fœderis in Sanctissimo.*—In Sanctissimo seu adyto, in quod nullus lucis radius penetrabat, erat arca fœderis, cista oblonga ex lignis acaciarum parata, cubitum et dimidium lata et alta, duos cubitos et dimidium longa, auro purissimo undique obducta, superiùs limbo aureo ornata, et in binis lateribus longitudinis, æquali distantia, quatuor aureis annulis instructa, in quibus vectes deaurati, quibus portabatur, perpetuò, etiam dein in templo, immissi erant. Situs ejus in adyto talis erat, ut extremitates vectium, si parium attingerent, Exod. 25, 10, 15; 37, 1, 9. 1 Reg. 8, 8. 1 Paral. 5, 8, 9. Operculum, ejusdem longitudinis et latitudinis, erat ex auro purissimo elaboratum, super quod in duabus obversis extremitatibus duo Cherubim, vultu sibi obverso et paululùm ad operculum inclinato, insidebant. Alæ eorum super operculum expansæ erant, et formabant thronum Dei Regis, ut arca esset ejusdem scabellum. In arcâ non erant nisi duæ tabulæ lapideæ, quibus 10 leges fundamentales religionis et reipublicæ inscriptæ erant. Penès arcam asservabatur manna in vase aureo, Exod. 16, 32, 36, baculus Aaronis, Num. 31, 26, et autographum librorum Mosis, Deut. 31, 26.

§ 322. *Regio sancta.*—Castrâ Hebræorum, per sacrum tabernaculum et thronum Dei regis, quampiam externam participabant sanctitatem, Deut. 23, 13, 15. Lev. 13, 46; 15, 21. Hæc idea deinceps regioni Hebræorum adhæsit, quæ jam à Patriarchis per altaria Deo consecrata fuerat, et nunc sedes veræ religionis erat, Exod. 15, 17. 2 Mach. 1, 7. Recentiores Judæi alias quoque prærogativas adjecerunt, et diversos sanctitatis gradus statuerunt, quorum summum provincis, sub Mose et Josuâ occupatis, minorem verò regionibus, per Davidem subactis, tribuebant, reliquas omnes regiones profanas esse dicebant, quarum vel pulveres contaminent Judæum. Sacerrimus autem regionis locus habebatur, in quo fixum erat sacrum tabernaculum, et arca fœderis asservabatur, nempe primùm Gilgal, et dein Silo, quæ urbs in tribu Ephraim, ferè 5 milliaribus germ. distabat à Jerusalem versùs septentrionem, et in monte peramœno sita erat, Jos. 18, 19, 50, 51; 22, 9. Jud. 20, 1. 1 Sam. 1, 3, 24; 2, 14; 3, 3, 21; 4, 3, 4, 13, 18; 7, 5; 10, 17. Sub rege Saûle, tabernaculum Nobam, inter Arimathiam et Joppen, 1 Sam. 21, 1, 9; 22, 19, et denique Gabæonem, 50 stadiis à Jerosolymâ versùs septentrionem dissitam, translatum fuit, 1 Paral. 16, 39, 45; 1, 29, 30. 2 Paral. 1, 2, 6; 13. 1 Reg. 3, 5, 9. Arca fœderis verò, sub Heli ex tabernaculo in castra deportata, à Philistæis capta, et demùm remissa, in urbe Cariathiarim, in limitibus Judæ et Benjamin, 2 milliaribus germ. à Jerosolymâ versùs occidentem, reposita fuit, 1 Sam. 6, 20, 7, 2, donec post 70 ferè annos per Davidem in arcem Sion deportaretur, 2 Sam. 6, 1, 20. 1 Paral. 13, 1, 14; 15, 1, 16. Denique per Salomonem in templum translata fuit, 1 Reg. 8, 1, 9. 2 Paral. 5, 2, 20.

§ 323. *Civitas sancta Jerusalem.*—Ex hoc tempore Jerusalem dicta est urbs Dei, sanctissimum habitaculorum Altissimi, et urbs sancta, Ps. 46, 5. Isa. 48, 2. Dan. 9, 24, quod titulo etiam in monetis Asmonæorum, et hodièdum in Oriente, etiam à Muhamedanù insignitur. Sita erat in meridionali limite tribus Benjamin, sub 31° 50' lat., Jos. 15, 7; 18, 26, 27. Jud. 1, 21, à littoribus mare ferè 8, à Jordane verò 5 vel 6 milliaribus germ., Relandi Palæst. P. I, L. II, p. 423. Tribus montibus vel collibus insidebat, quibus ab ortu, meridie et occasu contiguæ erant valles; à septentrione autem declivè erat solum. Collium altissimum est Sion, seu urbs Davidis. Collis Moria, à Sione versùs orientem, profundâ valle disjunctus, templum portabat. Collis tertius humilior ad septentrionem, valle à Sione et Moriâ separatus, recentiori ævo Acra dictus fuit. Ætate Christi erat versùs septentrionem suburbium, Βαξεδον, καινοπόλις, demùm à rege Agrippâ mœnibus circumdatum, uti et Sion et Acra propria habebat mœnia, atque mons Moria quoque muro templi peculiari cinctus erat. Ambitus urbis ætate Josephi de B. J. V, 4, 3, erat 33 stadiorum.—In meridionali radice montis Moria paulò versùs Orientem, scaturit fons Siloam vel Siloe, Isa. 8, 6. Neh. 3, 15. Joan. 9, 7, 11. Luc. 13, 4, quo unico urbs gaudebat. Hinc erant herti regii, et adhuc ætate Hieronymi Comm. in Matth. 10, vallis erat nemorosa. Collis Ophel non procul hinc distitisse videtur. Joseph. de B. J. V, 4, 1. — Vallis, quæ urbem ab ortu, à longè altiori monte Olivarum dirimit, et torrens hyemalis, qui eam irrigat, dicebatur Cedron, Καδρον, Joseph. de B. J. V, 6, 1.—A meridie est vallis Ben Hinnom, ubi locus Theopheth, ab immolatione prolium infamis. Ab occasu est Gihon, vallis minùs profunda, 1 Reg. 1, 33, 38. 2 Paral. 33, 14, 32, 30. 2 Reg. 20, 20. Quùm ex his tribus vallibus urbs non facilè oppugnari posset, hostes eam à septentrione aggrediebantur.—Golgotha seu calvaria locus, extra urbem erat, Matth. 27, 33. Marc. 15, 22. Joan. 19, 17.—Portæ urbis quidem plures commemorantur, sed situs ferè omnium obscurus est. De situ Golgothæ et sepulcri Christi vide Dr. Joan. Mart. Aug. Scholz eruditam commentationem de Golgothæ, et sanctissimi D. N. J. C. sepulcri situ. Bonnæ 1825.

§ 324. *Mons Moria.*—Moria mons, in quo, juxta ultimam voluntatem Davidis, circa annum 592 post egressum ex Ægypto, templum ædificatum fuit, erat collis præceps, cujus vertex capiendis templi atriis et ædificiis non sufficiebat, Joseph. de B. J. V, 5, 1. Quare Salomo, ut spatium ampliaret, montem muro solido lapidibus quadris, ex vallibus erecto, cinxit, et intervalla vacua humo complevit, Joseph. Archæol. XV, 11, 2, conf. 2 Paral. 4, 9. Post exilium Hebræi per plura secula, latera collis magis magisque exaggerabant murum aquilonarem removerunt, versùs meridiem quoque et occasum ex imâ valle muros ingentibus lapidibus quadris exstruebant, et ita verticem montis in quadratum unius stadii dilataverunt. Murorum horum altitudo minima fuit 300, maxima 400 cubitorum, in primis versùs meridiem.

§ 325. *Templum Salomonis.*—Ambitus montis, muro cinctus, in latere orientali, vel probabilius in omnibus quatuor lateribus, porticibus ornatis dividebatur in atrium magnum seu exterius, et in atrium interius, quod etiam atrium ante domum, seu ante propriè sic dictum templum et atrium sacerdotum dicebatur, 1 Reg. 6, 36; 7, 12. 2 Reg. 23, 12. 2 Paral. 4, 9; 20, 5. Ezech. 40, 28. An duo hæc atria per murum vel cancellos separata fuerint, non liquet; descriptio enim templi Salomonis, 1 Reg. 6, 1, 38; 7, 13, 51. 2 Paral. 3, 1, 4, 22, nimis succincta est; id tamen constat, atrium novum, 2 Paral. 20, 5, non fuisse atrium tertium, sed atrium interius restauratum. In his atriis plura erant ædificia et conclavia, in quibus annona, utensilia et vasa templi asservabantur, vel etiam sacerdotes et levitæ tempore functionis suæ habitabant, 1 Paral. 9, 26, 33; 23, 28; 28, 12. 2 Paral. 31, 12. Jer. 35, 2, 4; 36, 10. —Altare in atrio sacerdotum erat quidem, sicut in tabernaculo, ære obductum, sed ex lapidibus non sectis, et 20 cubitos longum et latum, et 10 cubitos altum, 2 Paral. 4, 1, 10. Vasa et instrumenta, ad altare pertinentia, multò majori numero, quàm in tabernaculo, aderant 1 Reg. 7, 40, 47. —Labrum æneum permagnum, et hinc mare ære fustum, ים ברזל, dictum, erat hemisphærium, cujus diameter 10, altitudo 5 cubitorum, crassitudo æris unius palmæ, peripheria, quæ formam lillii referebat, 30 cubitorum, et capacitas ter mille bathorum erat; replebatur verò duntaxat bis mille bathis, 2 Paral. 4, 3, 5. 1 Reg. 7, 26. Variis ornamentis, et epistomiis quoque instructum, quiescebat in dorsis 12 boum æneorum, quorum terni identidem in aliam orbis plagam respiciebant. Præterea aderant decem minora labra ænea, variis figuris ornata, quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, basibus et rotis æneis insistentia; ambitus cujuslibet erat 4 cubitorum, et capacitas 40 bathorum; in his lavabantur carnes victimarum, 1 Reg. 7, 27, 39. 2 Paral. 4, 6.

§ 326. *Sanctuarium Salomonis.* — Sanctuarium וּמְבֵרֵי, 60 cubitos longum, 20 latum, et 30 altum erat, excepto sanctissimo, cujus interior altitudo erat 20 cubitorum, ut superius maneret cubiculum altitudine 10 cubitorum. Fenestræ erant decussatæ, et clathris clausæ, 1 Reg. 6, 2, 4. Ante sanctuarium erat vestibulum instar turris prominens, 120 cubitos altum, 20 cubitos ab aquilone in austrum latum, et 10 cubitos ab ortu in occasum longum, 1 Reg. 6, 3. 2 Paral. 3, 4. Ante januam ejus utrinque erecta erat columna ænea peripheriæ 12 cubitorum; illa ad aquilonarem plagam, יָרֵי (stabiliet) et hæc ad australem posita, יָרֵי (quasi יָרֵי בַּעַל in illo robur) dicta. His nominibus Salomo videtur significare voluisse spem, quam fovebat, fore ut Deus ædem, ad cujus introitum positæ erant, stabilem, firmam, diuturnam redderet. Altitudo uniuscujusque columnæ erat 18 cubitorum, coronamenta, 5 cubitorum, et basis 15 cubitorum, ut integræ altitudo esset 36 cubitorum. Coronamenta, 2 Reg. 23, 17, dicuntur 3 cubitorum, quia in reparationibus templi imminuta fuerant. Hæc columnæ diversis figuris frondium et ma-

lorum punicorum gloriabantur. Cæterum cavæ erant, ut crassitudo æris esset unius palmæ, 1 Reg. 7, 15, 20. 2 Paral. 3, 15, 17.—Ad latera sanctuarii, ad ipsos muros, excepto latere orientali, ex trabibus et asseribus constructa erant conclavia trium contignationum, in quas ex parte australi per cochleas ascendebatur, 1 Reg. 6, 5, 6, 8.—Sanctuarium, lapidibus quadris constructum, totum, intrinsecus et extrinsecus, asseribus cedrinis, quibus diversæ figuræ insculptæ erant, connectum, et laminis aureis obductum erat, 1 Reg. 6, 14, 22. 2 Paral. 3, 5, 9.—Janua πρὸς τοῦ, præalta et lata, valvis carebat. Valvæ autem Sancti ex lignis oleastri constructæ erant binæ, quæ insculptis Cherubinis, palmis et floribus exornatæ, atque laminis aureis obductæ erant, et cardinibus aureis vertebantur, 1 Reg. 6, 35, 35. Eodem modo exornata erat porta in sanctissimo, formâ pentagoni constructa, 1 Reg. 6, 31, 32, 50. Utraque janua simul sipario byssino acupicto velata erat, 2 Paral. 3, 14.—In Sancto altare thymiamatis deauratum, decem candelabra aurea, et decem mensæ deauratæ, de utrisque quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, positæ erant. In his mensis 12 panes, 100 scutellæ aureæ, vino plenæ, apponebantur, uti et cætera vasa aurea longè plura erant, quàm in sacro tabernaculo fuerant, 1 Reg. 7, 48, 50. 2 Paral. 4, 19, 22. Quòd si 2 Paral. 4, 7, 8, commemorantur 20 candelabra aurea, id mendis librariorum debetur.—In Sanctissimo arca fœderis quiescebat, ita quidem, ut perticæ, quæ longiores factæ fuerunt, siparium attingerent; unde apparet, fores non fuisse clausas, 1 Reg. 8, 8. 2 Paral. 5, 9. Penès arcam duo Cherubini, ex lignis oleastri sculpti, et auro obducti, assistebant, quorum quilibet 10 cubitos altus, alam alteram super arcam protendit, ut in medio se contingerent, alteram verò alam usque ad parietem extendebat, 1 Reg. 6, 23, 28. 2 Paral. 3, 10, 13.

1° Descriptio templi Salomonis in libris Regum et Paralipomenon plurima, illo ævo aliundè nota, reticet, et hinc inde mendis quoque librariorum laborare videtur; quare 1 Reg. 6, 7, cum 2 Paral. 3, 4, non ubique concordat. Hinc multùm abest, ut perfecta hujus templi descriptio fieri possit. 2° Cherubim, figuræ monstrosæ, Ezech. 1, currum tonitruum seu thronum Dei sustentantes quatuor faciebus, alis, et manibus, duobus pedibus rectis, et unguis bovinis præditæ, sistuntur, quæ quidem omnia in figuris acupictis sisti non poterant, neque tamen in descriptione Cherubinatorum aureorum super arca fœderis memorantur; fortassè forma non semper erat eadem.

§ 327. *Templum Zorobabelis.* — Templum quod Zorobabel post reditum ex Babyloniâ, 535 ante Chr., ædificare cœpit, dein 15 annos impeditus, demùm ab an. 520 usque ad annum 515 ante Chr. perfecit, Esdr. 3, 8, 9; 4, 4, 24; 5, 1, 6, 21, mandato Cyri, Esdr. 6, 3, 4, construendum fuisset altitudine et latitudine 60 cubitorum, juxta quam proportionem longitudo, quæ siletur, vel è textu excidit, 120 vel 180 cubitorum fuisset; ast seniores, Esdr. 3, 12, Agg. 2, 1, 9, conspectis mox fundamentis, observabant templum fore

minus, quàm illud Salomonis fuerat. — Quale verò fuerit, non refertur; id modò constat, progressu temporis ex dimidio siclo, quem Judæi ubique terrarum, quotannis pendebant, et ex donis, quæ Judæi, proselyti, et ethnici consecrabant, ingentes thesauros confluisse, Joseph. Arch. XVI, 12, 1. XX, 9, 7, de B. J. V. 6, 8, ex quibus illi ingentes, à radice montis exstructi sunt muri, quos supra memoravimus, Josepho. de B. J. V. 5, 1. Cæterùm, in hoc templo non nisi unicus lychnuchus et una mensa aurea erat; defuit autem arca fœderis, oleum sacrum, Urim et Thummim, ignis sacer, 2 Paral. 7, 1, 3, atque illa singularis nubes, quæ olim supra sacrum tabernaculum visa fuit, et dein templum Salomonis complevit, 1 Reg. 8, 10, 12, 2 Paral. 5, 13, 14; 6, 1. — Asmonæi ad plëgam templi aquilonarem, ædificârunt arcem Baris, quam magnificentius restauratam Herodes vocavit Antoniam. Joseph. Arch. XV, 11, 4. Alexander Jannæus autem atrium sacerdotum per cancellos ligneos ab atrio Israelitarum separavit, Jos. Arch. XIII, 13, 5.

§ 328. *Templum Herodis.* — Herodes templum, per partes successivè novum quàm magnificentissimum ædificavit. Opus cœpit anno 16 ante Chr., et potissimum anno 8 ante Chr., perfecit; alia verò ædificia usque ad annum 64 post Chr., ædificabantur, Joan. 2, 20. Joseph. Archæol. XV, 11, 1; 5, 6. XX, 9, 7 de B. J. I. 21, 1. Hoc templum tria habebat atria, quorum alterum altero altius situm erat. Primum externo illo unius stadii muro à radicibus montis extracto, cinctum erat, et in medio areæ, quatuor gradibus ascendebatur, ubi septum erat lapideum, tres cubitos altum, januis hinc inde patentibus, et columnis adstantibus, quarum inscriptiones litteris hebraicis, latinis et græcis, immundis ethnicis ingressum sub poenâ capitis interdicebant; hinc area extra hoc septum, dicebatur *atrium gentium*. — Abhinc 14 gradibus ascendebatur in aream planam, 10 cubitos latam, unde 5 gradus ducebant ad portas muri secundi, qui exterius 40, interiùs verò 25 cubitos altus erat, et concludebat atrium Israelitarum, ubi atrium mulierum erat ex latere orientali inter atrium gentium et atrium Israelitarum, à quo muro humili separatum erat, ut mulieres quidem viros, hi autem illas non viderunt. Introitus in hoc mulierum atrium erat ex parte orientali, per duas portas, alteram versùs septentrionalem, et alteram versùs meridionalem plagam. In atrio Israelitarum, spatium quadratum circa altera et sanctuarium, dicebatur atrium sacerdotum, eleganti sed humili septo cinctum, ut Israelitæ in atrium sacerdotum prospicerent, neque tamen intrarent, Joseph. Arch. XV, 11, 5, de B. J. V. 5, 2, 6. — Cæterùm, quantumvis ita mutatum esset templum, ut inde à fundamentis denuò ædificaretur, tamen non habendum est tertium, cultu divino nunquàm ibi interrupto, ut adeò meritò Christus dicatur secundum templum suâ præsentia illustrasse. Agg. 2, 7, 9.

§ 329. *Portæ templi Herodiani.* — Porta maxima erat exteriori muro orientali, et dicebatur speciosa,

θύρα ἁγία, Act. 3, 2, tota fulgens ære corinthiaco, quod argento et auro præferebatur, Plinius, Hist. Nat. XXXIV, 1, 3, 7. Altitudine sanctuarium, quod in altissimo loco 400 cubitis eminebat, æquabat; valvæ 50 cubitos altæ et 40 late, laminis aureis et argenteis opertæ erant. Ex valle Cedron per multos gradus ascendebatur. Joseph. de B. J. V, 5, 3. — Ab austro erat quidem profunda vallis 100 cubitorum, murus nihilominus habebat portam in civitatem inferiorem, quæ in valle versùs orientem procurrebat, ut mœnia orientali muro templi jungerentur. Joseph. Arch. XV, 11, 5. — Ab occasu, portæ duæ multis gradibus ducebant in subjectam vallem, quæ versùs meridiem excurrebat, et domibus consita erat; tertia per pontem, valli imminentem, templo cum monte Sion jungebat, et per quartam descendebatur in urbem inferiorem, Joseph. Arch. de B. J. V, 5, 3. — Ad aquilonem porta quidem nulla erat; ast arx Antonia meatu operto cohærebat cum templo, cui dominabatur; quare hic demùm cohors militum romanorum excubabat, conf. Act. 21, 31, 34. Joseph. XV, 11, 4, de B. J. V, 5, 3. — In interiori muro aquilonari et australi, æqualibus intervallis, tres portæ erant, quæ sese mutuò respiciebant; in orientali muro erat porta, quæ portæ muri primi respondebat; et duæ portæ in atrium mulierum, jam supra memoratæ. Murus occidentalis, cui sanctuarium adhærebat, portis carebat, Joseph. Arch. XV, 11, 5, de B. J. V, 5, 3. — Omnes hæ januæ erant bifores, altitudine 30, et latitudine 15 cubitorum, atque ipsæ, et limina, et postes auro et argento obducti erant. Structura omnium, instar turrium, ad 40 cubitos assurgebat; in januis autem erat spatium 30 cubitorum, ubi populus conveniebat, Joseph. loc. cit.

§ 330. *Porticus templi Herodiani.* — In atrio gentium murus australis triplici, reliqui autem omnes muri atrii gentium et atrii Israelitarum, duplici porticu superbiebant. Quælibet porticus duplex triplici, et triplex illa quadruplici seriei columnarum innitebatur, quarum extremæ muro contiguæ erant. Columnæ erant Corinthiæ, ex albo marmore excisæ, 25 cubitos altæ, et cum basi, capitellis, coronamento et tecto porticus, in altitudinem 50 cubitorum assurgebant. Peripheriam columnarum ulnæ trium virorum, sese contingentes, vix complectebantur. Tectum planum erat, ex lignis cedrinis affabrè constructum. Quælibet porticus 30 cubitos lata et 50 cubitos alta, media autem in latere australi 43 cubitos lata et 100 cubitos alta erat, ex cujus plano tecto in subjectam profundissimam vallem 500 cubitorum sine vertigine vix prospici poterat, conf. Matth. 4, 5, cum Strabone p. 805, Joseph. Arch. XV, 11, de B. J. loc. cit. Porticus orientalis atrii gentium, à Salomone denominabatur, Joan. 10, 23. Act. 5, 12. Joseph. loco citato. Pavimentum in omnibus atriis marmore versicolori stratum erat, Joseph., ibid. In porticibus atrii gentium sedebant numularii, et mercatores victimarum, Matth. 21, 12, 16; 23, 27. Joan. 2, 12, 22. Thalmud. Jerosol. Gemara Jom. tob. p. 61, et Chagiga p. 78, 1. In

hoc atrio pleraque quoque gazophylacia, à Josepho de B. J. VI, 5, 2, commemorata fuisse videntur, in quibus thesauri, res pretiosæ, supellectilia templi, annona, et alia necessaria asservabantur; distinguenda autem sunt à gazophylacio, Marc. 12, 41, commemorato, in quod dona, templo facta immittebantur; Thalmudici pro diversitate donorum tredecim faciunt, atque ea in atrium mulierum collocant; cistas fuisse aiunt, orificio in formam cornu desinente, in quod dona immittebantur. Plura in his atriiis alia conclavia adfuisse, dubium non est, à Josepho verò non commemorantur, qui tamen datâ occasione mentionem camerarum subterranearum injicit. — Altare victimarum rudibus lapidibus, in altitudinem 15; et longitudinem et latitudinem 50 cubitorum, exstructum erat, et anguli superius instar cornuum proeminabant. Ascensus erat ex plagâ australi declivis, Joseph. de B. J. V, 5, 6.

§ 331. *Sanctuarium.* — Sanctuarium, seu, templum stricto sensu, *ἱερόν*, ex albo marmore exstructum, 12 gradibus altius situmerat. Pronaos erat 100 cubitos altus et latus, cujus porta patebat altitudine 70, et latitudine 25 cubitorum, valvis carens, quia, arbitro Josepho, erat symbolum cœli visibilis. Spatium internum in altitudinem 90 cubitorum assurgebat, atque 50 cubitos ab aquilone in austrum, et 20 cubitos ab ortu in occasum extendebatur, ita ut ex parte aquilonis et austri maneret cubiculum 20 ferè cubitorum. In medio erat janua in Sanctum, 55 cubitos alta, et 16 lata, super quâ vitis aurea, magnitudine viri, affixa erat. Ipsa janua sipario acupicto clausa erat. Joseph. de B. J. V, 5, 4. Archæol. XV, 11, 3. In hunc pronaos Judas Iscariotes 30 siclos coniecit, Matth. 27, 5. — Sanctuarium ipsum, 20 cubitos latum, et 60 longum et altum, ex tribus lateribus circumdatum erat ædificio trium contignationum altitudine 40 cubitorum, latitudine verò æquali vestibulo, in cujus duobus cubiculis collateralibus erat introitus. Tectum planum totius sanctuarii, longis veribus, auro obductis horrebat; Joseph. de B. J. V, 5, 5, 6. — Sanctum erat 20 cubitos latum, 40 longum, et 60 altum; Sanctissimum verò erat cubus 20 cubitorum, ut superius duæ manerent contignationes, quælibet altitudinis 20 cubitorum. In Sancto erat candelabrum aureum, mensa deaurata, et altare suffitûs; Sanctissimum autem cujus janua, uti et janua Sancti, sipario acupicto clausum erat, vacuum fuit. Omnes parietes exterius laqueari et auro obductos fuisse, aliunde intelligitur. Joseph. loc. cit.

§ 332. *Origo synagogarum.* — Sacrificia quidem offerri non poterant, nisi in sacro tabernaculo vel templo, omnia autem alia religionis exercitia nulli loco adstricta erant. Hinc olim in scholis prophetarum laudes Dei decantabantur, et apud prophetas sabbatis et neomeniis sapientiores ad preces et instructionem conveniebant, 1 Sam. 10, 5, 11; 19, 18, 24, 2 Reg. 4, 25. In exilio Babylonio Judæi, omni solemniori religionis exercitio destituti, apud prophetam vel alium virum pium, qui domesticos suos religionem edocebat

et ad probitatem adhortabatur, aut etiam Libros sacros legebat, conveniebant, Ezech. 14, 1; 20, 1. Dan. 6, 11, conf. Neh. 8, 1, 18. Hæ congregationes domesticæ pedetentim in quibusdam locis fixæ sunt, et certus quoque in eis ordo invaluit, id est, ortæ sunt synagogæ.

§ 333. *Constitutio synagogarum.* — In Palæstinâ Synagogæ sub Antiocho Epiphane nondum commemorantur, adedque demùm sub regibus Asmonæis exstructæ, et paulò post multiplicatæ sunt; in regionibus verò exteris multò antiquiores fuerunt, Jos. de B. J. VIII, 3, 3. Quidquid sit, ævo Apostolorum ubique locorum, in quibus plures Judæi vivebant, aderant synagogæ, ad fornam templi Jerosolymitani dispositæ, ut atrium cum porticibus haberent, sicut synagogæ in Oriente adhucdum conformatæ sunt. In medio atrii sacrarium est quatuor columnis innixum, ubi, loco nonnihil elevato, liber legis involutus quiescit, et statutis diebus prælegitur; adest etiam majus quoddam cubiculum, in quo, aurâ asperiori, et quidem, uti in atrio, juxta familias determinatis locis et sedibus congregantur, Della Valle Reiseb. IV, Th. Sendschr. 5, 193, S. conf. Thalm. Succoth. 41, 2. Loca sacrario, in quo sacri Libri asservantur, propiora, majoris æstimantur, Matth. 23, 6. Jac. 2, 3. — Προσεύχαι, à quibusdam pro synagogis minoribus, ab aliis verò pro locis sub dio, habentur, in quibus Judæi ad religionis exercitium conveniebant; ast Josephus, de Vitâ suâ § 54, proseucham Tiberiadis nuncupat magnam domum, quæ permultos homines capiebat, ut aded *πρόσευχε* dicatur pro *τόπος* vel *ὄχος τῆς προσεύχης*, in dialecto aramâ *בית תפלה*, quod est nomen synagogæ. Quare proseuchæ à synagogis eo solo distinctæ erant quod non erant singularia ædificia, cultui divino dicata, Act. 16, 13, 16. Philo, de leg. ad Caj. p. 1011, Juvenalis, Satyr. III, 14. In synagogis et proseuchis Apostoli Evangelium annuntiabant, et cum suis ad liturgiam conveniebant. Demùm autem exclusi imitabantur Judæos eorum locorum, in quibus ob paucitatem synagoga deerat; nempe in domo cujuspiam Christiani ad celebrandam liturgiam conveniebant; hinc, uti in Thalmude synagogæ domesticæ, sic in novo Fœdere ecclesiæ domesticæ occurrunt, Rom. 16, 3, 5. 1 Cor. 16, 19. Coloss. 4, 15. Philem. 2. Act. 2, 46; 5, 42. Interdum Apostoli etiam domum conducebant, in quâ non solum liturgiam peragebant, sed etiam quotidie docebant, Act. 19, 9, 20, 9.

Συναγωγή est propriè conventus vel cœtus, et demùm locus conventûs, sicut *ἐκκλησία* propriè convocatio, congregatio, et demùm locus congregationis. Synagogæ à Judæis quoque scholæ nuncupantur; ast à scholis, propriè sic dictis accuratè distinguuntur, et minoris æstimantur, quàm scholæ sublimes, quia in his Thalmud, in synagogis autem lex docetur quam Thalmudi postponunt.

CAPUT III.

DE TEMPORIBUS SACRIS.

§ 334. *Antiquitas sabbati.* — Cùm Hebræi essent

gens unī vero Deo particulariter dicata, singulas dies quodam modo ei sacras habere debebant; quare in quotidianum publicæ reverentiæ indicium, mane et vespere offerendus erat totius gentis nomine agnus anniculus in holocaustum, addito ferto et libamine, quod sacrificium dicebatur holocaustum perpetuum, Exod. 29, 38 42. Num. 28, 3, 8. Præ cæteris tamen diebus sancta erat septima, sabbatum; quæ nomina quidem de aliis quoque diebus festis, inprimis tamen de die septimâ hebdomadis usurpantur. An sabbatum ex Gen. 2, 1, 3, derivandum sit, disceptatur, quia ante Moſen de eo nulla fit diserta mentio. Verùm 1°, quum in lege Mosaicâ multa ex antiquiori consuetudine retenta fuerint, idem de hoc die festo expectandum est, inprimis cum 2° Exod. 20, 8, 11, præceptum his terminis conceptum sit: *Memento, ut diem sabbati sanctifices*. Id confirmatur 3° ex eo, quod nullibi dicitur, quæ hæc die omittenda, et quæ agenda sint, quod arguit, hæc ex consuetudine nota fuisse. 4° Sabbati sanctificatio ante latam de eo legem, Exod. 16, 22, 30, commemoratur. 5° Hebdomas jam Gen. 29, 27; proprio suo nomine שַׁבָּת, et Gen. 7, 4, 10; 8, 10 12, periodus septem dierum occurrit, quæ aliquâ saltem distinctione cujuspiam diei insignis fuerit oportet. Accedit 6° doctrinam de creatore et creatione illo antiquissimo ævo non posse non ex revelatione divinâ descendere, quàm non esse illam Gen. 1, 1; 2, 2, 3, nulla est ratio affirmandi. Denique 7° id ipsum Exod. 20, 8, 11, innuitur; unde gentes quàm plurimæ, quæ legem Mosaicam profectò imitatur non sunt, hanc diem aliquâ ratione distinxerunt, Jos. contra Appion. II, 39.

§ 335. *Scopus sabbati*. — Scopus sabbati Exod. 20, 8, 11; 31, 12, 17, repetitur ex Gen. 1, 1, 1, 3, ut solemnis hæc quies esset symbolica confessio, Deum creasse universa, eumque solum pietate et probitate colendum esse. Hinc profanationi hujus diei, ut publicæ abnegationi conjunctionis Hebræorum sanctæ cum rerum omnium creatore, ultimum supplicium decretum erat, Exod. 35, 2. Num. 15, 32, 36, 36. Huic scopo alter subordinatus est nempe ut homines, præsertim mancipia, per quietem vires recuperarent, et de Deo clementissimo Domino, qui hanc quietem concessit, gauderent, Exod. 23, 12. Hæc quiete liberationem quoque ex Ægypto repræsentari, Deut. 5, 14, 15, nequaquàm dicitur, sed id solummodò monetur, ut Hebræi, qui, in Ægypto oppressi, molestiam perpetui laboris senserant, eò lubentius mancipiis et jumentis hanc quietem indulgeant. Quòd si Exod. 31, 13, 17, et Ezech. 20, 20, 21, sabbatum dicitur signum fœderis Deum inter et Israelitas, id sibi nihil aliud vult, nisi Deum creatorem ab Hebræis esse colendum, atque Deum id ab Hebræis exigere, et Hebræos idem promississe.

Judæi recentiores quæpiam sabbata peculiaribus nominibus distinguebant; ita ultimum sabbatum ante Pascha nuncupabant sabbatum magnum, Joan. 19, 31. conf. Orach. chajjim p. 430, et Schulchan Aruch. p. 33, 2, quia Israelitæ olim in Ægypto hæc die magnum miraculum viderint; nihilominus quoque quod-

cumque sabbatum, quod majus festum immediatè sequitur, magnum compellant. Aliud hujus generis cognomen est σαββάτων δευτεροπρωτόν, Luc. 6, 1, quod Matth. 12, 1: Marc. 2, 23, simpliciter sabbatum dicitur. Quodnam autem sit sabbatum secundo primum, difficulter expeditur; plerique censent, esse illud, quod proximè sequitur secundum diem Paschatis; nam quum Judæi à Paschate usque ad Pentecosten, dies numerarent, Deut. 16, 9, sabbatum primum à secundâ die post Pascha, nomen secundo primum jure optimo meruisse videtur. Illud verò μεταξύ σαββάτων, Act. 13, 42, non est nisi ipsa hebdomas, quæ aliàs etiam simpliciter nomine sabbati insignitur, prout alibi monuimus.

§ 336. *Die sabbati omittenda*. — Nomen שַׁבָּת, quies, quidem innuit, hæc die labores esse intermittendos, quod ipsum sæpius disertis quoque verbis repetitur, Exod. 20, 10; 31, 14, 17; 35, 1, 3. Deut. 5, 12, 14. Omittendis, jam ante legem latam, accensetur collectio mannae, et postea quoque accensio ignis, Exod. 16, 22, 30; 35, 3. Num. 15, 32, 36. Verum quænam alia negotia intermittenda sint, non exponitur. Ast 1° accensendus illis profectò non est usus armorum in bello, ut Judæi recentiores opinati sunt. — 2° Ita quoque interdicta censerī nequit sanatio ægroti, aut sumptio medicamentorum, ut quidam præceptores Judæorum ætate Christi et in Thalmude, somniarunt; vel etiam ambulatio aut iter ultra 1000 passus geometricos. vellicatio aliquarum spicarum ad latrantem stomachum compescendum, et omnia opera necessitatis, ut pecudibus pabulum præbere, aut eas in foveam delapsas extrahere, Matth. 12, 1, 15. Luc. 6, 1, 5; 13, 10, 17. Marc. 3, 2. Joan. 5, 1; 9, 1, 34. Thalmudici, Schabbath VII, 2, operibus 36, quæ sabbato interdicta esse statuunt, accensent quoque, massam farinae subigere; unde patet, cur Jesu vitio versum fuerit, pulveres salivâ miscuisse, et oculis cæci illevisse, Joan. 9, 1, 34. — Ita quoque 3° prohibita non erant opera sacra, et quæ in sacro tabernaculo aut templo peragenda erant, ut circumcisio puerorum octavâ die, mactatio et concretio victimarum, Lev. 6, 8, seqq. Num. 28, 3, seqq. Matth. 12, 2. Joan. 7, 23. Quia autem accensio ignis interdicta erat; ante vesperam diei Veneris omnia ad cœnam necessaria paranda erant; quare dies Veneris nomen ἡ παρασκευή, præparatio, obtinuit. Meridie ipsius sabbati, uti aliàs, exile erat prandium, et cœna demùm post occasum parabatur. — Denique 4° lex non præcipit prosabbatum, quod Judæi post exilium, quibusdam horis ante solis occasum inchoabant; ast quia hoc diei tempore omnia ad sabbatum præparanda erant, quasi necessarium erat legis consecrarium.

§ 337. *Die sabbati agenda*. — Quæ ab Hebræis die sabbati agenda essent, ex consuetudine nota fuisse videntur; hinc non præcipitur, nisi, ut sacerdotes præter victimas quotidianas, alios duos agnos anniculos cum ferto, oleo et libamine offerrent, et panes propositionis permutarent, Lev. 24, 8. Num. 28, 9, 10. Ex scopo sabbati; et ex Gen. 2, 3, ubi Deus diei septimæ benedixisse, id est, eam faustam et lætam pronuntiâsse refertur, patet, hanc diem hilariter agendam, et de

Deo, creatore et rectore universorum, lætandum fuisse, quod etiam Isa. 58, 13, innuitur; hinc tristitia die sabbati symbolum magnæ calamitatis est, Os. 2, 11. Lam. 2, 6, 1 Mach. 1, 41. Hebræi itaque sabbatum jucundâ quiete, convivii, canticis, musicâ et choreis transegerint, Exod. 15, 20, 21; 32, 6, 7. 2 Sam. 6, 24. Ps. 68, 26, 28; 149, 3; 150, 4. Solebant quoque apud prophetas convenire, et ab ipsis edoceri, 2 Reg. 4, 23. Parentes religiosi his præsertim diebus, proles suas religionem Dei, creatoris et rectoris universorum, docuerint, et ipsis antiqua admiranda beneficia et castigationes divinas narraverint, ac non longè remoti sacrum tabernaculum vel templum frequentaverint, conf. Menochii de republ. Heb. 1, 3, c. 1, quæst. 3.

§ 338. *Annus sabbaticus*.—Quemadmodum periodus 7 dierum sabbato, ita etiam periodus 7 annorum anno sabbatico concludenda erat, ut longiori quoque temporis spatio memoriæ imprimeretur, Deum creatorem esse solum colendum. Initium hujus anni erat prima dies mensis septimi seu tischri (octobris). De vervacto, quod hoc anno erat alibi diximus, conf. Exod. 23, 10, 11, Lev. 25, 1, 7; 36, 35, 35. Festo tabernaculorum hujus anni, per octiduum lex in sacro tabernaculo vel templo prælegenda erat, Deut. 31, 10, 13. Debita quidem, quia proventus non fuit, exigenda non erant, Deut. 15, 1, 2; nequaquam autem, ut Thalmudici censent, abolebantur; nam Deut. 15, 9, Hebræi duntaxat monentur, ne pauperibus mutuum ob propinquitatem anni sabbatici, quo exigere debitum non licebit, denegent. Neque servi hoc, sed septimo suæ servitutis anno, manumittendi erant, Exod. 21, 2. Deut. 15, 13. Jer. 34, 14.

§ 339. *Annus Jubilæus*.—Ita quoque septem annos sabbaticos sequebatur annus Jubilæus, nempe quinquagesimus prout Levit. 25, 8, 11, legitur, atque Josephus Fl. Archæol. III, 12, 3, Philo l. de Charitate p. 404, et de septenario p. 1178, 1188, et Judæi, Rabbanitæ non minùs quàm Karæi, asseverant, ut adeò nihil proficiant, qui contendunt, esse annum 49, hæc unica ratione nixi, quòd vervactum ultimi anni sabbatici, nempe 49, et sequentis anni Jubilæi, nempe 50, penuriam annonæ aut famem attulisset; nam longiùs hoc vervactum diù ante cognitum, monebat, frumentum reponere; atque fructus arborum spontè nati, permultis alimenta præbebant, inprimis quàm quipiam, ut ficus et sycomori, ferè dimidio anno haberi, et porrò ad aliquos menses reponi possint. Conf. § 79. Observata autem non fuisse hæc vervacta, jam monuimus. — Hic annus, 10 die mensis 7, seu tischri (octobris), die propitiationis, à sacerdotibus indicebatur clangore cornuum, Lev. 25, 8, 13; 27, 24. Num. 36, 4. Isa. 61, 1, 2. Præterea, quæ anno sabbatico obtinebant, etiam 1° omnia mancipia originis hebrææ, libertatam nanciscebantur, Lev. 25, 39, 46, conf. Jer. 34, 7, seqq.; 2° omnes agri et domus pagorum et urbium levitarum et sacerdotum, prioribus annis venditæ, venditoribus reddebantur, exceptis illis, quæ Deo sacratæ, nec ante annum Jubilæum redemptæ fuerant, Lev. 25, 10, 13, 17, 21, 28; 27, 16, 21. 3°

Quùm debitores plerùmque agrum creditori in hypothecam et usum traderent, ut ita ager creditori venderetur adeòque anno Jubilæo debitori redderetur; debita quoque hæc remissa erant, uti etiam debita eorum, qui, quùm non essent solvendo pares, in servitutem venditi fuerant, et nunc libertatam nanciscebantur. Hinc recentiori ævo generatim valebat, anno Jubilæo fieri novas tabulas, Joseph. Arch. III, 12, 3.

§ 340. *Neomeniæ et festum novi anni*.—Ut superstitio gentium, quæ lunæ sacrificabant, excluderetur, præcipitur Num. 10, 10; 28, 11, 14, ut in neomeniis, præter sacrificia quotidiana, offerantur Deo duo juveni, aries, septem oves anniculæ cum ferto et libamine, in holocaustum, et hircus pro peccato atque sacerdotes hos dies argenteis tubis sacris annuntient, Num. 10, 10. Ps. 81, 4, et ita chronologiæ quoque mensium provisum erat. Reges demùm his diebus sacrificabant, 1 Sam. 20, 5, 24, 27, et pientiores Hebræi Prophetas frequentabant, 2 Reg. 4. Labores in neomeniis non erant interdicti, sola neomenia mensis septimi, seu tischri (octobris), initium anni æconomici et civilis, dies erat feria, et clangore cornuum annuntiabatur; hinc *dies clangoris*, *memoriale clangoris*, dicebatur, Levit. 23, 24; 25, 10. Num. 29, 1, 6. Præter sacrificia aliis neomeniis communia, juveneus, aries, septem oves anniculæ, cum farinâ oleo perfusâ et libamine vini, in holocaustum, et hircus pro peccato offerebantur, Num. 29, 2, 9.

Neomenias non astronomicè definitas, prout Judæi Rabbanitæ contendunt, sed eas, quibus nova luna conspicitur, prout Karæi asserunt, intelligendas esse, ex eo patet, quòd lex Mosaica omnem chronologiam, non ex astronomiâ, sed ex eo, quod in terrâ conspicitur, ordinavit. Accedit, quòd et ipsi Mischnici de testibus novæ apparitionis lunæ loquuntur, et nec Josephus, neque Philo de duplici præfinitione neomeniarum, alterâ astronomicâ, et alterâ secundum phasim lunæ, quidpiam novit. Ast auctorem librorum Regum in Babyloniâ, astronomico calculo usum fuisse, negari vix potest; nam 2 Reg. 25, 27, diem 27 decimi mensis dicit, quem Jeremias in Palæstinâ, c. 52, 31; dicit diem 25. Cæterùm nostri Judæi neomenias ob, 1 Sam. 20, 27, duobus diebus agunt.

§ 341. *De festis majoribus generatim*.—Ad recolenda majora beneficia divina, instituta erant festa Paschatis, Pentecostis et Tabernaculorum. Pascha et festum Tabernaculorum cum octavâ celebrabantur, ita quidem, ut sola prima et ultima dies esset feria, quâ tamen negotia, ad cibos parandos necessaria, permissa erant; Exod. 12, 16. Lev. 23, 7, 21, 35. Pentecostis festum octavâ carebat, Lev. 23, 15, 22. His tribus festis, quibus à Deo Exod. 34, 24, securitas promissa fuit, omnes adulti Hebræi cum muneribus, quæ ex secundis decimis, secundis primogenitis pecudum, et secundis primitiis depromenda erant, ad tabernaculum vel templum conveniebant, sacrificia offerebant, convivialia celebrabant, atque ita sub canticis, musicâ et choreis de Deo Domino suo clementissimo lætabantur; choreas ipsorum festorum nomen אָנִיִּי innuit. Exod. 23,

17. Lev. 23, 38. Num. 29, 39. Deut. 12, 18; 14, 26; 16, 11, 17; 26. 11.

§ 342. *Festum Paschatis.* — Paschatis festum ad recolendam memoriam liberationis ex Ægypto, et salutis primogenitorum, institutum fuit, Exod. 12. Celebrabatur per septem dies, à 15 usque ad 21 mensis abib seu nisan (aprilis), Exod. 12, 1, 28; 23, 15. Levit. 23, 4, 8. Num. 28, 16, 25. Deut. 16, 1, 8. — Hæc totâ hebdomade azymi manducabantur; hinc festum azymorum dicebatur. Exod. 12, 18; 13, 6, 7; 23, 15. Lev. 23, 6. Num. 28, 17. — Si Deut. 16, 8, sex tantum dies azymorum memorantur; prima dies, ut festum singulare, non computatur. Vesperâ diei quartæ decimæ, fermentum sublatum fuit, ut per totam hebdomadem nequidquam de eo conspiceretur. Itaque dies prima azymorum, non modò quinta decima, sed etiam decima quarta, abid, Lev. 13, 6, rectè dicitur, quia nempe jam quartâ decimâ ante vesperam omne fermentum semovebatur; hinc Josephus festo Paschatis Arch. II, 15, 1, octo, et III, 10, 5; IX, 13, 3, septem dies tribuit, reapsè tamen septem erant. — Decimâ autem jam die abid, paterfamiliâs arietem vel hircum anniculum separabat, Exod. 12, 1, 6, quem quartâ decimâ die hujus mensis inter duas vespervas ante altare mactabat, Deut. 16, 2, 5, 6, et sacerdos sanguinem ad pedem altaris spargebat; primâ autem vice in Ægypto sanguis per ipsos patresfamiliâs limini Januæ illitus fuit, Exod. 12, 7. Hic aries vel hircus, qui propriè פסח, קאריץ, *protectio*, aliis *transitus*, dicitur integer, baculis duobus, altero per longum, et altero ad anteriores pedes transversim perfossus, et sic quasi crucifixus, in profundo illo, superius, § 140. 2° descripto clibano assabatur, Pesachim c. 3. Joan. 19, 36. conf. § 142. Huic assæ addebantur herbæ amaræ seu lactucæ agrestes, ad perennem duræ servitutis Ægyptiacæ memoriam, atque carnes ex sacrificiis aliis, quæ Deut. 16, 2. — 6, quoque nomine פסח veniunt. Ad hæc epulas non pauciores 10, nec plures 20 personis admittebantur, quæ primâ vice in Ægypto succinctæ et calceatæ, id est, ad iter paratæ celeriter manducabant, posthæc hæc adjuncta quidem ommissa sunt; quod autem Hebræi jussi erant, ne os frangerent, etsi ad properationem pertinebat, perpetuò observatum fuit, conf. Joan. 19, 36. Ex quo loco, et multis aliis in Epistolis Paulinis obviis patet, agnum paschalem typum fuisse sacrificii à Christo oblatis. Conf. Becan. analogiâ V, et nov. Fœd. c. 13, num. 23, et supra, § 300, et infra, § 370.

Secundâ die Paschatis, seu 16 abid, offerebatur primus manipulus hordeaceus, et agnus anniculus cum ferto et libamine in holocaustum. Atque hoc ritu messis initiabatur. Lev. 23, 1, 14. Quâlibet etiam die per totam hebdomadem singularia quæpiam holocausta et victimæ pro peccato immolabantur, quæ num. 28, 16, 25, referuntur.

In Ecclesiâ latinâ communis viget sententia, Jesum in ultimâ cœnâ pascha manducasse; quipiam tamen contendunt, cum idipsum unâ die præoccupasse, nempe opinantur, Sadducæos neomenias juxta calcu-

lum astronomicum computasse, et pascha unâ die citius manducasse, quod jam supra refutavimus; id modò addimus, in templo omnia ex sententiâ Pharisæorum acta fuisse; accedit, Matth. 26. 1, 19. Marc. 14, 12, 18. Luc. 22, 7, 14, de consueto die Paschatis sermonem esse. — Græca verò Ecclesia propugnat, cœnam ultimam Jesu non fuisse paschalem, et Jesum Eucharistiam in pane fermentato instituisse. Quipiam Latinorum Græcis quidem consentiunt, sed contendunt, fermentatum jam 13 abid ad vesperam, exterminatum fuisse; Jesum itaque etiam hæc die, SS. Eucharistiam in azymo instituisse.

§ 343. *Festum Pentecostis.* — A 16 abid, seu à secundo die Paschatis, numerandi erant 50 dies, et quinquagesimus erat πεντηκοστή, quæ à septem his hebdomadibus festum hebdomadam dicitur, Exod. 3, 22. Lev. 23, 15, 16. Num. 28, 26. Deut. 16, 10. Act. 2, 1. In gratiarum actionem pro messe celebrabatur; unde et festum messis dicebatur, Exod. 23, 16. Hinc duo panes de farinâ novarum frugum, et decima pars ephæ de eadem farinâ, tanquàm primitiæ offerebantur, Exod. 27, 16. Lev. 23, 17. Num. 28, 26, unde nomen hujus festi, *dies primitiarum*, descendit, Num. 28, 26. Ast, uti primum festum annuum institutum erat in memoriam liberati populi, ita alterum pertinuisse videtur ad recordandam legislationem Sinaiticam, sive constitutam rempublicam Israeliticam. Accedit festum Pentecostes celebratum fuisse die quinquagesimâ post Pascha, i. e., eâ ipsâ die nobilissimæ legislationis; hinc haud frustra inde conficitur, hujus diei memoriam, ad quam spontè adducerentur Israelitæ eo festo ipsâque denominatione, spectatam fuisse, etsi id disertis verbis non monetur in S. Scripturâ. — Holocausta quoque plura, et sacrificium pro peccato immolabantur, Lev. 23, 18, 20. Num. 28, 27, 31. Ad festum hoc lætum, ætate Apostolorum, permulti Judæorum exterorum Jerosolymæ conveniebant, prout Josephus de B. J. II, 3, 1, disertis verbis annotavit. conf. Act. 2, 5, 13.

§ 344. *Festum Tabernaculorum.* — Festum Tabernaculorum, à 15 usque ad 23 mensis septimi seu tischri (octobris), plenis octo diebus celebrabatur, et dies octava erat festum singulare, Lev. 23, 34, 42. Num. 29, 12, 35. Deut. 16, 13, 15. Neh. 8, 18. 2 Mach. 10, 6. Joan. 7, 2, 37. In memoriam illius per Arabiam itineris, institutum erat; quare Hebræi hoc octiduo, ut in illo itinere, tabernacula inhabitare tenebantur, Lev. 23, 42, 43. Quia autem simul in gratiarum actionem pro collectione fructuum et vindemiâ agebatur, *festum collectionis fructuum*, dicitur, Exod. 23, 16; 34, 22, et Hebræi his diebus fructus generosissimarum arborum, vel, prout recentiores Judæi interpretantur, citria et præterea ramos palmarum, salicum, aliarumque frondosarum arborum in manibus gestabant, vel, ut Keræi volunt, ex his frondibus tabernacula construere tenebantur, Lev. 23, 40, quibus etiam frondes olearum, oleastrorum, myrtorum et aliarum arborum addebant, Neh. 8, 15. 2 Mach. 10, 7. Joseph. Arch. XIII, 13, 5. Festum erat lætissimum; hinc à Joseph. Arch.

VIII, 4, 1. XI, 5, 5, et à Philone, de septenario p. 1195, *maximum* et à Thalmudicis *festum* *כֶּזֶבֶד* *זֶבֶד*, appellatur, atque etiam Plutarcho Sympos. I. 4, c. 5, innotuit. Sacrificia publica plura, quàm aliis festis, præscripta erant, Num. 29, 12, 39; atque Hebræi plures quoque victimas de secundis decimis et primogenitis immolabant, Deut. 16, 14, 15. Lev. 23, 38, 40. Num. 29, 39. Illis recentiores Judæi alia addiderunt; nam 1° ex Isa. 12, 3, desumpserunt ritum, quo sacerdos per totum octiduum, quotidie mane, vase aureo tria log aquæ ex fonte Siloe hauriebat, magnâ et lætissimâ solemnitate per portam aquarum in templum portabat, et in cornu altaris australe versus occasum effundebat, quùm interim levitæ Hallel (Ps. 103, 118) decantarent, et tibiis accinerent. Thalmudici jam dicunt fuisse symbolum pluvix, jam gaudii, jam effusionis Spiritûs sancti. Conf. Joan. 7, 37.—2° Quotidie vespere in atrio mulierum, in quatuor lychnuchis aureis qui 50 cubitos alti fuisse dicuntur, magnæ lampadibus accendebantur; sacerdotes et Levitæ in 15 gradibus atrii interioris, Psalmos graduum (Ps. 120, 134) decantabant, et instrumentis musicis accinebant, atque proceres, ardentes faces manibus tenentes, in atrio mulierum saltabant, quos mulieres ex loco clathris clauso spectabant. 3° Judæi quotidie, sinistrâ citrium, et dexterâ ramos palmarum, duos ramos salicum et myrtorum colligatos tenentes, solemniter altare cum conclamatione *Hosanna*, circuibant, et id die septimâ septies repetebant, in memoriam expugnatæ olim urbis Jericho; quare hoc festum quoque *magnum Hosanna* vocant. Conf. 2 Mach. 10, 17.

§ 245. *Dies propitiationis*. — Quinta ante festum tabernaculorum dies, nempe decima mensis septimi seu tischri, erat dies propitiationis, quæ feria erat, Lev. 16, 1, 34. Exod. 23, 26, 30. Num. 29, 1, 11. Singulis annis hoc instituto Hebræis singulari modo inculcatur id, quod in omnibus omnino sacrificiis, et lustrationibus perpetuò quasi ob oculos demonstrabatur, eos in culpâ esse apud Deum, hunc ab omni vitio, atque impuritate morale abhorrere, sanctissimam esse, ac inviolabilem legum divinarum majestatem, et peccatorem certissimè manere poenas, nisi justo peccatorum suorum sensu commotus veniam eorum impetraret, seque corrigere studeret. Unicum hoc erat per totum annum jejunium, quo à vespere usque ad vesperam omnis cibus interdictus erat, Lev. 23, 27, 29; 25, 9. Hæc die summus sacerdos omnem liturgiam agebat, et quæ erant singularia, ipsi soli reservata erant, quæ jam referenda veniunt. Nempe loto corpore et indutus femoralibus tunicâque albâ byssinâ, zonâ cinctus, et impositâ capiti consuetâ mitrâ sacerdotali, ad altare adducebat juvenem pro peccatis suis et familiæ suæ, et duos hircos pro peccatis populi, quorum alterum *Jehovæ*, et alterum ad *liberum discesum*, sorte præfiniebat, Lev. 16, 6, 10.—Mactabat mox juvenem pro peccatis suis, et hircum pro peccatis populi; dein prunas ex altari depromptas in thuribulo, et duos pugillos sacri thymiamatis in vase aliquo, inferebat in adytum seu Sanctissimum, atque injecto in

prunas thymiamate, reversus, rursus cum sanguine juveni et hirci intrabat, et digito suo primum de sanguine juveni, et demùm de sanguine hirci versus operculum arcæ fœderis, et septies versus pavimentum ante arcam, spargebat. Egressus in Sanctum, sanguine juveni et hirci cornu altaris aurei illiniebat, atque septies in superficiem ejusdem spargebat; id dicebatur *expiare ab immunditiis et prævaricationibus Israelitarum*, Lev. 16, 11, 19.—Egressus in atrium, ante altare ambas manus capiti hirci graviter imponebat, quo simbolo eum omnibus peccatis, delictis et prævaricationibus Israelitarum onerabat, et demùm viro tradidit, qui eum in loca deserta deductum, liberum dimitteret, quo significabatur, Israelitas poenâ omnium peccatorum liberatos esse. Hircus autem, qui pro peccatis populi, et juvenis, qui pro peccatis summi sacerdotis immolatus fuit, symbolum erat promeritæ poenæ, et extra castra vel urbem integer concremabatur. Lev. 16, 20, 22, 26, 28.—Denique depositis vestibus albis, et indutus pretiosis muneris sui vestibus, holocausta pro se et populo, et sacrificium aliud pro peccato immolabat, Lev. 16, 23, 25. Num. 29, 7, 11. Judæi addunt eum rursùm in Sanctissimum ingressum esse, ut thuribulum efferret, quod quidem necessarium non erat; potuit enim thuribulum, secundâ vice cum sanguine egrediens, unâ auferre; nam his tantùm ingressum fuisse, Philo de Leg. ad Caj. disertis verbis testatur; unicus enim ingressus, qui Lev. 16, 34. Exod. 30, 10, sancitur, de unicâ die per annum intelligitur; unico enim ingressu hæc ipsâ die, omnia illa nullatenus peragi potuissent. Conf. § 300.

§ 346. *Alia jejunia*. — Hebræi antiquiori ævo in rebus adversis jejunare quidem solebant, Jud. 20, 26. 1 Sam. 7, 6; 31, 13. 2 Sam. 3, 35. Isa. 58, 3, 12; ast novos anniversarios jejunii dies, demùm in exilio ad perennem malorum quorundam insigniorum recordationem introduxerunt: 1° Die decimâ septimâ mensis quarti seu thammuz (juli), in memoriam expugnationis Jerosolymæ, Jer. 52, 6, 7. Zach. 8, 19, 20. 2° Die nonâ mensis quinti seu ab (augusti), in memoriam incensi templi, Zach. 7, 3; 8, 19. 3° Die tertiâ mensis septimi seu tischri (octobris), in memoriam interfecti Gedaliæ, Jer. 40, 4. Zach. 7, 5; 8, 19. 4° Die decimâ mensis decimi seu tebeth (januarii), in memoriam initii oppugnationis Jerosolymæ, Zach. 8, 19.

Quid effusio aquarum in jejunio 1 Sam. 7, 9, 7, sibi velit, obscurum est; fortassè, juxta consuetum Orientalibus tropum, liberalitatem, quâ Hebræi nunc se totos Deo tradere vellent, indicat.

§ 347. *Festum Phurim*. — Mordechæus, vel Mardochæus, sub rege Assuero, in memoriam liberationis Judæorum ab immanitate Amanis, instituit quartâ decimâ et quintâ decimâ mensis ultimi adar (martii), celebrandum festum *Phurim*, i. e., *sortium*, quia Aman jactis sortibus diem explorare voluerat exitioso suo proposito aptissimam Esth. 3, 7; 9, 20, 32; unde etiam dies *Mardocheica*, ή Μαρδοχειακή ημέρα, dicitur, 2

Mach. 15, 36. Huic festo quosdam Judæos, ut referunt Thalmudici, repugnasse, facile credimus; est enim festo Bacchi simile. In synagogâ prælegitur liber Esther, et occurrente nomine Aman, omnes manibus plaudunt, atque pugnis et malleis scamna percutiunt, conclamantes: *Pereat nomen ejus*. Olim in memoriam crucifixi Amanis, cruces in tectis domuum suarum erigebant; his autem Cod. Theodos., tit. 12, c. 2, interdictis, signum aliud substituunt. Cæterùm convivia celebrant, sibi invicem fercula mittunt, et nugas alias tractant.

§ 348. *Festum encæniorum*. — Quùm templum, ab Antiocho Epiphane, 167 ante Chr. profanatum, anno 164 ante Chr. rursus mundatum fuisset; multis sacrificiis, 25 mensis kilev (decembris), per octiduum dedicatum fuit, atque hæc dedicatio conversa est in festum anniversarium, quod *encænìa*, *ἐγκαίνια*, *dies dedicationis altaris*, *αἱ ἡμέραι ἐγκαίνισμου τοῦ θυριαστηρίου*, *mundatio templi*, *ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἱεροῦ*, dicebatur, 1 Mach. 4, 52, 59. 2 Mach. 10, 1, 8. Joan. 10, 22; à Josepho Arch. XII, 7, 6, 7, quoque nomine *luminum*, *τὰ φῶτα*, insignitur, quia Judæi his diebus multa luminaria accendebant, quibus felicem rerum conversionem et lætitiã indicabant, conf. Joseph. cont. Ap. 2, 59.

CAPUT IV.

DE PERSONIS SACRIS.

§ 349. *Populus sanctus*. — Posterì Abrahami, Isaac et Jacobi, ad conversionem veræ religionis electi, Deo itaque consecrati, et hæc ratione sacri seu sancti atque quasi sacerdotes Dei, seu regnum sacerdotale erant, Exod. 19, 6; 22, 3. Lev. 11, 44, 45; 19, 2; 20, 26. Deut. 7, 6; 14, 2, 21; 26, 19; 28, 9. Monitio erat, ut et moribus sancti esse studerent, Lev. 19, 2, 20, 7, 8, 29; 11, 45. Exod. 22, 20, 21, etc. Ast recentiores Judæi, hoc titulo inflati, omnes alias gentes, tanquàm profanas et peccatrices, odio prosequerantur, Eph. 2, 14, 15. 1 Thess. 2, 15, 16, conf. Tacit. Hist. 5, 5. Matth. 9, 10, 11, 19; 26, 45. Marc. 8, 28. Luc. 5, 8. Gal. 2, 15, 17. Illa autem sanctitas, seu separatio et consecratio ad cultum veri Dei, perpetua erat, licet non rarò magna fuit morum corruptio; quare aliqui Rabbini scelestissimos quoque reges hoc sensu sanctos nuncupant, ut sanctus c. Israelita idem significet, conf. Sap. 10, 15, 17, 20; 8, 1, 7, 9, 20. Hæc denominatio demùm ad Christianos transiit, qui ab Apostolis non modò *μαθηται*, *discipuli*, *ἀδελφοί*, *fratres*, i. e., amici, et *qui sunt de viã seu de religione*, sed frequenter etiam *sancti*, *ἀγιοί*, vocantur Act. 9, 41; 26, 10. Rom. 1, 7; 8, 17; 12, 13; 25, 26, 2, etc.

§ 350. *De ministris sacris*. — De Levitis, ministris Dei regis, alibi diximus, hoc loco de iisdem, tanquàm ministris religionis, dicendum venit. Substituti fuerunt primogenitis, qui olim nati erant sacerdotes, ætate autem Mosis cum Levitis permutati sunt, et sequentibus quoque ætatibus à ministerio altaris redimendi erant, Num. 3, 5, 13, 40, 51; 8, 16, 19. Ex læ tribu Aaron et posterì ejus, sacerdotio consecrati

fuerunt, quibus propior ad thronum Dei in sanctissimo accessus concedebatur, quod etiam nomen *קדש*, innuit, Exod. 19, 22. Reliqui Levitæ obibant inferiores functiones sacras; sed pro negotiis vilioribus habebant servos sanctuario adscriptos, qui ligna findebant, aquam apportabant, et alia similia præstabant. His omnibus præerat summus sacerdos. Cuilibet ordinì horum ministrorum assignatæ erant functiones, quæ inferiori interdictæ erant.

§ 351. *Servi sanctuario adscripti*. — Servi sacri, qui ab ævo Mosis aderant, orti sunt ex religiositate Hebræorum, qui vel se, vel filium, aut servum, voto addixerunt sanctuario; quare Lev. 27, 1, 8, pretium constituitur, quo sacrati redimi possent. Ætate Josue illis additi sunt Gabaonitæ, Beerothitæ, Cephiritæ, et cives urbis Cariathiarim, Jos. 9, 23, 29. Aucti porrò sunt ætate Davidis et Salomonis. Post exilium ordinem spectabilem constituebant, qui antiquo levitarum titulo *קדשי* donati, insigniti, etiam reliquis Israelitis antepositi sunt, Esdr. 2, 54, 58; 8, 20. Neh. 10, 29; 11, 3.

§ 352. *Consecratio Levitarum*. — Levitæ solemniter à reliquis Israelitis separati, et singulari ritu ad ministeria sua consecrati fuerunt; nam 1° lotiet toto corpore rasi juvenum cum farinâ et oleo, in holocaustum, et alium juvenum in sacrificium pro peccato, ad altera adduxerunt. 2° A Mose aquâ conspersi sunt. 3° Israelitarum proceres illis manus imposuerunt, et hoc ritu eos in locum suum aut primogenitorum substituerunt. 4° Levitæ præsentibus sacerdotibus, coram Deo seu sacro tabernaculo se prostraverunt, ut sese ei ad ministeria offerrent. Denique 5° manus illis juvenis imposuerunt, et eos immolarunt. — Hoc ritu levitæ et eorum posterì, Deo et sacerdotibus donati, et sacris ministeriis consecrati erant, Num. 8, 5, 22, conf. Act. 13, 2, 3. Lex peculiarem quidem vestem eis non decrevit; ast ætate Davidis, 1 Paral. 15, 27, et Salomonis, 2 Paral. 5, 12, cantores et musici, atque portantes arcam fœderis, superindumento byssino induti comparent, conf. Joseph. Arch. 8, 3, 8. 20, 9, 6.

§ 353. *Officia levitarum*. — Levitarum partes erant, sacerdotibus auxilio esse, vigiliis sacri tabernaculi et deinceps templi obire, in itinere per Arabiam, diversas partes sacri tabernaculi, et utensilia sacra portare, sacrum tabernaculum et deinceps templum mundare, annonam et thesauros sacros administrare, denique ab ætate Davidis etiam in templo cantare, et instrumentis musicis accinere, recentiori autem ævo, etiam victimas mactare, quùm Hebræi his desuevisent; denique in legum divinarum studium incumbere, eorumque, æquè ac sacerdotum erat populum docere, et harum legum notitiã imbuere. Lev. 10, 11. Deut. 17, 9, 24, 8, 53, 10, coll. 2 Paral. 17, 7, 9. — In tres familias, utpote à tribus filiis Levi descendentes, divisi erant, Kevat, Gerischom, et Merari. Hæc familiæ in itinere per Arabiam assignatas partes sacri tabernaculi portabant ab anno ætatis 30 usque ad 50: aliam partem leviora, uti vigiliis, jam anno 25 incipiebant,

et post annum 50 prosequerantur, Num. 3, 1, 36; 4, 1, 30, 35, 38, 46, 49; 8, 23, 26. Recentiori ævo ministeria sua jam anno ætatis 20 auspicabantur, 1 Paral. 23, 24, 27. 2 Paral. 31, 17. Esdr. 3, 8. — In Palestina demum non multis negotiis distinebantur; quare David 38,000 adultos levitas in quatuor classes divisit, atque 24,000 ministros sacerdotum, 4000 vigiles seu janitores, 4000 musicos et 6000 iudices et genealogos esse jussit, 1 Paral. 23, 3, 5, 24, 32; 24, 20, 31; 26, 1, 28. Musici rursus in 24 classes divisi erant, quarum singulæ alternis, per hebdomadem munere fungebantur. — Vigiliis jam sex, jam quatuor, jam etiam duo viri simul obibant, in quorum stationes die sabbati alii succedebant. 1 Paral. 25, 17, 19. 2 Paral. 23, 4. 2 Reg. 11, 8. Omnes ordines et classes præfectis suis parebant.

§ 354. *Sacerdotes.* — Posterii filiorum Aaronis, nempe Eleazari et Ithamari, Lev. 10, 1, 5. 1 Paral. 24, 1, 2, ætate Davidis ita aucti erant, ut in 24 classes divisi fuerint, quæ alternis, per hebdomadem, munere fungebantur; 16 classes erant Eleazari, et 8 Ithamari. Classis quælibet præfecto seu capiti familiæ suberat. Classis Jojarib 1 Mach. 2, 1, erat ordine prima et classis Abia Luc. 1, 2, octava, 1 Paral. 24, 3, 19. Hæc divisio perpetuò retenta, 2 Paral. 8, 14; 31, 2, 35, 4, 5; 36, 24, et post exilium, etsi quatuor duntaxat classes reversæ sunt, rursus tamen sub antiquis nominibus restituta fuit, Esdr. 2, 36, 39. Neh. 7, 39, 42; 12, 1. Joseph. de vitâ suâ, § 1, et Arch. 7, 14, 7. — Summo sacerdoti Aaroni succedebat primogenitus, Josephus refert Arch. 5, 11, 5; 8, 1, 3, Eli, 1 Sam. 2, 30, non fuisse ex posteris Eleazari, primogeniti filii Aaronis, sed ex familiâ Ithamari, et Salomonem demum hanc dignitatem, Abiataro postero Ithamari adeptam, rursus transtulisse in familiam Eleazari, ex quâ fuit Zaddokus, cui eam contulit, 1 Reg. 2, 26, 27. An autem Josephus hæc ex fontibus fide dignis hauserit, non liquet. Post exilium, posterii Eleazari jure hæreditario succedebant usque ad Antiochum Epiphanem, qui hanc dignitatem plus offerenti vendebat. Anno 152 ante Chr., Alexander, rex Syriæ, summum sacerdotium detulit belliduci Jonathani ex classe Jojaribi, 1 Mach. 10, 18, 20, cujus fratrem Simonem demum Judæi principem et summum sacerdotem creârunt, 1 Mach. 14, 35, 47. Hujus posterii, qui simul reges erant, summo sacerdotio fungebantur usque ad Herodem, qui summos sacerdotes ad libitum mutabat, quo arbitrio jure deinceps quoque Romanis usi sunt. — Vicarius summi sacerdotis, non quidem nomine, à Judæis adoptato, כהן, sed, כהן הכהנים, occurrit, Jer. 52, 24, conf. 1 Reg. 4, 4; et quum ea, quæ die propitiationis præscripta erant, solus summus sacerdos agere posset, necessarius erat alter, qui ejus vicem, si fortè hæc die æger aut immundus esset, subiret, Jos. Arch. 17, 6, 4.

§ 355. *Consecratio sacerdotum et summi sacerdotis.* — Summus pontifex Aaron eodem ritu quo filii ejus sacerdotes consecratus fuit, nisi quoddam aliis vestibus indutus et oleo sacro in capite largiter unctus est,

Exod. 29, 5, 9. Lev. 8, 2. — Sacerdotes nempe hi omnes, corpore loti, et vestibus sacris induti, stiterunt se ante altare, ubi juvenus, duo arietes, panes azymi, et placentæ duplicis generis in corde præparatæ erant; manus capiti juveni imposuerunt, quem Moses mox in sacrificium pro peccato mactavit, sanguinem digito cornibus altaris illevit, reliquumque ad pedes altaris effudit et partes sacrificii altari imposuit; reliqua caro integra extra castra concremata fuit, Exod. 29, 10, 14. Lev. 8, 2, 3, 14, 17. — Ita quoque manus capiti arietis imposuerunt; quem Moses in holocaustum mactavit, sanguinem circa altara sparsit, et arietem dissectum in altari concremavit, Exod. 29, 15, 18. Lev. 8, 18, 21. Alterum arietem, postquam sacerdotes ei manus imposuissent, Moses in sacrificium consecrationis mactavit, et sanguinem ejus sacerdotum lobo auris dexteræ, et pollicis manus et pedis dexteri, illevit atque reliquum pedibus altaris aspersit; à quo demum rursus aliquid sanguinis aspersi depromptum et oleo sacro commixtum, in sacerdotes eorumque vestes sparsit; summum sacerdotem verò sacro oleo in capite largius unxit; hinc וְשִׁחַתָּה דִּיצִירָה dicitur Lev. 4, 3, 5, 16; 6, 15. Ps. 133, 2. Partes sacrificii, nempe caudam, omentum, lobum minorem hepatis, ambos renes adipemque eis adhærentem et arnum dexterum arietis, panem azymum et placentam de quolibet genere imposuit manibus sacerdotum ut hæc Deo offerrent, atque id dicebatur manus implere, quod idem est ac consecrare, conf. 1 Reg. 13, 13. Omnes hæc partes demum in altari concremabantur. Pectus Deo oblatum cessit Mosi, reliquam autem carnem præparatam, uti et panes illos azymos et placentas, sacerdotes in ipso sacro tabernaculo manducarunt, quod verò supererat, alterâ die igni traditum fuit, Exod. 29, 19, 34. Lev. 8, 22, 36. — Hic ritus qui per octiduum continuatus fuit, sacerdotes ab omnibus aliis Israelitis et Levitis in perpetuum separavit, ut novâ in posteris inauguratione opus non esset, Exod. 29, 35, 37. Lev. 10, 7. Singulorum autem summorum pontificum inauguratio repetenda innui videtur Exod. 29, 29. Lev. 16, 32; 21, 10. Num. 20, 26, 28, 35, 25.

§ 356. *Vestes sacerdotum.* — Vestitum sacrum sacerdotes non gestabant nisi officio fungentes; Exod. 28, 4, 43. Ezech. 42, 14, 44, 19. Descriptio Exod. 28 manca est, quia plura ex more vestiendi illorum temporum pro notis ponuntur. Quæ Josephus Arch. 3, 7, 1, 3, addit, fortassè ex parte, recentiora sunt. Vestes hæc erant: 1° Femoralia xylyna seu byssina à renibus usque ad femora pertingentia, Exod. 24, 42. Lev. 6, 10. Ezech. 44, 18. 2° Tunica xylyna quæ ætate Josephi usque ad talos pertingebat, manicis instructa et non consuta, sed una textura erat Joseph. Arch. 3, 7, 2. Exod. 28, 39; 41, 29, 5, conf. Joan. 19, 23. 3° Cingulum, teste Josepho Archæol. 3, 7, 2, palmâ latum, in modum exuviarum serpentis textum, atque acu pictum erat floribus coloris purpurei, hyacinthini, coccinei et albi. Supra lumbos et ferè ad pectus gestabatur, Exod. 39, 29; bis cor-

pus ambiabat, et antrorsum circa pectus ita nodabatur, ut extremitates usque ad talos dependerent, quas sacerdotes functionibus occupati, ne impedirentur, super humerum sinistrum retorquebant, Exod. 39, 27, 29. 4° Mitra erat olim alta, acuminata, et capiti alligabatur, Exod. 28, 9, 40; 29, 9. Lev. 8, 13, 17, ut § 126 diximus; ætate verò Josephi (Archæol. 3, 7, 5), globum formabat sindone contextum qui dimidio capitis firmiter insidebat ut in flexionibus corporis non decideret. — Cæterum sacerdotes discalceati munere suo fungebantur, quod symbolum reverentiæ et venerationis erat, Exod. 3, 5. Jos. 5, 15.

§ 357. *De functionibus sacerdotum.* — Ad functiones sacerdotales non modò origo ex familiâ Aaronis, Esdr. 2, 62. Neh. 7, 64. Joseph. de Vitâ suâ, § 1, et contr. Ap. 2, sed etiam immunitas ab omni vitio corporis requirebatur, Lev. 21, 16, 17. Ministeria sua obeuntes, vino et omni potu inebriante abstinebant, Lev. 10, 8, 11. Antiquiori ævo, 30 annos nati, recentiori verò ætate jam, quàm 20 annorum essent, munera obibant, Num. 4, 3, 2 Paral. 31, 17. — Quotidianas functiones quælibet classis singulis sorte assignabat, ut alius sultum incenderet, alius die sabbati panes propositionis permutaret, alius ignem in altari holocaustorum curaret, etc. Luc. 1, 9, conf. § 353.

§ 358. *Vestes summi sacerdotis.* — Vestes summi sacerdotis erant duplicis generis; aliæ simplicis byssinæ, nempe femoralia, tunica, cingulum sacerdotale et mitra simplex, atque his vestibus indutus, die propitiationis in Sanctissimum ingrediebatur, Lev. 16, 4, 23; aliæ autem erant magnificentissimæ, quibus super vestes sacerdotales induebatur, nempe: 1° Meil, quod supra quidem, § 122, laicis quoque ditioribus commune fuisse vidimus; hoc verò sacrum erat coloris hyacinthini, et in inferiori limbo alternis tintinnabulis aureis et malogranatis, ex gossipio purpureo et coccineo contextis, superbiebat, Exod. 28, 31, 35; 39, 5, conf. Hasselquist Reis. S. 55, 73. 2° Ephod, supra, § 122, laicis quoque commune fuisse, observavimus; sacrum verò erat byssinum colore purpureo, hyacinthino et coccineo, atque etiam auro variegatum, ætate Josephi cubitum majorem longum, manicis instructum, atque ex lege Mosis in utroque humero onyche ornatum, in quo nomina 12 tribuum, nempe in quolibet sena, insculpta erant, Exod. 28, 6, 7. 3° Ad pectus hujus vestimenti erat spatium quadratum unius spithamæ, cui צפנת ita adaptatum erat, ut extrinsecus (Exod. 39, 9) instar marsupii duplicatum, extrinsecus verò duodecim gemmis, quadrupli serie dispositis, ornatum esset, quibus nomina tribuum insculpta erant; quatuor annulis ipsi ephod annexum, et fasciis hyacinthini coloris alligatum, duabus porrò catenis aureis in utroque humero fixis pendebat, atque singulari cingulo ipsum ephod totum ambiente adstrictum erat. In hoc צפנת erant Urim et Thummim, ex quibus summus sacerdos responsa divina petebat, Exod. 28, 30. Lev. 8, 8; 27, 21. Deut. 33, 8. Quid fuerit, diversæ sunt eruditorum conjecturæ. Sententia verisimillima eò redit fuisse sortem

sacram 1 Sam. 14, 41, 42, fortassè tres lapides pretiosos quorum alter affirmationem, alter negationem, et tertius nullum responsum referebat; quare quæstio semper ita formanda fuit ut responsum esset ita vel non, et prout sacerdos interrogatus, lapidem manu extrahebat vel affirmaretur, vel negaretur, vel responso careret. Historia Jos. 7, 13, 21. 1 Sam. 14, 40, 43; 28, 6. 2 Sam. 1, 2, hæc duntaxat paucis narrat. Moses jubetur Urim et Thummim (non conficere, sed) in Choschen reponere, quod arguit usum ejus fuisse antiquiorem, de quo demùm usque ad Davidem diserta fit mentio. 4° Mitra summi sacerdotis eandem cum mitris sacerdotum formam referebat, Exod. 28, 4, 40; 29, 5, vel differentia saltem erat exigua, ut fortassè esset paulisper altior, Exod. 39, 27, 28, uti quoque Joseph. Archæol. 3, 7, 6, ait super mitram summi sacerdotis eminuisse aliam consutilem ex hyacintho et albo variegatam. Ast in fronte per vittam hyacinthinam alligata erat lamina aurea, cui verba: *Sanctus Jehovah*, incisa erant, symbolum summum sacerdotem portare penam eorum quæ Israelitæ in muneribus et donariis delinquebant, Exod. 28, 36, 38; 29, 6; 39, 30, 31. Ætate Christi hæc mitra, teste Josepho, triplici quoque coronâ aureâ cincta erat, quam sacerdotes Asmonæi, qui simul erant reges, addiderunt.

§ 359. *Ministri synagogarum.* — In synagogis non erant ordinarii doctores, qui ex officio populum sermonibus docuissent, nisi interpretes qui ea quæ hebraicè prælegebantur linguâ vulgari exponebant; nam orator synagogarum in novo Fœdere non occurrit, sed lector vel alius quicumque, doctrinâ et sermone polens, populum, religionem et officia edocet. Luc. 4, 16, 21. Act. 13, 5, 15; 15, 21. Matth. 4, 23; 26, 5. Alii ministri synagogarum erant: 1° Antistes Synagogæ, ἀρχισυναγωγος , qui cœtum regebat, lectores et oratores invitabat, nisi quipiam se spontè obtulissent, quos acceptaret, Marc. 5, 22, 35, 38. Luc. 8, 41; 13, 14, 15; 18, 8, 17. Act. 13, 15. 2° Seniores Synagogæ, πρεσβύτεροι , antistiti à consiliis, erant potentiores et doctiores populi; hinc etiam ἀρχισυναγωγοι dicuntur, Act. 13, 15. Hic senatus non modò de institutionibus Synagogæ, sed etiam de transgressoribus legis agebat, et penam 40 ictuum dempto uno decernebat, aut etiam peccatorem communionem excludebat, Joan. 9, 12; 12, 42; 16, 2. 2 Cor. 11, 24. 3° Collectores eleemosynarum. 4° Minister Synagogæ, ἐπιτρόπος , Luc. 4, 20, qui libros prælegendos porrigebat et recipiebat, et alia hujusmodi servitia præstabat, Luc. 4, 20; ritas quo in synagogis nostrorum Judæorum liber legendus solemniter defertur, ætate Christi nondùm obtinuit. 5° Apostolus seu legatus Synagogæ alius erat qui, à synagogis exteris missus, eleemosynam Jerosolymam deportabat, alius qui à synagogis ad propagandam religionem delegabatur; alius denique qui preces publicas in synagogâ, nomine cœtus recitabat, à cœtu ad id delegatus, qui nunc cantor nuncupatur. Vitringa de Synag. vet. l. 3, p. 1, c. 1 et 2, p. 2, c. 1, 3.

Judæi eruditos Synagogæ dicunt pastores, quod nomen autem, recentiori saltem ævo, tribuunt quo-

que senioribus Synagoga et collectoribus eleemosynarum. Ast ætate Apostolorum hoc nomine propriè veniebant docti cum allusione quâpiam ad sententiam Stoicorum, solos sapientes esse verè reges, conf. Philo de Agricult. p. 150.

CAPUT V.

DE REBUS SACRIS.

§ 360. *Quid est sacrificium?* — Sacrificium est illud, quod Deo immediatè offertur, et aliquâ ratione destruitur, uti per ignem, vel per effusionem libaminum aut per immutationem. Hinc nec ligna, ad fovendum ignem altaris necessaria, neque alia dona, quæ sanctuario aut templo offerebantur, dicuntur sacrificia sed קרבן, ברהנה, תרבה, quæ nomina quidem etiam sacrificiis tribuuntur, sed latioris sunt significationis, et omnia comprehendunt, quæ Deo quâcumque ratione sacrantur.

§ 361. *Origo sacrificiorum.* — Sacrificia, juxta documenta Mosaica, generi humano coæva sunt, Gen. 4, 3, 5; 8, 20; 12, 7; 13, 4; 15, 9, 21; 22, 13; 26, 35; 25, 4, 7; lex Mosaica solum ritus accuratiùs præfinit, conf. Lev. 1, 2. — Cùm autem in libro Geneseos nulla diserta fiat mentio, Deum jussisse homines sacrificia offerre; origo hujus singularis, omnibus populis communis, cultûs divini ex grato animo, quo antiquissimi homines Deo aliquid de ejus donis offerre voluerint, simulque confessi fuerint, Deum esse supremum rerum omnium et vitæ quoque dominum, utcumque explicari posset. Ast quùm in fragmentis Gen. 1, 11, paucissima referuntur, ex silentio vix quidpiam concluditur, inprimis cùm Deus Gen. 15, 9, sacrificium offerri jubcat, et alibi hoc religionis exercitium probet. Ubi dicitur, Deo sacrificia non probari, Isa. 1, 11, 18. Jer. 6, 20. Amos 6, 20. Os. 6, 6. Malach. 1, 10; sermo est de sacrificiis, tanquàm meris ritibus, aut mediis per se efficacibus, quin ex animo probo proficiscantur. Neque Deo indignum est, hujus generis arbitraria religionis exercitia præcipere. quæ non indecentia sunt, et infantæ ac adolescentiæ humanitatis conducunt, Ernesti, *de Vindictis arbitrii divini in religione constituendâ*; quùm aliundè arbitrio primorum hominum, qui erant infantes, omnis cultus externus relinqui vix potuisse videatur. Accedit, originem victimarum cruentarum non satis commodè ex inventione humanâ repeti posse. Quare verisimillimum est, Deum protoparentibus lapsis, per mortem animalium non modò ostendisse, quid per peccatum meruerint, sed etiam innuisse, violentam animalium mortem, in reatûs et pœnæ memoriam, sæpiùs repetendam esse.

§ 362. *Divisio sacrificiorum.* — Ante Mosen non occurrunt sacrificia nisi holocausta, eucharistica, et illa quibus fœdera pangebantur, atque de ritibus perpauca attinguntur. De sacrificiis pro peccato et delicto, atque de libationibus, fertis et farinâ nulla sit diserta mentio. Quùm verò ætate legislationis in Sinai sacrificia gentilium jam in certum ordinem redacta essent; lex Mosaica illa, quæ ex consuetudine Patriarcharum

descenderant, ad præsentem rerum conditionem accommodavit, ritibus auxit, non modò, ne Hebræi pompâ gentilium ad colenda idola allicerentur, sed etiam, ut religionem sæpiùs excernerent, idcas religiosas et promissiones divinas altiùs menti imprimerent gratum erga Deum animum excitarent, atque mentem ad mandatorum custodiam firmarent; accedebat, quòd nova ad Deum regem relatio, quam gens modò inivenerat, majorem apparatus deposcebat. Sunt itaque ex lege Mosaicâ, sacrificia alia cruenta seu victimæ alia incruenta, et quidem vel farina, panes, placentæ; vel libamina (vinum). Sacrificia cruenta erant alia piacularia, et alia eucharistica. Piacularia rursùs erant vel holocausta, vel sacrificia pro peccato, vel sacrificia pro delicto. Holocausta et sacrificia pro peccato, non modò à singulis offerebantur, sed etiam pro universo populo præscripta erant. Sacrificia piacularia solummodò civiliter apud Deum regem transgressiones expiabant, mactabantur ad plagam aquilonarem altaris, et erant sanctissima, de quibus sacrificans nihil participabat, Lev. 6, 18, 22; 7, 1; 10, 17; 14, 13. Eucharistica verò mactabantur ad australem altaris plagam, et postquàm partes præfinitæ igni altaris impostæ, et aliæ partes sacerdoti traditæ essent, erant sacrificantis, exceptis primogenitis animalium, quæ sacerdoti cedebant.

§ 363. *Locus sacrificiorum.* — Sacrificia ex lege Mosaicâ non nisi super altari in sacro tabernaculo aut templo, per sacerdotes offerenda erant, Deut. 5, 13, 14, ne alibi idolis aut ritibus superstitionis sacrificaretur, conf. Lev. 17, 1, 7. Deut. 12, 15, 16. Sine hac cautione vera religio conservari vix potuisset. Sacerdotes ad plura altaria dispersi, sine mutuâ observantiâ, partim cultui idolorum consensissent, partim multitudini resistere non potuissent. Quare hoc de unico altari præceptum sæpiùs, et inprimis Deut. 12, 13, 14, energicè inculcatur, et omnia alia altaria Lev. 26, 30, damnantur, conf. Jos. 22, 9, 44. Recentiori autem ævo, præsertim sub regibus, illegitima altaria multùm invaluerunt, quæ etsi fortassè partim Jehovah dedicata fuerint, suspecta tamen erant, in quos similis suspicio non cadebat, in aliis quoque locis sacrificabant, 1 Sam. 13, 8, 14; 16, 4, 5. 1 Reg. 18, 21, 40.

§ 364. *Sacrificia cruenta.* — Victimæ offerri non poterant, nisi boves, capræ et oves, et interdum ex volucribus turtures et pulli columbarum, Lev. 1, 2; 5, 7; 12, 6, 8; 15, 29. Num. 6, 10, quæ Lev. 14, 4, 7, aves dicuntur. Hæc animalium genera, ab Abrahamo Gen. 15, 9, oblata, erant Ægyptiis numina, Exod. 8, 22. Lev. 17, 7. Herodot. 2, 41, 46. Feræ ab altari exclusæ erant; unde explicanda est phrasis: *Manducare sicut capream et cervum*, Deut. 12, 15, 22. — Holocaustis præfinita erant animalia mascula, et turtures vel pulli columbarum, in quibus sexus non attendebatur. Sacrificiis pro peccato juveni, hirci, capræ, oves, et turtures vel pulli columbarum, pro diversitate sacrificantium, congruebant; pro delicto autem eadem animalia, exclusis tamen juvenis, offerenda

erant. Sacrificia denique eucharistica duntaxat ex supra memoratis tribus generibus quadrupedum immolari poterant. — Omnes victimas, exceptis turturibus et pullis columbarum, non infra ætatem 8 dierum, et non ultra ætatem trium annorum esse oportuit. Plerumque oves et capræ anniculæ, et juvenci triennes immolabantur. Animalia ægrota, evirata, clauda, cæca vel quocumque defectu laborantia, ad sacrificia non erant idonea, quia animum Dei minùs reverentem prodebant, Lev. 22, 20, 24. Malach. 1, 8.

§ 365. *Ritus sacrificiorum.* — Qui victimam offerebat, 1° animal Deo sistebat, seu in atrio ante altare, capite versùs januam sanctuarii converso, statuebat, Lev. 1, 3, 9; 3, 1; 4, 14. — 2° Manum suam capiti victimæ (exceptis turturibus et pullis columbarum) imponebat, quod pro universo populo proceres præstabant, Num. 27, 18, 23. Lev. 4, 15; 16, 21, conf. 2 Paral. 29, 23. Hæc manu impositione victima in locum sacrificantis substituebatur, ut in eâ ostenderetur pœna, quam sacrificans promeruit, vel promeriturus esset, si peccaret. Hæc hujus ritùs significatio, manifesta est non solum in eo, qui victimæ pro delicto manum imponebat, et delictum suum in caput victimæ confitebatur; et in summo sacerdote qui, imponens hirco emissario manus, omnia peccata populi ei imponebat; sed etiam ex eo colligitur, quod Israelitæ levitis, ut eos in suum locum ministerio sacra destinarent, manus imposuerunt. — 3° Victimæ pro populo, à sacerdotibus et levitis, aliæ autem, olim quidem ab offerente, recentiori verò ævo à levitis mactabantur, Lev. 1, 5, 2 Paral. 29, 24, 54 Esdr. 6, 24, et quidem eodem loco, quo manus impositæ erant, nempe holocausta, et sacrificia pro peccato et pro delicto, ad septentrionalem: reliqua verò ad meridionalem plagam altaris. — 4° Sanguis victimæ à sacerdote in cratere excipiebatur, et ad pedes vel parietes altaris effundebatur; sanguis sacrificiorum pro peccato, etiam cornibus altaris illinebatur, et, si hæc sacrificia pro universo populo, vel pro summo sacerdote offerebantur, etiam in Sancto versùs siparium Sanctissimi, et die propitiationis in ipso quoque Sanctissimo versùs operculum arcæ, et versùs pavimento ante arcam, spargebatur, atque cornibus altaris suffitus, illinebatur, quod *expiare*, et à recentioribus Judæis etiam *donum* dicebatur, Lev. 4, 7; 8, 15, 16. Zach. 9, 15. Num. 18, 17. — 5° Sacrificans olim animal, pelle detractâ, ipse dissecuit, sed recentiori ævo id præstabant levitæ et sacerdotes, et ætate Josephi aderant in templo columnæ et mensæ marmoreæ, ad id adaptatæ. Sacrificia pro peccato et holocausto populi et summi sacerdotis, integra, nec pelle detractâ, sed exemptis duntaxat partibus in altari concremandis, extra castra vel urbem, in loco in quo cineres congeri solebant, comburebantur. — 6° Quæpiam victimæ, jam ante, jam post mactationem, Deo singularibus ritibus offerebantur, qui etiam in oblatione quorundam panum et placentarum, imò et aliorum donorum sacrorum observabantur. Horum rituum alter dicitur *הריס תרומה*, et alter *בניב תעופה*, Exod. 29, 24, 27, 28.

Lev. 7, 30, 32, 34, 8, 27; 9, 21; 10, 15; 14, 12; 23, 20. Num. 3, 25. Quales fuerint hi ritus, imò an diversi fuerint, obscurum est; interdum enim permittantur, Exod. 38, 24, coll. Num. 31, 52; Exod. 29, 24, coll. Exod. 29, 27; Exod. 29, 28, coll. Lev. 9, 21. Verisimillimum est, *הריס תרומה* fuisse elevationem, et *בניב תעופה* depositionem in terram; quia verò, quod elevatum fuit, rursus demittendum et deponendum erat; hi termini interdum latius usurpari, et permitti potuerunt. Exprimebant autem traditionem oblatis, et desiderium, ut Deus oblationem acceptaret. — 7° Interim sacerdos ligna in altare deferrebat, in ordinem redigebat, et accendebat; alii mox sacerdotes apportabant et incensis lignis imponebant illa, quæ de victimâ concremanda erant, nempe omnes carnes holocaustorum privatorum, de holocaustis autem populi et summi sacerdotis, et de omnibus aliis sacrificiis, adipem intestina tegentem; adipem, qui est super intestina, ambos renes cum adipe eis adhærente, lobum minorem hepatis, et caudam crassam ovium, Exod. 29, 13, 22. Lev. 3, 4, 10, 15; 4, 9; 7, 3, 4; 8, 26; 9, 9, 10, 19. Omnes hæc sacrificii partes sale puro condiebantur, Exod. 30, 25. Lev. 2, 13; 9, 46. — 8° Reliqua caro sacrificiorum eucharisticorum, erat à sacrificante in convivium convertenda, excepto dextero armo, per *תרומה* consecrato, et pectore, per *תעופה* oblato, quod utrumque sacerdotibus cedebat. Carnes autem sacrificiorum pro delicto et pro peccato, si non erant summi sacerdotis aut populi, erant sacerdotum, qui eas, uti illum armum et pectus, in atrio vel templo comedebant. Num. 18, 10, 11, 18. Lev. 10, 14.

§ 366. *De holocaustis.* — Holocausta, sacrificia solida, de quibus omnia concremabantur, erant piacularia, et omnium antiquissima, ideòque præcipua, Lev. 1, 3. Philo de Victim. p. 838. Ab ethnicis quoque per sacerdotes Hebræos offerri poterant. Aliàs jam pro universo populo offerenda erant, uti holocausta quotidiana mane et vespere, et quæ diebus festis præscripta erant; jam à singulis pro se, vel spontè, vel ex voto, Ps. 31, 20, 21; 66, 13, 14, aut etiam ex mandato legis in certis adjunctis offerebantur, uti à Nazareis improvisè contaminatis, et finito demùm voto, Num. 6, 11, 16; ab illis, qui à leprâ sanati erant, Lev. 14, 20; 15, 15, à mulieribus post puerperium, Lev. 12, 6, 8. Victimæ erant juvenci triennes, atque hirci et arietes anniculi, denique turtures et pulli columbarum. Sanguis à sacerdote ad pedes altaris per ambitum spargebatur. Partes præfinitæ, et reliqua caro, sicut § 365, 5°, 7°, diximus, comburebantur. Libamen vini ad altare effundebatur. Ethnici verò vinum victimis idolorum inter cornua affundebant, ad quod alludit Paulus Phil. 2, 17. 2 Tim. 4, 6. — Turturibus et pullis columbarum sacerdos caput ungue resecebat, sanguinem ad latus altaris spargebat, ingluviem et plumas ad plagam altaris orientalem in cinerarium abjiciebat, et reliquum, rupturâ in alis factâ, igni altaris imponebat, Lev. 1, 3, 17.

§ 367. *Sacrificia pro peccato.* — De discrimine pec-

tatorum et delictorum, et de sacrificiis pro utrisque, quatenus rempublicam concernebant, egimus § 246; quare pauca addenda veniunt, quæ ad ritus spectant. — Victimæ pro peccato, quæ et ipsæ dicebantur peccata, erant pro diversitate peccatorum diversæ. Summus sacerdos et populus immolabat juvenum, et magistratus hircum. Sacerdos exceptum sanguinem illinebat cornibus altaris holocaustorum, reliquum verò ad latum altaris effundebat, Lev. 4, 22, 26. Alii verò privati pro peccato offerebant eodem ritu arietem vel ovem, Lev. 4, 37, 35. Reliqua dicta sunt § 365. — Sacrificia pro peccato quibusdam præcepta erant; nempe 1° puerperis post dies purificationis, 40 post nativitatem filii, 80 post nativitatem filix, et quidem turtur vel pullus columbæ, cui accessit holocaustum arietis anniculi, vel ob paupertatem alius turtur vel pullus columbæ, Lev. 12, 6, 8, conf. Luc. 2, 24; 2° leprosis sanatis hircus, vel ob paupertatem turtur aut pullus columbarum, Lev. 14, 13, 19, 22, 30, 31; 3° Nazareis inopinatè contaminatis turtur aut pullus columbarum, Num. 6, 10, 11. Cæterum frequentissima erat hujus sacrificii offerendi necessitas, quæ Hebræi perpetuò monerentur, se esse omnes in culpâ coram Deo.

§ 368. *Sacrificia pro delicto.*—Sacrificia pro delicto populo præscripta non erant, sed duntaxat singulis, qui sine teste præcipientem legem Mosaicam, aut naturalem, poenâ exterminationis sancitam, errore, ignorantia aut indeliberatè violârunt, et demùm id observantes, in se redibant. Delicta, quæ sacrificio expiari poterant, enumerantur Num. 4, 1, 16; 20, 26, nempe 1° qui, testis adjuratus, veritatem facti reticuit; qui inscius contaminatus, mundationem omisit, et dein id observabat; et qui temerariè juravit, se aliquid præstiturum, et non præstitit; hi rei ovem vel capram, aut ob paupertatem duos turtures vel pullos columbarum, alterum pro delicto, et alterum in holocaustum, et ob summam paupertatem, decimam partem Ephæ farinx, sine oleo et thure, offerebant, Lev. 3, 1, 16. 2° Qui sacrum quidpiam sibi attribuit, vel depositum, promissum, furto ablatum, vel inventum, etiam jurejurando abnegavit, vel aliâ ratione damnum intulit, vel alienum restituere omisit, offerebat pro delicto arietem ex æstimatione sacerdotis, et non modò alienum restituebat, sed quintam quoque partem addebat, ut læsum indemnem præstaret, Lev. 5, 20, 26. 3° Qui cum ancillâ adulterium commisit, et eam è servitute non redemit, arietem pro delicto offerre tenebatur, Lev. 19, 30, 22. Conf. § 146. 4° Nazareis inopinatè contaminati, offerebant ovem anniculam pro delicto, Num. 6, 11. 5° Denique leprosi sanati et mundati, arietem pro delicto sacrificabant, Lev. 14, 10, 14. — Ritus oblationis, iidem erant, qui in sacrificiis pro peccato observabantur.

§ 369. *Sacrificia eucharistica.*—Sacrificia eucharistica, salutaria, pacifica, dicuntur, Exod. 28, 12. Lev. 17, 8. Num. 15, 3. Juvenci, vaccæ, hirci, capræ, arietes et oves (hæc enim animalia sola ad hæc sacrificia idonea erant) immolabantur, sicut § 364 dictum

est, Lev. 3, 1, 17; 7, 23, 27. Ad hæc sacrificia, quæ in gratiarum actionem offerebantur, accedebant placentæ azymæ, oleo perfusæ; tenuiores, oleo unctæ, et oleo subactæ et demùm oleo perfusæ, de quibus singulis sacerdos, qui sanguinem sparsit, unam dono ferebat, Lev. 7, 11, 14, 28, 35. Reliquas carnes et placentas sacrificans in convivium convertebat, ad quod etiam mancipia, viduæ, pupilli, pauperes et levitæ invitandi erant; quod ad mutui amoris officia colenda haud parùm valebat. Ne hoc opus charitatis omitteretur, cautum fuit, ne quid in posterum diem servaretur, et duntaxat permissum erat, alterâ die, quod de convivio supererat, manducare; quod verò tertiâ die reliquum erat, comburendum fuit, Lev. 7, 15, 21. Deut. 12, 18. Hoc convivium quidem extra sacrum tabernaculum aut templum, sed non extra urbem sanctam celebrari poterat.

§ 370. *Sacrificia fœderum.*—Sacrificia, quibus fœdera pangebantur, eucharisticis accenseri possunt, aliqua tamen habent peculiaria à Chaldæis descendencia, qui, teste Ephræmo Syro, tom. 1, p. 161, fœdera firmaturi, per victimas dissectas et in duos ordines dispositas, transibant, dicentes: *Ita nobis non fiet.* Hujusmodi confirmationem fœderis Deus per symbolum fumi inflammati, Abrahamo Chaldæo in visione præstitit, Gen. 15, 8, 9, 17, 18; et hoc ritu demùm Hebræi non modò fœdus cum Deo, Deut. 29, 11, sed etiam cum rege Sedeciâ firmârunt, Jer. 34, 18, 19. Dubitandum itaque non est, alias quoque fœderum confirmationes eodem ritu peractas fuisse, Exod. 24, 4, 8. Jos. 24, 35. 1 Sam. 11, 15. 1 Reg. 1, 9, seq. 2 Paral. 29, 10; 34, 31, 32. Ps. 50, 5. Hinc jusjurandum ad altare, adeoque ad victimas præstandum, memoratur 1 Reg. 8, 3. 2 Paral. 6, 22, uti et aliis ferè omnibus antiquis gentibus solemne erat, fœdera sacrificiis sancire, quod ipsa quoque nomina et phrasæ de fœderibus usitatæ, comprobant, ut *fœdus, sectio victimarum*; latinum *fœdus*, à fœdis vulneribus victimarum dictum est, ut Servius ad Æneid. VIII, 644, annotavit; hinc Romani dicebant, *fœdus icere, percutere, ferire, sancire*; et Græci, *ἔρχομαι τεμνειν*, ut Hebræi *secuit fœdus*, et ipsum quoque *juravit*, propriè per septem, nempe victimas, adjuratus est, conf. Gen. 21, 24. Hæ victimæ erant manifesta symbola poenæ, quæ violatorem fœderis maneat, et quam paciscentes, transeundo per segmenta victimarum, in se recipiebant. In illo magno fœdere Dei cum Hebræis Exod. 24, 3, 8, accessit, quòd Moses sanguine victimarum conspersit altare, librum fœderis, et universum populum, dicens: *Hic est sanguis fœderis, quod Jehova vobiscum pangit, ut omnia mandata observetis.* Id monuit Hebræos, si mandata non custodierint, dignos fore ut eorum sanguis eadem ratione dispergatur. Cæterum, ex dicti, patet, si Christus in ultimâ cenâ sanguinem suum appellavit sanguinem fœderis, illum sanguinem sacrificii dedisse, adeoque SS. Eucharistiam ceu sacrificium quoque in tituisse.

§ 371. *Significatio victimarum.*—Ex his, quæ modò diximus, luculenter apparet, quæ sit significatio om-

nium victimarum; nam si Hebræi, inde ab Abrahamo, in victimis foederum pœnam foedifragi adumbrare consueverunt; profectò reliquas quoque victimas esse similia symbola censebant, et holocausta quidem ad quæ Deus Noacho et Abrahamo Gen. 8, 20; 15, 9, 18, fidem dedit esse divinas confirmationes promissionum, quibus per manuum impositionem, accessit representatio pœnæ offerentis, si suis promissis non satisfecerit. Quia itaque holocausta erant symbola divinæ confirmationis promissionum; integra concremabantur, et præcipua erant sacrificia, uti promissiones erant fundamentum omnis illius instituti; etiam ab ethnicis offerri poterant, quia promissiones etiam ad hos, aliquando ad Messiam, et veram religionem adducendos, spectabant, conf. § 293; erant simul piacularia, quia ostendebant, Deum, intercedentibus licet vitis hominum, promissis staturum esse.—Victimæ pro peccato et pro delicto, nova genera piacularium, per legem Mosaicam introducta, adumbrabant pœnam excisionis, quæ peccanti et delinquenti debebatur, et promittebant, Deum ob hæc peccata et delicta promissis non defuturum.—Eucharistica denique sacrificia erant umbræ pœnarum Hebræis imminetium, si observationem religionis, quam promiserant, negligenter, ac si dicerent: *Ut his victimis, nobis non fiet, quia promissis stabimus*; quare hoc firmati proposito in convivio lætabantur. Victimæ itaque omnes erant symbolicæ, quibus promissiones divinæ confirmabantur, et Hebræi vicissim observantiam religionis spondebant, et ita se ad studium pietatis et probitatis excitabant.—Si multi Hebræi aliam sacrificiis efficaciam tribuebant, et multitudini victimarum, quocumque animo offerrentur, confidebant; id veritati præjudicare non poterat, inprimis cum hic error persæpè gravissimis verbis argueretur, ut Ps. 50, 8, 13; 40, 7, 8. Isa. 1, 11, 15, conf. 1 Sam. 15, 22. Os. 6, 7. Mich. 6, 6, 8. Mal. 2, 1, 9. —Symbolicis autem his substitutionibus victimarum in locum transgressoris, significari veram substitutionem Messia: in locum peccatorum, dubium non est; conf. Isa. 53, et Pauli Epist. ad Hebr., etsi antiquis temporibus hanc sacrificiorum significationem non omnes clarè intelligebant. Hinc violenta mors Jesu in novo Fœdere perpetuò sacrificium dicitur, ut hoc genus loquendi non possit meris allusionibus accenseri, quales occurrunt Rom. 12, 1, 15, 16. Philipp. 2, 17, 2. Tim. 4, 6. Hebr. 13, 15, 16; sed verum aliquid, quod illa sacrificia veteris Fœderis adumbrabant, innuat, sicut disertis quoque verbis Hebr. 9, 3, 28; 10, 10, 14, 18, exprimitur, conf. Matth. 26, 28. Marc. 14, 24. Luc. 22, 20. 1 Cor. 11, 24, 25. Hebr. 12, 24. 1 Petr. 1, 2, coll. Exod. 28, 8; Joan. 1, 29, 36; 19, 36, 37. 1 Cor. 5, 7. 1 Petr. 2, 24, coll. Isa. 53, 5, 12; 2 Cor. 5, 21. Eph. 5, 2. Rom. 3, 25, 25; 7, 25. 1 Joan. 2, 2; 4, 10, conf. § 500.

§ 572. *De sacrificiis incurventis.*—Sacrificia incurventa, partim ex frumento, partim ex vino offerebantur. Illa (excepto hordei manipulo, secundà die Paschatis oblato, et sacrificio uxoris suspectæ) ex purissimâ farina triticeâ offerebantur, et quidem vel aliquo modo

præparata, vel sine omni præparatione; salienda et oleo perfundenda, aut ungenta jam oleo et deprendenda et ungenta erant; quibusdam addebatur thus. Mel autem et fermentum ab altari exclusum erat. Lev. 2, 10, 12, exceptis duobus panibus fermentatis festo Pentecostis, et sacrificiis eucharisticis; ast ex his fermentatis altari nihil imponebatur, Lev. 7, 13; 23, 17; 2, 11. —Hæc molæ salsæ erant additamenta victimarum; excipiendi tamen sunt 1° duo decim panes propositionis in Sancto, qui omni sabbato permutati, ut sacerrimi, à solis sacerdotibus in sacro tabernaculo vel templo manducabantur. Lev. 24, 5, 9. 1 Sam. 21, 3, 6, conf. Marc. 2, 26; 2° manipulus hordei, secundà die Paschatis oblatus, Lev. 23, 10; 3° primitiæ panum festo Pentecostis, Lev. 23, 17, 20; 4° farina à paupere in sacrificium pro delicto oblata, Lev. 5, 1, 4, 11, 13. Cæteroquin victimis addebantur, et quidem juvenco tres decimæ partes ephæ purissimæ farinæ triticeæ, et dimidium hin olei; arietis duæ decimæ partes ephæ farinæ, et tertia pars hin olei; et ovi vel agno decima pars ephæ farinæ, et quarta pars hin olei, Num. 15, 3, 12; 28, 7, 29, 39.—Libamen seu vinum eadem mensurâ, quâ oleum, addendum fuit, Num. 15, 3, 12; 28, 7, 29, 39; verum non, ut Rabbini asserunt, in cornu altaris, sed, ut Josephus Arch. 3, 9, 4, refert, circa altare effundebatur.

§ 373. *Purificatio immundorum.*—Immunditiæ non erant peccata, nisi illæ, quæ simpliciter interdictæ erant, aut illis, quibus, ut summo sacerdoti et Nazaræis, omnis contaminatio prohibita fuit; ast neglecta purificatio erat delictum, cui exterminatio è populo decreta fuit. Pleræque quidem immunditiæ desinente præfinito tempore, cessabant, si modò immundus corpus et vestes lavit; quibusdam autem contaminatis ritus, quo mundarentur, præscriptus erat.—Ita, qui cadavere, ossibus mortuorum, aut sepulcro contaminatus fuit, tertiâ et septimâ die per alium virum mundum hyssopo, in aquam cineribus vaccæ rufæ mixtam, intincto conspergendus erat, quo peracto, corpus et vestes lavabat, et septimo die mundus erat. Eadem ratione etiam tentorium, domus et suppellectilia, funere contaminata, mundanda erant, Num. 19, 11, 21. —Cineres autem illi, singulari ritu parabantur. Vacca rufa, i. e., fulva, vitii expers, et quæ nunquàm jugum portavit, adducebatur ad sacerdotem; per alium, extra castra aut urbem educta, mactabatur, et sacerdos præsens intincto in sanguinem digito, septies versis sanctuarium spargebat. Eodem mox loco vacca integra comburebatur, et sacerdos igni ligna cedri, hyssopum et filum coccineum injiciebat. Tertius quipiam cineres in locum extra castra vel urbem, futuro usui reponebat, Num. 19, 1, 10. Qui vaccam ducebat, qui eam mactabat, qui comburebat et cineres ejus deferebat, et sacerdos, qui prædicta in ignem injiciebat, usque ad vesperam immundus erat. Num. 19, 6, 8, 10, 21. Hoc ritu perniciose aliqua superstitione exclusa fuisse videtur.

§ 374. *Mundatio leprosum.*—Leprosus sanatus à sacerdote extra castra vel urbem examinabatur, Matth. 8, 4. Marc. 1, 44. Levit. 5, 14; 17, 14; et, si per-

fectè sanus inventus esset, curabat per alium duas aves vivas (turtures aut pullos columbarum), lignum cedrorum, filium coccleum et hyssopum apportari, et alteram avem ita mactari, ut sanguis in vase testaceo, aquâ repleto, exciperetur, in quod sacerdos alteram avem vivam, lignum cedrorum, filium coccineum et hyssopum intingebat, sanatum septies aspergebat, et avem vivam liberam dimittebat, in symbolum viri à leprâ liberari, Lev. 14, 1, 7. (Hoc observatur quoque in lustratione domûs leprosæ, Lev. 14, 48, 53.)—Sanatus demùm lotis vestibus et corpore, et rasis pilis, mundus quidem erat, sed septimo primùm abhinc die, castra vel urbem ingrediebatur; hoc autem die omnes pilos totius corporis, etiam barbam et supercilia, radebat, rursus vestes et corpus lavabat, et jam perfectè mundus habebatur, Lev. 14, 8, 9. Eodem porrò die duos arietes anniculos et ovem anniculum cum consuetâ farinâ oleo perfusâ, et logum olei in sacrum tabernaculum vel templum apportabat; sacerdos sanatum et illa animalia Deo sistebat, et arietem alterum sacrificium pro delicto, et logum olei per *תרצה* Deo offerebat, et sanguine mactati arietis pro delicto, sanato lobum auris dexteræ atque pollicem manûs et pedis dexteri, illiniebat. Oleum porrò, palmæ suæ infusum, intincto indice dexteræ suæ, septies versùs sanctuarium spargebat, atque rursus sanato lobum auris dexteræ, atque pollicem manûs et pedis dexteri, ungebat, et reliquum capiti ejus effundebat, Lev. 14, 10, 18. Dein ovem, sacrificium pro peccato, et tandem alterum arietem, holocaustum immolabat. Ob paupertatem, in locum ovis et alterius arietis, substitui poterant duo turtures, aut duo pulli columbarum, Lev. 14, 19, 32, conf. Luc. 17, 12, 14. Matth. 8, 2, 4. Marc. 1, 40, 44.

§ 375. *Primogenita*.—Primogenita hominum et animalium Deo sacra erant. Filii primogeniti Deo sistendi et ex æstimatione sacerdotis, attamen non ultra 5 siclos, et non ante primum ætatis mensem, redimendi erant; plerùmque autem redimebantur in purificatione puerperæ, Num. 18, 14, 16. Exod. 13, 13. Luc. 2, 22. Primogenita boum, caprarum et ovium ab octavâ die usque ad unum annum ætatis in sacrificium offerenda erant, et, concrematis partibus præfinitis, sacerdotibus relinquebantur. Num. 18, 17, 18. Lev. 27, 26. Quòd si essent vitiosa, nihilominus sacerdotibus cedebant, Deut. 15, 19, 23. Primogenita aliorum animalium, ex quibus Exod. 13, 13, asinus in exemplum nominatur, vel occidenda, vel agno permutanda, vel ex æstimatione sacerdotis, additâ quintâ pretii parte, redimenda erant; quòd si redempta non essent, vendebantur, et pretium erat sacerdotum, Exod. 14, 12, 13, Lev. 27, 22. Ita Hebræi testabantur gratum erga Deum animum, qui primogenita ipsorum in Ægypto illæsa conservavit, Exod. 13, 2, 11, 16. Num. 3, 12, 13. In filiis verò primogenitis accessit etiam altera ratio, quòd, nati familiarum sacerdotes, à ministerio redimendi erant, Num. 3, 20, 51.—Ex Deut. 12, 6, 7, 14, 23, 15, 19, 23, colligitur, etiam secunda primogenita boum, caprarum et ovium, ad sacrum taber-

naculum vel templum adferenda, et in sacrificia eucharistica et convivia convertenda fuisse; permissum verò erat, si mendosa essent ea domi mactare, et in cibumvertere.

§ 376. *Primitiva seu primitiæ*.—Duplex genus primitiarum distinguendum esse, ex Deut. 18, 12, 13; Neh. 10, 36, 38, evinci nequit, sed id solum sequitur, primitias, per ritum *תרומה* offerri debere. Atque primus quidem hordei manipulus alterâ die Paschatis, et primi panes festo Pentecostis, nomine populi offerebantur; singulis autem præscripta erant offerenda primitiva vitis, arborum, frumentorum, mellis et lanæ, quibus gratum Deo animum pro regione ipsis concessâ exhiberent, Exod. 23, 19, Lev. 2, 12. Num. 15, 17, 21; 18, 11, 13, Deut. 26, 1, 11, quod autem allatum fuit, sacerdotum erat, Lev. 2, 12. Num. 18, 11, 13, Deut. 18, 4. Aliqui putant, primitias præparatas non necessariò in templum apportandas fuisse, sed ubique locorum alicui sacerdoti tradi potuisse, uti quilibet Hebræus de animali, quod domi suæ mactabat, armum, maxillas et omasum, alicui sacerdoti tradere tenebatur, Deut. 18, 5. Joseph. Archæol. 4, 4, 4. Philo, de sacerdotum honoribus et præmiis, p. 832. — Secundæ quoque primitiæ Deut. 26, 1, 11, sacrificiis eucharisticis et conviviis deputantur, et præcipitur, ut quilibet Hebræus canistrum earum in sacrum tabernaculum vel templum ferat, coram altari deponat, et altâ voce Deo gratias agat, qui Hebræis immeritis fertilem hanc regionem concessit.

§ 377. *Decimæ*.—Decimæ antiquissimæ sunt, et ferè omnibus antiquis gentibus notæ, Herodot. 1, 5, 77, Pausan. Eliac. 1, c. 10. Phocic. c. 11. Diodor. Sic. XX, 14. Abraham Genes. 14, 20, eas de prædâ Melchisede-cho, sacerdoti Dei altissimi, obtulit; et Jacob Gen. 28, 32, vovit Deo decimas omnium proventuum suorum, quod ipse Gen. 35, 1, 15, et posterius ejus observabant; id Deut. 12, 11, 17, 19; 14, 22, 23, pro notissimo sumitur; et solum præcipitur, ut hæ decimæ ad sacrum tabernaculum in eucharistica sacrificia convertantur, et omni triennio, quod superesse deprehenditur, domi in convivium, servorum, viduarum, pupillarum, pauperum et levitarum impendatur, Deut. 14, 28, 29; 26, 12, 15. — Antequàm autem hæ decimæ, quæ secundæ dicuntur, de proventibus decerperentur, aliæ, quæ primæ dicuntur, Tob. 1, 7, tradendæ erant Deo regi, qui eas tribui Levi, pro ministeriis sacris et civilibus, salarium assignavit, Lev. 27, 30. Num. 28, 20, 24. Deut. 14, 22, 23. Neh. 13, 5, 22. Decimæ de fructibus arborum et frugibus terræ, redimi poterant, si quinta pars pretii, quæ in transportationem consumpta fuisset, addita fuit; boves autem, capræ et oves tradi debebant, Lev. 27, 31. Fructuum et frumentorum decimæ facillè separabantur; animalia autem sigillatim coram œconomò transibant, qui ea numerabat, et decimum quodque baculo, quem manu tenebat, signabat; quòd si signato dein aliud substitueretur, ambo levitis cedebant, Lev. 27, 32, 33, conf. Jer. 33, 12, Ezech. 20, 37, 38. De his decimis levitæ rursus decimam partem tradebant sacerdoti-

bus, Num. 18, 25, 52. Neh. 10, 28; 13, 10, 14. Malach. 3, 8, 10, conf. Hebr. 7, 5, 7.

§ 378. *De sacro oleo.* — Oleum sacrum, quo tabernaculum, arca fœderis, candelabrum aureum, mensa, altare thymiamatis, altare holocaustorum, labrum et omnia utensilia sacra, atque ipsi etiam sacerdotes uncti fuerunt, erat compositum ex hin olei olivarum, et ex myrrhâ, generosissimâ casiâ, cinnamomo et calmo generoso, ita quidem, ut myrrhæ et casiæ partes essent quingentesimæ, cinnamomi verò et calmi ducentesimæ et quinquagesimæ. Hoc unguentum, cujus omnis alius usus poenâ exterminationis interdictus erat, rebus et personis unctis reverentiam et honorem conciliabat.

§ 379. *De jurejurando.* — Qui spontè effatum suum jurejurando firmabat, formulam elevatâ manu dexterâ pronuntiabat persæpè tamen imprecationem reticebat, ac si vereretur, eam, quæ aliunde intelligebatur, disertis verbis edicere, Gen. 14, 22, 23. Ps. 106, 26; 80, 18. Ezech. 17, 18; 37, 7. Interdùm imprecatio generatim additur: *Hæc mihi faciat et hæc addat Deus*, si, etc., Ruth. 1, 17. 1 Sam. 14, 45; 20, 25, 2 Sam. 3, 9, 35; 15, 14. 1 Reg. 2, 23. 2 Reg. 6, 31. Vel jurans dicebat: *Jehova testis esto*, aut etiam: *Per vitam Jehovæ*, Jer. 42, 5. Jud. 8, 15. Ruth. 3, 15. 1 Sam. 14, 41, 47; 15, 6; 20, 3, 21. Qui verò, sive iudex, sive alius, jusjurandum exigebat, formulam voce præibat, et alter respondebat, *Verum verum*, vel aliâ formulâ asseverabat, uti, *ὅ ἐπίπασ*, Num. 5, 19; 22. Levit. 5, 1. Prov. 29, 24. 1 Reg. 22, 16. Deut. 27, 15, 26; vel exigens jusjurandum simpliciter dicebat: *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas, si hoc est ita*, et adjuratus simpliciter respondebat, Num. 5, 22. Matth. 26, 63. Quare asseverationis formula: *Amen, amen*, nequaquam ubique jusjurandum involvit. Ab his adjurationibus descendit: *Juravit*, propriè, *adjuratus fuit*. — Quia autem per Deum jurabatur, Lev. 19, 12. Deut. 6, 13, perjurium Exod. 20, 7, interdicitur phrasi: *Ne pronuntiaveris nomen Jehovæ Dei tui in vanum*, i. e., ad mendacium. In Ægypto jam ætate Josephi jusjurandum per vitam regis, usitatum erat, Gen. 42, 15, quod demùm etiam apud Hebræos invaluit. 1 Sam. 25, 26. 2 Sam. 11, 11; 14, 19, conf. Ps. 63, 12. Hebræi jurabant quoque per civitates et loca sacra, uti Hebron, Silo; Jerusalem, Ps. 139, 29. Jurabatur quoque per seipsum: *Per meipsum*, vel per vitam alterius; *Per vitam tuam*, 1 Sam. 1, 26; 30, 5. 2 Reg. 2, 2. Gen. 43, 20; 44, 18. Exod. 6, 10, 13. Num. 12, 11. Jos. 7, 8. Jud. 6, 13, 15. 1 Reg. 3, 17, 26. Jusjurandum per feras, Cant. 2, 7, joviale censendum est, prout et Arabes poetæ similibus formulis uti solent, Koram, surâ 85, 1, 5; 86, 1, 11, 13; 89, 1, 4; 90, 1, 4; 91, 1, 8. etc. Judæi ætate Christi formulas: *Per altare, per Jerusalem, per cælum, per terram, per meipsum, per caput meum, per aurum templi, per sacrificia*, etc., quæ non exprimebant nomen Dei vivi celsissimi partim inanes esse statuebant, partim inutilis deputabant, Martialis, Epigrammat. XI, 95; hinc Jesus in has fallendi artes invehitur, Matth. 5, 33, 37; 23, 16, 22; Je-

sum verò has duntaxat formulas fallaces, nequaquam verò omne jusjurandum reprobasse, vel ex eo patet, quòd ipse Matth. 62, 63, jusjurandum dedit, conf. Rom. 9, 1; 2 Cor. 1, 23. — Antiquo ævo Hebræi jusjurandum religiosè observabant, Jos. 9, 14, 15. Prophetæ demùm sæpè perjuria arguunt. Post exilium Judæi rursus à religione jurisjurandi celebres erant; at morum corruptione denuò invalescente, supra memoratis formulis alios decipiebant, et apud omnes gentes, perjuratorum infamiam sibi contraxerunt.

§ 380. *Vota.* — Spontaneæ et solemnes promissiones, Deo aliquid sacrandi, vel boni quidpiam præstandi, ad quod aliunde nulla obligatio urgebat, vel ab aliquâ re gratâ et licitâ abstinendi, seu vota ab hominibus descendunt, qui Deo quidpiam hujus generis spondebant, ut optata consequerentur. Votum Jacobi Gen. 28, 22, primum memoratur, et, cum à posteris quoque observaretur, ad conversationem cognitionis Dei non parùm contulit. Alia vota saltem pia sensa fovebant et augebant. Lex Mosaica vota ex antiquâ consuetudine ad exercitium religionis retinuit, et obligationem, quæ ex eis, uti ex aliis promissionibus, nascitur, inculcavit, Deut. 23, 23, 24, tamen locum redemptioni concessit, Lev. 27, 1, 25, et jus patrifamiliæ et marito contulit, vota filiarum et uxorum suarum irritandi, quamprimùm de iis audirent; quòd si illâ die, quâ id resciverant, silerent, votum pro rato habebatur, Num. 30, 2, 17. Vota autem non agnoscit, nisi quæ verbis prolata, et, ut ex Num. 30, 3, 11, 14, patet, jurejurando firmata erant, quo mentibus timidiusculis consultum fuit, Deut. 23, 24, conf. Jud. 11, 35, 36. Ps. 66, 14. Matth. 15, 5. Erant vel affirmativa, strictè dicta *קריב*, quibus res, vel animal, aut persona, Deo devovebatur, et in his (anathemate et animalibus et sacrificium idoneis exceptis) redemptio locum habuit; vel negativa, per quæ promittebatur abstinencia à quibusdam rebus licitis, et hæc dicebantur *שעל עכס*, *vinculum super appetitum*, i. e., *cohibitio appetitûs*. Horum præcipuum erat votum Nazareatûs.

§ 381. *De votis affirmativis.* — Votis affirmativis Deo consecratur, non modò res quæcumque, uti pecunia, ager, domus, animal mundum vel immundum, etiam servus, filius, et quipiam se quoque Deo sacrabant. Hæc omnia nomine, donis sacris communi, veniebant Joseph. Arch. 4, 4, 4. Mare. 7, 11. Animalia ad sacrificia idonea, sacrificanda erant; exclusa autem ab altari, ex aestimatione sacerdotis vendebantur, redimi tamen, additâ quintâ pretii parte, poterant homines devoti, fiebant mancipia sacri tabernaculi aut templi, nisi redimerentur. Pecuniæ, agri, et domus devotæ sacro tabernaculo vel templo cedebant nisi agri ante annum Jubilæum redempti fuissent, Lev. 27, 1, 24. — Singulare votum, irrevocabile, erat anathema, de quo alibi diximus, in exemplum severitatis institutum, Exod. 17, 14. Num. 21, 2. Deut. 2, 52, 34; 3, 1, 8; 13, 14, 15, conf. Jud. 2, 47, 48. Hoc emisso voto, omne quod ex prædâ auferebatur, erat sacrilegium. Jos. 6, 17, 19; 7, 1, 26; interdùm tamen

excipiebantur pecudes aut alia quæpiam, Deut. 2, 52, 54; 3, 1, 8. Jos. 8, 2. Hoc irrevocabili voto nonnunquam etiam agri, animalia aut homines singuli devotebantur, Lev. 27, 28, 29; ast in homines nonnisi facinorosos, ad exemplum aliorum, statutum fuit, conf. 1 Sam. 14, 24, seqq.

§ 382. *Vota negativa Nazareatûs.* — Votis negativis promittebatur, uti supra diximus, abstinentia à quibusdam rebus licitis. Josephus de B. J. 2, 15, 1, refert, suâ ætate permultos, præsertim in morbis aliisque rebus adversis, vovisse, 50 dies, antequam victimas oblaturi essent, à vino abstinere, precibus vacare, et radere comam, conf. Act. 18, 18. Nazaræi autem vovebant, capillos non radere, à vino et ab omni potu inebriante, etiam ab aceto et ab uvis atque, ab omni contaminatione per cadavera, ossa, et sepulcra abstinere. Per parentes interdum filius nondum natus hoc voto obstringebatur, ut Samson et Joannes Baptista, Jud. 13, 2, 5; 12, 25. Luc. 1, 13, 15. Votum hoc interdum perpetuum, plerumque verò ad certum tempus restrictum erat et jam obtinebat ante legislationem; nam Lev. 25, 25, phrases ab hoc ritu desumuntur, antequam leges de eo latae essent, Num. 6. Si Nazaræus vel Nazaræa (nam et alter sexus hoc votum nuncupabat), inopinatè contaminatus fuisset, non solum ritu jam exposito mundandus erat, sed etiam amputatà comâ, die septimâ duos turtures aut pullos columbarum, alterum pro peccato, alterum in holocaustum, atque agnum anniculum pro dilecto offerebat, et Nazareatum suum rursus inchoabat, Num. 6, 9; 12. — Finito voti tempore, arietem anniculum in holocaustum, agnum anniculum pro peccato, arietem in sacrificium eucharisticum, canistrum placentarum azymarum, quarum alix oleo subactæ, alix oleo perfusæ erant, atque vinum ad libationem offerebat, comam ante portam sanctuarii amputari, et in ignem sacrificii eucharistici conjici curabat; armum sacrificii eucharistici et placentam utriusque generis unam, Deo per תרומה offerebat, quæ ambæ sacerdoti cedebant. Demùm in convivio, quod ex sacrificio eucharistico paratum fuit, rursus vinum bibebat. Pauperibus hos sumptus suppeditabant ditiores, qui per id, voti eorum participes fiebant, Bereschith Rabba, 90. Kocleth Rabba 7. Act. 21, 23, 24.

§ 383. *Preces.* — Primâ generis humani ætate preces non erant nisi animi motus simplicissimi, prout gratus erga Deum animus, reverentia, gaudium de Deo benefactore, aut timor inspirabat. Verbis demùm exprimebantur, atque supplicationes addebantur, Gen. 12, 8; 21, 33; 24, 26, 48; 26, 25; 32, 9, 12. Lex Mosaica preces affectui cujuslibet permisit, nec quidquam disposuit, nisi benedictionem illam à sacerdote pronuntiandam, Num. 6, 24, 25, et exemplum, juxta quod Hebræi in oblatione primitiarum Deo pro possessione regionis Chanaan gratias agerent, Deut. 26, 3, 10, 13, 15. Pii Hebræi sacrificia offerentes, ad illa exempla Deut. 26, 3, 10, 13, 15, proposita, grates Deo referebant, et se ad pietatem et probitatem excitabant. Singularibus occasionibus hymni canta-

bantur, instrumentis musicis accinebatur, et choreæ sacræ agebantur, Exod. 15, Jud. 5. De aliis precibus publicis nihil memoratur, nisi quod 1 Reg. 8, 14, 21, 23. Ps. 72, 19. Neh. 8, 6, et alibi de Psalmorum decantatione in templo, legitur; preces autem privatas plerumque altâ voce prolatas fuisse, ex 1 Sam. 1, 12, 15, colligitur, conf. Luc. 18, 10, 14. — Hebræi orabant stantes, 1 Reg. 8, 22. Luc. 19, 11, quod etiam in Synagogâ, ac in antiquâ Ecclesiâ christianâ observabatur, et à Christianis orientalibus adhucdum retinetur. Hebræi tamen interdum etiam genua flectebant, 1 Reg. 8, 54. 2 Paral. 6, 13, conf. 1 Reg. 19, 18. Dan. 6, 11. Esdr. 6, 5. Luc. 22, 41. Act. 7, 60, aut toto corpore se in terram prosternebant, Exod. 34, 8; 2 Paral. 29, 29. Ps. 95, 6. Matth. 26, 39. Manus in cælum tollebant, 1 Reg. 8, 22. 2 Paral. 6, 13, Isa. 1, 15, et pectus suum percutiebant, Luc. 18, 13. Elias orans ita se inclinavit, ut caput genua attingeret, quod vix aliâ ratione, quàm genibus flexis et demùm in calcaneis residens præstabat, 1 Reg. 18, 42, ut Orientales orantes adhucdum diversos corporis situs observant, et sæpè variant. Præ cæteris curant, ut erantes faciem in certam mundi plagam convertant, atque Judæi et Christiani quidem versùs Jerosolymam, Muhamedani autem versùs Meccam, et hanc plagam vocant *partem anteriorem*, Hebræis dicebatur *pars postica*, quia sanctuarium, ad quod in sacro tabernaculo et templo, faciem convertebant, erat in parte posticâ seu occidentali, conf. 1 Reg. 8, 38, 42, 44, 46. 2 Paral. 6, 34, 38. Dan. 6, 11, 14. Mehestanis Kebla erat plaga orientalis, conf. Ezech. 8, 16. — Horæ precum fixæ antiquiori ævo non erant; quod enim Ps. 55, 18, legitur, argumento esse vix potest, jam tum tria diei tempora orationi dicata fuisse. Ast Daniel c. 6, 11, 14, ter quotidie orationi vacabat, dubio procul horâ tertiâ, sextâ, nonâ (i. e., nonâ, duodecimâ et tertiâ), quæ horæ ætate Apostolorum orationi consecratæ erant, Act. 2, 15; 3, 1, 10, 9.

§ 384. *Liturgia synagogarum.* — Publicus Dei cultus in synagogis memoratur in novo Fœdere duntaxat die sabbati, Matth. 12, 10. Marc. 1, 21, 3, 1; 6, 2. Luc. 4, 16, 32, 33; 6, 6; 13, 10. Act. 13, 14; 15, 21; 16, 13, 25; 17, 2; 18, 4. Festis tamen diebus dubio procul Judæi in synagogis ad liturgiam conveniebant, qui Jerosolymam proficisci non poterant. — In synagogis quidem preces quoque privatæ locum habebant, Matth. 8, 5; cultus verò publicus, præmissâ salutatione, à doxologiâ inchoabat, quâ finitâ, pars legis Mosaicæ, et præmissâ aliâ doxologiâ, pars quæpiam ex prophetis prælegebatur. Act. 13, 21. Luc. 4, 16. Lector illo ævo, prout nunc, caput superindumento, quod tallith nuncupant, operuit, ad quod Paulus Rom. 3, 15, alludit. Prælecta hebraica exponebat interpretes in vernaculâ, et lector vel alius docebat populum: Luc. 4, 16. Act. 13, 15. Ilâc occasione, Jesus et deinceps Apostoli Evangelium annuntiabant. Conventus precibus, ad quas, sicut ad doxologias, populus amen acclamabat, et collectione pro pauperibus terminabatur. Quæ nunc in synagogis, Judæorum

aguntur, et à Vitringâ, de Synagogâ veteri p. 945, 1030, pertractantur, non omnia antiquiori ævo obtinebant; ita lectores non, ut nunc, sub auctione provocabantur, sed spontè surgebant, Luc. 4, 16; et qui sermonem ad populum dicebant, non erant Rabbini, ad id ipsum constituti, sed invitabantur, vel se offerrebant, Act. 13, 15. Luc. 4, 16. Partes quoque prælegendæ non videntur fuisse præfinitæ, sed liber prælegendus duntaxat, ab antistite synagogæ determinabatur, Luc. 4, 16, seqq. Modernæ quoque precum formulæ nondum conceptæ fuisse videntur, nisi fortassè aliquæ quoad substantiam, quibus accensendum est K'ri Sch'ma de quo Thalmudici mox ab initio, permulta præcipiunt, et nobis quoque quæpiam dicenda veniunt. Nomen mutatum est à primo verbo loci Deut. 6, 4; complectitur enim loca Deut. 6, 4, 9; 11, 13, 21, et Num. 15, 37, 41, quibus inculcatur Hebræis, ut legem Dei mente perpetuò retineant, recolant, meditentur, sibi applicent, et in usum redigant; unde Rabbini exculpserunt præceptum, ut quilibet Judæus, thephillim seu phylacteriis et tallith indutus, hæc loca sabbato, die lunæ, et die Jovis, mane cum tribus, et vespere cum quatuor doxologiis, in synagogâ, aut si eam adire non possit, ubicumque fuerit, etiam in viâ aut plateâ stans recitet. Hinc Pharisei ætate Christi, horâ harum precum angulos platearum quærebant, ut ex duabus plateis cernerentur, quantâ cum devotione hæc loca recitarent, Matth. 6, 6. Vitringa, de Synag. vet. p. 1051, 1069. — Recitatio horum locorum et doxologiarum, Judæis dicitur, *suscipere* vel *in se excitare regnum Dei vel cælorum*, uti ex locis à Vetstenio in novo Fœdere Matth. 6, 5, tom. I, p. 256, adductis patet, ex quibus, attentius consideratis, facillè perspiciuntur, has dictiones nihil aliud velle, quàm religionem in se excitare, seu se excitare ad religionem, quàm regnum Dei dicunt. Quùm autem religio, seu regnum Dei, per Messiam perficiendum expectaretur; regnum Dei vel cœli etiam idem erat ad regnum Messie, quo sensu hæc expressiones in nov. Fœd. usurpantur, sed et pro sede beatorum veniunt, quia nempe hoc Dei regnum in alteram quoque vitam extenditur, in quâ demùm perfectum erit.

§ 385. *Lingua liturgiæ in synagogis.* — Quùm synagogæ erectæ fuerint, ut populus religionem edoceret, et ad morum integritatem excitaretur, liquet, usum linguæ vulgaris fuisse necessarium; quare dubitandum non est, prælectiones hebraicas, uti Thalmudici testantur, mox per interpretem in linguâ vulgari expositas fuisse. In synagogis Hellenistarum versio Alexandrina legebatur, uti Tertullianus Apol. 18, testatur. Hinc permulti Thalmudici hanc versionem verbis honorificis commemorant; recentiores duntaxat quipiam, observantes, Christianos validis ex hæc versione depromptis armis contra Judæos pugnare, eidem infensi erant, et eam è synagogis eliminare contendebant, quorum molimina imperator Justinianus oppressit. — Doxologiæ et preces in linguâ vulgari pronuntiabantur. Quæpiam quidem voces hebraicæ, uti *amen*, *alleluia*, *sabaoth*, retentæ erant,

quales quæpiam etiam in novo Fœdere occurrunt: aliæ autem precum voces Aramææ sunt, ut Marc. 15, 34; *אלהי אלהי למה שבקתני*, et ipsum quoque *εργάθω* Marc. 7, 34, est aramæum *ארתפון*, *aperitor*.

§ 386. *De liturgiâ apostolicâ.* — Apostoli, primas ecclesias in synagogis condentes, earum rationem secuti sunt, nisi quòd si actio panis, i. e., sacrosancta eucharistia, quæ, exemplo Jesu, in cœnâ celebrabatur, accederet, Act. 2, 42; 20, 7, 11. 1 Cor. 11, 17, 34. Demùm à Judæis è synagogis exclusi, vespere conveniebant in cubiculum alicujus Christiani, lampadibus collustratum, Act. 20, 7, 11, ubi Apostolus cum senioribus seu presbyteris, ita consistebat, ut loquens facillè audiretur ab omnibus, qui circa ipsum considerabant. Præmissâ salutatione, à quâ nostra saluatio liturgica: *Dominus vobiscum*, vel: *Pax vobis*, descendit, doxologiæ et prælectiones sequebantur eadem, quæ synagogis invaluerant; Apostolus verò populum religionem docebat, et ad vitæ innocentiam hortabatur. Demùm dictis precibus, mensæ parabantur ad convivium, in quo Apostolus SS. Eucharistiam consecrabat et distribuebat. Denique conventus collectione pro pauperibus præsertim Jerosolymitanis terminabatur. 2 Cor. 9, 1, 15, conf. Justinus Apolog. 1. Lector, et qui sermonem dicebat, stabat, reliqui sedebant; ast ad preces surgebant omnes. Quod linguis peregrinis proponebatur, mox per interpretem linguâ vulgari exponebatur, conf. 1 Cor. 14, 1, 33. Græci in liturgiâ caput aperiebant, 1 Cor. 11, 1, 16; in Oriente autem antiqua consuetudo, aperto capite rebus divinis vacandi, retenta fuit, uti et Christiani orientales hodièdum caput non nudant, nisi ad consecrationem SS. Eucharistiæ. Hi cœtus liturgici ab Apostolis cogebantur primâ hebdomadis die, nempe die solis, seu, sicut jam Apoc. 1, 10, nuncupatur, dominicâ.

CAPUT VI.

DE IDOLOLATRIA.

§ 387. *Numina.* — Qui contendunt, primam hominum religionem fuisse fetischismum, seu cultum creaturarum et idololatriam; à priori confingunt historiam, et gratis sumunt, homines in cognitionibus semper ascendere et nunquàm descendere, quod universa historia, et præsertim historia religionis refellit, quæ permultos descensus, et etiam Hebræorum frequentes in idololatriam relapsus memorat. Regressus vel potius descensus hujus generis jam contigit ante diluvium, quùm plurimi revelatam Dei cognitionem et monita divina spernebant, et, sine Deo viventes, omnia scelera sibi permittebant. Ejus generis descensus ætate Abrahami contigit, quâ homines, superstitione ducti, creaturas animatas et inanimatas esse deos sibi persuadebant, ac terram, mare, ventos, fluvios, ignem, lapides, plantas, animalia, bruta, solem, lunam, stellas, spiritus invisibiles, homines defunctos, in numina transformabant et adorabant; progressu temporis etiam abstractis, uti famæ, concordie, pietati, fidei altaria erigebant. Cicero, de Nat. D. L. III, 16, 25, 24. De Leg. II, 8. Malis quoque physicis, ut

febri, orbanæ, infortunio, ac moralibus, ut contumeliæ et impudentiæ altaria consecrata sunt, Plinius Hist. nat. II, 5. Antiquiori ævo, homines, qui robore, potentiâ aut prudentiâ valentes, in alios, vel benefici vel malefici erant, demùm defuncti, divis accensebantur, ut, si non omnes Græcorum et Latinorum dii, saltem plerique, ex hominibus in cælum migrârint, Herodot. 1, 131, 144. Cicero. Tuscul. quæst. 1, 12, 13. D. Nat. D. 1. 42, 3, 15, 23. Diodor. Sic. 5, 74, 80. Jos. Arch. 9, 4, 5. Hinc dii in bibliis vocantur mortui, quæ tamen compellatio simul inania idola, vitâ carentia, respicit; quare Deus vocatur vivens, Gen. 16, 13, 14. Recentiori autem ævo, florente licet philosophiæ studio, sceleratissimi quoque reges et imperatores, adhuc viventes, templa obtinebant, in quibus à sacerdotibus sacrificiis colebantur. — Pleræque gentes malignos et sævos quoque deos credebant, uti Ægyptii Typhonem, et Mehestani Ahrimanium, et innumerabiles ejus, dæmones quibus autem, saltem à Zoroastre demùm edocti, cultum non exhibebant, sed resistebant. Verùm dii quoque boni, non quidem facilè, peccatis et sceleribus, sed intermissione cultûs, et merâ quoque petulantia irascebantur, ut quosdam homines etiam sine causâ persequerentur, ut in Homeri operibus conspicitur, Valerius Max. L. 1, 1, p. 38, 42. Hinc justitia Jehovah in Bibliis persæpè celebratur. Cuilibet genti et urbi proprii erant dii, Plinius 2, 5, conf. 2, Reg. 17, 24, 34. Jer. 2, 28, qui, primùm cultu alicujus familiæ celebres, demùm à reliquis ejusdem gentis familiis adoptati sunt; nihilominus quælibet quoque familia suos habuit penates et tutelares; nemo enim ad omnes deos colendos obligatum se esse censebat, sed quilibet suo arbitrio colebat, quos potentiores vel sibi magis propitios opinabatur; neque tamen reliqui prorsus negligendi erant, ne fortassè hoc neglectu se contemptos arbitantes, irascerentur, et mala immitterent. Dii gentium et civitatum, quæ læto rerum statu et victoriis reportatis inclarescebant, potentiores et meliores censebantur; dii verò gentium devictarum, debiles et impotentes, qui suos tueri non potuerint, reputabantur, et hinc à victoribus captivi deportabantur, Os. 10, 5. Amos 1, 15. Isa. 46, 1. Jer. 48, 7. 1 Reg. 20, 23, 28. Ex hac sententiâ Cicero, Or. pro Flacco 28, de gente Judæorum devictâ scribit: *Quàm chara diis immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, quòd servata.* Hinc in Bibliis Jehova perpetuò potentissimus prædicatur. — Attamen dii quoque necessitati parere, et certis ritibus et verborum formulis, velut incantationibus, ad vota hominum non solum flecti, sed etiam cogi posse putabantur, et porrò quiescere, dormire, et ad sacrificia in aliis regionibus oblata, tanquam ad epulas, proficisci credebantur, Iliad. I, 423, 424, 609, 611. Lucianus de sacrificiis, 1 Reg. 18, 27-28. Quùm hæc numina diversi sese sexûs fingerentur; pleraque quoque in matrimoniis vivere, imò adulteria committere, et cum hominibus quoque se commiscere existimabantur.

§ 388. *Aræ, statuæ, templa, luci.* — His numinibus

1° exstruebantur aræ, Deut. 7, 3; 12, 2; soli Mehestani non habebant nisi focos ignis, quia superis non nisi animas victimarum tribuebant, carnes verò earum in alimenta vertebant. Deorum cœlestium aræ Græcis usque ad 22 cubitos altæ erant; Terræ autem, Vestæ et Martis humiliores, atque heroum humillimæ; diis inferis denique et Nymphis in foveis et specubus sacrificabatur, Potters Griech., Arch. 1, Th. S. 467, 472. — His altaribus addebantur 2° effigies deorum, informes trunci et lapides, quorum reliquiæ recentiori ævo erant bætilii, βατιλλία, βατιλλοί, plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et undulati, jam conii, jam cylindri, jam etiam rotundi, verumtamen etiam majores, quadrati, et conii, quibus omnibus singulares vires divinæ inesse credebantur. Nomen ex malè intellecto מל מר descendere, nemo non videt, Gen. 28, 17, 22. Rambach in Potters Archæol. 1, Th. S. 463. Progrediente tempore effigies, arte diligentius, interdum formâ etiam colossali, elaboratæ sunt, primùm quidem lignæ, paulò post lapidæ et eburnæ, et demùm quoque ex metallo fusæ; lignæ autem et lapidæ laminis aureis vel argenteis obducebantur, aut pretiosis vestibus ornabantur, Num. 33. Deut. 4, 27; 5, 25; 7, 5; 9, 16, 21; 12, 3; 29, 16. Jud. 17, 4. Jer. 10, 9. Hujusmodi simulacra jam ætate Mosis viscebantur formâ marium, feminarum, quadrupedum, avium, insectorum, piscium, etiam solis, lunæ et stellarum, Exod. 20, 4, 5. Deut. 4, 16, 18; 5, 8, 9. Quæpiam ex formâ hominis et alicujus animalis compositæ erant, ut in Ægypto Anubis capite canino, Osiris capite avis, et apud Philistæos Dagon inferius in piscem desinens. Hæ statuæ credebantur, si non dii, saltem sedes, in quas numina, per consecrationem tanquam incantamentum, cogerentur; hinc illis motus quoque humani tribuebantur, Curtius 4, 11. Diodor. Sic. 16, 46. Plinius Histor. natur. 38, 4. — Hæc idola 3° contra injurias aeris tecto, columnis sustentato, et demùm etiam parietibus muniebantur; unde parva templa exsurgebant, quæ temporis progressu, plerumque quadrato oblongo magnificè quidem, sed sine fenestris ædificabantur, atque columnæ illæ, quibus olim tectum innitebatur, ad ornatum retinebantur, ex quibus circa ædiculum porticus orta est. Erant quidem parva in duo conclavia (sacrarium, et adytum) divisa, sed amplo atrio subdivali circumdata, in quo altare erat, et populus conveniebat, Stieglitz Archæol. der Baucunst II. Th. S. 1, 14 Kupfertaf. Templa suos habebant thesauros, antiquiori ævo quæpiam in regionibus orientalibus turri quoque munita erant, Jud. 9, 4, 46. Nihilominus altaria quoque sine templo exstruebantur, quibus nomen numinis cui sacrata erant, inscriptum fuit; Athenis quæpiam inscripta erant ἀγνώστους θεοῖς, *ignotis diis*, Pausanias in Atticis 1, 1, et in Eliacis 5, 14. Diogenes Laert. 1, 10, 3. Hanc inscriptionem Paulus Act. 17, 23, in numerum singularem vertit, ἀγνώστου Θεῶ, prout jamjam Hieronymus Epist. ad Magn. episc. et comment. ad Tit. III. observavit. — Quùm numen primitus sub dio coleretur, idèoque ad hunc cultum umbræ arborum et loca me-

morosa seligerentur; etiam posthæc 4° luci circa templa plantabantur, inprimis si numina impudicitiam, fornicationes et pæderastiam fovere credebantur. Horatius L. 1, Ode 12. Quare Deut. 12, 2; 16, 21, interdicitur, arbores ad sanctuarium plantare; et Deut. 7, 5; 12, 3, præcipitur, ut Hebræi lucos Chananæorum excendant et comburant. — His templis deserviebant 5° sacerdotes, feminæ non minùs quàm mares qui, apud Græcos capite sertis redimito, victimas pariter sertis redimitas, super altari non minùs sertis redimito sacrificabant, et laicis, quæ observanda essent, indicabant, passim quoque oracula fundebant. Potters Archæol. I, Th. S. 503. Act. 14, 13.

§ 589. *Sacrificia, preces, festa, lustrationes, mysteria.* — Cultus horum numinum nequaquam eò tendebat, ut animus ad morum integritatem et vitæ innocentiam excitaretur, sed ut bona externa, aut etiam oracula obtinerentur, aut pro his perceptis gratiæ agerentur. Soli Mehestami, quorum idololatria subtilior erat, multis precibus, puritatem cogitationum, verborum et operum exorabant, sed quæ esset hæc puritas, non exponebant, plura quoque, sicut alii gentiles insanâ immiscebant, et precum formulis superstitionem efficaciam tribuebant. — Sacrificiis peculiaribus atrocissima crimina, sine morum emendatione, expiari credebantur, imò et nefanda crimina in cultum deorum vertebantur, nec mirum; nam ipsi quoque dii, flagitiosi esse existimabantur. Cultus hujus præcipuæ partes erant: Victimæ, molæ salsæ, libamina, mel et thus. Offerentem oportebat esse mundum (i. e., à concubitu abstinuisse), et lotum, lotisque vestibus indutum. Victimæ, pro diversitate numinum diversæ, ab omni vitio et defectu immunes erant, et ex intestinis, præsertim ex hepate omina petebantur. Ast non modò animalia, sed ab omnibus ferè gentibus homines quoque diis immolabantur. Eusebius Præp. Evang. lib. 4, c. 16, p. 155, 161. Plinius Hist. Natur. 28, 3. Diodor. Sic. 5, 31. A Chananæis præsertim proles nobilissimæ sacrificabantur, Levit. 18, 21, 20, 1, 9, 14. Libamina vini non modò victimis inter cornua, Ovidius Metamorph. 7, 59, 3, sed etiam aliàs sine victimis in terram effundebantur. — 2° Preces, inter quas idolorum manus et genua osculari vel amplecti solebant. In precum formulis magna religio, ne quid omitteretur, vel minùs rectè proferretur, aut aliquid numinis cognomen, vel quæpiam honoris compellatio prætermitteretur; nam id omne preces, quibus vis cogens tribuebatur, inefficaces reddebat, Plinius Hist. Nat. 28, 3. Valerius Maximus, 8, 1, 5. Quare preces syllabatim pronuntiabantur, et verba ac syllabæ sæpiùs repetebantur, quam superstitionem Jesus Matth. 6, 7, carpit. Orantes non rarò corpus suum dilacerabant, aut circa altare conclamantes saltabant, 1 Reg. 18, 26, 29. Strabo, p. 801. Lucianus de Salt., Athenæus Symbos. I. 2, 1. — 3° Festa sacrificiis, conviviis, ludis et solemnibus pompâ, mythologiam dei alicujus repræsentante celebrabantur. Ad mysteria non nisi initiatis accessus patebat; constat autem, nequaquam sãniorem in eis traditam religionem,

sed ut Cicero de Nat. D. L. 1, 42, scribit, magis rerum naturam explicatam fuisse quàm deorum, et, ut Tuscul. quæst. I. 1, 12, 13, dicit, in ipsis valuisse doctrinam, deos omnes olim fuisse homines. 4° Lustrationes per aquam, sanguinem, ignem, sulphur, et apud Mehestanos quoque per urinam boum, quibus omnis impuritas tolli, et omnia scelera expiari credebantur. Zend-Avesta, 2, Th. S. 340, 342, 343, 378. 3, Th. S. 209, 220. 5° Fornicationes, pæderastiæ, et in Ægypto quoque bestialitates, Herodot. I, 95, 182, 199. Valerius Maximus, 3, 6, 15. Athenæus Sympos. 13, Strabo, p. 272. Corinthi in templo Veneris erant ultra 1000 meretrices, Strabo, p. 378 conf. 1 Cor. 5, 9, 11; 6, 9; 13, 18. 2 Cor. 12, 21.

§ 390. *Divinationes.* — Divinationum et præstigiæ quàm plurima erant genera, et impostores magno honore habebantur. 1° In Ægypto, ægyptiacæ: *Chertom, patratores miraculorum, ιερογραμματῆαις*, scripturæ hieroglyphicæ periti, in Historiâ Josephi, Gen. 41, 8, sunt spectabiles somniorum interpretes, et in historiâ Mosis, Exod. 7, 1, 18; 3, 15, præstigia patrant. Qui Dan. 1, 20; 2, 2, 10; 4, 4, 6; 5, 11, memorantur *chertom*, somnia quidem interpretantur, vix tamen ejusdem cum Ægyptiacis ordinis fuerunt. 2° Necromantiæ frequentes erant, lex Mosaica verò eis supplicium lapidationis decrevit; nam animabus defunctis scientiam futurorum, quæ non nisi Deo competit, tribuentes, à Deo deficiebant, Lev. 20, v. 26. Nomina illa propriè animas defunctorum significant, et per metonymiam ad hos præstigiatores transferuntur. Hi impostores mentiebantur, animas incantationibus à morte excitari; hinc Deut. 18, 11, incantatoribus junguntur; nomine defunctorum autem ipsimet loquebantur, tenui et submissâ voce syllabatim mussitantes et quasi pipientes, Isa. 8, 19; 29, 4. Ab his diversi vix erant ventrilòqui, Isa. 19, 3. 3° Ex nubibus vaticinantes, *harioti*; ex serpentibus omina capientes, et propriè astrologi, recentiori ævo, nomine Chaldæorum Romanis notissimi, sed nomina hæc multò latius usurpantur, et inde à Mose per omnes libros recurunt. Alii incantationibus serpentes reddere innocuos prætendebant, et si serpens nihilominus momordit, dicebant, eum aurem obturasse, Ps. 58, 7. Jer. 8, 17. Eccl. 10, 11. Plinius Hist. Natur. 17, 4, 18, 6. Hi, nomine Psyllorum notissimi, adhucdum in orientali-bus regionibus reperiuntur. 4° Omina et prodigia ab omnibus gentibus, inprimis verò à Romanis, observabantur; quare ab historicis sedulò notantur. Erant autem non solùm phænomena rariora, ut monstra, comete, eclipses solis et lunæ, meteora, pluvie sanguinis vel lapidum, loquelæ boum; sed etiam quotidiana, ut volatus avium, sternutatio hominis, torvi oculi, tintinnus aurium, verba alio sensu prolata et alio excepta, occursum certorum hominum et animalium, ut Æthiopsis, felis, leporis; hæc omnia tamen innoxia esse credebantur, si non conspicerentur, Valerius Max. 1, 4, 7. Suetonius in Augusto § 92. Plinius 28, 5, 7. Arrianus Exped. Alexandri 7, 24. Jer. 10, 2. Populis orientalibus familiaris quoque erat sors per sagittas

diversorum colorum, ad quas plures voces arabicæ referuntur. Os. 4, 12. Ezech. 21, 21, 22. Hieronymus in Commentario ad h. loc. Somnia quoque ubique locorum omnibus deputabantur, Deut. 15, 2, 3. Jer. 23, 51. Macrobius de Somnio Scipionis I, 3. Valerius Maxim. 1, 7. 5° Oracula sacerdotum ante omnia negotia alicujus momenti, inprimis verò ante expeditiones bellicas, non sine allatis numeribus consulebantur. Cræsus ante bellum cum Cyro, omnia ferè oracula interrogavit, atque ambigua responsa retulit, Herodotus 1, 46, 55, 90, 91. Isa. 44, 21, 24, 44, 7. Oraculum Baal-Zebub erat in urbe Accaron. — Consulens erat mundus, sacrificium offerebat, et in multis templis præsertim Æsculapii, Isis, Osiridis et Hori, etiam pelli victimæ per noctem incubabat, ut somnium, vel, per machinationes sacerdotum, effatum Dei obtineret de medicamentis, quibus morbus ejus sanaretur, Virgil. Æneid. VII, 59. Plautus in curcul. Actor. 1. Sc. 1, 2, 61. Sanationes hæc, tabulis inscriptæ, in templi custodiebantur. Diodorus Sic. 1, 25. Isa. 65, 4. Amos 2, 8.

§ 591. *Status idololatriæ ætate Christi.* — Ætate Christi immania quidem pleraque, et inania saltem quæpiam è cultu deorum eliminata erant, neque tamen prorsus abolita; nam Romæ adhuc sub Nerone vel Vespasiano, Græcus, Græca, et quipiam ex hostibus homines, tanquam καθάρματα, ad amoliendam iram deorum vivi sepulti sunt, Plinius 28, 3; imò seculo adhuc secundo in hæc orbis metropoli nonnuncquam homines immolabantur, Euseb. Præp. evang. 4, c. 16. Oracula quidem deficiebant; ast non prorsus cessabant, in templis saltem Æsculapii, Isis, Osiridis et Hori, adhucdum antiquæ technæ struebantur, Strabo, pag. 801. Omina et prodigia quidem non tanti fiebant, sed solerter observabantur, et à Livio, Suetonio, Tacito et Dione Cassio passim annotantur. Mores magis magisque corrumpebantur, dii numero augebantur, et apotheoses sceleratorum imperatorum frequentiores erant, quàm schola Epicuri de his non curaret, Stoa hæc omnia ex pantheismo explicaret, et Academia nihil affirmaret. Philosophi quidem multa de Deo subtiliùs disputabant; ast creatorum omnipotentem et omniscium judicem hominum, non adorârunt; ipsi deos colebant, et alios quoque ad eos colendos remittebant; deorum quidem flagitia improbabant, et allegoricè interpretabantur; ast gubernationem mundi et hominum illis relinquebant, tartarum explodebant, nec quidquam efficacius substituerunt, ut jam Polybius Hist. 6, 56, observavit. Quod quipiam de vitâ futurâ docebant, comprobare non poterant, Cicero Tusc. q. 1. 1, 11, p. 289, tom. 4, neque asserebant diversam proborum et improborum futuram esse in alterâ vitâ sortem. Quæ bona aliqui docebant, alii impugnabant, atque populus his disceptationibus dijudicandis par non erat, sed sacerdotibus obsequabatur; quæ ex philosophiâ ad populum dimanabant, ferè erant deteriora, ut animam hominis mori cum corpore, et nullam esse providentiam divinam, Plinius Hist. 1. 7, 9, et 1. 2, 56. Quæpiam quidem disciplinæ moralis capita philosophi emendârunt; ast probitatem nonnisi honori seu

honestati, utilitati, aut pulchritudini actionum, superstruebant, et plura nefanda permittebant, ut fornicationem, præderastiam, expositionem prolium, odium inimicorum; et ipse quoque Stoici tuebantur autoichiriam et urgebant apathiam. — Quòd si autem unanimis perfectam morum disciplinam docuissent, derant tamen momenta, quæ ad eam moribus exprimendam permovissent, unde Cicero Tusc. q. 1. 2, 4, p. 332, tom. 4, queritur, vix nullum esse philosophorum, qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet.

§ 592. *Effigies deorum.* — Duplicis generis occurrunt in Bibliis simulacra, alia Jehovæ, et alia deorum, quæ præsertim in historiâ regni Israel 2 Reg. 10, 29; 13, 2, 11; 14, 21, sedulò distinguuntur; utraque tamen erant Hebræis interdicta, qui etiam simulacris Jehovæ, vis quæpiam et efficacia inesse credebatur. Exodi 32, 4. Deut. 13, 2, 3, 4, 12, 20. — Simulacra Jehovæ erant 1° vitulus, Ex. 32, 4, 5, et vituli duo, à Jeroboamo in urbibus Bethel et Dan positi, uti in Ægypto duo celebriores tauri vivi colebantur: Apis Memphi, et Mnevis Heliopoli; ast Jeroboam nonnisi effigies statuit. Hi vituli dicuntur quidem aurei, ast non alio sensu, quàm quo mensa et altare dicitur aureum, i. e., auro obductum. 2° Gedeonis ephod; nam idolorum eversor Gedeon, profectò idolum non posuit, Jud. 6, 25, 33; 8, 24, 27. Neque vestis fuit sacerdotalis hujus nominis, quæ ex auro confici non potuit; sed simulacrum in hujusmodi veste sculptum, et auro obductum, uti vox אפדה, etiam Isa. 30, 22, de obductione auri usurpatur. 3° Simulacrum Michæ in monte Ephraim, argento obductum, quod disertis verbis Jehovæ tribuitur, Jud. 17, 2, 13; 18, 3, 6, 15, 31. — Idola propriè sic dicta, diversis nominibus occurrunt, quæ interdum permutantur. Communia omnibus nomina sunt סביל et תבורה, *effigies, simulacrum*; ast פסיל, פסיל, propriè est sculptile; מצבה, quodlibet monumentum, præsertim superstitiosum; מכסה, obductio auri vel argenti, et dein ipsum idolum laminis aureis vel argenteis obductum; עזב, עזב, idolum excisum; impropiè dicuntur גללים, à גלל volvit, quia erant trunci, qui volvi poterant, cum allusione ad גלל, *excrementa quorundam brutorum rotunda et volubilia*, uti à contemptu quoquo desumpta sunt nomina שקצ, שקצ, שקצ, *abominatio, abominationes*; אלהים nuncupantur à debilitate et impotentia, ut è contrario Jehova dicitur potens, יעקב אביך, Gen. 49, 24. Isa. 1, 24; 49, 26; 60, 16. Psal. 152, 2, 5.

§ 593. *Exercitus cæli.* — Exercitus cæli, qui adorabatur, sunt astra, jam ætate Mosis, non solùm ipsa, sed etiam simulacra eorum longè latèque culta, Exodi 20, 4. Deut. 17, 13; unde more Orientalium, efficaciam et permissionem non perpetuò accuratè distinguuntur, astra dicuntur à Deo gentibus, in cultum distributa esse, Deut. 4, 19. Mehestani non modò astra colebant, sed cuilibet etiam astro innumeros spiritus, custodes contra Ahrimanum et ejusdem dæmones, attribuebant et adorabant. Cultum hunc adeò pervulgatum, licet Exod. 20, 4. Deut. 4, 19; 17, 3, in-

terdictum, Hebræi sæpè, inprimis autem ultimis 170 annis ante excidium Jerosolymæ per Chaldæos, adpârunt, astris aras ædificabant, atque in tectis domuum incensum adolebant, 1 Reg. 22, 19. 2 Paral. 18, 18; 33, 3. 2 Reg. 17, 16; 21, 3; 23, 4, 5. Jer. 8, 2; 19, 13. Zeph. 1, 5.

§ 394. *Sol deus Baal.* — Deum solem Moses perpetuò lunæ et astris junctum, memorat; atque effigies quoque his omnibus positas refert, Exod. 20, 4. Deut. 4, 19; 17, 3. Nabatei Arabes solem in tectis domuum libationibus et suffitu colebant; Strabo p. 784 conf. Jer. 19, 13. Zeph. 1, 5. In Ægypto soli jam ætate Josephi erant spectabiles sacerdotes, et urbs quoque ei sacra, Heliopolis, Ἡλιούπολις , Gen. 41, 45, 50; 46, 20, quæ ætate Jeremiæ c. 45, 13, obeliscis, soli sacris, superbiebat, quorum adhuc unus in basi consistit; reliqui contracti jacent. Niebuhr Reiseb. 1, 98, 99. Strabo p. 805. — Hæc superstitiosa monumenta videntur etiam sub nomine בַּלְבַּל latere, quæ, etsi Lev. 26, 30, interdicta fuerunt, recentiori tamen ævo ab Hebræis adoptata sunt, Isa. 17, 8, 27, 9, Ezech. 6, 4, 6, 2. Paral. 14, 4. Quùm 2 Paral. 34, 4, 7, in altari-bus Baalis erecta fuerint, profectò soli sacra erant; nam Baal sæpè est sol, inprimis ubi lunæ vel Astarti junctus legitur, ut Jud. 2, 13, 10, 6. 1 Sam. 7, 4; 12, 10; atque 2 Reg. 23, 5, occurrit Baal sol. Ita quoque Baal Gad, Jos. 11, 17; 12, 7; 13, 5, dubio procul est urbs solis, Heliopolis in Syriâ, ubi adhucdùm sub nomine Balbek, rudera templi magnificentissimi visuntur. Beel Samen, numen Phœnicium, in fragmentis Sanchoniatonis laudatum, est dominus cœli seu sol. Macrobius in Saturnal. 1, 23, narrat, deum solem, Heliopoli Syriæ et Ægypti, effigie juvenis imberbis representatum fuisse, qui, ut auriga solis, manu dexterâ elevatâ, flagrum, sinistrâ autem fulmen et spicas tenebat, effigiem verò totam auro obductam fuisse. Scriptura hieroglyphica, quæ in illis obeliscis et aliis monumentis Ægyptiacis cernitur, à Mose בְּשֵׁרֵי אֶבֶן et בְּשֵׁרֵי אֶבֶן dicitur, atque ut objectum cultûs superstitiosi damnatur, Lev. 26, 1. Num. 33, 52. conf. Ezech. 8, 7, 13. Mehestanis sol erat oculus Ormuzdæ, et, post Amschaspandos, numen maximum, atque etiam corpus alicujus Amschaspandi, Zend-Avesta 2, Th. S. 231. Sacros habebat quatuor albos equos Nisæos, qui albo currui sertis redimito, ad temonem auro obductum, jungebantur, Xenophon Cyropæd. 8, 3, 6. Zend-Avesta 2, Th. S. 264. Hujus generis currum antecessores regis Josiæ, Amon et Manasses (699—642 annis ante Chr., adeòque ante Zoroastrem), Jerosolymæ ante januam templi statuerunt, quem Josias combussit, 2 Reg. 23, 11. — Mehestani, quibus tanta erat solis religio, in precibus faciem versùs eum convertebant, et etiam mane orientem manu Barsom seu fasciculum ramorum ex granatis, tamariscis et palmis tenentes, laudibus salutabant, conf. Ezech. 8, 16, 17.

§ 395. *Alii Baali.* — Baal, dominus, maritus, sermone vulgari interdum quoque Jehova, Os. 2, 16, plerùmque autem ficta numina dicebantur, non solus sol, ut

modò vidimus, sed plures etiam alii dii; quare vox numero quoque plurali occurrit, Jud. 2, 11; 3, 7; 8, 33; 10, 6, 10. 1 Sam. 7, 4; 12, 10, et a. l. conf. Cor. 8, 5. Hinc plures urbes à Baal aliquo deo cognominatæ sunt, ut Baal Pharaim, non procul Jerosolymis; Baal Thamar in tribu Benjamin; Baal Hazor in tribu Ephraim; Baal Hermon trans Jordanem. Quænam fuerint omnia illa numina, à quibus hæc cognomina ducta sunt, jam dici nequit; ast Baal Zephon, Exod. 14, 2, in limitibus Ægypti, dubio procul à Typhone cognomen traxit, uti et in Tanis eadem occurrit litterarum permutatio; videtur esse Heroopolis, ubi Typhon fulmine percussus fuisse fertur. Quantum in tenebris antiquitatis perspicere licet, Baali alii fuerunt; Baal Pheor, deus Moabitarum, cui alter sexus hymenem prostituerebat, et viri tempora vittis redimebant, Num. 25, 1, 9; erat ex genere priaporum. Quante abominationes cum priapis, qui à plerisque gentibus colebantur, ab altero præsertim sexu patratæ fuerint, legatur in Augustini de Civit., Dei l. 6, c. 9. l. 7, c. 21; conf. Bayri Additamenta ad Seldeni Syntagm. 5 de diis Syris p. 235. An Moabitarum idolum Camosch, Num. 21, 29. Jer. 48, 7, 13, ab hoc abominando numine diversum fuerit, expediri jam nequit. 2° Baal Berith, dominus fœderis cui Sichemite templum edificaverunt, Jud. 8, 33, 4, numen tutelare fœderum, seu aliquis deus fidius, vel Jupiter pistius fuisse videtur. 3° Baal-Zebub, in urbe Ekron, oraculo insignis, 2 Reg. 1, 2, deus tutelaris à muscis erat, uti in Olympiâ et in Elide erat Ζεὺς Ἀπόμωνος , Teueris Apollo στυμφίδης , tutelaris à muribus; incolis montis Ætææ Hercules κορυμπλων , tutelaris à locustis; et Erythræis Hercules ἰπυκτερός , interfector vermium. Pausanias in Eliac. pr. c. 14. Strabo p. 613. Quemadmodùm autem omnia hæc idola nequaquàm formam habebant animalium vel insectorum, à quibus suos defendere credebantur: ita quoque idolum Baal-Zebub minimè habebat muscæ formam; quâ autem formâ representatum fuerit, ignoramus. Hic Baal-Zebub confundendus non est cum Beelzebub, domino habitaculi. 4° Baal Izabelis uxoris regis Achabi, filiæ Ethobaalis regis Sidoniorum, et Baal Athaliæ filiæ Isabelis, dubio procul erat Hercules Phœnicum, 1 Reg. 16, 31; 18, 19, 29; 21, 5, 15, 23, 25. 2 Reg. 10, 18, 27; 8, 18, 41, 27. 2 Paral. 13, 17. Hic Hercules (erant enim Hercules sex, Cicero de Nat. D. l. 3, 16) inprimis quidem Tyri in templo antiquissimo, Tartessi tamen in Hispaniâ quoque colebatur; Carthaginenses illi quotannis decimas Tyrum mittebant, Arianus de Exped. Alexandri 2, 16, Herodotus 2, 44, conf. 2 Mac. 4, 18, 20. Filius Jovis et Asteriæ fuisse fertur, et nequaquàm victimis humanis colebatur, Diodorus Sic. 20, 14, uti etiam in Bibliis nequaquàm nefandis his victimis, sed osculis colitur, 1 Reg. 19, 18, quod de Hercule quoque Tyrio asseverat Cicero in Verrem l. 4, 43, sed hic honos etiam aliis numinibus exhibebatur, Os. 13, 2 Job, 31, 26, 27. 5° Sic Bel, ex בַּל , Jetruncatum est, alium quemdam Herculem signare videtur, fortassè iftum, qui à Cicrone de Nat. D. l. 3, 16, Indicus

compellatur. Herodotus I, 181, 183, describit templum hujus numinis, quod Babylone erat, magnificentissimum ædificatum formâ septem turrium, alterâ alteri impositâ.

§ 396. *Astarte, luna dea.* — Quemadmodum sol erat dominus cœli, ita luna dicebatur regina cœli, cui Hebrææ (Jerem. 7, 18, 44, 17, 19) placentas offerebant, libamina libabant et suffitum accendebant. Hæc regina eadem est, quæ 1 Reg. 11, 5, 33, 2 Reg. 23, 13, 14, dea Sidoniorum, et עשתרת, atque Jud. 2, 13, 10, 6, 1 Sam. 7, 3, 4; 12, 10, עשתרת, dicitur, et Baali seu numini soli jungitur; hinc quoque βαλλοις nuncupatur, Eusebius, Præp. Evang. 1, 10. Hesychius, in βαλλοις, Seldenus de diis Syris Syntagm. II, p. 245, 246. Quum autem luci, Jud. 3, 7, et Jud. 2, 13, Baalis jungantur; apparet, lucos huic reginæ cœli sacros fuisse; unde 2 Reg. 21, 7, 23, 6, 7, ipsa אשתרת, פסל אשתרת dicitur. Ubicumque igitur lucus vel Aschtharoth jungitur Baali, vel exercitui cœli, de lunâ deâ cogitandum est, Jud. 6, 23, 28. 1 Reg. 16, 13. 2 Reg. 13, 6. 18, 4. Hæc videtur quoque 1 Reg. 15, 13, 18, 19, 2 Paral. 15, 16, esse idolum כפלת; timor, terror, Gen. 31, 42, pro objecto timoris seu numine venit. Hæc dea, ut deus Baal, jam ante Mosem in Chanaan pervulgata erat; hinc Hebræis excisio lucorum præcipitur, Exod. 34, 13. Deut. 7, 5; 13, 3. — Græci et Latini hanc deam dicebant Astartem, et jam Junoni, jam Dianæ, jam Veneri comparabant; sed Lucianus, vel quiscumque libellum de deâ Syrâ scripsit, eam pro lunâ habet, et templum ejus in Phœnice esse celeberrimum perhibet. Plures fortè erant Astartes, uti plures erant Baali. Templum Veneris, quod Herodotus I, 103, Ascalone invenit, erat dubio procul fanum Astartis, 1 Sam. 30, 10. Cultum hujus deæ fuisse impudicum, luci innuunt, et 2 Reg. 23, 6, 7, perspicuè indicatur; conf. Os. 4, 13, 14. Isa. 57, 7. Ezech. 6, 13. Sanchoniaton, vel, si mavis, Philo Biblius apud Eusebium Præp. Evang. 1, 10, dicit quidem, Astartem fuisse Phœnicibus Venerem, sed effigiem ejus fuisse capite bovino cornuto, quod cornua lunæ innuit, unde et nomen proprium עשתרת קרנים, lucem capit, Gen. 14, 5. Deut. 1, 4. Syri quoque Venerem dicunt עשתרת, quod ex עשתרת detortum est, et Arabes ante Muhamedem, Venerem stellam (luciferum et hesperum) colebant, unde diem Veneris fecerunt feriam, etsi Muhamedes de eâ nihil præcepit; ast lunam quoque ab illis cultam fuisse, ex ipsâ eorum, in effigies lunæ propensione, quæ jam Jud. 8, 21, 26, observatur, meritò colligitur. Conf. Seldenus de diis Syris Syntagm. II, p. 291.

§ 397. *Thammuz, Adonis.* — Progressu temporis de numinibus solis et lunæ diversi procusi sunt mythi, quorum ille de Adonide huc spectat. Nomen adonis, dominus meus, innuit, sublatare solem. Quæ de eo referuntur, etsi minimè consentientia, conveniunt tamen, eum à Venere, vel à lunâ adamatum, dein ab apro occisum, et ei demum concessum fuisse, ut alteris vicibus ab inferis abesset seu revivisceret. Ægyptii fabulabantur, Osiridem à Typhone cistæ inclusum et in Nilum projectum, ab Iside quidem ad Biblum in

s. s. II.

Syrâ inventum, sed demum à Typhone occisum, dissectum, et membra hinc inde dispersa fuisse, quæ demum Isis rursus conquisiverit. Hi de Osiride et de Adonide mythi, etsi dissimiles, nihilominus demum connexi fuerunt. Nam in Syrâ mulieres luctu festum de morte Adonidis, et mulieres in Ægypto de morte Osiridis agebant, et in utrâque regione sequebatur festum lætissimum, in Syrâ quidem de Adonide redivivo, in Ægypto verò de Osiridis membris inventis, et de hac inventione epistolam, receptaculo papyraceo inclusam, in mare projiciebant, quæ Biblum delata fuisse fertur, ubi de Adonidis in vitam reditu explicabatur. In Syrâ festum hoc agebatur mense thammuz (julio), quo torrens Adonis, ex terrâ rubrum contrahebat colorem, qui dicebatur esse sanguis Adonidis, atque eo tempore luctus feminarum inchoabat; cessante autem hoc colore, reditus Adonidis in vitam annuntiabatur, et luctus vertebatur in lætitiâ. Mulieres, mortem Adonidis lugentes, tondebant caput suum; quæ verò id negligebant, corpus suum extraneo prostituere tenebantur. Hoc est illud festum תבואת עזעזעל de quo Ezechiel c. 8, 14, agit; nam Adonis syriacè dicitur thomuz.

§ 398. *Moloc, Molec, Malcom, Milcom.* — Planetæ colebantur sub nomine כדלרת; nam 2 Reg. 23, 5, soli, lunæ, atque equis curruque solis Mehestanorum, junguntur, ut dubio procul sint septem hæc sidera, quæ in Zend-Avesta III, Th. Bun-Dehesch, § 5, S. 66, pro vigiliis constituta esse dicuntur. Præ reliquis autem colebatur Saturnus, qui, ut Mythologia fert, proprias proles devoravit, quod ipsum innuunt victimæ prolium, à Chananæis, Phœnicibus et Carthaginensibus numini Moloc, Molec, Malcom, Milcom, oblatae, Euseb. Præp. Evang. l. 4, c. 16. Numen hoc immane representabat statua ænea, manibus extensis et versus terram flexis, ut proles ipsis imposita, in voraginem igni ardente plenam decideret, Diodorus Sicul. XX, 14. — Hinc prolium victimæ, jam à lege Mosaicâ prohibentur, quæ demum nihilominus ab ipsis quoque regibus, Achazo et Manasse, oblatae sunt. — Qui dictiones העביר, traduxit, et העביר באש, traduxit per ignem, quæ de his sacrificiis occurrunt, Deut. 12, 31; 18, 10; 2 Reg. 16, 3; 21, 6; 2 Paral. 28, 3; 33, 6, de solo transitu per ignem exponunt, non advertunt, has phrasas alibi cum שרף combussit, et דבח, immolavit, permutari, Jer. 7, 31; 19, 5. Esd. 16, 20, 21; 25, 37, 39. Ps. 106, 38. Sap. 12, 5, 6. Hoc idolum ultimis regni Judæ temporibus positum erat in valle australi Jerosolymæ, גירגום, in loco Thopheth, quod nomen tractum esse videtur ab Adduffis, quæ, ne gemitus prolium audiretur, insonabant, Jer. 7, 31, 32; 19, 6, 14. Isa. 30, 33. 2 Reg. 23, 10. Hinc Judæi recentiores nomen gehinnom, gehenna, ad pœnas æternas alterius post mortem vitæ transtulerunt, quâ notione latissimè in scriptis Orientalium usque in Indiam dominatur. Conf. Menochii de Republ. Hebr. l. 4, c. 2, quæst. 10.

§ 399. *Chijjun, Remphan.* — Numen Chijjun, cujus parva tabernacula (fortè ut ædiculas Dianæ Act. 19, 24) Hebræi in itinere per Arabiam, clam secum portabant, Amos 5, 26, non est aliud quàm Saturnus; כיד

chalcæicum sonat *justum*, quia Saturni regnum à justitiâ celebratur. Interpres Alexandrinus nomen reddidit *Πεμπάν, Πεπάν, Παιπάν*, quod in linguâ copticâ est nomen Saturni, Della Valle Reiseb. P. I, p. 125. Amos hunc deum, et stellam et regem dicit, uti Saturnus planeta est, et rex, qui aliàs Molec, Moloc, Milcom, Malcom, dicitur. Ut videtur, duplex Saturnus distinguebatur, scilicet planeta et rex, qui demùm defunctus, in astra translatus est. Fortassè duplex Saturnus latet etiam, 2 Reg. 17, 31, עַדְרֵי לֵל וְעַבְרֵי לֵל; nam uterque victimis prolium colebatur. Ægyptii septimam hebdomadis diem, Saturno consecrârunt. Aliquo tempore eidem etiam Caaba Meccana consecrata fuisse dicitur. Pococke Spec. Hist. Arab. p. 140.

§ 400. *Theraphim* — Theraphim fuisse simulacra formâ humanâ sculpta, ex 1 Sam. 19, 13, liquet; fuisse penates, apparet ex Gen. 31, 19; 34, 35; 1 Sam. 19, 13, 17; 2 Reg. 23, 34; oracula ab iis petita fuisse, testatur Ezechiel c. 21, 26, Zacharias, c. 10, 2, auctor libri Judicum c. 17, 5; 18, 5, 6, 14, 20, et Oseas 3, 4; idque ex 1 Sam. 15, 23, confirmatur, ubi Theraphim divinationi junguntur. Etymologia his concinit; nam עֲרָפִים à Bar Bahul exponitur percentans, inquirens, ex quo nomen hujus idoli, quod primum ex Mesopotamiâ allatum fuit, Gen. 31, 19, aptè explicatur.

§ 401. Dagon (à דָּג piscis), simulacrum sculptum formâ muliebri, infernè יָם piscem desinens, sicut in nummis antiquis cernitur. Ita etiam sistitur 1 Sam. 5, 4, 5, conf. Zeph. 1, 9. Numen erat Philistæorum, Jud. 16, 23, 26, 1 Sam. 5, 1, 5, 1 Mach. 10, 83, et templa ei erant Gazæ, Azoti, Ascalone, uti ex Diodoro Sic. II, 4, Herodoto I, 105, et ex antiquis nummis liquet, et fortassè etiam in aliis urbibus Philistæorum, qui olim ex Ægypto, ubi pisces quipiam divinis honoribus colebantur, emigrârunt. — Hoc numen confundendum non est cum Aschtharoth, cujus templo Philistæi 1 Sam. 31, 10, arma regis Sâûlis consecrârunt; nam si hoc templum 1 Paral. 10, 10, dicitur fanum dei eorum, intelligendum est numen Aschtharoth, quia nomine deæ lingua Hebraica caret; uti etiam Dagon non deus, sed dea erat, quam Herodotus I, 105, Ascalone cultam fuisse dicit, et Veneri cœlesti comparat. Hoc idolum dicitur etiam Derketo, Athara et Atargatis, Strabo p. 748, 785. Lucian. de Deâ Syrà. Nomen Derketo, syriacum esse, ipsa terminatio *to* prodit, et Diodorus Sic., I, 4, disertè dicit deam Ascalonitarum à Syris dici Derketo; nam colebatur etiam Mabugi seu Hieropoli in Syriâ, ubi simulacrum erat integra figura muliebris, et templum habebat amplissimum, in quo erat χέσμα, seu fissura terræ, in quam cultores numinis, certis diebus aquam infundebant; unde dea à Syris dicta fuit אֲפֶרְתָּה, *apertura*, quod demùm in Derketo detortum est, Jacob Surugin Assemani Biblioth. Orient. tom. 1, p. 327, 328, et tom. 2, in indice Geograph. Mythologia fert, Derketo per technas Veneris, amore juvenis captam fuisse, et pe-

perisse Semiramidem, quæ exposita, et à pastoribus inventa et educata demùm regina Assyriæ fuerit, ipsam verò Derketo in piscem transformatam fuisse. Plerique autem Derketo, deam Hieropolitanam (ut in opere de deâ Syrà refertur), Junoni comparabant, dicentes templum Hieropolitanum à Deucalione, qui in navi diluvium evasit, ædificatum fuisse, quia illa in ejus templo terræ rimâ, omnes hujus inundationis aquas absorpserit. Id etiam innuunt nummi urbis Ascalon, qui effigiem Derketo, et ex alterâ parte navem cum 4, 7, 8 vel 9 hominibus exhibent, ut adeò exorbitans hic mythus à diluvio et tricheco manato de promptus fuisse videatur; conf. Donat in Scheuchzers Physicâ sacrâ II. Thl. S. 281, f. Anmerk. 747, et Menochii de Republ. Hebr. l. 4, c. 2. quæst. 12.

§ 402. *Numina alia*. — Alia numina, in Bibliis obvia, vel aliunde sunt nota, ut Apollo, Diana, Dioscuri seu Castor et Pollux; vel prorsus ignota, ut 1° Schedim, Deut. 32, 17, Ps. 106, 37, numina quæ, ad avertendas calamitates, immolatione prolium colebantur, adeoque homini inimica aut irata putabantur. Nomen vel dominos, vel potius nigros significat. Mehestani malorum spirituum aliquem Sched dicebant, qui verò ab Ormuzd in lucem conversus, et planeta Veneri alligatus fuerit. Zend-Avesta III, Th. Bun-Dehesch S. 66. Anmerk f. Verùm dici quoque potest, punctatores textûs hebraici juxta hunc Sched Mehestanorum, שָׂדִים, pro שָׂדִים, vel שָׂדִים, punctâsse, vel Mehestanos recentiores in recentiori libro Bun-Dehesch, nomen à Judæis mutuatos esse. 2° Nebo, Isa. 46, 1, numen Babylone, à propriè sic dictis Chaldæis cultum, quod etiam in primâ syllabâ vocis propriè chaldæicæ נְבֻזַנְנַצַּר recurrit; fortassè ex verbo Slavonico Nebo, cœlum, explicandum, cùm ultima syllaba נַצַּר etiam in dialecto Russorum Tschar superstes sit. 3° Numinibus, Gad, et Meni, Hebræi, Isa. 65, 11, mensam cum cibo et potu parabant, et S. Hieronymus in h. l. scribit, id suo adhuc ævo in omnibus urbibus, maximè in Ægypto, viguisse, ut ultimo die anni et mensis, ponerent mensam refertam variis epulis, et poculum musto mixtum, vel præteritû anni vel futuri fertilitatem auspicantes; cui verò numini hæc parata fuerint, non exponit. Fortassè גַּד est fortuna, quam vox in dialecto syriacâ significat; et כְּנִי fatum, à כְּנָז numeravit, præfinivit, vel idolum, olim à tribubus Hudeil et Chorraa, inter Meccam et Medinam, cultum, Golius in Lexic. Arab. col. 2270. 4° Idolum Syrorum Rimmom, 2 Reg. 5, 18, fortè tutelare granatorum; numen Assyriorum Nisroc, 2 Reg. 19, 37, Isa. 37, 38, et numina colonorum à rege Assyriæ in Samariam missorum, 2 Reg. 17, 30, 31, Nergal, Aschima Nibchaz, et Tharthak, prorsus ignota sunt. 5° Νανῶα *Nanawa*, aliàs etiam Anais, Anaitis, Ancitis, et Tanais dicta, in Elymaide, in templo ditissimo (2 Mach. 1, 13, 14, conf. 1 Mach. 6, 1, 2) Mehestanis prostitutione virginitatis colebatur.

INDEX RERUM

BECANI VITA.	9	orare pro defunctis ?	40
Monitum Martini Becani.	<i>Ibid.</i>	Cap. IV. — De charitate et præceptis charitatis.	42
ANALOGIA VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI.	11-12	Quæstio prima. — Quid sit charitas ?	<i>Ibid.</i>
Caput primum. — De Scripturâ et Traditione veteris Testamenti.	<i>Ibid.</i>	Quæst. II. — Quæ fuerint præcepta charitatis in vetere Testamento ?	43
Quæstio prima. — Quinam sint libri canonici veteris Testamenti ?	<i>Ibid.</i>	Quæst. III. — An prius præceptum, de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ ?	44
Quæst. II. — Qui fuerint primi Scriptores librorum veteris Testamenti ?	<i>Ibid.</i>	Quæst. IV. — An posterius præceptum, de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico ?	46
Quæst. III. — An omnes libri veteris Testamenti primum scripti sint linguâ hebraicâ.	13	Quæst. V. — Quid sit diligere proximum sicut seipsum ?	<i>Ibid.</i>
Quæst. IV. — An omnes libri veteris Testamenti perierint tempore captivitatis Babylonicæ, et postea ab Esdrâ restaurati sint ?	14	Cap. V. — De lege Mosaïca.	47
Quæst. V. — An 70 Interpretes post captivitatem Babylonicam, transtulerint libros veteris Testamenti in linguam græcam, et quomodo id factum sit ?	15	Quæstio prima. — An lex Mosaïca fuerit bona ?	<i>Ibid.</i>
Quæst. VI. — An, quando libri veteris Testamenti citantur in novo, citentur tantum in sensu litteralis ?	17	Quæst. II. — An lex Mosaïca fuerit utilis ?	48
Cap. II. De Fide et Symbolo.	23	Quæst. III. — An lex Mosaïca fuerit perfecta et sufficiens ad salutem ?	49
Quæstio prima. — Quid sit fides ?	<i>Ibid.</i>	Quæst. IV. — An lex Mosaïca fuerit à Deo data ?	50
Quæst. II. — Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Deo ?	25	Quæst. V. — Ubi, quando et quomodo data fuerit lex Mosaïca ?	51
Quæst. III. — Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de SS. Trinitate ?	<i>Ibid.</i>	Quæst. VI. — An lex Mosaïca obligaverit solos Judæos ?	52
Quæst. IV. — Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Christo ?	27	Quæst. VII. — Quàm strictè Judæos lex Mosaïca obligaverit ?	53
Quæst. V. — Quibus nominibus fuerit Christus appellatus in vetere Testamento ?	28	Quæst. VIII. — An lex Mosaïca nunc penitus abrogata sit ?	54
Quæst. VI. — Quis in vetere Testamento primus crediderit in Christum ?	29	Quæst. IX. — An in locum legis Mosaïcæ successerit lex Evangelica, et quæ illa sit ?	55
Quæst. VII. — An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem in vetere Testamento ?	30	Cap. VI. — De Synagogâ veteris Testamenti.	58
Quæst. VIII. — An sola fides in vetere Testamento fuerit sufficiens ad salutem et justificationem ?	31	Quæstio prima. — An Synagoga fuerit visibilis ?	59
Quæst. IX. — An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta quàm est fides novi Testamenti ?	32	Quæst. II. — An Synagoga aliquando erraverit, vel à fide defecerit ?	60
Cap. III. — De spe, promissione et oratione.	34	Quæst. III. — An Synagoga fuerit figura Ecclesiæ Christi ?	62
Quæstio prima. — Quid sit spes ?	<i>Ibid.</i>	Quæst. IV. — An Synagoga fuerit tam perfecta quàm Ecclesia Christi ?	63
Quæst. II. — Quæ bona in vetere Testamento fuerint promissa à Deo ?	35	Cap. VII. — De Ministris Synagogæ ordinariis, qui erant Levitæ, Sacerdotes et Pontifex.	64
Quæst. III. — An etiam vita æterna fuerit promissa in vetere Testamento ?	36	Quæstio prima. — Ex quâ familiâ fuerit Pontifex ?	<i>Ibid.</i>
Quæst. IV. — An oratio fuerit necessaria ad obtinendum id quod in vetere Testamento promittebatur ?	37	Quæst. II. — Quæ fuerit successio Pontificum ?	65
Quæst. V. — Quæ fuerit formula orandi Deum in vetere Testamento ?	<i>Ibid.</i>	Quæst. III. — Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, Sacerdotes et Pontifex ?	68
Quæst. VI. — An in vetere Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos ?	39	Quæst. IV. — Quod fuerit officium Pontificis et Sacerdotum ?	73
Quæst. VII. — An in vetere Testamento usitatum fuerit		Quæst. V. — Quo vestitu et ornatu usi sint Sacerdotes et Pontifex ?	77
		Quæst. VI. — Quos et quantos redditus habuerint Sacerdotes et Pontifex ?	79
		De Decimis.	80
		De Primitiis et Primogenitis.	81
		De oblatiis.	82
		Quæst. VII. — An Sacerdotes et Pontifex aliquando debuerint servare continentiam ab uxoribus ?	83

Quæst. viii. — Quanta fuerit auctoritas Pontificis apud populum?	85	Arca foederis.	129
Quæst. ix. — Quæ utilitas colligi possit ex dictis?	87	Propitiatorium.	131
Cap. VIII. — De Ministris Synagogæ extraordinariis qui erant Prophetæ.	90	Candelabrum.	132
Quæstio prima. — Quinam fuerint viri Prophetæ in vetere Testamento?	<i>Ibid.</i>	Mensa panum propositionis.	<i>Ibid.</i>
Quæst. ii. — Quodnam erat officium Prophetarum in vetere Testamento?	91	Altare thymiamatis.	133
Quæst. iii. — Quomodo Prophetæ probabant se à Deo missos esse?	92	Altare holocausti.	<i>Ibid.</i>
Quæst. iv. — An omnes Prophetæ veteris Testamenti de Christo prophetaverint?	94	Labrum æneum et reliqua vasa sacra.	134
Quæst. v. — Quis fuerit præcipuus omnium Prophetarum in vetere Testamento?	96	Synagogæ et Cathedræ.	135
Quæst. vi. — Quomodo intelligendum sit illud Christi: Omnes Prophetæ usque ad Joannem?	<i>Ibid.</i>	Cap. XIV. — De Sacrificiis Mosaïcis.	139
Quæst. vii. — An verum sit omnes Prophetas Hierosolymis occisos esse?	97	De victimis, immolationibus et libamentis.	140
Quæst. viii. — Quinam fuerint falsi Prophetæ in vetere Testamento?	98	De holocausto, sacrificio pro peccato et hostiâ pacificâ.	<i>Ibid.</i>
Cap. IX. — Quomodo falsi Prophetæ à veris discernebantur.	100	De jugi sacrificio quod quotidie offerebatur.	142
Quæstio prima. — Quid de Pythonibus et Pythonissis sentiendum?	<i>Ibid.</i>	De Agno paschali.	143
Quæst. ii. — An etiam in novo Testamento sint veri et falsi Prophetæ?	102	De aliis aliarum solemnitatum sacrificiis.	148
Cap. X. — De religiosis Synagogæ, qui erant Nazaræi et Rechabitæ.	104	De igne quo utebantur Sacerdotes in sacrificiis.	150
Nazaræi.	<i>Ibid.</i>	De sacrificio novi Testamenti quod per sacrificia Mosaïca fuit præfiguratum.	151
Rechabitæ.	106	Cap. XV. — De sacramentis Mosaïcis.	152
Cap. XI. — De sectariis Synagogæ, qui erant Pharisei, Sadducæi, Esseni.	108	Quæstio prima. — Quæ et quot fuerint sacramenta Mosaïca?	153
Quæstio prima. — Undè dicti sint Pharisei?	<i>Ibid.</i>	Quæst. ii. — Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint sacramenta Mosaïca?	154
Quæst. ii. — Ex quâ tribu et familiâ fuerint Pharisei?	109	Quæst. iii. — An sacramenta Mosaïca fuerint tam perfecta quàm nostra?	155
Quæst. iii. — Quæ fuerint dogmata Phariseorum?	110	Quæst. iv. — Quid statuendum sit de circumcisione?	157
Quæst. iv. — Qui fuerint mores et instituta Phariseorum?	111	Quæst. v. — Quid statuendum de purificationibus ab immunditiâ legali?	160
Quæst. v. — Quando, et quo auctore cœperint Pharisei?	112	Cap. XVI. — De observantiis legalibus?	163
Quæst. vi. — An Pharisei fuerint distincti à Scribis?	113	De discretionem ciborum mundorum ab immundis.	<i>Ibid.</i>
Quæst. vii. — Undè Sadducæi dicti?	<i>Ibid.</i>	De abstinentiâ à sanguine et adipe.	165
Quæst. viii. — Quæ fuerint dogmata et instituta Sadducæorum?	114	De jejuniis.	166
Quæst. ix. — Qui, hoc tempore, sint similes Phariseis et Sadducæis?	115	De votis.	168
Quæst. x. — Esseni undè dicti; et quæ illorum dogmata et instituta?	116	De juramentis.	173
Cap. XII. — De iudice controversiarum in vetere Testamento.	117	De solemnitatibus festorum.	178
Quæstio prima. — An Pontifex in vetere Testamento fuerit iudex controversiarum?	<i>Ibid.</i>	De anno septimo seu sabbatico, qui etiam vocatus est annus remissionis.	180
Quæst. ii. — An Pontifex fuerit infallibilis iudex?	121	De anno Jubilæo.	182
Quæst. iii. — An etiam in novo Testamento sit aliquis iudex controversiarum, et quis?	124	De racione et tonsione capitis ac barbæ.	183
Cap. XIII. — De instrumentis divini cultûs.	127	De certo usu vestium.	184
Tabernaculum et Templum.	<i>Ibid.</i>	Cap. XVII. — De regibus veteris Testamenti.	185
		Quæstio prima. — Quæ fuerit differentia inter Reges et Iudices?	<i>Ibid.</i>
		Quæst. ii. — Qui et quot fuerint Iudices Hebræorum?	186
		Quæst. iii. — Qui et quot fuerint Reges Hebræorum?	187
		Quæst. iv. — Qui fuerint boni, et qui mali Hebræorum reges?	188
		Quæst. v. — Quomodo creati sint Reges Hebræorum?	189
		Quæst. vi. — Quo ritu inaugurati fuerint Reges Hebræorum?	202
		Quæst. vii. — Quomodo uncti fuerint Reges Hebræorum?	203
		Quæst. viii. — Quod fuerit officium Regum apud Hebræos?	207
		Quæst. ix. — Quod fuerit jus Regum in subditos?	209

- Quæst. x. — An Reges Hebræorum potuerint habere plures uxores? 210
- Quæst. xi. — An Reges Hebræorum potuerint habere plures equos? 212
- Quæst. xii. — An Reges Hebræorum potuerint habere magnas divitias? 214
- Quæst. xiii. — Qui et quales fuerint Consilarii Regum Hebræorum? *Ibid.*
- Quæst. xiv. — Quid christiani Reges ac Principes discere debeant ex iis quæ hoc capite dicta sunt? 216
- Cap. XVIII. — De bello, castris et munditiâ castrorum. 218
- Quæstio prima. — An bellum fuerit licitum in vetere Testamento? 219
- Quæst. ii. — Quæ fuerint leges belli à Deo præscriptæ in vetere Testamento? 220
- Quæst. iii. — Quæ fuerit justa causa gerendi bellum in vetere Testamento? 222
- Quæst. iv. — An Judæi potuerint bellum gerere contra Judæos? 223
- Quæst. v. — An Judæi potuerint bellum gerere contra quosvis Gentiles? 224
- Quæst. vi. — An Judæi in bello potuerint implorare auxilium à Gentilibus et Infidelibus? *Ibid.*
- Quæst. vii. — Quinam Judæorum Reges aut Principes feliciter gesserunt bellum? 225
- Quæst. viii. — Quid in lege Mosaïca statutum fuerit de munditiâ castrorum? 226
- Cap. XIX. — De furto et usurâ. *Ibid.*
- De Usurâ. 228
- Cap. XX. — De homicidio et civitatibus refugii. 229
- De civitatibus refugii. 230
- Cap. XXI. — De matrimonio veteris Testamenti. 231
- Quæstio prima. — An matrimonium fuerit præceptum in vetere Testamento? 232
- Quæst. ii. — In quo gradu licuerit vel non licuerit contrahere matrimonium in vetere Testamento? 234
- Quæst. iii. — An potuerint accipere uxores alienigenas? 237
- Quæst. iv. — An Judæi potuerint accipere uxores extrâ suam tribum et cognationem? 238
- Quæst. v. — Quæ sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti? 239
- Cap. XXII. — De Polygamiâ. 240
- Conclusio prima. — Polygamiâ repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiso? 241
- Concl. ii. — Polygamiâ repugnat etiam aliquo modo legi naturæ. *Ibid.*
- Concl. iii. — Deus concessit, post diluvium, ut liceret habere plures uxores, quod antea non licebat. 242
- Concl. iv. — Hæc concessio divina, quâ licebat habere plures uxores, confirmata est per legem Mosaïcam. 243
- Concl. v. — Hæc concessio revocata est à Christo, ut jam non liceat habere plures uxores. 246
- Cap. XXIII. — De zelotypiâ. 248
- Cap. XXIV. — De libello repudii. 249
- Quæstio prima. — Quo sensu Judæis permissum fuerit uxores dimittere? 249
- Quæst. ii. — Quibus de causis licuerit uxores dimittere seu repudiare? 251
- Quæst. iii. — Quæ cæremoniæ fuerint adhibitæ in repudio, et quibus verbis libellus repudii consignatus? 252
- Quæst. iv. — An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores potuerint repudiare viros? *Ibid.*
- Cap. XXV. — De adulterio et stupro. 253
- Cap. XXVI. — De servis et ancillis, de mercenariis, peregrinis et pauperibus. 255
- De Mercenariis. 256
- De Peregrinis et Pauperibus. *Ibid.*
- Cap. XXVII. — De reformatione. 257
- Reformatio circa cultum Dei. *Ibid.*
- Reformatio circa justitiam inter Hebræos servandam. 259
- De reformatione circa bellum. 260
- IIUETHI VITA. 261-262
- VETERIS TESTAMENTI CUM NOVO PARALLELISMUS IN IIS QUÆ AD MESSIAM PERTINENT. 263-264
- Caput primum. — Jesus de semine David. *Ibid.*
- Cap. II. — Jesus de semine Isaaci. *Ibid.*
- Cap. III. — Jesus de semine Jacobi. *Ibid.*
- Cap. IV. — Jesus de semine Judæ. 267
- Cap. V. — Jesus de semine Jesse et Davidis. 304
- Cap. VI. — Davidis nomen Jesu tribuitur. 308
- Cap. VII. — Jesus de semine Salomonis. *Ibid.*
- Cap. VIII. — Tempus adventus Jesu. *Ibid.*
- Cap. IX. — Jesus natus de Virgine. 342
- Cap. X. — Jesus natus Bethlehemem. 355
- Cap. XI. — De nomine Jesus, quod servatorem sonat. 363
- Cap. XII. — De nomine *Emmanuel*, quod significat: *Nobiscum Deus*. 364
- Cap. XIII. — Magi Jesum adorant, eique munera offerunt. *Ibid.*
- Cap. XIV. — Jesus fugit in Ægyptum, et post diuturnam moram redit in patriam. 365
- Cap. XV. — Infantium cædes ab Herode perpetrata. *Ibid.*
- Cap. XVI. — Jesus habitat Nazarethum, et Nazareus appellatur. 367
- Cap. XVII. — Joannes Christi præcursor. *Ibid.*
- Cap. XVIII. — Spiritus sanctus descendit super Jesum recens baptizatum: cui et testimonium perhibetur à Deo Patre, tunc, et cum transfiguratus est. 368
- Cap. XIX. — Jesus unctus à Deo. *Ibid.*
- Cap. XX. — Jesus jejunit et esurit. 369
- Cap. XXI. — Jesus Verbum Dei. *Ibid.*
- Cap. XXII. — Jesus Filius Dei. 370
- Cap. XXIII. — Jesu discipuli, Filii Dei. 373
- Cap. XXIV. — Jesus primogenitus. 375
- Cap. XXV. — Jesus Deus. *Ibid.*
- Cap. XXVI. — Jesus homo. 382
- Cap. XXVII. — Jesus frater hominum. 384
- Cap. XXVIII. — Jesus Sacerdos *Ibid.*

Cap. XXIX.—Jesus Propheta.	386	Cap. LXXI.—Jesus via.	442
Cap. XXX.—Prophetiæ post Jesum desitæ.	389	Cap. LXXII.—Jesus veritas.	<i>Ibid.</i>
Cap. XXXI.—Jesus Pastor.	390	Cap. LXXIII.—Jesus vita.	443
Cap. XXXII.—Angeli ministrant Jesu	391	Cap. LXXIV.—Jesus sapientia.	444
Cap. XXXIII.—Jesus venit in Galilæam et Capharnaüm.	392	Cap. LXXV.—Jesus principium et finis, primus et novissimus, alpha et omega.	446
Cap. XXXIV.—Jesus inter homines frequenter versatur.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXVI.—Jesus caput.	447
Cap. XXXV.—Jesus concionator, doctor et magister.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXVII.—In Jesu omnia à Deo condita.	<i>Ibid.</i>
Cap. XXXVI.—Jesus in Galilæa de Deo prædicat.	394	Cap. LXXVIII.—Jesus electus.	448
Cap. XXXVII.—Jesus parabolis inter concionandum et docendum sæpissimè utitur.	395	Cap. LXXIX.—Jesus justitia.	<i>Ibid.</i>
Cap. XXXVIII.—Sermonum Jesu vis et efficacia.	396	Cap. LXXX.—Jesus Justus dictus κατ' ἐξοχὴν.	449
Cap. XXXIX.—Jesus miranda facinora edit, et omnis generis languores sanat.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXI.—Jesus Sanctus dictus κατ' ἐξοχὴν.	450
Cap. XL.—Jesus cæcis visum restituit.	403	Cap. LXXXII.—Jesus testis Dei.	451
Cap. XLI.—Jesus surdorum aures aperit.	404	Cap. LXXXIII.—Jesus humilis.	452
Cap. XLII.—Jesus mutorum linguam solvit.	405	Cap. LXXXIV.—Jesus contemptus et odio habitus.	453
Cap. XLIII.—Jesus claudos sanat.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXV.—Jesu discipuli contempti, vexati et contumeliis affecti.	457
Cap. XLIV.—Jesus debiles sanat.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXVI.—Jesus ignotus.	460
Cap. XLV.—Jesus mortuos revocat ad vitam.	406	Cap. LXXXVII.—Jesus pauper.	462
Cap. XLVI.—Jesus esurientes cibo reficit.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXVIII.—Jesu discipuli pauperes et humiles.	<i>Ibid.</i>
Cap. XLVII.—Apostolos, discipulos et sectatores de gente Judaicâ Jesus deligit et ad se vocat; à quibus deindè propagata est Christiana Religio. Delectus et vocatio quæ fit per Jesum initium est salutis.	408	Cap. LXXXIX.—Jesus servus	464
Cap. XLVIII.—Apostoli Jesu piscatores.	412	Cap. XC.—Jesu labores et angustia.	465
Cap. XLIX.—Paucos numero Jesus deligit.	413	Cap. XCI.—Jesus mansuetus et misericors.	<i>Ibid.</i>
Cap. L.—Apostoli præcones Jesu et nuntii.	<i>Ibid.</i>	Cap. XCII.—Jesus obediens.	466
Cap. LI.—Apostoli et discipuli Jesu rudes et indocti.	415	Cap. XCIII.—Jesus agnus, pascha, ovis.	467
Cap. LII.—Apostoli et discipuli Jesu miranda facinora edunt, et omnis generis languores sanant.	416	Cap. XCIV.—Jesus leo.	468
Cap. LIII.—Jesus super mare incedit.	418	Cap. XCV.—Jesus princeps.	<i>Ibid.</i>
Cap. LIV.—Jesus lux.	<i>Ibid.</i>	Cap. XCVI.—Jesus Dominus et Rex æternus	<i>Ibid.</i>
Cap. LV.—Jesu discipuli lux.	420	Cap. XCVII.—Jesu discipuli reges.	474
Cap. LVI.—Jesus ignis.	421	Cap. XCVIII.—Jesu charitas et gloria.	475
Cap. LVII.—Jesus sol.	422	Cap. XCIX.—Discipulorum Jesu charitas et gloria.	478
Cap. LVIII.—Jesus stella.	<i>Ibid.</i>	Cap. C.—Jesu fortitudo et potestas.	481
Cap. LIX.—Jesus germen sive oriens, radix, flos, virga.	<i>Ibid.</i>	Cap. CI.—Discipulorum Jesu fortitudo et potestas.	483
Cap. LX.—Discipuli Jesu, germina, plantæ, palmites, rami.	423	Cap. CII.—Jesus dives.	484
Cap. LXI.—Jesus fons.	424	Cap. CIII.—Jesu discipuli divites.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXII.—Jesus novi et æterni foederis, à Deo cum hominibus pacti, sequester et finis.	426	Cap. CIV.—Jesus legum lator.	486
Cap. LXIII.—Jesus pacificus.	429	Cap. CV.—Jesus clavem gerit domûs David.	487
Cap. LXIV.—Pax et securitas discipulorum Jesu.	433	Cap. CVI.—Abrogatio Mosaicæ legis.	488
Cap. LXV.—Jesus bellator et victor.	434	Cap. CVII.—Sanctio novæ legis.	493
Cap. LXVI.—Jesus lapis, fundamentum, mons.	439	Cap. CVIII.—Jesu lex spiritualis et æterna	502
Cap. LXVII.—Jesu discipuli lapides.	440	Cap. CIX.—Jesu regnum spirituale et æternum.	510
Cap. LXVIII.—Jesus scandalum et ruina.	441	Cap. CX.—Jesus asinâ pullo comitatâ vectus Hierosolymam intrat.	516
Cap. LXIX.—Jesus dux.	442	Cap. CXI.—Jesu Hosanna concinitur.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXX.—Jesus ostium.	<i>Ibid.</i>	Cap. CXII.—Jesus venditores et emptores Templo ejicit, aliaque in eo miranda opera edit.	517
		Cap. CXIII.—Jesus hominum vitia reprehendit.	518
		Cap. CXIV.—Principes Judæorum congregantur adversus Jesum.	519
		Cap. CXV.—Jesus proditur à Judâ. Judæ mors et æternus interitus.	<i>Ibid.</i>
		Cap. CXVI.—Sacrificium incruentum Jesus instituit.	521
		Cap. CXVII.—Jesus panis.	522
		Cap. CXVIII.—Agonia Jesu	<i>Ibid.</i>

- Cap. CXIX.—Jesus comprehenditur et funibus constringitur. 523
- Cap. CXX.—Jesum discipuli sui deserunt; Petrus palam ejurat. *Ibid.*
- Cap. CXXI.—Falsi testes Jesum accusant. 525
- Cap. CXXII.—Jesus accusatus silet. 526
- Cap. CXXIII.—Jesus contumeliis afficitur. *Ibid.*
- Cap. CXXIV.—Jesus conspuitur et cæditur. 531
- Cap. CXXV.—Jesus venditur: cujus venditionis pretio ager siglinus emitur. Judæ proditoris interitus. *Ibid.*
- Cap. CXXVI.—Jesus à Judæis et Ethnicis capitis damnatur. 534
- Cap. CXXVII.—Jesus cruci suffigitur. 535
- Cap. CXXVIII.—Jesus inter duos latrones cruci suffigitur. 546
- Cap. CXXIX.—Jesus signum. *Ibid.*
- Cap. CXXX.—Jesus pendens in cruce subsannatus à prætereuntibus. 547
- Cap. CXXXI.—Jesus moriens veniam adversariis suis à Deo precatur. 548
- Cap. CXXXII.—Jesu vestimenta sorte dividuntur. *Ibid.*
- Cap. CXXXIII.—Moriente Jesu sol deficit, et terra movetur. *Ibid.*
- Cap. CXXXIV.—Jesus moriens Patrem inclamat. 550
- Cap. CXXXV.—Jesu fel et acetum propinantur. 552
- Cap. CXXXVI.—Mors Jesu. 554
- Cap. CXXXVII.—Crura Jesu, perindè ut latronum cruci itidem suffixorum, non franguntur. 559
- Cap. CXXXVIII.—Latus Jesu perfoditur. *Ibid.*
- Cap. CXXXIX.—Jesu corpus pollinciunt et sepeliunt Joseph et Nicodemus. 560
- Cap. CXL.—Jesu sepulcrum. *Ibid.*
- Cap. CXLI.—Jesus descendit ad inferos et Patriarchas inde educit. 561
- Cap. CXLII.—Jesus reviviscit. 564
- Cap. CXLIII.—Jesus homines peccatis absolvit. 582
- Cap. CXLIV.—Jesus peccata hominum ipse portavit. 587
- Cap. CXLV.—Jesus homines sanguine suo redemit. 588
- Cap. CXLVI.—Baptismum Jesus instituit. 592
- Cap. CXLVII.—Jesus ascendit in cælum. 594
- Cap. CXLIII.—Jesus est ad dexteram Dei Patris. 604
- Cap. CXLIX.—Jesus mittit Spiritum sanctum ad discipulos. 605
- Cap. CL.—Ecclesia Jesu. 608
- Cap. CLI.—Jesu Ecclesia verax. 613
- Cap. CLII.—Sacerdotes Jesu. 614
- Cap. CLIII.—Jesu Apostoli, pastores et doctores. 615
- Cap. CLIV.—Promulgatio Evangelii. 616
- Cap. CLV.—Discipuli Jesu, testes ejus. 621
- Cap. CLVI.—Martyria discipulorum Jesu. 622
- Cap. CLVII.—Concordia discipulorum Jesu. 626
- Cap. CLVIII.—Vocatio gentium. 627
- Cap. CLIX.—Doctrina christiana corruptos hominum mores emendat. 643
- Cap. CLX.—Idolorum eversio. 645
- Cap. CLXI.—Judæorum pertinacia, perfidia et cæcitas. 648
- Cap. CLXII.—Judæorum rejectio et dispersio, eorumque abolenda sacrificia. 652
- Cap. CLXIII.—Excidium Hierosolymitanum. 657
- Cap. CLXIV.—Hierosolymitani templi eversio. 658
- Cap. CLXV.—Urbis et templi instaurandi spes omnibus Judæis adempta. 659
- Cap. CLXVI.—Jesus Judex. 660
- Cap. CLXVII.—Apostoli Jesu judices. 663
- Cap. CLXVIII.—Jesu omnis potestas à Patre data. *Ibid.*
- Cap. CLXIX.—Jesus servator. 664
- Cap. CLXX.—Varii Jesu typi colliguntur è veteri Testamento. 668
- Cap. CLXXI.—De naturâ, vi et usu prophetiarum. 684
- ACOSTÆ VITA 697-698
- DE CHRISTO IN SCRIPTURIS REVELATO. 699-700.
- Caput primum.—Universæ Scripturæ scopum esse Christum. *Ibid.*
- Cap. II.—Legem Evangelio declarari et perfici. *Ibid.*
- Cap. III.—Evangelium Lege et Prophetis comprobari. 701
- Cap. IV.—Judæos in lege cæcos esse, quòd Christum ignorent. 704
- Cap. V.—Adversus Gnosticos aliosque hæreticos vetus Testamentum repudiantes. 706
- Cap. VI.—Collationem utriusque Testamenti esse perutilem ad infideles coarguendos. *Ibid.*
- Cap. VII.—Fidelis valdè confirmari utroque Testamento mutuo collato. 708
- Cap. VIII.—Lucem magnam afferri cognitioni Scripturæ sacræ utriusque paginæ collatione. 709
- Cap. IX.—Ad pietatis studium inflammandum valere plurimum testimonia varia de Christo in unum collata. 711
- Cap. X.—Ad docendi atque exhortandi munus opus esse notiâ accuratâ utriusque Testamenti. 712
- Cap. XI.—Quemadmodum ecclesiasticis concionibus habendis Christi cognitio ex Scripturis usui sit. 714
- Cap. XII.—Cur divina Scriptura vocetur Testamentum. 715
- Cap. XIII.—Testamentum dici Scripturam sacram non solum ratione communi pacti, sed etiam speciali, paternæ hæreditatis adeundæ. 717
- Cap. XIV.—Quòd novum Testamentum Christi morte firmatum sit. 719
- Cap. XV.—Quid conveniat, quid etiam intersit novum inter et vetus Testamentum. 720
- Cap. XVI.—Cur vetus Testamentum finitum sit, quâve ratione. 722
- Cap. XVII.—De partitione veteris Testamenti in le-

gem et Prophetas.	724	Ex Epistolâ ad Colossenses.	813
Cap. XVIII.— De aliâ partitione veteris Testamenti in legem, et Prophetas et Psalmos.	725	Ex priori Epistolâ ad Thessalonicenses.	814
Cap. XIX. — In libris Moysis pleraque allegoricè et obscurè dicta esse de Christo.	726	Ex Epistolis ad Timotheum.	815
Cap. XX. — Extare in lege nonnulla de Christo testimonia clarissima.	728	Ex Epistolâ ad Titum.	816
Cap. XXI. — Prophetas de Christo scripsisse copiosius et apertius.	729	Ex Epistolâ ad Hebræos.	817
Cap. XXII. — Psalmos supra omnes Scripturas veteris Christum celebrare.	730	Ex Epistolis S. Petri.	819
Cap. XXIII. — Evangelicam atque Apostolicam Legi et Prophetis in mysteriis Christi lucem consummatam afferre.	732	Ex Epistolis S. Joannis.	820
INDEX TESTIMONIORUM A CHRISTO ET APOSTOLIS IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI.	731-732	Ex libro Apocalypsis.	821
Genesis, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Josue, Regum II, Regum III, Job, liber Psalmorum, Proverbia, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Osee, Joël, Amos, Jonas, Michæas, Aggæus, Habacuc, Nahum, Zacharias, Malachias.	<i>Ibid.</i>	Incipit introductionis tertia pars.	823-824
FRASSENII VITA.	737-738	IAHN VITA.	<i>Ibid.</i>
CONCILIATORIUM BIBLICUM, IN QUO PRÆCIPUI SACRI TEXTUS SPECIE TENUS PUGNANTES CONCILIANTUR ET EXPLICANTUR.	739-740	ARCHÆOLOGIA BIBLICA.	<i>Ibid.</i>
Ex libro Genesis.	<i>Ibid.</i>	§ 1. Archæologia.	<i>Ibid.</i>
Ex Exodo.	756	—2. Necessaria Theologo.	<i>Ibid.</i>
Ex Levitico.	757	—3. Fontes Archæologiæ Bibliæ.	<i>Ibid.</i>
Ex libro Numerorum.	758	PARS PRIMA. De antiquitatibus domesticis.	825
Ex Deuteronomio.	759	Caput primum. Introductio geographica.	<i>Ibid.</i>
Ex libro Josue.	760	§ 4. Geographia Biblica.	<i>Ibid.</i>
Ex libro Judicum.	762	—5. Aramæa.	<i>Ibid.</i>
Ex libro I Regum.	763	—6. Phœnice.	826
Ex libro II Regum.	<i>Ibid.</i>	—7. Media.	<i>Ibid.</i>
Ex libro III Regum.	765	—8. Persia, Suziana, Elymais.	827
Ex libro IV Regum.	766	—9. Babylonia, Chaldæa.	<i>Ibid.</i>
Ex libro I Paralipomenon.	769	—10. Arabia.	<i>Ibid.</i>
Ex libro II Paralipomenon.	769	—11. Ægyptus.	<i>Ibid.</i>
Ex libris Esdræ et Nehemiæ.	<i>Ibid.</i>	—12. Terra Gessen seu Regio, Goschen et torrens Ægypti.	828
Ex libro Psalmorum.	770	—13. Limites regionis Hebræorum.	829
Ex libro Proverbiorum.	771	—14. Facies regionis. Montes	830
Ex libro Ecclesiastis.	772	—15. Planities.	832
Ex libro Ecclesiastici.	773	—16. Sylvæ.	833
Ex Isaiâ.	<i>Ibid.</i>	—17. Deserta.	<i>Ibid.</i>
Ex Jeremiâ.	776	—18. Jordanes, lacus Meron et Gennesareth.	834
Ex Ezechiele.	777	—19. Mare Mortuum.	835
Ex Daniele.	778	—20. Alia flumina.	836
Ex S. Matthæo.	780	—21. Tempestas Palæstinæ.	837
Ex S. Marco.	793	—22. Ubertas soli.	839
Ex S. Lucâ.	795	—23. Calamitates regionis.	840
Ex S. Joanne.	797	—24. Divisio Palæstinæ inter Israelitas.	842
Ex Actibus Apostolorum.	801	—25. Divisio Palæstinæ ætate Christi.	843
Ex Epistolâ ad Romanos.	804	Cap. II. De domiciliis.	844
Ex Epistolâ primâ ad Corinthios.	808	§ 26. Prima domicilia.	<i>Ibid.</i>
Ex Epistolâ secundâ ad Corinthios.	809	—27. Recentiores troglodytæ.	<i>Ibid.</i>
Ex Epistolâ ad Galatas.	810	—28. Tabernacula.	845
Ex Epistolâ ad Ephesios.	811	—29. Tentoria.	<i>Ibid.</i>
Ex Epistolâ ad Philippenses.	812	—30. Conformatio tentoriorum.	846
		—31. Tentorii dispositio.	<i>Ibid.</i>
		—32. Domus.	847
		—33. Magnitudo domuum.	<i>Ibid.</i>
		—34. Ambitus et tectum domuum.	<i>Ibid.</i>
		—35. Janua, vestibulum, impluvium gynæconitis.	848
		—36. Cubilia et œci.	849
		—37. Fores et seræ.	850
		—38. Fenestræ.	851
		—39. Materia ædificiorum.	<i>Ibid.</i>
		—40. Supellectilia.	852
		—41. Pagi, oppida, urbes.	853
		Cap. III. De nomadibus.	855
		§ 42. Nomadum antiquitas et honos.	<i>Ibid.</i>

- 43. Pascua.
 —44. Migrationes nomadum.
 —45. Fontes et cisternæ.
 —46. Pecudes minores nomadum
 —47. Boves.
 —48. De asinis.
 —49. Cameli.
 —50. De equis.
 —51. De canibus.
 —52. De venatione
 —53. De prædationibus.
 Cap. IV. De agriculturâ.
 § 54. Emolumenta agriculturæ.
 —55. Leges Mosaicæ de agriculturâ.
 —56. Honos agriculturæ.
 —57. Media ampliandi ubertatem
 —58. Genera frumentorum.
 —59. Instrumenta agriculturæ.
 —60. Jumenta agriculturæ
 —61. Agri præparatio.
 —62. Messis.
 —63. Arca.
 —64. Trituratio.
 —65. Ventilatio.
 —66. De vineis.
 —67. Situs et dispositio vincarum.
 —68. Cultura vincarum.
 —69. Vindemia et torcular.
 —70. De hortis.
 —71. Oleæ.
 —72. Ficus.
 —73. Malus punica.
 —74. Balsamum.
 —75. Palma.
 —76. Terebinthi et Pistacia.
 —77. De apibus et melle.
 —78. Piscatus.
 —79. Vervactum.
 Cap. V. De artibus.
 § 80. Origo artium.
 —81. Artes à diluvio usque ad Mosam.
 —82. Artes inter Hebræos sub Mose.
 —83. Artes Hebræorum in Palæstinâ.
 —84. Artes post exilium.
 —85. Antiquitas artis scribendi.
 —86. Divulgatio litterarum.
 —87. Materia et instrumenta scripturæ.
 —88. De Libris.
 —89. De Epistolis.
 —90. De Poesi.
 —91. Indoles poescos Hebraicæ.
 —92. De Musicâ.
 —93. Usus musicæ apud Hebræos.
 —94. Fides.
 —95. Instrumenta quæ inflabantur.
 —96. Instrumenta pulsantia.
 —97. De Saltatione.
 Cap. VI. De scientiis.
 § 98. Scientiarum origines.

- 856 —99. De Historiâ et Chronologiâ. 890
Ibid. —100. Arithmetica, Mathesis, Astronomia et Astro-
 857 logia. *Ibid.*
 858 —101. Divisio diei et noctis. 891
 859 —102. De hebdomadibus. 892
 860 —103. De mensibus et anno. *Ibid.*
 861 —104. De Geometriâ, Mechanicâ et Geographiâ. 894
 862 —105. Medicina. *Ibid.*
 863 —106. Physica, historia naturalis et philosophia. 895
 864 Cap. VII. De mercaturâ. 896
Ibid. § 107. Antiquitas mercaturæ. *Ibid.*
 865 —108. commercium Phœnicum, Arabum et Ægy-
Ibid. ptiorum. *Ibid.*
 866 —109. Viæ Mercatorum. 897
Ibid. —110. De vecturâ mercium terrestri. *Ibid.*
 866 —111. commercium Hebræorum. 898
Ibid. —112. De mensuris et ponderibus. *Ibid.*
 867 —113. Mensuræ longitudines. 899
Ibid. —114. Mensuræ cavæ. *Ibid.*
 868 —115. De ponderibus et pecuniâ. 900
 869 —116. Valor ponderum et pecuniæ ante exilium.
 870 *Ibid.* 901
 871 —117. Pondera et monetæ post exilium. 901
Ibid. Cap. VIII. De vestitu. 902
 871 § 118. Materia vestium. *Ibid.*
 872 —119. De coloribus vestium. 903
 873 —120. De tunicis. *Ibid.*
Ibid. —121. Cingulum. 904
 874 —122. De superindumentis. *Ibid.*
 875 —123. Sandalia, solcæ, calcei. 906
 876 —124. De barbâ. *Ibid.*
Ibid. —125. De capillis. 907
 877 —126. De tegumentis capitis. *Ibid.*
 877 —127. De peplo. 908
Ibid. —128. Baculus, sigillum, annuli. *Ibid.*
 878 —129. Annuli mulierum. 909
 879 —130. Torques, armillæ, pericarpia. *Ibid.*
Ibid. —131. Amuleta 910
Ibid. —132. Specula. *Ibid.*
Ibid. —133. Marsupium, sudarium. *Ibid.*
 880 —134. Fucus et stigmata. *Ibid.*
Ibid. —135. Amictus festus et lugubris. 911
Ibid. Cap. IX. De alimentis et conviviis. *Ibid.*
Ibid. § 136. De alimentis generatim. *Ibid.*
 881 —137. Præparatio per ignem. *Ibid.*
 882 —138. De molis. *Ibid.*
 883 —139. Molere. 912
 884 —140. Coctio panis in clibano. *Ibid.*
Ibid. —141. De cibis. 913
 885 —142. De assâ. 914
Ibid. —143. Cibi interdicti *Ibid.*
 886 —144. Potus. 915
Ibid. —145. Tempus et adjuncta refectionis. 916
Ibid. —146. Mensa et sedes. *Ibid.*
 887 —147. Ratio manducandi. 917
 888 —148. Convivia. *Ibid.*
 889 —149. Hospitalitas 918
Ibid. Cap. X. de societate domesticâ. 919
Ibid. § 150. Præcautiones contrâ fornicationem. *Ibid.*

- 151. Polygynæcia. 919
 —152. Delectus sponsæ. 920
 —153. Sponsalia. *Ibid.*
 —154. Nuptiæ. 921
 —155. Pellices. 922
 —156. Fœcunditas matrimonii. *Ibid.*
 —157. Leviratus. *Ibid.*
 —158. De adulterio. *Ibid.*
 —159. Uxor suspecta. 923
 —160. Libellus repudii. *Ibid.*
 —161. Puerperium. 924
 —162. Circumcisio. *Ibid.*
 —163. Denominatio prolis 925
 —164. De primogenito *Ibid.*
 —165. Educatio. 926
 —166. Potestas paterna. *Ibid.*
 —167. Testamentum. 927
 —168. Servi. *Ibid.*
 —169. Viæ ad servitutem. 928
 —170. Conditio servorum inter Hebræos. *Ibid.*
 —171. Conditio servorum in aliis gentibus. 929
 Cap. XI. De moribus atque ritibus conversationis. 930
 § 172. Mores Hebræorum. *Ibid.*
 —173. Elegantia morum. 931
 —174. Salutatio *Ibid.*
 —175. Visitatio 932
 —176. Dona. *Ibid.*
 —177. Conditio et apportatio donorum. 933
 —178. Honores publici *Ibid.*
 —179. Conversatio. Balneum. 934
 —180. Mores erga peregrinos. 935
 —181. Pauperes et mendici *Ibid.*
 —182. Immunditiæ. *Ibid.*
 Cap. XII. De morbis. 936
 § 183. De morbis generatim. *Ibid.*
 —184. Morbus Philistæorum. *Ibid.*
 —185. Morbus regis Joram. 937
 —186. Mola ventosa. *Ibid.*
 —187. Patria lepræ. *Ibid.*
 —188. Initia et progressus lepræ. *Ibid.*
 —189. Pestis. 938
 —190. Morbus Sautis. 939
 —191. Morbus Nebucadnezaris (Nabuchodonosoris). *Ibid.*
 —192. De paralyticis. *Ibid.*
 —193. De dæmoniis seu energumenis. 940
 —194. De accommodatione Jesu et Apostolorum. 941
 —195. Num dæmoniaci tantum fuerunt ægroti? *Ibid.*
 —196. Crisis sententiæ dæmoniacos tantum ægrotos fuisse. 942
 —197. Dæmoniaci à dæmonibus obsessi erant. 943
 Cap. XIII. De morte, sepulturâ et luctu. 946
 § 198. De morte. *Ibid.*
 —199. Compositio cadaveris. 947
 —200. De funere. *Ibid.*
 —201. Situs sepulcrorum. 948
 —202. Sepulcra. 949
 —203. Mortuis in sepulcro adjecta. *Ibid.*
 —204. Monumenta sepulcralia 949
 —205. Combustio funeris. 950
 —206. Luctus. *Ibid.*
 —207. Aliæ causæ luctus. 951
 PARS SECUNDA. De antiquitatibus politicis. 952
 Caput primum. De republicâ Hebræorum. *Ibid.*
 § 208. Imperium patriarchale. *Ibid.*
 —209. Lex fundamentalis reipublicæ Hebræicæ. *Ibid.*
 —210. Hebræorum ratio ad alias gentes. 953
 —211. Proceres civitatis Hebræicæ. 954
 —212. Nexus tribuum. *Ibid.*
 —213. Comitia. 956
 —214. Forma regiminis. *Ibid.*
 —215. Rector reipublicæ. 967
 —216. Regimen Dei regis. *Ibid.*
 Cap. II. De regibus eorumque ministris et aliis magistratibus. 958
 § 217. Unctio regum *Ibid.*
 —218. Vestitus regius, diadema, corona. 959
 —219. Thronus. 960
 —220. Sceptrum. *Ibid.*
 —221. Mensa regi *Ibid.*
 —222. Regum ratio agendi. 961
 —223. Palatia et horti regii. *Ibid.*
 —224. Veneratio et nomina regum. 962
 —225. Officia regis Hebræorum *Ibid.*
 —226. Jura regis. 963
 —227. Promulgatio mandatorum et legum. *Ibid.*
 —228. Proventus regis. *Ibid.*
 —229. Magistratus regii. 964
 —230. Ministri aulici. *Ibid.*
 —231. Gynæconitis regum. 965
 —232. Ministrorum ratio agendi cum rege. 966
 —233. Magistratus in exilio et post exilium *Ibid.*
 —234. Tetrarchæ. 967
 —235. Procuratores Romani. *Ibid.*
 —236. De vectigalibus et semisiclo templi. *Ibid.*
 Cap. III. De judiciis et pœnis. 968
 § 237. Judices. *Ibid.*
 —238. Synedrium. 969
 —239. Alia tribunalia ætate Christi *Ibid.*
 —240. Tempus judiciorum. 970
 —241. De foro seu loco judiciorum. *Ibid.*
 —242. Forma judicii. *Ibid.*
 —243. Carceres et quæstio, seu tormenta. 971
 —244. Causæ debitorum. 972
 —245. Usura. *Ibid.*
 —246. Pœna levissima. *Ibid.*
 —247. Mulcta. 973
 —248. Pœna furti *Ibid.*
 —249. Pœnæ corporales. 974
 —250. Jus talionis. *Ibid.*
 —251. Supplicia mosaica. 275
 —252. Excisio ex populo, excommunicationes. *Ibid.*
 —253. De infamiâ post supplicium. 976
 —254. Supplicia exotica. *Ibid.*
 —255. Crucifixio romana. 977
 —256. Immanitas crucifixionis. 978

—257. Executor supplicil.	979	—308. De traditionibus Pharisæorum.	1011
—258. De vindice sanguinis, et de urbibus asyli. <i>Ibid.</i>	980	—309. Galilæi et Zelotæ.	1012
—259. Homicida injustus	980	—310. Sadducæi.	<i>Ibid.</i>
Cap. IV. De re militari.	<i>Ibid.</i>	—311. Esseni et Therapetæ.	1013
§ 260. Conspectus rei militaris.	<i>Ibid.</i>	—312. Hellenistæ.	1014
—261. Conscriptio populi.	981	—313. Proselyti.	<i>Ibid.</i>
—262. Delectus militum.	<i>Ibid.</i>	—314. Samaritani.	1015
—263. Divisio militum.	<i>Ibid.</i>	Cap. II. De locis sacris.	1016
—264. Lustratio militum, divisio armorum.	9 2	§ 315. De locis sacris generatim.	<i>Ibid.</i>
—265. Clypeus.	983	—316. Sacrum tabernaculum.	<i>Ibid.</i>
—266. Galea Lorica.	<i>Ibid.</i>	—317. Altare et labrum æneum.	1017
—267. Ocreæ et vestitus militum.	984	—318. Candelabrum aureum.	1018
—268. Munitiones.	<i>Ibid.</i>	—319. Mensa panum propositionis.	<i>Ibid.</i>
—269. Arma quibus cominùs pugnabatur.	985	—320. Altare suffitum.	<i>Ibid.</i>
—270. Arma missilia, seu jacula.	<i>Ibid.</i>	—321. Arca fœderis in Sanctissimo.	1019
—271. Arcus, sagittæ et pharetra.	<i>Ibid.</i>	—322. Regio sancta.	1020
—272. Funda.	986	—323. Civitas sancta Jerusalem.	<i>Ibid.</i>
—273. Tormenta, arietes	<i>Ibid.</i>	—324. Mons Moria.	<i>Ibid.</i>
—274. Equitatus.	987	—325. Templum Salomonis.	1021
—275. Currus bellici.	<i>Ibid.</i>	—326. Sanctuarium Salomonis.	<i>Ibid.</i>
—276. Lusus armorum.	<i>Ibid.</i>	—327. Templum Zorobabelis.	1022
—277. De ludis gymnasticis.	<i>Ibid.</i>	—328. Templum Herodis.	1023
—278. Castra.	989	—329. Portæ templi Herodiani.	<i>Ibid.</i>
—279. Itinera militaria.	990	—330. Porticus templi Herodiani.	1024
—280. Signa militaria.	<i>Ibid.</i>	—331. Sanctuarium.	1025
—281. Bellum.	<i>Ibid.</i>	—332. Origo Synagogarum.	<i>Ibid.</i>
—282. Acies.	991	—333. Constitutio Synagogarum.	1026
—283. Prælium.	<i>Ibid.</i>	Cap. III. De temporibus sacris.	<i>Ibid.</i>
—284. Obsidiones.	992	§ 334. Antiquitas Sabbati.	<i>Ibid.</i>
—285. Circumvallatio.	<i>Ibid.</i>	—335. Scopus Sabbati.	1027
—286. Vallum seu agger.	993	—336. Die Sabbati omittendâ.	1028
—287. Consectaria victoriæ.	<i>Ibid.</i>	—337. Die Sabbati agendâ	<i>Ibid.</i>
—288. Rigor antiqui juris bellici.	995	—338. Annus Sabbaticus	1029
—289. Hebræorum jus belli in Chananæos.	<i>Ibid.</i>	—339. Annus Jubilæus.	<i>Ibid.</i>
—290. Præda, stipendium.	996	—340. Neomeniæ et festum novi anni.	1030
PARS TERTIA. De antiquitatibus sacris.	997	—341. De festis majoribus generatim.	<i>Ibid.</i>
Caput primum. Conspectus historiæ biblicæ.	<i>Ibid.</i>	—342. Festum Paschatis.	1031
§ 291. Religio usque ad diluuium.	<i>Ibid.</i>	—343. Festum Pentecostis.	1032
—292. A diluio usque ad Abrahamum.	998	—344. Festum Tabernaculorum.	<i>Ibid.</i>
—293. Abraham, Isaac et Jacob.	<i>Ibid.</i>	—345. Dies Propitiationis.	1033
—294. Patriarcharum religio.	999	—346. Alia jejunia.	1034
—295. Moses	1001	—347. Festum Phurim.	<i>Ibid.</i>
—296. An Moses docuit Deum merè naturalem? <i>Ibid.</i>		—348. Festum Encæniarum.	1035
—297. An Moses non sistit Deum nisi formidabilem?	1002	Cap. IV. — De personis sacris.	<i>Ibid.</i>
—298. Dispositiones ad conservandam religionem.	1003	§ 349. Populus sanctus.	<i>Ibid.</i>
—299. An religio Mosaica ad morum disciplinam spectat?	1004	—350. De ministris sacris.	<i>Ibid.</i>
—300. An typi in Lege Mosaicâ?	1006	—351. Servi Sanctuario adscripti.	1036
—301. Religio à Mose usque post exilium Babylonicum.	<i>Ibid.</i>	—352. Consecratio Levitarum.	<i>Ibid.</i>
—302. Hebræorum post exilium perseverantia in religione.	1007	—353. Officia Levitarum.	<i>Ibid.</i>
—303. Propagatio judaismi	1008	—354. Sacerdotes.	1037
—304. Rerum Judaicarum conditio.	<i>Ibid.</i>	—355. Consecratio Sacerdotum et Summi Sacerdotis.	<i>Ibid.</i>
—305. Ætas harum sectarum.	1009	—356. Vestes Sacerdotum.	1038
—306. Doctrina theorica Pharisæorum.	1010	—357. De functionibus Sacerdotum.	1039
—307. Pharisæorum disciplina morum.	<i>Ibid.</i>	—358. Vestes Summi Sacerdotis.	<i>Ibid.</i>
		—359. Ministri Synagogarum.	1040
		Cap. V. — De rebus sacris.	1041
		§ 360. Quid est sacrificium?	<i>Ibid.</i>
		—361. Origo sacrificiorum.	<i>Ibid.</i>

- 362. Divisio sacrificiorum.
- 363. Locus sacrificiorum.
- 364. Sacrificia cruenta.
- 365. Ritus sacrificiorum.
- 366. De holocaustis.
- 367. Sacrificia pro peccato.
- 368. Sacrificia pro defuncto.
- 369. Sacrificia eucharistica.
- 370. Sacrificia foederum.
- 371. Sacrificatio victimarum.
- 372. De sacrificiis incruentis.
- 373. Purificatio immundorum.
- 374. Mundatio Leprosorum.
- 375. Primogenita.
- 376. Primitiva seu primitiæ.
- 377. Decimæ.
- 378. De sacro oleo.
- 379. De iurejurando.
- 380. Vota.
- 381. De votis affirmativis.
- 382. Vota negativa. Nazareatus
- 383. Preces.

1041	—384. Liturgia synagogarum.	1054
1042	—385. Lingua liturgiæ in synagogis.	1055
<i>Ibid.</i>	—386. De liturgiâ apostolicâ.	1056
1043	Cap. VI. — De idololatriâ.	<i>Ibid.</i>
1044	§ 387. Numina.	<i>Ibid.</i>
<i>Ibid.</i>	—388. Aræ, statuæ, templa, loci.	1057
1045	—389. Sacrificia, preces, festa, lustrationes, mystera.	1059
<i>Ibid.</i>	—390. Divinationes.	1060
1046	—391. Status idololatriæ ætate Christi.	1061
<i>Ibid.</i>	—392. Effigies Deorum.	1062
1047	—393. Exercitus coeli.	<i>Ibid.</i>
1048	—394. Sol Deus Baal.	1063
<i>Ibid.</i>	—395. Alii Baali.	<i>Ibid.</i>
1049	—396. Astarte, luna, dea.	<i>Ibid.</i>
1050	—397. Thammuz, Adonis.	1065
<i>Ibid.</i>	—398. Moloc, Molec, Malcom, Milcom.	<i>Ibid.</i>
1051	—399. Chijjun, Remphan.	1066
<i>Ibid.</i>	—400. Theraphim.	<i>Ibid.</i>
1052	—401. Dagon.	1067
<i>Ibid.</i>	—402. Numina alia.	<i>Ibid.</i>
1053		<i>Ibid.</i>
<i>Ibid.</i>	INDEX RERUM.	1068

FINIS TOMI SECUNDI SCRIPTURÆ SACRÆ.

pgg